TÜRK DİL KURUMU

TÜRKÇE SÖZLÜK

I

A – J

TÜRKÇE SÖZLÜK

Sözlük Bilim ve Uygulama Kolu Yayınları
Türkçe Sözlükler Dizisi: 1

Hazırlayanlar:

Prof. Dr. İsmail **PARLATIR** (Sözlük Bilim ve Uygulama Kolu Başkanı)

Prof. Dr. Nevzat **GÖZAYDIN** (Sözlük Bilim ve Uygulama Kolu Üyesi)

Prof. Dr. Hamza **ZÜLFİKAR** (Sözlük Bilim ve Uygulama Kolu Üyesi)

Belgin **Tezcan AKSU** (Sözlük Bilim ve Uygulama Kolu Uzmanı)

Seyfullah **TÜRKMEN** (Sözlük Bilim ve Uygulama Kolu Uzman Yardımcısı)
Yaşar **YILMAZ** (Sözlük Bilim ve Uygulama Kolu Uzman Yardımcısı)

Birinci Baskı: 1945
İkinci Baskı: 1955
Üçüncü Baskı: 1959
Dördüncü Baskı: 1966
Beşinci Baskı 1969
Altıncı Baskı: 1974
Yedinci Baskı: 1983
Sekizinci Baskı: 1988

© 5846 Sayılı Kanuna göre bu eserin tamamının veya bölümlerinin her türlü yayın, çeviri ve iktibas hakları Türk Dil Kurumuna aittir.

Dizgi: Halıcı Yazılım A. Ş. – Ankara
Baskı: Türk Tarih Kurumu Basım Evi – Ankara 1998
ISBN 975-16-0070-7

SUNUŞ

Türk Dil Kurumunun kuruluş amacı ve görevleri arasında Türkçenin söz varlığını derleyecek, toparlayacak sözlüklerin hazırlanması öncelikle yer almaktadır. Bu görev doğrultusunda hazırlanmış bulunan *Türkçe Sözlük*'ün dokuzuncu baskısına ulaşmış bulunuyoruz.

Sözlük, bir dilin kelime, deyim ve terimlerini tanımlayan; sözlerin dil bilgisindeki yerlerini bütün incelikleriyle veren; kullanım örneklerini sunan; kısacası dilin söz varlığını derli toplu bir araya getiren kaynak niteliğinde bir eserdir.

Türkçe Sözlük, bugüne kadar sekiz baskı yapmıştır. İlk sekiz baskının söz varlığını ve onların hazırlanmasında emeği geçenleri anmak yerinde olacaktır.

Türkçe Sözlük'ün ilk baskısı 1945 yılında yapılmıştır. Sözlük Kolunda hazırlanmış olan bu ilk çalışmanın söz varlığı 15.000 civarındadır. İkinci baskı 1955 yılında yapılmış (Hazırlayan: Mehmet Ali Ağakay; denetleyenler: Nurettin Artam, Hasan Eren, Samim Sinanoğlu; yardımcı: Ferit Devellioğlu), bu baskı 35.000 söz varlığına ulaşmıştır. 37.000 söz varlığını içeren 3. ve 4. baskılar (1959, 1966) gene aynı kişilerin emekleri ile yayın alanına çıkmıştır. 1969'daki 5. baskının hazırlanması daha geniş bir çalışma grubu ile gerçekleştirilmiş (Kol Başkanı: Kemal Demiray; görüş ve düşüncelerinden yararlanılanlar: Sabahattin Kudret Aksal, Prof. Dr. Sadettin Buluç, Behçet Kemal Çağlar, Haydar Ediskun, Prof. Dr. Hasan Eren, Tahir Nejat Gencan, Orhan Şaik Gökyay, Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu, Prof. Dr. Samim Sinanoğlu, Dr. Mehmet Tuğrul, uzman Ferit Devellioğlu ile Kadriye Alkan, Neval Kılıçkını) ve söz varlığı da 38.000'i bulmuştur. 6. baskı gene sözlük kolunun çalışanları (Kol Başkanı: Kemal Demiray; üyeler: Prof. Dr. Hasan Eren, Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu, Dr. Mehmet Tuğrul, Ferit Devellioğlu, Nuran Eğembir, Neval Pirali, Güneş Müftüoğlu, Mübeccel Tekin, Tomris Tunç) ile 1974'te gerçekleştirilmiştir. 1983'te yapılan 7. baskı, son üç dönem Kol Başkanları (Doç. Dr. Mustafa Canpolat, Kemal Demiray, Doç. Dr. Semih Tezcan) ile uzman ve görevliler (Kadriye Alkan, Adviye Aysan, Neval Kılıçkını, Mübeccel Tekin, Nuran Tezcan, Selma Tuncay ve Tayyibe Uç) yönetiminde 40.000 madde başı ve 18.000 madde içi söz varlığına ulaştırılmıştır. Prof. Dr. Hasan Eren başkanlığında Prof. Dr. Talât Tekin, Doç. Dr. Nevzat Gözaydın, Doç Dr. İsmail Parlatır ve Doç. Dr. Hamza Zülfikar'dan oluşan çalışma grubunun hazırladığı yeni baskı (8. baskı) *Türkçe Sözlük*, 44.000 madde başı 18.000 madde içi söz varlığı ile 1988

yılında yayın hayatına çıkmıştır. Elinizde bulunan 9. baskı *Türkçe Sözlük*'ün söz varlığı ise 60.000 madde başında, 14.600 madde içinde olmak üzere 75.000 civarında bir sayıya ulaşmış bulunmaktadır. Madde içi sözlerin azalmasında yeni baskıda uyguladığımız sözlük düzenindeki değişmenin rolü olmuştur. Önceki baskılarda madde içinde yer alan sözlük birimi niteliğindeki birleşik kelimeler bu sözlükte madde başına alınmıştır.

Aslında, standart Türkçenin sözlüğü olarak sunduğumuz *Türkçe Sözlük*'ün söz varlığı, bu sayı ile sınırlı değildir. Çünkü dil, her geçen gün değişiyor, kendisini yeniliyor, yeni yeni sözler kazandığı gibi bazı sözleri de eskitiyor ve kullanımdan düşürüyor. Bu bakımdan bir dilin kullanımdaki söz varlığını kesin bir sayı ile sınırlamak oldukça zordur. Bundan sonraki yeni baskılar için yapılacak çalışmalar ile *Türkçe Sözlük*'ün söz varlığının 100.000'e ulaşması beklenmektedir.

Türkçe Sözlük'ün hazırlanmasında tanımlayıcı ve tamamlayıcı teknik bilgilerin verilmesine özen gösterilmiştir. Kelimenin dil bilgisindeki yeri, doğru okunup söylenmesi, kökeni ve kullanım incelikleri her maddede gösterilmeye çalışılmıştır. Sözlerin tanımları örnek cümlelerle pekiştirilmiş ve örnek cümlelerin de Türk edebiyatının seçkin kalemlerinden çıkmış olmasına özen gösterilmiştir.

Türkçe Sözlük'ün zenginleştirilmesinde tarama işlemleri ön plânda gelmiştir. Öncelikli olarak orta öğretim kitapları taranmış; gazete ve dergilerden sözler derlenmiş; değişik meslek alanlarında kullanılan terimler toplanmış ve terim sözlüklerinden standart Türkçede yaygın olarak kullanılan sözler *Türkçe Sözlük*'e kazandırılmıştır. Ayrıca Türk Dil Kurumunda her ay toplanan "Yabancı Kelimelere Karşılık Bulma Komisyonu"nun dilimizde kullanılan yabancı söz varlıklarına karşı önerdiği sözler de bu baskıda yerini almış bulunmaktadır.

Üzerinde titizlikle durulması gereken bir nokta da *Türkçe Sözlük* ile *İmlâ Kılavuzu*'nun uyumu konusu idi. Üstelik *Sözlük*'ün Millî Eğitim Bakanlığınca da okullarda başvuru kitabı olarak benimsenmesi bu konunun önemini bir kat daha arttırıyordu. Elinizdeki sözlükte *İmlâ Kılavuzu* ile uyumluluk büyük ölçüde sağlanmıştır.

Yeni baskı *Türkçe Sözlük*'ün hazırlanması çalışmalarının başlangıcında, Sözlük Bilim ve Uygulama Kolunun belirlediği "Sözlüğün Hazırlanmasında Uygulanacak İlkeler"i görüşmek üzere Türk Dil Kurumu Bilim Kurulu iki kez toplanmış ve ayrıntılı görüşmeler yapmıştır. Elinizdeki *Türkçe Sözlük* işte bu görüşmelerle son şeklini alan ilkeler doğrultusunda hazırlanmış bulunmaktadır.

Türkçe Sözlük'ün bu baskısında bir başka yenilik de onun bilgisayar ortamına kazandırılmış olmasıdır. *Türkçe Sözlük*'ü yeni baskıya hazırlarken sürekli gelişen bilgisayarın teknik donanımından ve kolaylığından yararlanmak gereğini duyduk. Bilgisayar ortamını kullanarak sözlüğün İnternet'e aktarılma işi ayrı bir kullanım kolaylığı olarak düşünüldü. Böylece *Türkçe Sözlük*, bir yandan kitap olarak yayın hayatına çıkarken bir yandan da İnternet ile dünyanın her tarafında kullanıma sunulmuş oldu. *Türkçe Sözlük*'ün bilgisayar ortamına kazandırılması ve İnternet'e aktarılması işini Halıcı Yazılım A. Ş. üstlenmiştir. Dizgi işlerinin bütün inceliklerini de özveri ile gerçekleştiren Halıcı Yazılım A. Ş.'ye teşekkürü bir borç biliriz.

Sözlük'ün bundan sonraki çalışmalarında yenileştirme ve zenginleştirme işlemleri bilgisayar ortamında daha kolay gerçekleştirilecektir. Böylece yeni söz varlıklarının sürekli olarak eklenmesiyle *Sözlük*'ün güncelleştirilmesi kolaylıkla sağlanmış olacaktır. Üstelik uluslar arası bilgisayar ortamında kullanıma sunulması da Türkçenin çağdaş diller arasında yerini almasına yol açacaktır.

Ulu Önder Atatürk'ün "Türk dili, dillerin en zenginlerindendir; yeter ki bu dil şuurla işlensin" özdeyişini Cumhuriyetimizin 75. yıl dönümünde yeniliklerle çıkmakta olan *Türkçe Sözlük* ile belgeleyebilmişsek ne mutlu bize!

TÜRK DİL KURUMU

TÜRKÇE SÖZLÜK'ÜN KULLANILMASIYLA İLGİLİ AÇIKLAMALAR

Her sözlüğün kendine özgü hazırlama ilkeleri ve kullanma özellikleri vardır. Bu özellikler; sözlük bilimi ilkeleri, yazım ve söyleyişle ilgili ilkeler ve öteki teknik özellikler olarak sıralanabilir.

Sözlük bilimi ilkeleri ile ilgili açıklamalar

Türkçe Sözlük'ün bu baskısında madde düzeni konusunda değişiklikler ve yenilikler getirilmiştir:

1. Öncelikli olarak "madde başı" anlayışı geliştirilmiştir. Söz gelişi, "herhangi bir nesnenin veya kavramın adı" olarak tanımladığımız "sözlük birimi" (leksik birim) denilen söz ve söz öbekleri, bitişik veya ayrı yazılmasına bakılmaksızın madde başı yapılmıştır: **almak, balık, atom ağırlığı, badem yağı, işkembesi geniş, çeşitkenar, dershane, hizmet içi eğitim, kapalı yüzme havuzu, yön gösterme eki** vb.

Bunlara ek olarak bitişik yazılan birleşik fiiller *(hissetmek, zikretmek)* ile *dolayısıyla, meydanda, tutturabildiğine, vaktiyle, yanlışlıkla* gibi kalıplaşmış biçimler de madde başı yapılmıştır.

Madde içinde ise *etmek, eylemek, olmak, kılmak, yapmak* vb. yardımcı fiillerle oluşturulup ayrı yazılan birleşik fiiller; deyimler; atasözleri; *gibi, ile, kadar* vb. sözlerle oluşan kalıplaşmış biçimler yer almıştır: *hizmet etmek, ayırt etmek, azat eylemek, göç eylemek, dost olmak, emekli olmak, namaz kılmak, otostop yapmak, ütü yapmak; abayı yakmak, çene yormak, ev açmak; ayağının bastığı yerde ot bitmez, elin ağzı torba değil ki büzesin, söz gümüşse sükût altındır; akrep gibi, ibiş gibi, kıl gibi, su gibi; parmak kadar, tırnak kadar; bileğinin hakkı ile, bin can ile, izzetüikbal ile; cihetiyle, dakikasında, miskalle, yönden* vb.

2. Madde başında her sözün gramerdeki yeri ve fiillerin hangi tür eklerle kullanıldığı kısaltmalarla gösterilmiştir: *is., s., e., zf.; (-i), (-e), (-den), (nsz)* vb.

3. Tek kelimeden veya bitişik sözlerden oluşan madde başlarında uzun heceler iki nokta (:) ile, belirtilmesi gereken vurgular vurgu işareti (') ile gösterilmiştir: **abat, -dı** *s. (a:ba:t)*, **bariz** *is. (ba:riz)*, **bazı** *s. (ba:zı)*, **delâlet** *is. (delâ:let)*, **fakirhane** *is. (fakirha:ne)*, **halazade** *is. (halaza:de)*, **hudayinabit** *s. (huda:yina:bit)*; **acaba** *zf. (a'caba)*, **edepsizce** *zf. (edepsi'zce)*, **eğer** *bağ. (e'ğer)*, **evet** *ünl. (e'vet)*, **İbranîce** *öz. is. (İbra:ni: 'ce)*, **tedricen** *zf. (tedri: 'cen)*.

Türkçede kullanılan doğu kökenli yabancı söz varlıklarının aslen uzun olan kapalı hecelerinin kısa söylenmesi eğilimi yaygınlaşmıştır. Söz gelişi, *haya:t* değil *hayat*; *kara:r* değil *karar*, *zama:n* değil *zaman*, *ru:h* değil *ruh*, *saba:h* değil *sabah*. Ancak bu yapıdaki kelimelerin çoğu, ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında aslen uzun olan son heceleri özgün söylenişine dönüşür: hayatı *(haya:tı)*, kararı *(kara:rı)*, ruhu *(ru:hu)*, zamanı *(zama:nı)*, sabahı *(saba:hı)* gibi. Sözlüğümüzün elinizdeki baskısında, hecenin açılması

durumunda ortaya çıkan bu özellik şu şekilde gösterilmiştir: **hayat** *is. (-ya:tı)*, **karar** *is. (-ra:rı)*, **ruh** *is. (ru:hu)*, **zaman** *is.(-ma:nı)* vb.

Türkçede **k, l** gibi hem kalın hem de ince okunma özelliğine sahip bazı seslerin söylenişinde sık sık yanlışlığa düşüldüğü bir gerçektir. Sözlüğün yeni baskısında bu tür yanlışlıkları ortadan kaldırmak amacıyla kalın veya ince okunuş, madde başında ayraç içinde belirtilmiştir: **jigolo** *is. (l ince okunur)*, **katil** *is. (ka:til, k kalın okunur)*, **kilo** *is. (ki'lo, l ince okunur)*, **sulh** *is. (l ince okunur)*, **tazyik** *is.* (**k** *kalın okunur)*, **Türkoloji** *öz. is. (l ince okunur)*, **vals** *is. (l ince okunur)*, **zevk** *is.* (**k** *kalın okunur*) vb.

4. 1988 baskılı *Türkçe Sözlük*'te madde başı sözlerin köken bilgisini gösterme konusuna ağırlık verilmişti. Bu baskıda doğu kökenli olsun, batı kökenli olsun bütün yabancı söz varlıklarının özgün biçimleri, hangi dilden geldikleri gösterilmeye çalışılmıştır: **adliye** *is. Ar. 'adliyye*, **ahu** *is. (a:hu:) Far. āhū*, **anarşi** *is. Fr. anarchie < Yun.*, **sadrazam** *is. (sadra:zam) O. T. < Ar. ṣadr-i a'ẓam*, **baypas** *is. İng. by-pass*, **doping** *is. İng. doping*, **fok** *is. Fr. phoque < Lât. phoca < Yun.*, **filiz** *is. Yun. eliks*, **forint** *is. Mac. forint*, **marina** *is. (mari'na) İt. marina*, **mart** *is. Lât. Martius*, **martin** *is. İt. martini (Martini özel adından)*, **kuruş** *is. Alm.* Groschen, **temel** *is. Yun. temelion*, **vasistas** *is. (va'sistas) Fr. vasistas < Alm. (Was ist das? Bu nedir?)*

Köken bilgisinde, doğu dillerinden alınan sözlerin özgün yazımı, uluslar arası bilim çevrelerinde benimsenmiş bulunan çevriyazı alfabesine göre verilmiştir: **alem** *is. Ar. 'alem*, **hakikat, -ti** *is. (haki:kat, ki hecesindeki k kalın okunur) Ar. ḥaḳīḳat*, **Huda** *is. (huda:) Far. Ḫudā*, **hudayinabit** *s. Far. ḫudā + Ar. nābit.*

Tek sözden veya bitişik kelimelerden oluşan madde başlarında köken bilgisi ayrıntılı olarak gösterilirken ayrı yazılan birleşik kelimelerde bu ilke uygulanmamıştır. Örnek olarak **millî ekonomi** maddesinde köken bilgisi verilmemiş, bu kelimelerle ilgili bilgiler, **millî** ve **ekonomi** maddelerinde yer almıştır. Ayrıca Türkçe yapım ekleriyle oluşturulan yabancı kökenli yeni söz varlıklarının köken bilgilerinin verilmesine de gerek duyulmamıştır.

Çokluk biçimindeki madde başlarının, özellikle Arapça kelimelerin köken bilgisinde kelimenin teklik biçimi ayrıca belirtilmiştir: **ulema** *ç. is. (ulema:) Ar. 'ulema, 'ālim'in çokluk biçimi.* Ancak dilimizde teklik anlamı kazanmış çokluk biçimlerinde bu yöntem uygulanmamıştır.

5. Madde başı sözler eğer herhangi bir bilim dalının veya alanın terimi ise bunlar kısaltma ile gösterilmiştir: *anat., coğ., ed., fiz., jeol., kim., sin., sp.* vb.

6. Madde başı sözlerin açıklanmasında bir başka incelik de kullanım sıklığı, eskilik ve halk dilinde yaşama özelliğidir. Yaygın kullanımdaki sözler için herhangi bir kısaltma verilmemiştir; eskilik için *esk.*, halk arasında yaşayan sözler için *hlk.* kısaltmalarına yer verilmiştir.

7. Maddelerin anlamlandırılmasında genellikle sözün en yaygın anlamına öncelik verilmiş; sonra mecazî anlam *(mec.)*; daha sonra argo yer almıştır. Ardından o sözün de-

yimleşmiş veya kalıplaşmış biçimleriyle bunların anlamları sıralanmış; atasözleri de bu bölüm içinde verilmiştir.

Ali Cengiz oyunu; Ali kıran baş kesen; Ali'nin külâhını Veli'ye, Veli'nin külâhını Ali'ye giydirmek gibi özel adlarla kurulmuş deyim ve atasözlerine de *Türkçe Sözlük*'te yer verilmiştir. Ancak bunların sözlükte yer alabilmesi için özel adın madde başı yapılması gerekmiştir. Söz gelişi, **Ali Cengiz Oyunu** deyimine yer verebilmek için **Ali** sözü madde başı olmuştur.

8. Sözlerin cümle içindeki kullanımlarını göstermek ve anlamlarına açıklık getirmek için Türk edebiyatının tanınmış yazarlarından seçme örnekler, tırnak (" ") içinde ve eğik yazıyla dizilerek verilmiştir. Herhangi bir cümle, içindeki sözlerin zenginliği, kullanım güzelliği veya çarpıcılığından dolayı bazen birden fazla madde için örnek gösterilmiştir.

9. Bundan önceki baskılarda yer alan madde içindeki birleşik kelimelerin madde başına gönderilmesi düzeni bu baskıda uygulanmamıştır. Söz gelişi önceki baskılarda *zikir* maddesinin içinde *zikretmek*, **"~ etmek** *bk.* zikretmek" biçiminde verilmişti. Bu tür birleşik söz varlıkları elinizdeki baskıda doğrudan madde başında yer aldıkları için bunları alfabetik sırada aramak gerekecektir.

10. Bu baskıda uygulamaya çalıştığımız bir yenilik de, "madde başı gönderme" düzenidir. Söz gelişi **bey** kelimesinin oluşturduğu birleşik sözler madde başında alfabe sırasıyla yer almaktadır. Bununla birlikte okuyucuyu bilgilendirmede ve aramada kolaylık olsun diye bu birleşik sözler, **bey** maddesinin sonunda bir ok (→) işaretinin ardından alfabetik sırada ve siyah, eğik yazıyla gösterilmiştir: → ***bey armudu, beybaba, beyefendi, bey erki, beyzade.***

11. *Türkçe Sözlük*'ün bu baskısında gönderme düzeninde ayrıca şu ilkeler benimsenmiştir:

a. Sözlerin kullanım sıklığı dikkate alınmış ve eş anlamlı sözlerden yaygın olanında tanım verilmiş; yaygın olmayan sözlerde ise tanım yerine karşılık verilmekle yetinilmiştir: **mahcur** *s.* Kısıtlı, **mahiye** *is. esk.* Aylık, **telâki** *is. esk.* Buluşma, kavuşma, **teşrinievvel** *is. esk.* Ekim, **teşrinisani** *is. esk.* Kasım, **uca (II)** *s. hlk.* Yüce, **üstüvane** *is. esk.* Silindir vb.

b. Dilde kullanımdan düşmüş olan kelimeler *bk.* kısaltması ile yaygın söz veya söz öbeklerine gönderilmiştir: **eş adlı** *is.* ve *s. bk.* eş sesli, **tahsisatımesture** *is. esk. bk.* örtülü ödenek, **tanassur** *is. bk.* Hristiyanlaşma, **temerküz kampı** *is. bk.* toplama kampı, **terasa** *is. bk.* teras, **tubeless** *is. bk.* içsiz, **üşengen** *s. bk.* üşengeç, **zencir** *is. Far.zenciṛ bk.* zincir vb.

c. Dilimize yeni girmeye başlayan, üstelik özgün yazımlarıyla dikkati çeken sözler, Türkçe okunuşlarıyla madde başı yapılmıştır. Bu tür sözlerin özgün yazılışları da madde başında siyah, eğik yazıyla gösterilmiş; fakat burada tanım verilmeyerek Türkçe okunuşlu madde başına gönderme yapılmıştır: ***by-pass*** *is. bk.* baypas; ***check up*** *bk.* çekap; ***rating*** *is. bk.* reyting.

Yazım ve söyleyişle ilgili açıklamalar

Türkçe Sözlük'ün bu baskısı 1996 yılında yayımlanan *İmlâ Kılavuzu*'ndaki yazım kurallarına uyularak hazırlanmaya çalışılmıştır. *Sözlük*'teki yazımla ilgili uygulamalar şunlardır:

1. Türkçede yalın biçimleri iki heceli olan *sabır, meyil, vakit, şehir, hasım, resim, asıl, nehir* gibi doğu dillerinden, özellikle Arapçadan geçmiş bazı alıntı kelimelerin, ünlüyle başlayan bir çekim eki aldıklarında veya ***etmek, olmak*** yardımcı fiilleriyle birleştiklerinde, ikinci hecelerindeki dar ünlü düşer: *vakitim* değil *vaktim, sabırın* değil *sabrın, meyili* değil *meyli, şehire* değil *şehre, hasımı* değil *hasmı, resimi* değil *resmi, asılı* değil *aslı, nehire* değil *nehre, beyinim* değil *beynim* vb.

Türkçe Sözlük'te bu tür değişikliklere uğrayan kelimeler madde başında ***vakit, -kti, hasım, -smı, sabır, -brı, şehir, -hri, resim, -smi, meyil, -yli, asıl, -slı, nehir, -hri, beyin, -yni*** biçiminde gösterilmiştir.

Yalın biçimleri iki heceli olan ve ikinci hecelerinde dar ünlü bulunan ***gönül, burun, ağız, karın, boyun, göğüs*** gibi bazı Türkçe kelimeler de ünlüyle başlayan çekim eki aldıklarında hece kaybına uğrar.

Bu tür kelimeler de *Türkçe Sözlük*'te ***gönül, -nlü, burun, -rnu, ağız, -ğzı, karın, -rnı, boyun, -ynu, göğüs, -ğsü*** biçiminde verilmiştir.

2. Ötümsüz ünsüzlerle biten bazı kelimelerin, ünlü ile başlayan ek almaları durumunda son sesleri ötümlüleşir. Son sesteki bu değişme, ***açık, -ğı, barınak, -ğı, kürek, -ği, elek, -ği, araç, -cı, süreç ,-ci, söğüt, -dü, kanat, -dı, itimat ,-dı, yurt, -du, kitap, -bı, hesap, -bı*** örneklerinde görüldüğü biçimde gösterilmiştir.

Ünlüyle başlayan ek aldıklarında son ünsüzü değişen batı kökenli kelimeler de vardır. Bunlar için de ***lirik, mikrop, lort, lâstik, gardrop, otomatik, komik, prensip*** örneklerini verebiliriz.

Bu tür kelimeler de *Türkçe Sözlük*'te ***lirik, -ği, mikrop, -bu, lort, -du, lâstik, -ği, gardrop, -bu, otomatik, -ği, komik, -ği, prensip, -bi*** biçiminde gösterilmiştir.

3. Yazımla ilgili bir başka sorun Arapçadan dilimize geçen ve aslında ikiz ünsüz bulunduran kelimelerle ilgilidir. Türkçede son sesleri tek ünsüze dönüşmüş olan ***hak*** (hakk), ***his*** (hiss), ***zan*** (zann), ***ret*** (redd) gibi kelimelerin, ünlüyle başlayan ek almaları veya ***etmek, olmak*** yardımcı fiilleriyle birleşmeleri durumunda, yapılarında var olan çift ünsüzler yeniden ortaya çıkar: ***his, hissi, hissetmek, hissolunmak; hak, hakkım; zan, zannı, zannetmek, zannolunmak; ret, reddi, reddetmek, reddolunmak.***

Türkçe Sözlük'te bu tür değişikliğe uğrayan kelimeler ***his, -ssi; hak, -kkı; zan, -nnı; ret, -ddi*** biçiminde gösterilmiştir.

4. Son ünlüsü kalın olmasına rağmen ince sıradan ek alan doğu ve batı kökenli kelimeler ***menfaat, -ti; saat, -ti; lügat, -ti; feragat, -ti; harf, -fi; hayal, -li; ihtimal, -li; istikbal, -li; rol, -lü; alkol, -lü; mareşal, -li; festival, -li*** biçiminde gösterilmiştir.

Öteki teknik özellikler

Türkçe Sözlük'ün kullanımında yukarıda verdiklerimizin dışında başka bazı teknik özellikler de yer almıştır. Yapı bakımından birbirine benzeyen ve eş sesler bulunduran birçok kelime *Türkçe Sözlük*'te art arda gelmektedir: ***saf, sandal, boy, çay*** bu tür örneklerden birkaçıdır. Kaynakları ve anlamları farklı olan bu yapıdaki kelimeler ***saf (I), saf (II), sandal (I), sandal (II), boy (I), boy (II), çay (I), çay (II), kalın (I), kalın (II), kalın (III)*** biçiminde Romen rakamlarıyla birbirlerinden ayrılmışlardır.

ÇEVRİYAZI ALFABESİ

a	ا	j	ژ	ş	ش
ā	آ	k	ك	t	ت
b	ب	ķ	ق	ṭ	ط
c	ج	l	ل	u	اُ
ç	چ	m	م	ů	او
d	د	n	ن	v	و
f	ف	ñ	ڭ	y	ى
g	گ	o	اُ	z	ز
ġ	غ	o	او	ż	ض
h	ه	p	پ	ẓ	ظ
ḥ	ح	r	ر	ẕ	ذ
ḫ	خ	s	س	‘	ع
i	ا	ṣ	ص	’	ء
ī	ى	ş	ث		

KISALTMALAR

alay	alay yolu
Alm.	Almanca
anat.	anatomi
ant.	Antropoloji
Ar.	Arapça
argo	argo söz
ark.	arkeoloji
ask.	askerlik
astr.	astronomi
bağ.	bağlaç
biy.	biyoloji
bl.	bilişim
bot.	botanik
Bulg.	Bulgarca
Cerm.	Cermence
coğr.	coğrafya
ç.	çokluk
den.	denizcilik
-den	*-den* durum ekiyle kullanılan fiil
d. b.	dil bilimi
din b.	din bilgisi
e.	edat
-e	*-e* durum ekiyle kullanılan fiil
ed.	edebiyat
ekon.	ekonomi
Erm.	Ermenice
esk.	eskimiş
Far.	Farsça
fel.	felsefe
fiz.	fizik
fizy.	fizyoloji
Fr.	Fransızca
geom.	geometri
gr.	gramer
hkr.	hakaret yollu
hlk.	halk ağzında
huk.	hukuk
-i	*-i* nesne alan fiil
İbr.	İbranice
İng.	İngilizce
is.	isim
İsp.	İspanyolca
İt.	İtalyanca
jeol.	jeoloji
kaba	kaba konuşmada
kim.	kimya
K. T.	Kamus-i Türkî
Lât.	Lâtince
-le	*ile* edatıyla kullanılan fiil
M. Ö.	Milâttan önce
Mac.	Macarca
man.	mantık
mat.	matematik
mdn.	madencilik
mec.	mecaz
met.	metalürji
meteor.	meteoroloji
mim.	mimarlık

min.	mineroloji
mod.	moda
M. S.	Milâttan sonra
müz.	müzik
nsz.	nesne almayan fiil
öz.	özel
O. T.	Osmanlı Türkçesi
ped.	pedagoji
Port.	Portekizce
psikol.	psikoloji
Rus.	Rusça
Rum.	Rumca
s.	sıfat
sin.	sinema
Sl.	Slavca
sos.	sosyoloji
sp.	spor
şaka	şaka yollu
T.	Türkçe
tar.	tarih
tek.	teknoloji, teknik
tıp	tıp
tic.	ticaret
tiy.	tiyatro
tkz.	teklifsiz konuşmada
TV.	televizyon
ünl.	ünlem
vb.	ve benzerleri
yar.	yardımcı fiil
Yun.	Yunanca
zf.	zarf
zm.	zamir
zool.	zooloji

İŞARETLER

: Uzun okunan heceyi gösterir: elâ:, ḳa:til, a:let, a:lem, raḳi:p

‘ Vurgulu heceyi gösterir: gü'zün, ça'bucak, a'nsızın

→ Madde başı gönderme işareti

< Yabancı kelimelerin Türkçeye geçtiği dil ile ilk kaynağı olan dilin kısaltması arasına konur.

TÜRKÇE SÖZLÜK

A – J

A

a, A 1. Türk alfabesinin birinci harfi, ses bilimi bakımından kalın ünlülerin düz ve geniş olanını gösterir. **2.** *müz.* Nota işaretlerini harflerle gösterme yönteminde *lâ* sesini bildirir. **a'dan z'ye kadar** baştan aşağı, bütünüyle: *Kuruluş a'dan z'ye kadar değiştiriliyor.*

a (II) *ünl. (a:)* Şaşma, hatırlama, sevinme, acıma, üzülme, kızma gibi duyguları güçlendirir, cümlenin başında veya sonunda kullanılır: *A, ne güzel! A, sen burada mıydın?*

a / e (III) *ünl.* Çekimli fiilin sonuna gelerek anlamı pekiştirir: *alsana, gelsene, olur a.*

-a / -e (I) Yönelme durumu eki: *dağa, eve, yola, öne.* Ünlü ile biten isimlerden sonra araya y sesi girer: *odaya, tepeye, duyguya, ülküye.*

-a- / -e- (II) İsimden fiil türeten ek: *kan-a-mak, tün-e-mek, boş-a-mak, harc-a-mak.*

-a / -e (III) Fiilden zarf türeten ek: *yaza yaza, gide gide, koşa koşa, düşe kalka, güle oynaya.* Ünlü ile biten fiillerden sonra araya y sesi girer: *yaşaya yaşaya, bekleye bekleye, okuya okuya, yürüye yürüye.* Bu ek *göre, kala, geçe, sapa* örneklerinde kalıplaşmıştır.

ab *is. (a:b) Far. āb esk.* Su.

→ ***abıhayat, abıkevser, abıru, abuhava***

aba *is. Ar. ʿabā* **1.** Yünden, dövülerek yapılan kalın ve kaba kumaş. **2.** Bu kumaştan yapılmış yakasız ve uzun üstlük: *"Bir abam var atarım, nerde olsa yatarım."* -Atasözü. *"Abanın kadri yağmurda bilinir."* -Atasözü. **3.** *s.* Bu kumaştan yapılmış olan: *Aba terlik. "Ayağında bir aba potur vardı."* -R. N. Güntekin. **4.** Eskiden dervişlerin giydiği abadan yapılmış, önü açık hırka: *"Aba var, post var, meydanda er yok."* -Y. K. Beyatlı. **5.** *hlk.* Abla. **6.** *hlk.* Anne. **(bir kimseye) aba altından değnek (sopa) göstermek** yumuşak görünmekle birlikte yine de gözünü korkutmak. **aba gibi** (kumaş için) kaba ve kalın. **aba vakti yaba, yaba vakti aba** kişi, ihtiyaçlarını vaktinden önce ve ucuz olduğu zaman karşılamalıdır. **abayı sermek** bir yere teklifsizce yerleşmek. **(birine) abayı yakmak** *tkz.* gönül vermek, tutulmak, âşık olmak: *"Sen mi verdin ona gönül, yoksa o mu yaktı sana daha önce abayı?"* -O. C. Kaygılı.

→ ***aba güreşi***

abacı *is.* **1.** Aba yapan veya satan kimse. **2.** Abadan giyecek yapan veya satan kimse. **3.** *hlk.* Bedavacı, asalak. **abacı kebeci, ara yerde sen neci?** *hlk.* "anlamadığın bu işe ne karışıyorsun?" anlamında kullanılan bir söz.

abacılık, -ğı *is.* **1.** Aba yapma veya satma işi. **2.** Abadan giyecek yapma veya satma işi.

abadî *is. (a:ba:di:) Far. ābādī* Kalınca ve açık saman renginde, yarı mat bir yazı kâğıdı türü.

aba güreşi *is.* Aba giyilerek ve bele kuşak bağlanarak yapılan bir tür güreş.

abajur *is. Fr. abat-jour* **1.** Işığı bir yere toplamak, doğrudan doğruya gözlere vurmasını önlemek için kullanılan lâmba siperi. **2.** Genellikle üzeri siperli masa lâmbası veya ayaklı lâmba: *"... baş ucundaki abajuru açık bırakmıştı."* -H. Taner.

abajurcu *is.* Abajur yapan veya satan kimse.

abajurculuk, -ğu *is.* Abajurcunun işi

veya mesleği.

abajurlu *s.* Abajuru olan: *"Üstünde lâcivert abajurlu, parlak bir madenden lâmba."* -P. Safa.

abaküs *is. Fr. abacus* Sayı boncuğu, çörkü.

abalı *s.* Abası olan, aba giymiş olan. **vur abalıya!** *bk.* vurmak.

abandırma *is.* Abandırmak işi.

abandırmak *(-i)* **1.** Bir kimsenin bir yere abanmasını sağlamak. **2.** Bir hayvanı yere çöktürmek.

abandone *s.* ve *is. Fr. abandonné sp.* Dövüşemeyecek duruma gelen (boksör). **abandone etmek** dövüşemeyecek duruma getirmek. **abandone olmak** dövüşemeyecek duruma gelmek.

abanî *is. (a:ba:ni:) Far. âbânî* **1.** Sarımtırak dallı nakışlarla işlenmiş bir tür beyaz, ipek kumaş: *Bursa abanîsi.* **2.** *s.* Bu kumaştan yapılmış: *"Yalnız sarı cübbeli, abanî sarıklı, peykede bağdaş kurmuş bir cüce vardı ki, onu tanımadı."* -H. E. Adıvar. *"Başta abanî sarık, tende hilâlî gömlek."* -M. Â. Ersoy.

abanma *is.* Abanmak işi.

abanmak *(-e)* **1.** Eğilerek bir şeyin, bir kimsenin üzerine kapanmak: *"Efendi, sen de ne üstüme abanıyorsun?"* -B. Felek. **2.** Bir yere veya bir kimseye yaslanmak, dayanmak: *"Baba: 'ya Allah!' nidası ile yerinden zorla, oğluna abanarak kalktı."* -R. H. Karay. **3.** Bir şeyin veya bir kimsenin üzerine çöküp çullanmak: *"İki herif zavallıya abanıyorlar."* -A. Rasim. **4.** *argo* Birine yük olarak onun sırtından geçinmeye bakmak.

abanoz *is. Far. âbnûs* Abanozgillerin ağır, sert ve siyah renkli tahtası: *"Tunç işlemeli küçücük bir abanoz masa üzerinde açık bırakılmış bir kitap gördü."* -H. R. Gürpınar. **abanoz gibi** çok sert: *Abanoz gibi tahta.* **abanoz kesilmek 1)** sertleşerek dayanıklılığı artmak; **2)** kirden matlaşmak, rengini kaybetmek.

abanozgiller *is. bot.* İki çeneklilerden, sıcak ülkelerde yetişen ve kerestesine abanoz denilen bir bitki familyası.

abanozlaşma *is.* Abanozlaşmak durumu alma.

abanozlaşmak *(nsz)* **1.** Ağaç ve benzeri maddeler uzun süre suda kalarak kararmak. **2.** *mec.* (insan) uzun süre güneşte kalarak kararmak, yanmak.

abartı *is.* Abartma, mübalâğa.

abartıcı *is.* ve *s.* Bir şeyi olduğundan büyük veya çok gösterme huyunda olan (kimse), abartmacı, mübalâğacı.

abartıcılık, -ğı *is.* Abartıcı olma durumu, abartmacılık, mübalâğacılık.

abartılı *s.* Olduğundan fazla gösterilen, mübalâğalı: *Abartılı söz.*

abartılma *is.* Abartılmak işi.

abartılmak *(nsz)* Abartmak işine konu olmak, mübalâğa edilmek.

abartısız *s.* Olduğundan fazla gösterilmeyen, mübalâğasız.

abartış *is.* Abartmak işi veya biçimi.

abartma *is.* Abartmak işi, mübalâğa.

abartmacı *is.* ve *s.* Abartıcı, mübalâğacı.

abartmacılık, -ğı *is.* Abartıcılık, mübalâğacılık.

abartmak *(-i)* Bir şeyi olduğundan büyük veya çok göstererek anlatmak, mübalâğa etmek.

abartmalı *s.* Abartılmış, mübalâğalı.

abartmasız *s.* Abartılmamış, abartmadan, mübalâğasız.

abasız *s.* Abası olmayan, aba giymemiş olan: *"İçim muradına ermiş / Abasız postsuz bir derviş."* -A. H. Tanpınar.

abaşo *s. (aba'şo) İt. abasso den.* **1.** Alt, alttaki, aşağı: *Abaşo babafingo. Abaşo gabya.* **2.** Gemiyi baştan veya kıçtan halatla karaya bağlama.

abat, -dı *s. (a:ba:t) Far. âbâd esk.* **1.** Bayındır, mamur. **2.** Şen, rahat. **abat etmek** mamur etmek, rahata kavuşturmak, zenginleştirmek, gönendirmek. **abat eylemek** abat etmek. **abat olmak** mutlu olmak, rahata kavuşmak, gönenmek: *"Biz de yeni Ankara'yla birlikte abat oluyor, büyüyorduk."* -N. Araz.

Abaza *öz. is.* Kuzeybatı Kafkasya'da yaşayan bir halk ve bu halka mensup olan kimse.

Abazaca *öz. is.* Abazalar tarafından kullanılan dil.

abazan *s. argo* **1.** Karnı aç olan (kimse). **2.** Uzun süre kadınsız kalan (erkek). **abazan kalmak** uzun süre cinsel ilişkide bulunmamak, kadınsız kalmak.

abazanlık, -ğı *is.* Abazan olma durumu.

Abbasî *öz. is. (abba:si:) Ar. 'Abbâsî* Abbas bin Abdülmuttalib soyundan gelen, Bağdat merkez olmak üzere Ön Asya ve Kuzey Afrika'da 750-1258 tarihleri arasında hüküm süren sülâle.

abd *is. Ar. 'abd* **1.** Kul. **2.** Köle.

→ ***abdiaciz***

Abdal *öz. is. tar.* **1.** Safevîler devrinde İran'da yaşayan Türk oymaklarından biri. **2.** Anadolu'da yaşayan birtakım oymaklara verilen ad: *Geygel Abdalları.*

abdal *is. Ar. abdâl; bidl'* in çokluk biçimi **1.** Eskiden bazı gezgin dervişlere verilen ad: *"Dağ yürümezse abdal yürür."* -Atasözü. *"Varıp yaslanayım Hacı Bektaş'a / Abdalın olayım çullar içinde."* -Gevherî. **2.** Dilenci kılıklı, üstü başı perişan kimse: *"Abdala "kar yağıyor" demişler, "titremeye hazırım" demiş."* -Atasözü. **3.** *bk.* aptal. **abdala malûm olur** bir şeyin olacağını önceden sezen kimseler için şaka yollu söylenir.

abdallık, -ğı *is.* Abdal olma durumu.

abdest *is. Far. âbdest (âb* su, *dest* el*)* **1.** Müslümanların, bazı ibadetleri yapabilmek için el, ağız, burun, yüz, kol, ayak yıkama ve başa, enseye ıslak el gezdirme, kulağı temizleme biçiminde yaptıkları arınma. **2.** İdrar yapma ve kalın bağırsağı boşaltma: *Küçük abdest. Büyük abdest.* **abdest almak 1)** abdest yoluyla arınmak: *Boy abdesti almak.* **2)** namaz kılmak için gerekli yıkama kurallarını yerine getirmek. **abdest bozmak** ayak yoluna gitmek. **abdest bozulmak** yeniden abdest alma gereği ortaya çıkmak. **abdest tazelemek** yeniden abdest almak. **abdesti gelmek** (veya **olmak**) abdest bozmaya ihtiyaç duymak. **abdesti kaçmak** *mec.* abdest bozma ihtiyacı varken yok olmak. **abdestinde namazında** dindar. **abdestinden şüphesi olmamak** yaptığı işte kusuru olmadığını kesin olarak bilmek. **(birini) abdestini vermek** *argo* azarlamak. **abdestsiz yere basmamak** din buyruklarına titizlikle uymak.

→ ***abdestbozan***, ***abdestbozan otu***, ***abdesthane***

abdestbozan *is. zool.* Şeritgillerden, vücudu yassı, birbirine kenetlenmiş boğumları bulunan ve bazısı metrelerce boyda olan bir bağırsak asalağı, tenya, şerit.

abdestbozan otu *is. bot.* Gülgillerden, siyah ve yeşil boya çıkarılan bir bitki *(Poterium spinosum).*

abdesthane *is. (abdestha:ne) Far. âbdest + ḫâne (âb* su + *dest* el + *ḫâne* ev*)* Abdest bozacak yer, ayak yolu, tuvalet: *"Abdesthanenin sol duvarında ufak bir kapı gördüm."* -H. R. Gürpınar.

abdestli *s.* Abdest almış bulunan veya abdesti bozulmamış olan.

abdestlik, -ği *is.* **1.** Abdest alınacak yer. **2.** *esk.* Abdest alınırken giyilen ve kolsuz hırkaya benzeyen bir tür giyecek. **3.** *s.* Abdest almaya yarayan: *Abdestlik kap.*

abdestsiz *s.* Abdest almamış veya abdesti bozulmuş olan.

abdiâciz *is. (abdia:ciz) Ar. 'abd-i 'âciz esk.* Alçak gönüllülük bildirmek üzere "ben" yerine kullanılır.

abdülleziz *is. Ar. habbül'l - leẕîẕ (habb* tane, *leẕîẕ* lezzetli*) bot.* **1.** Akdeniz bölgesinde ve Afrika'da yetişen çok yıllık ve otsu bir bitki *(Cyperus esculentus).* **2.** Bu bitkinin yemiş gibi yenilen, tatlı ve yağlı ürünü.

abece *is. bk.* alfabe.

→ ***abece sırası***

abecesel *s. bk.* alfabetik.

abece sırası *is. bk.* alfabe sırası.

aberasyon *is. Fr. aberration astr.* Sapınç.

abes *s. Ar. 'abeş* **1.** Akla ve gerçeğe aykırı. **2.** Gereksiz, lüzumsuz, yersiz, boş: *"Artık söylemekte bir mahzur olmadığın-*

dan gizlemek abes." -R. H. Karay. **(bir şeyi) abes bulmak** gereksiz, saçma saymak: *"Annem eniştemizin bu son sözlerini dinlemeyi artık abes bulurdu."* -A. Ş. Hisar. **(söz) abes kaçmak** uygunsuz düşmek. **abesle uğraşmak** (veya **abesle iştigal etmek**) yersiz, yararsız şeylerle vakit öldürmek.

abeslik, -ği *is.* Abes olma durumu: *"Bu esere ... bir abeslik duygusu hâkimdir."* -M. Kaplan.

abıhayat *(a:bıhayat; -ya:tı) Far. Ar. āb-i ḥayāt (Far. āb* su, *Ar.* ḥayāt*)* Efsanelere göre içen kimseye ölümsüzlük sağlayan bir su, bengi su. **abıhayat içmiş** yaşı çok ilerlemiş olduğu hâlde genç görünen (kimse).

abıkevser *is. (a:bıkevser) Far. Ar. āb-i kevser (Far. āb* su, *Ar.* kevser*)* Cennette bulunduğuna inanılan Kevser ırmağının adı: *"Abıkevser ırmağından içerken / Susuz pınarlardan kandırdı beni."* -Karacaoğlan.

abıru *is. (a:bıru:) Far. āb-i rū (āb* su, *rū* yüz, çehre*) esk.* **1.** Yüz suyu. **2.** *mec.* Irz, namus, şeref, haysiyet.

abide *is. (a:bide) Ar. ābide* Anıt.

abideleşme *is.* Anıtlaşma.

abideleşmek *(nsz)* Anıtlaşmak.

abideleştirme *is.* Anıtlaştırmak işi.

abideleştirmek *(-i)* Anıtlaştırmak.

abidemsi *s.* Anıt benzeri: *"Çünkü, İstanbul sadece abide ve abidemsi eserlerin bol olduğu şehir değildir."* -A. H. Tanpınar.

abidevî *s. (a:bidevi:) Ar. ābidevī* Anıtla ilgili, anıtsal, anıta benzer, anıt gibi.

abis *is. Fr. abysse coğr.* Okyanusların çok derin yeri ve daha özel olarak, güneş ışığının erişemediği kesim.

abiye *is. Fr. habillé* Bayanların özel gecelerde giydiği şık giysi veya tuvalet.

abla *is. (a'bla)* **1.** Bir kimsenin kendinden büyük olan kız kardeşi. **2.** Büyük kız kardeş gibi saygı ve sevgi gösterilen kız veya kadın: *"Ne vefalı komşumuzdun sen, Fahriye abla."* -A. M. Dıranas. **3.** *argo* Genel ev veya randevu evi işletmecisi kadın, çaça, mama: *"Bir akşam gel benimle, gidelim bir sarhoşluk edelim, ablaları şöyle bir dolaşalım."* -M. Ş. Esendal.

ablak, -ğı *s.* Yayvan ve dolgun yüz veya yüzü böyle olan (kimse): *"Şarap kızılı vurmuş ablak yüzüyle öfkeli girdi içeri."* -O. Kemal.

ablakça *zf. (abla'kça)* Ablak gibi, ablak tarzında.

ablaklık, -ğı *is.* Ablak olma durumu.

ablalık, -ğı *is.* Abla olma durumu. **ablalık etmek** abla gibi yakın ve koruyucu davranışta bulunmak.

ablâtif *is. Fr. ablatif gr.* Çıkma durumu.

ablatya *is. (abla'tya) Yun.* Uzunluğu 150, genişliği 4-10 kulaç olan bir balık ağı.

abli *is. Yun. den.* Yarım serenleri sağa, sola veya ortaya çevirmek için bunların ucuna bağlı bulunan donanım. **abliyi kaçırmak** (veya **bırakmak**) *mec.* şaşırmak, soğuk kanlılığını yitirmek, ipin ucunu kaçırmak.

abluka *is. (ablu'ka) İt. abloco* Bir ülkenin veya bir yerin dış dünya ile olan her türlü bağlantısını kuvvet kullanarak kesme, kuşatma, ihata. **abluka altında tutmak** ablukayı devam ettirmek. **abluka etmek 1)** genellikle denizden kuşatmak; **2)** etrafını çevirmek, bulunduğu yerden ayırmak. **ablukaya almak** *bk.* abluka etmek. **ablukayı kaldırmak** abluka kararından ve uygulamasından vazgeçmek. **ablukayı yarmak** abluka bölgesini zor kullanarak yarıp geçmek.

abone *is. (abo'ne) Fr. abonné* **1.** Önceden ödemede bulunarak süreli yayınlara alıcı olma işi: *Türk Dili dergisine abone oldum.* **2.** Peşin para ile bir şeye belli bir süre için alıcı olan kimse: *PTT abonesi. Bu derginin üç bin abonesi var.* **3.** *mec.* Bir yere gitmeyi alışkanlık hâline getirmek. **abone etmek** peşin para ile belli bir süre için bir şeyi sürekli olarak almayı sağlamak. **abone olmak** peşin para ile belli bir süre için bir şeyi sürekli olarak almayı önceden üstlenmek. **abone yapmak** abone olmayı sağlamak..

abonelik, -ği *s.* Abone veya aboneler için kullanılabilecek kadar olan: *On bin abonelik telefon santrali.*

abonman *is. Fr. abonnement* Bir satıcı veya kamu kuruluşu ile alıcılar arasında yapılan anlaşma: *Elektrik abonmanı. Abonman kartı.*

aborda *is. (abo'rda) İt. abborda den.* Bir deniz teknesinin başka bir tekneye, bir iskeleye veya bir rıhtıma yanını vererek yanaşması. **aborda etmek** (gemi için) yanlamasına yanaşmak: *Gemi rıhtıma aborda etmişti.*

abra *is. hlk.* **1.** Bozuk teraziyi dengelemek için hafif gelen kefeye konulan taş, demir, çivi gibi ağırlık, dara. **2.** Bir değiş tokuşta üste verilen şey.

abrakadabra *is.* **1.** Eski çağlarda bazı hastalıklara iyi geldiğine inanılan büyülü söz. **2.** Sihirbazların sıkça kullandığı büyülü söz.

abrama *is.* Abramak işi, idare.

abramak *(-i) hlk.* (deniz taşıtları için) Yönetmek, idare etmek: *Ali reis iyi gemi abrar.*

abraş *is. Ar. abrāş* **1.** Alaca benekli: *Abraş at.* **2.** (bitki yapraklarında) Klorofil azlığından dolayı açık renkte lekeleri olan. **3.** *hlk.* Çilli, çopur yüzlü, açık renk gözlü, çapar. **4.** Deseni ve atkısı bozuk halı. **5.** *s.* Çarpık, eğri, düzgün olmayan. **6.** *s.* Ters, kaba, görgüsüz.

abril *is. Yun. hlk.* Nisan, april: *"Kork abrilin beşinden, öküzü ayırır eşinden."* -Atasözü.

abstraksiyonizm *is. bk.* soyutçuluk.

abstre *s. Fr. abstrait* Soyut, **somut** karşıtı, mücerret.

→ *abstre sayı*

abstre sayı *is. bk.* soyut sayı.

absürt *s. Fr. absurde* Saçma.

→ *absürt tiyatro*

absürt tiyatro *is. bk.* saçma tiyatro.

abu *ünl. (abu:) hlk.* Şaşma ve korku bildirir: *Abu, neler oluyormuş!*

abuhava *is. (a:buhava:) Far. Ar. āb u havā (Far. āb* su, *Ar. havā) esk.* İklim: *Abuhavası lâtif bir yer.*

abuk sabuk *s.* ve *zf.* Akla, mantığa uymayan, düşünmeden söylenen, saçma sapan (söz). **abuk sabuk konuşmak** saçma sapan söz söylemek.

abuk sabukluk, -ğu *is.* Ciddiyetsizlik, saçmalık.

abuli *is. Fr. aboulie psikol.* İstenç yitimi, irade kaybı.

abullabut *s.* **1.** Hantal, kaba ve anlayışsız (kimse). **2.** Biçimsiz ve kötü giyinen, giyimine özen göstermeyen (kimse): *"Paytak yahut abullabut birtakım biçimsiz, endamsız kızlar..."* -R. H. Karay.

abullabutluk, -ğu *is.* Abullabut gibi davranma, abullabut olma durumu.

abur cubur *is.* **1.** Sırası, tadı, yararı gözetilmeksizin rastgele yenilen şeyler: *Çocuklara abur cubur yedirmekten sakınılmalıdır.* **2.** *s.* İşe yaramayan, boş: *"Verimli bir işe adayacağı zamanını, abur cubur işlere harcamak ağırlarına gider."* -H. Taner.

abus *s. (abu:s) Ar. ʿabūs* **1.** Asık suratlı, somurtkan (kimse). **2.** Somurtkan, çatık, asık (yüz): *"Abus çehreli bir adamın ne namazı, ne niyazı, ne zekâtı, ne orucu makbuldür."* -Ö. Seyfettin. **3.** Niteliği bilinmeyen, garip, acayip: *"Genç, esmer kız tahayyül ediyor, zihninde müphem hayallere karışan abus suallere cevap veremiyordu."* -Ö. Seyfettin.

Ac *kim.* Aktinyum'un kısaltması.

acaba *zf. (a'caba) Ar. ʿacebā* Merak, kararsızlık veya kuşku anlatır: *"Acaba kiminle randevusu vardı?"* -S. F. Abasıyanık.

-acak / -ecek 1. Fiil çekim eki (gelecek zaman eki): *al-acağ-ım, al-acak-sın, gül-ecek-ler.* **2.** Fiilden isim ve sıfat yapma eki: *yak-acak, sil-ecek, çek-ecek, iç-ecek, giy-ecek, ak-acak kan, yürün-ecek yol.*

Acar *öz. is.* Güneybatı Kafkasya'nın Türkiye sınırına yakın bölgesinde yaşayan bir halk.

acar *s. Ar. ʿacar* **1.** Atılgan, gözü pek, yiğit, kabadayı, yılmaz, kabına sığmaz: *"Acar köpek leş başında belli olur."* -Atasözü. **2.** Güçlü ve becerikli, çevik, e-

nerjik: *"Bunlar yarının kadın hakları savunucuları, acar avukatları olacak soydandırlar."* -H. Taner. **3.** Yeni: *"Eskisi olmayanın acarı olmaz."* -Atasözü.

Acara *öz. is. bk.* Acar.

acarlaşma *is.* Acarlaşmak işi.

acarlaşmak *(nsz) hlk.* Acar duruma gelmek.

acarlık, -ğı *is.* Acar olma durumu.

acayip, -bi *s. (aca:yip) Ar. 'acā'ib, 'acīb'* in çokluk biçimi **1.** Sağduyuya, göreneğe, olağana aykırı, şaşılacak, şaşmaya değer, garip, tuhaf, yadırganan, yabansı: *"Dişlerinin arasından ıslık gibi acayip sesler çıkarmaya başladılar."* -R. N. Güntekin. **2.** *ünl.* Şaşma anlatır: *Öyle dedi ha? Acayip!* **acayip olmak** yadırganacak bir duruma girmek: *Dünya değişti, insanlar bir acayip oldular.* **acayibine gitmek** yadırgamak, tuhafına gitmek.

acayipleşme *is.* Acayipleşmek durumu.

acayipleşmek *(nsz)* Başkalaşmak, yadırganacak bir duruma girmek.

acayipleştirme *is.* Acayipleştirmek işi.

acayipleştirmek *(-i)* Acayip, yadırganacak bir duruma getirmek.

acayiplik, -ği *is.* Acayip olma durumu, yabansılık, gariplik, tuhaflık: *"Burada bir acayiplik hissediyorum."* -R. H. Karay.

accelerando *zf. (accelera'ndo) İt. müz.* Parçanın çalınırken gittikçe hızlanacağını anlatır.

acele *is.* ve *s. Ar. 'acele* **1.** Çabuk davranma zorunluluğu, ivedi, ivecenlik: *"Acele işim var."* -Ö. Seyfettin. *"Acele işe şeytan karışır."* -Atasözü. **2.** *zf.* Vakit geçirmeden, tez olarak: *"Acele bir karar vermek ihtiyacındayım."* -P. Safa. **acele etmek 1)** çabuk davranmak, ivmek: *"Aman, acele etmeli, vakit geçiyor."* -S. F. Abasıyanık. **2)** telâş etmek, sabırsızlanmak: *"Acele etme, konuşuruz, sırası var."* -R. N. Güntekin. **acele işe şeytan karışır** düşünüp taşınmadan, ivedi olarak yapılan işten iyi sonuç beklenmemesi gerektiğini anlatır. **aceleye gelmek** çabuk yapıldığı için gereken özen gösterilmemiş olmak. **aceleye getirmek** zaman darlığından yararlanarak birini aldatmak veya bir işi üstünkörü yapmak: *Satıcı aceleye getirerek elmanın çürüklerini vermiş.*

→ ***acele acele***

acele acele *zf.* Çabuk çabuk, hızlı olarak, büyük bir çabuklukla: *"Kapının önünden birkaç kişi, acele acele geçtiler."* -S. F. Abasıyanık.

aceleci *s.* Tez iş gören, çabuk davranan, telâşlı, ivecen: *"Hakikaten son derece aceleciydi."* -Ö. Seyfettin.

acelecilik, -ği *is.* Aceleci olma durumu, ivecenlik: *"Yaya geçidinin yeşilleri yanınca, acınacak bir acelelikle, karşı kaldırımdakilere doğru atıldık."* -N. Cumalı.

aceleleştirme *is.* Aceleleştirmek işi.

aceleleştirmek *(-i)* Çabuklaştırmak.

Acem (I) *öz. is. Ar. 'Acem hlk.* **1.** İranlı. **2.** İran'a özgü: *Acem pilâvı.* **3.** İran ülkesi. **Acem kılıcı gibi** hem birinden yana, hem ona karşı olabilen.

→ ***Acem halayı***, ***Acem lâlesi***, ***Acem pilâvı***

acem (II) *is. Ar. 'acem müz.* Türk müziğinde *mi* notasına yakın bir perde.

→ ***acemaşiran***, ***acembuselik***, ***acemkürdi***

acemaşiran *is. (acemaşi:ran) Ar. 'acem'aşīrān müz.* Klâsik Türk müziğinde kullanılan şet makamlarından biri.

acemborusu *is. bot.* Canlı kırmızı çiçekler açan bir süs bitkisi *(Bigonia radicams).*

acembuselik, -ği *is. (acembu:selik) Ar. 'acem + Far. büse + T. lik müz.* Klâsik Türk müziğinde kullanılan birleşik bir makam.

Acemce *öz. is. (ace'mce) hlk.* Farsça.

Acem halayı *is.* Güney Anadolu yöresinde oynanan bir halk oyunu.

acemi *s. Ar. 'acemī* **1.** Bir işin yabancısı olan, eli işe alışmamış, bir işi beceremeyen: *"Acemi iken bisiklete binenler düşmemek için bisikleti yattığı tarafın aksine çevirir."* -B. Felek. **2.** İşinde, mesleğinde ilerlememiş: *"Polis tramvaya yol vermeli, kozunu acemi şoförle paylaşmalı idi."* -H. Taner. **3.** Bir yerin, bir şeyin yabancısı: *"Anlaşılan sen İstanbul'un acemisi olmalısın."* -O. C. Kaygılı. **4.** *tar.* Saraya yeni alınmış cariyelere verilen ad.

→ ***acemi ağası***, ***acemi çaylak***, ***acemi er***, ***acemi ocağı***, ***acemi oğlanı***

acemi ağası *is. tar.* Hareme yeni alınan cariyelerin ağası.

acemice *zf. (acemi'ce)* Toyca, beceriksizce: *"Yeni usul şiirimiz, zevksiz, köksüz, acemice görünüyordu."* -Y. K. Beyatlı.

acemi çaylak, -ğı *s.* ve *is. tkz.* Tecrübesiz, toy, beceriksiz.

acemi er *is.* Askere yeni alınan ve eğitim dönemini henüz tamamlamamış er.

acemileşme *is.* Acemileşmek durumu.

acemileşmek *(nsz)* Beceriksizlik göstermek, bocalamak.

acemilik, -ği *is.* Acemi olma durumu, aceminin çekingenliği ve ürkekliği, acemice davranış, toyluk: *"Karısı bırakınca şaşaladı, ama acemiliğini fazla belli etmedi."* -A. İlhan. **acemilik çekmek** henüz alışmadığı bir işte zorluk çekmek, bocalamak. **acemilik etmek** düşüncesizce hareket etmek, acemice davranmak.

acemi ocağı *is. tar.* Osmanlı ordusuna kapı kulu eri yetiştirmek için kurulan okul.

acemi oğlanı *is. tar.* Yeniçeri ocağında yetiştirilmek üzere tutsaklardan veya devşirme yoluyla Hristiyanlardan toplanan çocuk.

acemkürdi *is. (acemkürdi:) Ar. 'acem + Far. kurdī müz.* Klâsik Türk müziğinde birleşik bir makam.

Acem lâlesi *is. bot.* Taşkırangillerden, turuncu ve sarı renkte çiçekli, yıllık ve çok yıllık türleri olan, tohumla saksıda ve tarlada üretilebilen bir süs bitkisi, güneş topu.

acemleşme *is.* Acemleşmek durumuna gelmek.

acemleşmek *(-i)* **1.** Kültür ve medeniyet bakımından İran'ı veya İran halkını örnek almak. **2.** Kendini İranlı gibi hissetmek veya İranlı gibi davranmak.

acemleştirme *is.* Acemleştirmek işi.

acemleştirmek *(-i)* Kültür veya medeniyet bakımından İran'ı veya İran halkını örnek aldırmak, Acem kültürünü yaygınlaştırmak.

Acem pilâvı *is.* Safran ve zencefil ile yapılan İran usulü bir pilâv çeşidi.

acente *is. (ace'nte) İt. agente* **1.** Bir kuruluşun malî veya ticarî işlerini kazanç karşılığında yürüten ticarethane: *"İtalya'da büyük bir şirketin acentesiyim ben."* -R. Enis. **2.** Vapur ortaklığı veya banka şubesi. **3.** Bir kurumun veya şubelerinin başında bulunan kimse. **4.** *tic.* Bir kuruluşa bağlı olmaksızın sözleşmeye dayanarak belirli bir yer ve bölge içinde sürekli olarak ticarethane veya işletmeyi ilgilendiren işlerde aracılık eden, bunları o işletme adına yapan kimse.

acentelik, -ği *is.* **1.** Acentenin yaptığı iş. **2.** Acente kuruluşu: *PTT acenteliği.*

acep *zf. Ar. 'aceb* Acaba: *"Acep bunları elime alıp yalın ayak gitsem mi ki?.."* -R. N. Güntekin. *"Bakın çantasında acep nesi var / Bir çift kundurayla bir de fesi var."* -Halk türküsü.

aceze *ç. is. Ar. 'aceze, 'āciz'* in çokluk biçimi *esk.* Acizler, güçsüzler, eli ermezler, düşkünler.

acı *is.* **1.** Tat alma organında bazı maddelerin bıraktığı yakıcı durum, **tatlı** karşıtı: *Acıyı sever.* **2.** *s.* Tadı bu nitelikte olan: *"Acı kahvesini yudumluyordu."* -T. Buğra. **3.** *s. mec.* Keskin, hoşa gitmeyen, şiddetli: *Acı soğuk. Acı çığlık. "Acı poyraz kuvvetle esiyordu."* -O. Kemal. **4.** *s.* Renk için, koyu: *"Sıcak iklimlerde bu mevsim, tek renktedir, sadece acı yeşildir."* -R. H. Karay. **5.** Ağrı, sancı: *"Belli bir yerinde kırık çıkık acısı yoktu."* -M. Yesari. **6.** Dışarıdan gelen bir etki ile dış organlarda birdenbire oluşan ve o etkilerin kalkması ile duyulan rahatsızlık, ıstırap: *"Omuzlarına kadar vücudun derisini haşlayan bayıltıcı yanma acısı ve dehşeti çok sürmedi."* -P. Safa. **7.** *mec.* Kırıcı, üzücü, incitici, dokunaklı, korkunç: *"Acı şeyler Halûk, fakat gerçek."* -T. Fikret. *"Acı söz insanı dininden çıkarır."* -Atasözü. **8.** *mec.* Ölüm, yangın, deprem gibi olayların yarattığı üzüntü,

keder, elem: *"İnsan, ölümün acısını en çok günün iki uzak saatinde hissetmektedir."* -Y. Z. Ortaç. **acı çekmek** (veya **duymak**) **1)** ağrı, sızı duymak: *Ameliyattan sonra çok acı çekti.* **2)** üzülmek, üzüntü içinde kalmak: *"Bu faciaya bizzat karışmışım gibi bir acı duyuyordum."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **acı gelmek** dokunaklı, kırıcı, üzücü gelmek: *Bu söz ona çok acı geldi.* **acı görmüş** kötü günler yaşamış. **acı patlıcanı kırağı çalmaz** *şaka* kötü durumda olan bir kimseyi yeni kötü durumlar etkilemez. **acı söylemek** olumsuz bir davranışa karşı gerçeği olduğu gibi söylemek: *"Dost acı söyler."* -Atasözü. **acı vermek** üzüntüye sebep olmak, incitmek. **(bir şeyin) acısı çıkmak** olumsuz, kötü sonucu ortaya çıkmak: *Dünkü yorgunluğun acısı bugün çıktı.* **acısı içine** (veya **yüreğine**) **çökmek** (veya **işlemek**) **1)** bir şeyin acısını pek çok duymak: *"Gurbet acısı kurşun gibi içine çökmüştü."* -C. Uçuk. **2)** olmadan olacağı düşünerek çok üzülmek. **(birinin) acısına dayanamamak** bir kimse bir yakınının ölümünden büyük üzüntü duymak. **acısını almak 1)** acılığını gidermek; **2)** sızıyı dindirmek; **3)** *mec.* kederini azaltmak. **acısını bağrına basmak** şikâyet etmeden üzüntüye katlanmak. **acısını çekmek** yapılan yanlış bir işin kötü sonucunu görmek. **acısını çıkarmak 1)** (tat için) acılığını yok etmek: *Soğanın acısını çıkarmak.* **2)** uğradığı maddî veya manevî zararı karşılayacak bir iş yapmak: *"Belki de zamanında lüzumundan fazla susmuştu da şimdi onun acısını çıkarıyordu."* -H. Taner. **3)** öç almak, intikam almak: *Bana yaptıklarının acısını ondan çıkaracağım.* **acısını görmek** bir yakınının ölümünü görmek.

→ ***acı acı, acı ağaç, acı badem, acı bakla, acı bal, acı balık, acı ceviz, acı çiğdem, acı elma, acı hıyar, acı karpuz, acı kavak, acı kavun, acı kök, acı kuvvet, acı marul, acı meyan, acı ot, acı sakız, acı söz, acı su, acı tatlı, acı yavşan, acı yitimi, acı yonca***

acı acı *zf.* **1.** Acı olarak, acı vererek, acı duyurarak, üzüntü içinde: *"Acı acı güle-rek Beyoğlu'nun ilk ışıklarına baktı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** Dokunaklı, kırıcı, üzücü olarak, üzüntü içinde: *"Açık seçik bilgilere dayanmayan bir memleket sevgisinin ne kadar köksüz, ne kadar verimsiz olduğunu acı acı düşündüm."* -B. R. Eyuboğlu.

acı ağaç, -cı *is. bot.* Sedef otugillerden, sıcak ülkelerde yetişen, kabuğu ve odunu hekimlikte kullanılan küçük bir ağaç, kavasya *(Quassia amara).*

acı badem *is. bot.* **1.** Gülgillerden bir meyve ağacı *(Amygdalus amara).* **2.** Bu ağacın acımtırak, keskin kokulu meyvesi.

→ ***acı badem kurabiyesi***

acı badem kurabiyesi *is.* İrmik ve şekerle yoğrularak üzerine acı badem konduktan sonra fırında pişirilen bir çeşit kurabiye.

acı bakla *is. bot.* Baklagillerden, acı olan taneleri suda tatlılaştırılarak yenilen otsu bir bitki, Yahudi baklası *(Lupinus termis).*

acı bal *is.* Deli bal.

acı balık, -ğı *is. zool.* Sazangillerden, Avrupa'da ve ülkemiz göllerinde yaşayan, 8-10 cm uzunluğunda bir balık, gördek *(Rhodeus amarus).*

acıca *s.* Oldukça acı: *Acıca bir yemek.*

acı ceviz *is. bot.* Genellikle Kuzey Amerika'da yetişen, güzel görünüşlü bir ceviz türü.

acı çiğdem *is. bot.* Zambakgillerden, 10-30 cm boyunda, şerit yapraklı ve açık renk çiçekli, tohumları romatizma tedavisinde kullanılan zehirli bir çiğdem türü, güz çiğdemi *(Colchicum autumnale).*

acı elma *is. bot. bk.* ebucehil karpuzu.

acı hıyar *is. bot. bk.* ebucehil karpuzu.

acı karpuz *is. bot. bk.* ebucehil karpuzu.

acı kavak, -ğı *is. bot.* Dağ kavağı veya titrek kavak *(Populus tremula).*

acı kavun *is. bot. bk.* eşek hıyarı.

acıkılma *is.* Acıkılmak işi veya durumu.

acıkılmak *(nsz)* Acıkmak işine konu olmak: *Bu saatte acıkılır mı?*

acıklı *s.* **1.** Acındıracak, acı verecek nitelikte olan, dokunaklı, koygun: *"İçeriden ince iniltilerle karışık acıklı bir uğultu çıkıyordu."* -Ö. Seyfettin. *"Acıklı başta akıl olmaz."* -Atasözü. **2.** Acı görmüş, yaslı, kederli: *"Kendimi bu acı ve acıklı kitlenin bir parçası gibi hissediyordum."* -H. E. Adıvar.

→ ***acıklı komedi***

acıklı komedi *is. tiy.* Eğlendirici olmayı amaçlamayan, dramatik yönü ağır basan, duygusal bir oyun türü, trajikomik.

acıkma *is.* Acıkmak işi.

acıkmak *(nsz)* **1.** Açlık duymak, yemek yeme ihtiyacı duymak. **2.** *(nsz)* Uzun süre bir şeyin yokluğunu çeken kimse, o şeyden ne kadar çok elde etse, yine kendisine yetmeyeceğini düşünür: *"Acıkan doymam, susayan kanmam sanır."* -Atasözü.

acı kök *is.* Loğusa otu köklerinin kurutularak dövülmesiyle elde edilen acı bir toz.

acıktırma *is.* Acıktırmak işi.

acıktırmak *(-i)* **1.** Açlık duymasına sebep olmak: *Bu hava, bu su insanı çabuk acıktırır.* **2.** Aç bırakmak, yeterince doyurmamak.

acı kuvvet *is. mec.* Sert, etkili, zorlu kuvvet.

acılanma *is.* Acılanmak işi.

acılanmak *(nsz)* **1.** Tadı acı olmak, acılaşmak: *Ağzım acılandı.* **2.** *mec.* Acılı durumda olmak, üzüntüye kapılmak, üzülmek: *"Yunus Emre insanların acılarıyla acılanan insandır."* -N. Araz.

acılaşma *is.* Acılaşmak işi.

acılaşmak *(nsz)* **1.** Tadı bozulmak, acı olmak: *Yağ acılaştı.* **2.** *mec.* Dokunaklı duruma gelmek: *Sesi gerçekten acılaşmıştı.* **3.** *mec.* (konuşma) Kırıcı, sert bir durum almak. **4.** Yemlerde genellikle yağ asitlerinin oksidasyonu ve hidroliz sonucu uygun olmayan koku ve tat meydana gelmek.

acılaştırma *is.* Acılaştırmak işi.

acılaştırmak *(-i)* Acı bir duruma getirmek.

acılı *s.* **1.** Acı katılmış olan: *Acılı tarhana.* **2.** *mec.* Acısı olan, kederli: *Acılı kadın.*

acılık, -ğı *is.* **1.** Acı olma durumu: *"Göğsünde bir sızı, ağzında bir acılık duydu."* -Ö. Seyfettin. **2.** *mec.* Dokunaklılık, kederlilik, yaslılık: *"Yüreğinde derin bir üzüntüyle acılık vardı."* -M. Ş. Esendal.

acılılık, -ğı *is.* Acılı olma durumu: *"Belki bu acılılık fazla kırıcı bir enerjiye karşı bir uyuşturucu ihtiyacından doğdu."* -H. E. Adıvar.

acıma *is.* **1.** Acımak işi. **2.** Başka bir kimsenin veya canlının mutsuzluğuna karşı duyulan üzüntü, merhamet: *"Sizin zerre kadar acımanız yok mu?"* -H. R. Gürpınar.

acımak *(nsz)* **1.** Tadı acı duruma gelmek, acılaşmak: *Yağ acıdı.* **2.** Acılı, ağrılı olmak: *"Şaşkınlığından bir kestane yığınına çarptı, canı acıyordu."* -S. F. Abasıyanık. **3.** *(-e)* Başkasının acısına ortak olmak veya durumundan üzüntü duymak: *"Bu boş localar, boş sandalyeler karşısında yorulan sanatkârlara acıyordum."* -M. Ş. Esendal. **4.** *(-e)* Başkasının uğradığı veya uğrayacağı kötü bir duruma üzülmek, merhamet etmek: *"Yarını ne olacak dünyamızın / Biz yaşımızı başımızı aldık / Allah çocuklarımıza acısın."* -C. S. Tarancı. **5.** *(-e)* Bir şeyi vermeye kıyamamak veya verdiğine, elden çıkardığına üzülmek: *Doğrusu emeklerime acıdım. Çantayı yitirdiğime acımam, ama içinde evrakım vardı.*

acı marul *is. bot.* Birleşikgillerden, tadı acı, dişli yapraklı, sürgününden çıkan sütü uyuşturucu ve yatıştırıcı olarak kullanılan iki yıllık bir bitki *(Lactuca virosa).*

acımasız *s.* Acımaz, katı yürekli, merhametsiz: *"Bomboş, acımasız bakan gözler, sert ince dudaklı ağız..."* -N. Cumalı.

acımasızca *zf. (acıması'zca)* Acımasız olarak, acımasız bir biçimde, zalimce, zalimane.

acımasızlık, -ğı *is.* Acımaz olma durumu, merhametsizlik, zulüm.

acı meyan *is. bot. bk.* dikenli meyan.

acımık, -ğı *is. bot.* Buğday tarlalarında yetişen, tohumu zehirli, yabanî bir bitki, belemir.

acımsı *s.* **1.** Acıya yakın tadı olan, tadı

az acı olan, acımtırak. **2.** *mec.* Dokunaklı: *"Acımsı bir kitabı daha vardır."* -Y. Z. Ortaç.

acımtırak *s.* Acımsı.

acınacak *s.* Üzüntü duyulacak, merhamet edilecek: *"Evine gittiği zaman ikinci bir acınacak; matemli sahne ile karşılaştı."* -O. C. Kaygılı.

acındırma *is.* Acındırmak işi.

acındırmak *(-i, -e)* Bir kimsenin acımasına yol açmak, merhamete getirmek: *"Maksadı beni kendisine acındırıp tekrar benimle barışmaktı."* -O. C. Kaygılı.

acınılacak *s.* Üzüntü duyulacak, merhamet edilecek durumda bulunan: *"Asıl düşünülüp acınılacak kimse amcam değil hasta yengemdir."* -P. Safa.

acınılma *is.* Acınılmak işi.

acınılmak *(-e)* Acınmak işine konu olmak.

acınma *is.* Acınmak işi.

acınmak *(-e)* **1.** Acımak işine konu olmak: *Zavallının hâline acınır.* **2.** Başkasının hesabına üzülmek, yazıklanmak, yerinmek, eseflenmek, esef etmek, teessüf etmek: *Aralarındaki anlaşmazlığa çok acındım. "Kızlar gitti diye pınar ağladı / Acındı yüreğim yandı pınara."* - Karacaoğlan.

acı ot *is. bot.* Kuzey Anadolu dağlarının ormanlarında yetişen, toprak altında bilek kalınlığında kökü bulunan çok yıllık ve otsu bir bitki *(Tamus communis).*

acırak *s.* Az acı, acımtırak.

acırga *is. (acı'rga) bot. hlk.* Yaban turpu.

acı sakız *is. bot. hlk.* Çam sakızı.

acısız *s.* **1.** Tadı acı olmayan. **2.** Ağrı, sızı duyulmayan: *Acısız doğum.* **3.** *mec.* Üzüntü, sıkıntı olmayan, kedersiz: *Acısız bir yaşam.*

acı söz *is. mec.* Kişinin onuruna dokunan gönlünü inciten söz.

acı su *is. hlk.* İçindeki minerallerin etkisiyle tadı sert olan kuyu veya pınar suyu: *Acı su sabunu köpürtmez.*

acı tatlı *s.* ve *zf.* İyi kötü: *Acı tatlı günler geçirmek. Acı tatlı yaşayıp gidiyoruz.*

acıtış *is.* Acıtmak işi veya biçimi.

acıtma *is.* Acıtmak işi.

acıtmak *(-i)* **1.** Acılık vermek: *Kara biber yemeği acıttı.* **2.** Ağrı ve sızı duymasına sebep olmak: *"Bilmem neden, her iskarpin ayaklarımı acıtıyor."* -P. Safa.

acı yavşan *is. bot. hlk.* Tüylü dalak otu.

acıyıcı *s.* ve *is.* Acıma duygusu olan (kimse).

acıyış *is.* Acımak işi veya biçimi.

acı yitimi *is. tıp* Sinir bozukluğu, çok ilâç alma, donma gibi sebeplerle acı duyumunun birazının veya tamamının yok olması, analjezi.

acı yonca *is. bot.* Kızıl kantarongillerden, bataklık yerlerde yetişen, kötü kokulu ve çok acı olan yaprakları hekimlikte kullanılan bir bitki *(Menyanthes trifoliata).*

acibe *is. (aci:be) Ar. 'acîbe esk.* Hiç görülmemiş, alışılmamış, şaşılacak veya yadırganacak şey.

acil *s. (a:cil) Ar. 'âcil* İvedi, ivedili: *Acil işleri varmış.* **acil şifalar dilemek** hastanın kısa sürede iyileşmesi dileğinde bulunmak.

→ ***acil servis***

acilen *zf. (a:'cilen) Ar. 'âcilen* Hemen, hiç zaman yitirmeden, tez elden, gecikmeden, ivedilikle.

acil servis *is.* (hastanelerde) Vakit yitirilmeden bakılması gereken hastaların ilk tedavilerinin yapıldığı yer.

aciyo *is. bk.* acyo.

aciz, -czi *is. Ar. 'acz* **1.** Gücü bir işe yetmez olanın durumu, güçsüzlük: *"Adamın aczine şaşmaktan kendimi alamıyorum."* -R. H. Karay. **2.** Beceriksizlik: *"Aczini bilmek de bir meziyettir."* -Ö. Seyfettin. **3.** *huk.* Birinin borcunu vaktinde ödeyememesi durumu. **acz içinde olmak** gücü yetmemek, beceememek. **acze düşmek** çaresiz kalmak, elinden birşey gelmemek.

âciz *s. (a:ciz) Ar. 'âciz* **1.** Gücü bir işe yetmez olan, güçsüz: *"İhtiyar imparatorluk, bu genç devlet karşısında âcizdi."* -Y. K. Beyatlı. **2.** Beceriksiz: *"Ne âciz herif-*

lermiş, iki yıl daha dayanamazlar mıydı?" -R. H. Karay. **âciz kalmak** çok uğraşmaya rağmen o işi yapamamak: *Bu adama meram anlatmaktan âciz kaldım.*

âcizane, -czi *zf. (a:'ciza:ne) Ar. 'âciz + Far. -âne* Söz söyleyen kimsenin kendi yaptıklarını abartmamak için kullandığı "acizlere yakışacak biçimde" anlamında bir nezaket sözü: *"Ben âcizane her dilden çakarım."* -H. R. Gürpınar.

âcizleri *is. esk.* Alçak gönüllülük göstermek için "ben" zamiri yerine kullanılan bir söz.

âcizlik, -ği *is. (a:cizlik)* Beceriksizlik, güçsüzlük: *Acizliğinden başı belâdan kurtulmuyor.*

acube *is. (acu:be) Ar. 'cûbe* Tuhaf kimse: *"Mahallede acubelerin diline düşmekten korkuyorum."* -P. Safa.

acul, -lü *s. (acu:l) Ar. 'acûl* **1.** Tez canlı, içi tez, ivecen: *Acul bir adam.* **2.** Hızlı, çabuk: *"Geç vakit dönen zengin ve ecnebî kumarcıların acul arabalarını duymuyor."* -Ö. Seyfettin.

acun *is.* Dünya.

acur (I) *is. hlk. bk.* ajur.

acur (II) *is. bot.* Kabakgillerden, kabuğu çizgili ve tüylü, sarımtırak, yeşil veya sarı, üzeri yeşil lekeli, irice bir çeşit hıyar *(Cucumis flexuosus).*

acurlu *s. hlk. bk.* ajurlu.

acuze *is. (acu:ze) Ar. 'acûze hlk.* Huysuz, çirkin, yaşlı kadın, cadı karı: *"Korkunç bir acuze onu kucaklamaya çalışıyordu."* -H. C. Yalçın.

acyo *is. (a'cyo) İt. aggio tic.* **1.** Herhangi bir paranın gerçek değeriyle sürüm değeri arasında veya bir ticaret senedinin üzerinde yazılı miktar ile indirimden sonraki tutarı arasında doğan fark. **2.** Bir ticaret senedinin yenilenmesinde alınan komisyon. **3.** Senetli kredi işlemlerinde bankaların yaptıkları tahsilât.

acyocu *is.* ve *s.* Borsa veya piyasada tahvil için çeşitli hileler uygulayan, dolaplar çeviren kimse.

aç *s.* **1.** Yemek yeme ihtiyacı olan veya yemesi gereken, **tok** karşıtı: *"Aç ne yemez, tok ne demez."* -Divanü Lügati't - Türk. **2.** *is.* Yiyecek bulamayan, yoksul kimse: *Açlara yardım elimizi uzatmalıyız. "Ben hem öksüzüm, hem yetimim, hem de tam 23 saattir açım."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **3.** *mec.* Gözü doymaz, haris: *Ne aç adam.* **4.** *mec.* Çok istekli, çok hevesli. **5.** *zf.* Karnı doymamış olarak: *"Ben aç yattım mı kötü kötü rüyalar görürüm nedense."* -O. Kemal. **aç açık kalmak** yoksulluk içinde, evsiz barksız kalmak. **aç acına** aç olarak, bir şey yemeden. **aç ayı oynamaz** *tkz.* kendisinden iş beklenilen kimseden emeğinin karşılığı esirgenmemelidir. **aç bırakmak** yiyecek vermemek veya karnını doyurmasına engel olmak. **aç doymam, tok acıkmam sanır** aç insan elde ettiğinden çoğunu ister, varlıklı insan ise var olanla yetinir gibi görünür. **aç doyurmak** yoksulları beslemek. **aç gezmektense tok ölmek yeğdir** yoksulluk ölümden de beterdir. **aç kalmak 1)** karnını doyuramamak: *"Fatma'nın yemek çantası olmasaydı, dün aç kalmıştım."* -F. R. Atay. **2)** yoksulluğa düşmek. **aç karnına** mide boşken henüz birşey yiyip içmemişken: *"Aç karnına sigara içmekle hiç de iyi etmiyorsun" dedi."* -N. Cumalı. **aç kurt gibi (yemek, üşüşmek** veya **saldırmak)** büyük bir istekle. **aç susuz kalmak** yoksulluktan yaşayamayacak bir duruma gelmek, yoksul bir duruma düşmek. **aç tavuk kendini arpa ambarında sanır** insanlar, yokluğunu, yoksulluğunu çektikleri şeyler için olmayacak hayaller, düşler kurar. **acından ölmek 1)** açlıktan ölmek; **2)** çok acıkmak.

→ ***aç bûlâç, aç gözlü, aç gözlülük***

-aç / -eç **1.** İsimden isim ve sıfat yapma eki: *bakır-aç, top-aç, kır-aç* vb. **2.** Fiilden sıfat yapma eki: *gül-eç* vb. **3.** Fiilden isim yapma eki: *tıka-ç, say-aç, sür-eç* vb.

açacak, -ğı *is.* **1.** Açmaya yarayan araç: *Kutu açacağı.* **2.** *hlk.* Anahtar.

açalya *is. Yun. bot.* Kokusuz, güzel renkli çiçekler açan bir bitki, açelya, azelya.

açan *s.* **1.** Açmak işini yapan. **2.** *is. anat.* Oynak kemiklerin arasındaki açıları

genişletmeye yarayan kasların genel adı, **büken** karşıtı.

açar *is.* **1.** Anahtar. **2.** İştah açmak için yemekten önce içilen alkollü içki, aperitif.

aç bîilâç *s.* **1.** Sürekli olarak aç ve bakımsız: *Babaları öldü, zavallı çocuklar aç bîilâç kaldılar.* **2.** Sürekli olarak aç ve bakımsız.

açelya *is. bot. bk.* açalya.

aç göz *is. mec.* Gözü aç, doymaz, tamahkâr, haris.

aç gözlü *s.* Mala veya yiyecek içecek şeylere doymak bilmeyen, gözü aç, doymaz, tamahkâr, haris, camgöz: *"Bir sürü dedikodudan çekindim, eksik olmasın muhtar pek aç gözlü değilmiş."* -A. Gündüz.

aç gözlülük, -ğü *is.* Aç gözlü olma durumu veya aç gözlüye yakışacak davranış, doymazlık, tamahkârlık, tamah: *"Gönlü o kadar geniş imiş ki sair yoksullar gibi imarethaneden bir tas çorba içmeyi dahi aç gözlülük sayarmış."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **aç gözlülük etmek** bir şeye karşı aşırı istek duymak, doyumsuzca davranmak, tamahkârlık etmek.

açı *is.* **1.** Birbirini kesen iki yüzeyin veya iki doğrunun oluşturduğu çıkıntı. **2.** *mat.* Birbirini kesen iki yüzey veya aynı noktadan çıkan iki yarım doğrunun oluşturduğu geometrik biçim, zaviye. **3.** *mec.* Görüş, bakım, yön: *"Bu röportajların özellikleri açı tazeliği, sunuş özelliği ve kıvrak mizahı idi."* -H. Taner.

→ ***açıortay, açıölçer, açı ölçüm***

açıcı *s.* Açmak işini yapan: *İç açıcı sözler. İştah açıcı bir yemek.*

açık, -ğı *s.* **1.** Açılmış, kapalı olmayan, **kapalı** karşıtı: *Açık pencere. "Açık pencerenin önünde denize karşı saatlerce dertleştik."* -R. N. Güntekin. **2.** Engelsiz: *Açık yol.* **3.** Örtüsüz, çıplak: *Açık baş.* **4.** Boş: *Kâğıtta açık yer kalmadı.* **5.** Görevlisi olmayan, boş (iş, görev), münhal: *Açık kadro.* **6.** Aralığı çok: *Açık adımlarla. Arkadaki at, açığı kapattı.* **7.** İşler durumda olan: *Açık dükkân. "Bazı dükkânları açık olan caddeden sola saptılar."* -Ö. Seyfettin. **8.** Kolay anlaşılır, vazıh: *Açık söz. "Açık konuşma zamanının artık geldiğine kani idim."* -R. N. Güntekin. **9.** Gizliliği olmayan, olduğu gibi görünen: *Bu adamın her işi açıktır.* **10.** Her türlü düşünceyi hoşgörüyle karşılayabilen, etkisinde kalabilen: *"...her çeşit kafa ve gönül fırtınalarına açık bir adamdı o."* -T. Buğra. **11.** (renk için) Koyu olmayan: *Açık mavi. "Açık sarı saçlı, zayıf bir kadın keman çalıyordu."* -Ö. Seyfettin. **12.** (kitap, resim, film için) Sevişme sahnelerini bütün çıplaklığıyla anlatan. **13.** Kapalı olmayan (hava, iş yeri): *"Erken kalktığım açık, bulutsuz sabahlar herkes gibi bana da çocukluğumu hatırlatır."* -Ö. Seyfettin. **14.** *is.* Belli bir yerin biraz uzağı: *Tren yolu nehrin açığından geçer.* **15.** Denizin kıyıdan uzakça olan yeri: *"Limanda bilinen gemiler, oysa açıklardadır."* -B. Necatigil. **16.** *zf.* Doğru olarak, açıkça: *Açık konuşmak. "İnsan mağlûbiyetini bu kadar açık kabul eder mi?"* -M. Yesari. **17.** *is.* Bir ihtiyacın karşılanamaması durumu: *Bütçe açığı. Ülkenin doktor açığı.* **açık alınla** başarı ve övünç ile: *Çıktık açık alınla on yılda her savaştan.* **(birine) açık bono vermek** *mec.* sınırsız yetki tanımak. **açık kapamak** (bütçe) gider fazlasını para sağlayarak gidermek. **açık kapı bırakmak** gereğinde, bir konuya yeniden dönebilme imkânı bırakmak, kesip atmamak. **açık konuşmak** gerçeği çekinmeden söylemek. **(bir yer, birine) açık olmak** (o yerde) kendisi her zaman iyi karşılanmak. **açık saçık konuşmak** cinsî konularla ilgili sözler söylemek. **açık söylemek** anlaşılmamış yönünü bırakmadan anlatmak veya çekinmeden söylemek. **açık tutmak** bir iş yerinin çalışır durumunu sürdürmek. **açık vermek 1)** gelir, gideri karşılamamak; **2)** *mec.* gizlenmek istenen bir olayı, bir düşünceyi veya durumu elde olmayarak ortaya koymak, açıklamak. **açık yürekle** özü sözü bir olarak, hiçbir şey saklamaksızın. **açığa alma** bir görevliyi geçici bir süre işten alma. **açığa alınmak** görevine son verilmek. **açığa almak** görevine son vermek. **(birini) açığa çıkarmak** işinden çıkarmak. **(bir durum) açığa çıkmak 1)** belli olmak, anlaşılmak: *"Yakalanan veya tutuklanan kişinin durumu, soruşturmanın kapsam ve konusunun açığa çıkmasının sakıncalarının gerektirdiği kesin zorunluluk dışında, yakınlarına derhal bildirilir."* -Anayasa. **2)** işinden çıkarılmak. **(bir durum) açığa vurmak 1)** belli etmek, ortaya çıkarmak: *"Mantıksal bir dille açığa vurduğu bu harika önerinin aksayan bir yanı vardı."* -N. Nadi. **2)** gizli bir durumu ortaya çıkarmak: *"Bazı ihtiyarlar bütün hislerini açığa vuran ikinci bir nevi çocukluğa düşerler."* -A. Ş. Hisar. **(birinin) açığı çıkmak** saklamakla görevli bulunduğu paranın veya malın eksik olduğu anlaşılmak. **açığını kapatmak** eksiğini tamamlamak. **açıkta bırakmak** iş ve görev vermemek, yersiz yurtsuz bırakmak veya birkaç kişiye birlikte sağlanan bir iyilikten birini yararlandırmamak. **açıkta kalmak (veya olmak)** iş ve görev bulamamak, yersiz yurtsuz kalmak veya birkaç kişinin birlikte eriştiği bir iyilikten yararlanamamak. **açıktan kazanmak** emek ve sermaye koymadan kazanç sağlamak.

→ ***açık açık, açık ağıl, açıkağız, açık ağızlı, açık artırma, açık bilet, açık bono, açık bölge, açık celse, açık ciro, açık çek, açık deniz, açık devre, açık dolaşım sistemi, açık duruşma, açık düşme, açık eksiltme, açık elli, açık ellilik, açık fikirli, açık fikirlilik, açıkgöz, açıkgözlük, açıkgözlülük, açık hava, açık hava sineması, açık hava tiyatrosu, açık hece, açık hesap, açık imza, açık işletme, açık kahverengi, açık kalp ameliyatı, açık kalpli, açık kalplilik, açık kapı politikası, açık kapı siyaseti, açık kredi, açık liman, açık maaşı, açık mavi, açık mektup, açık ordugâh, açık oturum, açık oy, açık öğretim, açık önerme, açık pazar, açık pembe, açık poliçe, açık rejim, açık saçık, açık sarı, açık sayım, açık seçik, açık senet, açık sözlü, açık sözlülük, açık şehir, açıktan açığa, açık taşıt, açık teşekkür, açık tohumlular, açık tribün, açık yara, açık yeşil, açık yürekli, açık yüreklilik***

açık açık *zf.* Saklamaksızın, gizli yer bırakmaksızın, içtenlikle: *Açık açık anlattı.*

açık ağıl *is.* Koyunların ve keçilerin barındırıldıkları üstü açık, etrafı taş duvar veya ölü çitlerle çevrili basit barınak.

açıkağız *is. bot.* Turpgillerden bir bitki *(Hesperis acris).*

açık ağızlı *s.* ve *is.* Aptal, sersem, ahmak.

açık artırma *is.* Bir malın satışında alıcılar arasında fiyat artırma yarışına dayanan satış: *"Açık artırmalardan, antikacılardan her çeşit saat toplamaya başladım."* -H. Taner.

açık bilet *is.* Yolculuklarda dönüş tarihi kararlaştırılmamış, belirli bir dönem için geçerli, gidiş dönüş bileti.

açık bono *is. tic.* Para hanesi boş bırakılarak imza edilen bono.

açık bölge *is.* Gümrük sınırlamalarının olmadığı bölge, serbest bölge, serbest mıntıka.

açık celse *is.* Açık duruşma.

açık ciro *is. tic.* Senet veya çek arkasına kime ödeneceği belirtilmeden imzalanma yoluyla yapılan ciro.

açıkça *zf. (açı'kça)* Gizli bir yönü kalmaksızın, kolay anlaşılır bir biçimde: *"Düşündüğümü açıkça söylemeyi tercih ettim."* -R. H. Karay.

açıkçası *is.* **1.** Doğrusu, açık olanı, anlaşılır biçimi, gizli kapaklı olmayan yanı: *"Şayet kızar gibi olursa açıkçasını söyleyeyim."* -S. M. Alus. **2.** *zf.* Açık olarak.

açık çek *is. tic.* Üzerine para miktarı yazılmamış, çek.

açıkçı *is.* ve *s.* Borsada fiyat dalgalanmalarından yararlanarak açıktan para kazanan (kimse).

açık deniz *is.* **1.** Denizin, kara sularının dışında kalan bölümü. **2.** Yakın karalarla çevrili olmayan deniz, engin.

açık devre *is. fiz.* İçinden sürekli akım geçmeyecek bir yalıtkanla kesilmiş elektrik devresi.

açık dolaşım sistemi *is. zool.* Genellikle bütün eklem bacaklılarda ve birçok yumuşakçada bulunan atardamar ve kan

boşluğundan oluşmuş açık bir dolaşım sistemi.

açık duruşma *is.* Mahkemede herkesin duruşmayı dinleyebileceği oturum.

açık düşme *is. sp.* Yağlı güreşte pehlivanın kıç üstü düşerek yenilmiş sayılması.

açık eksiltme *is. tic.* Yaptırılacak bir işin veya satın alınacak bir malın ucuza sağlanması için işi yapacak veya malı satacak kişiler arasında fiyat düşürme yarışına dayanan işlem.

açık elli *s.* Cömert.

açık ellilik, -ği *is.* Cömertlik: *"Kuvvetli, esmer, sıhhatli, doğru sözlülüğü ve açık elliliğiyle dostlarına kendini sevdirmiş bir kadındı."* -H. E. Adıvar.

açık fikirli *s.* Olayları ve özellikle yenilikleri iyi anlayıp gereği gibi karşılayabilen, düşündüğünü olduğu gibi söyleyebilen (kimse).

açık fikirlilik, -ği *is.* Açık fikirli olma durumu.

açıkgöz *s.* Uyanık davranarak çıkarını sağlayan, imkânlardan kurnazca yararlanmasını bilen: *"0 aralık açıkgözün biri de ayağımdan çıkan potini almış savuşmuş."* -M. Ş. Esendal.

açıkgözlük, -ğü *is.* Açıkgözlülük.

açıkgözlülük, -ğü *is.* Açıkgöz olanın durumu, açıkgöze yakışacak davranış.

açık hava *is.* **1.** Bulutsuz hava. **2.** Bahçe, park gibi yapı dışı olan yer.

açık hava sineması *is.* Yazın veya iklimi elverişli yerlerde sürekli olarak çalışan, üstü açık, yanları kapalı sinema.

açık hava tiyatrosu *is. tiy.* Yazın veya iklimi elverişli yerlerde sürekli olarak çalışan, üstü açık, yanları kapalı tiyatro.

açık hece *is. gr.* Ünlü ile biten hece: *Ana (a-na), Araba (a-ra-ba), Ütü (ü-tü).*

açık hesap, -bı *is. tic.* Peşin para veya bono vermeden yapılan alış veriş.

açık imza *is.* Üzeri boş bırakılan bir kâğıdın altına, dolduracak olana güvenilerek atılan imza.

açık işletme *is.* Maden yatağını örten verimsiz topraklar kaldırıldıktan sonra açık havada yapılan işletme.

açık kahverengi *is.* Kahverenginin bir veya birkaç ton açığı.

açık kalp ameliyatı *is. tıp* Kalbin içi açılmadan önce dolaşım sun'î kalp denilen bir aygıta devredildikten sonra yapılan kalp ameliyatı.

açık kalpli *s. bk.* açık yürekli.

açık kalplilik, -ği *is. bk.* açık yüreklilik.

açık kapı politikası *is. tic.* Yabancı malları bir ülkeye serbestçe sokma politikası.

açık kapı siyaseti *is. tic.* Açık kapı politikası.

açık kredi *is. tic.* Bankaların güvendikleri müşterilere rehin, ipotek veya kefil istemeksizin verdikleri borç para.

açıklama *is.* Açıklamak işi, izah. **açıklama yapmak** herhangi bir konuyu aydınlığa kavuşturmak amacıyla konuşmak veya yazmak: *"Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz."* -Anayasa.

açıklama cümlesi *is. gr.* Bir önceki cümleyle bağlantı kuran **yani, demek ki, öyle ki** gibi bağlayıcılarla başlayan, söz konusu duygu veya düşünceyi bütünleyen cümle.

açıklamak *(-i)* **1.** Bir konuyla ilgili olarak gerekli bilgileri vermek, izah etmek. **2.** Bir sorunla ilgili olarak aydınlatıcı bilgi vermek, tavzih etmek: *Bakan, bu konuda düşüncelerini açıkladı.* **3.** Bir sözün, bir yazının ne anlatmak istediğini belirtmek, yorumlamak. **4.** Açıkça söylemek, ifşa etmek: *"Kenan Bey bunun kuru bir inanç olmadığını da ilk defa açıkladı."* -T. Buğra. **5.** Belirtmek, göstermek, açığa vurmak, izhar etmek.

açıklamalı *s.* Birtakım açıklamalarla anlaşılması, öğrenilmesi kolaylaştırılmış, izahlı: *Açıklamalı deyimler.*

açıklanan *is. man.* Açıklamalar sonunda ortaya çıkması beklenen kavram.

açıklanma *is.* Açıklanmak işi.

açıklanmak *(nsz)* Açıklamak işi yapılmak, izah edilmek, ifşa edilmek: *"İptal kararları gerekçesi yazılmadan açıklanamaz."* -Anayasa.

açıklar livası *is.* İşi gücü olmayan, boşta kalan kimse. **açıklar livası olmak** *şaka* iş bulamayarak işsiz ve kazançsız kalmak: *"Ben döndüğümde yine açıklar livası idi. Müdür tenkisat yaparken sakattır diye ilk ağızda buncağızı yürütmüş."* -H. Taner.

açıklaşma *is.* Açıklaşmak durumu almak.

açıklaşmak *(nsz)* **1.** Açık duruma gelmek. **2.** Rengi açılmak.

açıklaştırma *is.* Açıklaştırmak işi.

açıklaştırmak *(-i)* **1.** Açık duruma getirmek. **2.** Rengini açtırmak.

açıklatma *is.* Açıklatmak işi.

açıklatmak *(-i, -e)* Açıklamasını sağlamak.

açıklayan *is. man.* Açıklamalar sonucunda elde edilen kavram.

açıklayıcı *s.* **1.** Bir sorunu gerekli açıklığa kavuşturan. **2.** *gr.* Kendinden önce gelen kelimeyi belirten, açıklayan (kelime veya kelimeler): *"Atatürk yeni Türkiye'nin kurucusu, daima saygı ile anılacaktır"* cümlesindeki *'yeni Türkiye'nin kurucusu'* sözü Atatürk adının açıklayıcısıdır.

açıklayış *is.* Açıklamak işi veya biçimi.

açıklık, -ğı *is.* **1.** Açık olma durumu: *Adımlardaki açıklık. Rengin açıklığı. Alanın açıklığı. "Bu konuda henüz bir açıklığa varmış değiliz."* -S. Eyuboğlu. **2.** Uzaklık, mesafe. **3.** Örtüsüz, çıplak yer. **4.** Boş ve geniş yer. **5.** Bir yerin uzaklara kadar bakılabilecek ve bakanın içinde ferahlık doğuracak durumda olması: *Kırlardaki açıklık insanı dinlendirir.* **6.** Gerçeği olduğu gibi yansıtma durumu: *Demokrasi bir açıklık rejimidir.* **7.** *ed.* Bir söz veya yazıda maksadın açık olması özelliği, vuzuh: *Reşat Nuri'nin anlatımında açıklık vardır.* **8.** Dürbün, fotoğraf makinesi gibi optik araçlarda ağız çapı, ışığın girebildiği delik. **açıklığa kavuşturmak** (bir konu veya sorunu) aydınlatmak, kapalılıktan kurtarmak, anlaşılır duruma getirmek. **açıklık getirmek** (veya **kazandırmak**) (bir konu veya sorunu) anlaşılır duruma getirmek.

→ *açıklıkölçer*

açıklıkölçer *is. fiz.* Bir mikroskobun açıklığını ölçmeye yarayan alet.

açık liman *is. den.* **1.** Bütün gemilerin formalite yönünden kolayca girip çıktıkları liman. **2.** *coğr.* Hava şartlarından kolayca etkilenen liman.

açık maaşı *is. huk.* Görevinden alınan birine yasaca tanınan, belirli bir süre içinde ödenen aylık.

açık mavi *is.* Mavinin bir ton açığı.

açık mektup, -bu *is.* **1.** Zarfı yapıştırılmamış mektup. **2.** Yazıldığı kimseye gönderilmeyip basın yoluyla açıklanan mektup.

açık ordugâh *is. ask.* Kırda kurulan ordugâh.

açık oturum *is.* Güncel, siyasî, sosyal ve bilimsel konuların veya sorunların herkesin izleyebileceği bir biçimde açık olarak tartışıldığı toplantı.

açık oy *is.* Verenin adını gösteren ve konuşulan sorun üzerindeki düşüncesini belli edecek yolda verilen oy.

açık öğretim *is.* Ders konuları radyo ve televizyon gibi araçlarla yayımlanan veya posta ile ilgililere ulaştırılan öğretim yöntemi.

açık önerme *is. mat.* İçerisinde değişken bulunan ve bu değişkenin alacağı değerle doğruluğu veya yanlışlığı kesinleşen önerme.

açık pazar *is. ekon.* Gümrük kaydı olmayan, her devletin malını serbestçe satabileceği şehir veya ülke.

açık pembe *is.* Pembenin bir ton açığı.

açık poliçe *is. tic.* Eksik bilgileri sonradan tamamlanmak üzere düzenlenen poliçe.

açık rejim *is.* Parlâmenter rejim.

açık saçık, -ğı *is.* ve *s.* Göreneğe aykırı derecede çıplak veya örtüsüz.

açık sarı *is.* Sarının bir ton açığı.

açık sayım *is.* Bir seçim sonunda verilen oyların açık olarak sayılması, aleni tadat.

açık seçik *s.* ve *zf.* Çok açık, çok be-

lirgin: *"Bu iki örnek de açık ve seçik gösteriyor ki, çocuklarımızı kendi yetiştiğimiz gibi yetiştirmek hakkı bize verilmiş değildir."* -H. Taner.

açık senet, -di *is. bk.* açık bono.

açık sözlü *s.* Her şeyi olduğu gibi söyleyen, sözünü esirgemeyen.

açık sözlülük, -ğü *is.* Açık sözlü olma durumu.

açık şehir, -hri *is.* Düşman saldırısına karşı savunma önlemleri alınmamış, içinde herhangi bir askerî hedef bulunmayan ve bu durumu önceden ilân edilmiş olan şehir: *İkinci Dünya Savaşında Roma açık şehir ilân edilmişti.*

açıktan *zf.* **1.** Bir yerin uzağından. **2.** Sıra ve aşama gözetilmeden, dışarıdan atayarak. **3.** *mec.* Emek ve para harcamadan. **açıktan (para) kazanmak** emek ve sermaye olmadan para kazanmak. **açıktan para almak** bir iş veya mal için, kararlaştırılmış ücret veya değer dışında para almak.

→ ***açıktan açığa, açıktan tayin***

açıktan açığa *zf.* Belirgin olarak, göz göre göre: *"Nedense ona açıktan açığa çıkışmaya cesaret edemiyordu."* -R. N. Güntekin.

açıktan tayin *is.* Derece ve belli bir sıra gözetilmeksizin yapılan atama.

açık taşıt *is.* Üstü örtülmemiş taşıt (araba, otomobil vb.).

açık teşekkür *is.* Herhangi birine basın yoluyla edilen teşekkür.

açık tohumlular *ç. is. bot.* Tohumları kozalak pulları üzerinde açık olarak bulunan çiçekli bitkilerin ayrıldığı iki büyük daldan biri.

açık tribün *is.* Açık havadaki spor müsabakalarında seyircilerin oturduğu ve üstü kapalı olmayan bölüm.

açık yara *is.* Kapanmamış, sürekli işleyen yara.

açık yeşil *is.* Yeşilin bir ton açığı.

açık yürekli *s.* Düşündüğünü olduğu gibi söyleyen, içi temiz, gizli yönü olmayan (kimse), samimî, açık kalpli.

açık yüreklilik, -ği *is.* Açık yürekli olma durumu, samimiyet, açık kalplilik: *"En sonra da görüşlerini edebiyata kaçmayan bir açık yüreklilikle ortaya koydu."* -H. Taner.

açık zaman *is. tek.* Tutkalın yüzeye sürüldüğü an ile pres edilip, sıkılması gereken an arasında geçen süre.

açılama *is. sin.* İleride, içlerinde en uygununun seçilebilmesi için, güç bir sahnenin çeşitli açılardan çekiminin yapılması.

açılım *is.* **1.** Açılma: *Bu gezi dış politikada yeni bir açılımı simgeliyor.* **2.** *astr.* Bir yıldızla gök ekvatoru arasındaki uzaklık; kuzeye doğru olanı artı, güneye doğru olanı da eksi işaretiyle ölçülür: *Güneşin bir yıldaki açılımı -23 derece 27 dakikadan +23 derece 27 dakikaya kadar değişir.*

açılış *is.* **1.** Açılmak işi veya biçimi. **2.** Yeni bir yapının, yerin veya yeni bir kuruluşun çalışmaya başlaması, küşat: *"Gerekli gördüğü takdirde, yasama yılının ilk günü Türkiye Büyük Millet Meclisinde açılış konuşmasını yapmak."* -Anayasa.

→ ***açılış konuşması, açılış töreni***

açılış konuşması *is.* Herhangi bir toplantının açılması sırasında yapılan ilk konuşma.

açılış töreni *is.* Bir açılışı kutlamak için yapılan toplantı, resmiküşat: *"Resmî açılış töreni ne zaman beyefendi?"* -M. Yesari.

açılma *is.* **1.** Açılmak işi. **2.** *sin.* Bir film çekiminde karanlıkta başlayıp gittikçe aydınlanarak görüntülerin belirmesine dayanan noktalama. **3.** *sp.* Bir grupta, sıraların jimnastik alıştırmaları için dağınık düzene girmesi. **4.** Çatlama.

açılmak *(nsz)* **1.** Açmak işi yapılmak veya açmak işine konu olmak: *Yeni bir yol açıldı. Dükkân açıldı. "Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılamaz."* -Anayasa. **2.** (renk için) Koyuluğunu yitirmek: *Perdenin rengi açıldı.* **3.** Kendine gelmek, biraz iyileşmek, ferahlamak: *Ateşi düşünce hasta açıldı.* **4.** *(-e)* (gemi) Gitmek, uzaklaşmak: *"... Türk korsan gemileri, engin denizlere açılmışlardı."* -F. F. Tülbentçi. **5.** Sıkılması, çekinmesi, tutukluğu kalmamak: *"Ona ne zaman rastlarsanız, konuşsanız içiniz açılır, efkârınız dağılır."* -H. Taner. **6.** (kuruluşlar için) İlk kez veya yeniden işe başlamak. **7.** İşini gereğinden veya götürebileceğinden geniş tutmak: *Fazla açıldığı için iflâs etti.* **8.** Genişlemek, bollaşmak: *Ayakkabısı açıldı.* **9.** Delinmek, yırtılmak: *Pantolonun dizleri açıldı.* **10.** (sis, karanlık, duman için) Dağılmak, yoğunluğunu yitirmek: *Sis açıldı. "Belki hava açılıyor."* -R. H. Karay. **11.** Gereken güce ulaşmak: *Araç uzun yolda açıldı, hızı arttı.* **12.** *(-e)* Sırrını, üzüntüsünü, sorunlarını birine söylemek: *"Hiç kimseye açılmayarak yaşadığım bu altı ay beni bitirdi."* -P. Safa. **13.** *(-e)* (pencere, kapı, yol için) Geçit vermek: *Bu kapı bahçeye açılıyor. "Yol açılmış, biriken vasıtalar sel hâlinde akmaya başlamıştı."* -H. Taner. **14.** *mec.* Ayrıntıya girmek. **15.** (yüzerken) Kıyıdan uzaklaşmak: *"Ben yüzerken biraz fazla açıldım, kendimi Vardar'ın kuvvetli bir akıntısına kaptırdım."* -Y. K. Beyatlı. **açılıp saçılmak 1)** (kadın için) çok açık saçık giyinmeye başlamak; **2)** (kadın için) eskisine göre ölçüsüz davranışlarda bulunmaya başlamak.

açım *is.* Açma, açılış, küşat: *Abdülhak Hamit köşesinin açım töreni yapıldı.*

açımlama *is.* Açımlamak işi, teşrih, şerh.

açımlamak *(-i)* Bir sorunu veya konuyu ele alıp en ince noktalarına kadar gözden geçirerek anlatmak, şerh etmek, teşrih etmek.

açımlanma *is.* Açımlanmak işi.

açımlanmak *(nsz)* Açımlamak işine konu olmak.

açındırma *is. mat.* Açındırmak işi.

açındırmak *(-i)* **1.** Açınmasını sağlamak. **2.** *mat.* Bir cismin yüzeyini açarak bir düzlem üzerine yaymak: *Konileri açındırırız, ama küreyi açındıramayız.*

açınım *is.* **1.** Açınmak işi, inkişaf. **2.** *mat.* Bir cismin yüzeylerinin açılıp bir düzlem üzerine yayılması.

açınma *is.* Açınmak işi.

açınmak *(nsz) biy.* **1.** Gelişmek. **2.** (tohum, hastalık için) İçindeki yetenekler uyanarak amacına varmak, gelişmek, inkişaf etmek.

açınsama *is.* Açınsamak işi, istikşaf.

açınsamak *(-i) coğr.* Bir yerin özelliklerini ortaya çıkarmak için araştırma ve inceleme yapmak, istikşaf etmek.

açıortay *is. mat.* Bir açısal bölgeyi, ölçüleri birbirine eşit olan iki açısal bölgeye ayıran doğru.

→ ***açıortay düzlemi***

açıortay düzlemi *is. mat.* İki düzlemli bir açıyı iki komşu ve eşit açıya bölen düzlem.

açıölçer *is. bk.* iletki.

açı ölçüm *is. geom.* Açı ölçmede söz konusu olan yöntem ve teknik.

açısal *s.* Açı ile ilgili: *Açısal hız.*

→ ***açısal bölge, açısal çap, açısal hız, açısal ivme, açısal sapma, açısal uzaklık, açısal yol***

açısal bölge *is. mat.* Açı ile iç bölgesinin birleşiminden oluşan düzlem parçası.

açısal çap *is. astr.* Ay ve Güneş gibi gök cisimlerinin iki doğrusu arasındaki açı.

açısal hız *is.* Hareket eden bir cismi duran bir noktaya birleştiren doğru parçasının birim zamanda taradığı açı.

açısal ivme *is.* Açısal hızın birim zamanda değişen niceliği.

açısal sapma *is. geom.* Belli bir açı düzeyinde gerçekleşen sapma.

açısal uzaklık, -ğı *is. astr.* Gök cisimlerinin (yıldız veya gezegen) birbirlerinin karşılaşma düzlemine göre uzaklığı.

açısal yol *is. fiz.* Hareket eden cismin birim zamanda gözlemciye göre aldığı yol.

açış *is.* **1.** Açmak işi veya biçimi. **2.** Bir kuruluşu çalışmaya başlatma.

→ ***açış konuşması***

açış konuşması *is.* Herhangi bir toplantıyı başlatmak için yapılan ilk konuşma.

açıt, -dı *is. mim.* Bir duvarda açık bırakılmış bulunan kapı, pencere, kemerleme benzeri açıklık.

açkı *is.* **1.** Bir cismin yüzeyi üzerinde sert bir madde veya bir araç sürterek onu düzleştirip parlatma, perdah. **2.** Demircilikte delik büyütmekte kullanılan araç. **3.**

Anahtar ve her türlü açma aracı.

açkıcı *is.* **1.** Açkı yapan (kimse), perdahçı. **2.** Anahtarcı.

açkılama *is.* Açkılamak işi.

açkılamak *(-i)* Açkı ile parlatmak.

açkılanma *is.* Açkılanmak işi.

açkılanmak *(nsz)* Açkı yapılmak, perdahlanmak.

açkılatma *is.* Açkılatmak işi.

açkılatmak *(-i)* Açkı işi yaptırmak, perdahlatmak.

açkılı *s.* Açkı yapılmış, perdahlanmış, perdahlı.

açkısız *s.* Açkı yapılmamış, perdahlanmamış, perdahsız.

açlık, -ğı *is.* **1.** Aç olma durumu: *"Havada güzel güzel dönen bu kuşun, açlıkla, bu yılana saldıracağını hiç düşünmemiştim."* -M. Ş. Esendal. **2.** Kıtlık. **3.** Yoksulluk: *"Açlık ile tokluğun arası yarım yufka (bir dilim, bir lokma ekmek)."* -Atasözü. **4.** *mec.* Aşırı istek içinde bulunmak: *"İki arkadaş görülmemiş bir okuma açlığı içinde durmadan okuyordu."* -H. Taner. **açlık çekmek** yoksulluk içinde bulunmak. **açlığı öldürmek** açlık hissini geçiştirmek, yatıştırmak: *"Kaldırılmış harman yerlerinden buğday toplayıp açlığımızı öldürdük."* -O. Kemal. **açlıktan gözü** (veya **gözleri) kararmak** (veya **dönmek**) çok acıkmak: *"Bu akşam açlıktan gözü dönmüş bir hâlde bir evin mutfağına girmişti."* -S. F. Abasıyanık. **açlıktan imanı gevremek** çok acıkmak. **açlıktan nefesi kokmak** yoksulluk içinde bulunmak. **açlıktan ölmek** dayanılmaz derecede acıkmak, çok acıkmak. **açlıktan ölmeyecek kadar 1)** (yiyecek, içecek için) pek az (yemek, içmek); **2)** gereğinden az: *Açlıktan ölmeyecek kadar yiyor.*

→ ***açlık grevi***

açlık grevi *is.* Kendisine veya başkalarına yapılan bir haksızlığı protesto için bir kimsenin aç durarak gösterdiği tepki.

açma *is.* **1.** Açmak işi. **2.** Orman içinde ağaç kesme veya yakma yoluyla tarıma elverişli bir duruma getirilen arazi. **3.** Bir çeşit susamsız, kalınca yağlı simit.

açmacı *is.* Açma yapan veya satan kimse.

açmak, -ar *(-i)* **1.** Bir şeyi kapalı durumdan kurtarmak: *Kapıyı açmak. "Kapıyı açan hizmetçi benim kadın olduğumu anlamadı."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Bir şeyin kapağını veya örtüsünü kaldırmak: *"Örtüyü açmaya mecburum."* -R. H. Karay. **3.** Engeli kaldırmak. **4.** Sarılmış, katlanmış, örtülmüş veya iliklenmiş olan şeyleri bu durumdan kurtarmak: *"Kadın hamalı dışarı çıkardı, sonra çantasını açıp birkaç lira çıkardı."* -M. Ş. Esendal. **5.** Oyarak veya kazarak çukur, delik oluşturmak. **6.** Tıkalı bir şeyi, bu durumdan kurtarmak: *Tıkanmış boruyu açmak. Karla kapanan yolu açmak.* **7.** Çevresini genişletmek: *Anıtın çevresini açmak.* **8.** Birbirinden uzaklaştırmak: *Kollarını açtı.* **9.** Yarmak: *Çıbanı açmak.* **10.** Düğümü veya dolaşmış bir şeyi çözmek: *Yumağı açmak.* **11.** Bir kuruluşu, bir iş yerini, bir yeri işler veya ilk defa kullanılır duruma getirmek: *Okul açmak. "Bu heykeli açmak için bir seneden beri münasip bir fırsat kollanıyordu."* -R. N. Güntekin. **12.** Bir aygıtı, bir düzeni vb.lerini çalışır duruma getirmek: *Radyoyu açmak. Elektriği açmak.* **13.** Alış verişi başlatmak: *Bakan, tütün piyasasını açtı.* **14.** Rengin koyuluğunu azaltmak: *Bu boyayı biraz daha açmalı.* **15.** Yakışmak, güzel göstermek: *Bu renk odayı açtı.* **16.** Ferahlık vermek: *Burası beni açmadı, başka yere gidelim.* **17.** Bir konu ile ilgili konuşmak. **18.** *esk.* Savaşla almak, fethetmek. **19.** *(-i, -e)* Avunmak veya danışmak için söylemek: *Sırrını bana açtı. "Size derdimi açmaya geldim."* -F. R. Atay. **20.** Yapmak, düzenlemek: *Sınav açmak. Yarışma açmak. Soruşturma açmak.* **21.** Ayırmak, tahsis etmek: *Senin için üst katta bir oda açtık.* **22.** *mec.* Sıkılganlığını, utangaçlığını gidermek: *Öğretmen boyuna konuşuyor, öğrenciyi açmak istiyordu.* **23.** Görünür duruma getirmek: *Kollarını, göğsünü açmış.* **24.** (hava için) Bulutların dağılmasıyla gök yüzü aydınlanmak. **25.** Geçit vermek: *Evin arka tarafına geçmek için kapı açtık.* **26.** *mec.* İçini dökmek: *"Türlü dertleri, buhranları vardı, ara sıra bunları bana açmaktan çekinmezdi."* -R. N. Güntekin. **aç gözünü, açarlar gözünü** "uğraşılarda uyanık bulunmak gerekir, yoksa umulmadık bir anda büyük zararlarla yüz yüze gelirsin" anlamında kullanılır. **açtı ağzını, yumdu gözünü** öfkelenerek veya kızarak ağır sözler söyledi: *"Babam açtı ağzını, yumdu gözünü..., öyle şeyler söyledi ki ben burada mümkün değil tekrarlayamam."* -Ö. Seyfettin.

açmalık, -ğı *is.* Kiri çıkarmak veya eşyayı iyice temizlemek için kullanılan her türlü madde.

açmaz *is.* **1.** Satranç oyununda şahı koruyan taşlardan birinin yerinden oynatılmaması durumu. **2.** *mec.* İçinden zor çıkılır durum. **3.** (tulûatta) Karşısındakine bir nükte veya tekerleme söyleme kolaylığını veren söz. **açmaza düşmek** içinden çıkılması güç durumda kalmak. **açmaza getirmek** (veya **düşürmek**) düzen, hile yapmak, bir kimseyi oyuna getirmek, zor duruma sokmak.

→ ***açmaz halatı***

açmaz halatı *is. den.* Gemilerin limana bağlanması ve sahilden esecek rüzgârla rıhtımdan uzaklaşmaması için kıyıya dikine bağlanan halat.

açmazlık, -ğı *is.* **1.** Açmaz olma durumu. **2.** *mec.* Ağzı pek sıkı olma durumu, ketumiyet.

açtırma *is.* Açtırmak işi.

açtırmak *(-i, -e)* Açmak işini yaptırmak. **açtırma kutuyu, söyletme kötüyü** kötü konuşabilecek birine, bildiklerini açıklama fırsatı verilmemesi gerektiğini öğütler.

ad (I) *is.* **1.** Bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz, isim: *Çocuk, kedi, ağaç, düşünce, iyilik, Ahmet, Ertuğrul* birer addır. **2.** Herkesçe tanınmış veya işitilmiş olma durumu, ün, nam, şöhret. **3.** Anılacak değer, önem: *Bir baş soğanın da adı mı olurmuş?* **4.** *gr.* İsim. **ad almak 1)** kendisine ad verilmek; **2)** ün kazanma. **ad çekilmek** ad çekmek işi yapılmak. **ad çekilmek** ad çekmek işi yapılmak. **ad çekmek** raslantıya ve talihe bağlı bir ayırma yapmak için, her birinde birer ad yazılmış kâğıtlardan birini çekmek, kur'a çekmek. **ad çektirmek** ad çekmek işini yaptırmak. **ad koymak** çağırmak veya anmak için bir canlıya, bir yere, bir şeye ad vermek, adlandırmak, isim koymak, tesmiye etmek: *"Adını İstanbul mektubu koyacaktım bu yazının, sonra düşündüm, beğenmedim."* -N. Ataç. **ad takmak** adlandırmak, ad koymak. **ad vermek 1)** ad koymak, adlandırmak, tesmiye etmek; **2)** bir işi kimin yaptığını söylemek: *Nafile, üzerime varmayın, ad vermem.* **ad yapmak** isim yapmak. **adı** (veya **ismi) gibi bilmek** çok iyi bilmek. **adı batası** (veya **adı batasıca)** "yok olası" anlamında bir ilenme: *Adı batasıca yere gitmem.* **adı batmak** (sevilmeyen bir şey veya kimse için) unutulmak, adı anılmaz olmak, artık sözü edilmemek. **adı belirsiz** ünü olmayan, tanınmayan, kim ve ne olduğu bilinmeyen. **adı bile okunmamak** birine hiç önem verilmemek. **adı çıkmak 1)** kötü bir ün kazanmak: *Onun adı çıkmış, yoksa fena adam değil.* **2)** hakkı olmayan bir ün kazanma. **adı çıkmış dokuza, inmez sekize** birinin bir kere adı çıktıktan sonra onun hakkındaki yaygın inanç artık kolay kolay düzelemez. **adı deliye çıkmak** deli olmadığı hâlde deli olarak tanınmak: *"Böyle bir şey yazmaya kalkarsam adım deliye çıkacak."* -R. N. Güntekin. **adı duyulmak** tanınmak, ünlenmek. **adı geçmek 1)** anılmak, söz konusu olmak, ismi geçmek: *Yukarıda adı geçen kitap.* **2)** adı yazılmak: *O, dünya tıp tarihine adı geçmiş bir doktorumuzdu.* **adı kaldırılmak** anılmaz olmak, silinip gitmek: *"Saatlerce adı dünya yüzünden kaldırılmaya çalışılan Türklüğün talihini düşünürdüm."* -Ö. Seyfettin. **adı kalmak** bir kimse veya bir şey ortadan çekildikten, öldükten sonra dillerde yalnız adı dolaşmak. **(bir işe) adı karışmak** (kötü) bir işle birinin ilgisi bulunduğu söylenilmek. **adı kötüye çıkmak** ünü kötü olarak yayılmak. **adı olmak** gereksiz, yersiz ünü olmak. **adı sanı** bir kimsenin kim-

liği. **adı üstünde** adından belli olduğu gibi. **adı var** yaşamayan, yalnızca hayalde var olan: *"Âşık-ı sadık menem, Mecnun'un ancak adı var."* -Fuzuli. **adı verilmek** ad takılmak: *Ona Mehmet adı verildi.* **(bir şeyin veya bir kimsenin) adına** o şeyin veya o kimsenin yerinde olarak, namına, onun hesabına: *"Haklı bir öfke adına da olsa bir insandan aklını yüreğinden ayırması istenemez."* -S. Eyuboğlu. **adını ağzına almamak** dargınlık, kırgınlık, kızgınlık gibi bir sebeple bir kimseden hiç söz etmemek: *"Seniha'nın adını asla ağzıma almıyordum."* -R. N. Güntekin. **adını almak** ad takılmak, ad verilmek. **adını anmak** (veya **anmamak**) birinden söz etmek (veya etmemek). **adını bağışlamak** *hlk.* bir başkasından adını söylemesini istemek: *Adınızı bağışlar mısınız?* **adını kirletmek** (veya **lekelemek**) adının kötüye çıkmasına yol açmak. **adını koymak** *mec.* karşılığını veya fiyatını kararlaştırmak: *Bu evi alabilmemiz için adını koyalım.* **adını taşımak** birinin adıyla anılmak, sahip olduğu adın sorumluluğunu yüklenmiş olmak. **adını vermek** 1) birinin adını bildirmek; 2) biri tarafından salık verildiğini söylemek: *Benim adımı ver, o senin işini yapar.* **adıyla sanıyla** bilinen ün ve niteliğiyle: *Bana adıyla sanıyla Tuzsuz Deli Bekir derler.*

→ ***ad cümlesi***, ***ad çekimi***, ***addan türeme fiil***, ***ad değişimi***, ***ad durumu***, ***ad gövdesi***, ***ad kökü***, ***ad tamlaması***

ad, -ddi (II) *is. Ar. ʿadd* Sayma, sayılma.

ada *is.* **1.** Her yanı su ile çevrilmiş kara parçası: *"İnziva yerim bazen limanda bir şileptir, bazen bir ada."* -R. H. Karay. **2.** *is.* Trafiğe açık bir yol üzerinde sola dönüşleri sağlayan, sağ tarafta veya yol ortasında yer alan kaldırım taşıyla ayrılmış alan. **3.** Çevresi yollarla belirlenmiş olan arsa ve böyle bir arsayı kaplayan yapılar topluluğu. **ada gibi gemi** pek büyük (gemi).

→ ***ada balığı***, ***ada çayı***, ***ada soğanı***, ***ada tavşanı***, ***adatepe***, ***ada yavrusu***

ada balığı *is. bk.* amber balığı.

adabımuaşeret *is. (a:da:'bımua:şeret) Ar. ādāb-ı muʿāşeret* Terbiyeli, ince davranmak için tutulması gereken yollar, davranış töresi, davranış bilgisi, topluluk töresi, görgü.

adacık, -ğı *is.* Küçük ada.

adacılık, -ğı *is. fel.* Kavramların gerçek varlıklar olduğunu kabul eden, kavram gerekliğine karşıt olarak, tümel kavramların yalnızca nesnelerin adları olduğunu ileri süren görüş, nominalizm.

ada çayı *is. bot.* **1.** Ballı babagillerden, yurdumuzda çok yetişen tüylü ve beyazımtırak yaprakları olan ıtırlı bir bitki *(Salvia oflicinalis).* **2.** Bu bitkiden yapılan sıcak içecek: *"Bize iki ada çayı yap."* -S. F. Abasıyanık.

adagio *zf. (ada'cyo) İt. müz.* **1.** Yavaş, ağır olarak. **2.** *is.* Bu biçimde çalınan beste.

adak, -ğı *is.* Adamak işi veya adanılan şey, nezir: *"Hanım, bu aldığınız şeylerin adağını unuttunuz."* -H. R. Gürpınar. **adak adamak** bir dileğin gerçekleşmesi amacıyla kurban kesip yoksullara dağıtmak veya kutsal bir güce yönelik bir niyette bulunmak: *"Sen bana niye söylemedin? Sadaka verirdik, adak adardık."* -M. Ş. Esendal.

adaklama *is.* Adaklamak durumu.

adaklamak *(nsz)* Küçük çocuk yürümeye başlamak.

adaklanma *is.* Adaklanmak işi veya durumu.

adaklanmak *(nsz, -le)* Nişanlı duruma gelmek, nişanlanmak.

adaklı *s. hlk.* **1.** Adağı olan, adak adamış olan: *Annem oruca üç gün adaklı.* **2.** *hlk.* Nişanlı, yavuklu, sözlü.

adaklık, -ğı *s.* **1.** Adak olarak ayrılmış (hayvan): *Adaklık ve kurbanlık alım ve satımları.* **2.** *is.* Adak adanan yer.

adaksız *s. hlk.* **1.** Adağı olmayan, adak adamamış olan. **2.** Nişanlı olmayan.

adale *is. Ar. ʿadale* Kas: *"Omuz adaleleri gelişmişti."* -Ç. Altan.

adaleli *s.* Kaslı, kasları sıkı, gelişmiş: *"İki kolunu da yukarı kadar sıvadı, sert adaleli kollarını meydana çıkardı."* -P. Safa.

adalesiz *s.* Kassız.

adalet *is. (ada:let) Ar. ʿadālet* **1.** Hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme, doğruluk, türe: *"Devletin temel amaç ve görevleri... kişinin temel hak ve hürriyetlerini sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya... çalışmaktır."* -Anayasa. **2.** Bu işi uygulayan, yerine getiren devlet kuruluşları: *Suçlular adaletin pençesinden kurtulamazlar.* **3.** Herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme: *"Germiyan'da Süleyman Şahımız adaletle hüküm sürer."* -F. F. Tülbentçi. **adalet dağıtmak** kanunların saydığı hakları sahiplerine vermek, tanınmak. **adalete teslim etmek** sanığı, adalet işleriyle uğraşan kuruluşa götürmek. **adalete teslim olmak** sanık, adalet işleriyle uğraşan kuruluşa gidip hakkında gerekli işlemin yapılmasını istemek. **(birinin) adaletine sığınmak** (birinden) anlayış, hoşgörü, yakınlık beklemek.

→ ***adalet divanı***, ***adalet kapısı***, ***adalet mahkemesi***, ***adalet örgütü***, ***adalet sarayı***

adalet divanı *is.* Devletler arasındaki birtakım hukuk anlaşmazlıklarına bakan ve merkezi La Haye'de bulunan uluslar arası mahkeme.

adalet kapısı *is.* Hak ve hukukun aranması için başvurulan merci, mahkeme: *"Memlekette bir mahkeme, bir adalet kapısı var."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

adaletli *s.* Adalete uygun düşen veya adaletli olan, adil: *"Devlet, çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri için gerekli tedbirleri alır."* -Anayasa.

adaletlilik, -ği *is.* Adaletli olma durumu.

adalet mahkemesi *is. bk.* adliye mahkemesi.

adalet örgütü *is.* Adliye teşkilâtı.

adalet sarayı *is.* Mahkemelerin bulunduğu büyük yapı.

adaletsiz *s.* Adalete aykırı düşen veya adaleti olmayan: *Adaletsiz karar.*

adaletsizlik, -ği *is.* Adalete aykırı davranış: *Bu işte adaletsizlik var.*

adalı *s.* ve *is.* Ada halkından olan (kimse).

adalî *s. (adali:) Ar. ʿadali* **1.** Kas niteliğinde olan; kasla ilgili olan, kasıl. **2.** Kasları iyi gelişmiş, adaleli, kaslı.

adam *is. Ar. ādem* **1.** İnsan. **2.** Erkek kişi: *"İyi bir adam isterse, babası da verirse, varacak."* -M. Ş. Esendal. **3.** İyi yetişmiş, değerli kimse: *"Aralarında yurt çapında ün yapmış bilim adamları vardı."* -H. Taner. **4.** Birinin yanında ve işinde bulunan kimse: *"Kendisi gayet kibirli, öfkeli olduğu için hizmetçileri ve adamları korkarlar."* -K. Tahir. **5.** Birinin yararlandığı, kullandığı kimse: *"Hemen hepsi para çevrelerinin adamlarıydı."* -C. Meriç. **6.** Birinin sözünü dinleyen, nazını çeken kimse, kayırıcı: *O benim adamımdır, hiçbir ricamı geri çevirmez.* **7.** İyi huylu, güvenilir kimse: *"Amcam, gün görmüş bir adamdı."* -R. N. Güntekin. **8.** (belirsizlik zamiri yerine), Herkes, kim olursa olsun: *Adamı kukla gibi oynatıyor. "Ağzının, adamı deli eden kıvrak tebessümü sönmüş."* -R. N. Güntekin. **9.** Görevli kimse: *"Artık şunları toplatsak, dedi, kavasa söyleseniz de bir adam buluverse."* -R. H. Karay. **10.** (isim tamlamalarında) Bir alanda derin bilgisi olan veya bir alanı benimseyen: *"Bir sanatçının, bilim adamının düşünmek için bol zamana ihtiyacı vardır."* -H. Taner. **11.** *hlk.* Eş, koca. **adam adama (savunma)** futbolda, basketbolda karşı takım oyuncusunu kollama, rahat hareket etmesini, sayı yapmasını engelleme. **adam akıllı** *bk.* adamakıllı. **(caddeler, sokaklar) adam almamak** son derece kalabalık olmak. **adam başına** her kişiye, her birine. **adam beğenmemek** herkesi değersiz görmek. **adam değilim** herhangi bir durumun gerçekleşmemesi hâlinde, kendisinin insan sayılamayacağı anlamında kullanılan ant, göz dağı sözü. **(birini) adam etmek** 1) eğitmek, yetiştirmek, topluma yararlı duruma getirmek; 2) bir yeri düzene sokmak veya bir şeyi işe yarar duruma getirmek. **adam gibi** 1) terbiyeli, akıllı uslu; 2) adamlığa, insanlığa

yaraşır yolda; **3)** iyice. **adam hesabına koymak** birine değer vermek, saygı göstermek: *"Adam hesabına koyup bir hatır sormaz, bir çift lâkırdı etmezler."* -M. Ş. Esendal. **adam içine çıkmak** topluluğa karışmak, değerli insanların bulunduğu yerlere gitmek, eşe dosta gitmek. **adam içine karışmak** değerli bir topluluğa girmek, kendisine değer verilir olmak. **adam kıtlığında** (veya **yokluğunda**) işe yarar kimselerin bulunmadığı durumda. **adam kullanmak** iyi çalıştırmasını bilmek. **adam olmak 1)** gelişmek, büyümek, şişmanlamak; **2)** iyi yetişmek, iyi bir duruma gelmek: *"Adam olacak çocuk bokundan belli olur."* -Atasözü. **adam sen de!** (veya **yalnız adam**) bir işin önemsenmediğini anlatmak için söylenir: *Adam, vazgeç!* **adam sırasına geçmek** (veya **girmek**) daha önce toplumda önemli bir yeri veya özel bir değeri yokken artık kendisine önem ve değer verilmek. **adam yerine koymak** adamdan saymak, varlığını kabul etmek: *"Anasını durmadan nefes aldırmadan azarlıyor, babasını adam yerine koymuyor ağzını açarken susturuyordu."* -R. H. Karay. **adama dönmek** (veya **benzemek**) düzelmek: *Badanası vurulunca ev adama döndü.* **adamdan saymak** bir kimseye değeri olmadığı hâlde değer vermek, saygı duymak. **(bir işin) adamı** (bir işi) ustalıkla yapan. **adamın adı çıkacağına canı çıksın** *bk.* insanın adı çıkacağına canı çıksın. **adamın alacası içinde, hayvanın alacası dışında** *bk.* insanın alacası içinde, hayvanın alacası dışında. **adamın iyisi alış verişte** (veya **iş başında**) **belli olur** bir kişiyi iyi bir insan olarak değerlendirebilmek için alış verişte veya iş başında ahlâk dışı davranışlarda bulunmaması gerekir. **adamına çatmak** *bk.* tam adamına çatmak. **adamına düşmek** (yapılacak bir iş) güzel bir rastlantı sonunda anlayanına, uzmanına verilmiş olmak: *İşimiz adamına düştü de kolayca yapıldı.* **adamına göre 1)** kişiler arasında ayrıcalık gözeterek; **2)** herkesin yeteneğine uygun olarak. **adamını bulmak** *bk.* tam adamını bulmak (veya adamına düşmek).

→ ***adamakıllı, adam azmanı, adam boyu, adam evlâdı, adam kökü, adamotu, adam sarrafı***

adama *is.* Adamak işi.

adamak *(-i, -e)* **1.** Bir dileğin gerçekleşmesi amacıyla kurban kesip yoksullara dağıtmak veya kutsal bir güce yönelik bir niyette bulunmak, nezretmek: *"Adım adım, yudum yudum yürüyoruz mutluluğa / Adıyoruz bizi sevenlere Anneler Günümüzü."* -F. Halıcı. **2.** *mec.* Kutsal saydığı bir şey uğruna kendini feda etmek, ant niteliğinde söz vermek: *"Adamak kolay, ödemek güçtür."* -Atasözü. **3.** *mec.* Ayırmak: *"Olumlu, verimli bir işe adayacağı zamanını, abur cubur işlere harcamak ağırlarına gider."* -H. Taner. **adamakla mal tükenmez** büyük vaatlerde bulunanlar için alay yollu söylenir.

adamakıllı *zf. (ada'makıllı)* Gereğinden çok, iyice: *"Dün akşam benden yediği zılgıttan adamakıllı afallamış görünüyordu."* -R. N. Güntekin.

adam azmanı *is.* Çok iri yapılı kimse.

adam boyu *is.* **1.** Yaklaşık olarak normal bir adam boyunda. **2.** *s.* ve *zf.* İnsan boyunca: *"İki tarafı adam boyu sık böğürtlenler, yabanî erguvanlar, mersinlerle kaplı..."* -N. Cumalı.

adamca *zf. (ada'mca)* **1.** İnsana yaraşır biçimde. **2.** İnsan sayısı olarak.

adamcağız *is.* Kendisine karşı sevgi veya acıma duyulan adam: *"Öyle lâf ettim ki, adamcağız gezdirmeye mecbur kaldı."* -S. F. Abasıyanık.

adamcasına *zf. (ada'mcasına)* Adamca.

adamcık, -ğı *s.* ve *is.* Yerilen, küçümsenen; acınan (kimse): *"Bir tarafa dayanıp durdum. Adamcık benimle hiç meşgul olmuyor göründü."* -M. Ş. Esendal.

adamcıl *s.* İnsandan ürkmeyen, insana alışmış olan, insana sokulan, sıcakkanlı, munis: *"Hem de ne adamcıldır, ne candır, bilseniz."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

adamcılık, -ğı *is.* Adamcıl olma durumu.

adam evlâdı *is.* İyi bir ailenin iyi yetişmiş çocuğu.

adamkökü *is. bk.* adamotu.

adamlık, -ğı *is.* **1.** İnsana yakışacak durum, tutum ve davranış: *"Sen de biraz adamlığın yolunu tutmalısın."* -R. N. Güntekin. **2.** *is.* ve *s. hlk.* Yabanlık. **adamlık sende kalsın 1)** iyilik bilmese de sen yine iyilik et; **2)** bu işi nasıl olsa sana yaptıracaklar, bari kendiliğinden yap da onurunu koru.

adamotu *is. bot.* Patlıcangillerden, geniş yapraklı, kötü kokulu bir bitki, kankurutan, adamkökü *(Mandragora autumnalis).*

adam sarrafı *is.* İnsanların karakterini çabuk anlayacak duruma gelmiş kimse, insan sarrafı.

adamsız *s.* **1.** Yardımcısız, hizmetçisiz: *Bu koca ev adamsız çevrilemez.* **2.** *hlk.* Erkeksiz, kocasız.

adamsızlık, -ğı *is.* Adamsız olma durumu.

Adana kebabı *is.* Kıymasına bolca acı biber katılarak hazırlanan şiş köfte.

adanma *is.* Adanmak işi.

adanmak *(nsz)* Adamak işine konu olmak.

adap, -bı *ç. is. (a:da:p) Ar. ādāb; edeb'* in çokluk biçimi **1.** Töre. **2.** Yol yordam, yol yöntem: *"Edebiyatın da kendine mahsus adabı var."* -O. V. Kanık.

→ ***adabımuaşeret, adap erkân***

adap erkân *is.* Yol yöntem: *"Bu odacı namzetleri ufaktan ufağa hizmete alıştırılırlar, adap erkân öğrenirlerdi."* -H. F. Ozansoy.

adaptasyon *is. Fr. adaptation* **1.** Uyarlama. **2.** *ed.* Bir eseri çevrildiği dilin, konuşulduğu toplumun yaşayışına, inançlarına uyarlama. **3.** *zool.* Uyma.

adapte *s. Fr. adapté* Uyarlanmış: *Ahmet Vefik Paşa'nın Zor Nikâh'ı Molière'den adaptedir.* **adapte etmek** uyarlamak. **adapte olmak** uymak.

adaptör *is. Fr. adapteur* Bir âletin çapları birbirinden farklı olan parçalarından birini ötekine geçirebilmek için yararlanılan bağlayıcı.

ada soğanı *is. bot.* Zambakgillerden, soğanından ilâç olarak yararlanılan birtakım maddeler elde edilen çok yıllık bir bitki *(Urginea maritima).*

adaş *is.* Adları aynı olanlardan her biri: *"Adaşının, neyin nesi olduğunu hiç bilmiyordu."* -H. R. Gürpınar.

adaşlık, -ğı *is.* Adaş olma, aynı adı taşıma durumu: *"Adaşlık maceraları yalnız bu kadarla bitmez."* -Y. Z. Ortaç.

ada tavşanı *is. zool.* Evcil cinsleri de olan tavşana yakın bir kemirici memeli *(Oryetolagus cuniculus).*

adatepe *is. coğr.* Genellikle tropikal bölgelerde görülen ve çevresindeki alçak alanlar üzerinde dik yamaçlarla bir ada gibi yükselen, aşınımdan dolayı ortaya çıkmış tepe.

adatma *is.* Adatmak işini yaptırmak.

adatmak *(-i, -e)* Adamak işini yaptırmak.

adavet *is. (ada:vet) Ar. 'adāvet esk.* Düşmanlık, yağılık.

aday *is.* **1.** Bir görev, bir iş için kendini ileri süren veya başkaları tarafından ileri sürülen kimse: *"Babası da beni damat adayı olarak görüyordu."* -M. Yesari. **2.** Bir iş için yetiştirilmekte olan kimse, namzet: *Adaylar belli oldu. "Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkan adayları, on gün içinde Başkanlık Divanına bildirilir."* -Anayasa. **aday göstermek** bir iş veya bir görev için birini aday olarak belirlemek: Anayasa: *"Siyasî parti grupları Başkanlık için aday gösteremezler."* -Anayasa. **aday olmak** herhangi bir işe alınmak veya seçilmek için istekli olmak: *"Geçen seçim bu dört kardeşin dördü de ayrı partiden aday oldular."* -H. Taner.

→ ***aday adayı***

aday adayı *is.* **1.** Herhangi bir işi yapmak, bir görevi yüklenmek için adaylık aşamasını kazanmak amacıyla başvuran kimse: *Yedek subay aday adayları.* **2.** Milletvekili ve senatör seçimlerinde, partinin adayı olmak için, partisinde yapılan ön seçimlere adaylığını koyan kimse.

adayavrusu *is.* İki veya üç çifte kürekli küçük balıkçı teknesi.

adaylık, -ğı *is.* **1.** Herhangi bir iş, bir görev için kendini ileri sürme veya başkaları tarafından ileri sürülme, namzetlik: *"Seçimlerde adaylık hakkının yalnız muayyen bir seçim dairesinde oturmuş olanlara tahsisi teklif ediliyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** Bir görevde yetiştirilme: *Adaylık süresi.* **adaylığını koymak** bir iş veya göreve seçilmek için kendini ileri sürmek: *"Bankacılardan birkaçının kurgularıyla Belediye başkanlığına adaylığını koymuştu."* -M. Ş. Esendal.

ad bilimi *is. gr.* Özel adlar üzerinde duran ve özel adları köken bilgisi, tarihî gelişme, dil ve kültür sorunları açısından inceleyen bilim dalı.

adcı *s. fel.* **1.** Adcılık öğretisiyle ilgili olan. **2.** *is.* Bu öğretiye bağlı kimse.

adcılık, -ğı *is. fel.* Kavramların gerçek varlıklar olduğunu kabul eden, kavram gerçekliğine karşıt olarak, tümel kavramların yalnızca nesnelerin adları olduğunu ileri süren görüş, isimcilik, nominalizm.

ad cümlesi *is. gr. bk.* isim cümlesi.

ad çekimi *gr. bk.* isim çekimi.

ad çekme *is.* Ad çekmek işi, kur'a: *Okulu bitirenlerin gidecekleri görevler ad çekme ile belli oldu. "Soruşturma açılmasına karar verilmesi hâlinde her parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak on beş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır."* -Anayasa. **ad çekmeye girmek 1)** kur'aya tâbi olmak: *"Yüksek Seçim Kurulu Başkanı ve Başkan vekili ad çekmeye girmezler."* -Anayasa. **2)** *sp.* oyunun başlangıcında, oyuncular arasında alan seçimi, başlama atışı veya karşılama hakkı için öncelik sağlayan iş.

addan türeme fiil *is. bk.* isimden türeme fiil.

addedilme *is.* Addedilmek işi.

addedilmek *(nsz)* Sayılmak.

ad değişimi *is. ed. bk.* mecazimürsel.

addetme *is.* Addetmek işi.

addetmek *(-i)* Saymak: *"Üftade artık meseleyi kapanmış addediyor."* -A. İlhan.

addolunma *is.* Addolunmak işi veya durumu.

addolunmak *(nsz)* Sayılmak: *"İstanbul'da muhim addolunacak teşebbüslerden biri İngiliz Muhipleri Cemiyeti idi."* -Atatürk.

ad durumu *is. bk.* isim hâli.

adedî *s. Ar. ʿadedī* Adetçe, sayıca.

adem *is. Ar. ʿadem esk.* **1.** Yokluk, hiçlik, ölüm: *"Ne civarda bir köy var, ne bir evin hayali / Sonun ademdir diyor insana yolun hâli."* -F. N. Çamlıbel. **2.** Osmanlıca sözlerle birleşerek "-siz, -lik" anlamında kullanılır.

→ ***ademimerkeziyet***

Âdem *öz. is. (a:dem) Ar. ādem* **1.** Dinî inançlara göre ilk yaratılan insan ve ilk peygamber. **2.** *esk.* İnsan, insanoğlu, adam. **3.** *mec.* İnsanda bulunması gereken olumlu özelliklere sahip olan.

→ ***Âdem baba, Âdem elması, Âdem evlâdı, âdemoğlu, âdemotu***

Âdem baba *is. mec.* **1.** İnsanlığın babası, Hz. Âdem. **2.** *argo* Hapishanede çevresindeki mahkûmları haraca bağlayan kimse. **3.** *argo* Afyonkeş.

Âdemci *öz. is. ed.* Âdemcilik yanlısı olan kimse.

Âdemcilik, -ği *öz. is. ed.* XX. yüzyılın başında simgeciliğe karşı bir tepki olarak Rusya'da ortaya çıkan bir edebiyat akımı.

Âdem elması *is.* Gırtlak çıkıntısı.

Âdem evlâdı *is. bk.* âdemoğlu.

ademimerkeziyet *is. Ar. ʿadem-i merkeziyet* Yerinden yönetim.

ademimerkeziyetçi *is.* Yerinden yönetimci.

ademimerkeziyetçilik, -ği *is. sos.* Yerinden yönetimcilik.

ademiyet *is. Ar. ʿademiyyet* Yokluk.

âdemiyet *is. (a:demiyet) Ar. ādemiyet* **1.** İnsanlık. **2.** Doğru dürüst insana yakışır durum, adamlık.

âdemoğlu *is. (â:demoğlu)* İnsan denilen yaratıkların hepsi: *"Bunun için de âdemoğlunun çektiği üzüntüye karşılık, avunulacak hiçbir şey yok."* -M. Ş. Esendal.

âdemotu *is. bk.* adamotu.

adenit *is. Fr. adénite tıp* Lenf düğümleri iltihabı.

adese *is. Ar. ʿadese fiz.* **1.** Mercek. **2.** *bot.* Kovucuk. **3.** *mec.* Görüş derecesi, inceliği: *"Evvelkilerle bu son görüşümüz arasındaki adese farklılıklarını ölçüyorum."* -Y. K. Beyatlı.

adet, -di *is. Ar. ʿaded* **1.** Sayı. **2.** *s.* ve *is.* Herhangi bir sayıda olan (şey), tane: *"Toplananların adedi dokuz on bini geçince bir silâh patlatılacaktı."* -Ö. Seyfettin.

→ ***adetimürettep***

âdet *is. (a:det) Ar. ʿâdet* **1.** Bir kimsenin yapmaya alışmış olduğu şey, alışkı: *"Bayram tebriki bir güzel âdettir."* -B. Felek. **2.** Topluluk içinde eskiden beri uyulan kural, töre. **3.** Ay başı. **âdet edinmek** bir şeyi alışkanlık ve huy durumuna getirmek: *"Küçük kızın, Halide'nin doğum gününü büyük bir davetle kutlamayı üç yıldan beri âdet etmiştik."* -A. H. Tanpınar. **âdet görmek** (kadın) ay başı olmak. **âdet olmak 1)** öteden beri yapılır olmak: *"Paranın üstüne oturmak da biraz tatsız bir âdet olmuştu."* -B. Felek. **2)** bir şey gelenek durumuna gelmiş olmak: *"Macarlardan her söz geçişte, kardeş millet diye bahsetmek, bizde âdet bile olmuştur."* -H. Taner. **âdet yerini bulsun diye** gerekli görüldüğü için değil, yalnız alışılmış olduğu için.

âdeta *zf. (â:deta:) Ar. ʿâdetā* **1.** Bayağı, basbayağı, hemen hemen, sanki: *"Bunlar âdeta ürkütülmüş bir hayvan sürüsüydü."* -Ö. Seyfettin. **2.** Bayağı yürüyüşle.

adetçe *zf. (ade'tçe)* Sayı bakımından, sayıca.

adetimürettep, -bi *is. Ar. ʿaded-i müretteb bk.* tam sayı.

adezyon kuvveti *is.* Yan yana duran veya sürtünen iki cismin molekülleri arasındaki çekiş kuvveti.

ad gövdesi *is. bk.* isim gövdesi.

adıl *is. gr.* Zamir.

adım *is.* **1.** Yürümek için yapılan ayak atışlarının her biri. **2.** Bir adımda alınan yol (bu uzunluk 75 cm sayılır). **3.** Girişim, hamle. **4.** *mat.* Bir gösterge ucunun eş olarak ayrılmış yaylardan biri boyunca aldığı yol. **5.** *sp.* Ayakta temel duruştan, bir ayağın türlü yönlerde iki ayak boyu kadar ara ile yer değiştirmesi. **6.** Teknolojide iki dişli arasındaki aralık: *Bir vida adımı.* **adım atmak 1)** yürümek için ayağını öne doğru uzatıp basmak: *Kâmil Bey merdivene doğru iki adım attı.* **2)** bir işe ilk kez girişmek. **(bir yere) adım atmamak** gitmemek, uğramamak, aramamak: *"Faik Bey artık konağa adımını atmıyor, artık ne Servet Beye, hatta ne de Cemal'e görünüyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **adımını attırmamak** bir yere girmesine engel olmak. **adımını geri almak** başladığı bir işten geri dönmek. **adımlarını açmak** yürürken hızlanmak. **adımlarını seyrekleştirmek** hızlı yürürken adımlarını yavaşlatmak. **adımlarını sıklaştırmak** daha küçük ve çabuk adımlar atarak hızlı yürümek, ivmek, acele etmek: *"Ferit daha hızlı yürüdü, onlar da adımlarını sıklaştırarak aradaki mesafeyi muhafazaya çalışıyorlardı."* -P. Safa.

→ ***adım adım, adım başı, adımsayar***

adım adım *zf.* Ağır ağır, yavaş yavaş: *Askerler cephede adım adım ilerlediler.* **(bir yeri) adım adım gezmek** her yerini dolaşıp görmek. **adım adım izlemek 1)** arkasından izlemek; **2)** *mec.* gizlice takip etmek: *"...ve peşinde altı kişi vardı, onu yollarda bellerde adım adım izliyorlardı."* -Y. Kemal.

adım başı *is.* Birbirine yakın yerlerde, sık sık: *Adım başı bir nöbetçi.*

adımlama *is.* Adımlamak işi.

adımlamak *(-i)* **1.** Adımla ölçmek. **2.** Bir yerde ileriye geriye doğru giderek dolaşmak: *"Otele geldiğimiz zaman, kumandanı ölüler gibi sarı ve soluk, bel kayışı takılmış, hançeri belinde, tören esvabı ile salonu adımlarken bulduk."* -F. R. Atay.

adımlık, -ğı *s.* **1.** Adım uzunluğunda olan. **2.** Bir yerin çok uzak olmadığını belirtmek için kullanılır: *Çankaya buradan iki adımlık yer.*

adımsayar *is. coğr.* Yürüme sırasında gerçek sonuçlara varabilmek için geçilen

yerin uzunluğunu anlayabilmek amacıyla ayağa takılan alet, pedometre.

adî *s. (a:di:) Ar. 'ādī* **1.** Sıradan, hiçbir özelliği olmayan: *"Sonra redingot devri geldi ve redingot içinden yarı uşak, yarı kapı kulu, riyakâr, adî bir nesil türedi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** *mec.* Aşağılık, bayağı, alçak: *"Bunlar çok adî ve fena insanlardı."* -R. N. Güntekin.

→ ***adî adım, adî defter, adî kesir, adî suçlu***

adî adım *is.* Adımda uygunluk, beraberlik gerektirmeyen ve grup olarak yapılan bir tür yürüyüş.

adî defter *is. tic.* Bir işletmenin veya ticarethanenin yaptığı işlemlerinin muhasebe kayıtlarının geçirildiği ticarî defter.

adî kesir, -sri *is. mat.* Bayağı kesir.

adil *s. (a:dil) Ar. 'ādil* **1.** Adaletle iş gören, adaletten, haktan ayrılmayan, hakkı yerine getiren, adaletli: *Çok adil bir mahkeme.* **2.** Hakka uygun, haklı.

adilâne *zf. (a:di:lâ:ne) Ar. 'ādil + Far. -āne* Adalete uygun olarak, hakça.

adîleşme *is.* Adîleşmek durumu.

adîleşmek *(nsz)* Adî bir duruma girmek, bayağılaşmak.

adîleştirme *is.* Adîleştirmek işi.

adîleştirmek *(-i)* Adîleşmesine yol açmak.

adîlik, -ği *is.* Bayağılık, düşüklük, aşağılık.

adî suçlu *is. huk.* Basit suçları işleyen kimse.

adisyon *is. Fr. addition* (lokanta, otel gibi yerlerde) Hesap.

ad kökü *is. bk.* isim kökü.

adlandırılma *is.* Adlandırılmak işi.

adlandırılmak *(nsz)* Ad vermek işi yapılmak.

adlandırma *is.* Adlandırmak işi.

adlandırmak *(-i)* **1.** Bir kimseyi veya bir şeyi kullanarak belli etmek, ad vermek, ad koymak, tesmiye etmek. **2.** Ad koyma, ad vermeyi sağlamak, tesmiye etmek.

adlanma *is.* Adlanmak işi.

adlanmak *(nsz)* **1.** Kendisine ad verilmek. **2.** Kötü ün kazanmak.

adlaşma *is.* Adlaşmak durumu.

adlaşmak *(nsz)* Ad durumuna gelmek.

adlaştırma *is.* Adlaştırmak işi.

adlaştırmak *(-i)* Ad durumuna getirmek.

adlı *s.* **1.** Adı olan: *"Bence Ahmet Hamdi'nin en büyük şaheseri 'Beş Şehir' adlı ölmez yapıtıdır."* -H. Taner. **2.** Ünlü.

adlı adıyla herkesin bilip tanıdığı biçimde.

→ ***adlı sanlı***

adlı sanlı *s.* Ünlü.

adlî *s. (adli:) Ar. 'adlī* Adaletle ilgili: *"Hâkimler ve savcılar adlî ve idarî yargı hâkim ve savcıları olarak görev yaparlar."* -Anayasa.

→ ***adlî makam, adlî merci, adlî sicil, adlî tabip, adlî tatil, adlî tıp, adlî yıl, adlî zabıta***

adlî makam *is.* Adalet işlerinin görüldüğü ve sonuca bağlandığı kamuya ait yönetim yeri.

adlî merci *is.* Adaletle ilgili sorunların çözümü için başvurulan resmî daireler.

adlî polis *is.* Adliye içerisinde güvenliği sağlayıp adlî işlere yardımcı olan kolluk gücü: *"İçeri girerek bir kapının önünde 'adlî polis' yazısını okudu."* -S. F. Abasıyanık.

adlî sicil *is. huk.* Bir kimsenin mahkûmiyetinin olup olmadığının anlaşılması için konulmuş olan kayıt yöntemi.

adlî tabip, -bi *is.* Adlî tıpta görevli doktor.

adlî tatil *is. huk.* Her yıl 20 Temmuz ile 5 Eylül tarihleri arasında, kanunda yazılı durumların dışında, hiçbir adlî işlemin yapılmadığı süre.

adlî tıp, -bbı *is.* Tıbbın adalete yardım eden kolu; adaletin bu işle uğraşan kuruluşu.

adliye *is. Ar. 'adliyye* **1.** Hukuk ve adalet işlerini gören devlet kuruluşları. **2.** Hukuk ve âdalet işlerinin görüldüğü resmî yapı: *"Onun telâşlı adımlarla binadan çıkıp, karşıdaki adliyeye girdiğini gördüler."* -R. Enis.

→ ***adliye encümeni, adliye mahkemesi, adliye nezareti, adliye teşkilâtı, adliye vekâleti***

adliyeci *is.* Adliye kuruluşunda meslek görevlisi.

adliye encümeni *is.* Adalet komisyonu.

adliye mahkemesi *is.* Anayasa mahkemesi, genel mahkemeler, askerî ve idarî mahkemeler dışında kalan ve denetim mahkemesi olan Yargıtay ile hüküm mahkemeleri: *"Yargıtay, adliye mahkemelerince verilen ve kanunun başka bir adlî yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir."* -Anayasa.

adliye nezareti *is.* Osmanlı İmparatorluğunda adliye teşkilâtının bağlı olduğu en üst makam.

adliye teşkilâtı *is.* Yargı organları ve bu organların birbirleriyle olan ilişkilerini, derecelerini, görev ve yetkilerini düzenleyen ve yürüten mekanizmanın bütünü.

adliye vekâleti *is.* Adalet bakanlığı.

adlî yıl *is.* Mahkemelerin bir yıl içindeki çalışma süresi.

adlî zabıta *is.* Bir suç sonrası sanığı ve suç delillerini adlî yetkililere sunan kolluk kuvveti.

adrenalin *is. Fr. adrénaline* Böbrek üstü bezlerinin etkili bir maddesi; hekimlikte damarları daraltma, bronşları açma, kanamaları kesme gibi amaçlarla kullanılır.

adres *is. Fr. adresse* **1.** Bir kimsenin arandığında bulunabileceği yer, oturduğu yer: *"Mektuplar gelir adreslerine / Şenyuva apartmanı bodrum katı."* -O. V. Kanık. **2.** Gönderilen şeyin üzerine, alıcının adını ve bulunduğu yeri bildirmek için yazılan yazı. **adres bırakmak (göstermek veya vermek)** arandığında bulunabileceği, oturduğu yeri bildirmek: *"Kendisi, soracak olurlarsa Hayrettin Ağanın adresini vermesini söyledi."* -M. Yesari.

→ ***adres defteri, adres kartı, adres kitabı, adres makinesi, adres rehberi***

adres defteri *is.* Kişilerin kendilerine lâzım olan adresleri topladıkları defter.

adres kartı *is.* Adres defteri.

adres kitabı *is.* Genellikle belli bir iş veya meslekte olanların iş ve ev adreslerini toplu olarak gösteren kitap.

adres makinesi *is.* Posta gönderilerinin üzerine kâğıt, plâstik veya madenden, adres basan alet.

adres rehberi *is.* Adres defteri.

adsız *s.* **1.** Adı olmayan, isimsiz. **2.** *tar.* Türklerde, ailesinden ayrıldığı için artık onun adını taşımak, onun adı ile anılmak hakkını yitirmiş olan ve ancak bir yararlık gösterince ad kazanabilen delikanlı.

→ ***adsız parmak***

adsız parmak *is.* Orta parmak ve serçe parmak arasındaki parmak, yüzük parmağı.

ad tamlaması *is. gr. bk.* isim tamlaması.

aerobik, -ği *is. aérobique* Hızlı müzik temposu eşliğinde yapılan, vücudun çevikliğine ve hareketliliğine dayanan bir tür jimnastik.

aerobik solunum *is. biy.* Hücrede yalnız moleküler oksijenin kullanıldığı bir solunum şekli.

aerodinamik, -ği *is. Fr. aérodynamique* **1.** Hareket hâlinde olan bir cisim üzerinde havanın yarattığı etkiyi inceleyen bilim. **2.** *s.* Aerodinamik bilim alanıyla ilgili. **3.** Fizik biliminin gazların hareketini inceleyen dalı.

af, -ffı *is. Ar. 'afv* **1.** Bir suçu, bir kusuru veya bir hatayı bağışlama. **2.** Mazur görme veya görülme: *Bu görevden affımı dilerim.* **3.** (görevden) çıkarılma: *Kardeşinin vazifeden affi kararlaşmış.* **af çıkarılmak** bir suçun bağışlanması için Türkiye Büyük Millet Meclisinden kanun çıkarmak: *"Münhasıran orman suçları için genel ve özel af çıkarılmaz."* -Anayasa. **af dilemek** bağışlanmasını istemek: *"Yalvardım, af diledim, barıştık."* -Y. Z. Ortaç. **af kapsamına alınmak** af kanununa girmek: *"Ormanları yakmak, ormanı yok etmek veya daraltmak amacıyla işlenen suçlar genel ve özel af kapsamına alınmaz."* -Anayasa. **affa uğramak** bağışlanmak, affedilmek: *"Cumhuriyetin 10. yıl dönümünde bütün yüzellilikler affa uğradı."* -B. Fe-

lek. **affını dilemek** (veya **istemek**) bir iş veya görevi yerine getiremeyeceğini nezaketle bildirmek. **affınıza sığınarak** "bağışlayacağınıza güvenerek" anlamında bir nezaket sözü. **af buyurun!** "affedersiniz" veya "affınızı rica ederim" anlamında bir söz: *"Efendimiz, af buyurun, boynumuz kıldan incedir."* -F. F. Tülbentçi.

→ ***affedilme, affedilmek, affetme, affetmek, affettirme, affettirmek, affeyleme, affeylemek, affolunma, affolunmak***

afacan *s.* ve *is.* Zeki ve yaramaz (çocuk): *"İkimiz de bir çocuk cılızlığı içinde afacan ve ele avuca sığmazdık."* -S. F. Abasıyanık.

afacanlaşma *is.* Afacanlaşmak işi.

afacanlaşmak *(nsz)* Yaramazlaşmak, yaramaz, ele avuca sığmaz duruma gelmek: *Çocuk günden güne afacanlaşıyor.*

afacanlık, -ğı *is.* Afacan olma durumu, yaramazlık.

afak *ç. is. (a:fa:k) Ar. āfāḳ; ufk'* un çokluk biçimi. Ufuklar, dört bir taraf: *"Garbın afakını sarmışsa çelik zırhlı duvar."* -M. Â. Ersoy.

afakan *is. bk.* hafakan.

afakî *s. (a:fa:ki: k kalın okunur) Ar. āfāḳī* **1.** Belli bir konu üzerine olmayan (konuşma), dereden tepeden: *"Biraz afakî sohbetten sonra oradan kalktık."* -A. Rasim. **2.** Nesnel, objektif: *"Bir anda bütün hislerini kaybederek afakî düşündü."* -P. Safa.

afakîlik, -ği *is. (a:fa:ki:lik) bk.* objektiflik.

afal afal *zf. (afa'l afal)* Şaşkın bir biçimde: *"Uyku sersemi, kendini toplayamıyor, yüzüme afal afal bakıyor."* -S. M. Alus.

afallama *is.* Afallamak işi.

afallamak *(nsz)* Şaşkınlıktan sersemleşmek: *"Herifin deli olduğunu anlayınca afalladım da serinkanlılığımı kaybetmedim."* -B. Felek.

afallaşma *is.* Afallaşmak işi.

afallaşmak *(nsz)* Şaşkınlık içinde kalmak, şaşırıp bir şey yapamaz olmak.

afallaştırma *is.* Afallaştırmak işi.

afallaştırmak *(-i)* Şaşkınlık içinde bırakmak, birini şaşırıp bir şey yapamaz duruma sokmak.

afallatma *is.* Afallatmak işi.

afallatmak *(-i)* Şaşkınlığa düşürerek sersemleştirmek.

afat *ç. is. (a:fat) Ar. āfāt, āfet'* in çokluk biçimi Afetler, belâlar, kıranlar.

afazi *is. Fr. aphasie bk.* söz yitimi.

aferin *ünl. (a:ferin) Far. āferīn* **1.** Okşama, alkışlama, beğenme gibi duyguları belirtmek için söylenir, bravo: *"Aferin İsmail, söyle, daha bağırarak söyle!"* -R. N. Güntekin. **2.** *is.* Eskiden öğrencilere verilen beğenme ve takdir kâğıdı. **aferin almak** değerli görülüp beğenilmek.

aferist *is. Fr. affairiste* Vurguncu, dalavereci, çıkarını bilen, çıkarcı.

afet *is. (a:fet) Ar. āfet* **1.** Doğanın sebep olduğu yıkım: *O yıl su baskınları bir afet hâlini almıştı.* **2.** Kıran. **3.** Çok kötü: *"Şöhret gibi servetin de afet olduğunu yeni anlıyordum."* -R. N. Güntekin. **4.** *mec.* Güzelliği ile insanı şaşkına çeviren, aklını başından alan kadın: *"Gül yüzlü bir afetti ki her busesi lâle."* -Y. K. Beyatlı. **5.** *tıp* Hastalıkların dokularda yaptığı bozukluk.

→ ***afetzede***

afetzede *s. (a:fetzede) Ar. āfet + Far. -zede* Afete uğramış, afet görmüş.

affedilme *is.* Bağışlanma.

affedilmek *(nsz) Ar. 'afv + T. edilmek* Bağışlanmak.

affetme *is.* Bağışlama: *"Affetme duygusunun altında yatan nedenler eşelenmeye değer."* -H. Taner.

affetmek, -der *(-i) Ar. 'afv + T. etmek* **1.** Bağışlamak. **2.** Hoşgörü ile karşılamak, mazur görmek: *Beni affedin, gelemeyeceğim.* **3.** *(-den)* Görev veya işten çıkarmak. **affedersin** veya **affedersiniz 1)** özür dilemek için söylenir: *Affedersiniz, size bir şey soracağım.* **2)** karşı çıkmak için söylenir: *Affedersiniz, bu ne biçim söz! Siz onu affedersiniz!* **affetmemek** bağışlamamak, hoş görmemek: *"Kendisini bırakıp gittiğimden dolayı uğradığı ihanetin hıncı ile pek kolay affetmeyecekti."* -R. H. Karay. **affetmişsin** "hiç de öyle değil", yanılıyorsun" anlamında kullanılır: *"Yakın tarihe ait tefrikaların ezelî okuyucusu Başefendi, affetmişsin sen onu, dedi."* -H. Taner.

affettirme *is.* Affettirmek işi.

affettirmek *(-i) Ar. 'afv + T. ettirmek* Bağışlanmasını sağlamak.

affettuoso *zf. (affettu:so) İt. müz.* Bir parçanın yumuşak ve duygulu bir biçimde çalınacağını anlatır.

affeyleme *is.* Affeylemek işi.

affeylemek *(-i) Ar. 'afv + T. eylemek* Affetmek.

affolunma *is.* Affolunmak işi.

affolunmak *(nsz) Ar. 'afv + T. olunmak* Bağışlanmak, affedilmek.

Afgan *öz. is.* **1.** Afganistan halkından veya bu halkın soyundan olan kimse. **2.** *s.* Afganistan'a ve Afganistan halkına özgü olan: *Afgan dansı. Afgan tazısı.*

Afganlı *öz. s.* Afgan.

afi *is. argo* Gösteriş, çalım, caka: *"Bir manevra, bir afi, bir dalavere olacak diyordum."* -Ö. Seyfettin. **afi kesmek (satmak** veya **yapmak)** birine karşı gösteriş yapmak, kabadayılık etmek: *"Yanındaki kıza afi yapmak için onun önüne, dilenciye sadaka verir gibi bahşiş fırlatan bir züppeyi, bıraksalar öldürecekti."* -H. Taner.

afif *s. (afi:f) Ar. 'afîf* İffetli: *"Arzu ettiğim gibi afif, saf bulduğum bu adama hürmet eder, onu böyle severdim."* -M. Ş. Esendal.

afife *s. (afi:fe) Ar. 'afife* Namuslu, iffetli, saygıdeğer (kadın).

afili *s. argo* Gösterişli, çalımlı.

afis *is.* Gümüş balığının küçüğü.

afiş *is. Fr. affiche* Bir şeyi duyurmak, tanıtmak için hazırlanan, çoğu resimli duvar ilânı: *"Afişler bütün tiyatrolarda üç beş günde bir değişirdi."* -T. Buğra. **afiş asmak** duvarlara ilân yapıştırmak. **afiş yutmak** yalana dolana kanmak: *Geç baba, geç, artık afiş yutmuyoruz.* **afişte kalmak** *tiy.* (oyun için) ilgi görerek günlerce oynanmak: *Oyunun afişte kalması için başarıyla oynanması gerekir.*

afişçi *is.* Afiş yapan sanatçı.

afişçilik, -ği *is.* Afiş yapma sanatı.

afişe *s. Fr. affiché* Açığa çıkmış, duyulmuş. **afişe etmek** açığa vurmak, belirtmek, duyurmak, dile düşürmek, reklâm etmek. **afişe olmak** (bir kimse) bilinmeyen bir yönüyle tanınmak.

afişleme *is.* Afiş asma işi, afişlemek işi.

afişlemek *(-i)* **1.** Afiş asıp duyurmak. **2.** Nitelemek, göstermek: *Olayı yenilik diye afişledi.*

afiyet *is. (a:fiyet) Ar. 'āfiyet* Hasta olmama durumu, sağlık, esenlik: *"Allah daha ziyade afiyet versin."* -N. Cumalı. **afiyet bulmak** iyileşmek, sağlığını kazanmak. **afiyet olsun** bir şey yiyip içenlere "yarasın" anlamında söylenen iyi dilek sözü. **afiyet şeker olsun** "yarasın, ağız tadıyla yensin'" anlamında söylenir. **afiyet üzere olmak** sağlıklı, rahat yaşamak. **afiyetle** ağız tadıyla, keyifle: *"Cezveyi sürüyor, fincana boşaltıyor, kahveyi afiyetle içiyordu."* -S. F. Abasıyanık.

afoni *is. Fr. aphonie Yun. bk.* Ses yitimi.

aforizm *is. Fr. aphorisme* Özlü söz, özdeyiş.

aforoz *is. Yun. (aphorizein* sınır dışı etmek*)* Hristiyanlıkta kilise tarafından verilen "cemaatten kovma" cezası: *"Manastırdan kaçalı, papanın aforozuna uğrayalı on beş yıl oluyor."* -H. E. Adıvar. **aforoz etmek 1)** kilise birliğinden çıkarmak; **2)** *mec.* darılıp biriyle konuşmamak, yakını olmaktan çıkarmak, ilgiyi kesip uzaklaştırmak, adını duymak bile istememek: *"Siz kendi milletiniz için bunun yarısını söyleyin, milletin çoğunluğu sizi hemen aforoz eder."* -H. Taner.

aforozlama *is.* Aforozlamak işi.

aforozlamak *(-i)* Aforoz etmek, kovmak.

aforozlu *s.* Aforoz edilmiş, kovulmuş, uzaklaştırılmış: *"Demek kahraman tabiatlılar aforozluydular."* -H. E. Adıvar.

afralı tafralı *s.* Çalımlı.

afra tafra *is.* **1.** Çalım: *Afra tafrasından geçilmiyor.* **2.** *s.* Çalımlı: *"Dördüncü hafta sonunda afra tafra bir geliş geldi ki tanıyamadık."* -H. Taner.

Afrika çekirgesi *is. zool.* Değişik boyda ve renkte genellikle kuzey Afrika'da ekilmemiş arazilerde rastlanan zararsız bir çekirge *(Locusta migratona).*

Afrika domuzu *is. zool.* Çift parmaklılardan, kalın derili, Afrika'da yaşayan ve yaban domuzuna benzer bir hayvan *(Phacochoerus aethiopicus).*

Afrikalı *öz. is.* ve *s.* **1.** Afrika kökenli olan kimse. **2.** *s.* Afrikalı oyuncu.

Afrikalılık, -ğı *is.* Afrikalı olma.

Afrika menekşesi *is. bot.* İki çeneklilerden, tüylü yapraklı, mor, pembe, beyaz renkli çiçekleri olan, evlerde saksıda yetiştirilen çok yıllık bir süs bitkisi *(Saintpaulia ionantha).*

afsun *is. Far. efsūn* Büyü, füsun.

afsuncu *is.* Büyücü, üfürükçü.

afsunculuk, -ğu *is.* Afsuncunun yaptığı iş.

afsunlama *is.* Afsunlamak işi.

afsunlamak *(-i)* Büyülemek.

afsunlanma *is.* Afsunlanmak işi.

afsunlanmak *(nsz)* Büyülenmek.

afsunlu *s.* Büyülü, sihirli, füsunkâr.

Afşar *öz. is.* Oğuz Türklerinin 24 boyundan biri.

aft *is. Fr. aphte* < *Yun.* Pamukçuk.

aftos *is. Yun. argo* Oynaş, metres: *"Delikanlının sarı kıvırcık saçlı aftosu bile bu seslere alışık olduğu hâlde ürktü."* -S. F. Abasıyanık.

afur tafur *is. hlk.* Çalım. **afur tafura gelmemek** çalım satmadan hoşlanmamak; böyle bir davranışa karşı tepki göstermek.

afyon *is. Yun.* Olgunlaşmamış haşhaş kapsüllerine yapılan çizintilerden sızan, sonradan katılaşan süt; içinde morfin ve kodein gibi çok uyuşturucu maddeler bulunan, güçlü bir zehir olmakla birlikte, hekimlikte kullanılan değerli bir ilâç. **afyon çekmek** keyif için afyon yutmak. **afyonu başına vurmak** aşırı davranışlarda bulunacak kadar öfkelenmek, ne yaptığını bilememek. **(birinin) afyonunu patlatmak** *argo* kendi keyfine dalmış olan birini öfkelendirmek.

→ ***afyonkeş, afyon ruhu***

afyonkeş *is.* ve *s. Yun.* + *Far. -keş* Keyif için afyon yutan veya çeken (kimse), afyon tiryakisi.

afyonkeşlik, -ği *is.* Afyon çekmeye düşkünlük.

afyonlama *is.* Afyonlamak işi.

afyonlamak *(-i)* **1.** Afyon vererek uyuşturmak, uyutmak. **2.** *mec.* Telkin yoluyla doğru düşünmeyi önleyerek zararlı bir yola sürüklemek.

afyonlanma *is.* Afyonlanmak işi.

afyonlanmak *(nsz) mec.* Afyonlamak işi yapılmak.

afyonlu *s.* **1.** İçinde afyon bulunan. **2.** Afyon yutmuş. **3.** *mec.* Dalgın, uyuşmuş, uyuşuk (kimse).

afyon ruhu *is.* Yatıştırıcı olarak kullanılan afyon tentürü.

Ag *kim.* Gümüş'ün kısaltması.

aga *is.* Ağa.

agâh *is. (a:ga:h) Far. āgāh esk.* Bilir, bilgili, haberli, uyanık. **agâh olmak** bilgi edinmiş olmak: *"Böylece bu küçük ev bütün dünya haberlerine agâh olarak âdeta kâinatın hayatına iştirak eder gibi olmuş."* -T. Buğra.

agami *is. zool.* Güney Amerika'da yaşayan, mavi ve yeşil metalik yansımalı bir kuş.

aganta *is. (aga'nta) İt. den.* Yısa veya lâçka edilmekte olan bir halatın ve zincirin kısa bir süre elde tutulup bırakılmaması için verilen emir.

agaragar *is. (Malaya dilinden)* Deniz yosunlarından çıkarılan, beslenme endüstrisinde, hekimlikte ve bakteriyolojide kullanılan bir tür jelâtin, jeloz.

agel *is. Ar.* Arap erkeklerinin kefiyelerinin üzerine bağladıkları, yünden örülmüş kalın çember bağ.

agitato *zf. (acita'to) İt. müz.* Bir parçanın canlı ve coşkulu çalınacağını anlatır.

aglütinasyon *is. Fr. agglutination* Kümeleşim.

aglütinin *is. Fr. agglutinine* Serumda meydana gelen antikor.

agnosi *is. Fr. agnosie* < *Yun.* Tanısızlık.

agnostik *is. Fr. agnostique* **1.** Bilinemezci. **2.** *s.* Bilinemezcilikle ilgili.

agnostisizm *is. Fr. agnosticisme Yun. (a* yokluk anlatan ön ek, *gnostos* tanınabilen*)* Bilinemezcilik.

agnozi *is. Yun. agnosia* (bilmezlik) *tıp* Duyularda herhangi bir bozukluk olmamasına rağmen sınav sisteminin belirli bir yerindeki doku bozukluğundan ileri gelen algı kaybı veya yokluğu.

agora *is. Yun.* Yunan klâsik devrinde, sitenin yönetim, politika ve ticaret işlerini konuşmak için halkın toplandığı alan, halk meydanı.

agorafobi *is. Fr. agoraphobie* < *Yun. bk.* alan korkusu.

agraf *is. Fr. agrafe* Kanca, kopça.

agrafi *is. Yun. (a* yokluk anlatan ön ek, *graphe* yazı*) bk.* yazma yitimi.

agrandisman *is. Fr. agrandissement* Büyültme.

agrandisör *is. Fr. agrandisseur* (fotoğrafçılıkta) Büyülteç.

agreje *is. Fr. agrégé* (yabancı ülkelerde) Doçent olmak için sınav vermiş kimse, doçent.

agreman *is. Fr. agrément* Bir elçinin bir ülkeye atanmasından önce o ülkeden istenen uygun görme yazısı.

agu *ünl.* Süt çocuklarının neşelendikleri zaman çıkardıkları ses.

→ ***agu bebek***

agu bebek, -ği *is.* Büyüdüğü hâlde bebekliğe özenen çocuklara alay yollu söylenir.

agucuk, -ğu *is.* **1.** Süt çocuğu: *"Sen de agucuk bebek oldun, çıktın."* -S. M. Alus. **2.** *ünl.* Süt çocuğunu sevmek için söylenir.

agulama *is.* **1.** Agulamak işi. **2.** *psikol.* Yeni doğmuş bebeklerin çıkardığı ses.

agulamak *(nsz)* (bebek) Agu agu diye ses çıkarmak.

aguş *is. (a:gu:ş) Far. āġūş* Kucak: *"Seniha'ya sarıldı, aguşuna alıp onu tekrar şımarttı."* -E. E. Talu.

ağ (I) *is.* **1.** İplik, sicim, tel gibi ince şeylerden kafes biçiminde yapılmış örgü: *Balık ağı. Tenis ağı.* **2.** Örümcek gibi birtakım hayvanların salgılarıyla oluşturdukları örgü. **3.** *mec.* Ülke yüzeyine yaygınlaştırılmış örgü, şebeke: *Demir ağlarla ördük ana yurdu dört baştan.* **4.** *mec.* Tuzak. **5.** *sp.* Oyun alanını ortadan ikiye bölen iple yapılmış örgü. **6.** *sp.* Çaprazlama örgü ile yapılan ve kale direkleri arkasına gerilen örgü, file. **ağ atmak** (veya **bırakmak**) balık avlamak için denize ağ salmak. **ağ çekmek** yakalanan balıkları toplamak için ağı sudan çıkarmak. **ağına düşürmek** tuzağına düşürmek.

→ ***ağ benek, ağ beneklilik, ağ iğnesi, ağ ipliği, ağ kayığı, ağ kepçe, ağ kurdu, ağ kurşunu, ağ tabaka, ağ tonos, ağ yatak***

ağ (II) *is.* Donun veya pantolonun apış arasına gelen yeri, apışlık.

ağa *is.* **1.** Kırlık kesimde geniş toprakları olan, sözü geçen, varlıklı kimse: *"Bu köyün ağası ben miyim, o mu..."* -T. Buğra. **2.** Halk arasında sayılan ve sözü geçen erkeklere verilen san: *Mehmet ağa. Hüseyin ağa.* **3.** Büyük kardeş, ağabey: *"Köye varınca ağamdan parasını muhakkak alır, sana veririm."* -E. İ. Benice. **4.** Okur yazar olmayan yaşlıca kişilerin adlarıyla birlikte kullanılan san. **5.** *tar.* Osmanlı İmparatorluğunda bazı kuruluşların başında bulunanlara verilen resmî san: *Yeniçeri ağası. Çarşı ağası.* **ağa borç eder, uşak harç** ağa para sıkıntısı içinde olup borç etse de, uşak, hâlden anlamaz ve bol harcamayı sürdürür. **ağanın alnı terlemezse ırgadın burnu kanamaz** iş veren işçisi ile birlikte çalışmazsa işçi işe var gücüyle sarılmaz. **ağanın eli tutulmaz** cömertliği, elinin açıklığı, tartışılmaz.

→ ***ağababa, ağabey, ağabeylik, ağa kapısı, ağa yamağı***

ağababa *is.* **1.** Dede, ata: *"Onun ağababası bizim de büyük ceddimiz sayılır."* -H. R. Gürpınar. **2.** Sanı "ağa" olan babaya

çocuğunun seslenişi. **3.** *s.* Bir yerde, bir topluluk içinde etkili olan, sözü geçen, ileri gelen (kimse).

ağabey *is.* **1.** Bir kimsenin kendinden yaşça büyük olan erkek kardeşi: *"Ağabeyi ile fısıl fısıl konuştular, birlikte sevindiler."* -R. H. Karay. **2.** Kardeş olmayanlar arasında da genellikle yaşça büyük olanlara bir saygı seslenişi olarak kullanılır: *"Geçmiş olsun ağabey, ne oldu sana böyle?"* -O. C. Kaygılı.

ağabeylik, -ği *is.* Ağabey olma durumu. **ağabeylik etmek** (veya **yapmak**) Birini ağabey gibi korumak, gözetmek: *Doğrusu, o bana ağabeylik etti.*

ağaç, -cı *is.* **1.** Gövdesi odun veya kereste olmaya elverişli bulunan ve uzun yıllar yaşayabilen bitki. **2.** *s.* Bu gibi bitkilerin gövdesinden ve dallarından yapılan: *Ağaç tekne.* **3.** Direk. **ağaç olmak** *argo* bir yerde ve ayakta çok beklemek: *Nerdesin yahu, seni bekleye bekleye ağaç olduk.* **ağaca çıkan keçinin dala bakan oğlağı olur** çocuklar ana ve babalarından öğrendiklerini yapmaya özenirler. **ağaç yaş iken eğilir** çocuklar küçük yaşta kolay eğitilir, büyük insan kolay kolay eğitilemez. **ağaca çıksa pabucu yerde kalmaz** davranışlarına engel olacak hiçbir takıntısı yok. **ağaca dayanma kurur, adama (insana) dayanma ölür** insan yapacağı işte başkalarına değil, kendine güvenmelidir. **ağacı kurt, insanı dert yer** kurt ağacı nasıl içten içe kemirirse dert de insanı içten içe yer bitirir.

→ ***ağaç arısı, ağaç balı, ağaç biti, ağaç çileği, ağaçdelen, ağaç ebegümeci, ağaçkakan, ağaç kaplama, ağaç kavunu, ağaçkesen, ağaç kurbağası, ağaç kurdu, ağaç küpesi, ağaç mantarı, ağaç minesi, ağaç nemi, ağaç oyma, ağaç sakızı, ağaç sansarı***

ağaç arısı *is. zool.* Düzgün kanatlı, kuyruğunda yumurtlama hortumu olan, 3-4 cm boyunda ağaç zararlısı.

ağaç balı *is.* Erik, kayısı gibi ağaçlardan sızan zamk.

ağaç biti *is. zool.* Yarım kanatlılardan, bitkiler üzerinde yaşayan, sıçrayıcı bir böcek türü *(Psylla).*

ağaççık, -ğı *is. bot.* Taflan gibi, dalları dibinden başlayarak çatallanan küçük ağaç.

ağaççılık, -ğı *is.* Ağaç yetiştirme işi.

ağaç çileği *is.* Ahududu.

ağaçdelen *is.* Yuva yapmak için ağaçları oyan böcek.

ağaç ebegümeci *is. bot.* Ebegümecigillerden, boyu yüksek bir ot *(Fr. lavatere).*

ağaçkakan *is. zool.* Serçegillerden, ağaç kurtları ile geçinen bir kuş *(Picus).*

ağaç kaplama *is.* Konut duvarlarını yalıtma ve güzelleştirme amacıyla ağaç veya ağaç ürünlerinden yararlanılarak yapılan kaplama.

ağaç kavunu *is. bot.* **1.** Turunçgillerden, Akdeniz ülkelerinde yetişen, taç yaprakları mavimsi pembe, küçük bir ağaç *(Citrus medica).* **2.** Bu ağacın iri bir limon görünüşündeki buruşuk kabuklu yemişi.

ağaçkesen *is. zool.* Zar kanatlılardan, kurtçukları en çok gül fidanları üzerinde yaşayarak yapraklara zarar veren, kara renkli bir böcek *(Hylotoma).*

ağaç kurbağası *is. zool.* Kurbağagillerden, boyu 3-5 cm olan, sırtı yaprak yeşili, ağaçlara tırmanan bir kurbağa türü *(Hyla arborea).*

ağaç kurdu *is. zool.* Ağaçları kemirerek beslenen birtakım sinek kurtçuklarına verilen ad.

ağaç küpesi *is.* Hatmi.

ağaçlama *is.* Ağaçlamak işi.

ağaçlamak *(-i)* Ağaçlandırmak.

ağaçlandırılma *is.* Ağaçlandırılmak işi.

ağaçlandırılmak *(nsz)* Ağaçlı duruma getirilmek.

ağaçlandırma *is.* Ağaçlandırmak işi.

ağaçlandırmak *(-i)* Bir yeri ağaçlı duruma getirmek: *"Orman içinden nakledilen köyler halkına ait araziler, Devlet ormanı olarak derhal ağaçlandırılır."* -Anayasa.

ağaçlanma *is.* Ağaçlanmak işi.

ağaçlanmak *(nsz)* Ağaçlı duruma gelmek.

ağaçlaşma *is.* **1.** Ağaçlaşmak durumu. **2.** *fiz.* Bitki şekilleri gösteren ve akiklerde olduğu gibi maden filizlerinin gerek yüzeyinde gerek içlerinde rastlanan tabiî desen.

ağaçlaşmak *(nsz)* Ağaç durumuna gelmek.

ağaçlı *s.* Ağacı olan: *"İki yanı ağaçlı yol ta dış kapıya kadar uzayıp gidiyordu."* -M. C. Kuntay.

ağaçlık, -ğı *is.* **1.** Ağaç öbeği. **2.** *s.* Ağacı bol olan (yer): *"Kendilerini saklayabilmek için yan tarafa, ağaçlığa doğru koştular."* -M. Ş. Esendal.

ağaçlıklı *s.* Ağaçları bol olan (yer): *"Burası şehrin en iyi semtlerinden birinde ve ağaçlıklı, sakin bir sokakta idi."* -T. Buğra.

ağaç mantarı *is. bot.* Ağaçta biten bazitli mantarlara verilen ad.

ağaç minesi *is.* Mine çiçeğigillerden, bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilen, kırmızı, mor çiçekli bir ağaççık *(Lantana).*

ağaç mobilya *is.* Oturma, yemek yeme, çalışma, yatma vb. işlerin yapılmasında kolaylık ve rahatlık sağlayan, parçalarının büyük çoğunluğu masif, lifli, yangalı ve tabakalı ağaç malzemeden yapılan, taşınabilir veya sabit olarak kullanılan eşya.

ağaç nemi *is. tek.* Ağaçta bulunan su miktarının, aynı ağacın mutlak kuru ağırlığına oranı.

ağaç oyma *is.* Oyma baskı sanatlarından düz bir baskı tekniği.

ağaç sakızı *is.* Reçine.

ağaç sansarı *is. zool.* Sansargillerden, sırtı koyu esmer, karnı daha açık, iyi tırmanan, postu değerli bir memeli türü *(Martes martes).*

ağaçsı *is.* Ağaca benzeyen, ağacı andıran.

ağaçsız *s.* Ağacı olmayan.

ağa kapısı *is.* Yeniçeri ağasının dairesi.

ağalanma *is.* Ağalanmak işi.

ağalanmak *(nsz)* Ağa tavrı takınarak çalım yapmak.

ağalık, -ğı *is.* **1.** Ağa olma durumu. **2.** Kibar ve cömertçe davranış: *"Ağalığını ve eşraflığını hiç unutmamıştı."* -F. R. Atay.

-ağan / -eğen Fiilden sıfat ve isim yapma eki: *yat-ağan, gez-eğen, ol-ağan, dur-ağan, piş-eğen* vb.

ağarık *s.* Aklaşmış, rengi solmuş: *"Kırk yaşını aşmış, şakakları ağarık, uysal, eğik."* -T. Dursun K.

ağarma *is.* **1.** Ağarmak işi. **2.** Tan atma, şafak sökme: *"Bir gün ortalık ağarmadan Kadıköy'den vapura bindim."* -N. Ataç.

ağarmak *(nsz)* **1.** Ak olmak, ak duruma gelmek, beyazlanmak, solmak: *"Sakalı ağardı, fakat gönlü kocamadı."* -N. Nâzım. **2.** Aydınlanmak: *"Uyandırıldığı zaman ortalık pek hafif bir şekilde ağarmıştı."* -S. F. Abasıyanık.

ağartı *is.* **1.** Uzaktan ancak seçilebilen, belli belirsiz bir aklık. **2.** *hlk.* Süt, yoğurt, peynir, ayran gibi yiyecek ve içecekler.

ağartılma *is.* Ağartılmak işi.

ağartılmak *(nsz)* Temizlenmek, beyazlatılmak.

ağartma *is.* **1.** Ağartmak işi. **2.** Kuyumculukta gümüşü temizleme işi.

ağartmak *(-i)* Ak duruma getirmek, beyazlatmak.

ağa yamağı *is. tar.* Yeniçeri ağasına bağlı emir çavuşu.

ağ benek, -ği *is.* **1.** Açıklı koyulu kahverengi ağ görünüşünde olan, arpa yapraklarına yerleşerek oldukça önemli zararlara yol açan asklı mantar. **2.** Bu mantarın ortaya çıkardığı ekin hastalığı.

ağbeneklilik, -ği *is.* Arpa bitkisinde görülen mantar hastalığı *(Pyrenophora).*

ağcı *is.* Ağ ile balık tutarak geçinen kimse.

ağcık, -ğı *is. bot.* Palmiyelerde çiçeklerin dibinin çevresindeki telli kın.

ağcılık, -ğı *is.* Ağ ile balık tutma.

ağda *is. Ar. 'akîde* Kaynatılarak çok koyu ve yapışkan bir macun durumuna getirilen pekmez veya limonlu şeker eriyiği. **ağda yapmak** vücuttaki fazla tüyleri ağda ile almak, temizlemek.

ağdacı *is.* **1.** Şeker, tatlı ve helva yapımında ağda hazırlayan işçi. **2.** Ağda ile

vücuttaki fazla tüyleri veya kılları temizlemeyi meslek edinmiş kimse.

ağdalanma *is.* Ağdalanmak işi.

ağdalanmak *(nsz)* **1.** Ağda durumuna gelmek, ağdalaşmaya başlamak: *Reçel ağdalandı.* **2.** Ağda bulaşmak.

ağdalaşma *is.* Ağdalaşmak durumu.

ağdalaşmak *(nsz)* **1.** Ağda durumuna gelmek, ağdalanmak: *Reçel ağdalaştı.* **2.** *mec.* (sohbet) Tam tadına varılır durum almak, koyulaşmak: *"Rakısından mı, mezesinden mi, yoksa söyleşilerin bal kıvamı kazanıp tatlı tatlı ağdalaşmasından mı nedense."* -A. İlhan.

ağdalaştırma *is.* Ağdalaştırmak işi.

ağdalaştırmak *(-i)* Ağda durumuna getirmek.

ağdalı *s.* **1.** Ağdalanmış. **2.** *mec.* (deyiş için) Bilinmeyen kelimelerle, anlaşılması güç, dolambaçlı cümlelerden oluşan. **3.** *mec.* Karmaşık: *"Tam bir düşünce denemezdi buna. Sakız gibi uzayan, ağdalı bir düş gibiydi bunlar."* -O. Rifat.

ağdalık, -ğı *is. hlk.* Pekmez yapmaktan başka işe yaramayan üzüm.

ağdırma *is.* Ağdırmak işi.

ağdırmak *(nsz)* **1.** Ağmasına sebep olmak. **2.** *hlk.* Aşağı inmek, yük veya terazide denge bozularak bir yanı ağır gelmek.

ağı *is.* Organizmaya girince kimyasal etkisiyle fizyolojik görevleri bozan ve miktarına göre canlıyı öldürebilen madde, zehir. **ağı gibi 1)** acı veren, çok etkileyen; **2)** çok sert, keskin.

→ ***ağı ağacı, ağı çiçeği, ağı otu***

ağı ağacı *is. bot.* Zakkum.

ağı çiçeği *is. bot.* Zakkum.

ağıl *is.* **1.** Koyun ve keçi sürülerinin geceledi̇ği, çit veya duvarla çevrili yer: *"Bir keçi kokusu sarmış ağıllarda çobanlarla arkadaş oldum."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Bazı yıldızların, özellikle ayın çevresinde görülen geniş ve aydınlık teker, ayla, hale. **3.** *sin.* Bazı görüntülerdeki çok ışıklı cisimleri çevreleyen ışıklı teker. **ağılda oğlak doğsa ovada otu biter** Tanrı her yarattığının rızkını verir.

ağılama *is.* Ağı verme, zehirleme.

ağılamak *(-i)* **1.** Ağı vermek, zehirlemek. **2.** (bir şeye), Ağı katmak.

ağılandırma *is.* Ağılandırmak işi.

ağılandırmak *(-i)* Ağılı duruma getirmek.

ağılanma *is.* Ağılanmak işi.

ağılanmak *(nsz)* Bilmeden veya farkında olmadan zehirli bir şey yemek veya içmekle zehirlenmek.

ağılaşma *is.* Ağılaşmak durumu.

ağılaşmak *(nsz)* Ağılı duruma gelmek.

ağılı *s.* İçinde ağı bulunan, zehirli.

→ ***ağılı böcek***

ağılı böcek *is. zool.* Kın kanatlılardan, başka böcekleri yemesi bakımından yararlı bir böcek. *(Carabus).*

ağıllanma *is.* Ağıllanmak durumu.

ağıllanmak *(nsz)* **1.** Toplanıp bir arada durmak. **2.** Çevresinde ağıl denen hale oluşmak, halelenmek.

ağım *is.* Ayağın üstündeki tümsek yer.

ağımlı *s.* Üstü aşırı tümsek olan (ayak).

ağınma *is.* Ağınmak işi.

ağınmak *(nsz)* (hayvan) Yere yatıp yuvarlanmak.

ağı otu *is. bot.* Baldıran.

ağır *s.* **1.** Tartıda çok çeken, **hafif** karşıtı: *Kurşun ağır bir madendir. Taş yerinde ağırdır.* **2.** *mec.* Davranışları yavaş olan: *Ağır adam.* **3.** Değeri çok olan, gösterişli: *"Ağır kıyafeti ile muhite uymayan Canan'ın yanında, ne kadar rahat ve sadeydi."* -M. C. Kuntay. **4.** Çapı, boyutları büyük: *Ağır top. Ağır tank. Ağır taşıt.* **5.** Çetin, güç: *Ağır iş. Ağır bir konu. "Denizcilik tarihinin en ağır sorumluluklarından birini üzerine alıyordu."* -F. F. Tülbentçi. **6.** Tehlikeli, korkulu, vahim: *"Viyana Üniversitesinde hocalığım sırasında amirim olan profesör ağır hasta idi."* -H. Taner. **7.** Sıkıntı veren, bunaltıcı: *Ağır hava.* **8.** Dokunaklı, insanın gücüne giden, kırıcı: *"Kızmıştım, Keziban'a söylenecek şöyle ağır bir söz arıyordum."* -N. Ataç. **9.** Yavaş: *"Cüneyt Bey sözlerini tartıyormuş gibi ağır söylüyordu."* -E. İ. Benice. **10.** Ağırbaşlı, ciddî: *"Bu, on dokuz yaşında ufak tefek bir kızdı. Fakat otuz yaşındaki bir insandan daha ağırdı."* -H. E. Adıvar. **11.** (koku için) Keskin, boğucu: *"Bu koku, en hafif rüzgârla burnu kuvvetli bir adama uzaktan kendini hissettirecek kadar ağırdır."* -F. R. Atay. **12.** (yiyecek için) Sindirimi güç: *Ağır bir yemek.* **13.** Yoğun: *"Evin sofasına girer girmez kendisini ağır bir duman karşıladı."* -A. Sayar. **14.** (uyku için) Uyanılması güç, derin. **15.** Kısık, alçak: *"Ağaya pek duyurmak istemeyen ağır bir sesle kulağıma eğildi."* -O. C. Kaygılı. **16.** Güç işiten, sağır: *Kulağı ağır.* **17.** *sp.* Ağır siklet: *Yıllarca ağırda güreşti.*

ağır aksak yürümek (veya **gitmek**) pek yavaş olarak: *Hava ve su kirlenmesine karşı mücadele ağır aksak yürüdü.* **(bir işi) ağır almak** bir işte yavaş davranmak. **ağır basmak 1)** ağırlığı fazla gelmek; **2)** *mec.* bir işte gücü ve etkisi üstün gelmek: *"İkinci hafta öfke ve isyan ağır bastı, başladı sövüp saymaya."* -Ç. Altan. **(biri, bir şey) ağır basmak** *mec.* **1)** gücü, etkisi veya özelliği daha üstün ve belirgin olmak: *"Yerli halıları gördüm; koyu sıcak kırmızılarla diri maviler ağır basıyordu."* -B. R. Eyuboğlu. **2)** *mec.* bir işte gücü ve etkisi üstün gelmek: *"Peki deyişleri de akılları yattığı için değil, korkuları ağır bastığı için oldu."* -T. Buğra. **(bir kimseyi) ağır basmak** bir kimse kâbusa uğramak. **ağır çekmek** tartıda ağır gelmek. **ağır durmak** ciddî, ağırbaşlı, oturaklı, soğukkanlı hareket etmek: *"Devlet adamlarının ileri gelenleri böyle sözlere karışmaz, ağır dururlar."* -M. Ş. Esendal. **ağır gelmek 1)** gücüne gitmek, onuruna dokunmak: *"...bir odacının ağzından bu cevabı almak insana öyle ağır geliyor ki."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2)** yapılması güç gelmek. **ağır işitmek** (veya **duymak**) kulakları iyi işitmemek, kulakları az işitmek. **ağır kaçmak** *şaka* gücendirici olmak: *Bu şaka biraz ağır kaçtı.* **ağır ol! 1)** ciddî, ağırbaşlı, soğukkanlı, sabırlı ol! **2)** acele etme, yavaş ol! **ağır oturmak** uslu durmak: *Ağır otur ki bey (veya molla) desinler.* **(biri) ağır satmak** nazlanmak, gönülsüz davranmak: *"Kız kendisini ağır satmakta devam ediyor."* -R. H. Karay. **ağır söylemek** acı, dokunaklı, sözler söylemek. **ağırdan almak 1)** bir işi gereken süre içinde bitirmemek: *"Görüyorsunuz ki bu soyadı konusunda benim ağırdan alışım, bir tembellik değil."* -M. Ş. Esendal. **2)** bir işi gönülsüz, isteksiz yapmak, geciktirmek: *"Bu soyadı konusunda benim ağırdan alışım bir tembellik değil, güç beğenirliktir."* -M. Ş. Esendal. **ağrına gitmek** onuruna dokunmak veya gücüne gitmek: *"Zamanını, abur cubur işlere harcamak ağırlarına gider."* -H. Taner.

→ ***ağır ağır, ağır araç, ağır ayak, ağırbaşlı, ağırbaşlılık, ağır canlı, ağır canlılık, ağır ceza, ağır elli, ağır ezgi, ağır hapis, ağır hapis cezası, ağır hastalık, ağır hidrojen, ağır iş, ağırkanlı, ağırkanlılık, ağır kayıp, ağır küre, ağır para cezası, ağır sanayi, ağır sıklet, ağır söz, ağır su, ağır top, ağır uyku, ağır vasıta, ağır vasıta ehliyeti, ağır yağ***

ağır ağır *zf.* **1.** Acele etmeden: *"Ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden."* -A. Haşim. **2.** Fazlasıyla: *Ağır ağır bir kilo gelir.*

ağır araç, -cı *is.* Ağır vasıta.

ağır ayak *s.* Doğurması yakın (gebe kadın).

ağırbaşlı *s.* Davranışları ölçülü, olgun (kimse), vakur, ciddî: *"Ahmet Naci, ağırbaşlı, çalışkan ve halûk bir gençti."* -R. N. Güntekin.

ağırbaşlılık, -ğı *is.* Ağırbaşlı olma durumu, vakar, ciddiyet: *"Sonra olgun yaşına yaraşan bir ağırbaşlılıkla, temkinli temkinli, efendi efendi yoluna devam etti."* -H. Taner.

ağırca *s.* ve *zf. (ağı'rca)* Oldukça ağır: *"Biraz sonra aşağıda bir kapı açıldığı, sonra da ağırca bir şeyin devrildiği duyulur."* -M. Ş. Esendal.

ağır canlı *s.* **1.** Çok yavaş iş yapan, çevik olmayan. **2.** Varlığı sıkıntı veren sevimsiz. **3.** Tembel. **4.** *hlk.* Gebe (kadın).

ağır canlılık, -ğı *is.* Hareketlerin yavaş olması, hımbıllık, tembelce davranış biçimi.

ağır ceza *is. huk.* Ağır hapis ve beş yıldan yukarı olan hapis cezaları.

ağırdan *zf.* Ağır olarak.

ağır elli *s. bk.* eli ağır.

ağır ellilik, -ği *is.* Eli ağır olma durumu.

ağır ezgi *is. alay* Çok ağır, yavaş yavaş, ahenkli: *"Yaşlıca bir hanım, ağır ezgi, fıstıkî makam bir yürüyüşle bulunduğumuz yerin hizasına geldi."* -A. Ş. Hisar.

ağır hapis cezası *is. huk.* 2-24 yıl veya ömür boyu hapis cezası.

ağır hastalık, -ğı *is.* Ölümle sona erebilecek gibi olan hastalık: *"Niyazi zayıftı, çocukluğunda ağır hastalıklar geçirmişti."* -O. Kemal.

ağır hidrojen *is. kim.* Döteryum.

ağır iş *is.* Büyük tehlikeler yaratan ve fazla güç isteyen her türlü iş.

ağırkanlı *s. psikol.* **1.** Hippokrates'in ortaya attığı ağır canlılık, soğukluk, kolayca duygulanmayış gibi nitelikleri kendinde toplayan kişilik tipi. **2.** *bk.* ağır canlı.

ağırkanlılık, -ğı *is.* Ağırkanlı olma durumu: *"Tezgâhtarlar da memur olduğu için, hepsinde bir memur ağırbaşlılığı ve ağırkanlılığı var."* -H. Taner.

ağır kayıp, -bı *is.* **1.** (savaş, deprem, sel gibi doğal afetlerde) Büyük kayıp. **2.** Maddî zarar: *İhalede ağır kaybım oldu.* **ağır kayba uğramak** maddî ve manevî büyük zarar görmek.

ağır küre *is. jeol.* Yer yuvarlağının, yoğunluğu ve katılığı çok olan bölümü, barisfer.

ağırlama *is.* **1.** Ağırlamak işi, ikram, izaz. **2.** Gelin veya güvey karşılanırken çalınan kıvrak bir hava.

ağırlamak *(-i)* Konuğa saygı göstererek onun her türlü rahatını, ihtiyacını sağlamak, ikram etmek, izaz etmek: *"Yine güler yüzle misafirlerini ağırlıyorlar."* -M. Ş. Esendal.

ağırlanma *is.* Ağırlanmak işi.

ağırlanmak *(nsz)* Ağırlamak işine konu olmak.

ağırlaşma *is.* Ağırlaşmak durumu.

ağırlaşmak *(nsz)* **1.** (hava) Sıkıcı ve bunaltıcı bir durum almak, bozulmak: *"Büsbütün ağırlaşmış bir hava içinde nerelerden geçtiğimizi artık farketmiyorduk."* -R. N. Güntekin. **2.** (hasta için) Tehlikeli duruma gelmek, fenalaşmak: *Hasta ağırlaştı.* **3.** Yavaşlamak: *"Artık yavaş yavaş göçüyor, boyu kısalıyor, teni sararıyor, hareketleri ağırlaşıyordu."* -A. Ş. Hisar. **4.** (gebe kadın için) Doğurması yaklaşmak. **5.** Ağırbaşlı olmak. **6.** (yiyecek) Bozulmaya yüz tutmak: *Bu et yarına kalırsa ağırlaşır.* **7.** Güçleşmek, zorlaşmak: *Geçim şartları ağırlaştı.* **8.** (organ için) Görevini yapamaz duruma gelmek.

ağırlaştırma *is.* Ağırlaştırmak işi.

ağırlaştırmak *(-i)* Bir şeyin ağırlaşmasına yol açmak.

ağırlatma *is.* Ağırlatmak işi.

ağırlatmak *(-i, -e)* Ağırlamak işini yaptırmak.

ağırlık, -ğı *is.* **1.** Ağır olma durumu: *Taşın ağırlığı. Yükün ağırlığı.* **2.** Değerli olma durumu: *Hediyenin ağırlığı.* **3.** Ağırbaşlılık: *Çocuğa yıllar geçtikçe bir ağırlık geldi.* **4.** Tehlikeli olma durumu. **5.** Sıkıntılı, bunaltıcı durum: *Havanın ağırlığı.* **6.** *ask.* Orduda bir birliğin cephane, yiyecek ve eşya yükleri: *"Akşama doğru, ağırlığın başında bezgin neferlere iş gördürmeye uğraşıyordum."* -F. R. Atay. **7.** Çeyizini düzmek için güveyin geline verdiği para, kalın. **8.** Uyuşukluk ve gevşeklik durumu: *"Beynime bir ağırlık peyda olmuştu."* -A. Gündüz. **9.** Uykuda iken gelen ve insana boğulur gibi bir duygu veren durum. **10.** *fiz.* Yer çekiminin, bir cismin molekülleri üzerindeki etkisinin oluşturduğu bileşke. **11.** Takı: *Kadın bütün ağırlığını takıp düğüne gitti.* **12.** Yük, külfet: *Bütün ailenin ağırlığı omuzlarındadır.* **13.** Sorumluluk: *Bu işin ağırlığını tek başıma yüklendim.* **14.** Etki, yetki, baskı, güçlük. **15.** Dikkati ve önemi bir şey üzerinde yoğunlaştırmak: *"Şimdi bütün ağırlığı reklâma vermeli."* -A. İlhan. **16.** Terazilerde tartma işi yapılırken bir kefeye konulan nesne. **17.** Değerlendirmelerde herhangi bir konu veya evreye, olağanın üzerinde ve belli oranda, fazladan bir değer tanınması. **ağırlık basmak** (veya **çökmek**) **1)** gevşeklik ve uyku gelmek; **2)** (uykuda) sıkıntılı duruma girmek: *Uykuda ağırlık basınca, insan kalkmak istese de kolaylıkla kalkamaz.* **3)** Ağır bir hava kaplamak, sessizlik oluşmak: *"Yavaş yavaş bir ağırlık çöktü. Bir sakinlik herkesi kapladı."* -M. Ş. Esendal. **ağırlık olmak** birine yük olmak, kendi masrafını başkasına çektirmek, sıkıntı vermek: *"Kimseye ağırlık olmaz, kimseyi sıkıştırmaz, iyilikten başka bir şey yapmaz."* -Ö. Seyfettin. **ağırlığınca altın değmek** çok değerli olmak. **ağırlığını (ortaya) koymak** kimliğini ve kişiliğini kabul ettirmek.

*→ **ağırlık merkezi***

ağırlıklı *s.* Değerlendirmelerde, herhangi bir konu veya evreye olağanın üzerinde ve belli bir oranda, fazladan tanınan (değer).

ağırlık merkezi *is. fiz.* **1.** Bir cismin bütün noktalarına ayrı ayrı etki yapan yer çekimi kuvvetlerinden oluşmuş tek kuvvet durumundaki bileşkenin uygulama noktası. **2.** *mec.* Bir işin en önemli bölümü.

ağır para cezası *is.* Bazı suçlara göre takdir edilen para cezası.

ağırsama *is.* Ağırsamak hareketi: *"Bu ağırsamaları anlamakla beraber aldırmayan Hilmi, eteğinden ayrılmıyor, peşi sıra yürümekten vazgeçmiyordu."* -R. H. Karay.

ağırsamak *(-i)* **1.** Birine karşı soğuk davranarak sıkıntı verdiğini anlatmak. **2.** Bir işi yavaş yapmak, önemsememek, ilgilenmemek. **3.** Bir işi ağır bulmak, yük saymak, yüksünmek.

ağır sanayi, -i *is.* Üretim araçları yapan sanayi.

ağır sıklet *is. sp.* Bazı spor dallarında yarışmacıların ağırlığı ile sınırlandırılan kategori, başağırlık.

ağır söz *is.* Kişinin onuruna dokunan, dayanılması güç söz.

ağır su *is. kim.* Bazı nükleer reaktör tiplerinde nötron yavaşlatıcısı olarak kullanılan, içinde hidrojen atomları yerine döteryum izotopları bulunması sonucu oluşan su (DO).

ağırşak, -ğı *is.* **1.** Yün, iplik eğirilen iği ağırlaştırmak için alt ucuna geçirilen yarım küre biçiminde, ortası delik ağaç veya kemik parça. **2.** Teker biçiminde yassı nesne, kurs: *Kandil ağırşağı. Emzik ağırşağı. Diz ağırşağı.*

ağırşaklanma *is.* Ağırşaklanmak işi veya durumu.

ağırşaklanmak *(nsz)* Çıbanda veya (ergenlik sırasında) memede ağırşak biçiminde bir tümsek oluşmak.

ağır top *is. mec.* Güçlü, ünlü, tanınmış kimse.

ağır uyku *is.* Uyanılması güç, derin uyku.

ağır vasıta *is.* Motoru, ağır yük veya birden fazla römork taşımak amacıyla güçlendirilmiş kamyon ve benzeri araç.

ağır vasıta ehliyeti *is.* Ağır vasıta sürücülerine verilen kullanma belgesi.

ağır yağ *is.* Kalın yağ.

ağış *is.* **1.** Ağmak işi veya biçimi. **2.** (su buharının ve başka gazların) Yerden havaya doğru çıkışı, **yağış** karşıtı.

ağıt, -dı *is. ed.* **1.** Ölen bir kimsenin gençliğini, güzelliğini, iyiliklerini, değerlerini, arkada bıraktıklarının acılarını veya büyük felâketlerin acılı etkilerini dile getiren söz veya okunan ezgi, yazılan yazı, sağu, mersiye: *"Rahman'ın sazı susmuş, okuduğu ağıt bitmiştir."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** Ağlama, gelin olan bir kızın arkasından meziyetlerini sayıp dökerek ağlama. **ağıt yakmak** (veya **tutturmak**) ağıt söylemek, ağıt düzmek: *"Çadırı önünde, kanlı gömleği ortaya alıp ağıt yaktılar sabaha kadar."* -Y. Kemal.

ağıtçı *is.* Ölüye ağıt söylemek için para ile getirilen kimse, sağucu.

ağıtçılık, -ğı *is.* Ağıtçının işi veya mesleği.

ağıtlama *is.* Ölmüşleri anmak için düzenlenen törende okunan övgü.

ağız, -ğzı (I) *is.* **1.** Yüzde, avurtlarla iki çene arasında, ses çıkarmaya, soluk alıp vermeye ve besinleri içine almaya yarayan boşluk. **2.** Bu boşluğun dudakları çevrelediği bölümü: *Küçük bir ağız.* **3.** Kapların

veya içi boş şeylerin açık yanı: *"Ağızları kopmuş bir çay takımının arasına gizlenmiş, koyu renkli bir cildi oradan alarak bana uzattı."* -H. R. Gürpınar. **4.** Bir akarsuyun denize veya göle döküldüğü yer, munsap: *Çay ağzı.* **5.** Koy, körfez, liman, yol gibi yerlerin açık yanı: *Körfezin ağzı. Yol ağzında.* **6.** Birkaç yolun birbirine kavuştuğu yer, kavşak. **7.** Kesici aletlerin keskin yanı: *"Çelik ağızlı, küçük gül makasını kâğıdından çıkardı."* -R. H. Karay. **8.** Bir dilin sınırları içinde, bölgelere ve sınıflara göre değişen söyleyiş özelliği: *Rumeli ağzı. İstanbul ağzı. "Anlaşılmaz, garip köylü ağızlarıyla konuşuluyordu."* -S. F. Abasıyanık. **9.** Birini yanıltmak, kandırmak amacıyla dolambaçlı birtakım sözler söyleme özelliği. **10.** *müz.* Bir bölge ezgilerinde görülen özelliklerin tümü. **11.** Bazen "kez" anlamına gelir: *İlk ağızda paranın yarısını ödedi.* **12.** Üslûp, ifade özelliği: *"Ertesi günü bazı gazeteler bu haberin bir noktasını yarı resmî bir ağızla tekzip ettiler."* -T. Buğra. **13.** (tehlikeli şeyler için) Pek yakın yer: *Topun ağzında. Uçurumun ağzında.* **ağız açmak 1)** söz söylemek, konuşmak: *Kimsenin ağız açmasına vakit bırakmıyor. "Türlü yoksunluk içinde küflen küflen ve bir kere olsun ağzını açıp da bir yakınmada, bir sızlanmada bulunmaya cesaret edeme."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2)** azarlamak, paylamak: *"Aman efendim, bendenize bir ağız açtılar, donakalmışım."* -M. Ş. Esendal. **ağız açmamak** tek bir söz olsun söylememek, susup kalmak. **ağız açtırmamak** çok konuşarak başkalarının söz söylemesine, konuşmasına engel olmak: *Yusuf efendi biçareye ağız açtırmıyordu.* **ağız ağıza** ağzına kadar, tamamen: *"Ardiyeler ağız ağıza dolmuştu."* -S. F. Abasıyanık. **ağız ağıza vermek** (veya **konuşmak**) iki kişi birbirine pek yakın durarak başkaları işitmeyecek biçimde konuşmak: *"Tenha köşelerde ağız ağıza konuşurken yanlarına biri gelecek olursa hemen susuyorlardı."* -R. N. Güntekin. **ağız aramak** (veya **yoklamak**) öğrenmek istenilen şeyi söyletecek yolda dil kullanmak: *"Bazı yorumcular karşısındakinin ağzını aramak, gerçek düşüncesini öğrenmek için böyle karamsar görünme yolunu tuttuğunu savunuyorlar."* -H. Taner. **ağız birliği etmek** bir konuda anlaşarak aynı şekilde konuşmak, söz birliği etmek. **ağız burun birbirine karışmak 1)** dayak yeme sonunda yüzü, yara bere içinde kalmak; **2)** yüzde aşırı öfke, üzüntü, yorgunluk gibi durumların izleri görünmek. **(bir şey için) ağız değiştirmek** önce söylediğini başka türlü anlatmak: *"Gel gelelim Akif, Berlin'e gidip de oradaki kahveleri gördüğü vakit ağız değiştirmek zorunda kalır."* -S. Birsel. **(bir şeyin adını) ağzına almamak** adını ağzına almamak. **ağız dil vermemek** hiç konuşmamak, susmak. **ağız kalabalığına getirmek 1)** birini gereksiz sözler söylemek yolu ile şaşırtmak; **2)** söz söyleme becerisine sahip olma: *"Kendi durumunda bir köy çocuğundan umulmayacak ağız kalabalığıyla konuşmaya başlıyor."* -R. N. Güntekin. **ağız kullanmak** duruma, ortama göre söz söylemek, sözünü amacına göre değiştirmek: *Ben nasıl ağız kullanıyorsam sen de o yolda konuş.* **ağız satmak** yüksekten atarak kendini övmek. **ağız tadıyla** huzurla, rahatlık içinde, içine sine sine, lezzetini duyarak: *"Hanımefendi kalkacak da ağız tadıyla bir kahvaltı edeceğiz."* -A. Gündüz. **ağız tamburası çalmak** sözle avutmaya, oyalamaya çalışmak. **ağız tıkamak** konuşma imkânı vermemek. **ağız yapmak** birini kandırma, yanıltma amacıyla duygularını, düşüncelerini olduğundan başka türlü gösterecek biçimde konuşmak: *"Kaçacağım, tövbeler olsun, bir fırsatını bulayım, diye ağız yaptı."* -M. Ş. Esendal. **ağız yaymak** açık ve dürüst konuşmaktan kaçınmak. **ağız yer, yüz utanır** armağan alan, armağanı verenin isteğini yerine getirmeye çalışır. **ağız yoklamak** *bk.* ağız aramak. **ağza alınmaz** (veya **ağza alınmayacak**) söylenmesi ayıp, çirkin (söz, küfür). **ağza almamak** anmamak, sözünü etmemek: *"Tövbekâr olduktan sonra eskiden işlediğimiz günahlar ağza alınmaz."* -H. E. Adıvar. **ağza düşmek** dedikodu konusu olmak. **ağza koyacak bir şey** yiyecek bir şey. **ağza tat, boğaza feryat** (yiyecek için) miktarı çok az olan. **ağızda dağılmak** (genellikle hamur işi için) iyi pişmiş ve lezzetli olmak. **ağızda sakız gibi çiğnemek** bir söz veya düşünceyi sık sık tekrarlayıp durmak. **ağızdan ağza dolaşmak** (veya **geçmek**) herkes birbirine söylemek: *"Gazeteye yansıyan haber ağızdan ağza geçerken açıklığını hemen hemen tamamen kaybetmiştir."* -Halikarnas Balıkçısı. **ağızdan burun yakın, kardeşten karın yakın** "insanın kendi yararı her şeyden önemlidir" anlamında kullanılır. **ağızdan kapmak** başkalarından dinlemek yolu ile yarım yamalak birtakım bilgiler edinmek: *"Siyasî malûmatları hep ağızdan kapma, kulak dolgunluğu şeylerdir."* -Ö. Seyfettin. **ağzı açık ayran delisi** (veya **budalası**) **1)** yeni gördüğü her şeye şaşkınlıkla bakan, şaşıran; **2)** saf, bön. **ağzı açık** (veya **ağzı bir karış açık**) **kalmak** çok şaşırmak, şaşakalmak: *"Ağzım açık kalmış, çatal elimden düşmüş, yeşil salatlar pantolonuma dökülmüş."* -H. Taner. *"Onu canı gönülden dinlerken benim de ağzım açık kaldı."* -Ö. Seyfettin. **ağzı burnu yerinde** oldukça güzel, yakışıklı. **ağzı çiriş çanağına dönmek** ağzı kuruyup acılaşmak. **ağzı dili bağlanmak** herhangi bir sebeple konuşamaz olmak. **ağzı dili kurumak** herhangi bir sebeple tükürük az olmak: *"Ağzım dilim kurudu, kız yalvara yalvara."* -Halk türküsü. **ağzı dili tutulmak** beklenmedik bir durum karşısında heyecanlanmak, hayranlık duymak: *"Kızları gördün, ağzın dilin tutuldu gayri."* -N. Cumalı. **ağzı dolu dolu konuşmak** heyecanlı söz söylemek: *"Birkaç kişiyle, garip bir lisanla ağzı dolu dolu konuşmaya başladı."* -S. F. Abasıyanık. **ağzı havada** çevresindekilerden habersiz, alık, şaşkın. **ağzıyla kuş tutsa...** ne yapsa, ne kadar çaba ve ustalık gösterse: *"Aktör, o her günkü pırtısını giyip de sahneye çıkarsa, ağzıyla kuş tutsa seyirciye Demirhane Müdürü olduğunu yutturamaz."* -S. F. Abasıyanık. **ağzı kulaklarına varmak** çok sevinmek: *"Çocuklarıma beni misal gösterdiğini, ağzım kulaklarıma vararak, öteden beriden işitiyordum."* -R. N. Güntekin. **ağzı kulaklarında** çok sevinçli, mutlu. **ağzı kurumak 1)** bir konuyu çok söylemek sebebiyle, ondan bıkmak; **2)** içecek ihtiyacı duymak. **ağzı kurusun** felâket dileğinde bulunanlara karşı kullanılan bir ilenme. **ağzı lâf** (veya **lâkırdı**) **yapmak 1)** kolay konuşma yeteneği olmak; **2)** inandırıcı söz söyleme yeteneği olmak: *"Çok şükür, ağzı lâf yapandan çok, eli işe yatkın aydınlara muhtaç olduğumuzu, anlar gibiyiz."* -A. İlhan. **ağzına almak** söylemek: *"Bir daha millet kelimesini ağzına alırsan dilini koparırım, anladın mı?"* -R. H. Karay. **ağzı oynamak 1)** bir şeyler yemek; **2)** konuşmak. **ağzı sulanmak** imrenmek: *"Oruç keyfiyle Sait'in ağzı sulandı."* -A. Ş. Hisar. **ağzı süt kokmak** çok genç ve toy olmak: *"Daha ağzın süt kokuyor, muhallebi çocuğu. Bu yaşta zamparalığa mı çıktın?"* -H. R. Gürpınar. **ağzı teneke kaplı (olmak)** *tkz.* çok sıcak veya çok acı şeyleri kolaylıkla içebilen veya yiyebilenler için şaka yollu söylenir. **(âlemin) ağzı torba değil ki büzesin** herkesin dedikodu yapmasının önüne geçilemeyeceğini anlatır. **ağzı var, dili yok 1)** pek sessiz, kendi hâlinde: *"Benim gibi ağzı var, dili yok bir kadınla ne zevkleniyorsunuz?"* -B. Felek. **2)** konuşmayan, derdini anlatamayan: *"Hey zavallı balık, diyor, ağzın var dilin yok"* -S. F. Abasıyanık. **ağzı varmamak** söylemeye, açıklamaya gönlü elvermemek. **(bir şeyden) ağzı yanmak** o şeyden büyük zarar görmek. **(bir şeyin adını) ağzına almamak** söz konusu etmemek, anmamak, söylememek: *"Oğulları Amerika'ya kaçtığından beri karı koca ismini bile ağızlarına almıyorlardı."* -Ö. Seyfettin. **(birinin adını) ağzına abdestle almak** o kişiyi anarken çok saygılı davranmak. **(bir şeyi) ağzına atmak** yemek için ağza koymak: *"Akşamdan tabağın içinde kalmış bir patates köftesini ağzına atarken tam da o sırada, kocası giriverdi mutfağa."* -O. Rifat. **(birinin) ağzına bakakalmak** sözle-

rine hayran olmak. **(birinin) (veya ağzının içine) bakmak** 1) ne söyleyeceğini beklemek; 2) onun sözüne göre davranmak. **ağzına baktırmak** kendini zevk ile dinletmek. **ağzına (veya önüne) bir kemik atmak** birini küçük bir çıkar göstererek susturmak. **ağzına bir parmak bal çalmak** birini tatlı sözlerle veya çeşitli hediyelerle bir süre için kandırmak, oyalamak: *"Hürriyet, müsavat diye herkesin ağzına bir parmak bal çaldılar."* -H. R. Gürpınar. **ağzına bir şey (veya bir çöp) koymamak** hiçbir şey yememek: *"Ali Usta bu nefis kuzudan değil, öbür, yemeklerden bile ağzına bir lokma koymadı."* -Ö. Seyfettin. **ağzına bir zeytin verir, altına (veya ardına) tulum tutar.** yaptığı küçük iyiliklere karşılık büyük çıkar bekler. **ağzına etmek** haddini bildirmek. **ağzına burnuna bulaştırmak** bir işi beceremeyip berbat etmek, bozmak. **ağzına düşmek** çok yaygın olarak bilinip konuşulmak: *"Zenginliği halkın ağzına düşünce derhal yazıhanesine birtakım adamlar üşüşmüş."* -R. H. Karay. **ağzına geldiği gibi** önünü sonunu düşünmeden. **ağzına geleni söylemek** 1) nezaket dışına çıkarak ağır ve kırıcı sözler söylemek; 2) çok ve düşüncesizce konuşmak. **ağzına gem vurmak** susturmak, söyletmemek. **ağzına kadar** boş yeri kalmayacak biçimde: *"İtalyan bandıralı gemiler ağızlarına kadar yüklü giderler."* -S. F. Abasıyanık. **ağzına kilit takmak (veya vurmak)** susturmak. **ağzına (veya diline) kira istemek** söylemesi beklenen şeyi söylemekte nazlı davranmak. **ağzına koymamak** yememek veya içmemek: *"Ben daha ömrümde ağzıma bira filân koymadım."* -O. C. Kaygılı. **ağzına lâyık** bir yiyeceğin tadı anlatılırken "sen de yesen, beğenirsin" anlamı ile söylenir. **ağzına (veya diline) sağlık** bir sözü yerinde söyleyen kişilere söylenir. **(birinin) ağzına sakız olmak** dedikodusuna konu olmak. **(bir şeyi) ağzına sürmemek** bir şeyden hiç yememek. **ağzına taş almış** söze karışmayıp susanlar için kullanılır. **ağzına tıkamak** susturmak, fazla konuşmasına engel olmak: *"Aleyhinde kim ne söylerse hemen ağızlarına tıkarlardı."* -O. C. Kaygılı. **(birinin) ağzına tükürmek** 1) birini küçültmek üzere küfür olarak kullanılan uygunsuz sözler sarf etmek; 2) birine benzemek. **ağzına vur, lokmasını al** yumuşak huylu kimseye her istenileni kolaylıkla yaptırabilme anlamında bir atasözüdür. **ağzına verilmesini beklemek (veya istemek)** çalışmayıp, işlerinin başkaları tarafından yapılmasını beklemek. **ağzına yakışmamak** söylemesi ayıp kaçmak, uygun düşmemek, yakışık almamak. **(lâf) ağzında bırakmak** *bk.* lâf ağzında kalmak. **ağzında bakla ıslanmamak** hiç sır saklamamak. **(bir yiyecek) ağzında büyümek** sevmediğinden veya içi almadığından yutamamak. **(bir şeyi) ağzında gevelemek** açıkça söylememek. **ağzında yaş kalmamak** bir düşüncesini bir kimseye birçok kez söylemiş olmak. **(birinin) ağzından** 1) birisinden dinleyerek: *Bu şiiri Âşık Veysel'in ağzından yazdım.* 2) adına. **ağzından baklayı çıkarmak** *bk.* baklayı ağzından çıkarmak. **ağzından bal akmak** çok tatlı konuşmak: *"Öyle zekiler vardır, konuştular mı ağızlarından bal akıyor sanırsın."* -A. İlhan. **ağzından çıkanı (veya çıkan sözü) kulağı duymamak (işitmemek)** sözlerini tartmadan söylemek. **ağzından çıkmak** bir sözü istemeden, farkına varmadan söylemek, söylemiş bulunmak: *Bir kez ağzımdan çıktı, o fiyata vereceğim.* **ağzından çıt çıkmamak** hiçbir şey söylememek. **(söz, lâkırdı) ağzından dirhemle çıkmak** çok az konuşmak. **ağzından dökülmek** açıkça söylemekten çekindiği şey, konuşmasından belli olmak. **ağzından düşmemek** (veya **düşürmemek**) her zaman sözünü etmek: *"Bu ne cehennemdir lâfı ağzından düşmüyordu."* -N. Cumalı. **ağzından girip burnundan çıkmak** türlü yollara başvurarak birini bir şeye razı etmek, kandırmak: *"O, köylülerin ağzından girip burnundan çıkmayı mükemmel becerir."* -S. Ertem. **ağzından hayır çıkmazsa bari şer söyleme** "lehte konuşmuyorsun, bari aleyhte de konuşma" anlamında kullanılır. **ağzından kaçırmak** istemediği hâlde boş bulunup

söyleyivermek: *"Sen onun için en fena tabirleri kullanıyorsun, asabisin, ağzından çirkin şeyler kaçırıyorsun."* -P. Safa. **ağzından kapmak** 1) birinin bildiği şeyleri, ustalıklı konuşmalarla ona sezdirmeden öğrenmek: *"Bütün bu lâfları harfi harfine Fatma Hanımın ağzından kapmış, bana kendi sözleri imiş gibi tekrar ediyor."* -Y. K. Karaosmanoğlu. 2) birinin konuşmasını keserek kendi söze başlamak. **ağzından lâkırdı (veya lâf) almak (veya çekmek)** karşısındakini konuşturarak birtakım gizli şeyleri öğrenmek: *"Ağzımdan lâkırdı almak istiyorsun, ama demeyeceğim."* -B. Felek. **(birinin) ağzından lokmasını almak** birinin hakkı olan şeyi ondan almak. **ağzından yel alsın** ağzını hayra aç: *"O nasıl söz, ağabey? Ağzından yel alsın!"* -A. İlhan. **ağzını açacağına gözünü aç** dikkatsiz kişileri uyarmak için "dikkatli ol uyanık ol!" anlamında kullanılır. **ağzını açıp gözünü yummak** öfke ile, sonunu düşünmeden ağzına gelen bütün ağır sözleri söylemek: *"Fakat bu inat, Emine'nin çenesini açmış; kızın ne kadar kusuru varsa babasından geldiğini söylerken, Tevfik'e ağzını açmış, gözünü yummuştu."* -H. E. Adıvar. **ağzını açmak** 1) konuşmaya başlamak; 2) ağır sözler söylemeye başlamak; 3) alık alık bakmak. **ağzını açmamak** hiçbir söz söylememek, ses çıkarmamak. **ağzını aramak (veya yoklamak)** *bk.* ağız aramak. **ağzını bıçak açmamak** üzüntüsünden söz söyleyecek durumda olmamak: *"O gittiği günden beri Zeynep kadının ağzını bıçak açmıyor."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **ağzını bozmak** kaba sözler söylemek, küfretmek: *"Bütün yapma inceliğine karşın kabaydı karısına karşı. Dövdüğü de oluyordu, ağzını bozduğu da."* -O. Rifat. **ağzını burnunu çarşamba çanağına (veya pazarına) çevirmek** kırıp parçalamak, dövmek. **ağzını burnunu dağıtmak** birinin yüzüne şiddetle tokat, yumruk indirmek. **ağzını dilini bağlamak** birini konuşamaz duruma getirmek: *"O şıllık basmış büyüyü, adamcağızın ağzını dilini bağlamıştı."* -R. N. Güntekin. **ağzını havaya (veya poyraza) açmak** *alay* umduğunu elde edememek. **ağzını hayra açmak** *bk.* ağzını hayra aç! **ağzını hayra aç!** kötü ihtimaller söz konusu edildiğinde gerçekleşmemesi dileği ile söylenir. **(kendi) ağzını kapamak (veya kilitlemek)** susmak, bir şey söylemek istememek: *"Kendini tutamıyorsun, bari ağzını kapa, sus, küçülme."* -P. Safa. **(başkasının) ağzını kapamak** kendisine çıkar sağlayarak bir kimseyi susturmak. **ağzını koklamak** niyetini ve durumunu öğrenmek. **ağzını kiraya vermek** kendini de ilgilendiren bir konuda düşüncesini söylememek. **(birinin) ağzını kullanmak (veya satmak)** birinin söylediklerini kendi düşüncesi gibi göstermeye çalışmak. **ağzını mühürlemek** konuşmamak, susmak: *"Yine o değişmeyen ıstırap ile ağzını mühürler."* -Y. Z. Ortaç. **ağzını öpeyim (veya seveyim)** sevindirici bir söz söyleyene "ne güzel söyledin" anlamında kullanılır. **ağzını sıkı (veya pek) tutmak** sır vermemek. **ağzının tadını bilmek** 1) güzel yemeklerden anlamak; 2) her şeyin güzelini, iyisini bilmek, anlamak: *"Demek sen artık ağzının tadını bilmiyorsun! Demek senin hiçbir zevkin kalmamış!"* -A. Ş. Hisar. **ağzını tıkamak** sözünü kesmek susturmak. **ağzını toplamak** söylemekte olduğu kötü söz veya küfürleri kesmek: *"Evvelâ ağzını topla! Ağzını bozarsan ben de senden aşağı kalmam."* -S. F. Abasıyanık. **ağzını (veya çenesini) tutmak** 1) boşboğazlık etmemek; 2) kötü söz söylememe; 3) bir konuda arzu edilmeyen düşüncelerin açığa çıkmasını bir şekilde önlemek. **ağzını yoklamak** birinin bir şey hakkında bildiğini kendisine sezdirmeden söyletmeye çalışmak. **(bir kimse) ağzının içine baktırmak** sözlerini seve seve ve dikkatli dinletmek. **(bir kimse) ağzının içine girmek** 1) çok yanaşmak, iyice sokulmak; 2) hayranlıkla, büyük bir zevkle seyredip dinlemek: *"Adamcağızlar, onu bir iş için yanlarına çağırdıkları vakit, ağızlarının içine girer, baygın baygın bakar."* -R. N. Güntekin. **ağzının içi yangın yerine dönmek** ağzının tadı bozulmak, tat alma duyusunu yitirmek: *"Ağzımın içi yan-*

gın yerine dönüp yine de ağrılar kesilmeyince çok sıkıntılı bir vaziyete düştüm." -R. N. Güntekin. **(bir şey birinin) ağzının kaşığı (kalıbı** veya **lokması) olmamak 1)** bir şey bir kimsenin uğraşabileceği konulardan olmamak; **2)** bir şey, bir kimsenin sözünü edemeyeceği kadar değerli olmak. **(birinin) ağzının kokusunu çekmek** bir kimsenin çekilmez davranışlarına katlanmak. **ağzının mührü ile** oruçlu olarak. **(birine) ağzının payını** (veya **ölçüsünü) vermek** verilen karşılıkla bir kimseyi söylediğine veya yaptığına pişman etmek. **ağzının perhizi yok** ağzına geleni söyler. **ağzının suyu akmak** çok beğenip istemek, imrenmek: *"Bu ziyafete elimiz erişmiyor, uzaktan ağzımın suyu akıyor."* -R. N. Güntekin. **ağzının tadı bozulmak** (veya **kaçmak)** bir kimsenin kurulu düzeni dirliği bozulmak. **(bir şeyden) ağzının tadını almak** o şeyin acı tecrübesini geçirmiş bulunmak. **ağzının tadını bilmek 1)** güzel yemeklerden anlamak; **2)** her şeyin güzelini, iyisini bilmek, anlamak: *"Demek sen artık ağzının tadını bilmiyorsun! Demek senin hiçbir zevkin kalmamış!"* -A. Ş. Hisar. **ağzının tadını kaçırmak** bir kimsenin kurulu düzenini bozmak; neşesini, keyfini bozmak: *"Ben o kadınlardan değilim ki, evin büyüğü ben olacağım diye tutturup akılsızlıklarla ağzımın tadını kaçırayım."* -M. Ş. Esendal. **(biri) ağızlara sakız olmak** herkesin diline düşmek.

→ ***ağız alışkanlığı, ağız birliği, ağız dalaşı, ağız değişikliği, ağız dolusu, ağız kâhyası, ağız kalabalığı, ağız kavafı, ağız kavgası, ağız kokusu, ağız nişanı, ağızotu, ağız şakası, ağız tadı, ağız tatsızlığı, ağız tüfeği, ağız tütünü, ağız ünlüsü***

ağız (II) *is.* Yeni doğurmuş memelilerin ilk sütü.

ağız alışkanlığı *is.* Çok söylendiği için bir sözü sık sık kullanma durumu.

ağız birliği *is.* Bir konuda anlaşarak aynı biçimde konuşma, söz birliği. **ağız birliği etmek** bir konuda anlaşarak aynı biçimde konuşmak, söz birliği etmek.

ağız dalaşı *is.* Ağız kavgası, karşılıklı atışma, bağrışma, dil dalaşı: *"...heyecanlar, ağız dalaşları içinde oynanan kâğıt, tavla oyunlarına da pek hor bakmamak lâzımdır."* -R. N. Güntekin.

ağızdan *zf.* Yazılı olmayarak, sözle, sözlü, şifahî.

→ ***ağızdan ağıza, ağızdan dolma***

ağızdan ağıza *zf.* Herkes birbirine söyleyerek: *"Gazeteye yansıyan haber ağızdan ağıza geçerken açıklığını hemen hemen kaybetmiştir."* -Halikarnas Balıkçısı.

ağızdan dolma *is. esk.* (top veya tüfek için) Namlusu ağzından doldurulan.

ağız değişikliği *is.* Yemeğin çeşidinde değişiklik.

ağız dolusu *is.* **1.** Ağzın alabileceği kadar. **2.** (küfür için) Birbiri ardınca, birçok: *"Kaptan ağız dolusu küfür savuruyordu."* -H. Balıkçısı.

ağız kâhyası *is.* Birinin söyleyeceği sözlere karışan kimse: *Ben istediğimi söylerim, siz benim ağzımın kahyası mısınız?*

ağız kalabalığı *is.* Birbirini tutmayan gereksiz sözler: *"Hem ellerindekilerini asıyor, hem de ağız kalabalığıyla alt kata bir şeyler söylüyordu."* -H. R. Gürpınar.

ağız kavafı *is.* Karşısındakini kandırmak için gerekli gereksiz çok söz söyleyen.

ağız kavgası *is.* Karşılıklı ağır sözler söyleyerek yapılan çekişme, atışma, dil kavgası.

ağız kokusu *is.* Bir kimsenin çekilmez davranışları, istekleri, sözleri.

ağızlama *is.* Ağızlamak işi.

ağızlamak *(-i) hlk.* **1.** Bir işi kolaylamak. **2.** *tek.* Bir parçayı yuvasına geçirmek için önce yuvanın ağzını ayarlamak. **3.** *den.* Bir boğazın veya bir limanın ağzını ortalamak.

ağızlaşma *is.* Ağızlaşmak işi veya durumu.

ağızlaşmak *(nsz, -le) anat.* İki kan damarı, birbiri içine açılmak.

ağızlı *s.* Ağzı herhangi bir biçimde olan: *Dar ağızlı vazo.*

ağızlık, -ğı *is.* **1.** Bir ucuna sigara takılan, öbür ucundan nefes çekilen çubuk biçimindeki araç: *"Kiraz, bilir miydi ki günün birinde tütün diye bir ot çıkacak ve insanlar bunu içmek için dallarını kesip kesip ağızlık yapacak?"* -R. H. Karay. **2.** Nefesli çalgılarda ağza gelen yer. **3.** Yemiş küfelerinin üzerine yapraklı dallarla yapılan kapak. **4.** Kuyu bileziği. **5.** Su tesisatında su alıp vermeye yarayan vanalı uç. **6.** Hayvanın ısırmasına, zararlı bir şey yemesine engel olmak için ağzına takılan tel, deri gibi kafes. **7.** (dokumacılıkta) Çözgünün açılıp kapandığı ve içinde mekiğin geçtiği yer. **8.** Telefon ve benzeri cihazlarda ağza yaklaştırılan bölüm. **9.** *hlk.* Bir şeyin başladığı yer. **10.** *hlk.* Huni.

ağızlıkçı *is.* Ağızlık yapan veya satan kimse.

ağız nişanı *is.* Yalnız sözle yapılan nişanlanma.

ağızotu *is. esk.* Topları ateşlemek için falyaya konulan ve barutun patlamasına sebep olan madde.

ağızsıl *s.* Ağızla ilgili.

→ ***ağızsıl ünlü***

ağızsıl ünlü *is. gr. bk.* ağız ünlüsü.

ağızsız *s.* **1.** Ağzı olmayan. **2.** *mec.* Yumuşak huylu, sessiz.

ağız şakası *is.* Sözle yapılan şaka.

ağız tadı *is.* (ailede veya toplumda) Dirlik düzenlik, iyi geçinme veya rahatlık: *Allah ağzımızın tadını bozmasın.*

ağız tatsızlığı *is.* Bir topluluk içindeki geçimsizlik, huzursuzluk.

ağız tüfeği *is.* Mermileri şiddetle üflenerek fırlatılan bir çeşit tüfek taslağı.

ağız tütünü *is.* Keyif için ağızda çiğnenen bir tür tütün.

ağız ünlüsü *is. gr.* Geniz yoluna kaymadan çıkan ünlü, ağızsıl ünlü: *a, o, u, ı, e, ö, ü, i.*

ağ iğnesi *is.* Ağın örülmesinde kullanılan iğ biçiminde tahtadan veya plâstikten yapılmış alet.

ağ ipliği *is.* Keten, kenevir, naylon gibi maddelerden ağ yapımında kullanılan iplik.

ağ kayığı *is.* Balık ağlarını taşıyan kayık.

ağ kepçe *is.* Balıkçılıkta kullanılan, ağdan örülerek yapılan uzun saplı sepet.

ağ kurdu *is. zool.* En çok elma ve erik gibi yemiş ağaçlarına zarar veren bir kurt.

ağ kurşunu *is.* Balık ağlarını suda tutmaya yarayan zeytin çekirdeği biçiminde delikli kurşun madde.

ağlama *is.* Ağlamak işi.

ağlamak *(nsz, -e)* **1.** Üzüntü, acı, sevinç, pişmanlık aldanma vb.nin etkisiyle göz yaşı dökmek: *"Ağlama ölü için, ağla diri için."* -Atasözü. **2.** *(nsz)* Ağaç budandığında kesilen yerlerden besi suyu veya öz su akmak. **3.** *(-den)* Sızlanmak, yakınmak: *"Utanç ve kahırdan, yumruklarını ısıra ısıra bir zaman ağladı."* -A. İlhan. **4.** *-e* Bir duruma karşı üzüntü duymak: *Şu kara bahtıma ağlıyorum.* **ağladı ağlayacak** ağlamak üzere olan. **ağlamak para etmez** üzülmenin yararı olmaz. **ağlamayan çocuğa meme vermezler** hakkını aramasını bilmeyen kimsenin işi görülmez. **ağlar gözden, sahte sözden kendini sakın** "kendini acındıranlardan kork" anlamında kullanılır. **ağlayanın malı , gülene hayretmez** birinden haksız olarak alınan malın onu alana yararı olmaz.

ağlamaklı *s.* Ağlar gibi olan, üzüntülü: *"Çoğu ağlamaklı bu türlü şarkıları aslında sevmediklerini anlamışlar."* -N. Cumalı. **ağlamaklı olmak** ağlayacak duruma gelmek: *"Biz zayıf insanlar, yabancı bir yerde ağlamaklı oluyoruz."* -S. F. Abasıyanık.

ağlamalı *s.* **1.** Ağlar gibi olan, ağlayacak gibi: *"O içeride kızı dövüyor, biz burada ağlamalı oluyoruz."* -M. Ş. Esendal. **2.** Acıma duygusu uyandıracak hâlde, sızlamalı.

ağlaması *s.* Ağlayacak gibi, ağlamalı: *"Sesi karıncalandı, ağlaması bir hâl aldı."* -Y. Kemal.

ağlanma *is.* Ağlanmak işi.

ağlanmak *(nsz)* Ağlamak işi yapılmak: *Atatürk'ün arkasından çok ağlandı.*

ağlantı *is.* Hafif hafif ağlama: *"Şehrin dar sokaklarında günlerce ağlantı, inilti işitiliyor."* -M. Ş. Esendal.

ağlaşma *is.* Ağlaşmak işi.

ağlaşmak *(nsz, -le)* **1.** Birlikte ağlamak: *"Onlar, hanım, evlâtlık bir türlü birbirlerinden ayrılamayarak karanlıkta ağlaşıyorlardı."* -R. N. Güntekin. **2.** *(nsz)* Sızlanmak.

ağlata ağlata *zf.* Sürekli ağlatarak, devamlı eziyet ederek, üzerek: *"Zavallı kadını gurbet ellerde ağlata ağlata bu hâle getirdiğine dair bir kanaat hâsıl olmuştu."* -R. N. Güntekin.

ağlatı *is. tiy.* Trajedi.

ağlatıcı *is.* Ağlamaya yol açan.

ağlatış *is.* Ağlatmak işi veya biçimi.

ağlatma *is.* Ağlatmak işi: *"Ağlatmayı geçtik, hiç değilse kendime güldürmeden çalabilsem."* -H. Taner.

ağlatmak *(-i)* Ağlamasına yol açmak.

ağlaya ağlaya *zf.* Ağlayarak.

ağlayıcı *is.* Ölünün ardından ağlamak için para ile tutulan kimse, ağıtçı, yasçı: *"Eskiden tabutlar arkasında para ile tutulmuş ağlayıcılar giderdi."* -F. R. Atay.

ağlayış *is.* Ağlamak işi veya biçimi.

ağlı *s.* Ağı bulunan.

ağma *is.* **1.** Ağmak işi. **2.** Akan yıldız, şahap.

ağmak *(nsz, -e)* **1.** Sarkmak, aşağıya inmek, eğilmek, meyletmek: *"Hiç konuşmadan güneş batıya ağıncaya dek çalıştılar."* -R. N. Güntekin. **2.** Yükselmek, yukarı çıkmak: *"Gönülsüz namaz göklere ağmaz."* -Atasözü. *"Ay oldum âleme doğdum, bulut oldum göğe ağdım."* -Yunus Emre.

ağ mantarlar *ç. is. bot.* İnsan ve hayvanlarda hastalığa yol açan ve birçok türü içine alan ilkel bitkiler topluluğu.

ağnam *ç. is. Ar. āğnām, ġanem'* in çokluk biçimi. Koyun ve keçi başına alınan vergi, sayım vergisi.

ağnama *is.* Ağnamak işi.

ağnamak *(nsz)* (hayvan) Yere yatıp yuvarlanmak.

ağnamcı *is. esk.* Ağnam vergisi toplayan kimse: *"Öşürcüler, ağnamcılar, tahsildarlar, zaptiyeler köylerde kuzu gibi namuslu namuslu dolaşırlarmış."* -Ö. Seyfettin.

ağraz *ç. is. Ar. aġraż; ġareż'* in çokluk biçimi *esk.* Kötü niyet ve düşmanlıklar.

ağrı *is.* Vücudun herhangi bir yerinde duyulan sürekli ve şiddetli acı: *"Sabah yataktan müthiş bir omuz ağrısı ile kalkmıştı."* -H. Taner. **ağrılarda göz ağrısı, her kişinin öz ağrısı** herkesi en çok ilgilendiren şey kendi derdidir. **ağrısı tutmak** **1)** (gebe kadın için) doğum sancıları başlamak; **2)** (hasta bir organ) ağrımaya başlamak.

→ ***ağrıkesen, ağrı kesici, ağrı kesimi, ağrı sızı***

ağrıkesen *is.* ve *s. tıp* Ağrı duyusunu ortadan kaldıran, dindiren (ilâç vb.), analjezik.

ağrı kesici *is. tıp* Acıyı, sızıyı dindirici (ilâç).

ağrı kesimi *is. tıp* Ağrı duyusunun kendiliğinden veya tedavi sonucu yok olması, analjezi.

ağrılı *s.* Ağrıyan, ağrısı olan: *Ağrılı diş.*

ağrıma *is.* **1.** Ağrımak işi. **2.** Memeli hayvanlarda görülen ara konakçı kenelerin bulaştırdığı ağrıma asalaklarından ileri gelen hastalık.

→ ***ağrıma asalakları***

ağrıma asalakları *is.* Omurgalılardan alyuvar asalağı olarak yaşayan türlü biçimlerdeki sporlular topluluğu.

ağrımak *(nsz)* (vücudun bir yeri) Ağrılı olmak: *Başı ağrımak. Dişi ağrımak.*

ağrısız *s.* **1.** Ağrısı olmayan. **2.** *zf.* Ağrı vermeden: *Ağrısız diş çekmek. Ağrısız doğum.* **3.** *mec.* Dertsiz, tasasız: *"Azıcık aşım, ağrısız başım."* -Atasözü. *"Ağrısız baş yastık istemez."* -Atasözü. **ağrısız başına kaşbastı bağlamak** kendine gereksiz yere iş çıkarmak.

ağrı sızı *is.* Rahatsızlık veren acı, sancı.

ağrıtma *is.* Ağrıtmak işi.

ağrıtmak *(-i)* Ağrımasına yol açmak: *Bu koku başımı ağrıttı.*

ağsı *s. anat.* Ağ görünüşünde olan, ağ gibi örülmüş olan.

ağ tabaka *is. anat.* Göz yuvarlarının iç yüzeyinde görme sinirinin yayılması ile

beliren, ışığa duyarlı, ağımsı bölüm, retina.

ağ tonos *is.* Gotik mimaride kullanılmış, ağ biçiminde parçalı tonos.

ağ torba *is.* 25 cm genişliğinde ve 50 cm uzunluğunda ağdan yapılmış kırmızı yosunların suya dalınarak avlamada kullanılan, bir ip ve kayıktaki makara yardımı ile suyun yüzeyine çıkıp inebilen bir torba.

ağu *is.* Ağı.

ağulamak *(-i)* Ağulamak.

ağustos *is. Lât. Augustus* Yılın 31 gün süren sekizinci ayı: *"Ağustosta beyni kaynayanın zemheride kazanı kaynar."* - Atasözü.

→ ***ağustos böceği, ağustos böcekleri***

ağustos böceği *is. zool.* Eş kanatlılardan, erkeği yazın karnının altındaki özel bir organdan kesik ve sürekli ses çıkaran bir böcek, orak böceği *(Cicada plebeja).*

ağustos böcekleri *ç. is. zool.* Genç sürgünlerden öz su emerek tarım ve orman bitkilerine zarar veren birçok türün bulunduğu eş kanatlılar familyası.

ağyar *ç. is. Ar. aġyār, ġayr'* ın çokluk biçimi *esk.* Başkaları, yabancılar, eller: *"O Eyüp sokakları ki, üstlerinden ölü geçmiş, diri geçmiş, yâr geçmiş, ağyar geçmiş..."* - S. Ayverdi.

ağ yatak, -ğı *is.* Hamak.

ağzı açık *s.* **1.** Şaşkın, alık, bön. **2.** *zf.* Hayranlıkla, büyülenmiş olarak: *"Kızcağız söze başlarken en ağzı açık dinleyen benim büyüğüm Ahmet olurdu."* -S. F. Abasıyanık.

ağzı bir *s.* Söz birliği etmiş.

ağzı bozuk *s.* Sövmeyi alışkanlık edinmiş olan, küfürbaz: *"Haşarı oğlan bu ağzı bozuk kadına şöyle karşılık veriyordu."* -O. C. Kaygılı.

ağzı gevşek *s.* Sır saklamaz, sır tutmaz.

ağzı kalabalık *s.* Birbirini tutmayan sözler söyleyen, yerli yersiz çok konuşan, boşboğaz: *"Ata bu yılışık ve ağzı kalabalık heriften hazzetmez."* -A. İlhan.

ağzı kara *s.* **1.** Kara haber vermekten hoşlanan, şom ağızlı. **2.** Bir yerde konuşulanı veya yapılanı duyup görmesi istenilmeyen (kimse).

ağzı kenetli *s.* Sır tutan, sır saklayan (kimse).

ağzı kilitli *s.* **1.** Dudakları beyaz (at). **2.** Sır saklayan.

ağzı pek *s.* Sır vermeyen, ketum.

ağzı pis *is.* Sövmeyi huy edinmiş olan.

ağzı sıkı *bk.* ağzı pek.

ah *ünl.* **1.** Sesin tonuna göre pişmanlık, öfke, özlem, beğenme, sevgi gibi duygular anlatır: *"Ah, ne güzeldi o Direklerarasındaki Ramazan ve Donanma geceleri!"* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** *(a:h)* Ağrı, acı duyulduğunda söylenir: *Ah başım!* **3.** *is. (â:h)* İlenme, beddua. **ah alan onmaz** "kötülük ettiği için beddua alan iflâh olmaz" anlamında kullanılır. **ah almak** birinin ilenmesini üstüne çekmek: *Ana baba ahı almak doğru değildir.* **ah çekmek** derin bir keder veya özlemle içten gelerek ah demek: *"Derin bir iç geçirişti ki, ah çekişti denilebilir."* -R. H. Karay. **ah etmek** **1)** acı ile içini çekmek; **2)** *mec.* ilenmek. **ah vah etmek** pişmanlığını, üzüntüsünü dile getirmek: *"Yaptığım deliliğe ne zaman ah vah diyeceğimi bir kestirebilsem!"* -S. F. Abasıyanık. **ah yerde kalmaz** "kötülük cezasız kalmaz" anlamında kullanılır. **ahı çıkmak** yaptığı ilenme etkisini göstermek. **(birini bir kimsenin) ahı tutmak** birinin ilenmeleri gerçekleşmek. **(birinin) ahı yerde kalmamak** yaptığı ilenme er geç etkisini göstermek. **ahım şahım bir şey değil** beğenilecek, değer verilecek bir şey değil.

→ ***ahım şahım***

aha *ünl. hlk.* İşte burada: *Bizim köy aha şuracıkta!*

ahacık *ünl. hlk.* Dikkati çok yakın bir noktaya çekmek için kullanılır.

ahali *ç. is. (aha:li) Ar. āhālī, ehl'* in çokluk biçimi **1.** Aralarında aynı yerde bulunmaktan başka hiçbir ortak nitelik düşünülmeksizin bir ülkede, şehirde veya semtte oturanların tamamı: *"Mevsim daha Boğaz'ın bütün ahalisini toplayamamıştır."* -A. Ş. Hisar. **2.** Bir yerde toplanan kalabalık, halk: *"Ahaliden kimsenin kendisini*

tanımaması için bir siyah mantoya bürünmüştü." -R. N. Güntekin.

ahar *is. (a:har) Far. āhār esk.* Hattatların kâğıt cilâlamak için kullandıkları nişasta ve yumurta akından yapılan özel bir karışım.

aharlama *is.* Aharlamak işi.

aharlamak *(-i)* Ahar sürmek: *"Kâğıtlarını kendi eliyle aharlayıp terbiye etmek itiyadında idi."* -S. Ayverdi.

aharlı *s.* Aharı olan, üzerine ahar sürülmüş olan: *Aharlı kâğıt.*

ahbap, -bı *ç. is. (ahba:p, -ba:bı) Ar. aḥbāb, ḥabīb'* in çokluk biçimi **1.** Kendisiyle yakın ilişki kurulup sevilen, sayılan kimse: *"Ben yeni tanıdım ama, kızın eski ahbapları imişler!"* -O. C. Kaygılı. **2.** *tkz.* Seslenme sözü olarak da kullanılır: *Baksana ahbap!* **ahbap çavuşlar** *tkz.* her vakit birlikte görülen ve birbirine çok bağlı olan arkadaşlar için söylenir: *İşte iki ahbap çavuşlar yine geçiyor.* **ahbap çıkmak** önceden tanışmış olmak: *"Gümrükten itibaren her rastgeldiği adamla ahbap çıktı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **ahbap kusuruna bakan ahbapsız kalır** "dostların ufak tefek kusurlarına bakmamak gerekir" anlamında kullanılır. **ahbap olmak** arkadaş olmak, dostluk kurmak, yakınlık kurmak: *"Dünden beri bir Avusturyalı doktor ile ahbap oldum."* -Ö. Seyfettin.

ahbapça *zf. (ahba'pça)* Dostça, içten, teklifsizce: *"Hele bir tüccar ve komisyoncu ahbapça bir şey söylerse, mahkeme kararı kadar hükmü olur."* -F. R. Atay.

ahbaplık, -ğı *is.* Ahbap olma durumu, ünsiyet: *"Bizim de bahçıvan kızı ile ahbaplığımız şurada birkaç gün daha ya sürer, ya sürmez!"* -O. C. Kaygılı. **ahbaplığa dökmek** yerli yersiz yakınlık göstermek. **ahbaplık etmek** arkadaşlık etmek, arkadaşça konuşmak.

ahcar *ç. is. Ar. aḥcār; ḥacer'* in çokluk biçimi Taşlar.

ahçı *is.* Aşçı.

→ ***ahçıbaşı***

ahçıbaşı *is.* Aşçıbaşı.

ahçılık, -ğı *is.* Aşçılık.

ahdetme *is.* Ahdetmek işi.

ahdetmek, -der *(-e) Ar. 'ahd + T. etmek* **1.** Bir şeyi yapmak için kendi kendine söz vermek: *"Tek erkek sevmeğe ve bu erkeği kendime âşık etmeğe ahdetmiştim."* -R. H. Karay. **2.** Yemin etmek: *"Bu ailenin işini mukaddes bir vazife gibi yapmaya içimden ahdettim."* -H. R. Gürpınar.

ahdî *s. (ahdi:) Ar. ahdī* Antlaşmaya göre olan, antlaşma gereği olan: *Ahdî vecibeler.*

Ahdiatik *öz. is. O. T. 'ahd-i 'atīḳ < Ar. 'ahd* ve *'atīḳ* (Hristiyanlara göre İbranilerde) İsa'dan önceki kutsal kitaplar.

Ahdicedit, -di *öz. is. O. T. 'ahd-i cedīd < Ar. 'ahd* ve *cedīd* yeni (Hristiyanlara göre İbranilerde) İsa'dan sonraki kutsal kitaplar.

ahenk, -gi *is. (a:henk) Far. āheng* **1.** Uyum: *"Sesi alaylı bir ahenkle kadının kulaklarına çarptı."* -M. C. Kuntay. **2.** *mec.* Uyuşma, anlaşma: *"Biz bu işin içine girmeyelim. Ahengi bozarız."* -H. Taner. **3.** Çalgılı eğlence: *"Bütün komşular o gece gürültüden, ahenkten uyuyamamışlar."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **ahenk almak** uyumlu hâle gelmek: **ahenk kurmak** uyuşma sağlamak, anlaşma sağlamak. **ahenk sağlamak** düzene sokmak, birliği sağlamak. **ahenk vermek** düzeni, uyumu sağlamak: *"Türk diline en asil ahengini veren sanatkârı düşüneceğiz."* -O. S. Orhon. **ahenk yapmak** çalgılı eğlence düzenlemek. **ahengi bozulmak** dirliği, düzeni bozulmak.

→ ***ahenk kaidesi, ahenk tahtası***

ahenk kaidesi *is. bk.* ünlü uyumu.

ahenkleştirme *is.* Ahenkleştirmek işi.

ahenkleştirmek *(-i)* Ahenk sağlamak.

ahenkli *s.* **1.** Uyumlu, düzenli: *"Pürüzsüz, tane tane şarkı söyler gibi ahenkli bir konuşma tarzı vardı."* -H. Taner. **2.** Eğlenceli.

ahenklilik, -ği *is.* Ahenkli olma durumu, uyumluluk.

ahenksiz *is.* **1.** Uyumsuz, düzensiz: *"Bütün güvertede binlerce mahmur sesin karışmasından çıkan ahenksiz bir uğultu savruldu."* -P. Safa. **2.** Eğlencesiz.

ahenksizlik, -ği *is.* Uyumsuzluk, düzensizlik.

ahenk tahtası *is.* Telli çalgılardan üzerine teller gerilmiş bulunan kapak tahtası.

ahenktar *s. (a:henktar) Far. āhengdār* Ahenkli.

aheste *s. (a:heste) Far. āheste* Yavaş, ağır: *"Aheste çek kürekleri mehtap uyanmasın."* -Y. K. Beyatlı.

→ ***aheste aheste, aheste beste***

aheste aheste *zf.* Yavaş yavaş, ağır ağır, usul usul: *"Düz çayırın üzerinde arabayı aheste aheste gezdiriyor."* -M. Ş. Esendal.

aheste beste *zf.* Yavaş yavaş, ağır ağır: *"Tek başına Beyoğlu'nda elleri arkasında geriye kaykıla kaykıla aheste beste gezer."* -H. Taner.

ahfat, -dı *ç. is. (ahfa:t) Ar. aḥfād; ḥafīd'* in çokluk biçimi *esk.* Torunlar, soy.

ahım şahım *s.* Beğenilecek, değer verilecek bir şey değil: *"Oyun da pek ahım şahım bir şey değildi."* -H. Taner.

ahır *is. Far. āḫūr* Evcil büyük baş hayvanların barındığı kapalı yer, hayvan damı. **ahıra çekmek** bir sürüyü ahıra kapamak, bir hayvanı ahıra bağlamak. **ahıra çevirmek** bir yeri pis, bakımsız, dağınık, harap duruma getirmek. **Dingo'nun ahırı** girenin çıkanın belli olmadığı yer: *"Ulan burası mahpushane değil, Dingo'nun ahırı."* -Ö. Seyfettin.

ahırlama *is.* Ahırlamak işi.

ahırlamak *(nsz) hlk.* (hayvan) Ahırda uzun süre kalıp hamlaşmak.

Ahıska Türkleri *ç. öz. is.* Gürcistan'ın Türkiye sınırlarına yakın bölgelerinde yaşamış olan, ancak 2. Dünya Savaşı sonlarında Sovyetler Birliğinin değişik bölgelerine sürülen Türkler.

Ahi *öz. is. (ahi:) Ar. aḫī erkek kardeşim* Ahilik ocağından olan kimse.

ahi *is.* Cömert, eli açık.

Ahilik, -ği *öz. is.* Kökü eski Türk töresinde olan ve Anadolu'da yüksek bir gelişim gösteren esnaf, zanaatçı, çiftçi gibi bütün çalışma kollarını içine alan ocak.

ahilik, -ği *is.* Eli açık olma durumu, cömertlik.

ahir *s. (a:hir) Ar. āḫir* **1.** Son, sonraki, ahır. **2.** *zf.* Sonra, en sonra, sonunda.

→ ***ahir vakit, ahir zaman***

ahiren *zf. (ahi:ren) esk.* Son zamanlarda, son günlerde, son olarak, yakınlarda.

ahiret *is. bk.* ahret.

ahiretlik *is. bk.* ahretlik.

ahir vakit, -kti *is.* İnsan ömrünün son yılları: *Ahir vaktinde sıkıntı çekti.*

ahir zaman *is. d. bil.* **1.** Son zaman. **2.** (halk inanışına göre) Dünyanın son günleri, kıyametin kopmak üzere bulunduğu günler veya yıllar.

ahir zaman peygamberi *is.* Müslümanlarca son peygamber olduğuna inanılan Hz. Muhammed.

ahit, -hdi *is. Ar. 'ahd* **1.** Kendi kendine söz vererek bir işi üzerine alma, ant: *Ahdim olsun, bu işi yapacağım.* **2.** Antlaşma: *Ahde mugayir hareket.* **3.** *esk.* Devir, zaman. **ahde vefa (etmek)** **1)** (devletler hukukunda) devletlerin, katıldıkları milletler arası antlaşmalara uyma zorunluluğunda olduklarını belirten kural; **2)** sözünde durma.

→ ***ahdetme, ahdetmek***

ahitleşme *is.* Ahitleşmek işi.

ahitleşmek *(nsz, -le)* Antlaşmak.

ahitname *is. (ahitna:me) Ar. 'ahd + Far. nāme* Antlaşma belgesi, antlaşma, anlaşma.

ahiz, -hzi *is. Ar. aḫẕ esk.* **1.** Alma. **2.** Kabul etme.

→ ***ahzetme, ahzetmek***

ahize *is. (a:hize) Ar. āḫize fiz.* Bir elektrik akımını alıp başka bir kuvvete çeviren âlet, alıcı, reseptör: *"Ahize birinden ona geçerek, belki bir saat konuştular."* -M. C. Kuntay.

ahkâm *ç. is. (ahkâ:m) Ar. aḥkām; ḥukm'* ün çokluk biçimi Yargılar, hükümler. **ahkâm çıkarmak** kendi düşüncelerine dayanarak birtakım yargılara varmak: *"Dünyanın, ancak iki üç dini bütünün yüzü suyu hürmetine durduğuna dair ahkâm*

çıkarılırdı." -H. Taner. **ahkâm kesmek** çekinmeden kesin yargılarda bulunmak, bilir bilmez konuşmak: *"İşin içinde olmanın verdiği rahatlıkla bol keseden ahkâm kesen akıl hocalarının eleştirilerine hedef olmayı önleyemezler."* -T. Halman. **ahkâm yürütmek** (bir sözden) kendi anlayışına göre sonuçlar çıkarmak.

ahlâf *ç. is. (ahla:f) Ar. ahlāf, halef'* in çokluk biçimi *esk.* Birinin yerine geçenler, halefler, kuşaklar, **eslâf** karşıtı.

ahlâk *ç. is. (ahlâ:k) Ar. aḫlāḳ; ḫulḳ'* un çokluk biçimi **1.** Bir toplum içinde kişilerin benimsedikleri, uymak zorunda bulundukları davranış biçimleri ve kuralları: *"Ahlâk düzelmeden hiçbir şey düzelmez."* -Ç. Altan. **2.** *fel.* Belli bir toplumun belli bir döneminde bireysel ve toplumsal davranış kurallarını tespit eden ve inceleyen bilim: *"Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi devlet gözetim ve denetimi altında yapılır."* -Anayasa. **3.** İyi nitelikler, güzel huylar: *"Bu şoförler hepinizin ahlâkını bozdu."* -M. Ş. Esendal.

→ ***ahlâk bilimi***, ***ahlâk dışı***, ***ahlâk dışıcılık***, ***ahlâk yasası***, ***ahlâk zabıtası***

ahlâk bilimi *is. sos.* Yarar, iyi, kötü gibi sorunları inceleyen, törelere dayanan bir davranış yasası geliştiren, neyin uğrunda savaşılmaya değer, neyin hayata anlam kazandırdığı, hangi davranışın iyi ve hangisinin kötü olduğu gibi sorunları kendine konu edinen bilim, etik.

ahlâkça *zf. (ahlâ'kça)* Ahlâk anlayışına göre, ahlâk değerlerine bağlılıkla.

ahlâkçı *is.* **1.** Ahlâk konularını inceleyen filozof veya bu konularla uğraşan kimse: *"Ahlâkçılar bu mahzurlarla cenkleşiyorlar."* -H. R. Gürpınar. **2.** Her şeyi ahlâk açısından değerlendiren kimse.

ahlâkçılık, -ğı *is. fel.* Ahlâkı bir araç değil, bir amaç sayan öğreti, törecilik, moralizm.

ahlâk dışı *is. fel.* Töre dışı.

ahlâk dışıcılık, -ğı *is. fel.* Ahlâk bilimine aykırı davranma.

ahlâken *zf. (ahlâ:ken) Ar. aḫlāḳen* Ahlâka uygunlukla.

ahlâkıyat *is. (ahlâ:kıyat) Ar. aḫlāḳiyyāt* Ahlâk bilimi.

ahlâkî *s. (ahlâ:ki:, k kalın okunur) Ar. aḫlāḳī* Ahlâka uygun, ahlâkla ilgili: *"Bütün vaktim babamın verdiği ahlâkî kitapları okumakla geçer."* -Ö. Seyfettin.

→ ***ahlâkî vazife***

ahlâkî vazife *is.* Kanunun zorlaması olmaksızın, doğru bilindiği için yapılması gereken işler.

ahlâklı *s.* Ahlâk kurallarına bağlı, bunlara uygun davranan (kimse).

ahlâklılık, -ğı *is.* **1.** Bir insanın veya bir insan grubunun iyi ve kötü açısından davranış biçimi ve ahlâkî düşünüşü. **2.** Ahlâk kuralları, yasaları ile uyum içinde olma.

ahlâksız *s.* **1.** Ahlâk kurallarına uymayan. **2.** *mec.* Dürüst davranmayan, kötü huylu, terbiyesiz: *"O ahlâksız insanların arasında bu çocuk nasıl rahat eder."* -P. Safa.

ahlâksızca *zf. (ahlâksı'zca)* Ahlâksız biçimde veya tarzda.

ahlâksızlık, -ğı *is.* **1.** Ahlâksız olma durumu. **2.** Ahlâk kurallarına uymama, ahlâksızca davranış. **ahlâksızlık etmek** ahlâksızca davranmak.

ahlâk yasası *is. fel.* Ahlâk işlerini belirleyen, kendine uyulması ahlâk açısından gerekli olan genel ve geçer kural.

ahlâk zabıtası *is.* Büyük şehir halkının sosyal ve sağlık durumunu koruyan, şehir düzeni için çalışan teşkilât.

ahlama *is.* Ahlamak işi.

ahlamak *(nsz)* İç çekmek, ah etmek, ah çeker gibi ses çıkarmak: *Sabahtan beri sıkıntıdan ahladı durdu.*

ahlat (I) *is. Yun. bot.* **1.** Gülgillerden, kendi kendine yetişen, üzerine armut aşılanan ağaç, yaban armudu *(Pirus piraster).* **2.** Bu ağacın, armuda benzeyen ve ancak iyice olgunlaştıktan sonra yenilebilen yemişi. **3.** *argo* Kaba adam, yol iz bilmez kimse. **ahlatın (veya armudun) iyisini (dağda) ayılar yer** *alay* kendilerine yakışmayan güzel bir şeyi eline geçirenler için kullanılır.

ahlât (II) *ç. is. (ahla:t) Ar. aḫlāṭ; ḫilṭ'* in çokluk biçimi *esk.* **1.** Bir karışım içindeki parçalar, ögeler. **2.** *fizy.* Beden yapısının temelini oluşturan ögeler.

ahlâtıerbaa *is. (ahlâ:tıerbaa) Ar. aḫlāṭ-ı erba'a* Bedende bulunduğu var sayılan dört öge.

ahmak, -ğı *s. Ar. aḥmaḳ* Aklını gereği gibi kullanamayan, bön, budala, aptal: *"Ahmak misafir ev sahibini ağırlar."* -Atasözü. **ahmağa yüz, abdala söz vermeye gelmez** ahmağa gereğinden çok ilgi gösterirseniz sizi sık sık uğraştırır. **(birini) ahmak yerine koymak** bir kimseye aptalmış, anlamazmış gibi davranmak: *"Beni bir ahmak yerine koyarak bu yığını babamın rahat rahat uyuduğu bir yatak diye göstermesi..."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

→ ***ahmakıslatan***

ahmakça *s. (ahma'kça)* **1.** Biraz ahmak: *"O vakte kadar Necmiye'ye bir şey söylememek pek ayıp ve ahmakça bir hareket olacaktı."* -R. N. Güntekin. **2.** *zf. (ahmak'ça)* Ahmağa yakışır nitelikte, aptalca: *"İnsanoğlunu bu kadar ahmakça aldatmak için insanın kendisi ne olmalıdır?"* -S. F. Abasıyanık.

ahmakıslatan *is.* Yavaş yavaş ve ince ince yağan yağmur, çisenti: *"Ahmakıslatan hâlâ kesilmiyor."* -R. N. Güntekin.

ahmaklaşma *is.* Ahmaklaşmak durumu.

ahmaklaşmak *(nsz)* **1.** Ahmak duruma gelmek, aptallaşmak. **2.** *mec.* Bir an için şaşalayıp bocalamak.

ahmaklaştırma *is.* Ahmaklaştırmak işi.

ahmaklaştırmak *(-i)* Ahmaklaşmasına sebep olmak, aptallaştırmak.

ahmaklık, -ğı *is.* Zekâsı az gelişmiş olma durumu, budalalık, anlayışsızlık, akılsızlık: *"Nerede zekâ umarsak orada ahmaklıkla karşılaşırız."* -A. Ş. Hisar.

ahraz *is. Ar. aḥres hlk.* Dilsiz, sağır ve dilsiz.

ahret *is. Ar. āḫiret* Dinî inanışa göre, insanın öldükten sonra dirilip sonsuza dek kalacağı ve Tanrı'ya hesap vereceği yer, öbür dünya. **ahreti (veya öbür dünyayı) boylamak** *tkz.* ölmek. **ahretini yapmak (veya zenginleştirmek)** hayır işleri yaparak sevap kazanmak. **ahrette on parmağı yakasında olmak** kendisine karşı sorumlu olan kimseden ahrette davacı olmak: *"Artık sana dünyada rastlayamazsam, yarın ahrette on parmağım yakanda olsun!"* -H. R. Gürpınar.

→ ***ahret adamı***, ***ahret kardeşi***, ***ahret suali***, ***ahret yolculuğu***

ahret adamı *is.* Dünya işlerinden el çekip sürekli ibadetle uğraşan kimse.

ahret kardeşi *is.* İnanç ve ibadette birbirinden ayrılmayan ve bu ilişkiyi ahrette de sürdüreceklerini düşünen kadınlara verilen ad.

ahretlik, -ği *is.* **1.** Besleme kız. **2.** Ahret kardeşi olan kadınlardan her biri: *"Yerine oturmadı; ahretlik teyzenin getirdiği çayı da ayakta içiyordu."* -T. Buğra.

ahret suali *is.* Gereksiz ve usandırıcı soru: *"Canım siz de çocuğa birtakım ahret sualleri sormaya kalkışmasanıza..."* -O. C. Kaygılı.

ahret yolculuğu *is. mec.* Ölüm.

ahşa *ç. is. (ahşa:) Ar. aḫşā, ḫaşā'* nın çokluk biçimi *esk.* İnsanın veya hayvanın göğsü ve karnı içindeki organlar, bağırsak, ciğer gibi şeyler.

ahşap, -bı *s. Ar. aḫşāb* keresteler; *ḫaşeb'*den Ağaçtan, tahtadan yapılmış.

ahtapot *is. Yun. zool.* **1.** Kafadan bacaklılardan, dokunaçlı bir mürekkep balığı türü *(Octopus).* **2.** *hlk.* Genellikle burun zarı üzerinde çıkan bir çeşit ur, polip: *"Genzinde de, herhâlde ahtapot olacaktı ki, boynunu uzatıp derin derin nefes alırdı."* -R. N. Güntekin. **ahtapot gibi 1)** sırnaşık, yapışkan kimse; **2)** sömürmek amacıyla birçok işe, konuya el atan, yayılan.

ahu *is. (a:hu:) Far. āhū* **1.** Ceylan, karaca. **2.** *mec.* Güzel, ince, zarif kadın: *"Gönül bir ahu güzele / Takılı takılı kaldı."* -F. Halıcı. **ahu gibi** çok güzel, çekici.

→ ***ahududu***, ***ahu gözlü***, ***ahu parçası***

ahududu *is. bot.* **1.** Gülgillerden, dikenli bir bitki *(Rubus idaeus).* **2.** Bu bitkinin duta benzeyen, kırmızı renkli, sulu ve kokulu yemişi, ağaç çileği.

ahu gözlü *s.* Güzel gözleri olan: *"Beni bir gözleri ahuya zebun etti felek."* -Yavuz Sultan Selim.

ahu parçası *is. mec.* Çok güzel, çekici: *"Benim gibi bir ahu parçası doğuran anaya da aşk olsun."* -M. Ş. Esendal.

ahval, -li *ç. is. (ahva:l) Ar. aḥvāl, ḥāl'* in çokluk biçimi **1.** Durumlar, hâller, vaziyetler: *"Ahval adamda akıl mı bırakıyor?"* -A. İlhan. **2.** Davranışlar. **3.** Olaylar: *"Agâh Bey dünya ahvalinden habersiz."* -R. H. Karay.

ahzetme *is.* Ahzetmek işi.

ahzetmek *(-i) Ar. aḫẕ + T. etmek* Almak, kabul etmek.

ahzüita *(ahzüi:ta:) Ar. aḫẕ* alma + *Far. u + Ar. i'ṭā'* verme *esk.* Alış veriş, alım satım, aksata.

ahzükabz *is. Ar. aḫẕ* alma + *Far. u + Ar. ḳabż* kavrama *esk.* Kendine mal etme.

aidat *ç. is. (a:ida:t) Ar. 'a'idāt, 'āide'* nin çokluk biçimi. **1.** Ödenti: *"...üye aidatının sendikaya ödenme şekli kanunla düzenlenir."* -Anayasa. **2.** Kesenek.

aidiyet *is. (a:idiyet) Ar. 'ā'idiyyet* Ait olma durumu, ilişkinlik.

aile *is. (a:ile) Ar. 'a'ile* **1.** Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik. **2.** Karı, koca ve çocuklardan oluşan topluluk: *"En büyük cevizin altını kalabalıkça bir aile kaplamıştı."* -O. C. Kaygılı. **3.** Aynı soydan gelen kimseler zinciri: *"Bizim ailenin Mısır'la olan münasebetini bilirsiniz, belki..."* -H. Taner. **4.** Aralarında kandaşlık veya hısımlık bulunan kimselerin tümü: *"Yalnız ailemde değil, bizim köyde güreş etmeyen çocuk yok gibidir."* -S. F. Abasıyanık. **5.** Birlikte oturan hısım ve yakınların tümü. **6.** Eş, karı. **7.** Aynı gaye üzerinde anlaşan ve birlikte çalışan kimselerin bütünü: *Millî eğitim ailesi.* **8.** Temel niteliği bir olan dil, hayvan veya bitki topluluğu.

→ ***aile adı, aile bahçesi, aile bütçesi, aile dostu, aile gazinosu, aile hayatı, aile hukuku, aile meclisi, aile ocağı, aile plânlaması, aile reisi, aile saadeti***

aile adı *is.* Soyadı.

aile bahçesi *is.* Ailelerin rahatlıkla gidebileceği, genellikle içkisiz yer.

aile bütçesi *is. ekon.* Kısa bir süre içinde bir işçinin veya işçi ailesinin hayat seviyesinde meydana gelen değişmeleri belirlemek amacıyla yapılan istatistik çalışması.

ailece *zf. (a:ile'ce)* Bütün aile birlikte: *Ailece gezmeye gideceğiz.*

ailecek *zf. hlk.* Ailece.

aile dostu *is.* Ailece tanışılan ve evlerine gidilip gelinen ahbap, yakın.

aile gazinosu *is.* Sadece evlilerin girebildiği ve birlikte eğlendikleri yer.

aile hayatı *is.* Aile bireylerinin bütün işlerini düzenli olarak ev içinde yapma durumu: *"Bütün mahalle halkı aile hayatını kontrol ederdi."* -F. R. Atay.

aile hukuku *is. huk.* Aileyi oluşturan kişilerin karşılıklı hak ve görevlerini düzenleyen hukuk dalı.

ailelik, -ği *is.* ve *s.* Aile sayısının bütünü: *İki ailelik ev.*

aile meclisi *is.* Aile makamının görevini yerine getiren kan veya soy hısımlarından en az üç kişiden oluşan heyet.

aile ocağı *is.* Ailenin kurduğu, yerleştiği, geliştirdiği ev: *"Neşeli, memnun bir aile ocağı vücuda getireceğiz."* -H. C. Yalçın.

aile plânlaması *is.* Ailede çocuk edinmeyi sınırlama, doğum kontrolu.

aile reisi *is.* Kanunlara göre aile yükümlülüğünü taşıyan kimse.

aile saadeti *is.* Genellikle karı, koca bazen de büyükler ve çocuklar arasındaki uyum, anlaşma, sevgi ve hoşgörü.

ailesiz *s.* Ailesi olmayan: *"Cebinde birkaç para ile ailesiz ve dostsuz iş bulana kadar yaşamak mecburiyetinde idi."* -P. Safa.

ailevî *s. (a:ilevi:) Ar. 'ā'ilevī* Aile ile ilgili: *"Ailevî bir lâubalilikle genç adam, köşe koltuğuna kuruldu."* -P. Safa.

ait *e. (a:it) Ar. 'ā'id* İlgilendiren, ilişkin, ilişik, ilgili, için, -e düşen: *"Taşın kime ait olduğunu anlamış, gayriihtiyarî gülümsemişti."* -S. F. Abasıyanık. **ait olmak** ilgilendirmek, birinin olmak, birine düşmek: *"Burasını, kendisine ait olsa bu kadar canla başla çevirmeye uğraşmazdı."* -K. Tahir.

ajan *is. Fr. agent* **1.** Bir devlet veya kuruluşun gizli amaçları için çalışan kimse, casus. **2.** Bir kimsenin, bir ortaklığın veya bir devletin bazı işlerini gören kimse, iş görevlisi, temsilci.

ajanda *is. (aja'nda) Fr. agenda* Unutulmaması için gerekli notları yazmaya yarayan takvimli defter, andaç.

ajanlık, -ğı *is.* **1.** Ajan olma durumu. **2.** Ajanın görevi.

ajans *is. Fr. agence* **1.** Haber toplama ve yayma işiyle uğraşan kuruluş. **2.** Bir ticarî kuruluşu tanıtan, onunla ilgili bilgi aktaran ve bu yolla kazanç sağlayan iş kolu: *Reklâm ajansı.* **3.** Bu iş kollarının çalıştığı büro.

ajitasyon *is. Fr. agitation* Ruhsal gerginliğin dışa vurması.

ajur *is. Fr. ajour* Delikli örgü, gözenek.

ajurlu *s.* Ajuru olan veya her yanı ajur biçiminde işlenmiş bulunan, gözenekli: *Ajurlu çorap.*

ak *is.* **1.** Kar, süt gibi şeylerin rengi, beyaz, **kara** ve **siyah** karşıtı. **2.** *s.* Bu renkte olan: *"Ablak yüzlü, kısa kesilmiş ak sakallı bir adamdı."* -M. Ş. Esendal. **3.** *s. mec.* Temiz namuslu: *Alnı açık, yüzü ak.* **4.** *mec.* Sıkıntısız, rahat: *Ak günler göresin.* **5.** Beyaz leke: *Bir gözünde ak var.* **6.** Bazı şeylerde beyaz bölüm: *Yumurta akı. Gözün akı.* **ak don kara don geçitte belli olur** *bk.* akı karası geçitte belli olur. **(saça, sakala) ak düşmek** (saç ve sakal) tek tük ağarmaya başlamak: *"Benim bütün saçlarıma, senin sadece şakaklarına ak düşmüş."* -R. H. Karay. **ak gün ağartır, kara gün karartır** mutlu bir yaşayış kişiyi dinç kılar, mutsuz bir yaşayış ise yıpratır. **ak koyunun kara kuzusu da olur** iyi bir aileden kötü bir çocuk da çıkabilir. **ak köpek kara köpek geçit başında belli olur** kimin ne olduğu deney veya sınav sonunda anlaşılır. **(sakalın) ak mı kara mı önüne düşünce görürsün** şimdiden boşuna düşünme, sonuç belli olduğu zaman anlarsın. **ak pak 1)** tertemiz; **2)** saçı sakalı ağarmış. **ak sakaldan yok sakala gelmek** çok yaşlanıp iyice kuvvetten düşmek. **akı ak karası kara** beyaz tenli, kara gözlü, kara saçlı. **akı karası geçitte belli olur** bir iddiadaki doğruluğun ancak deney veya sınav sonunda belli olacağını anlatmak için söylenir. **akım derken bokum demek** *kaba* sözünü yolunca söyleyememek, düzensiz şeyler söylemek. **akla karayı seçmek** (bir işi başarıncaya değin) çok sıkıntı çekmek, güçlüklerle karşılaşmak: *"Yoksa başımdan savmak için akla karayı mı seçeceğim."* -R. H. Karay. *"Ben kendi hesabıma bir parça Fransızca öğrenebilmek için akla karayı seçtim."* -B. R. Eyuboğlu. **(birinin) dediğine kara demek** inatçılık ederek karşısındaki ile anlaşmaya yanaşmamak.

→ ***ak ağa, akağaç, akamber, ak Arap, akasma, akbaba, akbabagiller, akbakla, akbalık, akbalıkçıl, ak basma, ak basmak, akbaş, ak benek, akbuğday, akburçak, akciğer, akçöpleme, akdarı, ak demir, akdiken, akdoğan, akdut, ak gözlü, akgünlük, akhardal, ak kan, ak kan yangısı, akkarınca, akkarıncalar, akkavak, akkefal, akkelebek, akkirpanî, akkor, akkuş, akkuyruk, aklevrek, ak madde, akmantar, ak pak, ak pas, aksakal, aksedir, aksoğan, aksöğüt, ak su, aksungur, ak sülümen, aktavşan, aktöre, ak yazılı, ak yel, ak yem, ak yıldız, akyuvar, akzambak***

-ak / -ek (I) İsimden isim türeten ek (küçültme eki): *baş-ak, ben-ek* vb.

-ak / -ek (II) Fiilden yer isimleri türeten ek: *dur-ak, yat-ak* vb.

-ak / -ek (III) Fiilden alet isimleri türeten ek: *or-ak, bıç-ak, tara-k, ele-k, küre-k* vb.

aka *is. hlk.* Büyük kardeş, ağabey.

akabe *is. Ar. aḳabe* Tehlikeli, sarp ve zor geçit.

akabinde *zf. Ar. ʿaḳab* arka, art + *T.* Arkasından, hemen arkadan, ardından, hemen ardından: *"Kulağı iki kesik tırnak kıskacına aldıktan sonra başı şiddetle sağa sola sarsar, akabinde yanaklarda patlayan iki şimşek alevi gözlerden çıkar."* -A. Rasim.

akaç, -cı *is.* **1.** Bir yerde birikip kalan sıvıları, bir işlem sonunda geriye kalan artıkları, gereksiz nesneleri dışarıya akıtmak için kullanılan boru, oluk veya başka araç. **2.** Kanal, ark, su yolu. **3.** Yer altı su oluğu.

akaçlama *is.* **1.** Akaçlamak işi, tefcir, drenaj. **2.** Yer altı sularını toplayan tesisat.

akaçlamak *(-i)* **1.** Bir yerde birikmiş suları akıtmak. **2.** Bataklıkları akaç yoluyla kurutmak.

akaçlatma *is.* Akaçlatmak işi.

akaçlatmak *(-i)* Akaçlama işini yaptırmak.

akademi *is. Fr. académie* < *Yun.* **1.** Bilginler, yazarlar, sanatçılar kurulu: *"Cilt cilt eserleri vardır, akademilere onlar girerler, onlar büyük şahsiyetler sayılır."* -Y. K. Beyatlı. **2.** Yüksek okul: *Güzel Sanatlar Akademisi.* **3.** Çıplak modelden yapılmış insan resmi.

akademici *is.* Kurallara bağlı resim ve heykel çalışması yapan kişi veya sanatçı.

akademicilik, -ği *is.* Resim veya heykel çalışmasında kurallara bağlılık.

akademik *s. Fr. académique* **1.** Akademi ile ilgili. **2.** Bilimsel niteliği olan: *"Bunların akademik tartışmalarla geçiştirilmeye tahammülleri yoktu."* -H. Taner.

akademisyen *is. Fr. académicien* Akademi üyesi.

ak ağa *is. tar.* Saraylarda hizmet gören hadım ağalarının beyaz ırktan olanı: *"Yüksek duvarlı, kalın kafesli, siyah bekçili, ak ağalı haremler..."* -Ö. Seyfettin.

akağaç *is.* Gürgengillerin, kerestesinden yararlanılan beyaz kabuklu bir türü *(Betula alba).*

akait, -di *ç. is. (aka:it) Ar. ʿaḳāʾid, 'aḳīde'* nin çokluk biçimi *esk.* Bir dinin öğrenilmesi gereken inançlarının ve tapınma kurallarının tümü veya bunları toplayan kitap.

akaju *is. Fr. acajou (Brezilya yerlilerinin dilinden)* **1.** Maun: *"Akajudan yapılmış bu narin ve şık dolaplar otuz âşıklı bir kokotun elbise dolaplarına benziyordu."* -Ö. Seyfettin. **2.** *s.* Maundan yapılmış: *"Kenarda akaju bir yazıhane duruyordu."* -Ö. Seyfettin.

akak, -ğı *is. hlk.* **1.** Akarsu yatağı, yatak, mecra. **2.** Irmak, dere, çay, küçük akarsu. **3.** (su için) İvinti yeri. **4.** Eğimi, inişi fazla olan yer.

akala *is.* Amerikan tohumundan yurdumuzda üretilen bir pamuk türü.

akamber *is. T. ak* + *Ar. ʿanber* **1.** Özellikle amber balığının bağırsaklarından çıkarılan, kül renginde, yapışkan, bükülgen ve misk gibi kokulu olan bir taş. **2.** Sıcak ülkelerde yetişen bir ağaçtan *(Hymenea)* elde edilen katı, güzel kokulu reçine.

akamet *is. (aka:met) Ar. ʿaḳāmet esk.* **1.** Kısırlık, verimsizlik. **2.** *mec.* Başarısızlık, sonuçsuzluk: *"Bu mücadeleden ruhumun yorgun düştüğünü, akamete mahkûm kaldığını görüyorum."* -H. C. Yalçın. **akamete uğramak** başarısız, sonuçsuz kalmak.

akan yıldız *is. astr.* Güneş sistemine bağlı, kesin yörüngesi bulunmayan ve bu sebeple atmosferin üst katmanlarına girince ateş külçesi durumuna dönüşen küçük gök cismi, ağma, şahap, meteor.

akar *is. Ar. ʿaḳār* Kiraya verilerek gelir getiren ev, dükkân, tarla, bağ gibi mülk: *"Şöyle bir iki parça, sağlam nevinden irat ve akar edinip, efendi efendi yan gel, safana bak."* -E. E. Talu.

→ akar amber

akar amber *is. bot.* Asya ve Amerika'da yetişen, odunu ceviz ağacınınkine benzeyen, güzel kokulu öz suyu olan büyük bir ağaç *(Liquidambar orientalis).*

ak Arap, -bı *is.* Arap sözcüğü "zenci" anlamına da geldiğinden asıl Arapların söz konusu olduğu anlatılmak istenirken kullanılır.

akarca *is. hlk.* **1.** Kemik veremi. **2.** Sürekli işleyen çıban, fistül. **3.** Küçük akarsu. **4.** Kaplıca.

akaret *is. (aka:ret) Ar. ʿaḳāret* Kiraya verilerek gelir getiren ev, dükkân gibi mülk: *"Başladı, her ay, akaretlerinden kira toplar gibi, tıkır tıkır faizleri toplamaya."* -E. E. Talu.

akarlar *ç. is. bot.* Tıknaz yapılı, gövdeleri halkasız, başları göğüsle birleşik, ağız yapıları ısırıcı, sokucu veya emici örümceğimsiler takımı.

akarsu *is.* **1.** Yeryüzünde ve yer altında belirli bir yatak içinde, eğim boyunca sürekli veya zaman zaman akan su. **2.** Tek sıra elmastan veya inciden gerdanlık. **3.** *mec.* Kesintisi olmayan, aralıksız: *"Cevapları pek açık ve akarsu gibi idi."* -F. R. Atay.

akaryakıt *is.* Benzin, gaz yağı, mazot gibi sıvı durumunda olan yakacak.

→ akaryakıt istasyonu

akaryakıt istasyonu *is.* Benzin, gaz, motorin gibi yakıtların satıldığı yer.

akasma *is. bot.* Düğün çiçeğigillerden, beyaz çiçek veren, bahçelerde süs çiçeği olarak yetiştirilen sarılıcı bir bitki; yaban asması, Meryem ana asması *(Clematis vitalba).*

akasya *is. (aka'sya) Fr. acacia* **1.** Baklagillerden, sıcak iklimlerde birçok çeşitleri yetişen ve tanen, zamk, boya gibi maddelerinden yararlanılan bir ağaç *(Acacia).* **2.** Baklagillerden, yurdumuzda yetişen bir süs ve gölge ağacı, salkım ağacı *(Robinia pseudoacacia).*

akbaba *is. (ak'baba) zool.* **1.** Akbabagillerden, başı ve boynu çıplak olan, dağlık yerlerde yaşayan, leşle beslenen, çok yüksekten uçarak keskin gözleriyle çok uzakları görebilen, iri ve yırtıcı bir kuş *(Vultur monachus).* **2.** *mec.* İhtiyar.

akbabagiller *ç. is. zool.* Gündüz yırtıcıları alt takımının, kanatları geniş ve büyük olan, iyi uçan büyük kuşları içine alan bir familyası.

akbakla *is. hlk.* Kuru fasulye.

akbalık, -ğı *is. zool.* **1.** Sazangillerden, eti kılçıklı, yumurtası ile tarama yapılan bir balık *(Leuciscus).* **2.** Akya balığı.

akbalıkçıl *is. zool.* Leyleksilerden, bataklık, ırmak ve göl kıyılarında yaşayan, oldukça büyük, ak renkli bir kuş türü *(Egretta alba).*

ak basma *is. hlk.* Ak su, perde, katarakt.

ak basmak *(-e) hlk.* Göze beyaz leke inerek görme yetisini yitirmek.

akbaş *is. (kuş) zool.* Yazın kutup bölgelerinde yaşayan, kışın ılık kıyılara göçen, kısa ve ince gagalı, siyah bacaklı yabanî bir tür kuş, deniz kazı *(Bemicla).*

ak benek, -ği *is.* Gözün saydam tabakasında bir yara veya çıban sonucunda oluşmuş, görmeyi derece derece azaltan beyaz benek.

akbuğday *is. bot.* Kurak iklime dayanıklı, beyaz kabuklu, ekmeklik buğday.

akburçak, -ğı *is. bot.* Baklagillerden, burçağa yakın bir bitki cinsi *(Lathyrus sativus).*

akciğer *is. anat.* Göğüs kafesinin büyük bir bölümünü dolduran ve solunum organının temeli olan, sağlı sollu iki parçalı organ.

→ akciğer göbeği, akciğer kesecikleri, akciğer lopçuğu, akciğer peteği, akciğer zarı

akciğer göbeği *is. anat.* Akciğerin, iç yan yüzünün hemen arkasında bronş, sinir ve damarların girip çıktığı yer.

akciğer kesecikleri *ç. is. anat.* Akciğer lopçuğunun parçaları; bronşçukların son bölümü.

akciğerliler *ç. is. zool.* Karından bacaklı yumuşakçaların tek ciğerle soluk alan bir takımı.

akciğer lopçuğu *is. anat.* Birçok akciğer keseciğinin birleşerek oluşturduğu parça.

akciğer peteği *is. anat.* Akciğerlerde solunumda gaz alış verişini sağlayan, hava borucuklarının sonunu oluşturan kesecik.

akciğer zarı *is. anat.* Göğüs boşluğunun içini ve bu boşluğun içinde bulunan

akciğerin dışını kaplayan ince zar, plevra.

akça (I) *s.* Oldukça beyaz, beyazca: *"Donatır gönül harcımı / Akça sevda güvercini."* -F. Halıcı.

→ *akça ağaç, akça ağaçgiller, akça armudu, akça kavak, akça pakça, akça yel*

akça (II) *bk.* akçe.

akçaağaç, -cı *is. bot.* Akçaağaçgillerden süs ağacı olarak da dikilen tahtası hafif ve sağlam bir ağaç, isfendan *(Acer).*

akçaağaçgiller *ç. is. bot.* İki çeneklilerden, örneği akçaağaç olan bir bitki familyası.

akça armudu *is. bot.* İnce kabuklu, sarı, etli ve sulu bir tür armut.

akçakavak, -ğı *is. bot.* Akkavak.

akçalı *s.* Paraya bağlı, parayla ilgili, malî: *Akçalı haklar.*

akça pakça *s.* Beyaz tenli, güzel (kadın): *"Genç karısı ince, uzun boylu, akça pakça bir kadın."* -M. Ş. Esendal.

akça yel *is.* Güneydoğudan esen yel, keşişleme.

akçe *is.* **1.** Küçük gümüş para. **2.** Her tür madenî para: *"Ak akçe kara gün içindir."* -Atasözü. **geçer akçe** herkesçe, aranan, beğenilen, muteber: *"Gitgide geçer akçe olmaktan çıkmıştır."* -H. R. Gürpınar.

akçıl *s.* Rengini atmış, ağarmış, içinde ak renk bulunan: *"Buruşuk, akçıl donlu bir bedevî."* -R. H. Karay.

akçıllanma *is.* Akçıllanmak işi.

akçıllanmak *(nsz)* Akçıl duruma gelmek, rengini atmak veya atmış gibi olmak.

akçıllaşma *is.* Akçıllaşmak işi veya durumu.

akçıllaşmak *(nsz)* Akçıl duruma gelmiş olmak: *"Çatlak ellerde ökçe ve burun yerleri akçıllaşmış delik çoraplar..."* -R. H. Karay.

akçıllık, -ğı *is.* Akçıl olanın durumu.

akçöpleme *is. bot.* Zambakgillerden, yapraklarının uzun, geniş olması, çiçeklerinin güzelliği dolayısıyla bahçe çiçekleri arasına giren zehirli bir bitki cinsi *(Veratrum album).*

akdarı *is. bot.* Buğdaygillerden, bir yıllık veya daha uzun yaşayabilen otsu bir bitki türü *(Panicum miliaceum).*

akdedilme *is.* Akdedilmek durumu.

akdedilmek *(nsz) Ar. ʿaḳd + T. edilmek* Akdetmek işi yapılmak.

ak demir *is.* Dövme demir.

Akdeniz humması *is. tıp* Malta humması.

Akdeniz mavisi *is.* Parlak ve canlı görünümde mavi rengin bir türü.

akdetme *is.* Akdetmek işi: *"Hilmi Beyin bir âdeti de kira arabasına bindiği zaman arabacı ile şifahî bir mukavele akdetmesiydi."* -S. Ayverdi.

akdetmek *(-i) Ar. ʿaḳd + T. etmek* (mukavele, muahede, ittifak gibi karşılıklı bağlanma anlamı taşıyan Arapça sözlerle) Yapmak: *"Hükûmet tarafından Belgrad'a dostluk muahedesini akdetmek için gönderilmiştim."* -Y. K. Beyatlı.

akdiken *is. bot.* Hünnapgillerden, hekimlikte ve boyacılıkta kullanılan bir bitki cinsi, güvem eriği, geyik dikeni *(Rhamnus cathartica).*

akdoğan *is. bot.* Kartalgillerden bir doğan türü, aksungur.

akdut *is. bot.* Beyaz renkte olan dut.

akemi *is.* İki elemanlı mermer yapıştırıcısı.

ak gözlü *s.* Gözlerinin rengi pek açık olan ve nazarının hemen değdiğine inanılan (kimse).

akgünlük, -ğü *is.* Tütsü olarak yakılan bir tür ağaç sakızı.

akhardal *is. tıp* Hekimlikte iç sürdürücü olarak kullanılan hardal türlerinden biri *(Sinapis alba).*

akı *is. fiz.* Herhangi bir kuvvet alanında, belli bir düzlemin belli bir bölümünden geçtiği var sayılan güç çizgileri, seyelân.

akıbet *is. (a:kıbet) Ar. ʿāḳibet* **1.** (bir iş veya durum için) Son, sonuç: *Düşüncesizliğin akıbeti kötü olur. "Sen akıbetini pek hak etmemişe benziyorsun."* -R. N. Güntekin. **2.** *zf.* Sonunda, eninde sonunda: *Akıbet, iş düzelecek.* **akıbetine uğramak** birinin içinde bulunduğu kötü duruma düşmek: *"Ben Kristof Kolomb'un akıbetine uğramak istemiyorum."* -S. F. Abasıyanık.

akıcı *is.* **1.** Akma özelliği olan. **2.** *ed.* Kolay söylenebilen, okunabilen, anlamca açık (anlatım), selis: *"Yurdumuzda yirmi yıl kaldığı için akıcı bir Türkçesi var."* -H. Taner.

→ *akıcı ünsüz*

akıcılık, -ğı *is.* **1.** Akıcı olma durumu. **2.** *ed.* Söz, yazı ve anlatımın akıcı olma özelliği, selâset.

akıcılık ölçeği *is.* Bir sıvının belli sıcaklıktaki akıcılığını ölçmekte kullanılan alet.

akıcı ünsüz *is. gr.* Ciğerlerden gelen havanın, ağız boşluğundaki yarı kapalı bir engele çarpmasıyla oluşan bol sesli ünsüz *(r, l, ğ, y).*

akıl, -klı *is. Ar. ʿaḳl* **1.** Düşünme, anlama ve kavrama gücü, us: *"Akıl yaşta değil baştadır."* -Atasözü. **2.** Hafıza, bellek: *Adı aklımda kalmadı. "Hâlâ aklımda o tufan yağmuru."* -C. S. Tarancı. **3.** Öğüt, salık verilen yol: *Bu aklı size kim verdi.* **4.** Düşünce, kanı: *"Şimdiki aklım olsaydı bu dükkânın yerine aç bir kahve!"* -A. K. Tecer. **akıl akıl, gel çengele takıl** bir sorunun nasıl çözümleneceğini düşünememe durumu. **akıl akıldan üstündür** bir kimsenin aklına gelmeyen bir çare, herhangi birinin aklına gelebilir. **akıl almak** danışmak, görüş almak. **akıl almamak** inanılacak gibi olmamak, akla uygun gelmemek. **akıl almaz** inanılacak gibi olmayan, inanılmaz: *"Bu hikâye akıl almaz bir aptallıktan başka bir şey değildi."* -T. Buğra. **akıl danışmak** bir konuda birinin görüşünü sormak: *"O cinayeti işlemeden evvel gelip bize akıl mı danıştın?"* -P. Safa. **akıl durdurmak** bir şey çok şaşırtıcı nitelikte olmak, insanı şaşırtmak. **akıl erdirememek** (veya **ermemek**) ne olduğunu anlayamamak, sırrını çözememek: *"Kadınların hâline akıl ermiyor vesselâm."* -H. E. Adıvar. **akıl erdirmek** anlamak, sırrını çözmek: *"Yaşadığımız müddetçe bu muammaya akıl erdirmek bizim için pek kabil değildi."* -H. C. Yalçın. **akıl etmek** herhangi bir önlem veya çareyi zamanında düşünmek, vaktinde hatırlamak: *"Yalnız bir defa onun çok sevdiği sigara böreğinden getirmeyi akıl ettiler."* -H. Taner. **akıl havsala almamak** akla mantığa sığmamak: *"Artık bu kadarını akıl havsala alamaz."* -R. H. Karay. **akıl için yol** (veya **tarik) birdir** iyi düşünülünce ayrı ayrı kimselerce varılacak sonuç hep aynıdır. **akıl işi değil** akla uygun değil, doğru değil. **(bir iş) akıl kârı olmamak** akıllı bir kişinin yapacağı iş olmamak: *"Bunu sormadım; akıl kârı olmadığından soramazdım, zaten."* -R. H. Karay. **akıl öğretmek** nasıl davranacağını göstermek, yol göstermek, akıl vermek: *"Molla saf bir ortak samimiyetiyle ona akıl öğretti."* -Ö. Seyfettin. **(bir şeye) akıl sır ermemek** bir işin niteliğini, gizli yönlerini anlayamamak. **(bir kimsede) akıl terelelli** pek delişmen, kendisinden ciddî bir düşünce, davranış beklenmeyen (kimse). **akıl var, yakın var** (veya **akıl var, izan var**) kafa yormaya gerek yok. **akıl vermek** bir konuda yol göstermek, akıl öğretmek. **akıl yaşta değil, baştadır** akıllı olma ile yaşlı olma arasında ilgi yoktur; bazı küçükler büyüklerden daha akıllı olabilir. **akıl yormak** hatırlamaya çalışmak, zihnini zorlamak: *"Aklını yorma, bulamazsın."* -R. N. Güntekin. **akıl yürütmek** herhangi bir konuda fikir vermek. **akla fenalık vermek** çok şaşırmak, çıldıracak gibi olmak, zıvanadan çıkmak: *"Aman yarabbi, akla fenalık verecek hadiseler bundan sonra başladı."* -R. H. Karay. **akla gelmedik** düşünülemeyen: *"...ihtimal kazığa vuracak, derisini yüzecek, akla gelmedik kaba bir vahşetle öldürecekti."* -Ö. Seyfettin. **akla gelmeyen başa gelir** insan ummadığı, düşünmediği şeylerle daima karşılaşabilir. **akla gelmez** hatırlanamaz, düşünülemez. **akla hayale gelmez** inanılmaz. **akla sığar gibi** aklın kabul edebileceği biçimde, makul: *Söylediklerinizi akla sığar gibi değil.* **akla sığmak** (veya **sığmamak**) inanılacak gibi olmamak: *"Ismarlama bir hükümdar soyu bulmak ve yaratmak pek akla sığacak bir yol görünmüyordu."* -H. C. Yalçın. **akla yakın** aklın benimseyebileceği, aklın kabul edebilece-

ği. **akla zarar (veya ziyan)** çok şaşılacak, şaşkınlığa uğratacak (şey): *"Hele yabancı dil eğitimi yapan okulların sayısı, akla ziyan!"* -A. İlhan. **(bir şey) akılda kalmak** akılda yer etmek, unutulmamak. **akılda tutmak** unutmamak. **(bir şey) akıldan çıkmak** unutulmak. **akıldan çıkarmak** düşünmemek, unutmak, umudunu kesmek. **akıldan çıkmak** unutmak. **akıldan çıkmamak** unutamamak. **akıldan geçirmek** bir şey yapmayı düşünmek, tasarlamak. **(birinin bir şeyi) aklı almamak 1)** anlayamamak, kavrayamamak; **2)** bir şeyin olabileceğine inanmamak; **3)** uygun bulmamak: *Çocuğun bu geç saatte evden izinsiz çıkıp gitmesini aklım almıyor.* **aklı başına gelmek 1)** davranışlarının yanlışlığını sezerek doğru yolu bulmak: *"O zaman her şey düzelir, erkeğin de aklı başına gelir."* -P. Safa. **2)** ayılmak, kendine gelmek: *"Bir hastalık hâli olduğu anlaşılan bu ilk sersemlikten sonra yavaş yavaş aklı başına gelmektedir."* -R. N. Güntekin. **aklı başında 1)** sürekli akıllı davranan: *"Belçikalıların aklı başında aydınları, bu sergi organizasyonlarını bir yüz karası sayıyorlar."* -H. Taner. **2)** doğru dürüst, kusursuz: *"Bazı günler ne aklı başında ve rabıtalı bir insandır."* -M. Yesari. **aklı başında olmamak** iyi düşünebilir durumda olmamak. **aklı başından bir karış yukarı (veya yukarıda)** düşünmeden aklına geleni yapan. **aklı başından gitmek** çok sevinçten veya çok korkudan ne yapacağını şaşırmak: *"Bu esnada küçüklerimden ikisinin eksik olduğunu fark etmeyeyim mi? Aklım başımdan gitti."* -R. N. Güntekin. **aklı başka yerde olmak** başka şeyler düşünmek: *"Affet Kâmran, aklım başka yerdeydi."* -R. N. Güntekin. **aklı bir yerde olmak** düşünülmesi gerekenden başka bir şey düşünmek: *"Aklı hep evde, Gülsüm'deydi."* -Ö. Seyfettin. **aklı bokuna karışmak** *kaba* korkudan şaşırıp ne yapacağını bilememek. **aklı çıkmak** titizlikle üzerinde durmak, çok korku geçirmek, çok korkmak: *Çocuklar evde yalnız diye aklı çıkıyor. Para harcayacak diye aklı çıkıyor.* **aklı dağılmak** düşünceyi belli bir konu, sorun üzerinde toplayamamak. **aklı durmak** düşünemez bir duruma gelmek, şaşırmak. **aklı ermek 1)** anlayabilmek: *"Kuştur, aklı ermez; ne söylerse onu tekrar eder."* -R. H. Karay. **2)** akılca olgunlaşmak: *"Aklı her şeye eriyor, eli her işe yatıyor."* -A. İlhan. **aklı fikri bir şeyde olmak** bütün düşündüğü bir konuda yoğunlaşmak: *"Aklı fikri bostanda olduğu için bunlardan nasıl ayrılacağını tekrarlıyordu."* -O. C. Kaygılı. **aklı gitmek 1)** şaşırmak, korkmak; **2)** çok beğenmek, bayılmak. **aklı kalmak** beğenilen bir şeyi düşünmekten kendini alamamak. **aklı karışmak** ne yapacağını bilememek, şaşırmak, bocalamak. **aklı kesmek** bir şeyin olabileceğine inanmak: *"Bu işin içinden yalnız çıkamayacağımı aklım kesti."* -S. F. Abasıyanık. **aklı kesmemek** sonucu tahmin edememek, ilerisini görememek: *Çocuktur yapar, henüz aklı kesmez.* **(birinin) aklı sıra** aklınca, sandığına göre, düşünüşüne göre, umduğuna göre: *"Ne olacak; aklı sıra adamcağızı avlamaya çıkmış."* -R. N. Güntekin. **aklı sonradan gelmek** verdiği kararın yanlış olduğunu anlayıp vazgeçmek. **aklı takılmak** zihni bir şeyle uğraşmak: *"Şemsi'nin aklı bu saate takıldı."* -H. Taner. **aklı tam ayar** aklı yerinde: *"Zaten bu ailede aklı tam ayar kimse yoktur."* -H. R. Gürpınar. **aklı yatmak** anlamaya başlamak, olacağına inanmak, tatmin olmak: *"Gör gözlerinle de aklın yatarsa anlatıver millete."* -T. Buğra. **aklı zıvanadan çıkmak** delirmek, aklını oynatmak. **aklıma gelen başıma geldi** olmasından korktuğum şey oldu. **aklımda!** lâdes oyununa katılanlardan biri ötekine bir şey verirken karşıdakinin "unutmadım" anlamında söylediği söz. **aklına birşey gelmek** şüphelenmek: *"Beni kitap odanızdan çıkarıp yatak odanıza, meselâ bir möble antika göstermek için götürürseniz, kiminin aklına bir şey gelir."* -Ö. Seyfettin. **aklına düşmek 1)** hatırlamak: *"Kırmızı gül goncasına kavuştu / Sılada sevdiğim aklıma düştü."* - Halk türküsü. **2)** kafasında bir düşünce doğmak. **aklına esmek** daha önce düşünmemiş olduğu şeyi birden yapmaya karar vermek: *"Merak edecek bir şey yok, aklına esmiş, gelmiş olacak."* -H. E. Adıvar. **aklına geleni söylemek** rastgele konuşmak. **aklına geleni yapmak** her istediğini düşünmeden yapmak istemek. **aklına gelmek 1)** hatırlamak, anımsamak; **2)** bir şeyi yapmayı düşünmek, tasarlamak. **aklına getirmek 1)** hatırlatmak: *Yemekten önce şekeri çocuğun aklına getirme.* **2)** düşünmek: *İşin nereye varacağını aklına getirmez.* **(bir şeyi) aklına koymak 1)** bir şey yapmaya kesin olarak karar vermek: *"Beni bu Kerim Beyle evlendirmeyi iyici aklına koymuş."* -R. N. Güntekin. **2)** kararlaştırmak, çok istemek: *"Bir düşünsün, meslekte kalmayı aklına koyuyorsa gecikmesin, vardiyaya buyursun."* -Z. Selimoğlu. **(biri başkasının) aklına koymak** bir kimse birine, bir şey telkin etmek. **aklına sığdırmak** bir şeyin olabileceğine inanmak, aklı almak. **aklına sığmamak 1)** anlayamamak, kavrayamamak; **2)** olabileceğine inanmamak. **aklına şaşayım (veya şaşarım)** adı geçen kimsenin akılsızca bir davranışta bulunduğunu anlatır: *"Sana güvenenin aklına şaşayım."* -H. Taner. **aklına takmak (veya aklını takmak)** sürekli olarak bir şeyi düşünmek, bir düşünceye saplanıp kalmak. **aklına turp sıkayım** *tkz.* birinin düşüncesini ve yaptığını beğenmemek: *"Bu soğukta vapurun burasında oturmayı akıl edenin aklına turp sıkayım."* -S. F. Abasıyanık. **aklına tükürmek** *argo* birinin düşüncesini beğenmemek, kınamak. **aklına uymak** birinin uygun olmayan görüşüne göre iş yapmak, davranmak: *Sorma dedi, çocuk aklına uyduk.* **aklına vurmak** birden düşünüvermek: *"Onun sarışın hayali ne zaman aklıma vursa, içimi bir acı kaplar."* -C. Uçuk. **aklına yelken etmek** düşüncesizce davranmak veya aklına geleni hemen yapmak. **aklında kalmak 1)** unutmamak; **2)** hatırlamak: *"Aklımda kaldığına göre, Raşit çocukla aramızda ancak iki üç aylık bir fark var."* -R. N. Güntekin. **aklında olsun!** unutma! **(bir şeyi) aklında tutmak 1)** öğrenmek, bellemek; **2)** unutmamak. **aklından çıkarmamak** devamlı hatırlamak, hiç unutmamak: *"Ben senin yengenim, amcanın karısıyım, bunu sakın aklından çıkarma!"* -P. Safa. **aklından çıkmak** unutmak. **aklından geçirmek** bir şey yapmayı düşünmek, tasarlamak: *"Aklından geçirdiği gerçekmiş gibi telâşlanmıştı."* -N. Cumalı. **aklından geçmek** düşünmek. **aklından zoru olmak** arada bir durum ve şartların gerektirdiği gibi davranmamak. **aklını başına almak** (veya **toplamak, devşirmek**) akılsızca davranışlarda bulunmaktan kendini kurtarmak: *"Burası Ankara değil, aklını başına al, uslu otur."* -R. H. Karay. **(bir şeyi birinin) aklını başından almak** düşünemeyecek bir duruma getirmek, çok şaşırtmak: *"Beyim böyle lâtife olur mu? Aklımızı başımızdan aldınız, diye isyan etti."* -R. N. Güntekin. **aklını başka yere vermek** konuşulan konudan başka bir şey düşünür olmak. **aklını (bir şeyle) bozmak** bir şey üzerine düşerek hep onunla uğraşıp durmak. **(bir şey birinin) aklını çalmak** ilgisini aşırı derecede çekmek. **(birinin) aklını çelmek 1)**, niyetinden, kararından caydırmak: *"Böyle olursa zamanla kızının aklını çelmek kolaylaşırdı."* -N. Cumalı. **2)** ayartmak, baştan çıkarmak: *"Hasan gelip Reha Beyin, beni filân gazinoda beklediğini söyleyerek, aklımı çeliyordu."* -O. C. Kaygılı. **aklını kaçırmak 1)** delirmek; **2)** *mec.* gereksiz, yersiz iş yapmak. **aklını oynatmak 1)** çıldırmak: *"Allah Allah, bu adam gittikçe aklını oynatıyor."* -Y. Kemal. **2)** akıl dışı işler yapmak. **aklını peynir ekmekle yemek** *alay* şaşkınca ve akılsızca işler yapmak. **aklını şaşırmak** yerinde olmayan bir iş yapmak, yersiz düşünmek: *"Bu kadar genç bir kızla evlenmek için Şakir amca aklını şaşırdı her hâlde."* -P. Safa. **aklını takmak** sürekli olarak aklı bir şeyle uğraşmak. **aklının köşesinden geçmemek** hiçbir zaman düşünmemek: *"Rahmetliyi suçlamak aklımın köşesinden geçmez."* -H. Taner. **aklının terazisi bozulmak** akıllıca olmayan davranışlarda bulunacak bir duruma düşmek. **aklınla bin yaşa** *şaka* akla yakın

görülmeyen bir düşünce ileri sürene söylenir. **akla yatkın** uygun, akıllıca, makul. **akıllara durgunluk vermek** çok şaşılacak bir sey olmak. **akılları pazara çıkarmışlar, herkes yine kendi akılını almış** (veya **akıllar gelin olmuş, herkes kendininkini beğenmiş**) "insan kendi aklını başkasınınkinden üstün görür" anlamında kullanılır.

→ ***akıl defteri***, ***akıl dışı***, ***akıl dışıcılık***, ***akıl dişi***, ***akıl doktoru***, ***akıl hastahanesi***, ***akıl hastası***, ***akıl hocası***, ***akıl kethüdası***, ***akıl kumkuması***, ***akıl kutusu***, ***akıl zayıflığı***

akılcı *s.* **1.** Akılcılıkla ilgili. **2.** *is.* Akılcılıktan yana olan kimse, usçu, rasyonalist.

akılcılık, -ğı *is.* **1.** Akla dayanan, doğruluğun ölçütünü duyularda değil, düşünmede ve tümden gelimli çıkarmalarda bulan öğretilerin genel adı, usçuluk, akliye, rasyonalizm. **2.** *sos.* Akla ve akıl yolu ile varılan yargıya inanma, akla aykırı veya akıl dışı hiçbir şeyi tanımama davranışı ve tutumu, akliye, rasyonalizm. **3.** *sos.* Bilginin evrensellik ve zorunluluğunun deneyden ve deneye dayanan genellemeden değil, yalnızca akıldan çıkartılabileceğini savunan öğreti, rasyonalizm.

akıl defteri *is.* Hatırlanıp yapılması gereken şeylerin yazıldığı küçük defter, not defteri, muhtıra defteri, ajanda.

akıl dışı *s.* **1.** Akla, gerçeğe, uygun olmayan. **2.** *fel.* Us dışı, gayriaklî, irrasyonel.

akıl dışıcılık, -ğı *is. fel.* Akıl dışı davranma yanlısı görüş, us dışıcılık, irrasyonalizm.

akıl dişi *is.* Yirmi yaş sıralarında altlı üstlü ve sağlı sollu, en içeride çıkan azı dişi, yirmi yaş dişi.

akıl doktoru *is.* Psikiyatrist.

akıl hastahanesi *is.* Akıl hastalarının yatırıldığı hastahane.

akıl hastası *is.* Ruh hastası, deli.

akıl hocası *is.* **1.** Birine yol gösterip akıl öğreten kimse: *"Hasibe Teyze mahallenin akıl hocasıdır da..."* -Y. Z. Ortaç. **2.** Herkese akıl öğretmeye meraklı kimse: *"Az zamanda Türkçe bilmez Pomakların akıl hocası oldu."* -Ö. Seyfettin.

akıl kethüdası *is. mec.* Herkese akıl öğretme merakında olan kimse.

akıl kumkuması *is.* Çok bilmiş kimse.

akıl kutusu *is. şaka* Çok akıllı, zeki kimse.

akıllandırma *is.* Akıllandırmak işi, durumu.

akıllandırmak *(-i)* Aklını kullanmasını sağlamak, aklını başına getirmek.

akıllanma *is.* Akıllanmak işi.

akıllanmak *(nsz)* **1.** Karşılaşılan olayların sonuçlarından yararlanarak davranmak. **2.** Uslanmak.

akıllı *s.* **1.** Gerçeği iyi gören ve ona göre davranan. **2.** Karşısındakinin düşüncesizliğini belirtmek için söylenilen uyarma sözü. **3.** (alay yollu) Düşüncesiz, aptal: *Akıllıya bak, bu işten kendisine bir pay çıkarmak istiyor.* **akıllı düşününceye kadar deli çocuğunu** (veya **oğlunu**) **everir** kendini akıllı sananlar çok kez akılsız diye tanınanlardan daha az başarı gösterir. **akıllı geçinmek** kendini çok akıllı sanmak. **akıllı köprü arayıncaya dek deli suyu geçer** atak kişi tehlikeyi göze alarak işe girişir ve çabuk sonuç alır. **akıllı olmak** gerçeklere uygun davranmak: *"Mesut olmak için akıllı olmak kifayet eder, baht, talih bunlar boş şeydir!"* -M. Ş. Esendal.

→ ***akıllı uslu***

akıllıca *zf. (akıllı'ca)* **1.** Akla yakın, doğru olarak: *Akıllıca konuştu.* **2.** *s.* Akla yakın, doğru, makul: *Akıllıca bir iş.*

akıllılık, -ğı *is.* Akıllı olma durumu; uyanıklık. **akıllılık etmek** yerinde ve uygun davranmak.

akıllı uslu *zf.* Akıllı olarak, yaramazlık etmeyerek, dengeli.

akılsal *is. fel.* Düşünceyi ve gerçeği somut değerlerle birbirine bağlayan hakikati içine alan şey.

akılsallaştırma *is.* **1.** Akılsallaştırmak durumu. **2.** *psikol.* Bilinç dışı olayların mantık ve akla dayalı olarak açıklanması.

akılsallaştırmak *(-i)* Bir şeyi akılsa duruma getirmek.

akılsız *s.* Aklı, gerçeği görüp ona göre davranmaya elverişli olmayan, anlayışı kıt: *"Sen hükûmeti yönetenleri hep bilgisiz, akılsız mı sanırsın?"* -N. Cumalı. **akılsız başın cezasını ayak çeker** (veya **akılsız iti veya köpeği yol kocatır**) düşüncesizlik veya tedbirsizlik yüzünden, gereksiz yere gidip gelme zahmetine katlanılır.

akılsızlık, -ğı *is.* **1.** Akılsız olma durumu. **2.** Akılsızca yapılan iş veya davranış. **akılsızlık etmek** düşüncesiz ve yersiz davranmak.

akıl zayıflığı *is.* Deliliğe kadar varmayan akıl bozukluğu.

akım *is.* **1.** Akmak işi. **2.** *fiz.* Hava, su gibi akışkan maddelerin veya elektrik yüklerinin belli bir yönde akışı, yer değiştirmesi, cereyan: *Hava akımı. Elektrik akımı. "Gecenin hummalı sessizliği kulaklarında yüksek voltajlı bir elektrik akımı gibi vınlıyordu."* -A. İlhan. **3.** Sanatta, siyasette, düşünce hayatında ortaya çıkan yeni bir görüş, yöntem, hareket, cereyan tarz: *Gerçekçilik akımı.* **4.** *coğr.* Debi.

→ ***akımölçer***, ***akım ölçümü***, ***akımtoplar***

akımcı *is.* Belli bir akıma bağlı kişi: *Akımcı ve kuramcılar.*

akımölçer *is. fiz.* Bir elektrik akımının şiddetini ölçmeye yarayan araç, amperölçer.

akım ölçümü *is.* Bir akarsuyun veya kanalın su yolunda bir saniyede akan su hacmini ölçme.

akımtoplar *is.* Akü, akümülâtör.

akın (I) *is.* **1.** Kalabalık bir şeyin arkası kesilmeyen bir geliş durumunda olması: *"Ada'yı bir rençber akını doldurmuştu."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Düşman topraklarına tedirgin etme, yıldırma, çapul gibi amaçlarla toplu olarak yapılan baskın: *"Bin atlı, akınlarda çocuklar gibi şendik / Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik!"* -Y. K. Beyatlı. **3.** *sp.* Futbolda sayı yapmak amacıyla karşı takım kalesine doğru genellikle topluca girişilen saldırı, hücum. **akın etmek 1)** toplu olarak gitmek, üşüşmek: *"Top seslerini duyan halk sahile akın etmeye başlamışlardı."* -F. F. Tülbentçi. **2)** düşman ülkesine saldırmak, baskın yapmak.

→ ***akınkayası***

akın (II) *is.* Kazak-Kırgız Türklerinin saz şairlerine verdiği ad.

akın akın *zf.* Arkası kesilmeyen kalabalık öbekler durumunda: *"Martılar akın akın kayalara dönüyorlar."* -S. F. Abasıyanık.

akıncı *is.* **1.** Düşman ülkesine akın yapan savaşçı: *"Pencap vadilerine yerleşen akıncılar ana yurtlarını unutuverdiler."* -H. C. Yalçın. **2.** *sp.* Görevi karşı tarafa top sürmek ve sayı yapmak olan ön sıradaki oyuncu, forvet.

akıncılık, -ğı *is.* Akıncı olma durumu. **akıncılık etmek** düşman ülkesinde karşı güçleri yıldırmak, tedirgin etmek: *"Bu toprakların üzerinde benim ecdadım akıncılık ederken ne kadar mesut ve mağrur idiler."* -Ö. Seyfettin.

akındırık, -ğı *is. hlk.* Reçine, çam sakızı, akma.

akınkayası *is. zool.* Kaya balığıgiller familyasından derin ve uzaklarda yaşayan ince, uzun bir balık türü.

akıntı *is.* **1.** Akmak işi: *Musluğun akıntısı bir türlü kesilemedi.* **2.** Havanın veya suyun herhangi bir yöne doğru yer değiştirmesi, akım, cereyan: *"Bataklıklardan kurtulduktan sonra, akıntıyı takip ederek bir köye giriyordum."* -Ö. Seyfettin. **3.** Hastalık sebebiyle vücudun bir yerinden sulu madde akması: *"Ertesi sabah, sol kulağımda ağrı ile beraber akıntı başladı."* -R. N. Güntekin. **4.** Eğiklik, eğim, meyil: *Bu damın akıntısı az gelmiş.* **5.** Çam türü ağaçlarda bulunan reçinenin eriyerek akması olayı. **6.** Sıvı yapıştırıcıların ağaç yüzeylerine gereğinden çok sürülmesi ile oluşan durum. **akıntıya kapılmak 1)** bir akıntının etki alanına girmek, akıntı ile birlikte sürüklenmek; **2)** *mec.* etki altında kalarak bir topluluğun davranışına katılmak. **akıntıya kürek çekmek** olmayacak bir iş uğrunda boşuna çabalamak: *"Ancak bugün anlıyoruz ki Mithat Paşadan beri o kırk yıllık davada beyhude akıntıya kürek*

çekmişiz." -Y. K. Beyatlı.

→ ***akıntı bilimi***, ***akıntı çağanozu***, ***akıntıölçer***

akıntı bilimi *is.* Deniz akıntılarını inceleme konusu edinen bilim dalı.

akıntı çağanozu *is.* **1.** Akıntıya kapılmış yengeç. **2.** *alay* Vücudunda göze çarpacak bir çarpıklık bulunan kimseler için kullanılır.

akıntılı *s.* Akıntısı olan, eğik, meyilli.

akıntıölçer *is.* Bir akarsuyun ve kanalın akıntı hızını ve düzeyini ölçmeye yarayan alet.

akış *is.* **1.** Akmak işi veya biçimi. **2.** Geçip gitme, sürüp gitme: *Günlerin akışı. Olayların akışı.* **3.** Akın: *"Meğer o akış da Rumeli topraklarında son istilâ hareketimizmiş."* -Y. K. Beyatlı.

akışkan *is.* ve *s. fiz.* Kendilerine özgü bir biçimleri olmayıp içinde bulundukları kabın biçimini alan ve yığın oluşturmayan (sıvı veya gaz), seyyal.

akışkanlaşma *is.* Akışkan duruma gelme.

akışkanlaşmak *(nsz)* Akışkan duruma gelmek.

akışkanlaştırıcı *s.* Akışkan duruma getirme özelliği olan.

akışkanlaştırıcılık, -ğı *is.* Akışkan duruma getirme özelliği olma.

akışkanlaştırma *is.* **1.** Akışkanlaştırmak işi. **2.** *kim.* Akışkanların niteliğini düzeltmek için yoğunlaşan akımı içinde parçacıkların asıltısını sağlayan yöntem.

akışkanlaştırmak *(-i)* Akışkan duruma getirmek.

akışkanlık, -ğı *is.* Akışkan olma durumu.

akışma *is. d.b.* Kulağa hoş gelen veya kolayca söylenen seslerin özelliği.

akışmalı *s.* Akışma özelliği olan.

akışmaz *s. fiz.* Dış etkenlerin tesiriyle akışmazlığı değişmeyen, durağan.

akışmazlık, -ğı *is.* Akışmaz veya durağan maddenin durumu.

akıtma *is.* **1.** Akıtmak işi. **2.** Hayvanların, özellikle atların alınlarında bulunan ve burunlarına doğru uzanan beyaz leke. **3.** Un, süt, yağ, yumurta, şeker veya pekmezle yoğrularak cıvık bir duruma getirilen hamurun kızgın saç üzerinde pişirilmesiyle yapılan bir çeşit tatlı. **4.** *hlk.* Enli bilezik.

akıtmak *(-i, -e)* Akmasını sağlamak, akmasına yol açmak, dökmek.

akıtmalı *s.* Alnında akıtması olan (hayvan).

akide (I) *is. (aki:de, k kalın okunur) Ar. ʿaḳīde* Bir şeye inanarak bağlanış, inanç, din inancı: *"Akidesini esvap gibi değiştirebilen, vicdanını adî bir eşya gibi satan insanlar bu dünyada az değildir."* -Ö. Seyfettin. **akideyi bozmak** doğru bilinen bir inanış veya gidişten ayrılmak.

→ ***akidesi bozuk***

akide (II) *is. (aki:de, k kalın okunur) Ar. ʿaḳīde* Şekerin kaynatılarak ağda durumuna getirilmesi yolu ile yapılmış renkli ve kokulu, ağızda güç eriyen şeker; daha çok **akide şekeri** yerine kullanılır: *"Ağızları ve elleri yaladıkları akideden kıpkırmızı bir hâlde geçiyorlardı."* -Y. K. Beyatlı.

→ ***akide şekeri***

akidesi bozuk *s.* İnancı zayıf olan (kimse).

akide şekeri *is. bk.* akide.

akik, -ği *is. (aki:k, k'ler kalın okunur) Ar. ʿaḳīḳ jeol.* Yüzük taşı, mühür gibi şeyler yapmakta kullanılan, türlü renklerde, yarı saydam, parlak ve değerli bir taş; kalseduan kuvarsının bir türüdür: *"Kabartmaların ortalık yerine de akik ve necef taşlar serpiştirilmiştir."* -S. Birsel.

akil *is. (a:kil, k kalın okunur) Ar. ʿāḳil* Akıllı: *"Ne akilim ne divane / Gel gör beni aşk neyledi."* -Yunus Emre.

→ ***akilâne***

akilâne *zf. (a:kilâ:ne, k kalın okunur) Ar. ʿāḳil Far. -āne esk.* Akıllıca.

akil baliğ *is. (a:kil ba:liğ, k kalın okunur) Ar. ʿāḳil bāliġ* Döl verebilecek duruma gelmiş olan, erin. **akil baliğ olmak 1)** döl verebilecek erişkin duruma gelmiş olmak; **2)** rüştünü ispat etme yaşına gelmiş olmak.

akim *s. (aki:m, k kalın okunur) Ar. ʿaḳīm* **1.** Kısır, verimsiz, döl veremeyen. **2.** Sonuçsuz, başarısız. **akim kalmak** sonuca ulaşamamak, başarı sağlayamamak.

akis, -ksi *is. Ar. ʿaks* **1.** Işık veya ses dalgalarının yansıtıcı bir yüzeye çarparak geri dönmesi, yansıma, yankı: *"İki de bir de barutla infilâk akisleri geliyordu."* -Y. K. Beyatlı. **2.** Bir cismin, parlak bir yüzeyde görünmesi: *"Mehtap, iri güller ve senin en güzel aksin / Velhasıl o rüya duruyor yerli yerinde."* -Y. K. Beyatlı. **3.** *mec.* Bir şeyin başka bir şey üzerinde yarattığı etki. **4.** Evirme, evirtim. **akis uyandırmak** bir konunun üzerinde düşünülmesine, tartışılmasına yol açmak, ilgi veya tepki yaratmak.

→ ***aksetme***, ***aksetmek***, ***aksettirme***, ***aksettirmek***, ***aksiseda***, ***aksülâmel***

akit, -kdi *is. (k kalın okunur) Ar. ʿaḳd huk.* **1.** Hukukî sonuç doğurmak amacı ile iki veya daha çok kimsenin veya kuruluşun karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanları ile gerçekleşen işlem, sözleşme, mukavele, kontrat. **2.** Nikâh.

→ ***akdetme***, ***akdetmek***

âkit, -di *is. (a:kit, k kalın okunur) Ar. ʿāḳid* Bir işi karşılıklı olarak kararlaştırıp üstlerine alan taraflardan her biri, sözleşme veya mukavele yapan.

akit vaadi *is. huk.* Ön sözleşme.

ak kan *is. anat.* Lenf.

ak kan yangısı *is. tıp* Adenit.

akkaraman *is. zool.* Vücudu beyaz, ağız, burun, göz etrafı, kulak ve ayaklarda siyah lekeler bulunabilen, kaba karışık yapağılı, Orta Anadolu ve Doğu Anadolu'nun batı kesimlerinde yaygın olarak yetiştirlen yerli bir tür koyun.

akkarınca *is. zool.* Düz kanatlılardan, sıcak veya ılıman ülkelerde yaşayan, bitkilere çok zarar veren bir böcek cinsi, termit *(Termes).*

akkarıncalar *ç. is. zool.* Ağız parçaları iyi gelişmiş, iri başlı, ısırıcı böcekler topluluğu, termitler.

akkavak, -ğı *is. bot.* Söğütgillerden, yapraklarının altı beyaz olan bir kavak türü, akçakavak, Hollanda kavağı *(Populus alba).*

akkefal *is. zool.* Sazangillerden bir cins tatlı su balığı *(Alburnus).*

akkelebek, -ği *is. zool.* Hemen bütün meyve ağaçlarında tomurcuk düşmanı sayılan, iri ak kanatları kalın, kara damarlı bir kelebek *(Aporia crataegi).*

akkirpani *is.* Ak, fakat kirli.

akkor *is.* Işık saçacak beyazlığa varıncaya değin ısıtılmış olan: *Akkor kömür.*

akkorluk, -ğu *is.* Akkor olma durumu.

akkuş *is.* Atmaca, yırtıcı bir kuş.

akkuyruk, -ğu *is.* Tadını artırmak için çay harmanına katılan beyaz bir çay türü.

-akla / -ekle Bazı fiillerin sıklık çatılarını türeten ek: *tart-akla-, it-ekle-* vb.

aklama *is.* Aklamak işi, ibra.

→ ***aklama belgesi***

aklama belgesi *is.* Alacak verecek kalmadığını gösteren belge, ibraname.

aklamak *(-i)* **1.** Suçsuz veya borçsuz olduğu yargısına vararak birini temize çıkarmak, tebriye etmek, ibra etmek. **2.** *mec.* Başarılı gösterilmek, değerli olarak nitelendirilmek: *"Bir kitabın çok satmasında o kitabı aklayıcı nedenler pek özel durumlara bağlıdır."* -N. Cumalı.

aklan *is. coğr.* **1.** Sularını bir denize veya göle gönderen bölge, mâile: *Karadeniz aklanı.* **2.** Bir dağ sırasının yamaçlarından her biri.

aklanma *is.* Aklanmak işi.

aklanmak *(nsz)* **1.** Ak olmak, temizlenmek: *Bu çamaşır ne aklanır, ne paklanır.* **2.** *mec.* Bir dava sonunda temiz ve ilişiksiz çıkmak, temize çıkmak, beraat etmek.

aklaşma *is.* Aklaşmak işi.

aklaşmak *(nsz)* Ak duruma gelmek, ağarmak, beyazlaşmak.

aklaştırma *is.* Aklaştırmak işi.

aklaştırmak *(-i)* Aklaşmasını sağlamak, beyazlaştırmak.

aklen *zf. Ar. ʿaḳlen* Akıl icabı, akıl gereğince.

aklevrek, -ği *is. zool.* Tatlı su levreği.

aklı *s.* Akı bulunan, ak renkli: *"Arabacı, içkinin söndürdüğü fersiz, kabarık, aklı gözlerini kızın yüzüne yanaştırarak fısıldadı."* -P. Safa.

→ ***aklı karalı***

aklı evvel *is. (a'klıevvel) Ar. ʿaḳl + T. i + Ar. evvel* Akıllı geçinen: *"Bizde de bir aklı evvel çıksa, şu son durumda yaraya şifa verecek neler söylerdi diye düşündüm."* -H. Taner.

aklıevvel *s. (a'klıevvel) Ar. ʿaḳl-ı evvel mec.* **1.** Densiz, münasebetsiz, sağduyu sahibi olmayan. **2.** Kendisini en akıllı sanan.

aklık, -ğı *is.* **1.** Ak olma durumu. **2.** Kadınların makyaj için yüzlerine sürdükleri beyaz bir sıvı, düzgün.

aklı karalı *s.* Akı ve karası olan, beyazlı siyahlı: *"İki turnam gelir aklı karalı / Birin avcı vurmuş biri yaralı."* -Halk türküsü.

aklınca *zf. (aklı'nca)* (küçümseme yollu) Düşüncesine göre, aklı sıra: *"Allah'ı ileri sürerek kadınları ayartacak aklınca!"* -R. H. Karay.

aklıselim *is. (a'klıseli:m) Ar. ʿaḳl + Far. i + Ar. selīm esk.* Sağduyu.

aklı sıra *zf.* Aklınca.

aklî *s. (akli:) Ar. ʿaḳlī* Akılla ilgili, akla dayanan: *"Aklî muvazenesi pek sağlam bulunmadığı için serbest bırakıldı."* -S. F. Abasıyanık.

akliyat *ç. is. (akli:ya:t) Ar. ʿaḳliyyāt, ʿaḳliyye'* nin çokluk biçimi *esk.* Akıl yolu ile kazanılan bilgiler.

akliye *is. Ar. ʿaḳliyye esk.* **1.** Akıl hastalıkları ile ilgili hekimlik kolu: *Akliye hekimi.* **2.** Akıl hastalıkları ile ilgili hastahane bölümü. **3.** Akılcılık, usçuluk, rasyonalizm.

akliyeci *is.* Akıl hastalıkları uzmanı.

akma *is.* **1.** Akmak işi. **2.** *hlk.* Reçine, çam sakızı, akındırık.

→ ***akma hançer***

ak madde *is. anat.* Demet durumundaki sinir liflerinden oluşan beynin iç, omuriliğin dış tabakası.

akma hançer *is.* Ortası oluklu hançer.

akmak, -ar *(nsz, -e)* **1.** (sıvı maddeler veya çok ince taneli katı maddeler için) Bir yerden başka bir yere doğru gitmek: *"Eskiden Sakarya, bu köprünün altından akarmış."* -S. F. Abasıyanık. **2.** (bu gibi maddeler) Aşağıya, yere düşmek: *Üstünden sular akıyor.* **3.** (sıvı bir madde için) Bir yerden çıkmak. **4.** (bir kap veya bir yer) İçindeki veya üstündeki sıvıyı sızdırmak: *Kova akıyor. Dam akıyor.* **5.** *argo* Çabucak savuşmak; ortadan kaybolmak. **6.** Art arda ve toplu olarak gitmek: *"Öfkeli insanlar, el ele, omuz omuza Taksim'e doğru akıyorlardı."* -Y. Z. Ortaç. *"Kalabalık, azgın bir sel hâlinde, vapura doğru akmakta."* -H. Taner. **7.** (kumaş için) Yıpranıp iplikleri erimeye başlamak: *"...çarşafın kumaşı da yer yer akmış, buruşmuştu."* -R. H. Karay. **8.** *mec.* (zaman için) Çabuk geçmek. **9.** (boya için) Birbirine karışmak. **10.** *mec.* Karışmak, katılmak: *"Ebediyete akıp giden her on senede..."* -Atatürk. **11.** Sürüp gitmek: *"Nedim divanında bir kaside vardır, müjgân üstüne, hicran üstüne, umman üstüne kafiyeleri ve redifleriyle akar."* -Y. K. Beyatlı. **akacak kan damarda durmaz** herhangi bir zarar karşısında bunun kaçınılmaz olduğunu anlatarak avundurmak için söylenir. **akan sular durmak** itiraza, söyleyeceği söze yer kalmamak. **akıp gitmek** (zaman için) çabuk geçmek. **akmasa da damlar** çok değilse bile, az çok bir gelir veya kazanç sağlar.

akmantar *is. bot.* Tadı güzel ve besleyici bir tür mantar, keçi mantarı *(Agaricus campestris).*

akma sınırı *is.* Malzemenin belirli bir gerilme uygulanmasıyla sınırlı ve kalıcı deformasyona uğraması veya belirlenen toplam uzamaya maruz kalması durumundaki mukavemeti.

akmaz *is. coğr.* Durgun su, gölet.

akompanyatör *is. Fr. accompagnateur müz.* Bir parça çalındığı zaman ses veya bir âletle ona katılan kimse, eşlik eden.

akonitin *is. Fr. aconitine* Boğan otundan çıkarılan ve hekimlikte kullanılan zehirli bir madde.

akont *is. Fr. acompte* Bir borca karşılık, hesabı daha sonra görülmek üzere yapılan kısmî ödeme.

akordeon *is. Fr. accordéon* **1.** Üstündeki düğmelere veya tuşlara basarak, metal dilcikleri titretme yolu ile çalınan körüklü, elde taşınabilir bir çalgı. **2.** Kumaşlarda makine ile yapılmış kırma: *"Her adım atışında koyu lacivert akordeon eteği hakikaten bir armonik gibi açılıp kapanıyordu."* -M. Yesari.

akordeoncu *is.* Akordeon çalan kimse.

akordiyon *bk.* akordeon.

akordiyoncu *bk.* akordeoncu.

akordu bozuk *s.* Birbirini tutmayan, uyumsuz, akortsuz.

akort, -du *is. Fr. accord müz.* **1.** Bir çalgıyı doğru ses vermesi için ayarlama. **2.** Armoniyi sağlayan seslerin birleşmesi. **akort etmek** çalgıların seslerini ayarlamak, düzenlemek. **akort yapmak** çalgıların tellerini, ses veren araçlarını ayarlamak.

→ ***akordu bozuk***

akortçu *is.* Piyano ve org gibi müzik aletlerini ayarlamayı meslek edinmiş kimse.

akortlama *is.* Akortlamak işi.

akortlanma *is.* Akortlanmak işi.

akortlanmak *(nsz)* Akortlanmak işi yapılmak.

akortlatma *is.* Akortlatmak işi.

akortlatmak *(-i)* Akortlamak işini yaptırmak.

akortlu *s.* Akordu olan, akort edilmiş.

akortsuz *s.* **1.** Akordu olmayan, akort edilmemiş. **2.** *mec.* Birbirini tutmayan, uyumsuz.

akortsuzlaştırmak *(-i) tekno.* Radyoda bir ayar frekansında sapma meydana getirmek.

akortsuzluk, -ğu *is.* **1.** Ses düzensizliği veya ayarsızlığı. **2.** *tekno.* Radyoda gerçek ayar frekansı ile doğru değeri arasındaki sapma.

ak pak *s.* Bembeyaz, temiz, parlak: *"Ak pak gerdanı, bileziklerle dolu kolları ile görürüz Fahriye Abla'yı."* -N. Cumalı.

ak pas *is. bot.* Lâhana, turp, şalgam, karnabahar gibi bitkilerin kök dışındaki bütün bölgelerine yerleşebilen, özellikle semiz otugillerde karşılaşılan yosunumsu mantar *(Albugo candida).*

akraba *ç. is. (akraba:) Ar. aḳribā, ḳarīb'* in çokluk biçimi **1.** Kan veya evlilik yoluyla birbirine bağlı olan kimseler, hısım: *"Geceleyin, babam, amcam, akrabamız, hepsi istasyonda idiler."* -Y. K. Beyatlı. **2.** *mec.* Oluşma yönünden aynı kaynağa dayanan şeyler. **3.** *mec.* Biri, diğerinin sonucu olan şeyler: *Zulüm zorbalıkla akrabadır.* **akraba çıkmak** önceden tanışmadan veya bilmeden konuşarak akraba olduklarını anlamak. **akraba olmak** evlilik yoluyla yakınlık kurmak.

→ ***akraba diller***

akraba diller *ç. is. gr.* Aynı ana dilden gelen diller: *İngilizce ile Fransızca gibi.*

akrabalık, -ğı *is.* Akraba olma durumu.

akran *ç. is. (akra:n) Ar. aḳrān, ḳarīn'* in çokluk biçimi Yaşça denk, yaşıt, boydaş, öğür: *"Babası silik, adsız bir berberken çocuk bütün akranlarını çekerek dükkânını canlandırdı."* -N. Cumalı.

akranlık, -ğı *is.* Akran olma durumu, yaşıtlık.

akreditif *is. Fr. accréditif* **1.** Belirli bir nicelikteki para için, bir bankanın yükümlülüğü altında, üçüncü bir kişi yararına bir başka bankada veya aracısında açtırılan kredi: *"Akreditifi açtırmadan ithal edilecek malı karşılık olarak gösterme olanağı yok."* -Ç. Altan. **2.** Kredi mektubu.

akrep, -bi (I) *Ar. ʿaḳreb zool.* **1.** Akreplerden, sıcak ve nemli yerlerde yaşayan, kıvrık ve kalkık kuyruğunda zehirli bir iğnesi olan böcek *(Scorpio).* **2.** Saatin iki ibresinden küçüğü: *"Rengi kararmış bir saat; ne yelkovanı var, ne akrebi."* -S. M. Alus. **akrep gibi** her fırsatta sözleriyle başkalarını incitme veya onlara kötülük etme durumunda olan.

Akrep, -bi (II) *öz. is. (burç) Ar. ʿaḳreb astr.* Zodyak üzerinde Terazi ile Yay

burçları arasında yer alan burç. Zodyak.

akrepler *ç. is. zool.* Örümceğimsilerin, örneği akrep olan takımı.

akrobasi *is. Fr. acrobatie* Cambazlık, akrobatlık.

akrobat *is. Fr. acrobate* Cambaz.

akrobatlık, -ğı *is.* Cambazlık.

akromatik *s. Fr. achromatique fiz.* **1.** Beyaz ışığı çözümlemeden geçiren, renksemez: *Akromatik mercek. Akromatik teleskop.* **2.** *bot.* Hücrede boyayı kabul etmeyen (bölüm).

→ ***akromatik iğ iplik***

akromatik iğ iplik, -ği *is. biy.* Mitozun ilk evresi sonunda bütün hücrelerde beliren ve hücre boyalarıyla pek boyanamayan iğ biçimindeki oluşum.

akromatin *is. Fr. achromatine biy.* Hücre çekirdeği içindeki ince iplikçiklerden yapılmış, kromatin ile boyanmamış olan kromozomları oluşturan bölüm.

akromatopsi *is. Fr. achromatopsie bk.* renk körlüğü.

akromegali *is. Fr. acromégalie* Genel gelişme bittikten sonra el, çene, burun gibi vücudun sivri kısımlarındaki kemiklerin kalınlaşması, büyümesi veya uzaması: *Hipofizin ön bölümünün fazla çalışmasından akromegali hastalığı meydana gelir.*

akropol, -lü *is. Fr. acropole* Eski Yunan şehirlerinde, en önemli yapıların ve tapınakların bulunduğu iç kale.

akrostiş *is. Fr. acrostiche* Her dizenin ilk harfi yukarıdan aşağıya doğru okununca ortaya bir söz çıkacak biçimde düzenlenmiş manzume, muvaşşah, tevşih.

aks *is. Fr. axe* Dingil.

aksak, -ğı *s.* **1.** Aksayan, hafifçe topallayan. **2.** *mec.* İyi gitmeyen, iyi işlemeyen: *İşin aksak yönü.* **3.** *is.* Türk müziğinde oldukça kıvrak bir usul. **4.** *ed.* Eski Yunan ve Lâtin şiir ölçüsünde, sondan bir önceki hecesi kısa olacak yerde uzun olan dize. **aksak eşekle yüksek dağa çıkılmaz** eksik araçlarla sağlıklı iş yapılmaz.

aksakal *is.* **1.** Köyün veya mahallenin ihtiyar heyetinde olan kimse. **2.** *hlk.* Ermiş, evliya.

aksaklık, -ğı *is.* Aksak olma durumu: *"Gördüğüm aksaklıklar varsa belirtmemi istediler."* -H. Taner.

aksam *ç. is. (aksa:m) Ar. aḳsām; ḳism'* in çokluk biçimi Kısımlar.

aksama *is.* Aksamak işi: *"Aradan yedi sekiz ay geçmiş, hiç aksama olmamıştı ödemelerde."* -Y. Z. Ortaç.

aksamak *(nsz)* **1.** Hafif topallamak. **2.** *mec.* (bir iş) Gereği gibi yürümemek, geri kalmak: *"Zaman geçtikçe güzellik tarafı aksamaya başlar."* -B. Felek.

aksan *is. Fr. accent* **1.** Bir ülkenin insanlarına veya bir çevreye özgü söyleyiş özelliği: *"Sade akıcı ve temiz aksanı ile değil davranışları ile de Türk'ten ayırt edemezsiniz."* -H. Taner. **2.** *gr.* Vurgu, kelime vurgusu, grup vurgusu.

→ ***aksanı bozuk***

aksanı bozuk *s.* Bir dildeki kelimeleri doğru söyleyemeyen.

aksata *is. O. T. < Ar. 'aḫẕ u i'tā'* "alma ve verme" Alış veriş: *"Şarap satacağım, ben aksatama bakarım."* -H. R. Gürpınar.

aksatış *is.* Aksatmak işi veya biçimi.

aksatma *is.* Aksatmak işi.

aksatmak *(-i)* Aksamasına yol açmak, bir işi gereği gibi yürütmemek: *Havanın bozulması ekim işini aksattı.*

aksayış *is.* Aksamak işi veya biçimi.

akse *is. Fr. acces* Hastalık nöbeti, kriz: *Hafif bir kalp aksesi geçirdi.*

aksedir *is. bot.* Kaplaması mobilyacılıkta kullanılan, açık kahve rengi öz odunlu olan bir ağaç *(Thuya occidentalist).*

akselerograf *is. Fr. accélérographe* İvmeyazar.

akselerometre *is. (akselerome'tre) Fr. accéléromètre* İvmeölçer.

akseptans *is. İng. acceptance* **1.** Yabancı ülkelerde okuyacak öğrenciler için gönderilen kabul belgesi. **2.** *tic.* Poliçelerin üzerine "kabulümdür" biçiminde yazılarak altı imzalanan açıklama.

aksesuar *is. Fr. accéssoire* **1.** Bir aletin, bir makinenin işlevine katılmayan, ancak kendine özgü ayrı bir yararı bulunan alet, araç veya nesne. **2.** *tiy.* Konunun gerektirdiği ölçüde kullanılan, bir sahne içinde yer alan veya oyuncunun dekor gereği kullandığı çeşitli eşya. **3.** Kadın giyiminde giysiyi bütünleyen ayakkabı, çanta, kemer, şapka, eldiven, mücevher gibi eşya.

aksesuarcı *is.* **1.** Aksesuarı hazırlayan kimse. **2.** *s.* Aksesuar kullanmasını seven.

aksetme *is.* Aksetmek işi.

aksetmek *(nsz) (a'ksetmek) Ar. 'aḳs + T. etmek* **1.** (ses) Bir yere çarpıp geri dönmek, yankılanmak, yankı vermek: *Kubbeli yerlerde ses akseder. "Aksetti uyanmış tepelerden sırasıyla / Dağ dağ o güzel ses bütün etrafı gezindi."* -Y. K. Beyatlı. **2.** *(-e)* (ışık) Bir yere vurmak: *"Bulunduğumuz yeri sarayın tek parça, geniş camlarından akseden avize ışıkları aydınlatıyordu."* -R. H. Karay. **3.** *(-e)* (bir ışık veya bir şekil) Düz ve parlak bir yüzeye çarpıp orada aynen görünmek, yansılanmak: *Durgun suya akseden ağaçlar.* **4.** *(nsz) mec.* Ulaşmak, yayılmak, duyulmak: *Olay basına aksetti.* **5.** Evirmek, tersine çevirmek.

aksettirme *is.* Aksettirme işi.

aksettirmek *(-i, -e) (a'ksettirmek) Ar. 'aks + T. ettirmek* **1.** (sesi) Yankılamak. **2.** (ışığı) Yansıtmak. **3.** Haberi, durumu, ulaştırmak, yaymak, duyurmak.

aksırık, -ğı *is.* Herhangi bir sebeple burun zarının gıcıklanması sonucu solunum kaslarının birdenbire kasılmasıyla ağız ve burundan hızlı, gürültülü soluk boşalması olayı, aksırma, hapşırma, hapşırık: *"Açığa aksır, mikropları üstümüze savurma."* -B. Felek.

aksırıklı *s.* Aksırığa tutulmuş, aksırığı olan, sık sık aksıran, hapşırıklı.

→ ***aksırıklı tıksırıklı***

aksırıklı tıksırıklı *s.* Yaşlı, hastalıklı.

aksırış *is.* Aksırma, aksırma biçimi: *"Kollarını açıp üç kişilik yer kaplayarak yemek yiyişi, aksırışı ve gülüşü çekilmez."* -S. F. Abasıyanık.

aksırma *is.* Aksırmak işi.

aksırmak *(nsz)* Burun zarlarının gıcıklanması ile solunum kaslarının birdenbire kasılması üzerine, ağız ve burundan hızlı, gürültülü soluk boşaltmak, hapşırmak.

aksırtma *is.* Aksırtmak işi.

aksırtmak *(-i)* Birinin aksırmasına sebep olmak, hapşırtmak.

aksi *s. Ar. 'aks + T. -i* **1.** Ters, zıt, karşıt, olumsuz, menfi: *"Salıncağın ipini sallandığı istikametin aksine çekti."* -O. C. Kaygılı. **2.** Uygun olmayan: *"Kusura bakma abla! Aksi zamana rastladı. Gazozları yetiştiremedik."* -A. K. Tecer. **3.** İnatçı, hırçın, huysuz: *"Ben bu aşçı kadar çılgın ve aksi insan görmedim."* -R. N. Güntekin. **aksi gibi** istenmediği hâlde, aksilik olarak: *"Aksi gibi, benim hiç durmadan esneyeceğim geliyor, hapşırmak istiyordum."* -Ö. Seyfettin. **aksi hâlde** yoksa, öyle olmazsa. **aksi şeytan** işler yolunda gitmediği zaman "ne kadar ilgisiz, münasebetsiz" anlamında kullanılır. **aksi takdirde** yoksa, aksi hâlde. **aksi tesadüf** "şanssızlığa bak" anlamında kullanılır.

→ ***aksi aksi***

aksi aksi *zf.* Olumsuz bir biçimde, ters ve kızgın olarak: *"Sütnine bu kadına aksi aksi baktı."* -R. N. Güntekin.

aksilenme Aksilenmek işi.

aksilenmek *(nsz)* Aksileşmek, huysuzlanmak: *"E, hadi yürü yahu. Seninle mi uğraşacağız diye aksilendi."* -H. Taner.

aksileşme *is.* Aksileşmek işi.

aksileşmek *(nsz)* Huysuzlanmak, huysuzluk etmek, ters davranmak, inatçılık etmek: *Öfkelenince büsbütün kekemeleşir, aksileşirdi.*

aksilik, -ği *is.* **1.** Terslik, inatçılık, huysuzluk. **2.** *mec.* Bir işin yolunda gitmemesi durumu, uygunsuzluk, elverişsizlik: *"Dönmeyi kararlaştırmış da olsa, bir aksilik, mutlaka bir aksilik, benim saadetime engel olacaktı."* -T. Buğra. **aksilik çıkmak** engel ortaya çıkmak: *Pazarlık bitecek gibi iken bir aksilik çıktı.* **aksilik etmek** güçlük çıkarmak, uyuşmaya yanaşmamak, huysuzluk etmek, inatçılık etmek, ters davranmak. **aksiliği tutmak** güçlük çıkarmak, inadında direnmek. **aksiliği üs-**

tünde olumsuz davranışlı: *"Hacı Ömer'in bütün aksiliği üstündeydi."* -R. N. Güntekin.

aksine *zf.* Tersine: *"Dikkatle dinlemiyordu bu haberleri. Aksine gittikçe artan bir güvensizlik duyuyordu söylenen sözlere."* -N. Cumalı.

aksiseda *is. (a'ksiseda:) Ar. ʿaks* akis, *ṣadā* ses Yankı.

aksiyom *is. Fr. axiome* Kendiliğinden apaçık olan ve böyle olduğu için öteki önermelerin ön dayanağı olan temel önerme, belit, mütearife: *"Matematik aksiyomları andıran deminki kesin sözlerinde, şimdi birer spekülâsyon esnekliği hissolunuyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

aksiyon *is. Fr. action* **1.** Bir kuvvetin, maddî bir etkenin, bir düşüncenin ortaya çıkması. **2.** İnsan etkinliğinin veya iradesinin açığa çıkması. **3.** Hareket, iş. **4.** *tiy.* Bir oyuncunun sahne üzerindeki hareketi, bu hareketten ortaya çıkan gelişim. **5.** *tiy.* Oyunun temasını geliştiren başlıca olay, hikâye, gelişim. **6.** *tic.* Sermayenin belirli bir bölümü. **7.** *tic.* Hisse senedi, pay senedi.

aksoğan *is.* Ada soğanı.

akson *is. (a'kson) Fr. axone anat.* Sinir uyarmalarını sinir hücresinden ileriye uzatmaya yarayan, sinir hücrelerinin uzantılarından en belirli ve uzun olanı.

aksona *is.* Vurgun hastalığına karşı uygulanan emniyet durakları.

aksöğüt, -dü *is. bot.* Söğütgillerden, kabukları eczacılıkta kullanılan bir söğüt türü *(Salix alba).*

aksu *is. hlk.* Gözdeki billûr cismin saydamlığını yitirerek ağarmasından ileri gelen körlük, ak basma, perde, katarakt.

aksungur *is. zool.* Akdoğan.

aksülâmel *is. (a'ksülâmel) Ar. ʿaksü'l-ʿamel esk.* Tepki, reaksiyon: *"Hassasiyeti etrafta hiçbir aksülâmel uyandırmazdı."* -Y. K. Beyatlı.

ak sülümen *is. kim.* Cıva ile klorun birleşimi olan, çok zehirli, beyaz bir toz, süblime, sülümen.

akşam *is.* **1.** Gündüzün son ve gecenin ilk saatleri: *"Kendisini ilk defa yakından akşam sofrasında gördüm."* -F. R. Atay. **2.** Gece: *"Şimdi, gelelim dün akşam bahsi geçen yüzük hikâyesine..."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **3.** Akşam vakti kılınan namaz: *"Akşam ezanı daha öbür köyde okunmamıştı."* -S. F. Abasıyanık. **akşam ahıra sabah çayıra** hayatta yiyip içip yatmaktan başka kaygısı olmayanlar için söylenir. **akşama kadar** bütün gün, ara vermeden. **akşama kalmak** (iş) gecikmek, bitmemek. **akşamdan** akşam olmak üzere iken, akşama doğru: *Akşamdan uyuklamaya başladı.* **akşamdan kalmış** (veya **kalma**) geceki sarhoşluğun mahmurluğunu taşıyan. **akşamdan kavur, sabaha savur** kazandığını günü gününe harcayan tutumsuz kimselerin durumunu anlatmak için kullanılır. **akşamdan sonra merhaba** (veya **sabahlar hayrolsun**) iş işten geçtikten, olan olduktan sonra gösterilen ilgi için söylenir. **akşamı bulmak** (veya **akşamı etmek**) akşamlamak, günü bitirmek. **akşamın işini sabaha** (veya **yarına**) **bırakma** bu gün yapılması gereken bir işi ertesi güne bırakmak sakıncalıdır. **akşamlar** (veya **akşam şerifler**) **hayrolsun!** akşam vakti kullanılan esenleme sözü, iyi akşamlar!

→ ***akşama doğru, akşam akşam, akşama sabaha, akşam azadı, akşamdan akşama, akşam ezanı, akşam gazetesi, akşam güneşi, akşam karanlığı, akşam namazı, akşam pazarı, akşam piyasası, akşam saati, akşamsefası, akşam simidi, akşamüstü, akşamüzeri, akşam yeli, Akşam Yıldızı***

akşama doğru *zf.* Gündüzün akşama yakın bir zamanında: *"Birbirlerine veda ederek akşama doğru dağıldılar."* -A. Midhat.

akşam akşam *zf.* Akşamın olduğu şu dar zamanda: *Akşam akşam mesele çıkarma.*

akşama sabaha *zf.* Neredeyse, pek yakında, kısa bir zaman içinde: *"Azıcık ağır davransak, kadın bizi akşama sabaha kapı dışarı atacak."* -H. R. Gürpınar.

akşam azadı *is. (akşam aza:dı)* Ders çıkışı, ders paydosu: *"Akşam azadında dayağı yiyen çocuğu tuttum."* -Ö. Seyfettin.

akşamcı *is.* **1.** Akşamları içki içme alışkanlığında olan kimse. **2.** *s.* Çalışması akşama rastlayan. **3.** Çalışmalarını daha yoğun olarak akşam saatlerinde yapan.

akşamcılık, -ğı *is.* Akşamcı olma durumu: *"Bu grup, rakı, meze, ud gibi akşamcılık levazımına maliktiler; yiyecekleri ve içecekleri boldu."* -Y. K. Beyatlı. **akşamcılık etmek** akşamcılar içki içmek amacıyla bir araya gelmek: *"Biraz şiir karıştırmış olanlardan çoğu içerler, akşamcılık ederlerdi."* -M. Ş. Esendal.

akşamdan akşama *zf.* Her akşam üst üste.

akşam ezanı *is.* Günün dördüncü namaz vaktini bildiren ezan; güneşin battığı sıralar: *"Akşam ezanı sularında sofraya oturulurdu."* -A. Ş. Hisar.

akşam gazetesi *is.* Baskısı öğleden sonra, özellikle akşama doğru yapılan gazete.

akşam güneşi *is.* **1.** Etkisi azalmış gün ışığı. **2.** *mec.* Yaşlılık dönemi.

akşam karanlığı *is.* Alaca karanlık.

akşamki *s.* Akşam olan, akşam yapılan: *"Akşamki ziyafeti düşünmemek için Avrupa hatıralarına isteyerek dönüyordu."* -S. F. Abasıyanık.

akşamlama *is.* Akşamlamak durumu, işi.

akşamlamak *(nsz, -de)* **1.** Bütün günü bir yerde veya bir işte geçirerek akşama erişmek, akşamı bulmak: *Ben sana çabuk dön dedim, sen ise orada akşamladın.* **2.** Akşamı bir yerde geçirmek. **3.** (ay) Dolun ay durumundan sonra geç doğmak.

akşamları *zf.* **1.** Akşam vakti. **2.** Her akşam: *"Akşamları ikişer üçer kadeh içer, karşılıklı iç dökerdik."* -N. Cumalı.

akşamlatma *is.* Akşamlatmak işi.

akşamlatmak *(-i)* Akşamı yaptırmak, akşamı buldurmak veya ettirmek.

akşamleyin *zf. (akşa'mleyin)* Akşam saatlerinde, akşam olduğunda, akşam vakti: *"Akşamleyin yanar kule / Dört ufuktan şule şule."* -F. Halıcı.

akşamlık, -ğı *is.* ve *s.* Akşama özgü olan, akşam için: *"Bu akşamlık onu mazur görmelerini rica ederek."* -S. F. Abasıyanık.

→ ***akşamlık sabahlık***

akşamlık sabahlık *zf.* Nerede ise, kaçınılmaz sonuç pek yakın.

akşamlı sabahlı *s.* Her akşam ve her sabah.

akşam namazı *is.* İkindi ile yatsı namazı arasında kılınan namaz.

akşam pazarı *is.* Pazarlarda, işportalarda akşama doğru tezgâhta kalmış malların ucuz fiyatla satılışı.

akşam piyasası *is.* Akşam üzerleri belli bir yerde yapılan gezinti.

akşam saati *zf.* Akşam vakti, akşamleyin.

akşamsefası *is. bot.* Gecesefası.

akşam simidi *is.* İkindi üzeri çıkarılan sıcak, susamlı simit.

akşamüstü *zf.* Güneşin battığı sıralarda, akşama doğru, akşam yaklaşırken: *"Akşam üstü iki çikolatayı geveleyiverdi."* -S. F. Abasıyanık.

akşamüzeri *zf. bk.* akşamüstü.

akşam yeli *is.* Akşamları esen serin rüzgâr: *"Akşam yeli nedameti söyler."* -C. S. Tarancı.

Akşam Yıldızı *öz. is. astr.* Venüs, Çulpan.

akşın *s.* Kıllarında ve gözlerinde, bazen de derisinde doğuştan boya maddesi bulunmadığı için her yanı ak olan (hayvan veya insan) çapar, albino.

akşınlık, -ğı *is.* Akşın olma durumu.

aktar *is. Ar. ʿaṭṭār* "koku satıcısı" **1.** Baharat, ev ilâçları, gereçleri satan kimse veya dükkân. **2.** Anadolu'da iğne, iplik, baharat, zarf, kâğıt, tütün vb. satan kimse veya dükkân.

aktarıcı *is.* **1.** Dam kiremitlerini aktarıp kırıkları yenileyen kimse. **2.** *sp.* Voleybolda öbür oyuncuların vurması için topu, ağın üzerine yükselten oyuncu. **3.** *sin.* Görüntüyü bir bölgeden başka bir bölgeye ileten araç.

aktarılma *is.* Aktarılmak işi.

aktarılmak *(nsz)* Aktarmak işine konu olmak.

aktarım *is.* Aktarma işi, nakil.

aktarış *is.* Aktarmak işi veya biçimi.

aktariye *is. (akta:riye) Ar. 'aṭṭāriyye* Aktarın sattığı şeyler.

aktarlık, -ğı *is.* Aktarın yaptığı iş.

aktarma *is.* **1.** Aktarmak işi. **2.** Bir taşıttan başka bir taşıta geçme: *"Bebek'ten aktarma Rumeli kıyısı vapurları bulunurdu."* -R. H. Karay. **3.** Sürülmemiş tarlayı ilk veya ikinci kez sürme. **4.** Alıntı, iktibas. **5.** *sp.* Bir oyuncunun topu kendi takımından bir başka oyuncuya göndermesi. **6.** Arıları bir kovandan ötekine geçirme. **7.** *tic.* Bir hesaptan başka bir hesaba para havale etme, virman. **aktarma etmek** aktarmak. **aktarma yapmak 1)** bir taşıttan ötekine geçmek; **2)** bütçede bir bölümden başka bir bölüme ödenek geçirmek.

aktarmacı *is.* Aktarma işini yapan kimse.

aktarmacılık, -ğı *is.* Aktarma işi, aktarma işiyle uğraşma.

aktarmak *(-i, -den; -e)* **1.** Bir yerden, bir kaptan başka bir yere veya kaba geçirmek. **2.** Bir şeyin yolunu, yönünü değiştirmek. **3.** Bir kitaptan veya bir yazıdan bir bölümü almak, iktibas etmek: *"Onun yerine Salâh Birsel'in bir şiirini aktaracağız."* -S. Birsel. **4.** Bir dilden başka bir dile çevirmek, tercüme etmek. **5.** *(-i)* Çatı kiremitlerini gözden geçirerek kırık ve bozuk olanlarının yerlerine sağlamlarını koymak: *Kiremitleri aktarmak.* **6.** Sürülmemiş tarlayı ilk ve ikinci kez sürmek. **7.** İletmek; bildirmek: *"Derdini size aktarıp arınmış, sizi zehirleyip bırakmıştır."* -H. Taner. **8.** Bir tekniğe göre biçimlendirmek, uyarlamak. **9.** Bir kitabı, daha çok Kur'an'ı başından sonuna kadar okumak.

aktarmalı *s.* (taşıtlar için) Belli bir süre sonra inilip başka bir taşıta binilmesini gerektiren: *Aktarmalı tren.*

aktarmasız *s.* (taşıtlar için) Belli bir süre sonra inilip başka bir taşıta binilmesini gerektirmeyen: *Aktarmasız uçak.*

aktartma *is.* Aktartmak işi yaptırmak.

aktartmak *(-i)* Aktarmak işi yaptırtmak.

aktavşan *s. zool.* Bir cins iri çöl sıçanı *(Jaculus).*

aktif *s. Fr. actif* **1.** Etkin, canlı, hareketli, çalışkan. **2.** Etkili, etken. **3.** *is.* Bir ticarethanenin, ortaklığın para ile değerlendirilebilen mal ve haklarının tümü. **4.** *gr.* Etken. **(bir işte) aktif rol oynamak** etkili olmak.

→ ***aktif fiil, aktif metot***

aktif fiil *is. gr.* Etken fiil.

aktifleşme *is.* Aktif duruma gelme.

aktifleşmek *(nsz)* Canlı hareketli, etkili olmak, aktif duruma gelmek.

aktifleştirme *is.* Aktifleştirmek işi.

aktifleştirmek *(-i)* Aktifleşmesini sağlamak, aktif duruma getirmek.

aktiflik, -ği *is.* Etkinlik.

aktif metot, -du *is. ped.* Öğrencilerin, kişisel çalışmalarını ve iş yapma yeteneklerini geliştirmeyi sağlayan bilimsel yöntem.

aktif taşıma *is. biy.* Bir maddenin hücre zarından enerji harcanarak hücre içine veya dışına taşınması.

aktinit *is. Fr. actinite kim.* Aktinyum, toryum, protaktinyum, tulyum, plûtonyum, amerikyum, küryum ve berkelyum radyoaktif elementlerinin ortak adı.

aktinoloji *is. Fr. actinologie* Güneş ışınlarının hem insan hem de bütün canlılar üzerinde etkisini inceleyen bilim dalı.

aktinyum *is. (akti'nyum) Fr. actinium kim.* Atom numarası 89, atom ağırlığı 227 olan, radyoaktif bir element.Kısaltması Ac.

aktinyumlu *s.* Özünde aktinyum bulunduran.

aktivite *is. Fr. activité* Etkinlik.

aktivizm *is. Fr. activisme fel.* Etkincilik.

aktör *is. Fr. acteur tiy.* **1.** Erkek oyuncu: *"Bir tiyatro kumpanyasında aktör oldum."* -H. E. Adıvar. **2.** *mec.* Olduğundan başka türlü görünen kimse.

aktöre *is.* Ahlâk.

aktörlük, -ğü *is.* **1.** Aktörün görevi, aktörün yaptığı iş: *"Tiyatro ve aktörlük onun için biçilmiş kaftandı."* -O. C. Kaygılı. **2.** *mec.* Olduğundan başka türlü görünme, kendini başka türlü gösterme.

aktris *is. Fr. actrice tiy.* Kadın oyuncu: *"Matmazel, sizin mükemmel bir aktris olduğunuzu işitiyorum."* -P. Safa.

aktüalite *is. Fr. actualité* **1.** Güncellik. **2.** Günün olayı veya konusu: *Günün aktüalitesi. Aktüalite filmi.* **aktüalitesini kaybetmek** güncelliğini yitirmek.

aktüalizm *is. Fr. actualisme jeol.* **1.** Geçmiş jeolojik olayların bugünkülere bakarak açıklanabileceğini ileri süren öğreti, edimselcilik. **2.** *fel.* Kuvveden fiile geçmiş olan hâl (Aristo felsefesi).

aktüel *s. Fr. actuel* **1.** Güncel, şimdiki. **2.** *fel.* Edimsel.

akur *s. Ar. 'aḳūr* Azgın, kızgın (hayvan): *"Ben, akur bir kuvvetin üstünde uçuyor gibi, pek çabuk yakınlaşan uzaklara bakıyor, bu azgın ata bindikçe daima duyduğum şeyleri tekrar hissediyordum."* -Ö. Seyfettin.

akustik *is. Fr. acoustique* **1.** Fizik biliminin konusu ses olan kolu, yankı bilimi. **2.** Kapalı bir yerde seslerin dağılım biçimi, ses dağılımı, yankılanım.

akut *s. İng. acute* İlerlemiş, şiddetli, acil (hastalık).

akuzatif *is. Fr. accusatif gr.* Yükleme durumu.

akü *is.* Akümülâtörün kısaltılmış adı.

akümülâtör *is. Fr. accumulateur fiz.* Elektrik enerjisini kimyasal enerji olarak depo eden, istenildiğinde bunu elektrik enerjisi olarak veren cihaz, akımtoplar.

aküpunktür *is. Fr. acupuncture, acuponcture < Lât. acus* iğne ve *punctura* batma Vücudun belirli noktalarına genellikle altın iğne batırarak yapılan Çin'de yayılmış olan tedavi.

akva *Ar. aḳvā esk.* **1.** Kuvvetli, sağlam. **2.** *is. mec.* Bir tür sırmalı ve köstekli bıçak: *"Beline akva adı verilen som sırmalı ve köstekli bir bıçak takan kızlar ağası..."* -S. Birsel.

akvam *ç. is. (akva:m) Ar. 'aḳvām, ḳavm'* in çokluk biçimi *esk.* Kavimler.

akvarel *is. Fr. aquarelle* Sulu boya resim.

akvaryum *is. (akva'ryum) Fr. aquarium* Tatlı veya tuzlu su hayvanlarının, su bitkilerinin yapay bir ortamda beslendiği cam su kabı: *"Ben bir balık oldum senin aşkınla / Koyma beni ne olur akvaryuma!"* -F. Halıcı.

akvaryumcu *is.* Akvaryum işiyle uğraşan kimse.

akvaryumculuk, -ğu *is.* **1.** Akvaryumcunun mesleği. **2.** Süs balığı beslemeciliği.

akya balığı *is. (a'kya balığı) zool.* Uskumrugillerden, ufak pullu, 10-15 bazen de 50-60 kg gelen bir balık, akbalık *(Lichia amia).*

ak yazılı *s.* Bahtlı, şanslı.

ak yel *is. hlk.* Güneyden esen rüzgâr, lodos.

ak yem *is.* İzmarit, istavrit, uskumru gibi balıkların beyaz etinden yapılan ve oltada kullanılan yem.

ak yıldız *is. hlk.* Çoban yıldızı.

akyuvar *is. anat.* Kan ve lenf gibi vücut sıvılarında bulunan çekirdekli, yuvarlak hücre, lökosit.

akzambak, -ğı *is. bot.* Zambakgillerden, süs bitkisi olarak yetiştirilen, çiçeği diş ve yüz şişlerinin tedavisinde kullanılan bir bitki *(Lilium candidum).*

al (I) *is. hlk.* Aldatma, düzen, tuzak, hile: *"Al ile aslan tutulur, güç ile sıçan tutulmaz."* -Atasözü.

Al (II) *kim.* Alüminyum'un kısaltması.

al (II) *is.* **1.** Kanın rengi, kızıl, kırmızı. **2.** *s.* Bu renkte olan: *Al bayrak. Al çuha.* **3.** (at donu için) Dorunun açığı, kızıla çalan. **4.** Yüze sürülen pembe düzgün, allık. **al (veya kanlı) gömlek gizlenemez** gizli tutulması elde olmayan şeyler için söylenir. **(loğusayı) al basmak** loğusa albastı hastalığına tutulmak. **al bayrak** (veya **sancak**) Türk bayrağı. **al elmaya taş atan çok olur** değerli kimselere sataşan çok olur. **al giymedim ki alınayım** "bu işle hiçbir ilgim olmadığı için söylenen sözleri kendi üze-

rime almadım" anlamında kullanılır. **al kanlara boyanmak** yaralanmak, vurularak ölmek; şehit olmak. **al kiraz üstüne kar yağmış** düşünülmeyen, beklenilmeyen şeylerin de olabileceğini anlatır. **alı al, moru mor** 1) telâş veya yorgunluktan yüzü kıpkırmızı kesilmiş (olarak); 2) sağlıklı, canlı kanlı: *"Şahsına bakarsan iri yarı, alı alına, moru moruna, dinç, ablak bir insan..."* -R. N. Güntekin.

→ ***al kan, al karısı, alyuvar***

-al- / -el- (II) İsimden fiil türeten ek: *az-al-, çoğ-al-, sağ-al-, kör-el-.*

-al / -el (II) İsimden sıfat türeten ek: *gen-el, gövel (< gök-el), güz-el (<gözel), doğ-al, öz-el* vb.

ala *is.* **1.** Karışık renkli, çok renkli, alaca: *Ala kilim eskimiş.* **2.** *s. hlk.* Açık kestane renginde olan, elâ (göz). **3.** *is. hlk.* Kekliğin boynundaki siyah halka. **4.** *is.* Alabalığın kısaltılmış adı.

→ ***alabacak, alabalık, alabalıkgiller, alabaş, alaçam, ala gün, alakarga, ala sulu, ala tav, ala tavlı***

-ala- / -ele- Fiilden sıklık (tekerrür) çatısı türeten ek: *çalk-ala-, şaş-ala-, silk-ele-, it-ele-, kak-ala-, kov-ala-* vb.

âlâ *s. (a:lâ:) Ar. a'lā* İyi, pek iyi: *"Beni Konya Lezzet Lokantasına götürdü, âlâ bir öğle yemeği çekti."* -H. E. Adıvar. **âlâyıvâlâ ile** bütün gösterişi ile: *Âlâyıvâlâ ile hususî otomobiline bindi.*

ala ala *ünl.* Toplu olarak yapılan işlerde bağrışarak söylenen ala ala hey! ünleminde geçer. **ala alaya kalkmak** bağrışarak gürültü etmeye kalkmak.

alabacak, -ğı *s.* **1.** Ayağı sekili (at). **2.** *hlk.* Ara bozucu, dönek, uğursuz (kimse).

alabalık, -ğı *is. zool.* Ala balıkgillerden, soğuk ve duru sularda yaşayan, eti turuncu ve lezzetli, 250 gr dan 2 kg a kadar gelen bir tatlı su balığı *(Trutta faris).*

alabalıkgiller *ç. is. zool.* Omurgalı hayvanlardan, kemikli balıkların bir familyası.

alabanda *is. (alaba'nda) İt. alla banda den.* Deniz teknelerinin iç yanları, **borda** karşıtı. **alabanda etmek** dümeni sağa veya sola, sonuna kadar çevirmek. **alabanda vermek** azarlamak, paylamak, haşlamak. **alabandayı yemek** *argo* adamakıllı azarlanmak.

→ ***alabanda ateş, alabanda iskele, alabanda sancak***

alabanda ateş *ünl.* Geminin bir yanında bulunan toplarla birden ateş edilmesi komutu.

alabanda iskele *ünl.* Dümeni sol yana doğru sonuna kadar çevirme komutu.

alabanda sancak *ünl.* Dümeni sağ yana doğru, sonuna kadar çevirme komutu.

alabaş *is. bot.* Turpgillerden, şalgama benzeyen bir bitki.

alabildiğine *s.* ve *zf.* **1.** Sınırsız, uçsuz bucaksız: *"Bir tarafı alabildiğine deniz, bir tarafı alabildiğine boş çöl."* -F. R. Atay. **2.** *mec.* Aşırı derecede, gereğinden çok. **3.** Olanca hızı ile.

alabora *is. (alabo'ra) İt. albura den.* **1.** Geminin devrilecek kadar yan yatması. **2.** Bir serenin yatay durumdan düşey duruma getirilmesi. **3.** Selâmlamak için filika küreklerinin yukarıya kaldırılması. **4.** Balığı toplamak için dalyan ağının yukarıya alınması. **alabora olmak** *den.* **1)** tekne, sandal vb. deniz araçları devrilip ters dönmek: *Sandal alabora oldu.* **2)** *mec.* işler alt üst olmak.

alabros *s. Fr. à la brosse* "fırça gibi" Fırça gibi dik kesilmiş (erkek saçı).

alaca *is.* **1.** Birkaç rengin karışımından oluşan renk. **2.** *s.* İki veya daha çok renkli. **3.** Birkaç renkli iplikten yapılmış dokuma: *"İki top alaca..."* -N. Nâzım. **4.** Ağaçta ilk olgunlaşan meyve: *Bu incirin alacasını ben yedim.* **5.** Keklik, bıldırcın gibi kuşları avlamak için kullanılan iki renkli bez. **6.** Meyvelere, daha çok üzüme düşen ben. **7.** *mec.* Kötü huy: *"Hayvanın alacası dışında, insanın alacası içinde."* -Atasözü. **alaca düşmek** (meyve) olgunlaşmaya başlamak.

→ ***alaca aş, alacabalıkçıl, alaca bulaca, alaca karanlık, alacakarga, alacamenekşe, alacasansar***

alaca aş *is. hlk.* Aşure.

alacabalıkçıl *is. zool.* Balıkçılgiller familyasından, uzunluğu 50 cm, kül rengi, akla kara karışık, sazlıklarda yaşayan bir kuş türü *(Ardeola ralloides).*

alaca bulaca *s.* Çok karışık renkli.

alacak, -ğı *is.* **1.** Bir hesap gereğince daha alınmamış olan para, mal veya başka şey, matlûp: *Bütun alacaklarımı topladım.* **2.** Para verilerek alınacak şey: *Çarşıdan alacaklarım için bir liste yaptım.* **alacak verecek** alış veriş ilişkisi. **alacağı olmak** 1) birinden alınacak parası olmak; 2) vakit darlığından bir öneriyi kibarca geri çevirmek: *Alacağım olsun, bir daha geldiğimde bir kahvenizi içerim.* **alacağı olsun!** "günün birinde ondan öcümü alırım" anlamında göz korkutma sözü. **alacağım olsun da ala kargada olsun** alacaklı olmak iyi bir şeydir. **alacağına şahin, vereceğine karga** (veya **kuzgun**) alırken kolaylık gösteren, verirken de güçlük çıkaran kimse. **alacağına tutmak** bir şeyi vereceğe veya borca karşılık saymak.

alaca karanlık, -ğı *is.* Güneş doğmadan önce veya battıktan hemen sonraki aydınlık, yarı karanlık.

alacakarga *is.* Saksağan.

alacaklı *s.* **1.** Birinden alacağı olan, **borçlu** karşıtı. **2.** *is.* Birinden alacağı olan kimse: *"Gelir desen dar gelir / Günaşırı alacaklılar gelir."* -O. V. Kanık. **alacaklı çıkmak** alacağı vereceğinden çok olmak. **alacaklı olmak** birinden alacağı bir şey bulunmak.

alacalama *is.* Alacalamak işi.

alacalamak *(-i)* Renk renk, benek benek boyamak.

alacalandırma *is.* Alacalandırmak işi.

alacalandırmak *(-i)* Alaca duruma getirmek: *"Çarşı meydanının büyük çınar ağaçları, yere düşen gölgelerini alacalandırarak fısıldıyorlardı."* -Ö. Seyfettin.

alacalanma *is.* Alacalanmak işi.

alacalanmak *(nsz)* **1.** Alaca bir duruma gelmek. **2.** *hlk.* Eriyen karlar arasından yer yer toprak görünmek: *Tarlalar alacalandı.* **3.** *mec.* Herhangi bir heyecan dolayısıyla benzi kızarıp bozarmak, renkten renge girmek.

alacalı *s.* Alaca, rengârenk: *Alacalı bir kumaş.*

→ ***alacalı bulacalı***

alacalı bulacalı *s.* Çok karışık ve çiğ renkli, alaca bulaca: *"Oğlanlar, alacalı bulacalı kareli gömlekler giymişlerdi."* -H. Taner.

alacalık, -ğı *is.* **1.** Alacalı olma durumu. **2.** *zool.* Renkli ve renksiz kılların bütün vücutta düzenli şekilde dağılmayarak büyük ve küçük parçalar hâlinde birleşmesiyle meydana gelen bir at donu.

alacamenekşe *is.* Hercaî menekşe.

alacasansar *is.* Benekli sansar türü.

alaçam *is. bot.* Rengi kızıla yakın bir çam türü *(Picea excelsa).*

alaçık, -ğı *is. hlk.* **1.** Üzeri dal ve hasırla örtülmüş kulübe, çardak. **2.** *hlk.* Keçeden yapılan çadır.

alafranga *s. (alafra'nga) İt. alla franca* "Frenk tarzında" **1.** Frenklerin töre, âdet ve hayatına uygun, Frenklerle ilgili, **alaturka** karşıtı: *Alafranga yemek.* **2.** *is.* ve *s.* Avrupa uygarlığını benimsemiş, Avrupa eğitimiyle yetişmiş (kimse). **3.** Alafranga saat.

→ ***alafranga müzik, alafranga saat, alafranga tuvalet***

alafrangacı *s.* Alafranga hayatı benimsemiş olan.

alafrangacılık, -ğı *is.* Alafrangacı olma durumu.

alafrangalaşma *is.* Alafranga usulleri benimseme, alafranga olma.

alafrangalaşmak *(nsz)* Alafranga olmak, alafranga davranmak: *"Batıda her gördüğümüzü iyidir, doğrudur, güzeldir sanarak alınmalıdır, aktarılmalıdır dedikçe de alafrangalaştık."* -N. Cumalı.

alafrangalaştırma *is.* Alafrangalaştırmak işi.

alafrangalaştırmak *(-i)* Alafrangalaşmasına sebep olmak.

alafrangalık, -ğı *is.* Alafranga olma durumu.

alafranga müzik, -ği *is.* Batı tarzında ve ölçülerinde yapılmış müzik.

alafranga saat, -ti *is.* Günü 24 saat

sayarak, günün başlayışını gece yarısı 01 olarak kabul eden saat sistemi.

alafranga tuvalet *is.* Batı tarzında kapaklı, üzerine oturulabilen klozetli tuvalet.

alâgarson *is. Fr. à la garçonne* **1.** Kısa kesilmiş saç. **2.** *s.* Oğlan saçı biçiminde kesilmiş (kadın saçı).

alageyik, -ği *is. zool.* Geyikgillerden, postu benekli, erkeklerinin boynuzları uca doğru kürek biçiminde genişleyen, Güney Avrupa ve Kuzey Afrika'da yaşayan bir cins geyik, sığın *(Dama dama).*

ala gün *is. hlk.* Yazın güneş bulut arkasında kaldığında oluşan gölgeli durum.

alâimisema *is. (alâ:i'misema:) O. T. 'alā'im-i semā, Ar. 'alā'im 'alâmet'* in çokluk biçimi + *semā* Gök kuşağı.

-alak / -elek Fiilden sıfat türeten ek: *yat-alak, as-alak, çök-elek* vb.

alâka *is. (alâ:ka) Ar. 'alāḳa* **1.** İlgi. **2.** Gönül bağı. **alâka çekmek (toplamak** veya **uyandırmak)** ilgi çekmek: *"Bu sahneyi mangalın başında Havva Hanım bize kaç defa tekrar etti, hatırlayamam. Ama her defasında bizde büyük bir alâka uyandırıyordu."* -H. E. Adıvar. **alâka duymak** ilgi duymak. **alâkayı** (veya **alâkasını) kesmek** ilgiyi, ilgisini kesmek, ilişkisi kalmamak, ayrılmak: *Fabrikayla alâkamı kestim.*

→ ***alâkabahş, alâkadar***

alâkabahş *s. (ala:kabahş) Ar. 'alāḳa + Far. bahş* "bahşeden, veren" *esk.* İlgilendirici, ilgi çeken, ilginç.

alâkadar *s. (ala:kadar) Ar. 'alāḳa Far. -dār* "tutan" İlgili, ilgili bulunulan. **alâkadar etmek** ilgilendirmek. **alâkadar olmak** ilgilenmek.

alâkalandırma *is.* Alâkalandırmak işi.

alâkalandırmak *(-i)* İlgilendirmek.

alâkalanma *is.* Alâkalanmak işi.

alâkalanmak *(-le)* **1.** İlgilenmek. **2.** Gönül bağlamak, yakınlık duymak. **3.** Bir şey çekici gelmek; zevk almak.

alâkalı *s.* İlgili.

alakarga *is. zool.* **1.** Kargagillerden, iri gövdeli, ötücü, tüyleri alacalı bir kuş türü, kestane kargası *(Garrulus glandarius).* **2.** *hlk.* Saksağan.

alâkart *is.* ve *s. Fr. à la carte* **1.** Yemek listesinden seçilen, fiyatları ayrı ayrı hesaplanan (yemek), **tabldot** karşıtı: *Alâkart yemek.* **2.** *zf.* Yemek listesinden yemek seçerek: *Alâkart yemek yedik.*

alâkasız *s.* İlgisiz, ilgisi olmayan.

alâkasızlık, -ğı *is.* İlgisizlik.

alâkok *s. Fr. à la coque* Rafadan: *"Sabahleyin kendisine bir alâkok ziyafeti çekecekti."* -H. R. Gürpınar.

alalama *is.* Alalamak işi, kamuflâj.

alalamak *(-i)* Beneklerle, çizgilerle veya renklerle bezeyerek bir şeyi bulunduğu çevreye uydurmak, maskelemek, kamufle etmek: *Uçaklara karşı fabrikayı alaladılar.*

alamana *is. (alama'na) den.* Balık avlamakta veya yük taşımakta kullanılan büyük kayık.

alamana ağı *is.* Kıyılardan uzak sularda avlanmak için iki alamana kayığı tarafından kullanılan, uzunluğu 200 ile 250, genişliği 7 ile 25 kulaç olan büyük ağ.

alâmet *is. (ala:met) Ar. 'alāmet* **1.** Belirti, işaret, iz, nişan: *"Komşunun kızında da, bir zamandır, sabırsızlık, taşkınlık alâmetleri çoğalmıştı."* -R. H. Karay. **2.** Büyüklük, irilik bakımından şaşılacak durumda olan şey.

→ ***alâmetifarika, alâmetifarikalı***

alâmetifarika *is. (alâ:me'tifa:rika) O. T. < Ar. 'alāmet-i fārika; fārika* ayırıcı, ayırt eden **1.** Bazı ticaret eşyası üzerine konulan, o eşyayı üreten veya satanı tanıtan resim, harf gibi özel işaret, marka. **2.** *mec.* Ayırıcı nitelik, ayırıcı özellik: *"Gümülcine onun soyadı değil, sadece askerlikteki alâmetifarikası."* -H. Taner.

alâmetifarikalı *s.* Alâmetifarikası olan: *"Pek tipik ve âdeta alâmetifarikalı bir kadını bulmak zor değildir."* -R. H. Karay.

alâminüt *s. Fr. à la minute* Çarçabuk, anında, hemen, şipşak: *Alâminüt fotoğraf.*

→ ***alâminüt yemek***

alâminüt yemek, -ği *is.* Kolayca hazırlanıp tüketilebilen yemek.

alan *is.* **1.** Düz, açık ve geniş yer, meydan, saha. **2.** Orman içinde düz ve ağaçsız yer, düzlük, kayran. **3.** *mec.* Bir konu veya çalışma çevresi: *"Sanat kapalı bir alan değildir; sanat eseri herkes için, bütün toplum için yaratılır."* -N. Ataç. **4.** Yüz ölçümü. **5.** *fiz.* İçinde birtakım kuvvet çizgilerinin yayılmış bulunduğu var sayılan uzay parçası: *Yer çekimi alanı. Mıknatıs alanı. Elektrik alanı.* **6.** Eski Roma'da açık hava gösterisi yapılan geniş yer. **7.** *sin.* Bir alıcı merceğinin net bir görüntü sağlayabildiği derinlik ve genişliğin bütünü. **8.** *sp.* Yarışmaların, karşılaşmaların ve oyunların yapıldığı yer, saha.

→ ***alan hızı, alan korkusu, alan talan, alan topu***

alan hızı *is.* Hareket eden bir cismi, duran bir noktaya birleştiren doğru parçasının birim zamanda taradığı alan.

alan korkusu *is. tıp* Bazı kişilerin alan, park, sokak gibi yerlerde duydukları ürkeklik hastalığı, agorafobi.

alan talan *zf.* Karmakarışık, allak bullak, darmadağınık: *Odadaki eşya hep alan talan olmuş. "Oraya bir kucak çamaşırla orta yaşlı, saçları alan talan bir Musevî kadını çıktı."* -H. R. Gürpınar. **alan talan etmek** allak bullak etmek, dağıtmak, alt üst etmek, yağma etmek: *Çapulcular bütün köyleri alan talan etmişler.* **alan talan olmak** her biri bir yana dağılmak.

alan topu *is. sp.* Tenis.

alarga *ünl. (ala'rga) İt. allarga den.* **1.** Açıktan geç, yaklaşma. **2.** *is.* Açık deniz, engin. **3.** *argo* Uzaktan, açıktan: *"Arkadaşlarımdan mümkün olduğu kadar alarga yürüyor, kendimi pencerelerin, kapıların ışık sahası dışına çıkarmaya uğraşıyordum."* -R. N. Güntekin. **alarga durmak** *argo* uzak durmak, karışmak istememek, ilgisiz davranmak. **alarga etmek 1)** açık denize çıkmak, engine açılmak; **2)** *argo* geri çekilmek, uzaklaşmak. **alargada durmak** *tkz.* uzakta durmak. **alargadan seyretmek** Uzaktan bakmak.

alârm *is. Fr. alarme < İt. all'arme* Bir tehlike olduğunda bunu herkesin haber alması için verilen işaret. **alârma geçmek** beliren tehlikeye karşı direnebilecek, dayanabilecek duruma gelmek.

ala sulu *s. hlk.* **1.** Yeni olgunlaşmaya başlamış (meyve). **2.** *hlk.* İyi pişmemiş, suluca (yemek).

alaşım *is. kim.* İki veya daha çok metalden, bazı durumlarda metallerle, C, P, Te gibi elementlerden oluşan metal görünümünde katı veya sıvı karışım.

alaşımlama *is.* Alaşımlamak işi.

alaşımlamak *(-i)* Çözen metale, alaşım elementlerini eriterek katmak.

ala tav *s. hlk.* Az tavlı, yarı yaş yarı kuru olan (toprak).

ala tavlı *s.* **1.** Bitkinin çimlenmesi için yeterli tavı bulmamış (toprak). **2.** İyice pişmemiş (yemek).

alaten *s. hlk.* Cüzamlı, abraş.

alaturka *s. (alatu'rka) İt. alla turca* **1.** Eski Türk gelenek, görenek, töre ve hayatına uygun, **alafranga** karşıtı: *Alaturka yemek.* **2.** *is.* Bu töre ve hayatı benimsemiş (kimse): *"Gel gelelim, radyoda alaturkayı yasak ediyorlar."* -R. N. Güntekin. **3.** *is.* Alaturka saat: *"Biz, alaturka 10 sularında mektepten çıkardık."* -F. R. Atay. **4.** *mec.* Düzensiz, yöntemsiz: *Alaturka çalışma.*

→ ***alaturka müzik, alaturka saat, alaturka tuvalet***

alaturkacı *is. müz.* **1.** Alaturka bilen, alaturka eser veren kimse. **2.** *s.* Türk müziğinden yana olan. **3.** *s.* Bu tür müziği seslendiren veya çalan, söyleyen.

alaturkacılık, -ğı *is.* Alaturkacı olma durumu: *"Ara sıra kemanla bir iki taksim ettiriyor ve beni alaturkacılığa teşvik ediyorlar."* -O. C. Kaygılı.

alaturkalaşma *is.* Alaturkalaşmak durumu.

alaturkalaşmak *(nsz)* Alaturka olmak.

alaturkalaştırma *is.* Alaturkalaştırmak işi.

alaturkalaştırmak *(-i)* Alaturkalaşmasını sağlamak.

alaturkalık, -ğı *is.* Alaturka olma durumu.

alaturka müzik, -ği *is.* Türk müziği.

alaturka saat, -ti *is.* Güneşin batışında 12'yi gösterecek biçimde ayarlanmış saat, ezanî saat.

alaturka tuvalet *is.* Tuvalet ihtiyacını gidermek amacıyla çömelme usulüne göre yapılan tuvalet.

alavandalı *bk.* andavallı.

alavere *is. (alave're)* **1.** Bir şeyin elden ele geçmesi. **2.** Bir şeyi elden ele vererek aktarma: *Karpuzları alavere ile mavnadan sergiye taşıdılar.* **3.** *den.* Vapurlarda bu biçimde taşıma işi için bordalarda kurulan basamaklı iskele. **4.** Kargaşalık. **alavere dalavere yapmak** (veya **çevirmek**) hileli, düzenli bir iş yapmak, yalanla dolanla iş görmek.

→ ***alavere tulumbası***

alavereci *is.* Piyasada fiyatı düşünce yükselir umuduyla mal alan ve fiyat yükselince malı satan toptancı, vurguncu, spekülâtör.

alavere tulumbası *is.* Emme basma tulumbası.

alay (I) *is. Far. ālāy* **1.** Herhangi bir törende veya gösteride yer alan topluluk: *Bayram alayı. Gelin alayı. Düğün alayı. Fener alayı.* **2.** Çok kalabalık. **3.** Bütünü, hepsi: *Alayımızı sorguya çektiler.* **4.** *ask.* Genel olarak üç tabur (süvarilerde dört veya beş bölük) ve bunlara bağlı birliklerden oluşan asker topluluğu: *Topçu alayı.* **5.** *s.* Çok miktarda, fazla sayıda: *"Memuriyetlerinden döndükçe yiyeceğe ve içeceğe ait bir alay hediyeler getirirdi."* -A. Ş. Hisar. **alay malay** hep birden, birlikte. **alaya çıkmak** *ask.* askerî bir okulda başarı gösteremeyerek kıtaya gönderilmek.

→ ***alay alay, alay beyi, alaybozan***

alay (II) *is. Yun. alagion* Ses tonu, söz, davranış gibi yollarla biriyle, bir şeyle eğlenme; onu küçümseme. **alay etmek** bir kimsenin, bir şeyin, bir durumun, gülünç, kusurlu, eksik vb. yönlerini küçümseyerek eğlence konusu yapmak: *"Mahmure Abla, Süleyman Ağanın üç karılı olduğunu nasılsa öğrenmiş, onunla alay eder dururdu."* -H. E. Adıvar. **alay geçmek** *argo* alay etmek. **(bir şey, insana) alay gibi gelmek** inanılacak gibi olmamak **alaya almak** alay etmek, eğlenmek: *"Para kazanamadığın için para kazananları hor görüp alaya alarak kendini avutuyor olmalısın."* -H. Taner. **alaya bozmak** alay niteliği vermek. **(bir işin) alayında olmak** işi önem vermeyerek yapmak, işi şaka konusu yapmak.

→ ***alay alay, alay beyi***

alay alay *s.* ve *zf.* Kalabalık olarak, pek çok: *"Her biri bir havadan çalan alay alay insanların etrafımda kaynaşması, beni adamakıllı sersemletti."* -R. N. Güntekin.

alay beyi *is. ask. esk.* Albay rütbesinde jandarma alay komutanı.

alaybozan *is. esk.* Bir çeşit fitilli tüfek.

alaycı *s.* **1.** Alay etme huyu olan, müstehzi. **2.** Alay eden, küçümseyen, küçümseyerek eğlenen: *"Sonra lâubali ve alaycı bir tavırla cevap verdi."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

alaycılık, -ğı *is.* Alay etmeyi huy edinmiş olma durumu.

alâyiş *is. (a:lâ:yiş) Far. ālāyiş* Gösteriş, göz kamaştırma: *Onun yaptığı hep alâyişten ibarettir.*

alâyişli *s.* Gösterişli.

alaylı (I) *is. esk.* **1.** Erlikten yetişmiş subay. **2.** *s. mec.* Gerekli okul eğitimini görmeden kendini yetiştirmiş olan (kimse), **mektepli** karşıtı. **3.** Gösterişli, görkemli, debdebeli.

alaylı (II) *s.* Alay edici, küçümseyici, müstehzi.

alaysı *s.* Alaya benzer, ciddî olmayan.

Ala Yuntlu *öz. is. tar.* Oğuz Türklerinin 24 boyundan biri.

alaz *is. hlk.* Alev, yalaz.

→ ***alaz alaz***

alaza *is. hlk.* Dökülen tohumlarla ertesi yıl kendiliğinden çıkan tahıl, soğan vb.

alaz alaz *zf.* Alev alev: *Çocuğun yüzü alaz alaz yanıyor.*

alazlama *is. hlk.* **1.** Alazlamak işi. **2.** *hlk.* Vücutta kızıllık veya kızıl lekeler belirmesi durumu.

alazlamak *(-i)* **1.** Bir şeyin yüzünü alevden geçirmek, aleve tutmak. **2.** Sızlatmak, yakmak, acı vermek: *"İspirto tatlı bir hararetle midesini alazladı."* -R. H. Karay.

alazlanma *is.* Alazlanmak işi.

alazlanmak *(nsz)* **1.** Alazlamak işine konu olmak. **2.** İnsan derisi için, üstünde kızıllık veya kızıl lekeler belirmek.

albasma *is.* Albastı.

albastı *is. tıp* Doğum sırasında temizliğe dikkat edilmemesi yüzünden loğusanın tutulduğu ateşli hastalık, loğusa humması, albasma: *"Ferit kederinden bir loğusanın albastı olamayacağını söyleyemedi."* -P. Safa.

albatr *is. Fr. albâtre* Kaymak taşı, su mermeri.

albatros *is. Fr. albatros* Fırtına kuşugillerden, 1 m uzunluğunda, Atlantik Okyanusu'nda yaşayan iri bir kuş türü *(Diomedea exulans).*

albay *is. ask.* Rütbesi yarbay ile tuğgeneral arasında bulunan ve asıl görevi alay komutanlığı olan üstsubay, miralay.

albaylık, -ğı *is. ask.* Albay rütbesi veya albayın görevi: *Albaylığa yükselmek.*

albeni *is.* Alım, çekicilik, cazibe. **albeni vermek** çekiciliğini artırmak, ilgi toplamak, hoş ve güzel göstermek: *"Son yirmi yılın matematikçileri bilimlerine albeni verebilmek için yeni bir matematik buldular."* -H. Taner. **albenisi olmak** çekiciliği bulunmak.

albenili *s.* Alımlı, çekici, cazibeli.

albinos *s. Fr. albinos* Akşın.

albüm *is. Fr. album* **1.** Resim, fotoğraf, pul gibi şeyleri dizip saklamaya yarayan bir tür defter. **2.** Herhangi bir konu ile ilgili kısa açıklamalar verilerek resimler basılmış olan kitap: *Kelebek albümü. Bitki albümü. Ankara albümü.* **3.** *müz.* Bir sanatçının eserlerinin bir bölümünün yer aldığı kaset, uzunçalar, tekerçalar.

albümin *is. Fr. albumine* Bitkilerin, hayvanların doku ve sıvılarında bulunan, birleşimi karbon, oksijen, azot, hidrojen ve kükürt olan, suda eriyen, beyaza yakın renkte, yapışkan madde.

→ ***albümin işeme***

albümin işeme *is. tıp* Birçok hastalıklarda, özellikle böbrek hastalıklarında idrarda albümin bulunması durumu, ak tutma.

albüminli *s.* İçinde albümin bulunan.

alçacık *s. (a'lçacık)* Çok alçak: *Alçacık duvar.* **alçacık dağları ben yarattım demek** çok kurumlu olmak, kendini çok beğenmek.

alçak, -ğı *s.* **1.** Yerden uzaklığı az olan, **yüksek** karşıtı: *Alçak iskemle. Alçak tavanlı bir oda.* **2.** Aşağı, yüksek olmayan (yer): *"Alçak yerde yatma sel alır, yüksek yerde yatma yel alır."* -Atasözü. **3.** (boy için) Kısa: *Alçak boylu bir adam.* **4.** *mec.* Bile bile en kötü, en ahlâksızca davranışlarda bulunan, aşağılık, soysuz, namert, rezil hain: *Yurt hizmetinden kaçanlar alçaktır.*

→ ***alçak basınç, alçak gerilim, alçak gönüllü, alçak gönüllülük, alçak kabartma, alçak kavuşum, alçak ses***

alçak basınç, -cı *is. meteor.* Barometrede 760 mm altında bulunan, kötü havaya işaret olan hava durumu.

alçakça *s.* **1.** Oldukça alçak. **2.** *zf.* Alçak, aşağılık kimselere yaraşırcasına.

alçak gerilim *is.* ve *s.* **1.** Düşük voltajlı elektrik hattı. **2.** *is. tek.* Değeri ve gücü az olan elektrik potansiyeli.

alçak gönüllü *s.* ve *is.,* (makam, para vb. durumlarda) Aşağı olanları kendisiyle eşit tutan veya kendi değerini olduğundan aşağı gösteren (kimse), mütevazı: *"Güzel çehreli müsteşar bey, nazır beyin kapıcısından daha alçak gönüllü idi."* -Ö. Seyfettin.

alçak gönüllülük, -ğü *is.* Alçak gönüllü olma durumu.

alçak kabartma *is.* Heykel sanatında, yüzeyden çıkıntısı az olan kabartma.

alçak kavuşum *is. astr.* Kavuşumda gezegenin güneşle yer arasında bulunması.

alçaklaşma *is.* Bayağılaşmak durumu.

alçaklaşmak *(nsz)* Bayağılaşmak.

alçaklaştırma *is.* Alçaklaştırmak durumu.

alçaklaştırmak *(-i)* Alçaklaşmasına sebep olmak.

alçaklık, -ğı *is.* **1.** Alçak olma durumu. **2.** Alçakça davranış, şenaat.

alçak ses *is.* **1.** Hafif ses. **2.** *müz.* Kalın ses.

alçak yaylak, -ğı *is.* Devamlı oturma bölgesinde, normal tahıl ziraatı yapılan alanların bitişiğinde genellikle deniz seviyesinden 900-1200 metre yükseklikteki yaylak.

alçalış *is.* Aşağılaşma, bayağılaşma, mezellet.

alçalma *is.* **1.** Alçalmak işi, inme. **2.** *coğr.* Toprağın çöküp oturması. **3.** *coğr.* Kabarma alçalma olayında suların indiği dönem, cezir. **4.** Düşkünlük, zül.

alçalmak *(nsz)* **1.** Alçak duruma gelmek, yüksekten aşağı doğru inmek. **2.** *mec.* (insan için) Değeri azalmak.

alçaltı *is.* Küçük düşürme, hor görme, zillet.

alçaltıcı *s.* Küçük düşürücü.

alçaltış *is.* Alçaltmak işi veya biçimi.

alçaltma *is.* Alçaltmak işi.

alçaltmak *(-i)* **1.** Alçak duruma getirmek: *"Yastığımızı alçaltsak da, yükseltsek de boynumuz ağrır."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** *mec.* Değerini azaltmak: *Sözleriyle kendini alçalttı.*

alçarak *s.* Az alçak: *"Alçarak sandalyede, bacak bacak üstüne atar, kolaylıkla, çabucak yazardı."* -M. Ş. Esendal.

alçı *is.* Alçı taşının pişirilip toz durumuna getirilmesinden elde edilen madde. **alçıya almak** (veya **koymak**) kırılan bir kemiği gereği gibi kaynaması için alçıya batırılmış sargı ile sarmak.

→ ***alçı kalıp, alçı taşı***

alçıcı *is.* **1.** Alçı taşını çıkaran kimse. **2.** Tavan ve duvarların alçı ile kaplanmasında çalışan işçi.

alçı kalıp, -bı *s.* Bir şeyin üzerine alçı dökülerek alınan kalıp.

alçılama *is.* Alçılamak işi.

alçılamak *(-i)* **1.** Alçı ile sıvamak: *Duvarın deliklerini alçıladım.* **2.** Alçı karıştırmak.

alçılanma *is.* Alçılanmak işi.

alçılanmak *(nsz)* Alçılamak işine konu olmak.

alçılatma *is.* Alçılatmak işi.

alçılatmak *(-i)* Alçı ile kapattırmak, sıvatmak.

alçılı *s.* **1.** İçinde alçı bulunan: *Alçılı sular.* **2.** Alçı ile sarılmış olan: *Alçılı bacak. Alçılı kol.*

alçıpan *is.* Tavan süslemelerinde kullanılan ve çeşitli desenleri olan alçıdan yapılmış kalıp.

alçı taşı *is. jeol.* Toprak içinde katman olarak bulunan ve pişirilip toz durumuna getirilerek alçı yapmaya yarayan hidratlı kalsiyum sülfat, jips.

aldanç, -cı *is.* ve *s.* Çabuk ve kolay aldatılan kimse.

aldangıç, -cı *is. hlk.* Üzeri ot veya kumla örtülmüş çukur, tuzak.

aldanış *is.* Aldanmak işi veya biçimi, kanma.

aldanma *is.* Aldanmak işi.

aldanmak *(nsz, -e)* **1.** Görünüşe kapılarak yanlış bir yargıya varmak, yanılmak: *"Hâline, tavrına bakan sana aldanır."* -Ö. Seyfettin. **2.** Bir hileye, bir yalana kanmak. **3.** Düş kırıklığına uğramak: *"Sen benim dediklerime kulak ver, aldanmazsın!"* -M. Ş. Esendal. **4.** Avunmak, oyalanmak. **5.** (bitkiler için) Havanın birden ısınmasıyla zamansız açan çiçek, soğuk sebebiyle donmak.

aldatıcı *s.* Aldatma niteliği olan, yanıltıcı, kandırıcı: *"İnsanlar da bu aldatıcı bahara şımarıp açılır, saçılır..."* -H. Taner.

aldatılma *is.* Aldatılmak işi.

aldatılmak *(nsz)* Aldatmak işine konu olmak: *"Aldatılmak bir kadın için ne müthiş şey, takdir edersiniz."* -P. Safa.

aldatış *is.* Aldatma işi veya biçimi: *"Falsolu vuruş kalleşçe bir aldatıştır."* -H. Taner.

aldatma *is.* Aldatmak işi.

aldatmaca *is.* Aldatmaya dayanan davranış, aldatıcı oyun: *Aldatmaca politikası. "Bu gerçekle karşılamış olmak, ona sizin aldatmacalarınızdan çok daha büyük bir etki yapacaktır."* -H. Taner.

aldatmak *(-i)* **1.** Beklenmedik bir davranışla yanıltmak: *"Genç kızı aldatmak için dil dökmeye başlamıştır."* -P. Safa. **2.** Karşısındakinin dikkatsizliğinden, ilgisizliğinden, gereği gibi uyanık olmayışından yararlanarak onun zararına kazanç sağlamak: *Lâdeste onu aldattım. "Üç defadır bu yezit beni aldatıyor."* -B. Felek. **3.** Birine verilen sözü tutmamak, yalan söylemek: *Arkadaş bizi aldattı, toplantıya gelmedi.* **4.** Bir şeyin görünürdeki durumu, o şeyin niteliği bakımından yanlış bir kanı vermek: *"Dekor, tarihî esvap gözleri aldatıyor."* -Y. K. Beyatlı. **5.** Ayartmak, kötü yola sürüklemek, baştan çıkarmak, iğfal etmek. **6.** (karı veya koca) Eşine sadakatsizlik etmek, ihanet etmek. **7.** Oyalamak, avutmak.

aldehit, -di *is. Fr. aldéhyde kim.* Alkolleri oksitlendirme veya asitleri indirgeme yolu ile elde edilen uçucu bir sıvı.

aldırış *is.* Aldırmak işi veya biçimi. **aldırış etmemek** önem vermemek, aldırmamak, ilgi göstermemek, ilgilenmemek, ilgisiz kalmak, umursamamak: *"Kendi alanına dokunmayan bir şeye aldırış etmez."* -H. E. Adıvar.

aldırışsız *s.* Aldırmaz, umursamayan.

aldırma *is.* Aldırmak işi.

aldırmak *(-i, -e)* **1.** Almak işini yaptırmak: *"Söyledim, söyledim, bir urgan aldıramadım."* -N. Cumalı. **2.** Getirtmek: *"Ne yaptı yaptı, nişanlısını oraya aldırdı."* -C. Uçuk. **3.** Vücuttan herhangi bir parçayı veya organı sağlık sebebiyle operasyonla çıkartmak: *Bademcik aldırmak. Çocuk aldırmak.* **4.** *(-e)* Önem vermek, değer vermek (bu fiil, bu anlamı ile ancak olumsuz, soru veya şart biçimlerinde kullanılır): *"Felsefenin teorik olan kısmına pek aldırmaz."* -N. Araz. **5.** Elindekini başkasına kaptırmak: *"Elimden aldırdım gül yüzlü yârî / Ben bir daha buldum ellere nispet."* -Emrah. **6.** Sığdırmak: *Bunca eşyayı bu küçücük eve nasıl aldırdınız.*

aldırmaz *s.* Bir şeye önem vermeyen; umursamayan, kayıtsız, lâkayt: *"Bendeki değişikliğe aldırmaz görünmek için türkü söylüyor."* -R. H. Karay.

aldırmazlık, -ğı *is.* Aldırmaz olma durumu, tasasızlık, kayıtsızlık, lâkaydî.

aldırtma *is.* Aldırtmak işi.

aldırtmak *(-i, -e)* Aldırmak işini başkasına yaptırmak.

alegori *is. Fr. allégorie ed.* Bir görüntü, bir yaşantı veya bir davranışın daha iyi kavranmasını sağlamak için göz önünde canlandırıp dile getirme.

alegorik *s. Fr. allégorique ed.* Alegori ile ilgili: *"O gün Atatürk'te adaleti temsil eden alegorik heykellerin sert ve gamlı durgunluğundan bir şey vardı."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

aleksi *is. Fr. alexie tıp* Okuma yitimi.

alelâcayip *s. (ale'lâca:yip) Ar. 'ale'l-'aca'ib* Acayip üstü çok acayip, tuhaf, garip, bambaşka: *"O zaman köprü böyle değildi, alelâcayip bir iskeleydi."* -A. Rasim.

alelâcele *zf. (ale'lâcele) Ar. 'ale'l-'acele* "acele ile" Çok acele ederek, çarçabuk, ivedilikle.

alelâde *s. (ale'la:de) Ar. 'ale'l-'âde* âdet olduğu üzere **1.** Her zaman görülen, olağan: *"Bu namaz, alelâde bir ibadet değildi."* -R. E. Ünaydın. **2.** Bayağı, sıradan: *"Aslında yılbaşı da, her gün gibi alelâde bir gündür."* -H. Taner.

alelâdelik, -ği *is.* Alelâde olma durumu.

alelhesap, -bı *zf. (ale'lhesap) Ar. 'ale'l-ḥisāb* hesaba sayarak, hesap üzere *esk.* Hesaba sayarak.

alelhusus (I) *zf. (ale'lhusus) Ar. 'ale'l-ḫuṣūṣ* Hele, özellikle, en çok: *"Alelhusus öyle ufak tefek âdetleri, sayılı, hesaplı şeyleri hiç sevmez."* -E. E. Talu.

alelıtlak *zf. (ale'lıtla:k) Ar. 'ale'l-iṭlāḳ* koyuvererek, bırakarak *esk.* Genel olarak.

alelumum *zf. (ale'lumum) Ar. 'ale'l-'umūm* umumiyet üzere *esk.* Genel olarak, genellikle.

alelusul *zf. (ale'lusu:l) Ar. 'ale'l-uṣūl esk.* (yöntem gereği, yöntem üzere) Yol yordam gereğince, kurala uygun bir biçimde: *"Şimdi bunları bırak da bir defa alelusul kardeşine söyle."* -H. F. Ozansoy.

alem *is. Ar. 'alem* **1.** Bayrak. **2.** Mina-

re, kubbe, sancak direği gibi yüksek şeylerin tepesinde bulunan, madenden yapılmış ay yıldız veya lâle biçiminde süs. **alem olmak** sembol olmak: *"Kara elmas sözü de taş kömürüne alem olmuştur."* -B. Felek.

→ ***alemdar***

âlem *is. (a:lem) Ar. ʿālem* **1.** Yeryüzü ve gökyüzündeki nesnelerin oluşturduğu bütün, evren. **2.** Dünya, cihan: *"İnsan âlemde, hayal ettiği müddetçe yaşar."* -Y. K. Beyatlı. **3.** Aynı konu ile ilgili kimseler veya bu kimselerin uğraşlarının bütünü: *"Geçen kışın tiyatro, cambazhane âlemlerini uzun uzun tasvir ediyordu."* -O. C. Kaygılı. **4.** Hayvan veya bitkilerin bütünü: *Hayvanlar âlemi.* **5.** Durum ve şartlar: *Evlilik âlemi.* **6.** Herkes, başkaları: *"Âlemin güpgüzel kızını hiç bırakırlar mı sana?"* -H. Taner. **7.** Ortam, çevre: *"Fakat onun Türk ve Müslüman dostları hep alafranga ve zengin bir âlemde yaşarlardı."* -H. E. Adıvar. **8.** *mec.* Eğlence: *"O gün evde iki gün önceki araba âlemlerini düşünüyordu."* -O. C. Kaygılı. **9.** Kendine özgü birçok niteliği bulunan şey veya farklı davranış içinde bulunan kimse: *"Hiç şüphe yok ki, bu kız yepyeni bir âlem..."* -H. E. Adıvar. **10.** Duygu, düşünce, düş gücü: *"Yine hulyalar âleminde bir sefere çıkıyorduk."* -A. Ş. Hisar. **âlem yapmak** sazlı sözlü eğlenmek. **âleme dalmak 1)** çevre ile ilgisini kesip iç dünyasına kapanmak: *"Hayalperest kendi âlemine dalmışken uyanmasına imkân yoktur."* -S. F. Abasıyanık. **2)** eğlenceye, zevkusefaya kapılmak. **(... etmenin) âlemi var mı?** yakışık alır mı, uygun olur mu? **âlemin ağzı torba değil ki büzesin** *bk.* elin ağzı torba değil ki büzesin.

→ ***âlemşümul***

alemci *is.* Camilerin kubbelerine, minarelerine alem yapan veya takan kimse.

alemdar *is. Ar. ʿalem* bayrak + *Far. -dār* tutan **1.** Bayrağı veya sancağı taşıyan, bayraktar, sancaktar. **2.** *mec.* Önder.

âlemşümul, -lü *s. (â:lemşumu:l) Ar. ʿālem* dünya + *Ar. şumūl* içine alma, kapsama Dünya ölçüsünde, evrensel, üniversel.

alenen *zf. (a'lenen) Ar. ʿalenen* Açıktan açığa, herkesin gözü önünde, herkesin içinde, gizlemeden, açıkça: *"Ramazan günü alenen meyveli gazoz içmeye arlanmıyor musun?"* -H. Taner.

alengirli *s. argo* Gösterişli, yakışıklı: *"Sonra da sofraya alengirli bir semizotu yemeği getirir."* -S. Birsel.

alenî *s. (aleni:) Ar. ʿalenī* Açık, ortada, meydanda, herkesin içinde yapılan: *"Siz bugüne kadar zevcenizin vicdansızca ve alenî hıyanetine, edepsizliğine tahammül ettiniz."* -H. R. Gürpınar.

alenîleşme *is.* Alenîleşmek işi veya durumu.

alenîleşmek *(nsz)* Herkesçe bilinir duruma gelmek.

aleniyet *is. Ar. ʿaleniyyet* Açık olma durumu, açıklık.

alerji *is. Fr. allergie* **1.** Bazı canlıların birtakım yiyeceklere, ilâçlara, toz, koku gibi nesnelere karşı hastalık derecesinde gösterdikleri aşırı tepki: *Bazı bünyelerin kafeine karşı alerjisi vardır.* **2.** *mec.* Bir kimseye veya bir şeye karşı olumsuz yönde duyulan aşırı duyarlık: *"Büyük kalabalığın matematiğe karşı bir alerjisi vardı."* -H. Taner.

alerjik *s. Fr. allergique* **1.** Alerji ile ilgili olan. **2.** *mec.* Herhangi bir maddeye veya kimseye karşı olumsuz duyguları olan, alerjisi bulunan.

alessabah *zf. (ale'ssabah) Ar. ʿale' ṣ-ṣabāḥ* "sabah ile, sabahleyin" *esk.* Sabah erkenden.

alesta *s. İt. allesta* Harekete hazır, tetikte: *"Meğerse sokak kapısının önünde her şey hazır, her şey alesta imiş."* -H. R. Gürpınar. **alesta beklemek** hazır durumda beklemek: *"Artık koridorda ufak bir gürültü olsa, Leman Hoca'nın ikazı ile, evvelden işaretlediğimiz La pipe Turque sayfasını açıp alesta bekliyorduk."* -H. Taner. **alesta durmak** tetikte beklemek. **alesta tutmak** hemen kullanılabilecek durumda bulundurmak.

alet *is. (a:let) Ar. ālet* **1.** Bir el işini veya mekanik bir işi gerçekleştirmek için özel olarak yapılmış nesne: *"Alet işler, el övünür."* -Atasözü. **2.** Bir sanatı yapmaya, uygulamaya yarayan özel araç, aygıt: *"Fotoğraf aletinin keşfiyle portre ressamının vazifesine nihayet bulmuş nazarıyla bakanlar."* -A. Haşim. *"Hafif sesli bütün aletleri susturup davulu sabaha kadar vurdurmak istiyorum."* -F. R. Atay. **3.** Bir makineyi oluşturan ve işlemesine yardım eden parçalardan her biri. **4.** *mec.* Hoş görülmeyen bir işe yardımcı veya aracı olmayı kabul eden kimse, maşa: *"Birtakım teşebbüslerini gerçekleştirmesi yolunda onu bir alet gibi kullanıyor."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **alet etmek** bir işte birini uygun olmayan bir biçimde kullanmak: *"Sen kalktın, onu şakaya, lâtifeye, alaya alet etmek istedin."* -Ö. Seyfettin. **alet olmak** bilerek bir çıkar karşılığı veya bilmeyerek kötü bir işte aracılık etmek, vasıta olmak: *"Mustafa Kemal'de tek olmayan şey, "alet olmak" zaafı idi."* -F. R. Atay.

→ ***alet edavat***

alet edevat *ç. is. (a:let edavat) Ar. ālet, Ar. edevāt, edāt'* ın çokluk biçimi Bu el işini veya mekanik bir işi gerçekleştirmek için kullanılan araçlar.

aletli *s.* Aleti olan veya aletle yapılan.

→ ***aletli jimnastik***

aletli jimnastik, -ği *is. sp.* Birtakım aletler kullanılarak yapılan jimnastik.

alev *is.* **1.** Yanan maddelerin veya gazların türlü biçimlerde uzanan ışıklı dili, yalım, yalaz, alaz. **2.** Ateş, sıcaklık, kıvılcım: *"İşte şimdi damarlarımda bu iksirin alevleri dolaşıyor."* -H. R. Gürpınar. **3.** Aşk ateşi. **4.** Mızrak uçlarına takılan küçük bayrak, flâma. **alev almak 1)** tutuşmak, yanmaya başlamak: *"Sobada çıralar hemen alev almış, odunları da tutuşturmuştu."* -T. Buğra. **2)** *mec.* coşmak, heyecanlanmak, heyecana gelmek, telâşlanmak, öfkelenmek. **alev bacayı (veya saçağı) sarmak** ateş bacayı sarmak. **alev gibi parlamak** canlı, ışıl ışıl olmak: *"Gözleri siyah bir alev gibi parlıyordu."* -Ö. Seyfettin. **alev saçağı sarmak** bir olay, önüne geçilemez, tehlikeli bir duruma gelmek, ateş bacayı sarmak.

→ ***alev alev, alev kırmızısı, alev lâmbası, alev makinesi***

alev alev *zf.* **1.** Alevli olarak: *"Alev alev gözlerimden / Ellerime kar yağıyor."* -F. Halıcı. **2.** Vücut ısısı herhangi bir sebeple artmış ve bu sebeple kızarmış olarak: *"Yüzü alev alev yandığı hâlde çeneleri atarcasına üşüyordu."* -S. F. Abasıyanık.

Alevî *öz. is.* ve *s. (alevi:) Ar. ʿalevī* Alevîliğe bağlı (kimse).

Alevîlik, -ği *öz. is. (alevi:lik)* Halife Ali yanlısı olma durumu.

alev kırmızısı *is.* Alev rengi.

alev lâmbası *is.* Gaz veya benzinle çalışan, ucundan bir alev püskürterek yanan ve kurşun boru işlerinde kullanılan bir araç.

alevlendirme *is.* Alevlendirmek işi.

alevlendirmek *(-i)* **1.** Alevlenmesini sağlamak, tutuşturmak: *Ateşi alevlendirmek.* **2.** *mec.* Etkisini, şiddetini artırmak, çoğaltmak: *"Davayı alevlendirerek zavallı beyimi üzmek istemem."* -H. R. Gürpınar.

alevlenme *is.* Alevlenmek işi: *"Her şeyden alevlenme onda, mütemadiyen küfretme onda..."* -S. M. Alus.

alevlenmek *(nsz)* **1.** Alev çıkarmaya başlamak. **2.** *mec.* Zorlu, öfkeli veya heyecanlı bir durum almak: *"Bu ağza alınmaz söz üzerine karşıdakiler birden alevlendiler."* -O. C. Kaygılı. **3.** *mec.* Parlamak.

alevli *s.* **1.** Alevi olan, alevlenmiş. **2.** *mec.* Şiddetli, hararetli.

alev makinesi *is.* Düşman üzerine alevli sıvılar püskürten taşınabilir alet.

aleyh *is. Ar. ʿaleyh* Karşı, karşıt, zıt: *"Aleyhinde bir tertip kuranların gadrine uğradım."* -R. H. Karay. **aleyhe dönmek** karşı durum almak, karşı duruma geçmek. **aleyhinde (veya aleyhine) söylemek (veya bulunmak)** çekiştirmek, yermek: *"Avrupalılar ordumuz aleyhine ne akıllarına gelirse söylerler."* -H. Taner. **(birisinin) aleyhinde olmak** birine karşı olumsuz

duygu ve davranış içinde bulunmak. **(bir kimseye) aleyhine dönmek** destek vermekten vazgeçip karşı duruma geçmek: *"Şimdi iş tamamıyla aleyhimize döndü."* - A. Rasim. **(birinin) aleyhine olmak** bir iş, birinin zararına olmak, onun için iyi olmamak. **aleyhte olmak** karşı durum almak.

→ ***aleyhtar***

aleyhtar *s. (aleyhta:r) Ar. 'aleyh + Far. -dār* "tutan" Karşı olan, karşıtçı.

aleyhtarlık, -ğı *is.* Bir işe, harekete veya düşünceye karşı olma, karşıtçılık.

aleykümselâm *ünl. (ale'ykümselâ:m) Ar. aleykum* üzerinize + *selām* esenlik Arapça **selâmünaleyküm** selâmlama sözüne verilen "esenlik, selâmet üzerinize olsun" anlamında karşılık.

alfa (I) *is. Yun.* Yunan alfabesinin birinci harfi.

→ ***alfa ışınları***

alfa (II) *is. (a'lfa)* Kuzey Afrika'da ve İspanya'da yetişen ve kâğıt, ip, halı yapımında kullanılan bir bitki.

alfabe *is. Fr. alphabet* **1.** Bir dilin seslerini gösteren, belirli bir sıraya göre dizilmiş belli sayıda harflerin bütününe verilen ad. **2.** Bir dilin harflerini tanıtarak okuma öğrenmeyi sağlayan kitap. **3.** *mec.* Bir işin başlangıcı: *"Tiyatro alfabesinin ilk harfinin disiplin olduğunu ilk öğreten odur."* -H. Taner.

→ ***alfabe dışı, alfabe sırası***

alfabe dışı *is. gr.* Bir milletin alfabesinde bulunmayan harf. Türk alfabesinde bulunmayan x, w, q harfleri gibi.

alfabe sırası *is.* **1.** Harflerin alfabedeki belirli düzene göre dizilişi. **2.** Eşitlik ilkesini sağlamak için uyulan düzen.

alfabetik, -ği *s. Fr. alphabétique* Alfabe sırasına göre dizilmiş.

→ ***alfabetik katalog, alfabetik sıralama***

alfabetik katalog, -ğu *is.* Eserleri yazarların soy adlarına veya adlarına göre sıraya sokan katalog.

alfabetik sıralama *is. bk.* alfabe sırası.

alfa ışınları *is. fizy.* Radyoaktif maddelerin yaydıkları üç ışından biri.

alfaterapi *is. Fr. alphathérapie* Alfa ışınlarının tedavide kullanılmasına verilen ad.

alfenit, -di *is. İng. alphénide kim.* İçinde bakır, çinko, nikel bulunan ve çatal bıçak takımı yapmakta kullanılan gümüşlü bir alaşım.

alg *is. bot.* Su yosunu.

algarina *is. (algari'na) İt. argagno den.* **1.** Ağır bir şeyi denizden çıkarmak veya denize indirmek işinde kullanılan büyük vinçli deniz teknesi. **2.** *den.* Bazı gemilerin baş veya kıç tarafından eğik olarak uzatılmış bulunan makaralı, kısa ve kalın dikme.

algı (I) *is. hlk.* **1.** Kazanç, alacak. **2.** Rüşvet. **3.** Vergi.

algı (II) *is. hlk.* Haşhaş sütünü toplamakta kullanılan kaşık.

→ ***algı bıçağı***

algı (III) *is. psikol.* Bir şeye dikkati yönelterek, o şeyin bilincine varma, idrak.

algı bıçağı *is.* Haşhaş kozasını çizmeye yarayan alet: *"Aynı kadınlar ellerinde algı bıçaklarıyla haşhaşların arasına girdiler."* -R. Enis.

algılama *is.* Algılamak işi, idrak etme: *"Bugünkü çocukların algılama alanları dünkü kuşaklardan çok daha geniştir."* -H. Taner.

algılamak *(-i)* Bir olayı veya bir nesnenin varlığını duyum yolu ile yalın bir biçimde bilinç alanına almak, idrak etmek: *"Onların görecek, okuyacak, algılayacak hâlleri mi var?"* -H. Taner.

algılanma *is.* Algılanmak işi veya durumu.

algılanmak *(nsz) psikol.* Algılamak işine konu olmak, idrak edilmek.

algılatma *is.* Algılatmak işi veya durumu.

algılatmak *(-i) psikol.* Algılamak işini birine yaptırmak, idrak ettirmek.

algılayıcı *s. fel.* Algı yetkisi olan.

algın *s. hlk.* **1.** Cılız, zayıf, hastalıklı. **2.** Birine gönül vermiş, tutkun, vurgun.

algler *ç. is.* Su yosunları.

algoritma (I) *is. (algori'tma) Fr. algorithme* IX. yüzyılın başında yaşamış olan Türk matematikçilerinden Musaoğlu Harezmli Mehmed'e Arapların unvan olarak verdiği Elharezmî adından batıda yapılan bir terim. Orta Çağda ondalık sayı sistemine göre yapılan ve son zamanlarda belirli herhangi bir kurala bağlı bulunan her türlü hesap işlemine verilen ad, Harezmli yolu.

-alı / -eli "...-den beri" anlamında zarf-fiil eki: *al-alı, gid-eli, görme-y-eli* vb.

alıcı *is.* **1.** Satın almak isteyen kimse, müşteri. **2.** Kendisine bir şey gönderilen kimse. **3.** *fiz.* Bir elektrik akımını alıp başka bir kuvvete çeviren cihaz: *Radyo alıcısı.* **4.** Ahize, almaç. **5.** *hlk.* Azrail. **6.** *sin.* Görüntüleri alan cihaz, kamera. **alıcı bulmak** müşteri bulmak. **alıcı çıkmak 1)** müşteri bulunmak; **2)** istemek, talip olmak: *"İzmir'den gelmiş birtakım hanımlar onu kız sanıp alıcı çıktılar."* -M. Ş. Esendal. **alıcı gözüyle bakmak** inceden inceye gözden geçirmek: *"Şimdiye kadar pek alıcı gözüyle bakmamıştı."* -S. F. Abasıyanık. **alıcı kılığına girmek** müşteri gibi davranmak.

→ ***alıcı kuş, alıcı verici, alıcı yönetmeni***

alıcı kuş *is. hlk.* Atmaca: *Alıcı kuşun ömrü az olur.*

alıcı verici *is.* ve *s.* Bağışladığını geri alan.

alıcı yönetmeni *is. sin.* **1.** Alıcıyı doğrudan doğruya çalıştıran ve yöneten, alıcı hareketlerini gerçekleştiren, görüntülerin filme alınmasını sağlayan kimse, kameraman. **2.** *sin.* Televizyon alıcısını doğrudan çalıştıran kimse, kameraman.

alıç, -cı *is. Far. alüça bot.* **1.** Gülgillerden, kırlarda yetişen yabanî bir ağaç *(Crataegus): "Sık pırnallıklar, erguvan, defne, alıç kümeleri yer yer yolu boğuyor."* -N. Cumalı. **2.** *bot.* Bu ağacın mayhoş yemişi: *"Hacı Bektaş yolunda / Salkım salkım bir ağaç / Nice buldun alıcı?"* -F. Halıcı.

alık, -ğı (I) *s.* Akılsız, sersem, budala, ebleh: *"Alık değilim ya elbet anlarım..."* - M. Ş. Esendal.

→ ***alık alık, alık salık***

alık, -ğı (II) *is.* **1.** Hayvan çulu. **2.** Eskimiş giyecek.

alık alık *zf.* Aptalca, şaşkın şaşkın: *"Hasta alık alık bakarak dinler."* -Y. K. Beyatlı. **alık alık bakmak** aptalca, şaşkın şaşkın: *"Hasta alık alık bakarak dinler."* - Y. K. Beyatlı.

alıklaşma *is.* Alıklaşmak işi.

alıklaşmak *(nsz)* Alık duruma gelmek, bir şey karşısında aptallaşıp şaşırmak, şaşkınlaşmak, aptallaşmak: *"Birdenbire alıklaşan yüzünü bir zafer gururuyla seyrediyordu."* -H. E. Adıvar.

alıklaştırma *is.* Alıklaştırmak işi.

alıklaştırmak *(-i)* Alık duruma getirmek.

alıklık, -ğı *is.* Alık olma durumu veya alıkça bir iş.

alıkonulma *is.* Alıkonulmak işi.

alıkonulmak *(nsz)* Alıkoymak işine konu olmak, menedilmek, tatil edilmek: *"Dernekler... sakınca bulunan hâllerde... yetkili kılınan merciin emriyle faaliyetten alıkonulabilir."* -Anayasa.

alıkoyma *is.* Alıkoymak işi.

alıkoymak *(-i)* **1.** Bir süre için bir yerde tutmak: *Arkadaşım beni yemeğe alıkoydu.* **2.** *(-den)* Birini, yapmakta olduğu veya yapmak istediği işten geri tutmak: *"Selim Bey, babamı yemeğinden alıkoyarak mütemadiyen Girit'ten bahsediyordu."* -R. N. Güntekin. **3.** *(-i)* Ayırıp saklamak: *Bu kitabı sizin için alıkoydum.* **4.** *(-den)* Mahrum etmek: *"İlk iki karım beni dalmış olduğum macera âleminden bir adım alıkoymamıştılar."* -H. R. Gürpınar. **5.** *(-i, -den)* Mani olmak, engel olmak: *"İki güne yakın bir zaman yalnız su vererek, oradan oraya koşturulmuş hayvanı, hangi kuvvet ağzına yanaşmış yiyeceği kapmaktan alıkoyar?"* - R. N. Güntekin.

alık salık *s.* **1.** Aptal: *"Hısım akrabası budala, alık salık kimselermiş."* -H. R. Gürpınar. **2.** *zf.* Aptalca: *"Alık salık kâğıt oynamaktan kürek çekmeği de unuttun.."* - P. Safa.

alım *is.* **1.** Almak işi: *"Bir dükkân alım*

satımında beş lira hakkımızı yediler." -H. R. Gürpınar. **2.** *mec.* Gözü, gönlü çeken durum, cazibe: *"O ne eda, o ne alım, o ne çalım."* -H. R. Gürpınar. **3.** Kurum, çalım, gurur.

→ ***alım çalım, alım satım, alım satım bürosu, alım satım ofisi***

-alım / -elim İstek kipinin çokluk 1. kişi eki: *al-alım, gid-elim, başla-y-alım, bekle-y-elim* vb.

alımcı *is. hlk.* Başkasının hesabına alacak toplayan veya kabul eden kimse.

alım çalım *is.* Gösteriş, çekici hareket.

alımlı *s.* **1.** Alımı olan, çekici, cazibeli: *"Hepsi, bu gelinler gibi nazlı, süslü ve alımlı hanımlar."* -A. Ş. Hisar. **2.** Kurumlu, çalımlı, gururlu.

→ ***alımlı çalımlı***

alımlı çalımlı *s.* Gösterişli, güzel: *"O gün Hasan'ı alımlı çalımlı bir aktrisle rol yaparken gören Zehra çok kızdı."* -O. C. Kaygılı.

alımlılık, -ğı *is.* Alımlı olma durumu.

alım satım *is.* Satın alma ve satma işi, alış veriş: *Hayvan alım satımı.*

alım satım bürosu *is.* Alış veriş işlerinin yapıldığı veya düzenlendiği şube, yer: *"Alım satım bürosu müdürü resmî kanaldan bir şey yapılamayacağını anlamıştı."* -R. H. Karay.

alım satım ofisi *is.* Alım satım bürosu.

alımsız *s.* Alımı olmayan, cazibesiz: *Alımsız bir kadın.*

alımsızlık, -ğı *is.* Alımsız olma durumu.

alın, -lnı *is.* **1.** Yüzün, kaşlarla saçlar arasındaki bölümü. **2.** *mdn.* Bir ocakta her türlü ayak, galeri, baca, kuyu ve yolun ilerletilmekte olan yüzeyi. **3.** (bazı şeylerde) Ön, ön yüz. **4.** Karşı: *Güneşin alnında durma.* **alın damarı çatlamak** *bk.* ar damarı çatlamış. **alın teri dökmek** çok emek vermek, zahmetli bir iş görmek. **alın teri ile kazanmak** hak ederek, çalışarak, emek vererek kazanmak: *"Ama ekmeklerini alınlarının teri ile kazanan, yalan dolan bilmeyen ... gönülleri geniş insanlar yetiştiriyordu."* -M. Ş. Esendal. **alnı açık yüzü ak** çekinecek hiçbir durumu veya ayıbı olmayan. **alnına kara sürmek** bir kimsenin haksız yere kötü tanınmasına yol açmak. **alnında yazılmış olmak** bir olayın, kişinin başına gelmesini Allah'ın buyurmuş olduğuna inanmak. **alnından öpmek** beğenmek, takdir etmek. **(birinin) alnını karışlamak** küçümseyerek meydan okumak. **alnının akı ile** ayıplanacak bir duruma düşmeden, tertemiz, şerefiyle, başarı göstermiş olarak: *"Bütün savaşlardan alnının akıyla çıkmış bir denizci. Hiç yenik düşmemiş."* -Z. Selimoğlu. **alnının kara yazısı** kötü kaderi, kötü talihi: *"Alnımın ne kara yazısı varmış."* -H. R. Gürpınar.

→ ***alın çatısı, alın teri, alın yazısı***

alın çatısı *is.* İki kaşın arası, alnın ortası: *"Ve parmağıyla alnının çatısını işaret ediyordu."* -R. H. Karay.

alındı *is.* Para veya başka bir şeyin teslim alındığını gösteren belge, makbuz.

alındılı *s.* Yerine gitmesini sağlamak için gönderenin ek bir ücret ödeyerek postaya alındı karşılığında verilen (mektup, paket vb.).

alıngan *s.* Aşırı duygulu, çabuk gücenen, kırılan: *"Alıngan olduğu için arkadaşları onunla sık sık bozuşur."* -S. Birsel.

alınganlık, -ğı *is.* Alıngan olma durumu: *"Daveti kabul edilmemiş bir devlet reisinin alınganlığı seziliyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

alınlık, -ğı *is. hlk.* **1.** Kadınların alınlarına taktıkları altın veya gümüşten süs eşyası. **2.** Yapılarda cephe süsü.

alınma *is.* Alınmak işi.

alınmak *(nsz, -e)* **1.** Almak işi yapılmak: *"Mahalle mektebinden alınmış, rüştiyeye verilmiş."* -H. R. Gürpınar. **2.** *(-e, -den) mec.* Bir sözün, bir davranışın kendisine karşı olduğunu sanarak incinmek, kırılmak veya öfkelenmek. **3.** Elde edilmek: *"Yüksek öğretime giriş, devam ve alınacak harçlar ... kanunla düzenlenir."* -Anayasa. *"Her biri gerçek hayattan alınmış birer gerçek olmak."* -H. R. Gürpınar. **4.** *(-den)* Uyarlanmak, adapte olunmak.

alın teri *is.* Emek: *"Alın teri ile ekmek yemek, bununla övünmek ona masal gelir."* -M. Ş. Esendal.

alıntı *is.* **1.** Bir yazıya başka bir yazarın yazısından alınmış parça, aktarma, iktibas. **2.** *gr.* Başka bir dilden alınmış kelime.

alıntılama *is.* Alıntılamak işi.

alıntılamak *(-i)* Bir yazıya başka bir yazarın yazısından cümle veya cümleler almak, alıntı yapmak, aktarmak, iktibas etmek.

alın yazısı *is.* Yazgı, talih, kader, mukadderat: *"Belki de gerçekten kaderdi, alın yazısıydı olanlar."* -C. Uçuk.

alırlık, -ğı *is. fel.* Duygusal uyarımları alabilme yeteneği, idrak kabiliyeti.

alış *is.* Almak işi veya biçimi.

→ ***alış fiyatı, alış veriş***

alış fiyatı *is. tic.* Bir mal için alım karşılığı ödenen para ve üretim gereçleri fiyatı.

alışık *s.* Herhangi bir duruma alışmış olan: *"Merdivenden gayet zarif ve alışık bir eda ile çıkmaya hazırlandığı belliydi."* -R. H. Karay. **alışık olmak** alışkanlık durumuna gelmek: *"Kayıkları olmayanlar mahalledeki en alışık oldukları kira sandallarına haber gönderirler."* -A. Ş. Hisar.

alışıklık, -ğı *is.* Alışık olma durumu.

alışılma *is.* Alışılmak işi.

alışılmak *(-e)* Bir şeye alışmış duruma gelinmek: *Sıkıntılara alışılır.*

alışılmamış *s.* Nadir, bilinmeyen, az rastlanan: *"Toprak rengi yüzünde alışılmamış çizgiler vardı."* -S. F. Abasıyanık.

alışılmış *s.* Her zamanki, mutat: *"Yayımcılar, kazanç amacıyla, alışılmış yapıtlar sunarlar okuyucuya."* -N. Cumalı.

alışkan *s.* Alışkın.

alışkanlık, -ğı *is.* **1.** Bir şeye alışmış olma durumu, itiyat, huy: *"... devlet, gençleri ... kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır."* -Anayasa. **2.** Yakınlık, arkadaşlık, ünsiyet. **3.** *fel.* ve *psikol.* İç ve dış etkilerle davranışların tekrarlanması, hep aynı biçimde gerçekleşmesi sonucu beliren, şartlanmış davranış. **alışkanlığında olmak** iyice alışık bulunmak, huy hâline getirmek: *"Devlet ileri gelenleriyle hoş geçinmek alışkanlığında olduğundan sıkı fıkılık politikası gütermiş."* -S. Birsel. **alışkanlık edinmek** bir şeyi sürekli yapar olmak, itiyat edinmek. **alışkanlıktan kopamamak** belli bir huydan vazgeçememek, alışıklığı bırakamamak: *"Bir zorunluluk olmadan, alışkanlıklarımızdan kolay kolay kopamıyoruz."* -H. Taner.

alışkı *is.* Yapılmaya alışılmış davranış: *"Alışkı edindik, öğleden evvel ve ikindiden sonra ... çocuklar gibi tombala oynuyoruz."* -R. H. Karay.

alışkın *s.* Bir şeye veya bir şey yapmaya alışmış olan. **alışkın olmak** iyice alışmak, hiç yabancılık çekmemek: *"Hayatın alışkın olduğumuz birçok gündelik hâlleri beklenmedik nice zevklere bürünürdü."* -A. Ş. Hisar.

alışkınlık, -ğı *is.* Alışkın olma durumu, alışkanlık.

alışma *is.* Alışmak işi: *"Sonra alışma, tanışma, doyuşma ve ... kakışma gelir arkasından."* -H. Taner.

alışmak *(-e)* **1.** Bir işi tekrarlayarak kolaylıkla yapabilmek: *"Muhtaç değiliz ama, ben çalışmaya alıştım."* -E. İ. Benice. **2.** Yadırgamaz duruma gelmek: *Havaya alışmak. Bulunduğu çevreye alışmak.* **3.** Uyar duruma gelmek, uygun gelmek, intibak etmek: *"Bu mesleğe alışmış gibi görünüyor."* -N. Araz. **4.** Sürekli ister olmak: *Tütüne alışmak. Eğlenceye alışmak.* **5.** Bağlanmak, ısınmak: *"Birdenbire ona alıştığını hissediyor ve bu işe ayrıca şaşıyordu."* -A. H. Tanpınar. **6.** Etkisini yitirmek: *İlâca alıştı. Dayağa alıştı.* **7.** Evcilleşmek, ehlîleşmek. **8.** Tutuşmak, yanmaya başlamak. **alışmış kudurmuştan beterdir** alışılan bir şeyden kolayca vazgeçilmez.

alıştırma *is.* **1.** Alıştırmak işi. **2.** Bir beceriyi, bilgiyi kazanmak için yapılan tekrar, temrin, egzersiz. **3.** *sp.* Vücudun biyolojik yönden gelişimini sağlayan çalışma, idman.

alıştırmak *(-i, -e)* **1.** Alışmasına yol açmak. **2.** Uyar duruma getirmek: *Anahtarı kilide alıştırmak. Dolabın kapağını alıştır-*

mak.

alış veriş *is.* **1.** Alım satım işi. **2.** *mec.* İlişki, münasebet: *"O bir defa bile görmemişti bu adamı. Bir alış verişi yoktu onunla."* -T. Buğra. **alış veriş yapmak** alım satım işini gerçekleştirmek. **alış verişe çıkmak** alım satım işi için çarşıya gitmek. **alış verişi kesmek** biriyle ilgisi kalmamak.

Ali *is. Ar.* Kişi adı olarak aşağıdaki deyimlerde geçer. **Ali Cengiz oyunu** "kurnazca ve haince düzen" anlamında kullanılır. **Ali kıran baş kesen** çok zorba: *"O kadar karı kızın içinde Ali kıran baş kesen olmuş..."* -T. Dursun K. **Ali'nin külâhını Veli'ye, Veli'nin külâhını Ali'ye giydirmek** (bir kimse) birinden aldığını ötekine, ötekinden aldığın bir başkasına vererek işini yürütmek.

âli *is. (a:li:) Ar. 'ālī* Yüce, yüksek: *"Bu bizim en büyük, en şanlı, en âli bir günümüz, en mukaddes millî bayramımız."* -Ö. Seyfettin.

âlicenap *s. (a:li:cena:p) Ar. 'ālī cenāb esk.* **1.** Cömert. **2.** Onurlu, şerefli: *"Senin annen mert, doğru ve âlicenap bir kadındır."* -H. E. Adıvar.

âlicenaplık, -ğı *is.* Âlicenap olma durumu: *"Âlicenaplık gösterdiler, tebessümleriyle beni af buyurduklarını anlattılar."* -R. H. Karay.

alifatik *s. Fr. aliphatique kim.* Açık zincirli (organik madde).

alil *s. (ali:l) Ar. 'alīl esk.* Hastalıklı, sakat: *"Bu insanlarla ciddî bir mücadeleye girişmek, bana sokakta alil bir dilenciye hakaret etmek kadar ayıp görünüyordu."* -R. N. Güntekin.

alim (I) *s. (ali:m) Ar. 'alīm esk.* Bilen, bilici.

→ ***alimallah***

âlim (II) *s.* ve *is. (a:lim) Ar. 'ālim* Bilgin.

alimallah *ünl. Ar. 'alīm allāh* Allah "Allah bilir" anlamına gelen bu söz, söylenen bir sözün doğruluğuna inandırmak için kullanılır: *Bunu yaparsa alimallah, bir daha yüzüne bakmam!*

âlimane *s.* ve *zf. (a:lima:ne)* Âlime yakışan, âlimin yaptığı gibi: *"Kitaplarının çoğu edebiyat tarihine girmiş olan âlimane eserlerdir."* -H. Taner.

âlimlik, -ği *is.* Bilginlik.

alinazik, -ği *is. (alina:zik)* Közlenmiş patlıcan, sarımsaklı yoğurt ve kıyma ile yapılan bir çeşit yemek.

aliterasyon *is. Fr. allitération* Şiir ve nesirde uyum sağlamak için söz başlarında ve ortalarında aynı ünsüzün veya aynı hecelerin tekrarlanması.

alivre *s. Fr. à livrer* **1.** Ürün daha tarladayken, yetiştiği zaman teslim edilmek üzere, önceden pey verilerek yapılan (satış). **2.** Dağıtım, dağıtma.

→ ***alivre satış***

alivre satış *is.* Vadeli satış.

aliyyülâlâ *zf. (aliyyüla:lâ:) Ar. aliyyü'l-a'lā* En güzel, en iyi, mükemmel.

alizarin *is. Fr. alizarine Ar. usare'*den Kök boyası, kök kırmızısı.

alize *is. (ali'ze) Fr. alisé coğr.* Tropikal bölgelerdeki denizlerde bütün yıl süresince düzenli esen birtakım rüzgârlar: *Alizeler, ekvatorun kuzeyinde kuzeydoğudan, ekvatorun güneyinde ise güneydoğudan eserler.*

Alka Evli *öz. is. tar.* Oğuz Türklerinin 24 boyundan biri.

alkali *is. Fr. alcali kim.* Alkali metallerin hidroksitleriyle amonyum hidroksitin genel adı. Bu maddelerde, asitlerin kırmızıya çevirmiş olduğu bitkisel mavi rengi eski durumuna döndürme özelliği vardır.

→ ***alkali metaller***, ***alkalimetre***

alkalik *s. Fr. alcalique kim.* Alkali ile ilgili olan veya içinde alkali bulunan, kalevî, antiasit.

alkali metaller *is.* Oksitlenmelerini sodyum, lityum, potasyum, rubidyum, sezyum elementlerinin sağladığı metaller.

alkalimetre *is. (alkalime'tre) Fr. alcalimètre bk.* alkalölçer.

alkaloit, -di *is. Fr. alcaloide* Özellikleri ile alkalileri andıran organik madde.

alkalölçer *is.* Alkalilerin saflık derecesini belirtmeye yarayan cihaz, alkalimetre.

al kan *is. Fr. alcane kim.* Doymuş alifatik hidrokarbonların genel adı, parajin.

al karısı *is. hlk.* Loğusalara musallat olarak onları boğduğu sanılan görüntü.

alkarna *is. (alka'rna) İt. argagna* İstiridye, midye, tarak gibi kabuklu hayvanları avlamak için deniz dibini taramakta kullanılan, ağız kısmı demirden bir ağ.

alkım *is. meteor.* Gök kuşağı.

alkış *is.* Bir şeyin beğenildiğini, onaylandığını, anlatmak için el çırpma, alkışlama. **alkış almak** çok beğenilmek. **alkış kopmak** birdenbire güçlü bir biçimde el çırpılmak. **alkış toplamak** çok alkışlanmak. **alkış tufanı kopmak** sürekli ve coşkun alkış başlamak: *"Daha ilk nağmelerde meyhaneyi sarsan bir alkış tufanı koptu."* -S. F. Abasıyanık. **alkış tutmak 1)** el çırparak veya topluca, yüksek sesle "yaşa", "var ol" gibi sözler ile birini alkışlamak; **2)** taraftar olmak belli bir görüşten yana olmak: *"Batıla alkış tutanların karşısına geçip hata eylediğimi yeni yeni öğrenmiş bulunuyorum."* -S. Ayverdi.

→ ***alkış ağası***

alkış ağası *is. tar.* Padişahı alkışlamakla görevli kimse.

alkışçı *is.* **1.** Alkışlayan (kimse). **2.** *mec.* Şakşakçı, dalkavuk, yüze gülücü, yağcı: *"Bu işe başlarken dört yanını çevirmiş olan alkışçılar, sanki ortadan çekilmişti."* -M. Ş. Esendal.

alkışçılık, -ğı *is.* Alkışçı olma durumu.

alkışlama *is.* Alkışlamak işi.

alkışlamak *(-i)* **1.** Bir şeyin beğenildiğini, onaylandığını anlatmak için el çırpmak: *"O zaman biz hayranları onu şiddetle alkışlardık."* -A. İlhan. **2.** *mec.* Beğenmek, takdir etmek.

alkışlanma *is.* Alkışlanmak işi.

alkışlanmak *(nsz)* Alkışlamak işine konu olmak: *"Hususî numaraları ile tutuluyor, beğeniliyor, alkışlanıyordu."* -O. C. Kaygılı.

alkil *is. Fr. alkyle kim.* Alkol kökü.

alkol, -lü *is. Fr. alcool < Ar.* **1.** Bira, şarap gibi sıvıların veya pancar, patates nişastasının şekere dönüştürülmesi sonucu ortaya çıkan glikoz çözeltilerin mayalaşmış özlerinin damıtılmasıyla elde edilen, kokulu, uçucu, yanıcı, renksiz sıvı, C_2H_5OH, ispirto, etanol, etil alkol. **2.** *mec.* Her türlü alkollü içki: *"Nefesleri alkol kokan bu kimseler pis paçavralar giyinmişlerdi."* -P. Safa.

alkolik *s. Fr. alcoolique* Alkollü içkilere aşırı derecede düşkün olan (kimse).

alkolizm *is. Fr. alcoolisme* Alkollü içkilere hastalık derecesinde düşkün olma durumu.

alkollü *s.* **1.** Alkolden yapılmış veya içinde alkol bulunan. **2.** *mec.* İçkili: *Alkollü araba kullanmayınız.*

alkolölçer *is. kim.* Sıvılardaki alkol oranını ölçmeye yarayan cihaz.

Allah *öz. is. (alla:h) Ar. Allāh* **1.** Kâinatta var olan her şeyin yaratıcısı, koruyucusu olduğuna ve tek olduğuna inanılan yüce ve üstün varlık, Yaradan, Tanrı, Rab, Mevlâ: *"Kaybolur kederim, kaybolur âhım / Gözümden yaş olur akar günahım / Bana daha yakın olur Allah'ım / Mavi gecelerin seher vaktinde."* -F. Halıcı. **2.** *mec.* Allah adı bazı isim tamlamalarında tamlanan kelimeyi güçlendirir: *Allah'ın tembeli.* **3.** *s. mec.* En büyük, en usta: *"Amerika'da kaçakçılığın Allah'ları vardır."* -T. Buğra. **Allah Allah!** 1) şaşma veya can sıkıntısı anlatan bir ünlem: *"Allah Allah, köşedeki cılız erik ağacı böyle nasıl çiçekleniverdi."* -A. İlhan. **2)** Türk askerinin hücum narası. **Allah (bin bir) bereket versin** bir kazanç karşısında durumundan hoşnut olmayı belirtir. **Allah (seni) inandırsın** inanılması pek kolay olmayan bir şey anlatılırken yemin yerine söylenir. **Allah** (veya **Allahım**) bir şey karşısında hayranlık veya yakarma bildirir: *Allah, ne de yakışmış!* **Allah acısını unutturmasın** Tanrı bu acıyı unutturacak daha büyük bir acı göstermesin. **Allah akıl fikir versin** (veya **Allah akıllar versin**) akılsızca bir davranışta bulunanlar için kullanılır. **Allah aratmasın** yakınılacak bir durumda "Tanrı daha kötüsünü göstermesin" anlamında kullanılır.

Allah artırsın (gerçek veya alay anlamında) Tanrı daha çoğunu versin. **Allah aşkına** birlikte söylendiği sözün anlamına göre ant vermek veya yalvarmak için "Allah'ını seversen" anlamında, şaşma, usanç bildirir: *Allah aşkına doğrusunu söyle! Allah aşkına yapma! Allah aşkına, bunu söyledi mi? Çekil karşımdan Allah aşkına!* **Allah bağışlasın** (çocuğunu, sevdiğini) Tanrı kazadan, belâdan korusun, esirgesin. **Allah bahtından güldürsün** (evlenecek kız için) mutluluk dileğini belirtir. **Allah bana, ben de sana** şimdi sana borcumu ödeyecek param yok, kazanırsam öderim. **Allah belâsını versin** ilenme sözü. **Allah beterinden saklasın** (veya **esirgesin**) Tanrı daha kötü duruma düşürmesin. **Allah bilir 1)** belli değil: *-Yağmur yağar mı dersin? - Allah bilir!* **2)** bana öyle geliyor ki: *Allah bilir, bu iş karışacağa benziyor. "Allah bilir, eroin de çekiyordur."* -H. Taner. **Allah bir** yemin yerine kullanılır. **Allah bir dediğinden başka sözüne inanılmaz** birinin çok yalancı olduğunu anlatmak için söylenir. **Allah bir yastıkta kocatsın** yeni evlenenlere "bir arada yaşlanın" anlamında söylenen bir iyi dilek sözü. **Allah büyüktür** günün birinde hakkını alacağına, kendine yapılmış olan haksızlıkların düzeleceğine inanmak gerektiğini anlatır. **Allah canını alsın** ilenme sözü. **Allah cezasını vermesin** (veya **Allah cezasını versin**) yarı şaka, yarı şaşma yollu, bazen de gerçek öfke ile söylenen ilenme sözü. **Allah dağına göre kar verir** Tanrı herkese dayanabileceği ölçüde sıkıntı verir. **Allah derim** pek bozuk bir iş için sorulan "ne dersin?" sorusuna karşı "söyleyecek başka söz bulamıyorum" anlamında kullanılır. **Allah dirlik düzenlik versin** Tanrı aile huzuru versin. **Allah dokuzda verdiğini sekizde almaz** alın yazısı ne ise o olur. **Allah dört gözden ayırmasın** "Tanrı, çocuğu yetim veya öksüz bırakmasın" anlamında bir iyi dilek sözü. **Allah düşmanıma vermesin** anlatılan bir kötülüğün büyüklüğünü belirtmek için söylenir. **Allah ecir sabır versin** baş sağlığı dileği olarak söylenir. **Allah eksik etmesin 1)** Tanrı yokluğunu göstermesin; **2)** birinin yaptığı bir hizmet anılırken onun için teşekkür yollu söylenir. **Allah eksikliğini göstermesin** pek gerekli olan bir şeyin kusuru anlatılırken, böyle de olsa onun varlığına şükredildiğini anlatır: *Allah eksikliğini göstermesin ama ekmekler pek siyah.* **Allah emeklerini eline vermesin** Tanrı emeklerini boşa çıkarmasın. **Allah esirgesin** (veya **saklasın**) Tanrı korusun! Tanrı kötü durumla karşılaştırmasın! **Allah etmesin** olması istenilmeyen bir durumdan veya bir olaydan söz edilirken söylenir. **Allah gecinden versin** "çok yaşayasın"' anlamında kullanılan bir iyi dilek sözü. **Allah göstermesin** Tanrı kötü bir durumla karşılaşmaktan korusun. **Allah hakkı için** ant içmek veya ant vermek için kullanılır. **Allah Halil İbrahim bereketi versin** Tanrı çok versin, bereket versin. **Allah hayırlı etsin** genellikle bir olay başlangıcında "Tanrı uğurlu etsin" anlamında söylenir. **Allah herkesin gönlüne göre versin** Tanrı herkesin dileğini yerine getirsin. **Allah hoşnut olsun** bir kimsenin, kendisine iyiliği dokunan biri için kullandığı bir iyi dilek sözü. **Allah için** gerçekten, doğrusu: *"Allah için kız buna lâyık görünüyordu."* -H. E. Adıvar. **Allah iki iyilikten birisini versin** (ağır hasta için) ya ölsün kurtulsun, ya iyi olsun. **Allah iyiliğini** (veya **lâyığını**) **versin** hoşa gitmeyen bir davranış karşısında hoşgörü ile söylenir. **Allah kabul etsin** sevap sayılan bir iş yapıldığında söylenir. **Allah kahretsin** "Tanrı cezasını versin" anlamında bir ilenme sözü. **Allah kavuştursun** birinin yakını, bulunduğu yerden ayrılınca kalanlara kavuşma dileğinde bulunmak için söylenen söz. **Allah kazadan belâdan saklasın** Tanrı'nın insanı türlü kötülüklerden koruması dileğiyle söylenen bir iyi dilek sözü. **Allah kerim** Tanrı büyüktür, Tanrı'ya güvenmeli. **Allah kısmet ederse** Tanrı izin verirse: *"Yokluğum seni de üzmüş / Allah kısmet ederse / Kalkıp gideceğim."* -B. Necatigil. *"Şimdilik sanatla uğraşmaya vaktim yok ama, Allah kısmet ederse, ben de bir şeyler döktürürüm elbette!"* -B. R. Eyuboğlu. **Allah korusun** (veya **saklasın**) Tanrı tehlikeye, kötü duruma düşürmesin! **Allah kuru iftiradan saklasın** bir suçlama karşısında bunun sırf iftira olduğunu anlatmak için söylenir. **Allah manda şifalığı versin** *tkz.* çok veya ağır yemek yiyenler için şaka yollu söylenir. **Allah mübarek etsin 1)** kutlu olsun; **2)** onaylanmayan bir durumda alay yollu kullanılır. **Allah müstahakını versin** (gerçek veya alay anlamında) çıkışma anlatan bir söz. **Allah ne verdiyse** yemek olarak evde ne varsa. **Allah ömürler versin** saygı gösterilen bir kimseye selâm veya teşekkür olarak söylenir. **Allah övmüş de yaratmış** çok güzel olanlar için söylenir. **Allah rahatlık versin** genellikle yatmaya gidilirken söylenen bir iyi dilek sözü. **Allah rahmet eylesin** ölüleri hayırla anmak için söylenir. **Allah rızası için 1)** dilencilerin para isterken söyledikleri yalvarma sözü; **2)** ne olursun: *Allah rızası için sus!* **3)** karşılık beklemeksizin: *Ben ona Allah rızası için on gün baktım.* **Allah sağ gözü** (veya **eli**) **sol göze** (veya **ele**) **muhtaç etmesin** Tanrı kimseyi kimseye, en yakınlarına bile muhtaç etmesin. **Allah selâmet versin 1)** yola çıkanlara "Tanrı kazadan belâdan korusun" anlamında söylenen bir uğurlama sözü; **2)** yolda güçlük içinde bulunanlara iyi dilek sözü olarak kullanılır: *"Allah selâmet versin, varsın koskoca kamyon kırk kişiyle yan yatsın, yatar a!"* -B. R. Eyuboğlu. **3)** uzaktaki tanıdıklar anılırken kullanılır; **4)** birinden pek yana olmayan bir söz söyleneceği zaman onun adından önce getirilen giriş sözü: *Allah selâmet versin, Ahmet'in bu işe aklı ermez.* **5)** "keyfin bilir, gidersen git" anlamında kullanılır. **Allah senden razı olsun** yapılan bir iyilik karşısında "Tanrı seninle birlik olsun, iyiliğini senden esirgemesin" anlamında teşekkür olarak kullanılır. **Allah seni** (veya **sizi**) **inandırsın** doğru söylüyorum, Tanrı tanıktır. **Allah son gürlüğü versin** Tanrı, yaşlılıkta sıkıntı göstermesin. **Allah sonunu hayır etsin** bir işin sonucu için kaygı duyulduğunda söylenen bir iyi dilek sözü. **Allah taksimi** eşitlik gözetilmeden yapılan paylaştırma, **kul taksimi** karşıtı. **Allah taksiratını affetsin** (ölüler için) Tanrı kusurlarını bağışlasın. **Allah tamamına eriştirsin** herhangi bir iş veya olayın iyi sonuçlanması dileğiyle söylenir. **Allah tekrarına erdirsin** tekrar bu günleri görün. **Allah utandırmasın** bir işe girişenlere söylenen başarı dileği. **Allah var** (veya **Allah'ı var**) doğrusunu söylemek gerekirse: *Allah var, böyle bir işi o yapmaz.* **Allah vere de** iyi dilek anlatır: *Allah vere de yağmur yağmasa.* **Allah vermesin** bir şeyin olmaması dileğini anlatır. **Allah versin 1)** iyi bir şey ele geçirenlere memnunluk bildirmek için, bazen de takılma ve şaka için söylenir: *Allah versin, bu günlerde işler pek yolunda görünüyor.* **2)** dilenciyi savmak için söylenir. **Allah yarattı demek** kıyasıya dövmek, çok hırpalamak. **Allah yazdı ise bozsun** gerçekleşmesi istenmeyen bir olay veya durum için kullanılır. **Allah yürü ya kulum demiş** az zamanda çok para kazananlar veya işinde çok ilerleyenler için söylenir. **Allah ziyade etsin** (kahve ve yemekten sonra) "Tanrı artırsın" anlamında kullanılan bir iyi dilek sözü. **Allah'a (bin) şükür** "hamdolsun", "bereket versin" gibi durumdan memnun olunduğunu anlatır. **Allah'a bir can borcu var** Allah'a vereceği canından başka hiç kimseye bir borcu yok. **Allah'a emanet** "Tanrı esirgesin" anlamında birini överken söylenir: *Allah'a emanet, iyi çocuktur.* **Allah'a emanet olun** ayrılanın kalana söylediği bir esenleme sözü. **Allah'a yalvar** kendi kusuru yüzünden güç bir duruma düşüp yakınan kimseye "ben sana yardım edemem, benden bir şey umma" anlamında söylenir. **Allah'ı** (veya **Allah'ını**) **seversen** "Allah aşkına" gibi, yerine göre ant verme, yalvarma için kullanılmakla birlikte, şaşma veya usanç gibi duygular da anlatır. **Allah'ı çok, insanı az bir yer** pek ıssız ve kuytu bir yer. **Allah'ım!** şiddetli bir duygulanma anlatan ünlem. **Allah'ın** (veya **Tanrı'nın**) **günü** (bıkkınlık duygusu ile) hemen hemen

her gün. **Allah'ın adamı** garip, saf, zavallı (kimse). **Allah'ın belâsı** varlığı üzüntü veren. **Allah'ın binasını yıkmak** kendini veya başkasını öldürmek. **Allah'ın cezası** pek yaramaz, şirret. **Allah'ın emri** kader. **Allah'ın evi** 1) cami, mescit; 2) *mec.* insan gönlü. **Allah'ın gazabı** çok sıkıntı veren şey. **Allah'ın hikmeti** beklenmeyen, sebebi anlaşılmayan veya şaşılan şeyler için kullanılır: *Allah'ın hikmeti, kayanın içinde kocaman bir ağaç bitmiş.* **Allah'ın işine bak** (bir işin, bir olayın) beklenmedik, şaşılacak bir durum almasında kullanılır. **Allah'ın kulu** insan, kimse, kişi: *Burada yol gösterecek bir Allah'ın kulu yok mu?* **Allah'ından bulsun** ben kendisine bir şey yapmayacağım, yaptığı kötülüğün cezasını Tanrı versin. **Allah'ını seversen** istek, dilek ve yalvarma amacıyla kullanılır. **Allah'tan** 1) iyi ki: *"Allah'tan sessizdi sarhoşluğu."* -C. Uçuk. 2) yaradılıştan: *Gözleri Allah'tan sürmeli.* **Allah'tan kork!** "yapma, utan, yazıktır!". **Allah'tan korkmaz** can yakıcı, insafsız, acımasız. **Allah'tan umut kesilmez** daha çok ağır hastalar için söylenilen "iyileşebilir" anlamında bir iyi dilek sözü: *Durumu ağır, ama Allah'tan umut kesilmez.*

→ ***Allaha ısmarladık***, ***Allahüâlem***, ***Allahütealâ***, ***Allah vergisi***, ***Allah yapısı***

Allaha ısmarladık *ünl.* Ayrılanın kalan veya kalanlara söylediği bir iyi dilek sözü.

allahlık, -ğı *s.* ve *is.* Kendisinden hiçbir işte yararlık umulmayan saf ve zararsız (kimse): *Bu adam allahlığın biri, elinden bir şey gelmiyor.*

allahsız *s.* **1.** Tanrı'yı tanımayan, Tanrı'nın varlığına inanmayan, Tanrısız. **2.** *mec.* Acımasız, insafsız, vicdansız.

allahsızlık, -ğı *is.* Tanrısızlık.

Allah taksimi *is.* Eşitlik gözetilmeden yapılan paylaştırma **kul taksimi** karşıtı.

Allahüâlem *is. (Alla:hü a:lem) Ar. Allāhüa'lem* Tanrı daha iyisini bilir anlamında kullanılır.

Allahütealâ *öz. is. (Alla:hüte a:lâ:) Ar. Allahüte'ālā* Yüce Tanrı, ulu Allah.

Allah vergisi *is.* Tanrı vergisi, yaradılıştan olan yetenek veya özellik: *"Ben hiç vezne, kafiyeye bakmam, bu bana bir Allah vergisi, içimden gelir söylerim."* -M. Ş. Esendal.

Allah yapısı *is.* İnsanlar tarafından değil de tabiatta olduğu gibi.

allak *s. (alla:k) Ar. 'allāḳ esk.* **1.** Sözünde durmaz, dönek, aldatıcı. **2.** Kendisine güvenilmesi doğru olmayan (kimse).

→ ***allak bullak***

allak bullak *s.* ve *zf.* Alt üst, karmakarışık: *"Memleket zaten ayol, baksana allak bullak / Sen de hissinle yürürsen batarsın mutlak."* -M. Â. Ersoy. **allak bullak etmek** 1) karmakarışık bir duruma getirmek, düzeni bozmak: *"Nuran Tiyatrosu'nun kaderini allak bullak eden değişiklik de Sadi'nin gelişi idi."* -T. Buğra. 2) *mec.* (aklını, zihnini) düşünemez duruma getirmek. **allak bullak olmak** 1) çok karışık duruma gelmek, altı üstüne gelmek, karmakarışık olmak, düzeni bozulmak: *"Bütün insanların içleri dışına çevrilse dünya allak bullak olur."* -N. Araz. 2) *mec.* (akıl, zihin) şaşkına dönmek, karışmak, şaşırmak: *Kötü haberi alınca kafası alllak bullak oldu.*

allama *is.* Allamak işi.

allamak *(-i)* "Süslemek, donatmak" anlamına gelen allamak pullamak deyiminde geçer.

allâme *s. (allâ:me) Ar. 'allâme* Derin ve çok bilgisi olan, çok bilgili: *"Tarihî zihniyet taşımak için tarihçi olmak şart değildir. İlmî düşünebilmek için allâme olmak şart olmadığı gibi."* -S. Eyuboğlu. **allâme kesilmek** her şeyi bilir görünmek.

allâmelik, -ği *is.* Allâme olma durumu. **allâmelik taslamak** bilgisiz olduğu hâlde her şeyi bilir görünmek.

allanma *is.* Allanmak işi.

allanmak *(nsz)* Süslenmek: *Allanıp pullanıp ne gezersin!*

allaşma *is.* Allaşmak işi veya durumu.

allaşmak *(nsz)* Al duruma gelmek: *"Yanakları allaşmış, yusyuvarlak, tostoparlak bir adam olmuş."* -E. E. Talu.

allegretto *zf. (allegre'tto) İt. müz.* Bir parçanın allegrodan biraz daha ağır çalınacağını anlatır.

allegro *zf. (alle'gro) İt. müz.* Bir parçanın canlı, neşeli ve hızlı çalınacağını anlatır.

allem *is.* Bir işi istediği duruma getirmek için "her türlü kurnazca çareye başvurmak" anlamıyla **allem etmek kallem etmek** deyiminde geçer: *"Arsız karı, ihtiyarın üç aylıkları aldığı günler çıkagelir, allem edip kallem edip zavallının yarı maaşını çarpar kaçar"-."* -H. Taner.

allı *s.* Üzerinde al renk bulunan: *Allı basma.*

→ ***allı pullu***

allık, -ğı *is.* **1.** Al olma durumu. **2.** Kadınların süs için yanaklarına sürdükleri al boya.

allı pullu *s.* Göz alıcı renkler ve şeylerle süslenmiş.

alma *is.* **1.** Almak işi. **2.** Alıntı, iktibas: *"Ondan acemicesine alma olarak."* - Muallim Naci.

almaç, -cı *is. fiz.* Bir elektrik akımını alıp başka bir kuvvete çeviren cihaz, alıcı, ahize, reseptör.

almak, -ır *(-i)* **1.** Bir şeyi veya kimseyi bulunduğu yerden ayırmak: *Çocuğu okuldan aldı.* **2.** Bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak: *"Sağ elinin çevik bir hareketiyle başındaki tülbenti çekip aldı."* -N. Cumalı. **3.** Yanında bulundurmak: *Sokağa çıkarken şemsiyemi alacağım.* **4.** Birlikte götürmek. **5.** Satın almak: *"Biz bir ya da iki parti alır, çekiliriz piyasadan."* -N. Cumalı. **6.** Ele geçirmek, fethetmek: *"Fakat aldıkları yerlerin ahalisini Türkleştiremediklerinden bu büyüklük onların zayıf düşmelerine sebep olmuş."* -Ö. Seyfettin. **7.** İçine sığmak: *Bu küp on kilo bal alır. Bu salon bin kişi alır.* **8.** Kabul etmek: *Evine kiracı almak. Rüşvet almak. Ziyaretçiyi yanına almak.* **9.** Kendine ulaştırmak, iletilmek: *Mektup almak. Haber almak.* **10.** İçeri sızmak, içine çekmek: *Gemi su alıyor. Fotoğraf makinesi ışık almış, film yanmış.* **11.** (erkek, kadın için) ... ile evlenmek: *"O sırada aldığı kadının babasının birçok yardımını görmüştü."* -M. Ş. Esendal. **12.** Sürükleyip götürmek: *Öküzü sel aldı, harmanı yel aldı.* **13.** Kazanmak, elde etmek. **14.** Zararlı, tehlikeli bir şeye uğramak: *Soğuk almak. Ceza almak.* **15.** Bürümek, sarmak, kaplamak: *"Dağ başını duman almış / Gümüş dere durmaz akar."* -Marş. **16.** Kısaltmak, eksiltmek: *Ceketin boyundan almak.* **17.** Yolmak, koparmak: *Kaş almak.* **18.** Yerini değiştirmek, çekmek. **19.** Temizlemek: *Karyolanın altını süpürge ile al. Örümcekleri al.* **20.** (duş, banyo için) Yapmak; yıkanmak. **21.** (içeri) Götürmek: *"Sevdiği delikanlıyı gece evine almış."* -N. Cumalı. **22.** Bir yeri savaşla ele geçirmek: *Türkler İstanbul'u 1453'te aldılar.* **23.** (tat veya koku için) Duymak: *Sigaradan hiç tat alamaz oldum. Burnu iyi koku alır.* **24.** Örtmek, koymak: *Paltosunu sırtına aldı.* **25.** (süre için) Değiştirmek. **26.** *(-e) ...* gibi anlamak: *Bir sözü şakaya almak.* **27.** *(nsz)* Başlamak: *"Üsküdar'a gider iken aldı da bir yağmur."* -Halk türküsü. **28.** *(-den)* Davranış veya makam değiştirmek: *Aşağıdan almak. Tizden almak.* **29.** (içecek veya sigara için) İçmek: *Tadına bakmak için bir yudum aldım.* **30.** Yutmak; kullanmak: *İlâç almak.* **31.** (yol için) Gitmek, (mesafe) katetmek: *O yolu bir saatte alırsınız.* **32.** Çalmak: *Cebimden saatimi almışlar.* **33.** Göreve, işe başlatmak: *Yeni bir kapıcı aldı.* **34.** *(-den)* Görevden, işten çekmek. **35.** Kazanç sağlamak: *Bir pantolondan beş yüz lira alıyorlar.* **36.** (ölüm sebebiyle) Ayrılmak: *Allah iki kızını da aldı.* **37.** Gidermek, yok etmek: *İçine biraz su koy, tuzunu alır.* **38.** Soldurmak: *Güneş perdelerin rengini aldı.* **39.** Vücuttaki hasta bir organı ameliyatla çıkarmak: *Dalağını aldılar.* **40.** (motor) Çalışması için gerekli olan elektrik veya yakıttan yararlanır duruma gelmek: *"Savcı yardımcısı gaza bastı, motor almadı. Bir daha bastı, yine almadı."* -H. Taner. **al** (veya **alın**) işte: *"Uykuysa, uyumak bir marifetse, al uykuyu diyerek akşama kadar uyudum."* -T. Buğra. *Al bir aksilik daha.* **alaşağı etmek** 1) birini, yetkilerini elinden

alıp yerinden uzaklaştırmak, atmak, kovmak; **2)** kapıp yere vurmak. **alaşağı vur yukarı** çekişe çekişe (pazarlık). **al benden de o kadar** *tkz.* ben de aynı durumdayım veya ben de aynı düşüncedeyim. **al birini, vur ötekine** (veya **birine**) hiçbiri işe yaramaz, hepsi bir ayarda. **al gülüm ver gülüm 1)** iki sevgilinin birbirine sevgi gösterisinde bulunmaları; **2)** bir kimseye yapılan hizmetin hemen karşılığını bekleme durumu: *"Yoo, dedi, al gülüm ver gülüm. On para için ben senin canını alırım, on para için sen benim canımı al."* -R. N. Güntekin. **al sana bir daha** yeni bir aksilik olunca bezginlik bildirmek için "işte" anlamında söylenir: *Al sana bir belâ daha!* **al takke ver külâh 1)** uzun bir çekişmeden sonra, çekişe çekişe: *"Al takke ver külâh, kırsal kesimi çocuğunu okutmanın yararına inandırdık."* -A. İlhan. **2)** aralarındaki senli benli ilişkiyi sürdürerek. **aldı** (halk edebiyatında) söylemeye başladı: *Aldı Kerem. Aldı Köroğlu.* **aldığı abdest ürküttüğü kurbağaya değmemek** sağladığı yarar, verdiği zararı karşılamamak. **alıp sattığı olmamak** hiç ilgisi bulunmamak: *"Lisan kursunu filân alıp sattığı yokmuş."* -H. Taner. **alıp satmaz görünmek** ilgisiz görünmek veya davranmak. **alıp vereceği olmamak** *mec.* bir kimseyle hiçbir ilgisi olmamak: *Onun benimle ne alıp vereceği olabilir?* **alıp vermek** yürek çarpıntısı geçirmek. **alıp yürümek** az zamanda çok ilerlemek, yayılmak, çoğalmak, artmak: *"Bu kasıt tertibi, aramızı bozabilecek bir cinayet davasının alıp yürümesine, dallanıp budaklanmasına yol açtı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **(biriyle) alıp verememek** anlaşamamak, çekememek, geçinememek: *Onunla alıp veremediğiniz nedir, ne alıp veremiyorsunuz?* **alır almaz** hemen, derhal.

almamazlık, -ğı *is.* Kabul etmeme durumu: *Almamazlık ederse ne yaparız.*

Alman *öz. is.* ve *s. Fr. Allemand* **1.** Cermen soyundan olan halk ve bu halktan olan kimse. **2.** Alman halkına, Almanya'ya özgü olan şey: *Alman hükümeti.*

→ ***Alman gümüşü, Alman papatyası, Alman usulü***

almanak, -ğı *is. Fr. almanach* Yılın gün, hafta, ay gibi bölümlerinden başka, bayram, yıl dönümü gibi belli günleri ve birtakım astronomi, meteoroloji, istatistik bilgilerini gösteren kitap biçiminde takvim: *"Almanağın dörtte üçü istatistik ve grafiklerle dolu idi."* -M. Ş. Esendal.

Almanca *öz. is. (alma'nca)* **1.** Hint-Avrupa dillerinin Cermence kolundan, Almanya, Avusturya ile İsviçre'nin bir bölümünde kullanılan dil. **2.** Almanların kullandığı dil. **3.** *s.* Bu dile özgü olan: *Almanca kitap.*

Almancı *is.* **1.** Almanya yanlısı olan (kimse). **2.** *hlk.* Almanya'da çalışan Türk işçisi.

Almancılık, -ğı *is.* Almancı gibi davranma.

Alman gümüşü *is. kim.* Çinko, bakır ve nikelden yapılan, gümüşü andırır bir alaşım, mayşor.

Almanlaşma *is.* Almanlaşmak işi veya durumu.

Almanlaşmak *(nsz)* Alman yaşayış tarzını benimsemek.

Almanlaştırma *is.* Almanlaştırmak işi.

Almanlaştırmak *(-i)* Almanlara özgü yaşayış tarzı kazandırmak.

Alman papatyası *is. bot.* Orta Avrupa'da yetişen bir papatya türü *(Anfhemis mobilis).*

Alman usulü *is.* Bir topluluk için yapılan harcamada giderlerin herkese eşit olarak bölüştürülmesi yöntemi.

almaş *is.* **1.** İki veya daha çok şeyin sıra ile değiştirilerek kullanılması veya kendiliğinden değişerek çalışması, keşikleme, münavebe. **2.** *man.* Birinin doğru olması ötekinin yanlışlığını gerektiren iki önermenin oluşturduğu sistem.

almaşık *s.* **1.** İki veya daha çok şeyin sıralanmalarında değişiklik olan. **2.** Almaşlı olarak işleyen, mütenavip, alternatif.

→ ***almaşık yapraklar***

almaşıklık, -ğı *is. bot.* Dönüşümlü ve düzenli sıralanma.

almaşık yapraklar *ç. is. bot.* Sapın iki yanında karşılıklı değil de aralıklı olarak bir sağda, bir solda bitmiş yapraklar.

almaşlı *s.* Almaş niteliği olan.

alnaç, -cı *is. hlk.* Bir şeyin ön tarafı, ön yüzü.

alo *ünl. Fr. allo* (l ince söylenir) Telefon konuşmasında kullanılan seslenme sözü.

alogami *is. biy.* Bir çiçek tepeciğinin başka bir çiçek tozu ile tozlanması.

alotropi *is. Fr. allothropie* < *Yun.* Karbon, fosfor gibi maddelerin, fiziksel bakımdan ayrı özellikler gösterebilmesi durumu: *Kırmızı ile beyaz fosfor arasında, hiçbir birleşim farkı olmadığına göre renk ayrılıkları bir alotropi durumundan başka bir şey değildir.*

alp *is. esk.* Yiğit, kahraman.

alpaka *is. (alpa'ka) Fr. alpaca* veya *alpaga* < *İsp. alpaca (Güney Amerika yerlilerinin dilinden) zool.* **1.** Çifte parmaklılar takımının devegiller sınıfından, Güney Amerika'da yaşayan, uzun tüylü, memeli bir hayvan *(Lama glama pacos).* **2.** Bu hayvanın yünü veya bu yünden dokunan kumaş.

alpaks *is. Fr. alpax, al[üminyum]* ve *Lât. pax* "barış"*kelimelerinden.* Kolayca bükülebilen alüminyum ve silisyum karışımı.

Alp eren *is.* **1.** Derviş. **2.** Mücahit.

alpinist *is. Fr. alpiniste* Dağcı.

alpinizm *is. Fr. alpinisme* Dağcılık.

alplık, -ğı *is.* Alp olma durumu, yiğitlik, kahramanlık.

Alp yıldızı *is. biy.* Dağların çok yüksek yamaçlarında yetişen bir çiçek *(Paradisia liliastrum).*

alşimi *is. Fr. alchimie esk.* Elementleri altına çevirmek isteyen bir iş alanı, simya: *Alşimi birtakım metallerin bulunmasına yol açtığı için kimyanın gelişmesine katkıda bulunmuştur.*

alşimist *is. Fr. alchimiste* Alşimi ile uğraşan kimse, simyacı.

alt *is.* **1.** Bir şeyin yere bakan yanı, **üst** karşıtı: *"Pantolonlarımızı şiltelerimizin altına seriyoruz, onlar bütün hafta orada ütüleniyor."* -Z. O. Saba. **2.** Bir nesnenin tabanı: *"Ayağındaki altları nalçalı koca bahçıvan kunduraları ile ona yetişmesi imkânsızdı."* -O. C. Kaygılı. **3.** Oturulurken uyluk kemiklerinin yere gelen bölümü: *Altına sandalye çekmek.* **4.** Bir şeyin yere yakın bölümü. **5.** *s.* Birkaç şeyin içinden bize göre uzak olanı. **6.** *s.* (birkaç şeyden) Yere yakın olan: *"Yeleğinin alt düğmesi iliklenmemiş."* -H. Taner. **7. Alt** kelimesi "... altında" biçiminde kullanıldığında "bir şeyin etkisinde" anlamını verir: *"Çoluk çocuk akşama kadar güneşin altında anaforculuğun cezasını çektiler."* -A. Gündüz. **8.** *s.* **Alt** bir isimle tamlama kelime oluşturduğunda **a)** önceki ismin kavramına etki veya yer anlamı katar: *Ayak altı.* **b)** (sınıflamalarda) ikinci derecede olan: *Alt sınıf. Alt cins. Alt takım.* **9.** (kaynatma veya pişirmede) Yanan ocak, ocak alevi: *"Fokurdamaya başlayan çaydanlığın altını kapadı."* -H. Taner. **alt alta üst üste** birbirleriyle itişir kalkışır durumda: *"Alt alta üst üste boğuşmaya başladık."* -H. R. Gürpınar. **alt etmek** üstünlük sağlamak, yenmek, sırtını yere getirmek: *"Sanatı kendi şartları, kendi ölçüleri içinde alt etmeye yanaşmadıkça, gerçek sanatkâr olmaya imkân yok."* -O. V. Kanık. **alt olmak** yenilmek. **alt tarafı** (veya **yanı**) **1)** geriye kalanı: *"Alt yanı üstümüze düşen neyse onu yerine getirdik."* -N. Cumalı. **2)** işin daha sonrası; **3)** değeri, olup olacağı: *"Alt tarafı iki biblo ile bir halı her zaman satın alınabilir."* -H. Taner. **alt yanı çıkmaz sokak** sonu gelmeyen, sonuç alınamayan işler için söylenir. **altı alay üstü kalay** içi dışı gibi özenilmiş olmayan şeyler için söylenir. **altı kaval, üstü şişhane** (giyim için) altı, üstüne uymaz. **(bir işin) altı yaş olmak** işe birtakım oyunlar karışmak, böyle bir işe girişmekte sakıncalar bulunduğu anlaşılmak. **altına etmek** (veya **kaçırmak**) yatağına veya donuna abdest etmek. **(bir şeyin) altında kalmak** ezilmek: *"Birşey değil, karşıdan*

bir otomobil filân gelir de altında kalırım diye korktum." -B. Felek. **altında kalmamak** karşılığını vermek, gördüğü iyilik veya kötülüğü karşılıksız bırakmamak. **altından Çapanoğlu çıkmak** girişilen işte başa dert olacak bir durumla karşılaşmak: *"Kısa kesmekten yanaydı ama, paraları uzatsa altından bir Çapanoğlu çıkar mıydı?"* -O. Kemal. **(bir servetin) altından girip üstünden çıkmak** malı, parayı düşüncesizce harcayıp tüketmek: *"Babasından kalan servetin altından girip üstünden çıkmıştı."* -R. N. Güntekin. **altından kalkamamak** 1) bir işi başaramamak, becerememek, üstesinden gelememek: *Bu işin altından kolay kolay kalkamaz.* 2) *mec.* kendini savunamamak: *Altından kalkamayacağı suçlamalar ileri sürdüler.* **(bir şeyin) altından kalkmak** bir güçlüğü yenmek, başarmak. **altını çizmek** (bir sözün) önemini belirtmek, üzerine dikkati çekmek; vurgulamak. **altını ıslatmak** yatağına veya donuna küçük abdestini etmek. **altını üstüne getirmek** 1) söz veya tutumuyla çevreyi birbirine düşürmek, karmakarışık etmek: *"İnsanın gözü bir şey görmedi mi dünyanın altını üstüne getirmeli."* -Z. Selimoğlu. 2) bir şey bulmak için aramadık yer bırakmamak. **altta kalanın canı çıksın** "herkes başının çaresine baksın, gücü yetmeyen ne olursa olsun" anlamında kullanılır. **altta kalmak** herhangi bir çatışmada, çekişmede yenilmek. **altta yok üstte yok** yoksul, fakir. **alttan** (veya **aşağıdan**) **almak** sert konuşan birine karşı yumuşak, olumlu davranmak. **alttan alta** gizlice, el altından: *"İhtiyar kadın, dillerin durmadığını, havadisin alttan alta her tarafa yayılmakta olduğunu hissediyordu."* -R. N. Güntekin. **alttan güreşmek** gizli gizli yenme yollarını kollamak.

→ ***alt alta, alt bölüm, alt cins, alt çene, alt damak, alt deri, alt diş, alt dudak, alt familya, alt geçit, alt güverte, alt hava yuvarı, alt karşıt, alt kat, alt kurul, alt sınıf, alt şube, alt tabaka, alt takım, alt tür, alt üst, alt üst böreği, alt yapı, alt yazı, alt yazılama, alt yazılamak, alt yazılayıcı, alt yazılı***

alt alta *zf.* Birbirinin altında olarak.

Altayca *öz. is.* **1.** Altay Türkçesi. **2.** Türk, Moğol, Mançu-Tunguz, Kore ve Japon dillerinin kendisinden türediği varsayılan ana dil.

Altayist *öz. is.* Altayistik ile uğraşan kimse.

Altayistik, -ği *öz. is.* Altay grubuna giren Türk, Moğol, Mançu-Tunguz, Japon ve Korelilerin dil, edebiyat, kültür ve tarihleriyle uğraşan bilim dalı.

alt bölüm *is.* Yazılarda bölümlerin ayrıldığı parçalardan her biri, ayrım.

alt cins *is. biy.* Bir cins içinden ayrılan ikinci derecede bir cins.

alt çene *is. anat.* İnsan ve hayvanlarda yiyecekleri çiğnemeye yarayan, oynayabilen çene. **alt çene oynamak** yemek, içmek.

alt damak, -ğı *is. anat.* Damaklardan altta olanı.

alt deri *is. anat.* **1.** Üst derinin altında bulunan ikinci tabaka, hipoderm. **2.** *bot.* Bazı gövde ve yaprakların üst derilerinin altında bulunan, çoğu kez hücre zarları kalınlaşmış özel doku, hipoderm.

alt diş *is.* Alt çene üzerinde sıralanmış dişlerin biri.

alt dudak, -ğı *is. anat.* **1.** Dudaklardan altta bulunanı. **2.** *zool.* Böceklerin ağız sisteminde bulunan alt parça.

alternatif *is. Fr. alternatif* **1.** Seçilebilecek bir başka yol, yöntem; seçenek: *"Alternatifleri ne kadar çoğaltırsanız aklınız o kadar karışabilir."* -H. Taner. **2.** *s. bot.* Almaşık. **3.** *s. fiz.* Dalgalı (akım).

alternatör *is. Fr. alternateur* Dalgalı elektrik akımı veren üreteç.

altes *is. Fr. altesse* **1.** Prens ve prenseslere verilen şeref unvanı. **2.** Bu unvanı taşıyan kimse.

alt familya *is. zool.* Bir familyanın içinden ayrılan ikinci derecede bir familya.

alt geçit, -di *is.* Trafik akımını kesmemek için bir yolun altından geçirilen yol.

alt güverte *is.* Gemilerde güvertelerden altta bulunanı.

alt hava yuvarı *is. astr.* Dünyamızı kuşatan atmosferin 10 km kalınlığında olan alt katmanı.

altı *is.* **1.** Beşten sonra gelen sayının adı ve bu sayıyı gösteren rakam, 6, VI. **2.** *s.* Beşten bir artık. **altı karış beberuhi** kısa boylu olanlar için alay yollu söylenir. **(birini) altı okka etmek** birini kollarından ve bacaklarından tutup yukarı kaldırarak sallamak veya götürmek. **altıdan yemek** hastahanelerde hiç perhizi olmayan hastalara verilen tam yemek.

→ ***altıgen, Altı Kardeş, altı parmak, altıpatlar, altı yol***

altıgen *is.* ve *s.* Altı kenarlı çokgen, müseddes.

altık, -ğı *is. man.* Konusu ile yüklemi aynı olan, biri tümel olumlu, biri tikel olumlu; biri tümel olumsuz, biri tikel olumsuz iki önerme arasındaki bağlantı durumu, mütedahil: *"Kimi insanlar fanidir" önermesi "Bütün insanlar fanidir" önermesinin altığı olur.*

Altı Kardeş *öz. is. astr.* Kuzey kutup yönünde, Büyük Ayı'nın karşısında bulunan takım yıldız.

altılı *s.* **1.** Altı parçadan oluşan, kendinde herhangi bir şeyden altı tane bulunan: *Altılı şamdan.* **2.** *is.* İskambil, domino gibi oyunlarda üzerinde altı işareti bulunan kâğıt veya pul. **3.** *is.* Divan edebiyatında her bendi altı mısradan oluşan nazım biçimi.

altılık *s.* Altısı bir arada, altı taneden oluşmuş, altı tane alabilen: *Altılık bir kutu.*

altın *is.* **1.** Atom sayısı 79, atom ağırlığı 196,9 olan, 1064^0 C de eriyen, kolay işlenen, yüksek değerli, paslanmaz element, kısaltması Au: *Altın çok eski zamanlardan beri para basımında kullanılmaktadır.* **2.** *s.* Altından yapılmış: *"Müsteşar, pantolonunun arka cebinden altın tabakasını çıkarıp sigara veriyor."* -M. Ş. Esendal. **3.** Altından yapılmış sikke: *Çocuğa bir altın taktı.* **4.** *mec.* Niteliği iyi olan, üstün nitelikte olan, değerli: *"Altın golün kahramanı, kendini onların elinden kurtardı."* -H. Taner. *Altın ses.* **altın adı pul oldu, kız adı dul oldu** uygunsuz davranışları yüzünden temiz tanınan kişiliği lekelendi. **altın adını bakır etmek** kötü işler yaparak temiz ve parlak ününü karartmak. **altın anahtar her kapıyı açar** para olunca her güçlük yenilebilir. **altın eli bıçak kesmez** varlıklı veya değerli kişilerin elini kimse bükemez. **altın gibi** altına benzeyen, sarı. **altın kesmek** çok para kazanır olmak. **altın leğene kan kusmak** varlık içinde hastalık veya sıkıntı çekerek yaşamak. **altın topu** güzel ve tombul olan kucak çocukları için bir benzetme sözü olarak kullanılır: *Maşallah, altın topu gibi.* **altın tutsa, toprak olur** (veya **altına yapışsa elinde bakır kesilir**) giriştiği işlerde büyük talihsizliklere uğrayan kimsenin durumunu anlatır. **altın yumurtlayan tavuk** 1) mesleği, sanatı, parası olan, gelirli kimse; 2) *mec.* turist. **altın yürekli olmak** çok iyi niyetli olmak, yumuşak huylu görünmek: *"O kadar fazla altın yürekli olacağına bir parça daha zarif ve cazibeli bir adam olsaydı."* -R. N. Güntekin.

→ ***altın babası, altın baş, altın beşik, altın bilezik, altın çağ, altın kaplama, altın keseği, altın kökü, altın küpü, altın oluk, altın saat, altın sarısı, altın suyu, altıntop, altın yağmurcun, altın yıl***

altın babası *is.* Çok zengin, parası çok olan kimse.

altınbaş *is. bot.* Daha çok Ege bölgesinde yetişen, yuvarlak, kalınca kabuklu güzel bir kavun türü.

altın beşik, -ği *is.* Bir elleriyle kendi bileklerini kavrayan iki kişinin, öteki elleriyle karşılıklı olarak birbirlerinin bileklerini tutmaları.

altın bilezik, -ği *is.* **1.** Altından yapılmış kola takılan ve pek çok türü olan süs eşyası. **2.** Para getiren sanat veya meslek: *"Bileğimde keman gibi altın bilezik var."* -O. C. Kaygılı.

altıncı *s.* Altı sayısının sıra sıfatı, sırada beşinciden sonra gelen.

→ ***altıncı duygu, altıncı his***

altıncı duygu *is.* Ön sezi.

altıncı his *is. bk.* altıncı duygu.

altın çağ *is.* En parlak ve mutlu çağ: *"Nuran Tiyatrosu, altın çağına doğru bir kestane fişeğinin hızıyla yükseliyordu."* -T. Buğra.

altın kaplama *is.* Herhangi bir metal altın suyuna batırılarak ince bir altın tabaka ile sarılarak altına benzetilmek: *"Başına, altın kaplama tokalı, püsküllü bir şapka giymiş."* -M. Ş. Esendal.

altın keseği *is.* Yerden temiz külçe durumunda çıkan altın.

altın kökü *is. bot.* Güney Amerika'da yetişen, kusturucu niteliği olan bir kök, ipeka *(Cephaelis ipeca cuanha).*

altın küpü *s.* Altın para biriktiren; parası çok olan.

altınlaşma *is.* Altınlaşmak işi veya durumu.

altınlaşmak *(nsz)* Altın durumu veya görünümü almak.

altınoluk, -ğu *is.* **1.** İşlemeli kadın şalvarı. **2.** Altın sırma veya kılaptanla işlenmiş çizgili ipek kumaş ve bu cins kumaşların üstünde bulunan sırma işlemeli yollar. **3.** Sarıkların üstüne sarılan sırma şerit.

altın saat, -ti *is. mec.* İzlenme oranının en çok olduğu vakit, prime time.

altın sarısı *is.* Altın rengini andıran.

altın suyu *is. kim.* Bir kısım konsantre nitrik asit ile üç veya dört kısım konsantre hidroklorik asitten oluşmuş, özellikle plâtin ve altın gibi metalleri çözmekte kullanılan bir karışım.

altıntop (I) *is. bot.* **1.** Turunçgillerden, sıcak bölgelerde yetişen bir meyve ağacı, greyfrut *(Citrus decumana).* **2.** *bot.* Bu ağacın kanarya sarısı renginde, tadı acımsı meyvesi, kız memesi, greyfrut.

altıntop (II) *is. bot.* İki çeneklilerden, uzun, dikenli ve kürecikler hâlinde sapları olan bir kaktüs türü *(Trollius ranunculoides).*

altın yağmurcun *is. bot.* Bir tür kuş, yağmur kuşu.

altın yıl *is.* Eşlerin birlikte ulaştıkları 50. evlilik yılı.

altıparmak, -ğı *is.* **1.** Ellerinde veya ayaklarında altışar parmağı olan (kimse). **2.** *zool.* İri bir tür palamut balığı. **3.** Ayrı renkte altı yolu olan kumaş. **4.** Bu kumaştan yapılan gelin giysisi.

altıpatlar *is.* Altı tane fişek alan toplu tabanca, revolver.

alt ırk *is. zool.* Aynı ırk içinde yetiştirme amacına ve çevreye bağlı kalınarak değişme uğratılmış ve bu yolla ırk içinde özellikle fizyolojik nitelikleri bakımından kalıtsal sapma gösteren hayvan topluluğu.

altışar *s.* Altı sayısının üleştirme biçimi; her birine altı, her seferinde altısı bir arada olan.

altı yol *is.* Altı yolun birleştiği yer.

altız *s.* Bir doğumda dünyaya gelen altı (kardeş).

altimetre *is. (altime'tre) Fr. altimètre* Yükseklikölçer.

alt karşıt *is. man.* Konusu ile yüklemi aynı olan, biri tikel olumlu, öbürü tikel olumsuz, karşı karşıya konmuş iki önermeden her biri: *Bazı insanlar bilgindirler" ile "Bazı insanlar bilgin değildirler"* gibi.

alt kat *is.* Bir yapının veya aracın katlarından altta bulunan bölümü.

alt kurul *is.* Belli bir konuyu ele almak amacıyla bir kurul içinden birkaç kişi seçilerek oluşturulan kurul.

altlama *is.* Altlamak işi.

altlamak *(-i) man.* Özel diye alınan bir şeye, genel bir kavramın altında yer vermek.

altlı *s.* Altı olan: *"Düz altlı ev iskarpinlerini çıkararak ayaklarını çekti."* -R. H. Karay.

→ ***altlı üstlü***

altlık, -ğı *is.* **1.** Tabak veya bardak altı: *Bardak altlığı.* **2.** Hayvanların altına yayılan ot veya saman. **3.** Arabaya koşulan atların yolları kirletmemesi için kuyruğunun altına yerleştirilen torba.

altlı üstlü *s.* **1.** Altı ve üstü birlikte. **2.** *zf.* Alt ve üst katta olmak üzere, birlikte: *Altlı üstlü oturuyorlar.*

altmış *is.* **1.** Elli dokuzdan sonra gelen sayının adı ve bu sayıyı gösteren rakam, 60, LX. **2.** *s.* Altı kere on, elli dokuzdan bir artık.

→ ***altmış altı, altmış dörtlük***

altmış altı *is.* Altmış altı sayı almakla kazanılan bir çeşit iskambil oyunu. **altmış altıya bağlamak** temelli olmayan bir çözümle durumu kurtarmış görünmek.

altmışar *s.* Altmış sıfatının üleştirme biçimi, her birine altmış, her defasında altmışı bir arada olan.

altmış dörtlük, -ğü *is. müz.* Bir notanın altmış dörtte biri değerinde olan nota.

altmışıncı *s.* Altmış sıfatının sıra bildiren biçimi, sırada elli dokuzuncudan sonra gelen.

altmışlık *s.* **1.** İçinde altmış tane bulunan: *Altmışlık bir paket.* **2.** Altmış yaşında olan veya görünen.

alto *is. (l ince okunur) İt. alto müz.* **1.** Kemanla viyolonsel arası büyük keman, viyola. **2.** *müz.* Kontralto.

alt sınıf *is.* Bir sınıf içinden ayrılan ikinci derecedeki sınıf.

alt şube *is.* Bir şube içinde kurulan ikinci derecedeki şube.

alt tabaka *is.* Tabakalardan altta bulunan.

alt takım *is.* Bir takım içinde kurulan ikinci derecedeki takım.

alt tür *is.* Bir tür içinde ayrılan ikinci derecedeki tür.

altunî *s. (altu:ni:) T. altun Ar. + -î* Altın renginde olan.

alt üst *s.* Çok karışık ve dağınık. **alt üst etmek** 1) alt yüzünü üst yüzüne getirmek; 2) çok karışık duruma getirmek, düzenini bozmak: *"Kimsenin dokunamadığı düzgün kâğıtlarını ben alt üst ederdim."* -H. E. Adıvar. 3) zarar vermek, yıkmak: *Deprem köyü alt üst etti.* 4) huzursuz etmek, rahatsızlık vermek: *"Kalbini alt üst eden yeni durumu orada öğrendi."* -H. E. Adıvar. **alt üst olmak** 1) çok karışık duruma gelmek; 2) heyecanlanmak, üzülmek, tedirgin olmak, yıkılmak: *"Bu evde, bu alt üst olmuş sinirlerle ... Bırakın gideyim."* -A. H. Tanpınar. *"Rabia, bu sebepleri dinlerken zihni alt üst olurdu."* -H. E. Adıvar. 3) rahatsızlanmak: *Yediğim yemekten midem alt üst oldu.*

alt üst böreği *is.* Önce bir yüzü, sonra çevrilerek öbür yüzü kızartılarak pişirilen börek.

alt yapı *is.* **1.** Bir yapı için gerekli olan yol, kanalizasyon, su, elektrik gibi tesisatların hepsi. **2.** *sos.* Toplumun ekonomik yapısını oluşturan ve insan bilincinden bağımsız olarak biçimlenen üretim ilişkilerinin hepsi, **üst yapı** karşıtı.

alt yazı *is.* **1.** Gazete, dergi gibi yayınlarda çıkan resim ve fotoğrafları açıklayan yazı. **2.** *sin.* Yabancı dildeki bir filmin konuşmalarını çeviri olarak görüntünün altında veren yazı.

alt yazılama *is.* Alt yazılmak işi.

alt yazılamak *(nsz) sin.* Alt yazıları hazırlamak ve gerçekleştirmek.

alt yazılayıcı *is. sin.* Alt yazılamak işini yapan (kimse).

alt yazılı *s.* Alt yazısı bulunan (film, görüntü).

alüfte *s. (a:lüfte) Far. ālufte esk.* İffetsiz, oynak, cilveli (kadın).

alüftelik, -ği *is.* Alüfte olma durumu: *"İlk, alüfteliği, şakraklığı ile erkeklerin boğazını kesen Anika görünecektir."* -S. Birsel.

alümin *is. Fr. alumine kim.* Suda çözünmeyen, 2050° C de eriyen, beyaz bir toz olan alüminyum oksit (Al_2O_3).

alümina *is. bk.* alümin.

alüminyum *is. (alümi'nyum) Fr. aluminium kim.* **1.** Atom numarası 13, atom ağırlığı 26,98 olan, gümüş parlaklığında, beyaz, 660° C de eriyen hafif bir element. Kısaltması Al: *Alüminyum mutfak kapları yapımında çok kullanılırdı.* **2.** *s.* Alüminyumdan yapılmış: *"Biraz sonra bir besleme kız kocaman bir alüminyum ibriği getirdi."* -B. Felek.

→ ***alüminyum taşı***

alüminyum taşı *is.* Boksit.

alüvyon *is. Fr. alluvion* Akarsuların taşıyıp yığdıkları balçık, kil gibi çok ince taneli şeylerin kum ve çakılla karışmasıyla oluşan yığın, lığ.

alveol, -lü *is. biy.* Torba biçiminde küçük boşluk veya genişlemiş kısım.

alvere tulumbası *is.* Emme basma tulumba.

alyans *is. Fr. alliance* Nişan yüzüğü.

alyon *is. hlk.* Para babası: *"İki Dulun Kocası' adlı bir taklitli güldürü oynanmış ve Nerval'in gözünde büyümüş büyümüş, alyon kesilmiştir."* -S. Birsel.

alyuvar *is. anat.* Kana al rengini veren, çekirdeksiz, yuvarlak, küçük hücre, eritrosit: *Kanın her milimetre küpünde beş milyon kadar alyuvar bulunur.*

Am *kim.* Amerikyum'un kısaltması.

am *is. kaba* Dişilik organı, ferç.

-am / -em Fiilden isim türeten ek: *tutam, dön-em* vb.

ama *bağ. (a'ma) Ar. ammā* **1.** Çelişkili ve tutarsız iki cümleyi birbirine bağlamaya yarar, amma: *"Para kazanmayı hiç sevmiyordu ama hesapsız harcamaya bayılıyordu."* -N. Cumalı. **2.** Uyarma veya şartlı bir ifade niteliğinde olan bir cümleyi, başka bir cümleye bağlamaya yarar: *"İnanmam ama fırsat bulursam, baktırmadan da yapamam."* -K. Tahir. **3.** Beklenmeyen bir sonucu anlatan iki cümleyi onun sebebi durumunda olan cümleye bağlar: *"Gerçi Miralay bey bu suretle tekrar hatıralarına dalıp derdini unutur ama onu gece yarılarına kadar dinlemek fedakârlığı da yine bize düşer."* -H. Taner. **4.** Bir yargıyı veya bir buyruğu pekiştirmek için de kullanılır: *Güzel, ama güzel bir söz söyledi. Sen de gel, ama gel.* **5.** Bazen dikkati çekmek için cümlenin sonuna getirilir: *"Gerçi, vekillerden bazıları yerli yerinde duruyordu ama!"* -Y. K. Karaosmanoğlu. **ama ne 1)** ne hoş: *Ama ne manzara! Ama ne film!* **2)** şaşılacak niteliği olan: *Ama ne kılık!* **aması maması yok!** hiçbir özrün geçerli olamayacağını anlatır. **(bir şeyin) aması var** herkesin bilmediği sakıncası veya kusurları var.

âmâ (II) *s. (a:ma:) Ar. a'mā* Görmez, kör.

amabile *zf. (ama'bile) İt. müz.* Bir parçanın sevimli ve cana yakın çalınacağını anlatır.

amaç, -cı *is.* **1.** Erişilmek istenilen sonuç, maksat: *"Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz."* -Anayasa. **2.** Gaye: *"Kuruluş amaç ve şartlarını kaybeden yahut kanunun öngördüğü yükümlülükleri yerine getirmeyen dernekler, kendiliğinden dağılmış sayılır."* -Anayasa. **3.** Hedef: *"Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı maliye politikasının sosyal amacıdır."* -Anayasa. **amaç gütmek** bir amacı gerçekleştirmeye çalışmak: *"Dernekler, 13 üncü maddedeki genel sınırlamalara aykırı hareket edemeyecekleri gibi siyasî amaç güdemezler."* -Anayasa. **amaç edinmek** bir amaca ulaşma isteğinde bulunmak.

→ ***amaç dışı***

amaç dışı *is.* Gaye dışı, hedeflenen amacın dışında.

amaçlama *is.* Amaçlamak işi, hedef alma, istihdaf.

amaçlamak *(-i)* Bir amaca ulaşmayı istemek, istihdaf etmek: *"Sınıf veya zümre egemenliğini veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayan siyasî partiler kurulamaz."* - Anayasa.

amaçlanma *is.* Amaçlanmak işi.

amaçlanmak *(nsz)* Amaçlamak işine konu olmak.

amaçlı *s.* **1.** Amacı olan, gayeli. **2.** Bir amaca yönelik.

amaçlılık, -ğı *is.* Amaçlı olma durumu.

amaçsız *s.* Amacı olmayan, gayesiz: *"Amaçsız, kararsız oraya buraya süzülürler."* -H. Taner.

amaçsızlık, -ğı *is.* Amaçsız olma durumu.

amade *s. (a:ma:de) Far. āmāde* (bir işi) Yapmaya hazır.

-amak Fiilden isim türeten ek: *basamak, tutamak, kaç-amak* vb.

amal, -li *ç. is. (a:ma:l) Ar. a'māl, 'amel'* in çokluk biçimi *esk.* İşler, işlemler.

→ ***amelierbaa***

âmâlık, -ğı *is.* Âmâ olma durumu.

amalierbaa *(a:ma:lierbaa) Ar. a'māl-i erba'a esk.* Matematikte dört işlem terimine verilen ad.

aman *ünl. (ama:n) Ar. amān* **1.** Yardım istendiğini anlatır: *Aman Allahım!* **2.** Bir suçun bağışlanmasının istenildiğini anlatır: *Aman, bir daha yapmam!* **3.** Rica anlatır: *Aman öyle söylemeyin!* **4.** Usanç ve öfke anlatır: *Aman bırak beni! Aman, bu lâflardan da bıktık!* **5.** Dikkat uyandırmak için kullanılır: *Aman, çocuğa iyi bakın!* **6.** Çok beğenmeyi anlatır: *Aman ne güzel şey!* Bu anlamda kullanıldığında buna **da** edatı da getirilebilir: *Aman da ne güzel şey!* **7.** Şaşma anlatır: *Aman efendim, bana öyle şeyler söyledi ki donakaldım.* **aman Allah (Allahım)** şaşma, beğenme veya beğenmeme, korku gibi duyguları belirtmek için kullanılır. **aman bulmak** kurtulmak. **aman dedirtmek** (veya **amana getirmek**) karşı koyan birini boyun eğmek zorunda bırakmak, zor durumda bırakmak: *"Galiba bu sene soğuk aman dedirtecek."* -R. H. Karay. **aman derim!** sakın ha, böyle bir iş yapayım deme: *Evi satacakmışsın, aman derim!* **aman dilemek** önce direnirken zor karşısında boyun eğip canının bağışlanmasını dilemek. **aman vermek** canını bağışlamak, öldürmemek: *"Teslim olan halka aman vererek hepsini evlerine yolladı."* -F. R. Atay. **aman vermemek 1)** rahat bırakmamak, göz açtırmamak: *"İri sivri sinekler gece gündüz aman vermiyordu."* -N. Cumalı. **2)** acımayıp öldürmek. **amana gelmek** önce direnirken zor karşısında boyun eğmek.

→ ***amanname, aman zaman***

amanın *ünl. hlk.* Korkma ve şaşma sözü: *Amanın nasıl iş o, nasıl yaptın bunu?*

amanname *is. (amanna:me) Ar. amān + Far. nāme tar.* İslâm devletlerinde düşmana güvenlik içinde olduğunu bildirmek üzere verilen belge.

amansız *s.* Aman vermez, hiç acımayan, cana kıyıcı: *"Osmanlı hâkimiyetinden sonra, Sırplarla Avusturyalılar arasında amansız bir mücadele başlamıştır."* -F. R. Atay.

→ ***amansız hastalık***

amansızca *zf. (amansı'zca)* **1.** Öldürücü bir durumda, acımasız olarak. **2.** Hoşgörüsüz olarak.

amansız hastalık, -ğı *is. hlk.* Kanser.

aman zaman *is.* Karşısındakini yumuşatmak için söylenen sözleri anlatır: *Aman zaman dedirtmemek. Aman zaman bilmez.*

amatör *is.* ve *s. Fr. amateur* Bir işi para kazanmak için değil, yalnız zevki için yapan kimse, hevesli, **profesyonel** karşıtı: *"Bu, çok ucuz bir amatör ressam tüzüğüdür."* -H. Taner.

amatörlük, -ğü *is.* Amatör olma durumu: *"Böyle bir amatörlük devresi geçirdikten sonra biraz da kendi hesabına çalışmayı düşündü."* -R. N. Güntekin.

amazon *is. Yun.* **1.** (eski çağların Amazonlarına benzetilerek) Erkek gibi, savaş saflarında yer alan kadın. **2.** Ata binen kadın.

ambalâj *is. Fr. emballage* Eşyayı sarmaya yarayan mukavva, kâğıt, tahta, plâstik madde gibi malzeme. **ambalâj yapmak** (bir şeyi) bu gibi maddelerle paketlemek, sandıklamak.

ambalâjcı *is.* Ambalâj yapan kimse.

ambalâjcılık, -ğı *is.* Ambalâjcı olma durumu veya işi.

ambalâjlama *is.* Ambalâjlamak işi.

ambalâjlamak *(-i)* Ambalâj yapmak.

ambale etmek *(-i)* **1.** Birini düşünemez duruma getirmek, çok yormak. **2.** Otomobili fazla gaz vermekten çalışmaz hâle sokmak.

ambale olmak *(nsz)* Çok yorulup iş göremez, düşünemez duruma gelmek.

ambar *is. Far. anbār* **1.** Genellikle tahıl saklanan yer: *"Asker ambarlarında buğday var."* -H. E. Adıvar. **2.** Yiyecek ve bazı eşyanın saklandığı yer. **3.** Geminin yük koymaya ayrılmış yeri: *"Hakaretlerle bağırarak haşlıyor ve onlara ambarda ve güvertedeki yerlerini gösteriyordu."* -Y. K. Beyatlı. **4.** Eşya taşıma işleri yapan kurum veya ortaklık. **5.** Kum, çakıl gibi yapı malzemesini ölçmekte kullanılan ve her yanı çoğunlukla 75 cm olan küp ölçek: *"Şu dört yüz elli dört kuruş, iki ambar kum."* -H. F. Ozansoy. **6.** *mec.* Genellikle tahılın çok

üretildiği yer, bölge: *Buğday ambarımız Konya.*

ambarcı *is.* Ambara bakan görevli, ambar memuru.

ambarcılık, -ğı *is.* Ambarcının gördüğü iş.

ambarda kurutma *is.* Kapalı bir yerde, güçlü bir vantilâtör kullanılarak sağlanan hava akımı ile yeşil ve sulu yemlerin kurutulması.

ambargo *is. (amba'rgo) İsp. embargo* **1.** Bir devletin, gemilerin kendi limanlarından ayrılmasını yasaklama buyruğu. **2.** Bir malın serbest sürümünü engellemek için konulan yasak: *Silâh ambargosu.* **ambargo koymak 1)** gemilerin limanlardan hareketini yasaklamak; **2)** bir malın serbest sürümünü engellemek; **3)** bir mala el koymak, müsadere etmek; **4)** siyasî, ekonomik, sosyal alanlarda caydırma amacıyla yaptırım uygulamak. **ambargoyu kaldırmak** ambargo ile ilgili yasaklamayı kaldırmak.

ambarlama *is.* Ambar durumuna gelmek: *Buraya birtakım bilgi ve hüner ambarlamaları ile varılamaz.*

ambarlamak *(-i)* Ambar işi yapmak.

amber *is. Ar. 'anber* **1.** Amber balığından çıkarılan güzel kokulu, kül renginde bir madde. **2.** Güzel kokulu bazı maddelerin ortak adı.

→ ***amber ağacı, amber balığı, amberbaris, amberbu, amber çiçeği***

amber ağacı *is. bot.* Baklagillerden bir cins mimoza *(Geum urbonum).*

amber balığı *is. zool.* Balinagillerden, boyu 25 m'ye kadar çıkan, başı büyük, dişli, çok yırtıcı bir balık, ada balığı *(Catodon macrocephalus).*

amberbaris *is. bot.* Sarı çalı.

amberbu *is. Far. anber-bu* Hindistan'da, İran'da yetişen, pişince güzel bir koku veren, iri ve uzun taneli bir tür pirinç.

amber çiçeği *is. biy.* Amber ağacının toparlak, fındık büyüklüğünde, altın sarısı renginde güzel kokulu çiçeği.

amblem *is. Fr. amblème* Soyut bir şeyin, bir kavramın sembolü olan varlık veya eşya, belirtke.

amboli *is. Fr. embolie* Atardamarda kanın pıhtılaşması veya yağ parçacıklarının oluşması sonucunda meydana gelen tıkanma.

ambülâns *is. Fr. ambulance* Hasta arabası, cankurtaran (arabası), cankurtaran.

amca *is. (a'mca) Ar. 'amm + T. -ca* **1.** Babanın erkek kardeşi. **2.** Yaşlı erkeklere saygı için kullanılan seslenme. **amcamla dayım, hepsinden aldım payım** yakınlarından beklediği ilgi ve yardımı görmeyen bir kimsenin artık yeni bir dilekte bulunmaya niyetli olmadığını anlatmak için söylenir.

→ ***amcazade***

amcalık, -ğı *is. (a'mcalık)* Amca olma durumu. **amcalık etmek** birine amca gibi yakınlık göstermek.

amcazade *is. (a'mcaza:de) Ar. 'amm + T. -ca + Far. -zāde* Amcanın oğlu veya kızı.

amel *is. Ar. 'amel* **1.** Yapılan iş, edim, fiil. **2.** Bir kimsenin dinin buyruklarını yerine getirmek için yaptıkları. **3.** *mec.* Sürgün, ötürük, ishal.

→ ***amelimanda***

amele *ç. is. Ar. 'amele, 'āmil'* in çokluk biçimi İşçi, emekçi: *"Tuğla harmanındaki ameleler etrafı aradılar."* -S. F. Abasıyanık.

→ ***amele taburu***

amelelik, -ği *is.* Amele olma durumu.

amele taburu *is.* Genellikle yol yapım işlerinde görevli amelelerden oluşan birlik: *"Sıcak ve tozlu dağlarda yol yapan amele taburuna nakledildi."* -H. E. Adıvar.

amelî *s. (ameli:) Ar. 'amelî* **1.** İşe dayanan, iş üstünde, tatbikî, pratik: *Bir sanatı amelî olarak öğrenmek.* **2.** İş bakımından, işçe: *Bunun amelî bir değeri yok.* **3.** Elverişli, kolay, uygun, kestirme: *En amelî usul. Amelî bir çare.* **4.** *fel.* Hareketle ilgili olan, yalnız düşünce alanında kalmayıp işe dönüşen uygulamalı, tatbikî.

amelimanda *s. Ar. 'amel Far. + -mānde* "kalmış" İş yapamaz durumda olan.

ameliyat *is. (ameliya:t) Ar. 'ameliyyāt* **1.** Operatörün, hasta üzerinde kesme ve dikme yoluyla yaptığı müdahale, operasyon. **2.** *is. esk. ç.* İşler, faaliyetler: *"Enkazın kalkması üç dört günlük ameliyata muhtaç."* -H. R. Gürpınar. **ameliyat geçirmek** ameliyat edilmiş olmak: *"Bu koğuşta ayak ameliyatı geçirmiş hasta Şahin'di."* -H. R. Gürpınar.

→ ***ameliyathane, ameliyat masası***

ameliyathane *is. (ameliyatha:ne) Ar. 'ameliyyāt + Far. ḫāne* Hastaların ameliyat edildiği yer.

ameliyatlı *s.* Ameliyat edilmiş: *Ameliyatlı hasta.*

ameliyat masası *is.* Üzerinde ameliyat yapılan özel donanımlı masa: *"Hepsinde ameliyat masasında bayıltılmamış bir hasta yüzü vardır."* -F. R. Atay.

ameliye *is. Ar. 'ameliyye* Yapılan iş, işlem: *"Dışarı üflemesin diye evvelâ içmek ameliyesini öğrettim."* -Ö. Seyfettin.

amenajman *is. Fr. aménagement huk.* **1.** Devlete ve kişilere ait ormanların, önceden hazırlanıp kabul edilmiş esaslara uygun olarak işletilmesi. **2.** *huk.* Tabiî kaynakların işletilmesi.

amenna *ünl. (a:menna:) Ar. āmennā* İnandık anlamı ile "öyledir", "doğru", "diyecek yok" gibi tasdik etme anlatır: *"Her şey mukadderdir, amenna, akacak kan damarda durmaz derler."* -M. Ş. Esendal.

Amentü *öz. is. Ar.* Kur'an surelerinden birinin adı.

Amerika armudu *is. bot.* **1.** Defnegillerden, Amerika'da yetişen bir ağaç *(Persea gratissima).* **2.** Bu ağacın armuda benzer yemişi.

Amerika bademi *is. bot.* Aselbent ve zamk gibi maddeler veren bir sıcak iklim ağacı *(Styrax americana).*

Amerika elması *is. bot.* **1.** Antep fıstığıgillerden, Amerika'da yetişen bir ağaç, bilader ağacı *(Anacardium occidentale).* **2.** *bot.* Bu ağacın badem biçiminde çekirdekli, armuda benzer yemişi.

Amerikalı *öz. is.* ve *s.* Amerika Birleşik Devletleri halkından olan kimse.

Amerikalılaşma *is.* Amerikalılaşmak işi veya durumu.

Amerikalılaşmak *(nsz)* Amerikalıların yaşayış tarzını benimsemek.

Amerikan (I) *öz. is. İng. American* **1.** Amerika Birleşik Devletleri halkından olan kimse: *Amerikan yazarı.* **2.** Amerika'ya özgü, Amerika ile ilgili olan: *Amerikan malı. Amerikan edebiyatı.*

→ ***Amerikan bar, Amerikan salatası***

amerikan (II) *is.* Pamuktan düz dokuma, kaput bezi. **Amerikan bezi** biçiminde de kullanılır.

→ ***Amerikan bezi***

Amerikan bar *is.* Lokanta, otel veya evlerde içki için ayrılmış köşe.

Amerikan bezi *is. bk.* amerikan.

Amerikanca *is. hlk.* Amerika Birlişik Devletlerinde kullanılan İngilizce.

Amerikanist *is. Fr. américaniste* Amerikan tarihi ve kültürü ile uğraşan bilimci.

Amerikan salatası *is.* Rus salatası.

Amerikanvarî *s. İng. American + Far. vārī* Amerikalıya yakışan biçimde, Amerikalı gibi: *"Büyük afişimiz Amerikanvarî bir gazetecilik sistemiyle bütün memlekete yayıldı."* -S. F. Abasıyanık.

Amerika tavşanı *is. zool.* Kemiricilerden, arka ayakları çok uzun, küçük bir memeli kürk hayvanı *(Eriomys chincilla).*

Amerika üzümü *is. bot.* Şekerci boyası.

amerikyum *is. Lât. américium kim.* Atom numarası 95, yapay olarak elde edilen aktinitlerden bir element. Kısaltması Am.

ametal *is. Fr. amétale* Metal olmayan elementler: *Klor, fosfor, oksijen ametaldirler.*

ametist *is. Fr. améthyste jeol.* Süs taşı olarak kullanılan mor renkte bir tür kuvars.

amfi *is. Fr. amphi* Amfiteatr kelimesinin kısaltılmışı.

amfibi *is. Fr. amphibie* **1.** İki yaşayışlı. **2.** Hem karada hem de suda hareket eden (taşıt), yüzergezer.

→ ***amfibi harekât***

amfibi harekât *is. ask.* Kara ve deniz araçlarıyla yapılan manevra.

amfibol, -lü *is. Fr. amphibole jeol.* Piroksenlere yakın siyah, esmer, yeşil renkli bir silikat grubu.

amfibyumlar *ç. is. zool.* Kurbağa ve semenderleri içine alan iki yaşayışlı omurgalılar sınıfı.

amfiteatr *is. Fr. amphithéâtre* **1.** Dinleyicilerin oturduğu, sıraları arkaya doğru basamaklı olarak yükselen salon: *"Davetlileri getirip amfiteatr şeklinde hazırlanmış tribünlere bırakıyordu."* -H. Taner. **2.** Yunan ve Roma'da açık hava tiyatrosu. **3.** *coğr.* Toprak parçası.

amfizem *is. Fr. amphisème* Vücut organlarından bir bölümünün hava ile şişmesi.

amfor *is. Fr. amphore* İki kulplu, dibi sivri, dar boyunlu, karnı geniş testi.

amfora *is. bk.* amfor.

amigo *is. (ami'go) İsp.* Çoğunlukla spor yarışmalarında seyircileri coşturan kimse.

amigoluk, -ğu *is.* Amigonun yaptığı iş.

amil *is. (a:mil) Ar. 'āmil* Yapan, etken, etmen, sebep, faktör: *"Acaba bu cereyan ne gibi tarihî amillerin tesiriyle doğdu."* -F. Köprülü.

amilâz *is. Fr. amylacé kim.* Nişastayı parçalayarak şekere çeviren bir enzim.

amin (I) *is. Fr. amine (amonyak'tan) kim.* Amonyaktaki hidrojen yerine, tek değerli hidrokarbonlu köklerin geçmesiyle oluşan ürünlerin genel adı.

âmin (II) *ünl. (a:mi:n) Ar. âmin < İbr.* "Allah kabul etsin" anlamında, duaların arasında ve sonunda kullanılır.

aminoasit, -di *is.* Bir amino grubu ile bir karboksil grubu taşıyan, proteinlerin temel taşı olan organik bileşik.

amip, -bi *is. Fr. amibe zool.* Amipler takımından, vücudunun biçim değiştirmesiyle oluşan geçici kollar veya ayaklar üzerinde sürünerek yer değiştiren, tatlı ve tuzlu sularda yaşayan bir hücreli canlı *(Amoibe).*

amipler *ç. is. zool.* Bir hücreli hayvanların kök bacaklılar sınıfına giren bir takımı.

amipli *s.* **1.** İçinde amip bulunan: *Amipli bir su.* **2.** Amiplerin yol açtığı: *Amipli dizanteri.*

amir *s. (a:mir) Ar. āmir* **1.** Buyuran, emreden, üst: *"Beş yıldır bu evin amiri, bir çeşit ağası gibi yaşamıştı."* -H. E. Adıvar. **2.** *is.* Bir işte emir verme yetkisi olan kimse: *"Akıl öğrettiğim herif şimdi bana amir oldu."* -B. Felek.

→ ***amiriita***

amiral, -li *is. Fr. amiral Ar.* Deniz kuvvetlerinde, ordudaki general rütbesine eşit rütbedeki subay.

amirallik, -ği *is.* **1.** Amiral olma durumu. **2.** Amiralin makamı.

amirane *zf. (a:mira:ne) Ar. āmir + Far. -āne* Amir gibi, amire yakışan biçimde: *"Ağır yürürdü ve gülümsemeksizin amirane konuşurdu."* -Y. K. Beyatlı.

amirce *zf. (ami'rce)* Amire yakışır biçimde, amir gibi.

amiriita *is. (a:mirii:ta:) esk. bk.* ita amiri.

amirlik, -ği *is.* Amir olma durumu: *"Sesinde hayat için didinenlerin amirliği vardı."* -H. E. Adıvar.

amit, -di *is. (amonyak'* tan*) kim.* Amonyağın hidrojeni yerine bir asit kökünün geçmesiyle oluşan birleşiklerin sınıf adı.

amitoz *is. Fr. amitose* Amip, akyuvar ve bazı bakterilerde hücre bölünmesi yoluyla olan çoğalma.

amiyane *zf. (a:miya:ne) Ar. 'ammî + Far. -āne* **1.** Kibarca olmayan, bayağı: *"Hem, bu çeşit amiyane işler diplomatın nesine?"* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** Sıradan: *"Kupkuru bir ad, hem de satılmış gibi pek amiyane bir ad."* -H. F. Ozansoy. **amiyane tabiriyle** halk ağzı ile, halk deyişiyle.

amma *bağ. (amma:) Ar. ammā* **1.** *bk.* Ama. **2.** *zf.* Yanına getirildiği kelimenin anlamına aşırılık katarak şaşma veya hayranlık anlatır: *"Hatırladıkça, amma da yılışıkmışım ha, der, utana utana."* -T. Buğra. **ammada yaptın ha!** söylenen bir söze pek inanılmadığını ve şaşıldığını anlatır.

→ ***amma velâkin***

amma velâkin *zf. (amma velâ:kin) Ar. ammā + Far. ve Ar. lâkin esk.* Ancak, bununla beraber.

amme *is. (a:mme) Ar. 'āmme* Halkın bütünü, kamu.

→ ***amme davası, amme efkârı, amme hukuku, amme idaresi, amme menfaati***

amme davası *is.* Kamu davası.

amme efkârı *is.* Kamuoyu: *"Bunları görüşüp amme efkârına ve kendimize aydınlık getirelim."* -B. Felek.

amme hukuku *is.* Kamu hukuku.

amme idaresi *is.* Kamu yönetimi.

amme menfaati *is.* Kamu yararı.

amnezi *is. Fr. amnésie* Hafıza kaybı, bellek yitimi.

amnios *is. (a'mnios) Yun. anat.* Döl kesesi.

→ ***amnios suyu***

amnios suyu *is.* Döl kesesini dolduran ve cenini içinde bulunduran sıvı, çağnak.

amonyak, -ğı *is. Fr. ammoniaque kim.* **1.** Azot ve hidrojen birleşimi olan, keskin kokulu bir gaz (NH_3). **2.** *kim.* İçinde bu gazın eritilmiş bulunduğu su, nışadır ruhu.

amonyaklama *is.* Amonyaklamak işi.

amonyaklamak *(-i)* Bazı yemlerin amonyak veya bir amonyum bileşiği ile karıştırmak veya doyurmak.

amonyum *is. (amonyak'tan) Fr. ammonium kim.* Amonyaklı tuzlarda maden rolü oynayan bir birleşim kökü (NH_4).

→ ***amonyum karbonat, amonyum sülfat***

amonyum karbonat *is.* Hamur kabartmada maya olarak kullanılan karbonik asidin amonyum tuzu, nışadır kaymağı.

amonyum sülfat *is.* Sanayide sentez yolu ile elde edilen amonyum nötr sülfat, azotlu gübrelerin en çok kullanılanıdır.

amor *is.* Bir çeşit kumaş.

amoralizm *is. Fr. amoralisme* Ahlâk dışıcılık, töre dışıcılık.

amorf *s. Fr. amorphe* Biçimsiz.

amorti *is. Fr. amortir* **1.** Birden ödenerek faizinin işlemesine son verilen tahvil. **2.** Piyangoda ödenen para kadar ödenen karşılık: *Biletime amorti çıktı.* **amorti etmek** bir girişimde yatırılan parayı zamanla yeniden kazanmak.

amortisman *is. Fr. amortissement* **1.** Taşınmaz malların aşınmalarına karşılık olarak, yıllık kârdan ayrılan belirli pay. **2.** Faizin işlemesine son vermek için bir tahvilin birden ödenmesi.

amortisör *is. Fr. amortisseur* **1.** Motorlu araçlarda sarsıntı, sallantı gibi hareketleri en aza indiren, yayların gereksiz hareketlerini gidermeye yarayan düzen. **2.** Bu düzeni kuran öge, cihaz, yumuşatmalık.

amper *is. Fr. ampère (Fizikçi Ampère'in adından) fiz.* Elektrik akımında şiddet birimi. Kısaltması A.

→ ***ampermetre, amperölçer, amper saat***

ampermetre *is. (amperme'tre) Fr. ampéremètre* Amperölçer.

amperölçer *is. fiz.* Bir elektrik akımının şiddetini ölçmeye yarayan aygıt, akımölçer.

amper saat, -ti *is. Fr. ampére Ar. sā'at fiz.* Bir amper şiddetinde akım geçiren bir iletkenden bir saat içinde geçen elektrik miktarı.

ampir *is. Fr. empire* Napoleon döneminde Fransa'da ve Avrupa'da yayılmış olan yapı, mobilya, giyim vb. üslûbu.

ampirik *s. Fr. empirique* Bir kurama değil de yalnızca deneye, gözleme dayanan: *"Bunu sadece eğitim uzmanları değil, çocuk yetiştiren ana babalar da ampirik olarak bilirler."* -H. Taner.

ampirist *is. Fr. empiriste fel.* Deneyci.

ampirizm *is. Fr. empirisme fel.* Deneycilik.

amplifikatör *is. Fr. amplificateur* Alçak veya yüksek frekanslı akımların gerilimini, şiddetini veya gücünü artırmaya yarayan araç, yükselteç.

ampul, -lü *is. Fr. ampoule* **1.** İçinde, elektrik akımı ile akkor durumuna gelerek ışık verebilen bir iletkeni bulunan, havası boşaltılmış cam şişe. **2.** İçinde çoğu kez zerk edilecek, sıvı durumda ilâç bulunan küçük veya büyük cam tüp.

ampütasyon *is. Fr. amputation* **1.** Bir organı kesip çıkarma. **2.** *mec.* Herhangi bir bütünden bir parça kesme veya koparma: *"Londra sulh muahedesiyle Türk milletinin bünyesinde yapılan acıklı ampütasyonun canhıraş ıstırabını avutmak için burada halka bir avuç afyon hazırlamakla meşguldürler."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

amudî *s. (amu:di:) Ar. ʿamūdī esk.* Dikey, dikine, dik.

amudufıkarî *is. (amu:dufika:ri:) Ar. ʿamūd-i feḳārī esk.* Omurga kemiği, bel kemiği.

amut, -du *is. Ar. amūd* Dikme, dik durumda. **amuda kalkmak** iki eli üstüne dayanarak bacaklarını havada dikey tutmak.

→ ***amudufıkarî***

amyant *is. Fr. amiante* Kolayca bükülen ve ateşe dayanan liflerden oluşmuş, bir tür ak asbest.

an (I) *is. (a:n) Ar. ān* Zamanın bölünemeyecek kadar kısa bir parçası, lâhza: *"Emaneti bir an önce evine götürseler, iyi olur."* -A. İlhan.

→ ***an be an***

an (II) *is. esk.* İki tarla arasındaki sınır.

an (III) *is. psikol.* Zihin: *An bulanıklığı. An yorgunluğu.*

-an / -en (I) İsimden isim türeten ek: *oğul-an > oğlan, kız-an, kök-en* vb.

-an / -en (II) Fiilden sıfat türeten ek: *aç-an, bil-en, dur-an, gör-en.*

ana *is.* **1.** Çocuğu olan kadın, anne: *"Göz yaşları döken hanım herhâlde gelinin anası olacaktı."* -H. Taner. *"Siyah gecelerde sen, gün ışığı / Yola düşsem, kanadımsın, kolumsun / Gözlerinde ilkbahar sıcaklığı / Biricik anamsın, Anadolumsun."* -F. Halıcı. **2.** Yavrusu olan dişi hayvan. **3.** Dince aziz tanınan bazı kadınlara verilen saygı unvanı: *Fatma Anamız. Meryem Ana.* **4.** Yaşlı kadınlara saygılı bir seslenme sözü olarak kullanılır. **5.** Velinimet: *Yoksullar anası.* **6.** Alacağın veya borcun, faizin dışında olan bölümü. **7.** *s.* Temel, asıl, esas: *"Geçen yıl ana işlerden hiçbiri bitirilip bir sonuca varılamamıştır."* -M. Ş. Esendal. **8.** *mat.* Çizgilerden herhangi birini anlatan kelimeye sıfat olarak geldiğinde, o çizginin, belirli bir kural altında hareket ederek bir yüzey oluşturmaya yaradığını anlatır. **ana avrat düz** (veya **dümdüz) gitmek** sövmek, küfretmek. **ana baba bir** aynı ana ve babadan olan (kardeşler). **ana baba eline bakmak** ana ve babanın verdiği para ile geçinmek. **ana baba yavrusu** nazlı büyütülmüş çocuk. **ana bir, baba ayrı** anaları bir, babaları ayrı olan (kardeşler). **ana gibi yâr olmaz, Bağdad gibi diyar olmaz** insanlar içinde bize ana kadar candan bağlı dost yoktur. **ana kızına taht kurar, kız bahtı kocadan arar** (veya **ana kızına taht kurmuş, baht kuramamış**) kocası iyi olmayan bir kadın, kendi ne kadar zengin olursa olsun, mutlu olamaz. **ana kuyu** *mdn.* bir ocakta ana çıkış ve havalandırmada kullanılan kuyu. **ana rahmine düşmek** döl yatağında cenin oluşmak: *"Ulan Mustafa, insanoğlu ana rahmine düşer de, dokuz ay on gün sonra capcanlı fırlar."* -S. F. Abasıyanık. **anadan (yeni) doğmuşa dönmek** (veya **anadan yeni doğmuş gibi olmak**) dertsiz, tasasız, sağlıklı bir duruma gelmek. **anadan doğma 1)** çırılçıplak: *"Bir tüccarın kızını, anadan doğma vücuduna sadece bir kürk giymiş olarak yakaladık."* -R. H. Karay. **2)** doğuştan olan. **anadan görme 1)** annesinde gördüğü gibi; **2)** *mec.* geleneksel: *"İnanmayanlar ise sabırsız ve hırçın analar, çocuk eğitiminden habersiz babalar, her şeyi anadan görme metotlarla yürütecekleri sanan büyük analar ve dedelerdir."* -H. Taner. **analı kuzu kınalı kuzu** *bk.* analı. **anam avradım olsun** *argo* birini kesin olarak inandırmak için söylenen çok kaba bir ant. **anam babam** *argo* teklifsiz bir seslenme: *Bilir miyim ben anam babam!*

anan yahşi, baban yahşi birini, bir işe razı etmek için gereğinden çok överek yumuşatmak amacı güdüldüğünü başkasına anlatırken kullanılır. **ananın ak sütü gibi (helâl olsun)** anamın sütü bana nasıl helâl ise, bu da sana öyle helâl olsun: *"Şimşek gibi çakan ağrılardan beni kurtarsınlar, servetimin yarısını anamın ak sütü gibi vereyim."* -R. N. Güntekin. **ananın örekesi** *argo* saçma bir söze karşı verilen karşılık: *"Dünya yuvarlakmış... Yok ananın örekesi."* -H. R. Gürpınar. **(birinin) anası ağlamak** çok sıkıntı çekmek, eziyet çekmek, bitkin duruma gelmek. **anası danası** soyu sopu, bütün aile. **anası kılıklı** görüş, davranış, huy vb. bakımından anasına benzeyen. **anası turp** (veya **sarımsak), babası şalgam** (veya **soğan**) *hlk.* ne olduğu belirsiz kimselerin çocuğu. **anası yerinde** bir gencin anası kadar yaşlı (kadın). **anasına avradına sövmek** *kaba* birinin anasını ve karısını amaçlayarak çirkin söz söylemek. **anasına bak, kızını al, kenarına bak, bezini al** bir kızın karakterini öğrenmek isteyenler, anasının hâlini göz önüne alırlarsa aldanmamış olurlar. **anasından doğduğuna pişman 1)** çok tembel, üşengeç; **2)** canından bezmiş. **(birini) anasından doğduğuna pişman etmek** çok eziyet etmek, çok üzmek, bezdirmek. **anasından emdiği süt burnundan (fitil fitil) gelmek** bir işi yaparken çok sıkıntı çekmek: *"Vaziyeti babasından gizlemek için iki gün anamızdan emdiğimiz süt burnumuzdan geliyor."* -A. İlhan. *"Mütercim olarak işe başladığım gün anamdan emdiğim süt burnumdan gelmiştir."* -B. R. Eyuboğlu. **anasından emdiği sütü burnundan getirmek** *"Hiç belli olmaz insanoğlu! Bir gün anadan emdiği sütü burnundan getirir."* -B. R. Eyuboğlu. **(birinin) anasını ağlatmak** *kaba* bir kimseye çok eziyet etmek, çok sıkıntı çektirmek: *"Doğrusu ben olsam o beyin anasını ağlatırdım."* -Ö. Seyfettin. *"Kim ona yan bakarsa, kemiklerini kırar, anasını ağlatırım."* -H. E. Adıvar. **anasını bellemek** *kaba* bir kimseye en büyük kötülüğü yapmak. **anasını eşek kovalasın!** *kaba* sözü edilen kimse veya iş için bıkkınlık, dikkate almama ve umursamama anlatır. **anasını sat!** (veya **satayım**) *hlk.* önem verme, aldırma, umursama, bunun için gam yeme (yemem)! **anasının gözü** *argo* çok kurnaz, çok açık göz, dalavereci, hinoğluhin. **anasının ipini satmış** (veya **pazara çıkarmış**) ipsiz, kendisinden her türlü soysuzluk beklenebilen (kimse). **anasının kızı** anasının huyları kendisinde de görülen kız. **anasının körpe kuzusu** pek küçük kucak çocuğu. **anasının nikâhını istemek** bir şeye değerinden çok para istemek.

→ ***ana arı, ana baba, ana baba günü, ana bilim dalı, ana cadde, ana çizgi, ana defter, ana deniz, ana dil, ana dili, ana direk, ana doğrusu, ana duvar, ana düşünce, anaerki, anaerkil, anaerkillik, ana fikir, ana kadın, ana kapı, ana kara, ana kent, ana kitap, ana kraliçe, ana kubbe, ana kucağı, ana kuzusu, anamal, anamal birikimi, anamalcı, anamalcılık, ana mektebi, ana motif, ana muhalefet, anaokulu, ana ortaklık, anapara, ana saat, ana sanlı, ana sav, ana sınıfı, ana sözleşme, ana şehir, ana toplardamar, ana vatan, ana yapı, ana yarısı, anayasa, ana yol, ana yön, ana yurt, ana yüreği***

ana arı *is. zool.* Arı beyi.

ana baba *is.* Ana ile babanın oluşturduğu birlik.

ana baba günü *is.* **1.** Çok kalabalık. **2.** Sıkıntılı kalabalık, telâşlı, tehlikeli zaman, yer veya durum: *"Babıâli'nin içi ana baba gününü andırıyordu."* -H. F. Ozansoy.

ana bilim dalı *is.* Üniversite veya fakültelerde bölümlerin alt bilim veya uzmanlık dalları.

anabolizma *is. Fr. anabolisme* Özümleme.

anaca *zf. (ana'ca)* Ana olarak: *"Onun avareliğinin ne büyük bir verimliliğe gebe olduğunu anaca sezdiğinden Sait'i hep korumuştu."* -H. Taner.

ana cadde *is.* Şehirde ara sokakların açıldığı geniş yol.

anacık, -ğı *is.* **1.** Küçük anne. **2.** Se-

vimli, sempatik anne: *"Ertesi gün okulun yolunu tutunca yine üniformalarının içinde anacıklarının, babacıklarının görmek istedikleri masum çocuksu hâllerine dönerler."* -H. Taner.

anacıl *s. hlk.* Anasına düşkün (çocuk).

anaç *s.* **1.** Yavru yetiştirecek duruma gelmiş olan hayvan veya yemiş verecek durumdaki ağaç: *"Bir yıllanmış ağaca anaç derler, babaç demezler."* -B. Felek. *"Ayırmak kolay mı denizden tuzu / Bir çırpıda anaç olur mu kuzu?"* -F. Halıcı. **2.** İri, kart: *"Ön sıranın başına oturmuş, iki anaç kız, baş başa konuşuyorlar."* -M. Ş. Esendal. **3.** *mec.* Kurnaz, deneyli, bilgili, başına buyruk.

ana çizgi *is. mat.* Belli bir kurala göre yürütülerek bir biçimin oluşmasına yarayan çizgi.

anaçlaşma *is.* Anaçlaşmak işi.

anaçlaşmak *(nsz)* Anaç duruma gelmek.

anaçlık, -ğı *is.* Anaç olma durumu.

ana dal *is.* Ağaç, ağaççık veya çalılarda gövdeden ilk çıkan ve bitkinin çatısını oluşturan dal.

ana defter *is. tic.* Ticarî bir kuruluşun, aylık ve bilânço hesaplarını gösteren defter, büyük defter, defterikebir.

ana deniz *is. coğr.* Kıtaları birbirinden ayıran engin deniz, okyanus, umman.

ana deniz bilimi *is.* Oşinografi.

ana dil *is. d.b.* Başka diller veya lehçeler türetmiş olan dil.

ana dili *is. d.b.* İnsanın çocukken anasından, evindekilerden ve soyca bağlı olduğu topluluktan öğrendiği dil: *Ana dilimiz Türkçedir. "Eserlerini ana dili ile değil de Fransızca yazışını yadırgamadım."* -H. Taner.

ana direk, -ği *is. gemi* Gemilerde, ekleme direklerde dipteki temel parça.

ana doğrusu *is.* **1.** Dönen silindirin yan yüzünü oluşturan dikdörtgenin bir kenarı. **2.** Dönen koninin yan yüzünü oluşturan dik üçgenin hipotenüsüne verilen ad.

Anadolu *öz. is.* Ön Asya'nın bir parçası olarak Türkiye'nin Asya kıtasında bulunan toprağına verilen ad.

Anadolulu *öz. is.* ve *s.* Anadolu halkından olan (kimse): *"Dilinden Anadolulu olduğu ancak belli oluyordu."* -S. F. Abasıyanık.

anadut *is. Yun.* Ekin veya ot demetlerini arabaya yüklemeye veya harmanı aktarmaya yarayan, uzun saplı araç, dirgen, yaba.

ana duvar *is.* Bir yapının, dört bir yönünü çevreleyen kalın dış duvar.

ana düşünce *is.* Temel fikir.

anaerki *is. sos.* Soyda temel olarak anayı alan ve ailede çocukları ana klânına mal eden ilkel bir toplum düzeni, maderşahîlik.

anaerkil *s. sos.* Anaerki temeline dayanan, maderşahî, matriarkal.

anaerkillik, -ği *is.* **1.** Kadının üstünlüğüne dayalı toplumsal örgütlenme düzeni. **2.** Ananın egemen olduğu aile hayatı.

anaerobik *s. Fr. anaérobique* Oksijensiz yerde yaşayabilen, yetişebilen.

ana fikir, -kri *is.* Belirli bir konuda bir yazının temeli olan düşünce: *"Eserin ana fikrine sadakat, yazara ve esere gösterilecek ilk nezaket ve saygı borcudur."* -H. Taner.

anafor *is. Yun. anaphora* **1.** Bir engelle karşılaşan su veya hava akıntısının dönerek ve çukurlaşarak yaptığı çevrinti, ters akıntıların oluşturduğu dönme, eğrim, çevri, burgaç, girdap. **2.** *mec.* Karmakarışık, sinirli, güç durum: *"Korkunç bir anaforun öfkesine kapılmış, sağa sola savrulup duruyorlar."* -A. İlhan. **3.** *argo* Yolsuz veya emeksiz elde edilen şey. **anafora kaptırmak** emeksiz, karşılıksız olarak başkasının yararlanmasına imkân vermek. **anafordan** *argo* yolsuz veya emeksiz olarak.

anaforcu *is.* ve *s. argo* Yolsuz veya emeksiz kazanç peşinde olan (kimse): *"Kendi çıkarlarından başka bir şey düşünmez komisyoncu, anaforcu."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

anaforculuk, -ğu *is. argo* Anaforcu olma durumu: *"Akşama kadar güneşin altında anaforculuğun cezasını çektiler."* -A. Gündüz.

anaforlama *is.* Anaforlamak işi.

anaforlamak *(-i) argo* Yolsuz veya emeksiz olarak kazanç elde etmek.

anaforlu *s.* Akıntılı, cereyanlı.

anagram *is. Fr. anagramme* Bir kelimedeki harflerin yerini değiştirerek elde edilen kelime: *Bakla kelimesinin anagramı ablaktır.*

anahtar *is. Yun. anoikter'den* **1.** Bir kilidi açıp kapamak için kullanılan araç, açar, açkı. **2.** Bir şeyin zembereğini kurmak için kullanılan araç, kurgu. **3.** Şifre yazmak ve çözmek için kararlaştırılmış olan yol. **4.** *fiz.* İstenilen yere veya aygıta, isteğe göre elektrik akımının geçmesini sağlamak için kullanılan düzen, komütatör. **5.** Somunları veya vidaları çevirerek sıkıştırıp gevşetmek için kullanılan çelik saplı araç. **6.** *müz.* Notaların müzik merdivenindeki yükseklik derecelerini göstermek ve buna göre okunmasını sağlamak için portenin başına konulan işaret: *Sol, do ve fa olmak üzere üç anahtar vardır.* **7.** Konserve kutularının kapağını keserek açmaya yarayan alet, açacak: *Sardalye kutusunu açmaya yarayan anahtarı çarçabuk temin ederdi.* **8.** *mec.* Vesile, araç, vasıta: *"Biliyordu ki sabır, cennetin anahtarıdır."* -P. Safa. **anahtar uydurmak** bir kilidi açmak için kendi anahtarından başka bir anahtar kullanmak. **anahtar vermek** *tiy.* (tulûat tiyatrosunda) komiğe nükte yapma kolaylığı vermek. **anahtarı beline takmak** evde yönetimi ele almak.

→ ***anahtar ağızlığı***, ***anahtar kelime***, ***anahtar taşı***

anahtar ağızlığı *is.* Mobilya kapaklarının ve çekmecelerin yüzlerine açılan anahtar deliklerinin üzerine çivilenen paslanmaz çelik veya dökümden yapılmış ortası anahtara uygun, delikli metal ve plâstik gereç.

anahtar bitkiler *ç. is.* Mera üzerinde çok bulunan ve bunların doğru bir şekilde otlatılmaları ile tüm meranın doğru bir şekilde otlanmış olacağı kabul edilen bitki türleri.

anahtarcı *is.* **1.** Anahtar yapan, satan veya onaran kimse. **2.** *argo* Kapı, kasa gibi yerlere anahtar uydurarak hırsızlık yapan kimse.

anahtarcılık, -ğı *is.* Anahtarcının yaptığı iş.

anahtar kelime *is.* Bir kompozisyonda kullanılan temanın ifade edildiği başlıca kelimelerden biri.

anahtarlık, -ğı *is.* Anahtarların kaybolmasını önlemek, kolayca kullanılmasını sağlamak için takıldığı maden, deri ve benzerinden yapılan halka veya kılıf.

anahtar taşı *is.* (yapıcılıkta) Kemerlerin en üstündeki taş, kilit taşı.

-anak / -enek Fiil köklerinden isim türeten ek: *sağ-anak, geç-enek, boğ-anak, tut-anak, gör-enek, gel-enek.*

ana kadın *is. mec.* Bir ailede veya bir toplulukta en çok sayılan kadın.

ana kapı *is.* Bir yapının süslü, büyük ön kapısı.

ana kara *is. coğr.* Yeryüzündeki beş büyük kara parçasından her biri, kıta.

ana kent *is.* **1.** Bir ülkenin veya bir bölgenin çevresindeki yerleşim yerlerine ekonomik ve toplumsal yönlerden egemen olan ve genellikle ülkenin başka ülkelerle olan her türlü ilişkilerinin sağlandığı en önemli kenti, metropol, büyük şehir. **2.** Bir ülkede büyük kentlerden herhangi biri, metropol, büyük şehir.

ana kitap, -bı *is.* Bir bilim alanında yazılmış temel kitap: *Göz hastalıkları ana kitabı.*

anakonda *is. (Brezilya yerli dilinden) zool.* Boğagillerden tropikal Güney Amerika'da yaşayan, avını sararak ve sıkarak öldüren yılan *(Eunectes murinus).*

ana kök *is.* Tohumun çimlenmesinden sonra kökçüğün toprağa dalarak gelişmesi sonucu oluşan ilk kök.

ana kraliçe *is.* **1.** Kralın annesi. **2.** *zool.* Arı beyi.

anakronik *s. Fr. anachronique* Çağı geçmiş, çağa uymaz, eskimiş: *"Diplomasi bu gülünç duruma neden düşmüştür? Çünkü, o bu devrin göreneklerine ve gelenekle-*

rine saplanıp kalmış anakronik bir müessesedir." -Y. K. Karaosmanoğlu.

anakronizm *is. Fr. anachronisme* **1.** Tarihe aykırılık. **2.** Çağa uymama.

ana kubbe *is.* Camilerde ayaklar veya ana duvar üzerindeki kasnağa oturtulmuş kubbe.

ana kucağı *is.* Ananın sevgi ve sevecenlikle dolu çevresi.

ana kuzusu *is.* **1.** Pek küçük kucak çocuğu. **2.** Sıkıntıya, güç işlere alışmamış, nazlı büyütülmüş çocuk veya genç.

analaştırma *is.* Analaştırmak işi.

analaştırmak *(nsz)* Annedeki özellikleri kazandırmak: *"... kızları erginleştirip analaştıran yolu düşündüğünü..."* -T. Buğra.

analı *s.* Anası olan. **analı kuzu, kınalı kuzu** annesi sağ olan çocukların mutluluğunu anlatır.

→ ***analıkızlı***

analık, -ğı *is.* **1.** Ana olanın durumu. **2.** Ana duygusu. **3.** Ana yerini tutan veya ana kadar yakınlık gösteren kadın. **4.** *hlk.* Üvey ana: *"Benim analığımın yetiştiği konak da çok çok büyükmüş."* -R. H. Karay. **5.** Anaca davranış. **(birine) analık etmek** analık görevini yapmak veya ana gibi yakınlık göstermek.

analıkızlı *is.* Salça, tuz, su, bulgur ve kıymanın yoğrularak küçük köfteler hâline getirilmesi ve bu malzemenin et suyu ve nohut ile pişirilmesiyle hazırlanan yemek.

analist *is. Fr. analyste* Tahlil, analiz yapan kimse, çözümleyici.

analitik *s. Fr. analytique* Çözümlemeli.

analiz *is. Fr. analyse* Çözümleme, tahlil. **analiz etmek** Çözümlemek, tahlil etmek.

analizci *is.* Analizle uğraşan veya analiz yapan kimse.

analizör *is. Fr. analyseur* Analiz yapan cihaz, aygıt veya organ.

analjezi *is. Fr. analgésie psikol.* Ağrıyı dindirme, acı duyumunu yok etme, acı yitimi.

analjezik, -ği *is.* ve *s. bk.* ağrıkesen.

analoji *is. Fr. analogie* **1.** Benzeşim, benzeşme. **2.** *man.* Andırış, andırışma. **3.** *gr.* Örnekseme.

analojik *s. Fr. analogieque* Analoji ile ilgili, benzeşmeye dayanan.

anam! *ünl.* **1.** Kadın erkek, büyük küçük herkese karşı kullanılan teklifsiz bir seslenmek: *Dur, anam, saçını düzelteyim.* **2.** Sese verilen tona göre şaşma, beğenme, acı, üzüntü gibi duygular anlatır.

anamal *is.* **1.** Sermaye, kapital. **2.** Bir ticaret işinin kurulması, yürütülmesi için gereken anapara ve paraya çevrilebilir malların bütünü, sermaye.

anamal birikimi *is.* Anamalcının elde ettiği artık değerin bir bölümünü kendi kullanırken büyük bölümünü anamalına ekleyerek onu büyütmesi.

anamalcı *s.* **1.** Üretim araçlarını özel mülkiyetinde bulunduran, anamal sahibi, sermayedar, kapitalist. **2.** Anamalcılık düzenini benimsemiş.

anamalcılık, -ğı *is. sos.* Anamala dayanan ve kâr amacı güden üretim düzeni, kapitalizm.

ana mektebi *is. bk.* anaokulu.

ana motif *is.* Bir sanat eserinde sık sık tekrarlanarak ona özellik kazandıran motif, laytmotif.

ana muhalefet *is.* İktidarın dışında sayıca en üstün olan parti.

ananas *is. bot.* **1.** Ananasgillerden, sıcak ülkelerde yetişen bir ağaç *(Ananas sativus).* **2.** *bot.* Bu ağacın tadı, kokusu çok beğenilen meyvesi: *Elinde bir kutu ananas konservesi vardı.*

ananasgiller *ç. is. bot.* Bir çeneklilerden, sıcak ülkelerde yetişen ve örneği ananas olan bitki familyası.

an'ane *is. (a'nane) Ar. 'an'ane esk.* Gelenek: *"Böyle ufak kasabalarda öteden beri aristokratik bir an'ane vardı."* -E. E. Talu.

an'aneci *s.* Ananeye bağlı olan, gelenekçi.

an'anecilik, -ği *is.* Gelenekçilik.

an'anesiz *s.* Geleneğe sahip bulunmayan: *"Bu milliyetsizlik yüzünden edebiyatsız, sanatsız, an'anesiz kalan Türkler, en basit hakikatlere de akıl erdiremiyorlardı."* -Ö. Seyfettin.

ananet *is. (ana:net) Ar. 'anânet esk.* Erkekte cinsel güçsüzlük, puluçluk.

an'anevi *s. (a'nanevi:) Ar. 'an'anevî esk.* Geleneğe dayanan, geleneksel.

anaokulu *is.* Öğrenim çağına henüz gelmemiş iki ile altı yaş arasındaki çocukları okul düzenine hazırlayan eğitim kuruluşu.

ana ortaklık, -ğı *is.* Birçok ortaklığın pay senetlerini elinde bulundurarak onları denetimi altında tutan sermaye yatırım ortaklığı, holding.

anapara *is.* İşletilen paranın faiz katılmamış bütünü.

anarşi *is. Fr. anarchie < Yun.* **1.** Siyasî ve idarî kurumlardaki çözülme sonucu olarak devlet denetiminin kalmaması durumu, başsızlık. **2.** Kargaşa, başıboşluk: *"Babamın ölümünden sonra kalabalık evimiz bir anarşi devresi geçirmişti."* -R. N. Güntekin.

anarşik *s. Fr. anarchique* Anarşi niteliğinde olan: *Anarşik olaylar.*

anarşist *s. Fr. anarchiste* **1.** Anarşi ile ilgili olan. **2.** *is.* Anarşizm yanlısı olan kimse: *"Paris'te bir anarşistin bir polisi öldürmesi..."* -A. Ş. Hisar.

anarşistleşme *is.* Anarşistleşmek işi veya durumu.

anarşistleşmek *(nsz)* Anarşist özelliği taşımak.

anarşistlik, -ği *is.* Anarşist olma durumu, işi.

anarşizm *is. Fr. anarchisme* Tarihî şartlar ne olursa olsun devletin ortadan kaldırılmasına çalışan öğreti.

anartri *is. Fr. anarthrie* Dil tutukluğu.

ana saat, -ti *is. astr.* Bir gözlem evi veya kurumda, saatler içinde en doğru giden ve öbür saatlerin ayarlanmasında kullanılan saat.

ana sanlı *s. sos.* Soyadını ana yönünden alan.

ana sav *is.* İleri sürülerek savunulan düşüncelerin en belli başlı olanı.

ana sayaç, -cı *is.* Belirli bir yerleşim birimine veya bir şehre verilen toplam gazın ölçülmesi amacıyla, ana dağıtım boru hattı başlangıcına tesis edilen sayaç sistemi.

anasıl *zf.* Kökten, asıl olarak, esaslı bir biçimde: *"An asıl asker ve erkek bir kavim olmadıkları için askerliğin şanından hiçbir zaman nasipleri yoktur."* -Y. K. Beyatlı.

ana sınıfı *is.* Genellikle beş yaşını bitirmiş çocukları ilkokul öğrenimine hazırlayan sınıf.

anasır *ç. is. (ana:sır) Ar. 'anâşir,'unsur'* un çokluk biçimi *esk.* Unsurlar, ögeler.

anasız *s.* Anası olmayan: *"Anasız çocuklardı, üvey ana cehennemi idi."* -T. Buğra.

anasızlık, -ğı *is.* Anasız olma durumu.

anason *is. Yun. anison bot.* Maydanozgillerden, kokulu tohumu hamur işlerinde ve rakı yapımında kullanılan, yurdumuzda ekimi yapılan bitki *(Pimpinella anisum): "Mal sahibiyle anason, buğday ektiler."* -N. Cumalı.

ana sözleşme *is.* Taraflar arası düzenlenen ilk ve temel sözleşme.

ana şehir, -hri *is.* Ana kent.

anatomi *is. Fr. anatomie tıp* **1.** İnsan, hayvan ve bitkilerin yapısını ve organlarının birbiriyle olan ilgilerini inceleyen bilim, teşrih. **2.** Beden yapısı, gövde yapısı. **3.** *mec.* Bir şeyin oluşumunda göze çarpan özel yapı: *Toplumun anatomisi.*

anatomici *is.* **1.** Anatomi uzmanı. **2.** Anatomi dersi veren öğretim üyesi.

anatomik, -ği *is. Fr. anatomique* **1.** Anatomi ile ilgili. **2.** İnsan vücudunun anatomisi ile ilgili.

anatomist *is. Fr. anatomiste* Anatomiyle uğraşan bilimci.

ana toplardamar *is. tıp* Kirli kanı kalbin sağ kulakçığına boşaltan iki büyük toplardamardan her biri.

anavaşya *is. Yun.* Göçücü balıkların Akdeniz'den Karadeniz'e çıkması, katavaşya.

ana vatan *is.* **1.** Ana yurt: *"Milletini*

seven her Türk için ana vatanın selâmeti her şeyden üstün gelir." -O. S. Orhon. **2.** *mec.* Bir şeyin ilk kez yetiştigi, göründüğü yer: *Tiftik keçisinin ana vatanı Türkiye'dir.*

ana yapı *is.* Bir yapı bütünü içinde yükseklik ve biçim bakımından göze çarpan, önemli bölüm.

ana yarısı *is.* Teyze.

anayasa *is. huk.* Bir devletin yönetim biçimini belirten, yasama, yürütme, yargılama güçlerinin nasıl kullanılacağını gösteren, yurttaşların kamu haklarını bildiren temel yasa, kanunuesasî, teşkilâtıesasiye kanunu.

anayasacı *s.* **1.** Anayasayı savunan, anayasadan yana olan. **2.** Anayasa konusunda yetkili olan, anayasa okutan (kimse).

anayasal *s.* Anayasa ile ilgili.

ana yol *is.* **1.** Küçük yolların kendisine açıldığı büyük yol. **2.** Cadde: *"Bütün dükkânlar, manifaturacılar, bakkallar, berberler, kunduracılar bu ana yolun üzerindedir."* -S. F. Abasıyanık.

ana yön *is. coğr.* Kuzey, güney, doğu ve batı yönlerinden her biri.

ana yurt, -du *is.* İlk yurt edinilen yer, ana vatan: *"Anadolu'yu ana yurt saymaya, topraklarımızın tarihini onunla eşelemeye Atatürk ile başlamışız."* -S. Eyuboğlu.

ana yüreği *is.* Annelik duygusu, ana sevecenliği.

anbean *zf. Ar. ān* + *Far. be Ar. ān* Dakikadan dakikaya, her an, gittikçe: *Anbean bekleniyor.*

anca *bağ.* ve *zf. (a'nca)* Ancak. **anca beraber, kanca beraber** bir işte iki veya daha çok kimsenin, o iş kötü de gitse, birbirinden ayrılmamaları gerektiğini anlatır: *"Gitmem Hasan, gitmem... Artık anca beraber, kanca beraber."* -O. C. Kaygılı.

ancak *bağ.* **1.** "Yalnız, sadece" gibi sınırlama anlatır: *"Hasan, bu sefer kendisine ancak seyyar tulûatçıların arasında bir yer bulabildi."* -O. C. Kaygılı. **2.** "Olsa olsa", "en çok", "daha çok", "güçlükle" gibi, bir şeyin daha çoğunun, ilerisinin olmadığını gösterir. **3.** "Lâkin", "ama", "yalnız" gibi bir düşünceye karşıt ikinci bir düşünceyi anlatır: *"Bu büyüklük değil, ancak mertçe bir davranıştır."* -N. Araz. *"Ancak, ne var ki, bugün lodos değil de gün doğusu esiyordu."* -H. Taner. **4.** En erken: *Uçak ancak yarın gelebilir. "Sinema, ancak saat yarımda bitmişti."* -P. Safa.

ançüez *is. İsp.* Genellikle hamsi, bazen de çaça, sardalye veya tirsi balıklarından yapılan tuzlu ve yağlı ezme: *"Havyar salatasından içi ançuez dolu zeytine, tarator ve cacığa kadar neler, hem de nelerin âlâsı bulunmazdı?"* -R. H. Karay.

andaç, -cı *is.* **1.** Ajanda. **2.** (çoğul durumunda) Anılar, hatırat. **3.** Anı, yadigâr: *"Alabalıkları dağ köylüleri ırmaktan tutar getirirlerdi. Yanında andaç diye bir kâse dolusu dağ çileği yahut badem sunarlardı."* -A.Kutlu.

andante *zf. (anda'nte) İt. müz.* Yarı yavaş, adagio ile andantino arası.

andantino *zf. (andanti'no) İt. müz.* Andante'den daha canlı, daha hızlı.

andaval *s. argo* Ahmak, aptal, beceriksiz, saşkın, bön.

andavallı *s. argo* Bön ve görgüsüz, beceriksiz (kimse): *"Ulan andavallı, dolap beygiri misin?"* -H. R. Gürpınar.

andemi *is. Fr. endémie* Belli bir bölgede sık sık görülen hastalık.

andemik *s. Fr. endémique* Belli bir bölgede sık sık görülen.

andezit, -di *is. (Andes sıradağlarının adından) jeol.* Plâjiyoklâzlı bir yanardağ kültesi.

andık, -ğı *is. hlk.* Sırtlan.

andırış *is. man.* **1.** Andırmak işi veya biçimi, analoji. **2.** İki şey arasında bazı noktalardaki uygunluk, benzerlik durumu, temsil: *"Bir kısım insanlar yalnız vücutlarının ve yüzlerinin andırışıyla değil, ruh haletlerini belirten bakışlarıyla da birbirlerine benziyorlar."* -R. N. Güntekin.

andırışma *is.* **1.** Andırışmak işi, analoji. **2.** İltibas.

andırışmak *(-i)* (bir şey) Başka bir şeyi andırmak.

andırma *is.* Andırmak işi.

andırmak *(-i, -e)* **1.** Anmak işini yaptırmak. **2.** *(-i)* Benzer yanları bulunmak, çağrıştırmak: *"Avrupa'nın ikinci, üçüncü derecedeki otellerini andıran birkaç otel de taştandır."* -S. Birsel.

andız *is. bot. hlk.* **1.** Yaprakları dikenli olan bir çeşit ardıç: *Andız katranı.* **2.** Servi ağacı: *"İki yanda uzun boylu narin andızlar sıralıydı."* -C. Uçuk. **3.** Kırlarda yetişen yabanî bir otun kökü.

→ ***andız otu***

andız otu *is. bot.* Birleşikgillerden, nemli yerlerde yetişen, sarı çiçekli, acı ve kokulu bir ot *(İnula).*

andoskop, -bu *is. bk.* endoskop.

andoskopi *is. bk.* endoskopi.

andropoz *is. Fr. andropause* Erkeklerde yaş dönümü.

anekdot *is. Fr. anecdote* Kısa veya özlü anlatımı olan güldürücü hikâye, fıkra: *"0, şimdi kulaktan kulağa aktarılan anekdotları, nefis ve veciz esprileri ile anılageliyor."* -H. Taner.

anele *is. İt. anello den.* Gemilerde türlü işlerde kullanılan bir tür demir halka.

anemi *is. Fr. anémie tıp* Kansızlık.

anemik *s. Fr. anémique tıp* Kansız: *"Kafa işlerimizin anemik bir soluklukta oluşunda yemeğe düşkünlüğümüzün rolü sanıldığından daha fazladır."* -H. Taner.

anemometre *is. (anemome'tre) Fr. anémomètre* Yelölçer.

anemon *is. Fr. anémone* Dağ lâlesi.

aneroit, -di *is. Fr. anéroïde* < *Yun.* Cıva yerine bir maden kutu kullanmak temeline dayanan kadranlı barometre.

anestezi *is. Fr. anesthésie* < *Yun. an* yokluk anlatan ön ek, *aistheis* duyum *tıp* Uyuşturucu bir ilâçla vücudun bütününde veya belirli bir bölgesinde duyuların yok olması, duyum yitimi: *"Zavallı Hacı Ömer, dişçinin koltuğunda anestezi bile kabul etmiyor."* -R. N. Güntekin.

anestezist *is. İng. anaesthetist tıp* Anestezi uzmanı.

anesteziyoloji *is. İng. anesthesiology tıp* Duyum yitimi bilimi.

anevrizma *is. Fr. anévrisme* < *Yun.* Bir atardamarın bir noktasında oluşan ur biçimindeki gevşeme şişkinliği.

angaje *s. Fr. engagé* Sözle veya yazılı olarak bağlanan. **angaje etmek** birini söz veya yazı ile bağlamak, taahhüt etmek. **angaje olmak** sözle veya yazılı olarak bir şeye bağlanmak: *"Batılı, uygarlık aydınları mutlaka gelişmeyle, ilerlemeyle, ilgili bir akıma angaje olmaya itti."* -A. İlhan.

angajman *is. Fr. engagement* Yüklenme, üstlenme, bağlantı, taahhüt.

angajmanlı *s.* Bağlantısı, taahhüdü olan.

angajmansız *s.* Bağlantısı, taahhüdü olmayan.

angajmansızlık, -ğı *is.* Angajmanı olmama durumu: *"Gençlik, onun çok yanlılığını, angajmansızlığını, iç inzivasını hiç tutmazdı."* -H. Taner.

angarya *is. (anga'rya) Yun. angareia* **1.** Bir kimseye veya bir topluluğa zorla, ücret vermeden yaptırılan iş: *"Hiç kimse zorla çalıştırılamaz. Angarya yasaktır."* - Anayasa. *"Vazifelerini bir angarya gibi yaparlar."* -Ö. Seyfettin. **2.** Köylelik düzeninde köylünün derebeyine yaptığı zorunlu ücretsiz hizmeti. **3.** Savaş durumundaki bir devletin, kendi sularındaki yabancı bir devletin ticaret gemilerine el koyarak bunlardan yararlanması. **4.** Olağanüstü durumlarda veya sıkıyönetimde devletin vatandaşlara ait taşıtlara el koyması. **5.** *mec.* Usandırıcı, bıktırıcı, zorla yapılan iş. **angarya çekmek** bir işi isteksizce, hatır için yapmaya mecbur olmak: *"Benim bu angaryalarımı da başka türlü kimsecikler çekmez."* -O. C. Kaygılı. **angaryaya koşmak** birini zorunlu olmadığı hâlde bir işte çalışmaya zorlamak.

angaryacı *is.* Başkasına ücretsiz iş yaptıran kimse.

angıç, -cı *is. hlk.* Harman zamanı fazla sap yüklemek için öküz ve at arabalarının iki tarafına takılan parmaklık.

angın *s. hlk.* Ünlü, anılmış, meşhur.

Anglikan *öz. is.* ve *s. Fr. anglican* İngiliz kilisesine bağlı olan (kimse).

Anglikanizm *öz. is. Fr. anglicanisme*

İngiliz kilisesinin tuttuğu inanç yolu.

Anglofil *öz. is. İng. Anglophile* İngiliz yanlısı.

Anglosakson *öz. is. Fr. anglo-saxon* **1.** V. ve VI. yüzyılda Büyük Britanya'yı ele geçiren Cermen ırkından oymaklara verilen ad. **2.** Ana dili İngilizce olan kimse. **3.** *s.* İngilizlere has olan: *Anglosakson eğitimi.*

Angolalı *öz. is.* ve *s.* Angola'da yaşayan (kimse).

angström *is. (İsveçli fizikçi A. Angström'un adından)* Metrenin on milyarda biri değerine eşit olan ışık dalgalarını ölçme birimi. Kısaltması A.

angudî *s. (angu:di:)* Angut kuşunun renginde.

angut, -du *is. zool.* **1.** Ördekgillerden, tüyleri kiremit renginde, evcilleştirilebilen bir yaban kuşu *(Casarca ferruginea).* **2.** *mec.* Ahmak, kaba saba: *"Bu saldırgan angutlar, kuru gürültüden başka bir şey değildir."* -S. Birsel.

anha minha *zf. (a'nha: minha:) Ar. ʿanhā minhā* Aşağı yukarı: *"Fakat bütün memleketin ağzında çalkalanan bu evlerin anha minha 5000 liradan fazlaya çıkmayacağı."* -S. F. Abasıyanık.

anhidrit *is. Fr. anhydrite jeol.* Genellikle kaya tuzu ve alçı taşıyla birlikte bulunan doğal, susuz kalsiyum sülfat.

anı *is.* **1.** Hatıra: *"Üstadın bu anıyı anarken gözlerindeki mutluluk pırıltısına gıpta etmiştim."* -H. Taner. **2.** *ed.* Yaşanmış olayların anlatıldığı yazı türü, hatıra: *"Halit Ziya Uşaklıgil'in anılarını topladığı 'Kırk Yıl'ın son ciltleri şiire başladığım yıllarda çıkıyordu."* -N. Cumalı.

anık *s. hlk.* Hazır.

anıklama *is.* Anıklamak işi.

anıklamak *(-i) hlk.* Hazırlamak.

anıklaşma *is.* Anıklaşmak işi.

anıklaşmak *(nsz)* Hazır olma durumu.

anıklık, -ğı *is.* Hazırlık.

anılaşma *is.* Anılaşmak işi, anı durumuna girme.

anılaşmak *(nsz)* Anı niteliği kazanmak.

anılma *is.* Anılmak işi.

anılmak *(nsz)* Anmak işine konu olmak, hatırlamak: *"Oğlakçı köyünün Kerem Dede diye anılan beyaz sakallı, güzel yüzlü âşık bir şairi varmış."* -H. E. Adıvar.

anımsama *is.* Hatırlama.

anımsamak *(-i)* Hatırlamak.

anımsanma *is.* Hatırlanma.

anımsanmak *(nsz)* Hatırlanmak.

anımsatma *is.* Hatırlatma.

anımsatmak *(-i)* Hatırlatmak.

anırış *is.* Anırma işi veya biçimi: *"Birden ovada unutulmuş yaşlı bir eşeğin anırışı duyuluyor."* -A. İlhan.

anırma *is.* Anırmak işi.

anırmak *(nsz)* (eşek) Bağırmak.

anırtı *is.* Eşeğin anırırken çıkardığı ses: *"Eşek anırtan yokuşu."* -S. F. Abasıyanık.

anırtma *is.* Anırtmak işi.

anırtmak *(-e)* Anırmasını sağlamak: *"Eşek anırtan yokuşu."* -S. F. Abasıyanık.

anıştırma *is.* **1.** Anıştırmak işi. **2.** *ed.* Bir yazıda veya şiirde bilinen bir olayı, bir atasözünü anlatma veya çağrıştırma sanatı, telmih.

anıştırmak *(-i)* Bir şeyi açıkça söylemeyip üstü kapalı anlatmak, dolaylı anlatmak, ima etmek ihsas etmek.

anıt *is.* **1.** Önemli bir olayı veya büyük bir kişinin gelecek kuşaklarca tarih boyunca anılması için yapılan, göze çarpacak büyüklükte, sembol niteliğinde yapı, abide: *"...sergi alanının dışında bir de füze araştırmalarının anıtı var."* -H. Taner. **2.** *mec.* Önemi ve değeri çok olan eser.

→ ***anıt mezar***

Anıtkabir *öz. is.* **1.** Atatürk'ün mezarı. **2.** (küçük **a** ile) Tarih değeri olan kişilerin mezarı olarak yapılan anıt değerindeki yapı.

anıtlaşma *is.* Anıtlaşmak işi.

anıtlaşmak *(nsz)* **1.** Anıt durumuna gelmek, anıt değeri kazanmak: *"Sonsuzlukta arıyorsun vuslatı / Elbet gönüllerde anıtlaşırsın."* -F. Halıcı. **2.** Saygı ve sevgi ile anılır duruma gelmek, abideleşmek: *Atatürk, Türk milletinin gönlünde anıtlaştı.*

anıtlaştırılma *is.* Anıtlaştırılmak durumu.

anıtlaştırılmak *(nsz)* Anıtlaştırmak durumuna getirmek: *"Mehmetçiğimiz ayrıca anıtlara lâyıktır. Onun köylere kadar anıtlaştırılmasını çok görmem."* -P. Safa.

anıtlaştırma *is.* Anıtlaştırmak işi.

anıtlaştırmak *(-i)* Anıt durumuna getirmek, abideleştirmek.

anıt mezar *is.* Görkemli, anıtsal mezar.

anıtsal *s.* **1.** Anıt niteliğinde olan, anıta benzeyen, abidevî. **2.** Büyüklüğü, görünüşü ve güzelliğiyle görenleri etkileyen, görkemli.

anıtsı *s.* Anıta benzer.

anız *is.* **1.** Ekin biçildikten sonra tarlada kalan köklü sap. **2.** Ekin biçildikten sonra sürülmemiş tarla: *"Uçsuz bucaksız uzayan kır / Kimi yerde nadas, kimi anız."* -A. K. Tecer. **anız biçmek** anızı ve tarla kenarındaki otları biçmek. **anız bozmak** anızı alt üst etmek için toprağı yüzden sürmek.

anızlık, -ğı *is.* Anızı sökülmemiş tarla.

anî *s. (a:ni:) Ar. ʿānî* **1.** Bir anda oluveren, apansız: *"Anî bir hareketle Çakır'ın omzunu kavradı, öne itti, sonra aynı kuvvetle geri çekip bastırdı,"* -T. Buğra. **2.** *zf.* Ansızın, birdenbire: *Bu iş pek anî oldu.*

→ ***anî akın***

anî akın *is.* Bir anda gerçekleştirilen hücum.

anîde *zf. (a:ni:de) Ar. ʿānî T. -de* Hemencecik, bir anda, birden.

anîden *zf. (a':niden) Ar. ʿānî + T. -den* Ansızın, birdenbire.

anif *s. (ani:f) Ar. ʿanîf esk.* Sert, kaba: *"Bu haşin, anut, katil mazinin anif tahakkümü yalnız Türklere, yalnız Türkiye'ye mahsus değildi."* -Ö. Seyfettin. *"Lâkin babam şiddetli ve anif hareket ediyordu."* -Y. K. Beyatlı.

anî hız *is. fiz.* Bir andaki hız.

anilin *is. Fr. aniline kim.* Benzenden türeyen bir amin.

→ ***anilin boyalar***

anilin boyalar *ç. is.* Taş kömürü eterinden elde edilen, fotoğrafçılıkta, basım işlerinde, boya sanayiinde kullanılan organik boya cevheri.

animasyon *is. İng. animation* Canlandırma.

animato *zf. (anima'to) İt. müz.* Bir parçanın canlı çalınacağını anlatır.

animizm *is. Fr. animisme* Canlıcılık.

anjin *is. Fr. angine tıp* Boğaz mukozasının şişmesi, boğak, yutak iltihabı, hunnak, farenjit.

anjiyo Anjiyografinin kısaltması. **anjiyo olmak** anjiyografi çektirmek veya yaptırmak.

anjiyografi *is. Fr. angiographie* Damar içine x ışınlarını geçirmeyen bir madde şırınga edildikten sonra damarların filminin alınması.

anjiyoloji *is. Fr. angiologie* Dolaşım organlarını inceleyen anatomi bölümü.

Anka *öz. is. (anka:) Ar. ʿanqā* Masallarda adı geçen ve gerçekte var olmayan büyük bir kuş, Zümrüdüanka.

Ankara keçisi *is.* Uzun, kıvırcık ve ipek gibi yumuşak kılları olan ve Ankara yöresinde yetiştirilen evcil keçi türü, tiftik keçisi.

Ankara kedisi *is.* Uzun tüylü ve Ankara yöresinde yetişen kedi ırkı.

ankastre *s. Fr. encastré* Bir oyuğa, yuvaya yerleştirilmiş (tesisat): *Ankastre telefon tesisatı, Ankaste ocak.*

ankesörlü telefon *is.* Kutulu telefon.

anket *is. Fr. enquête* Soruşturma, sormaca. **anket yapmak** bir konuda soruşturma, araştırma yapmak.

anketçi *is.* Soruşturmacı.

anketçilik, -ği *is.* Soruşturmacılık.

anketör *is. Fr. enquêteur* Anket yapan uzman.

ankiloz *is. Fr. ankylose tıp* Oynar eklemlerde oynaklığın kalmamasıyla eklemin işlemez duruma gelmesi, eklem kaynaşması.

anlak, -ğı *is.* Zekâ.

anlaklı *s. psikol.* Zeki.

anlam *is.* **1.** Bir kelimeden, bir sözden, bir davranış veya olgudan anlaşılan şey;

bunların hatırlattığı düşünce veya nesne, mana, fehva. **2.** *man.* Bir önermenin, bir tasarının, bir düşüncenin veya eserin anlatmak istediği şey. **anlam çıkarmak 1)** bir cümlede veya bir metinden yeni ve değişik bir anlam yakalamak veya bulup çıkarmak; **2)** *mec.* yersiz ve gereksiz bir yargıya varmak, yanlış değerlendirmek; bir söze, söyleyenin aklından geçmeyen bir anlam vermek. **anlam vermek** kendince bir yargıya varmak, yorumlamak. **anlamına gelmek** (veya **manaya gelmek**) (bir anlam) bildirmek.

→ ***anlam aykırılığı, anlam bayağılaşması, anlam bilimi, anlam bilimsel, anlam daralması, anlam değişmesi, anlam genişlemesi, anlam iyileşmesi, anlam kayması, anlam kötüleşmesi***

anlama *is.* **1.** Anlamak işi, vukuf. **2.** *fel.* Bir olay veya önermenin daha önce bilinen bir kanunun veya formülün sonucu olduğunu görme.

anlamak *(-i)* **1.** Bir şeyin ne demek olduğunu, neye işaret ettiğini kavramak; yeni bilgileri eskileriyle bir araya getirerek sonuç niteliğinde başka bir bilgi edinmek: *"Babasının niçin bu kasabayı çok sevdiğini Nevin bir türlü anlayamamıştı."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Sorup öğrenmek: *Dışarıdaki gürültünün sebebini anlayıver.* **3.** Doğru ve yerinde bulmak: *Hani bunu anladık ama!* **4.** Birinin duygularını, isteklerini, düşüncelerini sezebilmek: *"Kabul etmeyeceğini ben daha o gün anlamıştım."* -M. C. Kuntay. **5.** *(-den)* Bir şey üzerinde bilgisi bulunmak: *"Kimin yaptığını anlamak istedik."* -F. R. Atay. *"Biz de onun kadar bu işten anlarız."* -H. Taner. **6.** *(-den)* (olumsuz veya soru biçiminde) İyilik görmek, yararlanmak: *Bu ilâçtan hiçbir şey anlamadım.* **7.** *argo* Sahip olmayı istemek, dileğinin yerine getirilmesini istemek: *Yediğinden biz de anlayalım.* **anladımsa arap olayım** *tkz.* hiçbir şey anlamadım. **(bir şeyden bir şey) anlamamak** hoşlanmamak, ilgilenmemek. **anlarsın ya!** açıklanmaması gereken bir olayı dolaylı yoldan anlatmak için kullanılır. **anlayana sivri sinek saz, anlamayana davul zurna az** anlayışlı kimseleri en küçük bir söz bile etkiler, oysa anlayışsız kimselere ne söylense yararsızdır. **anlayıp dinlemek** (bir olayla ilgili olarak) iyice anlamak. **Hanya'yı Konya'yı anlamak** bir işin gerçek yönünü anlayarak aklı başına gelmek, akıllanmak.

anlamamazlık, -ğı *is.* Anlamazlık.

anlam aykırılığı *is. gr.* Karşıt anlamlı kelimelerin, sözlerin bir araya gelmesi.

anlamazlık, -ğı *is.* Bir şeyi anlamamış, kavrayamamış gibi davranmak. **anlamazlıktan gelmek** bir şeyi anladığı hâlde anlamamış, farkına varmamış gibi davranmak.

anlam bayağılaşması *is. gr.* Anlam kötüleşmesi.

anlam bilimi *is. gr.* Dili anlam açısından inceleyen bilim dalı, semantik.

anlam bilimsel *s.* Anlam bilimi ile ilgili, semantik.

anlam daralması *is. gr.* Geniş kavramları olan bir kelimenin, bu kavramlar içinden tek bir anlam bildirmesi durumu, genel bir anlamdan özel bir anlama geçiş.

anlamdaş *s. gr.* Eş anlamlı, müradif, müteradif, sinonim.

anlamdaşlık, -ğı *is.* Eş anlamlılık.

anlam değişmesi *is. gr.* Anlamın daralması, genişlemesi, kayması veya bayağılaşması: *Terkos adının göl adı anlamından "musluk suyu" anlamına gelmesi.*

anlam genişlemesi *is. gr.* Dar bir anlamda kullanılan bazı kelimelerdeki anlamın ilgili kavramlara yayılması: *Baş kelimesinin "kafa" anlamından anlam genişlemesiyle her meslek ve kuruluştaki "üst aşama" anlamını bildirmesi gibi.*

anlam iyileşmesi *is. gr.* **1.** Kötü ve olumsuz bir anlamı olan bir kelimenin zamanla iyi bir anlam kazanması. **2.** *bk.* isimden türeme fiil.

anlam kayması *is. gr.* Yeni bir anlam vermek üzere kelimelerin gerçek anlamlarından kayarak kalıplaşmaları: *Dil dökmek, ağız yoklamak.*

anlam kötüleşmesi *is. gr.* Anlamı iyi ve olumlu olan bir kelimenin zamanla kötü veya kötüye doğru giden bir anlam kazanması.

anlamlandırma *is.* Anlamlandırmak işi.

anlamlandırmak *(-i)* Anlamını açıklamak; anlam vermek, anlam kazandırmak.

anlamlı *s.* Anlamı olan, bir şey demek isteyen, düşündürücü, manalı, manidar.

anlamlı anlamlı *zf.* Anlamlı olarak: *"Onu görünce şaşırması, ama anlamlı anlamlı gülümsedi."* -A. İlhan.

anlamlılık, -ğı *is.* Anlamlı olma durumu.

anlamsal *s.* Anlamla ilgili, semantik.

anlamsız *s.* Anlamı olmayan, önemli bir şey anlatmayan, manasız.

anlamsızlaşma *is.* Anlamsızlaşmak durumu.

anlamsızlaşmak *(nsz)* Anlamsız duruma gelmek.

anlamsızlaştırma *is.* Anlamsızlaştırmak durumu.

anlamsızlaştırmak *(-i)* Anlamsız duruma getirmek.

anlamsızlık, -ğı *is.* Anlamsız olma durumu, manasızlık.

anlaşık, -ğı *is.* Aralarında anlaşma bulunan taraflardan, kimselerden biri.

anlaşılma *is.* Anlaşılmak işi.

anlaşılmak *(nsz)* Anlamak işine konu olmak, belli olmak, ortaya çıkmak: *"... çıkarılan haberlerin aslı olmadığı anlaşılmıştı."* -F. F. Tülbentçi. **anlaşılan** anlaşıldığına göre, galiba: *"Anlaşılan uçak gecikecek: Anlaşılan seni oraya çağırtacak, demeye kalmadı, bir de ne görelim?"* -Y. K. Karaosmanoğlu. **anlaşıldı Vehbi'nin kerrakesi** işin iç yüzü, gerçeği öğrenildi.

anlaşılmaz *s.* Anlaşılması güç olan, bir anlam verilemeyen, karışık, muğlâk: *"Eve gelip de onu görünce anlaşılmaz bir üzüntü içinde kaldı."* -M. Ş. Esendal.

anlaşma *is.* **1.** Anlaşmak işi, uyuşma, itilâf. **2.** Devletler arası siyasî, ekonomik, kültürel vb. alanlarda yapılan uzlaşma ve bu uzlaşmanın tespit edildiği belge, uyuşma, itilâf, antant: *Kültür anlaşması.* **anlaşma yapmak** anlaşma belgesi düzenleyip imzalamak: *"İki komutan arasında o gün gizli bir anlaşma yapıldığı söylentisi çıkmıştı."* -H. Taner. **anlaşmaya varmak** bir konuda birisiyle anlaşmak.

anlaşmak *(nsz, -le)* Düşünce, duygu, amaç bakımından birleşmek: *"Uyuşmazlığın her safhasında taraflar da anlaşarak Yüksek Hakem Kuruluna başvurabilir."* -Anayasa.

anlaşmalı *s.* Anlaşmaya dayanan.

anlaşmazlık, -ğı *is.* İki veya daha çok tarafın karşılaşan düşünce ve amaçları arasında ayrılık, uyuşmazlık, ihtilâf: *"Mustafa yedi yaşına basınca ana baba arasında anlaşmazlık kalmadı."* -R. H. Karay. **anlaşmazlık çıkmak** bir konuda uyuşmazlık söz konusu olmak: *"... gelin odası, gelin giyim takımı için bu sefer de iki kız kardeş arasında bir anlaşmazlık çıksın."* -M. Ş. Esendal.

anlaştırma *is.* Anlaştırmak işi.

anlaştırmak *(-i)* Anlaşmayı, uzlaşmayı, uyuşmayı sağlamak.

anlatı *is. ed.* Hikâye etme, tahkiye: *"Ne yapsanız bitmek bilmiyor bu anlatı / Kesin değil görüşler, düşünceler katı."* -F. Halıcı.

anlatıcı *is.* Hikâye, fıkra gibi şeyleri anlatan kimse.

anlatılma *is.* Anlatılmak işi.

anlatılmak *(nsz)* Anlatmak işine konu olmak: *"Sana nasıl anlatılır / Sensiz hayatın boşluğu."* -O. S. Orhon.

anlatım *is.* **1.** Anlatmak işi. **2.** Bir duyguyu, bir düşünceyi, bir konuyu söz veya yazı ile bildirme, ifade.

→ ***anlatım bilimi, anlatım tonu***

anlatım bilimi *is. d.b.* Üslûp yöntemlerini inceleyen edebî araştırma, inceleme, stilistik.

anlatımcı *s.* ve *is. ed.* **1.** Yalnızca hikâye etmeye ağırlık veren (eser). **2.** Eserlerinde hikâye etmeye, tahkiyeye ağırlık veren (yazar).

anlatımcılık, -ğı *is. bk.* ekspresyonizm.

anlatımlı *s.* Düşünce ve duyguyu

güçlü ve canlı bir biçimde anlatan.

anlatım tonu *is.* Anlatımda mantık ve düşünce özelliğine göre oluşan ton.

anlatış *is.* Anlatmak işi veya biçimi, takrir.

anlatma *is.* Anlatmak işi.

anlatmak *(-i, -e)* **1.** Bir konu üzerinde açıklamada bulunmak, bilgi vermek, izah etmek: *"Gece sabaha kadar düşündüğü şeyleri babasına da anlatmak isterdi."* -P. Safa. **2.** İnandırmak, belirtmek: *Derdinizi ona anlatmak kolay değil.* **3.** Söylemek, nakletmek: *"Sonra bir hikâye anlattı."* -A. Ş. Hisar. *"Bize onların hâlini anlatın."* -S. F. Abasıyanık. **(bir şeyi) anlata anlata bitirememek** bir şeyden çok söz etmek, övmek.

anlattırma *is.* Anlattırmak işi.

anlattırmak *(-e, -i)* Bir konu üzerinde bilgisini ölçmek, açıklama yaptırmak.

anlayış *is.* **1.** Anlamak işi veya biçimi, telâkki, zihniyet: *"... eşsiz kahraman Atatürk'ün belirlediği milliyetçilik anlayışı ve O'nun inkılâp ve ilkeleri..."* -Anayasa. *"Ama doğrusu Hugo'yu artık uzun uzun okuyamıyoruz, onun şiiri, şiir anlayışı bizden çok uzaklaştı."* -N. Ataç. **2.** Anlama yeteneği, feraset, izan, zekâ. **3.** Hoş görme, hâlden anlama. **4.** Ayırıcı bir nitelik olmak bakımından görüş, zihniyet. **anlayış göstermek** istenilen veya söylenilen bir şeyi hoşgörüyle karşılamak: *Lüffen anlayış gösterin.*

anlayışlı *s.* **1.** Anlayışı olan, ferasetli, izanlı, zeki. **2.** Hoşgörülü: *"Kocasına bir şeyler demek, anlayışlı, şefkatli davranmak istiyor."* -A. İlhan. *"Bu evin içinde, hatta belki bu dünyada en anlayışlı dost sizsiniz benim için."* -P. Safa.

anlayışlılık, -ğı *is.* Anlayışlı olma durumu.

anlayışsız *s.* **1.** Anlayışı kıt olan, kafasız, kavrayışsız, vurdumduymaz, kalın kafalı, izansız, ferasetsiz, gabi. **2.** Hoşgörüsüz.

anlayışsızlık, -ğı *is.* **1.** Anlayış kıtlığı, kafasızlık, kalın kafalılık, vurdumduymazlık, izansızlık, gabavet: *"Bir gün tatsızlıklar başlayacaksa, bu, onun anlayışsızlığı yüzünden olacaktı."* -T. Buğra. **2.** Hoşgörüsüzlük.

anlık, -ğı *is. psikol.* **1.** Kısa süren, bir an içinde olan: *"Beni hatırlatıyor, benimle olmayı anlık bir duygu hâlinde olsa da istiyor muydu?"* -T. Buğra. **2.** *is.* Duyu ve iradeden ayrı olarak düşünülen bilme melekesi, anlama gücü; usa vurma, yargılama, müdrike, entelekt.

anlıkçılık, -ğı *is. psikol.* Duyu ve irade karşısında anlığın üstünlüğünü ileri süren doktrin, zihniye, entelektüalizm.

anlı şanlı *s.* Güzel, gösterişli, ünlü.

anma *is.* **1.** Birini veya bir şeyi akla getirerek sözünü etme. **2.** Ölmüş bir insanı hatırlamak için yapılan tören, ihtifal.

→ ***anma töreni***

anmak, -ar *(-i)* **1.** Birini veya bir şeyi akla getirerek sözünü etmek veya onu düşünmek, zikretmek, hatırlamak: *Dün akşam sizi andık. "Onun bu fedakârlığını her yerde, her zaman minnetle anacağım."* -P. Safa. **2.** Bir sözü ağzına almak: *Hastalığın adını anmaktan korkuyor.* **3.** *(-i, -le)* Bir armağanla gönlünü almak: *"An beni bir kozla, o da çürük çıksın."* -Atasözü. **4.** Adlandırmak: *Onu, başka Tahirlerden ayırt etmek için "Temiz Tahir" diye anarlardı.*

anmalık, -ğı *is.* Anılmak için verilen şey, hatıra, yadigâr, bergüzar.

anma töreni *is.* Bir kişiyi veya bir olayı hatırlamak için yapılan tören.

anne *is.* Çocuğunu dünyaya getiren kadın. **anne olmak** (kadın) çocuk sahibi olmak: *Evlendikten iki yıl sonra anne oldu.*

→ ***anne anne***

anneanne *is.* Annenin annesi.

annelik, -gi *is.* Anne olma niteliği veya durumu. **(birine) annelik etmek** annelik görevini yapmak veya anne gibi ilgi ve yakınlık göstermek.

anofel *is. Fr. anophèle zool.* Sıtma mikrobunu aşılayan bir tür sivrisinek *(Anopheles maculipennis): "Fakat anlaşılıyordu ki mikroplu anofel sineğinden, benden olduğu gibi kaçamamıştı."* -R. N. Güntekin.

anomali *is. Fr. anomalie* < *Yun. an* yokluk anlatan ön ek, *homalos* benzer, eşit Sapaklık, aykırılık.

anonim *s. Fr. anoyme* < *Yun.* **1.** Adı sanı bilinmeyen: *"Ah bir anonim olmak, kalabalık içine karışıp kaybolmak tadına kavuşabilseydik."* -F. R. Atay. **2.** Yaratıcısının adı bilinmeyen (eser).

→ ***anonim ortaklık, anonim şirket***

anonim ortaklık, -ğı *is. huk.* Sermayesi paylara bölünmüş olan ve her ortağın sorumluluğu sermayedeki payıyla sınırlı bulunan ortaklık, anonim şirket.

anonim şirket *is.* En az beş kişinin kurduğu, sermayesi hisselere bölünmüş ve her ortağın sorumluluğu sermayedeki hissesi ile sınırlı ortaklık, anonim ortaklık.

anons *is. Fr. annonce* Duyuru, duyurma. **anons etmek** sözle veya yazıyla bir durumu, bir haberi halka bildirmek.

anonsör *is. Fr. annonceur bk.* sunucu.

anorak, -ğı *is. (Eskimo dilinden)* Başlıklı, su geçirmeyen spor ceket.

anorganik, -ği *is. Fr. anorganique* İnorganik.

anormal, -li *s. Fr. anormal* **1.** Genel olan örneğe, alışılmışa ve kurala aykırı olan; düzgün olmayan, gayritabiî. **2.** *is.* Dengesi bozuk, deli: *Anormal bir adam.*

anormalleşme *is.* Anormalleşmek işi.

anormalleşmek *(nsz)* Anormal duruma gelmek.

anormallik, -ği *is.* Anormal olma durumu: *"Bu işte bir gariplik, bir anormallik vardı."* -H. R. Gürpınar.

anot, -du *is. Fr. anode* < *Yun.* Bir elektrolitte elektrik akımının gelip bağlandığı ve içeri girdiği uç, artı uç.

ansefal, -li *is. Fr. ancéphale* Kafatası içindeki beyin ve yardımcı organların hepsi.

ansefalit *is. Fr. ancéphalite tıp* Beynin irinsiz iltihaplı hastalığı.

ansıma *is. bk.* anımsama.

ansımak *(-i) bk.* anımsamak.

ansız *s. hlk.* **1.** Anlayışsız, akılsız. **2.** Birdenbire, habersiz.

ansızın *zf. (a'nsızın)* Hiç hatıra gelmedik bir sırada, birdenbire, anî olarak, anîden: *"Zehra'nın bu ansızın ölümü, bütün felâketlerin üzerine yaman bir tüy dikmişti."* -O. C. Kaygılı.

ansiklopedi *is. Fr. ancyclopédie* < *Yun.* Bütün bilim, sanat dallarını tek veya bir arada belli bir yönteme göre inceleyen eser, bilgilik.

ansiklopedici *is.* Ansiklopedi hazırlayan veya satan (kimse).

ansiklopedicilik, -ği *is. Fr. encyckopédique* **1.** Ansiklopedicinin yaptığı iş. **2.** Değişik alanlardaki bilgileri sistemli bir yöntemle bir araya getirme veya toplama işi.

ansiklopedik, -ği *s.* **1.** Ansiklopedi ile ilgili. **2.** *s. mec.* Her konuda biraz bilgi sahibi olan.

→ ***ansiklopedik sözlük***

ansiklopedik sözlük, -ğü *is.* Alfabetik sıraya göre kelimelerin karşılıklarını geniş bir biçimde veren, özel adları da içine alan sözlük türü.

ant, -dı *is.* **1.** Tanrı'yı veya kutsal bilinen bir kişiyi, bir şeyi tanık göstererek bir olayı doğrulama, yemin. **2.** Kendi kendine söz verme: *Andım var, bu işi yapacağım.* **ant içmek** (veya **etmek**) bir şeyi yapmaya veya yapmamaya ant ile söz vermek, yemin etmek: *"Ant içmiştik, güya büyüyünce evlenecektik."* -H. Taner. **ant verdirmek** bir şeyi yapması için bir kimseye ant içirmek. **ant vermek** "Allah aşkına, "çocuklarının başı için" gibi sözlerle karşısındakini bir şeye zorlamak. **adını bozmak** andına uymamak, andına aykırı davranmak.

→ ***ant kardeşi***

antagonizma *is. Fr. antagonisme* Tezat: *"... bu ikilik, bu antagonizma nereden geliyordu?"* -Y. K. Karaosmanoğlu.

antant *is. Fr. entente* Anlaşma, uyuşma, mutabakat, itilâf: *Balkan Antantı.* **antant kalmak** anlaşmak, uzlaşmak.

antarktik *s. Fr. antarctique* < *Yun. coğr.* Güney kutupla ilgili, güney kutup

yakınında olan.

→ ***antarktik kara***

antarktik kara *is.* Güney kutuptaki kara bölgesi.

anten *is. Fr. antenne.* **1.** Boşlukta yayılan elektromanyetik dalgaları toplayarak bu dalgaların transmisyon hatları içerisinde yayılmasını sağlayan cihaz. **2.** *biy.* Duyarga. **3.** *den.* Olta şamandırasının alt ve üst kısmında bulunan ince uçlar.

→ ***anten yükselteci***

antenli *s.* Anteni olan.

→ ***antenli balık***

antenli balık, -ğı *is. zool.* Göğüs yüzgeçleri saplı, iskeleti kemikleşmiş, sırt yüzgeçleri uzamış kemikli balık türü.

anten yükselteci *is.* Anten ile alıcı arasında yer alarak elektromanyetik dalgaların genliğini yükselten cihaz.

Antep baklavası *is.* Antep yöresinde yapılan özel bir tatlı türü.

Antep fıstığı *is. bot.* **1.** Antep fıstığıgillerin örnek bitkisi, yurdumuzda Gazi Antep ve Siirt bölgelerinde yetişen, yanlış olarak Şam fıstığı da denilen bir ağaç *(Pistacia vera).* **2.** *bot.* Bu ağacın, ince ve sert kabuklu, yağlı yemişi.

Antep fıstığıgiller *ç. is.* Ayrı taç yapraklılardan, tipik örneği Antep fıstığı ağacı olan bir familya.

Antep işi *is.* Gazi Antep yöresine özgü, iplikleri çıkarılmış ve kafes şeklini almış kumaş üzerine aynı renk iplikle verevine sarılarak yapılan bir çeşit el işlemesi.

anterit *is. Fr. entérite tıp* İnce bağırsak iltihabı.

anterograf *is. Fr. entérographe* Bağırsak kasılmalarını ölçmeye yarayan alet.

anterosel *is. Fr. entérocèle tıp* İnce bağırsak fıtığı.

anterostomi *is. Fr. entérostomie tıp* Bağırsak düğümlenmesinin kesilip alınması.

antet *is. Fr. en-tête* Kâğıt veya zarf üstüne basılmış ad ve adres, başlık.

antetli *is.* Başlıklı.

antetsiz *s.* Başlıksız: *"Antetsiz bir kâğıt çektim."* -R. H. Karay.

antialerjik *s. Fr. antiallergique* Alerjilerin önlenmesinde veya tedavisinde kullanılan ilâçların özelliği.

antiasit *s. Fr. antiacide* Alkalik, kalevî.

antibiyotik, -ği *is. Fr. antibiotique* < *Yun. anti* karşı, *bios* hayat Bitkilerde, özellikle küf mantarlarında bulunan veya sentezle elde edilen, birçok mikroba karşı kullanılan, penisilin, streptomisin gibi maddelerin ortak adı.

→ ***antibiyotik tedavisi***

antibiyotik tedavisi *is.* Bir veya birçok antibiyotiğin durdurucu veya öldürücü etkisinden faydalanılarak yapılan tedavi.

antidemokratik *s. Fr. antidemocratique* < *Yun. anti* karşı, *demos* halk, *kratos* iktidar Demokrasiye aykırı olan.

antidot *is. bk.* panzehir.

antiemperyalist *s.* ve *is. Fr. anti-impérialiste* Emperyalizme karşı olan.

antiemperyalizm *is. Fr. anti-impérialisme* Emperyalizme karşı tutum, davranış veya öğreti.

antifriz *is. İng. antifreeze* Bir sıvıya katıldığında o sıvının donma derecesini düşürerek donmasını önleyen madde.

antihijyenik, -ği *is. Fr. antihygiénique* Sağlık kurallarına aykırı olma.

antijen *is. Fr. antigéne biy.* İçerisine girdiği organizma aracılığıyla antikor oluşumunu sağlayan bakteri, virüs, parazit gibi protein yapısında madde.

antik *s. Fr. antique* İlk Çağdaki uygarlıklarla, özellikle eski Yunan ve Roma uygarlıkları ile ilgili olan.

→ ***antik çağ***

antika *is. (anti'ka) İt. antica* **1.** Eski çağlardan kalma eser veya tarihî değeri olan eski eşya: *"Sofadaki antika yerli saat, ihtiyar göğsü hırlaya hırlaya ağır ölçülü vuruşlarla gece yarısını çaldı."* -H. R. Gürpınar. **2.** *s. mec.* Genele, olağana, geleneğe aykırı, acayip, tuhaf: *"Hâsılı antika bir herif."* -Ö. Seyfettin. **3.** Mendil, örtü,

yatak çarşafı gibi bezlerin kenarlarına paralel ipliklerden bir bölümü çekilip dikey olanların ikisi, üçü bir arada tire ile sarılarak yapılan diş diş süs, sıçan dişi, ajur. **4.** Antik. **antikasını bilmek** en iyisini bilmek.

antikacı *is.* ve *s.* Antika eşya veya eser satan veya toplayan kimse: *"Açık artırmalardan, antikacılardan her çeşit saat toplamaya başladım."* -H. Taner.

antikacılık, -ğı *is.* Antika eşya veya eserlerle uğraşma işi.

antikalık, -ğı *is.* **1.** Antika olma durumu. **2.** *mec.* Tuhaflık: *"Kim bilir bu herifin geçmişinde neler neler, ne antikalıklar, ne acayiplikler, ne madrabazlıklar vardı."* -O. C. Kaygılı.

antika mobilya *is.* En az yüz sene evvel imal edilmiş olan, ana hatlarda herhangi bir değişiklik yapılmamış ve belli bir ekole göre isimlendirilen mobilya.

antikapitalist *is. Fr. anticapitaliste* Kapitalist rejime karşı olan kimse.

antikapitalizm *is. Fr. anticapitalisme* Kapitalizme karşı olma.

antikatot, -du *is. Fr. anticathode* Basıncı azaltılmış bir elektrik boşalma tüpünde, katot ışınlarını alan elektronik lâmbadaki genellikle metal yaprak.

antik çağ *is. tar.* **1.** Eski Yunan ve Roma uygarlıklarının gelişip yayıldığı çağ. **2.** *s. tar.* Bu çağa özgü olan: *Antik çağ filozofları.*

antikite *is. Fr. antiquité* Tarihte İlk Çağ, antik devir.

antikomünist *s. Fr. anticommuniste* Komünizme karşı.

antikomünizm *is. Fr. anticommunisme* Komünizm aleyhtarlığı.

antikor *is. Fr. anticorps biy.* Hastalık etkenlerini zararsız duruma getirmek için vücudun çıkardığı madde.

antilop, -bu *is. Fr. antilope zool.* **1.** Antiloplardan, sıcak ülkelerde yaşayan, çok hızlı koşan, boynuzlu bir hayvan *(Anthilopus).* **2.** *s. zool.* Bu hayvanın derisinden yapılmış.

antiloplar *ç. is. zool.* Geviş getiren memeli hayvanların bir familyası.

antimon *is. Fr. antimonine kim.* Atom numarası 51, atom ağırlığı 121,76 olan, 630^0 C de eriyen, haddede veya çekiç altında işlenemeyen, çoğunlukla basım harfleri alaşımında kullanılan, mavimtırak beyaz renkte bir element. Kısaltması Sb.

antinomi *is. Fr. antinomie* Çatışkı.

antipati *is. Fr. antipathie* < *Yun.* **1.** Sevimsizlik, soğukluk. **2.** *psikol.* Karşıt duygu: *"Bunlar da çoğu insanda nedense aşağılık, kompleksi ve antipati yaratır."* -H. Taner.

antipatik *s. Fr. antipathique* Antipati uyandıran, sevimsiz, soğuk. **antipatik bulmak** sevimsiz bulmak, kanı kaynamamak: *"Politikada iktidar antipatik olduğundan oradan düşüş insanı sempatik eder."* -B. Felek.

antipropaganda *is. Fr. anti-propagande* Karşı propaganda.

antisemit *s. Fr. antisémite* Yahudilik aleyhtarlığı: *Antisemit bir risale.*

antisemitist *s. Fr. antisémitiste* Yahudilere karşı düşmanca duygular besleyen ve Yahudilere karşı ayırt edici tedbirler alınmasını isteyen görüşe bağlı olan (kimse).

antisemitizm *is. Fr. antisémitisme* Yahudilere karşı düşmanca duygular besleyen ve Yahudilere karşı ayırt edici tedbirler alınmasını isteyenlerin görüşü veya tutumu.

antisepsi *is. Fr. antisepsie* < *Yun.* Mikropları ilâçla öldürme yolları.

antiseptik *s.* ve *is. Fr. antiseptique* Antisepsi yapmak için kullanılan veya antisepsi özelliği olan (madde).

antisiklon *is. Fr. anticyclone* Yüksek basınçlı atmosfer kütlesi; havanın sarmal biçimli hareketi için kullanılır.

antitez *is. Fr. antithèse* Karşı sav: *"Bu, tam bir antitezdir, iddia ettiğiniz gibi sentez değildir."* -P. Safa.

antitoksik *s. İng. antitoxic* Antitoksin.

antitoksin *is. Fr. antitoxine* İçine giren toksinleri zararsız hâle getirmek için

vücudun çıkardığı madde.

ant kardeşi *is. bk.* kan kardeşi.

antlaşma *is.* İki veya daha çok devletin saldırmazlık, savaşta ittifak gibi konularda üstlenmelerini belirttikleri belge ve belgede belirtilen durum, muahede, pakt.

antlaşmak *(nsz, -le)* Antlaşma yapmak, ahitleşmek.

antlı *s.* Ant içmiş veya ant içirilmiş.

antoloji *is. Fr. anthologie < Yun.* Şairlerin, yazarların, bestecilerin eserlerinden alınmış seçme parçalardan oluşan kitap, seçki, güldeste.

antrakt *is. Fr. entracte* Ara.

antrasit *is. Fr. antrasite* Güçlükle tutuşan, koku, duman çıkarmadan, büyük bir ısı vererek yanan bir tür taş kömürü.

antre *is. Fr. entré* **1.** Bir yapıda girip geçilen yer, methal: *"Antrede duran portmantonun aynasına göz attı."* -R. H. Karay. **2.** Başlangıç yemeği.

antrenman *is. Fr. entrainement* Bir spor dalında yapılan alıştırma veya hazırlık çalışması, idman, egzersiz. **antrenman yapmak** spor amacıyla çalışmak, alıştırma yapmak.

antrenmanlı *s.* İdmanlı.

antrenmansız *s.* Antrenmanı olmayan, idmansız.

antrenör *is. Fr. entraîneur* Bir spor dalında sporcuyu eğiten, yetiştiren ve çalıştıran kişi, çalıştırıcı.

antrenörlük, -ğü *is.* Antrenörün işi veya mesleği, çalıştırıcılık.

antrepo *is. (antre'po) Fr. entrepôt* Gümrüklere gelmiş ticarî eşyanın konulduğu, korunduğu yer, ardiye: *"Avrupalılar, Boğaziçi'nin böyle depo ve antrepolarla örülmesinden şikâyet ediyorlar."* -Y. K. Beyatlı.

antrepocu *is.* **1.** Antrepo işleten kimse. **2.** Antrepoya bakan kimse.

antrepoculuk, -ğu *is.* Antrepocunun yaptığı iş.

antrkot *is. Fr. entrecôte* Sığırın iki kürek arasından ve pirzolalık yerinden çıkartılan kemiğinden sıyrılmış et dilimi.

antrok *is. Fr. antrok jeol.* Triyas devri katmanlarında bulunan, derisi dikenlilerden, deniz lâlelerinin saplarını oluşturan kalsiyum karbonat birleşimli fosil.

antropoit, -di *is. Fr. anthropoïde bk.* insansı.

antropoitler *ç. is. bk.* insansılar.

antropolog, -ğu *is. Fr. anthropologue < Yun.* İnsan bilimi uzmanı.

antropoloji *is. Fr. anthropologie < Yun. anthropos* insan, *logos* konu. İnsanın kökenini, evrimini, biyolojik özelliklerini, toplumsal ve kültürel yönlerini inceleyen bilim, insan bilimi.

antropolojik *s. Fr. anthropologique* İnsan bilimiyle ilgili, insan bilimsel.

antropomorfizm *is. Fr. anthropomorphisme < Yun.* İnsan biçimcilik.

antroponim *is. Fr. anthroponymie* Kişi adlarını inceleyen bilim dalı.

antroposantrizm *s. Fr. anthropocentrisme fel.* İnsanı tabiatın merkezi sayan, bütün öbür yaratıkların insan için yaratılmış olduklarını söyleyen dinî nitelikli öğreti, insaniçincilik.

antropozoik *s. Fr. anthropozoïque* İnsanın belirmesi ve yayılmasını niteleyen **antropozoik devir** teriminde geçer.

→ ***antropozoik devir***

antropozoik devir, -vri *is.* Antropozoik.

antrparantez *zf. Fr. entre parenthèses "parantez içinde"* anlamından. Söz arasında, sırası gelmişken, istitrat: *"Antrparantez, pek az hoşlandıklarım muharrirler, ediplerdir."* -F. R. Atay.

anut, -du *s. (anu:t) Ar. ʿanūd esk.* İnatçı, ayak direyici.

anüri *is. Fr. anurie* İdrarını yapamama şeklinde ağır bir böbrek rahatsızlığı belirtisi.

anüs *is. Fr. anus < Lât. anat* Sindirim kanalının **doğru bağırsak** denilen son bölümündeki çıkış deliği, makat, şerç.

→ ***anüs yüzgeci***

anüs yüzgeci *is. zool.* Balıklarda anüs bölgesinde tek olarak bulunan yüzgeç.

anyon *is. Fr. anion kim.* Negatif elektrikle yüklü iyon, eksin.

anzarot *is. Ar. enzerut bot.* **1.** Sıcak ülkelerde yetişen bodur bir ağaç *(Sarcocolla).* **2.** Bu ağacın yara tedavisinde kullanılan reçinesi. **3.** *bot. argo* Rakı: *"Tam eğleneceğimiz sırada anzarot bitti."* -H. R. Gürpınar.

aort *is. Fr. aorte anat.* Kalbin sol karıncığından çıkan ve vücuda kırmızı kan dağıtan büyük atardamar.

apacı *s. (a'pacı)* Çok acı: *"... ağzı purodan apacı idi."* -A. İlhan.

apaçık *s. (a'paçık)* Çok açık, çok belirgin: *"Apaçık bir yalanla kızı yanından uzaklaştırıyordu."* -H. R. Gürpınar.

apaçıklık, -ğı *is.* **1.** Apaçık olma durumu. **2.** *fel.* Bir şeyin, hiçbir kuşkuya yer bırakmaksızın aydınlık, açık bir biçimde görünmesi.

apak *s. (a'pak)* Çok ak.

apala *is. hlk.* Abla.

apalak, -ğı *is.* (bebekler ve küçük çocuklar için) Tombul, gürbüz, iri.

apandis *is. Fr. appendice anat.* Kör bağırsağın ince bir parmak gibi olan son bölümü.

apandisit *s. Fr. appendicite* Apandisin iltihaplanması.

apansız *zf. (a'pansız)* Hiç beklenmedik bir sırada, pek ansızın: *"Hatta apansız sıçrayışlarla birdenbire arkasına dönüp bakıyordu."* -H. E. Adıvar.

apansızın *zf.* Birdenbire, çok anî olarak.

aparey *is. Fr. appareil* Çeşitli parçalardan meydana gelen alet, cihaz.

aparkat *is. İng. uppercut sp.* Boksta bükük kolla aşağıdan yukarıya doğru atılan yumruk.

aparma *is.* Aparmak işi.

aparmak *(-i)* **1.** Almak, alıp götürmek: *"Geçme namert köprüsünden, ko aparsın su seni."* -Evliya Çelebi. **2.** *argo* Gizlice almak, alıp kaçmak, çalmak: *"Sözü geçen para ehemmiyetsiz bir şeydi ve müdür muavini, onu çok ustalıkla aparmıştı."* -H. Taner.

apartman *is. Fr. appartement* Birkaç katlı ve her katında bir veya birkaç daire bulunan yapı: *"Bu beş katlı Galata kulesi kalınlığındaki korkunç apartmanın sakinleri hep debdebe içinde yüzmüş insanlarmış."* -S. F. Abasıyanık.

apar topar *zf.* Telâş ve acele ile, yaka paça: *"Bütün o hazırlıklara, dökülen paralara, verilen zamana, zahmetlere rağmen, oyun apar topar iki hafta içinde kaldırılıveriyor."* -H. Taner.

apart otel *is.* Müşterilerin kendi yeme ve içme ihtiyacını karşılayabilmek için gerekli malzemeler ile donatılmış bağımsız apartman veya villâ tipinde inşa edilmiş ancak otel gibi işletilen konaklama tesisi.

apaş *is. Fr. apache* Külhan beyi, kabadayı, hayta: *"Paris'te bir tramvayın apaşlar tarafından durdurulup soyulması."* -A. Ş. Hisar.

apatit *is. Fr. apatite jeol.* Doğada, kemik dokusunda bulunan, içinde flüor veya klor olan doğal kalsiyum fosfat.

apaydın *s. (a'paydın)* Çok aydınlık.

apaydınlık, -ğı *is. (a'paydınlık)* Apaydın olma durumu: *"Sofa apaydınlık, gazı söndürelim."* -H. R. Gürpınar.

apayrı *s. (a'payrı)* Büsbütün ayrı, bambaşka: *"... o sanat topluluğu içinde duygusu, düşüncesi, anlatış gücüyle apayrı bir şairdi."* -Y. Z. Ortaç.

apaz (I) *is. hlk.* **1.** Avuç. **2.** *s. hlk.* Bir avuç dolusu: *Bir apaz buğday.*

→ ***apaz (ı)***

apaz (II) *s. (a'paz)* Çok az.

apazlama *is.* ve *s.* **1.** Apazlamak işi. **2.** *den.* Pupa ile orsa arasında geminin omurgasına 45^0 açı ile esen (rüzgâr): *Rüzgâr apazlama esiyor.* **3.** *zf.* Böyle esen bir rüzgârla: *Apazlama gidiyoruz.*

apazlamak *(-i)* **1.** Avuçlamak. **2.** *den.* Yelken rüzgârla dolup şişmek. **3.** *(nsz)* (gemi) Apazlama rüzgârla gitmek.

apel *is. Fr. appel* Anonim ortaklıklarda sermaye artırımı için yapılan ödeme çağrısı.

aperitif *is. Fr. apéritif* İştahı açmak için yemekten önce içilen içki, açar: *"Hatta öğle yemeğinden önce birer aperitif alsak daha iyi olmaz mı?"* -R. H. Karay.

apış *is.* Butların iç tarafı, iki bacak arası.

→ ***apış arası***

apışak *s. hlk.* **1.** Bacaklarını açarak yürüyen, ayrık bacaklı. **2.** *is.* Bacakları açа açа yürüme.

apış arası *is.* İki bacağın arasında kalan yer: *"Apışlarının arasına bir saç mangal alarak yakıcı soğuktan korunmaya çalışıyordu."* -E. E. Talu.

apışık *s. hlk.* **1.** Yorgun, güçsüz, şaşkın. **2.** *hlk.* Kuyruğunu apış arasına alarak yılgın yılgın giden (hayvan).

apışlık, -ğı *is.* Ağ.

apışma *is.* Apışmak işi.

apışmak *(nsz)* **1.** Hayvan yorgunluktan bacaklarını birbirinden ayırarak çöküvermek. **2.** *hlk.* Oturmak, bacakları ayırarak çömelmek. **3.** *mec.* Ne yapacağını kestirememek, şaşırmak. **apışıp kalmak** şaşırmak: *"Bu sonsuzluğun içinde işte bes-belli sen de kendini kaybederek apışıp kalmışsın."* -H. R. Gürpınar.

apıştırma *is.* Apıştırmak işi.

apıştırmak *(-i)* **1.** Hayvanı çok yorarak yürüyecek gücünü bırakmamak. **2.** *den.* Çifte demir atarak döndükçe geminin bir alan içinde kalmasını sağlamak.

apiko *is. İt. a picco den.* **1.** Geminin, zinciri toplayıp demirini kaldırmaya hazır bulunması. **2.** *s. argo* Hazır, tetik. **3.** *s.* Derli toplu, süslü, şık: *"Apiko bir genç gelir."* -H. R. Gürpınar.

aplik, -ği *is. Fr. applique* Duvar şamdanı, duvar lâmbası.

aplikasyon *is. Fr. application* **1.** Uygulama. **2.** Bir kumaş üzerine başka bir kumaş parçasını veya bir danteli dikme yolu ile uygulayarak yapılan süs. **3.** Eldeki haritaya göre arazi üzerinde bir parseli kazıklarla belirtme.

aplike *is. Fr. appliquer* Düz veya desenli bir kumaştan kesilmiş motiflerin bir başka kumaşa işlenmiş durumu.

apokaliptik *s. Fr. appocalyptique* Anlaşılmaz, kapalı, karanlık (söz veya yazı).

apokrif *is. Fr. apocryphe* Doğruluğuna güvenilmez söz veya yazı.

apolet *is. Fr. épaulette* **1.** Subaylarda rütbeyi göstermek için üniformaların omuzlarına takılan işaretli parça, omuzluk: *Yollar, dereler, taş dipleri, koparılmış apoletler, atılmış miğferler, silâhlarla dolu. "Apoletleri, kalpağının şeritleri mutlu ışıklar gibi parlıyormuş."* -H. E. Adıvar. **2.** Giysilerin omuzlarına süs olarak takılan parça. **apoletleri sökülmek** bir suç sebebiyle rütbesi indirilmek veya askerlikten atılmak.

aport *ünl. Fr. apporte* Avın veya kendisine gösterilen şeyin üzerine atılıp getirmesi için köpeğe verilen buyruk.

aposteriori *zf. (aposterio'ri) Lât.* Deney sonucu ortaya çıkan (bilgi), sonsal.

apoşi *is. Yun.* Çember biçiminde, telden yapılma, torbaya benzer, büyük gözlü ağ.

apotr *is. Fr. apôtre* Yardımcı, koruyucu, havari: *"Şimdi, senin apotrların (havarilerin) kimlerdir?"* -Y. K. Karaosmanoğlu.

appassionato *zf. (appasiyona'to) İt. müz.* Bir parçanın coşkunca çalınacağını anlatır.

apraksi *is. Fr. apraxie < Yun. bk.* işlev yitimi.

apre *is. Fr. apprét* **1.** Kumaş veya derinin cilâlanması, perdahlanması. **2.** Dokumacılıkta, boyacılıkta cilâ olarak kullanılan madde.

apreci *is.* Apre yapan kimse.

apreleme *is.* Aprelemek işi.

aprelemek *(-i)* Kumaş veya deriyi cilâlamak, perdahlamak.

apreli *s.* Apresi olan.

apresiz *s.* Apresi yapılmamış, perdahlanmamış veya cilâlanmamış.

april *is. İng. april* Nisan ayı, abril.

apriori *zf. Fr. a priori < Lât.* Hiçbir denemeye dayanmayan ve akıl yordamıyla bulunup ortaya konan, önsel.

apse *is. Fr. abcés* İrin birikimi, çıban. **apse yapmak** bir doku içinde iltihap oluşmak.

apseleşme *is.* Apseleşmek durumu.

apseleşmek *(nsz)* Yara irin bağlamak, apse yapmak.

apsent *is. Fr. absinthe* Pelinle kokulandırılmış sert bir içki.

apsis *is. Fr. abcisse < Lât. mat.* **1.** Yönlü bir eksen üzerinde bir noktanın, başlangıç noktasına olan uzaklığının cebirsel değeri: *Bir eksen üzerindeki her nokta, apsisi ile belirtilir.* **2.** Bir noktanın uzaydaki yerini bulmaya yarayan ana çizgilerden yatay olanı, koordinat.

aptal *s. Ar. abdāl* **1.** Zekâsı pek gelişmemiş, zekâ yoksunu, alık, ahmak: *"Aptal bir gülüşle yüzüne bakıyorum."* -Y. Z. Ortaç. **2.** *ünl. tkz.* Küçümseme belirten seslenme; azarlama: *"Aptal, senin yerini açıkça söyledim ben."* -T. Buğra. **aptal olmak** aptal durumda bulunmak. **aptal yerine koymak** (veya **koyulmak**) anlamaz, bilmez sanmak (sanılmak): *"Beni aptal yerine koyuyor, ha."* -Ö. Seyfettin.

→ ***aptal aptal***

aptal aptal *zf.* Aptal gibi, aptalca, aval aval: *"Aptal aptal karşısındaki Bulgar zabitinin yüzüne baktı."* -Ö. Seyfettin. *"İdris aptal aptal yüzüme baktı."* -S. F. Abasıyanık.

aptalca *s. (apta'lca)* **1.** Biraz aptal: *Aptalca bir adam.* **2.** *zf. (apta'lca)* Aptala yaraşır nitelikte, aptal gibi, ahmakça: *"Şakir Bey, aptalca bulduğu bu fikre karşı istihzasını gizlemeyerek sert sert güldü."* -P. Safa.

aptalcasına *zf. (apta'lcasına)* Aptala yakışır biçimde, aptal gibi.

aptallaşma *is.* Aptallaşmak işi veya durumu.

aptallaşmak *(nsz)* Zekâsını işletemez olmak, alıklaşmak, ahmaklaşmak: *"Hayretimden gittikçe aptallaşıyordum, şu tabip cihazı ne mükemmel bir icattı."* -R. H. Karay.

aptallaştırma *is.* Aptallaştırmak işi veya durumu.

aptallaştırmak *(-i)* Aptallaşmasına sebep olmak, aptal duruma getirmek, ahmaklaştırmak.

aptallık, -ğı *is.* Aptal olma durumu veya aptalca iş: *"Bu hikâye akıl almaz bir aptallıktan başka bir şey değildi."* -T. Buğra. **aptallığa vurmak** bir şeyi bilmez, anlamaz gibi görünmek. **aptallık etmek** aptalca davranmak veya aptalca iş görmek: *"Sen bombayı masanın örtüsü altına koyduğuna aptallık etmişsin."* -H. R. Gürpınar.

apteriks *is. Fr. aptéryx < Yun. a* yokluk anlatan ön ek, *pteryx* kanat *bk.* kivi.

aptes *is. bk.* abdest.

aptesbozan *is. bk.* abdestbozan.

→ ***aptesbozan otu***

aptesbozan otu *is. bot. bk.* abdestbozan otu.

apteshane *is. bk.* abdesthane.

aptesli *is. bk.* abdestli.

apteslik, -ği *is. bk.* abdestlik.

aptessiz *s. bk.* abdestsiz.

apukurya *is. (apuku'rya) Yun. abokria* Et kesimi yortusu.

apul apul *zf.* Tombul çocukların bacaklarını açarak salına salına yürüyüşlerini anlatır: *Apul apul gidiyor.*

Ar *kim.* Argon'un kısaltması.

ar (I) *is. Fr. are* Tarım alanları için yüz metre kare değerinde yüzey ölçü birimi: *Bir ar, kenarı on metre olan bir karenin alanıdır.*

ar (II) *is. Ar. ʿār* Utanma, utanç duyma: *"Kınamazlar güzel sevse yiğidi / Güzel sevmek koç yiğide ar değil."* -Karacaoğlan. **ar belâsı** namus ve onuru için başkası söz eder korkusu. **ar damarı çatlamış** utanç duyulacak şeyleri hiç sıkılmadan yapan, utanmaz. **ar etmek** utanmak. **ar namus tertemiz** utanması olmayan. **ar ve hayâ perdesi yırtılmak** utanmamak, utanç duymamak, yüzsüzlük etmek: *"Atalarımızın ar ve haya perdesi yırtılmak diye pek düşündürücü bir tabirleri vardır."* -R. N. Güntekin. **ar yılı değil, kâr yılı** birinin sıkılmayı bir yana bırakarak yalnız çıkarına baktığı anlatılırken söylenir. **arına dokunmak** utanç duymak: *"Hele meydanı*

hasımlarına bırakmak arıma dokunuyor." -R. H. Karay.

-ar- / -er- (I) Belirli fiillere gelen geniş zaman eki: *aç-ar, biç-er, geç-er, bat-ar, çık-ar, yat-ar, kalk-ar, ölç-er* vb. Bu ekle yapılmış isimler de vardır: *keser, açar "anahtar", çıkar "menfaat"* vb.

-ar- / -er- (II) İsimden geçişsiz fiil türeten ek: *boz-ar-mak, mor-ar-mak, göv-er-mek (gök-ten).*

-ar- / -er- (III) İsimden geçişli fiil türeten ek: *baş-ar-mak, suv-ar-mak* vb.

-ar- / -er- (IV) Fiilden ettirgen çatı türeten ek: *çık-ar-mak, gid-er-mek* vb.

ara *is.* **1.** İki şeyi birbirinden ayıran uzaklık, açıklık, aralık, boşluk, mesafe. **2.** İki olguyu, iki olayı birbirinden ayıran zaman, fasıla: *"Bu arada benim kim olduğumu, ne iş yaptığımı öğrendi."* -M. Ş. Esendal. **3.** Kişilerin veya toplulukların birbirine karşı olan durumu veya ilgisi: *"Aralarına yabancı sokmak, nezaketsizlik olur."* -M. Yesari. **4.** Toplu bulunan nesnelerin veya kimselerin içi: *"Aralarında anası babası ile Binnaz'ın da bulunduğu on sekiz işçiydiler."* -N. Cumalı. **5.** *tiy.* Bir oyunda, bir filmde dinlenme süresi, antrakt. **6.** *sp.* Toplu jimnastik dizilmelerinde, sıradakilerin birbirlerinden yanlamasına olan uzaklıkları. **7.** Aralık. **8.** *sp.* Futbol oyununun kırk beşer dakikalık iki devresi arasında oyunculara verilen on beş dakikalık dinlenme süresi, haftayım. **9.** *sp.* (basketbol ve voleybol için) Takımların oyun sırasında aldıkları birer dakikalık dinlenme ve talimat alma süresi, mola. **ara açmak** dostluğu bozmak, anlaşmazlığa yol açmak. **ara bulmak** anlaşamayanları uzlaştırmak: *"Ben onları akşama yemeğe çağırdım. Sen de geleceksin. Orada ben aranızı bulurum."* -M. Ş. Esendal. **ara vermek** yeniden başlamak için, bir işi bir süre bırakmak, durmak: *"Sabahtan beri ara vermeden yağan sessiz, ince nisan yağmuru."* -P. Safa. **ara yerde** arasında, arada: *"Dünya böyledir zaten / Kadın olmasın ara yerde."* -B. Necatigil. **arada bir** seyrek olarak. **arada çıkarmak** başka işler arasında bir işi de yapıvermek. **arada kalmak** iki tarafı uzlaştırmak üzere araya girme dolayısıyla güç duruma düşmek. **arada kaynamak** karışık bir durumda gereken ilgiyi görmemek. **aradan** o zamandan bu zamana dek. **aradan çekilmek** ilişiğini kesmek. **aradan çıkarmak** birçok işten birini yapıp bitirivermek. **aradan kaldırmak** iş yapma imkânını yok etmek. **araları iyi** dostlukları düzenli: *"Kocası İtalyan, karısı Sırbistanlı olan bu çift ile araları pek iyi idi."* -R. H. Karay. **aralarında dağlar kadar fark olmak** aralarında her yönden büyük ayrılıklar bulunmak, benzer nitelikler çok az olmak. **aralarından kara kedi geçmek** (veya **aralarına kara kedi girmek**) iki dost birbirine güvenmek, iki dostun arasına soğukluk girmek. **aralarından su sızmamak** birbirleriyle çok yakın, sıkı fıkı arkadaşlık kurmak: *"Bir vakitler aralarından su sızmayan o dünya ahret kardeş hatun kişiler, şimdi birbirlerini çekemiyor, birbirlerinin arkasından söylemediklerini bırakmıyorlardı."* -H. Taner. *"Bir zaman Gülsüm ile hanımefendi arasından su sızmadı."* -R. N. Güntekin. **aralarını açmak** iki kişi arasındaki dostluğu, ilişkiyi bozmak. **aralarını bozmak** iki kişi arasındaki ilişkiyi bozmak. **aralarını bulmak** birbirleriyle anlaşamayan iki kişiyi uzlaştırmak, barıştırmak: *"Emine ile aralarını bulmaya çalışacağını söyledi."* -H. E. Adıvar. **arası** (veya **araları**) **açılmak** (**açık olmak** veya **bozulmak**) arkadaşlıkları sarsılmak, arkadaşlık bağları kopmak, birbirine darılmak. **arası geçmeden** vakit geçmeden, sıcağı sıcağına. **(bir şeyle) arası hoş** (veya **iyi**) **olmamak** o şeyden hoşlanmamak, aralarında gerginlik, geçimsizlik olmak. **(bir kimseyle) arası olmamak** geçinememek. **(bir olayın) arası soğumak** aradan zaman geçerek önemini yitirmek. **arasına** (veya **aralarına**) **karışmak** büyüyüp yetişmek. **araya almak** bir çevreye kabul etmek. **araya girmek 1)** iki kişinin arasındaki bir işe karışmak; **2)** iki kişiyi uzlaştırmaya çalışmak; **3)** bir iş yapılırken ona engel

olacak başka bir şey çıkmak. **araya gitmek** harcanmak, kaybolmak, karışıklığa kurban olmak. **(birini) araya koymak** bir işte sözü geçer bir kimsenin aracılığına başvurmak. **araya soğukluk girmek** dostluk bağı gevşemek. **araya vermek** yararsız bir işe harcamak. **arayı açmak** aradaki uzaklık artmak. **arayı soğutmak** zaman geçmek, eski yakınlık, dostluk kalmamak. **arayı yapmak 1)** araları açılmış iki kişiyi barıştırmak; **2)** arası açılmış kimse ile barışmak.

→ ***ara başlık, ara bono, arabozan, arabozanlık, ara bozucu, ara bozuculuk, ara bulma, ara bulucu, ara buluculuk, ara cümle, ara deniz, ara kamışı, ara kapı, ara kararı, ara kazanç, ara kesit, ara konakçı, ara mal, ara nağme, ara nağmesi, ara seçim, ara sıcak, ara sınavı, ara sıra, ara sokak, ara söz, ara tümce, ara yön***

araba *is.* **1.** Tekerlekli, motorlu veya motorsuz her türlü kara taşıtı: *Öküz arabası. El arabası. "Ve arabayı dört nala ileri sürdü."* -H. Taner. **2.** Araba ile taşınmış veya taşınacak miktar: *İki araba saman. Bir araba kömür.* **araba devrilince yol gösteren çok olur** iş işten geçtikten sonra verilen öğüdün değeri yoktur. **araba kullanmak** araba sürmek. **arabanın ön tekerleği nereden geçerse art tekerleği de oradan geçer** çocuklar, büyüklerin yaşayışına uyarlar. **arabanın tekerine taş koymak** güçlük çıkarmak. **arabasını düze çıkarmak** karşılaştığı güçlükleri yenip işini kolay yürür hâle getirmek.

→ ***araba araba, araba falakası, araba mezarlığı, araba vapuru***

araba araba *zf.* Arabalar dolusu, birçok arabalarla: *"Dünyanın masrafını yapmış, araba araba toprak, gübre taşıtmıştır."* -T. Buğra.

arabacı *is.* **1.** Arabayı süren kimse: *"Fakat arabacının dizginleri çektiğini görünce yere atladım."* -H. E. Adıvar. **2.** Araba yapan veya satan kimse.

arabacılık, -ğı *is.* **1.** Araba sürme işi. **2.** Araba yapma veya satma işi.

araba falakası *is.* Çift atlı arabalarda, okun dibinde ve iki yanında bulunan uçlarına koşum kayışları bağlanan ağaç bölüm.

arabalı *s.* **1.** Arabası olan. **2.** Araba vapuru.

→ ***arabalı vapur***

arabalık, -ğı *is.* **1.** Araba konulan yer, garaj: *"Odasının tam altına tesadüf eden bu arabalığa girince."* -E. E. Talu. **2.** *s.* Araba dolduracak miktar: *Bir arabalık odun.*

arabalı vapur *is.* Arabaya taşıyan vapur, vapur, araba vapuru.

araba mezarlığı *is.* Kullanılmaz hâle gelmiş veya eski arabaların bırakıldığı yer.

araban *is. Ar. ʿarabān müz. esk.* Klâsik Türk müziğinde bir makam.

→ ***araban kürdî***

arabankürdî *is. müz.* Klâsik Türk müziğinde az kullanılmış birleşik bir makam.

arabaşı *is.* Pişmiş ve dondurulmuş hamur yanında yenen tavuklu veya hindili çorba.

ara başlık, -ğı *is.* Esas bölümün alt başlıklarını anlatmak için kullanılır.

araba vapuru *is.* Arabalı vapur: *"Yıllardan beri İstanbul'a ayak atmayan ihtiyarı, araba vapuru ile karşıya geçirip Ankara caddesine çıkardı."* -H. Taner.

arabesk *is.* ve *s. Fr. arabesque* **1.** Arap üslûbunda olan (şey): *Arebesk müzik.* **2.** *is.* Girişik bezeme.

arabeskçi *is.* Arabesk müzik sanatçısı.

arabeskleşme *is.* Arabesk durumuna gelme.

arabeskleşmek *(nsz)* Arabesk özelliği kazanmak veya arabesk durumuna gelmek.

Arabî *öz. is.* ve *s. (arabi:) Ar. ʿarabī* **1.** Araplarla ilgili, Araplara özgü olan. **2.** *is.* Arapça.

Arabist *is. Fr. arabiste* Arap dili ve edebiyatıyla uğraşan kimse.

Arabistan defnesi *is. bot.* Dulaptal otugillerden, Asya ve Afrika'nın sıcak bölgelerinde yetişen, kabukları hekimlikte kullanılan bir ağaççık *(Daphne gnidium).*

Arabistik *is.* Arap dili ve kültürü a-

raştırmaları.

arabizasyon *is. Fr. arabisation* Araplaştırma.

ara bono *is.* Arada ödenen olağan dışı bono.

arabozan *s.* İki kişinin arasındaki dostluğu veya geçimi bozan (kimse), fesatçı, münafık, müzevir.

arabozanlık, -ğı *is.* İki kişinin arasındaki dostluk veya geçimi bozma işi, münafıklık, müzevirlik: *Onun yaptığı ara bozanlıktan başka bir şey değil.*

ara bozucu *s.* Ara bozan (kimse), fesatçı, fitçi, münafık, müfsit.

ara bozuculuk, -ğu *is.* Ara bozucu olma durumu, fitçilik, münafıklık, fesat.

ara bulma *is.* Anlaşmazlık durumunda bulunan kimseleri uzlaştırma işi.

ara bulucu *is.* Uzlaştıran kimse, uzlaştırıcı.

ara buluculuk, -ğu *is.* Uzlaştırıcılık. **ara buluculuk etmek** ara bulmada yardımcı olmak.

aracı *is.* **1.** Uzlaştıran, anlaşma sağlayan kimse. **2.** Üretici ile tüketici arasında alım satım konusunda bağlantı kuran ve bundan kazanç sağlayan kimse, mutavassıt. **aracı koymak** bir kimseyi, uzlaşma sağlamak için görevlendirmek.

aracılığıyla *zf.* Aracı olarak, bağlantı kurarak, vasıtasıyla, yoluyla.

aracılık, -ğı *is.* Aracının gördüğü iş, tavassut, vasıta: *Ben bu işi Ahmet'in aracılığı ile yaptırdım. "Mustafa Kemal, Ali Fuat'ın aracılığını iyi karşılamamıştı."* -F. R. Atay. **aracılık etmek** bir işin çözümünde araya girerek yardım etmek, tavassut etmek.

ara cümle *is. gr.* Birleşik veya yalın cümlelerde anlamı biraz daha açıklamak için araya giren iki virgül veya iki kısa çizgi içinde verilen cümle: *Cihan yıkılsa, emin ol, bu cephe sarsılmaz.*

araç, -cı *is.* **1.** Bir iş yapmakta veya sonuçlandırmakta, gücünden yararlanılan nesne. **2.** Kişiler veya nesneler arasında bağlantı sağlayan şey, vasıta: *Dil, anlaşmayı sağlayan bir araçtır.* **3.** Bir şeye ulaşmak, bir şeyi elde etmek için yararlanılan kimse veya şey. **4.** Taşıt: *"Taşıt araçlarına hiç binmez, yaz kış asker postalları ile kilometrelerce yolu yaya yürürdü."* -H. Taner. **5.** *mec.* Bir sonuca ulaşmak için kullanılan şey: *Birini öç alma aracı olarak kullanmak.*

araççılık, -ğı *is. fel.* Düşünme biçimlerinin, kuramların, mantık ve ahlâk biçimlerinin yalnızca hayatın değişik şartlarına uyma araçları olduğunu savunan dünya görüşü, enstrümantalizm.

araçlı *s.* Araçla yapılan veya olan, vasıtalı, bilvasıta.

→ ***araçlı jimnastik***

araçlı jimnastik, -ği *is. bk.* aletli jimnastik.

araçsız *s.* Araç kullanılmadan, doğrudan doğruya yapılan veya olan, vasıtasız, bilâvasıta.

araçsızlık, -ğı *is.* Araçsız olma durumu.

ara deniz *is.* Okyanuslardan dar ve az derin boğazlarla ayrılan, karaların arasına sokulmuş deniz.

Araf *is. (a:ra:f) Ar. a'rāf* Cennet ile cehennem arasında bir yer.

Arafat *öz. is. Ar. 'arafāt* Mekke'nin doğusunda, hacıların, kurban bayramının arife günü toplandıkları tepe. **Arafatta soyulmuş hacıya dönmek** her şeyini kaybedip çırılçıplak kalmak, çaresiz kalmak.

aragonit *is. Fr. aragonite (İspanya'da Aragon eyaletinin adından) jeol.* Beyaz, yeşil, mavimsi gri renkte billûrlaşmış bir tür kalsiyum karbonat.

arak *is. Ar. 'araḳ esk.* **1.** Ter. **2.** *esk.* Pirinç ve şeker kamışından elde edilen bir tür rakı.

-arak / -erek Fiillerden zarf yapan ek: *al-arak, ver-erek, sor-arak, kayna-y-arak, öde-y-erek.*

araka *is. bot.* İri taneli bezelye.

ara kapı *is.* İki yapı veya oda arasında, kolayca geçmek için açılan kapı.

ara kararı *is. huk.* Bir davanın bakılmasını kolaylaştırmak için yargıdan önce, arada önlem niteliğinde verilen karar.

ara kazanç, -cı *is.* Malı bütünüyle devretmeden arada elde edilen kazanç.

arakçı *is.* ve *s. argo* Araklayan, çalan, hırsız.

arakçılık, -ğı *is. argo* Hırsızlık.

ara kesit *is.* Çizgilerin, yüzeylerin, katı cisimlerin birbirlerine rastladıkları ve kesiştikleri yer.

arakıye *is. Ar. 'arakiyye esk.* **1.** Dervişlerin giydikleri, tiftikten yapılmış ince külâh: *"Kadir Efendi kalemi arakıyesinin arasına soktu."* -H. R. Gürpınar. **2.** Bir tür küçük zurna.

araklama *is. argo* Araklamak işi, çalma, aşırma.

araklamak *(-i) argo* Çalmak, aşırmak.

ara konakçı *is.* Asalağın, gelişme evreleri sırasında beslenip barındığı konakçılardan her biri: *İnsan, köpek tenyasının ve sıtma asalağının ara konakçısıdır.*

aralama *is.* Aralamak işi.

aralamak *(-i)* **1.** İki şey arasında açıklık oluşturmak, yarı açmak: *"Kapısını hafifçe araladı."* -F. R. Atay. **2.** Aralıklı duruma getirmek, seyrekleştirmek: *Şu sandalyeleri biraz aralayınız.* **3.** *hlk.* Bitkilerin fazla dal ve çubuklarını kesmek, seyrekleştirmek.

aralanma *is.* Aralanmak işi.

aralanmak *(-den)* **1.** Biraz açılmak, aralık olmak: *"Dânâ Efendi can havliyle aralanmış kapıdan fırladı."* -Ö. Seyfettin. **2.** Gitmek, uzaklaşmak, yanından ayrılmak. **3.** *hlk.* Seyrelmek.

aralatma *is.* Aralatmak işi.

aralatmak *(-i, -e)* Aralık duruma getirtmek, biraz açtırmak.

aralık, -ğı *is.* **1.** İki şey arasındaki açıklık, mesafe: *İki masa arasında bir metre aralık var.* **2.** Sıra, vakit: *O aralık hastaydım.* **3.** Uygun, elverişli durum, fırsat. **4.** Evin iki bölümü veya iki oda arasındaki dar geçit, geçenek, koridor. **5.** Yılın 31 gün süren son ayı, ilk kânun. **6.** Ayakyolu. **7.** *s.* ve *zf.* Yarı açık, tam kapanmamış. **8.** *fiz.* Bir sesi bir başka sesten, kalına veya inceye doğru ayıran uzaklık. **9.** *sp.* Toplu beden eğitiminde art arda dizilenleri ayıran açıklık. **10.** *müz.* Portenin paralel çizgileri arasındaki boşluk: *Portenin beş çizgisi arasında dört aralık vardır.* **11.** (basımcılıkta) Harfler veya satırlar arasındaki açıklık, espas. **12.** *is. ekon.* Borsada hisse senetlerinin alım satım emirlerinin verildiği süre. **aralık vermek 1)** yeniden başlamak için bir işi kısa süre ile bırakmak; **2)** harfler arasında veya satırlar arasında boşluk bırakmak. **aralık etmek** aralamak, yarı açmak.

→ ***aralık oyunu***

aralıklı *s.* **1.** Birbirine bitişik olmayan, aralarında açıklık bulunan. **2.** Dizgide kelimeler, harfler veya satırlar arasında açıklığı olan, espaslı. **3.** *zf.* Kesik kesik.

aralık oyunu *iş.* Tiyatroda iki perde arasında yapılan koro, bale, monolog gibi eğlendirici oyun.

aralıksız *s.* **1.** Birbirine bitişik olan, aralarında açıklık bulunmayan. **2.** *zf.* Sürekli, aralık vermeden: *"Her şey boyuna değişiyor, aşılıyor, en iyiye, en doğruya, en kolay ve en verimliye yönelen bir gelişim aralıksız sürüp gidiyordu."* -T. Buğra.

aralıkta *zf.* Öbür şeyler arasında: *Aralıkta bu iş de çıksın.*

arama *is.* **1.** Aramak işi, taharri. **2.** *huk.* Saklanan sanığın ve suç belgelerinin elde edilmesi için bir kimsenin ev, iş yeri gibi yerlerde, üzerinde ve eşyasında yapılan araştırma işlemi. **arama yapmak** birini veya bir şeyi bulmaya çalışmak, taharri etmek: *"Yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça kimsenin konutuna girilemez, arama yapılamaz."* -Anayasa.

→ ***arama emri, arama kararı, arama tarama***

arama emri *is. huk.* Yapılacak araştırma işlemi için yetkili organdan alınan buyruk.

aramak *(-i)* **1.** Birini veya bir şeyi bulmaya çalışmak: *"Dükkânın içinde gözleriyle bir şeyler aradı."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Bir yöntem bulmaya çalışmak: *Fabrikada üretimi artırmak için yeni yöntemler arıyorlar.* **3.** Araştırmak, yoklamak: *Ceplerini aramak.* **4.** Ziyarete, hatır sormaya

gitmek: *"Bir kere düştün mü, ne arayan olur, ne soran!"* -B. Felek. **5.** Bir şeyin yokluğunu duyarak geri gelmesini istemek, özlemek: *"Seni çok arıyorum, Ziya'cığım."* -C. S. Tarancı. **6.** Önem verip istemek: *Ben böyle şeyleri aramam.* **7.** *mec.* Şart koşulmak. **aramak taramak** (veya **arayıp taramak**) dikkatle aramak, çok aramak. **aramakla bulunmaz** çok değerli, ancak rastlantı ile ele geçer. **arayıp da bulamamak** beklenmedik iyi bir durumla karşılaşmak. **arayıp soranı bulunmamak** (veya **olmamak**) kimsesi olmamak: *Arayıp soranı olmayan bir hasta.* **(birini) arayıp sormak** biri hakkında haber sormak veya birinin ziyaretine giderek ona karşı ilgi göstermek.

arama kararı *is. huk.* Arama yapılabilmesi için hâkim tarafından verilmiş karar.

ara mal *is.* Üretimde gerekli malı elde etmek için kullanılan yarı işlenmiş mal.

arama tarama *is.* **1.** Polisin kuşkulu gördüğü kimseler üzerinde bıçak, silâh, esrar gibi yasak şeyler araması. **2.** Denizdeki mayınları toplama veya yok etme işlemi.

Aramca *öz. is. (A:ramca) bk.* Aramîce.

Aramîce *öz. is. (A:ra:mî:'ce)* Samî dillerinin batı lehçelerini içine alan ve milâttan önceki dönemlerde kullanılmış bulunan ölü bir dil.

ara nağme *is. müz.* **1.** Şarkı, türkü, köçekçe gibi küçük güfteli bestelerde, güftenin iki kıtası arasına, başına, sonuna da gelebilen, sözsüz çalınan parça. **2.** *mec.* Sık sık söylenen söz veya açılan sorun.

ara nağmesi *is. bk.* ara nağme.

aranılma *is.* Aranılmak işi veya durumu.

aranılmak *(nsz)* **1.** Aramak işine konu olmak. **2.** Söz konusu olmak: *Arkadaş arasında böyle şeyler aranılır mı?*

aranje *is. Fr. arranger* Bu söz "düzenlemek" anlamında **"aranje etmek"** biçiminde kullanılır.

aranjman *is. Fr. arrangement müz.* Düzenleme.

aranjör *is. Fr. arrangeur* Düzenleyici.

aranma *is.* Aranmak işi.

aranmak *(nsz)* **1.** Aramak işine konu olmak: *"Ertesi günü uygun pansiyon aranacaktı."* -T. Buğra. **2.** İsteklisi bulunmak: *Çok aranan bir kitap.* **3.** Eksikliği duyulmak: *Bu günlerde soba aranıyor.* **4.** Kendi üstünü aramak veya ortalıkta kendi kendine bir şeyler aramak. **5.** Şart koşulmak: *"... aslî ve sürekli görevlerde çalışanların meslek kuruluşlarına girme mecburiyeti aranmaz."* -Anayasa. **6.** *(nsz)* Olumsuz, kötü davranışlarda bulunarak cezayı gerektirmek: *Sen aranıyorsun âdeta.*

arantı *is.* Aranılan çözüm: *"Günlük sorunların dışındaki her arantıyı, her tartışmayı, her merakı küçümseyen bir toplum, siyasetin değişmeyen budalalıklarıyla didişme uğraşını kaybettiği anda kendi gerçek yüzüyle karşılaşırdı."* -A. Altan.

Arap, -bı *öz. is.* ve *s. Ar. ʿarab* **1.** Orta Doğu ile Kuzey Afrika'nın büyük bir bölümünde yaşayan halk ve bu halkın soyundan olan (kimse). **2.** Arap halkına özgü olan şey: *Arap tayı. Arap uygarlığı. "Arap mimarîsinin ilk modelleri Bizans mimarisîdir."* -Z. Gökalp. **3.** *hlk.* (küçük **a** ile) Zenci, fellâh. **4.** *s.* Koyu esmer veya kara. **Arap gibi olmak** simsiyah olmak, kararmak. **Arap olayım** *(şaka yollu)* söylenen bir şeyin doğruluğuna inandırmak için kullanılır: *Yalan söylüyorsam Arap olayım.* **Arap uyandı** (veya **Arabın gözü açıldı**) geçen bir olaydan ders alındığını anlatır.

→ ***Arap rakamları***, ***Arap sabunu***, ***Arap saçı***, ***Arap tavşanı***, ***Arap zamkı***

arap, -bı *is. hlk.* Negatif fotoğraf.

Arapça *öz. is.* **1.** Samî dilleri ailesine giren ve Arap ülkelerinde kullanılan dil. **2.** *s.* Bu dile özgü olan: *Arapça kitap.*

Arapçalaştırma *is.* Arapçalaştırmak işi.

Arapçalaştırmak *(-i)* **1.** Arapçaya çevirmek. **2.** Arap dili özelliği kazandırmak.

Araplaşma *is.* Araplaşmak durumu.

Araplaşmak *(nsz)* Arap olmak, Araplığı benimsemek.

Araplaştırma *is.* Araplaştırmak işi.

Araplaştırmak *(-i)* Arap kimliğini kazandırmak.

Araplık, -ğı *is.* Arap olma durumu.

Arap rakamları *ç. is.* Bugün kullandığımız sayıları gösteren rakamlar.

Arap sabunu *is.* Potasla yapılan, yumuşak, esmer bir sabun.

Arapsaçı (I) *is. mec.* Çözümlenemeyecek kadar karışık durum. **arap saçı gibi** karmakarışık. **arap saçına dönmek** işler çok karışıp çözümlenmesi güç bir duruma gelmek: *İşler Arap saçına döndü.*

Arapsaçı (II) *is. bot.* Küçük, yuvarlak ve çok sık yeşil yaprakları olan uzadıkça aşağı doğru sarkan bir tür süs bitkisi.

Arap tavşanı *is. zool.* Kemirgen memelilerden bir hayvan *(Daculus daculus).*

Arap zamkı *is.* Akasyadan elde edilen bir zamk, zamkıarabî.

ararot *is. İng. arrow-root* Sıcak iklimlerde yetişen maranta adlı kamıştan ve başka bitkilerin kökünden çıkarılan, çocuk maması yapmaya yarayan un.

→ ***ararot kamışı***

ararot kamışı *is. bot.* Maranta.

Arasat *öz. is. Ar. ʿaraṣāt* Müslüman inanışına göre, kıyamet günü bütün ölülerin toplanacakları yer.

ara seçim *is.* Genel seçimler dışında yapılan ara dönem seçimleri.

ara sıcak, -ğı *is.* Soğuk ve sıcak yemek servisi arasında ikram edilen hafif sıcak yiyecekler.

ara sınavı *is. ped.* Üniversite ve yüksek okullarda yarı yıl içinde yapılan sınav.

ara sıra *zf.* Seyrek olarak, zaman zaman: *"Harabeyi dolaşırken ara sıra perişan kalabalıklara rast geliyoruz."* -F. R. Atay.

arasız *zf.* Sürekli olarak, arkası kesilmeden, ara vermeden, müstemirren, vira.

ara sokak, -ğı *is.* Ana yola açılan ikinci derecedeki yol.

ara söz *is.* Doğrudan doğruya konuşulan veya yazılan konuyu ilgilendirmeyen dolaylı söz, istitrat.

arasta *is. Far. ārāste esk.* Çarşılarda veya alış veriş bölgelerinde aynı işi yapan esnafın bir arada bulunduğu bölüm: *"Belediye çavuşu çarşıyı ve arastaları dolaşmış, esnafa kepenk kapattırmıştır."* -T. Buğra.

araşit, -di *is. Fr. arachide Yun. bot.* Yer fıstığı.

araştırı *is.* Araştırma.

araştırıcı *is.* ve *s.* **1.** Araştıran, inceleyen, araştırman, araştırmacı (kimse). **2.** *is. mec.* Meraklı, mütecessis: *Araştırıcı bakışlarla baktı.*

araştırıcılık, -ğı *is.* Araştırıcının yaptığı iş.

araştırılma *is.* Araştırılmak işi.

araştırılmak *(nsz)* Araştırma yapılmak, gözden, geçirilmek: *"İşte bu nokta araştırılmak ister."* -H. R. Gürpınar.

araştırma *is.* **1.** Araştırmak işi, taharri. **2.** Bilim ve sanatla ilgili olarak yapılan yöntemli çalışma: *Türkiye'nin nüfus patlaması konusunda araştırmalarda bulunmak.*

→ ***araştırma filmi***, ***araştırma görevlisi***

araştırmacı *is.* Bilim ve sanat alanlarında araştırma yapan kimse, araştırman.

araştırmacılık, -ğı *is.* Araştırmacı olma durumu.

araştırma filmi *is. sin.* Herhangi bir bilimsel araştırmada alıcının salt bir kayıt aracı olarak kullanılmasıyla elde edilen film.

araştırma görevlisi *is.* Yüksek öğretim kurumlarında yapılan araştırma, inceleme ve deneylerde yardımcı olan ve yetkili organlarca verilen görevleri yapan öğretim yardımcısı, asistan.

araştırmak *(-i)* **1.** Birini veya bir şeyi bulmak için bir yeri gözden geçirmek: *Odayı iyice araştırdım, ama aradığımı bulamadım.* **2.** Bir gerçeği ortaya çıkarmak için aramalarda bulunmak, sormak, soruşturmak. **3.** Bilimde ve sanatta yöntemli çalışmalar yapmak: *"Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak ve yaymak."* -Anayasa.

araştırman *is.* Araştırıcı.

aratış *is.* Aratmak işi veya biçimi.

aratma *is.* Aratmak işi.

aratmak *(-i, -e)* **1.** Aramak işini bir

başkasına yaptırmak. **2.** Arzu ettirmek, istetmek: *"Bana senden ayrı kaldığım günleri aratıyorsun."* -R. H. Karay. **(eskisini) aratmamak** yenisi, eskisinin yerini doldurabilmek, yokluğunu duyurmamak.

ara tümce *is. bk.* ara cümle.

arayıcı *is.* **1.** Bir şeyi aramayı iş edinen kimse: *Altın arayıcısı.* **2.** Arama işiyle görevlendirilmiş kimse: *Gümrük arayıcısı.* **3.** *astr.* İstenilen yıldızı teleskop içine getirebilmek için büyük teleskoplara paralel olarak bağlı, görüş alanı geniş olan küçük teleskop.

→ ***arayıcı fişeği***

arayıcı fişeği *is.* Bir tür donanma fişeği.

arayış *is.* Aramak işi veya biçimi.

ara yön *is. coğr.* Dört ana yönden ikisi arasında olan yönlerden her biri: *Kuzeydoğu, kuzeybatı, güneydoğu, güneybatı.*

araz *ç. is. (a:ra:z) Ar. a'rāż 'araż'* ın çokluk biçimi **1.** Belirtiler: *Nedim'den sonra arazı iyiden iyiye görülen fakat başlangıcı daha evvele çıkan zevk bozulması.* **2.** *tıp.* Hastalık belirtileri, semptom: *"Bu hastalığın gösterdiği çeşitli araz üzerindeki sayısız müşahedelerim bana bir nevi pratik ihtisas temin etmişti."* -R. N. Güntekin. **3.** *fel.* İlinek.

arazbar *is. (arazba:r) Ar. 'arazbār müz. esk.* Türk müziğinde bir birleşik makam.

arazbarbuselik, -ği *is.* Türk müziğinde bir birleşik makam.

arazi *is. (ara:zi:) Ar. arāżī, arż'* ın çokluk biçimi *coğr.* Yer yüzü parçası, yerey, yer, toprak: *Bu arazi taşlıktır. Emlâk ve arazi sahibi adam. "Orman içinden nakledilen köyler halkına ait araziler, Devlet ormanı olarak derhal ağaçlandırılır."* -Anayasa. **arazi açma** fundalık, koruluk, sazlık yerleri temizleyerek tarıma elverişli duruma getirme. **araziye uymak** ortama, çevreye uymak, görünmemeye çalışmak.

arbalet *is.* Kundaklı, tetikli yay.

arbede *is. Ar. 'arbede* Gürültülü kavga, patırtı.

arbitraj *is. Fr. arbitrage tic.* Hisse senedi, tahvil, yabancı para gibi değerli kâğıtları daha kârlı görülen başka kâğıtlarla değiştirme işi.

arboretum *is. Lât. arboretum* Botanik bahçesinde ağaç ve benzeri bitkilerin dikimine ayrılmış bölüm.

arda *is. hlk.* **1.** İşaret olarak yere dikilen çubuk. **2.** Maden üzerine kazıma yapmak ve çıkrıkta çevrilen şeyleri yontmak için kullanılan çelik kalem. **3.** Ardıl.

ardak, -ğı *is.* İçten çürümeye yüz tutmuş ağaç.

ardaklanma *is.* Ardaklanma işi, durumu.

ardaklanmak *(nsz)* (ağaçlarda) Mantarların sebep olduğu çürümeye uğramak.

ardı ardına *s.* Birbirlerini kovalayarak, ara vermeden, aralıksız: *Ardı ardına bir sürü şikâyet sıraladı.*

ardıç, -cı *is. bot.* Servigillerden, güzel kokulu yapraklarını kışın da dökmeyen, yuvarlak kara yemişleri ilâç olarak kullanılan bir ağaççık *(Juniperus).*

→ ***ardıç kuşu, ardıç otu, ardıç rakısı***

ardıç kuşu *is. zool.* Kara tavukgillerden, Avrupa ve Asya ormanlarında yaşayan, sırtı kahverengi, karnı ak, kuyruğu kara bir kuş türü *(Turdus pilaris).*

ardıç otu *is. bot.* Ardıç ağacının küçük bitkisi.

ardıç rakısı *is.* Cin.

ardıl *is.* **1.** Birinin ardından gelip onun yerine geçen kimse, **öncel** karşıtı, halef. **2.** *man.* Bir çıkarımda varılan sonuç.

→ ***ardıl görüntü***

ardıl görüntü *is. psikol.* Bir duyunun kaybolmasından sonra geriye kalan görüntü.

ardılma *is.* Ardılma işi.

ardılmak *(-e) hlk.* **1.** Birisinin sırtına asılmak. **2.** *mec.* Musallat olmak, asılmak, takılmak. **3.** *hlk.* Sataşmak, çatmak.

ardın ardın *zf.* Geri geri, ardı sıra: *Çocuk ardın ardın giderken kuyuya düştü.*

ardınca *zf. (ardı'nca)* Hemen arkasından, hemen ardından, arkası sıra, ardı sıra.

ardı sıra *zf.* Peşinden, arkasından.

ardışık *s.* Birbiri ardından gelen, mütevali.

→ ***ardışık görüntü, ardışık olgular, ardışık sayılar***

ardışık görüntü *is. psikol.* Bir duyunun kaybolmasından sonra da devam eden görüntü.

ardışıklık, -ğı *is.* Ardışık olma durumu.

ardışık olgular *ç. is. tıp* Bir hastalıktan sonra görülebilen fakat hastalığın kesin sonucu olmayan olgular.

ardışık sayılar *ç. is. mat.* Bir, iki, üç gibi birbiri ardından gelen sayılar.

ardiye *is. Ar. 'ardiyye* **1.** Genellikle ticaret eşyasını saklamaya yarar yer, depo, antrepo: *"Ardiyeler ağız ağıza dolmuştu."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Böyle bir yerde saklanılan eşya için ödenen ücret.

ardiyeci *is.* **1.** Ardiye işleten kimse. **2.** Ardiyeye bakan kimse.

arduaz *is. Fr. ardoise* Kayağan taş, kayrak.

arefe *is. bk.* arife.

→ ***arefe günü***

arefe günü *is. bk.* arife günü.

arena *is. Fr. < Lât. arena* **1.** Amfiteatrın ortasında, boğa güreşi, yarış, oyun gibi türlü gösteriler yapılan alan. **2.** *is. mec.* Siyasî çekişmelerin geçtiği yer: *"Politika arenasında düştüğü hazin durum."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

areometre *is. (arome'tre) Fr. aréomètre < Yun.* Sıvıölçer.

argaç, -cı *is.* Dokuma tezgâhlarında enine atılan iplik, atkı.

argaçlama *is.* Argaçlamak işi.

argaçlamak *(nsz)* Dokumada argaç atmak.

argali *is. zool.* Boynuzlugillerden, Kuzeydoğu Asya'da yaşayan, büyük boynuzları olan yaban koyunu *(Ovis ammon).*

argın *s.* **1.** Yorgun, zayıf, bitkin: *"Bir beyaz taycağız bakımsız, argın."* -Ö. Seyfettin. **2.** Beceriksiz.

argınlık, -ğı *is.* Argın olma durumu.

argıt *is. hlk.* **1.** Geçit, boğaz, dağ boğazı, derbent. **2.** Keklik tutmakta kullanılan, tahtadan kapanların yan taraflarına bağlanan ağaç parça.

argo *is. (a'rgo) Fr. argot* **1.** Kullanılan ortak dilden ayrı olarak aynı meslek veya topluluktaki insanların kullandığı özel dil veya söz dağarcığı. **2.** *mec.* Serserilerin, külhan beylerinin kullandığı söz veya deyim.

argolaşma *is.* Argolaşmak özelliği gösterme.

argolaşmak *(nsz)* **1.** Karşılıklı argo konuşmak. **2.** Söz argo durumuna gelmek.

argon *is. Fr. argon < Yun. kim.* Atom numarası 18, atom ağırlığı 39,9 olan, havada %1 oranında bulunan, rengi, kokusu ve tadı olmayan bir element. Kısaltması Ar.

argonot *is. Yun. zool.* Kafadan bacaklılardan, salyangoz kabuğu biçiminde kabuğu olan ve ahtapota benzeyen bir hayvan *(Argonauta argo).*

argüman *is. Fr. argument mat.* Bir çıkış kümesinin değişkenine verilen ad.

arı (I) *s.* **1.** Temiz, münezzeh. **2.** Yabancı şeylerden arınmış, katışıksız, saf, halis. **3.** Günahsız.

arı (II) *is. zool.* Zar kanatlılardan, bal ve bal mumu yapan, iğnesiyle sokan böcek *(Apis mellifica).* **arı bal alacak çiçeği bilir** işini bilen kimse nereye başvuracağını bilir. **arı gibi** çok çalışkan. **arı gibi sokmak** iğnelemek, acı söz söylemek. **arının yuvasına kazık (veya çöp) dürtmek** tehlikeli kişiyi kışkırtmak.

→ ***arı beyi, arı biti, arı dalağı, arı kil, arı kovanı, Arı Kovanı, arı kuşu, arı kuşugiller, arı sili, arı sütü***

arı beyi *is.* Her kovanda bir tane bulunan ana arı.

arı biti *is. zool.* Kör, kanatsız, kızılca renkli küçük sinek *(Braula caeca).*

arıcı *is.* Bal almak için arı yetiştiren kimse.

arıcılık, -ğı *is.* Bal almak için arı yetiştirme işi.

arı dalağı *is.* Bal peteği.

arık (I) *is. hlk.* **1.** Ark. **2.** *hlk.* Fide veya fidan dikilen yer. **arık çekmek** tıkanan, bozulan arkları temizleyip açmak: *"Beş*

gün belinin, kollarının ağrısını duymadan, Binnaz'ın önü sıra arık çekti." -N. Cumalı.

arık (II) *s. hlk.* Eti, yağı erimiş zayıf, cılız, kuru, sıska: *"Arık, zayıf bir buzağı kuyruğunu sallayarak gidiyordu."* -M. Ş. Esendal.

arıkçı *is.* Su yolu yapan kimse: *"O günlerde on beş liraydı usta bir arıkçının gündeliği."* -N. Cumalı.

arık emek, -ği *is. ekon.* İşçinin, ek süre içinde harcadığı ve sonucunda artık değer yarattığı, karşılığı ödenmeyen emek.

arı kil *is.* Porselen yapmakta kullanılan bir çeşit ak ve gevrek kil, kaolin.

arıklama *is.* Arıklamak işi.

arıklamak *(nsz)* Arık **(II)** duruma gelmek.

arıklaşma *is.* Arıklaşmak işi.

arıklaşmak *(nsz)* Arık **(II)** olmak.

arıklatma *is.* Arıklatmak durumu.

arıklatmak *(-i)* Arık **(II)** duruma getirmek.

arıklık, -ğı *is.* Zayıflık, sıskalık.

Arı Kovanı *öz. is. astr.* Yengeç takım yıldızı yöresinde bir yıldız kümesi.

arı kovanı *is.* Arıların içinde bal yaptıkları çeşitli maddelerden yapılmış yuva.

arı kovanı gibi işlemek (bir yerin) gireni çıkanı çok olmak.

arı kuşu *is. zool.* Arı kuşugillerden, sırtı sarı, karnı mavimsi yeşil, Güney Avrupa, Kuzey Afrika, Orta Asya'da az ağaçlıklı, açık yerlerde yaşayan bir kuş *(Merops apiaster)*.

arı kuşugiller *ç. is. zool.* Omurgalı hayvanlardan kuşlar sınıfına giren bir familya.

arılama *is.* Arılamak işi, tenzih.

arılamak *(-i)* Bir şeyde herhangi bir ayıp veya kusur bulunmadığını bildirmek, tenzih etmek.

arılanma *is.* Arılanmak durumu, arılaşma.

arılanmak *(nsz)* Arılaşmak.

arılar *ç. is. zool.* Tek tek veya bir topluluk düzeni içinde yaşayan, vücutları, özellikle karınları ve arka ayakları kıllarla örtülü zar kanatlılar familyası.

arılaşma *is.* Arılaşmak durumu, arı duruma gelme, özleşme.

arılaşmak *(nsz)* Arı duruma gelmek, saflaşmak, özleşmek.

arılaştırma *is.* Arılaştırmak işi, özleştirme.

arılaştırmak *(-i)* Arı duruma getirmek, özleştirmek.

arılık, -ğı (I) *is.* **1.** Temizlik. **2.** Katışıksızlık. **3.** Günahsızlık.

arılık, -ğı (II) *is.* Kovanların konulduğu yer, kovanlık.

arındırma *is.* Arındırmak işi.

arındırmak *(-i)* Arınmasını sağlamak.

arınış *is.* Arınmak işi veya biçimi.

arınma *is.* **1.** Temizlenme: *"Ramazanın bu alışkanlıklardan bir çırpıda arınması düşünülebilir mi?"* -N. Cumalı. **2.** *fel.* Ruhun tutkulardan temizlenmesi. **3.** *fel.* Sanat yoluyla duyguların arınması.

arınmak *(nsz)* **1.** Temizlenmek. **2.** Katışıksız, arı duruma gelmek. **3.** *mec.* Rahatlamak: *"Derdini size aktarıp arınmış, sizi zehirleyip bırakmıştır."* -H. Taner.

arı sili *s.* Tertemiz.

arı sütü *is.* Genç işçi arının başındaki bezlerden salgıladığı azotu çok madde.

arış (I) *is. Far. erş, ereş* Kolun dirsekten parmaklara kadar olan bölümü.

arış (II) *is.* Çözgü.

arış (III) *is.* Araba oku.

arıtıcı *s.* **1.** Arıtma özelliği olan. **2.** *is.* Deterjan.

arıtıcılık, -ğı *is.* Arıtma işi.

arıtım *is.* (petrol, yağ vb. için) Arıtma işi, rafinaj.

→ ***arıtım evi***

arıtım evi *is.* Şeker, petrol gibi maddelerin arıtıldığı yer, tasfiyehane, rafineri.

arıtış *is.* Arıtmak işi veya biçimi.

arıtma *is.* Arıtmak işi.

arıtmak *(-i)* **1.** Temizlemek. **2.** Katışıksız duruma getirmek, tasfiye etmek.

arıtma ünitesi *is.* Doğal gaz üretim kuyularından toplama hatlarıyla gelen gazın içerisindeki hidrojen sülfür, karbondioksit ve su buharo gibi hidrokarbon bileşiği olmayan gazlarla, hidrokarbon kondanstlarının tabiî gazdan ayrıldığı birim.

arız *is. (a:rız) Ar. ʿārıż* **1.** Sonradan ortaya çıkan. **2.** Bulaşmış, musallat olmuş: *"Zengin çocuklarına arız münasebetsizlikler, fakir çocuklarına mahsus fenalıklardan aşağı kalmıyor."* -H. R. Gürpınar. **arız olmak 1)** bulaşmak, sürekli görünür durumda olmak: *"Sana son zamanlarda bir dalgınlık arız oldu, farkında mısın, bilmem."* -A. İlhan. **2)** sonradan ortaya çıkmak: *"Zaten aylardan beri yüreğine dertler, endişeler içinde garip bir baygınlık arız oluyor, yüreğinde bir erime, bir tükenme hâli seziyordu."* -R. H. Karay.

arıza *is. (a:rıza) Ar. ʿāriża esk.* **1.** Engebe. **2.** Aksama, aksaklık. **3.** *müz.* Bir notanın sesini yarım ton yükseltmek, alçaltmak veya eski durumuna getirmek için notanın soluna konulan diyez, bemol ve bekâr işaretlerinin ortak adı. **arıza yapmak** Bozulmak, işlemez duruma gelmek: *Otomobil arıza yaptı.*

arızalanma *is.* Arızalanmak işi.

arızalanmak *(nsz)* Arıza, aksaklık göstermek.

arızalı *s. (a:rızalı) esk.* **1.** Engebeli: *"Ordu arızalı fakat kısa bir yoldan yürüyüşe tekrar başladı."* -F. F. Tülbentçi. **2.** (Araç vb. için) Aksayan, işlemeyen, bozulmuş. **3.** *mec.* Yarım yamalak, idare edecek biçimde: *"Enişteмizin memuriyet hayatı büsbütün duraklayacağı yerde arızalı seyrine devam ediyorsa, bu ancak babasının sayesinde oluyordu."* -A. Ş. Hisar.

arızasız *s. (a:rızasız) esk.* **1.** Engebesiz, düz. **2.** Aksamayan, bozulmadan işleyen. **3.** *mec.* Huzurlu, rahat, mutlu: *"Bu mesut ve refahlı hayat güzel güzel, arızasız geçerken ne kıyametler koptu?"* -R. H. Karay.

arızî *s. (a:rızi:) Ar. ʿāriżī* **1.** Sonradan olan, dıştan gelen. **2.** Geçici, eğreti: *"Sahifede tesadüfî bir fark bulunsa, bu arızî farkı göremeyecekti."* -H. Taner.

Ari *öz. is. (a:ri:) Ar. ārī* **1.** İran'dan geçerek Kuzey Hindistan'a yerleşen halk veya bu halktan olan kimse. **2.** *s.* Bu halkla ilgili, bu halka özgü.

→ ***Ari dil***

arî *s. (a:ri:) Ar. ʿārī* **1.** Çıplak. **2.** Özgür, hür: *"Bu görüş her türlü edebî şişirmelerden arî bir görüştür."* -Y. K. Beyatlı.

aria *is. (a'rya) İt. müz.* Operalarda solistlerden birinin orkestra eşliğinde söylediği şarkı, arya.

Ari dil *öz. is.* Hint-Avrupa dil ailesinin Hint-İran grubuna verilen ad.

arif *is. (a:rif) Ar. ʿārif* Çok anlayışlı ve sezgili (kimse), varışlı. **arif olan anlasın** (veya **anlar**) herkesin anlayacağı kadar açık söylenmeyen bir sözün gerçek anlamını kavrayanlar için söylenir.

→ ***arifane***

arifane *zf. (a:rifa:ne) Ar. ʿārif + Far. -āne* **1.** Arif olana yakışacak yolda, biçimde. **2.** *s. esk.* Yiyeceği ortaklaşa sağlanan (toplantı). **arifane ile** ortaklaşa: *"Hemen her semtte mahallenin arifane yardımı ile kışlık erzakı, odunu, kömürü temin edilen ihtiyarlar birer mübarek kişi idiler."* -S. Ayverdi.

arife *is. Ar. ʿarefe* Belirli bir günün, olayın bir önceki günü veya ona yakın günler, ön gün.

→ ***arife günü***

arife günü *is.* Dinî bayramlardan önceki gün.

arioso *is. (aryo'zo) İt. müz.* Dramatik ve lirik bakımdan yüksek bir anlatım gücü olan ağır başlı hava.

Aristocu *is.* Aristotelesçi.

Aristoculuk, -ğu *is.* Aristotelesçilik.

aristokrasi *is. Fr. aristocratie < Yun.* **1.** Ekonomik, toplumsal ve siyasî gücün soylular sınıfının elinde bulunduğu tarihî yönetim biçimi: *"Bütün dünya demokrasi yaparken biz nasıl aristokrasi yaparız?"* -F. R. Atay. **2.** Soylular sınıfı.

aristokrat *is.* ve *s. Fr. aristocrate Yun. aristos* en iyi, *kratos* iktidar, *erk* **1.** Aristokrasi yanlısı. **2.** Soylu: *"Herifin kendisi bir aristokrat, karısı bir Amerikalı milyonerin ve hem de büyük bir firma sahibinin kızı."* -H. E. Adıvar.

aristokratik *s. Fr. aristocratique* Aristokratlıkla ilgili: *"Dedelerimiz derken, emlâk ve akar sahipleriyle aristokratik bürokrasiyi kastediyor."* -H. Taner.

aristokratlık, -ğı *is.* Aristokrat olma durumu.

Aristotelesçi *is.* Aristotelesçilik yanlısı olan kimse.

Aristotelesçilik, -ği *is. fel.* **1.** Yunan filozoflarından Aristoteles'in felsefesi, gezimcilik. **2.** *fel.* Bu felsefeyi benimsemiş olma durumu.

aritmetik, -ği *is. Fr. arithmétique < Yun. mat.* **1.** Matematiğin, konusu sayılar, bunların özellikleri ve işlemler olan kolu. **2.** Bu bilimle ilgili.

→ ***aritmetik dizi***, ***aritmetik işlem***, ***aritmetik orta***

aritmetik dizi *is. mat.* Ardışık terimleri arasındaki ayrım değişmeyen dizi: *1,3,5,7,9... dizisi aritmetik bir dizi olup ortak çarpan denilen değişmez oranı 2 sayısıdır.*

aritmetik işlem *is. mat.* Aritmetik yoluyla yapılan çözüm.

aritmetik orta *is. mat.* Bir diziyi oluşturan sayıların toplamının, dizinin terim sayısına bölünmesiyle elde edilen sayı.

aritmetiksel *s.* Aritmetik ile ilgili.

aritmi *is. Fr. arythmie < Yun.* Kalp atışlarındaki düzensizlik ve eşitsizlik.

aritmik *s. Fr. arythmique* Ritimli olmayan, düzensiz.

ariya *is. (a'riya) İt. arria den.* Sancağı, yelkeni veya sereni direkten aşağı alma.

ariyet *s. (a:riyet) Ar. ʿāriyet* **1.** Eğreti, ödünç: *"Öteden beriden ariyet de bir şeyler buluruz."* -S. F. Abasıyanık. **2.** *huk.* Belli bir taşınır malın kullanılmasının geri verilmek şartıyla bedelsiz olarak bir kimseye bırakılması.

ariyeten *zf. Ar. ʿāriyeten* Eğreti olarak, ödünç olarak.

ariza *is. (ari:za) Ar. ʿarīza esk.* Yüksek bir makama sunulan mektup veya dilekçe.

ariz amik *zf. (ari:z ami:k) Ar. ʿarīż ʿmīḳ* Enine boyuna, her yönü ile: *"İşçileri ariz amik inceleyip rapor edecek."* -A. İlhan.

arjantin *is. hlk.* Büyük bira bardağı.

Arjantinli *öz. s.* Arjantin halkından olan.

ark *is.* İçinden su akıtmak için toprağı kazarak yapılan açık oluk, arık, hark, cetvel, kanal.

arka *is.* **1.** Bir şeyin temel tutulan yüzünün tam ters yanı: *Evin arkasında bahçe var.* **2.** Bir şeyin sırt durumunda olan yüzeyi: *Evin arkası sıvasız. Çocuğun arkası ağrıyormuş.* **3.** Geri kalan bölüm: *Masalın arkası. Yazının arkası.* **4.** Art, peş. **5.** Otururken sırtın dayandığı yer: *"Otomobile bindiğimiz zaman başını arkaya yaslamış, gözlerini yummuştu."* -T. Buğra. **6.** (insan için) Vücut, beden: *Arkasındaki giysiler çok eskiydi.* **7.** Arkada olan, arkada bulunan: *"Arkasında beli kemerli, dar, şık bir pardösü vardı."* -R. H. Karay. **8.** *mec.* Koruyucu, kayırıcı, iltimaşçı, piston: *"Memur olmak için büyük bir arka gerek."* -H. R. Gürpınar. **9.** *mec.* Geçmiş, geride kalmış zaman: *"Bütün gözler arkaya, maziye çevrilmişti."* -Y. K. Beyatlı. **arka (veya sırt) çevirmek** eski ilgiyi göstermez olmak, yabancı gibi davranmak. **arka arkaya vermek** birbirini korumak için birleşmek, destek olmak, dayanışmak. **arka bulmak** bir koruyucu, kayırıcı bulmak. **arka çıkmak** bir kimseyi başkalarına karşı korumak, kayırmak: *Annesi arka çıktı da çocuğu dayaktan kurtardı.* **arka kapıdan çıkmak** okuldan başarısızlıkla ayrılmak. **arka olmak** maddî, manevî yönden destek olmak. **arka vermek** desteklemek, dayamak. **(birini) arkada bırakmak** birinden daha ileri gitmek. **(bir şeyi) arkada bırakmak** **1)** bir şeyden epey uzaklaşmış bulunmak; **2)** zaman bakımından geçmişte bırakmak: *"Uyandığımız zaman üçte birini arkada bırakmışızdır başlayan günün."* -S. F. Abasıyanık. **3)** (ölen kimseye göre) dünyada bırakmak: *Üç evlâdını arkada bırakıp göçüp gitti.* **arkada kalanlar** (veya **arkadakiler**) bir kimsenin öldüğünde veya bir yere gittiğinde geride bıraktığı yakınları. **arkada kalmak** **1)** geriden gelmek, geride kalmak; **2)** değerce ileride olanların arkasında kalmak, ileri gidememek, geride kalmak. **arkadan söylemek** kendisi bulunmadığı bir yerde kimseyi çekiştirmek, dedikodusunu yapmak. **arkadan vurmak** *mec.* bir kimse kendisine güvenen ve inanan birine gizlice kötülük etmek. **arkası (veya sırtı) yere gelmemek** sarsılmamak, yerinden düşürülememek, güçlü olmak. **arkası alınmak** sona erdirilmek, bitirilmek, bir yerde durdurulmak: *Kaçakçılığın arkası alındı.* **arkası gelmek** devamlı olmak, sürekli olmak. **(bir şeyin) arkası kesilmek** tükenmek, son bulmak. **arkası olmamak** kayıracak kimsesi olmamak. **arkası sıra** arkasından: *"Bunlar operete neden gitmediler, neden arkamız sıra geldiler, anlayamadım."* -M. Ş. Esendal. **arkasına almak** **1)** sırtına yüklemek, taşımak; **2)** *mec.* desteğini sağlamak. **arkasına bakmadan gitmek** arkada kalanlarla hiç ilgilenmeden bir yerden ayrılmak. **(bir işin) arkasına düşmek (veya takılmak)** **1)** bir işi sona erdirmek için sıkı çalışmak; **2)** (birini) gözden ayırmayarak arkasından gitmek: *"İstanbul'da ne kadar şair, hikâyeci varsa hepsinin arkasına düşüyor, hepsiyle tanışıyordu."* -B. R. Eyuboğlu. **arkasında (veya sırtında) yumurta küfesi yok ya!** eski düşüncesini değiştirmekte, sözünden caymakta sakınca görmeyenler için kullanılır. **arkasında dolaşmak** (veya **gezmek**) bir işi yaptırmak için ilgili veya yetkili bir kimsenin uğradığı yerlere giderek görüşme fırsatı aramak. **(birinin) arkasından** birinin orada hazır bulunmaması durumunda: *Birini arkasından övmek.* **arkasından koşmak** **1)** iş yaptırmak için birinin arzusunu kollamak, görüşme fırsatı aramak; **2)** birine çok ilgi duymak. **arkasından sürüklemek** arkasından gelmesini sağlamak. **arkasını (bir şeye) vermek** dönmek: *Ateşe arkasını verdi.* **arkasını (birine) vermek** birinin koruyuculuğuna güvenmek. **arkasını** (veya **peşini**) **bırakmak** vazgeçmek. **arkasını almak** bir işi tamamlamak. **(birine) arkasını dayamak** birinin koruyuculuğuna güvenmek. **arkasını getirememek** başladığı bir işi sürdürüp sona erdirememek. **(birinin) arkasını sıvamak** okşamak, övmek, iltifat etmek. **arkaya bırakmak** (veya **koymak**) sonraya, başka zamana veya işin sonuna bırakmak; ertelemek. **arkaya kalmak** geride kalmak, sonraya kalmak, geriden gelmek.

→ ***arka arka***, ***arka arkaya***, ***arka ayak***, ***arka müziği***, ***arka plânda***, ***arka sokak***, ***arka teker***, ***arkaüstü***, ***arka yüz***, ***arkadan arkaya***, ***arkası pek***, ***arkası sıra***

arka arka *zf.* Geriye doğru: *Arka arka gitti.*

arka arkaya *zf.* Hemen birbirinin arkasından, art arda: *"Arka arkaya kaç gecedir uykusuzluk onu harabetmişti."* -P. Safa.

arka ayak, -ğı *is.* Hayvanlarda vücudun gerisinde bulunan ayaklardan biri.

arkaç, -cı *is. hlk.* **1.** Ağıl. **2.** Dağ sırtlarında davarların yatırıldığı düz, rüzgâr almayan kuytu yer.

arkadan arkaya *zf.* Gizli gizli, el altından, gizlice, belli etmeden.

arkadaş *is.* **1.** Bir işte birlikte bulunanlardan her biri, hempa, refik, yâren: *"Nedret'in arkadaşları bizi nezaketen davet ettiler."* -M. Yesari. **2.** Birbirlerine karşı sevgi ve anlayış gösteren kimselerden her biri. **arkadaş canlısı** arkadaşlığa değer veren, arkadaşlarına çok düşkün olan kimse. **arkadaş değil, arka taşı** zarar veren arkadaşlar için söylenir. **arkadaş olmak** bir kimseyle dostluk kurmak, içten olmak.

arkadaşça *zf. (arkada'şça)* Arkadaş olarak; içtenlikle, dostça.

arkadaşlık, -ğı *is.* Arkadaş olma durumu, arkadaşa yakışır davranış, omuzdaşlık, ünsiyet: *"Kısa zamanda, unutamayacağım arkadaşlıklar kazandım."* -T. Buğra. **arkadaşlık etmek** **1)** bir işte birlikte bulunmak; huyu ve düşünceleri birbirine uymak; **2)** bir süre beraber bulunmak, birlikte gitmek, eşlik etmek, refakat etmek.

arkaik *s. Fr. archaïque* **1.** Arkaizmle ilgili, eskimiş (söz veya eser). **2.** Güzel sanatlarda klâsik çağ öncesinden kalan.

arkaizm *is. Fr. archaïsme ed.* **1.** Konuşulan ve yazılan dilde, kullanımdan düşmüş olan eski söz ve deyim. **2.** Kullanıldığı çağdan daha eski bir çağdan kalma bir biçimin, bir yapının özelliği.

arkalama *is.* Arkalamak işi, yardım, müzaheret.

arkalamak *(-i)* **1.** Arkasına almak, yüklenmek. **2.** *mec.* Bir kimseye güven vererek yardım etmek, destek olmak, korumak, müzaheret etmek: *"Bu roman, sanırım İş Bankası'nın arkaladığı ilk Tan gazetesinde tefrika edilirken üniversite öğrencisi idi."* -H. Taner.

arkalanma *is.* Arkalanmak işi.

arkalanmak *(nsz)* Kendisine yardım edilmek, destek olunmak.

arkalı *s.* Koruyanı, koruyucusu, dayanağı olan.

arkalıç, -cı *is.* Arkalık.

arkalık, -ğı *is. esk.* **1.** Ev içinde giyilen kolsuz, kalınca bir tür kısa hırka. **2.** Sırt dayamaya yarar yer: *Sandalyenin arkalığı.* **3.** Sırtında yük taşıyan hamalların, yük taşırken kullandıkları arka yastığı, semer, arkalık.

arkalıklı *s.* Arkalığı, sırt dayayacak yeri olan: *"Rıza Efendi iskemlesinin arkalığına iyice yaslandı."* -T. Buğra.

arkalıksız *s.* Arkalığı, sırt dayayacak yeri olmayan: *"Çadır, içindeki arkalıksız iskemlelere kurulan müşterileri güneşten korur."* -S. Birsel.

arka müziği *is. tiy.* Bir oyunda hareket ve sözlerin yanı sıra etkiyi artırmak için hafifçe çalınan müzik.

arka plânda *is.* **1.** Geride. **2.** Önemsiz.

arkası pek *s.* Güçlü birine veya sağlam bir şeye güvenen.

arkası sıra *zf.* Ardından, peşinden: *"Bunlar operete neden gitmediler, neden arkamız sıra geldiler, anlayamadım."* -M. Ş. Esendal.

arkası yufka 1. Sevilen bir yemeğin arkasından başka bir yemeğin bulunmadığını anlatmak için söylenir. **2.** Soğuğa karşı gereği gibi giyinmemiş olma durumu.

arkasız *s.* **1.** Arkalığı olmayan. **2.** *mec.* Koruyanı olmayan, koruyucusu, dayanağı olmayan.

arka sokak, -ğı *is.* Ana yola açılan ikinci derecedeki sokak.

arka teker *is.* Araçların arka düzeninde yer alan tekerlek.

arkaüstü *zf.* Arkası yere gelecek biçimde.

arka yüz *is.* Bir şeyin arkada kalan yüzü.

arke *is. Fr. arqué fel.* İlk ana madde.

arkebüz *is. Fr. arquebuse Alm. esk.* XV. yüzyılda Fransa'da kullanılmaya başlanan, taşınabilir ateşli silâh.

arkeen *is. Fr. archéen jeol.* Kambriyumlardan önce oluşan en eski yer katı.

arkegon *is. Fr. archégone bot.* Eğrelti otlarında, bazı su yosunlarında, bütün kara yosunlarında ve bazı açık tohumlularda görülen dişilik organı.

arkeolog *is. Fr. archéologue* Kazı bilimci, arkeoloji uzmanı veya bilgini.

arkeoloji *is. Fr. archéologie* Tarih öncesi ve eski çağlardan kalma eserleri tarih ve sanat bakımından inceleyen bilim, kazı bilimi.

arkeolojik *s. Fr. archéologique* Arkeoloji ile ilgili.

arkeopteriks *is. Fr. archéoptéryx* Hem kuş hem sürüngen özellikleri gösteren bir hayvan fosili.

arkıt *is. hlk.* Köy evlerinde kapıların arkasına konulan kalın kuşak.

arkoz *is. Fr. arkose jeol.* Birleşiminde feldspat bulunan, kum taşı türünden bir tortul kayaç: *Değirmen taşları sert arkozdan yapılır.*

arktik *s. Fr. arctique coğr.* Kuzey kutupla ilgili, kuzey kutup yakınında olan: *Arktik kuşak.*

arlanma *is.* Arlanmak işi.

arlanmak *(nsz)* (olumsuz olarak veya olumsuz anlamlı cümlelerde kullanılır) Utanmak: *"Ramazan günü alenen meyveli gazoz içmeye arlanıyor musun?"* -H. Taner.

arlanmaz *s.* Utanmaz, sıkılmaz.

arlı *s.* Namuslu, utangaç, sıkılgan: *"Ağaların yiğittir, arlıdır, oğul!"* -T. Buğra. **arlı arından, huysuz huyundan vazgeçmez** herkes kendi karakterine göre davranışta bulunur.

arma *is. (a'rma) İt. arma Lât.* **1.** Bir devletin, bir hanedanın veya bir şehrin sembolü olarak kabul edilmiş resim, harf veya şekil, ongun. **2.** Geminin yürümesine hizmet eden direk, seren, ip, halat ve yelken takımı. **arma donatmak** *den.* armayı yerli yerine koymak. **arma soymak** *den.* hareketli olan armayı, limanda kışlamak, yağmur ve kardan korumak amacıyla bir süre için sökmek. **arma uçurmak** (veya **arma budatmak**) *den.* armayı rüzgâra kaptırmak.

armada *is. İt. den.* Donanma.

armador *is. İt. armador den.* Geminin direk, seren, yelken ve ip gibi donanımını düzenleyen usta.

armadura *is. (armadu'ra) İt. armadura den.* Gemide direklere takılı halatları bağlamak için küpeştenin iç tarafında bulunan delikli ve çubuklu levha.

armağan *is.* **1.** Birini sevindirmek, mutlu etmek için verilen şey, hediye: *Çam sakızı çoban armağanı.* **2.** Ödül: *Nobel armağanı.* **3.** Bir bilim adamının emek verdiği dalda onu anmak için hazırlanan bilimsel eser: *M. Fuad Köprülü Armağanı.* **4.** *mec.* Bağış, ihsan. **armağan etmek** birine bir şeyi armağan olarak vermek, hediye etmek.

armalı *s.* Arması bulunan.

armatör *is. Fr. armateur den.* Ticaret gemisi sahibi.

armatörlük, -ğü *is. den.* **1.** Armatör olma durumu. **2.** Gemi işletme işi, gemi işletmeciliği.

armatür *is. Fr. armature* **1.** Bir aletin ana bölümünü oluşturan kısım. **2.** *fiz.* Bir mıknatısın iki kutbu arasında, kuvvet akımını toplu bir duruma getirmek için bu kutuplar arasına yerleştirilen demir parçası. **3.** Bir kondansatördeki iki iletken yüzeyden her biri.

armoni *is. Fr. harmonie müz.* Türlü sesler arasında sağlanan uyum.

→ ***armoni orkestrası***

armonik, -ği *is.* ve *s. Fr. harmonique müz.* **1.** Armoni ile ilgili olan: *"Her adım atışında koyu lâcivert akordeon eteği, hakikaten bir armonik gibi açılıp kapanıyordu."* -M. N. Sepetçioğlu. **2.** Armonika.

armonika *is. (armoni'ka) İt. armonica müz.* **1.** Yan yana sıralanmış deliklerden her biri üflenince, ayrı notada sesler çıkaran küçük ağız çalgısı, mızıka. **2.** Akordeon.

armoniler *fiz.* Frekansı, ana sesin frekansından tam katı olan sesler.

armoni orkestrası *is. müz.* Yalnız üflemeli çalgılardan oluşan orkestra.

armonize *s. Fr. harmonisé müz.* Tamamlayıcı sesler eklenmiş (müzik parçası).

armonyum *is. Fr. harmonium* Taşınabilir küçük org.

armudî *s. (armu:di:) Far. ermūd + Ar. -ī* Armut biçiminde olan.

armudiye *is. (armu:diye) Far. ermūd + Ar. -iyye* Armut biçiminde nazarlık olarak takılan altın.

armut, -du *is. Far. emrūd* **1.** *bot.* Gülgillerden, çiçekleri beyaz, yurdumuzun her yerinde yetişen, bir ağaç *(Pirus communis): Mustabey armudu. Hacı Hamza armudu.* **2.** Bu ağacın rengi sarıdan yeşile kadar değişebilen tatlı, sulu, yumuşak, ufak çekirdekli meyvesi. **3.** *argo* Fazla bön. **armut gibi** çok anlayışsız, bön. **armut piş ağzıma düş!** bir işe hiç emek harcamaksızın onun kendiliğinden olmasını bekleyenlerin durumunu anlatır. **armudun iyisini (dağda) ayılar yer** *bk.* Ahlatın iyisini (dağda) ayılar yer. **armutun sapı var, üzümün** (veya **kirazın**) **çöpü var demek** her şeye kusur bulmak, hiçbir şeyi beğenmemek.

→ ***armut kabağı, armut kurusu, armut top***

armut kabağı *is. bot.* Ürünü, armut biçiminde olan bir süs kabağı.

armut kurusu *is.* Daha sonraki mev-

simlerde yenmek üzere kurutulmuş armut.

armut top *is. sp.* Boksörün çalışmalarında kullandığı içi havalı, dışı deri, armut biçiminde top.

armuz *is. Yun. armos den.* Gemilerde güverte ve borda kaplama tahtalarının yan yana gelmeleri sonucu aralarında oluşturdukları çizgi.

Arnavut, -du *öz. is.* **1.** Arnavutluk ve çevresinde yaşayan bir halk. **2.** *is.* ve *s.* Bu halka özgü olan (şey): *Arnavut dili.*

→ ***Arnavut bacası, Arnavut biberi, Arnavut ciğeri, Arnavut kaldırımı***

Arnavut bacası *is.* Çatı penceresi.

Arnavut biberi *is.* Acı kırmızı biber.

Arnavut ciğeri *is.* Ciğer tavası.

Arnavutça *öz. is. (arnavu'tça)* Hint-Avrupa dilleri ailesine giren, Arnavutların kullandığı dil.

Arnavut kaldırımı *is.* Yollarda irili ufaklı taşlarla gelişigüzel yapılan kaldırım: *"Yol buradan itibaren kasaba yolları gibi Arnavut kaldırımı idi."* -S. F. Abasıyanık.

Arnavutlaşma *is.* Arnavutlaşmak.

Arnavutlaşmak *(nsz)* Arnavut dilini ve kültürünü benimsemek.

Arnavutlaştırma *is.* Arnavutlaştırmak durumu.

Arnavutlaştırmak *(-i)* Arnavut kimliğini kazandırmak.

Arnavutluk, -ğu *is.* ve *s.* **1.** Arnavut olma durumu. **2.** Arnavut halkının bütünü.

arnika *is. (arni'ka) İt. arnica Lât. bot.* Öküz gözü, sığır gözü, mastı çiçeği.

aroma *is. (aro'ma) Fr. arôme* Bitki özlerinden veya yağlarından elde edilen hoş koku.

aromatik *s. Fr. aromatique* Hoş kokulu, aromalı.

arozöz *is. Fr. arroseuse* Kamyon, araba gibi bir taşıt aracına, doldurma ve boşaltma düzeni olan, bir su deposu eklenmesiyle oluşturulan, sulamaya yarar araç.

arp *is. bk.* harp (II).

arpa *is. bot.* **1.** Buğdaygillerden, taneleri ekmek ve bira yapımında kullanılan, hayvanlara yem olarak verilen, yurdumuzda çok yetiştirilen bir bitki *(Hordeum vulgare).* **2.** Bu bitkinin taneleri. **(bir) arpa boyu kadar gitmek** (veya **yol almak**) pek az ilerlemek: *"Tartışmadan beklenen olumlu ve yapıcı sonuca varmak söz konusu olunca orada bir arpa boyu yol alamıyoruz."* -H. Taner. **arpa ektim, darı çıktı** ters sonuç veren işler için söylenir. **arpası çok gelmek** coşmak, azmak, kudurmak.

→ ***arpa güvesi, arpa suyu, arpa şehriye***

arpacı *is.* Arpa alan ve satan kimse. **arpacı kumrusu gibi düşünmek** ne yapacağını bilmeyerek derin derin düşünmek: *"Bak, o şoförün yanında arpacı kumrusu gibi düşünen maarif müdürü beye."* -R. N. Güntekin.

arpacık, -ğı *is.* **1.** Göz kapağının kenarında çıkan küçük çıban, it dirseği. **2.** Tüfek, tabanca gibi ateşli silâhlarda namlunun en ileri bölümünde bulunan ve nişan alırken gezle birlikte göz ile hedef arasında aynı çizgi üzerine getirilen küçük çıkıntı. **3.** Arpa biçiminde şehriye.

→ ***arpacık soğanı***

arpacık soğanı *is. bot.* Tohumdan yetiştirilen ve tohumluk olarak kullanılan küçük soğan.

arpacılık, -ğı *is.* Arpa yetiştirme veya alıp satma işi.

arpa güvesi *is.* Tahıllara dadanan bir güve türü.

arpağan *is. hlk.* Yabanî arpa.

arpalama *is.* **1.** Atların ayaklarında görülen ve rahat yürümelerini önleyen bir hastalık. **2.** Çok arpa yemekten ileri gelen bir hayvan hastalığı.

arpalık, -ğı *is.* **1.** Arpa ekilen yer, arpa tarlası: *"Hüseyin'i köyün kenarında, arpalık hendeğinin içinde öldürülmüş bulduldular."* -M. Ş. Esendal. **2.** Arpa konulan yer. **3.** Hayvanın dişinde bulunan ve hayvan yaşlandıkça silindiği için yaşını belli eden bir nişan. **4.** *esk.* Müftü ve kazasker gibi din görevlilerine aylık yerine verilen giyecek, yiyecek gibi şeyler veya para. **5.** Başmaklık. **6.** *mec.* Karşılıksız yarar sağlanılan yer veya kimse. **arpalık yapmak** bir kaynaktan sürekli olarak çıkar sağlamak.

arpalık etmek arpalık yapmak.

arpa suyu *is. esk.* Bira.

arpa şehriye *is.* Arpa biçiminde dökülmüş şehriye.

arpçı *is.* Arp çalan kimse.

arpej *is. Fr. arpège müz.* Bir akort oluşturan seslerin birbiri arkasından çalınması.

arsa *is. (a'rsa) Ar. ʿarṣa* Üzerine yapı yapılmak için ayrılmış yer.

arsenik *is. Fr. arsenic kim.* Atom numarası 33, atom ağırlığı 74,91, yoğunluğu 5,7 olan, atmosfer basıncı altında 450° C de süblimleşen, maden filizlerinde çok yaygın bulunan, metal görünümünde basit element, sıçan otu, zırnık. Kısaltması As.

arsıulusal *s. esk.* Uluslar arası.

arsız *s.* ve *is.* **1.** Utanması, sıkılması olmayan, yılışık, yüzsüz (kimse): *Arsız çocuk. Arsızın biri.* **2.** Aç gözlü davranan (kimse). **3.** *mec.* Kolayca üreyebilen (bitki).

→ ***arsız arsız***

arsız arsız *zf.* Utanmaz bir biçimde, yılışarak, sırnaşarak: *"Ara sıra mızıkayı durdurarak çalgıcılarla, hatta ön sıradaki halkla arsız arsız konuşuyordu."* -R. N. Güntekin.

arsızca *zf. (arsı'zca)* Arsız gibi, arsıza yakışan biçimde: *"Fakat bu tavrını bir parça arsızca buluyordu."* -T. Buğra.

arsızlanma *is.* Arsızlanmak işi.

arsızlanmak *(nsz)* Arsızlık etmek.

arsızlaşma *is.* Arsızlaşmak işi.

arsızlaşmak *(nsz)* Arsız duruma gelmek.

arsızlık, -ğı *is.* Arsız olanın durumu veya arsıza yakışacak davranış, yılışıklık, sırnaşıklık: *"Üçünü birden almak arsızlığına kalkma. Pay edelim."* -H. R. Gürpınar. **arsızlık etmek** utanmadan, sıkılmadan, yüzsüzce davranmak; aç gözlü davranmak.

arslan *is.* Aslan. **arslanın adı çıkmış, çakallar baş keser** haksızlığı veya kötülüğü esas yapanın yerine bu konuda adı ön plâna çıkan kişiler anlamında kullanılır: *"Öyle ya kardaşlar her yanımız asker kaçağı dolu, arslanın adı çıkmış, çakallar baş keser, denilmiş."* -K. Tahir.

arslanlı *is.* Osmanlı devletinde kullanılan arslan baskılı gümüş sikke.

arş (I) *is. Ar. ʿarş* İslâm dinî inanışına göre göğün en yüksek katı: *"El elden üstündür, ta arşa kadar."* -Atasözü.

arş (II) *ünl. esk.* Askerlikte "yürü" komutu: *"Arş yiğitler vatan imdadına."* -N. Kemal.

arşe *is. Fr. archet* **1.** Keman yayı. **2.** Tren, troleybüs, tramvay gibi elektrikle işleyen taşıtlarda telden elektrik akımı almaya yarayan, yukarıya doğru uzanmış demir yay.

arşetip *is. Fr. archétype* İlk örnek.

arşıâlâ *is. (a rşıa:lâ:) Ar. ʿarş-ı aʿlā* Dokuzuncu kat gök.

arşın *is. esk.* Yaklaşık olarak 68 cm ye eşit olan uzunluk ölçüsü: *"Bu duvarlar yerden bir arşın kadar yüksek, üstünde güzel bir parmaklığı olan duvarlardı."* -M. Ş. Esendal. **Halebî ordaysa arşın burada** bir iddiayı veya sözü abartılmış bularak kanıtını istemek için kullanılır.

arşınlama *is.* Arşınlamak işi.

arşınlamak *(-i)* **1.** Arşınla ölçmek: *"Bir aşağı, beş yukarı odayı arşınlamaya başladı."* -C. Uçuk. **2.** Amaçsız, geniş adımlarla dolaşmak: *"Şöyle bir arşınladı iskeleyi, sonra cebinden bir düdük çıkarıp öttürdü."* -Ç. Altan.

arşınlık, -ğı *is.* ve *s.* Arşın ölçüsünde, arşın kadar: *Üç arşınlık bez.*

arşidük, -ğü *is. Fr. archiduc esk.* Avusturya'da imparator ailesi prenslerine verilen unvan.

arşidüşes *is. Fr. archiduchesse* **1.** Arşidükün karısı veya kızı. **2.** Avusturya hanedanında prenses.

arşiv *is. Fr. archives* Belgelik.

arşivci *is.* Belgelik görevlisi veya uzmanı.

arşivcilik, -ği *is.* Arşivcinin yaptığı iş veya görevi.

arşivleme *is.* Arşivlemek işi.

arşivlemek *(-i)* Arşive kaldırmak, arşivde saklamak.

art, -dı *is.* ve *s.* **1.** Arka, geri: *"Ardında*

kapı koyu karanlık bir sonsuzluğa açılıyordu." -T. Buğra. **2.** Bir şeyin öbür yüzü. **art elden** birini oyalayıp, ondan gizli olarak. **art eteğinde namaz kıl** çok temiz huylu kimseler için söylenir. **ardı arası kesilmemek** aralıksız olarak gelmek. **ardı kesilmek** arkası gelmemek, tükenmek. **(bir kişinin, bir işin) ardına (veya arkasına) düşmek** arkasından gitmek, peşini bırakmamak. **ardına kadar açık** (kapı, pencere için) sonuna kadar açık. **ardında yüz köpek havlamayan kurt, kurt sayılmaz** önemli kimseleri çekemeyip onlara dil uzatanların çok olduğunu anlatır. **ardından (veya arkasından) atlı kovalamak** bir işi gereksiz bir telâşla yapanlar için söylenir. **ardından sapan taşı yetişmez** bir kimsenin çok hızlı gittiğini anlatmak için kullanılır. **ardını almak** (veya **getirmek**) bitirmek, tamamlamak. **ardını bırakmamak** *bk.* peşini bırakmamak. **ardını kesmek** arkası gelmemek, önlemek, son vermek, durdurmak: *Gidiş gelişin ardı hiç kesilmiyor.*

→ ***art avurt, art avurt ünsüzü, art bölge, art damak, art damak ünsüzü, art düşünce, art niyet, art oda, art teker, art zamanlı, art zamanlı dil bilimi, art zamanlılık, artezyen kuyusu, artı sayı, artı uç, artık değer, artık emek, artık gün, artık yıl***

artağan *s.* **1.** Alışılandan veya beklenilenden artık verimi olan, bereketli. **2.** *hlk.* Çoğalan, fazlalaşan, artımlı.

artağanlık, -ğı *is.* Alışılandan veya beklenilenden artık ürün verme durumu, bereket.

artakalma *is.* Artakalmak işi veya durumu.

artakalmak *(-den)* Artmak, geriye kalmak, fazla bulunmak: *"Artakalan para ile, çocuk pek güç geçiniyordu."* -H. F. Ozansoy.

art arda *zf.* Birbirinin arkasından.

art avurt, -du *is. anat.* Avurdun arka bölümü.

art avurt ünsüzü *is. gr.* Dil ucunun art damağa çarpmasından oluşan ve dilin yanlarından akan ses: *Dal, bal, al* kelimelerindeki *"l"* ünsüzü.

art bölge *is.* Deniz kıyısında bulunan bir yerin gerisindeki bölge, hinterland.

artçı *is. ask.* **1.** Yürüyüş durumunda bulunan bir askerî birliğin güvenliğini sağlamak için arkadan gelmek üzere bırakılan kıta, dümdar. **2.** *s.* Geçmiş bir sanat veya edebiyat çığırını sürdüren (sanatçı, hareket).

artçılık, -ğı *is. ask.* Artçının görevi.

art damak, -ğı *is. anat.* Damağın arka bölümü.

art damak ünsüzü *is. gr.* Ciğerlerden gelen havanın dil sırtı yardımıyla art damağın çeşitli noktalarında bazen patlayarak, bazen de sızarak oluşturduğu ünsüz: *k, g, ğ.*

art düşünce *is.* Bir düşüncenin arkasında gizli tutulan asıl düşünce.

arter *is. Fr. artère anat.* **1.** Atardamar. **2.** *mec.* Trafiği yoğun olan ana yol.

arterit *is. Fr. artérite tıp* Atardamar bozukluğu.

artezyen *is. Fr. artésien (Fransa'da Artois şehrinin adından)* Toprağı burgu ile delinerek açılan ve suyu yükseğe fışkıran kuyu.

→ ***artezyen kuyusu***

artezyen kuyusu *is.* Artezyen.

artı *is.* **1.** Toplama işleminde + işaretinin adı, zait. **2.** *s. mat.* Sıfırdan büyük, önünde artı işareti bulunan (sayı), **eksi** karşıtı, pozitif.

→ ***artı sayı, artı uç, artık değer, artık emek, artık gün, artık yıl***

artık, -ğı *s.* **1.** İçildikten, yenildikten veya kullanıldıktan sonra geriye kalan. **2.** *is.* Kalan veya artan bölüm: *Yemek artığı.* **3.** *is.* Bir şey harcandıktan sonra onun artan bölümü: *Kumaş artığı.* **4.** *s.* Daha çok, daha fazla: *"Köy delikanlıları güveyin babasını görüp on altından artık boyunduruk parası vermemesini, yoksa gürültü çıkaracaklarını söylediler."* -M. Ş. Esendal. **5.** *zf.* Bundan böyle, sonra, daha, yeter: *"Artık onlar en lüks gazino ve barlara gidiyorlar, gecelerini oralarda geçiriyorlardı."* -T. Buğra.

→ ***artık değer, artık emek, artık gün, artık yıl***

artık değer *is. ekon.* İşçinin, iş gücünün karşılığı olarak, ödenen değerin üzerinde ürettiği ve iş verenin, karşılığını ödemeksizin sahip olduğu ek değer.

artık emek, -ği *is. ekon.* İşçinin, ek süre içinde harcadığı ve sonucunda artık değer yarattığı, karşılığı ödenmeyen emek.

artık gün *is.* Artık yıllarda şubat ayına eklenen, dört yılda bir gelen 29. gün.

artıklama *is.* Artıklamak işi.

artıklamak *(nsz) hlk.* Yemekte artık bırakmak.

artık yıl *is.* Dört yılda bir gelen 366 günlük yıl, seneikebire: *1996, 2000, 2004, 2006 gibi dört ile bölünebilen her yıl, artık yıldır.*

artım *is. hlk.* Artma, artış, çoğalma.

artımlı *s.* Pişince şiştiği için miktarı artmış gibi görünen, artağan: *Artımlı pirinç.*

artın *is. kim.* Katyon.

artırılma *is.* Artırılmak işi.

artırılmak *(nsz)* Artırmak işine konu olmak, çoğaltılmak, tezyit edilmek: *"Devlet ... üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayıcı tedbirler alır."* - Anayasa.

artırım *is.* **1.** Bir şeyi idareli harcayarak onun bir bölümünü artırma işi, tasarruf. **2.** Müzayedede artırma.

artırma *is.* **1.** Artırmak işi: *Para artırmaya önem veriyor.* **2.** Alıcılar arasındaki yarışmaya dayanan ve en yüksek fiyatı sürene malın verilmesiyle biten yöntem, müzayede.

artırmak *(-i)* **1.** Artmasını sağlamak, çoğaltmak. **2.** Bir malı başka alıcıların verdiği fiyattan daha yüksek bir fiyatla almak istemek. **3.** Tutumlu davranıp biriktirmek, tasarruf etmek. **4.** *mec.* Herhangi bir davranışta ileri gitmek: *Sen edepsizliği adamakıllı artırdın.*

artı sayı *is. mat.* Kendisinden önce + işareti bulunan, sıfırdan büyük sayı, pozitif sayı.

artış *is.* Artmak işi veya biçimi, artma, artım, çoğalış: *Fiyat artışı. Nüfus artışı.*

artı uç, -cu *is. kim.* Elektrikli çözümlemede, sıvıya batırılıp akımın geçmesini ağlayan, metal uçlardan artı yüklü olanı, anot.

artist *is. Fr. artiste* **1.** Güzel sanatlardan birini meslek edinen kimse, sanatçı, sanatkâr. **2.** *hlk.* Eğlence yerlerinde gösteri yapan kimse. **artist gibi** boylu poslu, güzel ve alımlı (kimse).

artistçe *zf. (arti'stçe)* Artiste benzer biçimde, artist gibi: *"Şen bir hava çalacaklarmışcasına artistçe hareket ediyorlardı."* -R. H. Karay.

artistik *s. Fr. artistique* Güzel sanatların gerektirdiği niteliğe uygun, sanatlı: *Artistik patinaj.*

artistlik, -ği *is.* **1.** Artistin görevi: *"Düşünmüş, taşınmış, o da bizim gibi artistliğe heves etmişti."* -R. H. Karay. **2.** Artist olma durumu.

artma *is.* Artmak işi.

artmak, -ğı (I) *is. hlk.* Büyük heybe.

artmak, -ar (II) *(nsz)* **1.** Eskisinden daha çok çoğalmak: *Istırap çektikçe metanetiniz artar.* **2.** Gereğince harcandıktan sonra bir miktar geri kalmak: *Kumaş arttı. Yemek arttı.* **3.** Değeri yükselmek, fazlalaşmak: *Arsa fiyatları arttı.*

art niyet *is.* Art düşünce.

art oda *is. anat.* Gözde iris ile billûr cismin arasındaki boşluk.

artrit *is. Fr. arthrite* Eklem romatizması.

artroz *is. Fr. arthrose* Genellikle şekil bozucu, iltihapsız, süreğen eklem hastalığı.

art teker *is.* İtici gücü sağlayarak bisikleti yürüten teker.

arttırma *is.* Arttırmak işi.

arttırmak *(-i)* **1.** Artırmak işi yapılmak. **2.** Yükseltmek.

art zamanlı *s.* Evrim açısından ele alınan süre içinde birbirini izleyen, diyakronik.

art zamanlı dil bilimi *is. d.b.* Dil olaylarını değişik zaman ve evrim açısından

ele alan dil bilimi.

art zamanlılık, -ğı *is. d.b.* Değişik zaman ve evrim açısından incelenen dil olaylarının özelliği, diyakroni.

aruz *is. (aru:z) Ar. ʿarūż ed.* Hecelerin uzunluk ve kısalık, kapalılık veya açıklık değerlerine göre türlü ses kalıplarından oluşan Divan Edebiyatı nazım ölçüsü.

arya *is. İt. aria* Operalarda solistlerden birinin orkestra eşliğinde söylediği, genellikle kendi içinde bütünlüğü olan parça.

Aryanizm *öz. is. Fr. arianisme* IV. yüzyılda Arius adlı bir papazın kurduğu ve Hristiyan inanışının tersine olarak İsa'nın tanrılığını inkâr eden mezhep.

arz (I) *is. arż* **1.** Sunma. **2.** (büyük bir makama) Anlatma, bildirme. **arz etmek 1)** sunmak; **2)** saygı ile bildirmek: *"Demin de arz ettiğim gibi, karakolda izah ederim."* -T. Buğra.

→ ***arz odası, arzuhâl, arz ve talep***

arz (II) *is. Ar. ʿarż esk.* En, genişlik.

→ ***arz derecesi, arz dairesi, arz odası, arz talep kanunu, arz ve talep***

arz (III) *is. Ar. ʿarz esk.* Yer, yeryüzü.

→ ***arz derecesi, arz dairesi, arz odası, arz talep kanunu, arz ve talep***

arzanî *s. (arza:ni) Ar. ʿarzānī esk.* Ucuz.

arz dairesi *is. bk.* enlem dairesi.

arz derecesi *is. bk.* enlem.

arziyat *is. (arziya:t) Ar. ʿarżiyyāt esk.* Yer bilimi, jeoloji.

arz odası *is.* Mevkii olan insanların, halkla görüştüğü oda: *"Bir arz odasında biz kullarına görünmek acaba yüce gönlüne uygun düşer mi?"* -T. Oflazoğlu.

arz talep kanunu *is. ekon.* Belirli bir piyasada sunu ve talep dengesini düzenli tutma sistemi.

arzu *is. (arzu:) Far. ārzū* **1.** İstek, dilek: *"Kendi arzumla Anadolu'ya gitmek kararını verdim."* -R. H. Karay. **2.** Heves: *"İçimde nice zamandan kalma bir arzu var."* -A. İlhan. **arzu duymak** birine veya bir şeye karşı istek duymak: *"Koşmak, raksetmek, tehlikeli jimnastik hünerleri icra etmek arzuları duyuyordum."* -Ö. Seyfettin. **arzu etmek** yürekten istemek: *"Düşündüğüm, arzu ettiğim gibi, saf bulduğum bu adama hürmet ederdim."* -M. Ş. Esendal. **arzusu kalmak** isteği yerine gelmemek, hevesini alamamak: *"Arzum kaldı toprağında taşında."* -Halk türküsü.

arzuhâl, -li *is. (arzuha:l) Ar. ʿarż-i ḥāl* Dilekçe, istida. **arzuhâl gibi** (veya **kadar**) bir mektubun çok uzun olduğunu anlatmak için söylenir.

arzuhâlci *is.* Para ile dilekçe, mektup vb. yazan kimse.

arzuhâlcilik, -ği *is.* Arzuhâl yazma işi: *Hayatını arzuhâlcilikle kazanıyor.*

arzulama *is.* Arzulamak işi.

arzulamak *(-i)* İstek duymak, özlemek, istemek: *"Bir muhalefet partisinin kurulmasını da bu gösteriş için arzulamıştı."* -H. Taner.

arzulu *s.* İstekli, hevesli.

arz ve talep, -bi *is.* Üreticinin piyasaya mal çıkarması ve tüketicinin piyasadan mal çekmesi olayları, sunu ve istem.

As *kim.* Arsenik'in kısaltması.

as- Ast sıfatının kısaltılmışı; eklendiği kelimenin daha aşağı derecelisini anlatan yeni kelimeler türetmeye yarar: *Asteğmen. Asbaşkan.*

as (I) *is. zool.* Kakım.

as (II) *is. Fr. as* **1.** İskambil kâğıtlarında birli. **2.** *is.* ve *s.* Bir işte başta gelen (kimse veya şey): *As oyuncu.*

asa *is. (asa:) Ar. ʿaṣā* **1.** Bazı ülkelerde, hükümdarların, mareşallerin, din adamlarının güç sembolü olarak, törenlerde taşıdıkları bir tür ağaç veya metalden değnek. **2.** Eskiden ihtiyarların baston yerine kullandıkları uzun sopa.

asabî *s. (asabi:) Ar. ʿaṣabī* **1.** Sinirli: *"Bu sebepsiz ağrılar gibi onun herşeyi asabî mizacının belirtisi idi."* -T. Buğra. **2.** Sinirle ilgili, sinirsel.

asabîleşme *is.* Asabîleşmek işi.

asabîleşmek *(nsz)* Kızmak, öfkelenmek, sinirlilik belirtileri göstermek, sinirlenmek.

asabîlik, -ği *is.* Asabî olma durumu.

asabiye *is. Ar. ʿasabiyye* **1.** Sinir hastalıkları ile ilgili hekimlik kolu. **2.** Sinir hastalıkları ile ilgili hastahane bölümü.

asabiyeci *is.* Sinir hastalıkları uzmanı.

asabiyet *is. Ar. ʿaṣabiyyet* Sinirlilik, asabî yapılı olma.

asal *s.* Başlıca, temel niteliğinde olan, esasî.

→ ***asal gazlar, asal sayı (lar)***

asalak, -ğı *s.* ve *is.* **1.** Bir canlının içinde veya üzerinde sürekli veya geçici olarak, onun zararına yaşayan başka canlı, tufeyli, parazit. **2.** *s. mec.* Başkalarının sırtından geçinen (kimse), ekti.

→ ***asalak bilimi***

asalak bilimi *is. biy.* Asalakların yapısını, yaşayışını, konakçıyla ilişkisini ve yaptığı hastalıklarla bu hastalıklara karşı girişilecek savaşı konu alan bilim dalı, parazitoloji.

asalaklaşma *is.* Asalaklaşmak durumu.

asalaklaşmak *(nsz)* Asalak duruma gelmek.

asalaklık, -ğı *is.* Asalak olanın durumu.

asalet *is. (asa:let) Ar. aṣālet* **1.** Soyluluk. **2.** Bir görevi yüklenmiş olan, o görevin sahibi olan kimse, asillik, **vekillik** karşıtı. **3.** *ed.* Yazıda veya sözde bayağı söz ve deyim bulunmaması durumu.

asaleten *zf. (asa:'leten) Ar. aṣāleten* **1.** Bir görevde temelli olarak, asıl olarak, **vekâleten** karşıtı. **2.** Kendi adına hareket ederek.

→ ***asaleten atama***

asaleten atama *is. huk.* Sürekli görev yapmak üzere bir göreve atama.

asal gazlar *ç. is. kim.* Atomlarının dış elektron halkaları tamamıyla veya geçici olarak elektrona doymuş olan gazlar (helyum, neon, argon, kripton, ksenon), soy gazlar.

asal sayı(lar) *is. mat.* Bölenlerinin kümesi iki elemanlı olan elemanlardan biri 1, öbürü sayının kendisi olan doğal sayı(lar).

asamble *is. Fr. assemblé* Kurul.

asansör *is. Fr. ascenseur* İnsanları veya yükleri bir yapının bir katından ötekine veya yüksek yerlere çıkarıp indiren elektrikle işler araç.

→ ***asansör boşluğu***

asansör boşluğu *is.* Binalarda asansörün işlemesi için bırakılan boşluk.

asansörcü *is.* **1.** Asansörün bakım ve onarımını yapan kimse. **2.** Otel ve hastahane gibi büyük kuruluşlarda asansörün düzenli çalışmasını sağlayan kimse.

asap, -bı *ç. is. (a:sa:b) Ar. aʿṣāb, ʿaṣab'* ın çokluk biçimi Sinirler: *"Bu büyük ıstırap asabına uyuşukluk getirdi."* -H. R. Gürpınar.

asar *ç. is. (a:sa:r) Ar. āṣār, eṣer'* in çokluk biçimi Yapılar, eserler.

→ ***asarıatika***

asarıatika *is. (a:sa:'rıati:ka) Ar. āṣār-ı ʿatīḳa* Eski yapılar, eski eserler.

asayiş *is. (a:sa:yiş) Far. āsāyiş* Bir yerin düzen ve güvenlik içinde bulunması durumu, düzenlilik, güvenlik: *"Temel hak ve hürriyetler kamu düzeninin, genel asayişin korunması amacı ile kanunla sınırlanabilir."* -Anayasa.

→ ***asayiş berkemal***

asayiş berkemal *is. esk.* Güvenliğin yerinde olduğunu anlatır.

asbaşkan *is. (a'sbaşkan)* İkinci başkan.

asbest *is. Fr. asbeste jeol.* Tremolitin bozulmasından oluşan lifli, kırılmadan bükülebilen ve ateşte niteliği değişmeyen bir mineral, taş pamuğu, kaya lifi.

→ ***asbest yünü***

asbest yünü *is.* Asbestin işlenerek yün biçimine sokulmuşu.

aselbent, -di *is. Ar. Far. ʿasel* bal + *Far. bend* bağ. **1.** Hekimlikte ve koku yapımında kullanılan, aselbent ağacının kabukları çizilerek elde edilen bir reçine. **2.** *bot.* Bu reçinenin elde edildiği ağaç *(Styrax officinalis).*

asenkron *s. Fr. asynchrone* Eş zamanlı olmayan, başlama ve bitme anları

başka olan (olaylar); senkron, **eş zaman** karşıtı, yadın kurun.

asepsi *is. Fr. asepsie < Yun.* İlâç kullanmadan, yalnız ısı yardımı ile aygıt ve pansuman gereçleri gibi şeyleri mikropsuzlaştırma işi.

aseptik, -ği *s.* ve *is. Fr. aseptique* Her türlü mikroptan arınmış.

ases *is. Ar. 'ases esk.* **1.** Gece bekçisi. **2.** *tar.* Osmanlı İmparatorluğunda yeniçeri ocağının kaldırılmasından önceki güvenlik görevlisi.

→ ***asesbaşı***

asesbaşı *is. (ase'sbaşı) tar.* Yeniçeri ocağındaki askerî görevinin yanı sıra, başşehrin düzenini korumakla da yükümlü olan 28. ortanın çorbacıbaşısına verilen ad.

asetat *is. Fr. acétate kim.* Asetik asidin tuzu veya esteri, saydam: *Demir asetat. Etil asetat.*

asetatlı *s.* Birleşimine asetat karıştırılmış: *Asetatlı kâğıt.*

asetik *s. Fr. acétique kim.* Sirkeyle ilgili, sirkeyle aynı özellikleri taşıyan.

→ ***asetik asit***

asetik asit, -di *kim.* Sirkeye tadını ve özelliklerinden birçoğunu veren asit.

asetilen *is. Fr. acétylène kim.* Renksiz, sarımsak kokulu, güçlü ve beyaz bir ışık vererek yanan hidrokarbonlu bir gaz.

aseton *is. Fr. acétone kim.* Birçok organik maddeyi eritmekte kullanılan uçucu, kolayca alev alır, eter kokusunda bir sıvı.

asfalt *is. Fr. asphalte* **1.** Siyah renkte şekilsiz bir cins bitüm. **2.** Ana maddesi katran olan ve yolların kaplanmasında kullanılan karışım: *"Yazın tozdan, kışın çamurdan geçilmeyen yollar asfalt oluverdi."* -H. Taner. **3.** *s.* Asfaltlanmış: *"Otomobile bindik ve uzun bir asfalt yol üzerinde koşmaya koyulduk."* -A. Haşim.

asfaltit *is. Fr. asphaltite* Petrolün ayrışması ile oluşan ve çoklukta tortul kayaçların gözeneklerinde bulunan doğal bitüm.

asfaltlama *is.* Asfaltlamak işi.

asfaltlamak *(-i)* Asfaltla kaplamak.

asfaltlanma *is.* Asfaltlanmak işi.

asfaltlanmak *(nsz)* Asfalt dökülmek, asfaltla kaplanmak.

asgarımüşterek, -ği *is. Ar. aşġar-ı müşterek* Herkes tarafından kabul edilen nokta, üzerinde anlaşmaya varılan husus, uyuşulan konu, ortak payda: *"Tartışmaların verimli olabilmesi, yararlı bir yere varılabilmesi ancak uyuşma ile, eski deyimiyle asgarımüştereklerde birleşme ile kabildir."* -H. Taner.

asgarî *s. (asgari:) Ar. aşġarî* **1.** En az, en aşağı, en azından, en düşük. **2.** *mat.* Minimum.

→ ***asgarî ücret***

asgarî ücret *is.* İşçilere bir çalışma günü karşılığı olarak ödenen ve işçinin gıda, konut giyim, sağlık, ulaşım ve kültür gibi ihtiyaçlarını günün fiyatları üzerinden en az düzeyde karşılamaya yetecek ücret: *"Asgarî ücretin tespitinde ülkenin ekonomik ve sosyal durumu göz önünde bulundurulur."* -Anayasa.

ashap, -bı *ç. is. Ar. aṣḥāb, ṣāḥib'* in çokluk biçimi *esk.* **1.** Sahipler. **2.** *esk.* Hz. Muhammed'in meclislerinde ve konuşmalarında bulunanlar, sahabeler.

-ası / -esi Fiilden sıfat yapan ek: *kör olası, eli kırılası, teneşire gelesi.*

ası *is.* Asmak işi. **asıda olmak** (veya **asıda kalmak**) bir işe son verilmeyip öylece bırakılmış olmak veya kalmak: *Bu iş bundan fazla asıda kalamaz.*

asık *s.* **1.** Somurtkan. **2.** Asılı.

→ ***asık suratlı***

asık suratlı *s.* Hoşnutsuzluğunu, kızgınlığını yüzüne sert bir anlam vererek belirten" öfkeli görünüşlü yüzü olan.

asıl, -sılı *s. Ar. aṣl* **1.** Bir şeyin kendisi, örnek, **kopya** karşıtı: *Bir belgenin aslı.* **2.** Kök, köken, kaynak: *Yazının aslı resimdir.* **3.** Gerçeklik, esas, hakikat: *Bu haberin aslı yok.* **4.** Soy, nesep: *"İnsan dedi, aslını unutmamalıdır."* -S. F. Abasıyanık. **5.** Gerçek: *"Genç kızın bıraktığı mektup asıl sebebi meydana çıkarmıştı."* -R. N. Güntekin. **6.** Bir şeyin temelini oluşturan, ana. **7.** Aranılan nitelikleri en çok kendinde toplamış olan: *Asıl sanat budur.* **8.** *s.* ve *zf. (a'sıl)* Başlıca, başta gelen, gerçek olarak: *İşin asıl tuhaf tarafı. Kabahat asıl bundadır.* **(bir işin) aslı astarı** iç yüzü, gerçek şekli. **aslı astarı** (veya **aslı aslı**) **olmamak** yalan, asılsız olmak. **aslı çıkmak** gerçek olduğu anlaşılmak, gerçek olduğu ortaya çıkmak: *Söylenenlerin aslı çıkarsa güç duruma düşecek.* **aslı faslı yok** yalan, uydurma.

→ ***asıl nüsha, asıl sayılar, asıl vurgu***

asılanma *is.* Asılanmak işi, intifa.

asılanmak *(-den)* Bir şeyden yarar sağlamak, intifa etmek.

asılı *s.* Asılmış olan.

asılış *is.* Asılmak işi veya biçimi.

asıllı *s.* Bir kökene dayanan, kökenli: *İngiliz asıllı.*

asılma *is.* Asılmak işi.

asılmak *(-e, nsz)* **1.** Asmak işi yapılmak veya asmak işine konu olmak: *"Yan yana asılmış aynı boyda tablolar gördük."* -B. R. Eyuboğlu. **2.** Bir yere tutunup sarkmak. **3.** Tutup çekmek: *Çocuk annesinin eteğine asıldı.* **4.** Bir şey isterken karşısındakini tedirgin edecek derecede ileri gitmek üstelemek, ısrar etmek. **5.** Hızla eline almak: *Hemen küreklere asıldı.* **6.** Boynuna ip geçirip sallandırılarak öldürülmek, idam edilmek. **7.** Karşı cinsin ilgisini çekmek için çarpıcı davranışlarda bulunmak: *Bir kıza asılmak.* **8.** Israrla üzerine gitmek, sonuna kadar mücadele etmek: *Bir işe asılmak.*

asılmışadam *is. bot.* Salepgillerden, çiçekleri asılmış bir insana benzeyen ve köklerinden salep çıkarılan bir bitki.

asıl nüsha *is.* Bir yazma eserin veya belgenin kopyalarının dayandığı özgün biçimi.

asıl sayılar *ç. is. mat.* Sıra veya üleştirme eki almamış yalın sayılar.

asılsız *s.* Doğru olmayan, temelsiz, dayanaksız, köksüz (haber).

asıltı *is. fiz.* **1.** Çözünemeyen madde parçacıklarının dibe çökmeden bir sıvı ortamda kalmış durumu, süspansiyon. **2.** Böyle bir sıvı karışımı, süspansiyon.

asıl vurgu *is. gr.* Kelimenin aslındaki vurgu: *A'nkara, Ama'sya.*

asım *is.* Asma işi.

→ ***asım takım***

asım takım *is. hlk.* Kadınların takındıkları süs eşyası.

asıntı *is.* **1.** Bir işi hemen yapmayıp bekleterek geri bırakma, tehir, tavik: *İşi asıntıya bıraktı. İş asıntıda kaldı.* **2.** Birini tedirgin edecek kadar üzerine düşme. **3.** *argo* Sırnaşan, tebelleş olan kimse. **asıntı olmak** *argo* tebelleş olmak, sırnaşmak.

asır, -srı *is. Ar. 'aṣr* **1.** Yüzyıl. **2.** Çağ.

→ ***asrısaadet***

asırlarca *zf. (asırla'rca)* Yüzlerce yıl: *"Her şey asırlarca ötede kaybolup gitmişti."* -T. Buğra.

asırlık, -ğı *is.* Yüzyıllık.

asi *is. (a:si:) Ar. 'āṣī* **1.** Baş kaldıran, isyan eden. **2.** Hayırsız, dik başlı: *Asi evlât.*

aside *is. (asi:de) Ar. 'aṣīde* Un, et ve bamya ile yapılan bir Arap yemeği.

asidimetre *is. (asidime'tre) Fr. acidimètre* Asitölçer.

asil *s. (asi:l) Ar. aṣīl* **1.** Soylu: *"Hepsi de iyi yüzlü asil tavırlı aile çocuklarıydı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** Yüksek duygu ile yapılan: *Asil bir davranış.* **3.** Bir görevde temelli olan, **vekil** karşıtı.

→ ***asilzade***

asileşme *is.* Asileşmek işi.

asileşmek *(nsz)* Karşı gelmek, baş kaldırmak, isyan etmek.

asilik, -ği *is.* Asi olma durumu, isyan etme, isyankârlık. **asilik etmek** karşı gelmek, baş kaldırmak.

asillik, -ği *is.* **1.** Asil olma durumu, asalet. **2.** Soylu olma durumu, soyluluk.

asilzade *is. (asi:lza:de) Ar. asīl + Far. -zāde* Soylu.

asilzadelik, -ği *is.* Soyluluk.

asimetri *is. Fr. asymétrie* Simetrisi olmayan, bakışımsızlık.

asimetrik *s. Fr. asymétrique* Simetrik olmayan, bakışımsız.

asimilâsyon *is. Fr. assimilation biy.* **1.** Benzer hâle getirme, kendine benzetme, kendine uydurma, özümleme. **2.** *gr.* Benzeşme.

asimile *is. Fr.* Bu söz "benzeşmek", "kendine uydurmak" anlamında **"asimile etmek"** biçiminde kullanılır.

asimptot *is. Fr. asymptote < Yun. mat.* Bir eğriye giderek yaklaşan, ama sonuna kadar uzatılsa bile yaklaştığı hâlde eğriyi kesmeyen doğru; sonuşmaz.

asistan *is. Fr. asistant* **1.** Yardımcı: *Doktorun asistanı. Teknisyenin asistanı.* **2.** Araştırma görevlisi.

asistanlık, -ğı *is.* Asistan, araştırma görevlisi olma durumu asistanın görevi: *Asistanlık sınavı.*

asit, -di *is. Fr. acide kim.* Turnusolün mavi rengini kırmızıya çevirmek özelliğinde olan ve birleşimindeki hidrojenin yerine maden alarak tuz oluşturan hidrojenli birleşik, hamız.

→ ***asit alkol, asit borik, asit fenik, asitölçer***

asit alkol, -lü *is. kim.* Aynı zamanda asit ve alkol gruplarını içeren birleşiklere verilen ad.

asit borik, -ği *is. bk.* borik asit.

asit fenik, -ği *is. bk.* fenol.

asitölçer *is. kim.* Bir asidin özelliğini, konsantrasyon derecesini ölçmeye yarayan cihaz, asidimetre.

ask *is. bk.* asklı.

askarit *is. Fr. ascarite* Bağırsak solucanı.

as kat *is. mat.* Herhangi bir ölçü biriminin bölündüğü eşit parçalardan her biri: *Metrenin as katları desimetre, santimetre ve milimetredir.*

asker *is. Ar. 'asker* **1.** Erden mareşale kadar orduda görevli bulunan herkes. **2.** Askerlik görevi veya ödevi: *Askere gitmek. Askerden dönmek.* **3.** Ordunun yalnız er rütbesinde olan bölümü. **4.** *s.* Topluluk düzenine saygısı olan, disiplinli: *Asker adam.* **5.** *s.* Yurdun korunması yolunda iyi dövüşmesini başaran: *Asker millet.* **asker çıkarmak 1)** (bir devlet) belli kanunlara bağlı olarak asker toplamak; **2)** *ask.* kıyılara ve en çok düşman kıyılarına asker indirme. **asker gibi** disiplinli, düzgün. **asker olmak** askerlik ödevine başlamak. **askere alınmak** askerlik ödevini yapmak için er eğitim merkezine gönderilmek: *"Babam askere alınıp Bağdat'a götürülmüş."* -M. Ş. Esendal. **askere çağrılmak** askerlik ödevini yapmak için şubece istenmek. **askere gitmek** askerlik ödevini yapmak için orduya katılmak.

→ ***asker kaçağı, asker ocağı, asker tayını, ı***

askerce *zf. (aske'ce)* Askere yakışır biçimde: *"Yürüyüşü askercedir, oturuşu askercedir, mendilini katlayıp cebine koyuşu bile askercedir."* -H. Taner.

askerci *is.* Asker yanlısı.

askercilik, -ği *is.* **1.** Askerci olma durumu. **2.** Bir tür çocuk oyunu.

askerî *s. (askeri:) Ar. 'askerî* Askerlikle ilgili, askere özgü: *Askerî kıyafet.*

→ ***askerî ambargo, askerî ataşe, askerî inzibat, askerî kaput, askerî rüştiye***

askerî ambargo *is.* Bir ülkeyi cezalandırmak amacıyla askerî alanda yaptırım uygulama.

askerî ataşe *is.* Bir ulusun yabancı ülkelerdeki elçiliklerinde görevli askerî uzman.

askerî inzibat *is.* Askerî birlikler arasında düzeni, disiplini, kanunları yürütmekle görevli sınıf ve bu sınıftan olan asker.

askerî kaput, -du *is.* Askerlerin giydiği kalın kumaştan üstlük.

askerîleşme *is.* Askerîleşmek işi.

askerîleşmek *(nsz)* Bir yer askerlikle ilişkili duruma gelmek, askerlik niteliği kazanmak.

askerîleştirme *is.* Askerîleştirmek işi.

askerîleştirmek *(-i)* Asker yönetimine geçirmek; (bir şeye) askerlik niteliği kazandırmak.

askerî rüştiye *is.* Askerî ortaokul.

askeriye *is. Ar. 'askeriyye* Askerlik.

asker kaçağı *is.* Askerlik ödevini yapmamak için asker ocağından ayrılan veya oraya gitmekten kaçan kimse.

askerlik, -ği *is.* Asker olma durumu; askerlik ödevi ordu hizmeti: *"Annesi, askerliğini yapıncaya kadar evlenmesine razı değildi."* -E. Bener. **askerlik etmek** askerlik yapmak. **askerlik yapmak** kanunlara göre yurttaşların yükümlü oldukları ordu ödevinde bulunmak.

→ ***askerlik dairesi, askerlik hizmeti, askerlik yoklaması***

askerlik dairesi *is.* Yurttaşları askere alma işleriyle görevli olan askerlik şubelerinin bağlı bulundukları bölge dairesi.

askerlik hizmeti *is.* Orduda belirli bir sürede yapılan yurt ödevi.

askerlik yoklaması *is.* Askerlik şubelerine kayıtlı kimselerin belirli zamanlarda yapılan durum yoklaması.

asker ocağı *is.* Askerlik ödevinin yapıldığı kışla, ordugâh, tahkimli bölge, gemi, tersane gibi hizmet yerlerine verilen ad.

asker tayını *is.* Erlere verilen azık.

askı *is.* **1.** Üzerine herhangi bir şey asmaya yarar nesne: *Giysi askısı.* **2.** Pantolon veya giysilerin düşmesini önlemek için omuzdan aşırılan bağ. **3.** Artırma, eksiltme gibi resmî iş ilânlarının ilgili daire duvarında belli bir zaman süresince asılı durması. **4.** Hastahanelerde kırık kol veya bacakların asılarak tutturulduğu araç. **5.** Çay, kahve taşımaya yarar kahveci tepsisi, fener. **6.** Saklanmak için tavana asılmış dizi veya hevenk: *Üzüm askısı. Ayva askısı.* **7.** Yeni yapılan yapıların çatısına, ev sahibi tarafından usta için veya düğün arabalarına düğün sahibi tarafından arabacı için armağan olarak asılan kumaş. **8.** Gelinin oturacağı yerin üstüne asılan süsler: *"Askı ... kalpakçılar başındaki hususî dükkânlardan ariyet kaldırılan ve düğün odasının münasip bir köşesine kurulan bir nevi dekor."* -R. H. Karay. **9.** Kadınların kullandığı altın dizisi veya zincirli mücevherat. **10.** Düğünlerde geline yakınları tarafından takılan hediye. **11.** İpek böceğinin kozasını sarması için yanına konulan çalı çırpı. **12.** Saz şairleri arasında yapılan deyiş yarışında üstün gelene verilmek için duvara asılan kumaş, tabanca gibi ödül. **askıda bırakmak** sonuca vardırmamak. **askıda kalmak** (bir iş) bir engel dolayısıyla sonuca varamamak. **askıya almak 1)** altı boşalıp desteği kalmayan yapıyı dikmelerle boşlukta tutarak yıkılmaktan kurtarmak; **2)** oturmuş veya batmış bir gemiyi yüzdürmek için başka teknelere asarak kaldırmak; **3)** *mec.* bir işi zamanında yapmayıp belirsiz bir zamana bırakmak, savsaklamak. **askıya çıkarmak** (veya **çıkarılmak**) evlenecek kimselerin durumunu nüfus kayıtlarının bulunduğu yerde askı yoluyla ilân etmek. **askıya çıkmak** ipek böceği koza sarmak üzere dallara çıkmak.

askılı *s.* Askısı olan: *Askılı eteklik.*

askılık, -ğı *is. sp.* **1.** Avcıların sırtlarına taktıkları askı takımı. **2.** *hlk.* Asılıp saklanacak sebze, meyve. **3.** Vestiyer.

askıntı *is.* **1.** Başkalarının sırtından geçinen. **2.** *argo* Karşı cinsi rahatsız eden kimse.

asklı *s. bot.* Sporları ask denen torbalar içinde oluşan (mantar).

askospor *is. Fr. ascospore bot.* Asklı mantarların sporuna verilen ad.

asla *zf. (a'sla:) Ar. 'aṣlā* Hiçbir zaman, hiçbir biçimde: *"Dünyada her şeyle alay edilir şaka yapılır, ama şiirle asla!"* -S. F. Abasıyanık.

aslan (I) *is. zool.* **1.** Kedigillerden, erkekleri yeleli, yırtıcı, Afrika'da yaşayan, uzunluğu 160 cm, kuyruğu 70 cm ve ucu püsküllü, çok koyu sarı renkli güçlü bir memeli türü, arslan. **2.** *mec.* Gürbüz ve yiğit adam. **aslan gibi 1)** boylu boslu, güçlü ve yakışıklı; **2)** sağlığı yerinde. **aslan kesilmek** aslan gibi güçlü ve cesur duruma gelmek. **aslan yatağından belli olur** bir kimsenin oturduğu yerin durumu, onun kişiliğini belli eder, uygun bir durumda olması gerekir. **aslanım!** gençler, delikanlılar için kullanılan bir seslenme sözü. **(bir şey) aslanın ağzında** elde edilmesi çok güç.

→ ***aslanağzı, aslangiller, aslankulağı,***

aslankuyruğu, aslan payı, aslanpençesi, aslan sütü, aslan yürekli

Aslan (II) *öz. is. astr.* Zodyak üzerinde, Yengeç ile Başak burçları arasında yer alan burcun adı, Zodyak.

aslanağzı *is. bot.* Sıraca otugillerden, türlü renkte, güzel, kokusuz çiçekleri olan bir bitki.

aslan ağzı *is.* Havuz kenarlarına konulan ve ağzından su akan aslan biçiminde süs taşı.

aslanca *zf. (asla'nca)* Aslana yakışır yolda, aslan gibi, yiğitçe.

aslangiller *ç. is. zool.* Kedi cinsinden olan bütün et oburları içine alan hayvan familyası.

aslankulağı *is. bot.* Bir sap üzerinde dizili sarı veya kırmızı çiçekli otsu bir bitki.

aslankuyruğu *is. bot.* Ballıbabagillerden, eskiden hekimlikte terletici olarak kullanılan bir bitki, yer pırasası *(Leonurus).*

aslanlık, -ğı *is.* Yiğitlik, cesaretlilik.

aslan payı *is.* Hak edilenden daha çok alınan pay: *"Aslan payı bana diyen diyene."* -B. Necatigil.

aslanpençesi *is. bot.* **1.** Gülgillerden, sarı, beyaz çiçekli bir yabanî bitki *(Alchemilla).* **2.** *tıp* Şirpençe.

aslan sütü *is. şaka* Rakı.

aslan yürekli *s.* Çok yiğit, hiçbir şeyden korkmayan.

aslen *zf. (a'slen) Ar. aşlen* Kök veya soy bakımından.

aslı astarı *is.* Esası, doğruluğu, geçerliliği.

aslık *s. hlk.* Kısır olan (kadın veya dişi hayvan).

aslı nesli *is.* Soyu sopu.

aslî *s. (asli:) Ar. aşlî* Temel olarak alınan, esas olan: *Aslî görev. "... kamu hizmetlerinin gerektirdiği aslî ve sürekli görevler, memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle görülür."* -Anayasa.

→ ***aslî düşünce, aslî maaş, aslî nüsha***

aslî düşünce *is.* Ana fikir.

aslî maaş *is. esk.* Devlet dairelerinde çalışan memurlara verilen aylığın, yükselmeye temel olan her aşaması: *Yüksek okul mezunları 30 lira aslî maaşla göreve alınırlar, her üç yılda bir terfi ederek 150 lira aslî maaşa kadar yükselirlerdi.*

aslî nüsha *is.* Bir yazının çoğaltılmasına örneklik eden ilk nüsha.

asliye *is. Ar. aşliyye* Temel, esas.

asma (I) *s.* **1.** Asmak işi. **2.** *s.* Asılmış, asılı: *"Mahallenin bütün çocukları sıra ile bu asma salıncakta sallanıyordu."* -R. N. Güntekin.

→ ***asma kat, asma kat, asma kilit, asma köprü, asma merdiven***

asma (II) *is. bot.* **1.** Asmagillerden, dalları çardak üzerine yayılan bitkilere genel olarak verilen ad. **2.** Belirli bir tür üzüm veren bitki *(Vitis).*

→ ***asma bahçe, asma bıyığı, asma biti, asma kabağı, asma yaprağı***

asma bahçe *is.* Ayak ve kemerler üzerine kurulan teraslardan yapılmış bahçe: *Babil asma bahçeleri.*

asma bıyığı *is.* Asma dallarının çevresine tutunmasına yarayan yeşil uzantılar, sülük.

asma biti *is. zool.* Eş kanatlılardan, asmalara zarar veren, sarımsı renkte bir böcek, filoksera *(Phylloxera vestatrix).*

asmagiller *ç. is. bot.* İki çeneklilerden, belli başlı türü asma olan bitki familyası.

asmak, -ar *(-i, -e)* **1.** Bir şeyi aşağıya sarkacak biçimde bir yere iliştirip sarkıtmak: *"Lâmbayı tam pencerenin karşısına astı."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Üzerine takınmak, kuşanmak. **3.** *(-i)* Bir kimseyi boğazından ip geçirip sarkıtarak öldürmek, idam etmek. **4.** Gitmek zorunda olunan bir yere özürsüz gitmemek veya görevi olan bir işi özürsüz yapmamak: *"... güzel havada mektebi asamamış bir ilkokul öğrencisi somurtkanlığı ile kafileye katıldım."* -H. Taner. **asıp kesmek** (genellikle iş başında bulunan bir kimse için) yasayı çiğneyerek sert davranmak. **astığı astık, kestiği kestik** acımasız, çok sert veya istediği gibi davranan kimseler için kullanılır.

asma kabağı *is. bot.* **1.** Kabakgillerden sürüngen veya sarılgan, mevsimlik bir kabak türü *(Lageneria vulgaris).* **2.** Bu türün ince uzun, sebze olarak kullanılan ürünü.

asma kat *is.* Yapılarda genellikle tabanla birinci kat arasına yapılan, basık tavanlı, altı boş kat.

asma kilit, -di *is.* Kilitlenecek şeyin üstündeki halkalara geçirilip kapatılacak biçimde yapılmış kilit.

asma köprü *is.* İki başındaki ayaklardan başka dayanağı olmayan, çoğunlukla uzun ve yüksek köprü.

asmalı *s.* Asması olan: *Asmalı bahçe.*

asmalık, -ğı *is.* ve *s.* Asma için ayrılmış yer veya toprak.

asma merdiven *is.* Yukarı ucundan bir yere asılarak kullanılan ip merdiven.

asma yaprağı *is.* Zeytinyağlı ve etli dolma yapmakta kullanılan körpe asma yaprağı.

asmolen *is. Fr.* Pişmiş toprak, cüruf ve beton karışımından yapılan kiriş, putrel nervürler arasına konulan delikli tuğla.

asonans *is. Fr. assonance* Yarım kafiye, her dizenin sonunda gelen, aynı aksanı veren ünlünün ondan sonra veya önce gelen ünsüzü hiç dikkate almadan tekrarlama şeklinde uyak.

asorti *is. Fr. assorti* (daha çok giyimde) Birbirine uygun, birbirini tutar renk ve yapıda olan: *"Kendi tüyleri ile hiç asorti olmayan ekose bir yelek giymiş."* -H. Taner.

asortik *s. Fr. assortique* (daha çok giyimde) Birbirine uygun, birbirini tutar renk ve yapıda olan.

asosyal *s. Fr. asocial* Sosyal olmayan.

asparagas *is.* Uydurma, gerçek olmayan, gerçekmiş gibi gösteren haber.

aspidistra *is. Fr. aspidistra bot.* Zambakgillerden, genellikle saksıda yetiştirilen, yaprakları doğrudan doğruya topraktan çıkan bir süs bitkisi.

aspiratör *is. Fr. aspirateur* Havadaki duman, toz vb. yabancı maddeleri emerek dışarı atan cihaz, emmeç.

aspirin *is. Fr. aspirine tıp.* Ağrı kesici ve ateş düşürücü olarak kullanılan beyaz renkli, ekşimtırak ilâç.

aspur *is. Ar. 'uşfur bot.* Yalancı safran.

asrısaadet *is. Ar. 'aşr-ı sa'ādet* Hz. Muhammed'in yaşadığı zaman.

asrî *s. (asri:) Ar. 'aşrī esk.* Modern, çağcıl.

asrîleşme *is.* Çağcıllaşma, çağdaşlaşma.

asrîleşmek *(nsz)* Çağcıllaşmak, çağdaşlaşmak.

asrîlik, -ği *is.* Çağcıllık: *"Bir kısmı da dansı, asrîlik gereği kabul ediyor, ileriye geriye yürüyorlardı."* -H. E. Adıvar.

assai *zf. (assa'i) İt. müz.* Birlikte kullanıldığı terimin anlamına aşırılık kazandırır: *Adagio assai* çok yavaş, çok ağır.

assolist *is.* Bir müzik programında daha çok en son olarak sahneye çıkan, alanında tanınmış ve çok ünlü olan sanatçı.

ast *s.* **1.** Alt. **2.** *is.* Birinin buyruğu altında olan görevli, madun. **3.** *is. ask.* (birine göre) Rütbe veya kıdemce küçük olan asker.

astar *is. Far. āster* **1.** Giyecek, perde, çanta, ayakkabı gibi şeylerde, kumaşın veya derinin iç tarafına geçirilen ince kat. **2.** Sıva veya boyadan önce vurulan kat: *"Astar düzgün değilse tepserir boya."* -B. Necatigil. **3.** Gemicilikte bir şeyi sağlamlaştırmak için kullanılan bez, halat, ağaç vb. **astar sürmek** (veya **vurmak, çekmek**) astar boyası ile boyamak. **astarı yüzünden pahalı olmak** bir işin ayrıntılarına harcanılan para veya emek, elde edilen sonucun değerini aşmak, masraflı olmak.

→ ***astar boyası, astar kaplama, astarlı zarf***

astar boyası *is.* **1.** Boyacılıkta asıl boyadan önce sürülen, kiri kapatmak ve sürülecek boyanın dayanıklılığını artırmak için kullanılan boya. **2.** Üzerine resim yapılacak bezin veya duvarın yağlı boyayı emmesi için, resim yapılmadan önce sürülen boya.

astar kaplama *is.* Kontratablalarda kör ağacın biçim değiştirmesini önlemek

amacıyla iki yüzüne yapıştırılan kaplama katı.

astarlama *is.* Astarlamak işi.

astarlamak *(-i)* **1.** Astar geçirmek. **2.** Boyacılıkta, astar vurmak, astar sürmek.

astarlanma *is.* Astarlanmak işi.

astarlanmak *(nsz)* Astar geçirilmek.

astarlatma *is.* Astarlatmak işi.

astarlatmak *(-i)* Astar yaptırmak veya geçirtmek.

astarlı *is.* Astar geçirilmiş, astarlanmış: *Astarlı avcı yeleği.*

→ ***astarlı zarf***

astarlık, -ğı *is.* ve *s.* Astar olmaya elverişli (kumaş vb.).

astarlı zarf *is.* İç yüzüne ince bir kâğıt geçirilmiş zarf.

astarya *is. Fr. astarie, starie* < *Lât. stare* kalmak Bir gemiye yükleme veya boşaltma için tanınan süre.

astasım *is. (a'stasım) man.* Öncüllerinden biri önceki tasımın vargısı durumunda olan bir ek tasım.

astat *is. Fr. astate kim.* Atom numarası 85 olan, bizmutun alfa ışınlarıyla bombardımanı sonucu elde edilen yapay element. Kısaltması At.

astatin *is. Fr. astatine kim.* Astat.

asteğmen *is. (a'steğmen) ask.* Orduda en küçük rütbeli subay.

asteğmenlik, -ği *is. ask.* Asteğmen rütbesi veya asteğmenin görevi.

astım *is. (a'stım) Fr. asthme tıp* Bronşların daralmasından ileri gelen nefes darlığı.

astımlı *s.* Astımı olan, astım hastalığına tutulmuş olan.

astırma *is.* Astırmak işi.

astırmak *(-ı, -e)* Asmak işini yaptırmak: *"Yıkanan çamaşırları evin arkasında, uzak bir yere astırıyorum."* -A. Gündüz.

astigmat *is.* ve *s. Fr. astigmate tıp* Net görmeyen, astigmatizme tutulmuş (göz).

astigmatizm *is. Fr. astigmatisme tıp* Gözün saydam tabakasında meridyenlerin eşitsizliği yüzünden net görememe durumu.

astragan *is. (Astragan şehrinin adından)* **1.** Karakul kuzusunun kıvırcık ve parlak postu. **2.** *s.* Bu posttan yapılmış olan: *Astragan manto.*

astrofizik, -ği *is. Fr. astrophysique astr.* Gök fiziği.

astrolog, -ğu *is. Fr. astroloque astr.* Yıldız falıyla uğraşan kimse, müneccim.

astroloji *is. Fr. astrologie astr.* Yıldız falcılığı, müneccimlik.

astronom *is. Fr. astronome astr.* Astronomi bilgini, gök bilimci.

astronomi *is. Fr. astronomie* < *Yun. astron* yıldız, *nomos* yasa Gök bilimi, felekiyat.

astronomik *s. Fr. astronomique* **1.** Gök bilimiyle ilgili olan. **2.** Aşırı çok yüksek.

→ ***astronomik fiyat, astronomik rakam***

astronomik fiyat *is.* Çok yüksek fiyat.

astronomik rakam *is.* İnsana şaşkınlık verecek derecede büyük rakam.

astronot *is. Fr. astronaute* < *Yun. astron* yıldız *nautes* gemici Uzay adamı.

astronotluk, -ğu *is.* Uzay adamı olma durumu veya uzay adamının görevi.

astropikal, -li *s. (a'stropikal) T. as + Fr. tropical coğr.* Tropikal bölgelere yakın, fakat daha yüksek bir enlemde olan.

astsubay *is. (a'stsubay) ask.* Silâhlı Kuvvetler yasasına göre astsubay okullarında yetişerek Silâhlı Kuvvetlere katılan astsubay çavuştan astsubay kıdemli başçavuşa kadar rütbesi olan asker.

→ ***astsubay başçavuş, astsubay çavuş, astsubay kıdemli başçavuş, astsubay kademli çavuş, astsubay kıdemli üstçavuş, astsubay üstçavuş***

astsubay başçavuş *is. ask.* Astsubaylığın beşinci basamağı.

astsubay çavuş *is. ask.* Astsubaylığın ilk basamağı.

astsubay kıdemli başçavuş *is. ask.* Astsubaylığın altıncı ve son basamağı.

astsubay kıdemli çavuş *is. ask.* Astsubaylığın ikinci basamağı.

astsubay kıdemli üstçavuş *is. ask.* Astsubaylığın dördüncü basamağı.

astsubaylık, -ğı *is. ask.* Astsubay olma durumu veya astsubayın görevi.

astsubay üstçavuş *is. ask.* Astsubaylığın üçüncü basamağı.

asude *s. (a:su:de) Far. āsūde esk.* Sessiz, rahat, sakin: *"Ölüm asude bahar ülkesidir bir rinde."* -Y. K. Beyatlı.

asudelik, -ği *is.* ve *s.* Huzur içinde olma, mutluluk.

asuman *is. (a:suma:n) Far. āsmān esk.* Gök, gökyüzü.

Asurca *öz. is. (a:su'rca)* Samî dilleri ailesine giren ve Milâttan önceki dönemlerde Ön Asya'da kullanılmış olan ölü bir dil.

Asyalı *öz. is. (a'syalı)* **1.** Asya'da yaşayan kimse. **2.** *s.* Asya'ya özgü olan, Asya ile ilgili (olan).

Asyalılık, -ğı *is.* Asyalı olma durumu.

as yön *is. coğr.* Ara yön.

aş *is.* Pişirilerek hazırlanan yemek. **aş ermek** hamilelikte bazı yiyeceklere karşı aşırı düşkünlük göstermek, çok arzulamak veya nefret etmek, tiksinmek. **aş taşınca kepçeye paha olmaz** sıkışık zamanlarda önemsiz şeylerin değeri çoktur. **aş yermek** *bk.* aş ermek.

→ ***aş damı, aş erme, aş evi, aşhane, aş ocağı***

aşağı *is.* **1.** Bir şeyin alt bölümü: *Kuyunun aşağısı karanlık.* **2.** *s.* Bir yere göre daha alçak yerde bulunan: *Aşağı mahalle. "Aşağı katı, sakin ve daha sıcak olduğu için seçtik."* -A. Gündüz. **3.** Eğimli bir yerin daha alçak olan yeri. **4.** *mec.* Niteliği düşük, kötü, adî: *Aşağı mal.* **5.** Bayağı, adî. **6.** *(-den)* Daha küçük, daha az; değer yönünden daha az: *On sekiz yaşından aşağı olanlar giremez.* **7.** *zf.* Aşağıya, yere doğru: *Aşağı inmek.* **(falan) aşağı (falan) yukarı 1)** bir kimsenin adının dilden düşürmediğini, onun pek gözde olduğunu anlatır: *"Adı erken yaşta şaire çıkmıştı. Şair aşağı, şair yukarı."* -H. Taner. **2)** bir hizmette çok kullanılan kişice, yakınma olarak kullanılır. **aşağı almak** devirmek, yıkmak. **aşağı düşmek** düzeyi, miktarı, niteliği alçalmak: *"... asıl ve yedek üye sayıları toplamının on beşten aşağı düşmesi nedeniyle yapılacak seçimlerde bu Anayasa'nın kabul ettiği esasa ve sıraya uyulur."* -Anayasa. **aşağı görmek** küçük görmek, beğenmemek, hor görmek. **(birinden** veya **bir şeyden) aşağı kalır yeri (veya yanı) yok** nitelikleri bakımından başkalarıyla karşılaştırıldığında eksiği olmayan, denk olan. **(birinden** veya **bir şeyden) aşağı kalmamak** herhangi bir nitelik bakımından ondan geri olmamak: *"Karısı kibarlıktan yana ondan aşağı kalmıyordu."* -H. Taner. **aşağı kurtarmaz 1)** bundan daha ucuza olmaz; **2)** *alay* daha aşağı bir durumu kendine lâyık görmez. **aşağı tükürsem sakalım, yukarı tükürsem bıyığım** iki karşıt ve aynı derecede sakıncalı durum karşısında karar verme zorluğunu anlatır. **aşağı yukarı (yürümek)** bir baştan bir başa (yürümek). **aşağıdan almak** sert konuşan bir kimseye yumuşak bir dil kullanmak, alttan almak.

→ ***aşağı bitkiler, aşağı mahalle, aşağı yukarı***

aşağı bitkiler *ç. is. bot.* Su yosunları, mantarlar ve kara yosunları gibi su dışında fazla boy atmayan damarsız bitkiler.

aşağılama *is.* Aşağılamak işi.

aşağılamak *(nsz)* **1.** Değerinden düşük göstermek. **2.** Küçültücü davranışlarda bulunmak, hor görmek.

aşağılanma *is.* Aşağılanmak durumu.

aşağılanmak Aşağı duruma düşürülmek.

aşağılaşma *is.* Aşağı duruma düşme, mezellet.

aşağılaşmak *(nsz)* Aşağılık duruma düşmek.

aşağılatma *is.* Aşağılatmak işi.

aşağılatmak *(-i)* Aşağılamak işine uğratmak, tenzil etmek.

aşağılık, -ğı *is.* **1.** Aşağı olma durumu, adilik. **2.** *s.* Niteliği düşük, adî: *"Bazen en aşağılık bir romanı tabiî olarak okur."* -H. E. Adıvar.

→ ***aşağılık duygusu, aşağılık kompleksi***

aşağılık duygusu *is. psikol.* Kişinin gerçeklere uyan veya uymayan sebeplerle, benliğini yetersiz ve küçük görmesi.

aşağılık kompleksi *is. psikol.* Kendini olduğundan yetersiz, yeteneksiz ve güçsüz görme duygusu: *"Tüketim toplumunda tüketim yapamamak insana aşağılık kompleksi verebilir."* -H. Taner.

aşağılı yukarılı *s.* ve *zf.* Aşağısı ve yukarısı olan; aşağısı yukarısı birlikte: *Bu evi aşağılı yukarılı kiraya veriyorlar.*

aşağı mahalle *is.* **1.** Yüksek bir yerleşim bölgesine göre alçakta kalan yer, yerleşim bölgesi. **2.** *argo* Genel ev.

aşağısama *is.* Aşağısamak işi.

aşağısamak *(-i)* Bir kimseyi veya bir şeyi aşağılık ve değersiz göstermek, hafife almak, hafifsemek, tezyif etmek.

aşağısı *is.* Aşağı taraftaki.

aşağı yukarı *zf.* Tama yakın, yaklaşık olarak: *"Bu heykeli açmak için aşağı yukarı bir seneden beri münasip bir fırsat kollanıyordu."* -R. N. Güntekin.

aşama *is.* **1.** Önem veya değer bakımından gitgide yükselen bir sıra basamakların her biri, rütbe, mertebe, paye. **2.** Varılması istenen bir amaca doğru geçilmesi gerekli dönemlerden her biri, evre, basamak, merhale.

→ ***aşama sırası***

aşamalı *s.* Aşaması olan, kademeli.

aşama sırası *is.* **1.** Önem ve değer bakımından gitgide yükselen basamaklar dizisi, hiyerarşi. **2.** Otoritenin en geniş ölçüde en üst mertebede olarak değişik önem sıraları arasında katı ve kesin bir biçimde dağıldığı toplumsal teşkilâtlanış biçimi, hiyerarşi.

aşar *ç. is. (a:şa:r) Ar. a'şâr, 'öşr'* ün çokluk biçimi **1.** Ondalık. **2.** *ekon. esk.* Tarım ürünlerinden alınan onda bir nisbetindeki vergiler.

aşarî *s. (a:şa:ri:) Ar. a'şârî mat. esk.* Ondalık.

aşçı *is.* **1.** Yemek pişiren kimse, ahçı. **2.** Yemek pişirip satan kimse. **3.** Yemek yenilen dükkân, aş evi, lokanta.

→ ***aşçı baltası, aşçıbaşı***

aşçı baltası *is.* Kemikli et kesmeye yarar küçük balta.

aşçıbaşı, -yı, -nı *is.* **1.** Birkaç aşçının birlikte çalıştığı yerde bulunanların başı. **2.** Bir lokanta veya evde yemek pişirmekle görevli kimse.

aşçıbaşılık, -ğı *is.* Aşçıbaşı olma durumu, aşçıbaşının görevi.

aşçılık, -ğı *is.* **1.** Aşçı olma durumu veya aşçının görevi. **2.** Yemek pişirme zanaatı veya bilgisi.

aş damı *is.* Bazı bölgelerde yemek pişirilen yer, mutfak.

aşerat *ç. is. (aşera:t) Ar. 'aşerât, 'aşer'* in çokluk biçimi *mat. esk.* Onluklar.

aş erme *is.* Aş ermek durumu.

aş evi *is.* **1.** Para ile yemek yenilen yer, aşçı, lokanta. **2.** Yoksullara parasız yemek yedirilen veya dağıtılan yer, aşhane. **3.** Düğün ve benzeri toplantılarda, verilecek yemekleri hazırlamak için geçici olarak mutfak gibi kullanılan yer. **4.** *esk.* Tekkelerde yemek pişirilen yer.

aşhane *is. (aşha:ne) T. aş + Far. hâne* **1.** Aş evi. **2.** *hlk.* Mutfak.

aşı *is.* **1.** Organizmada belli birtakım hastalıklara karşı bağışıklık sağlamak için vücuda verilen, o hastalığın mikrobuyla hazırlanmış eriyik. **2.** Bir ağacın dalı veya gövdesi üzerine, aynı familyanın daha iyi bir türünden alınan dal, göz, tomurcuk gibi parçaları kaynaştırma işi veya böylece eklenen parça. **3.** Bu eriyiğin uygulanması: *Çiçek aşısı. Kolera aşısı. Tifo aşısı.* **4.** *s.* Aşılı (kimse veya bitki): *"Sana yeni aşı güllerimi göstereceğim."* -A. Gündüz. **aşı olmak** aşı yapılmak. **aşı vurmak** bağışıklık veya tedavi amacıyla vücuda aşı vermek, aşı yapmak.

→ ***aşı boyalı, aşı boyası, aşı kâğıdı, aşı taşı***

aşı boyalı *s.* Aşı boyası renginde boyanmış: *"Cephesi kireçle badanalanmış kapı pencere çerçeveleri koyu mavi aşı boyalı küçük bir köfteci dükkânına girdiler."* -N. Cumalı.

aşı boyası *is.* **1.** İçine karışan demir hidroksit miktarına göre pas sarısı, kızıl veya koyu esmer renk almış gevrek kil. **2.** *s.* Koyuca kırmızı, kiremit rengi.

aşıcı *is.* Aşı yapan kimse.

aşıcılık, -ğı *is.* Aşıcının yaptığı iş.

aşık, -ğı (I) *is. anat.* **1.** Baldır kemiği ile eklemleşerek bileğin belli başlı oynak merkezini oluşturan, ayak bileğinde bulunan küçük kemiklerden biri. **2.** Yapı çatılarında, uzun mertek, aşırma. **aşık atmak (veya aşık oynamak)** aşık kemiğiyle oyun oynamak. **(biriyle) aşık atmak** *mec.* yarış etmek, yarışmak: *"Yonca, bu iki erkek çocuktan ayrı bir yaratık olduğunu, onlarla aşık atamayacağını bilir ..."* -O. Rifat. **aşığı cuk oturmak** işi çok olumlu bir biçim almak.

→ ***aşık kemiği***

âşık, -kı, -ğı (II) *is.* ve *s. (a:şık) Ar. 'âşiḳ* **1.** Bir kimseye veya bir şeye karşı aşırı sevgi ve bağlılık duyan, vurgun, tutkun (kimse): *Âşık âlemi kör, dört yanını duvar sanır. Mesleğine âşık. "... bu Anayasa ... Türk milleti tarafından, demokrasiye âşık Türk evlatlarının vatan ve millet sevgisine emanet ve tevdi olunur."* -Anayasa. **2.** Halk içinde yetişen, deyişlerini sazla söyleyen, sözlü şiir geleneğine bağlı halk şairi: *"Dinleyin âşıklar benim sözümü / Felek yaktı kül eyledi özümü."* -Halk türküsü. **3.** Sevişen bir çiftten kadına oranla genellikle erkeğe verilen ad. **4.** *tkz.* Dalgın, kalender (kimse): *Âşık yine geç kaldın.* **5.** *tkz.* Ahbap, arkadaş gibi bir seslenme: *Âşık, anlat bakalım" neler yaptın?* **âşık olmak 1)** sevmek, tutulmak: *"Bir iki kez karşıdan görmekle nasıl âşık olduğunu, nasıl evlendiğini yüreği burkularak izledi."* -N. Cumalı. **2) âşığa Bağdad sorulmaz** bir şeye çok istekli olan kimsenin, o şeyi elde etmedeki zorlukları hiçe saydığını anlatır. **(bir şeyin) âşığı kesilmek** tutku hâline getirmek: *"Boks merakından çok sonra güreşe merak sardı, güreş âşığı kesildi."* -H. Taner. **âşığın gözü kördür** kendisini aşka kaptıran kimse, sevgilisinin kusurlarını görmediği gibi, çevresinde olup bitenlerle de ilgilenmez. **âşıklısı** *hlk.* çok seveni, düşkünü: *"Biz para âşıklısı değiliz, var başka yerde yaptır, dedi."* -M. Ş. Esendal.

aşı kâğıdı *is.* Aşı olanlara verilen resmî belge.

âşıkane *s.* ve *zf. (a:şıka:ne, k kalın okunur) Ar. 'âşiḳ + Far. -âne* Âşığa yaraşır biçimde (olan): *"Sende başka âşıkane müsvedde varsa bana ver."* -H. R. Gürpınar.

aşık kemiği *is. hlk.* Aşık.

âşıklık, -ğı *is.* Âşık olanın durumu.

âşıktaş *is. Ar. 'âşiḳ T. -taş tkz.* Birbirleriyle sevişen erkek ve kadından her biri.

âşıktaşlık, -ğı *is. tkz.* Karşılıklı sevişme, muaşaka. **âşıktaşlık etmek** karşılıklı sevişmek.

aşılama *is.* **1.** Aşılamak işi. **2.** Yeni aşılanmış ağaç: *Aşılamaları sık sık sulamalı.* **3.** Soğuğa sıcak, sıcağa soğuk su katma. **4.** *s.* Bu yolla elde edilmiş: *Aşılama su.* **5.** Bitkilerin aşı yoluyla üretilmesi, ilkah. **6.** *s.* Aşılanmış (ağaç).

aşılamak *(-i, -e)* **1.** Organizmada bağışıklık yaratmak veya yerleşmiş bir hastalığa karşı koyabilmek için hazırlanmış bir aşıyı vücuda vermek, aşı yapmak. **2.** Elde edilmesi istenilen herhangi bir ağacın bir parçasını anaç üzerine kaynaştırarak üretmek. **3.** Başkasına hastalık geçirmek. **4.** *mec.* Birtakım düşünce veya duyguları başkasına benimsetmek, telkin etmek, etkilemek. **5.** *(-i)* Soğuğa sıcak, sıcağa soğuk su katmak.

aşılanma *is.* Aşılanmak işi.

aşılanmak *(nsz)* Aşılamak işine konu olmak.

aşılatma *is.* Aşılatmak işi.

aşılatmak *(-i, -e)* Aşılamak işini yaptırmak.

aşılı *s.* **1.** Herhangi bir hastalığa karşı aşılanmış olan (kimse): *Tifoya karşı aşılı kimse.* **2.** Kendisine aşı yapılmış (bitki).

aşılma *is.* Aşılmak durumu.

aşılmak *(nsz)* Aşmak işine konu olmak: *"Harcanabilecek miktar sınırının Bakanlar Kurulu kararıyla aşılabileceğine dair bütçelere hüküm konulamaz."* -Anayasa.

aşım *is.* Erkek hayvanın dişisiyle çiftleşmesi: *Hayvan aşım istasyonu.*

aşındırma *is.* Aşındırmak işi.

aşındırmak *(-i)* **1.** Aşınmak işine uğratmak. **2.** *kim.* Dokunduğu cisimleri eriterek aşınmasına yol açmak. **3.** *mec.* (bir yere) Pek çok gidip gelmek: *Mahkeme kapılarını aşındırdı.*

aşınım *is.* **1.** Aşınmak işi. **2.** Erozyon.

aşınma *is.* **1.** Aşınmak işi. **2.** *jeol.* Yer kabuğunu oluşturan kayaçların, başta akarsular olmak üzere türlü dış etmenlerle yıpratılıp, yerinden koparılmaları veya eritilmeleri, itikal, erozyon.

aşınmak *(nsz)* **1.** Birbirine sürtünerek incelmek. **2.** Eskimek, yıpranmak. **3.** Çıkıntıları silinmek, düzleşmek.

aşıntı *is.* Aşınmış yer.

aşır, -şrı *is. Ar. ʿaşr esk.* **1.** On sayısı. **2.** Bir dinî tören sırasında veya cemaatle namaz kılındıktan sonra Kur'an'dan okunan on ayetlik bölüm.

aşıramento *is. (aşırame'nto) argo* Çalma, aşırma.

aşırı *s.* **1.** Alışılan veya dayanılabilen dereceden çok daha fazla, taşkın: *"Ticaret az gelişmiş toplumlarda aşırı bir gelişme gösterir."* -O. Rifat. **2.** Bir şeye gereğinden çok fazla bağlanan, önem veren, müfrit. **3.** Bir şeyin gereğinden çok olanı: *Sigaranın aşırısı zararlıdır.* **4.** *zf.* Ötede, ötesinde: *İki ev aşırı.* **5.** *zf.* Gereğinden fazla, çok: *Çocuk aşırı üzülüyor.* **aşırı gitmek** ölçüyü kaçırmak, usandırmak.

→ ***aşırı bellem, aşırı besi, aşırı doyma, aşırı duyu, aşırı erime, aşırı taşırı, aşırı uç***

aşırı bellem *is. psikol.* Belleme yetisinin olağanüstü bir durumda gelişmiş olması.

aşırı besi *is.* Olağanüstü nicelikte yemek yeme veya yedirme.

aşırıcılık, -ğı *is.* Beklenenin üstünde aşırı davranma eğilimi.

aşırı doyma *is. fiz.* Belli sıcaklıktaki bir sıvı içinde, eriyebildiği kadar eriyen bir maddenin, sıcaklığın düşmesine karşın bir sınıra kadar erimiş olarak kalması durumu.

aşırı duyu *is. psikol.* Herhangi bir duyu organıyla ve özellikle dokunma duyusuyla sağlanan her tür uyarana karşı olağan dışı bir duyarlık gösterme durumu.

aşırı erime *is. fiz.* Erime noktasından daha aşağı bir ısı derecesine düşmesine rağmen birtakım şartlar altında bir sıvının katılaşmaması durumu.

aşırılık, -ğı *is.* Aşırı olma durumu.

aşırılma *is.* Aşırılmak işi.

aşırılmak *(nsz)* Aşırmak işine konu olmak: *"Bir şiirin aşırılmış olmasının güzelliğiyle ilgili olmadığını bilecek kaç yazar var?"* -O. V. Kanık.

aşırıntı *is.* ve *s.* Aşırılmış olan (şey): *"Cemiyetin çaldıklarına nazaran âdi sokak hırsızlarının aşırıntıları adam sen de denecek bir hafiflikte kalırdı."* -H. R. Gürpınar.

aşırı taşırı *s.* Çok aşırı, fazla miktarda.

aşırı uç, -cu *is.* Politika alanında sağ veya sol görüşlerin en ateşli ve yıkıcı kanadı.

aşırma *is.* **1.** Aşırmak işi. **2.** *ed.* Başkalarının yazılarından bölümler, mısralar alıp kendininmiş gibi gösterme veya başkalarının konularını benimseyip değişik biçimde anlatma, intihal. **3.** *s.* Aşırılmış: *Aşırma bir eser.* **4.** Yapı çatılarında uzun mertek, aşık. **5.** *is. hlk.* Küçük kazan, kova, bakraç.

→ ***aşırma kayış***

aşırmacılık, -ğı *is.* **1.** Başkasına ait olan bir şeyi izinsiz alma. **2.** *ed.* Bir yazarın başka bir yazarın eserinden konu veya biçim alması.

aşırmak *(-i, -den)* **1.** Yüksek veya geçilmesi güç bir yerin üstünden öte yanına geçirmek: *"Zengin arabasını dağdan aşırır, züğürt düz ovada yolunu şaşırır."* - Atasözü. **2.** *(-i) argo* Çalıp götürmek: *"Borcunu ödeyemeyecek fakat bavulunu oradan nasıl aşırabilecekti?"* -H. R. Gürpınar. **3.** *(-i, -e)* Tehlike içinde bulunan bir şeyi acele kaçırmak: *Yangın büyüyünce eşyayı bostana aşırdılar.* **4.** *ed.* Başkasının eserinden parçalar alıp kendininmiş gibi göstermek.

aşırma kayış *is.* Bir çarkı döndürmek için kasnaktan kasnağa geçirilen kuşak biçimindeki kayış çember.

aşırmasyon *is. argo* Çalma, aşırma.

aşırtı *is.* Aşırma işi.

aşırtma *is.* Aşırtmak işi.

aşırtmak *(-i, -e)* **1.** Aşırmak işini yaptırmak. **2.** Aşırmak.

aşısız *s.* **1.** Herhangi bir hastalığa karşı aşılanmamış olan (kimse). **2.** Kendisine aşı yapılmamış (bitki).

aşıt, -dı *is. hlk.* **1.** Siper, kuytu yer. **2.** Aşılacak yer. **3.** Dağ geçidi.

aşı taşı *is.* Taş durumundaki aşı boyası.

aşikâr *s. (a:şikâ:r) Far. āşikār* Açık, apaçık, belli, meydanda olan. **aşikâr etmek** açıklamak, belli etmek: *"Gizlesem de aşikâr etsem de canımsın benim."* -Şeyh Galip. **aşikâr olmak** belli olmak, ortaya çıkmak, belirginleşmek.

aşikâre *zf. (a:şikâ:re) Far. āşikāre* Açıkça, belli ederek, saklamadan: *"Kötülüğün aşikâre yapıldığını hiç gördün mü Ali ağa?"* -S. F. Abasıyanık.

aşina *is. (a:şina:) Far. āşinā* **1.** Bildik, dost, arkadaş, tanıdık: *"Sanki herkes uzun yolculuktan yeni dönmüş ve aşinalara kavuşmuştu."* -T. Buğra. **2.** *s.* Bilinen, tanıdık olan.

aşinalık, -ğı *is.* **1.** Birbirini bilme, tanıma, tanışıklık: *"Nasıl aşinalığa başlamak lâzım geldiğini bir türlü kestiremiyordu."* -R. N. Güntekin. **2.** Tanışıklığı gösterir davranış: *"İstanbul'un öyledir baharı / Bir aşk oluverdi aşinalık."* -Y. K. Beyatlı. **aşinalık göstermek** ilgilenmek, tanıdığını belli etmek.

aşiret *is. (aşi:ret) Ar. ʿaşīret* Oymak: *"Anası Türkmen soyundan bir dağ aşiretinden gelirdi."* -H. Taner.

aşiyan *is. (a:şiyan) Far. āşiyān* **1.** Kuş yuvası. **2.** *mec.* Ev, oturulan yer, mesken.

aşk *is. Ar. ʿaşḳ* Aşırı sevgi ve bağlılık duygusu, sevi: *Yurt aşkı. Bilim aşkı. "Gönlüm düştü bu sevdaya / Gel gör beni aşk neyledi."* -Yunus Emre. *"Bütün güzel kadınlar zannettiler ki / Aşk üstüne yazdığım her şiir / Kendileri için yazılmıştır."* -O. V. Kanık. **aşk etmek** *hlk.* hızla vurmak: *"Sandalyeyi elinden alıp iki tokat aşk etti."* -S. F. Abasıyanık. **aşk olmayınca meşk olmaz** güçlü bir istek olmayınca hiçbir şey elde edilemez. **aşk yapmak** cinsel ilişkide bulunmak, sevişmek. **aşka düşmek** âşık olmak. **aşka gelmek** *tkz.* bir şeyi yapmak için büyük bir istek duymak, coşmak, coşkunluk göstermek: *"Meltemler tanrısı aşka gelip bu yeni varlığı yelpazelemeye koyuldu."* -Halikarnas Balıkçısı.

→ ***aşk olsun***

aşkın *s.* **1.** Belli bir süreyi aşmış, ötesine geçmiş: *"Sakalı kır, yaşı elliyi aşkın fakat dinçti."* -F. R. Atay. **2.** Benzerlerinden üstün. **3.** Çok, fazla.

aşkıncılık, -ğı *is. fel.* Birey ve evrenseli birleştirmeye çalışan ahlâkî nitelikli Amerikan felsefesi.

aşk olsun *ünl.* **1.** "Aferin" sözünden daha güçlü olarak bir davranışın, bir tutumun çok beğenildiğini bildirir. **2.** Beğenilmeyecek bir davranış, bir tutum karşısında kınama, sitem bildirir. **3.** Dervişler arasında selâm sözü olarak kullanılır.

aşlama *is. bk.* Aşılama.

aşlamak *(-i) bk.* Aşılamak.

aşlık, -ğı *is.* **1.** Aş yapmak için hazırlanan ve saklanan şeyler. **2.** Dövüldükten sonra savrularak temizlenen ve kurutulan buğday. **3.** Sırası gelince kullanılmak için saklanan yemeklik şeyler, zahire.

aşma *is.* Aşmak işi.

aşmak, -ar *(-i)* **1.** Yüksek, uzak veya geçilmesi güç bir yerin öte yanına geçmek: *"İki gündür sarp dağ yollarından aşıyoruz."* -F. R. Atay. **2.** (süre) Geçmek, bitmek, sona ermek: *"Üstelik çekingenliğin de kaybolmuş, hatta sokulganlığı aşarak girişkenlik derecesini bulmuştu."* -T. Buğra. **3.** *(-e)* (erkek hayvan) Dişisiyle çiftleşmek. **4.** *(nsz) argo* Görünmeden kaçmak: *Herif çoktan aşmış.*

aşna *is. hlk.* Aşina.

→ ***aşna fişne***

aşna fişne *is. argo* **1.** Gizli dost. **2.** Gizli dostluk.

aş ocağı *is.* Yemek pişirilip yoksullara dağıtılan yer: *Kızılay'ın aş ocakları.*

aşoz *is. Yun. den.* Ahşap gemilerin o-

murgalarının uzunluğunca ve iki yanında borda kaplamalarının en dar yüzünü yerleştirmek için açılan keskin, sivri köşeli yuva.

aştırma *is.* Aştırmak işi.

aştırmak *(-i, -e)* Aşmak işini yaptırmak.

aşure *is. (aşu:re) Ar. 'āşūrā'* Buğday, nohut gibi taneleri, kuru yemişleri şekerle kaynatarak yapılan bir tür tatlı.

→ ***aşure ayı, aşure günü***

aşure ayı *is.* Muharrem ayı.

aşure günü *is. din b.* Aşurenin pişirildiği Muharrem ayının onuncu günü.

aşurelik, -ği *s.* **1.** Aşure yapmada kullanılan: *Aşurelik buğday.* **2.** *is.* Aşure dağıtmaya yarayan süslü kap.

aşüfte *is. (a:şüfte) Far. āşufte* Oynak, açık saçık kadın, kokot: *"Fingir fingir aşüftelerin canı koca istiyor."* -H. R. Gürpınar.

aşüftelik, -ği *is.* Aşüfte olma durumu.

At *kim.* Astatin'in kısaltması.

at *is.* **1.** Atgillerden, binme, yük çekme veya taşıma gibi hizmetlerde kullanılan memeli hayvan. **2.** Satrançta, her yönde siyahtan beyaza ve beyazdan siyaha bir hane atlayarak L biçiminde hareket eden taş. **at başı (beraber) gitmek** eşit durumda olmak: *"Bu çeneyle at başı giden keskin bir zekâsı var."* -C. S. Tarancı. **at binenin** (veya **iş bilenin), kılıç kuşananın** her şey, onu gereği gibi kullanmasını bilene yakışır. **at binicisine göre kişner** insanların, başlarında bulunan kişinin etkisi altında kalarak, onun tutumuna göre davrandıklarını anlatır. **at çalındıktan sonra ahırın kapısını kapamak** iş işten geçtikten sonra önlem almaya kalkışmak. **at çevirmek** geri döndürmek: *"Durumu kavramış ve at çevirerek ters yüzü kaçmaya başlamıştır."* -T. Buğra. **at gibi** vücudu iri yarı olan (kadın). **at hırsızı gibi** kılık kıyafeti ve tutumu güven vermeyen (adam). **at izi it izine karışmak** iyiyi kötüden ayıramayacak kadar bir karışıklık ortaya çıkmak. **at koşturacak kadar** pek geniş. **at koşturmak** çok geniş, alabildiğine rahat hareket edilebilecek yer ve ortam yaratmak, veya bulmak: *"... büyüklerin "içinde at koştur" diye tarif ettikleri taşlık ve sofaları vardı."* -R. N. Güntekin. **at meydanı** at koşularının yapıldığı meydan. **at nalı kadar** (nişan, madalya, elmas, plâka gibi göğse takılan şeyler için) pek büyük. **at olur, meydan olmaz (bulunmaz), meydan olur (bulunur), at olmaz (bulunmaz)** gerekli şartlar her zaman bir arada bulunmaz. **at oynatmak 1)** atla hüner göstermek; **2)** yarışmak: *Ben onunla at oynatamam.* **3)** bildiği ve istediği gibi davranmak: *"Bizde ilk kurulan parlâmento da, Avrupa'daki benzerleri gibi, özel menfaatlerin gizlice at oynattığı bir alan olmakta gecikmemiş."* -H. Taner. **at pazarında eşek osurtmuyoruz!** *kaba* söyleneni dinlemeyene söylenen bir uyarma sözü. **at var, meydan yok** yapacak güç var, ama kullanma imkânı yok. **ata et, ite ot vermek** bir işi ters yapmak. **atı alan Üsküdar'ı geçti** fırsatın kaçırılıp artık yapılacak bir şey kalmadığını anlatır. **atın ölümü arpadan olsun** çok sevilen bir şey yapılırken veya sevilen bir yiyecek yenilirken sonuç kötü de olsa katlanılacağını anlatır: *"Karnım doydu ama gözüm doymadı der, atın ölümü arpadan olsun da der; yer bir tatlı daha ..."* -Z. Selimoğlu. **atını sağlam kazığa bağlamak** eşeğini sağlam kazığa bağlamak. **atla arpayı dövüştürmek** (veya **dalaştırmak**) fesat karıştırmak, ara bozanlık etmek. **atlar nallanırken kurbağalar ayak uzatmaz** küçükler büyüklerin yanında hadlerini bilmelidir. **atlar tepişir, arada eşekler ezilir** *kaba* büyüklerin çatışmasından küçükler zarar görür. **attan inip eşeğe binmek** bulunduğu önemli görevden daha aşağı bir göreve alınmak.

→ ***at anası, atbalığı, at cambazı, at donu, atgiller, at gözlüğü, at kestanesi, at kestanesigiller, atkuyruğu, atkuyruğugiller, at meydanı, at sineği***

-at *-ât* İsimden isim türeten ek (Arapça çokluk eki): *gidiş-at, gelir-at* vb.

ata *is.* **1.** Baba. **2.** Dedelerden ve büyük babalardan her biri: *"Ey kız gözüme huri görünürsün / Atan sevmez seni benden*

ziyade." -Karacaoğlan. **atadan babadan görmek** gelenek hâlinde eskiden beri bilmek, yapmak, uygulamak: *"Olanlardan sonra yine atadan, babadan gördüğümüze döndük."* -T. Dursun K.

→ ***atabek, atabey, ataerki, ataerkil***

atabek, -ği *is. bk.* atabey.

atabey *is.* Eski Türk devletlerinde, özellikle Selçuklularda şehzadelerin eğitimi veya bağımsız olarak bir eyaletin yönetimi ile görevli vezir.

atacılık, -ğı *is.* Uzaklarda bulunan ve birçok kuşaktan beri görünmeyen birtakım özelliklerin yeni bir kuşakta birden ortaya çıkması, ataya çekme, atavizm.

ataerki *s.* Soyda temel olarak babayı alan ve ailede çocukları baba soyuna mal eden topluluk düzeni, pederşahîlik.

ataerkil *s.* Ataerki temeline dayanan, pederşahî, patriarkal.

atak, -ğı (I) *s.* **1.** Düşüncesizce her işe atılan, cür'etkâr: *"Bütün çocuklar gibi onlar da haşarı, atak ve güreşçi idiler."* -R. N. Güntekin. **2.** *hlk.* Geveze, yalancı.

atak, -ğı (II) *is. Fr. attaque* **1.** Atılım, akın. **2.** Saldırı, saldırış, hücum, hamle. **atak yapmak** akın yapmak, atılım yapmak.

ataklık, -ğı *is.* Atak olanın durumu veya atakça iş, davranış, cür'et: *"Kara Yusuf ve arkadaşlarındaki ataklık halkı sarıyor."* -T. Buğra.

atalet *is. (ata:let) Ar. 'aṭâlet* **1.** Tembellik: *"Sabah ataletiyle gezinerek kirli karyolasından sıyrıldı."* -H. R. Gürpınar. **2.** İşsizlik, işsiz kalma, işlemezlik.

atalık, -ğı *is.* Ataya yakışır davranış, babalık.

atama *is.* Atamak işi, tayin.

atamak *(-i, -e)* Birini bir göreve getirmek, tayin etmek.

ataman *is.* Eskiden Rus Kazakların başbuğuna verilen unvan.

at anası *is. bk.* atlar anası.

atanma *is.* Bir göreve getirilme, tayin edilme: *"Personel atama işlemleri Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenir."* -Anayasa. **atanma yapmak** tayin etmek.

atanmak *(-e)* Bir göreve getirilmek, tayin edilmek: *"Türkiye Büyük Millet Meclisi içinden veya dışarıdan bağımsızlar Başbakanca atanır."* -Anayasa.

ataraksiya *is. (atara'ksiya) Fr. ataraxie < Yun. a* yokluk anlatan ön ek, *taraksis* heyecan *fel.* Hiçbir heyecan veya zihin etkisiyle uyarılmayan ruh dinginliği, acıya olduğu kadar kıvanca karşı da ilgisizlik.

atardamar *is. anat.* Kalbin sağ karıncığından akciğerlere, sol karıncığından vücudun diğer bölümlerine kan taşıyan damar, şiryan.

atari *is.* Bilgisayarlarda basit programlarla düzenlenmiş bir oyun türü.

atarkanal *is. anat.* Spermayı idrar yoluna salan iki kanal.

atasözü *is.* Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş söz, darbımesel: *Ayağını yorganına göre uzat. Atsan atılmaz, satsan satılmaz* vb.

ataş *is. Fr. attache* Tutacak.

ataşe *is. Fr. attaché* Bir elçiliğe bağlı uzman, elçilik uzmanı: *Askerî ataşe. "Elçilik ataşelerinde yüzde otuz azaltılmaya gidilmelidir."* -F. R. Atay.

ataşelik, -ği *is.* **1.** Ataşe olma durumu veya makamı. **2.** Ataşenin görev yaptığı yer.

Atatürkçü *öz. is.* ve *s.* Atatürkçülük yanlısı olan (kimse), Kemalist: *"Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılâplarını ... araştırmak, tanıtmak ve yaymak ..."* -Anayasa.

Atatürkçülük, -ğü *öz. is.* **1.** Atatürk'ün düşünce ve uygulamalarından kaynaklanan; Türk Devleti'nin bağımsızlık ve bütünlüğünü, millî egemenliği, kişi özgürlüğünü, çağdaş olmayı amaçlayan; akla, bilime ve gerçeğe dayanan, evrensel ağırlıklı, geleceğe yönelik, birbiri ile uyumlu amaçlar, uygulamalar ve ilkeler bütünü. **2.** Bu ilkeye bağlılık.

atavik *s. Fr. atavique* Atacılıkla ilgili.

atavizm *is. Fr. atavisme* Atacılık.

atbalığı *is. hlk.* Su aygırı.

at cambazı *is.* **1.** At alıp satan kimse. **2.** Sirklerde veya eğlence yerlerinde, at üstünde hünerlerini gösteren kimse: *"Bu arsada zaman zaman at cambazları, hokkabazlar, palyaçolar hünerlerini gösterirler."* -S. Birsel.

atçı *is.* Soy at yetiştiricisi.

atçılık, -ğı *is.* Soy at yetiştiriciliğinde yapılan at koşuları, at sergileri gibi çalışmalar.

at donu *is.* Atın tüyünün rengi.

ate *is.* ve *s.* Ateist.

atefleksiyon *is. Fr. antéflexion* Döl yatağının biçiminin bozulması.

ateh *is. Ar. 'ateh esk.* Bunama, bunaklık, ihtiyarlık yüzünden alık duruma gelme: *"Akdeniz kıyılarında yaşayanlar, uzun süren bu hayatî medeniyetten sonra ateh devrine girdiler."* -Y. K. Beyatlı. **ateh getirmek** bunamak: *"Sen sahiden budalaymışsın dostum, hem adamakıllı ateh getirmişsin."* -R. H. Karay.

ateist *is. Fr. athéiste* Tanrıtanımaz.

ateizm *is. Fr. athéisme fel.* Tanrıtanımazlık.

atelye *is. Fr. atelier bk.* atölye.

aterina *is. (ateri'na) Yun. zool.* Gümüş balığı.

ateş *is.* **1.** Yanıcı cisimlerin tutuşmasıyla beliren ısı ve ışık, od: *Uygarlık ateşten doğmuştur.* **2.** Tutuşmuş olan cisim. **3.** Isıtma veya pişirme için kullanılan yer veya araç: *Yemeği ateşten indirdim.* **4.** Patlayıcı silâhların atılması: *Top ateşi geceye kadar sürdü.* **5.** Vücut ısısı: *"Ateşi kırktan aşağıya düşmezdi."* -S. F. Abasıyanık. **6.** *mec.* Coşkunluk: *"Nejat Efendinin çalışında Peregrini'nin ihtirası, ateşi yoktu."* -H. E. Adıvar. **7.** *mec.* Tehlike, felâket: *Kendinizi ateşe atıyorsunuz.* **8.** *mec.* Büyük üzüntü, acı: *"İçimin ateşi hiç küllenmedi. Seneler geçtikçe daha alevleniyor. Evlât acısı bu ..."* -H. R. Gürpınar. **9.** *s.* Kırmızı, alev renginde olan: *Ateş böceği, ateş çiçeği.* **10.** Öfke, hırs, hınç: *"Fırlayıp ayağa kalkmış, bir duvara yaslanarak ateş fışkıran gözlerle onu seyre başlamıştı."* -T. Buğra. **ateş açmak** ateşli silâhla mermi atmaya başlamak. **ateş almak 1)** yanmak, tutuşmak; **2)** (ateşli silâh) patlamak; **3)** *mec.* telâşlanmak, öfkelenmek, heyecanlanmak, coşmak, acele davranmak, acele etmek: *"Bir sözden, bir asker geçişinden, bir düşünceden yüreği parlar, gönlü ateş alır."* -M. Ş. Esendal. **ateş almaya mı geldin?** uğradığı yerden hemen gitmeye kalkan kimseye sitem olarak söylenir. **ateş bacayı** (veya **saçağı**) **sarmak** bir olay, önüne geçilemez, tehlikeli bir durum almak. **(birine) ateş basmak** kızarmak, sıkılıp başına kan yürümek. **ateş çıkmak** *bk.* yangın çıkmak. **ateş düştüğü yeri yakar** bir acıyı onu çekenden başkası tam anlayamaz veya aynı ölçüde üzülemez. **ateş etmek** ateşli silâhlarla mermi atmak. **ateş gibi 1)** çok sıcak; **2)** zeki, çalışkan ve becerikli; **3)** kıpkırmızı: *"Yüzüm nasıl bir hâl aldı bilmiyorum, fakat ateş gibi kesildiğini iyi biliyorum."* -T. Buğra. **ateş gibi yanmak** ateşi yükselmek: *"Alnı, yanakları ateş gibi yandığı hâlde vücudu tir tir titriyor, dişleri birbirine çarpıyordu."* -H. Taner. **ateş kesilmek 1)** çok kızgın davranışlarda bulunmak, ateş püskürmek; **2)** (sonradan) çok çalışkan, hareketli ve becerikli olmak. **ateş kesmek** ateşli silâhlarla yapılan atışa son vermek. **ateş olmayan yerden duman çıkmaz** küçük de olsa birtakım belirtilerin önemli olaylara işaret olduğunu anlatır. **ateş olsa cirmi kadar yer yakar** hasmın pek önemsenmediğini anlatır. **ateş püskürmek 1)** şiddetli, öfkeli konuşmak: *"Sözlerini ateş püskürür gibi kızın yüzüne saçtıktan sonra yürüyüp çekildi."* -H. R. Gürpınar. **2)** *mec.* çok öfkeli olmak: *"Parça parça morarmış yüzüyle ateş püskürüyordu."* -A. Ş. Hisar. **ateş saçmak** çok kızmak, çok öfkelenmek. **ateş vermek** tutuşturmak. **ateş yağdırmak 1)** ateşli silâhlarla aralıksız mermi atmak; **2)** çevresindekilere ağır sözler söylemek. **ateş!** *ask.* ateş etmek için verilen komut. **(kendini) ateşe atmak** bile bile çok tehlikeli bir işe girişmek. **ateşe dayanıklı** aşırı ısıdan zarar görmeyen. **ateşe tutmak 1)** az ısıtmak; **2)** üzerine ateşli silâhla mermi atmak. **ateşe vermek 1)** ateş içine sokmak: *"Bir parça büküyor, onu tekrar ateşe verinceye kadar evvelki hazır oluyordu."* -M. Ş. Esendal. **2)** bir yeri kasten yakmak, kundak sokmak; **3)** aşırı telâşa ve sıkıntıya düşürmek; **4)** bir ülkeyi savaşa sokarak veya kargaşa ve karışıklık yaratarak sıkıntı ve yıkıma uğratmak. **ateşe vurmak** bir yemeği pişmek üzere ocağa koymak: *"Taş ocağın üstünde, ateşe vurduğu güveçten, kaynayan etin kokusu geliyordu."* -N. Cumalı. **ateşe vursa duman vermez** pek cimri olanlar için söylenir. **ateşi başına vurmak** çok öfkelenmek, sinirlenmek, coşmak. **ateşi çıkmak** (veya **yükselmek**) (hasta için) vücut ısısı olağandan çok artmak. **ateşi düşmek** (hasta için) ateşi geçmek veya azalmak. **ateşi uyandırmak** sönmek üzere olan ateşi canlandırmak. **(birinin) ateşine (veya nârına) yanmak** bir kimse yüzünden zarara uğramak. **ateşini almak 1)** yüksek vücut ısısını düşürmek: *Alnına sirkeli bez koyun, ateşini alır.* **2)** derece ile ateşi ölçmek; **3)** acıyı, yanmayı azaltmak. **ateşle barut bir yerde durmaz** biri kız, biri erkek iki gencin bir yerde yalnız başlarına kalmalarının sakıncalı olduğunu anlatmak için söylenir. **ateşle oynamak** pek tehlikeli bir işle uğraşmak. **ateşler içinde** (hasta) çok ateşli bir durumda. **ateşten gömlek** *mec.* acı, üzüntü veren, dayanılmaz, sıkıntılı durum: *"Biçilmiş kaftan galiba bana ateşten gömlek olacak."* -R. N. Güntekin.

→ ***ateş balığı, ateşbaz, ateş böceği, ateş böcekleri, ateş çiçeği, ateş gecesi, ateş gemisi, ateş hattı, ateş kayığı, ateşkes, ateş kırmızısı, ateş pahası, ateş parçası, ateşperest, ateş tuğlası***

ateş balığı *is. zool.* Sardalye.

ateşbaz *is. (a:teşba:z) Far. āteş-bāz tar.* **1.** Osmanlılarda şenlikler için donanma fişeklerini hazırlayan kimse. **2.** Ateşle hüner gösteren oyuncu.

ateş böceği *is.* Kın kanatlılardan, karanlıkta ışıldama özelliği olan böcek *(Lampyris noctiluca).*

ateş böcekleri *ç. is. zool.* Kın kanatlılardan, örneği ateş böceği olan böcekler takımı.

ateşçi *is.* Fabrika, vapur, lokomotif gibi ateşle işleyen yerlerde ocaklara kömür atıp ateşin sürekli yanmasını sağlayan kimse.

ateş çiçeği *is. bot.* Ballı babagillerden, ateş kırmızısı renginde çiçekler açan bir süs bitkisi *(Salvia splendens).*

ateşçilik, -ği *is.* Ateşçinin işi.

ateş gecesi *is.* Hristiyanlarda 24 Haziran'a rastlayan Yahya yortusunun, meydanlarda ateş yakmak, bu ateşin üstünden atlamak ve çevresinde oynamak yolu ile kutlanan bir önceki gecesi.

ateş gemisi *is. tar.* Eski çağlarda düşman gemilerini yakmak için özel bir biçimde yapılmış, içi yakıcı maddelerle dolu gemi.

ateş hattı *is. ask.* Savaşta en ilerideki birliklerin ellerindeki silâhlarla ateş açabilecekleri hat: *"Bu kayık ateş hattımızın önüne gelir gelmez bir kumanda ile hep beraber şiddetli bir ateş açtık."* -F. R. Atay.

ateşin *s. (a:teşi:n) Far. āteşīn esk.* Ateşli, coşkun.

ateş kayığı *is.* **1.** Ateş balığı avlamak için kullanılan ve içinde ateş yakılan kayık. **2.** *esk.* Yangın söndürmede kullanılan tulumbayı taşımak için kullanılan büyük ve geniş kayık.

ateşkes *is.* Savaşan iki kuvvetin karşılıklı olarak savaşı durdurması, bırakışma, mütareke.

ateş kırmızısı *is.* Yanan ateşin rengi.

ateşleme *is.* Ateşlemek işi.

ateşlemek *(-i)* **1.** Tutuşturmak, yakmak: *Ocağı ateşlemek. Cephaneliği ateşlemek.* **2.** Top, tüfek gibi patlayıcı maddeleri patlatmak: *Tüfeği ateşlemek.* **3.** *mec.* Kışkırtmak, heveslendirmek.

ateşlendirme *is.* Ateşlendirmek işi.

ateşlendirmek *(-i) mec.* Coşturmak, kışkırtmak, şiddetlendirmek.

ateşlenme *is.* Ateşlenmek işi.

ateşlenmek *(nsz)* **1.** Ateşlemek işine konu olmak. **2.** Vücut ısısı artmak. **3.** *mec.* Coşmak, kızışmak, şiddetlenmek: *Giderek*

tartışma daha da ateşlendi.

ateşletme *is.* Ateşletmek işi.

ateşletmek *(-i, -e)* Ateşlemek işini yaptırmak: *Komutan cephaneliği ateşletti.*

ateşleyici *s.* **1.** Ateşleme niteliği olan. **2.** *is.* Patlayıcı maddeleri ateşlemekte kullanılan cihaz.

ateşli *s.* **1.** Ateşi olan: *Ateşli hasta.* **2.** *mec.* Coşkun, coşturucu, coşkulu: *Ateşli bir tartışma. "Arkadaşım ateşli bir Rumeli delikanlısı idi."* -F. R. Atay. **3.** *mec.* Cinsel istekleri güçlü olan.

→ ***ateşli ateşli, ateşli silâh***

ateşli ateşli *zf.* Yoğun ve heyecanlı bir biçimde, hararetli hararetli: *"Uzun ve ateşli ateşli el sıkıştılar."* -M. Yesari.

ateşlik, -ği *is.* Ateş yakılan veya konulan yer.

ateşlilik, -ği *is.* Ateşli olma durumu.

ateşli silâh *is.* Patlayıcı madde aracı ile mermi atan top, tüfek gibi silâh.

ateş pahası *is.* Çok pahalı: *"Üşüyüp müşüyüp bir de başıma hastalık filân çıkarma, dedi, Nuri, ilâç fiyatları ateş pahası."* -H. Taner.

ateş parçası *is.* **1.** Ateşin bir bölümü. **2.** *mec.* Çok canlı, hareketli, becerikli, çalışkan. **3.** *mec.* Çok yaramaz (çocuk).

ateşperest *s. (a:teşperest) Far. āteşperest* Ateşe tapan.

ateş tuğlası *is.* Ocak, soba gibi yerlerde kullanılan, ateşe dayanıklı tuğla.

atfen *zf. (at'ffen) Ar. 'atfen* Mal ederek, yükleyerek: *"Anasını görünce eski bir mezara atfen döktüğü yaşlar, yeni sevdası içindi."* -H. R. Gürpınar.

atfetme *is.* Atfetmek işi, isnat.

atfetmek *(-e) Ar. 'atf + T. etmek* **1.** Bir işi veya bir sözü bir kimseye mal etmek, yüklemek, isnat etmek. **2.** Yöneltmek, çevirmek: *"Hancı yüzüme, bir şey anlamamış gibi, garip bir nazar atfetti."* -Ö. Seyfettin.

atgiller *ç. is. zool.* Atları, eşekleri ve zebraları içine alan, tek parmaklı memeliler familyası.

at gözlüğü *is.* **1.** Atların koşum takımında, göz hizasında bulunan korumalık. **2.** *mec.* Çevresinde olup bitenleri iyi algılayamama, değerlendirememe, sabit fikirlilik.

atıcı *is.* **1.** İyi nişan alan, attığını vuran kimse. **2.** *s. mec.* Yalancı, asılsız şeyler uydurup söyleyen.

atıcılık, -ğı *is.* **1.** Atıcı olma durumu. **2.** Bazı ateşli silâhlar kullanarak yapılan spor: *Atıcılıkta başarılı bir subay.* **3.** *mec.* Yalancılık, uydurmacılık.

atıf, -tfı *is. Ar. 'atf* **1.** Yöneltme, çevirme. **2.** İlişkili bulma.

→ ***atfetme, atfetmek***

atıfet *is. (a:tıfet) Ar. 'āṭifet esk.* **1.** İyilik, bağış, kayra, lütuf, ihsan, inayet. **2.** *esk.* Karşılık beklemeden gösterilen sevgi.

atık, -ğı *is. hlk.* Süt veya yoğurt çalkamaya yarar küçük yayık.

atık (II) *s.* Atılmış, atılan.

→ ***atık kâğıt, atık su***

atık kâğıt, -dı *is.* Kâğıt, işleme sürecinden veya kullanımdan sonra arta kalan ve kâğıt veya karton üretiminde ve kâğıt hamuru yapımında tekrar kullanılan kâğıt veya karton parçaları.

atık su *is.* Evlerde, iş yerlerinde kullanımdan dolayı kirlenen ve bina dışına sevkedilen pis su: *Fabrikanın atık suları arıtıldıktan sonra denize bırakıldı.*

atıl *s. (a:tıl) Ar. 'āṭil esk.* **1.** Tembel. **2.** İşsiz, aylak. **3.** Etkisiz, işe yaramaz. **4.** *bk.* süreduran.

atılgan *s.* **1.** Çekinip korkmadan kendini tehlike veya güçlüklere atan. **2.** Girişken.

atılganlık, -ğı *is.* Atılgan olma durumu.

atılım *is.* **1.** İleri atılma, atılma işi. **2.** Hızla ilerleme, hamle, savlet. **3.** *mec.* Herhangi bir konuda ilerleme çabası, hamle. **4.** Sayı kazanmak amacıyla yapılan atılış, hücum.

atılımcı *s.* Durumunu geliştirme gücü gösteren, atılım yapan, hamleci.

atılış *is.* Atılmak işi veya biçimi, atılma.

atılma *is.* Atılmak işi.

atılmak *(-e, -den; nsz)* **1.** Atmak işine konu olmak: *Tembel olanlar her yerden atılır.* **2.** *(-e)* Saldırmak, hücum etmek: *Düşmanın üzerine atıldı.* **3.** Bir şeye doğru birden gitmek, birden bir davranışta bulunmak: *"Küçük köpek, ince sevinç çığlıkları çıkarıyor, zıplıyor, havlıyor, atılıyordu."* -S. F. Abasıyanık. **4.** Bir işe girişmek, başlamak: *"Bu gençlerden bir kısmı Anadolu içlerinde, hatta Asya'da ne çetin sergüzeştlere atıldılar."* -F. R. Atay. **5.** Patlamak: *Silâh atıldı. Top atıldı.*

atım *is.* **1.** Atmak işi: *"Kimi yayı öptü, kimi fırlattı / En er kemankeşe yetti üç atım."* -Y. K. Beyatlı. **2.** Atılan bir şeyin gidebildiği uzaklık: *Bir kurşun atımı yer.*

atımcı *is.* Pamuğu, yünü yay veya tokmak gibi bir araçla kabartma, ditme işini yapan kimse, hallaç.

atımcılık, -ğı *is.* Atımcının işi, hallaçlık.

atımlık *s.* **1.** Silâhı doldurmaya yetecek veya en az bir atım yapabilecek barut miktarı: *Üç atımlık saçma.* **2.** *mec.* Konuşacak, yazacak söz veya bilgi.

atış *is.* **1.** Atmak işi veya biçimi. **2.** Bir silâhın mermisini amaca ulaştırmak için gereken iş ve bilgi: *Topçu Atış Okulu.* **3.** (kalp, nabız için) Vuruş, çarpış.

→ ***atış yeri***

atışma *is.* **1.** Atışmak işi. **2.** *ed.* Saz şairlerinin deyişle tartışmaları.

atışmak *(nsz, -le)* **1.** Ağız kavgası etmek. **2.** *(nsz, -e)* Kendisine dargın olan bir kimseye barışıkmış gibi söz söylemek: *Nafile atışma, ben seninle barışmam.* **3.** Saz şairleri, belli bir ayak üzerine birbirlerini küçük düşürmek amacıyla karşılıklı deyiş söylemek.

atıştırma *is.* Atıştırmak işi.

→ ***atıştırma yeri***

atıştırmak *(-i)* **1.** Acele olarak yemek veya içmek: *"Besim, gidenlere ikram edilen çaydan kalma bisküvileri atıştırmakla meşguldü."* -P. Safa. **2.** *(nsz)* (yağmur veya kar) Serpiştirmek.

atıştırmalık, -ğı *is.* ve *s.* Atıştırmaya yarayan.

atıştırma yeri *is.* Ayaküstü yemek yenilen yer.

atış yeri *is.* Silâh atma alıştırmaları yapılan yer, poligon.

ati *is. (a:ti:) Ar. āti esk.* Gelecek: *"Ne harabîyim, ne harabatîyim / Kökü mazide olan atiyim."* -Y. K. Beyatlı.

atik (I) *s.* Çabuk davranan, çevik.

→ ***atik tetik***

atik (II) *s. (ati:k) Ar. 'atīk* Eski, eski zamanla ilgili.

atiklik, -ği *is.* Çabukluk, çeviklik.

atik tetik *s.* Çabuk hareket edebilen, çevik.

at kestanesi *is. bot.* **1.** At kestanesigillerden, 15 ile 30 m yükseklikte, geniş yapraklı, çiçekleri kokulu bir ağaç *(Aesculus hippocastanum).* **2.** Bu ağacın kestaneye benzeyen yemişi.

at kestanesigiller *ç. is. bot.* İki çeneklilerden, örneği at kestanesi olan bir bitki familyası.

atkı *is.* **1.** Soğuğa karşı omuzlara, başa, sırta veya boyna alınan örtü: *"Omuzlarına attığı kalın yün atkıya rağmen üşümüş gibi titriyordu."* -R. N. Güntekin. **2.** Bazı kadın ayakkabılarında ve çocuk patiklerinde ayağın üstünden geçen, yandan iliklenen ince uzun parça. **3.** *hlk.* Büyük yaba. **4.** Kapı ve pencerelerin yapımında üst tarafa konan ağaç, taş veya beton destek, üst eşik. **5.** Dokuma tezgâhlarında mekikle enine atılan iplik, argaç.

→ ***atkı iplik***

atkı iplik, -ği *is.* Dokumacılıkta mekikle enine atılan iplik kumaşın en ipliği.

atkılama *is.* Atkılamak işi.

atkılamak *(nsz)* Dokuma tezgâhlarında mekikle atkı atmak, argaçlamak.

atkılı *s.* Atkısı olan.

atkuyruğu *is. bot.* **1.** Atkuyruğugillerden, kök sapı ömürlü olan, daha çok nemli yerlerde yetişen ve ilâç olarak kullanılan bir bitki *(Equisetum arvense).* **2.** Genç kızların saçlarını başlarının arkasına toplayarak uç bölümünü kaldırıp serbest bıraktıkları saç biçimi.

atkuyruğugiller *ç. is. bot.* Eğrelti otugillerden, örneği atkuyruğu olan bir bitki familyası.

atlama *is.* **1.** Atlamak işi. **2.** Belirli bir yerden gerilip hız alarak yapılan sıçrama ile vücudu yerden kesip daha uzak bir yere kondurma veya belli bir yükseklikten aşırma. **3.** *sp.* Bu biçimde en uzağa atlamak veya en yükseği aşmak amacıyla yarışılan atletizm dalı: *"Biraz daha geçti, sırıkla yüksek atlama müsabakası ilân olundu."* -M. Ş. Esendal. **atlama taşı yapmak** daha iyi bir yere geçmek için bir durumu veya bir kimseyi araç olarak kullanmak.

→ ***atlama beygiri***, ***atlama tahtası***, ***atlama taşı***

atlama beygiri *is. sp.* Yüksekliği 1.70'e ayarlanabilen ve atlamalar için kullanılan beden eğitimi aracı.

atlamak *(-den)* **1.** Bir engeli sıçrayarak veya fırlayarak aşmak: *Duvardan atlamak. Hendekten atlamak.* **2.** *(-den, -e)* Yüksek bir yerden alçak bir yere, ayaküstü gelecek biçimde kendini bırakmak: *Çukura atlamak. Pencereden atlamak.* **3.** *(-e)* Binmek: *"Atlasam bir vapura, şehre insem diyorum."* -S. F. Abasıyanık. **4.** *(nsz)* (basında) Haberi zamanında verememek veya diğer gazetelerden öğrenmek. **5.** *(-i)* Okuma, yazı yazma, sayı sayma gibi işlerde bazı bölümleri bırakıp geçmek. **6.** Sınıfı okumadan geçmek: *Birinci sınıfı atladı.* **7.** *(-de) mec.* Yanılmak, aldanmak. **8.** *(-den)* Çıkmak, inmek: *"Otomobilden atlayıp vapura doğru seğirten bir adama tutup sual sorulur mu?"* -S. F. Abasıyanık. **atladı geçti Genç Osman!** bir işin bittiğini veya tehlikenin atlatıldığını anlatır. **atlaya zıplaya 1)** atlayarak; **2)** *mec.* istekle, isteyerek.

atlama tahtası *is.* Daha iyi bir duruma geçmek için araç olarak kullanılan yer veya kimse.

atlama taşı *is.* Suyu geçerken üzerine basıp atlamak için konulan büyük taş, atlangıç.

atlambaç, -cı *is.* Çocukların atlama oyunu.

atlandırma *is.* Atlandırmak işi.

atlandırmak *(-i)* Ata bindirmek veya binecek at vermek.

atlangıç, -cı *is. hlk.* Suyu geçerken üzerine basıp atlamak için konulan büyük taş, atlama taşı.

atlanılma *is.* Atlanılmak işi.

atlanılmak *(-den)* Atlanmak: *Bu kadar yüksekten atlanılmaz.*

atlanma *is.* Atlanmak işi.

atlanmak (I) *(nsz)* Ata binmek veya at edinmek.

atlanmak (II) *(nsz)* Atlamak işi yapılmak: *Burası atlanacak yer değil! Bu yazıda birkaç satır atlanmış.*

atlar anası *is.* İri yarı, erkeksi kadın.

atlas (I) *is.* Yüzü parlak, sık dokunmuş bir tür ipekli kumaş.

→ ***atlas çiçeği***, ***atlas çiçeğigiller***, ***atlas kemiği***

atlas (II) *is. Yun.* **1.** Dünyanın, bir ülkenin, bir bölgenin fiziksel ve siyasî coğrafyası ile ekonomi, tarih gibi konularda toplu bilgi vermek için bir araya getirilmiş coğrafya haritaları derlemesi. **2.** Bir konuyu açıklamak için hazırlanmış resim veya levhalardan oluşmuş kitap: *Anatomi atlası. Dil atlası.*

atlas çiçeği *is. bot.* Uzun ve sarkık yapraklı, parlak kırmızı çiçekler açan kaktüs.

atlas çiçeğigiller *ç. is. bot.* Kaktüsgiller.

atlas kemiği *is. anat.* Boyun omurlarının üstten birincisi.

atlatılma *is.* Atlatılmak işi.

atlatılmak *(nsz, -den)* Atlatmak işi yapılmak veya bu işe konu olmak: *"Bu ilk tatsızlık işte böyle kolayca atlatıldı."* -T. Buğra.

atlatma *is.* Atlatmak işi.

atlatmak *(-i, -e; -den)* **1.** Atlamak işini yaptırmak. **2.** *(-i) mec.* Kötü bir durumu geçiştirmek: *Tehlikeyi atlattık. "Bana sorarsanız işin en güç tarafını atlattık."* -T. Buğra. **3.** *(-i) mec.* Savmak: *"Bu Kurul'u atlatıncaya kadar sesimi çıkarmayacağım."* -M. Ş. Esendal. **4.** *mec.* Savsaklamak. **5.** *mec.* Aldatmak: *"Onları da ara sıra atlatanlar bulunur."* -H. R. Gürpınar. **6.** (basında) Başka ilgililerden önce bir haberin

yayımlanmasını sağlamak.

atlet *is. Fr. athlète* Atletizmle uğraşan kimse.

→ ***atlet fanilâsı***

atlet fanilâsı *is.* Kolsuz erkek fanilâsı: *"Sırtına bir atlet fanilâsı, ayağına kısa bir şort geçirdi."* -H. Taner.

atletik *s. Fr. athlétique* **1.** Atletleri ilgilendiren: *Atletik oyunlar.* **2.** Vücudu gelişmiş, biçimli, atlet gibi.

atletizm *is. Fr. athlétisme* Beden gücünü, çevikliği, yetenekleri geliştirmeye yarayan koşu, atlama, ağırlık kaldırma ve atma gibi, tek başına yapılan vücut çalışmaları.

atlı *s.* **1.** Atı olan: *Atlı araba.* **2.** *is.* Ata binmiş kimse, süvari: *"Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik / Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik."* -Y. K. Beyatlı. **3.** *ask.* Binek atı kullanan asker veya asker sınıfı: *"Biraz sonra da atlı jandarma yetişti."* -M. Ş. Esendal. **atlı kovalarcasına** gereksiz yere acele ederek.

→ ***atlıkarınca***, ***atlı karınca***, ***atlı spor***

atlıkarınca *is.* Yere dikilmiş bir eksen çerçevesinde döndürülen askılara takılı oyuncak atlar, uçaklar vb.den oluşan bir eğlence aracı.

atlı karınca *is. zool.* İri bir karınca türü *(Ponera grandis).*

atlı spor *is.* At üzerinde yapılan bütün sporların genel adı.

atma *is.* Atmak işi.

atmaca *is. zool.* **1.** Kartalgillerden, ava alıştırılabilen küçük bir yırtıcı kuş *(Accipiter nisus).* **2.** Sapan.

atmak, -ar *(-i, -e)* **1.** Bir cismi bir yöne doğru fırlatmak: *Suya taş atmak.* **2.** Bir şeyi yere doğru bırakmak. **3.** (bir kimseyi) Uzaklaştırmak, göndermek, ilgisini kesmek: *Adamcağızı berbat bir yere attılar.* **4.** Koymak: *Mutlaka yemeklerimize biber atmayı âdet edinmişiz.* **5.** Yerleştirmek, bir kenara koymak: *Dosyayı şimdilik bir kenara attı.* **6.** Uzatmak: *Vapurdan iskele attılar.* **7.** Bir yerden başka bir yere taşımak: *Hazır araba varken eşyayı eve atalım.* **8.** (sille, tokat, kılıç) Vurmak: *Tokat atmak.* **9.** (top, tüfek gibi silâhlar için) Patlatmak: *Havaya iki el silâh attı.* **10.** (kurşun, gülle, ok gibi şeyleri) Hedefe iletmek: *Ona üç kurşun attı, vuramadı.* **11.** (zaman bildiren tümleçlerle) Geri bırakmak: *Bu konunun tartışılmasını gelecek haftaya attılar.* **12.** Örtmek: *Sırtına bir şal attı.* **13.** (yapılmış kötü bir işi birine) Yüklemek: *Suçu onun üzerine attılar.* **14.** *(-e)* Sözle satışmak: *Kadınlara lâf attılar.* **15.** *(-i, -den)* Kovmak, dışarıya çıkarmak, ilgisini kesip uzaklaştırmak. **16.** *(-i)* İstenilmeyen bir şeyi kendi malı olmaktan çıkarmak: *Bu lüzumsuz eşyayı atmalı.* **17.** *(-i)* Kullanılması gelenek hâline gelmiş bir şeyi kullanmaktan vazgeçmek: *Şapka inkılâbıyla fesi attık.* **18.** Çıkarmak, dışarıya vermek: *Yabancı cisimleri vücut atar.* **19.** *(-i)* Patlayıcı maddelerle havaya uçurup yıkmak: *Köprüyü dinamitle attılar.* **20.** *(-i)* Yay ve tokmakla ditmek, kabartmak: *Pamuğu atmak.* **21.** *(-i) tkz.* İçki içmek: *"... bir kadeh attığımı biliyorum. Sonra artık sarhoş olmuşum."* -S. F. Abasıyanık. **22.** *(nsz) argo* Bilmeden, kestirerek söylemek: *Bilgi yarışmasında attı, ama tutturamadı.* **23.** *(nsz) argo* Yalan veya abartmalı söz söylemek: *Gene atmaya başladı.* **24.** *(nsz)* Çatlamak, yırtılmak veya yapışık olduğu yerden ayrılmak. **25.** *(nsz)* (kalp, nabız gibi kan dolaşımı ile ilgili organlar için) Vurmak, çarpmak: *Kalbi hızlı hızlı atıyor.* **26.** (sıkıntı dolayısıyla) Giyilen bir şeyi çıkarmak: *Sıcak basınca sırtındaki ceketi attı.* **27.** Yazılı veya banda alınmış bir metinden bazı bölümleri çıkarmak. **28.** Değerini eksiltmek. **29.** (renk için) Solmak: *Güneşten perdelerin rengi attı.* **30.** *argo* Söylemek: *Gazel attı.* **31.** Göndermek, yollamak: *Mektup atmak.* **32.** Haykırmak, bağırmak: *Nara atmak.* **33.** Etkisi kaybolmak, alışmak, bırakmak: *"Hele trenin yorgunluğunu at bir üzerinden."* -T. Dursun K. **34.** *argo* Götürmek, sahiplenmek: *"Gözüne kestirdiği erkeği tavlayıp resmen oraya atarmış."* -A. İlhan. **atıp (veya atmak) tutmak 1)** bir kimse veya bir şey için kötü konuşmak: *"Hatta aleyhimde atıp tuttuğunu bile duysam kendimi tanıtmamalıydım."*

-O. V. Kanık. **2)** abartmalı konuşmak: *"Dünyanın siyasetiyle meşgul oluyorlar, büyük olaylar hakkında atıp tutuyorlar."* -H. R. Gürpınar. **atma Recep, din kardeşiyiz** *argo* söylediklerin hep yalan (veya abartma), farkındayız. **atsan atılmaz, satsan satılmaz** işe yaramadığı veya sıkıntı verdiği hâlde vazgeçilemeyen şeyler ve kimseler için söylenir. **(bir kimse birinin) attığı tırnak kadar olamamak** bir kimsenin sözü edilenden daha değersiz olduğunu anlatmak için kullanılır.

atmasyon *is.* ve *s. tkz.* Uydurma, palavra.

atmasyoncu *is.* ve *s. tkz.* Uydurmacı, palavracı (kimse).

atmasyonculuk, -ğu *is.* Atmasyoncu olma durumu.

at meydanı *is.* At veya at arabaları koşularının yapıldığı yer.

atmık, -ğı *is. hlk.* Erkeklerin cinsel organından salgılanan madde, er suyu, bel, meni, sperma.

atmosfer *is. astr.* **1.** Yeri veya herhangi bir gök cismini saran gaz tabakası, gaz yuvarı. **2.** *astr.* Hava yuvarı. **3.** *mec.* İçinde yaşanılan ve etkisinde kalınan ortam, hava: *"Ben akşama kadar ruhunu sarmış olan facia atmosferinden kurtulmak isterim."* -B. Felek. **4.** *fiz.* Basınç birimi olarak kullanılan, 15^0 C de deniz yüzeyinde, 76 cm uzunluğunda ve tabanı 1 cm 2 olan cıva sütununun ağırlığı (1 kg 33 gr).

→ ***atmosfer basıncı***

atmosfer basıncı *is.* Atmosferin yeryüzünde bulunan her cisim üzerine yaptığı basınç.

atmosferik *s. Fr. atmosphérique* Atmosferle ilgili, cevvî.

atol, -lü *is. (Maldive adaları yerlilerinin dilinden)* Mercanların bir araya toplanması ile oluşmuş, halka biçiminde adacık, mercan ada.

atom *is. Fr. atome kim.* **1.** Birkaç türü birleşince çeşitli kimyasal birleşikleri (molekülleri), bir tek türü ise bir kimyasal ögeyi oluşturan parçacık. **2.** *fel.* (eski Yunan filozoflarına göre) Gerçeğin son, artık bölünemez, bozulamaz diye tasarlanan temel ögeleri.

→ ***atom ağırlığı, atom bombası, atom çağı, atom çekirdeği, atom enerjisi, atom numarası, atom reaktörü, atom santrali, atom sayısı***

atom ağırlığı *is. kim.* Herhangi bir atomun 16 sayısı ile gösterilen oksijen atomuna göre ağırlığı.

atomal *s. fiz.* Atomlarla ilgili olan.

atom bombası *is.* Atom çekirdeklerinin parçalanması sonucu enerji oluşması temeline dayanan bomba.

atomcu *is.* ve *s.* **1.** Atomculuk yanlısı (kimse). **2.** Atomla ilgili.

atomculuk, -ğu *is. fel.* Evrenin, bölünmez parçaların kümelenmesinden oluştuğunu ileri süren öğreti.

atom çağı *is.* Atom enerjisinin insanlığın hizmetine girdiği çağ.

atom çekirdeği *is.* Atomun çekim kuvvetinin etkisiyle, çevresinde elektronlar dolaşan, proton ve nötronlardan oluşan pozitif elektron yüklü merkez bölümü.

atom enerjisi *is.* Atom çekirdeklerinin parçalanmasından veya hafif atomların kaynaşmasından oluşan büyük enerji.

atomik *s. Fr. atomique* Atomla ilgili olan.

atom numarası *is. fiz.* ve *kim.* Bir atom çekirdeğinin içinde bulunan protonların sayısı.

atom reaktörü *is.* Nükleer parçalanma sonucu oluşan enerjiyi kontrol etmekte kullanılan düzen.

atom santrali *is.* Atomdan yararlanarak enerji elde eden fabrika.

atom sayısı *is.* Bir atom çekirdeğinin içerisinde bulunan protonların sayısı.

atonal, -li *s. Fr. atonal müz.* Yeni bir bestecilik çığırına göre, ton ve makam temeline bağlı kalmadan oluşturulan (beste).

atölye *is. Fr. atelier* Zanaatçıların veya resim, heykel sanatlarıyla uğraşanların çalıştığı yer, işlik.

→ ***atölye resmi***

atölye resmi *is.* Bir işin ayrıntılarını gösteren ve atölyede yapım sırasında kullanılan 1/1 ölçüdeki teknik resim.

atraksiyon *is. Fr. attraction* Gazino gibi yerlerde yapılan, müşterileri oyalayıcı, eğlendirici, ilgi çekici gösteri: *"Sahneye çıkın, sahneye; böyle atraksiyonlara şiddetle ihtiyacı var."* -T. Buğra.

atropin *is. Fr. antropine tıp* Güzelavrat otundan çıkarılıp hekimlikte kullanılan zehirli bir ilâç.

at sineği *is. zool.* Çift kanatlılardan, uzunluğu 8 mm kadar olan, kanatları büyük ve küt, at, sığır ve domuzların bacak ve kuyruk aralarında yaşayan, eklem bacaklı bir sinek türü *(Hippobosca equina).*

attar *is. esk. bk.* aktar.

attırma *is.* Attırmak işi.

attırmak *(-i, -e; -den)* Atmak işini yaptırmak: *"Size fenalık edebilir, sizi işinizden attırır."* -H. Taner.

Au *Lât. aurum* altın *kim.* Altın'ın kısaltması.

aut *is. İng. out sp.* Top oyunlarında topun karşı takım oyuncularının vuruşuyla oyun alanının veya kale çizgisinin arkasına geçmesi.

av *is.* **1.** Karada, denizde, gölde veya akarsularda evcil olmayan hayvanları vurma veya yakalama işi: *Av köpeği avdan kalmaz. Ava giden avlanır.* **2.** Bir hayvanın bir başka hayvanı yemek için yakalaması. **3.** Bu yollarla yakalanan hayvan. **4.** *mec.* Tuzağa düşürülen, kendisinden yararlanılan kimse. **av avlanmış, tav tavlanmış** olan olmuş, iş işten geçmiş, artık yapacak bir şey yok. **ava çıkmak** avlanmak için gitmek: *"Dedemler silâhlanıp dağlarda eşkıya avına çıkmışlar domuz avına çıkar gibi."* -T. Dursun K.

→ ***av köpeği, av kuşu***

-av / -ev Fiilden isim türeten ek: *sına-v, gör-ev, öd-ev, işle-v, türe-v* vb.

avadancı *is. tar.* Eski Osmanlı sarayında bir sınıf hademe.

avadanlık, -ğı *is.* Bir işi yapmak, bir aracı onarmak için kullanılan alet takımı.

aval, -li (I) *is. Fr. aval tic.* Ticarî senetlerde, ödemeden sorumlu olanların ödememesi hâlinde üçüncü bir kişinin alacaklılara senet bedelini ödeyeceğine ilişkin verdiği güvence.

aval (II) *s. argo* Saflığı sersemlik derecesine varan (kimse): *"Geçende yanımdan geçti de tanıyamadı aval, o kalabalağın içinde."* -H. Taner.

→ ***aval aval***

aval aval *zf. argo* Aptal bir biçimde, aptal aptal.

avam *ç. is. (ava:m) Ar. 'avām, 'āmm'* ın çokluk biçimi. *esk.* **1.** Halkın aşağı tabakası: *"Bu zihniyette olan avam değildi, bilhassa havas denilen insanlar böyle düşünüyordu."* -Atatürk. **2.** Halk.

avanak, -ğı *s. Erm.* Kolaylıkla kandırılabilen veya aldatılabilen, aptal, bön.

avanakça *zf. (avana'kça)* Avanak gibi, avanağa uygun düşen biçimde.

avanaklık, -ğı *is.* Avanak olma durumu, avanakça davranış. **avanaklık etmek** aptallık etmek, avanak gibi davranmak.

avangart, -dı *s. Fr. avant-garde* Öncü.

avans *is. Fr. avance* Alacağına sayılmak üzere önceden yapılan ödeme, öndelik, peşinat. **avans almak** öndelik almak: *"Aldığım avansı olduğu gibi sana bırakıyorum."* -T. Buğra. **avans çekmek** öndelik çekmek. **avans vermek** öndelik vermek.

avanta *is. (ava'nta) İt. avvanta argo* Bir kimsenin, emek vermeden sağladığı kazanç. **avantadan** bedavadan, beleşten.

avantacı *s. argo* Çıkarcı, beleşçi, bedavacı.

avantacılık, -ğı *is. argo* Çıkarcılık, beleşçilik, bedavacılık.

avantaj *is. Fr. avantage* Üstünlük sağlayan şey, yarar, kâr.

avantajlı *is.* ve *s.* Yarar sağlayan, yararlı (durum veya şey).

avantajsız *s.* Yarar sağlamayan, yararsız.

avantür *is. Fr. aventure* Serüven, macera.

avantüriyer *s. Fr. aventurier* Serüvene atılan, maceracı: *"Nora isminde Müslüman bir İngiliz kızı, bir avantüriyer."* -R. H. Karay.

Avar *öz. is.* **1.** Kuzeydoğu Kafkasya'da Dağıstan Federe Cumhuriyeti'nde yaşayan halk. **2.** *tar.* III. - VI. yüzyıllar arasında Moğolistan'da VI. - IX. yüzyıllar arasında Orta Avrupa'da yaşamış halk.

avara (I) *is. (ava'ra) İt. avare den.* **1.** Bir geminin başka bir gemiden veya kıyıdan açılması: *Yelkenli avara etti.* **2.** *ünl.* Kıyıya dayanılarak sandalın açılması için kürekçilere verilen komut.

avara (II) *is. Far. āvāre hlk.* **1.** İşe yaramaz, kötü. **2.** Üzerinde döndüğü ve kendisini taşıyan milden bağımsız olarak çalışan mekanizma. **avara kasnak işlemek** (veya **dönmek**) hiçbir işe yaramadan boşuna: *"Güreş boyunca iki yazar kendi savında direnir ve avara kasnak dönüp durur."* -S. Birsel. **(makinenin bir bölümünü) avaraya almak** o bölümün çalışmasını durdurmak.

Avarca *öz. is.* Avarların kullandığı dil.

avare *s. (a:va:re) Far. āvāre* İşsiz, işsiz güçsüz, başıboş, başıboşluk, aylak: *Avare insanlar.* **avare dolaşmak** işsiz, işsiz güçsüz, başıboş, aylak dolaşmak. **avare etmek** bir kimseyi işinden alıkoymak. **avare olmak** işsiz güçsüz dolaşmak: *"Aşkıyla avare olduğum komşu güzeli."* -C. S. Tarancı.

avareleşme *is.* Avareleşmek durumu.

avareleşmek *(nsz)* Aylaklık etmek.

avarelik, -ği *is.* İşsizlik, başıboşluk, aylaklık.

avarız *ç. is. (ava:riz) Ar. 'avāriż, 'āriża'* nın çokluk biçimi *esk.* **1.** Kazalar, belâlar. **2.** Engebeler, engeller, tümsekler, yüzey biçimleri. **3.** *tar.* Osmanlılarda önceleri yalnız olağanüstü durumlarda, sonraları ise sürekli olarak halktan toplanan vergi.

avarya *is. (ava'rya) İt. avaria* **1.** Bir deniz yolculuğunda geminin veya yükünün gördüğü zarar. **2.** *is.* Çeşitli sebeplerle dayanıklılığını ve esnekliğini kaybetmiş yapağı ve yün.

avaz *is. Far. āvāz* Yüksek ses, nara: *"Sinemi deler avazın / Turnam senin sunam senin."* -Âşık Veysel. **avaz avaz (bağırmak)** var gücüyle bağırmak: *"İspanyol denizcisi hâlâ avaz avaz bağırıyordu."* -H. R. Gürpınar. **avazı çıktığı kadar** çok yüksek sesle: *"Avazı çıktığı kadar haykırmak isiyordu."* -P. Safa.

avcı *is.* **1.** Avlanmayı seven veya avı kendine iş edinen kimse: *"Avcı, elinde ipi silkeleyerek yavaş yavaş ağını çekiyordu."* -M. Ş. Esendal. **2.** *s.* Avcılara özgü olan: *Avcı çantası. Avcı giysisi.* **3.** *s.* Başka hayvanları yakalamakta usta olan (hayvan): *Avcı kuş. Avcı kedi.* **4.** *mec.* Bir şeyi büyük bir istekle izleyen ve bulup ortaya çıkaran, tanıtan kimse: *Yıldız avcısı.*

→ ***avcı eri, avcı hattı, avcı otu, avcı uçağı***

avcı eri *is. ask.* Piyade mangasında her ere verilen ad.

avcı hattı *is. ask.* Savaşta düşmana doğru dağılarak ön safta ilerleyen asker topluluğu.

avcılık, -ğı *is.* Avcı olma durumu veya işi. **avcılık etmek** avlanma ile uğraşmak.

avcı otu *is. bot.* Düğün çiçeğigillerden, kokusuz, parlak zehirli bir bitki *(Adonis).*

avcı uçağı *is. ask.* Düşman uçaklarını düşürmek için kullanılan uçak.

avdet *is. Ar. 'avdet* Dönüş, geri gelme: *"Babam bir iş için Selânik'e gittiği zaman avdetinde bana Midhat Efendinin Hayret ismindeki romanını getirmiş."* -H. C. Yalçın. **avdet etmek** dönmek, geri gelmek: *"Eliyle camı vurarak avdet etmek istediklerini anlattı."* -H. R. Gürpınar.

avdetî *s. Ar. 'avdetī* (genellikle Musevîler için) İslâm dinine dönmüş olan.

av dönemi *is.* Av hayvanlarının avlanması veya bu amaçla kullanılan av araçlarının kullanılmasının serbest olduğu yılın belirli bölümü.

avene *ç. is. Ar. 'avene, 'avn'* ın çokluk biçimi Yardakçılar.

averaj *is. İng. average* **1.** Ortalama. **2.** *sp.* Sayı farkı.

avgın *is. hlk.* Duvarda suyun geçmesi için bırakılan delik veya üstü kapalı su yolu.

avisto *is. (avi'sto) İt.* Ödenmesi gereken poliçelere yazılan ve "görüldüğünde" anlamına gelen bir terim.

avize *is. (avi:ze) Far. āvīze* Tavana asılan, şamdanlı, lâmbalı, billûr, cam veya metal süslü aydınlatma aracı.

→ ***avize ağacı***

avize ağacı *is. bot.* Zambakgillerden, Amerika'dan dünyanın her yanına yayılmış olan, avize biçiminde sarkık, iri ve beyaz çiçekli bir süs ağacı *(Yucca glosiosa).*

av köpeği *is.* Tazı, kopoy, zağar gibi ava yardımcılık etmeye alıştırılmış köpek.

av kuşu *is.* Avlanılan kuş.

avlak, -ğı *is.* Avı çok olan yer, av yeri.

avlama *is.* **1.** Avlamak işi. **2.** *sp.* Voleybolda karşı oyuncuların boş bıraktığı ve yetişemeyeceği yere topu yavaşça indirip sayı alma.

avlamak *(-i)* **1.** Bir avı diri veya ölü olarak ele geçirmek. **2.** *mec.* Tuzağa düşürmek, kurnazlıkla kandırmak.

avlanma *is.* Avlanmak işi.

avlanmak *(nsz)* **1.** Avlamak işine konu olmak. **2.** Ava gitmek, ava çıkmak, av için dolaşmak: *Ben her yıl bu ormanda avlanırım.*

avlatma *is.* Avlatmak işini yaptırma.

avlatmak *(-i, -e)* Avlanmak işini yaptırmak: *"Valinin bunları avlatıp yemesi oralılara çirkin, biraz da iğrenç görünürdü."* -M. Ş. Esendal.

avlu *is. Yun. aule* Bir yapının veya yapı grubunun ortasında kalan üstü açık, duvarla çevrili alan: *"O dar, o şekilsiz avluya bir masa, iki sandalye koydu."* -M. Ş. Esendal.

av mevsimi *is.* Av dönemi.

avokado *is. (avoka'do) İsp. avocado* Amerikan armudu *(Persea americana).*

avrat, -dı *is. Ar. 'avret* ut yeri *hlk.* **1.** Kadın: *Avrat var, arpa unundan aş yapar; avrat var buğday unundan keş yapar.* **2.** *hlk.* Karı, eş.

→ ***avrat pazarı***

avrat pazarı *is.* **1.** Cariyelerin satıldığı pazar. **2.** Kadınların öteberi sattıkları pazar yeri.

avret *is. Ar. 'avret* Ut yeri.

Avrupaî *is. (avrupa:i:)* Avrupalılara vergi, Avrupalılara benzer, Avrupalılar gibi.

Avrupa kayını *is. bot.* Avrupa'da yetişen bir kayın türü.

Avrupalı *öz. is. (avru'palı)* **1.** Avrupa'da yaşayan, Avrupa halkından olan kimse. **2.** *s.* Avrupa'ya özgü olan, Avrupa ile ilgili (olan).

Avrupalılaşma *is.* Avrupalılaşmak.

Avrupalılaşmak *(nsz)* Avrupalıların düşünce, davranış ve yaşantılarını benimsemek.

Avrupalılık, -ğı *is.* Çağdaş olma, düşünce ve davranışta batı ölçülerinde bulunma.

Avşar *is. bk.* Afşar.

avuç, -cu *is.* **1.** Elin iç tarafı. **2.** Elin yarı yumulmuş durumu: *Buğdayı avcu ile aldı.* **3.** Yarı yumulmuş elin alacağı miktar: *Bir avuç pirinç.* **avuç** (veya **el**) **açmak** dilenmek, para istemek, yardım istemek: *"Balo ve kokteyl partisine bir davetiye alabilmek için keselerinin ağzını açmak kifayet etmezse, avuçlarını açarlar."* -H. Taner. **avuç içi kadar** pek küçük, dar (yer): *"Aynı oyunu, avuç içi kadar bir minyatürden seçilmiş bir köşecikle oynuyorlar."* -B. R. Eyuboğlu. **avcu kaşınmak** halk inanışına göre eline bir yerden para geçeceği anlaşılmak. **(parayı) avcuna saymak** peşin olarak ödemek. **avcunu yalamak** *alay* umduğunu ele geçirememek: *"Sen avcunu yalarsın! Beni daha fazla rahatsız etme, tamam mı?"* -E. Bener. **avcunun içi gibi bilmek** (bir yeri, bir şeyi) çok iyi ve ayrıntılı olarak bilmek: *"Sizin analarınızın, babalarınızın hayat idealini avcumun içi gibi bilirim."* -H. Taner. **(birini) avcunun içinde tutmak** ona istediğini yaptıracak güçte olmak. **avcunun içine almak** bir kimseyi baskı ve etkisi altına almak.

→ ***avuç avuç, avuç dolusu, avuç içi***

avuç avuç *s.* **1.** Her defasında bir avuç. **2.** (para için) Bol bol, pek çok. **3.** *zf.* Avuçlayarak: *"Küvetteki suyu avuç avuç yüzüne çarptıktan sonra havluya el attı."* -H. R. Gürpınar.

avuç dolusu *s.* (para için) Pek çok: *"Aynı yerde avuç dolusu para harcamış, kızları şampanyaya boğmuştum."* -R. H. Karay.

avuç içi *is.* Elin parmak dipleri ile bilek arasındaki iç bölümü.

avuçlama *is.* Avuçlamak işi.

avuçlamak *(-i)* Avuçla kavramak, avuçla almak: *"Kapının sarı tokmağını avuçlayıp çeviriyor, kolaycacık açılıyor kapı."* -Z. Selimoğlu.

avukat *is. İt. avvocato* **1.** Hak ve yasa işlerinde isteyenlere yol göstermeyi, mahkemelerde, devlet dairelerinde başkalarının hakkını aramayı, korumayı meslek edinen ve bunun için yasanın gerektirdiği şartları taşıyan kimse. **2.** *mec.* Gerekmediği hâlde başkasının savunmasını üstlenen kimse. **avukat tutmak** adlî işlemleri gereğince yerine getirmek için bir avukata vekâletname verip onu görevli kılmak: *"Kasabadan Bilâl Efendiyi avukat tuttular."* -M. Ş. Esendal.

avukatlık, -ğı *is.* **1.** Avukat mesleği. **2.** Avukatın yaptığı iş. **3.** *mec.* Gereksiz, boş savunma.

avunç, -cu *is.* Acının hafiflemesi veya unutulması, avuntu, teselli.

avundurma *is.* Avundurmak işi.

avundurmak *(-i)* **1.** Oyalanmasını sağlamak. **2.** Acısını hafifletmek, acısını unutturmak, teselli etmek.

avunma *is.* Avunmak işi, teselli.

avunmak *(nsz)* **1.** Bir şeyle uğraşarak acısını unutmak, sıkıntılardan uzaklaşmak, teselli bulmak, müteselli olmak: *"Ne de olsa amcam; ya bir yabancıya varsa ne yapacaktık, diye avunuyordu."* -E. Bener. **2.** Oyalanmak; yetinmek: *"Dünyadan bezmiş bir hâli var, hiçbir şeyle avunamıyor."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **3.** *hlk.* (hayvan) Gebe kalmak.

avuntu *is.* İnsanı avutan şey, teselli: *"İnsanoğlu durumu bozulunca ille bir yerden bunun avuntusunu arayıp buluyor."* -H. Taner.

avurt, -du *is.* Yanağın ağız boşluğu hizasına gelen bölümü: *"Biri avurtlarını şişirip dümbelek çalmaya, diğeri zurna üflemeye başlar."* -H. R. Gürpınar. **avurt satmak** (veya **avurt zavurt etmek**) **1)** beceremeyeceği şeyleri becerebilecekmiş gibi konuşmak; **2)** korkutucu büyük sözler söylemek. **avurt şişirmek** yanağın iç tarafındaki boşluğu su veya havayla doldurup şişkin duruma getirmek: *"İşi yüzüstü bırakan Rıza, avurtlarını şişire şişire oflamaktan ve esnemekten baş alamıyordu."* -H. Taner. **avurtları çökmek** (veya **avurtları birbirine geçmek**) çok zayıfladığı yüzünden belli olmak: *"Kırkını bitirmek üzeredir. Saçları dökülmüş, avurtları birbirine geçmiştir."* -M. Ş. Esendal. **avurdu avurduna geçmek** çok zayıflamak.

→ ***avurt ünsüzü***

avurtlama *is.* Avurtlamak işi.

avurtlamak *(nsz, -e)* **1.** Büyülenmek. **2.** Çalım satmak, yüksekten atmak.

avurtlu *s. argo* Çalım satan, yüksekten atan.

avurt ünsüzü *is. gr.* Dil ucunun ön damağa veya art damağa çarpmasından oluşan ve dilin yanlarından akan ses: *Dil, bel, el, dal, bal, al* kelimelerindeki *l* ünsüzü gibi.

Avustralya kara tavuğu *is. zool.* Serçegillerden, erkeğinin kuyruğu lir biçiminde ve çok süslü bir Avustralya kuşu *(Maenura superba).*

Avustralyalı *öz. is.* ve *s. (avustra'lyalı)* Avustralya kökenli olan (kimse).

Avusturyalı *öz. is.* ve *s. (avustu'ryalı)* Avusturya kökenli olan (kimse).

avutma *is.* Avutmak işi, teselli.

avutmak *(-i)* **1.** (bir kimsenin acısını veya sıkıntısını) Yatıştırmak, teselli etmek: *İnsanı sıkıntılı zamanlarda kitap kadar avutan bir şey yoktur.* **2.** Oyalamak: *Çocuk annem diye tutturdu, güç avuttuk.*

avutucu *is.* Avutan, teselli eden: *"Melina'dan avutucu birkaç söz beklediği muhakkaktı."* -T. Buğra.

avutulma *is.* Avutulmak işi.

avutulmak *(nsz)* Avutmak işine konu olmak.

av yasağı *is.* Yılın av dönemi dışında kalan zamanda konulan yasak.

ay (I) *ünl.* Birdenbire duyulan acı, ağrı veya şaşırma, ürkme veya sevinç anlatır: *Ay, sen mi idin! Ay, ne güzel!*

-ay / -ey (I) İsimden isim türeten ek: *kol-ay, düz-ey, gün-ey, yüz-ey* vb.

Ay (II) *öz. is.* **1.** Yer yuvarlağının uydusu olan gök cismi, kamer. **2.** Yılın on iki bölümünden her biri: *Mart ayı. Nisan ayı. Mayıs ayı.* **3.** *astr.* Art arda gelen iki yeni ay arasında geçen süre. **4.** Bir ayın herhangi bir gününden ertesi ayın aynı gününe kadar geçen veya yaklaşık 30 gün olarak kabul edilen süre: *Bu iş ancak üç ayda biter. Temiz iş altı ayda çıkar.* **ay aydın, hesap belli** anlaşılmayacak bir şey yok, hesap ortada, açık. **ay gibi** *bk.* ay parçası. **ay harmanlanmak** ayın çevresinde ayla oluşmak. **ay parçası (gibi)** (kadın veya kız için) çok güzel. **ayda yılda bir** çok seyrek olarak: *Ayda yılda bir tiyatroya gidebiliyor.* **ayı gördüm, yıldıza itibarım** (veya **minnetim) yok** bir şeyin en iyisine alıştıktan sonra ondan aşağı olanlar beni doyuramaz. **ayı görmeden bayram etme** bir iş gerçekleşmeden ona oldu gözüyle bakılıp sevinilmemelidir.

→ ***ay ağılı, ay balığı, ay balığıgiller, ay balta, aybeay, ay çekirdeği, ayçiçeği, ayçiçeği yağı, ayçöreği, ay dede, ay dönümü, ay evi, ay-gün takvimi, ay-gün yılı, ay ışığı, ay karanlığı, ay modülü, ay örümceği, ay takvimi, ay tutulması, ay yıldız, ay yılı***

-ay / -ey, y (II) Fiilden isim ve sıfat türeten ek: *ol-ay, dene-y, yapa-y* vb.

aya *is.* **1.** Elin parmak dipleriyle bilek arasındaki iç bölümü, avuç içi; ayak tabanı. **2.** *bot.* Yaprakların düz ve parlak bölümü.

ay ağılı *is.* Ayın aylası, hale.

ayak, -ğı *is.* **1.** Bacakların bilekten aşağıda bulunan ve yere basan bölümü. **2.** Bacak. **3.** Birtakım şeylerin yerden yüksekçe durmasını sağlayan dayak, destek veya bunlardan her biri: *İskemlenin ayağı kırık. Bu köprünün dört ayağı var.* **4.** Vücudun belden aşağı bölümü: *Ayağına bir pantolon çekti.* **5.** *coğr.* Büyük bir ırmağa karışan ikinci derecedeki akarsuların her biri. **6.** *coğr.* Göl ayağı. **7.** Yürüyüşün ağırlık veya çabukluk derecesi: *Senin ayağınla köye akşama kadar varamayız.* **8.** Basamak. **9.** *ed.* Halk edebiyatında uyak: *"Manicilerin kafa yormadan buldukları ayaklar Cenab'ı şaşkınlıktan şaşkınlığa sürükler."* -S. Birsel. **10.** Halk edebiyatında koşuklarda kısa yedekli dizelere verilen ad. **11.** *esk.* Yarım arşın veya 30,5 cm uzunluğundaki ölçü birimi, kadem. **12.** 30,4 cm değerinde İngiliz uzunluk ölçüsü birimi, fut. **13.** (buzdolabı ölçülerinde) İngiliz ölçüsü fut'un kübü alınarak hesaplanan değer. **14.** *mat.* Bir doğrunun başka bir doğruyu veya bir düzlemi kestiği nokta: *Dikme ayağı.* **15.** *is.* Aşağı düzeyde, sıradan, bayağı: *Ayak takımı.* **ayak atmak 1)** girmek: *"Kalabalıktan en hoşlanan insan vagona ayak attı mı, derhal bir inziva hastalığına tutulur."* -R. N. Güntekin. **2)** ilk kez gitmek. **(bir yere) ayak atmamak** bir yere hiç gitmemek, uğramamak. **ayak ayak üstüne atmak** otururken bir bacağını ötekinin üstüne almak: *"Arkasını dönerek sandalyesini muavinin tarafına çevirdi ve ayak ayak üstüne attı."* -P. Safa. **ayak basmak 1)** bir yere varmak, ulaşmak: *"Amerikan astronotu Ay'a ayak basacağı günkü gazetelerde odalar seçimi havadisleri vardı."* -F. R. Atay. **2)** girmek, gelmek, uğramak: *"Köy evinin içine ayak basar basmaz, elbette bir saman ve hafif tezek kokusu duyulur."* -S. F. Abasıyanık. **3)** (bir yere veya mesleğe) girmek, bağlanmak. **ayak basmamak** bir yere hiç uğramamak: *"Tevfik'in kızı, kendi evlâdı gibi büyüttüğüm çocuk, konağa ayak basmıyor."* -H. E. Adıvar. **ayak çekmek** *mec.* kandırmaya çalışmak, avutmak. **ayak değiştirmek** talim yürüyüşünde kısa bir adım atmak yolu ile adımlarını başkalarınınkine uydurmak. **ayak diremek** bir düşünceyi, bir davranışı sonuna kadar sürdürmek, kendi tutumundan şaşmamak: *"İlle seni evine kadar geçireceğim diye ayak diriyor."* -H. Taner. **ayak sürümek 1)** verilen bir işi ağırdan

almak; **2)** gönderilen yere isteği ile gitmemek. **ayak tutmak** mani yarışmalarında karşısındakine uyması gereken uyağı vermek: *"Manicilerden biri "gülerler" diye bir ayak tutar, ona biri karşılık verir."* -S. Birsel. **ayak uydurmak 1)** yürüyüşte adım atışını başkalarınınkine uydurmak; **2)** *mec.* kendi gidiş ve davranışını başkasınınkine benzetmek: *"Âdettir, genç kızlar girdikleri ailenin terbiyesine, gidişine ayak uydururlar."* -S. F. Abasıyanık. **ayak vermek** âşık atışmalarında dinleyicilerden biri uyak belirtmek. **ayak yapmak** birini aldatmak, kandırmak için dalavere çevirmek. **((söz) ayağa düşmek** işe ilgisiz ve yetkisiz kimseler karışmak. **ayağa fırlamak** hızla ayağa kalkmak. **ayağa kaldırmak** telâş ve heyecana düşürmek. **ayağa kalkmak 1)** ayakları üzerinde durmak, dikilmek: *"Ayağa kalkarak, istifa etmeyeceğim, dedi."* -M. Ş. Esendal. **2)** *mec.* telâşlanmak, telâşa kapılmak, heyecanlanmak: *"Bütün kahve halkı ayağa kalkıyor."* -B. R. Eyuboğlu. **3)** (hasta) iyi olmak, iyileşmek; **4)** saygı göstermek için oturma durumundan ayak üzeri durumuna geçmek. **(bir yere) ayağı alışmak** (veya **alışmamak**) bir yere sürekli gitmek (veya gitmemek): *"Ayağı buraya alışmasın, sonra yabancı misafirler varken de gelir, beni rezil eder."* -P. Safa. **ayağı** (veya **ayakları) dolaşmak** yürürken telâştan ayakları birbirine takılmak. **(bir yere) ayağı düşmek** *bk.* yolu düşmek. **ayağı düze basmak** güçlükleri yenerek ilerisinden korkmayacak bir duruma girmek. **ayağı ile** (veya **kendi ayağı ile) gelmek** kendi isteğiyle gelmek veya emek çekilmeden elde edilmek. **ayağı** (veya **ayakları) suya ermek** bir gerçeği anlayarak aklı başına gelmek. **ayağı uğurlu** geldiği yere uğur getirdiğine inanılan (kişi). **ayağı üzengide** hemen yola çıkmak üzere olan. **ayağı yerden kesilmek 1)** ayağı yere değmez olmak; **2)** bir taşıta binip yaya yürümekten kurtulmak. **ayağı yürüten baştır** halkın düzen içinde çalışmasını baştakiler sağlar. **ayağına bağ olmak** (biri) bulunduğu yerden ayrılmasına veya yaptığı işi sürdürmesine engel olmak. **ayağına bağ vurmak** önüne bir engel çıkarmak. **ayağına çabuk** bir yere alışılandan daha kısa sürede gidip gelen. **ayağına çağırmak** yanına gelmesini istemek. **ayağına çelme takmak 1)** biri yürürken ayakları arasına ayak uzatıp düşürmek; **2)** (birinin) işinde yükselmesine engel olmak. **ayağına dolanmak** (veya **dolaşmak) 1)** başkasına yapmayı tasarladığı kötülük kendi başına gelmek; **2)** iş yapmakta olan birine engel olmak, yürümesine engel olmak. **ayağına düşmek** çok yalvarmak: *"Obanın bütün kadınları, delikanlıları ayağına düştü."* -Y. Kemal. **ayağına** (veya **bacağına) geçirmek** aceleyle bir şeyi giymek. **ayağına gelmek 1)** alçak gönüllülük göstererek birinin yanına gelmek; **2)** emek çekilmeden elde edilmek: *Kısmet ayağına geldi.* **ayağına getirmek** sıra, saygı gözetmeksizin birinin yanına gelmesini sağlamak. **(birinin) ayağına gitmek** alçak gönüllülük ederek veya saygı göstererek birinin yanına varmak. **ayağına ip takmak** bir kimseyi çekiştirmek. **ayağına** (veya **ayaklarına) kapanmak 1)** alçalırcasına yalvarmak: *"Sandılar ki ihtiyar bahçıvan, paçaları sıvayacak, yeğenine Rabia'yı almak için paşanın ayaklarına kapanacak."* -H. E. Adıvar. **2)** bağışlanmak için yalvarmak. **ayağına kira istemek** gelmeye nazlanmak, gitmeye üşenmek. **ayağına sıcak su mu, soğuk su mu dökelim?** ender gelen bir konuğa yarı sitem, yarı sevinçle söylenen söz. **ayağına üşenmemek** hamarat olmak, ayak işlerini bıkmadan, yorulmadan yapmak. **ayağında donu yok, fesleğen ister** (veya **takar) başına** yoksulluğuna bakmayarak süs ve gösteriş yapmak ister. **ayağını alamamak 1)** ağrı veya uyuşma dolayısıyla ayağını oynatamamak; **2)** alışılan bir yere gitmekten kendini alamamak. **ayağını** (veya **ayaklarını) altına almak** tek bacağını (veya bacaklarını) kıvırıp üzerine oturmak. **ayağını bağlamak** engel olmak. **(bir yerden) ayağını çekmek** sık sık gittiği bir yere artık uğramaz olmak, ilgiyi kesmek. **ayağını denk almak 1)** başkalarının kendisine yapması ihtimali bulunan kötülüklere karşı uyanık davranmak; **2)** dikkat: *"Ayağını denk al yavrum, ateşle oyun olmaz diye öğüt verdi."* -H. Taner. **ayağını denk basmak** dikkatli ve uyanık davranmak. **ayağını giymek** ayakkabısını giymek. **ayağını kaydırmak** bir yolunu bulup birini işinden veya görevinden uzaklaştırmak: *"Hatta vekilin bile ayağını kendisinin kaydırdığını iddia ediyor."* -H. Taner. **(bir yerden) ayağını kesmek 1)** bir yere gitmez olmak, uğramamak; **2)** başkasını bir yere artık uğramaz duruma getirmek. **ayağını** (veya **ayaklarını) öpeyim** *hlk.* yalvarırım. **ayağını sürümek 1)** verilen bir işi ağırdan almak; **2)** bir yerden uzaklaşmak üzere bulunmak; **3)** halk inanışına göre bir kimsenin gelmesi, ardından başkalarının da gelmesine yol açmak; **4)** ölmek üzere olmak. **ayağını tek almak** bir işte iyi düşünüp dikkatli davranmak. **(ayakkabı) ayağını vurmak** ayakkabı ayağını yara etmek. **ayağını yorganına göre uzatmak** giderini gelirine uydurmak. **(birini) ayağının altına almak** tekme ile dövmek. **ayağının altına karpuz kabuğu koymak** bir yolunu bulup bir kimseyi düzenle işinden uzaklaştırmak. **(bir yer) ayağının** (veya **ayaklar) altında** (yüksek bir yerden) geniş bir alanı görür durumda. **ayağının bağını çözmek 1)** karısını boşamak: *"... geçinemeyeceğim, ayağımın bağını çözsün."* -H. R. Gürpınar. **2)** serbest davranmasını engelleyen ilişkilere son vermek. **ayağının bastığı yerde ot bitmez** uğradığı yere bereketsizlik, uğursuzluk getirir. **ayağının pabucunu başına giymek 1)** dengi olmayan bir kimseyle evlenmek; **2)** değersiz bir kimseyi üstün bir yere geçirmek. **(biri ötekinin) ayağının pabucu olamamak** değerce ondan çok aşağı olmak. **ayağının tozu ile** yoldan gelir gelmez, henüz dinlenmeden: *"Haleb'den İstanbul'a döndüğü gün ayağının tozu ile devrin padişahını görmeğe gitmişti."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **ayağının tozunu silmeden** henüz yoldan gelmişken. **(biri ötekinin) ayağının türabı olmak** bir kimse başka bir kimseye kul gibi bağlanıp onun her emrini yerine getirmek. **ayağının** (veya **ayaklarının) altını öpeyim** "pek çok yalvarırım" anlamında kullanılır: *"Dadıcığım merhamet ... Ayaklarının altını öpeyim ..."* -H. R. Gürpınar. **ayaklar altına almak** önem verilmesi gereken şeyleri hiçe saymak, çiğnemek: *Şerefini, namusunu ayaklar altına aldı.* **ayaklar baş, başlar ayak olmak** değersiz kimseler başa geçip, değerli kimseler ise en geride bırakılmak. **ayakları dolaşmak** yürürken ayakları birbirine takılmak. **ayakları geri geri gitmek** bir yere gönülsüz, istemeye istemeye gitmek. **ayakları yere değmemek** çok sevinmek. **ayaklarına** (veya **ayağına) kara su (veya sular) inmek** uzun süre ayakta kalmak veya yürümekten çok yorulmak: *"Bu şehirde akşama doğru / İçime korku / Ayaklarıma kara su iner."* -B. Necatigil. **ayaklarını sürümek** güçlükle yürümek, ayağını sürümek. **ayaklarını yerden kesmek** bir taşıta binerek yürümekten kurtulmak. **ayaklarının** (veya **ayağının) ucuna basmak** çok yavaş, sessiz, gürültü yapmamaya özen göstererek yürümek: *"Onları uyandırmaktan korkar gibi ayaklarının ucuna basarak odadan çıktı."* -S. F. Abasıyanık. **ayakta kalmak 1)** oturacak yer bulamamak; **2)** yıkılmamak, çökmemek: *Bu yapı beş yüz yıldan beri ayakta kalmıştır.* **3)** değerini yitirmemek, önemini korumak: *"Bu beş şehir durdukça, bu yapıt da onun en içten yorumu olarak ayakta kalacaktır."* -H. Taner. **(bir kimseyi) ayakta tutmak 1)** oturtmak gerekirken oturtmamak; **2)** bozulmasına, yıkılmasına, çökmesine engel olmak; **3)** bir kuruluşun yaşamasını sağlamak. **(bir şeyi) ayakta tutmak** o şeyin sürekliliğini sağlamak. **ayakta uyumak** aşırı dalgın, şaşkın veya yorgun olmak. **ayaktan** (kesim hayvanları için) canlı olarak: *Ayaktan satış.*

→ ***ayakaltı, ayak bağı, ayakbastı, ayak bileği, ayak divanı, ayak işi, ayak izi, ayak keseri, ayak kirası, ayak makinesi, ayak oyunu, ayak satıcısı, ayak takımı, ayak tarağı, ayak tedavisi, ayak teri, ayak topu, ayak ucu, ayaküstü, ayaküzeri, ayak***

yalın, ayakyolu

ayakaltı *is. mec.* Gelip geçenlerin çok olduğu yer. **ayakaltına almak** hakir görülmek, gözden çıkarılmak: *"Bunlar kolay kolay ayakaltına alınamaz, değil mi?"* -R. N. Güntekin. **ayakaltında bırakmak** ezilmesine, yok olmasına göz yummak, korumamak. **ayakaltında dolaşmak** bir işe yaramadığı hâlde herkesin işine engel olacak biçimde ortalıkta dolaşmak.

ayak bağı *is.* Bir yere veya bir işe gidilmesine engel olan şey: *Bu çocuk bana ayak bağı oluyor.*

ayakbastı *is.* Bir yere dışarıdan gelen insan ve eşyadan alınan vergi, toprakbastı.

ayak bileği *is. anat.* Baldır kemikleriyle tarak kemikleri arasında bulunan ve yedi kemikten oluşan ayağın arka bölümü.

ayakçak, -ğı *is. hlk.* **1.** Merdiven, merdiven basamağı. **2.** *hlk.* Dokuma tezgâhı ayaklığı. **3.** *hlk.* Çocukların, cambazların ayaklarına takıp yürüdükleri çifte sırık.

ayakçı *is.* **1.** Ayak işlerinde kullanılan kimse. **2.** Bir iş süresince tutulan hizmetçi: *"Bütün ayakçılar, başta parkın kiracısı, kaymakam beyin masasına pervane."* -T. Buğra. **3.** Gezici satıcı, çerçi.

ayakçın *is.* Dokuma tezgâhlarında atkı ipliklerini hareket ettirmek için ayakla basılan tahta ayaklık.

ayak divanı *is. tar. esk.* **1.** Olağanüstü durumlarda o anda bulunulan yerde padişahın katılmasıyla bir konuyu görüşmek ve karara bağlamak için yapılan toplantı, ayakta toplanan meclis. **2.** *mec.* Ayakta yapılan sohbet: *"Yarım saat bir ayak divanı yapılır. Havadan, sudan konuşulur."* -M. Ş. Esendal.

ayak işi *is.* Birtakım getir götür işleri.

ayak izi *is.* Herhangi bir zemin üzerinde ayağın bıraktığı ız: *"Karda ayak izleri var / Vurulup düştükleri yere kadar."* -N. Cumalı.

ayakkabı, -yı *is. (aya'kkabı)* Özellikle sokakta ayağı korumak için giyilen ve altı kösele, lâstik gibi dayanıklı maddelerden yapılan ayak giyeceği, pabuç. **ayakkabı yurmak** (ayakkabı) ayağı zedelemek, ayağı rahatsız etmek. **ayakkabılarını çevirmek 1)** konuk ayakkabılarını gidiş yönüne doğru düzgün biçimde sıralamak; **2)** *mec.* bazı davranışlarla konuğu gitmeye zorlamak.

ayakkabıcı *is.* **1.** Ayakkabı yapan veya satan kimse, pabuççu. **2.** Ayakkabı satılan yer.

ayakkabıcılık, -ğı *is.* Ayakkabıcının işi, pabuççuluk.

ayakkabılık, -ğı *is.* **1.** Ayakkabı konulan yer, ayakkabı dolabı. **2.** *s.* Ayakkabı yapmaya elverişli olan (deri, kösele gibi şeyler).

ayak keseri *is.* Ayakta durarak ağaç yontmaya elverişli uzun saplı keser.

ayak kirası *is.* Bir haber veya eşya getirene emeğine karşılık verilen para, ayak teri.

ayaklama *is.* Ayaklamak işi.

ayaklamak *(-i)* Ayakla ölçmek.

ayaklandırma *is.* Ayaklandırmak işi.

ayaklandırmak *(-i)* Ayaklanmak işini yaptırmak.

ayaklanma *is.* **1.** Ayaklanmak işi. **2.** Birçok kimsenin cebir ve şiddet kullanarak devlet güçlerine karşı gelmesi, baş kaldırma, isyan, kıyam.

ayaklanmak *(nsz)* **1.** (çocuk için) Yürümeye başlamak. **2.** (hasta için) Yürüyebilir duruma gelmek. **3.** Ayağa kalkıp gitmeye davranmak. **4.** *mec.* (birçok kimse) Cebir ve şiddet kullanarak devlet güçlerine karşı gelmek, baş kaldırmak, isyan etmek. **5.** *mec.* Uyanmak, uyanıp kalkmak: *"Sazlı köyü ayaklandığı zaman gökyüzü daha esmerdi ve ayaz insanın yüzünü ısırıyordu."* -T. Buğra.

ayaklı *s.* **1.** Ayağı olan. **2.** Bir destekle yere dayanan: *Ayaklı kadeh.* **3.** Ayakla işletilen: *Ayaklı dikiş makinesi.*

→ ***ayaklı canavar, ayaklı koşma, ayaklı kütüphane, ayaklı mani***

ayaklı canavar *is. mec.* Çok hareketli, yaramaz, cin gibi çocuk.

ayaklık, -ğı *is.* **1.** Ayakla işletilen makinelerde ayağın bastığı yer, pedal. **2.** Ayak basacak yer. **3.** Ayakçak. **4.** Taban.

ayaklı koşma *is. ed.* Halk şiirinde müstezat tarzında söylenen deyiş.

ayaklı kütüphane *is. mec.* Pek çok konuda bilgisi olan, çok şey okumuş ve öğrenmiş olan, sorulan her soruya cevap verebilen kimse.

ayaklı mani *is. ed.* Cinaslı ayaklarla söylenen bir mani türü: *"Bunlar ayaklı mani denilen mani biçiminde çok ileri gitmişler, bu alanda eski manicileri geçmişlerdir."* -S. Birsel.

ayak makinesi *is.* Ayak yardımı ile işletilen makine.

ayak oyunu *is.* Hile.

ayak satıcısı *is.* Gezgin satıcı.

ayaksız *s.* Ayağı olmayan.

ayaksızlar *ç. is. zool.* Omurgalı hayvanlarda amfibyumlar sınıfının en ilkel yapılı türlerini içine alan bir takım.

ayakta *zf.* **1.** Ayağa kalkmış durumda: *"Kahvelerimizi ayakta içtik."* -A. Gündüz. **2.** *mec.* Telâşlı, heyecanlı. **ayakta tedavi** hastanın yatağa yatırılması gerekli görülmeyerek kendisine ayakta yapılan tedavi.

ayak takımı *is.* Görgüsüzlükleri veya bilgisizlikleri dolayısıyla toplum içinde aşağı durumda olan kişiler: *"Dükkânlar karmakarışık, mallar bayat, kibar müşteriler birer birer çekiliyor, ayak takımı her gün artıyor."* -H. E. Adıvar.

ayak tarağı *is. bk.* tarak.

ayaktaş *is. hlk.* Arkadaş, yoldaş; hempa.

ayak tedavisi *is.* **1.** Ayakta oluşan bir hastalığın veya rahatsızlığın tedavisi. **2.** Ayakta tedavi.

ayak teri *is.* **1.** Ayak parmakları arasından çıkan pis kokulu salgı. **2.** *is.* Hizmet için bir yere gönderilen kimseye verilen ücret, ayak kirası.

ayak topu *is. sp.* Futbol.

ayakucu *is. astr.* Yeryüzünde bir noktada çekülün gösterdiği doğrultudaki alt yön.

ayak ucu *is.* **1.** Yatanın veya yatılan bir yerin ayak uzatılan yönü, yeri. **2.** *sp.* Ayak parmak uçlarının oluşturduğu dar dayanak yüzeyi.

ayaküstü *zf.* **1.** Oturmadan, ayakta durarak; kısa sürede: *"Makasçı, ayaküstü bana gayet basit kelimelerle bir dram anlattı."* -R. N. Güntekin. **2.** Acele olarak. **3.** *is.* Hazır yemek, festfut.

ayaküzeri *zf.* Ayaküstü.

ayak yalın *is.* Yalın ayak.

ayakyolu *is.* İnsanın besin artıklarıyla idrarını boşalttığı yer, abdesthane, helâ, kademhane, memişhane, kenef, tuvalet: *"Dostlarından birine kızdı mı, onun salonda asılı duran resmini alır, ayak yolunun duvarına asar."* -S. Birsel.

ayal, -li *is. (aya:l) Ar. 'iyāl esk.* Karı, eş: *"Çocuklar uyumuştur / Efendi gazete okur / Ayali dikiş dikmektedir."* -O. V. Kanık.

ayan *is. Ar. 'iyān* Belli, açık. **ayan olmak** belli olmak, bilinir olmak: *"Onun duru aydınlığında alın yazımızın en çapraşık satırları, bize, birdenbire ayan oluverir."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

→ ***ayan beyan***

âyan *ç. is. (a:ya:n) Ar. a'yān, 'ayn'* ın çokluk biçimi *esk.* **1.** İleri gelenler. **2.** Senato üyeleri.

ayan beyan *s.* ve *zf.* Besbelli, apaçık, açık seçik: *"Fakat hepsinin yüzünde korku ve endişe emarelerini ayan beyan görmüştüm."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

ayandon *is. Yun. Agia Andoni* 18 Ocak'ta başlayan bir fırtına.

ayar *is. (aya:r) Ar. 'iyār* **1.** Bir aygıtın gereken işi yapabilmesi durumu: *Saatin ayarı bozuk. Televizyonun ses ayarı iyi.* **2.** Saatler için belli bir yere göre kabul edilmiş olan ölçü: *Memleket saat ayarı.* **3.** Altın, gümüş gibi madenlerden yapılmış şeylerin saflık derecesi: *Katışıksız altın 24, gümüş de 1000 ayar sayılır.* **4.** Bir iş veya bir davranışta gereken ölçü: *Kalorifercinin ayarı yok, ya çok yakıyor veya hiç yakmıyor.* **5.** *mec.* Değer derecesi: *"Biz, telif eser ayarında bir sanat kıymeti taşıyan tercümelere teşekkür edelim."* -B. R. Eyuboğlu. **ayar etmek** (bir aygıtın) çalışmasını düzeltmek, düzenli işler duruma getirmek.

→ ***ayarı bozuk***

ayarcı *is. esk.* Esnafın kullandığı ölçü aletlerini denetleyen görevli.

ayarı bozuk *s.* **1.** Belli bir ayarı olmayan. **2.** *mec.* Ahlâk, karakter veya aklı yerinde olmayan.

ayarlama *is.* Ayarlamak işi.

ayarlamak *(-i)* **1.** Bir ölçünün doğruluğunu belli bir örneğe göre düzeltmek, doğrulamak: *Saati radyoya göre ayarlamak.* **2.** Bir aygıtı belli bir iş yapabilecek duruma getirmek: *Dikiş makinesini nakışa göre ayarlamak.* **3.** *mec.* İşleri birbiriyle çatışmayacak veya zamanında bitirecek biçimde düzenlemek: *İşlerimi ayarlayabilirsem sinemaya gideceğim. Konuşmayı on dakikaya göre ayarladım.* **4.** *argo* Kandırmak: *Babamı ayarlayabilirsem sinemaya gideceğim.*

ayarlanma *is.* Ayarlanmak işi.

ayarlanmak *(nsz)* Ayar edilmek, birbirine uygun duruma getirilmek: *Saat ayarlandı. Fiyatlar ayarlandı.*

ayarlatma *is.* Ayarlatmak işi.

ayarlatmak *(-i)* Ayar ettirmek.

ayarlı *s.* **1.** (saat ve makine için) Ayarlanmış, doğru çalışması sağlanmış, düzeltilmiş, düzenli, doğru. **2.** (altın ve gümüş için) Belirli bir ayarı olan.

→ ***ayarlı pense***

ayarlı pense *is.* Vida, cıvata ve musluk aksamını sıkıştırmak amacıyla kullanılan, ağız açıklığı ayarlanabilen özel alet.

ayarsız *s.* **1.** Ayarı yapılmamış, ayarı bozuk, düzensiz. **2.** *mec.* Davranışları ölçüsüz: *Ayarsız insan.* **3.** (altın ve gümüş için) Belli bir ayarı olmayan.

ayarsızlık, -ğı *is.* **1.** Ayarsız olma durumu. **2.** Ölçüsüzlük, düzensizlik.

ayartı *is.* Baştan çıkarma.

ayartıcı *s.* Baştan çıkaran, doğru yoldan saptıran, ayartan: *"O hep eski oynak, gönül ayartıcı ve neşeli Samiye idi."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

ayartıcılık, -ğı *is.* Ayartıcının yaptığı iş.

ayartılma *is.* Ayartılmak işi.

ayartılmak *(nsz)* Ayartmak işine konu olmak.

ayartma *is.* Ayartmak işi.

ayartmak *(-i)* **1.** Baştan çıkarmak, doğru yoldan saptırmak. **2.** Kandırmak. **3.** Birini, çalıştığı yerden ayırıp başkasının yanında çalışmaya kandırmak.

ayaz *is.* **1.** Duru, sakin havada çıkan kuru soğuk: *"Sürüp gider en sert ayazlarda bile / Bir tatlı sıcak kış vakti."* -B. Necatigil. **2.** *s.* (hava ve gece için) Soğuk. **ayaz kesmek** uzun süre soğukta kalıp üşümek. **ayaz paşa kol geziyor** *şaka* dışarıda çok soğuk var. **ayaz vurmak** (sebze ve meyveler için) donmak. **(hava) ayaza çekmek** kışın kuru soğuk artmak. **ayazda kalmak** **1)** soğukta kalmak; **2)** *argo* boş yere beklemek, eline bir şey geçmemek.

ayazlama *is.* Ayazlamak işi.

ayazlamak *(nsz)* **1.** (hava) Ayaza çevirmek. **2.** Ayazda kalıp üşümek. **3.** *argo* Boş yere beklemek, eline bir şey geçmemek.

ayazlandırılma *is.* Ayazlandırılmak durumu.

ayazlandırılmak *(nsz)* Ayazlanması sağlanmak.

ayazlandırılmış rakı *is.* Halk inanışına göre sıtma tedavisinde kullanılmak üzere rakının açılarak balkonda veya dışarıda bekletilmiş hâli.

ayazlandırma *is.* Ayazlandırmak durumu.

ayazlandırmak *(-i)* Ayazlanmasını sağlamak.

ayazlanma *is.* Ayazlanmak işi.

ayazlanmak *(nsz)* Ayazda bırakılıp soğumak: *Su ayazlanmış.*

ayazlatma *is.* Ayazlatmak işi.

ayazlatmak *(-i)* **1.** Soğukta bekletmek. **2.** Ayazda soğutmak.

ayazlık, -ğı *is.* Evlerde serinlemek için kullanılan önü açık yer, tahtaboş, balkon, taraça.

ayazma *is. (aya'zma) Yun. hagiasma* Rumların kutsal saydıkları kaynak veya pınar.

ay balığı *is. zool.* Ay balığıgillerden, 3 m boyunda, görünüşü balık başına benzeyen, kuyruk yüzgeci hilâl biçiminde olan, Akdeniz'de yaşayan bir balık türü, pervane balığı, kemer balığı *(Mola mola).*

ay balığıgiller *ç. is. zool.* Kemikli balıklar takımının çengel çeneliler alt takımına giren bir familya.

ay balta *is. esk.* Ağzı yarım daire biçiminde olan balta, teber.

aybaşı *is.* **1.** Ayın ilk günü, ay dönümü. **2.** *is.* Ayın ilk günü. **aybaşı olmak** (kadının) ayda bir döl yatağından kan gelmek, âdet görmek.

aybeay *zf. T. ay + Far. be + T. ay* **1.** Aydan aya, ay ay olarak: *Borcunu aybeay ödemek.* **2.**

ayça *is.* **1.** Ayın ilk günlerinde aldığı yay biçimi, hilâl. **2.** Bayrak ve sancak direklerinin tepesindeki pirinçten yapılmış ay yıldızlı süs, alem.

ay çekirdeği *is.* **1.** Ay çiçeğinin tohumu. **2.** Genellikle vakit geçirmek için içi yenen kuru yemiş çeşidi.

ayçiçeği *is. bot.* **1.** Birleşikgillerden, sarı renkli çiçeği çok iri olan, yurdumuzda çok yetiştirilen bir bitki, gün çiçeği, günebakan; gündöndü *(Helianthus annuus).* **2.** Bu bitkinin yağ çıkarılan tohumu.

ayçiçeği yağı *is.* Ay çiçeğinden çıkarılan yağ.

ayçöreği *is.* İçine tarçın, ceviz konularak ay biçiminde yapılmış çörek.

ay dede *is.* (çocuk dilinde) Ay. **ay dedeye misafir olmak** gece açıkta yatmak, geceyi açıkta geçirmek.

aydemir *is.* Yüzü yay biçiminde bir çeşit keser.

aydın *s.* **1.** Işık alan, ışıklı, aydınlık: *Aydın bir oda.* **2.** *s.* ve *is.* Kültürlü, okumuş, görgülü, ileri düşünceli (kimse), münevver: *"Akşam gazetesi, yurt aydınlarıyla konuşarak bizde niçin yazar yetişmediğinin sebeplerini araştırdı."* -O. V. Kanık. **3.** Kolayca anlaşılacak kadar açık (söz veya yazı), vazıh.

aydınger *is.* Parlak yüzeyli, saydam, mimarlıkta çizim için kullanılan özel bir kâğıt.

aydınlanma *is.* **1.** Aydınlanmak işi. **2.** *mec.* Bir sorun üzerine gereği kadar bilgi edinme, tenevvür. **3.** *fiz.* Bir yüzeyin, karşısına konulan eşit ışık kaynaklarının sayısı ile orantılı olarak aydınlık görünmesi.

aydınlanmak *(nsz)* **1.** Aydınlık olmak. **2.** *mec.* Bir sorun üzerine gereği kadar bilgi edinmek, tenevvür etmek: *"Personelin yeteri kadar aydınlandığına kani olduktan sonra iki ciddî alarm denemesi yaptı."* -H. Taner.

aydınlatıcı *s.* **1.** Aydınlık verici. **2.** *mec.* Bir sorunla ilgili gerekli bilgileri veren: *"Devlet, tüketicileri koruyucu ve aydınlatıcı tedbirler alır."* -Anayasa.

aydınlatılma *is.* Aydınlatılmak işi.

aydınlatılmak *(nsz)* Aydınlatmak işine konu olmak.

aydınlatma *is.* **1.** Aydınlatmak işi. **2.** *tiy.* Sahnelerin ışıklandırılması işi.

aydınlatmak *(-i)* **1.** Karanlığı giderip görünür duruma getirmek: *"Işık yüzüne tam tepeden düşüyor ve onu iyice aydınlatıyordu."* -T. Buğra. **2.** *mec.* Bir sorun üzerine bilgi vermek.

aydınlık, -ğı *is.* **1.** Bir yeri aydınlatan güç, ışık: *"Bir elektrik görmediğimizden titrek fener aydınlığına doyamazdık."* -F. R. Atay. **2.** *s.* Işık alan: *Aydınlık bir oda.* **3.** *s. mec.* Kolay anlaşılacak derecede açık olan, vazıh: *Aydınlık bir söz.* **4.** *s. mec.* Kötülükten uzak, temiz, saf: *Aydınlık bir yüz.* **5.** Bir yapının ortasına gelen oda ve öbür bölümlerin ışık alması için, damın ortasından zemine kadar açılan boşluk.

→ ***aydınlıkölçer***

aydınlıkölçer *is.* Aydınlıkları ölçmeye yarayan aygıt, lüksmetre.

ay dönümü *is.* Aybaşı: *Ay dönümü kanamaları düzensizleşti.*

ayet *is. (a:yet) Ar. āyet* Kur'an surelerini oluşturan cümlelerden her biri: *"Unutmadığı ayetlerle namaz kılıyor, dua ediyordu."* -Ö. Seyfettin.

ay evi *is.* Ayla.

aygın *s.* Bitkin.

→ ***aygın baygın***

aygın baygın *s.* **1.** Güçsüz, çok yorgun, bitkin. **2.** Duyguda ölçüyü kaçırmış:

"Fani bir iz bırakmış burda yatmışsa kimler / Aygın baygın maniler, açık saçık resimler." -F. N. Çamlıbel. **3.** Kendinden geçercesine âşık, vurgun: *"O zaten ötekine aygın baygın."* -A. Rasim.

aygır *is.* Damızlık erkek at. **aygır gibi** iri yarı cüsseli, güçlü (kimse).

→ ***aygır deposu***

aygır deposu *is.* Aygırların bakıldığı büyük ahır.

aygıt *is.* **1.** Birçok parçadan yapılmış alet, cihaz: *Telefon bir konuşma aygıtıdır.* **2.** Vücutta belirli bir görevin sağlanmasına yarayan organların hepsi, cihaz: *Sindirim aygıtı. Solunum aygıtı.* **3.** *fiz.* Birkaç aletin uygun biçimde eklenmesinden oluşturulan ve bazı belli deneylerin yapılmasına yarayan takım.

ay-gün takvimi *is. astr.* Güneşin görünen hareketlerine göre düzenlenen takvim.

ay-gün yılı *is. astr.* Hem ay evreleri değişimi hem de güneşin gökyüzündeki görünen hareketi göz önüne alınarak düzenlenmiş olan takvim yılı.

ayı *is. zool.* **1.** Memelilerin et obur takımından, beş parmaklı, tabanlarına basarak yürüyen, yurdumuzda boz türü bulunan, iri gövdeli hayvan *(Ursus arctos).* **2.** *ünl. mec.* Kaba saba. **ayı gibi 1)** iri yarı; **2)** kaba, anlayışsız (kimse). **ayı yavrusu ile oynuyor** *alay* iri ve yetişkin birinin ufak tefek birine, bir çocuğa el şakası yapması veya gücünü onda denemesi karşısında ayıplama yollu söylenir. **ayının kırk türküsü var, kırkı da Ahlat üstüne** bir kimsenin hep aynı şeyi veya hikâyeyi anlatması karşısında söylenir. **ayıya kaval çalmak** anlayışsız bir kimseye bir şey anlatmaya çalışmak. **ayıyı vurmadan postunu satmak** henüz ele geçmemiş bir şey üzerinde hesap yapmak.

→ ***ayıbacağı, ayı balığı, ayıboğan, ayı giller, ayı gülü, ayıkulağı, ayı üzümü, ayı yürüyüşü***

ayıbacağı *is. den.* Çift yan yelkenlerden birini sağdan, birini soldan kullanma biçimi.

ayı balığı *is.* Fok.

ayıboğan *s.* İri yarı, kaba ve anlayışsız (kimse).

ayıcı *is.* **1.** Ayı oynatmayı iş edinen kimse. **2.** *s. huk.* Sert, kaba ve hoyrat (kimse).

ayıcılık, -ğı *is.* Ayıcının işi, mesleği.

ayıgiller *ç. is. zool.* Memeli et oburlardan, ayıları içine alan bir familya.

ayı gülü *is. bot.* İki çenekliler sınıfının düğün çiçeğigiller familyasından bir şakayık türü *(Peconia corollina).*

ayık *s.* **1.** Sarhoşluğu veya baygınlığı geçmiş olan. **2.** *zf.* Sarhoşluğu geçmiş bir biçimde. **3.** *mec.* Anlayışlı, uyanık: *Ayık kafa ile mektubu okudu.*

ayıklama *is.* Ayıklamak işi.

ayıklamak *(-i)* **1.** Bir şeyin içinden, işe yaramayan, gereksiz veya istenmeyen taneleri veya maddeleri ayırıp çıkarmak, temizlemek: *"Tepsiye üç ölçü pirinç koydu, pencere ışığında ayıklamaya başladı."* -O. Rifat. *"Döndüğümde karımın mezarını dolduran otları, baldıranları kendi elimle ayıkladım."* -A. Gündüz. **2.** *mec.* Bir görevde gereksiz görülenleri işinden ayırmak. **ayıkla pirincin taşını!** bir işin pek karışık ve içinden çıkılmaz durumda olduğunu anlatmak için kullanılır: *"Karıya bir de nikâh yaptırdı mı, ondan sonra ayıkla artık pirincin taşını ..."* -O. Kemal.

ayıklanma *is.* **1.** Ayıklanmak işi. **2.** *biy.* Yaşayan varlıklarda ortamın şartlarına en iyi uyan türlerin veya bireylerin üreyip kalması, uyamayanların yok olması, ıstıfa.

ayıklanmak *(nsz)* Ayıklamak işine konu olmak: *"Vaktiyle işe yaramaz diye ayıklanmış olan mağdur memurlar, böylece eski vazifelerine iade edildiler."* -H. Taner.

ayıklatma *is.* Ayıklatmak işi.

ayıklatmak *(-i)* Ayıklamak işini yaptırmak.

ayıklık, -ğı *is.* Ayık olma durumu.

ayıkmak *(nsz) hlk.* Ayılmak, kendine gelmek, uyanmak, aklı başına gelmek.

ayıkulağı *is. bot.* Çuha çiçeğinin bir türü *(Primula auricula).*

ayılık, -ğı *is.* Kabalık, kaba davranış. **ayılık etmek** kaba davranmak.

ayılma *is.* Ayılmak işi.

ayılmak *(nsz)* **1.** Sarhoşluk, baygınlık gibi bir durumdan kurtulmak, kendine gelmek. **2.** *mec.* Aklı başına gelip gerçeği görmek. **ayılıp bayılmak 1)** birini kendinden geçercesine sevmek; **2)** aşırı ölçüde sinir bunalımları geçirmek.

ayıltı *is.* İçki içmiş bir kimsenin duyduğu baş ağrısı ve sersemlik, mahmurluk: *Sarhoşluğun ayıltısı içindeydi.*

ayıltma *is.* Ayıltmak işi.

ayıltmak *(-i)* Ayılmasını sağlamak: *"Hekim getirmişler, iğne yapmışlar, beni ayıltmışlar."* -M. Ş. Esendal.

-ayım / -eyim İstek kipi tekil 1. kişi eki: *yaz-ayım, çiz-eyim, oku-y-ayım, bekle-y-eyim* vb.

ayın *is. Ar.* ʿ*ayn* Arap alfabesinde on sekizinci, Osmanlı alfabesinde yirmi birinci harf. **ayınları çatlatmak** bu harfin gösterdiği Arapçaya özgü sesi gırtlakta boğumlamaya çalışmak.

ayınga *is. (ayı'nga) Erm.* Kaçak tütün, tütün.

ayıngacı *is.* Tütün kaçakçısı.

ayıngacılık, -ğı *is.* Tütün kaçakçılığı.

ayın on dördü *is.* Dolunay. **ayın on dördü gibi** yüzü çok güzel (kadın veya kız).

ayıp, -bı *is. Ar.* ʿ*ayb* **1.** Toplumun ahlâk kurallarına aykırı olan, utanılacak durum veya davranış. **2.** Kusur, eksiklik. **3.** *s.* Utanç veren: *"Elli, altmış günlük bir ayrılık için bu kadar telâş ayıp değil mi?"* -R. N. Güntekin. **ayıp etmek** (veya **yapmak**) yakışıksızca davranmak. **ayıp yerler** vücutta örtülü tutulması gereken yerler. **ayıbını yüzüne vurmak** birinin kusurunu yüzüne söylemek. **ayıptır söylemesi 1)** "bunu söylemek size karşı saygısızlık olacak, ama söylemek zorundayım" anlamında özür dilemek için kullanılır; **2)** övünmek gibi olmasın ama: *Ayıptır söylemesi, akşam kuzu dolması yedik.*

ayıplama *is.* Ayıplamak işi, takbih.

ayıplamak *(-i)* Kınamak, takbih etmek.

ayıplanma *is.* Ayıplanmak işi.

ayıplanmak *(nsz)* Ayıplamak işine konu olmak.

ayıplı *s.* Ayıbı, kusuru olan.

ayıpsız *s.* Ayıbı, kusuru olmayan.

ayıraç, -cı *is. kim.* Cisimleri, birleşime veya ayrışıma uğratarak niteliklerini belirtmede kullanılan madde, miyar.

ayıran *s. fiz.* Işığı yalın ögelerine ayırma özelliği olan.

ayırıcı *s.* Ayırma özelliği veya gücü olan: *Renk ayırıcı aygıt.*

ayırım *is.* Ayırmak işi. **ayırım yaratmak** farklılık çıkarmak, ikilik ortaya atmak: *"Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri dil, din ve mezhep ayrımı yaratmak amacıyla kullanılamazlar."* Anayasa.

ayırımlama *is.* Ayırım yapmak işi.

ayırımlamak *(-i)* Ayırım yapmak.

ayırma *is.* Ayırmak işi: *"Yapılabilecek şeylerle yapılamayacakları daha ilk anda ayırmasını biliyordu."* -T. Buğra.

ayırmaç, -cı *is.* Bir şeyi benzerlerinden ayırt etmeye yarayan durum veya öge, farika.

ayırmak *(-i, -den)* **1.** Bölmek: *Elmayı dörde ayırmak.* **2.** Bir bütünden bir parçayı herhangi bir amaçla bir tarafa koymak, saklamak: *Çocuklara pastadan biraz ayırdım. Kazancımdan gezi için para ayırdım.* **3.** Bir yeri bir engelle bölmek. **4.** Birbirinden uzaklaştırmak. **5.** Nitelik değişikliğini anlamak. **6.** Seçmek: *"Günün fıkralarından bu kitaba ayırdıklarım pek azdır."* -F. R. Atay. **7.** İki veya daha çok kimse arasındaki anlaşmayı, uzlaşmayı bozmak: *Karıyı kocasından ayırmak.* **8.** Farklı davranmak, fark gözetmek: *Çocuklarımın hepsini aynı derecede severim, onları hiç birbirinden ayırır mıyım?* **9.** *(-i, -e)* (bir şey veya yeri) Bir şey veya kimse için kullanmayı belirlemek, tahsis etmek: *Odayı çocuklara ayırmak. Dolabı çamaşırlara ayırmak.*

ayırt edilmek *(-den)* Ayırt etmek işine konu olmak.

ayırt etmek *(-i, -den)* Birkaç şeyi bir

birinden ayıran niteliği anlamak, tefrik etmek, temyiz etmek.

ayırtı *is.* Aynı cinsten olan şeyler arasındaki ince fark, nüans.

ayırtma *is.* Ayırtmak işi.

ayırtmak *(-e, -i; -den)* Ayırmak işini yaptırmak.

ayırtman *is.* Sınavlarda, soruların hazırlanmasından notların verilmesine kadar bütün değerlendirme çalışmalarına katılan görevli, mümeyyiz.

ayırtmanlık, -ğı *is.* Ayırtmanın görevi, mümeyyizlik.

ay ışığı *is.* **1.** Ayın yeryüzüne verdiği ışık. **2.** Ayın dolunay durumundaki parlak durumu, mehtap: *"Asfalt cadde, ay ışığında sessiz akan bir dere gibi uzuyor."* -H. Taner.

ayıt *is. bot.* Mine çiçeğigillerden, Akdeniz çevresinde yetişen, mavi, beyaz veya menekşe renginde çiçekler açan, 1-2 m boyunda bir ağaççık, hayıt *(Vitex agnus-castus).*

ayı üzümü *is. bot.* Fundagillerden, küçük taneli yemişler veren, tüylü bir bitki *(Arbutus uva ursi).*

ayı yürüyüşü *is. sp.* Gergin kol ve bacaklarla dört ayak yürüme.

ayin *is. (a:yin) Far. āyin* **1.** Dinî tören, ibadet: *"... ibadet, dinî ayin ve törenler serbesttir."* -Anayasa. **2.** *müz. esk.* Mevlevî tekkelerinde okunan ağır bestelerin biçimi.

→ ***ayinicem***

ayinicem *is. esk.* Mevlevî ve Bektaşî tekkelerinde kadın ve erkeğin birlikte katıldığı, dinî müzikli sohbet töreni.

ay karanlığı *is.* Bulutlar arkasında kalan ayın yaydığı hafif aydınlık.

aykırı *s.* **1.** Alışılmışa, doğru diye bellenmişe uygun olmayan, karşıt, ters, mugayir: *"Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hâllerde Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir."* -Anayasa. **2.** *mec.* Gidilen yol üzerinde olmayıp gidiş yönüne ters düşen: *"Burası Ankara'ya iki gün öte, ana yollardan aykırı küçük bir kasabaydı."* -R. H. Karay. **3.** Çapraz, ters. **4.** *mat.* Bütün noktaları aynı düzlemde bulunmayan. **aykırı düşmek** uygun gelmemek, ters gelmek, ters düşmek: *"Yüzük ona biraz aykırı düşen bir parlaklıkla parmağında parlıyordu."* -T. Buğra. **aykırı olmak** ters olmak, zıt olmak: *"Temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sınırlamalar demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz."* -Anayasa.

→ ***aykırı doğrular, aykırı katmanlaşma***

aykırı doğrular *ç. is. mat.* Aynı düzlemde bulunmayan doğrular.

aykırı katmanlaşma *is. jeol.* Katmanları düzenli bir biçimde olmayan katmanlaşma.

aykırılama *is.* Aykırılamak işi.

aykırılamak *(nsz)* Dikey olarak gelmek; kestirmeden gitmek, düz yoldan ayrılmak: *"Bu demir yolu, Eğrikaya'dan keçi yurdu önünden, dereyi aykırılar."* -M. Ş. Esendal.

aykırılaşma *is.* Aykırılaşmak işi.

aykırılaşmak *(nsz)* Aykırı duruma gelmek.

aykırılık, -ğı *is.* Aykırı olma durumu, mugayeret, muhalefet.

ayla *is.* **1.** Ayın ve bazı yıldızların dolayındaki ışık çevresi, ay ağılı, hale. **2.** Bazı kutsal kişilerin başı etrafında gösterilen ışık çevresi.

aylak *s.* **1.** İşsiz, boş gezen, avare. **2.** *zf.* İşsiz, bir şey yapmayarak: *Aylak oturmak.* **aylak olmak** boşta olmak, yapacak bir işi olmamak, boş oturmak.

aylakçı *is.* Temelli işi olmayan işçi.

aylakçılık, -ğı *is.* **1.** Temelli iş sahibi olmama durumu. **2.** İşsizlik, avarelik.

aylaklık, -ğı *is.* Aylak olma durumu, işsizlik, avarelik: *"Çalışmaktan yorulunca böyle geçici aylaklıklarla dinleniyorum."* -H. Taner. **aylaklık etmek** boş durmak, boş oturmak, işsiz güçsüz dolaşmak, çalışmamak.

aylama *is.* Aylamak işi.

aylamak *(-i)* **1.** Beklemek. **2.** Sürmek, devam etmek. **3.** Ayı dolduran bir süre geçirmek, aylarca kalmak.

aylandız *is. (Çince ailanto'dan) bot.* Sedef otugillerden, Avrupa'ya Çin'den getirilmiş, kısa zamanda yetişip boy attığı için bir gölge ağacı olarak dikilen, kötü kokan bir ağaç, kokar ağaç *(Ailanthus glandulosa).*

aylanma *is.* Aylanmak işi.

aylanmak *(nsz) hlk.* Bir yerin çevresinde dolanmak.

aylı *s.* **1.** Üzerinde ay biçimi bulunan: *Beyaz aylı kırmızı bir bayrak.* **2.** Ay ışığı olan, mehtaplı: *Aylı geceler.*

aylık, -ğı *is.* **1.** Birine, görevi karşılığı olarak veya geçimi için her ay ödenen para, maaş: *"Ordu ve hükûmet aylıklarımızın bir kısmıyla altın alırdık."* -F. R. Atay. **2.** *s.* Bir ay içinde olan veya bir ay süren: *Aylık kazanç. Bir aylık iş.* **3.** *s.* Ayda bir kez yapılan veya çıkan: *Aylık toplantı. Aylık rapor. Aylık dergi.* **4.** *s.* ... aydan beri var olan: *Üç aylık çocuk...* **5.** *zf.* Ay olarak, bir ay için: *"Ben uzunca kalacağım için aylık olarak tutmuştum odamı."* -E. Bener. **aylık almak** bir aylık çalışma karşılığında para almak. **aylık bağlamak** emekli olan veya başka sebeplerle çalışmayanlara her ay için belirli bir parayı ödemeyi üstlenmek. **aylık vermek** aylık olarak üstlenilen parayı ödemek. **aylığa geçmek 1)** çalışması karşılığı olarak her ay belirli bir para alınacak bir işe başlamak; **2)** gündelikten veya ücretten kadroya geçmek.

aylıkçı *is.* **1.** Aylıkla çalışan kimse. **2.** Başka geliri olmayıp yalnız aldığı aylıkla geçinen kimse.

aylıklı *s.* **1.** Aylık alan (kimse), maaşlı: *Aylıklı bir görevli.* **2.** Karşılığı aylıkla ödenen: *Aylıklı bir iş.*

ayma *is.* Aymak işi.

aymak, -ar *(nsz) hlk.* **1.** Kendine gelmek, aklı başına gelmek, ayılmak: *"... bırak gece yarısı hoşbeşi Allah aşkına, aydım artık, gidip yatayım."* -S. F. Abasıyanık. **2.** *mec.* Gerçeği anlamak.

aymaz *s.* Çevresinde olup bitenlerin farkına varmayan, gafil.

aymazlık, -ğı *is.* Çevresinde olup bitenlerin farkına varamama durumu, aymaza yakışacak durum, gaflet.

ay modülü *is.* Gözlem araçlarını içinde taşıyan, ay araştırmaları için kullanılan ve ay yüzüne yumuşak iniş yapan araç.

ayn *is. Ar. 'ayn esk.* Göz.

ayna *is. Far. āyīne* **1.** Işığı yansıtan, varlıkların görüntüsünü veren, cilâlı ve sırlı cam: *"Ben onun aynada saçlarına değil, bana baktığını gene aynadan görüyordum."* -T. Buğra. **2.** *den.* Gemilerde işaretçi erlerin kullandığı dürbün. **3.** *den.* Akıntı ve anaforun birleştiği yerde oluşan su burgacı. **4.** Doğramacılık ve yapıcılıkta çerçeve içine geçirilen tahta veya taş levha: *Kapı kanadının aynası. Çeşmenin aynası.* **5.** *den.* Küreğin yassı uç bölümü. **6.** (atlarda) Diz kapağı. **7.** *argo* İyi bir durumda, yolunda: *İşimiz ayna.* **8.** (Karagöz oyununda) Perde. **9.** *mec.* Bir olayı, bir durumu yansıtan, göz önünde canlandıran olay, durum, şey: *Yüz, ruhun aynasıdır. "Bir ülkenin sanat ve kültür hayatı bir bakıma o ülkenin uygarlık aynasıdır."* -H. Taner. **ayna gibi 1)** dümdüz ve parlak; **2)** (deniz için) kımıltısız, durgun.

→ ***aynabakar, ayna taşı, ayna tırnağı***

aynabakar *is. bot.* Büyük, yumurtamsı, kırmızımsı mavi renkli bir erik türü.

aynacı *is.* **1.** Ayna yapan veya satan kimse. **2.** *s. mec.* Hileci, işine hile karıştıran.

aynacılık, -ğı *is.* Aynacının yaptığı iş veya aynacı olma durumu.

aynalı *s.* **1.** Aynası olan: *"Hemen aynalı dolabını açtı, acele giyinmeye başladı."* -P. Safa. **2.** *argo* Parlak yüzlü, yakışıklı, güzel.

→ ***aynalı sazan***

aynalık, -ğı *is. den.* Geminin ve bağlı bulunduğu limanın adı yazılan, düz veya az yuvarlak kıç bölüm.

→ ***aynalık tahtası***

aynalık tahtası *is. den.* Sandalların kıç taraflarında oturanın sırtını dayamasına yarayan tahta.

aynalı sazan *is. zool.* Üzerinde az sayıda büyük pullar bulunan bir tür sazan balığı.

aynasız *s.* **1.** Aynası olmayan. **2.** *argo* Hoşa gitmeyen, kötü, yakışıksız, çirkin, ters, biçimsiz: *Amma da aynasız bir yermiş burası, beni hiç açmadı.* **3.** *argo* Polis.

aynasızlık, -ğı *is. argo* Aynasız olma durumu.

ayna taşı *is.* Yapı, anıt ve çeşme gibi yerlere konan yazılı veya yazısız süslü taş levha.

ayna tırnağı *is.* Aynayı duvara tutturmak için kullanılan nikel veya kromla kaplanmış metal parçası.

aynaz (I) *is. hlk.* Bataklık.

aynaz (II) *is. tiy.* Köy oyunlarını yöneten kimse.

aynen *zf. (a'ynen) Ar. 'aynen* Olduğu gibi, değiştirmeden, aynıyla: *"Türkiye Büyük Millet Meclisi, geri gönderilen kanunu aynen kabul ederse, kanun Cumhurbaşkanınca yayımlanır."* -Anayasa.

aynı *s. (a'ynı) Ar. 'ayn + T. -ı* **1.** Başkası değil, yine o. **2.** Ayırt edilemeyecek kadar benzeri özdeşi, tıpkısı: *Bu kalem sizinkinin aynıdır.* **3.** Değişmeyen, aralarında ayrım olmayan: *"Yirmi sene hep aynı renkler içinde dönüp dolaştık."* -B. R. Eyuboğlu. **aynı ağzı kullanmak** aynı şeyi söylemek, aynı düşünceyi ileri sürmek. **aynı kapıya çıkmak** sonuç bakımından fark etmemek, aynı sonuca varmak. **aynı potada erimek** benzer konuları ve sorunları birlikte düşünmek veya değerlendirmek. **aynı telden çalmak** aynı şeyi söylemek. **aynı yolun yolcusu** kötü sonları birbirine eş olan: *"O haspa da aynı yolun yolcusu, elbet birbirlerini kollayacaklar."* -A. İlhan.

→ ***aynısefa, aynı zamanda***

aynılık, -ğı *is.* Aynı olma durumu, özdeşlik, ayniyet.

aynısefa *is. (a'ynısefa:) bot.* Birleşikgillerden, çiçekleri sarı renkli bir kır bitkisi *(Calendula arvensis).*

aynıyla *zf.* Hiçbir değişiklik olmadan, olduğu gibi.

aynı zamanda *zf.* Hem de, bununla birlikte.

aynî (I) *s. (ayni:) Ar. 'aynî esk.* Gözle ilgili.

→ ***aynî hak***

aynî (II) *s. (ayni:) Ar. 'aynî* Para olarak değil, madde olarak verilen: *Aynî yardım.*

→ ***aynî hak***

aynî hak *is. huk.* Taşınır veya taşınmaz üzerinde doğrudan doğruya egemenlik yetkisi veren ve herkese karşı ileri sürülebilen haklar.

ayniyat *is. (ayniya:t) Ar. 'ayniyyāt, 'ayn'* ın çokluk biçimi Kullanılmaya veya harcamaya elverişli, taşınması kolay eşya.

ayniyet *is. (ayni:yet) Ar. 'ayniyyet* Aynılık, özdeşlik.

aynştayniyum *is. bk.* einsteiniyum.

ayol *ünl. (a'yol) tkz.* Daha çok kadınların kullandığı bir seslenme sözü: *Ayol, sen nerelerde kaldın.*

ay örümceği *is.* Ay modülü.

ayraç, -cı *is.* Yay ayraç: *Köşeli ayraç.*

ayraç açmak *mec.* söz veya yazı içine, asıl konu ile ilgisi az olan bir bölüm sıkıştırmak.

ayran *is.* **1.** Süt veya yoğurt yayıkta çalkalanarak yağı alındıktan sonra kalan sulu bölüm: *Ayran içmeye geldik, ara açmaya gelmedik.* **2.** Yoğurdu sulandırarak yapılan içecek. **ayranı kabarmak 1)** öfkelenmek, coşmak; **2)** aşırı bir cinsel arzu duymak: *"Sadrazamın ayranı kabarsın diye üç gün beklenildikten sonra... gelini, alayla, eşinin konağına iletmişlerdir."* -S. Birsel. **ayranı yok içmeye, atla** (veya **tahtırevanla) gider sıçmaya** *kaba* yoksulluğuna bakmadan gösteriş yapmaya kalkanların gülünçlüğünü anlatmak için kullanılır. **ayranım budur, yarısı sudur** yapılan bir işin yarım yamalak olduğu bildirilmek için kullanılır.

→ ***ayran ağızlı, ayran budalası, ayran delisi, ayran gönüllü***

ayran ağızlı *s. argo* Aptal, budala, sersem.

ayran budalası *s. argo* Aptal, sersem.

ayrancı *is.* Ayran yapan veya satan kimse.

ayrancılık, -ğı *is.* Ayran yapıp satma işi.

ayran delisi *s. hlk.* Bön, safdil.

ayran gönüllü *s.* Çabuk âşık olan.

ayranlaşma *is.* Ayranlaşmak özelliği veya durumu.

ayranlaşmak *(nsz)* Ayran durumuna gelmek.

ayrı *s.* **1.** Yerleri bir olmayan: *Beraber misiniz, ayrı mısınız?* **2.** Başka, başka türlü: *Bu ayrı konu.* **3.** *zf.* Yalnız, tek başına olan. **ayrı baş çekmek** topluluktan ayrılıp kendi başına iş yapmak. **ayrı düşmek 1)** birbirinden uzakta kalmak; **2)** *mec.* uyuşmamak: *Düşüncelerimiz çok ayrı düşüyor.* **ayrı gayrı bilmemek** (veya **ayrısı gayrısı olmamak**) birbirinden hiçbir şey esirgemeyecek durumda olmak: *Bizim ayrımız gayrımız var mı? Parayı ha sen vermişsin, ha ben.* **ayrı seçi yapmak** birkaç şey arasında fark gözetmek. **ayrı tutmak** farklı davranmak.

→ ***ayrı ayrı, ayrı basım, ayrı cinsten, ayrı çanak yapraklılar, ayrı taç yapraklılar***

ayrı ayrı *zf.* **1.** Birbirinden ayrı olan, değişik: *Ayrı ayrı işleri var.* **2.** Her biri için: *Çocuklara ayrı ayrı armağanlar aldım.* **3.** (her biri) Ayrı olarak: *Yemeklerin tadına ayrı ayrı baktı.*

ayrı basım *is.* Genellikle bir dergide yayımlanmış bilimsel bir yazının ayrı bir broşür olarak basımı: *"Bir formalık ayrı basımlar eser diye gösterilmezse, korkarım pek çoğumuzun eser listeleri hayli fakir kalırdı."* -H. Taner.

ayrıca *zf. (a'yrıca)* **1.** Ayrı olarak: *"Devlet konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler."* -Anayasa. **2.** Ayrı bir önem verilerek: *Bu bitki oralarda ayrıca yetiştirilir.* **3.** Bundan başka.

ayrıcalı *s.* Başkalarına benzemeyen, ayrı tutulan, müstesna.

ayrıcalık, -ğı *is.* Başkalarından ayrı ve üstün tutulma durumu, imtiyaz: *"Siyasî partiler... kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri şekilde ayrıcalık yaratan yan kuruluşlar meydana getiremez."* -Anayasa. *"Ölüm önünde herkes bir, ayrıcalık yok kimseye."* -T. Oflazoğlu. **ayrıcalık tanınmak** (veya **göstermek**) başkalarından ayrı ve üstün tutmak.

ayrıcalıklı *s.* Ayrıcalığı olan, ayrıcalık tanınan, imtiyazlı.

ayrıcalıksız *s.* Ayrıcalığı olmayan, ayrıcalık tanınmayan, imtiyazsız.

ayrıcasız *zf.* Ayrı tutulmadan, istisnasız.

ayrı cinsten *is. kim.* Farklı yapıda olan, heterojen.

ayrıç, -cı *is.* Yol kavşağı, iki yolun ayrıldığı yer: *İki yolun ayrıcında.*

ayrı çanak yapraklılar *ç. is. bot.* Çanak yaprakları birbirine bitişmiş olmayan bitkiler.

ayrık *s.* **1.** Ayrılmış: *"Yandan ayrık, tek tük gümüş pırıltılı saçları."* -Y. Z. Ortaç. **2.** Ayrı tutulan, başkalarına benzemeyen, ayrıcalı, müstesna. **3.** Kur'a dışı, müstesna. **4.** *is.* Ayrık otu. **5.** Düzgün ve uygun olmayan, çarpık: *"Apış arasına fazla tülbent ve mermerşahi tıkarak bebeği çarpık ve ayrık bacaklı, tenasüpsüz olmaktan korur."* -R. H. Karay.

→ ***ayrık küme, ayrık otu***

ayrık küme *is. mat.* Ortak elemanları olmayan küme.

ayrıklı *s.* Ayrı tutulmuş, benzerlerine uymayan, kural dışı olan, istisnaî.

ayrıklık, -ğı *is.* **1.** Ayrıklı olma durumu, ayrı tutma, ayrı tutulma, istisna. **2.** *astr.* Bir konik (elips, daire, parabol, hiperbol) üzerinde hareket eden bir cismi, odağa veya merkeze birleştiren doğrunun büyük eksen ile yaptığı açı. **3.** *man.* Önermelerin birbirine bağlanması işleminde **ya ... ya** ve **ya da** ile gösterilen ilişki: *Şimdi ya gündüzdür ya gece.* **4.** *fel.* Kaplamları birbirinden ayrı olmakla birlikte aynı yakın cinsin kaplamına giren kavramlar arasındaki bağlantı: *Kedi köpek: Memeliler.*

ayrık otu *is. bot.* Buğdaygillerden, kökü hekimlikte idrar söktürücu olarak kullanılan yabanî bir bitki *(Agropyrum repens).*

ayrıksı *s.* Alışılagelmiş töre ve davranışlara aykırı olan, eksantrik.

→ ***ayrıksı ay, ayrıksı yıl***

ayrıksı ay *is. astr.* Ayın yörüngesindeki en beri noktasından art arda iki geçişi arasındaki süre farkı.

ayrıksılık, -ğı *is.* Ayrıksı olma durumu.

ayrıksı yıl *is. astr.* Yerin kendi yörüngesindeki günberi noktasından art arda iki geçişi arasındaki süre farkı.

ayrıksız *zf.* Hiçbir ayrığı olmadan veya hiçbirini ayrık tutmaksızın, istisnasız, bilâistisna.

ayrılanma *is.* Ayrılanmak durumu.

ayrılanmak *(nsz)* Ayrı duruma gelmek.

ayrılaşma *is.* Ayrılaşmak işi, teferrüt.

ayrılaşmak *(nsz)* Benzerleri arasında ayrı bir yeri ve önemi olmak, teferrüt etmek.

ayrılı *s.* Ayrılmış olan, ayrı duran, munfasıl.

ayrılık, -ğı *is.* **1.** Ayrı olma durumu. **2.** Birinden uzak düşme: *Çocuğumun ayrılığına katlanamadım.* **3.** Düşünce, görüş veya duygu arasındaki uymazlık, mubayenet. **4.** *huk.* Evlilik birliğinin yargıç kararı ile geçici bir süre için kaldırılması.

ayrılış *is.* Ayrılmak işi veya biçimi: *"Onlardan ayrılış bana her an üzüntüdür / Madem ki böyle duygularım kaldı çok şükür."* -Y. K. Beyatlı.

ayrılışma *is.* Ayrılışmak işi veya durumu.

ayrılışmak *(nsz)* Birbirinden ayrılmak: *"Bunca zamanlar bilişip / Ahir dönüp ayrılışıp."* -Yunus Emre.

ayrılma *is.* **1.** Ayrılmak işi. **2.** *fiz.* Bir biçmeden geçen beyaz ışığın türlü renklerde görünmesi.

ayrılmak *(-e)* **1.** Ayırmak işine konu olmak: *"Geçen hafta, Akşehir'de Nasrettin Hoca törenine ayrılmıştı."* -F. R. Atay. **2.** *(-den)* Bir yerden, bir kimseden, bir şeyden uzaklaşmak: *"... rahat bir tavırla yanındaki adamdan ayrıldı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **3.** *(nsz, -den)* (karı ve koca için) Evlilik birliğini bozmak: *"Artık senden saklamaya sebep kalmıyor. Ben, Remzi Beyden ayrılıyorum."* -R. N. Güntekin.

ayrılmazlık, -ğı *is. fel.* Özelliklerin, kendilerini taşıyan nesnelerle; ilineklerin tözle bağlantısı, **kalıcılık** karşıtı.

ayrım *is.* **1.** Ayırmak işi, tefrik: *: Kuvvetler ayrımı.* **2.** Bir kimse veya nesnenin bir başkasıyla karıştırılmamasını sağlayan ayrılık; benzer şeyleri birbirinden ayıran özellik, başkalık, fark. **3.** Alt bölüm. **4.** *man.* Cinsleri ve türleri birbirinden ayıran ana karakter, fark. **5.** Ayrılma noktası: *Yol ayrımı.* **6.** *sin.* Bir veya daha çok sahne içinde geliştirilip, olayın tamamlanmış bir parçasını veren film bölüğü. **ayırım yapmak** eşit davranışta bulunmamak, fark gözetmek.

ayrımlama *is. sin.* Senaryonun hazırlanmasında geliştirim ile çevrim senaryosu arasında yer alan, senaryonun sahne ve ayrımlarının belirlendiği, başlıca karakterlerin ayrıntılarıyla çizildiği, konuşmaların son biçimini aldığı aşama.

ayrımlaşma *is.* **1.** Ayrımlaşmak işi, farklılaşma. **2.** *biy.* Hücrelerin veya canlı organizmaların işlevlerine veya yaşayış türlerine ilişkin yapısal nitelik kazanması, farklılaşma: *Embriyon yaşantısında organlar ayrımlaşma yolu ile ortaya çıkar.* **3.** *jeol.* Bir iç kayanın katılaşması sürecinde yer ve zamana göre ayrımların ortaya çıkması, farklılaşma.

ayrımlaşmak *(nsz)* Ayrımlı duruma gelmek, farklılaşmak.

ayrımlı *s.* Ayrımı olan, aralarında ayrım bulunan, değişik, farklı.

ayrımlılık, -ğı *is.* Ayrımlı olma durumu, farklılık.

ayrımsama *is.* Ayrımsamak işi veya durumu.

ayrımsamak *(-i)* Bir şeyi anlamak, bir şeyi görmek, fark etmek.

ayrımsız *s.* Ayrımlı olmayan, aynı, farksız.

ayrımsızlık, -ğı *is.* Ayrımsız olma durumu, farksızlık.

ayrıntı *is.* **1.** Bir bütünün önemce ikinci derecede olan ögelerinden her biri, detay: *"Az daha kuşku diyecektim herkes gibi. Oysa şüphe başka, kuşku başka şeydir. Bir ayrıntı sorunu ama, neylersiniz ki, dilin inceliği ayrıntılara dayanır."* -H. Taner. **2.** Edebiyat veya sanat eserlerinde bir bütünün ögelerinden her biri, teferruat, tafsilât. **3.** *tiy.* Bir tiyatro eserinde ana düşünceye yardımcı olan kelime, cümle veya eşya. **ayrıntılara inmek** bir konuyu en küçük noktasına kadar inceleyip araştırmak: *"Ne var ki, genelleyici bakış açısı, bizi bazen yararlı ayrıntılara inmekten ister istemez alıkoyuyor."* -H. Taner.

ayrıntılı *s.* Ayrıntısı olan, teferruatlı, tafsilâtlı, detaylı, mufassal: *"Ona bıkıp usanmadan uzun ve ayrıntılı cevaplar veriyordu."* -H. Taner.

ayrışık *s.* **1.** Ayrışmış olan. **2.** Ayrı türden, çeşit çeşit, muhtelif.

ayrışıklık, -ğı *is.* Ayrışık olma durumu.

ayrışım *is. kim.* Ayrışmak işi.

ayrışma *is.* **1.** Ayrışmak işi. **2.** *kim.* Moleküllerin, türlü etkenlerle geçici olarak daha yalın atom ve moleküllere bölünmesi, tahallül.

ayrışmak *(nsz)* **1.** Birbirinden ayrılmak, birliği bozmak. **2.** *kim.* Moleküller, türlü etkenler sebebiyle geçici olarak daha yalın atom veya moleküllere bölünmek.

ayrıştırma *is. kim.* Ayrıştırmak işi.

ayrıştırmak *(-i)* **1.** Bütünün bozulmasına sebep olmak. **2.** *kim.* Ayrışmasını sağlamak.

ayrıt *is. mat.* İki düzlemin ara kesiti: *Bir küpün on iki ayrıtı vardır.*

ayrı taç yapraklılar *ç. is. bot.* Taç yaprakları birbirine bitişik olmayıp yan yana yer almış bulunan bitkiler.

aysar *s.* **1.** Ayın etkisiyle huyunun değiştiği sanılan (kimse). **2.** Değişken huylu, kararsız (kimse).

aysberg *is. İng. iceberg coğr.* Buz dağı.

aysfild *is. İng. icefield coğr.* Buzla, bankiz.

aysız *s.* Ay ışığı olmayan (gökyüzü, gece): *"Aysız, bol yıldızlı, çekirge ötüşleriyle dolu bir geceydi."* -N. Cumalı.

ayşekadın *is. bot.* Kılçıksız, lezzetli bir tür taze fasulye.

ay takvimi *is. astr.* Ayın gökyüzündeki görünen hareketine ve evrelerine göre düzenlenen takvim, kamer takvimi.

aytışma *is.* Aytışmak işi.

aytışmak *(nsz)* **1.** Atışmak, tartışmak, münakaşa etmek. **2.** *ed.* Halk şairleri belli bir ayak çerçevesinde karşılıklı atışmak.

Ay tutulması *is. astr.* Yer yuvarlağının Güneş ile Ay arasına girmesiyle, Ay'ın yer yuvarlağı gölgesinde kalması, husuf.

ayva *is.* **1.** Gülgillerden, çiçekleri iri ve pembe, yapraklarının altı tüylü, orta yükseklikte bir ağaç *(Cydonia vulgaris).* **2.** Bu ağacın büyük, sarı renkte, tüylü, mayhoş, dokusu sertçe, ufak çekirdekli meyvesi. **ayva göbekli** göbeği çukur olan (kimse). **ayvayı yemek** *argo* kötü duruma düşmek, işi bozulmak: *Sınavı veremezsek, ayvayı yedik.*

→ ***ayva hoşafı, ayva kompostosu, ayva marmelâtı, ayva reçeli, ayva tüyü***

ayvadana *is. bot.* Yüksekliği 15-70 cm , sık tüylü, soluk sarı çiçekli, çok yıllık ve otsu bir bitki *(Achillea nobilis).*

ayva hoşafı *is.* Ayvadan yapılan hoşaf.

ayva kompostosu *is.* Ayvadan yapılan komposto.

ayvalık, -ğı *is.* Ayva ağaçlarının çok bulunduğu yer.

ayva marmelâdı *is.* Ayva ve şekerden yapılan ezme.

ayvan *is. Far. eyvān hlk.* **1.** Teras, sundurma. **2.** Bir tarafı dışarıya açık olan oda.

ayva reçeli *is.* Ayva ve şekerden yapılan kokulu reçel.

ayva tüyü *is.* Vücuttaki ince, sarı tüyler: *"Sarı ayva tüyleriyle kaplı incecik kollarını biraz fazla sıkacak olsam, eriyiverecek sanırım."* -H. Taner.

ayvaz *is. tar.* **1.** Büyük konaklarda mutfak ve yemek hizmetlerinde çalıştırılan uşak. **2.** *hlk.* Koca, erkek, eş. **ayvaz kasap hep bir hesap** *hlk.* ha öyle ha böyle, ikisi de bir.

ayvazlık, -ğı *is.* Ayvazın görevi: *"U-*

şaklık, ayvazlık istihkakın yokken bu rütbeye gelmişsin." -N. Kemal.

ayyar *s. Ar. ʿayyār esk.* Dolandırıcı, hilekâr.

ayyarlık, -ğı *is.* Dolandırıcılık.

ayyaş *s. Ar. ʿayyāş* İçkiye düşkün, içkici, içken, bekri: *"Ayyaşlar, bol bol buzlu, buzsuz rakı içtiler."* -S. F. Abasıyanık.

ayyaşlık, -ğı *is.* Ayyaş olma durumu.

ay yıldız *is.* Türk bayrağındaki ayça ve beş ışınlı yıldızdan oluşmuş simge.

ay yılı *is. astr.* Ayın on iki kez yeni aydan yeni aya gelmesi için geçen süre (354 gün 8 saat).

ayyuk *is. (ayyu:k) Ar. ʿayyūk* **1.** Göğün en yüksek yeri. **2.** *esk.* Göğün kuzey yarım küresinde bulunan bir takım yıldızın en parlak yıldızı. **ayyuka çıkmak 1)** (ses için) yükselmek; **2)** (dedikodu için) herkesçe duyulmak, yayılmak: *"İktisadî bunalım ayyuka çıktı maşallah."* -H. Taner.

az (I) *s.* **1.** Alışılmış olandan, umulandan veya gerekenden eksik, **çok** karşıtı: *Bu gün işimiz az.* **2.** *zf.* Nicelik, güç, nitelik, süre bakımından eksiklik bildirir: *"Heykel konularının parmakla sayılacak kadar az olduğunu ileri sürüyordu."* -B. R. Eyuboğlu. **az bulmak** yeterli görmemek, az saymak, azımsamak. **az buz olmamak** (bir şey) azımsanacak kadar olmak. **az daha** az kalsın, neredeyse: *"Kendini güler yüzle karşılayan hanımefendiyi az daha tanıyamayacaktı."* -H. Taner. **az değil!** birinin herhangi bir karakter bakımından göründüğü gibi olmadığını anlatmak için söylenir: *Sen de az değilsin, muziplikte ona taş çıkartırsın.* **az gelişmiş 1)** gelişmesi gecikmiş olan; **2)** eğitim düzeyi düşük kalmış, üretimi daha çok ilkel tarıma dayanan, doğal kaynaklarını gereğince değerlendiremeyen (ülke): *"Yeni bir anayasa ile her şeyin düzeleceğine bel bağlamak az gelişmiş ülkelere özgü bir kuruntudur."* -H. Taner. **(bir şey)az gelmek** yetmemek, daha çok istemek. **az görmek 1)** umduğundan eksik bulmak; **2)** azımsamak. **az günün adamı olmamak** çok yaşamış, çok görmüş bulunmak. **az kaldı** (veya **az kalsın**) bir işin olması, gerçekleşmesi, bitmesi çok yakınken olmadığını anlatır: *"Zavallıyı az kalsın gırtlağından yakalayıp boğacaktı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **az tamah çok ziyan getirir** hırslı ve pinti insan her zaman zararlı çıkar. **aza çoğa bakmamak** olanla yetinmek. **aza sormuşlar: "nereye?" "çoğun yanına" demiş** küçük kazançların bile hep varlıklı kimselere düştüğü inancını belirtir. **azı çoğa saymak** (veya **tutmak**) verilen küçük bir armağanı çok ve değerli kabul etmek.

→ ***az az, az buçuk, az çok***

Az (II) *kim. esk.* Azot'un kısaltılması. Bu gaz N kısaltması ile de gösterilir.

aza *ç. is. (a:za:) Ar. aʿžā, ʿuż'* un çokluk biçimi *esk.* **1.** Organlar, vücut parçaları. **2.** Üye: *"Komşu gencine yüz vermemiş, çocuklu bir mahkeme azasıyla evlenmişti."* -R. N. Güntekin. **3.** Vücut parçası, organ: *"Bu vücut, bütün azası kırılmış, birbiri üstüne yığılmış bir külçe hâlinde."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

azade *s. (a:za:de) Far. āzāde esk.* **1.** Başıboş, erkin, serbest: *"Çocuk gönlüm kaygılardan azade."* -O. V. Kanık. **2.** *zf.* Başıboş, erkin, serbest olarak gürültüden azade yaşamak. **azade azade** bir şeyden kurtulmuş, uzak.

azadelik, -ği *is.* Azade olma durumu, serbestlik: *"Kendini yeni hayatın azadeliğine terk ettiği zaman..."* -H. E. Adıvar.

azalma *is.* Azalmak işi, eksilme, tenakus.

azalmak *(nsz)* **1.** Az denecek bir miktara inmek veya eskisinden az bir duruma gelmek. **2.** Etkisini yitirmek, hafiflemek: *Sancısı azaldı.*

azaltma *is.* Azaltmak işi.

azaltmak *(-i)* **1.** Az denecek bir miktara indirmek veya eskisinden az bir duruma getirmek, kırmak: *"İlk işleri kullandıkları renkleri azaltmak oluyor."* -B. R. Eyuboğlu. **2.** Etkisini yitirmesine sebep olmak, hafifletmek: *Aspirin baş ağrımı azalttı.*

azamet *is. Ar. ʿaẓamet* **1.** Ululuk, büyüklük. **2.** Gurur: *"Arkadaşlarımdan ayrılıp onun yanına geçmek azametime dokundu."* -R. N. Güntekin. **3.** Görkem, heybet. **4.** Debdebe. **5.** Çalım, kurum, tekebbür: *"Şu her tarafından temizlik ve azamet akan şişman adama bile sorabilirdi."* -S. F. Abasıyanık. **azamet satmak** büyüklük taslamak, çalım satmak, böbürlenmek.

azametli *s.* **1.** Ulu, çok büyük. **2.** Gururlu. **3.** Görkemli, heybetli. **4.** Debdebeli. **5.** Çalımlı, kurumlu: *"Hatta biraz da azametli, kibirli muamelesi bana epeyce garip görünmüştü doğrusu."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

azamî *s. (a:zami:) Ar. aʿzamī* En büyük, en yüksek, en çok, maksimum.

azap, -bı (I) *is. (-za:bı) Ar. ʿaẕāb* **1.** (Müslümanlıkta) Dünyada günah işlemiş olanlara ahrette verilecek ceza: *Kabir azabı. Cehennem azabı.* **2.** Organik veya ruhî büyük sıkıntı, ezinç: *"Aydınlık olunca günlerin devamı bir azap gibi geliyordu."* -H. R. Gürpınar. **azap çekmek 1)** ahrette ceza görmek; **2)** çok büyük sıkıntıya uğramak: *"Senin yüzünden bir hâl olursa, azabını ömrün boyunca çekersin ağabey."* -H. Taner. **azap vermek** acı çektirmek, üzmek: *"Bu düşünce ona epeyce azap verdi."* -A. Mithat.

azap, -bı (II) *is.* **1.** (Anadolu'nun birçok bölgesinde) Çiftlik uşağı. **2.** *tar.* Anadolu beyliklerinde donanmadaki görevlerde kullanılan asker: *Tersane azapları. Gemi azapları.*

azar *is. Far. āzār* Paylama. **azar işitmek** azarlanmak.

azar azar *zf.* **1.** Süreyi uzatarak, yavaş yavaş, az az. **2.** Küçük ölçülerle: *"Canan'ın pembe gölgesi azar azar küçülerek uzaklaşıyordu."* -P. Safa.

azarlama *is.* Azarlamak işi, paylama.

azarlamak *(-i)* Paylamak, tekdir etmek.

azarlanma *is.* Azarlanmak işi, paylanma.

azarlanmak *(nsz)* Azarlamak işine konu olmak, paylanmak, kötü sözle karşılaşmak.

azarlatma *is.* Azarlatmak işi.

azarlatmak *(-i, -e)* Azarlamak işini yaptırmak veya azarlanmasına yol açmak: *O kendini kimseye azarlatmaz.*

azat, -dı *is. (a:za:t) Far. āzād* **1.** Serbest bırakma: *"Akşam azadında dayağı yiyen çocuğu tuttum."* -Ö. Seyfettin. **2.** *esk.* Okullarda paydos. **3.** *s.* Serbest bırakılmış olan. **azat etmek 1)** serbest bırakmak, salıvermek; **2)** *esk.* (köle ve cariyeler için) özgürlüğünü geri vermek. **azat eylemek** azat etmek.

azatlı *is.* ve *s. esk.* Azat edilmiş (cariye veya köle): *"Haminnenin azatlıları bayramdan birkaç gün evvel geldiler."* -H. E. Adıvar.

azatlık, -ğı *is.* **1.** Azat olma durumu, serbestlik: *"Hâlbuki, bir elçi için bu kadarcık bir azatlık, bu kadarcık bir nefes alma imkânı dahi yoktur."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** *s. esk.* Azat edilme vakti gelmiş olan (cariye, köle): *Azatlık köle.*

azatsız *s.* Azat edilemez.

az az *zf.* **1.** Uzun süreli, yavaş yavaş. **2.** Küçük ölçülerle.

az buçuk *s.* Bir parça, biraz: *"Senin az buçuk edebiyatçılığın da vardır."* -H. Taner.

azca *s.* Oldukça az.

az çok *s.* Bir parça, oldukça.

azdırılma *is.* Azdırılmak işi.

azdırılmak *(nsz)* Azmasına yol açmak.

azdırma *is.* Azdırmak işi.

azdırmak *(-i)* **1.** Azmasına sebep olmak: *Merhem yarayı azdırdı.* **2.** Azgın duruma getirmek: *Taş atarak köpeği azdırdı.* **3.** Şımartmak: *Yüz verip çocukları azdırdı.* **4.** Kötü davranış veya alışkanlıklara sürüklemek, yoldan çıkarmak: *Arkadaşları çocuğu azdırdılar.*

azelya *is. Yun.* Açalya.

Azerbaycanlı *is.* ve *s. (a:zerbaycanlı) Ar. āzerbaycān + T. -lı* Azerbaycan halkından olan kimse.

Azerî *öz. is. Far. āzer + Ar. ī* **1.** Azerbaycan Cumhuriye'tinde ve güney Azerbaycan'da (İran'da) yaşayan Türk soylu

halk veya bu halktan olan kimse. **2.** *s.* Azerî halkına özgü olan, Azerî halkı ile ilgili (olan).

Azerîce *öz. is. (Azerî:'ce)* Azerbaycan Türkçesi.

azgın *s.* **1.** Azmış olan: *Azgın bir köpek. Azgın su. "Azgın hayvanın yularını kavrayarak başını alabildiğine havaya kaldırdı."* -H. Taner. **2.** (ten için) Çabuk iltihaplanan, yarası hemen kapanmayan. **3.** (çocuk için) Çok yaramaz. **4.** Cinsel istekleri aşırı olan.

azgınlaşma *is.* Azgınlaşmak işi.

azgınlaşmak *(nsz)* **1.** Azgın duruma gelmek. **2.** Cinsel istekleri aşırılaşmak.

azgınlık, -ğı *is.* Azgın olma durumu.

azı *is.* **1.** Köpek dişlerinden sonra içeriye doğru, alt ve üst çenenin iki yanında beşer tane bulunan ve yiyecekleri öğütmeye yarayan dişlerin ortak adı, azı dişi, öğütücü diş. **2.** *hlk.* Öküz arabalarında ön ve arka yastıkları dingile bağlayan ağaç çivi.

→ ***azı dişi***

azıcık *s. (a'zıcık)* **1.** Çok az, biraz: *Azıcık para ile yola çıkılmaz.* **2.** *zf.* (süre ve miktar için) Az olarak, biraz: *"Azıcık rahatsız olacaksın ama o kadar olur artık."* -T. Dursun K. **azıcık aşım kaygısız başım** derdim olmasın da başka bir şey istemem.

azı dişi, -ni *is.* Azı.

azık, -ğı *is.* Yiyecek, besin, gıda.

azıklı *s.* **1.** Azığı olan. **2.** Yoksulları doyuran.

azıklık, -ğı *is.* **1.** Azık olarak ayrılan veya hazırlanan yiyecekler. **2.** *hlk.* Azık koymaya yarayan kap veya torba. **3.** *hlk.* Hemen yemek üzere, harman zamanından önce biçilip savrulan ekin.

azılı *s.* **1.** Gözü bir şeyden yılmayan, azgın: *Azılı katil.* **2.** *mec.* Şiddetli, korkunç, çok etkili: *"En azılı küfürler kalın bir argo kabuğu içinde saklı."* -B. R. Eyuboğlu.

azımsama *is.* Azımsamak işi.

azımsamak *(-i)* Bir şeyin umulduğundan az olduğu yargısına varmak, daha fazlasını istemek, az görmek, az bulmak.

azınlık, -ğı *is.* **1.** Bir toplulukta herhangi bir nitelik bakımından ayrı ve ötekilerden sayıca az olanlar, ekalliyet, **çoğunluk** karşıtı. **2.** *sos.* Bir ülkede egemen ulusa göre ayrı soydan ve sayıca az olan topluluk, ekalliyet. **azınlıkta kalmak** bir toplulukta belli bir sorun üzerine oy verenler, karşı düşünceye oy verenlerden daha az olmak.

→ ***azınlık hükûmeti***

azınlık hükûmeti *is.* Mecliste çoğunluğu olmayan bir partinin kurduğu hükûmet.

azışma *is.* Azışmak işi.

azışmak *(nsz)* Gittikçe kızışmak, şiddetlenmek: *Kavga azıştı.*

azıştırma *is.* Azıştırmak işi.

azıştırmak *(-i)* Azışmasına yol açmak.

azıtma *is.* Azıtmak işi.

azıtmak *(-i)* **1.** Azgın duruma getirmek. **2.** *mec.* Çığırından çıkarmak: *"Zamanımızın Fransız romancıları da bir hayli işi azıtmış durumdadırlar."* -B. R. Eyuboğlu.

azil, -zli *is. Ar. 'azl* Görevden alma.

→ ***azledilme, azledilmek, azletme, azletmek, azolunma, azolunmak***

azim, -zmi *is. Ar. 'azm* Bir işteki engelleri yenme kararı.

→ ***azimkârane, azmetme, azmetmek, azmettirme, azmettirmek***

azimet *is. (azi:met) Ar. 'azimet esk.* Gidiş. **azimet etmek** gitmek, yola çıkmak.

azimkârane *zf. (azimkâ:ra:ne) Ar. 'azm + Far. kārāne* **1.** Kararlı: *"Türk milletinin ve onun değerli ordusunun bir ve beraber olarak azimkârane yürümesine borçluyuz."* -Atatürk. **2.** Kararlılıkla, kararlı olarak.

azimli *s.* Kararında, tutumunda direnen, kararlı: *"Simsiyah kısa bıyıkları, zeki parlak gözlerle aydınlanan azimli çehresini bütün bütün karartıyordu."* -H. C. Yalçın.

azit, -di *is. Fr. azide kim.* Azothidrik asit HN_3 deki hidrojenin yerine bir kökün geçmesi ile türeyen birleşiklere verilen ad.

aziz *s. (azi:z) Ar. 'azîz* **1.** Sevgide üstün tutulan, muazzez. **2.** *is.* Ermiş, eren.

aziziye *is. (azi:ziye) Ar. 'azîziyye tar.* Sultan Abdülaziz'in ve devlet adamlarının giydiği fes.

azizlik, -gi *is.* **1.** Aziz olma durumu. **2.** *mec.* Muziplik: *"Bunu evvelâ bir oyun, bu delişmen kızların bir azizliği sandılar."* -R. N. Güntekin. **azizlik etmek** muziplik etmek.

azledilme *is.* Azledilmek işi.

azledilmek *(nsz) Ar. 'azl + T. edilmek* Görevden alınmak.

azletme *is.* Azletmek işi.

azletmek, -der *(-i) Ar. 'azl + T. etmek* Bir görevliyi işinden ayırıp açıkta bırakmak, görevden almak, çıkarmak: *"Beni bir daha devlet işlerinde kullanılmamak üzere azlettiler."* -R. N. Güntekin.

azlık, -ğı *is.* **1.** Az olma durumu. **2.** Azınlık.

azlolunma *is.* Azlolunmak işi.

azlolunmak *(nsz) Ar. 'azl + T. olunmak* Görevinden alınmak, görevinden çıkarılmak: *"Hakimler ve savcılar azlolunamaz."* -Anayasa.

azma *is.* **1.** Azmak işi. **2.** İki ayrı ırkın karışmasından doğan, kırma, melez, metis: *Kurt azması bir köpek.*

azmak, -ğı (I) *is. hlk.* **1.** Küçük su birikintisi, gölcük. **2.** Bataklık. **azmış kudurmuştan beterdir** "coşkun ve heyecana kapılmış kimseyi zaptetmek zordur" anlamında kullanılır.

azmak, -ar (II) *(nsz)* **1.** Taşkınlıkta ileri gitmek, kötülüğünü artırmak: *Çocuklar azdı.* **2.** (deniz, ırmak vb. için) Kabarmak, taşmak: *Deniz azdı.* **3.** (yara, hastalık vb. için) Etkili, tehlikeli duruma gelmek: *"Bazılarının bronşiti, bazılarının romatizması azmış."* -A. Haşim. **4.** Cinsel duyguları artmak: *"Kırkından sonra azanı teneşir paklar."* -Atasözü. **5.** (çamaşır) Artık ağartılamaz duruma gelmek. **6.** (hayvanlar için) İki ayrı ırktan doğmak: *Katır, atla eşekten azmış bir hayvandı.*

azman *s.* **1.** Çok gelişmiş: *Adam azmanı.* **2.** Azma: *Kurt azmanı bir köpek.* **3.** *is.* Kerestelik tomruk.

→ ***azman kaya***

azman kaya *is.* Kaya balığının bir çeşidi.

azmanlaşma *is.* Azmanlaşmak işi.

azmanlaşmak *(nsz)* İrileşmek, kocaman duruma gelmek.

azmetme *is.* Azmetmek işi.

azmetmek, -der *(-e) Ar. 'azm + T. etmek* Bir işteki engelleri yenmeye karar vermiş olmak: *"Siz yanılıyorsunuz. Ben, evlenmeğe azmetmiş bir kız değilim ki..."* -R. N. Güntekin.

azmettirme *is.* Azmettirmek işi.

azmettirmek *(-e) Ar. 'azm + T. ettirmek* Bir suçu veya herhangi bir işi kesinlikle yapmasına karar verdirmek.

aznavur *is.* Gürcüce, iri "yarı" "kırıcı" sinirli, asık yüzlü, sert kimse. **aznavur gibi** zalimce davranan.

aznif *is.* Bir tür domino oyunu.

azoik *s. Fr. azoïque < Yun.* **1.** İçinde fosil bulunmayan (toprak). **2.** En eski jeolojik (sistem).

azol, -lü *is. Fr. azole kim.* Heterosiklik birleşiklerin önemli bir sınıfına verilen ad.

azonal, -li *is. İng. azonal* Yeryüzünün herhangi bir noktasında enleme bağlı olmaksızın meydana gelen olay.

azot *is. Fr. azote < Yun. kim.* Atom numarası 7, atom ağırlığı 14,008 olan, havada beşte dört oranında bulunan, rengi, kokusu, tadı olmayan element. Kısaltması N.

azotlama *is. kim.* **1.** Azotlamak işi. **2.** *kim.* Azotlu besin almayan bitki veya hayvanların dokularındaki serbest azotu tespit etme işi.

azotlamak *(-i) kim.* Azotla karıştırmak veya birleştirmek.

azotlanmış *s.* Azotlama işlemi yapılmış.

azotlu *s.* İçinde azot bulunan: *Azotlu gübre.*

azotometre *is. (azotome'tre) Fr. azotomètre kim.* Bir organik maddede bulunan azotun gaz hacmini ayarlamaya yarayan aygıt.

azotölçer *is. kim.* Azotometre.

Azrail *öz. is. (azra:il) Ar. 'Azrā'īl* Tanrı buyruğu ile insanların canını almakla görevli olduğuna inanılan melek: *"Azrail ala canını, unuttura her sanını / Kara toprağa tenini kararlar bir eyyam gelir."* - Yunus Emre. **Azrail'e bir can borcu olmak** (veya **kalmak**) **1)** nasıl olsa öleceğini kabul etmek; **2)** hiç kimseye borcu kalmamak, bütün borçlarından kurtulmak. **Azrail'in elinden kurtulmak** ölümden kurtulmak. **Azrail'le burun buruna gelmek** ölümle karşı karşıya gelmek.

azvay *is. bot.* Sarısabır.

B

b, B **1.** Türk alfabesinin ikinci harfi. *Be* adı verilen bu harf, ses bilimi bakımından ötümlü, çift dudak patlayıcısını gösterir. **2.** *müz.* Nota işaretlerini harflerle gösterme yönteminde İngilizler *b* harfiyle "si" yi, Almanlar ise "si bemol"ü gösterirler.

B *kim.* **1.** Bor'un kısaltması. **2.** *müz.* Basso kısaltması.

Ba *kim.* Baryum'un kısaltması.

baba (I) *is.* **1.** Çocuğun dünyaya gelmesinde etken olan erkek: *"Türk babanın ve Türk ananın çocuğu Türktür."* - Anayasa. *"Erkek çocuklar annelerini babalarından çok severek büyürler."* -N. Cumalı. **2.** Çocuğu olmuş erkek. **3.** *esk.* Tarikatların bazısında tekke büyüğü: *Bektaşî babası.* **4.** Bu gibi kimselere verilen unvan: *Gül Baba. Nur Baba. Baba İlyas.* **5.** *mec.* Silâh kaçakçılığı,kara para aklama ve uyuşturucu madde ticareti gibi kirli ve gizli işler yapan çetenin başı. **6.** *mec.* Yaratıcı, kurucu kimse: *Herodotos tarihin babasıdır.* **7.** *den.* Gemi veya iskelede halatın takıldığı yuvarlak başlı, iri demir, ağaç veya beton dikme. **8.** Kazılarda çıkarılan toprağın miktarını hesaplayabilmek için yer yer bırakılan toprak dikme. **9.** Çatı merteği. **10.** Koruyucu, babalık duyguları ile dolu kimse; bir ülkeye veya bir topluluğa yararlı olmuş kimse: *Atatürk Türk milletinin babasıdır.* **11.** Ata: *"Asya'daki babalarımızdan miras kalan milli şiirimizin manzum şekillerinde..."* -Y. K. Beyatlı. **baba değil, tırabzan babası** babalık görevlerini yapmayan babalar için söylenir. **baba koruk** (veya **erik**) **yer, oğlunun dişi kamaşır** babanın yaptığı kötü işin sıkıntısını çocuğu çeker. **baba oğluna bir bağ bağışlamış; oğul babaya bir salkım üzüm vermemiş** babalar çocukları için büyük fedakârlıklara katlanırlar, ama çocuklar babaları için fedakârlıkta bulunmazlar. **baba olmak** (erkek için) çocuk sahibi olmak. **babadan babaya** dedelere doğru zincirleme. **babadan oğula 1)** torunlara doğru zincirleme: *"Bizim bu Kayabaşı'nda birçok zanaat, babadan oğula aktarılır."* - T. Dursun K. **2)** atalarından beri: *Bunlar babadan oğula doktordurlar.* **babalarımız** bizden, bizim kuşaktan önceki ler. **babam! 1)** teklifsiz bir seslenme sözü: *Sen bildiğini söyle babam, alt yanını ben getiririm.* **2)** tekrarlanan iki emir kipi arasına getirilerek işin sürekliliğini anlatmaya yarar: *Git babam git, yol bitmez ki...* **babamın** (veya **ustamın) adı Hıdır, elimden gelen budur** gücüm ancak bu kadarını yapmaya yeter. **babana rahmet** *tkz.* yapılan bir iş, bir davranış karşısında "Allah senden razı olsun." anlamında kullanılan bir söz. **babasına çekmek** her yönü ile tamamen babaya benzemek: *"Sacit bu hususta da babasına çekmişti."* -P. Safa. **(biri ötekinin) babasına rahmet okumak** hakkında iyilik düşünmemek. **babasının** (veya **babalarının) çiftliği** bir malı veya kuruluşu yalnızca kendi çıkarlarına araç yapmak. **babasının hayrına** hiçbir çıkar gözetmeksizin: *Herkes babasının hayrına çalışmıyor ya!* **babasının oğlu** her yönüyle babasına benzeyen erkek çocuk.

→ ***baba adam, babaanne, baba bucağı*** (veya ***ocağı***), ***babacan, baba evi, baba hindi, baba mirası, baba nasihati, baba ocağı, baba tatlısı, baba yadigârı, babayiğit, baba yurdu***

baba (II) *is.* **babası tutmak** (veya **babaları üstünde olmak**) gibi deyimlerde

"çok öfkelenmek, öfkesi her hâliyle belli olmak" anlamında geçer: *"Elim burnuna mı değdi ne, hayvan birdenbire babası tutmuş gibi fırladı."* -Halikarnas Balıkçısı.

baba adam *is.* Yaşlı, ağırbaşlı, iyi yürekli, olgun adam.

babaanne *is.* (çocuğa göre) Babanın annesi.

baba bucağı *is. bk.* baba ocağı.

babaca *zf. (baba'ca)* Baba gibi, babaya yakın: *"Bu kardeşçe, babaca muameleleri karşısında, artık, böyle bir hisse kapılmanın ne kadar yersiz olduğunu anlamaya başlamıştım."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

babacan *s.* Cana yakın, olgun, hoşgörülü, iyi kalpli, güvenilir (erkek): *"Miralay Ferit'in babacan gülümsemesi, bıyıklarının gölgesini usulca aydınlattı."* -F. R. Atay. *"Bu babacan yürekli, öfkesi, sevgisi katıksız, kaya gibi sağlam ve güvenilir adam..."* -A. İlhan.

babacanca *zf. (babaca'nca)* Sevgi ve sevecenlikle, cana yakın olarak: *Babacanca davranmak.*

babacanlaşma *is.* Babacanlaşmak işi veya durumu.

babacanlaşmak *(nsz)* Babacan duruma gelmek.

babacanlık, -ğı *is.* Babacan olma durumu, cana yakınlık.

babacık, -ğı *is.* **1.** Küçük baba. **2.** Sevimli, hoş, sempatik baba: *"Ertesi gün okulun yolunu tutunca yine üniformalarının içinde anacıklarının, babacıklarının görmek istedikleri masum çocuksu hâllerine dönerler."* -H. Taner.

babacıl *s.* Babasını çok seven, babasına çok düşkün olan.

babacılık, -ğı *is. fel.* Devletin türlü sınıflar üzerinde babalık ederek bu sınıflar arasında denge kurmaya çalışması işlemi, paternalizm.

babaç, -cı *is. hlk.* Erkek kümes hayvanlarının en iri ve yaşlı olanı.

babaçko *s. (baba'çko) argo* (kadın için) Güçlü ve gösterişli, iri yarı.

baba evi *is.* Babadan, dededen kalma ev, toprak, yurt: *Baba yurdu, baba ocağı. "Artık baba evinden çıkmış, daha iyi bir yere taşınmışsındır."* -R. H. Karay.

babafingo *is. (babafi'ngo) İt. papafingo den.* Yelkenli gemilerde direklerin ve gabyanın üstünde bulunan en yüksek bölüm: *Babafingo yelkeni. "Ben, serin bir esinti bulmak umuduyla ta babafingonun başına tırmandım."* -Halikarnas Balıkçısı.

baba hindi *is.* İri ve iyi beslenmiş erkek hindi.

Babaî *öz. is. (babai:)* Babailik mezhebinden olan kimse.

Babaîlik, -ği *öz. is. (babai:lik)* XIII. yüzyılda Baba İshak'ın kurduğu mezhep.

babaköş *is. zool.* Ayaksız olduğu için yılan sanılan, solucanla beslenen bir tür kertenkele *(Anguis fragilis).*

babalanma *is.* Babalanmak işi.

babalanmak *(nsz)* **1.** Babaları tutmak, öfkelenmek. **2.** *argo* Diklenmek, kabadayıca davranmak.

babalı (I) *s.* Babası olan.

babalı (II) *s. hlk.* Zaman zaman sinir nöbeti geçiren.

babalık, -ğı *is.* **1.** Baba olma durumu: *Babalık bunu gerektirir.* **2.** *hlk.* Üvey baba. **3.** *hlk.* Kayın baba, kayın peder. **4.** *tkz.* Yaşlı veya küçümsenen adamlara seslenme olarak kullanılır: *"Sen karışma bakalım babalık! Fazla söylenmeye başladın. Ayıp ne demek?"* -S. F. Abasıyanık. **babalık etmek** baba gibi davranmak: *"Ben üç çocuğa babalık etmiş, iki kız evlendirmiş, bir oğlan okutmuşum."* -T. Buğra. *"Bana bir babalık et, bir işe koy."* -E. Bener. **babalık fırın has işler** babasının parası ile geçinenlere sitem olarak kullanılır.

baba mirası *is.* Babanın yaşadığı dönemden kalan değerli mal veya dost: *"Küpeli Hafız bize baba mirasıdır, incinmesinden haberim olmalı."* -M. N. Sepetçioğlu.

baba nasihati *is.* Bir babanın verdiği öğüt.

baba ocağı *is.* Babadan, dededen kalma mülk veya bir kimsenin içinde doğup büyüdüğü, yaşadığı ev, toprak ya da yurt, baba evi, baba bucağı, baba yurdu: *"On yıl var ayrıyım Kınadağı'ndan / Baba ocağından, yâr kucağından."* -F. N. Çamlıbel. *"Gezdim, eğlendim, ancak o baba ocağının rahatını bulamadım."* -M. Ş. Esendal.

babasız *s.* ve *is.* Babası ölmüş çocuk, yetim.

baba tatlısı *is.* Bir çeşit hamur tatlısı, şambaba.

baba yadigârı *s.* Babadan kalan, baba döneminde yapılmış, babanın hatırasını taşıyan: *"Baba yadigârı kümesteki tavuklar yumurtlamışsa, ıspanaklı iki yumurta pişirirdi."* -S. F. Abasıyanık.

babayani *s. (babaya:ni:)* Gösterişi ve özentisi olmayan: *"Ben bir yandan meslek icabı, bir yandan da herkesçe sevilip sayılan babayani bir adam olarak öteden beri kadın erkek farkı gözetmem."* -R. N. Güntekin.

babayanilik, -ği *is. (babaya:ni:lik)* Babayani olma durumu.

babayiğit, -di *is.* **1.** Güçlü kuvvetli. **2.** *mec.* Mert, korkusuz adam, kabadayı: *"Yeni yetişen babayiğitler orasını ergeç uğranılacak bir menzil sayarlardı."* -Y. K. Beyatlı. **3.** Bir girişimde kendine güvenebilecek durumda olan: *"Binaya yakışacak mobilyayı satın almaya kadir babayiğit çıkmadı."* -R. N. Güntekin.

babayiğitlik, -ği *is.* Babayiğit olma durumu, babayiğitçe davranış, kabadayılık.

baba yurdu *is.* Baba evi, baba ocağı.

Babıâli *öz. is. (ba:'bıa:li:) Ar. bāb* "kapı" + *Far. -i + 'ālī* "yüce" *tar.* **1.** Osmanlı imparatorluğu döneminde İstanbul'da sadaret (Başbakanlık), dahiliye ve hariciye nezaretleri (İç işleri ve Dış işleri bakanlıkları) ile Şûrayı Devlet (Danıştay) dairelerinin bulunduğu yapı. **2.** *mec.* İstanbul'da bu çevredeki basın: *"Bütün Babıâli yazı işçilerinin yazgısından Naci Sadullah da kurtulamadı."* -H. Taner. **3.** *mec.* Osmanlı hükûmeti.

babında *is.* Konusunda: *"Bir tanesi nedamet babında spikerin bize dediklerini bir daha tekrarladı."* -H. Taner.

babından *is. bk.* babında.

Babî *öz. is. (ba:bi:) Ar. bābī* "Bâb'a ait" *T. -lik* XIX. yüzyılda, İran'da Ali Muhammed Bab'ın kurduğu dinî öğreti.

baca *is. Far. bāce* "büyük pencere" **1.** Dumanı ocaktan çekip havaya vermeye yarayan maden veya kâgir yol: *Mutfak bacası. Fabrika bacası. Vapur bacası. "Kırlangıçlar daha çok sahildeki apartmanların bacalarında, pencere pervazlarında barınıyorlar."* -H. Taner. **2.** Su yolu, lâğım, maden ocağı gibi yer altı yapılarının hava deliği. **bacası tütmek** (aile için) yaşaması sürüp gitmek. **bacası tütmez olmak** (aile için) dağılmak veya işi bozulmak.

→ ***baca başı, baca kulağı, baca tomruğu***

baca başı *is.* Ocağın üstündeki taş raf.

bacak, -ğı *is.* **1.** Vücudun kasıktan tabana kadar olan bölümü: *"Yorgun vücudunu zahmetle taşıyan ince bacakları üstünde doğruldu."* -P. Safa. **2.** Hayvanlarda yürümeye veya atlamaya yarayan organ. **3.** Bazı şeylerin yerden yüksekçe durmasını sağlayan dayak, destek veya bunlardan her biri, ayak: *Masanın bacağı.* **4.** Oyun kâğıtlarında, oğlan, vale. **bacak bacak üstüne atmak** otururken bir bacağını ötekinin üstüne koyarak oturmak: *"Motor şimdi karanlık suları yara yara ilerlerken şarışın kadın bacak bacak üstüne atmış, sigara içiyor."* -H. Taner. **bacak kadar** ufacık: *"Bacak kadar çocuğa da ne oluyordu sanki."* -T. Buğra. **bacak kadar boyu var, türlü türlü huyu var** daha küçük, ama değişik, herkesten farklı alışkanlıklar, huylar edinmiş. **bacakları kopmak** çok yorulmak. **bacakları tutmamak** ayaklarının üzerine basıp yürüyemeyecek duruma gelmek.

→ ***bacak kalemi, bacakkıran***

bacak kalemi *is. anat.* Kaval kemiği.

bacakkıran *is. bot.* Nemli bölgelerde yetişen yeşilimsi sarı çiçekli bir bitki *(Narthecium).*

bacaklı *s.* **1.** Bacağı olan. **2.** Bacakları uzun olan, uzun boylu. **3.** *esk.* Felemenk

altının verilen ad.

bacaklık, -ğı *is.* Özellikle hokey oyuncularının giydikleri deriden yapılmış koruyucu.

bacaklı yazı *is.* İri ve okunaklı yazı.

bacaksız *s.* **1.** Bacağı olmayan. **2.** Bacakları kısa olan, kısa boylu, bodur. **3.** *is. mec.* Yaşından büyük işlere kalkışan çocuklar için söylenir: *Bakın şu bacaksıza! Seni bacaksız seni!*

baca kulağı *is.* Ocağın iki yanında taştan yapılmış ufak raf.

bacanak, -ğı *is.* **1.** Karıları kardeş olan erkeklerden her biri: *Yusuf Ziya Ortaç ile Orhan Seyfi Orhon bacanaktır.* **2.** *hlk.* Dost, arkadaş.

bacanaklık, -ğı *is.* Bacanak olma durumu.

baca tomruğu *is.* Bacanın damdan yukarı bölümü.

bacı *is. hlk.* **1.** Büyük kız kardeş, abla. **2.** *hlk.* Kız kardeş. **3.** *hlk.* Bir evde uzun zaman çalışmış yaşlı kadınlara (daha çok yaşlı zenci kadınlara) verilen unvan: *"O kadar düzgün pudrayı bizim mahalledeki susamcı Kademhayır bacıya da sürseler o da öyle bembeyaz olur."* -O. C. Kaygılı. *"Tam o sırada içeri Habeş bir bacı girdi."* -B. Felek. **4.** *esk.* Tarikat şeyhlerinin karısı.

baç, -cı (I) *is. Far. bāc tar.* **1.** Osmanlı İmparatorluğunda gümrük vergisi: *"Sirkeci'de 'oh' diye gözlerini açtı, şehrin ta göbeğinde bacını verdiği köprüyü yavaş yavaş geçti."* -Ö. Seyfettin. **2.** *tar.* Zorla alınan para, haraç: *"Galata'da baç alınan evler bir gece içinde istiklâllerini ilân ederek en meşhur hamilerini kovmuşlardı."* -Ö. Seyfettin.

-baç (II) Fiilden isim türeten -maç/-meç ekinin türü: *dolambaç (<dolanmaç), saklambaç (<saklan-maç).*

başçı *is.* Baç alan kimse.

başçılık, -ğı *is.* Baç alma işi veya görevi.

bad *is. (ba:d) Far. bād* Yel, rüzgâr: *"Esme ey bad esme canan uykuda."* -F. N. Çamlıbel.

badana *is. (bada'na) İt.* Duvarları boyamak için kullanılan sulandırılmış kireç veya boya: *"Bu kahvelerin çoğu beyaz badana duvarlıdır."* -S. Birsel. **badana etmek** (veya **vurmak**) badanalamak, badana yapmak.

badanacı *is.* Geçimini badana yapmakla kazanan kimse.

badanacılık, -ğı *is.* Badanacının yaptığı iş.

badanalama *is.* Badanalamak işi.

badanalamak *(-i)* Duvarları boyamak için sulandırılmış kireç veya plâstik boya sürmek.

badanalanma *is.* Badanalanmak işi.

badanalanmak *(nsz)* Badana yapılmak: *"Her yıl badanalanan duvarlarda hiç resim yoktur."* -H. E. Adıvar.

badanalatma *is.* Badanalatmak işi.

badanalatmak *(-i, -e)* Badanalamak işini yaptırmak.

badanalı *is.* **1.** Badana edilmiş olan: *"Geniş, perdesiz, kırmızı badanalı bir odanın ta ortasında birinci sınıfı Fransızcadan imtihan ediyorduk ."* -Ö. Seyfettin. **2.** *mec.* Yüzüne çok pudra ve boya sürmüş olan (kadın).

badanasız *s.* **1.** Badana edilmemiş: *"Mektep bir katlı, duvarları badanasız idi."* -Ö. Seyfettin. **2.** Badanası bozulmuş.

badas *is. hlk.* Harman kaldırıldıktan sonra yerde kalan toprak, çöp ve samanla karışık tahıl taneleri, harman döküntüsü.

badat *is. bot.* Birleşikgillerden, şekeri çok, bir tür yer elması.

bade *is. (ba:de) Far. bāde esk.* Şarap, içki: *"Fincanı taştan oyarlar / İçine bade koyarlar."* -Halk türküsü.

badehu *zf. (ba:'dehu:) Ar. ba'dehu* Ondan sonra.

badeli *is.* ve *s. (ba:deli)* Aşk badesi içmiş kimse.

→ ***badeli âşık***

badeli âşık, -ğı *is. ed.* Düşünde bir pirin elinden aşk badesi içerek saz çalıp söyleyen halk şairi.

badem *is. (ba:dem) Far. bādām bot.* **1.** Gülgillerden, yurdumuzun her yerinde yetişen ağaç *(Amygdalus communis).* **2.** Bu ağacın yaş veya kuru yenilen yemişi. **badem gibi** (salatalık için) taze ve gevrek.

→ ***badem ağacı, badem bıyık, badem ezmesi, badem gözlü, badem içi, badem kürk, badem parmak, badem şekeri, badem tırnak, badem yağı***

badema *zf. (ba:dema:) Ar. ba'demā esk.* Bundan sonra, bundan böyle: *"Ve badema kâra ortak olmadığımızı, bütün paranın bana ait olduğunu söyledi."* -S. F. Abasıyanık.

badem ağacı *is. bot.* Gülgillerden ilkbaharda beyaz ve pembe renkli çiçekler açan yüksekçe bir bitki, badem *(Amygdalus communis* ve *Prunus amygdalus).*

badem bıyık, -ğı *is.* Badem içi biçiminde üst dudağın her iki yanında yer alan bıyık: *"Badem bıyık hafifçe sola kayıyor."* -T. Buğra.

bademci *is. (ba:demci)* Badem satan kimse.

bademcik, -ği *is. (ba:demcik) anat.* Boğazın iki yanında birer tane bulunan, badem biçimindeki organ.

badem ezmesi *is.* Ezilmiş bademle yapılan şekerleme.

badem gözlü *s.* ve *is.* Badem içi biçiminde iri göz: *"Sarı saçlı, ince kaşlı, çekme burunlu, badem gözlü manken hafifçe gülüyordu."* -S. F. Abasıyanık. *"Kör ölür badem gözlü olur, kel ölür sırma saçlı olur."* -Atasözü.

badem içi *is.* Bademin dış kabuğu alındıktan sonra kalan içi.

badem kürk *is.* Tilki postunun yalnız bacak kesiminden yapılan kürk.

bademli *is.* ve *s.* İçinde badem bulunan yiyecek: *Bademli şeker. Kekin bademlisini severim.*

bademlik, -ği *is.* Badem ağaçları çok olan yer, badem bahçesi.

badem parmak, -ğı *is.* Başparmak.

bademsi *s.* Badem biçiminde olan.

badem şekeri *is.* İnce bir şeker tabakasıyla kaplanmış iç badem.

badem tırnak, -ğı *is.* Badem biçiminde uzunca tırnak.

badem yağı *is.* Bademden çıkarılan ve deri, kösele gibi şeyleri yumuşatmak için kullanılan yağ.

baderna *is. (bade'rna) İt. baderna den.* Halatın aşınabilecek yerine sarılan bez, halat sargısı.

badıç, -cı *is. hlk.* Bakla, fasulye, bezelye gibi taze sebzelerde, içinde tohumların sıralanmış bulunduğu kabuk.

badısaba *is. (ba:dısaba:) Far. bād* "rüzgâr" + Far. -ı + *Ar. şabā* "sabah" Sabah vakti esen ve ruhu okşayan, gönle ferahlık veren hafif rüzgâr.

badi *is. hlk.* Ördek. **badi badi yürümek** (veya **gitmek, koşmak**) ördek gibi iki yana sallanarak yürümek (gitmek): *"Hani biz bir çayırda arabayla geçerken bir boğa çıkageldi, köylü korkudan nasıl badi badi koşmaya başlamıştı?"* -A. Ş. Hisar.

badik, -ği *is. hlk.* **1.** Ördek, palaz. **2.** *hlk.* Kısa boylu: *"Badik kızların yanı sıra perçemli öğrenciler geçiyordu."* -S. F. Abasıyanık.

badikleme *is.* Badiklemek işi.

badiklemek *(nsz) hlk.* Ördek gibi iki yana sallana sallana yürümek: *"Tıpkı oğullarına kız aramaya giden romatizmalı anneler gibi badikleye badikleye yürümeye çalışıyorduk."* -Ö. Seyfettin.

badikleşme *is.* Badikleşmek durumu.

badikleşmek *(nsz)* Ördek gibi sağa sol yalpa vurarak yürüme eğilimi göstermek: *"Bütün bütün badikleşerek yokuşu inmeye başladı."* -Ö. Seyfettin.

badire *is. (ba:dire) Ar. bādire* Birdenbire ortaya çıkan tehlikeli durum: *"Nasıl oldu da, deminki badireden sağ salim kurtulabildi?"* -Y. K. Karaosmanoğlu.

badiye *is. (ba:diye) Ar. bādiye esk.* Çöl: *"Bütün İslâm diyarlarından, Afrika'nın badiyelerinde Müslümanlar hep bir Mehdi 'yi beklerler."* -Ö. Seyfettin.

badminton *is. İng. badminton sp.* Tenise benzeyen ve bir tür tüylü topla oynanan oyun.

badya *is. (ba'dya) Yun. batheia* Ağzı geniş, yayvan, büyükçe su kabı.

bagaj *is. Fr. bagage* **1.** Yolcu yükü. **2.** Tren, vapur gibi taşıtlarda yolcuların yüklerinin konulduğu yer. **3.** Otomobillerin yük konulabilen, genellikle arkada olan bölümleri.

→ ***bagaj kapağı, bagaj kilidi, bagaj memuru***

bagaj kapağı *is.* Otomobillerde içine yük konulabilen bagajları kapatmaya veya kilitlemeye yarayan bölüm.

bagaj kilidi *is.* Bagaj kapağını kilitlemeye yarayan alet.

bagaj memuru *is.* Toplu taşım yerlerinde ve araçlarında bagaj işlerini yürütmekle görevli kimse.

baget *is. Fr. baguette* **1.** İnce, kısa değnek. **2.** Tıraşlanmış, dikdörtgen biçiminde değerli taş. **3.** Düşük gramajlı küçük boy ekmek.

bagetli *s.* Bageti olan: *"Çifti sekiz liraya satın alınmış, yanları el işi bagetli siyah çoraplarını giymiş."* -R. H. Karay.

bağ (I) *is.* **1.** Bir şeyi başka bir şeye veya birçok şeyi topluca birbirine tutturmak için kullanılan ip, sicim, şerit, tel gibi düğümlenebilir nesne: *Ayakkabının bağı çözüldü.* **2.** Sargı: *Yaramın bağını değiştireceğim.* **3.** Bağlam, deste, demet: *Beş bağ ekin, iki bağ maydanoz.* **4.** *mec.* İlgi, ilişki, rabıta: *Ahlâkla hukuk arasında sıkı bir bağ vardır. "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür."* -Anayasa. **5.** *anat.* Kemikleri birbirine bağlamaya, iç organları yerinde tutmaya yarayan lif demeti: *Eklem bağı, asıcı bağ.*

→ ***bağ doku, bağ fiil***

bağ (II) *is. Far. bāġ* **1.** Üzüm kütüklerinin dikili bulunduğu toprak parçası: *"Üzümünü ye de bağını sorma."* -Atasözü. **2.** Meyve bahçesi: *Niğde'nin elma bağları.* **bağ bozmak** bağın üzümlerini toplamak. **bağ budamak** bağdaki üzüm kütüklerini budamak. **bağa bak, üzüm olsun, yemeye yüzün olsun** kişi, karşılık beklediği işten istediğini alabilmek için gereken harcamaları yapmalıdır.

→ ***bağ bahçe, bağ bıçağı, bağboğan, bağ bozumu, bağ çubuğu, bağkesen***

bağa *is. hlk.* **1.** Kaplumbağa. **2.** Deniz kaplumbağasının kabuğu. **3.** Kaplumbağa kabuğu. **4.** *s.* Kaplumbağa kabuğundan yapılmış veya bu kabuğu andırır biçimde olan: *Bağa gözlük.* **5.** Ur.

bağan *is. hlk.* **1.** Vakti gelmeden ölü doğan yavru, düşük. **2.** *hlk.* Ölü doğan kuzunun derisi.

bağ bahçe *is.* Bahçe gibi taşınmaz mal.

bağ bıçağı *is.* Bağ ve bahçelerde yetişen meyve fidanlarını, bitki ve özellikle üzüm kütüklerini budamaya yarayan kesici alet.

bağboğan *is. bot.* Küsküt, şeytansaçı.

bağ bozumu *is.* **1.** Bağda ürünün toplanması: *"Yerlisi, çoğu dışarıdan gelme yeni sakinlerinin bağ bozumu hırsını kederli gözleriyle seyreder."* -B. Felek. **2.** Bu işin yapıldığı mevsim, güz, sonbahar.

bağcı *is.* **1.** Bağ yetiştirip ürününü satan kimse. **2.** Bağlayan veya soğuk haddehaneden çıkan metal şerit bobinlere bant yapıştıran (kimse).

bağcık, -ğı *is.* Bağlama işinde kullanılan şerit biçiminde bağ.

bağcıklı *s.* Bağı olan, bulunan: *Bağcıklı ayakkabı.*

bağcıksız *s.* Bağı olmayan, bağsız: *Bağcıksız ayakkabı.*

bağcılık, -ğı *is.* Bağ yetiştirme ve ürününü satma işi.

bağ çubuğu *is.* Asma fidesi.

bağdadî *s. (bağda:di:) Ar. baġdādī* **1.** Ağaç direkler üzerine çakılmış çıtalara sıva vurularak yapılan (duvar veya tavan): *"Eski bir deponun ön tarafında, depodan bağdadî bölmelerle ayrılmış harap bir odaydı, işe başladığım zaman yazıhanem."* -N. Cumalı. **2.** *is.* Yapılarda kullanılan çıta.

bağdalama *is.* Bağdalamak işi.

bağdalamak *(-i) hlk.* Düşürmek için ayağını birinin ayaklarına takmak, çelme atmak.

bağdama *is.* Bağdamak işi.

bağdamak *(-i)* **1.** Birkaç şeyi birbirine geçirerek bağlamak. **2.** *mec.* İçinden çıkılmayacak bir duruma getirmek, kör düğüm etmek.

bağdaş *is.* Sağ ayağı sol uyluğun, sol ayağı sağ uyluğun altına alarak oturma biçimi. **bağdaş kurmak** bu biçimde oturmak: *"Bir tanesi karşılarında bağdaş kurmuş, oturmuş."* -P. Safa.

bağdaşık *s.* Her yeri aynı özelliği gösteren, mütecanis, homojen.

bağdaşıklaşma *is.* Bağdaşıklaşmak durumu.

bağdaşıklaşmak *(nsz)* Aynı özelliği göstermek, homojen duruma gelmek.

bağdaşıklaştırma *is.* Bağdaşıklaştırmak işi.

bağdaşıklaştırmak *(-i)* Bağdaşık duruma getirmek, homojenleştirmek.

bağdaşıklık, -ğı *is.* Bağdaşık olma durumu, homojenlik.

bağdaşılma *is.* Bağdaşılmak işi.

bağdaşılmak *(nsz)* Bağdaşmak işine konu olmak: *"Hoş zaten bunların hiçbiri geçinilir, bağdaşılır insanlar değildi ya."* -R. H. Karay.

bağdaşım *is.* Tutarlık, tutarlılık, insicam.

bağdaşma *is.* Bağdaşmak işi, imtizaç.

bağdaşmak *(nsz, -le)* **1.** Anlaşmak, uzlaşmak, uymak, imtizaç etmek: *Gelinin ailesi ile damadın ailesi pek iyi bağdaşıyorlar. "Gerçekle bağdaşmayan ihtiraslar, insanın duygusunu hüzünden tedirginliğe, hatta tiksintiye kadar zorluyor."* -T. Buğra. **2.** Çocuk oyunlarında arkadaş olmak. **3.** Bağdaş kurup oturmak: *"İçerde, peykelere bağdaşmış, sarıkları kirli, sakalları seyrek, kara sarı ihtiyarlar."* -A. İlhan.

bağdaşmaz *is.* Uyuşmaz, tutarsız.

bağdaşmazlık, -ğı *is.* Uyuşmazlık, geçimsizlik.

bağdaştırıcı *is.* Bağdaşma sağlayan.

bağdaştırma *is.* Bağdaştırmak işi.

bağdaştırmacı *is.* Bağdaştırmacılık yanlısı kimse.

bağdaştırmacılık, -ğı *is.* **1.** *fel.* Pek çok değişik öğretiyi birleştirmeyi amaçlayan felsefî veya dinî öğreti. **2.** *anat.* Farklı kökenlere sahip değişik kültür özelliklerini birleştirme veya kaynaştırma işi.

bağdaştırmak *(-i)* Bağdaşmasını sağlamak: *"Ben öteden beri karşıtları birbirinin karşısına dikmek değil, bağdaştırmaktan yanayım."* -H. Taner.

bağ doku *is. bot.* ve *zool.* Hücre sayısı az, hücre arası maddesi çok ve genel olarak diğer dokuları birbirine bağlayarak destek görevi yapan doku.

bağ fiil *is. gr.* Fiillerin zarf olarak kullanılan şekilleri, ulaç, zarf fiil: *gül-e gül-e, koş-arak, otur-up* vb.

bağı *is.* Büyü, sihir.

bağıcı *s.* **1.** Büyücü. **2.** Baştan çıkarıcı.

bağıl *is.* **1.** Görece, izafî. **2.** *fiz.* Başka bir cisme uyarak sürüklenen, aynı zamanda kendine özgü bir kımıldanışı da bulunan bir cismin görünürdeki bu kımıldanışının niteliği, izafî.

→ ***bağıl değer, bağıl nem***

bağıldak, -ğı *is. hlk.* **1.** Beşikteki çocuğun düşmemesi için beşiğe sarılıp bağlanan, kumaştan yapılmış enli bağ. **2.** *hlk.* Kadınların âdet zamanında bağladıkları bez.

bağıl değer *is. mat.* **1.** Bir aritmetik sayısının, önüne + ve - işaretleri yazıldıktan sonraki değeri. **2.** *mat.* Bir sayının rakamlarından her birinin bulunduğu basamağa göre aldığı değer, izafî değer.

bağıllık, -ğı *is.* Görece olma durumu, izafiyet, rölâtivite.

bağıl nem *is. meteor.* Bir metre küp hava içinde bulunan su buharı ağırlığının, aynı şartlardaki havanın doymuş su buharının ağırlığına oranı.

bağım *is.* Bir şeyin veya bir kimsenin gücü ve etkisi altında bulunma durumu, tâbiiyet.

bağımlama *is.* Bağımlamak işi.

bağımlamak *(-i)* Bir şeyi bağım altına sokmak, etkisi altında tutmak.

bağımlaşma *is.* Bağımlaşmak işi.

bağımlaşmak *(-e)* Bir şeye veya bir kimseye tamamen bağımlı olmak.

bağımlı *s.* Başka bir şeyin istemine, gücüne veya yardımına bağlı olan, özgürlüğü, özerkliği olmayan, tâbi.

→ ***bağımlı sıralı cümle***

bağımlılık, -ğı *is.* Bağımlı olma durumu, tâbiiyet.

bağımlı sıralı cümle *is. gr.* Anlam bakımından birbirine bağlı olan ve özneleri, tümleçleri veya yüklemleri ortak olan cümle: *İnsan bir arayıp sorar, bir mektup yazar, bir telefon eder.*

bağımsız *s.* **1.** Davranışlarını, tutumunu, girişimlerini herhangi bir gücün etkisinde kalmadan düzenleyebilen, hür, özgür, müstakil: *"Yargı yetkisi bağımsız mahkemelerce kullanılır."* -Anayasa. *"Konsolosların her biri bağımsız bir vali gibi davranırdı."* -N. Cumalı. **2.** *is.* Herhangi bir kuruluşa, partiye bağlı olmayan kimse: *"... Meclis dışındaki bağımsızlardan olmak üzere, siyasî parti gruplarından, oranlarına göre, üye alınır."* -Anayasa.

→ ***bağımsız milletvekili, bağımsız sıralı cümle***

bağımsızlaşma *is.* Bağımsızlaşmak işi.

bağımsızlaşmak *(nsz)* Bağımsız duruma gelmek.

bağımsızlaştırma *is.* Bağımsızlaştırmak işi.

bağımsızlaştırmak *(-i)* Bağımsız duruma getirmek.

bağımsızlık, -ğı *is.* Bağımsız olma durumu veya niteliği, istiklâl: *"Devletin temel amaç ve görevleri, Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır."* -Anayasa.

bağımsız milletvekili *is.* Herhangi bir partinin adayı olmadan seçilen veya herhangi bir partiye bağlı olmayan milletvekili, bağımsız.

bağımsız sıralı cümle *is. gr.* Anlam bakımından birbirine bağlı olduğu hâlde özneleri, tümleçleri, yüklemleri ayrı olan cümle: *Annem, bulaşıkları yıkamaya çalışıyor, kız kardeşim onları kurulamakla meşgul.*

bağın *is.* İnşaatta veya kazı sırasında toprağın çökmesini önlemek için yerleştirilen parça veya dayak. **bağın vurmak** kazı duvarlarının çökmemesi için bağınlarla desteklemek.

bağıntı *is.* **1.** Bir nesneyi başka bir nesne ile uyarlı kılan bağ. **2.** *fel.* Eşyayı, kavramları veya tasarımları birlik, bağlılık, birliktelik gibi durumlarda toplayan görünüş veya nitelik, görelik, bağıllık, izafet, rölâtivite. **3.** *mat.* İki veya daha çok nitelik arasında matematik işlemleri yardımı ile kurulan bağlılık veya eşitlik: *Bir dairenin "r" yarı çapı ile alanı arasında şöyle bir bağıntı vardır: $S=r^2$.*

bağıntıcı *is.* Bağıntıcılık yanlısı olan kimse, göreci, rölâtivist.

bağıntıcılık, -ğı *is. fel.* Bağıntılılık öğretisi; özellikle bilginin bağıntılı olduğunu ileri süren her türlü felsefe öğretisi; görecilik, izafiye, rölâtivizm.

bağıntılı *s. fel.* Varlığı başka bir şeyin varlığına bağlı bulunan, mutlak olmayan, göreli, izafî, nispî, rölâtif.

bağıntılılık, -ğı *is. fel.* Var olabilmek veya belirlenebilmek için, bağıntı yolu ile başka bir şeye bağlı bulunma durumu, görelilik, izafiyet, rölâtivite.

bağır, -ğrı *is.* **1.** Göğüs: *"Yakup, ceketini, mintanını, içliğini çıkarmış, bağrını yağmura vermiş, bir heykel gibi sessiz ve kımıldamadan duruyor."* -T. Buğra. **2.** (ok yayı ve dağ için) Orta bölüm. **3.** *anat.* Ciğer, bağırsak gibi vücut boşluklarında bulunan organların ortak adı, ahşa. **bağırı yanmak 1)** üzüntü çekmek, çok acı duymak: *"En büyüğünü kaybeden halk sanatkârının birkaç mısraı ile türkü bize bağrı yanan Anadolu'nun feryadını getirecek."* -B. R. Eyüboğlu. **2)** çok susamış olmak. **bağrına basmak 1)** kucaklamak: *"İzmir'den kalkıp Mısır'a kadar beni görmeye, beni okşamaya, beni bağrına basıp sevmeye gelirdi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2)** biriyle ilgilenerek onu koruyup kayırmak, yetiştirmek: *"Sen onu bambaşka duygularla, heyecanlarla bağrına basmak istiyeceksin."* -E. Bener. *"Oğlumun avradına tövbe kaynanalık etmeyeceğim, torunlarını bağrıma basacağım."* -O. Kemal. **bağrına taş basmak** sesini çıkarmaksızın her türlü acıya katlanmak: *"Oğlum böyle bir şey yaparsa onu ölmüş farz ederim. Bir evlâdım vardı: Allah elimden aldı derim, bağrıma taş basarım."* -R. N. Güntekin. **bağrını delmek** çok dokunmak, içine işlemek. **bağrını ezmek** üzülmek, dertlenmek: *"Kışlanın uğrunda bir ufak mezar / Anama söylemen bağrını ezer."* -Halk türküsü.

→ ***bağır yeleği, bağrıkara***

bağırdak, -ğı *is.* Bağıldak.

bağırgan *is.* Bağırıp çağıran, tepkisini hemen ve sert bir şekilde dışa vuran kimse: *"Şiirlerindeki mistik hava ile yaşamındaki bu bağırgan, çocuksu yaklaşım, çoğu kimseyi yadırgatırdı."* -H. Taner.

bağırış *is.* Bağırmak işi veya biçimi.

→ ***bağırış çağırış***

bağırış çağırış *is.* ve *s.* **1.** Gürültü, şamata. **2.** *zf.* Gürültüyle, şamata ederek.

bağırışma *is. bk.* bağrışma.

bağırışmak *(nsz) bk.* bağrışmak.

bağırma *is.* Bağırmak işi.

bağırmak *(nsz)* **1.** (İnsan) Yüksek ve gür ses çıkarmak: *"Yaşasın hürriyet diye bağırsa ismi tarihe geçecekti."* -Ö. Seyfettin. **2.** *mec.* Kendini belli etmek: *Kitap buradayım diye bağırıyor, sen onu görmüyorsun.* **3.** *(-e)* Yüksek sesle azarlamak. **bağırıp çağırmak** öfkeyle bağırmak.

bağırsak, -ğı *is. anat.* Sindirim organının mideden anüse kadar olan, ince bağırsak ve kalın bağırsaktan oluşan bölümü. **bağırsaklarını deşerim** *argo* "canına kıyarım, öldürürüm" anlamında korkutmak, gözdağı vermek üzere kullanılır.

→ ***bağırsak askısı, bağırsak iltihabı, bağırsak ingini, bağırsak kazıntısı, bağırsak kurdu, bağırsak otu, bağırsak solucanı***

bağırsak askısı *is. anat.* İnce bağırsağı karnın arka bölümüne bağlayan ve karın zarının bir bölümünden oluşan askı.

bağırsak iltihabı *is. tıp* Sindirim organında oluşan iltihabî durum ve buna bağlı hastalık.

bağırsak ingini *is.* Çoğunlukla sürgün ve karın ağrısı ile beliren bağırsak iltihabı.

bağırsak kazıntısı *is.* Kalın bağırsak hastalıklarında çıkarılan sümüksü madde.

bağırsak kurdu *is.* Omurgalıların ve de özellikle insanların bağırsağında yaşayan asalak solucan.

bağırsak otu *is. bot.* Farekulağı.

bağırsak solucanı *is. zool.* Ortalama 25 cm boyunda, insanların, özellikle çocukların bağırsaklarında asalak olarak yaşayan yuvarlak solucan, askarit.

bağırtı *is.* Bağırma sesi.

bağırtkan *s.* Çok bağırıp çağırmak huyunda olan (kimse): *"Ak sakallı, uzun boylu bağırtkan bir ihtiyardı."* -R. H. Karay.

bağırtlak, -ğı *is. zool.* Orta büyüklükte, eti sevilen bir cins göçebe ördek *(Querquedula).*

bağırtma *is.* Bağırtmak işi.

bağırtmak *(-i)* **1.** Bağırmasına yol açmak. **2.** Bir haberi, bir isteği, birinin aracılığıyla duyurmak: *Tellâl bağırtmak.*

bağır yeleği *is. tar.* Eskiden zırh altına giyilen, köseleden yapılmış yelek.

bağış *is.* **1.** Bağışlamak işi veya biçimi. **2.** Bağışlanan şey, hibe, teberru.

bağışçı *is.* Bağış yapan kimse.

bağışık *s. hlk.* **1.** Herhangi bir ödevin veya yükümlülüğün dışında kalan, muaf. **2.** *tıp.* Bazı mikroplara karşı aşı veya doğal yolla direnç kazanmış olan: *Çiçek aşısı, çiçek hastalığına karşı insanı bağışık kılar.*

bağışıklık, -ğı *is.* **1.** Bir ödevin veya yükümlülüğün dışında kalma durumu, muafiyet: *Vergi bağışıklığı.* **2.** *tıp.* Bazı mikroplara karşı aşı veya doğal yolla kazanılmış direnç durumu.

→ ***bağışıklık bilimi***

bağışıklık bilimi *is. tıp.* Bağışıklık olaylarının ortaya çıkma şartlarını, gelişimini, alınabilecek önlemleri ve yapılabilecek tedaviyi inceleyen tıp dalı, immünoloji.

bağışlama *is.* **1.** Bağışlamak işi, affetme, af. **2.** Hibe etme.

bağışlamak *(-i, -e)* **1.** Bir mal veya hakkı karşılık beklemeden birine vermek, teberru etmek: *Bütün malını Kızılay'a bağışladı.* **2.** Herhangi bir kötü davranış için

ceza vermekten vazgeçmek, affetmek: *"Çocuk elindeki çiçek demetini kumandanın ayağı altına atarak: -Babamı bağışlayınız diyordu."* -F. R. Atay. **3.** Görevden çekmek, almak. **4.** Deyimlerde "Tanrı esirgesin, ayırmasın" gibi anlamlarda kullanılır: *Allah sahibine bağışlasın. Allah anasına babasına bağışlasın.* **bağışlamamak** karşısındakinin yanlışından, kusurundan doğacak fırsatları kaçırmamak, acımadan değerlendirmek.

bağışlanma *is.* Bağışlanmak işi, affedilme.

bağışlanmak *(nsz)* Bağışlamak işine konu olmak, affa uğramak, affedilmek, affolunmak: *"O mektuptan bağışlandıklarını da öğrenince, bir otobüse atlayıp köye döndüler."* -E. Bener.

bağışlatma *is.* Bağışlatmak işi.

bağışlatmak *(-i)* Bağışlamak işini yaptırmak: *"Bir gün Abdullah'la karşılaşsak, kendimi bağışlatsam, ne sevinirim kim bilir?"* -T. Oflazoğlu.

bağışlayıcı *s.* Bağışlayan.

bağıt, -dı *is. huk.* Sözleşme, akit, mukavele, kontrat.

bağıtçı *is.* Bağıt yapanlardan her biri, âkit.

bağıtlanma *is.* Bağıtlanmak işi veya durumu.

bağıtlanmak *(nsz)* Bağıt ile sonuçlanmak.

bağıtlaşma *is.* Bağıtlaşmak işi veya durumu.

bağıtlaşmak *(-le)* Aralarında bağıt yapmak.

bağıtlı *s.* Bağıtla, sözleşme ile bağlanmış olan.

bağkesen *is. zool.* Makaslı böcek.

bağlaç, -cı *is. gr.* Eş görevli kelimeleri veya önermeleri birbirine bağlayan kelime türü, rabıt: *Ve, ya, veya, ya da* birer bağlaçtır.

→ ***bağlaç grubu***, ***bağlaç öbeği***

bağlaç grubu *is. gr.* Bağlaç öbeği.

bağlaçlı *s. gr.* Bağlacı olan.

→ ***bağlaçlı tamlama***, ***bağlaçlı yan cümle***

bağlaçlı tamlama *is. gr.* İsimleri, sıfatları arasına bağlaç alan isim veya sıfat tamlaması: *Çalışkan ve terbiyeli öğrenci. Zeki fakat tembel çocuk.*

bağlaçlı yan cümle *is. gr.* Birleşik cümlelerde **ki** bağlacıyla temel cümleye bağlanan yan cümle: *Diyorlar ki, yazarlar yeni dili benimsediler gibi.*

bağlaç öbeği *is. gr.* Bağlaçla veya bağlaçsız birbirine bağlanmış olan, aynı nitelikte iki veya daha çok kelimeden oluşan öbek.

bağlam *is.* **1.** Cinsleri aynı veya birbirine yakın olan şeylerin bir arada bağlanmışı, demet, deste. **2.** *ed.* Bir şiirdeki dörtlüklerin her biri, bent. **3.** (herhangi bir olguda) Olaylar, durumlar, ilişkiler örgüsü veya bağlantısı, kontekst. **4.** Bir dil birimini çevreleyen, ondan önce veya sonra gelen, birçok durumda söz konusu birimi etkileyen, onun anlamını, değerini belirleyen birim veya birimler bütünü, kontekst.

bağlama *is.* **1.** Bağlamak işi. **2.** Üç çift telli olan ve mızrapla çalınan bir saz. **3.** Yapılarda duvarları birbirine bağlayan kiriş, putrel vb.

→ ***bağlama zarf fiili***

bağlamacı *is.* **1.** Bağlama yapan veya satan kimse. **2.** Bağlama çalan kimse.

bağlamacılık, -ğı *is.* Bağlamacının işi veya mesleği.

bağlamak *(-i, -e)* **1.** Bağ veya başka bir araçla tutturmak: *Gemiyi iskeleye bağlamak.* **2.** Düğümlemek: *Boyun bağı bağlamak. İpi ipe bağlamak.* **3.** *(-i)* (yara için) İlâç koyup bezle sarmak: *Yarayı bağlamak.* **4.** *(-i)* Denk yapmak, paket yapmak: *Yatakları bağlamak. Eşyayı bağlamak.* **5.** *(-i)* Oluşmak, tutmak, meydana gelmek: *Ekin tane bağlar. Yara kabuk bağlar. "Şişesi is bağlamış bir lâmbanın ışığı / Her yüze çiziyordu bir hüzün kırışığı."* -F. N. Çamlıbel. **6.** *(-i, -e)* Bir iş veya kimse için ayırmak, tahsis etmek: *Birine haftalık bağlamak.* **7.** *(-i, -e)* (bir iş için) Anlaşma yapmak: *İşleri sözleşmeye bağlamak.* **8.** *mec.* Birinde bir şeye karşı ilgi, istek uyandırarak o şeye ilgi, yakınlık duymasını sağlamak. **9.** *(-i)* Uyulması zorunlu olmak: *"Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır."* -Anayasa. **10.** Başka bir işle uğraşamaz durumda olmak: *Bu iş beni çok bağladı.* **11.** *(-i)* Sona erdirmek, bitirmek, tamamlamak. **12.** *mec.* Gönlünü kazanmak: *Bu davranışınız beni size bağladı.* **13.** *mec.* Bütün ilgisini bir yerde yoğunlaştırmak: *"Kızım, ne yapsak da seni bu eve bağlayabilsek acaba?"* -R. N. Güntekin. **14.** Geçişi engellemek: *Bütün yolları bağlamışlar.* **bağladığı yerde otlamak** *bk.* bıraktığım (bıraktığı) bağladığım (bağladığı) yerde (çayırda) otluyorsun (otluyor).

bağlamalık, -ğı *is.* ve *s.* Bağlama yapmaya yarayan: *Bağlamalık ağaç.*

bağlama zarf fiili *is. gr.* Ve bağlacı görevinde kullanılarak, kendinden sonraki çekimli fiile veya fiilimsiye zaman ve kişi bakımlarından uyan -ıp ekini almış fiil: *Gelip gitti* (Geldi ve gitti) *Gülüp geçti* (Güldü ve geçti) gibi.

bağlamsal *s.* Bağlam ile ilgili.

→ ***bağlamsal anlam***

bağlamsal anlam *is. d.b.* Bir sözün kullanılan veya amaçlanan bağlama göre anlam kazanması.

bağlanak, -ğı *is.* Bağlanılacak şey, bağlantı, irtibat: *"Bu kopuk kopuk, küçük yaşantıların ekseni, tek bağlanağı da kendisi."* -H. Taner.

bağlanım *is.* **1.** Bağlanmak işi veya biçimi. **2.** (siyasî veya sosyal konularda) Yan tutma.

bağlanış *is.* Bağlanmak işi veya biçimi.

bağlanma *is.* Bağlanmak işi.

bağlanmak *(nsz, -e)* **1.** Bağlamak işine konu olmak: *"Ceviz ağacının bir dalına bağlanmış salıncak, hafif hafif kıpırdanıyordu."* -O. Pamuk. **2.** Sevmek, içten bağlı olmak: *"Ona bağlandığım kadar / Hiçbirine bağlanmadım / Sade kadın değil, insan."* -O. V. Kanık. **3.** *mec.* Beklenen şey elde edilmez olmak. **4.** Yalnızca belli bir işle uğraşmak. **5.** Bir şey bir kimseye ayrılmak, tahsis edilmek: *"... sosyal güvenlik kuruluşları tarafından bağlanan emekli aylığı ve benzeri ödemelerin kesilmesini gerektirmez."* -Anayasa.

bağlantı *is.* **1.** İki veya daha çok şeyin birbiriyle bağlı, ilişik veya ilgili bulunması, irtibat: *Kar yüzünden çevre ile bağlantı kesildi.* **2.** İki şey arasında ilişki sağlayan bağ: *"Bütün ulaştırma bağlantıları tahrip edilmiştir."* -F. R. Atay. **bağlantı kurmak** **1)** irtibat sağlamak: *"Ne kadar çabalarsa çabalasın, hasta, içinde çırpındığı anla bağlantı kuramıyor."* -A. İlhan. **2)** haberleşme sağlamak. **bağlantı yapmak** ilişki kurmak; anlaşma, sözleşme yapmak.

→ ***bağlantı borusu***, ***bağlantı ünlüsü***, ***bağlantı ünsüzü***

bağlantı borusu *is.* Katlardaki pis ve kirli suları toplayan, kolona ileten boru.

bağlantılı *is.* ve *s.* Aralarında bağlantı bulunan, irtibatlı, rabıtalı.

bağlantısız *is.* ve *s.* **1.** Aralarında bağlantı bulunmayan. **2.** *is.* Askerî, siyasî yönden hiçbir bloka bağlı olmayan (ülke), bloksuz.

→ ***bağlantısız ülkeler***

bağlantısızlık, -ğı *is.* Bağlantısız olma durumu.

→ ***bağlantısızlık politikası***, ***bağlantısızlık siyaseti***

bağlantısızlık politikası *is. pol.* Askerî, siyasî yönden hiçbir bloka girmeme siyaseti.

bağlantısızlık siyaseti *is. pol.* Bağlantısız ülkelerin izlediği siyaset.

bağlantısız ülkeler *is. pol.* Bağlantısızlık siyaseti izleyen ülkeler, bloksuz ülkeler.

bağlantı ünlüsü *is. gr. bk.* bağlayıcı ünlü.

bağlantı ünsüzü *is. gr. bk.* bağlayıcı ünsüz.

bağlaşık *s.* **1.** Aralarında anlaşma veya sözleşme sağlanmış olan (kimse veya topluluk), müttefik. **2.** Sonuç, sebep gibi birbiriyle sıkı sıkıya bağlı ve karşılıklı bağımlı olan (nesne, terim).

bağlaşıklık, -ğı *is.* Bağlaşık olma du-

rumu.

bağlaşım *is.* **1.** Eşleme. **2.** Aralarında ortak çıkar bulunan devletler ilişkisi.

bağlaşımlı *s.* Aralarında karşılıklı destek ve bağımlılık bulunan: *Bağlaşımlı devletler.*

bağlaşma *is.* Bağlaşmak işi, ittifak.

bağlaşmak *(nsz, -le)* Bir şey yapmak için birbirine antlaşma veya sözleşme ile bağlanmak, ittifak etmek.

bağlatma *is.* Bağlatmak işi.

bağlatmak *(-i)* Bağlamak işini yaptırmak.

bağlayıcı *is.* ve *s.* **1.** Bağlama niteliği olan. **2.** Bağlamaya ve birleştirmeye yarayan: *"Ve" bağlayıcı bir edattır.* **3.** *is.* Uyulması zorunlu: *Anayasının bağlayıcı hükümleri.*

→ ***bağlayıcı ünlü***, ***bağlayıcı ünsüz***

bağlayıcı ünlü *is. gr.* Ünsüzle biten kelime kök ve gövdelerine ünsüz ile başlayan eklerin getirilmesi sırasında ve kök ile eki birbirine bağlayan ünlü: *al-ı-r, aç-ı-l-mak, gec-i-k-mek* vb.

bağlayıcı ünsüz *is. gr.* Ünlü ile biten kelime kök ve gövdelerine ünlü ile başlayan bir ek eklendiğinde araya giren **y** ünsüzü, koruyucu ünsüz: *okul-da-y-ım, eski-y-ince* vb.

bağlı 1. Bir bağ ile tutturulmuş olan: *"Günlerden beri bağlı duran demir, sert bir hırıltıyla denize daldı."* -Halikarnas Balıkçısı. **2.** Gerçekleşmesi bir şartı gerektiren, tâbi, vabeste: *"Ekinlerin gürleşmesi yağmura bağlıdır, Sevincimiz üzüntümüz / Hep sana bağlı."* -B. Necatigil. **3.** *mec.* Bir kimseye, bir düşünceye, bir hatıraya saygı veya aşk gibi duygularla bağlanan, tutkun: *Çocuklarına bağlı ana.* **4.** Sınırlanmış, sınırlı: *Tüzüğe bağlı bir işlem.* **5.** Kapatılmış olan, kapalı: *Bağlı geçit.* **6.** Bir kuruluşun yetkisi altında bulunan: *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumunun bağlı kuruluşlarını ziyaret ettim. Üniversiteye bağlı fakülteler.* **7.** Bir halk inanışına göre, büyü etkisiyle cinsel güçten yoksun edilmiş (erkek). **8.** Sadık: *"Türkiye Cumhuriyeti Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir."* -Anayasa. **bağlı kalmak** uymak, tâbi olmak: *"Atatürk ilke ve inkılâplarına ve lâik Cumhuriyet ilkesine bağlı kalacağıma ant içerim."* -Anayasa. **bağlı olmak** tâbi bulunmak: *"Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak, kanunla düzenlenir."* -Anayasa.

→ ***bağlı kredi***, ***bağlı su***

bağlık *is.* ve *s.* Bağ yeri, üzüm bağları çok olan (yer).

→ ***bağlık bahçelik***

bağlık bahçelik,-ği *is.* Bağı, bahçesi zengin ve bol olan (yer).

bağlı kredi *is.* Kredi açan ülkeden mal veya hizmet satın alınması şartı ile sağlanan kredi.

bağlılaşık, -ğı *is. fel.* Biri ötekine bağlı olarak var olan; biri olmadan öteki düşünülemeyen iki şeyin, bu ilişki yönünden durumu.

bağlılaşım *is.* **1.** *fel.* İki veya daha fazla değişken arasındaki bağıntı. **2.** *biy.* Organizmanın değişik yapı, özellik ve olaylarında görülen karşılıklı ilgi, korelâsyon.

bağlılaşma *is.* Bağlılaşmak işi.

bağlılaşmak *(nsz)* İki şey arasında karşılıklı bağıntı olmak veya bağlılık kurmak.

bağlılık, -ğı *is.* **1.** Bağlı olma durumu, merbutiyet. **2.** Birine karşı, sevgi, saygı ile yakınlık duyma ve gösterme, sadakat: *"Hiçbir Türk, vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz."* -Anayasa. **3.** *biy. bk.* Bağlılaşım.

bağlı su *is.* Ağaçta hücre zarının emdiği ve taşıdığı su.

bağnaz *s.* Bir düşünceye, bir inanışa aşırı ölçüde bağlanıp ondan başka bir düşünce ve inanışı kabul etmeyen, mutaassıp.

bağnazlaşma *is.* Bağnazlaşmak durumu.

bağnazlaşmak *(nsz)* Bağnaz duruma gelmek.

bağnazlık, -ğı *is.* **1.** Bağnaz olma durumu, bağnazca davranış, taassup. **2.** Bir düşünceye, bir inanışa aşırı ölçüde bağlanıp ondan başkasını düşünmeme durumu, taassup.

bağrıkara *is. zool.* İskete kuşunun bir türü *(Saxicola torquata).*

bağrış *is.* Bağırmak işi veya biçimi.

→ ***bağrış çağrış***

bağrışa çağrışa *zf.* Büyük gürültü ederek, bağırarak çağırarak.

bağrış çağrış *is.* **1.** Gürültü, şamata. **2.** Gürültüyle, şamata ederek: *"Tozlu yollardan bağrış çağrış bir çocuk sürüsü geçti."* -H. Taner.

bağrışma *is.* Bağrışmak işi, birlikte bağırma: *Evde bir gürültü, bir bağrışma oldu.*

bağrışmak *(nsz, -le)* Birlikte veya karşılıklı bağırmak: *Çocuklar bağrışıyor. Demin kiminle bağrışıyordunuz?*

bağrıştırma *is.* Bağrıştırmak işi veya durumu.

bağrıştırmak *(-i)* Bağırmasına yol açmak, hep birden bağırtmak.

bağrı yanık, -ğı *is.* ve *s.* Çok dert, acı, sıkıntı çekmiş: *"Nice kahramanlar nice sultanlar / Gelmiş gitmiş bağrı yanık ozanlar."* -Âşık Veysel.

bağrı yufka *is.* ve *s. hlk.* Yufka yürekli, merhametli.

bağsız *s.* Bağı bulunmayan: *Bağsız ayakkabı.*

baha *is. Far. bahā esk.* Paha: *"Bahasın ne bilesin sen satın almayınca."* -Yunus Emre. **baha biçmek** değerini belirlemek: *"Alınıp satılan eşyalar gibi ona baha biçmek akılsızlık olurdu."* -S. Ayverdi.

bahadır *s. Far. bahādur < Moğ.* Savaşlarda, çarpışmalarda gücü ve yılmazlığıyla üstünlük kazanan veya yiğitlik gösteren (kimse).

bahadırlık, -ğı *is.* Bahadır olma özelliği, durumu.

Bahaî *is. (Baha:i:) Far. Bahā'ī* Bahaîlik yanlısı kimse.

Bahaîlik, -ği *öz. is. (baha:i:lik)* XIX. yüzyılda Babîlikten doğmuş olan, İran'dan başka Avrupa ve Amerika'da da yayılmış bir din.

bahane *is. (baha:ne) Far. bahāne* Bir şeyin gerçek sebebi gizlenerek ileri sürülen sözde sebep: *"Alış veriş bahanesiyle acaba çıkıp bir dolaşsam mı?"* -A. İlhan. *"Küçük, anlamsız bahanelerle hiçbir alanda çalışmaya yanaşmaz."* -H. İlaydın. **bahane aramak** bir işi yapmamak için sebep aramak: *"Yalnız kalmak için bahaneler arayan sendin."* -P. Safa. **bahane bulmak** bir işi yapmak veya yapmamak için sözde sebep göstermek. **bahane etmek** herhangi bir şeyi sebep olarak ileri sürmek: *"Yazmıyor, okumuyor, gözünün ağrısını, parmaklarının ağrısını, romatizmasını bahane ediyordu."* -Ö. Seyfettin.

bahaneli *s. (baha:neli)* Bahanesi olan.

bahanesiz *s. (baha:nesiz)* Bahanesi olmayan: *"Kapıdan çıkmak üzere olan İclâl geriye dönerek, bahanesiz durmuştu."* -P. Safa.

bahar (I) *is. Far. bahār* **1.** Kuzey yarım küre için, 21 Martta gündüz gece eşitliğiyle başlayarak 22 Haziranda gün dönümü ile biten, kış ve yaz arasındaki mevsim; ilkyaz, ilkbahar: *"Biz çiçeği bahardan bahara görürüz."* -T. Buğra. **2.** Bu mevsimde ağaçlarda açan çiçekler ve yapraklar. **3.** *mec.* Gençlik çağı. **baharı başına vurmak** (alay yollu) gençliğin verdiği coşkuyla gereksiz veya aşırı davranışta bulunmak.

→ ***bahar bayramı***, ***bahar dönemi***, ***bahar nezlesi***, ***bahar noktası***

bahar (II) *is. Ar. bahār* Yiyecek ve içeceklere hoş koku ve tat vermek için kullanılan tarçın, karanfil, zencefil, karabiber gibi maddeler.

baharat *ç. is. (baha:rat) Ar. bahārāt* Tarçın, karanfil, zencefil, karabiber gibi maddelerin toplu adı: *"Alttan alta, keskin bir baharat kokusu hissediliyor."* -A. İlhan.

baharatçı *is.* Baharat satan kimse.

baharatçılık, -ğı *is.* Baharat satma işi.

baharatlandırmak *(-i)* Baharat ile süslemek, lezzetlendirmek veya baharat ekmek.

baharatlı *s.* Baharatı olan: *"Dumanlı dumanlı, sıcak sıcak, baharatlı köfteler..."* -Ç. Altan.

baharatsız *s.* Baharatı olmayan.

bahar bayramı *is.* Genellikle mayıs ayının ilk günlerinde kutlanan bayram: *"Bir bahar bayramının ikinci, üçüncü günleri, abla kardeş kokusunu kimbilir kaçıncı defa alıyordu."* -O. C. Kaygılı.

baharcı *is.* Baharat alım satımıyla uğraşan (kimse): *"Yağ, peynir satanlar, baharcılar, inci boncuk, koku satanlar sokaklara salaşlar kurar, sıra sıra dizilirler."* -M. Ş. Esendal.

bahar dönemi *is.* Yılın kıştan sonra gelen ilk ayları.

bahariye *is. (baha:riye) Far. bahār + Ar. -iyye* Divan edebiyatında, bahar tasviri ile başlayan kaside.

baharlı *s.* İçinde karabiber, karanfil, tarçın gibi bahar bulunan.

bahar nezlesi *is. bk.* saman nezlesi.

bahar noktası *is. astr.* İlkbaharda gündüz gece eşitliği anında güneşin gök ekvatoru çizgisi üzerinde bulunduğu nokta: *Bahar noktası, yükselimlerin ve gök boylamlarının ölçülmesinde başlangıç noktası olarak alınır.*

bahçe *is. Far. bāğçe* **1.** Sebze yetiştirilen yer, bostan: *"Bahçenin bir köşesinde büyük bir bostan kuyusuyla mıhlanmış bir kapı vardı."* -R. N. Güntekin. **2.** Çiçek ve ağaç yetiştirilen yer: *"Bir otelin ağaçlıklı, çiçeklerle süslü bahçesi önünde durmuştuk."* -R. H. Karay.

→ ***bahçe domatesi***, ***bahçe kekiği***, ***bahçe makası***, ***bahçe nanesi***

bahçeci *is.* Çiçek, ağaç ve sebze yetiştirme işiyle uğraşan kimse.

bahçecilik, -ği *is.* **1.** Bahçecinin işi. **2.** Bahçe yapma işi.

bahçe domatesi *is.* Tarla ve bahçelerde sun'î gübre kullanmadan, doğal olarak yetiştirilen domates türü.

bahçe kekiği *is. bot.* Bahçelerde özel yöntemlerle yetiştirilen kekik.

bahçeli *s.* Bahçesi olan: *Bahçeli ev.*

bahçelik, -ği *is.* ve *s.* Bağları, bahçeleri olan (yer).

bahçe makası *is.* Çeşitli ot ve bitkileri düzgün kesmek ve budamak amacıyla yapılan bir makas türü.

bahçemsi *s.* Bahçeye benzeyen, bahçe gibi düzenlenmiş yer: *"Ufacık bahçemsi bir yerdi burası."* -Ç. Altan.

bahçe nanesi *is. bot.* Bahçelerde yetiştirilen bir nane türü.

bahçesiz *s.* Bahçesi olmayan.

bahçıvan *is. Far. bāğçevān* **1.** Geçimini bahçe ürünlerini yetiştirip satmakla sağlayan kimse. **2.** Bir bahçenin düzenlenmesi ve bakımıyla görevli kimse: *"İleride iki büklüm eğilmiş, elindeki çapayla tarhlarda çalışan bahçıvan, otomobilin gelişini görünce, ağır ağır doğruldu."* -H. E. Adıvar.

bahçıvanlı *s.* Bahçıvanı bulunan: *Bahçıvanlı köşk.*

bahçıvanlık, -ğı *is.* Bahçıvanın yaptığı iş: *"Her zaman bahçıvanlıkla uğraşan bir ihtiyar adam."* -P. Safa.

bahir, -hri *is. Ar. baḥr esk.* **1.** Deniz: *"Ben o yârin çölünde kum / Bahrinde su, elinde mum."* -M. S. Sutüven. **2.** *ed.* Aruzdaki vezin takımlarından her biri. **3.** Mevlid'in bölümlerinden her biri.

bahis, -hsi *is. Ar. baḥṣ* **1.** Konuşulan şey, konu: *"Bu bahisleri bırakalım artık."* -P. Safa. **2.** Görüşünde veya iddiasında haklı çıkacak tarafa bir şey verilmesini kabul eden sözlü anlaşma. **3.** Söz: *Bu bahsi hiç açmadı.* **4.** Bir kitabın bölümlerinden her biri: *Birinci bahis. Beşinci bahis.* **bahis açmak** (veya **açılmak**) belli bir konuda konuşmaya başlamak (başlanılmak): *"Senden bahis açılmadıkça susmak isterim."* -S. F. Abasıyanık. *"Bu bahsi açmaya hiçbirinin cesareti yoktu."* -F. R. Atay. **bahis mevzuu olmak** üzerinde konuşulmak, söz konusu olmak: *"Zeynep bahis mezuu olduğu zaman hayatın, istikbalin ne kıymeti vardı ki..."* -P. Safa. **bahis tutuşmak** karşılıklı bahse girmek. **bahse girmek** görüşünde veya iddiasında haklı çıkacak tarafa bir şey verilmesini kabul eden sözlü anlaşma yapmak: *"Bu marifetimi bilmeyenlerle bahse girip sırtımdan para kazanan açıkgözler bile oldu."* -H. Taner. **bahsi geçmek** bir konu üzerinde konuşulmuş olmak: *"Ahmet ile demin bahsiniz geçti, muhakkak bekleriz."* -R. H. Karay. **bahsi kapamak** bir konu üzerindeki konuşmayı kesmek. **bahsi kaybetmek** ileri sürülen, savunulan görüşün yanlış olduğu ortaya çıkmak. **bahsi kazanmak** ileri sürülen, savunulan görüşün doğru olduğu belli olmak. **bahsi tazelemek** konuşmayı aynı konu üzerine getirmek: *"İki de bir, bahsi tazeleyip, bir yandan da etrafı araştırıyordu."* -E. E. Talu.

→ ***bahsetme***, ***bahsetmek***, ***bahis konusu***

bahisçi *is.* Oyunlarda veya at yarışlarında yarışın sonuçlarını tahmin ederek bahis oynayan veya oynatan kimse, müşterek bahisçi.

bahis konusu *is.* Söz konusu: *"Ablamın dediğine göre bunların biriyle evlenmem bahis konusuymuş."* -H. E. Adıvar.

bahname *is. (bahna:me) Ar. bāh* "şehvet" + *Far. nāme esk.* İçinde cinsel konularla ilgili açık saçık yazıların, resimlerin bulunduğu eser.

bahrî (I) *s. (bahri:) Ar. baḥrī esk.* Denizle ilgili.

bahrî (II) *is. Ar. baḥrī zool.* Yalıçapkını.

bahriye *is. Ar. baḥriyye* Bir devletin deniz güçlerinin ve kuruluşlarının bütünü: *Türk bahriyesi gittikçe güçleniyor. "Bahriye neferleri sıçrayıp sandallara atladılar."* -Y. K. Beyatlı.

bahriye çifte tellisi *is.* Hareketli bir halk oyunu ve ezgisi.

bahriyeli *is.* **1.** Deniz Kuvvetlerine bağlı asker. **2.** Deniz Harp Okulu öğrencisi.

bahsetme *is.* Bahsetmek işi.

bahsetmek, -der *(-den) Ar. baḥṣ + T. etmek* Bir konu üzerinde söz söylemek, konuşmak, sözünü etmek: *"Konuştuğu zaman kadınlardan bahsetmekten, genç kızlardan şikâyet etmekten hoşlanır."* -M. Ş. Esendal. *"O, yanıma oturarak kara haberlerden, kötü rivayetlerden bahsetti."* -F. R. Atay.

bahşetme *is.* Bahşetmek işi.

bahşetmek, -der *(-i, -e) Far. bahṣ* "bağış, ihsan" + *T. etmek* Bağışlamak, sunmak: *"Geçmiş zamanların bize bahşettiği daha mükemmel bolluğu hatırlayacaktık."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

bahşiş *is. Far. baḥṣiṣ* Bir hizmet görene hakkından ayrı olarak verilen para: *"Paltosunu ve şapkasını giydikten sonra garsona para ve bahşiş verdi."* -Ö. Seyfettin. *"Artık iş olduktan sonra benim bahşişimi de unutmazsınız, dedi."* -S. F. Abasıyanık. **bahşiş (veya beleş) atın dişine bakılmaz** para verilmeden sağlanan bir şeyin ufak tefek kusurlarını hoş görmelidir.

baht *is. Far. baḫt* **1.** Olacakların, kaçınılmaz olduğunu belirleyen ilâhî iradenin insan için veya bir toplum için çizdiği hayat tarzı, kader, talih: *"Ben Atatürk'ü birkaç defa görmek bahtına erenlerdenim."* -H. Taner. **2.** Şans, mutluluk: *"Baht (veya akıl) olmayınca başta, ne kuruda biter ne yaşta."* -Atasözü. **bahtı açılmak** talihi dönüp uygun duruma veya arzulanan sonuca gelmek. **bahtı bağlı olmak** **1)** talihi kapalı olmak; **2)** (kızlar için) evlenecek istekli çıkmamak. **bahtı kapanmak** talihsizliğe uğramak, istenen sonuca ulaşmamak. **bahtına küsmek** talihsizliğinden yakınmak.

→ ***bahtı açık***, ***bahtı kara***, ***baht işi***

bahtı açık, -ğı *s.* ve *is.* Talihli. **bahtı açık olmak** bir konuda şansı yaver gitmek, talih yüzüne gülmek: *"Zaten başak burcunda doğmuş ananın kızında evlenme bahtı açık olur."* -H. R. Gürpınar.

bahtı kara *s.* ve *is.* Mutsuz, talihsiz. **bahtı kara olmak** sürekli olarak talihi yaver gitmemek, mutsuz olmak.

baht işi *is.* Talihe bırakılmış, talihe bağlı iş.

bahtiyar *s. Far. baḫt-yār* Bahtı olan, bahtlı, talihli, mutlu: *"Tam otuz iki sene, müreffeh, bahtiyar bir hayat sürdüm."* -R. H. Karay.

bahtiyarlık, -ğı *is.* Bahtlı olma durumu, mutluluk: *"Sonraları onun bahtiyarlı-*

ğını gördükçe memnun olurdum." -M. Ş. Esendal.

bahtlı *s.* Bahtı iyi olan, mutlu, talihli: *"Böyle bir evlâda sahip olduğun için çok bahtlı bir kadınsın."* -P. Safa.

bahtsız *s.* Bahtı kötü olan, mutsuz, talihsiz: *"Bu, korkunç bir çocukluğun, sefil, bahtsız bir çocukluğun devamıdır."* -S. F. Abasıyanık.

bahtsızlık, -ğı *is.* Bahtsız olma durumu, mutsuzluk: *"İnananların bahtsızlıkları, inanmayanların bahtsızlıkları yanında hakiki bir saadet."* -A. Gündüz.

bahusus *zf. (ba:'husus) Far. bā* "ile" + *Ar. ḫuṣūṣ esk.* Hele, özellikle, üstelik: *"Köşk geniş, ben kalabalığı severim, bahusus etrafımda sizin gibi gençler olursa, büsbütün içim açılır."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Her sene üç dört ay, bahusus kışın boş kalırız."* -S. F. Abasıyanık.

bakaç, -cı *is. hlk.* Dürbün.

bakakalma *is.* Bakakalmak işi veya durumu.

bakakalmak *(nsz, -e)* Şaşkınlığa uğrayıp ne yapacağını bilmez durumda kalmak: *"Neferin arkasından uzun uzun bakakaldı."* -P. Safa. *"Arkasından umut ve şevk ile bakakalmıştık."* -F. R. Atay.

bakalit *is. Fr. bakélite (Bulucusu Baekeland'ın adından) kim.* Formaldehit ile bir fenolün yoğunlaşması sonucu elde edilen yapay reçine.

bakalitli *s.* Bakalit bulunduran, bakalit kaplamalı.

bakalorya *is. (bakalo'rya) Fr. baccalauréat* (eskiden üniversite ve yüksek okullara girebilmek için lise öğreniminden sonra verilen) Olgunluk sınavı.

bakam *is. Ar. baḳḳam* Baklagillerden, odunundan kırmızı boya çıkarılan bir ağaç, bakkam *(Haematoxylon campechianum).*

bakan *s.* **1.** Bakmak işini yapan (kimse). **2.** *is.* Hükûmet işlerinden birini yönetmek için, genellikle milletvekilleri arasından, başbakan tarafından seçilerek cumhurbaşkanınca onaylandıktan sonra iş başına getirilen yetkili, vekil, nazır: *"O sadece iyi bir bayındırlık bakanıdır."* -F. R. Atay.

→ bakanlar kurulu

bakanak, -ğı *is. hlk.* Geviş getiren hayvanların ayaklarının arkasındaki körelmiş tırnak, kemik çıkıntısı.

bakanlar kurulu *is.* Başbakan ve bakanlardan oluşan kurul, hükûmet.

bakanlık, -ğı *is.* **1.** Bakan olanın durumu ve görevi, vekillik. **2.** Bakanın yönetimi altındaki kuruluşların bütünü veya bu kuruluşların bulunduğu yer, nezaret, vekâlet.

bakar *is. Ar. baḳar esk.* Öküz, sığır.

bakara *is. (baka'ra) Fr. baccara* İskambil kâğıdı ile oynanan bir kumar: *"Geçenlerde bir iş adamı bakarada yüz bin liraya yakın para kaybetti."* -F. R. Atay.

bakar kör *s.* **1.** Gözleri sağlam göründüğü hâlde göremeyen. **2.** *mec.* Çok dikkatsiz (kimse).

bakaya *ç. is. (baka:ya:) Ar. baḳāyā; baḳiyye'* nin çokluk biçimi. *esk.* **1.** Kalıntılar. **2.** *ask.* ve *huk.* Askerlik çağına girenlerden son yoklamada bulunarak askere alınmış oldukları hâlde çağrıldıklarında gelmeyen veya gelip de kıtalarına gitmeden toplandıkları yerlerden veya yollardan savuşanlar. **3.** *ekon.* Ait olduğu yıl içinde toplanamayıp ertesi yıla kalan vergiler.

bakı *is. coğr.* **1.** Özellikle dağlık yörelerde bir yamacın güneş ışınlarına, güneye veya kuzeye karşı konumunu belirleyen, bunun sonucu olarak da doğal şartlarını tespit eden durumu: *Bu dağın bakısı güneye doğrudur.* **2.** *hlk.* Fal.

bakıcı *is.* **1.** Bakmak işiyle görevlendirilen kimse: *"Ustanın anası yatalak oldu, yanına başka bir bakıcı kocakarı tuttum."* -A. Gündüz. **2.** Bir şeyi satın almayı düşünmeden yalnızca bakarak ilgilenen (kimse): *"Anlaşılıyor, alıcı değil, bakıcısın. Alıcı suratı yok sende pek."* -H. Taner. **3.** Falcı: *"Bakıcılara, niyet kuyularına, Tezveren Dede'ye gitti."* -Ö. Seyfettin.

bakıcılık, -ğı *is.* **1.** Bakmak işi. **2.** Falcılık: *"Bu bakıcılık sanatı boyacı küpü değildir ki kızım, daldırayım da istediğim boyda sana iş çıkarayım."* -H. R. Gürpınar.

bakılma *is.* Bakılmak işi.

bakılmak *(-e)* Bakmak işine konu olmak veya bakmak işi yapılmak: *"Öyle dik dik bakılmaya, sert hareketlere tahammül edemiyorlardı."* -R. H. Karay.

bakım *is.* Bir şeyin iyi gelişmesi, iyi bir durumda kalması için verilen emek veya emek verme biçimi: *Bahçe bakım ister. Anneler çocuk bakımını iyi bilmeli.* **bakım yapmak** araç ve gereçlerin düzenli çalışması için onarımını yapmak.

→ bakım evi, bakım yurdu

bakımcı *is.* Bakım işini yapan kimse.

bakım evi *is.* **1.** Bakıma ihtiyacı olan kimselerin bakıldıkları, barındıkları kuruluş. **2.** *ask.* Kademe. **3.** *ask.* Kurum ve kuruluşlarda motorlu araçların onarıldığı ve korunduğu yer veya birim.

bakımından *zf.* Bakış veya görüş açısı, yönü, değerlendirme açısı, -e göre: *Bilim bakımından. Sağlık bakımından. "... bedenî ve ruhî yetersizliği olanlar, çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar."* -Anayasa.

bakımlı *s.* İyi bakılmış, üzerinde iyi çalışılmış: *"Avludan atlar geçmeye başladı. Hepsi besili ve bakımlı idi."* -T. Buğra. *"Bahçesi oldukça büyüktü ve bakımlı görünüyordu."* -E. Bener.

bakımlık, -ğı *is. sin.* Filmin kartpostal büyüklüğünde cam bir perde üzerinde görünmesini sağlayan cihaz.

bakımlılık, -ğı *is.* Bakımlı olma durumu.

bakımsız *s.* Özen gösterilmemiş, bakılmamış: *"Kasaba eski zamanlarda kaldırımsız, bakımsızdı."* -S. F. Abasıyanık.

bakımsızlık, -ğı *is.* Bakımsız olma, terk edilme, yüzüstü bırakılma durumu: *"Bu bakımsızlık içinde çocuğun iyi olacağı şüpheli."* -R. N. Güntekin. *"Bakımsızlıklarla göçüp gitmiş bir cihan / Mevsimler soğumuş, sular azalmış."* -F. H. Dağlarca.

bakım yurdu *is.* Yoksul veya kimsesiz yaşlı ve sakatların barındırılıp bakıldıkları yurt, darülâceze.

bakıncak, -ğı *is.* Tüfeklerde hedefin uzaklığına, yakınlığına göre ayar edilecek biçimde yapılmış iner kalkar gez, nişangâh.

bakındı *ünl. (ba'kındı) hlk.* Bak hele, olacak şey mi? gibi şaşma anlatır: *Bakındı şu çocuklara!*

bakınma *is.* Bakınmak işi.

bakınmak *(nsz, -e)* **1.** Bakmak işi yapılmak, çevreye göz gezdirmek, araştırmak: *"Şaşkın şaşkın etrafıma bakınırken rehberim beni otele soktu."* -R. H. Karay. *"Sağ elini güneşten kamaşan gözleri üzerine siper ederek tekrar bakındı."* -N. Cumalı. **2.** *hlk.* Muayene olmak: *Ebeye bakınmak.*

bakır *is. kim.* **1.** Atom numarası 29, yoğunluğu 8.95 olan, 1084° C ye doğru eriyen, doğada serbest veya birleşik olarak bulunan, ısı ve elektriği iyi ileten, kolay dövülür ve işlenir olduğundan eski çağlardan beri türlü işlerde kullanılan, kızıl renkli element. Kısaltması Cu. **2.** Bakırdan yapılmış kap. **3.** *s.* Bakırdan yapılmış: *"Ertesi gün çadırların önünde Haldun Nedret'in Kadıköy'den getirdiği bakır lâmba yanıyordu."* -A. Ş. Hisar. **bakır çalmak** (bakır kaptaki yemek) bakır tuzları ile zehirli duruma gelmek.

→ bakır alaşımı, bakır çalığı, bakır kaplama, bakır oksit, bakır pası, bakır rengi, bakır sülfat, bakır taşı, bakır tuzu

bakır alaşımı *is. kim.* %1'in üzerinde çözünmüş elementlerin oluşturduğu bakır alaşımlarının genel adı.

bakırcı *is.* Bakır işleyen veya bakır kap kacak satan kimse.

bakırcılık, -ğı *is.* Bakır kap yapma veya satma işi.

bakır çalığı *is.* **1.** Bakır tuzları ile zehirli duruma gelmiş. **2.** Yeşile çalar mavi renk.

bakır kaplama *is.* Demir benzeri madenlerin yüzeyinde bakır katman oluşturma işlemi.

bakırlaşma *is.* Bakırlaşmak durumu.

bakırlaşmak *(nsz)* Bakır rengini almak, (rengi) bakırın rengine benzemek: *"... bakırlaşmış derime hasetle bakarak zehir gibi bir kahkaha şaklattı."* -Y. Z. Ortaç.

bakırlı *s. kim.* Bakır içeren maddeler: *Bakırlı metaller.*

bakır oksit, -di *is. kim.* Kimyasal formülü CuO veya Cu_2O olan bakırın oksit biçimi.

bakır pası *is. kim.* Bakır üzerinde nemli havalarda oluşan bakır hidrokarbonat.

bakır rengi *is.* **1.** Kızıla yakın kahverengi. **2.** *s.* Bu renkte olan.

bakır sülfat *is. kim.* Göz taşı.

bakır taşı *is. kim.* Malakit.

bakır tuzu *is. kim.* Bakır sülfat, göz taşı.

bakış *is.* Bakmak işi veya biçimi: *"Bu bakış, hiçbir heyecanın vermediği bir lezzette ta yüreğime işledi."* -R. N. Güntekin. *"Bakışları adamakıllı öfkeli olurdu."* -S. Birsel. **bakış atmak** kısa bir sürede bakıp geçmek: *"İki yanından bağrışanlara anlamadığı bir dilden konuşuyorlarmış gibi birer bakış attı."* -N. Cumalı.

→ ***bakış açısı***

bakış açısı *is.* Bir olayda, konuyu, düşünceyi belirli bir yönden inceleme, görüş açısı: *"Bu üslûbu ve bakış açısı yüzünden arka plâna kaymış."* -T. Buğra.

bakışık *bk.* bakışımlı.

bakışıksız *bk.* bakışımsız.

bakışım *is.* **1.** İki veya daha çok şey arasında konum, biçim ve belirli bir eksene göre ölçü uygunluğu. **2.** *mat.* Eksen olarak alınan bir doğrudan, benzer noktaları karşılıklı olarak aynı uzaklıkta bulunan iki benzer parçanın birbirine göre olan durumu, tenazur, simetri.

bakışımlı *s. mat.* Bakışımı bulunan, simetrik, mütenazır.

bakışımsız *s. mat.* Aralarında bakışım bulunmayan (iki şey) veya iki yanı arasında bakışım olmayan (bir şey), asimetrik.

bakışımsızlık, -ğı *is. mat.* Bakışımsız olma durumu, asimetri.

bakışma *is.* Bakışmak işi.

bakışmak *(nsz, -le)* **1.** İki veya daha çok kimse birbirine bakmak: *""Ev halkı birbirlerine bakışıyorlar, söyleyecek söz bulamıyorlar.""* -S. M. Alus. **2.** Kaçamak ve gizli olarak birbirine bakmak: *"Enişte mle mürebbiyenin birbirine nasıl bakıştıklarına hiç dikkat ettin mi?"* -H. R. Gürpınar.

baki *s. (ba:ki:, k kalın okunur) Ar. bāḳī esk.* **1.** Sürekli, kalıcı, daimî: *"Dünyada zaten ne bakiydi?"* -Ö. Seyfettin. **2.** *esk.* Bir şeyden artan (miktar). **baki kalmak 1)** sürekli, kalımlı olmak: *"Baki kalan bu kubbede bir hoş seda imiş."* -Bakî. **2)** bir şeyden artmak; **3)** artakalan, geride kalan, öteki: *"Kale kapısından yalnız birini açık bırakarak bakilerini örmeye başlamışlardı."* -O. S. Orhon.

bakir *s. (ba:kir) Ar. bākir* **1.** Cinsel ilişkide bulunmamış (erkek). **2.** El değmemiş, kullanılmamış. **3.** (toprak için) İşlenmemiş. **4.** Eskimemiş, yıpranmamış, yeni.

bakire *is. (ba:kire) Ar. bākire* Cinsel ilişkide bulunmamış dişi; kız, kız oğlan kız: *"Bu mahallede bakire kızları bakkal dükkânına bile yollamıyorlar."* -P. Safa.

bakirelik, -ği *is.* Bakire olma durumu, erdenlik.

bakirlik, -ği *is.* Bakir olma durumu; el değmemişlik, bozulmamışlık.

bakiye *is. (k kalın okunur) Ar. bakiyye esk.* **1.** Artık, artan, kalan, geri kalan: *"Hastahanelerde boş yatak kalmamış, çoğunda ikişer kişi, bakiyesini bahçeye yatırıyorlar."* -A. İlhan. **2.** Kalıntı: *"Bunun bir eski ev değil, dünyayı terk etmişlere mahsus bir manastır bakiyesi olduğunu anlardım."* -A. Ş. Hisar.

bakkal *is. Ar. bakkāl* **1.** Yiyecek, içecek ve başka ihtiyaç maddelerini perakende olarak satan kimse: *"Arkadaşlarımızdan Ethem de gitti, babası gibi bakkal oldu."* -M. Ş. Esendal. **2.** Bu gibi şeylerin satıldığı dükkân. **bakkala bırakma!** *şaka* ve *hlk.* bir işi "bakalım!" diyerek savsaklamak isteyenlere söylenir.

→ ***bakkal çakkal, bakkal defteri, bakkal kâğıdı***

bakkal çakkal *is.* Bakkal ve benzeri işlerle uğraşan esnaf için küçümseme sözü: *"Nedir o efendim bakkalın çakkalın, kasabın bile tutabildiği kümes gibi dar, bayağı, pis apartmanlar."* -H. E. Adıvar.

bakkal defteri *is.* Karışık, düzensiz yazılarla dolu defter.

bakkaliye *is. (bakka:liye) Ar. baḳḳāliyye* **1.** Bakkal dükkânında satılan şeyler. **2.** Büyük bakkal dükkânı.

bakkal kâğıdı *is.* Kalın ve kaba kâğıt.

bakkallık, -ğı *is.* Bakkalın işi.

bakkam *is. bk.* bakam.

bakla *is. Ar. bāḳilā bot.* **1.** Baklagillerden, yurdumuzun her yerinde yetiştirilen, taneleri badıç içinde bulunan bir bitki *(Vicia faba).* **2.** *bot.* Bu bitkinin yeşil ürünü veya kuru tanesi. **3.** *bot.* Bir zinciri oluşturan halka veya parçalardan her biri. **bakla dökmek** (veya **atmak**) bakla ile fala bakmak. **(ağzında) bakla ıslanmamak** *bk.* ağzında bakla ıslanmamak. **bakla kadar** (bit, pire gibi küçük böcekler için) çok iri. **bakla oda nohut sofa** *bk.* nohut oda. **baklayı ağzından çıkarmak 1)** sabrı tükenip o zamana kadar söylemediği şeyleri söylemeye başlamak: *"Ablam baklaları birer birer ağzından çıkarınca durumun vahimliği gözlerimin önüne serilmişti."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2)** açık söylemekten kaçındığı bir sorunu sonunda açıklamak: *"Bırak muamma konuşmayı / Çıkar ağzından baklayı / Bahtımız aydınlanıversin."* -C. S. Tarancı.

→ ***bakla çiçeği, bakla falı, bakla kırı***

bakla çiçeği *is.* **1.** Sarımtırak eflâtuna çalan beyaz renkte olan bitki. **2.** *s.* Bu renkte olan.

bakla falı *is.* Bakla taneleri ile bakılan bir fal türü.

baklagiller *ç. is. bot.* Bakla, fasulye, akasya, keçiboynuzu gibi, badıçlı pek çok sebze ve ağaçları içine alan, iki çenekli ayrı taç yapraklılardan büyük bir bitki familyası, bakliye.

bakla kırı *s.* **1.** Beyazı çoğalmış, beyazlamaya yüz tutmuş renk: *"Bakla kırı sakalını titrete titrete malını öven bakırcıya, ne dediğini işittirmeye çalışmaktadır."* -A. İlhan. **2.** At donlarından koyu ve iri lekeli kır: *"Bir çift bakla kırı işi Macar beygiri koşulu, içi nefti kadife döşeli Avrupa işi, güzel, geniş bir kupa."* -H. R. Gürpınar.

baklalı *s.* Baklası olan: *"Elleri, ayakları kalın baklalı zincirle bağlı bîçarenin."* -R. Enis.

baklalık, -ğı *is.* Bakla tarlası.

baklamsı *s.* Bakla biçiminde olan.

→ ***baklamsı meyve***

baklamsı meyve *is. bot. bk.* badıç.

baklan *is. zool.* Anguta benzeyen kırmızı renkli bir çeşit yaban kazı *(Otis tarda).*

baklava *is.* **1.** Çok ince yufkadan yapılarak arasına kaymak, fıstık, ceviz, badem gibi şeyler konulan tatlı. **2.** Eşkenar dörtgen biçiminde olan nesne: *"Yeşil kadifeden dikilmiş yarım baklava şeklinde muska çok ufakken üzerine gelen haveleden Fikret'i kurtarırmış."* -R. Enis. **baklava açmak** baklava yapmak için gerekli olan ince yufkaları hazırlamak: *"Perihan nine evde kalacak, baklava açacak, dolma yapacaktı."* -H. E. Adıvar. **baklava börek 1)** (bir başka şeyle karşılaştırıldığında) çok kolay ve zevkli (iş); **2)** çok tokluk durumunda "baklava börek olsa yemem" biçiminde kullanılır.

→ ***baklava dilimi***

baklavacı *is.* ve *s.* Baklava yapan veya satan kimse.

baklavacılık, -ğı *is.* Baklava yapma veya satma işi.

baklava dilimi *is.* Eşkenar dörtgen biçiminde olan.

baklavalı *s.* **1.** İçinde baklava bulunan: *Baklavalı ziyafet.* **2.** İçinde baklava desenleri olan: *Baklavalı motif.*

baklavalık, -ğı *s.* ve *is.* Baklava yapımında kullanılan veya baklava yapmaya elverişli olan: *Baklavalık un.*

bakliyat *ç. is. (bakliya:t) Ar. baḳliyyāt esk.* Baklagillerden elde edilen ürün.

bakliye *is. Ar. baḳliyye bot. bk.* baklagiller.

bakma *is.* Bakmak işi: *"Güzelliğin mi eksilir / Bir göz ile bakmağınan."* -F. Halıcı.

bakmak, -ar *(-e)* **1.** Bakışı bir şey üzerine çevirmek: *"Konuşurken gözlerini kaldırıp insanın yüzüne bile bakmazdı."* -Ö. Seyfettin. *"Zamanla nasıl değişiyor insan /*

Hangi resmime baksam ben değilim." -C. S. Tarancı. **2.** Aramak. **3.** (yer için) Yüzü bir yöne doğru olmak: *"Limana bakan penceresinden deniz görünürdü."* -O. V. Kanık. *"Küçük bir koya kırk metre kadar yukardan bakardı."* -T. Buğra. **4.** Bir şeyin gelişmesi veya iyi bir durumda kalması için emek vermek: *"Bakarsan bağ olur, bakmazsan dağ olur."* -Atasözü. **5.** Beslemek, geçindirmek: *Üç çocuklu bir aileye bakıyor. "Kadınlar, iş dönüşü çocuk bakıyor, yemek hazırlıyorlardı, o yorgunlukla."* -N. Cumalı. **6.** (bir iş) Birinden beklenmek: *Evin bütün işleri bana bakıyor.* **7.** (hasta için) Muayene etmek, tedavi etmek: *"Baktılar, ettiler, ilâç, tedavi, faydası olmadı."* -E. Bener. **8.** Yoklamak, incelemek, denemek: *Git bak bakalım, evdeler mi? Şu hesaba sen de bak. Yemeğin tadına bakar mısınız?* **9.** Bir işi yapmak, bir işi yapmakla görevli olmak: *Pasaport işine polis bakar. Çocuğum, sen derslerine bak.* **10.** Yapılabilmesi bir şeye bağlı bulunmak: *Bu iş beş bin liraya bakar.* **11.** Gözetmek, ilgilenmek. **12.** Renklerde, Benzemek, andırmak: *Bu kumaşın rengi yeşile bakıyor.* **13.** Önem vermek, önem vererek üzerinde durmak: *"Aşka kutsal gözle bakanları üzmekten korkarım."* -R. H. Karay. **14.** Anlamak, farkına varmak: *"Bazı akşamlar bakarım Halil savuşur, nereye gittiğini de kimseye söylemez."* -M. Ş. Esendal. **15.** Başka bir şeyle ilgilenmeyip elindeki veya önündeki işle uğraşır olmak: *Yemeğini yemene bak! Vaktini boş geçirmemeye bak!* **bak! 1)** işte: *Bak, bu söylediğin doğru!* **2)** şaşma anlatır: *Bak şu işe! 3)* küçümseme bildirir: *Adamın aklına bak! Lâfa bak! Kılığa bak!* **bak bak!** şaşma bildirir: *Bak bak, neler olmuş da haberimiz yok!* **bakalım** (veya **bakayım**) içinde yer aldığı cümlenin güvensizlik, kuşku, merak, uyarma gibi anlamlarını pekiştirir: *"Kim olduğumu anlasın bakalım!"* -Y. Z. Ortaç. *"Sonra bakalım aşağıya tren var mı?"* -S. M. Alus. **bakarak** göre: *Sen onlara bakarak daha anlayışlısın.* **bakar mısınız?** seslenme ünlemi. **bakarsın** olur ki: *Evde tedarikli bulunmak gerek, bakarsın bir misafir geliverir.* **baksana! baksanıza!** *tkz.* **1)** seslenme için kullanılır; **2)** dikkat çekmek sözü: *Akşam oluyor, baksana hava kararıdı.* **baktıkça alır** güzelliği birdenbire göze çarpmayan.

bakraç, -cı *is.* **1.** Çoğunlukla bakırdan yapılan küçük kova: *Kuyu bakracı.* **2.** Bir bakracın alabildiği miktar: *"Bir kadın bir bakraç yoğurt götürüyor."* -S. F. Abasıyanık.

bakteri *is. Fr. bactérie* Toprakta, suda, canlılarda bulunan, çürüme, mayalanma veya hastalıklara yol açan, küresel, silindirimsi, kıvrık biçimde olan, bölünerek çoğalan, klorofilsiz, tek hücre canlı.

bakteridi *is. Fr. bactéridie* Şarbon hücresi gibi hareketsiz bakteri.

bakterigiller *ç. is. bot.* Bakterilere verilen ad, bakterileri içine alan canlılar.

bakterisit *s. Fr. bactéricide* Canlıların vücudunda veya laboratuar deneylerinde bakterileri fiziksel, kimyasal etkiyle öldüren (etken).

bakteriyel *s. Fr. bactériel tıp* Bakterilerle ilgili.

bakteriyolog *is. Fr. bactériologue tıp* Bakterilerle ilgili, bakteriyoloji alanında çalışan kimse.

bakteriyoloji *is. Fr. bactériologie* < *Yun. bakterion* çomak, *logos* bilim *tıp* Bakterilerin ve genel olarak mikropların biçimlerini, niteliklerini inceleyen bilim.

bakteriyolojik, -ği *s.* ve *is. Fr. bactériologique tıp* Bakteri bilimi ile ilgili.

bakteriyoskopi *is. Fr. bactérioscopie tıp* Bakterilerin mikroskopla incelenmesi işlemi.

baktırma *is.* Baktırmak işi.

baktırmak *(-i, -e)* Bakmasına yol açmak, bakmasını sağlamak: *"Hastayı meşhur doktorlara baktırıyoruz."* -R. N. Güntekin.

bal *is.* **1.** Özellikle bal arılarının bitki ve çiçeklerden topladıkları bal özünden yapıp, kovanlarındaki petek gözlerine doldurdukları, rengi beyazdan esmere kadar değişen tatlı, koyu, sıvı madde. **2.** Olgunlaşmış incirin, dışına sızan tatlısı. **3.** Ağaçların kabuğundan sızarak pıhtılaşan besi suyu. **bal alacak çiçeği bilmek** (veya **bulmak**) çıkar sağlanabilecek yeri veya şeyi bilmek veya bulmak. **bal bal demekle ağız tatlılanmaz** sözde kalan dilek ve tasarıların iş bitirmede hiçbir etkisi olmaz. **bal dök de yala** bir yerin çok temiz olduğunu anlatır: *"Nuri, şöyle böyle ama teyzen çok temiz bir kadına benziyor. Evin her tarafına bal dök de yala."* -H. R. Gürpınar. **bal dudak** *bk.* bal dudaklı. **bal gibi 1)** pek tatlı; **2)** şüpheye yer bırakmadan, çok iyi, adamakıllı: *"Hepsi o kadar sahici ki, telefonun öbür ucundaki, bal gibi inanıyor."* -T. Halman. **bal sağmak** kovandan bal ürünü almak. **bal tutan parmağını yalar** imkânları geniş bir işin başında bulunan kimse bu imkânlardan az da olsa yararlanır: *"Hacı Ferhat Efendi, Abdülhamit devrinin bal tutup da parmağını yalayanlarındandı."* -H. R. Gürpınar.

→ ***bal arısı, bal başı, balçiçeği, bal dudaklı, bakgümeci, balhane, bal kabağı, bal kelebeği, bal mumu, bal mumu macunu, bal özlü, bal özü, bal özü bezi, bal özülük, bal peteği, bal rengi***

bala *is. hlk.* Yavru, çocuk.

balaban (I) *s. hlk.* **1.** İri, büyük. **2.** *hlk.* Şişman, gürbüz (kimse, çocuk).

balaban (II) *is.* Atmaca veya doğan gibi yırtıcı bir kuş: *"Yavru balaban bakışlı."* -Karacaoğlan.

→ ***balaban kuşu***

balaban kuşu *is. zool.* Bataklıklarda yaşayan, balıkçıla benzer, eti yağlı ve ağır, iri bir kuş *(Botaurus).*

balabanlaşma *is.* Balabanlaşmak durumu.

balabanlaşmak *(nsz)* Balaban duruma gelmek, irileşmek.

balabanlık, -ğı *is.* Balaban olma durumu.

balak, -ğı *is. bk.* malak.

balalayka *is. (balala'yka)* Üç köşeli, üç telli Rus halk sazı: *"Akşam eve dönüp de işimi bitirince balalayka çalarım."* -H. E. Adıvar.

balama *is. tiy.* **1.** Orta oyununda Rum tipi. **2.** Karagöz, matiz ve külhan beyi tipleri tarafından yabancı ülkelerin tiplerine hitap ederken kullanılan söz.

balans *is. Fr. balance* Denge, muvazene.

→ ***balans ayarı, balans pensi***

balans ayarı *is.* Otomobilin sarsılmasını önlemek için, tekerleklere gereği kadar balans pensi denen kurşun parçası takarak denge sağlama işi.

balans pensi *is.* Arabaların tekerleklerindeki dengeli dönmeyi sağlamak için cant ile lâstik kenarına sıkıştırılan kurşun parçası.

balar *is. Far. bālār esk.* Çatı kirişi olarak kullanılan ve kiremitlerin altına döşenen ince tahta, pedavra.

bal arısı *is. zool.* Zar kanatlılardan, bal yapan eklem bacaklı türü *(Apis mellifica).*

balast *is. Fr. ballast* < *İng.* **1.** Demir yollarında traverslerin altına, şoselerde düzeltilmiş toprak üzerine döşenen taş kırıkları. **2.** *den.* Safra.

→ ***balast direnç, balast gemi***

balast direnç, -ci *is. fiz.* Gerilimin büyük değişimlerinde, devredeki akımı sabit tutmak için konulan direnç.

balast gemi *is.* Ambarlarında yük bulunmayan gemi.

balast yem *is.* Çok büyük miktarda ham selüloz ihtiva eden ve dolayısıyla yoğun yemlerden çok daha düşük sindirilebilir besin maddeleri ihtiva eden ve hayvanlara tokluk hissi vermek amacıyla kullanılan yem.

balat, -dı *is. Fr. ballade ed.* **1.** Orta Çağda, üç bentten oluşan bir Batı şiiri türü. **2.** *müz.* Batıda, belirli danslara eşlik eden bir tür şarkı. **3.** *müz.* Serbest biçimli, romantik, müzik araçlarıyla çalınan veya şarkı olarak okunan eser: *Schubert'in balatları.*

balata *is. (bala'ta) Alm.* **1.** Soğuk ve sıcakta büyük bir sürtünme kat sayısına sahip olan suya ve yağa dayanıklı, yavaş aşınan madde. **2.** Motorlu araçlarda fren yapmayı sağlayan, tekerlek mili üzerine

yerleştirilmiş yarım ay biçimindeki alet.

balayı *is.* Evlilik hayatının ilk ayı veya ilk günleri: *"Şairane, âşıkane güzel, tatlı bir balayı geçirdik."* -H. R. Gürpınar.

balbal *is.* Eski Türklerde kişinin anılması için mezarının veya bazı kurganların etrafına dikilen taş.

bal başı *is.* En temiz bal.

balcı *is.* Arı yetiştirip bal alan veya satan kimse.

balcılık, -ğı *is.* Arı yetiştirme veya bal alıp satma işi.

balçak, -ğı *is. hlk.* **1.** Kabza. **2.** *hlk.* Kabzanın demir siperi.

balçık, -ğı *is.* **1.** İçinde çeşitli organik maddeler bulunan, daha çok killi, koyu, yapışkan çamur, mil: *"Yolları ve tarlaları görünce, bir balçık ve çamur gölünü yarmak zorunda olduğumuzu anlamıştım."* -S. Ayverdi. **2.** *mec.* Güçlük çıkartan. **3.** *jeol.* İçindeki kil oranı yüksek, yağlı, su geçirmez, koyu toprak.

→ ***balçık hurması, balçık inciri***

balçık hurması *is.* Sandıklara basılarak kurutulan hurma (veya kuru incir).

balçık inciri *is.* Kurutulmuş incir, balçık hurması.

balçıklı *s.* Balçığı olan.

bal çiçeği *is.* Almaşık yapraklı, kırmızı veya kırmızıya çalar sarı renkli çiçekli ağaççık.

baldır *is.* **1.** Bacağın dizden ayak bileğine kadar olan bölümü, incik: *"Dizlerinde, baldırlarında sızı kalmadı."* -Ö. Seyfettin. **2.** Bu bölümün yumuşak ve şişkin olan arka tarafı.

→ ***baldır bacak, baldırı çıplak, baldırıkara, baldır kemiği, baldırpatlatan, baldırsokan***

baldırak, -ğı *is. hlk.* **1.** Don ve pantolon gibi giysilerin dizden aşağı olan bölümü. **2.** *hlk.* Kılıç kayışının aşağı uzanan parçası.

baldıran *is. bot.* **1.** Maydanozgillerden, nemli yerlerde yetişen zehirli bitkilerin ortak adı, ağu otu. *(Conium maculatum): "Döndüğümde karımın mezarını dolduran otları, baldıranları kendi elimle ayıkladım."* -A. Gündüz. **2.** Bu bitkiden çıkarılan zehir.

→ ***baldıran şerbeti***

baldıranlık, -ğı *is.* Çok baldıran yetişen yer: *"Biz çocukken buraları çöplüktü, baldıranlıktı."* -M. Ş. Esendal.

baldıran şerbeti *is. mec.* Acı çekerek, yüz suyu dökerek elde edilen kazanç.

baldır bacak, -ğı *is. tkz.* Açık saçık görülen kadın bacağı.

baldırgan *is. bot. hlk.* **1.** Baldıran. **2.** *bot.* Şeytan otu, şeytan tersi otu *(Ferula assa-foetida).*

baldırı çıplak, -ğı *is.* Ayak takımından, işsiz, serseri: *"Tanıdıkları hep sefiller, ümmîler, ipten kazıktan kurtulmuş baldırı çıplaklardı."* -Ö. Seyfettin.

baldırıkara *is. bot.* Nemli yerlerde yetişen birçok eğrelti otu türünün ortak adı, karabaldır.

baldır kemiği *is. anat.* Baldırda bulunan iki kemikten ince olanı.

baldırpatlatan *is. sp.* Güreşte hasmın bir ayağını tutarak diz kapağına kadar büküp üzerine yüklenme oyunu.

baldırsokan *is. zool.* Çift kanatlıların, sinekgiller familyasından, karasineğe çok benzeyen, kan emen, hastalık bulaştıran, hayvan sağlığı yönünden zararlı bir sinek türü *(Stomaxys calcitrans).*

baldız *is.* Erkeğe göre karısının kız kardeşi.

baldo *is.* İri ve dolgun taneli, pilâvlık pirinç.

bal dudaklı *s.* Tatlı dilli.

bale *is. Fr. ballet* **1.** Belli hafif figürlere, adım atışlara, çoğunlukla sahne düzenine ve müziğe dayalı gösteri türü. **2.** Bu tür gösteri yapan sanatçı topluluğu: *Devlet Opera ve Balesi.*

balerin *is. Fr. ballerine* Bale yapan kız veya kadın sanatçı.

balerinlik, -ği *is.* Asıl mesleği balerin olan kimse.

balet *is. İng. ballet* Bale yapan erkek sanatçı.

balgam *is. Ar. balġam* Solunum organlarının salgıladığı, ağızdan dışarı atılan sümüksü madde: *Balgam çıkarmak. Balgam sökmek.* **balgam atmak** *mec.* yapılmakta olan bir iş veya bir konu üzerine kuşku uyandıracak bir söz söylemek: *"Belki Tayfur'a gönlüm vardır diye ortaya balgam atıyor."* -S. M. Alus.

→ ***balgam taşı***

balgamlı *s.* Balgamı olan: *Balgamlı öksürük.*

balgam taşı *is.* Damarlı ve yarı saydam bir tür Kadıköy taşı, Hacıbektaş taşı, mühresenk: *"Ak gözleri iki yuvarlak balgam taşı gibi fırıl fırıl dönüyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

balgümeci *is.* Bal peteğini andıran bir tür dikiş büzgüsü.

balhane *is. (balha:ne) T. bal + Far. ḫāne* Bal süzme ve paketleme işlemlerinin yapıldığı yer.

balık, -ğı (I) *is. zool.* Omurgalılardan, suda yaşayan, solungaçla nefes alan ve yumurtadan üreyen hayvanların genel adı. **balık baştan kokar** bir işte aksaklığın başta olanlardan başladığını anlatır: *"Balık baştan kokar, bilmez değilsin a! Hayriye tücarının batmasına bizim saray sebep olmuştur."* -A. İlhan. **balık kavağa çıkınca** *alay* hiçbir zaman olmayacak işler için söylenir. **balık tutmak** balığı avlamak. **balığa çıkmak** balık avlamaya gitmek: *"Sandalını boyadığını, balığa çıktığını duyardım."* -Y. Z. Ortaç. *"Evde olduğum günler, sabah erken onunla balığa çıkıyorduk."* -M. Ş. Esendal.

→ ***balık adam, balık bilimci, balık bilimi, balık çorbası, balık eti, balık etinde, balıkgözü, balıkgözü objektif, balıkhane, balık istifi, balık kartalı, balıklava, balıknefesi, balık otu, balık pazarı, balıksırtı, balık sütü, balık tabağı, balık tutkalı, balık unu, balık yağı, balık yemi, balık yumurtası***

balık, -ğı (II) *öz. is. astr.* Zodyak üzerinde, Kova ile Koç burçları arasında yer alan burcun adı. Zodyak.

balık adam *is.* Deniz dibine inilebilecek donanımla su altında çalışmayı iş edinen kimse, dalgıç, kurbağa adam.

balık bilimci *is.* Balıklar sınıfını inceleyen bilim adamı.

balık bilimi *is.* Su ürünleri araştırmalarında özellikle balıklar sınıfını inceleyen bilim.

balıkçı *s.* **1.** Balık tutan veya satan kimse: *"Enişte balıkçı reisidir."* -S. F. Abasıyanık. *"Çevredeki balıkçılar görmüşler, bizi kurtardılar."* -A. Ş. Hisar. **2.** Balıkçılara özgü: *Balıkçı kahvesi. "Bir balıkçı kayığını sıyırtarak geçiyoruz."* -Y. Z. Ortaç.

→ ***balıkçı düğümü, balıkçı kazağı, balıkçı yaka***

balıkçı düğümü *is.* İşleme başlangıcında yapılan ve sonra kolayca çözülerek işin tersine de tutturulan düğüm şekli.

balıkçı kazağı *is.* Balıkçıların soğuk ve nemli havalarda giydiği boğazlı ve yünlü kalın kazak.

balıkçıl *s.* **1.** Balıkla beslenen, balık yiyen. **2.** *is. zool.* Uzun bacaklılardan, boynu ve gagası uzun, su kıyılarında yaşayan, balık yiyerek beslenen büyük bir kuş *(Ardea cinerea).*

balıkçılgiller *ç. is. zool.* Leyleksiler takımının balıkçıllar alt takımına giren bir familya.

balıkçılık, -ğı *is.* **1.** Balık tutma, avlama işi. **2.** Balık üretme, balıktan yararlanma ve satma işi: *"Muharrem artık yalnız balıkçılıkla geçiniyordu."* -S. F. Abasıyanık.

balıkçıllar *ç. is. zool.* Çoğunlukla uzun bacaklı, uzun gagalı balıkçıl cinsinden kuşlar familyası.

balıkçın *is. zool.* Perde ayaklılardan, uzunca gagalı, uzun ve çatal kuyruklu, deniz kıyılarında yaşayan bir kuş cinsi, deniz kırlangıcı *(Sterna hirundo).*

balıkçı yaka *is.* Kazaklarda boynu saran ve katlanabilen yaka, boğazlık.

balık çorbası *is.* **1.** Beyaz etli balıklardan yapılan bir tür çorba. **2.** Suda pişirilip kılçıkları ayıklanmış, incecik kıyılmış balık ile soğan, yağ, havuç, patetes ve domatesten hazırlanan bir çorba türü.

balık eti *is.* Omurgalılardan, suda ya-

şayan hayvanların yumuşak ve açık renkli eti.

balık etinde *s.* Ne şişman, ne zayıf olan, biçimli tombul: *"Bu, balık etinde, kumral ve genç bir hanımdı."* -Ö. Seyfettin.

balıkgözü *is.* Ayakkabıların bağ geçirilen deliklerine ve kemer deliklerine takılan maden, kemik gibi şeylerden yapılmış halka.

→ ***balıkgözü objektif***

balıkgözü objektif *is.* Normal objektiflerden çok daha geniş açıyı alan ve görüntüyü dış bükey ayna görüntüsü biçiminde veren objektif türü.

balıkhane *is. (balıkha:ne) T. balık + Far. ḫāne* Balıkların toptan satışa çıkarıldığı, soğuk hava deposu olan yer: *"İstavritleri balıkhaneye gönderen balıkçının hiç kimsesi yoktu."* -S. F. Abasıyanık.

balık istifi *s.* ve *is. mec.* Çok sıkışık olarak bir yere dolmuş (insanlar).

balık kartalı *is. zool.* Kartallardan, su kıyılarında yaşayan, balıkla beslenen, beyaz, kahverengi çizgili, yırtıcı kuş *(Pandion haliaetus).*

balıklama *zf.* **1.** (suya dalmada, atlamada) Balık gibi gergin, düz ve baş aşağı bir biçimde: *"Suya, idmancı gençlerin yaptığı gibi balıklama atlamadı."* -S. F. Abasıyanık. **2.** *mec.* Bir işe, bir duruma, bir harekete sonucunun ne olacağını düşünmeden girişerek.

balıklamak *(nsz)* Balıklama tarzı suya atlamak.

balıklandırma *is.* Balıklandırmak işi.

balıklandırmak *(-i)* Balık ile doldurmak, süslemek.

balıklava *is.* Deniz, göl ve ırmaklarda balık yatağı olan yer.

balıklı *s.* Balığı olan: *Kırmızı balıklı havuz.*

balıknefesi *is.* Balinagillerin başından çıkarılan ve kozmetik maddeler ve süslü mumlar yapımında kullanılan bir yağ.

balık otu *is. bot.* Cava ve Malabar'da yetişen, zehirli meyvesiyle balıkları sersemleterek avlamaya yarayan bir bitki *(Anamirta).*

balık pazarı *is.* Balıkçıların avladığı balıkların günlük ve taze olarak satışa sunulduğu yer, ticarî merkez.

balıksırtı *is.* **1.** Balık kılçığı biçiminde birbirine paralel ve çapraz çizgili kumaş deseni. **2.** Yollarda suların ortada toplanmayarak iki yana akması için yapılan şişkinlik: *"Balıksırtı kumlu bir yol, mermer bir havuza doğru gidiyor."* -Ö. Seyfettin.

balıksız *s.* Balığı olmayan: *Burdur'daki acı göl balıksızdır.*

balık sütü *is.* Yumurtlama sırasında erkek balıkların çıkardığı beyaz madde.

balık tabağı *is.* **1.** Balık koymaya yarayan kap. **2.** Yayvan servis tabağı.

balık tutkalı *is.* Balık endüstrisi artıklarından üretilen, yavaş kuruyan, fakat bağlama gücü yüksek yapıştırıcı.

balık unu *is.* Kurutulmuş balıktan özel işlemlerle elde edilen un.

balık yağı *is.* **1.** İri balık ve deniz hayvanlarının sanayide kullanılan yağı. **2.** Morina balığının karaciğerinden çıkarılan ve hekimlikte zayıflığa karşı kullanılan iyotlu, vitaminli yağ.

balık yemi *is.* Balık avlamada oltanın ucuna takılan genellikle yiyecek türü madde.

balık yumurtası *is.* **1.** Balıkların daha çok sığ yerlere bıraktıkları, üremelerini sağlayan yumurta. **2.** Çoğunlukla mersin balığının, eritilmiş bal mumuna batırılarak hazırlanan yumurtası, havyar.

baliğ *s. (ba:liğ) Ar. bāliġ* Döl verme çağına eren, buluğ çağına ermiş olan. **baliğ olmak 1)** bulmak, erişmek: *Borç beş yüz bine baliğ oldu.* **2)** erinlik çağına ermek, erinleşmek, buluğa ermek, akıl baliğ olmak.

balina *is. (bali'na) İt. balena zool.* **1.** Balinalardan, uzunluğu 20 m, ağırlığı 200 ton olan, yağı ve çubukları için avlanan memeli hayvan, kadırga balığı, falyanos *(Balaena mistyeetus).* **2.** Giysilerin dik ve düzgün durması için bazı yerlerine özellikle yakalarına konulan sert, esnek, yassı, dar, uzun çubuk: *"Kabataş iskelesinde yakalara balina satmakla geçinilmez."* -Ç. Altan.

→ ***balina çubuğu, balina yağı***

balina çubuğu *is.* Balinanın ağzına aldığı suyu dışarıya süzüp içindeki deniz hayvanlarını tutmasına yarayan ve üst çenesinin iki yanında tarak dişleri gibi sıralanmış, boynuz dokusunda, esnek kemiksi bölümlerin adı.

balinalar *ç. is. zool.* Örnek hayvanı balina olan, kutup denizlerinde yaşayan memeli hayvanlar familyası.

balinalı *s.* Balina takılmış olan, balina geçirilmiş olan (giysi).

balina yağı *is.* İspermeçet balinasının kafa sinüslerinde bulunan yağ.

balistik, -ği *is. Fr. balistique ask.* Ateşli silâhlarda barut gazının basıncı ile fırlayıp hedefe varıncaya kadar merminin havadaki hareketini inceleyen bilim.

bal kabağı *is. bot.* **1.** İçi turuncu, iri ve tatlı bir kabak çeşidi *(Cucurbita moschata).* **2.** *mec.* Aptal, beyinsiz kimse. **lâf söyledi bal kabağı** biri konu ile ilgisi olmayan saçma bir söz söylediği zaman kullanılır.

balkan *is.* Sarp ve ormanlık sıra dağlar: *"Podima balkanları içinde, bir alandan, bir çalılık içinden Ahmet Efendiyi çıkarıp getirmişler."* -M. Ş. Esendal.

Balkanlar *öz. is.* Hırvatistan, Sırbistan, Karadağ, Kosova, Slovenya, Arnavutluk, Makedonya, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ve Trakya'yı içine alan bölge: *"Balkanlar, beşe, belki altıya, kaç halk sahip çıkarsa o kadara bölünecek."* -N. Cumalı.

Balkanlı *s.* Balkan devletlerinden olan, Balkanlarla ilgili: *"Balkanlıların bir noktada çok iyi anlaştıklarını gördüm."* -R. N. Güntekin.

Balkanlılık, -ğı *is.* Balkanlı olma durumu.

Balkanolog *is. Fr. balcanologue* Balkanoloji uzmanı.

Balkanoloji *is. Fr. balcanologie* Balkan uluslarının dili, tarihi ve kültürü ile uğraşan bilim dalı.

Balkar *öz. is. bk.* Malkar.

Balkarca *öz. is. (balka'rca) bk.* Malkarca.

bal kelebeği *is.* Bal kovanlarına çok zarar veren bir böcek *(Galleria mellonella).*

balkı *s. hlk.* **1.** Güzel süslü, parlak. **2.** *hlk.* Ağrı, sancı.

balkıma *is.* Balkımak işi.

balkımak *(nsz) hlk.* **1.** Parlamak, parıldamak. **2.** *hlk.* Şimşek çakmak. **3.** *hlk.* Su halkalanmak, dalgalanmak. **4.** *hlk.* Kesik kesik ağrımak, sancımak.

balkır *is. hlk.* **1.** Parıltı. **2.** *hlk.* Şimşek.

balkon *is. Fr. balcon* **1.** Bir yapının genellikle üst katlarında dışarıya doğru çıkmış, çevresi duvar veya parmaklıkla çevrili bölümü: *"Geçen gün bahçeye balkondan atlamak suretiyle inmiş."* -M. Ş. Esendal. *"Bir akşam çiftlikteki tek odamın önündeki balkondan Ankara'ya bakıyordum."* -H. E. Adıvar. **2.** Tiyatro ve sinema gibi büyük salonlarda asma kat.

balkonumsu *s.* Balkona benzer: *"Âdeta bir tiyatronun parodisinden sahneyi seyrediyorlarmış gibi uygun, balkonumsu bir yere geldiler."* -C. Uçuk.

balköpüğü *is.* Açık sarı renk.

ballandıra ballandıra *zf.* Ballandırarak: *"Mahalle imamı, mahalleye ait bir dedikoduyu ballandıra ballandıra anlatırken, Cevat ağlayarak, bağırarak içeri girer."* -R. N. Güntekin.

ballandırma *is.* Ballandırmak işi.

ballandırmak *(-i) mec.* İmrendirecek biçimde övmek: *"İstanbul'da duyduğu şeyleri, daha da ballandırarak nakletti."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Ballandırarak anlattığı bu başarıların parlaklığına ben de inanabileyim isterdim."* -O. Pamuk.

ballanma *is.* Ballanmak işi.

ballanmak *(nsz)* **1.** Bal bulaşmak, bal sürülmek. **2.** *mec.* Tatlılaşmak, tatlanmak, olgunlaşmak: *"Meyveler onun için çoğalıyor, ballanıyor."* -R. H. Karay.

ballı *s.* İçinde bal bulunan. **ballı börekli olmak** çok iyi anlaşmak.

→ ***ballıbaba, ballıbabagiller, ballı börek, ballıdarı, ballı pasta***

ballıbaba *is. bot.* Ballıbabagillerden, beyaz çiçekli ve çok yıllık otsu bir bitki *(Lamiumalbum).*

ballıbabagiller *ç. is. bot.* Nane, lâvanta çiçeği, kekik gibi kokulu bitkileri içine alan ve iki çenekli bitişik taç yapraklılardan oluşan bir familya.

ballı börek, -ği *is. mec.* Çok lezzetli.

ballıdarı *is. hlk.* İncir.

ballık, -ğı *is.* **1.** Bal konulan kap. **2.** Bağlarda görülen külleme hastalığı. **3.** Ballıbaba.

ballıklı *s.* Ballık hastalığı olan.

ballı pasta *is.* Bal ile yapılmış veya içine bal konmuş pasta.

bal mumu *is.* **1.** Arıların peteklerini yapmak için karın halkaları arasından salgıladıkları yumuşak ve sarımsı madde: *"Bal mumu gibi bir el, yorganın altından çıktı."* -H. E. Adıvar. **2.** Bu maddenin sanayide kullanılmak için yapay olarak hazırlanmışı: *"Askeri müzedeki bal mumundan yeniçeri heykelleri gibi güzel."* -S. F. Abasıyanık. **bal mumu gibi erimek** çok zayıflamak. **bal mumu yapıştırmak** unutulmaması için işaret edip dikkati çekmek: *"Pervin'in şimdilik bu sözüne bir bal mumu yapıştırarak tekrar Bedia yengeye döndüm."* -R. N. Güntekin.

bal mumu macunu *is.* Mobilyadaki kusurların onarımında kullanılan, toprak boya ile renklendirilmiş bal mumu.

balo *is. (ba'lo) İt. ballo* Danslı ve resmî giyimli gece toplantısı: *"O zaman nişan balosu falan yoktu, olsa da şoförün balosu mu olur?"* -A. Gündüz. **balo vermek** balo yu hazırlamak, düzenlemek: *"İki ay sonra sahici bir balo vereceğiz."* -H. E. Adıvar.

balon *is. Fr. ballon* **1.** Isıtılmış hava veya havadan daha hafif bir gazla doldurulan, atmosferde uçabilen, küre biçiminde araç. **2.** Hava veya gazla doldurulmuş, kauçuktan yapılan çocuk oyuncağı. **3.** Karnı yuvarlak ve şişkin, boynu dar cam kap. **balon uçurmak** *mec.* ilgililerin ne diyeceklerini ve nasıl davranacaklarını anlamak amacıyla aslı olmayan bir haber yaymak.

→ ***balon lâstik***

baloncu *is.* Balon satan kimse.

baloncuk, -ğu *s.* ve *is.* Küçük balon.

balonculuk, -ğu *is.* Balon yapmak veya satmak işi.

balon lâstik, -ği *is.* Bisikletlerde kullanılan bir lâstik türü.

balonvari *s. (balonva:ri:) Fr. ballon + Far. vārī* Balona benzer, balon gibi: *"İnsanın içini ihmal eden bir büyüme ve kalkınmanın balonvari, içi kof bir şişmeden farklı olmayacağının bilincindeler."* -H. Taner.

balotaj *is. Fr. ballotage* Bir seçimde adaylardan hiçbirinin, gerekli oyu sağlayamaması dolayısıyla seçimin sonuçsuz kalması.

baloz *is. Yun. Mpalos* Gemici, işçi gibi kimselerin eğlenmek için gittikleri içkili, danslı yer: *"Baloz merdiveninden çıkar gibi çıkılmaz ki gemi merdiveninden!"* -Z. Selimoğlu.

bal özlü *s. bot.* Bal özü bulunduran.

bal özü *is. bot.* Bazı çiçeklerin içinde bulunan, arıların bal yapmak için emdikleri tatlı sıvı, nektar.

bal özü bezi *is. bot.* Bitkilerin yaprak, yumurtalık ve erkek organlarının dibinde bulunan ve bal özü çıkaran bez.

bal özülük, -ğü *is. bot.* Çiçeklerde bal özünü çıkaran bezlerin bulunduğu organ.

bal peteği *is.* Arıların içine bal doldurduğu bal mumu levha.

bal rengi *is.* **1.** Kahverengine çalan sarı renk. **2.** *s.* Bu renkte olan: *"Bal rengi gözlerin gözdağıyla, korkuyla sinmeyen cesareti olduğunu anlamıştı."* -H. E. Adıvar.

balsam *is. İng. balsam < Lât. balsamum kim.* Bazı ağaçlardan elde edilen, parfüm ve ilâçların yapımında kullanılan reçine, belsem.

balsamlı *s.* Balsam içeren, antiseptik ve besleyici özelliği olan (ilâç, merhem vb.).

balsıra *is.* **1.** Yaprakların üzerinde oluşan bir tür küf. **2.** Bir tür kudret helvası.

balta *is.* Kesmek, yarmak, yontmak gibi işlerde kullanılan ağaç saplı, demir araç: *"Balta değmedik ağaç olmaz."* - Atasözü. **balta değmemiş (girmemiş veya görmemiş)** içinden hiç ağaç kesilmemiş, sık ve gür (orman, koru). **(birine) balta olmak** *argo* direnerek bir şey istemek, vakitli vakitsiz tedirgin etmek, asılmak, musallat olmak: *"O kadınlar ihtiyar talebeye balta oluyorlar ve ona azamî müsamahayı gösteriyorlar."* -S. F. Abasıyanık. **balta vurmak** balta ile kesmek, parçalamak: *"Sakın kesme, yaş ağaca balta vuran el onmaz."* -M. E. Yurdakul. **baltadan kurtulmak** kesilmemek: *"Etrafına gölge salmayan, yemiş vermeyen hangi kütük baltadan kurtulur?"* -H. E. Adıvar. **baltası kütükten çıkmak** bir engelden, bir sıkıntıdan kurtulmak. **baltayı taşa vurmak** *mec.* farkında olmayarak birine dokunacak sözler söylemek, pot kırmak: *"Baltayı, taşa mı vurduk, diyor, iyice görmemiş olacağım."* -M. Ş. Esendal.

→ ***baltabaş***

baltabaş *is.* ve *s. den.* Baş bodoslaması omurga hattına dikey olarak çelik lâmadan yapılmış (gemi).

baltacı *is.* **1.** Balta yapan veya satan kimse. **2.** Odun kırıcı. **3.** Yangın söndürme kuruluşlarında balta kullanan er. **4.** *tar.* Önceleri sefer sırasında çalılık ve ormanlık yerleri temizlemek, yol açmak, çadırları kurup kaldırmak, yükleri bindirip indirmekle; sonraları kızlar ağasına bağlı olarak sarayı korumak ve sarayın dış hizmetlerini yapmakla görevli kimse.

baltacık, -ğı *is.* **1.** Küçük el baltası. **2.** Değirmen taşının ortasında bulunan haç biçimindeki alet.

baltalama *is.* **1.** Baltalamak işi, sabotaj. **2.** *mec.* Bilinçli ve kasıtlı olarak, bir işi veya bir durumu bozarak zarara yol açan harekette bulunma, sabote etme.

baltalamak *(-i)* **1.** Balta ile kesmek. **2.** *mec.* Bir işi, bilinçli ve kasıtlı olarak bozacak veya yıkacak davranışta bulunmak, sabote etmek.

baltalayıcı *is.* Baltalama hareketini yapan kimse: *"Adamların kendilerini birer hafiye, birer bozguncu ve baltalayıcı gibi yetiştirmekten başka dertleri yok."* -T. Buğra.

baltalayıcılık, -ğı *is.* Baltalama işini yapan kimse.

baltalı *s.* **1.** Baltası olan. **2.** *esk.* Yolları açma ve düzenlemede balta ile donatılmış asker sınıfı.

baltalık, -ğı *is.* **1.** Sık sık kesimi yapılan orman. **2.** Bir köyün odun ihtiyacını sağlamasına izin verilen koruluk veya orman bölgesi.

Baltık *öz. is.* Baltık denizine kıyısı olan ülkeler ve bu ülkelerin halkı: *Baltık ülkeleri.*

→ ***Baltık dilleri***

Baltık dilleri *öz. is.* Baltık ülkelerinde konuşulan Hint-Avrupa dil grubu.

baltrap *is. İng. ball-tarp* Atıcılıkta hedef vazifesi gören plâkaları havaya fırlatan yaylı alet.

balya *is. İt. balla* Çember ve demir tellerle bağlanmış ticaret eşyası: *İki balya pamuk. "Sekiz balya tütününden bir ya da iki balyasını ıskartaya ayırabileceklerini aklından geçirmeye başladı eksperlerin."* - N. Cumalı. **balya yapmak** balyalamak.

→ ***balya makinesi***

balyalama *is.* Balyalamak işi.

balyalamak *(-i)* Balya yapmak, denk yapmak.

balyalanma *is.* Balyalanmak işi.

balyalanmak *(nsz)* Balyalamak işi yapılmak.

balya makinesi *is.* Değişik tarım ürünlerini ip ya da çember ile balyalama veya denkleme işini yapan alet.

balyemez *is. İt. ballamezza* Eskiden kara ve deniz savaşlarında kullanılan, orta çapta, uzun menzilli tunçtan top.

balyos *is. İt. < Lât. bajulus* "haberci" Osmanlı İmparatorluğu döneminde Frenk ve özellikle Venedik elçilerine verilen ad: *Venedik balyosu.*

balyoz *is. Yun.* Taşları kırmak, kazık çakmak gibi işlerde kullanılan, çok iri ve ağır çekiç, varyos. **balyoz gibi** *mec.* çok ağır, ezici (kol veya yumruk).

balyozlama *is.* Balyozlamak işi.

balyozlamak *(-le)* Balyozla vurmak.

balyozla dövmek.

balyozlanma *is.* Balyozlanmak işi veya durumu.

balyozlanmak *(nsz)* Balyoz ile dövülmek.

bambaşka *s. (ba'mbaşka)* Büsbütün başka, apayrı, değişik, farklı: *"İş önlüğü ile baş örtüsünü çıkardı mı, bambaşka bir insan oluyordu."* -H. Taner.

bambaşkalık, -ğı *is.* Bambaşka olma durumu: *"Nilüfer'i ve ondan sonra da mutlaka Selma'yı görmek istiyordu. İçinde bir bambaşkalık vardı."* -P. Safa.

bambu *is. Fr. bambou (Malezya yerli dillerinden) bot.* **1.** Buğdaygillerden, sıcak ülkelerde yetişen, boyu 25 m kadar olabilen, mobilya, merdiven, baston gibi birçok eşyanın yapımında kullanılan bir tür kamış, Hint kamışı, hezaren *(Bambusa vulgaris).* **2.** *s.* Bu kamıştan yapılmış olan: *"İlle oturacak: Ya kameriyelerdeki bambu kamışından koltuklarda, ya oyun masasında."* -A. İlhan.

bambul *is. zool.* Kurtçuk evresinde ekinlerin kökünü, ergin evrede başakları kemiren, kahverengi, kın kanatlı böcek *(Anisoplia austriaca).*

→ ***bambul otu***

bambul otu *is. bot.* Sıcak ve ılıman bölgelerde yetişen otsu veya çalı türü bir bitki *(Heliotropium).*

bam teli *is. Far. bām* "bir müzik aletinin en kalın teli veya kirişi". **1.** Bazı sazlarda kalın ses veren tel veya kiriş: *"Firuzan bam teline basıyor, aksi sesler çıkarıyor."* -H. E. Adıvar. **2.** Sakalın, alt dudağın hemen altındaki bölümü: *"Günün birinde kimsenin yapmadığı bir şeyi yaptı ve bam telinden sakal bıraktı."* -B. Felek. **(birinin) bam teline basmak** (veya **dokunmak**) en çok kızacağı şeyi yapmak veya sözü söylemek.

bamya *is. (ba'mya) Ar. bāmiya bot.* **1.** Ebegümecigillerden bir bitki *(Hibiscus esculentus).* **2.** *bot.* Bu bitkinin hem taze, hem kurutularak yenilen ürünü.

→ ***bamya tarlası***

bamya tarlası *is. argo* Mezarlık: *"Bamya tarlasından bir kişilik yer almamız gerekiyor."* -Y. Z. Bahadınlı.

ban *is. Hırv. ban tar.* Osmanlı İmparatorluğu döneminde Macaristan ve Hırvatistan'da sancak beylerine ve küçük prenslere verilen unvan.

bana *zm.* **Ben** zamirinin yönelme hâli ekli biçimi. **bana bak!** "beni dinle" anlamında teklifsiz bir seslenme ve gözdağı sözü: *Bana bak, karışmam sonra!* **bana da ... demesinler** bir işin kesinlikle yapılacağını belirtmek için söylenir: *Bu yaptığını babana söylemezsem bana da adam demesinler.* **bana dokunmayan** (veya **beni sokmayan**) **yılan bin yaşasın** birçok kimseler, kendilerine kötülüğü dokunmayan kişiye dokunmak istemezler. **bana mısın demek** hiçbir şey etkili olmamak, aldırış etmemek: *"Daha nice manevî trenlerimizi yıllar yılı taşlayanlar var da bana mısın demiyoruz."* -H. Taner.

ban ağacı *is. Ar. bān* **1.** Asya'nın tropik bölgelerinde ve Afrika'nın kuzeyinde yetişen, yaprakları telek damarlı, çiçekleri salkım durumunda, meyvesinden kokusuz bir yağ elde edilen ağaç *(Moringa oleifera).* **2.** Sepetçi söğüdü, sorgun.

banak, -ğı *is. hlk.* Ekmek parçası, lokma.

banal, -li *s. Fr. banal* **1.** Herkesin kullandığı, herkesin anladığı. **2.** *mec.* Bayağı, sıradan.

banallik, -ği *is.* Banal olma durumu.

banço *is. (ba'nço) İng. bancho < İsp. müz.* Amerika zencilerinin çaldığı gitar biçiminde, madenî gövdesi olan beş veya daha çok teli olan bir müzik aleti.

bançolaşma *is.* Bançolaşmak durumu.

bançolaşmak *(-i)* Banço durumuna gelmek: *"Avrupa ses ve sazı kahvelere kadar girdiğinden beri besteler operete sırnaşıp, ut bançolaşıp yılışarak, piyasa takımı ekmeğini kurtarmaya çalışıyor."* -F. R. Atay.

bandaj *is. Fr. bandage* **1.** Sargı ile sarma. **2.** Bağ, sargı.

bandajlama *is.* Bandajlamak işi.

bandajlamak *(-i)* Sargı ile sarmak.

bandajlatma *is.* Bandajlatmak işi.

bandajlatmak *(-i)* Sargı ile sardırmak, bandaj yaptırmak.

bandıra *is. (ba'ndıra) İt. bandiera < Alm.* **1.** Geminin hangi devlete ait olduğunu gösteren bayrak. **2.** Yabancı devlet bayrağı: *Fransız bandırası.*

bandıralı *s.* Bandırası olan: *"İtalyan bandıralı gemiler ağızlarına kadar yüklü giderler."* -S. F. Abasıyanık.

bandırma *is.* **1.** Bandırmak işi. **2.** İpe dizilmiş ceviz, badem ve benzerlerinin, nişasta ile kaynatılmış üzüm suyuna veya başka bir tatlıya batırılmasıyla yapılan sucuk. **3.** Kurutulacak üzümün güneşe serilmeden önce içine batırıldığı potaslı suyun konulduğu kap.

bandırmak *(-i, -e)* **1.** Banmak. **2.** Çabuk kuruması ve renginin parlak sarı olması için üzüm salkımlarını veya inciri küllü veya potaslı ılık suya daldırıp çıkarmak.

bando *is. (ba'ndo) İt. bando* Türlü üfleme ve vurgulu çalgılardan oluşan ve daha çok geçit törenlerinde kullanılan mızıkacılar topluluğu veya takımı, mızıka: *"Tepebaşı bahçesindeki bando da Tuna Dalgası'nı çalıyordu."* -O. C. Kaygılı.

bandocu *is.* ve *s.* Bandoda görevi olan kimse, mızıkacı.

bandoculuk, -ğu *is.* Bandocu olma işi veya durumu.

bandrol, -lü *is. Fr. banderole* **1.** Paket veya şişelerin ağızlarına konulan şerit veya etiket. **2.** Devletçe verginin kesildiğini gösteren etiket. **3.** Bayrak direğinin tepesine süs olarak konulan uzun, kumaş şerit.

bandrollü *s.* Bandrolü bulunan: *Bandrollü ticarî eşya.*

bangır bangır *zf.* Yüksek sesle, gürültüyle. **bangır bangır ağlamak** yüksek sesle, hıçırkarak ağlamak: *"Ağlasın milletin evlâdı da bangır bangır."* -M. Â. Ersoy. **bangır bangır bağırmak** yüksek sesle, avazı çıktığı kadar bağırmak: *Ne oluyor, böyle bangır bangır bağıran kim?*

bangırdama *is.* Bangırdamak işi.

bangırdamak *(nsz)* Öfkelenerek yüksek sesle bağırıp çağırmak, bangır bangır bağırmak.

Bangladeşli *öz. is.* Bangladeş halkından olan kimse.

bani *is. (ba:ni:) Ar. bānī esk.* **1.** Kurucu. **2.** *esk.* Yapan, kuran: *"Köprünün banisi, her geçen yolcudan bir baç alırmış."* -Ö. Seyfettin.

bank (I) *is. Fr. banque < Alm. Bank* Etibank, Sümerbank gibi belirtme gruplarında banka sözünün yerine kullanılır.

bank (II) *is. Fr. banc < Alm. Bank* Çoğunlukla bahçelerde, parklarda oturulacak sıra.

banka *is. (ba'nka) İt. banca* **1.** Faizle para alıp veren, kredi,iskonto, kambiyo işlemleri yapan, kasalarında para, değerli belge, eşya saklayan ve daha başka ekonomik etkinliklerde bulunan kuruluş: *"Gelen parayı bankaya götürüp yatırırlar."* -R. N. Güntekin. **2.** Bankacılık işleminin yapıldığı yer. **banka gibi** çok zengin (kimse). **bankadan çekmek** (veya **almak**) bankadaki hesabından para almak. **bankaya yatırmak** bankadaki hesabına para koymak, biriktirmek: *"İyi kazanmıyordu, fakat ne kazanıyorsa hepsini bankaya yatırıyordu."* -T. Dursun K.

→ ***banka cüzdanı, banka defteri, banka kartı, bankamatik***

bankacı *is.* Bankacılık işlemleri ile uğraşan veya bankada görevli kimse.

bankacılık, -ğı *is.* **1.** Banka işlemleri yapma işi. **2.** Bankacının mesleği: *"Bizim kız gibileri, bankacılık nedir, gazetecilik nedir bildikleri yok."* -M. Ş. Esendal.

banka cüzdanı *is.* Banka hesabı olanların sahip oldukları küçük defter, banka cüzdanı.

banka defteri *is. bk.* banka cüzdanı.

banka kartı *is.* Banka işlemleri için otomatik makinede kullanılan özel şifreli kart.

bankamatik, -ği *is. İt. banca + Fr. autumatique'* ten. Bankaların para işlemlerini günün her saatinde otomatik olarak yapan makine.

banker *is. Fr. banquier* **1.** Banka sa-

hibi. **2.** Bankacı. **3.** Para, altın gibi taşınır değerlerin ticaretiyle uğraşan kimse: *"Parayı aldıktan sonra harekete geçmediğinden aleyhine banker tarafından dava açılıyor."* -R. H. Karay. **4.** *mec.* Çok zengin (kimse).

→ ***bankerzede***

bankerlik, -ği *is.* **1.** Banker olma durumu. **2.** Bankerin yaptığı iş.

bankerzede *is. Fr. banquier + Far. -zede* Banker ile olan iş ilişkilerinde zarara uğrayan kimse.

banket *is. Fr. banquette* Şehirler arası yolların iki tarafında yayaların yürümesine ve taşıtların trafiği aksatmadan durabilmesine yarayan çakıl veya toprak yol.

bankiz *is. (İskandinav dilleri) Fr. banquise coğr.* Buzla.

banknot *is. İng. bank-note* Devlet bankası tarafından piyasaya çıkarılan kâğıt para: *"Dört, beş banknotla üç gün ya geçirilir, ya geçirilmez."* -S. F. Abasıyanık.

banko *is. (ba'nko) İt. banco* **1.** İş yerlerinde üzerine eşya koymaya elverişli, iş takibi için gelenle görevli arasına konulmuş tezgâh: *"Düşüncelerim, hep senin üzerine bankodur."* -F. Halıcı. **2.** Talih oyunlarında, oyunu yönetenin ortaya koyduğu para. **3.** Talih oyunlarında oyunu yöneten kimse. **4.** *ünl.* Talih oyunlarında ortada toplanan paranın hepsine oynandığını anlatır. **5.** *den.* Su altı tepeliği.

→ ***banko at, banko geçme, banko geçmek, banko sayı***

banko at *is.* Yarışlarda dereceye gireceği kesin olarak tahmin edilen at.

banko geçme *is.* Banko geçmek durumu.

banko geçmek *(-i, -e)* Yarışlarda veya toto, loto gibi oyunlarda, bir atın veya sayının kesin olarak tutturulacağını tahmin edip işaretlemek.

banko sayı *is.* Sayısal loto oyununda, garanti olarak çıkacağı tahmin edilen sayı.

banlama *is.* Banlamak işi.

banlamak *(nsz) hlk.* **1.** Horoz ötmek. **2.** *hlk.* Bağırmak.

banliyö *is. (ba'nliyö) Fr. banlieue* Genellikle oturma alanı niteliğinde olan, şehir merkezinden uzakta veya sınırlarına yakın yerlerde bulunan şehir yöresi, çevre, dolay.

→ ***banliyö treni***

banliyö treni *is.* Şehirle banliyö arasında işleyen tren: *"Ayrı hatlarda banliyö treni sefere hazırlanıyor."* -N. Cumalı.

banma *is.* Banmak işi.

banmak, -ar *(-i, -e)* Katı bir şeyi sulu veya tuz, biber gibi toz durumundaki maddelerin içine batırıp çıkarmak: *"Kahvaltımı önüme serer / Reçele ekmek banar, yerim."* -B. Necatigil.

ban otu *is. bot.* Asya, Kuzey Afrika ve Avrupa'nın sıcak bölgelerinde yetişen zehirli ve otsu bir bitki *(Hyoscyamus).*

bant, -dı *is. Fr. bande* **1.** Düz, ensiz, yassı bağ, şerit. **2.** Yara üzerine yapıştırılan özel olarak hazırlanmış ilâçlı küçük şerit. **3.** Ses alma cihazlarında seslerin kaydı için kullanılan manyetik oksitli plâstik veya selüloz şerit. **bant çözmek** manyetik bir bant üzerine alınmış sesleri yazıya aktarmak, deşifre etmek. **bant doldurmak** bir bandı ses kaydederek kullanmak. **banda almak** bir sesi, ses cihazı ile bant üzerine kaydetmek. **banttan vermek** genellikle radyo ve televizyonda banttan yararlanarak daha önceden alınmış bir sesi veya görüntüyü yayınlamak.

→ ***bant zımpara***

bantlama *is.* Bantlamak işi.

bantlamak *(-i)* Bantla iki şeyi birbirine tutturmak, bant yapıştırmak.

bantlayıcı *is.* **1.** Bant yapan kimse. **2.** Bantlama makinesi.

bant zımpara *is.* Çekmeye dayanıklı, uzun kâğıt veya bezden üretilmiş, genellikle zımparalama makinelerinde kullanılan aşındırma gereci.

ban yağı *is. Ar. bān* Hint yağı.

banyo *is. (ba'nyo) İt. bagno* **1.** Yapılarda, içinde yıkanılan bölüm, hamam. **2.** Banyo küvetinde yıkanma. **3.** Tedavi amacı ile hazırlanan ilâçlı su: *"Doktorlar hap, banyo ve perhiz tavsiye etmiş."* -B. Felek. **4.** Vücudun bir bölümünü veya bütününü,

fiziksel veya kimyasal bir etki altında bir süre bulundurma işlemi: *Güneş banyosu. Elektrik banyosu. Kükürt banyosu. Çamur banyosu.* **5.** Duyarlı yüzeylerin işlenmesinde belirli bir işlemin gerektirdiği maddeyi erimiş olarak içinde bulunduran sıvı: *Fotoğraf banyosu.* **banyo almak** banyo yapmak. **banyo yapmak** yıkanmak.

→ ***banyo bataryası, banyo dolabı, banyo havlusu, banyo kabini, banyo kazanı, banyo küveti, banyo sabunu, banyo takımı***

banyo bataryası *is.* Sıcak ve soğuk su ile duş bağlantısının bir arada bulunduğu musluk takımı.

banyo dolabı *is.* Banyo için gereken bütün malzemenin içinde bulundurulduğu dolap.

banyo havlusu *is.* Banyo sonrası kullanılan ve özel olarak yapılan havlu.

banyo kabini *is.* Duş kabini.

banyo kazanı *is.* Banyoyu ve suyu ısıtmak için yapılan özel kazan veya ısıtma aleti.

banyo küveti *is.* Genellikle içine su doldurulup yıkanmaya elverişli tekne.

banyolu *s.* **1.** İçinde banyo bölümü olan: *"Banyolu, yatağı kuş tüyü yastıklı bir oda bulacaksın."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Banyodan henüz çıkmış bir kimsenin durumu: *Banyolusun üzerine bir şey giy.*

banyo sabunu *is.* Banyo yaparken vücudu yıkamak için kullanılan sabun.

banyosuz *s.* Banyosu olmayan.

banyo takımı *is.* Banyo odalarında ıslak zemine serilen altı plâstik, üstü havlu benzeri dokuma olan paspas.

baobap, -bı *is. (Afrika yerli dillerinden) bot.* Ebegümecigillerden, sıcak ülkelerde yetişen, çok yüksek olmamakla birlikte, gövdesinin çevresi 20 m yi aşabilen bir ağaç *(Adansonia digitata): "Baobap ağaçları görmüş bir seyyah için çam ormanı o kadar az çekicidir ki..."* -R. H. Karay.

bap, -bı *is. (ba:b) Ar. bāb esk.* **1.** Kapı. **2.** *esk.* (kitaplarda) Bölüm, başlık. **3.** *esk.* Konu, husus: *Bu bapta malûmatım yoktur.* **4.** *gr. esk.* Arap gramerinde mastar çeşitlerinden her biri: *"Bir tanesi nedamet babında spikerin bize dediklerini bir daha tekrarladı."* -H. Taner.

bar (I) *is.* Anadolu'nun doğu ve kuzey bölgesinde, en çok Artvin ve Erzurum yörelerinde el ele tutuşularak oynanan, ağır ritmli bir halk oyunu: *Hançer barı. Ata barı.* **bar tutmak** bar oynamak için hazırlanmak ve oyuna başlamak.

→ ***barbaşı, bar havası***

bar (II) *is. İng. bar* **1.** Danslı, içkili eğlence yeri: *"Barın kapısından bir adam fırladı."* -A. İlhan. **2.** Ayaküstü içki içilen meyhane: *"Barlarda, gazinolarda millî dilin konuşulduğunu pek işitmezdiniz."* -O. S. Orhon. **3.** Bir salonda içki içmek için hazırlanmış köşe: *"Barda, yanyana oturuyor, içiyoruz."* -R. H. Karay.

bar (III) *is. Fr. bar < Yun.* Hava basıncı birimi.

bar (IV) *is.* Cam kaplarda oluşan pas: *"Bar tutmuş söylemez olmuş / Ağızda dilleri gördüm."* -Yunus Emre. **bar bağlamak** kir bağlamak, paslanmak.

bar (V) *is. Fr. barre* Halterde kaldırılması gereken alet.

→ ***barparalel***

baraj *is. Fr. barrage* **1.** Suyu toplamak, gücünden yararlanmak amacıyla akarsu üzerinde yapılan bent, büğet: *Atatürk Barajı. Kurtboğazı Barajı.* **2.** *mec.* Herhangi bir alanda başarıyı tespit etmek için gerekli olan şart: *Sınav için baraj notu yedidir.* **3.** Futbol veya hentbolda serbest atışı yapacak oyuncunun önünde karşı takım oyuncularının yanyana dizilip oluşturdukları duvar. **baraj yapmak** (veya **kurmak**) *sp.* (futbol veya hentbolda kaleye yapılan vuruşları önlemek için) oyuncular kale önünü kapatacak biçimde sıralanmak, duvar yapmak. **barajı aşmak** herhangi bir sebeple konulmuş olan şartı yerine getirip başarı sağlamak.

→ ***baraj ateşi, baraj mesafesi***

baraj ateşi *is. ask.* Yoğun yaylım ateşi.

baraj mesafesi *is. sp.* Serbest atış sıra-

sında, atış noktasından kaleye doğru ve oluşturulan baraja kadar belirlenen nizamî ara açıklığı.

barak, -ğı *is. hlk.* **1.** Tüylü, kıllı çuha, kebe. **2.** *hlk.* Bir cins tüylü av köpeği.

baraka *is. İt. baracca* Tahta, çinko gibi hafif şeylerden yapılmış, temelsiz eğreti yapı: *"Tren şehre girerken yerlilerin teneke barakaları görünür."* -O. S. Orhon. *"Erkek aşçı, Fındıklı'nın oralarda kebapçılık yapıyormuş, küçük bir barakası varmış."* -P. Safa.

barakacık, -ğı *is.* Küçük baraka: *"Bu barakacıklar, sarkan saçakları, dökülmüş kafesleri ile caddenin iki tarafını doldurmuyorlardı."* -H. Taner.

baran *is. (ba:ra:n) Far. bārān* Yağmur.

barata *is. İt. barretta tar.* **1.** Osmanlı sarayında genel olarak bostancıların, baltacı ve kapıcıların giydikleri, kırmızı çuhadan yapılmış, ucu kıvrık, uzunca başlık. **2.** Bilim doktorlarının ve kardinallerin giydikleri dört köşe külâh veya başlık.

baratarya *is. (barata'rya) İt. barataria* Kaptanın, tayfaların, gemi sahibine, armatöre veya sigorta ortaklığına bilerek verdikleri zarar.

bar ateşi *is. ask.* Yoğun yaylım ateşi.

barba *ünl. (ba'rba) İt. barba* İhtiyar Rum meyhanecilerine seslenmek için kullanılır: *"Barba, şuradan bize yarım okka rakı doldur."* -M. Yesari.

barbakan *is. Fr. barbacane* Kale duvarlarında düşmana ok atmak için açılmış delik.

barbar *is.* ve *s. Fr. barbare < Yun.* **1.** Uygarlaşmamış. **2.** *is.* Uygarlaşmamış kavim, topluluk: *"Barbar akınlarından beri bu yollarda gördüğüm en asil atlısın."* -Y. K. Beyatlı. **3.** *mec.* Kaba ve kırıcı. **4.** Kaba saba, ilkel: *"Bu vaziyeti haber alan köylüler türlü barbar aletlerle şehir ahalisini korumak üzere kasabaya yürümüşlerdi."* -S. F. Abasıyanık.

bar bar *zf.* **1. Bağırmak** fiili ile kullanılarak bağırışın öfkeli ve yüksek sesle olduğunu anlatır: *Adamcağız bar bar bağırdı ama dinleyen olmadı: "Gel de vahşî, berbat diye bar bar bağırma!"* -P. Safa. **2.** Apaçık görünmek, ortada olmak: *"Ben esrarlıyım, ben karanlığım diye bar bar bağıran şeyin esrarı kalır mı?"* -P. Safa.

barbarca *s. (barba'rca)* **1.** Barbara yakışan bir biçimde. **2.** *zf.* Kaba ve kırıcı bir davranışla: *"Hükûmet bu barbarca saldırıların önüne geçmemektedir."* -F. R. Atay.

barbarizm *is. Fr. barbarisme* Bir sözün fonetik veya morfolojik yapısında yapılan büyük yanlışlık.

barbarlaşma *is.* Barbarlaşmak işi.

barbarlaşmak *(nsz)* Barbar gibi davranmak.

barbarlık, -ğı *is.* Barbar olma durumu: *"İyilik ve temizliğin şiirinde zulüm ve barbarlık olamayacağını ne güzel söylüyor."* -H. E. Adıvar.

barbaşı *is.* Bar oyunlarında sıranın sağ başında yer alan ve oyunun düzenini sağlayan kimse.

barbata *is. (barba'ta) İt. barbetta* Kalelerde mazgal ve mazgal siperlerinin oluşturduğu girintili çıkıntılı dış duvarların üst bölümü, kale korkuluğu.

barbekü *is. Fr. barbecue* Özellikle balkonlarda ızgara et pişirmekte kullanılan ve duvar içerisine gömülmüş ocak.

barbunya *is. (barbun'ya) İt.* **1.** *zool.* Barbunyagillerden, kırmızı pullu, beyaz etli, kemikli bir balık *(Mullus barbahıs).* **2.** *bot.* Taneleri yuvarlak, oval veya yassı, kırmızı benekli, bir tür fasulye.

barbunyagiller *ç. is. zool.* Dikenli yüzgeçliler alt takımına giren, vücutları iri pullarla kaplı, barbunya ve tekir türleri iyi bilinen bir familya.

barbut *is.* Zarla oynanan bir çeşit kumar.

barcı *is.* Bar işleten kimse.

barcılık, -ğı *is.* **1.** Barcı olma durumu. **2.** Barcının işi veya mesleği.

barça *is. (ba'rça) İt. barza* **1.** Orta Çağda kullanılan kürekli ve yelkenli taşıma gemisi. **2.** Kalyon türünden küçük savaş gemisi.

barçak, -ğı *is.* Kılıç kabzasının siperi.

barda *is.* **1.** Dam ustalarının kullandığı, başının bir ucu çember parçası biçiminde eğri, öbür ucu keskin çekiç. **2.** Fıçıcı keseri.

bardacık, -ğı *is.* Bir tür küçük ve tatlı yaş incir.

→ ***bardacık eriği***

bardacık eriği *is. bot.* Bardak eriği.

bardak, -ğı *is.* **1.** Su ve benzeri şeyleri içmek için kullanılan, genellikle camdan yapılan kap: *"Elim titredi, bardağı dudağımda güç tuttum."* -F. R. Atay. **2.** Bir bardağın alacağı miktar: *"Bana sadece bir büyük bardak çay getirdiler."* -R. N. Güntekin. *"Böylece bir yerine iki bardak şerbet içildiği olur."* -S. Birsel. **3.** (bazı bölgelerde) Toprak testi. **bardağı taşıran damla** sabır tüketen aşırı davranış veya durum: *"Son tartışmamızın bardağı taşıran damla olduğu belli oluyordu."* -E. Bener. **bardağı taşırmak** sabrını tüketmek: *Son davranışı bardağı taşırmaya yetti.* **bardaktan boşanırcasına yağmak** (yağmur) çok şiddetli yağmak: *"Sabahleyin yağmur bardaktan boşanırcasına yağıyordu."* -Ö. Seyfettin. **Amasya'nın bardağı, biri olmazsa biri daha** ele geçirilmeyen veya kaçan bir şeye üzülmek boştur, çünkü her zaman benzeri sağlanabilir.

→ ***bardakaltı, bardak eriği***

bardakaltı *is.* **1.** Bardağın konulduğu yeri kirletmemesi için kullanılan, genellikle örgü, kâğıt veya plâstik örtü. **2.** Yemek öncesi yenilen bardak altı büyüklüğünde bir tür lâhmacun.

bardakçı *is.* Bardak veya çömlek yapan veya satan kimse.

bardak eriği *is. bot.* İri ve tatlı bir tür erik.

bardan (I) *s.* Çok beyaz.

→ ***bardan bardan***

bardan (II) *is.* Yük taşımak için kullanılan çanta veya çuval.

bardan bardan *zf.* Beyaz beyaz: *"Kar yağar bardan bardan / Yollar kapandı kardan."* -Halk türküsü.

bardo *is. zool.* Aygır ile dişi eşek çiftleşmesinden üretilen her yaştaki hayvan.

barem *is. Fr. barème (Fransız matematikçisi Barrème'in adından)* Devlet memurlarının maaşlarının derece ve tutarlarını düzenleyen sistem ve çizelge: *"Bunların tek derdi barem basamaklarını aşarak bu mertebeye fırlayıvermekten ibarettir."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

baret (I) *is. İt. beretto* İşçilerin başlarına giydikleri, metal veya plâstikten yapılmış şapka.

baret (II) *is. Fr. barrette* **1.** Küçük takke, papaz takkesi. **2.** Bir tür süs iğnesi.

barfiks *is. Fr. barre fixe* Çeşitli beden hareketleri yapmaya elverişli yükseklikte, iki ayak üzerine tutturulmuş çubuklu jimnastik aracı: *"Gözlerinin önünde, dizi dizi sayısız barfiksler sıralanmıştı."* -A. Ş. Hisar.

bargâh *is. (ba:rgâ:h) Far. bār-gāh* İçine izinle girilen yer, otağ, yüksek divan.

bargam *is. zool.* Levreğe benzer bir balık.

barhana *is. Far. bārḫāne: bār* "yük" *ḫāne* "ev" *hlk.* **1.** Kafile, küçük kervan, göç. **2.** Göç eşyası, ev eşyası.

bar havası *is.* Bar oyunlarında tek veya toplu olarak söylenen ezgi.

barı *is.* Bahçe duvarı, çit.

barınak, -ğı *is.* Barınılacak yer, melce: *"Sabahı eder etmez barınak derdine düştüm."* -H. Taner.

barındırma *is.* Barındırmak işi.

barındırmak *(-i, -e)* Barınmasını sağlamak: *"Vaktiyle bir mahalle halkını barındıran hanların, bir çarşı teşkil eden dükkânların sahibi şimdi yersiz, yurtsuz kalmıştır."* -A. Ş. Hisar.

barınma *is.* Barınmak işi: *"Hâlâ burada barınması onun sayesindedir."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

barınmak *(-de)* **1.** Doğa etkilerinden korunmak için kapalı bir yere sığınmak: *"Fırtınalı havalarda gemilerin barınmasına pek elverişlidir."* -S. Birsel. **2.** Yerleş-

mek, yaşamak için uygun şartlar bularak oturmak: *"Kırlangıçlar daha çok pencere pervazlarında barınıyorlar."* -H. Taner. *"Dosdoğru teyzemin evine gidecektim, iyi kötü barınacak bir yer..."* -P. Safa. **3.** *mec.* Çevresiyle uyumlu, dirlik içinde yaşamak: *"Girip çıktığı mesleklerin hiçbirinde üç dört, hadi bilemediniz, altı aydan fazla barınamadı."* -H. Taner. **4.** *mec.* (soyut kavramlar için) Bir yerde etkili olmak, gelişecek ortamı bulmak.

barış *is.* **1.** Barışmak işi: *"Biz baba kız biliyorduk ki, bu gibi kaçışlar, bir barışla biter."* -M. Ş. Esendal. **2.** Savaşın bittiğinin bir antlaşmayla belirtilmesinden sonraki durum, sulh: *"Atatürk'ün insan haklarına ve dünya barışına ne kadar saygılı bir lider olduğunu ifade etti."* -H. Taner. **3.** Böyle bir antlaşmadan sonra insanlık tarihindeki süreç: *Barış içinde yaşamak.* **4.** Uyum, karşılıklı anlayış ve hoşgörü ile oluşturulan ortam: *"Devlet işçi-işveren ilişkilerinde çalışma barışının sağlanmasını kolaylaştırıcı ve koruyucu tedbirler alır."* -Anayasa. **barış görüş olmak** *hlk.* her türlü dargınlığı unutarak barışmak. **barış yapmak** barış antlaşmasını imzalamak.

→ ***barışsever***

barışçı *s.* **1.** Barışı seven, barışsever, sulhçu, sulhsever, sulhperver. **2.** Barışı amaçlayan, barışı öngören: *Denenmesi gereken barışçı bir girişimdir.*

barışçıl *s. bk.* barışçı.

barışçılık, -ğı *is.* Barışçı olma durumu, kavga etmeme eğilimi.

barışık *s.* Başkası ile barış durumunda bulunan, dargın veya düşman olmayan, sevecen, hoşgörülü. **barışık olmak** sevecen ve hoşgörülü davranmak: *"O özel gün, dinsel bir bayramsa, daha bir duygusallaşıyor, herkesle, dünyayla daha bir barışık oluyor."* -H. Taner.

barışıklık, -ğı *is.* Barışık olma durumu: *"Uğurlu, kıdemli olsun, Allah yıldız barışıklığı versin."* -M. Ş. Esendal.

barışma *is.* Barışmak durumu, uzlaşma, anlaşma: *"Araya adam koyup barışmanın yollarını aramaya başladı."* -M. Ş. Esendal.

barışmak *(nsz, -le)* **1.** İki taraf, aralarındaki dargınlığı kaldırmak, uzlaşmak, anlaşmak: *"İki yazar ondan sonra galiba hiç barışmamışlar."* -F. R. Atay. *"Fakat bir gün barışacaksınız ve onun da kurtulmasına yardım edeceksiniz."* -A. Gündüz. **2.** Sevmek, zevk almak: *"Hiçbirini sevmedim, yalnız Enderunî Vasıf Divanı ile barışabildim."* -A. H. Tanpınar.

barışsever *s.* Barışçı, barışçıl, sulhçu, sulhsever, sulhperver.

barışseverlik, -ği *is.* Barışsever olma durumu.

barıştırma *is.* Barıştırmak işi.

barıştırmak *(-ı, -i; -le)* Barışmalarını sağlamak, ara bulmak: *"Günah çıkartıp dargınları barıştıracağız anlaşılan."* -N. Cumalı.

bari *e. (ba:ri)* **1.** Hiç olmazsa, hiç değilse, o hâlde, öyle ise: *"Bizi bu gece uyutmayacaklar, bari bir yere gitsek."* -Ö. Seyfettin. *"Hepsini at bir yana / Bari o günlerin bana / Şiirini söyle tatlı su."* -M. S. Sutüven. **2.** *zf.* Keşke: *""Bari bir tatlı dili olsa ..."* -R. N. Güntekin.

barikat *is. Fr. barricade* Bir yolu veya geçidi kapamak için her türlü araçtan yararlanılarak yapılan engel. **barikat kurmak** engel oluşturmak: *"Kürsünün etrafında bir barikat kurmak suretiyle bu hücumların önüne geçmişler."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **barikat yapmak** çeşitli araçlarla bir engel oluşturmak: *"Masaları, sıraları üst üste yığıp barikat yapmışlar."* -H. Taner.

barikatlama *is.* Barikatlamak işi.

barikatlamak *(-ı)* Barikat ile çevirmek, barikat yapmak.

barisfer *is. Fr. barysphère < Yun. bk.* ağır küre.

barit *is. Fr. baryte kim.* Baryum oksit (BaO) veya baryum hidroksit $Ba(OH)_2$

baritin *is. Fr. barytine kim.* Doğal baryum sülfat ($BaSO_4$).

baritli *s.* İçinde barit bulunduran.

→ ***baritli yıkama***

baritli yıkama *is. tıp* Kalınbağırsağın ve rektumun radyolojik işlemde baryum sülfatla doldurulması ve yıkanması.

bariton *is. Fr. baryton müz.* **1.** Tenor ve bas arasındaki erkek sesi. **2.** *müz.* Basso ile alto arasında ses veren, pistonlu bir tür ağız çalgısı.

bariyer *is. İng. barrier* **1.** Hemzemin geçitlerde kara yolu güvenliğini sağlamak için kullanılan açılır kapanır engel. **2.** Kara yollarının kenarlarına yapılan korkuluk, engel. **3.** Herhangi bir yolu kapamak için yapılan engel. **4.** Engelli at yarışlarında üzerinden atlanması gereken yapay engel.

bariz *is. (ba:riz) Ar. bāriz* Açık, göze çarpan, belirgin: *"Halk arasında da keder ve sevinç diye iki bariz heyecan olduğuna inanmıştı."* -P. Safa.

barizleşme *is.* Barizleşmek işi.

barizleşmek *(-i)* Bariz duruma gelmek: *""Karşımdaki şuh hayali gittikçe daha ziyade barizleşiyordu.""* -Ö. Seyfettin.

bark *is. bk.* ev bark.

barka *is. (ba'rka) İt. barca* Büyük sandal.

barkarol, -lü *is. Fr. barcarolle* **1.** Venedik gondolcülerinin söz ve müziği önceden yazılmadan, içlerinden geldiği gibi söyledikleri şarkı. **2.** Ritmi üç zamanlı müzik eseri.

barklanma *is.* Barklanmak işi veya durumu.

barklanmak *(nsz)* Ev sahibi olmak; evlenmek.

barkot, -du *is. İng. barcode* Çizgi im.

barlam *is. bk.* barlam.

barmen *is. (ba'rmen) İng. barmen* Bar tezgâhtarı.

barmenlik, -ği *is.* Bar tezgâhtarlığı: *"Lüks bir yolcu gemisinin barmenliğini yapmak gücüme gitmezdi."* -R. H. Karay.

baro *is. (ba'ro) Fr. barreau* Bir şehir veya bir bölge avukatlarının bağlı oldukları meslek kuruluşu.

→ ***baro başkanı***

baro başkanı *is.* Baro genel kurulunca en az on beş yıllık kıdemi olan avukatlar arasından seçilen ve baroyu temsil eden baro üyesi.

barograf *is. Fr. barographe < Yun.* Bir hava taşıtının uçarken izlediği yolun yüksekliklerini çizgi hâlinde göstermeye veya işaretlemeye yarayan alet, yükseklikölçer.

barok *is. Fr. baroque < Portekizce* **1.** M.S 1600 ile 1750 yılları arasındaki klâsik sanatı izleyen resim, mimarlık üslûbu: *Barok üslûbu dağınık, yüklü, şişkin biçimlerin aşırı ölçüde yığılmasıyla kendini gösterir.* **2.** Batı edebiyatlarında dengeden çok harekete, düşünceden çok duyuma, biçimlerin serbestçe yaratılmasından duyulan coşkuya önem veren, abartmalı, etkileyici, çelişkiden çekinmeyen edebiyat akımı.

→ ***barok müzik***

barokçu *is.* Barokçuluk yanlısı olan kimse.

barokçuluk, -ğu *is.* Barok sanat ve edebiyat görüş ve ilkelerini benimseyen akım.

barok müzik, -ği *is.* Çalgılar arasında veya çalgılarla sesler arasında karşıtlıklar kuran XVI-XVIII. yüzyıllar arasındaki müzik reformunu oluşturan müzik.

barometre *is. (barome'tre) Fr. baromètre < Yun. fiz.* **1.** Basınçölçer. **2.** *mec.* Gösterge: *"Atatürk'ün çevresinin havasını önceden bildiren bir barometre idi."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

baron *is. Fr. baron* Batı ülkelerinde vikont ile şövalye arasında soyluluk unvanı: *"Tombul yanaklarıyla Türk'ten çok bir Alman baronunu andırır."* -S. Birsel.

baronluk, -ğu *is.* Baron olma durumu veya baronun görevi.

baroskop, -bu *is. Fr. baroscope < Yun.* Havanın içinde bulunduğu cisimlerin ağırlığı üzerine yaptığı hafifletici etkiyi gösteren ve havası boşaltılabilen bir fanus içinde terazisi bulunan fizik cihazı.

barparalel *is. Fr. barre parallèle* Düşey direkler üzerine paralel olarak tuttırulmuş iki tahta çubuktan oluşmuş jimnastik aracı.

barsak, -ğı *is.* Bağırsak.

barsam *is. zool.* Yüzgeçleri dikenli ve zehirli bir çeşit çarpan balığı *(Trachinus vipera).*

barsama *is. bot.* Güzel kokulu yaprakları yemeklere konulan, nane ve yaban kekiğinin ortak adı.

barudî *s. (baru:di:) Ar. bārūdī* Koyu gri renkte olan: *"Esmerliği peçesinin altından dahi hissedilmekte idi; bilmem ki barudî mi demeliyim."* -A. İlhan.

barut *is. Ar. bārūd < Yun.* Ateşli silâhla bir merminin atılmasına veya herhangi bir aracın fırlatılmasına yarayan, patlayıcı, katı madde. **barut gibi 1)** öfkeli, huysuz, sert, aksi (kimse): *"Hocamız barut gibi sert bir adam."* -H. R. Gürpınar. **2)** pek ekşi veya acı. **barut kesilmek** (veya **olmak)** çok öfkelenmek. **barut kokusu gelmek** savaş tehlikesi sezilmek. **barutla oynamak** tehlikeli işlerle uğraşmak.

→ ***barut esmeri***, ***barut fıçısı***, ***barut hakkı***, ***baruthane***, ***barut rengi***

barutçu *is. tar.* Barut yapan kimse.

barutçuluk, -ğu *is.* Barut yapma veya alıp satma işi.

barut esmeri *is.* Koyu esmer renkte olan (kimse): *"Sık sık rastladığı, o barut esmeri tazenin, kim olduğunu, kolay öğrenememişti."* -A. İlhan.

barut fıçısı *is.* Barut koymaya, doldurmaya ve muhafaza etmeye yarayan kutu, fıçı. **barut fıçısı gibi** *mec.* **1)** çok kızgın, sinirli ve kinle dolu kimse: *"Sadi Nahit'i deli kıskanıyordu, içi bir barut fıçısı gibi hasetle doluydu."* -T. Buğra. **2)** her an olay çıkacak yer veya kavgaya yol açacak durum: *"Makedonya'nın bir başka adı barut fıçısıydı o dönemde."* -N. Cumalı.

barut hakkı *is.* Mermiyi istenilen uzaklığa atabilmek için gerekli barut gazı basıncını sağlamaya yetecek miktarda barut.

baruthane *is. (barutha:ne) Ar. bārūd + Far. ḫāne* Barut yapılan veya saklanan yer.

barutluk, -ğu *is.* Barut saklanan kap veya yer.

barut rengi *is.* Koyu giri: *"Ortalığı saran barut rengi aydınlık açıldı, açıldı, kül rengine döndü."* -T. Buğra.

baryum *is. (bar'yum) Fr. baryum kim.* Atom sayısı 56, yoğunluğu 3.78 olan, doğada en çok baryum sülfat ve baryum karbonat olarak bulunan, havada çabuk oksitlenen, gümüş renginde, katı ve basit bir element. Kısaltması Ba.

→ ***baryum karbonat***, ***baryum sülfat***

baryum karbonat *is.* Karbondioksidin, barit üzerine etkisiyle elde edilen beyaz bir katı.

baryum sülfat *is. kim.* Baritin.

bas *is. Fr. basse < İt. basse müz.* **1.** En kalın erkek sesi. **2.** *müz.* Sesi böyle olan sanatçı. **3.** *müz.* En kalın sesli orkestra çalgısı. **bas tutmak** *müz.* ince sesli çalgılara tek perdeden eşlik etmek.

→ ***bas bariton***, ***basklârnet***

basak, -ğı *is.* Merdiven.

basaklı *s.* Merdiveni olan.

basaksız *s.* Merdiveni olmayan: *"Kavağın dibine gülük yaptırdım / Basaksız evlere hayat yaptırdım."* -Halk türküsü.

basamak, -ğı *is.* **1.** Bir yere çıkarken veya bir yerden inerken basılan ve art arda gelen, birbirinden belirli aralıklarla yükselen düz yüzeylerden her biri: *"Koşarak basamaklara yürüdü, merdivenleri bir solukta çıktı."* -P. Safa. **2.** Derece, aşama, kerte. **3.** *mec.* Bir amaca ulaşmak için yararlanılan kişi, durum veya yer: *Beni basamak olarak kullandı. "Bunlar memleketin edebiyat tarihinde beni yavaş yavaş yükselten birer basamak."* -H. E. Adıvar. **4.** (aritmetikte) On kuralına göre yazılmış bir sayının, her rakamının bulunduğu sıra, hane: *Onlar basamağı. Yüzler basamağı.* **5.** (cebirde) Bir tam denklemde bulunan bilinmeyenin en yüksek kuvveti. **basamak yapmak** bir durumu daha yükseğine erişmek için araç olarak kullanmak.

→ ***basamak basamak***

basamak basamak *zf.* **1.** Yavaş yavaş (yükselme veya inme): *"Ağzında taşıdığı bıçakla hevenkleri keser ve öylece basamak basamak aşağıya iner."* -R. H. Karay. **2.** Derece derece: *"Çocuğun bitmeyen dertleriyle haşır neşir, adım adım, basamak basamak onunla birlikte bir yaşam savaşı verir."* -H. Taner.

basamaklı *s.* Basamağı olan, basamak basamak olan: *"Nereden geldiği belli olmayan bir tekme ile ilerdeki birkaç basamaklı merdivenden yuvarlanıyor."* -R. N. Güntekin.

basar (I) *is. Ar. başar esk.* **1.** Göz. **2.** *mec.* İleriyi görme, algılama yetisi.

basar (II) *is.* Merdivenin ayakla basılan yüzeyi.

basarî *s. (basari:) Ar. başarī* Görme ile ilgili.

basarna *is.* **1.** Bir cismin bir yanını kaldıraçla yükseltme işi. **2.** Dalyanın kapak yeri.

bas bariton *is. Fr. basse baryton < İt. müz.* Basın çıkamadığı ince tonlara çıkabilen, buna rağmen basın indiği kalın ve tok tonlara inemeyen sesi olan sanatçı.

bas bas *zf.* Bağırmak fiili ile kullanılarak bağırışın yüksek sesle olduğunu anlatır.

basbayağı *is. (ba'sbayağı)* Alışılandan, bilinenden hiçbir değişikliği olmayan: *"Hayır efendim. Basbayağı, bildiğimiz, dalından koparılmış çiçekler..."* -S. F. Abasıyanık. *"O eski korkunç mahlûk, zinciri çıkınca, basbayağı bir köpek olmuştu."* -R. H. Karay.

basen *is. Fr. bassin* **1.** Omurganın bel ile kalça arasındaki bölümü. **2.** Kıtasal uzantıdan okyanus ortası sırtlarına kadar devam eden ve 4000-5000 m derinliği olan deniz dibi.

basi *is.* Resim klişesi, dökme harf, taş kalıp kullanarak makine yardımı ile kâğıda ve bez gibi şeylere yazı, resim çıkarmak işi, tabı.

basıcı *is.* Kitap, dergi gibi şeyleri basan kimse, tâbi.

basıcılık, -ğı *is.* Basıcı olma durumu veya basıcının işi.

basık *s.* **1.** Basılmış, yassılaşmış: *"Başına, arkası basık önü yüksek, çuha püsküllü bir şapka giymiş."* -M. Ş. Esendal. **2.** Çok yüksek olmayan, alçak: *"Arka sokağa bakan, dar, basık tavanlı, ışıksız bir yerdi."* -P. Safa. *"Basık ve çarpık bir koridordan geçerken en dipteki odaya doğruluyordum."* -R. N. Güntekin. **3.** Kısık: *"Onun sesi de aynı şekilde basıktı."* -T. Buğra.

basıklaştırma *is.* Basıklaştırmak işi.

basıklaştırmak *(-i)* Basık durumuna getirmek: *"Hoca, öfkenin, belki de nefretin basıklaştırdığı, ıslığa benzettiği bir sesle tekrarladı."* -T. Buğra.

basıklık, -ğı *is.* **1.** Basık olma durumu. **2.** *mat.* Bir elipsin büyük ve küçük eksenleri arasındaki farkın büyük eksene oranı.

basıla *is.* Basımcılıkta, provalarda "basınız, basılsın" anlamlarında kullanılan terim. **basıla vermek** prova hâlindeki bir kitabın veya herhangi bir yazının basıma uygun olduğunu bildirmek: *Yazar, kitabının basılasını verdi.*

basılı *s.* **1.** Basılarak yerleştirilmiş: *Peynir basılı küp.* **2.** Basım evinde basılmış, matbu.

basılış *is.* Basılmak işi veya durumu.

basılma *is.* Basılmak işi.

→ ***basılma dayanımı***

basılma dayanımı *is. tek.* Dokusunu basarak ezmeye çalışan dış etkilere ağacın gösterdiği direnç.

basılmak *(nsz)* Basmak işine konu olmak veya basmak işi yapılmak: *"Basım evinde dizilip basılan dergi için sadece elli lira alır."* -S. Birsel.

basım *is.* **1.** Bası sanatı, tabaat. **2.** Bası işi, tabı, tipografya: *Kitabın basımına başlandı.*

→ ***basım evi***

basımcı *is.* Basım evi işleten kimse, matbaacı.

basımcılık, -ğı *is.* Basım evi işletme işi, kitap basma işi, matbaacılık.

basım evi *is.* Bası işi yapılan yer, matbaa.

basın *is.* Gazete, dergi gibi belirli zamanlarda çıkan yayınların bütünü, matbuat: *Türk basını. Alman basını. "Bütün bildiklerimizden öteye İstanbul basını bize ne öğretebilirdi?"* -Y. K. Karaosmanoğlu.

→ ***basın ataşesi***, ***basın bildirisi***, ***basın dünyası***, ***basın kartı***, ***basın özgürlüğü***,

basın toplantısı, basın yasağı

basın ataşesi *is.* Resmî veya özel kurum ve kuruluşlarda, yabancı temsilciliklerde basın ile ilgili konuları düzenleyen yetkili ve sorumlu kimse.

basın bildirisi *is.* Basın yayın organlarına bilgi vermek amacıyla yetkili kurum veya kişiler tarafından hazırlanmış yazılı açıklama.

basınç *is. fiz.* Bir yüzey üzerine etkide bulunan gücün yüz ölçümü birimine düşen miktarı, tazyik: *Katı cisimler, üzerine konuldukları yüzeylere, yere doğru, sıvılar ise içinde bulundukları kabın dibine ve yanlarına doğru basınç yaparlar; gazların da içinde kapalı oldukları kabın her yönüne doğru basınçları vardır.*

basınçlama *is.* Basınçlamak işi.

basınçlamak *(-i)* Hava taşıt araçlarında, insan organizması için yeterli basınç düzeyini sağlamak veya ayarlamak.

basınçlı *s.* Basınç yüklenmiş olan.

→ ***basınçlı su***

basınçlı su *is.* Basınç yüklenerek fışkırtılma düzeyine getirilmiş su, tazyikli su.

basınçölçer *is. fiz.* Hava basıncını ölçerek yer yükseltilerini ve hava değişimlerini tespit etmek için kullanılan alet, barometre.

basınçölçüm *is. fiz.* Hava basıncı ölçümlerini inceleyen birim.

basın dünyası *is.* Görsel ve yazılı basın organları ile burada görevlilerin tümü.

basın kartı *is.* Mesleği basın işleri olan kimselerin taşıdığı kimlik belgesi.

basın özgürlüğü *is.* Görüş ve düşünceleri basın ve yayın yoluyla açıklayabilme ve yayabilme hakkı.

basın toplantısı *is.* Yetkili veya ilgili bir kimsenin, bir konu veya çeşitli konular üzerinde açıklamada bulunmak için gazetecilerle yaptığı toplantı.

basın yasağı *is.* Basın yayın organlarının bir konu hakkında yayın yapmasını kısıtlayıp engelleme.

basıölçer *is. fiz.* **1.** Buharın veya herhangi bir gazın bulunduğu kabın yüzeyine yaptığı basıncı belirleyen alet. **2.** Akışkanların basıncını ölçen araç.

basırgama *is.* Basırgamak işi.

basırgamak *(-e)* **1.** Ağırlık çökmek veya basmak. **2.** Kâbus çökmek.

basırganma *is.* Basırganmak durumu.

basırganmak *(nsz)* Üzerine ağırlık basmak, kâbus çökmek.

basış *is.* Basmak işi.

basil *is. Fr. bacille biy.* Bakterilerin çomak biçiminde ince uzun olan türü.

basiret *is. (basi:ret) Ar. başîret* Doğru görüş, uzağı görüş, seziş, uyanıklık, anlayış, kavrayış, dikkat, sağgörü: *"Kanal'ı müdafaa edenler, yüz millik cephe üzerinde çok basiretle vazife görmeye mecbur idiler."* -F. R. Atay. **basireti bağlanmak** iyi düşünemez, gerçeği göremez bir duruma düşmek: *"Bazen en mahir canilerin bile böyle mühim nisyanlarda bulunacak kadar basiretleri bağlanır."* -H. R. Gürpınar.

basiretli *s.* Gerçeği görebilen, uzağı görebilen, basireti olan, sağgörülü.

basiretsiz *is.* Gerçekleri görebilmekten uzak, ileri ve uzak görüşlü olmayan, sağgörüsüz.

basiretsizlik, -ği *is.* Gerçekleri, ileriyi ve uzağı görememe, sağgörüden yoksun olma.

basit *s. Ar. basît* **1.** Yapılması veya anlaşılması kolay olan, karışık olmayan, bayağı: *"Derin hislerden uzak, basit zevklere düşkün, bütün manasıyla alafranga bir adamdı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** *mec.* Süssüz, gösterişsiz: *Basit bir giysi. "Üstünde basit ve kapalı bir çarşaf vardı."* -A. Gündüz. **3.** *mec.* Bilgi ve görgüsü sınırlı olan, bayağı, görgüsüz: *"Bu, fikirsiz, basit ve masum bir çocuk hafifliği değildi."* -R. N. Güntekin. **4.** *mec.* Her zaman rastlanan, özelliği olmayan, olağan: *"Bu basit takılmalar, her seferinde onları güldürdü."* -N. Cumalı. **5.** Kolay: *"En basit şeyi yazamayacak kadar cahildi."* -H. Taner. **basite indirgemek** basitleştirmek, sade bir biçime döndürmek,basite irca etmek.

→ ***basit cisim, basit cümle, basit faiz, basit kelime, basit kesir, basit renk***

basit cisim, -smi *is. kim.* Maddesi tek elementten oluşmuş cisim.

basit cümle *is. gr.* Tek yargı bildiren cümle.

basitçe *zf. (basi'tçe)* Basit olarak, kolay tarafından.

basit faiz *is. ekon.* Faizleri üzerine eklenmemiş ana paraya belli bir dönem sonunda verilen faiz.

basit kelime *is. gr.* Anlamlı olarak daha küçük parçaya bölünemeyen, kök durumundaki kelime, yalın kelime.

basit kesir *is. mat.* Payı paydasından küçük olan kesir.

basitleşme *is.* Basitleşmek işi.

basitleşmek *(nsz)* Basit duruma gelmek.

basitleştirme *is.* Basitleştirmek işi.

basitleştirmek *(-i)* Gereksiz ayrıntılardan arıtarak sade duruma getirmek.

basitlik, -ği *is.* Basit olma durumu: *"O bütün basitliğine rağmen çok pratik bir kadındır."* -H. E. Adıvar.

basit renk, -gi *is.* Biçmeden geçen beyaz ışığın ayrıldığı renklerden her biri.

Baskça *öz. is.* İspanya'nın Bask bölgesinde kullanılan dil.

basket *is. İng. basket sp.* Basketbolda kazanılan sayı. **basket yapmak** basketbolda sayı kazanmak.

basketbol, -lu *is. İng. basketball sp.* Beşer kişilik iki takım arasında topu 3 m yükseklikteki karşılıklı duran ağ geçirilmiş iki sepetten birine sokup sayı kazanmak esasına dayanan bir oyun.

basketbolcu *is.* Basketbol oyuncusu.

basketbolculuk, -ğu *is.* Basketbol oynama veya oynatmak işi.

basketçi *is.* Basketbol oyuncusu, basketbolcu: *"Uzun basketçi parmaklarıyla paketinden tebeşir beyazı bir sigara çekti."* -A. İlhan.

baskı *is.* **1.** Bir eserin basılış biçimi veya durumu: *"Baskı yanlışlıkları yüzünden kapatılan gazeteler vardı."* -A. Ş. Hisar. **2.** Bası sayısı: *Bu gazetenin baskısı yüz bindir.* **3.** Bir eserin basılarak tekrarlanan her bir kezi: *Sözlüğün yeni baskısı.* **4.** Giysinin içine kıvrılıp dikilen kenarı: *Etek baskısı.* **5.** Hak ve özgürlükleri kısıtlayarak zor altında bulundurma durumu, tazyik: *"Politik baskıların yanı sıra daha başka yasaklara da bağlıydık."* -N. Cumalı. **6.** Bir maddeyi sıkıp ezen alet, pres. **7.** *psikol.* Belirli ruhî etkinlik ve süreçleri, kişinin isteği dışında bilinçaltına itmesi veya bu itilenlerin bilince çıkmasını önleme durumu. **8.** *sp.* Karşı takım oyuncusunun hareketini ve sonuç almasını engellemek amacıyla uygulanan yakın savunma durumu. **baskı altında tutmak** özgürlüğünü engellemek, kısıtlamak. **baskı yapmak** bir kimseyi bir işi yapmaya zorlamak, zor kullanmak. **baskıda kalmak** yağmur yağdıktan sonra toprağın üst kısmı sertleşerek tohumlar fidelenip toprak üstüne çıkmak.

→ ***baskı grubu, baskı kalıbı, baskı resim***

baskıcı *is.* **1.** İşlenecek kumaşlar üzerine kalıplara resim basan kimse. **2.** Matbaacılıkta baskı işlerini yapan kimse. **3.** Kısıtlayıcı.

baskıcılık, -ğı *is.* Baskıcının işi.

baskı grubu *is.* Bir işin yapılmasında, gerçekleştirilmesinde veya tamamlanmasında baskı oluşturan güç.

baskı kalıbı *is.* Kitap kaplarına süslemeler basmak için kullanılan kalıp.

baskılı *s.* Baskısı olan.

baskılık, -ğı *is.* Bir masadaki kâğıtların uçmaması için üzerlerine konulan özel biçimdeki ağırlık.

baskın *is.* **1.** Suç işlediği veya suçluların bulunduğu sanılan bir yere ansızın girme. **2.** Kısa süreli, beklenmedik saldırı: *"Bu dört kişi güç belâ baskından kurtulup bana sığınmış."* -R. H. Karay. **3.** *s.* (sertlik, zorluk bakımından) Üstün: *"Belli bir şey ki, bu genç ikisinden de baskın, çekemiyorlar."* -H. Taner. **baskın basanındır** düşmanı gafil avlayıp saldıran taraf savaşı kazanır. **baskın çıkmak** (veya **gelmek**) (karşılaştırma konusu olan kimseyi) geçmek, üstünlüğünü göstermek. **baskın vermek** anî ve habersiz girmek, saldırıda bulunmak: *"İbiş'in odasına cennet kuşları baskın vermişti."* -T. Buğra. **baskın yap-**

mak 1) suç işlendiği veya suçluların bulunduğu sanılan bir yere ansızın girmek; **2)** düşmana ansızın saldırmak; **3)** *mec.* ansızın konuk gelmek: *"Behçet'e bu evin merdiven altındaki bakla gibi odasında baskın yaparlar."* -S. Birsel. **baskına uğramak 1)** düşmanın beklenmedik bir saldırısıyla karşılaşmak; **2)** bir yerde suç üstü yakalanmak; **3)** beklenmedik bir zamanda konuklar gelmek.

baskıncı *is.* Baskın yapan kimse: *"Baskıncılar bunları bir ahıra doldurup başlarına da birini dikmişler."* -M. Ş. Esendal.

baskı resim, -smi *is.* Gravür tekniği ile yapılan resim, kazıma resim.

baskısız *s.* **1.** Hak ve özgürlükleri kısıtlanmamış: *Baskısız bir rejim.* **2.** Disiplinsiz. **3.** *hlk.* Terbiyesiz, ahlâksız. **baskısız büyümek** serbest bir eğitimle yetişmek.

basklârnet *is. Fr. basse clarinette müz.* Kalın sesli klârnet.

baskül *is. Fr. bascule* **1.** Çoğunlukla bir kütleyi çok daha küçük bir kütle yardımıyla tartmaya yarayan alet. **2.** *fiz.* İki kolu sıra ile kalkıp inebilen, ortasından veya uçlarından birine az çok yakın değişmez bir noktaya dayanan kaldıraç.

basma *is.* **1.** Basmak işi. **2.** Üzerinde bası ile yapılmış renkli biçimler bulunan pamuklu kumaş: *"O güne kadar bir okka üzüm, bir arşın basma almamış idim."* -M. Ş. Esendal. **3.** *s.* Bu kumaştan yapılmış olan: *"Üzerine basma bir elbise ile örme bir ceket giymişti."* -P. Safa. **4.** Gazete, dergi, kitap gibi bası ile hazırlanmış yazılı şeyler, matbua. **5.** *s.* Basılmış, matbu. **6.** İskambil kâğıdı ile oynanan bir oyun. **7.** *hlk.* Gübre, tezek.

→ ***basmahane, basma kalıbı, basmakalıp***

basmacı *is.* **1.** Basma yapan veya satan kimse. **2.** Pamuklu, tülbent vb. üzerine kalıpla desen basan kimse. **3.** Bohça ile köylerde eşya satan kadın, bohçacı.

basmacılık, -ğı *is.* **1.** Basma alım satımı. **2.** Pamuklu, tülbent vb. üzerine kalıpla desen basma işi. **3.** *esk.* Matbaacılık.

basmahane *is. (basmaha:ne) T. basma + Far. ḫāne* Basma yapılan iş yeri.

basmak, -ar *(-e)* **1.** Vücudun ağırlığını verecek biçimde ayak tabanını bir yere veya bir şeyin üzerine koymak: *"Bastığın yerlerde güller açtı, sarıldı ayaklarına."* -C. Külebi. **2.** (küçük çocuklar için) Ayakta durabilmek. **3.** Bir şeyi, üzerine kuvvet vererek itmek: *"Motor çalıştıktan sonra debriyaja basarsınız."* -H. E. Adıvar. **4.** *(-i, -e)* Sıkıştırarak yerleştirmek: *Küpe peynir basmak.* **5.** *(-i)* Bası işi yapmak, tabetmek. **6.** Örtmek, bürümek, kaplamak: *"Yollarını ot basmış, çamları yükselip saçaklarına el atmış olan bu büyük köşk."* -M. Ş. Esendal. **7.** *(-i, -e)* Bir şey üzerinde kalıp, mühür gibi bir araçla iz yapmak: *"Şuraya baş parmağını bas dediler, ben de bastım."* -S. F. Abasıyanık. **8.** *(-i, nsz)* Baskın yapmak: *"Ölen kızın intikamını almak için köyü basıp yakmış."* -E. İ. Benice. **9.** Bazı isimlerle birlikte sertlik, aşırılık anlamlarında yardımcı fiil olarak kullanılır: *Tokadı basmak. Şamarı basmak. Çığlığı basmak. "Bir kahkaha basarak merdivenleri inmeye başladım."* -S. F. Abasıyanık. *"Onları dünyaya getiren analarına ve babalarına gizli gizli içten basıyorlardı küfürü."* -Halikarnas Balıkçısı. **10.** Bir kimse bir yaşa girmek: *"Bugün yirmi yaşına basan Türk genci, İstiklâl Harbi olurken beşikte parmağını emiyor, dört ayak üstünde emekliyordu."* -P. Safa. **11.** Çevreyi kaplamak, çökmek: *"Şehri akşamüstü sis basmıştı."* -S. F. Abasıyanık. *"Ağır ağır basan akşam karanlığı ile odanın içinde yalnız kalmıştı."* -M. Yesari. **12.** Basınç yaparak sıvı ve gazları itmek: *Pompa bozulmuş, suyu basmıyor. Otomobilin lâstiğine hava basmak.* **13.** Kümes hayvanları kuluçkaya yatmak. **14.** *mec.* Bir şeyin etkisinde kalıp eziklik, üzüntü ve ağırlık duymak: *"Yüreğinin acısını duyuyordu. Sıkıntı basmış, terlemeye başlamıştı. İzin istedi."* -Y. Z. Bahadınlı. **bas** (veya **bas git**) *argo* çekil, yürü, git, defol! **basıp geçmek 1)** önde gideni geçmek: *"Yastık koşusunu kazanan tayın, biraz idman edilirse çok atları basıp geçeceğini konuşuyorlardı."* -M. Ş. Esendal. **2)** önem vermeyerek uğramamak. **basıp gitmek** birdenbire gitmek, aklına koyduğu şeyi yapmak üzere bulunduğu yerden uzaklaşmak, çekip gitmek. **bastığı yerde ot bitmez** gittiği yere uğursuzluk götürür, gittiği yerin bereketini kurutur. **bastığı yeri bilmemek 1)** çok sevinmek; **2)** şaşkınlıktan nerede olduğunu seçememek, durumunu kontrol edememek.

basma kalıbı *is.* Kitap, kumaş gibi şeylerin baskısı için hazırlanan kalıp.

basmakalıp, -bı *s.* ve *is.* Özgünlüğü olmayan, değişiklik göstermeyen, bilineni tekrarlayan, harcıâlem, klişe: *"Sizin gazeteciliğiniz pek basma kalıp oğlum!"* -R. H. Karay. *"Kimi daha da iyi söylenebilecek basmakalıp fikirleri piyesleştirdiğinden dem vurdu."* -H. Taner.

basmakalıplaşmak *(nsz)* Basmakalıp durumuna gelmek: *"Zaten daha sonraki Hint tiyatrosu canlılığını bütün bütün kaybedecek ve basmakalıplaşacaktır."* -C. Meriç.

basmalı *s.* Basma özelliği olan.

basmalık, -ğı *is.* Üzerine basılacak şey: *"Doktor basmalıkların kaldırılması için dayatıyor, mikrop yuvasıdır diyor."* -B. R. Eyuboğlu.

basso *is. (ba'sso) İt. müz.* **1.** En kalın erkek sesi: *"Bir iri karga basso sesiyle avaz avaz öttü."* -H. Taner. **2.** En kalın sesli orkestra çalgısı.

bastana salatası *is.* Domates, taze soğan, yeşilbiber, maydanoz, nane ve limon suyu kullanılarak yapılan bir salata türü.

bastarda *is. İt. bk.* baştarda.

bastı *is.* **1.** Kıyma ile pişirilmiş sebze: *Kabak bastısı. Patlıcan bastısı.* **2.** *hlk.* Bastırma.

bastıbacak *s.* **1.** Bacakları kısa veya çarpık (kimse). **2.** *mec.* (çocuk için) Yaramaz.

bastık, -ğı *is. hlk.* Pestil.

bastırak, -ğı *is.* Yol yapımında çakıl, kum, curuf gibi maddeleri ezmeye ve sıkıştırmaya yarayan alet.

bastırık, -ğı *is. hlk.* **1.** Kapıyı arkadan bastırmak için kullanılan ağaç dayak. **2.** Ağırlık, baskı, yük.

bastırılma *is.* Bastırılmak işi.

bastırılmak *(nsz, -e)* Bastırmak işine konu olmak.

bastırım *is. psikol.* Ruh dünyasında oluşan tepkimelerin bilinç dışına yansıması.

bastırma *is.* **1.** Bastırmak işi. **2.** *hlk.* Bastı.

bastırmak *(-i, -e)* **1.** Basmak işini yaptırmak: *"Çok güçlüydü, bastırdı, omuzlarını yatağa yapıştırdı âdeta."* -T. Dursun K. **2.** *(-i)* Zararlı bir olayı önlemek: *İsyanı bastırmak. Yangını bastırmak.* **3.** *(-i)* Üstünlüğünü göstermek: *"Şişman, kısa boylu bir yüzbaşı usulsüzlükte, şarlatanlıkta, inatta hepimizi bastırıyor."* -Ö. Seyfettin. **4.** Bir kumaşın kenarını kıvırıp dikmek. **5.** *(-i)* Gidermek: *"Heyecanını bir türlü bastıramıyor."* -N. Araz. **6.** (cevap için) Hemen yetiştirmek: *Cevabı bastırdı.* **7.** *(-i)* Ansızın birinin yanına gitmek: *"Ama bir evi tek başına çeviren, o evin düzeninden sorumlu kadınlar ansızın bastıran konuktan her zaman tedirgin olurlar."* -O. Rifat. **8.** *(nsz)* Birdenbire ve pek çok etkisini göstermek: *"Tipi birdenbire bastırmış."* -S. F. Abasıyanık. **9.** *hlk.* Kümes hayvanlarını kuluçkaya yatırmak. **10.** Baskı yapmak, üzerine iyice düşmek: *"Köyün ihtiyarları da Feyziye'nin babasına bastırmışlar, onları bağışlatmışlar."* -E. Bener.

bastika *is. (basti'ka) İt. pasteca den.* Bir yelken serenine veya herhangi bir ağaca açılan delik.

baston *is. İt. bastone* **1.** Yürürken dayanmaya yarayan ağaç veya metalden yapılan araç: *"İsmet yengemin topal babası bastonunu yere vurdu."* -T. Dursun K. **2.** Geminin baş tarafındaki yatık direğin (civadranın) dışarıya doğru uzanan parçası: *"Gemi bastonunun altında dalga kalabalığı birikip kabarıyordu."* -H. Balıkçısı. **baston gibi** (veya **baston yutmuş gibi**) dimdik duran veya yürüyen (kimse): *"Omuzlarını kısıyor, kafasını dimdik tutuyor, baston yutmuş gibi katılaşıyor."* -M. Ş. Esendal.

→ ***baston francala***

bastoncu *is.* Baston yapan veya satan kimse.

bastonculuk, -ğu *is.* Baston yapma veya satma işi.

baston francala *is.* İnce, uzun ekmek.

bastonlu *s.* Bastonu olan.

bastonsuz *s.* Bastonu olmayan: *"İri yarı, bastonsuz, bir talebe reisi gibi, yirmisinde görünen tasasızlığıyla bağırıyordu."* -Y. K. Beyatlı.

basur *is. (ba:sur) Ar. bāsur tıp* Kalın bağırsağın alt bölümünde ve anüste toplardamarların genişlemesiyle oluşan varis, hemoroit.

→ ***basur memesi, basur otu***

basurlu *s.* Basuru olan, hemoroitli.

basur memesi *is. anat.* Anüste genişleyip meme gibi uzamış damar yığını.

basur otu *is. bot.* Düğün çiçeğigillerden, nemli ormanlarda biten, köklerinde basur memelerine iyi gelen bir madde bulunan, sarı çiçek açan küçük bir bitki *(Ranunculus ficaria).*

basübadelmevt *is. (ba:süba:delmevt) Ar. ba'şu ba'de'l-mevt esk.* Ölümden sonra dirilme.

basya *is. (ba'sya) Lât. bassia bot.* Sapotgillerden, tohumlarından sabuncululukta kullanılan bir yağ elde edilen, Asya'da yetişen bir ağaç *(Basia).*

baş (I) *is.* **1.** İnsan ve hayvanlarda beyin, göz, kulak, burun, ağız gibi organları kapsayan, vücudun üst veya önünde bulunan bölüm, kafa, ser: *"Sağ elinin çevik bir hareketiyle başındaki tülbenti çekip aldı."* -N. Cumalı. **2.** *is.* Bir topluluğu yöneten kimse: *"Hep baş olmaya bakarız ve olduktan sonra nasihat veririz."* -B. Felek. *"Cumhurbaşkanı Devletin başıdır."* -Anayasa. **3.** *is.* Başlangıç: *Hafta başı. Ay başı. Yıl başı. Satır başı.* **4.** *is.* Temel, esas: *"Gücün, erdemliğin, bilimin, her şeyin başı paradır, para."* -H. E. Adıvar. **5.** *is.* Arazide en yüksek nokta: *Dağın başı. Tepenin başı.* **6.** *is.* Bir şeyin genellikle toparlakça ucu: *Toplu iğne başı. "Avcumuzun içinde sakladığımız sigaraların yanmış ucu ile fitillerin başını yaktık."* -F. R. Atay. **7.** *is.* Bir şeyin uçlarından biri: *Köprünün iki başı.* **8.** *is.* Kasaplık hayvanlarda ve bazı yiyeceklerde tane: *Yirmi baş koyun. On baş sığır. Üç baş soğan.* **9.** *is.* Para değiştirirken verilen veya alınan üstelik, sarrafiye. **10.** *is.* Bir şeyin yakını veya çevresi: *Mangal başı. Havuz başı. "Bu müjde verilince acele yerinden kalktı, merdiven başına yürüdü."* -R. H. Karay. **11.** *is.* "Baş" kelimesi birçok deyimde "öz varlık, kendisi" anlamını taşıyan bir zamir niteliğindedir: *Baş belâsı. Başı belâya uğramak. Başı derde girmek. Başı için. Başına belâ getirmek. Başına kalmak. Başına belâ kesilmek. Başını kurtarmak. Başının çaresine bakmak. Başının derdine düşmek. Başın sağ olsun. Dünya başına zindan kesilmek. Yalnız başına.* **12.** Önem veya yönetim bakımından ileride olan, en önemli, en üstün anlamında birleşik kelimeler yapar: *Başasistan, başbakan, başçavuş, başdizgici (başmürettip), başeski, başgardiyan, başgarson, başgedikli, başhekim (baştabip), başhemşire, başimam, başkent (başşehir), başköşe, başmurakıp, başoyuncu, başöğretmen, başpehlivan, başrol, başsavcı, başuzman, başyazar (başmuharir), başyazı (başmakale).* **13.** *is.* Güreşte pehlivanların ayrıldıkları beş derecenin en yükseği: *Başa güreşmek.* **14.** *is.* "... başına" adlardan sonra ve nicelik anlatan kelimeden önce gelerek üleştirme anlamı verir: *Adam başına beş milyon lira.* **15.** *is. den.* Deniz teknelerinde ön taraf. **16.** *is.* En uç, yüksek nokta veya en ön: *"Arabacı mola verdiği zaman başta o büyük kızla büyük oğlan olmak üzere çocuklar aşağı atladı."* -O. C. Kaygılı. **baş ağrısı olmak** sıkıntı vermek, uğraştırmak: *"Efendim nemize lâzım, sonra size baş ağrısı olur."* -M. Ş. Esendal. **baş ağrıtmak** tedirgin etmek, bıkkınlık vermek, can sıkmak. **(bir şeyden) baş alamamak** çok uğraştıran bir konu yüzünden vakit ve fırsat bulamamak: *"Benim hilem hurdam yoktur, canı isteyen baktırmasın, zaten bu sanattan memnun değilim. Lâkin baş alamıyorum ki."* -H. R. Gürpınar. **(bir şeye) baş almak** fırsat bulmak: *"Arasıra işten baş aldıkça Semiha'yı özlüyordum."* -R. N. Güntekin. **baş aşağı düşmek** kişiliğinden kaybederek toplum içindeki durumu sarsılmak: *"Onun için hayatın bütün kanunu, bütün manası bu baş aşağı düşüşteydi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **baş aşağı gelmek** tepesi üstü düşmek. **baş aşağı gitmek** sürekli zarar görmek veya kötüleşmek. **baş bağlamak 1)** başına bir örtü örtmek; **2)** başak vermek; **3)** birine veya bir şeye bağlanmak, intisap etmek. **baş baş** çocukların "Allaha ısmarladık" anlamında ellerini başlarına götürmelerini sağlamak için söylenir. **baş başa** (veya **kafa kafaya**) **vermek 1)** iki veya daha çok kimse bir kenara çekilip konuşmak: *"Nahiye müdürü, mebus ve belediye reisi ile baş başa vererek bir şeyler konuşuyor."* -R. N. Güntekin. **2)** dayanışmak. **baş başa bırakmak** birinin, bir şeyle veya bir kimseyle yalnız kalmasını sağlamak: *"Kızı, kendi yaşları ile baş başa bırakmak var."* -M. Ş. Esendal. *"Kaynanası, sofrada da onu düşünceleriyle baş başa bıraktı."* -H. E. Adıvar. **(bir kimseyle** veya **şeyle) baş başa kalmak** biriyle veya bir şeyle yalnız kalmak: *"Odanın kapısını sürmeleyip kitaplarımla baş başa kalmak saatini dört gözle beklerdim."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **baş başa olmak** birlikte bulunmak, beraber yaşamak: *"Keyfimizce yaşmamıza mani olur; baş başa olmamızı tercih ederim."* -R. H. Karay. **baş bulmak** (alış verişte) kazanç bırakmak: *Bu fiyata verirsem, baş bulmaz.* **baş çekmek** ön ayak olmak. **baş çevirtmek 1)** başı arkaya doğru döndürtmek; **2)** *mec.* birinin arkasından hayranlıkla bakmak: *"Uzun boyu, kumral saçları, sevimli çehresiyle birçok kadınlara sokakta baş çevirtiyordu."* -H. C. Yalçın. **baş döndürmek** başarıdan, gururdan, sevinçten çok mutlu duruma getirmek, aşırı heyecanlandırmak: *"Ordu karargâhına giriş, artık bir mabede çıkılıyor gibi, baş döndürür."* -F. R. Atay. **baş döndürücü 1)** (çabuklukta) olağanüstü, aşırı; **2)** baygınlık verici. **(bir kimseyle** veya **bir şeyle) baş edebilmek** bir kimseyi yola getirmeye veya bir şeyi yapmaya gücü yetmek. **baş eğmek 1)** saygı göstermek için baş eğerek selâmlamak: *"Ulema, şeyhler, yerden selâm verdiler, baş eğip el öptüler."* -R. E. Ünaydın. *"Türkiye dış siyasal baskılara baş eğmeyecek kadar kuvvetlidir."* -T. Halman. **2)** direnmekten vazgeçip buyruk altına girmek, inkıyat etmek: *"Gittikçe yükselen başı Allah'a kalkıyor / Asrın baş eğdi sandığı at şaha kalkıyor."* -F. N. Çamlıbel. **baş elde iken** ölmeden, yaşarken sağ iken. **baş etmek** (veya **edememek**) gücü yetmek (yetmemek), başarı kazanmak (kazanmamak): *"Biz baş edemezsek dışarıdaki heriflere haber verelim."* -H. R. Gürpınar. *"Ben onlarla baş etmeye çalışıyordum ki, Hasan'ın kapısı birden açıldı."* -E. Bener. **baş gelmek** yenmek, gücü yetmek: *Bir orduya baş gelir.* **baş göstermek** belirmek, ortaya çıkmak, zuhur etmek, vuku bulmak: *"O, Leylâ'da baş gösteren bu yeni ruh hâlini sezmiyordu bile."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Bu kış yine, kok kömürü sıkıntısı baş gösterecekmiş."* -H. Taner. **baş göz etmek** *hlk.* evlendirmek: *"Bu gece bir genç subayımızı baş göz ediyoruz."* -R. N. Güntekin. **baş göz olmak** *hlk.* evlenmek. **baş kaldırma** baş kaldırmak işi, isyan. **baş kaldırmak 1)** ayaklanmak, yönetime karşı gelmek, isyan etmek: *"Hiçbir şeye isyan etmez, kimseye baş kaldırmazdı."* -P. Safa. **2)** iyice coşmak, kabarmak: *"Baş kaldırmış denizle dövüşe dövüşe boğulanı gördün mü?"* -Z. Selimoğlu. **baş kaldırmamak** *bk.* başını kaldırmamak. **baş kesmek** selâm için baş eğmek: *"Gülerken de göğsünün sağ köşesine baş kesmeyi unutmaz."* -S. Birsel. **baş kıç vurmak** baştan gelen dalgalarla gemi, başı ve kıçı üzerinde inip kalkmak. **baş kırılır fes içinde, kol kırılır yen içinde** aile içindeki, arkadaşlar arasındaki uyuşmazlıklar yabancılara duyurulmamalıdır. **(bir yola) baş komak (koymak)** bir şey uğruna ölümü göze almak. **baş koşmak** bir işi başarmak için çalışmak: *"Artık evde herkesten fazla bağırıp gülmüyor, çocuklarla eskisi gibi baş koşmuyordu."* -R. N.

Güntekin. **baş nereye giderse, ayak da oraya gider** küçükler büyüklerin izinde gider, her işte onları örnek tutarlar. **baş ol da, istersen soğan başı ol** küçük bir işte de olsa, başta olmak önemlidir. **baş olan boş olmaz** 1) bir yerde baş olan kimse taşıdığı değer dolayısıyla o yere gelmiştir; 2) iş başındaki kişinin işi çoktur. **baş sağlığı dilemek** ölen bir kimsenin yakınlarına ilgi ve yakınlık anlatan söz söylemek. **(her şeye) baş sallamak** karşısındakinin her sözünü uygun bulur görünmek. **baş tacı etmek** *"Cumhuriyetimizin gerçek anlamda "payidar" olması için, insan haklarını baş tacı etmek, kişi ve devlet haysiyetini canımız gibi korumak zorundayız."* -T. Halman. **(gemi) baş tutamamak** rüzgâr, fırtına yüzünden, yapılışındaki veya yükselişindeki bir bozukluk sebebiyle gemi dümene uymamak, rotadan çıkmak. **(bir yere) baş tutmak** elebaşı olmak. **baş üstünde tutmak** çok iyi ağırlamak. **baş üstünde yeri var** büyük bir saygı ve ilgi ile karşılanır veya ağırlanır. **baş üstüne** bir dileğin yerine getirileceğini içtenlikle belirtmek için "peki" anlamında kullanılan söz: *"Hepsine selâmlar. Baş üstüne ama kimlerden bu selâmlar diye sorarsa ne diyeceğim?"* -O. C. Kaygılı. **baş vermek** 1) (çıban) olgunlaşmak; 2) (buğday vb. bitkiler) başak bağlamaya başlamak, başak oluşmak; 3) (gemi, kayık) döndürmek, çevirmek: *"En sonunda rüzgârların istikametine baş verdi."* -S. F. Abasıyanık. **baş yakmak** kötü duruma düşürmek. **baş yapmak** (kuaför) saç bakım ve tuvaleti yapmak. **baş yarılır (kırılır) börk (fes) içinde, kol kırılır kürk (yen) içinde** aile içindeki kişilerin anlaşmazlıkları aile içinde kalmalıdır. **(bir kimse) baş yemek (başını yemek)** *mec.* 1) birinin ölümüne veya yok olmasına sebep olmak: *"Şu Kefken yok mu, diyor, çok denizci başı yemiştir."* -Z. Selimoğlu. 2) birinin güç duruma düşmesine yol açmak. **başa baş** birinden üstün olmadan: *Bu iki güreşçi başa baş güreştiler.* **başa baş gelmek** eşit olmak, denk olmak. **başa baş noktası** bir yabancı paranın veya değerli kâğıdın piyasa değeri ile üstünde yazılı değerin aynı olması durumu. **(biriyle) başa çıkmak** güçlükler çıkaran biriyle olan işini, kendi istediği yolda sonuçlandırabilmek. **(bir şeyle) başa çıkmak** bir şeye gücü yetmek: *"Varsın kıraç olsun tarlam / Taşlarını ayıklayacağım / Kazmayı sallayacağım / Karar vermişim / Toprakla başa çıkacağım."* -O. V. Kanık. **başa geçmek** en üstün yeri almak: *"... onları bahçeye toplayarak başlarına geçerek, akşama kadar âdeta kudurturdum."* -R. N. Güntekin. **başa gelen çekilir** çaresiz durumlara düşüldüğünde insanın kendini üzüntüye kaptırmayıp bu durumlara katlanmasının olağan ve doğru bulunduğunu anlatır: *"Başa gelen dert çekilir der gibi bir hâlde arabayı itina ile çeken bir atları vardı."* -A. Ş. Hisar. **başa gelmek** (kötü bir duruma) uğramak. **başa güreşmek** 1) yağlı güreşte, en usta pehlivanlar başpehlivanlık için yarışmak; 2) *mec.* en üstün sonucu elde etmek için mücadele vermek. **başa vermek** değiş tokuş yaparken üste bazı şeyler vermek. **başı ağrımak** bir işten dolayı sorumlu duruma düşmek. **başı bağlanmak** 1) biri evlendirilmek; 2) birini yandaş olarak kazanmak, kendi yanında tutmak: *"Başı bağlananların vekillerine birer samur kürk gelmiştir."* -S. Birsel. **başı belâda** çözülmesi güç, sıkıntılı bir durumda. **başı belâya girmek** (veya **uğramak**) sıkıcı, üzücü bir durumla karşılaşmak: *"Korkarız bu gidişle başın belâya uğrayacak."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Rivayetler doğru ise nafile yere başım bir belâya uğramasın."* -A. Ş. Hisar. **başı bütün** eşi hayatta olan (karı veya koca). **başı çatlamak** başı çok ağrımak. **başı çekmek** herhangi bir konuda önde gitmek, ön ayak olmak. **başı dara düşmek** sıkıntıya girmek: *"Adamın başı dara düşünce yardımına Hayrullah koşmaz da, kim koşar?"* -A. İlhan. **başı daralmak** (para yönünden) sıkıntıya, darlığa düşmek: *Başınız daralırsa beni arayın.* **başı darda kalmak** parasızlıktan dolayı sıkıntıda olmak. **başı derde girmek** sıkıntılı bir duruma düşmek. **başı dertte** çözülmesi güç, sıkıntılı du-

rumda. **başı dönmek** 1) insana, eşyanın dönmesi, ayağının altından yerin çekilmesi gibi bir duygu gelmek: *"Cümle kapısının önüne geldiği zaman başının dönmeye başladığını hissetti."* -P. Safa. 2) sıkıntı yaratan bir durum karşısında bunalmak; 3) görkemli bir şey karşısında şaşırmak; 4) para veya mevki sebebiyle şaşırıp şımarmak. **başı göğe ermek** (veya **değmek**) *alay* beklenmeyen bir mutluluğa ermek. **başı havada** sevinçli. **(bir şeyle) başı hoş olmamak** bir şeyden hoşlanmamak: *"Benim içki ile başım hoş olmadı, şampanyadan sonra habire yedim durdum."* -B. Felek. **(birinin) başı için** "çocuğumuzun başı için", "annenizin başı için" gibi sözlerde değerli bir kişi ortaya konarak kullanılan ant veya yalvarma sözü: *"Aman Ali Beyin başı için beni ele vermeyin."* -M. C. Kuntay. **başı kalabalık** yanında bir işi konuşamayacak kadar çok kimse var. **başı kazan gibi olmak** başında çok ağrı ve uğultulu bir sersemlik olmak: *"Başım kazan gibiydi, bir kavanoz aspirin içsem ağrımın geçeceğine ihtimal vermiyordum."* -T. Dursun K.. **başı nâra yanmak** başkası uğruna büyük bir zarara uğramak. **başı önünde** uslu, çevrede gözü olmayan. **başı sıkılmak** (veya **sıkışmak**) herhangi bir güçlük karşısında kalmak, bunalmak: *"Baba dostu bir adam, başı sıkıldıkça Edip Münir ona koşar."* -H. R. Gürpınar. **başı sıkıya gelmek** herhangi bir güçlük karşısında bunalmak, zor durumda kalmak: *"Başımız sıkıya geldi mi, hemen onlara koşacağız."* -Ö. Seyfettin. **başı taşa değmek** ağır bir durum kendisine ders olmak. **başı tutmak** gürültüden veya üzüntüden başı ağrımak. **başı üstünde yeri olmak** 1) her zaman iyi karşılanmak, ağırlanmak: *"İyi, sefa geldiler, hoş geldiler, başımızın üstünde yerleri vardı elbet."* -T. Dursun K. 2) bir düşünce veya davranışı uygun bulmak. **başı yastığa düşmek** yorgunluktan veya güçsüzlükten uykuya dalmak: *"Ve tekrar başı yastığa düştü ve uyudu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **başı yastık yüzü görmemek** yatağa yatıp uyumamış olmak. **başı yerde** utançla, kırgınlıkla, üzüntüyle. **başı yerine gelmek** zihin yorgunluğu geçmiş olmak. **başı yukarda** onurlu, kibirli, kendini beğenmiş. **(atın) başı zapt olunmamak** binicisini alıp götürmek. **başım gözüm üstüne** belirtilen istekleri içtenlikle yapmayı kabul etmeyi anlatır. **başımla beraber** memnunlukla, seve seve: *"Ben de postu senin eve sererim. A, gel Sedat, başımla beraber."* -S. F. Abasıyanık. **başın sağ olsun** yakınlarından birini toprağa vermiş bir kimseye söylenen ilgi ve yakınlık anlatan söz: *"Bütün kadınlar alay alay başın sağ olsuna gittiler."* -H. E. Adıvar. **başına balta kesilmek** (veya **olmak**) sürekli istemek, ısrar etmek, inat etmek: *"Bir kere tadına varanlar, yine ondan ver diye başına balta kesiliyorlar."* -H. R. Gürpınar. **başına belâ açmak** kötü bir olay dolayısıyla dert sahibi olmak: *"Şu Yaşar kaçakçılıkla başına bir belâ açabilir."* -N. Araz. **başına belâ almak** bir sorunla karşılaşmak, kötü bir duruma düşmek: *"Al başına belâyı, bir de hastabakıcılık edeceğiz."* -Z. Selimoğlu. **başına belâ olmak** (veya **kesilmek**) sıkıntı vermek, tedirgin etmek, musallat olmak: *"Bütün ev halkının başına belâ kesildiği bu adam evlenmesine en çok itiraz eden büyük oğlunu kapı dışarı etmiştir."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **başına bir hâl gelmek** 1) kötü bir duruma uğramak; 2) ölüm ihtimalini bildirmek için kullanılır. **başına buyruk** kimseden izin almaksızın dilediği gibi davranan. **(birinin) başına çalmak** bir şeyi öfkeyle, nefretle geri vermek. **başına çalsın** birine verilmek istenilen bir şeyin öfke ve nefretle geri çevrildiğini anlatmak için söylenir. **başına çıkarmak** şımartmak, çok yüz vermek. **(birinin) başına çıkmak** birinden yüz bulup ona karşı pek şımarıkça davranmak. **(birinin) başına çorap örmek** birine, haberi olmadan kötü duruma düşürücü davranışta bulunmak. **başına dert etmek** (veya **açmak**) bir şeyi üzüntü konusu yapmak: *"Giderayak başımıza yeni bir dert açmayasın!"* -A. İlhan. **başına devlet kuşu konmak** beklemediği büyük bir ni-

meti ele geçirmek. **başına dikmek 1)** birini veya bir şeyi korumak için bir kimseyi görevlendirmek: *"Başıma bir nöbetçi diktikten sonra bırakıp gitti."* -T. Buğra. **2)** bir içeceği kabı yukarı kaldırarak sonuna dek içmek: *"Orada alışmışlar, su yerine lık lık bira şişesini dikerlermiş başlarına, içerlermiş."* -T. Dursun K. **başına dolamak** musallat etmek. **başına dünyanın belâsını sarmak** büyük felâket getirmek: *"Sonradan Kayabaşı'nın başına ve bizim başımıza dünyanın belâsını saracak kadar zengindik."* -T. Dursun K. **(birinin) başına ekşimek 1)** ağır yük olmak; **2)** üstüne kalmak. **başına geçirmek 1)** başına giymek: *Şapkasını başına geçirdi.* **2)** bir şeyi öfke ile birisinin başına vurmak: *Şimdi tencereyi başına geçiririm!* **(bir şeyin) başına geçmek 1)** görevi altında bulundurmak; **2)** bir işin yönetimini ele almak; **3)** bir işi yapmaya başlamak: *"Tekrar masanın başına geçerek tavla oynamaya başladık."* -R. N. Güntekin. **başına gelmek 1)** bir görevin başına gelmek; **2)** kötü bir durumla karşılaşmak; **3)** beklenmedik, şaşırtıcı bir olay veya durumla karşılaşmak: *"O gün Bakırköy'den gelirken yolda benim başıma gelenleri sana bir anlatsam..."* -O. C. Kaygılı. **başına güneş geçmek** güneş çarpmak. **başına iş açmak** uğraştırıcı ve üzücü bir işin çıkmasına yol açmak: *"Sen de durup dururken başına iş açarsın... Ne yapacaksın bu pisi?"* -R. N. Güntekin. **başına iş çıkarmak** istenilmeyen veya uğraştırıcı bir işe yol açmak. **başına iş çıkmak** boşa gitmeyen ve beklenmedik bir iş veya olayla karşılaşmak. **başına kakınç etmek** yapılan bir iyiliği sürekli olarak söyleyerek bıktırmak. **başına kakmak** yapılan bir iyiliği yüzüne vurarak birini üzmek: *"Ali Rıza Bey onu şirkete yerleştirmekle Allah razı olsun, büyük bir iyilik etmişti. Fakat onu ikide birde başına kakması doğru olmazdı."* -R. N. Güntekin. **(birinin) başına kalmak** istemediği hâlde bir işi yapmak veya bir kimseye bakmak zorunluğu ile karşılaşmak: *""Adam yüzüstü bırakıp gidince, böyle bir numara çevirip başına kalmayı deniyor anlaşılan.""* -E. Bener. **başına kan çıkmak** öfkelenmek, hiddete kapılmak, kontrolünü yitirmek: *"Bizim merkez memuru celâllidir, başına çabuk kan çıkar, hatırınızı kıracak şeyler yapar."* -P. Safa. **başına karalar bağlamak** çok kederlenmek. **(bir işin** veya **şeyin) başına oturmak** Bir işi yapmaya başlamak, işe koyulmak: *"Kendine güvenini tam bulduğu, oyununu yazabileceğine inandığı gün oturacaktı masanın başına."* -N. Cumalı. **(bir şeyi birinin) başına sarmak** birine musallat etmek. **başına taç etmek** çok değer vermek, ilgi göstermek. **başına taş düşmek** (veya **yağmak**) felâkete uğramak. **başına vur, ağzından lokmasını al** uysal ve sessiz kimseler için kullanılır: *"Temizdim, sakindim, başıma vur, ağzımdan lokmamı al."* -A. Gündüz. **başına vurmak 1)** (içtiği içki) ne yaptığını bilemez bir duruma düşürmek; **2)** (gaz veya sıcaktan) başı ağrımak. **başına yıkmak** harap etmek, zor durumda bırakmak: *"Babamın evinden çıktım / Evini başına yıktım."* -Halk türküsü. **başında** (bir şeyin) sırada önde olanı, önde geleni: *"Öldürücü illetlerin başında kalp hastalıklarının geldiği malûm."* -P. Safa. **(bir şeyin) başında beklemek** (veya **durmak**) yanında durup gözetlemek. **(birinin) başında değirmen çevirmek** gürültü ile tedirgin etmek. **başında kavak yeli esmek 1)** (genç için) sorumluluk duygusundan uzak, zevk, eğlence peşinde koşmak: *"Başında esmeye başlamış kavak yelini, farkında olmadan açığa vuran ihtiyatsız hareketlerim mi oldu?"* -R. N. Güntekin. *"Kocası yaşlı diye genç bir kadının başında kavak yelleri estiğine hükmetmek lâzım gelmez."* -R. H. Karay. **2)** gerçekleşmeyecek şeyler düşünerek vakit geçirme. **(bir durum birinin) başında olmak** aynı sıkıntılı durumda bulunmak: *Başımdadır bilirim.* **(bir işin) başında olmak** yöneticisi olmak. **başında paralansın** yapılan bir iyilik çok söylendiğinde o iyiliğin artık istenmediğini belirten bir söz. **başında torbası eksik** eşek gibi bir adam. **başından almak** kurtulmak, sorumluluğu

atmak: *"Çiftlikte bir kısım toprakları başımızdan alacak müşteriyi beklemekten başka bir tasamız kalmadı."* -R. N. Güntekin. **başından aşağı kaynar sular dökülmek** üzüntülü veya kötü bir olay karşısında birdenbire büyük bir sıkıntı duymak. **(birinin işi) başından aşkın olmak** işi pek çok olmak. **başından atmak 1)** yapılması güç bir işi yapmaktan kendini kurtarmak: *"Madem bunları siz kendi başınızdan atmak istiyorsunuz, emanet olarak şu masaya bırakın."* -S. Birsel. **2)** sürdürülmesi gereksiz görülen bir bağlılığa, bir ilişkiye son vermek: *"Hilmi Efendiyi başlarından atmak yolunu arıyorlardı ."* -R. H. Karay. **başından büyük işlere girişmek** (veya **kalkışmak**) gücünün üstünde olan işlere kalkışmak. **başından geçmek** daha önce aynı duruma uğramış olmak. **(bir işi) başından kesmek** yapılması istenmeyen bir işi baştan engellemek. **başından korkmak** hayatından kaygı duymak, cezalandırılmaktan korkmak. **başından savmak** bir istekte bulunanı sözde bir sebeple uzaklaştırmak: *"Yoksa başımdan savmak için akla karayı mı seçeceğim?"* -R. H. Karay. **başını ağrıtmak 1)** gereksiz sözlerle birini bunaltmak; **2)** bir iş için birini tedirgin etmek, uğraştırmak: *"İkide bir ah Çingeneler vah Çingeneler diye gelip böyle başımı ağrıtma."* -O. C. Kaygılı. **başını ağrıtmamak** (veya **başınızı ağrıtmayayım**) uzun uzun anlatılan bir sorunu sonuca bağlarken sözün uzadığını anlatmak için söylenir. **(bir şeyden) başını alamamak** bir şeyden kurtulamamak: *Dertten başını alamıyor.* **başını alıp gitmek** izin almadan ve gideceği yeri bildirmeden gitmek, savuşmak: *"O, dönüşümü sabırsızlıkla beklerken bir kâğıt bırakır, başımı alıp giderdim."* -R. H. Karay. *"Bizim derdimize derman olunca da başını alır gene gider, eğer küsmüşse..."* -Y. Kemal. **başını ateşlere yakmak** başına büyük bir dert almak. **başını bağlamak** birini nişanlamak veya evlendirmek. **(bir şeyin) başını beklemek** gözetlemek. **(birinin) başını belâya sokmak** birini, kötü sonuçlar verecek bir duruma itmek: *"Çekil git buradan, başını belâya sokma."* -S. F. Abasıyanık. **başını bir yere bağlamak** birini bir işe yerleştirmek, işsizlikten, başıboşluktan kurtarmak. **başını boş bırakmak** yalnız veya serbest bırakmak. **başını çatmak** baş ağrısını önlemek için alnın üstünden arkaya doğru eşarp ve benzeri şeyleri çepeçevre bağlamak. **başını çıkarmak** (bitki için) filizlenmeye başlamak. **başını derde sokmak** sıkıntılı bir duruma girmek veya getirilmek. **başını dik tutmak** onurunu korumak. **başını dinlemek** sessiz, sakin kalmak: *"Robenson, akıllı Robenson'um / Ne imreniyorum sana bilsen / Göstersen adana giden yolu / Başımı dinlemek istiyorum."* -C. S. Tarancı. **başını döndürmek 1)** mutluluktan yarı sarhoş duruma getirmek; **2)** kendine hayran bırakmak. **başını duman almak** sis kaplamak, sis bürümek: *"Duman almış dağların başını."* -Halk türküsü. **başını ezmek** bir daha kötülük edemeyecek duruma getirmek. **başını gözünü yarmak** bir işi kötü yapmak, bir işi istenildiği gibi yapmamak. **(birinin) başını istemek** öldürülmesini istemek. **başını kaldırmamak** (veya **kaldıramamak**) **1)** bir işi aralıksız sürdürmek; **2)** iyileşememek, yataktan çıkamamak. **başını kaşımaya vakti olmamak** (veya **başını kaşıyacak vakti olmamak**) arada en ufak başka bir iş yapamayacak kadar sıkışık durumda bulunmak: *"Büyük babanın artık başını kaşıyacak vakti yoktur. Kâh çocukları kırda oynamaya götürüyor, kâh onlara ocak başında masallar söylüyor."* -R. N. Güntekin. **başını koltuğunun altına almak** ölümü göze alarak bir işe girişmek. **başını kurtarmak 1)** canını korumak; **2)** geçimini sağlayacak bir duruma gelmek. **(birinin) başını nâra yakmak** birini ağır bir zarara uğratmak. **başını ortaya koymak** bir işe girişirken ölümü göze almak. **(bir yere) başını sokmak** barınacak bir yer bulmak: *"Çok şükür başımızı bir yere soktuk, şimdilik tatlı söyleyelim tatlı yiyelim."* -Z. Selimoğlu. **başını taştan taşa vurmak** çaresiz kalarak çok pişman olmak. **başını toplamak** (kadın) saçını

toplayıp başına bir çeki düzen vermek. **başını uçurmak** *bk.* kellesini uçurmak. **başını vermek** kendini feda etmek. **başını yakmak** güç bir duruma sokmak. **(birinin) başını yemek** yok olmasına sebep olmak: *"Bütün kahramanlığına karşın sonunda başını yiyen de işte halkın bu küçük görüşü olur."* -H. Taner. **başının altında** yastığının altında. **(bir şey birinin) başının altından çıkmak** birinin hilesiyle yapılmak: *"Anlaşıldığına göre bu iş Saniye'nin İstanbullu anasının başının altından çıkmıştı."* -R. N. Güntekin. **başının çaresine bakmak** kimseden yardım görmeden kendi işini kendi yapmak. **başının derdine düşmek** başka bir şeyle ilgilenmeyecek kadar sıkıntılı durumda bulunmak. **başının dikine gitmek** kendi düşünce ve görüşünün en iyi olduğuna inanarak kimsenin öğüdünü, uyarısını dinlememek. **(birinin) başının etini yemek** karşısındakini bezdirinceye, bıktırıncaya kadar sürekli konuşmak veya söylemek: *"Bitirinceye kadar da kadıncağızın tepesine dikilip başının etini yemiş."* -H. Taner. **başının gözünün sadakası** başa gelecek bir belâyı savmak veya önlemek için yapılan bağış, özveri: *"Bir herif çıksa da şunu başımdan alsa... Başım gözüm sadakası üç beş parça eşya, beş, on kuruş da para veririm."* -R. N. Güntekin. **başta (veya başında) bulunmak** bir işin yöneticisi olmak. **başta gelmek** önde olmak, üstün durumda olmak: *İpekçilikte Bursa başta gelir.* **başta gitmek** en ileri durumda bulunmak. **başta taşımak** çok saygı göstermek. **baştan** başından alarak, bir kez daha, yeniden: *Meseleyi baştan anlatayım.* **baştan aşmak** pek çok olmak, pek çoğalmak. **baştan çıkarmak** ayartmak, kötü yola sürüklemek, doğru yoldan saptırmak: *"Perihan adında bir bayan, bizim güveyi dans arasında ayartıp baştan çıkarmış."* -M. Ş. Esendal. **baştan çıkmak** ahlâkı bozulmak. **baştan kalmış** (veya **kalma**) başkası tarafından kullanılmış. **baştan kara etmek** batma tehlikesi karşısında, gemi başını karaya vurup oturmak. **baştan kara gitmek** (veya **etmek**) sonunu düşünmeyerek hesapsız, batarcasına yaşamak. **baştan savma** üstünkörü, özen göstermeden: *"Reis baştan savma dinler, söz bitince de müzakerenin açıldığını haber verir."* -M. Ş. Esendal. **birinin başına dikilmek** 1) birinin yanından uzaklaşmamak, onu denetim altında bulundurmak; 2) bir işi yaptırmak için yanında ayakta durmak; 3) bir şeyin yanında ve ayakta beklemek: *"Gidip iskelenin başına dikiliyor gelen yolcuyu buyur etmek için."* -Z. Selimoğlu.

→ ***başa baş, başağaç, baş ağırlık, baş ağrısı, başaktör, başaktris, başaltı, başasistan, baş aşağı, başbakan, başbayi, başbuğ, başçavuş, başdanışman, başdekorcu, başdizgici, başdümenci, başdümeni, başefendi, başeksper, başeser, başeski, başfiyat, başgardiyan, başgarson, başgedikli, başhekim, başhemşire, başhostes, başıboş, başıbozuk, başimam, başkafiye, başkahraman, başkarakter, başkâtip, başkent, başkesit, başkilise, başkişi, başkomutan, başkonakçı, başkonsolos, başköşe, başkumandan, başlâhana, başmabeyinci, başmakale, başmisafir, başmuallim, başmubassır, başmuharrir, başmurakıp, başmüdür, başmüfettiş, başmühendis, başmürettip, başmüsevvit, başnokta, başoda, başoyuncu, başöğretmen, başörtü, başpapaz, başparmak, başpehlivan, başpiskopos, başrahip, başrejisör, başrol, başsavcı, başşehir, baştaban, baştabib, başuzman, başülke, başüstü, başvekâlet, başvekil, başvurdurma, başvurdurmak, başvurma, başvurmak, başvuru, başvurulma, başvurulmak, başyapıt, başyardımcı, başyargıcı, baş yarma, başyaver, başyazar, başyazı, başyazman, başyemek, başyıldız, başöğretmen, başyukarı, baş başa, baş belâsı, baş bezi, baş bıçağı, baş biti, baş çanağı, baş döndürücü, baş dönmesi, baş kaldırı, baş örtüsü, baş sağlığı, baş tacı, baş tanımazlık, başucu, başucu, başvurma, başvurmak, başvurucu, başteknisyen, baştankaragiller, baştanımza, baştanımazlık, baş yastığı, başat karakter, başatlık yasası, başı açık, başı bağlı, başı devletli, başı dimdik, başı dinç, başı dumanlı, başıkabak, başı yumuşak, baştan aşağı, baştan başa, baştankara, baştan savmacı, baştan savmacılık, baştan sona***

baş (II) *is. esk.* Çıban.

başa baş *zf.* Eşit durumda, dengeli olarak.

başağaç, -cı *is.* Boyuna dikey yönden kesilmiş olan ve yıl halkaları çember biçiminde görüntü veren ağaç.

baş ağırlık *is. sp.* Ağır sıklet.

baş ağrısı *is.* **1.** Başın ağrıması, başta oluşan rahatsızlık. **2.** *mec.* Sürekli sıkıntı yaratan durum veya kimse.

başak, -ğı (I) *is.* **1.** Arpa, buğday, yulaf gibi ekinlerin taneleri taşıyan kılçıklı başı: *"Toprak üstünde ne tütün fidanı, ne buğday başağı bırakmışlar."* -A. Ş. Hisar. **2.** *hlk.* Tarlalarda, bağlarda dökülmüş veya tek tük kalmış olan ürün. **başak bağlamak** (veya **tutmak**) arpa, buğday, yulaf gibi ekinlerde başak oluşmak. **başak toplamak** tarlalarda kalmış başakları veya bağlarda dökülmüş meyveleri toplamak.

Başak, -ğı (II) *is. astr.* Zodyak üzerinde Aslan ile Terazi burçları arasında bulunan burcun adı, Zodyak.

başakçı *is.* Tarlalarda kalmış başakları veya bağlarda dökülmüş meyveleri toplayan kimse.

başakçık, -ğı *is. bot.* Çiçeklerde başağı oluşturan çiçek demeti veya topluluğu.

başaklama *is.* Başaklamak işi.

başaklamak *(nsz) hlk.* Tarlalarda, bağlarda kalmış döküntüleri toplamak.

başaklanma *is.* Başaklanmak durumu.

başaklanmak *(nsz)* Başak bağlamak, tutmak.

başaklı *s.* **1.** Başağı olan (ekin). **2.** Arka ucu başka biçimde olan (ok).

başaktör *is. T. baş + Fr. acteur* Bir filmde veya bir tiyatro eserinde en önemli erkek oyuncu: *"Servet Bey onun başaktörünü de kumpanyaya almayı düşünmektedir."* -R. N. Güntekin.

başaktörlük, -ğü *is.* Başaktörün işi veya mesleği.

başaktris *is. T. baş + Fr. actrice* Bir filmde veya bir tiyatro eserinde en önemli kadın oyuncu.

başaktrislik, -ği *is.* Başaktrisin işi veya mesleği.

başaltı *is. sp.* **1.** Yağlı güreşte pehlivanların ayrıldığı beş derecenin ikincisi. **2.** *den.* Gemilerde tayfa ve erlerin baş taraftaki koğuşları: *"Bütün tayfa sandıklarını ve torbalarını başaltıdan güverteye taşımışlardı."* -H. Balıkçısı.

başarı *is.* Başarmak işi veya başarılan iş, muvaffakıyet: *"Bu başarı, onu garip bir yolda boşluk ve yalnızlık içinde bırakmıştı."* -H. E. Adıvar. **başarı göstermek** (veya **kazanmak**) başarmak: *"Arandığı, fikri sorulduğu, başarı kazandığı da oluyordu."* -R. H. Karay.

başarılı *s.* **1.** Başarı gösteren, muvaffakıyetli: *Başarılı öğretmen. "Mutlu, başarılı, kendine güvenmeyi hak etmiş birisi..."* -T. Buğra. **2.** Başarılmış, üstesinden gelinmiş: *Başarılı bir deneme.* **3.** *zf.* Başarılı bir biçimde, başarı göstererek: *Sınavı başarılı geçti.*

başarılma *is.* Başarılmak işi.

başarılmak *(nsz)* Başarı ile sona ermek: *Bu iş başarıldı.*

başarım *is.* **1.** Elde edilen bir başarı. **2.** *sp.* Bir sporcunun yapabileceği en iyi derece, takat sınırı, performans.

başarısız *s.* **1.** Başarı göstermeyen, muvaffakıyetsiz: *Başarısız bir öğrenci.* **2.** Başarılamayan, muvaffakıyetsiz. **3.** *zf.* Başarı göstermeyerek. **başarısız olmak** başarı sağlayamamak, başarı gösterememek.

başarısızlık, -ğı *is.* Başarısız olma durumu, muvaffakıyetsizlik. **başarısızlığa uğramak** başarısız olmak: *"Paşa acele bir taarruzun başarısızlığa uğramasından çekinmektedir."* -F. R. Atay.

başarma *is.* Başarmak işi: *"Bu işi başarmaya kalkanların sanat kalitesi üzerinde duruyor."* -S. F. Abasıyanık.

başarmak *(-i)* Bir işi istenilen biçimde bitirmek, muvaffak olmak: *"Yüzünde zor bir işi başarmış adamın sevinci vardı."* -M. Ş. Esendal.

başasistan *is. (ba'şasistan) T. baş +*

Fr. assistant En üst derecedeki asistan: *"Başasistanın kendisini böyle biçimsiz zamanda çağırtmasına sinirlenmişti."* -H. Taner.

başasistanlık, -ğı *is.* **1.** Başasistan olma durumu. **2.** Başasistanın görevi.

baş aşağı *is.* Başı aşağı gelmek üzere: *"Elleriyle ayakları üzerine gelmiş, denize baş aşağı dalanlar gibi ardı havaya kalkmıştı."* -Halikarnas Balıkçısı. *"Dükkânın camında başaşağı asılmış, yan yana dizilmiş bastonlar duruyordu."* -M. Ş. Esendal. **baş aşağı etmek** tersine çevirmek. **baş aşağı gitmek** işleri ters gitmek, sürekli zarar etmek.

başat *s.* Benzerleri arasında güç ve önem bakımından başta gelen, hâkim, dominant.

→ ***başat karakter***

başat karakter *is. biy.* Bir melezde her zaman ortaya çıkan karakter.

başatlık, -ğı *is.* Başat olma durumu, hâkimiyet.

→ ***başatlık yasası***

başatlık yasası *is. biy.* Irk karışmasında güçlü öz yapının sonraki soylardan üstün geldiğini kanıtlayan yasa.

başbakan *is. (ba'şbakan)* Hükûmet başkanı; bakanlar kurulunun başı, kabinenin başı, başvekil.

başbakanlık, -ğı *is. (ba'şbakanlık)* **1.** Başbakan olma durumu ve başbakanın görevi. **2.** Başbakanın makamı. **3.** Başbakan ve görevlilerinin çalıştığı daire.

baş başa *zf.* Birlikte, beraberce: *"Ayakaltı olmayan bir yer bul da baş başa oturalım."* -R. H. Karay.

başbayi, -i *is. T. baş + Ar. bāyi'* Bir dağıtım işinde bütün bayilerin bağlı bulunduğu ana bayi.

baş belâsı *is.* Sıkıntı, üzüntü veren: *"Benim bir köpeğim vardır. Başımın belâsı!"* -S. F. Abasıyanık.

baş bezi *is.* Mendil.

baş bıçağı *is. hlk.* Ustura.

baş biti *is. bk.* bit.

başbuğ *is.* **1.** Eski Türklerde baş, başkan, komutan. **2.** *tar.* Osmanlı İmparatorluğunda savaş zamanı başka birliklerden ayrılıp bir araya getirilerek oluşturulan birliğin veya milis güçlerinin komutanı.

baş çanağı *is.* Kafa tası.

başçavuş *is. (ba'şçavuş) ask.* **1.** Astsubay başçavuş: *"Baş çavuş, kalabalığı dağıtmaya çalışan jandarmalara seslendi."* -N. Cumalı. **2.** *tar.* Yeniçeri ocağının çavuşu.

başçavuşluk, -ğu *is.* Astsubay başçavuş rütbesi.

başçı *is.* **1.** İşçi başı. **2.** Çiğ veya pişmiş koyun, kuzu, sığır başı satan kimse.

başçık, -ğı *is. bot.* Çiçeklerin erkek organlarında çiçek tozunu taşıyan torbacık, haşefe.

başdanışman *is. (ba'şdanışman)* Danışmanların başı.

başdanışmanlık, -ğı *is.* Başdanışmanın işi veya görevi.

başdekorcu *is.* Dekorcuların başı, dekor hazırlamada en üst sorumlu.

başdekorculuk, -ğu *is.* Başdekorcunun işi veya mesleği: *"Gömleğim ve yüzüm boyalar içinde tiyatromuzun başdekorculuğunu yapardım."* -R. N. Güntekin.

başdizgici *is.* Bir basım evindeki dizgicilerin başı, başmürettip, sermürettip.

başdizgicilik, -ği *is.* Dizgicilerin başı.

baş döndürücü *is.* Şaşkına, serseme çevirici: *"Bütün gücünü, kaynaklarını doğadan alan uygarlık, o kadar baş döndürücü bir hâl aldı ki, doğa artık insanın altından kayıyor."* -H. Taner.

baş dönmesi *is.* Göz kararıp düşecek gibi olma.

başdümenci *is.* Dümencilerin başı.

başdümeni *is.* Gemi veya teknelerin başına yerleştirilen ve iyi bir manevra sağlayan dümen.

başefendi *is. (ba'şefendi) esk.* Devlet dairelerinde kıdemli memur, başkâtip.

başeksper *is. (ba'şeksper)* Eksperlerin başı.

başeser *is. (ba'şeser)* Kendi türünde en mükemmel eser, başyapıt, şaheser.

başeski *is. (ba'şeski)* **1.** En kıdemli kimse. **2.** *tar.* Yeniçeri bölüklerinin en kıdemsiz subayı ve erlerinin en kıdemlisi.

başfiyat *is.* En iyi ürün için tespit edilen fiyat.

başgardiyan *is. (ba'şgardiyan)* Gardiyanların başı.

başgarson *is. (ba'şgarson)* Garsonların başı, metrdotel.

başgarsonluk, -ğu *is.* **1.** Başgarson olma durumu. **2.** Başgarsonun işi, metrdotellik.

başgedikli *is. (ba'şgedikli) ask.* En yüksek rütbeli astsubay.

başhakem *is. (ba'şhakem) T. baş + Ar. ḥakem sp.* Yarışmayı veya oyunu yöneten hakemlerin başı.

başhekim *is. (ba'şhekim) T. baş + Ar. ḥekim* Bir hastahaneyi yönetmekle görevlendirilen hekim, baştabip, sertabip.

başhekimlik, -ği *is.* **1.** Başhekimin görevi. **2.** Başhekimin makamı.

başhemşire *is. (ba'şhemşire) T. baş + Far. hemşîre* Bir klinik veya hastahanede hemşireleri yönetmekle görevlendirilmiş hemşire.

başhemşirelik, -ği *is.* Başhemşire olma durumu.

başhostes *is. T. baş + İng. hostess* Hava yollarında hosteslerin en deneyimlisi ve yapılan sefer boyunca hizmetten sorumlu kimse.

başı açık *s.* Örtü veya şapka ile başı örtülmemiş.

başı bağlı *s.* **1.** Serbest olmayan. **2.** Evli.

başıboş *s. (başı'boş)* **1.** Bir şeye veya kimseye bağlı olmayan: *"Başıboş yaşayışa alışkın değildir."* -H. Taner. **2.** Bağlanmamış, serbest bırakılmış: *"İstanbul'un başıboş köpekleri rahatça ömür sürmektedirler."* -S. Birsel. **3.** *mec.* Yönetimsiz, baskısız, denetimsiz: *"Günün birçok saatlerinde dar sokaklarda başıboş dolaşır, eski Anadolu evlerini seyrederdim."* -A. H. Tanpınar. **(birini) başıboş bırakmak** *mec.* üstünde hiçbir baskı veya denetim bulundurmamak, kendi havasına bırakmak: *"Durgun sular, başıboş bıraktığım sandalı / Yalıların önünden geçirdi yavaş yavaş."* -F. N. Çamlıbel. **başıboş kalmak** baskı altında bulunmamak, karışanı, görüşeni olmamak.

başıboşluk, -ğu *is.* Başıboş olma durumu: *"Sait Faik'i Sait Faik yapan, bütün o yüksündüğü özellikleri idi. Aylaklığı idi, başıboşluğu idi."* -H. Taner.

başıbozuk, -ğu *is. (başı'bozuk)* **1.** Askerlerin arasına katılmış sivil savaşçı. **2.** Düzensiz topluluk. **3.** *s.* Kargaşalı, karışık, içinden çıkılamayan: *"Böyle bir durumda kendi hâline bırakmak ancak başıbozuk bir ekonomi ortamına yol açabilirdi."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

başıbozukluk, -ğu *is.* **1.** Başıbozuk olma durumu. **2.** Düzensiz davranış, düzensizlik, disiplinsizlik.

başı devletli *s.* ve *is.* Talihli, bahtı açık.

başı dimdik, -ği *s.* ve *is.* Onurlu, gururlu.

başı dinç *s.* Kaygısız ve tasası olmayan.

başı dumanlı *s.* **1.** Doruğunu sis bürümüş (dağ). **2.** Sevdadan veya içkiden sarhoş.

başıkabak, -ğı *s.* **1.** Saçı dökülmüş veya dibinden kesilmiş. **2.** *zf.* Başını örtmeden.

başı yumuşak *s.* Uysal, söz dinler (kimse).

başimam *is. (ba'şimam) T. baş + Ar. imām* Birden çok imam bulunan camilerde yönetici durumundaki imam.

başka *s.* **1.** Bilinenden ayrı, değişik, farklı, özge: *"Gök yüzünün başka rengi de varmış."* -C. S. Tarancı. *"Yıllar sonra olaya başka bir açıdan bakabildim."* -H. Taner. **2.** Nitelik yönünden alışılmışın dışında bir üstünlüğü olan: *"Bütün bunlar beni herkesten başka bir insan yapmıyor."* -H. E. Adıvar. **3.** Konu edilen, bilinenden ayrı nesne ve kimse için teklik veya çokluk olarak **başkası, başkaları** biçiminde kullanılır: *"Başkalarının otuz liraya yaptığı bir kostümü siz niye seksen liraya yapıyorsunuz?"* -R. N. Güntekin. **4.** *(-e)* "Ayrıca üs-

telik bir yana" anlamlarında **-dan / -den başka** biçiminde kullanılır. **başka biri** diğer bir kimse. **başka işi yok mu?** Bu işe ne diye karışıyor? Bu iş onu ilgilendirmez. **başka olmak** farklı olmak, değişik görünmek: *"İlk aşkın hatırası ne de olsa başka oluyor."* -H. Taner.

başkaca *zf. (başka'ca)* Ayrıca.

başkafiye *is. (ba'şkafiye) T. baş + Ar. ḳāfiyye ed.* Dize başlarında aynı kelime olmamak kaydıyla aynı sesleri veren kelimelerden oluşan kafiye.

başkahraman *is. (ba'şkahraman) T. baş + Far. kahramān ed.* Bir eserde başrolü oynayan kişi, başkişi.

başkalaşım *is. jeol.* Bir kütlenin fizikçe ve kimyaca değişmesi, istihale, metamorfizm.

başkalaşma *is.* **1.** Başkalaşmak işi. **2.** *biy.* Embriyon evresinden ergin olana değin bir hayvanın geçirdiği biçim ve yapı değişimleri, istihale, metamorfoz: *Böcekler, yaşantılarını tamamlayıncaya kadar türlü başkalaşmalar geçirirler.*

başkalaşmak *(nsz)* **1.** Başka bir varlığa, niteliğe dönüşmek, değişmek, farklılık kazanmak: *"Adamın kimliği bile bir başkalaşıyor denize adım atıldı mı."* -Z. Selimoğlu. **2.** Biçim değiştirmek, istihale etmek: *"Artık giyim kuşam, kılık kıyafet de başkalaşmıştı."* -T. Buğra. **3.** *mec.* Kötüleşmek, bozulmak.

başkalaştırma *is.* Başkalaştırmak işi.

başkalaştırmak *(-i)* Başka bir duruma getirmek.

başkaldırı *is.* Ayaklanma, isyan: *"Tartışma, insanların ıstırap ve acıya karşı duydukları baş kaldırıya dayanıyordu."* -H. E. Adıvar.

başkalık, -ğı *is.* Alışılana benzememe, değişik olma durumu, değişiklik: *"Göstereceğimiz en büyük saygı ve sorumluluk, onun bu başkalığını en iyi şekilde gerçekleştirmesine yardım etmektir."* -H. Taner.

başkan *is.* **1.** Bir topluluğun, bir toplantının veya bir derneğin başında bulunan kimse, reis: *"Ailede başkan odur, kararları o alır."* -H. Taner. **2.** Bazı ülkelerde devletin ve hükûmetin başı.

→ ***başkan vekili, başkan yardımcısı***

başkanlık, -ğı *is.* **1.** Başkan olma durumu: *"Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu olağanüstü hâl ilân edebilir."* -Anayasa. **2.** Başkanın görevi veya makamı, reislik, riyaset. **başkanlık etmek** bir toplantı veya topluluğu, başkan olarak yönetmek.

→ ***başkanlık makamı, başkanlık sistemi***

başkanlık makamı *is.* Başkanın odasının bulunduğu veya oturduğu yer.

başkanlık sistemi *is.* Devlet yönetiminde tek bir kişinin başkanlığında hükûmet etme ve devleti yönetme esasına bağlı siyasî sistem.

başkan vekili *is.* Başkanın işini görmesi için yerine bıraktığı veya yetki verdiği kimse.

başkan yardımcısı *is.* Başkana yardım eden sorumlu ve yetkili kimse.

başkarakter *is. T. baş + Fr. caractère sin.* ve *tiy.* Oyunun önde gelen aslî karakteri , aslî tipi.

başkası *zm.* Diğer bir şahıs, herhangi bir kimse, diğeri, ötekisi: *"Bir başkasını gönderir, soruşturmayı daha da derinleştirirlerdi."* -E. Bener.

başkâtip, -bi *is. (ba'şkâtip) T. baş + Ar. kātib* Bir resmî dairede veya kuruluşta çalışan kâtiplerin başı, başyazman: *"İki üç gün sonra kendisine saraydaki başkâtibin bir kâtibi gelmiş."* -A. Ş. Hisar.

başkâtiplik, -ği *is.* Bir resmî dairede veya kuruluşta çalışan kâtiplerin başı, başyazman.

başkent *is. (ba'şkent)* Başşehir: *"Bir akşam, bu servetle başkentin en şık pavyonuna gitmişti."* -Ç. Altan.

başkentlik, -ği *is.* Başkent olma durumu: *"Ankara'nın başkentliğine bile karar vermemiştik."* -F. R. Atay.

başkesit *is. (ba'şkesit)* Ağacın boyuna dikey yönde kesilmesi sonunda yıl halkalarının çember biçiminde görüntü verdiği yüzey.

başkilise *is. (ba'şkilise) T. baş + Yun. ekklesiz* Piskoposluk makamı olan büyük kilise, katedral.

başkişi *is. (ba'şkişi) ed.* Bir eserin veya bir oyunun en önemli kişisi, başkahraman.

başkomutan *is. (ba'şkomutan)* Savaşta bir devletin bütün kara, deniz ve hava kuvvetlerine komuta eden en büyük komutan, başkumandan, serdar.

başkomutanlık, -ğı *is.* **1.** Başkomutanın görevi: *"Nihayet Mustafa Kemal başkomutanlığı kabul eder."* -F. R. Atay. **2.** Başkomutanın makamı.

başkonakçı *is. (ba'şkonakçı) zool.* Asalağın en iyi geliştiği, dolayısıyla en çok yararlandığı ve yaşamaktan hoşlandığı konakçı.

başkonsolos *is. (ba'şkonsolos) T. baş + Lât. consulus* En yüksek derecedeki konsolos.

başkonsolosluk, -ğu *is.* **1.** Başkonsolosun görevi. **2.** Başkonsolosun makamı.

başköşe *is. (ba'şköşe)* Bir yerde en saygın kişinin veya büyüklerin oturması için ayrılan yer. **başköşeye kurulmak** saygın kişilere ayrılan yere oturmak: *"Adam akıllı bol entarisinin eteklerini savurta savurta geldi, baş köşeye kuruldu."* -A. İlhan.

başkumandan *is. (ba'şkumandan)* Başkomutan.

başkumandanlık, -ğı *is.* Başkomutanlık.

Başkurt *öz. is.* **1.** Rusya'daki Başkurdistan Federe Cumhuriyeti'nde yaşayan Türk halkı veya bu halkın soyundan olan kimse. **2.** *s.* Bu halka özgü olan, bu halkla ilgili.

Başkurtça *öz. is. (başku'rtça)* Başkurt Türkçesi.

başlâhana *is. (ba'şlâhana) bot.* Yaprakları sıkı, yuvarlak başlı lâhana *(Brassica oleracea).*

başlama *is.* Başlamak işi.

→ ***başlama meridyeni, başlama vuruşu***

başlamak *(-e)* **1.** Bir işe girişmek, harekete geçmek: *"Şairliğe on sekiz yaşında gazel ve rubailerle başlamıştı."* -H. Taner. **2.** *(nsz)* Çalışır, işler, yürür duruma girmek: *"Bundan başka, evlenme hayatı da oldukça başarılı başladı."* -H. E. Adıvar. **3.** Olmak, oluşmak, ortaya çıkmak, doğmak: *"Şiirimiz milletimizin Anadolu'daki teşekkülü ile başlar."* -Y. K. Beyatlı. **4.** Görünmek: *"Kasabanın kenar mahallelerinden sonra bir mezarlık başlardı."* -S. F. Abasıyanık. **5.** Etkisini gösterme: *"Kış başlarken yapraklar döküldü."* -C. Uçuk. **6.** Hoş olmayan bir davranışa koyulmak: *"Etraftaki çocuklar gene arsızlanmaya başladılar."* -O. C. Kaygılı. **başlama!** (hoş olmayan bir söz veya davranışla ilgili olarak) "tekrarlama" anlamında emir: *Gene başlama!*

başlama meridyeni *is. coğr.* Boylamların hesabında başlangıç olarak kabul edilen meridyen.

başlama vuruşu *is. sp.* Futbolda oyuna ilk başlamada veya her golden sonra topu santrada yeniden oyuna sokmada yapılan vuruş.

başlangıç, -cı *is.* **1.** Bir işin, bir dönemin, bir hayatın vb.nin ilk bölümü: *"Hayatın başlangıcı gibi sonu da bir minni, masal ve uyku ihtiyacını duyuyor."* -A. Ş. Hisar. **2.** *ed.* Ön söz veya giriş, mukaddime. **başlangıç tutmak** bir işi, bir dönemin, başladığı nokta veya tarih olarak kabul etmek, belirtmek: *"Tarihler, bu sorunu açıklarken 1071 yılını başlangıç tutarlar."* -C. Uçuk.

→ ***başlangıç noktası***

başlangıç noktası *is.* **1.** Bir işin veya şeyin başladığı yer. **2.** *mat.* Sıfır sayısının, sayı doğrusundaki yeri. **3.** Parametrelenmiş bir yayın uçlarından biri.

başlanılma *is.* Başlanılmak işi.

başlanılmak *(-e)* Başlanmak.

başlanma *is.* Başlanmak işi.

başlanmak *(-e)* **1.** Başlamak işine konu olmak: *Koşuya başlandı.* **2.** Baş oluşmak: *Soğan başlandı.*

başlatılma *is.* Başlatılmak işi.

başlatılmak *(nsz)* Başlatmak işi yapılmak.

başlatma *is.* Başlatmak işi.

başlatmak *(-i, -e)* **1.** Başlamasına yol

açmak: *"Kendini küçük yaşta zorla kemana başlatan amcasını o anda şefkatle hatırladı."* -H. Taner. **2.** (birinin) Kötü konuşmasına yol açmak.

başlayıcı *is.* ve *s.* Bir şey öğrenmeye yeni başlayan (kimse), müptedi.

başlayış *is.* Başlamak işi veya biçimi.

başlı *s.* Başı olan: *"O zaman kırmızı başlı kibritler vardı ya."* -P. Safa.

→ ***başlı başına***

başlı başına *zf.* Başka şeylerden ayrı olarak kendi başına, tek başına: *"Sevmek başlı başına saadettir."* -A. Gündüz. *"Bir musluk tamircisinin usanmadan yüz sayfa yazması başlı başına olağanüstüydü."* -E. Bener.

başlıca *zf. (başlı'ca)* En önemli, başta gelen: *"Başlıca merakı temizlikle namusluluktu."* -Ö. Seyfettin. *"Eleştirme her okurun, her seyircinin başlıca hakkıdır."* -N. Ataç.

başlık, -ğı *is.* **1.** Genellikle başı korumak için giyilen nesne, takke, külâh, serpuş: *"İyi ki güneş açmış, sıcak basmış da başlığını sıyırınca yüzünü görmüş tanımışlardı."* -N. Cumalı. **2.** Hayvan koşumunun başa geçirilen bölümü. **3.** Bir sütunun, bir direğin tepeliği: *"Önünden yüzlerce defa geçmiş olduğumuz bin yıllık çeşme, bir sütun başlığı birden gözümüzde şahsiyet ve değer kazanırdı."* -S. Ayverdi. **4.** Bir yazının, bir kitabın bölümlerinin başına konulan ve konuyu kısaca tanıtan yazı, serlevha, antet. **5.** Bazı bölgelerde, evlenirken, damadın kaynatasına ödemesi görenek olan para. **6.** Tablaların veya iş parçalarının düzgün kalmasını sağlamak amacı ile baş taraflarına takılan parça. **7.** Tekerlek parmaklarının çakılı olduğu kısım, top. **başlık atmak** (veya **koymak**) bir yazıya başlık olarak ad bulmak: *"Marifet makaleye başlık koymakta değil, koyduğu prensibe uymaktadır."* -R. H. Karay. **başlık vermek** bazı bölgelerde, evlenirken damat kaynatasına para veya mal vermek.

başlıkçı *is.* Başlık yapan veya satan (kimse).

başlıklı *s.* **1.** Başlığı olan: *"Kırmızı önlüklü, siyah başlıklı kadınlar..."* -Ö. Seyfettin. **2.** Antetli, anteti olan.

başlıksız *s.* Başlığı olmayan.

başmabeyinci *is. (ba'şmabeyinci)* Osmanlı sarayında mabeyincilerin başı.

başmak, -ğı *is. esk.* Ayakkabı, paşmak.

başmakale *is. (ba'şmakale)* Başyazı.

başmakçı *is. esk.* **1.** Ayakkabı yapan, satan kimse, paşmakçı. **2.** Camilerde, giriş bölümünde, çıkarılan ayakkabılara bekçilik eden kimse.

başmakçılık, -ğı *is.* Başmakçının işi.

başmaklık, -ğı *is. tar.* **1.** Padişahın anne, kız kardeş, kız ve hasekilerine bağlanan ödenek, has, arpalık. **2.** (camide) Ayakkabı konulan yer.

başmal *is.* Anamal, sermaye, kapital.

başmisafir *is. T. baş + Ar. misāfir* En değerli konuk.

başmuallim *is. T. baş + Ar. mu'allim* Başöğretmen.

başmuallimlik, -ği *is.* Başöğretmenlik.

başmubassır *is. (ba'şmubassır) T. baş + Ar. mubaşşır esk.* Gözetmenlerin başı olan kimse: *"Başmubassır, budaklı kızılcık dalına meraklı idi."* -F. R. Atay.

başmuharrir *is. (ba'şmuharrir) T. baş + Ar. muḥarrir* Başyazar, sermuharrir: *"Birden, koridordan geçen başmuharririn emirler veren sesi işitildi."* -H. R. Gürpınar.

başmuharrirlik, -ği *is.* Başyazar olma durumu: *"Refik Halit Yeni Mecmua'da başmuharrirlik ediyordu."* -F. R. Atay.

başmurakıp, -bı *is. (ba'şmura:kıp) T. baş + Ar. murāḳıb* En üst düzeydeki denetçi.

başmurakıplık, -ğı *is.* Başmurakıbın yaptığı iş.

başmüdür *is. (ba'şmüdür) T. baş + Ar. mudīr* En üst düzeydeki müdür.

başmüdürlük, -ğü *is.* **1.** Başmüdürle yönetilen kuruluş. **2.** Başmüdürün çalıştığı daire.

başmüfettiş *is. (ba'şmüffetiş) T. baş + Ar. müfettiş* En üst düzeydeki müfettiş.

başmüfettişlik, -ği *is.* Başmüfettiş olma durumu.

başmühendis *is. (ba'şmühendis) T. baş + Ar. muhendis* En üst düzeydeki mühendis.

başmühendislik, -ği *is.* Başmühendisin yaptığı iş veya görev.

başmürettip, -bi *is. (ba'şmürettip) T. baş + Ar. murettib* Başdizgici, sermürettip.

başmürettiplik, -ği *is.* Başmürettibin yaptığı iş.

başmüsevvit, -di *is. T. baş + Ar. musevvid esk.* Yazı müsveddeleri hazırlayan ve adına müsevvit denen memurların başkanı: *"Dört satırlık bir şey de olsa onun yazdığını başmüsevvit görür, tashih eder."* -R. H. Karay.

başnokta *is. T. baş + Ar. nokṭa geom.* Başlangıç noktası.

başoda *is.* Geleneksel Türk evinde özellikle konukların ağırlandığı büyük ve özenli döşenmiş oda.

başoyuncu *is. (ba'şoyuncu) sin.* ve *tiy.* Bir filmde veya tiyatro eserinde başrolü canlandıran oyuncu.

başoyunculuk, -ğu *is.* Başoyuncu olma durumu.

başöğretmen *is. (ba'şöğretmen) esk.* (ilkokullarda) Yönetimden sorumlu olan öğretmen, müdür.

başöğretmenlik, -ği *is.* Başöğretmen olma durumu.

başörtü, -yü *is. (ba'şörtü)* Kadınların saçlarını örtmek için kullandıkları örtü, eşarp: *"Sırtında siyah bir yeldirme, başında yazma bir baş örtüsü, çenesinin yanında ilmikli."* -H. E. Adıvar.

başörtülü *is. (ba'şörtülü)* Başını başörtü ile örtmüş olan (kadın): *"Beyaz başörtülü hanımlar, hep büyük iyilik yükü taşıyorlar gibi ağır ve yavaştılar."* -A. Ş. Hisar. *"Başı beyaz başörtülü karısı ona yarı ciddî, yarı şaka çıkıştı."* -O. C. Kaygılı.

baş örtüsü *is. bk.* başörtü.

başpapaz *is. (ba'şpapaz)* Bazı kiliselerin papazlarına, öteki papazlara göre bir üstünlük veren unvan.

başpapazlık, -ğı *is.* **1.** Başpapazın görevi ve makamı. **2.** Başpapazın sorumluluğunda olan bölge.

başparmak, -ğı *is.* El ve ayakta bulunan en kalın parmak: *"Şuraya baş parmağını bas dediler, ben de bastım."* -S. F. Abasıyanık.

başpehlivan *is. (ba'şpehlivan) T. baş + Far. pehlivān* Birçok pehlivanı yenerek gücünü kabul ettirmiş pehlivan.

başpehlivanlık, -ğı *is.* Başpehlivan olma durumu.

başpiskopos *is. (ba'şpiskopos) T. baş + Yun. episkopos* Katoliklerde piskoposların başı olan din adamı.

başpiskoposluk, -ğu *is.* Başpiskoposun görevi ve makamı.

başrahip, -bi *is. T. baş + Ar. rāhib* Manastırlarda en kıdemli ve yönetimden sorumlu rahip.

başrahiplik, -ği *is.* Başrahibin görevi.

başrejisör *is. T. baş + Fr. régisseur* Başyönetmen: *"Herkes biliyordu... Yazarlar, tiyatronun hakikî seyircileri, bu işten anlamıyorlar ve başrejisör bile..."* -T. Buğra.

başrejisörlük, -ğü *is.* Başyönetmenlik.

başrol, -lü *is. T. baş + Fr. rôle* **1.** Başoyuncunun rolü. **2.** Bir filmin veya bir tiyatro eserinin başkişisini canlandırma işi.

baş sağlığı *is.* Ölen bir kimsenin yakınlarına söylenen ilgi ve yakınlık anlatan söz.

başsavcı *is. (ba'şsavcı)* En üst düzeydeki savcı.

başsavcılık, -ğı *is.* **1.** Başsavcı olma durumu. **2.** Başsavcının görevi veya makamı.

başsız *s.* **1.** Başı olmayan. **2.** *mec.* Yöneticisi, başkanı olmayan: *"Düşman karşısında ordu, başsız bırakılmaz."* -F. R. Atay. *"Fakat o gözünü kapayınca başsız kalan konak ..."* -R. N. Güntekin.

başsızlık, -ğı *is.* **1.** Başı veya başkanı bulunmama durumu. **2.** *sos.* Yasası ve hükûmeti olmayan topluluk, erksizlik, anarşi.

başşehir, -hri *is. (ba'şşehir) T. baş + Far. şehr* Bir devletin yönetim merkezi olan şehir, devlet merkezi, başkent.

baştaban *is. (ba'ştaban) mim.* Yunan ve Roma mimarlıklarında, sütunların üstüne oturan ve iki sütun arasındaki uzaklığın üstünü örten büyük, uzun taş kirişlerin oluşturduğu bölüm.

baştabip, -bi *is. (ba'ştabip) T. baş + Ar. ṭabīb* Başhekim.

baştabiplik, -ği *is.* Başhekimlik.

baş tacı *is. (baş ta:cı)* Çok sevilen, çok yüksek tutulan (kimse veya şey). **baş tacı etmek** çok sevmek ve saymak, el üstünde tutmak: *"Doğuda veya batıda hangi memlekete gitse baştacı edilir, bir şeref misafiri gibi ağırlanırdı."* -T. Buğra.

baştan aşağı *zf.* Hepsi, bütünü, bir uçtan öbür uca kadar: *"Nasıl birden düşerse bir ağaca yıldırım / Beni baştan aşağı çarpar o lâhza inme."* -F. N. Çamlıbel. *"Bütün gemi baştan aşağı bir tahta kokar ki, doyamazsın."* -Z. Selimoğlu.

baştan başa *zf.* **1.** Tamamen, bütünüyle, hepsi bir arada: *"Yaptıkları baştan başa sersemlik ve aptallıktır."* -R. H. Karay. **2.** Başından sonuna kadar: *"Kasabayı baştan başa dolaşan davulcu yorulmuştu."* -S. F. Abasıyanık.

baştanımaz *s.* Asi, isyancı, düzen bozucu.

baştanımazlık, -ğı *is.* Anarşizm.

baştankara *is. (ba'ştankara) zool.* Ötücü kuşlar takımının, baştankaragiller familyasından, Kuzey Afrika, Avrupa ve Asya'da yaşayan, çeşitli renklerde olabilen bir kuş türü *(Parus maior).*

baştankaragiller *ç. is. zool.* Omurgalı hayvanların, ötücü kuşlar takımından yüz kadar kuş türünü içine alan geniş bir familya.

baştan savmacı *s.* Bir işi yapmamak veya savsaklamak için bahane bulma, başından savma veya atma.

baştan savmacılık, -ğı *is.* Bir işi yapmamak için bahane bulma işi: *"Lâubalîlik, kapris, baştan savmacılık, bu şereflı mesleğin insanlarına yakışmaz."* -H. Taner.

baştan sona *zf.* Daima, her zaman: *"Evet, ama bana baştan sona bağlı kalmıştır."* -K. Tahir.

baştarda *is. (başta'rda) İt. galca bastarda tar.* ve *den.* Osmanlı donanmasında yer alan kadırga cinsinden bir tür savaş gemisi.

başteknisyen *is. (ba'şteknisyen) T. baş + Fr. technicien* En yüksek düzeyde bulunan teknisyen.

başteknisyenlik, -ği *is.* Başteknisyenin görevi.

başucu *is. astr.* ve *coğr.* Bir yerin düşeyinin gök küreyi kestiği nokta.

→ başucu noktası, başucu uzaklığı

baş ucu *is.* Yatılan bir yerin baş konulan yönü veya yakını: *"Titreyen elleri baş ucundaki sürahiye gide gele içindeki suyu tüketmişti."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Hâlsiz yatan bir hastanın baş ucunda hiç eğlenilir mi?"* -Ö. Seyfettin.

→ baş ucu kitabı

baş ucu kitabı *is.* Sık sık yararlanılan, ana bilgileri veren, değerini hiç yitirmeyen eser: *"Tam anlamıyla başucu kitaplarıdır bu beş kitap."* -N. Cumalı.

başucu noktası *is. astr.* Yeryüzündeki bir gözlem noktasından geçen düşey doğrultusunun gökyüzünü deldiği iki noktadan, ufkun üstünde olanı, semtürreis.

başucu uzaklığı *is. astr.* Gökyüzünde verilen bir nokta veya yıldızın başucu noktasından açısal uzaklığı.

başuzman *is. (ba'şuzman)* En yüksek düzeyde bulunan uzman.

başuzmanlık, -ğı *is.* **1.** Başuzman olma durumu. **2.** Başuzmanın görevi.

başülke *is. (ba'şülke)* Sömürge imparatorluklarında sömürgelere egemen olan ülke: *Vaktiyle Hindistan'ın başülkesi Büyük Britanya idi.*

başüstü *is. den.* Geminin ön bölümünde çapanın bulunduğu yer: *"İçlerinden bir gönüllü istedim, başüstüne gidip ırgatı çalıştıracak güçte bir adam."* -Z. Selinoğlu.

başvekâlet *is. (ba'şvekâ:let) T. baş + Ar. vekālet* Başbakanlık.

başvekil *is. (ba'şvekil) T. baş + Ar. vekīl* Başbakan: *"Başvekil olan Ahmet Vefik Paşa hemen arabasına atlayıp gitmiş."* -A. Ş. Hisar.

başvekillik, -ği *is.* Başvekil olma durumu.

başvurdurma *is.* Başvurdurmak işi veya durumu.

başvurdurmak *(-e)* Başvuru işi yaptırmak, müracaat etmesini sağlamak, müracaat ettirmek.

başvurma *is.* Başvurmak işi, müracaat: *"Hürriyeti kısıtlanan kişi yetkili bir yargı merciine başvurma hakkına sahiptir."* - Anayasa. *"Bunu sağlamak için her çareye başvurması bundandır."* -H. Taner.

başvurmak *(-e)* **1.** Bir işin yapılması için bir kimsenin aracılığını istemek veya bir işte bir şeyden yararlanmak amacıyla ona el atmak, müracaat etmek: *"Büyük kolejlerden hangisine başvurmamız lâzım geleceğini beraber düşünürüz."* -R. N. Güntekin. **2.** Bilgi sahibi olmak için bir kaynağı kullanmak.

başvuru *is.* **1.** Başvurmak işi, müracaat. **2.** Bilgi sahibi olmak için bir kaynağı kullanma, bilgiye ulaşma, referans: *Başvuru kitapları.*

başvurucu *is.* Bir iş için başvuran kimse, müracaatçı.

başvurulma *is.* Başvurulmak durumu.

başvurulmak *(nsz)* Başvuru yapılmak, müracaat edilmek.

başyapıt *is. (ba'şyapıt)* Şaheser.

başyardımcı *is. (ba'şyardımcı)* Bir kurum veya kuruluşta görevli amirin yardımcılarından en üst düzeyde olanı: *"Benim başyardımcım, aman beyefendi, meselâ beş yerine on sarfetmek günahtır, dedi."* -R. N. Güntekin.

başyargıcı *is. (ba'şyargıcı) sp.* Oyunu yöneten yargıcılardan, anlaşmazlık durumunda, kararda yetki üstünlüğü olanı, başhakem.

baş yarma *is.* Vida yapımında kullanılacak olan perçinlerin başlarına tornavida yerleri açmak işi.

baş yastığı *is.* Yatakta başın altına konulan yastık.

başyaver *is. (ba'şya:ver)* Yaverlerin başı olan kimse.

başyaverlik, -ği *is.* **1.** Başyaver olma durumu. **2.** Başyaverin görevi veya makamı.

başyazar *is. (ba'şyazar)* Bir gazete veya derginin başyazılarını yazan kimse, başmuharrir, sermuharrir: *"Tanin gazetesine ve başyazarına pek şiddetli bir dille çatmaktan kendimi alamamıştım."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

başyazarlık, -ğı *is.* **1.** Başyazar olma durumu. **2.** Başyazarın görevi.

başyazı *is. (ba'şyazı)* Gazete ve dergilerde ilk sütuna veya birinci sayfaya konulan önemli yazı, başmakale.

başyazman *is. (ba'şyazman)* Bir dairedeki yazmanların başı, başkâtip.

başyazmanlık, -ğı *is.* **1.** Başyazman olma durumu, başkâtiplik. **2.** Başyazmanın görevi veya makamı.

başyemek, -ği *is. (ba'şyemek)* Geleneksel Türk mutfağında çorbadan sonra gelen en önemli yemek.

başyıldız *is. (ba'şyıldız) astr.* Çift yıldızlarda büyük olan yıldız.

başyönetmen *is.* Bir filmde veya tiyatro oyununda en üst düzeyde yönetmenlik yapan kimse, başrejisör.

başyönetmenlik, -ği *is.* Başyönetmenin işi veya mesleği.

başyukarı *is.* Bir yer altı kuyusunun üst kısmına geçmeyi sağlayan geçit.

bat *is. hlk.* Kurşun boruların ağzını açmakta kullanılan, şimşirden yapılmış, ucu sivri bir çeşit takoz.

bata çıka *zf.* Güçlükle zorlukla: *"Tekrar başlayan tipinin içinde bata çıka, bir iki sokak geçtik."* -R. N. Güntekin.

batak, -ğı *is.* **1.** Üzerine basınca çöken çamurlaşmış toprak: *"İnsan bu kumda, bir batakta gibi yürür, ayağını güç çeker, her adımda bir günlük yol zahmeti duyar."* -F. R. Atay. **2.** *s. mec.* Hayır gelmez, yarar sağlamaz, batmış. **3.** Kötü durum, içinden çıkılmaz iş: *"Bu bataktan kendini kurtar*

maya çalıştıkça büsbütün saplandığını dehşetle görüyordu." -R. N. Güntekin. **batağa saplanmak** *mec.* içinden çıkılması güç bir durumda olmak.

→ ***batak çulluğu***, ***batakhane***

batakçı *s.* ve *is.* **1.** Borcunu ödememeyi alışkanlık hâline getirmiş olan (kimse): *"Ne türlü batakçı olduğunu bile bile paranı ona kaptırmayacaktın."* -R. H. Karay. **2.** Eline geçen parayı batıran.

batakçıl *s.* ve *is.* Bataklıkları seven, bataklıklarda yaşayan (bitki, hayvan).

batakçılık, -ğı *is.* Batakçı olma durumu.

batak çulluğu *is. zool.* Çullukgillerden, bataklıklarda yaşayan, rengi kahverengiye çalan siyah, 30 cm uzunluğunda bir çulluk türü *(Gallinago gallinago).*

batakhane *is. (batakha:ne) T. batak + Far. ḫāne* **1.** Gidenlerin dolandırıldığı veya kötü bir durumda bırakıldığı yer. **2.** *mec.* İşlerin zamanında ve gereğince yapılmadığı yer.

bataklı *s.* Bataklığı olan (yer).

bataklık, -ğı *is.* **1.** Çok derin olmayan sularla örtülü batak bölge: *"Oradaki uçsuz bucaksız pirinç bataklıklarının sahibidir."* -R. N. Güntekin. *"Bataklıklarda birçok hayvan yığıldı kaldı."* -Ö. Seyfettin. **2.** *mec.* Uygunsuz ve kötü, ahlâk dışı durum: *"Bizler kendisini bu bataklıktan kurtarmak için fazlasını bile yaptık."* -E. İ. Benice.

→ ***bataklık ardıcı***, ***bataklık baykuşu***, ***bataklık gazı***, ***bataklık keteni***, ***bataklık kırlangıcı***, ***bataklık kuşları***, ***bataklık nergisi***

bataklık ardıcı *is. zool.* Bataklık ve sık bitki örtülü yerlerde yaşayan küçük ve ötücü kuş *(Acrocephahus palustris).*

bataklık baykuşu *is. zool.* Baykuşgiller familyasından, sırt tüyleri pas rengi olan, bataklıklarda yaşayan bir kuş türü, ishak kuşu *(Asio flammeus).*

bataklık gazı *is.* Metan.

bataklık keteni *is. zool.* Papirüs familyasından, bataklıklarda yetişen bir bitki, pamuk otu *(Eriophorum).*

bataklık kırlangıcı *is. zool.* Kısa galı, uzun kanatlı, uçarken deniz kırlangıcını andıran bir tür kuş *(Glareda).*

bataklık kuşları *ç. is. zool.* Omurgalı hayvanlardan hem tavuksulardan, hem yağmur kuşlarını içine alan kuşlar sınıfı.

bataklık nergisi *is. bot.* Avrupa ve Kuzey Amerika'da güneşli su kıyılarında yetişen çok yıllık bir bitki *(Caltha palustris).*

batar *is. hlk.* Zatürree.

batarya *is. (bata'rya) İt. bataria ask.* **1.** En küçük topçu birliği: *"Altmış bataryanın dünyayı sarsan sesi arasında bir tek ses daha yükseliyor."* -A. Gündüz. **2.** Savaş gemilerinde borda topları ve bunların bulunduğu güverte parçası: *Sancak bataryası İskele bataryası.* **3.** Birkaç aygıtın bir araya getirilerek belirli biçimde eklenmesinden oluşan takım: *Elektrik bataryası. Musluk bataryası.*

→ ***batarya ateşi***, ***batarya kutusu***

batarya ateşi *is. ask.* Bir bataryada bulunan topların hep birden ateş düzenine geçmesi.

batarya kutusu *is. tek.* Bataryanın bütün olarak taşınmasını sağlayan sandık.

bataryalı *s.* **1.** Batarya ile güçlendirilmiş veya desteklenmiş. **2.** Batarya ile çalışan (radyo, telefon vb.).

bateri *is. Fr. batterie müz.* Orkestrada vurma çalgılar takımı, davul.

baterist *is. Fr. batteriste müz.* Bateri çalan kimse, davulcu.

batı *is.* **1.** Yeryüzündeki başlıca dört yönden güneşin battığı yön, gün indi, garp: *"En batıda sarı, iki yüksek tepeli bir dağ."* -H. E. Adıvar. **2.** *s.* Bu yönde olan, bu yönle ilgili, garbî. **3.** Bulunulan yere göre güneşin battığı yönde olan bölge, garp. **4.** (siyasî anlamda) Avrupa ve Kuzey Amerika: *"Onun için batıda bunlara birer fonksiyon buluyorlar."* -B. Felek. **5.** *astr.* Güneşin 22 Martta ve 23 Eylülde battığı nokta.

→ ***batı bloku***, ***Batı Türkçesi***

batı bloku *is.* Batı Avrupa ülkeleri ile Kuzey Amerika ülkelerinin oluşturduğu blok.

batıcı *is.* Batı yanlısı olan kimse, garpçı.

batıcılık, -ğı *is.* Batı yanlısı olma durumu, garpçılık.

batık *s.* (gemi için) Batmış.

batıl *s. (ba:tıl) Ar. bāṭil* **1.** Doğru ve haklı olmayan. **2.** Çürük, temelsiz: *"Bütün kıymet hükümlerinin batıl ve bütün ölçülerin bozuk olduğunu ispat yolunda birbiriyle müsabaka eden muharrir ve mütefekkirlerin adedi, o devirde, sayılmayacak kadar çoktu."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

→ ***batıl inanç***, ***batıl itikat***

batılı *is.* ve *s.* **1.** Batı ülkeleri veya batı bölgesi halkından olan (kimse), garplı. **2.** Batı uygarlığını benimsemiş bulunan (kimse): *"Batılı aydın olmanın kefareti olarak yaptığını söylemişti."* -H. Taner.

batılılaşma *is.* Batılılaşmak işi, garplılaşma.

batılılaşmak *(nsz)* Özellikle Avrupa ülkelerinin düşüncede, çalışmada, görüş ve anlayışta izledikleri temel ilkeleri benimsemiş olmak, garplılaşmak.

batılılaştırma *is.* Batılılaştırmak işi, garplılaştırma.

batılılaştırmak *(-i)* Batılılaşmasını sağlamak, garplılaştırmak.

batılılık, -ğı *is.* **1.** Batılı olma durumu. **2.** Batı uygarlığını benimseme, garplılık.

batıl inanç, -cı *is.* Doğa üstü olaylara, gizli ve akıl dışı güçlere, kehanetlere aşırı derecede bağlı boş inanç, batıl itikat.

batıl itikat, -dı *is. (ba:tıl i:tika:t) Ar. bāṭıl i'tiḳād* Boş inanç: *"Esasta batıl itikatlara inanmış, cahil bir kızcağızdı."* -R. H. Karay.

batın, -tnı *is. Ar. baṭn esk.* **1.** Karın. **2.** *mec.* Göbek, kuşak: *O, dördüncü batından dedesi oluyor. "Vesikalık fotoğrafta kalsa kaç batın / Acı yalnızlığı aşk pazarında satın."* -F. Halıcı.

Batınî *öz. is. (ba:tını:) Ar. bāṭinī* **1.** Batıniye mezhebinden olan kimse. **2.** *s. fel. esk.* İçrek.

Batınîye *öz. is. (ba:tıniye) Ar. bāṭiniyye* Görünürdeki olayların ardında gizli gerçeklerin bulunduğunu kabul eden tarikatlara verilen ad.

batırık, -ğı *is.* Köftelik bulgur, dövülmemiş ceviz içi, soğan, domates, nane, maydanoz, tahin ve limon suyu kullanılarak yapılan, taze asma yaprağı veya lahanaya sarılarak tüketilen bir salata türü.

batırılma *is.* Batırılmak işi.

batırılmak *(nsz, -e)* **1.** Batırmak işine konu olmak: *Kalem hokkaya batırıldı.* **2.** Yok edilmek: *"Bir vatanın, bir milletin nasıl batırıldığına şahit olacağız."* -A. Gündüz.

batırma *is.* Batırmak işi: *"Sofradakiler çorba sahanına doğradıkları ekmeklerini, çorbanın içine batırmaya başladılar."* -N. Cumalı.

batırmak *(-i, -e)* **1.** Sıvının veya yumuşak bir maddenin içine gömülmesine yol açmak, batmasını sağlamak: *"Yumuşak lifi alarak kurnaya batırdı."* -G. Uçuk. **2.** Bir işte sermayeyi yitirmek: *Parasını batırmak.* **3.** *(-i)* Bir kimseyi çekiştirip iyice kötülemek: *"Böyle tükürük saçtığına bakılırsa ya politikadan konuşuyor ya birini batırıyordu."* -H. Taner. **4.** Kirletmek: *Üstünü başını batırmış.* **5.** *mec.* Mahvetmek: *"Ne saklayayım gaflet ettiğimi / Elimle batırmışım gençliğimi."* -C. S. Tarancı.

batış *is.* Batmak işi veya biçimi.

Batı Türkçesi *is. d.b.* Hazar Denizinin batısındaki Türk dünyasında XIII. yüzyıldan beri kullanılan ve Oğuzcaya dayanan Türk dili.

bati *s. (bati:) Ar. baṭī esk.* Yavaş, ağır.

batik, -ği *is. (Malezya dilinden)* **1.** Kumaş, deri veya kâğıt süslemede kullanılan bir yöntem. **2.** Bu yöntemle hazırlanmış kumaş. **3.** *s.* Bu kumaştan yapılmış olan (giysi).

batisfer *is. Fr. bathysphère* Su üstü araçlarına çelik kablo ile bağlanmış, negatif yüzebilirliği bulunan dalış küresi.

batiskaf *is. Fr. bathyscaphe Yun. (bathos* derinlik, *skafe* tekne) Deniz diplerinde inceleme yapmak için kullanılan araç.

batkı *is.* ve *s.* Batkınlık, iflâs.

batkın *is.* ve *s.* Borçlarını ödeyemez

duruma düşen, iflâs etmiş (kimse), müflis.

batkınlık, -ğı *is.* Borçlarını ödeyemediği mahkeme kararı ile tespit ve ilân olunan tüccarın durumu, iflâs.

batma *is.* **1.** Batmak işi. **2.** Yıkılma, çökme; yok olma, inkıraz. **3.** *astr.* Bir gök cisminin (Ay, Güneş, Yıldız vb.) ufkun altına inmesi.

batmak, -ar *(nsz)* **1.** Bir sıvının üstünde iken içine gömülmek: *"Sonra hani bir gemimiz batmıştı."* -S. F. Abasıyanık. **2.** (Güneş, Ay, yıldız için) Dünyanın dönüşü dolayısıyla ufkun altına inmek: *"Güneş renksiz bulutlar altında batıyordu."* -Ö. Seyfettin. **3.** İflâs etmek. **4.** Kirlenmek: *Üstüm başım battı.* **5.** *(-e)* Saplanmak: *"Ayağına yolda diken batmıştı."* -O. C. Kaygılı. **6.** *(-e)* Dokunmak, incitmek: *Onun her sözü bana batar.* **7.** *(-e)* (tedirgin etmemesi gereken şeyler için) Tedirgin etmek: *Bazı kimselere para batar, sarf edecek yer ararlar.* **8.** *(-e)* Hoşa gitmeyen bir duruma uğramak: *"Abdi Beyin sabırsız, çabuk parlamaya yatkın mizacına; karısının tevekküllü ve sakinliği fena hâlde batıyor."* -A. İlhan. **9.** Yok olmak. **10.** *mec.* Daha kötü bir duruma uğramak. **11.** Çökmek: *"İçeriye batmış gözleri kadına dikilmişti."* -S. F. Abasıyanık. **12.** Yıkılmak egemenliği sona ermek: *"Bizans kurulduğundan battığı tarihe kadar 1125 sene geçmişti."* -Y. K. Beyatlı. **battı balık yan gider** işler kötü gittiğine göre artık istenildiği gibi davranılabilir: *"Belki de battı balık yan gider diye eşinizle birlikte lüks bir gece kulübünü göze aldınız."* -H. Taner.

batman *is. esk.* Miktarı bölgelere ve tartılacak şeylere göre değişen eski bir ağırlık ölçüsü: *"Şu güzelim zeytinin batmanını on sekiz mangıra bile almıyorlar."* -N. Nâzım.

batonsale *is. Fr. bâton salé* Tuzlu hamurdan yapılan ince uzun çubuk, tuzlu çubuk.

batöz *is. Fr. batteuse* Harman makinesi, harman dövme makinesi.

batsat *zf. hlk.* Ara sıra, seyrek olarak tek tük.

battal *s. (batta:l) Ar. baṭṭāl* **1.** İşe yaramaz, kullanılmaz: *"Orada sahile çekilmiş bir battal balıkçı kayığı yan yatmış."* -R. H. Karay. **2.** Alışılmış olandan büyük. **battal edilmek** kullanılamaz duruma getirilmek, bozulmak: *"Barınılmaz hâle gelen bazı odalar battal edilmiş, yıkılma tehlikesi gösteren tahtaboşların kapısına kalaslar çivilenmişti."* -R. N. Güntekin. **battal etmek** kullanılamaz bir duruma getirmek. **battal olmak** kullanılamaz, işe yaramaz duruma gelmek.

battaniye *is. (batta:niye) Ar. baṭṭāniyye* Yorgan yerine veya yorgan üstünde kullanılan, çoğu yünden dokunmuş kalınca örtü: *"Nihayet, beni bir battaniyeye sararak uyuttuklarını ve uyandırdıklarını görüyorum."* -R. N. Güntekin.

battaniyeli *s.* Battaniyesi olan: *"Bu ılık battaniyeli yataktan dışarısı pek mi soğuktu?"* -S. F. Abasıyanık.

batur *is.* Bahadır.

batyal *is.* ve *s. (l ince okunur) Fr. bathyal coğr.* 200 ile 2000 m arasında derinliği olan (deniz).

bav *is.* Hayvanı avcılığa alıştırma işi.

bavcı *is.* Şahin ve köpek gibi hayvanları avcılığa alıştıran kimse.

bavlı *s.* **1.** Ava alıştırılmış (hayvan). **2.** *is.* Avcıların, köpeklerini ava alıştırmak için kullandıkları yapay kuş vb.

bavlıma *is.* Bavlımak işi.

bavlımak *(-i)* Şahin ve köpeği ava alıştırmak.

bavul *is. İt. baule* Yolculukta, içine eşya konulan büyük çanta: *"Bütün varımı yoğumu içine doldurduğum bavulumu bir küçük hamalın sırtına yerleştirdim ."* -Y. K. Beyatlı.

→ ***bavul ticareti***

bavulcu *is.* Bavul yapan veya satan kimse.

bavullu *s.* Bavulu olan: *"Şimdi apartmana uğrayan eli bavullu bir adam hepsini getiriyor."* -N. Araz.

bavul ticareti *is.* Gümrüksüz ve vergisiz ithaline izin verilen eşyayı yabancı ülkelerden satın alıp, bavul veya çantalarla yolcu beraberinde sınırdan geçirerek iç piyasada değerlendirmek işi.

Bavyeralı *öz. is.* ve *s. (bavye'ralı)* Bavyera halkından olan (kimse).

bay (I) *s. esk.* Parası, malı çok olan, zengin (kimse).

bay (II) *is.* **1. Bey** yerine kullanılan bir unvan: *Bay Doğan.* **2.** Erkek özel adları yerine kullanılır: *Bir bay sizi arıyor.*

bayağı *s. (ba'yağı)* **1.** Aşağılık, pespaye: *"Bütün hareketleri adî, kaba ve bayağı idi."* -Ö. Seyfettin. **2.** *s.* Kibar olmayan, basit adî, sıradan, amiyane, banal: *"Çapkınlığı, çok iğrenç ve bayağı çapkınlık."* -M. Yesari. *"Kırmızı fesi kulaklarına kadar geçmiş, bayağı çehreli, yapma tavırlı, sahte öksürüklü bir adam çıktı."* -R. H. Karay. **3.** *s.* Her zamanki gibi olan, hiçbir özelliği bulunmayan: *"Kardeşimi birdenbire çok bayağı buldum."* -P. Safa. **4.** *zf.* Hemen hemen, âdeta: *Bayağı kanacak gibi oldum.* **5.** *zf.* Gerçekten, çok, oldukça, epey: *"Bayağı, çocuk gibi sevinirim limonun yarısının durduğuna."* -S. F. Abasıyanık. **6.** *zf.* Çok iyi, pekâlâ. **bayağı kaçmak** (söz, davranış, giyiniş için) yakışmamak, uygunsuz olmak.

→ ***bayağı kesir***

bayağı kesir, -sri *is. mat.* Ondalık olmayan kesir: *Sekizde üç bir bayağı kesirdir.*

bayağılaşma *is.* Bayağılaşmak durumu: *"Tek kusuru devre devre bayağılaşması..."* -R. H. Karay.

bayağılaşmak *(nsz)* Bayağı bir durum almak, bayağı bir duruma girmek: *"Bayağılaşmış gibi kendimden iğreniyordum."* -F. R. Atay.

bayağılaştırma *is.* Bayağılaştırmak işi.

bayağılaştırmak *(-i)* Bayağılaşmasına sebep olmak.

bayağılık, -ğı *is.* Bayağı olma durumu veya bayağıca davranış: *"Nerede kibarlık ararsak orada bayağılığa rastlarız."* -A. Ş. Hisar.

bayan *is.* **1. Hanım** yerine kullanılan bir unvan: *Bayan İnci.* **2.** Kadın özel adları yerine kullanılır: *Bayan, kimi aradınız? Bir bayan geldi.* **3.** Eş, karı: *"Süleyman Bolluk da, bayanın sımsıkı koluna girmişti."* -H. E. Adıvar.

bayat *s.* **1.** Taze olmayan: *Bayat ekmek. Bayat balık.* **2.** *mec.* Güncelliğini, önemini, özelliğini yitirmiş, çok söylenmiş: *Bayat haber. Bayat espri.*

Bayat *öz. is. tar.* Oğuz Türklerinin 24 boyundan biri.

bayatı *is. ed.* Azerî ve Türkmen halk şiirinde mani türüne verilen ad.

bayatî *is. (baya:ti:) Far. bayātī müz.* Klâsik Türk müziğinde uşşak dörtlüsüne buselik beşlisi katılmasıyla yapılmış eski bir makam.

→ ***bayatîaraban, bayatîbuselik***

bayatîaraban *is. (baya:ti:araban) Far. bayātī 'arābān müz.* Araban ve bayatî makamlarından oluşturulan bir birleşik makam.

bayatîbuselik, -ği *is. (baya:ti: buselik) Far. bayātī būselik müz.* Bayatî makamının buselik beşlisi veya dörtlüsü ile sona ermesinden oluşan bir birleşik makam.

bayatlama *is.* Bayatlamak durumu.

bayatlamak *(nsz)* Bayat duruma gelmek, tazeliğini yitirmek.

bayatlatma *is.* Bayatlatmak işi.

bayatlatmak *(-i)* Tazeyken kullanmayıp bayatlaması için bekletmek.

bayatlık, -ğı *is.* Bayat olma durumu.

bayatsı *s.* Bayatlamaya başlamış.

bayatsımak *(nsz) hlk.* Bayatlamaya yüz tutmak.

baygın *s.* **1.** Bayılmış, kendinden geçmiş: *"İki tarafına sarhoş sarhoş sallanan sandalda balıkçıyı baygın buldu."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Süzgün: *Baygın bakış.* **3.** Gönül vermiş. **4.** İnsanı kendinden geçirir gibi olan: *Baygın koku. Baygın ses. "Bahçe kapısına varmadan daha / Baygın kokusu ıhlamurun."* -Z. O. Saba. **5.** Yığılmış, dökülmüş: *"Açık eflâtun ipek perdeler baygın ve büyük kelebek kanatları hâlinde yere kadar uzanıyordu."* -Ö. Seyfettin. **baygın baygın bakmak 1)** kendinden geçmiş bir şekilde, çevreye göz gezdirmek; **2)** hay-

ranlıkla seyretmek. **baygın düşmek** çok yorulmak.

baygınlaşma *is.* Baygınlaşmak işi.

baygınlaşmak *(nsz)* **1.** Baygın duruma gelmek. **2.** (göz için) Süzülmek.

baygınlık, -ğı *is.* **1.** Baygın olma durumu. **2.** Duyumların durması, kan dolaşımının ve solunum görevlerinin duraklaması, vücudun kımıldanamaması gibi fizyolojik aksamalarla beliren kendinden geçme durumu: *"Baygınlığım ne kadar sürdü bilmiyorum."* -A. Gündüz. **baygınlık geçirmek** 1) bayılmak; 2) *mec.* çok heyecanlanmak, telâşlanmak: *"Annem, üç gün sonra, sevinç baygınlıkları geçiren Yahudi'nin avcuna on altın sayıp yalvardı."* -Y. Z. Ortaç.

baygıntı *is.* **1.** Baygınlık. **2.** İpek böceklerinin sindirim organlarında görülen ve yemden kesilmelerine yol açan bir hastalık; bu sebeple koza yapamama durumu.

bayıla bayıla *zf.* İsteyerek, istekle, çok isteyerek, severek: *"Bu, ihtiyar kitapçıdan alıp evde bayıla bayıla okuduğu küçük hissî romanlardan biriydi."* -O. C. Kaygılı.

bayılma *is.* Baygın duruma girme, kendinden geçme.

bayılmak *(nsz)* **1.** Baygın duruma girmek, uyur gibi olmak, kendinden geçmek, kendini kaybetmek: *"Akşam vapurda giderken bir kadının bayıldığını gördüm."* -S. F. Abasıyanık. **2.** *(-e)* Çok hoşlanmak, çok sevmek: *"Hatta kıza bayıldığını bile anlasaydı neye yarardı?"* -R. H. Karay. **3.** *(-den)* Sıcak, açlık, susuzluk, yorgunluk gibi etkenlerle dayanma gücünü yitirmek: *"Uzakta görülen manzaralar insana sıcaktan bunalmış ve bayılmış hissini verir."* -A. Ş. Hisar. **4.** *(-i) argo* Vermek, ödemek: *Bin papeli bayıldık.*

bayıltıcı *s.* **1.** Bayıltan: *Bayıltıcı ilâç.* **2.** Bayıltacak gibi etkide bulunan: *"Başı bir sıcak su dumanı gibi ılık, bayıltıcı bir rehavetle saran uykuya kendini vermek..."* -P. Safa.

bayıltma *is.* Bayıltmak işi.

bayıltmak *(-e)* Bayılmasını sağlamak, bayılmasına yol açmak.

bayılttırma *is.* Bayılttırmak işi veya durumu.

bayılttırmak *(-i)* Bayılmasına yol açmak, bayılmasını sağlamak: *"Ameliyat esnasında katiyyen kendisini bayılttırmaz."* -Ö. Seyfettin.

bayındır *s.* (yer için) Gelişip güzelleşmesi, hayat şartlarının uygun duruma getirilmesi için üzerinde çalışılmış olan, mamur: *Bayındır bir köy. "Bir çığlığa tutunup çıktım da uçurumdan / Bir bayındır kent oldu sağlığım."* -T. Oflazoğlu.

Bayındır *öz. is. tar.* Oğuz Türklerinin 24 boyundan biri.

bayındırcı *is.* Bayındır duruma getirici.

bayındırlaşma *is.* Bayındırlaşmak durumu.

bayındırlaşmak *(nsz)* Bayındır duruma gelmek.

bayındırlaştırma *is.* Bayındırlaştırmak işi, imar etme.

bayındırlaştırmak *(-i)* Bir yeri bayındır duruma getirmek, imar etmek.

bayındırlık, -ğı *is.* **1.** Bayındır olma durumu, ümran: *"Anadolu'yu aşıp Halep kapısını vurduğumuz zaman, bayındırlık ve kalabalık görmeğe başlıyorduk."* -F. R. Atay. **2.** Bayındır duruma getirme işi, imar.

Bayındır *öz. is. tar.* Oğuz Türklerinin 24 boyundan biri.

bayır *is.* Küçük yokuş: *"Her gün kırda bayırda dolaşmağa alışmış."* -M. Ş. Esendal.

→ ***bayır aşağı***, ***bayır kuşu***, ***bayır turpu***, ***bayır yukarı***

bayır aşağı *zf.* Tepeden düze doğru.

bayır kuşu *is.* Çalı bülbülü.

bayırlaşma *is.* Bayırlaşmak durumu.

bayırlaşmak *(nsz)* (yer ve yol için) Dikleşmek: *Yol, yavaş yavaş bayırlaşıyor.*

bayır turpu *is.* **1.** *bot.* İri bir turp türü *(Cochlearia armoracia).* **2.** *mec.* Kaba, terbiyesiz erkek.

bayır yukarı *zf.* Tepeye doğru, yokuş başına yönelerek: *"Kimseye belli etmeden uzaklaşmış, bayır yukarı, Sivrikaya'ya çıkmıştı."* -T. Buğra.

bayi, -i *is. (ba:yi:) Ar. bāyi'* Bazı maddeleri satma izni olan kimse, dükkân veya kuruluş: *Tekel bayii. Çimento bayii. Benzin bayii. Gazete bayii.*

bayilik, -ği *is.* **1.** Bir maddeyi sürekli satma işi: *Tekel bayiliği.* **2.** Bu işin yapıldığı yer.

baykuş *is. zool.* Başında, kulak yerinde iki sorgucu bulunan, yırtıcı gece kuşlarının genel adı. **baykuş gibi** uğursuzluk getirdiğine inanılan kimseler için söylenir.

baykuşgiller *ç. is. zool.* Büyüklükleri çeşitli olan kukumav, puhu gibi yırtıcı kuşları içine alan kuşlar familyası.

baylan *s.* ve *zf. hlk.* Nazlı, şımarık (biçimde): *"O akşam, sesi baylan, hayli edalı bir hanıma dediğim gibi ..."* -A. İlhan.

baylanlık, -ğı *is.* **1.** Zenginlik: *"Dokuz ay on gün sonra da Hacı doğdu. Bolluk baylanlık içinde büyütüldü."* -T. Dursun K. **2.** Şımarıklık, naz, işve.

baylanma *is.* Baylanmak işi.

baylanmak *(-i) hlk.* Nazlanmak, şımarmak.

bayma *is.* Baymak işi.

baymak *hlk.* **1.** (yiyecek) Baygınlık vermek, mideyi bulandırmak, midede ezinti yapmak. **2.** *hlk.* Aldatmak, kandırmak, etki altında bırakmak.

baypas *is. İng. by-pass tıp* **1.** Damar aktarma. **2.** *ekon.* Devre dışı bırakma.

→ ***baypas ameliyatı***

baypas ameliyatı *is. tıp* Kalpte tıkanmış bir damarın beslediği bölgeye kan akışını artırmak için o bölgeye eklemek için yapılan damar ameliyatı.

bayrak, -ğı *is.* **1.** Bir milletin, belli bir topluluğun veya bir kuruluşun simgesi olarak kullanılan, renk ve biçimle özelleştirilmiş, genellikle dik dörtgen biçiminde kumaş: *"Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır / Toprak, eğer uğrunda ölen varsa vatandır."* -M. C. Kuntay. *"Ey mavi göklerin beyaz ve kızıl süsü / Kız kardeşimin gelinliği, şehidimin son örtüsü / Işık ışık dalga dalga bayrağım."* -A. N. Asya. **2.** *mec.* Öncü: *"Yeni bir sanat kuşağının bayrağıydı o."* -Y. Z. Ortaç. **3.** *mec.* Simge, sembol: *"Kız, Sinekli Bakkal'ın erkek dünyasına meydan okuyan bir bayrak gibiydi."* -H. E. Adıvar. **4.** *bot.* Baklagil çiçeklerinde diğerlerinden daha üstte bulunan, daha büyük olan ve çoğunlukla başka bir renkte ve yuvarlakça olan taç yaprağı. **5.** Gerektiğinde indirilip kaldırılan, açılıp kapatılan kol: *"Yoldan, bayrağı açık bir taksi çevirdiler."* -M. Yesari. *"Kaymakamlık binasının önünde, bayrağını indirmiş, altı taksi bekliyordu."* -H. Taner. **bayrak açmak** 1) gönüllü asker toplamaya girişmek; 2) bir ülkü yolunda toplanmaya çağırmak. **bayrak çekmek** (veya **asmak**) bayrağı bir direğe veya ipe takmak: *"Matbaaya bir bayrak asmayı uygun gördük."* -H. C. Yalçın. **bayrak dikmek** bayraklı bir sopayı bir yere saplamak. **bayrak gibi** kendini belli edecek bir biçimde. **bayrağı yarıya indirmek** millî yas ilân etmek için bayrağı direğin yarısına kadar indirmek. **bayrakları açmak** *mec.* bağırıp çağırarak, hırçınlık etmek.

→ ***bayrakaltı***, ***bayrak direği***, ***bayrak merasimi***, ***bayrak töreni***, ***bayrak yarışı***

bayrakaltı *is. mec.* Ordu hizmeti, askerlik.

bayrakçı *is.* **1.** Bayrak çeken kimse. **2.** Bayrak yapan, diken veya satan kimse.

bayrak direği *is.* **1.** Bayrak asmak için hazırlanmış uzun direk. **2.** Gemilerde güvertenin en yüksek direği: *"Su üzerinde yalnız bayrak direği kalmış olan sevgili gemisine baktı."* -R. H. Karay.

bayraklaşma *is.* Bayraklaşmak işi veya durumu.

bayraklaşmak *(-i)* Bayrak değeri kazanmak: *Bayraklaşan isimler.*

bayraklı *s.* **1.** Bayrağı olan, üzerine bayrak çekilmiş bulunan (yer). **2.** *bk.* eli bayraklı.

bayraklık, -ğı *is.* **1.** Bayrak olmaya uygun kumaş. **2.** Bayrak asmaya uygun direk.

bayrak merasimi *is. bk.* bayrak töreni.

bayraktar *is. T. bayrak + Far. -dār* Bayrağı taşıyan kimse.

bayraktarlık, -ğı *is.* Bayraktarın göre

vi. **bayraktarlığını yapmak** bir akımın, bir görüşün yayılmasında öncü olarak çalışmak. **bayraktarlık etmek** öncülük etmek, yol göstermek.

bayrak töreni *is.* Bayrak karşısındaki saygı duruşu.

bayrak yarışı *is. sp.* Atletizmde dört sporcudan oluşan ekibin aralarında paylaştıkları mesafelere başlarken elden ele geçirmek yoluyla bir sopayı, bayrağı düşürmeden yaptıkları koşu.

bayram *is.* **1.** Millî veya dinî bakımdan önemi olan ve kutlanan gün veya günler: *Cumhuriyet bayramı. Şeker bayramı. "Sabah bayram topları atılırken Sivas'tan yola çıkarlar."* -F. R. Atay. **2.** *mec.* Sevinç, neşe: *"Sandalda, gemide bir sevinç, bir bayram, el çırpmalar, gülüşler, yaşalar."* -N. Cumalı. **3.** Özel olarak kutlanan gün: *"Üzüm bayramlarının eğlencelerinde bulunmak istiyorum."* -H. E. Adıvar. **bayram değil, seyran değil, eniştem beni niye öptü** gösterilen bu ilginin, bu yakınlığın bir sebebi olacak. **bayram etmek** (veya **yapmak**) çok sevinmek: *"Yas esvaplarını çıkardı; şıkır şıkır mücevherleriyle, alenen bayram ediyor."* -A. İlhan. *"Bayram etmek için daha bekleyelim mi?"* -R. N. Güntekin. **bayram haftasını mangal tahtası anlamak** *şaka* sözü, konu ile hiçbir ilgisi olmayacak biçimde ters anlamak. **bayram koçu gibi** gösterişli ve zevksiz bir biçimde süslenmiş olan. **bayramda seyranda** seyrek olarak, arada sırada. **bayramdan bayrama** çok seyrek olarak, nadir olarak, nadiren: *"Beni de bacanağını da bayramdan bayrama arar."* -T. Buğra.

→ ***bayram alayı, bayram ayı, bayram çocuğu, bayram günü, bayram havası, bayram hediyesi, bayram namazı, bayram şekeri, bayram tebriği, bayram topu, bayramüstü, bayramüzeri, bayram yeri, bayram ziyareti***

bayram alayı *is. esk.* Bayram günlerinde padişahların camiye gidiş ve geliş sırasında yapılan tören.

bayram ayı *is.* (Hicrî takvime göre) Ramazandan sonra gelen ay, şevval.

bayram çocuğu *is.* **1.** Bayram dolayısıyla süslenmiş, donatılmış, sevinçli çocuk: *"Hacı Arif Efendi bir bayram çocuğu gibi yerinde duramıyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** Bayram günü doğmuş çocuk: *Kardeşim 23 Nisan'da doğduğu için ona bayram çocuğu diyorlar.*

bayram günü *is.* Bayrama rastlayan, bayramın kutlandığı gün.

bayram havası *is.* Neşeli, sevinçli bir ortam: *"Ziyaret günleri hapishanelerde bir bayram havası eser."* -P. Safa.

bayram hediyesi *is.* Bayram günleri karşılıklı veya tek yanlı verilen armağan.

Bayramî *öz. is.* Hacı Bayram Veli'nin tarikatına girmiş olan kimse.

Bayramîlik, -ği *öz. is.* **1.** Bayramî tarikatı. **2.** Bayramî tarikatından olma durumu.

bayramlaşma *is.* Bayramlaşmak işi.

bayramlaşmak *(nsz)* Birbirinin bayramını kutlamak.

bayramlık, -ğı *s.* **1.** Bayramda kullanılan, bayrama özgü olan: *"Bu bayramlık poz ve davranışlar aslında sun'î bir şey olmakla beraber güzel bir şeydi, çünkü güleryüzlü bir davranıştı bu."* -H. Taner. **2.** *is.* Bayramlarda verilen armağan. **bayramlık ağız** *argo* küfür. **bayramlık ağzını açmak** *argo* kaba konuşmak, küfretmek.

→ ***bayramlık ad***

bayramlık ad *is.* Birisi tarafından hakaret yollu kullanılan sözün kendisine ait olduğunu bildirmek için kullanılır: *"Öbür bayramlık adlarını birer birer söyleyeyim mi?"* -H. R. Gürpınar.

bayram namazı *is.* Dinî bayramların ilk gününde sabah namazından sonra kılınan özel namaz: *"Bayram namazlarına babalarının yanında gittiler, tekbirleri dinlediler."* -Y. K. Beyatlı.

bayram şekeri *is.* Özellikle dinî bayramlarda konuklara ikram edilen şeker veya çikolata.

bayram tebriği *is.* Bayramı kutlamak için yazılıp gönderilen kart veya birine yapılan ziyaret.

bayram topu *is.* Dinî bayramların başladığını duyurmak için atılan top.

bayramüstü *zf.* Bayrama yakın.

bayramüzeri *zf. bk.* Bayramüstü.

bayram yeri *is.* Bayram günlerinde çocuklar için kurulan açık eğlence yeri: *"En çok zevki kasabanın bayram yerlerinden aldım."* -S. F. Abasıyanık.

bayram ziyareti *is.* Dinî bayram günlerinde, bayramı kutlamak için yapılan kısa ziyaret.

bayrı *s.* Çok eski zamanda var olmuş veya eskiden beri var olan, kadim.

bayrılık, -ğı *is.* Bayrı olma durumu, kıdem.

baysal *s.* Huzur ve refah içinde olan.

baysallık, -ğı *is.* Huzur ve refah içinde bulunma durumu.

baysungur *is.* Şahin cinsinden, yırtıcı bir kuş.

baytar *is. Ar. bāyṭar* Hayvan hastalıkları hekimi, veteriner.

baytarlık, -ğı *is.* Baytarın mesleği.

baz *is. Fr. base* **1.** Temel, esas: *Baz fiyat.* **2.** *kim.* Bir asitle birleşince bir tuz oluşturan madde, esas. **3.** *mec.* Taban.

→ ***baz losyon***

baza *is.* **1.** Mobilyanın uzunluğunca konulan dar ayak. **2.** *is.* Dolap gövdesinin zemine düzgün oturmasına yarayan çerçeve şeklindeki kaide.

bazal *s. Fr. basal kim.* Bazı çok olan (tuz) veya bazın özelliklerini taşıyan (madde), esasî.

bazalt *is. Fr. basalte jeol.* Koyu renkli, sert, bir çeşit yanardağ kültesi.

bazar *is. Far. bāzār* **1.** Çarşı, pazar. **2.** Pazarlık, alış veriş.

bazen *zf. (ba:zen) Ar. ba'żen* Ara sıra, arada bir, kimi vakit: *"Bazen bu yeknesak hayat beni çok sıkıyor."* -H. E. Adıvar. *"Karısı yanında bazen tef, bazen dümbelekle ona katılırdı."* -N. Cumalı.

bazı *s. (ba:zı) Ar. ba'ż* **1.** Birtakım, kimi: *"Hastalığı da oğluna bazı nasihatlarda bulunmuştu."* -P. Safa. *"Bazı Türkler oraya eğlenmeye giderler."* -Ö. Seyfettin. **2.** *zf.* Ara sıra, arada bir, kimi vakit: *"Bazı, mağazadan içeriye girinceye kadar kendimden geçerdim."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **bazı dingil döner bazı teker** karşılıklı ilişkilerde her iki tarafa da zaman zaman söz söyleme hakkı doğar anlamında kullanılır: *"Bizimkisi komşuluk gayreti dedi, içinden de; ne demişler? Bazı dingil döner bazı teker."* -N. H. Onan. **bazıları** (veya **bazısı**) birtakımı, kimisi: *"Bazılarının ziyaretlerini kabul etmişti."* -A. Mithat.

→ ***bazı bazı***

bazı bazı *zf.* Ara sıra, arada bir: *"Kocasını kırar bazı bazı, düşünür ağlar."* -O. C. Kaygılı. *"Arada karısı bazı bazı iki aylık, üç aylık çocuk düşürdü."* -N. Cumalı.

baziçe *is. (ba:zi:çe) Far. bāzīçe esk.* Oyun: *"Bu baziçede yanacak olanların sade kendisi olmayacağını anlatıyordu."* -R. N. Güntekin.

bazidiyospor *is. Fr. basidiospore < Yun.* Bazitli mantarların sporlarına verilen ad.

bazik *s. Fr. basique kim.* **1.** Baz niteliği gösteren. **2.** Birleşiminde asit ve baz ağırlığı oranı normal tuza göre az, fakat baz oranı normal tuza göre yüksek olan (tuz).

→ ***bazik oksitler***

bazik oksitler *ç. is. kim.* Çoğu oksijen bakımından zayıf olan, su ile birleşince baz etkisi gösteren, asitlerle birleşince tuzları veren oksitler.

bazilika *is. Lât. basilica < Yun. basilike tar.* **1.** Kral sarayı. **2.** *tar.* Dikdörtgen biçiminde, uç kısmında yarım çembere benzeyen bir çıkıntısı olan Roma mahkemesi. **3.** *tar.* Ortadaki yüksek, yanlardakiler daha alçak olmak üzere içi, iki sıra sütunla, üç salona ayrılmış, dikdörtgen biçiminde kilise.

bazit *is. Fr. baside bot.* Bazit mantarların üreme organı.

bazitli mantarlar *ç. is. bot.* Sporları bazitlerin içinde bulunan mantarlar grubu.

bazlama *is.* **1.** Sacda pişirilmiş yuvarlak pide. **2.** Tatlısı bol, kalın gözleme.

bazlamaç, -cı *is.* Bazlama.

bazlaşma *is. kim.* Bir maddenin baz durumuna gelmesi.

baz losyon *is. Fr. base lotion* Cildin esnek ve sağlıklı görünmesini sağlamak ve özellikle yağlı ciltlerin parlak görüntüsünü gidermek için kullanılan bir tür losyon.

bazuka *is. (bazu'ka, bazo'ka) İng. bazooka ask.* Roketatar.

Be *kim.* Berilyum'un kısaltması.

be (I) Türk alfabesinin ikinci harfinin adı.

be (II) *ünl.* (teklifsiz konuşmada) Ey, hey, yahu: *"Ne güzel kızmışsın be, benim ağama varsan."* -R. N. Güntekin. *"Namluna dayanır, yola dalarsın / Duruşun bakışın yaman, be Ali!"* -F. N. Çamlıbel.

bebe *is. hlk.* Bebek, küçük çocuk: *"Neredeyse bebe iskemlesine oturtup kaşıkla mama yedireceksiniz."* -R. H. Karay. *"Analar dert küpü, suskun babalar / Toprak beşiğinde ağlar bebeler."* -F. Halıcı.

→ ***bebe aspirini***

bebe aspirini *is. tıp* Küçük çocuklara içirilmek üzere, ilâcı özel olarak yapılmış aspirin.

bebecik, -ği *is.* **1.** Küçük veya acınacak durumda olan bebek. **2.** Yaşına yakışmayacak davranışlarda bulunan kimse.

bebek, -ği *is.* **1.** Meme veya kucak çocuğu. **2.** Plâstik, tahta, bez vb.den yapılan insan biçiminde oyuncak: *"Yarın seni bonmarşeye götüreceğim, beğendiğin bebeği alacağım."* -H. E. Adıvar. **3.** Sevgi seslenişi olarak kullanılır. **4.** Göz bebeği: *"Uzun kirpikli gözleri sık sık açılıp kapanıyor, bebekleri daima hareket ediyordu."* -P. Safa. **bebek gibi 1)** çok güzel (kadın); **2)** bebeğe yakışır biçimde: *"Sabahları annem beni bir bebek gibi oturtur, dersimi tekrar ettirir, sütümü içirirdi."* -Ö. Seyfettin. **bebek beklemek** (kadın) gebe durumda bulunmak.

→ ***bebek ölümü***

bebekçe *s.* ve *zf. (bebe'kçe)* Bebek gibi, bebeğe yakışır biçimde.

bebekleşme *is.* Bebekleşmek işi.

bebekleşmek *(nsz)* Şımarıkça davranışlarda bulunmak.

bebeklik, -ği *is.* **1.** Bebek olma durumu. **2.** Yeni doğan yavrunun yetişkinlerin bakımına sürekli olarak bağımlı olduğu dönem. **3.** Bebek gibi davranışlarda bulunma. **bebeklik etmek** bebek gibi davranışlarda bulunmak.

bebek ölümü *is.* Çeşitli hastalıklardan, 0-2 yaş grubunda bulunanların ölümü.

Beberuhi *öz. is. (beberu:hi)* **1.** Karagöz oyunundaki kambur cücenin adı. **2.** *mec.* (küçük **b** ile) Sevimsiz, budala, bücür erkek.

becayiş *is. (beca:yiş) Far. becāyiş* Yer değişme, karşılıklı yer değiştirme. **becayiş etmek** değişik yerdeki görevliler, karşılıklı yer değiştirmek.

becelleşme *is.* Becelleşmek işi.

becelleşmek *(nsz) hlk.* Cebelleşmek.

beceri *is.* **1.** Elinden iş gelme durumu, ustalık, maharet. **2.** Kişinin yatkınlık ve öğrenime bağlı olarak bir işi başarma ve bir işlemi amaca uygun olarak sonuçlandırma yeteneği, maharet. **3.** *sp.* Vücudun, yapılması güç alıştırmalara yatkın olması durumu.

becerikli *s.* Becerisi olan, elinden iş gelen, usta, maharetli, mahir: *"Halk, onun çok becerikli bir müdür olduğuna inanır."* -S. Birsel.

beceriklilik, -ği *is.* Becerikli olma durumu, ustalık, maharet: *"İstanbul halkını, bilgisini, becerikliliğini siz temsil ediyorsunuz."* -S. Birsel.

beceriksiz *s.* Becerisi olmayan, usta olmayan: *"O münasebetsiz ve beceriksiz adam, kısık bir sesle bütün gizli şeyleri anlattı."* -A. Ş. Hisar.

beceriksizlik, -ği *is.* Beceriksiz olma durumu: *"Kocaman bir bebek becerisizliği ile annesine sarıldı."* -Ö. Seyfettin.

becerme *is.* Becermek işi.

becermek *(-i)* **1.** Güç görünen bir iş veya duruma çözüm bulmak, üstesinden gelmek: *"Becerebilsek şarkı da söyleyeceğiz."* -R. N. Güntekin. **2.** *alay* Bir şeyi kullanılmaz duruma getirmek, bozmak, kirletmek: *Bayramlık elbiseni ilk giyişte becerdin. Çocuk oyuncağını becerdi.* **3.** *argo* Irzına geçmek, kirletmek. **4.** *argo* Birini öldürmek.

becet, -di *is. zool.* Serçegillerden, küçük bir kuş *(Passer).*

becit *s. hlk.* **1.** Gerekli, lüzumlu. **2.** *hlk.* İvedi, acele.

Beçene *öz. is. tar.* Oğuz Türklerinin 24 boyundan biri.

Beç tavuğu *is. (Beç, eskiden Türklerin Viyana'ya verdiği ad) zool.* Tavukgillerden, başı küçük ve çıplak, tüyü mavimtırak kül renginde, tavuk büyüklüğünde, evcil bir hayvan *(Numida meleagris).*

bedahet *is. (beda:het) Ar. bedāhet esk.* **1.** Besbelli, apaçık olma durumu. **2.** *esk.* Bir konuda hazırlıksız konuşabilme yeteneği.

bedaheten *zf. (beda:heten) Ar. bedāheten* Birdenbire, ansızın, düşünmeksizin.

bedava *s. (beda:va) Far. bād-ı hevā* Karşılıksız, parasız, emeksiz: *"Muharebe içinde herkese bedava şeker, pirinç, bulgur dağıtmış."* -Ö. Seyfettin. *"Bedava yaşıyoruz bedava / Hava bedava, bulut bedava / Dere tepe bedava."* -O. V. Kanık. **bedava sirke baldan tatlıdır** masrafsız veya emeksiz elde edilen şeylere herkes istek gösterir. **bedavadan ucuz** *şaka* çok ucuz.

bedavacı *s.* Her şeyi bedavadan sağlamaya çalışan (kimse).

bedavacılık, -ğı *is.* Bedavacı olma durumu.

bedavadan Bedava olarak: *"Öbür hisselere de bedavadan konmuştu."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

bedavalaşma *is.* Bedavalaşmak durumu.

bedavalaşmak *(nsz)* Bedava duruma gelmek.

bedavasına *bk.* bedavadan.

bedavaya Çok ucuza.

bedayi *ç. is. (beda:yi) Ar. bedāyi', bedī'a'* nın çokluk biçimi. Estetik yönü ağır basan güzellikler.

bedbaht *s. Far. bed-baḫt* Mutsuz, bahtsız, talihsiz: *"Kocasının akşamcılığından manen ve maddeten bedbahttı."* -Y. K. Beyatlı. **bedbaht etmek** üzmek: *"Beni böyle olmayacak hayallere düşürerek büsbütün bedbaht etmeyiniz."* -R. N. Güntekin. **bedbaht olmak** üzülmek: *"Bunları yener, bahtiyar; yahut bunlara yenilir, bedbaht olurlar."* -A. Ş. Hisar.

bedbahtlık, -ğı *is.* Mutsuzluk, bahtsızlık: *"Arkasındaki bütün ömrünün bedbahtlığı suratına doluştu."* -M. C. Kuntay.

bedbin *s. Far. bed-bīn* Kötümser, karamsar, pesimist: *"Onu tanımasaydım insanlık hakkında bedbin bir fikir taşıyarak hayattan geçecektim."* -Y. K. Beyatlı. **bedbin etmek** üzmek, karamsarlığa sokmak, ümitsizliğe düşürmek. **bedbin olmak** ümitsizliğe düşmek, kötümserliğe kapılmak: *"Annemin İstanbul'a indiği günler bedbin oluyordum."* -A. Ş. Hisar.

bedbinleşme *is.* Bedbinleşmek işi.

bedbinleşmek *(nsz)* Kötümserleşmek, kötümser olmak, karamsar olmak.

bedbinleştirme *is.* Bedbinleştirmek işi.

bedbinleştirmek *(-i)* Kötümser, karamsar duruma getirmek.

bedbinlik, -ği *is.* Kötümserlik, karamsarlık, pesimizm: *"Benimki vehim, bedbinlik, şiddetli arzularda duyulan kaybetme korkusu."* -R. H. Karay.

bedçehre *s. Far. bed-çihre* **1.** Kötü yüzlü. **2.** *mec.* Asık suratlı, lânetlenmiş, suratsız.

beddua *is. (beddua:) Far. bed + Ar. du'ā* İlenme, ilenç. **beddua etmek** ilenmek, intizar etmek: *"Şaban da, elinde olmaksızın çocuktan söz ederken kendi karısına beddua ediyordu."* -H. E. Adıvar. **(birine) beddua sinmek** ilencin tutması yüzünden, birinin işi sürekli ters gitmek. **bedduası tutmak** ilenci yerine gelmek. **(birinin) bedduasını almak** biri tarafından kendisine ilenilmek.

bedel *is. Ar. bedel* **1.** Değer, fiyat, kıymet. **2.** Bir şeyin yerini tutabilen karşılık: *"Buna bedel içimde mumlar, mumlar, mumlar yanan bir karanlık var."* -A. Gündüz. **3.** Eşit, denk: *"Emsalini göremeyece-*

ğiniz bir saadetle beş on dakika yaşarsınız ki, bütün bir hayata bedeldir." -R. H. Karay. **4.** Askerlik yapmamak veya yapılacak süreyi kısaltmak isteyenlerin devlete ödedikleri para: *"Efrattan bedel alınıp alınmayacağına dair merkezden emir gelmişti."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **5.** Başkasının adına ve onun parası ile hacca giden kimse. **6.** *hlk.* Uşak, hizmetçi, çoban. **bedel tutmak** *esk.* kendi yerine askerlik yapması için birini para ile tutmak. **bedel vermek** *esk.* askerlik yapmamak veya kısa süre yapmak için devlete para ödemek.

bedelci *is.* Bedel verdiği için kısa süre hizmet gören asker.

bedelli *s.* **1.** Bedeli olan, bedel ödenilen. **2.** *is.* Bedelci.

→ bedelli askerlik

bedelli askerlik, -ği *is.* Askerlik çağına gelmiş gençlerin belirlenen miktardaki parayı ödeyerek yaptıkları kısa süreli vatanî görev.

bedelsiz *s.* **1.** Bedeli olmayan, bedel ödenilmeyen. **2.** *mec.* Çok değerli, bedeli belirlenemeyen: *"İstanbul'un bu bedelsiz, ince ve kendini çok ağır satan güzellerini de düşündüm."* -H. E. Adıvar.

→ bedelsiz ithalât

bedelsiz ithalât *is.* Yurt dışındaki işçilerin veya geçici görevle yurt dışına giden kamu görevlilerinin dönüşlerinde kendi mesleklerinin icrası veya kişisel kullanım için getirdikleri mallar için yapılan düzenleme.

beden *is. Ar. beden* **1.** Canlı varlıkların maddî bölümü, vücut. **2.** Vücudun, baş, kol ve bacak dışında kalan bölümü, gövde: *"Yemen halkı yaz günlerinde bedenlerini serinletmek için kabuğu kaynatıp içerler."* -S. Birsel. **3.** Kale duvarı.

→ beden cezası, beden eğitimi, beden terbiyesi

bedence *zf. (bede'nce)* Beden bakımından.

beden cezası *is.* İnsan vücudu üzerine uygulanan ceza.

bedenci *is.* Beden eğitimi öğretmeni.

beden eğitimi *is. sp.* Vücudu güçlendirmek ve sağlığı korumak amacıyla araçlı veya araçsız hareketler yapma.

bedenen *zf. (bede'nen) Ar. bedenen* Bedeniyle, vücuduyla, fiilen.

bedenî *s. (bedeni:) Ar. bedenî* Bedenle ilgili, bedensel.

bedenli *s.* Bedeni olan.

bedensel *s.* Bedenle ilgili, bedenî.

beden terbiyesi *is. esk.* **1.** Spor işlerinden sorumlu makam: *"Beden terbiyesi binası henüz açılmamıştı."* -R. H. Karay. **2.** *bk.* beden eğitimi.

bedesten *is. Far. bezistān* İçinde değerli eşya alınıp satılan kapalı çarşı.

bedevî *s. (bedevi:) Ar. bedevî* **1.** Çölde, çadırda yaşayan göçebe. **2.** *is.* Böyle bir hayat sürdüren kimse: *"Devriyeler, isyancılara silâh götüren bedevîleri yakalamışlar."* -A. İlhan. **3.** *is.* (büyük **b** ile) Bedevîlik tarikatından olan derviş.

bedevîlik, -ği *is.* **1.** Bedevî olma durumu. **2.** *is.* (büyük **b** ile) XIII. yüzyılda kurulan bir Sünnî tarikatı.

bedhah *s. (bedha:h) Far. bed-ḫāh esk.* Kötülük isteyen, kötü yürekli: *"İstikbalde dahi seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dahilî ve haricî bedhahların olacaktır."* -Atatürk.

bedihî *s. (bedi:hi:) Ar. bedîhî esk.* Besbelli, apaçık.

bediî *s. (bedi:i:) Ar. bedî'î esk.* **1.** Güzellik ölçülerine uyan, gözü gönlü okşayan, beğenilen: *"En zengin, en bedîî sokaklarımıza pis diyoruz."* -Ö. Seyfettin. **2.** *fel. esk.* Estetik.

bediîleşme *is.* Bediîleşmek işi.

bediîleşmek *(nsz)* Bediî duruma gelmek: *""O vakit Müfit'i bediîleşmiş bir şehvet bastırıyordu.""* -P. Safa.

bediiyat *ç. is. (bedi:iyat) Ar. bedî'iyāt esk.* Estetik bilimi, güzel sanatlar.

bedik, -ği *is.* Kazak Türklerinde bir hastalığın iyileşmesi için yapılan tören.

bedir, -dri *is. Ar. bedr esk.* Dolunay, ayın on dördü.

bedirik, -ği *is. hlk.* Temizlenip taranmış ve eğrilmeye hazır duruma getirilmiş yün veya pamuk topağı, yumağı.

bedirlenme *is.* Bedirlenmek durumu.

bedirlenmek *(nsz)* **1.** Dolunay biçimini almak. **2.** Parlak ve sağlıklı görünmek: *"Siman bedirlenmiş ay mı bilmem / Dökülmüş saçların ör kara gözlüm."* -Halk türküsü.

bedirleşme *is.* Bedirleşmek durumu.

bedirleşmek *(nsz)* Ay bedir durumunu almak, bedirlenmek.

bednam *s. (bedna:m) Far. bed-nām esk.* Kötü ün kazanan, kötülüğü ile dillere düşen.

bedük, -ğü *is. hlk.* Çam sakızı, reçine.

begayet *zf. Far. be + Ar. ġāyet* Son derece, pek çok, aşırı: *"Kızım, evlâdım, sana söyleyeceğim sözler begayet mühim, begayet naziktir."* -R. N. Güntekin.

Begdili *öz. is. tar.* Oğuz Türklerinin 24 boyundan biri.

begonvil *is.* Akdeniz bölgesinde yaygın bir çiçek.

begonya *is. (bego'nya) (Michel Begon'un adından) bot.* Begonyagillerden, dekoratif yaprakları ve renkli çiçekleri olan, pek çok çeşitleri bulunan sıcak ülke bitkisi *(Begonia).*

begonyagiller *ç. is. bot.* İki çeneklilerden, örneği begonya olan bir bitki familyası.

begüm *is.* Hint prenseslerine verilen unvan.

beğ *is. esk.* Bey.

beğence *is.* Övücü tanıtma yazısı, takriz.

beğendi *is. bk.* hünkârbeğendi.

beğendirme *is.* Beğendirmek işi.

beğendirmek *(-i, -e)* Beğenilmesini, hoş görünmesini sağlamak: *"Bunun ilk kademesi Ali Beye hikâyesini beğendirmek olacaktı."* -H. E. Adıvar.

beğeni *is.* **1.** Güzel veya çirkin yargısını verdiren duygu, zevk: *"Çoğu kadınların beğenisi kendi kişisel alanlarının dışına pek taşmaz."* -H. Taner. **2.** Güzeli çirkinden ayırma yetisi, zevk, gusto: *"Kendine özgü bir beğenisi var bu konuda."* -N. Cumalı.

beğenilir *s.* Beğenme duygusu veren, beğenilen.

beğenilme *is.* Beğenilmek işi veya durumu.

beğenilmek *(nsz)* **1.** İyi ve güzel bulunmak. **2.** Sevilmek, hoşa gitmek: *"Beğenilmeye yeltenmiyorum; ne isem onu yazıyorum."* -R. H. Karay.

beğenirlik, -ği *is.* Beğenme durumu, beğenilir olma durumu: *"Bunun sebebini kendi güç beğenilirliğinde bulmakta ve herkese de bu kanaati telkin etmektedir."* -H. Taner.

beğeniş *is.* Beğenme: *"Eğer bu beğeniş ve güven gerçek bilgi ve ihtisasa dayansaydı, şüphesiz daha sağlam, daha verimli olurdu."* -R. H. Karay.

beğenme *is.* Beğenmek işi.

beğenmek *(-i)* **1.** İyi veya güzel bulmak: *"Kuvvetini beğenen Murat farkına varmadan gülümsediğini neden sonra fark etti."* -R. H. Karay. **2.** Benzerleri arasından birini seçip ayırma: *"Otellerden bir otel beğeneceğiz."* -R. H. Karay. **3.** Onaylamak, kabul etmek, tasvip etmek.

beğenmemek *(-i)* **1.** İyi veya güzel bulmamak: *"Anlaşıldı şimdi benim senaryoyu niye beğenmedikleri."* -N. Cumalı. **2.** Kuşku duymak, kuşku ile karşılamak: *Ben bu işin sonunu beğenmiyorum. Hastanın durumunu beğenmedim.* **3.** Küçümsemek, hor görmek: *"Civciv yumurtadan çıkmış da kabuğunu beğenmemiş ."* -Atasözü. **4.** Onaylamamak. **beğenmeyen kızını** (veya **küçük kızını) vermesin** bir durumun beğenilmemesi karşısında, beğenmeyenin umursanmadığını anlatır.

beğenmezlik, -ği *is.* Beğenmeme, iyi veya güzel bulmama.

beğlik, -ği *is. esk.* Beylik.

behavyorizm *is. Fr. behaviorisme < İng. psikol.* Davranışçılık.

behemehal *zf. (behe'mehal) Far. behemeḥāl esk.* Her hâlde, ne olursa olsun, ne yapıp yapıp, mutlaka: *"Evvelâ ben, behemehal kongreye dahil olmalı ve onu idare etmeli idim."* -Atatürk. *"Onun için, behemehal bu akşama kadar paranın ödenmesini isteriz."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

beher *s. Far. be-her* Her bir.

behey *ünl.* Çıkışma bildirmek için kullanılan bir ünlem: *Behey adam! "Behey Allah'tan korkmaz."* -H. R. Gürpınar.

behime *is. Ar. behîme* Dört ayaklı hayvan: *"Bu sefil, kalpsiz, hissiz, behimeyi andıran halka, gördüklerini naklettiler."* -Y. K. Beyatlı.

behimî *s. (behi:mi:) Ar. behîmî esk.* (duygular için) Hayvanca, hayvana yakışır biçimde olan: *"Bir behimî zevk gibi kucaklamış, avuçlarımın hararetini ona vakfetmiştim."* -S. F. Abasıyanık.

behimîlik, -ği *is.* Behimî olma durumu: *"Dünyayı ne iyilik ne kötülük, ne aşk ne behimîlik, hiçbir şey kurtaramıyor."* -S. F. Abasıyanık.

behişt *is. Far. behişt* Cennet, uçmak.

behre *is. Far. behre esk.* Pay, nasip, hisse.

behresiz *s.* Payı, nasibi, hissesi olmayan; bîbehre: *İnsaftan behresiz.*

beis, -e'si *is. Ar. be's esk.* **1.** Engel, uymazlık. **2.** *esk.* Kötülük, zarar. **beis görmemek** sakınca, zarar görmemek: *"Seyyid Ali, Yani'ye plânlarını üstünkörü anlatmakta beis görmedi."* -Ö. Seyfettin. **beis yok** zararı yok, önemi yok.

bej *is. Fr. beige* **1.** Sarıya çalan açık kahverengi. **2.** Bu renkte olan.

bek (I) *s. hlk.* Sert, katı; sağlam.

bek (II) *is. İng. back sp.* Savunucu: *"Bekle haf, genel olarak gol atmaz, alkışlanmaz, göklere çıkarılmaz."* -H. Taner.

bek (III) *is. Fr. bec* Hava gazı lâmbasının ucu.

beka *is. (beka:, k kalın okunur) Ar. bekā esk.* Kalıcılık, ölmezlik: *"Memleketin, devletin bekası senin elinde..."* -Ö. Seyfettin. **beka bulmak** ölmezlik erdemine ulaşmak, ölümsüzleşmek.

bekar (I) *is. (k kalın okunur) Fr. bécarre müz.* Diyezli veya bemollü bir sesin eski durumuna getirilmesini gösteren nota işareti.

bekâr (II) *is. (bekâ:r) Ar. bekār* **1.** Evlenmemiş kimse: *"Bekârdı, evlenmeye vakit bulamamıştı."* -Ö. Seyfettin. *"Bekâr odası ne olacak / Bir masa iki sandalye."* -N. Cumalı. **2.** Evli olduğu hâlde ailesinden ayrı, yalnız yaşayan kimse. **bekâr kalmak** (veya **yaşamak**) **1)** evlenmemek, evlenmemiş olmak: *"Genç adamsın, bekâr kalacak değilsin ya."* -M. Ş. Esendal. **2)** ölüm veya boşanma dolayısıyla eşini yitirmek. **bekâra karı boşaması kolaydır** bilgi ve tecrübesi olmayan bir kimsenin işi hafife alması, önemsememesi, gereğince değerlendirememesi tâbiîdir.

→ ***bekârhane, bekâr odası***

bekâret *is. (bekâ:ret) Ar. bekāret* **1.** Kız oğlan kız olma durumu, kızlık, erdenlik. **2.** Saflık, temizlik, masumluk: *"Ruhumun bekâretini sana verdim."* -H. C. Yalçın. **3.** Sanat ve düşüncede özgünlük, yenilik. **4.** Doğallık, tazelik.

bekârhane *is. Ar. bekār + Far. ḫāne* **1.** Bekârların kalması için ayrılmış veya düzenlenmiş oda. **2.** Bekârların yaşadığı müstakil ev: *"Şehzadebaşı'nın geniş odalı bekârhanelerinden birinde ikamete karar vermişti."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

bekârlık, -ğı *is.* Bekâr olma durumu: *"Para kazanmak iyi şeydir, ama bekârlığa can dayanmıyordu."* -Ö. Seyfettin. **bekârlık sultanlık** evlenmeden tek başına yaşamanın daha iyi olduğunu anlatır: *"Bekârlık sultanlık mıdır, perişanlık mı sorusunu her ilgilinin mesleğine, meşrebine, yaradılışına, maddî olanaklarına göre cevaplandırmak gerekir."* -H. Taner.

bekâr odası *is.* Bekârların, taşradan gelmiş işçilerin kalacağı oda: *"Boyun atkısını kulaklarına dolayarak bekâr odasının yolunu tutacak."* -S. F. Abasıyanık.

bekas *is. (k kalın okunur) Fr. bécasse* Çulluk.

bekçi *is.* Bir şeyi veya bir yeri bekleyip korumakla görevli kimse: *"Karşı odaya bekçi oldun dedi, ilk aylığımı verdiler."* -S. F. Abasıyanık. **bekçi kalmak** koruyucu, gözcü, denetleyici olarak beklemek: *"Yıkılan o saltanatlar üzerinde bir kandil gibi artık sonsuzluğa dek bekçi kalacaktı."* -R. E. Ünaydın.

bekçilik, -ği *is.* Bekçinin yaptığı iş: *"Onu bekçilik bahanesiyle konağın bir odasına yerleştirmiştik."* -R. N. Güntekin. **bekçilik etmek** (bir şeyi) bekleyip korumak: *"Galiba biri odaya giriyor, ötekiler dışarıda bekçilik ediyor."* -H. R. Gürpınar.

bekinme *is.* Bekinmek işi.

bekinmek *(nsz) hlk.* **1.** İnat etmek, direnmek. **2.** *hlk.* Kapanmak, tıkanmak: *Gaz ocağının deliği bekinmiş, açılmıyor.*

bekitme *is.* Bekitmek işi.

bekitmek *(-i) hlk.* Kapamak, tıkamak.

bekleme *is.* **1.** Beklemek işi: *"Pencere kapandıktan sonra aynı hareketsizlik ve bekleme devam etti."* -N. S. Örik. *"Arabacıya beklemesini söyledikten sonra yokuştan aşağıya sahile doğru yürümüş."* -H. R. Gürpınar. **2.** Vakit öldürme: *"Ağzında piposu, ayaklarını uzatmış, pineklemekle bekleme arası oturuyordu."* -Ç. Altan.

→ ***bekleme odası, bekleme salonu, bekleme yeri***

beklemek *(nsz)* **1.** Bir iş oluncaya, biri gelinceye değin bir yerde kalmak, durmak: *"Arkadaki tramvaylar dizi olmuş, bekliyorlardı."* -H. Taner. **2.** *(-i)* Süre tanımak, acele etmemek: *"Demin orada oturdum, senin uyanma saatini bekledim."* -R. H. Karay. **3.** *(-i)* Bir şeyi, bir kimseyi gözetmek, korumak, muhafaza etmek: *Eşyayı beklemek. Tutukluları beklemek.* **4.** *(-i, -den)* Ummak: *"Nikâhtan bu kadar keramet bekleme!"* -P. Safa. *"Tiyatrodan beklenen, oyunla seyirci arasında bir bağlantı kurmaktır."* -R. H. Karay. **5.** Karşılaşılması ihtimali bulunmak: *"Sabri gittikten sonra Basire, ondan gebe kalmış olmaktan korkarak bekledi."* -M. Ş. Esendal. **6.** Aramak, istemek: *"Bu tecrübeli deniz kurdunun muhakkak bir beklediği var."* -F. F. Tülbentçi. **bekle yârin köşesini!** yakında gerçekleşeceği sanılmayan umutlar karşısında söylenir.

beklemeli *s.* Sınıfta kalıp derslere devam etmeyen (öğrenci).

bekleme odası *is.* Bir kimseyi veya bir taşıtı beklemek için gelenlerin oturdukları yer.

bekleme salonu *is.* Doktor, avukat vb. ile görüşme öncesinde oturulan yer: *"Bir keresinde bekleme salonunda sırasını bekliyor, içeriden şişe patlar gibi kahkaha!"* -A. İlhan.

bekleme yeri *is.* Bir kimseyi veya taşıtı beklemek için ayrılan bölme, bekleme odası, bekleme salonu.

beklenilme *is.* Beklenilmek işi veya durumu.

beklenilmek *(nsz)* Beklenmek: *"Çok sevdiği kocasının böyle hiç beklenilmeden gelmesine şaştı."* -Ö. Seyfettin.

beklenme *is.* Beklenmek durumu.

beklenmedik *s.* ve *zf.* Birdenbire, ansızın.

beklenmek *(nsz, -den)* Beklemek işine konu olmak: *Tren uzun süre beklendi. Bu, senden beklenmezdi.*

beklenmez *s.* Beklenmeyecek durumda olan: *"Beklenmez bir tehlike karşısında şaşkınlıktan kendini o tehlikenin taa göbeğine kaldırıp atan bir adam gibi, misafirlerin önüne fırladım."* -R. N. Güntekin.

beklenmezlik, -ği *is.* Beklenmeme durumu.

→ ***beklenmezlik fiili***

beklenmezlik fiili *is. gr.* -acağı/-eceği biçimindeki sıfat-fiil ekine tutmak fiili getirilerek yapılan ve işin istenmeden, beklenmeden olduğunu anlatan birleşik fiil: *Güleceği tutmak. Öksüreceği tutmak.*

beklenti *is.* **1.** Bir olgunun sonunda gerçekleşmesi beklenen şey. **2.** Bireyin belli şart ve durumların alacağı biçimler veya kendisinden beklenenler konusundaki ön görüşü.

bekleşme *is.* Bekleşmek işi veya durumu.

bekleşmek *(nsz)* Birlikte veya karşılıklı beklemek: *"Bahar geldi koyun kuzu koklaştı / İki âşık dört senedir bekleşti."* -B. S. Erdoğan. *"Nefesimizin gürültüsünden rahatsız olan bir sessizlik içinde bekleştik."* -F. R. Atay.

bekletilme *is.* Bekletilmek işi veya durumu.

bekletilmek *(-i)* Bekletmek işine konu

olmak veya bekletmek işi yapılmak: *"İlkokul çocuklarını toparlamaya gelen münibüsün şoförü bekletilmekten hoşlanmaz."* -H. Taner.

bekletme *is.* Bekletmek işi.

bekletmek *(-i, -e)* Beklemek işini birine yaptırmak: *"Hem söz verirler, adamı bekletirler, hem de gelmezler."* -M. Ş. Esendal. *"Tam yirmi dakika beklettin beni."* -M. C. Kuntay.

bekleyiş *is.* Beklemek işi veya biçimi.

bekri *s. (bekri:) Ar. bekrî* İçkiye düşkün, içkici, ayyaş.

bekrilik, -ği *is.* İçkiye düşkünlük, ayyaşlık: *"Ananın bekriliğinden neden meyus oluyorsun?"* -H. R. Gürpınar.

Bektaşî *öz. is. (bekta:şi:)* Hacı Bektaş Veli'nin tarikatına girmiş olan kimse.

→ ***Bektaşî babası, Bektaşî dedesi, bektaşîkavuğu, Bektaşî sırrı, Bektaşî üzümü***

Bektaşî babası *is.* Bektaşî tarikatından olan derviş.

Bektaşî dedesi *is.* Bektaşî tarikatında daha üst makamlarda bulunan ve yönetimde sorumluluk taşıyan derviş.

bektaşîkavuğu *is. bot.* Büyük ve güzel çiçekler veren, ılık iklimlerde yetişen bir kaktüs *(Echinocactus).*

Bektaşîlik, -ği *öz. is.* **1.** Bektaşî tarikatı. **2.** Bektaşî tarikatından olma durumu.

Bektaşî sırrı *is.* Çok gizli tutulan sır.

Bektaşî üzümü *is. bot.* **1.** Taşkırangillerden bir çalı *(Ribes grossularia).* **2.** Bu çalının mayhoş, nohut büyüklüğünde, ak veya kara yemişi.

bel (I) *is. Far. hlk.* İşaret. **bel etmek** işaret koymak, işaret vermek.

bel (II) *is.* **1.** İnsan bedeninde göğüsle karın arasında daralmış bölüm: *"Kolum, boynundan beline doğru kayıyor."* -Y. Z. Ortaç. **2.** Bu bölümün, sırtın altına rastlayan bölgesi: *Bel ağrısı.* **3.** Hayvanlarda omuz başı ile sağrı arası. **4.** Dağ sırtlarında geçit veren çukur yer. **5.** Geminin orta bölümü. **bel bağlamak** birisinin kendisine yardımcı olacağına inanmak, güvenmek: *"1970'lerde ve 1980'lerde kardeş İslâm âlemine yapacağımız satışlara bel bağladık."* -T. Halman. *"Ne var ki, böyle araçlara biz pek bel bağlayamayız."* -T. Halman. **bel kıra kıra** kırıta kırıta, salına salına. **bel kırmak** gövdeyi, belden sağa sola bükmek. **bel vermek 1)** *mec.* (duvar gibi dik şeyler) dışarıya veya (tavan gibi yatay şeyler) aşağıya doğru kamburlaşmak: *"İsli tavan bel vermiş, duvarları içeri kamburlaşmıştı."* -O. Kemal. **2)** *mec.* destek olmak. **beli açılmak** küçük aptesini tutamaz olmak. **beli bükülmek** yaşlılık yüzünden güçsüz kalmak, bir iş yapamayacak duruma düşmek. **beli çökmek** kamburlaşmak. **(bir şey, birinin) belini bükmek** çaresizlik içinde bırakmak: *"Şu kör olası işsizlik belimi fena hâlde büküyordu."* -H. Taner. **belini doğrultmak** (veya **doğrultamamak**) yeniden durumunu düzeltmek: *"Aramızda benim bir daha belimi doğrultamamış neslimin en parlak gençleri vardı."* -R. N. Güntekin. *"Peru ekonomisinin bel kemiği sayılan balıkçılık endüstrisi belini doğrultamayacak duruma düştü."* -T. Halman. **belini kırmak** birini bir şeyi yapamaz duruma getirmek. **belini vermek** dayamak,yaslanmak: *"Avlunun en uzak köşesine, duvara belini verir otururdu."* -Y. K. Beyatlı.

→ ***bel ağrısı, bel bağı, bel evlâdı, bel fıtığı, bel gevşekliği, bel kemeri, bel kemiği, bel kündesi, bel soğukluğu, beli bükük***

bel (III) Atmık, meni, sperm. **beli gelmek** cinsel birleşme sırasında salgı boşalmak. **belinden gelmek** birinin dölü olmak.

bel (IV) *is. Far. bel* Toprağı kazmaya veya kirizma yapmaya yarayan, uzun saplı, ayakla basılacak yeri tahta, ucu sivri kürek veya çatal biçiminde bir tarım aracı. **bel bellemek** toprağı belle kazmak.

bel (V) *is. (Graham Bell'in adından)* Ses şiddetiyle ilgili birim.

belâ *is. (belâ:) Ar. belā* **1.** İçinden çıkılması güç, sakıncalı durum: *Kumar, toplum için büyük bir belâdır.* **2.** Büyük zarar ve sıkıntıya yol açan olay veya kimse: *"Hayatta dipdiri yanmak belâsından da kurtulmuştum."* -Y. K. Beyatlı. **3.** Hak edilen ceza: *Allah belâsını verdi.* **4.** (istenmedik bir davranışa zorlayan) Etki: *Kumar belâsına tutuldu.* **belâ aramak** kavga çıkarmak için fırsat aramak: *"Geceleyin belânı arama, haydi nerden geldinse, bas git oraya."* -E. İ. Benice. **belâ çıkarmak** kavga çıkarmak. **belâ kesilmek** birisine sıkıntı ve eziyet vermek, musallat olmak: *"Zavallı Reşat Efendi kendisinden başkaları için âdeta bir belâ kesilmişti."* -A. Ş. Hisar. **belâ okumak** birine beddua etmek: *"Şoförlere homurdanılırmış, kamyonlara belâ okunurmuş."* -S. F. Abasıyanık. **belâlar mübareği** istenilmeyen, kaçınılan bir durumun gerçekleştiği bildirilirken alay yollu söylenir. **belâsı** -den dolayı, -den sebebiyle: *"İlme karşı saygı belâsı olarak dinlemek zarurîdir."* -Y. K. Beyatlı. *"Paralı bir çapkınla kaçtı. Namus belâsı boşadım."* -A. Gündüz. **belâsını bulmak** hak ettiği cezayı görmek: *"Hâlime dünya acıyor, rakiplerim de belâsını buldu diye seviniyor."* -R. H. Karay. *"Fakat her hâlde, Ramazan, belâsını yakında bulacaktı."* -H. E. Adıvar. **belâya çatmak (girmek** veya **uğramak)** beklenmedik bir belâ ile karşılaşmak: *"Çattık belâya, ne ister bu adam benden canım, şamar oğlanına döndürdü."* -R. N. Güntekin. **belâya uğramak** çok kötü bir durumla karşılaşmak: *"Nafile yere başım bir belâya uğramasın."* -A. Ş. Hisar. **belâyı satın almak** göz göre göre belâyı üstüne çekmek.

belâgat, -ti *is. (belâ:gat) Ar. belāġat esk.* **1.** İyi konuşma, sözle inandırma yeteneği: *"Gülünç olduğu kadar hazin bir belâgati varmış."* -H. F. Ozansoy. **2.** *esk.* Söz sanatlarını inceleyen bilgi dalı, retorik. **3.** *ed.* Konuyu bütün yönleriyle kavrayarak, hiçbir yanlış ve eksik anlayışa yer bırakmayan, yorum gerektirmeyen, yapmacıktan uzak, düzgün anlatma sanatı. **4.** *mec.* Bir şeyde gizli olan derin anlam: *Sükûtun belâgati.*

belâgatli *s.* Belâgati olan.

belâgatsiz *s.* Belâgati olmayan: *"Yeni kelimeler sanatı, daha saf, hiç belâgatsiz ve hiçbir zaman, hiçbir şey ispat etmeye çalışmıyor."* -S. F. Abasıyanık.

bel ağrısı *is.* Bel çevresinde oluşan ve duyulan ağrı.

belâhat, -ti *is. (belâ:hat) Ar. belāhat esk.* Alıklık: *"Faziletle belâhat aynı şey sayılıyor."* -P. Safa.

belâlı *s.* **1.** Yorucu, üzücü, can sıkıcı: *"Bu belâlı işin iyi gitmeye başlamasının daha ucundayız."* -H. R. Gürpınar. **2.** Kavgacı, şirret. **3.** *is.* Yolsuz kadınların zorba dostu: *"Belâlıları başından taşkın kadınlarla uğraşacak yaşta değiliz."* -R. H. Karay.

bel bağı *is. hlk.* Bel kemeri.

bel bel *zf.* Durgun, anlamsız bakmayı anlatan **bel bel bakmak** deyiminde geçer: *"Bol bol yiyen, bel bel bakar."* -Atasözü.

belce *is.* İki kaş arası.

Belçikalı *öz. is.* ve *s.* Belçika halkından olan (kimse).

belde *is. Ar. belde esk.* **1.** Şehir. **2.** *mec.* Mekân, yer, çevre: *"Bugün toz hâlinde sallanan bu iklim, asırların uykusundan, bunca sanat beldeleri gibi bir gün sıyrılacak."* -Y. K. Beyatlı.

→ ***beldeitayyibe***

beldeitayyibe *is.* Medine şehri.

beledî *s. Ar. beledî esk.* **1.** Şehirle ilgili: *"Millî hükûmet arzu eder ki, tamamıyla sınaî bir şehir olsun; bu beledî bir fikir olamaz, millî bir fikirdir."* -Y. K. Beyatlı. **2.** *esk.* Yerleşik: *Beledî hastalık.* **3.** *esk.* Bir tür pamuklu, kalın kumaş.

belediye *is. Ar. belediyye* **1.** İl, ilçe, bucak gibi yerleşim merkezlerinde temizlik, aydınlatma, su ve esnafın denetimi gibi kamu hizmetlerine bakan, üyeleri halk tarafından seçilen, tüzel kişiliği olan teşkilât. **2.** Bu teşkilâtın bulunduğu bina: *"Daha Belediye'yi dönmüş dönmemiştim ki, beynimden vurulmuşa döndüm."* -T. Dursun K.

→ ***belediye başkanı, belediye çavuşu, belediye encümeni, belediye meclisi, belediye nikâhı, belediye polisi, belediye reisi, belediye sarayı, belediye suçları, belediye teşkilâtı***

belediye başkanı *is.* Belediye teşkilâ-

tını yöneten kimse: *"Bir vali, bir kaymakam, bir belediye başkanı bakarsınız bulunduğu yeri ümran eder."* -R. H. Karay.

belediyeci *is.* Belediye işleri görevlisi.

belediyecilik, -ği *is.* Belediye işleri.

belediye çavuşu *is.* Zabıta işlerinde üst görevli: *"Belediye çavuşu yanında jandarma onbaşısı, çarşıyı dolaşmış, esnafa kepenk kapattırmıştır."* -T. Buğra.

belediye encümeni *is.* Belediye kanununda belirtilmiş görevleri yerine getiren, özel kanunlarla belediye meclisince verilen görevleri, belediye meclisi toplu bulunmadığı zaman, tetkik eden ve karara bağlayan organ.

belediyelik *s.* Belediyeyle ilgili. **belediyelik olmak** belediye ile ilgili bir işi olmak.

belediye meclisi *is.* Belediye tüzel kişiliğine tanınan yetkileri kendinde toplayan organ.

belediye nikâhı *is. hlk.* Medenî kanuna göre kıyılan resmî nikâh: *"Belediye nikâhını daha sonra yapmak üzere imam nikâhını kıydılar."* -E. Bener.

belediye polisi *is.* Zabıta görevlisi: *"Simitçi başında tablası koşturuyor, belediye polisleri de onu kovalıyormuş."* -Ç. Altan.

belediye reisi *is.* Belediye başkanı: *"Belediye reisi ile eşraftan birkaç kişi tevkif edildi."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

belediye sarayı *is.* Belediyeye ait bütün işlerin yapıldığı ve büroların bir arada bulunduğu büyük yapı.

belediye suçları *ç. is.* Belediye buyruklarına ve yasaklarına aykırı davranışlar.

belediye teşkilâtı *is.* Nüfusu iki binden fazla olan yerleşim yerlerinde hükûmet kararıyla kurulan, belediye başkanı, belediye meclisi, belediye encümeni ve belediye memurlarından oluşan kuruluş.

belek, -ği *is. hlk.* **1.** Kundak, çocuk bezi: *"Çocuk olsam beleklere belensem."* -Âşık Veysel. **2.** *hlk.* Beşiğe konulan yatak.

beleme *is.* Belemek işi.

belemek *(-i, -e) hlk.* **1.** (çocuğu) Kundaklamak. **2.** Beşiğe yatırıp bağlamak. **3.** *hlk.* Bulamak, bulaştırmak.

belemir *is. bot.* Orta Anadolu'da tarlalarda yetişen, çiçekleri mavimsi renkte bir yıllık bir bitki, peygamber çiçeği, mavi kantaron *(Cephalaria syriaca).*

belen *is. hlk.* **1.** Bel. **2.** Tepe, yüksek yer; bayır. **3.** Dağ üzerindeki yüksek geçit, dik dağ yolu.

belenme *is.* Belenmek işi.

belenmek *(-e) hlk.* **1.** Kundaklanmak. **2.** *hlk.* Bulanmak, bulaşmak, örtülmek: *"Ben yere yığılıp kafam kanlara belenince..."* -R. Erduran.

belerme *is.* Belermek işi.

belermek *(-i) hlk.* (göz için) Akı iyice belirecek biçimde açılmak: *Gözleri belerdi.*

belertme *is.* Belertmek işi.

belertmek *(-i) hlk.* Gözlerini, akı çok görünecek biçimde açmak.

beleş *s. Ar. beleş argo* Karşılıksız, emeksiz, parasız elde edilen. **beleş (veya bahşiş) atın dişine (veya yaşına) bakılmaz** bedava gelen şeyde kusur aranmaz. **beleşe konmak** emek, para vermeden elde etmek.

beleşçi *s. argo* Parasız geçinmeyi seven, lüpçü, bedavacı.

beleşçilik, -ği *is.* Beleşçi olma durumu.

beleşten *zf.* Emek vermeden, karşılıksız: *"Para olduğu vakit karşıki İsmal'in kahvesine gidersin, olmadığı vakit buraya gelir, kahveyi hep beleşten içersin."* -H. R. Gürpınar.

beletme *is.* Beletmek işi.

beletmek *(-i)* Kundaklatmak.

bel evlâdı *is.* (bir kimsenin) Öz çocuğu.

bel fıtığı *is. tıp* Bel bölgesinde fıtık.

belge *is.* Bir gerçeğe tanıklık eden yazı, fotoğraf, resim, film vb. vesika, doküman: *"Mahkemenin elinde bu iddiaları yalanlayacak bir belge yoktu."* -T. Buğra. **belge almak** (iki yıl aynı sınıfta üst üste kalan öğrenci) okuldan uzaklaştırılmak, okuldan çıkarılmak.

belgeci *is. sin.* Belgesel filmler yapan, yöneten sinemacı.

belgegeçer *is.* Yazılı, bilgi ve belgelerin telefon sistemi vasıtasıyla bir yerden bir yere iletilmesini anında sağlayan araç, faks.

belgeleme *is.* Belgelemek işi, tevsik.

belgelemek *(-i)* Bir olgunun doğru olduğunu belge ile göstermek, ortaya çıkarmak, tevsik etmek.

belgelendirme *is.* Belgelendirmek işi.

belgelendirmek *(-i)* Belge göstererek belirtmek.

belgelenme *is.* Belgelenmek işi.

belgelenmek *(nsz)* **1.** Belgelemek işine konu olmak. **2.** İki yıl üst üste aynı sınıfta kalan öğrenci okuldan çıkarılmak.

belgeli *is.* ve *s.* **1.** Belgesi olan. **2.** İki yıl üst üste sınıfta kaldığı için okula devam etme hakkını yitirerek belge alan: *Belgeli öğrenci.*

belgelik, -ği *is.* Belge ve yazıların saklandığı yer, arşiv: *Belgelik müdürü.*

belgesel *s.* **1.** Belge niteliği bulunan (şey), dokümanter. **2.** *is.* Belge niteliği taşıyan film veya televizyon programı: *"Televizyon spikeri bu belgesel yayın boyunca hayli vaaz verdi."* -H. Taner.

→ ***belgesel film***

belgeselci *s.* **1.** Belgesel, film çeken veya bunun üzerinde çalışan (kimse). **2.** Belgesel niteliğindeki eserleri seven veya bunlarla ilgilenen (kimse).

belgeselcilik, -ği *is.* Belgeselcinin yaptığı iş.

belgesel film *is.* Hayattan alınan herhangi bir olguyu, kendi tabiî çevresi ve akışı içinde veya gerçeğe en yakın biçimde hazırlanmış yapay bir yerde işleyen, belirli bir amacı yansıtan film.

bel gevşekliği *is.* Cinsel gücü yitirme.

belgi *is.* **1.** Bir şeyi benzerlerinden ayıran özellik, şiar, alâmet, nişan. **2.** Duyuş, düşünüş ve inanıştaki ayırıcı özellik, şiar.

belgileme *is.* Belgilemek işi.

belgilemek *(-i)* Belgi ile göstermek.

belgili *s.* Belgiye dayanan, belirli olan.

belgin *s.* Tam ve kesin olarak belirlenmiş olan, sarih.

belginlik, -ği *is.* Belgin olma durumu, sarahat.

belgisiz *s.* Belirli olmayan, işaret edilemeyen, gayrimuayyen.

→ ***belgisiz sıfat, belgisiz zamir***

belgisizlik, -ği *is.* Belgisiz olma durumu.

belgisiz sıfat *is. bk.* belirsizlik sıfatı.

belgisiz zamir *is. bk.* belirsizlik zamiri.

belgit *is.* **1.** Senet. **2.** *man.* Bir önermeyi tanıtlamak için gösterilen ve daha önce doğru diye kabul edilen başka önerme, hüccet, burhan.

beli *is. (beli:) Far. belî esk.* Evet.

beli bükük *s.* Beli bükülmüş, güçsüz, zavallı.

beliğ *is. (beli:ğ) Ar. belîğ esk.* Belâgati olan, belâgatli: *"Çeşmeden sökülmüş o kitabenin yeri kendisinden daha beliğ bir şekilde, hafızamda kaldı."* -Y. K. Beyatlı.

belik, -ği *is.* Saç örgüsü.

→ ***belik belik***

belik belik *s.* Örgü örgü, örgü hâlinde.

belikleme *is.* Beliklemek işi.

beliklemek *(-i)* Saçları örmek.

belinleme *is.* Belinlemek işi.

belinlemek *(nsz)* Birden uyanarak çevresine korku ile şaşkın şaşkın bakmak, irkilmek.

belirgin *s.* Belirmiş durumda olan, besbelli, açık, bariz, sarih: *"Hüzünlü bakışlarının daha belirgin hâle getirdiği iri, siyah, ceylân gözleriyle... alımlı da sayılabilirdi."* -E. Bener.

belirginleşme *is.* Belirgin duruma gelme.

belirginleşmek *(nsz)* Belirgin duruma gelmek: *"Kapının altından sızan kirli ışık gitgide daha belirginleşiyordu."* -Ç. Altan.

belirginleştirme *is.* Belirgin duruma getirme.

belirginleştirmek *(-i)* Belirgin duruma getirmek.

belirginlik, -ği *is.* Belirgin olma durumu.

belirleme *is.* Belirlemek işi, tayin.

belirlemek *(-i)* **1.** Belirli duruma getirmek, belirli kılmak, tayin etmek: *"Bun-*

ları kesin olarak belirlemeye çalışalım." -A. Ş. Hisar. **2.** *man.* Yeni bir kavramı, özünü oluşturan ögeleri açıklayarak tanımlamak, sınırlamak. **3.** Bir kavramı, ayırıcı bir öge ekleyerek sınırlamak, kapsam bakımından daraltmak, **genellemek** karşıtı: *"Künyesi bile, daha doğarken onun yönünü belirlemiş gibi idi."* -H. Taner.

belirlenim *is.* **1.** Belirli duruma gelme işi. **2.** *fel.* Bir kavramın anlamının, içeriğinin, yapısının veya sınırlarının tam olarak belirlenmesi işi, gerektirim, determinasyon.

belirlenimci *is.* ve *s. fel.* Belirlenimcilik yanlısı olan (kimse), gerekirci, determinist.

belirlenimcilik, -ği *is. fel.* Her olayın başka olayların gerekli ve kaçınılmaz bir sonucu olduğunu ileri süren öğreti, gerekircilik, determinizm.

belirlenme *is.* Belirlenmek işi.

belirlenmek *(nsz)* Belirli duruma getirilmek.

belirlenmezci *is.* ve *s. fel.* Belirlenmezcilik yanlısı olan (kimse), indeterminist.

belirlenmezcilik, -ği *is.* **1.** Nedensellik yasasına bağlı olmayan, bir sebebe bağlanmayan olay ve durumların da bulunduğunu öne süren görüş, indeterminizm. **2.** İnsan iradesinin hiçbir şarta bağlı olmadığını, içinde bulunduğu şartlarla belirlenmediğini, insanın özgür iradesinin nedensellik yasasına bağlı olmadığını savunan görüş, indeterminizm.

belirleşme *is.* Belirleşmek işi veya durumu.

belirleşmek *(nsz)* Belirgin duruma girmek: *"Daha da belirleşen neşesiyle kalleşti, acımasızdı."* -T. Buğra.

belirli *s.* Açık ve kesin olarak sınırlanmış veya kararlaştırılmış olan, muayyen: *"Öteki arkadaşımız da belirli saatte nöbetinin başında olacaktı."* -E. Bener.

→ ***belirli belirsiz***, ***belirli geçmiş***, ***belirli nesne***

belirli belirsiz *s.* Yarı belirgin durumda, az çok belli olan: *"Belirli belirsiz incecik bir çizgi arasından gördüğü garip bir surat."* -Ç. Altan.

belirli geçmiş *is. gr.* Fiilin belirttiği kavramın, içinde bulunan zamandan önce olup bittiğini kesinlikle bildiren kip, -di'li geçmiş, görülen geçmiş. Bu zaman Türkçede **-dı (-di) / -tı (-ti)** ekiyle karşılanır.*Aldı, biçti, uçtu* vb.

belirlilik, -ği *is.* Belirli olma durumu.

belirli nesne *is. gr.* Belirtme durumu ekini almış, geçişli fiil durumunda olan yüklemle ilgili kelime veya kelime grubu.

belirme *is.* Belirmek işi, tebellür etme.

belirmek *(nsz)* **1.** (önce belli veya görünür olmayan bir şey için) Ortaya çıkmak, tezahür etmek: *"Karanlıkların ardından birçok adamlar belirerek acayip birtakım eşyalar taşıyor."* -R. H. Karay. **2.** Bir düşünce veya durum için, kesin bir biçim almak, tebellür etmek: *"Kafasında günden güne çeşitli düşünceler, çeşitli kaygılar beliriyordu."* -O. Hançerlioğlu. **3.** İyice görünür ve anlaşılır bir durum almak, tebarüz etmek: *"O kibar cemiyete nasıl bir elbise ile gireceğini düşündü; manzara gözünün önünde belirdi."* -R. H. Karay.

belirsiz *s.* **1.** Belirli olmayan, gayrimuayyen: *"Tatlı ve mahmur bakışlı gözlerini belirsiz bir noktaya dikti."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** Niteliği hakkında tam bir bilgi edinilemeyen, müphem: *Belirsiz bir söz. "Bir ayağın yerlere sürtünmesinden çıkan, silik ve belirsiz sesi işitti."* -P. Safa. **3.** Bilinmeyen, meçhul: *Ne olduğu belirsiz.*

→ ***belirsiz geçmiş***

belirsiz geçmiş *is. gr.* Fiilin belirttiği kavramın, içinde bulunulan zamandan önce olup bittiğini başkasından duyarak veya belirsiz olarak bildiren kip, -miş'li geçmiş, görülmeyen geçmiş. Türkçede bu zaman **-mış / -miş** ekiyle kurulur: *Gelmiş, gülmüş, ağlamış* gibi.

belirsizlik, -ği *is.* Belirsiz olma durumu, müphemiyet: *"Ne yanına baksa ürkütücü belirsizlikler..."* -A. İlhan.

belirsizlik sıfatı *is. gr.* İsimleri yaklaşık, kabataslak belirten sıfat: *bazı, birkaç, her, birtakım, filan* vb.

belirsizlik zamiri *is. gr.* İsmin yerini belirsiz, kabataslak tutan zamir: *bazısı, birkaçı, birçoğu, azı, herkes, biri* vb.

belirteç, -ci *is. gr.* Zarf.

belirten *is. gr.* Tamlayan.

belirti *is.* Bir olayın veya durumun anlaşılmasına yardım eden şey, alâmet, nişan, nişane: *"Kendinde yaşlılığın en küçük belirtisi yok."* -H. Taner.

belirtik *s. fel.* Açık, belli, sarih.

belirtilen *is. gr.* Tamlanan.

belirtili *s.* **1.** Belirtisi olan. **2.** Belirtilmiş olan, belirli kılınan.

→ ***belirtili nesne***, ***belirtili tamlama***

belirtili nesne *is. gr.* Belirtme durumundaki nesne, sarih meful.

belirtili tamlama *is. gr.* Tamlayanı **-in (-nin)** takısı, tamlananı üçüncü kişi iyelik eki alan ve belirli bir kavram taşıyan tamlama: *Doğan'ın kalemi, çiçeğin kokusu* gibi.

belirtilme *is.* Belirtilmek işi.

belirtilmek *(nsz)* Belirtmek işine konu olmak.

belirtisiz *s.* **1.** Belirtisi olmayan. **2.** Belirtilmemiş olan.

→ ***belirtisiz nesne***, ***belirtisiz tamlama***

belirtisiz nesne *is. gr.* Yalın durumdaki nesne.

belirtisiz tamlama *is. gr.* Tamlayanı yalın durumda olan, tamlananı genellikle üçüncü kişi iyelik eki alan ve çoğu kez tür kavramı veren isim tamlaması: *Ankara kedisi. Tuz Gölü* gibi.

belirtken *is.* **1.** Bir özlü sözle birlikte kullanılan işaret. **2.** Soyut bir şeyin, bir kavramın sembolü olan varlık veya eşya, amblem. **3.** *gr.* Gösterge.

belirtme *is.* Belirli kılma, görüş bildirme, tasrih.

→ ***belirtme durumu***, ***belirtme grubu***, ***belirtme sıfatı***

belirtme durumu *is. gr.* Yüklemi geçişli bir fiil olan cümlede fiilin doğrudan etkilediği **-i (-ı, -u, -ü)** ekini almış isim, yükleme durumu, i hâli, akuzatif. *Evi gördüm. Yazıyı okudum.*

belirtme grubu *is. gr.* Tamlamalardan daha geniş kelime dizisi: *Kalın bir kitabın süslü cilt kapağı* bir belirtme grubudur.

belirtmek *(i-)* Açıklamak, tebarüz ettirmek: *"Her gün kendi hareketini belirtecek telgrafı bekliyordu."* -H. E. Adıvar. *"Üzüntülerini kırgınlıklarını dudak büküp susarak belirtir."* -N. Cumalı.

belirtme sıfatı *is. gr.* Bir ismi gösterme, soru, sayı veya belirsizlik bakımlarından belirten sıfat: *Bu kapı. Birinci dönem. Kaç öğrenci? Hangi ev? Üç çocuk* gibi.

belit *is. man.* Kendiliğinden apaçık ve bundan dolayı öteki önermelerin ön dayanağı sayılan temel önerme, mütearife, aksiyom: *"Tüm, parçaların her birinden büyüktür"* sözü bir belittir.

belitken *is. man.* Belitler sistemi.

belitleme *is.* **1.** Belitlemek işi. **2.** *man.* Tümden gelişimci bir bilime esas olacak belit sistemi.

belitlemek *(-i)* **1.** Belgeye dayanarak ortaya koymak. **2.** *man.* Belitleme kuramını ortaya koymak.

belitlenebilirlik, -ği *is. man.* Belitlenebilen kuram.

beliye *is. Ar. beliyye* Felâket, keder, tasa: *"Sebep hep sensin; o zaman muvafakat edeydin, belki bu beliyeler başıma gelmezdi."* -S. M. Alus.

bel kemeri *is.* Elbise üzerinden bele dolayarak bir toka ile tutturulan, deri, kumaş veya metalden yapılan özel bağ.

bel kemiği *is. anat.* **1.** Omurga: *"Suriye'de bel kemiğine bir kurşun dokunmuştu."* -Ö. Seyfettin. **2.** *mec.* Bir şeyin varlığı ile ilgili en önemli bölümü, temel, esas: *"Aruz, şiir lisanımızın vücudunda bel kemiği gibi esaslı bir uzuvdur."* -Y. K. Beyatlı. *"Bel kemiği Anadolu Türklüğü olan bir millî devlet kurmalıyız."* -Atatürk.

belki *zf. (be'lki) Ar. bel + Far. ki* **1.** Muhtemel olarak, olabilir ki: *"Sait de belki yolunu saptırmayı geçirmiştir aklından."* -S. Birsel. **2.** *bağ.* Olsa olsa, ya ... ya, ihtimal: *"Belki bir sabah vakti, belki bir gece yarısı / Artık nefes almayı bırakıp gideceğiz."* -Z. O. Saba. **belki de** şu da olabilir:

"Hayat belki de insanların anlayıp razı olmadıklarından daha çok güzeldir." -S. F. Abasıyanık. *"Belki de bu durumun kusuru bizde."* -B. Felek.

belkili *s. (be'lkili)* **1.** Olasılı, muhtemel. **2.** *fel.* Doğru olabileceği gibi, yanlış da olabilen, belli ve kesin olmayan, olasılı, ihtimalî.

bel kündesi *is. sp.* (güreşte) Ellerin arkadan gelip hasmın göbeği üzerinde kilitlenmesi yolundaki kündeleme.

belladonna *is. İt. belladonna bot.* Güzelavrat otu.

bellek, -ği *is.* **1.** *psikol.* Yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, akıl, hafıza, dağarcık: *"Böylelerini dinlediğimizde, belleğimizde sözleri, hiç mi hiç, kalmaz."* -S. Birsel. *"Çocuk belleğimde bende kalan izlenimini bir hikâyemde şu cümlelerle özetlemiştim."* -H. Taner. **2.** *bl.* Bir bilgisayarda, programı değişmeyen verileri, yapılacak iş için gerekli olan ara sonuçları toplayan bölüm. **belleğini yitirmek** bellek kaybına uğramak.

→ ***bellek karışıklığı, bellek kaybı, bellek yitimi***

bellek karışıklığı *is. tıp* Kelimelerin doğru anlamını hatırlayamamak veya ilk olarak görülen bir şeyi önce gördüğünü sanma duygusuna kapılmak biçiminde beliren bir ruh hastalığı.

bellek kaybı *is. tıp* Bellek yitimi: *"Karısı kocasının bir bellek kaybı krizine tutulduğunu sanmakta olduğunu söylemiştir."* -S. F. Abasıyanık.

bellek yitimi *is. tıp.* **1.** Büyük sarsıntı veya humma yüzünden belleğin bozulması veya kaybolması biçiminde beliren ruh hastalığı. **2.** Belleğin kısa bir süre durup işlememesi.

bellem *is.* Bellemek yetisi.

belleme (I) *is.* Bellemek işi.

belleme (II) *is.* At ve benzeri hayvanların sırtına vurulan keçe, meşin veya kalın kumaş parçası, yapık, haşa.

bellemek (I) *(-i)* **1.** Öğrenip akılda tutmak: *"Biz de dersi ister istemez bellemeğe başladık."* -M. Ş. Esendal. *"Kasım lodosla girdi mi kış yumuşak olur diye bellemiş atalarımız."* -H. Taner. **2.** Sanmak: *"Yumuşak, sabırlı, şefkatli bir insan bellemişsin."* -H. Taner.

bellemek (II) *(-i)* Bel denilen araçla toprağı işlemek.

bellenmek (I) *(nsz)* Bellenmek (I) işine konu olmak, öğrenilmek.

bellenmek (II) *(nsz)* Bellenmek (II) işine konu olmak: *Bahçe bellendi.*

belleten *is.* Bilim kurumlarının çalışmaları ile ilgili yazı ve haberlerin yayımlandığı dergi.

belletici *is.* ve *s.* Çalıştırıcı, öğretici, müzakereci.

belletme *is.* Belletmek işi.

belletmek *(-i, -e)* Bellemesini sağlamak, öğretmek: *"Sina çölünde Türk milletinin bir ikinci destanı daha var ki, her Türk çocuğuna belletmek lâzım gelir."* -F. R. Atay.

belletmen *is.* Orta öğretimde etütleri denetleyen kimse, belletici.

belli (I) *s.* Beli olan: *"Hani sen benim gibi ince belli sarışınları severdin?"* -N. Araz.

belli (II) *s.* **1.** Bilinmedik bir yanı olmayan, malûm: *"Hâlimiz, vaktimiz sizce belli."* -H. R. Gürpınar. *"Mahcup gözlerinden belli ki iyi kalpli."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Gizli olmayan, ortada olan, anlaşılan, bedihî, zahir, aşikâr: *"Kıyafetinden söyleyeceği şeyin ciddiyeti belli."* -Ö. Seyfettin. **3.** Belirli, muayyen: *"Belli toplumsal evreler ve iktisadî çevrelerdeki şiir biçimi olan aruz ..."* -S. Birsel. **belli etmek 1)** açıklamak, iyice görünür anlaşılır duruma getirmek: *"Durumdan hoşlanmadığı belliydi ve bunu belli etmek istediği de belliydi."* -T. Buğra. **2)** *mec.* sezdirmek, hissettirmek: *"Ev sahibinin yanına gidileceğini tavrıyla belli ediyordu."* -R. H. Karay. **belli olmak** anlaşılmak, açıklanmak: *"Dilinden Anadolu olduğu belli oluyor."* -S. F. Abasıyanık.

→ ***belli başlı, belli belirsiz***

belli başlı *s.* **1.** Belirli, muayyen: *"Dilimiz de mizah gazetelerinin belli başlı alay konuları arasında idi."* -F. R. Atay. **2.** Önemli: *"Bu kongrenin belli başlı adamı İsmail Kemal'di."* -Y. K. Beyatlı.

belli belirsiz *zf.* Zorlukla seçilebilen, yarı belli, yarı bellisiz, duyulabilen, çok az belli olan: *"Dere içinde eylül sabahının ışığı yavaş yavaş, belli belirsiz yayılmaktadır."* -S. F. Abasıyanık.

bellik, -ği *is.* İşaret, marka.

bellilik, -ği *is.* Belli olma durumu, bedahet, muayyeniyet.

bellisiz *s.* Belli olmayan, bilinemeyen: *"Ne kumaştan olduğu bellisiz murdar birer entari..."* -H. R. Gürpınar.

belsem *is. bk.* balsam.

bel soğukluğu *is. tıp* Üreme organlarının akıntılı ve bulaşıcı bir hastalığı: *"Ta eskiden, yirmi sene evvel bir bel soğukluğu geçirdimdi."* -S. F. Abasıyanık. **bel soğukluğuna uğratmak** *kaba* bir işe veya bir söze gereksiz yere karışarak onun akışını sektirmek.

bembeyaz *s. (be'mbeyaz)* **1.** Çok beyaz veya her yanı beyaz, apak: *"Yanında kapkara yüzlü, bembeyaz dişli bir de zenci vardı."* -R. H. Karay. **2.** Pırıl pırıl, apaçık: *"Bütün İzmit bir leylâk demeti gibi, bembeyaz, gözlerinin önüne açıldı."* -A. İlhan.

bemol, -lü *is. Fr. bémol müz.* **1.** Bir sesin yarım ton kalınlaştırılacağını gösteren nota işareti. **2.** *s.* Böylece kalınlaştırılmış (ses): *Si bemol.*

ben (I) *is.* **1.** Çoğu doğuştan, tende bulunan ufak, koyu renkli leke veya kabartı: *"Dedim tane tane olmuş benlerin / Dedi zülfüm değdi tel yarasıdır."* -Âşık Ömer. *"Büyük gözleri, çok belli kaşları, benlerle dolu bir yüzü vardı."* -S. F. Abasıyanık. **2.** En çok üzümde görülen olgunlaşma belirtisi. **3.** *hlk.* Saçta, sakalda beliren beyazlık.

ben (II) *is.* **1.** Olta veya tuzağa konulan yem. **2.** *hlk.* Kuşun yavrusuna taşıdığı yem.

ben (III) *zm.* **1.** Tekil birinci kişiyi gösteren zamir: *"Bütün sevgileri atıp içimden / Varlığımı yalnız ona verdim ben."* -A. K. Tecer. **2.** *is. psikol.* Kişiyi öbür varlıklardan ayıran bilinç. **3.** *is. fel.* Bir kimsenin kişiliğini oluşturan temel öge, ego. **ben bu işte yokum** ben bu işe karışmam. **ben hancı, sen yolcu oldukça** özel ilişkilerimiz sürüp gittikçe (senin bana işin düşer). **ben şahımı (veya şeyhimi) bu kadar severim** ben bundan daha çok özveride bulunamam. **benden de al o kadar** *bk.* al benden de o kadar. **benden günah gitti** *bk.* benden söylemesi. **benden söylemesi** ben üzerime borç saydığım şeyi söyledim, kendimi suçlu saymam. **beni sokmayan yılan bin (yıl) yaşasın** zararlı olduğu bilinen, ama kimseye kötülüğü dokunmayan kişiyle uğraşmamalıdır. **benim diyen** kendine güvenen, güçlü olduğuna inanan: *Benim diyen adam bu işi yapamaz.* **benim oğlum bina okur, döner döner yine okur** "çok çalışmasına karşılık verimli ve yararlı olmuyor" anlamında kınama veya eleştiri belirtmek için kullanılır.

→ ***benbenci, beniçinci***

benbenci *s.* Kendini çok öven, hep kendinden söz eden, kibirli, gururlu.

benbencilik, -ği *is.* Benbenci olma durumu.

bence *zf.* Bana göre, düşündüğüm gibi: *"Bence büyük bir hizmet görmüş oldu."* -B. Felek.

benci *s.* Kendini beğenen, kendini her konuda üstün gören, hodpesent, megaloman.

bencil *s.* **1.** Yalnız kendini düşünen, kendi çıkarlarını herkesinkinden üstün tutan, hodbin, hodkâm, egoist: *"Bencildir insanoğlu, bencil olduğu için de yalnız kendi dertlerini düşünür, yalnız onlara inanır."* -N. Ataç. **2.** *fel.* Bencillik öğretisine inanan. **bencil olmak** bencilce davranışta bulunmak.

bencilce *zf. (benci'lce)* Bencile yakışır biçimde.

bencileyin *zf. (be'ncileyin)* Benim gibi: *"Bencileyin gülmedik baş cihana gelmiş var mıdır."* -Yunus Emre.

bencilik, -ği *is.* **1.** Benci olma durumu, hodpesentlik, egoizm. **2.** *fel.* İnsanın bütün eylemlerinin ben sevgisiyle belirlenmiş

olduğunu, buna göre ahlâklılığın da yalnızca kendini koruma içgüdüsünün bir biçimi olduğunu ileri süren öğreti. **3.** *fel.* Kendi benini ve çıkarını hayatın mutlak ilkesi yapan anlayış.

bencilleşme *is.* Bencilleşmek işi.

bencilleşmek *(nsz)* Bencil duruma gelmek.

bencillik, -ği *is.* Bencil olma durumu, hodbinlik, egoistlik, egoizm: *"İlerleyen bencillikleri, yeni hileleri... en önce o hissetti."* -H. S. Tanrıöver. **bencillik etmek** bencil davranmak.

bende *is. Far. bende esk.* Kul, köle: *"Aynı zamanda, bu has ve vefakâr bendesine mim koymuştu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **bendeniz** *esk.* alçak gönüllülükle **ben** yerine ve "köleniz'" anlamında kullanılır: *"Lütuf buyurup vapura kadar geldiğinizden dolayı bendenizi minnettar ettiniz, efendim."* -R. H. Karay. **bendeniz cennet kuşu** *alay* kendini tanıtırken kullanılan bir deyim: *Bendeniz cennet kuşu Tahir.*

→ bendehane, bendezade

bendegân *ç. is. (bendegâ:n) Far. bendegân esk.* Kullar, köleler.

bendegî *is. (bendegi:) Far. bendegī* **1.** Kulluk, kölelik. **2.** Köle ile ilgili, köleye ait.

bendehane *is. (bendeha:ne) Far. bende + hāne* Bendenin, kölenin evi: *"Dün, bendehanede bulunan talaşlar tutuşuverdi."* -A. Ş. Hisar.

bendezade *is. (bendeza:de) Far. bende + zāde* Bendenin oğlu: *"İki bendezadeniz vardı, ömürlerini efendimize bağışladılar."* -M. Ş. Esendal.

bendir *is.* Alaturka çalgı aleti.

benefşe *is. Far. benefşe* Menekşe.

benek, -ği *is.* **1.** Herhangi bir şey üzerindeki ufak leke, nokta, puan: *"Burunlar koyu renkte beneklerle kaplıdır."* -S. Birsel. **2.** *astr.* Güneş lekeleri yöresinde görülen, parlak taneciklerden ve parlak damarlardan oluşmuş bölüm, fekül.

beneklenme *is.* Beneklenmek işi.

beneklenmek *(nsz)* Benek oluşmak.

benekleşme *is.* Benekleşmek işi veya durumu.

benekleşmek *(nsz)* Benek benek durum almak.

benekli *s.* Ufak lekeleri bulunan: *"Altın benekli, mor renkli ipekli blûz giyiyordu."* -H. E. Adıvar.

→ benekli köpek balığı

benekli köpek balığı *is. zool.* Kara benekli, küçük boyda bir cins köpek balığı *(Scylliorhinus canicula).*

bengi (I) *s.* Sonu olmayan, hep kalacak olan, ölümsüz, ebedî.

→ bengi su

bengi (II) *is.* Ege ve Güney Marmara bölgesinin halk oyunlarından biri.

bengileme *is.* Bengilemek işi.

bengilemek *(-i)* Bengi kılmak, sonsuz yaşama niteliği kazandırmak, ölümsüzleştirmek, ebedîleştirmek.

bengileşme *is.* Bengileşmek işi.

bengileşmek *(nsz)* Sonsuz yaşama niteliği kazanmak, ölümsüzleşmek, ebedîleşmek.

bengilik, -ği *is.* **1.** Zamanla ilgisi, başlangıcı ve sonu olmayan varlık. **2.** Ölmezlik, ebedîlik. **3.** Sonsuz ve ölçülmez zaman.

bengi su *is.* İçene sonsuz hayat verdiğine inanılan ve efsanelerde geçen su, abıhayat: *"Aşk çekirdek, toprak misal gönüllere / Bir bengi su özlemiyle yağıyorum."* -F. Halıcı.

beniâdem *ç. is. (be'ni:a:dem) Ar. benī ādem esk.* Âdemoğulları, insanlar.

benibeşer *is. Ar. benī + beşer* İnsan: *"Benibeşer arasında, ister şiire, ister başka bir şeye rehberlik etmek, ancak o şeyin cinsinden olmaya mütevakkıftır."* -Y. K. Beyatlı.

beniçinci *is.* Kişinin benliğini merkez sayma görüşü, benmerkezci.

beniçincilik, -ği *is. fel.* Dünyada kişinin benliğini merkez sayan felsefe görüşü, benmerkezcilik, egosantrizm.

benildeme *is.* Benildemek işi.

benildemek *(nsz)* Belinlemek: *"Gördü, çaldı saat / Benildeyip uyandınız, yataklar."* -B. Necatigil.

benimseme *is.* Benimsemek işi, sahip çıkma, tesahup.

benimsemek *(-i)* **1.** Bir şeyi kendine mal etmek, sahip çıkmak, kabullenmek, tesahup etmek: *"Ağzın kulaklarına vardı; işi âdeta benimsedin."* -R. H. Karay. **2.** *mec.* Bir şeye, birine bağlanmak, ısınmak: *"Karım içinde büyüdüğü bu evi bütün psikolojik derinliğiyle benimsemişti."* -A. H. Tanpınar.

benimsenme *is.* Benimsenmek işi.

benimsenmek *(nsz)* Benimsenmek işine konu olmak: *"Mutluluğa açık ruhsal durum benimsenince mutluluk sürekli olur."* -H. Taner.

benimsetme *is.* Benimsetmek işi.

benimsetmek *(-i, -e)* Birinin benimsemesini sağlamak.

benimseyiş *is.* Benimsemek işi veya durumu.

beniz, -nzi *is.* Yüz rengi: *"Benzi limon gibi sararmaya, gözleri ateş gibi parlamaya başladı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **benzi atmak** (veya **uçmak**) ansızın yüzünün rengi sararmak, solmak: *"Necdet'in benzi atıyor, kesik kesik soluyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **beniz geçmek** *hlk.* benzi solmak. **benzi kül gibi olmak** yüzünden kan çekilmek, yüzü sararmak. **benzi sararmak** yüzünün rengi solmak: *"O böyle söylerken yanında bulunanların benzi sararırdı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **benzi uçmak** yüzü sararmak: *"Benzi uçtu, dudaklarındaki gülümseme soldu."* -M. Ş. Esendal. **benzinde kan kalmamak** kansızlık sebebiyle yüzü sararmak. **benzine kan gelmek** (veya **benzi kanlanmak**) sağlıklı duruma gelmek, canlanmak: *"Yirmi dört saat evvel Allah'tan ziyade Abdülhamit'ten korkan kâtiplerin henüz benizlerine kan gelmemişti."* -Ö. Seyfettin.

benizli *s.* Benzi bulunan, benze sahip olan: *"Yanına uzunca boylu, soluk benizli, gençten bir adam sokuldu."* -M. Ş. Esendal.

benlenme *is.* Benlenmek işi.

benlenmek *(nsz)* Ben oluşmak: *"Çok mu çirkin yüzüm benlenince?"* -B. Necatigil.

benli (I) *s.* Teninde ben bulunan: *"Tılsımı çözmek için kadının sırtı benli olmalı imiş."* -S. F. Abasıyanık.

benli (II) *zf. bk.* senli benli.

benlik, -ği *is.* **1.** Bir kimsenin öz varlığı, kişiliği, onu kendisi yapan şey, kendilik, şahsiyet: *"Küçük veya büyük çapta, ama mutlaka dürüst, namuslu bir iş adamı olmak hırsı bütün benliğini sardı."* -T. Buğra. **2.** Kendi kişiliğine önem verme, kişiliğini üstün görme, kibir, gurur. **benliğinden çıkmak** kendine benzemez olmak. **benliği yoğurmak** kişiliği oluşturmak.

→ benlik çatışması, benlik davası, benlik ikileşmesi, benlik yitimi

benlik çatışması *is. psikol.* Benliğin ön plâna çıkması ile başgösteren çatışması.

benlikçi *is.* ve *s.* **1.** Her konuda hep kendini ileri süren, hep kendinden söz eden (kimse). **2.** *s.* Benlikçilik yanlısı olan (kimse).

benlikçilik, -ği *is.* **1.** Her konuda hep kendini ileri sürme, hep kendinden söz etme durumu. **2.** Kendi benliğinin gelişimini, bütün davranışlarının ilkesi yapan kişinin niteliği, egotizm.

benlik davası *is.* Her şeyi kendi düşüncesine uydurmak ve her şeyde söz sahibi olmak çabası.

benlik ikileşmesi *is. tıp* Öznenin kişiliğini iki veya daha çok bilinç merkezine bölen ve tek kişide çeşitli kişilikler durumunda beliren bir ruh hastalığı.

benlik yitimi *is. tıp* Kişilik duygusunun ve benlik bilincinin yitirilmesi ile beliren ruh hastalığı.

benmari *is. Fr. bain-marie* Bir kabı kaynar suya oturtmak yolu ile içindekini ısıtmak veya eritmek yöntemi.

benmerkezci *is. jeol.* Beniçinci.

benmerkezcilik, -ği *is. jeol.* Beniçincilik.

bent, -di *is. Far. bend esk.* **1.** Bağ, rabıt: *"Kemer kemer gönlüme kement sensin / Bu sevgiye kadeh sensin, bent sensin."* -F.

Halıcı. **2.** Kanun maddesi; kitaplarda kendi içinde bütünlük oluşturan bölüm. **3.** Suyu biriktirmek için önüne yapılan set, büğet: *"Bentler, hakikaten Osmanlı medeniyeti eserlerinden örnek verecek heybetli tesislerden imiş."* -A. Rasim. **4.** *esk.* Gazete yazısı. **5.** *ed.* Bağlam. **(birini) bent etmek** kendine bağlamak: *"Kalabalık göz açıp kapayıncaya kadar beni kapmış, direncimi kırıp ruhumu ufalayarak kendine bent etmişti."* -A. İlhan. **bent olmak** bağlanmak, tutulmak.

benzeme *is.* Benzemek işi.

benzemek *(-e)* **1.** İki kişi veya nesne arasında birbirini andıracak kadar ortak nitelikler bulunmak, andırmak: *"Benzeye benzeye yaz, benzeye benzeye kış olur."* -Atasözü. *"Ona göre işlemeyen, kurulmuş, bozulmuş bir saat hastalanmış bir insana benzerdi."* -A. H. Tanpınar. **2.** Sanısını uyandırmak, gibi görünmek: *"Bu zavallı çokça içmişe benziyor, gözleri buğulanmış, biraz da kaymış."* -M. Ş. Esendal.

benzemeklik, -ği *is.* Benzer olma durumu: *"Bir şeye benzemekliğim için usta bir kalem kırk yerinden tashih etmeli."* -R. H. Karay.

benzemez *is.* İskambil veya okey oyununda farklı kâğıtların veya taşların bir araya gelmesi.

benzen *is. Fr. benzène kim.* Maden kömürü katranından çıkarılan C_6H_6 formülündeki hidrokarbonun bilimsel adı.

benzer *s.* **1.** Nitelik, görünüş ve yapı bakımından bir başkasına benzeyen veya ona eş olan (şey), müşabih, mümasil: *"Baksana kız, paşaya benzer yerim var mı benim?"* -H. Taner. **2.** *mat. bk.* benzeşim. **3.** *is. sin.* Bazı önemsiz veya tehlikeli sahnelerde asıl oyuncunun yerine çıkan, yapı ve yüz bakımından bu oyuncuyu andıran kimse, dublör.

→ benzer şekiller

benzeri *s.* Benzerlik gösteren, benzer.

benzerlik, -ği *is.* **1.** Benzer olma durumu: *"Türk işleri ile Roma ve Bizans işleri arasında benzerlik bulunamaz."* -F. R. Atay. **2.** *mat.* İki üçgende köşelerinin eşlenmesine göre karşılıklı açıların eş ve karşılıklı kenarların orantısından doğan durum.

benzersiz *s.* Benzeri olmayan, eşsiz: *"Zübeyde hanım da her ana gibi, oğlunu eşsiz, benzersiz bir insan görmektedir."* -H. Taner.

benzersizlik, -ği *is.* Benzersiz olma durumu.

benzer şekiller *ç. is. mat.* Kenarlarının uzunlukları arasındaki oran değişmemekle birlikte karşılıklı açıları eşit olan şekiller.

benzeş *s.* Birbirine benzeyen, aralarında benzerlik bulunan, müşabih, nazir.

benzeşen *is. gr.* Ünlü veya ünsüz benzeşmelerinde etki altında kalan ünsüz veya ünlü: *Sütçü (süt-çü), ekmekten (ekmek-ten), odalardan (oda-lar-dan)* kelimelerinde bulunan *-çü, -ten, -dan* eklerindeki ünsüz veya ünlüler gibi.

benzeşik *s. mat.* ve *geom.* Benzeşme özelliği gösteren.

benzeşim *is.* **1.** Bazı ortak yönleri olan iki şey arasındaki benzeşme. **2.** *mat.* İki şeklin kenarlarının uzunlukları arasındaki oran değişmemekle birlikte, karşılıklı açılarının eşit bulunması durumu.

→ benzeşim oranı

benzeşim oranı *is. mat.* İki şeklin kenarlarının arasındaki oran.

benzeşlik, -ği *is.* Benzeş olma durumu, müşabehet.

benzeşme *is.* **1.** Benzeşmek işi. **2.** *gr.* Bir kelimede bir sesin başka bir sesi kendisine benzetme etkisi: *yurt-daş > yurttaş, çarşanba > çarşamba, o + bir < öbür* gibi.

benzeşmek *(nsz)* Birbirine benzemek, müşabih olmak.

benzeşmezlik, -ği *is. gr.* Bir kelimede bulunan aynı veya benzeri seslerden birinin değişikliğe uğraması, disimilâsyon: *Kınnap > kırnap, attar > aktar, kehribar > kehlibar* gibi.

benzeti *is.* Benzetme, aslından kopya edilmiş, teşbih.

→ benzeti ressamı

benzetici *s.* Benzeterek yapan, sahteci, kopyacı.

→ benzetici ressam

benzetici ressam *is.* Büyük sanatçıların üslûbunda çalışarak, yaptığı işleri orijinal eser diye satan sahteci ressam.

benzetilme *is.* Benzetilmek işi.

benzetilmek *(nsz)* Benzetmek işine konu olmak: *"Salâ Bey de anasına benzetilmeye razı olmadı."* -M. Ş. Esendal.

benzeti ressamı *is.* Büyük sanatçıların yaptıklarını, orijinaline bakarak yapan ve benzeti olduğunu belirten ressam.

benzetiş *is.* Bir şeyi başka bir şeye benzetmek işi veya biçimi: *"Hoşa gidecek benzetişler buluyorlar, gülümsüyorsunuz."* -N. Ataç.

benzetme *is.* **1.** Benzetmek işi. **2.** *ed.* Bir şeyin niteliğini anlatmak için, o niteliği eksiksiz taşıyan bir şeyi örnek olarak gösterme işi, teşbih: *"Bütün tumturaklı sözleri, bütün az rastlanır benzetmeleri tekrarladı."* -A. İlhan.

benzetmek *(-i, -e)* **1.** Benzer duruma getirmek: *İki şeyi birbirine benzetmek.* **2.** Bir şeyde başka şeye benzeyen yönler bulmak: *"Çıngıraklı bir kahkaha atıp öksürmesini trendeki kadına benzetir gibi olmuştum."* -R. N. Güntekin. *"Onu ceylana benzetiyorum."* -R. H. Karay. **3.** *mec.* Kötü bir duruma getirmek, bozmak: *Çocuk, oyuncağını benzetti.* **4.** *mec.* Dövmek: *Ali'yi kavgada iyice benzetmişler.* **benzetmek gibi olmasın** kötü bir sona uğramış birinden veya bir şeyden söz ederken, ona benzetilen kimse veya şey için kötü bir duygu beslenilmediğini anlatır.

benzeyiş *is.* Bir şeyin başka bir şeye benzemesi durumu: *"Fakat bu özeniş, benzeyiş, benzetiş kendi hayallerinin doğurduğu bir kuruntudan başka şey değildi."* -A. Ş. Hisar.

benzeyişsizlik, -ği *is.* Benzeşmemek durumu: *"O kadar çok değişiklik, o kadar büyük bir eskiden ayrılık ve benzeyişsizlik var."* -Ç. Altan.

benzin *is. Fr. benzine kim.* **1.** Petrolün damıtılması ile elde edilen, özgül ağırlığı yaklaşık 0,65 olan, renksiz, uçucu, kendine özgü kokusu bulunan bir sıvı. **2.** *esk.* Benzen.

→ benzin istasyonu, benzin pompası

benzinci *is.* ve *s.* Benzin satılan yer veya benzin satan kimse.

benzincilik, -ği *is.* Benzincinin işi veya mesleği.

benzin istasyonu *is.* Araçların benzin, yağ gibi ihtiyaçlarını karşılayan, yolculara dinlenme ve alış veriş imkânı veren tesis, benzinlik.

benzinleme *is.* Benzinlemek işi veya durumu.

benzinlemek 1. Benzin dökerek yakmak. **2.** Bir nesneyi benzine bulamak.

benzinli *s.* Benzinle çalışan (motor, makine vb.).

benzinlik, -ği *is.* Benzin satılan yer, benzin istasyonu.

benzin pompası *is.* Benzinlikte araç depolarına benzin koyma ve verilen benzin tutarını gösterme aracı.

benzol, -lü *is. Fr. benzol kim.* Benzin ve tolüen karışımı bir akaryakıt.

beraat, -ti *is. (bera:at) Ar. berâ'at huk.* Aklanma. **beraat etmek** aklanmak, temize çıkmak: *"Bu kararın okunuşu üzerine beraat edenler serbest bırakılmışlardı."* -H. C. Yalçın.

→ beraatızimmet

beraatızimmet *is. Ar. berâ'at-ı zimmet huk.* Borcu, vereceği olmama durumu, borçsuzluk. **beraatızimmet asıkdır** tersi ispatlanmadıkça insanların suçsuz sayılmaları ilkesini anlatır.

beraber *zf. (bera:ber) Far. berâber* **1.** Birlikte, bir arada: *"Tercümanla beraber yandaki kapıdan girdiler."* -Ö. Seyfettin. *"Hayata beraber başladığımız / Dostlarla da yollar ayrıldı bir bir."* -C. S. Tarancı. **2.** *esk.* Aynı düzeyde: *"Bina taş, merdiveni yok, toprakla beraber."* -A. Rasim. **3.** *-e* rağmen, *-e* karşın: *"Halılarla bezenmiş olmakla beraber gıcırtıdan ve esnemelerden kurtulamamıştı."* -R. H. Karay. **... ile beraber** ile birlikte: *"Bunu demekle beraber gözlerini sildi ve güldü."* -M. Ş. Esendal. *"İşte bu sözle beraber yeni talihi, yeni kaderi bir tavla zarı gibi atılmıştı."* -S.

F. Abasıyanık. **berabere bitmek** (oyun, yarışma) takımların aynı sayıyı almasıyla sonuçlanmak. **berabere kalmak** (oyun, yarışma için) takımlar aynı sayıyı almak veya denk gelmek, başa baş kalmak, başa baş gelmek. **beraberinde** yanında: *Beraberinde arkadaşını da getirdi.*

beraberce *zf. (berabe'rce)* Birlikte, beraber olarak: *"Sandalyelerimizi lâmbaya yaklaştırıp beraberce bakmaya başladık."* -M. Ş. Esendal. *"Beraberce geçen hayalimizin her faslını sırasıyla canlandırdım."* -R. H. Karay.

beraberlik, -ği *is.* **1.** Birlikte olma durumu: *"Onların beraberliği tam elli yıl sürmüştür."* -H. Taner. **2.** Baş başa kalma durumu.

→ beraberlik müziği

beraberlik müziği *is. müz.* Orkestra, koro veya oda müziğinde olduğu gibi birçok sesin oluşturduğu müzik.

berat *is. (bera:t) Ar. berāt* **1.** Bir buluştan, bir haktan yararlanmak için devletçe verilen belge, patent: *İhtira beratı.* **2.** *tar.* Osmanlı İmparatorluğunda bir göreve atanan, aylık bağlanan, san, nişan veya ayrıcalık verilen kimseler için çıkarılan padişah buyruğu.

→ Berat Gecesi, Berat Kandili

Berat Gecesi *is.* Hz. Muhammed'e peygamberliğin Cebrail aracılığıyla bildirildiği şaban ayının 15. gecesine rastlayan kandil gecesi.

Berat Kandili *is. bk.* Berat Gecesi.

berbat *s. Far. ber-bād* **1.** Kötü: *"Eskisinden daha berbat, iyileşmek ne gezer."* -M. Â. Ersoy. *"İstanbul çamurlarının en berbatı Asmaaltı ve Zindankapı tarafındakilerdi."* -N. Araz. **2.** Bozuk: *"Yol berbat; toz toprak üstümüze savruluyor."* -S. M. Alus. **3.** Çirkin, beğenilmeyen: *"Sanatta politika ne kadar berbatsa, politikada sanat da o kadar iğrenç olur."* -B. Felek. **4.** Darmadağın, bakımsız, perişan, viran: *"Berbat bir han odası."* -Y. Z. Ortaç. **berbat etmek** (veya **eylemek**) **1)** kötü duruma getirmek: *"Bu işi nasıl berbat ettinse gel yine öyle kendin temizle."* -H. R. Gürpınar. **2)** bozmak. **berbat olmak 1)** kötü duruma gelmek; kirlenmek; **2)** bozulmak: *"Muhitin değişen, bozulan her şeyi gibi terbiyesi de berbat olmuştu."* -Ö. Seyfettin.

berber *is. İt. barbiere* **1.** Saç ve sakalın kesilmesi, taranması ve yapılması işiyle uğraşan veya bunu meslek edinen kimse. **2.** Bu işin yapıldığı dükkân: *"Bütün dükkânlar, bakkallar, berberler, kunduracılar bu ana yolun üzerindedir."* -S. F. Abasıyanık.

→ berber balığı, berber bataryası, berber çırağı, berber dükkânı, berber kalfası, berber koltuğu, berber salonu, berber ustası

berber balığı *is. zool.* Hanigillerden, kuyruğunun çatalı çok uzun olan, Akdeniz'de yaşayan, eti yenilen bir balık *(Serranus anthias).*

berber bataryası *is.* Berber dükkânlarında lâvaboya su akmasını sağlayan deve boynu biçimindeki musluk takımı.

berber çırağı *is.* Berber ustasının yanında yetiştirilmek üzere çalışan çocuk.

berber dükkânı *is.* Berber.

Berberî *öz. is. (berberi:) Ar. berberī* Kuzey Afrika'daki Cezayir bölgesinde Berberistan halkından veya bu halkın soyundan olan kimse.

berber koltuğu *is.* Berberler için yapılan hareketli, oynar başlıklı özel koltuk.

berberlik, -ği *is.* Berberin yaptığı iş: *"O küçücük dükkânda baba mesleği berberlikle altı yıldır geçinip gidiyordu."* -S. F. Abasıyanık.

berber salonu *is.* Büyük berber dükkânı.

berceste *s. Far. ber-ceste* **1.** Sağlam ve lâtif. **2.** Seçilmiş, seçme. **3.** *ed.* Sanat değeri yüksek anlamlar taşıyan dize: *"Eğer maksud eserse mısra-ı berceste kâfidir."* -Koca Ragıp Paşa.

berdelacuz *is. Ar. berd-el-ʿacūz hlk.* Halk tahminine göre, 9-18 Mart arasında görülen kocakarı soğuğu.

berdevam *s. (berdeva:m) Far. ber + Ar. devām* Sürmekte olan, sürüp giden: *"Yüz elli sene evvel türeyen bu âdet hâlâ da berdevam."* -Y. K. Beyatlı. *"İstanbul halkı bu teşkilâtı yadırgamakta berdevamdır."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

berduş *is.* ve *s. Far. ber-dūş* **1.** Başıboş, serseri: *"Serseriler, berduşlar, kopuklar başlarını masalara dayayarak sabahlar burada."* -S. Birsel. **2.** Pis, bozuk, bakımsız: *"Bir büyük mü büyük hangar, bir dağınık berduş yatak..."* -Ç. Altan.

bere (I) *is.* **1.** Vurma ve incitme sonucu vücudun herhangi bir yerinde oluşan çürük: *"Üstü başı parça parça, vücudu yara bere içinde, fakat gözleri bakıyor ve ağzı gülüyor gibi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** Herhangi bir şeyde görülen çizik, ezik.

bere (II) *is. Fr. béret* Yuvarlak, yassı ve sipersiz başlık: *"Lâcivert beresini sallayarak bir fırtına gibi içeriye girdi."* -A. Ş. Hisar.

bereket *is. Ar. bereket* **1.** Bolluk, gürlük, ongunluk, feyz, feyezan: *"Çocuk gönlüm kaygılardan azade / Yüzlerde nur, ekinlerde bereket."* -O. V. Kanık. **2.** *zf.* İyi ki, neyse ki, iyi bir rastlantı olarak: *"Bereket, o sıralarda henüz bu sözü bilmiyordum."* -E. Bener. *"Çocuğun yüzü ibik gibi kızardı. Bereket o telâşta kimse işin farkına varmadı."* -H. Taner. **3.** *hlk.* Yağmur: *Bereket yağıyor.* **bereket ki** (veya **bereket versin ki**) iyi ki, Tanrı'ya şükür ki: *"Bereket versin ki, genç boksör, dayağa ezelden idmanlıydı."* -R. N. Güntekin. **bereket versin 1)** para alan kimsenin söylediği iyi dilek sözü; **2)** bir kimsenin bir durumdan hoşnutluğunu anlatması, teselli bulması: *"Bereket versin, gece bu kır yolu tenha idi."* -H. R. Gürpınar. **Halil İbrahim bereketi** İbrahim Peygamber'i işaretle bolluk, refah anlatır: *"Ey İstanbul ağzıyla mal satan simitçi / Çocukları eşeğine bindiren sütçü / Halil İbrahim bereketi kesenize."* -O. Rifat.

bereketlenme *is.* Bereketlenmek işi veya durumu.

bereketlenmek *(nsz)* Çoğalmak, artmak: *"Doksan yaşına kadar yaşamış, yokluk yüzü görmemiş oğul uşak toplansa koca bir mahalle olacak kadar bereketlenmiş."* -M. Ş. Esendal.

bereketli *s.* Bol, verimli: *"Ey vatanın bağrı yanık bucağı / Hani senin bereketli hasadın."* -M. E. Yurdakul. *"Uzakta düz ve bereketli ovalar görünüyor, uzak ve yakın çiftliklerin hayatı seziliyor."* -Y. K. Beyatlı. **bereketli ola!** (veya **olsun!**) yemek yemekte olanlara veya ürünlerini devşirenlere söylenen iyi dilek sözü.

bereketlilik, -ği *is.* Bereketli olma durumu.

bereketsiz *s.* Kendinden beklenen yararlığı sağlayamayan (şey).

bereketsizlik, -ği *is.* Bereketsiz olma durumu.

bereleme *is.* Berelemek işi.

berelemek *(-i)* Bereli duruma getirmek.

berelenme *is.* Berelenmek işi veya durumu.

berelenmek *(nsz)* Bereli duruma gelmek: *"Taşlara çarpan ayakları berelenmişti."* -Ö. Seyfettin.

bereli (I) *s.* Beresi olan: *"Bir kavunun bereli, acı yerini, oyup nasıl atarsak öyle yaptı."* -R. H. Karay.

bereli (II) *s.* Beresi olan: *"Zaten siyah bereli kadın da hep aynı yerde idi."* -P. Safa.

berenarı *zf.* Şöyle böyle, az çok, biraz, oldukça.

bergamodî *s.* Sarımsı pembe renginde olan: *"Uzunca, sarışın, kadınların bergamodî dedikleri rengin daha açık tonunda."* -A. Rasim.

bergamot *is. İt. bergamotto < T. beğ armudu bot.* **1.** Turunçgillerden bir ağaç *(Citrus bergamia).* **2.** Bu ağacın, kabuklarından reçel yapılan ve esans çıkarılan meyvesi.

bergüzar *is. (bergüza:r) Far. berguzār* Anmak için verilen hatıra, armağan, yadigâr: *"Tabiî lütfunuza mukabil bir bergüzar takdim edeceğim."* -R. H. Karay. *"Büyük babanın zamanında bergüzarmış, ne yapayım, kıramadım."* -E. E. Talu.

berhane *is. (berha:ne) Far. bār-ḫāne* Büyük, harap, kullanışsız ev: *"Harap, berhane bir şey."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Pek*

büyük, pek berhane bir şeydir." -S. Birsel. **berhane gibi** gereğinden çok büyük (ev).

berhava *is. (berhava:) Far. ber + Ar. hevā esk.* **1.** Havaya verilmiş, uçurulmuş. **2.** Yararsız, boş. **berhava etmek** *mec.* **1)** havaya uçurmak: *"Torpil tecrübesi de vapurumuzun berhava edilmesi için hazır bir bahane sayılabilir."* -A. Ş. Hisar. **2)** bitirmek, yok etmek: *"Gazetede okuduğu haber, adamın sarhoş neşesini berhava etti."* -A. İlhan. **berhava olmak 1)** patlama yolu ile havaya uçmak; **2)** *mec.* boşa gitmek.

berhayat *is. (berhaya:t) Far. ber + Ar. ḥayāt* Hayatta olan, canlı, yaşayan: *"Şu ilân gazetede çıkmasaydı, babası onun İstanbul'da berhayat olduğunu öğrenmeyecekti."* -P. Safa.

berhudar *is. (berhuda:r) Far. berḫurdār* Mutlu. **berhudar ol!** "iyi günler göresin" anlamında dilek olarak kullanılır: *"Fahim Beyin kısa boylu, ak sakallı babası 'berhudar ol, oğlum! Gel seni alnından öpeyim' demiş."* -A. Ş. Hisar.

beri *is.* **1.** Konuşanın önündeki iki uzaklıktan kendisine daha yakın olanı: *Biraz beriye geliniz.* **2.** *s.* Bu uzaklıkta bulunan: *"Ağaçlardan, karanlığın beri tarafına doğru bir nehir akışı var."* -S. F. Abasıyanık. **3.** *e.* Çıkma durumundaki kelimelerden sonra getirilerek bir işin başlangıcını gösterir: *"Yıllardan beri duvarlarımdaki raflar maketlerle dolmuştu."* -R. N. Güntekin. *"Kar sabahtan beri yağmıştı."* -S. F. Abasıyanık.

beribenzer *s. hlk.* Sıradan bayağı, alelâde.

beriberi *is. (beribe'ri) Fr. bèrbéri (Seylan dilinden)* Genellikle Uzak Doğu ülkelerinde B vitamini eksikliğinden ileri gelen bir hastalık.

beriki, -ni *s.* **1.** Beride olan: *Beriki ev.* **2.** *zm.* Beride olan şey veya kimse: *"Bir müddet bulunduğu vaziyeti öteki ayağını berikinin üstüne koyarak değiştirdi."* -S. F. Abasıyanık. *"Fakat berikiler onu işitmemiş gibi masaya oturdular."* -P. Safa.

beril *is. Fr. béryl min.* Doğada altıgen billûrlar durumunda bulunan, saydam, çoğu yeşil renkli berilyum ve aliminyum silikat.

berilyum *is. Fr. béryllium kim.* Atom numarası 4, yoğunluğu 1,84, atom ağırlığı 9,013 olan, zümrüt gibi bazı taşların birleşiminde bulunan, 2970°C de eriyen, havanın etkisine karşı ince bir oksit tabakasıyla kaplı element. Kısaltması Be.

berjer *is. Fr. bergère* Arkası kabarık ve yüksek oturacak yeri geniş koltuk.

berk *s.* **1.** Sert, katı. **2.** Sağlam.

berkelyum *is. (berke'lyum) Fr. berkélium (Berkeley Üniversitesinin adından) kim.* Atom numarası 97, atom ağırlığı 294 olan, amerikyum veya küryumdan elde edilen yapay element. Kısaltması Bk.

berkemal *is. Far. ber + Ar. kemāl* Mükemmel, pek iyi: *"Kendisine olan itimat ve sevgimiz berkemaldir."* -F. F. Tülbentçi.

berkime *is.* Berkimek işi.

berkimek *(nsz)* Sağlamlaşmak, güç kazanmak, pekişmek.

berkinme *is.* Berkinmek işi veya durumu.

berkinmek *(nsz)* **1.** Berkimek. **2.** Pekiştirilmek.

berkitme *is.* Sağlamlaştırma, tahkim, takviye.

berkitmek *(-i)* Sağlamlaştırmak, tahkim etmek, takviye etmek.

berklik, -gi *is.* **1.** Sağlamlık. **2.** Sertlik, katılık.

berlam *is. Fr. merlan zool.* İnce pullu, sırtı açık kahverengi, yanları ve karnı beyaz, ortalama 30-40 cm boyunda, Marmara ve Ege deniziyle Akdeniz'de bol bulunan bir balık türü *(Merluccius merluccius).*

bermuda *is. (bermu'da) Fr. Bermuda* Dizlere kadar inen dar ve kısa pantolon.

bermutat *zf. (be'rmu:ta:t) Far. ber + Ar. mu'tād* Alışılagelen biçimde, her zaman olduğu gibi: *"Annem bermutat işi merasim tarafından alıyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

berrak *s. (berra:k) Ar. berrāḳ* Duru, temiz, aydınlık, açık: *"Günlerden güzel, berrak bir kış günüydü."* -S. F. Abasıyanık. *"Bu sabah hava berrak / Bu sabah her şey billûrdan gibi."* -C. S. Tarancı.

berraklaşma *is.* Berraklaşmak işi veya durumu.

berraklaşmak *(nsz)* Berrak duruma gelmek, durulaşmak: *"Yakışıklı kocasının hayali zihninde donuklaşacağı yerde, gittikçe berraklaşıyordu."* -S. Ayverdi.

berraklaştırma *is.* Berraklaştırmak işi.

berraklaştırmak *(-i)* **1.** Berrak duruma getirmek, durulaştırmak. **2.** Açık, net ve kolay anlaşılır duruma getirmek: *İfadeyi berraklaştırmak.*

berraklık, -ğı *is.* Berrak olma durumu, duruluk.

berri *s. (berri:) Ar. berrī esk.* Kara ile (toprakla) ilgili, karasal.

bertafsil *zf. Far. ber + Ar. tafṣīl* Açıklamalı, uzun uzadıya, açık olarak: *"Ayakta duracak takatim yok, yarın hepsini bertafsil hikâye ederim."* -S. M. Alus.

bertaraf *zf. Far. ber + Ar. ṭaraf* Bir yana, şöyle dursun: *"Şaka bertaraf, insanın günaha gireceği geliyor."* -S. M. Alus. **bertaraf etmek** ortadan kaldırmak, gidermek: *"Yoksa birileri bizi kullanarak istemediği bazı şeyleri mi bertaraf ediyor?"* -E. E. Talu. **bertaraf olmak** ortadan kalkmak, yok edilmek.

bertik, -ği *is. hlk.* **1.** Yara, bere. **2.** *s.* İncinmiş, burkulmuş. **3.** *is. hlk.* Deride mor leke, çürük.

bertilme *is.* Bertilmek işi veya durumu.

bertilmek *(nsz)* **1.** İncinmek, burkulmak. **2.** Berelenmek yaralanmak. **3.** Morarmak, çürümek.

bertme *is.* Bertmek işi.

bertmek *(nsz)* Bertilmek.

berzah *is. Ar. berzaḫ coğr.* Kıstak, dar dil: *"Yarımadanın berzahındaki bu geniş yol biraz tehlikeliydi."* -Ö. Seyfettin. *"Yuvarlak dünyanın üstünde fiyortlar, berzahlar, limanlar doludur."* -S. F. Abasıyanık.

besalet *is. (besa:let) Ar. besālet esk.* Yiğitlik, yararlılık.

besbedava *s. (be'sbeda:va) Far. bād-ı hevā, T. bes ile pekiştirme* Pek ucuz.

besbelli *s. (be'sbelli)* **1.** Açık, apaçık, çok belli: *"Acı çektiği besbelliydi."* -E. İ. Benice. **2.** *zf.* Anlaşıldığına göre, anlaşılıyor ki: *"O fotoğrafın çekildiği günden beri günler, aylar, yıllar geçmişti besbelli."* -Z. O. Saba. *"Açlığını kim duyar eğri ovaların, yanık dağların / Ölülerin duymadığı besbelli."* -F. H. Dağlarca.

besbeter *zf. (be'sbeter) Far. bed-ter, T. bes ile pekiştirme* Çok kötü.

beselemek *(nsz) bk.* eselemek beselemek.

beserek *is.* Tüylü ve damızlık erkek deve.

besermek *(nsz) bk.* esermek besermek.

besi *is.* **1.** Yaşatmak ve geliştirmek için gereken besinleri yedirip içirmek işi. **2.** Bir şeyi istenilen durumda tutmak ve oturtmak için kullanılan takoz gibi şeyler. **besiye çekmek** hayvanı semirtmek için çalıştırmadan beslemek.

→ ***besi doku, besi dokulu, besi dokusu, besi dokusuz, besihane, besi hayvanı, besi örü, besi suyu***

besici *is.* Sığır, davar gibi hayvanları besleyerek semirten, satan kimse.

besicilik, -ği *is.* Besicinin yaptığı iş.

besi doku *is. bot.* **1.** Tohumların içinde embriyonu çevreleyen bölüm. **2.** *bot.* Yumurta akı maddesi.

besi dokulu *s. bot.* Besi dokusu olan.

besi dokusu *is.* Besi doku.

besi dokusuz *s. bot.* Besi dokusu olmayan.

besihane *is. (besiha:ne) T. besi + Far. ḫāne* Besi yapılan yer.

besi hayvanı *is.* Beslenmek amacıyla yavru iken alınan veya besiye çekilen hayvan.

besili *s.* Semiz, semirtilmiş: *Besili dana. "Derken avludan atlar geçmeye başladı. Hepsi besili ve bakımlı idi."* -T. Buğra.

besi merası *is.* Besleme değeri oldukça yüksek mera bitkileri ile kaplı olan ve gerektiğinde ilâve yemler de verilerek ö-

zellikle kesime gönderilecek hayvanların fazla canlı ağırlık kazanmaları için otlatıldıkları doğal veya sun'î verimli mera.

besin *is.* **1.** Yenilebilir, beslenmeye elverişli her tür madde, azık, gıda. **2.** *mec.* Yaşamak, varlığını sürdürmek için gerekli şey.

besinli *s.* Besini olan, gıdalı.

besinsiz *s.* Besini olmayan, yeterli besin almayan, gıdasız.

besinsizlik, -ği *is.* Besinsiz olma durumu, gıdasızlık.

besi örü *is. bot.* Tohum çimlenirken yeni çıkan bitkiyi beslemeye yarayan ve embriyonun çevresine yayılmış bulunan besleyici maddelerin bütünü.

besi suyu *is. bot.* Bitkilerin damarlarında dolaşan besleyici su.

beslek, -ği *is.* ve *s. hlk.* Besleme, hizmetçi, ahretlik.

besleme *is.* **1.** Beslemek işi. **2.** Evlâtlık olarak alınan, ev işlerinde çalıştırılan kız: *"Evin içinde yaşlı bir kalfa ve bir besleme ile kalmıştı."* -S. M. Alus. **3.** *s.* Herhangi bir kuruluşu, onun maddî yardımları dolayısıyla körü körüne destekleyen: *Besleme gazete.* **besleme gibi** giydiğini kendine yakıştıramayan (kız).

→ ***besleme basın, besleme kız***

besleme basın *is.* Çıkar uğruna, herhangi bir kuruluşun veya iktidardaki güçlerin görüşlerini savunan basın.

beslemek *(-i)* **1.** Yiyecek ve içeceğini sağlamak: *"Besledik büyüttük danayı, tanımaz oldu anayı."* -Atasözü. *"Okulun artıklarıyla otuz kişiden fazla insan besliyorduk."* -H. E. Adıvar. **2.** Yedirmek: *"Pembe ekmekler kızartacak, üstlerine tereyağı, reçel, havyar sürecek, onu eliyle besleyecekti."* -H. E. Adıvar. **3.** Semirtmek. **4.** Eklenmek, katılmak, çoğaltmak: *Porsuk Sakarya'yı besler. "Ateş zayıfladıkça besliyor, ateşe gömdükleri mısırlar piştikçe misafirin eline tutuşturuyorlardı."* -N. Cumalı. **5.** Bir şeyi korumak veya sağlamca durmasını sağlamak için, çevresini veya altını desteklemek, doldurmak, pekiştirmek: *"Bacaklarımızın altını iki sabun çuvalı ve atların yem torbalarıyla besleyerek sırt üstü yattık."* -R. N. Güntekin. **6.** Yetiştirmek: *"Herkes kanarya, kedi, köpek beslemez ya!"* -H. Taner. **7.** *mec.* Bir duyguyu gönülde yaşatmak: *Ümit beslemek. "Uzun müddetten beri şiddetle beslediği bir histi."* -Y. K. Beyatlı. **8.** *mec.* Maddî yardım yapmak, desteklemek. **besle kargayı, oysun gözünü** nankörlük edenler için söylenir.

besleme kız *is.* Besleme: *"Besleme kız utandı, bütün kanı yüzüne çıktı, hemen ayağa kalktı."* -M. Ş. Esendal.

beslemelik, -ği *is.* **1.** Besleme. **2.** *zf.* Besleme olarak.

beslenen *s. fiz.* Sönümsüz.

beslengi *is.* Hizmetçi, evlâtlık, besleme: *"Sarı Sımayıl Yusuf Ağa'nın beslengisine öteden beri göz komuş."* -N. Nâzım.

beslenilme *is.* Beslenilmek işi veya durumu.

beslenilmek *(nsz)* Beslenmek işine konu olmak.

beslenme *is.* **1.** Beslenmek işi. **2.** Vücut için gerekli besin maddelerinin alımı.

→ ***beslenme bozukluğu, beslenme çantası, beslenme eğitimcisi, beslenme eğitimi, beslenme odası, beslenme saati, beslenme uzmanı***

beslenme bozukluğu *is.* Bazı organ ve dokularda veya organizmanın bütününde şekil veya çalışma düzensizliği meydana getiren, bir veya birkaç beslenme görevinin bozulması.

beslenme çantası *is.* Anaokulu ve ilköğretim okullarının öğrencilerinin beslenme saatinde yiyeceklerini içinde bulunduran çanta.

beslenme eğitimcisi *is.* Beslenme eğitimi ile uğraşan uzman.

beslenme eğitimi *is.* Besin maddelerinin özellikleri, insan vücudunun gelişmesinde yiyeceklerin etkisi ve görevi, yiyecek seçiminde dikkat edilmesi gereken noktalar, iyi beslenmenin sağlık yönünden önemi, ucuz ve dengeli beslenmenin yolları gibi konuları işleyen bilim dalı.

beslenmek *(nsz)* **1.** Kendini beslemek. **2.** Beslemek işine konu olmak.

beslenme odası *is.* Anaokulu, ilköğretim okulu gibi eğitim kurumlarında yemek yenilen yer.

beslenme saati *is.* Anaokulu, ilköğretim okulu gibi eğitim kurumlarında yemek yeme zamanı.

beslenme uzmanı *is.* Beslenmenin genel özelliklerini kitle çapında ele alan, inceleyen yetkili.

besletme *is.* Besletmek işi veya durumu.

besletmek *(-i, -e)* Beslemek işini başkasına yaptırmak.

besleyici *is.* **1.** Besleyen, beslemeye yarayan, besin değeri yüksek, mugaddi. **2.** Yüz ve boyunda güneş lekelerini azaltıp ölü hücreleri atan krem türü.

besli *s. bk.* besili.

besmele *is. Ar.* "Acıyan ve esirgeyen Tanrı'nın adı ile" anlamına gelen ve bir işe başlarken söylenilen Arapça **bismillahirrahmanirrahim** sözünün kısaltması: *"İlk ders olarak besmeleyi öğrendiler."* -Y. K. Beyatlı. **besmele çekmek** bismillahirrahmanirrahim sözünü söylemek: *"Üç dört kişi birden besmele çekmişlerdi ve hepsi birden okumaya başlamışlardı."* -M. Ş. Esendal.

besmelesiz *is.* **1.** Çocuklar için "piç" anlamında kullanılan bir sövgü. **2.** *zf.* Besmele çekmeden: *"Eczacı Bey, sen bugün besmelesiz çıkmışsın her hâlde evden, tersliğin üstünde."* -B. Felek.

beste *is. Far. beste* Bir müzik eserini oluşturan ezgilerin bütünü: *"Belki hâlâ o besteler çalınır / Gemiler geçmeyen bir ummanda."* -Y. K. Beyatlı. *"Bir kısmı aynı sözleri beste ile tekrarladılar."* -F. R. Atay. **beste bağlamak** bestelemek. **beste yapmak** bir müzik eseri yaratmak.

besteci *is.* Beste yapan kimse, bestekâr, kompozitör: *"Başarılı örnekleri, pek çok Türk bestecisinin gözünü açtı."* -H. Taner.

bestekâr *is. (bestekâ:r) Far. beste-kâr* Besteci: *"Büyük bir şair, eşsiz bir bestekârdı."* -P. Safa.

besteleme *is.* Bestelemek işi: *"O zaman her opereti İsmail Hakkı Beyin bestelemesi lâzımdı."* -H. Taner.

bestelemek *(-i)* Beste yapmak: *"Üstat hemen rasttan beste lediği bir şarkıyı mırıldanmaya başladı."* -A. Gündüz.

bestelenme *is.* Bestelemek işi.

bestelenmek *(nsz)* Bestelemek işine konu olmak, bestesi yapılmak: *"Kimimiz şiirlerinden bestelenmiş türküleri söyledik."* -R. Enis.

besteli *s.* Bestesi olan, bestelenmiş.

bestelik, -ği *is.* Beste olma durumu: *"Notaların içinden yalnız do'ları, yahut re'leri sevip diğerlerini atarsak, bestenin besteliği kalır mı?"* -S. Ayverdi.

bestenigâr *is. (bestenigâ:r) Far. bestenigār müz.* Klâsik Türk müziğinde en eski birleşik makamlardan biri.

bestesiz *s.* Bestesi olmayan.

bestseller *is. İng. best celler* Çoksatar: *"Kitapçıda, pek sıradan, bestseller tipi birkaç kitaptan başka bir şey yoktu."* -E. Bener.

beş *is.* **1.** Dörtten sonra gelen sayının adı ve bu sayıyı gösteren rakam, 5, V. **2.** *s.* Dörtten bir fazla. **3.** *hlk.* ve *esk.* Beş sınıflı ilkokul: *"Biz okumadık. Beşi bitirdik; gazete, mektup okumasını söküp meramımızı anlatacak kadar..."* -T. Dursun K. **beş aşağı beş yukarı** *bk.* üç aşağı, beş yukarı. **beş para almamak** hiç para almamak. **beş para etmez** hiçbir değeri yok, işe yaramaz. **beş paralık etmek** *bk.* on paralık etmek. **beş paralık olmak** alçalmak, kusurları açığa çıkmak. **beş parasız** parasız, yoksul: *"Buraya Bursa'dan beş parasız bir genç delikanlı gelmiş."* -M. Ş. Esendal. **beş parmak bir olmaz** ana ve babaları bir olduğu hâlde kardeşler arasında çeşitli farklılıklar bulunur.

→ ***beş altı, beş beter, beşbıyık, beş binlik, beş bir, beş dört, beş duyu, beşgen, beşibirlik, beşibiryerde, beş iki, beş kardeş, beş milyonluk, beş on, beş paralık, beşparmak, beşparmak otu, beştaş, beş üç, beş vakit, beş yüzlü, beş yüzlük***

beş altı *s.* Biraz, bir parça, birkaç.

beşaret *is. (beşa:ret) Ar. beşāret esk.* İyi haber, müjde, muştu, erim.

beş beter *is.* Besbeter: *"Kardeşi Vasfi kocasından beş beterdi. Babasından kalan servetin altından girip üstünden çıkmıştı."* -R. N. Güntekin. *"Erkek ne yaparsa kadın onun beş beterini yapıyor."* -H. R. Gürpınar.

beşbıyık, -ğı *is.* İri muşmula.

beş binlik, -ği *is.* Beş bin liralık bütün kâğıt para.

beş bir *is. bk.* pencüyek.

beş dört, -dü *is.* Oyunda, atılan zarlardan birinin beş, öbürünün dört benekli yüzünün üste gelmesi.

beş duyu *is.* Dokunma, görme, işitme, koklama, tat alma duyuları.

beşer (I) *is. Ar. beşer* İnsanoğlu, insan. **beşer şaşar** insan her zaman yanılabilir.

beşer (II) *s.* Beş sayısının üleştirme biçimi, her birine beş, her defasında beşi bir arada.

beşerî *s. (beşeri:) Ar. beşerî* **1.** İnsanoğlu ile ilgili: *Beşerî coğrafya.* **2.** *mec.* Bedensel, bedenle ilgili: *"O kadar fena başım ağrıyordu ki beşerî kısmını hissedemez gibiyim."* -H. E. Adıvar.

→ ***beşerî coğrafya***

beşerî coğrafya *is.* İnsanların yerleşik bulunduğu yöre ile ilgisini ve o yörenin veya yerin türlü olaylarını inceleyen coğrafya kolu.

beşeriyet *is. Ar. beşeriyyet* İnsanlık, insanoğulları.

beşeriyetçi *is. esk.* Beşeriyet yanlısı (kimse), hümanist, insancıl.

beşeriyetçilik, -ği *is. esk.* Beşeriyetçi olma işi veya durumu, hümanizm, insancılık.

beşerli *s.* Beşer beşer sıralanmış: *Beşerli gruplar.*

beşgen *is. mat.* Beş kenarlı çokgen.

beşibirlik, -ği *is.* Kadınların süs için takındıkları, beş altın lira değerinde olan altın.

beşibiryerde *is. bk.* beşibirlik.

beşik, -ği *is.* **1.** Süt çocuklarını yatırmaya ve sallayarak uyutmaya yarayan, tahta veya demirden yapılmış sallanır bir çeşit küçük karyola: *"Ayaklarının ucuna basarak beşiğin yanına geldi."* -H. E. Adıvar. **2.** *mec.* Bir şeyin doğup geliştiği yer: *Uygarlığın beşiği. Sanatın beşiği. "Sırbistan'ın beşiği ve kaynağı burasıdır."* -F. R. Atay. **3.** *sp.* Yüz üstü yatışta, geriye bükülü ayak bileklerini ellerle kavrayarak karın üzerinde baş ve ayak yönünde sallanma. **4.** Ambalâjlanacak malın biçimine uygun olarak alta konulan parça veya parçaların tümü. **beşiğini sallamak** *mec.* çocukluğundan veya çok eskiden tanımak, büyümesine hizmet etmek. **beşikten mezara kadar** bütün hayatı boyunca, ölünceye kadar.

→ ***beşik kertiği, beşik kertme, beşikörtüsü, beşik salıncak***

beşikçi *is.* Beşik yapan veya satan kimse.

beş iki *bk.* pencüdü.

beşik kertiği *is.* Daha beşikte iken anası babası tarafından nişanlanmış kimse.

beşik kertme *is.* Daha beşikte iken anası babası tarafından nişanlanma.

beşiklik, -ği *is.* Beşik olmaya uygun. **beşiklik etmek** beşik vazifesini, fonksiyonunu yapmak: *"Anadolu bugünkü Türklerin vatanı olmadan önce, sayısız topluma beşiklik etmiştir."* -C. Uçuk.

beşikörtüsü *is.* İki yana akıntısı olan çatı.

beşik salıncak, -ğı *is.* Bayram yerinde kurulan bir tür salıncak.

beşinci *s.* Beş sayısının sıra sıfatı, sırada dördüncüden sonra gelen.

→ ***beşinci kol***

beşinci kol *is.* Bir ülkede gizli olarak, düşman için çalışan örgüt.

beşiz *s.* Beşi bir arada doğan (kardeşler).

beşizli *s.* Beş tanesi bir arada olan.

beş kardeş *is. şaka* Şamar, tokat.

beşleme *is.* **1.** Beşlemek işi. **2.** *ed.* Tahmis.

beşlemek *(nsz)* **1.** Bir işi beş kez yapmak. **2.** Bir şeyin sayısını beşe çıkarmak.

beşli *s.* **1.** Beş parçadan oluşan, kendinde herhangi bir şeyden beş tane bulunan. **2.** *is.* İskambil, domino gibi oyunlarda üzerinde beş işareti bulunan kâğıt veya pul. **3.** *is. ed.* Divan edebiyatında beş dizeli bölümlerden oluşmuş manzume, muhammes. **4.** *müz.* Beş ses veya beş müzik aracı için yazılan müzik eseri, kentet. **5.** *is. müz.* Beş müzisyenin çaldığı caz orkestrası. **6.** *is. ed.* Halk edebiyatında üçlemeli bir bende, konu ile ilgili aynı ölçüde bir çift dizenin bağlanmasıyla oluşan manzume.

beşlik, -ği *is.* **1.** Beş para, beş kuruş veya beş lira değerinde olan akçe. **2.** *s.* Beşi bir arada olan, beş tane alabilen: *Beşlik cezve.* **beşlik simit gibi kurulmak** kendine değer vererek bir yere yayılıp oturmak.

beşme (I) *is. esk.* **1.** Her çubuğu ayrı ayrı beş renkte olan, yollu bir çeşit kumaş. **2.** Çıkrıkçı tezgâhının kütüğü.

beşme (II) *is.* Tabaklanmamış ham deri.

beş milyonluk, -ğu *is.* Beş milyon liralık bütün kâğıt para: *Beş milyonlukların basılması kararlaştırıldı.*

beş on *s.* **1.** Az sayıda, biraz: *Toplantıda beş on kişi vardık.* **2.** Beş ve on santim ölçülerinde biçilmiş kereste.

beş paralık, -ğı *s.* ve *is.* Değersiz, aşağılık, bayağı: *Onuru beş paralık oldu.*

beşparmak, -ğı *is.* **1.** Derisi dikenlilerden, beş ışınlı yıldız biçiminde bir deniz hayvanı, beşpençe *(Uraster).* **2.** Beş renkte dokunmuş çubuklu kumaş.

→ ***beşparmak otu***

beşparmak otu *is. bot.* Gülgillerden, yol kıyılarında ve çayırlarda yetişen, sürgüne karşı kullanılan bir bitki, kurt pençesi *(Potentilla reptans).*

beşpençe *is. bk.* beşparmak.

beştaş *is.* Beş taşla oynanan bir tür çocuk oyunu.

beşuş *s. (beşu:ş) Ar. beşūş esk.* Güler yüzlü, güleç, gülümser.

beş üç *bk.* pencüse.

beş vakit, -kti *is.* Günün belirli beş vaktinde kılınan namaz: *"Beş vakit namazına beş daha katar."* -H. R. Gürpınar.

beş yüzlü *is. geom.* Beş yüzü olan cisim.

beş yüzlük, -ğü *is.* **1.** Beş yüz liralık bütün kâğıt para. **2.** *s.* İçinde beş yüz tane bulunan: *Beş yüzlük yumurta sandığı. Beş yüzlük tespih.*

bet (I) *is.* **1. Beti benzi atmak, beti benzi uçmak, beti benzi sararmak** gibi deyimlerde **beniz** kelimesi ile birlikte, "çehre" anlamında ikileme oluşturur. **2. Bet bereket kalmamak, beti bereketi gelmek, beti bereketi kaçmak** gibi deyimlerde **bereket** kelimesi ile birlikte "bolluk" anlamında ikileme oluşturur: *"Ucuzluklarına hayret ettiğimiz her çeşit satıcılar, o bet bereket nereye kaybolmuş?"* -H. R. Gürpınar. **bet beniz kalmamak** yüzü sararıp solmak: *"... haykırıyordu. Müşterim bu sesi duyunca arabayı durdurdu. Beti benzi kalmadı. Eli ayağı titremeye başladı."* -H. R. Gürpınar. **beti benzi kireç kesilmek (beti benzi atmak, solmak** veya **beti benzi uçmak)** herhangi bir sebeple kanı çekilip yüzü solmak, korkmak: *"Hafız'da bet beniz uçmuş, el ayak titriyordu."* -H. R. Gürpınar. *"Suat'ı öylece beti benzi soluk, saçları omuzlarına dağılmış, elinde bıçakla gördü."* -A. İlhan. **beti bereketi kalmamak** (veya **kaçmak**) azalmak, kıtlaşmak, çabuk tükenmek: *Paranın beti bereketi kalmadı.*

bet, -di (II) *s. Far. bed* Kötü, çirkin, tuhaf. **bet bet bakmak** kötü kötü bakmak, bir kötülük yapacakmış gibi durmak. **betine gitmek** gücüne gitmek, kendine yedirememek.

→ ***bedbaht, bedbin, bedçehre, beddua, bedhah, bednam, bet suratlı***

beta *is. (be'ta) Yun.* Yunan alfabesinin ikinci harfi -B.

→ ***beta ışınları***

beta ışınları *is. fiz.* Radyoaktif cisimlerin yaydıkları üç ışından biri.

betatron *is. Fr. bétatron fiz.* Elektronları hızlandıran elektromanyetik bir araç.

betelemek *(-i) bk.* etelemek betele-

mek.

betelenmek *(-i)* Karşı gelmek, dikleşmek, kafa tutmak: *"Ama hakkım diye betelene betelene, başa kaka kaka değil."* -F. Celâlettin.

beter *s. Far. bedter* "daha kötü" İyice kötü: *"Fakat beş on ay geçmeden ümitsizliği eskisinden beter oldu."* -Ö. Seyfettin. *"Çöller, Yemen ellerinden beter imiş."* -A. Gündüz. **beter etmek** daha kötü duruma getirmek. **beterin beteri var** çok kötü bir duruma düşen kimse, bundan daha kötü durumların da bulunduğunu düşünerek teselli bulmalıdır.

beterleşme *is.* Beterleşmek işi veya durumu.

beterleşmek *(nsz)* Beter duruma girmek veya o durumda bulunmak: *"Denilebilir ki, onların hep meydanda olan ve bazen beterleşen bir tek yüzleri vardır."* -A. Ş. Hisar.

beti *is.* Resim ve heykel sanatlarında varlıkların biçimi.

betik, -ği *is.* Yazılı olan şey, kitap, mektup, tezkere, pusula: *"Kanılarımız, rengimiz, görüşümüz betikte belirecek."* -H. Taner.

betili *s.* İçinde insan, hayvan ve doğa ögeleri bulunan (resim veya heykel), figüratif.

→ ***betili sanat***

betili sanat *is.* Doğanın görünen biçimlerini işleyen sanat, figüratif sanat.

betim *is.* **1.** Betimlemek işi, betimleme. **2.** *ed.* Bir şeyi, bir kimseyi, bir olay veya duyguyu betimleyen söz veya yazı, tasvir.

betimleme *is.* Betimlemek işi, tasvir: *"Nedir ki, o şiirlerde betimleme ya da öykü öğeleri ağır basar."* -N. Cumalı.

betimlemeci *s.* Betimlemeye ağırlık veren, tasvirci.

betimlemek *(-i)* Bir nesnenin, kendine özgü belirtilerini tam ve açık biçimde söz veya yazı ile anlatmak, tasvir etmek: *"Şair, bu kayığı bize şöyle betimleyecektir."* -S. Birsel.

betimlenme *is.* Betimlenmek durumu.

betimlenmek *(nsz)* Betimlemek işi yapılmak.

betimleyici *s.* Betimleme yanlısı: *Betimleyici sanat.*

betimsel *s.* Betimle ilgili, tasvirî.

→ ***betimsel dil bilgisi***

betimsel dil bilgisi *is.* Bir dilin belirli çağını inceleyen dil bilgisi, betimlemeli dil bilgisi, tasvirî dil bilgisi.

betisiz *s.* ve *is.* İçinde insan, hayvan ve doğa ögeleri bulunmayan (resim veya heykel), nonfigüratif.

→ ***betisiz sanat***

betisiz sanat *is.* Beti kullanmayan nonfigüratif sanat.

beton *is. Fr. béton* Çimentonun su yardımıyla kum, çakıl gibi maddelerle karışması sonucu oluşan sert, dayanıklı, bağlayıcı yapay yığışım. **beton gibi 1)** çok sağlam, dayanıklı, sert; **2)** *mec.* güçlü: *"Yere hem tüy gibi hafif, hem de beton gibi sağlam basabilmek."* -H. Taner.

betonarme *is. Fr. béton armé* Yapıda gücü, esnekliği artırmak için metal ve çimentodan yararlanma yöntemi, demirli beton.

betoncu *is.* Yapılarda beton dökme işleriyle uğraşan usta veya işçi.

betoniyer *is. Fr. bétonnière* Beton karma makinesi.

betonkarar *is.* Beton karma makinesi.

betonlaşma *is.* Betonlaşmak durumu.

betonlaşmak *(nsz)* Beton duruma gelmek.

bet suratlı *s.* Yüreğinin kötülüğü yüzünden belli olan.

bevliye *is. Ar. bevliyye tıp* İdrar yolları hastalıkları, üroloji: *Bevliye koğuşu.*

bevliyeci *is.* İdrar yolu hastalıkları hekimi, ürolog.

bevliyecilik, -ği *is.* Bevliyecinin işi veya mesleği.

bevvap, -bı *is. (bevva:p) Ar. bevvāb esk.* **1.** Kapıcı. **2.** *esk.* Mahalle okullarında hademe: *"Bevvap Salim Dayının da namaz kıldığını görmedim."* -M. Ş. Esendal.

bey *is.* **1.** Günümüzde erkek adlarından sonra kullanılan saygı sözü: *Ahmet Bey. "Enişte Neyyir Beyi kimin vurduğunu ben biliyorum."* -R. N. Güntekin. *"Satıcılar müşterilere, beyim, paşam diye söz söylerdi."* -O. S. Orhon. **2.** Erkek özel adları yerine kullanılır: *Bir bey sizi aradı.* **3.** Eş, koca: *"İki yol var önünde: ya beyinin dilini öğrenirsin, ya beyin senin dilini."* -T. Dursun K.. **4.** *esk.* Zengin, ileri gelen kimse, bay. **5:** İskambil kâğıtlarında birli, as: *"Gerçekten de doktora bir bey ile iki yedili gelmişti."* -T. Buğra. **6.** *tar.* Boy gibi küçük bir toplumun veya küçük bir devletin başkanı: *Karaman beyi. Menteşe beyi.* **7.** *tar.* Komutan: *Alay beyi. Uç beyi.* **8.** Erkek sıfatlarının hemen arkasına eklenir: *Doktor bey. Damat bey. "Küçük bey, bizimle birlikte sen de söylesene!"* -O. C. Kaygılı. **bey** (veya **paşa) gibi yaşamak** bolluk içinde yaşamak. **bey kardeş** erkekler için seslenme sözü. **bey mi yaman, el mi yaman** *bk.* el mi yaman, bey mi yaman.

→ ***bey armudu***, ***beybaba***, ***beyefendi***, ***bey erki***, ***beyzade***

beyaban *is. (beya:ba:n) Far. beyābān esk.* Çöl.

beyan *is. (beya:n) Ar. beyān* **1.** Söyleme, bildirme. **2.** *ed.* Bir eserde, düşüncelerin, duyguların, hayallerin doğuş ve değerlerini, bunların anlatımında tutulacak yolları konu edinen bir edebiyat bilgisi dalı. **beyan etmek** bildirmek, söylemek, ileri sürmek, anlatmak: *"Görüşülür, fikir beyan edilir, münakaşa edilir."* -S. F. Abasıyanık. *"Bu beklenmedik sevgi gösterileri karşısında ne kadar şaşırıp kaldığını gazete muhabirlerine beyan etmekten çekinmemiştir."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

→ ***beyanname***

beyanat *ç. is. (beya:na:t) Ar. beyānāt* Demeç, bildiri: *"Beyanatın askerî kısmını Falih Rıfkı almış, bana da siyasî kısmını bırakmıştı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **beyanat vermek** (veya **beyanatta bulunmak**) demeç vermek.

beyanname *is. (beya:nna:me) Ar. beyān + Far. nāme* Bildirge: *"Gemilere mal yükleten tüccarlardan beyanname istiyorlarmış."* -M. Ş. Esendal.

bey armudu *is. bot.* İri, kokulu ve tatlı bir armut türü.

beyaz *is. Ar. beyāż* **1.** Ak, **kara** karşıtı. **2.** *s.* Bu renkte olan: *"Müdür, arkasına beyaz bir gömlek giymiş, ellerini de göbeğinin üstünden kavuşturmuş."* -M. Ş. Esendal. **3.** Beyaz ırktan olan kimse: *"Agni'nin iki kızı var, biri beyaz, biri siyah."* -H. R. Gürpınar. **4.** (baskıda) Normal karalıkta görünen harf çeşidi. **beyaz etmek** (veya **beyaza çekmek**) yazıyı temize çekmek: *"Dört satırlık bir beyaza çekmek için de kan terlere batar."* -H. R. Gürpınar. **beyazın adı, esmerin tadı** esmerleri övmek için söylenir.

→ ***beyaz adam***, ***beyaz baston***, ***beyaz cam***, ***beyaz dizi***, ***beyaz eşya***, ***beyaz et***, ***beyaz ırk***, ***beyaz iş***, ***beyaz kitap***, ***beyaz kömür***, ***beyaz oy***, ***beyaz perde***, ***beyaz peynir***, ***beyaz Rus***, ***beyaz sabun***, ***beyazsinek***, ***beyaz şarap***, ***beyaztilki***, ***beyaz zehir***

beyaz adam *is.* **1.** Beyaz ırka mensup olan kişi. **2.** Avrupalı.

beyaz baston *is.* Görme özürlülerin yürürken kullandıkları madenî çubuk.

beyaz cam *is.* Televizyon ekranı.

beyaz dizi *is.* Genellikle sevgi konularını basit bir biçimde işleyen romanlardan oluşan dizi: *"Okuduğu kitaplar, beyaz ya da pembe dizi türü şeyler değildi."* -E. Bener.

beyaz eşya *is.* Buzdolabı, çamaşır makinesi, bulaşık makinesi gibi ev aletlerine toplu olarak verilen ad.

beyaz et *is.* Tavuk, balık vb. etlere verilen genel ad.

beyazımsı *s.* Beyaza çalan.

beyazımtırak *is.* Beyaza çalar renk: *"Diyarbakır'a yaklaştıkları zaman güneş yükselmiş, ovayı her günkü beyazımtırak duman sarmıştı."* -H. E. Adıvar.

beyaz ırk *is.* Avrupa, Kuzey Amerika, Güney ve Batı Asya ile Kuzey Afrika'da yaşayan ve teninin rengi açık olan ırk.

beyaz iş *is.* Beyaz pamuklu veya keten kumaşlar üzerine beyaz veya renkli ipliklerle yapılan sarma iş.

beyaz kitap, -bı *is.* Bir sorunu aydın-

latmak ve savunmak için bir kurum veya hükûmetçe yayımlanan kitap.

beyaz kömür *is.* Akarsulardan elde edilen elektrik gücü.

beyazlanma *is.* Beyaz duruma gelme, ağarma.

beyazlanmak *(nsz)* Beyaz duruma gelmek, ağarmak: *"Sarı saçları oldukça beyazlandı."* -H. E. Adıvar.

beyazlaşma *is.* Beyazlaşmak işi veya durumu.

beyazlaşmak *(nsz)* Beyaz duruma getirmek.

beyazlatıcı *is.* **1.** Daha beyaz duruma getiren kimyasal madde. **2.** Dokunan kumaşların renk tonlarını açan veya beyazlatan ve kumaşlar üzerindeki lekeleri gideren (kimse).

beyazlatılmak *(nsz)* Beyaz duruma getirilmek, ağartılmak.

beyazlatma *is.* **1.** Beyazlatmak işi, ağartma. **2.** (kâğıtçılıkta) Parlaklığın iyileştirilmesi için hamur bileşenlerinin renginin az veya çok oranda değiştirilmesi veya giderilmesi.

beyazlatmak *(-i)* Beyaz duruma getirmek, ağartmak.

beyazlı *s.* Beyazı bulunan: *"Kavisli yollarına kakılmış beyazlı siyahlı çakıl taşları henüz sulanmış."* -R. H. Karay.

beyazlık, -ğı *is.* **1.** Beyaz olma durumu: *"Mezar taşları ay ışığının yarı güne benzeyen sırlı beyazlığı altında heybetli heybetli bakıyorlardı."* -H. Taner. **2.** Ağartı.

beyaz oy *is.* Onaylayıcı oy.

beyaz perde *is.* **1.** Göstericiden çıkan görüntülerin üzerinde yansıdığı, sinema filminin oynatıldığı yüzey. **2.** *mec.* Sinema: *Beyaz perde yıldızı.*

beyaz peynir *is.* Beyaz renkli bir tür peynir.

Beyaz Rus *öz. is.* **1.** Ekim ihtilâlinde komünist kızıl yönetimden kaçan Rusyalı kimse: *"Bütün beyaz Rus kadınlarından tiksiniyorum."* -E. İ. Benice. **2.** Beyaz Rusya halkından olan kimse.

beyaz sabun *is.* Beyaz renkli bir tür sabun.

beyazsinek, -ği *is. zool.* Özellikle pamukların üzerinde üreyerek bitkinin öz suyunu emen ve kurumasına sebep olan bir sinek türü.

beyaz şarap, -bı *is.* Sadece beyaz üzüm şırasından yapılan şarap.

beyaztilki *is. zool.* Tilkinin kışlık tüyünden yapılan kürk.

beyaz zehir *is.* Eroin, kokain gibi sıvı olmayan uyuşturucu madde.

beybaba *is. (be'yefendi)* **1.** Yaşlı erkeklere teklifsizce sesleniş biçimi: *"Kadınlardan suvari olur mu beybaba, vay o geminin hâline..."* -Z. Selimoğlu. **2.** Çocukların babaları için kullandığı saygı sözü: *"Beybabam nerede, dadı?"* -P. Safa.

beyefendi *is. (be'yefendi)* Saygı belirtmek için erkek adlarının sonuna getirilen veya bu adların yerine kullanılan san: *"Bak beyefendi seni tanımak istiyorlar."* -Y. Z. Ortaç. *"Şişman beyefendi tombul ve beyaz elleriyle karnını tutarak gülüyordu."* -Ö. Seyfettin.

bey erki *is. sos.* Zengin erki, plutokrasi.

beygir *is. Far. bārgīr* **1.** At. **2.** Yük taşıyan, araba çeken, üstüne binilen at. **3.** *sp.* Atlama beygiri.

→ ***beygir gücü***

beygirci *is.* Beygir besleyen veya kiraya veren kimse.

beygir gücü *is. fiz.* Saniyede 75 kilogrammetrelik iş yapan bir motorun gücü: *Bir beygir gücü 0,736 kilovata eşittir.*

beygirli *s.* Beygiri olan: *"Tek beygirli, hafif yapılı bu arabalar, esner, yıkılacak gibi olur."* -A. Ş. Hisar.

beygirlik, -ği *is.* **1.** Beygire ait, beygir için. **2.** Beygir gücünde: *"Beş beygirlik bir motor yirmi kilo kadar gelir."* -B. R. Eyuboğlu.

beygirsiz *s.* Beygiri olmayan: *"Bunlar arasında beygirsiz bir araba titreyerek sarsılarak geziyor, borusunu öttürüyordu."* -M. Ş. Esendal.

beyhude *zf. (beyhu:de) Far. bī-hūde* **1.** Boşuna: *"Beyhude kendini öldürteceksin."* -R. N. Güntekin. *"Eski gülümsemesini beyhude aradım."* -A. İlhan. **2.** Yararsız, anlamsız: *"Beyhude münakaşalar olacağını anladı."* -P. Safa. **beyhude yere** boş yere, boşu boşuna, gereği yokken: *"Gözlerinde beyhude yere, beraber geçmiş gecemizden bir iz, bir ürperiş bekledim."* -H. E. Adıvar. *"Ormanları beyhude yere kesilmekten, tahripten kurtaracağım."* -S. F. Abasıyanık.

beyhudelik, -ği *is.* Beyhude olma durumu: *"Elde edildiği ileri sürülen siyasî başarının beyhudeliği meydana çıkmış olur."* -A. İlhan.

beyin, -yni *is. anat.* **1.** Kafatasının üst bölümünde beyin zarı ile örtülü, iki yarım yuvar biçiminde sinir kütlesinden oluşan, duyum ve bilinç merkezlerinin bulunduğu organ, dimağ. **2.** Muhakeme, usa vurma. **3.** *mec.* Bir şeyi yönetmede önemli görevi olan kimse. **4.** *mec.* Bilgisi, eğitimi, düşüncesi yüksek düzeyde olan kimse: *"Türkiye'nin yetiştirdiği en değerli beyinlerden biridir."* -H. Taner. **beyin yıkamak** *psikol.* insanı, kendine özgü düşünce ve dünya görüşüne yabancılaştırmak, başka yönde düşünür ve davranır duruma getirmek amacıyla çeşitli yollarla etkilemek. **beyni atmak** *bk.* tepesi atmak. **beyni bulanmak** **1)** sersemlemek, düşünemez olmak; **2)** kötü bir şey sezinlemek. **beyni karıncalanmak** zihin yorgunluğundan düşünemez olmak. **beyni kaynamak** aşırı sıcaktan sersemlemek, bunalmak: *"Kızgın güneşin altında bütün gün beynim kaynıyor."* -O. Kemal. **beyni sıçramak** aklı başından gitmek: *"Akşam eve gelip de heykelin başını boyun yerinden çatlamış ve güzelim mermer başlığı tuzla buz olmuş görünce beynim sıçradı."* -H. Taner. **beyni sulanmak** düzgün düşünemez olmak, bunamak: *"Beyni sulanan bu ayyaş, iğrenç mahlûku onlara anlatmakta ne fayda olabilirdi."* -M. Yesari. **beyninde şimşekler çakmak** **1)** çok üzülmek, sarsılmak; **2)** zihninde birden bir düşünce doğmak. **beyninden vurulmuşa dönmek** beklenmedik bir durum karşısında olağanüstü bir üzüntü ve şaşkınlığa uğramak: *"Bu satırları okuyunca Mustafa beyninden vurulmuşa döndü."* -E. Bener. **beynine girmek** herhangi bir konuda birisini yönlendirmek, ikna etmek. **beynine vurmak** (içki etkisiyle) ne yaptığını bilemez duruma gelmek: *"... rakı beynine vurdu."* -H. R. Gürpınar. **beynini kemirmek** rahatsızlık vermek, huzurunu kaçırmak: *"İşte birkaç zamandır beynini kemiren şüphe: Ben deli miyim?"* -H. R. Gürpınar.

→ ***beyin cerrahı, beyin cerrahîsi, beyin göçü, beyin gücü, beyin jimnastiği, beyin kanaması, beyin karıncıkları, beyin omurilik sıvısı, beyin orağı, beyin takımı, beyin üçgeni, beyin zarı, beyin zarları***

beyin cerrahı *is. tıp* Beyin konusunda uzmanlık yapmış cerrah.

beyin cerrahîsi *is. tıp* Hastahanelerde beyin konusunda ameliyat yapabilen bölüm.

beyincik, -ği *is. anat.* Kafatasının art bölümünde ve beynin altında, hareket dengesi merkezi olan organ, dimağçe.

beyin göçü *is.* İleri düzeydeki meslek ve bilim adamları ile uzmanların bir başka gelişmiş ülkede yerleşip çalışmak amacı ile kendi ülkelerinden ayrılması: *"İlim araştırmaları için kredi darlığı Avrupa'dan Amerika'ya beyin göçüne sebep olmaktadır."* -F. R. Atay.

beyin gücü *is.* Bir ülkede ileri düzeyde iyi yetişmiş olan meslek ve bilim adamları ile uzmanların fikir gücü.

beyin jimnastiği *is. bk.* zihin jimnastiği.

beyin kanaması *is. tıp* Beyni besleyen damarlardan bir veya birkaçından dışarı kan sızması sonucu, beslenen bölgenin çalışmaz duruma gelmesi: *"Bir beyin kanaması ile ölen Cenap Şahabettin..."* -A. Ş. Hisar.

beyin karıncıkları *ç. is. anat.* İçinde beyin-omurilik sıvısı bulunan, kafa içinin, dört boşluğundan her biri.

beyinli *s.* **1.** Beyni olan: *Beyinli kuzu başı.* **2.** *mec.* Akıllı, düşünceli.

beyin omurilik sıvısı *is. anat.* Örümceksi zarla ince zar arasındaki boşlukta

bulunan beyinle omuriliği çepeçevre saran sıvı.

beyin orağı *is. anat.* Beynin iki lopu arasındaki zar.

beyinsel *s.* Beyinle ilgili.

beyinsi *s. anat.* Beyne benzeyen: *Beyinsi boğumlar.*

beyinsiz *s.* **1.** Beyni olmayan: *Beyinsiz kuzu başı.* **2.** *mec.* Akılsız, düşüncesiz: *"Beyinsizler hep bir katliam düşünüyorlardı."* -Ö. Seyfettin.

beyin takımı *is.* Bir kurum veya kuruluşun yönetiminde etkin rol oynayan kimseler.

beyin üçgeni *is. anat.* Beynin alt tarafındaki üç kıvrımlı yuvarlak çıkıntı.

beyin zarı *is. anat.* Beyni üst üste saran zar, korteks.

beyin zarları *ç. is. anat.* Beyni üst üste saran üç zar.

beyit, -yti *is. Ar. beyt* **1.** Ev. **2.** *ed.* Anlam bakımından birbirine bağlı iki dizeden oluşmuş şiir parçası: *"Kendince uğur denediği bazı beyitleri okudu."* -M. Ş. Esendal.

beyitli *s.* Beyti bulunan, içinde beyit olan: *"Yeniden bir beyitli nara düz de, giderken yollarda onu atalım."* -O. C. Kaygılı.

beyiye *is. Ar. bey'iye bk.* satımlık.

beylerbeyi, -ni *is.* Sancak beylerinin başı.

beylik, -ği *is.* **1.** Bey olma durumu. **2.** *s.* Devletle ilgili, devlete özgü olan, devlet malı olan, mirî: *"Beylik çeşmeden su içme."* -Atasözü. **3.** Herkesin kullandığı, çok bilinen, herkesin bildiği, basmakalıp: *"Aramızdaki konuşmalar, beylik konuşmalar sınırını aşmamıştı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Çaresiz yine güneyde beylik bir tatil köyüne gideceğiz."* -H. Taner. **4.** *mec.* Rahat yaşama: *Bir günlük beylik beyliktir. "Babasının kesesinden beylik taslıyor."* -R. H. Karay. **5.** *tar.* Merkeze tam bağlı olmayarak bir beyin yönetimi altındaki ülke, emirlik, emaret: *Tunus Beyliği. "Sonunda bütün bu beylikler Osmanlı İmparatorluğunun bayrağı altında toplandı."* -C. Uçuk. **6.** *esk.* Hükûmet: *Beylikten alacaklı olmak.* **7.** *s.* Bir çeşit küçük ve ince asker battaniyesi. **beylik fırın has çıkarır** devlet görevlisi olmanın insana birçok kazançlar sağladığını şaka yollu anlatmak için söylenir.

→ ***beylik söz***

beylikçi *is. tar.* Divanı kaleminin başı.

beylik söz *is.* Herkesin kullandığı, etkisi kalmamış söz.

beynamaz *is. Far. bī-namāz* Namazsız, namaz kılmayan, pis (kimse).

beynelmilel *s. Ar. beyne'l-milel* Milletler arası, uluslar arası, enternasyonal: *"Medeniyetin beynelmilel, fakat harsın mutlaka millî olduğunu unutmayacağız."* -O. S. Orhon.

beynelmilelci *s. bk.* uluslar arasıcı: *"Beynelmilelci sosyalizm ve sınıf mücadelesi yok oluyor."* -Ç. Altan.

beynelmilelcilik, -ği *is.* Milletlerin sosyal sınıfları arasında uygunluk olması ve birlikte davranılması gerektiğini savunan görüş, milletler arasıcılık, uluslar arasıcılık, enternasyonalizm.

beyninde *zf. Ar. beyn + T. -inde* Arasında: *"Bu ölçüler halk lisanında döner, halk beyninde görüşülür."* -B. Felek.

beysbol *is. İng. base-ball sp.* Dokuzar kişilik iki takım arasında bir top ve sopayla oynanan, Amerika Birleşik Devletlerinde yaygın bir çeşit oyun.

beysbolcu *is.* Beysbol oynayan ve oynatan (kimse).

beytülmal, -li *is. (beytülma:l) Ar. beytu'l-māl tar.* Devlet hazinesi.

beyyine *is. Ar. beyyine* **1.** Bir olayın doğruluğunu ortaya koyabilen yöntem. **2.** Duruşma sırasında bir düşünceyi gerçekleştirmek için başvurulan belge, kanıt, tutamak, delil.

beyzade *is. (beyza:de) T. bey + Far. -zāde* **1.** Bey oğlu: *"Ben beyzade, kişizade / Her türlü dertten topyekûn azade."* -B. R. Eyuboğlu. **2.** Soylu kimse: *"Eşsiz bir beyzadeydi, zamanımızda artık benzeri çıkmıyor."* -A. İlhan. **3.** *mec.* Özenle büyütülmüş, nazlı kimse.

beyzadelik, -ği *is.* Soyluluk.

beyzî *s. (beyzi:) Ar. beyżī* Yumurta biçiminde, söbe, oval: *"Beyzî gözlüklerinin ardında, çipil gözleri, rahatsız edici bir çabuklukla açılır kapanır."* -A. İlhan.

bez (I) *is. Ar. bezz* **1.** Pamuk veya keten ipliğinden yapılan dokuma: *Şile bezi. Trabzon bezi. Buldan bezi. "Arkamıza kefenimsi bezler geçirip kuşakla bağladılar."* -F. R. Atay. **2.** Pamuktan, düz dokuma: *Amerikan bezi. Kaput bezi.* **3.** Herhangi bir cins kumaş: *Çadır bezi. Yelken bezi.* **4.** Herhangi bir iş için kullanılan dokuma: *Sofra bezi. El bezi. Çocuk bezi. Toz bezi. "Annemin, beyaz namaz beziyle çevrelenmiş başı kapıdan uzanmıştı."* -Y. Z. Ortaç. **5.** Gelişigüzel kumaş parçası, çaput: *Şurasını ıslak bezle silmeli.* **6.** *s.* Bezden yapılmış: *Bez bebek.* **bez bağlamak** bebeklere altlarını kirletmesinler diye bez koymak. **bezi herkesin arşınına göre vermezler** genel kurallar kişilerin isteklerine göre bozulmaz.

bez (II) *is. Ar. beyz biy.* İçinden geçen kandan veya öz sudan bazı maddeler ayırarak salgı oluşturan organ, gudde: *Tükürük bezleri. Pankreas bezi. Bitkilerde reçine bezi.*

→ ***bez tüyler***

bezci *is.* Bez yapan veya alıp satan (kimse).

bezcilik, -ği *is.* Bezcinin işi veya mesleği.

bezdirici *s.* ve *is.* Usanç veren: *"İşsiz kalıp, ölü saatlerle zaman eğlemenin ne kadar bezdirici, maneviyat kırıcı olduğunu bilirsiniz."* -R. H. Karay.

bezdirilme *is.* Bezdirilmek işi veya durumu: *"Naim'in bir an önce edebiyata dönmesi için onu, kazıklar atarak, bezdirmeye çalışırlar."* -S. Birsel.

bezdirilmek *(nsz)* Bezmesine sebep olmak, bezmesine yol açmak.

bezdirme *is.* Bezdirmek işi.

bezdirmek *(-i, -den)* Bıktırmak, usandırmak, bıkkınlık vermek: *"O günden sonra bu neşeli İstanbul yolcusunun, hatta beni bezdirmek için bile, bir kerecik dışarıya çıktığını hatırlamıyorum."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

beze (I) *is.* **1.** Yara veya çıban sebebiyle vücudun herhangi bir yerinde oluşan şişkinlik. **2.** Bez (I).

beze (II) *is. Yun.* Hamur topağı, pazı.

beze (III) *is. Fr. baiser* Yumurta akı ve pudra şekeri ile yapılan bir çeşit kuru pasta.

bezek, -ği *is.* **1.** Süs, ziynet. **2.** Bir eseri süslemeye yarayan motiflerin her biri.

bezekçi *is.* **1.** Duvar ve tavanları boyayıp birtakım resim veya şekillerle süsleyen kimse, nakkaş. **2.** *hlk.* Gelinleri süsleyen kadın.

bezekleme *is.* Bezeklemek işi.

bezeklemek *(-i)* Süslemek, bezemek.

bezekli *s.* Bezeği olan, süslü, süslenmiş.

bezeleme *is.* Bezelemek işi.

bezelemek *(-i)* Hamur topağı yapmak.

bezeli *s. hlk.* Bezeği olan, bezekli.

bezelye *is. (beze'lye) İt. pisello < Yun. bot.* **1.** Baklagillerden, yurdumuzun her yanında yetiştirilen, tırmanıcı bir bitki *(Pisum sativum).* **2.** Bu bitkinin yuvarlak tanesi.

bezeme *is.* **1.** Süsleme, tezyin. **2.** Süs, süsleyen şey.

bezemeci *is.* Bezeme yapan oymacı veya nakkaş.

bezemecilik, -ği *is.* Bezemecinin yaptığı iş.

bezemek *(-i)* Süslemek, donatmak, tezyin etmek: *"Gördüğü iyiliğe karşılık ikram fazlasından masamızı mezelerin çeşitlisiyle bezedi."* -R. H. Karay.

bezemeli *s.* Süslü, dekoratif.

bezen *is.* Bezek, süs.

bezeniş *is.* Bezenme işi veya biçimi.

bezenme *is.* Bezenmek işi veya durumu.

bezenmek *(nsz)* **1.** Bezemek işine konu olmak, süslenmek: *"Yüzlerce sene vakıflarla bezenecek olan İstanbul'da fetihten sonra, millî mimar; yeni bir merhaleye girmişti."* -Y. K. Beyatlı. **2.** Kendini beze-

mek, süslenmek.

bezetme *is.* Bezetmek işi.

bezetmek *(-i)* Bezeme yaptırmak, süsletmek.

bezeyici *is.* Bezekleme yapan ressam, dekoratör.

bezeyiş *is.* Bezeme işi veya biçimi.

bezgi *is.* Süs, bezek: *"Dar ve basık cephesi Orta Zaman bezgileriyle oymalı meyhanemsi bir yerin önünde durdular."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

bezgin *s.* Yaşama veya iş görme isteğini yitirmiş: *"Mecalsiz bezgin bir hâlde yatağa girdi."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

bezginleşme *is.* Bezginleşmek işi.

bezginleşmek *(nsz)* Bezgin duruma gelmek.

bezginlik, -ği *is.* Bezgin olma durumu, usanç, yorgunluk: *"Gider gitmez de teselli kabul etmez bir bezginliğe, üzüntüye düşmüştüm."* -R. H. Karay.

bezik, -ği *is. Fr. bésigue < Ar.* İki, üç veya dört kişi arasında 96 kâğıtla oynanan bir çeşit iskambil kâğıdı oyunu: *"Beybabanın bezik oynayışı da pek alengirlidir."* -S. Birsel.

bezilme *is.* Bezilmek işi.

bezilmek *(nsz)* Bezmek işine konu olmak, bezmek durumuna gelinmek.

bezir, -zri *is. Ar. bezr* **1.** Keten tohumu. **2.** *bk.* bezir yağı.

→ bezir yağı

bezirgân *is. Far. bāzergān esk.* **1.** Tüccar. **2.** Alış verişte çok kâr amacını güden kimse: *"O hiç oralı olmaz ve bütün bezirgânlar gibi hâlinden yakınır."* -S. Birsel. **3.** *mec.* Mesleğini sadece kazanç için kullanan kimse. **4.** Yahudilere verilen ad.

→ bezirgânbaşı

bezirgânbaşı *is.* **1.** Padişahın kullanacağı çuha, bez, tülbent gibi eşyaları sağlamak ve bunları korumakla görevli kimse. **2.** Bir çocuk oyunu.

bezirgânlık, -ğı *is.* Bezirgâna yakışır davranış.

bezirleme *is.* Bezirlemek işi.

bezirlemek *(-i)* Bezir yağı ile yağlamak, bezir yağı sürmek.

bezir yağı *is.* Keten tohumundan çıkarılan ve yağlı boya yapmak için içine renkli maddeler katılan, çabuk kurur bir yağ.

bezleme *is.* Bezlemek işi.

bezlemek *(-i)* **1.** Bez veya kumaş ile örtmek veya kaplamak. **2.** Çocuğun altına bez koymak, çocuğu belemek.

bezm *is. Far. bezm* İçki meclisi, dost toplantısı.

bezme *is.* Bezmek işi.

bezmek *(-den)* Bezgin duruma gelmek, bezginlik getirmek, bıkıp usanmak: *"O çarçabuk bezdi, başını alıp gitti, kaybettim nişanlımı."* -R. H. Karay. *"Kibrit kullanmaktan bezdiğimiz için bir eski çakmakla gazı yakmaktayız."* -B. Felek.

bezsi *is. anat.* Bez dokusunda olan, bezi andıran.

bez tüyler *ç. is. bot.* Bitkilerde salgı çıkaran tüyler.

bezzaz *is. (bezza:z) Ar. bezzāz esk.* Kumaş alıp satan kimse, manifaturacı.

bezzazlık, -ğı *is.* Kumaş satma işi, manifaturacılık.

bıcı bıcı *is.* **1.** (çocuk dilinde) Yıkanma. **2.** Genellikle benzinliklerde bulunan otomobil yıkama aleti ve yeri. **bıcı bıcı yapmak** yıkanmak.

bıcıl *is.* **1.** Aşık kemiğinin altında bulunan küçük bir kemik. **2.** Bu kemikle oynanan bir oyun.

bıcılgan *s. bk.* bıçılgan.

bıcır bıcır *zf.* Sürekli ve çok konuşma için kullanılır: *Çocuk bıcır bıcır konuşuyor.*

bıcırgan *is.* Boru biçimindeki maden parçaların içini düzleştirip parlatmakta kullanılan alet.

bıçak, -ğı *is.* **1.** Bir sap ve çelik bölümden oluşan kesici araç: *Ekmek bıçağı. Sebze bıçağı.* **2.** Çeşitli kesme işlerinde kullanılan keskin ağızlı araç: *Basım evi bıçağı.* **3.** Jilet: *Tıraş bıçağı.* **bıçak altına yatmak** (insan için) ameliyat olmak. **bıçak atmak 1)** bir hedefe bıçak fırlatmak; **2)** bıçaklamak; **3)** ameliyat etmek. **bıçak çekmek** üzerindeki bıçağı birden ele alarak birine saplamaya hazırlanmak: *"Köy delikanlılarının bıçak çekmeğe elleri bile değmedi."* -M. Ş. Esendal. **bıçak bıçağa gelmek** bıçakla birbirine saldıracak kadar zorlu kavga etmek. **bıçak gibi** ince, keskin. **bıçak gibi kesilmek** (söz, konuşma, sohbet) birden bitmek, duruvermek: *"Bu tatlı sohbetin arasında kapı çalındı, lâkırdıları bıçak gibi kesildi."* -H. E. Adıvar. **bıçak gibi kesmek 1)** çok keskin olmak; **2)** birdenbire ve tamamen ortadan kaldırmak. **bıçak gibi saplanmak** (sancı, ağrı) birden ve güçlü olarak gelmek. **bıçak kemiğe dayanmak** çekilen sıkıntı artık katlanılamayacak bir duruma gelmek. **bıçak kınını kesmez** kötüler yararlandıkları kimselere kötülük etmekten çekinirler. **bıçak silmek** bir işi bitirmek. **bıçak vurmak 1)** bıçakla kesmek; **2)** bıçaklamak. **bıçak yarası onulur, dil yarası onulmaz** hakaret, ağır söz gibi gönül kırıcı davranışların hiçbir zaman unutulmayacağını anlatır. **bıçak yemek** bıçaklanmak.

→ bıçak sırtı

bıçakçı *is.* Bıçak ve daha başka kesici araçlar yapan veya satan kimse.

bıçakçılık, -ğı *is.* Bıçak ve benzeri şeyleri yapma veya satma işi.

bıçaklama *is.* Bıçaklamak işi.

bıçaklamak *(-i)* **1.** Bıçakla kesmek. **2.** Bıçakla yaralamak.

bıçaklanma *is.* Bıçaklanmak işi.

bıçaklanmak *(nsz)* Bıçaklamak işine konu olmak.

bıçaklatma *is.* Bıçaklatmak işi.

bıçaklatmak *(-i)* Bıçakla saldırıyı tahrik etmek, bıçakla saldırtmak ve yaralatmak.

bıçaklı *s.* Bıçağı olan: *"İyi saplansın diye bıçaklı kolumu havaya gerdim."* -A. Gündüz.

bıçaklık, -ğı *is.* **1.** Bıçak koyacak yer. **2.** *s.* Bıçak yapmaya elverişli (maden).

bıçak sırtı *is.* **1.** Bıçağın keskin olmayan ters yanı. **2.** *mec.* Çok az (fark), çok yakın (aralık): *"Büyük bir maharetle kurulan pusuya düşmeme bıçak sırtı kalmıştı."* -R. N. Güntekin.

bıçık, -ğı *is. hlk.* Sel veya dere yatağı.

bıçılgan *s.* **1.** Azmış, yayılmış (yara). **2.** *is.* Hayvanların tırnak kökünde oluşan yara.

bıçkı *is.* **1.** Tahta veya ağaç biçmekte kullanılan, karşılıklı iki sapı olan ve iki kişi tarafından kullanılan büyük testere. **2.** Motorla çalışan bir çeşit güçlü testere. **3.** Saraç bıçağı. **4.** *hlk.* Bağ budamaya yarayan dişli bıçak.

→ bıçkı evi, bıçkıhane, bıçkı tozu

bıçkıcı *is.* **1.** Bıçkı ile ağaç ve tahta kesen kimse. **2.** Bıçkı yapıp satan kimse.

bıçkı evi *is.* Tomruklardan kalas, kalaslardan daha ince tahtalar kesen, boylarını ve kenarlarını düzgün ve eşit olarak düzelten iş yeri.

bıçkıhane *is. (bıçkıha:ne) T. bıçkı + Far. ḫāne* Bıçkı evi.

bıçkın *s. argo* **1.** Külhanbeyi, kabadayı: *"Ulan, onlar bey, sen bıçkın."* -H. R. Gürpınar. **2.** Korkusuz, gözü pek, yürekli, cesur: *"Sekiz tane bıçkın, sekiz tane ayağı filarlı Pınarbaşı çocuğuna kim lâf dinletebilir ki..."* -S. F. Abasıyanık.

bıçkınlaşma *is.* Bıçkınlaşmak işi.

bıçkınlaşmak *(nsz)* Kabadayılık taslamak: *"Mahalleliden biri sana sataşırsa öyle bize yaptığın gibi sertlenip bıçkınlaşma."* -H. R. Gürpınar.

bıçkınlık, -ğı *is.* Bıçkın olma durumu.

bıçkı tozu *is.* Doğramacılıkta bıçkıdan çıkan ve çoklukla yakacak olarak kullanılan toz ve talaş.

bıdık *s.* Kısa ve tıknaz.

bıkılma *is.* Bıkılmak işi.

bıkılmak *(nsz, -den)* Usanılmak.

bıkış *is.* Bıkma işi veya biçimi.

bıkışma *is.* Bıkışmak işi: *"Sonra alışma, tanışma, doyuşma ve ... bakışma gelir arkasından."* -H. Taner.

bıkışmak *(nsz)* Karşılıklı olarak birbirinden bıkmak.

bıkkın *s.* Çok bıkmış, usanmış, bezmiş.

bıkkınlık, -ğı *is.* Çok bıkmış olma durumu: *"Yüzünde bıkkınlıkla sebatın kavgası var."* -P. Safa. *"Konakta da eskiye karşı bir bıkkınlık bir usanç yok değildi."* -S.

Ayverdi. **bıkkınlık gelmek** bıkmak, usanmak, bunalmak. **bıkkınlık vermek** bir şeyi sürekli tekrarlayarak karşısındakini usandırmak.

bıkkıntı *is.* Bıkma duygusu.

bıkma *is.* Bıkmak işi.

bıkmak, -ar *(-den)* **1.** Tekrarlanması, sürüp gitmesi yüzünden bir şeyden doygunluk veya yorgunluk duyarak onu istemez duruma gelmek, usanmak: *"Sonra bir gün bu hayattan bıkıverdi."* -S. F. Abasıyanık. **2.** *mec.* Dayanamaz duruma gelmek: *Onların geçimsizliğinden bıktım artık.* **bıkıp usanmak** çok bezmek: *"Giy onu, çıkar onu. Eş dost, konu komşu, sırtımda onu göre göre bıktılar, usandılar."* -M. Yesari.

bıktırıcı *s.* Bıkkınlık verici.

bıktırma *is.* Bıktırmak işi: *"Birbirine benzemekten, bir örneklikten sizi bıktırmalarının imkânı yoktur."* -H. C. Yalçın.

bıktırmak *(-i, -den)* Bıkmasına yol açmak, bıkkınlık vermek, usandırmak: *"Bilmiyorum, fakat bu Müfit meselesi beni bıktırdı."* -P. Safa.

bıldır *s.* ve *zf. (bı'ldır) hlk.* Geçen yıl, bir yıl önce: *"Bıldırdan beri tembel, ağır gölgelerin sessizce dolaştığı yolları aceleci şekiller doldurmuş."* -R. H. Karay.

bıldırcın *is. zool.* Tavukgillerden, boz renkli, benekli, yurdumuzda en çok güzün, eti için avlanan göçebe kuş *(Coturnix).* **bıldırcın gibi** kısa boylu, dolgunca, alımlı (kadın).

→ ***bıldırcın eti***

bıldırcın eti *is.* Bıldırcın kuşunun saka ve avcılarca beğenilen kırmızı eti.

bılkıma *is.* Bılkımak işi veya durumu.

bılkımak *(nsz) hlk.* Bozulmak, yumuşamak, zedelenmek, erimek.

bıllık bıllık *s.* Çok tombul, etli butlu.

bıngıl bıngıl *s.* Dolgun ve pelte gibi titrek.

bıngıldak, -ğı *is.* Kafatası kemikleşmeden önce kemiklerin birleşme yerlerinde bulunan kıkırdak bölümü.

bıngıldama *is.* Bıngıldamak işi.

bıngıldamak *(nsz)* (et ve sıvı için) Yumuşaklık veya şişmanlık sebebiyle oynamak, titremek.

bırakılma *is.* Bırakılmak işi veya durumu.

bırakılmak *(nsz, -e)* Bırakmak işine konu olmak, terk edilmek: *"Bırakılınca azat edilmiş bir kırlangıç gibi fırladı."* -S. F. Abasıyanık.

bırakım *is.* Bırakmak işi.

bırakış *is.* Bırakma işi veya biçimi: *"Şimdi hüzün vardı, yorgunluk ve kendisini bütünüyle bırakış vardı."* -T. Buğra.

bırakışma *is.* Karşılıklı bırakmak işi, ateşkes, mütareke.

bırakışmak *(-i)* Savaşma, çarpışma gibi durumları karşılıklı bırakmak, ateşkes yapmak, mütareke yapmak.

bırakıt *is.* Tereke.

bırakma *is.* **1.** Bırakmak işi. **2.** Salıverme, terk.

bırakmak *(-i)* **1.** Elde bulunan bir şeyi tutmaz olmak. **2.** *(-i, -e)* Koymak: *"Mermer masaya bir yirmi beşlik bıraktı."* -T. Buğra. **3.** Bir işi başka bir zamana ertelemek: *Gezmeyi haftaya bıraktık.* **4.** Unutmak: *Acaba eldivenlerimi nerede bıraktım?* **5.** Eski bulunduğu yerini veya durumunu değiştirmemek: *"Açık bıraktığı ince kadın sesli istasyondan, şimdi boğuk bir keman sesi geliyordu."* -S. F. Abasıyanık. **6.** Saklamak, artırmak: *Paranın bir kısmını bırak!* **7.** Bir işin sorumluluğunu, yükümlülüğünü başkasına vermek, görevlendirmek: *"Cemal Paşada anlamadığı işi ehline bırakmak meziyeti vardı."* -F. R. Atay. **8.** Engel olmamak: *"Bırak, burasını benim defterimden okuyayım."* -Ö. Seyfettin. **9.** Sarkıtmak: *Saçlarını omzuna bırakmış.* **10.** (ölen, ayrılan birinden iş, kişi, nesne vb.) Kalmak: *Karısına çok mal bıraktı. "Hayata gözlerini kaparken ardında yedi yaşında bir oğul, on iki yaşında bir kız bırakıyordu."* -C. Uçuk. **11.** Bir alışkanlıktan veya bir işten vazgeçmek: *"Gerçekten sigarayı bıraktı, bıraktı ama huzuru da, sükûnu da kalmadı."* -H. E. Adıvar. **12.** Uğraşmaz olmak, artık uğraşmamak: *"Bu yazarın bir de Fransızca kitabını almıştım, ama sıkılmış bırakıvermiştim."* -R. H. Karay. **13.** (bıyık veya sakal) Uzatmak. **14.** Özgürlük vermek, hürriyetine kavuşmasını sağlamak: *"Bıraksam, acaba beyaz bir çift güvercin gibi uçarlar mı?"* -R. H. Karay. **15.** Boşamak: *"Bıraktıkları zevcelerini yine canları isterse tekrar alabilirler."* -Ö. Seyfettin. **16.** Kötü bir durumda terk etmek. **17.** Ayrılmak; terk etmek: *"Mahalle arasındaki küçük dükkânını bırakarak, karısını, şehrin başka bir tarafında bir eve yerleştirdi."* -P. Safa. **18.** Sınıf geçirmemek, döndürmek: *Öğretmen üç tembel çocuğu bıraktı.* **19.** *(-e)* Bir pazarlıkta, belli bir fiyata vermeyi kabul etmek: *"Başkalarına on ikiye veriyoruz, ama, sana onar kuruştan bırakayım."* -M. Ş. Esendal. **20.** *(-i, -e)* Bakılmak, korunmak için vermek: *Eşyamı size bırakacağım.* **21.** Yanına almamak, yanında götürmemek: *"Telgrafhanede bir zabit bırakarak, işinin başına gitmesini rica ettim."* -Atatürk. **22.** *(-i, -e)* Sahiplik hakkını başkasına vermek: *Bizim komşu bütün malını Kızılay'a bırakmış.* **23.** *(nsz)* Yapışık olan bir şey yapışıklıktan kurtulmak: *Masanın kaplaması bırakmış.* **24.** (bulunduğu veya dokunduğu yerde) Oluşturmak, meydana getirmek: *İz bırakmak. Leke bırakmak.* **bırak Allah'ını seversen** bir kimse veya nesnenin değersizliğini belirtmek için kullanılır. **bırak ki** saymasak, hesaba katmasak da: *"Filân hekim dediler, geldi baktı, anlamadı / Bırak ki anlasalar, var mı çare hiç, ne gezer."* -M. Â. Ersoy. **bıraktığım (bıraktığı), bağladığım (bağladığı) yerde (çayırda) otluyorsun (otluyor)** *hlk.* uzun süredir hiçbir ilerleme ve değişiklik göstermiyor (veya göstermiyorsun).

bıraktırma *is.* Bıraktırmak işi.

bıraktırmak *(-i, -e)* Bırakmasını sağlamak, bırakmasına yol açmak.

bıtırak *is. hlk.* Kırlarda yetişen yabanî bir otun dışı dikenli tohumu.

bıyık, -ğı *is.* **1.** Üst dudak üzerinde çıkan kıllar: *"Bıyık ve kaşlarımdaki aklar saçlarımdakinden daha azdı."* -R. N. Güntekin. **2.** Balıklarda deri uzantısı. **3.** Asma gibi bitkilerde, sarılıp tutunmaya yarayan sürgün. **bıyık altından gülmek** birinin durumuna belli etmemeye çalışarak gülümsemek: *"Çocuklar, şimdilik ele güne karşı onların ana, babası olmakla övünmemize bıyık altından gülmektedirler."* -H. Taner. **bıyık bırakmak** bıyık uzatmak. **bıyık burmak** (veya **bükmek**) çalım yapmak amacıyla bıyıklarını kıvırmak: *"Bıyık buran, göğüs geren erleriz."* -E. B. Koryürek. **bıyığı terlemek** bıyığı yeni yeni çıkmaya başlamak: *"Çocukları ve bıyıkları terlemeye yüz tutmuşları selâmlıktan çağırdılar."* -R. H. Karay. **bıyığını balta kesmez olmak** kimseden korkusu olmamak. **bıyığını silmek** bir işi olmuş bitmiş sayarak onunla uğraşmaktan vazgeçmek. **bıyıkları ele almak** delikanlılık çağına girmek.

bıyıklanma *is.* Bıyıklanmak işi.

bıyıklanmak *(nsz)* Bıyığı çıkmak, bıyıklı duruma gelmek.

bıyıklı *s.* Bıyığı olan, bıyığını tıraş etmemiş olan: *"Sakin yüzlü, beyaz bıyıklı, baba bir adamdı."* -S. F. Abasıyanık.

→ ***bıyıklı balık***

bıyıklı balık, -ğı *is. zool.* Sazangillerden, büyüklerinin boyu 2 m yi bulan, eti sevilen bir balık *(Barbus fluviatilis).*

bıyıksız *s.* Bıyığı olmayan, bıyığını tıraş etmiş olan: *"Bıyıksız yüzünde uykusuz gecelerin buruşukları var."* -P. Safa.

bızbız *is.* Davula sol elle vurulan ince değnek.

bızdık, -ğı *is. şaka* Ufak çocuk.

bızır *is. anat.* Kadınlık organının üst yanında cinsel zevk duyumu noktası olan bölüm, klitoris.

Bi *kim.* Bizmut'un kısaltması.

bîaman *s. (bi:aman) Far. bī-amān* Hoşgörüsüz, amansız, gaddar, zalim: *"Seciyeli bir adamdı, vefakâr kalmıştı, satılanların bîaman bir düşmanı idi."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

biat, -ti *is. (bi:at) Ar. biy'at esk.* **1.** Bir kimsenin egemenliğini tanıma. **2.** *is. tar.* Osmanlı İmparatorluğunda padişah ölünce tahta geçecek oğlunun devlet yönetiminde-

ki etkili gruplarca kabul ve tasdik edilmesi. **biat edilmek** birinin egemenliği tanınmak: *"Yirmi dört saat içinde kanunuesasî iade olunmazsa Reşat Efendiye biat edileceğini pervasız bildiriyor."* -N. S. Örik. **biat etmek** birinin egemenliğini tanımak, kabul etmek: *"Başkalarından önce sadrazam, sonra da diğerleri biat ediyorlar."* -A. Ş. Hisar.

bîbaht *is. (bi:baht) Far. bī-baḫt* Bahtsız, kadersiz, kötü talihli: *"Bîbaht kızımız henüz cahil, mahcup, gözü açılmamış."* -S. M. Alus.

bîbehre *s. (bi:behre) Far. bī-behre esk.* Payı olmayan, pay almamış.

biber *is. bot.* **1.** Patlıcangillerden, yurdumuzda çok yetişen bir bitki *(Capsicum annuum): Türk biberi, Hint biberi, Macar biberi.* **2.** Bu bitkinin, tazeyken sebze olarak yenilen veya kurutulup baharat olarak yararlanılan ürünü. **biber atmak** içine biber koymak: *"Mutlaka yemeklerimize biber atmayı âdet edinmişiz."* -B. Felek. **biber gibi** çok acı. **biber gibi yanmak** (deri, göz vb.) çok acımak.

→ biber salçası, biber turşusu

biberiye *is. bot.* Ballıbabagillerden, Akdeniz çevresinde çok yetişen, güzel kokulu yapraklarını dökmeyen, çiçekleri soluk mavi renkli, çok yıllık bir bitki *(Rosmarinus officinalis).*

biberleme *is.* Biberlemek işi.

biberlemek *(-i)* Biber serpmek, biber katmak.

biberli *s.* **1.** İçine biber katılmış. **2.** Acı.

biberlik, -ği *is.* **1.** Biber konulan küçük kap. **2.** Biber yetiştirilen yer.

biberon *is. Fr. biberon* Genellikle süt çocuklarına süt ve sulu yiyecekleri içirmekte kullanılan emzikli şişe.

biber salçası *is.* Kırmızı biberden yapılmış salça.

bibersiz *s.* **1.** İçine biber katılmamış. **2.** Acısız.

biber turşusu *is.* Yalnızca uzun yeşil biberden yapılmış turşu.

bibi *is. hlk.* Babanın kız kardeşi, hala.

bibliyofil *is. Fr. bibliophile < Yun.* Kitapsever.

bibliyograf *is. Fr. bibliographe < Yun.* Bibliyografya uzmanı, kaynakları bilen uzman.

bibliyografi *is. Fr. bibliographie* Bibliyografya.

bibliyografik *s. Fr. bibliographique* Kaynakla ilgili.

bibliyografya *is. Fr. bibliographie < Yun.* Kaynaklar, kaynakça.

bibliyoman *is.* ve *s. Fr. bibliomane < Yun.* Bibliyomanisi olan (kimse).

bibliyomani *is. Fr. bibliomanie < Yun.* Hastalık derecesine varan kitap sevgisi, kitap düşkünlüğü.

bibliyotek, -ği *is. Fr. bibliothèque < Yun.* Kitaplık, kütüphane.

bibliyotekçi *is.* Kütüphaneci.

biblo *is. (bi'blo) Fr. bibelot* Çeşitli maddelerden yapılan heykel, vazo gibi zarif küçük süs eşyası. **biblo gibi** ufak tefek, zarif (kız).

bici *bk.* cici bici.

bicik *is. hlk.* Meme, meme başı.

bicili *bk.* cicili bicili.

bîçare *s.* ve *is. Far. bī-çāre* Çaresiz, zavallı (kimse): *"Ben Yunus-ı bîçareyim / Baştan ayağa yareyim."* -Yunus Emre. *"Keşke bu bîçarelere bir tren parası verseydik."* -R. N. Güntekin. **bîçare olmak** çaresiz kalmak: *"Kocaya vardığım günden itibaren büsbütün bîçare oldum."* -S. M. Alus.

bîçarelik, -ği *is.* Biçare olma durumu, zavallılık, çaresizlik: *"Felâketler altında başlarını eğen çamlar sonsuz bir bîçarelikle inlerler, sallanırlar."* -A. Ş. Hisar.

biçem *is.* Üslûp.

biçenek, -ği *is.* Her yıl belirli bir süre otlatıldıktan sonra yeniden gelişen bitkilerin biçilerek değerlendirildiği tabiî çayır.

biçerbağlar *is.* Ekini hem biçen, hem de bağ durumuna getiren makine.

biçerdöver *is.* Ekin biçen, döven, taneleri ayıran, samanı bağlam veya balya durumuna getiren makine.

biçici *is.* Biçmek işini yapan (kimse).

biçicilik, -ği *is.* Biçicinin işi veya mesleği.

biçilme *is.* Biçilmek işi.

biçilmek *(nsz)* Biçmek işine konu olmak. **biçilmiş kaftan** bütünü ile uygun, elverişli (iş): *"Adliye vekilliği hakikaten senin için biçilmiş kaftandır."* -H. E. Adıvar.

biçim (I) *is.* **1.** Dış görünüş, şekil: *"İtalya elçiliği bugüne değin ilk biçimini korumuştur."* -S. Birsel. **2.** Yakışık alan şekil, uygun şekil: *"Söylediklerimden çok, söyleyiş biçimi etkili oluyor kalabalığın üstünde."* -A. İlhan. **3.** Herhangi bir şeyin benzeri. **4.** Sanat ve edebiyat eserlerinde dış görünüş, form. **5.** Tarz: *"İngiliz biçimi, ceketler, sıcak iklimler için yapılmış kısa pantolonlar."* -F. R. Atay. **6.** Manzumelerin kuruluş ve uyak düzenlerine göre olan dış görünüşü, şekil: *Gazel, mesnevî, rubaî, sone birer şiir biçimidir.* **biçim almak** biçimlenmek, belli bir biçime girmek, şekillenmek. **biçime sokmak** (veya **biçim vermek**) bir şeyi biçimlendirmek: *"Onlara bu yaşta biçim verecek olan hocaları, ana babaları, büyük yaşta akrabalarıdır."* -B. Felek. **biçimine getirmek** sırasını, fırsatını bulmak, punduna getirmek, en uygun durumunu yakalamak: *"Bir biçimine getirip benimle Samim'e de veriştiriyormuş."* -S. Birsel.

→ biçim bilimi, biçim birimi

biçim (II) *is.* Biçmek işi: *Buğday biçim zamanı.*

biçim bilimi *is.* Yapı bilimi, morfoloji.

biçim birimi *is. gr.* Kelimelere gramer bakımından biçim veren, çoğu ek durumunda olan öge, morfem.

biçimci *is.* ve *s.* **1.** Biçimcilik yanlısı olan (kimse). **2.** *is.* Alışılmış kural, tutum, davranış veya belli biçimin dışına çıkmayan (kimse), şekilci, formaliteci, formalist.

biçimcilik, -ği *is.* **1.** Biçime sıkı sıkıya bağlılık. **2.** *fel.* Özü, içeriği yeterince önemsemeden, yalnız biçim üzerinde duran, biçime ağırlık veren görüş.

biçimleme *is.* Çeşitli maddelerin biçimsel imkânları ile birbirleri arasındaki düzen ilişkilerini araştırma işi.

biçimlendirilme *is.* Biçimlendirilmek işi.

biçimlendirilmek *(nsz)* Bir şeye biçim verilmek.

biçimlendirme *is.* Biçimlendirmek işi, şekillendirme.

biçimlendirmek *(-i)* Bir şeye belirli bir biçim vermek, şekillendirmek: *"Parmaklar artık kuvvetin değil, deli eden arzunun gücünü biçimlendiriyordu."* -T. Buğra.

biçimlenme *is.* Biçimlenmek işi, şekillenme.

biçimlenmek *(nsz)* Bir şey belli bir biçim kazanmak, şekillenmek.

biçimli *s.* **1.** Biçimi güzel olan, mevzun: *"Bu kadın biçimli vücuduyla az sonra dikkati çeker."* -R. H. Karay. **2.** Ortamına uygun düşen, yakışık alan: *"Biçimli koysan bunlar olmaz."* -R. H. Karay.

biçimsel *s.* Biçime dayanan, biçimle ilgili, şekle ait, şeklî, formel.

biçimselleştirme *is.* Biçimselleştirmek işi.

biçimselleştirmek *(-i)* **1.** Biçimsel duruma getirmek. **2.** Bir kuramı biçimsel bir kurama dönüştürmek.

biçimsellik, -ği *is.* Biçime uygun olma durumu.

biçimsiz *s.* **1.** Kendine özgü bir biçimi olmayan, biçimi bozuk, şekilsiz: *Biçimsiz sözleri can sıktı.* **2.** Kötü, hoş olmayan, yakışıksız: *"Ancak ansızın kız karşısına çıkınca sözüne bir biçimsiz yerinden başlamış oldu."* -M. Ş. Esendal. *"Küpeşteden bırakılan bir kalas gibi, biçimsiz düştü."* -S. F. Abasıyanık. **3.** *fiz.* Kendine özgü billûrlaşmış bir biçimi olmayan (madde), amorf.

biçimsizleşme *is.* Biçimsizleşmek işi.

biçimsizleşmek *(nsz)* Biçimsiz duruma gelmek, biçimi bozulmak.

biçimsizlik, -ği *is.* **1.** Biçimsiz olma durumu. **2.** Çirkinlik, yakışıksızlık: *"Vaziyetimizin biçimsizliğini düşünerek yürüsek iyi olur, dedim."* -R. N. Güntekin.

biçiş *is.* Biçmek işi veya biçimi.

biçki *is.* Dikilecek kumaşı belli bir modele ve ölçüye göre kesme sanatı. **biçki yapmak** dikilecek kumaşı belli bir modele ve ölçüye göre kesmek.

→ biçki dikiş kursu, biçki dikiş yurdu, biçki yurdu

biçkici *is.* ve *s.* Kumaşı belli bir modele göre biçen (kimse).

biçki dikiş kursu *is.* Terzilik mesleğini öğretmek amacıyla verilen kurs.

biçki dikiş yurdu *is.* Halka açık terzilik mesleğini öğretme ve uygulama yeri.

biçki yurdu *is.* Biçki ve dikiş okulu.

biçme *is.* **1.** Biçmek işi. **2.** *mat.* Alt ve üst tabanları birbirine paralel ve eşit iki çokgenden, yanal ayrıtları da eşit ve paralel doğrulardan oluşan çok düzlemli cisim, menşur, prizma: *Üçgen biçme. Beşgen biçme.* **3.** Yontulmuş yapı taşı.

biçmek, -er *(-i)* **1.** Belli bir biçim vererek kesmek: *Tahta biçmek.* **2.** Dikilecek kumaşı belli bir ölçüye ve modele uygun olarak makasla kesmek. **3.** Ekini, otu orakla, tırpanla, makine ile kesmek. **4.** *mec.* Yaylım ateşiyle öldürmek: *"Zırhlı otomobilin mitralyözü tarafından biçilir biçilmez bilincini yitiriyor."* -A. İlhan. **5.** *mec.* (değer, paha, fiyat) Koymak.

biçtirme *is.* Biçtirmek işi.

biçtirmek *(-i, -e)* Biçmek işini yaptırmak.

bîdar *s. (bi:da:r) Far. bîdār* Uyanık, uyumayan.

bid'at, -ti *is. (bid'at) Ar. bid'at esk.* **1.** İslâm dininde Hz. Muhammed zamanından sonra ortaya çıkan değişik yargılar ve ilkeler. **2.** *esk.* Sonradan türeyen şey.

bidayet *is. (bida:yet) Ar. bidāyet esk.* Başlama, başlangıç: *"Sevdasını, bidayette kıyısından köşesinden paylaşırken, zamanla tamamen sahiplenmiş."* -A. İlhan.

bide *is. Fr. bidet* Bedenin belden aşağı bölümlerini yıkamakta kullanılan tuvalet aracı.

bidon *is. Fr. bidon* İçine sıvı maddeler konulan, sac, plâstik veya çinkodan yapılmış, çoğunlukla silindir biçiminde kap.

bidoncu *is.* Bidon satan kimse.

bienal, -li *s.* Yıl aşırı, iki yılda bir olan.

biftek, -ği *is. Fr. bifteck < İng. beefsteak* Izgara veya tavada pişirilen dana eti dilimi.

bîgâne *s. (bi:gâ:ne) Far. bī-gāne esk.* **1.** Yabancı: *"Birkaç yabancı dili rahatlıkla konuşurken ana dilini bilmeyen ve bîgâne düşmüş dudaklar susmalıdır."* -S. Ayverdi. **2.** *esk.* İlgisiz.

bîgânelik, -ği *is.* Bîgâne olma durumu: *"Avrupa'da oturanların bîgâneliklerine tahammül olunamayacağı artık, yavaş yavaş anlaşılıyor."* -M. Ş. Esendal.

bigudi *is. Fr. bigoudi* Kadınların saçlarını kıvırmak için kullandıkları, metal veya plâstikten, boru biçiminde küçük araç.

bîgünah *s. (bi:güna:h) Far. bī-gunāh* Suçsuz, günahsız.

bîhaber *s. (bi:haber) Far. bī + Ar. ḫaber* Habersiz, bilgisiz: *"Kimisi maişet derdine düşmüş / Rahattan bîhaber."* -C. S. Tarancı.

bihakkın *zf. Ar. bi-ḥaḳḳin esk.* Hakkı ile, hakkı olarak, gerçekten: *"İşinin ehlidir, bihakkın çalışıyor."* -A. İlhan.

bîhuş *s. (bi:hu:ş) Far. bī-ḫûş esk.* Şaşkın, sersem, aklı başında olmayan, deli.

bîilâç *s. (bi:ilâç) Far. bī + Ar. ʿilāc* İlâçsız, çaresiz, umutsuz: *"Kimbilir saat kaçlara kadar aç ve bîilâç duracağız."* -S. M. Alus.

bijon anahtarı *is.* Araba tekerleklerinin somunlarını sökmek için kullanılan alet.

bijuteri *is. Fr. bijouterie* **1.** Kuyumcunun yaptığı değerli takıların tamamı. **2.** Değerli olmayan maden veya taşlardan yapılmış takı, süs eşyası.

bîkarar *s. Far. bī + Ar. ḳarār* Kararsız, tereddütlü.

bikarbonat *is. Fr. bicarbonate kim.* Hidrojen karbonatların genel adı.

bîkes *s. (bi:kes) Far. bī-kes* Kimsesiz: *"Memleket öksüz, bîkes ve sahipsiz kalakalmıştır."* -S. Ayverdi.

bîkeslik, -ği *is.* Bîkes olma durumu: *"Çocukken de üzülür, bedbahtlık ve bîkeslik duyardım."* -R. H. Karay.

bikini *is. Fr. bikini* İki parçalı kadın mayosu.

bikir, -kri *is. Ar. bikr esk.* Kızlık, erdenlik.

bilâder ağacı *is. bot.* Amerika elması.

bilâhare *zf. (bi'la:hare) Ar. bi-l'āḫire* Sonra, sonradan, daha sonra, sonraları: *"Bilâhare, ne vakit bir araya gelseler, aynı yakınlığı duydu."* -A. İlhan. *"Bu işin bilâhare daha etraflı bir şekilde düşünülerek arz edilmesi icap ettiğini söyleyince, başını eğerek sustu."* -N. S. Örik.

bilâistisna *zf. (bilâ:istisna) Ar. bilāistiṯnā'* İstisnasız, ayrıksız, ayrım yapılmadan: *"Devlet adamlarımız bilâistisna nasihat vermekte birbiriyle yaraşırlar."* -B. Felek.

bilâkaydüşart *zf. (bilâ:kaydüşart) Ar. bilāḳayduṣart* Kayıtsız ve şartsız olarak, herhangi bir kısıtlama olmaksızın: *"Hâkimiyet, bilâkaydüşart milletindir."* -Atatürk.

bilâkis *zf. (bi'lâkis) Ar. bi'l'-akis* Tersine olarak, tam tersine, tersine, aksine: *"Bilâkis tecrübeli bir adam gibi söz söylüyorum, inanınız."* -P. Safa.

bilânço *is. (bilâ'nço) İt. bilancio* **1.** Bir kuruluşun veya bir ticarethanenin belirli bir dönem sonundaki veya belirli bir gündeki taşınır ve taşınmaz varlıkları ile bunları sağlamak için kullanılan öz ve yabancı kaynakları dengeli olarak gösteren çizelge. **2.** *mec.* Girişilen herhangi bir işte, belirli bir süre sonunda elde edilen iyi ve kötü sonuçların karşılıklı durumu: *"Hayatımın hesabını, bilançosunu yapıyordum."* -Ö. Seyfettin.

bilâr *is. den.* Katranlı kıldan yapılan ve kalafat işlerinde kullanılan bir tür macun.

bilârdo *is. (bilâ'rdo) İt. biliardo* Yeşil çuha kaplı bir masa üzerinde, fil dişi toplarla ve isteka ile oynanan bir oyun: *"Kalın, sarı bira bardaklı, bilârdosunun çuhası yırtık kahvehaneye akşamları uğradım."* -S. F. Abasıyanık.

bilârdocu *is.* Bilârdo oynayan veya oynatan kimse.

bilârdoculuk, -ğu *is.* Bilârdo salonunu işletme veya oynama işi.

bilâvasıta *s. (bila:va:sıta) Ar. bilāvāsiṭa esk.* Vasıtasız, araçsız, aracısız, dolaysız, doğrudan doğruya.

bilcümle *zf. (bi'lcümle) Ar. bi'l-cümle esk.* Bütün, hep ...-in hepsi: *"Memurlarımız, halkla temas eden bilcümle elemanlara, anlaşılır, yumuşak ve devlet memuruna yakışır bir Türkçe konuşmasını öğretsek..."* -B. Felek.

bildik, -ği *is.* ve *s.* Tanıdık: *"İstanbullu bir bildikte misafirim."* -R. N. Güntekin. *"Bildik sarrafların çehreleri, teker teker, ricacı bakışların önünden geçiyor."* -A. Rasim. **bildik çıkmak** birbirlerini eskiden bildiklerini veya ailece tanıştıklarını anlamak: *"Hâlbuki ayrılık acısına ve ayrılık seslerine, bildik çıkmaklığım gerekti."* -R. H. Karay.

bildirge *is.* **1.** Bir kimsenin resmî bir kuruluşa herhangi bir durumu bildirmek için verdiği çizelge, beyanname. **2.** Vergi yükümlülerinin belli zamanlarda, bağlı oldukları vergi dairelerine verdikleri gelir bildirme belgesi, beyanname.

bildiri *is.* **1.** Resmî bir makam, kurum veya bir topluluk tarafından herhangi bir durumu ilgililere duyurmak için yazılan yazı, tebliğ, tebligat: *"Sonra elçiler için ikinci bir bildiri yazdık."* -F. R. Atay. **2.** Bilimsel bir konu üzerine yazılan açıklama, tebliğ.

bildirilme *is.* Bildirilmek işi veya durumu.

bildirilmek *(-e)* Bildirmek işine konu olmak, duyurulmak, haber verilmek: *"Bu kongreye iki murahhas talep ediliyor ve birtakım tedbirler icrası bildiriliyordu."* -Atatürk.

bildirim *is.* **1.** Yazılı olarak yapılan açıklama, tebliğ. **2.** Bu açıklamanın yapıldığı kâğıt, ihbarname.

→ bildirim ödencesi

bildirim ödencesi *is. tic.* Süresi belli olmayan sürekli iş sözleşmelerinin daha önce bildirim yapılmaksızın yürürlükten kaldırılması sebebiyle yükümlü olanlarca karşı tarafa verilmesi zorunlu olan ödence, ihbar tazminatı.

bildiriş *is.* Bildirmek işi veya biçimi.

bildirişim *is.* İletişim, haberleşme, komünikasyon.

bildirişme *is.* Bildirişmek işi veya durumu.

bildirişmek *(-le)* Bir duygu veya düşünceyi işaretle veya sesler dizgesiyle bildirerek anlaşmak.

bildirme *is.* Bildirmek işi, beyan.

→ ***bildirme cümlesi***, ***bildirme kipleri***

bildirme cümlesi *is. gr.* Yüklemi bildirme kiplerinden biriyle kurulan cümle: *Eve gidiyoruz. İstanbul'u sevdik.*

bildirmek *(-i, -e)* **1.** Herhangi bir şeyi haber vermek: *"Anası böyle söyledi, gene de gidip kocasına bildirdi."* -M. Ş. Esendal. **2.** Herhangi bir konuda bilgi vermek: *"Gönderdiğim mektubun bir ehemmiyeti yoktur, diye bildir, dedi."* -F. R. Atay. **3.** Anlatmak, ifade etmek: *"Sadi hem acele acele konuşarak fikirlerini bildiriyor, hem de gözlerini ileriye uçan bisikletlerden hiç alamıyordu."* -H. Taner.

bildirme kipleri *ç. is. gr.* Belli zaman kavramı veren, belirli geçmiş, belirsiz geçmiş, şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman kipleri: *Gel-di, gelmiş, gel-iyor, gel-ir, gel-ecek* gibi.

bile *zf. esk.* **1.** Birlikte. **2.** *e.* Aynı zamanda, da, de, dahi: *"Bir damlası bile deniz hakkında bize ilmî bir fikir vermeye yetişir."* -R. H. Karay. *"Kudurmuş kurt bile, kazalaşan kader bile ölümü bu kadar haksız bir şekle koymamıştır."* -M. C. Kuntay. **3.** Üstelik: *Konuşmadılar bile.*

bile bile *zf.* Bilerek, isteyerek, önceden tasarlayarak, düşünülerek, kasten: *"Bu adama, bir tek hakikî Türk bile bile rey vermez."* -Ö. Seyfettin. *"Muhsin Bey o kadar dalmış ki, ne kapının açıldığını, ne de yaverin bile bile şakırdattığı mahmuz seslerini duydu."* -H. E. Adıvar. *"Bile bile çarpılmak istemem doğrusu."* -H. Taner.

bile bile lâdes *is.* Kötü bir durumu öyle gerektiği için kabullenmiş görünme, bilerek aldanmış görünme.

bilecen *s. hlk.* **1.** Her şeyi bilen, her şeyden anlayan. **2.** *hlk.* Bilgiçlik taslayan, ukalâ.

bilecenlik, -ği *is.* Bilecen olma durumu.

bileği *is.* Kesici araçları bilemek için kullanılan alet.

→ ***bileği taşı***

bileği taşı *is.* Bıçak, çakı, makas gibi kesici araçları bilemekte kullanılan ince taneli sarı şist.

bilek, -ği *is.* **1.** Elle kolun, ayakla bacağın birleştiği bölüm: *"Sonra bileğini avucumun içine alarak nabzını sayıyorum."* -R. N. Güntekin. *"Yatarken saatini bileğinden çıkarmayı unutmuştu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** *mec.* Güç, kuvvet. **bilek gibi** (saç veya akarsu için) gür, kalın. **bileğinde altın bileziği olmak** *bk.* kolunda altın bileziği olmak. **bileğine güvenmek** gücüne veya hünerine güvenmek. **bileğine kadar** (veya **bileklerine kadar**) **1)** (çamur, kar için) ayakları içine gömülecek biçimde: *"Artık sapsarı, ayak bileklerine kadar geçen kumdan başka bir şey yoktur."* -F. R. Atay. **2)** (giysi eteği için) yalnız ayaklar görünecek kadar (uzun). **bileğinin hakkı ile** kendi gücü ve kendi çalışması ile.

→ ***bilek damarı***, ***bilek gücü***, ***bilek güreşi***, ***bilek kuvveti***, ***bilek saati***

bilek damarı *is. hlk.* Nabız.

bilek gücü *is.* Kol kuvveti.

bilek güreşi *is.* Karşılıklı iki kişi dirseklerini dayayarak birbirlerinin bileğini bükmek: *"Onları merakla seyreden bir kalabalık önünde bilek güreşi yapıyorlardı."* -M. C. Anday.

bilek kuvveti *is.* Beden kuvveti, kol kuvveti.

bileklik, -ği *is.* Oyunlarda bileğin incinmesini önlemek için bileğe takılan meşin satgı.

bilek saati *is.* Bileğe takılan küçük saat: *"Benim bilek saatim durmuş."* -A. Ş. Hisar.

bileme *is.* Bilemek işi.

bilemek *(-i)* **1.** Kesici aletleri zımpara veya bileği taşında keskinleştirmek, keskin duruma getirmek, keskinleştirmek: *"Kendi bıçağını onun bıçağının sırtında bilemeğe başladı."* -B. Felek. **2.** *mec.* Güçlendirmek, etkisini artırmak: *"Gönül, daha birçoklarının bu enstitüde kabiliyetlerini bilemesini istiyor."* -H. Taner.

bilenme *is.* Bilenmek işi.

bilenmek *(nsz)* **1.** Bilemek işine konu olmak, keskin duruma getirilmek. **2.** *mec.* Bir işe yoğun bir biçimde hazırlanmak, konsantre olmak: *"İkisi de doyasıya tatlı bir gece geçirmek için bilenmiş gibiydiler."* -B. R. Eyuboğlu. **3.** *mec.* Hırslanmak, aşırı derecede istemek.

bileşen *is. fiz.* Bir bileşke oluşturan kuvvetlerin her biri.

bileşik, -ği *is.* **1.** Birleşerek oluşmuş, basit olmayan, mürekkep. **2.** *s. kim.* Kimyasal tepkimeler sonucu iki veya daha çok elementten oluşan ve bunlardan bağımsız fiziksel, kimyasal nitelikler gösteren (madde): *Su, bileşik bir maddedir.* **3.** *is.* Ses ve görüntünün birlikte yer aldığı film parçası.

→ ***bileşik faiz***, ***bileşik kap***, ***bileşik kaplar***, ***bileşik kesir***, ***bileşik önerme***

bileşik faiz *is. ekon.* Süre tarihine dek birikmiş faizlerin ana paraya eklenmesiyle elde edilen toplam üstünden ödenen faiz, mürekkep faiz.

bileşikgiller *ç. is. bot.* Bitişik yapraklı iki çeneklilerden, çiçekleri kömeç durumunda toplu olarak bulunan, bazı cinsleri uçucu yağ veya süt taşıyan bir familya: *Kasımpatı, papatya, enginar, deve dikeni gibi bitkiler bileşikgiller familyasındandır.*

bileşik kap, -bı *is. fiz.* Birleşik kap.

bileşik kaplar *ç. is. fiz.* Birleşik kaplar.

bileşik kesir, -sri *is. mat.* Payı paydasına eşit veya payı paydasından büyük olan kesir: *4/4, 7/3.*

bileşik önerme *is. man.* En az iki önermeden oluşan yeni önerme.

bileşim *is. kim.* **1.** İki veya daha çok öge bir araya gelerek yeni bir öge oluşturma, terkip: *Suyun bileşiminde hidrojenle oksijen vardır.* **2.** *kim.* Bir maddenin hangi kimyasal türlerden oluştuğunu belirleyen verilerin tamamı. **3.** *kim.* Bileşme sonucu oluşan cisim. **4.** Bileşmek işi veya durumu: *"Mustafa Kemal, Dil Kurumunu, Tarih Kurumunu ulusal bir bileşim yaratılsın, ulusal bir bilinç doğsun diye kurmuş..."* -A. İlhan.

bileşke *is. fiz.* Bir cisme uygulanan birkaç kuvvetin toplam etkisine eşit olan tek kuvvet, muhassala.

bileşme *is.* Bileşmek işi, terekküp.

bileşmek *(nsz, -le) kim.* İki veya daha çok öge bir araya gelerek yeni bir öge oluşturmak, terekküp etmek.

bileştirici *is.* Bileştirmek işini yöneten kimse.

bileştirme *is.* Bileştirmek işi.

bileştirmek *(-i, -le)* **1.** Bileşmesini sağlamak. **2.** *fiz.* İki veya daha çok vektörün, paralel kenar kuralına uygun olarak geometrik toplamını almak, geometrik toplam.

bilet *is. Fr. billet* < *İt. biglietto* Para ile alınan, konser, sinema, tiyatro gibi eğlence yerlerine girme, ulaşım araçlarına binme veya bir talih oyununa katılma imkânını veren belge: *"Japonya'ya gidiyorum, biletlerim hazır."* -R. H. Karay. *"Biletini alıncaya kadar vapur da geldi."* -P. Safa. **bilet kesmek** bileti koparıp alıcıya vermek, bilet satmak: *"Benimki paso dedi, hanımefendiye bir bilet kes."* -R. H. Karay.

biletçi *is.* Bilet satan görevli: *"Bilet kutusunu koltuğunun altına sıkıştırmış, elleri ceplerinde bir otobüs biletçisi geçti."* -N. Cumalı.

biletçilik, -ği *is.* Bilet satma işi.

biletli *s.* Bileti olan.

biletme *is.* Biletmek işi.

biletmek *(-i, -e)* Bilemek işini yaptırmak.

biletsiz *s.* Bileti olmayan: *"Bütün kabahat vapura biletsiz olarak binişimde ise, bunun sebebini herkes çoktan öğrenmiş olmak lâzım gelir."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

bileyici *is.* Kesici aletleri bilemeyi iş edinmiş olan kimse, zağcı.

bileyicilik, -ği *is.* Bileyicinin yaptığı iş, zağcılık.

bilezik, -ği *is.* **1.** Bileğe süs için takılan halka: *"Saçları o kalın altın bilezikler gibi yaldız sarısına boyalıdır."* -M. Ş. Esendal. **2.** İki borunun ucunu birleştirmeye yarayan halkaya benzer parça: *"Sonra ayağını yandaki su borusunun bileziğine koydu."* -Ç. Altan. **3.** Motor pistonlarına, yağlama, soğutma, özellikle sızıntıyı önleme gibi amaçlarla yerleştirilmiş, genel olarak dökme demirden yapılmış, uçları açık ve esnek halka. **4.** *argo* Kelepçe. **5.** Mobilyaların ayak altlarına takılan kare, dikdörtgen, silindir, kesik koni ve benzeri şekilli, pirinç veya nikel kaplı demirden yapılmış, iki ucu delik gereç.

bilezikli *s.* **1.** Bileziği olan. **2.** Bilezik takmış olan: *"Pancurun gölgesinde beliren altın bilezikli, zayıf bir kadın kolu gördüm."* -H. E. Adıvar.

bilfarz *zf. (bi'lfarz) Ar. bi'l-farż* Tutalım ki, sayalım ki, söz gelişi, diyelim ki.

bilfiil *zf. (bi'lfiil) Ar. bi'l-fi'l* İş olarak, iş edinerek, gerçekten: *"Türk milleti bu mütecavizlerin hadlerini ihtar ederek, hâkimiyet ve saltanatını, isyan ederek kendi eline, bilfiil almış bulunuyor."* -Atatürk.

bilge *is.* ve *s.* Bilgili, iyi ahlâklı, olgun ve örnek (kimse), hakim: *"Bir de o düşünceleri gerçekten sindirmiş bilginlerin, bilge kişilerin tutumuna bir bakın."* -R. H. Karay. *"Goethe, insanlarla ilgili herşeyi söyleyip tüketmiş bir bilgedir."* -H. Taner.

bilgece *s.* ve *zf. (bilge'ce)* Bilgeye yaraşır (biçimde), hâkimane: *"Yaş insana tecrübe verir, olaylara bilgece bir açıdan bakma perspektifi getirir."* -H. Taner.

bilgelik, -ği *is.* **1.** Bilge olma durumu ve niteliği: *"Bilgelik, içimizde bir duygu olarak kaldıkça, bize ancak özlemini çektirdikçe tatlı, hoş bir şey."* -N. Ataç. **2.** *fel.* Bilgi, hikmet. **3.** *fel.* (İlk Çağ felsefesinde) Kendini tanımanın bilgisi, vukuf.

bilgi *is.* **1.** İnsan aklının erebileceği olgu, gerçek ve ilkelerin bütününe verilen ad, malûmat. **2.** Öğrenme, araştırma veya gözlem yolu ile elde edilen gerçek, malûmat, vukuf: *"Babası, önce ona, Mazlume ve ailesi hakkında birçok bilgi vermişti."* -H. E. Adıvar. **3.** İnsan zekâsının çalışması sonucu ortaya çıkan düşünce ürünü, malûmat, vukuf. **4.** *fel.* Genel olarak ve ilk sezi durumunda zihnin kavradığı temel düşünceler, malûmat. **5.** Bilim: *Doğa bilgisi.* **6.** (bilişimde) Kurallardan yararlanarak kişinin veriye yönelttiği anlam. **bilgi edinmek** **1)** öğrenmek, bilgi almak: *"Bildiği ahbaplardan Sami Bey hakkında bilgi edinme ve tanışma yolu bulmak."* -R. H. Karay. **2)** Bir durumu öğrenmek. **bilgi toplamak** değişik yer ve kaynaklardan sağlanan bilgileri bir araya getirmek: *"Sormuş, soruşturmuş, ailesi ve çevresine ilişkin bir sürü bilgi toplamıştı."* -A. İlhan.

→ ***bilgi işlem, bilgi kuramı, bilgisayar, bilgi şöleni, bilgiyazar***

bilgici *is.* Sofist.

bilgicilik, -ği *is. fel.* **1.** Antik Yunan felsefesinde eleştiri akımı, sofizm. **2.** *fel.* Başkasını yanıltmak için doğru olmadığı bilinerek yapılan uslamlama ve çıkarsama, safsatacılık.

bilgiç, -ci *is.* **1.** Bilgili kimse: *"Bazı bilgiç hekimler dillerinin makarasını çözerler, tıptan anlamayan hastalarına tıbbî ıstılahlar kullanarak dert anlatırlar."* -Y. K. Beyatlı. **2.** *mec.* Bilgisiz olduğu hâlde bilgili görünmek isteyen, bilgili geçinen kimse.

bilgiç bilgiç *zf.* Bilgisi olduğunu göstererek, bildirerek.

bilgiçlik, -ği *is.* Bilgiç olma durumu. **bilgiçlik satmak** (veya **taslamak**) bilmediği hâlde bilir görünmek, bilgin geçinmek: *"Hazır olanlar, bilgiçlik tasladılar, tasdik ettiler."* -N. Araz.

bilgi işlem *is.* Özellikle bilgisayar vb. makinelerle yapılan işlemlerin düzenli biçimde yürütülmesi.

bilgi kuramı *is.* Bilginin temelini, bilim alanında uygulanan yöntemleri, sınır ve güvenilirlik bakımından inceleyip araştıran felsefe dalı, epistemoloji.

bilgilendirme *is.* Bilgilendirmek işi veya durumu.

bilgilendirmek *(-i)* Bir konuda bilgi sahibi olmasını sağlamak, haberdar etmek.

bilgilenme *is.* Bilgilenmek işi veya durumu.

bilgilenmek *(nsz)* Bilgi sahibi olmak, öğrenmek: *"O izahat veriyor, biz bilgileniyoruz."* -H. F. Ozansoy.

bilgili *s.* **1.** Bilgi sahibi olan, malûmatlı, haberli: *"Ama, iyiler, bilgililer, yetenekliler nerede idi?"* -T. Buğra. **2.** *zf.* Bilerek: *"Her konuda rahat, bilgili konuşurdu kalemi."* -Y. Z. Ortaç.

bilgilik, -ği *is.* Ansiklopedi.

bilgin *is.* ve *s.* Bilimsel bir konuda çok bilgisi olan (kimse), âlim: *"Civarın bilgin hocaları salonda bulunuyordu."* -T. Buğra.

bilgince *zf. (bilgi'nce)* Bilgine yakışır, bilgin tavrında, bilgin gibi: *"Bilgin değilim. Onun için yazılarımda da bilgince tavır takınmaktan çekinirim."* -O. Veli.

bilginlik, -ği *is.* Bilgin olma durumu.

bilgisayar *is.* Çok sayıda aritmetiksel veya mantıksal işlemlerden oluşan bir işi, önceden verilmiş bir programa göre yapıp sonuçlandıran elektronik araç, elektronik beyin, kompüter.

bilgisayarcı *is.* **1.** Bilgisayar alım satımcısı. **2.** Bilgisayar programcısı, yapımcısı veya mühendisi.

bilgisayarcılık, -ğı *is.* Bilgisayar ticareti veya uzmanlığı.

bilgisayarlamak *(-i)* Bilgisayara geçirmek.

bilgisayarlaşmak *(nsz)* Bilgisayar düzeniyle donatılmak.

bilgisiz *s.* Bilgi sahibi olmayan, malûmatsız, cahil.

bilgisizlik, -ği *is.* Bilgisiz olma veya bilgi yokluğu durumu, cehalet: *"Bilgisizlikle mücadele sonunda kuvvetli nesiller göreceğimiz gün gibi aşikârdır."* -S. F. Abasıyanık.

bilgi şöleni *is.* Belli bir konunun tartışıldığı bilimsel toplantı, sempozyum.

bilgiyazar *is.* Elektronik sistemle dizgi yapan alet.

bilhassa *zf. (bi'lhassa) Ar. bi'l-ḫāṣṣa* Hele, her şeyden önce, başta, özellikle, en çok, mahsus: *"Melling, mimar, fakat bilhassa İstanbul'un güzelliğine âşık bir ressamdı."* -A. Ş. Hisar. *"Koyu yeşil çuhalı uzun masanın başında sessiz, üzüntüden, heyecan ve bilhassa uykusuzluktan bitkin."* -N. S. Örik.

bili *is.* Bilgi, malûmat.

bili bili *ünl.* Tavuk gibi kümes hayvanlarını çağırmak için çıkarılan ses.

bilici *s.* Bilen: *Tanrı görücüdür, bilicidir, işiticidir.*

bililtizam *zf. (bi'liltiza:m) Ar. bi'l-iltizām esk.* Bile bile, bilerek ve isteyerek.

bilim *is.* **1.** Evrenin veya olayların bir bölümünü konu olarak seçen, deneye dayanan yöntemler ve gerçeklikten yararlanarak yasalar çıkarmaya çalışan düzenli bilgi, ilim: *"Benim sizden istediğim Türkçe yardım, bazı eski yazılı bilim ve tarih gibi ciddî eserleri bana okumanızdır."* -H. E. Adıvar. **2.** *is.* Genel geçerlik ve kesinlik nitelikleri gösteren yöntemli ve dizgesel bilgi. **3.** *is.* Belli bir konuyu bilme isteğinden yola çıkan, belli bir amaca yönelen bir bilgi edinme ve yöntemli araştırma süreci.

→ ***bilim adamı, bilim dışı, bilim kadını, bilim kuramı, bilim kurgu, bilim kurgusal***

bilim adamı *is.* Bilimsel çalışmalarla uğraşan kimse, bilgin, âlim.

bilimci *is.* Bilgin.

bilimcilik, -ği *is. fel.* Bilginin, temeli olarak yalnız bilim yöntemine önem verme, ilimcilik.

bilim dışı *s.* Bilime aykırı, bilime uymaz, gayriilmî.

bilim kadını *is. bk.* bilim adamı.

bilim kuramı *fel.* Bilimlerin koydukları düşünsel sorunları inceleyen ve tek tek bilimlerin yöntemlerini, ilkelerini, varsayımlarını araştıran felsefe dalı.

bilim kurgu *is.* Çağdaş bilim verileriyle düş gücünden oluşan film, roman vb.

bilim kurgusal *s.* Biyoloji ve elektrikle ilgili olan, biyonik.

bilimsel *s.* Bilimle ilgili, bilime daya-

nan, ilmî.

→ ***bilimsel deneycilik, bilimsel düşünce, bilimsel sosyalizim, bilimsel toplantı***

bilimsel deneycilik, -ği *is. fel.* Her bilginin deneyle veya gözlemle doğrulanabileceğini, sınanabileceğini savunan felsefe akımı.

bilimsel düşünce *is.* Bilim temeline dayanan özgür eleştirici, araştırıcı ve bağımsız düşünce.

bilimselleştirme *is.* Bilimselleştirmek işi.

bilimselleştirmek *(-i)* Bilimin metotlarına uygun duruma getirmek.

bilimsellik, -ği *s.* Bilimsel olma durumu.

bilimsel sosyalizim *is.* İhtilâlci sosyalizm, Marxçılık.

bilimsel toplantı *is.* Uzmanların katılımı ile gündemi bilimsel konuların oluşturduğu toplantı.

bilimsiz *s.* Bilime, bilim yöntemlerine uygun olmayan gayriilmî: *Bilimsiz bir iddia. Bilimsiz bir yöntem.*

bilimsizlik, -ği *is.* Bilimsiz olma durumu bilimsizce iş.

bilinç, -ci *is.* **1.** İnsanın kendisini ve çevresini tanıma yeteneği, şuur. **2.** *psikol.* Algı ve bilgilerin zihinde duru ve aydınlık olarak izlenme süreci, şuur: *"Davranışlarını bir an önce bilincinin denetiminden kurtarmak için, kadehleri birer dikişte boşaltmaya mı başladı?"* -F. R. Atay. **3.** *mec.* Temel bilgi, temel görüş. **4.** Bir toplumdaki ruhî etkinliklerin veya ruhî durumların bütünü. **5.** Dimağ. **bilincine varmak** anlamak, kavramak. **bilincini yitirmek** bilincini herhangi bir sebeple yitirmek: *"Zırhlı otombilin mitralyözü tarafından biçilir biçilmez, bilincini yitiriyor."* -A. İlhan.

→ ***bilinç akışı, bilinçaltı, bilinç dışı, bilinç kaybı***

bilinç akışı *is.* **1.** Düşüncelerin arka arkaya birbirini izlemesi. **2.** *ed.* Kişinin aklından geçenlerin birinci kişi ağzından yansıtılması.

bilinçaltı *is. psikol.* Bilinç dışı olmakla birlikte, dilendiği zaman kapsamındakilerin bilince çağrılabildiği zihin bölgesi, şuuraltı tahteşşuur: *"Bilinçaltı bir baskı, belki de ilk kez su üstüne çıkıyordu."* -Ç. Altan.

bilinç dışı *is. psikol.* **1.** Bilinçsizce yapılan iş ve etkinliklerin bütünü gayrişuur. **2.** İnsan ruhunun, baskı altında tutulan isteklerle bunlara bağlı düşüncelerden oluşan ve bilince ulaşamayan bölümü.

bilinç kaybı *is.* Hafıza yitimi.

bilinçlendirme *is.* Bilinçlendirmek işi.

bilinçlendirmek *(-i)* Bilinçli duruma getirmek.

bilinçlenme *is.* Bilinçlenmek işi: *"Okuma yazma oranının düşüklüğü, biliçlenmeyi engellediği ölçüde bir kargaşa ögesidir."* -O. Rifat.

bilinçlenmek *(nsz)* Bilinçli duruma gelmek, şuurlanmak.

bilinçli *s.* **1.** Bilinci olan, bilinçle yapılan, şuurlu. **2.** Eleştirmeli bir biçimde, kendi etkinliğinin farkında olan, şuurlu: *"Böylece dizi, bir bilinçli giriş, bir bilinçli sonuç ile çerçevelenince elbette daha iyi anlaşılmış olur."* -H. Taner.

bilinçlilik, -ği *is.* **1.** Bilinçli olma durumu şuurluluk: *"Töre anlayışları bu bilinçlilikleriyle pekişmiştir."* -N. Cumalı. **2.** *psikol.* Nesne, olay ve edimlere uyanık bulunma durumu, şuurluluk.

bilinçsiz *s.* **1.** Bilinci olmayan, bilinçle yapılmayan, şuursuz. **2.** Kendi etkinliğini eleştirmeli bir biçimde sezmeyen, şuursuz.

bilinçsizlik, -ği *is.* **1.** Biliçsiz olma durumu, şuursuzluk. **2.** *psikol.* Nesne, olay ve işlere karşı uyanık bulunmama durumu, şuursuzluk.

bilindik, -ği *is. mat.* Bilinen.

bilinemez *is. fel.* İnsan aklıyla bilinemeyen şey.

bilinemezci *is.* ve *s. fel.* **1.** Bilginin bağıntılı olduğuna inanan (kimse). **2.** *is. fel.* Tanrı'nın ve evrenin nereden türediğinin bilinmediğini ve bilinemeyeceğini ileri süren öğretiyi benimseyen (kimse), lâedri, agnostik.

bilinemezcilik, -ği *is. fel.* **1.** Bilginin bağıntılı olduğuna ve bundan dolayı salt olmadığına inanan öğreti. **2.** *fel.* Tanrı'nın ve evrenin nereden türediğinin bilinmediğini ve bilinemeyeceğini ileri süren öğreti, lâedriye, agnostisizm.

bilinen *is. mat.* Değeri belli olan nicelik, bilindik, malûm: *Bilinenler cebirde alfabenin ilk harfiyle gösterilir: a, b, c, d...*

bilinme *is.* Bilinmek işi.

bilinmedik *is.* ve *s. mat.* Bilinmeyen.

bilinmek *(nsz)* Bilmek işine konu olmak, anlaşılmak, öğrenilmek: *"Bir haftadır civarda dolaştığı biliniyor, yakalanamıyordu."* -S. F. Abasıyanık.

bilinmeyen *is.* ve *s. mat.* Değeri belli olmayan, bilinmeyen (nicelik), bilinmedik, meçhul: *Cebirde bilinmeyenler şu harflerle gösterilirler: x, y, z.*

bilinmez *s.* **1.** Anlamı gizli ve anlaşılması güç olan, muğlâk: *"Öbürü daha ziyade serseri veya maceracı ruhları oyalar, bilinmez ülkelerin ve tehlikelerin kapısıdır."* -R. H. Karay. **2.** Belli olmaz, kuşkulu, meçhul: *Ne zaman geleceği bilinmez.*

bilinmezlik, -ği *is.* Bilinmez olma durumu.

bilir *s.* "Anlar", "sayar", "yapar" anlamları ile isimlerle birleşerek birleşik sıfat kurar: *Değerbilir. Kadirbilir. İşbilir.*

→ ***bilirkişi***

bilirkişi *is.* **1.** Belirli bir konudan iyi anlayan ve bir anlaşmazlığı çözümlemek için kendisine başvurulan kimse, uzman, ehlihibre, ehlivukuf, eksper. **2.** *huk.* Çözümlenmesi özel veya bilimsel bilgiye dayanan konularda oyuna veya düşüncesine başvurulan kimse, ehlihibre, ehlivukuf.

→ ***bilirkişi raporu***

bilirkişilik, -ği *is.* Bilirkişinin yaptığı iş.

bilirkişi raporu *is.* Bilirkişinin hazırlamış olduğu rapor.

bilisiz *s.* ve *is.* Öğrenim görmemiş, cahil.

bilisizlik, -ği *is.* Bilisiz olma durumu, cahillik.

bilistifade *zf. (bi'listifa:de) Ar. bi'listifâde* Yararlanarak.

biliş *is. psikol.* **1.** Canlının, bir nesne veya olayın varlığına ilişkin bilgili ve bilinçli duruma gelmesi, vukuf: *"Eyfel'in büyük bir kule olduğunu bilmek cinsinden bir biliş..."* -M. Ş. Esendal. **2.** *hlk.* Bildik, tanıdık, dost. **biliş çıkmak** tanımak, önceden tanış olmak: *"Hiç kimse bu kara yağız garip yiğide biliş çıkmadı."* -K. Tahir.

bilişim *is.* Teknik, ekonomik ve toplumsal alanlardaki iletişimde kullanılan ve özellikle elektronik aletler aracılığı ile düzenli bir biçimde işlenmeyi ön gören bilim, informatik, sibernitik.

→ ***bilişim ağı, bilişim teknolojisi***

bilişim ağı *is.* Teknik, ekonomik ve toplumsal alanlardaki iletişim sistemi.

bilişimci *is.* Bilişim alanında uzman kişi.

bilişim teknolojisi *is.* Bilişimde kullanılan bütün araç ve gereçlerin oluşturduğu sistem.

bilişme *is.* Bilişmek işi.

bilişmek *(nsz, -le)* **1.** Karşılıklı olarak birbirini tanımak, muarefesi olmak: *"Bunca zamanlar bilişip, ahir dönüp ayrılışıp."* -Yunus Emre. **2.** *hlk.* Öğrenmek.

billâhi *is. (billâ:hi) Ar. billâhi* **1.** Tanrı'ya ant içerim" anlamında bir ant. **2.** "İnan olsun" anlamında kullanılır: *"Rica ederim komiser Efendi, dedi, ben billâhi paradan puldan kaçınmıyorum."* -R. N. Güntekin.

billûr *s. (billu:r) Ar. billûr* **1.** Bazı cisimlerin aldıkları geometrik biçim: *Su buharı billûr durumunda donunca kar olur.* **2.** *is.* Duru ve temiz kesme cam, kristal: *"Dört tarafı kesme billûr kapaklı bir eski saat."* -R. H. Karay. **3.** Billûrdan yapılmış: *"O gece billûr hokkaların mavi mürekkeplerini suratına boşaltıyorum."* -S. F. Abasıyanık. *"Su sesi ve kanat şakırtısından / Billûr bir avize Bursa'da zaman."* -A. H. Tanpınar. **4.** *s.* Koç yumurtası. **billûr gibi** **1)** çok duru, çok temiz (su); **2)** çok beyaz ve pürüzsüz (kol, gerdan, göğüs): *"Beyaz billûr gerdanını sanki ilk defa görüyormuş gibi şaştı."* -Ö. Seyfettin. **3)** (ses için) pürüzsüz: *"Anne diye haykırırdım ve sesimin kayalara çarpıp kırılan billûr akisler yapa-*

rak dağıldığını duyardım." -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Onu görmek, billûr sesini dinlemek, elinden bir şey içmek."* -A. İlhan.

→ ***billûr cisim***

billûr cisim, -smi *is. anat.* Gözde, irisin arkasında, mercek görevini yapan, mercimek biçim ve büyüklüğündeki saydam cisim.

billûrî *s. (billû:rî:) Ar. billūrī* Billûra benzer, billûr gibi: *"Bu taze kadın sesleri öyle güzel, billûrî, ilâhî duyulurmuş ki, bunları hep birden dinlemek, deniz kızlarını işitmek kadar tesirli olurmuş."* -A. Ş. Hisar.

billûriye *s. Ar. billūriyye* **1.** Billûrdan yapılmış veya billûrla ilgili. **2.** *is.* Genellikle billûrdan yapılmış eşya satan dükkân.

billûrlaşma *is.* **1.** Billûr durumuna gelme. **2.** Herhangi bir cisim moleküllerinin bazı fizik ve kimya değişmeleriyle geometrik biçim alması, kristalleşme.

billûrlaşmak *(nsz)* **1.** Billûr durumuna gelmek, billûr durumunda yoğunlaşmak, kristalleşmek. **2.** *mec.* Belirgin duruma gelmek, netlik kazanmak.

billûrlaştırma *is.* Billûrlaştırmak işi.

billûrlaştırmak *(-i)* Billûr durumuna getirmek: *"Sarışın bir kız güneşi, maviyi billûrlaştırıyor, bulutları pamuk yığınlarına çeviriyordu."* -T. Buğra.

billûrlu *s.* **1.** İçinde billûr bulunan: *Billûrlu kaya.* **2.** Bol ışıklı, pırıl pırıl parlayan (yer): *"Peri saraylarını andıran süslü ve billûrlu gazinolar..."* -Ö. Seyfettin.

billûrsu *s.* **1.** Billûra benzeyen, billûrü andıran, kristaloit: *Billûrsu taş.* **2.** *is. kim.* Diyalize uğrayarak çözümlenen madde, **koloit** karşıtı.

bilme *is.* **1.** Bilmek işi. **2.** *fel.* Bir şeyin ne olduğunun bilincine varma. **3.** *fel.* Bilgi edinmenin gaye ve sonucu.

bilmece *is.* **1.** Bir şeyin adını anmadan, niteliklerini üstü kapalı söyleyerek o şeyin ne olduğunu bulmayı dinleyene veya okuyana bırakan oyun, muamma. **2.** *mec.* Bilinmeyen şey, muamma: *"Basit cümleleri bile anlamak güç olurken istihza bir bilmeceye döner."* -A. Ş. Hisar. **bilmece çözmek** bilmecenin cevabını bulmak: *"Bu bilmeceyi çözmek için sen de bize katılır mısın?"* -H. Taner. **bilmece gibi konuşmak** açık, anlaşılır biçimde konuşmamak.

bilmek, -ir *(-i)* **1.** Bir şeyi anlamış veya öğrenmiş bulunmak: *"Bu adam, bilmek için öğrenmiş olmaya ihtiyacı olmayan, bildiğini bilen, bilmediğini de şıp diye sezen bambaşka bir insandır."* -H. Taner. **2.** Bir bilim veya sanat dalında yeterli olmak: *"Yani kısacası bu mükemmel dilimizi kimse bilmez, okumaz."* -B. Felek. **3.** Bir iş yapmaya alışmış olmak, elinden gelmek: *İyi ütü bilir.* **4.** Tanımak, hatırlamak: *"Kadıncığım aç. Ben geldim. Bilemedin mi?"* -H. R. Gürpınar. **5.** Sanmak, var saymak, farz etmek: *Ben de onu dost biliyordum. "Bir hastanın hastalığına gereken önemi vermesi, doktorun ancak kendini o hasta ile birlikte hasta bilmesi ile sağlanabilir."* -R. H. Karay. **6.** Anlamak: *"Tüylerinin renginden bilirim / Hangi kuş hangi iklimden gelir."* -C. S. Tarancı. **7.** Sorumlu tutmak: *Ben arkadaşını bilmem, seni bilirim.* **8.** İnanmak: *"Bilirim yaşamaz güneşte / Bilirim yaşamaz yan yana aşkla / Ne haksızlık / Ne korku."* -N. Cumalı. **9.** Bazen "işine gelmek", "uygun bulmak" anlamında da kullanılır: *Mal almasını bildi de, parasını vermeyi mi bilmiyor? Ben öyle şey bilmem! Bildiğin gibi yap!* **10.** -a/-e ekli fiillerle yeterlik bildiren birleşik fiiller oluşturur: *Anlayabilmek. Atlayabilmek. Gidebilmek. Görebilmek. Kapayabilmek. Konuşabilmek. Öğrenebilmek. Yazabilmek.* **11.** Saymak: *Teşekkürü borç bilirim.* **12.** Geniş zamanın olumsuz birinci tekil kişisi olarak **bilmem** biçiminde kullanılınca duraksama, şaşma, tereddüt anlamını verir: *"Soğuktan veya üzüntüden mi, bilmem, gözlerinde yaşlar var."* -R. H. Karay. *"Bilmem, hiç denediniz mi?"* -M. Ş. Esendal. **bildiğinden şaşmamak** (veya **kalmamak**) hiçbir etkiye aldırış etmeyerek doğru bildiği davranışı sürdürmek. **bildiğini okumak** herkes ne derse desin bildiği, istediği gibi davranmak: *"Efendiden gizli yine herkes bildiğini okuyordu."* -H. R. Gürpınar. **bildiğini yapmak** verilen öğütleri dinlemeyerek tutumunu sürdürmek: *"Her şeye peki, olur der, fakat sonunda gene bildiğini yapardı."* -H. Taner. **bildiğini yedi mahalle bilmez** bir kimsenin çok kurnaz, çok bilmiş olduğunu anlatır. **bildim bileli** (veya **bildik bileli**) öteden beri, eskiden beri: *"Süt annenin sandık odası, bildim bileli akar."* -Ö. Seyfettin. **bilemedin** (veya **bilemediniz**) en çok, en fazla: *Bu iş üç günde, hadi bilemediniz, dört günde, ferah ferah biter.* **bilerek** isteyerek, kasten. **bilir bilmez** yarım bilgi ile, bilip bilmediğini göz önüne almadan: *"Günde beş yüz defa, kendiliğimden bilir bilmez bunu haykırıyordum."* -R. H. Karay. **bilmeden 1)** bilmeyerek; **2)** sonucun ne olacağını kestiremeden. **bilmem hangi** (veya **bilmem kaç, kim, nasıl, ne**) önemli veya anlatılması gerekli görülmeyen şeyler için kullanılır: *Bilmem hangi dairede kâtipmiş. "Bilmem neden bu hafta çok geç kalmış."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *Bilmem ne işi varmış da...* **bilmemek** birlikte kullanıldığı fiilin bir türlü gerçekleşemediğini anlatır: *Bitmek tükenmek bilmedi. Eskimek bilmiyor.* **bilmediği beş vakit namaz** her şeyi pek iyi bilir, anlamında bir söz.

bilmemezlik, -ği *is.* Bilememe durumu, bilmezlik.

bilmez *is.* Anlamaz, kavramaz, hatırbilmez, kadirbilmez gibi sözlerle "yapamaz", "edemez" anlamlarında kullanılır.

bilmezleme *is.* Bilmezlemek işi, teçhil.

bilmezlemek *(-i)* Bir kimseyi, bir şey bilmez göstermek, teçhil etmek: *Birini bilmezlemek.*

bilmezlenme *is.* Bilmezlenmek işi.

bilmezlenmek *(-i)* Bilmiyor gibi görünmek, bilmezlikten gelmek, tecahül etmek: *Meseleyi bilmezlenmek.*

bilmezlik, -ği *is.* Bilmez olma durumu, cehalet. **bilmezlikten gelme** *ed.* yazarın, bildiği belli olan bir şeyi bilmez veya başka türlü bilir görünecek yolda bir anlatış sanatı, tecahülüarifane. **bilmezlikten gelmek** bilmiyor görünmek.

bilmiş *s.* **1.** Her şeyi bilir geçinen, bilgiçlik taslayan: *"O ne çok bilmiş bir kadın."* -H. Taner. **2.** *is. bk.* çok bilmiş.

bilmukabele *zf. (bi'lmuka:bele) Ar. bi'l-muḳābele* **1.** Karşılıklı olarak, karşılık olarak. **2.** (davranış töresinde) Ben de, size de, sizlere de: *Hürmetler ederim.* - *Bilmukabele.*

bilmünasebe *zf. (bilmüna:sebe) Ar. bi'l-münāsebe* Sırası gelince, sırası düşünce.

bilsat *is.* Kuruluşlar, şirketler arasında bilgi satma, bilgileşim, bencmarking.

bilumum *zf. (bil'lumu:m) Ar. bi'l-'umūm* Bütün, hep, kamu, ... -in hepsi: *"Bu tebligat Anadolu ve Rumeli'de bulunan bilumum ordu ve kolordu kumandanlarına tebliğ olunmuştur."* -Atatürk.

bilvasıta *zf. (bi'lva:sıta) Ar. bi'l-vāsiṭa* (birinin) Aracılığı ile, araçla; doğrudan doğruya olmayarak, dolaylı.

bilye *is. (bil'ye) İt. biglia* **1.** Taş, maden, toprak, cam gibi şeylerden yapılmış küçük yuvarlak, misket. **2.** Motorlu taşıtlarda dönme veya sürtünme etkilerini azaltmak, aşınmayı ve enerji yitimini önlemek için, göbeklerdeki yataklara yerleştirilen, çoğunlukla çelikten, küçük yuvarlak.

bilyeli *s.* Bilyesi olan.

→ ***bilyeli yatak***

bilyeli yatak, -ğı *is.* Bisiklet, otomobil gibi taşıtların tekerleklerinde sürtünmeyi azaltmak amacıyla içine çelik bilye yerleştirilmiş bölüm.

bilyon *is. Fr. billion* Milyar.

bin *s.* **1.** On kere yüz, dokuz yüz doksan dokuzdan bir artık. **2.** Bu sayının adı ve bu sayıyı gösteren rakam, 1000, M. **3.** *mec.* Bir isimden önce geldiğinde aşırılık ve çokluk bildirir: *"Taşlar, topraklar kaydırarak bin zorlukla iniyorlardı."* -R. H. Karay. **bin bilsen de bir bilene danış** bir insan bir şeyi ne kadar iyi bilirse bilsin, gene de onu kendisinden daha iyi bilen bulunabilir. **bin bir ayak bir ayak üstüne** herkesin ayakta olduğu kalabalık. **bin can ile** çok isteyerek, gönülden. **bin derde deva** pek çok işe ya-

rayan; her sıkıntıyı gideren. **bin dereden su getirmek** birini kandırmak için birçok sebep ileri sürmek, dil dökmek: *"Rıfat Paşa gibi terbiyeli bir zat bile bin dereden su getirir, harp siyasetimizi methederdi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **bin işçi, bir başçı** her işe, baş olacak bir kimse gerekir. **bin kalıba girmek** birbirine benzeyen birçok iş yapmak, sürekli olarak düşünce değiştirmek. **bin nasihatten bir musibet yeğdir** yaşanmış olaylar, öğütlerden çok daha etkilidir. **bin pişman olmak** çok pişman olmak: *"Gündüzki o tatlı eğlentiler şimdi fitil fitil burnumdan gelmeye başladığı için bugün buralara geldiğime bin pişman oluyordum."* -O. C. Kaygılı. **bin tarakta bezi olmak** birçok işle uğraşmak. **bin yaşa!** (memnunluk bildirmek için kullanılan söz) çok yaşa! **bin zahmetle** çok zor, büyük zorlukla: *"Nihayet bin zahmetle iki ayağımın üstüne kalkabildim."* -S. F. Abasıyanık. **binde bir** çok seyrek olarak: *"Atatürk yaşamanın değişme olduğunu bilen ve bu bilgisini uygulayan binde bir insandan biridir."* -S. Eyüpoğlu. **bini aşmak** çok fazla olmak. **bini bir paraya 1)** pek çok ve ucuz; **2)** pek çok yapılan, pek çok olan: *"Ali Çavuş'un hiddeti daha ziyadeleşti. Küfrün bini bir paraya."* -N. Nâzım. **binin yarısı beş yüz (o da bizde yok)** çok düşünceli görünen birine şaka yollu "aldırma!" anlamında söylenir.

→ ***binbaşı, bin bir, bin dallı, bin kat, bin türlü, binyaprak, bin yıl***

bina *is. (bina:) Ar. binā* **1.** Yapı: *"Yalı, çok pencereli, iki katlı, yayvan bir binadır."* -B. Felek. **2.** *gr. esk.* Arapça fiil çatısını konu edinen bilim ve kitap: *Benim oğlum bina okur, döner döner yine okur.* **3.** *gr. esk.* Çatı. **bina etmek 1)** yapmak, kurmak, inşa etmek: *"Sultan Murad-ı Sanî tepede camiini bina ettiği zaman etrafına medrese, imaret de ilâve etmişti."* -Y. K. Beyatlı. **2)** (bir düşünce sistemine göre) kurmak, dayamak, yapmak: *Düşüncelerini ne üzerine bina ediyorsun.*

binaen *zf. (bina':en) Ar. bināen* **1.** -den dolayı, -den ötürü, -diği için. **2.** Dayanarak.

→ ***binaenaleyh***

binaenaleyh *zf. (bina':enaleyh) Ar. bināen'aleyh* Bundan dolayı, bundan ötürü, bunun için, bunun üzerine: *"Tarihin bir milletin varlığını ve hakkını hiçbir zaman inkâr edemeyeceğini, binaenaleyh vatanımız, milletimiz aleyhinde verilen hükümlerin muhakkak mahkûmiflâs olduğunu söyledim."* -Atatürk.

bînamaz *is. bk.* beynamaz.

binbaşı, -yı *is. ask.* Rütbesi yüzbaşı ile yarbay arasında bulunan ve asıl görevi tabur komutanlığı olan subay.

binbaşılık, -ğı *is.* Binbaşı rütbesi veya binbaşının görevi.

bin bir *s.* Pek çok, çok sayıda: *"İlk vapurdan bin bir yabancı çıkıyor."* -S. F. Abasıyanık.

bin dallı *is.* Çoğunlukla mor kadife üzerine sırma ile kabartma dal, yaprak ve çiçek işlenmiş giysi veya örtü.

bindi *is.* Destek, hamil.

bindirilme *is.* Bindirilmek işi veya durumu.

bindirilmek *(-e)* Bindirmek işi yapılmak.

bindirilmiş kuvvetler *ç. is. ask.* Motorlu taşıtlara bindirilmiş asker birlikleri.

bindirim *is.* Fiyat artırma, zam.

bindirimli *s.* Fiyatı artırılmış, zamlı.

bindirme *is.* **1.** Bindirmek işi. **2.** Birbiri üzerine gelerek eklenen levha, kiremit, ahşap parçalarının durumu. **3.** *ask.* Çıkarma harekâtına katılacak birliklerin, çıkarma yerine gitmek için kendilerine ayrılan deniz araçlarına binmeleri.

→ ***bindirme kilit***

bindirmek *(-i, -e)* **1.** Bir kimseyi bir şeyin üzerine çıkartmak, oturtmak veya içine yerleştirmek, binmesini sağlamak: *"Kadınlar çocuklarını bayram yerinde bir salıncağa, bir atlı karıncaya bindirmişlerdi."* -O. C. Kaygılı. **2.** *(-e)* (taşıt) Baş tarafından başka bir taşıta çarpmak veya bir yere vurmak: *Gemi rıhtıma bindirdi.* **3.** *(-i, -e)* Eklemek, katmak: *Vergi üstüne vergi bindirmek.*

bindirme kilit, -di *is.* Gövdesi kutu biçiminde olan, kapak veya kapının arkasına doğrudan vidalanan, basit mekanizmalı kilit.

binek, -ği *is.* **1.** Binmeye ayrılmış şey ve daha çok at: *Bu at kimin bineğidir.* **2.** *s.* Üzerine binilen, binmeye yarayan: *Binek atı. Binek arabası.*

→ ***binek atı, binek taşı***

binek atı *is.* Sadece binmek, gezmek veya binicilik sporu için yetiştirilen at.

binek taşı *is.* At veya arabaya binmek için üstüne çıkılan yüksekçe taş: *"Ondan ne bir yüzük taşı yapılabilir, ne de bir binek taşı yapılabilir."* -A. Ş. Hisar.

biner *s.* Bin sayısının üleştirme biçimi, her birine bin, her defasında bini bir arada olarak.

bingi *is.* Kemerler üzerine oturtulmuş kubbe ile kemerlerin arasını kapatan üçgen biçimindeki kubbe parçalarından her biri.

bini *is. hlk.* **1.** Binme işi: *Bu hayvan biniye gelmez.* **2.** *hlk.* Kapı, dolap gibi şeylerin, kanatları kapanınca kalan aralığı örtebilmek için bu kanatların kenarına çakılan çıta.

binici *s.* **1.** Binen. **2.** *is.* Ata iyi binen kimse.

binicilik, -ği *is.* **1.** Ata binme ustalığı: *"Artık köy ağaları, çocuğun biniciliğini kahve tartışmalarının başlıca konuları arasına koydular."* -H. E. Adıvar. **2.** Ata binilerek yapılan spor.

binilme *is.* Binilmek işi.

binilmek *(ösz, -e)* Binmek işi yapılmak: *Arabaya binildi.*

bininci *s.* Bin sayısının sıra sıfatı, sırada dokuz yüz doksan dokuzuncudan sonra gelen.

biniş *is.* **1.** Binmek işi veya biçimi. **2.** *esk.* Atlı alay. **3.** *esk.* Atlı alayda giyilen giysi. **4.** *tar.* Yüksek aşamalı bilginlerin ve yeniçeri subaylarının giydikleri cübbe. **5.** Üniversite öğretim üyelerinin giydikleri cübbe.

binişme *is.* Binişmek durumu.

binişmek *(nsz)* **1.** İki parçadan biri, öbürünün üstünde olmak. **2.** Kas kirişleri birbiri üstüne binmek. **3.** Kırık bir kemiğin iki parçası birbiri üstüne gelmek.

binit (I) *is. esk.* Üstüne binilen hayvan, binek atı: *"Tavla tavla şahbaz atlarım sana binit olsun."* -Dede Korkut.

binit (II) *is.* Hamur durumundaki ekmeklerin, fırına atılmadan önce, içine konulduğu oyuk gözlü tahta.

bin kat *s.* Pek çok, kıyaslanmayacak ölçüde: *"Ölümün bu izdivaçtan bin kat hayırlı olduğunu söylüyordu."* -R. N. Güntekin.

binlerce *s. (binle'rce)* Birçok bin; pek çok: *"Yüzlerce, binlerce gün, ötekinden hiç farklı olmayarak geçmeyecek miydi sanki?"* -H. C. Yalçın.

binlik, -ği *is.* **1.** *esk.* Bin liralık kâğıt para. **2.** Yaklaşık olarak üç litrelik büyük şişe. **3.** *s.* Bin tanesi bir arada olan.

binme *is.* Binmek işi: *"Önünde bel verip binicisinin binmesini kolaylaştırırdı."* -N. Cumalı.

binmek, -er *(-e)* **1.** Yüksek bir şeyin veya bir hayvanın üstüne çıkıp ayaklarını sallandırarak oturmak: *"Belki de atlara binerek dolaşırız."* -R. H. Karay. **2.** Bir yere gitmek için tren, vapur, uçak, otomobil gibi bir taşıtta yer almak: *"Vapurlara, trenlere ihtiyarları itip, çocukları ezip biniyoruz."* -O. S. Orhon. **3.** (bisiklet motosiklet, binek hayvanı için) Kullanmak: *Ata iyi biner.* **4.** İş istenilmeyen veya beklenilmeyen bir biçim almak: *İş inada bindi.* **5.** Bir şey sıkışarak yanındakinin üstüne çıkmak: *Damar damara binmiş.* **6.** *(nsz, -e)* Fiyat artmak: *Pamuklulara yüzde on bindi.* **7.** *(-e)* Eklenmek, katılmak: *"Annemin dul maaşından ayrılmış bütçeme bir de posta masrafı binmişti her hafta."* -Y. Z. Ortaç. **bindiği dalı kesmek** (kendisine gerekli ve yararlı olan şeyi) farkında olmadan yararsız duruma getirmek, kendi eliyle yok etmek: *"Bindiği dalı kesmek diye bir deyim vardır ya, sanki insanlığın bugünkü bunalımını anlatmak için bulunmuş."* -H. Taner.

binnetice *zf. Ar. bi'n-netice* Sonuç olarak, nihayet: *"Binnetice hiçbir iş yapamadan dönerdi."* -S. F. Abasıyanık.

bin türlü *zf.* Birbirinden çok farklı, çok değişik: *"Klâsik şiirin yıkıldığından beri, şiiri, bin kişi bin türlü tarif ediyor."* -Y. K. Beyatlı.

binyıl *is.* Bin yılı içine alan zaman dilimi.

biokütle *is. Fr. bio + Ar. kutle* Belirli zamanda sınırları belirli bir biyotopta bulunan canlı organizmaların toplam kütlesi.

biomedikal, -li *s. Fr. biomédical* Hem biyoloji hem de tıpla ilgili olan.

biomekanik, -ği *is. Fr. biomécanique tıp* Biyoloji, fizyoloji ve tıp konularını mekanik kanunlar yöntemiyle irdeleme.

biomikroskop, -bu *is. Fr. biomicroscope* Kendine özgü bir ışık ile kullanılan çift göz mercekli mikroskop.

bîperva *s. (bi:perva:) Far. bī-pervā esk.* **1.** Çekinmez, sakınmaz, korkusuz, gözü pek. **2.** *zf.* Çekinmeden, korkmadan.

bir *is.* **1.** Sayıların ilki. **2.** Bu sayıyı gösteren rakam 1, I. **3.** *s.* Bu sayı kadar olan: *Bir kalem.* **4.** Herhangi bir varlığı belirsiz olarak gösterir: *Bir adam sizi arıyor.* **5.** Tek: *Allah birdir.* **6.** Birleşik: *Hep biriz, ayrılmayız.* **7.** Eş, aynı, bir boyda: *Bu kalemlerin ikisi birdir, hangisini isterseniz alınız.* **8.** Ortaklaşa olan, müşterek: *Bizim kesemiz birdir.* **9.** *is.* Değer, önem bakımlarından birbirinden farksız, birbirine eşit, birbirine benzer. **10.** Sıfat veya zarf durumunda başına geldiği kelimelere kuvvet, istek veya kesin olmayan anlamlar katar: *Bir güzel ki... Bir yağmur, bir yağmur... Bir varsak... Bir tuhaf bakıyor. Bir gidin bakalım.* **11.** *zf.* (tekrarlanarak) Bir kez: *Bir ona, bir ona, bir bana baktı, sonra...* **12.** *zf.* Sadece: *Her şey bitti, bir bu kaldı. Öyle zayıfladı ki, bir deri bir kemik kaldı. Bir don bir gömlek dışarı fırladı.* **13.** Ancak, yalnız: *Bunu bir sen yapabilirsin.* **...-masıyla, ...-mesi bir olmak** aynı anda, çabucacık, birden: *"Basmasıyla ayağı kayıp güvertenin üstüne kapaklanması bir oldu."* -H. Taner. **bir** (veya **sağ**) **elinin verdiğini öbür** (veya **sol**) **elin duymasın** yapılan bir iyilik gizli tutulmalı, onunla övünülmemelidir. **bir** (veya **tek başına**) **1)** yalnız olarak, yanında kimse bulunmadan: *"Bir başına yaşayan erkeklerin yüzde ellisi gibi, temizliğe pek özen gösterdiği savunulamazdı."* -H. Taner. **2)** başka birinin yardımı olmaksızın. **bir ..., bir** (veya **bir de**) hem .... hem. **bir abam var atarım, nerede olsam yatarım** tek başına bulunan kimsenin istediği yerde barınıp rahat edebileceğini anlatır. **bir acı kahvenin kırk yıl hatırı vardır** *bk.* bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır. **(hep) bir ağızdan** hep birlikte, beraberce, hep birden: *"Serdar bakıp at üstünden dedi ileri! / Bir ağızdan uğuldadı cenk türküleri."* -Y. Z. Ortaç. **bir ağızdan çıkıp bin dile yayılır** ortaya atılan bir söz çok çabuk yayılır. **bir arpa boyu (gitmek** veya **yol almak)** çok az: *"Süflî gayeler, kütleleri ya oldukları yere mıhlayan ve bir arpa boyu ileri götürmeyen sefil isteklerdir."* -S. Ayverdi. **bir aşağı bir yukarı** amaçsız olarak gidip gelmeyi anlatır: *"Karabibik tenha sokakta bir aşağı bir yukarı gezinmekteydi."* -N. Nâzım. **bir atımlık barutu olmak** (veya **kalmak)** bir konuda yapabileceği çok az şeyi bulunmak. **bir ayağı çukurda olmak** yaşayacak çok az zamanı kalmış olmak; çok yaşlanmış olmak. **bir ayak önce (evvel)** bir an önce: *"Yanımızdan bir ayak evvel kaçmak için içinden yanıyordu."* -H. E. Adıvar. **bir ayak üstünde bin yalan söylemek** (veya **bir ayak üstünde kırk yalanın belini bükmek)** çok kısa sürede pek çok yalan söylemek: *"Bir ayak üstünde kırk yalanın belini büktüğü hâlde para hesabına bir türlü akıl erdiremez, bakkala bozdurulan paranın gerisini daima eksik getirirdi."* -R. N. Güntekin. **bir baba dokuz evlâdı besler, dokuz evlât bir babayı beslemez** çok çocuğu olan baba, her çocuk babasına bakılmasını ötekinden beklediği için sıkıntıda kalır. **bir baltaya sap olmak** belirli bir iş sahibi olmak: *"Tavla, domino ve muhtelif kâğıt oyunlarından başka bir şey bilmediği için bir baltaya sap olamamıştı."* -R. N. Güntekin. **bir bardak suda fırtına koparmak** önemsiz, küçük bir sorunu büyütmek. **bir baştan** (veya **uçtan) bir başa (veya uca)** bir yerin bir sınırdan öbür sınırına kadar. **bir ben, bir de Allah bilir** sıkıntılı durumlarda söylenilen bir deyim: *"Üç aydan üç aya maaş alıyoruz. Üç ayın sonunu nasıl bulduğumuzu bir biz biliriz, bir de Allah bilir."* -M. Yesari. **bir biçimine getirmek** çözüm yolu bulmak: *"Ne olur bir biçimine getir/ yak şu linyiti çıtır çıtır."* -B. R. Eyuboğlu. **bir bu eksikti** sıkıntılı bir durum varken bir yenisinin çıkması üzerine söylenir. **bir çatı altında (olmak** veya **bulunmak)** aynı yapı içinde. **bir çekirdek geri kalmamak** bütünüyle denk olmak. **bir çiçekle bahar** (veya **yaz) olmaz 1)** küçük, güzel bir belirti ile doyurucu sonuca ulaşılmaz; **2)** çapkın kimseler için kullanılır. **bir çırpıda** bir ele alışta, ele alır almaz, çabucak: *"Üstelik bunu bir çırpıda, beş kere değil, on kere değil, elli kere yapabileceğiz."* -T. Halman. **bir çöplükte iki horoz ötmez** bir yerde iki kişi baş olmaz. **bir çuval inciri berbat etmek** düzelmekte olan bir durumu yersiz, yanlış davranışlarla bozmak: *"Bir çuval inciri berbat etmişlerin süklüm püklümlüğüyle müfettişin yanına çıktı."* -O. Kemal. **bir daha 1)** bir kez daha; **2)** hiçbir zaman: *Bir daha mı, tövbeler tövbesi!* **bir daha yüzüne bakmamak** darılıp ilgiyi kesmek. **bir dalda durmamak** sık sık iş veya düşünce değiştirmek. **bir de 1)** ve olana katarak, fazladan: *Sen, o, bir de ben. Bir de şunu düşünmeli ki...* **2)** umulanın veya beklenilenin dışında bir durumu anlatan cümlelerin başına gelir: *Bir de ne göreyim! Bir de öyle demişim ne çıkar?* **bir dediği bir dediğini tutmamak** söyledikleri birbirine uymamak, tutarsız konuşmak. **bir dediği iki olmamak** her istediği yapılmak. **(birinin) bir dediğini iki etmemek** her istediğini hemen yapmak. **bir defada** ara vermeksizin. **bir deli kuyuya bir taş atar, kırk akıllı çıkaramazmış** bazen bir kimsenin yaptığı yersiz bir iş, birçok kimse tarafından düzeltilemez. **bir derece** (veya **bir dereceye kadar)** biraz: *Bu sıcak bir derece çekilir.* **bir deri bir kemik (kalmak)** çok zayıflamak: *"Zaten bir deri bir kemik, zayıf bir adamdı."* -S. Birsel. **bir dikili ağacı olmamak** evi veya mülkü olmamak. **bir dokun bin ah işit (dinle) kaseifağfurdan** insanları konuşturmak için biraz dertlerini deşmek yeter. **bir don bir gömlek** yarı çıplak. **bir dostluk kaldı!** az bir mal kalınca satıcıların kullandığı bir özendirme deyimi. **bir dudağı yerde bir dudağı gökte** masallardaki dev gibi korkunç ve çirkin. **bir el** (ateşli silâh için) bir kez atım. **bir el bir eli yıkar, iki el bir yüzü yıkar** bazı durumlarda yardımcısız iş yapılmayacağını anlatır. **bir elden 1)** aynı kimse tarafından; **2)** bir merkezden. **bir eli yağda bir eli balda (olmak)** varlık ve bolluk içinde olmak: *"Burada bir hocanım vardı. Ceza reisi kendine nikâh etti. Şimdi bir eli yağda bir eli balda."* -R. N. Güntekin. **bir elin sesi çıkmaz 1)** bir davanın bir kişi tarafından savunulması etkili ve yeterli değildir; **2)** yardımlaşarak işler daha kolay başarılır. **bir elini bırakıp ötekini öpmek** aşırı saygı göstermek. **bir elle verdiğini öbür elle almak** yapar göründüğü bir iyiliği, sağladığı bir çıkarla ödetmek. **bir elmanın yarısı o, yarısı bu** birbirlerine çok benzeyen kimseler için kullanılır. **bir fende kazık kakmak** bir bilgi veya bilim dalında saplanmış kalmak: *"Bir fende kazık kakmaktansa hepsinden birer parça malûmat kapma fikrinde idi."* -H. R. Gürpınar. **bir fincan** (veya **bir acı) kahvenin kırk yıl hatırı vardır** iyilik küçük de olsa unutulmaz. **bir gömlek aşağı** bir derece daha düşük (birinden). **bir gömlek fazla eskitmiş olmak** birinden daha yaşlı ve daha görmüş geçirmiş olmak. **bir göz ağlarken öbür göz gülmez** keder veya sıkıntı varken dostlar, akrabalar eğlenmemelidir. **bir göz gülmek** hem gülüp hem ağlamak. **bir gün evvel** olabildiği kadar çabuk. **bir günden bir güne** hiç, hiçbir zaman. **bir günlük beylik beyliktir** hoşa giden bir durum, kısa da sürse çekici ve güzeldir. **bir hâl olmak 1)** bir şeyin çok tekrarlanması yüzünden bitkin duruma gelmek, usanmak, bezmek, fenalık gelmek: *Çocuklar, yapmayın, etmeyin demekten bir hâl oluyorum.* **2)** huyu

değişmek: *"Bu çocuğa bir hâl oldu, bu çocuk avareleşti."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **3)** kazaya uğramak, ölmek. **bir hoş eylemek** hüzünlendirmek. **bir hoş olmak 1)** şaşırmak; **2)** hüzünlenmek. **bir hoşluğu olmak** bir rahatsızlığı, bir neşesizliği olmak: *"Bir hoşluğu var üstünde bu gün / Dursun Ağa'nın / Biraz başı ağrıyor / Biraz dişi ağrıyor."* -O. Rifat. **bir içim su (gibi)** (kadın için) çok güzel: *"Görmeyeli sen büsbütün bir içim su olmuşsun."* -A. İlhan. **bir iğne bir iplik olmak** *bk.* iğne ipliğe dönmek. **bir işaretine bakmak** bir işi yapmak için hazır beklemek. **bir iştir oldu** istenmeyen, kötü bir durum karşısında söylenir. **bir kafada** aynı düşüncede: *Bu çocuklar hep bir kafada.* **bir kapıya çıkmak** aynı sonuca varmak. **bir kararda bir Allah** insan talihinin her an değişebileceğini ve bunun olağan karşılanmasını öğütler. **bir karıyla bir koca, dırdır eder her gece** sıkıntı veya yalnızlık yüzünden iki dost (bile) birbiriyle dalaşır, anlamsız konuşur. **(elinden gelse** veya **bıraksalar) bir kaşık suda boğmak** bir kimseye çok kızmak veya çok öfkelenmek: *"Muhalifler bizi bir kaşık suda boğmak istidadını gösteriyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **bir kazanda kaynamak** anlaşmak, uyuşmak, bağdaşmak. **bir kenarda durmak** gerektiği zaman kullanmak üzere hazırda tutmak. **bir kıyamettir gitmek** (veya **kopmak)** çok fazla gürültü, patırtı, telâş olmak: *"Köylülerin orada olması fevkalâde bir şeymiş gibi bir sevinç, bir kıyamettir gidiyordu."* -R. N. Güntekin. **bir kızı bin kişi ister, bir kişi alır** güzel şeyi herkes ister, ama o, ancak bir kişiye kısmet olur. **bir kol çengi (olmak)** şen sözler ve davranışlarla çevresine neşe saçanlar için söylenir. **bir koltuğa iki karpuz sığmaz** aynı zamanda birden çok işle ilgilenmek başarı için sakıncalıdır. **bir koyundan iki post çıkmaz** birinden, gücünün yetmediği bir özveriyi beklememek gerekir. **bir Köroğlu, bir Ayvaz** bir karı kocanın çocuklarının, yakınlarının yanlarında bulunmadığını veya hiç çocukları olmadığını anlatır: *Evde iki kişiyiz, bir Köroğlu bir Ayvaz. "Eve işçi, aşçı tutmam, kaynana, baldız istemem. Bir Köroğlu bir Ayvaz."* -M. Ş. Esendal. **(bir şeyi) bir köşeye atmak** gerektiğinde kullanılmak için bir yere koymak. **bir köşeye koymak** saklamak, biriktirmek: *"Yıllardan beri dişinden tırnağından artırdığı, çoluk çocuğunun nafakasından kestiği parayı günün birinde, ben de bu zilletten kurtulurum umuduyla bir köşeye koymuştu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **bir kulağından girip öbür kulağından çıkmak** söylenen söze önem vermemek: *"Fakat bütün bu sözler benim bir kulağımdan girip öbür kulağımdan çıkıyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **bir kurşun atımı** kurşunun gidebileceği uzaklık. **bir lokma bir hırka** hayatta azla yetinmeyi, dervişçe geçinmeyi anlatır. **bir mum al da derdine yan** başkalarıyla uğraşacağına kendi durumunu düşün. **bir o yana, bir bu yana** rastgele, birçok yerlere, çeşitli yönlere. **bir olmak** bir araya gelmek, iş birliği yapmak: *"Baba oğul bir oldular, ilkin çerçeveleri söküp düzelttiler."* -M. Ş. Esendal. **bir paralık etmek** çok utanacak, işe yaramaz bir duruma düşürmek: *"Burnumuzun dibinde araba soydular; namusumuzu bir paralık ettiler."* -R. N. Güntekin. **bir postum var atarım, nerede olsa yatarım** istediğim yere gider, istediğim biçimde davranırım. **bir pul etmemek** hiç değeri olmamak. **(birini) bir pula satmak** bir kimseyi bir çıkar uğruna harcamak. **bir sıçrarsın çekirge, iki sıçrarsın çekirge, sonunda yakalanırsın çekirge** (veya **üçüncüsünde avucuma düşersin çekirge)** birkaç kez saklanabilen bir suç günün birinde ortaya çıkarak yapanı kötü bir duruma düşürür, suçlu cezasız kalmaz. **bir sıkımlık canı olmak** çok cılız ve güçsüz olmak: *"Bir sıkımlık canın var. Bu boyla bir de adam korkutmaya kalkarsın ha, diye ensesine iki tokat attım."* -R. N. Güntekin. **bir söyle on dinle** az konuşup çok dinlemek yaralı olur. **bir söyledi pir söyledi** uzatmadan, gereği gibi söyledi. **(birinin) bir sözünü iki etmemek** birinin her istediğini hemen yerine getirmek: *"Maliye müfettişi sizin beyin mektep arkadaşıymış. Sözünden çıkmaz, bir dediğini iki etmezmiş. O isterse arkasından söyler, kocamı kurtarır."* -R. N. Güntekin. **bir şey sanmak** (bir kimseyi, bir şeyi, bir yeri) gerçeğinden, olduğundan başka türlü düşünerek hayal kırıklığına uğramak, değerlendirmede yanılmak: *Tüccar deyince biz de onu bir şey sandık.* **bir şey söylemek 1)** konuşmak; **2)** belirtmek, anlatmak, ifade etmek. **bir şeye benzememek** işe yarar durumda olmamak. **bir şeyin şuyuu vukuundan beterdir** söylenti veya dedikodu olayın gerçekleşmesinden daha kötüdür. **bir şeyler** (veya **bir şey) olmak 1)** huyu, durumu, tutumu değişmek, yeni huylar edinmek: *Son zamanlarda ona bir şeyler oldu.* **2)** bayılır gibi olmak, birden fenalık gelmek: *Bana bir şeyler oluyor dedi ve bayıldı.* **3)** ölmek: *Bana bir şey olursa çocuklar size emanet.* **bir şeyler, bir şeyler** daha fazla açıklamamak, kısa kesmek gerektiğinde söylenir. **bir tahtada** bir defada, yekten: *"Kadının ilk istediği parayı bir tahtada sayıyorum."* -R. N. Güntekin. **bir tahtası eksik** *tkz.* akılca eksik, yarım akıllı. **bir tarafa bırakmak** (veya **koymak)** önemsememek, benimsememek, ertelemek. **bir taşla iki kuş vurmak** bir davranışla birden çok yararlı sonuca ulaşmak. **bir tek atmak** bir kadeh içki içmek: *"Canım şurada bir tek atalım, serinleriz, konuşuruz dediler."* -R. H. Karay. **bir torba kemik** çok zayıf. **bir tuhaflığı olmak** kendini iyi hissetmemek. **bir tutmak** (veya **bir görmek)** eşit saymak, eşit görmek. **bir türlü 1)** (tekrarlı kullanıldığında) işin yapılmasının da, yapılmamasının da aynı derecede kötü olduğunu belirtir: *Gelsem bir türlü, gelmesem bir türlü.* **2)** hiçbir biçimde, hiçbir yolla: *"Deminki yirmibeşliği aradım, bir türlü bulamadım."* -S. F. Abasıyanık. **bir varmış bir yokmuş 1)** bir masala başlarken, "eskiden" anlamında söylenen bir tekerleme: *Bir varmış bir yokmuş, develer tellâl iken, pireler berber iken, ben anamın beşiğini tıngır mıngır sallarken.* **2)** masal gibi geçip gitmiş, artık hayal olmuş. **bir yakadan baş çıkarmak** bir çatı altında dirlik düzenlik içinde yaşamak. **(bir şey** veya **kimse) bir yana dünya bir yana** bir varlığa çok değer verildiğini anlatmak için kullanır: *"Mercan Usta bir yana dünya bir yana."* -Halikarnas Balıkçısı. **bir yandan (yanda)** bir taraftan (tarafta), hem ... hem: *"Bir yanda ev kadını ve evli kadın olma özlemi, bir yanda gününü gün etme özgürlüğünün tutkusu."* -Ç. Altan. **bir yastığa baş koymak** (karı koca) evli bulunmak. **bir yastıkta kocamak** (karı koca birlikte) uzun bir ömür sürmek. **bir yaşına daha girmek** şimdiye değin görmediği şaşılacak yeni bir şeyle karşılaşmak: *"Ah anacığım bir yaşıma daha girdim, dünyada her şey aklıma gelirdi de tefle ayı oynatmak gelmezdi."* -O. C. Kaygılı. **bir yığın** birçok, pek çok, bir sürü: *"Canın boğazdan geldiğini öğrenmemiz için ise bir yığın zaman gerekti."* -T. Buğra. **bir yiyip bin şükretmek** kötü durumda olanlara bakarak kendi durumunun değerini bilmek. **bir yol tutturmak** bir davranış, bir tutum biçimi belirlemek: *"Herkes bir yol tutturmuş kendince / Bir düzen kurmuş iyi kötü."* -B. Necatigil. **bir yolunu bulmak** bir işi sonuçlandırmak için çare bulmak. **bire ... vermek** (buğday, arpa, nohut, fasulye gibi ürünler için) toprak, kullanılan tohumun belli bir katı kadar ürün vermek. **bire beş katmak** eklemek, abartmak, bire bin katmak: *"Rahmi'nin neyi var neyi yoksa, özellikle de son zamanda aldıklarını, bire beş katarak sayanlar ... çıktı."* -T. Buğra. **bire bin katmak** çok abartmak: *"Hiç merak etmeyin, hep bire bin katarak anlatır."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **(birinin) çöplüğü** her türlü yetkinin sınırsızca kullanıldığı yer: *"Evvelden buraları onların çöplüğü idi."* -Ö. Seyfettin. **(birinin) geçtiği yoldan geçmek** daha önce aynı olayları yaşamış olmak, tecrübe sahibi olmak: *"Onun geçtiği yollardan geçtiğim için tahminlerim biraz daha kolaylaşıyor."* -H. Taner. **(birinin) parmağını aramak (birinin) parmağı olmak** ilgisini, bağlantısını aramak, kurulan düzeni araştırmak: *"Bu polemik*

kampanyasında bazı gizli teşekküllerin parmağını aramak gerektiği fikrinde idi." -Y. K. Karaosmanoğlu.

→ ***bir alay, bir âlem, bir an, bir an önce, bir ara, bir araba, bir arada, bir aralık, bir avuç, bir bakıma, bir bir, bir boy, bir boyda, bir boydan bir boya, bir çenekliler, bir çenetli, bir çift, bir çift söz, bir damla, bir defa, bir defalık, bir dirhem, bir dolu, bir düziye, bir evcikli, bir gecelik, bir gözeli, bir gözeliler, bir güzel, bir hamlede, bir hayli, bir hoş, bir hücreli, bir iki, bir kalem, bir karar, bir karış, bir kere, bir kerecik, bir koşu, bir nebze, bir nefeste, bir nice, bir numara, bir numaralı, bir o kadar, bir ölçüde, bir örnek, bir parça, bir parmak, bir sıra, bir solukta, bir sürü, bir tane, bir tanem, bir temiz, bir terimli, bir vakitler, bir yana, bir yol, bir yol tutturmak, bir yolunu bulmak, bir zaman, bir zamanlar, birebir***

bira *is. (bi'ra) İt. birra* Arpa ile şerbetçi otunu mayalandırarak yapılan bir içki, arpa suyu: *"Onu iki bardak bira içmeye razı etmişti."* -R. N. Güntekin.

→ ***bira bardağı, birahane, bira mayası***

bira bardağı *is.* Bira içmek için yapılmış özel bardak.

biracı *is. (bi'racı)* **1.** Bira yapıp satan kimse. **2.** *s.* Çok bira içen (kimse).

biracılık, -ğı *is.* Bira yapma ve satma işi.

birader *is. (bira:der) Far. birāder* **1.** Erkek kardeş. **2.** "Yahu, dost, arkadaş" anlamında seslenme olarak kullanılır: *"Biz bu sorumluluğu üzerimize alamayız, birader."* -H. E. Adıvar. *"Aman birader, üç sene önce bu bende idi."* -A. Rasim. **3.** Masonların birbirlerine verdikleri ad.

birahane *is. (biraha:ne) İt. birra + Far. ḫāne* Genel olarak sadece bira içilen, aynı zamanda da çabuk hazırlanan bazı sıcak veya soğuk yemeklerin yenildiği yer: *"Dün akşam Reha Bey bana oturduğumuz birahanede muharrir Ahmet Rasim beyi de tanıttı."* -O. C. Kaygılı.

birahaneci *is.* Birahane işleten kimse: *"Parayı birahaneci, meyhaneci gibi adamlara verirsek günah değil."* -R. N. Güntekin.

bir alay *s.* Birçok, bir sürü, pek çok: *"Onlara çok zaman kedi, köpek, horoz, tavuk taklidi yapar, dükkânın önünde bir alay adam toplanır, bir cümbüştür giderdi."* -H. E. Adıvar.

bir âlem *s.* Kendine özgü bir niteliği olan: *"Bir âlem bu toprakların üstü."* -B. Necatigil.

biralık, -ğı *is.* ve *s.* Bira yapmakta kullanılan: *Biralık arpa.*

bira mayası *is.* Mayalanmış durumdaki biranın yüzünden alınan bir tür mantar.

bir an *zf.* Çok kısa bir süre için kullanılır: *"Devamlı yaklaşıyorduk; bir an sonra duvarlarına çarpacaktık."* -R. H. Karay.

bir an önce *zf.* Bir ara, olabildiği kadar tez.

bir ara *zf.* **1.** Kısa bir süre: *"Bir ara önümüzden şarkı sesleri geldi."* -F. R. Atay. **2.** Geçmişte bir zaman. **bir araya gelmek** bir yerde toplanmak, buluşmak: *"Hep böyle bir araya gelip gülüp eğlenebilseler!"* -N. Cumalı. **bir araya getirmek** toplamak.

bir araba *is.* ve *s.* **1.** Odun, kömür gibi bazı şeylerin ölçü birimi. **2.** *mec.* Pek çok, fazla.

bir arada *zf.* Toplu bir durumda, birlikte, toplu olarak.

bir aralık *s.* Bir ara.

bir avuç, -cu *s.* ve *is.* **1.** Bir avuç dolduracak kadar: *"Bir avuç yem, bir parça su / Haftalarca ona yeter / Yok ki bir başka kaygusu / Hiç durmadan öter öter."* -O. S. Orhon. *"Bu bir avuç insandan hemen hiçbiri, bugün tanıtma alanında çalışmaktadır."* -T. Halman. **2.** Az, çok az: *"Ortada bir avuç Türk'ün barındığı bir ata yurdu kalmıştı."* -Atatürk.

biraz *zf. (bi'raz)* **1.** Kısa bir süre için: *"Uzun etme iki gözüm biraz da bize uğra."* -O. Rifat. **2.** Yeterince değil, yeter ölçüde değil: *Dersini biraz biliyor.* **3.** *s.* Az miktarda, çok değil: *"Biraz yağmur yağdı mı, Beyoğlu'nun yaya kaldırımlarında yürüyebilirsen yürü."* -F. R. Atay.

birazcık *s.* Pek az, çok az.

birazdan *zf. (bi'razdan)* Az sonra.

birazı *is.* Bir parça.

bir bakıma Başka bir görüşle, başka bir düşünüşle: *"Nadire hanım bir bakıma kocasının büyük adam oluşuna seviniyor."* -M. Ş. Esendal.

bir başına Tek başına: *"Göğe ersen bir başına / Değmez damla göz yaşına."* -F. Halıcı.

bir bir (I) *is. bk.* hepyek.

bir bir (II) *zf.* **1.** Birer birer, ayrı ayrı. **2.** Olduğu gibi, tam tamına, eksiksiz: *"Olanı biteni bir bir İdris Beye söyledi."* -Y. Kemal.

birbiri *zm.* **1.** Karşılıklı olarak biri ötekini, öteki de onu: *"O zaman on dört paşa, büyük, hudutsuz bir hayret içinde İzzet Paşa'nın, sonra da birbirlerinin yüzüne baktılar."* -N. S. Örik. **2.** Biri diğerinin yanı sıra: *Günler birbirini kovalar. Birbiri ardınca on kişi geldi.* **birbiri için yaratılmış olmak** birbiriyle çok iyi anlaşmak. **birbiri üstüne gelmek** arkası arkasına, ara vermeden: *"Son günlerde birbiri üstüne gelen yorgunluklardan söz etti."* -N. Cumalı. **birbirine düşmek** araları açılmak, aralarında anlaşmazlık çıkmak. **birbirine girmek 1)** kavga etmek, dövüşmek: *"Bunun için sabır, sükûnet, soğukkanlılık gerek, hâlbuki biz birbirimize giriyoruz."* -H. R. Gürpınar. **2)** karışmak; **3)** (iplik vb. için) dolaşmak, çözülmeyecek duruma gelmek. **birbirine katmak** aralarını açmak, aralarını bozmak, olay çıkarmak. **birbirini tutmaz** birbiriyle ilgisi olmayan, tutarsız. **birbirini yemek** iki veya daha çok kimse birbiriyle uğraşmak, birbirine kötülük etmek: *"Birbirimizi yiyecek zaman değil çocuklar."* -R. N. Güntekin. **birbirinin ağzına girmek** birbirine çok düşkün olmak. **birbirinin ağzına tükürmek** *tkz.* bir sorunda, bir olayda sözleşmiş gibi, ağız birliği yapmak. **birbirinin gözünü çıkarmak** kıyasıya dövüşmek. **birbirinin gözünü oymak** aralarında aşırı geçimsizlik olmak.

bir boy *zf.* **1.** Bir kez. **2.** Hele: *Bir boy gidelim, bakalım ne çıkacak.*

bir boyda *is.* Boyları eşit.

bir boydan bir boya *zf.* Bir yerin bir ucundan öbür ucuna kadar, baştan başa: *"Önce, bir boydan bir boya sokağı gözden geçirdik."* -E. Bener.

birci *is.* ve *s. fel.* Tekçi, monist.

bircilik, -ği *is. fel.* Tekçilik, monizm.

bir çenekliler *ç. is. bot.* Oğulcuğu bir çenekten oluşmuş, kapalı tohumlulardan bir bitki sınıfı.

bir çenetli *s. bot.* Kapsüllü yemişlerin tek parçalı olanları.

bir çift 1. Bir takım: *Bir çift ayakkabı.* **2.** *s.* Biraz, bir iki.

bir çift söz *is.* Bir iki söz. **bir çift sözü olmak** söyleyecek bir şeyleri bulunmak: *"Gel gör ki dilimin ucunda kağnı var. Kağnılar için de bir çift sözüm var."* -B. R. Eyuboğlu.

birçoğu *zm. (bi'rçoğu)* Çok sayıda olan kimse veya şey: *Ziyaretçilerin birçoğu geri döndü.*

birçok, -ğu *s. (bi'rçok)* Oldukça çok, sayısı belirsiz, bir hayli, müteaddit: *"Bu satırları, birçok mektuba biraz cevap olsun diye yazıyorum."* -H. E. Adıvar. *"Hâlbuki birçok kadınlar malûmatlarını zarafetlerinin bir mütemmimi addederler."* -P. Safa. **bir çokları** çok sayıda olan (kimse veya şey): *"Birçokları onu memleketin mukadderatına yabancı bulmuşlardır."* -A. Ş. Hisar.

bir damla *is.* ve *s.* **1.** Çok az: *Bir damla olsun su yok.* **2.** (çocuk için) Çok küçük: *Bir damla çocuğun yaptığı işlere bak!*

bir defa *zf.* **1.** Olup bitti anlatan cümlelere katılır: *Bu iş olmuş bir defa ne yapalım!* **2.** "ilk önce", "hele" anlamında da kullanılır: *Bir kere sen benim dediğimi yap, ondan sonra istersen git.*

bir defalık, -ğı *is. s.* ve *zf.* **1.** Bir kere yapmaya yetecek kadar: *Un bir defalık kalmış.* **2.** Bir kereye özgü olan, bir kereye özgü olarak: *Bu bağışlanma bir defalık.*

birden *zf.* **1.** Bir defada, hepsi bir arada: *İlâcı birden içeceksin. "Hepsi birden,*

fena, çirkin bir gülüşle güldüler." -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** Ansızın, hemencecik: *"Birden döndüm ve tahminimde haklı olduğumu anladım."* -R. H. Karay. **3.** *zf.* Birlikte, beraberce: *"Şimdi, ikisi birden gülmekten kırılıyorlar."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

birdenbire *zf. (birde'nbire)* Ansızın, hemencecik, beklenmedik bir sırada: *"Birdenbire bulunduğumuz odanın kapısı açılıverdi."* -S. F. Abasıyanık.

birdirbir *is. (birdirbir)* Oyuncuların birbirinin üstünden atlayarak oynadıkları bir oyun.

bir dirhem *s.* Çok az, birazcık: *Bir dirhem aklı yok.* **bir dirhem bal için bir çeki keçiboynuzu çiğnemek** verimi az, zahmeti çok olan bir işle uğraşmak. **bir dirhem et bin ayıp örter** biraz kilo almak bazen insanı güzelleştirir.

bir dolu *s.* Birçok.

bir düziye *zf.* Sürekli olarak: *"Ağzı yayılıyor, dişsiz yerlerin kara çukurları bir düziye meydana çıkıyor."* -H. E. Adıvar.

birebir *s. (bire'bir)* **1.** Etkisi kesin olan: *"Bu yoldaki irfan, pek terbiyeli, pek nazik köleler yetiştirmek için birebirdi."* -Halikarnas Balıkçısı. **2.** *mec.* İstenildiği gibi, uygun. **(bir şey için) birebir gelmek** etkisini hemen ve kesin olarak göstermek.

bire bir *is.* Verilen ölçüdeki karşılık, miktar.

→ ***bire bir eşleme***

bire bir eşleme *is. mat.* İki kümenin elemanları arasında, bir elemana karşı, bir eleman alınarak yapılan eşleme.

birer *s.* **Bir** sayısının üleştirme sayı sıfatı, her birine bir: *"Birer kalp bıraktılar bize kırık / Ömrümüzce göz yaşı döktürecek."* -C. S. Tarancı.

→ ***birer birer, birer ikişer***

birer birer *zf.* Her biri ayrı olarak: *"Fakat, bütün söylediklerini birer birer hatırlasam, bundan sanki ne çıkar."* -A. Ş. Hisar. *"Şüpheli dişleri birer birer söktürdük."* -R. N. Güntekin.

birer ikişer *zf.* Tek veya birkaçı birlikte olarak: *"Demin trenin gürültüsünden ürküp havalanan güvercinler şimdi birer ikişer perona konuyorlardı."* -H. Taner.

bireşim *is.* **1.** Parçaların veya ögelerin bir araya getirilip bir bütün olarak birleştirilmesi. **2.** Bu biçimde oluşan bütün. **3.** *kim.* Element veya başka maddeleri bir araya getirerek, sun'î olarak bileşik cisimler oluşturma, sentez. **4.** *fel.* Yalından karmaşık olana, küllîden cüz'îye, zorunludan olasıya, ilkeden onun uygulanmasına, genel yasadan bireysel duruma, nedenden etkiye, öncülden varılan sonuca giden düşünme biçimi, terkip, sentez.

bireşimli *s.* Bireşim yolu ile elde edilen, sentetik.

bir evcikli *s. bot.* Mısır, ceviz, fındık gibi erkek ve dişi organları ayrı çiçeklerde, ancak aynı kök üzerinde bulunan (bitki).

birey *is.* **1.** Kendine özgü nitelikleri yitirmeden bölünemeyen tek varlık, fert. **2.** *man.* Bir türün kapsamı içine giren somut varlık. **3.** Doğa bilgisinde türü oluşturan tek varlıklardan her biri. **4.** *sos.* Toplumları oluşturan ve düşünsel, duygusal, iradeyle ilgili nitelikleri toplum içinde belirlenen insanların her biri, fert. **5.** *psikol.* İnsan topluluklarını oluşturan, insanların benzer yanlarını kendinde taşımakla birlikte, kendine özgü ayırıcı özellikleri de bulunan tek can, fert.

→ ***birey oluş, birey üstü***

bireyci *s.* **1.** Kişi haklarını savunan. **2.** Bireycilikten yana olan, ferdiyetçi.

bireycilik, -ği *is. sos.* **1.** Bireylerin yararlarını toplumsal yararlardan daha üstün veya daha önemli sayan öğreti, tutum veya politikaların genel adı, ferdiyetçilik, individüalizm. **2.** *fel.* Bütüne, genele değil de, bireye, tek olana üstünlük tanıyan görüş, ferdiyetçilik, individüalizm.

bireyleşme *is. fel.* **1.** Türle ilgili bir örneğin bireyde gerçekleşmesi. **2.** *fel.* Bağımsız kişiliğe varan gelişme süreci.

bireyleştirme *is. fel.* Bireye özgü kılma.

bireyleştirmek *(-i) fel.* Bireye özgü kılmak, başkalarından ayırmak.

bireylik, -ği *is. sos.* **1.** Bir kimseyi dış gözlemciler gözünde benzersiz, tek kılan özellikler veya bunların tek biçimi, ferdiyet. **2.** *fel.* Bireyi benzerlerinden ayıran niteliklerin bütünü.

birey oluş *is. biy.* Yumurtanın döllenmesinden bireyin yetkin duruma gelmesine kadar geçirdiği gelişim evrelerinin bütünü, ontogenez, **soy oluş** karşıtı.

bireysel *s.* Bireyle ilgili olan, bireye özgü olan, ferdî.

bireyselleştirme *is. fel.* **1.** Bireysel duruma getirme. **2.** *fel.* Ancak ortaklaşa ve genel olarak var olan şeyi bireylere uygulama ve yayma. **3.** *fel.* İnsanların doğal, toplumsal ve tarihî gelişmesinden; kendine özgü olan şeylerin, özelliklerin, bireysel olanın çekilip çıkarılması.

bireyselleştirmek *(-i) fel.* Bir şeyi ayrı olarak, bireysel olarak göz önüne almak.

bireysellik, -ği *is. fel.* **1.** Birey olma olgusu. **2.** Bir kişiyi benzerlerinden ayıran özelliklerin bütünü, ferdiyet.

birey üstü *s. fel.* **1.** Tek bir bireyi aşan. **2.** *fel.* Genellikle fertlerin çevresini aşan, bireylerin bilincinden bağımsız olan.

bir gecelik, -ği *is.* ve *zf.* Bir gece için, bir gece içinde olup biten, bir geceye ait.

bir gözeli *s. biy.* Yapısı tek bir hücreden oluşan (hayvan veya bitki), tek hücreli.

bir gözeliler *ç. is.* Yapısı tek bir hücreden oluşan hayvanlar veya bitkiler.

bir güzel *zf.* Çok iyi, iyice.

bir hamlede *zf.* Çabucak, bir atılışta.

bir hayli *zf.* Epey, çok.

bir hoş *s.* Tuhaf bir şekilde, garip: *"Sen çoktan beri bana karşı bir hoştun."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

bir hücreli *is.* ve *s. bk.* bir gözeli.

biri *zm.* **1.** Bir tanesi: *"Vagonun birine binip bölmelerden birine yerleşti."* -M. Ş. Esendal. **2.** Bilinmeyen bir kimse: *"İhtimal hırsız Eşref'in hayranlarından biriydi."* -O. S. Orhon. **3.** Tamlanan olarak kullanılan bazı isim tamlamalarında tamlayanın küçümsendiğini, hor görüldüğünü anlatır: *Aptalın biri.* **4.** Yüklem durumunda olan bir isim takımının belirtileni olarak kullanıldığında, belirtenin hor görüldüğünü anlatır: *Kendisi vaktiyle arabacının biri idi.* **biri eşikte biri beşikte** ufak çocuğu çok olan kimseler için söylenir. **biri yer biri bakar, kıyamet ondan kopar** bir şeyden yalnız bir veya birkaç kişi yararlanır da başkalarına yararlanma imkânı verilmezse bundan büyük sorunlar çıkar.

birice *zf.* En fazla, tek: *"Birice sevdiğim sensin / Beş vakit övdüğüm sensin."* -F. Halıcı.

biricik, -ği *s.* Eşi, benzeri, ikincisi olmayan ve çok sevilen, tek, yegâne: *"Ben, biricik kızımı dışarı vermem, dedi."* -M. Ş. Esendal. *"Biricik sevdiğim şey musiki."* -S. F. Abasıyanık.

bir iki *s.* Birtakım, bazı, bir parça, biraz, çok az sayıda, birkaç kez: *Bir iki işe girip çıktı.* **bir iki demeden (demeye kalmadan)** (veya **bir iki derken**) duraksamadan, karşısındakine vakit bırakmadan, duraksamadan: *"Sol ayağımı eline aldı, bir iki demeye kalmadan çevirdi mi, bastırdı mı, bilmiyorum."* -T. Dursun K.

birikim *is.* **1.** Birikme, bir yerde toplanıp yığılma: *"Kim bilir kaç olayın birikimiyle zifir gibi kararmıştı, içi."* -T. Buğra. **2.** Gözlemler, deneyler sonucu elde edilmiş şeylerin bütünü: *"Mimarî birikim bazen bir kente köklü bir damga, bir özellik bırakıyor."* -H. Taner. **3.** *sos.* Toplumların kültürel varlıklarının gelişip genişlemesi ve uygarlık düzeyinin yükselmesi süreci. **4.** *ekon.* Mal ve paranın toplanıp çoğalma süreci. **5.** *jeol.* Herhangi bir aşınma sürecinde veya taşıma işi yapılırken alüvyonlu maddelerin bırakılması.

birikinti *is.* Bir yerde kendi kendine birikmiş olan şey: *"Su birikintilerine dikkat etmeden yürüyorlardı."* -S. F. Abasıyanık. *"Komşunun kazları birikintilerde kanat çırpıp bağırıyordu."* -R. Enis.

→ ***birikinti konisi***

birikinti konisi *is. coğr.* Dağlık bölgelerden veya yamaçlardan suların getirdiği kum veya taş parçalarının bir düzlükte oluşturduğu yelpaze biçimindeki yığın.

birikiş *is.* Birikme işi veya biçimi.

birikişme *is.* Birikişmek işi.

birikişmek *(-e)* Bir yere toplanmak, bir araya gelmek.

birikme *is.* Toplanıp yığılma.

→ ***birikme havzası***

birikme havzası *is. coğr.* Kar ve yağmur sularının biriktiği bölge.

birikmek *(nsz)* **1.** Toplanıp yığılmak: *"Meydanlarda çamurlar, sular birikirdi."* -S. F. Abasıyanık. *"Büyük kapının önüne binlerce meraklı birikmişti."* -H. Taner. **2.** Birbirine eklenip çoğalmak: *"Sana verilecek havadislerim birikti."* -P. Safa.

biriktirim *is.* Biriktirme.

biriktirme *is.* Biriktirmek işi, tasarruf.

biriktirmek *(-i, -e)* **1.** Toplayıp yığmak. **2.** Bir şeyi, parayı ölçülü kullanarak artırmak, tasarruf etmek: *"Zehra aldığı bütün paraları biriktiren, iyi kalpli, sessiz bir kızdı."* -S. F. Abasıyanık. **3.** Öğrenme, yarar sağlama gibi sebeplerle bazı nesneleri bir araya getirmek, koleksiyon yapmak.

birileri *zm.* Bazı kimseler.

birim *is.* **1.** Bir kümenin her elemanı veya bir çokluğu oluşturan varlıkların her biri, ünite. **2.** Bir niceliği ölçmek için kendi cinsinden örnek seçilen değişmez parça, vahit: *Uzunluk birimi metredir.* **3.** Herhangi bir kuruluştaki alt bölümlerden her biri. **4.** *gr.* Dilin, oluşturduğu yapı içinde, belli bir düzlemde yer alan öbür ögelerle kurduğu bağıntılarla tanımlanan ayrı nitelikli öge, ünite.

birimci ekonomi *is.* Birime bağlı ekonomi.

birimler bölüğü *is. mat.* Birden dokuz yüz doksan dokuza kadar olan sayılar bölüğü.

birincasıf *is. bot.* Birleşikgillerden hekimlikte kullanılan bir bitki.

birinci *s.* **1. Bir** sayısının sıra sıfatı. **2.** Zaman, yer, sıra bakımından başkalarından önce gelen: *"Birincisi ne kadar mağrur ise, öbürü o kadar yılışık."* -Y. Z. Ortaç. **3.** *is.* Sırada, önem sırasında en üstün olan kimse: *"Sınıfın birincisi olduğundan imtihanlara girişinde..."* -Ö. Seyfettin. **4.** (ulaşım araçlarında) Mevki, sınıf, orun: *"Bütün grubu hiç olmazsa ilk ineceğimiz iskeleye kadar birincide götürmek istemişti."* -R. N. Güntekin. **birinci gelmek** (veya **çıkmak**) birçokları arasında en iyi olarak seçilmek. **birinci olmak** başta gelmek, önde gelmek.

→ ***birinci çağ***, ***birinci orun***, ***birincivasıf***, ***birinci zar***

birinci çağ *is. jeol.* Yeryüzünün yaklaşık üç yüz milyon yıllık çağı, paleozoik.

birincil *s.* Sırada, önemde ilk yeri alan, ana, temel, esas.

→ ***birincil grup***

birincil grup, -bu *is. sos.* İçten, samimî, yüz yüze ilişkilere dayanan iki veya daha çok insandan meydana gelen topluluk.

birincilik, -ği *is.* **1.** Birinci olma durumu. **2.** (çoğul durumda) Şampiyonluk için yapılan yarışmalar: *Güreş birincilikleri başladı.*

birinci orun *is.* (tren, vapur, uçak vb.) Birinci mevki.

birincivasıf *is. bot.* Birleşikgillerden, hekimlikte kullanılan bir bitki.

birinci zar *is. bot.* Yemişlerin derisi, dış kabuk, meyve dışı.

birisi *zm.* Bilinmeyen bir kimse: *"Birisi sezecek olsa, kim bilir ne dedikodular çıkarılırdı."* -E. Bener. **birisinden biri** içlerinden biri, birkaç kişiden herhangi biri.

birkaç *s.* Çok olmayan, az sayıda, az: *"Sade birkaç, nöbetçi görünüyordu."* -Y. K. Beyatlı. *"Ölünün cesedi üstüne atılan birkaç kürek toprak gibi, hatırası üzerine kapanan birkaç satır yazı."* -A. Ş. Hisar.

birkaçı *zm.* Az sayıda olan kimse veya şey: *"O gün mektepten çıkarken birkaçımızı alıkoydu."* -S. F. Abasıyanık. *"Kadınların birkaçı sıkılarak yüzlerini duvarlara döndüler."* -H. R. Gürpınar.

bir kalem *zf.* **1.** Bir an için: *"Bu düzeni uyduranlar sanayi babaları ve reklâm şirketleridir. Boş verin bir kalem onlara."* -H. Taner. **2.** Aynı, benzer, tek tür. **bir kalem geçmek** boş vermek, bir an için göz ardı etmek: *"Üniversiteyi filân bir kalem geçin, liseyi bile okuyamamıştı."* -H. Taner. **bir kalemde** birden ve toptan.

bir karar *zf.* Aynı durumunu koruyarak, belli durumunu değiştirmeden.

bir karış *s.* **1.** Çok kısa: *Bir karış boyu var.* **2.** Çok az: *Bir karış toprağı yok.* **bir karış beberuhi** *alay* çok kısa boylu kimse.

bir kere *zf.* **1.** Aslında: *Bir kere o çok yalancı.* **2.** Bir kez, bir defa: *"Biz de bir kere sevinmeliydik / Çiçek açmış bir ağaç gibi çıldırasıya."* -B. R. Eyuboğlu.

bir kerecik *zf.* Bir defaya mahsus olarak.

bir koşu *zf.* Koşarak, koşa koşa, çabucak: *"... bir koşu toplar çamaşırları, yollu yatak çarşaflarını, rüzgârda savrulan havluları, ıslanmaya başlamadan önce."* -O. Rifat.

birleme *is.* **1.** Bir etme, tek duruma getirme. **2.** Tanrı'nın birliğini dile getirme, tevhit.

birlemek *(-i)* **1.** Bir etmek, tek duruma getirmek: *"Bir bütünsün beni bende birleyen / Bengi beyaz belirgin bir burç beğen."* -F. Halıcı. **2.** Tanrı'nın birliğini dile getirmek, zikretmek.

birler *ç. is. mat.* Ondalık sayı sistemine göre yazılan bir tam sayıda sağdan sola doğru ilk sayının bulunduğu basamak.

birleşen *s. mat.* Birbirini kesen, bir noktada kesişen (doğru, yay).

birleşik, -ği *is.* Bir araya gelmiş, birleşmiş olan, müttehit.

→ ***birleşik cümle***, ***birleşik fiil***, ***birleşik isim***, ***birleşik kap***, ***birleşik kaplar***, ***birleşik kelime***, ***birleşik oturum***, ***birleşik oy pusulası***, ***birleşik zaman***

birleşik cümle *is. gr.* Birkaç yan cümle veya ara cümle ile bir temel cümleden kurulan cümle.

birleşik fiil *is. gr.* İsim soyundan bir kelime ile biçim veya anlam bakımından kaynaşıp bütünleşen fiil: *Reddetmek, hissetmek, kaybolmak, bakakalmak, hasta olmak, tedavi etmek* gibi.

birleşik isim *is. gr.* Birleşik kelime biçiminde belirli kurallar içinde kalıplaşmış isim: *Aslanağzı, başşehir, kaptıkaçtı, gecekondu* gibi.

birleşik kap, -bı *is. fiz.* Alt tarafından birleştirilmiş kaplardan her biri.

birleşik kaplar *ç. is. fiz.* Alt taraflarından değişik boyut ve kesitlerde borularla birleştirilmiş sistem.

birleşik kelime *is. gr.* Ses düşmesi, ses türemesi, kelime türünün değişmesi, üzerindeki ekin görevini kaybetmesi veya anlam kayması dolayısıyla aralarına ek girmeyerek kalıplaşmış iki veya daha çok sözden oluşan kelime: *pazartesi (< pazar ertesi), hissetmek (< hiss etmek), ayakkabı (< ayak kabı), delikanlı (<deli kanlı), kaptıkaçtı (< kaptı kaçtı)* gibi.

birleşik oturum *is.* Bir arada yapılan oturum: *Millet Meclisi ve Senato birleşik oturumu.*

birleşik oy pusulası *is.* Seçime katılan bütün partilerin adaylarını ayrı ayrı gösteren oy pusulası.

birleşik zaman *is. gr.* Yalın zamanlı ve çekimli bir fiilin -di (i-di), -miş (i-miş,), -se (i-se) gibi ek fiil eklerinden birini alarak bildirdiği zaman: *Sevdiydi (sevdi-y-di <sevdi+i-di), sevecekmiş (sev-ecek-miş < sev-ecek + i-miş) sev-er-se (sev-erse < sev-er + ise)* gibi.

birleşilme *is.* Birleşilmek işi veya durumu.

birleşilmek *(nsz)* Birleşmek işi yapılmak, bir araya gelinmek, buluşulmak.

birleşim *is.* **1.** Birleşmek işi. **2.** Bir meclisin bir gün içindeki toplanmaları, inikat. **3.** *biy.* Döllenmek için erkekle dişi hayvanın bir araya gelmesi.

birleşme *is.* Birleşmek işi: *"Birleşme aşkın mezarıdır, iftirasını nasıl yalana çıkardıklarını anlatıyordum."* -Ö. Seyfettin.

→ ***birleşme değeri***

birleşme değeri *is. kim.* Basit bir cismin bir atomu ile birleşebilecek olan hidrojen atomlarının en yüksek miktarı.

birleşmek *(nsz, -le)* **1.** Ayrı iken tek bir bütün durumuna gelmek. **2.** Buluşmak, bir araya gelmek: *"Bazen ikisi, üçü birleşince ne ateşli münakaşalara dalıyorlar."* -A. Ş. Hisar. **3.** Uyuşmak, aynı görüşte olmak. **4.** Aynı amaç çevresinde toplanmak: *"Küçükten, sessizden; yazıcısı, aktörü, res-*

samı birleşerek candan bir Türk tiyatrosu kurulabilir miydi, acaba?" -S. F. Abasıyanık. **5.** Kaynaşmak. **6.** Cinsel ilişkide bulunmak.

birleştirici *s.* **1.** Birliği sağlayan. **2.** Uzlaşmayı sağlayan. **3.** İki veya daha çok nesnenin birleşmesini sağlayan.

birleştirme *is.* Birleştirmek işi veya durumu: *"Sen yardımla menfaati birleştirmenin usulünü bulmuşsun."* -M. Yesari.

birleştirmek *(-i, -le)* Bir araya getirmek: *"Bu müşterek duygu ve anlayış birçok zevkleri birleştirir ve bir topluluk meydana getirirdi."* -A. Ş. Hisar.

birli *is.* İskambil, domino gibi oyunlarda bir işaretini taşıyan kâğıt veya pul, as.

birlik, -ği *is.* **1.** Tek, bir olma durumu, vahdaniyet: *Tanrı'nın birliğine inanır.* **2.** *s.* Bir taneden oluşmuş, bir tane alabilen: *Birlik cezve.* **3.** Birleşmiş, bir arada olma durumu, vahdet: *Türk milletinin birliği.* **4.** Bağlılık, benzerlik, bağlantı, vahdet: *Dil birliği. Ülkü birliği.* **5.** Belli bir topluluğun yararlarını korumak için kurulmuş dernek: *Mühendisler birliği. Öğretmenler birliği.* **6.** Askerlikte bölük, tabur, alay gibi bir bütün sayılan topluluk: *"Birliğine dönerken karısını kendi anasının babasının yanına bıraktı."* -N. Cumalı. **7.** *ed.* Konunun bir ana düşünce çevresinde toplanması. **8.** *fel.* Bölünmezliği içeren yalın bütün. **9.** *müz.* En büyük değerdeki nota, dört dörtlük. **birlik olmak** bir işi yapmak için anlaşmak: *"Bu ayıbı işleyenlerle birlik olmayı bir türlü kibirime yediremiyorum."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **birlikten kuvvet doğar** toplu veya beraber davranmak daha büyük güç sağlar.

birlikte *zf.* **1.** Bir arada, beraberce: *"Doğrandı mübarek vatanın bağrı sebepsiz / Birlikte bugün bulmalıyız derdine çare."* -T. Fikret. **2.** Yanında, beraberinde: *Kitabınızı birlikte getirdiniz mi?*

birliktelik, -ği *is.* Birlikte olma durumu: *"Kim bilir, belki onunla, kuşkularımızı ve aptallıklarımızı yenecek bir birlikteliği yeniden kurabiliriz."* -E. Bener. *"Birlikte bu ıtrı imbiklerden süzün."* -F. Halıcı.

bir nebze *s.* Çok az, bir parça.

bir nefeste *zf.* (söz ve içecekler için) Ara vermeden.

bir nice *s.* Bir hayli, birçok.

bir numara *s.* ve *is.* Tek, birinci.

bir numaralı *s.* Birinci, başta gelen: *O, dünyanın bir numaralı oyuncusudur. Bir numaralı külhan beyi.*

bir o kadar *zf.* Ne kadar varsa o kadar daha, bir katı, bir misli.

bir ölçüde *zf.* Biraz, belli oranda: *"Kızın gebe olmadığı, bakire olduğu anlaşıldığı için bir ölçüde rahatlamışlardı sanırım."* -E. Bener.

bir örnek *s.* Aynı biçimde olan, yeknesak.

bir parça *is.* ve *s.* Biraz, azıcık, çok az: *Bir parça ekmek verir misiniz? Bir parça bekleyin.*

bir parmak, -ğı *is.* ve *s.* **1.** Parmak ucuyla alınan miktar veya parmak ucuyla alarak. **2.** Çok küçük (çocuk): *"Bir parmak şeye karşı bu kadar insafsız olmayın."* -H. Taner.

birsam *is. Ar.* Sanrı, halüsinasyon.

bir sıra *s.* Üst üste, ardı ardına.

bir solukta *zf.* Çabucak, çarçabuk, çok kısa bir sürede, hemen: *"Uzun bacaklarıyla koridoru bir solukta geçip koşa koşa merdivenleri indi."* -H. Taner.

bir sürü *s.* Çok sayıda, pek çok: *"... davul sesini duyan bir sürü insan oraya koşuşmaya başladı."* -O. C. Kaygılı.

birtakım *s.* Belirsiz olarak çokluğu anlatır (nitelediği isim çokluk biçimde olur), kimi, bazı: *"Aklından son süratle birbirini tutmaz, birtakım düşünceler geçiyordu."* -H. Taner.

bir tane *s.* Biricik, yegâne.

bir tanem *is.* Sevgi sözü: *"Kara dutum, çatal karam, çingenem / Nar tanem, nur tanem, bir tanem."* -B. R. Eyuboğlu.

bir temiz *zf.* Adamakıllı: *"Hiddetle saçlarınadan yakaladığı gibi, bir temiz dayak attı."* -E. E. Talu.

bir terimli *s. mat.* Aralarında yalnız çarpma, bölme, kuvvete yükseltme, kök alma işlemleri yapılacak olan (nicelikleri gösteren terim): *5b² bir terimlidir.*

birun *is. (bi:ru:n) Far. bīrūn* Osmanlı sarayında Harem dairesinin ve Enderun'un dışında kalan bölüm.

bir vakitler *zf.* Geçmiş zamanda, eskiden, vaktiyle.

biryan *is. Far. biryān* Tandırda susuz pişirilen kebap.

→ ***biryan pilâvı, biryan yağı***

bir yana *zf.* -den başka, sayılmazsa, hariç tutulursa: *"Ondan bizi, Azrail bir yana, kimse vazgeçiremez."* -S. F. Abasıyanık.

biryancı *is.* Biryan yapan veya satan kimse.

biryan pilâvı *is.* Biryan yağı ile pişirilen pilâv.

biryan yağı *is.* Tandırda susuz pişirilerek yapılan kebaptan çıkan yağ.

bir yol *zf.* Bir kez: *"Otuz Beş Yaş şiirinin kolay söylenir bir şiir olduğunu sananlar, kâğıdı kalemi alıp bir yol da kendileri denesinler."* -O. V. Kanık.

bir zaman 1. Geçmiş zamanda, eskiden, vaktiyle: *"Görsem Erenköyü'ndeki leylâklı bahçede / Cananla bir zaman konuşup içtiğim yeri."* -Y. K. Beyatlı. **2.** Belirli bir süre, biraz: *"Tarlalar arasında bir zaman gezindik."* -S. F. Abasıyanık.

bir zamanlar *zf.* Zamanında, vaktiyle, eskiden.

bisiklet *is. Fr. bicyclette* Tekerleğin ayakla çevrilmesiyle hareket eden iki tekerlekli taşıt, çifttekerler: *"Bisikletini, o her tarafı pırıl pırıl nikelâjlı bisikletini alıp almamayı düşündü."* -S. F. Abasıyanık.

→ ***bisiklet yolu***

bisikletçi *is.* ve *s.* Bisikletle spor yapan kimse, çifttekerci.

bisikletçilik, -ği *is.* **1.** Bisikletle yapılan spor, çifttekercilik. **2.** Bisiklet satma, onarma işi.

bisikletli *s.* Bisikleti olan: *"Kadın, erkek, çoluk çocuk, atlı, arabalı, hatta bisikletli bir sürü!"* -Ö. Seyfettin.

bisikletsiz *s.* Bisikleti olmayan.

bisiklet yolu *is.* Trafikte bisikletlerin geçmesine ayrılmış dar yol.

bisküvi *is. Fr. biscuit* Un, süt, şeker veya tuzla yapılan ince, gevrek kuru pasta türü.

bismillâh *ünl. (bismillâ:h) Ar. bismillāh* "Allah'ın adı ile" anlamında, bir işe başlarken söylenen veya şaşırma, korku gibi duyguları belirten söz: *"Omzumda kalmıştı el sıcaklığıyla / Anamın okşarken söylediği bir bismillah."* -F. H. Dağlarca. **bismillah demek** bir işe uğurlu olması dileği ile başlamak.

bistro *is. (bi'stro) Fr. bistro* İçkili kahve, küçük lokanta.

bisturi *is. Fr. bistouri* Neşter.

bisülfat *is. Fr. bisulfate kim.* Hidrojenli sülfatlara verilen ad.

bisülfür *is. Fr. bisulfure kim.* Molekülünde iki kükürt atomu bulunduran birleşik.

bişek *is. hlk.* Yayık dövmede kullanılan araç.

bişi *is. hlk.* Çörek, tatlı bir ekmek türü.

bit *is. zool.* Yarım kanatlılar alt takımına giren, insan ve memeli hayvanların vücudunda asalak olarak yaşayan böcek, kehle *(Pediculus): Baş biti. Vücut biti. Tavuk biti. Ağaç biti. Çiçek biti.* **bit kadar** en küçük, en ufak, çok küçük. **biti kanlanmak** sıkıntı içinde yaşayan bir kişi para ve varlık yönünden güçlenmek: *"İş buldu ya, bizimkinin bir biti kanlansın. Baktım bir sabah çıkagelmiş. Evleniyorum ağabey diyor."* -H. Taner. *"Fakat geçim durumunu az çok düzene sokmuş ve biti kanlanmışlar için rütbe ve şeref, paranın da üstündedir."* -R. N. Güntekin.

→ ***bit otu, bitpazarı, bit yeniği***

bîtap *s. (bi:ta:p) Far. bī-tāb* Bitkin, yorgun. **bîtap düşmek** çok yorulmak, yorgun düşmek: *"Sabaha doğru bîtap düştü, onun kucağında uyuyakaldı."* -R. N. Güntekin.

bîtaraf *s. (bi:taraf) Far. bī + Ar. ṭaraf* Yansız, tarafsız: *"Ben bîtaraf değil, bir tarafım diyordu."* -F. R. Atay.

bîtaraflık, -ğı *is. (bi:taraflık)* Yansız olma durumu, yansızca davranış.

bitek *s.* Bol ve iyi bitki yetiştiren, verimli (toprak), mümbit.

bitelge *is.* Toprağın bitki yetiştirme gücü.

bitevi *zf. (bi'tevi) bk.* biteviye.

biteviye *zf. (bi'teviye)* Aynı biçimde, sürekli olarak: *"Bunun intikamını şimdi, tek gözüyle biteviye kuş peşinde dolaşarak çıkarıyordu."* -R. H. Karay.

biteviyelik, -ği *is.* Aynı biçimde sürüp gitme durumu: *"Anadolu'da dağların ve köylerin sonsuz gibi biteviyeliği var."* -H. E. Adıvar.

bitey *is. bot.* Bitki örtüsü, flora.

bitik *s.* **1.** Yorgunluk veya hastalıktan gücü kalmamış: *"Ne bitik, ne cılız işitilmiyor bile."* -P. Safa. **2.** Durumu kötü, fena: *"Hoşa gitmeyen cilvelere kalkarlarsa hâlimiz bitiktir."* -H. Taner. **3.** *hlk.* Yapışık, dolaşık,ekli.

bitiklik, -ği *is.* Bitik olma durumu.

bitim *is.* **1.** Bitmek işi. **2.** Son, nihayet, münteha.

bitimli *s.* Sonu olan, sonlu.

bitimsiz *s.* Sonu olmayan, sınırlandırılıp belirlenmeyen, namütenahi.

bitirilme *is.* Bitirilmek durumu.

bitirilmek *(nsz)* Bitirmek işine konu olmak: *"Kitap artık bitirilmesi için kendisini zorlayacak kadar ilerlemişti."* -A. H. Tanpınar.

bitirim *s. argo* **1.** Çok hoşa giden (kimse, yer). **2.** *argo* Barbut oynatılan yer, kahve, kumarhane. **3.** *argo* Yaman, zeki, çok beğenilen: *Bitirim delikanlı. Bitirim çocuk. Bitirim kız.*

→ ***bitirimhane, bitirim yeri***

bitirimci *is. argo* Barbut kahvesi işleten, barbut oynatan kimse.

bitirimhane *is. (bitirimha:ne) T. bitirim + Far. ḫāne* Kumar oynanan yer, kumarhane.

bitirim yeri *is.* Kumarhane: *"Cihangir'deki konağı satmıştım, elime geçen parayı üç günün içinde bitirim yerlerinde temizledim."* -M. Yesari.

bitiriş yemi *is.* Et üretimi için beslenen hayvanlara belirli bir devreden itibaren besi sonuna kadar yedirilen ve enerji değeri daha yüksek olan karma yem.

bitirme *is.* Bitirmek işi, itmam, mezuniyet.

→ ***bitirme fiili***

bitirme fiili *is. gr.* **Etmiş** biçimindeki sıfat-fiille ve **olmak** yardımcısıyla yapılan ve fiilin, yardımcı fiilin işaret ettiği zamandan önce olup bittiğini anlatan birleşik fiil: *İstemiş oldu. Görmüş olacak gibi.*

bitirmek *(-i)* **1.** Bitmesini sağlamak,sona erdirmek, tüketmek, tamamlamak, sonuçlandırmak: *"Bu işi sonuna kadar bitirmek lâzım."* -P. Safa. **2.** Güçsüz düşürmek, bitkin duruma getirmek, yormak: *"Onu en çok bitiren Filistin, Irak cepheleri oldu."* -A. Gündüz. **3.** Onulmaz duruma getirmek, mahvetmek: *"Yetişir koştuğum aşkın peşi sıra / Bitirdi beni bu içki, bu kumar."* -C. S. Tarancı.

bitirmiş *s. hlk.* **1.** Bir bilim dalında veya başka bir alanda bilginin doruğuna ulaşmış (kimse). **2.** *argo* Bilgili, açıkgöz.

bitiş *is.* Bitmek işi veya biçimi, bitme, sona erme: *"Romanlarda olduğu gibi bir başlangıç, bir bitiş arzu ediyordu."* -S. F. Abasıyanık.

bitişik, -ği *s.* **1.** Birbirine dokunacak kadar yakınlaşmış veya yan yana olan: *"Mutfaktan bir yuvarlak gümüş tepsi içinde, cezveyi, fincanları, bitişik şeker ve kahve hokkasını getirdi."* -A. İlhan. **2.** *is.* Yandaki ev, komşu: *"Asıl yalıya bitişik bir binada idiler."* -R. H. Karay. **3.** *s.* Yan, yandaki: *"Bitişik odada yatan hasta bakıcı gürültüden uyanarak yanımıza geldi."* -R. N. Güntekin.

→ ***bitişik çanak yapraklılar, bitişik taç yapraklılar***

bitişik çanak yapraklılar *ç. is. bot.* Çanak yaprakları birbirine bitişmiş bulunan bitkiler.

bitişiklik, -ği *is.* Bitişik olma durumu: *"Başka bir evle de bitişikliği yoktu."* -H. R. Gürpınar.

bitişik taç yapraklılar *ç. is. bot.* Taç yaprakları birbirleriyle yandan bitişik olan bitkiler.

bitişimli *s. d.b.* Bitişken.

bitişken *s. gr.* Kelime üretim ve çekiminde ekler getirilirken kökü veya gövdesi değişikliğe uğramayan (dil), iltisakî.

→ ***bitişken dil***

bitişken dil *is. gr.* Kelime kökleri değişmeyen, eklerle türetilen dil: *Türk dili. Macar dili. Moğol dili gibi.*

bitişkenlik, -ği *is.* **1.** Bitişken olma durumu. **2.** *gr.* Yeni bir kelime türetmek için köklere ek getirme özelliği.

bitişme *is.* Bitişmek işi, ittisal.

bitişmek *(nsz)* Birbirine dokunacak kadar yanaşmak: *"Bu geniş viranelikte bize bu kadar bitişmenin manası var mı?"* -H. R. Gürpınar.

bitiştirme *is.* Bitiştirmek işi.

bitiştirmek *(-i)* Bitişmesini sağlamak.

bitki *is. bot.* Bulunduğu yere kökleriyle tutunup gelişen, döl veren ve hayatını tamamladıktan sonra kuruyarak varlığı sona eren, yosun, ot, ağaç gibi canlıların genel adı, nebat.

→ ***bitki bilimci, bitki bilimi, bitki bitleri, bitki coğrafyası, bitki örtüsü, bitki patalojisi, bitki sütü, bitki topluluğu***

bitki bilimci *is.* Bitki bilimiyle uğraşan, bitki bilimi uzmanı, botanikçi.

bitki bilimi *is. bot.* Bitkileri inceleyen bilim kolu, botanik.

bitki bitleri *ç. is. zool.* Bitkiler üzerinde yaşayan, kırmız böceği, ağaç biti, çiçek veya fidan biti gibi böceklerin ortak adı.

bitkici *is.* Bitki yetiştiren kimse.

bitkicilik, -ği *is.* Bitki yetiştirme işi.

bitki coğrafyası *is. coğr.* Yeryüzünün bitki örtüsünü ve bu örtünün çevreyle ilgisini inceleyen coğrafya bilimi.

bitkileşme *is.* Bitkileşmek işi veya durumu.

bitkileşmek *(nsz)* Bitki durumuna gelmek.

bitkimsi *s.* Bitkiye benzer, bitkiyi andırır.

→ ***bitkimsi hayvanlar***

bitkimsi hayvanlar *ç. is. zool.* Mercan, sünger gibi bitki görünümünde olan hayvanlar.

bitkin *s.* Gücü tükenmiş olan, çok yorgun: *"Kalbinden vurulmuş gibi kendini cansız, bitkin bir vaziyette koltuğa atmıştı."* -A. Ş. Hisar.

bitkinlik, -ği *is.* Bitkin olma durumu: *"Akşamı bekleyemedi, bitkinliği geçer geçmez hemen dışarı çıktı yine."* -H. Taner.

bitki örtüsü *is. coğr.* Bir bölgede yetişen bitkilerin topu, bitey, flora.

bitki patalojisi *is.* Bitki hastalıklarını inceleyen bilim dalı.

bitkisel *s.* Bitki ile ilgili, bitki cinsinden olan; bitkiden elde edilen, nebatî.

→ ***bitkisel hayat, bitkisel kazein, bitkisel yağ***

bitkisel hayat *iş. tıp* Hastalık veya kaza sebebiyle bilinçsiz ve hareketsiz duruma gelen kişinin hayatı.

bitkisel kazein *is. kim.* Küspe ve sıvı yağ artıklarından elde edilen azotlu madde.

bitkisel yağ *is.* Bitkilerden değişik yöntemler kullanılarak elde edilen yağ.

bitki sütü *is.* Süt görünüşünde bitki öz suyu.

bitki topluluğu *is.* Benzer doğal olaylara ve yaşama koşullarına uymuş, belirli bir görünüş almış bitkilerin bir araya gelmiş durumu.

bitleme *is.* Bitlemek işi.

bitlemek *(-i)* Birinin bitlerini ayıklamak.

bitlenme *is.* Bitlenmek işi.

bitlenmek *(nsz)* **1.** Üzerinde bit üremek: *"Senin keyfin için bitlenmeğe vaktimiz yok."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Bu kibar kıyafetli adamdan öteki bitlenenler ve dayak yiyenlerden daha çok iğrenir oldu."* -R. N. Güntekin. **2.** Kendi bitlerini ayıklamak.

bitler *ç. is. zool.* Kanatlılar alt sınıfına giren, ağız yapıları sokup emmeye elverişli, memelilerde yaşayan ve kanla beslenen bir böcek takımı.

bitli *s.* **1.** Üstünde bit bulunan. **2.** *mec.* Cimri. **bitli (veya kurtlu) baklanın da kör alıcısı olur** işe yaramaz da olsa, her şeyin isteklisi bulunduğunu anlatır. **bitli kokuş** *alay* üstü başı kirli, vücut temizliğine bak-

mayan (kadın).

Bitlis köftesi *is.* Yağsız kıyma, köftelik bulgur, pirinç, yağ, nar, yumurta ve baharat kullanılarak hazırlanan ceviz büyüklüğünde bir yemek.

bitme *is.* Bitmek işi.

bitmek, -er (I) *(nsz)* **1.** Tükenmek: *"Dün akşam param bitmişti."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Sona ermek: *"Kıran kırana bir güreş bitmiş, Büyük Millet Meclisi, Başkumandanlık yetkilerini Mustafa Kemal Paşaya devretmiştir."* -T. Buğra. **3.** Çok yorulmak, güçsüz kalmak, çok zayıflamak. **4.** *(-e) argo* Çok sevmek, bayılmak, beğenmek: *"Buğulu bir sesi var. Ben böyle sese biterim."* -H. Taner. **bitmek tükenmek bilmemek** bir türlü sonu gelmemek, eksilmemek. **bitmez tükenmez** (veya **bitip tükenmez**) hiç bitmeyen, sonu gelmeyen, uçsuz bucaksız: *"İki gün bitmez tükenmez yokuşlar çıkılarak bin zahmetle gelindiği hâlde."* -R. H. Karay. *"Kırk yıl bana bitmez tükenmez çok uzun bir süre gibi görünürdü."* -N. Cumalı. **bitmişi** pazarlıkta bir şeyin son fiyatı.

bitmek, -er (II) *(nsz)* **1.** Bitki, tüy, saç gibi şeyler için, çıkıp yetişmek: *"Yeniden biten çocuk dişleri misali."* -S. F. Abasıyanık. *"Buğdayla arpadan başka ne biter bu topraklarda?"* -F. R. Atay. **2.** *argo* Beklenmedik zamanda ortaya çıkmak.

bitnik, -ği *is. İng. beatnik* Genel davranışları ve hırpanî giysileri ile toplum hayatından kopma eğilimi gösteren ve toplum dışında bir yaşantısı olan genç.

bit otu *is. bot.* **1.** Sıracagillerden, birçok çeşitleri bulunan ve kuzey yarım kürede yetişen bir bitki. **2.** Bitlere karşı kullanılan bir madde.

bitpazarı *is.* Eski eşyanın alınıp satıldığı pazar: *"Eskiye itibar olsaydı, bitpazarına nur yağardı."* -Atasözü. *"Götür bunu hemen bitpazarında sat, yarısını kendin al, yarısını da bana getir, der."* -H. Taner.

bittabi *zf. (bi'ttabi:) Ar. bi'ṭ-ṭab'* Doğal olarak, tabiatı ile, tabiî, elbette: *"Buna, bittabi icabı gibi cevap verildi."* -Atatürk. *"Bittabi, onların enselerine lâstikle leblebi atmaktan vazgeçiyordum."* -Halikarnas Balıkçısı.

bitter *is. (bi'tter) Alm. bitter* **1.** Bir çeşit acı bira. **2.** Bir çeşit ardıç rakısı. **3.** Acı çikolata.

bitüm *is. Fr. bitume jeol.* **1.** Keskin bir koku, alev ve koyu duman çıkararak yanan, karbon ve hidrojen bakımından çok zengin tabiî yakıt maddelerinin genel adı, yer sakızı. **2.** Yol kaplamasında, kâğıt ve çatıların su geçirmez duruma getirilmesinde, kömür tozundan briket yapımında vb. kullanılan, tabiî ısıda katı, yoğunluğu bire yakın, koyu kestane renginde madde.

bitümleme *is.* Bitümlemek işi.

bitümlemek *(-i)* Belirli bir kalınlıkta bitüm ile örtmek.

bitümlü *s.* İçinde bitüm bulunan veya bitümün bütün özelliklerini gösteren: *Bitümlü petrol.*

bit yeniği *is. mec.* Bir işin gizli kalmış kötü ve aksak yanı, kuşkulu bir nokta: *"Bu işin içinde bir bit yeniği olduğunu haykırırdı."* -S. F. Abasıyanık.

bîvefa *s. (bî:vefa) Far. bī-vefā* Sevgisine bağlı olmayan, vefasız.

biyaprak, -ğı *is. bot.* Yaprakları halka dizilişli, daha çok akvaryumlarda bulundurulan su bitkisi.

biye *is. Fr. biais* Genellikle giysinin yaka, kol, etek çevresine kendi kumaşından veya başka kumaştan geçirilen ince şerit.

biyel *is. Fr. bielle* Makinelerde, bir ucu pistona, öbür ucu volanı çeviren kaldıraca geçirilmiş bulunan hareketli çubuk.

biyelcik, -ği *is.* Küçük biyel, küçük hareketli çubuk.

biyeli *s.* Biye geçirilmiş, biyesi olan: *"Yatağın üzerinde kol kapakları, cep ağızları lâcivert biyeli, mavi ipek bir pijama duruyordu."* -H. E. Adıvar.

biyesiz *s.* Biyesi olmayan, biye geçirilmemiş olan.

biyoelektrik, -ği *is. Fr. bioélectrique* Canlı varlıkların ürettiği elektrik.

biyoelektronik, -ği *is. Fr. bioélectronique* Moleküler biyolojinin hücrelerin yapısına giren moleküller arasında geçerli elektrostatik güçlerini inceleyen bölümü.

biyoenerji *is. Fr. bioénergie* Biyokütlenin kimyasal dönüşümüyle elde edilen enerji.

biyofizik, -ği *is. Fr. biophysique* Fizyolojide geçen fiziksel olayların bilimi, biyolojik fizik.

biyogaz *is. Fr. biogaz* Ahır gübresinden elde edilen yanıcı gaz, gübre gazı.

biyograf *is. Fr. biographe* Hayat hikâyesi yazarı.

biyografi *is. Fr. biographie Yun.* (*bios* hayat, *graphe* yazı) Hayat hikâyesi, tercüme-i hâl, hâl tercümesi: *"Biyografisini bir solukta anlatıverdi."* -H. Taner.

biyografik *s. Fr. biographique* Biyografi ile ilgili: *Biyografik yazı.*

biyojeografi *is. Fr. biogéographie Yun.* (*bios* hayat, *ge* yer, *graphe* yazı) Bitki ve hayvanların yeryüzü üzerindeki dağılımını ve bunun sebeplerini inceleyen bilim, biyoloji coğrafyası.

biyokatalizör *is. Fr. biocatalyseur* Canlı dokuların hepsinde çok az bulunan ve hayat için gerekli kimyasal tepkimeleri uyandıran veya kolaylaştıran madde.

biyokimya *is. Fr. bio + Ar. kīmyā kim.* Hücreden en gelişmiş organa kadar canlı dokuları inceleyen ve bunları oluşturan maddeleri araştıran bilim dalı.

biyolog *is. Fr. biologue < Yun.* Biyoloji ile uğraşan kimse, biyoloji uzmanı.

biyoloji *is. Fr. biologie < Yun.* Bitki ve hayvanların doğma, gelişme, üreme gibi yaşayış evrelerini inceleyen bilim, dirim bilimi.

biyolojici *is.* Okulda biyoloji dersini veren öğretmen.

biyolojik *s. Fr. biologique* Biyoloji ile ilgili, dirimsel, dirim bilimsel.

biyometeoroloji *is. Yun. bios* hayat; *meteor* havada oluşan şey Canlılar üzerinde hava olaylarının etkisini inceleyen bilim.

biyonik, -ği *s. Fr. bionique* (*biyo-* ve *elektro'nik*'ten) **1.** Biyoloji ve elektronikle ilgili olan. **2.** *is.* Dirim kurgu.

biyopsi *is. Fr. biopsie < Yun. tıp* Mikroskopta yapısını incelemek amacıyla canlıdan bir doku parçası alma. **biyopsi yapmak** parça almak.

biyosfer *is. Fr. biosphère* Üzerinde hayat olan yeryüzü bölgesi.

biyoşimi *is. Fr. biochimie < Yun.* Organ dokularındaki kimyasal olayları inceleyen kimya kolu.

biyotit *is. Fr. biotite < Yun. (Bilgin J. B. Biot'un adından) jeol.* Bir çeşit kara renkli mika.

biz (I) *zm.* **1.** Çoğul birinci kişi zamiri: *"Biz, Türkler, bütün tarihî hayatımızca hürriyet ve istiklâle timsal olmuş bir milletiz!"* -Atatürk. *"Sizin gibi bu sabahki gazeteleri biz de okuduk."* -Ö. Seyfettin. **2.** Resmî konuşmada, bazen teklik birinci kişi zamiri ben yerine kullanılır. **3.** (bazı yazarlar için) **Ben** zamirinin yerine kullanılır: *"Yakın komşumuz için bizim ölümümüz pek küçük bir şeydir."* -A. Ş. Hisar. *"Biz kendisini aldığımız zaman vücudu pek ince idi."* -H. R. Gürpınar. **biz attık kemik diye, el kaptı ilik diye** bizim işe yaramaz diye vazgeçtiğimizi başkaları değerli buldu. **biz bize benzeriz** aramızda fark yok, özelliklerimiz veya tutum ve davranışlarımız aynıdır. **biz kırk kişiyiz, birbirimizi biliriz** birbirimizi çok yakından tanırız; onun öyle bir üstün durumu olmadığını biliriz. **bize de mi lolo?** işin içinde bir iş olduğunu bilmez miyiz sanıyorsunuz? *"Şehir uşağıyız. Bize de mi lolo? Bu işin içinde bir karı dalaveresi olduğunu anladım."* -H. R. Gürpınar. **bizim gelin bizden kaçar, tutar ellere başını açar** bize yabancı duran yakınımız, dostumuz, akrabamız başkalarına rahatça içtenlikle, yardım eder.

→ ***biz , biz bize***

biz (II) *is.* **1.** Katı bir şeyi dikerken iğne geçirecek yeri delmek için kullanılan, çelikten yapılmış, sivri uçlu ve ağaç saplı araç, tığ: *Kunduracı bizi.* **2.** Maraş işinde kalın karton parçalarının iğneyi kırmamasını sağlamak ve delik delmek işleminde

kullanılmak üzere hazırlanmış tahta saplı, ince sivri uçlu bir tür çuvaldız.

biz (III) *is.* Ülkemiz sularında yaşayan bir mersin balığı türü, şip *(Acipenser nudiventris).*

→ *biz bize*

bîzar *s. (bi:za:r) Far. bīzār* Tedirgin, bezmiş, usanmış, bezginlik getirmiş: *"Kendinden bîzar, dünyadan, insanlardan, her şeyden bîzar, eve döndü."* -M. Ş. Esendal. **bizar etmek** tedirgin etmek, usandırmak. **bizar olmak** usanmak, bıkmak: *"Ayyaşlığımdan, sersemliğimden, aksiliğimden bütün müşterilerim, arkadaşlarım bîzar oldular."* -A. Gündüz.

bizatihi *zf. (biza':tihi) Ar. bi-ẕatihi* Kendiliğinden, kendinden, özünden, kendisi: *"Çünkü eski devir, bizatihi suçun kendisi idi."* -S. Ayverdi.

biz bize *zf.* Yalnız biz, aramızda yabancı bir kimse olmaksızın: *"Kumpanya gitmiş, kasaba halkı biz bize kalmıştık."* -N. Cumalı.

bizce *zf. (bi'zce)* Bize göre: *"Bizce enteresan değildir; ne zararlı, ne faydalı olabilir."* -R. H. Karay.

bizcileyin *zf. (bi'zcileyin)* Bizim gibi: *"Dünya havadislerini, çok defa, bizcileyin, gazetelerden, radyolardan öğrenirlermiş."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

bizden *zf.* ve *s.* Bizim tarafımızda olan (kimse).

bizdenlik, -ği *is.* Bizden olma durumu: *"Bunlar nasıl bir hâlli adamlar, pek bizdenlikleri kalmamış."* -T. Dursun K.

bizimki *zm.* **1.** Bizim olan, bizimle ilgili olan. **2.** *tkz.* Kadınların kocalarından, kocaların karılarından söz ederken kullandıkları söz: *Bizimki bugün yine sinirli.* **3.** *alay* Yakın çevremizde olan bir kimseden söz ederken kullanılır: *"... bizimkine tırıs tırıs yine kalenin arkasını boylamak düştü."* -H. Taner.

bizleme *is.* Bizlemek işi.

bizlemek *(-i) hlk.* Ucu çivili değnekle hayvanı dürtmek.

bizlengiç, -ci *is. hlk.* Ucu çivili değnek.

bizmut *is. Fr. bismuth < Alm. Wismut kim.* **1.** Atom sayısı 83, atom ağırlığı 209 olan, 271,3° C de eriyen, yoğunluğu 9,8 olan, kızılımsı beyaz renkli, kırılgan ve katı bir element. Kısaltması Bi. **2.** İlâç olarak kullanılan ve asıl maddesi bizmut olan karışım: *"Midesi ekşiyen birine bizmut verdim."* -R. N. Güntekin.

bizon *is. Fr. bison zool.* Amerika'da yaşayan bir cins hörgüçlü yaban öküzü.

bizzat *zf. (bi'zzat) Ar. bi'ẕ-ẕāt* Kendi, kendisi, şahsen: *"Vaziyeti yukardan ve bizzat takip etmek lâzım geldi."* -Atatürk. *"İstanbul'un imarını yapacak olan bizzat İstanbul'un kendisidir."* -Y. K. Beyatlı.

blâstulâ *is. (bla'stulâ) Fr. blastula < Lât. biy.* Yumurta hücresi embriyon olurken morulânın gelişerek içi boş yuvarlak biçime girmesi durumu, morulâ.

blender *is. İng. blender* Pişirmeden önce malzemeyi kesip karıştıran elektrikli alet.

blok *is. (l ince okunur) Fr. bloc* **1.** Kocaman ve ağır kitle. **2.** Birden çok bölümü bir araya getirilmiş olan, bir bütün oluşturan: *Blok ders.* **3.** Politik çıkarları sebebiyle birlik kuran devletler topluluğu: *Batı bloku. Doğu bloku.* **4.** İçine resim veya yazı kâğıtları konulan karton kap. **5.** Birbirine bitişik büyük yapılar: *"Yıkıntıların ortasında blok hâlinde yükselen yeni apartmanlara uzun uzun baktı."* -H. Taner. **6.** *sp.* Voleybolda, file üstünde karşı oyuncunun topu sert vururken, önünde iki veya üç kişinin elleri ile oluşturdukları perde.

→ *blok inşaat, bloknot*

blokaj *is. (l ince okunur) Fr. blocage* **1.** Bloke etmek işi. **2.** Hareketine engel olma, hareketini durdurma. **3.** Sivri taşların toprak zemine dikine çakılarak, üzerine beton dökülmesiyle yapılan dolgu. **4.** *ekon.* ve *tic.* Bankacılıkta bir varlığın yetkili otoritelerin izni olmadan sahibi tarafından kullanılamaması durumu.

bloke *s. (l ince okunur) Fr. bloqué* Kullanılması önlenmiş, el konulmuş. **bloke etmek 1)** kullanılmasını önlemek amacıyla

el koymak: *"Lübnan hükûmeti Türk emlâkini usulen bloke ettiğinden satış muamelesi durdurulmuş."* -R. H. Karay. **2)** savaş durumundaki bir ülkenin dış ülkelerle ilişkisini engellemek; **3)** kapatmak, durdurmak: *"En sıkı ve katı bir merkeziyet sistemi, diğer faaliyet merkezlerini bloke edebilir."* -B. Felek. **4)** *sp.* (futbolda kaleci) topu yakalamak.

→ *bloke çek*

bloke çek *is.* Keşideci tarafından anlaşmazlığın çözümüne kadar ödemenin durdurulduğu çek türü.

blok inşaat *is.* Birbirine bitişik yapılan yapılar.

bloklaşma *is.* Bloklaşmak işi.

bloklaşmak *(nsz)* Blok durumuna gelmek.

bloknot *is. (l ince okunur) İng. block note* Yaprakları kolayca çıkartılabilecek biçimde yapılmış not defteri: *"Bloknot sağda, takvim her zaman önünde."* -Y. Z. Ortaç. *"Birçokları önlerindeki bloknotlara Karagöz resimleri yapmaya, kargacık burgacıklar çizmeye başladılar."* -M. Ş. Esendal.

bloksuz *s.* Hiçbir bloka girmemiş olan; bağlantısız: *Bloksuz ülkeler.*

bloksuzluk, -ğu *is.* Bloksuz davranma, bağlantısızlık.

blöf *is. İng. bluff* **1.** İskambil oyunlarında elindeki kâğıtları olduğundan başka gösterme davranışı: *"Pokerde blöf yakalama meraklısı idi."* -T. Buğra. **2.** Karşısındakini yanıltarak veya yıldırarak bir işten caydırmak için söylenen asılsız söz veya takınılan aldatıcı tavır, kuru sıkı: *"Bu, bana bir blöften ziyade bir şantaj gibi görünüyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **blöf yapmak** karşısındakini yanıltarak veya yıldırarak bir işten caydırmak için aslı olmayan söz söylemek veya aldatıcı tavır takınmak: *"Komplo tertip edenlerin, meclise ve efkâr-umumiyeye karşı, ordu ile yapmak istedikleri blöf meydana çıkarıldı."* -Atatürk.

blöfçü *is.* ve *s.* Blöf yapan (kimse).

blûcin *is. (blu'cin) İng. blue-jeans* **1.** Giysi yapılan bir tür mavi, kaba pamuklu kumaş. **2.** Bu kumaştan yapılan (giysi): *Blûcin pantolon. Blûcin ceket. Blûcin gömlek.*

blûm *is. (l ince okunur) İng. bloom* Bir tür iskambil oyunu.

blûz *is. (l ince okunur) Fr. blouse* Vücudun üst bölümüne giyilen, genellikle ince kumaştan yapılan veya iplikten örülen kadın giysisi: *"Sarı renkte incecik bir örme blûz giymiş."* -R. H. Karay.

boa *is. Fr. boa < Lât. zool.* **1.** Boagillerden, yalnız Güney Amerika'da yaşayan, zehirsiz, çok iri, güçlü bir yılan *(Boa constrictor).* **2.** Kadınların boyunlarına aldıkları yılan biçiminde dar ve uzun kürk, boyun kürkü.

boagiller *ç. is. zool.* Avlarını yutmadan önce uzun gövdeleriyle sarıp sıkarak boğan ve ezen sarılgan yılanları kapsayan zehirsiz yılanlar familyası.

boalar *ç. is. zool.* Sürüngenler sınıfının, yılanlar takımının bir bölümü.

bobin *is. Fr. bobine* **1.** Makara. **2.** Fotoğraf filmi rulosu: *"Ama bobin bittiği için kamera kendisini bile görüntüleyememiştir."* -S. Birsel. **3.** (kâğıt ve karton için) Tampon silindiri veya mihver boru etrafına sarılmış kâğıt veya kartonun sürekli uzunluğu. **4.** *fiz.* İçinden elektrik akımı geçebilen yalıtılmış tel ile bu telin, makara tiresi gibi sarılı bulunduğu silindirden oluşan aygıt.

→ *bobin kırıcı*

bobinaj *is. Fr. bobinage fiz.* Bir filmi veya mıknatıslı kuşağı bir makaradan başka bir makaraya sarma.

bobin kırıcı *is.* Dağınık iplik bobinlerini düzelten ve boyamaya elverişli biçime getiren makinede çalışan (kimse).

boca *is. (bo'ca) İt. poggia den.* Geminin rüzgâr almayan yanı, rüzgâr üstü, **orsa** veya **rüzgâr üstü** karşıtı, poca. **boca etmek 1)** geminin başını bocaya rüzgâr almayan tarafa çevirmek: *"Ne var ki Ateşoğlu dümendeydi. Yükseldi, yine boca etti."* -Halikarnas Balıkçısı. **2)** *mec.* (birden çevirip) boşaltmak, dökmek: *"Şarap koyuyorum diye sirke şişesini boca etmişsin."* -

H. R. Gürpınar.

→ ***boca alabanda, boca etmek***

boca alabanda *is. den.* Boca etme komutu.

bocalama *is.* Bocalamak işi.

bocalamak *(nsz)* **1.** (gemi) Rüzgâra karşı gidemeyerek sürüklenmek. **2.** *mec.* Bir işte tutulması gereken yolu kestirememek, ne yapacağını bilememek, kararsız olmak: *"İçinde bocaladığı bunalımın korkuya, çok benzediğini, bunun da komik bir şey olduğunu anlayamıyordu."* -T. Buğra.

bocalatma *is.* Bocalatmak işi.

bocalatmak *(-i)* Bocalamasına yol açmak.

boci *is. İt.* Ağır yük taşımaya yarayan, iki kalın ve küçük tekerleği olan el arabası.

bocuk, -ğu *is. Sl.* **1.** (Ortodokslarca kutlanan) İsa'nın doğum yortusu. **2.** Domuz. **bocuk domuzuna dönmek** çok semiz ve besili olmak.

bocurgat *is. Yun.* Ağır yükleri çekmek için manivelâ ile döndürülen ve döndürüldükçe, çekilecek şeyin bağlı bulunduğu urganı kendi üzerine saran çıkrık.

bodoslama *is. Yun. den.* Gemi omurgasının baş ve kıç tarafından yukarıya uzanan ağaç veya demir direklerden her biri: *"Bir motorun beyaz bodoslaması karanlığı yırtıyor."* -Z. Selimoğlu.

bodoslama *is.* Bodoslamak işi.

bodoslamadan *zf.* Ön taraftan, baş taraftan.

bodoslamak *(-i) argo* Açıklamak, belirtmek, ileri sürmek: *"Elçiler durur mu, onlar da boyuna kendi devletlerinin isteklerini bodoslamaktadırlar."* -S. Birsel.

bodrum *is. Yun.* Bir yapının yol düzeyinden aşağıda kalan bölümü: *"Ev, bodrumu, tavan arası ve iki katıyla tam bir konak yavrusudur."* -T. Buğra. **bodrum gibi** basık tavanlı, genellikle güneş görmeyen (oda).

→ ***bodrum katı***

bodrum katı *is.* Bir yapının zemin katının altında olan ve oturulabilen en alt katı: *"Bu acı çıngırak sesi galiba bodrum katından geldi."* -Ö. Seyfettin.

boduç, -cu *is. hlk.* Ağaç veya topraktan yapılmış küçük testi.

bodur *s.* Enine göre boyu kısa ve tıknaz: *"Bir av arıyormuş gibi tereddütlü adımlarla bodur böğürtlen dallarını hışırdatarak şoseye indi."* -Ö. Seyfettin. **bodur kalmak 1)** boyu uzamamak: *"Boyu bosu kötü toprağa düşmüş idris ağacı gibi bodur kalmış."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2)** *mec.* gelişmemek. **bodur tavuk her gün (veya her dem) piliç** kısa boylular olduklarından daha genç görünürler.

→ ***bodur pas***

bodurlaşma *is.* Bodurlaşmak işi veya durumu.

bodurlaşmak *is.* Bodur duruma gelmek.

bodurluk, -ğu *is.* Bodur olma durumu.

bodur pas *is. bot.* **1.** Arpa yapraklarına yerleşen ve seyrek olarak yurdumuzda da görülen ilkel mantar *(Puccinia hordei).* **2.** Bu mantarın yol açtığı hastalık.

boğa (I) *is.* Damızlık erkek sığır. **boğa gibi** çok güçlü görünen, vücudu iyi gelişmiş (delikanlı). **boğaya çekmek** (inek) boğa ile cinsel ilişkide bulundurmak, keleye çekmek.

→ ***boğa güreşi***

Boğa (II) *öz. is.* Zodyak üzerinde, Koç ile İkizler burçları arasında yer alan burcun adı, *bk.* Zodyak.

boğada *is. İt. bigatta* **1.** Küllü veya sodalı su ile çamaşır yıkama. **2.** *is.* Yıkanmak üzere hazırlanmış çamaşırın üzerine sıcak kül suyu süzme işi: *"Karına söyle, boğadayı çok sert yapmasın, çamaşırları çürütür."* -H. R. Gürpınar.

boğa güreşi *is.* Daha çok İspanya ve Meksika'da, özel olarak yetiştirilmiş boğayı yenmek amacıyla yapılan gösteri.

boğak, -ğı *is. hlk.* Anjin.

boğalık, -ğı *is.* Boğa olarak kullanılmak için ayrılan bir yaşından yukarı erkek sığır.

boğanak, -ğı *is. hlk.* Sağanak, bora.

boğan otu *is. bot.* Düğün çiçeğigillerden, özellikle kökünde akonitin adında bir zehir bulunan bitki, kurtboğan otu *(Acunitum napellus).*

boğasak *is.* Boğaya gelmiş veya boğa isteyen inek.

boğasama *is.* (inek) Boğasamak işi veya durumu.

boğasamak *(nsz)* (inek) Boğa istemek veya boğaya gelmek.

boğası *is. İsp. bocaci* İnce bez, astar.

boğaz *is.* **1.** Boynun ön bölümü ve bu bölümü oluşturan organlar, imik: *"Ses, ciğerlerde biriken havanın boğaza çarpması demektir."* -Ö. Seyfettin. *"Havada boğazımızı tahriş eden bir şey vardır."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** Şişe, güğüm gibi kaplarda ağza yakın dar bölüm: *Şişenin boğazı. Testinin boğazı.* **3.** İki dağ arasında dar geçit, derbent: *"Yol üzerindeki derbentleri ve boğazları işgal ederek ordunun başında bunları takip ediyordu."* -F. F. Tülbentçi. **4.** *coğr.* İki kara arasındaki dar deniz. **5.** *mec.* Yiyeceği içeceği sağlanan kimse: *Bizim evde beş boğaz var.* **6.** *mec.* Yeme içme: *Boğazına düşkün.* **7.** Yedirip içirme yükümü, iaşe: *İşçilerin boğazı bizden olacak.* **boğaz açmak** ağaçların dibini kazarak toprağı kabartmak. **boğaz boğaza (veya gırtlak gırtlağa) gelmek** zorlu kavga etmek: *"Birbiriyle boğaz boğaza gelen okul çocuklarını, Samet'in varlığı bugünlerde tek bir vücut gibi bir araya toplayabilirdi."* -H. E. Adıvar. **boğaz derdi 1)** geçim için uğraşma; **2)** yemek pişirme, hazırlama sıkıntıları. **boğaz dokuz boğumdur** bir söz iyice düşünmeden söylenmemelidir. **boğaz durmaz** yeme içme ihtiyacının başka ihtiyaçlar gibi geri bırakılamayacağını anlatır. **boğaz içinde kavga var** aşırı bir biçimde açlığını gidermeye çalışanlar için söylenir. **boğaz ola** *hlk.* "afiyet olsun, yarasın, bereketli olsun" anlamına, yemek yiyenlere söylenir. **boğaz olmak 1)** boğazı ağrımak: *"Çocukluğumdan beri sık sık boğaz olurdum."* -B. Felek. **2)** imrenmekten boğazı şişmek: *"Fazla imrendiriyorsun insanı; boğaz olacağız."* -S. F. Abasıyanık. **boğaz tokluğuna** ayrıca ücret verilmeden yalnız karnını doyurarak: *"Şefika, ihtiyar olduğu için bu evde boğaz tokluğuna çalışıyordu."* -M. C. Kuntay. **boğazı açılmak** iştahı artmak. **boğazı düğümlenmek** üzüntüden boğazı tıkanmak. **boğazı inmek** bademcikleri şişmek, iltihaplanmak. **boğazı işlemek** durmadan bir şeyler yemek. **boğazı kurumak** çok susamak: *"Kediyi karşısında gördükçe yüreği titriyor, bağazı kuruyor."* -M. Ş. Esendal. **boğazına bir yumruk tıkanmak** (veya **gelip oturmak**) konuşamaz olmak, sesi çıkmamak: *"Babasının adı anılınca, Ferit'in boğazına bir yumruk tıkandı."* -A. İlhan. **boğazına dikkat etmek** yiyeceğine, içeceğine özen göstermek. **boğazına dizilmek** (üzüntü, kaygı gibi sebeplerle) isteksiz yemek, iştahı kesilmek. **boğazına durmak** yediği şeyi yutamamak. **boğazına düşkün** yiyip içmeyi çok seven (kimse): *"Siz değilsiniz ama, onun biraz boğazına düşkün olduğunu bilirsiniz."* -A. Gündüz. **boğazına indirmek** fazla ve gelişigüzel yemek. **boğazına kadar** pek çok, lüzumundan fazla, aşırı ölçüde: *"Baba daima boğazına kadar borç içinde yaşar, müsrif, batakçı bir memurdu."* -Ö. Seyfettin. **boğazına sarılmak** üstüne yürümek: *"Tam boğazına sarılacaktım, yere düştü, bir daha kalkamadı."* -R. H. Karay. **boğazında düğümlenmek** söylemek istediğini heyecan veya üzüntü yüzünden diyememek: *Boğazında yumruk gibi bir acı düğümlendi.* **boğazında kalmak** ağzındaki lokmayı üzüntü dolayısıyla yutamaz duruma gelmek. **boğazından artırmak** yiyeceğinden kısıp parasını artırmak. **boğazından geçmemek** sevdiği bir kimsenin yokluğu veya yoksulluğu dolayısıyla bir yiyeceği yalnız başına yemekten üzüntü duymak: *"Her gün evde pişen türlü yemeklerin hiçbiri sensiz boğazımdan geçmiyor."* -O. C. Kaygılı. **boğazından kesmek** yiyip içmede çok tutumlu davranmak: *"Ekonomi, kendinin ve çoluk çocuğunun boğazından kesmek demekti."* -R. N. Güntekin. **boğazını doyurmak** karnını doyurmak. **boğazını sevmek** yiyip içmeye düşkün olmak. **boğazını sıkmak** bunaltmak, sıkıntı vermek: *"Müfit, boğazını sıkan büyük öfke ile titreyerek başını*

çevirdi." -P. Safa. **boğazını yırtmak** olanca gücüyle bağırmak.

→ ***boğaz kavgası, boğazkesen, boğaz meselesi***

boğaz kavgası *is.* Geçim için yapılan didinme.

boğazkesen *is.* Bir boğazı savunmak için deniz kıyısında yapılan hisar.

boğazlama *is.* Boğazlamak işi.

boğazlamak *(-i)* **1.** Hayvan veya insanı boğazından keserek öldürmek: *"Ötmezse o horozu boğazlarız."* -B. Felek. **2.** *mec.* Gaddarca, kan dökerek öldürmek: *"İki Osmanlı neferi gizlenmişler imiş; bîçareleri o dakika boğazlamışlar."* -A. İlhan.

boğazlanma *is.* Boğazlanmak işi.

boğazlanmak *(nsz)* Boğazlamak işine konu olmak veya boğazlamak işi yapılmak: *"Aynı boğazlanmış hayvan vaziyetiyle tahtaların üstüne uzandı."* -R. N. Güntekin.

boğazlaşma *is.* Boğazlaşmak işi.

boğazlaşmak *(nsz, -le)* Birbirini boğazlamak veya kıyasıya dövüşmek: *"Otuz bu kadar devlet, hiç durmadan dinlenmeden boğazlaşabilirler miydi?"* -Ö. Seyfettin. *"İçimde bir boşlukla karmakarışık bir doluluk boğazlaşıyor."* -A. Gündüz.

boğazlatma *is.* Boğazlatmak işi.

boğazlatmak *(-i)* Boğazlamak işini yaptırmak.

boğazlı *s.* **1.** Boğazı olan: *Boğazlı testi.* **2.** Çok yemek yiyen, yemek isteği çok olan, iştahlı: *Boğazlı çocuk. "Kabzımanlı Mustafa da boğazlı adam. Can boğazdan gelir, diyor, yiyor."* -M. Ş. Esendal.

boğaz meselesi *is. mec.* Geçim derdi: *"Gönül meselesi ile boğaz meselesi mühim şeylerdir."* -S. F. Abasıyanık.

boğazsız *s.* **1.** Boğazı olmayan. **2.** *s.* Çok az yemek yiyen, iştahsız: *"Zaten pek boğazsız bir kızdı."* -Ö. Seyfettin. *"Çok da boğazsız. Sabahları iki üç zeytin, bir parça peynir, iki bardak çayla yetinir."* -E. Bener.

boğdurma *is.* Boğdurmak işi.

boğdurmak *(-i, -e)* Boğmak işini yaptırmak.

boğdurtma *is.* Boğdurtmak işi.

boğdurtmak *(-e)* Boğdurmak işini birine yaptırmak.

boğdurulma *is.* Boğdurulmak işi: *"Sürüldükten sonra bile boğdurulması kolay bir iş olmadı."* -Y. K. Beyatlı.

boğdurulmak *(-e)* Boğdurmak işi yapılmak.

boğma *is.* **1.** Boğmak işi. **2.** İncir, dut, kuru üzümün mayalandıktan sonra ilkel araçlarla damıtılmasıyla elde edilen, alkol derecesi düşük bir tür rakı: *Boğma rakı.*

boğmaca *is. tıp* Çoğunlukla çocuklarda nöbet nöbet öksürüklerle görülen bulaşıcı bir hastalık.

boğmacalı *is.* ve *s.* Boğmacaya tutulmuş olan (kimse).

boğmak, -ar (I) *(-i)* **1.** Bir canlıyı, soluk almasına engel olarak öldürmek: *"Zavallıyı az kalsın gırtlağından yakalayıp boğacaktı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** El, ip veya benzeri ile bir şeyi çepeçevre sıkmak. **3.** *mec.* Silik bir duruma getirmek, bastırmak: *"Galiba bunları dinlememek, duymamak için konuşuyorum; seslerini boğmak, bastırmak için durmamacasına gevezelik ediyorum."* -R. H. Karay. **4.** *mec.* Tamamıyla kaplamak, sarmak: *"Ampulün kör ışığı, dükkânı alaca bir loşluğa boğmuştu."* -M. Yesari. **5.** *(-i, -e) mec.* Peşpeşe yapmak, bir kimseyi bir şeyin fazlasına eriştirmek veya uğratmak: *"Güllü'nün boynuna sarılan Cemile, kadının hafif çilli, tombul yanaklarını öpücüklere boğdu."* -O. Kemal. **6.** (motorlu taşıtlarda) Fazla yakıt, motoru çalışmaz duruma getirmek. **7.** Bir durumu başka bir durum yaratarak örtmeye çalışmak: *"Zaten durumun vahametini sezen müdürle hoca, işi gürültüye boğmak için Atatürk'e müfredat programına dair bir şeyler anlatmaya başladılar."* -H. Taner. **8.** Gelişmesine engel olmak. **9.** (renkler için) Uygun düşmemek: *Koyu yeşil renk odayı boğdu. Bu renk seni boğmuş.* **10.** *mec.* Bunaltmak: *"Daha sıcak basmamıştı; güneş henüz yakmıyor, hava daha boğuyordu."* -R. H. Karay.

boğmak (II) *is.* Boğum yeri. **boğmak boğmak** boğum boğum.

boğmaklı *s.* Boğmakları olan.

→ ***boğmaklı kuş***

boğmaklı kuş *is. zool.* Toygar kuşunun bir türü.

boğucu *s.* **1.** Boğma özelliği olan: *Boğucu gaz.* **2.** Solunumu güçleştiren: *"Göğsünde boğucu bir tıkanıklık vardı."* -P. Safa. **3.** Çok sıcak, sıkıntı veren: *"Eski evinin boğucu, dertli havasından kurtulmak için komisyoncu kendini hemen sokağa attı."* -H. R. Gürpınar.

boğuk *s.* Kısılmış (ses): *"Zeyno'nun birdenbire boğazından boğuk bir ses çıktı."* -H. E. Adıvar.

→ ***boğuk boğuk***

boğuk boğuk *s.* ve *zf.* Boğuk bir biçimde, kısık kısık: *"Boğuk boğuk sesler çıkarıyor, bir taraftan da tekme sallıyordu."* -S. F. Abasıyanık.

boğuklaşma *is.* Boğuklaşmak işi.

boğuklaşmak *(nsz)* (Ses) Boğuk duruma gelmek, kısıklaşmak: *"Kapının önündeki sesler, sövüşmeler boğuklaştı."* -M. Ş. Esendal.

boğula boğula *zf.* Boğulacakmış gibi, boğuk bir biçimde: *"Koridorun karanlığında boğula boğula ağlıyor, yerlere kapanarak Nadide Hanımın dizlerini öpüyordu."* -R. N. Güntekin.

boğulma *is.* Boğulmak işi.

boğulmak *(nsz)* **1.** Boğmak işine konu olmak. **2.** Havasızlıktan ölmek: *"Denize düşmeden boğulacağız diye haykırıyordu."* -Halikarnas Balıkçısı. **3.** *mec.* Bunalmak: *"Bu misalleri görüp de Boğaziçi tepelerinin apartman yığınları ile boğulduklarına yanmaz mısınız?"* -F. R. Atay.

boğum *is.* **1.** Boğulmuş, sıkılmış yer: *"Sağ elinin şahadet parmağının ilk boğumuyla tetiği çekti."* -Ö. Seyfettin. *"Çemberlitaş evvelden birinci boğumundan ta tepesine kadar yekpare altın imiş."* -R. H. Karay. **2.** Parmak veya kamış, saz gibi bitkilerin şişkince bölümü. **3.** *anat.* İnce damarların veya sinirlerin yumak gibi toplandığı yer: *Lenf boğumları. Sinir boğumları.*

→ ***boğum boğum***

boğum boğum *s.* Çok boğumlu: *"Sanki Çakır'ın boğum boğum bileğini muayeneye alan genç adam bu değildi."* -T. Buğra.

boğumlama *is.* Boğulmak işi.

boğumlamak *(-i)* Boğum durumuna getirmek.

boğumlanma *is.* **1.** Boğumlanmak işi. **2.** Ciğerlerden gelen havanın, ağız ve burundaki çeşitli nokta ve bölgelerde engellemeye uğrayarak ses olarak çıkması, telâffuz.

→ ***boğumlanma bölgesi, boğumlanma noktası***

boğumlanma bölgesi *is.* Ağız boşluğunda seslerin oluştuğu çeşitli bölgelerden her biri.

boğumlanmak *(nsz)* **1.** Boğum oluşmak, boğum boğum olmak. **2.** Bir ses çıkarmak için ses yolunun herhangi bir yerinde daralma veya kapanma olmak.

boğumlanma noktası *is.* Ağız boşluğunda seslerin oluştuğu noktaların her biri, çıkak, mahreç.

boğumlu *s.* Boğumu olan.

boğuntu *is.* **1.** Zor soluk alma. **2.** Sıkıntı. **3.** *argo* Bir şeyi değerinden çok yükseğe satma işi, vurgunculuk, ihtikar: *"Boğuntuya biterim, Mustafa kardeşim."* -H. R. Gürpınar. **boğuntuya getirmek** *argo* birini bunaltıp şaşırtmak yolu ile kendisinden, bir iş veya mal karşılığı olarak çok miktarda para çekmek.

boğunuk *s. hlk.* **1.** Kısık, boğuk. **2.** *hlk.* Sıkıntılı, kapalı, donuk.

boğuşma *is.* Boğuşmak işi: *"Ne çare ki boğuşma esnasında o da birkaç yerinden yaralanmış."* -R. N. Güntekin.

boğuşmak *(nsz, -le)* **1.** Birbirinin boğazına sarılmak, dövüşmek. **2.** İtişip kakışmak.

boğuşulma *is.* Boğuşulmak işi veya durumu.

boğuşulmak *(nsz)* Boğuşmak işi yapılmak.

bohça *is.* **1.** İçine çamaşır, elbise gibi şeyler koyup sarmaya yarayan dört köşe kumaş: *"Hemen hemen her giyim eşyası bohçada ve sandıkta saklanırdı."* -R. H.

Karay. **2.** Ufak ve seçme tütün dengi. **bohçasını koltuğuna almak** kendi isteğiyle ayrılmak: *"Günün birinde bohçasını koltuğuna alıp kıyı mahallelerden birinde oturan ablası Fitnat Hanımın evine gitti."* -M. Ş. Esendal. **bohçasını koltuğuna vermek** kovmak, işine son vermek. **bohçasını toplamak** eşyasını toplamak.

→ ***bohça böreği***

bohça böreği *is.* Bohça biçiminde sarılan bir çeşit börek.

bohçacı *is.* Bohça içinde dokuma eşya gezdirip satan kadın: *"Bir bohçacı kadın gelmiş, beni sormuş, görmek istemiş."* -S. M. Alus.

bohçacılık, -ğı *is.* Bohçacının işi.

bohçalama *is.* Bohçalamak işi.

bohçalamak *(-i)* **1.** Bir şeyi bohça içine koyup sarmak. **2.** *sp.* Güreşte rakibin kol ve ayaklarını üst üste getirerek kımıldayamaz hâlde alttan kavrayıp kucaklamak.

bohem *is.* ve *s. Fr. bohème (Bohemya adından)* Yarınını düşünmeden günü gününe tasasız, derbeder bir yaşayışı olan edebiyat ve sanat çevresinden (kimse veya topluluk): *"Gecenin bu saatinde bohem arkadaşlarımın bulunabilecekleri büyük bir birahanenin kapısı önünde durdum."* -P. Safa.

→ ***bohem hayatı***

bohem hayatı *is.* Başıboş yaşayış.

bok *is. kaba* **1.** Dışkı. **2.** *s. kaba* (kaba konuşmada) Hor görülen, tiksinilen: *Bok herif. Bırak şu bok herifi.* **3.** *kaba* Güç durum: *Boka batmak. Boka düşmek. İş boka sarmak.* **bok atmak** *kaba* (birine) leke sürmek, kara çalmak. **bok canına olsun** *kaba* bıkılan, kötülüğü görülen şeylere karşı bir sövgü sözü olarak söylenir. **bok etmek** *kaba* (bir işi, bir şeyi) bozmak, berbat etmek. **bok karıştırmak** *kaba* bir işi bozacak biçimde davranmak. **bok püsür** hoşa gitmeyen, can sıkan şey ve onun ayrıntı ve pürüzleri. **bok üstün bok** *kaba* çok kötü, çok berbat. **bok yedi başı** *kaba* burnunu her işe sokan, her işe karışan. **bok yemek** *kaba* yakışıksız bir iş yapmak. **(birine) bok yemek düşmek** *kaba* birinin bir işe karışmaması, burnunu sokmaması gerekir. **bok yemenin Arapçası** *kaba* yakışıksızlığın büyüğü. **bok yoluna gitmek** yararsız, gereksiz bir şey uğruna yok olmak. **boka nispetle tezek amberdir** *kaba* çok kötü bir şeyin yanında, ondan daha az kötü olanı güzel görünür. **boktan** *kaba* temelsiz, derme çatma, yararsız. **boku bokuna** *kaba* boşu boşuna, yok yere. **boku çıkmak** *kaba* bir iş veya durum tatsızlaşmak. **bokun soyu** (veya **bok soyu**) *kaba* kızılan veya tiksinilen bir şeye karşı sövgü olarak söylenir. **(birinin) bokunda boncuk bulmak** *kaba* birine hak etmediği hâlde çok değer vermek. **bokunu çıkarmak** bok etmek. **bokuyla kavga etmek** çok sinirli ve geçimsiz olmak, her şeye öfkelenir olmak.

→ ***bok böceği***

bok böceği, -ni *is. zool.* Kın kanatlılardan, genellikle otçul memeli hayvanların gübrelerinde yaşayan ve bokla beslenen böcek *(Geotrupes stercorarius).*

boklama *is.* Boklamak işi.

boklamak *(-i) kaba* (bir yeri veya bir işi) Kötü bir duruma getirmek.

boklanma *is.* Boklanmak durumu.

boklanmak *(nsz) kaba* Kötü bir duruma gelmek, pislenmek.

boklaşma *is.* Boklaşmak durumu.

boklaşmak *(nsz) kaba* Kötü bir duruma girmek.

boklu *s. kaba* Boku olan; pis.

bokluk, -ğu *is. kaba* **1.** Pislik. **2.** *mec.* Kötü durum: *Bu işin sonunda bokluk çıkacak. O adamın bir bokluğu var.*

boks *is. İng. box sp.* Belirli kurallara uyularak yapılan yumruk dövüşü, yumruk oyunu: *Türkiye boks şampiyonası.*

boksit *is. Fr. bauxite jeol.* Korindon.

boksör *is. Fr. boxeur sp.* Boks oynayan kimse, yumruk oyuncusu.

boksörlük, -ğü *is. sp.* Boksörün işi veya mesleği.

bol (I) *s.* **1.** İçine girecek şeyin boyutlarından daha büyük veya geniş olan, **dar** karşıtı: *"Ellerini görünmesin diye mütemadiyen uzun ve bol pelerine sarıyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** (nicelik bakımından) Olağandan veya alışılandan çok, **kıt** karşıtı: *"Demek ki zeytinin bol ve ucuz olduğu bir yerdeymiş."* -B. Felek. **bol doğramak** (parasını) saçıp savurmak. **bol keseden** bol bol, ölçüsüz, çok: *"Biz de bol keseden duygulanıverdik, o atmosfer içinde."* -H. Taner.

→ ***bol bol, bol bulamaç, bol kepçe, bol paça***

bol, -lü (II) *is. Fr. bol < İng. bowl* Özel bir cam içinde likör, şarap, meyve ve maden suyu karıştırılarak hazırlanan içki.

bolalma *is.* Bolalmak işi veya durumu.

bolalmak *(nsz) hlk.* Bollaşmak.

bolarma *is.* Bolarmak işi veya durumu.

bolarmak *(nsz)* Bol duruma gelmek.

bol bol *zf.* Fazla, büyük miktarda, sıkıntıya düşmeden: *"Bol bol yiyen bel bel bakar."* -Atasözü. *"Bol bol ucuz şarapla konyak içti."* -N. Cumalı.

bol bolamat *is.* Refah, zenginlik, bolluk: *"Beğenmiyorsan, kazan da bol bolamat bizi besle bakalım."* -H. R. Gürpınar.

bol bulamaç, -cı *zf.* Bol bol, pek çok: *"Bol bulamaç kazanıyor sandıklarımızın çoğu sıkıntı içindedirler."* -H. R. Gürpınar.

bolca *zf.* **1.** Oldukça çok, çokça: *"Bu yıl bolca yağmur düştü."* -M. Ş. Esendal. **2.** *s.* Oldukça geniş: *Bolca bir pantolon.*

bolero *is. Fr. bolèro < İsp.* **1.** Kısa ve kolsuz kadın ceketi: *"Saçları, yüzü, bolerosu, keten elbisesi, hepsi vücuduna yapışmış."* -A. H. Tanpınar. **2.** Ağır ritmli bir İspanyol dansı. **3.** *müz.* Bu dansın müziği.

boliçe *is. (boli'çe) İbr. boletz hlk.* Yahudi kadını: *"Balat kapısından girdim içeri / Boliçeler oturmuş iki geçeli."* -Halk türküsü.

Bolivyalı *s.* Bolivya halkından olan.

bol kepçe *is.* **1.** Servis sırasında yiyeceği bol bol dağıtma. **2.** *mec.* Cömert, eli açık, zengin gönüllü.

bollanma *is.* Bol duruma gelme.

bollanmak *(nsz)* Bol duruma gelmek, genişlemek.

bollaşma *is.* Bollaşmak işi veya durumu.

bollaşmak *(-i)* Bol durumda olmak: *"Biraz zayıflamış, kolalı beyaz yakalığı bollaşmıştı."* -C. Uçuk.

bollaştırma *is.* Bollaştırmak işi veya durumu.

bollaştırmak *-i* Bol duruma getirmek: *"Ahlâkı tango pantolonu gibi bollaştıralım, demiyorum."* -F. R. Atay.

bollatma *is.* Bol duruma getirme.

bollatmak *(-i)* Bol duruma getirmek, genişletmek.

bolluk, -ğu *is.* **1.** Bol olma durumu: *Eteğin belinde bir bolluk var.* **2.** Her şeyin bol olduğu zaman: *"Hep eski bolluk zamanlarında yapılmış büyük vezir konaklarına rastlanırdı."* -A. Ş. Hisar. **3.** *s.* Her şeyin bol olduğu (yer): *"Onu gittiği yere bolluk ve mutluluk getiren uğurlu bir yaratık olarak düşünmeye başladı."* -H. E. Adıvar. **4.** *is.* Fazlalık: *"Öteden beri dergileri kaplayan şiir bolluğundan ürkerim."* -N. Cumalı.

bolometre *is. (bolome'tre) Fr. bolomètre fiz.* Işınımölçer.

bol paça *is. mec.* **1.** Geniş paçalı. **2.** Dökük, saçı, şapşal.

Bolşevik, -ği *öz. is. Rus.* **1.** Bolşeviklik yanlısı kimse. **2.** *s.* Bolşeviklikle ilgili olan: *Bolşevik öğretiler.*

Bolşeviklik, -ği *is.* Rusya'da XX. yüzyıl başlarında doğan ve Lenin tarafından geliştirilen komünist hareket.

Bolşevizm *is. Fr. bolchévisme* Bolşeviklik, komünistlik.

bom *is.* Bir çeşit kumar: *"Akşamları Atpazarına bakan Altındiş'in kahvesinde bom oynarken gelir, omuz başımda durur, beni seyrederdi."* -S. F. Abasıyanık.

bomba (I) *is. (bo'mba) İt. bomba* **1.** Canlı veya cansız hedeflere atılan, içi yakıcı ve yıkıcı maddelerle doldurulmuş, türlü büyüklükte patlayıcı, ateşli silâh: *Sis bombası. Atom bombası. Göz yaşartıcı bomba. "Çok sayıda tabanca, mavzer mermisi ile bir sandık el bombası, altı Alman mavzeri*

buldu." -N. Cumalı. **2.** Büyük fıçı veya varil. **3.** Bomba biçiminde, kalın demirden kap: *Oksijen bombası.* **bomba gibi 1)** iyi, sağlam, göz alıcı, gösterişli; **2)** iyi hazırlanmış, çok çalışmış (öğrenci). **bomba gibi patlamak 1)** öfkelenerek, birdenbire ve yüksek sesle bağırıp çağırmak; **2)** bir olay birdenbire ortaya çıkarak herkesi şaşırtmak: *"Babamın Üsküp'ü terk etmek ve Selânik'e gidip yerleşmek hakkında verdiği karar ailemiz arasında bir bomba gibi patladı."* -Y. K. Beyatlı.

bomba (II) *is. (bo'mba) İt. bomba den.* Yan yelkenlerin alt yakasını gerip açmak için kullanılan yatay seren.

bombacı *is.* Bomba kullanan veya yapan kimse.

bombacılık, -ğı *is.* Bombacının işi veya mesleği.

bombalama *is.* Bombalamak işi.

bombalamak *(-i)* Belli bir hedefe, çoğunlukla havadan, bomba atmak.

bombalanma *is.* Bombalanmak işi.

bombalanmak *(nsz)* Bombalanmak işine konu olmak.

bombalatma *is.* Bombalatmak işi.

bombalatmak *(-i)* Bombalamak işini yaptırmak.

bombardıman *is. Fr. bombardement ask.* **1.** Topa tutma. **2.** Bombalama: *"Bombardımanlar asabıma dokunuyordu, sakin bir yere kaçmak istiyordum."* -R. H. Karay. **bombardıman etmek 1)** top ateşi veya bomba ile bir yere saldırmak; **2)** *mec.* bir kimseyi ağır sözlerle paylamak.

→ ***bombardıman uçağı***

bombardıman uçağı *is. ask.* Bombalama işinde kullanılan uçak.

bombardon *is. Fr. bombardon* Bandoda en kalın sesi veren, pistonlu, nefesli çalgı.

bombe *s. Fr. bombé* **1.** Şişkin, kabarık, tümsekli. **2.** Şişkinlik, kabarıklık.

→ ***bombe bezi***

bombe bezi *is.* Ayakkabı sayalarının burun bölümlerine içten dikilen bir kumaş türü.

bombeli *s.* Şişkinliği, kabarıklığı olan.

bombesiz *s.* Bombesi olmayan.

bombok *s. (bo'mbok) kaba* Çok kötü, çok berbat.

bomboş *s. (bo'mboş)* Büsbütün, tamamen boş: *"Güneşin doğacağı tarafa giden yol bomboştu."* -Ö. Seyfettin. *"Bomboş uzanan denizin üstünde / Aç bir karabatak dalar çıkar."* -N. Cumalı.

bomboz *s. (bo'mboz)* Çok boz.

bonbon *is.* Şeker şerbeti içinde kaynatılıp üzeri şekerle kaplanmış meyve.

→ ***bonbon şekeri***

bonboncu *is.* Bonbon yapan veya satan kimse.

bonbonculuk, -ğu *is.* Bonbon yapma veya satma işi.

bonbon şekeri *is. bk.* bonbon.

boncuk, -ğu *is.* Cam, taş, sedef, tahta, plâstik gibi maddelerden yapılan, ortası delik, çoğu yuvarlak ve renkli süs tanesi. **boncuk boncuk** boncuk gibi yuvarlak taneler durumunda: *"Alnında boncuk boncuk terler birikmişti, kaşlarının üstüne doğru sızıyordu."* -M. Yesari. *"Gözyaşları, kısa bir an kirpiklerinin ucunda boncuk boncuk asılı duruyor."* -A. İlhan. **boncuk gibi** küçücük (göz): *"Havadaki heyecana kapılmak şöyle dursun, hatta uykusu gelmiş, gözleri boncuk gibi küçülmüş."* -R. N. Güntekin.

→ ***boncuk fasulye, boncuk mavisi, boncuk tutkalı***

boncukçu *is.* Boncuk yapan veya satan kimse.

boncukçuluk, -ğu *is.* Boncukçunun işi veya mesleği.

boncuk fasulye *is.* Bir tür iri taneli fasulye.

boncuklanış *is.* Boncuklanmak işi veya durumu: *"Şampanya bardağına uzandı, ışığa tutup, içkinin iğne ucu boncuklanışını seyretti."* -A. İlhan.

boncuklanma *is.* Boncuklanmak işi.

boncuklanmak *(nsz)* Gözyaşı, çiy, ter boncuk biçiminde yuvarlak taneler oluşmak: *"Alnı ter damlalarıyla boncuklandı."* -Halikarnas Balıkçısı.

boncuklaşma *is.* Boncuklaşmak işi.

boncuklaşmak *(nsz)* Boncuk biçimini almak.

boncuklu *s.* Boncuğu olan, boncukla süslenmiş: *"Boncuklu kapıyı şıkırdatarak eczaneye girdi..."* -A. İlhan.

boncukluk, -ğu *is.* Boncuk olmaya elverişli (nesne).

boncuk mavisi *is.* Yeşile çalan bir mavi: *"Gelen, bakkalın kırmızı yüzlü, boncuk mavisi gözlü küçük çırağıydı."* -S. F. Abasıyanık.

boncuksuz *s.* Boncuğu olmayan.

boncuk tutkalı *is.* Boncuk biçiminde glüten tutkalı.

bone *is. Fr. bonnet* Düz veya kıvrımlı her çeşit yumuşak kumaş vb. maddeden yapılan başlık.

bonfile *is. (bo'nfile) Fr. bon filet* Kasaplık hayvanlarda karnın içinde, bel kemiğinin iki yanından aşağıya doğru uzanan ve yumuşaklığı dolayısıyla beğenilen et bölümü.

bonfilelik *s.* Bonfile yapmaya elverişli (et).

bonjur *ünl. Fr. bonjour* **1.** Günaydın. **2.** *esk.* Uzun siyah ceketle, çizgili pantolondan oluşan erkek giysisi.

bonkör *s. Fr. bon coeur* **1.** İyi yürekli. **2.** Eli açık, cömert: *Bonkör bir insan.*

bonkörlük, -ğü *is.* İyi yüreklilik, eli açıklık, cömertlik.

bonmarşe *is. Fr. bon marché* İçinde her türlü giyim, süs eşyası oyuncak vb. satılan büyük mağaza.

bono *is. (bo'no) İt. buono* Belirli bir sürenin sonunda, belirli bir paranın, belirli bir kimseye ödeneceğini belirten senet. **bono kırdırmak** bir bonoyu, süresi dolmadan, eksiğine paraya çevirmek. **bono vermek** borç alındığını gösteren vadeli senedi imzalayıp teslim etmek: *"Borçlanalım size... Bono verelim günü geldiğinde bir kolayını bulur öderiz."* -Z. Selimoğlu.

bon otu *is. Ar. bān bot.* Patlıcangillerden, hekimlikte kullanılan, uyuşturucu ve zehirli, bir veya iki yıllık otsu bir bitki *(Hyoscyamus niger).*

bonservis *is. Fr. bon service* Çalıştığı yerden ayrılırken görevini iyi yaptığını belirtmek amacıyla birine verilen belge, temiz iş kâğıdı.

bop *is.* Poker oyununda, oyuna girmek için ortaya konması gereken en az miktar.

bopluk *s.* Bop tutarında olma: *"On bopluk kıymeti yoktu."* -F. R. Atay.

bopstil *is. İng. bobstyle* **1.** Züppece giyiniş biçimi. **2.** Bu biçimde giyinen kimse.

bor (I) *s. hlk.* İşlenmemiş, taşlık, sert, ekilmemiş (toprak).

bor (II) *is. Fr. bore < İbr. kim.* Atom sayısı 5, atom ağırlığı 10,8 olan, tabiatta bor asidi veya boratlar durumunda bulunan, yoğunluğu 2.45 olan basit element. Kısaltması B.

bora *is. (bo'ra) İt. borea* Genellikle arkasından yağmur getiren sert ve geçici yel: *"Müthiş bir bora atlatmışlardı."* -S. F. Abasıyanık. **bora gibi** çok sert, öfkeli, şiddetli: *"Makarnacı kurtulmak için çabalarsa da Aliço bora gibi esiyordur."* -S. Birsel.

borak *s. hlk.* Bor (I).

boraks *is. Fr. borax < Ar. kim.* Yoğunlaşmış bir borik asitten türeyen sodyum tuzu.

boralı *s.* Yağmurlu, sert rüzgârlı ve soğuk havalı: *"Soğuk bir sonbahar ve sonbaharı boralı bir kış başladı."* -H. E. Adıvar.

boran *is. coğr.* Rüzgâr şimşek ve gök gürültüsü ile ortaya çıkan sağnak yağışlı hava olayı: *Yazın sık sık boran olur.*

borani *is. (bora:ni) Far. bürāni* Pirinçli, yumurtalı ve yoğurtlu ıspanak veya benzeri sebze yemeği.

borasit *is. Fr. boracite min.* Sert billûr veya yumuşak beyaz kütle durumunda bulunan magnezyum boratı.

borat *is. Fr. borate kim.* Bor asidi ile bir oksidin birleşmesinden oluşan tuz.

borazan *is. T. boru + Far. -zen* **1.** Üfleyerek çalınan, perdesiz çalgı, boru. **2.** Bu boruyu çalan kimse: *"Borazanları alayın önünde topluyorlar."* -Ö. Seyfettin.

borazancı *is.* Borazan çalan kimse.

→ ***borazancıbaşı***

borazancıbaşı *is.* Birçok borazancının başı olan borazancı: *"Borazancıbaşı, borazancıbaşı / Akşamları batan güne karşı / Çaldığınız İstiklâl Marşı."* -C. S. Tarancı.

borazancılık, -ğı *is.* Borazancının işi.

borç, -cu (I) *is.* **1.** Ödenmesi gerekli para veya başka bir şey: *"Vaktim yok, bana para bul, şu borcu ödeyeyim, söz verdim."* -P. Safa. **2.** *mec.* Birine karşı bir şeyi yerine getirme, gerekliği, yükümlülük, vecibe: *"Vatan borcu biter bitmez ordayım."* -B. S. Erdoğan. **borç almak** daha sonra ödemek üzere birinden para veya bir şey almak: *"On beş lira borç aldıktan sonra eve döndüm."* -H. E. Adıvar. **borç altına girmek** borç para almak. **borcunu bilmek** (veya **saymak**) bir şey yapmayı yerine getirilmesi gereken bir iş olarak değerlendirmek. **borç bini aşmak** (borç) pek çok olmak, altından kalkılamayacak duruma gelmek. **borç etmek** borçlandırmak: *"Babasından bir şey koparamadığı zaman borç ediyor, sonra ona ödetiyordu."* -H. R. Gürpınar. *"Bütün hayatında borç etmekten delicesine ürkmüş bir eski kalem müdürü vardı."* -R. N. Güntekin. **borç gırtlağına çıkmak** *bk.* borca batmak. **borç ödemekle** (veya **vermekle**), **yol yürümekle tükenir** birden ödenmeyen bir borç azar azar verilerek ödenebilir. **borç yapmak** borç olarak almak: *"Altlarında şilte, dolaplarında eşya kalmadı, ama kimseye de borç yapmadılar."* -P. Safa. **borç yemek** borçla geçinmek. **borç yiğidin kamçısıdır** borç, kişiyi daha çok çalışmaya zorlar. **borç yiyen kesesinden yer** borçla alış veriş yapan, aldıklarının parasını hemen vermez, ama aldıklarının karşılığı kesesinden çıkacaktır. **borca almak** veresiye almak. **borca batmak** çok borçlu olmak: *"Şevket ölesiye çalışmak pahasına acaba bu korkunç masrafı karşılayacak kadar para kazanıyor mu idi, yoksa çocukçağız borca mı batıyordu?"* -R. N. Güntekin. **borca girmek** borçlanmak, borç para almak. **borcunu bilmek** borcunu zamanında öder olmak. **borcunu kapatmak** (veya **borçtan kurtulmak**) borcunu ödeyip bitirmek.

→ ***borç harç***

borç (II) *is. Rus.* Pancar, lâhana ve et veya krema konularak yapılan sebze çorbası.

borç harç *zf.* Borçlanarak veya benzeri yollara başvurarak: *"Bir bakıma belki de borç harç içinde beş nüfusla ailesini geçindirmeye uğraşan..."* -H. Taner. *"Bu arada, yine borç harç, arabayı tamir ettirdi."* -E. Bener.

borçlandırılma *is.* Borçlandırılmak işi veya durumu.

borçlandırılmak *(nsz)* Borçlanmasına yol açılmak.

borçlandırma *is.* Borçlandırmak işi.

borçlandırmak *(-i)* Borçlanmasına yol açmak, borçlu duruma getirmek.

borçlanılma *is.* Borçlanılmak işi veya durumu.

borçlanılmak *(nsz)* Borca girilmek, borç edilmek.

borçlanma *is.* Borçlanmak işi, istikraz.

borçlanmak *(-e)* **1.** Karşılığını sonra vermek şartıyla birinden para veya bir şey almak: *"Daha sonra Mayıs Ayı Notları'nı borçlanarak bastırmıştım 1947 'de."* -N. Cumalı. **2.** *mec.* Manevî bir yükümlülük altına girmek.

borçlu *s.* **1.** Borcu olan, borç almış olan, verecekli, medyun: *"Merhumu borçlu yatırmak istemezmişiz elbet."* -Y. Z. Ortaç. **2.** *mec.* Bir yüküm altında bulunan: *"Hayatımı ona borçluyum doğrusu."* -A. Ş. Hisar. **3.** Bir şeyi birinin yardımıyla elde etmiş olan: *"Aslında, okumasını da ona borçludur."* -T. Buğra. **(birine) borçlu bulunmak** (veya **olmak**) borçlu duruma düşmek: *"Dehasını, geçirdiği sara nöbetlerinin şokuna borçlu bulunuyordu."* -H. Taner. **borçlu çıkmak** görülen hesapta vereceği kalmak: *"Para muamelelerinden borçlu çıkmıştı."* -Y. K. Beyatlı. **borçlu ölmez, benzi sararır** borç kişiyi öldürmez, ancak hasta edecek kadar üzer.

borçluluk, -ğu *is.* Borçlu olma durumu.

→ ***borçluluk dengesi***

borçluluk dengesi *is.* Bir ülkenin belli bir tarihe kadar birikmiş dış borç ve alacaklarını gösteren durum veya belge.

borçsuz *s.* Borcu olmayan.

→ ***borçsuz harçsız***

borçsuz harçsız *zf.* Hiç borç yapmadan: *Borçsuz harçsız bu evi satın aldılar.*

borçsuzluk, -ğu *is.* Borçsuz olma durumu.

borda *is. (bo'rda) İt. bordo den.* Geminin veya kayığın yanı: *"Bordaya vuran küçük dalgaların serpintisi ara sıra muşamba şilteleri ıslatıyordu."* -H. Taner. **borda bordaya** yan yana: *"Genç kadın rahat binmek için onu eliyle tutup borda bordaya yanaştırdı."* -R. H. Karay. **borda etmek** yandan yanaşmak.

→ ***borda fenerleri, borda hattı***

borda fenerleri *ç. is. den.* Gemilerde biri (solda) kırmızı, biri (sağda) yeşil olarak iki yanda yakılan fenerler.

borda hattı *is. den.* Donanma gemilerinin bir sırada ve paralel olarak gitmek için aldıkları durum.

bordalama *is. den.* Bordalamak işi.

bordalamak *(-i) den.* Gemiyle bir başka gemiye borda bordaya gelmek veya kazayla ona çarpmak.

bordo *is. Fr. bordeaux (Bordeaux şehrinin adından)* **1.** Mora çalan kırmızı renk, şarap tortusu rengi. **2.** *s.* Bu renkte olan: *Bordo çanta.*

bordro *is. (bo'rdro) Fr. bordereau* Bir hesabın ayrıntılarını gösteren çizelge: *Maaş bordrosu. Kasa bordrosu.*

bordür *is. Fr. bordure* **1.** Kaldırımların kenarlarında bulunan taşlar. **2.** (genellikle giyim kuşam malzemesindeki) Kenar süsü: *"Bir yere geç kalmış gibi siyah bordürlü kanatlarıyla telâşlı telâşlı çırpınan, sinirli bir deniz saksağanı sürüsü geçti."* -H. Taner. **3.** Cilt kapağındaki kalın çizgiler. **4.** Banyo, tuvalet ve mutfak gibi ıslak zeminlerde duvar döşemeleri arasına konan motifli bir tür fayans.

borik *s. Fr. borique kim.* Bordan türeyen bir asit ve anhidrite verilen ad.

→ ***borik asit***

borik asit, -di *is. Fr. borique acide kim.* Etkisi az, beyaz, sedef görünümde bir madde, asit borik.

borikli *s. kim.* İçinde borik asit bulunan: *Borikli vazelin.*

borina *is. (bori'na) İt. borina den.* Dört köşe yelkenlerin yan yakalarına, alt tarafa doğru bağlanan halat.

Bornova misketi *is.* Bir çeşit üzüm.

bornoz *is. Ar. burnūs* **1.** Banyodan çıkarken kurulanmak için kullanılan, önden açık, havludan yapılmış giyecek: *"Ilık bir duş alarak, bornozla odasına döndü."* -H. E. Adıvar. *"Sırtında bornoz, başı dumanlı, banyodan salona geçip balkona çıktı."* -A. İlhan. **2.** Kuzey Afrika'da Berberîlerin giydikleri başlıklı, geniş, kısa kollu bir üstlük.

borsa *is. (bo'rsa) İt. borsa ekon.* Bazı tüccarların ve özellikle sarraflarla değerli kâğıt ve tahvil alış verişiyle uğraşanların alım satım ve değişim amacıyla devlet denetimi altında iş yaptıkları yer.

→ ***borsa acentesi, borsa cetveli, borsa değeri, borsa kâğıdı, borsa oyunu, borsa simsarı, borsa tahtası***

borsa acentesi *is.* Müşteriden aldıkları alış ve satış emirlerini borsada yerine getirip karşılığında komisyon alan kimse.

borsa cetveli *is.* Borsada belirlenen fiyatları gösteren günlük bülten.

borsacı *is.* ve *s.* Değerli kâğıt, para ve tahvil üzerine borsa oyunu yapan kimse.

borsacılık, -ğı *is.* Borsacının işi veya mesleği.

borsa değeri *is.* Borsada arz ve talebe göre oluşan fiyat.

borsa kâğıdı *is.* Borsada kayıtlı, alınıp satılan hisse senedi.

borsa oyunu *is.* Borsada oynanan hava oyunu: *"Bu küçük serveti galiba bir borsa oyununda sıfıra indiriverdi."* -Y. Z. Ortaç.

borsa simsarı *is.* Müşteri ile borsa acenteleri arasında aracılık yapan kimse.

borsa tahtası *is.* Borsada alım satım fiyatlarının ilân edildiği pano.

borş *is. Rus.* Borç (II).

boru *is.* **1.** Bir yerden başka bir yere sıvı veya gaz aktarmaya yarayan, içi boş, uçları açık, uzun ve dar silindir: *"Soba borusu kazanın içinden geçerdi."* -N. Cumalı. **2.** Nefesle çalınan perdesiz madenî çalgı, borazan: *"Ankara'da ilk sabah boru sesinden uyandım."* -R. E. Ünaydın. **boru çalmak** borazan öttürmek: *"Ellerini burunlarına boru çalar gibi götürerek kümeler arasında geçit resmi yapıyorlardı."* -Ö. Seyfettin. **boru değil** (veya **boru mu bu?**) *hlk.* azımsanacak, küçümsenecek, önem verilmeyecek şey değil: *"Gençlik bu, boru değil."* -A. İlhan. **(birinin) borusu ötmek** *hlk.* sözü geçmek, yetkisi olmak. **borusu tutmak** (veya **üstünde**) (zenciler için) ağzı köpürerek kriz geçirmek, çok öfkelenerek etrafa saldırmak: *"Ben evin içinde zaten borusu tutulanlardan bahsedildiğine pek çok defalar müsadif olmuştum."* -H. Z. Uşaklıgil. **(birinin) borusunu çalmak** çıkar sağladığı kimsenin davasını gütmek.

→ ***boru ağı, boru askısı, boru bileziği, boru çiçeği, boru çiçeğigiller, boru hattı, boru kabağı, boru kelepçesi, boru mengenesi, boru yolu***

boru ağı *is.* Tesisatı oluşturan boruların bütünü.

boru askısı *is.* Her tür borunun asılmasında kullanılan, lâma demiri veya çelik çemberlerden yapılan askı.

boru bileziği *is.* Soba borularının ek yerine geçirilen süslü çember.

borucu *is.* **1.** Boru yapıp satan kimse. **2.** Boru montajında çalışan kimse: *Çeşitli çap ve türde boruların montajında çalıştırılmak üzere borucular alınacaktır.*

boru çiçeği *is. bot.* **1.** Çan çiçeği. **2.** Tatula.

boru çiçeğigiller *ç. is. bot.* Çan çiçeğigiller.

boru hattı *is.* Doğal gaz arıtma ünitesinden alınan gazın, bir veya daha fazla dağıtım merkezlerine veya tüketim merkezlerine doğal gaz taşınması amacıyla tesis edilen boru şebekesi.

boruk, -ğu *is. bot.* Dağlarda yetişen, kokulu, süpürge ve yakacak olarak kullanılan bir ot türü.

boru kabağı *is. bot.* Boğumsuz, boru gibi uzun su kabağı.

boru kelepçesi *is.* Boruyu duvara tespit etmekte kullanılan gereç.

borulu *s.* Borusu olan.

boru mengenesi *is.* Kesme, diş açma gibi işlemler için borunun sıkıca bağlandığı alet.

borumsu *s.* Boru biçiminde olan.

boru yolu *is.* Petrolü, çıktığı yerden başka yere akıtan boru tesisatı, payplayn.

bos *is. bk.* boy bos.

boslu *s. bk.* boylu boslu.

bostan *is. Far. būstān* **1.** Sebze bahçesi: *"Babası küçük bostanda yere eğilmiş, salatalıkları koparıyor."* -P. Safa. **2.** Kavun, karpuz tarlası. **3.** Kavun ve karpuza verilen ortak ad.

→ ***bostan bekçisi, bostan bozuntusu, bostan dolabı, bostan kebabı, bostan korkuluğu, bostan patlıcanı***

bostan bekçisi *is.* Bostanı koruyan ve kollayan kimse.

bostan bozuntusu *is. argo* Korkak, yüreksiz, işe yaramaz adam.

bostancı *is.* **1.** Bostan işleriyle uğraşan kimse. **2.** *tar.* Osmanlı tarihinde sarayın korunmasına ve şehrin güvenliğine bakmakla görevli olan erlerden her biri.

→ ***bostancı ocağı***

bostancılık, -ğı *is.* **1.** Bostan işleriyle uğraşma: *"Köy içinde, bostancılıktan anlar tek bir adam yoktu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** *tar.* Bostancının görevi.

bostancı ocağı *is. tar.* Bostancıların bağlı oldukları ocak.

bostan dolabı *is.* Sebze bahçesini sulamak için bir at bağlanarak diklemesine dönen kovalarla kuyudan su çıkarmaya yarayan dolap.

bostan kebabı *is.* Patlıcan ve yeşillikler ile kuğu inceliğinin toprak tencerede pişirilmesiyle yapılan kebap.

bostan korkuluğu *is.* **1.** Kuşları ürkütüp yaklaştırmamak için tarlaya dikilen kukla: *"Anadolu'nun her yerinden bostan korkuluklarının fotoğraflarını çekip göndersinler."* -B. R. Eyüboğlu. **2.** *mec.* Kendisinden beklenilen görevi yapmayan veya kendisinden çekinilmeyen güçsüz kimse: *"O, bekçi değil, bostan korkuluğu."* -S. M. Alus.

bostanlık, -ğı *is.* Bostan olmaya elverişli yer.

bostan patlıcanı *is. bot.* Az çekirdekli, iri ve yuvarlak bir patlıcan türü.

boş *s.* **1.** İçinde, üstünde hiç kimse veya hiçbir şey bulunmayan: *"Yaralı kaymakamla iki emir eri de boş kalan kompartımana rahatça yerleştiler."* -A. Gündüz. **2.** İşsiz: *"On gün boş mu gezdin?"* -Ö. Seyfettin. *"Boş oturmak, aylak durmak insanı çabuk çökertir."* -H. Taner. **3.** *mec.* Bir işe yaramayan: *"Yaşlı başlı insanlarız dedi. Birbirimizi boş tesellilerle aldatacak değiliz."* -R. N. Güntekin. **4.** *mec.* Bilgisiz: *"Daha meselesiz, daha cahil, daha boş, daha yakışıklıydılar."* -S. F. Abasıyanık. **5.** Görevlisi olmayan (iş, görev), münhal: *Boş kadro.* **6.** Yapılacak işi olmayan: *Bugün sabah boşum, gelebilirsin.* **7.** *mec.* Verimsiz: *"Karamsar olmamak için ne kadar çırpınsak boş."* -R. H. Karay. **8.** *mec.* Anlamsız: *"Babam, kuvvetli bir darbe yemiş gibi şaşkın, boş gözlerle bakakaldı."* -O. Kemal. **boş** (veya **boşta**) **gezmek veya gezinmek** işsiz güçsüz dolaşmak: *"Şaşkın yolcuları, boş boş gezinenleri gerisin geriye evlerine yollamışlar."* -O. Pamuk. **boş atıp dolu tutmak (vurmak)** umutsuzca girişilen bir iş, iyi sonuç vermek. **boş başak dik durur** bilgisiz olan üstün görünmek için kasılır. **boş bırakmak** bir yerde kimse oturmamak, boş kalmak. **boş bırakmamak 1)** (para, yiyecek gibi şeylerle) yardım etmek; **2)** işsiz bırakmamak. **boş boş bakmak** amaçsız, anlamsız ve bilinçsizce bakmak: *"Bağırarak uyandı. Bir zaman boş boş bakıyor. Burası neresi?"* -A. İlhan. *"Boş boş baktığımı görünce öfkelenip elindekileri bir köşeye attı."* -O. Pamuk. **boş bulunmak 1)** dikkatsiz ve dalgın bulunmak: *"Ah, boş bulunmuş, kanmış, aldanmıştı."* -Ö. Seyfettin. **2)** söylenmesi sakıncalı olan bir şeyi söyleyivermek. **boş çıkmak** umduğu gerçekleşmemek, sonuç vermemek: *"Ben birkaç gündür arıyorum, birkaç yerlere başvurdum, boş çıktı."* -M. Ş. Esendal. **(bir işten) boş çıkmamak** bir işten az da olsa, bir kazançla çıkmak. **boş dönmek** hiçbir şey elde edemeden geri gelmek: *"Ankara'ya giden hiçbir heyetin geri boş döndüğünü görmedik."* -Y. Kemal. **boş durmak** işsiz kalmak, çalışmamak: *"Mustafa Kemal'in hiç boş durduğu yoktu."* -F. R. Atay. **boş durmamak 1)** her zaman bir işle uğraşmak; **2)** birinin yaptığına karşılık olarak bir harekette bulunmak: *"Bizden sonra cenaze çıkmış bir eve benzeyen Bekirağa bölüğündeki arkadaşlar boş durmamışlardı."* -H. C. Yalçın. **boş düşmek** *esk.* (kadın) şeriat hükümlerine göre kocasından ayrılmak. **boş gezenin boş kalfası** işsiz güçsüz dolaşan kimse: *"Oraya daha çok boş gezenin boş kalfası emekliler, ya da ağırbaşlı orta yaşlılar giderdi."* -H. Taner. **boş gezmekten bedava çalışmak yeğdir** çalışmak insanı tembellikten kurtarır. **boş gözlerle bakmak** anlamsız bakmak. **boş kafalı** akılsız veya bilgisiz: *"Dıragon lâkaplı Hacı Muslu Efendinin oğlu Dinçer'e gelince yakışıklı delikanlıydı, ama boş kafalıydı."* -R. H. Karay. **boş kalmak 1)** kimse oturmamak: *Ev boş kaldı.* **2)** işsiz kalmak: *"Her senede üç dört ay, bahusus kışın boş kalırız."* -S. F. Abasıyanık. **boş kile dipsiz ambar** *bk.* dipsiz kile boş ambar. **boş konuşmamak** gerçekleri söylemek, bilgisine dayanarak anlatmak: *"Amiralin sözlerine inanmak lâzım, boş konuşmaz."* -F. F. Tülbentçi. **boş koymak** yoksun bırakmak, mahrum etmek. **boş ol** (veya **olsun**) *esk.* erkeğin karısını boşamak için söylediği söz: *"Boş ol deyince, karılarının pılı pırtı toplayıp gitmesini hayalliyorlar."* -C. Uçuk. **(birisi) boş olmak** evlilik birliği sona ermek, boşanmak: *"Herşeyin boş olduğunu ve hep abes şeyler içinde yüzdüğümüzü anlatmaya koyuluyordu."* -A. Ş. Hisar. **boş oturmak** hiçbir işi, uğraşı olmamak. **boş torba ile at tutulmaz** çıkar veya karşılık

gösterilmeden bir kimse bir yere bağlanmaz. **boş vermek** *argo* aldırmamak: *"Mühendislik veya avukatlıkmış, boş verirdi, Miralay Bey böyle ıvır zıvır mesleklere..."* -H. Taner. **boş yerine vurmak** böğürlerine vurmak. **boşa almak** 1) askıya almak; 2) (motorlu araçlarda) vites kolunu vitesten kurtarmak, rölântiye almak. **boşa çıkarmak** olumlu bir sonuç alınmasını engellemek: *"Çocuklar her atılımını boşa çıkarıyor, onunla alay ediyorlar."* -A. İlhan. **boşa çıkmak** (umut, düşünce gibi şeyler) sonuç vermemek, gerçekleşmemek: *"Ümidim boşa çıkınca dizlerimin bağı çözülür."* -H. R. Gürpınar. **boşa gitmek** (harcanan emek, para) hiçbir işe yaramamak, olumlu bir sonuca ulaşamamak: *"Bir fikrin gerçekleştirilmesine yaramayan zaferler boşa gider."* -Atatürk. **boşa koysan dolmaz, doluya koysan almaz** içinden çıkılamayan güç bir durum karşısında kalındığında söylenir. **boşa vermek** boş geçirmek: *"Vermeyelim zamanı boşa, durma gayri gel."* -F. Halıcı. **boşta gezmek** işsiz olmak: *"Huriye Hanım, kızının bu boşta gezer oğlana vardığı zaman ..."* -B. Felek. **boşta kalmak** işsiz kalmak. **boşuna** gereksiz, yararsız yere, boş yere, beyhude, nafile: *"Falih cins bir gazeteci, hiç boşuna vakit geçirmek ister mi?"* -Y. K. Karaosmanoğlu.

→ ***boşboğaz, boş böğür, boş dönmek, boş inanç, boş kâğıdı, boş küme, boş lâf, boş söz, boş yere, boş zaman***

boşalım *is.* Boşalmak işi, deşarj.

boşalma *is.* **1.** Boşalmak işi, inhilâl: *"Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliklerinde boşalma olması hâlinde, ara seçime gidilir."* -Anayasa. **2.** *mec.* Derdini birine açarak ferahlama, rahatlama. **3.** *fiz.* Elektrik yükünün başka bir iletkene geçişi veya sıfıra düşmesi.

boşalmak *(nsz)* **1.** Boş duruma gelmek, içinde bir şey kalmamak, inhilâl etmek: *"Salon boşalmaya başladı; biz şiirler okuyup dinliyoruz."* -R. H. Karay. **2.** Dışarıya akmak, dökülmek. **3.** Gevşemek, açılmak: *"Sicim gitgide boşalıyor; gemi hafif yana yatarak pupa gidiyordu."* -S. F. Abasıyanık. **4.** *mec.* Derdini, sıkıntısını birine anlatarak ferahlamak, deşarj olmak: *"Derdimle öyle dolmuş ki boşalmadan evine gidemeyecek."* -Y. Z. Ortaç. **5.** (hayvan) Bağından kurtulmak.

boşaltaç, -cı *is. fiz.* Bir kabın içindeki havayı boşaltmaya yarayan araç, hava boşaltma makinesi.

boşaltı *is.* Boşaltım.

boşaltılma *is.* Boşaltılmak işi veya durumu.

boşaltılmak *(nsz)* Boşaltmak işine konu olmak: *"Arabalar boşaltılıp içindekiler eve taşındı tek tek."* -T. Dursun K.

boşaltım *is.* **1.** Boşaltmak işi. **2.** Sistemlerin çalışabilmesi için sürekli olarak gereken boşaltma işlemleri. **3.** *biy.* Sindirimden sonra bağırsaklarda kalan posanın, idrar torbasındaki idrarın ve ter, tükürük, sümük gibi salgıların vücuttan dışarı atılması, ifrağ.

→ ***boşaltım organı***

boşaltım organı *is. tıp* Vücuttan dışarı atılması gereken maddeleri toplayıp boşaltan organ.

boşaltma *is.* Boşaltmak işi.

→ ***boşaltma havzası***

boşaltma havzası *is. coğr.* Sularını ırmağa veya göle veren yerlerin bütünü.

boşaltmak *(-i)* **1.** Boş duruma getirmek: *"Bir yandan hizmetçiler yemek sofrasını sökerek büyük bir salonu boşaltmaya çalışıyorlardı."* -H. C. Yalçın. **2.** *(-i, -e)* Dökmek, boca etmek: *"Tavşan kanı çayı ince belli çay bardağına boşalttı."* -H. Taner. **3.** Bir silâhta ne kadar mermi varsa hepsini arka arkaya patlatmak: *"Yayla devriyesi bizden yardım istemek için havaya silâh boşaltmış."* -H. R. Gürpınar. **4.** *mec.* Derdini dökmek: *"Ama asıl sebep daima içimi kemiren bir vakayı mürekkeple kâğıda akıtıp içimi boşaltmak mecburiyetidir."* -H. R. Gürpınar. **5.** Kusmak. **6.** Gevşetmek, açmak: *"İbrahim Ağa atın kolanlarını boşaltırken, kendini bir iş yapmış sayar."* -M. Ş. Esendal.

boşama *is.* Boşamak işi.

boşamak *(-i)* **1.** Kanunlara göre iki eş, aile ilişkisini kesmek. **2.** *esk.* Karısı ile arasındaki nikâh bağını bozmak: *"Kaptan Bey bu yaştan sonra kırk yıllık karısını boşayıp genç bir kadın aldı."* -H. Taner.

boşandırma *is.* Boşandırmak işi veya durumu.

boşandırmak *(-i)* **1.** Boşanmasını sağlamak. **2.** (karı ile kocayı) İstekleri üzerine kanunlara uyarak ayırmak.

boşanma *is.* **1.** Boşanmak işi. **2.** Eşlerden birinin boşanma ilâmı almasıyla evlilik birliğinin son bulması: *"Bu üye, vaktiyle Perihan'ın evine sığınıp boşanmasına sebep olan doktor arkadaştı."* -H. Taner.

→ ***boşanma davası, boşanma ilâmı***

boşanma davası *is. huk.* Eşlerden birinin evlilik birliğine son verecek kararı elde etmek için açtığı dava.

boşanma ilâmı *is.* Mahkemenin boşanmayı kesin hükme bağladığını belirterek verdiği resmî belge.

boşanmak *(nsz, -den)* **1.** (karı ve koca) Mahkeme kararı ile birbirinden ayrılmak: *"Kadın da artık bıktığı erkekle yaşamak ıstırabından kurtuluyor, boşanıyor, tabiî diğer bir erkeğe varıyor."* -Ö. Seyfettin. *"Ne oldu da kocasından boşandı, sen anladın mı?"* -M. Ş. Esendal. **2.** (hayvan) Başlığından, koşum takımından veya bağından kurtulmak. **3.** *(nsz)* Birdenbire ve bol bol akmak: *"Bir zamandır kendimi tutamıyorum, gözyaşlarım birden boşanıyor."* -E. E. Talu. **4.** *(nsz)* (baskı altında gergin duran bir şey) Birden ve hızla kurtulmak: *"Vecihe, fazla kurulmuş bir zemberek şiddetiyle boşandı."* -R. N. Güntekin. **5.** (kapalı bir yerde bulunan insanlar) Birden dışarı çıkmak: *"Yoksa tımarhane mi boşanmıştı?"* -Ö. Seyfettin. *"Nihayet ikindi ezanları okunur, bekçiler bağırır, halk boşanır, kubbelerdeki tepe camı ışıkları kendiliğinden sönerdi."* -R. H. Karay. **6.** *(nsz) mec.* Dertlerini, yakınmalarını anlatmak. **7.** Çok ağlamak: *"Gözlerinden yaşlar boşandı birden."* -C. Uçuk. **8.** *hlk.* Sıyrılmak kurtulmak: *"Sabırsız ellerle acele acele üst başından boşandı ve çıplak olarak denize atladı."* -Halikarnas Balıkçısı.

boşatma *is.* Boşatmak işi.

boşatmak *(-den)* Boşamak işini yaptırmak.

boşattırma *is.* Boşatma işini yaptırtma.

boşattırmak *-i* Boşatma işini yaptırtmak: *"Başka kız bulmuşlar, beni boşattırıp onu alacaklarmış."* -E. Bener.

boşboğaz *s.* **1.** Saklanması gereken şeyleri söyleyiveren, sır saklayamayan, geveze: *"O kadar boşboğaz çocuk arasında da vakayı bir sır olarak saklamak güçtü."* -Y. K. Beyatlı. **2.** Yerli yersiz konuşan (kimse): *"Boşboğazı ateşe atmışlar, odunum yaş (veya az) demiş."* -Atasözü.

boşboğazlık, -ğı *is.* Boşboğaz olma durumu. **boşboğazlık etmek** gereksiz, yersiz, düşüncesiz konuşmak: *"Ama boşboğazlık etmezsen bir şey olmaz."* -H. R. Gürpınar.

boş böğür *is. bk.* böğür.

boş inanç, -cı *is.* Kaynakları bilimsel ve dinî temele dayanmayan, dar, biçimci inanma, batıl itikat.

boş kâğıdı *is.* Eski şeriat hükümlerine göre, ayrılmak isteyen kocanın, karısına gönderdiği boşanma kâğıdı: *"Bu sabah bizim Beyefendiden hanımın boş kâğıdı geldi."* -H. R. Gürpınar.

boş küme *is. mat.* Hiçbir ögesi olmayan küme.

boş lâf *is.* Gereksiz, verimsiz, işe yaramayan şekilde konuşma.

boşlama *is.* Boşlamak işi, ihmal.

boşlamak *(-i)* **1.** Bırakmak. **2.** İlgi göstermemek, ihmal etmek: *"Sanayileşme furyası, tüketim yarışı içinde gözünü ihtiras bürüyen insan doğayı boşladı."* -H. Taner.

boşluk, -ğu *is.* **1.** Oyuk, çukur, kapanmamış yer. **2.** Kesinti, kopukluk: *"O sevimli toprakların boşluğu gönlüne dokunmuştu."* -F. R. Atay. **3.** Boş geçen süre: *Bu boşluktan sıkılıyorum.* **4.** Eksiklik, yoksunluk duygusu: *"Nevin, içinde ucu bucağı kayıp bir boşluk duydu."* -S. F. Abasıyanık. **5.** *mec.* Yetersizlik: *"O günden bugüne*

olanları hatırladıkça, insan ister istemez bu türlü çabaların hiçliğini, boşluğunu düşünmek zorunda kalıyor." -R. H. Karay. **6.** *fiz.* İçinde hiçbir cisim bulunmayan uzay, vakum.

→ ***boşluk tulumbası***

boşluklu serpme *is.* Zımpara üretiminde tanecikler arasında %50 boşluk kalacak biçimde düzenlenen tane yapıştırma işlemi.

boşluk tulumbası *is. bk.* boşaltaç.

Boşnak, -ğı *öz. is.* **1.** Bosna halkından veya bu halkın soyundan olan kimse. **2.** *s.* Boşnaklara özgü olan, Boşnaklarla ilgili olan: *Boşnak tarihi.*

→ ***Boşnak güzeli***

Boşnakça *öz. is. (boşnak'ça)* Çoğunlukla Bosna-Hersek Cumhuriyet'inde yaşayan Bosna Müslümanlarının kullandığı dil.

Boşnak güzeli *is.* Sarı saçlı, al yanaklı, ablak yüzlü güzel.

Boşnaklık, -ğı *is.* Boşnak olma durumu.

boş söz *is.* Bir düşünce anlatmayan, lâf olsun diye söylenmiş söz.

boşu boşuna *zf.* Gereksiz yere, boşuna.

boşuna *zf.* Boş yere, yararsız yere, gereksiz, beyhude, nafile, tevekkeli: *"Kızı boşuna sinirlendirmişsin."* -M. Ş. Esendal.

boş yere *zf.* Boşuna: *"Hanım şairimiz kendini biraz boş yere üzüyordu."* -R. E. Ünaydın.

boş zaman *is.* Çalışarak geçirilen saatler dışında kalan süre.

bot (I) *is. İng. boat* **1.** Küçük gemi: *Avcı botu. "Şu botta bu kadar er var, içlerinde gözüm bir seni tuttu."* -H. Taner. **2.** Ağaç, plâstik veya kauçuktan yapılmış küçük sandal.

bot (II) *is. Fr. botte* Uzun konçlu, kapalı ayakkabı.

botanik, -ği *is. Fr. botanique* < *Yun.* Bitki bilimi, nebatat.

→ ***botanik bahçesi, botanik parkı***

botanik bahçesi *is.* Otsu veya çalı türü bitkilerin yetiştirildiği ve incelemelerinin yapıldığı halka açık bahçe.

botanikçi *is.* Bitki bilimci.

botanik parkı *is.* Otsu ve çalı türü bitkiler ve değişik ağaç türleri ile düzenlenmiş, dinlenme ve gezme amacıyla halka açık geniş alan.

boy (I) *is.* **1.** Bir şeyin tabanı ile en yüksek noktası arasındaki uzaklık: *"Boyu uzundu, yalnız biraz fazla semizdi."* -Ö. Seyfettin. *"Boyuna, endamına güvendiği için kısa ökçeli bir Amerikan iskarpin almıştı."* -A. Ş. Hisar. **2.** Bir yüzeyde, en sayılan iki kenar arasındaki uzaklık, **en** karşıtı: *Kitabın boyu. Tablonun boyu.* **3.** Uzunluk: *Yılanın boyu.* **4.** Yol, ırmak, deniz kıyısı: *"Kordon boyunun sıcak kaldırımları üstünde akşamın ilk gölgeleri uzanmaya başlamıştı."* -A. İlhan. *"Sınır boylarındaki şeyhlerin göğsünde İngiliz ve Alman nişanları yan yana idi."* -F. R. Atay. **5.** Kumaş için ölçü: *Bu elbiseye iki boy yeter.* **6.** Süre: *"Üç saat boyu konuşmalarını ilgiyle dinledim."* -H. Taner. **7.** Uzaklık: *"Günde üç boy şehrin öbür ucuna gider, gelir."* -H. Taner. **8.** Destan: *"Boy boyladı, soy soyladı."* -Dede Korkut. **boy almak (veya sürmek)** boyu uzamak, boylanmak. **boy atmak** boyu uzamak, boylanmak, gelişmek. **boy bos yerinde** uzun ve biçimli: *Boyu bosu yerinde, yakışıklı adam.* **boy göstermek 1)** görünmek: *"Burada biraz boy gösterdikten sonra bir yolunu bulup kapağı Paris'e attı."* -H. E. Adıvar. **2)** gösteriş yapmak. **(birisiyle) boy ölçüşmek** yarışmak: *"Paraca belki onunla boy ölçüşebilecek Nuran'dı."* -A. Ş. Hisar. **boy vermek 1)** (su) insan boyunu aşacak kadar derin olmak; **2)** suya dalarak boyu ile suyun derinliğini ölçmek; **3)** büyümek: *"Eğer fideleriniz nitelikli değilse, boy verip yapraklandıkça, çiçek açtıkça, meyve verdikçe fideliğe kızmaya hakkınız yoktur."* -S. Birsel. **boy vermemek** sığ olmak, (su) insan boyunu geçmemek. **(çocuk) boya çekmek** boyuna büyümek, uzamak. **boyu** (bir isim tamlamasında tamlanan olduğunda) süresince, boyunca: *Ömür boyu mutluluklar dilerim. "Sokakta diz boyu kar vardı."* -S. F. Abasıyanık. *"Türkler belli tek bir sebeple mi yüzyıllar boyu yollara dökülmüştü?"* -C. Uçuk. **boyu (bosu) devrilsin** (veya **devrilesi**) "ölsün" anlamında ilenç sözü: *"İlâhi, boyun bosun devrilsin."* -H. R. Gürpınar. **boyu** (veya **boyuna, boyunca) beraber** kendi boyu kadar: *Boyu beraber çocuğu var.* **(kızın) boyu bacadan mı aştı?** daha evlenecek yaşta değil. **boyu boyuna, huyu huyuna** karı koca veya arkadaşlar arasında her bakımdan uygunluk olması gerekir. **boyun bir karış uzadı** *alay* gereği olmayan o işi yapmakla sanki yükseldin anlamında söylenir. **boyuna bosuna bakmadan** fizik yapısının gereğince gelişmemiş olmasını göz önünde bulundurmadan. **boyunun ölçüsünü almak** kendi yetersizliğini, beceriksizliğini anlamak; beklediği yakınlığı görememek: *"Gelsin de görsün bakalım... Boyunun ölçüsünü alsın. Anlasın yük gemisiyle yola çıkmanın ne demek olduğunu..."* -Z. Selimoğlu.

→ ***boy abdesti, boy aynası, boy bos, boy boy, boy menteşe, boy otu, boy pos***

boy (II) *is. sos.* Ortak bir atadan türediklerine, birbirleriyle kan akrabalığı bulunduğuna inanarak evlenmeyen, toplumsal ve ekonomik ilişkilerini anaerkil, ataerkil anlayışı uygulayan geleneksel topluluk, kabile, klân: *"Türk boyları birbirlerini kardeş tanıyorlar."* -O. S. Orhon.

→ ***boy beyi***

boya *is.* **1.** Renk vermek, dış etkilerden korumak için eşyanın üzerine sürülen veya içine katılan renkli madde: *Yağlı boya. Sulu boya. "Tırnaklarının boyasını beğenmiyorum."* -F. R. Atay. *"Kınadan başka boya bulamadı."* -Ö. Seyfettin. **2.** *is.* Renk: *"Son asır içinde elimizin değdiği her şey gibi, orasını da badana, sarı boya ve kalın çiçeğe boğmuşuz."* -F. R. Atay. **3.** *is. hlk.* Yazmak için kullanılan mürekkep. **4.** *is. mec.* Aldatıcı görünüş. **boya kullanmak** boyanmak, makyaj yapmak: *"Hiç boya kullanmaz, az pudra sürerdi."* -P. Safa. **boya tutmak** (boyanan nesne) iyi boyanır olmak. **boya vurmak** (veya **çekmek, sürmek**) boyamak: *"Kimi kirpiklerine boya sürüyordu."* -R. H. Karay. **boyası atmak** boyası solmak.

→ ***boya fırçası, boyahane, boya kalemi, boya kökü, boya kutusu, boya tabakası, boya tabancası***

boy abdesti *is.* İslâm dininin gerekli bulduğu durumlarda ve biçimde yıkanıp abdest alma, gusül.

boyacı *is.* **1.** Boya satan kimse. **2.** Boyama işini, boyacılığı meslek edinen kimse: *"Sallıyor boyacı çocuğu fırçasını."* -S. F. Abasıyanık. **3.** Boya satılan dükkân: *"Ben elimde bir gazete ile boyacıda oturuyordum."* -P. Safa.

→ ***boyacı küpü, boyacı sandığı***

boyacı küpü *is.* Bir işin kolayca ve çabucak yapılamayacağını anlatmak için **boyacı küpü mü bu? boyacı küpü değil ki (hemen daldırıp çıkarasın)** gibi deyimlerde kullanılır: *"Bu bakıcılık sanatı boyacı küpü değildir ki kızım, daldırayım da istediğin boyda sana iş çıkarayım."* -H. R. Gürpınar. **boyacı küpüne girmiş gibi** çok boyalı kadın.

boyacılık, -ğı *is.* **1.** Boya yapma veya satma işi. **2.** Boyacının yaptığı iş: *Ayakkabı boyacılığı.*

boyacı sandığı *is.* Ayakkabı boyacılarının boya, fırça, cilâ gibi gereçlerini koydukları ve müşterinin ayağını basıp ayakkabısını boyattığı, omuza asılarak taşınabilir bir çeşit küçük sandık.

boya fırçası *is.* Boya sürmek veya resim yapmak için kullanılan değişik tür ve ölçülerde fırça.

boyahane *is. (boyaha:ne) T. boya* + *Far. ḫāne* Boya işleri yapılan yer.

boya kalemi *is.* Resim yapmak için kullanılan değişik renkli kalem.

boya kökü *is.* Bitki köklerinden elde edilen tabiî boya.

boya kutusu *is.* İçine çeşitli renkli kalemleri ve fırçaları koymaya yarayan kutu.

boyalama *is.* Boyalamak işi.

boyalamak *(-i)* Gelişigüzel boya sürmek.

boyalanma *is.* Boyalanmak durumu.

boyalanmak *(nsz)* Boya sürülmek.

boyalı *s.* **1.** Boya sürülmüş, boyanmış veya boyaya batırılmış: *"Türk evlerinde köşeler ve tavanlar türlü renklerle boyalı oyma tahtalarla süslü idi."* -F. R. Atay. **2.** Renkli: *"Kargir, sarı boyalı, yeşil pancurlu bir ev görürsünüz."* -A. Ş. Hisar. **3.** (kadın için) Yüzünü çok boyamış olan, makyajlı: *"Boyalı kadınlar rüyası bitsin."* -S. F. Abasıyanık.

→ ***boyalı basın***

boyalı basın *is.* Okuyucunun ilgisini çekmek için renkli fotoğrafa yazı ve haberden çok yer veren, kupon veya çekilişlerle armağan dağıtan basın.

boyama *is.* **1.** Boyamak işi. **2.** Renkli yazma veya mendil. **3.** *s.* Rengi boya ile sonradan verilmiş olan: *Boyama kürk. "Kara olan uzun bıyıkları, saçlarına pek uymuyor, boyama bıyığa benziyordu."* -O. C. Kaygılı.

→ ***boyama kazanı, boyama kitabı***

boyamak *(-i, -e)* **1.** Boya sürerek veya boyaya batırarak renk vermek: *Rastıkla, yanağındaki beni de boyadı.* **2.** *mec.* Ağır söz söylemek, aşağılamak.

boyama kazanı *is.* Örgü yünlerinin veya ipliklerin boyanma işleminin yapıldığı büyük tekne.

boyama kitabı *is.* Küçükleri eğitici nitelikte içinde boyanacak resimler bulunan kitap.

boyana *is. (boya'na) den.* Boyna.

boyanma *is.* Boyanmak işi.

boyanmak *(nsz, -e)* **1.** Boyamak işi yapılmak: *"Yeni boyanıp temizlenmiş bir ev gibi havası ferahlık veriyordu."* -R. H. Karay. **2.** *(nsz)* Kendi kendini boyamak, yüzüne boya sürmek, makyaj yapmak: *"İki hanım yaşları geçkince olmasına bakmayarak sürmüşler, boyanmışlar, omuzlarına tilkilerini almış, kurulmuşlar."* -M. Ş. Esendal. **3.** Boya veya renkli bir şey sürülmek.

boyar (I) *is. Rus. boyarin tar.* Tuna bölgesinde, Transilvanya'da, Rusya'da soylulara verilen unvan.

boyar (II) *is.* Boyama özelliği olan madde, boyar madde: *"Dünyanın hiçbir yerinde yeşile bu kadar yaraşan bir mavi bulunmaz. Toprak boyarlarla, en ucuzundan bir mavi."* -B. R. Eyuboğlu.

→ ***boyar madde***

boyar madde *is. kim.* **1.** Bazı ortamlarda çözünerek ortama belli renk veren doğal veya yapay renkli madde. **2.** *bot.* Hücre öz suyu içinde eriyik durumunda bulunan renkli madde.

boyasız *s.* **1.** Boya sürülmemiş: *"Yalnız kapı ile dolabın yüzleri tel ve fil dişi kakma ve boyasızdır."* -S. Birsel. **2.** Renksiz. **3.** (kadın için) Yüzünü boyamamış olan, makyajsız: *"Şu kadını düzgünsüz, boyasız bir hâlde yakından bir görsem."* -O. C. Kaygılı.

boyasızlık, -ğı Boyasız olma durumu.

boya tabakası *is.* Şablonların sulu kenar kapatıcısı ile kaplanması.

boya tabancası *is.* Sıvı boyayı püskürtmek için kullanılan alet.

boyatılma *is.* Boyatılma işi.

boyatılmak *(nsz)* Boyamak işi yaptırılmak, boya sürdürülmek.

boyatma *is.* Boyatmak işi.

boyatmak *(-e)* Boyamak işini yaptırmak, boya sürdürmek: *"Kunduralarımı boyatmak istemiştim."* -B. Felek.

boyayıcı *s.* Boyama özelliği olan.

boy aynası *is.* İnsanı bütünüyle gösteren büyük ayna.

boy beyi *is.* Boyun en saygın ve lider kimliğine sahip kişisi.

boy bos *is.* **1.** Vücudun yapısı bakımından biçimi: *"Boyun bosun bir yana, gözlerin cihanın gözlerini kamaştırıyor."* -B. Felek. **2.** *kaba* Geçerlilik, değer: *"Sözümüzün hakikî boyunu bosunu zaman ve eser gösterecek."* -S. F. Abasıyanık.

boy boy *is.* ve *s.* Çeşitli büyüklük ve nitelikte: *"Dağlar önünde boy boy, güneş gözümde tel tel."* -Ö. B. Uşaklı.

boyca *zf. (bo'yca)* Boy bakımından: *"Güçlü kuvvetli kız, boyca ondan en az iki karış yüksek."* -A. İlhan.

boydak, -ğı *is. hlk.* **1.** Yükü olmayan yaya. **2.** Bekâr, yalnız, serbest.

boydan boya *s.* ve *zf.* Bir uçtan öbür uca kadar: *"Önü boydan boya ayna olan uzun mermer masanın kenarında yavaş yavaş çalışıyordu."* -Ö. Seyfettin.

boydaş *s.* **1.** Aynı boyda olan. **2.** *is.* Akran.

boydaşlık, -ğı *is.* Boydaş olma durumu.

boykot *is. İng. boycott (Charles Boycott'un adından)* **1.** Bir işi, bir davranışı yapmama kararı alma. **2.** Bir kimse, bir topluluk veya bir ülkeyle amaca ulaşmak için her türlü ilişkiyi kesme. **boykot etmek** bir işi, bir davranışı yapmama kararı almak: *"Ben bu sarı kâğıtlardan o kadar bezmişimdir ki, güzelim sarı renge de ondan dolayı boykot ettim."* -B. Felek.

boykotaj *is. Fr. boycottage* Boykot etmek işi: *"Evvelâ; 'kötüler' lâkabı takılır, sonra boykotaj başlar."* -Ö. Seyfettin.

boykotçu *is.* Boykot yapan veya boykota katılan kimse.

boykotçuluk, -ğu *is.* Boykot yapma işi.

boylam *is. astr.* Yeryüzündeki herhangi bir noktanın meridyen dairesiyle başlangıç olarak alınan Greenwich gözlem evinin meridyen dairesi arasındaki açı değeri, tul.

boylama *is.* Boylamak işi.

boylamak *(-i)* **1.** İstemeyerek bir yere gitme durumunda kalmak: *"İkiniz de hapsi boylarsınız."* -A. İlhan. **2.** Batmak: *Kayık denizin dibini boyladı.* **3.** Düşmek: *Ayağı kaydı, yeri boyladı.* **4.** Yükselmek, çıkmak: *"Fakat o dolu dizgin kırkı boylamış bir ateşle par par yanıyordu."* -R. N. Güntekin. **5.** Destan söylemek, anlatmak.

boylamasına *zf.* Boyu doğrultusunda.

boylanış *is.* Boylanmak işi veya biçimi.

boylanma *is.* Boylanmak işi.

boylanmak *(nsz)* Boyu uzamak.

boyler *is. İng. boiler* Kalorifer kazanının sıcaklığından yararlanarak, içindeki suyun ısıtılması sağlanan depo.

boylu *s.* **1.** Boyu olan: *"Hatırlayabildiğim kadar, annem orta boylu idi."* -Y. K. Beyatlı. *"Kısa boylu, kırmızı yanaklı, şişman bir adamdı."* -P. Safa. **2.** Boyu benzerlerinden uzun olan: *"Sahneye birbirinden enli ve boylu dört taze birbiri ardınca girdi."* -H. E. Adıvar.

→ ***boylu boslu, boylu boyunca, boylu poslu***

boylu boslu *s.* Uzun boylu, yakışıklı, gösterişli: *"Boylu boslu, sırtı kamburlaşmamış, gayet yakışıklı bir adam."* -R. H. Karay.

boylu boyunca *zf.* Boyu uzanabildiği kadar, boyu uzunluğunca: *"Bir aralık boylu boyunca fundaların arasında uzanıp yatmış."* -R. N. Güntekin. *"Bir müddet sonra da boylu boyunca ortaya uzanıverdi."* -S. F. Abasıyanık.

boyluca *zf. (boylu'ca)* Uzun boylu gibi olan: *"Boyluca bir adam görünür."* -H. R. Gürpınar.

boylu poslu *s. bk.* boylu bos'lu.

boy menteşe *is.* Düz yaprak menteşe benzeri 1,75-3,50 cm uzunluğunda menteşe.

boyna *is. İt. baona den.* Sandalı kıçtan yürüten kısa kürek. **boyna etmek** sandalı kıçtan tek kürekle yürütmek.

boynu bükük *s.* Üzgün, kırılmış, kimsesiz, acınacak ve yardım bekler durumda, zavallı: *"Umudu kırılınca boynu bükük, ahıra, ineği sağmaya indi."* -H. E. Adıvar.

boynu eğri *is. zool.* Asmaların yeni sürgünlerini yiyen veya kemiren bağ zararlısı.

boynuz *is.* **1.** Bazı hayvanların başında bulunan, tırnaksı bir maddeden, uzun, kıvrık veya çatallı korunma organı. **2.** *s.* Bu organdan yapılmış: *Boynuz tarak.* **3.** Kurşun borudan kol alma işleminde kullanılan demirden yapılmış alet. **boynuz çekmek** boynuz kullanarak kan çekmek, hacamat etmek: *"Hastalık göğse inip ateş başlayınca yapılacak şey hastaya boynuz çekmek olurdu."* -B. Felek. **boynuz dikmek** (kadın) başka erkekle ilişki kurarak kocasını aldatmak: *"Ah ayol, kadın bu yaştan sonra boynuz dikiyor diye ondan iğrenirler."* -Ö. Seyfettin. **boynuz eğmek** istemeyerek uymak, karşı tarafın gücünü kabul etmek.

boynuz isterken kulaktan olmak daha iyisini, mükemmelini ararken mevcut olanı yitirmek, Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olmak. **boynuz kulağı geçmek** bir konuda daha sonra yetişenler yetenek bakımından eskileri geçmek. **boynuz takmak** (veya **takınmak, taktırmak**) (koca) karısı başka bir erkekle ilişki kurarak aldatılmak: *"Onlar da sana seksen zamparayla boynuz taktırdılar ya."* -H. R. Gürpınar.

boynuzlama *is.* Boynuzlamak işi.

boynuzlamak *(-i)* **1.** (hayvan) Boynuzu ile vurmak, süsmek. **2.** *mec.* (kadın için) Kocasını başka bir erkekle aldatmak.

boynuzlanma *is.* Boynuzlanmak işi veya biçimi.

boynuzlanmak *(nsz)* **1.** Boynuzu çıkmak. **2.** Boynuz batırılmak, boynuz yarası almak. **3.** *mec.* (erkek için) Karısı veya bir kadın yakını tarafından aldatılmak.

boynuzlaşma *is.* Boynuzlaşmak işi veya durumu.

boynuzlaşmak *(nsz)* Boynuz durumuna girmek.

boynuzlatma *is.* Boynuzlatmak işi.

boynuzlatmak *(-i)* Erkek, karısı veya bir kadın yakını tarafından aldatılmak.

boynuzlu *s.* **1.** Boynuzu olan (hayvan). **2.** *s. mec.* Karısının veya kadın yakınlarından birinin iffetsizliğine göz yuman (erkek): *"Böyle kocalara her dilde boynuzlu derler."* -H. R. Gürpınar. **3.** *is. argo* Troleybüs.

→ ***boynuzluteke***

boynuzlugiller *ç. is. zool.* Keçi, koyun, sığır ve antilopları içine alan, içi boş olan boynuzları sürekli kalan ve dallı olmayan, omurgalıların memeliler sınıfı.

boynuzluteke *is. zool.* Kın kanatlılardan, kurtçuğu meşe ağaçlarında yaşayan bir böcek *(Carambyx).*

boynuzsu *s.* Boynuza benzer, boynuz gibi.

boynuzsuz *s.* Boynuzu olmayan.

boy otu *is. bot.* Baklagillerden, çiçekleri mavi, sarı veya beyaz renkli, kurutulan tohumları çemen yapımında kullanılan bir bitki *(Trigonella faenum-graecum).*

boy pos *is. bk.* boy bos.

boysuz *s.* Boyu benzerleri arasında kısa olan.

boyun, -ynu *is.* **1.** Gövdenin başla omuz arasında kalan bölgesi: *"Ellerini bu defa, boynuna sıkıştırdığı beyaz peçeteye sildi."* -A. İlhan. **2.** Şişe, güğüm gibi kapların veya vida, cıvata gibi araçların dar olan üst bölümü. **3.** Sorumluluk. **4.** *coğr.* Dağ sırtlarında geçmeye elverişli alçak yer. **boyun bükmek** *bk.* boynunu bükmek. **boyun eğmek** isteyerek veya istemeyerek uymak, katlanmak: *"Para bulabilmek için ya bir tarafa boyun eğmeli, ya öbür tarafla birleşmeli idik."* -F. R. Atay. **boyun kesmek** başını eğmek: *"Eli göğsünde, boyun keserek dervişçe bir selâmla alçak bir sedirin ucuna ilişti."* -H. Taner. **boyun kırmak** saygı duyulan bir kimse karşısında, ayakta iken başı öne bükmek: *"Hürrem Hakkı, Ferhunde'nin önünde boyun kırdı."* -M. Yesari. **boyun olmak** *hlk.* kefil olmak. **boyun vermek** buyruk altına girmek. **boynu altında kalsın!** ölsün, gebersin: *"Hay, dedi, o arabacı amcanın boynu altında kalsın."* -O. C. Kaygılı. **boynu armut sapına dönmek** çok zayıflamak. **(birine karşı) boynu eğri** herhangi bir sebeple birine karşı direnecek veya söz söyleyecek durumda olmayan. **boynu kıldan ince olmak** haksız olduğu anlaşıldığında verilecek her cezaya razı olmak: *"Eğer efendim, bir kelime yalanım varsa hükümete karşı boynum kıldan incedir. Vurunuz."* -H. R. Gürpınar. **boynuna** üstüne: *"Günahı söyleyenlerin boynuna, derler ki, bu iki genç birbirlerini küçükten beri sevmişler de öyle nişanlanmışlar."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **boynuna almak** bir şeyi borç veya ödev olarak üzerine almak: *"Çobanın hekim parasını, ilâç parasını boynunlarına aldılar."* -M. Ş. Esendal. **boynuna geçirmek** bir şeyi kendine mal etmek, zimmetine geçirmek. **boynunda kalmak** bir sözü iletmediği veya birine ödenecek parayı ödemediği için üzerinde borç kalmak. **boynunu bükmek 1)** acındırıcı, çaresiz bir durumda kalmak: *"Biraz düşündükten sonra ağır ağır başını eğip yere baktı ve boynunu büktü."* -Y. Z. Ortaç. **2)** bir durumu, bir işi ister istemez kabul etmek: *"Nevin hayretle boynunu bükerken içeri Behiç girdi."* -P. Safa. **3)** (bitki için) canlılığını yitirmek. **boynunu kırmak** *hlk.* çekip gitmek: *"Daha bir ay tutunamazlar, boynlarını kırarlar deniliyordu."* -Ö. Seyfettin. **boynunu uzatmak** her şeye, her cezaya razı olmak. **boynunu vurmak** başını keserek öldürmek.

→ ***boyun bağı, boyun borcu***

boyuna *zf.* **1.** Ene dik olarak, boyunca, uzunlamasına, tulânî: *"Hızlı adımlarla caddeyi boyuna yürüyorlar."* -H. Taner. **2.** *zf. (bo'yuna)* Ara vermeden, durmaksızın: *"Doktor Haldun lâkırdıya ondan evvel yakalanmış, boyuna anlatıyordu."* -M. C. Kuntay.

boyun bağı *is.* Gömlek yakasının altından geçirilip süs olarak bağlanan uzun, enlice kumaş parçası, kravat: *"Arkadaşım boyun bağı ve yakasını çözdü, göğsünü açtı."* -P. Safa.

boyun borcu *is.* Yapılması gereken ödev, vecibe: *"Yapılan yararlı çalışmaların hakkını vermek boynumuzun borcu..."* -T. Halman.

boyunca *zf. (boyu'nca)* **1.** Boyu veya uzunluğu kadar: *"Yeni açılan kara yolları boyunca karşılaştığım görüntüleri hatırlayalım."* -R. H. Karay. *"Plâj boyunca hem yürüyor, hem konuşuyorduk."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Sürdüğü zaman kadar, süresince: *"Ömrüm boyunca şiirle, edebiyatla, felsefe ile hiç alış verişim olmadı."* -H. Taner. **boyunca çocuğu olmak** yetişkin çocuğu olmak.

boyunduruk, -ğu *is.* **1.** Çift süren veya arabaya koşulan hayvanların birlikte yürümelerini sağlamak için boyunlarına geçirilen bir tür ağaç çember. **2.** *mec.* Zulüm ve zorbalık baskısı, esaret: *"Şark milletleri, zalimlerin boyunduruğu altında, uzun zamandan beri cehaletin karanlığına çömelerek yaşadılar."* -P. Safa. **3.** Güreşte hasmın başını koltuk altına alıp boynuna kol dolama oyunu. **4.** Kapı veya pencere gibi açıklıkların üzerine konulan ağaç, taş veya beton kiriş, lento. **5.** Mengenenin üst yanındaki kemer biçimli bölüm. **boyunduruk altına girmek** başkasının baskısı altında kalmak. **boyunduruğa atmak** (veya **almak**) (güreşte) hasmın başını koltuk altına alıp boynuna kol dolamak. **boyunduruğa vurmak** baskı altına almak.

→ ***boyunduruk parası***

boyunduruk parası *is. hlk.* Bir mahalleden veya köyden başka yere gelin götürülürken, kaynatanın, gelinin ayrıldığı yerin delikanlılarına verdiği bahşiş: *"On lira boyunduruk parası ayırmışsınız, bizim hiç kahrımız yok mu?."* -M. Ş. Esendal.

boyunlandırmak *(-i, -e)* Kapsam kazandırmak.

boyunlu *s.* Boynu olan: *"Bu çocuk soluk yüzlü, ince boyunlu bir delikanlı idi."* -H. Taner.

boyunluk, -ğu *is.* Boyuna sarılan şey, boyun sargısı.

boyut *is.* **1.** Bir cismin herhangi bir yöndeki uzanımı. **2.** *mec.* Nitelik, genişlik, kapsam: *"Macarların kukla tiyatrosunu seyrederken de aynı inanılmaz boyutlara vardığını görmüştüm."* -H. Taner. **3.** *mec.* Durum: *"Yeni boyutlar, düşünme olanakları kazandığımı sanarak ayrıldım tiyatrodan."* -N. Cumalı. **4.** *mat.* Doğruların, yüzeylerin veya cisimlerin ölçülmesinde ele alınan üç doğrultudan uzunluk, genişlik ve derinlikten her biri, buut. **boyut katmak** başka veya yeni bir görüş açısı vermek, genişlik, kapsam ve içerik kazandırmak: *"Aylak kişiliğine tutarlı bir boyut katar."* -H. Taner. **boyut kazanmak** yeni bir durum, içerik, genişlik, kapsam kazanmak: *"Bazı şeylere uzaktan bakmak, onlara, onlarda olmayan bir boyut kazandırır."* -H. Taner.

boyutlandırma *is.* Boyutlandırmak işi.

boyutlu *s.* Boyutu olan: *"Onu bütün öbür yazarlara kıyasla, bunca derin boyutlu yapan, ne kültürü ne de bilgisi idi."* -H. Taner.

boyutsuz *s.* Boyutu olamayan: *"Za-*

man hep biraz kadehlerin arkasında ve boyutsuzdur." -Ç. Altan.

boz *is.* **1.** Açık toprak rengi. **2.** *s.* Bu renkte olan. **3.** *s.* Açılmamış, sürülmemiş (toprak).

→ ***boz bulanık***, ***boz geven***, ***boz madde***, ***boz yel***

boza *is.* Arpa, darı, mısır, buğday gibi tahılların hamurunun ekşitilmesiyle yapılan koyuca, tatlı veya mayhoş içecek. **boza gibi** (sıvılar için) koyu ve bulanık. **boza olmak** *hlk.* utanmak, bozum olmak.

→ ***bozahane***

bozacı *is.* Boza yapan veya satan kimse.

bozacılık, -ğı *is.* Boza yapma veya satma işi.

bozahane *is. T. boza + Far. ḫāne* Boza yapılan yer.

bozarık *s.* Bozarmış olan.

bozarma *is.* Bozarmak işi veya durumu.

bozarmak *(nsz)* Rengi boz olmak, renk değiştirmek, rengini atmak: *"Eski bozarmış çarşaf yatağın ortasında toplanmıştı."* -A. Kutlu.

bozayı *is. zool.* Tehlikeli bir cins ayı.

bozbakkal *is. zool.* Karatavukgillerden, boz renkli ardıç kuşu *(Turdus pil ris).*

boz bulanık *s.* ve *zf.* Çok bulanık.

bozca *s.* **1.** Rengi boza çalan. **2.** *is.* İşlenmemiş, çalılık toprak, ham tarla.

bozdoğan *is. zool.* **1.** Bir doğan türü *(Falco aesalon).* **2.** *tar.* Yeniçeriler tarafından kullanılan ve atların eyerlerinde asılı duran altı toplu gürz.

bozdurma *is.* Bozdurmak işi.

bozdurmak *(-i, -e)* Bozmak işini yaptırmak. **bozdur bozdur harca** çok az olan şeyler için alay olarak kullanılır.

bozdurtma *is.* Bozdurtmak işi veya durumu.

bozdurtmak *(-i)* Bozdurmak.

bozdurulma *is.* Bozdurulmak işi veya durumu.

bozdurulmak *(nsz)* Bozmak işi yaptırılmak: *On bin lira bozduruldu.*

bozgeven *is. bot.* Yurdumuzda Erciyes dağında yetişen bir geven türü *(Astragalus microcephalus).*

bozgun *is.* **1.** Bir toplulukta karşılıklı güvenin bozulması ile beliren karışıklık. **2.** Yenilen bir ordunun, düzen bağını yitirerek asker onurunun gerektirdiği bütün bağları bozması, hezimet: *"Bunlar, bozgun cephe dönüşü yanmaktan masun kalmış bu kasabaya, giderayak yangın ve yağma için uğramışlardı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Büyük bozgundan sonra Şam istasyonunda bırakmaya mecbur olduğumuz en son vagonun bile içi mecidiye dolu idi."* -F. R. Atay. **3.** *s.* Bu durumda bulunan: *Bozgun ordu.* **4.** Morali bozulmuş, çökmüş, yılgın: *"Suratından bir bozgun sonrası umutsuzluğu akıyordu."* -A. İlhan. **bozguna uğramak** (veya **vermek**) yenilip perişan olmak, dağılmak, hezimete uğramak: *"Durdu ve bir anda bütün mukavemeti bozguna uğradı."* -P. Safa.

bozguncu *s.* ve *is.* Bozgunluk yaratan (kimse, güç vb.).

bozgunculuk, -ğu *is.* Bozguncuya yakışır davranış: *"Bizim orada, her bozgunculuk onların başının altındadır."* -M. Ş. Esendal.

bozgunluk, -ğu *is.* **1.** Bozgun. **2.** Bozgun olanın durumu.

bozkır *is.* Kurakçıl otsu bitkilerden oluşan, sıcak ve ılıman iklimlerde geniş alanlara yayılan, ağaçsız doğal bölge, step.

→ ***bozkır kedisi***, ***bozkır koyunu***, ***bozkır tavuğu***

bozkır kedisi *is. zool.* Genellikle bozkırlarda yaşayan yabanî kedi *(Otocolobus manul).*

bozkır koyunu *is. zool.* Asya koyunu *(Ovis vignei).*

bozkırlaşma *is.* Bozkırlaşmak işi veya durumu.

bozkırlaşmak *nsz* Bozkır durumuna gelmek.

bozkır tavuğu *is. zool.* Bağırtlak.

bozkurt, -du *is.* Birçok Türk destanında yer alan kutsal hayvan.

bozlak, -ğı *is. müz.* **1.** Orta ve Güney Anadolu'nun birçok bölgelerinde bir türkü ezgisi. **2.** Bu ezgiyle söylenen, konusu acıklı türküler: *Afşar bozlağı.*

bozlama *is.* Bozlamak eylemi.

bozlamak *(nsz) hlk.* **1.** (deve) Bağırmak. **2.** *mec.* Çığlık koparmak.

bozma *is.* **1.** Bozmak işi. **2.** *s.* Biçimi ve kullanılışı değiştirilmiş: *"Büyükçe bir ahırdan bozma sinema salonu hâlâ gübre kokuyordu."* -E. Bener.

bozmacı *is. hlk.* Eski şeyleri alıp bozarak parça parça satan kimse.

boz madde *is. anat.* Sinir hücrelerinden oluşan, beyinde dış, omurilikte iç tabaka.

bozmak, -ar *(-i)* **1.** Bir şeyi kendisinden beklenilen işi yapamayacak duruma getirmek: *Bu iki radyo istasyonu birbirini bozuyor.* **2.** Bir yerin, bir şeyin düzenini karıştırmak: *"Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak amacıyla kullanılamazlar."* -Anayasa. *"Bir insanın aklını bozabilmesi için evvelce bu aklın mevcut olması lâzım gelir."* -A. Ş. Hisar. **3.** Dokunmak, zarar vermek: *Bu yemek midemi bozdu.* **4.** *mec.* Kötü duruma getirmek. **5.** Geçersiz bir duruma getirmek: *"Eğer nişanını bozduysa yazıklar olsun."* -M. Ş. Esendal. **6.** Büyük parayı ufak birimlere ayırmak: *Bir milyon lira bozar mısın?* **7.** *mec.* Bir kimseyi beklemediği bir davranış karşısında bırakarak veya sözünü yalana çıkararak küçük düşürmek: *Adamcağzı fena bozdunuz.* **8.** Bozguna uğratmak, yenmek, mağlûp etmek: *Düşman ordusunu bozmak.* **9.** Altını paraya çevirmek, bozdurmak. **10.** Bağ veya bostanın son ürününü toplamak: *Bostanı bozduk.* **11.** Kızlığına zarar vermek. **12.** *(-le) mec.* Aklını yitirecek derecede bir şeye düşkün olmak: *Adamcağız politika ile bozmuş.* **13.** Biçimini ve kullanılışını değiştirmek: *"Eskileri bozuyor, beni, çocuğu giydiriyor."* -Ö. Seyfettin. **14.** Bırakmak, dağıtmak: *"Tam biraz rahat edeceğim, işimi bozuyorsun."* -S. F. Abasıyanık.

bozördek, -ği *is. zool.* Tatlı sularda bulunan bir tür ördek.

bozrak *s.* Rengi boza çalan.

bozuk, -ğu (I) *s.* **1.** Bozulmuş olan: *"Daracık ve bozuk kaldırımlardan çamurlu sular akıyordu."* -T. Buğra. **2.** (bir organ) Görevini yapamaz duruma gelmiş: *"Ağzındaki birkaç bozuk dişten şüphe ettim."* -R. N. Güntekin. **3.** *mec.* Kızgın, sıkıntılı: *"Süleyman'ı adada yüzü o kadar bozuk ve korkunç buldu ki."* -H. E. Adıvar. *"Baktık ki, suratın bozuk, vazgeçtik."* -S. F. Abasıyanık. **4.** Madenî, küçük değerli para: *"Hiç olmazsa birkaç kuruş bozuk ver!"* -M. Ş. Esendal. **5.** *mec.* Kötümser, gergin, huzursuz, karışık: *"Bozgun sırasında Ankara'da meclisin havası pek bozuktu."* -F. R. Atay. **bozuk çalmak** *argo* canı sıkılmış, yüzü asılmış olmak. **(birini) bozuk para gibi harcamak** değerini düşürecek biçimde bir kimseden yararlanmaya kalkışmak.

→ ***bozuk düzen***, ***bozuk para***

bozuk (II) *is. müz.* Türk halk müziğinde, bağlamadan biraz büyük ve meydan sazından küçük dokuz telli bir saz.

bozukça *zf. (bozu'kça)* Biraz, bozuk, bozuk gibi: *"Hava biraz bozukçaydı, dışarıda serin bir yağmur çiseliyordu."* -M. Ş. Esendal.

bozuk düzen *s.* Düzensiz, düzeni bozuk olan.

bozukluk, -ğu *is.* **1.** Bozuk olma durumu. **2.** Bir paranın ufak birimlere ayrılmış durumu, ufaklık, bozuk para.

bozuk para *is.* Ufak birimlere ayrılmış para, ufaklık, bozuk: *"Hesap istedi. Bozuk paralarını sayıp borcunu ödedi."* -N. Cumalı.

bozulma *is.* Bozulmak işi.

bozulmak *(nsz)* **1.** Bozmak işine konu olmak: *"Pazarlık bozulur, nişan bozulur, makine bozulur, mal bozulur."* -B. Felek. **2.** (yiyecek için) Kokmak, yenilemeyecek duruma gelmek, ekşimek: *Et bozulmuş.* **3.** İyi ve değerli niteliğini yitirmek: *"Stüdyo öyle karanlık ki gözlerim bozuluyor."* -S. Birsel. **4.** *mec.* Bir şeye kızmak, içerlemek: *"Karısının bu ikinci ihtarı ile biraz bozulan adam salıncaktan atladı."* -O. C. Kaygılı. **5.** *mec.* Sağlığını yitirip zayıflamak. **6.** Da-

ğılmak, bozguna uğramak: *"Hudutta bozulan ordu iki günden beri Serez'den geçiyordu."* -Ö. Seyfettin. *"Başlarımızda fikirlerimiz ve gönüllerimizde hislerimiz göklerde toplanıp bozulan bulutlara benzer."* -A. Ş. Hisar.

bozuluş *is.* Bozulmak işi veya biçimi.

bozum *is.* Bozulmak işi, utangaçlık, mahçupluk. **bozum etmek** utandırmak, mahcup etmek. **bozum olmak** *argo* utanmak, utanacak duruma düşmek, mahcup olmak.

→ ***bozum havası***

bozumca *is. hlk.* Kurşun renginde iri bir kertenkele.

bozum havası *is. argo* Utangaçlık, mahcupluk, yenilmişlik.

bozuntu *is.* **1.** Bozulmuş bir şeyin kalan bölümleri, döküntü. **2.** Kendinde bulunması gereken nitelikleri taşımayan kimse veya şey: *"Taklit mal çıkaran fabrikalar, Holivut bozuntusu şehirler istemeyiz."* -O. S. Orhon. **3.** Şaşkınlığa düşme. **bozuntuya uğramak** şaşkınlığa kapılmak. **bozuntuya vermemek** bir kimsenin hoşa gitmeyen bir durumunda fark etmemiş gibi davranmak: *"Bozuntuya vermedim, yürüdüm, yanına gittim."* -Ö. Seyfettin.

bozuşma *is.* Bozuşmak işi.

bozuşmak *(nsz, -le)* Araları açılmak: *"Haşim, yalnız herkesle değil, ara sıra kendisi ile de bozuşur bir adamdır."* -F. R. Atay. *"Karısı ile barıştı, lâkin Zühtü ile bozuştu."* -B. Felek.

bozuşuk *s.* Araları açılmış, bozulmuş olan.

bozuşukluk, -ğu *is.* Bozuk durumda, karşılıklı bozulma içinde: *"Bunlar daima bozuşukluk içinde kalacaklar, hiçbir zaman ve hiçbir gerçek üzerinde aralarında birleşme olmayacaktır."* -H. Taner.

boz yel *is.* Lodos.

bozyürük, -ğü *is. zool. hlk.* Üstü hafif benekli, başı küçük, kuyruğu kalın ve kısa, zehirsiz ve zararsız bir yılan *(Eryx).*

böbrek, -ği *is. anat.* Kandaki zararlı maddeleri süzen, idrar salan, omurganın sağ ve sol yanında bulunan çift organlardan her biri.

→ ***böbrek taşı, böbrek üstü bezi, böbrek yağı***

böbreksi *s.* Böbrek biçiminde olan.

böbrek taşı *is.* Böbreklerde oluşan taş.

böbrek üstü bezi *is. anat.* Böbreklerin üstünde bulunan, hormon niteliğinde salgısı olan bez (II).

böbrek yağı *is.* Kasaplık hayvanların böbreklerinin çevresinde oluşan yağ.

böbür *is. Far. bebr zool.* **1.** Memelilerden, sıcak ülkelerde yaşayan, derisi benekli, yırtıcı hayvan *(Hyrax syriensis).* **2.** *mec.* Böbürlenme, kibir: *"Evet, ağzı ile değilse de, sakalı ile böyle der, kendine için için böyle bir üstünlük böbürü yaratırdı."* -H. Taner.

böbürlenme *is.* Böbürlenmek işi: *"Kara Mehmet, böbürlenmenin sırası geldiğini takdir etti."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Spor, böbürlenmenin boşluğuna, gülünçlüğüne düşmekten kurtarır, alçak gönüllülük gibi değerli bir erdem aşılar sporcuya."* -R. H. Karay.

böbürlenmek *(nsz, -le)* Övünerek kabarmak, kurulmak: *"Millete, vatana bir faydam dokunuyor diye böbürlenirdi."* -S. F. Abasıyanık. **(böbür böbür) böbürlenmek** çok böbürlenmek.

böbürtü *is.* Böbürlenme.

böce *is. hlk.* Böcü.

→ ***böcekbaşı, böcek bilimci, böcek bilimi, böcekhane, böcek kabuğu, böcekkapan, böceksavar***

böcek, -ği *is. zool.* **1.** Eklem bacaklıların, altı bacaklı, çoğu kanatlı ve vücutları baş, göğüs, karın olarak eklemlerden oluşmuş hayvan sınıfı, haşere. **2.** *hlk.* Kelebek, kurt ve tırtılın dışında kalan küçük hayvancıklara verilen ad: *"Artık, onun yalnızca bir böcek ısırığı olduğunu düşünüyordum."* -O. Pamuk. **3.** İstakoza benzer, uzunluğu 30-40 cm kadar olan, sarı renkli, kısa kıskaçlı, yenilen bir deniz hayvanı. **böcek çıkarmak** ipek böceği yetiştirmek. **böcek gibi** ufak tefek ve esmer (çocuk).

→ ***böcek bilimci, böcek bilimi, böcek kabuğu***

böcekbaşı *is. tar.* Osmanlı İmparatorluğunda zabıta görevlisi.

böcek bilimci *is.* Böcek bilimi uzmanı, entomolojist.

böcek bilimi *is. zool.* Böceklerin yapısını, yaşayışını ve hastalık yapıcı niteliklerini inceleyen bilim dalı, entomoloji.

böcekçil *s. zool.* Böcek yiyen, böcekle beslenen (hayvan veya bitki).

böcekçiller *ç. is. zool.* Omurgalı hayvanlardan memeliler sınıfına giren, böcek yiyen, karada yaşayan hayvanlar takımı.

böcekhane *is. (böcekha:ne) T. böcek + Far. ḫāne* Böceklik.

böcek kabuğu *is.* **1.** Mor ile yeşil arasında ve metal parlaklığında olan renk. **2.** Bu renkte olan: *Böcek kabuğu deri.*

böcekkapan *is. bot.* Örnek bitkisi drosera olan ve bazı organları böcek yakalamaya, sindirmeye elverişli olan bitkilerin ortak adı.

böceklenme *is.* Böceklenmek işi.

böceklenmek *(nsz)* İçinde veya üstünde böcek üremek: *Ağaç böceklendi. Mercimek böceklenmiş.*

böcekler *ç. is. zool.* Vücutları baş, göğüs ve karın olarak üç bölgeye ayrılan, duyargaları birer, kanatları ikişer, ayaklarıyla ağız parçaları üçer çift olan eklem bacaklılar sınıfı.

böcekli *s.* İçinde veya üstünde böcek bulunan, böceklenmiş: *"Üstleri yosunlu, içleri böcekli bu durgun kokak sular insandaki içmek isteğini kesiyor."* -R. H. Karay.

böceklik, -ği *is.* İpek böceği yetiştirilen yer, böcekhane.

böceksavar *is.* Evdeki zararlı böcekleri savıp öldürmekte kullanılan ve ilâç püskürten sprey.

böceksiz *s.* İçinde böcek bulunmayan.

böcelenme *is.* Böcelenmek işi veya durumu.

böcelenmek *(nsz)* (tahıl) Böceklenmek.

böcü *is.* **1.** Kurt. **2.** Böcek. **3.** Çocukları korkutmak için söylenen ve hayalet, hortlak vb. gibi hayalî bir varlığa verilen ad: *"Ferace ile böcü gibi çıkacak değilim ya."* -H. R. Gürpınar.

böcül böcül *zf.* Gözlerini iki yana oynatarak (bakmak): *"Bir köpek ... gözünü açtı. Böcül böcül baktı."* -S. F. Abasıyanık.

böğ *is. zool.* Eklem bacaklılardan, soluk sarı renkli, zehirli bir örümcek türü.

böğür, -ğrü *is.* **1.** İnsan ve hayvan vücudunun kaburga ile kalça arasındaki bölümü, boş böğür: *"Ali'nin sağ böğründe bir derin yara, sağ kolunda iki kurşun yarası bulundu."* -M. Ş. Esendal. **2.** Yan taraf.

böğüre böğüre *zf.* Bağırarak: *"Nitekim bunun üzerinedir ki böğüre böğüre ağlamaya başlamıştım."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

böğürme *is.* Böğürmek işi.

böğürmek *(nsz)* **1.** (öküz, manda, deve) Bağırmak. **2.** (insan) Anlaşılmaz bir biçimde yüksek sesle bağırmak: *"Böğürerek ağlayan babam, halam, hizmetçiler, hepsi dışarı çıktılar."* -Ö. Seyfettin.

böğürtlen *is. bot.* **1.** Gülgillerden, bahçe çitlerinde, yol kenarlarında kendiliğinden yetişen dikenli ve çok yıllık bir çalı, diken dutu *(Rubus caesus).* **2.** Bu bitkinin önce kırmızı iken olgunlaşınca kararan mayhoş yemişi.

böğürtlenlik, -ği *is.* Böğürtlen çalılarının çok olduğu yer.

böğürtme *is.* Böğürtmek işi.

böğürtmek *(-i)* Böğürtmek işini yaptırmak.

böğürtü *is.* Böğürme sesi.

böğürüş *is.* Böğürmek işi veya biçimi.

böke *is.* **1.** Kahraman, güçlü kimse. **2.** Ulusal veya uluslar arası bir yarışmada ilk dereceyi alan, birinci olan (kimse), şampiyon.

bökelik, -ği *is.* Böke olma durumu, şampiyonluk, şampiyona.

böldürme *is.* Böldürmek işi.

böldürmek *(-i)* Bölmek işi yaptırılmak.

bölen *is. mat.* Bir bölme işleminde bölünen sayının kaç eşit parçaya ayrıldığını gösteren sayı.

bölge *is.* **1.** Sınırları idarî veya ekono-

mik birliğe, toprak, iklim ve bitki özelliklerinin benzerliğine veya üzerinde yaşayan insanların aynı soydan gelmiş olmalarına göre belirlenen toprak parçası, mıntıka: *"Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün Milleti temsil ederler."* -Anayasa. **2.** *anat.* Vücut yüzeyinde sınırları belli herhangi bir bölüm, nahiye: *Bel bölgesi. Koltuk altı bölgesi.*

bölgeci *is.* ve *s.* Belli bir bölgenin çıkarları için çalışan (kimse).

bölgecilik, -ği *is.* Belli bir bölgenin çıkarları için çalışma durumu.

bölgesel *s.* Bölge ile ilgili veya bir bölgeye özgü olan.

bölme *is.* **1.** Bölmek işi, ayırma, parçalama, taksim. **2.** Salon, oda veya sofa gibi büyük bir yerden ayrılmış daha küçük yer: *"Gözlerimi tabağıma eğmiş bir vaziyetteyim ama, telefon bölmesini âdeta bakmadan görüyorum."* -R. H. Karay. **3.** Büyük bir yeri, alanı küçük oda veya kısımlara ayıran ince duvar veya tahta perde: *"Vagonun birine binip bölmelerden birine yerleşti."* -M. Ş. Esendal. **4.** *mat.* Bölmek işlemi, taksim. **5.** *man.* Cins kavramlarını tür, alt tür kavramlarına ayırmak işi. **6.** *den.* Gemilerin içinde, su baskını, yangın gibi durumlarda, ara kapılar kapanınca arızanın veya hasarın yayılmasını önlemek için kullanılan birbirlerinden ayrılmış yerler. **7.** *hlk.* Kalın ağaç gövdesinden odun veya tekne yapmak için ayrılan tomruk.

→ ***bölme işareti***

bölmeç, -ci *is.* Ambalâj içinde bulunan malları birbirinden ayırmaya yarayan koruyucu parça.

bölme işareti *is. mat.* Bölme işleminin yapılacağını ifade eden bölü "/" işareti.

bölmek, -er *(-i)* **1.** Bir bütünü iki veya daha çok parçaya ayırmak, taksim etmek: *"Seccadesini ortasından kesip ikiye böldüler."* -Ö. Seyfettin. *"Bir domates aldı, çakıyla dörde böldü."* -N. Cumalı. **2.** *mec.* Birliğin bozulmasına yol açmak, parçalamak. **3.** *mat.* Bir niceliği iki veya daha çok eşit parçaya ayırmak.

bölmeli *s.* Bölme ile ayrılmış olan: *"Gazino bahçesinin hususî gibi olan bölmeli kısmına girerler."* -H. R. Gürpınar.

bölü *is. mat.* **1.** Bölme işlemini gösteren işaretin "/" okunuşu, taksim; "a/b" anlatımı, "a bölü b" diye okunur. **2.** *mat.* Bir bayağı kesrin gösterilişinde pay ile payda arasına konulan yatay çizginin okunuşu; "a/b" kesri "a bölü b" diye okunur.

bölücü *s.* **1.** Bölme işini yapan, bölen. **2.** *mec.* Bir topluluğu, birliği parçalama, bölme amacında olan, fesatçı, münafık: *"Cumhuriyet devrinde benzeri görülmemiş bölücü ve yıkıcı kanlı bir iç savaşın gerçekleşme noktasına yaklaştığı sırada..."* -Anayasa. **3.** *is.* Bir siyasî partinin birliğini parçalamayı, bozmayı amaç edinen kimse.

bölücülük, -ğü *is.* Bölücünün yaptığı iş, ara bozuculuk.

bölük, -ğü *is.* **1.** Bir bütünden ayrılmış olan parça, kısım: *Evin bir bölüğü. "Bir kandil günü öteki bölükteki büyük hanımın elini öpmeye gitmiştim."* -B. Felek. **2.** Saç örgüsü. **3.** Hizip. **4.** *ask.* Takımlardan oluşan, üçü veya dördü bir tabur oluşturan ve öbür birliklerin temeli sayılan birlik: *"Şehre giren kuvvetlerimiz iki süvari bölüğünden ibaretmiş."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **5.** *mat.* On kuralına göre yazılan bir tam sayının, sağdan sola doğru üçer üçer ayrılan basamaklarından her bir üçlü takımı: *Birler bölüğü, binler bölüğü, milyonlar bölüğü.*

→ ***bölükbaşı, bölük bölük, bölük pörçük***

bölükbaşı *is. tar.* Yeniçeri ordusunda üst rütbeli bir görevli: *"Damat, Baltacılar Kethüdası ile bölükbaşılara hil'atler giydirmiştir."* -S. Birsel.

bölük bölük *zf.* Parçalara ayrılmış, kısım kısım: *"Dizi dizi, bölük bölük kuytu bir körfeze doğru yollandılar."* -Ç. Altan.

bölük pörçük *s.* Bütünlüğü sağlanamamış durumda, parça parça.

bölüm *is.* **1.** Bir bütünü oluşturan parçaların her biri, kısım: *"Asıl yalıya bitişik bir binada, belki de eski selâmlık bölümünde idiler."* -R. H. Karay. **2.** Bir kuruluşun yönetim birimlerinden her biri, departman, seksiyon. **3.** *ped.* Bir okul veya üniversitenin herhangi bir bilim ve uzmanlık dalında eğitim sağlayan birimlerinden her biri, departman. **4.** *mec.* Çağ, devir: *"O gün edebiyat tarihinde hecenin beş şairi diye bir bölüm açanların üçü orada tanıştılar."* -Y. Z. Ortaç. **5.** *mat.* Bölme işlemi sonunda elde edilen sayı. **6.** *biy.* Canlıların bölümlenmesinde filumların bir araya gelmesiyle oluşan birlik.

bölümleme *is.* Bölümlemek işi, sınıflama, tasnif.

bölümlemek *(-i)* Birçok şey arasında, birbirine eşit veya benzer olanları kümelere ayırmak, sınıflamak, tasnif etmek.

bölümlendirme *is.* Bölümlendirmek işi, sınıflandırma.

bölümlendirmek *(-i)* Bir şeyi bölümlere ayırmak, sınıflandırmak.

bölümleniş *is.* Bölümlenmek işi veya biçimi.

bölümlenme *is.* Bölümlenmek işi veya durumu.

bölümlenmek *(nsz)* Bölümlemek işine konu olmak, sınıflanmak.

bölümsel *s.* Bölünme ile ilgili, kısmî.

bölünebilme *is. mat.* Kalansız bölünür olma durumu.

bölünen *is. mat.* Bölme işlemine uğratılan sayı; eşit bölümlere ayrılması gereken miktar veya sayı.

bölüngü *is.* Fraksiyon.

bölünme *is.* **1.** Bölünmek işi. **2.** *biy.* Hücrelerin, belli bir büyüklüğe varınca eşit bölümlere ayrılıp çoğalması. **3.** *sp.* Yarışta toplu olarak koşarken birbirinden ayrılma.

bölünmek *(nsz)* Bir bütün, belirli bölümlere, parçalara ayrılmak: *"Saçları biraz evvel taranmış gibi intizamlı, ortasından ikiye bölünmüş."* -P. Safa.

bölünmez *s.* Parçalanamaz, ayrılamaz: *"Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür."* -Anayasa.

bölünmezlik, -ği *is.* Bölünmez olma durumu: *"Hiçbir düşünce ve mülâhazanın ... Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının ... karşısında korunma göremeyeceği..."* -Anayasa.

bölüntü *is.* **1.** Bölünmüş parça. **2.** Fraksiyon.

bölüntüler *ç. is.* Bir bütünün ayrılmış olduğu bölümler, taksimat.

bölünüş *is.* Bölünmek işi veya biçimi: *"Roma'nın ikiye bölünüş tarihi 395'tir."* -F. R. Atay.

bölüş *is.* Bölmek işi veya biçimi: *"Sağdan sola taksim etmiş örgüsün / Onar onar bölüşünü sevdiğim."* -Ruhsatî.

bölüşme *is.* Bölüşmek işi.

bölüşmek *(-i, -le)* İki veya daha çok kimse aralarında herhangi bir şeyi paylaşmak, üleşmek, payını almak, taksim etmek: *"Paraları elleri titreyerek, gözleri parlayarak nefeslerini burundan alarak bölüştüler."* -H. R. Gürpınar.

bölüştürme *is.* Bölüştürmek işi.

bölüştürmek *(-i, -e)* Bölüşmek işini yaptırmak.

bölüşüm *is.* Bölüşme, paylaşma: *Gelir bölüşümü.*

bölüt *is. zool.* **1.** Eklem bacaklıların vücudunu oluşturan yan yana dizili parçaların her biri, halka. **2.** *biy.* Zigotun bölünmesinden sonra embriyonda ortaya çıkan ve az çok birbirine benzeyen parçaların her biri.

bölütlenme *is. biy.* Döllenmiş yumurtanın blâstulayı oluşturuncaya dek art arda bölünmesi.

bölütlü *s.* Bölütlere, halkalara ayrılmış olan.

bön *s.* Budala, saf: *"Genç adam çirkin, hatta biraz bön."* -S. F. Abasıyanık.

→ ***bön bön***

bön bön *zf.* Budala ve safca bakarak.

bön bön bakmak anlamayarak, safça, şaşkın şaşkın bakmak: *"Söyleyecek söz bulamıyor, bön bön ihtiyar Rum'un yüzüne bakıyordum."* -R. N. Güntekin.

bönce *s.* ve *zf. (bö'nce)* Budala, saf (bir biçimde): *"Biraz bönce bir adamdı."* -E. E. Talu.

bönleşme *is.* Bönleşmek işi.

bönleşmek *(nsz)* Bön duruma gelmek, aptallaşmak.

bönlük, -ğü *is.* Bön olma durumu, bu-

dalalık, aptallık, sersemlik, saflık.

börek, -ği *is.* Açılmış hamurun veya yufkanın arasına, peynir, kıyma, ıspanak gibi şeyler konularak pişirilen çeşitli biçimlerde hamur işi: *Çiğ börek. Sigara böreği. Puf böreği. Bohça böreği. Kol böreği. Nemse böreği. Su böreği.* **börek açmak** börek yapmak için hamurdan ince yufkalar hazırlamak: *"Acaba annen bize bir börek açar mı?"* -H. E. Adıvar.

börekçi *is.* Börek yapan veya satan kimse: *"Öğle yemeğini ana cadde üstündeki börekçide yediler."* -N. Cumalı.

börekçilik, -ği *is.* Börek yapma veya satma işi.

böreklik *s.* Börek yapmaya elverişli olan, börek için ayrılmış olan: *Böreklik un.*

börk *is. esk.* Genellikle hayvan postundan yapılan başlık.

börkenek, -ği *is. zool.* **1.** Geviş getiren hayvanların midelerinin ikinci bölümü. **2.** *hlk.* Yağmurdan veya soğuktan korunmak için giyilen ucu sivri boşluk, külâh.

börtme *is.* Börtmek işi.

börtmek *(nsz, -i) hlk.* Az pişirmek, haşlamak.

börttürme *is.* Börttürme işi.

börttürmek *(-i)* Börtmek işi yaptırılmak.

börtü böcek, -ği *is.* Çeşitli böcekler.

börtük *s.* Haşlanarak veya ateşte biraz kızartılarak pişmiş olan (şey).

börtülme Börtülmek işi.

börtülmek *(nsz)* Börtmek işine konu olmak.

börülce *is. bot.* **1.** Fasulyeye benzer bir bitki ve bunun göbeği koyu benekli tohumu *(Vigna sinensis).* **2.** Bu bitkinin sebze olarak yararlanılan yeşil ürünü.

bösme *is.* Bösmek işi.

bösmek *(nsz)* Bir madde birdenbire gaz durumuna gelerek patlamak; infilâk etmek.

böyle *s.* **1.** Bunun gibi, buna benzer: *"Ah Şaban'ın böyle bir çocuğu, böyle bir karısı olsaydı!"* -H. E. Adıvar. **2.** *zf.* Bu yolda, bu biçimde: *"Böyle acıklı şeyleri ne diye yazıyorum bilmem ki?"* -A. Gündüz. **3.** *zf.* Bu derece: *"Böyle bir sevmek görülmemiştir."* -A. İlhan. **4.** *ünl.* İçinde "ne", "nasıl" gibi sorular bulunan cümlelerin sonuna geldiğinde, o cümlede anlatılan şeyin hoş karşılanmadığını veya ona şaşıldığını anlatır: *Bu ne biçim iş böyle! "Maşallah, dedi, nereden teşrif böyle?"* -P. Safa. **böyle başa, böyle tıraş** kişilere yaraşan işlemler uygulanır. **böyle gelmiş böyle gider** her zaman böyle olmuş, gene de böyle olacak.

→ ***böyle böyle***

böyle böyle *zf.* Böylelikle.

böylece *zf. (bö'ylece)* **1.** Tam böyle, bu biçimde: *"Kadın, böylece ona bir teyze yakınlığı göstermişti."* -H. E. Adıvar. **2.** Sonunda, böylelikle: *"Bu hikâye de böylece geçmiş, unutulmuş oldu."* -M. Ş. Esendal. *"Yahya Kemal konuştuğumuz dille şiir yazan ilk şairimiz oldu, böylece bu günkü şiiri o kurdu."* -N. Ataç.

böylecene *zf. hlk.* Böylece, böylelikle.

böylelikle *zf.* Bu yolda yürüyerek, sonunda: *"İstanbul'a dönmelerine üç gün kala böylelikle kurtulmuş oluyordu bu devletten."* -N. Cumalı.

böylemesine *zf.* Bu biçimde, bu yolda.

böylesi *is.* Bunun gibisi, bu biçimde olanı: *"Doğrusu Hazreti Halit'in türbedarları arasında bile böylesi zor bulunur."* -H. R. Gürpınar.

böylesine *zf. (bö'ylesine)* Aşırı bir biçimde: *"Doğrusu ondan böylesine bir dostluk, böylesine bir özveri beklemiyordum."* -E. Bener.

Br *kim.* Brom elementinin kısaltması.

brahma *is. zool.* İri yapılı, bacakları tüylü, paçalı bir tavuk ırkı.

Brahman *öz. is. (Sanskrit'ten)* **1.** Hint kastlarında ilk kast. **2.** Bu kasttan olan kimse.

Brahmanizm *öz. is.* Brahmanlık.

Brahmanlık, -ğı *öz. is.* Kalıtım yoluyla geçen bir kast bölünmesine dayalı toplumsal bir kuruluşu içeren Hint dini, Brahmanizm.

braket *is.* Dikişten çıkan kitapların sırtına makine ile bez geçirme.

brakisefal, -li *Fr. brachycé phale* < *Yun.* (*brakhys* kısa, *kephale* kafatası) Kafatasının ön alt eksenine göre kısa olan (kimse), kısa kafalı.

branda *is. (bra'nda) İt. branda den.* Gemilerde tayfa ve erlerin yattığı dikdörtgen biçiminde, astarlanmış bezden yapılan, halatlarla bir yere tutturulan asılı yatak.

→ ***branda bezi***

branda bezi *is.* Keten ve pamuk ipliğinden sık ve sağlam dokunmuş bez.

branş *is. Fr. branche* (bilim için) Dal, kol.

bravo *ünl. (bra'vo) İt. bravo* Aferin, yaşa!

bre *ünl.* **1.** "Ey, hey" anlamında kullanılır. **2.** "Be" yerine kullanılır. **3.** "Vay" gibi şaşma anlatır: *Bre, bu ne büyük gemi!* **4.** Tekrarlanan iki emir kipi arasına getirilerek işin sürekliliğini anlatır: *"Öyle bir yol ki git bre git, bitmez.Gez bre gez. Dolaş bre dolaş."* -A. Rasim. **5.** Şaşkınlık, coşku anlatır.

Brehmen *öz. is. bk.* Brahman.

breş *is. Fr. bréche jeol.* **1.** Doğal çimento ile lâvlı, kavkılı, kabuklu, kemikli kırıntıların kaynaşmasıyla oluşmuş kütle. **2.** *jeol.* Bir tür yapay mermer.

brezil *is. İsp. brasil bot.* Baklagillerden bazı ağaçların kırmızı boya çıkarılan odunu.

brıçka *is. (bırı'çka) Rus.* Üstü kapalı, kışın kızak olarak kullanılan tek atlı, yaylı hafif araba.

briç *is. İng. bridge* Dört kişi arasında oynanan bir iskambil oyunu.

brifing *is. İng. briefing* Bir konuda özet olarak verilen bilgi veya açıklama.

brik (I) *is. Fr. brick* < *İng. brig* İki direkli, seren yelkenli, birkaç top taşıyan gemi.

brik (II) *is. İng. break, breake esk.* Önde çok yüksek bir oturma yeri, arkada da boylamasına yerleştirilmiş oturacak yerleri bulunan dört tekerlekli, yaylı at arabası.

briket *is. Fr. briquette* **1.** Linyit ve kömür tozundan basınçla elde edilen yakıt. **2.** Linyit, kömür tozu ve katran tortusundan basınçla elde edilen, tuğla biçimli yapı malzemesi.

briketçi *is.* Briket yapan veya satan kimse.

briketçilik, -ği *is.* Briketçinin işi veya mesleği.

briketleme *is.* Briketlemek işi.

briketlemek *(-i)* Briket hâline getirmek.

briyantin *is. Fr. brillantine* Saçı parlatmak ve yatırmak için kullanılan güzel kokulu bir madde: *"Kirpi dikeni saçlarını, ne briyantinle yatırabiliyor, ne pomatla."* -A. İlhan.

briyantinli *is.* Briyantinle süslenmiş, briyantin sürünmüş: *"Onun gençliğinde pudralı yanak, kozmetikli bıyık, briyantinli saçtı güzel sanılan."* -Y. Z. Ortaç.

brizbiz *is. Fr. brise-bise* Pencerelerin çerçevesine, içeriden tutturulan ince perde.

brokar *is. Fr. brocart* Sırma veya gümüş işlemeli bir tür ipekli kumaş.

brokkoli *is. İng. broccoli* Küçük, yeşil yumrular hâlinde olan, haşlanarak yemeği hazırlanan bir tür sebze.

brom *is. Fr. brome kim.* Atom numarası 35, atom ağırlığı 79,909 olan, deniz sularında az, bazı göllerde çok miktarda bulunan, yoğunluğu 2,97 olan kırmızı renkli, pis kokulu, zehirli sıvı bir element. Kısaltması Br.

bromhidrik *s. Fr. bromhydrique kim.* Bromun hidrojenle birleşmesinden oluşan.

→ ***bromhidrik asit***

bromhidrik asit, -di *is. kim.* Bromun hidrojenle birleşmesinden oluşan HBr asidе verilen ad.

bromür *is. Fr. bromure kim.* Bromhidrik asidin tuzu veya eteri.

bromürlü *s.* Yapısında bromür bulunan: *Bromürlü eriyik.*

bronş *is. Fr. bronche anat.* Soluk borusunun akciğerlere giden iki kolundan her biri ve bunların dalları.

bronşçuk, -ğu *is. anat.* Bronşların uç dallarından her biri.

bronşit *is. Fr. bronchite tıp* Bronş ve bronşçukların iltihaplanması.

bronz *is. Fr. bronze* Tunç. **bronz gibi** tunca benzeyen, tunç renginde olan.

bronzlaşma *is.* Bronzlaşmak işi.

bronzlaşmak *(nsz)* Bronz rengini almak.

broş *is. Fr. broche* Kadınların takındıkları süs iğnesi.

broşür *is. Fr. brochure* Sayfa sayısı az, küçük kitap, risale.

brovning *is. İng. browning (John Browning'in adından)* 7.65 mm lik otomatik tabanca.

bröve *is. Fr. brevet* Diploma, şahadetname.

Bruxelles lâhanası *is. bot. bk.* Brüksel lâhanası.

Brüksel lâhanası *is. bot.* Ceviz büyüklüğünde bir lâhana türü, Frenk lâhanası *(Brassica oleracea gemmifera).*

brülör *is. Fr. brûleur tek.* Sıvı yakıtı kolayca yanabilecek taneciklere ayırarak püskürten araç, yakmaç.

brüt *s. Fr. brut* **1.** Kesintisi yapılmamış, kesintisiz (para). **2.** Kabı ile darası çıkarılmadan tartılan (ağırlık).

bu, -nu *s.* **1.** Yerde, zamanda veya söz zincirinde en yakın olanı gösterir: *Bu ev geniştir. Bu sefer iş değişti. Bu söylediğiniz iş öyle değildir.* **2.** *zm.* En yakında bulunan bir varlığı veya biraz önce anılan bir şeyi işaret yolu ile belirtmek için kullanılır (Çekim sırasında **bunu, buna, bunda, bundan**, biçimlerine girer. Çokluk biçimi **bunlar**): *Bunu istemem, şunu isterim.* **bu abdestle daha çok namaz kılınır** bir tutum veya davranışın etkisinin sürekli olacağını anlatır. **bu cümleden** bunlar arasında, bunlar gibi. **bu gidişle** bu biçimde, bu tarzda: *Bu gidişle ancak akşama varırız.* **bu gözle** bu anlayışla. **bu haysiyetle** *esk.* bu bakımdan. **bu kabil** bu gibi, bu türlü. **bu kabilden** gibi, çeşidinden. **bu kadar** bu denli. **bu** (veya **şu**) **kadar** bir sayıdan sonra gelerek o sayıdan artık miktarı bildirir: *Aradan otuz şu kadar yıl geçti.* **bu kadar kusur kadı kızında da bulunur** üzerinde durulmaya değmeyecek kadar küçük bir kusurdur. **bu meyanda** *bk.* bu arada. **bu ne perhiz bu ne lâhana turşusu!** sözleri ve davranışları birbirini tutmuyor, çelişiyor. **bu sıcağa kar mı dayanır?** aşırı harcamalarla eldeki imkânların tükeneceğini anlatır. **bu türlü** böyle, bu biçimde: *"Bu türlü konuşanlar, bazı güçlü kişilere yaranmak çabası içindedirler."* -N. Cumalı. **-den bu yana** -den beri: *Cumhuriyetten bu yana.* **bu yüzden** bundan dolayı, bunun için: *"Eski çete reislerinden Erenköylü Şaban bu yüzden yakalanmıştı."* -H. Taner. **buna değdi (idi) buna değmedi (idi) diyerek** birçok şey arasından, iyilerini seçmeye başlamışken önce beğenmeyip bıraktıklarını da sonradan, yeniden seçip alarak. **bunda bir iş var** olayın bir iç yüzü, durumun gizli bir yönü var. **bundan böyle** bundan sonra. **bundan iyisi can sağlığı** bu en iyisidir, daha iyisi olamaz. **bunun burası** *hlk.* dikkati çekmek için "burası" anlamında kullanılır: *Bunun burası kendi evim!*

→ ***bu arada, bu meyanda, bununla beraber, bu sefer***

bu arada *zf.* **1.** Bu süre içinde. **2.** Birlikte, beraber: *Çamaşırı yıkıyorum, bu arada sizinkini de yıkayacağım.*

buat *is. Fr. boite* Elektrik akımı devrelerinde birleştirme yapmak veya akımı bir veya daha fazla kollara ayırmak için kullanılan araç, kutu.

bubi *is. İng. bobby* Küçük bir dokunma ile patlayan, kamufle edilmiş bombadan oluşan **bubi tuzağı** teriminde geçer.

bucak, -ğı *is.* **1.** Kenar, köşe, yer: *"Bunlardan sonra köşede, bucakta, kendi âleminde yaşayan Türkler vardı."* -Y. K. Beyatlı. **2.** İlçelerin, bir müdürle yönetilen bölümlerinden her biri, nahiye.

→ ***bucak bucak***

bucak bucak *zf.* Her yerde, her yanda, her tarafta. **bucak bucak aramak** her yerde aramak: *"Mağdurlar da bucak bucak aranıyordu."* -Ö. Seyfettin. **bucak bucak kaçmak** bir olay, bir durum veya bir kimseyle karşılaşmamaya çalışmak: *"O mübarekler de aman hemşehri bize beş on kuruş diye el açıyorlar, lalayı bucak bucak kaçmaya mecbur ediyorlardı."* -R. N. Güntekin.

buçuk, -ğu *s.* (sayı ve üleştirme sıfatlarından sonra gelir, tek başına kullanılmaz) ... ve yarım: *Dört buçuk. "Üç buçuk senedir ben bu sallantıya şahit oldum."* -P. Safa.

buçuklu *s.* Kesirli: *Buçuklu para.*

budak, -ğı *is. bot.* **1.** Ağacın dal olacak sürgünü. **2.** Dal. **3.** Dalın gövde içindeki başlangıç yeri olan ve tahtalarda görülen yuvarlak koyuca renkte sert bölüm.

→ ***budak deliği, budak özü***

budak deliği *is.* Tahtalardaki budak yerinin çıkarılmasından sonra açılan boşluk: *"Duvarda asılmış bir şapka âdeta canlanmış, altında bir budak deliği kapkara bir tek göz gibi bakıyor."* -R. N. Güntekin.

budaklanma *is.* Budaklanmak işi.

budaklanmak *(nsz)* Budak sürmek, dallanmak.

budaklı *s.* Budağı olan: *"Başmubassır budaklı kızılcık dalına meraklı idi."* -F. R. Atay.

budak özü *is. bot.* Taze sürgün.

budala *s. Ar. budalā, bedîl'* in çokluk biçimi **1.** Zekâca geri: *"Kendisi için bu budalaların arasında bir dakika geçirmek, artık bir asır kaybetmeye müsaviydi."* -Ö. Seyfettin. **2.** *mec.* Bir şeye aşırı ölçüde düşkün: *Kibarlık budalası.* **3.** *is.* Zekâca geri olan kimse: *"Biz ondan yaşlı üç akıllı bu budalaya inandık."* -H. R. Gürpınar. **budala budala** budala gibi, budalaca: *"Niye budala budala yüzüme bakıyorsun?"* -Y. K. Karaosmanoğlu.

budalaca *s.* ve *zf. (budala'ca)* Budalaya yakışır (biçimde): *"Budalaca gülen kızlara kızıyorum."* -S. F. Abasıyanık. *"Bunu becerebilmek insanı nice budalaca hatalardan korur."* -H. Taner.

budalacasına *zf. "Başkalarının başarısına, şansına benim kadar canı gönülden, benim kadar budalacasına sevinen başka birini kolay kolay gösteremeyeceklerdir."* -H. Taner.

budalalaşma *is.* Budalalaşmak işi.

budalalaşmak *(nsz)* Budala duruma gelmek, budala gibi davranmak.

budalalık, -ğı *is.* **1.** Budala olma durumu: *"Bir hafta, on gün kimse bu işin bir budalalık, bir delilik olduğunu anlayamadı."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Budalaca yapılan iş: *"Çok zeki olduğundan budalalığı bağışlamaz, alaya alır, bazen bir kişinin veya bir olayın gülünç yanlarını abartır."* -Y. Z. Ortaç. **budalalık etmek** akılsızca davranmak.

budama *is.* Budamak işi.

budamak *(-i)* **1.** Daha çok ürün almak veya düzgün bir biçim vermek amacıyla ağaç, asma gibi bitkilerin dallarını kesmek, dallarını kısaltmak. **2.** *bot.* Yeni filiz sürmesi için bir bitkinin dallarını kesmek. **3.** *sp.* (güreşte) Rakibinin ayaklarını bir ayak oyunu veya vuruşu ile yerden kesmek. **4.** *mec.* Bir şeyi eksiltmek, azaltmak: *Aylıkları budamak.*

budanış *is.* Budanmak işi veya biçimi.

budanma *is.* Budanmak işi.

budanmak *(nsz)* Budamak işine konu olmak.

budatma *is.* Budatmak işi.

budatmak *(-i, -e)* Budamak işini yaptırmak.

Buddhist *öz. is. (Buddha'nın adından) Fr. bouddhiste* Buddhizm dininden olan kimse.

Buddhizm *öz. is. Fr. bouddhisme* Tabiatüstü kişileşmiş bir tanrı düşüncesi yerine, salt varlığı koyarak onun insanda arzu biçiminde belirdiğini, bundan da ıstırabın doğduğunu, ıstıraptan kurtulmak için var olmaktan vazgeçmek gerektiğini ileri süren, Hindistan ve Çin'de yaygın olan, Buddha'nın ileri sürdüğü mistik dünya görüşü ve din.

Budist *öz. is. bk.* Buddhist.

budun *is.* **1.** Aralarında töre, dil ve kültür ortaklığı bulunan, boy ve soy bakımından da birbirine bağlı insan topluluğu, kavim. **2.** *esk.* Ulus, millet.

→ ***budun betimci, budun betimi, budun bilimci, budun bilimi, budun bilimsel***

budun betimci *is.* Etnograf.

budun betimi *is.* Etnografya, kavmiyat.

budun bilimci *is.* Budun bilimi uzmanı, etnolog.

budun bilimi *is.* Etnoloji, ırkiyat.

budun bilimsel *s.* Etnolojik.

budunsal *s.* Kavmî, etnik.

bugün *s.* **1.** İçinde bulunduğumuz gün: *Bugünün işini yarına bırakma.* **2.** İçinde bulunduğumuz çağ, zaman: *"Bugünün çoluğu çocuğu hep sakallı."* -H. Taner. **3.** *zf.* İçinde bulunduğumuz günde: *Bugün hava güzel.* **bu günlerde** içinde bulunduğumuz zamanda, bu birkaç gün içinde: *"Bugünlerde İstanbul nahiyelerinin birinde gecelerimi geçirmek mecburiyetindeydim."* -S. F. Abasıyanık. **bugün bana ise yarın sana** bugün birinin başına gelen kötü bir durumun, daha sonra başkasının da başına gelebileceğini hatırlatmak için söylenir. **bugün yarın** çok yakında, nerede ise. **bugünden tezi yok** hemen şimdi, derhal. **bugünden yarına 1)** az zaman sonra: *"Bugünden yarına yiyicek ekmeği olmayanlar için para ve mal her şeyden üstündür."* -R. N. Güntekin. **2)** bugün yaşayanlardan gelecek kuşaklara. **bugüne bugün 1)** "unutma ki", "şunu iyi bil ki" anlamında kullanılır: *"Bugüne bugün en geri kafalı aileler bile kızlarının flörtlerine göz yumuyorlar."* -H. Taner. **2)** bugüne değin: *"Anladım ki ben bugüne bugün, ömrüm boyunca hiçbir artırmaya büyük bir hırsla katılmamışım."* -H. Taner.

bugünkü *s.* Bugüne özgü, bugün olan, bugün yapılan: *Bugünkü durum. "Bugünkü Türk şiirinin manzarası şairlerle dolu bir memlekette yaşadığımızı gösteriyor."* -S. F. Abasıyanık. **bugünkü günde** şimdi, içinde bulunduğumuz zamanda, şimdiki şartlarda. **bugünkü tavuk yarınki kazdan iyidir** sağlanmış bir kazancın umulan daha büyük bir kazanca feda edilmemesini öğütler.

bugünlük *zf.* Bugün için: *"Fakat bugünlük, bu masal havası içinde onunla beraber yaşamalıyız."* -S. F. Abasıyanık. **bugünlük yarınlık** çok yakında olması beklenen şeyler için söylenir.

buğday *is. bot.* **1.** Buğdaygillerin örnek bitkisi *(Triticum).* **2.** Bu bitkinin başaktan ayrılmış tanesi. **buğday başak verince orak pahaya çıkar** ihtiyaç duyulan şey değer kazanır.

→ ***buğday benizli, buğday biti, buğday güvesi, buğday pası, buğday rengi, buğday sürmesi, buğday unu***

buğday benizli *s.* ve *is.* Açık esmer: *"Bir buğday benizli zülfü dolaşık / Gitme diye beni yolda eğler var."* -Karacaoğlan. *"Kısaca boylu, buğday benizli, güler yüzlü, konuşkan bir adam."* -M. Ş. Esendal.

buğday biti *is. zool.* Yarım kanatlılardan, vücudu yeşil, başı siyah, ekinlere zararlı bir böcek, ekin biti *(Sitophilus granarius).*

buğdaycıl *is. zool.* Bataklık yerlerde, patates, pancar tarlalarında yaşayan göçücü bir kuş *(Luscinia svecica cyanecula).*

buğdaygiller *ç. is. bot.* Bir çeneklilerden, örneği buğday, yulaf, arpa, pirinç, çavdar, mısır, ayrık ve çayır otları, kamış, bambu olan, çiçekleri başak durumunda büyük bir bitki familyası.

buğday güvesi *is. zool.* Tahıla zarar veren küçük bir kelebek *(Tinea granella).*

buğday pası *is. bot.* **1.** Pas mantarıgillerden asalak bir mantar *(Puccinia graminisi).* **2.** Bu mantarın buğday ve benzeri bitkilerin yapraklarında oluşturduğu hastalık.

buğday rengi *is.* (ten için) Açık esmer.

buğdaysı *s.* Buğdayı andıran: *"Tenin buğdaysı, boyun bir başak kadardı."* -A. M. Dıranas.

→ ***buğdaysı meyve, buğdaysı tane, buğdaysı tohum***

buğdaysı meyve *is. bot.* Çok ince olan kabuğu, zarından ayrılmayacak derecede kaynaşmış olan tohum izlenimi veren bir kuru meyve.

buğdaysı tane *is. bk.* buğdaysı meyve.

buğdaysı tohum *is. bk.* buğdaysı meyve.

buğday sürmesi *is. bot.* **1.** Buğday başaklarından oluşan ilkel mantar *(Tilletia tritici).* **2.** Bu mantarın yol açtığı hastalık.

buğday unu *is.* Yabancı maddelerinden temizlenmiş ve tavlanmış buğdayların tekniğine uygun olarak öğütülmesiyle elde edilen bir ürün.

buğra *is.* Erkek deve, iki hörgüçlü deve.

buğu *is.* **1.** Isı etkisiyle gaz durumuna geçen sıvı: *"İçimde buz gibi bir buğu, gittikçe yayılarak, beni ürperte ürperte öldürmeye çalışıyor."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** Soğuk bir cisim üzerinde ince bir tabaka durumunda yoğunlaşmış sıvı: *"Biz bile kendimizi en sadık bir aynada görmek istesek nefesimizin buğusu aynamızı bulandırır."* -A. Ş. Hisar. **buğusu üstünde** sıcak sıcak, sıcaklığı azalmamış durumda.

→ ***buğu evi, buğu kebabı***

buğu evi *is.* Hastalık dolayısıyla mikroplu sayılan eşyanın sıcak buğu ile temizlendiği yer, tephirhane.

buğu kebabı *is.* Et, arpacık soğanı, domates, sarımsak, kekik ve baharat kullanılarak hiç su konmadan hazırlanan bir et yemeği.

buğulama *is.* **1.** Buğulamak işi. **2.** *is.* ve *s.* Buğuda pişmiş (yemek): *Hamsi buğulaması.*

buğulamak *(-i)* **1.** Buğudan geçirmek, buğuya tutmak. **2.** Bazı yemekleri buğu ile pişirmek.

buğulandırma *is.* Buğulandırmak işi.

buğulandırmak *(-i)* Buğulanmasına yol açmak: *"O kadar duru ki bardağı buğulandırmasa içinde su olup olmadığı anlaşılmayacak."* -R. H. Karay.

buğulanış *is.* Buğulanmak işi veya biçimi.

buğulanma *is.* Buğulanmak işi: *"Zaten manzarayı bozuk ve dumanlı gösteren yalnız camların buğulanması değil..."* -R. H. Karay.

buğulanmak *(nsz)* Üzerinde buğu oluşmak, buğu ile kaplanmak: *"Cigara dumanı, solukların sıcaklığı ile kahvelerin camları iyice buğulanmıştı."* -N. Cumalı.

buğulaşma *is.* Buğulaşmak işi, buharlaşma.

buğulaşmak *(nsz)* Buğu durumuna gelmek, buharlaşmak.

buğulaştırıcı *is.* ve *s.* Suyu buğu durumuna getirmek için kullanılan (araç).

buğul buğul *zf.* Buğu çıkararak.

buğulu *s.* **1.** Üzerinde buğu bulunan, buğulanmış: *"Güneş sanki buğulu bir tülbendin arkasına saklanmış, alev alev."* -A. İlhan. **2.** *mec.* Süzgün, dalgın bakışlı olan (göz): *"Buğulu gözlerinde o eski yakamozlar parladı."* -H. E. Adıvar.

→ ***buğulu buğulu***

buğulu buğulu *s.* Nemli, dolu dolu, yaşlı: *"Mavi gözleri buğulu buğulu, dudakları gergin, sesi kısık çıkıyordu."* -N. Cumalı.

buğur *is. hlk.* Buğra.

buhar *is. (buha:r) Ar. buḫār* Isı etkisiyle sıvıların ve bazı katıların dönüştükleri gaz durumu: *Su buharı. İyot buharı. "Bu bombardımanda ne yeni silâhların çelik sesini işittik, ne de buharı andıran dumanla karışık şimşeği gözlerimizi kamaştırdı."* -R. H. Karay. **buhar olmak** *hlk.* yok olmak, kaybolmak: *"Sanki buhar olup göğe çekilmişlerdi."* -S. Ayverdi.

→ ***buhar kazanı, buhar kurutucusu, buhar makinesi, buhar valfı***

buhar kazanı *is.* Buhar elde etmekte kullanılan kazan.

buhar kurutucusu *is.* Buhar içerisindeki su damlacıklarını ayıran ve kuru buhar elde edilmesini sağlayan araç.

buharlaşma *is.* Buharlaşmak işi, buğulaşma, tebahhur.

→ ***buharlaşma noktası***

buharlaşmak *(nsz)* **1.** Buhar durumuna dönüşmek, buğulaşmak, tebahhur etmek. **2.** *mec.* Dalgınlaşmak, hayaller içinde kalmak: *"Sınıfta hemen hemen yalnız ben, buharlaşan kafamla uyuklardım."* -S. F. Abasıyanık.

buharlaşma noktası *fiz.* Bir sıvının kaynatılma sonucunda buhar durumuna

geçme derecesi.

buharlaştırıcı *is.* Buharlaşma işlemini gerçekleştiren alet.

buharlaştırma *is.* Buharlaştırmak işi.

buharlaştırmak *(-i)* **1.** Bir sıvıyı kaynatarak buhar durumuna getirmek. **2.** Bir sıvıyı ince damlacıklar durumunda damıtmak.

buharlayıcı *is.* ve *s.* Buhar hâline getiren (makine vb.).

buharlı *s.* **1.** Buharı olan. **2.** Buhar gücü ile çalışan.

→ ***buharlı gemi***, ***buharlı ısıtma***, ***buharlı makine***, ***buharlı tren***, ***buharlı ütü***

buharlı gemi *is.* Buhar gücüyle çalışan gemi.

buharlı ısıtma *is.* Buharın taşıdığı ısıdan yararlanarak yapılan ısıtma: *Buharlı kalorifer.*

buharlı makine *is.* Buharla çalışan makine.

buharlı tren *is.* Buhar gücüyle çalışan tren.

buharlı ütü *is.* Çıkardığı buharla kuru çamaşırları ütülemeye hazır duruma getiren ütü.

buhar makinesi *is.* Buhar basıncıyla işleyen makine.

buhar valfı *is.* Buharlı ısınma sisteminde, kalorifer dairelerinde buhar akışını kesmeye ve dengelemeye yarayan alet.

buhran *is. (-ra:nı) Ar. buḥrān* Bunalım, bunluk, kriz: *Kabine buhranı. "Üç gecedir gelmiyor, o kadar buhran içindeyim ki."* -P. Safa. *"... manevî buhranın gitgide bir çeşit deliliğe yaklaştığını hissediyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **buhran geçirmek** bunalım geçirmek: *"Kız kardeşim bir sinir buhranı geçiriyordu."* -A. Gündüz. **buhrana tutulmak** buhran geçirmek: *"Üç dört gün olmuştu, acaip sinir buhranlarına tutulmuştum."* -R. H. Karay.

buhranlı *s.* Bunalımlı: *"Durum buhranlı ve çok tehlikeliydi."* -F. R. Atay.

buhur *is. (buhu:r) Ar. baḫūr* Dinî törenlerde yakılan kokulu ağaç vb. maddeler, tütsü.

→ ***buhurumeryem***

buhurdan *is. (buhu:rda:n) Ar. baḫūr + Far. -dān* Buhurluk: *"Dağıtır gülleri boşlukta hava / Ve buhurdanda tüter amberler."* -A. N. Asya.

buhurdanlık, -ğı *is.* Buhur yapmak için kullanılan araç.

buhurluk, -ğu *is.* İçinde tütsü için kullanılan maddeler yakılan kap.

buhurumeryem *is. (buhu:rumeryem) Ar. baḫūr-i meryem bot.* Tavşankulağı, siklâmen.

buji *is. Fr. bougie* Patlamalı motorlarda gazı tutuşturmaya yarayan elektrikli araç.

bukağı *is. esk.* **1.** Ağır cezalıların ayaklarına takılıp ucuna pranga bağlanan demir halka: *"Bukağılı Babanın başı ucunda düşman zindanında taşıdığı bukağılar vardı."* -Y. K. Beyatlı. **2.** Kaçmaması için hayvanların ayağına takılan zincir, demir köstek. **bukağı vurmak** bukağı takmak.

bukağılama *is.* Bukağılamak işi.

bukağılamak *(-i)* (hayvan için) Ayağa bukağı takmak.

bukağılı *s.* **1.** Ayağında bukağı bulunan. **2.** Bilekleri beyaz olan (hayvan).

bukağılık, -ğı *is. hlk.* Hayvanların ayağına bukağı takılacak yer, bilek.

bukalemun *is. Ar. bukalemūn zool.* **1.** Bukalemungillerden, 20-30 cm boyunda, renk değiştirmesiyle ünlü sürüngen türü, kaya keleri *(Chamaeleo chamaeleon).* **2.** *mec.* Çıkarına göre davranışını, görüşünü değiştiren kimse. **bukalemun gibi renkten renge girmek** sürekli düşünce değiştirmek.

bukalemungiller *ç. is. zool.* Sürüngenler sınıfının renklerini bulundukları yerin rengine uyduran, hareketleri yavaş, bukalemun türlerini içine alan bir familyası.

bukanak, -ğı *is. hlk.* Ayak.

buke *is.* Güzel koku, rayiha: *"Berrak değildir, ama kokuludur, bukesi enfestir."* -R. H. Karay.

buket *is. Fr. bouquet* Çiçek demeti.

bukle *is. Fr. bouclé* Küçük lüle durumunda, kıvrımlı saç: *"Saçlarımı geceden ıslatarak kâğıtlarla bukle yapmıştım."* -S. M. Alus.

→ ***bukle bukle***

bukle bukle *s.* Kıvrım kıvrım, bukleli (saç).

bukleli *s.* Kıvrımları olan (saç): *"Dal gibi, kara bukleli, aydınlık alınlı ve yaramaz, delişmen..."* -S. F. Abasıyanık.

buklesiz *s.* Kıvrımları olmayan (saç).

buklet *is. Fr. bouclette* **1.** Bükülmüş iplik. **2.** *s.* Bu iplikten dokunmuş (giyecek).

bukran *ç. is. Ar.* Saraçların kullandığı yün kırpıntısı.

bul *is.* Yalnız iki geniş yüzü testere ile düzeltilmiş tahta.

bula *is. hlk.* Yenge, amca veya dayı karısı.

bulada *is. (bula'da) Yun.* Büyük piliç.

bulak, -ğı *is. hlk.* Kaynak, pınar.

bulama *is.* **1.** Bulamak işi. **2.** Genellikle üzüm şırasının kaynatılması ile yapılan koyu pekmez: *"Atlar, arabalar, dalkavuklar arasında geçen debdebelerle şimdiki kırk paralık bulama, altmış paralık peynir müşterilerine meram anlatmak arasında ne büyük tezat vardı."* -Ö. Seyfettin.

bulamaç, -cı *is.* **1.** Sulu, cıvık hamur. **2.** Bu koyulukta yapılan çeşitli hamur yemekleri: *Tatlı bulamaç.* **3.** *mec.* Karışık, oradan buradan toplanmış: *"Az çok bulamaç olan romantizm şiirinin daha imbikten geçmiş taraflarına geldim."* -Y. K. Beyatlı.

bulamak *(-i, -e)* **1.** Bir nesnenin her yanını bir şeye değdirerek üstünü onunla kaplamak, bir nesneyi başka bir maddeye batırmak: *Balığı una bulamak.* **2.** *(-i)* Kirletmek: *Çocuk üstünü başını çamura bulamış.*

bulandırıcı *is.* ve *s.* **1.** Bulantı veren: *Bulandırıcı ilâçlar.* **2.** *is. mec.* Tiksindirici, nefret uyandıran.

bulandırılmak *(nsz)* Bulandırmak işi yapılmak.

bulandırmak *(-i, -e)* **1.** Bulanmasına yol açmak, bulanmasını sağlamak. **2.** *mec.* İki veya daha çok şeyi birbirlerinden fark edilmeyecek biçimde karıştırmak: *"Acaba beyaza bulanmış kalastan mı, şüphesi tekrar zihnini bulandırdı."* -Ö. Seyfettin.

bulanık *s.* **1.** Bulanmış olan, duru olmayan: *"Koltuğuna oturdu, Haliç'in bulanık sularına daldı."* -F. R. Atay. **2.** Bulutlu, kapalı: *Bulanık hava.* **3.** Açık seçik görünmeyen, net olmayan: *Bulanık görüntü.* **4.** (bakış) için, Donuk, anlamsız; fersiz: *"Işık vursa bile içine fer düşmeyen bulanık gözlü, küçücük, sıska, yılgın bir köpekti."* -R. H. Karay. *"Dimdik oturuyor, bulanık ve ıslak gözlerle ona bakıyordu."* -P. Safa. **5.** *mec.* Niteliği tam anlaşılmayan: *"İzmir-Bursa yolculuğundan dönüşümde ben böyle bulanık bir politika havası içinde bulmuştum."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

bulanıkça *s. (bulanı'kça)* Biraz bulanık olan, çok duru olmayan: *"Yıkanmak için kırık küvete, boşalttığı bulanıkça suya baktı."* -H. R. Gürpınar.

bulanıklaşma *is.* Bulanıklaşmak işi veya durumu.

bulanıklaşmak *(nsz)* Bulanık olmak.

bulanıklaştırmak *(-i)* Bulanık duruma getirmek.

bulanıklık, -ğı *is.* Bulanık olma durumu: *"Bakışlarına çoktan bir ihtiyar sarhoş gözlerinin bulanıklığı gelmişti."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

bulanış *is.* Bulanmak işi veya biçimi.

bulanma *is.* Bulanmak işi.

bulanmak *(-e)* **1.** Bulamak işine konu olmak, her yanı bir şeyle kaplanmak: *"Parfüme bulanmış bir ter, boyalı suratlarından buharlaşıyor."* -A. İlhan. **2.** *(nsz)* Duruluğunu yitirmek: *Havuz bulandı.* **3.** Parlaklığını ve açıklığını yitirmek: *Hava bulandı.* **4.** (iç, mide içi) Bulantısı olmak. **5.** *mec.* Karışmak: *"Köylünün bu habere zihni bulandı."* -A. Gündüz.

bulantı *is.* Midede duyulan ve insana kusacak gibi bir duygu veren durum: *"Midesindeki bulantı geçmiş, kulakları artık uğuldamıyordu."* -S. F. Abasıyanık. *"Bodrum katındaki yemekhaneye indiğim zaman gönül bulantılarım yeniden teperdi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **bulantı vermek** (içini, midesini) bulandırmak: *"Gözlerime, kulaklarıma, beş duyuma birden tiksinti, bulantı veren bu manzaraların ortasında niye*

duruyordum?" -A. Gündüz.

bulaşıcı *s.* Birinden başkasına geçen, bulaşan, sri.

→ ***bulaşıcı hastalık***

bulaşıcı hastalık, -ğı *is.* Mikrop yolu ile yayılan hastalık.

bulaşık, -ğı *is.* **1.** Yiyecek veya içecekte kullanılan yıkanmamış mutfak eşyası veya kap kacak: *"Tava indirilir, tepsilere dökülür, tepsiler güneşe konur, yıkanacak bulaşıklar kuyu başına götürülür."* -M. Ş. Esendal. **2.** *s.* Bulaşmış olan: *Bulaşık kap.* **3.** *s. mec.* Yapışkan, sulu: *Bulaşık adam. "Bu karmakarışık ve bulaşık âlemi kendi hâline bırakırdı."* -A. Ş. Hisar. **4.** *mec.* İz, etki, kalıntı: *"Daha balayının bulaşığı geçmedi."* -B. Felek. **bulaşık suyu gibi** (sulu yiyecek ve içecekler için) kötü hazırlanmış, tadı tuzu olmayan.

→ ***bulaşık adam, bulaşık bezi, bulaşık deniz, bulaşık deterjanı, bulaşık eldiveni, bulaşık gemi, bulaşıkhane, bulaşık iş, bulaşık makinesi, bulaşık makinesi tuzu, bulaşık suyu, bulaşık tozu***

bulaşık adam *is.* Yolsuz, uygunsuz işler yapan, sataşma alışkanlığı olan kimse.

bulaşık bezi *is.* Bulaşıkları yıkamak için kullanılan bez.

bulaşıkçı *is.* İşi kirli kapları yıkamak olan kimse.

bulaşıkçılık, -ğı *is.* Bulaşıkçının işi: *"Garsonluk bilmediğimden patronum beni önce bulaşıkçılığa verdi."* -T. Dursun K.

bulaşık deniz *is.* Mayın tehlikesi olan deniz.

bulaşık deterjanı *is.* Bulaşık tozu.

bulaşık eldiveni *is.* Bulaşık yıkarken kullanılan plâstikten yapılmış geçirimsiz eldiven.

bulaşık gemi *is.* Tayfalarında veya içindeki yolcular arasında bulaşıcı hastalık bulunan gemi.

bulaşıkhane *is. (bulaşıkha:ne) T. bulaşık + Far. ḫāne* Kışla, okul, otel gibi yerlerde bulaşık yıkamaya ayrılan özel bölüm.

bulaşık iş *is.* Yolsuz, uygunsuz, kirli iş.

bulaşıklık, -ğı *is.* Bulaşık olma durumu: *"Kalbi güp güp vuruyordu. Ellerinde kan bulaşıklığı hissi. Bir yıkasa mı?"* -A. İlhan.

bulaşık makinesi *is.* Bulaşık yıkamaya yarayan alet.

bulaşık makinesi tuzu *is.* Bulaşık makinelerinde suyun içinde veya yıkananların üzerinde kireç kalıntılarını yok eden kimyasal bileşim.

bulaşık suyu *is.* Bulaşık yıkarken kullanılan su.

bulaşık tozu *is.* Bulaşıkları yıkarken kullanılan, temizleme ve arıtma özelliği bulunan toz.

bulaşılma *is.* Bulaşılmak işi veya durumu.

bulaşılmak *(-e)* Bulaşmak işine konu olmak.

bulaşkan *s.* **1.** Bulaştığı yerden kolay temizlenemeyen, yapışkan. **2.** *mec.* Sataşma, kavga etme alışkanlığı olan.

bulaşkanlık, -ğı *is.* Bulaşkan olma durumu.

bulaşma *is.* Bulaşmak işi.

bulaşmak *(nsz)* **1.** Bir nesne, üzerine sürülen bir şey yüzünden kirlenmek: *Tabak bulaştı.* **2.** *(-e)* İstenilmeyen bir madde bir şeye sürülmek: *"Yüzüne gözüne yer yer kepek bulaşmıştı."* -S. F. Abasıyanık. **3.** (hastalık) Geçmek, sirayet etmek: *Çocuğa su çiçeği bulaşmış.* **4.** *(-e)* Çatmak, sataşmak, tedirgin etmek. **5.** *(-e)* İstemeden veya rastlantı sonucu bir işe karışmak.

bulaştırılma *is.* Bulaştırılmak işi veya durumu.

bulaştırılmak *(nsz)* Bulaştırmak işine konu olmak.

bulaştırma *is.* Bulaştırmak işi veya durumu.

bulaştırmak *(-i, -e)* Bulaşmasına yol açmak.

bulatmak *(-i)* Bulaştırmak: *"Onların canı ciğeri taze fidanları kana bulatmak, yaşlı başlı insanlara yakışmaz."* -H. Taner.

buldok, -ğu *is. Fr. bouledogue İng. bulldog zool.* Köpekgillerden, burnu basık, alt çenesi üsttekinden uzun, iri ve güçlü bir köpek türü *(Canis familiaris molosus hibernicus).*

buldozer *is. Fr. bulldozer < İng. bulldozer* Önündeki geniş bıçakla toprağı sıyırıp engebeleri kaldıran, tekerlekli veya tırtıllı bir yol makinesi: *"Yıkma makineleri, buldozerler durmadan bir yerler kazmakta."* -H. Taner.

buldumcuk *s.* Sonradan görme. **buldumcuk olmak** bir şeye sonradan ulaşınca şımarmak.

buldurma *is.* Buldurmak işi.

buldurmak *(-i, -e)* Bulmak işini yaptırmak.

buldurtma *is.* Buldurtmak işi.

buldurtmak *(-i)* Bulmasını veya buldurmasını sağlamak.

Bulgar *öz. is.* **1.** Slâvların güney kolundan olan bir halk veya bu halkın soyundan olan kimse. **2.** *s.* Bulgaristan'a özgü olan, Bulgaristanla ilgili olan: *Bulgar müziği.*

Bulgarca *öz. is. (Bulga'rca)* Bulgar dili.

bulgari *is. (bulga:ri)* Dört telli bağlama.

Bulgaristanlı *öz. s.* Bulgaristan halkından olan (kimse).

bulgu *is.* **1.** Var olduğu hâlde bilinmeyeni bulup ortaya çıkarma işi ve bu işin sonunda elde edilen şey. **2.** Araştırma verilerinin çözümlenmesinden çıkarılan bilimsel sonuç, netice: *Banka bu gibi bulguları işletmek için para veren bir kurumdur.* **3.** *tıp* Vücuttaki işlevsel bir bozukluğun, hastalığın belirlenmesine yarayan olgu veya olay, araz, semptom.

bulgulama *is.* **1.** Bulgulamak işi. **2.** *fel.* Yeni olayları ve bilgileri bulma yöntemi ve öğretisi.

bulgulamak *(-i) fel.* Yeni olayları ve bilgileri bulmak.

bulgur *is.* **1.** Kaynatılıp kurutulduktan ve kabuğu çıkarıldıktan sonra kırılan buğday: *"Çocuklara kuş başılı bulgur pilâvı ziyafeti çekiliyor."* -A. Gündüz. **2.** Sert ve ufak taneler durumunda yağan kar, ebe bulguru.

→ ***bulgur bulgur, bulgur çorbası***

bulgur bulgur *is.* Bulgur tanesi gibi: *Bulgur bulgur kar yağıyor.*

bulgurcu *is.* Bulgur yapan ve satan kimse.

bulgurcuk, -ğu *is. astr.* Güneş yüzeyinde teleskopla seçilebilen küçük, dairesel görünüşlü parçacıklardan her biri.

bulgurculuk, -ğu *is.* Bulgurcunun işi veya mesleği.

bulgur çorbası *is.* Domates, bulgur, taze biber, soğan, tereyağı ve salça kullanılarak hazırlanan bir çorba türü.

bulgurlama *is.* Bulgurlamak işi.

bulgurlamak *(-i)* Bulgur tanaleri gibi küçük parçalara ayırmak.

bulgurlanma *is.* **1.** Bulgur taneleri gibi küçük parçalara ayrılma. **2.** *astr.* Güneş yüzeyinde bulgurcuk denilen taneciklerin kaynaşması olayı.

bulgurluk, -ğu *is.* ve *s.* Bulgur yapmaya elverişli: *Bulgurluk buğday.*

bulgurlu köfte *is.* İnce bulgurla yoğrulmuş köfte.

bulgurlu pilâv *is.* Bulgurla pişirilen pilâv.

bulgusal *s.* Bulguyla ilgili, bulguya ait.

→ ***bulgusal yöntem***

bulgusal yöntem *is. sos.* Öğretilmek istenen şeyi, öğrencilerin kendilerinin bulmasını sağlayan öğretim yöntemi.

bullak *bk.* allak bullak.

bulma *is.* Bulmak işi.

bulmaca *is.* Çeşitli biçimlerde düzenlenen ve düşündürerek, aratarak buldurmayı amaç edinen oyun: *"Ulus gazetesinde Fikret Adil çapraz sözcük bulmacaları düzenliyor."* -N. Cumalı.

bulmak, -ur *(-i)* **1.** Arayarak veya aramadan, bir şeyle, bir kimse ile karşılaşmak; bir şeyi elde etmek: *"Kafam her an bir konu bulmak için bin bir çeşit şeye müracaat ediyor."* -H. E. Adıvar. **2.** Kaybedilen bir şeyi yeniden ele geçirmek: *Paramı buldum.* **3.** Varlığı bilinmeyen bir şeyi ortaya çıkarmak, keşfetmek: *"Şu kuvvetin, cevherin sırrını bulmaya çalışıyorum."* -S.

F. Abasıyanık. **4.** İlk kez yeni bir şey yaratmak, icat etmek. **5.** İstenilen şeye kavuşmak, nail olmak: *"Kadınlık namına düşündüğüm şeylerin hiçbirini karımda bulamadım."* -Ö. Seyfettin. **6.** Bir yer, bir noktaya erişmek, ulaşmak: *"Böylece yılın ortasını bulduk."* -R. H. Karay. **7.** Herhangi bir görüşe, bir yargıya varmak: *"Ben de bunu akıllıca buldum."* -M. Ş. Esendal. **8.** Seçmek, uygun saymak: *"Bazen onlara yeni ve güzel kıyafetler buluyor."* -H. E. Adıvar. **9.** Sağlamak, temin etmek: *"Sen otur ye, ben yatarken, kendim bir şeyler bulur, yerim."* -S. F. Abasıyanık. **10.** *(-i, -e)* (kabahat, suç, kusur için) Yüklemek: *Bana kabahat bulma, ben böyle olacağını vaktiyle söylemiştim.* **11.** Erişmek: *Şifa bulmak. "Dallar uçlara doğru gittikçe inceliyor, gecenin karanlığına karışarak son buluyordu."* -N. Cumalı. **12.** *(nsz)* Cezaya uğramak: *Allah'tan bulsun. Eden bulur.* **13.** Hatırlamak: *"Bir türlü bulamadım caminin ismini dersem, inanır mısınız?"* -S. F. Abasıyanık. **bula bula bunu (onu, bir şeyi, bir kimseyi) bulmak 1)** var olanların en değersizini seçmek; **2)** kötü bir raslantıyı anlatmak için kullanılır. **buldukça bunar** (veya **bulmuş da bunuyor**) bulduğuyla yetinmiyor da daha çoğunu istiyor. **bulup buluşturmak** çaba göstererek sağlamak, yaratmak.

bulucu *is.* **1.** Bir şeyi bulan, bir buluş yapan kimse, kâşif. **2.** Gazları, mayınları, radyoaktif mineralleri, manyetik dalgaları bulmaya yarayan araç, detektör.

bulûğ *is. Ar. bulûġ* Erin olma, baliğ olma, erinlik. **bulûğa ermek** erinleşmek.

→ ***bulûğ çağı***

bulûğ çağı *is.* Ergenlik çağı.

bulundurma *is.* Bulundurmak işi.

bulundurmak *(-i)* **1.** Var olmasını, hazır bulunmasını sağlamak. **2.** Eksik etmemek: *"Her milletten alıcı için her şey bulundururlar orada."* -T. Dursun K.

bulunma *is.* Bulunmak işi.

bulunmak *(nsz)* **1.** Bulmak işine konu olmak: *Yerde para bulundu.* **2.** Herhangi bir durumda olmak: *"Hayırlı bir işe yardımda bulunmuş oluyorsunuz."* -R. H. Karay. *"Neden o mektubu yazmak budalalığında bulunmuştu."* -H. E. Adıvar. **3.** (bir yerde) Olmak: *"İçinde bulunduğumuz tarihte Osmanlı devletinin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu."* -Atatürk. **4.** Bulunmaz, eşsiz, benzersiz, güç bulunan. **bulunmaz Hint kumaşı** *alay* çok az bulunduğu ve çok değerli olduğu sanılan şey: *"Nuri'ye gelince, bulunmaz bir Hint kumaşı sayılmazdı o da."* -O. Rifat.

buluntu *is. ark.* **1.** Kazı veya araştırmalarla ortaya çıkarılmış olan, bazen de rast gelinerek bulunan eski çağlardan kalma eşya. **2.** Sokakta bulunup alınan çocuk.

buluş *is.* **1.** Bulmak işi veya biçimi. **2.** İlk defa yeni bir şey yaratma, icat. **3.** Bilinen bilgilerden yararlanarak daha önce bilinmeyen yeni bir bulguya ulaşma veya yöntem geliştirme, icat: *"Bu orjinal buluşu Vali Beye borçluyuz."* -S. F. Abasıyanık. **4.** *ed.* Konu, duygu, düşünce ve hayalde başkalarının etkisinden sıyrılarak, bunların işlenişinde yeni bir yol tutma: *Yazarın güzel buluşları var.*

→ ***buluş hakkı***

buluş hakkı *is.* Bir buluşun veya o buluşu uygulama alanında kullanma hakkının bir kimseye ait olduğunu gösteren belgeye karşılık kazanılan hak.

buluşma *is.* Buluşmak işi: *"Bu yeniden buluşma ikisi için de biraz acıklı oldu."* -M. Ş. Esendal. *"Buluşmayı kararlaştırdığımız kahveye girdiğimde, arkadaşlarım beni bekliyorlardı."* -E. Bener.

→ ***buluşma yeri***

buluşmak *(nsz, -le)* **1.** Bir araya gelmek; karşılaşmak. **2.** Önceden belirlenmiş bir yer ve zamanda bir araya gelmek: *"Ertesi gün yine pastacıda buluştular."* -P. Safa. **3.** Kavuşmak: *"Yâr ile buluşsak bir tenha yerde / Duyarlar rakipler söz olur gider."* -Âşık Veysel.

buluşma yeri *is.* Buluşulacak yer.

buluşturma *is.* Buluşturmak işi.

buluşturmak *(-i, -le)* Bir araya gelmelerini sağlamak, bir araya getirmek.

buluşulma *is.* Buluşulmak işi.

buluşulmak *(nsz)* Buluşmak işi yapılmak.

bulut *is.* **1.** Atmosferdeki su damlacıkları ve buz taneciklerinin görülebilir yoğunluk kazanmasıyla oluşan, biçimleri, yükseklikleri ve yol açtıkları hava olaylarıyla birbirinden ayrılan yığınlar: *"Mavi maviydi gökyüzü / Bulutlar beyaz beyazdı / Boşluğu ve üzüntüsü / İçinde ne garip bir yazdı."* -A. H. Tanpınar. **2.** Herhangi bir şeyden oluşan yoğun yığın: *"Zehirli bir çekirge bulutu gibi oraya üşüşen Avrupalılar..."* -Ö. Seyfettin. **3.** Keder, endişe: *"Gazinin şen çehresi üstünden ciddî bir düşüncenin bulutu geçer gibi oldu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **bulut gibi** çok sarhoş. **buluttan nem kapmak** en küçük bir şeyden alınmak, çok alıngan olmak: *"Biraz gariptir ki buluttan nem kapan o zamanki sansür bu cinayetler ve tesadüflerden ahkâm çıkararak hafiyelik etmezdi."* -A. Ş. Hisar.

bulutçuk, -ğu *is.* Küçük bulut: *"Cam kırıklarına benzer, kesici, acıtıcı bulutçukların kayıp kayıp gittikleri bir gökyüzü."* -A. İlhan.

bulutlanma *is.* Bulutlanmak işi.

bulutlanmak *(nsz)* **1.** Bulutlarla kaplanmak: *"Gökler bulutlanıyor rüzgâr serinliyordu / Serpilmeye başladı bir yağmur ince ince."* -F. N. Çamlıbel. **2.** *mec.* Kederlenmek, hüzünlenmek: *"Acaba Saffet'in vaktiyle nişanlısı olduğunu söylese Mazlume ile başlayan bu billûr gibi şeffaf sevgi bulutlanır mıydı?"* -H. E. Adıvar.

bulutlu *s.* **1.** Bulutlarla kaplanmış, bulutlanmış. **2.** *mec.* Üzerinde bulut varmış gibi bulanık görünen. **3.** (bellek için) Karışık, net olmayan.

bulutsu *is. astr.* Uzayda ekseni çevresinde yavaşça dönen, kızgın gaz ve tozlardan oluşmuş gök varlığı, nebülöz.

bulutsuz *s.* Bulutu bulunmayan, açık, berrak: *"Burası seması bulutsuz, güneşi berrak bir yeşil saha idi."* -H. C. Yalçın.

bulvar *is. (l ince okunur) Fr. boulevard* Şehir içinde ağaçlı, geniş cadde: *"İki tarafı ağaçlık bir geniş bulvardan geçiyor, mütemadiyen gidiyorduk."* -R. H. Karay.

bumbar *is. Far. mebâr, mubâr* **1.** Büyükbaş ve küçükbaş hayvanların kalın bağırsağı. **2.** Bu bağırsağa ciğer, kıyma, pirinç veya bulgur doldurularak yapılan yemek: *Bumbar dolması.* **3.** Soğuğun girmesini önlemek için kapı ve pencere aralıklarına takılan, içi pamuk dolu, uzun bez kılıf.

bumburuşuk *s. (bu'mburuşuk)* Çok, iyice buruşmuş olan: *Bumburuşuk gözler. "Sakalı üç günlük, redingotları bumburuşuk, kederli erkekler..."* -A. İlhan. *"Yüzüme, gözlerini, hasta, kenarları bumburuşuk gözlerini kaldırdı."* -S. F. Abasıyanık.

bumbuz *s. (bu'mbuz)* Çok soğuk.

bumerang *is. İng. boomerang (Avustralya yerlilerinin dilinden)* Kıvrık bir sopaya benzeyen ve fırlatıldığında geri dönen, ağaçtan yapılma bir av aracı: *"Fırlat at uzağa / Döner gelir bumerang."* -B. Necatigil.

bu meyanda *zf.* Bu arada.

bumlama *is.* Bumlamak işi.

bumlamak *(nsz)* Lâstik tırnaklarının janta iyi oturmamasından dolayı jantın iç lâstik üzerine basması sonucu lâstik patlamak.

bun *is.* Sıkıntı: *"Soluğunu kesen acı, göğsünü sıkıştıran bun sancılarına benzemiyordu."* -A. İlhan.

buna *zm.* **Bu** zamirinin yönelme eki almış durumu.

bunak, -ğı *s.* ve *is.* Bunamış olan (kimse), ateh getirmiş olan (kimse), matuh: *"Kendini isteyenler hep cılız, sıska, ihtiyar, bunak adamlardı."* -Ö. Seyfettin.

bunakça *s. (buna'kça)* **1.** Bunağa benzer, biraz bunak. **2.** *zf.* Bunağa yakışır (bir biçimde), bunak gibi.

bunaklık, -ğı *is.* Bunak olma durumu: *"Bende bunaklık daha başlamadı, bunaklık veya sapıklık..."* -R. H. Karay.

bunalım *is.* **1.** Doğal bir süreçte birdenbire oluşan aykırılık, bunluk, buhran, kriz. **2.** Tehlikeli sonuç doğurabilecek gerginlik, buhran: *"Bunalım anlarında insanın yüreğini, en ürkütücü olasılıklar yoklamaz*

mı?" -A. İlhan. **3.** *tıp* Bir hastalıkta iyileşme veya ölümle sonuçlanan, birdenbire olan fizyolojik değişiklik, kriz. **4.** *tic.* Çoğunluğa ilişkin satın alma gücünün durması, satış değerlerinin düşmesi, çalışma gücünün azalması gibi sebeplerle ortaya çıkan iktisadî durum, kriz. **5.** Ruhî yönden sonucu tehlikeli olabilecek durum: *"Zavallı oğlan bu bunalım anlarında acınacak hâlde oluyordu."* -H. Taner. **bunalım geçirmek** herhangi sebeple oluşan bunalımı yaşamak: *"Kızcağızın daha önce de, bazı bunalımlar geçirmiş olduğu ortaya çıktı."* -E. Bener. **bunalıma düşmek** ruhî bakımdan gerginlik veya sıkıntı içine girmek.

bunalımlı *s.* ve *is.* Gerginlik, sıkıntı veren, gerginliği olan: *"O bunalımlı günlerde işgücü bırakıp, varlığını âdeta ona adadı."* -A. İlhan.

bunalış *is.* Bunalmak işi veya biçimi.

bunalma *is.* Bunalmak işi.

bunalmak *(nsz)* **1.** Soluk alması güçleşmek: *"Hoca bu son sözleri söylerken havasızlıktan bunalıyor gibi başını tavana kaldırıyor."* -R. N. Güntekin. **2.** *mec.* Çok sıkılmak, çok tedirgin olmak: *"Geçenlerde yeni çıkan uzunca bir şiirini okuyuncaya kadar bunaldım."* -N. Cumalı.

bunaltı *is.* Sıkıntı, iç sıkıntısı: *"Bütün yazdıklarımızın neticesi bir bunaltı."* -Y. K. Beyatlı.

bunaltıcı *s.* Boğucu, sıkıcı, sıkıntı veren: *"Tartışma koyulaşıp salonun havası hepsine bunaltıcı geldi mi, pencereler açılıyor."* -E. E. Talu.

bunaltılma *is.* Bunaltılmak işi veya durumu.

bunaltılmak *(nsz)* Bunalmasına yol açılmak.

bunaltma *is.* Bunaltmak işi.

bunaltmak *(-i)* Bunalmasına yol açmak: *"Artık onu sımsıkı sarıyorlarmış gibi bunaltan duvarlar, o kilitli kapılar yoktu."* -P. Safa.

bunama *is. tıp* Frengi, alkolizm gibi dış sebeplerden veya yaşlılık, damar tıkanması gibi iç sebeplerden ileri gelen, zihnî bağıntının kopması, ateh.

bunamak *(nsz)* Frengi, alkolizm gibi dış sebeplerden veya yaşlılık, damar tıkanması gibi iç sebeplerle zihnî bağıntı kopmak, ateh getirmek.

bunayış *is.* Bunamak işi veya biçimi.

bunca *s. (bu'nca)* **1.** Epey, çok: *"Bunca yıldır soluğum sırtını yakmamış da, şimdi yakıyor."* -M. Ş. Esendal. **2.** Bu kadar, bu denli: *"Bunca hakkı var bende. Ben hiç boşar mıyım?"* -E. Bener.

buncağız *is.* Bunun gibi: *"Buncağızlar henüz ilk aşk aşamasında."* -H. Taner.

bunda *zm.* **Bu** zamirinin kalma durumu: *"Anlamayacak ne var ki bunda?"* -T. Buğra.

bundan *zm.* **Bu** zamirinin çıkma eki almış durumu.

bungalov *is. İng. bungalow (Bengali dilinden)* **1.** Hindistan'da tek katlı, genellikle tahtadan yapılmış, veranda ile çevrili ev: *"Onun hafıza ve hatırasında artık Seylân yaylasındaki kırmızı bungalov yok."* -R. H. Karay. **2.** Genellikle tahtadan yapılmış, tek katlı ev.

bungun *s.* Sıkıntılı.

bungunlaştırmak *(-i)* Bungun hâle getirmek.

bunlar *zm.* **Bu** zamirinin çoğul eki almış durumu: *"Bunlar, diyorum, bu saydığım şeyler nedir?"* -M. Ş. Esendal.

bunlu *s.* Sıkıntılı.

bunluk, -ğu *is.* Bunalım, sıkıntı.

bunmak, -ar *(nsz) hlk.* Beğenmemek, azımsamak, küçümsemek: *Buldukça bunar.*

bunu *zm.* **Bu** zamirinin belirtme eki almış durumu: *"Bunu lâf olsun diye, alkışlanalım diye söylerler."* -S. F. Abasıyanık.

bunun *zm.* **Bu** zamirinin tamlayan durumu.

bununla birlikte *zf.* **1.** Buna ek olarak. **2.** Bunun böyle olduğuna bakmayarak: *Ben söyledim, bununla birlikte tekrar söylerim.*

bura *is. (bu'ra)* **1.** (bu ve ara kelimelerinden) Bu yer: *"Eskiden buranın, şişman bir valisi vardı."* -M. Ş. Esendal. **2.** Kalma ve çıkma durumlarında orta hecenin düştüğü ve **burda, burdan** biçimlerinin kullanıldığı da görülür: *"Güneş artık burdayım demiştir."* -H. Taner. **(bir şey) buradayım diye bağırmak** göze çarpacak bir yerde bulunmak. **buralar** bu yerler: *"Onların adı buralara kadar yayılıyor, duyuluyor."* -M. Ş. Esendal.

buracıkta *zf. (bu'racıkta)* Çok yakın ve belirli bir yeri gösterir: *"Ben şimdi buracıkta tarağımı düşürmüşüm, gördünüz mü?"* -O. C. Kaygılı.

burada *zf.* Bu yerde: *"Bu biraz kalın ve çekici sesi ilk defa yine burada duymuştu."* -H. E. Adıvar.

buradan *zf.* Buradan.

burağan *is.* Güçlü esen rüzgâr.

buralı *s. (bu'ralı)* Bu memleketli, bu yerin halkından: *"Siz buralıya benzemiyorsunuz."* -P. Safa.

buram buram *zf.* (duman, koku gibi havada yayılan şeyler için) Pek çok: *"Efendi buram buram terliyor, kıvırıyor, kıvırıyordu."* -H. R. Gürpınar. *"Çocuklar onların gönüllerindeki şefkat ve muhabbet tatlarını buram buram duyarlar."* -A. Ş. Hisar. *"Otomobillerin her yanından buram buram benzin kokusu fışkırıyordu."* -B. R. Eyuboğlu.

burası *zm.* **Bu** yer, bura: *"Burası Şakir Mustafa Beyin yalısı değil mi, efendim?"* -M. Ş. Esendal.

burcu *is.* Güzel koku, ıtır.

→ ***burcu burcu***

burcu burcu *zf.* (koku için) Güzel güzel, pek güzel: *"Burcu burcu esen seher yelleri."* -Karacaoğlan. *"Rıza Tevfik'in şiirlerinde olduğu gibi burcu burcu kokan vatan hasretini duyduk."* -B. Felek.

burcumak *(nsz) hlk.* Güzel koku yaymak.

burç, -cu (I) *is. Ar. burc* **1.** Kale duvarlarından daha yüksek, yuvarlak, dört köşe veya çok köşeli kale çıkıntısı: *"Surun yıkık burçlarından baykuşlar gülüyor."* -H. Taner. **2.** *astr.* Zodyak üzerinde yer alan on iki takım yıldıza verilen ortak ad.

→ ***burçlar kuşağı***

burç, -cu (II) *is. bot.* Ökse otu.

burçak, -ğı *is. bot.* **1.** Baklagillerden, taneleri hayvan yemi olarak kullanılan yıllık bir yem bitkisi *(Vicia ervilia).* **2.** Bu bitkinin mercimeğe benzeyen tanesi.

burçlar kuşağı *is. astr.* Gök küresinde tutulma çemberinin geçtiği ve üzerinde on iki burçun (Koç, Boğa, İkizler, Yengeç, Aslan, Başak, Terazi, Akrep, Yay, Oğlak, Kova, Balık) eşit aralıklarla dağıtıldığı kuşak. *bk.* Zodyak.

burdurma *is.* Burdurmak işi.

burdurmak *(-i, -e)* Burmak işini yaptırmak.

burgacık *s. bk.* kargacık burgacık.

burgaç, -cı *is. coğr.* Anafor, girdap: *"Güldükçe esmer yanağında açılan gamze, bir burgaç gibi."* -Ç. Altan.

burgata *is. (burga'ta) İt. purgada den.* Tel ve bitkisel hâlatların pus (2.54 cm) olarak çevresini belirten birim.

burgu *is.* **1.** Tahtada belirli delik açmaya yarayan delgiye takılı sarma, yivli, keskin, çelik alet: *"Yeşil gözlerini iki burgu gibi gözlerime batırdı."* -H. E. Adıvar. **2.** Tıpa çekmeye yarayan, ucu sivri ve helis biçiminde demir alet, tirbuşon. **3.** Yerin orta ve derin katmanlarına inebilmeyi sağlayan delici alet. **4.** Telli sazlarda, telleri germeye yarayan mandal.

→ ***burgu makarna***

burgulama *is.* Burgulamak işi.

burgulamak *(-i)* Burgu ile delmek, delik açmak: *"Etrafı morarmış gözlerinde garip bir azap, burgulayan, soran, bir türlü ölüme teslim olmayan bir azap vardı."* -H. E. Adıvar.

burgulanma *is.* Burgulanmak işi.

burgulanmak *(nsz)* Burgulamak işine konu olmak, burgu ile delinmek.

burgulu *s.* **1.** Burgusu olan. **2.** Burgulanmış olan.

burgu makarna *is.* Burgu biçiminde dökülmüş ve fırınlanmış makarna.

burgusuz *s.* **1.** Burgusu olmayan. **2.** Burgulanmamış olan.

burhan *is. (burha:n) Ar. burhān* **1.** Kanıt. **2.** *man.* Belgit.

burjuva *is. Fr. bourgeois Alm. (Burg kale,* kent*) esk.* **1.** Şehirlerde yaşayan, özel

imtiyazlardan yararlanan şehirli. **2.** Orta sınıftan olan kimse, kent soylu: *"Burjuva bir aileden doğmuş, bir fabrikatörle evlenmiş."* -H. C. Yalçın.

→ *burjuva edebiyatı*

burjuvaca *zf. (burjuva'ca)* Burjuva gibi, burjuvaya yakışan biçimde: *"Buncağızlar bu fırsattan faydalanmak şöyle dursun, küçük hesaplar, burjuvaca kaygılarla onu heba etmişler."* -H. Taner.

burjuva edebiyatı *is. ed.* Orta sınıf halk kesimine hitap eden edebiyat.

burjuvalık, -ğı *is.* Burjuva olma durumu.

burjuvazi *is. Fr. bourgeoisie* Burjuva sınıfı, kent soyluluk: *"Bizim neslin yalnız şimdiki Fransız burjuvasının edebiyatını bilişi Avrupalılığı bilmek değildir."* -Y. K. Beyatlı.

burkma *is.* Burkmak işi.

burkmak, -ar *(-i)* **1.** Burarak çevirmek: *Birinin kolunu burkmak.* **2.** *(nsz)* Burkulmak: *Ayağım burktu.* **3.** Acı vermek, üzmek: *Yürek burkmak. "Yörede, şimdi yürek burkan bir suskunluk vardı."* -T. Buğra.

burkucu *is.* **1.** Burkma işini yapan. **2.** Üzücü: *"Bu direniş çetin değil, haşin değil, yürek burkucuydu."* -T. Buğra.

burkulma *is.* Burkulmak işi.

burkulmak *(nsz)* **1.** Burkmak işine konu olmak. **2.** Vücuttaki organlardan biri birdenbire kendi eklemi üzerinde dönmek: *"Kadınlar korktular, ayaklarında mutfak takunyaları burkularak bahçeye koştular."* -M. Ş. Esendal. **3.** *mec.* Üzüntü duymak: *"Hayatımızda bozukluğunu, yokluğunu içlerimiz burkularak duyduğumuz ne vardır ki, millî şuur eksikliğinden gelmesin?"* -O. S. Orhon.

burlesk *is. Fr. burlesque* Sanat alanında ve özellikle edebiyatta rastlanan, komikliğe dayanan bir tür.

burma *is.* **1.** Burmak işi. **2.** Sarığıburma tatlısının bir adı. **3.** Burularak yapılmış bilezik. **4.** *s.* Burulmuş, burularak yapılmış, kıvrılmış: *"Yoksa, ben hiç de aptal, tutsak ruhlu, herhangi maskara herifin burma bıyıklarına hayran olan dişilerden değilim."* -H. E. Adıvar. **5.** Hadım etme, iğdiş etme. **6.** *hlk.* Musluk. **7.** *hlk.* Eğrilmek için bükülmüş yün. **8.** *hlk.* Yaş iken burularak kurutulan ot. **9.** *hlk.* Kuru incir.

burmak, -ar *(-i)* **1.** Bir şeyi iki ucundan tutup ekseni çevresinde çevirerek bükmek: *"Bazı sıkı zamanlarda öyle olur ki, sırtımdan çıkan gömleği elimde burup sıktığım zaman, tekneden çıkmış çamaşır gibi, zırıl zırıl su akar."* -R. N. Güntekin. **2.** Hadım etmek, iğdiş etmek. **3.** Ağza kekre tat vermek: *Bu ayva ağzımı burdu.* **4.** (mide, bağırsak) Sancımak. **5.** *mec.* Üzmek, sıkıntı vermek: *"Hikâyenin burası kalbimi burdu."* -H. E. Adıvar.

burnaz *s.* İri ve uzun burunlu.

burs *is. Fr. bourse* **1.** Bir öğrencinin öğrenimini yapması veya bir kimsenin bilgi ve görgüsünü artırması için belli bir süre devlet veya özel kuruluşlarca, ödenen aylık para: *"Öğrenimini tamamlaması için devlet bursuyla Almanya'ya gönderiliyor."* -N. Cumalı. **2.** Bu amaçla vakfedilmiş paranın veya malın geliri.

burslu *s.* Burs alan, bursu olan.

burssuz *s.* Burs almayan, bursu olmayan.

burtlak, -ğı *is. hlk.* Taşlık, çalılık yer.

buru *is. hlk.* Sancı, buruntu.

buruk *s.* **1.** Burulmuş olan. **2.** Tadı kekre olan: *"Vişne şerbetinin bu buruk tadı gerçek midir?"* -A. İlhan. **3.** *mec.* Alınarak küskünlük gösteren, gücenmiş (kimse): *"Rahmi'ye karşı o da ötekiler gibi buruktu."* -T. Buğra. **4.** *is.* Uygun olmayan şartlar sonucu dönerek büyüyen ağacın kerestesi.

→ *buruk buruk*

buruk buruk *zf.* Buruk bir biçimde: *"Bu karnaval kaçırılır mı, diye buruk buruk gülümsedi."* -T. Buğra.

burukça *s.* Tadı biraz buruk olan.

buruklaşma *is.* Buruklaşmak işi veya durumu.

buruklaşmak *(nsz)* Buruk durum almak: *"Gülümseyişi de buruklaştı."* -T. Buğra.

burukluk, -ğu *is.* **1.** Buruk olma durumu, kekrelik: *Ayvanın burukluğu.* **2.** *mec.* Küskünlük, gücenmişlik.

buruksu *s.* Buruğa benzer, buruk gibi: *"Bundan kuvvet alarak âdeta bir nevi buruksu saadet içinde yaşamaktayım."* -R. H. Karay.

burulma *is.* Burulmak işi.

→ *burulma dayanımı*

burulma dayanımı *is.* Elyafını bükerek kırmaya çalışan kuvvete karşı ağacın gösterdiği direnç.

burulmak *(nsz)* **1.** Ekseni çevresinde döndürülmek. **2.** Sancımak, ağrımak: *Bağırsaklarım buruluyor.* **3.** *(-e) mec.* Alınarak küskünlük göstermek, gücenmek: *"Yavere burulduğumu sezdirmeden, başka bir lâf açtım."* -R. H. Karay.

burum burum *zf.* **Burulmak** fiili ile birlikte "çok fazla burulmak" anlamında kullanılır: *Bağırsaklarım burum burum buruluyor.*

burun, -rnu *is.* **1.** Alınla üst dudak arasında bulunan, çıkıntılı, iki delikli koklama ve solunum organı. **2.** Bazı şeylerin ön ve sivri bölümü. **3.** *coğr.* Karanın, özellikle yüksek ve dağlık kıyılarda, türlü biçimlerde denize uzanmış bölümü: *"Kadıköy vapurunun güvertesinde, paltoma bürünmüş, gidip taa burna oturmuştum."* -H. Taner. **4.** *mec.* Kibir, büyüklenme: *Burnundan yanına varılmıyor.* **burun bükmek** beğenmemek, önem vermemek: *"... şöyle demiştim, böyle yapmıştım, diyene burun büker."* -Y. K. Beyatlı. **burun kıvırmak** önem vermemek, küçümsemek, beğenmemek. **burun şişirmek** kibirlenmek. **burun yapmak** üstünlük taslamak. **burnu bile kanamamak** tehlikeli bir durumdan yara bere almadan kurtulmak: *"Burunları bile kanamadan ganimete kavuşacaklardı."* -F. F. Tülbentçi. **burnu büyümek** kibirlenmek, büyüklenmek. **burnu havada (veya kaf dağında) (olmak)** çok kibirli (olmak): *"Ona kalsa evleneceğiz, ama annesi beni istemiyorrmuş. Burnu havada kadının."* -E. Bener. *"Çeltikçiler, o burunları Kaf dağında çeltikçiler çarşıya düşmüşler, önlerine gelene dert yanıyorlar."* -Y. Kemal. **burnu kırılmak** büyüklenemez duruma gelmek. **burnu sürtülmek** (veya **burnu sürtmek**) sıkıntı çektikten sonra daha önce beğenmediği bir durumu kabul etmek, gururundan vazgeçmek: *"Hadisat şimdi burnunu da sürtmüş olduğundan ilk karısına karşı iyi davranıyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **burnu yere düşse almaz** kendini beğenmiş, kibirli. **(birinin) burnuna girmek** birine çok sokulmak. **(biri, bir şey) burnunda (veya gözünde) tütmek** çok özlemek: *"Benim Nazlı'larım, Gülizar'larım, hatta Ethem'lerim burnumda tütmeye başladı."* -O. C. Kaygılı. **burnundan ayrılmamak** yanından gitmemek, uzaklaşmamak: *"Demesin ki gece gündüz kızın burnundan ayrılmıyor."* -M. Ş. Esendal. **burnundan düşen bin parça olmak** çok asık suratlı olmak. **burnundan (fitil fitil) gelmek** elde ettiği güzel şey, sonradan gelen üzüntüler üzerine kendisine zehir olmak: *"Sabahki o tatlı eğlentiler şimdi fitil fitil burnumdan gelmeye başladığı için bugün buralara geldiğime bin kere pişman oluyordum."* -O. C. Kaygılı. **burnundan kıl aldırmamak** kendisine hiç söz söyletmemek, çok huysuz olmak. **burnundan solumak** çok öfkelenmiş olmak: *"İnliyor, göz süzüyor, burnundan soluyarak konuşuyordu."* -M. Ş. Esendal. **(birini) burnundan yakalamak** birini yönetimi altına almak, kaçamak bulamayacağı duruma getirmek: *"Muhasebe ile defter tutma işlerini de üzerine aldığından milleti burnundan yakalamıştı."* -T. Dursun K. **burnunu çekmek 1)** sümüğünü çekmek: *"İki de bir burnunu çekerek garip yüz hareketleri yapıyordu."* -R. N. Güntekin. **2)** *mec.* umduğunu bulamamak, amacına ulaşamamak. **burnunu kırmak** birini güç durumda bırakarak büyüklenmesini veya direnişini yok etmek. **burnunu sıksan canı çıkacak** çok zayıf ve güçsüz kimseler için kullanılır. **burnunu sokmak** gerekmediği hâlde her işe karışmak: *"Bir kere burnumu sokmuştum işin içine, sonuna kadar gitmekten başka çare yoktu."* -E. Bener. **burnunun dibi** çok yakını: *"Eskiden babam beni burnunun di-*

binden ayırmazdı." -R. N. Güntekin. **burnunun dibine sokulmak** çok yaklaşmak, iyice yaklaşmak. **burnunun dikine (veya doğrusuna) gitmek** öğüt dinlemeyerek kendi bildiği gibi davranmak. **burnunun direği kırılmak** çok pis bir koku duyarak tedirgin olmak: *"Tezek kokusu burnumun direğini kırmış, ciğerime işlemişti."* -B. R. Eyüboğlu. **burnunun direği sızlamak** (maddî veya manevî) çok acı duymak, çok üzülmek: *"Burnunun direği sızlaya sızlaya evini özlemektedir."* -R. N. Güntekin. **burnunun ucundan ötesini (veya ilerisini) görmemek** kıt düşünceli olmak. **burnunun ucunu görmemek** çok sarhoş olmak. **burnunun yeli harman savurmak** 1) büyüklenmek, kibirlenmek; 2) çok öfkelenmek. **burnu büyük** kibirli: *"Burnu büyüklerden demokrasiye ancak zarar gelir."* -H. Taner. **burnu havada** kendini çok beğenmiş (olmak).

→ ***burun boşlukları, burun buruna, burun deliği, burun kanadı, burun otu, burun perdesi***

burun boşlukları *ç. is. anat.* Burun deliklerinden yukarı doğru açılan, mukozayla kaplı boşluklar.

burun buruna *zf.* Birbirine çok yakın ve yüz yüze: *"Daima beraber, daima burun buruna, yan yana."* -R. H. Karay. *"Çıtı pıtı bir sarışınla burun buruna konuşup gülüşmede."* -H. Taner. **burun buruna gelmek** 1) beklenmedik bir anda karşılaşmak, birbirlerine çok yaklaşmak: *"Nabi Efendi, merdivenleri yorgun yorgun çıkarken sofada karısıyla burun buruna geldi."* -M. Yesari. 2) karşısında hissetmek.

burun deliği *is. anat.* Burnun iki boşluğundan her biri.

Burundili *s.* Burindi halkından olan (kimse).

burunduruk, -ğu *is.* Hayvanları nallarken ısırmaması için dudaklarını kıstırmaya yarayan kıskaç, yavaşa.

burun kanadı *is. anat.* Burun deliğinin yan tarafındaki kabarık bölüm.

burunlamak *(-i)* Dışlamak, aşağılamak: *"Bana üvey evlât muamelesi yapıyorsun, beni burunluyorsun."* -O. Kemal.

burunlu *s.* **1.** Herhangi bir biçimde burnu olan: *"Dördü de birbirine benzeyen zayıf, kanca burunlu çocuklardı."* -H. Taner. *"Çiçek bozuğu, büyük ağızlı, kalın dudaklı, çarpık dişli, eğri burunlu, berbat bir şey..."* -Ö. Seyfettin. **2.** Çıkıntısı olan. **3.** *mec.* Kendini beğenmiş, onurlu, kibirli.

burunluk, -ğu *is. hlk.* Burunsak.

burun otu *is.* Burna çekilen tütün, enfiye.

burun perdesi *is. anat.* Burun boşluğunu ikiye ayıran bölme.

burunsak, -ğı *is.* **1.** Hayvan yavrusunun anasından süt emmesini önlemek için burnuna geçirilen başlık. **2.** Hayvanların burunlarına geçirilen ip.

burunsalık, -ğı *is.* Burunsak.

buruntu *is. hlk.* Buru, sancı, bağırsak bozukluğu: *"Sus buruntu geçiriyorum, azıcık kıpırdansam falya."* -H. R. Gürpınar.

buruş buruş *s.* ve *zf.* Çok buruşmuş: *"Dudakları büzüldü, buruş buruş oldu."* -T. Buğra.

buruşma *is.* Buruşmak işi: *"Yüzü buruşmadan, gerilmeden milyonlarca yaşa girmişti."* -H. E. Adıvar.

buruşmak *(nsz)* **1.** Düzgünlüğü bozulmak, üzerinde kırışık ve katlamalar olmak: *"Daralmış, buruşmuş sof ceketi, uzamış sakalıyla işportacı Yahudilere dönmüş."* -R. N. Güntekin. **2.** (ağızda) Kekrelik duymak. **3.** *mec.* Tiksinmek, hoşlanmamak: *"Gördüklerimden yalnız yüzüm değil, içim de buruşuyor."* -A. Gündüz.

buruşturma *is.* Buruşturmak işi.

buruşturmak *(-i)* Buruşuk duruma getirmek: *"Ebe hanım iğrenmiş gibi yüzünü buruşturdu."* -M. Ş. Esendal.

buruşuk, -ğu *is.* ve *s.* Gerginliği, düzgünlüğü kalmamış buruşmuş olan: *"Kemiklerine yapışmış derisinde hiçbir buruşuğa tesadüf etmek mümkün değildi."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

buruşukça *s. (buruşu'kça)* Biraz buruşuk olan, pek düzgün olmayan.

buruşukluk, -ğu *is.* **1.** Buruşuk olma durumu. **2.** Ciltte oluşmuş kırışık.

buruşuksuz *s.* Buruşuğu olmayan: *"Buruşuksuz keten gömlekli hekim, onları selâmlamıştı."* -H. E. Adıvar.

busbulanık *s. (bu'sbulanık)* Çok bulanık: *"Gözleri busbulanık, rengi, kapaklar şiş şiş."* -M. Â. Ersoy.

buse *is. (bu:se) Far. būse* Öpücük, öpme, öpüş: *"Her zamandan ziyade bana sokularak küçük küçük buselerle yüzümün her tarafını öptü."* -R. N. Güntekin.

bu sefer *is.* Bu defa, bu kez: *"O, bu sefer narin ve utangaç kıza döndü."* -O. C. Kaygılı.

buselik, -ği *is. (bu:selik) Far. būse + T. -lik müz.* Klâsik Türk müziğinde on üç basit makamdan biri.

→ ***buselikaşiran***

buselikaşiran *is. (bu:selikaşi:ran) Far. būse + T. -lik + aşīrān müz.* Klâsik Türk müziğinde birleşik bir makam.

busines klas *is. İng. business class* İşlik orun.

but, -du *is.* **1.** Vücudun kalça ile diz arasındaki bölümü. **2.** Hayvanların, bacaklarının gövdeye bitişik olan dolgun, etli bölümü: *"Kimi azık torbasını, kimi yanındakinin kaba budunu yastık yapmıştı kafasına."* -R. Enis. *"Size ördek avladık, fakat bir budunu Süleyman'a vereceğiz."* -A. Gündüz.

butafor *is. tiy.* Oyun için gerekli sahne eşyası.

butaforcu *is. tiy.* Oyun için gerekli sahne eşyasını yapan uzman.

butik, -ği *is. Fr. boutique* Giyim ve süs eşyası satılan dükkân.

butikçi *is.* Butik işleten kimse.

butikçilik, -ği *is.* Butik işletme işi.

butlan *is. (butla:n) Ar. buṭlān huk.* **1.** Batıl olma durumu. **2.** *huk.* Geçersizlik, hükümsüzlük. **3.** *huk.* Yanlışlık, haksızlık.

buton *is. Fr. bouton* Çalıştırmaya yarayan düğme: *Herkes kendi şamdanının dibindeki butona basınca mumunu yakacak. "Gözlerimle aradım, zil butonuna benzer bir şey de göremedim."* -A. Gündüz.

buut, -du *is. Ar. bu'd esk.* **1.** Boyut. **2.** *esk.* Uzunluk.

buydurmak *hlk.* Dondurmak, çok üşütmek: *"Diz boyu çamur, ince çadır, yüreği buyduran soğuk, keyfe yetmez."* -A.Kutlu.

buyma *is. hlk.* Buymak işi.

buymak, -ar *(nsz) hlk.* **1.** Soğuktan donarak ölmek. **2.** *hlk.* Çok üşümek.

buyot *is. Fr. bouillote* Yatakta ısınmak için kullanılan sıcak su torbası.

buyruk, -ğu *is.* **1.** Belirli bir davranışta bulunmaya zorlayıcı söz, emir, ferman. **2.** Egemenlik: *Birinin buyruğunda yaşamak.* **buyruğu altına girmek** bir kimse başka bir kimsenin isteklerini ister istemez yerine getirmek zorunda olmak.

→ ***buyruk kulu***

buyrukçu *is.* ve *s.* Buyuran, emreden (kimse).

buyruk kulu *is.* Emir kulu.

buyrulma *is.* Buyrulmak işi.

buyrulmak *(nsz)* Buyurmak işi yapılmak.

buyrultu *is. tar.* **1.** Sadrazam, vezir, beylerbeyi gibi yüksek devlet görevlilerince yazılan buyruk. **2.** İrade.

buyur *ünl.* Buyurun anlamında bir hitap sözü. **buyur etmek** "buyurun" diyerek konuğu saygı ile içeri almak veya sofraya çağırmak: *"Soldaki bahçeli kahveye buyur ettim."* -S. F. Abasıyanık. *"Hamdi usta söz alışkanlığı buyur edince de nazlanmadı."* -T. Buğra. *"Saltanatlı bir kapı eşiğinde, iri kıyım bir fellâh misafirleri buyur ediyor."* -A. İlhan.

buyurgan *s.* Sık sık buyruk veren, buyruk verir gibi konuşan: *"Karısının buyurgan bilgiçliğine, yukardan ilgisine katlanabilmesi, artık son derece güç."* -A. İlhan.

buyurganlık, -ğı *is.* Buyurgan olma durumu.

buyurma *is.* Buyurmak işi.

buyurmak *(-i, -e)* **1.** Bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını kesin olarak söylemek, emretmek: *"Ahlâk sadece kötülük etmekten çekinmek değildir, başkaları-*

nın edecekleri kötülükleri de önlemeye çalışmayı buyurur." -N. Ataç. **2.** Söylemek, demek, düşüncesini bildirmek: *Bir şey mi buyurdunuz? "Çok doğru buyuruyorsunuz."* -F. R. Atay. **3.** *(-e)* Gelmek, gitmek, geçmek, girmek: *"Salona buyurmaz mısınız?"* -M. C. Kuntay. **4.** *(-i)* Almak: *"Buyurunuz kahvenizi!"* -M. E. Yurdakul. **5.** 'Etmek, eylemek' anlamında yardımcı fiil olarak kullanılır: *"Size karşı derin hürmeti vardı, lütuf buyurur sorarsanız yalnızlığını hissetmez."* -R. H. Karay. **buyur?** *hlk.* **1)** anlamadım, sözünüzü tekrarlar mısınız? **2)** söyleyiniz, emrediniz. **buyurun cenaze namazına!** hiç beklenmedik kötü bir durum karşısında, şaka yollu üzüntü anlatır.

buyuru *is.* Buyruk, emir.

buyurucu *is.* Buyruk, emir veren.

buz *is.* **1.** Donarak katı duruma gelmiş su: *"Hep kar yağmıştı, her yer buzdu."* -T. Dursun K. **2.** *ünl.* Çok soğuk bir etki uyandıran şey veya kimseleri anlatmak için kullanılır: *Bu romanın neresini beğendiniz? Buz!* **birinden) buz gibi soğumak** birinden tiksinmek. **buz bağlamak** (sıvılar için) yüzeyi donmak. **buz gibi 1)** çok soğuk; **2)** (kötü nitelikler için) kesin bir gerçeği belirtir: *Adam buz gibi hırsız.* **3)** (et için) temiz ve yağlı. **buz kesilmek 1)** buz gibi soğumak; buz durumuna gelmek; **2)** çok üşümek, donmak: *"Vücudu buz kesmişti, elleri titriyordu, alnında ter taneleri belirmişti."* -P. Safa. *"Buz kesilmiş elini çakıllara daldırdı."* -H. Taner. *"Bu sefer avuçlarımla yanaklarım buz kesiliyor."* -A. Gündüz. **3)** şaşılacak, üzülecek bir durum karşısında donakalmak. **buz kesmek** çok üşümek: *"Beton döşeme bir türlü ısınmak bilmiyordu. Ve akşamlardan sabahlara kadar ayakları, baldırları buz kesiyordu."* -R. Enis. **buz tutmak** (sıvı için) üstünde buz oluşmak, buzla kaplanmak. **buz üstüne yazı yazmak 1)** süresi, etkisi çok az olacak bir iş yapmak; **2)** bir kimseye etki yapmayan sözler söylemek. **buzlar çözülmek 1)** buzlar erimeye ve kırılmaya başlamak; **2)** *mec.* aradaki soğukluk, dargınlık, gerginlik ortadan kalkmak.

→ ***buz alanı, buzçözer, buz dağı, buzdolabı, buz duvarı, buzhane, buz kalıbı, buzkıran, buz torbası, buz yatağı***

buzağı *is. zool.* Sütten kesilmemiş sığır yavrusu: *"Her tarafta buzağılar, köpekler ve tavuklar dolaşıyor."* -R. H. Karay.

buzağılama *is.* Buzağılamak işi.

buzağılamak *(nsz)* (sığır için) Yavrulamak: *İnek buzağıladı.*

buzağılaşma *is.* Buzağılaşmak işi.

buzağılaşmak *(nsz)* Buzağı durumuna gelmek.

buzağılı *s.* Buzağısı olan: *"Geceki baskında buzağılı bir ineği ile birlikte ahırı yanmıştı."* -N. Cumalı.

buzağısız *s.* Buzağısı olmayan.

buz alanı *is.* Buzla.

buzcu *is.* Buz satan kimse.

buzculuk, -ğu *is.* Buzcunun işi veya mesleği.

buzçözer *is.* Buzu çözen, donmayı önleyen alet, defroster.

buz dağı *is. coğr.* Kutup bölgelerinde buzullardan koparak akıntılarla yer değiştiren büyük buz parçası, aysberg.

buzdolabı *is.* Yiyecek ve içecek gibi şeyleri soğuk olarak saklamaya yarayan, motorla çalışan dolap: *"Turgut buzdolabından biraları çıkardı."* -H. E. Adıvar.

buz duvarı *is.* Samimî olmamaktan ortaya çıkan, arzu edilmeyen, arada soğukluk yaratan durum: *"Bütün bu dostlukların, bu teklifsizliklerin içinde bir buz duvarı vardı ki, aşılmıyordu."* -H. C. Yalçın.

buzhane *is. (buzha:ne) T. buz + Far. ḫāne* **1.** Buz yapılan yer. **2.** Soğuk hava deposu.

buz kalıbı *is.* Suyun belli biçimlerde donmasını sağlayan özel kap.

buzkıran *is.* Donmuş deniz, göl veya ırmaklarda ulaşımı öteki gemilere kolaylaştırmakta kullanılan, buzları kırarak yol açmak için yapılmış gemi.

buzla *is. (bu'zla) coğr.* Deniz suyunun donmasıyla kutup bölgelerinde oluşan buz alanı, bankiz, aysfild.

buzlanma *is.* Buzlanmak işi.

buzlanmak *(nsz)* Buzla kaplanmak, buz tutmak.

buzlaşma *is.* Buzlaşmak işi.

buzlaşmak *(nsz)* Buz durumuna gelmek.

buzlu *s.* **1.** Buz tutmuş, buz bağlamış olan: *Buzlu dere.* **2.** Buz içinde tutularak, içine buz katılarak soğutulmuş: *"Serin bir yerde oturuyor, buzlu şurubunu, buzlu içkisini içiyor."* -M. Ş. Esendal. **3.** Buğulanmış gibi olan, saydam olmayan: *"Kalem odasından buzlu bir camekânla ayrılmış..."* -R. N. Güntekin.

→ ***buzlu cam***

buzlu cam *is.* **1.** Saydamlığı giderilmiş cam. **2.** Televizyon ekranı.

buzluğan *is. hlk.* Üzerinde buz eksik olmayan yüksek dağ tepesi.

buzluk, -ğu *is.* **1.** Yiyecek ve içecekleri soğutarak saklamak için kullanılan, buzla soğutulan kap veya dolap. **2.** Buzdolabının içinde buz yapan bölme.

buz torbası *is.* Tedavi amacıyla kullanılan ve içinde buz parçaları bulunan plâstik bir torba.

buzuki *is.* Bağlamaya benzer, bozuk düzen çalınan bir Yunan çalgısı.

buzul *is. coğr.* Kutup bölgelerinde veya dağ başlarında aşağıya doğru ağır ağır yer değiştiren büyük kar ve buz kütlesi, cumudiye.

→ ***buzul bilimci, buzul bilimi, buzul çağı, buzul dönemi, buzul kar, buzul kaynağı, buzul masası, buzul seli, buzul taş***

buzul bilimci *is.* Buzul bilimi uzmanı, glâsyolojist.

buzul bilimi *is. coğr.* Fizikî coğrafyanın buzulları ve yeryüzündeki işlevlerini konu alan bölümü, glâsyoloji.

buzul çağı *is. jeol.* Dördüncü zamanın, yeryüzünün bugünkünden daha büyük bölgelerinin buzullarla örtülü bulunduğu dönemi, pleistosen.

buzul dönemi *is.* Buzulların yayıldığı dördüncü zaman.

buzul kar *is.* Bir buzulun oluşmasında temel olan katılaşmış kar kümesi.

buzul kaynağı *is.* Buzulun eriyerek toprağın altına inen suyunu dışarıya veren kaynak.

buzullaşma *is.* **1.** Buzul durumuna gelme. **2.** *jeol.* Geçmiş çağlarda ve şimdi geniş veya dar bir bölgenin buzullarla örtülmesi olayı.

buzullaşmak *(nsz)* Buzul durumuna gelmek.

buzullu *s.* Buzulu olan: *Buzullu dağlar.*

buzul masası *is. coğr.* Çevresindeki buzlar erirken, altına rastlayan bölümü erimekten koruyan ve böylece buzdan bir ayak üzerinde kalan kütle.

buzul seli *is.* Buzulun erimesiyle oluşan sel.

buzulsuz *s.* Buzulu olmayan.

buzul taş *is. jeol.* ve *coğr.* Buzulların taşıyıp biriktirdikleri, üzerleri çok kez parıltılı veya çizikli taşlar, moren.

buz yalağı *is. coğr.* Yüksek dağlarda kalıcı kar ve buzulun birlikte oluşturduğu, arkası ve yanları dik, önü açık, çember biçimli çukurluk.

bücür *s.* Ufak tefek ve kısa boylu, bodur (kimse).

bücürleşme *is.* Bücürleşmek işi.

bücürleşmek *(nsz)* Bücür duruma gelmek.

bücürlük, -ğü *is.* Bücür olma durumu.

Büdü *is. bk.* Edi ile Büdü.

büfe *is. (bü'fe) Fr. buffet* **1.** İçine sofra takımlarının konduğu dolap. **2.** Toplantılarda yiyecek ve içeceklerin konulduğu masa: *"Kadınlar büfeye gidip bir şey yemek için bile kımıldamıyorlardı."* -F. R. Atay. **3.** İçki, yiyecek türü şeylerin satılıp tüketildiği yer: *"Ben köşedeki büfeden size sandviç getirebilirim."* -P. Safa.

büfeci *is.* Büfe işleten kimse.

büfecilik, -ği *is.* Büfe işletme işi.

Bügdüz *öz. is. tar.* Oğuz Türklerinin 24 boyundan biri.

büğe *is.* Büve.

büğelek, -ği *is.* Büve.

büğeme *is.* Büğemek işi.

büğemek *(-i) hlk.* Suyu önüne bent yaparak toplamak.

büğet *is. hlk.* Su birikintisi, gölcük.

büğlü *is. Fr. bugle müz.* Küçük büğlü, soprano büğlü, alto büğlü, bariton büğlü olarak dört türü bulunan, bakırdan, perdeli veya pistonlu müzik araçlarının adı.

büğrü *bk.* eğri büğrü.

bühtan *is. Ar. buhtān esk.* Kara çalma, iftira. **bühtan etmek** kara çalmak, iftira etmek.

bük *is.* **1.** Ovada veya dere kıyısında çalı ve diken topluluğu. **2.** Böğürtlen. **3.** Akarsu kıyılarındaki verimli tarlalar. **4.** Dönemeç.

büken *is. anat.* Oynak kemikleri arasındaki açıları daraltan kasların genel adı, **açan** karşıtı.

büklük, -ğü *is.* Akarsu kıyılarındaki verimli tarlalar, bük.

büklüm *is.* **1.** Bükülmüş, kıvrılmış şeylerin oluşturduğu kat: *İki büklüm. "Yırtılmış atılmış o kâğıtlar ki hayatım / Her parçası, her büklümü üstünde adın var."* -M. C. Kuntay. **2.** *hlk.* Dönemeç, viraj.

→ ***büklüm büklüm***

büklüm büklüm *s.* Çok büklümlü, kıvrım kıvrım: *"Büklüm büklüm alnına dökülen kıvırcık saçları vardı."* -S. F. Abasıyanık.

bükme *is.* **1.** Bükmek işi. **2.** Bükülmüş kaytan veya iplik. **3.** *anat.* Vücudun bir bölümünü yanındaki bölüm üzerine kıvırma.

bükmek, -er *(-i)* **1.** Sertçe çevirmek, kıvırmak: *"Bu kez onu sürmeden, olduğu yerde büküp altına aldı."* -S. Birsel. **2.** Birkaç tel ipliği burarak sarmak: *İpek bükmek.* **3.** Eğmek: *Olur der gibi başını büktü. Çelik halatı büktü.* **4.** Katlamak: *"Büktüğüm yeri kaybetmişim; nereye kadar geldiğimi bilmiyorum."* -S. M. Alus. **5.** Döndürmek.

büktürme *is.* Büktürmek işi.

büktürmek *(-i)* Bükmek işini yaptırmak, kıvırtmak.

bükücü *is.* Ağaç veya kontraplâkları kalıpla veya elle bükerek şekil veren kimse.

bükücülük, -ğü *is.* Bükücünün işi veya mesleği.

bükük *s.* Bükülmüş, eğilmiş olan: *"Az beli bükük ve gözleri biraz baygın bir ihtiyar."* -O. C. Kaygılı.

bükülgen *s.* **1.** Kolay eğilip bükülen. **2.** *gr.* Bükünlü.

bükülgenlik, -ği *is.* Bükülgen olma durumu.

bükülme *is.* Bükülmek işi.

bükülmek *(nsz)* **1.** Bükmek işine konu olmak, katlanmak: *"Yerde kenarı bükülmüş bir seccade vardı."* -F. R. Atay. **2.** (iplik için) Eğrilmek. **3.** Eğilmek. **4.** Yönelmek.

bükülü *s.* Bükülmüş olan.

bükülüş *is.* Bükülmek işi veya biçimi: *"Uzun ve yürüyüşü pek zarif bükülüşlerle dalgalanan genç bir kadındı."* -H. E. Adıvar.

büküm *is.* **1.** Bükmek işi. **2.** Bir şeyin bükülmüş yeri, kat, kıvrım: *"Cebine koyarken kâğıt yere düştü, bükümü açıldı."* -B. Felek. **3.** (iplik, yün vb. için) Bir defada eğrilmiş ip miktarı.

bükümlü *s.* Bükülmüş olan, bükümü olan.

bükümsüz *s.* Bükülmemiş olan, bükümü olmayan.

bükün *is. gr.* Gramer görevleri ve yapı bakımından, kelime köklerinin başında, içinde veya sonunda türlü değişikliklerin olması, insiraf.

bükünlü *s. gr.* Türetmede ve çekimde kelime kökleri değişikliğe uğrayan (dil), insirafi.

→ ***bükünlü dil***

bükünlü dil *is. gr.* Gramer görevleri ve yapı bakımından kelime köklerini değiştiren dil: *Arapça fail, fiil; şair, şiir* gibi.

bükünme *is.* Bükünmek işi.

bükünmek *(nsz)* **1.** Kıvrılmak, bükülmek. **2.** Ağrıdan, sancıdan kıvranmak.

büküntü *is.* **1.** Bükme sonucu oluşan biçim veya iz. **2.** Bağırsakta olan ağrı. **3.** Dönemeç, viraj.

büküş *is.* Bükmek işi veya biçimi: *"Her büküşünde yaradan koyu, kalın bir kan tabakası kabarıyordu."* -R. H. Karay.

bülbül *is. Far. bulbul zool.* **1.** Karatavukgillerden, sesinin güzelliği ile tanınmış olan ötücü kuş *(Luscinia megarhynchos).* **2.** *mec.* Sesi çok güzel olan kimse: *"Hanende Nedim Bey ki, gençliğinde Boğaziçi'nin bülbülü, en sevgili kulu iken artık onun da ihtiyarlamaya, sesinin bozulmaya başladığı söylenirdi."* -A. Ş. Hisar. **bülbül gibi bilmek** çok iyi öğrenmiş olmak: *"Çocuk dersi bülbül gibi bildiği hâlde, Mükremin Hoca, bir türlü tam numara atmazmış."* -H. Taner. **bülbül gibi konuşmak** (veya **okumak**) kolaylıkla konuşmak, okumak: *"Kadın bülbül gibi Fransızca konuşuyor."* -H. E. Adıvar. **bülbül gibi konuşturmak** (veya **söyletmek**) itiraf ettirmek: *"Buluştukları zaman da onu bülbül gibi konuşturdu."* -T. Buğra. **bülbül gibi söylemek** hiçbir şey saklamadan bildiklerini söylemek, itiraf etmek: *"Mahkemeye havale edeceğim, orada bülbül gibi söylersin."* -Ö. Seyfettin. **bülbül gibi şakımak** güzel sesle, neşeyle konuşmak. **bülbül kesilmek** bir etki veya baskı altında çokça konuşmak: *"Ağzından dünya kelâmı çıkmayan kadın kadıncık bazı bayanlar birdenbire bülbül kesildiler."* -H. E. Adıvar. **bülbülü altın kafese koymuşlar, "ah vatanım" demiş** kişi, yurdu dışında ne kadar zengin olursa olsun, yine de yurdunu özler. **bülbülün çektiği dili belâsı** ilerisi düşünülmeden söylenen söz insanın başına dert açabilir: *"Bülbülün çektiği dili belâsıdır, dedikleri bülbüller için söylenmiş değildir."* -B. Felek.

→ ***bülbül çanağı, bülbülkonağı, bülbülyuvası***

bülbül çanağı *is.* Çok ufak (kâse).

bülbülkonağı *is.* Bir tür hamur tatlısı.

bülbülleşme *is.* Bülbülleşmek işi.

bülbülleşmek *(nsz)* Bülbül gibi ötmek veya şakımak.

bülbülyuvası *is.* Daire biçiminde, ortası çukur ve bu çukur yere pişikten sonra dövülmüş Antep fıstığı konulan bir tür hamur tatlısı.

bülten *is. Fr. bulletin* **1.** Özel veya resmî kurum ve kuruluşlar veya yetkili kişilerce herhangi bir durumla ilgili olarak süreli veya süresiz yayımlanan duyuru. **2.** Dergi.

bünye *is. Ar. bunye* **1.** Vücut yapısı: *"Çok kuvvetli bir bünyeye sahipsiniz, nadir rastladığım vücutlardan."* -R. H. Karay. **2.** Yapı, kuruluş: *"İlk bakışta fertlerin toplum bünyesi içinde çizdiği belirli çizgiler bunlardır."* -Ç. Altan.

bünyece *zf. (bünye'ce)* Bünye olarak, bünye bakımından: *"Bünyece hayli zayıf, görünüşü marazî."* -A. İlhan.

bürgü *is. hlk.* **1.** Baş örtüsü. **2.** Çarşaf. **3.** *hlk.* Atkı. **4.** İnce perde.

bürgülü *s.* Bürgüsü olan: *"Islak kayanın ardına sinmiş, bürgülü bir kadınla yanyana oturuyor."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

büro *is. (büro) Fr. bureau* **1.** Çalışma odası, yazıhane: *Mühendislik bürosu.* **2.** Danışma ve yazı işlerinin yürütüldüğü iş yeri: *Haber alma bürosu. "Amerikan usulü hususî bir detektif bürosu açmış."* -R. H. Karay. **3.** Bölüm, şube: *Narkotik büro.* **4.** Yazı masası.

bürokrasi *is. Fr. bureaucratie* **1.** Kırtasiyecilik. **2.** Kamu yönetimi.

bürokrat *is. Fr. bureaucrate* **1.** Devlet dairesinde çalışan görevli. **2.** Kırtasiyeci.

bürokratik *s. Fr. bureaucratique* **1.** Kırtasiyecilikle ilgili. **2.** Kamu yönetimi ile ilgili: *"Bürokratik engelleri ortadan kaldıracak bir yol aradık ve bulduk."* -H. Taner.

bürudet *is. (büru:det) Ar. burūdet esk.* Soğukluk.

bürük, -ğü *is. hlk.* Duvak: *"Attan iniyom attan / Bürüğüm yedi kattan."* -Halk türküsü.

bürülü *s.* Bürünmüş.

bürüm *is.* Bürülmüş, dürülmüş, katlanmış olan şey: *Bir bürüm kaymak.*

bürümcek, -ği *is.* Koza gibi yumaklanmış şey.

bürümcük, -ğü *is.* **1.** Ham ipekten dokunmuş giysi kumaşı: *"Ona, yakası daima açık ve yenleri bol bir bürümcük gömlek giydirdim."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** Ham ipekten dokunan bir tür iç çamaşırı kumaşı: *"Kadınları kırmızı canfesten şalvar ve bürümcük gömlek giyerler."* -Y. K. Beyatlı.

bürüme *is.* Bürümek işi.

bürümek *(-i)* **1.** Sarmak, kaplamak, örtmek, basmak, istilâ etmek: *"Tarlayı otlar bürümüştü."* -N. Nâzım. **2.** *mec.* Çok, güçlü etkilemek: *"Bir kötümserlik bürümüş sizin içinizi."* -N. Ataç.

bürünme *is.* Bürünmek işi.

bürünmek *(-e)* **1.** Bürümek işine konu olmak: *Dağ başı sise büründü.* **2.** Sarınmak, örtünmek: *"Annem, babaannem, halalarım çarşaflarına bürünmüşlerdi."* -O. Kemal. **3.** Bir görünüşe girmek: *"Unutmak istediğim eski kimliğime bürünüvermiştim."* -O. Pamuk.

büryan *is. bk.* biryan.

→ *büryan pilâvı*

büryancı *is. bk.* biryancı.

büryan pilâvı *is.* Kemiksiz koyun eti, pirinç, soğan, domates, baharat ve yağ karışımıyla fırında pişirilen bir pilâv türü.

büsbütün *zf. (bü'sbütün)* İyiden iyiye, iyice, tamamen, tamamıyla, temelli: *"Seçim günleri yaklaştıkça iki komşu da propaganda faaliyetini büsbütün artırdılar."* -H. Taner.

büst *is. Fr. buste* **1.** Vücudun, omuzlarla birlikte göğüsten yukarı bölümü. **2.** Heykeltıraşlıkta başı, göğsü, bazen de omuzları içine alan sanat ürünü: *Atatürk büstü.*

bütan *is. Fr. butane* Metal bidonlar içinde az bir basınç altında sıvılaşan, yakıt olarak yararlanılan HC formülündeki hidrokarbür gazı.

bütçe *is. (bütçe) Fr. budget* **1.** Devletin, bir kuruluşun, bir aile veya bir kimsenin gelecekteki belirli bir süre için tasarladığı gelir ve giderlerini tür ve ayrıntılarıyla gösteren çizelge: *Denk bütçe. "Düğün sahibinin bütçesi ne kadar dar ve mütevazı olursa olsun, hokkabaz şarttı."* -S. Ayverdi. **2.** Devlet ve öteki kuruluş veya toplulukların belirli bir dönem içindeki gelir ve giderlerinin oranlama niceliklerini önceden belirleyen, onaylayan ve bu işlemlerin yapılmasına izin veren kanun veya karar.

→ *bütçe açığı, bütçe yılı*

bütçe açığı *is.* Bütçede belirlenen giderlerin gelirlerden çok olması durumu.

bütçeleme *is.* Bütçelemek işi.

bütçelemek *(-i)* Bütçe yapmak veya hazırlamak.

bütçe yılı *is.* Bir bütçenin uygulanmaya başladığı günden ertesi yıl aynı güne kadar geçen süre.

büten *is. Fr. butène kim.* Olefin grubundan C_4H_8 formülünde iki hidrokarbonun adı.

bütün *s.* **1.** Eksiksiz, tam: *Bir oturuşta bütün bir ekmeği yedi. "Güller bütün güller bu sabah / Bir ağızdan şarkı söyler gibi açıyor her bahçede."* -N. Cumalı. **2.** Parçalanmamış: *Bir bütün ekmek. "Elini tuttu. Bütün oyun boyunca da bırakmadı."* -S. F. Abasıyanık. **3.** Çok sayıdaki varlık ve nesnelerin hepsi, bütünü: *"Bütün gözler bir şey bekliyordu."* -H. C. Yalçın. *"Bütün civar köylerde onu sevmeyen yoktu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **4.** Ufaklık, bozukluk olmayan (para): *Bütün para.* **5.** *is.* Birlik, tamlık: *"Şiirde bir bütünün lüzumuna inananlar bile mısralar arasında birtakım aralıklar kabul eder."* -O. V. Kanık.

→ *bütün bütün, bütün bütüne*

bütün bütün *zf.* Büsbütün: *"Bütün bütün gelmişlerse görürsünüz, bir aksilik çıkar, evlâtlarından biri yine gider diye kendini üzerdi."* -R. N. Güntekin. *"Meydanda kimse kalmadı artık bütün bütün."* -Y. K. Beyatlı.

bütün bütüne *zf.* Bütün olarak, tamamıyla: *"Gönlümü yararak bütün bütüne / Benzedim sararmış yaban gülüne."* -F. N. Çamlıbel.

bütüncü ekonomi *is. ekon.* Ekonominin bütün alanlarını kapsayan yapı ve oluşum, makro ekonomi.

bütüncül *s.* Totaliter.

bütüncüllük, -ğü *is.* Bütüncül olma durumu.

bütünleme *is.* **1.** Bütünlemek işi, bütün, tek parça durumuna getirme, tamamlama, ikmal. **2.** Bütünleme sınavı. **bütünlemeye kalmak** bir öğrenci yarı yıl veya öğretim yılı sonunda bir veya birden çok dersten bir kez daha sınava girmek üzere başarısızlığa uğramak, ikmale kalmak.

→ *bütünleme sınavı*

bütünlemek *(nsz)* **1.** Eksiksiz duruma getirmek, tamamlamak. **2.** Ufak, bozuk paraları büyük para durumuna getirmek.

bütünlemeli *s.* Bütünleme sınavına girmesi gereken (öğrenci).

bütünleme sınavı *is.* İlk ve orta dereceli okullarla üniversite ve yüksek okullarda bütünlemeye kalan öğrenciler için genellikle yaz tatili veya dönem sonunda açılan sınav, ikmal imtihanı.

bütünlenme *is.* Bütünlenmek işi veya durumu.

bütünlenmek *(nsz)* Bütünlemek işine konu olmak, ikmal edilmek, tamamlanmak: *"Ve yıldızlar indikçe bakışlarınla / Bütünlenirdi varlığım."* -T. Oflazoğlu.

bütünler *s.* Bütün durumuna getiren veya bütün durumuna getirmek için eklenen, mütemmim.

→ *bütünler açı*

bütünler açı *is. mat.* Ölçülerinin toplamını 180° ye çıkaran açılardan her biri: *Toplamı iki dik açıya eşit olan iki açı birbirinin bütünleridir.*

bütünleşme *is.* Bütünleşmek işi.

bütünleşmek *(nsz)* Bütün duruma gelmek.

bütünletme *is.* Bütünletmek işi.

bütünletmek *(-i, -e)* Bütün durumuna getirmek, tamamlatmak.

bütünleyen *s.* Bütün durumuna getiren, mütemmim.

bütünleyici *is.* Bütünleme işini yapan.

bütünlük, -ğü *is.* Bütün olma durumu: *"Ulusal birlik adına dış politikadaki bütünlük tam olmalıydı."* -Ç. Altan.

bütünsel *s.* Bütün niteliğinde olan, bütünle ilgili, total.

bütünsellik, -ği *is.* Bütün olma durumu.

büve *is. zool.* Daha çok sığırlara saldıran, onların kanını emen, vızıltılarıyla tedirginlik yaratan sokucu sinek *(Hypoderma bovis).*

büvelek, -ği *is.* Büve.

büvet (I) *bk.* Büğet: *"Postacılar, tahsil memurları, daha birkaç kişi istasyonun gölgeli büvetine oturmuşlar, masadan masaya yârenlik ediyorlar."* -H. Taner.

büvet (II) *is. Fr. buvette* (istasyon, tiyatro, sinema gibi yerlerde) Yiyecek ve içecek satılan küçük büfe.

büyü *is.* **1.** Tabiat kanunlarına aykırı sonuçlar elde etmek iddiasında olanların başvurdukları gizli işlem ve davranışlara verilen genel ad, afsun, sihir, füsun, bağı: *"Akkız Ana, Hasan'a gönül vermenin bir büyü olduğunu, ne kadar anlatmışsa da kâr etmemiş."* -H. E. Adıvar. **2.** *mec.* Karşı durulmaz güçlü etki: *"Ondan tüten görünmez bir büyünün içinde titriyorum."* -Y. Z. Ortaç. **büyü bozmak** yapılmış bir büyüyü etkisiz duruma getirmek. **büyü bozulmak** yapılmış bir büyü etkisiz duruma getirilmek: *"Öldük, ölümden bir şeyler umarak / Bir büyük boşlukta bozuldu büyü."* -C. S. Tarancı. **büyü yapmak** büyü yolu ile etki altına almaya veya aldırmaya çalışmak: *"Şayeste'nin reise büyü yaptığına ve adamı başka kadınlara karşı efsunla bağladığına kanaat getirmişti."* -H. Taner. **büyüye kapılmak** (veya **tutulmak**) yapılan büyünün etkisinde kalmak, bir şeyin o kimsenin çekiciliğinden kurtulamamak: *"Hakikatte Türk fatihlerinin oğulları sarayın büyüsüne tutulmuş, dışına çıkamıyorlardı."* -Y. K. Beyatlı. *"Durup durup başıma gelenlerin büyüsüne kapılıyordum."* -O. Pamuk.

büyücek *s.* Biraz büyük, büyüğe yakın: *"Bir dostumuzun teklifiyle İstanbul'da büyücek bir memuriyet almıştık."* -B. Felek. *"Kaşları rastıklı, gözleri zeytin gibi kapkara büyücek mahalle kızının bu iltifatından utanır gibi."* -O. C. Kaygılı.

büyücü *is.* **1.** Büyü yapan kimse, sihirbaz. **2.** *mec.* Çevresindekileri çabuk ve güçlü olarak etkileyen kimse: *"O ne yaman büyücüdür; şeytan tüyü var herifte."* -R. H. Karay.

büyücülük, -ğü *is.* Büyücünün yaptığı iş, sihirbazlık.

büyüğümsü *s.* Büyüğe yakışır, büyük gibi, büyüklere özgü: *"Büyüğümsü bir sözle, ortaya, vaktinden evvel olgun zekâ-*

sının havaî fişeklerinden birini atıveriyordu." -Y. K. Karaosmanoğlu.

büyük, -ğü *s.* ve *is.* **1.** (somut nesneler için) Boyutları, benzerlerinden daha fazla olan, **küçük** karşıtı: *"Büyük ağaçların altında, gazinoya doğru gidiyoruz."* -Y. Z. Ortaç. **2.** *s.* (soyut kavramlar için) Çok, ortalamayı aşan: *"Büyük bir cevap sıkıntısı geçirdikten sonra itiraf etti."* -P. Safa. **3.** *s.* Niceliği çok olan: *"Benim büyük kalabalıklara karşı ürkekliğim vardır."* -R. N. Güntekin. **4.** *s.* Üstün niteliği olan: *Büyük ulus. Büyük başarı. "Molière büyük adammış, yeryüzüne gelmiş kişilerin en büyüklerinden biri."* -N. Ataç. **5.** *is.* Yetişkin, belli bir yaşa gelmiş: *"Büyüklerin yanında sesim çıkmazdı."* -S. F. Abasıyanık. **6.** *s.* Önemli: *"Ömrünün tek ve büyük oyunu bitmişti."* -T. Buğra. **büyük abdesti gelmek** göden bağırsağını boşaltma gerekliğini duymak. **büyük balık küçük balığı yutar** güçlüler, güçsüzleri ezer. **büyük başın derdi büyük olur** büyük işlerin başında bulunanların karşılaşacağı güçlükler de çoktur: *"Mutlu değildi. Büyük başın derdi de, sıkıntısı da büyük olur."* -B. Felek. **büyük görmek (bilmek** veya **tutmak)** kendini veya başkasını olduğundan üstün saymak, yüceltmek. **büyük lâf etmek** *bk.* büyük söz söylemek. **büyük lokma ye büyük söyleme** başaramayacağın, sonuçlandıramayacağın bir konuda kesin sözler söyleme. **büyük oynamak 1)** çok para koyarak kumar oynamak; **2)** *mec.* büyük bir tehlikeyi göze alarak bir işe girişmek. **büyük (söz) söylemek** yapacağı bir şey hakkında kesin konuşarak övünmek. **büyük sözüme tövbe!** bir konuda çok kesin konuşulduğunda, tersi bir durumun başa gelmemesi dileğini belirtir: *"Büyük sözüme tövbe, hatır ve hayalime bile getiremem."* -S. M. Alus. **büyük yemin etmek** bir şeyi yapmamak konusunda en kutsal şeyler üzerine ant içmek. **büyükle büyük, küçükle küçük olmak** her yaş ve durumdaki kişilere karşı dostça, arkadaşça davranmak. **büyüklerin ellerinden, küçüklerin gözlerinden öpmek** sevgi ve saygı göstermek: *"Buralara kadar zahmet ettiniz, büyüklerin ellerinden, küçüklerin gözlerinden öperim."* -H. Taner. **büyükten büyüğe** mirasın önce büyüğe, o ölünce kalanların en büyüğüne geçmesi kuralı, ekber evlât hakkı. **büyüklük satmak** gururlanıp üstünlük taslamak: *"Bir eski muallime olan annem, istese de büyüklük satamazdı, elinden gelmezdi."* -O. Kemal.

→ ***büyük abdest, büyük aile, büyük amiral, büyük ana, büyük anne, büyük atardamar, Büyükayı, büyük baba, büyükbaş, büyük boy, büyük çember, büyük dalga, büyük defter, büyük elçi, büyük elçilik, büyük hanım, büyük harf, büyük kalori, büyük kan dolaşımı, büyük mağaza, büyük mevlit ayı, büyük önerme, büyük para, büyük peder, büyük sesli uyumu, büyük şehir, büyük tansiyon, büyük terim, büyük tövbe ayı, büyük ünlü uyumu***

büyük abdest *is.* Dışkı, kaka.

büyük aile *is. sos.* Büyük baba, büyük anne ile bunların evli oğullarından, gelinlerinden ve çocuklarından oluşan aile.

büyük amiral, -li *s. ask.* Bazı ülkelerde kara ordusunda mareşale denk sayılan donanma subaylarının en yüksek aşamasındaki amiral.

büyük ana *is. hlk.* Büyük anne.

büyük anne *is.* Annenin veya babanın annesi, nine.

büyük atardamar *is. anat.* Kalbin kasılması ile karıncıklardaki kanı bütün vücuda taşıyan ana atardamar.

Büyükayı *öz. is. astr.* Kuzey yarım kürede yedi yıldızdan oluşmuş takım yıldız, Yedigir, Dübbüekber.

büyük baba *is.* Annenin veya babanın babası, dede.

büyükbaş *s.* Sığır, manda gibi hayvanların niteliğini belirtmek için kullanılır.

büyük boy *s.* ve *is.* Normal ölçülerden daha büyük: *Büyük boy elbise. "Bir ana dans sırasında, büyük boy duvar aynalarından birini gösterdi."* -N. Cumalı.

büyükçe *s.* **1.** Biraz büyük: *"Aynı kamarayı paylaşacaksınız, büyükçedir, ikinize de yeter."* -Z. Selimoğlu. **2.** *mec.* Oldukça önemli: *"Büyükçe bir beyin humması geçirmiştim."* -R. N. Güntekin.

büyük çember *is. mat.* Bir kürenin merkezinden geçen bir düzlemde ara kesiti olan çember.

büyük dalga *is. fiz.* (radyo yayını için) Uzun dalga.

büyük defter *is. tic.* Ticarî bir kuruluşun aylık ve bilânço hesaplarını gösteren defter.

büyük elçi *is.* Üstün aşamalı elçi.

büyük elçilik, -ği *is.* **1.** Büyük elçi olma durumu. **2.** Büyük elçinin makamı.

büyük hanım *is.* Yaşlı kadın: *"Bir kandil günü büyük hanımın elini öpmeye gitmiştim."* -B. Felek.

büyük harf *is. gr.* Özel adlarla cümle başları gibi yerlerde kullanılan ve büyük yazılan, özel biçimli harf, majüskül.

büyük kalori *is. fiz.* 1 atmosfer basınç altında 1 kg suyun sıcaklığını 14.5^0 C den 15.5^0 C ye çıkarmak için gereken ısı miktarı, kilokalori.

büyük kan dolaşımı *is. anat.* Kalbin sürekli kasılıp gevşemesiyle kan ve lenfin vücudun büyük bölümünü dolaşması.

büyüklenme *is.* Kendini büyük gösterme, kibir.

büyüklenmek *(nsz)* Kendini büyük göstermek, büyüklük taslamak, kibirlenmek.

büyüklük, -ğü *is.* **1.** Büyük olma durumu, ululuk. **2.** *mec.* Büyüklere yaraşır bağışlayıcı davranış. **büyüklük göstermek** gönül ululuğu göstermek: *"İnsan yaptığı işler ve bıraktığı eserlerle büyüklüğünü gösterir."* -A. Gündüz. **büyüklük taslamak** kendini üstün görmeye çalışmak, böbürlenmek.

→ ***büyüklük hastalığı***

büyüklük hastalığı *is.* Kendini olduğundan daha büyük ve önemli görme, gösterme hastalığı, megalomani.

büyüklü küçüklü *s.* ve *zf.* Büyük küçük hepsi bir arada.

büyük mağaza *is.* Her türlü tüketim maddesinin bol miktarda satışa sunulduğu yer.

büyük mevlit ayı *is.* Ay takviminin üçüncü ayı, rebiyülevvel.

büyük önerme *is. man.* Tasımın öncüllerinden büyük olanı, majör.

büyük para *is.* Çok para.

büyük peder *is.* Büyük baba, dede: *"Bu kitap büyük pederin matbaasında diziliyordu."* -H. Taner.

büyükseme *is.* Büyüksemek işi.

büyüksemek *(-i)* Büyük olduğunu kabul etmek.

büyük sesli uyumu *is. gr.* Kelimede kalın ünlülerden (a, ı, o, u) sonra kalın, ince ünlülerden (e, i, ö, ü) sonra ince ünlülerin gelmesi kuralı, büyük ünlü uyumu.

büyüksü *s.* Büyük gibi, büyümüşe benzer: *"Haspanın gülümseyişi bile büyüksü."* -H. Taner.

büyük şehir *is.* Ana kent.

büyük tansiyon *is. tıp* Kan basıncının yüksek olması.

büyük terim *is. man.* Kapsamı daha geniş olan son uç önermesinin yüklemi görevini taşıyan terim.

büyük tövbe ayı *is.* Ay takvimin beşinci ayı, cemaziyülevvel.

büyük ünlü uyumu *is. gr.* Türkçe bir kelimenin ilk hecesinde kalın bir ünlü varsa, ondan sonra gelen bütün hecelerin kalın ünlülerle, ince bir ünlü varsa sonraki hecelerin de ince ünlülerle sürüp gitmesi kuralı: *Çocuklaşmak, denizcilik* gibi.

büyüleme *is.* Büyülemek işi.

büyülemek *(-i)* **1.** Büyü ile etki altına almak. **2.** *mec.* Etkisi altına almak, birini kendine bağlamak, teshir etmek: *"Bu genç kadında kendisini büyüleyen şeyin ne olduğunu bulmaya uğraşıyor."* -A. İlhan.

büyüleniş *is.* Büyülenmek işi veya biçimi.

büyülenme *is.* Büyülenmek işi.

büyülenmek *(nsz)* Büyülemek işine konu olmak: *"Düşlerimin tiyatrosuydu benim. Önümden geçerken bile büyülenirdim."* -N. Cumalı.

büyüleyici *s.* Etkileyen, çekici niteliği olan.

→ ***büyüleyici özellik***

büyüleyici özellik, -ği *is.* Sürekli büyüleyici ve etkileyici olma.

büyüleyiş *is.* Büyülemek işi veya biçimi.

büyülteç, -ci *is.* Fotoğraf ve resim büyültmeye, büyültüp basmaya yarayan aygıt, agrandisor.

büyültme *is.* **1.** Büyültmek işi: *"İşin içinde bir büyültme, bir şişirme var."* -H. Taner. **2.** Fotoğraf ve resimlere boyut kazandırma işlemi, agrandisman.

büyültmek *(-i)* **1.** Bir şeyi büyük duruma getirmek, büyütmek: *Masayı büyültmek. Odayı büyültmek.* **2.** (resim, harita gibi şeyler için) Daha büyük örneğini yapmak: *Fotoğraf büyültmek.* **3.** *mec.* Abartmak.

büyülü *s.* **1.** Kendisine büyü yapılmış (kimse). **2.** Büyü gücü olan, sihirli: *"Sen akşamlar kadar büyülü sıcak / Rüyalarım kadar sade, güzeldin."* -A. H. Tanpınar.

büyüme *is.* **1.** Büyümek işi. **2.** Organizmanın bütününde veya bu bütünün bir bölümünde boyutların artması.

büyümek *(nsz)* **1.** Organizmanın bütününde veya bu bütünün bir bölümünde, boyutlar artmak, irileşmek, eskisinden büyük duruma gelmek: *"Büyür güzellikleri, vücutları, kısmetleri çocuklar uyurken."* -F. H. Dağlarca. **2.** Yetişmek: *Ekinler büyüdü. "İhtiyar Süleyman Çavuşun ellerinde büyüdüm."* -A. Gündüz. **3.** Yaşı artmak, yaşlanmak: *"Fakat büyüdükçe o kadar sevdiği bu oyunlara veda etmek lâzım gelecekti."* -Ö. Seyfettin. **4.** Artmak, güçlenmek, şiddeti artmak: *"Saklamak, tehlikesi daha büyüyen bir dert, saklamamak bir belâ idi."* -H. R. Gürpınar. *"İkinci de okuduktan sonra kavga büyüdü."* -M. Ş. Esendal. **5.** Sayıca artmak. **6.** Genişlemek: *"Barbarosların ülkesi büyüdükçe büyüyordu."* -F. F. Tülbentçi. **7.** Önem ve değer kazanmak: *"Türklük ülküsünün biraz daha köklendiğini, büyüdüğünü, yeşerdiğini duyarız."* -O. S. Orhon. **büyümüş de küçülmüş** (çocuk için) konuşması ve davranışları yaşına uymayan, büyüklerinki gibi olan: *"Küçücük gözlü, çok bilmiş suratlı, büyümüş de küçülmüş, kavruk bir oğlandı."* -H. Taner.

büyüsel *s.* Büyü ile ilgili olan.

büyüteç, -ci *is. fiz.* Odak boyutu birkaç santimetre olan yaklaştırıcı mercek, pertavsız: *"Büyüteç, teleskopa girdi, bize küçüklüğümüzü; mikroskoba girdi, büyüklüğümüzü öğretti."* -H. Taner.

büyütken doku *is. bot.* Sürgen doku.

büyütme *is.* **1.** Büyütmek işi. **2.** Birisi tarafından yetiştirilmiş kimse: *O, filâncanın büyütmesidir.* **3.** *astr.* Uzakta duran cisimlere dürbün veya benzeri bir araçla bakıldığında cismi gören açının çıplak gözle bakıldığı zamanki açıya oranı.

büyütmek *(-i)* **1.** Büyük duruma getirmek, genişletmek. **2.** Yetiştirmek, bakmak: *"Babası ile anası bu kızın meraklarını, alışkanlıklarını, düşündüklerini tetkik ede ede büyüttüler."* -H. R. Gürpınar. *"Büyüt bu fidanı ey genç / Hazır yeşermişken."* -B. Necatigil. **3.** *mec.* Abartmak, mübalâğa etmek: *"Bir ara yine işi büyüttüğüne, hayale kapıldığına hükmetti."* -R. H. Karay.

büyütülme *is.* Büyütülmek işi.

büyütülmek *(nsz)* Büyütmek işi yapılmak: *"Resmi ötekilerden ayrılarak büyütülmüştür."* -F. R. Atay.

büyütürlük, -ğü *is.* Aşırılaştırma.

büyütüş *is.* Büyütmek işi veya biçimi.

büyüyüş *is.* Büyümek işi veya biçimi.

büz *is. Fr. buse* Künk.

büzdürme *is.* Büzdürmek işi.

büzdürmek *(-i)* **1.** Büzmek: *Giysisinin belini büzdürüp vücuduna uydurdu.* **2.** Büzmek işini birine yaptırmak.

büzgen *is. anat.* Kasılarak vücuttaki herhangi bir deliği açan veya kapayan çember biçimindeki kasların genel adı.

büzgü *is.* Dikişte kumaşın bir ucundan istenilen yere kadar geçirilen bir ipliğin çekilmesi ile oluşan, kumaşın bolluğunu azaltan sık, küçük kıvrım.

büzgüleme *is.* Büzgülemek işini yapmak.

büzgülemek *is.* Büzgü şeklini vermek.

büzgülü *s.* Büzgüsü olan, büzülerek dikilmiş olan: *"Büzgüleri gevşetti ve keseyi sağ eliyle altından tutarak..."* -C. Uçuk.

büzgüsüz *s.* Büzgüsü olmayan.

büzme *is.* **1.** Büzmek işi. **2.** *s.* Ağzı büzülerek kapatılan (kese, torba vb.): *"Öbürü dolgunca ve büzme çarşaflı."* -R. H. Karay.

büzmek, -er *(-i)* **1.** Buruşturarak, sıkıştırarak veya kıvrım yaparak bir şeyin alanını ve hacmini küçültmek: *"Herkesin ağzı torba değil ki çekip büzesiniz."* -B. Felek. **2.** *mec.* Kapatmak, dedikodu yapılmasına engel olmak.

büzük *s.* **1.** Toplanarak büzülmüş. **2.** *is. kaba* Kalın bağırsağın sona erdiği yer, anüs. **3.** *argo* Yüreklilik, cesaret.

büzüktaş *is. hlk.* Kafa dengi arkadaş, kafadar.

büzülme *is.* Büzülmek işi.

büzülmek *(nsz)* **1.** Büzmek işi yapılmak: *"Sağ gözünün kuyruğu çiçek bozuğundan hafifçe büzülmüştü."* -R. N. Güntekin. **2.** *mec.* Korku, şaşkınlık, soğuk gibi etkenlerle bir kenara sinmek, bir kenara çekilmek: *"Geniş hasırlı sofanın bir kenarına da biz büzülmüştük."* -F. R. Atay. **büzülüp oturmak (kalmak)** bir kenarda çekingen bir tavırla oturmak: *"Ankara'ya kadar bir köşeye büzülüp kaldım."* -A. Gündüz.

büzülüş *is.* Büzülmek işi veya biçimi.

büzüşme *is.* Büzüşmek işi.

büzüşmek *(nsz)* Büzülerek alan hacmini küçültmek, kırışmak.

büzüşük *s.* Büzülerek yüzey veya hacmi küçülmüş olan, büzüşmüş; kırışık.

by-pass *bk.* baypas.

C

c, C 1. Türk alfabesinin üçüncü harfi. *Ce* adı verilen bu harf ses bilimi bakımından ötümlü katışık diş - diş eti ünsüzünü gösterir. **2.** Nota işaretlerini harflerle gösterme yönteminde *do* sesini gösterir. **3.** Romen rakamlarında 100 sayısını gösterir.

C *kim.* **1.** Karbon'un kısaltması. **2.** Elektrik kapasitesinin kısaltılması.

Ca *kim.* Kalsiyum'un kısaltması.

-ca / -ce, -ça / -çe (I) Sıfatlardan küçültme sıfatları türeten ek: *Sarışın-ca, esmer-ce, soluk-ça, sert-çe* vb.

-ca / -ce, -ça / -çe (II) Vurgusuz zarf eki: *Kısa-ca, iyi-ce, açık-ça, mert-çe* vb.; dil adları türetir: *Alman-ca, İngiliz-ce, Rusça, Türk-çe* vb. "bakımından" anlamına zarf türetir: *Para-ca, yaş-ca* vb. "-a göre" anlamına zarf türetir: *Onlar-ca, biz-ce, ben-ce, sen-ce* vb. "tarafından" anlamına zarf türetir: *Bakanlık-ça, hükümet-çe* vb. "kadar" anlamına zarf türetir: *Bun-ca, on-ca* vb. sayıca eşitlik bildiren zarflar türetir: *Yüzyıllar-ca, aylar-ca, günler-ce, binler-ce* vb. topluluk beraberlik anlatan zarflar türetir: *Aile-ce, ev-ce, köy-ce* vb.

caba *is. (ca'ba)* **1.** Bir şey ödemeden, para vermeden alınan şey, bedava: *"Bu mani benden sana caba olsun."* -S. Birsel. **2.** *zf.* Fazla olarak, üstelik: *"Kilometre başına bilmem ne kadar litre benzin dağıtılmış, yağ da caba!"* -S. F. Abasıyanık.

cabadan *zf. (ca'badan)* Bedava olarak, karşılıksız, fazladan: *"Böyle cabadan verilen on paralık etiket pek sevindirirdi çocukları."* -Ç. Altan.

-cacık / -cecik Zarf türeten ek (vurgusuz): *hemen-cecik, yavaş-çacık, usul-cacık* vb.

cacık, -ğı (I) *is.* Yoğurt, ayran içine hıyar veya marul doğranarak yapılan, çoğu kez sarımsaklı, iştah açıcı yiyecek.

cacık, -ğı (II) *is. bot.* Bir tür ot: *"Aksaray ovasında cacık derler ot biter."* -O. Rifat.

cadaloz *s.* Çok konuşan, huysuz ve şirret (kadın, kocakarı).

cadalozlaşma *is.* Cadalozlaşmak işi.

cadalozlaşmak *(nsz)* Cadaloz gibi davranmak.

cadalozluk, -ğu *is.* Cadaloz olma durumu.

cadde *is. Ar. cādde* Şehir içinde ana yol: *Anafartalar Caddesi. İstiklâl Caddesi.* **caddeyi tutmak 1)** herhangi bir sebeple bir yoldan geçişi engellemek, kapamak; **2)** *argo* (korkulu bir durumda) başını alıp gitmek, uzaklaşmak: *"Emine bağırarak caddeyi tutarken peşi sıra ötekiler de kalktılar."* -O. C. Kaygılı.

cadı *is. Far. cādū* **1.** Geceleri dolaşarak insanlara kötülük ettiğine inanılan hortlak. **2.** *mec.* Huysuz, çirkin, ihtiyar kadın. **3.** *esk.* Çok güzel göz. **cadı gibi 1)** saçı başı dağınık, tırnakları uzun ve pis kadınlar için kullanılır; **2)** çok becerikli. **cadı kazanı** dedikodunun, fesadın çok olduğu yer.

→ ***cadısüpürgesi***

cadılaşma *is.* Cadılaşmak işi.

cadılaşmak *(nsz)* **1.** (kadın) Çirkinleşip huysuzlaşmak. **2.** Bitki bakımsızlıktan yabanîleşmek: *"Yer yer cadılaşmış üzüm kütükleri."* -M. Ş. Esendal.

cadılık, -ğı *is.* Cadıya yakışır davranış, huysuzluk: *"Sizin cadılığınızın fitnesi dünyaya şimdiye kadar gelmemiştir."* -S. Birsel. **cadılık etmek** huysuzluk etmek, cadı gibi davranmak.

cadısüpürgesi *is. bot.* **1.** Emeçleri özellikle dal uçlarındaki kabuk altında sıkı bir ağ örerek çekirdekli yemiş ağaçlarının çiçeklenmesine, dolayısıyla meyve verimine engel olan asklı mantar *(Taphrina cerasi).* **2.** Bu mantarın yol açtığı bitki hastalığı.

cafcaf *is. Far. cāfcāf* **1.** Gösteriş, şatafat: *Cafcafından geçilmiyor.* **2.** *s. hlk.* Ağız kalabalığı ile bir şeyi elde eden, şirret.

cafcaflı *s.* **1.** Gösterişli, fazla şık, şatafatlı: *Cafcaflı sözler. "Yollu kıravatının sarısı ile yeşili pek cafcaflı."* -S. F. Abasıyanık. *"Ada vapuru yandan çarklı / Bayraklar donanmış cafcaflı."* -M. C. Anday. **2.** Karışık, gürültülü patırtılı, tehlikeli: *"Taburda, hem de muharebenin en cafcaflı yerindeydim."* -Ö. Seyfettin.

Caferî *öz. is. (ca:feri:) Ar. cā'ferî* Şiîliğin bir kolu ve bu koldan olan kimse.

cağ (I) *is. hlk.* Parmaklık, korkuluk.

cağ (II) *is. hlk.* Büyük bez veya deri torba, cav.

cağ (III) *is. hlk.* **1.** Lavabo, banyo. **2.** Hamam, duş, banyo vb. yerlerde atık suyun akmasını sağlayan zemindeki delik.

cağlık, -ğı *is.* Dokumacılıkta, çözgü makinesinde çözgü ipliği bobinlerinin desen ve renk sırasına göre yerleştirildiği sehpa.

cahil *s. (ca:hil) Ar. cāhil* **1.** Öğrenim görmemiş, okumamış, bilgisiz: *"Bu maskara sosyete bana cahil diye bakar."* -H. E. Adıvar. **2.** Belli bir konuda yeterli bilgisi olmayan: *"Bu doktorun karşısında cahil, aptal oluyorum."* -M. Ş. Esendal. **3.** *hlk.* Deneysiz, genç, toy (delikanlı veya kız): *"Esasta batıl itikatlara inanmış cahil bir kızcağızdı."* -R. H. Karay. **cahil kalmak** bilgi edinememek, bilgisi olmamak: *"Bu konularda yeni kuşağın yanında her zaman cahil kalmaya mahkûmuz."* -H. Taner.

cahilâne *s.* ve *zf. (ca:'hilâ:ne) Ar. cāhil + Far. -āne* Cahilce, cahile yakışır (biçimde): *"İnkılâptan, hürriyetten gayet cahilâne bahseder."* -Ö. Seyfettin. *"Fahim Beyinse bu cahilâne bulduğu kayıtsızlık âdeta hamiyetine dokunur."* -A. Ş. Hisar.

cahilce *s.* ve *zf. (ca:hi'lce)* Cahil gibi, cahile yakışır (biçimde).

cahiliye *is. (ca:hiliye) Ar. cāhiliyye tar.* Araplarda Müslümanlıktan önceki çağ.

cahiliyet *is. (ca:hiliyet) Ar. cāhiliyet* Cahillik, bilgisizlik.

cahillik, -ği *is. (ca:hillik)* **1.** Cahil olma durumu, bilgisizlik: *"Dokunmayan bir safdilliliği, bir cahilliği vardı."* -R. H. Karay. **2.** Gençlik, toyluk, deneysizlik ve bu yüzden işlenen kusur: *Cahillik işte, kusurunu bağışlayın.* **cahillik etmek 1)** bilgisizliğini göstermek; **2)** gençlik, toyluk, deneysizlik yüzünden kusur işleme: *"Birçoklarının tazyikinden kurtulmak için o da cahillik ederek böyle bir işe girişmek zorunda kalmıştı."* -R. H. Karay.

caiz *s. (ca:iz) Ar. cā'iz esk.* Din, yasa, töre veya başka bakımdan işlenmesinde, yapılmasında sakınca olmayan, yapılıp işlenmesine izin verilen, uygun, yerinde sayılan, yakışık olan: *"Akşama kalıp, iskelenin üstü bin bir ayakken gitmek caiz değildi."* -S. M. Alus.

caize *is. (ca:ize) Ar. cā'ize ed. esk.* **1.** Şairlerin kasidelerle övdükleri büyükler tarafından kendilerine verilen bahşiş. **2.** Yazıda bir sözün olduğu gibi tekrarlandığını göstermek için alt hizasına konulan tırnak biçimindeki noktalama işareti. **3.** Yol yiyeceği, azık.

-cak / -cek, -çak / -çek Küçültme isimleri türeten ek: *Yavru-cak, kuzu-cak* vb.

caka *is. (ca'ka) argo* Gösteriş, çalım, kabadayılık, fiyaka: *"Onların dördünde de bir kral havası bir padişah cakası vardır."* -H. Taner. **caka satmak** *argo* gösteriş yapmak, çalım satmak: *"Askerliğin palavra ile olmadığını anladı, ama hâlâ caka satıyor."* -H. E. Adıvar. **caka yapmak** gösterişli davranmak, fiyakalı durumda olmak: *"Baktım ki caka yapıyor, vesikayı el âleme göstere göstere eviriyor, çeviriyor."* -P. Safa.

cakacı *s. argo* Caka yapmayı seven.

cakacılık, -ğı *is. argo* Cakacı olma durumu veya cakalı davranış.

cakalanma *is.* Caka satma.

cakalanmak *(nsz) argo* Caka satmak.

cakalı *s. argo* Cakası olan, caka ile yapılan, gösterişli: *Cakalı bir yürüyüş.*

cakasız *s.* Cakası olmayan.

calî *s. (ca:li) Ar. ca'lī esk.* Yapmacıklı, düzme, sahte: *"Dudaklarında gergin, calî bir tebessümle ilerledi."* -P. Safa.

calip, -bi *s. (ca:lip) Ar. cālib esk.* Celp eden, çeken, çekici.

Calvinci *öz. is. bk.* Kalvenci.

Calvincilik, -ği *öz. is. bk.* Kalvencilik.

cam *is. Far. cām* **1.** Soda veya potas katılmış silisli kumun ateşte eritilmesiyle yapılan sert, saydam ve çabuk kırılır cisim: *"Güneş gibi geldin vurdun cama sen / Değersin güzelim kaç akşama sen."* -F. Halıcı. **2.** *s.* Tümü veya bir bölümü bu maddeden yapılmış, sırça: *"Tıraşa başlarken biri büyük, biri küçük iki örtü alırdı, cam dolabından."* -N. Cumalı. **3.** Pencere: *"Camın önündeki masaların hemen arkasındaki yere oturup kalıyorum."* -S. F. Abasıyanık. **4.** *esk.* Kadeh, içki. **cam gibi 1)** arkası görünen, saydam, şeffaf; **2)** (göz için) donuk, cansız. **camı çerçeveyi indirmek** etrafı kırıp dökmek, her şeyi parçalayıp dağıtmak: *"Neden soğuk değil bu su, diye hır çıkarıp camı çerçeveyi indiriyor."* -Ç. Altan.

→ ***cam çivisi, cam evi, camgöbeği, camgöz, cam göz, camgüzeli, cam kanatlılar, cam macunu, cam mozaik, cam resim, cam suyu, cam yuvası, cam yünü***

camadan *is. Far. cāme-dān esk.* **1.** Çapraz düğmeli, ipek veya sırma işlemeli bir tür kısa yelek: *"Sırtlarına da çuhadan, dar mı dar bir camadan geçirirler."* -S. Birsel. **2.** *den.* Dört köşe yelkenleri boğarak yüzeylerini küçültme işi. **camadan vurmak** fazla rüzgâra karşı yelkeni kasmak. **camadanı fora etmek** bağları koyuverip kısılmış yelkeni açmak.

camadanlı *s.* Camadan giymiş olan: *"Mor camadanlı, kırmızı sırmalı cepkenli Yaver Ağa..."* -C. Uçuk.

cambaz *is. Far. cān-bāz* **1.** Yerde ve tel, at, bisiklet vb. üzerinde dengeye dayanan, tehlikeli, heyecan verici gösterileri yapan kimse, akrobat: *"Önüne getirilen ata bir cambaz çevikliğiyle atladı."* -Ö. Seyfettin. **2.** At alıp satan veya yetiştiren kimse: *"Bitişik komşumuz cambaz İbrahim - bizde at alıp satanlara cambaz derlerhacca gitti, geldi."* -M. Ş. Esendal. **3.** Usta, becerikli kimse: *Söz cambazı.* **4.** *s. mec.* Kurnaz, hileci: *O cambaz adamdır, güvenilmez.* **5.** Osmanlı Devletinde atlı olan ve savaşlarda padişahın önünde düşmana karşı ilk saldırıya geçen birlik.

→ ***cambazhane***

cambazhane *is. (cambazha:ne) Far. cān + bāz + ḫāne* Cambazların oyunlarını gösterdikleri yer: *"Minimini bir cambaz kızını görmek için at cambazhanesine daldı."* -O. C. Kaygılı.

cambazlık, -ğı *is.* **1.** Cambazın işi veya mesleği, akrobatlık, akrobasi: *"İki çocuk iskelenin parmaklıklarında cambazlık yapıyor."* -S. F. Abasıyanık. **2.** At alıp satma veya yetiştirme işi: *"Elli senedir cambazlık ettiği hâlde, ancak ömründe bir defa beyaz eşek görmüştü."* -Ö. Seyfettin. **3.** *mec.* Kurnazlık, hilecilik.

cambul cumbul *zf.* (yemek için) Çok sulu, suyu bol: *Cambul cumbul bir et yemeği.*

camcı *is.* **1.** Cam ticaretini veya cam takmayı meslek edinmiş kimse. **2.** *argo* Evin içini pencereden gözetleyen kimse.

→ ***camcı elması, camcı macunu***

camcı elması *is.* Ucundaki küçük, dönebilen elmas parçası ile camı çizerek kesmeye yarayan araç.

camcılık, -ğı *is.* **1.** Cam alıp satma veya takma işi. **2.** *argo* Evin içini pencereden gözetleme.

camcı macunu *is.* Cam ile çerçeve arasındaki aralıkları kapatmakta kullanılan ve kaba üstübeçle bezir yağından yapılan hamur.

cam çivisi *is.* Yaklaşık çapları 1 mm, boyları 1,5-2,5 cm arasında değişen ince ve başsız tel çivi.

camekân *is. (camekâ:n) Far. cāmekān* **1.** Göstermelik, satılık şeylerin sergilendiği camlı bölme veya yer, sergen, vit-

rin: *"Camekânı geniş ve nadir sanat eserleriyle dolu bir mağazaya girdik."* -Y. K. Beyatlı. **2.** Bir yeri, bir veya daha çok bölüme ayıran cam bölme, camlık: *"Camekânla bölünmüş bir kahve ocağı ile altı yedi masa vardı içeride."* -Ç. Altan. **3.** Ser (II). **4.** Hamamlarda soyunulan camlı yer. **5.** *argo* Gözlük: *"Artık arkasına sığınacak bir camekânım da yok."* -H. F. Ozansoy.

camekânlı *s.* Camekanı olan (yer): *"Çocuklar aşağı inmişler, camekânlı merdiven kapısının arkasına üşüşmüşlerdi."* -R. N. Güntekin.

→ *camekânlı kutu*

camekânlı kutu *is.* Televizyon: *"Dünya futbol turnuvası, bir aydır tüm dünyayı camekânlı kutu önünde topluyor."* -H. Taner.

camekânsız *s.* Camekânı olmayan.

cam evi *is.* **1.** Cam takma işleri yapılan dükkân, camcı. **2.** Çerçevelerde camın yerleştirilmesi için açılan yiv.

camgöbeği *is.* **1.** Yeşile çalar mavi renk. **2.** *s.* Bu renkte olan.

camgöz *is. zool.* Deniz kıyısına yakın yaşayan, boyu bir buçuk metre kadar olan, eti lezzetli bir tür köpek balığı *(Galeius canis).*

cam göz *s.* **1.** Gözü takma olan. **2.** *mec.* Aç gözlü, tamahkâr.

camgüzeli *is. bot.* Evlerde süs olarak yetiştirilen, pembe, kırmızı çiçekler açan bir tür kına çiçeği *(Impatiens sultanı).*

camız *is. Ar. cāmûs* Manda, su sığırı, kömüş.

cami, -i, -si (I) *is. (ca:mi) Ar. cāmi'* Müslümanların hep birlikte namaz kılmak için toplandıkları yer. **cami yıkılmış, ama mihrabı yerinde** yaşlandığı hâlde güzelliği bozulmamış (kadın).

cami (II) *s. (ca:mi) Ar. cāmi' esk.* **1.** Toplayan, bir araya getiren: *"Bu değişmez kanunu mantıkî bir şekilde, efradını cami, ağyarını mani bir şekilde anlatabilseydim, anlatırdım."* -S. F. Abasıyanık. **2.** İçine alan, içinde bulunduran: *"Umumî kütüphane, ilmin, edebiyatın her şubesine ait kitapları cami olmak lâzım gelir."* -Z. Gökalp.

camia *is. (ca:mia) Ar. cāmi'a esk.* Topluluk, zümre: *"Gerek Macarca, gerek Türkçe Avrupa milletler camiası için aynı derecede yabancı iki dildir."* -H. Taner.

camit *s. (ca:mit) Ar. cāmid esk.* **1.** Cansız: *"Bir kenara bırakılıvermek, bir camit eşya gibi ayak ucuyla itilmek ne korkunç."* -P. Safa. **2.** Donmuş.

cam kanatlılar *ç. is. zool.* Kurtçukları, elma, kayın, kavak, meşe ve gürgen ağaçlarına zarar veren, kanatları camsı, hortumları körelmiş kelebekler familyası.

camlama *is.* Camlamak işi.

camlamak *(-i)* Cam geçirmek, cam takmak.

camlanma *is.* Camlanmak işi.

camlanmak *(nsz)* Cam takılmak.

camlaşma *is.* Camlaşmak işi.

camlaşmak *(nsz)* Cama benzer duruma gelmek: *"Camlaşmış aynanın, insanları çirkin göstermesine içerledi."* -S. F. Abasıyanık.

camlatma *is.* Camlatmak işi.

camlatmak *(-i, -e)* Cam taktırmak: *"Pahalı çerçevelere geçirtir, camlatır, salonlara asardı."* -R. H. Karay.

camlı *s.* Cam takılmış, cam geçirilmiş, camı olan: *"Verandayı andıran camlı sofa iyice ısınmıştı."* -R. H. Karay.

→ *camlı köşk*

camlık, -ğı *is.* **1.** Camlı çerçeve ile bölünmüş yer. **2.** Çiçek, sebze gibi bitkileri dış etkenlerden korumak için yapılmış küçük limonluk, camekân.

camlı köşk *is.* Saraylarda veya bahçelerde soğuktan korunmak için camla örtülmüş oda, salon.

cam macunu *is.* Camı yuvasına tutturmak ve yalıtkanlık sağlamak amacı ile kullanılan bezir yağı ve üstübeç karışımı.

cam mozaik, -ği *is.* Renkli taş parçaları yerine cam parçalarından yapılan mozaik.

cam resim *is.* Renkli camların kesilip birbirlerine kurşun çubuklarla bağlanması ile yapılan süs veya resim.

camsı *s.* **1.** Cam gibi saydam, cama benzer. **2.** *coğr.* Yerin içinden yüze çıkan erimiş sıcak maddelerin, soğuma sırasında billûrlaşmayıp biçimsiz olarak katılaşmış durumu.

camsız *s.* Camı olmayan: *"Çerçevesiz, camsız pencereden, ova ne durgun, ne mutlu görünüyor."* -H. E. Adıvar.

cam suyu *is.* Potas veya sodanın kuvars ile eritilmesinden elde edilen, ağacın böceklere ve ateşe direncini artıran renksiz sıvı.

cam yuvası *is.* Cam evi.

cam yünü *is. tek.* Çok ince, bükülebilir cam liflerinin oluşturduğu ısı ve ses yalıtımında kullanılan madde.

can *is. Far. cān* **1.** İnsan ve hayvanlarda yaşamayı sağladığına ve ölümle vücuttan ayrıldığına inanılan madde dışı varlık: *"Can çıkmayınca huy çıkmaz."* -Atasözü. **2.** Yaşama, hayat: *"Bir kedi yavrusunu kurtarmak için ipe sarılıp kuyuya iner, canımı tehlikeye koyardım."* -R. N. Güntekin. *"Mutluluk, can bulduğun, can olduğun bir demdedir."* -F. Halıcı. **3.** Güç, dirlik: *"Her şeyde bu mevsime mahsus bir can, bir dirilik kendini gösteriyordu."* -M. Ş. Esendal. *"Can boğazdan gelir."* -Atasözü. **4.** Kişi, birey: *"Benimle beraber dört canız ."* -F. R. Atay. **5.** İnsanın kendi varlığı, özü: *"Ne denir, canımız ne mertebe insan olsa mayamız, maddemiz hayvan..."* -R. N. Güntekin. **6.** Gönül: *"Çirkin bana kurban, ben de güzele / Can sever güzeli, maldan ziyade."* -Karacaoğlan. **7.** Bektaşilik ve Mevlevîlikte tarikat kardeşi. **8.** Yakınlık duygusu belirten bir seslenme sözü: *"Canlar, dedi Gamsız Reis, açık olsun bahtınız."* -E. B. Koryürek. **9.** *s.* Çok içten, sevimli, sevilen, şirin: *Ne can çocuk! "Alphonse Daudet ilk gençliğimin can yazarlarından biri idi."* -T. Buğra. **can alacak nokta (veya yer)** bir şeyin en önemli yeri: *"Susunuz, dedi, beyhude, yoruluyorsunuz can alacak noktayı unutuyoruz."* -M. Yesari. **can alıp can vermek** ölüm sıkıntısı ve acısı içinde bunalmak. **can atmak** *"Hepsi ona benzemek, onun yerini almak için can atıyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Gözüne kestirdiği, daha doğrusu, suçlamak için can attığı birisi var."* -T. Buğra. **can baş üstüne** istenilen şeyin büyük bir memnunlukla yapılacağını anlatır. **can başına sıçramak** çok korkmak. **can bayılmak** iç geçmek, takatsizlik göstermek. **can beslemek 1)** kaygısızca yiyip içip rahatına bakmak; **2)** başkasının yiyeceğini, içeceğini sağlamak. **can boğazdan gelir (veya geçer)** insan yiyeceğine önem vererek güçlenebilir veya yemeden yaşamak mümkün değildir. **can borcunu ödemek** ölmek: *"Sırası gelince kendi paylarına düşen can borcunu da ödediler."* -M. Ş. Esendal. **can cana, baş başa 1)** herkesin kendi canının, kendi başının kaygısına düştüğü bir tehlike anını anlatır: *"Gecenin karanlığında bütün bir mahalle donanma fişekleri gibi ateş almış. Sokaklarda herkes can cana, baş başa... Tulumbacı naraları çığlıklar, borular."* -R. N. Güntekin. **2)** birbirini seven iki kişi bir arada yalnız olarak. **can cümleden aziz** insanın kendisi herkesten önce gelir. **can çabası** varlığını kanıtlama amacıyla aşırı gayret. **can çekişmek 1)** ölmek üzere bulunmak: *"Gerçi bir yanda karısı can çekişirken, öbür yanda onun rakı içmesi doğru bir hareket değildi."* -R. N. Güntekin. **2)** sona ermek, tükenmek, bitmek: *"Yazdığım satırlara bakarsanız, manevî varlığımın can çekiştiğini görürsünüz."* -H. E. Adıvar. **can çekişmektense ölmek yeğdir** bir işte çeşitli sıkıntı ve üzüntülerle karşılaşıp olağanüstü gayret harcamaktansa o işten vazgeçmek daha iyidir. **can çıkmayınca (veya çıkmadan) huy çıkmaz** insanı alışkanlıklarından, huylarından vazgeçirmek mümkün değildir. **(bir kimsenin) can damarına basmak** bir işin en önemli yönü üzerinde durmak. **(bir şeye) can dayanmamak** bir şey karşısında insanın dayanıklılığı elden gitmek. **can derdinde olmak** zor bir durumdan kurtulmaya çalışmak: *"Herkes can derdinde, ben de Şahin'in ardına düşmüşüm ."* -Y. K. Beyatlı. **can derdine düşmek** ölüm korkusuna kapılmak. **can gelmek** canlanmak, güçlenmek: *"Vücudumuza*

serinlik, ferahlık yayılıyor / Kan verilen bir yaralı imişcesine cismime can geliyor." -R. H. Karay. **can havli** ölüm korkusu. **can havli ile...** ölüm korkusundan doğan güçlü bir tepki ile: *"Feridun'un, kasıklarıma doğru indirdiği son bir tekme üzerine can havli ile onun gırtlağına atıldım."* -O. C. Kaygılı. *"Şimdi kanalın en dar köşesinden geçiyoruz demeye kalmadı, kaptanımız can havli ile kulübesinden dışarı fırladı."* -B. R. Eyuboğlu. **can kalmamak** bitkin bir duruma gelmek, gücü tükenmek. **can kaygısına düşmek** her şeyden vazgeçip sadece kendi hayatını koruma veya kurtarma çabasında olmak. **can korkusu** *bk.* can havli. **can kulağı** çok yakın dost, sırdaş: *"Derdimizi dökecek bir dert ortağı, şikâyetimizi dinleyecek bir can kulağı bulunsun."* -A. Ş. Hisar. **can kulağı ile dinlemek** büyük bir dikkatle dinlemek: *"Gündüzleri sıcak, dışarı çıkıp gezmeye mani olduğu zamanlar, gazeteleri Torik Necmi'ye okutturup can kulağı ile dinliyordu."* -E. E. Talu. *"Atölyede duyduğum kelimeleri, cümleleri can kulağı ile dinliyor, bunları aynen Fransızlar gibi kullanmak için can atıyordum."* -B. R. Eyuboğlu. **can olmak** *mec.* sevimli, hoş görünmek: *"Yok canım, Öyle demişim demek, derken ne kadar da can olurdu."* -T. Buğra. **can pahasına** canını vererek veya tehlikeye koyarak. **can sevecek bir şey** hoşa gidecek bir şey. **can sıkıntısı** yapılacak bir iş olmamaktan ve hiçbir şeyle oyalanma imkânı bulunamadığı için duyulan tedirginlik, bunalım: *"Küçük kızının can sıkıntısı ile çiziktirdiği kâğıda baktı."* -H. Taner. *"Genç kadın, can sıkıntısıyla yüzünü ekşitti."* -P. Safa. **can sıkmak** bıkkınlık vermek: *"Ondan nefret etmiyorum ama, canımı sıkıyor, onu görmeye tahammülüm yok."* -S. Derviş. **can vermek 1)** ölmek: *"Bir otel odasında tek başına can veren bir insan, herkeste ayrı bir hüzün yaratır."* -H. Taner. **2)** ruha güç vermek: *Bu sözleriniz bana can verdi.* **3)** canlanmasına yol açmak: *"Bahar toprağa gene can verdi."* -F. R. Atay. **4)** bir şeyi çok istemek. **can yakmak 1)** zulmetmek, eziyet etmek; **2)** bir kimseyi büyük zarar ve ziyana sokmak; **3)** üzmek, acı vermek: *"Ayrılık! Her vakit can yakar, ağlatır."* -A. Rasim. **cana can katmak** yaşama gücünü artırmak: *"Pınarların dibindeki çimenlik, sofada kuşların çığlıkları geziye çıkanların canına can katar."* -S. Birsel. *"Meltemler tanrısı aşka gelip en cana can katan serinliğiyle bu yeni varlığı yelpazelemeye koyuldu."* -Halikarnas Balıkçısı. **cana kıymak** öldürmek. **cana minnet saymak** (veya **bilmek**) bir lütuf olarak kabul etmek: *"Yeni yıla değil, yeni bir sabaha sağ çıkabilmeyi cana minnet sayıyorlardı."* -H. Taner. **candan geçmek** ölmek: *"Geçti Galip Dede candan ya hu."* -Sürurî. **candan yürekten** içtenlikle. **canı acımak 1)** çarpma, vurma vb. sonucu acı duymak; **2)** üzülmek, rahatsız olmak. **canı ağzına** (veya **boğazına**) **gelmek 1)** büyük bir tehlike karşısında ölecekmiş gibi bir korkuya kapılmak: *"Bunlardan biri elimden kayarak ayağım üstüne şiddetle düşüverdi, az kalsın canım ağzıma gelecekti."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2)** aşırı duygulanmak, çok heyecanlanmak: *"Bitip tükenmek bilmeyen bir tablo gibi serilip giden lâle tarlası renkten renge geçtikçe herkesin canı ağzına geliyor."* -B. R. Eyuboğlu. **canı burnuna** (veya **burnundan**) **gelmek** bir şey yaparken çok zorluk çekmek. **canı burnunda olmak** çok yorgun ve bezgin olmak. **canı cana ölçmek** başkasına yapılacak şeyi kendine yapılacak gibi düşünmek: *"Canı cana ölç. Allah esirgesin bize birisi böyle bir şey yapsa Allah razı olsun der miyiz?"* -R. N. Güntekin. **canı canına** (veya **içine**) **sığmamak** sabırsızlık göstermek, tahammül etmemek. **canı cebinde** zayıf ahlâklı kimse. **canı cehenneme** sevilmeyen bir kimse için duyulan öfke ve nefreti bildirir. **canı çekilmek 1)** (vücudun herhangi bir organı için) canlılığı azalır gibi olmak; **2)** içi ezilmek. **canı çekmek** bir şeyi istemek, istek duymak, arzulamak: *"Yufka dedim de, canım bir ıspanaklı börek çekti ki."* -S. F. Abasıyanık. **canı çıkasıca!**, "büyük zarara veya kötülüğe uğrasın, perişan olsun, ölsün" anlamlarında kullanılan

bir ilenme sözü. **canı çıkmak 1)** çok yorulmak veya çok zorluk çekmek: *Çalışmaktan canım çıktı.* **2)** ölmek: *"Herifin burnunu sıksan canı çıkacak."* -S. F. Abasıyanık. **3)** çok yıpranmak: *Her gün giyilmekten elbisenin canı çıktı.* **canı çıksın!** "ölsün, gebersin" anlamında bir ilenme sözü. **canı gelip gitmek 1)** ayılıp bayılmak; **2)** ümit ve ümitsizlik arasında kalıp heyecanlanmak. **canı gelmek** yeniden canlanmak, canı yerine gelmek. **canı gibi sevmek** çok güçlü bir sevgiyle bağlanmak: *"Amcasının sırtını, canı gibi sevdiği sekiz yaşındaki Serdar'ı nasıl okşarsa öyle sıvazlıyor."* -T. Buğra. **canı gitmek** özen gösterilen, çok sevilen bir şeye zarar gelecek diye kaygılanmak. **canı gönülden** (veya **canı yürekten**) içtenlikle, çok isteyerek: *"İki köy halkı ihtiyar, genç, her sabah bu duaları canı yürekten tekrarlıyorlar, sanki Ali'yi derin bir uykudan uyandırıyorlar."* -Ö. Seyfettin. *"Ev halkı da şu kızın bir an evvel başının bağlanmasını canı gönülden istedikleri hâlde, yine de kumarbaz Hayri'ye kız vermezler."* -S. F. Abasıyanık. **canı ile oynamak** tehlikeli işlerle uğraşmak. **canı ile uğraşmak 1)** ağır hasta olmak, ölüm döşeğinde can çekişmek: *"Kadıncağız canı ile uğraşıyor, sen de eğleniyorsun."* -R. N. Güntekin. **2)** büyük sıkıntıya düşmek. **canı istemek** heves duymak: *"Şehre ineceğiz, canı dans etmek istiyormuş."* -R. H. Karay. **canı isterse** (olumsuz bir cevap karşısında) "kabul etmezse etmesin!" anlamında kullanılır. **canı sağ olsun!** üzülmeye gerek olmadığını karşı tarafa bildirmek için kullanılır: *"Bin lira olur mu? Olmazsa canın sağ olsun, güle güle dedi."* -Y. K. Beyatlı. **canı sıkılmak 1)** içi sıkılmak, yapacak bir işi olmamaktan tedirginlik duymak: *"Bu dört yanı duvarlı, tek kat, basık ve toprak evde öyle canı sıkılıyordu ki..."* -R. H. Karay. **2)** keyfi kaçmak: *"Eski hasırı bu yüzden yaktığı için balıkçının sözüne fena canı sıkılmıştı."* -S. F. Abasıyanık. **3)** yarı üzülmek, yarı öfkelenmek: *"Atölyede bellediğim dünya kadar söze gazetelerde, kitaplarda rastlamayınca enikonu canım sıkılıyordu."* -B. R. Eyuboğlu. **canı sıkkın** keyfi kaçmış: *"Pencereden canı sıkkın ayrılırken, polislerinden birini odasına çağırdı."* -N. Cumalı. **canı yanan eşek attan yüğrük olur** zarara veya kötülüğe uğrayan kimse acısını çıkarmak için aşırı çaba harcar. **canı yanmak 1)** çok acı duymak; **2)** acı bir deneme geçirmek; bir işte zarar görmek. **canı yerine gelmek** yorgunluğu geçmek; sağlığını, gücünü kazanmak. **(birinin) canı yok mu?** birinin katlandığı sıkıntıyı başkalarına örnek göstermek için söylenir: *Onun canı yok mu, sabahtan beri çalışıyor. Onun canı yok mu, o da biraz eğlenmek ister.* **canı yürekten** *bk.* canı gönülden. **canım ciğerim** içten bir sevgi seslenişi. **canım dese, canım çıksın diyor sanmak** birinin en gönül okşayıcı sözleri bile kendisine dokunmak, batmak. **canım! 1)** hoşnutsuzluk anlatır: *"Canım be evlâdım, bırak şu el öpmeyi!"* -M. Ş. Esendal. **2)** sevgi seslenişi olarak kullanılır: *"Gitme canım oğul, uyma bu akıllara."* -T. Dursun K. **3)** *(ca:nım)* çok güzel, çok değer verilen: *"İnsanlar bir zamanlar şu canım sürahilerden su içerlerdi."* -S. F. Abasıyanık. **canımı sokakta bulmadım** tehlikeye veya herhangi bir sıkıntıya katlanmaya hiç niyetim yok. **canımın içi** şefkat veya sevgi seslenişi: *"Gel benim canımın içi, gel yanıma."* -O. V. Kanık. **canın isterse!** "dilediğin gibi olsun, sen bilirsin, bana göre hava hoş" anlamında kullanılır. **canına acımamak** kendini düşünmeden, kendine bakmadan yaşamak. **canına değmek 1)** çok hoşlanmak: *Bu limonata canıma değdi.* **2)** ruhu şad olmak: *Babanın canına değsin.* **canına düşkün** kendine iyi bakan, kendini koruyan. **canına ezan okumak** bir kimsenin hakkından gelmek, öldürmek. **canına geçmek, canına işlemek** (veya **canına kâr etmek**) çok etkilemek: *"Yalnızlık canıma kâr etti, bilmem neylesem."* -Ruhî. **canına kasdetmek 1)** intihara kalkışmak; **2)** birini öldürmeye hazırlanmak. **canına kıymak 1)** acımadan öldürmek; **2)** kendini öldürmek: *"Canına kıymasına meydan vermeden yetişmeliyiz."*

-R. H. Karay. **3)** gücünden fazla iş görerek aşırı derecede kendini yormak. **canına minnet** beklenilmeyen iyi bir durumla karşılaşınca duyulan memnunluğu anlatmak için söylenir: *Bu hâl onun canına minnet.* **canına okumak** *tkz.* berbat ve perişan etmek: *"İnsanın sağlık bakımından canına okuyan kentler de, işte böyle değişken rüzgârlara açık kentler oluyor."* -H. Taner. **canına rahmet** "Alllah rahmetini esirgemesin" anlamında kullanılır. **canına susamak 1)** ölmek istemek; **2)** birini öldürmeyi istemek. **canına tak demek** (veya **etmek**) dayanamaz duruma gelmek, sabrı kalmamak: *"Kimsesizlik bu sefer tak dedi artık canıma."* -M. Â. Ersoy. *"Elden ne gelir ki, zamlar canıma tak dedi."* -T. Halman. **canına tükürdüğümün** (veya **üfürdüğümün**) *argo* kızgınlık ve öfke belirtir. **canına yandığım** (veya **yandığımın**) *argo* sevgi, hayranlık veya öfke gibi türlü duygular anlatır: *Canına yandığımın dünyası!* **canına yetmek** katlanamayacak duruma gelmek, bezmek, bıkmak: *"El kapısı kızcağızın öyle canına yetmişti ki, soğan ekmeğe bile razı."* -H. Taner. **canından bezmek** (veya **bıkmak, usanmak**) ölümü göze alacak kadar sıkıntı içinde olmak: *"Artık doğrusu bendeniz canımdan bıktım."* -M. Ş. Esendal. **canından geçmek** ölmek için hazır olmak: *"Millet her ne zaman isterse, uğrunda canımdan geçmeye hazırım."* -H. C. Yalçın. **(birinin) canını acıtmak** birine acı vermek: *Bırak kolumu, canımı acıtıyorsun.* **canını almak 1)** (Tanrı) öldürmek; **2)** canını verdirecek kadar memnun etmek; **3)** sıkıntıya sokmak: *"İşi o makamdan o makama sora sora dolaşır, parasını almaz ama iş sahibinin canını alır."* -B. Felek. **canını bağışlamak** öldürülmesi gerekirken vazgeçmek. **canını burnundan getirmek** çok yormak, fazla çalıştırmak: *"Bize soluk aldırmaz, canımızı burnumuzdan getirir."* -Y. Kemal. **canını cehenneme göndermek** (veya **yollamak**) *argo* öldürmek: *"Elim değmişken, elmas kılıcımla canını cehenneme yollayayım."* -T. Oflazoğlu. **canını çıkarmak** hırpalamak, çok yormak, yıprandırmak. **canını (bir yere) dar atmak** bir tehlikeden güçlükle kurtularak bir yere sığınmak. **canını dişine almak** (veya **takmak**) her tehlikeyi göze alarak işe girişmek: *"Öyleyse niye uğraşıyoruz, canımızı dişimize takmışız, sen, ben, Ali, Yel Musa?"* -Y. Kemal. **canını sıkmak** keyfini bozmak, neşesini kaçırmak: *Bu haber canımı sıktı. "Serbestçe birisi olursa sizin canınızı sıkar."* -Ö. Seyfettin. **canını sokakta bulmak** sağlığı korumak gerektiğini anlatan bir söz: *Canımı sokakta mı buldum? Elbette biraz dinleneceğim.* **canını vermek 1)** kendini feda etmek: *"En küçük sevgi sözüne canımızı verecek hâle geliriz."* -S. F. Abasıyanık. **2)** hiçbir şey esirgememek; **3)** bir şeye çok düşkün olmak, çok sevmek: *O, kitap için canını verir.* **canını yakmak 1)** acı verecek biçimde cezalandırmak: *"Eskiden uzun seneler askerî rüştiyelerde hocalık etmiş olan bu adam, kim bilir ne kadar çocuğun canını yakmıştı."* -R. N. Güntekin. **2)** bir kimseyi, çok sıkıntı ve zarara sokmak: *"Ne derse desin, gözü bunun canını yakmakta."* -M. Ş. Esendal. **canının derdine düşmek** canından başka bir şey düşünemeyecek kadar sıkıntıda olmak. **canının içine sokacağı gelmek** çok hoşlanmak, çok sevmek.

→ ***can acısı, can alıcı, can arkadaşı, can beraber, can bunaltısı, can ciğer, can damarı, can direği, can dostu, can düşmanı, can eriği, can evi, can feda, canfes, canfeza, can gözdesi, canhıraş, can korkusu, can kurban, cankurtaran, can kuşu, can noktası, can pazarı, can sağlığı, can sıkıcı, cansiparane, can sohbeti, can tahtası, can yeleği, can yoldaşı, cana yakın, cana yakınlık, canı pek, canı tatlı, canı tez, canla başla***

cana *ünl. (ca:na:)* Sevgiliye hitap sözü: *"Esiriaşkın olmuşum cana."* -M. C. Anday.

can acısı *is.* Vücudun herhangi bir yerinde duyulan şiddetli acı: *"Lalanın kendi başında da bir büyük tehlike dolaşıyordu. Ya kız can acısı ile ağzından bir şey kaçırır, konakta yapılan gizli ticareti haber verirse."* -R. N. Güntekin.

can alıcı *s.* **1.** En önemli, en çarpıcı: *"Şimdi bu incelemeyi özetleyişimizin en can alıcı sebebine geliyoruz."* -F. R. Atay. **2.** *is.* Azrail.

canan *is. (ca:na:n) Far. cānān* **1.** Gönülden sevilen, gönül verilmiş olan kadın, sevgili: *"Canı canan dilemiş vermemek olmaz ey dil."* -Fuzulî. **2.** (tasavvufta) Tanrı: *"Yunus ver canını Hak yoluna / Can vermeyince canan bulunmaz."* -Yunus Emre.

can arkadaşı *is. bk.* can dostu.

canavar *is. Far. cān-āver* **1.** Masallarda sözü geçen yabanî, yırtıcı hayvan: *"Sen bir ahu gibi dağdan dağa kaçsan da yine / Seni aşkım canavarlar gibi takip edecek."* -F. N. Çamlıbel. **2.** *hlk.* Kurt, domuz gibi cana kıyan yaban hayvanı. **3.** *mec.* Haşarı, yaramaz çocuk. **4.** *s. mec.* Acımasız, kötü ruhlu, zalim (kimse). **5.** Köpek balığı: *"İki gün evvel Kadıköy sahiline, şimdiye kadar hiç görülmedik iri yarı bir canavar çıkmış."* -Y. K. Beyatlı. *"Balıklara canavar hücum etmesin diye göz kulak olurmuş."* -S. F. Abasıyanık. **canavar gibi 1)** iri yarı, saldırgan; **2)** çok fazla: *Canavar gibi çalışıp sınavlara hazırlandı.* **canavar kesilmek** hırçınlaşmak, canavar gibi olmak: *Fakat o, bu gece sahiden canavar kesilmiş.*

→ ***canavar düdüğü, canavar otu, canavar otugiller***

canavarca *zf. (canava'rca)* Canavar gibi, canavara uygun düşen biçimde: *"Mektep çıkışlarında canavarca dövüşler olurdu."* -Y. K. Beyatlı.

canavar düdüğü *is.* **1.** Taşıtlarda bulunan, tiz ses çıkaran alet. **2.** Acı acı ses çıkaran ve uzaklara kadar tehlike işareti vermek için kullanılan düdük: *"Öte yandan canavar düdükleri de ilk çığlıklarını koparmaya başlamışlardı."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

canavarlaşma *is.* Canavarlaşmak işi.

canavarlaşmak *(nsz)* **1.** Canavar gibi davranmak. **2.** *mec.* Korkunç, ürkütücü bir durum almak.

canavarlık, -ğı *is.* Canavar gibi davranma.

canavar otu *is. bot.* Canavar otugiller familyasının örnek türlerinden olan ve kenevirle tütün köklerinin asalaklarından biri sayılan çiçekli bitki *(Orobanche ramosa).*

canavar otugiller *ç. is. bot.* Bitişik taç yapraklı iki çeneklilerden, tarım bitkilerine zarar veren asalak bir bitki familyası.

cana yakın *s.* Sevimli: *"Cana yakın birkaç dilbere rastlarsınız."* -B. Felek. *"Cana yakın ve inandırıcı kişiliğiyle, TV'den halkı olağanüstü etkileyen bir liderdir."* -T. Halman.

cana yakınlık, -ğı *is.* Cana yakın olma durumu: *"O bu kadında daha bir cana yakınlık bulur gibi oluyordu."* -O. C. Kaygılı.

can beraber *s. esk.* Çok sevgili.

can bunaltısı *is.* Aşırı üzüntü sebebiyle canın sıkılma, bunalma hâli: *"Günlerce, haftalarca, üstümüze memleket yıkılmış gibi, bir can bunaltısı içinde kıvrandık."* -F. R. Atay.

cancağız *is.* **Cancağızım** sözünde sevgi ve teklifsizlik; **cancağızı isterse** deyiminde ise önemsemezlik anlatır: *"Tayfur Bey görünmezse görünmesin; cancağızı isterse görünsün!"* -S. M. Alus.

can ciğer *s.* Çok yakın, sıkı fıkı, pek içten (arkadaş): *"Aynı işi ortaklaşa yaparlardı, can ciğer dosttular."* -O. Kemal. **can ciğer kuzu sarması** içli dışlı, candan, pek içten: *"Bir gün evvel can ciğer kuzu sarması, ferdası günü sen kimsin efendi ben seni tanımıyorum."* -H. Taner. **can ciğer olmak** birbiriyle çok yakın arkadaş olmak: *"Birbirinizin yüzüne karşı can ciğer olursunuz, fakat sekiz on adım ayrıldığınız gibi, başka birine mükemmel çekiştirirsiniz."* -R. N. Güntekin.

can damarı *is.* En önemli veya hassas nokta, bir şeyin yaşaması için en önemli araç.

candan *s.* **1.** İçten, yürekten, gönülden, samimî: *"Kan tükürsün adını candan anan dudaklar / Sana benim gözümle bakan gözler kör olsun!"* -F. N. Çamlıbel. **2.** İçtenlikle, istekle, ilgiyle: *"Öylesine candan dinlerdi ki dersi..."* -Y. Z. Ortaç. *"Onlar da*

ilk defa candan alkışlamanın o güzel tadını tadıyorlardı." -T. Buğra.

→ ***candan candan***

candan candan *zf.* İçtenlikli bir biçimde: *"Buluttan nem kapan mizacına karşın Celâl kızmamış, alınmamış, candan candan gülmüştü."* -H. Taner.

candanlık, -ğı *is.* Candan olma durumu: *"Hepsi de hâlis sporculara özgü sevimli bir çocukluk ve candanlık içinde kocamışlardı."* -H. Taner.

candarma *is. hlk.* Jandarma.

can direği *is. müz.* Kemanın içinde, alt ve üst kapakları arasında dikili duran çubuk.

can dostu *is.* Pek içten dost.

can düşmanı *is.* Aşırı düşmanlık güden kimse, öldürmeyi bile düşünen düşman: *"Hem değil sana, can düşmanıma bile gül yaprağı ile dokunmaya kıyamam."* -R. N. Güntekin.

can eriği *is. bot.* Genellikle yeşilken yenen sert, sulu bir tür erik.

can evi *is. hlk.* **1.** Yüreğin altındaki bölge: *"Yazın susamışken, birdenbire bir soğuk su içtiniz mi bir sancı, bir ağırlık oturuverir; öyle bir şey oturdu can evime."* -S. F. Abasıyanık. *"Dert de olsan, mut da olsan benimsin / Gözüm kalbim, can evimsin, tenimsin."* -F. Halıcı. **2.** *mec.* En duyarlı yer, yürek: *"Bir çift göz istiyorum, can evimi görecek."* -B. K. Çağlar. **can evinden vurmak** en etkileyici yönünden saldırmak.

can feda *is.* Çok imrenilen iyi veya güzel şeyler, davranışlar karşısında söylenir, can kurban.

canfes *is. Far. cān-fizā* **1.** Üzerinde desen bulunmayan, ince dokunmuş, parlak, tok, ipekli kumaş: *"Arabistan'dan getirdiği birtakım ipekler, canfesler ve kumaşlarla giyinir."* -A. Ş. Hisar. **2.** *s.* Bu kumaştan yapılmış: *"Canfes yastıklar üzerinde, müslinlere bürünmüş bir halayık portakal soyuyor."* -R. H. Karay. **canfes gibi yaprak** (asma ve dut yaprakları için) ince, taze ve sinirsiz yaprak.

canfeza *is. (canfeza:) Far. cān-fizā müz.* Türk müziğinde çok az kullanılmış bir birleşik makam.

cangıl *is.* **1.** *bk.* cengel. **2.** *mec.* Karışıklık, kargaşa: *TRT, özel televizyonların çok yakından tanıdığı rating cangılında yol almaya çalışacak.*

→ ***cangıl cungul***

cangıl cungul *zf.* **1.** Hayvanlara takılan çanların veya başka maden eşyanın çıkardığı kaba sesleri anlatır: *Develer cangıl cungul geliyorlardı.* **2.** *is.* Bu biçimdeki gürültü: *Bu çanların cangıl cungulu insanın başını ağrıtıyor.*

can gözdesi *is. mec.* Sevgili: *"Bu mektup o can gözdesine gitsin, bir ah kadar göklere ersin."* -T. Oflazoğlu.

canhıraş *s. (canhıra:ş) Far. cān-ḫirāş* Yürek paralayan, kulak tırmalayan, acı, tüyler ürpertici: *"Canhıraş bir feryat koparır koparmaz, ipek gömlekle odaya kendimi atmışım."* -S. M. Alus.

canı pek *s.* Acıya, sıkıntıya karşı dayanıklı.

canı tatlı *s.* Sıkıntıya ve acıya katlanmak istemeyen.

canı tez *s.* Beklemeye dayanamayan, sabırsız.

cani *is. (ca:ni:) Ar. cānī* Cinayet işlemiş olan kimse, kıyacı: *Sırtlanlar demir kafeslere, caniler zindanlara kapatılır.*

canice *s.* ve *zf. (ca:ni:'ce)* Cani gibi, caniye yakışır (biçimde).

canilik, -ği *is.* Cani olma durumu.

canip, -bi *is. (ca:nip) Ar. cānib esk.* Yan, taraf.

caniyane *is.* ve *zf. (ca:niya:ne) Ar. cānī + Far. -āne* Cani gibi, canice.

can korkusu *is.* Ölüm korkusu.

can kurban *is.* Can feda.

cankurtaran *is.* **1.** Hastahane veya kliniklere hasta veya yaralı taşımaya özgü araç, ambülâns. **2.** Havuz veya plâjda yüzme bilmeyenleri uyaran, tehlikeden koruyan ve onları kurtaran kimse. **cankurtaran yok mu!** ölüm tehlikesi karşısında yardım isteme sözü: *"İmdat! İmdat!.. Cankurtaran yok mu?"* -E. M. Karakurt.

→ ***cankurtaran çanı, cankurtaran düdüğü, cankurtaran gemisi, cankurtaran kulübesi, cankurtaran salı, cankurtaran sandalı, cankurtaran simidi, cankurtaran şamandırası, cankurtaran yeleği***

cankurtaran çanı *is.* Tipili veya sisli havalarda sığınacak veya yönelecek yeri yolculara, gemilere belli etmek için kullanılan çan (veya düdük).

cankurtaran düdüğü *is.* Cankurtaran çanı.

cankurtaran gemisi *is.* Karaya oturan, yanan veya batma tehlikesi ile karşı karşıya kalan gemileri kurtarmaya yarayan gemi.

cankurtaran kulübesi *is.* Dağ geçitlerinde tipiden veya soğuktan korunmak için sığınak olarak yapılmış kulübe.

cankurtaranlık, -ğı *is.* Cankurtaran olma durumu.

cankurtaran salı *is.* Deniz kazalarında kullanılmak üzere gemilerde bulundurulan sal.

cankurtaran sandalı *is.* Deniz kazalarında veya gemi batmak üzere iken insanları kurtarmaya yarayan motorlu, kürekli sandal, filika.

cankurtaran simidi *is.* Suda boğulma tehlikesine karşı kullanılan ve sudan hafif maddelerden, büyük simit veya yelek biçiminde yapılmış araç.

cankurtaran şamandırası *is.* Denize düşenlerin kolayca belirlenip kurtarılmaları için denize bırakılan ve kazaya uğrayanların bulup kendilerini göstermeleri için kullanılan, parlak renkli, fosforlu şamandıra.

cankurtaran yeleği *is.* Yelek biçiminde yapılmış cankurtaran aracı.

can kuşu *is. mec.* Ruh.

canla başla *zf.* Seve seve her türlü yorgunluğu göze alarak, var gücüyle: *"Dünyanın en ilginç ve muhteşem müzelerinden biri olan sarayı güçlendirmek için canla başla çalıştı."* -T. Halman.

canlandırıcı *s.* **1.** Canlılık veren, canlılık kazandıran. **2.** *is.* Bir canlı resim veya şema filmi için hareketliliği sağlayan tek tek resimleri yapan sanatçı.

canlandırıcılık, -ğı *is.* Canlandırıcı olma durumu.

canlandırılma *is.* Canlandırılmak işi.

canlandırılmak *(nsz)* Canlandırmak işine konu olmak.

canlandırım *is. mim.* Ortada kalan kalıntılarına göre bir eserin ana tasarısına uygun olarak yeniden çizimi.

canlandırma *is.* **1.** Canlandırmak işi. **2.** *sin.* Tek tek resimleri veya hareketsiz cisimleri gösterim sırasında hareket duygusu verebilecek biçimde düzenleme ve filme aktarma işi. **3.** *ed.* Kişileştirme. **4.** *TV* ve *sin.* Geçmiş bir olayın gelişmesini ve sonucunu aynı biçimde yansıtarak sunma.

canlandırmak *(-i)* **1.** Canlanmasını sağlamak, canlanmasına yol açmak: *"Küçük kafasında kendisini çağırtan ihtiyar kadının hayalini canlandırmaya çalışıyordu."* -H. E. Adıvar. **2.** Yaşatmak, (birinin) kılığına girmek. **3.** Yoğunluk, etkinlik kazandırmak: *"Şu ocağı canlandır, sonra yanıma gel."* -R. H. Karay. **4.** Canlılık, tazelik, dirilik getirmek: *"Güller tazelikleri, renkleri, biçimleriyle salonu canlandırmışlardı birden."* -C. Uçuk.

canlanma *is.* Canlanmak işi.

canlanmak *(nsz)* **1.** Gücü artmak, diri duruma gelmek: *"Biraz oyalandıktan sonra canlanan parmaklarını beyaz tuşlarda koşturarak çalmaya başladı."* -P. Safa. **2.** Etkinliği artmak, hareketlilik kazanmak: *"Karıştırılan meşe kütükleri canlandı, alevlendi."* -N. Araz. **3.** Depreşmek: *"Bir kere gözlerime baksanız anlardınız / Sizin için kalbimde canlanan emelleri."* -N. H. Onan. **4.** Geçmişte yaşanan bir olay veya durum yeniden hatırlanmak: *"Necati'nin o gün bir kere bile aklından geçmeyen bir isim, uzaklaşmış hatıraları arasından canlandı."* -P. Safa.

canlı *s.* **1.** Canı olan, diri, yaşayan: *"Bütün canlıların kendilerini yarı baygın, uykulu, hareketsiz bir tembelliğe bıraktıkları saatler başlamıştı."* -N. Cumalı. *"Yıllar yılı sahilde durup bekliyorum / Bir canlı balık örneği düş oltama gel."* -F. Halıcı. **2.** Güçlü, etkili, hareketli, hayat dolu:

"O zamanlar Beyoğlu geceleri Tünel'den Halep çarşısına kadar canlı ve eğlenceliydi ." -A. Ş. Hisar. *"Recep çok canlı bir adamdı."* -S. F. Abasıyanık. **3.** *is.* Yaşayıp yer değiştirebilen yaratık, hayvan. **... canlısı** düşkünü: *Para canlısı. Dost canlısı.*

→ ***canlı canlı, canlı cenaze, canlı model, canlı müzik, canlı özdekçilik, canlı resim, canlı yayın***

canlı canlı *zf.* **1.** Diri diri, henüz ölmemiş: *"Ev bark sahipleri, sandalcıların olta ile tutup oracıkta eski bir leğen içinde canlı canlı sattıkları balıklara bakmadan geçemezlerdi."* -Z. O. Saba. **2.** Heyecanla: *"Komutan canlı canlı cevap veriyordu."* -F. R. Atay.

canlı cenaze *is.* Çok zayıf, bir deri bir kemik kalmış kimse: *"Ayşe Hanım, canlı cenazeden farksız, handiyse son nefesini verecek."* -S. M. Alus.

canlıcılık, -ğı *is. fel.* **1.** Olup bitenin ruhlar alanının gizli güçlerince yönetildiğine inanan ilkel anlayış, animizm. **2.** *fel.* Bağımsız bir ruhî varlığın insanda ve doğa nesnelerinde yerleşik olduğuna inanan ilkel dinî görüş. **3.** *fel.* Tek ve aynı ruhun fikrî ve organik hayatın ilkesi olduğunu ileri süren öğreti. **4.** Çocukta bir düşünce biçimi olarak bütün cisimlerin canlı olduğuna inanma.

canlılık, -ğı *is.* **1.** Canlı olma durumu. **2.** *mec.* Neşelilik, hareketlilik: *"Her girdikleri oyuna renk ve hareket, canlılık ve şaklabanlık katarlardı."* -H. Taner.

canlı model *is.* Figürlerle süslü veya heykeltıraşlıkta yararlanılan kadın veya erkek.

canlı müzik, -ği *is.* Gazino, lokal vb. yerlerde yemek sırasında bir veya birkaç müzisyenin çalgı ve sesleri ile parçaları seslendirmesi.

canlı özdekçilik, -ği *is. fel.* Evrenin temeli olarak düşünülen maddenin canlı olduğunu savunan doktrin, hilozoizm.

canlı resim, -smi *is. sin.* Bir hareketi parçalarına ayırıp bunların elle yapılan resimlerinin alıcıyla tek tek çevrilmesine dayanan ve gösterimde sürekli bir hareketi ortaya koyan film tekniği.

canlı yayın *is.* (televizyon ve radyo için) Daha önceden herhangi bir gereç üzerine tespit edilmemiş, alıcıyla tespit edildiği anda yapılan yayın.

can noktası *is.* En önemli husus, vurgulanması gereken yer: *"Bütün şikâyetlerinin can noktası bu cins maskaralıklar değil mi?"* -R. N. Güntekin.

can pazarı *is.* Herkesin kendi canının kaygısına düştüğü ve kendini kurtarmaya çalıştığı bir durum: *"... can pazarı kardeşim, herkes kendi başının derdine düşmüş."* -M. Ş. Esendal.

can sağlığı *is.* İnsanın sağ ve sağlıklı olması: *"Tertemiz, sıcacık bir oda. Daha iyisi can sağlığı."* -A. İlhan.

can sıkıcı *s.* Üzüntü yaratan, üzücü: *"Kendisini can sıkıcı bir yabancı yerine koyan tavırlarını hiç çekemiyor."* -H. E. Adıvar.

cansız *s.* **1.** Canını yitirmiş, ölmüş: *Cansız bir kuş.* **2.** Güçsüz, mecalsiz: *"Nil'in deminden beri avcumun içinde cansız duran eli kımıldadı, parmaklarımı sıkıyor."* -R. H. Karay. **3.** İlgi uyandırmayan, sönük: *Cansız bir anlatış.* **4.** Durgun: *Bu yıl buğday piyasası biraz cansız.* **5.** Canlı olmayan (varlık), camit. **cansız düşmek** hastalık veya yorgunluk yüzünden bitkin bir duruma gelmek.

→ ***cansız cansız, cansız hedef***

cansız cansız *zf.* Cansız olarak, cansız gibi: *"Gözlerini Nergis'e dikmiş, cansız cansız bakıyordu."* -M. Yesari.

cansız hedef *is. ask.* İnsan ve hayvan dışında kalan hedef.

cansızlaşma *is.* Cansızlaşmak işi.

cansızlaşmak *(nsz)* Cansız duruma gelmek.

cansızlaştırma *is.* Cansızlaştırmak işi.

cansızlaştırmak *(-i)* **1.** Cansız duruma getirmek. **2.** *tıp* Bir dişin canlı dokusunu yok etmek.

cansızlık, -ğı *is.* **1.** Cansız olma durumu. **2.** Hareketsizlik.

cansiparane *zf. (cansipara:ne) Far. cān-sipārāne esk.* Canını verircesine, özveriyle: *"Çopur Apti, maksat uğruna cansiparane çalışmaktadır ."* -R. H. Karay.

can sohbeti *is.* İçtenlikle konuşan çok yakın dostlar bir arada söyleşip dertleşme: *"Pazar akşamı bizim can sohbetine sizi de bekleyeceğiz."* -H. E. Adıvar.

can tahtası *is. hlk.* Göğüs kemiği.

cantiyane *is. Lât.* Kantiyane.

can yeleği *is. bk.* cankurtaran yeleği.

can yoldaşı *is.* Yalnızlıktan kurtulmak için birlikte yaşanılan (kimse vb.): *"Bizim kadın kimsesizdir, bir can yoldaşı yok."* -M. Ş. Esendal.

capcanlı *s.* ve *zf. (ca'pcanlı)* Çok canlı (bir biçimde): *"Ayaklarının birisi taşla ezilmişti ama, capcanlıydı."* -S. F. Abasıyanık.

car (I) *is. hlk.* **1.** Çağrı, tellâl ile duyurma; ilân. **2.** Tehlike durumu, imdat, yardım. **car etmek** nara atmak, haykırmak; ilân etmek.

→ ***carcar, car car***

car (II) *is. hlk.* Bazı yerlerde kadınların kollarına örttükleri veya boydan boya örtündükleri çarşaf, zar.

carcar *s. hlk.* Geveze, yaygaracı.

car car *zf.* Çok ve yüksek sesle, gürültülü bir biçimde (konuşma): *Sabahtan akşama kadar car car konuşur durur.*

carcur (I) *is. hlk. bk.* şarjör.

carcur (II) *zf.* "Gelişigüzel konuşmak" anlamına gelen **carcur etmek** deyiminde geçer.

carcur (III) *is. hlk.* Fermuar.

cari *s. (ca:ri:) Ar. cārī esk.* **1.** Akan. **2.** Olagelen, geçen, yürürlükte olan: *Memlekette bu konunun hükmü hâlâ caridir. "Cari yıl bütçesindeki ödenek artışını öngören değişiklik tasarılarında..."* -Anayasa.

→ ***cari hesap, cari masraf, cari para, cari ücret***

cari hesap, -bı *is. tic.* İki taraf arasında sürüp giden alacak verecek işlemlerinin tutulan hesabı.

cari masraf *is. ekon.* Belirli bir dönemde yapılan harcamalar.

cari para *is. ekon.* Geçerli olan, yürürlükte bulunan para.

cari ücret *is. ekon.* İş gücü piyasasında iş gücünün, arz ve talebe göre belirlenen fiyatı.

cariye *is. (ca:riye) Ar. cāriye esk.* Yabancı ülkelerden kaçırılıp özgürlükten yoksun edilen, alınıp satılabilen, her konuda efendisinin isteklerine bağlı bulunan genç kadın, halayık: *"Ben dedi, zevce ile cariye arasındaki farkı hâlâ anlamış değilim."* -P. Safa. **cariyeniz (veya cariyeleri) 1)** eskiden, söz söylenen kimseye aşırı bir saygı göstermiş olmak için kadınlar tarafından "ben" zamiri yerine kullanılırdı: *Kerimem cariyeniz. Hemşirelerim cariyeleri.* **2)** aynı maksatla genç kadınlardan söz edilirken onları anlatan kelimelere bir unvan gibi getirilirdi: *Kerimem cariyeniz. Hemşirelerim cariyeleri.*

cariyelik, -ği *is.* Cariye olma durumu. **cariyelik etmek** cariye gibi hizmet etmek: *"Bir erkek çocuğu doğuruncaya kadar bu yabancı adama cariyelik eder."* -F. R. Atay.

carlama *is.* Carlamak işi.

carlamak *(nsz)* **1.** Bağırarak konuşmak; çok söylemek. **2.** *(-i) hlk.* İlân etmek, duyurmak; nara atmak, haykırmak.

carlı *s.* Carı (II) olan: *"Köyün sokaklarında elleri carlı, peştemallı köylüleri kovalıyordu."* -Ö. Seyfettin.

carsız *s.* Carı (II) olmayan.

cart *is.* Sert bir şey yırtılırken çıkan ses. **cart cart ötmek** kendini beğenmiş bir davranışla ve buyurucasına söz söylemek: *"Öldürecek adam öldüreceğim diye cart cart ötmez, sıkı ise gelir öldürür."* -H. Taner. **cart curt etmek** göz korkutmak veya övünmek amacıyla abartılı konuşmak: *"İçinden pazarlıklıdır. Cart curt etmesine bakma, korkaktır."* -S. F. Abasıyanık. **cart kaba kâğıt** *argo* yüksekten atana veya çalımlı bir tavır takınana karşı söylenen hafifseme ünlemi.

→ ***cart curt***

carta *is. (ca'rta) argo* Yellenme. **cartayı çekmek** *argo* ölmek.

cartadak *zf. (ca'rtadak) tkz.* Birdenbire ve gürültü ile.

cartadan *zf. (ca'rtadan) tkz.* Cartadak.

cart curt *is.* Gerekli gereksiz yerde söylenen, abartılı söz: *"Aman efendim, ben bu carta curta tahammül etseydim, pekâlâ İstanbul'da kalırdım."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

cascavlak *s. (ca'scavlak)* **1.** (baş için) Çok saçsız, çok tüysüz, hiç tüyü olmayan: *Cascavlak bir baş.* **2.** Çırılçıplak, örtüsüz: *Cascavlak bir alan.* **cascavlak kalmak** bütün imkânları elinden alınmış olarak ortada kalmak.

casus *is. (ca:sus) Ar. cāsūs* Bir devletin veya bir kimsenin sırlarını başkasının hesabına öğrenmeyi üstüne alan kimse, çaşıt: *"Ortalığı karıştırmak isteyen yabancı kimseler, askerlik casusları burada oturur."* -M. Ş. Esendal. *"Belki bir casustu, belki romanesk bir cinayet yapmak isteyen bir hayalperestti."* -P. Safa.

casusluk, -ğu *is.* Casus olma durumu, çaşıtlık: *"Casusluk şüphesiyle hudut dışına atılmakla kurtuldu."* -A. Gündüz. **casusluk etmek** casus olarak çalışmak: *"Bildiği şey hükûmete casusluk etmek, hükûmeti düşürmek isteyenleri enselemektir."* -P. Safa.

cav *is. bk.* çağ (II).

cavalacoz *s. argo* Değersiz, önemsiz, derme çatma.

cavlak, -ğı *s.* Çıplak, tüysüz: *"Arkasına fırlayan külâhını ben elimle tutup cavlak kafasına geçirdim."* -F. R. Atay. **cavlağı çekmek** *argo* ölmek: *"Ne olacak a canım, hepimiz de ya bir kaza neticesinde veyahut kazasız olarak cavlağı çekeceğiz."* -Halikarnas Balıkçısı.

cavlaklık, -ğı *is.* Cavlak olma durumu, çıplaklık.

cavlama *is.* Cavlamak işi.

cavlamak (I) *hlk.* Kavlamak, tüyünü dökmek, çıplak kalmak.

cavlamak (II) *(nsz)* Ölmek.

caydırıcı *s.* Kararından, sözünden döndürücü.

caydırıcılık, -ğı *is.* Caydırıcı olma durumu.

caydırılmak *(nsz)* Cayması sağlanmak, kararından döndürülmek, vazgeçirilmek.

caydırış *is.* Caydırmak işi veya biçimi.

caydırma *is.* Caydırmak işi.

caydırmak *(-i)* Caymasını sağlamak, kararından döndürmek, vazgeçirmek.

caygın *s. hlk.* Vazgeçip işin ardını bırakan, dönek.

cayır cayır *zf.* **1.** Bir cismin çabuk ve şiddetle yandığını, yırtıldığını anlatmak için kullanılır: *"Kendisine hediye edilen gömlekleri sokak ortasında cayır cayır yırtıp atmakla meşguldü."* -A. H. Tanpınar. **2.** *mec.* Şiddetli, etkili olarak: *"İşte görüyorsun, ben İrfan'ımın sevdasından cayır cayır yanıyorum."* -O. C. Kaygılı.

cayırdama *is.* Cayırdamak işi.

cayırdamak *(nsz)* (nesneler için) Ses çıkararak yanmak veya yırtılmak.

cayırdatma *is.* Cayırdatmak işi.

cayırdatmak *(-i)* (nesneler için) Sert, uzun, gürültülü ses çıkartmak.

cayırtı *is.* Şiddetli yanma, yırtılma sesi, gürültü. **cayırtı vermek** gürültü ile gözdağı vermek. **cayırtıyı basmak** (veya **cayırtı koparmak**) birdenbire bağırıp çağırmaya başlamak.

cayış *is.* Caymak işi veya biçimi: *"Yüreğinde, gevşek bir isteksizlik, cayışa benzeyen tatsız bir gerileme vardı."* -C. Uçuk.

cayma *is.* Caymak işi.

caymak, -ar *(nsz)* Sözünden, kararından dönmek, vazgeçmek: *"Yonca düşündü, önce annesiyle alış verişe gitmek istedi, sonra caydı."* -O. Rifat.

caz *is. İng. jazz* **1.** Başlangıçta Kuzey Amerika zencilerinin müziği iken sonraları bütün dünyada benimsenen bir müzik türü: *"Onlar alaturka dinlemek istiyor, siz caz dinlemek istiyormuşsunuz."* -Ç. Altan. **2.** Caz müziği çalan orkestra: *"Bunun lüks bir lokantası olacak, hatta ileride bir caz bile temin edilecekti."* -R. N. Güntekin.

→ ***cazbant, caz takımı***

cazbant *is. (ca'zbant) İng. jazz-band* Caz müziği çalan orkestra: *"Kaldırımın nihayetinde bir cazbant sesi geliyor."* -P. Safa.

cazcı *is.* Caz müziği çalan veya besteleyen kimse: *"Aaa diyorlar, burada bar açılmış, bak cazcı Arap kapıda."* -Y. Z. Ortaç.

cazcılık, -ğı *is.* Cazcının işi veya mesleği.

cazgır *is.* **1.** Güreşecek olan pehlivanları yüksek sesle izleyicilere tanıtan ve dualarını okuyarak onları alana süren kimse. **2.** *hlk.* Fitneci.

cazgırlık, -ğı *is.* Cazgır olma durumu.

cazır cazır *zf.* (bir cismin kaynama ve yanmasını belirtirken) Güçlü ve sesli olarak.

cazırdama *is.* Cazırdamak işi.

cazırdamak *(nsz)* Caz diye ses çıkarmak.

cazırdatma *is.* Cazırdatmak işi.

cazırdatmak *(-i)* Cazırdamasına yol açmak.

cazırtı *is.* Cazırdama sesi: *"Bütün gece kağnı arabalarının cazırtısını duydum."* -H. Balıkçısı.

cazibe *is. (ca:zibe) Ar. cāzibe* **1.** Alım, alımlılık, çekicilik, albeni: *"O zaman Çamlıca'nın bir cazibesi, tamamen millî olmasıydı."* -A. Ş. Hisar. **2.** *fiz.* Çekim.

→ ***cazibe kanunu***

cazibedar *s. (ca:zibeda:r) Ar. cāzibe + Far. dār* Çekiciliği olma, alımlı: *"Epeyce bozulmuş olmakla beraber o sevimli çirkinliği hâlâ cazibedardı."* -H. C. Yalçın.

cazibe kanunu *is. fiz.* Yer çekimini belirten kurallar bütünü: *"Newton'un bahçesindeki elma ağacı cazibe kanununun keşfine yaramış."* -R. H. Karay.

cazibeleşme *is.* Cazibeleşmek durumu.

cazibeleşmek *(nsz)* Çekici, alımlı duruma gelmek.

cazibeleştirmek *(-i)* Çekici, alımlı duruma getirmek.

cazibeli *s.* **1.** Çekici, alımlı, albenili: *"Sesi mat, yavaş, tatlı ve cazibeli idi."* -F. R. Atay. **2.** *mec.* Önemli, ağırlığı olan: *"Zamanın en ciddî, en cazibeli bir meselesini konuşabilmek için oraya kapanmışlar ve kendilerini unutmuşlardı."* -R. N. Güntekin.

cazibesiz *s.* Çekici olmayan, alımsız: *"Cinsîcazibe, hele cazibesiz güzellik kâfî gelmiyor."* -R. H. Karay.

cazip, -bi *s. (ca:zip) Ar. cāzib* İlgi uyandıran, çekici, elverişli: *"Gizli bir musikinin vezniyle dalgalanan ipekli maddeler gibi cazip, yumuşak ve tatlı idi."* -P. Safa.

cazipleşme *is.* Cazipleşmek durumu.

cazipleşmek *(nsz)* Cazip duruma gelmek.

cazipleştirme *is.* Cazipleştirmek durumu.

cazipleştirmek *(-i)* Cazip duruma getirmek.

cazipli *s.* Çekici, alımlı, albenili.

caziplik, -ği *is.* Cazip olma durumu: *"Şık şatafatlı görünen kıyafetleri, onları güzelliğin, şirinliğin ve cazipliğin birer timsali gibi gösteriyordu."* -O. C. Kaygılı.

cazlı *s.* Cazı olan: *"Eğer gürültülü, cazlı bir yerde yemeği tercih etmezseniz, sizi lokantaya götürecektim."* -R. H. Karay.

cazsız *s.* Cazı olmayan.

caz takımı *is.* Caz müziği çalan orkestranın bütün çalgıları: *"Caz takımın önünden güç belâ geçebildiler."* -R. H. Karay.

cazur cazur *zf. bk.* cazır cazır.

Cb *kim.* Kolombiyum'un kısaltması.

cc *müz.* Kemanın sırt ve göğüs tahtasını iki yanından C harfi biçiminde çenten oyuklar.

Cd (I) *kim.* Kadmiyum'un kısaltması.

CD (II) *Fr. Corps Diplomatique* Kordiplomatik sözünün kısaltması. Yabancı devlet elçiliklerine ait arabaların plâkalarında kullanılan kısaltma.

Ce *kim.* Seryum'un kısaltması.

ce (I) *is.* Türk alfabesinin üçüncü harfinin adı.

ce (II) *ünl.* Kucak çocuklarını, bebekleri eğlendirmek için çıkarılan ses. **ce demeye mi geldin?** *şaka* "Bu kadar az oturmaya mı geldin?" anlamında kullanılır.

-ce (I) *bk.* -ca / -ce (I).

-ce (II) *bk.* -ca / -ce (II).

cebbar *is.* ve *s. (cebba:r) Ar. cebbār esk.* **1.** Zorlayıcı, zorba. **2.** Kudret sahibi, Tanrı. **3.** *astr. esk.* Gökyüzünün güneyinde

bulunan bir yıldız kümesi. **4.** *s. hlk.* Becerikli, açık göz (kadın).

cebe *is. Moğ. cebe esk.* **1.** Zırh. **2.** Silâh.

cebeci *is. tar.* Yeniçeri ordusunda silâh yapan, onaran ve bakımı ile görevli bulunan; savaşta ordunun silâh ve cephanesini ulaştıran yaya kapıkulu ocaklarından bir sınıf asker.

cebel *is. Ar. cebel esk.* **1.** Dağ. **2.** *hlk.* Sahipsiz, boş toprak. **3.** *hlk.* Ekilmemiş tarla, ekime elverişli olmayan yer.

cebeli *is. tar.* **1.** Osmanlı İmparatorluğu döneminde, savaş sırasında tımar, zeamet sahiplerinin dirlikleri oranına göre yanlarında götürmekle yükümlü bulundukları atlı asker. **2.** Aynı dönemde illerdeki atlı inzibat kuvveti.

cebelleşme *is.* Cebelleşmek işi.

cebelleşmek *(-le)* Uğraşmak, çekişmek; tartışmak, münakaşa etmek: *"Şehirde işi zor, cebelleşip duruyor."* -T. Dursun K. *"Kapının önünde bir hayli cebelleştiler."* -H. Taner.

cebellezi *is. (cebe'llezi) argo* Hakkı olmayan bir şeyi kendisine mal edip cebine koyma, cebine indirme. **cebellezi etmek** *argo* cebine indirmek.

ceberut *is. (ceberu:t) Ar. ceberût esk.* **1.** Tanrı'nın her şeyin üstünde olan kudreti: *"Sahibikâinat olan ceberut."* -T. Fikret. **2.** (tasavvufta) Allah'a varmanın üçüncü basamağı. **3.** *mec.* ("büyük kudret" anlamından kayarak) Merhametsizlik, zorbalık: *"Böyle ceberut sahibi firavunlar karşısında ağız açmak haddimize mi düşmüş."* -R. N. Güntekin. **4.** *s.* Acımasız, merhametsiz, zorba: *"Ceberut hanım, hiçbir şeye izin vermiyordu ki!"* -A. İlhan.

cebi delik, -ği *s.* ve *is.* Tutumlu olmayan (kimse), savurgan.

cebin *is. (cebi:n) Ar. cebîn esk.* **1.** Korkak: *"Sonra dört yüz bu kadar milyon adam, hepsi cebin."* -M. Â. Ersoy. **2.** Alın, yüz.

cebir, -bri (I) *is. Ar. cebr esk.* Zor, zorlayış. **cebir kullanmak** bir işi yaptırmak için zora başvurmak: *Suçlu polise karşı geldiğinden cebir kullanıldı.*

→ ***cebretme, cebretmek, cebrinefs***

cebir, -bri (II) *is. Ar. cebr mat.* Artı ve eksi gerçek sayılarla, bunların yerini tutan harfler yardımıyla nicelikler arasında genel bağlantılar kuran matematik kolu: *Bilinen en eski cebir kitabı, Harezm Türklerinden Musa oğlu Mehmet'in 830 yılında yazılan eseridir.*

cebire *is. (cebi:re) Ar. cebîre* Kırık kemikleri yerinde tutmak için kullanılan tahta, mukavva veya tenekeden yapılmış, üzeri bezle kaplanan levha, süyek, koaptör.

cebirsel *s. mat.* Cebirle ilgili.

→ ***cebirsel deyim, cebirsel formül, cebirsel ifade***

cebirsel deyim *is.* Bilinen veya bilinmeyen büyüklük ölçüleri üzerinde, bunlara bağlı bir büyüklük ölçüsünü çıkarmak için gerekli işlemleri gösteren ve birbirine cebirsel işaretlerle bağlanan harf ve sayılar bütünü: *Cebirsel formül. Cebirsel ifade.*

cebirsel formül *is.* Cebirsel deyim.

cebirsel ifade *is.* Cebirsel deyim.

cebren *zf. (ceb'ren) Ar. cebren* Zorla, zor kullanarak, zoraki: *"Cebren ve hile ile aziz vatanın..."* -Atatürk.

cebretme *is.* Cebretmek işi.

cebretmek, -der *(-i, -e) Ar. cebr + T. etmek* Zorlamak: *"Sizi de inanmaya cebretmek isteyen bunamış bir inat ve ısrar ile söylüyor."* -A. Ş. Hisar.

cebrî *s. (cebri:) Ar. cebrî ask.* Zorla yapılan; zor kullanılarak yaptırılan: *Cebrî muamele.*

→ ***cebrî yürüyüş***

cebrinefs *is. Ar. cebr-i nefs esk.* Kendini zorlama, kendini tutma: *"Sonra son derece bir cebrinefsile kendimi tutabildim."* -A. Gündüz.

cebriye *is. Ar. cebriyye fel.* Yazgıcılık, kadercilik, fatalizm.

cebrî yürüyüş *is. ask.* Bir yere kuvvet yetiştirmek veya düşmandan önce varmak için yapılan sıkı yürüyüş.

Cedî *öz. is. (cedi:) Ar. cedî astr.* Oğlak burcu.

cedit, -di *s. Ar. cedîd esk.* Yeni.

cedre *is. Ar. cedre tıp* Guatr, guşa.

cefa *is. (cefa:) Ar. cefâ* Büyük sıkıntı, üzgü, eziyet: *"Esirlikte ve cefada, millet ruhunu tavlandıran bir sır olduğuna o akşam inandım."* -R. E. Ünaydın. **cefa çekmek** (veya **görmek**) üzüntü, sıkıntı çekmek: *"Mektubumda yazmamış mıydım, senin yüzünden ne cefalar çektiğimi?"* -O. C. Kaygılı. **cefa etmek** üzmek, eziyet etmek. **cefaya katlanmak** sıkıntı veya üzüntüyü sabırla karşılayıp tahammül etmek: *"Hediye istemezler, fazla kıskanmazlar, cefaya katlanırlar, can sıkmazlar."* -P. Safa.

cefakâr *s. (cefa:kâ:r) Ar. cefâ + Far. -kâr* Cefalı.

cefakeş *s. (cefa:keş) Ar. cefâ + Far. -keş* Cefa çeken, cefalı, sıkıntıya katlanan: *"Bu cefakeş bir işçi kadının hikâyesiydi."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

cefalı *s.* Sıkıntıya, eziyete katlanmış veya katlanan: *"Bedia için hazin ve cefalı bir hayat başladı."* -P. Safa.

ceffelkalem *zf. (ce'ffelkalem) Ar. ceffe'l-kalem esk.* Hiç düşünüp taşınmadan, bir çırpıda: *"Avrupalılar, bir şiirimiz olduğunu bilmezler ve Türk'ün bu bahiste de kabiliyetini ceffelkalem inkâr ederler."* -Y. K. Beyatlı.

cehalet *is. (ceha:let) Ar. cehâlet* Bilgisizlik, bilmezlik: *"Açlık gidecek, cehalet gidecek, benizler kanlanacak, tabiat yenilenecek, emir altına alınacaktı."* -T. Buğra.

cehdetme *is.* Cehdetmek işi.

cehdetmek *(-e) Ar. cehd + T. etmek* Çalışıp çabalamak.

cehennem *is. Ar. cehennem* **1.** Dinî inanışlara göre, kötülük yapanların öldükten sonra ceza görecekleri yer, tamu: *"Cennet, cehennem, ahiret, ebedî hayat hayallerine bir daha dönmesine imkân yoktu."* -R. N. Güntekin. **2.** *mec.* Çok sıkıntılı yer: *"Kafamın çatlaklığı yüzünden bir anda orasını zindana, cehenneme çevirdim."* -R. H. Karay. **cehennem gibi** çok sıcak: *"Cehennem gibi sıcak, çöl gibi tozlu yol bitmiyordu."* -Ö. Seyfettin. **cehennem ol** defol! **cehennem olmak** defolmak: *"Aman artık, tahammülüm kalmadı. Biraz daha devam edecek olursanız, vallahi gece mece dinlemem."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Başımı örtünce cehennem olur giderim."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **cehenneme kadar yolu var** "defolsun, istediği yere kadar gitsin, korkum yoktur" anlamında sövme. **cehennemi boylamak** (sevilmeyen kimse için) ölmek. **cehennemin bucağı** (veya **dibi**) çok uzak yer: *"... inerseniz çok büyük sevaba girmiş olursunuz. Yoksa bilirsiniz ki ben, cehennemin bucağı olsa giderim..."* -O. C. Kaygılı. **cehennemin dibine gitmek** (kızılan kimse için) defolup gitmek.

→ ***cehennem azabı, cehennem hayatı, cehennem kütüğü, cehennem taşı, cehennem zebanisi***

cehennem azabı *is.* **1.** Cehennemde uğranılacağına inanılan ceza. **2.** *mec.* Çok büyük sıkıntı, eziyet: *"Üç gün üç gece cehennem azabı çekip borcunun ancak bir kısmını ödedi."* -E. E. Talu.

cehennem hayatı *is.* Büyük sıkıntı ve üzüntülerle dolu yaşayış: *"Bu ikisinin arasında senelerce süren bir cehennem hayatı oldu."* -H. Z. Uşaklıgil.

cehennemî *s. (cehennemi:) Ar. cehennemî* **1.** Cehennemle ilgili. **2.** *mec.* Üzücü, yakıcı, cehennem gibi: *"İçimi cehennemî bir üzüntü kemiriyordu."* -Y. K. Beyatlı.

cehennem kütüğü *is. mec.* Cehennemde yanmaya yaraşır kimse.

cehennemleşme *is.* Cehennemleşmek durumu.

cehennemleşmek 1. Cehenneme dönmek. **2.** Aşırı üzüntü ve sıkıntı çekilen yer hâlini almak: *"Hayatımız, gönlümüzde kâh cennetleşen ve kâh cehennemleşen bir âlemde geçer."* -A. Ş. Hisar.

cehennemlik, -ği *s.* **1.** Öldükten sonra yerinin cehennem olacağı sanılan, cehenneme lâyık (kimse): *"Gözlerini açıp kendini büyük bir ateş önünde bulunca cehennemde olduğunu anlayarak, cehennemlik olduğum malûmdu, dedi."* -A. Ş. Hisar. **2.** *is.* Hamamın ocağı, külhan. **3.** Modern

ekmek fırınlarında ateşin bulunduğu en sıcak bölüm.

cehennem taşı *is. kim.* Gümüşün nitrik asitte ergitilmesiyle elde edilen, havaya dayanıklı, ışıkta bozulmayan beyaz kristal.

cehennem zebanisi *is.* Zalim, acımasız kimse.

cehil, -hli *is. Ar. cehl esk.* Bilgisizlik, bilmezlik: *"Bütün inadı ve bütün kuvveti cehlinden geliyor."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

cehre *is. Far. cehre* Pamuk, yün, ipek gibi şeyleri eğirip iplik durumuna getirmeye yarar araç, iğ.

cehri *is. bot.* Kök boyasıgillerden, meyve, kabuk veya odunundan güzel kırmızı renk elde edilen bir kök *(Rhamnus infectorius).*

ceht, -hdi *is. Ar. cehd esk.* Çaba, çabalama: *"Ağlamamak için yaptığı büyük bir ceht gayesine varamadı ve gözyaşları boşandı."* -P. Safa. *"Buraya geldiğim günden beri beni işgal eden en mühim şey, kendimi alıştırmak, ısındırmak cehdidir."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

→ ***cehdetme, cehdetmek***

-cek *bk.* -cak / -cek.

ceket *is. Fr. jaquette* Erkeklerin ve kadınların giydiği, genellikle önden düğmeli, kalçayı örten, kollu giysi.

→ ***ceketatay***

ceketatay *is. bk.* Jaketatay.

celâdet *is. (celâ:det) Ar. celādet esk.* Yiğitlik, kahramanlık.

celâl, -li *is. (celâ:l) Ar. celāl esk.* **1.** Büyüklük, ululuk. **2.** *esk.* Öfke, kızgınlık: *"Kahraman ırkıma bir gül, ne bu şiddet, bu celâl."* -M. Â. Ersoy.

Celâlî *öz. is. (celâ:li:) Ar. celālī tar.* İlk olarak Yavuz Sultan Selim döneminde ortaya çıkıp devlete isyan eden Bozoklu Derviş Celâl'in adamlarına ve ondan yana olanlara, sonraları da türeyen bütün eşkıyaya verilen ad.

Celâlîlik, -ği *öz. is.* Celâlî olma durumu: *Celâlî yanlısı.*

celâllenme *is.* Celâllenmek işi.

celâllenmek *(nsz)* Öfkelenmek, kızmak.

celâlli *s.* **1.** Sert ve öfkeli (kimse): *"İyi ve memun zamanlarında ne kadar nazikse sıkıldığı, kızdığı vakit de o kadar celâlli ve kaba olurdu."* -R. N. Güntekin. **2.** Hırçın, coşkun: *"Bir vakitler kükreyip taşan celâlli bir nehirmiş."* -H. Taner.

celâllice *zf. (celâlli'ce)* Celâlli gibi, celâlliye benzer: *"Ev sahibi celâllice bir adamdı."* -R. N. Güntekin.

celbe *is.* Avcı çantası.

celep, -bi *is. Ar. celeb* **1.** Koyun, keçi, sığır gibi kesilecek hayvanların ticaretini yapan kimse: *"Sen kasap mısın, koyun tüccarı mı, celeplerle senin ne işin var?"* -O. C. Kaygılı. **2.** *tar.* Topkapı, Galata, İbrahim Paşa ve Edirne saraylarına alınıp türlü devlet hizmetleri için aday olarak yetiştirilen genç.

celeplik, -ği *is.* Koyun, keçi, sığır gibi kesilecek hayvanların ticaretini yapma işi.

celî *s. (celi:) Ar. celī esk.* **1.** Açık, aşikâr. **2.** Parlak, cilâlı.

→ ***celî yazı***

celil *s. Ar. celīl esk.* **1.** Çok büyük, ulu. **2.** Tanrı'nın sıfatlarından biri.

celî yazı *is.* (Arap harfleriyle) Uzaktan okunacak biçimde istif edilmiş iri sülüs levha yazısı: *"Sülüs, nesih ve celî yazılarda gösterdiği ustalığı herkes göstermez."* -S. Birsel.

cellât, -dı *is. (cellâ:t) Ar. cellād* **1.** Ölüm cezasına çarptırılanları öldürmekle görevli olan kimse. **2.** *mec.* Acımasız, katı yürekli, kolaylıkla suç işleyen, zalim. **cellât gibi** acımasız.

cellâtlık, -ğı *is.* **1.** Cellâdın görevi. **2.** *mec.* Katı yüreklilik, zalimlik.

celp, -bi *is. Ar. celb esk.* **1.** Getirtme, kendi üzerine çekme. **2.** Mahkeme tarafından dava edene, edilene veya tanıklara gönderilen çağrı belgesi: *"Mahkeme celbinin gelmesi gecikti."* -T. Buğra. **3.** Askerlik ödevini yapmaya çağırma: *Bu celpte yüz er geldi.* **celp etmek 1)** kendine çekmek; **2)** getirmek.

→ ***celp kâğıdı, celpname***

celp kâğıdı *is.* Çağrı kâğıdı, çağrı belgesi, celpname.

celpname *is. (celpna:me) Ar. celb + Far. nāme* Celp kâğıdı, çağrı belgesi.

celse *is. Ar. celse* Oturum: *"Celse görültüler arasında tatil edildi."* -H. Taner. **celseyi açmak** oturumu açmak: *"Evvelâ Nihat bir nutukla celseyi açtı."* -P. Safa. **celseyi tatil etmek** oturuma ara vermek.

cemaat, -ti *is. (cema:at) Ar. cemā'at* **1.** Bir imama uyup namaz kılan kişiler: *"Cenazeyi almaya gelen cemaatin içinde ihtiyar bir derviş varmış."* -R. N. Güntekin. **2.** İnsan kalabalığı: *"Sonra, dağılmayan, etrafını saran cemaate dönüyor."* -T. Buğra. **3.** Bir dinden veya bir soydan olanların topluluğu: *Almanya'da Türk cemaati. "Önde Rum patriği, arkada bütün cemaatlerin patrikleri, hepsi sırma esvaplı ve altın taçlı, sopalarını taşa vurarak mezarın etrafını tavaf ettiler."* -F. R. Atay. **cemaat ne kadar çok olsa** (veya **cami ne kadar büyük olsa) imam gene bildiğini okur** bir yetkili kimse, çevresindekilerin düşüncesi ne olursa olsun kendi istediğini yapmaya çalışır. **cemaate uymak** içinde bulunulan bir topluluğa uyarak davranmak. **cemaatle namaz kılmak** imama uyarak namaz kılmak.

→ ***cemaatimüslimin***

cemaatimüslimin *(cema:atimüslimi:n) Ar. cemā'at-i müslimīn* Müslüman halk: *"Beni dinleyin bir yol, ey cemaatimüslimin."* -H. Taner.

cemaatleşme *is.* Cemaatleşmek işi veya durumu.

cemaatleşmek *(nsz)* Cemaat hâline gelmek.

cemaatli *s.* Cemaati olan.

cemaatsiz *s.* Cemaati olmayan.

cemaatsizlik, -ği *is.* Cemaatsiz olma durumu: *"Camiler cemaatsizlikten çın çın ötüyordu."* -Ö. Seyfettin.

cemadat *ç. is. (cema:da:t) Ar. cemādāt, cemād'* ın çokluk biçimi. Cansızlar, cansız varlıklar.

cemal, -li *(cema:l) Ar. cemāl esk.* Yüz güzelliği: *"Sadakatinden dinî bir zevk duyuyor, cemaline tutkun kalmaktan temiz neşeler topluyordu."* -R. H. Karay.

cem'an *zf. (ce'ma:n) Ar. cem'an* Toplayarak, toplam olarak, hepsi.

cem'an yekûn *zf.* Toplam olarak, hepsinin tamamı.

cemaziyülâhır *is. (cema:ziyüla:hır) Ar. cemāziyü'l-āḫir* Ay takviminin altıncı ayı, küçük tövbe ayı.

cemaziyülevvel *is. (cema:ziyülevvel) Ar. cemāziyü'l-evvel* Ay takviminin beşinci ayı, büyük tövbe ayı. **(bir kimsenin) cemaziyülevvelini bilmek** bir kimsenin herkesçe bilinmeyen, geçmişteki kötü bir yönünü veya kötü durumunu bilmek: *"Hırsız acaba bu on kişiden hangisi? .. On kişinin şekil ve şemalini şöyle bir süzerim; mümkünse cemaziyülevvellerini de bir yoklayıveririm."* -R. N. Güntekin.

cembiye *is. Ar. cembiyye* Bir çeşit eğri kama, hançer.

cembiyeli *s.* Cembiyesi olan: *"Tüfekli ve cembiyeli nöbetçiler arasında içeri girdi."* -F. R. Atay.

cembiyesiz *s.* Cembiyesi olmayan.

cemetme *is.* Cemetmek işi.

cemetmek *(-i) Ar. cem' + T. etmek esk.* Toplamak, bir araya getirmek.

cemi, -m'i *s. Ar. cem'* **1.** Bütün, hep, (bir şeyin) hepsi, (bir şeyin) tümü. **2.** Toplama: *"Haymana'da ayrıca kuvvet cemine teşebbüs ettiler."* -Atatürk. **3.** *mat.* Toplama. **4.** *gr. esk.* Çoğul, çokluk.

→ ***cemetme, cemetmek***

cemil *s. Ar. cemīl esk.* **1.** (erkek için) Güzel. **2.** Tanrı'nın sıfatlarından biri.

cemile *s. (cemi:le) Ar. cemīle esk.* **1.** (kadın için) Güzel. **2.** *is.* Gönül alıcı davranış: *"Binecekleri vapur, Konsolosa fevkalâdeden bir cemile olarak o turda, pruva direğine Türk bayrağı çekiyordu."* -R. H. Karay.

cemilendirme *is. gr. esk.* Çoğullandırma işi.

cemilendirmek *(-i) gr. esk.* Çoğullandırmak, çokluk hâline getirmek.

cemilenme *is. gr.* Çoğullanma işi.

cemilenmek *(nsz) gr. esk.*

Çoğullanmak.

cemiyet *is. Ar. cem'iyyet* **1.** Dernek: *"Gazi'nin reisliği altında bir Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti var."* -E. İ. Benice. **2.** Topluluk, toplum: *"Bilmeden eğlencenizi bozdum, cemiyetinizi dağıttım."* -R. N. Güntekin. **3.** Düğün: *"Bohçacı hanım, cemiyetin nerede olacağını öğrenip yarın haber getirmeyi vadetmişti."* -S. M. Alus. **4.** *ed.* Birbirine uygun veya zıt anlamlı kelimeleri tenasüp veya tezat sanatları yoluyla bir araya getirme. **5.** Bir olayı veya kişiyi kutlama amacıyla bir araya gelen topluluk: *"Bir hafta olmazdı ki bir mektebe başlama, bir sünnet, bir düğün, bir loğusa cemiyeti görmeyelim."* -Ö. Seyfettin.

cemiyetli *s.* Cemiyet içinde geçen, derli toplu, dağınık olmayan: *"... o kadar cemiyetli bir hayatımız vardı ki, bir türlü bırakamadım."* -A. H. Tanpınar.

cemre *is. Ar. cemre* Şubat ayında birer hafta aralıklarla önce havada, sonra suda ve en sonra toprakta oluştuğu sanılan sıcaklık yükselişi: *"Bu cemre sözü Arapça kor ateş manasındadır."* -B. Felek. **cemre düşmek** sıcaklık yükselişi o hafta içindeki günde başlamak: *Bugün cemre suya düştü.*

cenabet *(cena:bet) Ar. cenābet* **1.** Cünüp. **2.** *mec.* Pis, kötü, hoşlanılmayan kimse veya şey: *"Cenabet karının oyunları da en aşağı yedi sekiz kısımlıktır, çok bekletir."* -P. Safa.

Cenabıhak, -kkı *öz. is. (cena:bıhak) Ar. cenāb-ı ḥaḳḳ* Allah, Tanrı: *"Cenabıhakk'ın lütfuyla bu büyük badireden sağ çıktık."* -Ö. Seyfettin.

cenah *is. (cena:h) Ar. cenāh esk.* **1.** Kuş kanadı. **2.** Kol, pazı. **3.** Yan, taraf. **4.** *ask.* Savaş düzenindeki ordunun iki yanından her biri: *"Ben takımımla beraber taburun sağ cenahını himaye için tepelere çıktım."* -Ö. Seyfettin.

cenap, -bı *is. (cena:p) Ar. cenāb esk.* Saygı, onur ve büyüklük anlamıyla kullanılır: *"Prens cenapları için oturacak yer arıyoruz."* -Ö. Seyfettin.

cenaze *is. (cena:ze) Ar. cenāze* **1.** Kefenlenip tabuta konmuş, gömülmeye hazırlanmış insan ölüsü: *"Evden iki sene içinde üç cenaze çıkmıştı."* -P. Safa. **2.** Cenaze töreni. **cenaze gibi** benzi sararmış. **cenazeyi kaldırmak** ölüyü gömmek üzere götürmek; gömmek.

→ ***cenaze alayı, cenaze duası, cenaze levazımatı, cenaze merasimi, cenaze namazı, cenaze töreni***

cenaze alayı *is.* Ölüyü kaldırma töreni veya bu törende yer alan veya cenazeyi izleyen topluluk: *"Onu bu kadar candan alkışlayan İstanbul, iki gün sonra çok derin bir üzüntüyle cenaze alayını izledi."* -H. C. Yalçın.

cenaze duası *is.* Cenaze defnedilirken okunan dua.

cenaze levazımatı *is.* Ölünün kefenlenmesi sırasında gerekli olan malzemeler.

cenaze merasimi *is.* Cenaze töreni.

cenaze namazı *is.* Cenaze gömülmeden önce musalla taşının üstüne konan tabutun önünde kılınan namaz.

cenaze töreni *is.* Cenaze namazından mezara kadar yapılan dinî tören: *"Bir cenaze töreni için Şehitliğe ilk defa gidiyordum."* -F. R. Atay.

cenbiye *is. Ar. cenbiye* Ağzı eğri bir tür Arap bıçağı: *"Karşı taraf üstüne üşüşüp cenbiye ile Türk çocuğunu parçaladılar."* -F. R. Atay.

cendere *is. Far. cendere* **1.** Bir şeyi sıkmak, ezmek gibi işlerde kullanılan mekanizma, pres. **2.** *mec.* Manevî baskı. **cendereye sokmak** manevî baskı altına almak: *"Yanımızdaki kızı umursamadığımızı göstermek için kör olası bir gururla kendimizi cendereye soktuğumuz çağlar."* -H. Taner.

cendereleşme *is.* Cendereleşmek işi.

cendereleşmek *(nsz)* Manevî baskı altında mücadele etmek.

Cenevizli *öz. is.* ve *s. (cene'vizli) tar.* Ceneviz (bugünkü Cenova şehri) Cumhuriyeti halkından olan kimse.

cengâver *is. (cengâ:ver) Far. cengāver esk.* **1.** Savaşçı: *"Kimi sipahi ağası gibi mağrurdu, kimi cengâver tavırlı ve sakindi."* -Y. K. Beyatlı. **2.** *s.* İyi dövüşen, dövüşçü, savaşkan, vuruşkan: *Cengâver bir ulus.*

cengâverce *zf. (cengâ:ve'rce)* Cengâvere yakışır biçimde.

cengâverlik, -ği *is.* Savaşçılık, savaşkanlık, dövüşçülük.

cengel *is. Far. cengel* Otlarla ve sık ağaçlarla örtülü geniş Hindistan ormanlarına verilen ad.

cenin *is. (ceni:n) Ar. cenīn* Ana rahminde doğma zamanını tamamlayamamış veya vaktinden önce düşmüş çocuk.

→ ***ceninisakıt***

ceninisakıt *is. (ceni:nsa:kıt) Ar. cenīn-i sāḳiṭ* Düşük.

cenk, -gi *is. Far. ceng* **1.** Savaş, kavga: *"Kale burçlarında cenge çağrı davulları vuruldu."* -N. Araz. **2.** *mec.* Büyük çaba, uğraş, kavga; çekişme: *"Her dakikam bir ayrı cenk ile geçiyor."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **cenk etmek** savaşmak, mücadele etmek: *"İçimdeki bu ifriti öldürmek, sükûnumu bulmak için kendimle cenk ettim."* -H. C. Yalçın.

cenkçi *s.* Savaşçı, kavgacı.

cenkçilik, -ği *is.* Cenkçi olma durumu.

cenkleşme *is.* Cenkleşmek işi.

cenkleşmek *(nsz, -le)* **1.** Savaşmak: *"Ahlâkçılar bu mahzurlarla cenkleşiyorlar."* -H. R. Gürpınar. **2.** Atışmak, çekişmek, münakaşa etmek: *"Sadrazamın kapısındaki dilsizlerle cenkleşirken yardıma yetişen yavere..."* -H. C. Yalçın.

cennet *is. Ar. cennet* **1.** Dinî inanışlara göre, iyilik yapanların, günahsızların, öldükten sonra sonsuz bir mutluluğa kavuşacakları yer; uçmak (II): *"Cennet cennet dedikleri birkaç köşkle birkaç huri / İsteyene ver sen anı, bana seni gerek seni."* -Yunus Emre. **2.** *mec.* Çok güzel, huzur veren yer: *"Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda."* -M. Â. Ersoy. **cennet gibi** güzel, bakımlı (yer): *"Bu cennet gibi yerler gözümde zindan kesiliyor."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **cennete çevirmek** temiz, bakımlı, güzel bir yer durumuna getirmek. **cennete dönmek** güzel, rahat yaşanılır, bakımlı bir yer durumuna gelmek.

→ ***cennet balığı, cennet biberi, cennet kuşu, cennet kuşugiller, cennetmekân, cennet öküzü, cennet taamı***

cennet balığı *is. zool.* Cennet balığıgillerden, mavi yeşil zemin üzerine bakır rengi çizgili tropikal balık *(Macropodus viridiauratus).*

cennet balığıgiller *ç. is. zool.* Kemikli balıklar takımının kefallar alt takımına giren bir familya.

cennet biberi *is. bot.* Zencefilgillerden karabiber tadında bir bitki.

cennet kuşu *is. zool.* **1.** Cennet kuşugillerden, tüyleri güzel renkli bir kuş *(Paradisea apoda).* **2.** *mec.* Güzel, alımlı kadın: *"İbiş'in odasına cennet kuşları baskın vermişti."* -T. Buğra. **3.** *hlk.* Henüz pek küçükken ölen bebek.

cennet kuşugiller *ç. is. zool.* Omurgalı hayvanlardan kuşlar sınıfının bir familyası.

cennetleşme *is.* Cennetleşmek durumu.

cennetleşmek *(nsz)* **1.** Cennet durumuna girmek. **2.** *mec.* Cennetin güzellikleriyle donanmak: *"İki dolu kadeh daha çekti, dünya cennetleşir gibi oldu."* -H. R. Gürpınar.

cennetlik *s.* **1.** Öldükten sonra yerinin cennet olacağına inanılan (kimse). **2.** (ölmüş kimse için) Yeri cennet olan, cennetmekân.

cennetmekân *is. (cennetmekâ:n) Ar. cennet-mekān esk.* Cennetlik.

cennet öküzü *is. mec.* Yüreği temiz ama budala denecek kadar saf kimse.

cennet taamı *is.* Tadı çok güzel olan yemek veya yiyecek.

centilmen *is.* ve *s. İng. gentleman* İyi arkadaşlık eden, saygılı, görgülü, kibar (erkek): *"Kendisini çok yakışıklı ve centilmen bulduğumu söyledim."* -R. N. Güntekin.

centilmence *s.* ve *zf. (centilme'nce)* Centilmene yakışır (bir biçimde): *Centilmence bir davranış.*

centilmenlik, -ği *is.* **1.** Centilmen olma durumu. **2.** Centilmene yakışır davranış: *"Centilmenlik gösteren örnek sporculara*

kupalar verecekti." -H. Taner.

→ ***centilmenlik antlaşması***

centilmenlik antlaşması *is.* Hukukî ve resmî olmayan, ancak tarafların karşılıklı güvenlerine dayanan sözlü antlaşma.

cenubî *s. (cenu:bi:) Ar. Ar. cenūbī esk.* Güneyle ilgili, güneye özgü olan, güney.

cenup, -bu *is. (cenu:p) Ar. cenūb esk.* Güney.

cenuplu *s.* Güneyli.

cep, -bi *is. Ar. ceyb* **1.** Genellikle bir şey koymaya yarar, giysinin belli bir yeri açılarak içine yerleştirilen astardan yapılmış torba veya giysinin üzerine konulan parça ile yapılmış yer: *"Ellerin ceplerinde, kapıdan kapıya gidip geliyor."* -M. Ş. Esendal. **2.** Belirtisiz isim tamlaması yapısında, tamlayan görevinde "cebe sığabilecek boyda" anlamını verir: *Cep defteri. Cep saati. Cep sözlüğü.* **3.** *ask.* Savaş alanının bir yerinde düşmanın geriletilmesiyle ortaya çıkan taktik durum, çökertme. **4.** Trafiği kolaylaştırmak için yaya kaldırımlarında veya yollarda yapılan cep biçimindeki taşıt yanaşma yeri. **5.** Kablosuz telefon: *Seninle yarın cepten konuşuruz.* **cebi delik (kimse)** para tutmayan, züğürt, parasız. **cebi para görmek** parası yokken para kazanmaya başlamak. **(birini) cebinden çıkarmak** ondan çok üstün olmak. **cebine indirmek** (veya **atmak**) (para için) hakkı olmadığı hâlde kendine mal etmek. **cebini doldurmak** karşılaştığı elverişli durumlardan yararlanarak bol para kazanmak: *"Dünyayı bir tüketim çılgınlığına itip ceplerini doldurmuşlardı."* -H. Taner. **(birini) cepten aramak** bir kimseyi cep telefonundan aramak. **cepten vermek** kendi kesesinden, kendi malından ödemek: *"Kâğıt parasını oyuna başlamadan peşinen cepten vereceğiz."* -K. Tahir.

→ ***cebi delik, cep defteri, cep feneri, cep harçlığı, cep kitabı, cep saati, cep sözlüğü, cep takvimi, cep telefonu, cep televizyonu***

cepçi *is.* ve *s. argo* Yankesici.

cepçilik, -ği *is. argo* Yankesicilik.

cep defteri *is.* Cebe sığabilecek büyüklükteki defter.

cep feneri *is.* Pille çalışan ve cepte taşınan küçük fener: *"Köye ilk cep fenerini o sokmuş."* -S. F. Abasıyanık.

cephane *is. (cepha:ne) Far. cebe-ḫāne* Ateşli silâhlarla atılmak için hazırlanan her türlü patlayıcı madde.

cephaneci *is. ask.* Kara, deniz ve hava birliklerinde cephanelik görevlisi veya sorumlusu olan kimse.

cephanelik, -ği *is.* Cephanenin saklanmasına yarar kapalı ve korunmuş yer.

cep harçlığı *is.* Bir kimseye ufak tefek gündelik harcamaları karşılaması için verilen para. **cep harçlığını çıkarmak** günlük masrafını karşılayacak kadar kazanç sahibi olmak: *"Tuttuğu odayı, ayda üç bin Frankla başkasına veriyor; arada hiç olmazsa, cep harçlığını çıkarıyordu."* -A. İlhan.

cephe *is. Ar. cebhe* **1.** (yapılarda) Yüz, alnaç: *"Başını kaldırarak, köşkün karanlık cephesine baktı."* -P. Safa. **2.** *ask.* Üzerinde savaşın sürdüğü bölge: *"Meydan muharebesi, yüz kilometrelik cephe üzerinde cereyan ediyordu."* -Atatürk. *"Cephemiz susuz, kuru ekmek ve benzini zor yetiştiriyoruz."* -F. R. Atay. **3.** *mec.* Yan, yön, taraf: *"Hakikatin bin bir cephesi ve başka başka görünüşleri yok mudur?"* -A. Ş. Hisar. **4.** Belli bir düşünce, istek çevresinde sağlanan beraberlik. **cephe açmak** savaş olmayan bir bölgede, savaşa hazırlanmak ve başlamak: *"Avusturyalılara karşı Makedonya'da cephe açarak Selânik'e otuz bin asker çıkardılar."* -N. Cumalı. **(birine) cephe almak** hasım durumu takınmak, bir düşünceye karşı olmak, direnmek: *"Çekinmiyor, bizzat imparatora karşı cephe alıyordu."* -F. F. Tülbentçi. **cepheden cepheye koşmak** durmadan, değişik cephelerde savaşmak, yılmak bilmemek. **cepheden hücuma geçmek** dolaşık yollara sapmadan, doğrudan doğruya konuyu ele alarak birine karşı çıkmak veya mücadeleyi açıktan açığa yapmak.

→ ***cephe gerisi***

cephe gerisi *is.* Savaş alanının gerisinde kalan bölge: *"Atılmış portakal kabukları üstüne üşüşen şiş karınlı çocuklar, ekmek artığı kemiren iskelet kadınlar, ilk defa burada bize cephe gerisinin ıstırabını haber verdi."* -F. R. Atay.

cephelenme *is.* Cephelenmek işi.

cephelenmek *(-e)* Cephe oluşturmak: *"Gürültüye karşı savaşanlar köpeğe karşı cephelenmişler."* -F. R. Atay.

cepheleşme *is.* Cepheleşmek işi.

cepheleşmek *(nsz)* Bir düşünce, bir istek çevresinde birlik oluşturmak.

cepheli *s.* Yönlü, taraflı: *"Tek cepheli edebiyatlara aldanmak istemiyorum."* -P. Safa.

cepken *is.* Kolları yırtmaçlı ve uzun, harçla işlenmiş bir tür kısa, yakasız üst giysisi: *"Cepkenini, damalı mintanını çıkarmış, kolalı gömleğine kravatını bağlıyordu."* -T. Buğra.

cep kitabı *is.* Cepte taşınacak, cebe girecek biçimde küçük kitap.

cepleme *is. argo* Ceplemek işi.

ceplemek *(-i) argo* Kazanmak, cebine indirmek: *"Kalkıp cevabını veriyor; bilirse ne âlâ, beş bin kâğıdı cepledi demektir."* -A. İlhan.

cep saati *is.* Cepte taşınan saat.

cep sözlüğü *is.* Cepte taşınabilecek ve günlük ihtiyaca hemen cevap verebilecek küçük sözlük.

cep takvimi *is.* Cepte taşınabilecek küçük boy takvim.

cep telefonu *is.* Cebe sığabilecek küçüklükte olan, taşınabilir, kablosuz telefon.

cep televizyonu *is.* Çok küçük boyutları olan veya cebe sığabilecek küçüklükteki televizyon.

cer, -rri *is. Ar. cerr esk.* Çekme, sürükleyerek götürme. **cerre çıkmak** *esk.* (medreselerde okuyan softalar) para ve erzak toplamak için belli aylarda köylere dağılıp imamlık veya müezzinlik yapmak: *"... padişahlardan birinin torunu çıkageldi, yarı ümmî bir adamla cerre çıkmıştı ."* -R. H. Karay.

→ ***çer hocası***

cerahat, -ti *is. (cera:hat) Ar. cerāḥat esk.* **1.** İrin. **2.** *esk.* Yara.

cerahatlenme *is.* Cerahatlenmek işi.

cerahatlenmek *(nsz)* (yara) İrin toplamak.

cerahatli *s.* İrin toplamış, irinli: *"Sarı, cerahatli bir suyun kafamdan aktığını duyuyorum."* -S. F. Abasıyanık.

cerahatsiz *s.* İrin toplamamış, irinsiz: *Cerahatsiz bir yara.*

cerbeze *is. Ar. cerbeze* **1.** Güzel konuşma: *"Aldıracak bir şey olmadığını cerbezesiyle tekrar etti."* -Y. K. Beyatlı. **2.** Beceriklilik, girginlik. **3.** Kurnazlık, hilekârlık.

cerbezeli *s.* Girgin, kolaylıkla ve inandırıcı söz söyleyen, dilli: *"Bu atılgan, cerbezeli kadınımız, bazen geleceği iyi görmüş."* -H. Taner.

cereme *is. Ar. cereme esk.* Başkası tarafından yapılan veya kaza sonucu ortaya çıkan zararı ödeme. **ceremesini çekmek** başkasının yol açtığı zararı ödemek.

ceren *is. Moğ. hlk.* Ceylan: *"Dedim akça ceren çölde ne gezer ."* -Karacaoğlan.

cereyan *is. (cereya:n) Ar. cereyān* **1.** Bir yöne doğru akma, akış, akıntı: *"Köprünün parmaklığına dayandı, gözlerini Haliç'in kapkara sularına, bu suların cereyanına kaptırdı."* -E. E. Talu. **2.** Akım: *Elektrik cereyanı.* **3.** Bir şeyin gelişme, olma durumu: *"En iyisi zorlamamak, işi tabiî cereyanına bırakmak."* -R. H. Karay. **4.** *mec.* Aynı eğilimde olan, aynı görüşü paylaşan kimselerin oluşturduğu hareket: *"Aşırı ırkçılık cereyanlarının yalancı şahidi olarak sahneye çıkarıldı."* -C. Meriç. **cereyan çarpmak** elektrik akımına tutulup etkisinde kalmak. **cereyan etmek** geçmek, olmak, yapılmak: *"Düzbel'de cereyan eden meydan muharebesini İkinci Kılıç Arslan kazandı."* -Y. K. Beyatlı. **cereyana kapılmak 1)** elektrik akımıyla çarpılmak; **2)** suyun akışı içinde kalıp sürüklenmek; **3)** bir eğilim, bir görüş hareketi içinde yer almak. **cereyanda kalmak** kapalı bir yerde, karşılıklı açık pencere veya kapı arasında meydana gelen hava akıntısında kalıp üşütmek.

cereyanlı *s.* **1.** Akıntılı. **2.** Akımlı.

cerh *is. Ar. cerḥ esk.* **1.** Yaralama. **2.** (bir düşünce, inanç, veya iddia için) Çürütme. **cerh etmek 1)** yaralamak; **2)** *huk.* çürütmek.

cer hocası *is. esk.* Taşrada imamlık yaparak para ve erzak toplayan genç medrese öğrencisi.

ceride *is. (ceri:de) Ar. cerîde esk.* **1.** Gazete. **2.** Tutanak, kayıt defteri. **3.** *ask.* Süvari kolu.

ceriha *is. (ceri:ha) Ar. cerîḥa esk.* Yara: *"O zaman vecd ile secde eder varsa taşım / Her cerihamdan, ilahî, boşanıp kanlı yaşım."* -M. Â. Ersoy.

cerime *is. (ceri:me) Ar. cerîme* Cereme.

Cermen *öz. is. Fr. germain* Bugünkü Almanya'yı, Bohemya ve Polonya'nın batı bölümünü kapsayan Cermanya'da M.Ö. 3. yüzyıldan 9. yüzyıla kadar oturan halk veya bu halktan olan kimse.

→ ***Cermen dilleri, cermen menteşe***

Cermence *is.* Cermen dili.

Cermen dilleri *ç. is.* Kuzey Avrupa'da konuşulan ve Hint-Avrupa dil ailesi içinde yer alan diller.

cermen menteşe *is.* Bina kapıları ile pencerelere takılan ve yaprakları menteşe uzunluğunun yarısı kadar olan, sactan kıvrılarak yapılmış menteşe.

cerrah *is. Ar. cerrâḥ* **1.** Operatör. **2.** *esk.* Önemsiz yaraları iyileştiren kimse.

cerrahî *is. (cerra:hi:) Ar. cerrâḥî* **1.** Cerrahlıkla ilgili. **2.** Hekimliğin, ameliyatla tedavi yapan dalı: *Beyin cerrahîsi.*

→ ***cerrahî müdahale***

cerrahî müdahale *is.* Ameliyat.

cerrahlık, -ğı *is.* Cerrah olma durumu veya cerrahın mesleği.

cerrar *s. (cerra:r) Ar. cerrâr esk.* **1.** Çekici, sürükleyici. **2.** Zorla para alan (kimse). **3.** *is.* Savaş araçlarıyla donatılmış kalabalık ordu. **4.** *is.* Dilenci.

cesamet *is. (cesa:met) Ar. cesâmet esk.* Büyüklük, irilik: *"Dağdan baktığınızda her biri beş altı fil cesametinde."* -R. N. Güntekin.

cesametli *s.* Kocaman, iri.

cesaret *is. (cesa:ret) Ar. cesâret* **1.** Güç veya tehlikeli bir işe girişirken kişinin kendinde bulduğu güven; yüreklilik, yiğitlik, yürek ve göz pekliği: *"Bütün halk türküleri gibi ölenin örnek cesaretini öven türkülerdi bunlar."* -N. Cumalı. **2.** Çekinmezlik, atılganlık. **cesaret almak** (veya **bulmak**) herhangi bir durumdan, davranıştan güç almak: *"Hayvanın sokulganlığından cesaret alan bir başka kız da usulca yanına yaklaştı."* -H. Taner. **cesaret etmek** korkulması gereken bir işe korkmadan girişmek, göze almak: *"Bana bir şey söylemeye cesaret ettiğini gördünüz mü şimdiye kadar?"* -T. Buğra. **(birine) cesaret gelmek** yılgınlığı gitmek, yüreklenmek. **cesaret göstermek** yürekli davranmak: *"Demek ki işi açığa vurmak cesaretini gösterdi."* -R. H. Karay. **(birine) cesaret vermek** birinin yılgınlığını gidermek, birini yüreklendirmek: *"Sabahın ışıkları bana yeniden bir cesaret verdi."* -S. F. Abasıyanık. **(biri) cesarete gelmek** yılgınlığı gitmek, yüreklenmek. **(birinin) cesaretini kırmak** yürekliliğini gidermek, korkutmak: *"Zekânız size yardım etmez; bilâkis cesaretinizi kırar."* -R. H. Karay. **cesaretini toplamak** kendine güven duygusunu, yürekliliğini ve atılganlığını bir araya getirmek: *"Bir gün bütün cesaretini toplayıp beyefendiye gider."* -F. R. Atay.

cesaretlendirilme *is.* Cesaretlendirilmek işi, yüreklendirilme.

cesaretlendirilmek *(nsz)* Yüreklendirilmek.

cesaretlendirme *is.* Cesaretlendirmek işi, yüreklendirme, yiğitlendirme.

cesaretlendirmek *(-i)* Yüreklendirmek, yiğitlendirmek, cesaret vermek: *"Reis memnun oluyor ve kâtibi biraz daha cesaretlendirmek ister gibi görünüyordu."* -M. Ş. Esendal.

cesaretlenme *is.* Cesaretlenmek işi, yüreklenme, yiğitlenme.

cesaretlenmek *(nsz, -den)* Yılgınlığı gitmek, yüreklenmek, yiğitlenmek.

cesaretli *s.* Hiçbir şeyden korkusu olmayan, yürekli, yiğit: *"Daha cesaretli bazıları kucaklaşarak birbirlerini öperlerdi."* -A. Ş. Hisar.

cesaretlilik, -ği *is.* Cesaretli olma durumu, yüreklilik.

cesaretsiz *s.* **1.** Yüreksiz. **2.** Çekingen.

cesaretsizlik, -ği *is.* Cesaretsiz olma durumu, yüreksizlik.

ceset, -di *is. Ar. cesed* Ölü vücut, naaş: *"Gece sabaha karşı, balıkçılar denizde bir ceset bulmuşlardı."* -A. İlhan.

cesim *s. (cesi:m) Ar. cesîm esk.* Büyük, iri, kocaman: *"Arzı baştan başa cesim ormanlar kaplamış."* -M. Ş. Esendal.

ceste *zf. Far. ceste esk.* "Azar azar", "kısım kısım" anlamındaki **ceste ceste** ikilemesinde geçer.

→ ***ceste ceste***

ceste ceste *zf.* Azar azar: *Borcunuzu ceste ceste ödersiniz.*

cesur *s. Ar. cesûr* Yürekli, cesaretli: *"Erkeklere karşı ilk tanışmada cesur ve ümit verici davranırdı."* -R. H. Karay.

cesurane *zf. (cesu:ra:ne) Ar. cesûr + Far. -âne* Cesaretle, yüreklice, yiğitçesine: *"Sür'atle merdivenleri çıktı, cesurane idare heyeti odasına girdi."* -R. N. Güntekin.

cesurca *zf. (cesu'rca)* Cesura yakışan biçimde, cesur gibi: *"O zamanlar bu gerçekten cesurca, üstelik fazla atak bir adımdı."* -H. C. Yalçın.

cesurluk, -ğu *is.* **1.** Yüreklilik, gözü pek olma durumu: *"Onlarda aradığımız vasıfların başlıcası cesurluk ve kahramanlık idi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** Atılganlık.

cet, -ddi *is. Ar. cedd* Dede, büyük baba, ata: *"Nice yıl, cetlerimiz kökleşerek bir yerde, manevî varlığının resmini çizmiş havaya."* -Y. K. Beyatlı. **ceddine lânet** (veya **yedi ceddine lânet!**) "soyun sopunla birlikte Tanrı cezanızı versin!" anlamında ilenme bildiren söz. **ceddine rahmet!** "aferin, bravo" veya "Tanrı senden razı olsun" anlamında kullanılır.

→ ***cetbecet***

cetbecet *zf.* Atalardan beri, soyca: *"Zanaatını sorduklarında cetbecet kayıkçıyız dersin."* -H. Taner.

cetvel *is. Ar. cedvel* **1.** Doğru çizgileri çizmeye yarayan, dereceli veya derecesiz, tahtadan, plâstikten veya madenden yapılmış araç, çizgilik. **2.** Liste, çizelge: *"O, masanın üzerinden kaptığı cetvele üç tane sıfırı yapıştırmıştı."* -Ö. Seyfettin. **3.** *esk.* Ark, su kanalı: *"Dümdüz şose önümüzde bir su cetveli gibi uzanıyor."* -R. H. Karay.

cevaben *zf. (ceva:'ben) Ar. cevâben* Cevap olarak, karşılık olarak.

cevabî *s. (ceva:bi:) Ar. cevâbî* Cevap niteliğinde olan: *Cevabî nota, cevabî yazı.*

cevahir *ç. is. (ceva:hir) Ar. cevâhir, cevher'* in çokluk biçimi. Elmas, yakut gibi değerli taşlar, mücevher: *"Bunların bazısının cevahirle süslenmiş mineli kapakları bulunur."* -A. Ş. Hisar. **cevahir yumurtlamak** *tkz.* cevher yumurtlamak.

cevahirci *is.* Mücevher alıp satan kimse, mücevherci.

cevap, -bı *is. (ceva:p) Ar. cevâb* Bir soruya, bir isteğe, bir söz veya yazıya verilen karşılık, yanıt: *"Belindeki önlüğü çıkarmaya uğraşıyor, cevap arıyor gibi, düşünüyordu."* -S. F. Abasıyanık. **cevap vermek 1)** karşılık olarak bildirmek veya söylemek: *"Onun lâkırdı söylemeye niyeti olmadığını göstererek kendisi cevap verdi."* -R. N. Güntekin. **2)** ihtiyacı karşılamak: *Keban Barajı, Doğu Anadolu'nun elektrik ve su sorununa büyük ölçüde cevap vermiştir.* **3)** iyi sonuç vermek, iyi sonuç alınmak: *İlâç cevap vermedi.* **cevabı dikmek** (veya **dayamak, yapıştırmak**) *hlk.* kesin, ters ve karşısındakinin beklemediği bir karşılık vermek.

→ ***cevap anahtarı, cevap hakkı, cevap kâğıdı***

cevap anahtarı *is.* Sınavlarda sorulan soruların çözülmüş biçimi.

cevap hakkı *is.* Bir kimsenin şahsıyla ilgili basın yayın organlarında çıkan haberlere karşılık olarak ya düzeltme ya da cevap verme hakkı.

cevap kâğıdı *is.* Sınavlarda sorulan so-

ruların cevaplarının bulunduğu kâğıt.

cevaplama *is.* Cevaplamak işi.

cevaplamak *(-i)* Bir soruya, bir isteğe, bir söz veya yazıya karşılık vermek, yanıtlamak.

cevaplandırılma *is.* Cevaplandırılmak işi, yanıtlandırılma.

cevaplandırılmak *(nsz)* Bir şeyin cevabı, karşılığı verilmek, yanıtlandırılmak.

cevaplandırma *is.* Cevaplandırmak işi, yanıtlandırma.

cevaplandırmak *(nsz)* Bir şeyin cevabını, karşılığını vermek, yanıtlandırmak: *"Mustafa Kemal Paşa, bu isteği ilk önce şakaya alarak şöyle cevaplandırmıştı."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

cevaplı *s.* İçinde cevap bulunan, yanıtlı: *Sualli cevaplı yazı.*

→ ***cevaplı telgraf***

cevaplı telgraf *is.* Cevabının ücreti bir şey sorup cevap almak için telgraf gönderen kimse tarafından önceden ödenmiş olan telgraf türü.

cevapsız *s.* Cevabı verilmemiş, karşılıksız, yanıtsız: *Sorularım cevapsız kaldı.* **cevapsız bırakmak** karşılığında herhangi bir cevap vermemek, bir tepki göstermemek: *"Şakayı cevapsız bıraktı."* -H. Taner.

cevaz *is. (ceva:z) Ar. cevāz esk.* İzin, müsaade. **(bir şeye) cevaz vermek** hoş görmek, uygun bulmak: *"... silâh kullanılmasına kanunun cevaz verdiği durumlarda."* -Anayasa.

cevelân *is. (cevelâ:n) Ar. cevelān esk.* Dolaşma, dolanma, gezinme, gezinti: *"Atlarla, arabalarla yapılan bu cevelân, Tünel meydanından Şişli'ye değin uzanır."* -S. Birsel.

cevher *is. Ar. cevher < Far. gevher* **1.** Bir şeyin özü, maya, gevher: *"Şu kuvvetin, cevherin sırrını öğrenmek için soruyorum."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Değerli süs taşı, mücevher. **3.** *mec.* İyi yetenek: *Çocukta cevher var. "Avrupa aristokratı, cevheri tükenmeye yüz tutmuş bir insandır."* -P. Safa. **4.** *fel.* Töz. **cevher yumurtlamak** *tkz.* değerli sözler söylediğini sanarak saçmalayanlar için alay yollu söylenir: *"Sofrada biraz fazla kaçırdığı şarabın ateşiyle daha saatlerce cevherler yumurtlayacaktı."* -Ö. Seyfettin.

cevherli *s.* Cevheri olan.

cevhersiz *s.* Cevheri olmayan.

cevir, -vri *is. Ar. cevr esk.* Eziyet, cefa, üzgü: *"Kendi kafamın cevrinden kurtulmak için de geldim."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

→ ***cevretme, cevretmek***

ceviz *is. Ar. cevz bot.* **1.** Cevizgillerin örnek bitkisi olan, uzun ömürlü, gövdesi kalın, kerestesi değerli, yurdumuzda çok yetişen ağaç *(Juglans regia): "Ceviz ağaçlarının altına çökebilir, tabakalarınızdan birer sigara yakabilirsiniz."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Bu ağacın yağlı, nişastalı yemişi, koz. **3.** *s.* Ceviz ağacının kerestesinden yapılmış: *"Yedekleri ise ceviz dolabın alt tarafına kaldırılmıştı."* -N. Cumalı. **ceviz kırmak** yanlış tutum veya davranışta bulunmak, hata yapmak: *"Onun kırdığı cevizler artık haddini aştı."* -O. C. Kaygılı.

→ ***ceviz içi***

cevizgiller *ç. is. bot.* Örneği ceviz olan, taçsız iki çeneklilerden bir bitki familyası.

cevizî *s. (cevizi:)* Cevizden yapılmış veya cevizi andıran.

ceviz içi *is.* Cevizin kabuğu kırıldıktan sonra kalan iç.

cevizli *s.* Cevizi olan, ceviz katılmış: *"Cevizli tel kadayıfına gönül verene de rastlanıyor."* -S. F. Abasıyanık.

cevizlik, -ği *is.* Ceviz ağacının çok olduğu yer.

cevretme *is.* Cevretmek işi.

cevretmek *(-e) Ar. cevr + T. etmek* Eziyet etmek.

cevval, -li *s. (cevva:l) Ar. cevvāl esk.* Davranışları çabuk ve kesin olan: *Cevval çocuk. Cevval zekâ.*

cevvaliyet *is. (cevva:liyet)* Çabukluk, hareketlilik: *"Gözlerinde hülya, düşünce, öfke, cür'et, insanlara mahsus cevvaliyet var."* -P. Safa.

cevvî *s. (cevvi:) Ar. cevvî esk.* Atmosfer ile ilgili, atmosferik.

Cevza *öz. is. (cevza:) Ar. cevzā astr.* İkizler burcu.

ceylân *is. Moğ. zool.* Çift parmaklılardan, boynuzlugiller familyasından, çöllerde yaşayan, çok hızlı koşan, gözlerinin güzelliği ile tanınan, ince bacaklı, zarif, memeli hayvan, gazal *(Gazella dorcas).* **ceylân gibi** yapısı ince ve uyumlu.

→ ***ceylân bakışlı***

ceylân bakışlı *s.* Süzgün ve tatlı bakışlı: *"Elini koynuna sokup, ceylân bakışlı bir çingene kızı resmi çıkardı."* -O. C. Kaygılı.

ceylânca *zf. (ceylâ'nca)* Ceylân gibi, ceylâna uygun biçimde: *"Ceylânca ürkmüş kocaman, güzel gözler korku rengindeydi."* -C. Uçuk.

ceza *is. (ceza:) Ar. cezā'* **1.** Uygun görülmeyen tepki ve davranışları önlemek için üzüntü, sıkıntı, acı veren uygulama. **2.** *huk.* Suç işleyen bir kimsenin yaşantısına, özgürlüğüne, mallarına, onuruna karşı devletin koyduğu sınırlama: *"... kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tâbi tutulamaz."* -Anayasa. **ceza almak 1)** öğrenci cezalandırılmak; **2)** (görevli, suçluya) para cezası verdirmek: *"Şoförden alınacak cezanın iki katını senden keseceğim."* -M. Ş. Esendal. **ceza çekmek 1)** hapiste yatmak: *Hırsızlıktan üç ay ceza çekti.* **2)** manevî bakımdan işlenen suçun ağırlığını çekip sıkıntı ve üzüntü içinde kalmak: *"Üvey ana, gözleri kör olur, cezasını çeker."* -N. Cumalı. **ceza görmek** kendisine ceza verilmek, cezalandırılmak. **(birine) ceza kesmek** (görevli) para cezası yazmak. **ceza vermek 1)** cezalandırmak; **2)** para cezası ödemek. **ceza yazmak** *bk.* ceza kesmek. **ceza yemek** cezalandırılmak. **cezasını bulmak** hak ettiği kötü sona uğramak: *"Hasretten lime lime olmuş zavallı kalbinle oynayanlar cezalarını buldular."* -H. E. Adıvar. **cezasını çekmek 1)** yaptığı bir kusur veya tedbirsizliğin zararına uğramak: *"Bu haylazlığının cezasını çeker."* -P. Safa. *"Bunun cezasını çekmeliyim, anlayışımın terbiyesi için bunu lüzumlu görüyorum."* -P. Safa. **2)** hükmedilen cezayı bitirmek. **cezaya çarptırmak** cezalandırmak: *"Seni yalana tövbe ettirecek bir cezaya çarptırmalıyım."* -R. H. Karay.

→ ***ceza alanı, ceza atışı, ceza evi, ceza hukuku, ceza reisi, ceza sahası, ceza vuruşu***

ceza alanı *is. sp.* (futbol, hentbol vb. de) Bir oyuncunun bilerek yaptığı kural dışı davranışın penaltı ile cezalandırıldığı veya kalecinin topu elle tutmasına izin verilen alan.

ceza atışı *is.* Ceza vuruşu.

ceza evi *is.* Hükümlülerin içinde tutuldukları yapı, hapishane, mahpushane.

ceza hukuku *is.* Suç kapsamı içine giren eylemler ile bunlara uygulanacak cezaları inceleyen hukuk dalı.

cezaî *s. (ceza:i:) Ar. cezā'î* Ceza ile ilgili, cezaya ilişkin, cezaya dayanan: *"Danışma Meclisinin her türlü karar ve tasarruflarından dolayı haklarında cezaî, malî veya hukukî sorumluluk iddiası ileri sürülemez."* -Anayasa.

cezalandırılma *is.* Cezalandırılmak işi.

cezalandırılmak *(nsz)* Cezaya çarptırılmak, ceza verilmek, tecziye edilmek: *"Hatalar bağışlanacak, kasıtlar şiddetle ve derhal cezalandırılacaktır."* -T. Buğra.

cezalandırma *is.* Cezalandırmak işi.

cezalandırmak *(-)* Bir kimseye veya varlığa ceza vermek: *"Meğer bizim Abdullah ve kardeşi et çalan bir kediyi cezalandırmak istemişler."* -F. R. Atay.

cezalanma *is.* Cezalanmak işi.

cezalanmak *(nsz)* Cezaya çarpılmak: *"Yanlış ve mantıksız hareketim bu surette cezalanmalı!"* -A. Gündüz.

cezalı *s.* ve *is.* Cezalandırılmış (kimse).

ceza reisi *is.* Ağır ceza mahkemesi başkanı.

ceza sahası *is. bk.* ceza alanı.

cezasız *s.* Cezaya çarptırılmamış, cezalandırılmamış.

ceza vuruşu *is. sp.* Özellikle futbolda, bir oyuncunun oyun alanında yanlış davra-

nışını cezalandırmak için, karşı tarafın yapmaya hak kazandığı serbest vuruş.

Cezayirli *öz. is.* ve *s. (ceza:'yirli)* Cezayir halkından olan (kimse).

Cezayir menekşesi *is. bot.* Zakkumgillerden, bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilen, kendine özgü mavi, açık mor renkli çiçekleri ve ortası çukur taç yaprakları olan bir bitki *(Vinca).*

cezbe *is. Ar. cezbe esk.* Bir duygu veya bir inanışın etkisiyle aşırı ölçüde coşup kendinden geçme durumu: *"İsmet Paşayı birer serdengeçti cezbesiyle savunanlar arasında ben de vardım."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **cezbeye tutulmak** (veya **kapılmak**) bir duygu veya bir inanışın etkisiyle aşırı ölçüde coşup kendinden geçmek: *"Cezbeye tutulmuş gibi haykırdım, Türkçe haykırdım."* -A. Gündüz. *"Bunu söylerken cezbeye kapılarak bir keramet taslamaya kalkışmamıştım."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

cezbelenme *is.* Cezbelenmek durumu.

cezbelenmek *(nsz) esk.* Cezbeye tutulmak, kendinden geçmek, kendini kaybetmek: *"Hırıltıdan cezbelenen cins köpek gibi artık kendini tutamayarak o da Nükhet'e saldırdı."* -H. R. Gürpınar.

cezbeli *s.* Cezbesi olan: *"Dünyanın bir ucundan cezbeli, keramet ve sır sahibi bir derviş çıkageliyor."* -H. R. Gürpınar.

cezbesiz *s.* Cezbesi olmayan.

cezbetme *is.* Cezbetmek durumu.

cezbetmek *(-i) Ar. cezb + T. etmek* Kendine çekmek, bağlamak: *"Uzun boyu ve endamındaki zerafeti ile beni cezbetti."* -H. C. Yalçın.

cezerye *is.* Ezilmiş havuç içine fındık, şeker vb. eklenerek yapılan bir tatlı türü.

cezir, -zri *is. Ar. cezr esk.* **1.** Kök. **2.** *coğr.* Alçalma.

cezire *is. (cezi:re) Ar. cezîre esk.* (denizde) Ada.

cezp, -bi *is. Ar. cezb esk.* **1.** Kendine çekme. **2.** *mec.* Etkileyerek kendine bağlama.

→ ***cezbetme, cezbetmek***

cezrî *s. (cezrî:) Ar. cezrî esk.* Köklü, kökten, temelden, radikal: *Cezrî tedbir.*

cezve *is. Ar. cezve* Kahve pişirmeye yarayan, saplı, silindire benzer küçük kap.

cezve sürmek kahveyi pişirmek için cezveyi ateşe doğru itmek: *"Afiyet olsun beyler, diyerek Recep cezveleri ateşe sürdü."* -B. Felek.

Cf *kim.* Kaliforniyum'un kısaltması.

CGS *fiz.* Santim, gram, saniye kelimelerinin kısaltılmasından oluşan uluslar arası fizik birimleri sistemi.

charter *is. bk.* çartır.

check up *bk.* çekap.

-cı / -ci, -cu / -cü İsimden isim ve sıfat türeten ek: *kapı-cı, köfte-ci, su-cu, türkücü, balık-çı, simit-çi, yoğurt-çu, kürk-çü* vb.

cıbıl *s. hlk.* **1.** Çıplak. **2.** Yoksul, parasız, geçim darlığı çeken.

cıcık, -ğı *is. hlk.* **1.** Güzel. **2.** Süs. **3.** Derisi soyulmuş et. **4.** İç organlar. **cıcığı çıkmak** (veya **cıcığını çıkartmak**) çok yorulmak, hırpalanmak.

cıda *is. Moğ. esk.* Mızrak.

cıdağı *is. hlk.* **1.** Atın iki omzunun arası. **2.** Derin, işleyen yara, büyük çıban.

cıdak, -ğı *is.* Mızrak.

cıgara *is. hlk. bk.* sigara.

-cık / -cik, -cuk / -cük 1. İsimden küçültme ve okşama isimleri türeten ek: *baba-cık, anne-cik, yavru-cuk, öpü-cük* vb. **2.** Önüne bir ünlü getirilerek sıfat ve zarf türetir: *az-ıcık, dara-cık, bir-i-cik* vb. **3.** -ca ekli zarflardan pekiştirme zarfları türetir: *Yavaşca-cık,usulca-cık* vb.

cık *ünl. hlk.* "Yok olmaz" anlamında kullanılır.

-cıl / -cil İsimden "seven" anlamına sıfat türetir: *adam-cıl, insan-cıl, balık-çıl, evcil* vb.

cılız *s.* **1.** Çok zayıf ve güçsüz, eneze, nahif: *"Hanın sahibi cılız bir adamdı."* -S. F. Abasıyanık. **2.** (ışık için) Güçsüz, sönük.

cılızlaşma *is.* Cılızlaşmak işi.

cılızlaşmak *(nsz)* **1.** Zayıf ve güçsüz düşmek, zayıflamak. **2.** *mec.* Gücünü, değerini yitirmek: *"Mimarîde cılız eserler vücuda geliyordu."* -Y. K. Beyatlı.

cılızlık, -ğı *is.* Cılız olma durumu: *"İkimiz de bir çocuk cılızlığı içinde afacan ve ele avuca sığmazdık."* -S. F. Abasıyanık.

cılk *s.* **1.** Bozularak kokmuş: *Cılk yumurta.* **2.** Cıvık: *"Çok çamurlu, cılk yollarda çoğu kadın olan köylüler, toplanmış bizi seyrediyorlardı."* -H. E. Adıvar. **3.** İrinlenmiş: *"Uyuzlunun bilekleri cılk yara içindeydi."* -S. F. Abasıyanık. **4.** *hlk.* Sözünün eri olmayan. **cılk çıkmak** kusurlu, boş veya bozuk çıkmak. **cılk etmek** bozmak, çürütmek. **cılkı çıkmak** bozulmak, doğru ve uygun yolundan ayrılmak.

cılkava *is.* Kurdun veya tilkinin ense postundan yapılan kürk: *"Sırtına da almış cılkava kürkü / Köroğlu söyledi üç beyit türkü."* -H. Türküsü.

cılklaşma *is.* Cılklaşmak işi.

cılklaşmak *(nsz)* Cılk duruma gelmek.

cılklık, -ğı *is.* Cılk olma durumu.

cımbar *is. hlk.* **1.** Çımbar. **2.** Filiz, sürgün.

cımbarlama *is.* Cımbarlamak işi.

cımbarlamak *(-i) hlk.* Dokunmakta olan halının veya bezin kenarını cımbarla geriye almak.

cımbız *is. Yun.* **1.** Kıl gibi ince şeyleri tutmak veya çekmek için kullanılan küçük maşa: *"Bir elinde cımbız, bir elinde ayna / Umrunda mı dünya?"* -O. V. Kanık. **2.** Özellikle dokumacılıkta kumaş yüzlerindeki düğüm, çöp gibi maddeleri temizlemekte kullanılan el aracı.

cımbızcı *is.* ve *s.* Dokumacılıkta cımbızlamak işini yapan (kimse).

cımbızlama *is.* Cımbızlamak işi.

cımbızlamak *(-i)* **1.** Cımbızla yolmak: *"Kaşlarımı da biraz cımbızladım."* -Y. Z. Ortaç. **2.** Dokumacılıkta kumaş yüzlerindeki düğüm, çöp gibi maddeleri cımbızla temizlemek.

cıncık, -ğı *is. hlk.* Bardak, kadeh, tabak gibi sırçadan veya porselenden yapılan şeyler, züccaciye.

→ ***cıncık boncuk***

cıncık boncuk, -ğu *is.* Yalancı taşlardan yapılmış küpe, kolye gibi şeyler: *"Cıncık boncuk tez satılır, inci mercan geç satılır."* -Atasözü.

cıngıl *is. hlk.* **1.** Küçük üzüm salkımı. **2.** Boncuk, gümüş veya altın para ile yapılmış, başlığa veya giysiye takılan süs, cingil.

cırboğa *is.* **1.** Bir tür çöl sıçanı *(Dipus Caegyptius).* **2.** *mec.* Cılız, zayıf, çelimsiz çocuk.

cırcır *is.* **1.** Kaynana zırıltısı. **2.** *s.* Geveze. **3.** *hlk.* Pamuk kozalarının pamuğunu ve çekirdeğini birbirinden ayıran çıkrık. **4.** Ağustos böceği.

→ ***cırcır böceği, cırcır delgi, cırcır kolu***

cır cır *zf.* Durup dinlenmeden ince ve usandırıcı ses çıkararak: *Cırcır böceği, sabahtan akşama kadar cır cır öter.* **cır cır ötmek** *tkz.* gereksiz, yerli yersiz konuşmak.

cırcır böceği *is. zool.* Düz kanatlılardan ocaklarda, fırınlarda, kırlarda yaşayan böcek, cırlak.*(Grillus domesticus, G. campestris).*

cırcır delgi *is. tek.* Dönme hareketini yivli gövdesi üzerindeki parçanın ileri geri itilmesinden alan ve küçük delikler açmak için kullanılan araç.

cırcır kolu *is.* Lokma vidaları sökmeye yarayan alet.

cırdaval *is.* Meşe dalından yapılan ucu demirli, uzun cirit değneği.

cırıldama *is.* Cırıldamak işi.

cırıldamak *(nsz)* Cır cır diye ses çıkarmak.

cırıltı *is.* Cır cır diye çıkan ses.

cırlak, -ğı *s.* **1.** (ses için) Hoşa gitmeyen, keskin ve çiğ, tiz: *"Yanındaki cırlak ses artık boğuklaşmıştı."* -R. H. Karay. **2.** *is. hlk.* Cırcır böceği.

→ ***cırlak cırlak***

cırlak cırlak *zf.* Çok tiz ve ince bir sesle.

cırlama *is.* Cırlamak işi.

cırlamak *(nsz) hlk.* İnce ve usandırıcı ses çıkarmak.

cırlatma *is.* Cırlatmak işi.

cırlatmak *(-i)* Cırlamasına yol açmak.

cırlayık, -ğı *is. zool.* **1.** Örümcek

kuşugillerden, ormanlık, çalılık yerlerde yaşayan, güzel öten bir kuş *(Lanius).* **2.** *hlk.* Ağustos böceği.

cırmalama *is.* Cırmalamak işi.

cırmalamak *(-i) hlk.* Tırmalamak.

cırmık, -ğı *is. hlk.* Tırnak izi.

cırnak, -ğı *is. hlk.* Yırtıcı hayvan tırnağı.

cırnaklama *is.* Cırnaklamak işi.

cırnaklamak *(-i) hlk.* Tırmalamak.

cırnık, -ğı *is.* Set duvarlarında su akacak delik.

cırt *is.* Kâğıt, kumaş gibi şeyler yırtılırken çıkan ses.

cırtlak, -ğı *s.* **1.** Cırlak. **2.** Olgunluktan ezilebilecek duruma gelmiş (meyve, sebze).

cırtlama *is.* Cırtlamak işi.

cırtlamak *(nsz)* Cırt diye ses çıkarmak.

cıs *ünl.* Çocukları ateşe ve tehlikeli şeylere karşı uyarırken söylenir.

cıva *is. (cı'va) Far. cîve kim.* Atom sayısı 80, atom ağırlığı 200.5 olan, donma noktası -38, 8^0 C olduğundan, bayağı sıcaklıkta sıvı olarak bulunan, yoğunluğu 13, 59 olan, gümüş renginde bir element. Kısaltması Hg. **cıva gibi** yerinde durmaz, ele avuca sığmaz, çok hareketli.

cıvadra *is. (cıva'dra) İt. givadera den.* Geminin baş tarafından havaya doğru biraz kalkık olarak uzatılmış bulunan direk.

cıvalı *s.* Cıvası olan: *Cıvalı barometre.*

cıvata *is. (cıva'ta) İt. chiavarda* Birbirine bağlanmak istenen ağaç veya demir parçaların hazırlanmış olan deliklerden geçirilerek, ucuna somun takılıp sıkıştırılan iri başlı vida.

cıvatalama *is.* Cıvatalamak işi.

cıvatalamak *(-i)* Cıvata ile tutturmak.

cıvık, -ğı *s.* **1.** Fazla suyla karıştığı için biçimini koruyamayacak kadar sulanmış: *Cıvık kar. Cıvık hamur. Cıvık çamur.* **2.** *mec.* Soğuk ve can sıkıcı şakalar yapan (kimse).

→ ***cıvık cıvık, cıvık mantarlar***

cıvık cıvık *zf.* Soğuk ve can sıkıcı olarak: *"Ötedeki masada birtakım hayta gençler cıvık cıvık gülüşüyor."* -Y. K Karaosmanoğlu.

cıvıklanma *is.* Cıvıklanmak durumu.

cıvıklanmak *(nsz)* Cıvık duruma gelmek.

cıvıklaşma *is.* Cıvıklaşmak durumu.

cıvıklaşmak *(nsz)* Cıvık duruma gelmek.

cıvıklaştırma *is.* Cıvıklaştırmak işi.

cıvıklaştırmak *(-i)* Cıvık duruma getirmek.

cıvıklık, -ğı *is.* Cıvık olma durumu.

cıvık mantarlar *ç. is. bot.* Bakterilerle ortak yaşayan, ilkel ve hayvanımsı yapılı, peltemsi mantarlar.

cıvıl cıvıl *zf.* **1.** (kuşlar) Cıvıltı ile ötüşerek. **2.** Canlı, hareketli olarak: *"Cıvıl cıvıl söylediğin türkü."* -C. S. Tarancı. **3.** *s.* Canlı, neşeli: *"O oyunlar, o cıvıl cıvıl söyleyişler... Mezar derinliklerinden geliyordu onlar."* -T. Buğra. **4.** *s.* Hareketli, kalabalık: *"Cıvıl cıvıl Mahmutpaşa."* -O. V. Kanık.

cıvıldama *is.* Cıvıldamak işi.

cıvıldamak *(nsz)* Cıvıl cıvıl ötmek: *"Bir kuş durmadan cıvıldıyor."* -S. F. Abasıyanık.

cıvıldaşma *is.* Cıvıldaşmak işi.

cıvıldaşmak *(nsz)* Hep birden cıvıldamak.

cıvıltı *is.* **1.** Kuşların ötüşürken çıkardıkları ses: *"Her tarafından kuşların hoş cıvıltıları taşardı."* -H. C. Yalçın. **2.** (ses için) Canlılık, ateşlilik: *"Sesin cıvıltısı gitmiş, yerine hüzün konmuştu."* -T. Buğra.

cıvıltılı *s.* Cıvıltısı olan: *"Odamın karanlığı içinde onun cıvıltılı konuşmasını dinliyordum."* -S. Ayverdi.

cıvıltısız *s.* Cıvıltısı olmayan.

cıvıma *is.* Cıvımak işi: *"Espriyi anlayamadığı için şimdi bu gülüşmeleri bir çeşit cıvıma sanmıştı."* -H. Taner.

cıvımak *(nsz)* **1.** Cıvık duruma gelmek. **2.** *mec.* (bir iş) Çığırından çıkmak. **3.** Saygısızca davranışta bulunmak.

cıvıtılma *is.* Cıvıtılmak işi.

cıvıtılmak *(nsz)* Cıvık duruma getirilmek.

cıvıtma *is.* Cıvıtmak işi.

cıvıtmak *(-i, nsz)* **1.** Cıvık duruma getirmek. **2.** *mec.* Bir işi yakışık almayacak bir duruma getirmek: *"Ali Rıza içince cıvıtırdı."* -S. F. Abasıyanık.

cıvma *is.* Cıvmak işi.

cıvmak, -ır *-den* Sekmek, değip geçmek, vurup sapmak: *"Kurşun taşa değmiş, sonra taştan cıvmış, Dursun hocaya değmiş."* -M. Ş. Esendal.

cıyak cıyak *zf.* **Bağırmak** fiili ile birlikte kullanılarak ince, acı ve yüksek sesle durmadan bağırmayı anlatır: *Çocuk cıyak cıyak bağırıyordu.*

cıyaklama *is.* Cıyaklamak işi.

cıyaklamak *(nsz)* İnce, acı ve yüksek sesle bağırmak.

cıyaklatma *is.* Cıyaklatmak işi.

cıyaklatmak *(-i)* Cıyaklamasına sebep olmak.

cıyırdama *is.* Cıyırdamak işi.

cıyırdamak *(nsz)* Yırtılırken cıyırtı çıkarmak.

cıyırdatma *is.* Cıyırdatmak işi.

cıyırdatmak *(-i)* Cayırdamasına sebep olmak.

cıyırtı *is.* Bez veya kâğıt gibi şeylerin yırtılırken çıkardıkları ses.

cız *is.* **1.** (çocuk dilinde) Ateş. **2.** Kızgın yağın içine bir şey atılınca çıkan ses. **cız etmek 1)** cız diye ses çıkarmak; **2)** acı duymak.

→ ***cız sineği***

cızbız *s.* Izgarada pişirilmiş (et): *Cızbız köfte.*

cızgara *is. esk.* Toplu hâlde Türk müziği icra edilirken kullanılan bir yaylı çalgı türü: *"Saz takımında cızgara denilen ensiz, dikdörtgen bir kemanla santur da yer alır."* -S. Birsel.

cızık, -ğı *is. hlk.* **1.** Çizgi. **2.** İz.

cızıktırma *is.* Cızıktırmak işi.

cızıktırmak *(-i) hlk.* Yazmak, karalamak.

cızıldama *is.* Cızıldamak işi.

cızıldamak *(nsz)* Cızırdamak.

cızıltı *is.* Cızırtı.

cızıltılı *s.* Cızırtısı olan.

cızır cızır *zf.* Pişmekte olan kebabın, yağda kızartılan yiyeceğin, kesilen camın veya yazı yazarken kamış kalemin çıkardığı sesi anlatır: *Cızır cızır pişiyor. Cızır cızır kızarıyor. Cızır cızır yazıyor.*

cızırdama *is.* Cızırdamak işi: *"İncelip cızırdamaya başlayan sesiyle onlara hitap etti."* -R. N. Güntekin.

cızırdamak *(nsz)* **1.** Cızır cızır ses çıkarmak. **2.** Boğazındaki gıcıktan dolayı kesik ve ince ses çıkarmak.

cızırdatma *is.* Cızırdatmak işi: *"İşlerini takibe gelenler, onların böyle kolaylıkla kalem cızırdatmalarına ... hayretle bakarlar."* -R. H. Karay.

cızırdatmak *(-i)* **1.** Cızırdamasına yol açmak. **2.** Kâğıt üzerinde ustaca kalem oynatmak veya beceriyle yazı yazmak.

cızırtı *is.* Cızırdama sesi: *"Döşeme, suyun cızırtılarla soğuttuğu ağır bir taş gibi buğu içindeydi."* -Y. N. Nayır.

cızırtılı *s.* Cızırdayan, cızırtısı olan.

cızlam *is. argo* Kaçma, savuşma. **cızlamı çekmek** (veya **cızlam etmek**) kaçmak, savuşup gitmek.

cızlama *is.* Cızlamak durumu.

cızlamak *(nsz)* **1.** Cız diye ses çıkarmak. **2.** *mec.* Cız etmek.

cız sineği *is. hlk.* Bir tür büvelek.

-ci *bk.* -cı / - ci.

cibilliyet *is. Ar. cibilliyyet esk.* (huy ve ahlâk bakımından) Yaradılış, maya.

cibilliyetsiz *s.* Soysuz, sütü bozuk.

cibilliyetsizlik, -ği *is.* Cibilliyetsiz olma durumu.

cibinlik, -ği *is.* Sivrisinekten ve başka böceklerden korunmak için yatağın üstüne ve yanlarına gerilen çadır biçiminde tül: *"Cibinliğin çözülmüş ve kopmuş perdelerine alnının, ensesinin terlerini sildi."* -Ö. Seyfettin.

cibre *is. (ci'bre) Yun.* Sıkılıp suyu alınan üzüm ve başka meyvelerin posası.

cici *s.* Sevimli, cana yakın, hoş, güzel, hoşa giden: *"Ümit! Ah benim cici kardeşim."* -A. İlhan. **cicim! 1)** bir sevgi sözü; **2)** alay yollu seslenme sözü: *"Cicim, sen ne kadar dışarlıklı olmuşsun."* -R. N.

Güntekin.

→ ***cici anne, cici bici, cici mama***

cici anne *is.* **1.** Bazı çocukların, büyük annelerine veya o yaştaki kadın yakınlarına verdikleri ad. **2.** Üvey ana, üvey anne.

cici bici *is.* Süslü giysi veya süs eşyası: *"Bana baksana! Şu takıp takıştırdığım cici bicileri görsene."* -Halikarnas Balıkçısı.

cicik, -ği *is. hlk.* İnsan veya hayvan memesi.

cicili bicili *s.* Göze çarpan süslerle bezenmiş: *Cicili bicili bir giysi.*

cicim *is.* Ensiz olarak dokunmuş parçaların yan yana eklenmesiyle oluşan, perde veya örtü olarak kullanılan nakışlı ince kilim: *"Bir cicim de getirmiştik; cicimi serdik, oturduk."* -S. M. Alus.

cici mama *is.* Kadınlarla düşüp kalkmaya başlayan toy bir erkekten söz edilirken onun bu ilişkilerine verilen ad: *Oğlan cici mamaya dadanmış.*

cicim ayı *is.* Balayı, yeni evlilerin ilk haftalarda dillerinden düşürmedikleri sevgi sözü.

cicoz *is.* **1.** Çam veya toprak bilyelerle oynanan bir çocuk oyunu. **2.** Bu oyundaki bilyelerin her biri. **3.** *ünl. argo* Hiç yok: *Bende para cicoz!*

cicozlama *is. argo* Cicozlamak durumu.

cicozlamak *(nsz) argo* Kaçmak, uzaklaşmak.

cicozluk, -ğu *is.* Cicoz olma durumu.

cidal, -li *is. (cida:l) Ar. cidāl esk.* **1.** Savaşma, cenk. **2.** Ağız kavgası, çekişme.

cidalci *is.* Savaşçı.

cidar *is. (cida:r) Ar. cidār esk.* **1.** Duvar. **2.** *biy.* Çeper.

cidden *zf. (ci'dden) Ar. cidden* Şakasız olarak, gerçekten: *"Adı o zaman, cidden kötüye çıkmıştı."* -A. İlhan.

ciddî *s. (ciddi:) Ar. ciddī* **1.** Şaka olmayan, gerçek: *"Kısa zamanda yarı şaka, yarı ciddî tenkit edecek kadar yakınlaşmışlardı."* -T. Buğra. **2.** Ağırbaşlı: *"Ben onu pek ciddî bir genç olarak tanırım."* -H. R. Gürpınar. **3.** Titizlik gösterilen, önem verilen: *"Bu dönemde yazara konu üzerinde vukuf, ciddî incelemeler şart koşulur."* -H. Taner. **4.** Tehlikeli, endişe veren, ağır, vahim: *"Hastalığımızın oldukça ciddî olduğuna işaret etmekten kendimizi alamadık."* -B. Felek. **5.** Eğlendirme amacı gütmeyen: *"O ciddî bir tavırla mühim bir şey anlatmaya hazırlanmış gibiydi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **6.** Gülmeyen. **7.** Güvenilir, sağlam: *"Ciddî görünerek göze girmeye çalışıyormuş."* -R. H. Karay. **8.** Önemli: *"Ciddî bir gazetede genç bir muharririn şu sözleri beni hâlâ düşündürüyor."* -O. S. Orhon. **9.** *zf.* Önem vererek, gerçek olarak: *Size bunu ciddî söylüyorum, yalan değil!*

ciddiye almak inanmak, gerçek sanmak, önem vermek: *"İşi ciddiye almış olacak ki, hemen okul müdürüne çıkmış, izin istemiş."* -E. Bener.

→ ***ciddî ciddî***

ciddî ciddî *zf.* Ciddî bir biçimde, ciddî olarak.

ciddîleşme *is.* Ciddîleşmek işi.

ciddîleşmek *(nsz)* Ciddî bir durum almak.

ciddîlik, -ği *is.* **1.** Ciddî davranış: *"Şaşırtmak için bu acayip vurgulamaya aşırı bir ciddîlikle devam ediyor."* -H. Taner. **2.** Ciddî durum.

ciddiyet *is. Ar. ciddiyyet* Ciddîlik, ağırbaşlılık: *"Öğretmeni buluyor, sesine sahte bir ciddiyet vererek soruyordu."* -Ç. Altan.

ciddiyetsiz *s.* Ciddiyeti olmayan, lâubali.

ciddiyetsizlik, -ği *is.* Ciddiyetsiz olma durumu.

cif *is. (sif) İng. cost, insurance freight* Bir malın fiyatına sigorta ve navlun ücretinin de katılmış olduğunu gösteren İngilizce bir terimin baş harflerinden oluşturulmuş bir kısaltma: *Bu tütünün fiyatı cif Londra beş şilindir.*

cife *is. (ci:fe) Ar. cīfe esk.* **1.** Leş. **2.** *mec.* İğrenç şey: *"Sonunda öldü, bu cife dünyadan kurtuldu."* -H. R. Gürpınar.

cigara *is. hlk. bk.* sigara.

ciğer *is. Far. cīger* **1.** Akciğerlerle karaciğerin ortak adı. **2.** (kasaplıkta) Akciğer, yürek ve karaciğerin oluşturduğu takım. **3.** *mec.* Yürek, iç. **ciğer, kebap olmak** büyük bir acıya uğramak, yüreği yanmak. **ciğeri (veya yüreği) sızlamak** çok acımak, derin bir acıma duygusuyla üzülmek. **ciğeri beş para etmez** değersiz, aşağılık (kimse). **ciğeri parçalanmak** *bk.* yüreği parçalanmak. **ciğeri yanmak** çok acı ve sıkıntı çekmek, büyük bir acıya uğramak. **ciğerimin köşesi 1)** çok sevdiğim: *"Oturmuş kumar oynar / Ah ciğerimin köşesi."* -Halk türküsü. **2)** çok sevgili evlâdım. **(birinin) ciğerine işlemek** çok dokunmak, (söz, kötü davranış) etkilemek. **ciğerini delmek** acıklı bir durum, kişiye dayanılmaz bir üzüntü vermek. **(birinin) ciğerini okumak** onun aklından geçenleri, gizli düşüncelerini bilmek: *"Mademki... her baktığı insanın ciğerini dahi okuyordu, nasıl olup da etrafını saran mideci dalkavukların ikiyüzlülüğünü anlayamıyordu?"* -H. Taner. **(birinin) ciğerini sökmek** bir kimseyi çok büyük zararlara uğratmak. **(birinin) ciğerini yakmak** bir kimseye büyük bir acı çektirmek. **(birinin) ciğerinin içini bilmek** çok yakından tanımak, her türlü düşüncesini bilmek: *"Ben böylelerinin ciğerinin içini bilirim,dedi. Bu kız hanım ölürse belki beni alır diye ümitlendi."* -R. N. Güntekin. **ciğerleri bayram etmek** her zamankinden daha iyi cins sigara içen veya temiz havaya çıkan kişilerin söylediği söz.

→ ***ciğer acısı, ciğerdeldi, ciğer kebapçısı, ciğer otları, ciğer otu, ciğerpare, ciğer sarma, ciğer sotesi, ciğer yarası***

ciğer acısı *is.* Evlât acısı.

ciğerci *is.* **1.** Kesilen hayvanların ciğer, baş, ayak, işkembe gibi parçalarını satan kimse, sakatatçı. **2.** Ciğer pişirip satan kimse.

ciğerdeldi *is.* **1.** Kumaş üzerine küçük delikler açılarak yapılan işleme. **2.** Bu delikleri açmakta kullanılan ucu sivri küçük araç.

ciğer kebapçısı *is.* Ciğer kavurup satan kimse: *"Değneğini kakan kör dilenciye ciğer kebapçısı ile şerbetçiye de rastlamıyorsun."* -R. H. Karay.

ciğer otları *ç. is. bot.* Yaprakları kara yosunlarından bir bitki sınıfı.

ciğer otu *is. bot.* Düğün çiçeğigillerden, çok yıllık otsu bir bitki *(Hepatica).*

ciğerpare *is.* ve *s. (ciğerpa:re) Far. cīger-pāre* Çok sevilen (kimse): *"Ciğerparesi, bir tanesi içerde alevler içinde can verirken Fasarya buna seyirci mi kalacak?"* -H. Taner.

ciğer sarma *is.* İnce kıyılmış ak ve karaciğer, pirinç, yağ, çam fıstığı, kuş üzümü, yeşil soğan, yumurta ve baharat karışımıyla fırında pişirilen bir kebap türü.

ciğer sotesi *is.* Sote.

ciğer yarası *is. mec.* Ciğer acısı.

cihan *is. (-ha:nı) Far. cihān* **1.** Evren, âlem: *"Yurtta sulh, cihanda sulh."* -Atatürk. **2.** Dünya: *"Yunus gibi yüzü kara, cihana gelmiş var mıdır?"* -Yunus Emre. **cihanı tutmak** dünyayı tutmak.

→ ***cihangir, cihangirane, cihannüma, cühanşinas, cihanşümul***

cihangir *s. Far. cihān-gīr esk.* Dünyanın büyük bir bölümünü eline geçiren: *"Bu yer yüzünden nice cihangirler geçip gitmiştir."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

cihangirane *s. (cihangira:ne) Far. cihān-gīrāne* Ülkeler fetheden cesur kahraman: *"Cihangirane bir devlet çıkardık bir aşiretten."* -N. Kemal.

cihangirlik, -ği *is.* Cihangir olma durumu: *"Bu aşılmaz sınırların ötesinde cihangirlik arzularını kamçılayacak ülkeler yoktu."* -C. Meriç.

cihannüma *(cihannüma:) Far. cihānnümā esk.* **1.** Her yanı görmeye elverişli, camlı çatı katı veya taraça, kule. **2.** Dünya haritası.

cihanşinas *is.* Dünyayı tanımış, herşeyi yerli yerinde bilen kimse: *"Hemşirem, bilmem tanır mısınız, cihanşinas bir kadındır."* -M. Ş. Esendal.

cihanşümul *is. (cihanşümu:l) Far. cihan + Ar. şumūl* Evrensel, üniversal: *"Cihanşümul ve insanî sanat gururu herkese aittir."* -F. R. Atay.

cihar *is. (ciha:r) Far. çehār* (tavla oyununda zarlar için) Dört.

→ ***cihardü, cihariye, cihariyek***

cihardü *is. (ciha:rdü) Far. çehār ü dü* Oyunda zarlardan birinin dörtlü, öbürünün ikili düşmesi.

cihariye *is. (ciha:riye) Far. çehār ü se* Oyunda zarlardan birinin dörtlü, öbürünün üçlü düşmesi.

cihariyek *is. (ciha:riyek) Far. çehār ü yek* Oyunda zarlardan birinin dörtlü, öbürünün birli düşmesi.

cihat, -dı *is. (ciha:t) Ar. cihād esk.* Din uğruna yapılan savaş. **cihat açmak** savaş için çağrı yapmak.

cihaz *is. (ciha:z) Ar. cihāz* **1.** Aygıt, alet, takım. **2.** Çeyiz.

cihazlanma *is.* Donanıma sahip olma, teknolojik gelişmelerin en son ürünleriyle donatılma: *"Geri bir ziraat diyarı olmaktan kurtulup teknik cihazlanmasını sağlayarak sanayileşme yolunda oldukça ilerlemiştir."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

cihazlanmak *(nsz)* Teknolojik gelişmelerin en son ürünleriyle donatılmak.

cihet *is. Ar. cihet* Yön, yan, taraf: *"Pencereden gelen bu şehir seslerinin cihetini bile tayin edemiyordu."* -P. Safa. **cihetiyle** -den dolayı, -den ötürü, sebebiyle.

-cik -cık / -cik.

-cil -cıl / -cil.

cilâ *is. (cilâ:) Ar. cilā'* **1.** Bir şeyi parlatmak için kullanılan kimyasal birleşik. **2.** Parlaklık. **3.** *mec.* Gereksiz süs, gösteriş. **cilâ vermek** aydınlatmak: *"Çocukluk günlerin hatırası zihinlerine cilâ vermişti."* -R. N. Güntekin.

→ ***cilâ topu, cilâ yağı***

cilâcı *is.* Cilâ yapan, eşyaya cilâ vuran kimse.

cilâcılık, -ğı *is.* Eşyaya cilâ vurma işi.

cilâlama *is.* Cilâlamak işi.

cilâlamak *(-i)* **1.** Cilâ sürmek, cilâ vurmak. **2.** Pürüzünü gidererek parlatmak. **3.** *argo* Neşesini artırmak: *"Akşama Canfendi'nin yaptığı bu lezzetli yemek, rakıyı ve eğlenceyi cilâlamıştı."* -R. H. Karay.

cilâlanma *is.* Cilâlanmak işi.

cilâlanmak *(nsz)* Cilâlamak işine konu olmak.

cilâlatma *is.* Cilâlatmak işi.

cilâlatmak *(-i)* Cilâlamak işini yaptırmak.

cilâlı *s.* Cilâsı olan, cilâ sürülmüş, cilâ ile parlatılmış, mücellâ: *"Ev sahibi, cilâlı basma resmi, tablo yerine astı."* -F. R. Atay.

→ ***Cilâlı Taş Devri***

Cilâlı Taş Devri *öz. is. tar.* Tarihten önceki zamanların ayrıldığı üç devirden biri.

cilâsız *s.* Cilâ sürülmemiş veya cilâsı kalmamış olan.

cilâsun *is. Moğ.* Yiğit, eli çabuk, becerikli kimse.

cilâ topu *is.* Cilâ eriyiğini yüzeye sürtmede kullanılan, dışı dokuma bezden, içi yıkanmış yün veya pamuktan hazırlanan topaç.

cilâ yağı *is.* Cilâ topunun, cilâlanacak yüzeyde kolayca kaymasını sağlayan, asitsiz, renksiz ve reçinesiz ince yağ.

cilban *is. hlk.* Çok küçük taneli fasulye.

cilbent, -di *is. Ar. cild + Far. bend esk.* Klâsör.

cildiye *is. Ar. cildiyye* Deri hastalıkları, dermatoloji: *Cildiye koğuşu. Cildiye kitabı.*

cildiyeci *is.* Deri hastalıkları uzmanı, dermatolog.

cildiyecilik, -ği *is.* Cildiyeci olma durumu.

cilt, -di *Ar. cild* **1.** Deri, ten. **2.** Formaları veya yaprakları birbirine dikilerek veya yapıştırılarak bir kitaba geçirilen deri, bez veya kâğıtla kaplı kapak: *"Nakışlara, ciltlere, minyatürlere hayran kaldı."* -Ö. Seyfettin. **3.** Bir eserin ayrı ayrı basılan bölümlerinden her biri: *"İstanbul Ansiklopedisi'nin ilk dokuz cildinde bunların altmış yedi tanesi yer alır."* -S. Birsel.

→ ***cilt evi, cilt kapağı***

ciltçi *is.* **1.** Kitapları ciltleyen kimse, mücellit. **2.** Cilt evi.

ciltçilik, -ği *is.* Ciltçinin işi, mücellitlik.

cilt evi *is.* Cilt işleri yapan dükkân, ciltçi.

cilt kapağı *is.* Forma veya fasikül hâlinde yayımlanan eserlerin bir örnek ciltlenip kullanılması için hazırlanan bez veya plâstik kaplanmış kalın karton.

ciltleme *is.* Ciltlemek işi.

ciltlemek *(-i)* Kitaba cilt yapmak.

ciltlenme *is.* Ciltlenmek işi.

ciltlenmek *(nsz)* Ciltlemek işi yapılmak.

ciltletme *is.* Ciltletmek işi.

ciltletmek *(-i, -e)* Ciltlemek işini yaptırmak: *"Satın aldığı, ciltlettiği kitaplarla kanmıyor, doymuyordu."* -A. Ş. Hisar.

ciltli *s.* Ciltlenmiş olan.

ciltlik, -ği *is.* **1.** Cilt yapmaya yarayan malzeme. **2.** Ciltlerden oluşan takım: *"Üç ciltlik bir şiir antolojisi neşredilmişti."* -R. H. Karay.

ciltsiz *s.* Ciltlenmemiş olan.

cilve *is. Ar. cilve* **1.** Hoşa gitmek için yapılan davranış, kırıtma, naz: *"Romantik devirlerde bu nevi cilvelere aşk mani olurdu, şimdi de kültür."* -P. Safa. **2.** *mec.* Görünme, ortaya çıkma, tecelli: *"Denizin çok cilvelerini tattık, diyordu."* -R. N. Güntekin. **cilve etmek** (veya **yapmak**) nazlanmak, kırıtmak: *"Değil mi ki cilveler yapıyorsun, kalkıp da bize erdemlilikten söz etme!"* -A. İlhan.

→ ***cilvebaz, cilvekâr***

cilvebaz *is. Ar. cilve + Far. bāz* Cilve yapan, cilveli davranan kimse: *"Hiç ister miyim ben eli nimetli efendiciğimi kaptırayım o cilvebazlara?"* -O. C. Kaygılı.

cilvekâr *s. Ar. cilve + Far. kār* Cilveli: *"Herkesle şakalaşıyordu; daima neşeli, keyifli, cilvekâr bir kadındı."* -E. E. Talu.

cilvelenme *is.* Cilvelenmek işi.

cilvelenmek *(nsz)* Cilve yapmak.

cilveleşme *is.* Cilveleşmek işi.

cilveleşmek *(nsz, -le)* **1.** Karşılıklı cilve yapmak. **2.** Birbirine çok yakın arkadaşmış gibi takılmak.

cilveli *s.* Cilvesi olan, cilve yapan, cilvekâr: *Cilveli kadın.*

cilvesiz *s.* Cilvesi olmayan.

cim *is.* Arap alfabesinde *c* sesini gösteren harfin adı. **cim karnında bir nokta 1)** hiçbir bilgisi olmayan, cahil; **2)** acemi, toy.

cima, -ı *is. (cima:) Ar. cimā' esk.* (insanlarda) Çiftleşme, cinsel ilişki.

cimbakuka *s. (cimbaku'ka)* Çelimsiz ve biçimsiz (kimse).

cimcime *is.* **1.** Küçük ve tatlı bir tür karpuz. **2.** *s. mec.* Küçük ve sevimli (çocuk, kadın).

cimdallı *is.* Bir tür oyun: *"Biraz ötede cimdallı oynayan mahalle gençlerine doğru yürüdüler."* -S. F. Abasıyanık.

cimnastik, -ği *is. bk.* jimnastik.

cimnastikçi *is. bk.* jimnastikçi.

cimri *s.* Elindeki parayı harcamaya kıyamayan.

cimrice *zf. (cimri'ce)* Cimri gibi, cimriye yakın: *"Sevgi stokunu cimrice yalnız kendine harcayan Narkissos, bakın bizi ne çağrışımlara getirdi."* -H. Taner.

cimrileşme *is.* Cimrileşmek işi.

cimrileşmek *(nsz)* Cimri gibi davranmaya başlamak: *"Yolculuk arkadaşlarınıza bir bakın: Cimri daha cimrileşecek, aç gözlü daha arsızlaşacaktır."* -H. Taner.

cimrilik, -ği *is.* Cimri olma durumu, pintilik, nekeslik: *"Cimrilik tutkusuyla, oturmak için ucuzca, kötü bir ev arasanız bulamazsınız."* -Ç. Altan. **cimrilik etmek 1)** cimrice davranmak, pintileşmek; **2)** daha az vermek, esirgemek: *"Ulu dağlar bu tarafa küçük ırmaklarla bütün suyunu döker, doğuya doğru cimrilik etmiştir."* -R. H. Karay.

cin (I) *is. Ar. cinn* **1.** Masallara ve bazı inançlara göre, göze görünmeyen yaratık. **2.** *mec.* Akıllı, zeki. **cin cin bakmak 1)** kurnazca bakmak; **2)** uykusuz gözlerle bakmak. **cin çalığı** çarpık veya dış görünüşü çirkin olan insanlar için kullanılır: *"Benim gibi bir cin çalığı doğurmak rezaleti ağrına gitmiş."* -H. E. Adıvar. **cin çarpmak** (bir inanışa göre, cinlerin öfkesiyle)

inme inmek. **cin çarpmışa dönmek** neye uğradığını bilemeyecek kadar kötü bir duruma düşmek. **cin gibi** anlayışlı ve zeki: *"Bir kedi kadar çevik, açıkgöz olan İzmirli Nusret, lisenin onuna kadar okumuş, cin gibi bir delikanlıydı."* -O. Kemal. **cin ifrit olmak** (veya **kesilmek**) son derece kızmak öfkelenmek. **(birini) cin tutmak** (bir inanışa göre cinlerin etkisiyle) delirmek. **cini tutmak** çok sinirlenmek. **(bir yerde) cinler cirit** (veya **top**) **oynamak** o yer ıssız olmak: *"Şimdi koca çiftliğin yirmi odasında cinler top oynuyor."* -S. F. Abasıyanık. **cinleri ayağa kalkmak** sinirlenmek. **cinleri başına toplanmak** (veya **üşüşmek**) öfkelenmek.

→ ***cin fikirli, cinyolu***

cin (II) *is. İng. gin* Buğday, arpa, yulaf gibi tanelerden çıkarılan ve ardıçla kokulandırılan bir tür alkollu içki.

→ ***cin darısı, cin mısırı, cin saçı***

cin (III) *is. İng. esk.* (Cenova şehrinin adından) Pamuklu, kalın kumaştan giysi veya pantalon.

cinaî *s. (cina:î:) Ar. cinā'ī esk.* Cinayetle ilgili veya konusu cinayet olan: *"Okuduğunuz ne kadar cinaî roman varsa, bu karanlık ve tenha sokaklarda âdeta hayat bulur."* -R. H. Karay.

cinas *is. (cina:s) Ar. cinās ed.* **1.** Çok anlamlı bir kelimeye, her defasında başka bir anlam yükleyerek birbirine yakın birkaç yerde kullanma: *"En çok beğendiği manzumeler hep cinas, telmih, nükte gibi söz sanatları ve oyunlarıyla dolu olanlardı."* -A. Ş. Hisar. **2.** Çok anlamı olan bir kelimenin iyi anlamını kullanır görünerek kötüsünü öne çıkarma.

cinaslı *s. ed.* Cinası olan, cinas sanatı bulunan: *"Benim öyle cinaslı, bilmem neli lâkırdılarla başım hoş değildir."* -R. N. Güntekin.

cinayet *is. (cina:yet) Ar. cināyet* **1.** Adam öldürme: *"Cinayetlerin ve intiharların sebebi kudret ve imkân arasındaki dengesizliktir."* -R. H. Karay. **2.** *mec.* Adam öldürme derecesinde ağır suç. **cinayet işlemek** adam öldürmek: *"İşgal kuvvetleri şu veya bu şekilde cinayetler işlemişlerdir."* -P. Safa.

cinci *is.* ve *s.* Cin çağırma ve onlarla konuşma gibi bir iddia ile geçim sağlayan (kimse): *Cinci hoca.*

cin darısı *is. bk.* cin mısırı.

cin fikirli *s.* Çok anlayışlı, çok kurnaz, zeki.

cingil *is. bk.* cıngıl.

cingöz *s.* Açıkgöz, hiç aldatılmayan.

cinlenme *is.* Cinlenmek durumu.

cinlenmek *(nsz)* Öfkelenmek.

cinleşme *is.* Cinleşmek işi.

cinleşmek *(nsz)* Cin gibi davranmak.

cinli *s.* **1.** İçinde cinlerin olduğuna inanılan: *"Annem bu apartmana cinli, perili diye ayak basmaz."* -H. E. Adıvar. **2.** *mec.* Öfkeli, sinirli (kimse).

cin mısırı *is.* Bir tür ufak taneli mısır, cin darısı.

cinnet *is. Ar. cinnet* Delilik. **cinnet geçirmek** delirmek, aklını kaçırmak: *"Ayol, duydunuz mu? Fahim Bey cinnet geçirmiş."* -A. Ş. Hisar.

cins *is. Ar. cins* **1.** Tür, çeşit: *Portakal, turunç cinsinden bir meyvedir.* **2.** Aralarında ortak özellikler bulunan varlıklar topluluğu: *"Bizim operetlerimiz cinsinden bir sürü halk tiyatroları var."* -H. Taner. **3.** Soy, kök, asıl: *"Ben bir Türküm, dinim, cinsim uludur."* -M. E. Yurdakul. **4.** *argo* Garip, tuhaf. **5.** *biy.* Pek çok ortak özellikleri bulunan türler topluluğu. **6.** *s.* Yüksek nitelikte olan: *"Derler ki, cins kediler bu çirkinliği gizlemek için tenha yerlerde ölmeye giderlermiş."* -P. Safa.

→ ***cins cibilliyet, cins cins, cinsilâtif, cins isim, cins ismi***

cin saçı *is.* Küsküt.

cins cibilliyet *is.* Nitelik, asıl; soy sop.

cins cins *s.* **1.** Çeşitli, çeşit çeşit: *"Önümde billûr kâselerde çiçek gibi elvan elvan, cins cins şekerler..."* -R. H. Karay. **2.** Türlerine göre.

cinsel *s. bk.* cinsî.

→ ***cinsel taciz***

cinsellik, -ği *is. biy.* Cinsel özelliklerin bütünü.

cinsel taciz *is.* **1.** Ahlâksızca ve ulu orta veya gizlice söz ve davranışlarla karşı cinse eziyet etme, tedirginlik ve sıkıntı verme. **2.** Çalışma hayatında ekonomik güç, üst makam veya başka etkili bir göreve sahip olanların, genellikle karşı cinsi ahlâk dışı birtakım tutum ve davranışlarla cinsel yönden sıkıntıya sokup rahatsız etmesi.

cinsî *s. (cinsi:) Ar. cinsī* Cinsiyetle ilgili, cinsel, eşeysel.

cinsilâtif *is. Ar. cins-i latīf* Kadın; güzel, alımlı, hoşa giden kadın.

cins isim *is. gr.* Cins ismi.

cins ismi *is. gr.* Bir türden olan varlıkların adı: *Kedi, nehir, düşünce, annelik* gibi.

cinsiyet *is. Ar. cinsiyyet biy.* Bireye, üreme işinde ayrı bir rol veren ve erkekle dişiyi ayırt ettiren özel bir yaratılış, eşey, cinslik, seks: *"Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir."* -Anayasa.

cinslik, -ği *is. biy.* Cinsiyet.

→ ***cinslik bilimi***

cinslik bilimi *is.* Cinsiyetle ilgili sorunları inceleyen bilim, seksoloji.

cinsliksiz *s. biy.* Cinsliği olmayan, erkek veya dişi olmayan, eşeysiz.

cinyolu *is. hlk.* Tarlaların arasında görülen verimsiz topraklar.

cip *is. İng. jeep* Her türlü arazide kullanılabilen ufak, hafif, motorlu taşıt.

cips *is. İng. chips* İnce, yuvarlak kesilerek kızartılmış patates.

ciranta *is. (cira'nta) İt. giranta tic.* Bir senedi ciro eden kimse.

cirim, -rmi *is. Ar. cirm esk.* **1.** Hacim, oylum: *Ateş olsa cirmi kadar yer yakar.* **2.** Miktar, tutar, bölüm: *"Şunun şurasında alacağımız bir lira. Adam başına ne düşer ki? Hiç vermese ne olur yani? Aramızda cirmini paylaşırız gider."* -B. R. Eyuboğlu.

cirit, -di *is. Ar. cerīd* **1.** At koşturup birbirine değnek atarak topluca oynanan oyun: *"Bu dallardan kendimize atlar yapar, cirit oynar, yarışa çıkardık."* -Ö. Seyfettin. **2.** Bu oyunda atılan değnek. **(bir yerde) cirit atmak** (bir yerde) çokça bulunmak, sık dolaşmak ve serbestçe davranmak: *Fareler evde cirit atıyor.* **cirit oynamak** istediği biçimde, keyfince davranmak.

→ ***cirit atma, cirit oyunu, cirit ucu***

cirit atma *is. sp.* Atletizmin ciridi fırlatmaya dayanan dalı.

ciritçi *is. sp.* Cirit oynayan kimse.

cirit oyunu *is. sp.* Cirit.

cirit ucu *is. sp.* Cirit sopasının ucundaki demir, temren.

ciro *is. (ci'ro) İt. giro tic.* Bir ticaret senedinin, alacaklı tarafından başkasına çevrilmesi ve senedin arkasına gereken yazının yazılıp imza edilmesi. **ciro etmek** bir ticaret senedinin veya çekin arkasına gereken yazıyı yazmak: *"Ettiğim masrafın yüzde elli kârını bulsam, Madam Elizabet'in pansiyonuna ciro edeceğim."* -A. Gündüz.

cisim, -smi *is. Ar. cism* **1.** Maddenin biçim almış durumu. **2.** Gövde, beden, vücut: *"Yataktaki örtülü cisim dertop olmuş şeklini, hareketsizliğini muhafaza ediyor."* -R. H. Karay.

cisimcik, -ği *is.* **1.** Küçük cisim. **2.** *fiz.* Atom taneciği.

cisimlenme *is.* Cisimlenmek işi, tecessüm.

cisimlenmek *(nsz)* (cismi olmayan bir şey için) Cisim durumuna gelmek, tecessüm etmek.

cisimleşme *is.* Cisimleşmek durumu.

cisimleşmek *(nsz)* Cisim hâline gelmek, tecessüm etmek.

cismanî *s. (cisma:ni:) Ar. cismānī* **1.** Cisimle, bedenle ilgili: *Cismanî ceza.* **2.** Dinî bir inanışla ilgili düşüncelere bağlı olmayarak, yalnız maddî temellere dayanan, **ruhanî** karşıtı.

cismanîlik, -ği *is. (cisma:ni:lik) fel.* Maddîlik.

cismen *zf. Ar.* Cisim olarak, vücutça, bedence.

civan *is. Far. cevān* **1.** Yakışıklı genç

erkek veya genç kadın: *"Henüz on yedi yaşında pembe, beyaz, saf, masum bir civandı."* -Ö. Seyfettin. **2.** Genç ve yakışıklı olan: *"Handan gibi civan bir kız verir de içilmez mi?"* -M. Ş. Esendal. **civanım!** bir sevgi seslenişi.

→ ***civankaşı, civanmert, civanperçemi***

civankaşı *is. hlk.* Bir tür nakış ve işleme.

civanmert, -di *is. Far. cevān-merd* Mert yaradılışlı, yüce gönüllü, yiğit: *"Allah razı olsun, çok civanmert çocuksun."* -R. N. Güntekin.

civanmertlik, -ği *is.* Civanmert olma durumu.

civanperçemi *is. bot.* Birleşikgillerden, birçok türleri olan bir kır bitkisi, kandil çiçeği *(Achillea millefolium).*

civar *is. (civa:r) Ar. civār* Yöre, yakın yer, dolay: *"Büsbütün aşka geldi. O civar halkınca pek sevilen bir başka şarkıya geçti."* -H. Taner.

civciv *is.* Kümes hayvanlarının yumurtadan yeni çıkmış yavrusu.

civcivli *s.* Gürültülü patırtılı, telâşlı: *"İkinci Dünya Savaşı'nın en civcivli zamanında dinlediğini anlatıyordu."* -H. Taner. *"Mahallem sakindir ama civcivli de bir mahalledir."* -S. F. Abasıyanık.

civcivlik, -ği *is.* Sekiz on haftalık oluncaya kadar civcivlerin bakımına ayrılan kümes.

civelek, -ği *s.* **1.** Canlı, neşeli ve sokulgan: *"Gönül alıcı, civelek ve sevdacı bir kızdır."* -B. Felek. **2.** *tar.* Yeniçeri ocağına yeni girmiş delikanlı.

civeleklik, -ği *is.* Civelek olma durumu: *"Emine'nin yüzüne öyle bir şenlik, çakırımsı şehlâ gözlerine öyle bir civeleklik geldi ki..."* -O. C. Kaygılı.

ciyak ciyak *zf. bk.* cıyak cıyak.

ciyaklama *is.* Cıyaklama.

ciyaklamak *(nsz)* Cıyaklamak.

cizvit *is. Fr. jésuite* İsa Derneği denilen bir Hristiyan derneğinin üyesi: *Cizvit papazı.*

cizye *is. Ar. cizye tar.* Müslüman devletlerde Müslüman olmayanlardan alınan bir çeşit vergi.

Cl *kim.* Klor'un kısaltması.

Co *kim.* Kobalt'ın kısaltması.

coğrafi *s. (coğra:fi:) Ar. cuğrāfî* Coğrafya ile ilgili: *"Kasaba coğrafi vaziyeti yüzünden lodosu, poyrazı pek az tutan bir limanda kurulmuştur."* -S. F. Abasıyanık.

→ ***coğrafi durum***

coğrafi durum *is.* Bir yerin çevresi ile ilgisinin tespiti veya görünümü.

coğrafik *s.* Coğrafi.

coğrafya *is. (coğra'fya) Ar. cuğrāfîya < Yun. (geo* yer *graphein* yazmak) **1.** Yeryüzünü fizikî, ekonomik, beşerî, siyasî, yönlerden inceleyen bilim: *"Deniz, derya sevginin dört bir yanı / Yudum yudum sana sundum bu canı / Yurt bildim seni gezmek, dolaşmak hoş / Gönülce nakışladım coğrafyanı."* -F. Halıcı. **2.** Bir yeryüzü parçasını, bir bölgeyi, bir ülkeyi belirleyen, niteleyen, fizikî, ekonomik, beşerî, siyasî gerçekliklerin tümü: *"Sür'atli otomobiller artık şehrin coğrafyasını da, hüviyetini de değiştirdi."* -A. Ş. Hisar.

coğrafyacı *is. (coğra'fyacı)* **1.** Coğrafya araştırmaları yapan kimse: *Kâtip Çelebi ünlü Türk coğrafyacılarındandır.* **2.** Coğrafya öğretmeni.

coğrafyacılık, -ğı *is.* Coğrafyacı olma durumu veya coğrafyacının mesleği.

cokey *is. İng. jockey* Yarış atlarına binen, yetenekleri bu amaca göre geliştirilmiş kimse.

cokeylik, -ği *is.* Cokeyin yaptığı iş.

conta *is. (co'nta) İt. giunta* Geçirmezliği sağlamak için, sıkıştırılmış iki yüzey arasına yerleştirilmiş, genellikle kauçuk ve kurşundan yapılan ince parça.

contalama *is.* Contalamak işi.

contalamak *(-i, -e)* Conta koymak veya yerleştirmek.

cop *is. Far. çūb veya çôb* **1.** Kalın kısa değnek. **2.** Polislerin kullandığı araç veya lâstik sopa.

coplama *is.* Coplamak işi.

coplamak *(-i)* Copla vurmak, copla dövmek.

coplanma *is.* Coplanmak işi.

coplanmak *(nsz)* Copla dövülmek.

coplatma *is.* Coplatmak işi.

coplatmak *(-i, -e)* Coplamak işini yaptırmak.

corum *is.* **1.** Balık akını. **2.** *hlk.* Uskumruların büyük balıklardan korkarak kıyıya sığınması durumu.

coşku *is.* **1.** Genellikle büyük bir istekle ortaya çıkan geçici hayranlık veya heyecan durumu: *"Coşku ile girişti̇ği işten, uykuda pişman olabilirdi."* -H. Taner. **2.** Sevinç gösterileriyle beliren güçlü heyecan: *"Gençlerin coşkusu coşkuda kalıyor, yaratıcı bir tutarlığa bir türlü dönüşemiyordu."* -Ç. Altan. **3.** *psikol.* Salgı bezleri ve dinamik etkinliklerle kendine özgü ilişkileri bulunan iç veya dış uyaranların kamçıladığı güçlü duygu durumu. **4.** *fel.* Bir düşünceyle, bir duyguyla dolarak yücelme; ruhun kendini aşıp yücelmesi, heyecan.

coşkulanma *is.* Coşkulanmak işi.

coşkulanmak *(nsz)* Coşkulu duruma gelmek.

coşkulu *s.* Coşkusu olan.

coşkun *s.* Coşmuş olan: *"Hayır, sular ne kadar coşkun olsa ben giderim."* -T. Fikret. *"Bu kaldırımlar üstünde geçirdiğin coşkun maziye hayretle ve inanmayarak baktım."* -P. Safa.

coşkunca *s.* ve *zf.* Coşkun (bir biçimde).

coşkunlaşma *is.* Coşkunlaşmak işi.

coşkunlaşmak *(nsz)* Coşkun bir duruma gelmek.

coşkunluk, -ğu *is.* Coşkun olma durumu veya coşkunca yapılan iş: *"Yahya Kemal'in tarihimizi kucaklayan sevgisi, en büyük coşkunluğa İstanbul şehrinde varır."* -B. R. Eyuboğlu.

coşma *is.* Coşmak işi, galeyan: *"Kadın bir izzetinefis coşmasına benzeyen öfke ile gözlerini açtı."* -P. Safa.

coşmak, -ar *(nsz)* **1.** Duygu ve düşünceleri güçlü bir tepki ile dışarı vurmak, galeyan etmek: *"Askerler sevgili efendilerinin yüzünü görür görmez coşuyorlar."* -Y. K. Beyatlı. **2.** (doğa olaylarından herhangi biri) Birdenbire çoğalıp hızlanmak: *"Coşan sele dur diyorsun sen, dadı."* -T. Oflazoğlu.

coşturma *is.* Coşturmak işi.

coşturmak *(-i)* Coşmasını sağlamak, coşmasına yol açmak: *"Oralarda âşıklar, halkı coşturmak için kopuzlarını çalıyorlar."* -O. S. Orhon.

coşturucu *s.* Coşturan.

coşturuculuk, -ğu *is.* Coşturucu olma durumu.

coşturulma *is.* Coşturulmak işine konu olmak.

coşturulmak *(nsz)* Coşmak işi yaptırılmak.

coşuntu *is.* Coşku, heyecanlı davranış: *"Alkış, çığlık, inilti ve coşuntu; bahçe masaları bile, ispirtizma masaları gibi, kalkıp oturuyor."* -F. R. Atay.

cömert, -di *s. Far. cevān-merd* **1.** Para ve malını esirgemeden veren, eli açık, selek, semih: *"Elinden gelen her iyiliği yapar, cömerttir, ikramı çok sever."* -P. Safa. **2.** *mec.* Verimli: *"Bu ülkede toprak bir masal sultanı kadar cömert."* -C. Meriç. **cömert davranmak** sakınmadan, esirgemeden bol bol vermek: *"Size ne kadar cömert davranmış olduğunu kendiniz de biliyorsunuz."* -H. E. Adıvar.

cömertçe *zf. (cömert'çe)* Cömert bir biçimde, sakınmadan, bol bol: *"Poker masasında servetini, içki masasında sıhhatini cömertçe tüketmiştir."* -Y. Z. Ortaç.

cömertleşme *is.* Cömertleşmek işi.

cömertleşmek *(nsz)* Cömertçe davranmak.

cömertlik, -ği *is.* El açıklığı, verimlilik, semahat, mürüvvet.

cönk, -gü *is. esk.* **1.** Büyük yelkenli gemi. **2.** *ed.* Saz şairlerinin, kendilerinin veya başkalarının şiirlerini derledikleri, uzunlamasına açılan, deri kaplı defter.

Cr *kim.* Krom'un kısaltması.

crescendo *is. İt. müz.* Çalgılar giderek daha yüksek ses verecek biçimde çalınma durumu.

Cs *kim.* Sezyum'un kısaltması.

Cu *kim.* Bakır'ın kısaltması.

-cu *bk.* -cı / -ci.

cudam *is. hlk.* Beceriksiz, güçsüz, görgüsüz kimse: *Adam değil, cudam!*

-cuk *bk.* -cık / -cik.

cuk *zf. bk.* **aşağı cuk oturmak.**

cukka *is. hlk.* Hayvan ve insan memesi. **cukkayı yutmak** *hlk.* oyunda ütülmek.

-cul *bk.* cıl /-cıl.

cuma *is. (cuma:) Ar. cum'a* **1.** Haftanın altıncı günü, perşembe ile cumartesi arasındaki gün. **2.** Cuma namazı.

→ ***cuma gecesi, cuma namazı***

cuma gecesi *is. hlk.* Perşembeyi cumaya bağlayan gece.

cuma namazı *is.* Cuma günü öğlen ibadetinde cemaatle kılınan namaz: *"Onu bu hâliyle gören, cuma namazına hazırlanan bir tapu memuru sanabilirdi."* -H. Taner.

cumartesi, -yi *is. (cuma:'rtesi) Ar. cum'a + T. ertesi* Haftanın yedinci günü, cuma ile pazar arasındaki gün. **cumartesi kibarı gibi süslenmek** özentili fakat zevksiz süslenmek.

cumba *is. (cu'mba)* **1.** Yapıların üst katlarında, ana duvarların dışına, sokağa doğru çıkıntı yapmış balkon: *"Yola uzanan cumbaların altındaki destekler büyük annelerimizin sarkık gerdanlarına benzerdi."* -A. Ş. Hisar. **2.** Eski evlerde pencere hizasından sokağa doğru çıkıntısı olan kafesli bölüm: *"Nihayet dün gece komşu kadın cumbadan seslendi."* -M. C. Kuntay.

cumbadak *zf. (cu'mbadak)* Suya düşen bir cismin çıkardığı sesi anlatmak için düşmek fiiliyle birlikte kullanılır: *Cumbadak denize düştü.*

cumbalak, -ğı *is. hlk.* Takla.

cumbalama *is.* Cumbalamak işi.

cumbalamak *(-i)* Bir parçanın dar kenarındaki testere izi veya benzeri girinti ve çıkıntıları düzeltmek.

cumbalatma *is.* Cumbalatmak işi.

cumbalatmak *(-i)* Cumbalamak işini yaptırmak.

cumbalı *s.* Cumbası olan (yapı): *"Üsküdar'ın servileri, biribirine bakan cumbalı evleri, insana bir mistik tesir yapar."* -B. Felek.

cumbasız *is.* Cumbası olmayan (yapı): *"Kimi cumbalı, kimi cumbasız, küçük ahşap evler."* -Ç. Altan.

cumbul cumbul *zf.* Aşırı ölçüde içilmiş içkinin veya yenmiş sulu yemeğin vücutta çıkardığı sesi anlatır: *"Şimdi, seyyar bir fiçi çalkantısı ile, Sirkeci'deki lokantaya doğru, cumbul cumbul yürüyorum."* -Y. Z. Ortaç.

cumbuldama *is.* Cumbuldamak işi.

cumbuldamak *(nsz)* Bir kabın içinde çalkalanıp ses çıkarmak.

cumbuldatma *is.* Cumbuldatmak işi.

cumbuldatmak *(-i)* (bir sıvı için) Bir kabın içinde çalkalamak.

cumburdama *is.* Cumburdamak durumu.

cumburdamak *(nsz)* Cumburtu sesi çıkarmak.

cumburlop *zf.* Ağır bir cismin suya düştüğü zaman çıkardığı sesi anlatmak için kullanılır: *"Yumurta gibi olursun lop / Sıcak suya atla cumburlop."* -F. Halıcı.

cumburtu *is.* Suya düşen ağır bir cismin veya çalkalanan suyun çıkardığı ses.

cumhur *is. (-hu:ru) Ar. cumhūr* **1.** Halk. **2.** Topluluk: *"Kubben altında bu cumhura bakarken şimdi."* -Y. K. Beyatlı. **cumhura muhalefet kuvveihatadandır** halkın tuttuğu bir davaya karşı çıkılmaz.

→ ***cumhurbaşkanı, cumhur cemaat, cumhurreisi***

cumhurbaşkanı *is.* Cumhuriyetle yönetilen ülkelerde devlet başkanı, reisicumhur.

cumhurbaşkanlığı *is.* **1.** Cumhurbaşkanı olma durumu. **2.** Cumhurbaşkanının makamı.

cumhurca *zf. (cumhu'rca)* Toplu olarak, hep birlikte: *"Bu çocuk kafilesi ... Allah deyu deyu, ilâhisini cumhurca ırlayarak yola düzüldüler."* -Y. K. Beyatlı.

cumhur cemaat *zf.* Cümbür cemaat: *"Oyuncakçı dükkânından satın alınmış, çocuk işi teneke bir makine ile dün gece cumhur cemaat rulet oynamıştık."* -R. H. Karay.

cumhuriyet *is. (cumhu:riyet) Ar. cumhūriyyet* Milletin, egemenliği kendi elinde tuttuğu ve bunu belirli süreler için seçtiği millet vekilleri aracılığı ile kullandığı devlet biçimi: *"Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir."* -Anayasa. *Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Atatürk'tür.*

→ ***Cumhuriyet Bayramı, cumhuriyetperver***

Cumhuriyet Bayramı *is.* 29 Ekim 1923'te kurulan Cumhuriyeti kutlamak üzere yasayla kabul edilmiş olan resmî bayram.

cumhuriyetçi *is.* Cumhuriyet yanlısı olan kimse: *"Bir cumhuriyetçi şuuruyla duyduğum hayreti ifade etmiştim."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

cumhuriyetçilik, -ği *is.* Cumhuriyet yanlısı olma durumu.

cumhuriyetperver *Ar. cumhūriyyet + Far. perver* Cumhuriyetçi, cumhuriyet yanlısı: *"Türkiye'nin münever ve cumhuriyetperver evlâdı!"* -Atatürk.

cumhurreisi *is. bk.* cumhurbaşkanı.

cunda *is. İt. zonta den.* Yatay serenlerin her iki başı.

cunta *is. (cu'nta) İsp. junta* Bir ülkede yönetime el koyan kimselerden oluşan kurul.

cuntacı *is.* Cunta üyesi.

cup *zf.* Suya düşen bir şeyin çıkardığı sesi anlatmak için kullanılır: *Cup diye denize düştü.*

cuppadak *zf. (cu'ppadak)* Cumbadak.

cura *is.* **1.** Tezene ile çalınan iki veya üç telli halk sazı. **2.** *hlk.* Bir çeşit küçük atmaca. **3.** *hlk.* Ufak tefek, gelişmemiş.

→ ***cura zurna***

curacı *is.* Cura yapan veya çalan kimse.

cura zurna *is.* Bir çeşit küçük zurna.

curcuna *is. (curcu'na)* **1.** Gürültülü, karışık durum: *"Adnan yatağına uzanmış, dün geceki curcunayı düşünüyordu."* -M. C. Kuntay. **2.** Alaturka müzikte hızlı bir usul: *"Sonra bir curcuna havası söyledi ve üç yabancı da dahil olduğu hâlde salondakilerin hepsini oynattı."* -P. Safa. **(bir yeri) curcunaya çevirmek, döndürmek** (veya **curcunaya vermek**) ortalığı karışık, gürültülü duruma sokmak.

curcunalı *s.* Curcuna içinde olan (yer, ses, hava): *"Çok kıvrak, oynak, çok curcunalı ahenge hafif bir fasıla verilip..."* -O. C. Kaygılı.

curnal *is. hlk. bk.* jurnal.

curnata *is. (curna'ta)* Bıldırcın sökünü.

cuşiş *is. (cu:şiş) Far. cūşiş esk.* Coşkunluk, coşma: *"Yürüdükçe gönlündeki cuşiş artıyor."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

-cü *bk.* -cı / -ci.

cübbe *is. Ar. cubbe* Hukukçuların, üniversitede belli bir aşamaya ulaşmış bilim adamlarının elbise üstüne giydikleri uzun, yanları geniş, düğmesiz giysi: *"Artık cübbenin altına kolalı gömlek giyiyor."* -M. C. Kuntay. **cübbe gibi** çok geniş ve uzun (giysi).

cübbeci *is.* Cübbe yapan ve satan kimse.

cübbeli *s.* Cübbe giymiş olan.

cüce *s.* **1.** Boyu, normalden çok daha kısa olan (kimse): *"Gövdemi çocuk başı kadar küçülten bir cüce aynası karşısındayız."* -F. R. Atay. **2.** *mec.* Gelişmemiş: *Cüce ağaçlar.*

cüceleşme *is.* Cüceleşmek durumu.

cüceleşmek *(nsz)* Cüce durumuna gelmek: *"Dünyanın bütün umutları cüceleşmişti artık."* -T. Buğra.

cücelik, -ği *is.* Cüce olma durumu: *"Boyunun cüceliği yetişmiyormuş gibi iki kat olarak bir de reverans yaptı."* -R. N. Güntekin.

cücük, -ğü *is.* **1.** Filiz, tomurcuk. **2.** *hlk.* Kümes hayvanlarının yavrusu, civciv. **3.** *hlk.* Kuş yavrusu. **4.** Soğan, marul gibi katmerli bitkilerin en iç bölümü. **5.** Bir şeyin küçüğü veya onu andıran bir parçası.

cücüklenme *is.* Cücüklenmek işi.

cücüklenmek *(nsz)* Filizlenmek: *Soğanlar dolapta cücüklenmiş.*

cücükleşme *is.* Cücükleşmek durumu.

cücükleşmek *nsz* Filizlenme durumu

almak.

cüda *s. (cüda:) Far. cudā esk.* (yurt, baba ocağı gibi çok sevilen şeylerden) Ayrılmış olan, uzak kalmış olan. **cüda etmek** ayırmak: *"Canı, cananı bütün varımı alsın da Hüda / Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda."* -M. Â. Ersoy.

cühelâ *ç. is. (cühelâ:) Ar. cuhelā esk.* Bilgisizler, cahiller.

-cük *bk.* -cık /-cik.

-cül *bk.* -cıl /-cil.

cülûs *is. (culû:s) Ar. culūs esk.* Hükûmdarlık tahtına çıkma, tahta oturma.

cülûsiye *is. (culû:siye) Ar. culūsiyye esk.* **1.** Hükümdarların cülûs törenlerinde dağıttığı bahşiş. **2.** *ed.* Şairlerin tahta çıkan padişah için yazdığı şiir: *"Tevfik Fikret, Abdülhamit için bir cülûsiye yazmışmış."* -N. Ataç.

cümbür cemaat *zf. Ar. cumhūr cemā'at* Toplu olarak, hepsi birden, cumhur cemaat.

cümbüş *is. Far. cunbiş* **1.** Eğlenti: *"Bir ulu şölen kurulsun isterim, bir türlü cümbüş koşsun isterim."* -T. Oflazoğlu. **2.** *müz.* Maden gövdeli, tambura benzer bir saz. **3.** Canlılık, coşku: *"Yavaş yavaş fırçalardan, boyalardan, renklerin cümbüşlerinden başka her şey çevresinden siliniyordu."* -C. Uçuk. **cümbüş yapmak** toplu hâlde eğlenmek.

cümbüşçü *is.* ve *s.* Cümbüş çalan (kimse).

cümbüşlü *s.* Eğlentili, hareketli: *"Aydın vilâyeti halkının bu en neşeli, en cümbüşlü bayramıydı."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

cümle *is.* ve *s. Ar. cumle esk.* **1.** Dizge, sistem. **2.** *gr.* Bir yargı bildirmek için tek başına çekimli bir fiil veya çekimli bir fiille kullanılan kelimeler dizisi, tümce: *"Ben bu cümleyi üç defa okudum, hiçbir şey anlayamadım."* -B. R. Eyuboğlu. **3.** Bütün, hep, herkes: *"Cümleye uzun ömürler dilerim."* -B. Felek. **cümlenin ögeleri** cümlenin kuruluşunda başlıca görevleri yüklenmiş olan kelimeler, özne, tümleç, yüklem.

→ ***cümle âlem***, ***cümle bilgisi***, ***cümle kapısı***

cümle âlem *is.* Herkes.

cümle bilgisi *is. gr.* Bir cümleyi oluşturan kelime ve kelime grupları arasındaki ilişkiyi inceleyen ve sınıflamalar yapan, dil bilgisinin ana bölümlerinden biri, tümce bilgisi, söz dizimi.

cümlecik, -ği *is.* **1.** Önerme. **2.** Küçük cümle: *"Sorumlulardan dişe dokunur üç beş cümlecik bile almış değiliz."* -T. Buğra.

cümle kapısı *is.* Yapılarda ana kapı: *"Kapıcımız cümle kapısının eşiğinde bir nöbetçi asker gibi selâm vaziyeti almıştır."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

cümlesi *zm.* Hepsi: *"Geçmiş, gelecek cümlesi rüya görünür."* -Y. K. Beyatlı. *"Cümlesi masanın başında koltuklara yerleştiler."* -E. E. Talu.

cümleten *zf. (cü'mleten) Ar. cumleten* Hep birden.

cümudiye *is. (cümu:diye) Ar. cumūdiyye esk.* Buzul.

cünha *is. Ar. cunḥa esk.* Cürüm derecesindeki suç, kabahatten ağır ve cinayetten hafif olan suç.

cünun *is. (cünu:n) Ar. cunūn esk.* Delilik.

cünüp, -bü *s. Ar. cunub* Cinsel ilişkiden sonra, dinin buyurduğu biçimde henüz yıkanmadığı için temiz sayılmayan (kimse), cenabet.

cünüplük, -ğü *is.* Cünüp olma durumu.

cüppe *is. bk.* cübbe.

cür'et *is. (cür'et) Ar. cur'et* **1.** Yüreklilik, ataklık, cesaret: *"Geceleri evinin bahçesinde buluşacak kadar cür'eti arttırmışlar."* -R. N. Güntekin. *"Çılgın bir cür'etim vardı. Gözümü daldan, budaktan sakınmazdım."* -R. N. Güntekin. **2.** Düşüncesizce, saygıyı aşan davranış. **cür'et etmek** ataklık etmek, yüreklilikle davranmak.

→ ***cür'etkâr***

cür'etkâr *s. (cüretkâ:r) Ar. cur'et + Far. -kār* Atak, cür'etli: *"Dün geceki oyunu orijinaldi; sürekli, cesurca, cür'etkâr bir şeydi."* -R. H. Karay.

cür'etkârlık, -ğı *is.* Cür'etkâr olma durumu.

cür'etlenme *is.* Cür'etlenmek durumu.

cür'etlenmek *(-e)* Cür'etli davranmak.

cür'etli *s.* Cür'eti olan.

cür'etsiz *s.* Cür'eti olmayan: *"Etrafınızda mahcup, cür'etsiz, beceriksiz dolaşır."* -H. C. Yalçın.

cürmümeşhut, -du *is. Ar. curm-i meşhūd* Suçüstü: *"Cürmümeşhutlardan kaça kurtula bir gün yakayı ele verdi."* -S. F. Abasıyanık. **cürmümeşhut hâlinde** suçu işlerken, suç üstü yakalanmak.

cüruf *is. (cüru:f) Ar. curūf* **1.** Maden posası, demir boku, dışkı: *"Fabrikalar da bütün asitlerini, cüruflarını, pisliklerini denize döküyorlar."* -H. Taner. **2.** Kaloriferlerden çıkan yanmış kömür artığı.

cürüm, -rmü *is. Ar. curm huk.* **1.** Suç. **2.** Yanlışlık, kusur veya hatadan doğan durum: *"Onun çalışmasını bozan, hassasiyetini körleten her şey cürümdür."* -H. Taner.

→ ***cürmümeşhut***

cüsse *is. Ar. cusse* İnsan gövdesi.

cüsseli *s.* İri yapılı, iri gövdeli, iri yarı (insan).

cüssesiz *s.* İnce yapılı, ufak tefek, güçsüz.

cüz, -z'ü *is. Ar. cuz'* **1.** Bir bütünü oluşturan bölümlerden her biri. **2.** Kur'an'ın bölünmüş olduğu otuz parçadan her biri: *"İlk defa olarak gördüğüm bir amme cüzünden bir şeyler okudu."* -S. F. Abasıyanık. **3.** Basılı eserlerin ayrı bir kapak içinde satışa çıkarılan bir veya birkaç formalık bölümü, fasikül.

cüzam *is. (cüza:m) Ar. cuẕām tıp* Hansen basilinin sebep olduğu deri hastalığı.

cüzamlı *s.* Cüzam hastalığına tutulmuş olan: *"İnsanlara sürünmemek için bir cüzamlı haletiruhiyesiyle çekingendi."* -S. F. Abasıyanık.

cüzdan *is. Ar. cuz' + Far. -dān* **1.** Cebe girecek büyüklükte, para ve kâğıt koymaya yarar küçük çanta. **2.** Bir kimsenin kimliğini bildirmek için resmî bir yerden kendisine verilen, cep defteri biçimindeki belge: *Nüfus cüzdanı. Askerlik cüzdanı. Evlenme cüzdanı.*

cüz'î *s. (cüz'i:) Ar. cuz'ī* **1.** Az, azıcık, pek az. **2.** *fel.* Tikel.

Ç

ç Ç Türk alfabesinin dördüncü harfi. *Çe* adı verilen bu harf, ses bilimi bakımından ötümsüz, katışık, diş - diş eti ünsüzünü gösterir.

-ç Küçültme eki: *anaç < ana-ç.*

-ça / -çe (I) *bk.* -ca / -ce (I).

-ça / -çe (II) *bk.* -ca / -ce (II).

çaba *is.* Herhangi bir işi yapmak için ortaya konan güç, zorlu, sürekli çalışma, ceht: *"Yoksa başlı başına zafer, boşuna bir çaba olur."* -F. R. Atay. **çaba göstermek** bir işi başarmak için çalışmak, uğraşmak: *"Onu kurtarabilmek için olmayacak şeylere saldırmak derecesinde bir çaba gösteriyorsunuz."* -H. R. Gürpınar. **çaba harcamak** bir işi yapabilmek için elden gelen bütün gücü kullanmak: *"Tehlikeyi anlamış olacak ki, seçimlerde oylarını dağıtmamaya çaba harcıyordu."* -T. Buğra.

çabalama *is.* Çabalamak işi.

çabalamak *(nsz)* **1.** Güç bir durumdan kurtulmaya uğraşmak: *"Denize girince arkamdan atılır, çabalayarak yüzer, bana yetişmeye çalışır."* -N. Cumalı. **2.** Bir işi başarmak için uğraşmak: *"Çalış, didin, çabala; aklını, bilgini ve emeğini ortaya koy, bir şeyler elde et."* -T. Buğra. **çabalama kaptan ben gidemem** bu işi yapacak güçte değilim, zorlamanın yararı yok.

çabalanma *is.* Çabalanmak işi.

çabalanmak *(nsz)* Çabalamak işi yapılmak.

çabalayış *is.* Çabalamak işi veya biçimi.

çabucacık *zf. (ça'bucacık)* Çabucak, sür'atle: *İşini çabucacık bitirdi.*

çabucak *zf. (ça'bucak)* **1.** Çok çabuk, vakit geçirmeden, çabucacık, hızla, sür'atle: *"Yatakta çabucak doğruldu."* -A. İlhan. **2.** Kısa sürede ve kolaylıkla: *"Çabucak giyindim, yokuşa aşağıya, beni götürdükleri tarafa sür'atle indim."* -R. H. Karay.

çabuk *zf. Far. çābuk* **1.** Alışılandan veya gösterilenden daha kısa bir zamanda, tez, **yavaş** karşıtı: *"Yazıma çabuk cevap geldi."* -A. Gündüz. **2.** Hızlı: *"Çabuk ve kolay bir konuşma tarzı vardı."* -R. N. Güntekin. **3.** *ünl.* Acele et, oyalanma" anlamında: *"Çabuk! diyebildi, bir doktor!"* -P. Safa. **çabuk ol** (veya **çabuk**) çabuk davran, çabuk iş gör, oyalanma! *"Çağırınız kuzum, rica ederim çağırınız, hem biraz çabuk olunuz!"* -P. Safa. **çabuk parlayan çabuk söner** olağan sayılmayacak kadar kısa bir zamanda olan bir gelişmenin sürekli olamayacağını anlatır.

→ ***çabuk çabuk***

çabukça *zf. (çabu'kça)* Çabucacık, oldukça çabuk: *"Devlet kapısına gelmiş bir işin olacağı yahut olmayacağı bir oda içinde çabukça anlaşılıyor."* -M. Ş. Esendal.

çabuk çabuk *zf.* Çabuk olarak, ivedilikle: *"Çabuk çabuk, ezberlemiş gibi söylüyor, İshak bey'in bütün kusurlarını, rezaletlerini utanmadan sayıp döküyordu."* -R. H. Karay.

çabuklaşma *is.* Çabuklaşmak işi.

çabuklaşmak *(nsz)* Çabukluk kazanmak, hızlanmak.

çabuklaştırılma *is.* Çabuklaştırılmak işi.

çabuklaştırılmak *(nsz)* Çabuklaşmak işi yaptırılmak.

çabuklaştırma *is.* Çabuklaştırmak işi, tacil.

çabuklaştırmak *(-i)* Bir işe çabukluk

vermek, tesri etmek: *"Şimdi hükmü yerine getirmeyi çabuklaştıralım."* -K. Tahir.

çabukluk, -ğu *is.* Çabuk olma durumu hız, sür'at: *"Her şey umulmaz bir çabuklukla yoluna girdi."* -R. N. Güntekin.

çaça *is. (ça'ça) Yun. tsatsa* **1.** (ticaret gemilerinde) Eski ve usta gemici. **2.** *argo* Genel ev işleten kadın, mama.

→ ***çaça balığı***

çaça balığı *is. zool.* Hamsigillerden küçük bir balık *(Clupea sprattus).*

çaçaça *is. (ça'ça'ça) İsp.* Meksika'dan yayılmış, hareketli, modern bir dans.

çaçaron *is. İt. chiacchierone* Karşısındakini susturacak biçimde ve çok konuşan, çenesi kuvvetli, geveze: *"Bir kaynanam var çaçaron, ama artık işi bitmiş."* -H. R. Gürpınar.

çaçaronca *is.* ve *zf. (çaçaro'nca)* Çaçarona yakışır (bir biçimde).

çaçaronluk, -ğu *is.* Çaçaron olma durumu veya çaçaronca davranış: *Onun çaçaronluğu çekilmez.*

çadır *is.* **1.** Keçe, deri, kıl dokuma veya sık dokunmuş kalın bezden yapılarak direklerle tutturulan, taşınabilir barınak, çerge, oba, otağ: *"Kılıcını çekip tek başına atını, düşman başkumandanının çadırına saldırarak ölüm arayan Türk kumandanları görülmüştür."* -Atatürk. **2.** Gölgelik olarak kullanılan tente veya şemsiye. **çadır kurmak** çadırı içinde oturulabilecek bir duruma getirmek: *"Sıcak günleri ter kokan insanlarla, insan kokan şehirlerden uzakta geçirmek için yaylada, meşe ve çamlar arasında kuytu bir yamaca çadır kurmuştum."* -R. H. Karay. **çadır yıkmak** kurulu olan çadırları söküp toplamak.

→ ***çadır ağırşağı, çadır bezi, çadır çanağı, çadır çatı, çadır çiçeği, çadır devlet, çadır direği, çadır tiyatrosu, çadır uşağı***

çadır ağırşağı *is.* Çadırın direk başlığı.

çadır bezi *is.* Pamuk veya ketenden dokunmuş kalın, sık bir tür bez.

çadırcı *is.* Çadır yapan veya satan kimse.

çadırcılık, -ğı *is.* Çadır yapma veya satma işi.

çadır çanağı *is.* Çadır direğinin ucunda, çadır bezini tutmaya yarayan oyuk ağaç.

çadır çatı *is.* Orta noktadan başlayarak dört tarafa bakan yüzeyi bulunan ve kare piramit biçimindeki çatı.

çadır çiçeği *is. bot.* Nilüfergillerden, Çin ve Amerika ırmaklarında yetişen, büyük yapraklı, pembe ve beyaz çiçekli bir bitki *(Euryaleferox).*

çadır devlet *is.* Göçebe boy ve aşiretlerden oluşan devlet.

çadır direği *is.* Çadırın düzgün ve gergin kurularak çökmemesini sağlayan orta direk.

çadırlı *s.* **1.** Çadırı olan. **2.** Çadıra yerleşmiş olan.

→ ***çadırlı ordugâh***

çadırlı ordugâh *is. ask.* Çadırlarda barındırılan askerî güç.

çadır tiyatrosu *is.* Oyunlarını ve diğer gösterilerini çok büyük bir çadır içinde halka sunan gezici tiyatro veya gösteri grubu.

çadır uşağı *is. bot.* Maydanozgillerden, öz suyu hekimlikte kullanılan bir bitki *(Dorema ammoniacum).*

çağ *is.* **1.** Zaman parçası, vakit: *"Diken sanma aramızda, zamanı / O ki yaşamak aynı çağı güzel."* -F. Halıcı. **2.** Hayatın çocukluk, gençlik gibi türlü dönemlerinden her biri, yaş: *"Yazık ki delikanlılık çağını çoktan aşmıştır; şakaklarına kır düşmüştür; ayrıca hastadır."* -R. H. Karay. **3.** Kendine özgü bir özellik taşıyan zaman parçası, dönem, devir: *"Dünya atom çağında, biz hâlâ medeniyet kavgası içindeyiz."* -F. R. Atay. *"Yalınca gerçeği bulabilme çağı / Aşmak kolay mı geçit vermeyen dağı."* -F. Halıcı. **4.** Tarihin ayrıldığı dört büyük bölümden her biri, kurun: *İlk Çağ. Orta Çağ. Yakın Çağ. Yeni Çağ.* **5.** *mec.* Bir şeyin uygun, elverişli zamanı: *"Kendi çocuğu daha evlenecek çağda olmadığına göre kim bilir kimleri başgöz etmiştir."* -S. F. Abasıyanık. **6.** *jeol.* Bir

katmanın oluştuğu süre. **çağ açmak** herhangi bir bakımdan öncekilerden farklı olan yeni bir evrensel gidişe yol açmak. **çağı geçmek** eskimek, dönemi veya modası geçmek. **çağın gerisinde kalmak** gelişmelere ve yeni düşüncelere uyum sağlayamamak, ayak uyduramamak. **çağını aşmak** düşünce, tutum ve davranışlarıyla bulunduğu çağdan daha ileride olmak.

→ ***çağ dışı, çağ dışılık***

çağa *is. hlk.* Çocuk, bebek.

çağanak, -ğı *is. bk.* çalgı çağanak.

çağanoz *is. Yun. tsaganos zool.* Kabukluların ön ayaklılar alt takımından, eti için avlanan, pavuryaya benzer küçük su hayvanı *(Carcinus).* **çağanoz gibi** eğri büğrü (kimse).

Çağatayca *öz. is. (çağata'yca)* Adını Cengiz'in ikinci oğlu Çağatay'dan alan, Doğu Türkçesinin XV. yüzyılda oluşan yazı dili.

çağcıl *s.* **1.** (insan için) Çağın yeniliklerini benimseyen, ona göre davranan, asrî, modern. **2.** Tekniğin, bilimin yeniliklerinden yararlanan, modern: *Çağcıl fizik.*

çağcıllaşma *is.* Çağcıllaşmak işi, asrîleşme, modernleşme.

çağcıllaşmak *(nsz)* Çağın yeniliklerine uygun duruma gelmek, asrîleşmek, modernleşmek.

çağcıllaştırma *is.* Çağcıllaştırmak işi, modernleştirmek.

çağcıllaştırmak *(-i)* Çağın gereklerine uydurmak, asrîleştirmek, modernleştirmek.

çağcıllık, -ğı *is.* Çağcıl olma durumu, asrîlik, modernlik.

çağdaş *s.* **1.** Aynı çağda yaşayan, muasır: *Victor Hugo ile Namık Kemal çağdaş yazarlardır.* **2.** Bulunulan çağın anlayışına, şartlarına uygun olan, modern, muasır: *"Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılâpları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır."* -Anayasa.

çağdaşlaşma *is.* Çağdaşlaşmak işi, muasırlaşma.

çağdaşlaşmak *(nsz)* Çağın tutumuna, anlayışına, gereklerine uymak, muasırlaşmak.

çağdaşlaştırma *is.* Çağdaşlaştırmak işi.

çağdaşlaştırmak *(-i)* Çağdaşlaşmasına yol açmak.

çağdaşlık, -ğı *is.* Çağdaş olma durumu, modernlik.

çağ dışı *is.* **1.** Çağın gerektirdiği şartların gerisinde kalmış, köhne: *"Açık kalpli olmamak çağ dışı bir tutum olur."* -B. Felek. **2.** *s.* Askerliğe alınma çağı dışında: *Çağ dışı kalanlar...* **çağ dışı olmak** (veya **kalmak)** yedek askerlik çağını doldurmuş olmak.

çağ dışılık, -ğı *is.* Çağ dışı olma durumu.

çağıl çağıl *zf.* Çağıldayarak akan suların sesini yansılar: *"Bahar gelip de nehir çağıl çağıl kabarmaya başlamaz mı, içimi, geri kalmış bir saat huzursuzluğu kaplardı."* -H. Taner.

çağıldama *is.* Çağıldamak işi.

çağıldamak *(nsz)* Sular akarken taşlara, kayalara çarparak ses çıkarmak: *"Bu fıskiyenin sularını yıllarca neşeden çağıldar gibi duymuştum."* -A. Ş. Hisar.

çağıldayış *is.* Çağıldamak işi veya biçimi.

çağıltı *is.* Suyun, akarken taşlara, kayalara çarparak çıkardığı ses: *"Yalnız koca arktan akan suyun serin çağıltısı duyuluyordu."* -C. Uçuk.

çağıltılı *s.* Çağıltısı olan: *"Çağıltılı bir dereden geçerken yolcu telâş gösterir."* -R. N. Güntekin.

çağıra çağıra *zf.* Sürekli çağırarak: *"Arabanın içinde türkü çağıra çağıra köyün yolunu tuttu."* -E. E. Talu.

çağırı *is.* Davetli: *"Beş on dakika çağırı listesini konuştular."* -H. E. Adıvar.

çağırıcı *is.* **1.** Çağırı işini yerine getiren kişi, davetçi. **2.** Sahnede oyuncuları takdim eden kimse.

çağırılma *is.* Çağrılma.

çağırılmak *(-e)* Çağrılmak.

çağırım *is.* **1.** Çağırma işi. **2.** Ruh çağırma sırasında seans.

çağırış *is.* Çağırmak işi veya biçimi:

"Bunda beni öldüren, hırpalayan bir çağrış var." -M. Ş. Esendal.

çağırma *is.* Çağırmak işi: *"Daha doktor çağırmaya giden olmamış."* -P. Safa.

çağırmak *(-i)* **1.** Birinin gelmesini kendisine yüksek sesle söylemek, seslenmek: *"Beyaz gömlekli zurnacısını çağırarak sandalyeye çıkardı."* -R. N. Güntekin. *"Bir akşamüstü, keşif seferine giden bedevîlerden birini çağırdım."* -F. R. Atay. **2.** *(-i, -e)* Herhangi birinin bir yere gelmesini istemek, davet etmek: *"O akşam Orhan'ı yemeğe çağırdı."* -T. Buğra. **3.** Binmek için bir araç istemek: *"Araba mı çağırayım beyim?"* -R. H. Karay. *"Bir taksi çağırdım."* -C. Uçuk. **4.** *hlk.* (yüksek sesle) Şarkı, türkü söylemek: *"Türküler çağırarak tahta siliyor."* -Y. Z. Ortaç.

çağırtkan *is.* Ötüşüyle kendi türünden olan kuşların çevresine toplanması için avcıların yararlandığı kuş, çığırtkan.

çağırtma *is.* Çağırtmak işi.

çağırtmaç, -cı *is.* Tellâl.

çağırtmak *(-i, -e)* Çağırmak işini yaptırmak: *"Kır saçlı postacı, boyacıyı çağırtmış, keten ayakkabılarını boyatıyor."* -H. Taner. *"Salı günü bir adam çıkarıp müdürü köye çağırttı."* -M. Ş. Esendal.

çağla *is. (ça'ğla)* **1.** Olmamış, ham yemiş. **2.** Badem, kayısı, erik gibi tek çekirdekli yemişlerin körpe iken yenilebilen ham şekli: *"İlk toplanılan ve yenilen çağla bademi idi."* -R. H. Karay.

çağlama *is.* Çağlamak işi.

çağlamak *(nsz)* **1.** (akarsu) Köpürerek ve ses çıkararak coşkun bir biçimde akmak: *"Bir gün nehirler gibi çağlayarak derinden."* -Ö. B. Uşaklı. **2.** *mec.* Coşmak: *"Musiki, gönüllerin hüzünleriyle zevklerinin birleştiği sınırda çağlayan sesleridir."* -A. Ş. Hisar. **çağlamadan çatlamak** gerekli olgunluğa erişmeden olgun davranışlarda bulunmak, büyüklük taslamak.

çağlar *is.* Çağlayan.

çağlayan *is.* Küçük bir akarsuyun, çok yüksek olmayan bir yerden dökülüp aktığı yer, küçük şelâle: *"Yüksekten karşıda çağlayanın şırıltısı duyuluyordu."* -Ö. Seyfettin.

çağlayık, -ğı *is.* Yerden ses çıkararak, gürültüyle kaynayarak çıkan genellikle sıcak su, kaynak.

çağlayış *is.* Çağlamak işi veya biçimi.

çağma *is.* Çağmak işi.

çağmak, -ar *(-e)* (güneş ışığı) Vurmak: *"Ömrüm bir tepeye çağmış gün gibi."* -Karacaoğlan.

çağnak, -ğı *is.* Döl kesesini dolduran ve dölütü içinde bulunduran sıvı, amnios suyu.

çağrı *is.* **1.** Birinin bir yere gelmesini isteme, davet: *"Yabancı evlerde yemeğe kalmak istemez, çağrıları reddetmek için türlü sebepler icat eder."* -A. Ş. Hisar. *"Bu gizli çağrı neden icap ediyordu?"* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Penceremden mis gibi kardır gelen / Aşkın sonsuz çağrısıdır yükselen."* -F. Halıcı. **2.** Çağrı cihazı.

→ *çağrı cihazı, çağrı numarası*

çağrıcı *is. hlk.* **1.** Çağırmak işini yapan, çağırmak için giden kimse, davetçi. **2.** Bazı yerlere girmek isteyenleri sırası gelince çağıran kimse, mübaşir.

çağrıcılık, -ğı *is.* Çağrıcının görevi.

çağrı cihazı *is.* Telefon sistemi ve ağı düzeninde belli bir numara verilerek taşıyanına kolayca ulaşılmasını veya ona haber bırakılmasını sağlayan alet.

çağrılı *is.* Bir toplantıya, bir yere veya birinin yanına çağrılmış kimse, davetli: *"Almanların çağrılısı olarak İstanbul'dan ayrıldık."* -T. Buğra.

çağrılık, -ğı *is.* Davet için yazılan kâğıt, davetiye, okuntu.

çağrılış *is.* Çağrılmak işi veya biçimi.

çağrılma *is.* Çağrılmak işi.

çağrılmak *(nsz, -e)* Çağırmak işi yapılmak.

çağrım *is.* Yüksek bir sesin yetişebileceği kadar uzaklık: *İki çağrım ötede bir pınar var.*

çağrı numarası *is.* Çağrı cihazının numarası.

çağrısız *s.* Çağrılmamış veya çağrılmayan kimse.

çağrışım *is. psikol.* **1.** Bir düşüncenin veya görüntünün, bir başkasını hatırlatması: *"Goethe denince herkesin aklına gelen ilk çağrışım, dünyanın sayılı iki üç dâhi yazarından biri olduğudur."* -H. Taner. **2.** Davranışlar, düşünceler ve kavramlar arasında yer ve zaman birliğinin etkisiyle kurulan bağlantılar sonucu, bilinç alanına bunlardan birisi girince ötekini de bilince çekmesi olayı, tedaî: *"Gününde dedikleriyle günümüzde olanlar arasında kolaylıkla çağrışımlar, karşılaştırmalar kurabiliriz."* -N. Cumalı. **çağrışım yapmak** çağrıştırmak.

çağrışımcı *is.* ve *s. fel.* Çağrışımcılık doktrini taraftarı olan (kimse).

çağrışımcılık, -ğı *is. fel.* Bütün bellek işlemlerini, aklın bütün ilkelerini, hatta bellek hayatının hepsini, düşüncelerin çağrışımı ile açıklamak isteyen doktrin.

çağrışımlı *s.* Çağrışımı olan.

çağrışımsal *s.* Çağrışımla ilgili.

çağrışımsız *s.* Çağrışımı olmayan.

çağrışma *is.* Çağrışmak işi: *"Sağdan soldan bağrışmalar, çağrışmalar, üstüne saldırır gibi davranışlar..."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

çağrışmak *(nsz, -le)* **1.** Birbirini çağırmak. **2.** Hep birden bağırarak yaygara etmek: *"Koşuşa çağrışa etrafa dağılıyorlar, ağaçlara tırmanıp çimenlerde yuvarlanıyorlardı."* -R. N. Güntekin.

çağrıştırma *is.* Çağrıştırmak işi.

çağrıştırmak *(-i)* **1.** Bir çağrışıma yol açmak. **2.** Akla getirmek, hatırlatmak, andırmak: *"Muradiye'deki evlerinin avlusunu çağrıştıran telli kavakların puslu yeşili..."* -E. E. Talu. **3.** Benzemek, andırmak.

-çak İsimden isim yapma eki: *kol-çak.*

çâk *is. Far. çāk* Yırtık, yarık. **çâk çâk (olmak)** çok yırtık, lime lime, parça parça (olmak).

çakal *is. Far. şaġāl zool.* **1.** Et oburlardan, sürü durumunda yaşayan, kurttan küçük bir yaban hayvanı *(Canis aureus).* **2.** *argo* Kurnaz, yalancı, düzenci, aşağılık kimse. **3.** *hlk.* Titiz, huysuz, görgüsüz.

→ *çakal armudu, çakalboğan, çakal eriği, çakal yağmuru*

çakal armudu *is.* Yabanî armut, ahlat.

çakalboğan *is. bot.* Kırlarda rastlanan bir bitki: *"Bağın içini de ayrık otları, çakalboğanlar sarmıştı."* -N. Cumalı.

çakal eriği *is. bot.* Çok ekşi, sert, iri çekirdekli bir erik türü *(Prunus spinosa): "Ama her çocuk gibi bol bol çakal eriği yiyememişim."* -S. F. Abasıyanık.

çakaloz *is. esk.* Mermi olarak çakıl taşı atan bir tür top veya bu topu kullanan topçu.

çakal yağmuru *is. hlk.* Güneş varken yağan yağmur.

çakar *is.* **1.** Denizde, açığa veya kıyılara yerleştirilen, belirli aralıklarla yanıp sönen küçük fener. **2.** Uzunluğu iki yüz elli - üç yüz, genişliği on kulaç olan balık ağı: *Kolyoz çakarı. Uskumru çakarı.*

çakaralmaz *is.* **1.** Basit, ilkel çakmak. **2.** *s.* İlkel bir biçimde üretilmiş: *"Nasıl oldu bilmem eğilip yakarken çakaralmaz çakmak kıvılcım çıkardı."* -B. Felek. **3.** *argo* İşe yaramayacak durumda olan, bozuk. **4.** *şaka* (kalitesiz) Tabanca: *"Bize birer çakaralmaz tabanca vermişlerdi."* -A. Gündüz.

çaker *is. (ça:ker) Far. çāker* Kul, köle, cariye, yanaşma: *"Ayağınızın türabıyım, çakeriniz efendimizi dünyada bırakmam."* -M. Ş. Esendal.

çakı *is.* **1.** Açılıp kapanan bir veya birkaç ağızlı küçük cep bıçağı: *"İki çocuk tahta saplı bir çakı ile kollarını çizdiler."* -Ö. Seyfettin. **2.** *bk.* deniz çakısı. **çakı gibi** canlı ve atik.

çakıcı *is.* Bıçakçı: *"Çocukların velileri arasında birçokları iplikçi, boyacı, ipekçi, dokumacı, havlucu, çakıcı gibi muhtelif sanatları gösteriyordu."* -H. S. Tanrıöver.

çakıl *is.* Küçük veya orta boyda taş parçası, çakıl taşı: *"Killi, kireçli toprak küçük çakıl parçalarıyla örtülüydü."* -N. Cumalı.

→ *çakıl çukul, çakıl kuşu, çakıl taşı, çakıl yol*

çakıl çukul *zf.* Karışık biçimde, ne de-

diği belli olmaksızın: *"Bu hain, sert kadın, kızının beni istemediğini, boşamazsam yarın saraya gidip huzura çıkacağını, beni Fizan'a sürdüreceğini çakıl çukul söyledi."* -Ö. Seyfettin.

çakıldak, -ğı *is.* **1.** Bir çarkın yalnız bir yöne doğru işlemesine yol verip tersine dönmesini önleyen veya değirmen, su dolabı gibi birtakım makinelerin işleyişini çıkardığı sesle kontrole yarayan parça. **2.** Elde çevrildikçe gürültülü ses çıkaran, değirmi biçiminde bir çocuk oyuncağı. **3.** Koyunların kuyrukları altındaki kıllara yapışıp kuruyan pislik.

çakıldama *is.* Çakıldamak işi.

çakıldamak *(nsz)* Sürtünen, yuvarlanan çakıl taşları gibi ses çıkarmak.

çakıldatma *is.* Çakıldatmak işi.

çakıldatmak *(-i)* Çakıldamak işini yaptırmak.

çakılı *s.* **1.** Çivi, kazık gibi bir şeyle tutturulmuş: *"Duvara çakılı büyük rakkaslı saati tamire götüren hademe, Reşat'ın omzuna adamakıllı bindirmiş."* -Y. Z. Ortaç. **2.** Çakılmış bir şeye bağlı: *"Genç kadın forsaların çakılı bulunduğu oturak dairesini görmeyi merak ediyordu."* -F. F. Tülbentçi. **3.** Yeri değişmez, sabit: *Çakılı top.* **çakılı kalmak** bir yerde değişmeden durmak: *"O günkü sözleri çakılı kaldı bende."* -N. Cumalı.

çakıl kuşu *is. zool.* Yağmur kuşugiller familyasından kuzey bölgelerde yaşayan sıcak aylarda güneye geçen göçmen kuş *(Crocethia alba).*

çakıllı *s.* Çakılı olan: *"Kumsal topraktan, dibi çakıllı suya girdi."* -C. Uçuk.

çakıllık, -ğı *is.* Çakıl döşenmiş veya birikmiş yer.

çakılma *is.* Çakılmak işi.

çakılmak **1.** Çakmak işine konu olmak: *"Ceketini serginin tahtasına çakılmış çividen alır, omuzlarına bırakır."* -S. F. Abasıyanık. **2.** *(-e)* Hızla düşüp saplanmak: *Uçak dağa çakıldı.* **3.** *argo* Ortaya çıkmak, farkına varılmak, anlaşılmak. **çakılıp kalmak** bir yerde uzun süre hareketsiz kalmak: *"Bir arıza yapsa araba çakılıp kalacağız."* -Ç. Altan.

çakıl taşı *is.* Deniz kıyılarında veya derelerde suyun aşındırması ile sivrilikleri kaybolmuş, toparlak veya badem biçiminde ufak bir taş türü: *"Kavisli yollarına kakılmış, beyazlı siyahlı çakıl taşları henüz sulanmış."* -R. H. Karay.

çakıltı *is.* Çakıl taşlarının ve onlara benzer şeylerin kımıldatılınca çıkardıkları ses.

çakıl yol *is.* Çakıl taşları ile döşenmiş yol: *"Kayaların kenarından, bir çakıl yol hafifçe yükselir, onun bulunduğu geniş meydanlığa varırdı."* -S. F. Abasıyanık.

çakım *is.* **1.** Şimşek, çakın. **2.** Kıvılcım, şerare.

çakın *is. bk.* çakım.

çakıntı *is.* **1.** Şimşek çakması, parlaması: *"... bir şimşek çakıntısı..."* -A. Haşim. *"Alanları düşüncenin çakıntılarıyla aydınlanan kent / Genişletti varoşlarını genç ordularıyla eylemin."* -T. Oflazoğlu. **2.** *is. mec.* Anî buluş, düşünce, beklenmeyen söz veya davranış: *"Sarhoşun bazı sevimli buluşları, delinin beklenmedik çakıntıları olabilir."* -H. Taner.

çakıntılı *s.* Çakıntısı olan.

çakıntısız *s.* Çakıntısı olmayan.

çakır (I) *s.* **1.** (göz için) Açık mavi, hareli elâ: *"Soluk esmer renkli çakır gözlü, ağır tavırlı, az konuşur bir delikanlıydı."* -M. Ş. Esendal. **2.** *is.* Çakırdoğan.

→ ***çakır ayaz, çakır çukur, çakırdiken, çakırdoğan, çakırkanat, çakırkeyf, çakırkeyif, çakır pençe, çakır pençelik***

çakır (II) *is. esk.* Şarap.

çakır ayaz *is. hlk.* Açık ama çok soğuk hava.

çakırcı *is.* Kuş avında çakırdoğanı tutan kimse.

çakırcılık, -ğı *is.* Çakırcının işi ve mesleği.

çakır çukur *zf.* **1.** Çak çuk diye ses çıkararak. **2.** *is.* Girintili çıkıntılı, pürüzlü yüzey: *Her taraf çakır çukur.*

çakırdiken *is. bot.* Maydanozgillerden, hekimlikte kullanılan bir bitki, deve elması *(Arctium tomentosum).*

çakırdikenlik, -ği *is.* Çakır dikeni bol olan yer: *"Yoldan bir çakırdikenliğe düştüler. Çakırdikenlikten bir fundalığa vardılar."* -Y. Kemal.

çakırdoğan *is. zool.* Yırtıcı kuşlardan bir doğan çeşidi, toğrul *(Accipiter gentilis).*

çakırkanat *s. zool.* Kanatları mavi hareli bir ördek çeşidi *(Anas crecca).*

çakırkeyf *s.* Yarı sarhoş: *"Trene binmezden evvel biraz çakırkeyftik."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

çakırkeyif *s. bk.* çakırkeyf.

çakırlaşma *is.* Çakırlaşmak durumu.

çakırlaşmak *(nsz)* **1.** Çakırkeyf olmaya başlamak. **2.** Olgunlaşmaya yüz tutmak.

çakır pençe *s.* Tuttuğunu koparan, giriştiği veya ele aldığı her işi başaran, becerikli (kimse): *"Dudu, romanesk görünüşüne rağmen son derece tutumlu ve çakır pençe bir ev kadınıydı."* -R. N. Güntekin. *"Giriştiği mücadele, çakır pençe Kavalı'yı, günün birinde gâyesine ulaştırdı."* -S. Ayverdi.

çakır pençelik, -ği *is.* Tuttuğunu koparma, becerikli olma durumu: *"Bu tombul imam, Abdülmecit devrinde çakır pençeliği ile meşhur bir adammış."* -R. N. Güntekin.

çakısız *s.* Çakısı olmayan.

çakış *is.* Çakmak işi veya biçimi.

çakışık *s. mat.* Çakışmış olan: *Çakışık üçgenler.*

çakışma *is.* Çakışmak işi.

çakışmak *(nsz, -le)* **1.** Birbirine geçip kenetlenmek; takılmak. **2.** *hlk.* Söz yarışı etmek: *Saz şairleri çakışıyor.* **3.** *mat.* Doğru, açı, yüzey gibi geometrik biçimler üst üste konulduklarında birbirini bütünüyle örterek eşit olmak. **4.** Aynı zaman dilimi içinde bulunmak: *İki sınıfın dersleri çakıştı.*

çakışmalı *s.* ve *is. geom.* Birbirine eşit şekiller.

çakıştırma *is.* Çakıştırmak işi.

çakıştırmak *(-i)* **1.** Çakışmak işini yaptırmak. **2.** *tkz.* İçki içip keyfetmek: *"Güzel meze ile arada bir de çakıştırıyorlar."* -M. Ş. Esendal. *"Saza gitmekten, bir fasıl da orada çakıştırmaktan vazgeçti."* -E. E. Talu.

çakma *is.* **1.** Çakmak işi. **2.** Vurup çakarak yapılmış kuyumcu işi, çukurlusuna **dişi çakma**, kabartmalısına da **erkek çakma** denir. **3.** Bu işte kullanılan kuyumcu kalıbı. **4.** *hlk.* Deri hastalığı, yara, çıban.

→ ***çakma kapı***

çakmacı *is.* Çakma işini yapan kimse.

çakmak, -ğı (I) *is.* **1.** Taşa vurulup kıvılcım çıkarılan çelik parçası: *"Nasıl oldu bilmem, eğilip yakarken çakaralmaz çakmak kıvılcım çıkardı."* -B. Felek. **2.** Çelik, taş, cam, plâstik vb. maddeden yapılmış gaz veya benzinle dolu tutuşturma aleti: *"Yolun yören bir bak nasıl aydınlanır / Aşk uğruna çakabilsen çakmağı."* -F. Halıcı. **3.** *esk.* Tabanca veya tüfeklerde bulunan tetik düzeni. **çakmak çakmak** ateş yakabilmek için çakmağı tutuşturmak: *"Çakmağını çakıyor, ama bir türlü sigarasını yakamıyordu."* -H. Taner.

→ ***çakmak taşı***

çakmak, -ğı (II) *is. tıp* Kuruyunca kalın kabuk bağlayan kabarcıklarla beliren ve genellikle yüzde çıkan bir deri hastalığı.

çakmak, -ar (III) *(-i, -e)* **1.** Vurarak sokup yerleştirmek: *Çiviyi tahtaya çakmak.* **2.** Çivi ile tutturmak: *Halıyı duvara çakmak. "İsa'nın ruhu eğer bugün içinden çıkmış olduğu yere inerek bu sahneyi görseydi, kim bilir patriklerini hangi oduna çakardı."* -F. R. Atay. **3.** Kazık çakıp hayvan bağlamak: *Atı çayıra çakmak.* **4.** *argo* Kabul edilmeyecek bir şeyi kurnazlıkla kabul ettirmek: *Kalp parayı birisine çakmak.* **5.** *argo* Vurmak. **6.** *(-i)* Bir şeyi başka bir şeye sürtmek, vurmak veya çarpmak: *"Genç kadın, hanım ninesinin odasından çıkınca kibrit çakarak yürüdü."* -P. Safa. **7.** *(-i, -den) tkz.* Sezinlemek, anlamak, farkına varmak: *İşi çakmak. "Vallahi çaktı mı çakmadı mı anlayamadım. Parasını aldı, tüydü."* -S. F. Abasıyanık. **8.** *(nsz) argo* İçki içmek. **9.** *mec.* Saplamak: *"Bir tanesi altısına yeterken, ben altı kurşunu bir tanesine çakıverdim."* -A. Gündüz. **10.** *argo* Anlamak, bilmek: *"Ay, bu kadın İngilizceden de çakıyor mu?"* -N. Araz. **11.**

Parıldamak, ışık vermek: *"Bütün gözler çakar şimşekler gibi parlıyordu."* -A. Ş. Hisar.

→ ***çakmak çakmak***

çakma kapı *is.* Genellikle iki kuşak üzerine tahtaların çivi ile tutturulması yöntemiyle yapılan basit kapı.

çakmak çakmak *zf.* (gözler için) Parlar durumda, alev alev: *"Bakınız, dedi, çocuğun gözleri çakmak çakmak, mutlaka ateşi var."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Hep çakmak çakmak yanan açık elâ gözlerinde öfke aşikârdı."* -T. Buğra.

çakmakçı *is.* **1.** Çakmak yapan veya satan kimse. **2.** *esk.* Tüfek ve tabanca çakmaklarını yapan ve onaran kimse.

çakmakçılık, -ğı *is.* Çakmak yapıp satma işi.

çakmaklaşma *is.* Çakmaklaşmak durumu.

çakmaklaşmak *(nsz)* (göz) Çakmak çakmak olmak, kızarmak ve iyice açılmak.

çakmaklı *is.* Çakmak taşı ve zemberekle ateş alan eski zaman tüfeği.

çakmaklık *s.* **1.** Çakmakta kullanılacak olan: *Çakmaklık benzin.* **2.** *is.* İçine çakmak konulan koruyucu malzeme.

çakmaksız *s.* **1.** Çakmağı olmayan. **2.** Eski, kullanılmaz tabanca veya tüfek. **3.** *esk.* Kibrit.

çakmak taşı *is. jeol.* **1.** Demir veya çeliğe sürtüldüğünde kıvılcım çıkartan bir tür kuvars. **2.** Düvenlerin altına çakılan küçük ve kesici taş: *"Düven tahtasının altına çakmak taşlarını yerleştiriyordu."* -C. Uçuk.

çakozlama *is.* Çakozlamak durumu.

çakozlamak *(-i)* Uygunsuz bir durumu fark etmek.

çakşır *is.* **1.** Paça bölümü diz üstünde veya diz altında kalan bir tür erkek şalvarı: *"İyi işlenmiş mavi çakşır ve mavi cepken giyerdi."* -Y. K. Beyatlı. **2.** Kuşların ayağında bulunan ve süs gibi görünen tüy.

çakşırlı *s.* **1.** Çakşır giymiş. **2.** Ayakları tüylü, paçalı (güvercin) veya başka (kuş).

çakşırsız *s.* Çakşırı olmayan.

çaktırılma *is.* Çaktırılmak işi.

çaktırılmak *(nsz)* Çaktırmak işi yapılmak.

çaktırış *is.* Çaktırmak işi veya biçimi.

çaktırma *is.* Çaktırmak işi veya durumu.

çaktırmadan *zf. (çaktı'rmadan) tkz.* Belli etmeden, gizlice, sezdirmeden: *"Onları daha iyi görebilmek için yavaş yavaş, çaktırmadan, daha tepeye, göğün ta ortasına çıkıyordu."* -Ö. Seyfettin. *"O, kenar kenar yürüyerek ve çaktırmadan deminki cevizlerin altına göz attı."* -O. C. Kaygılı.

çaktırmak *(-ı, -e)* **1.** Çakmak işini yaptırmak: *"Burası oda olmak için evvelâ bir tavan çaktırmalı."* -M. Ş. Esendal. **2.** *tkz.* Birinin bir şeyi sezmesini sağlamak.

çal *is. hlk.* Taşlık yer, çıplak tepe.

çala *zf.* Belli isimlerden önce gelerek fiile bağlanır ve isimle ilgili bir çabukluk, süreklilik, dikkatsizlik anlamı katar.

→ ***çala kalem, çala kamçı, çala kaşık, çala kılıç, çala kürek, çala paça***

çalacak, -ğı *is. hlk.* Yoğurt mayası.

çalâk *s. (ça:lâ:k) Far. çālāk esk.* Eline ayağına çabuk, atik, çevik: *"Norveçli bir seyyah gibi çalâk, köprüye indim ve vapura bindim."* -Y. K. Beyatlı.

çala kalem *zf.* Gelişigüzel, durmadan yazarak: *"Delegasyonumuz aleyhine çala kalem bir polemiğe girişmiş bulunuyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

çala kamçı *zf.* Durmadan kamçılayarak: *"Arabacı artık beygiri çala kamçı sürüyor."* -O. C. Kaygılı.

çala kaşık *zf.* Soluk almadan yiyerek.

çala kılıç *zf.* Durmadan kılıç sallayarak.

çala kürek *zf.* Sürekli kürek çekerek: *"Bu sırada kaldırılmakta olan birinci sınıf merdivenine doğru bir sandalın çala kürek yanaştığı görüldü."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

Çalap, -bı *öz. is. esk.* Tanrı: *"Suyun akar yalap yalap / Böyle emreylemiş Çalap."* -Yunus Emre.

çala paça *zf.* Zorla yürüterek, sürükleye sürükleye.

çalar *is.* Farklılık veya anlam inceliği, nüans.

çalarma *is.* Çalarmak işi.

çalarmak *(nsz)* Ekinler veya meyveler olmağa yüz tutmak.

çalar saat, -ti *is.* Ayarlanışına göre istenilen zamanda çalan saat: *"Masanın üstündeki çalar saat ters döndüğünden ona bakmak için kolunu çıkarıp..."* -S. F. Abasıyanık.

çalçene *is.* Durup dinlenmeden konuşan, çenesi düşük: *"İhsan Hanım, altmış beş yaşlarında çalçene, dedikoducu bir kocakarıydı."* -R. N. Güntekin. *"Keşke erkeklerin yanına koysalar, kadınlar gibi çalçene değildir erkek kısmı, hiç olmazsa susmasını bilir."* -A. İlhan.

çalçenelik, -ği *is.* Çalçene olma durumu: *"Bu çalçeneliğin için evvelâ sen kendine acı, sonra ben sana acıyayım."* -H. R. Gürpınar.

çaldırılma *is.* Çaldırılmak işi.

çaldırılmak *(nsz)* **1.** Çalmak işi yaptırılmak: *Halk müziği çaldırıldı.* **2.** Hırsıza kaptırılmak.

çaldırış *is.* Çaldırmak işi veya biçimi.

çaldırma *is.* Çaldırmak işi.

çaldırmak *(-e)* **1.** Çalmak işini yaptırmak: *"Bunların istedikleri çalgı çaldırmak değil, sarhoşluk etmek, ağız tadı ile kavga çıkarmaktır."* -M. Ş. Esendal. **2.** Hırsıza kaptırmak: *Saatimi çaldırdım.*

çalgı *is.* **1.** Müzik aleti, enstrüman. **2.** Çalgı çalma, müzik: *"Sokağın dibinde çalgı sesleri işiterek birkaç adım ilerledi."* -P. Safa. **3.** Müzik topluluğu: *"Çalgı, yerine geçmiş oturmuştu."* -E. E. Talu. **çalgı çalmak** bir müzik aletini seslendirmek: *"Merak etme... Orada çalgı çalarken seni gören kadınlar arasında bizim mahalleden de kadınlar vardı."* -O. C. Kaygılı. *"Şu evde ne zaman iki tel çalgı çalsak, mahalleli söylemediğini bırakmıyor."* -P. Safa.

→ ***çalgı aleti, çalgı çağanak, çalgıhane, çalgı orağı***

çalgı aleti *is.* Müzik yapmak için kullanılan araç, enstrüman.

çalgıcı *is.* Çalgı çalmayı kendine meslek edinmiş kimse: *"Gelin oyuna kalktığı zaman, çalgıcılara bin lira verdi."* -M. Ş. Esendal.

→ ***çalgıcı böcek, çalgıcı otu***

çalgıcı böcek, -ği *is.* Yaklaşık 5 mm boyunda, başı sert bir kabukla örtülü, kahverengi veya siyah, zararlı böcek.

çalgıcılık, -ğı *is.* Çalgıcının işi.

çalgıcı otu *is. bot.* Turpgillerden, kurak yerlerde yetişen bir bitki cinsi *(Sisymbrium).*

çalgıç, -cı *is.* **1.** Bazı çalgıların tellerine vurmaya yarar kuş tüyü, kemik, boynuz gibi şeylerden yapılmış çalma aracı, tezene, mızrap. **2.** *hlk.* Bahçe süpürgesi, çalkı.

çalgı çağanak, -ğı *is.* Çalgı, neşe ve gürültü olduğu hâlde: *Çalgı çağanak bir hayli eğlendik.*

çalgıhane *is. (çalgıha:ne) T. çalgı + Far. ḫāne* Müzik evi, çalgılı lokanta veya eğlence yeri: *"İşte o sırada çalgıhaneler, meyhaneler, kahvehaneler açıldı."* -S. F. Abasıyanık.

çalgılı *s.* **1.** İçinde çalgı çalınan: *"Adamı bir çalgılı meyhaneye götürüyor, rakı içiriyorlardı."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Çalgı çalınarak yapılan: *Çalgılı düğün.*

→ ***çalgılı çağanaklı***

çalgılı çağanaklı *s.* Eğlenceli, şarkılı, çalgılı, gürültülü patırtılı, neşeli: *"Bunların çalgılı çağanaklı davetlere benzeyen bir tarafları yoktu."* -R. N. Güntekin.

çalgın *is. hlk.* **1.** Sıcak veya soğuktan gelişemeyerek cılız kalan ekin. **2.** *hlk.* Uzun zaman bakır kapta kalan tadı bozulmuş yemek, çalık. **3.** *hlk.* Kötürüm, inmeli, sakat.

çalgı orağı *is.* Tırpan.

çalgısız *s.* Çalgısı olmayan.

çalı *is. bot.* Böğürtlen, ahu dudu gibi ağaççıktan küçük, dalları çok çatallı ve sapları odunsu bitki: *"Çalıda gül bitmez, cahile söz yetmez."* -Atasözü. **çalı gibi** sık ve sert (saç, sakal). **çalı idi, çırpı idi, evim idi ya, ayı idi uyu idi, kocam idi ya** her ne kadar evim derme çatma, kocam kaba saba idiyse de, bir düzen kurmuş, yaşayıp gidiyordum.

→ ***çalı bülbülü, çalı çırpı, çalı dikeni,***

çalı fasulyesi, çalı horozu, çalı kakacı, çalı kuşu, çalı süpürgesi

çalı bülbülü *is. zool.* Serçegillerden, güzel öten, küçük bir kuş, ötleğen *(Sylvia communis).*

çalı çırpı *is.* Kolayca ateş yakmaya yarayan ince ve kuru ağaç dalı, kuru ot gibi şeyler: *"Üstü çalı çırpıyla örtülü bir kulübeydi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Ocağa yaklaştılar, çalı çırpı yığınını tutuşturdular."* -N. Cumalı.

çalı dikeni *is. bot. bk.* karaçalı.

çalı fasulyesi *is. bot.* Kılçıklı bir çeşit fasulye.

çalı horozu *is. zool.* Tavukgillerden, eti beğenilen bir yaban kuşu *(Tetraourogallus).*

çalık *s.* **1.** Çarpık: *Ağzı burnu çalık.* **2.** Verev kesilmiş: *Kumaşın bir yanı çalık.* **3.** Tabiî olmaktan uzaklaşmış, kendi renginden olmayan: *Aklı çalık. Rengi çalık.* **4.** *hlk.* Yan yan giden: *Çalık at.* **5.** Adı defterden silinmiş. **6.** Yüzünde çıban veya yara yeri olan. **7.** *is.* Çıban yeri. **8.** *is.* Koyunlarda çiçek hastalığı. **9.** Çalgın.

→ ***çalık kavak***

çalı kakıcı *is.* Eşkıya bozuntusu.

çalık kavak, -ğı *is. bot.* Dalları sepetçilikte kullanılan bir kavak türü, sepetçi kavağı.

çalı kuşu *is. zool.* Serçegillerden, başı koyu kırmızı, gövdesine doğru rengi açılan, çalılık yerleri seven ötücü bir kuş *(Troglodytes): "Bir gün, bu çocuk, insan değil, çalı kuşu, diye bağırmıştı."* -R. N. Güntekin.

çalı kuşugiller *ç. is. zool.* Çalı kuşu benzeri türleri içine alan kuşlar familyası.

çalılandırma *is.* Çalılandırmak işi.

çalılandırmak *(-i)* Çorak bir araziyi çalı ekimi yöntemi ile yeşertmek.

çalılık, -ğı *is.* Çalısı çokça olan yer: *"Bağ tarafında, çalılıkların arkasına gizlenmiştim."* -A. Ş. Hisar. *"Tarlaların içinden, çalılıklardan geçmek lâzımdı."* -S. F. Abasıyanık.

çalım *is.* **1.** Gösteriş, karşıdakini etkileme amacıyla yapılan davranış, kurum, caka: *"... hâllerinde görgüsüzce bir çalım, budalaca bir kurum sezilir."* -H. Taner. **2.** Kılıcın keskin yanı. **3.** Menzil, erim: *Kurşun çalımı. Göz çalımı.* **4.** Biraz benzeme, andırma. **5.** *sp.* Bir oyuncunun topu elinden veya ayağından kaçırmadan karşısındaki oyuncuları kıvrak hareketlerle aldatıp geçmesi. **6.** *den.* Geminin su kesiminden aşağı bölümünün baş ve kıç bodoslamasına doğru darlaşması. **çalım atmak** (veya **yapmak**) *bk.* çalımlamak. **çalım satmak** kurulup büyüklük taslamak: *"İzmir ve dolaylarında çalım satıp dolaşmaya başlayacaklar."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **çalım yemek** futbolda çalım ile geçilmek. **çalımına gelmek** (veya **getirmek**) uygun zaman veya durumu ele geçirmek: *"Sanki demek istediğim bir çalımına gelseydi seni de yüzdürürdü."* -M. Ş. Esendal. *"Yıldız, çalımına getirdikçe ateş ediyordu."* -A. Gündüz. **(birisinin) çalımından geçilmemek** çok kurumlu olmak, çok çalımlı olmak.

çalımcı *is.* Çalım yapan kimse.

çalımlama *is.* Çalımlamak işi.

çalımlamak *(-i) sp.* **1.** Oyunda topu karşı tarafa kaptırmamak için el, ayak veya vücutla şaşırtıcı hareketlerde bulunmak. **2.** *mec.* Bir fırsattan yararlanarak bir başkasının hakkı olan bir şeyi ele geçirmek.

çalımlanış *is.* Çalımlanmak işi veya biçimi.

çalımlanma *is.* Çalımlamak işi veya durumu.

çalımlanmak *(nsz)* **1.** Çalımlı davranmak. **2.** Kendisine çalım yapılmak.

çalımlayış *is.* Çalımlamak işi veya biçimi: *Metin'in çalımlayıştan uzak oyunu güzeldi.*

çalımlı *s.* **1.** Gösterişli, kurumlu. **2.** *den.* Başı yüksek, yapısı dar (gemi).

→ ***çalımlı çalımlı***

çalımlı çalımlı *zf.* Çalım göstererek, çalım satarak: *"Kâzım Bey çalımlı çalımlı çıktı gitti."* -F. R. Atay.

çalımlık, -ğı *is.* Yoğurt veya maya çalmaya yetecek kadar: *Bir çalımlık süt kaldı.*

çalımlılık, -ğı *is.* Çalımlı olma durumu.

çalımsız *s.* Çalımı olmayan, gösterişsiz.

çalımsızlık, -ğı *is.* Çalımsız olma durumu: *"Kavrama hızının zayıflığıyla zekâsının çalımsızlığından ötürü, okulda kendisine kozalak adını takmışlardı."* -Ç. Altan.

çalınma *is.* Çalınmak işi.

çalınmak *(nsz, -e)* **1.** Çalmak işine konu olmak: *"Kapı kapanalı daha üç beş dakika olmadan tekrar çalınmış."* -A. Ş. Hisar. **2.** *hlk.* İnme inmek.

çalıntı *is.* Çalınmış olan (şey): *Çalıntı otomobil.*

çalısız *s.* Çalısı olmayan: *"Oldukları yer otsuz, çalısız, kızıl renkli bir toprak."* -M. Ş. Esendal.

çalı süpürgesi *is.* Kırmızı çiçekleri olan ve süpürge yapımında kullanılan bir bitki: *"Elinde bir çalı süpürgesi ile ortaya fırladı."* -O. C. Kaygılı.

çalış *is.* Çalmak işi veya biçimi: *"Her muganninin okuyuşu, her çalanın çalışı yine şahsîdir ve ayrıdır."* -Y. K. Beyatlı.

çalışılma *is.* Çalışılmak işi.

çalışılmak *(nsz)* Çalışmak işine konu olmak.

çalışkan *s.* Çok çalışkan, çalışmayı seven, faal: *"Bundan başka saygılı, temiz ve çalışkan bir kızdı."* -H. E. Adıvar.

çalışkanlık, -ğı *is.* Çalışkan olma durumu, faaliyet.

çalışma *is.* **1.** Çalışmak işi, emek, say: *"Kendilerine iyi bir çalışma fırsatı verdim."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** Bir yapı elemanının yük altında biçim değiştirmesi, az veya çok zorlanması: *Bu kiriş hesabında kirişin aşırı yük altında çalışması göz önüne alınmıştır.* **3.** Bünyesindeki suyun azalması veya çoğalması sonucu ağacın biçim ve boyutlarının değişmesi: *Ağaçtan üretilen işlerin sonradan bozulması istenmiyorsa, bütün birleştirilmelerde ağacın çalışması özelliği dikkate alınmalıdır.* **4.** İş saati: *"Oğlum, daha çalışmanın kaçta başladığını öğrenmedin mi?"* -N. Cumalı.

→ ***çalışma barışı, çalışma belgesi, çalışma dolabı, çalışma gezisi, çalışma günü, çalışma hayatı, çalışma karnesi, çalışma masası, çalışma odası, çalışma saati, çalışma saatleri, çalışma yöntemi***

çalışma barışı *is.* İş huzuru: *"Devlet... çalışma barışının sağlanmasını kolaylaştırıcı ve koruyucu tedbirleri alır."* -Anayasa.

çalışma belgesi *is.* Bir iş yerinde veya alanında çalışılabileceğini gösterir belge.

çalışmacı *is.* Sağlık, yönetim bilimi gibi konularda çalışma yapan kimse: *Sosyal çalışmacı.*

çalışma dolabı *is.* Üst yüzeyinde çalışma tablası bulunan, ön yüzeyinde kapak ve çekmeceleri olan mobilya.

çalışma gezisi *is.* Bir iş bağlama veya ön anlaşma yapmak üzere çıkılan gezi.

çalışma günü *is.* Tatil günleri dışında kalan ve çalışılabilen her gün, iş günü.

çalışma hayatı *is.* İş hayatı: *"Devlet... çalışma hayatını geliştirmek için gerekli tedbirleri alır."* -Anayasa.

çalışmak *(nsz)* **1.** Bir şeyi oluşturmak veya ortaya çıkarmak için emek harcamak: *Bu eser için üç yıl çalıştım.* **2.** İşi veya görevi olmak: *Arkadaş bankada çalışıyor. "Kışları onun mandırasında çalışıyor."* -H. Taner. **3.** İş üzerinde bulunmak: *"Onun resmî bir dairede yine mütercim olarak yevmiye ile çalıştığını biliyordum."* -A. Ş. Hisar. **4.** (makine veya âletler için) İşe yarar durumda olmak veya işlemekte bulunmak. **5.** Bir şeyi yapmak için gereken çarelere başvurmak, o şeyi gerçekleştirmek için kendini zorlamak, çaba harcamak: *"Kanatlarını açmış, ileri geri atılıyor, yılanı öldürmeye çalışıyordu."* -M. Ş. Esendal. *"Olduğundan fazla yaşlı görünmeye çalıştığını sezdim."* -R. H. Karay. **6.** *(-e)* Bir şeyi öğrenmek veya yapmak için emek vermek: *Çocuk dersine çalışıyor. "Dar ve sapa yollardan hızla yürümeğe çalışıyorduk."* -A. H. Tanpınar. **çalışıp çabalamak** çok gayret göstermek: *"Çalışıp çabaladı, sonunda bana da tahlilci bir zihniyet aşıladı."* -H. E. Adıvar.

çalışma karnesi *is.* İşveren tarafından çalışma hayatına başlayan işçiye verilen,

onun işçilik durumunu gösterir belge.

çalışma masası *is.* Üzerinde iş yapılan masa.

çalışma odası *is.* İçinde iş yapılan oda.

çalışma saati *is.* İş saati.

çalışma saatleri *is.* İşin başlama ve bitiş anı arasındaki saatler, iş saatleri.

çalışma yöntemi *is.* Bir çalışma veya iş süresinde izlenen bilimsel ve metodik yöntem.

çalıştıran *is.* İşveren.

çalıştırıcı *is.* Bir spor dalında, sporcuyu eğiten, yetiştiren ve çalıştıran kişi, antrenör.

çalıştırıcılık, -ğı *is.* Çalıştırıcının işi veya mesleği.

çalıştırılma *is.* Çalıştırılmak durumu.

çalıştırılmak *(nsz)* Çalışma yaptırılmak.

çalıştırış *is.* Çalıştırma işi.

çalıştırma *is.* Çalıştırmak işi veya biçimi.

çalıştırmak *(-i, -e)* **1.** Çalışmasını sağlamak. **2.** Çalışmak işini yaptırmak.

çalkağı *is.* Çalkar.

çalkak, -ğı *is.* Çalkar.

çalkalama *is.* Çalkalamak işi.

çalkalamak *(-i)* **1.** İçinde bir şey bulunan bir nesneyi sarsarak sallamak: *"Kahvelerde zar çalkalayan avuçlar görüyorum."* -Y. Z. Ortaç. *"Fincanını çalkalayıp çalkalayıp diker, dibinde hiç telve bırakmamacasına!"* -A. İlhan. **2.** Sulu bir şeyi sarsarak veya çırparak karıştırmak: *Şişedeki ilâcı çalkalamak. Yumurta çalkalamak. Sütü yayıkta çalkalamak.* **3.** Sudan sarsarak geçirmek veya içinden suyu çarparak geçirmek yolu ile bir şeyi temizlemek: *Tabakları çalkalamak. Bardakları çalkalamak. Ağzını çalkalamak.* **4.** Tahılı sarsarak kalburdan geçirmek, elemek: *Buğdayı çalkalamak. Nohudu çalkalamak.* **5.** Vücudun bir yerini sürekli oynatmak: *"Aşağıdan yavrum, aşağıdan diye göbek çalkalıyordu."* -O. C. Kaygılı. **6.** (kuluçka yumurtalarını) Çevirmek: *"Turnam gelir yata kalka / İbiğinde altın halka / Gel bizim göllerde çalka / Bizim illere inin turnalar."* -Halk türküsü. **7.** Sağlığının bozulmasına yol açmak.

çalkalanış *is.* Çalkalanmak işi veya biçimi.

çalkalanma *is.* Çalkalanmak işi.

çalkalanmak *(nsz)* **1.** Çalkalanma işine konu olmak. **2.** Dalgalanmak.

çalkalatış *is.* Çalkalatma işi veya biçimi.

çalkalatma *is.* Çalkalatmak işi.

çalkalatmak *(-i, -e)* Çalkatmak.

çalkalayış *is.* Çalkalama işi veya biçimi.

çalkama *is.* **1.** Çalkamak işi. **2.** *s.* Çalkalanarak yapılan: *Çalkama ayran.*

çalkamak *(nsz)* Tahıl elemek.

çalkanış *is.* Çalkanmak işi veya biçimi.

çalkanma *is.* Çalkanmak işi.

çalkanmak *(nsz)* **1.** Çalkamak işine konu olmak. **2.** (deniz, göl için) Dalgalanmak: *"Bu loş ve serin salonların altında Haliç'in denizliğini unutmuş, uslu suyu çalkanır."* -B. R. Eyuboğlu. **3.** *mec.* Coşmak. **4.** *mec.* (haber, söylenti) Herkesin ağzında dolaşmak: *"Mehtap âlemiyle bütün Boğaziçi'nin çalkanmasına rağmen bu gecenin bir saz gecesi olacağını mutlaka herkes işitmiş olamazdı."* -A. Ş. Hisar. **5.** *mec.* Coşkunluk, hareketlilik içinde bulunmak: *"Herkes, her şey bir bahar sevinci içinde çalkanır durur."* -H. Taner.

çalkantı *is.* **1.** (deniz) Dalgalanma. **2.** Çalkanmış şey: *Yumurta çalkantısı.* **3.** Kalbur yardımıyla ayrılan çer çöp. **4.** *mec.* Coşku: *"Lodos rüzgârı es esebildiğine / Dinmesin gönlümdeki çalkantı."* -B. Necatigil. **5.** *mec.* Kargaşa ve bunalımın yol açtığı düzensiz, karışık, sıkıntılı durum: *"Beraat etmen büyük çalkantı yaratır basında."* -Ç. Altan. *"Bu üstündeki dehşet çalkantıdan kurtulmak için yere yapıştıkça yapışıyor."* -Y. Kemal.

çalkantılı *s.* Çalkantısı olan: *"Yüklerinin imkân verdiği bir çalkantılı, paytak zor bir yürüyüşle bilet yerine doğru konuşa haykıra koşuyorlardı."* -R. H. Karay. *"Gece yıldızsız, deniz hafif çalkantılı idi."* -H. Taner.

çalkantısız *s.* Çalkantısı olmayan: *Çalkantısız deniz.*

çalkar *is.* Tahıl tanesini yabancı nesnelerden seçmeye veya tohumlukta kullanılacak tahılı ayırmaya yarayan döner kalburlu araç, çalkağı.

çalkatma *is.* Çalkatmak işi.

çalkatmak *(-i, -e)* Çalkalamak işini yaptırmak.

çalkayış *is.* Çalkamak işi veya biçimi.

çalkı *is.* **1.** Çalgıç. **2.** *hlk.* Tırpan.

çalma *is.* **1.** Çalmak işi: *"Kimsenin bilmediği bir havayı çalmaya başladılar."* -H. F. Ozansoy. **2.** Hırsızlık, sirkat: *"Rüyamıza kadar giren bu bahçeden elma çalmaya gidiyorduk."* -B. R. Eyuboğlu. **3.** Başa sarılan sarık. **4.** *s.* Çalınmış: *Çalma mal.* **5.** Kakmalı olmayan, kalemle işlenmiş: *Çalma çiçekli bir gümüş vazo.* **6.** *hlk.* Kibrit.

çalmacı *is.* ve *s.* Maden üzerine çalma işi yapan usta.

çalmaç, -cı *is. hlk.* Tahtadan yapılmış kap.

çalmak, -ar *(-i, -e)* **1.** Başkasının malını gizlice almak, hırsızlık etmek, aşırmak: *"İngiliz cephesinden at kaçırıp bize satan bedeviler dönüşlerinde bizim atlarımızı çalıp İngilizlere satarlardı."* -F. R. Atay. **2.** Vurarak veya sürterek ses çıkartmak: *"Bir yandan mızıka istiklâl havasını çalıyordu."* -R. E. Ünaydın. **3.** Bir müziği dinlemeyi sağlayan aleti çalıştırmak: *"Fevkalâde zekidir; iyi dans eder, piyano çalar, tenis oynar, ata biner, avcıdır, kayakçıdır."* -R. H. Karay. **4.** *(nsz)* Ses çıkarmak, ses vermek: *"Hafif hafif ıslıklar çalan sesi eski keskinliğini kaybetmiştir."* -R. N. Güntekin. *"Muayene odasının yanındaki yazıhanede telefon çalıyordu."* -R. H. Karay. **5.** Atmak, çarpmak, vurmak. **6.** Yoğurt yapmak için sütü mayalamak, katıp karıştırmak: *"Ana, inek sağar; yoğurt çalar, yayık vurur."* -T. Buğra. **7.** Üzerine sürmek: *Ekmeğin üzerine yağ çaldı. Ağzına bir parmak bal çalmak.* **8.** *(-i)* Bozmak, zarar vermek: *Yemeği bakır çalmak. İs çalmak. Patlıcanı kırağı çalmak.* **9.** *(-i)* Kumaşın bir parçasını kesmek. **10.** (madeni) Oymak, kalemle işlemek. **11.** *(-i) hlk.* Süpürmek, temizlemek: *Tozu çalmak.* **12.** *(-e)* Benzemek, andırmak: *"Geniş alınlı, kırmızıya çalar, kahverengi saçlı, altın dişli tuhaf bir delikanlı gülümsedi."* -S. F. Abasıyanık. **13.** *mec.* (zaman için) Boşa harcatmak, ziyan etmek. **çalmadan oynamak 1)** çok keyifli ve sevinçli durumda bulunmak; **2)** bir işe çok hevesli görünmek. **çalıp çırpmak** eline geçeni çalmak: *"Bu Salih Araboğlu, tefecilikten, çalıp çırpmaktan para yapmış, uğursuz heriflerden biridir."* -M. Ş. Esendal.

çalpara *is. (ça'lpara) Far. çār-pāre* **1.** Parmaklara takılıp çalınan zil veya buna benzer ses çıkarıcı araç: *"Bet beniz solmuş, gözler büyümüş, kansız dudaklar aralık, alt üst dişler çalpara gibi birbirine vuruyor."* -H. R. Gürpınar. **2.** *zool.* Açıklarda kumluk alanlarda yaşayan ve ağları keserek balıkçılara arar veren bir çeşit çağanoz *(Portunus puber).*

çaltı *is. hlk.* Diken, çalı.

çaltılık, -ğı *is.* Çaltısı çok olan yer.

çalyaka *zf. (ça'lyaka)* Birdenbire yakasına yapışarak: *"Bizi çalyaka karakola götürdüler."* -R. N. Güntekin. *"Gelenler, adamcağızı çalyaka götürüp tek bir hücreye kapadılar."* -S. F. Abasıyanık. **çalyaka etmek** yakasına yapışıp sıkıca tutmak: *"Şimdi karakoldan görürlerse kudurmuşsun diyerek çalyaka ederler."* -H. R. Gürpınar.

çam *is. bot.* Çamgillerin örnek bitkisi olan ve yurdumuzda birçok türü yetişen bir orman ağacı *(Pinus).* **çam devirmek** karşısındakine dokunacak veya kötü bir sonuç doğuracak söz söylemek: *"Bu hoppa oğlan, karısına ne diller dökecek, ne potlar kıracak, ne çamlar devirecekti."* -H. R. Gürpınar. **çam yarması** (veya **bölmesi)** iri gövdeli insan: *"İki çam bölmesi kol, kim tutacak, kim bükecek?"* -M. Â. Ersoy.

→ ***çam balı, çam fıstığı, çam sakızı, çam yeşili***

çamaşır *is. Far. cāme-şūy (cāme* giysi, *şūy* - yıkayan*)* **1.** İç giysisi: *"Çamaşırı ile*

yarı açık duran bacakları kan içindeydi." -M. Ş. Esendal. **2.** Yıkanması gerekli kirli. **3.** Kirli eşyaları yıkama işi: *"Artık benim gündelikle çamaşıra, ortalık temizlemeye gitmemden başka çare kalmadı."* -H. E. Adıvar. **çamaşır değiştirmek** iç giysilerini çıkartıp temizlerini giymek: *"Ter içindesiniz, gelsinler de çamaşırlarınızı değiştirelim."* -R. H. Karay. **çamaşır ertesi olmak** çok çamaşır yıkamaktan aşırı yorulup hasta olmak: *"Kaynanam da yıkar ama, iki gün de çamaşır ertesi olur yatar."* -M. Ş. Esendal.

→ ***çamaşır deterjanı, çamaşır dolabı, çamaşırhane, çamaşır ipeği, çamaşır ipi, çamaşır leğeni, çamaşır makinesi, çamaşır mandalı, çamaşır sabunu, çamaşır sepeti, çamaşır suyu***

çamaşırcı *is.* Para ile başkalarının çamaşırını yıkayan kimse.

çamaşırcılık, -ğı *is.* Çamaşırcının işi.

çamaşır deterjanı *is.* Çamaşırların daha çabuk, daha iyi temizlenmesini sağlayan kimyasal birleşim.

çamaşır dolabı *is.* Çamaşır saklamada kullanılan çekmeceli dolap.

çamaşırhane *is. (çamaşırha:ne) Far. cāme-şūy + ḫāne* Çamaşırlık: *"Çamaşırhanenin arkasındaki duvardan atladım, dedim."* -R. N. Güntekin.

çamaşır ipeği *is.* Nakış yapmakta kullanılan ipek iplik.

çamaşır ipi *is.* Kurutmak için üzerine çamaşır asılan ip veya tel.

çamaşır leğeni *is.* Çamaşırların içinde yıkandığı, metal veya plâstikten yapılmış, geniş kap.

çamaşırlık, -ğı *is.* **1.** Çamaşır yıkamak için kullanılan yer, çamaşırhane. **2.** *s.* Çamaşır yapımına yarayan: *Çamaşırlık kumaş.*

çamaşır makinesi *is.* Çamaşır yıkamaya yarayan araç: *"Yedi yüz liralık çamaşır makinesini dörtte bir eksiğine mal etmişsin."* -R. H. Karay.

çamaşır mandalı *is.* Kurutmak için asılmış çamaşırları ipe sıkıca tutturmak amacıyla kullanılan küçük, tahta veya plâstik kıskaç.

çamaşır sabunu *is.* Çamaşır yıkamak işinde kullanılan beyaz sabun.

çamaşır sepeti *is.* Kirli veya yıkanmış çamaşırların içinde toplandığı sepet.

çamaşır sodası *is. hlk.* Beyaz çamaşırların yoğun veya asitli kirlerini eritmek için kullanılan sodyum karbonat.

çamaşır suyu *is.* Çamaşırların beyazlığını ve kolayca temizlenmesini sağlayan kimyasal birleşimli su.

çamaşır takımı *is.* Fanilâ, don, gömlek, çorap, mendil gibi eşya, bir arada bohçaya konulup verilen hediye.

çamat *is.* Avlanılmış balıkları elde taşımaya yarar çengel askı.

çam balı *is.* Arıların sarı çam üzerinde biten yaprak bitlerine salgıladıkları bal sıvısından oluşturdukları bir tür bal.

çamça *is. zool.* Sazangillerden, pullarından yalancı inci yapılan bir ırmak balığı *(Leuciscus rutilus).*

çamçak, -ğı *is.* **1.** Ağaçtan oyularak yapılmış kulplu su kabı, çapçak. **2.** Köpüklenerek akma.

→ ***çamçak çamçak***

çamçak çamçak *zf.* Bolca, bol miktarda: *"Kaynayıp çifte kazan aksa da çamçak çamçak."* -M. A. Ersoy.

çam fıstığı *is.* Fıstık çamının kozalak biçimindeki meyvesinden çıkarılan sert kabuklu, yağlı ve nişastalı tohum.

çamgiller *ç. is. zool.* Kozalaklılardan, iğne gibi ince ve uzun yapraklarını yaz kış dökmeyen, tohumları çıplak olarak kozalak pulları üzerinde bulunan, çam, köknar, lâdin gibi bitki türlerini içine alan reçineli ağaçlar familyası.

çamlık, -ğı *s.* **1.** Çam ağaçları çok olan yer. **2.** *is.* Çam korusu: *"Merdivenleri, çamlığı ve çardağı bir geyik gibi sekerek koştu."* -F. R. Atay.

çam sakızı *is.* Çam ağacından çıkarılan reçine. **çam sakızı çoban armağanı** verilen bir armağanın sunulduğu kimsenin değerine uygun olmadığını ve verenin gücünün ancak buna yettiğini özür yollu anlatmak için söylenir. **çam sakızı gibi** tedirginlik verecek kadar bir insanın peşinden ayrılmayan.

çamuka *is. (çamu'ka) Yun. zool.* Gümüş balığına benzer bir balık. Çamukanın büyüklerine **tokmak baş** denir *(Atherina hepsetus): Çamuka ağı.*

çamur *is.* **1.** Su ile karışıp, bulaşır ve içine batılır duruma gelmiş toprak, balçık: *"Ayakkabılarımızın altındaki kırmızı renkli, arasından kuru otlar fırlamış çamurun ağırlığını duyar gibi oluyorum."* -R. H. Karay. **2.** *hlk.* Yapı işlerinde kullanılan çeşitli malzeme ile yapılan harç. **3.** *s. mec.* Sataşkan, çevresine tedirginlik veren, sulu (kimse): *"Çamur oyuncu ile dürüst oyuncuyu herkes karıştırıyor."* -H. Taner. **(birine) çamur atmak** (veya **sıçratmak**) birini kötü bir işe karışmış göstermek, kara çalmak, iftira etmek: *"Herkesin birbirine çamur attığı, çelme taktığı bu dünyada..."* -H. Taner. **çamur gibi 1)** (ekmek için) iyi pişmemiş ve siyah unla yapılmış; **2)** herkese sataşıp tedirginlik veren (kimse). **çamura bulaşmak** (veya **batmak**) kirli ve uygunsuz bir işe karışmak. **çamura taş atmak** *bk.* çirkefe taş atmak. **çamura yatmak** *argo* borcunu ödememek, sözünü yerine getirmemek. **(birini) çamurdan çekip çıkarmak** birini kötü veya onurunu tehlikeye düşüren bir durumdan kurtarmak. **çamuru karnında, çiçeği burnunda** *bk.* çiçeği burnunda, çamuru karnında.

→ ***çamur banyosu, çamur deryası, çamur ığrıbı, çamur kalemi***

çamur banyosu *is.* Tedavi gücü olan çamurla yapılan banyo.

çamurcuk, -ğu *is. zool.* Sazangillerden, sazandan küçük, eti tatsız bir göl ve bataklık balığı *(Chrondrostoma nasus).*

çamurcun *is. zool.* Anadolu ve Kuzey Afrika'da yaşayan bir tür ördek.

çamur deryası *is.* Her tarafı çamurla kaplanmış olan: *"Çamur deryası mahallede kışı geçirmek bir azaptı."* -O. C. Kaygılı.

çamur ığrıbı *is.* Denizin sığ ve çamurlu yerlerinde kullanılan 25-30 kulaç uzunluğunda bir balık ağı.

çamur kalemi *is.* Heykeltıraşların çamura biçim verme sırasında kullandıkları şimşir araç.

çamurlama *is.* **1.** Çamurlamak işi. **2.** *mdn.* Yanmaya elverişli cevherin bir bölümünün eski üretim alanlarında bırakılması sonucunda çıkması muhtemel yangının önlenmesi işi.

çamurlamak *(-i)* **1.** Çamur sürmek, çamurla sıvamak. **2.** *mec.* Kötülemek.

çamurlanma *is.* Çamurlanmak işi.

çamurlanmak *(nsz)* Üzerine çamur sürülmek: *Giysin çamurlanmış.*

çamurlaşma *is.* Çamurlaşmak işi.

çamurlaşmak *(nsz)* **1.** Çamur durumuna gelmek: *"Erimeye başlayan ve gittikçe çamurlaşan karlara bastıkça ayakları kayıyordu."* -A. Gündüz. **2.** *mec.* Sataşmaya koyulmak.

çamurlatma *is.* Çamurlatmak işi veya biçimi.

çamurlatmak *(-i, -e)* Çamur sürdürmek, çamurla sıvatmak.

çamurlu *s.* Çamur bulaşmış, üstünde veya içinde çamur bulunan: *"Uzun sarı tüyleri biraz daha çamurlu, bacakları biraz daha berelenmiş."* -R. N. Güntekin.

çamurluk, -ğu *is.* **1.** Çamuru çok olan yer: *Bahçenin o tarafı çamurluk.* **2.** Paçaları çamurdan korumak için giyilen tozluk. **3.** Taşıtlarda tekerleklerin üst bölümünü örten parça. **4.** Ayakkabıların çamurunu kazımak için yapılarda giriş kapısının önünde, yere çimento veya betonla tutturulan, demirden yapılmış türlü biçimlerdeki ayakkabı sileceği.

çamurlukçu *is.* Araçların çamurluklarını yapan veya onaran kimse veya iş yeri.

çamurlukçuluk, -ğu *is.* Çamurlukçunun işi veya mesleği.

çamursuz *s.* Çamuru olmayan, üstünde çamur bulunmayan.

çam yeşili *is.* Çam yapraklarına benzer yeşilin bir tonu.

çan *is.* İçinden sarkan tokmağının kenarlara vurmasıyla ses çıkaran madenden araç, kampana: *"Harp gemisinde çan, düdük ve insan sesleri birbirine karıştı."* -F. R. Atay. *"Eda Hanım bayılmak üzere iken*

itfaiyenin çanlarını duyuyor ve pencereye koşuyor." -P. Safa. **birinin çanına ot tıkmak (tıkamak** veya **tıkanmak)** sesini çıkaramayacak, kötülük edemeyecek bir duruma getirmek (getirilmek), susturmak: *"İsterseniz, çanıma ot tıkar, beni mahvedersiniz."* -O. Kemal. **çan çalmak** *mec.* herkese bildirmek.

→ ***çan çan, çan çiçeği, çan çiçeğigiller, çan kulesi***

çanak, -ğı *is.* **1.** Toprak, metal vb. den yapılmış yayvan, çukurca kap: *"Oradaki sigara çanağından bir Gelincik alıp yaktıktan sonra anlattı."* -B. Felek. **2.** *bot.* Çiçeğin en dışında bulunan yeşil yaprakların tümü. **3.** Göz çukuru: *"Kanlı çanaklarından fırlayan iri parlak gözleri, pek korkunç bakıyordu."* -Ö. Seyfettin. **4.** *coğr.* Çevresine göre alçakta bulunan ve genellikle geniş tekne biçiminde yer. **çanak tutmak** (veya **açmak)** davranışları veya sözleriyle kötü bir karşılığa yol açmak: *"Oh olsun... Vallahi memnun oldum, diyordu. Çanak tuttun. Şunun şurasında rahat sana battı mıydı?"* -R. N. Güntekin. **çanak yalamak** dalkavukluk etmek.

→ ***çanak anten, çanak çömlek, çanak üzengi, çanak yaprağı***

çanak ağızlı *s.* **1.** Büyük ağızlı. **2.** *mec.* Sır saklamaz.

çanak anten *is.* Belirli frekanslarda uzaydaki aktarıcıdan yapılan radyo ve televizyon yayınlarını almaya yarayan tepsi biçiminde anten.

çanakçı *is.* Çanak yapan veya satan kimse.

çanakçılık, -ğı *is.* Çanak yapma veya satma işi.

çanak çömlek, -ği *is.* Topraktan yapılmış türlü kaplar: *"Hitit adı verilen o insaların bıraktıkları çanak çömleklere bakınca bugün hâlâ Anadolu halkının kullandığı çanak çömlekleri görür gibi oluyoruz."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

çanaklık, -ğı *is. den.* Gemi direklerindeki gözetleme yeri.

çanaksı *s.* Çanağa benzeyen, çanak gibi.

→ ***çanaksı hücreler***

çanaksı hücreler *ç. is. anat.* Salgı olacağı vakit şişen ve belirli bir hacme geldiklerinde içlerindeki sıvı salgısını boşaltan bez hücreleri.

çanak üzengi *is.* Basılan yeri, tabanın büyük bir bölümünü kaplayacak kadar geniş üzengi.

çanak yalayıcı *is.* Dalkavuk: *"İhsan bekleyen bu çanak yalayıcı, bu jurnalci yaratıklar köpeklik tarihinin yüzkarası idiler."* -H. Taner.

çanak yalayıcılık, -ğı *is.* Dalkavukluk. **çanak yalayıcılık etmek** dalkavukluk etmek.

çanak yaprağı *is. bot.* Çanağı oluşturan yaprakların her biri.

çancı *is.* **1.** Çan yapan veya satan kimse. **2.** Çan çalmakla görevli kimse.

çancılık, -ğı *is.* Çancının işi veya mesleği.

çan çan *zf.* **1.** Çan sesine benzer ses çıkararak. **2.** *is.* Sürekli ve yüksek sesle edilen gevezelik: *Bütün gün onun çan çanından bıktım.* **çan çan etmek (ötmek** veya **konuşmak)** yüksek sesle sürekli gevezelik etmek.

çan çiçeği *is. bot.* Çan çiçeğigillerden, süs bitkisi olarak ekilen ve çiçekleri çan biçiminde olan bir bitki cinsi, Meryem ana eldiveni *(Campanella).*

çan çiçeğigiller *ç. is. bot.* Bitişik taç yapraklılardan, örneği çan çiçeği olan bir bitki familyası.

çandı *is.* **1.** Çivisiz, birbirine geçirilme yöntemine göre hazır kesilmiş kereste: *"Evi, ahırı, samanlığı babadan kalma, çandı, yani çivisiz yapılmış keresteler birbirine geçirilerek yapılmış."* -H. E. Adıvar. **2.** *hlk.* Tahta kapak veya tavan.

çandır *is. hlk.* **1.** Karışık, melez. **2.** *hlk.* Aşılanmamış, yaban.

çangal (I) *is. sp.* Ayakta güreşirken karşı güreşçinin koltuğu altından bir kolu sokarak bir ayakla o güreşçinin bir bacağına çengel taktıktan sonra onu öne doğru eğip başı üzerinden atma oyunu, çelme takma.

çangal (II) *is.* **1.** Dallı budaklı ağaç. **2.** *hlk.* Fasulye sırığı, sırık.

çangıl çungul *s.* Kulağa hoş gelmeyen kaba ses çıkaran.

çangır çungur *zf.* Düşme veya birbirine çarpma sırasında kaba ve zevksiz ses çıkararak: *Tencereler çangır çungur devrildi.*

çangırdama *is.* Çangırdamak işi veya durumu.

çangırdamak *(nsz)* Düşerek veya birbirine çarparak gürültü çıkarmak.

çangırtı *is.* Çangırdama sesi.

çanıltı *is.* Çan sesi.

çan kulesi *is.* İçinde çan bulunan uzun, yüksek yapı, kule: *"Baştan başa yenileşen o şehirlerin her tarafında çan kuleleri yükselir."* -Y. K. Beyatlı.

çanta *is. (ça'nta)* Kösele, meşin, kumaş gibi hafif malzemeden yapılıp büyüklüğüne göre para, evrak, yiyecek koyup taşımaya yarayan kap: *"Yanından hiç ayırmadığı çantasında bir kütüphane bulursunuz."* -Y. Z. Ortaç. *"Evrak çantası içinden türlü türlü renklerde birtakım kâğıtlar çıkarıp göstererek ilâve etti."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **çantada keklik** ele geçirilmesi o kadar kesin ki elde edilmiş sayılır, torbada keklik: *"Merak etme, tam tabiriyle o çantada keklik artık."* -R. H. Karay. **çantadan yetişmek** bir mesleği eğitim görmeden, tecrübelerle kazanmak.

→ ***çanta çiçeği***

çantacı *s.* Çanta yapan veya satan (kimse).

çantacılık, -ğı *is.* Çanta yapma sanatı veya çanta satma işi.

çanta çiçeği *is. bot.* İki çeneklilerden, beyaz, erguvanî veya sarı renkli bir süs bitkisi.

çantalı *s.* Çantası olan: *"Kompartmana eli çantalı bir tahsildar düştü."* -R. Enis.

çantasız *s.* Çantası olmayan.

çap *is.* **1.** Genellikle cisimlerin genişliği, kutur: *"Tüfeklerin çaplarını sorsanız cevabını veremezler."* -Ö. Seyfettin. **2.** Büyüklük, ölçü. **3.** Değer: *"Bütün bu çabalar da Alman edebiyatını dünya çapında bir güce kavuşturmaya yetmiyor."* -H. Taner. **4.** Yapının veya arsanın boyutlarını ve sınırlarını gösteren harita. **5.** *mat.* Uç noktaları dairenin çevresi üzerinde bulunan ve çemberin merkezinden geçen doğru parçası. **6.** *mec.* Bilgi, tecrübe ve yeteneklerin tümü: *"Her şeyde olduğu gibi politikada da bu büyük rolü insanın kendi çapı oynar."* -H. Taner. **7.** *hlk.* Bozuk, eğri, dolaşık, aykırı. **çaptan düşmek** *mec.* çalışma gücü, verimi azalmış veya tükenmiş olan.

çapa (I) *is. (ça'pa) İt. zappa* **1.** Tarlalarda toprağı işlemek için kullanılan ağaç saplı demir kazı aracı. **2.** Çapalamak işi.

çapa (II) *is. den.* Çipo.

çapacı *is.* Çapa ile çalışan işçi.

çapacılık, -ğı *is.* Çapacının yaptığı iş.

çapaçul *s.* Kılığının veya eşyasının düzgün ve temiz olmasına özenmeyip düzensizlik içinde yaşayan, pasaklı: *"Musa, gene her günkü çapaçul kılığına bürünmüş."* -R. N. Güntekin.

çapaçulcu *s.* Serseri, başıboş (kimse).

çapaçulculuk, -ğu *is.* **1.** Serserilik, başıboşluk. **2.** Kılık kıyafete özen göstermeyişi iş edinme.

çapaçullaştırma *is.* Çapaçullaştırmak işi veya durumu.

çapaçullaştırmak *(-i)* Çapaçul duruma getirmek.

çapaçulluk, -ğu *is.* Çapaçul olma durumu, kılık kıyafete özen göstermeyiş: *"Çapaçullukla hiç de alâkası bulunmayan biri."* -R. H. Karay.

çapak, -ğı (I) *is.* **1.** Göz pınarında ve kirpiklerde birikerek pıhtılaşan veya kuruyan akıntı. **2.** Madenler dövülürken sıçrayan ince, ufak parça. **3.** Metal veya toprak eşya kenarlarında bulunan pürüz.

çapak, -ğı (II) *is. zool.* Sazan familyasından, vücudu yandan basık, 50 cm uzunluğunda, 4-5 kg ağırlığında, sarı pullu, eti tatsız, kılçıklı bir tatlı su balığı *(Abramis brama).*

çapaklanış *is.* Çapaklanma işi veya biçimi.

çapaklanma *is.* Çapaklanmak işi.

çapaklanmak *(nsz)* Çapak oluşmak:

"İhtiyar kadın hep çapaklanan gözlerini mendiliyle kurulayarak bir iki söz daha kekeledi." -P. Safa.

çapaklı *s.* Çapağı olan: *"Perdeci, çapaklı gözlerini kirli yumruklarıyla ovuşturarak cevap verdi."* -P. Safa.

çapaksız *s.* Çapağı olmayan.

çapalama *is.* Çapalamak işi.

çapalamak *(-i)* Çapa ile kabartmak: *"Ana çapa çapalar, ot yolar, soğan, sarımsak, yeregeçen eker."* -T. Buğra.

çapalanış *is.* Çapalanmak işi veya biçimi.

çapalanma *is.* Çapalanmak işi.

çapalanmak *(nsz)* Bir yer çapa ile kabartılmak.

çapalatma *is.* Çapalatmak işi.

çapalatmak *(-i, -e)* Çapalamak işini yaptırmak.

çapalı *s.* **1.** Çapalanmış (yer). **2.** Çapası olan.

çapanoğlu *is. (Çapanoğlu ailesinin adından) mec.* Başa dert olacak durum. **altından çapanoğlu çıkmak** bir işte başa dert olacak bir durumla, bir sorunla karşılaşmak. **çapanoğlunun abdest suyu gibi** (içilecek şeyler için) sulu, tatsız ve kötü görünüşte olan.

çapar (I) *is. esk.* **1.** Postacı, ulak. **2.** *s.* (hayvan ve bitki için) Benekli, alacalı. **3.** *s.* Derisi, kılları ve gözleri, boya maddesi yokluğundan renksiz olan (insan veya hayvan), akşın, albinos. **4.** *hlk.* Çiçek bozuğu yüz.

çapar (II) *is. den. hlk.* Takadan büyük, baş ve kıç tarafı yukarı kalkık bir çeşit Karadeniz kayığı.

çaparız *is. Far. çep u rāst* "sol ve sağ" *hlk.* İçinden çıkılamayacak kadar güç olan, karışık iş.

çapari *is. (çapa'ri) İt. chiapparei* Çok iğneli; beden, köstek ve iğne bölümlerinden meydana gelen, her bir iğneye hindi, horoz, kaz, martı, tavuk, ördek gibi kuşların kanat, kuyruk tüyleri takılan bir tür olta takımı.

çapasız *s.* **1.** Çapalanmamış (yer). **2.** Çapası olmayan.

çapçak, -ğı *is.* **1.** Ağaçtan oyularak yapılmış su kabı, çamçak. **2.** Ağzı açık fıçı: *"Elimi çapçağa daldırdım, karidesi bıyığından yakaladım."* -S. F. Abasıyanık.

çapkımak *(-i)* Enini boyunu ölçmek, çaplamak.

çapkın *s.* **1.** Geçici aşklar arkasında koşan: *"Sen onun karşısına çapkın bir adam gibi çıktın."* -P. Safa. **2.** Cinsellik taşıyan veya hatırlatan: *"Bunlar, herhangi bir caz havasına uyar gibi omuz, gerdan kırar, kalça sallar ve mantolarını çapkın bir eda ile şöylece omuzlarının üstüne atıverirler."* -H. E. Adıvar. **3.** Haylaz: *"İyidir, hoştur... ille velâkin birazcık delişmendir, birazcık çapkındır."* -O. C. Kaygılı. **4.** Okşayıcı bir söz gibi de kullanılır: *"Kostüm yeni, potinler yeni, gömlek yeni... güvey mi giriyorsun çapkın?"* -P. Safa.

çapkınca *zf. (çapkı'nca)* Çapkın bir biçimde: *"Bana azıcık çapkınca göründü, söyle yola gelsin."* -M. Yesari.

çapkınlaşma *is.* Çapkınlaşmak işi.

çapkınlaşmak *(nsz)* Çapkın duruma gelmek.

çapkınlık, -ğı *is.* Çapkın olma durumu veya çapkınca davranış: *"Yaşlının çapkınlığını uzaktan seyretmek bile çirkin..."* -R. H. Karay.

çapla *is.* Maden kazımak için kullanılan çelik kalem.

çaplama *is.* Çaplamak işi.

çaplamak *(-i)* **1.** Bir şeyin enini, boyunu ölçmek, çapkımak. **2.** Keresteleri dört köşe olarak kesip biçmek.

çaplı *s.* Çapı geniş olan.

çapma *is.* Çapmak işi.

çapmak, -ar *(-i) esk.* **1.** Koşturmak: *Atını çaparak gitti.* **2.** *(-e) esk.* Akın etmek, koşmak: *"Yağı basar, uğru çapar, tek başıma barınamam, ölürüm."* -M. Ş. Esendal.

çaprak, -ğı *is.* Eyer örtüsü, şaprak.

çapraşık *s.* **1.** Karışık, dolaşık: *"Çapraşık akıntılar birden düz yön aldı."* -R. E. Ünaydın. **2.** *s. mec.* Anlaşılması, çözülmesi veya içinden çıkılması güç, karışık, muğlâk: *"Benimseyemediği çapraşık bir dünyanın bin bir dolabı içinde bunalmış genç bir öğrenciyi hatırlatıyordu."* -E. İ. Benice.

çapraşıklaşma *is.* Çapraşıklaşmak işi.

çapraşıklaşmak *(nsz)* Çapraşık duruma gelmek.

çapraşıklık, -ğı *is.* Çapraşık olma durumu.

çapraşma *is.* Çapraşmak işi.

çapraşmak *(nsz)* **1.** Karışık, çapraşık, çözülmez duruma gelmek. **2.** İki şey birbiriyle çapraz olarak kesişmek: *"Döne döne çapraşan, su yolları gibi ucu."* -R. H. Karay.

çapraz *s. Far. çep u rāst* **1.** Eğik olarak birbiriyle kesişen: *"Boynuna çapraz astığı tüfeğini yokladı."* -S. Kocagöz. **2.** *is. sp.* Güreşte hasmının koltuk altından kol geçirip sarma oyunu; bir veya iki kolla yapıldığına göre **tek çapraz** ve **çift çapraz** denir. **3.** *hlk.* Kopça, düğme. **4.** Bir tür olta iğnesi. **5.** Karşıt yön: *Çapraz ateş.* **çapraza almak** çaprazlama olarak davranmak: *"Mitralyözler onu çapraza almış, kızıl iğneleriyle gövdesini delik deşik ediyorlardı."* -A. İlhan. **çapraza sarmak** bir iş içinden çıkılmaz duruma gelmek, çaprazlaşmak. **çaprazda sürmek** *sp.* çapraza alınan hasmı geriye doğru hızla sürmek.

→ ***çapraz ateş, çapraz kafiye, çapraz kur, çaprazölçer, çaprazvari***

çapraz ateş *is.* Karşılıklı yönlerden silâhla saldırma.

çapraz kafiye *is. ed.* Dörtlüklerde birinci ile üçüncü, ikinci ile dördüncü dizelerin birbiriyle kafiyelenmesi düzeni.

çapraz kur *is. ekon.* İki ülke parası arasında üçüncü bir ülkenin parasıyla belirlenen kombiyo sürüm değeri, üç ülke parasının birbirlerine oranı.

çaprazlama *zf.* **1.** Çapraz olarak, makaslama: *"Yatağı çaprazlama tam bu papazın yatağı hizasında idi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** *is.* Testerenin keserken sıkışmaması için dişlerini belli ölçülere göre sağa sola bükme. **3.** *is.* Evirme.

çaprazlamak *(-i)* Çapraz duruma getirmek: *"Tüfeği bıraktım, kollarımı göğsüme çaprazladım."* -R. H. Karay.

çaprazlaşma *is.* Çaprazlamak işi.

çaprazlaşmak *(nsz)* İçinden çıkılmaz duruma gelmek, ne yapılacağı bilinemez duruma gelmek: *İş çaprazlaştı.*

çaprazlık, -ğı *is.* Çapraz olma durumu.

çaprazölçer *is. tek.* Elde veya makinede çaprazlanan dişlerin eğimini denetlemede yararlanılan yardımcı alet.

çaprazvari *zf. (çaprazva:ri:) Far.* Çapraz olarak: *"İki zayıf el harmaniden çıktı, göğsünün üstünde çaprazvari kavuştu."* -H. E. Adıvar.

çapsız *s. mec.* **1.** Çapı olmayan. **2.** *mec.* Değersiz.

çapul *is.* Yağma, talan, plâçka: *"Tanınmamak için yüzlerini karalayarak gece çapuluna çıkmış iki haydut."* -H. R. Gürpınar.

çapula *is. hlk.* Kaba deriden yapılmış ucu sivri ve kıvrık ayakkabı.

çapulacı *is. hlk.* Çapula yapan veya satan kimse.

çapulacılık, -ğı *is.* Çapulacının işi veya mesleği.

çapulcu *s.* Çapul yolu ile başkasının malını alan, talancı, yağmacı, plâçkacı: *"Bütün çapulcu alayı başka kasabalara gittiler."* -S. F. Abasıyanık.

çapulculuk, -ğu *is.* Çapulcunun yaptığı iş veya davranış: *"Birçok geçit yerlerinde eşkıyalık, yol yağmacılığı, çapulculuk türedi."* -A. Gündüz.

çapullama *is.* Çapullamak işi.

çapullamak *(-i)* Çapul yolu ile bir malı almak veya bir yeri soymak, yağmalamak.

çaput *is.* **1.** Eski bez parçası, paçavra. **2.** *hlk.* Bez.

çar *is. Rus. tsar tar.* Rus imparatorlarına ve Bulgar krallarına verilen unvan.

çarçabuk *zf. (ça'rçabuk)* **1.** Pek çabuk, çabucacık, hemencecik, tez elden: *"Hareket ve heyecanın arkasını kestiğimiz zaman çarçabuk hiç oluveririz."* -R. H. Karay. **2.** Kolaylıkla.

çarçur *is.* Gereksiz yere harcama. **çarçur etmek** gereksiz yerlere harcayıp tüketmek: *"Birikmiş parasını, elindeki sermayeyi çarçur etmesinden koruyabilmek*

için yine yalanlara başvuruyordu." -N. Cumalı. **çarçur olmak** gereksiz yere harcanmak, ziyan olmak.

çardak, -ğı *is. Far. çār dört + Ar. ṭāḳ* **1.** Tarla, bahçe gibi yerlerde ağaç dallarından örülmüş barınak. **2.** Asma gibi bitkilerin dallarını sardırmak için direklerle yapılmış yer: *"Evin bahçeye açılan tahta kapısının üstündeki çardakta koruklar sarkıyordu."* -O. Rifat. **3.** Kameriye: *"Çardağın boşluğuna girdiğimiz vakit durmuş, eliyle yanağını sıkmış, çenemi okşamıştı."* -R. H. Karay.

çardaklı *s.* Çardağı olan: *"Evlerinin önünde bir erik ağacı, çardaklı bir asma, çan çiçekleri..."* -S. F. Abasıyanık.

çardaksız *s.* Çardağı olmayan.

çardaş *is. Mac. csárdás* İki veya dört zamanlı Macar halk dansı.

çare *is. (ça:re) Far. çāre* **1.** Bir sonuca varmak, ortadaki engelleri kaldırmak için tutulması gereken yol, çıkar yol, çözüm yolu: *"Sonra aklına daha emin bir çare gelmiş gibi ters yüzü geri döndü."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** Bir şeyi önleme, tedavi yolu, deva: *Olacakla öleceğe çare bulunmaz. -Atasözü.* **(bir şeyin) çaresine bakmak** gerekeni yapmak, çözüm yolu bulmak: *"Sıkboğaz etme çocuğum. Bir çaresine bakacağız. Ben annenle konuşurum.."* -M. Yesari.

çaresiz *s.* **1.** Çaresi bulunmayan, onulmaz: *Çaresiz dert.* **2.** Çare bulamayan (kimse), biçare: *"Viranelerde yemek için ot toplayan kimsesiz kadınlarla konuştu."* -Ö. Seyfettin. **3.** *zf.* İster istemez: *"Bu olmayınca da işi çaresiz komisyonculuğa dökmüştü."* -H. Taner. *Çaresiz bu zararı çekeceğiz.* **çaresiz kalmak** çözüm yolu, çıkar yolu bulamamak: *"Köyde kim çaresiz kalırsa, kimin işi bozulursa, İstanbul yolunu tutar."* -Ö. Seyfettin.

çaresizlik, -ği *is.* Çaresiz olma durumu: *"Çaresizlikten Anadolu'ya giden bir saz heyetinin peşine takılıyor."* -R. N. Güntekin.

çareviç *is. (ça'reviç) Rus. tsarovits* Çarın oğlu.

çargâh *is. (ça:rgâ:h) Far. çār-gāh müz.* **1.** Türk müziğinde "do" perdesinin adı. **2.** Bu perdede karar kılan makam.

çarık, -ğı *is.* **1.** Tabaklanmamış sığır derisinden yapılan ve deliklerine geçirilen şeritle sıkıca bağlanan ayak giyeceği: *"Tozla örtülmüş çarıklarının eskiliği belli olmuyor."* -Ö. Seyfettin. **2.** Araba yokuş aşağı giderken tekerleği frenlemek için altına sürülen demir levha. **3.** *argo* Para cüzdanı: *"Kızı bu çarık sözünün para cüzdanı manasına geldiğini bilmeden dinler..."* -R. H. Karay.

çarıkçı *is.* Çarık yapan veya satan kimse.

çarıkçılık, -ğı *is.* Çarık yapma veya satma işi.

çarıklı *s.* Ayağına çarık giymiş.

→ ***çarıklı erkânıharp***

çarıklı erkânıharp, -bi *is. mec.* Kurnaz veya uyanık köylüler için şaka yollu söylenir: *"Yahu bu köyde kimseler yok mu? - Vardır, vardır amma, ne olur ne olmaz diye hepsi bir köşeye sinmiştir. Onlara çarıklı erkânıharp derler."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

çarıklık, -ğı *s.* **1.** Çarık yapmaya elverişli: *Çarıklık deri.* **2.** *is.* Çarık konulacak yer.

çarıksız *s.* Çarığı olmayan veya çarık giymemiş.

çariçe *is. (çari'çe) Rus. tsaritsa tar.* Çarın karısına veya kadın çara verilen unvan.

çark *is. Far. çerḫ* **1.** Bir eksenin döndürdüğü tekerlek biçimindeki makine parçası: *Vapur çarkı. Bileği çarkı. Dişli çark. "Çarklar dönüyor, küçük çark büyüğünü döndürüyor."* -S. F. Abasıyanık. **2.** *ask.* Herhangi bir kıt'anın, biçimini ve düzenini bozmadan kanatlarından biri çevresinde dönerek yön değiştirmesi. **çark çevirmek** aynı yol üzerinde dönerek gitmek: *"Kırmızı balıklar birdenbire canlanırlar ve kavanozun içinde birbiri ardınca keyifli keyifli çark çevirmeye başlarlar."* -H. E. Adıvar. **çark etmek 1)** (bir doğrultuda giden kimse veya şey) sağa veya sola doğru yön değiştirmek: *"Küçük hizmetçi masanın öbür ucundan yarım sağa çark ederek elektrik düğmesine doğru döndü."* -S. F. Abasıyanık. **2)** geri dönmek. **çarka vermek** (veya **çarka çektirmek**) (kesici araçlar için) bileği çarkı ile biletmek. **çarkı döndürmek** *hlk.* geçimini sağlamak. **çarkına etmek** (veya **okumak**) *argo* birine büyük kötülük yapmak veya işini bozarak zarar vermek. **çarktan çıkma** yepyeni, güzel: *"Genç nesil şairlerinin şiirlerinde yadırgadığımız şey, onların şiir söylemek için kullandıkları dilin çarktan çıkma oluşudur."* -B. R. Eyuboğlu.

→ ***çarkıfelek***

çarka *is. tar. esk.* Osmanlılarda öncü görevi.

çarkacı *is. tar.* Osmanlı ordusunda öncü süvari birliğinde görevli asker: *"Davlumbazlar yeğde yeğde vuranda / Çarkacılar sağlı sollu dönende / Eğri kılıç ak gövdeyi bölende / Yiğidi doğuran ana, bin yaşa!"* -Halk türküsü.

çarkçı *is.* **1.** Vapurlarda makine bölümünü yöneten kimse: *"Karısı bir deniz çarkçı subayının kızıdır."* -M. Ş. Esendal. **2.** Çarkla bıçak bileyen kimse, bileyici.

→ ***çarkçıbaşı***

çarkçıbaşı, -yı, -nı *is.* Vapurlarda birinci çarkçı: *"Bir aralık geminin çarkçıbaşını yakalayacak gibi oldu."* -M. Ş. Esendal.

çarkçılık, -ğı *is.* Çarkçının görevi.

çarkıfelek, -ği *is. (ça'rkıfelek) Far. çerḫ + Ar. felek bot.* **1.** Çarkıfelekgillerden güzel, büyük, parlak kırmızı çiçekleri olan, duvar kenarlarına ve kameriyeler çevresine ekilen tırmanıcı bir süs bitkisi, fırıldak çiçeği *(Passiflora caerulea).* **2.** Yakılınca dönerek kıvılcım saçan donanma fişeği. **3.** *mec.* Talih, kader.

çarkıfelekgiller *ç. is. bot.* Ayrı çanak yapraklı iki çeneklilerden, örneği çarkıfelek olan bir bitki familyası.

çarkıt *s. hlk.* Eski, bozuk, sakat.

çarklı *s.* **1.** Çarkı olan. **2.** Her iki yanda birer çarkı bulunan vapur.

çarksız *s.* Çarkı olmayan.

çarlık, -ğı *is. tar.* **1.** Çar olma durumu. **2.** Çarın yönetiminde bulunan devlet: *"Rusya'da çarlık devrilmişti."* -T. Buğra.

çarliston *is. İng. charleston* **1.** Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da yaygınlaşan dans türü veya bu dansın müziği: *"Arkamızdan geliyor ve ıslıkla bir çarliston çalıyordu."* -A. Gündüz. **2.** *bot.* Sivri uçlu, uzun ve kalın, tatlı yeşilimsi biber. **3.** İnce, uzun ve çarpıcı: *"Ben, bir hayalet kadar zayıf, on altı yaşında, çarliston pantolonlu, şık fesli bir mektepli efendiydim."* -S. F. Abasıyanık.

→ ***çarliston biber, çarliston marka***

çarliston biber *is. bot.* Çarliston adı verilen bir biber türü.

çarliston marka *s. argo* Yeni icat, az bulunur, antika.

çarliston marka kereste *is.* **1.** Az bulunan kereste. **2.** *s. argo* Haddini bilmez, terbiyesiz: *"Kim bu ruhsatsız lâfa karışan çarliston marka kereste?"* -H. Taner.

çarmıh *is. Far. çārmīḫ (çār* dört, *mīḫ* çivi*)* **1.** Suçlunun öldürülmek amacıyla çivilendiği haç biçimindeki darağacı: *"Ben iki türlü eksiklik vehmi arasında çarmıha gerilmiş gibiydim."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** *den.* Ana direkleri ve gabya çubuklarını yandan tutan halatlar. **çarmıha germek** haç biçimindeki darağacına çivilemek.

çarmık, -ğı *is. bk.* çarmıh.

çarnaçar *zf. (ça'rna:ça:r) Far. çār-nāçār* İster istemez: *"Yenge hanıma söylemek ayıbıma gidiyor, çarnaçar size başvuruyorum kızım."* -A. İlhan.

çarpan *is. mat.* Bir çarpmada çarpılan sayı veya cebirsel anlatımlardan her biri: *7x3=7+7+7=21 işleminde 3 sayısı 7'nin çarpanıdır.* **çarpanlara ayırma** bir sayıyı veya cebirsel anlatımı iki veya daha çok çarpanın çarpımı durumuna getirme.

çarpan balığı *is. zool.* Levrekgillerden, yüzgeçleri dikenli ve zehirli, eti sevilen bir balık, trakunya *(Trachinus draco).*

çarpı *is.* **1.** Kaba sıva, çarpma sıva. **2.** *mat.* Birbiriyle çarpılan iki sayı arasına konulan işaret: *"a x b"* veya *"a . b"* *"a çarpı b"* diye okunur.

çarpıcı *s.* Etkili: *"Ne kadar küçük olursa olsun, bu ona pek çarpıcı ve aydınlatıcı geliyordu."* -T. Buğra.

çarpıcılık, -ğı *is.* Çarpıcı olma durumu: *"Yorumları, dildeki çarpıcılıkları ile aşar dururlar eskinin ustalarını."* -N. Cumalı.

çarpık, -ğı *is.* ve *s.* **1.** Düzgünlüğünü yitirerek eğrilmiş: *"İnce ve çarpık bacaklarına İskoçyalı neferlerin etekliğine benzer damalı bir pantolon giymişti."* -R. N. Güntekin. *"İyice kararmış çarpık bir tahta kapı aralık duruyordu."* -Ç. Altan. **2.** *mec.* Gerçek niteliğini yitirmiş: *"Oraya özellikle çarpık vasıfları olanları toplarlarmış."* -H. Taner. **3.** *mec.* Aksi, ters, huysuz: *"Nedense, Makbule, bu davetten çarpık dönüyordu."* -R. N. Güntekin.

→ *çarpık çurpuk*

çarpıkça *s. (çarpikça)* Biraz çarpık.

çarpık çurpuk *s.* ve *zf.* Çok çarpık, eğri büğrü: *"Safa, küçük, çarpuk çurpuk vücudu, koca kafası, minarede selâ verir gibi etrafa çınlayan sesiyle konağın imamı Şadan Mollayı hatırlatıyordu."* -H. E. Adıvar.

çarpıklaşma *is.* Çarpıklaşmak işi.

çarpıklaşmak *(nsz)* Çarpık duruma gelmek.

çarpıklaştırma *is.* Çarpıklaştırmak işi.

çarpıklaştırmak *(-i)* Çarpık duruma getirmek.

çarpıklık, -ğı *is.* Çarpık olma durumu, eğrilik: *"Dayımın yüzünde de bir acaiplik, bir çarpıklık hâsıl oldu."* -R. H. Karay.

çarpılan *is. mat.* Bir çarpma işleminde tekrarlanan sayı: *7x3=7+7+7=21 işleminde 7 sayısı çarpılan durumundadır.*

çarpılı *s.* **1.** Çarpı işareti konmuş. **2.** *is.* Bir tür olta iğnesi.

çarpılış *is.* Çarpılmak işi veya biçimi.

çarpılma *is.* **1.** Çarpılmak işi. **2.** Çarpık duruma gelme.

çarpılmak *(nsz, -e)* **1.** Çarpmak işine konu olmak. **2.** Çarpık duruma gelmek: *"Bu adam, elli beş altmış yaşlarında, boynu biraz yana çarpılmış, çıkık alınlı, çökük yanaklı, kara kuru bir ihtiyardı."* -R. N. Güntekin. **3.** *mec.* Alınıp gücenmek: *Tatlı tatlı konuşurken birdenbire çarpıldı.* **4.** *mec.* Çekiciliğine kapılmak: *"Bir bakış, bir gülüşle çarpılmak işten değil."* -C. S. Tarancı. *"İlk gördüğüm dakika çarpıldım, günlerce kendime gelemedim."* -A. İlhan.

çarpım *is. mat.* Çarpma işleminin sonucu olan sayı: *3x7x5=105 işleminde çarpım 105'tir.*

→ *çarpım cetveli, çarpım tablosu*

çarpım cetveli *is. bk.* çarpım tablosu.

çarpım tablosu *is.* Birbiriyle çarpılan sayıların (çoğu 1'den 9'a kadar) çarpımlarını gösteren çizelge, kerrat cetveli.

çarpınma *is.* Çarpınmak işi.

çarpınmak *(nsz)* Çırpınmak.

çarpıntı *is.* (kalp için) Hızlı ve sık vurma: *"Kafam işlemiyor; yalnız kalbimin işlediğini duyuyorum; sağır bir çarpıntı."* -R. H. Karay. *"Müthiş bir kalp çarpıntısı ve korku ile kanepeden kalktı."* -S. F. Abasıyanık. **çarpıntısı tutmak** heyecen, korku veya üzüntüden çarpıntı nöbeti gelmek.

çarpıntılı *s.* Heyecanlı, telâşlı: *"Zavallı Ayşe Hanım, çarpıntılı hatun."* -S. M. Alus.

çarpıntısız *s.* Çarpıntısı olmayan.

çarpış *is.* Çarpmak işi veya biçimi.

çarpışılma *is.* Çarpışılmak işi veya biçimi.

çarpışılmak Çarpışmak işi yapılmak.

çarpışma *is.* **1.** Çarpışmak işi, müsademe, sadme. **2.** *ask.* Öncülerin veya küçük birliklerin yaptıkları küçük savaşma: *"Bu, iki cephe arasında ilk çarpışmadır."* -Y. Z. Ortaç.

çarpışmak *(nsz, -le)* **1.** Birbirine çarpmak, tokuşmak: *"Kompartmana girdi ve eşyalarını raflara koymaya çalışan Pervin'le çarpıştı."* -H. E. Adıvar. **2.** Vuruşmak: *"Karşımıza çıkacak olan kuvvet, kim ve ne olursa olsun, behemehâl çarpışırız ve muvaffak oluruz."* -Atatürk. **3.** *mec.* Birbirine üstün gelmeye çalışmak: *İki düşünce çarpışıyor.*

çarpıştırma *is.* Çarpıştırmak işini yapmak.

çarpıştırmak *(-i, -le)* Çarpışmak işini yaptırmak.

çarpıtılma *is.* Çarpıtılmak işi veya biçimi.

çarpıtılmak *(nsz)* Çarpıtmak işi yapılmak.

çarpıtma *is.* Çarpıtmak işi.

çarpıtmak *(-i)* **1.** Çarpık duruma getirmek: *"Sağ gözünü şakağa doğru gerip çarpıtarak korkunç bir şekle sokmuştur."* -R. N. Güntekin. **2.** *mec.* Gerçek anlamdan saptırmak. **3.** Yanlışa ve kötü duruma götürmek: *"Örnek tutarlı olmazsa, kimseyi düzeltemez / Tutarlı olmayan örnek herkesi çarpıtır."* -T. Oflazoğlu.

çarpma *is.* **1.** Çarpmak işi: *"Ayşe'nin yüreği daha hızlı çarpmaya başladı."* -Ö. Seyfettin. **2.** *mat.* Çarpmak işlemi, darp, zarp. **3.** *müz.* Alaturka müzikte temel notaların arasına sıkıştırılmış ve usulü bozmayan, tek perdelik küçük fazlalık. **4.** Kuyu çengeli biçiminde beş kollu büyük olta iğnesi. **5.** *s.* Çırpılarak yapılan (şey): *Çarpma pekmez.*

→ *çarpma işareti, çarpma kapı*

çarpma işareti *is. mat.* Çarpmak işleminin yapılmasını sağlayan x işareti.

çarpmak, -ar *(-i, -e)* **1.** Hızla değmek, vurmak: *"Ahmet şaşkınlığından bir kestane yığınına çarptı, canı acıyordu."* -S. F. Abasıyanık. **2.** *(-i)* Etkisiyle birdenbire hasta etmek: *Güneş çarpmak. Kömür çarpmak.* **3.** *(-i)* Varlığına inanılan bir gücün öfkesine uğramak: *"Yeşildirek'te yatan evliya hepinizi çarpar."* -K. Tahir. **4.** *(-i)* El çabukluğu ile çalmak: *"Köprüden denizi seyredenlerin cüzdanını hep çarparlar."* -B. Felek. **5.** Kurnazlıkla, zorla ele geçirmek: *"İhtiyarın üç aylıkları aldığı günler çıkagelir, allem edip kallem edip zavallının yarı maaşını çarpar kaçar."* -H. Taner. **6.** Hızlı atmak. **7.** *(nsz)* Hızla bir yere vurmak: *Panjurlar rüzgârdan çarpıyordu.* **8.** *(-i, -le) mat.* Biri çarpılan, öbürü çarpan denilen iki sayı verildiğinde, çarpanı çarpılandaki birim kadar çoğaltarak **çarpım** adı verilen bir üçüncü sayıyı elde etmek, zarp etmek. **9.** *mec.* Çekiciliğiyle etkilemek, şaşırtmak: *"Güzel halk türkülerinde beni çarpan şey bunların hepsinin arkasında bir vaka, bir macera, nihayet bir insan bulunmasıdır."* -B. R. Eyuboğlu.

çarpma kapı *is.* Tek veya çift kanatlı olan, özel menteşesi yardımı ile içe ve dışa doğru açılabilen kapı türü.

çarptırış *is.* Çarptırmak işi veya biçimi.

çarptırma *is.* Çarptırmak işi.

çarptırmak *(-e, -i; -le)* **1.** Çarpma işini yaptırmak veya çarpmasına yol açmak: *"Yüreğini çarptıran bir merakla ihtiyara yaklaştı."* -P. Safa. **2.** *(-i, -e)* Yankesiciye kaptırmak.

çarşaf *is. Far. çâder-i şeb (çâder* örtü, *şeb* gece*)* **1.** Yatağın üstüne serilen veya yorgan kaplanan bez örtü. **2.** *esk.* Eskiden kadınların kullandığı ve baştan örtülen, pelerinli, eteklikli sokak giysisi: *"Yatağında oturdu; alnında toplanan ter damlalarını çarşafının ucuyla sildi."* -H. E. Adıvar. *"Çabucak yatak odasına koştu, çarşafını giydi."* -P. Safa. **çarşaf gibi** (deniz, göl, su için) dalgasız, dümdüz ve durgun. **çarşaf kadar** (eni boyu küçük olması gereken şeyler için) pek büyük, çok geniş: *"Çarşaf kadar bir kâğıda künyemi yazmışlar."* -R. H. Karay. **çarşafa dolanmak** *argo* bir işin içinden çıkamamak, kötü ve başarısız duruma düşmek, zor durumda kalmak, çarşaflamak. **çarşafa girmek** (eskiden, yeni yetişen kız için) çarşaf giymeye başlamak.

çarşaf çarşaf *s.* ve *zf.* Olabildiğince uzun, uzun uzun.

çarşafçı *is.* Çarşaf yapan veya satan kimse.

çarşafçılık, -ğı *is.* Çarşaf yapma sanatı veya çarşaf satma işi.

çarşaflama *is.* Çarşaflamak işi.

çarşaflamak *(-i)* **1.** Yorganı çarşafla kaplamak. **2.** *argo* Kötü ve başarısız duruma düşmek, çarşafa dolanmak.

çarşaflanma *is.* Çarşaflanmak işi.

çarşaflanmak *(nsz)* **1.** Çarşaflama işine konu olmak: *Yorgan çarşaflandı.* **2.** Çarşaf giymek: *"Annem de çarşaflanıp aramıza katılmış."* -Z. O. Saba.

çarşaflatma *is.* Çarşaflatmak işi.

çarşaflatmak *(-i)* Çarşaflamak işini yaptırmak.

çarşaflı *s.* **1.** Üzerinde çarşaf olan. **2.** *is.* Çarşaf giymiş olan (kimse): *"Türk Ocağının en ileri adımlarından biri, çarşaflı hanımı piyano çalmak için sahneye çıkarmak olmuştur."* -F. R. Atay.

çarşaflık *s.* Çarşaf yapmaya elverişli olan (kumaş).

çarşafsız *is.* **1.** Üzerinde çarşaf olmayan. **2.** *s.* Çarşaf giymemiş olan.

çarşafsızlık, -ğı *is.* Çarşafsız olma durumu: *"Şimdi kimse çarşafsızlığıma bakmıyordu."* -A. Gündüz.

çarşamba *is. Far. çār-şenbe (çār* dört, *şenbe* gün*)* Haftanın dördüncü günü, salı ile perşembe arasında bulunan gün.

→ ***çarşamba karısı, çarşamba pazarı***

çarşamba karısı *is. mec.* **1.** Saçı başı karmakarışık, üstü başı özensiz kadın. **2.** Al karısı.

çarşamba pazarı *is. mec.* Herşey karmakarışık ortada olan yer. **(birisini) çarşamba pazarına çevirmek** özellikle yüze vurarak çok dayak atmak.

çarşı *is. Far. çār-sū (çār* dört, *sū* taraf*)* Dükkânların bulunduğu alış veriş yeri: *"Elbet çarşıda bir kahve, bir çaycı dükkânı bulurum."* -Y. Z. Ortaç. **çarşı ve pazar dolaşmak** (veya **gezmek**) alış veriş edinilen her yeri dolaşmak (gezmek): *"Her gün çarşı pazar dolaşarak ona küçük bir apartman hazırlamaya çalışıyoruz."* -R. N. Güntekin.

→ ***çarşı ağası, çarşı ekmeği***

çarşı ağası *is.* Çarşıyı ve esnafı düzen altında tutmakla görevli kimse.

çarşı ekmeği *is.* Has undan çarşıda yapılan ve satın alınan ekmek türü.

çarşılı *is.* Çarşı esnafı: *"Çarşılı hep onun yazıhanesine toplanır, birbirinin ağzından lâf kapmaya çalışırlardı."* -Ö. Seyfettin.

çartır *is. İng. charter* Dolmuş uçak.

çasar *is. (ça:sa:r) Mac. császár < Lât. caesar esk.* Viyana'da oturan Alman imparatoruna verilen unvan.

çaşıt, -dı *is. hlk.* **1.** Casus. **2.** *hlk.* Ara bozmak amacıyla söz taşıyan kimse.

çaşıtlama *is.* Çaşıtlamak işi veya durumu.

çaşıtlamak *(nsz)* Casusluk yapmak.

çaşıtlık, -ğı *is.* Çaşıt olma durumu, casusluk.

çat (I) *is.* Sert bir şeyin kırılırken çıkardığı ses. **çat etmek** çat diye ses çıkarmak. **çat kapı** beklenmedik bir zamanda kapıyı çalarak. **çat orada çat burada çat kapı arkasında** çok yer değiştiren bir şeyin durumunu anlatır: *"Sizin sevgili bir yerde durmaz, çat orada, çat burada, çat kapı arkasındadır."* -O. C. Kaygılı.

→ ***çatpat, çat pat***

çat (II) *is. hlk.* İki yolun veya iki derenin birleştiği yer, kavşak.

çatak, -ğı *is.* **1.** İki dağ yamacının kesişmesi ile oluşmuş dere yatağı: *"Karakaçanı, Armutdere çataklarında bu Bozdayı tepelediydi."* -M. Ş. Esendal. **2.** *s.* Yapışık, ikiz (meyve). **3.** Kavgacı.

→ ***çatak bayrak, çatak kazık***

çatak bayrak, -ğı *is. tar.* Yeniçerilerin yarısı sarı, yarısı kırmızı renkteki bayrağı.

çatal *is.* **1.** İki veya daha çok kola ayrılan değnek. **2.** Yol, ağaç gibi, kollara ayrılan şeylerin ayrılma yeri. **3.** Dallı olan şeylerin her kolu: *"Sağ eliyle çatal sakalının birini bırakıp birini tutuyordu."* -Ö. Seyfettin. **4.** Yemek yerken kullanılan iki, üç veya dört uzun dişli çoğunlukla metal araç: *"Çatalı elinden düştü, ağzı açık kaldı."* -P. Safa. **5.** Dirgen. **6.** *s.* Ucu kollara ayrılmış: *Çatal dal. Çatal yol.* **7.** *s.* İki taraflı: *Çatal anahtar. "Evlerinin önü çatal pınarlar / İçerler suyunu beni anarlar."* - Halk türküsü. **8.** *s.* İki anlamlı, iki türlü anlaşılabilir: *Çatal söz.* **9.** *is.* Bir tür olta iğnesi. **çatal görmek** net görememek, bir şeyi iki görmek. **çatal matal kaç çatal** üzerine atlanıp sırtına oturulacak gözleri kapalı kişinin, üzerinde oturanın tek veya çatal biçimde kaldırılmış çift parmağının kaç olduğunu bilmesi temeline dayanan bir çeşit birdir bir oyunu.

→ ***çatal ağız, çatal aşı, çatal ayak, çatal bel, çatal bıçak takımı, çatal çivi, çatal don, çatal iğne, çatal kargı, çatal kazık, çatal kundak, çatal kuyruk, çatal sakal, çatal ses, çatal zıpkın***

çatal ağız, -ğzı *is. coğr.* Bir ırmağın denize kavuştuğu yerde lığların birikmesiyle oluşan üçgen biçimli ova, delta.

çatal aşı *is.* Yeşil mercimek, kuru barbunya, dövme soğan, tereyağı ve baharat kullanılarak hazırlanan bir çorba türü.

çatal ayak, -ğı *is.* Ateşli bir silâhın namlusuna destek olan, genellikle ters V biçiminde yere kurulan iki ayaklı parça.

çatal bel *is.* Bahçeyi bellemeye yarayan ucu çatallı ve saplı alet.

çatal bıçak takımı *is.* Sofra için gerekli olan çatal, kaşık, bıçak ve diğer servis araçlarının tümü: *"İçinden bir yuvarlak francala, çocuk oyuncaklarını andıran bir çatal bıçak takımı çıkardı."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

çatal çivi *is.* Elektrik ve telefon kablolarını süpürgeliğe, kapı veya pencere pervazı gibi ahşap yüzeylere tutturmakta kullanılan, iki ucu sivri, U biçiminde özel çivi.

çatal don *is.* Paçaları kısa, diz üstünde kalan don.

çatal iğne *is.* İki veya üç çengeli olan olta iğnesi.

çatal kargı *is.* Büyük balıkları zıpkınlayarak avlamakta kullanılan üç dişli, sivri uçlu araç.

çatal kazık, -ğı *is.* ve *s.* Sonuçta ne olacağı belirsiz, karışık, karanlık ve şüpheli durum.

çatal kundak, -ğı *is. ask.* Açıldığı zaman V biçiminde olan iki ayaklı top kundağı.

çatal kuyruk, -ğu *is. zool.* Uzun ve ince gövdeli, ılık denizlerde yaşayan bir balık türü *(Lepidopus caudatus).*

çatallanma *is.* Çatallanmak işi.

çatallanmak *(nsz)* Çatal gibi ikiye ayrılmak: *"Bir çeyrek daha gittiler, önlerinde yol bir daha çatallandı."* -N. Cumalı.

çatallaşma *is.* Çatallaşmak işi.

çatallaşmak *(nsz)* İki veya daha çok ihtimal ortaya çıkarak anlaşılması güç bir duruma gelmek: *"Meğer ne kadar yanılmıştım. İş asıl bundan sonra çatallaşacaktı."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

çatallaştırma *is.* Çatallaştırmak işi.

çatallaştırmak *(-i)* Çatallaşmasına yol açmak.

çatallı *s.* **1.** Çatalı olan veya çatal durumunda olan. **2.** *mec.* İki veya daha çok ihtimali olan. **3.** (ses için) Pürüzlü.

çatallık, -ğı *is.* Çatal konulan yer.

çatal sakal *s.* Sakalı ortadan ikiye ayrılmış (kimse): *"Yeni camiye sapacak köşedeki çatal sakal sarrafın karşısına dikildi."* -E. E. Talu.

çatal ses *is.* İki perdeden çıkar gibi olan ve kulağı tırmalayan ses.

çatal zıpkın *is.* Çatal kargı.

çatana *is. (çata'na) (Rumence Çetene kasabasının adından) den.* Filika büyüklüğünde, islimle işleyen deniz teknesi, küçük vapur, istimbot: *"Süslü, hususî birçok çarklı çatanalar geçer."* -A. Ş. Hisar.

çatanacı *is.* Çatana işleten kimse.

çatapat *is.* Ayakla çiğnenince veya bir yere sürtülünce çat pat diye patlayan bir eğlence fişeği: *"Elindeki çatapatı ayağının altında ezdi."* -R. Ilgaz.

çatı *is.* **1.** Bir yapının, bir evin damını kuran parçaların bütünü: *"Sık ağaçlar arasında yalnız üst katının çatısı görünen kırmızı aşı boyalı bir eski eve doğru yürüyorlardı."* -Ö. Seyfettin. **2.** Birbirine çatılmış çakılmış şeylerin bütünü. **3.** Yapının tavanı ile damı arasındaki genellikle az kullanılan yer. **4.** İnsan ve hayvanda iskeletin kuruluşu. **5.** *mec.* Barınılan, sığınılan yer. **6.** *mec.* Belli bir maksada yönelik kimselerin oluşturduğu kuruluş. **7.** *gr.* Özne veya nesne durumlarına göre, belirli çatı eklerinin fiil kök veya gövdelerine getirilen türev, bina: *Sevinmek (sev-in-), sevdirmek (sev-dir-), sevindirmek (sev-in-dir-)* gibi. **8.** *min.* Bir yapıyı örten ve eğik yüzeyleri olan damın tahtadan iç yapısı. **9.** *ed.* Hikâye, roman, piyes gibi edebî türlerde olay kuruluşu, kurgu: *"Halit Ziya Uşaklıgil'in,*

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun, Reşat Nuri Güntekin'in romanlarındaki sağlam çatıyı onunkilerde bulamazdınız." -H. Taner. **çatıyı almak** çatıya ulaşmak.

→ ***çatı arası, çatı ekleri, çatı eteği, çatı kaplayıcı, çatı katı, çatı kirişi, çatı örtüsü, çatı penceresi***

çatı arası *is.* Tavanla çatı örtüsü arasında kalan boş bölüm, tavan arası: *"Çatı arasına ve kümese kadar aramadığı yer kalmadı."* -F. R. Atay.

çatıcı *is.* Çatma işini yapan kimse.

çatı ekleri *ç. is. gr.* Fiil kök veya gövdelerinden dönüşlü, edilgen, işteş, ettirgen çatılar yapmaya yarayan ekler: *(Sev-in-), (sev-il-), (sev-iş-), (kapa-t-), (geç-ir-), (sev-dir-)* gibi.

çatı eteği *is.* Çatının, binanın dış duvarlarını aşan, yağışlara karşı duvarın en üst bölümünü koruyan dışa uzanmış kısmı.

çatık *s.* Çatılmış olan: *"O çatık kara kaşlı, al yanaklı hanımın kucağına oturmak lâzım gelmişti."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

→ ***çatık çehre, çatık kaş, çatık surat, çatık yüz***

çatı kaplayıcı *is.* İskele kurup ahşap çatı kaplamasını ve duvarları keçe veya özel kâğıtlar ile kaplayan usta.

çatı katı *is.* Yapılarda çatı ile son kat arasında yapılan küçük kat: *"Tavan arasını çocuklar için iki odalı bir çatı katı yapmıştır."* -T. Buğra.

çatık çehre *is.* Çatık yüz.

çatı kirişi *is.* Bir ucu tavanın üstüne bindirilen ve üzerine kiremit altı tahtalarının kaplandığı ana kiriş.

çatık kaş *s.* Kaşları birbirine çok yakın ve çatık olan (kimse): *"Beni tuttu, karşısına aldı, çatık kaşlarla, kıvılcımlı gözlerle baktı."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

çatıklaşma *is.* Çatıklaşmak işi.

çatıklaşmak *(nsz)* Çatık duruma gelmek.

çatıklık, -ğı *is.* Çatık olma durumu: *"İki gözün arasında, burnun üstündeki çatıklık ödün vermezliğin işaretidir."* -H. Taner.

çatık surat *is.* Çatık yüz.

çatık yüz *is.* Öfkeli yüz (çehre, surat): *"... tepemde Topal Hocanın çatık suratını gördüm."* -H. Balıkçısı.

çatıldama *is.* Çatıldamak durumu.

çatıldamak *(nsz)* Çatık duruma gelmek.

çatılı *s.* **1.** Çatısı olan (yapı): *"Burası uzaktan beyaz çatılı, tenha bir köye benziyordu."* -Ö. Seyfettin. **2.** Çatılmış olan. **3.** Başına çatkı bağlanmış olan.

çatılış *is.* Çatılmak işi veya biçimi.

çatılma *is.* Çatılmak işi.

çatılmak *(nsz)* Çatmak işine konu olmak: *"Hafifçe kaşları çatıldı, fakat gene sakin bir sesle..."* -H. E. Adıvar.

çatınma *is.* Çatınmak işi.

çatınmak *(nsz)* Kaşlarını çatıp surat asmak: *"Bazen kız, çatınmakta inat ederse birden hatırına her müşkülü halledecek bir çare gelmişçesine..."* -H. Z. Uşaklıgil.

çatı örtüsü *is.* Çatıların üstüne kiremit, çinko ve oluklu sac vb. ile kaplanan, tavana su geçmesini önleyen yapı bölümü.

çatı penceresi *is.* Tavan arasını aydınlatmaya yarayan pencere veya camlı kapak.

çatır çatır *zf.* **1.** Sert bir şey kırılırken, yanarken yerinden sökülürken veya sıkıştırılınca çıkan ses: *Sandalyeyi çatır çatır kırdı. "Ben, altın dişini çatır çatır söktüklerini gözlerimle gördüm."* -H. Taner. **2.** Zor kullanarak, baskı yaparak: *Alacağımı çatır çatır alırım.* **3.** Güçlük çekmeden: *İngilizceyi çatır çatır konuşuyor.* **çatır çatır çatlamak 1)** çok çatlamak: *"Kızgın güneşe maruz bırakılmış çam fıstıkları çatır çatır çatlıyor, sapır sapır dökülüyordu."* -E. E. Talu. **2)** çok kıskanmak. **çatır çatır etmek** çatır çatır ses çıkarmak. **çatır çatır sökmek** bir şeyi zorlayarak yerinden söküp çıkarmak.

çatır çutur *zf.* Bir şey kırılırken çıkan sesi anlatır: *"Kapıya yüklenmiş ve çatır çutur kırarak içeriye girmiş."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

çatırdama *is.* Çatırdamak işi: *"... konak, bir fırtına başlangıcında bir eski gemi gibi çatırdamaya başladı."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

çatırdamak *(nsz)* **1.** Çatır diye ses çıkarmak: *"Kolumu öyle bir çekiş çekti ki, omuz başım çatırdadı."* -S. M. Alus. **2.** *mec.* Çökmeye, yok olmaya yüz tutmak, tehlikeli duruma düşmek.

çatırdatma *is.* Çatırdatmak işi.

çatırdatmak *(-i)* Bir şeyin çatır diye sesini çıkartmak.

çatırtı *is.* Çatırdama sesi: *"Az sonra tutuşan çalıların çatırtısı sağanak sesini bastırmıştı."* -R. H. Karay.

çatırtılı *s.* Çatırtısı olan: *"Çatırtılı, dumanı fena hâlde kıvılcım üreten vahşî bir yangın."* -E. E. Talu.

çatısız *s.* Çatısı olmayan, üstü açık (ev, kulübe).

çatış *is.* Çatmak işi veya biçimi.

çatışık *s.* Birbirini tutmayan, birbirini çelen, birbirine uymayan, çelişik, mütenakız: *Bu soru üzerine bir sürü çatışık düşünceler ileri sürüldü.*

çatışılma *is.* Çatışılmak işi.

çatışılmak *(nsz)* Çatışmak işi yapılmak.

çatışkı *is. fel.* Yasaların veya önermelerin kendi aralarında çelişikliği, antinomi.

çatışma *is.* **1.** Çatışmak işi: *"Döndüğü zaman hoş olmayan çatışmalar olabilmesi ihtimali evde felâket bekleyen bir gerginlik yaratmıştı."* -H. E. Adıvar. **2.** Silâhlı büyük kavga, arbede: *On beş dakika süren bir silâhlı çatışma olmuştur.* **3.** *ask.* Savaş maksadıyla düşmana karşı ilerleyen bir birliğin keşif ve güvenlik kolları arasında ilk silâhlı vuruşma. **4.** *coğr.* Türlü yönlerden uzanan kıvrımlı dağ sıralarının, bir yerde dar bir açı ile birbirine yaklaşıp kaynaşması veya düğümlenmesi.

çatışmak *(nsz, -le)* **1.** Birbirine çatmak veya çatılmak: *"Ulu denizin üstünü çatışan, şimşeklenen kara bulutlar sardı."* -Y. Kemal. **2.** (söz, iddia veya davranışla) Birbirini tutmamak, birbirini çelmek, mütenakız olmak. **3.** Karşılıklı vuruşmak. **4.** Kavga etmek. **5.** (deve ve köpek için) Çiftleşmek. **6.** Aynı zamana rastlamak: *Ders saati yemek saatiyle çatışıyor.*

çatıştırma *is.* Çatıştırmak işi.

çatıştırmak *(-i, -le)* Birbirine çattırmak, kavga ettirmek, birbirine düşürmek.

çatkı *is.* **1.** Uç uca, birbirine çatılan şeylerin bütünü: *Tüfek çatkısı.* **2.** Sehpa. **3.** Alından geçerek başın çevresine çember gibi bağlanan bağ, kaşbastı: *"Alnında, başı ağrıdığı vakitlerdeki gibi beyaz tülbentten bir çatkı vardı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **4.** Bir işin bütününün veya parçalarının bir araya getirilmesinde uyulan yöntem.

çatkılı *s.* Çatkısı olan: *"Kızının bu hâlini gören başı çatkılı bir dolmacı bacı hemen oraya koştu."* -O. C. Kaygılı.

çatkılık, -ğı *is.* Çift öküzlerini birbirlerine bağlayan çifte boyunduruklu ağaç.

çatkın *s.* Çatık: *"Müftü bunu işitince çatkın bir çehre ile geldi."* -R. N. Güntekin.

çatkınlık, -ğı *is.* Çatkın olma durumu.

çatkısız *s.* Çatkısı olmayan.

çatlak, -ğı *s.* **1.** Çatlamış olan: *Çatlak bardak. "İki denizci kara bulutlar çatlağından güneş ışığının güldüğünü sandılar."* -Halikarnas Balıkçısı. **2.** *is.* Çatlamış yer: *"Esmer toprağın yüzünü saran çatlaklar sanki yerin dibine kadar iniyordu ."* -T. Buğra. **3.** *is.* Çatlama. **4.** *mec.* Deli.

→ ***çatlak ses, çatlak zurna***

çatlaklık, -ğı *is.* **1.** Çatlak olma durumu. **2.** Çatlamış yer, çatlak: *Duvarda bir çatlaklık var.* **3.** *mec.* Delilik.

çatlak ses *is.* Pürüzlü, bozuk ses: *"Bir zurna gibi duyulan çatlak sesiyle âlemi çekiştirir."* -A. Ş. Hisar.

çatlak zurna *is. mec.* Çirkin sesli, geveze, boşboğaz.

çatlama *is.* **1.** Çatlamak işi. **2.** *bot.* Tohumların dağılması için meyve kabuğunun yarılması, açılma. **3.** Dalgaların sığ kıyıya geldikleri zaman dökülüp köpürmesi, çatlak. **4.** Uygun olmayan kuruma sonucu ağacın boyu yönündeki lif ayrılması.

çatlamak *(nsz)* **1.** Parçaları ayrılıp dağılmayacak biçimde yarılmak: *Bardak çatladı. "Kızgın güneşe maruz bırakılmış çam fıstıkları çatır çatır çatlıyor, sapır sapır dökülüyorlardı."* -E. E. Talu. **2.** Bir

yüzeyde kırışıklar, çizgiler oluşmak: *Ayakkabının yüzü çatladı. "Meşin ciltlerin çoğu kıvrılmış, bir kısmı da arkalarından çatlamıştı."* -A. H. Tanpınar. **3.** *mec.* Aşırı yemekten, içmekten, yorgunluktan veya (bebek) ağlamaktan ölecek duruma gelmek veya ölmek. **4.** *mec.* Sıkıntı, sevinç, yalnızlık, heyecan, sabırsızlık, kıskançlık gibi ruhî durumları aşırı derecede duymak: *"Beyni çatlıyormuş gibi dövüne çırpına öyle delicesine, hınzırca yapıyordu ki!"* -R. H. Karay. *"Neredeyse sevincinden yüreği çat deyip ortasından çatlayacaktı."* -Y. Kemal. **çatladın mı?** aşırı sabırsızlık gösterenlere söylenen kaba bir uyarma. **çatlasa da** (veya **çatlasa da patlasa da**) *tkz.* elinden gelen her çareye başvursa da.

çatlatış *is.* Çatlatmak işi veya biçimi.

çatlatma *is.* Çatlatmak işi.

çatlatmak *(-i)* **1.** Çatlak duruma getirmek: *"Elindeki ustura ile çatlatacağı bu canlı yemişe baktı."* -Ö. Seyfettin. **2.** Çatlamasına yol açmak: *"Duvarları, tavanı çatlatacak kadar şiddetli olan ve birdenbire kulağa saldıran bu ses dalgası kimsenin kulağını incitmedi."* -H. E. Adıvar. **3.** *hlk.* Aklını kaçırmak.

çatlayış *is.* Çatlatmak işi veya biçimi.

çatma *is.* **1.** Çatmak işi. **2.** Provada geçici olarak bir giysiye iliştirilmiş olan parça. **3.** Duvarları ağaç gövdesinden birbirine takılarak ve çivisiz olarak yapılan yayla evi, yörük çadırı. **4.** Bir çeşit döşemelik kumaş: *Üsküdar çatması. Bilecik çatması. "Sonra o çatma örtülü minderin üstüne oturmuş, albayın İstanbul hakkındaki suallerine kısa kısa cevap vermişti."* -H. E. Adıvar. **5.** Ahşap yapılarda ağaç iskeletin temel parçaları. **6.** Semerin ağaç kısmı. **7.** Heykel yapımında çamuru ayakta tutan tel iskelet.

→ ***çatma kaş***

çatmak, -ar *(-i)* **1.** Değnek, kılıç, tüfek gibi uzun şeylerden birkaç tanesini, tepelerinden birbirine çaprazlama dayayarak durdurmak: *"Asker kıtaları uzun yol boyunca kaldırımlarda silâh çattı."* -R. E. Ünaydın. *"Avlusunda silâhlarını çatmış, ayaklarını germiş askerler var."* -F. R. Atay. **2.** (kereste vb. gereci) Birbirine tutturmak. **3.** Bir şeyi yapmak için gerekli parçaları bir araya getirmek: *"Koca bir nahiye titreştik, odunsuz yattık / O büyük mektebi gördün ya, kışın biz çattık."* -M. Â. Ersoy. **4.** (yükü hayvana) İki yanlı yüklemek. **5.** (başa yemeni, çatkı, yazma gibi şeyleri) Bağlamak. **6.** (kaş, yüz için) Sertlik, öfke bildiren bir duruma sokmak: *"Komiser o yana doğru geldiğinden polis kaşlarını çattı."* -H. Taner. **7.** *(-e)* Üzücü olaylarla karşılaşmak: *Belâya çatmak. Deliye çatmak. "Hacı Mustafa bağırıyor, ömründe böyle bir işe çatmadığını söylüyordu."* -R. H. Karay. **8.** *(-e)* Birine sert sözle söylemek veya yazılar yazmak: *"Böyle söyler de sonra yemek biraz azca çıkarsa, yahut pek düzgün olmasa, aşçıya çatacak gibi olur."* -M. Ş. Esendal. **9.** *(-e)* Rastlamak, karşılaşmak: *"Nerden çattım böylesi bir güzele..."* -C. S. Tarancı. **10.** Sırası gelmek, zamanı gelmek: *"Bir karara varma zamanı gelip çatmıştı."* -C. Uçuk.

çatma kaş *is.* Aralarında kılsız yer olmayıp birbirine kavuşmuş olan kaşlar.

çatpat *is. bk.* çatapat.

çat pat *s.* ve *zf.* **1.** Biraz, yarım yamalak: *"Çat pat İngilizcesi olduğundan, onu tutmuş, Harbiye nezaretiyle işgal karargâhı arasında irtibat zabiti yapmışlardı."* -A. İlhan. **2.** Ara sıra. **3.** Uygunsuz zamanlarda, vakitli vakitsiz: *O bize çat pat gelir.*

çatra patra *zf. (ça'tra pa'tra)* Bir dilin az çok ve yalan yanlış olarak konuşulduğunu anlatır: *"Bülbül gibi İtalyanca, Fransızca, çatra patra Türkçe konuşuyor."* -P. Safa.

çattırma *is.* Çattırmak işi.

çattırmak *(-i, -e)* Çatmak işini yaptırmak.

çav (I) *is. esk.* Ses, ün, haber.

çav (II) *is. hlk.* At, eşek gibi hayvanların erkeklik organı.

çav (III) *ünl. İt. ciào'dan argo* Hoşça kal anlamında gençler arasında kullanılan bir söz.

çavalye *is. (çava'lye) İt.* Balıkçıların tuttukları balıkları içine attıkları sepet.

çavdar *is. bot.* Buğdaygillerden, unlu tane veren bir bitki *(Secale cereale).*

→ ***çavdarmahmuzu***

çavdar ekmeği *is.* Çavdar ve buğday unu karışımından yapılan ekmek.

çavdarlı *s.* Çavdar katışmış.

çavdarmahmuzu *is. bot.* Buğdaygillerin ve en çok çavdarın başağı üzerinde türeyip koyu mor renkte bir horoz mahmuzunu andıran, 1-4 cm uzunlukta, 2-7 mm genişlikte, az çok kıvrık, kolayca kırılabilen, özel kokulu, silindir yapılı çubuklar hâlinde olan ve hekimlikte kullanılan askılı mantarlardan biri *(Claviceps purpurea).*

çavdarsız *s.* Çavdar katışmamış olan.

çavelâ *is. İt. den.* Tutulan balıkların içine konduğu sepet, çavalye.

çavlan *is. coğr.* Çağlayanın büyüğü, şelâle: *"Çavlan sesinden öte bir şey duyulmuyordu şimdi."* -C. Uçuk.

çavlanma *is.* Çavlanmak işi.

çavlanmak *(nsz)* **1.** Gürültüsü çevreye yayılmak. **2.** *mec.* Dillere düşmek, şüyu bulmak.

çavlı *is.* Henüz ava alıştırılmamış doğan yavrusu.

çavmak *(-e) hlk.* **1.** Güneş doğmak. **2.** *hlk.* Dağılıp yayılmak, saçılmak. **3.** *hlk.* Sapmak, yol değiştirmek, amaçtan şaşmak.

çavşır *is. Ar. çâvşîr < Fr. gâvşîr bot.* Maydanozgillerden bir bitki ve bunun eczacılıkta kullanılan reçinesi *(Opopgnax chironium).*

Çavuldur *öz. is. tar.* Oğuz Türklerinin 24 boyundan biri.

çavun *is.* Hayvan derisinden veya çavdan yapılmış kırbaç.

çavuş *is. tar.* **1.** Osmanlı devleti teşkilâtında çeşitli hizmetler yapan görevli. **2.** *tar.* Osmanlı ordusunda üst komutanların buyruklarını ast komutanlara ulaştıran görevli. **3.** *ask.* Onbaşıdan sonra gelen ve görevi manga komutanlığı olan er rütbesi: *"Katanaların birinin üstünde bir topçu çavuşu oturuyor."* -R. H. Karay. **4.** Bir işin veya işçilerin başında bulunan ve onları yöneten sorumlu kimse: *"O döver, ne olacak babası belediye çavuşu imiş."* -P. Safa. **5.** Askerî okullarda sınıf birincisi: *"İki ay içinde üstünlüğünü tanıtarak sınıfının çavuşu olmuştur."* -F. R. Atay.

→ ***çavuş kuşu, çavuş üzümü***

çavuş kuşu *is. zool.* Çavuş kuşugillerden, uzun yay biçimli gagalı, güvercinden küçük, başı sorguçlu, kısa kanatlı bir kuş, ibibik, hüthüt *(Upopa epops).*

çavuş kuşugiller *ç. is. zool.* Örneği çavuş kuşu olan bir kuş familyası.

çavuşluk, -ğu *is.* **1.** Çavuş olma durumu veya görevi. **2.** Çavuş rütbesi.

çavuş üzümü *is. bot.* Kabuğu ince, çekirdeği ufak, iri taneli bir tür beyaz üzüm: *"Dün akşam, İstanbul'dan gelirken cebimdeki son mecidiyeyi bozdurup iki okka çavuş üzümü aldım."* -Y. Z. Ortaç.

çay (I) *is. (Çinceden) bot.* **1.** Çaygillerden bir ağaççık *(Thea chinensis).* **2.** Bu ağaççığın özel işlemlerle kurutulan yaprağı. **3.** Bu yaprakların haşlanması ile elde edilen güzel kokulu ve sarımtırak kırmızı renkli içecek: *"Çini bir kâsede bir Çin çayı içmekteydi."* -Y. K. Beyatlı. *"O esnada bana sadece bir büyük bardak çay getirdiler."* -R. N. Güntekin. **4.** Konukların çay, börek, pasta gibi içecek ve yiyeceklerle ağırlandığı toplantı: *"Sana bir şey söyleyeyim mi, artık çay davetlerinden bıktım."* -P. Safa. **5.** Müzikli toplantı: *Okul çayı. "Gittiği zengin arkadaşlarının çayından allak bullak gelir."* -H. Taner. **çay demlemek** *bk.* demlemek. **çay vermek** konuklara çay ve börek, çörek, pasta gibi yiyecekler sunulan toplantı düzenlemek: *"Genç hocalarının şerefine Ocak'ta çay ziyafeti verdiler, edebiyat şubesinden bazılarımızı da davet ettiler."* -H. E. Adıvar.

→ ***çay bahçesi, çay bardağı, çay evi, çay fincanı, çayhane, çay kaşığı, çay ocağı, çay saati, çay servisi, çay şekeri, çay takımı***

çay (II) *is.* Dereden büyük, ırmaktan küçük akarsu: *"Deli bir çayın kıyısındaki yalçın bir kaya gibidir."* -T. Buğra. **çay kenarında kuyu kazmak** elde, maksada

ulaşılacak bol araç varken emek harcayarak başka yollar aramak. **çaydan geçip derede boğulmak** büyük güçlükleri yenmişken önemsiz bir sebepten başarısızlığa uğramak. **çayı görmeden paçaları sıvamak** *bk.* dereyi görmeden paçaları sıvamak.

→ *çayda çıra*

çayan *hlk.* Akrep, yılan, çıyan, kırkayak vb. zehirli hayvan.

çay bahçesi *is.* Çay, kahve ve alkolsüz içkilerin içildiği bahçe: *"Üstü kat kat satılacak, altı ya çay bahçesi olacak, ya da gazino!"* -A. İlhan.

çay bardağı *is.* Çay içmekte kullanılan, belli biçimde cam bardak: *"Elimde ince belli çay bardağı, yudum yudum içerek müşterileri seyrediyorum."* -Y. Z. Ortaç.

çaycı *is.* **1.** Çay yapıp satan kimse: *"Elbet çarşıda bir kahve, bir çaycı dükkânı bulurum."* -Y. Z. Ortaç. **2.** Çay yetiştiricisi. **3.** Çay içmeye düşkün, çay tiryakisi.

çaycılık, -ğı *is.* **1.** Çay yapma ve satma işi. **2.** Çay yetiştirme işi.

çayda çıra *is. müz. hlk.* Elâzığ ve çevresinde kına gecesi veya düğünlerde, ellerde yanan mum taşınarak oynanan türkülü bir halk oyunu veya bu oyunun müziği.

çaydanlık, -ğı *is. T. çay + Far. -dān* kap isimleri yapan ek + *T. -lık* İçinde çay pişirilen kap: *"Aşağı indim, çaydanlık, bakır mangalın kenarında, küle gömülmüş, demleniyor."* -Y. Z. Ortaç.

çay evi *is.* Çay gibi içeceklerin hazırlandığı ve bunların içildiği yer, çayhane.

çay fincanı *is.* Genellikle porselenden yapılan, çay içmeye yarayan, kulplu fincan.

çaygiller *ç. is. bot.* İki çeneklilerden, yapraklarından çay yapılan bir bitki familyası.

çayhane *is. (çayha:ne) T. çay + Far. ḫāne* Çay evi.

çayhaneci *is.* Çayhane işleten kimse.

çayhanecilik, -ği *is.* Çayhanecinin işi veya mesleği.

çayır *is.* **1.** Üzerinde gür ot biten düz ve nemli yer: *"Çocukların neşesi birdenbire sönmüş, çayıra bir eski mezarlık sükûtu çökmüştü."* -R. N. Güntekin. **2.** Böyle yerde biten otlar.

→ ***çayır güzeli, çayır kuşu, çayır mantarı, çayırmelikesi, çayır otu, çayır peyniri, çayırsedefi, çayır tavuğu, çayır teresi, çayır tirfili, çayır yulafı***

çayır güzeli *is. bot.* Buğdaygillerden bir bitki çayır otu *(Erogrostis major).*

çayır kuşu *is. zool.* Tarla kuşu.

çayırlama *is.* Çayırlamak işi.

çayırlamak *(nsz)* **1.** Çayırlanmak. **2.** (hayvan) Yediği çayırdan hastalanmak.

çayırlanma *is.* Çayırlanmak işi.

çayırlanmak *(nsz)* (hayvan) Çayırda otlamak.

çayırlaşma *is.* Çayırlaşmak işi.

çayırlaşmak *(nsz)* Çayır durumuna gelmek.

çayırlatma *is.* Çayırlatmak işi.

çayırlatmak *(-i)* Çayırlanmasını sağlamak.

çayırlı *s.* Çayırı olan.

çayırlık, -ğı *is.* Çayırı olan yer: *"En çok zevki, kasabanın bayram yerlerinden, halkın tatil günleri serpildiği çayırlıklardan aldım."* -S. F. Abasıyanık.

çayır mantarı *is. bot.* Şapkasının alt yüzü ince dilimli, yenebilen ve zehirli de olabilen mantar türlerinin ortak adı.

çayırmelikesi *is. bot.* Erkeçsakalı, keçisakalı.

çayır otu *is. bot.* **1.** Çayır oluşturan çeşitli bitkilerin genel adı. **2.** Buğdaygillerden kuru ve kireçli yerlerde yetişen küçük bir çayır otu, fleol *(Phleum pratense).*

çayır peyniri *is.* Bir çeşit az tuzlu veya tuzsuz taze peynir.

çayırsedefi *is. bot.* Düğün çiçeğigillerden, sulak yerlerde yetişen, kökü iç sürdürücü olarak kullanılan bir bitki *(Thalictrum).*

çayırsız *s.* Çayırı olmayan.

çayır tavuğu *is. zool.* Orman tavuğugillerden, sırtı beyaz çizgili siyah ve esmer, karnı siyah bir kuş *(Tympanuchus cupido).*

çayır teresi *is. bot.* Turpgillerden beyaz çiçekli, yabanî bir bitki *(Cardemina pratensis).*

çayır tirfili *is. bot.* Baklagillerden, hayvan yemi olarak yetiştirilen bir bitki *(Trifolium pratense).*

çayır yulafı *is. bot.* Buğdaygillerden, yulafa benzeyen bir kır bitkisi *(Avenastrum).*

çaykara *is. hlk.* Çay kenarında çıkan göze, kaynak, pınar.

çay kaşığı *is.* Kahve yaparken veya çaya toz şeker koyarken ölçek olarak kullanılan ve şekeri karıştırmaya yarayan küçük kaşık.

çaykızı *is. bot.* Bir tür çiçek.

çaylak, -ğı *is. zool.* **1.** Yırtıcılardan, uzun kanatlı, çengel gagalı, küçük kuşları ve fare gibi zararlı hayvanları avlayan, tavuk büyüklüğünde bir kuş *(Milvus migrans).* **2.** *mec.* Toy, tecrübesiz, acemi.

çaylakça *s.* ve *zf. (çayla'kça)* Çaylağa yakışır (biçimde).

çaylak fırtınası *is.* Kış başlarında olan fırtına.

çaylaklık, -ğı *is.* Toyluk, tecrübesizlik, acemilik.

çaylı *s.* İçinde çay bulunan.

→ *çaylı kek*

çaylık, -ğı *is.* **1.** Çay ağaççıklarının yetiştiği yer. **2.** *s.* Çay için kullanılan: *Çaylık şeker.*

çaylı kek *is.* İçine çay karıştırılarak yapılan kek.

çay ocağı *is.* Çay pişirilen veya çay içilen yer.

çay saati *is.* Çay içmek için belirlenmiş saat.

çay servisi *is.* Çay dağıtımı.

çay şekeri *is.* Çayı tatlandırmak için kullanılan katı şeker, küp şekeri.

çay takımı *is.* **1.** Çaydanlık, sütlük, şekerlik ve altı veya on iki çay fincanından oluşan takım. **2.** Çay sunulurken kullanılan örtü ve peçetelerin hepsi: *"Bir çay takımı göndermek önerisi ilkin coşkunlukla kabul edilir."* -N. Cumalı.

ç ç Türk alfabesinin dördüncü harfi.

çe Çe adı verilen bu harf, ses bilimi bakımından ötümsüz, katışık, diş-diş eti ünsüzünü gösterir.

çe *is.* Türk alfabesinin dördüncü harfinin adı.

çebiç, -ci *is.* Bir yaşında keçi yavrusu.

çecik, -ği *is. hlk.* Madenî kulp, halka, çivi.

çeç *is. Far. çeç* **1.** Tahıl yığını: *"Nisan yağar çeç olur, mayıs yağar geç olur."* -Atasözü. **2.** Tahıl elenen kalbur.

çeçe *is. (çe'çe) Fr. tsé-tsè (Bantu dilinden) zool.* İki kanatlılardan, insana uyku hastalığı aşılayan, sinekten büyük bir cins Güney Afrika böceği *(Glossina).*

Çeçen *öz. is.* ve *s.* Kafkasya'nın kuzeydoğusundaki Çeçen Cumhuriyeti'nde yaşayan bir halk veya bu halkın soyundan olan (kimse).

Çeçence *öz. is.* Çeçen dili.

çedene *is. bk.* çetene.

çedik, -ği *is. esk.* **1.** Mesh üzerine giyilen sarı pabuç: *"Kavuğu başından düşmüş, çedik pabuçlarından biri ayağından fırlamış."* -R. N. Güntekin. **2.** *hlk.* Terlik.

çeğmel *s.* Yay veya çengel biçiminde bükülmüş olan.

çeğmellenme *is.* Çeğmellenmek işi.

çeğmellenmek *(nsz)* Yay veya çengel biçimini almak veya girmek: *"Kaşın çeğmellenmiş kirpik üstüne / Havada bulutun ağdığı gibi."* -Halk türküsü.

çehre *is. Far. çihre, çehre* **1.** Yüz, sima: *"Orta boylu bir adamdır. Çehre hatları da hiç keskin, sert değildir."* -R. H. Karay. *"Ben şimdi o güzel çehreden başka / Ne bir yüz düşünür ne hatırlarım."* -N. H. Onan. **2.** *mec.* Görünüş: *"Şehrin etnik çehresi de bizim için az çok meçhuldür."* -A. H. Tanpınar. **3.** *mec.* Somurtkanlık: *"Ben, arkadaşımın bu çehrelerini görünce, arkamı döndüm."* -S. F. Abasıyanık. **çehre almak** tavır takınmak: *"Benimle yalnız kalınca yine bir nöbet ağlayıp sızlayacaklarını hissettiğim için çatkın bir çehre almıştım."* -R. N. Güntekin. **çehre etmek** surat etmek: *"Bir şeyim yok, asabım bozuk diye cevap veriyor, çehre ediyordu."* -R. H.

Karay. **çehresi bozulmak** yüzü, tavırları düşmek: *"İhtiyarın çehresi fena hâlde bozulmuştu."* -Ö. Seyfettin.

→ ***çehre züğürdü***

çehrece *zf. (çehre'ce)* Çehre bakımından: *"Kadın vücutça, çehrece acaba nasılmış?"* -R. H. Karay.

çehreli *s.* Çehresi olan: *"Kırmızı fesi kulaklarına kadar geçmiş, bayağı çehreli, yapma tavırlı, sahte öksürüklü bir adam çıktı."* -R. H. Karay.

çehre züğürdü *is. mec.* Yüzü çirkin: *"Bayan zengindir, gençtir de, gel gelelim çehre züğürdüdür."* -B. Felek.

Çek *öz. is.* **1.** Slavların batı kolundan olan bir ulus veya bu ulusun soyundan gelen kimse. **2.** *s.* Çek halkına özgü olan: *Çek dili. Çek malı.*

çek *is. İng. check, Fr. cheque* Bir kimsenin, bankadaki parasının dilediği kimseye ödenmesi için bankaya gönderdiği yazılı belge.

çekap *is. İng. check-up tıp* Tam bakım.

çekberi *is.* Harman yerinde yığınları çekmeye yarayan alet, gelberi.

Çekçe *öz. is. (çe'kçe)* Çek dili.

çekçek, -ği *is.* Dört tekerlekli el arabası: *"Hem özür dilerim, sonra bir çekçeğe binerim."* -A. Gündüz.

çekecek, -ği *is.* Ayakkabı ile topuk arasına sokularak, ayağın ayakkabıya kolay girmesini sağlayan, maden, boynuz ve plâstik maddeden yapılmış alet.

çekek, -ği *is. hlk.* Kayık, mavna ve küçük gemilerin karaya çekildikleri yer: *Kıyıdaki kayık çekekleri yıktırıldı.*

çekel *is. hlk.* **1.** Küçük çapa. **2.** *hlk.* Üvendirenin alt ucunda bulunan, pulluğa yapışan toprağı ayırmaya yarayan demir bölüm.

çekeleme *is.* Çekelemek işi veya durumu.

çekelemek *(-i)* Tekrar tekrar çekmek: *"Deniz yakasından yakalamış, parmaklarını geçirmiş iki yakasına, çekeliyor."* -Z. Selimoğlu.

çekelez *is. hlk.* Sincap.

çekem *is. hlk.* Yeşil yapraklı, dikensi, ateşe atıldığında çatırdayarak yanan bir bitki.

çekememe *is.* Çekememe işi veya durumu.

çekememek *(-i)* **1.** Çekmek işini yapamamak. **2.** *mec.* Katlanamamak: *Ben onun hırçınlığını artık çekemem.* **3.** *mec.* Kıskanarak hoş görmemek: *"Gerçi bu işi başlangıçta delibozukluk sayanlar, başarılınca da çekemeyenler çıkmamış değildir."* -T. Buğra. *"Belli bir şey ki, bu genç ikisinden de baskın, çekemiyorlar."* -H. Taner.

çekememezlik, -ği *is.* Çekememe durumu veya çekememekten, kıskançlıktan doğan davranış: *"Şimdi düşünüyorum da, evimizin içinde o kadar halayık olduğuna göre, bu gelinler, bu görümceler, oğullar, damatlar arasında elbette çekememezlik olur..."* -Z. O. Saba.

çekemez *is.* Kıskanç: *"Bu iki birbirini çekemezin kişiliklerini kendi imbiğinde eritmiş bir şair olduğu söylenir."* -H. Taner.

çekemezlik, -ği *is. bk.* çekememezlik.

çeker *is.* **1.** Bir tartma aletinin kaldırabildiği ağırlık miktarı. **2.** Çekici araç: *Topçeker.*

çeki *is.* **1.** Tartı. **2.** İki yüz elli kiloya eşit olan, odun, kireç gibi ağır ve kaba şeyleri tartmakta kullanılan bir ağırlık ölçüsü. **3.** *hlk.* Kadınların başlarına bağladıkları örtü. **4.** *bk.* çeki düzen. **5.** *mec.* Üzüntü, sıkıntı. **çeki taşı gibi** ağır ve kımıldamaz. **çekiye gelmek** düzene uymak. **çekiye gelmez** **1)** ölçüsüz derecede çok veya büyük; **2)** düzeltilemez, düzene sokulamaz.

→ ***çeki düzen***

çekici *is.* **1.** Çekme işini yapan. **2.** *mec.* Kendisi için eğilim uyandıran, alımlı, cazibeli, cazip: *"Necdet için bu öbüründen daha çekici değildi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **3.** Kurtarma aracı.

çekicilik, -ği *is.* **1.** Çekici olma durumu, cazibe. **2.** *fiz.* Çekme gücü: *Mıknatısın çekiciliği.*

çekiç, -ci *is.* **1.** Çivi çakmak, madenleri dövmek gibi işlerde kullanılan ve bir sapla dövecek bir maden bölümden yapılmış araç. **2.** *sp.* Yaklaşık 1.20 m uzunluğundaki madenî tele bağlı ve ağırlığı 7.257 kg olan gülle.

→ ***çekiç atma, çekiçhane, çekiç kemiği, çekiç makinesi***

çekiç atma *is. sp.* Çekicin en uzağa atılması temeline dayanan atletizm dalı.

çekiçhane *is. (çekiçha:ne) T. çekiç + Far. hâne* Demir fabrikalarında makine ile çalışan çok ağır çekiçlerin bulunduğu yer.

çekiç kemiği *is. anat.* Orta kulaktaki dört küçük kemikten biri.

çekiçleme *is.* Çekiçlemek işi.

çekiçlemek *(-i)* Çekiçle dövmek.

çekiç makinesi *is.* Ayakkabı imalâtında taban köşelerinin burun kısımlarını incelten ve köseleleri döverek düzelten bir makine.

çeki düzen *is.* Düzenlilik, özen, itina, intizam, ihtimam: *"Onun her yazdığı iyi olmayabilir, kendini bırakıp çeki düzen gözetmeden karmakarışık yazdığı da oluyor."* -N. Ataç. **(birine, bir şeye) çeki düzen vermek** düzgün duruma getirmek, düzeltmek, düzenlemek: *"Bir iki yutkunup sesine çeki düzen verdikten sonra şu ninniyi tutturdu."* -O. C. Kaygılı.

çekik *s.* **1.** Yanlara doğru çekilerek gerilmiş gibi olan: *Çekik göz. Çekik kaş.* **2.** İçeriye doğru kaçmış, batık: *Çekik çene. Çekik karın. "Zayıf, ince uzun bir vücudu, kuru, çekik esmer bir yüzü var."* -P. Safa.

çekikçe *s.* ve *zf. (çeki'kçe)* Çekiğe yakın, biraz çekik.

çekiliş *is.* Çekilme işi: *Piyangonun yılbaşı çekilişi.*

çekilme *is.* **1.** Çekilme işi: *"Daha düğün olmadan Hayri benim okuldan çekilmemi istedi."* -M. Ş. Esendal. **2.** Bir görevden, bir işten kendi isteği ile ayrılma, istifa: *"Hesaplarını alt üst etmiş, onu elli beş yaşında devlet memuriyetinden çekilmeye mecbur bırakmıştı."* -R. N. Güntekin. **3.** *jeol.* Yerin yükselmesiyle bu yeri örten deniz sularının gerilemesi, **basma** karşıtı. **4.** *ask.* Savaşta, bir ordunun veya bir birliğin düşmandan ayrılmak için yaptığı davranış, ricat: *"Neticede işgal kuvvetleri, buralardan çekilmeye mecbur edildiler."* - Atatürk. **5.** *sp.* Bir boksörün veya güreşçinin herhangi bir sebeple karşılaşmayı bırakması.

çekilmek *(nsz, -e; -den)* **1.** Çekme işi yapılmak: *"Bir aralık adımlarını seyrekleştirmiş gibi idiler, bir düdük sesi ipi çekilmiş kuklalar gibi ikisini de hoplattı."* -M. Ş. Esendal. *"Ağlar çekiliyor dalyanlarda."* -O. V. Kanık. **2.** Kendini geriye veya bir yana çekmek: *"Vapurda bütün yolculuğumuz boyunca bir köşeye çekilip oturmuş."* - Y. K. Karaosmanoğlu. **3.** Bir işten bir görevden kendi isteğiyle ayrılmak, istifa etmek: *"Hiçbir zaman mebusluktan çekilmek niyetinde değilim."* -T. Buğra. **4.** Azalmak veya yok olmak: *İneğin sütü çekildi.* **5.** Bir yere, bir duruma geçmek: *"Bir köşeye çekilerek ben de bir çay getirttim."* -R. N. Güntekin. **6.** Bir yerden uzaklaşmak, bir yere uğramamak: *"Dükkân karmakarışık, mallar bayat, kibar müşteriler birer birer çekiliyor, ayak takımı her gün artıyor."* -H. E. Adıvar. **7.** Gerilemek, geri gitmek, ricat etmek: *"Türklerin çekilmesiyle beraber hain ve zehirli bir çekirge bulutu gibi oraya üşüşen Avrupalılar..."* -Ö. Seyfettin. **8.** Katılmamak, vazgeçmek: *Yarışmadan çekildi.* **9.** Katlanmak, üstlenmek, tahammül etmek: *Çekilmez dert.*

çekim *is.* **1.** Çekmek işi. **2.** *fiz.* Herhangi bir cismin, başka bir cismi kendine doğru çekme gücü, cazibe: *Güneş çekimi. Yer çekimi. Mıknatıs çekimi.* **3.** *gr.* Fiillerin çeşitli zaman, kişi ve kiplere, isimlerin de isim hallerine göre uğradıkları değişiklikler, tasrif. **4.** *sin.* Alıcının sürekli olarak bir kez çalıştırılmasıyla elde edilen film parçası, plân.

→ ***çekim ekleri, çekimölçer***

çekimci *is.* **1.** Yapımcı. **2.** Kameraman.

çekim ekleri *ç. is. gr.* Fiil, isim kök veya gövdelerine gelerek bağlı oldukları kelime gruplarına göre kelimeler arasında durum (hâl) iyelik, çokluk, zaman, şahıs ilişkisi kuran birimler: *ev-e, ev-im, ev-ler,*

gel-di, gel-di-m, gel-di-ler gibi.

çekimleme *is.* Çekimlemek işi.

çekimlemek *(-i) fiz.* (bir cismi) Genel çekim yasasına göre başka bir cismi çekmek.

çekimli *s.* **1.** Çekimi olan: *"Görüntüsü çok daha çekimli."* -Ç. Altan. **2.** *gr.* Çekim ekleri alabilen.

→ ***çekimli fiil***

çekimli fiil *is. gr.* Kip zaman ve kişi eklerini almış fiil.

çekimölçer *is.* **1.** Çekim kuvvetlerini ölçmeye yarayan araç. **2.** Yer yer değişen yer çekiminin tam ve gerçek değerini dikey olarak belirlemeye yarayan araç, gravimetre.

çekimsenme *is.* Çekimsenmek işi.

çekimsenmek *(-den)* Bir şeyi yapmaktan geri durmak, kaçınmak, el çekmek, istinkâf etmek.

çekimser *s.* Oy vermekten, eğilim göstermekten veya bir şey yapmaktan kaçınan, müstenkif.

çekimserlik, -ği *is.* Çekimser davranma durumu.

çekimsiz *s.* **1.** Çekimi olmayan. **2.** *gr.* Cins, sayı, kişi belirtmeden bütün durumlarda değişmeyen kelimeler.

çekimsizlik, -ği *is.* Çekimsiz olma durumu.

çekince *is.* Herhangi bir konuda ileriyi düşünerek çekinmeyi gerektiren sebep veya durum, rezerv, ihtiraz: *Karara çekincesi olduğunu belirtti.* **çekince koymak** çekindiğini, sakındığını belirtmek.

çekine çekine *zf.* Çekinerek: *"Çekine çekine bu işte bir dalavere dönüyor gibime gelerek ona doğru yürüdüm."* -S. F. Abasıyanık.

çekingen *s.* Her şeyden çekinme huyu olan, ürkek, sıkılgan, muhteriz: *"Korkak mı diyeyim, çekingen mi diyeyim, bir tuhaf olmuşlar."* -S. F. Abasıyanık. **çekingen davranmak** ürkekçe davranışlarda bulunmak: *"Birdenbire kadına karşı soğuk, çekingen davranmayı da onuruma yediremiyorum."* -R. H. Karay.

çekingence *zf. (çekinge'nce)* Çekingene yakışır (biçimde), ürkekçe.

çekingenleşme *is.* Çekingenleşmek işi.

çekingenleşmek *(nsz)* Çekingen duruma gelmek: *"Akşama doğru kendisinin bile yadırgayacağı kadar çekingenleşmişti."* -N. Cumalı.

çekingenlik, -ği *is.* Çekingen olma durumu: *"Onu inciteceğinden çekiniyor, çekingenliği gözlerinden okunuyordu."* -E. İ. Benice. *"Babası oğlunun korkaklığını, çekingenliğini bilir."* -Y. Kemal.

çekinik *s. biy.* Birkaç kuşak sonra ortaya çıkan ve o zamana kadar aradaki döllerde gizli kalan soya çekim nitelikleri için kullanılır, resesif: *Çekinik karakterler.*

çekinilme *is.* Çekinilmek işi.

çekinilmek *(nsz)* Çekinmek işine konu olmak: *"Gerçekten hakir ve gülünç görünmekle benim için çekinilecek bir şey kalmıyormuş gibi, çehremin uykuda alabileceği çirkin ve aptal şekillerden ürkerim."* -R. N. Güntekin.

çekiniş *is.* Çekinmek işi veya biçimi.

çekinme *is.* Çekinmek işi: *"İçinde bu adama karşı garip bir tiksinme, çekinme vardı."* -S. F. Abasıyanık.

çekinmek *(-den)* **1.** Saygı, korku, utanma gibi duygularla bir şeyi yapmak istememek, kaçınmak: *"Karşı karşıya oturup yalnız kaldığımız zaman göz göze gelmekten çekindiğini de hissettim."* -P. Safa. **2.** *(-i)* Bir şey sürünmek: *Sürmeler çekinmiş bir kadın.*

çekinti *is.* Duraksama, kararsızlık, tereddüt: *"... korkuya, hiç değilse çekintiye benzeyen bir şey de getiriyordu."* -T. Buğra.

çekirdecik, -ği *is. biy.* Hücre çekirdeğinin içinde tek veya birden çok bulunan yuvarlak cisim.

çekirdek, -ği *is.* **1.** Etli meyvelerin içinde bir veya birden çok bulunan, çoğu sert bir kabukla kaplı tohum: *Kayısı çekirdeği. Zeytin çekirdeği. Karpuz çekirdeği.* **2.** Yenmek için satılan kabak veya ayçiçeği çekirdeği: *"Şimdi bir sinemada kabak çekirdeği yiyorlar."* -S. F. Abasıyanık. **3.** *biy.* Bir hücrenin merkezini oluşturan cisimcik: *İnsan kanındaki al yuvarlar, çekirdeği olmayan hücrelerdir.* **4.** *fiz.* Atom çekirdeği. **5.** *esk.* Kuyumculukta kullanılan ve beş santigrama eşit olan ağırlık ölçüsü. **6.** *mec.* Bir şeyin temelini oluşturan öz, nüve: *Çekirdek kadro.* **7.** Ağaçlarda soyulmayan bölüm. **çekirdekten yetişme** herhangi bir işte, meslekte, küçük yaştan başlayarak yetişmiş olan: *"Siz çekirdekten yetişme bir gazetecisiniz."* -R. N. Güntekin.

→ ***çekirdek aile, çekirdek kahve***

çekirdek aile *is. sos.* Anne, baba ve henüz evlenmemiş çocuklardan oluşan aile.

çekirdekçi *is.* Çekirdek satan kimse: *Kabak çekirdekçisi.*

çekirdekçilik, -ği *is.* Çekirdek satma işi.

çekirdek kahve *is.* Çekilmemiş veya dövülmemiş kahve.

çekirdeklenme *is.* Çekirdeklenmek işi.

çekirdeklenmek *(nsz)* Çekirdek bağlamak.

çekirdekli *s.* Çekirdeği olan, içinde çekirdeği bulunan.

çekirdeksel *s. fiz.* Atom çekirdeği ile ilgili, nükleer.

çekirdeksiz *s.* Çekirdeği olmayan, içinde çekirdeği bulunmayan: *Çekirdeksiz üzüm.*

çekirge *is. (çeki'rge) zool.* Düz kanatlılardan, uzun olan art bacaklarına dayanarak uzağa sıçrayabilen, birçok türleri olan böcek *(Acridium).*

→ ***çekirge kuşu, çekirge ötleğeni, çekirge şalvar***

çekirge kuşu *is. zool.* Sığırcık *(Sturnus vulgaris).*

çekirge ötleğeni *is.* Orta Asya ve Avrupa içlerinde yaşayan ötücü bir kuş.

çekirge şalvar *is.* Paçaları çok dar, bacak bölümü geniş olarak dikilmiş şalvar: *"Bizi, çekirge şalvar biçiminde bol aba pantolonlu, bıyıklı bir adam karşıladı."* -R. N. Güntekin.

çekiş *is.* **1.** Çekmek işi veya biçimi: *"Bir düğümü bir çekişte açmak imkânını temin eden kesik ip ucunu bulunca durdular."* -P. Safa. **2.** Bir motorun çekme gücü: *Benim arabanın çekişi çok iyi.* **3.** *hlk.* Ağız kavgası.

çekişken *s. hlk.* Çekişmeyi seven, kavgacı (kimse).

çekişli *s.* Çekme gücünü ön tekerleklerden alan araç.

çekişme *is.* Çekişmek işi: *"Gerçi aralarında birtakım çekişmeler ve didişmeler olmuyor değildi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Bütün çekişmelerin dışında kalmayı da becermiştir."* -H. Taner.

çekişmek *(nsz, -le)* **1.** İki yönünden karşılıklı çekmek: *Halat çekişmek. "Çekiştikleri şey işlemeli bir kitap açacağı..."* -T. Buğra. **2.** Bir şeyi birbirine karşı çekmek: *Bıçak çekişmek.* **3.** (ad çekme, niyet, kâğıt için) Aralarında çekmek: *Kura çekiştiler.* **4.** *hlk.* Ağız kavgası etmek: *"Seninle çekişmek lâzım, büyük hareketlerin manasını anlamıyorsun."* -P. Safa. **5.** Çaba, gayret harcamak: *Takımımız birincilik için çekişiyor.* **çekişe çekişe pazarlık (etmek)** (alıcı) bir malı ucuz almak için titizce pazarlık (etmek): *"Burada sekiz kuruşluk bir mal için benimle çekişe çekişe pazarlık edersin."* -H. R. Gürpınar.

çekişmeli *s.* **1.** Çekişmeye yol açan. **2.** Sert, çetin, zorlu: *Maç çok çekişmeli geçti.*

çekişmesiz *s.* Çekişmeye yol açmayan.

çekişte *is. (çeki'şte) hlk.* Tuzla terbiye edilmiş yeşil zeytin.

çekiştirici *is.* ve *s.* **1.** Çekiştirmek işini yapan (kimse). **2.** *is.* Bir kimsenin kötü taraflarını uzun uzadıya sayıp döken (kimse).

çekiştiricilik, -ği *is.* Çekiştiricinin işi.

çekiştirme *is.* Çekiştirmek işi.

çekiştirmek *(-i)* **1.** Uçlarında tutarak ayrı yönlere doğru çekmek. **2.** Tekrar tekrar çekerek koparmak: *"Bir şeye canı sıkıldığı vakit elini ensesine atar, saçının örgülerini yakalayarak çekiştirip dururdu."* -R. N. Güntekin. **3.** *mec.* Bir kimsenin kötü taraflarını uzun uzadıya sayıp dökmek: *"Telefon ederler. Pazar günü evine gidip yeni müdürü çekiştirirler."* -M. Ş. Esendal.

çekkin *s.* Elini eteğini çekmiş, ilgisiz:

Her türlü eğlenceden çekkin bir yaşayış.

çekme *is.* **1.** Çekmek işi: *"Siyah kehribar tesbihini çekmeye başladı."* -C. Uçuk. **2.** Masa, dolap gibi şeylerin dışarıya çekilen gözü, çekmece: *"Sonra çekmesinden pembe bir dosya çıkarıp önüne sürdü."* -H. Taner. **3.** Yüksekteki ince dalları çekip kesmeye yarar, ay biçiminde, uzun saplı, ağzı tırtıklı bıçak. **4.** *s.* Düzgün biçimli: *Çekme burun.* **5.** *s.* Çekilerek giyilen veya kullanılan: *"Erkekleri yandan lâstikli çekme fotinden başkasını bilmiyorlardı."* -R. H. Karay. **6.** Parmak veya mızrapla çalınan çalgı. **7.** Ağacın yapısındaki nem oranının azalması sonucu boyutlarının küçülmesi. **8.** İş yaparken giyilen bir tür şalvar. **9.** *sp.* Vücut bölümlerinin bükücü kas gücü ile bir direnci kendisine yaklaştırması.

→ ***çekme demir, çekme kat***

çekmece *is.* **1.** Masa, dolap gibi şeylerin dışarıya çekilen gözü, çekme: *"Çekmecesinden utana utana bir şişe gazoz çıkardı."* -T. Buğra. **2.** İçinde mücevherat veya başka değerli şeyler saklanan küçük, süslü sandık: *"Minderin köşesine annemden kalan ceviz boyalı çekmeceyi yerleştirdim."* -Y. K. Beyatlı. **3.** Gemilerin barınabilecekleri koy.

çekmeceli *s.* Çekmecesi olan.

çekmecesiz *s.* Çekmecesi olmayan.

çekme demir *is.* Haddeden geçirilmiş demir.

çekmek *(-i, -e)* **1.** Bir şeyi tutup kendine veya başka bir yöne doğru yürütmek: *"Hepsi iskemleleri çekerek masanın etrafında bir halka yapmaya hazırlanıyorlardı."* -R. N. Güntekin. **2.** (taşıt için) Bırakmak, koymak: *Kamyon üç ton kum çekti.* **3.** Germek: *İpi çekme.* **4.** İçine almak: *Sünger bütün suyu çekti. "Enfiye tutamları çekerken, yavaş yavaş Fahim Beyin resmini çizmişti."* -A. Ş. Hisar. **5.** Bir yerden başka bir yere taşımak: *Ekini tarladan çekmek.* **6.** Bir amaçla ortadan kaldırmak: *Piyasadaki parayı çekmek.* **7.** Solukla içine almak: *"Beş defa yutkunup, üç defa burnunu çektikten sonra anlattı."* -B. R. Eyuboğlu. **8.** Üzerinde bulunan bir silâhla saldırmak için davranmak: *Bıçak çekmek. "Elindeki tabancayı tetiğine basmak için yeni çekivermiş gibiydi."* -T. Buğra. **9.** Atmak, vurmak: *Dayak çekmek. Şut çekmek.* **10.** (bir kimseyi veya bir şeyi) Geri almak. **11.** (güç durumlara) Uğramak, dayanmak, katlanmak: *"Yalnız bende meçhul bir hastalık vardı. Sekiz yaşından beri çekiyordum."* -P. Safa. **12.** *(-i)* Yüklenmek, üzerine almak, etkisi altında bulunmak: *Onun bütün masraflarını ben çekiyorum. "Senin yüzünden bir hâl olursa, azabını ömrün boyunca çekersin, ağabey..."* -H. Taner. **13.** (tartıda) Ağırlığı olmak: *Yaş odun ağır çeker. "Tartsaydınız kırk, kırk beş kilodan fazla çekmezdi."* -P. Safa. **14.** Döşemek: *Kablo çekmek.* **15.** Herhangi bir engel kurmak: *Duvar çekmek. Perde çekmek. "Derenin kış yaz kurumayan suları böğürtlen fidanlarını yükseltmiş, iki tarafa yemiş dolu bir koyu çit çekmiş."* -R. H. Karay. **16.** (ad çekme, niyet, piyango için) Şans denemek amacıyla hazırlanmış kâğıtlardan birini almak: *Kur'a çekmek. Piyango çekmek. "Birisi niyet çeksin de biz de bir lokma bir şey yiyelim diye bekleşiyorlar."* -S. F. Abasıyanık. **17.** İmbik yardımı ile elde etmek: *İspirto çekmek. Gül yağı çekmek. "Çok kimse rakısını bağında çekiyordu."* -F. R. Atay. **18.** Çizgi durumunda uzatmak: *Çizgi çekmek. Gözüne sürme çekmek. "Kirpiğine sürme çek / Kına yak parmağına."* -F. N. Çamlıbel. **19.** Tıpkısını yazmak veya çizmek: *Yazıyı temize çekmek. Kopya çekmek.* **20.** (şişe, vantuz, sülük vb. için) Tedavi amacıyla uygulamak: *Bardak çekmek.* **21.** Bir yerden bir şeyi yukarı doğru almak. **22.** Görüntüyü bir aletle özel bir nesne üzerinde tespit etmek: *Fotoğraf çekmek. Film çekmek.* **23.** Taşıma gücü olmak: *Bu araba 500 kilodan çok yük çekmez.* **24.** Öğütmek: *Kahve çekmek.* **25.** (protesto, poliçe, çek gibi şeyler için) Düzenleyip yürürlüğe koymak. **26.** (dikkat, ilgi vb. için) Üzerine toplamak: *"Bu kadın iyi terzi elinden çıkmış koyu renk elbiseleri içinde biçimli vücuduyla az sonra dikkati çeker."* -R. H. Karay. **27.** Hoşa gitmek, sarmak. **28.** Kaçan ilmeği örmek: *Çorap*

çekmek. **29.** Masrafını karşılamak: *"Beni lokantasına götürdü, âlâ bir öğle yemeği çekti."* -H. E. Adıvar. **30.** Bir duyguyu içinde yaşatmak: *"Ona yanıyorum, onun hasretini çekiyorum."* -R. H. Karay. *"Talih, bizi Anadolu'nun denize hasret çeken bir şehrine götürdü."* -B. R. Eyuboğlu. **31.** *argo* İçki içmek. **32.** Yürütmek, sürmek: *Arabacı, yavaş çek! Doğru karakola çek. "Aheste çek kürekleri mehtap uyanmasın."* -Y. K. Beyatlı. **33.** *(-e)* (bir kimse) Ailesinden birine herhangi bir bakımdan benzemek: *"Yeğeninin ona çeken tek yanı yoktur."* -T. Buğra. **34.** (bir şeyin iç yüzünü anlamak amacıyla) Sıkıştırmak: *Sorguya çekmek.* **35.** *(-i, -e)* Herhangi bir anlama almak: *Bak, sözümü nereye çekti!* **36.** *(-i, -e)* Örtmek, giymek: *"Yorganınızı başınıza çeker ve uykunuza devam edersiniz."* -R. H. Karay. *"Atını bir direğe bağlar, gocuğunu kafasına çeker uyurdu."* -S. F. Abasıyanık. **37.** *(-i, -e)* Dişi hayvanı çiftleşmek için erkeğin yanına götürmek. **38.** (yol, ay için) Sürmek: *Şubat ayı yirmi sekiz gün çeker. "Sevmediğim ayların çoğu otuz bir çeker, uzundur."* -B. Felek. **39.** *(nsz)* Daralıp kısalmak: *Kumaşı yıkayınca çekti.* **40.** Söylemek: *Gazel çekmek. Of çekmek. "Bir nutuk çekmeğe başlarken birdenbire yutkunmuş susmuştu."* -Y. K. Beyatlı. **41.** Asmak: *"İhtilâli buradan bütün memlekete yaydı, buradan Erzurum'da çektiği isyan bayrağını güneşe yükseltti."* -E. İ. Benice. *"Açıkta durduk. Demir attık. Kayığa tehlike bayrakları çektik."* -Halikarnas Balıkçısı. **42.** (boya, badana vb.) Sürmek: *Kapıya bir kat boya çekti.* **43.** Yollamak: *"Çektikleri telgrafı babasıyla annesi, bakalım, alabilecekler mi?"* -A. İlhan. **44.** (bir şeyi) Emip dışarıya çıkarmak: *Tulumba, suyu iyi çekiyor. Baca iyi çekiyor.* **çek arabanı** (veya yalnız **çek!**) *hkr.* git buradan! *"Ben şimdi boya mı düşünüyorum? Çek arabanı şurdan diyecektim, diyemedim."* -O. V. Kanık. **çekeceği olmak** başına sıkıntılı çok iş gelecek olmak: *Bu lâf anlamaz ustadan çekeceğin var.* **çekip almak** uzaklaştırmak, meşguliyetine son vermek, koparmak: *"Beni tiyatrodan çekip alırken alıştığım yaşayışın giderlerini karşılayıp karşılayamayacağını sonradan anladım."* -N. Cumalı. **çekip çevirmek** hâle yola koymak, yönetmek: *Dükkânı çekip çeviremem ki!* **çekip gitmek** bırakıp gitmek, ayrılmak, savuşmak: *"Sırf bu parayı ödeyemiyorum diye çekip gitmesini bağışlamıyordu."* -T. Buğra. **çekiver kuyruğunu** *argo* artık ondan hayır bekleme: *"Bir defa rakı adamın beynine vurdu mu, çekiver kuyruğunu."* -M. Ş. Esendal. *"Bir cemaat ki erenler işi yumrukla görür. Kafa bitmiş demek artık, çekiver kuyruğunu!"* -M. Â. Ersoy.

çekme kat *is.* Apartmanda veya evlerde dört yanı teras olarak bırakılan en üst kat.

çekmeli *s.* **1.** Çekmesi veya çekişi olan. **2.** Çekmecesi olan: *Çekmeli dolap.*

çekmelik, -ği *is.* Genellikle yemeni gibi giyeceklerde, ayağın daha rahat girmesi için topuk üzerinde bulunan uzun çıkıntı: *"Adam, topukların ucundan yükselen çekmeliklere geçirilmiş kınaplara bağlı yemenileri omzunun iki yanından sarkıttı."* -A. Kutlu.

Çekoslovak *öz. is. esk.* Çekoslovakya'da yaşayan (kimse).

Çekoslovakyalı *is. esk.* Çekoslovak halkından olan kimse.

çektiri *is. den.* Yelkenleri olmakla birlikte kürekle de yol alan eski zaman gemisi, çektirme.

çektirici *is.* Tekstil imalâtında dokunmuş malzemeyi istenilen boy ve ene göre çektiren aracı çalıştıran işçi.

çektiriş *is.* Çektirmek işi veya biçimi.

çektirme *is.* **1.** Çektirmek işi: *"Mebus adayları gibi, bunları da fotoğraf çektirmeye gider gibi kılık kıyafetlerinden tanımak güç değildi."* -R. N. Güntekin. **2.** Çektiri. **3.** *den.* Büyük yelken kayığı. **4.** Sökülebilir elbise, yemek ve salon dolaplarının tablalarını birbirine tutturmak için metal veya plâstikten yapılmış bağlantı parçası. **5.** Arabaların göbek bilyalarını çıkarmak için kullanılan araç.

→ ***çektirme ağı***

çektirme ağı *is.* Yan yana ilerleyen iki tekne tarafından çekilen geniş ağızlı büyük balık ağı.

çektirmek *(-i, -e)* **1.** Çekmek işini yaptırmak: *"Karıcığım, seninle şöyle yan yana bir resim çektirelim."* -P. Safa. **2.** Birinin sıkıntı çekmesine, onulmaz duruma gelmesine yol açmak: *Allah çektirmesin!*

çekül *is. fiz.* Ucuna küçük bir ağırlık bağlanmış iple oluşturulan, yer çekiminin doğrultusunu belirtmek için sarkıtılarak kullanılan bir araç, şakul.

çek valf, -fi *is.* **1.** Depodaki suyun kaçmasını önlemek için kullanılan araç. **2.** İçinden gaz akışının geçmesine bir yönde izin veren, ters yönde gaz akışını otomatik olarak kapayan ve durduran vana.

çek vana *is.* Çek valf.

çekyat *is.* Gerektiğinde açılıp yatak hâline getirilebilen koltuk, kanepe.

çelebi *s. Çelep Tanrı + Ar. ī* **1.** Görgülü, terbiyeli, olgun (kimse): *"Yeleği gümüş köstekli, fesi kalıpsız, orta yaşlı bir adamdı. Son derece Osmanlı ve çelebi."* -A. İlhan. **2.** *esk.* Bay: *Evliya Çelebi.* **3.** *esk.* Bektaşî ve Mevlevî pirlerinin en büyüklerine verilen unvan. **4.** Hristiyan tüccar: *Çelebi, tütün mü alacaksınız?*

çelebice *s.* ve *zf. (çelebi'ce)* Çelebiye yakışır (biçimde), çelebi gibi.

çelebilik, -ği *is.* Çelebi olma durumu veya çelebice davranış.

çelek, -ği *is. hlk.* Boynuzu kırık veya eğri hayvan.

çelen *is. hlk.* Ev saçağı.

çelenç *is. İng. challenge* Sporda rekor kıranlar arasında elden ele geçen kupa ve bu kupayı kazanmak için yapılan yarışma.

çelenk, -ği *is.* **1.** Çiçek, dal ve yapraklarla yapılmış halka: *"Uçaktaki elli iki delegenin boyunlarına genç kızlar çelenk geçirdiler."* -H. Taner. **2.** *esk.* Kadınların başlarına taktıkları mücevher veya madenden yapılmış sorguç. **çelenk koymak** bir kimseyi anmak için mezarına veya anıtına çelenk bırakmak.

çelgi *is. hlk.* Alna bağlanan yazma yemeni.

çelik, -ği (I) *is.* **1.** Su verilerek çok sert ve esnek bir duruma getirilebilen, birleşiminde az miktarda karbon bulunan demir ve karbon alaşımı, pulat: *Çelik, demirden çok daha sert ve daha hafif olup, daha iyi işlenebilir. "Süngülerini çelikten birer parmak gibi göğe kaldırmışlar."* -R. E. Ünaydın. **2.** *s.* Çelikten yapılmış: *"Tavandaki abajursuz, çelik elektrik lâmbasını yakmış okuyordu."* -S. F. Abasıyanık. **çelik gibi** zayıf, fakat güçlü (vücut): *"Çelik ve demir vücuduyla hassas bir sporcuya benziyordu."* -S. F. Abasıyanık. **çeliğe su vermek** çeliği hızla soğutarak özel bir şekilde daha çok sertleşmesini sağlamak.

→ ***çelik başlık, çelik çember, çelik halat, çelikhane, çelik kalemi, çelik kapı, çelik kasa, çelik macunu, çelik metre, çelik pamuğu, çelik yelek***

çelik, -ği (II) *is.* **1.** Kısa kesilmiş dal. **2.** Kök salmak amacıyla yere dikilen dal. **3.** Çocukların çelik çomak oyununda ucuna çomakla vurarak havaya kaldırdıkları, iki tarafı sivri, kısa değnek. **4.** *den.* Gemilerde, üzerine halat veya ip geçirip tutturmaya yarayan ağaç veya metalden yapılmış kısa değnek. **5.** Bir ağacı aşılamak amacıyla hazırlanmış dal.

→ ***çelik çomak***

çelik başlık, -ğı *is. ask.* Hafif piyade silâhlarının, havan ve top mermi parçalarının etkilerine karşı başı korumak için giyilen özel başlık.

çelik çember *is.* Balya, eşya, yük vb. sarılıp ambalâjlanmasında kullanılan dar, çelik şerit.

çelik çomak, -ğı *is.* Çocukların, çomakla çeliğe vurarak oynadıkları oyun.

çelik halat *is.* Çelikten yapılan, asma köprü ayaklarını birbirine bağlayan, tral ağını denizde çekmeye yarayan halat.

çelikhane *is. (çelikha:ne) T. çelik + Far. ḫāne* Çelik elde edilen fabrika.

çelik kalemi *is.* Her türlü metal, tahta ve taşları kesme, oyma ve yontma işlerinde çekiçle vurarak kullanılan, çelikten yapılmış, keskin uçlu alet.

çelik kapı *is.* Ana çevresi çelikten, yüzeyi ahşaptan yapılan dış kapı.

çelik kasa *is.* Kıymetli eşyayı ve parayı muhafaza etmek için çelikten yapılan kasa.

çelikleme *is.* Çelik dikerek ağaç yetiştirme.

çeliklemek *(nsz)* Çelik dikerek ağaç yetiştirmek.

çelikleşme *is.* Çelikleşmek işi.

çelikleşmek *(nsz)* **1.** Çelik durumuna gelmek. **2.** *mec.* Çelik gibi sağlam olmak.

çelikleştirme *is.* Çelikleştirmek işi.

çelikleştirmek *(-i)* **1.** Çelik durumuna getirmek. **2.** *mec.* Güçlendirmek, güç kazandırmak: *"Almanya akıl almaz bir çabuklukla yeniden kalkındı, ekonomisini çelikleştirdi, parasını altın yaptı."* -T. Buğra.

çelikli *s.* Çeliği olan, çelik içeren veya çelikle kaplı.

çelik macunu *is.* Yağ, vernik, dolgu ve renk gereçlerinden hazırlanan boya astarı.

çelik metre *is.* Üzerinde ölçü birimleri işaretlenmiş küçük bir kutuya girebilen, ince çelik metalden yapılmış ölçme aracı.

çelik pamuğu *is.* Verniklenmiş yüzeyleri düzeltmeye veya matlaştırmaya yarayan uzun ve keskin kenarlı çelik tel tomarı.

çeliksi *s.* Çeliğe benzeyen, çeliği andıran.

çelik yelek, -ği *is.* Özel alaşım ve maddelerle kurşun geçirmeyecek biçimde yapılmış üst giysisi.

çelim *is. hlk.* Güç, kuvvet.

çelimli *s.* Güçlü.

çelimsiz *s.* Güçsüz, nahif: *"Vücutça benden daha çelimsiz nice çocuklar vardı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Pek çelimsiz olduğu için oruç tutamıyor."* -B. Felek.

çelimsizlik, -ği *is.* Çelimsiz olma durumu.

çelişik *s.* Çelişme durumunda olan, çelişmeli, mütenakız: *Çelişik bir söz.*

çelişiklik, -ği *is.* Çelişik olma durumu.

→ ***çelişiklik ilkesi***

çelişiklik ilkesi *is. man.* İki çelişik önermenin hem doğru hem yanlış olamayacağı ilkesi.

çelişken *s.* Çelişik.

çelişki *is.* Çelişme, tenakuz: *"Aşk bu, adı üstünde öyle bir iş ki / Yarı özlem, yarı sevinç, yarı çelişki."* -F. Halıcı.

çelişkili *s.* Çelişme durumunda olan, çelişmeli, mütenakız.

çelişkisiz *s.* Çelişme durumunda olmayan, çelişmesiz.

çelişme *is.* **1.** Birbirine ters olma, birbirini tutmama: *"Fikirlerindeki çelişmeyi belirtip adamı kıskıvrak bir kapana sıkıştırır."* -H. Taner. **2.** *man.* Önerme, yargı, kavram ve terimlerin birbirini tutmama durumu.

çelişmek *(nsz, -le)* (düşünce ve davranış) Birbirini tutmamak, birbirlerine ters düşmek, mütenakız olmak.

çelişmeli *s.* Çelişik, çelişkili.

çelişmesiz *s.* Çelişiği olmayan, çelişkisiz.

çelişmezlik, -ği *is. man.* İçinde çelişme yaratmayan kuram.

→ ***çelişmezlik ilkesi***

çelişmezlik ilkesi *is. man.* Çelişik önermeleri özünde bulundurmayan ve yasaklayan kuram.

çello *is. İt. (violon) cello* Viyolonselin kısaltılmış adı.

çelme *is.* **1.** Çelmek işi. **2.** Birini yere düşürmek için ayağının önüne ayak uzatmak: *"Bir itişme, bir bakışma, bir yanındakine çelme vurup öne geçme yarışıdır gidiyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **3.** Arkadan hafifçe bağlanan baş örtüsü. **(birine) çelme atmak (veya takmak) 1)** çelme ile yıkmaya çalışmak: *"Bir keresinde de karısı şişman kocasına ustalıkla bir çelme attı."* -H. Taner. **2)** *mec.* bir işi veya bir kimseyi baltalamak, gelişmesini engellemek: *"Herkesin birbirine çamur attığı, çelme taktığı, birbirinin gözünü oyduğu bu dünyada..."* -H. Taner.

çelmece *zf.* Aklını karıştıracak biçimde: *"Her ne söylerse çelmece söyler / Dertli derunumu delmece söyler."* -Halk türküsü.

çelmek, -er *(-i)* **1.** Düşürmek. **2.** Yolundan çevirmek, engel olmak, engellemek: *"En tutulmaz penaltıları çeler, ama bazen de bakarsın, bacak arasında en olmayacak golleri yerdi."* -H. Taner. **3.** (örtü vb. bir şey) Örtünüp iki ucunu bağlamak. **4.** Bir şeyin kenarını verev veya çapraz kesmek, çalmak. **5.** Dua okumak, zikretmek: *"Enîştemize sorarsanız, babam enfiye çeker, amcam lâhavle çeker, Şahin Paşa tespihini çekermiş."* -A. Ş. Hisar. **6.** *mec.* (düşünce ve davranış için) Birbirini tutmamak, birbirine ters düşmek: *Bu sözünüz deminkini çeliyor.* **7.** Topa gidiş yönünü değiştirecek biçimde vurmak.

çelmeleme *is.* Çelmelemek işi.

çelmelemek *(-i)* Çelme takmak: *"Hademelerden biri odaya lâmba getirirken Mebrure bahçeye fırladı, birbirini çelmeleyen adımlarla, istediği hâlde koşmaya muvaffak olamayarak sokağa yürüdü."* -P. Safa.

çelmelenme *is.* Çelmelenmek işi.

çelmelenmek *(nsz)* **1.** Çelme takılmak. **2.** *mec.* (bir iş veya kimse) Engellenmek, baltalanmak: *"Gene kötüler ve kötülükler vardı, gene iyi, seven ve sevilen çelmeleniyordu, engelleniyordu."* -T. Buğra.

çelmeleyiş *is.* Çelmelemek işi veya biçimi.

çelmik, -ği *is. hlk.* Buğday ve başakla karışık iri saman.

çeltek, -ği *is. hlk.* Çoban yamağı, yardımcı, uşak.

çeltik, -ği *is. Far. şeltūk* Kabuğu ayıklanmamış pirinç.

→ ***çeltik kargası, çeltik tarlası***

çeltikçi *is.* Çeltik yetiştiricisi.

çeltikçilik, -ği *is.* Çeltik yetiştirme işi.

çeltik kargası *is. bk.* kara leylek.

çeltikli *s.* İçinde çeltik olan: *Çeltikli pirinç.*

çeltiklik, -ği *is.* Çeltik ekmeye veya üretmeye elverişli yer.

çeltik tarlası *is.* Pirinç yetiştirilen sulak tarla.

çem *is. hlk.* Yeşilliği bol olan yer.

çembalo *is. İt. cembalo müz.* Klâvsen.

çember *is. Far. çenber mat.* **1.** Merkez denilen sabit bir noktadan aynı uzaklık ve düzlemdeki noktalar kümesinin oluşturduğu kapalı eğri. **2.** Bu biçime getirilmiş katı cisimlerin çevresi: *Kalbur çemberi.* **3.** Çocukların oynamak için çevirip arkasından koştukları tekerlek biçiminde oyuncak. **4.** Sandık, denk, fıçı vb. nin dağılmaması için üzerlerine geçirilen dayanıklı bir cisimden kuşak. **5.** Büyük yazma yemeni: *"Çemberimde gül oya / Gülmedim doya doya."* - Halk türküsü. **6.** *mec.* Aşılması, çözümü güç durum. **7.** *sp.* Basketbolda içinden topun geçmesiyle sayı kazanılan ağlı demir halka. **çember çevirmek** (çocuk) çemberi döndürmek: *"Çember çeviriyor, ip atlıyor, top arkasında konuşuyor, kelebek kovalıyor, koşmaca oynuyorlardı."* -R. H. Karay. **çember geçirmek** çemberle kuşatmak. **çember içine almak** (veya **çembere almak**) kuşatmak: *"İktidar muhalefet partilerini gittikçe daralan bir çember içine alıyor."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **çemberden dönmek** başarıya ulaşmak üzere iken olumsuz bir sonuçla karşılaşmak. **çemberi yarmak** kuşatmadan, bir veya birkaç noktayı geçerek kurtulmak.

→ ***çember açı, çember kayık, çember makası, çember sakal***

çember kayık, -ğı *is.* Arka tarafı yuvarlak kayık.

çemberleme *is.* Çemberlemek işi.

çemberlemek *(-i)* Çemberle kuşatmak.

çemberlenme *is.* Çemberlenmek işi.

çemberlenmek *(nsz)* **1.** Çemberle kuşatılmak. **2.** Çember durumuna gelmek.

çemberletme *is.* Çemberletmek işi.

çemberletmek *(-i)* Çemberlenmesini sağlamak.

çemberli *s.* **1.** Çemberi olan. **2.** Çember geçirilmiş olan: *"Köşelerde ağır, ceviz ağacından yapılmış, demir çemberli mezarlar duruyor."* -Ö. Seyfettin.

çember makası *is.* Karyola ve somya imalâtında kullanılacak olan çelik çemberleri kesmeye yarayan araç.

çember sakal *is.* Yuvarlak bir biçimde kesilmiş sakal: *"İçlerinde en ağzı kalabalık olan o çember sakallıydı."* -A. Gündüz.

çembersel bölge *is. mat.* Çember ve çemberin içindeki noktaların meydana getirdiği düz yüzey.

çembersiz *s.* **1.** Çemberi olmayan. **2.** Çember geçirilmemiş olan.

çemçe *is. hlk.* Çömçe.

çemen *is. bot.* **1.** Maydanozgillerden bir bitki ve bunun kokulu tohumu *(Cuminum cyminum).* **2.** Bu tohumu un durumuna getirip sarımsak, kırmızı biberle karıştırarak yapılan, pastırma üzerine sürülen macun.

çemenleme *is.* Çemenlemek işi.

çemenlemek *(-i)* Çemen sürmek: *Pastırmayı çemenlemek.*

çemenli *s.* Çemeni olan veya çemen sürülmüş olan.

çemiç, -ci *is. hlk.* Dut veya üzüm kurusu.

çemkiriş *is.* Çemkirmek işi veya biçimi.

çemkirme *is.* Çemkirmek işi.

çemkirmek *(nsz)* **1.** (birine) Karşı gelmek, sert cevap vermek. **2.** *hlk.* Köpek kesik kesik havlamak.

çemrek *s. hlk.* Kolları ve bacakları sıvanmış (kimse): *"Tepeden tırnağa çamura, toza batmış, dize kadar çemrek kalabalığı görenler, bunda bir iş, mühim bir iş olduğunu anlamakta gecikmediler."* -Y. Kemal.

çemreme *is.* Çemremek işi.

çemremek *(-i) hlk.* Kolunu veya paçalarını sıvamak, eteğini toplamak.

çemrenme *is.* Çemrenmek işi.

çemrenmek *(nsz)* **1.** Kendi kol, etek veya paçalarını çemremek. **2.** *mec.* Bir işe girişmek için hazırlanmak, paçaları sıvamak.

çençen *s. hlk.* Geveze.

çene *is. Far. çāne* **1.** Omurgalılardan kemik veya kıkırdak ile desteklenen, altlı üstlü dişleri taşıyan ve ağzın açılıp kapanmasını sağlayan parça: *"Çenesinin, başının bütün iskeleti peksimeti çiğnedikçe daha açık olarak meydana çıkıyordu."* -H. E. Adıvar. **2.** *zool.* Omurgasız hayvanlarda buna benzeyen yapı. **3.** Mengene veya kerpeten gibi araçların eşyayı sıkıştıran karşılıklı iki parçasından her biri. **4.** *mec.* Çok konuşma huyu: *Sende de çene var ha!* **5.** *hlk.* Köşe. **çene çalmak** gevezelik etmek: *"Komşu kadınlar akşam yemeğinden sonra onun etrafında toplanırlar, geç vakitlere kadar çene çalarlardı."* -R. N. Güntekin. **çene yarıştırma 1)** karşılıklı gevezelik etme, karşılıklı çene çalma; **2)** *bk.* söz göstergesi. **çene yarıştırmak** karşılıklı gevezelik etmek, karşılıklı çene çalmak: *"Bir kısmı merdivenlerde durup birbiriyle çene yarıştırıyor."* -H. E. Adıvar. **çene yormak** boşuna söyleyip durmak. **çenen tutulsun** (şom ağızlılara) "söyleyemez ol! anlamında beddua olarak kullanılır. **çenesi açılmak** durmadan konuşmak, gevezelik etmek: *"Sabahtan akşama kadar uyukluyorsun, gece olunca çenen açılıyor."* -M. Ş. Esendal. **çenesi atmak** (can çekişirken) çenesi titremek: *"Hasta aksırır gibi bir ses çıkardı. Döndü, baktı; -Ne istiyor?... dedi, ağa cevap vermedi. Çenesi atıyordu."* -Ö. Seyfettin. **çenesi durmamak** gereksiz yere sürekli konuşmak. **çenesi düşmek** yerli yersiz konuşup gevezelik etmek. **çenesi kitlenmek** alt ve üst çene sımsıkı bir durumda bir araya gelmek. **çenesi oynamak** bir şey yemekte bulunmak: *"Yavrum gelinim! Kapının önünden yemiş mi aldın? Ölmüşlerinin canı için biraz da bana tattır; canım sıkılıyor, azıcık çenem oynarsa sevinirim."* -H. R. Gürpınar. **(birisinin) çenesini açtırmak** söz fırsatı vermek: *"Büyük hanım gece erken yatıp kocasının çenesini açtırmamak için şimdi öğle yemeklerinden sonra biraz kestiriyormuş."* -M. Ş. Esendal. **çenesini bağlamak 1)** ölen bir kimsenin çenesi altından geçirilen tülbendi başının üstünde düğümlemek; **2)** *mec.* bir kimsenin ölümünü istemek. **çenesini bıçak açmamak** sıkıntı ve üzüntüden konuşmamak: *"Hiçbirimizin çenesini bıçak açmıyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **çenesini dağıtmak** çok güçlü bir yumrukla çenesine vurmak. **çenesini kapatmak** susturmak. **çenesini tutmak** bildiğini, düşündüğünü söylememek veya konuşmaktan vazgeç-

mek. **çenesinin bağı çözülmek** gevezelik etmek, yerli yersiz, durmadan konuşmak: *"Çenesinin bağı çözülmüştü, cıvıldıyor, annesinden, babasından söz açıyordu."* -O. Kemal. **çeneye kuvvet** konuşma gücüyle, durmadan konuşup söyleyerek.

→ ***çenebaz, çene çukuru, çene kavafı, çene yarışı, çenesi düşük, çenesi kuvvetli***

çenebaz *s. Far. çāne + bāz* Çok konuşan, çenesi kuvvetli, çeneli: *"Bu, otuz yaşlarında çenebaz ve oynak bir duldu."* -R. N. Güntekin.

çenebazlık, -ğı *is.* Çenebaz olma durumu: *"Hep bunlar yeni avukatlık çenebazlığı, zamane lâfları..."* -H. R. Gürpınar.

çene çukuru *is.* Alt çenenin ucundaki çukur.

çenek, -ği *is. bot.* **1.** Tohumda embriyonu kaplayan etli bölüm: *Bakla, fasulye gibi bitkilerin tohumlarında ikişer çenek bulunur.* **2.** *zool.* Kuşların gagasını oluşturan alt ve üst bölümlerden her biri. **3.** *zool.* Böceklerde ağzın iki yanında bulunan parçalayıcı sert organ.

çene kavafı *is.* Geveze.

çenekli *s. bot.* Çeneği olan.

çeneksiz *s. bot.* Çeneği olmayan ve çenekleri iyi görülemeyen.

çeneleşme *is.* Çeneleşmek işi.

çeneleşmek *(-e)* Karşılıklı olarak konuşmak: *"Bankacı pencereden baktı, kadın, hamallarla çeneleşiyordu."* -M. Ş. Esendal.

çeneli *s.* **1.** Çenesi olan. **2.** *mec.* Çok konuşan.

çenesi düşük, -ğü *is.* Çok gereksiz şeyler konuşan, boşboğaz, geveze: *"Komşu Tayfur Paşanın gene yetmişlik bir emektarı vardı: İlyas Ağa. İshak'la çok sevişirlerdi. İkisi de pinpon... İkisi de çenesi düşük."* -H. R. Gürpınar.

çenesi kuvvetli *s.* Kolay ve etkili söz söylemekten yorulmayan: *"Çenesi de o kadar kuvvetli ki kayığın kıçında o hâli ile hiç durmadan, boyuna kadın taklidi yapıyor... Sandaldakileri gülmeden kırıp geçiriyordu."* -O. C. Kaygılı.

çenesiz *s.* **1.** Çenesi olmayan. **2.** *mec.* Yerinde ve düzgün konuşmasını bilmeyen.

çenet, -di *is. bot.* **1.** Açıldığında tohumların ortaya çıktığı kabuk. **2.** *zool.* İstiridye gibi iki çeneli yumuşakçalarda, kolsu ayaklılarda kavkının iki parçasından her biri.

çenetli *s. biy.* İki veya daha çok çeneti bulunan.

çene yarışı *is. mec.* Durmadan karşılıklı konuşmak: *"Arif gibi bir adamla çene yarışına girmek istememekle beraber susup oturamazdı."* -M. Ş. Esendal.

çeng *is.* Eski bir Türk sazı: *"Hangi ayrılığı çalıyor bu çeng niçin?"* -F. Halıcı.

çengel *is. Far. çengāl* **1.** Bir yere takılmaya, geçirilmeye yarayan eğri ve ucu sivri demir: *"Kız eğilmiş, panjurun kanatlarını çengellerine takıyor."* -R. H. Karay. **2.** *sp.* Basketbolda çembere yan durarak tek elle baş üzerinden geçirilerek atılan şut, çengel atış. **çengel atmak** bir konuya taraftar toplama girişiminde bulunmak, ilişki kurmak. **çengel takmak** *mec.* uğraşmak veya kötülük etmek için el atmak.

→ ***çengel atış, çengel çeneliler, çengel iğnesi, çengel sakızı***

çengel atış *sp.* Çengel.

çengel çeneliler *ç. is. zool.* Çeneleri gaga biçiminde uzamış ve tam kemikleşmemiş balıklar takımı, yapışık çeneliler.

çengel iğnesi *is.* **1.** Çengel biçiminde ilmiklerden oluşan bir tür işleme. **2.** *hlk.* Çengelli iğne.

çengelleme *is.* Çengellemek işi.

çengellemek *(-i)* **1.** Çengelini takmak: *"... duvara çengelliyordu pencerenin panjurlarını."* -N. Cumalı. **2.** Çengel atış yapmak.

çengellenmek *(nsz)* Çengel takılmak, çengelle tutturulmak: *"Cam burada da açık, panjurları da iki yana çengellenmiş."* -O. Rifat.

çengelleyiş *is.* Çengellemek işi veya biçimi.

çengelli *s.* Çengeli olan veya ucu çengel biçiminde olan: *"Odada ne kordon, ne çengelli çiviye benzer bir şey ele geçiremiştim."* -R. N. Güntekin.

→ ***çengelli iğne***

çengelli iğne *is.* Tutturulduğu yerden kurtulmaması için ucu özel yuvaya geçirilen iğne.

çengel sakızı *is.* Kengel sakızı.

çengelsi *s.* Çengeli andıran, çengel biçimli.

çengi *is. Far. çengī* Çalgı eşliğinde oynamayı meslek edinmiş kadın: *"Eski Galata'dan arta kalmış çengiler zilzurna dağılıyorlar."* -A. İlhan.

→ ***çengi kolu, çengi takımı***

çengi kolu *is.* Çengilerden oluşan topluluk.

çengilik, -ği *is.* Çenginin yaptığı iş.

çengi takımı *is.* Çengi kolu: *"Sekiz kişilik bir ince sazla kadınlardan beş kişilik bir hanende ve çengi takımı vardı."* -O. C. Kaygılı.

çengüçegane *is. (çengüçega:ne) Far. çeng ü çegāne* Saz eğlentisi.

çenileme *is.* Çenilemek işi.

çenilemek *(nsz) hlk.* Canı yanan köpek ağlar gibi acı acı ses çıkarmak.

çenk, -gi *is. Far. çeng müz.* Harpı andıran, telli bir çalgı.

çentik, -ği *is.* **1.** Bir şeyin kenarından kesilerek veya kırılarak açılan küçük kertik, tırtık: *Bıçağın ağzında çentik var.* **2.** *s.* Kertikli: *Çentik bıçakla iş yapılamıyor.* **3.** Küçük oyuk: *"İhtiyarın uzun şakaklarında, gözlerinin altında bıçak yaraları gibi ince çizgiler, çukurlar, oyuklar, çentikler, yenikler görünüyor."* -P. Safa. **4.** *sin.* Basım sırasında basım aletinin diyaframını belirli bir açıklığa getirecek düzeni işletmek için filmin kenarına yapılan çukurluk. **çentik açmak** çentik oluşturmak. **çentik atmak** çentiklemek.

çentikleme *is.* Çentiklemek işi.

çentiklemek *(-i)* **1.** Bir şeyde çentik açmak. **2.** Bir şeyi ince doğramak.

çentiklenme *is.* Çentiklenmek işi.

çentiklenmek *(nsz)* Çentikli duruma gelmek: *Masanın kenarı çentiklenmiş.*

çentikli *s.* Üzerinde çentik bulunan: *"Bu üzerleri çentikli kokulu kavunlar yumuşayıverirler, eziliverirler."* -S. F. Abasıyanık. *"Avcunu kapının tozlu ve çentikli tahtası üzerinde gezdirdi."* -P. Safa.

çentilme *is.* Çentilmek durumu.

çentilmek *(nsz)* Çentmek işine konu olmak.

çentme *is.* Çentmek işi.

çentmek, -er *(-i)* **1.** Bir şeyin kenarında kertik açmak. **2.** Soğan, salatalık gibi şeyleri küçük ve ince parçalar durumunda doğramak: *"... yabansı çiçeklerden toz toplayıp tunç havanda dövdüler, içine sabun çenttiler."* -T. Dursun K.

çepçevre *s.* ve *zf. bk.* çepeçevre.

çepeçevre *s.* ve *zf. (çepe'çevre)* Bütün yanlarını kuşatacak biçimde, fırdolayı: *"Çepeçevre dağlar arasında Manisa, akşamları morararak susar."* -P. Safa. *"Gazetelerle dergileri gözden geçirip bakanlıkla ilgili yazıları çepeçevre kırmızı kalemle çizerdi."* -N. Cumalı.

çepel *is.* **1.** Kir, bulaşık, çamur, pislik. **2.** Ürüne karışmış yabancı madde: *Üzümün çepelini ayıkladı.* **3.** Çalı çırpı. **4.** *hlk.* Bozuk, kapalı, yağmurlu hava: *"Şu saatte kar yağıyordur; daha fenası hava çepeldir, sokaklar çamurludur."* -R. H. Karay.

çepelleme *is.* Çepellemek işi.

çepellemek *(-i)* Çepel duruma getirmek, karıştırmak.

çepellenme *is.* Çepellenmek işi.

çepellenmek *(nsz)* **1.** Çepelli duruma gelmek. **2.** Karışıp bozulmak.

çepelli *s.* İçinde sap, taş, toprak gibi yabancı madde bulunan: *Çepelli buğday.*

çepellilik, -ği *is.* Çepelli olma durumu.

çeper *is. hlk.* **1.** Çit: *"Sıra sıra çeperler / Çepere su serperler / Irak yoldan geleni / Terli terli öperler."* -Halk türküsü. **2.** Ahlâksız, huysuz, geçimsiz kimse. **3.** Bağ çubuğu, çalı çırpı. **4.** Sebze bahçesi. **5.** *biy.* Zar. **çeper çekmek** çitten duvar çevirmek.

çeperli *s.* Çeperi olan, çeperle çevrili bulunan.

çepez *is. hlk.* Bozuk ipek kozası.

çepiç, -ci *is. hlk.* Çebiç.

çepin *is. hlk.* Bahçelerde kullanılan küçük çapa.

Çepni *öz. is. tar.* Oğuz Türklerinin 24 boyundan biri.

çer *is.* "Gelişigüzel ve dayanıksız yapılmış" anlamında **çer çöp** veya **çerden çöpten** ikilemelerinde geçer: *"Üzerine piyadeler için çerden çöpten bir şey yapmışlar."* -A. Gündüz. *"Üstünde küçücük bir kulübe, çerden çöpten bir kulübe."* -S. F. Abasıyanık.

→ çer çöp, çerden çöpten

çerçeve *is. Far. çār-çûbe* **1.** Resim, yazı, ayna gibi şeyleri süslemek veya bir yere asılabilecek duruma getirmek için bunlara geçirilen kenarlık: *"Duvarda bir çerçeve asılıdır ki çarpıktır, düzeltemezsiniz."* -R. H. Karay. **2.** Kapı, pencere ile bunların cam veya tablalarının yerleştirilmiş olduğu kenarlık: *"Pencerenin geniş çerçevesi yıldız salkımlarıyla dolu."* -Y. Z. Ortaç. **3.** *mec.* Bir düşünce alanının sınırları veya bu sınırlar içindeki alan: *Dar bir çerçeve içinde kalınırsa, bu sorun çözülemez. "Boğaziçi'nin böyle bir medeniyet çerçevesi içinde geçen hayatı ne güzel ve mükemmeldir."* -A. Ş. Hisar. **4.** Beden eğitiminde asılma ve tırmanmalar için kullanılan araç.

→ çerçeve anlaşma

çerçeve anlaşma *is. sos.* Hükûmet ile sendika ve işverenler arasında toplu sözleşme öncesinde varılan ön anlaşma.

çerçeveci *is.* **1.** Çerçeve yapan kimse. **2.** Resimlere, tablolara çerçeve takma işiyle uğraşan kimse.

çerçevecilik, -ği *is.* Çerçeve yapma veya satma işi.

çerçeveleme *is.* **1.** Çerçevelemek işi. **2.** *sin.* Filmi çevrilecek başlıca cismin, gerek büyüklük gerek yer bakımından görüntü çerçevesine göre düzenlenmesi işi.

çerçevelemek *(-i)* Bir şeye çerçeve geçirmek veya bir şeyi çerçeve içine alma: *"İnce çeneli uzun yüzünü siyah yemeni sımsıkı çerçeveliyor."* -H. E. Adıvar.

çerçevelenme *is.* Çerçevelenmek işi.

çerçevelenmek *(nsz)* Çerçeve içine alınmak: *"Duvarlarda Avrupa mecmualarından kesilip çerçevelenmiş birkaç renkli resim vardı."* -R. N. Güntekin.

çerçeveletme *is.* Çerçeveletmek işi.

çerçeveletmek *(-i)* Çerçeve geçirtmek: *"Levhayı çerçevelettim, baş ucuma astım."* -B. Felek.

çerçeveli *s.* Çerçeve geçirilmiş veya çerçeve içine alınmış olan: *"Çerçeveli, çerçevesiz bir sürü fotoğraf çıkarıp masasının üstüne serdi."* -A. Gündüz.

çerçevesiz *s.* Çerçeve içinde olmayan: *"Duvarda Nadir'in pastelle yapılmış çerçevesiz bir portresi."* -P. Safa.

çerçi *is.* **1.** Köy, pazar ve benzeri yerlerde dolaşarak ufak tefek tuhafiye eşyası satan gezginci esnaf. **2.** (bazı bölgelerde) Tuhafiyeci.

çerçici *is.* Çerçi: *"Yere serilmiş dört çuval üstünde çerçici, ufak tefek ve çeşit çeşit neler dizmişti..."* -R. H. Karay.

çerçilik, -ği *is.* Çerçinin yaptığı iş.

çer çöp *is.* **1.** Çalı çırpı kırıntısı: *"Karısı ocağı tutuşturmak için olanca soluğu ile ateşi üflüyordu. Ocaktaki çer çöp yaştı."* -A. Sayar. **2.** *s.* Döküntü, süprüntü: *"Bir sokak köpeği gibi çer çöple geçinir ve geceleri kilisenin yanındaki köpek kulübeleri büyüklüğünde bir barakada yatardı."* -R. N. Güntekin. **3.** *ünl.* Bazı çocuk oyunlarında dikkat anlamında kullanılan uyarma sözü.

çerden çöpten *s.* **1.** Dayanıksız, çürük: *"Petrol lâmbası yanan / Kamış saz kulübede / Çerden çöpten kulübede / Mısır ekmeği yiyen çocuk / Seni seviyor."* -S. F. Abasıyanık. **2.** *mec.* Zayıf, narin, çelimsiz: *"Ufak tefek, çerden çöpten kızlar, sinema yıldızları meselâ..."* -R. H. Karay.

çerez *is. Yun.* **1.** Asıl yemekten sayılmayan, peynir, zeytin gibi yiyecekler. **2.** Yemek dışında yenilen yaş veya kuru yemiş gibi şeyler: *"Çorba, file, keklik, balık, biraz çerez, bir iki biradan sonra hesabımı sordum."* -A. Rasim.

çerezci *is.* Çerez satan kimse.

çerezcilik, -gi *is.* Çerez satma işi.

çerezlenme *is.* Çerezlenmek işi.

çerezlenmek *(nsz)* **1.** Çerez türünden bir şeyler yemek. **2.** *mec.* Bir şeyden biraz yararlanmak, çimlenmek.

çerezlik, -ği *is.* **1.** Çerez olabilecek

şeyler. **2.** Çerez konulan kap.

çerge *is.* **1.** Derme çatma çadır, göçebe çadırı: *"Belki on aile keçelerden kilimlerden çergelerini, meyve ağaçlarının altlarına kurdular."* -Ö. Seyfettin. **2.** Çingene çadırı. **3.** *tar.* Otağ.

çergeci *is. tar.* Padişah çadırını beklemekle görevli yeniçeri.

çergi *is. bk.* çerge.

çergici *is.* Pazarlarda sergi açan gezginci esnaf.

çeri *is. esk.* Asker.

çeribaşı, -yı, -nı *is. tar.* **1.** Alay beyi. **2.** Çingene topluluklarının başı: *"Çok iyi giyinmiş ve süslenmiş bir çeribaşının yanında, yalın ayak, pis gömlekli bir baldırı çıplak gidiyor ve çeribaşı ile senli benli görüşüyordu."* -Y. K. Beyatlı.

çeribaşılık, -ğı *is.* Çeribaşı olma durumu.

Çerkez *öz. is.* **1.** Kafkasya'da yaşayan bir boy veya bu boydan olan kimse. **2.** *s.* Çerkezlere özgü, Çerkezlerle ilgili.

→ Çerkez peyniri, Çerkez tavuğu

Çerkezce *öz. is. (çerke'zce)* Çerkez dili.

çerkezlik, -ği *is.* Çerkez gibi davranma eğilimi.

Çerkez peyniri *is.* Peynir yapmak için mayalanan sütün ince dilimler hâlinde sıcak suya atılmasıyla yapılan, taze veya kuru olarak yenen tuzlu bir peynir türü.

Çerkez tavuğu *is.* Tavuk, hindi gibi kümes hayvanlarının etinden yapılan ve salçasına dövülmüş ceviz, biber katılarak hazırlanan bir yemek.

çermik, -ği *is. hlk.* Kaplıca, ılıca.

çerviş *is. Far. çerbiş* **1.** Kasaplık hayvanlardan elde edilen çeşitli yağların eritilmişi. **2.** Yemeğin sulu kısmı.

çervişli *s.* Çervişi olan: *"Fransızların yüz türlü çervişli yemeği varsa, doksan dokuzu bol sarımsaklıdır."* -A. Gündüz.

çeşit, -di *is. Far. çeşîden* "tatmak" fiilinden **1.** Aynı türden olan şeylerin bazı özelliklerle ayrılan öbeklerinden her biri, tür, nevi: *"Her çeşit insanı kavrayacak bir sunuş tarzı vardı."* -H. Taner. **2.** Canlıların bölümlenmesinde, bireylerden oluşan, türden daha küçük birlik. **3.** *s.* Türlü: *"Bu camilerin her biri başka plânda başka çeşittir."* -Y. K. Beyatlı.

→ çeşit çeşit, çeşitkenar

çeşit çeşit *s.* ve *zf.* Çeşitli olan, türlü türlü: *"Varsayım, ayaklarının altına çeşit çeşit kürkleri ben sereyim."* -R. H. Karay. *"Biz bugün elektrikten çeşit çeşit istifade ediyoruz."* -S. F. Abasıyanık.

çeşitkenar *s. mat.* Kenarlarından hiçbiri ötekine eşit olmayan (çokgen).

→ çeşitkenar üçgen

çeşitkenar üçgen *is. mat.* Üç kenarı da ayrı uzunlukta olan üçgen.

çeşitleme *is.* **1.** Çeşitlemek işi. **2.** *müz.* Belli bir temayı değişik armoni, melodi ve ritmle süsleyerek yeniden çalma, varyasyon: *Piyano için çeşitlemeler.*

çeşitlemek *(-i)* Bir şeyin çeşidini artırmak.

çeşitlendirme *is.* Çeşitlendirmek işi.

çeşitlendirmek *(-i)* Çeşitlerini artırmak.

çeşitlenme *is.* Çeşitlenmek işi.

çeşitlenmek *(nsz)* Çeşitli duruma gelmek.

çeşitli *s.* ve *zf.* Çeşidi çok olan, türlü, mütenevvi: *"İyi yemek meraklısı olduğundan onun kahvaltıları, o günkü iştihasına ve zevkine göre daima çok çeşitli ve pek lezzetli olurdu."* -A. Ş. Hisar. *"Boğaziçi'nin çeşitli yerlerine dair fikirlerini söyledi."* -R. H. Karay.

çeşitlilik, -ği *is.* Çeşidi çok olma durumu, tenevvü: *"Onun gülüşünü ve gülüşlerindeki mana çeşitliliğini bilmesi gereken ve bildiğini sandığı üç beş kişiden biri."* -T. Buğra.

çeşme *is. Far. çeşme* Çoğunlukla herkesin yararlanması için yapılan, borularla gelen suyun bir oluktan veya musluktan aktığı, yalaklı su hazinesi veya yapısı: *"Küçükken ayaklarında takunyalarla çeşme başında oynamışlar."* -R. N. Güntekin. *"Sol yanımdaki yaradan kanım çeşme gibi akıyor."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **çeşmeye gitse çeşme kuruyacak** çok talihsiz kim

seler için söylenir.

çeşmibülbül *is. (çe'şmibülbül) Far. çeşm-i bulbul (çeşm* göz + bulbul*)* Üzeri beyaz, sarmal süsler ve çiçek motifleri ile bezenmiş cam işlerine verilen ad: *"Burada çeşmibülbüllerin güzelliğini bilmem nasıl tarif etmeli."* -S. F. Abasıyanık.

çeşni *is. Far. çāşnī* **1.** (yiyecek, içecek için) Tat, tadımlık: *Çeşni olsun diye...* **2.** *mec.* Hoşa giden bir özellik: *"Böyle samimî konuşmalarda sözlerimden hiç eksik etmediğim lâtife çeşnisini temin için, 'burada kalmak için hatta üste biraz para da vermeye razıyım' diye ilâve edecektim."* -R. N. Güntekin. **çeşni katmak** değişik, özel ve hoş bir katkı yapmak: *"Varlığa yepyeni bir çeşni katan yepyeni bir ulus yaratacağım sizden."* -T. Oflazoğlu. **çeşni tutmak** ekmekçilikte una karıştırılacak suyun oranını belirtmek. **çeşnisine bakmak** tadına bakmak.

çeşnici *is. esk.* **1.** Saraylarda ve büyük konaklarda yemek ve sofra işlerini yöneten kimse. **2.** Sikkelerin ayarını düzenleyen kimse. **3.** Tütün veya içkilerin tat ve niteliğini belirleyen kimse.

→ çeşnicibaşı

çeşnicibaşı *is.* **1.** Başçeşnici. **2.** *mec.* Sık sık eş değiştiren erkek.

çeşnicilik, -ği *is.* Çeşnicinin işi.

çeşnileme *is.* Çeşnilemek işi: *"Ne üslûpların, ne devirlerin, ne de çeşnilemelerin farkında idi."* -F. R. Atay.

çeşnilemek *(nsz)* Çeşni vermek.

çeşnilenme *is.* Çeşnilenmek işi.

çeşnilenmek *(nsz)* Tadı yerine gelmek.

çeşnili *s.* Çeşnisi olan: *"Melodram çeşnisi hikâyeyi aklından çıkarmaya bak!"* -R. H. Karay.

çeşnilik, -ği *is.* Yemeğe çeşni vermek için katılan baharat vb.

çete *is. Bulg. çeta* Ordu birliklerinden olmayan silâhlı küçük birlik: *"Bir korsan çetesi kuracak, adadan adaya geçerek..."* -R. H. Karay.

→ çete savaşı

çeteci *is.* Çeteden olan kimse: *"Sâdi artık kâh bir hoca, kâh bir çeteci kılığında idi."* -T. Buğra.

çetecilik, -ği *is.* Çeteci olma durumu veya çetecinin yaptığı iş.

çetele *is. (çe'tele) Yun. tsetula* **1.** Çizilerek veya oyularak açılan kertik. **2.** *esk.* Ekmekçi, sütçü gibi esnafın, uzunlamasına ikiye bölüp üzerine kertikler çenterek hesap tuttukları ağaç dalı. **çetele çekmek (veya tutmak)** hesap tutmak amacı ile bir yere çizgiler çizmek. **çeteleye dönmek** (insanın yüzü veya başka bir tarafı için) üzerinde birçok kesikler ve sıyrıklar olmak.

çeteleşme *is.* Çeteleşmek işi veya durumu.

çeteleşmek *(nsz)* Çete durumuna gelmek.

çeteleştirme *is.* Çeteleştirmek işi veya durumu.

çeteleştirmek *(-i)* Çete durumuna getirmek: *"Peşine sürdüğü devlet kuvvetlerini bile çeteleştirmiş olduğunu hatırlarsınız."* -F. R. Atay.

çetene *is. hlk.* Kendir tohumu.

çete savaşı *is.* Küçük asker birlikleri veya çeteler tarafından düşmanı yıpratmak için her türlü yola başvurarak yapılan savaş: *"Onlar da kendilerine göre bir çete savaşı yapmak hevesine düşmüş olabilirler."* -S. Birsel.

çetin *s.* Amaçlanan duruma getirilmesi, elde edilmesi, çözümlenmesi, işlenmesi güç veya engeli çok olan, müşkül: *"Bu karar aileyi bozup dağıtacak şiddetli, çetin bir karar olabilir mi?"* -M. Ş. Esendal. *"Çetin tartışmalardan sonra, ordu içindeki arkadaşlarımızın da ne düşündüklerini bilelim, dediler."* -F. R. Atay.

→ çetin ceviz

çetince *s.* ve *zf. (çeti'nce)* Çetin (bir biçimde).

çetin ceviz *s.* ve *is.* Yola getirilmesi güç olan kimse, yapılması zor olan iş: *Rakibi çetin ceviz çıkmıştı.*

çetinleşme *is.* Çetinleşmek işi.

çetinleşmek *(nsz)* Çetin duruma gelmek.

çetinleştirme *is.* Çetinleştirmek işi ve ya durumu.

çetinleştirmek *(-i)* Çetin duruma getirilmek.

çetinlik, -ği *is.* Çetin olma durumu, sertlik.

çetrefil *s.* **1.** Karışıklığı dolayısıyla, anlaşılması veya sonuca bağlanması güç: *"Çetrefil siyasete aklım ermez."* -A. İlhan. **2.** Yapı ve ses kurallarına aykırı kullanılan (dil): *Onun çetrefil bir dili var.* **3.** Sarp, engelli ve engebeli yer: *"Bu engebeli, orasından burasından kayalıklı sel yataklarıyla kesilmiş çetrefil arazide, yönlerini bulmalarını kolaylaştıracak bir harita..."* -A. İlhan.

çetrefilce *s. (çetrefi'lce)* Biraz çetrefil.

çetrefilleşme *is.* Çetrefilleşmek işi veya durumu.

çetrefilleşmek *(nsz)* Çetrefil duruma gelmek: *"Durum çetrefilleşiyor, belki her şeyi yeni baştan düşünmem icap edecek."* -E. E. Talu.

çetrefilli *s.* Karışık ve anlaşılması güç olan.

çetrefillik, -ği *is.* Çetrefil olma durumu: *"Hiddetlendiği zamanlar çetrefilliği bir kat daha belli olurdu."* -E. E. Talu.

çetrefilsiz *s.* Basit ve anlaşılması kolay olan.

çevgen *is. Far. çevgān* **1.** Değnek. **2.** Atlara binilerek değneklerle oynanan bir çeşit top oyunu, polo.

çevik *s. Far. çābuk* (canlılar için) Kolaylık ve çabuklukla davranan, tetik: *"Sofrada Atatürk'ün pek kuvvetli ve çevik birkaç arkadaşı vardı."* -F. R. Atay. *"Boynu bükük ve alçak gönüllü görünüşüne karşı ne kadar da çevik ve kuvvetliydi."* -T. Buğra.

çevikçe *s.* ve *zf. (çevikçe)* Çevik (bir biçimde).

çevikleşme *is.* Çevikleşmek işi.

çevikleşmek *(nsz)* Çevik duruma gelmek.

çevikleştirme *is.* Çevikleştirmek işi.

çevikleştirmek *(-i)* Çevik duruma getirmek.

çeviklik, -ği *is.* Çevik olma durumu veya çevikçe davranış: *"Bir lâstik top çevikliği ile denizin yüzünden sıçrayıp ayaklarımın ucuna düşen kedi..."* -S. F. Abasıyanık. *"Vücudundan umulmaz bir çeviklikle yerinden kalktı."* -R. N. Güntekin.

çeviren *is.* Çeviri yapan kimse, çevirmen.

çevirgeç, -ci *is. fiz.* Elektrik akımını açıp kapama veya değiştirme işini yapan araç, şalter, komütatör.

çevirgi *is.* Çevrilebilen anahtar, tokmak vb. araçlar.

çeviri *is.* **1.** Dilden dile aktarma, çevirme, tercüme. **2.** Bir dilden başka bir dile çevrilmiş yazı veya kitap, tercüme: *"Düşüncelerimi sormak üzere bu çevirileri parça parça İstanbul'a yollamıştı."* -T. Buğra.

→ çeviri dili

çevirici *is.* **1.** Sözlü veya yazılı çeviri yapan kimse, dilmaç, tercüman, mütercim: *Bu kitabın çeviricisi Fransızcayı iyi bilir.* **2.** *fiz.* Elektrik akımının yönünü değiştirmeye yarayan araç, komütatör.

→ çevirici dili

çevirici dili *is.* Bilgisayarda makine dili komutlarının sembollerle kaydedildiği alçak düzeyli proglamlama dili.

çeviricilik, -gi *is.* Çeviri işi yapma, dilmaçlık, tercümanlık.

çeviri dili *is.* Bir bilgisayarın sembolik makine dili.

çevirim *is.* **1.** Çevirme işi. **2.** *sin.* Sinema filmi elde etmek üzere alıcının çalıştırılması, duyar katın üzerinde gizli görüntülerin belirmesi.

→ çevirim senaryosu

çevirim senaryosu *is.* Çekimlere bölünmüş, her çekimin sayısı belirtilmiş, çevirim için bütün teknik açıklamaları ve konuşmaları içine alan senaryo.

çeviriş *is.* Çevirmek işi veya biçimi.

çevirme *is.* **1.** Çevirmek işi, tedvir. **2.** Kuzu, oğlak gibi hayvanların şişte, kor üzerinde çevrilerek pişirilmişi: *"Değirmende, daha sabahtan gönderilip hazırlanan yağlı bir oğlak çevirmesini tam kıva-*

mında buldular." -R. H. Karay. **3.** *ask.* Uzaktan dolaşıp düşmanın yan gerilerine düşerek onu istemediği bir durumda dövüşmek zorunda bırakma, kuşatma, ihata. **4.** *s.* Bir dilden başka dile çevrilmiş, tercüme: *Fransızcadan çevirme bir eser.* **5.** *müz.* Bir müzik parçasındaki aralığın veya bir cümle parçasının tiz sesini pese, pes sesini tize dönüştürmek işi.

çevirme ağı *is.* Balık sürülerinin önce çevrelerinin sarılması, sonra ağın altının kapatılması yoluyla kaçmalarını önleyerek avlamayı sağlayan bir ağ türü.

çevirmek *(-i)* **1.** Bir şeyin yönünü değiştirmek: *Arkasını çevirmek. "Nefes nefese koşan anneme, başını çevirmeden cevap verdi."* -Y. Z. Ortaç. **2.** Öteki yüzünü görünür duruma getirmek: *"Sermet defterinin yapraklarını çeviriyordu."* -Ö. Seyfettin. **3.** Döndürerek hareket ettirmek: *Makinenin kolunu çevirmek. "Resimleri albüme yapıştırırken kocası da radyonun düğmesini çevirdi."* -S. F. Abasıyanık. **4.** Yönetmek, idare etmek: *"Eteği belinde, bütün evi o çeviriyor."* -H. Taner. **5.** Yolundan alıkoymak, yoldan döndürmek: *Arkadaşı bizi çevirip evine götürdü. "İbrahim caddeye çıkar çıkmaz bir taksi çevirdi."* -A. İlhan. **6.** Geri göndermek: *Kendisine yollanan parayı çevirmiş.* **7.** Bir giyeceği söküp iç yüzünü dışa getirmek. **8.** Çevrilemek, tevil etmek: *Sözü işine geldiği gibi çevirdi.* **9.** Hile, dolap, dalavere gibi dürüst olmayan davranışlar için yapmak: *"Bendenize şikâyetlerin yapılmaması, iş çevirmek isteyenlerin muvaffak olamayacaklarını bilmeleri neticesidir."* -Atatürk. **10.** *(-i, -e)* Kötü bir duruma getirmek: *Maskaraya çevirmek. Paçavraya çevirmek.* **11.** *(-i, -e)* Bir dilden başka bir dile aktarmak, tercüme etmek: *"Romanlar, hikâyeler yazar, yahut Fransızcadan çevirirmiş."* -M. Ş. Esendal. **12.** *(-i, -e)* Bir yerin çevresini bir şeyle sarmak, kuşatmak: *Bağı duvarla çevirmek.* **13.** *(-i, -e)* Bir durumdan başka duruma getirmek, dönüştürmek: *Evlerini otele çevirdiler.* **14.** Bir durumdan başka duruma geçmek. **15.** (kâğıt oyunu için) Oynamak.

çevir kazı yanmasın *hlk.* karşısındakine dokunacak yersiz bir söz söylediğini fark eder etmez sözünü çevirmeye kalkışanlara alay veya şaka yollu söylenir.

çevirmen *is.* Bir yazıyı veya konuşmayı bir dilden başka bir dile çeviren kimse, mütercim.

çevirmenlik, -ği *is.* **1.** Çevirmen olma durumu, mütercimlik. **2.** Çevirmenin görevi.

çevir sesi *is.* Telefon numarasının aranmaya hazır olduğunu belirten ince ve monoton ses, sinyal: *"Bir kere daha telefona sarıldı. Bu defa çıtırtılı bir sessizlik, bir türlü gelmek bilmeyen çevir sesi."* -A. İlhan.

çevir sinyali *is.* Çevir sesi.

çevirtme *is.* Çevirtmek işi.

çevirtmek *(-i, -e)* Çevirmek işi yaptırmak: *"Yoldan bir araba çevirtsek de yalıya inseniz."* -R. H. Karay.

çevre *is.* **1.** Bir şeyin yakını, dolayı, etraf: *"Bütün çevremizde ben ondan başka bir boş ev görmedim."* -S. F. Abasıyanık. *"Büyük kentlerin çevreleri gecekondularla sarılmıştır."* -O. Rifat. **2.** *mec.* Bir kimse ile ilişkisi bulunanlar, muhit: *"Babanın ve çevresinin var güçleri ile desteklediklerini düşünülebilir."* -H. Taner. **3.** *mec.* Aynı konu ile ilgili bulunan kimselerin tümü, muhit: *Siyasî çevreler. Sanat çevresi.* **4.** Kişinin içinde bulunduğu toplumu oluşturan ortam: *"Her girdiği çevreye kişiliği ile birlikte olgun ve asil bir huzur havası getirirdi."* -H. Taner. **5.** Sırma işlemeli mendil: *"Geçen gün sandığı karıştırırken elime işlemeli çevreler geçti."* -M. Yesari. *"Kanla örtülü yüzünü mataradaki sudan ıslattıkları çevreleriyle silmişler."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **6.** *mat.* Düzlem üzerindeki bir şekli sınırlayan çizgi. **7.** *sos.* Hayatın gelişmesinde etkili olan doğal, toplumsal, kültürel dış faktörlerin bütünlüğü. **8.** *gr.* Bir birimden önce veya sonra gelen aynı türden birimlerin tümü; bunların oluşturduğu küçük grup, konteks.

→ çevre açı, çevre bilimci, çevre bilimi, çevre bilimsel, çevre kirliliği, çevre sağlığı, çevre teker, çevre yolu

çevre açı *is. mat.* Geometride, bir çemberin iç bölgesinde, köşesi çember üzerinde bulunan açı.

çevre bilimci *is.* ve *s.* Çevre bilimi uzmanı, ekolojist.

çevre bilimi *is.* Canlıların aralarındaki bağlantıları ve ortamlarıyla olan ilişkilerini inceleyen biyoloji dalı, ekoloji.

çevre bilimsel *s.* Çevre bilimiyle ilgili, çevre bilimine dayanan, ekolojik.

çevreci *is.* Çevre kirliliği sorunlarıyla uğraşan kimse veya topluluk.

çevrecilik, -ği *is.* Çevrecinin yaptığı iş.

çevre kirliliği *is.* Doğal kaynakların aşırı ve yanlış kullanılması, tahrip edilmesi sonucunda çevrede dengenin olumsuz yönde bozulması ve birtakım sorunların ortaya çıkması.

çevreleme *is.* Çevrelemek işi, kuşatma, ihata.

çevrelemek *(-i)* **1.** İçine almak, kuşatmak, sarmak, ihata etmek: *"Açık başımı çevreleyen beyaz saçlarım."* -R. N. Güntekin. **2.** Bir konunun sınırlarını çizmek, tahdit etmek.

çevreleniş *is.* Çevrelenmek işi veya biçimi.

çevrelenme *is.* Çevrelenmek işi.

çevrelenmek *(nsz)* Kuşatılmak, sınır içine alınmak, tahdit edilmek: *"Annemin, beyaz namaz beziyle çevrelenmiş başı kapıdan uzanmıştı."* -Y. Z. Ortaç.

çevreleyiş *is.* Çevrelemek işi veya biçimi.

çevrelik, -ği *is.* Marangozlukta, mimarlıkta ve dülgerlikte kullanılan bütün kenar parçaları.

çevren *is.* Ufuk, göz erimi.

çevre sağlığı *is.* Belli bir çevrede yaşayan kişilerin sağlığını etkileyen dış faktörler ve alınan önlemler.

çevresel *s.* Çevre ile ilgili.

çevre teker *is. bot.* Sap ve kökte, merkez bölümünün en dış kuşağı.

çevre yolu *is.* Şehir trafiğini aksatmamak amacıyla yerleşim yerinin dışından geçen ve şehir yollarına bağlanan ana yol.

çevri *is.* **1.** Bir söz veya davranışı görünür anlamından başka bir anlamda kabul etme, tevil. **2.** *coğr.* Anafor, burgaç: *Hava çevrisi şiddetli olduğundan ağaçları söker, yapıları yıkar.*

çevrik *s.* Çevrilmiş, dönük.

çevrileme *is.* Çevrilemek işi.

çevrilemek *(-i)* Çevriye uğratmak, tevil etmek.

çevrili *s.* **1.** Çevrilmiş, kuşatılmış: *"Bizim lokantanın üzeri, yanları, karşısı büyük büyük apartmanlarla çevriliydi."* -O. Kemal. **2.** Dönük.

çevriliş *is.* Çevrilmek işi veya biçimi.

çevrilme *is.* Çevrilmek işi: *Almancadan çevrilme romanlar yayımlıyor.*

çevrilmek *(nsz, -e)* **1.** Çevirmek işine konu olmak: *"Ne tuhaf bir sinemaydı burası! Bir garajdan mı sinemaya çevrilmişti, nedir?"* -S. F. Abasıyanık. **2.** Kendini çevirmek, birine dönmek: *"Nerde güzel görsen ona çevrilme / Bizim ilde cana kıyar beyler var."* -Karacaoğlan.

çevrim *is.* **1.** Devir. **2.** *fiz.* Bir elektrik akımının iletken üzerinde aldığı yol, devre. **3.** *fiz.* Elektrik enerjisinin bir başka enerjiye dönüştürülmesi.

→ çevrim içi

çevrimli *s. hlk.* İşi iyi yöneten, becerikli, idareli.

çevrimsel *s.* Çevrimle ilgili veya çevrim biçiminde olan, devrî.

çevrinme *is.* Çevrinmek işi, tavaf.

çevrinmek *(nsz)* Bir şeyin etrafında saygı ile dolanmak, tavaf etmek.

çevrinti *is.* **1.** Bir şeyin kendi ekseni çevresinde sürekli dönmesi. **2.** Su ve hava çevrintisi: *"... bir kızıl çevrinti mi yakut yüzük parmağında?"* -T. Oflazoğlu. **3.** Çeşitli tahıl karışığı.

çevriyazı *is.* ve *d.b.* Bir yazıyı bütün ses inceliklerini belirterek başka bir alfabeye çevirme yolu, yazı çevrimi, transkripsiyon.

çeyiz *is. Ar. cihāz* Gelin için hazırlanan her türlü eşya: *"Noksansız bir çeyiz ve düğünle iyi bir eve verilen Zeynep..."* -T.

Buğra. **çeyiz düzmek** çeyiz hazırlamak: *"Kazandığını bir yana atar, kendine çeyiz düzer."* -M. Yesari.

→ ***çeyiz çemen***

çeyizci *is.* Çeyiz hazırlayan veya satan kimse.

çeyizcilik, -ği *is.* Çeyiz hazırlama veya satma işi.

çeyiz çemen *is.* Eksiksiz, kusursuz çeyiz.

çeyizleme *is.* Çeyizlemek işi.

çeyizlemek *(-i)* Evlenecek kızın çeyizini hazırlayıp vermek.

çeyizlenme *is.* Çeyizlenmek işi.

çeyizlenmek *(nsz)* Çeyizli duruma gelmek veya getirilmek.

çeyizli *s.* Çeyizi olan.

çeyizlik, -ği *s.* **1.** Çeyiz olarak hazırlanan, çeyiz için ayrılan. **2.** *is.* Çeyiz eşyası: *"Obanın kızları geceyi gündüze katmışlar, çeyizlikler hazırlamışlardı."* -Y. Kemal.

çeyizsiz *s.* Çeyizi olmayan.

çeyrek, -ği *s. Far. çār-yek* **1.** Dörtte bir. **2.** *is. esk.* Gümüş mecidiyenin dörtte biri değerinde olan beş kuruş: *"Şehre vardığım zaman, iki gümüş çeyrekten başka param yoktu."* -F. R. Atay. **3.** *is.* On beş dakikalık zaman: *"Bir çeyrek geçmeden otomobil kara saplanıyor."* -R. N. Güntekin. *"On beş dakika, fazla değil, tam bir çeyrek, kâğıda birtakım yazılar yazıyor."* -H. Taner. **4.** *argo* Alman markı.

→ ***çeyrek final, çeyrek finalist, çeyrek son***

çeyrek final, -li *is. sp.* Bir yarışmada ikili eşlemelerle son sekiz takımın oluşturduğu grup veya aşama.

çeyrek finalist *is. sp.* Çeyrek final aşamasına yükselme başarısını gösteren ekip veya kişi.

çeyrekleme *is.* Çeyreklemek işi.

çeyreklemek *(-i)* Süt çocuklarının kollarını ve bacaklarını çaprazlayarak vücutlarına idman yaptırmak.

çeyreklenme *is.* Çeyreklenmek işi.

çeyreklenmek *(nsz)* Çeyreklemek işi yapılmak.

çeyrek son *is. sp.* Koşullarda yarı final yarışına katılacak dört kişiyi seçmek üzere sekiz kişi veya dört takımı ayırmak için sekiz takım arasında düzenlenen seçme yarışı.

-çı *bk.* -cı / -ci.

çıban *is.* Vücudun herhangi bir yerinde oluşan ve çoğu, deride şişkinlik, kızartı, ağrı ve ateş ile kendini gösteren irin birikimi. **çıban işlemek** çıban irin akıtmak. **çıbanın başını koparmak** *mec.* ağır bir sorunun patlak vermesine yol açmak: *"Hınzırın yüzünü ne diye gördüm, ne diye çıban başı kopardım?"* -S. M. Alus. *"En ufak bir şeyden bir sorun yaratmak ve çıbanbaşı koparmak isteyen Rumların belki bu görüşmeden de bir sorun çıkarmaları olanağı vardı."* -T. Buğra.

→ ***çıban ağırşağı, çıbanbaşı***

çıban ağırşağı *is.* **1.** Çıbanın patlamak üzere olan yeri. **2.** *mec.* Ağır sonuçlar doğurabilecek durum veya sorun.

çıbanbaşı *is.* Kurcalandığı, üzerine düşüldüğü takdirde ağır veya kötü bir sonuca varacak olan tehlikeli sorun veya konu.

çıbanlaşma *is.* Çıbanlaşmak durumu.

çıbanlaşmak *(nsz)* Çıban durumuna gelmek.

çıdam *is. Moğ. esk.* Sabır.

çıdama *is.* Çıdamak işi.

çıdamak *(-e) Moğ.* Sabretmek.

Çıfıt *öz. is. Far.* **1.** Yahudi. **2.** *hkr.* (küçük ç ile) Hileci, düzenbaz.

→ ***çıfıt çarşısı***

çıfıt çarşısı *is.* Türlü şeylerin karmakarışık bir durumda bulunduğu yer: *"Dünya pazarı bu, çıfıt çarşısı / Bakın Allah için, var mı bir duyan?"* -F. Halıcı.

Çıfıtlık, -ğı *öz. is.* **1.** Yahudilik. **2.** *mec.* (küçük ç ile) Hilekârlık, düzenbazlık. **çıfıtlık etmek** hile yapmak, düzenbazlık etmek.

çığ *is.* **1.** Dağın bir noktasından kopup yuvarlanan ve yuvarlandıkça büyüyen kar kümesi. **2.** *hlk.* Bölme veya paravana. **çığ düşmek** dağda aşağı çığ yuvarlanmak. **çığ gibi büyümek** (bir olay için) birdenbire ve etkileyici bir şekilde büyümek.

çığa (I) *is. zool.* Mersin balığının, yumurtasından havyar yapılan türü *(Acipenser ruthenus).*

çığa (II) *is. hlk.* Horoz, cennet kuşu gibi birtakım kuşların kuyruğundaki tüylerden en uzun ve gösterişli olanı.

çığalanma *is.* Çığalanmak işi.

çığalanmak *(nsz)* (atın kuyruğu) Horoz kuyruğu gibi dikilmek.

çığıltı *is.* Çığlıkla karışık ses.

çığır *is.* **1.** Çığın kar üzerinde açtığı iz. **2.** Hayvanların gide gele açtıkları ince yol, keçi yolu, patika. **3.** İz: *"Sabanın sapına çalımlı çalımlı sarılarak, kuvvetli demirin açtığı çığır üzerinde ağır adımlarla yürümekteydi."* -N. Nâzım. **4.** *mec.* (başkalarının da uyabileceği) Yeni bir biçim, yöntem veya yol: *"Türk hayatını gösteren Evliya Çelebi'nin açtığı çığırda yazanlar az olmuştur."* -A. Ş. Hisar. *"Edebiyatımızda büyük bir çığırın ilk ve güçlü öncüsü olan bu hikâyeler..."* -H. Taner. **5.** Büyük hattatların sanat yolu: *Mustafa Rakım çığırı.* **çığır açmak** bir alanda yeni bir yol, yöntem başlatmak: *Atatürk, bütün Doğu milletleri için kurtarıcı bir çığır açtı.* **(iş) çığırından çıkmak** doğru ve uygun yolundan ayrılmak.

çığırış *is.* Çığırmak işi veya biçimi.

çığırma *is.* Çığırmak işi.

çığırmak *(-i) hlk.* **1.** Çağırmak, seslenmek. **2.** *hlk.* Türkü söylemek: *"Gazi Rahman gene türküler çığıracaktır, eski türküleri çığıracaktır."* -T. Buğra.

çığırtı *is.* Çığrışma sesleri.

çığırtkan *is.* **1.** Çağırtkan. **2.** Bir şeyi yüksek sesle çevreye duyuran: *"Haberini böyle fısıl fısıl anlatmaz, gümbür gümbür yayar çığırtkan dediğin."* -T. Oflazoğlu. **3.** *mec.* Çıkarı olduğu için birini övüp koruyan kimse.

çığırtkanlık, -ğı *is.* Çığırtkanın yaptığı iş: *"Ben sürekli bir afacanlıkla ve çığırtkanlıkla koşuşup duruyordum."* -Y. K. Beyatlı. *"Kimi grup sözcülüğü eder, kimi koridor çığırtkanlığı yapar."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

çığırtma *is.* **1.** Çığırtmak işi. **2.** *esk.* Basit, küçük, nefesli bir çalgı: *"Bu lâkırdıların arasında çığırtma gibi ince çocuk sesi."* -H. R. Gürpınar.

çığırtmacı *is.* Çığırtma çalan kimse.

çığırtmak *(-i, -e)* Çağırtmak.

çığlık, -ğı *is.* Acı acı veya ince ve keskin bağırma, feryat, figan: *"İki kardeş güzel güzel oynarken ne oldu ise birdenbire bir ağlama, bir çığlık başladı."* -M. Ş. Esendal. **çığlık atmak (koparmak** veya **basmak)** kulak tırmalayıcı korkunç sesler çıkararak acı acı bağırmak: *"Martılar acı çığlıklar atarak birbirlerinin ağzından balık kapıyorlar."* -H. Taner. *"Bir gün işte bu çalgı çalınırken küçük kız olanca kuvveti ile tepinmeye, çığlık basmaya başlamıştır."* -H. E. Adıvar.

çığlık çığlığa *zf.* Çığlık atarak bağırıp çağırarak: *"Büyük abla, kapının yanındaki iskemlenin üstünden fesimi aldığımı görünce çığlık çığlığa beni azarlamaya başladı."* -R. N. Güntekin.

çığralık, -ğı *is.* **1.** Karda kürekle, dallarla açılan dar yol. **2.** Bir tür çalılık: *"İzleri takip ettiler, Çadırtepe'ye doğru çığralık içinde kayboldular."* -M. Ş. Esendal.

çığrış *is.* Haykırış: *"Garip, çok garip bir çığrış duydum."* -H. E. Adıvar.

çığrışma *is.* Çığrışmak işi.

çığrışmak *(nsz, -le)* Hep birden bağırıp çağırarak gürültü etmek: *"Müslüman mahalleleri çığrışarak, çatırdayarak yanıyordu."* -H. E. Adıvar.

-çık *bk.* -cık / -cik.

çıkacak, -ğı *is.* **1.** Hamamlarda dışarıya çıkıp giyinme yerine giderken kurulanmak üzere verilen havlu. **2.** *s.* Boy ölçüşecek (kimse): *Ona çıkacak kimse yoktur.*

çıkagelme *is.* Çıkagelmek işi.

çıkagelmek *(nsz)* Beklenmedik bir zamanda gelmek: *"Hatırlar mısın, hani biz bir çayırda arabayla geçerken bir boğa çıkageldi, köylü korkudan nasıl badi badi koşmaya başlamıştı?"* -A. Ş. Hisar. *"Hey gidi Miralay Ferit, hiç değişmez, çıkınında biraz üzüm, biraz incir, ağzında acı tatlı türlü savaş anısı, böyle çıkagelir."* -A. İlhan.

çıkak, -ğı *is. hlk.* **1.** Çıkılacak yer, çıkıt, mahreç. **2.** *gr. hlk.* Boğumlanma noktası, mahreç.

çıkan *is. mat.* Çıkarma işleminde bütünden alınan sayı.

çıkar *is.* Dolaylı bir biçimde elde edilen kazanç, menfaat: *"Kimse siyasî ve kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz."* -Anayasa. **çıkarına bakmak** sadece kendini ve kendi durumunu gözeterek çıkar sağlamak. **çıkarını tepmek** kendisine yarar sağlayacak bir şeyi veya bir durumu istememek, böyle bir şeyden veya durumdan yararlanmamak.

→ ***çıkar budak, çıkar yol***

çıkarayazmak *(-i)* Çıkarma işi gerçekleşecek olmak: *"Kahpenin tırnakları ustura gibi, gözümü çıkarayazdı."* -M. Ş. Esendal.

çıkar budak, -ğı *is.* Çevresi ile bağlantısı zayıflayan ve bazı ağaç türlerinde kendiliğinden düşebilen budak türü.

çıkarcı *is.* Yalnız kendi çıkarını düşünen, çıkarını kollayan kimse, menfaatçi, menfaatperest: *"Büyüklere ve topluma en büyük fenalık çıkarcı oğlu çıkarcı pohpohçulardan gelir."* -H. Taner.

çıkarcılık, -ğı *is.* Yalnız kendi çıkarını düşünme durumu, menfaatçilik, menfaatperestlik.

çıkarılış *is.* Çıkarılmak işi veya biçimi.

çıkarılma *is.* Çıkarılmak işi.

çıkarılmak *(-den, -e)* Çıkarmak işine konu olmak: *"Biraz sonra sedye yukarı çıkarılıp koridora konuldu."* -M. Ş. Esendal.

çıkarım *is.* **1.** Çıkarmak işi. **2.** *man.* Belli önermelerin kabul edilen veya gerçek olan doğruluklarından veya yanlışlıklarından, başka önermelerin kabul edilen veya gerçek olan doğruluk veya yanlışlıklarını çıkarma, istidlâl.

çıkarış *is.* Çıkarmak işi veya biçimi.

çıkarma *is.* **1.** Çıkarmak işi. **2.** *mat.* Çıkarmak işlemi, tarh. **3.** *ask.* Kıyılara ve en çok düşman kıyılarına asker indirme, asker çıkarma.

→ ***çıkarma birliği, çıkarma gemisi, çıkarma harekâtı, çıkarma işareti***

çıkarma birliği *is. ask.* Deniz kıyısında çıkarma harekâtı yapmak üzere eğitilmiş, özel yapılmış hafif ve küçük teknelerden kurulmuş askerî birlik.

çıkarma gemisi *is. ask.* Çıkarma yapılacak kıyıya asker, araç ve cephane taşımaya yarayan, altı düz küçük deniz aracı.

çıkarma harekâtı *is. ask.* **1.** Düşman işgalinde olan bir kıyıya, güvenli bir köprü başı kurmak amacıyla düzenlenen ve çeşitli birliklerin görev aldığı askerî harekât. **2.** *mec.* Bir konuda kamuoyu oluşturmak veya yandaş toplamak için yoğun faaliyet göstermek.

çıkarma işareti *is. mat.* Çıkarma işlemini anlatan işaret.

çıkarmak *(-i, -den; -e)* **1.** (birinin veya bir şeyin) Çıkmasını sağlamak, çıkmasına sebep olmak: *"Yün şilteden biraz yün çıkardı, eğirdi, büktü."* -H. E. Adıvar. *"Cebinden maroken kaplı bir defter çıkardı."* -Ö. Seyfettin. **2.** *(-i)* (cümlede zaman anlatan bir sözle) Sonunu getirmek: *Bu para ile ayı çıkarırız.* **3.** *(-i)* Anlamak, ne olduğunu bilmek: *"Ayrı ayrı anlıyorum da, aralarında ne yakınlık var, çıkaramadım."* -M. Ş. Esendal. **4.** Bulmak, ortaya koymak: *Yalanını çıkarmak. Yanlışını çıkarmak.* **5.** Hatırlamak: *"Adamı nereden tanıdığımı tam olarak çıkarmaya çalıştım."* -N. Cumalı. **6.** *mec.* Söylemek: *"Bu dedikoduyu ortaya mutlak bizim arkadaş çıkarmıştır."* -O. C. Kaygılı. **7.** Döküntülü hastalığa tutulmak: *Çiçek çıkarmak.* **8.** (keyif, tat, zevk gibi şeyler için) Çok hoşlanmak: *"Lezzetini çıkara çıkara hikâyesine devam ediyordu."* -R. H. Karay. **9.** *(-i, -den)* (öfke, hırs, acı gibi şeyler için) Zararını çektirmek: *Öfkesini benden çıkardı.* **10.** Sağlamak, elde etmek: *Ekmeğini taştan çıkarmak.* **11.** Gibi göstermek, bir davranış yüklemek: *Birini hırsız çıkarmak. Suçlu çıkarmak.* **12.** Sindirim yolundan dışarı atmak. **13.** İlgisini keserek uzaklaştırmak. **14.** Giysi, ayakkabı gibi şeyleri vücuttan ayırmak, soymak: *"İhtiyar hatun, onun ayakkabılarını ve ceketini çıkarıp çekilip gitmişti."* -S. F. Abasıyanık. **15.** Yayımlamak: *"Gençlerin tenkitlerini gördü, yeni çıkardıkları edebiyat tarihlerini karıştırdı."* -O. S. Orhon. **16.** Gidermek: *Lekeyi çıkarmak.* **17.** Sebep olmak, yol açmak: *"Uzandı, iş çıkarmaya başlayan fitili kesti ."* -M. Ş. Esendal. *"Bir detektif bürosu açmış, hükûmet zorluk çıkardığından kapatmıştı."* -R. H. Karay. **18.** Yapmak, üretmek: *Bu terzi çok iş çıkarıyor.* **19.** Sunmak: *Konuklara çerez çıkardı.* **20.** Göstermek: *"Sosyeteye bir ustabaşıyı kocam diye çıkaracaksın."* -M. Ş. Esendal. **21.** (bir şeyi) Bir örneğe göre yapmak: *"Yeni öğrendiği bir tangoyu piyanoda tek parmakla çıkarmaya çalışan İlhami..."* -H. Taner. **22.** *(-i, -den) mat.* Üçüncü bir sayı elde etmek üzere belli bir sayıdan, daha az değerli başka bir sayı kadar birim eksiltmek, tarh etmek. **23.** Yollamak, göndermek: *Bir adam çıkarıp oğlunu yanına getirtti.* **24.** Yükü boşaltmak: *"Karşıki kıyıda yün denkleri çıkaran gemiye haykırdık, işaretler ettik."* -R. H. Karay. **25.** Resim yapmak veya fotoğraf çektirmek.

çıkarsama *is. fel.* Bir önermeden, düşünce yoluyla bir başka önermeye geçme işi, intikal.

çıkartı *is.* Boşaltım ile vücuttan dışarı çıkan madde, ıtrah maddesi.

çıkartılma *is.* Çıkartılmak işi.

çıkartılmak *(-den)* Çıkartmak işi yapılmak.

çıkartma *is.* **1.** Çıkartmak işi. **2.** Üzerindeki resim ıslatılarak yapıştırıldığı yere çıkartılan, özel olarak hazırlanmış zamklı kâğıt: *"Yonca'nın elindeki kâğıt parçasında, yeşilli, sarılı, kırmızılı bir kelebek çıkartması var."* -O. Rifat. **3.** Bu yolla çıkarılan resim.

çıkartmak *(-e, -den)* Çıkarmak işini yaptırmak: *"Bu adam bir senedir buraların resmini çıkartıyor."* -B. R. Eyuboğlu.

çıkar yol *is. mec.* Güç durumlarda insanı başarıya ulaştıran, kurtaran davranış, çözüm yolu, çare: *"Bu kadar doğru bir istekle kendine bir çıkar yol bulmaya çalışarak karşıma gelmiş olan kızı, soğutup kırmak işime gelmedi."* -M. Ş. Esendal.

çıkı *is.* Küçük bohça, çıkın: *"Düğünün hamamı benden. Çerezi, çıkısı hepsi benden."* -A. Sayar.

çıkık, -ğı *s.* **1.** Yerinden çıkmış (kemik veya organ). **2.** Çıkıntısı olan: *"Bu adam, elli beş, altmış yaşlarında, boynu biraz yana çarpılmış, çıkık alınlı, çökük yanaklı, kara kuru bir ihtiyardı."* -R. N. Güntekin. **3.** *is.* Bir kemik veya organın yerinden çıkmış olması: *Kolunda çıkık var.*

çıkıkçı *is.* Çıkıkları düzelten kimse, sınıkçı, kırıkçı: *"... buzdan kayıp bacağını kırdı. Çıkıkçı getirdiler, bacağı şimdilik alçıda."* -T. Dursun K..

çıkıkçılık, -ğı *is.* Çıkıkçının mesleği.

çıkıklık, -ğı *is.* Çıkık olma durumu.

çıkılama *is.* Çıkılamak işi.

çıkılamak *(-i)* Çıkı yapmak.

çıkılanma *is.* Çıkılanmak işi.

çıkılanmak *(nsz)* Çıkılamak işi yapılmak.

çıkılatma *is.* Çıkılatmak işi.

çıkılatmak *(-i)* Çıkı yaptırmak.

çıkılma *is.* Çıkılmak işi.

çıkılmak *(-e)* (dışarı veya yukarı) Gidilmek: *Dağa çıkıldı. Bu havada dışarıya çıkılmaz.*

çıkın *is.* Bir beze sarılarak düğümlenmiş küçük bohça: *"Eteğinin altında çıkın çıkın altınları vardır."* -R. H. Karay. *"Elimde kahvaltı çıkınım, evden çıktım..."* -O. Kemal. **çıkın etmek** çıkına koyup bağlamak, çıkına koymak, çıkınlamak.

çıkınlama *is.* Çıkınlamak işi.

çıkınlamak *(-i)* Çıkına koyup bağlamak.

çıkıntı *is.* **1.** Bir yüzeyde ileri doğru çıkan bölüm: *Evin sokağa doğru olan çıkıntısı. "Gırtlağının çıkıntısı, hiddetli bir adamın yumruğu gibi titriyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** Bir metni düzeltmek veya ona bir şey eklemek için satır dışına yazılan yazı, çıkma. **3.** *argo* Kambur.

çıkıntılı *s.* Çıkıntısı olan.

çıkıntısız *s.* Çıkıntısı olmayan: *"Bunlar, iyi cins beyaz kâğıt üstüne yazılmamış,*

basılmıştı sanki. Silintisiz, çıkıntısız, çizintisiz." -Y. Z. Ortaç.

çıkır çıkır *zf.* Şıkır şıkır: *"Çıkır çıkır bilezikli kolları / Söyledikçe şirin olur dilleri."* -Karacaoğlan.

çıkış *is.* **1.** Çıkmak işi veya biçimi: *"Çiğ patatesle patlıcanı düşününüz, sıcak külden çıkışına bakınız, ne leziz yemektir."* -R. H. Karay. **2.** Bir yerden çıkmak için kullanılan yer. **3.** Beklenilmeyen bir sırada yapılan sert konuşma. **4.** Yokuş. **5.** *ask.* Kuşatılmış bir bölgedeki birliklerin yaptığı saldırı. **6.** Güreşte cazgırın alana çıkardığı pehlivanların izleyicilere doğru yürüyerek çalım yapmaya başlaması. **7.** *sp.* Verilen bir işaretle yarışa başlama, depar. **8.** *ask.* Havacılıkta uçak, filo bir görev için uçuşa başlama. **9.** Mezuniyet, okul bitirme. **çıkış almak** işten ayrılmak. **çıkış vermek** belge düzenleyip işine son vermek. **çıkış yapmak** **1)** bir tartışmada, karşı düşüncede olanları alt etmek için sert davranışta bulunmak; **2)** *ask.* uçağın herhangi bir görevle havalanması.

→ ***çıkış belgesi, çıkış çizgisi, çıkış hakemi, çıkış kapısı, çıkış noktası, çıkış takozu, çıkış yolu***

çıkış belgesi *is.* **1.** Bir kimsenin bir okulu bitirdiğini göstermek için geçici olarak verilen belge. **2.** Bir malın ülke dışına çıkarılma iznini gösteren belge.

çıkış çizgisi *is. sp.* Yarışa başlangıç olarak belirlenen beyaz çizgi.

çıkış hakemi *is.* Yarışa başlama işaretini veren görevli.

çıkış kapısı *is.* Yapılarda dışarı çıkmayı sağlayan kapı.

çıkışlı *s.* Belli bir okulu veya öğrenim derecesini bitirmiş olan, mezun, neşetli: *Okulun 1930 yılı çıkışlıları toplandı.*

çıkışma *is.* **1.** Çıkışmak işi. **2.** Birine sert sözler söylemek.

çıkışmak *(-e)* **1.** Bir kimseye hoşa gitmeyen bir davranışından dolayı sert sözler söylemek, azarlamak: *"Behey mübarek adam, gece yarıları denizin dibinde ne arıyorsun diye soruyor, âdeta karşısına bir suçlu çıkarmışlar gibi çıkışıyordu."* -R. H. Karay. **2.** *(nsz)* Yeter olmak, yetmek: *Param çıkışmadığı için arkadaşımdan borç aldım.* **çıkışamamak** boy ölçüşememek, eşit derecede olmamak: *Çene yarıştırmada ben seninle çıkışamam.*

çıkış noktası *is.* Bir şeye başlanılan yer: *Çıkış noktanız hatalı.*

çıkış takozu *is. sp.* Kısa mesafeli hız koşularında, sporcuların dizlerini yere dayadıktan sonra ayaklarını bastırıp itme gücü sağlamak ve hız kazanmak amacıyla kullandıkları özel araç.

çıkıştırma *is.* Çıkıştırmak işi.

çıkıştırmak *(-i)* Gereken miktara ulaştırmak: *Sonunda parayı çıkıştırdım.*

çıkış yolu *is.* Çözüm: *"Türkiye çıkış yollarını da, yükseliş hızını da bulmuştu."* -T. Buğra.

çıkıt *is.* Çıkak.

çıkma *is.* **1.** Çıkmak işi. **2.** Bir yapının üst katlarından dışarıya doğru uzanmış bölüm, balkon. **3.** Hamamdan çıkarken kullanılan havlu ve kurulanma takımı, çıkacak. **4.** Bir yazı sayfasının kenarına metinle ilgili olarak yazılan ek, derkenar. **5.** *s.* Çıkmış: *"Saraydan çıkma İstanbul eşyalarını görünce, bunların hakikatine inanmak lâzım geldiğini anlamış."* -A. Ş. Hisar. **6.** Çıkmak, neşet. **7.** Eski, kullanılmış: *Çıkma jant.*

→ ***çıkma durumu***

çıkma durumu *is. gr.* İsim soyundan bir kelimenin kavramında çıkışı gösteren durum, -den hâli, ablatif: *Evden, sokaktan* vb.

çıkmak, -ar *(-den)* **1.** İçeriden dışarıya varmak, gitmek: *"Ortalık ağarırken, bir arkadaşımla yorgun adımlarla konaktan çıktık."* -F. R. Atay. **2.** Elde edilmek, sağlanmak, istihsal edilmek: *Sütten yağ çıkar. "Bu mülâkatımızdan esaslı bir netice çıkmadı."* -Atatürk. **3.** Bir meslek veya bilim kurumunda okuyup sınavını vererek yetişmiş olmak, mezun olmak: *"Çiçeği burnunda subay çıkar çıkmaz, ben size bir emir eri bulurum."* -H. Taner. **4.** Ayrılmak, ilgisini kesmek: *"Yeni evimizden çıkıp eski evimize taşındık."* -Y. Z. Ortaç. *"Sabah kahvaltısından sonra otelimden çıktım."* -A. Haşim. **5.** Süresi dolunca ayrılmak: *Daireden çıkmak. Hastahaneden çıkmak. Ceza evinden çıkmak.* **6.** Yapılmak, yürümek: *Bu daireden işler kolay çıkmaz.* **7.** Yetişecek ölçüde olmak: *Bu kumaştan bir palto çıkar mı?* **8.** Eksilmek: *Dörtten iki çıkarsa...* **9.** Sonuca ulaşmak: *"Uygunsuz dediğim vakalardan biri bir salon oyunu yüzünden çıkmıştır."* -R. N. Güntekin. **10.** Sıyrılmak, ayrılmak: *Bebeğin patiği çıktı.* **11.** *mec.* Harcama zorunda kalmak: *Paradan çıkmak. Bin liradan çıktım.* **12.** Herhangi bir durumda olduğu anlaşılmak: *Borçlu çıkmak. Kârlı çıkmak. Alacaklı çıkmak.* **13.** Bir durumla ilgili niteliklerini yitirmek, bir durumdan başka bir duruma geçmek: *"Çok sonra öğrenecek bunu. Çok sonra, çocukluktan çıkıp kocaman adam olduktan sonra."* -T. Dursun K. **14.** *(-e)* Bir şeyin yukarısına varmak veya yükselmek: *"Uzun, dik merdivenli bir yokuş çıktık."* -R. H. Karay. *"Bir arkadaş soluya soluya merdivenleri çıktı."* -B. R. Eyuboğlu. **15.** Bir inceleme, bir araştırma sonucu bulmak: *Sularda bakteri çıktı.* **16.** *(-e)* İş için, yetkili birini makamında görmek: *Başkana çıkmak.* **17.** *(-e)* Talihine veya payına düşmek, isabet etmek, vurmak: *Arkadaşa piyango çıkmış. Bize yine gezi çıktı. Bu işten size de bir şey çıkar.* **18.** *(-e)* Gitmek, koyulmak: *"Bingazi'deki muharebeye karışmak için beraber yola çıktığım arkadaş Kahire'de hastalanmıştı."* -Ö. Seyfettin. *"Yola çıkmadan evvel eve gitmek, uyumak istedim."* -M. Ş. Esendal. **19.** *(-e)* Bir konu yetkililerce karara bağlanmak. **20.** *(-e)* Birdenbire görünmek: *"Neden hiçbir korsan filosu önümüze çıkamadı?"* -F. F. Tülbentçi. **21.** *(-e)* Mal olmak: *Bu ev dört milyara çıktı.* **22.** *(-e)* Oyunda herhangi bir rolü oynamak: *"Arsız ve aptal mahalle çocuğu rolüne çıkmıştı."* -B. R. Eyuboğlu. **23.** *(-e)* (bir yere) Ulaşmak, varmak: *"Karşı kaldırıma geçtiler, sağa sola saptılar, demir yoluna çıktılar."* -M. Ş. Esendal. **24.** Karaya ayak basmak: *"1919 senesi Mayısının on dokuzuncu günü Samsun'a çıktım."* -Atatürk. **25.** Yayılmak, duyulmak: *"Başından beri gazetelerde enstitü hakkında havadisler çıkıyordu."* -A. H. Tanpınar. **26.** Olmak, bulunmak, var olmak: *"Bayramın son günü her iki kadının da işleri çıkmıştı."* -O. C. Kaygılı. *"Elbette birisi çıkar, biz de peşine takılırız, olur biter."* -A. Gündüz. **27.** Bir iddia ile ortalıkta görünmek: *"Sen onun karşısına çapkın bir adam gibi çıktın."* -P. Safa. **28.** Yayılmak: *Lâğımdan pis kokular çıkıyor.* **29.** *(-e)* Karşı gelebilmek, boy ölçüşmek: *Güreşte ona çıkacak kimse yok.* **30.** *(-e)* Bulaşmak: *Kravatın boyası gömleğe çıktı.* **31.** *(-i)* (yapı için) Yapmak: *Evin ikinci katını çıkmadan havalar bozuldu.* **32.** *(-den, -e)* Bulunduğu yeri bırakıp başka yere geçmek, taşınmak, ayrılmak: *"Hemen bir apartmana çıkarım."* -A. İlhan. *"Çok gerilerde kalmış çıktığım liman / Yok görünürde sığınacak bir ada."* -C. S. Tarancı. **33.** *(-e)* Bir sebeple bulunulan yerden ayrılmak: *Alış verişe çıkmak. Sokağa çıkmak. "Bu kahveden sıkıldın, ötekine çıkarsın, anladın mı?"* -M. Ş. Esendal. **34.** *(nsz)* Niteliği sonradan anlaşılmak veya sonradan ortaya çıkmak: *"Eyvah, bu da ötekiler gibi soysuz çıktı. istemem artık gözüm görmesin, soğudum, iğrendim. Atın evimden dışarı."* -R. N. Güntekin. **35.** *(nsz)* Davranışta herhangi bir niteliği bulunmak: *Akıllı çıktı da, arkadaşına uymadı.* **36.** Yerinden oynamak: *"Fukaranın hem sağ bileği çıkmış, hem davulu patlamıştı."* -R. N. Güntekin. **37.** *(nsz)* Görünür veya belli bir durumda bulunmak: *Tencerenin bakırı çıktı. Zayıflıktan kemikleri çıkmış.* **38.** *(nsz)* Oluşmak, olmak: *Fırtına çıkmak. Soğuk çıkmak.* **39.** *(nsz)* Piyasaya sürülmek. **40.** *(nsz)* Bitmek, büyümek, sürmek: *Ekinler çıkmaya başladı. Bıyığı çıktı.* **41.** *(nsz)* Verilmek: *Maaş çıkmak.Emir çıkmak.* **42.** *(nsz)* (ay veya mevsim) Geçmek: *Mart çıktı. Kış çıktı.* **43.** *(nsz)* Yeni yetişip satışa sunulmak: *Erik çıkmış. Çilek daha çıkmadı.* **44.** *(nsz)* Yükselmek, artmak: *Fiyatlar çıktı.* **45.** *(nsz)* Artırmak, fiyatı yükseltmek. **46.** *(nsz)* Sesini yükseltmek. **47.** *(nsz)* Büyük abdest bozmak. **48.** *(nsz, -den)* Gide-

rilmek, yok olmak: *Leke çıktı.* **49.** *(-den)* Unutmak: *O söz benim hatırımdan çıkmadı.* **50.** *(-den)* (Ay, güneş) Doğmak: *"Hava açılmış, ay çıkmıştı."* -R. H. Karay. *"Güneş seni ısıtmak için çıkıyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **51.** *(-i) argo* Vermeye katlanmak: *Çık bakalım paraları!* **52.** *(nsz)* Yayımlanmak: *"Yeni çıkmış Fransızca bir iki kitap bulunurdu."* -Y. Z. Ortaç. **53.** *(-den)* Gelmek: *"Çok geçmeden haber çıkacağını kadınlık insiyakiyle derhal sezmişti."* -R. H. Karay. **54.** *(-den)* Gerçekleşmek: *"İnsanın her gördüğü rüya çıkmaz ya!"* -M. Ş. Esendal. **55.** *(-den)* Bulunduğu yerden ayrılmak; fırlamak, kopmak: *Gözü çıkmak. Arabanın direksiyonu çıkmak.* **56.** *(-den)* (bir şeyin) Düzeni bozulmak, eskisinden daha değişik, kötü bir duruma girmek: *Ev, ev olmaktan çıktı.* **57.** *(-le)* Flört etmek: *"Sevim, senden başka bir kızla çıkmadım."* -A. İlhan. **58.** *(-e)* Erişmek, görmek: *"Aklı başında ama, sabaha çıkamayacağına kalıbımı basarım."* -S. F. Abasıyanık.

çıkmaklık, -ğı *is.* Çıkma durumunda olma: *"Hâlbuki ayrılık acısına ve ayrılık seslerine, bildik çıkmaklığım gerekti."* -R. H. Karay.

çıkmalı *s.* Çıkma durumunda olan.

→ *çıkmalı tamlama*, *çıkmalı tümleç*

çıkmalı tamlama *is. gr.* Tamlayanı çıkma durumunda olan ve tamlananı üçüncü kişi iyelik eki alan tamlama: *İnsanlardan bazıları. Öğrencilerden ikisi* gibi.

çıkmalı tümleç, -ci *is. gr.* Fiilin anlamını tamlayan ve çıkma durumunda bulunan dolaylı tümleç: *Çocuklar evden çıktılar.*

çıkmaz *s.* ve *is.* **1.** Sonu kapalı, çıkış yeri olmayan, hiçbir yere ulaşamayan (yol, sokak): *"Bu apartmanın olduğu çıkmazda bir garaj, bir eski ahır, üç esrarlı ve daima kapalı depodan başka bir şey yoktur."* -H. E. Adıvar. **2.** *s. mec.* Çözüme ulaşmayan, çözüm yolu olmayan: *"Onu intiharın eşiğine kadar bu çıkmaz götürmedi mi?"* -A. İlhan. **çıkmaz ayın son çarşambası** *şaka* hiç yapılmayacak bir işin sözde yapılma zamanı olarak söylenir. **çıkmaza girmek** (bir iş) çözümlenemeyecek, içinden çıkılmayacak bir duruma düşmek: *"Kıbrıs sorunu, şu ya da bu siyasal oyunla, yeniden çıkmaza girecektir."* -T. Halman. **çıkmaza sokmak** (bir işi, bir durumu) çözümlenemez, güç bir duruma getirmek.

→ *çıkmaz sokak*

çıkmaz sokak, -ğı *is.* Herhangi bir yöne çıkışı olmayan sokak: *"Biraz ötemizdeki çıkmaz sokaktan başka her yere çıkmak, bana yasak edilmişti."* -Halikarnas Balıkçısı.

çıkra *is. hlk.* Sık çalı.

çıkralık, -ğı *is.* Çıkra ile örtülü yer.

çıkrık, -ğı *is.* **1.** Kuyudan kovayı çekmeye yarayan ve el ile çevrilen araç. **2.** İplik bükmek, iplik sarmak gibi işlerde kullanılan, el veya ayakla çevrilen dolap. **3.** *fiz.* Ağır bir şeyi çekecek ipin sarılmasına yarayan ve bir eksen üzerinde uzunca bir kolla çevrilerek dönen silindir.

çıkrıkçı *is.* **1.** Çıkrık yapıp satan kimse. **2.** Elyaf fitillerini incelterek iplik veya elyaf yünü hâline getiren ve boş makaralara saran bir makine.

çıkrıkçılık, -ğı *is.* Çıkrık yapma işi veya satma.

çıkrıkçın *is. zool.* Bir ördek türü.

çıkrıklı *s.* Çıkrığı olan: *"Bahçede bir de çıkrıklı kuyu olacak."* -S. F. Abasıyanık.

çıkrıksız *s.* Çıkrığı olmayan: *"... yaşlı bir incir ağacı ile çıkrıksız bir kuyu ve duvar kalıntıları kararmış olan yangın yerine bakıyordu."* -T. Buğra.

çıktı *is. tic.* **1.** Üretim sonucu ortaya çıkan ürün, **girdi** karşıtı. **2.** Artık: *Sanayi çıktısı.* **3.** Bilgisayarda yazılan bir metni kâğıda dökme. **4.** Mezuniyet belgesi.

-çıl (I) *bk.* -cıl / -cil.

-çıl (II) Küçültme sıfatları türeten ek: *ak-çıl, kır-çıl* vb.

çılan *is. hlk.* İri bir çeşit çiğde.

çılbır (I) *is.* Yoğurtlu yumurta yemeği.

çılbır (II) *is. hlk.* Yulara takılan ip veya zincir: *"Atmış çılbırını pınar dalına / Dividi kalemi almış eline."* -Halk türküsü.

çıldırasıya *zf.* Çıldıracak gibi, pek çok: *Karısını çıldırasıya seviyor. "Hep birden yüzdüler. Sonra, güneşte çıldırasıya çakan denizde kayboldular."* -Halikarnas Balıkçısı.

çıldır çıldır *zf.* **1.** Canlı canlı: *Çocuk çıldır çıldır bakıyor.* **2.** Parlak parlak, parlayarak: *Elmas yüzük çıldır çıldır yanıyor.*

çıldırış *is.* Çıldırmak işi veya biçimi.

çıldırma *is.* Çıldırmak işi.

çıldırmak *(nsz)* **1.** Delirmek, aklını oynatmak: *"Kendimi yalnız buluyorum. Kitaplarım olmasa çıldıracağım."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** Israrla istemek, büyük arzu göstermek: *"Eminim, resminizi yapmak için çıldırıyor."* -H. E. Adıvar.

çıldırtıcı *is.* Çıldırtmak işini yapan: *"Kendisini yeniden kahırlı, çıldırtıcı, büyük bir hayatın eşiğinde buluyordu."* -A. İlhan.

çıldırtıcılık, -ğı *is.* Çıldırtıcı olma durumu.

çıldırtma *is.* Çıldırtmak işi.

çıldırtmak *(-i)* Çıldırmasına sebep olmak: *"Ana kız ikisini de sevinçlerinden çıldırtacak kadar ağır, pahalı hediyeler getirmişti."* -R. H. Karay.

çılgın *s.* **1.** Aşırı davranışlarda bulunan, deli, mecnun: *"Ömrümde ilk defa saat için çılgın gibi dövüştüm."* -S. F. Abasıyanık. *"Çılgın bir atılışla kendini karyolaya attı, yüzükoyun kapandı."* -M. Yesari. **2.** Çok büyük, aşırı, olağanüstü: *"Onların bu çılgın aşklarına karşı konulacak engel setlerinin hiç hükmü yoktur."* -K. Tahir. **çılgına dönmek** sevinç, öfke, kızgınlık vb. duygular sonucu aşırı ölçüde heycanlamak, kendine hâkim olamamak: *"Şöyle az buçuk mürekkep yalamış bir insanı böylesine üç nutuk çılgına döndürür."* -S. F. Abasıyanık.

çılgınca *s.* ve *zf. (çılgı'nca)* **1.** Deli gibi, delicesine: *"Madem ki Salvotore'yi o derece kıskandım, demek ki kendisine çılgınca âşıktım."* -R. H. Karay. **2.** Aşırı bir biçimde: *"Gençler, çocuklar, günün kahramanına çılgınca tezahürat yapıyorlar."* -H. Taner.

çılgıncasına *zf. (çılgı'ncasına)* Çılgın gibi, çılgına dönmüş olarak: *"Herkesin bu kadar uzun vadeli emelleri, bu kadar çılgıncasına ölçüsüz ümitleri yok mudur?"* -A. Ş. Hisar.

çılgınlaşma *is.* Çılgınlaşmak işi.

çılgınlaşmak *(nsz)* Çılgınca davranışlarda bulunmak.

çılgınlık, -ğı *is.* Aşırı davranış: *"Yeşil gözlerinde mahmurluk, sarhoşluk ve çılgınlığa benzer acaip pırıltılar vardı."* -H. Taner.

çılkava *bk.* cılkava.

çıma *is. (ç'ma) İt. cima den.* Halat ucu. **çıma vermek** halat uzatmak.

çımacı *is. den.* Vapur iskelelerinde çıma uzatan veya tutan işçi: *"Kimimiz dümen tutar mavnalarda / Kimimiz çımacıdır halat başında."* -O. V. Kanık.

çımacılık, -ğı *is.* Çımacının işi: *"Boğaziçi vapurlarında bir çımacılık bulmuş."* -H. Taner.

çımbar *is. hlk.* Dokuma tezgâhındaki kumaşı germeye yarayan iki tarafı dişli araç, çımbar.

çımkırma *is.* Çımkırmak işi.

çımkırmak *(nsz)* (kuş için) Pislemek.

çın *s.* Doğru, gerçek. **çın tutmak** doğru olduğunu söylemek, doğrulamak.

→ *çınayaz*, *çın çın*, *çınsabah*

çınar *is. Far. çenār bot.* İki çeneklilerden, 30 m' ye kadar uzayabilen, gövdesi kalın, uzun ömürlü, geniş yapraklı bir ağaç *(Platanus).*

çınargiller *ç. is. bot.* Örneği çınar olan bitki familyası.

çınarımsı *s.* Çınara benzeyen.

→ *çınarımsı isfendan*

çınarımsı isfendan *is. bot.* Çınara benzer akça ağaç türü *(Acer psüudoplatanus).*

çınarlı *s.* Çınarı olan: *"Çınarlı köşkün önüne gelince durdu."* -H. Taner.

çınarlık, -ğı *is.* Çınar ağaçları çok olan yer: *"Bayramda o, kızlarla beraber arabaya biner, çınarlığa doğru çıkardı."* -R. N. Güntekin.

çınayaz *is.* Açık, mehtaplı, çok soğuk hava.

çın çın *zf.* Metal eşyaya vurulunca çıkan sese benzeyen bir ses çıkararak. **çın**

çın inletmek gür ve keskin ses çıkarmak: *"Sevdiğim, günaydın deyişin yok mu / İki kulağımı çın çın inletir."* -F. Halıcı. **çın çın ötmek** sürekli olarak keskin ses çıkarmak: *"Nişancı dükkânlarındaki kuvvet oyuncağının zili çın çın öttü."* -S. F. Abasıyanık.

çınçınlatmak (kadehleri) Birbirine tokuşturmak.

çıngar *is. Yun. argo* Kavga, gürültü. **çıngar çıkarmak** gürültü, kavga çıkarmak. **çıngar kopmak** gürültü, kavga çıkmak: *"Bu son rolü, ihtiyaten, büyük çıngarın kopacağı güne sakladı."* -N. Araz.

çıngı *is. hlk.* **1.** Kıvılcım. **2.** *hlk.* Parça, zerre.

çıngıl *is.* Ufak ve seyrek taneli üzüm salkımı: *"Bağ bozumundan sonra kütüklerde kalan tek taneli, güneşten ısınmış üzüm çıngılının tadını hiçbir salkımda bulamazsınız."* -R. H. Karay.

çıngırak, -ğı *is.* **1.** Küçük çan: *"Sıcaktan o kadar bunalmıştık ki uğuldayan kulaklarımız, eski usul saç kapıya asılı iri çıngırağın sesini kavrayamadı."* -R. H. Karay. *"İki çeşme oldu özleminle gözlerim / Olmak istemem dağbaşlarında çıngırak."* -F. Halıcı. **2.** İçindeki tanelerin hareketiyle ses çıkaran metal yuvarlak nesne: *"Kollarını, çıngırağı tutmak istermiş gibi, oynatıyor, ileriye geriye, iki yana."* -A. İlhan. **çıngırağı çekmek** *argo* ölmek.

çıngırakçı *is.* Çıngırak yapan veya satan kimse.

çıngırakçılık, -ğı *is.* Çıngırak yapmak veya çıngırak satmak işi.

çıngıraklı *s.* **1.** Çıngırak taşıyan, üzerinde çıngırak bulunan: *"Bir gün bol çıngıraklı atları sabırsızca kişneyen bir yaylı, kapımızın önünde durdu."* -B. R. Eyuboğlu. **2.** *mec.* Neşeli ve yüksek sesle (gülme, kahkaha): *"Bedri beklenmedik çıngıraklı bir kahkaha savurdu."* -O. Rifat.

→ ***çıngıraklı yılan***

çıngıraklı yılan *is. zool.* Çıngıraklı yılangillerden, kuyruk ucundaki sert pulları kımıldatarak kuru yaprak hışırtısına benzer bir ses çıkartan tehlikeli bir yılan *(Crotalus).*

çıngıraklı yılangiller *is. zool.* Omurgalı hayvanlardan sürüngenler sınıfına giren bir familya.

çıngır çıngır *zf.* (ses için) Çıngırak sesi gibi ses çıkararak: *"Arasıra kahkayı bastığı zaman evin içini çıngır çıngır öttürüyordu."* -R. N. Güntekin.

çıngırdak, -ğı *is.* **1.** Çıngırak. **2.** Çocuk oyuncağı olarak kullanılan saplı bir tür çıngırak.

çıngırdama *is.* Çangırdamak işi.

çıngırdamak *(nsz)* Çıngırak sesi çıkarmak: *"Caz alabildiğine çıngırdıyor, gümbürdüyor, garsonlar sağa sola seğiriyor."* -H. E. Adıvar.

çıngırdatma *is.* Çıngırdatmak işi.

çıngırdatmak *(-i)* Çıngırak sesi çıkarmasını sağlamak: *"Sığırlar çıngıraklarını ıslak ve sisli seslerle çıngırdatarak geçtiler."* -S. F. Abasıyanık.

çıngırtı *is.* Çıngırağın sesine benzer keskin ve kesik ses.

çınlak *s.* Çınlaması, yankısı çok olan (yer).

çınlama *is.* Çınlamak işi.

çınlamak *(nsz)* **1.** Çın diye ses çıkarmak: *"Kulaklarımda bir dünya nağmesi / Bir büyük çalgı var içimde çınlar."* -A. K. Tecer. **2.** Yankı vermek: *"Bir ses benzeri işitilmemiş bir kahkaha gibi çınladı."* -T. Buğra.

çınlamalı *s.* Çınlaması olan.

çınlatış *is.* Çınlatma işi veya biçimi.

çınlatma *is.* Çınlatmak işi veya biçimi: *"Sahnenin önüne dizilen dört hoparlörden geçen saz sesleri, salonu çınlatmaya başladı."* -H. E. Adıvar.

çınlatmak *(-i)* Çınlamasını sağlamak.

çınlayış *is.* Çınlamak işi veya biçimi: *"Sessizliği daha sessiz yapan, uğultuların, çınlayışların arasından ağır ağır akıyordu zaman."* -T. Buğra. *"Kahkahalarımın çınlayışı o kadar berraktı ki, her kusurum affolunuyordu."* -H. C. Yalçın.

çınsabah *zf.* Sabahleyin, çok erken.

çıpı çıpı *is.* (çocuk dilinde) Yıkanma.

çıpıl çıpıl *zf.* Su ile oynayarak.

çıpıldak *s.* (küçük çocuklar için) Çıplak.

çıpır *is.* Yonga.

→ ***çıpır makinesi***

çıpır makinesi *is.* Elyaflı plâka imalâtında kullanılmak üzere odunları yonga hâline getiren makine.

çıplak, -ğı *s.* **1.** Üstünde bulunması gereken giysi, örtü vb. bulunmayan: *"Kız, çıplak tabanlarını bozuk yolda şaplata şaplata köyün içerisine doğru uzaklaştı."* -E. E. Talu. **2.** (baş için) Saçsız. **3.** Üzerinde yeşillik bulunmayan: *"Irmağın başında kocaman, çıplak bir tek kavak vardı."* -H. E. Adıvar. **4.** İçinde, gerekli eşya bulunmayan: *"Ankara tepelerinin birinde, boz renkli bir binanın çıplak ve dar bir odasında onunla karşı karşıyayız."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **5.** *mec.* Yalın, süssüz: *Çıplak bir anlatım.* **6.** *mec.* Olduğu gibi, apaçık. **7.** *is.* Çıplak vücut resmi, nü. **8.** *is.* Yoksul kimse: *"Askerliğini yapmamış, beş parasız, çıplak bir Cemal'in nesi vardı evlenilecek?"* -N. Cumalı. **çıplak gözle (bakmak)** görmeye yardımcı olacak hiçbir araç kullanmaksızın.

→ ***çıplak alev, çıplak at, çıplaklar kampı, çıplak maden, çıplak mülkiyet, çıplak resim, çıplak tohumlular, çıplak ücret***

çıplak alev *is. kim.* Isıtılacak maddelere veya bunların içinde bulunduğu kaplara doğrudan doğruya yöneltilen ateş veya alev.

çıplak at *is.* Koşumları ve gemi takılmamış, eyerlenmemiş at.

çıplaklar kampı *is.* İçinde, insanların giysisiz dolaşıp yaşadıkları dinlenme bölgesi.

çıplaklaşma *is.* Çıplaklaşmak işi.

çıplaklaşmak *(nsz)* Çıplak duruma gelmek.

çıplaklaştırma *is.* Çıplaklaştırmak işi.

çıplaklaştırmak *(-i)* Çıplak duruma getirmek.

çıplaklık, -ğı *is.* Çıplak olma durumu: *"Bugün bir ikinci moda da çıplaklıktır, fakat bu bir sözde çıplaklıktır."* -H. E. Adıvar. **(bütün) çıplaklığıyla** hiçbir şey saklamaksızın, olduğu gibi: *"Meseleyi bütün çıplaklığıyla anlattım."* -M. Yesari.

çıplak maden *is. kim.* Tamamen saf durumda, içinde hiçbir yabancı madde bulunmayan maden.

çıplak mülkiyet *is. huk.* Yararlanma hakkı başkasının olan bir mal üzerindeki sahiplik durumu, kuru mülkiyet.

çıplak resim, -smi *is.* Resim sanatında çıplak insanı konu alan bir resim türü, nü.

çıplak tohumlular *ç. is. bot.* Açık tohumlar.

çıplak ücret *is. ekon.* Vergiler, yan ödemeler veya primler dışında kalan aslî ücret.

çıplanma *is.* Çıplanmak işi.

çıplanmak *(nsz)* Çıplak duruma gelmek: *Çocuk çıplandı.*

çıra *is. Far. çerāġ* **1.** Çam gibi reçineli ağaçların yağlı ve çabuk yanmaya elverişli bölümü. **2.** *hlk.* Lâmba. **çıra dibine ışık vermek** *bk.* mum dibine ışık vermek. **Marmara çırası gibi yanmak** büyük bir zarara uğramak, perişan olmak: *"Ben o saat anladım ki bu çapkından ümidini kesmedikçe Marmara çırası gibi yanacaktır."* -H. Taner.

çırağ *is. (çıra:ğ) Far. çerāġ* Mum, kandil, lâmba gibi ışık aracı; ışık.

çırak, -ğı *is. Far. çerāġ* **1.** Zanaat öğrenmek için bir ustanın yanında çalışan kimse: *Marangoz çırağı. "Bu çocuğu sekiz yaşında iken, araba boyacısına çırak vermişler."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Dükkânda ayak işlerine bakan kimse: *"Ekseriya bahçıvan, uşak, bakkal çırağı ile karşılaşırdım."* -R. H. Karay. **3.** *esk.* Saray veya daire gibi büyük yerlerde yıllarca hizmet ettikten sonra geçimi sağlanarak izin verilen kimse. **çırak çıkarmak 1)** bir kimsenin beklediğinden az bir kazançla ortalıktan uzaklaştırıldığını anlatmak için kinayeli olarak kullanılır; **2)** *esk.* Cariye veya odalıkların saray, konak veya köşk gibi büyük yerlerde yıllarca hizmet ettikten sonra evlenmesine veya geçimi sağlayacak o yerden ayrılmasına izin vermek. **çırak etmek** bir ustanın yanında çalıştıktan sonra geçi-

mini sağlayabilecek düzeye erişmiş olan kişiye bağımsız çalışması için izin vermek.

çıraklık, -ğı *is.* **1.** Çırak olma durumu, yamaklık: *"Evimize yakın olan bu kahveye gide gele, kahveci çıraklığına başlayıverdim."* -M. Ş. Esendal. **2.** Çırağın yaptığı iş: *"Birşey söylemeden çıraklık vazifesini alırdı."* -S. F. Abasıyanık. **3.** Çırağa verilen ücret. **4.** Çırakların çalıştığı yer. **çıraklık etmek** çırak olarak çalışmak.

çırakma *is. Far. çerāġ-pā hlk.* Üzerine kandil, mum veya herhangi bir ışık konulan yüksek tabla, şamdan.

çırakman *is.* **1.** Üzerinde meş'ale yakılan kule veya demir direk. **2.** Balıkçıların balıkları kıyıya çekebilmek için geceleyin yaktıkları ateş. **3.** Çırakma.

çıralı *s.* Çırası olan veya çıra gibi reçineli olan: *Çıralı tahta.*

çıralık, -ğı *s.* Çıra olarak kullanılmaya elverişli: *"Çıralık yanınca Koca Osman onu öylece gördü, yüzüne ters ters, alaylı baktı."* -Y. Kemal.

çıramoz *is.* Balıkçıların, ateş balığı avlarken üzerinde çıra ve funda yaktıkları ızgara.

çırçıl *is. tar.* Gemilere yükleme sırasında, bir fıçıyı yukarı kaldırabilmek için fıçının iki başına takılan enli ve kancalı zincir.

çırçıplak, -ğı *s. (çı'rçıplak)* Bütünüyle çıplak, çırılçıplak: *"Hasta, binlerle, bakan yok; diriler çırçıplak / Ölüler kaskatı olmuş, hani kim kaldıracak?"* -M. Â. Ersoy.

çırçıplaklık, -ğı *is.* Çırçıplak olma durumu.

çır çır *zf.* **Çırpınmak** fiili ile birlikte ne yapacağını şaşırmış bir durumda çok üzüntü ve telâş anlatır: *"Başka zaman olsa çır çır çırpınırdım, deli çıkardım, her yanımı ateşler basardı."* -T. Dursun K.

çırçır (I) *is.* Pamuğu çekirdeğinden ayırmaya yarayan âlet.

çırçır (II) *is.* **1.** Küçük pınar. **2.** Cırcır böceği.

çırçırlama *is.* Çırçılamak işi veya durumu.

çırçırlamak *(-i)* Pamuk, keten ve kendir gibi bitkisel dokuma ham maddelerini çekirdek veya kabuklarından temizlemek.

çırılçıplak, -ğı *s.* **1.** Tamamen çıplak, çırçıplak: *"Benden bir isim istiyorlar, kundaksız, çırılçıplak bir resmini de göndermişler; yumuk yumuk bir bebek."* -A. Gündüz. *"Çırılçıplak bir ovanın ortasındayız."* -R. N. Güntekin. *"Çırılçıplak ötelerde bir güzel / Günaydınım, narçiçeğim, sevdiğim."* -F. Halıcı. **2.** *mec.* Çok açık ve yalın bir durumda: *"Hepsinin yüzünde de aynı endişe çırılçıplak görünüyor."* -P. Safa. *"Gökyüzü de çırılçıplak maviliğine dönmüştü."* -T. Buğra.

çırılçıplaklık, -ğı *is.* Çırılçıplak olma durumu.

çırnık, -ğı *is. Sl. den.* **1.** Küçük boyda kayık. **2.** Üç flok yelkeni bulunan, iki yüz tona kadar olabilen, tek ve yekpare direkli yelkenli.

çırpı *is.* **1.** Dal, budak kırpıntısı. **2.** Boyalı ve gergin bir sicimi yay gibi çekip bırakmak yoluyla çizgi çizme: *Çırpı vurmak. Çırpı ipi.* **çırpı (gibi)** (kol ve bacak için) çok ince, çok zayıf: *"Bir çırpıya benzeyen kolunu sol tarafta bir yere uzattı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **çırpı vurmak** boyaya batırılmış ipin gerilip çabucak çırpılmasıyla yüzeylere çizgi çekmek. **çırpıya getirmek** bir sıra veya çizgi üzerine getirmek.

→ ***çırpı ipi***

çırpıcı *s.* **1.** Çırpmak işini yapan. **2.** *is.* Yazma kumaş işlerini, boyaları tutsun diye deniz suyunda çırpan kimse.

çırpı ipi *is.* İki nokta arasında düzgünlüğü sağlamak için kullanılan ip.

çırpılma *is.* Çırpılmak işi.

çırpılmak *(nsz)* Çırpma işine konu olmak.

çırpını çırpını *zf. hlk.* Çırpınarak: *"Sepil sepil yağan kar m'ola / Çırpını çırpını gelen yâr m'ola?"* -Halk türküsü.

çırpınış *is.* Çırpınmak işi veya biçimi: *"O, şimdi herkes uyurken gündüzkü yorgunluklarının, çırpınışlarının beyhudeliğini anlamıştı."* -A. Ş. Hisar.

çırpınma *is.* Çırpınmak işi.

çırpınmak *(nsz)* **1.** Acı ile kımıldanmak: *"Bir oltanın iğnesinde çırpınan bir balık."* -O. V. Kanık. *"Boylarına göre ayrılmış istavritler çırpınıyordu deniz suyu konmuş kaplarda."* -O. Rifat. **2.** Kaslar birdenbire kendiliğinden ve düzensiz bir biçimde kımıldamak, ihtilâç etmek. **3.** Ses çıkararak hafif dalgalanmak: *"Bayrakları arzularımla çırpınan gemiler, bir gün sırtlayıp beni götürdüler."* -B. R. Eyuboğlu. **4.** *mec.* Ne yapacağını şaşırmış bir durumda üzüntü ve telâş göstermek: *"Beğeniyor musun şu yaptıklarını, ne olacak şimdi, ne yapacağız, diye çırpınıyordu."* -O. C. Kaygılı. **5.** *mec.* Çok istenilen bir şeyi gerçekleştirebilmek için aşırı derecede çaba harcamak: *"Bir hizmetinizde bulunabilmek, işinizde size yardım etmek, size yararlı olmak için çırpınacak, elinden geleni yapacaktır."* -M. Ş. Esendal.

çırpıntı *is.* **1.** Çırpınma. **2.** Suların ufak ve oynak dalgalarla kaynaşması.

çırpıntılı *s.* Ufak ve oynak dalgalı (deniz): *"Balıkçı kayıkları, çırpıntılı, çıplak denize açılıyor."* -R. H. Karay.

çırpış *is.* Çırpma: *"Kuştur desem, ne kanat çırpışı var, ne sesi."* -F. N. Çamlıbel.

çırpışma *is.* Çırpışmak işi.

çırpışmak *(nsz) (Kuşlar)* (kuşlar) Kanatlarını oynatmak.

çırpıştırılma *is.* Çırpıştırılmak işi.

çırpıştırılmak *(nsz)* Çırpıştırmak işi yaptırılmak.

çırpıştırma *is.* **1.** Çırpıştırmak işi. **2.** *s.* Çarçabuk, özensiz ve üstünkörü yapılan (iş).

çırpıştırmak *(-i)* Emek harcamadan, özensiz ve üstünkörü yapmak: *"O sıralar her gün Ulus'a başmakaleler çırpıştırmakta idi."* -H. Taner.

çırpma *is.* **1.** Çırpmak işi. **2.** Kumaşın kenarını kıvırıp dikmek için iğne, kenara göre çapraz tutularak ve çift kattan batırılıp tek kattan çıkarılarak yapılan dikiş biçimi.

çırpmacı *is.* Çırpmak işini yapan kimse.

çırpmacılık, -ğı *is.* Çırpmacının işi veya mesleği.

çırpmak, -ar *(-i)* **1.** Hızla ve kesik kesik silkelemek: *"Kanat çırparken birden durulur, suya konarlar."* -H. Taner. **2.** İki şeyi birbirine çarpmak: *"Ali Bey ellerini çırptı: -Elif Hanım, hepimize kahve diye seslendi."* -H. E. Adıvar. **3.** Bir şeyin ucundan bir parça kesmek: *Ağacın dallarını çırpmak.* **4.** Sulu yiyecekleri hızla ve sürekli olarak çatal, kaşık gibi bir şeyle karıştırmak. **5.** *sp.* Güreşte rakibinin kollarını beli hizasında sımsıkı kavrayarak minderde kendi üzerinden sağa ve sola sırt üstü savurmak. **6.** *mec.* Çalmak, hırsızlık etmek.

çırptırma *is.* Çırptırmak işi.

çırptırmak *(-i, -e)* Çırpmak işini yaptırmak.

çıt *is.* Küçük bir şeyin kırılırken çıkardığı hafif ve süreksiz ses: *Çıt diye kırıldı.* **çıt çıkarmamak** hiç ses çıkarmamak: *"İşte bak, hücre kapısını çıt çıkarmadan araladı, yine bir şey diyecek."* -A. İlhan. **çıt çıkmamak** en hafif bir ses bile çıkmamak: *"Bir müddet hiçbirisi kımıldamadı ve çıt çıkmadı, sonra bir hıçkırık duyuldu."* -P. Safa. **çıt etmek** çıt sesi çıkarmak. **çıt yok** en hafif bir ses bile yok: *"Aşağı katta ayak sesleri. Teyzenin odasında çıt yok."* -P. Safa.

→ ***çıtı pıtı***

çıta *is. (çı'ta)* Düzgün biçilmiş uzun ve ensiz tahta.

çıtak, -ğı *is. hlk.* **1.** Dağda yaşayan ve geçimini odun satarak sağlayan. **2.** *s.* Kaba, huysuz, kavgacı.

çıtçıt *is.* **1.** Üzerinde dikili bulundukları şeyin iki kenarını üst üste getirerek birleştirmeye yarayan iki parçadan yapılmış metal tutturmalık, fermejüp, kopça. **2.** Mobilya kapaklarını, kapıları kilitleme ve sürgülemenin dışında kapalı tutmaya yarayan ve az bir kuvvetle açılıp kapanmasını sağlayan iki parçalı metal veya plâstik araç.

çıtçıtlama *is.* Çıtçıtlamak işi.

çıtçıtlamak *(-i)* Çıtçıtla tutturmak.

çıtı pıtı *s.* Ufak tefek ve sevimli: *"Kızı çıtı pıtı, bütün öbür genç kızlar gibi bir kızcağız."* -H. Taner.

çıtır çıtır *zf.* Kömür ve odun yanarken,

ince tahta çubuklar vb. kırılırken, gevrek bir şey yenilirken çıkan ses: *"Pancar yaprakları kurumuş, çıtır çıtır ufanacak hâle gelmişti."* -T. Buğra. **çıtır çıtır etmek** çıtırdamak: *"Ben süt annemin nasihatlerini çıtır çıtır hep Çerkezceye tercüme ettim."* -Ö. Seyfettin. **çıtır çıtır konuşmak** düzgün ve uzunca konuşmak.

çıtırdama *is.* Çıtırdamak işi.

çıtırdamak *(nsz)* Çıtır çıtır ses çıkarmak: *"Yere kuş gibi basardı. Fakat ne kadar olsa eski tahtalar çıtırdardı."* -P. Safa.

çıtırdata çıtırdata *zf.* Çıtırdatarak: *"Kuru, kupkuru yaprakları çıtırdata çıtırdata yürüyüşe çıkacaksın."* -H. Taner.

çıtırdatış *is.* Çıtırdatmak işi veya biçimi.

çıtırdatma *is.* Çıtırdatmak işi.

çıtırdatmak *(nsz)* Çıtır çıtır ses çıkarmasına yol açmak: *"Bir tanesi seçilecek, koklanacak, yaprakları çıtır çıtır parmaklar arasında çıtırdatılacak."* -S. F. Abasıyanık.

çıtırdayış *is.* Çıtırdamak işi veya biçimi.

çıtır pıtır *zf.* **1.** (çocuklar için) Kolaylıkla ve tatlı tatlı (konuşmak). **2.** *s.* Çıtı pıtı.

çıtırtı *is.* Çıtırdama sesi: *"Yanımda bir dal çıtırtısı duydum."* -S. F. Abasıyanık. *"Güneş altında, esmer kiremitler, yanık çıtırtılarla yeniden pişiyor."* -Y. Z. Ortaç.

çıtkırıldım *s.* ve *is.* Aşırı incelik, dayanıksızlık ve çekingenlik gösteren (kimse): *"İstanbul'un çıtkırıldım hanımlarıyla benim gibi bir kaba asker geçinemez."* -H. E. Adıvar. *"Onlar, artık taciz edecek kadar nazik ve daha beter, çıtkırıldım olurlardı."* -A. Ş. Hisar.

çıtkırıldımlık, -ğı *is.* Çıtkırıldım olma durumu.

çıtlama *is.* **1.** Çıtlamak işi. **2.** Antep fıstığının kabuğunu aralama.

çıtlamak *(nsz)* Çıt sesi çıkarmak: *Ateş çıtlıyor.*

çıtlatılma *is.* Çıtlatılmak işi.

çıtlatılmak *(nsz)* Çıtlatmak işi yapılmak.

çıtlatış *is.* Çıtlatmak işi veya biçimi.

çıtlatma *is.* **1.** Çıtlatmak işi. **2.** Antep fıstığının kabuğunu aralama.

çıtlatmak *(-i)* **1.** Bir şeyden çıt sesi çıkarmak: *"Asabiyetle parmaklarını çıtlattı."* -A. Gündüz. **2.** *(-i, -e) mec.* Bir kimseye, bilmediği bir şeyden ancak sezdirecek kadar söz etmek: *"Kim bana bu sevdanın sonu çıkmaz olduğunu hafif yollu çıtlatacak olsa, kırılarak karşı çıkıyor, çıtlatana düşman kesiliyordum."* -N. Cumalı. **3.** Antep fıstığının kabuğunu aralamak. **4.** İş parçalarının bazı yerlerini oyup çıkarmadan makasla kesmek.

çıtlık, -ğı *is. hlk.* Çitlembik.

çıtpıt *is.* Ayak altında ezilerek çıtır çıtır ses çıkaran bir tür patlangaç, çatapat.

çıvdırma *is.* Çıvdırmak işi.

çıvdırmak *(-i)* Çıvmak işini yaptırmak.

çıvgar *is. Yun. hlk.* Çift sürmekte veya araba çekmekte olan hayvanlara yardımcı olarak koşulan hayvan.

çıvgın *is. hlk.* **1.** Rüzgâr ve karla karışık yağan yağmur. **2.** *hlk.* Ağaç sürgünü, filiz.

çıvlama *is.* Çıvlamak işi.

çıvlamak *(nsz) hlk.* Fışkırarak akmak.

çıvma *is.* Çıvmak işi.

çıvmak, -ar *(nsz) hlk.* **1.** Atlamak, sıçramak, zıplamak. **2.** (hızla giden bir şey) Bir yere çarpıp yön değiştirmek, sekmek, çavmak, sapmak, inhiraf etmek: *"Kurşun da taşa değmiş sonra taştan çıvmış, Dursun Hacıya değmiş."* -M. Ş. Esendal.

çıyan *is. zool.* Çok ayaklılardan sarımtırak renkte, zehirli böcek *(Scolopendra): "Damadım için söylüyorsan, sen de bilirsin ki, ne akreptir, ne de çıyan."* -E. E. Talu. *"Kıyılan kim, belli değil ki kıyan / Her göz timsah gözü, her el bir çıyan."* -F. Halıcı. **çıyan gibi** hain bakışlı sarışın kimse.

→ *çıyan gözlü*

çıyan gözlü *is.* Mavi gözlü.

çıyanlık, -ğı *is.* Hain olma durumu, hainlik. **çıyanlık etmek** hainlik etmek.

çızıktırmak *(-i) hlk.* Çiziktirmek.

-çi *bk.* -cı / -ci.

çiçek, -ği *is. bot.* **1.** Bir bitkinin, üreme organlarını taşıyan çoğu güzel kokulu, renkli bölümü. **2.** Çiçek açan kır veya bahçe bitkisi: *"Evin ufak çiçekler ve bitkilerle süslü bahçesine çıktım."* -R. H. Karay. **3.** *mec.* Davranışları hafif, toplum kurallarına uymayan kimse: *Onun ne çiçek olduğunu hep biliriz.* **4.** *tıp* İrinli kabarcıklar dökerek yüzde izler bırakan ateşli, ağır ve bulaşıcı bir hastalık. **5.** *kim.* Süblimleşme veya çiçeksime yoluyla elde edilen toz. **çiçek açmak** (veya **vermek**) **1)** çiçeklenmek: *"Hiç kurumuş ağaç yeşerir, çiçek açar mı?"* -Ö. Seyfettin. **2)** yeniden ortaya çıkmak, görüntü vermek: *"Her biri bir mazinin çiçek açmasıdır."* -A. Ş. Hisar. **çiçek çıkarmak** çiçek hastalığına tutulmak: *"Küçükken çıkardığı çiçek, sabanla tarla sürer gibi çehresinin altını üstüne getirmiş."* -R. N. Güntekin. **çiçek gibi** temiz, bakımlı, güzel: *"Sen yirmi beşine bile gelmemiş çiçek gibi bir taze duldun."* -R. N. Güntekin. **çiçek olmak** *mec.* yaşına, durumuna uymayan aşırı davranışlarda bulunmak. **çiçeğe kesmek** çiçek açmak: *"Ovalar, dağlar tepeden tırnağa çiçeğe kesmiş, bütün dünya çiçek kokuyordu."* -Y. Kemal. **çiçeği burnunda** (veya **çiçeği burnunda, çamuru karnında**) *tkz.* yeni, çok taze, yeni koparılmış: *Çiçeği burnunda bir salatalık. "O zaman henüz çiçeği burnunda bir ilk sömestr öğrencisi olduğum bu üniversitenin eskiliği ile övünmüştüm."* -H. Taner.

→ *çiçek aşısı, çiçek bahçesi, çiçek biti, çiçek boyası, çiçek bozuğu, çiçek durumu, çiçek dürbünü, çiçek evi, çiçek pazarı, çiçek sapçığı, çiçek sapı, çiçeksever, çiçek soğanı, çiçek suyu, çiçek tacı, çiçek tozu, çiçek yağı, çiçek yaprağı*

çiçek aşısı *is.* Çiçek hastalığına karşı bağışıklık sağlamak amacıyla aşı olarak yapılan zayıflatılmış çiçek virüsü.

çiçek bahçesi *is.* Çiçek yetiştirilen veya çiçeklerle kaplanmış süslü bahçe.

çiçek biti *is. zool.* Yarım kanatlılardan, küçük ve yumuşak vücutlu olan, bitkilerin üzerinde sürü durumunda yaşayan bir böcek.

çiçek boyası *is.* Kırmız.

çiçek bozuğu *s.* Çiçek hastalığından yüzü delik deşik olmuş, çopur: *"... kısa boylu, tombul, hafif çiçek bozuğu yüzlü, sevimli bir işçi kadın yanıma sokuldu."* -O. Kemal.

çiçekçi *is.* **1.** Çiçek yetiştiren, satan veya yapma çiçek işiyle uğraşan kimse. **2.** Çiçek satılan yer.

→ *çiçekçi esnafı*

çiçekçi esnafı *is. esk.* Sebze ve meyve toptancısı, komisyoncusu: *"Bu kabzımallara eskiden çiçekçi esnafı derlermiş."* -M. Ş. Esendal.

çiçekçilik, -ği *is.* Çiçek yetiştirme, satma veya yapma, çiçek yapıp satma işi.

çiçek durumu *is. bot.* Çiçeklerin sap üzerindeki dizilişi.

çiçek dürbünü *is. bk.* kaleydoskop.

çiçek evi *is.* Çiçek yetiştirilen ve satılan yer.

çiçekleme *is.* Çiçeklemek işi.

çiçeklemek *(-i)* **1.** Çiçek dikmek. **2.** Çiçekle donatmak: *"Çiçekliyor duvarı ocağın akisleri."* -F. N. Çamlıbel.

çiçeklendirme *is.* Çiçeklendirmek işi.

çiçeklendirmek *(-i)* **1.** Çiçekli duruma getirmek. **2.** Çiçekli bir durumdaymış gibi görünmek: *"Güneş, döşemenin muşambaları üzerinde oymalı gölgeler çiçeklendiriyordu."* -Ö. Seyfettin.

çiçekleniş *is.* Çiçeklenmek işi veya biçimi.

çiçeklenme *is.* **1.** Çiçek açma. **2.** Çiçeğin açma zamanı. **3.** *kim.* Tuzların billûrlaşma sularını yitirerek toz durumuna gelmesiyle oluşan tuzlar.

çiçeklenmek *(nsz)* Çiçek açmak, çiçek vermek, çiçekli duruma gelmek: *"Yaz erken gelmiş, mart içinde bütün ağaçlar çiçeklenmişti."* -B. Felek. *"Şehri saran bahçelerde ağaçlar çiçeklendi. Beyaz, mavi, pembe."* -A. İlhan.

çiçekleşme *is.* Çiçekleşmek işi veya durumu.

çiçekleşmek *(nsz)* Çiçek durumuna girmek, çiçek gibi olmak: *"Her şeyin çiçekleştiği bu bahçelerde kadınlar ve er-*

kekler de vardı." -B. R. Eyuboğlu.

çiçekli *s.* Çiçeği veya çiçek resimleri olan: *"Gölgelerinde koyunlar otlayan çiçekli badem ağaçlarının altından geçtiler."* -Ö. Seyfettin.

→ ***çiçekli bitkiler***

çiçekli bitkiler *ç. is. bot. bk.* tohumlu bitkiler.

çiçeklik, -ği *is.* **1.** Koparılmış çiçekleri koymaya yarar kap: *"Her evde, bahçelerde, sofalarda, odalarda, saksılarda, çiçeklikler çiçekler bulunur."* -A. Ş. Hisar. **2.** Çiçek saksılarını koymaya veya çiçek yetiştirmeye ayrılmış yer. **3.** Eski evlerde süs eşyası konulan raflı duvar oyuğu. **4.** Çiçeğin üzerinde çanak, taç ve öteki organlarının bulunduğu parça.

çiçek pazarı *is.* Çiçeklerin alınıp satıldığı çarşı.

çiçek sapçığı *is. bot.* Çiçekleri sapa birleştiren ince ve küçük sap.

çiçek sapı *is. biy.* Çiçek durumunda bütün çiçeklerin, üzerinde toplandığı veya bitiştiği sap.

çiçeksever *is.* Çiçeğe düşkün kimse.

çiçeksime *is. tıp* Çiçeksimek işi veya sonucu.

çiçeksimek *(nsz)* **1.** Çiçek gibi olmak, çiçeklenmek. **2.** *kim.* Kristal durumunda bulunan bir bileşik, kristal suyunu yitirip beyazımsı bir toz durumunu almak. **3.** *tıp* Deride leke, sivilce, çiçek gibi döküntüler belirmek.

çiçeksiz *s.* Çiçeği olmayan.

→ ***çiçeksiz bitkiler***

çiçeksiz bitkiler *ç. is. bot.* Mantarlar ve eğrelti otları gibi, üreme organları gizli olan bitkiler sınıfı.

çiçek soğanı *is. bot.* Lâle gibi çiçeklerin ekim zamanı köklerinde oluşan soğan biçimindeki yumru filiz.

çiçek suyu *is.* Turunçgillerin çiçeklerinin imbikten geçirilmesiyle elde edilen güzel kokulu su: *"Yaptığı çiçek suyunun ilk bardağını kendi içtikten sonra ikincisini hanımına getirir."* -H. R. Gürpınar.

çiçek tacı *is. bot.* Çiçeklerin üreme organlarının çevresinde türlü renkte yapraklardan oluşan ve böcekleri çeken organ.

çiçek tozu *is. bot.* Başçığın içinde bulunan, çiçekte döllenmeyi sağlayan toz.

çiçek yağı *is.* Ayçiçeği yağı.

çiçek yaprağı *is. bot.* Çiçek sapı üzerinde ve çiçeğe yakın, özel biçimler gösteren yaprak.

çift *s. Far. cuft, cift* **1.** (nesneler için) Birbirini tamamlayan iki tekten oluşan: *"İnsan bir çift kundura alsa bile onu kullandıktan sonra iade edemez."* -P. Safa. **2.** Bir erkek ve bir dişiden oluşan iki eş: *Bir güvercin çifti. "Kocası İtalyan, karısı Sırbistanlı olan bu çift ile araları pek iyi idi, ailece de görüşüyorlardı."* -R. H. Karay. **3.** Toprağı sürmek için birlikte koşulan iki hayvan. **4.** Küçük maşa veya cımbız: *Kuyumcu çifti. Saatçi çifti.* **çift görmek** sarhoş olmak. **çift koşmak** hayvanları sabana pulluğa koşmak. **çift sürmek** saban, pulluk kullanarak toprağı ekilebilir duruma getirmek. **çifte gitmek** tarla sürmeye gitmek. **çifte koşmak** başka bir işte kullanılan hayvanları sabana, pulluğa koşmak: *"Harmanı biz dövelim, öküzleri biz çifte koşalım, tarlayı biz sürelim, siz yukarıda aşık atın."* -S. F. Abasıyanık. **çifti bozmak** çiftçilik yapmaktan vazgeçmek.

→ ***çift atış, çift ayaklılar, çift camlı, çift cinsellik, çift çubuk, çift dalma, çift desimetre, çift dikiş, çift direkli, çift dirsek, çift dişliler, çift kanatlılar, çift kapı, çift kişilik, çift kol, çift küme, çift motorlu, çift parmaklılar, çift pencere, çift sayı, çiftteker, çifttekerci, çift vuruş, çift yıldız, çift zamanı***

çift atış *sp.* Çıkış hakeminin, çıkışın yanlış olduğunu koşuculara bildirmek ve yarışı durdurmak için yaptığı iki el tabanca atışı.

çift ayaklılar *ç. is. zool.* Duyargaları sekiz eklemli, vücut halkalarında ikişer çift ayak bulunan, ıslak ve karanlık yerleri seven çok ayaklılar topluluğu.

çift camlı *s.* Aralarında boşluk bırakılarak takılmış iki camı bulunan (pencere).

çift cinsellik, -ği *is. tıp* Kişinin beyninde bir dişi bir de erkek gizil gücün bulunması durumu.

çiftçi *is. Far. cuft, cift* boyunduruk + *-çi* Geçimini toprağı ekerek sağlayan kimse, rençber: *Köylülerimizin çoğu çiftçidir.*

çiftçilik, -ği *is.* **1.** Çiftçi olma durumu. **2.** Çiftçinin gördüğü işler, tarım, rençberlik, ziraat: *"Devlet.... yeter toprağı bulunmayan çiftçilikle uğraşan köylüye toprak sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri alır."* -Anayasa. **çiftçilik etmek** tarımla uğraşmak, rençberlik yapmak: *"Dağlarda çiftçilik eden Müslümanlarla gayet iyi geçindiklerini görüyorum."* -R. N. Güntekin.

çift çubuk, -ğu *is.* **1.** Çiftçilik yapabilmek için gereken her türlü araç: *"Kendi taksiratı haricinde parası çoğalınca çiftini çubuğunu bıraktı."* -Ö. Seyfettin. **2.** Mal mülk, para edebilecek bütün varlıklar: *"Çiftini çubuğunu satarak İstanbul'a gelip kızına kavuşan bir kadıncağız..."* -P. Safa. **çifte çubuğa gitmek** ekim ve biçim işleriyle uğraşmak: *"Yatağa düşersen hayvanlara kim bakar nine, çifte çubuğa kim gider?"* -T. Oflazoğlu.

çift dalma *is. sp.* Ayakta güreşirken beklenmeyen bir atılımla karşısındakinin iki ayağını birden kapma.

çift desimetre *is.* Üzerinde yirmi cm'lik bölüntüler bulunan ölçü cetveli.

çift dikiş *is.* **1.** Birbirlerinden geçen iki sıra düz dikiş. **2.** *argo* Bir sınıfta iki yıl üst üste okuma.

çift direkli *s. den.* İki direkli küçük yelkenli.

çift dirsek, -ği *is.* Boruya 180° lik dönüş veren dirsek.

çift dişliler *ç. is. zool.* Omurgalılardan, üst çenedeki bir çift kemirmeye yarayan kesici dişin arasında bir çift daha küçük dişleri bulunan kemiriciler takımının bir alt takımı.

çifte *s. Far. cufte* **1.** İkisi bir arada bulunan veya ikili: *Çifte düğün. Çifte minare. "Güzel sevme derler nasıl sevmeyim / Kaşlar arasında çifte benler var."* - Karacaoğlan. **2.** (sandal, kayık için) Çift kürekli: *"Valde Paşanın üç çifte kayığındaki gümüş kafes örmeli ve kenarları balık şeklinde yine gümüş saçaklı ihramı meşhurdu."* -A. Ş. Hisar. **3.** *is.* At, eşek ve katırın arka ayaklarıyla vuruşu, tekme. **4.** *is.* İki namlulu av tüfeği: *"Çifteler doldurduldu, horozlar çekildi, iki el silâh atıldı."* -O. V. Kanık. *"Nedim'le Süleyman, çifteleri kapınca bağlara daldılar."* -A. Gündüz. **çifte atmak 1)** (at, eşek) arka ayakları ile vurmak; **2)** iki namlulu av tüfeğini patlatmak. **çifte dalmak** *sp. bk.* çift dalma. **çifte yemek** hayvanın çiftesine maruz kalmak.

→ ***çifte dikiş, çiftehane, çifte kavrulmuş, çifte kıskaç, çifte kumrular, çifte nağra, çifte standart, çifte vatandaşlık***

çifte dikiş *is. bk.* çift dikiş.

çiftehane *is.* (çifteha:ne) *Far. cuftehâne* Kuş üretmeye yarar kafesli yer.

çifte kavrulmuş *is.* **1.** Bir çeşit sert ve ufak kesilmiş lokum. **2.** *s. mec.* Pek pişkin (kimse). **3.** *s.* Çok çile çekmiş (kimse).

çifte kıskaç, -cı *is.* İkili kıskaca alma durumu.

çifte kumrular *ç. is.* Çok sevişen ve birbirinden hiç ayrılmayan kimseler.

çifteleme *is.* Çiftelemek işi.

çiftelemek *(-i)* **1.** (hayvan) Arka ayaklarıyla tepmek. **2.** *(nsz) den.* (gemi) Havanın sertleşmesi üzerine ikinci demirini de atmak.

çiftelenme *is.* Çiftelenmek işi.

çiftelenmek *(nsz)* Çifte yemek.

çifteleşme *is.* Çifteleşmek işi veya biçimi.

çifteleşmek *(nsz, -le)* Birbirini çiftelemek.

çifteli *s.* **1.** Çiftesi bulunan. **2.** Çifte atan veya alnında çift sakar bulunan. **3.** *mec.* Rahat durmayan, sataşkan. **4.** *hlk.* Uğursuz.

çifte nağra *is. müz.* Birbirine bağlı küçük iki dümbelekten oluşan çalgı.

çifter çifter *zf.* Her defasında, her yapılışında çift olarak: *"Çifter çifter, acele acele yatağımızı ve uykumuzu düşünüyor gibi ayrıldık."* -S. F. Abasıyanık.

çifte standart, -dı *is.* Çifte ölçü, ikili davranış veya tutum.

çiftetelli *is. müz.* **1.** Göğüs ve göbek titreterek, gerdan kırarak oynanan bir oyun.

2. Bu oyunun müziği: *"En Avrupalı görünenlerimiz, en kibar pavyonlarda, gecenin bir saatinden sonra çiftetelli oynuyorlar."* - A. İlhan.

çifte vatandaşlık, -ğı *is.* İki ayrı millet vatandaşlığına sahip olma.

çift kanatlılar *ç. is. zool.* Sinekler gibi iki kanadı olan ve emici ağızları bulunan böcekler takımı, iki kanatlılar.

çift kapı *is.* Üst üste kapanan veya birbirine vidalanarak kullanılan, yalıtma özelliği çok, iki katlı kapı.

çift kişilik, -ği *is.* İki kişiye ait, iki kişilik.

çift kol *is. ask.* Aynı yönde ilerleyen, duran veya yürüyen birliklerden ve araçlardan oluşan yan yana iki kol.

çift küme *is. astr.* Birbirine çok yakın iki yıldız kümesi.

çiftleme *is.* Çiftlemek işi.

çiftlemek *(-i)* **1.** Çift duruma getirmek, ikilemek. **2.** Dişi ile erkeği bir araya getirmek.

çiftlenme *is.* Çiftlenmek işi.

çiftlenmek *(nsz)* İkili duruma getirilmek.

çiftleşme *is.* Çiftleşmek işi.

çiftleşmek *(nsz, -le)* **1.** Bir şey tek iken bir tanesinin daha katılmasıyla iki olmak. **2.** Erkek ve dişi hayvan veya bitki hücreleri döllenmek için bir araya gelmek.

çiftleştiriş *is.* Çiftleştirmek işi veya biçimi.

çiftleştirme *is.* Çiftleştirmek işi.

çiftleştirmek *(nsz, -le)* **1.** Çift yapmak. **2.** Hayvanları çiftleşmek üzere bir araya getirmek.

çiftlik, -ği *is.* Tarım yapılan, hayvan yetiştirilen ve orada çalışanların oturması için evleri bulunan geniş toprak parçası: *"Orada kızına bir çiftlik almış, işten el çekmişti."* -Ö. Seyfettin. *"Şimdi Zeynep çiftlik hayatıyla daha çok ilgiliydi."* -H. E. Adıvar.

→ *çiftlik kâhyası*

çiftlik kâhyası *is.* Çiftlik işlerini yöneten kimse: *"Çiftlik kâhyası her sene uzun bir masraf defteri gönderir."* -H. R. Gürpınar.

çift motorlu *is.* İki motorlu küçük uçak.

çift parmaklılar *ç. is. zool.* Memelilerin öküz, koyun gibi parmakları çift olan takımı.

çift pencere *is.* Yalıtkanlığı artırmak amacıyla üst üste kapanan iki kanat biçiminde yapılmış pencere.

çift sayı *is. mat.* 4, 6, 8 gibi 2'nin katı olan ve 2'ye bölünebilen tam sayı.

çiftteker *is.* Bisiklet.

çifttekerci *is.* ve *s.* Bisikletçi.

çifttekercilik, -ği *is.* Bisikletçi olma durumu.

çift vuruş *is. sp.* Kasıtlı olmayan ama kurala da aykırı olan bir davranışa uygulanan ve doğrudan doğruya kaleye çekilemeyecek, iki vuruşlu bir ceza türü.

çift yıldız *is. astr.* Birbirinin çekim etkisinde bulunan ve böylece ortak kütle merkezi çevresinde dolanan yakın iki yıldız.

çift zamanı *is.* Tarla sürme zamanı.

Çigan *öz. is. Mac. cigány* Çingene.

→ *Çigan müziği*

Çigan müziği *is. müz.* Macar folklorundan gelişmiş özel yaylı sazla çalınan hareketli halk müziği: *"Edith Almera / Kafeşantanlarda muhabbet toplayan / Bir çigan orkestrasının / Birinci kemancısıdır."* -O. V. Kanık.

çiğ *s.* **1.** Pişmemiş veya az pişmiş: *Çiğ et. "Yumurta sepetinden üç yumurta alıp çiğ çiğ onları yutmuş."* -S. F. Abasıyanık. *"Zaman ağacında tatlı meyvesin / Çiğ meyveyle güzel olur kutlama."* -F. Halıcı. **2.** *mec.* Yersiz ve yakışıksız: *Çiğ söz. "Bu, benim gibi yaşını başını almış bir adam tarafından pek çiğ bir hareket olurdu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **3.** Yaşının gerektirdiği görgüye ve olgunluğa erişmiş olmayan: *"Fakat Cemal Paşa, çiğ bir politikacı değildi."* -F. R. Atay. **4.** (renk, ışık için) Gözü rahatsız eden, göze batan: *Çiğ bir sarı. "Koca Mustafapaşa'daki berber Selim'in aynası karşısında çiğ renkleri buna benzeyen çok süslü bir resim asılıydı."* -R. H. Karay. **(birini) çiğ çiğ yemek** *mec.* parçalayıp öldürecek derecede birine kızmak: *"Bu iri, korkunç adamın kavgaları diri diri, çiğ çiğ tüyleri, kemikleriyle yediği söylendi."* -M. Ş. Esendal. **çiğ düşmek** hoş karşılanmamak, kaba ve yersiz bulunmak: *"Onların da belki merhume ve öksüzler hakkında söylenilecek bir fikirleri olurdu. Fakat, şimdilik ne deseler çiğ düşecekti."* -R. N. Güntekin. **çiğ kaçmak** (veya **düşmek**) yersiz, yakışıksız olmak: *Onun o sözü pek çiğ kaçtı.* **çiğ süt emmiş** *bk.* insanoğlu çiğ süt emmiş. **çiğ yemedim ki karnım ağrısın** suç işlemedim ki korkayım. **çiğden vermek** *ask.* yiyecek karşılığını para olarak ödemek.

→ *çiğ börek, çiğ iplik, çiğ köfte, çiğ renkçi, çiğ renkçilik, çiğ toprak*

çiğ börek, -ği *is.* Çiğ kıyma, soğan ve baharat karışımını açılmış olan yufkaya koyarak hazırlanan ve yağda kızartılarak yapılan börek.

çiğde *is. bot.* **1.** Ayrı çanak yapraklı iki çeneklilerden bir ağaç, hünnap *(Zizyphus sativa).* **2.** Bu ağacın kırmızı kabuklu, sert çekirdekli, iri zeytin biçiminde ve büyüklüğünde, güzün olgunlaşan yemişi.

çiğdem *is. bot.* Zambakgillerden, türlü renklerde çiçek açan, çok yıllık, yumrulu bir kır bitkisi, mahmur çiçeği *(Colchicum).*

çiğe *is. hlk.* Ceviz veya badem içi.

Çiğil *öz. is. tar.* Eski Türk boylarından biri.

çiğin *is. hlk.* Omuz.

çiğindirik, -ği *is. hlk.* İki ucuna su kabı, yoğurt tablası gibi taşınacak şeyler asılarak omuza alınan ağaç, omuzluk.

çiğ iplik, -ği *is.* Bükülmemiş iplik.

çiğit, -di *is. hlk.* Çekirdek, özellikle pamuk çekirdeği.

çiğitli *s.* Çiğit karışmış olan.

çiğ köfte *is.* İyice dövülmüş çiğ etle ince bulgura biber, soğan, baharat, salça, maydanoz katılarak bulgur yumuşayıncaya kadar yoğrulup sıkılan ve pişirilmeden yenen köfte.

çiğleşme *is.* Çiğleşmek işi.

çiğleşmek *(nsz)* **1.** Göze batmak. **2.** *mec.* Kaba davranışlarda bulunmak.

çiğlik, -ği *is.* **1.** Çiğ olma durumu. **2.** *mec.* Kaba, yersiz, yakışıksız davranış: *"O gece de böyle bir şeyi bütün çiğliği ve çıplaklığıyla gördüğüm bir geceydi."* -R. N. Güntekin. **çiğlik etmek** ters veya yersiz bir davranışta bulunmak: *"Etrafını saranla, çiğlik ettin, adam sana vereceğini vermiş, daha ne versin, dediler."* -N. Cumalı.

çiğnek, -ği *is. hlk.* Yolüstü.

çiğnem *is.* ve *s.* Ağızda çiğnenecek miktar(da), bir parça, çiğnemlik: *"Yemek için, kısa bir demdir / Ekmeğimiz bir çiğnemdir."* -F. Halıcı.

çiğneme *is.* Çiğnemek işi.

çiğnemek *(-i)* **1.** Ağıza alınan bir şeyi dişler arasında ezmek, öğütmek: *"Gözlerine uyku denilen şey girmiyor, çiğnediği lokma boğazından inmiyor."* -H. R. Gürpınar. **2.** Ayak veya tekerlek altına alarak ezmek: *"Bunlara dalgın bakarken, öteden gelen bir araba onu çiğneyecekti."* -M. Ş. Esendal. **3.** *mec.* Sayılması gereken bir şeyi saymamak, itibar etmemek, ayaklar altına almak: *"Bunu yapmamak, insanlığın mukaddes mirasını çiğnemek değil, kendi hayatımı da inkâr etmek olacaktı."* -R. N. Güntekin. **4.** *mec.* Egemenliği altına almak, hükmetmek: *"On iki milyonluk bir milleti çiğnemek sevdasına kapıldı."* -R. E. Ünaydın.

çiğnemik, -ği *is.* Ağızda çiğnenip çıkarılan yemek: *Çocuklara çiğnemik yedirmek zararlı bir alışkanlıktır.*

çiğnemlik, -ği *s.* Ağızda çiğnenecek miktarda olan: *Bir çiğnemlik sakız.*

çiğneniş *is.* Çiğnenmek işi veya biçimi.

çiğnenme *is.* Çiğnenmek işi.

çiğnenmek *(nsz)* **1.** Çiğnemek işi yapılmak. **2.** *mec.* İşgal altına alınmak.

çiğnetme *is.* Çiğnetmek işi.

çiğnetmek *(-i)* Çiğnemek işini yaptırmak.

çiğneyiş *is.* Çiğnemek işi veya biçimi.

çiğ renkçi *is.* ve *s.* Çiğ renkçilik anlayışında resim yapan (sanatçı).

çiğ renkçilik, -ği *is.* XX. yüzyılın

başlangıcında ilk defa izlenimciliğin renklerini bırakıp gereğinden çok saf renkler kullanarak abartılmış tabiat biçimlerini gösteren resim anlayışı.

çiğ toprak, -ğı *is.* Uzun zaman işlenmemiş, güç sürülür toprak.

çiklet *is. Fr. chiclé* < *İsp.* Şekerli ve kokulu çiğneme sakızı, jiklet.

çikletçi *is.* Çiklet yapan veya satan kimse.

çikletçilik, -ği *is.* Çikletçinin işi ve mesleği.

çikolata *is. İt. cioccolata* Kakaodan yapılan ve bazen içine şeker, süt, fıstık, fındık katılan yiyecek.

çikolatacı *is.* **1.** Çikolata yapan veya satan kimse. **2.** Çok çikolata yiyen veya seven kimse.

çikolatacılık, -ğı *is.* Çikolata yapmak veya satmak işi.

çikolatalı *s.* Çikolatası olan.

çil (I) *is. zool.* Orman tavuğugillerden, eti için avlanan, ormanlarda yaşayan bir kuş, dağ tavuğu *(Tetrastes bonasia).* **çil yavrusu gibi dağılmak** toplu bir hâlde bulunan insanların her biri bir yana dağılmak: *"Çocuklar çil yavrusu gibi dağıldılar, biz de baştaki boş çadıra gittik."* -O. C. Kaygılı.

çil (II) *is.* **1.** Çoğunlukla yüzde oluşan kahverengi küçük benekler. **2.** Aynada oluşan leke. **3.** Köklerdeki kıl gibi ince uzantılar. **4.** *s.* Tüyünde küçük benekler bulunan (hayvan): *Çil horoz.* **5.** Yeni ve parlak: *"Anneme elli çil altın bıraktılar."* -A. Gündüz.

→ ***çil çil***

çil çil *s.* Pırıl pırıl, parlak: *"Kaptan da çil çil altınları görünce yumuşadı."* -F. F. Tülbentçi.

çile (I) *is. Far. çille* < *(çihil* "40" kelimesinden*)* **1.** Dervişlerin kırk gün süre ile kendilerine uyguladıkları zahmetli ve perhizli dönem. **2.** *mec.* Zahmet, sıkıntı: *"Dargınlık insanların bütün ömrünü dolduran bir çile, bir ezadır."* -R. H. Karay. *"Günde birkaç kere bakanlıklara gidip gelmek, biz gazetecilerin çilesi."* -S. F. Abasıyanık. **çile çekmek** çok sıkıntı çekmek: *"Âşıkın olmaz mı çile çekmesi / Çilenin olmaz mı boyun bükmesi."* -Seyranî. **çile çıkarmak (veya doldurmak)** sıkıntılı bir işin veya bir durumun sona ermesini beklemek: *"Yirmi beş senedir Beykoz'daki o tekke gibi evde çile dolduruyorum."* -R. N. Güntekin. **(birini) çileden çıkarmak** çok kızdırmak: *"Bu gürültü annemi çileden çıkarmış olacak ki gecelikle yukarı çıkmaya kalktı."* -H. E. Adıvar. *"Karşı taraftan konuşanın kolağası Mustafa Kemal oluşu hepsini çileden çıkarır."* -F. R. Atay. **çileden çıkmak 1)** olup bitenler karşısında sabrı ve dayanıklığı kalmayıp taşkınlık göstermek: *"Ben ötede beride tanıdığım yaşlı başlı Fransızlarla böyle konuştukça kardeşim çileden çıkıyordu."* -B. R. Eyuboğlu. **2)** çile süresini bitirmek. **çilesi dolmak** *esk.* **1)** derviş ve tarikat ehlinin sadece dua ve ibadetle geçirmeleri gereken süreyi tamamlayarak çileden çıkması; **2)** üzücü ve sıkıntılı bir durumdan kurtulmak: *"Seninle bir olmak bile ayrılık / Ne yapsam, ne etsem çilem dolmuyor."* -F. Halıcı. **çileye girmek** dervişlerin kırk gün süre ile kendilerine uyguladıkları zorlu ve perhizli döneme girmek.

→ ***çilehane, çilekeş***

çile (II) *is.* **1.** İpek, yün, pamuk gibi her türlü iplik kangalı. **2.** Yay kirişi.

çilecilik, -ği *is.* Dinî maksatlarla ve törelere bağlı olarak tabiî eğilimleri ve beden isteklerini yenmek için isteyerek acı çekme.

çilehane *is. (çileha:ne) Far. çille + ḫāne esk.* Dervişlerin çile doldurdukları yer.

çilek, -ği *is. bot.* **1.** Gülgillerden, sapları sürüngen, çiçekleri beyaz bir bitki: *Arnavutköy çileği. Dağ çileği. Ağaç çileği.* **2.** Bu bitkinin güzel kokulu, pembe, kırmızı renkli meyvesi.

→ ***çilek reçeli, çilek suyu, çilek üzümü***

çilekçi *is.* Çilek yetiştiren veya satan kimse.

çilekçilik, -ği *is.* Çilek yetiştirme veya satma işi.

çilekeş *is.* ve *s. Far. çille-keş* Birçok sıkıntılı ve üzüntülü durumlara düşmüş olan: *"Aslı ile kalpı arasındaki farkı ancak o işin çilekeşleri bilir."* -O. V. Kanık.

çilekeşlik, -ği *is.* Çilekeş olma durumu.

çilek reçeli *is.* Çilek ve şekerden yapılan kokulu bir tür reçel.

çilek suyu *is.* Çilekten sıkılan meyve suyu.

çilek üzümü *is.* Bir tür üzüm.

çileli *s.* **1.** Çilesi olan, çok sıkıntı çekmiş olan: *Çileli başım.* **2.** Çok üzüntülere yol açan: *Çileli bir iş.*

çilemek *(nsz) hlk.* **1.** Yağmur çiselemek: *"O baharın renkleri, güzellikleri ve ihtirasları bir nisan yağmuru hâlinde çiler dururdu."* -A. Gündüz. **2.** *hlk.* Nemlenmek, ıslanmak. **3.** *hlk.* (bülbül) Şakımak.

çilenti *is.* Hafif yağmur, serpinti.

çilingir *is. Far. cilāngar* Kilit, anahtar gibi demirciliğin ince işlerini yapan usta.

→ ***çilingir sofrası***

çilingirlik, -ği *is.* Çilingirin yaptığı iş.

çilingir sofrası *is.* Üzerine meze ve içki konmuş tepsi, küçük içki sofrası: *"Haydi Abbas vakit tamam / Akşam diyordun, işte oldu akşam / Kur bakalım çilingir soframızı / Dinsin artık bu kalp ağrısı."* -C. S. Tarancı.

çillenme *is.* Çillenmek işi.

çillenmek *(nsz)* Çil (II) oluşmak.

çilli *s.* Çili olan: *"Perdede şimdi yüzü çilli bir çocuk babasına sarılmış, ağlayarak bir şeyler anlatıyordu."* -H. Taner.

çilsiz *s.* Çili olmayan: *Çilsiz bir yüz.*

çim *is. bot.* Buğdaygillerden, bahçelerin yeşillendirilmesinde yararlanılan çok yıllık bitki *(Lolium).*

→ ***çim çim***

çimbali *is. (çimba'li) İt. cembalo müz.* Orkestralarda çalınan iki yuvarlak yüzeyden oluşmuş metal vurmalı çalgı.

çimçek, -ği *is. hlk.* Serçenin küçük bir türü.

çim çim *zf.* İsteksizce: *Çim çim yemek.*

çimdik, -ği *is.* **1.** Çimdiklemek işi. **2.** *s.* Baş parmakla işaret parmağının ucu arasına alınan miktar. **3.** *mec.* Gönül kıracak söz: *"Her röportajı, bir yeni muziplik, bir yeni çimdik içerirdi."* -H. Taner. **4.** *hlk.* Tatar böreği. **çimdik atmak** (veya **basmak**) çimdiklemek: *"Kalçasına bir çimdik basayım da çığlığı buradan işitiniz."* -R. H. Karay.

çimdikleme *is.* Çimdiklemek işi.

çimdiklemek *(-i)* **1.** Bir kimsenin etini iki parmak ucu arasında kıstırarak sıkıp acıtmak. **2.** Bir bütünden küçük küçük parçalar koparmak: *Bu ekmeği kim çimdiklemiş.*

çimdiklenme *is.* Çimdiklenmek işi.

çimdiklenmek *(nsz)* Çimdik atılmak.

çimdirme *is.* Çimdirmek işi veya durumu.

çimdirmek *(-i)* Çimmek işini yaptırmak.

çimek, -gi *is. hlk.* Çimecek yer.

çimen *is.* **1.** Kendiliğinden yetişmiş çim: *"Tabiat burasını ince çimenler, renk renk çiçeklerle süslerken pek cömert davranmıştı."* -H. C. Yalçın. *"Baş başa uzandık seninle ıslak / Çimenlerine yaz bahçelerinin."* -A. H. Tanpınar. **2.** *bk.* çemen.

çimenli *s.* Çimeni olan: *"Çimenli, çiçekli bir bahçe ortasında üstü camlı, müstakil bir bina."* -Y. K. Beyatlı.

çimenlik, -ği *is.* ve *s.* Çimeni olan (yer): *"Çimenliklerde bir tek kuru yaprak yoktu."* -C. Uçuk.

çimensiz *s.* Çimeni olmayan: *"Ilık bir sonbahar güneşi, boş, çimensiz tarlaları parlatıyordu."* -Ö. Seyfettin.

çimento *is. (çime'nto) İt. cemento* Killi kalkerleri özel fırınlarda pişirip ezmekle elde edilen, çamuru çarçabuk katılaşıp sertleşen ve yapılara harç olarak kullanılan kül renginde veya beyaz toz.

çimentocu *is.* Çemento üreten veya satan kimse.

çimentoculuk, -ğu *is.* Çimento üretmek veya satmak.

çimentolama *is.* Çimentolamak işi.

çimentolamak *(-i)* Çimento sürmek, çimento ile sıvamak.

çimentolanma *is.* Çimentolanmak işi.

çimentolanmak *(nsz)* Çimento sürülmek, çimento ile kaplanmak.

çimentolatma *is.* Çimentolatmak işi.

çimentolatmak *(-i)* Çimento ile sıvatmak, çimento karışımı malzeme ile yaptırmak.

çimentolu *s.* Çimentosu olan.

çimentosuz *s.* Çimentosu olmayan.

çimleme *is.* Çimlemek işi.

çimlemek *(-i)* Çim ekmek: *"O koca alanı biz kendi elimizle temizledik, düzelttik, çimledik, suladık."* -M. Ş. Esendal.

çimlendirme *is.* Çimlendirmek işi.

çimlendirmek *(-i)* Çimlenmesini sağlamak.

çimlenme *is.* Çimlenmek işi.

çimlenmek *(nsz)* **1.** Çimle kaplanmak. **2.** Üzerinde çim bitmek. **3.** *(-den) tkz.* Kendinin olmayan şeylerden biraz yarar sağlamak. **4.** *(-den)* (yiyeceklerden) Azar azar alıp yemek: *"Tuzlu bademler, fıstıklar, fındıklar, kızarmış sucuklar, küçük börekler, tarama gibi şeylerden çimleniyorum."* -B. Felek.

çimleyiş *is.* Çimlemek işi veya biçimi.

çimmek *(nsz) hlk.* Suya bütün vücuduyla girip çıkmak: *"Arıkta çimdim de geldim, diye fısıldadı."* -C. Uçuk.

çinakop *is. Yun. zool.* Lüfer balığının küçüğü *(Temnodon altator).*

Çin anasonu *is. bot.* Manolyagillerden, sarı renkteki çiçekleri anason kokan bir ağaççık *(Illicium anisatum).*

Çince *öz. is. (çi'nce)* Çin dili.

çinçilya *is. Fr. chincilla < İsp. zool.* Çinçilyagillerden, postu için avlanan, yumuşak ve gümüş rengi tüyleri olan kemirici hayvan *(Chinchilla laniger).*

çinçilyagiller *ç. is. zool.* Örnek hayvanı çinçilya olan kemiriciler familyası.

Çingen *öz. is.* Çingene.

Çingene *öz. is. Far. çingāne* **1.** Hindistan'dan çıktıkları söylenen, dünyanın çeşitli yerlerinde göçebe olarak yaşayan bir topluluk veya bu topluluktan olan kimse: *"Kız, Hasan'ı esmerce bir Çingene kızı ile birlikte harman sürerken görmüştü."* -O. C. Kaygılı. **2.** *s. mec.* (Küçük **ç** ile) Cimri. **Çingene çergesinde musandıra ne arar** yoksul bir kimseden ne beklenir?

→ ***çingene borcu, çingene çergesi, çingene düğünü, çingene kavgası, çingene palamudu, çingene parası, çingene pembesi***

Çingene borcu *is.* Tutarı pek önemli olmamakla birlikte ufak ve dağınık borçların bütünü.

Çingenece *öz. is. (çingene'ce)* **1.** Çingene dili. **2.** *s.* ve *zf.* (Küçük **ç** ile) Çingeneye yaraşır (biçiminde), çingene gibi.

Çingene çergesi *is. mec.* Derme çatma ve pis bir yer.

Çingene düğünü *is.* Gürültülü toplantı.

Çingene kavgası *is.* Önemsiz bir sorun üzerine başlayıp gittikçe kızışan, yakası açılmadık küfürlere yol açan kavga.

çingeneleşme *is.* Çingeneleşmek işi.

çingeneleşmek *(nsz)* Cimrice davranışlarda bulunmak.

Çingenelik, -ği *is.* **1.** Çingene olma durumu. **2.** *mec.* (Küçük **ç** ile) Arsızca aç gözlülük, cimrilik.

Çingene palamudu *is. zool.* Palamut balığının yavrusu.

Çingene parası *is.* Bozuk para, ufaklık.

Çingene pembesi *is.* **1.** Göz alıcı, çiğ pembe renk. **2.** Bu renkte olan.

Çin gülü *is. bk.* kamelya.

çini *is. Far. çīnī* **1.** Duvarları kaplayıp süslemek için kullanılan, bir yüzü sırlı ve genellikle çiçek resimleriyle bezeli, pişmiş, balçık levha, fayans: *"Bizi sarar bir sülüs yazı görsek duvarda / Bize heyecan verir bir parça yeşil çini."* -F. N. Çamlıbel. **2.** *s.* Sırlı ve süslü, pişmiş balçıktan yapılmış olan: *"Çini sobayı gürültü etmemeye çalışarak yakardı."* -R. H. Karay. **çini döşemek** bir yeri çini ile kaplamak.

→ ***çini mürekkebi***

çinici *is.* Çini yapan veya satan kimse.

çinicilik, -ği *is.* Çini yapma sanatı.

çinili *s.* Çinisi olan, çinilerle bezenmiş olan: *Çinili köşk.*

çini mürekkebi *is.* Simsiyah, ince ve solmaz bir is mürekkebi.

çinisiz *s.* Çinisi olmayan.

çinke *is. hlk.* **1.** Sağlam, sert taş. **2.** En ufak parça. **3.** Benek.

çinko (I) *is. (çi'nko) İt. zinco* **1.** Atom numarası 30, atom ağırlığı 65,37, mavimsi beyaz renkte olan sert bir element, tutya. Kısaltması Zn. **2.** *s.* Bu elementten yapılmış: *"Odamız yaz günleri çinko damın altında yanar durur."* -O. V. Kanık.

çinko (II) *is. (çi'nko) İt.* **1.** Tombala oyununda kartın bir veya iki sırasını doldurunca kazandığını bildiren ve açıkça söylenen söz. **2.** Tombala oyununda kartın bir veya iki sırasını doldurana verilen ödül: *Tombalada hem birinci, hem de ikinci çinkoyu kazandı.*

çinkograf *is. Fr. zincographe* Çinkografi ustası.

çinkografi *is. Fr. zincographie İt.* Çoğaltılmak istenilen resim veya yazıların kalıbını çinko üzerine çıkarma sanatı.

Çin lâhanası *is.* Çin'de yetiştirilen bir tür lâhana.

Çin leylâğı *is. bot.* Tespih ağacı.

Çinli *öz. is.* ve *s.* Çin milletinden veya bu milletin soyundan olan (kimse).

çintiyan *is. hlk.* İçi astarlı, uzun kadın donu, kadın şalvarı.

çip *is.* Milimetrik yüzeyler üzerinde on binlerce devre elemanından oluşan ve son derece karmaşık elektronik devrelerin yerleştirildiği, genellikle silikon gibi yarı iletken bir malzemeden yapılmış ince bir dilim: *Bilgisayar çipi.*

çipil *s.* (göz için) Ağrılı ve kirpikleri dökülmüş: *"Annesininki gibi çipil, fakat daha siyah ve kapakları şişmiş gözleri parlak, ufarak ve batıktı."* -P. Safa.

çipilleşme *is.* Çipilleşmek işi.

çipilleşmek *(nsz)* Gözleri çipil duruma gelmek.

çipilti *is. hlk.* Yağmur serpintisi: *Hava soğuk, çipiltili.*

çipo *is. (çi'po) İt. cipo den.* Gemiyi istenilen bir yerde tutmak için bir zincirle denize atılan, iki veya daha çok kolu bulunan gemi demiri.

çipura *is. Yun. çipu'ra zool.* Karagöz balığına benzer, eti beyaz bir Akdeniz balığı *(Aurata aurata): "Yarın İzmirdeyiz! Gelsin buz gibi arslan sütü, meze de çipura, dedi."* -H. Balıkçısı.

çir *is. hlk.* Kayısı, erik, zerdali gibi meyvelerin kurusu.

çirçirci *is.* Çirçir yapan kimse.

çiriş *is. Far. sirīš* Çiriş otunun kökünün öğütülmesiyle yapılan ve su ile karılarak tutkal gibi kullanılan esmer, sarı bir toz. **çiriş gibi** yapışkan ve acı.

→ ***çiriş otu***

çirişçi *is.* Çiriş yapan ve satan kimse.

çirişçi çanağı *is.* **1.** Çiriş hazırlamakta kullanılan derin kap. **2.** *mec.* Acı ve kurumuş, zehir gibi: *"Dün akşam fazla kaçırdım, ağzım çirişçi çanağı."* -M. Ş. Esendal.

→ ***çirişçi çanağı***

çirişçilik, -ği *is.* Çirişçinin işi veya mesleği.

çirişleme *is.* Çirişlemek işi.

çirişlemek *(-i)* Çiriş sürmek.

çirişlenme *is.* **1.** Çirişlenmek işi veya durumu. **2.** Nişastanın ve bazı inorganik tuzların etkisi ile granürler yapısının bozulması, su alarak şişmesi, kristal özelliğini kaybetmesi ve viskozite ve enzimlere karşı hassasiyetinin artması.

çirişlenmek *(nsz)* Çiriş sürülmek.

çirişli *s.* **1.** Çiriş sürülmüş. **2.** İnceliği kola ile örtülmüş (bez, kumaş).

çiriş otu *is. bot.* Zambakgillerden, beyaz çiçekli bir bitki *(Asphodelus).*

çirkef *is. Far. çirk-āb, çirk* kir, *āb* su **1.** Pis ve bulanık su. **2.** *s. mec.* İğrenç ve bulaşkan (kimse veya şey): *Bu çirkef adamla arkadaşlık etme. Sen bu çirkef işe karışma. "Akşam'daki ilk yazılarım Babıali Caddesinin ahlâk ve ruh çirkefi içinde birtakım sızlanışlardı."* -F. R. Atay. **çirkefe (çamura) taş atmak** (veya **çirkefi üzerine sıçratmak**) edepsiz bir kimsenin tepkisine yol açacak bir davranışta bulunmak: *"Çirkefe taş atma, hikmetini mırıldanarak, kaçar gibi uzaklaştı."* -Ö. Seyfettin.

çirkefçe *s.* ve *zf. (çirke'fçe)* Çirkefe

yakışır bir biçimde (olan).

çirkefleşme *is.* Çirkefleşmek işi.

çirkefleşmek *(nsz)* Çirkef durumuna gelmek: *"Aralarında senin gibi çirkefleşeni çıkmadı hiç."* -T. Buğra.

çirkefli *s. mec.* İğrenç ve pis durumda bulunan: *Çirkefli sokak.*

çirkeflik, -ği *is.* Çirkef olma durumu veya çirkefçe davranış: *Sende bu çirkeflik varken...*

çirkin *s. Far. çirkīn* **1.** Göze veya kulağa hoş gelmeyen, **güzel** karşıtı: *Çirkin bir yüz. "Kız öyle müstesna bir güzelliğe sahip olmamakla beraber çirkin de değildi."* -H. R. Gürpınar. **2.** Yakışık almayan: *"Bu boş ve çirkin iddiayı bir kere de onun ağzından işitmek istedim."* -Ö. Seyfettin. **3.** *s.* Karanlık, dalavereli, şüpheli: *"Dedikodular artmış, o da bu çirkin işler içinde kalmak istemediğinden çekilmiş."* -M. Ş. Esendal. **çirkin kaçmak** hoş olmayan bir durum olmak.

çirkince *s.* ve *zf. (çirki'nce)* Çirkine yakın, çirkin bir biçimde (olan).

çirkinleşme *is.* Çirkinleşmek işi.

çirkinleşmek *(nsz)* Çirkin bir duruma gelmek: *"Her gün biraz daha zayıflayıp çirkinleşen, sinirli bir kadın."* -K. Tahir. *"Baktım, evliliğiniz yüz misli çirkinleşse ayrılacağınız yok."* -T. Buğra.

çirkinleştirme *is.* Çirkinleştirmek işi.

çirkinleştirmek *(-i)* Çirkin bir duruma getirmek: *"Haliç'i adamoğulları çirkinleştirmek için ellerinden geldiği kadar çalışmışlardır."* -B. R. Eyuboğlu.

çirkinlik, -ği *is.* **1.** Çirkin olma durumu: *"Güzelliği görmekten çirkinliğe bakıp da iğrenmeye vakit bulamaz."* -Y. K. Beyatlı. **2.** Çirkin olanın niteliği: *"Cins kediler, leşlerini, çirkinliğini gizlemek için tenha yerlerde ölmeye giderlermiş."* -P. Safa.

çirkinseme *is.* Çirkinsemek işi.

çirkinsemek *(-i)* Bir şeyi çirkin bulmak.

çiroz *is.* ve *s. Yun.* **1.** Yumurtasını atarak zayıflamış uskumru balığı ve bunun kurutulmuşu. **2.** *is. mec.* Çok zayıf kimse.

çirozlaşma *is.* Çirozlaşmak işi veya durumu.

çirozlaşmak *(nsz)* **1.** (uskumru için) Yumurtasını atarak zayıflamak: *Çirozlaşması için iplere dizili milyonlarca uskumru götürdük.* **2.** *mec.* Çok zayıflamak.

çirozluk, -ğu *s.* **1.** Çiroz olmaya elverişli. **2.** *is. mec.* Zayıflık, kuruluk.

çis *is.* Bazı bitkilerden sızan ve katılaşarak sarımtırak bir cisim durumuna gelen bir çeşit şekerli öz su, kudret helvası: *Çis, hekimlikte mushil olarak kullanılır.*

çise *is. hlk.* İnce yağmur, çisenti.

çiseleme *is.* Çiselemek işi.

çiselemek *(nsz)* (yağmur) İnce ince yağmak: *"Yağmur iyiden iyiye çiseliyordu ve karnında açlığın ilk esintileri baş gösteriyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Mevsim kış, hava kapalı; yağmur ince ince çiseliyor."* -R. N. Güntekin.

çiseme *is.* Çisemek işi.

çisemek *(nsz)* Çiselemek.

çisenti *is.* Toz gibi ince yağan (yağmur): *"Yıldızların ışık çisentisi altında yalıya geldim."* -Y. Z. Ortaç.

çiskin *s.* **1.** Çiseleyen yağmurdan hafifçe ıslanmış. **2.** *is.* Çiseleyen yağmur.

çiş *is.* (çocuk dilinde) Sidik. **çiş etmek** işemek. **çişi gelmek** işeyeceği gelmek.

çişik, -ği *is. hlk.* Tavşan yavrusu.

çit (I) *is.* Bağ, bahçe, bostan gibi yerlerin çevresine çalı, kamış, ağaç dalı gibi şeylerden çekilen duvar: *"Çitten her akşam yaptığım gibi mektepten kalmış bir spor aşkı ile atladım."* -S. F. Abasıyanık.

→ ***çit sarmaşığı***

çit (II) *is. hlk.* **1.** Pamuktan dokunmuş basma. **2.** Baş örtüsü, yazma, yemeni.

çita *is. İng. cheetah <Hintçe* Etçil memeliler sınıfının etçiller takımının kedigiller familyasından bir hayvan.

çitar *is. hlk.* İpek ve pamukla dokunan bir tür kumaş.

çitari *is. zool.* **1.** İzmaritgillerden, üzerinde sarı çizgiler bulunan, en büyüğü yarım kiloyu aşmayan, kılçıklı bir balık *(Boxsalpa).* **2.** Bir tür ince dokunmuş, çizgili kumaş: *"Pencerelerdeki çitari perdelerden, köşedeki aynalı konsola kadar her şey, Hikmet'i çocukluğunun en samimî aşinaları gibi karşıladı."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

çîten *is. hlk.* **1.** Saman taşımak için arabalara konulan ince dallardan örülmüş büyük sepet veya çit. **2.** *hlk.* Kuzu ağılı.

çiti *is.* Çitmek işi. **çiti yapmak 1)** saçları, çitilmiş tarakla taramak; **2)** çitilemek.

çitileme *is.* Çitilemek işi.

çitilemek *(-i)* Kirini çıkarmak için çamaşırın iki yanını ele alıp birbirine sürmek: *"Gel beni çitile, bana vur tokuç."* -B. K. Çağlar.

çitilenme *is.* Çitilenmek işi.

çitilenmek *(nsz)* Çitilemek işine konu olmak.

çitili *s.* Çitilenmiş olan.

çitilmek *(nsz)* Çitmek işine konu olmak.

çitişme *is.* Çitişmek işi.

çitişmek *(nsz)* Birbirine geçip pekişmek.

çitlembik, -ği *is. bot.* Kara ağaçgillerden, mercimekten az büyük, buruk lezzette meyvesi olan bir ağaç, melengiç *(Celtis).* **çitlembik gibi** ufak tefek, esmer ve sevimli.

çitleme *is.* Çitlemek işi.

çitlemek *(-i)* **1.** Kabak çekirdeği, fıstık gibi şeylerin kabuklarını çıkararak yemek. **2.** Çitle çevirmek.

çitme *is.* Çitmek işi.

çitmek *(-i)* **1.** Bir araya getirmek, birleştirmek. **2.** Kumaştaki deliği örerek kapamak. **3.** Tarağın dişlerini iplikle bağlayıp sıkıştırmak. **4.** Çitilemek.

çitmik, -ği *is. hlk.* **1.** Üzüm salkımının küçük dalı. **2.** *hlk.* İki parmak ucu ile alınan miktar, çimdik: *Bir çitmik biber.*

çit sarmaşığı *is. bot.* Çit sarmaşığıgillerin örnek bitkisi olan, daha çok tarla kenarlarında yetişen, beyaz çiçekli, tüysüz ve uzun saplı, sarılıcı, çok yıllık ve otsu bir bitki *(Convolvulus sepium).*

çit sarmaşığıgiller *ç. is. bot.* Bitişik taç yapraklı iki çeneklilerden, çit sarmaşığı, kahkaha çiçeği, mahmude, küsküt gibi bitkileri içine alan bir familya.

çivi *is.* **1.** İki şeyi birbirine tutturmak için çakılan, ucu sivri, başlı, metal veya ağaçtan yapılmış ufak çubuk. **2.** Kalkan balığının üzerindeki düğmeye benzer kemiksi oluşum. **çivi çıkar, ama yeri kalır** gönül yarası kapansa da unutulmaz. **çivi çiviyi söker** güçlü bir şey kendisi güçlü olan başka bir şeyle veya durumla etkisiz bırakılır. **çivi gibi 1)** çok sağlam ve çevik (insan); **2)** çok soğuk: *"Suyu çivi gibi tutan toprak testiyi çarpıp kırmıştı bir seferinde."* -T. Dursun K. **(el, ayak** ve **parmak) çivi gibi olmak** çok üşümek, donmak. **çivi kesmek** *tkz.* çok üşümek: *"Ayağının çivi kestiğini ancak o zaman fark etti."* -H. Taner. **çivi kestirmek** *tkz.* çok üşütmek: *"Misafirlerimize trende çivi kestirmekte mana yok."* -R. N. Güntekin. **çivi kırmak** ayakkabıların içinden çıkan çivi uçlarını bir âletle kesip raspa ile eğeleyerek köselenin içine gömmek. **çivi sokmak** (veya **sürmek)** bir işin olmasında engel, güçlük çıkarmak: *"Bakanlıktan biri bir çivi sürer diye korkuyor."* -M. Ş. Esendal.

→ ***çivi yazısı, çivi yukarı***

çivici *is.* **1.** Çivi satan kimse. **2.** *sp.* Topu sert olarak karşı alana dikine indiren oyuncu.

çivicilik, -ği *is.* Çivi yapıp satma işi.

çividî *s. (çivi:di:) T. çivit + Ar. -î* Çivit renginde olan: *Çividî mavi. "Yalnız o, Fatma gibi üst yanı cepli, çividî mavi ceket yaptırmamıştı."* -M. Yesari.

çivileme *is.* **1.** Çivilemek işi. **2.** *is.* ve *zf.* Dimdik ve ayaküstü bir durumda (denize atlama). **3.** *sp.* Topu karşı alana dikine indirmeye yarayan sert vuruş.

çivilemek *(-i, -e)* **1.** Bir şeyi bir yere çivi ile tutturmak, mıhlamak. **2.** *mec.* Vurmak, öldürmek. **3.** *mec.* Olduğu yerde hareketsiz bırakmak: *"Maçın sonuna kadar, sanki koltuğuna çivilemişler, hiç kımıldamıyor."* -A. İlhan. **4.** Aynı noktaya sürekli olarak bakmak: *"Duvara sırtını verip çömeldi.Gözünü hamamcının geleceği yola*

çiviledi." -A. Sayar. **5.** *mec.* Sabitleştirmek, kesin olarak yerleştirmek: *"Adamı dışarıya çekerken bir cümleyi zihnine çiviler gibi yerleştirdi."* -A. Gündüz.

çivilenme *is.* Çivilenmek işi.

çivilenmek *(nsz)* **1.** Çivi ile tutturulmak, mıhlanmak. **2.** *(-e) mec.* Bir yerde hareketsiz kalmak: *"Kıpırdamadan duruyordu. Başı dikti, gözleri kapıya çivilenmişti."* -A. Sayar.

çiviletme *is.* Çiviletmek işi.

çiviletmek *(-i)* Çivi çaktırmak: *Ayakkabılarını çiviletti.*

çivili *s.* **1.** Çivisi olan: *"Bedevî kadınları altı iri çivili bir tür yarım çizme giyiyorlar."* -R. H. Karay. **2.** Çivi çakılarak yapılmış: *"Kapıcı odasındaki çivili bastonu aldım, fabrikayı dolaşmaya çıktım."* -S. F. Abasıyanık. **3.** Çivi ile bir yere tutturulmuş. **4.** *is.* Çeşitli spor oyunlarında giyilen bir ayakkabı türü.

çivisiz *s.* Çivisi olmayan veya çivilenmemiş olan.

→ çivisiz kalkan

çivisiz kalkan *is. zool.* Vücudunda çivi yerine benekleri bulunan, eti çok lezzetli kalkan balığı cinsi.

çivit, -di *is.* Eskiden çivit otundan, bugün yapay yollarla elde edilen, mavi renkli, sarılığını gidermek için çamaşırın son suyuna karıştırılan toz boya: *"Gömleğime yine çivit koymuş annem."* -Y. Z. Ortaç.

→ çivit mavisi, çivit otu, çivit rengi

çivitleme *is.* Çivitlemek işi.

çivitlemek *(-i)* Çamaşırı çivitli suya sokup sarılığını gidermek.

çivitlenme *is.* Çivitlenmek işi.

çivitlenmek *(nsz)* Çivitlemek işine konu olmak.

çivitli *s.* **1.** İçinde çivit bulunan. **2.** Çivitli sudan geçirilmiş olan (çamaşır).

çivit mavisi *is.* Çivit rengindeki mavi: *"Sarımtırak kirpiklerinin arasından bana bakan gözleri çivit mavisiydi."* -Z. O. Saba.

çivit otu *is. bot.* **1.** Baklagillerden, yapraklarından çivit çıkarılan bitki türü *(İndigofera).* **2.** Turpgillerden, yapraklarından mavi boya çıkarılan bitki *(İsalis tinctoria).*

çivit rengi *is.* **1.** Bir tür koyu mavi renk. **2.** *s.* Bu renkte olan.

çivitsiz *s.* Çividi olmayan veya çivitlenmemiş olan.

çivi yazısı *is.* Eski Farsların, Medlerin ve Asurluların kullandığı yazı.

çivi yukarı *is. sp.* Yağlı güreşte hasmı ayaklarından yakalayıp tepesi üstü diktikten sonra sırtını yere getirerek yenme yolu.

çiy *is.* Havada buğu durumundayken akşamın ve gecenin serinliğiyle yerde veya bitkilerde toplanan küçük su damlaları, şebnem: *"Çimenlerin üzerindeki çiylerde güneşten düşmüş parlak elmas damlalarını ayaklarıyla ezdi."* -Ö. Seyfettin.

çiyleme *is. hlk.* Hafif ve ince yağan yağmur, çisenti.

çiylemek *(nsz)* Yağmur çiselemek.

çizdirme *is.* Çizdirmek işi.

çizdirmek *(-i, -e)* Çizmek işini yaptırmak: *"Para kuvvetiyle durup dinlenmeksizin yazdırdılar, çizdirdiler."* -Y. K. Beyatlı.

çizecek, -ği *is.* Ağacı çizmeye yarayan, çember kesitli, ucu sivri ve ağaç saplı el aracı.

çizelge *is.* Çizgilerle bölümlere ayrılmış kâğıt, cetvel.

çizge *is.* Bir olayın çeşitli durumlarını göstermeye veya birkaç şey arasında karşılaştırma yapmaya yarayan çizgilerden oluşmuş biçim, grafik.

çizgi *is.* **1.** Çizilerek veya çeşitli yollarla oluşmuş iz, çizi, hat: *"Bu kâğıda üç çizgi çekti."* -Ö. Seyfettin. *"Şehir uzaklarda bir çizgi, ışıktan bir çizgi gibi gözükmekteydi."* -O. Kemal. *"Sonsuza çizdiğimiz hiç bir çizgi dosdoğru değil."* -F. Halıcı. **2.** Yüz ve vücut hatlarının her biri: *"Gözlerinin rengi, yüzünün çizgileri, boyu bosu bile değişmiyordu."* -O. Rifat. **3.** *mat.* Bir noktanın yürütülmesiyle oluşan biçim: *Çizginin yalnız uzunluk boyutu vardır.* **4.** *mec.* Temel: *"Ben hayatımı yeniden ve bambaşka çizgiler üzerinde kuracağım."* -A. İlhan. **5.** *mec.* Bir durumdan başka bir duruma atlanan, geçilen yer, sınır. **çizgi çekmek 1)** bir noktayı hat biçiminde çeşitli yönde uzatmak; **2)** *mec.* bitirmek, sona erdirmek: *"Tüm Müslümanlar aralarındaki kızgınlıklara, kinlere, o gün bir çizgi çekeceklerdi."* -H. Taner.

→ çizgi film, çizgi ölçek, çizgi resim, çizgi roman

çizgi film *is. sin.* Bir konuyla ilgili olarak kişilerinin hareketlerini belirtecek yolda art arda çizilmiş resimlerden oluşan sinema filmi.

çizgileme *is.* Çizgilemek işi.

çizgilemek *(-i)* Çizgi çekmek, çizgi çizmek: *"Her gelen karikatürist nüktesini duvara çizgilemiş."* -H. Taner.

çizgilenme *is.* Çizgilenmek işi veya durumu.

çizgilenmek *(nsz)* Çizgi meydana gelmek.

çizgileşme *is.* Çizgileşmek işi veya durumu.

çizgileşmek *(nsz)* Çizgi durumuna gelmek: *"... siyah ve kalın bıyıklar altında çizgileşmiş dudakları..."* -Y. Z. Ortaç.

çizgili *s.* Üzerinde çizgi bulunan: *"Benim mi Allahım bu çizgili yüz / Ya gözler altındaki mor halkalar."* -C. S. Tarancı. *"Redingot giymemiş olanlar da kara ceket, yelek, çizgili pantolon giymişler."* -M. Ş. Esendal.

çizgilik, -ği *is.* Çizgi çizmeye yarar tahta, cetvel tahtası.

çizginme *is.* Çizginmek işi veya durumu.

çizginmek *(nsz)* **1.** Bir şeyin etrafında dönüp durmak. **2.** Tereddüt etmek.

çizgi ölçek, -ği *is.* Plân veya haritanın alt köşesinde yatay bir çizgi ile gösterilen, harita üzerindeki uzunluğun gerçekte ne kadar uzunluğa karşılık olduğunu belirten ve bunun çizgi üzerinde işaretlenmesiyle elde edilen ölçek.

çizgi resim, -smi *is.* Yalnız çizgilerle yapılmış resim.

çizgi roman *is.* Konuyu ve olaylar zincirini kesintisiz olarak resimleme yöntemiyle okuyucuya sunan anlatım tarzı.

çizgisel *s.* Çizgi ile gösterilmiş.

çizgisiz *s.* Üzerinde çizgi olmayan: *"Yanakları parlıyor, çizgisiz yüzünde sarı bir korku gölgesi beliriyordu."* -Ö. Seyfettin.

çizi *s.* **1.** Çizgi. **2.** Saban demirinin toprakta bıraktığı iz. **3.** *mec.* Tutum, davranış.

çizici *s.* **1.** Çizen: *Çizgi çizici araç.* **2.** *is.* Tarlada haşhaş kozalaklarını afyon almak için çizen kimse.

çizicilik, -ği *is.* Çizicinin işi.

çizik, -ği *s.* **1.** Çizilmiş. **2.** *is.* Çizgi: *"Şapkası ezilmiş, cekedi yakasından ta omuzuna kadar yırtılmış, yüzü gözü çizikler, çürükler içinde..."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

→ çizik çizik

çizik çizik *zf.* Çizikle dolu.

çizikli *s.* Çizikleri olan.

çiziktirme *is.* Çiziktirmek işi: *"Önünde duran bembeyaz kâğıda önemli bir şeyler çiziktirmeye başladı."* -H. Taner.

çiziktirmek *(-i)* **1.** Çabucak çizmek. **2.** *mec.* Baştan savma yazmak.

çizili *s.* Çizilmiş olan.

çiziliş *is.* Çizilmek işi veya biçimi.

çizilme *is.* Çizilmek işi.

çizilmek *(nsz, -e)* Çizmek işine konu olmak: *"Şişenin bir tarafı birer santimetre ara ile çizilmiş ve üzerine de birer rakam konulmuş."* -A. Mithat.

çizim *is. mat.* Belli bir kurala göre ve genellikle yalnız cetvel ve pergel yardımıyla bir şeklin çizilmesi.

çizimci *is.* Çizim yapan kimse.

çizin çizin *zf.* Çizgi durumunda, sırayla: *"Turnam gelir çizin çizin / Kanadı boynundan uzun."* -Halk türküsü. *"Alnımızda çizin çizin yazılar / Kara bağrım bin dert ile sızılar."* -F. Halıcı.

çizinti *is.* **1.** Ufak sıyrık. **2.** Bir yazıda üzeri çizilen yer: *"Bunlar iyi cins beyaz kâğıt üstüne yazılmamış, basılmıştı sanki. Silintisiz, çıkıntısız, çizintisiz."* -Y. Z. Ortaç.

çiziş *is.* Çizmek işi veya biçimi.

çizme (I) *is.* Koncu diz kapaklarına kadar çıkan bir çeşit ayakkabı: *"Bedevî kadınları altı iri çivili bir tür yarım çizme*

giyiyorlar." -R. H. Karay. **çizmeden yukarı çıkmak** bilmediği, aklının ermediği, yetkisi dışındaki bir işe karışmak: *"İsyanda çizmeden yukarı çıkmıyor."* -Y. K. Beyatlı. **çizmeleri çekmek** bir işe girişmek: *"Yaptığım işe hâlâ şaşmaktan ve inanamamaktan vazgeçemediğim hâlde çizmeleri çekmiştim."* -R. N. Güntekin.

çizme (II) *is.* Çizmek işi.

çizmeci *is.* Çizme yapan veya satan kimse.

çizmecilik, -ği *is.* Çizme yapma veya satma işi.

çizmek *(-i)* **1.** Çizgi çekmek. **2.** Resmini yapmak, resmetmek: *"Ben sizi yazar olarak değil, insan olarak çizmek istiyorum."* -H. E. Adıvar. **3.** Çizgiler hâlinde belirtmek, desenini yapmak: *"Bir gün yine onlara görünmeden krokiler çiziyordum."* -B. R. Eyuboğlu. **4.** Çizgi hâlinde berelemek: *İğne elimi çizdi.* **5.** Geçersiz kılmak için üzerine çizgi çekmek: *Şu iki kelime gereksizdir, çiziniz.*

çizmeli *s.* Çizmesi olan.

çoban *is. Far. şobān, şubān, şebān* **1.** Davar, koyun, keçi, sığır, manda sürülerini güdüp otlatan kimse: *"Çobansız koyunu kurt kapar."* -Atasözü. *"Çoban kaval çaldı sordu bülbüle / Sürülerim hani, ovam nerede?"* -Z. Gökalp. **2.** *is. bk.* Çulpan. **çoban aldı bağa gitti, kurt aldı dağa gitti** malını, varlığını başkaları kullandı, kendisine bir şey kalmadı. **çoban kulübesinde padişah rüyası görmek** içinde bulunduğu duruma uygun düşmeyen düşler kurmak. **çobanın gönlü olursa tekeden yağ (süt veya köremez) çıkarır** bir işi bitirecek kişi, isterse olmayacak gibi görünen işlere çözüm yolu bulur.

→ ***çobanaldatan, çoban böreği, çobançantası, çobandağarcığı, çobandeğneği, çobandüdüğü, çobaniğnesi, çoban kebabı, çoban köpeği, çoban merhemi, çobanpüskülü, çoban salatası, çobansüzgeci, çobantarağı, çobantuzluğu, Çoban Yıldızı***

çobanaldatan *is. zool.* Çobanaldatangillerden, kanatları sivri, kuyruğu uzun bir kuş türü, keçisağan, dağ kırlangıcı *(Caprimulgus europeus).*

çobanaldatangiller *ç. is. zool.* En iyi bilinen türü çobanaldatan olan, kuşlar sınıfının gök kuzgunumsular takımının bir familyası.

çoban böreği *is.* Haşlanmış patateslerin sütle püre hâline getirilmesi, malzemenin doğranmış soğanla kavrulması, üzerine et suyu, kıyma ve nane eklenerek pişirilmesiyle hazırlanan börek.

çobançantası *is. bot.* Turpgillerden, yemişleri torbayı andıran bir yaban bitkisi *(Capsella bursa pastoris).*

çobandağarcığı *is. bot.* Turpgillerden yabanî bir bitki, kuş ekmeği *(Thlaspi).*

çobandeğneği *is. bot.* Kara buğdaygillerden, beyaz veya pembe çiçekli, yürek biçimi yapraklı, otsu bir kır bitkisi *(Polygonum aviculare).*

çobandüdüğü *is. bot.* İki çeneklilerden, sap ve yapraklarında keskin bir koku ve acı bir tat olan, nemli yerlerde yetişen bir bitki, meyhaneci otu *(Asarum europaeum).*

çobaniğnesi *is. bot.* Itır çiçeği cinsinden kokulu bir bitki *(Geranium).*

çoban kebabı *is.* Taş kebabına benzeyen yoğurtlu et yemeği.

çoban köpeği *is.* Sürüyü koruyan iri cins köpek.

çobanlama *is. ed.* Kır yaşantısının ve özellikle çobanların aşk ve yaşayışlarını anlatan edebiyat türü, pastoral.

çobanlık, -ğı *is.* **1.** Çoban olma durumu veya çobanın gördüğü iş: *"Sen bunların içinde en güzelini, bir sürünün başında çobanlığı seçmiştin."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Çobana verilen ücret. **çobanlık etmek** çoban olarak çalışmak, hayvan gütmek.

çoban merhemi *is.* Terementi ve mum yağı ile yapılmış yara merhemi.

çobanpüskülü *is. bot.* Çobanpüskülügillerden, bir süs bitkisi *(Ilex aquifolium).*

çobanpüskülügiller *ç. is. bot.* İki çeneklilerden, örnek bitkisi çobanpüskülü olan bitki familyası.

çoban salatası *is.* Domates, salatalık ve biberler küçük küçük doğranarak yapılan soğanlı salata: *"Ateş oluncaya kadar peynir vereyim, bir de çoban salatası yaparım, ateş olunca da şiş yaparım."* -N. Cumalı.

çobansüzgeci *is. bot.* Yoğurt otu.

çobantarağı *is. bot.* Maydanozgillerden, tarlalarda çok rastlanılan, beyaz çiçekli bir bitki *(Scandix).*

çobantuzluğu *is. bot.* Sarı çalı.

Çoban Yıldızı *öz. is. astr.* Venüs, Çulpan.

çocuğumsu *s.* Çocuksu.

çocuk, -ğu *is.* **1.** Küçük yaştaki oğlan veya kız: *"Çocuk düşe kalka büyür."* -Atasözü. *"Çocuğun bir süt ninesi vardı."* -R. H. Karay. *"Çocukken benim uykudan uyanışlarım komedya gibi bir şeydi."* -R. N. Güntekin. **2.** Soy bakımından oğul veya kız, evlât: *"Anası olacak bir kadın çocuğu omuzundan yakalamış."* -B. R. Eyuboğlu. **3.** Bebeklik çağı ile erginlik çağı arasındaki gelişme döneminde bulunan insan: *"Çocuk köşeyi dönerken ana arkasından su içmeye gitti."* -B. R. Eyuboğlu. **4.** Genç erkek. **5.** *mec.* Büyüklere yakışmayacak biçimde düşüncesizce davranan kimse: *Otuz yaşında ama hâlâ çocuk.* **6.** (büyükler arasında daha az yaşlılar için) İnsan. **7.** (küçümseme yolu) Belli bir işte yeteri kadar tecrübesi ve yeteneği olmayan kimse. **çocuk aldırmak** *tıp* (kadın) karnındaki bebeği hekime ameliyatla aldırmak. **çocuk düşürmek** (gebe kadın) çocuğunu vaktinden önce ve ölü olarak doğurmak, düşük yapmak. **çocuk dünyaya getirmek** çocuk doğurmak. **çocuk gibi 1)** yetenekleri gelişmemiş, çocuk kalmış: *Çocuk gibi adam.* **2)** kolay kanar, kolay inanır: *Sen de çocuk gibisin, o adamın sözüne inanılır mı?* **çocuk gibi sevinmek** çok sevinmek. **çocuk kalmak** büyümüş olmasına rağmen çocukça düşünceler taşıyıp çocuk gibi davranmak: *"Araya araya bu oyunu mu buldun? Ayol sen sahiden çocuk kalmışsın."* -R. H. Karay. **çocuk olmak** çocuklaşmak. **çocuk oyuncağı hâline getirmek** yeteneksiz kimseler karışarak bir işi değerinden düşürmek. **çocuk peydahlamak** (evli olmayan kadın) gebe kalmak. **çocuk yapmak** (isteyerek) çocuğu olmak. **çocuk yetiştirmek** çocuğu topluma yararlı bir duruma getirmek. **çocukla çocuk, büyükle büyük olmak** içinde bulunulan yere veya çevredeki insanlara uymak. **çocuklar!** *tkz.* arkadaşlar! **çocuktan al haberi** bir aile sorunu veya ailece gizli tutulan bir şey, çocukların rastgele söyledikleri bir sözle anlaşıldığında söylenir: *"Ben de bir türlü ne olduğunu anlayamamıştım! Çocuktan al haberi derler... Boş lâf değilmiş."* -B. R. Eyuboğlu. **çocuğu olmak** çocuğu doğmak.

→ ***çocuk bahçesi, çocuk bakıcı, çocuk bakıcısı, çocuk bezi, çocuk bilimci, çocuk bilimi, çocuk dili, çocuk işi, çocuk oyuncağı, çocuk oyunu, çocuk ruhlu, çocuk yuvası***

çocuk bahçesi *is.* Çocukların gezinmesi, oyun oynaması ve hava alması için yapılmış bahçe.

çocuk bakıcı *is. bk.* çocuk bakıcısı.

çocuk bakıcısı *is.* Çocuk bakımı ile görevlendirilmiş kız veya kadın.

çocuk bezi *is.* Bebeklerin altına bağlanan bez.

çocuk bilimci *is.* Çocuk bilimi uzmanı, pedolog.

çocuk bilimi *is.* Konu olarak çocuğu alıp her bakımdan inceleyerek özelliklerini belirten bilim, pedoloji.

çocukcağız *is.* Kendisine karşı şefkat ve acıma duyulan kız.

çocukça *s.* ve *zf. (çocu'kça)* Çocuğa yakışır (biçimde), çocuk gibi: *"Doktor Hikmet yüreğinde âdeta çocukça bir sevinç duydu."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

çocukçu *is.* Çocuk sağlığı ve hastalıkları doktoru.

çocuk dili *is.* Çocukların belli birtakım seslerden, basitleştirilmiş kurallardan, örneklemelerden yararlanarak kullandıkları dil.

çocuk işi *is.* Kolay veya önemsiz iş.

çocuklaşma *is.* Çocuklaşmak işi.

çocuklaşmak *(nsz)* Çocuk gibi davra-

nışlarda bulunmak: *"Yüzündeki değişikliklerde, dinlerken âdeta çocuklaştığını görüyordu adamın."* -N. Cumalı.

çocuklaştırma *is.* Çocuklaştırmak işi.

çocuklaştırmak *(-i)* Çocuklaşmasına yol açmak.

çocuklu *s.* Çocuğu olan: *"O da eski karısından iki veya üç çocuklu bir duldu."* -F. R. Atay.

çocukluk, -ğu *is.* **1.** Çocuk olma durumu. **2.** İnsan hayatının bebeklikle ergenlik arasındaki dönemi: *"Manasız çocukluk, tatsız gençlik, olgunluk çağına hazırlanmaktan başka nedir?"* -A. Haşim. *"Çocukluğumda ihtiyar bir akrabamın bir fikrasını duymuştum."* -A. Ş. Hisar. **3.** Çocukça davranış: *"Onun nazını çekerek, bütün çocukluklarına katlanıyorum."* -A. H. Tanpınar. **çocukluğu tutmak** çocuksu davranışlarda bulunmak. **çocukluk etmek 1)** çocukça davranışlarda bulunmak; **2)** gereği gibi düşünmeden tecrübesizce davranmak: *"Çocukluk etme, Halis, âlemin kulağına gider. Sonra büyük dedikodu olur."* -H. R. Gürpınar.

çocuk oyuncağı *is.* **1.** Önem verilecek değerde olmayan. **2.** Kolay iş.

çocuk oyunu *is. mec.* **1.** Çocukların oynadığı oyun. **2.** Basit ve sıradan bir olay veya durumun olmadığını ifade etmek için söylenir.

çocuk ruhlu *s.* Çocuklara benzeyen bir iç dünyası olan, çocuksu davranışları olan.

çocuksu *s.* Çocuk gibi, çocukça olan, çocuğa benzeyen: *"Annesinin tesiri altında kalır, biraz çocuksu gözleriyle yangından korkar, her türlü korkusunu gizlemek dilermiş."* -A. Ş. Hisar.

çocuksuluk, -ğu *is.* Çocuksu olma durumu.

çocuksuz *s.* Çocuğu olmayan.

çocuksuzluk, -ğu *is.* Çocuksuz olma durumu.

çocuk yuvası *is.* Genellikle çalışan kadınların küçük çocuklarını sabah bırakıp akşam aldıkları bakım evi, kreş.

çoğalış *is.* Çoğalmak işi veya biçimi.

çoğalma *is.* Çok duruma gelme, artma.

çoğalmak *(nsz)* Azken çok olmak, çok duruma gelmek: *"İnsana bu kar kendiliğinden, mütemadiyen kabarıyor, çoğalıp yükseliyor gibi geliyor."* -R. H. Karay. *"Ansızın aşağıda ayak sesleri, uğultular çoğaldı."* -Y. Z. Ortaç.

çoğaltıcı *is. tek.* Çoğaltma işini gerçekleştiren düzenek: *Elektron çoğaltıcı.*

çoğaltım *is.* **1.** Çoğaltmak işi. **2.** *sin.* Asıl kopya ile aynı özellikleri taşıyan yeni bir kopyayı tek işlemde elde etme.

çoğaltış *is.* Çoğaltmak işi veya biçimi.

çoğaltma *is.* **1.** Çoğaltmak işi. **2.** Çok duruma getirme, teksir.

→ ***çoğaltma makinesi***

çoğaltmak *(-i)* **1.** Miktarını, sayısını, ölçüsünü artırmak: *"Şüphe yok ki ölçüsüz bir para israfı bu borçları daha çoğaltacak, hiç azaltmayacaktı."* -P. Safa. **2.** Çoğaltma makinesi kullanılarak sayısını artırmak, teksir etmek.

çoğaltma makinesi *is.* Özel bir kâğıt üzerine yazılmış yazıyı çoğaltmaya yarayan makine, teksir makinesi, müstensih.

çoğu *zf.* **1.** Çoğu zaman, çok defa: *"Biz o zaman okuduğumuz mısraların çoğunu ezber bilirdik."* -A. Ş. Hisar. **2.** *zm.* Bir şeyin büyük bölümü: *Çoğu bana, azı sana.* **3.** *zm.* Çok kimse: *Çocukların çoğu hastalandı. "Arkadaşlarımın çoğu gibi mektebe lalalarla, uşaklarla gitmedim."* -A. H. Tanpınar.

→ ***çoğu kez***

çoğu kez *zf.* Birçok kere, defalarca.

çoğul *s. gr.* Kelimelerin belirli eklerle birden çok varlığı veya kişiyi bildirme biçimi, çokluk: *Ordular. Geldik. Evlerimiz* gibi.

→ ***çoğul eki, çoğul ekleri***

çoğulcu *s. sos.* **1.** Çoğulculukla ilgili olan, plüralist: Çoğulcu görüş. **2.** *is.* Çoğulculuk yanlısı olan (kimse), plüralist.

çoğulculuk, -ğu *is. sos.* Çeşitli eğilimlerin, düşüncelerin, yönetimde etkisini kabul eden siyasî yöntem, plüralizm.

çoğul eki *is.* Çokluk eki.

çoğul ekleri *ç. is.* Çokluk ekleri.

çoğullama *is.* Çoğullamak işi.

çoğullamak *(-i)* Çoğul duruma getirmek.

çoğullaştırma *is.* Çoğullaştırmak işi.

çoğullaştırmak *(-i) gr.* Bir kelimeyi çokluk ifade edecek biçime getirmek.

çoğulluk, -ğu *is.* Çoğul olma durumu.

çoğumsama *is.* Çoğumsamak işi.

çoğumsamak *(-i)* Bir şeyin düşünülenden daha çok olduğu yargısına varmak, çok görmek, çok bulmak.

çoğun *zf. (ço'ğun)* Çok kez, sık sık, ekseriya.

çoğunca *s.* ve *zf.* En çoğu, ekseri.

çoğunluk, -ğu *is.* Sayı üstünlüğü, ekseriyet: *Çoğunluk kazanmak. Çoğunluğun isteği. "Kapatılmış bir siyasî partinin mensuplarının üye çoğunluğunu teşkil edeceği bir siyasî parti kurulamaz."* -Anayasa.

çoğunlukla *zf. (çoğunlu'kla)* **1.** Çoğunluğa dayanılarak: *Karar çoğunlukla alındı.* **2.** Çoğu zaman, çoğu kez: *"Çoğunlukla akşamları ve bazen sabahleyin sisler içinde kalıyoruz."* -R. H. Karay.

çoğurcuk, -ğu *is. zool.* Sığırcık kuşunun başka bir adı, çekirge kuşu *(Suturnus vulgaris).*

çok, -ğu *s.* **1.** Sayı, nicelik, değer, güç, derece vb. bakımından büyük ve aşırı olan, **az** karşıtı: *Bugün işimiz çok. "Bana matematik çok kolay geldi."* -F. R. Atay. **2.** *zf.* Sayı, güçlük, süre vb. bakımından aşırılık bildirir: *"Sanırım ki anamı daha çok severim."* -M. Ş. Esendal. **çok geçmeden** kısa bir süre sonra: *"Çok geçmeden büyük ağabeyim bu anarşiye son vermek ihtiyacını duydu."* -R. N. Güntekin. **(bir şey) çok gelmek 1)** gereğinden fazla olmak; **2)** çekilmez ve katlanılmaz olmak. **(bir şeyi birine) çok görmek 1)** esirgemek: *"Mehmetçiğimiz ayrıca anıtlara lâyıktır. Onun köylere kadar anıtlaştırılmasını çok görmem."* -P. Safa. **2)** bir kimsenin bir davranışını yadırgamak. **biri çok olmak** haddini aşarak karşısındakini usandırmak. **çok söylemek** gevezelik etmek. **çok şey!** şaşma anlatır. **çok şükür!** Tanrı'nın verdiği nimetlerden hoşnutluğu anlatır: *"Sonra, çok şükür biz de bu dünyada bir şeyler gördük diyerek rahat rahat ölür."* -B. R. Eyuboğlu. **çok yanlı (veya yönlü) 1)** ikiden çok yanı olan: *"Romanları, denemeleri hep kültürle yüklü ve A. Hamdi'nin kişiselliği kadar çok yanlı, zengindi."* -H. Taner. **2)** birçok konuda bilgi ve çalışması olan: *"Çok yanlı kişinin ölümü de kat kat acı oluyor."* -H. Taner. **çoktan (veya çoktandır)** çok zaman önce, çok zamandan beri, öteden beri, uzun süreden beri: *"İçeri girdiklerinde birinci film çoktan başlamış, hatta sonuna bile yaklaşmıştı."* -H. Taner. *"O! Nereye böyle? Çoktandır yüzünü gördüğümüz yok."* -R. H. Karay. **çoğu gitti, azı kaldı** yapılmakta olan işin en önemli, en güç bölümü bitti, az ve önemsiz bölümü kaldı: *"İkinci defa düğünümüzden bahsettim: - Biraz daha sabret Sara dedi. Çoğu gitti, azı kaldı."* -A. Gündüz. **çoğu zarar, azı karar** "aşırıya kaçmamalı" anlamında kullanılır.

→ ***çok anlamlı, çok anlamlılık, çok ayaklılar, çokbilmiş, çok çok, çok düzlemli, çok eşli, çok fazlı, çokgen, çok güzeli, çok hücreli, çok karılı, çok katlı otopark, çok kısa dalga, çok kocalı, çok ortaklı, çok partili, çok seslendirilmiş, çok sesli, çok sözlü, çok tanrıcı, çok tasım, çok terimli, çok uluslu, çok yanlı, çok yıllık, çok yönlü, çok yüzlü***

çokal *is. esk.* Savaşlarda giyilen zırh.

çok anlamlı *s. gr.* Çok anlamlılıkla ilgili olan.

çok anlamlılık, -ğı *is. gr.* Bir kelimenin birçok anlamlar bildirme niteliği.

çok ayaklılar *ç. is. zool.* Eklem bacaklı böceklerin, çıyan gibi, her ekleminde bir veya iki çift ayağı olan takımı.

çokbilmiş *s.* **1.** Her şeye aklı eren, zeki, akıllı: *"Ama bunun lâfını bile etmiyor, çokbilmiş görünmek istemez."* -T. Buğra. **2.** Çıkarını bilen, kurnaz.

çokbilmişlik, -ği *is.* Çok bilmiş olma durumu. **çokbilmişlik taslamak** kendini çokbilmiş gibi göstermek: *"Zekâ gösterisine yeltenmemiş, çokbilmişlik taslamamıştı."* -K. Tahir.

çokça *zf. (ço'kça)* **1.** Çok olarak: *"Benden utanırlar, odada çokça koca lâkırdısı olsa, kalkar kaçarlar."* -M. Ş. Esendal. **2.** *s.* Aşırı, fazla: *"Çokça alıngan olduğu için arkadaşları onunla sık sık bozuşuyor."* -S. Birsel.

çok çok *s.* ve *zf.* En çok, en son, olsa olsa: *Bu iş çok çok iki saat sürer.*

çokçu *is.* ve *s. fel.* Çokçuluk öğretisini benimseyen (kimse), plüralist.

çokçuluk, -ğu *is. fel.* Gerçekçiliğin açıklanmasında birden çok ilkenin temelde bulunduğu kabul eden öğretici, **bircilik** karşıtı, plüralizim.

çok düzlemli *s. mat.* Birkaç düzlemin birbirini kesmesiyle oluşmuş (açı).

çok eşli *s. sos.* Aynı zamanda birçok kadınla evli olan (erkek) veya birçok erkekle evli olan (kadın), poligram.

çok eşlilik, -ği *is. sos.* Karı veya kocadan herhangi birinin birden çok sayıda olmasının toplumsal olarak onayladığı evlilik biçimi, poligami.

çok fazlı *s. fiz.* Birden çok fazı bulunan (akım, sistem).

çokgen *is. mat.* Açı oluşturacak biçimde dörtten çok kenardan oluşan kapalı düzlem.

çok gözeli *is. bk.* çok hücreli.

çok hücreli *s. biy.* Yapısında birden çok hücre bulunan (hayvan veya bitki).

çok hücreliler *ç. is.* Yapısında birden çok hücre bulunan bitki ve hayvanlar.

çok karılı *s. bk.* çok eşli.

çok karılılık, -ğı *is. sos.* Bir erkeğin kanunî olarak aynı zamanda iki veya daha çok sayıda kadınla evli olabildiği evlilik biçimi, polijini.

çok katlı otopark *is.* Katlarında araç park yerlerinin bulunduğu bina.

çok kısa dalga *is.* 2.9 m'den 3.4 m'ye kadar (104 megahertze kadar) olan radyo dalgaları.

çok kocalı *is.* Çok karılı.

çok kocalılık, -ğı *is. sos.* Çok karılılık.

çokları *zm.* Birçoğu: *Çoklarını dinledim.*

çoklarınca *zm.* Birçok kimselerce, birçok kimse tarafından.

çokluk, -ğu *is.* **1.** Sayı veya ölçü yönünden çok olma durumu, kesret, ekseriyet: *"Anayasa değişikliklerinde iptale karar verebilmesi için üçte iki oy çokluğu şarttır."* -Anayasa. **2.** Çoğunluk: *"O akşam kibarların geleceğini, smokin, hatta frakların çoklukta olacağını söyledi."* -H. E. Adıvar. **3.** *zf.* Sık sık, çokça, çok kez, çoğu: *"Ben çokluk ata binmediğim için, bir kaç ay içinde at toplandı, semirdi ve güzelleşti."* -F. R. Atay.

→ ***çokluk eki***

çokluk eki *is. gr.* Getirildiği kelimenin birden çok olduğunu anlatan ek.

çoklukla *zf. (çoklu'kla)* Genellikle: *"Bazen yumurta pişiriyor, çoklukla yoğurt, peynir, salata, meyve, soğuk etler gibi şeylerle karın doyuruyordu."* -N. Cumalı.

çok ortaklı *s.* Birçok ortaktan oluşan (şirket), anonim.

çok partili *s.* Birden fazla partinin katılımı ile yaşanan siyasî hayat.

çokrağan *is.* Gür kaynak.

çokrama *is.* Çokramak işi.

çokramak *(nsz)* Fıkır fıkır kaynamak.

çoksamak *(-i)* Çok görmek.

çok seslendirilmiş *s.* Çok sesli duruma getirilmiş.

çok sesli *s. müz.* **1.** Çok seslilikle ilgili, polifonik. **2.** *gr.* Dilde birçok sesi bildiren (harf), polifonik. **3.** Birçok değişik sesin bir araya gelmesiyle yapılan (müzik), polifonik.

çok seslilik, -ği *is. müz.* **1.** Birçok sesi müziğe uygun olarak yazma sanatı, polifoni. **2.** *gr.* Dilde bir harfin birden çok sesi karşılaması niteliği, polifoni.

çok sözlü *s.* Tatlı dilli, konuşkan: *"Döktüğün dillere bittim, seni çok sözlü seni! / Ayda âlemde bir olsun aramazsın Köse'ni."* -M. Â. Ersoy.

çok tanrıcı *is.* Birden çok tanrının varlığını benimseme.

çok tanrıcılık, -ğı *is. sos.* Birçok tanrının varlığı düşüncesini benimseyen inanç, politeizm, paganizm.

çok tasım *is. man.* Birinin vargısı öteki öncül olmaya yaramak yoluyla birbirine bağlı bulunmayan birçok tasımdan oluşmuş kanıt.

çok terimli *is. mat.* Aralarında artı (+) veya eksi (-) işareti bulunan birçok terimden oluşan cebir ile ilgili anlatım.

çok uluslu *s.* (sanayi veya ticaret için) İki veya daha çok ulusla ilgili olan; çeşitli ulusların katıldığı ortaklık: *Çok uluslu şirketler.*

çok yıllık *s. bot.* **1.** Yıllarca toprak üstünde ve toprak altında canlılığını sürdürebilen bitki. **2.** Çiçek açmadan önce birçok yıl yaşayan (bitki).

çok yüzlü *is. mat.* Bütün yüzleri birer çokgen olan şekil.

çolak, -ğı *s.* Eli veya kolu sakat olan: *"Hırsızları yakalayan genç, mavi gözlü, çolak bir polisti."* -S. F. Abasıyanık. *"Çolak kolunu omzuma koyup, yüzüme, dostça, acıyarak baktı."* -H. Taner.

çolaklık, -ğı *is.* El veya kol sakatlığı.

çolpa *s. Far. çulāh-pā esk.* **1.** Ayağı sakat olan. **2.** *mec.* Beceriksiz, eli işe yakışmayan, acemi: *"Hareketleri çolpa, dikkati dağınık, tepkileri geç ve kesikti."* -A. H. Tanpınar.

çolpalık, -ğı *is.* Çolpa olma durumu.

Çolpan *is. bk.* Çulpan, Venüs.

çoluk çocuk, -ğu *is.* **1.** Çocuklarla birlikte aile topluluğu: *"Benim ve çoluk çocuğumun bu kapıdan yiyeceğimiz ekmek artık temiz bir ekmez olamaz."* -R. N. Güntekin. **2.** Bir işte gereken tecrübeyi kazanmamış yaşça küçük kimseler, gençler: *"Benden evvel çoluk çocuk bütün ev halkı, hayvanı temaşaya çıkmışlar."* -M. Ş. Esendal. **çoluk çocuk elinde kalmak** tecrübesiz, çok genç kişilerin eline geçmek. **çoluk çocuk sahibi olmak** (erkek) evlenip eşi ve çocukları olmak. **çoluk çocuğa karışmak** evlenip çocukları dünyaya gelmek: *"İsa Bey, burada zengin bir eşraf kızıyla evlenerek çoluk çocuğa karıştığı için 24 Meşrutiyetinde İstanbul'a dönmemiştir."* -R. N. Güntekin.

çoluklu çocuklu *s.* Çoluk çocuğu olan: *"Komşularımızdan çoluklu çocuklu bir aile muhteşem bir sofra hazırlamaya başladılar."* -B. R. Eyuboğlu.

çomak, -ğı *is.* Değnek. **çomak sokmak** (veya **koymak**) *bk.* tekerine çomak koymak.

çomaklama *is.* Çomaklamak işi.

çomaklamak *(-i)* Çomakla vurmak.

çomar *is.* İri köpek, çoban köpeği.

çopra *is.* **1.** Balık kılçığı. **2.** Sık çalılık veya sazlık.

→ ***çopra balığı***

çopra balığı *is. zool.* Kayalıklarda yaşayan, iri bıyıklı bir tatlı su balığı *(Cobitis).*

çopur *s.* Yüzü çiçek hastalığından kalma küçük yara izleri taşıyan, aşırı çiçek bozuğu olan (kimse): *"Etrafıma bakıyor, bu kadar insan içinde çopur yüzü, yanık dudağı..."* -R. N. Güntekin.

çopurina *is. (çopuri'na) zool.* İzmarite benzer bir balık.

çopurlaşma *is.* Çopurlaşmak işi.

çopurlaşmak *(nsz)* Çopur duruma gelmek.

çopurlaştırma *is.* Çopurlaştırmak işi.

çopurlaştırmak *(-i)* Çopur duruma getirmek.

çopurluk, -ğu *is.* Çiçek bozuğu olma durumu.

çor *is. hlk.* **1.** Hastalık, dert. **2.** Sığır vebası.

çorak *s.* **1.** Bitkisi iyi olmayan veya hiç bitki vermeyen, verimli olmayan: *"Biz geçtiğimiz zamanlar, Sina Çölü, Peygamber Musa'nın geçtiği zaman kadar ıssız, boş, kuru ve çoraktı."* -F. R. Atay. *"İçim umut dolu çabam boş değil / Çorak tarlaya tohum eker gibi."* -F. Halıcı. **2.** (su için) Acı. **3.** *is.* Toprak damlara çekilen su geçirmeyen killi toprak. **4.** *is.* Bazı toprakların yüzünde beyaz bir katman durumunda toplanan ve eskiden barut yapmakta kullanılan potaslı, sutlu tuz. **5.** *mec.* Verimsiz, kısır, bakımsız, yoksul: *"Hayatımın en acı, en yaslı ve çorak zamanları başlamış oldu."* -T. Buğra.

çoraklaşma *is.* Çoraklaşmak işi.

çoraklaşmak *(nsz)* Çorak duruma gelmek.

çoraklaştırma *is.* Çoraklaştırmak işi.

çoraklaştırmak *(-i)* Çorak duruma getirmek: *Gübresiz toprağı çoraklaştırdı.*

çoraklık, -ğı *is.* **1.** (toprak için) Verimli olmama durumu. **2.** (su için) Acılık.

çorap, -bı *is. Ar. curāb < Far. gorāb* Çeşitli ipliklerden örülen, ayağa giyilen giyecek: *"Köşede bağdaş kurmuş, önce kunduralarını, sonra da çoraplarını çıkarmış."* -S. F. Abasıyanık. **çorap kaçmak** çorabın bir teli kopup örgüsü uzunlamasına açılmak. **çorap söküğü gibi gitmek** (veya **gelmek**) başlayan bir iş veya birbirine bağlı birçok iş arka arkaya ve kolayca sürüp gitmek. **çorap örmek** *bk.* başına çorap örmek.

çorapçı *is.* Çorap ören veya satan kimse.

çorapçılık, -ğı *is.* **1.** Çorap yapma işi. **2.** Çorap alıp satma işi.

çorba *is. Far. şorbā* Sebzeyle veya etle hazırlanan sıcak, sulu içecek. **(bir şeyi) çorba etmek** karıştırmak. **çorba gibi** pek sulu (yemek). **çorba içmeye çağırmak** yemek yemeye çağırmak. **çorba olmak** *bk.* çorbaya dönmek. **çorbada tuzu** (veya **maydanozu) bulunmak** bir iş veya görevde az da olsa emeği geçmiş olmak: *"Tabîrimeşhuruyla çorbada benim de maydanozum olsun."* -R. N. Güntekin. **(bir iş) çorbaya dönmek** karmakarışık duruma gelmek, içinden çıkılmaz bir durum almak. **çorbaya sinek düşmek** *mec.* işin tadı kaçmak, yeteri kadar iyi ve güzel olmadığı anlaşılmak: *"Bu canım yolların, bu sevimli yapıların harcına dünyamızdan nasibini almamış yüz binlerce insanın alın teri karıştığı akla gelince çorbaya sinek düşüyor."* -B. R. Eyuboğlu.

→ ***çorba kaşığı, çorba tabağı***

çorbacı *is.* **1.** Çorba pişirip satan kimse. **2.** *tar.* Taşrada halkın Hristiyan ileri gelenlerine verdiği unvan: *"İstasyonda bir çorbacı ve köylü kalabalığı kaynaşıyor."* -Y. K. Beyatlı. **3.** *tar.* Yeniçerilerde bir birlik komutanı. **4.** *den.* Tayfaların gemi sahibine verdikleri ad.

çorbacılık, -ğı *is.* Çorba pişirip satma işi.

çorba kaşığı *is.* Yemek yerken kullanılan tatlı kaşığından büyük kaşık.

çorbalık, -ğı *is.* ve *s.* Çorba pişirmeye yarar: *Çorbalık pirinç.*

çorba tabağı *is.* Çorba konmak için yapılan özel tabak.

çorlu *is. hlk.* Hastalıklı, dertli.

çorman *bk.* karman çorman.

çotanak, -ğı *is. hlk.* Üzerinde birçok fındık bulunan dal.

çotira *is. (çoti'ra) zool.* Çotiragillerden, dikenli, sert pullu, kısa ve geniş, siyaha yakın esmer bir balık *(Balistes capriscus).*

çotiragiller *ç. is. zool.* Örnek hayvanı çotira olan kemikli balıklar familyası.

çotra *is. (ço'tra) Yun.* Ağaçtan yapılmış küçük su kabı.

çotuk, -ğu *is.* **1.** Dışarda kalmış ağaç kökü. **2.** Kesilen ağacın topraktan yukarıda kalan bölümü: *"Ummadığın çotuk araba devirir."* -Atasözü. **3.** Asma kütüğü, tevek.

çöğdürme *is.* Çöğdürmek işi.

çöğdürmek *(nsz)* **1.** İşemek. **2.** İleri doğru fışkırtmak.

çöğmek *(nsz) hlk.* Alçalmak, aşağıya inmek.

çöğüncek, -ği *is. hlk.* Dayanma noktası ortada olan kaldıraç, tahterevalli.

çöğünme *is.* Çöğünmek işi.

çöğünmek *(nsz)* Bir yanı inerken öbür yanı kalkmak.

çöğür (I) *is. müz.* İri gövdeli, kısa saplı bir tür halk sazı: *Çöğür şairleri.*

çöğür (II) *is. bot.* **1.** Maydanozgillerden bir çeşit dikenli yaban bitkisi. **2.** Tohumdan yetişmiş küçük fidan: *Dut çöğürü.*

çöğürcü *is.* Çöğür (I) çalan kimse.

çökek, -ği *is.* **1.** Çukur yer: *"İplere dizdikleri küçük balıkları, borunun altındaki minicik çökeğe atmışlardı."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Bataklık, sazlık.

çökel *is.* **1.** Taşan bir suyun çekildikten sonra bıraktığı tortu. **2.** *kim.* Çökelti, rüsup.

çökelek, -ği *is.* **1.** Yağı alınmış süt veya yoğurdun kaynatılmasıyla elde edilen bir çeşit peynir, kesik, ekşimik. **2.** Tortu.

çökelekli *s.* İçinde çökelek bulunan, çökeleği olan.

çökelge *is. hlk.* Bataklık, su kenarı, balçık.

çökelme *is.* Çökelmek işi.

çökelmek *(nsz) kim.* (bir sıvının içinde erimiş olan katı bir madde) Bir ayıracın yardımıyla sıvı dibine çökmek, teressüp etmek.

çökelti *is. kim.* Bir çökelme sonunda bir sıvının dibine çöken katı madde, rüsup.

çökeltme *is.* Çökeltmek işi.

çökeltmek *(-i) kim.* Çökelmeye uğratmak, çökelmesini sağlamak.

çökermek *(-i)* Çökmesini sağlamak.

çökertme (I) *is.* **1.** Çökertmek işi veya durumu. **2.** Bir tür halk oyunu. **3.** *ask. bk.* cep.

çökertme (II) *is.* Deniz dibine indirilerek üstüne balıklar geldiğinde köşelerinden çekilip kaldırılan ağ.

çökertmek *(-i)* **1.** Çöktürüp oturtmak. **2.** Bulunduğu yerde yere yıkmak: *"Böyle bir bahar taşmasında, bizim kerpiç evi çökertti."* -S. F. Abasıyanık. **3.** *mec.* Moral bozmak, dağınıklığa yol açmak: *Beklenmeyen bir gol, takımı çökertti.*

çökkün *s.* **1.** Çökmüş olan. **2.** *mec.* Vücut, akıl ve ruhça gücü azalmış olan: *"Gerçekten de çökkün, üzgün ve zavallı bulmuştu onu."* -T. Buğra. *"Şair Kenan, sakalı göğsüne kadar uzun, çökkün suratı ortasında iki parlak göz, bet beniz kül gibi yerinden doğruldu."* -R. H. Karay.

çökkünleşme *is.* Çökkünleşmek işi.

çökkünleşmek *(nsz)* Çökkün duruma gelmek.

çökkünlük, -ğü *is.* Çökkün olma durumu: *"Üzerinde bir çökkünlük varsa da geçicidir."* -R. H. Karay.

çökme *is.* **1.** Çökmek işi, inhitat. **2.** *jeol.* Bir kısım yerin alttan yıkılarak alçalması.

çökmek *(nsz)* **1.** Bulunduğu düzeyden aşağı inmek, çukurlaşmak: *Toprak çökmek. Yol çökmek.* **2.** Üzerinde bulunduğu yere yıkılmak: *Tavan çökmek. Döşeme çökmek. Ev çökmek.* **3.** Çömelmek: *"Suyun başına çöküp ellerini, yüzünü yıkamaya koyuldu."* -H. F. Ozansoy. **4.** Oturmak, birdenbire oturmak: *"Kadehi masanın kenarına bırakıp teklifsizce sedire çöktü."* -H. Taner. *"Soluk soluğa yere çöktü."* -F. R. Atay. **5.** (deve, sığır vb. için) Olduğu yere oturmak: *"Boz renkli bir kaya, tıpkı çökmüş bir hecin sırtını andırıyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **6.** (şakak, avurt vb. için) İçeri doğru girmek, çukurlaşmak: *"Kadının yanakları daha fazla çöktü."* -H. E. Adıvar. **7.** İnerek kaplamak: *"Alacakaranlıklar çökerken köşk bahçesinin parmaklıklarında görünmektedir."* -S. Birsel. **8.** (tortu) Dibe inmek. **9.** Sarsılıp dinçliğini yitirmek: *"Şayet iradesiz bir adamsanız az zamanda çürüyüp çökmeniz pek mümkündür."* -R. H. Karay. **10.** Son bulmak, yıkılıp dağılmak: *Bizans imparatorluğu 1453'te çöktü. "Bir gün vatan çöktü ve millî mabetler istilâ edildi."* -A. Gündüz. **11.** (duygu, durum vb.) Basmak, yayılmak: *"... konuşmaların cıvıltısıyla dolu salona, şimdi bir acayip sessizlik çökmüştü."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **12.** *mec.* Yoğun bir biçimde duymak: *"Mustafa Kemal'in içine ilk defa bu lisede vatan kaygısı çöktü."* -F. R. Atay.

çöktürme *is.* Çöktürmek işi.

→ ***çöktürme havuzu***

çöktürme havuzu *is.* Pis suyu temizleme döşemelerine, yabancı maddelerin çöktürüldüğü havuz.

çöktürmek *(-i)* Çökmesine yol açmak, çökmesine sebep olmak.

çökük, -ğü *s.* ve *is.* Çökmüş, çukurlaşmış, içeri çekilmiş: *"Genç iken de yanakları çökük, kuru bir adamdı."* -M. Ş. Esendal.

çöküklük, -ğü *is.* Çökük olma durumu.

çöküm *is.* Çökme biçimi, inhitat.

çöküntü *is.* **1.** Çökme. **2.** Çöken şeylerin kalıntısı, enkaz. **3.** Suyun dibine çöken şeyler. **4.** Jeolojik bir olay sonunda oluşan toprak çöküklüğü. **5.** *psikol.* Uyaranlara karşı duyarlığın, iş yapabilme gücünün, kendine güvenin azalarak karamsarlığın,

umutsuzluğun güçlenmesiyle ortaya çıkan aklî bozukluk, depresyon. **6.** Gerileme, kriz: *"Dünya krizi, özellikle de afyon piyasasındaki çöküntü ondan da çok şey götürmüştü."* -T. Buğra.

çöküntü hendeği *is. coğr.* Yer kabuğunun birbirine parelel olarak uzanan kırıkları veya basamaklı kırık dizileri arasındaki çökmüş bölümü, yer çöküntüsü.

çöküş *is.* **1.** Çökmek işi veya biçimi, inhitat. **2.** Yıkılma: *Yapıların depremde çöküşü korkunçtu.* **3.** Çömelip yere oturuş: *Devenin çöküşü.* **4.** *mec.* Son bulma, mahvolma, inhitat: *Osmanlı İmparatorluğunun çöküş yılları.*

çöküşme *is.* Çöküşmek işi.

çöküşmek *(-i)* Bir şeyin başına çöküp toplanmak: *Kuşlar tarlaya çöküştüler.*

çöl *is.* Kumluk, susuz ve ıssız geniş arazi, sahra: *"Koskoca çölü, yapı ve bahçelerle donattık."* -F. R. Atay. **çöle dönmek** harap olmak, bozulmak.

→ ***çöl tavuğu***

çölleşme *is.* Çölleşmek işi.

çölleşmek *(nsz)* **1.** Özlü toprağı akıp çöl durumuna gelmek. **2.** Verimsiz hâle gelmek.

çölleştirme *is.* Çölleştirmek işi veya durumu.

çölleştirmek *(-i)* Çöl durumuna getirmek.

çöllük *s.* **1.** Çölü çok olan: *Çöllük bir ülke.* **2.** Çorak.

çöl tavuğu

çöl tavuğugiller *ç. is. zool.* Omurgalılardan çöllerde yaşayan, uzun gövdeli, çarpık bacaklı kuşlar takımı *(Ptero clidae).*

çömçe *is. hlk.* Tahta kepçe.

çömeliş *is.* Çömelmek işi veya biçimi.

çömelme *is.* Çömelmek işi.

çömelmek *(nsz)* Dizlerini bükerek topukları üzerine oturmak: *"Eteklerini toplayıp kemençecinin yanına çömelirken hâlinde bir ihtiyar kadın pişkinliği vardı."* -R. N. Güntekin.

çömeltme *is.* Çömeltmek işi veya durumu.

çömeltmek *(-i)* Çömelmek işini yaptırmak.

çömez *is. esk.* **1.** Medreselerde müderrisin hizmetine bakan ve ondan ders alan öğrenci: *"Bu çömez deminden beri nerede idi?"* -H. F. Ozansoy. **2.** *mec.* Birinin kendi işini öğreterek yetiştirdiği kimse.

çömezlik, -ği *is. esk.* **1.** Müderrisin yanında öğrencilik etme. **2.** *mec.* Birinin sözünden çıkmama, davranışlarına uyma durumu: *Arkadaşının çömezliğini yapıyor.*

çömlek, -ği *is.* Toprak tencere: *"Elinde bir çömlek sadeyağla gelip pazar yerine oturduğu görülmüş."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

→ ***çömlek hesabı, çömlek kebabı***

çömlekçi *is.* Çanak, çömlek, testi yapan veya satan kimse.

çömlekçilik, -ği *is.* Çanak, çömlek, testi gibi şeyler yapma sanatı, seramikçilik.

çömlek hesabı *is. mec.* Basit ve güvenilmez hesap.

çömlek kebabı *is.* Çömlek içinde pişirilen et yemeği.

çömlekleme *is.* Çömleklemek işi.

çömleklemek *(-i)* Çömlek işine konu olmak.

çömmek *(-i) hlk.* Çömelmek: *"Ninem, gözlerini onların gidişlerinden ayırmaksızın yere çömdü."* -T. Dursun K.

çöngül *is. hlk.* Ufak bataklık, çamurlu küçük göl.

çöp *is. Far. çûb, çob* **1.** Saman inceliğinde herhangi bir sap, dal veya tahta parçası: *"Köşk o kadar sessizdi ki, yere bir kibrit çöpü düşse çıkardığı ses işitilebilirdi."* -P. Safa. **2.** Yararsız, pis veya zararlı olduğu için atılan ufak tefek şeylerin hepsi. **çöp atlamaz** gözünden hiçbir şey kaçmayacak kadar titiz ve dikkatli (olan), aldatılamaz: *"Dairedeki levazım müdürü çöp atlamazın biridir, diyorlar."* -F. R. Atay. **çöp gibi** çok ince, zayıf. **çöpe dönmek** çok zayıflamak. **çöpten çelebi** çok zayıf, güçsüz kişi.

→ ***çöp arabası, çöpçatan, çöp kebabı, çöp kovası, çöp sepeti, çöp tenekesi, çöp torbası***

çöp arabası *is.* **1.** Süprüntülerin, atıkların taşındığı araba: *"Medine şehri arabası, İstanbul çöp arabalarının aynıdır."* -F. R. Atay. **2.** *mec.* İşe yaramaz, değersiz, kaba saba kimse.

çöpçatan *is.* **1.** Kimin kiminle evleneceğini önceden kararlaştırıp gerçekleştirdiğine inanılan manevî güç: *Çöpçatan böyle çatmış.* **2.** Evlenmelerde aracılık eden kimse.

çöpçatanlık, -ğı *is.* Çöpçatanın işi: *"Bir çıkarı olsun olmasın, bayılır çöpçatanlığa..."* -N. Cumalı.

çöpçü *is.* Evlerden çöpleri toplayan veya sokakları süpüren temizlik işçisi.

çöpçülük, -ğü *is.* Çöpçünün yaptığı iş.

çöp kebabı *is.* Kısa ve ince ağaç şişlere geçirilerek pişirilen et kebabı.

çöp kovası *is. bk.* çöp torbası, çöp sepeti.

çöpleme *is. bot.* Düğün çiçeğigillerden, kökleri iç sürdürücü olarak kullanılan, kara çöpleme, yeşil çöpleme ve sarı çöpleme gibi türleri olan bir bitki, marulcuk *(Helleborus).*

çöplenme *is.* Çöplenmek işi.

çöplenmek *(nsz) tkz.* **1.** Çeşitli yiyeceklerden azar azar yemek: *"... onun bıraktığı yemekten bir süre çöplenmiş."* -A. İlhan. **2.** *mec.* Kendine açıktan ufak tefek çıkarlar sağlamak: *"Onun, gördüğü bazı işlerden çöplenmesine müsaade ediyordu."* -E. E. Talu.

çöplü *s.* **1.** (üzüm vb. için) Sapı olan. **2.** Çöple, süprüntüyle karışmış.

çöplük, -ğü *is.* Çöplerin atıldığı yer, süprüntülük, mezbele. **(bir kimsenin) çöplüğü** her türlü yetkinin sınırsızca kullanıldığı yer: *"Evvelden buraları onların çöplüğü idi."* -Ö. Seyfettin.

→ ***çöplük horozu***

çöplükçü *is.* Çöplükleri satın alarak işe yarar madde ve malzemeleri yeniden değerlendirme için hazırlayan kimse.

çöplükçülük, -ğü *is.* Çöplükçünün işi.

çöplük horozu *is.* Güzeli, çirkini ayırt etmeyen kadın düşkünü erkek.

çöp sepeti *is.* Büro ve evlerde çöpleri, atıkları koymaya yarayan kap: *"Müdür, yazılanı okuyup sonra da çöp sepetine attı."* -M. Ş. Esendal.

çöpsüz *s.* Çöpü olmayan.

→ ***çöpsüz üzüm***

çöpsüz üzüm *is. kaba* **1.** Kusursuz ve uygun şey: *"Bugüne kadar Karayamuklar ailesi tekelinde kalmış bir çöpsüz üzüm bütün nakit parası, malı ve şerefiyle rastgele birine kaptırılamazdı."* -R. N. Güntekin. **2.** Birlikte yaşayacak yakınları olmayan eş.

çöp tenekesi *is.* **1.** Çöplerin içinde toplandığı büyük kap. **2.** *mec.* Çöplük: *"Ademoğulları Haliç'i iğrenç bir çöp tenekesi yapmışlardır."* -B. R. Eyuboğlu. **3.** *mec.* İşe yaramayan, kötü, berbat (şey).

çöp torbası *iş.* Evlerde içine çöplerin konduğu kâğıt veya plâstik torba.

çör çöp *is. bk.* çer çöp.

çördek, -ği *is. den.* Gabya mantileri üzerine bağlanan palanga, flok ve yan yelkenleri kandilisası.

çörek, -ği *is.* **1.** Az yağlı, bazen şekerli ve yumurtalı, gevrekçe bir hamur işi: *"Kahve ile çörek yiyerek çok iştahlı bir kahvaltı yapmıştır."* -S. Birsel. **2.** *astr.* Bir gök cisiminin tekerlek biçiminde görülen yüzü, kurs.

→ ***çörek mantarı, çörek otu***

çörekçi *is.* Çörek yapan veya satan kimse: *"Çağrılmayan yere çörekçiyle börekçi gider."* -Atasözü.

çörekçilik, -ği *is.* Çörek yapıp, satma işi.

çöreklenme *is.* Çöreklenmek işi.

çöreklenmek *(nsz)* **1.** (yılan için) Halka durumunda kıvrılıp toplanmak: *"Onu çöreklenmeye başlamış dev büyüklüğünde bir boa yılanına benzetemiyor."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** *mec.* Sürekli kalmak, yerleşmek: *Geldi, çöreklendi, gitmek bilmedi.* **3.** *mec.* Bir duyguyu güçlü ve sürekli olarak duymak: *"Yıllarca beklenen bir yolcunun gecikmesinden doğan sıkıntı ağrılarıyla içime çöreklendi."* -A. Gündüz.

çöreklik *s.* Çörek yapmaya elverişli olan, çörek için ayrılmış olan: *Çöreklik un.*

çörek mantarı *is. bot.* Ormanlık a-

lanlarda yetişen bir mantar.

çörek otu *is. bot.* Düğün çiçeğigillerden bir bitki ve bunun çöreklere çeşni katmak için ekilen, susam iriliğindeki siyah tohumu *(Nigella damascena)*.

çöre otu *is. bk.* çörek otu.

çörkü *is.* Sayı boncuğu, abaküs.

çörten *is. hlk.* Dam çevresindeki yağmur sularını oluklardan alıp duvar temelinden uzağa akıtan, saçak kenarlarından dışarı doğru uzanmış ağaç oluk. **çörten gibi** oluk gibi, çok gür bir biçimde.

çörtü *is. hlk.* Değirmende buğday teknesi oluğu.

çöven *is. bot.* **1.** Kökü ve dalları, suyu sabun katılmış gibi köpürten, kir temizleyici bir bitki, sabun otu, helvacı kökü *(Saponaria officinalis)*. **2.** Çevgen.

çöz *is. hlk.* **1.** Bumbar, bağırsak. **2.** *hlk.* Bumbarın yağı.

çözdürme *is.* Çözdürmek işi.

çözdürmek *(-i, -e)* Çözmek işini yaptırmak.

çözelti *is. kim.* Çözülme sonucu ortaya çıkan madde.

çözgü *is.* Dokumacılıkta atkıların geçirildiği uzunlamasına ipler, arış.

çözgün *is.* **1.** Çözülmüş, dağılmış. **2.** (kar, buz için) Erimeye başlamış, yumuşamış.

çözgünlük, -ğü *is.* Çözgün olma durumu: *"Bırakılırsa her şey çözgünlüğe doğru gidecektir."* -F. R. Atay.

çözme *is.* **1.** Çözmek işi: *"Öncülüğünün bağlarını çözmeye çalışıyordu."* -S. F. Abasıyanık. **2.** El tezgâhlarında dokunan, genellikle yatak, yorgan çarşafı yapmakta kullanılan ince bez.

çözmek *(-i)* **1.** Düğümlü, bağlı veya sarılı bir şeyi açmak: *"Anahtar zincirini elime almış, parmağıma sarıp çözmeye başlamışım."* -M. Ş. Esendal. **2.** Düğmeyi iliğinden açmak: *"Yalnız göğsünün düğmelerini çöz."* -P. Safa. **3.** (saç için) Açmak. **4.** *hlk.* Çözgü ipini tezgâha yerleştirmek. **5.** (bulmaca, sorun vb. için) Bilinmeyen, gizli noktasını bulup onu açıklamak: *"Kır saçlı postacı bulmacayı çözmüştü."* -H. Taner. **6.** *mat.* Bir problemde aranan sonucu, belli ögeler yardımıyla ortaya çıkarmak, halletmek. **7.** *kim.* Bir maddeyi bir çözücüde çözündürmek, onun çözeltisini yapmak.

çözücü *s.* **1.** Çözmek işini yapan. **2.** *is. kim.* Başka bir maddeyi çözmek özelliği olan: *Altın suyu altının çözücüsüdür.*

çözük, -ğü *s.* Çözülmüş olan.

çözülme *is.* **1.** Çözülmek işi. **2.** *ask.* Savaşta, gerideki savunma hattına çekilmek isteyen birliğin düşmandan sıyrılması. **3.** *gr.* Bir sesin boğumlanmasından sonra organların eski duruma geçmesi. **4.** *psikol.* Kişilik veya karakter gibi bir bütünde birliğin bozulması durumu: *"Bütün bu değişmelerin başı boş bırakılması, bir anarşi, bir çözülme hâline gelmesi güzel değildir."* -O. S. Orhon.

çözülmek *(nsz)* **1.** Çözmek işine konu olmak: *"Dönün kızlar dönün kıvrılsın beller / Uzun siyah saçlar tel tel çözülsün."* -A. K. Tecer. *"Alaca bir karanlık sarmadayken her yeri / Atlarımız çözüldü girdik handan içeri."* -F. N. Çamlıbel. **2.** Gevşeyip yumuşamak, erimeye başlamak. **3.** *mec.* Birliğini, beraberliğini yitirmek, dağılmak, parçalanmak. **4.** *mec.* Gevşemek, güçsüz kalmak: *Acı haberi duyunca eli ayağı çözülmüş.* **5.** *ask.* Dağılmak, çökmek: *"Yunan cephesinin çözülüp Anadolu'dan çekilmesiyle yine sulh elde edilmez."* -Y. K. Beyatlı.

çözülüm *is.* **1.** Çözülmek işi, dağılım, bozgun. **2.** *psikol.* Sinir merkezleri arasındaki iş birliği ve uyumun bozulup kesilmesi.

çözülüş *is.* **1.** Çözülmek işi veya biçimi: *Düğümün çözülüşü.* **2.** Eriyerek gevşeme: *Buzların çözülüşü.* **3.** *mec.* Dağılış: *Düşman ordusunun çözülüşü.* **4.** Yıkılış: *Osmanlı İmparatorluğunun çözülüşü.*

çözüm *is.* **1.** Bir sorunun çözülmesinden alınan sonuç, hal: *"Mahallî idarelerin seçilmiş organlarının, organlık sıfatını kazanmalarına ilişkin itirazların çözümü ve kaybetmeleri konusundaki denetim yargı yolu ile olur."* -Anayasa. **2.** *mat.* Bir denklemde bilinmeyenlerin yerine konulunca o denklemi gerçekleştiren sayı veya sayılar. **3.** *mat.* Bir problemi çözmek için verilenler üzerinde yapılacak işlemlerin gösterilmesi.

→ ***çözüm yolu***

çözümcü *is.* Çözüm getiren kimse.

çözümleme *is.* **1.** Çözümlemek işi. **2.** *fel.* Herhangi bir konunun, bir nesnenin düşüncede veya gerçeklikte kurucu parçalarına ayrılmak yoluyla yapısının, işleyişinin ve gelişim yasalarının ortaya konması işlemi. **3.** *gr.* Bir cümledeki kelimelerin hangi kelime türünden olduklarını veya özne, tümleç, yüklem görevlerinden hangisinde bulunduklarını belirtme, tahlil. **4.** *kim.* Bir maddenin birleşimindeki yalın cisimlerin niteliğini veya niceliğini anlamak için yapılan işlem, tahlil, analiz. **5.** *mat.* Bir sayıyı onluk ve birliklerine ayırıp, yazmak. **6.** *ed.* Bir metni belirli yöntemlere bağlı kalarak gözden geçirme, tahlil.

çözümlemek *(-i)* **1.** Çözümleme yoluyla bir şeyi incelemek, tahlil etmek, analiz etmek. **2.** Anlamı ve niteliği anlaşılamayan bir konuyu açıkladıktan sonra sonuca bağlamak, tahlil etmek, analiz etmek: *"... büyük bir söz ettiklerini, her işi kökünden çözümleyiverdiklerini sanıyorlar."* -N. Ataç.

çözümlemeli *s.* Çözümlemeye dayanan, çözümle ilgili, tahlil, analitik.

çözümleniş *is.* Çözümlenmek işi veya biçimi.

çözümlenme *is.* Çözümlenmek işi.

çözümlenmek *(nsz)* **1.** Çözümlenmek işine konu olmak. **2.** *mat.* Onluk sayma düzeninde, sayılar basamak değerlerine ayrılarak yazılmak.

çözümleyici *is.* Çözümlemek işini yapan kimse.

çözümleyiş *is.* Çözümlemek işi veya biçimi.

çözümsel *s.* Çözümle ilgili, tahlilî, analitik.

çözümsüz *s.* Çözümü olmayan: *"Gözleri buğulu, anlamları çözümsüz."* -C. Uçuk.

çözümsüzlük, -ğü *is.* Çözümü olmama durumu.

çözüm yolu *is.* Bir güçlüğü giderme çaresi: *"Sonunda ikisi ortası bir çözüm yolu bulundu."* -T. Buğra.

çözündürme *is.* Çözündürmek işi.

çözündürmek *(-i) kim.* Çözünmesini sağlamak.

çözünme *is.* **1.** Çözünmek işi. **2.** *fiz.* Bir sıvı ile karışan katı, sıvı veya gaz durumundaki bir maddenin bu sıvı içinde homojen bir bütün oluşturacak biçimde karışması.

çözünmek *(nsz)* Çözülmek işine konu olmak, dağılmak, erimek.

çözüntü *is.* Çözülme, dağılma durumu.

çözüş *is.* Çözmek işi veya biçimi.

çözüşme *is.* Çözüşmek işi.

çözüşmek *(nsz)* (bir şeyi oluşturan ögeler) Birbirinden ayrılmak.

çözyağı *is.* Karın boşluğundaki sindirim organları üzerinde bulunan ve onların üzerinden sıyrılarak veya kesilerek alınan yağ.

-çu *bk.* -cı / -ci.

çubuk, -ğu *is.* **1.** Körpe dal: *"Asma çubukları taze de duman yapıyor, duman kaçtı gözüme."* -C. Uçuk. **2.** Değnek biçiminde ince, uzun ve sert olan şey: *"Sıcak bir demir çubuktan niçin elini çekiyorsun?"* -H. C. Yalçın. *"İki elini birden çubuğa dayayarak dalgın dalgın şehre baktı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **3.** Tütün içmek için kullanılan uzun ağızlık: *"Ben de çubuğumu çektim, çektim, çektim; sonra puf diye herifin suratına üfleyip çıktım, gittim."* -A. Ş. Hisar. *"Sabahtan başlar, akşama kadar çubuk içer."* -M. Ş. Esendal. **4.** Kumaşta düz çizgi. **5.** *den.* Ana direkler üzerine sürülen ikinci ve üçüncü direk parçası. **çubuğunu tüttürmek** *mec.* üzüntüsüz, kaygısız yaşamak.

→ ***çubuk ağacı, çubuk makarna, çubuk odası***

çubuk ağacı *is. bot.* Sütleğengillerden, içi delik olan dalları çubuk gibi kullanılan bir ağaççık *(Mabea)*.

çubukçu *is.* **1.** Çubuk yapıp satan kim-

se. **2.** *esk.* Saraylarda ve büyük konaklarda tütün çubuklarını hazırlayan kimse.

çubuklama *is.* Çubuklamak işi.

çubuklamak *(-i)* Halı, kilim gibi örtülerin tozunu temizlemek veya şilte, pamuk gibi şeyleri kabartıp düzeltmek için üzerlerine değnekle vurmak.

çubuklu *s.* **1.** Çubuğu olan. **2.** (kumaşta) Uzunlamasına çizgili: *"Kırmızı çubuklu, soluk entarisinin bir eteğini beline sokmuş."* -P. Safa.

çubukluk, -ğu *is. esk.* Çubuk saklanan uzun dolap: *"Çubukların muhafaza edildiği yerlere çubukluk veya çubuk odası denirdi."* -S. Ayverdi.

çubuk makarna *is.* İnce, uzun, çubuk biçiminde dökülmüş ve fırınlanmış makarna.

çubuk odası *is. bk.* çubukluk.

çubuksuz *s.* Çubuğu olmayan.

çucu *is.* Semerci.

çuha *is. Far. çūḫa* Tüysüz ince, sık dokunmuş yün kumaş: *"Yüzü al çuha gibi kızarmıştı."* -R. N. Güntekin. *"Başına, altın kaplama tokalı, yana sarkan çuha püsküllü bir şapka giymiş."* -M. Ş. Esendal.

→ *çuha çiçeği, çuhadar*

çuhacılık, -ğı *is.* Çuha dokuma işi.

çuha çiçeği *is. bot.* İki çeneklilerden, çok yıllık, değişik renkli çiçekleri ve rozet yaprakları olan, dere kenarlarında da yetişen bir süs bitkisi.

çuha çiçeğigiller *ç. bot.* İki çeneklilerden, örneği çuha çiçeği olan bir bitki familyası.

çuhadar *is. Far. çūhadār tar.* Bir dairenin dışardaki ayak işlerine bakan kimse.

çuhadarlık, -ğı *is.* Çuhadarın işi.

çuhalı *s.* Çuhası olan: *"Gözümün önünde loş türbelerin dinginliğine, gönül rahatlığına sinmiş yeşil çuhalı sandukalar duruyor."* -R. N. Güntekin.

çuhçuh *is.* **1.** (çocuk dilinde) Tren. **2.** Lokomotifin çalışırken çıkardığı ses: *"Kocaman lokomotifler çuhçuhlarıyla istim boşaltarak gidip geliyorlardı."* -S. F. Abasıyanık.

çuka *is. zool.* Akdeniz, Marmara ve Karadeniz'de yaşayan tekirlerin irisi.

çukur *is.* ve *s.* **1.** Çevresine göre aşağı çökmüş olan (yer): *"Eşek sendeleyip yandaki çukurun içine düştü, kalkamadı."* -M. Ş. Esendal. **2.** *is.* Çene ve yanaktaki gamze: *"Ne hoş gülerdi, yanaklarının çukuru ne derli toplu açılırdı."* -R. H. Karay. **3.** *is. mec.* Sin, mezar: *"Ben, bir ayağı çukurda hasta bir ihtiyarım."* -M. Yesari. **çukur açmak** toprağı kazarak çukur yapmak. **çukura düşmek** *mec.* kötü ve uygunsuz bir duruma girmek: *"Kendi ayağınız ve büyük aklınızla gidip düştüğünüz çukurdan bize ne?"* -A. Gündüz. **(birinin) çukurunu kazmak** *mec.* birinin felâketine yol açacak bir düzen kurmak.

çukurlanma *is.* Çukurlanmak işi.

çukurlanmak *(nsz)* Çukur durumuna girmek veya çukurlu olmak.

çukurlaşma *is.* Çukurlaşmak işi.

çukurlaşmak *(nsz)* Çukur duruma gelmek.

çukurlatma *is.* Çukurlatmak işi.

çukurlatmak *(-i)* Çukur durumuna getirmek veya çukurlu yapmak.

çukurlu *s.* Çukuru olan.

çukurluk, -ğu *is.* **1.** Çukur olma durumu. **2.** Çukur yer.

çul *is. Ar. cūl* **1.** Genellikle kıldan yapılmış kaba dokuma: *"Geceleri Ali, bir çula bürünerek yatıyordu."* -Ö. Seyfettin. **2.** Kıldan veya yünden yapılmış hayvan örtüsü: *Ata çul örtmek.* **3.** *tkz.* Giyim, giysi. **çul tutmaz** giysi ve mal değeri bilmeyen, derbeder, serseri, avare (kimse). **çulu düzmek** (veya **düzeltmek**) **1)** giyimi kuşamı yenilemek: *"Muharrem, çulu epey düzmüş vaziyetteydi."* -S. F. Abasıyanık. **2)** maddî durumu iyileşmek: *"Aranızdan ayrılalı bir ay var mı? Belki yok bile. Çulu derhal düzelttim."* -R. N. Güntekin.

→ *çul çaput*

çulcu *is.* Çul işleriyle uğraşan kimse.

çul çaput *is.* **1.** Dokunmuş eski eşya veya eski giysi: *"Halk onları hiçbir zaman aç bırakmaz. Çul çaput kabilinden de olsa öteberi vererek sevabına giydirir."* -R. N. Güntekin. **2.** Her türlü dokunmuş kumaş.

çulha *is. Far. cūlāh* El tezgâhında bez dokuyan kimse.

→ *çulha kuşu*

çulha kuşu *is. zool.* Bir iskete türü *(Parus pendulinus).*

çullama *is.* **1.** Çullamak işi. **2.** *hlk.* Tavşan ve kuzu eti ile kızartılmış hamur yemeği.

çullamak *(-i)* **1.** Hayvana çul örtmek. **2.** *(-e)* Fırtınalı denizde dalgalar güverteye su atmak.

çullandırma *is.* Çullandırmak işi veya durumu.

çullandırmak *(-i)* Çullanmasına sebep olmak: *"Bir küçük dalgınlık, etrafındaki düşman mahlûklardan birisini, hatta hepsini birden üstüne çullandırabilirdi."* -H. E. Adıvar.

çullanış *is.* Çullanmak işi veya biçimi.

çullanma *is.* Çullanmak işi.

çullanmak *(-e)* **1.** Alta almak için birinin üzerine abanmak: *"Hepsi, yeni gelenin üstüne çullanarak zavallıyı dövüyorlardı."* -P. Safa. **2.** Birini bezdirecek, bıktıracak kadar tedirgin edici olmak: *"Kız bu şakaya darılır gibi oldu, lâkin Paşa bunu görünce daha ziyade çullandı."* -R. N. Güntekin.

çulluk, -ğu *is. zool.* Çullukgillerden, Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika'da yaşayan, 32 cm uzunluğunda, tüyleri kahverengi ve kül rengi, göçebe, eti için avlanan, uzun gagalı bir kuş, bekas *(Scolopax rusticola).*

çullukgiller *is. zool.* Yağmur kuşlarının örnek hayvanı çulluk ve batak çulluğu olan alt familyası.

Çulpan *öz. is. astr.* Venüs.

çulsuz *s.* **1.** Çulu olmayan. **2.** *mec.* Varlıksız, parasız: *"Çok zengin adam diyorlar, onun için. Senin gibi bir çulsuza borçlu kalmak ister mi?"* -S. F. Abasıyanık.

çultar *is.* Eyerin veya palanın üzerine örtülen kilim, halı gibi örtü.

çultarı *is. bk.* çultar.

çupra *is. bk.* çopra.

→ *çupra balığı*

çupra balığı *is. zool.* Çipura.

çurçur *is.* **1.** *zool.* Lâpina familyasından, eti pek sevilmeyen, küçük bir deniz balığı *(Crenilabrus).* **2.** *s. mec.* Önemsiz, değersiz: *"Selçuk'u bu çurçur işlerden daha ciddîlerine, piyes yazımına ben ittim."* -H. Taner.

çurlatma *is.* Çurlatmak işi veya durumu.

çurlatmak *(-i) hlk.* Hızla, hızlandırmak: *"Karada güneş ve bal sızan çiçeklerin öz suyu, insanın nabzını âdeta çurlatarak çarptırıyorlardı."* -Halikarnas Balıkçısı.

çuşka *is. (çu'şka) Bulg.* Acı biber, kırmızı biber.

çuval *is. Far. cuvāl* **1.** Pamuk, kenevir veya sentetik iplikten dokunmuş büyük torba: *"Yere serilmiş dört çuval üstünde çerçici ufak tefek ve çeşit çeşit neler dizmişti?"* -R. H. Karay. **2.** Bir çuvalın alabileceği miktar: *"Yanımızda, ne olur ne olmaz diye alınmış yarım çuval peksimet vardı."* -H. E. Adıvar. *"Senin için dört çuval öğüttürdüm."* -S. F. Abasıyanık. **çuval gibi** kaba ve seyrek (kumaş) veya bol ve ütüsüz (giysi).

çuvalcı *is.* **1.** Çuval yapan veya satan kimse. **2.** Tarım işlerinde ürünü çuvallara dolduran kimse.

çuvalcılık, -ğı *is.* **1.** Çuval yapıp satma işi. **2.** Ürünü çuvala doldurma işi.

çuvaldız *is. Far. cuvāl-düz* Çuval gibi dokumalar dikmekte kullanılan, ucu yassı ve eğri, büyük iğne.

çuvallama *is.* Çuvallamak işi veya durumu.

çuvallamak *(nsz)* **1.** Çuvala doldurmak. **2.** *argo* Başaramamak.

çuvallanma *is.* Çuvallanmak işi veya durumu.

çuvallanmak *(nsz)* Çuvallamak işine konu olmak.

çuvallatma *is.* Çuvallatmak işi veya durumu.

çuvallatmak *(nsz)* Çuvallamasını sağlamak.

çuvallı *s.* Çuvallanmış veya çuvalı olan.

çuvalsız *s.* Çuvalı olmayan veya çuvallanmamış.

Çuvaş *öz. is.* **1.** İdil ırmağı kıyısındaki Çuvaşistan Federe Cumhuriyeti'nde oturan, Türk soyundan bir halk veya bu halkın soyundan olan kimse. **2.** *s.* Çuvaşlara özgü olan.

Çuvaşça *öz. is. (Çuva'şça)* Çuvaş Türkçesi.

-çü *bk.* -cı / -ci.

çük *is. tkz.* Erkeklik organı.

çükündür *is. hlk.* Pancar.

çükür *is. hlk.* Bir yüzü balta, bir yüzü kazma olan araç.

çünkü *bağ. (çü'nkü) Far. çün ki* Şundan dolayı, şu sebeple: *"Ben şimdi sizin fikrinizi tenkit etmeyeceğim, çünkü faydasızdır."* -Ö. Seyfettin.

çürük, -ğü *s.* **1.** Çürümüş olan: *"Yabancı, kirli, çürük dişlerini gösterek gülümsüyordu."* -Ö. Seyfettin. **2.** Sağlam ve dayanıklı olmayan: *"Çürükleri barındırmaz yaylaların yaylası."* -H. Taner. **3.** *mec.* Sağlam bir temele veya kanıtlara dayanmayan: *Çürük dava. Çürük iddia.* **4.** Gereği gibi işlemez, sakat. **5.** *is.* Vurma veya sıkıştırma yüzünden vücutta oluşan mor leke: *"Hemen her gece sille tokat adamakıllı dayak yiyor, her yanı çürük içinde."* -A. İlhan. **çürüğe çıkarmak** bir nesneyi işe yaramayacak durumda olmasından dolayı kullanmamak. **çürük (veya çürüğe) çıkmak 1)** birinin sağlam olmadığı anlaşılmak. **2)** *ask.* sağlık durumunun elverişsiz olması yüzünden askerlik ödevinden bağışlanmak. **çürük tahtaya basmak** *mec.* tedbirsizlik edip sonu tehlikeli olabilecek bir işe girişmek.

→ ***çürük boya, çürük çarık, çürük gaz, çürük iş, çürük para, çürük sakız***

çürük boya *is.* Doğal olmayan ve basit kimyasal yollarla elde edilen boya.

çürük çarık *s.* Sağlam olmayan, işe yaramaz: *"... ev bize dar geliyor, çürük çarık, akarı kokarı eksik değil."* -N. Kurşunlu.

çürükçül *is.* ve *s. biy.* Doğal olarak hayvan ve bitki kalıntılarının üzerinde yaşayan ve onların çürümesine yol açan (bitki ve organizmalar), saprofit.

çürük gaz *is. kim.* Otomobil vb. taşıt araçlarının egzozundan çıkan yanmış gaz.

çürük iş *is.* Bozuk, kötü, işe yaramaz özellikleri olan durum veya iş.

çürüklü *s.* Çürüğü olan.

çürüklük, -ğü *is.* **1.** Çürük olma durumu. **2.** İşe yaramayan maddelerin bırakıldığı yer. **3.** *mec.* Sakıncalı, şüpheli, belirsiz durum: *"Eğer bu işte bir çürüklük olsaydı, çocuklarını da beraber almazdı ya."* -Halikarnas Balıkçısı.

çürük para *is. esk.* Ayarı düşük on akçe, **sağ para** karşıtı.

çürük sakız *is. mec.* Çok kullanılan söz veya düşünce.

çürüksüz *s.* Çürüğü olmayan.

çürüme *is.* Çürümek işi.

çürümek *(nsz)* **1.** (bitki veya hayvan) Türlü etkilerle ve en çok mikropların etkisiyle, kimyasal değişikliğe uğrayarak bozulup dağılmak: *"Sen toprakta çürürsün canım kardeşim / Ben ayakta."* -B. R. Eyuboğlu. **2.** Sağlamlığını, dayanıklılığını yitirmek: *"Onun gelişine kadar da kağşamış, çürümüş, küflenmiş yapı ayakta kalamazdı."* -T. Buğra. **3.** Vurulma veya sıkışma yüzünden vücutta lekeler oluşmak. **4.** *mec.* (insan için) Yıpranmak, çökmek. **5.** (düşünce, dava için) Temelsiz ve kanıtsız kalmak.

çürütme *is.* Çürütmek işi.

çürütmek *(nsz)* **1.** Çürümesine sebep olmak. **2.** (eti) Bayatlatıp gevrek bir duruma getirmek. **3.** *mec.* Doğru olarak ileri sürülen bir düşüncenin, bir davanın boşluğunu, anlamsızlığını ortaya koymak. **çürütülme** *is.* Çürütülmek işi veya durumu.

çürütülmek *(nsz)* **1.** Çürütmek işine konu olmak. **2.** *mec.* Doğru olarak ileri sürülen düşüncenin yanlışlığını, gerçeklere dayanmadığını ortaya çıkarmak.

çürütüş *is.* Çürütmek işi veya biçimi.

çürüyüş *is.* Çürümek işi veya biçimi.

çüş *ünl.* **1.** Yürüyen eşeği durdurmak için söylenen söz. **2.** *hkr.* Yakışıksız bir davranış karşısında söylenen kaba bir söz.

D

d D 1. Türk alfabesinin beşinci harfi. ***De*** adı verilen bu harf ses bilimi bakımından ötümlü, patlayıcı diş eti ünsüzünü gösterir. **2.** *müz.* Nota işaretleri harfle tanımlandığında re notasını gösterir. **3.** Romen rakamlarında beş yüz sayısını gösterir.

da / de *bağ.* **1.** (sonunda kalın ünlülü hece bulunan kelimelerden sonra **da**, ince ünlülü hece bulunan kelimelerden sonra **de**, biçimlerinde yazılır; yazıda, ta / te biçimi kullanılmaz.) Daha önce geçmiş bir cümle veya eş görevli öge ile sonraki arasında "-den başka" anlamıyla ilişki kurar: *Ben de geldim. Toplantıda o da konuştu. "Bu adamın kim olduğunu o da öğrenmişti."* -R. N. Güntekin. **2.** Azarlama, yalvarma, küçümseme, yakınma, övme anlamlarında iki cümleyi bağlar: *Aklını başına topla da çalış. Onu bana ver de işimi göreyim. Her şeyi tamammış gibi otomobil de alacakmış. "İş bulamayanlar kahveden de dürülüp çıkarılırlarsa bilmem artık nereye giderler?"* -R. N. Güntekin. **3.** Şart bildiren fiillerden sonra "bile, dahi" anlamına gelerek şartın geçerli olmadığını anlatır: *Artık gönlümü alsa da değeri yok. "Yatakları, yorganları bile kıt ise de, hasta çocuğa yerimiz yok diyecek değiller ya."* -M. Ş. Esendal. **4.** Karşıt anlamlı cümleleri pekiştirerek bağlar: *Bütün yıl gezmiş de şimdi iş bulmaya kalkışmış.* **5.** Bazı birleşik cümleleri "ama, fakat" anlamıyla birbirine bağlar: *İstedi de vermedim.* **6.** Bazı edat, bağlaç ve zarflardan sonra gelerek anlamı güçlendirir: *Savunması hiç de yeterli değil. O kadar da soğuk yok. "Şimdi, yalnız yorgun değil, biraz da dalgın görünüyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **7.** Kendisinden önceki fiili zarf-fiil durumuna sokar: *Çalıştı da başardı. Evine uğramış da kendisini görmüş.* **8.** -erek, -ip ekli zarf-fiillerden sonra kullanılırsa temel fiilin oluş biçimini, önermenin nasıl oluştuğunu anlatır: *Burası süpürülerek de temizlenir. Gidip de gelmemek, gelip de görmemek var.* **9.** Tekrarlanan iki isim, iki sıfat arasında kullanılırsa anlam güçlendirilmiş olur: *Kadın da kadınmış ha!* **10.** Bir isteğe karşı olan fiili bağlamaya yarar: *Sınıfını geçsin de istediğini yapmaya hazırım.* **11.** Tekrarlanan fiiller arasında süreklilik bildirir: *Bir kere ağzını açtı mı söyler de söyler. Gitmiş de gitmiş, gitmiş de gitmiş, sonunda yorulmuş.* **12.** Bir şeyin yerine geçebilen iki cümlenin fiillerini birbirine bağlar: *Onu almadım da bunu aldım. Sen otur da ben gideyim. Kâğıt kalacakmış da bana zarf verecekmişsiniz.* **13.** Tekrarlanan kelimelerin arasına girerek kuvvetli istek, direnme bildirir: *Çocuk satıcıyı görünce şeker de şeker diye tutturdu ...* cümlede da...da, de...de, da...de veya de...da biçimleriyle eş görevli ögeleri, "hem ... hem" anlamıyla bağlar: *Babası da annesi de gelmiş. "Gitti yemek kabına, su tasına baktı. Tamam, suyu da var yiyeceği de!"* -M. Ş. Esendal.

-da- / -de-, -ta- / -te- *gr.* Yansımalardan geçişsiz fiil türeten ek: *fısıl-da-mak, çağıl-da-mak, gümbür-de-mek, fingir-de-mek* vb.

-da / -de /, -ta / -te *gr.* Bulunma hâli eki: *oda-da, sokak-ta, ev-de, gök-te* vb. Bazı örneklerde bu ek kalıplaşmıştır: *göz-de, söz-de, ondalık.*

Dadacı *is.* Dadacılık akımına bağlı sanatçı, dadaist.

Dadacılık, -ğı *is.* **1.** Savaşa ve toplumsal düzensizliğe karşı baş kaldırmadan do-

ğan bir sanat akımı, Dadaizm. **2.** *ed.* 1916'da dil ve estetik kurallarını tanımayan, kelimelerin anlamlarına değer vermeyen, anlatımda başıboş ve alabildiğine çağrışımlara dayanan bir yol izleyen, bile bile kapalılığa sapan bir çığır, Dadaizm.

Dadaist *is. Fr. dadaiste* Dadacı.

Dadaizm *is. Fr. dadaisme* Dadacılık.

dadandırma *is.* Dadandırmak işi.

dadandırmak *(-i, -e)* Dadanmasına yol açmak: *O kediyi bu kapıya sen dadandırdın.*

dadanma *is.* Dadanmak işi.

dadanmak *(-e)* **1.** Tadını aldığı, hoşlandığı bir şeyi sık sık istemek: *Çocuk çikolataya pek dadandı.* **2.** Yarar, çıkar amacıyla veya alışkanlıkla bir yere sık sık uğramak: *"İkinci sene plâjlara da dadandı; yüzüyor, kumda yatıp güneşleniyor, dans ediyor, kürek çekiyordu."* -R. H. Karay.

dadaş *is.* **1.** Erkek kardeş. **2.** Delikanlı, yiğit kimse: *"Su katılmamış bir dadaştı ve politika ile uğraşmamıştı."* -T. Buğra. **3.** *ünl.* (doğu illerinde) Seslenme sözü olarak kullanılır.

dadaşlık, -ğı *is.* Dadaş olma durumu.

dadı *is. Far. dādū* Çocuk bakımı ile görevlendirilmiş kadın. **dadı olmak** çocuk bakıcılığı görevini üstlenmek: *"Yaşlanınca torunlarına dadı olmuş bütün kadınların öçlerini almak istiyor gibiydi."* -M. Ş. Esendal.

dadılık, -ğı *is.* Dadı olma durumu veya dadının yaptığı iş. **dadılık etmek 1)** bebek veya çocuk bakıcılığı ile uğraşmak: *"Elli yaşlarında bir adam, konaklarda dadılık eden bir kadının erkeğidir."* -M. Ş. Esendal. **2)** üzerine sorumluluk almak, göz kulak olmak, sahip çıkmak, sahiplenmek.

dağ (I) *is.* Yer kabuğunun çıkıntılı, yüksek, eğimli yamaçlarıyla çevresine hâkim ve oldukça geniş bir alana yayılan bölümlerine verilen ad. **dağ** (veya **dağlar**) **gibi (kadar) 1)** çok büyük, çok iri, çok güçlü: *Dağ gibi delikanlı. "Bizim de kalbimizi kımıldatır yerinden / Toprağa diz vuruşu dağ gibi bir zeybeğin."* -F. N. Çamlıbel. **2)** pek çok: *"Bende bu hikâyelerin dağlar gibi dosyaları var."* -M. Ş. Esendal. *"İlk dinlediğimiz ninni ile bu yeni ninni arasında dağlar kadar fark vardı."* -O. C. Kaygılı. **dağ ardında olsun da, yer altında olmasın** yaşasın da uzakta olsun. **dağ dağ üstüne olur, ev ev üstüne olmaz** aynı evde oturan iki aile arasında er geç birtakım anlaşmazlıklar çıkar. **dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur** ne kadar uzak düşmüş olurlarsa olsunlar, insanlar günün birinde birbirleriyle karşılaşabilirler. **dağ** (veya **dağları**) **devirmek** çok zor işleri başarmak. **dağ doğura doğura bir fare doğurmuş** büyük şeyler beklenen bir işten önemsiz bir sonuç alınınca söylenir. **dağ yürümezse, abdal yürür** büyüklük taslayan birinden bitecek bir işimiz varsa, biz onun ayağına gidip işimizi görmeliyiz. **dağa çıkmak** eşkiyalık etmek veya hükûmete karşı gelmek için dağlara çekilmek. **(birini) dağa kaldırmak** birini, herhangi bir amaçla, zorla dağa veya ıssız bir yere götürüp orada tutmak: *"Yalnız Efe'den kimsenin şikâyeti yokmuş. Ne kimseyi dağa kaldırırmış, ne de fidye istermiş."* -Ö. Seyfettin. **dağda bağın var, yüreğinde dağın var** malı mülkü veya evlâdı olanlar kaygı ve tasadan uzak olamazlar. **dağda büyümüş** kaba ve görgüsüz kimse. **dağdan gelip bağdakini kovmak** sonradan geldiği bir yerde eskiden beri burada bulunan kişinin yerini almaya çalışmak. **dağdan inme** çok kaba saba kimse. **dağlara düşmek** büyük bir üzüntü dolayısıyla insanlardan kaçıp ıssız yerlerde yaşamak. **dağlara taşlara** kötü bir durumdan söz edilirken "hepimizden ırak olsun" anlamında söylenir. **dağların misafir aldığı mevsim** *şaka* yaz mevsimi. **dağların şenliği** (veya **dağların gelin anası**) *şaka* ayı, kaba, anlayışsız kimse: *"Hay kör olası, dağların şenliği, bak şimdi de hanımın saksısını devirdi."* -M. Ş. Esendal.

→ ***dağ adamı, dağalası, dağ anası, dağ armudu, dağ aslanı, dağ ayısı, dağ başı, dağ bayır, dağ birliği, dağ çamı, dağ çayı, dağ çayırı, dağ çileği, dağ dalak otu, dağ elması, dağ eriği, dağ eteği, dağ evi, dağ gölü, dağ havası, dağ iklimi, dağ ispinozu, dağ keçisi, dağ kestanesi, dağ kırlangıcı, dağ kolu, dağ koyunu, dağ köyü, dağ lâlesi, dağ merası, dağ nanesi, dağ oluşu, dağ otlağı, dağ serçesi, dağ sıçanı, dağ taş, dağ tavuğu, dağ topu, dağ yolu***

dağ (II) *is. Far. dāġ* **1.** Kızgın bir demirle vurulan damga, nişan. **2.** *is.* İyileştirmek için vücudun hastalıklı bölümünde kızgın bir araçla yapılan yanık. **3.** *is. mec.* Büyük üzüntü, acı: *"Dağda bağın var, yüreğinde dağın var."* -Atasözü.

dağ adamı *is.* Kaba saba kimse.

dağalası *is. zool.* Eti kırmızı bir çeşit küçük ala balık *(Salmo alpinus).*

dağ anası *is.* Çok iri kadın, dağlar anası.

dağar *is. Far. taġār* **1.** Ağzı yayvan, dibi dar toprak kap. **2.** Dağarcık: *"Daldırın elinizi onun özdeyiş dağarına, her duruma uygun formüller bulabilirsiniz."* -H. Taner.

dağarcık, -ğı *is.* **1.** Meşin torba. **2.** *mec.* Bilginin biriktiği yer, bellek: *"Dağarcıklarındaki üç beş yüz kelimeye yeni duydukları sekiz onu da eklenince bu iş pek âlâ oluyordu."* -T. Buğra. **3.** *müz.* Repertuar. **dağarcığı yüklü** bilgisi çok olan, bilgili. **dağarcığına atmak** bir bilgiyi eski bilgilerine katmak, zihnine yerleştirmek. **dağarcığındakini çıkarmak** hazırladığı bir sözü söylemek. **dağarcıkta bir şey kalmamak** her şeyi tüketmek, bitirmek.

dağ armudu *is.* Yabanî armut, ahlat.

dağ aslanı *is. zool.* Puma.

dağ ayısı *is. zool.* **1.** Dağlarda yaşayan yabanî ve tehlikeli ayı cinsi. **2.** *mec.* Şehir yaşayışına alışmamış çok kaba kimse.

dağ başı *is.* **1.** Dağ doruğu. **2.** Şehir dışı; ıssız yer: *"Dağ başında gece yarısı beni kim görmek isteyebilir."* -M. Ş. Esendal.

dağ bayır *is.* İnişli çıkışlı yer, kır.

dağ birliği *is. ask.* Dağ şartlarına göre eğitilmiş askerî birlik.

dağcı *is.* Dağa tırmanma sporu yapan kimse, alpinist.

dağcıl *s. bot.* Dağ şartlarına ve iklimine göre yetiştirilen bitki.

dağcılık, -ğı *is.* Dağa tırmanma sporu, alpinizm.

dağ çamı *is. bot.* Dağda yetişen çam türü.

dağ çayı *is. bk.* ada çayı.

dağ çayırı *is. bot.* Dağlık bölgelerde derin ve rutubetli toprağa sahip alanlarda gelişen tabiî çayır.

dağ çileği *is. bot.* Dağda yetişen çilek, yaban çileği.

dağdağa *is. Ar. daġdaġa* Gürültü, patırtı, telâş, karmakarışık durum, sıkıntı: *"Hayat mütemadi ihtiyaçları yerine getirmeye uğraşmaktan ibaret çetin bir dağdağa."* -H. R. Gürpınar.

dağdağalı *s.* Gürültülü patırtılı: *"Sultan Mahmut devri, imparatorluğun dağdağalı ve çok dertli bir zamanıydı."* -A. Ş. Hisar.

dağdağasız *s.* Gürültüsüz, patırtısız, sessiz ve sakin (yer veya ortam).

dağ dalak otu *is. bot.* 5-10 cm yükseklikte, yere yatık ve çiçekleri soluk sarı renkli bir dalak otu türü *(Teucrium montana).*

dağ elması *is. bot.* Yabanî elma.

dağ eriği *is. bot.* Yabanî erik.

dağ eteği *is. coğr.* Dağ yamacının alt bölümü.

dağ evi *is.* **1.** Dağlık yerlerde kurulmuş ev. **2.** Şehirlerin kirli havasından uzaklaşmak, tabiat varlıklarından ve güzelliklerinden yararlanmak için yapılmış ev.

dağ gölü *is.* Dağlar arasındaki çukur alanlarda akan suların birikimi ile oluşan göl.

dağ havası *is.* Yüksek yerlerdeki serin ve temiz hava.

dağılım *is.* **1.** Dağılarak birbirinden ayrılma. **2.** Bir toplumda veya kümede incelenen bir veya birçok özelliğin zamana, yere veya seçilen herhangi bir değişkene göre hesaplanan sayısal ve oransal dağılışı. **3.** *ekon.* Ulusal gelirin toplumun bireyleri veya kesimleri arasındaki dağılışı: *Gelir dağılımı. "Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır."* -Anayasa. **4.** *ekon.* Mal üretiminde, katkıda bulunanlara, üretilen

mallardan herhangi bir ölçüde verilmesi, dağıtılması. **5.** *psikol.* Çağrışım. **6.** *d.b.* Bir ses biriminin, anlam biriminin veya dizimin değişik kullanım veya bağlamlardaki çevrelerinin tümü. **7.** *kim.* Birleşiminde kütle içinde tamamen eşit olarak dağılmış gerçek veya koloidal eriyik biçiminde başka bir madde bulunan katı, sıvı veya gaz durumundaki bütün cisimlere verilen ad.

dağılış *is.* **1.** Dağılmak işi veya biçimi, çözülme: *Düşman ordusunun dağılışı.* **2.** Yıkılış, çöküş: *Hun imparatorluğunun dağılışı.*

dağılma *is.* **1.** Dağılmak işi: *"Fatoş'un içeri girmesiyle sabahtan beri esen kederli havanın dağılması bir oldu."* -S. F. Abasıyanık. **2.** *ask.* Sınırlı bölgelere toplanmış birlik, gereç ve kuruluşların düşman saldırısına karşı daha iyi korunmalarını sağlamak amacıyla birbirlerinden uzaklaştırılmaları. **3.** *ask.* Aynı silâhla aynı hedefe atılan mermilerin, barut haklarının ve başka şartların değişmesi yüzünden ayrı ayrı noktalara vurması.

dağılmak *(nsz)* **1.** Toplu durumda iken ayrılıp birbirinden uzaklaşmak: *"Kendi öldü, biz evlâtları küçük yaşta dağıldık."* -Y. K. Beyatlı. *"Yolcular artık yavaş yavaş dağılıyorlardı."* -H. Taner. **2.** Değer ve birimler belli etkenlerle, oranlı olarak bölünmek. **3.** Parçalanarak yayılmak, ufalanmak: *"Kentin eski merkezindeki evler kendiliğinden yıkılıyor, bahçe duvarları dökülüp dağılıyordu."* -A. Kutlu. **4.** Karışık duruma gelmek, düzeni bozulmak: *Oda dağıldı. "Siyah saçları hare hare suyun yüzüne dağıldı."* -C. Uçuk. **5.** *mec.* Birliği beraberliği bozulmak: *Golü yiyince takım dağıldı. Babanın ölümünden sonra aile dağıldı.* **6.** *mec.* Bir topluluğun, kuruluşun varlığı son bulmak, feshonunmak, münfesih olmak. **7.** *mec.* Etkisi, gücü azalmak: *"Ona ne zaman rastlasanız, içiniz açılır, efkârınız dağılır."* -H. Taner.

dağınık *s.* **1.** Geniş bir alana yayılmış olan. **2.** Bir arada olmayan, birbiriyle bağlantısı olmayan. **3.** Düzeni bozuk, karışık: *Bu oda pek dağınık. "Kadın yatağın içinde saçları dağınık, dimdik oturuyordu."* -P. Safa. **4.** Düzensiz, düzenli olmayan, tertipsiz: *"Bağırarak konuşmaktan hoşlanmaz, dağınık kıyafetle, kocasına bile görünmez bir kadın."* -M. Ş. Esendal. **5.** *mec.* Düşüncelerini toparlayamayan: *Şu anda kafam çok dağınık.*

→ ***dağınık gözenek, dağınık ışık***

dağınıkça *zf. (dağını'kça)* Biraz dağılmış, dağınık gibi: *"İçerisi biraz dağınıkça, fakat insana sükût veren bir yerdi."* -C. Uçuk.

dağınık gözenek, -ği *is.* Ağaç başkesitindeki gözeneklerin dengeli düzende dağılım gösterme hâli.

dağınık ışık, -ğı *is. sin.* Bir sahnenin aydınlatılmasında genel aydınlanmayı sağlayan veya sahnenin genel aydınlanma derecesini artırmakta kullanılan ışık.

dağınıklık, -ğı *is.* Dağınık olma durumu.

dağıntı *is.* Karışık, gelişigüzel atılmış öteberi.

Dağıstanlı *öz. is.* ve *s.* Kuzeydoğu Kafkasya'daki Dağıstan Federe Cumhuriyeti halkından olan kimse.

dağıtıcı *is.* **1.** Mektup, gazete vb. şeyleri dolaşarak dağıtan kimse, müvezzi. **2.** Motorlarda yüksek gerilimli akımı çalışma sırasına göre bujilere yayıp gönderen aygıt, distribütör.

dağıtıcılık, -ğı *is.* Dağıtma işi: *Kitap dağıtıcılığı.*

dağıtık, -ğı *is.* ve *s.* Kendinden geçmiş, sarhoş: *Polis, dağıtık gazino müşterisini derdest edip götürdü.*

dağıtılma *is.* Dağıtılmak işi.

dağıtılmak *(nsz)* Dağıtmak işi yapılmak, tevzi edilmek: *Yemek dağıtıldı. Mektuplar dağıtıldı. "Dışarıda, bahçede, meydanda bekleyen mektep çocuklarına birer külâh şeker dağıtıldı."* -Y. K. Beyatlı.

dağıtım *is.* **1.** Dağıtmak işi, tevzi: *Kitap dağıtımı.* **2.** Bir merkezden çeşitli yerlere göndermek işi: *Gaz dağıtımı.*

→ ***dağıtım bürosu, dağıtım evi***

dağıtım bürosu *is.* Dağıtım işinin yapıldığı büro.

dağıtımcı *is.* Dağıtım işiyle uğraşan kimse veya kuruluş.

dağıtımcılık, -ğı *is.* Dağıtımcının işi.

dağıtım evi *is.* Dağıtım işiyle uğraşan kuruluş merkezi.

dağıtış *is.* Dağıtmak işi veya biçimi.

dağıtma *is.* Dağıtmak işi, tevzi etme.

dağıtmak *(-i)* **1.** Toplu durumda bulunan kimse veya şeyleri birbirinden uzaklaştırmak veya ayırmak: *Görevliler, kalabalığı dağıttı. "Düşman ordusunu çil yavrusu gibi dağıtırlardı."* -Y. K. Beyatlı. **2.** Belli bir orana göre bölüştürmek, pay etmek, tevzi etmek: *Para dağıtmak. İlân dağıtmak. "Muhacir kümeleri arasında ekmek dağıtmakla uğraşan yaşlıca bir adama seslendi."* -P. Safa. **3.** Bir şeyin veya bir yerin düzenini bozmak: *Odayı dağıtmak. Kâğıtları dağıtmak.* **4.** Güçlü bir vuruşla büyük bir zarara yol açmak: *Bir yumrukta beynini dağıttı.* **5.** *mec.* Bir topluluğun varlığına son vermek, feshetmek: *Kooperatifi dağıttılar.* **6.** *mec.* Kurulu bir düzeni bozmak. **7.** *mec.* Etkisini, gücünü azaltmak, gidermek. **8.** İletmek, ulaştırmak: *"Selâmlar dağıtarak, telâşsız ve yorgun bana doğru yürüyordu."* -R. H. Karay.

dağî *is. (da:ği:) T. dağ + Ar. -î müz.* Dağlık bölgelerde söylenen türkülerin makamı.

dağ iklimi *is.* Sert, kuru ve soğuk havanın hâkim olduğu iklim türü.

dağ ispinozu *is. zool.* Sırtı kara benekli, karnı beyaz, erkeğinin gerdanı portakal renginde, ağaçlık yerlerde yaşayan ispinozgillerden bir kuş.

dağ keçisi *is. zool.* Boynuzlugiller familyasından, ufak sürüler hâlinde yaşayan, çok çevik bir antilop türü, elik *(Rupicapra tragus).*

dağ kestanesi *is. bot.* Amerika'nın sıcak bölgelerinde yetişen sert yapılı ağaç ve bu ağacın meyvesi *(Sloane berteriana).*

dağ kırlangıcı *is. zool.* Çobanaldatan, keçisağan.

dağ kolu *is. coğr.* Sıradağlardan her iki yöne doğru uzanan dağ sırtı.

dağ koyunu *is. zool.* Yabanî koyun.

dağ köyü *is.* Dağlık yerlerde kurulmuş yerleşim yeri.

dağlağı *is.* Dağlama aracı.

dağ lâlesi *is. bot.* Düğün çiçeğigillerden, mor renkli, çan biçimi tüylü çiçekleri olan otsu bir bitki, anemon *(Anemone vulgaris).*

dağlama *is.* Dağlamak işi.

→ ***dağlama resim***

dağlamak *(-i) Far. dāğ + T.* **1.** Kızgın bir demirle hayvan derisine damga vurmak. **2.** Akan kanı dindirmek veya hasta bölümleri ortadan kaldırmak için vücudun bir yerini kızdırılmış bir metal araçla yakmak: *"Kızgın maşa demirini al da kollarını dağla dese, dağlayacakmışım."* -O. C. Kaygılı. **3.** *mec.* (çok sıcak, soğuk veya acı bir şey) Yakmak: *Soğuk yüzünü dağladı. Biber ağzını dağladı.* **4.** *mec.* Acısı yüreğine işlemek.

dağlama resim, -smi *is.* Tahta üzerine kızgın demirle yapılan bir tür resim, yakma resmi, pirogravür.

dağlanış *is.* Dağlanma işi veya biçimi.

dağlanma *is.* Dağlanmak işi.

dağlanmak *(nsz)* Dağlamak işine konu olmak.

dağlar anası *is.* Çok iri kadın, dağ anası.

dağlatış *is.* Dağlatmak işi veya biçimi.

dağlatma *is.* Dağlatmak işi.

dağlatmak *(-i, -e)* Dağlamak işini yaptırmak.

dağlayış *is.* Dağlamak işi veya biçimi.

dağlı (I) *s.* **1.** Dağlık bölge halkından olan: *"Bu tuzak dağlıların çok zoruna gitti."* -Y. Kemal. **2.** *mec.* Kaba saba, görgüsüz: *"Batıl itikatlara inanmış, dağlı, cahil bir kızcağızdı."* -R. H. Karay. **3.** Dağa ait: *"Bir sahilin kenarında göğsümüz dağlı rüzgârlarla doldu."* -S. F. Abasıyanık.

dağlı (II) *s.* Dağlanmış olan: *"Yaralılara su ne ise, yüreği dağlı Müslümanlara da varlığın odur."* -R. E. Ünaydın.

dağlıç, -cı *is. zool.* Kıvırcık koç ile Karaman koyununun birleşmesinden doğan melez koyun.

dağlık *s.* Birçok dağın bulunduğu,

dağlarla kaplı (bölge).

dağ merası *is.* Dağlar arasında kalan hayvan otlatmaya elverişli bölge.

dağ nanesi *is. bot.* Yüksekliği 20-50 cm arasında olan, sık beyaz tüylü, kuvvetli nane kokulu, çok yıllık ve otsu bir bitki *(Cyclotrichium niveum).*

dağ oluşu *is. jeol.* Yer kabuğunun belli yerlerinde kıvrılma, kırılma ve yükselme olayları sonucu dağların oluşunu inceleyen bilim kolu, orojeni.

dağ otlağı *is.* Dağ merası.

dağ serçesi *is. zool.* Serçegillerden, orman ve bahçelerde yaşayan sırtı kahverengi, karnı kül rengi ve beyaz olan bir tür serçe *(Passer montanus).*

dağ sıçanı *is. zool.* Kemiriciler takımının sincapgiller familyasından postu beğenilen bir memeli türü *(Marmota marmota).*

dağ taş 1. Şehir dışındaki her yer. **2.** *mec.* Çok fazla: *Ürün dağ taş yığıldı.*

dağ tavuğu *is. bk.* çil (I).

dağ topu *is. ask. esk.* Katır sırtında taşınan küçük top.

dağ yolu *is.* Dağ eteklerinden geçen vasıfsız yol.

dah *ünl. bk.* deh. **dah etmek** sürmek, yürütmek: *Hayvanına dah edip yola koyuldu.*

daha *zf.* **1.** Şimdiye kadar, henüz: *Daha kimse gelmemiş. Daha bir saat olmadı.* **2.** Olana ek olarak, olana katarak: *Bir saat daha beklemeli. Daha neler var? "Bir kızım daha olsaydı, adını Meliha koyardım."* -P. Safa. **3.** Kendisinden sonra üçüncü kişi iyelik eki alan bir sıfatla birlikte sözü edilen konuda en önemli durumu belirtmek için kullanılır: *Daha kötüsü treni de kaçırdık.* **4.** Bundan başka, bunun dışında: *"Daha çiçekleri de sulayacağım."* -H. Taner. **daha da** karşılaştırma derecesini vurgular: *"Daha da önemlisi sıkılganlığını unutturacaktı ona."* -N. Cumalı. **daha iyisi can sağlığı** "bulunabileceklerin en iyisi oldu" anlamında kullanılır. **daha neler!** "hiç öyle şey olur mu!" anlamında kullanılır.

→ ***daha bir***, ***daha daha***

daha bir *s.* Değişik, farklı.

daha daha *zf.* "Başka neler oldu?" anlamında kullanılır.

dahası *is.* (bir şeye) Fazlası, ilâvesi. **dahası var** bir konuda bilinmesi gereken başka şeyler de olduğunu anlatmak için kullanılır: *"Dahası var, fakat dahasını siz merak edip arayın, bulun."* -B. R. Eyuboğlu.

dahdah *is.* (çocuk dilinde) At.

dahi *bağ. esk.* **1.** Da, de: *Bunu ben dahi bilmiyorum. "Hatay dahi bir Millî Misak meselesi idi."* -F. R. Atay. **2.** "Bile" anlamında şart bildiren fiillerden sonra gelerek şartın geçerli olmadığını bildirir: *Artık gelse dahi beni bulamaz.*

dâhi *is. (da:hi:) Ar. dāhī* Olağanüstü yeteneği ve yaratıcı gücü olan (kimse): *"Atatürk, bilmek için öğrenmiş olmaya ihtiyacı olmayan dâhiler soyundandı."* -H. Taner.

dâhice *s.* ve *zf. (da:hi:'ce)* Dâhiye yakışır (biçimde): *Dâhice bir buluş.*

dahil, -hli *is. Ar. daḫl esk.* Bir işe karışmış olma, karışma: *"Yok, paşa kardeş, bu zaferde benim dahlim yok."* -F. F. Tülbentçi.

dâhil *is. (da:hil) Ar. dāḫil* **1.** İç, içeri: *"Bütün bu şeraitten daha elim ve daha vahim olmak üzere memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar..."* -Atatürk. **2.** *zf.* İçinde olmak üzere, ile birlikte: *Bugün dâhil ayrılalı beş gün oldu. "Bütün bu insanlar, amcası dâhil tiyatroda perdenin açılmasını bekler gibidir."* -T. Buğra. **dâhil etmek** içine almak, katmak. **(bir şeye) dâhil olmak** katılmak, girmek veya içinde olmak: *Oyuna biz de dâhil olduk.*

dâhilen *zf. (da:'hilen) Ar. dāḫilen* **1.** İçeriden, içten. **2.** (ilâçlar için) İçip, yutularak.

dâhilî *s. (da:hili:) Ar. dāḫilī* İçle ilgili: *"Darülbedayi kısmını ve bu kısmın dâhilî şekil ve manzarasını anlatmalıyım."* -H. F. Ozansoy.

→ ***dâhilî deniz***, ***dâhilî harp***, ***dâhilî nizamname***, ***dâhilî talimatname***

dâhilî deniz *is. bk.* iç deniz.

dâhilî harp, -bi *is. ask. bk.* iç savaş.

dâhilik, -ği *is. (da:hi:lik)* Dâhi olma durumu, deha.

dâhilî nizamname *is.* İç tüzük.

dâhilî talimatname *is.* İç yönetmelik.

dâhiliye *is. (da:hiliye) Ar. dāḫiliyye esk.* **1.** (devlet yönetiminde) İç işleri: *"Dâhiliye nezaretine yazarlar, orası lâzım gelen, muameleyi yapar."* -A. Gündüz. **2.** Vücudun iç hastalıklarıyla ilgili hekimlik kolu. **3.** İç hastalıklarıyla ilgili hastahane bölümü: *Dâhiliye koğuşu. "Dâhiliye hemşiresi size yardım edecektir."* -C. Uçuk.

→ ***dâhiliye mütehassısı***, ***dâhiliye subayı***

dâhiliyeci *is.* İç hastalıkları uzmanı.

dâhiliye mütehassısı *is. tıp* İç hastalıkları uzmanı.

dâhiliye subayı *is. ask.* Askerî okul, hastahane gibi kuruluşlarda iç yönetimde görevli subay.

dâhiyane *s.* ve *zf. (da:'hi:ya:ne) Ar. dāhī + Far. -āne esk.* Dâhiye yakışır (biçimde), dâhice: *"Size felsefeden hiç hoşlanmadığımı, hele böyle dâhiyanesinden iğrendiğimi arz ederim."* -S. F. Abasıyanık.

dahletme *is.* Dahletmek işi.

dahletmek *(-e) Ar. daḫl + T. etmek esk.* Karışmak, burnunu sokmak; sataşmak: *"Dahleden dinimize bari Müselman olsa."* -Bahaî.

dahra *is. bk.* tahra.

daim *s. (da:im) Ar. dā'im esk.* Sürekli, sonsuz: *"Her daim ondan her türlü fedakârlıklar bekliyordu."* -S. F. Abasıyanık. *"Dinleyin bir özlemi daim gülün / İlkbaharda ıtrı sonsuzdur gülün."* -F. Halıcı. **daim etmek (veya eylemek)** sürekli kılmak. **daim olmak** süre durmak, sürüp gitmek, devam etmek.

daima *zf. (da:ima) Ar. dā'imā* Her vakit, sürekli olarak: *"Daima hastalığından şüphe eder dururduk."* -P. Safa. *"Onlar daima bir macera ararlar."* -Ö. Seyfettin.

daimî *s. (da:imi:) Ar. dā'imī* Sürekli, kalıcı, temelli, gedikli: *"Romanyalılar ve Macarlarla harp daimî bir hâl almıştır."* -F. R. Atay.

dair *s. (da:ir) Ar. dā'ir* Bir konu üzerine olan, üzerine, konusunda, ... ile ilgili, üstüne: *Sanata dair konuşma. "Yarına kadar sarhoşluğu geçer, ben de sarhoş olmadığına dair rapor veririm."* -A. Gündüz.

daire *is. (da:ire) Ar. dā'ire mat.* **1.** Bir çemberin içinde kalan düzlem parçası. **2.** Bir yapının konut olarak kullanılan bölümlerinden her biri, kat: *"Bu koskoca binanın, pasajın arka tarafında bir kısım daireleri ayrıca kiraya verilmiş."* -H. F. Ozansoy. **3.** Belirli devlet işlerini çevirmekle görevli kuruluşlardan her biri ve bunların içinde çalıştıkları yapı: *"Eskiden hem bir dairede beraber bulunmuşlar, hem de silâh arkadaşlığı etmişlerdi."* -R. H. Karay. *"Burası da bugüne bugün bir askerlik dairesidir."* -M. Ş. Esendal. **4.** Bir yapı veya gemide belli bir işe ayrılmış bölüm: *Kalorifer dairesi. Makine dairesi. "Yemeği, selâmlık dairesinin üst katındaki yemek salonunda yediler."* -M. Ş. Esendal. **5.** *mec.* (soyut kavramlar için) Belli sınır, ölçü: *Mantık dairesinde konuşmak.* **6.** *müz.* Saz takımında usul vurmaya yarayan tef.

→ ***daire kesmesi***, ***daire parçası***

daire kesmesi *is. geom.* Bir dairenin iki yarı çapı ile aralarındaki yayın çevrelediği alan.

daireli *s.* Dairesi olan: *"Katları dörder odalı, bir mutfak, bir sofa dört daireli bir apartmana sahibiz."* -S. F. Abasıyanık.

daire parçası *is. geom.* Bir dairenin bir kirişi ile o kirişin yayı arasında kalan parçası.

dairesel *s. mat.* Daire ile ilgili, daire biçiminde olan.

dairesiz *s.* Dairesi olmayan.

dairevî *s. (da:irevi:) Ar. dā'irevī* Dairesel.

-daki / -deki, -taki / -teki *gr.* İsimden sıfat yapma eki: *dağ-daki ev, bahçe-deki ağaçlar, iç-teki masa, uzak-taki akrabamız* vb.

dakik *s. (daki:k, k'ler kalın okunur) Ar. daḳīḳ* **1.** Düzenli işleyen. **2.** *mec.* Zamanı kullanmada çok dikkatli olan, her

şeyi zamanında yapmaya özen gösteren.

dakika *is. (daki:ka, k'ler kalın okunur) Ar. daḳīḳa* **1.** Bir saatlik zamanın altmışta biri: *Saat, beşe yirmi dakika var. "On dakika bir mecliste insanların susması korkunç bir şeydir."* -S. F. Abasıyanık. **2.** *mat.* Bir derecenin altmışta biri. **3.** An, zaman: *"Bundan sonra sizi her dakika arayacağım."* -C. Uçuk. **dakikası dakikasına** tam zamanında: *"Boğaz'da, geçen vapurlara bakıp zamanı bazen dakikası dakikasına kestirmek mümkündür."* -H. Taner. **dakikası dakikasına uymaz** her an başka bir ruh durumu gösterir.

dakikane *zf. (daki:ka:ne, k'ler kalın okunur) Ar. daḳīḳ + Far. -āne* **1.** Tam zamanında, dakik olarak. **2.** Sadık bir biçimde: *"Köpek asırlarca onlara dakikane hizmet etti."* -Ö. Seyfettin.

dakikasında *zf.* Hemen o anda, anında.

daktilo *is. (dakt'ilo) Fr. dactylo* **1.** Yazı makinesi. **2.** Yazı makinesi ile yazmayı meslek edinen kimse: *"Bir daktilonun ille hanende olması şart değildir."* -H. Taner. **daktilo etmek** yazı makinesiyle yazmak.

→ ***daktilo kâğıdı***, ***daktilo makinesi***, ***daktilo masası***, ***daktilo şeridi***

daktilograf *is. Fr. dactylographe* Yazı makinesi ile yazı yazan kimse, daktilo.

daktilografi *is. Fr. dactylographie* Yazı makinesi ile yazı yazma işi.

daktilo kâğıdı *is.* Daktilo yazıları için kullanılan kâğıt.

daktiloluk, -ğu *is.* Daktilo olma durumu.

daktilo makinesi *is.* Yazı makinesi.

daktilo masası *is.* Üzerinde daktilo ile yazı yazılan özel masa.

daktiloskopi *is. Fr. dactyloscopie* Parmak izine dayanarak kimlik belirleme yöntemi.

daktilo şeridi *is.* Daktilodaki harflerin beyaz kâğıt üzerinde daha iyi okunmasını sağlayan karbonlu şerit.

daktilotekni *is. Fr. dactylo + technie* Suçlunun parmak izlerini belirleme, kimliğini araştırma ve bulmaya yarayan yöntemlerin bütünü.

dal (I) *is.* **1.** Ağacın gövdesinden ayrılan kollardan her biri: *"Cılız dallar, yeşili fersiz, tırnak kadar yapraklar!"* -T. Buğra. **2.** *mec.* Kol, bölüm. **3.** *biy.* Canlıların bölümlenmesinde, sınıfların bir araya gelmesiyle oluşan birlik, şube. **dal budak salmak 1)** karmaşık bir biçimde yayılıp genişlemek: *"Samimiyetimizin her köşesinde heybetli çınarlar gibi dal budak salmıştı."* -O. S. Orhon. **2)** soy yönünden genişleyip yayılmak. **dal gibi** ince uzun yapılı: *"Dal gibi bir vücut üzerinde dev gibi bir baş!"* -Y. Z. Ortaç. **dal gibi kalmak** (vücudu) çok zayıflamak. **dalları basmak** ağaçta dalları eğecek kadar çok meyve olmak.

→ ***dalfidan***, ***dalkıran***, ***dalkurutan***

dal (II) *is. hlk.* **1.** Arka, sırt. **2.** Kol. **3.** Boyun, ense; omuz: *"Belikler dalına dökülür gelir / İnce bel üstüne sal ala gözlüm."* -Halk türküsü. **dal vermek** dayanmak, yaslanmak. **(birinin) dalına basmak** hoşlanmadığı şeyleri yaparak birini kızdırmak: *"Çamaşırcı kadına iyilik etmekten çok, doktorun dalına basmak için direniyor gibiydi."* -H. Taner. *"-Efendi aksi mi? -Pek dalına basmazsan kuzu gibi bir adamdır."* -R. N. Güntekin. **dalına binmek** bir kimseye bir iş yaptırmak için asılmak, musallat olmak, sıkıştırmak.

dal (III) *s.* Çıplak, yalın: *Dalkılıç. Daltaban.*

→ ***dalfes***, ***dalkılıç***, ***daltaban***, ***dal yarak***

dal (IV) *s. hlk.* Zaman belirten kelimelerin başına getirildiğinde kelimenin anlamını güçlendirir: *Dalgündüz.*

→ ***dalgündüz***, ***dalöğle***, ***dal uyku***

dal (V) *is. esk.* Arap alfabesinde **de** harfi: *"Cevriye Hanım dal harfiyle başlayan birçok şey saydı."* -Ö. Seyfettin.

dalak, -ğı *is. anat.* **1.** Midenin arkasında, diyaframın altında, sol böbreğin üstünde, yassı, uzunca, akyuvar üreten ve yıpranmış al yuvarları toplayan, damarlı gevşek bir dokudan oluşmuş organ. **2.** *zool.* Omurgalı hayvanlarda lenf bezine benzeyen ve kan damarları çok olan bir organ. **3.** *hlk.* Bal peteği. **4.** Tekerlek biçimindeki kaşar peyniri. **dalak kestirmek** *hlk.* sıtmadan büyümüş dalağı eski bir usulle tedavi ettirmek.

→ ***dalak otu***

dalak otu *is. bot.* Ballıbabagillerden, Akdeniz çevresinde kuru yerlerde yetiştirilen, yüz kadar türü bulunan, güçlendirici, uyarıcı ve yara sağaltıcı olarak kullanılan otsu veya odunsu bitki, duvar sedefi *(Teucrium chamaedrys).*

dalâlet *is. (dalâ:let) Ar. dalālet esk.* Sapınç, sapkınlı, doğru yoldan ayrılmak: *"Dalâlete kapılmış olmalarından korkarım."* -T. Buğra. **dalâlete düşmek** doğru yoldan ayrılmak, sapkınlık etmek.

dalama *is.* Dalamak işi.

dalamak *(-i)* **1.** (köpek, kurt gibi ısırıcı hayvanlar için) Dişlemek, ısırmak: *"Köpek mi daladı seni?"* -H. R. Gürpınar. **2.** (zehirli böcek, ısırgan otu gibi yakıcı maddesi bulunan şeyler veya sert kumaş için) Dokunarak teni acıtmak veya kaşındırmak.

dalan *is. mim.* **1.** Lobi. **2.** *hlk.* Biçim, şekil.

dalancı *is.* Lobici.

dalancılık, -ğı *is.* Dalancının işi veya mesleği.

dalap olmak *(nsz) hlk.* (dişi hayvan, özellikle kısrak) Erkek istemek.

dalaş *is.* Kavga, gürültülü bağrışıp çağrışma: *"İki gencin kısa ayak dalaşından kız daha acar çıktı."* -H. Taner.

dalaşma *is.* Dalaşmak işi veya durumu, dalaş: *"Hoşgörüden ve uzlaşma yeteneğinden yoksun bulunanlar ve dalaşmaya hazır olanlar da asıl bunlardır."* -H. Taner.

dalaşmak *(nsz, -le)* **1.** (köpekler) Boğuşup birbirini ısırmak. **2.** *mec.* Ağız kavgası etmek: *"Günün birinde hain bir kedi bir kuyruk parçasını kapıp kaçmış, o da bunun için günlerce karısıyla dalaşmış."* -R. N. Güntekin.

dalavere *is. İt. il dare e l'avere "alacak ve verecek" ' tkz.* Yalan dolanla gizlice görülen kötü iş, gizli oyun: *"Gümrük dalaveresini bilmediğim için tüccar yanına giremedim."* -P. Safa. **dalavere çevirmek** (veya **döndürmek**) yalan dolanla gizlice kötü iş görmek: *"Beyefendi dalaveresini döndüreceği yerleri adamlarından hiç kimseye söylemedi."* -Ö. Seyfettin.

dalavereci *is.* ve *s.* Çıkarı için hileye başvuran (kimse).

dalaverecilik, -ği *is.* Dalavereci olma durumu.

dalbastı *is. hlk.* Bir tür iri, aşılı kiraz.

dalcık, -ğı *is. bot.* Ana dalın kollarından her biri, küçük dal.

daldalan *zf.* Arka arkaya, peşi sıra: *"Daldalan daldalan daldan aşağı / Saçları dökülür belden aşağı."* -Halk türküsü.

daldan dala *zf.* Oradan oraya, düzensiz, kararsız. **daldan dala konmak** sık sık iş, konu veya düşünce değiştirmek: *"Çalı kuşu gibi daldan dala konan kararsız bir çocuktu."* -H. R. Gürpınar.

daldırılma *is.* Daldırılmak işi.

daldırılmak *(-e)* Daldırmak işine konu olmak.

daldırış *is.* Daldırma işi veya biçimi.

daldırma (I) *is.* **1.** Daldırmak işi. **2.** Bir dalı gövdeden ayırmadan toprağa gömerek köklenmesini sağlama yolu. **3.** Bu yolla daldırılan dal.

daldırma (II) *is.* Cam veya seramikten yapılmış bir çeşit kulplu kap.

daldırmak *(-i, -e)* **1.** Dalmak işini yaptırmak, dalmasına sebep olmak: *"İnce parmaklarını kocasının saçlarına daldırarak, yumuşak bir sesle yalvardı."* -P. Safa. **2.** *mec.* Dalmak.

daldırtma *is.* Daldırtmak işi.

daldırtmak *(-i)* Daldırmasını sağlamak.

daldız *is. hlk.* **1.** Marangozların kullandığı ağaç oymaya yarayan oluklu demir alet. **2.** *hlk.* Ağaçtan oyulmuş arı kovanı. **3.** *hlk.* Ağaçtan oyulmuş yayık. **4.** *hlk.* Petekten bal almak için kullanılan demir kepçe, demir bıçak.

dalfes *is.* Üstünde sarık bulunmayan, sarıksız fes.

dalfidan *is.* Taze ve yeni fidan.

→ ***dalfidan boylu***

dalfidan boylu *is.* ve *s.* İnce, uzun ve

yeni dal gibi boyu olan: *"Hepsi de gencecik dalfidan boylu ikişer üçer kız çıktı."* -M. N. Sepetçioğlu.

dalga *is.* **1.** Deniz veya göl gibi geniş su yüzeylerinde genellikle rüzgârın, depremin vb.nin etkisiyle oluşan kıvrımlı hareket: *"Rıhtıma vuran dalgaların temposu da, içimdeki ölçüye uyuyor."* -H. Taner. **2.** (sıcak, soğuk, moda için) Belli bir süre etkili olan dönem: *Sıcak dalgası. Aerobik dalgası. "Yüzüme sıcak bir kan dalgası çıkıyor, terlemeye başlıyorum."* -Y. Z. Ortaç. **3.** *fiz.* Titreşimin bir ortam içinde yayılma hareketi: *Elektromanyetik dalga. Işık dalgası. "Kısık sesinin her dalgası içimi korkunç bir acıyla tırmalıyor."* -H. E. Adıvar. **4.** Bir yüzeydeki kıvrım: *Kumaştaki dalga. "Geniş dalgalarla uzanıp giden ovaların yüzünde ne bir köy görünüyor, ne de ufacık olsun bir ağaç."* -M. Ş. Esendal. **5.** Saçların kıvrım genişliği. **6.** *argo* Gizli iş, dalavere: *"Film çevirme dalgasıyla para kazanıyorlardı."* -S. F. Abasıyanık. **7.** *argo* Esrar, eroin vb. uyuşturucu maddelerin verdiği keyif durumu. **8.** *argo* Dalgınlık. **9.** *argo* Geçici sevgili. **10.** *argo* Macera, meşru olmayan kazanç veya aşk ilişkisi. **dalga geçmek** *argo* **1)** üzerinde durulması gereken işle ilgilenmeyerek, başka şeyler düşünmek: *Dersini çalış, dalga geçme.* **2)** eğlenmek, alay etmek: *"İki delikanlı dalga geçip otururlarken kapı yeniden sürüldü."* -M. Ş. Esendal. **3)** geçici sevgi ilişkisi kurmak, gönül eğlendirmek. **dalga saymak 1)** boş ve aylak durmak; **2)** yersiz ve gereksiz şeylerle uğraşmak. **dalgasına taş atmak** işini bozmak, keyfini kaçırmak. **dalgasını taşlamak** (birinin) işini bozmak. **dalgaya düşmek** (veya **gelmek**) *argo* yanılmak, dalgınlıkla unutmak. **dalgaya getirmek** *argo* birinin dalgınlığından yararlanarak onu kandırmak. **dalgayı başa almak** gemi veya sandalın başını dalgaların geldiği yöne çevirmek.

→ ***dalga bandı, dalga boyu, dalga çukuru, dalga dalga, dalga genliği, dalga hızı, dalgakıran, dalga kuşağı, dalgaölçer, dalga sırtı, dalga tepesi, dalga uzunluğu, dalga yüksekliği***

dalga bandı *is.* Hem radyo hem de optik dalgaları kapsayan bant.

dalga boyu *is. coğr.* **1.** Yan yana iki dalga sırtı arasında kalan ve uzunluğu yerine göre birkaç metreden birkaç yüz metreye kadar ulaşabilen yatay uzaklık. **2.** *fiz.* Devirli hareketlerde bir devir içindeki hareketin yayıldığı uzaklık: *Kırmızı ışığın dalga boyu (boşlukta veya havada) 0.7 mikrondur.*

dalgacı *s.* ve *is.* İşine gereken önem ve dikkati göstermeyen: *"Pek dalgacı görünüyor, saçmalayacağa benziyordu."* -P. Safa. **dalgacı Mahmut** yapılması gerekli bir işi benimsemeyen, kaytarıcı.

dalgacık, -ğı *is.* Küçük dalga: *"İki tarafa köpükler saçan tekne dalgacıklar üzerinden atlıyor."* -F. F. Tülbentçi.

dalgacılık, -ğı *is.* Dalgacı olma durumu, kaytarıcılık.

dalga çukuru *is. coğr.* Biribiri ardından gelen iki dalga arasında oluşan çukur bölge.

dalga dalga *zf.* **1.** (renk için) Açıklı koyulu: *Bu badana dalga dalga olmuş.* **2.** Düzgün olmayan, alçaklı, yüksekli: *"Saçlar, vücut öldükten sonra da bir zaman canlı bir parlaklıkla dalga dalga büyümekte devam ederler."* -R. N. Güntekin. **3.** (saç için) Kıvrımlı.

dalga genliği *fiz.* Dalganın en yüksek noktası ile sıfır noktası arasındaki nicelik.

dalga hızı *is. coğr.* Dalga boyunun dalga periyoduna oranı.

dalgakıran *is. den.* Kıyı kuruluşlarını, tekneleri, dalgaların yıpratıcı etkisinden korumak veya gemilerin yük alıp boşaltmasını sağlamak amacıyla liman ve iskele önlerine yapılan uzun set: *"Limanın dalgakıranı ucundaki deniz fenerine doğru ilerledim."* -N. Cumalı.

dalga kuşağı *is.* Aynı frekansı içeren dalgalar bütünlüğü.

dalgalandırıcı *is.* Bir sıvıyı veya ortamı dalgalanmaya sürükleyici.

dalgalandırış *is.* Dalgalandırmak işi veya biçimi.

dalgalandırma *is.* Dalgalandırmak işi.

dalgalandırmak *(-i)* Dalgalı duruma getirmek.

dalgalanış *is.* Dalgalanma işi veya biçimi: *"Yemekte fazla şarap içmiş olduğunu hissettim; bir dalgalanış, sesini parlatıp söndürüyordu."* -P. Safa.

dalgalanma *is.* **1.** Dalgalanmak işi: *"Yüzünde belli belirsiz bir pembelik dalgalanmıştı."* -H. Taner. **2.** *ekon.* Mal fiyatlarının türlü sebeplerle inişi veya çıkışı. **3.** *mec.* Bir toplumda uyumsuzluktan doğan karışıklık. **4.** *sp.* Koşu duruşunda, dizlerin hafif bükülmesinden ve kolların gevşek olarak öne yukarı doğru kaldırılmasından sonra, dizlerin gerilerek gövdenin doğrulmasıyla vücudun diz, kalça, bel, sırt, baş ve kollarda geliştirdiği bir dalga hareketi. **dalgalanmaya bırakmak 1)** *ekon.* paranın gerçek değerini bulması için girişimde bulunmadan beklemek; **2)** *mec.* bir konu için girişimde bulunmadan beklemek.

dalgalanmak *(nsz)* **1.** Dalga oluşmak: *"Yüzünde belli belirsiz bir pembelik dalgalanmıştı."* -H. Taner. **2.** *mec.* Hareket durumunda olmak, kıpırdamak: *"Yolun kenarlarında eğrelti otları tilki kürkü gibi dalgalanıyordu."* -S. F. Abasıyanık. **3.** (renk için) Ton değiştirmek.

dalgalı *s.* **1.** Dalgası olan: *Dalgalı deniz.* **2.** Dalga dalga görünen: *Dalgalı kumaş.* **3.** (saç için) Kıvrımlı: *"Dalgalı ipek saçlı başı kardeşinin göğsüne sokuldu."* -C. Uçuk. **4.** (renk için) Açıklı koyulu. **5.** *fiz.* Belli dalga boylarını alabilen: *Üç dalgalı radyo.*

→ ***dalgalı akım, dalgalı akım üreteci***

dalgalı akım *is. fiz.* Bir çevrimde akış yönü sürekli değişen akım, alternatif akım.

dalgalı akım üreteci *is. fiz.* Dalgalı elektrik akımı veren üreteç, alternatör.

dalgaölçer *is.* Oluşan dalgaların yüksekliğini ve derinliğini, çukurunu ölçen alet.

dalga periyodu *is. coğr.* Dalgaların arka arkaya iki tepesinin belli bir noktadan geçiş süresi.

dalga sırtı *is. coğr.* Dalganın iki yanındaki çukurlar arasındaki yüksek kesimi.

dalgasız *s.* Dalgası olmayan.

dalga tepesi *is.* Dalganın en yüksek noktası.

dalga uzunluğu *is.* Dalga boyu.

dalga yüksekliği *is.* Denizlerde dalga çukuru ile dalga tepesi arasındaki düşey mesafe.

dalgı *is. hlk.* Gaflet, aymazlık.

dalgıç, -cı *is.* **1.** Genellikle özel donanımla su yüzeyi altında çalışmayı meslek edinen kimse, balık adam, kurbağa adam. **2.** *argo* Birinden habersiz bir şey almak huyunda olan kimse.

→ ***dalgıç böcekler, dalgıç elbisesi, dalgıç gözlüğü, dalgıç kuşları, dalgıç kuşu, dalgıç kuşugiller, dalgıç tüpü***

dalgıç böcekler *ç. is. zool.* Sivrisinek kurtçuklarına saldırarak yok eden, durgun sularda yaşayan kın kanatlılar familyası.

dalgıç elbisesi *is. den.* Dalgıçların su altında hareketlerini engellemeden vücutlarını çeşitli etkenlerden korumak için özel olarak yapılmış elbise.

dalgıç gözlüğü *is. den.* Su altında görmeyi sağlayan ve içine su girmeyecek biçimde yapılmış gözlük.

dalgıç kuşları *ç. is. zool.* Gagaları bir kılıfla örtülü, kanatları ve kuyruğu kısa, ayakları perdeli, iyi yüzen ve dalan bazı kuşları içine alan kuşlar takımı.

dalgıç kuşu *is. zool.* Dalgıç kuşlarından, Amerika ve Avrupa'nın kuzeyinde yaşayan bir hayvan *(Colymbus glacialis).*

dalgıç kuşugiller *ç. is. zool.* Kuşlar sınıfının dalgıç kuşları takımına giren bir familya.

dalgıçlık, -ğı *is.* Dalgıcın mesleği: *"Balıkçılıkta para vardır ama, dalgıçlık kadar da genç işidir."* -S. F. Abasıyanık.

dalgıç tüpü *is. den.* Dalgıçların su altında uzun süre kalmaları için solunum yapmalarını sağlayan tüp.

dalgın *s.* **1.** Çevresinde olup bitenleri fark edemeyecek kadar düşüncelere dalmış olan veya dikkatini belirli bir konu üstünde toplayamayan, gafil: *"Dirseğini masaya dayamış, elini kalpağının içine sokmuş,*

dalgın, tavla seyrediyordu." -M. Ş. Esendal. *"Kendi kendine mırıldanır gibiydi, dalgındı."* -T. Buğra. **2.** *zf.* Kendinden geçmiş: *Hasta dalgın uyuyor.*

→ *dalgın dalgın*

dalgınca *s.* ve *zf. (dalgı'nca)* Dalgın bir biçimde, dalgın olarak.

dalgın dalgın *zf.* Çevresiyle ilgilenmeden, düşünceli olarak: *"Çocuklu dul kadın ağzını açmış, gözlerini süzmüş, dalgın dalgın Kenan'a bakıyordu."* -O. C. Kaygılı.

dalgınlaşma *is.* Dalgınlaşmak işi.

dalgınlaşmak *(nsz)* Dalgın duruma gelmek: *"Şinasi Halil Bey düşündükçe dalgınlaşıyor ve dalgınlaştıkça ne düşüneceğini şaşırıyordu."* -M. Ş. Esendal.

dalgınlaştırma *is.* Dalgınlaştırmak işi.

dalgınlaştırmak *(-i)* Dalgın duruma getirmek: *"Harap mezarlığın öyle bir hâli vardır ki, insanı ister istemez mahzun eder, dalgınlaştırır."* -M. Ş. Esendal.

dalgınlık, -ğı *is.* **1.** Dalgın olma durumu veya dalgınca davranış: *"Kendisine bir dalgınlık ve unutkanlık gelmiş."* -P. Safa. **2.** Derin uyku durumu. **dalgınlığına gelmek** dalgınlık dolayısıyla fark edememek. **dalgınlığına getirmek** birinin dalgınlığından yararlanıp kendi isteğini gerçekleştirmek: *"Bir dalgınlığına getirip dışarı kaçıyor."* -M. Ş. Esendal.

dalgır *is. hlk.* Bir yüzeyde renk dalgalanması sonucu görülen parlaklık, meneviş, hare.

dalgündüz *is.* Güpegündüz.

dalıcı *s.* Su altına dalan (kimse, hayvan).

-dalık / -delik *gr.* İsimden isim ve sıfat üreten birleşik ek: *On-dalık, gün-delik* vb.

dalınç, -cı *is. hlk.* Güzel bir görünüş, bir düşünce karşısında kendinden geçercesine sessiz bir coşkuya dalma, istiğrak.

dalış *is.* **1.** Dalmak işi veya biçimi. **2.** *sp.* Topu yakalamak amacıyla savunmadaki bir oyuncunun yatay olarak sıçraması, plonjon.

dalız *is. anat.* İç kulaktaki kemik dolambacın orta bölümü.

dalkavuk, -ğu *is.* **1.** Kendisine çıkar ve yarar sağlayacak olanlara aşırı bir saygı ve hayranlık göstererek yaranmak isteyen kimse, şaklaban: *"Cahiller, dalkavuklar, mürailer rahat rahat yaşıyor."* -P. Safa. *"Bunları yaparken hiçbir zaman kendini dalkavuk vaziyetine, düşürmez."* -R. N. Güntekin. **2.** *tar.* Saraylarda devlet büyüklerini nükteli sözlerle eğlendiren kimse.

dalkavukça *is.* ve *zf. (dalkavu'kça)* Dalkavuk gibi, dalkavuğa yakışır (biçimde): *"Zeki savcı yardımcısı, Selman'ın sözlerindeki bu alaycı tonda, daha çok başasistanı memnun etmek isteyen dalkavukça bir gayret sezinlemişti."* -H. Taner.

dalkavuklaşma *is.* Dalkavuklaşmak işi.

dalkavuklaşmak *(nsz)* Dalkavukça davranmaya başlamak.

dalkavukluk, -ğu *is.* Dalkavuk olma durumu veya dalkavukça davranış, şaklabanlık. **dalkavukluk etmek** dalkavuğa yaraşır biçimde davranmak: *"Ötekiler dalkavukluk değil, âdeta benimle kavga ediyorlardı."* -A. Rasim.

dalkılıç, -cı *s.* **1.** Kılıcını çekmiş olan. **2.** *zf.* Kılıcını çekmiş olarak, yalın kılıç: *Süvariler dalkılıç hücuma geçtiler.*

dalkıran *is. zool.* **1.** Kabuk böcekleri familyasından, fındık ağaçlarında yaşayan kın kanatlı böcek *(Anisandrus dispar).* **2.** *hlk.* Zorlu esen rüzgâr.

dalkurutan *is. zool.* Kabuk altındaki odun katında oyuklar açarak dişbudak sürgünlerini ve zeytin dallarını kurutan kın kanatlı böcek *(Hylesinus oleiperda).*

dallama *is.* Dallamak işi.

dallamak *(-i) hlk.* Budamak.

dallandırma *is.* Dallandırmak işi.

dallandırmak *(-i)* **1.** Dallanmasına yol açmak. **2.** *mec.* Bir işi, bir sorunu büyütüp karışık duruma getirmek.

dallanış *is.* Dallanmak işi veya biçimi.

dallanma *is.* Dallanmak işi.

dallanmak *(nsz)* **1.** Dal vermek. **2.** *mec.* Yayılmak, genişlemek. **3.** *mec.* (bir iş, bir sorun) Karışık, güç bir duruma girmek. **(bir iş) dallanıp budaklanmak** veya **(bir iş) dallandırıp budaklandırmak** bir iş, bir sorun büyüyerek karışık duruma gelmek (getirilmek): *"Sen keyfiyeti dallandırdın budaklandırdın. İçinden çıkılmaz bir hâle getirdin."* -H. R. Gürpınar.

dallı *s.* **1.** Dalları olan. **2.** Üzerinde dalları, çiçekleri olan (kumaş).

→ *dallı budaklı, dallı güllü*

dallı budaklı *s.* Karışık bir duruma girmiş olan, çapraşık: *"Onun derdi de dallı budaklı olur."* -H. Taner.

dallı güllü *s.* Çok renkli, canlı: *"Çevresinde dallı güllü, pırıl pırıl kılıfları içinde plâklar..."* -A. İlhan.

dalma *is.* **1.** Dalmak işi. **2.** *sp.* Güreşçinin ayaktayken, birden eğilerek, rakibinin belden aşağı herhangi bir yerini kapması.

dalmak, -ar *(-e)* **1.** Suyun içine bütünüyle ve hızla girmek: *"Oğlanlar denize dalıp tekneyi sağdan soldan, arkadan önden itmeyi denediler."* -H. Taner. **2.** Bir yerin içine girmek: *"Dışarıdan içeriye tüfeklerle zaptiyeler, yalın kasaturalarla polisler daldı."* -E. E. Talu. *"İkisi uçar gibi, kapısında koca bir telefon çanı asılı dükkandan içeri daldılar."* -H. Taner. **3.** *mec.* Başka bir şeyle uğraşamayacak veya başka bir şeyi düşünemeyecek biçimde kendini bir şeye kaptırmak: *"İhtiyar gazetesini çoktan bitirmiş, sokağı seyre dalmıştı."* -S. F. Abasıyanık. *"Yemek hazır, kitaba çok dalmışsınız, buyurunuz."* -P. Safa. **4.** *(nsz)* Kendini bilmez duruma gelmek, kendinden geçmek: *Çocuk ateşi çıkınca daldı.* **5.** Uyumak: *"O serinlik içinde Tevfik dalmış. Uyandığı vakit güneş çoktan doğmuştu."* -M. Ş. Esendal. *"Yemekten sonra sade kahvesini içecek, öğle uykusuna dalacaktı."* -R. H. Karay. **6.** *sp.* Güreşte dalma oyununu yapmak. **dala çıka** büyük güçlüklerle. **dalıp çıkmak 1)** (deniz, göl gibi yerlerde) suyun içinde kaybolup yeniden görünmek; **2)** (deniz, göl gibi yerlerde) az süre kalmak: *Biz bir dalıp çıkacağız.* **3)** birçok yerlere girmek: *Nerede bulunduğu belli olmaz, her yere dalar çıkar.* **dalıp gitmek** bir düşünce veya hayal ile bulunduğu ortamdan uzaklaşmak: *"İlk geldiğimizde hava değiştirmekten olmalı, dalıp gidiyorduk."* -F. R. Atay.

dalöğle *is.* Tam öğle zamanı.

dalsı *s.* **1.** Dalı andıran, dala benzeyen. **2.** *bot.* Görevi, biçimi ve durumu yaprağa benzeyen yassı (dal).

dalsız *s.* Dalı olmayan.

daltaban *s.* **1.** Yalın ayak (kimse). **2.** *mec.* Aşağılık, serseri.

daltonizm *is. (İngiliz fizikçisi Dalton'un adından) Fr.. daltonisme tıp* Renk körlüğü.

daluyku *is.* Derin uyku: *Yâr geliyor diyende, daluykudan uyandım.*

dalya (I) *ünl. (dal'ya) İt. taglia* Bir şey sayılırken birim olarak alınan sayıya gelince söylenen uyarma sözü: *Dalya yüz! Dalya iki yüz.*

dalya (II) *is. (da'lya) (İsveçli bitki bilimci Dahl'in adından) bot.* Yıldız çiçeği *(Dahlia).*

dalyan *is. den.* Deniz, göl ve ırmaklarda kıyılara yakın yerlerde ağ ve kazıklarla oluşturulan, büyük balık avlama yeri: *Dalyanların üzerindeki yüksek bir direğin tepesinde her zaman bir gözcü bulunur.* **dalyan gibi** boylu boslu: *"Gidip de gelmeyen kocaları, yetişmiş dalyan gibi evlâtları..."* -E. E. Talu. *"Hayrünnisa genç irisi, dalyan gibi kızdır, başını şöyle ettiriverince dalgalı saçları kumral kumral savrulur gider."* -A. İlhan.

→ *dalyan ağı, dalyan çorbası, dalyan köftesi, dalyan sepeti, dalyan tarlası, dalyan yeri*

dalyan ağı *is. den.* Huni biçiminde oldukça dar gözlü balık ağı.

dalyancı *is.* Dalyan sahibi olan veya dalyanla balık avlayan kimse.

dalyan çorbası *is.* Çeşitli taze balıklardan yapılan bol soğanlı çorba.

dalyan köftesi *is.* İçine bezelye, havuç ve haşlanmış yumurta konularak rulo biçiminde hazırlanmış bir tür köfte.

dalyan sepeti *is. den.* Dalyanın denizden yana olan dip tarafındaki açıklığı kapamak için kullanılan büyük sepet.

dalyan tarlası *is. den.* Dalyanın, deniz içinde kurulu bulunduğu alan.

dalyan yeri *is. den.* Sabit veya yüzer dalyan kurmaya elverişli avlanma yeri.

dal yarak, -ğı *is.* ve *s. mec.* Budalalığı yüzünden her zaman densizlik eden kimse.

dalyasan *is. esk.* Sarıkların omuz üzerine dökülen ucu.

dam (I) *is.* **1.** Yapıları dış etkilerden korumak amacıyla üzerlerine yapılan çoğu kiremit kaplı bölüm: *"Pencerenin önüne geçmiş, dalgın ve hiddetli nazarlarıyla karşıki damları seyrediyordu."* -E. E. Talu. **2.** Toprak damlı ev, küçük ev, köy evi: *"Hekim kendisine üç ay, tam üç ay damdan dışarı çıkmaya izin vermemişti."* -N. Nâzım. **3.** *hlk.* Ahır: *"At damında çocuğa çok iyi bir yer yapmıştı."* -H. E. Adıvar. **4.** *argo* Tutuk evi. **dam üstünde saksağan, vur beline kazmayı** yersiz ve saçma sözler karşısında hafifseme yollu söylenir. **dam yandı, içindeki sıçan da (birlikte) yandı** "bu, büyük bir kayıp, ama eskiden yol açtığı rahatsızlık da sona erdi" anlamında kullanılır. **dama çıkmak** cinsî istekleri artmak. **damdan çardağa atlamak** hiçbir mantık bağı kurmadan konudan konuya geçmek. **damdan düşer gibi (düşercesine)** (söz için) birdenbire ve yersiz olarak: *"Damdan düşer gibi birden bire söyleyecek, açacak olursam itiraz eder."* -M. Yesari.

→ ***dam aktarma, dam altı, dam koruğu, dam koruğugiller***

dam (II) *is. Fr. dame* **1.** Dansta kavalyenin eşi: *"Erkeklerin kimi damlarının elinden, kimi kolundan, kimi de hafifçe omzundan tutmuş, geliyorlardı."* -Ç. Altan. **2.** İskambil kâğıtlarında kız.

dama *is. (da'ma) İt. dame* Karelere ayrılmış zemin üzerinde on altı taşla iki kişi arasında oynanan oyun: *"Gürültüsüz oyun isterseniz gelin damaya."* -M. Â. Ersoy. **dama demek 1)** gücü kalmayarak bir işi daha ileri götüremeyecek duruma gelmek: *"Konya'ya döndüğüm vakit benim motor 'dama Erol Efendi!' dedi. Kıtıpiyos bir tamirhaneye verdim."* -A. Gündüz. **2)** tükenmek: *"Konyak şişesi dama dedi."* -H. R. Gürpınar. **dama taşı gibi oynatmak** sık sık bir yerden bir yere göndermek veya atamak.

→ ***dama tahtası, dama taşı***

damacana *is. (damaca'na) İt. damigiana* Su veya başka sıvıları taşımaya yarayan dar ağızlı şişkin karınlı genellikle hasır veya plâstik sepet içinde korunan büyük şişe.

damacı *is.* Dama oyuncusu.

damak, -ğı *is.* Ağız boşluğunun tavanı: *"Şerbetin tadı damaklarına, serinliği midelerine yayılınca..."* -R. H. Karay.

→ ***damak eteği, damak tadı, damak ünsüzü***

damak eteği *is. anat.* Damağın kemiksiz ve yumuşak olan arka bölümü.

damaklı *s.* Damağı olan.

→ ***damaklı diş***

damaklı diş *is.* Damağı ile beraber hazırlanmış takma diş.

damaksı *s. gr.* Boğumlanma noktası damakta bulunan (ses): *Kişi kelimesindeki k damaksıl bir sestir.*

damaksıl *s. gr.* Damakla ilgili.

damaksıllaşma *is. gr.* Damaksıllaşmak işi.

damaksıllaşmak *(nsz)* Bir kelimede art damaktan çıkan bir ünsüz veya kalın bir ünlü ön damağa kayıp yumuşamak ve incelmek: *Yana > yine, alma > elma* gibi.

damaksıllaşmış *is. gr.* Damaksıllaşan veya gerçekte damaksı olan ünsüze verilen ad.

damaksıllaştırma *is.* Damaksıllaştırmak işi.

damaksıllaştırmak *(-i) gr.* Bir fonemin boğumlanma noktasını sert damağa doğru kaydırmak.

damaksız *s.* **1.** Damağı olmayan. **2.** *mec.* Tat alma duyusu zayıflamış olan veya bu duyuyu tamamen yitirmiş olan (kimse). **3.** Sivri uçlu balıkçı iğnesi.

damak tadı *is.* Tat alma duyusuna uygun yiyecek.

dam aktarma *is.* Damın kiremitlerini elden geçirip kırıklarını değiştirme: *"Kör Mustafa bahçelerde çalışır, gündeliğe gider, sarnıç sıvar, dam aktarır, kuyu kazar."* -S. F. Abasıyanık.

damak ünsüzü *is. gr.* Dil sırtı yardımı ile ön damakta veya art damakta oluşan ses: *g, k, n.*

damalı *s.* Üstünde kareler bulunan: *"Damalı bir eteklik, açık mavi kapalı bir yün kazak giymişti."* -N. Cumalı.

dam altı *is.* Barınılacak, sığınılacak yer.

damar *is. anat.* **1.** Canlı varlıklarda kanın veya besleyici sıvıların dolaştığı kanal: *Lenf damarı. Öz su damarı. "Alnında ve şakaklarında şişen damarlar ağrıyordu."* -P. Safa. **2.** Mermerde, bazı taşlarda ve tahta kesitlerinde renk ayrılığı gösteren dalgalı çizgi. **3.** Başka türden katmanların arasında bulunan sıvı, maden veya mineral katmanı: *Zengin bir altın damarı.* **4.** *mec.* Soy, yaradılış. **5.** *mec.* Huy, mizaç: *Hasislik damarı. Şairlik damarı.* **6.** *bot.* İçinde ongun besi suyunun dolaştığı odunsu dokudan boru. **7.** *zool.* Böceklerde kanat zarını dik tutmaya yarayan organ. **(birinin) damarını bulmak** hoşlanabileceği biçimde davranıp uysallığını sağlamak. **(birinin) damarları ayağa kalkmak** Bir duygu sonucu şiddetle istemek: *"Bu gece büyük hanımın kerem ve ihsan damarları ayağa kalkmıştı; köylüler mutlaka yemek yiyeceklerdi."* -R. N. Güntekin. **damarı (veya damarları) kabarmak** (bir huy veya duygu) güçlü bir biçimde ortaya çıkmak: *"Birden nasihat damarlarının kabardığını duydu."* -Ö. Seyfettin. **damarı kurusun** birinin huysuzluğuna öfkelenildiğinde, ilenme olarak söylenir. **damarı tutmak** kötü huyu, aksiliği depreşmek: *"Tutarsa onun bir damarı, yıkar adamın başına çadırı."* -O. C. Kaygılı. **(birinin) damarına girmek** birinin hoşlanacağı şeyler yaparak kendisini ona sevdirmek. **damarına (veya damarlarına) işlemek** kötü bir huy, vazgeçilmez bir biçimde yerleşmek. **damarına basmak** birini, duyarlı olduğu bir konuda kızdırmak: *"En ufak şeye kızan insanın damarına basarlar."* -P. Safa. *"Hiç belli olmaz insanoğlu! Bir gün öyle bir damarına basarsın ki aslan kesileceği tutar."* -B. R. Eyuboğlu. **damarına çekmek** soyunun özelliklerini taşımak.

→ ***damar aktarma, damar damar, damardaraltan, damargenişleten, damar sertliği, damar tabaka, damar tıkanıklığı, damarı bozuk***

damar aktarma *is. tıp* Vücudun bir yerinden alınan damarı tıkanmış damarın yerine koymak suretiyle yapılan tedavi, bypass.

damarcık, -ğı *is. anat.* Küçük damar.

damar damar *s.* ve *zf.* **1.** Çok damarlı. **2.** Katmanlı.

damardaraltan *s. fizy.* Damarların kas tabakasını büzerek kanın dolaşımını çabuklaştıran veya düzenleyen (sinir, madde).

damargenişleten *s. fizy.* Damarların kas tabakasını gevşeterek çapını büyüten (sinir, madde).

damarı bozuk, -ğu *is. mec.* Huysuz, sinirli, aksi, geçimsiz kimse.

damarlandırma *is. tıp* Damarları yetersiz olan bir organa yeni damarlar eklemeyi amaçlayan ameliyat.

damarlanma *is.* Bir organın, bir bölgenin damarlarının durumu: *Elin damarlanması.*

damarlanmak *(nsz)* Damar damar olmak, damar durumu almak.

damarlı *s.* **1.** Damarı olan, damarı gözle görülecek kadar kabarmış olan: *Damarlı el. Damarlı mermer.* **2.** *mec.* Aksi, huysuz, sinirli, geçimsiz.

damar sertliği *is. tıp* Atardamar iç yüzeyinde yaşlanma, yıpranma, kireçlenme sebebiyle ortaya çıkan kan dolaşımı güçlüğü ve kan basıncının artması hastalığı: *"Üstüne üstlük damar sertliği de yapışmamış mı zavallının yakasına?"* -H. Taner.

damarsız *s.* **1.** Damarı olmayan. **2.** *mec.* Uysal, iyi huylu.

damar tabaka *is. anat.* İnce kan damarlarından oluşan, göz küresinin içini döşeyen katman.

damar tıkanıklığı *is. tıp* Atardamar

kanının pıhtılaşması veya yağ parçacıklarının oluşması sonucunda meydana gelen tıkanma, amboli.

damasko *is. (Dama'sko) İt. damasco (Damasco "Şam" şehrinin adından)* Çoğunlukla döşemelik olarak kullanılan, keten ve ipek karışımı bir tür kumaş.

damat, -dı *is. (da:ma:t) Far. dāmād* **1.** Güvey. **2.** *esk.* Padişah soyundan kız almış olan kimse. **damat girmek** aileye güvey olarak katılmak: *"Öyle bir aileye damat girmek isterim."* -H. Taner.

dama tahtası *is.* Üzerinde dama oynanan tahta.

dama taşı *is.* **1.** Dama oynanan taş. **2.** *mec.* Sık sık bir yerden başka bir yere giden veya atanan.

damatlık, -ğı *is.* Güveylik.

damdazlak, -ğı *s.* ve *is. (da'mdazlak)* Hiç saçı olmayan.

damga *is.* **1.** Bir şeyin üzerine bir nişan, bir işaret basmaya yarayan araç. **2.** Bu araçla basılan nişan, işaret. **3.** *mec.* Bir kimsenin adını kötüye çıkaran, yüz kızartıcı durum: *Bu adam taşıdığı damgayı hiçbir vakit silemeyecek. "Orada da haksız damgalar altında kalırsan ne olacak?"* -A. Gündüz. **4.** *mec.* Bir şeyin kime, hangi çağa ait olduğunu gösteren belirgin iz, işaret, nitelik. **damga vurmak 1)** damgalamak; **2)** iz bırakmak: *"Belli semtler, yüzyıllar boyu, oraların sakinlerine belli bir damga vurmuş gibidirler."* -H. Taner. **(bir kimse) damga yemek** (biri) kötü bir yargıya veya nitelenmeye uğramak: *"Şiirlerini bir araya toplayan bir kitap yüzünden kızıl bir damga yemiş."* -Y. Z. Ortaç. **(birine) ... damgasını vurmak** (biri için) kötü bir yargıya varmak: *"Fakat gel gör ki insana aşüfte yahut hırsız damgasını vurmak için bu kâfi değildir."* -H. E. Adıvar.

→ ***damga harcı***, ***damga kanunu***, ***damga pulu***, ***damga vergisi***

damgacı *is.* **1.** Damga vurmakla görevli kimse. **2.** Damga yapan veya satan kimse.

damgacılık, -ğı *is.* Damgacının işi veya mesleği.

damga harcı *is. huk. esk.* Kamuya ait mal ve hizmetlere vatandaşın katkı payı olarak ödediği vergi.

damga kanunu *is. huk.* Damga pullarının nasıl ve ne miktarda yapıştırılacağını gösteren kanun.

damgalama *is.* Damgalamak işi.

damgalamak *(-i)* **1.** Bir şeyin üzerine damga ile işaret yapmak, damga vurmak: *Hayvanı damgalamak. Pulu damgalamak.* **2.** *mec.* Bir kimseye gerçeğe dayanmadan herhangi bir özellik veya nitelik yüklemek. **3.** *mec.* Birine yüz kızartıcı bir suç yüklemek.

damgalanma *is.* Damgalanmak işi.

damgalanmak *(nsz)* Damgalamak işine konu olmak.

damgalatma *is.* Damgalatmak işi.

damgalatmak *(-i, -e)* Damgalamak işini yaptırmak.

damgalayış *is.* Damgalama işi veya biçimi.

damgalı *s.* **1.** Damgası olan, damgalanmış olan. **2.** *mec.* (kendisine) Yüz kızartıcı bir suç yüklenmiş olan.

damga pulu *is.* Resmî işlemlerde belgelere yapıştırılan pul.

damgasız *s.* Damgalanmamış, damgası olmayan.

damga vergisi *is.* Kişiler veya kuruluşlar arası hukukî işlemlerin geçerliliğini belgeleyen kâğıtlardan alınan vergi.

damıtıcı *is.* **1.** Damıtmaya yarayan, damıtma işinde kullanılan araç, imbik. **2.** Endüstride damıtma ürünleri elde etmede türlü ham maddeleri damıtan kimse.

damıtık *s. kim.* Damıtma yoluyla, damıtılarak elde edilmiş olan: *Damıtık su.*

damıtılma *is.* Damıtılmak işi.

damıtılmak *(nsz)* Damıtmak işi yapılmak veya damıtmak işine konu olmak.

damıtma *is.* Damıtmak işi, taktir.

damıtmak *(-i) fiz.* **1.** Gaz ürünler elde etmek için, bazı katı nesneleri ısı yoluyla temel ögelerine ayrıştırmak, imbikten çekmek, taktir etmek. **2.** Sıvı karışımlarda, karmaşık, değişken birleşimleri oluşturan ögeleri, özellikleri belirli ürünlere ayırmak.

damızlık, -ğı *s.* **1.** Yalnız dölü alınmak için yetiştirilen yüksek nitelikli (hayvan veya bitki): *"Çiftliğime damızlık bir boğa yahut arabama at almıyorum ki."* -H. C. Yalçın. **2.** *is. hlk.* Maya: *Yoğurt damızlığı. Peynir damızlığı.*

dam koruğu *is. bot.* Dam koruğugillerden, bir veya çok yıllık türleri olan, ılık iklimlerde yetişen otsu bir bitki *(Sedum).*

dam koruğugiller *ç. is. bot.* İki çeneklilerden örnek bitkisi dam koruğu olan bir bitki familyası.

damla *is.* **1.** Yuvarlak biçimde, çok küçük miktarda sıvı: *"Beyaz gömleğine ne bir damla kan, ne de bir damla çamur sıçradı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Elime bir damla yağmur düştü."* -H. E. Adıvar. **2.** Damlalıkla kullanılan ilâç: *Burun damlası. Göz damlası.* **3.** Kalbe inen inme; felç: *Damladan ölmüş.* **4.** *mec.* Çok az: *"Keyfin damlası karıştığı zaman, hak hak olmaktan, adalet adalet olmaktan çıkar."* -F. R. Atay. **5.** *s.* Damla biçiminde olan (ziynet): *Damla elmas.* **(birine) damla inmek** felç olmak, damlaya uğramak, yüreğine inmek.

→ ***damla damla***, ***damla hastalığı***, ***damla sakızı***, ***damla taş***, ***damla taşı***

damlacık, -ğı *is.* Küçük damla: *"Gökten yerlere düşen bu damlacıkların tekrar bulutlara doğru gittiklerini göz görmese de..."* -S. Ayverdi. *"Hatta bir damlacık su bile içmiyordu."* -Ö. Seyfettin.

damla damla *zf.* Azar azar: *"Koşan elbet varır, düşen kalkar / Kara taştan su damla damla akar."* -T. Fikret. *"Yüzüme dikilen gözlerinden damla damla inen yaşları unutmuyordum."* -R. N. Güntekin.

damla hastalığı *is. tıp* Gut.

damlalık, -ğı *is.* **1.** Bir sıvıyı damla damla akıtmak için bir ucuna kauçuktan yapılmış başlık geçirilmiş, öbür ucu sivri, cam veya plâstikten araç. **2.** Bir yapıda çörtenleri ve dam oluklarını taşıyan yan duvar. **3.** Bulaşık teknesinin yanına konulan ve yıkanmış kap kacağın sularını tekneye akıtan oluklu bölüm.

damlama *is.* Damlamak işi.

damlamak *(-e)* **1.** Damla durumunda tane tane düşmek: *Örtüye yağ damlamış.* **2.** *(nsz)* İçindekini damla damla akıtmak: *Musluk damlıyor.* **3.** *(nsz, -e) mec.* Bir yere çağrılmadan, birdenbire, çekinmeden girmek: *"Herkes yattıktan sonra şu fıstık ağacının altına damla."* -P. Safa. *"Şöyle bir uğradım, diye ikide birde evine damlar ve tabiî, saatlerce kalırdım."* -R. N. Güntekin. **damlaya damlaya göl olur** azar azar olagelen bir şeyi küçümsemenin doğru olmadığını, çünkü birikerek önemli bir niceliğe ulaşacağını anlatır.

damla sakızı *is.* İri taneli, parlak ve çok sevilen bir tür sakız.

damla taş *is.* **1.** Tıraş edilmeyerek yuvarlak ve cilâlı bırakılmış, değerli veya yarı değerli taş. **2.** *jeol.* Sarkıt.

damla taşı *is. mim.* Yapılarda süs unsuru olarak kullanılan damla biçiminde taş.

damlatılma *is.* Damlatılmak işi.

damlatılmak *(nsz)* Damlatmak işi yapılmak.

damlatma *is.* Damlatmak işi.

damlatmak *(-i, -e)* **1.** Damla damla akıtmak: *"Kâzım tezgâhın arkasında kulağına ilâç damlatıyordu."* -A. İlhan. **2.** Damlalıkla ilâç koymak. **3.** Damıtmak.

damlı *s.* Damı olan.

damper *is. İng. dumper* Bir şasinin üzerine takılmış, inip kalkan kasası olan, kendinden hareketli, yükü boşaltan düzen.

damperli *s.* Damper düzeni olan: *Damperli kamyon.*

damping *is. (da'mping) İng. dumping ekon.* **1.** Milletler arası pazarları elde etmek veya elindeki malı elden çıkarmak için düşük fiyatla satma. **2.** Ucuzluk.

damsız *s.* Damı olmayan: *"Taş yığınlarının yanında damsız birkaç ev kümesi etrafında bir gölge kırık bir tencereyi kaynatıyor."* -H. E. Adıvar.

dana *is.* İneğin, sütten kesilmesinden bir yaşına kadar olan erkek yavrusu. **danalar gibi bağırmak** (veya **böğürmek**) çok kuvvetle haykırmak. **dananın kuyruğu kopmak** beklenen veya korkulan sonuç gerçekleşmek: *"İstediğimiz parayı vermez*

se, işte o zaman dananın kuyruğu kopar." -Y. Kemal.

→ ***danayağı, danaburnu, dana derisi, danadili, dana eti, dana humması, danakıran otu***

danaayağı *is. bot.* Yılanyastığıgillerden yaprakları lekeli bir tür bitki *(Arum).*

danaburnu *is. zool.* **1.** Toprak içinde yaşayıp bitkilere, köklerini keserek zarar veren bir böcek, kök kurdu *(Gryllotalpa vulgaris).* **2.** *bot.* Aslanağzı çiçeği.

danacı *is. hlk.* Dana çobanı.

dana derisi *is.* Ölü buzağından elde edilen ve tirşe yapımında kullanılan özel deri.

danadili *is.* Bir tür cönk.

dana eti *is.* Sütten yeni kesilmiş dananın eti.

dana humması *is.* İnekte buzağıyı doğurduktan sonra ortaya çıkan bir tür hastalık.

danakıran otu *is. bot.* Salepgillerden, bataklık yerlerde yetişen bir bitki *(Epipactis).*

Danca *öz. is. (da'nca)* Danimarka dili.

dan dan *zf.* Kaba, kırıcı: *Dan dan konuşuyor.*

-dan, -den / -tan, -ten *gr.* **1.** Çıkma hâli eki: *Tarladan, köy-den* vb. **2.** İsimlerden sıfat ve zarflar da türetir: *toptan, candan, gerçekten* vb.

dandini *ünl. (da'ndini)* **1.** Bebekleri uyuturken, oyalarken söylenen tekerlemelerde geçer: *Dandini yavrum hoppala...* **2.** *s.* Düzensiz, karışık, darmadağınık: *Ortalık dandini.*

→ ***dandini bebek***

dandini bebek, -ği *is.* Yaşına yakışmayacak davranışlarda bulunanlar için söylenir.

dan dun *zf.* Karşılıklı atılan silâh seslerini anlatır.

dane *is. (da:ne) Far. dâne* Kuş yemi.

dang *is. İsp. tıp* Başta, kaslarda, oynaklarda ağrılar yapan, vücutta kızıl lekeler gösteren, ateşli ve salgın bir hastalık.

dangadak *zf.* Birdenbire, damdan düşer gibi.

dangalak, -ğı *is.* ve *s. tkz.* Akılsız, düşüncesiz: *"Bu dangalağın hiçbir şeyden haberi yoktu."* -Ö. Seyfettin.

dangalakça *s.* ve *zf. (dangala'kça)* Dangalağa yakışır (biçimde).

dangalaklık, -ğı *is.* Dangalak olma durumu veya dangalakça davranış.

dangıldamak *(nsz)* Dangırdamak.

dangıl dungul *zf.* Kaba saba, yersiz ve lüzumsuz.

dangırdama *is.* Dangırdamak işi veya biçimi.

dangırdamak *(nsz)* Yüksek sesle, bağıra bağıra konuşmak: *Dağ deyip dangırdama, dağın sahibi vardır.*

danış *is.* Önemli bir konuda birkaç kişinin bir arada konuşması, müşavere.

danışık, -ğı *is.* Olmayan bir durumu varmış gibi göstermek veya olduğundan başka anlatmak için önceden yapılan anlaşma, muvazaa.

danışıklı *s.* Gerçekte olmadığı hâlde bir anlaşma sonunda öyle gösterilen, muvazaalı.

→ ***danışıklı dövüş***

danışıklı dövüş *is.* Başkalarını aldatmak veya atlatmak için önceden yapılmış gizli anlaşmaya dayanan davranış, şike.

danışıklık, -ğı *is.* Danışıklı olma durumu, muvazaa.

danışılma *is.* Danışılmak işi.

danışılmak *(nsz)* Danışmak işi yapılmak: *"Mazi, akıl danışılacak en doğru sözlü ve tecrübeli bir dosttur."* -S. Ayverdi.

danışma *is.* **1.** Danışmak işi, müşavere, istişare, müzakere, meşveret: *"Bu civarda her kim ki başı sıkışır, ona danışmaya gelir."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** Danışılan yer, müracaat, enformasyon: *"Aşağıdaki kapıcı soruyor, danışmadaki şişman kız soruyor."* -A. İlhan.

→ ***danışma bürosu, danışma kurulu, danışma meclisi***

danışma bürosu *is.* Bazı kuruluşların işleriyle ilgili olarak sorulacak soruları cevaplamak için açılmış büro.

danışmak *(-i, -e)* Bir iş için bilgi veya yol sormak, görüş almak, istişare etmek, müracaat etmek, meşveret etmek: *"Doktor, bugün size ben asıl başka mesele danışmak için geldim."* -H. E. Adıvar.

danışma meclisi *is.* 1982 Anayasasını hazırlayan ve Kurucu Meclisi oluşturan organlardan biri.

danışman *is.* Bilgi ve düşüncesi alınmak için kendisine danışılan görevli kimse, müşavir.

danışmanlık, -ğı *is.* Danışmanın yaptığı görev, müşavirlik.

Danıştay *öz. is.* Yönetim davalarına bakmak, bakanlar kurulunca gönderilen yasa ve tüzük tasarıları ile imtiyaz sözleşmeleri üzerine düşüncelerini bildirmek gibi görevleri olan, üyeleri Anayasa Mahkemesince seçilen bağımsız anayasa kuruluşu, Devlet Şurası.

Danimarka kırmızısı *is.* Kılları kırmızı, ortalama 600 kg ağırlığında iri yapılı, sert şartlara uyum sağlayan bir sütçü sığır ırkı.

Danimarkalı *öz. is. (danima'rkalı)* Danimarka halkından veya bu halkın soyundan olan kimse.

daniska *s. (dani'ska) Alm. (Danzig şehrinin adından) tkz.* En iyi, katmerli: *"Bu sade dile değil, karşısındakine de saygısızlığın daniskası."* -H. Taner. *"Türkçenin daniskasını bildiğini de belli etmemeye önem verir."* -S. Birsel.

danişment, -di *s. Far. dâniş-mend esk.* **1.** Bilgili. **2.** *is. tar.* Tanzimattan önce, kadıların yanında yetişmek üzere görevlendirilen kimse. **3.** Sahn medreselerinde oda sahibi olabilen öğrenci.

dank *zf.* "Çoktan beri anlayamadığı bir şeyi, bir olayın ortaya çıkmasıyla birdenbire kavrayıvermek" anlamına gelen **kafasına dank demek** veya **kafasına dank etmek** deyimlerinde geçer.

dans *is. Fr. danse* Müzik temposuna uyularak yapılan ve estetik değer taşıyan düzenli vücut hareketleri, raks: *"Herkesin içinde dans öğrenmem şık olur."* -P. Safa. **dans etmek** (veya **yapmak**) müzik temposuna uyarak, estetik değer taşıyan vücut hareketleri yapmak: *"Demin tek başına dans ederek yaptığım soytarılıklardan utanıyorum."* -R. H. Karay.

dansçı *is.* **1.** Dans eden kişi. **2.** Dansı meslek edinen kişi.

dansimetre *is. (dansime'tre) Fr. densimètre fiz.* Yoğunlukölçer.

dansing *is. İng. dancing* Dans etmek için gidilen, halka açık yer: *"Barlarda, gazinolarda, dansinglerde millî dilin konuşulduğunu pek işitmezsiniz."* -O. S. Orhon.

danslı *s.* Dansı olan, dans edilen: *"Bizim bakanlığın danslı bir yemeği var, tek kişilik bir davetiye verdiler."* -Ç. Altan.

dansör *is. Fr. danseur* Dans etmeyi meslek edinen erkek.

dansörlük, -ğü *is.* Dansörün işi veya mesleği.

dansöz *is. Fr. danseuse* Dans etmeyi meslek edinen kadın.

dansözlük, -ğü *is.* Dansözün işi veya mesleği.

danssız *s.* Dansı olmayan, dans edilmeyen.

dantel *is. Fr. dentelle* Her türlü iplikle örülen veya bir kumaşın kenarına işlenen türlü biçimde ince ve ağ görünümünde örgü, tentene: *"Gözlerini açıp, Maviş Hanımı elinde tığ, pencerenin önüne oturmuş, sabırla dantel örüyor görmüyor mu?"* -A. İlhan.

→ ***dantel ağacı***

dantelâ *is. Fr. bk.* dantel.

dantel ağacı *is. bot.* Dulaptal otugillerden, Antillerde yetişen, sünger gibi kullanılan, kabuk lifleri dantele benzeyen bir ağaç *(Lâgetta).*

dantelâlı *s.* Dantelâsı olan.

dantelli *s.* Danteli olan: *"Dantelli fistan giyen bu madamın resmini niçin buraya basmışlar?"* -A. Gündüz.

dapdar *s. (da'pdar)* Çok dar.

dapdaracık *s. (da'pdaracık)* Çok dar: *Dapdaracık pantolonlar. "Karanlık ve kaldırımları bozuk bu dapdaracık sokağa saptılar."* -E. E. Talu.

dar (I) *s.* **1.** İçine alacağı şeye oranla

ölçüleri yetersiz olan, **geniş** ve **bol** karşıtı: *Dar elbise. Dar ev.* **2.** Genişliği az veya yetersiz olan, ensiz: *"Sahilleri kucaklayan tatlı meltemler, bu mahallenin dar sokaklarından geçmiyordu."* -S. Derviş. **3.** *mec.* (yaratıcı yetiler için) Yetersiz: *Dar düşünce. Hayali dar.* **4.** Az, elverişsiz, sınırlı: *Bu dar gelirle hiçbir şey yapılamaz. Dar zaman.* **5.** Yeterli paranın olmamasından doğan sıkıntı: *"Dar bir gün gelmiş birinden üç beş kuruş almışım, ne çıkar!"* -M. Ş. Esendal. **6.** *zf.* Güçlükle, ucu ucuna, ancak: *"En sonra, pek çok sıkılan çocukların zoru ile, akşam altı postasına dar yetiştiler."* -M. Ş. Esendal. **(kendini) dar atmak** güçlükle ve ivedi olarak bir yere sığınmak; kaçmak: *"Zavallı ihtiyarlar, sabah oldu mu bir yangından kaçar gibi, kendilerini evden dar atıyorlar, gece yarısına kadar kahvede oturuyorlar, kavga ediyorlar, uyukluyorlardı."* -R. N. Güntekin. **dar darına** güçlükle ve son anda; güç hâl ile, uç uca. **dar gelmek** sıkıntı ve huzursuzluk vermek: *"Acaba bu içinde yaşadığımız hava neden bu kadar dar geliyor?"* -Y. K. Beyatlı. **dar kaçmak** istemediği bir çevreden kendini dışarı atmak. **dara boğmak** birinin güç durumundan yararlanmak. **dara düşmek** para sıkıntısına düşmek: *"Madam onu çocuğu gibi seviyordu. Dara düştüğü günlerde hizmetini hiç aksatmadan, para mara istemedi."* -T. Buğra. **dara gelmek 1)** aceleye gelmek; **2)** mecbur olmak. **dara getirmek** aceleye getirmek. **darda bulunmak** para sıkıntısı içinde bulunmak. **darda kalmak 1)** paraca sıkıntı içine girmek; **2)** zor duruma düşmek: *"Lala da pek darda kaldığı zaman kabahati Gülsüm 'ün üstüne yıkıyor."* -R. N. Güntekin.

→ ***dar açı, dar aralık, dar boğaz, dar gelirli, dar görüşlü, dar hat, dar kafalı, dar ünlü, dara dar, darı darına***

dar (II) *is. Far. dār esk.* İdam mahkûmlarını asmak için dikilen direk.

→ ***darağacı***

dara *is. (Da'ra) İt. tata < Ar.* **1.** Kabıyla birlikte tartılan bir nesnenin kabının ağırlığı. **2.** Bu kabın ağırlığına karşılık olarak terazinin öbür kefesine konulan ağırlık. **3.** İçinde yük taşınan aracın boş durumdaki ağırlığı. **darasını almak** içine bir şey konulacak kabın ağırlığını tartmak. **darasını düşmek** tarttıktan sonra kabın ağırlığını hesaptan düşmek. **daraya atmak** (veya **çıkarmak**) değer vermemek.

→ ***dara dar***

daraban *is. (-a:nı) Ar. darabān esk.* (kalp için) Vurma, vuruş, atış.

daracık, -ğı *s. (da'racık)* Çok dar: *"Saffet Hanımın daracık zihnine girecek kadar ufalmış."* -A. Ş. Hisar. *"Daracık ve bozuk kaldırımlardan çamurlu sular akıyordu."* -T. Buğra.

daraç, -cı *s.* Dar: *"Başını, geçtiğimiz daraç bir sokaktaki yamru yumru karanlık evlerin arasından görünen gökyüzünün mavi boşluğuna doğru kaldırarak geniş soluklar alıyor..."* -R. N. Güntekin.

dar açı *is. mat.* Ölçüsü 90° den küçük olan açı.

dara dar *zf.* Güçlükle, ancak, uç uca, son dakikada: *Vapura dara dar yetiştiler. "İngiliz süngüsünden dara dar başını kurtaracaktı."* -F. R. Atay.

darağacı *is.* İdama mahkûm olanları asmak için kurulan sehpa: *"Darağacına çekilmiş bir adam gibi, göğsüm, nefes borularım birdenbire tıkanıverdi."* -P. Safa.

daralış *is.* Daralma işi veya biçimi.

daralma *is.* **1.** Daralmak işi: *"Yeni bir aşkın eşiğindeymiş gibi bir daralma vardı yüreğinde..."* -N. Cumalı. **2.** *gr.* Geniş ünlülerin, yanlarındaki bazı ünsüzlerin etkisiyle darlaşması: *geymek > giymek, yene > yine* gibi.

daralmak *(nsz)* **1.** Dar duruma gelmek, küçülmek; azalmak: *Giysi daraldı. "Yıllar geçer, bir gün bakarsınız vakitler daralmış."* -R. N. Güntekin. **2.** *mec.* Güçleşmek, zorlaşmak: *Geçimi daraldı.* **3.** *mec.* Sıkışmak, başı dara gelmek, bunalmak: *"Daralan soluğu ile çıkamayacağı merdivenleri oğlunun da çıkmasını yasaklıyordu."* -N. Cumalı. **4.** Zayıflamak: *"Hafızası o kadar daralmış, bir sene evvelini hatırlamıyor gibi."* -S. F. Abasıyanık.

daraltı *is.* Dar gibi görünme veya olma.

daraltıcı *is.* Boruların çaplarını daraltmakta kullanılan bağlantı parçası.

daraltılma *is.* Daraltılmak işi.

daraltılmak *(nsz)* Daraltmak işi yapılmak.

daraltma *is.* Daraltmak işi.

daraltmak *(-i)* **1.** Dar duruma getirmek: *"Ormanları yakmak, ormanı yok etmek veya daraltmak amacıyla işlenen suçlar, genel ve özel af kapsamına alınamaz."* -Anayasa. *"Hoyrat bir rüzgâr bütün gün tozu dumanına katmış, solukları kesmiş, göğüsleri daraltmıştı."* -T. Buğra. **2.** Sayıca azaltmak: *"Aslında geniş olan kadroyu ne akla hizmet edip de bu derece daralttığına bir türlü akıl erdirememişti."* -H. Taner.

dar aralık, -ğı *is. ekon.* Borsada hisse senetlerinin alım satım emirlerinin verilmesi sırasında geçen kısa süre.

darasız *s.* ve *zf.* Darası alınmadan.

daraşlık, -ğı *is.* Sıkıntılı ortam, durum, darlık: *"Bu ocaklar hiç sönmez, gece gündüz yanar. Ben hem yemek pişireyim, hem de bu daraşlıkta temizlik nasıl yapayım?"* -M. Ş. Esendal.

darbe *is. Ar. darbe* **1.** Vuruş, çarpış: *"Başına şiddetli bir darbe indirerek hayvanı sersemletti."* -O. C. Kaygılı. **2.** Bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükûmeti istifa ettirmek veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi, devirmek işi: *"Partisinin hükûmet darbesi yapacağına dair haber aldığını söylediğini, açık açık belirtmişti."* -Ç. Altan. **3.** *mec.* Birini kötü duruma düşüren, sarsan olay: *"Bu, nereden ve kimden geldiği belli olmayan darbe son kalkınma ümitlerini de silip süpürmüştü."* -E. E. Talu. **darbe vurmak** (veya **indirmek**) iyi olan bir durumu kötüye dönüştürmek: *"Abdülhamit, Midhat Paşanın katli ile fikir denilen kuvvete ağır bir darbe vurmuş..."* -H. E. Adıvar. *"Siyasî itibarına pek ağır bir darbe indirmiş, onu manevî bir ölüm cezasına mahkûm etmişti."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **darbe yemek** gücünü sarsıcı, yok edici bir durum almak: *"Seniha'nın kaçışı üzerine en müthiş darbeyi yiyen kalp, Celis'in kalbi oldu."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

darbeci *is.* **1.** Vuran, çarpan kimse. **2.** Darbe yaparak yönetime el koyan kimse.

darbecik, -ği *is.* Küçük, hafif darbe: *"Kapıya yaklaşıp iki üç, işitilmez darbecik vurdu."* -M. Ş. Esendal.

darbecilik, -ği *is.* Darbecinin işi.

darbeleme *is.* Darbelemek işi.

darbelemek *(-i)* **1.** Vurmak, çarpmak. **2.** *mec.* Yıkıma uğratmak. **3.** *mec.* Bir işi engellemek.

darbımesel *is. (da'rbımesel) Ar. darb-ı meşel esk.* Atasözü, atalar sözü: *"Diğer ülkelerde Türk gençleri gibi kahraman, Türk kızları gibi ince, Türk gibi hür yollu darbımeseller vardı."* -Y. K. Beyatlı.

dar boğaz *is. coğr.* **1.** Kısık. **2.** *mec.* Toplumun, çözümlenmesinde güçlüklerle karşılaştığı bunalımlı durum: *Ekonomimiz dar boğazlardan geçti.*

darbuka *is. (darbu'ka) Ar. darabukka* Toprak veya madenden yapılan, bir yanı açık, uzunca bir tür dümbelek.

darbukacı *is.* Darbuka çalan kimse.

darbukacılık, -ğı *is.* Darbukacının işi veya mesleği.

darca *s. (da'rca)* Biraz dar, pek geniş olmayan, dar olarak.

dardağan *is. bot.* **1.** Palmiye cinsinden bir ağaç *(Milium effusum).* **2.** Bu ağacın çitlembik büyüklüğünde, sert çekirdekli tatlı yemişi.

dar gelirli *s.* Geliri normal bir geçim sağlamaya yetişmeyen; geçim sıkıntısı çeken.

dargın *s.* **1.** Darılmış olan, küskün: *"Hasan Ağa büyük oğlu ile dargındı."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Soğuk, ilgisiz: *"Annem, bahçe kapısında beni iki dargın kelime ile karşıladı."* -Y. Z. Ortaç. **dargın durmak** küskün durumda olmak: *"Bu olaydan sonra benimle aylarca dargın durdu."* -R. N. Güntekin.

dargınlaşma *is.* Dargınlaşmak işi.

dargınlaşmak *(nsz)* Dargın bir durum

almak.

dargınlık, -ğı *is.* Dargın olma durumu: *"Bu dargınlığa onun da canı sıkıldı."* -M. C. Kuntay.

dar görüşlü *s.* Yeni ve değişik görüşleri benimsemeyen, anlayış göstermeyen.

dar hat, -tı *is.* Dar demir yolu.

darı *is. bot.* **1.** Buğdaygillerden, tohumları gereğinde buğday yerine besin olarak kullanılan, kuraklığa dayanıklı bir bitki, akdarı *(Panicum).* **2.** (bazı bölgelerde) Mısır. **darı unundan baklava, incir ağacından oklava olmaz** kötü gereçle iyi iş görülemez. **darısı başına** bir başarı, bir mutluluk başkası için istendiğinde söylenir: *"Geçenlerde, darısı dostlar başına, kızını everdi."* -H. Taner.

darı darına *zf.* Güçlükle, uç uca.

dârıdünya *is. (da:rıdünya:) Ar. dār-i dünyā hlk.* Dünya, yeryüzü: *"Bu darıdünyada bana ondan başka, halis dost kalmadı."* -H. R. Gürpınar.

dârıfülfül *is. (da:rıfülfül) Far. dār-i fülfül* Doğu Hint Adalarında yabanî olarak yetişen, tırmanıcı, meyveleri 6 cm uzunluğunda, 7 mm çapında, koni biçiminde, açık esmer renkli, yakıcı ve keskin lezzetli, iştah açıcı bir bitki *(Fructus Piperis longi).*

darılgan *s.* Çabuk alınıp darılan (kimse).

darılganlık, -ğı *is.* Çabuk alınıp darılma durumu.

darılma *is.* Darılmak işi.

darılmaca *is. tkz.* "Darılmak olmaz", "sakın darılma" anlamında kullanılan **darılmaca yok** deyiminde geçer.

darılmak *(-e)* **1.** Hoşa gitmeyen bir tutum, davranış veya söz dolayısıyla gücenip görüşmez olmak, ilgiyi kesmek: *"Kalenin üzerine top atmadılar bahanesiyle darılmadı mıydı?"* -Ö. Seyfettin. **2.** Gücenmek, kırılmak, alınmak, incinmek: *"Sinirlenmek, darılmak, kin taşımak ne olduğunu bilmezdi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **3.** Azarlamak, paylamak: *"Komşu kadınları çocuğa darıldılar. Sen ne karışıyorsun, çekil oradan, dediler."* -M. Ş. Esendal.

darıltma *is.* Darıltmak işi.

darıltmak *(-i)* Darılmasına sebep olmak.

dar kafalı *s.* Kavrayışı az, anlayışı kıt; yenilikleri benimseyecek yetenekten yoksun (kimse): *"Bu derece taassup gösterecek bir dar kafalı olmamalı idi."* -F. R. Atay.

darlaşma *is.* Darlaşmak işi.

darlaşmak *(nsz)* Daralmak: *"Herkeste darlaştıkça, bizim evimizde kahve, un, şeker bollaştı."* -M. Ş. Esendal.

darlaştırma *is.* Darlaştırmak işi.

darlaştırmak *(-i)* Daraltmak.

darlık, -ğı *is.* **1.** Dar olma durumu. **2.** *mec.* Geçim zorluğu. **3.** *mec.* İç sıkıntısı: *"Yüreği göğsünü yırtacak gibi hopluyor, boğazına bir darlık tıkanıyordu."* -Ö. Seyfettin.

darmadağın *s. (da'rmadağın)* Çok dağınık ve karışık, tarumar: *"Gözlerinin sürmesi akmış, saçları darmadağın olmuştu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **darmadağın etmek 1)** dağıtmak, karıştırmak; **2)** *mec.* dayak atıp iyice dövmek: *"Köy kahvesinden yetişen birkaç delikanlı bu haşarıları darmadağın etmişti."* -O. C. Kaygılı.

darmadağınık, -ğı Darmadağın olmuş: *"Harp sonuydu, ordu dağılmış, asker, silâhsız, Suriye'den darmadağınık, Anadolu yolunu tutmuştu."* -R. H. Karay.

darmaduman *s. (da'rmaduman)* Karmakarışık. **darmaduman etmek** karmakarışık bir duruma getirmek. **darmaduman olmak** karmakarışık bir duruma gelmek: *"Eskiler, genç hürriyet jandarmalarının aman vermez takipleri altında darmaduman olmuşlardı."* -Ö. Seyfettin.

darp, -bı *is. Ar. ḍarb esk.* **1.** Vurma, dövme. **2.** *mat.* Çarpma. **3.** *müz.* Vuruş. **darp etmek 1)** vurmak, çarpmak; **2)** (para için) damga basmak.

→ ***darphane***

darphane *is. (darpha:ne) Ar. ḍarb + Far. ḫāne* Para basılan yer.

darülâceze *is. (da:'rülâceze) Ar. dārü'l-'aceze esk.* Düşkünler evi.

darülbedayi, -i *is. (da:rülbeda:yi) Ar. dārü'l-bedāyi' esk.* Güzel sanatlar evi, kuruluşu: *"Darülbedayi ismini bulan da doktor ve şair Hüseyin Suat'tı."* -H. F. Ozansoy.

darüleytam *is. (da:rüleyta:m) Ar. dārü'l-eytām esk.* Yetimler evi: *"Hizmetçide bir darüleytam kız talebesi güzelliği vardı."* -S. F. Abasıyanık.

darülfünun *is. (da:'rülfünu:n) Ar. dārü'l-fünūn esk.* Üniversite.

dar ünlü *is. gr.* Alt çenenin az açılmasıyla oluşan ünlü: *u, ü.*

darüşşifa *is. (da:rüşşifa) Ar. dārü'ş-şifā esk.* Sağlık yurdu.

Darvincilik, -ği *öz. is. fel.* ve *biy.* Darwin'ce geliştirilen, canlı türlerin doğal ayıklanma sonucu, evrim yoluyla basit organizmalardan türediğini ileri süren görüş.

dasdaracık *s. (da'sdaracık)* Çok dar: *"Dasdaracık bir pantolon altından koca ayaklar çıkıyor."* -P. Safa.

dasit *is. Fr. dacite jeol.* Kuvarslı diyorit birleşiminde olan bir sızıntı kütlesi.

dasitan *is. (da:sitan) Far. dāsitān esk.* Destan.

dasitanî *s. (da:sita:ni:) Far. Ar. dāsitānī esk.* Destanî.

dastar *is. Far. destār hlk.* Baş örtüsü.

-daş / - taş *gr.* İsimden isim türeten ek: *din-daş, arka-daş, meslek-taş, sır-daş, yoldaş* vb.

datif *is. Fr. datif gr.* Yönelme durumu.

daüssıla *is. (da:üssıla) Ar. dā'u'ş-şıla esk.* Yurt özlemi, yurtsama: *"Bu daüssıla denen bir yurt acısı hastalığıdır."* -R. N. Güntekin. *"Anlıyorum ki, İstanbul'a karşı içinde sakladığı bir daüssıla var."* -A. Gündüz.

dav *is. zool.* Postu, kaplan postu gibi çizgili bir tür Afrika zebrası *(Hippotigris burchelli).*

dava *is.. (da:va:) Ar. da'vā* **1.** Hukukî korunmanın bir hüküm ile sağlanması için yargı organlarına başvurma: *Birini dava etmek. Birine dava açmak.* **2.** İleri sürülerek savunulan düşünce, çözümlenmesi gerekli olan konu, sav: *"Erkekler davalarını hanımlar kadar hararetle müdafaa edememişlerdir."* -H. C. Yalçın. **3.** *mec.* Sorun: *"O kırk yıllık davada beyhude akıntıya kürek çekmişiz."* -Y. K. Beyatlı. *"Cemiyetimiz yardımlaşma davasında, görenek ve geleneği kaybetmiş bulunuyor."* -S. Ayverdi. **4.** *mec.* Ülkü: *"Ankara'nın bırakılışını Türkiye'nin ve davanın bırakılışı sayanlar vardı."* -T. Buğra. **5.** *argo* Sevgili. **dava etmek** (veya **açmak**) hukukî korunmanın bir hüküm ile sağlanması için yargı organlarına başvurmak: *"Dayak yiyen kadın kimi, kime dava edecek?"* -A. Gündüz. **dava görmek** açılan davaları incelemek ve sonuca bağlamak: *"Danıştay, davaları görmek... ve kanunlarla gösterilen diğer işleri yapmakla görevlidir."* -Anayasa. **dava gütmek** sürekli olarak bir konuyu savunmak veya gündemde tutmak: *"Bütün edebiyatım, Tanin gazetesinin cumartesi sayılarında garpçılık davasını gütmekle geçiyor."* -F. R. Atay. **davaya bakmak** açılan davayı incelemek, araştırmak ve sonuçlandırmak, rüyet etmek: *"Hiçbir mahkeme görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınamaz."* -Anayasa.

→ ***dava adamı, dava vekili***

dava adamı *is.* Bir ülkü uğrunda sürekli çalışan kimse.

davacı *is.* Dava eden kimse, müddei: *"Davacın kadı olursa, yardımcın Allah olsun."* -Atasözü. *"Davacı yerinde kimseler yok."* -S. F. Abasıyanık.

davalaşma *is.* Davalaşmak durumu.

davalaşmak *(nsz)* Birbiri aleyhinde mahkemeye başvurmak.

davalı *is.* **1.** Kendisinden bir şey dava edilen kimse, müddeialeyh: *Davacı ile davalı hazır olduğu hâlde.* **2.** *s.* Dava konusu olan (şey): *Bu ev davalıdır.* **3.** *s.* Davası olan: *Ev yüzünden davalı oldular.*

davalık *s.* Davayı gerektiren.

davar *is.* **1.** Koyun ve keçiye verilen ortak ad. **2.** Koyun veya keçi sürüsü: *Çoban davarı yaymaya götürdü.* **davar gütmek 1)** sürüyü otlatmak, korumak ve gerektiğinde süt sağmak: *"Davar güden, tar-*

laya bakan, odun kesmeye giden hep benim..." -Y. K. Karaosmanoğlu. **2)** *argo* işe yaramayan, aptal veya acemi insanları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak.

dava vekili *is.* Avukat sayısı beşten az olan yerlerde avukat yetkisini taşıyan meslek adamı.

davet *is. (da:vet) Ar. da'vet* **1.** Çağrı, çağırma. **2.** Yemekli toplantı: *"Nevin'in her aklına estikçe yaptığı davetlerden biriydi."* -P. Safa. **davet etmek 1)** çağırmak: *"Bir bakanmışım gibi beni kürsüye davet etti."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2)** *mec.* yol açmak: *Hastalığı davet ediyor.* **3)** birinin bir şeye uymasını istemek: *"Kimin kimi istifaya davet edeceğini pek yakında gösterecekti."* -R. N. Güntekin. **davete icabet etmek** çağrılı olduğu yere gitmek: *"Fakat, kâbus içinde bunalmış bir kimse gibi bir türlü bu davete icabet edemez."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

→ ***davetname***

davetçi *is. (da:vetçi)* Çağrıda bulunan kimse, çağrıcı: *"Müezzin denen o ilâhî davetçilerin ezan seslerine..."* -S. Ayverdi.

davetiye *is. (da:vetiye) Ar. da'vetiyye* Davet için yazılan kâğıt: *"Kapıda gülümseyen bir zat davetiye kontrol ediyor."* -B. Felek.

davetkâr *s. (da:vetkâ:r) Ar. da'vet + Far. -kār* **1.** (bakış, davranış vb. için) Çağıran, davet eden: *"Yanımdan geçerken bir tuhaf baktı / Arzulu ve davetkârdı mutlak."* -B. Necatigil. **2.** Çekici, cazibeli: *"Vapur, pırıl pırıl ışıklarıyla gündüzkünden bir kat daha davetkârdı."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

davetli *is. (da:vetli)* Çağrılı: *"Tayin ettiği gün ve saatte davetlileri kabule başladı."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

davetname *is. (da:vetna:me) Ar. da'vet + Far. nāme* Yasal bir iş için gönderilen çağrılık.

davetsiz *s. (da:vetsiz)* Çağrılmadan gelen: *"Davetsiz gelen döşeksiz oturur."* -Atasözü.

davlumbaz *is. Ar. ṭabl + Far. -bāz* **1.** Dumanı toplayıp bacaya vermeye yarayan çıkıntı. **2.** Yandan çarklı vapurların çarklarını örten yarım daire biçimindeki kapak: *"Ben bir şey söylemeden hızla uzaklaştı davlumbazdan."* -Z. Selimoğlu.

davrandırma *is.* Davrandırmak işi.

davrandırmak *(-i, -e)* (birinin) Davranmasını sağlamak.

davranış *is.* **1.** Davranmak işi veya biçimi, tutum, muamele, hareket: *"Düşünceli, davranışları bana ters gelen biriyle bir arada oturamam elbet!"* -N. Cumalı. *"Sadi'yi, bu kadını ağlatacak davranışa sürükleyen ne idi?"* -T. Buğra. **2.** *fel.* Dıştan gözlemlenebilecek tepkilerin toplamı. **3.** *psikol.* Organizmanın uyaranlar karşısındaki tepkilerinin bütünü.

→ ***davranış bilgisi***

davranış bilgisi *is.* Görgü kuralları.

davranışçılık, -ğı *is. psikol.* Psikolojinin inceleme konusunun davranış olduğuna inanan, bilincin, psikolojinin araştırma alanına girdiğini inkâr eden görüş, behavyorizm.

davranma *is.* Davranmak işi.

davranmak *(nsz)* **1.** Bir kimseye veya bir şeye karşı belli tavır takınmak: *"Hiç gerekmezken dönüyor ve onu yeni görmüş gibi davranıyor."* -T. Buğra. **2.** *(-e)* Bir şeye el atmak, girişmek: *Silâha davranmak. "Polisi görünce kaçmaya davrandılar."* -H. Taner. **3.** Bir işi yapmaya hazır olmak, hazırlanmak: *"Kalbine bu üzüntü düşünce duramadı, ayağa kalkıp, gitmeye davrandı."* -R. H. Karay. **davranma!** kımıldama!

davudî *s. (da:vudi:) Ar. dāvudī* Kalın, tok ve gür (ses): *"Bak, hafif davudî sesi, gözlerini baygın baygın süzüşü aklımdan hâlâ gitmez."* -A. İlhan.

davul *is. Ar. ṭabl* Büyük ve enlice bir kasnağın iki yanına deri geçirilerek yapılan, tokmak ve değnekle çalınan çalgı: *"Hafif sesli bütün aletleri susturup davulu sabaha kadar vurdurmak istiyorum."* -F. R. Atay. **davul (birinin) boynunda, tokmak (bir başkasının) elinde** sorumluluğu taşıyan biri olduğu hâlde, sözü geçen bir başkasıdır. **davul çalmak** *mec.* bir şeyi herkesin haber alabileceği biçimde ortalığa yaymak. **davul çalsan işitmez 1)** çok sağır; **2)** uykusu çok ağır, derin uykuda. **davul dengi dengine diye çalar** evlenecek kimselerin birbirlerine denk olması gerekir. **davul dövmek** davul çalmak. **davul gibi** şiş ve gergin. **davulu biz çaldık, parsayı başkası topladı** biz çalıştık, uğraştık, başkası yararlandı. **davulun sesi uzaktan hoş gelir** işin içinde olmayanlar o işi kolay veya kârlı sanırlar.

→ ***davul tozu***

davulcu *is.* Davul çalan kimse.

davulculuk, -ğu *is.* Davulcunun işi veya mesleği.

davul tozu *is. argo* Gerçekleşmesi imkânsız olan durumlar için kullanılır.

davya *is. Fr. davier* Dişçi kerpeteni.

dayak, -ğı *is.* **1.** (bir insanı veya bir hayvanı) Dövmek işi, patak, kötek. **2.** Bir şeyin yıkılmaması için dayatılan ağaç, destek, payanda: *"Gelin ayağından, çoban dayağından belli olur."* -Atasözü. **3.** Evlerin kapısının açılmaması için kapının arkasına konulan kol, destek, sürgü. **dayağa idmanlı olmak** dayak yemeye alışmış olmak: *"Bereket versin ki, boksör, dayağa idmanlıydı."* -R. N. Güntekin. **dayak atmak** dövmek, sopa ile dövmek: *"Gece tenha bir sokakta parasını aldığı bir adama dayak atıyormuş."* -A. Ş. Hisar. **dayak cennetten çıkmıştır** dayağın yola getirici bir etkisi bulunduğunu anlatır. **dayak yemek** dövülmek, sopa ile dövülmek: *"Ertesi gün dayak yemiş gibi, yorgun uyandım."* -H. E. Adıvar.

→ ***dayak arsızı, dayak düşkünü, dayak kaçkını***

dayak arsızı *s.* Dayaktan korkmaz olmuş, dayak yemeye alışmış.

dayak düşkünü *s.* Dayağa lâyık olan, dövülmeyi hak eden.

dayak kaçkını *is.* Dayak yemeye alışmış, dayaktan korkmaz kişi.

dayaklama *is.* Dayaklamak işi.

dayaklamak *(-i)* **1.** Yıkılmaması için bir şeye destek koymak. **2.** Kapıyı bir destekle arkasından kapamak, sürgülemek.

dayaklanma *is.* Dayaklanmak işi veya durumu.

dayaklanmak *(nsz)* Dayaklamak işi yapılmak.

dayaklı *s.* Dayağı olan: *"Yapılan şakalar bazen dayaklı kavgalara meydan açacak derecede canlanıp kızışır."* -R. N. Güntekin.

dayaklık, -ğı *is.* Destek olarak kullanılan şey.

dayalı *s.* **1.** Dayanmış olan. **2.** İlgili, dair, müstenit, mebni: *"Kanun yayımlandığı tarihten itibaren on gün geçtikten sonra şekil bozukluğuna dayalı iptal davası açılamaz."* -Anayasa.

→ ***dayalı döşeli***

dayalı döşeli *s.* Döşemesi ve eşyası eksiksiz: *"Ev temiz, dayalı döşeli, yemeklerin tadı yerinde, kadın güzel, sinirli değil."* -M. Ş. Esendal.

dayama *is.* Dayamak işi.

dayamak *(-i, -e)* **1.** Bir şeyi bir yere dokunur duruma getirmek ve bu durumda bırakmak veya tutmak: *"Sol kolunu yürürken hep kalçasına dayardı."* -Ö. Seyfettin. **2.** Bir yerden, bir kimseden yararlanmak, güç almak: *"Kürekleri iskeleye dayayarak bütün hızıyla itti."* -S. F. Abasıyanık. **3.** Hızla, öfke ile veya korkutmak için yaklaştırmak, uzatmak: *Mektubu gözüne dayadı. Bıçağı göğsüne dayadı.* **4.** *(-i) tkz.* Vakit geçirmeden, bekletmeden vermek: *"Tezgâha giden garson, önüme koca bir kadeh rakı dayadı."* -O. C. Kaygılı. **5.** *hlk.* (kapı, pencere için) Ardına kadar açmak. **6.** *mec.* Kalitesiz, kötü veya çürük bir malı, gizlice iyi olanların arasına katıp müşteriye satmak. **7.** Varmak, ulaşmak: *"Bir ana yolu doğruca gelir, limana dayanır."* -S. F. Abasıyanık. **dayayıp döşemek** (evi, odayı) mobilya ve benzeri eşya ile döşemek: *"Karyolalar, koltuklar, kanepelerle dayayıp döşemek lâzım."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

dayanak, -ğı *is.* **1.** Dayanılacak şey, istinatgâh, mesnet. **2.** *mec.* Bir iddiayı güçlendirmeye yarayan tanıt. **3.** *mec.* Güç verici, yardımcı, destek: *"Söylenenleri*

destekliyor, onlara dayanak oluyordu." -T. Buğra. **4.** *fel.* Bir gerçekliğin onaylanması için olayların arkasında veya altında bulunan şey; kendisine bir şey yüklenilen, bir varlığa destek olan, altta bulunan temel.

→ ***dayanak noktası***

dayanaklı *s.* Dayanağı olan.

dayanaklık, -ğı *is.* Dayanak, destek olma durumu: *"Atatürk'ün yaptıkları ve bu yapılanlara dayanaklık eden prensipleri daha nice kuşaklar Türkiye'nin ilerisinde kalacak."* -F. R. Atay.

dayanak noktası *is.* **1.** Yapılarda bir bölümün ağırlığını taşımaya yarayan öge. **2.** *mec.* Dayanak.

dayanaksız *s.* Dayanağı olmayan: *"Boş savlardır bunlar. Dayanaksız savlardır."* -N. Cumalı.

dayanç, -cı *is.* **1.** Sabır. **2.** Dayanak: *Ülkemizin ve geleceğimizin dayancı olan gençlik...*

dayandırma *is.* Dayandırmak işi.

dayandırmak *(-i)* Dayanmasını sağlamak, istinat ettirmek.

dayanıklı *s.* **1.** Dayanabilen, sağlam, güçlü, mukavim, zorlu. **2.** *mec.* Metanetli, metin, mütehammil: *"Anadolu çocukları ne dayanıklı adamlardır."* -F. R. Atay.

dayanıklılık, -ğı *is.* Dayanıklı olma durumu, metanet.

dayanıksız *s.* Dayanmayan, sağlam olmayan, güçsüz, metanetsiz.

dayanıksızlık, -ğı *is.* Dayanıksız olma durumu, metanetsizlik.

dayanılma *is.* Dayanılmak işi veya durumu.

dayanılmak *(-e)* Dayanmak işi yapılmak: *"Genç adam, dayanılmaz bir cazibeye tutulmuşcasına hemen hesabını ödedi."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

dayanılmaz *s.* **1.** (bir kimse veya şey için) Karşı konulamaz veya karşı çıkılamaz: *Dayanılmaz bir güzellik içinde görünmek.* **2.** Tahammül edilemez, katlanılamaz: *Dayanılmaz bir kış ayazı.*

dayanım *is.* Bir varlığın dış etkilere karşı direnme özelliği, direnç.

→ ***dayanım ömrü***

dayanım ömrü *is. bk.* dayanma ömrü.

dayanırlık, -ğı *is.* Direnç, mukavemet.

dayanış *is.* Dayanma işi veya biçimi.

dayanışık *s.* Üyeleri arasında dayanışma bulunan (millet, topluluk, sınıf vb.), mütesanit.

dayanışma *is.* **1.** Dayanışmak işi, tesanüt. **2.** *sos.* Bir topluluğu oluşturanların duygu, düşünce ve ortak çıkarlarda birbirlerine karşılıklı bağlanması, tesanüt.

dayanışmacı *is.* ve *s.* Dayanışmacılıktan yana olan, solidarist.

dayanışmacılık, -ğı *is. sos.* Bir topluluğun bütün bireyleri arasında bir dayanışma bulunmasını toplu durumda yaşamanın gereklerinden sayan ve bireycilikle ortaklaşacılık arasında yer alan bir öğreti, solidarizm.

dayanışmak *(nsz, -le)* (bir topluluğu oluşturan kişiler) Bir şeyi gerçekleştirmek için duygu, düşünce ve çıkar birliği göstermek, birbirini kollamak, mütesanit olmak.

dayanışmalı *s.* Aralarında dayanışma bulunan.

dayanma *is.* Dayanmak işi.

→ ***dayanma ömrü***

dayanmak *(-e)* **1.** Bir yere yaslanmak, kendini dayamak: *"Odalardan birinde köşeye dayanmış bir adam, sanki sızmış gibi görünüyor."* -M. Ş. Esendal. **2.** Kullanılışı uzun sürmek, dayanıklı olmak: *Bu kumaş çok dayandı.* **3.** Zarar görmemek, varlığını korumak, hasar görmemek: *Bu gemi fırtınaya iyi dayanır. "Ben nihayet bir hafta dayanabilirim, sonu kat'iyen iflâstır."* -A. Gündüz. **4.** Birinden, bir şeyden güç almak, güvenmek; istinat etmek: *Atatürk ulusun yüksek duygularına dayanırdı. "Lâikliği korumak için kanun kuvvetine mi, eğitim ve telkin kuvvetine mi dayanmalıyız?"* -F. R. Atay. **5.** Tutunmak, karşı durmak, karşı koymak, mukavemet etmek: *Ordumuzun atılışına düşman ancak iki gün dayandı. "Merkezde Akhisar'ın, Bergama'nın da henüz dayandığını öğrendiler."* -N. Cumalı. **6.** Bir şeyin üzerinde kurulmuş olmak, istinat etmek: *Yurdun özgürlüğü, ulusun gücüne dayanmalı.* **7.** Güç bir duruma katlanmak, çekmek, sabretmek, tahammül etmek: *Çocuk ameliyata iyi dayandı. "Aradan biraz daha geçince kumandan dayanamadı, söze başladı."* -M. Ş. Esendal. **8.** Varmak, ulaşmak: *Ordu 10-15 günde İzmir'e dayandı. "Bu haber ortalığa yayılır yayılmaz banknotlarını kapan bankaya dayanıyor."* -Y. Z. Ortaç. **9.** Bütün gücünü kullanarak bir işi yapmak: *Arabaya arkadan dayanmak. "İki genç, kırarcasına küreklere dayandılar."* -Halikarnas Balıkçısı. **10.** (tükenmeyen işler için) Sonunda birinin veya bir şeyin üzerinde kalmak: *Bu iş sonunda bize dayanacak.* **11.** *tkz.* Hız vermek: *Şoför gaza dayandı.* **12.** Yetişmek, yeter olmak. **dayanamamak** katlanamamak, sabredememek: *"Dayanamayarak yediğim bazı karmakarışık, fakat çok lezzetli yemekler beni iyi etmiştir."* -R. N. Güntekin.

dayanma ömrü *is. fiz.* Bir malzemenin kopmaya, kırılmaya ve görevini yapamaz hâle gelmesine kadar göstermiş olduğu direnç.

dayantı *is. hlk.* Dayanıklık.

dayatış *is.* Dayatmak işi veya biçimi.

dayatışma *is.* Kendi isteğinde inatlaşma: *"Büyükler arasında daha fazla çocuk inadına benzer bir dayatışma idi."* -F. R. Atay.

dayatışmak *(nsz)* Kendi istek ve arzuları doğrultusunda ısrar etmek, inatlaşmak.

dayatma *is.* Dayatmak işi, empoze etme: *"Motorlu birlikler bu memleketi, hiçbir dayatmaya uğramaksızın işgal ediverince hayretten donakaldı."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

dayatmacı *is.* İstediğini yaptırmada baskı uygulayan, direten, empoze eden: *Dayatmacı politika izlemek.*

dayatmak *(-i, -e)* **1.** Dayamak işini yaptırmak, empoze etmek. **2.** *(nsz)* Kendi istediğini yaptırmakta direnmek: *"Ertesi gün dayattı, ben onu almam diye."* -H. Taner. **3.** Başkasının isteğine karşı koymak. **4.** Empoze etmek.

dayattırma *is.* Dayattırmak işi.

dayattırmak *(-i, -e)* Dayatmak işini yaptırmak.

dayayış *is.* Dayamak işi veya biçimi: *"Bu kadının başını bahriye neferinin göğsüne öyle dayayışı var ki, pek hoşuma gidiyor."* -P. Safa.

daye *is. (da:ye) Far. dāye esk.* Çocuk bakıcısı, süt nine, dadı.

dayı *is.* **1.** Annenin erkek kardeşi. **2.** *mec.* Bir kimsenin kayırıcısı olan, sözü geçer kimse: *"Bunların çok bariz olan bir tarafı da, siyasî dayıları sık sık değiştirmeleridir."* -P. Safa. **3.** *hlk.* Yaşlı erkeklere seslenme sözü olarak kullanılır: *"O kadarcık okumaktan kanun anlaşılsa, avukata ekmek mi kalırdı, dayı?"* -S. F. Abasıyanık. **4.** *tar.* Osmanlı İmparatorluğu döneminde Tunus, Cezayir ve Trablusgarp'ta seçimle başa getirilen yönetici. **5.** *hlk.* Cesur, yiğit.

→ ***dayıoğlu, dayızade***

dayılanma *is.* Dayılanmak işi.

dayılanmak Çalım satmak, yüksekten atmak.

dayılık, -ğı *is.* **1.** Dayı olma durumu. **2.** *mec.* Kayırıcılık. **3.** *argo* Kabadayılık, külhanbeylik.

dayıoğlu *is.* Dayının oğlu, dayızade.

dayızade *is. (dayıza:de) T. dayı + Far. zāde esk.* Dayıoğlu veya dayının kızı.

daylak, -ğı *is. hlk.* **1.** Dişi deve: *"Yağar yağmur ışıldar sayları / İli göçmüş kuzuları kuzulaşır daylağı."* -Halk türküsü. **2.** Deve yavrusu: *"Develer daylak / Sevenler aylak / Sen kimin yârisin / Her yanın oynak."* -Halk türküsü.

daz *s. hlk.* **1.** Saçı dökülmüş (baş), dazlak. **2.** *hlk.* Çıplak (toprak).

dazara dazar *zf.* Çok ivedi ve telâşlı: *Dazara dazar gidiyordu.*

dazara dazır *zf.* Dazara dazar.

dazlak, -ğı *s.* Tepesindeki saçı dökülmüş olan (kimse, baş): *"Işığı, donuk donuk yansıtan dazlak bir kafa."* -A. İlhan.

dazlaklaşma *is.* Dazlak duruma gelmek.

dazlaklaşmak *(nsz)* **1.** (insan) Tepe-

sindeki saçı dökülmüş olmak, dazlak duruma gelmek. **2.** Saçlarını ustura ile kazıtmak.

dazlaklık, -ğı *is.* Dazlak olma durumu.

dazlama *is.* Dazlamak işi.

dazlamak *(nsz)* Güç beğenmek, güç beğenir olmak: *"Dazlayan daza düşer, kel başlı kıza düşer."* -Atasözü.

-de *bk.* -da / -de, -ta / -te.

de (I) *is.* Türk alfabesinin beşinci harfinin adı.

de (II) *bk.* da / de.

debagat *is. (deba:gat) Ar. debāġat* Tabaklık, sepicilik.

debbağ *is. (debba:ğ) Ar. debbāġ* Sepici, tabak (II).

debbe *is. hlk.* Kulplu ve ağzı kapaklı bakırdan su kabı, güğüm.

debboy *is. Fr. dépot'dan ask. esk.* Silâh, giysi gibi asker eşyası ambarı.

debdebe *is. Ar. debdebe esk.* Görkem, gösteriş, şatafat, ihtişam: *"Bir Tanzimat konağının şaşırtıcı debdebesi içinden bu küçük eve düşmüştü."* -A. H. Tanpınar.

debdebeli *s.* Görkemli, gösterişli: *"Mustafa bu debdebeli hayata ilk defa giriyordu."* -A. Gündüz.

debeleniş *is.* Debelenmek işi veya biçimi: *"İster misin, kadın, penceresinden onun debelenişini izlemiş olsun."* -H. Taner.

debelenme *is.* Debelenmek işi.

debelenmek *(nsz)* **1.** Bir acının etkisiyle veya bir baskıdan kurtulmak için çırpınmak: *"Polisler bu arada, kurtulmak için çırpınan ve debelenen Sadi'nin ceplerini arıyorlardı."* -T. Buğra. **2.** Çırpınmak, tepinmek, kımıldamak: *"Gözüm, yerde ters yüz edilmiş debelenen bir kaplumbağaya ilişti."* -H. Taner. *"Bizde bu durumda gördüğüm her futbolcu bağırır çağırır, debelenir, yerden yere atardı kendini."* -N. Cumalı. **3.** *mec.* Boşuna uğraşıp durmak: *"Şu anda, dünyanın en büyük korkusu içinde debeleniyordu."* -K. Tahir.

debi *is. Fr. débit coğr.* Bir akarsuyun herhangi bir kesiminden saniyede geçen suyun hacmi, akım.

debil *s. Fr. débile tıp* Zayıf yapılı, güçsüz.

debillik, -ği *is.* Genellikle yapı ile ilgili aşırı ve sürekli güçsüzlük.

debimetre *is. (debime'tre) Fr. débitmètre fiz.* Bir borudan akan gaz veya sıvının hacim ve kütle cinsinden debisini kontrol eden, düzenleyen ve ölçen araç.

debriyaj *is. Fr. débrayage* Otomobillerde kavrama yöntemi ile kenetlenmiş iki mili birbirinden ayıran ve çekici mili hareket düzeninde tutarak çekilen milin durmasını ve bu işlem sonunda aracın hareketini sağlayan sistem.

→ ***debriyaj pedalı***

debriyaj pedalı *is.* Kavrama pedalı.

Deccal *öz. is. Ar. deccāl* Dinî inanışlara göre kıyamete yakın bir zamanda çıkacağına inanılan yalancı ve kötü yaradılışlı kimse.

deccal *is.* ve *s. mec.* Yalancı, fesat, dedikoducu.

decrescendo *zf. İt. müz.* Bir parçanın, sesi gittikçe kısarak çalınacağını anlatır.

dede *is.* **1.** (evlât için) Babanın veya ananın babası, büyük baba: *"Dedenin kabri yanında bir çukur kazılmış."* -Y. Z. Ortaç. **2.** Büyük babadan başlayarak geriye doğru atalardan her biri. **3.** Mevlevî tarikatında çile doldurmuş olan dervişlere verilen unvan. **4.** *tkz.* Çok yaşlı kimselere seslenme sözü olarak kullanılır. **dede (dedesi) koruk yer, torununun dişi kamaşır** eskilerin yaptığı yanlış işlerden daha sonrakiler de zarar görür. **dededen kalma** çok eski dönemlerden beri kullanılan nesne: *"Dededen kalma ihtiyar duvar saati, bire tam beş kalayı gösteriyordu."* -H. Taner.

dedektif *is. bk.* detektif.

dedektör *is. bk.* detektör.

dedelik, -ği *is.* Dede olma durumu veya dedeye yakışan davranış.

dediğim dedikçi *is.* Her isteğini yaptıran, inatçı, iddiacı (kimse): *"Çoğunun, kompleksli, iddiacı ve dediğim dedikçi olduğunu müşahede edeceksiniz."* -H. Taner.

dedikodu *is.* Konusu çekiştirme veya kınama olan konuşma, kılükal: *"Kız aleyhine hiçbir aykırı dedikodu çıkmadı."* -A. Gündüz. **dedikodu etmek** (veya **yapmak**) birini çekiştirmek: *"Ayak üstü birşeyler atıştırır, kulis dedikoduları yaparlar."* -S. Birsel.

→ ***dedikodu kumkuması***

dedikoducu *s.* Çok dedikodu yapan.

dedikoduculuk, -ğu *is.* Dedikodu yapma işi.

dedikodu kumkuması *is.* İşi gücü dedikodu olan kimse.

dedirme *is.* Dedirmek işi.

dedirmek *(-i, -e)* **1.** Demek zorunda bırakmak: *Ona "pes" dedirtti.* **2.** Denilmesini sağlamak: *Kendine çalışkan dedirmek için çok çalışıyor. "Kendime deli dedirtinceye kadar neler çektiğimi ben bilirim."* -A. Ş. Hisar.

dedirtme *is.* Dedirtmek işi.

dedirtmek *(-i, -e)* Demek zorunda bıraktırmak.

dedüksiyon *is. Fr. déduction fel.* Tümden gelim.

def (I) *bk.* tef.

def, -f'i (II) *is. Ar. def'* Savma. **defibelâ kabilinden** bir belâyı savarcasına. **defigam etmek** üzüntüyü, sıkıntıyı atmak: *"Rakı içmesi doğru bir hareket değildi amma, sırf defigam etmek için olduktan sonra ehemmiyeti kalmazdı."* -R. N. Güntekin. **defihacet etmek** büyük abdest bozmak.

→ ***defetmek, defolmak***

defa *is. Ar. def'a* Kez, kere: *"İlk defa bu fikir, bir fikir olmaktan çıktı."* -Y. K. Beyatlı. *"Amcasına bütün ömründe ilk ve son defa bağırıvermişti."* -T. Buğra.

defalarca *zf. (de'fa:larca)* Sık sık, sürekli olarak: *"Beş vakit abdestinden başka her gün defalarca elini yüzünü yıkardı."* -Y. K. Beyatlı.

defans *is. Fr. défense sp.* Savunma.

def'aten *zf. (def'aten) Ar. def'aten* Birden, bir defada: *"Sönük bakan gözleri def'aten parladı."* -H. R. Gürpınar.

defetme *is.* Defetmek işi.

defetmek, -der *(-i) Ar. def' + T. etmek* **1.** Kovmak: *Düşmanı defetmek. "Eğer buraya karşı bir tecavüze kalkışırlarsa defedeceğim."* -A. Gündüz. **2.** Savmak, savuşturmak: *"Tedhiş kasırgasını üzerlerinden defetmek için hiçbir gösterişi esirgemediler."* -F. R. Atay.

defibratör *is. Fr. défibrateur* Yongaları liflerine ayrıştıran özel alet.

defile *is. Fr. défilé* Giyecekleri tanıtmak amacıyla mankenlerin yaptıkları gösteri, moda gösteri geçidi, giyim gösterisi: *"Bir moda salonunda defileye bakıyormuşçasına baştan ayağa kadar süzdüğünü farkettim."* -R. H. Karay.

defin, -fni *is. Ar. defn* (ölüyü) Gömme.

→ ***defnedilmek***, ***defnetmek***, ***defnolunmak***

define *is. (defi:ne) Ar. define* Toprak altına gömülerek saklanmış, para veya değerli şeyler, gömü.

defineci *is.* Gömü bulmak umuduyla kazı yapan veya yaptıran kimse.

definecilik, -ği *is.* Defineci olma durumu.

deflâsyon *is. Fr. déflation ekon.* Para darlığı, durgunluk.

defleme *is.* Deflemek işi.

deflemek *(-i) tkz.* Defetmek.

defne *is. (de'fne) Yun. bot.* Defnegillerden, yaprakları güzel kokulu ve yaz kış yeşil olan bir ağaç *(Laurus nobilis).*

→ ***defne yaprağı***

defnedilme *is.* Defnedilmek işi, gömülme.

defnedilmek *(nsz) Ar. defn + T. edilmek* (ölü) Gömülmek.

defnegiller *ç. is. bot.* Örnek bitkisi defne olan, iki çeneklilerin ayrı taç yaprakhlarından, yaprakları kokulu birçok türü içine alan bir bitki familyası.

defnetme *is.* Defnetmek işi, gömme: *"Ailesi onu doğduğu Üsküdar'a defnetmeye hazırlanıyordu."* -H. Taner.

defnetmek, -der *(-i, -e) Ar. defn + T. etmek* (ölüyü) Gömmek, toprağa vermek.

defne yaprağı *is.* Çeşitli yiyeceklere güzel koku versin diye katılan yaprak.

defneyaprağı *is. zool.* Bir lüfer çeşidi.

defnolunma *is.* Defnolunmak işi.

defnolunmak *(nsz) Ar. defn + T. olunmak* (ölü) Gömülmek.

defo *is. (de'fo) Fr. défaut* Kusur, özür, bozukluk.

defolma *is.* Defolmak işi.

defolmak *(nsz) Ar. def' + T. olmak* (hakaret sözü olarak) Savuşmak, çekilip gitmek: *Herif haber vermeden defolup gitti. "Bir gece oyuncular dükkânı, tezgâhı toplayıp kasabadan defoldular."* -R. N. Güntekin. **defol!** savuş git, uzaklaş: *"Haydi defol, şimdi evimden çık!"* -Ö. Seyfettin.

defolu *s.* Defosu olan, bozuk, özürlü, kusurlu (kumaş, giysi vb.).

deformasyon *is. Fr. déformation* Biçimi bozulma, biçimsizleşme.

deforme *s. Fr. déformé* Biçimi, kalıbı bozulmuş. **deforme olmak** biçimi, kalıbı bozulmak.

defosuz *s.* Defosu olmayan, sağlam.

defroster *is. İng. defroster* Buzçözer.

defter *is. Ar. defter* Genellikle hafif bir kapak içerisinde, bir araya tutturulmuş kâğıt yaprakları: *Resim defteri. Nota defteri. "Nikâh memurunun masasında, biraz sonra imzalayacakları defter vardı."* -S. Derviş. **defter açmak** para yardımı veya gönüllü toplamaya girişmek. **defter tutmak** *tic.* işlem veya hesapları düzenli olarak bir deftere geçirmek: *"Bir defterler tutardı. Bayılırdık."* -S. F. Abasıyanık. **(birini) defterden silmek** *mec.* adını anmaz olmak, dost saymaz olmak: *"Ondan vazgeçiniz artık. O buranın defterinden silindi gibi bir şey oldu."* -H. R. Gürpınar. **defteri dürülmek 1)** ölmek, öldürülmek; **2)** görevine son verilerek bir yerden uzaklaştırılmak. **defteri kapamak** *mec.* söz konusu işi artık yapmaz olmak; bir şeyle ilgiyi kesmek: *"O, eski defterleri çoktan kapatmış, Osmanlıya kucağını açmıştı."* -T. Buğra. **defterinde olmamak** sahip bulunmamak, tabiatında bulunmak: *"Sevmek, inanmak, bağlanmak gibi şeyler defterinde yoktu."* -T. Buğra. **defterini dürmek** öldürmek: *"Bir gün senin defterini dürerler bir eyyam gelir."* -Yunus Emre.

→ ***defterdar, defter emini, defterhane, defterihakanî, defterikebir***

defterci *is.* Defter yapan veya satan kimse.

defterdarlık, -ğı *is.* Defter yapmak veya satmak işi.

defterdar *is. Ar. defter + Far. -dār* **1.** Bir ilin maliye işlerini yöneten yüksek görevli. **2.** *tar.* Osmanlılarda maliye işlerinin en yüksek yetkilisi veya illerde maliye işleriyle uğraşan görevli.

defterdarlık, -ğı *is.* Defterdarın makamı, görevi veya görevin yürütüldüğü yapı.

defter emini *is. esk.* Tapu işlerine bakan yüksek görevli.

defterhane *is. (defterha:ne) Ar. defter + Far. ḫāne tar.* Osmanlı ülkelerindeki bütün toprak kayıtlarını içine alan ana defterlerin bulunduğu ve bunlara özgü işlerin görüldüğü daire.

defterihakanî *(defteriha:ka:ni:) Ar. defter + Far. ḫāḳān < T. ḳaġan + Ar. -î tar.* Osmanlı İmparatorluğunda Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü.

defterikebir *is. Ar. defter-i kebîr tic.* Ana defter.

degajman *is. Fr. dégagement sp.* Futbolda kalecinin topu sert bir ayak vuruşuyla uzağa atması.

değdiriş *is.* Değdirmek işi veya biçimi.

değdirme *is.* Değdirmek işi.

değdirmek *(-i, -e)* Değmesini sağlamak, değmesine yol açmak.

değer *is.* **1.** Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet. **2.** Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, paha. **3.** Yüksek ve yararlı nitelik. **4.** Üstün, yararlı nitelikleri olan kimse: *"Bu kız aramaya, düşünmeye değer bir şey değildi."* -R. N. Güntekin. **5.** *fel.* Kişinin isteyen, ihtiyaç duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey. **6.** *mat.* Bir değişkenin veya bilinmeyenin sayı ile anlatımı. **değer biçmek** bir şeyin değerini belirtmek, bir şeye değer koymak. **değer vermek** değerli saymak, önem vermek.

→ ***değer analizi, değer artırma, değerbilir, değerbilmez, değer düşürme, değer düşürümü, değer kuramı, değer yargısı, değerler dizisi***

değer analizi *is.* Bir ürünün her parçasının veya ekonomik işlemin her basamağının sistemli bir biçimde analiz edilip, katma değerinin hesaplanması ve maliyetle ilişkisinin meydana çıkarılması işi.

değer artırma *is. ekon.* Fiyatını yükseltme.

değerbilir *s.* Değeri olan şeyleri, kimseleri sayan veya koruyan, iyilikbilir, kadirbilir, kadirşinas.

değerbilirlik, -ği *is.* Değerbilir olma durumu, iyilikbilirlik, kadirbilirlik, kadirşinaslık.

değerbilmez *s.* Değeri olan şeyleri, kimseleri saymayan veya korumayan, hatırsız.

değerbilmezlik, -ği *is.* Değerbilmez olma durumu.

değer düşürme *is. ekon.* Fiyatını indirme, değerini aşağıya çekme.

değer düşürümü *is. ekon.* Paranın altın veya yabancı bir paraya göre değerinin düşürülmesi, satın alma gücünün azalması, devalüasyon.

değer kuramı *is. fel.* Değerlerin önem sıralarını ve bu arada en yüksek değeri araştırarak bir değer ölçüsü bildiren felsefe kuramı.

değerleme *is.* Değerlemek işi.

değerlemek *(is.)* Değer belirtmek.

değerlendirilme *is.* Değerlendirilmek işi, kıymetlendirilme: *"Devlet, bitkisel ve hayvansal ürünlerin değerlendirilmesi ... için gereken tedbirleri alır."* -Anayasa.

değerlendirilmek *(nsz)* Değerlendirmek işi yapılmak, kıymetlendirilmek.

değerlendirme *is.* Değerlendirmek işi, kıymetlendirme: *"Sade benim değil, işin ehli edebiyat eleştirmenlerimizin değerlendirmeleri de bu yolda idi."* -H. Taner.

değerlendirmek *(-i, -e)* **1.** Bir şeyi yerinde ve yararlı bir yolda kullanmak, kıymetlendirmek. **2.** Bir şeyin özünü, önemini, nitelik ve niceliğini belirlemek.

değerlenme *is.* Değerlenmek işi, kıymetlenme.

değerlenmek *(nsz)* Değer kazanmak, değeri artmak, değer sağlamak, kıymetlenmek.

değerli *s.* Değeri olan veya değeri yüksek olan, kıymetli: *"Hiç olmazsa susmanın ne kadar değerli olduğunu anlamışlardır."* -M. Ş. Esendal.

→ ***değerli kâğıt***

değerli kâğıt, -dı *is.* Kapsadığı hak, senede bağlı olan, senetsiz ileri sürülebilmesine imkân olmayan kâğıt.

değerlilik, -ği *is.* Değeri olma durumu, kıymetlilik.

değersiz *s.* Değeri olmayan veya değeri çok az olan, önemsiz, kıymetsiz, naçiz.

değersizlik, -ği *is.* Değersiz olma durumu.

değer yargısı *is.* Bir değerlendirme getiren yargı: *"Sansürün değer yargıları sanatın, düşüncenin, bilimin, gerçeğin yasalarına uymaz."* -H. Taner.

değgin *s.* İlişkin, üstüne ait, dair, müteallik.

değil *is.* İsim cümlesinde yükleme veya başka öğelere olumsuzluk anlamı veren kelime: *"Bu direniş çetin değil, haşin değil, yürek burkucuydu."* -T. Buğra. *"Bir insanın değil bir günü, bazen bir saati bile yüzbinlerce lira değerinde olabilir."* -H. Taner. **...-ında / ...-inde değil** bir şeyin söylenen niteliğine önem vermeyi anlatır: *Ben parasında değilim, yeter ki iyi bir şey olsun.* **değil a** "şöyle dursun" anlamına: *Ağaç değil a, ot bile yok...* **değil mi ki** madem, mademki.

değim *is.* Bir kimsenin, kendisine iş verilmeye hak kazandıran durumu, liyakat.

değimli *s.* Liyakatli.

değimsiz *s.* Liyakati olmayan, liyakatsiz.

değin (I) *e.* Kadar, dek gibi bir işin bir durumun sona erdiği zamanı veya yeri

gösterir: *Buraya değin. "Kıyıdan bir alkış sesi geldi... Odanın güneşli duvarına değin."* -M. C. Anday.

değin (II) *is. hlk.* Sincap.

değini *is.* Değinme.

değiniş *is.* Değinmek işi veya biçimi.

değinme *is.* Değinmek işi, temas.

değinmek *(-e)* Bir konuyu ele alarak ondan kısaca söz etmek, dokunmak, temas etmek: *"Gündüz yüzme havuzunda açmadığı bir konuya değinmek gereksinmesi duyuyordu."* -N. Cumalı.

değinti *is.* Temas.

değirme *is.* Değirmek işi.

değirmek *(-e) hlk.* **1.** Duyurmak, bildirmek, ulaştırmak. **2.** Değdirmek, dokundurmak.

değirmen *is.* **1.** Öğüten araç veya alet: *"Değirmende biraz kahve çekti."* -S. F. Abasıyanık. **2.** İçinde öğütme işi yapılan yer: *Su değirmeni. Yel değirmeni.* **değirmenin suyu nereden geliyor?** bu işin masrafını karşılayacak para nasıl kazınılıyor? *"Hâsılı, hastahaneye benzemeyen hastahanemden pek memnundum. Yalnız, bu değirmenin suyu nereden geliyordu?"* -R. N. Güntekin.

→ ***değirmen taşı***

değirmenci *is.* Değirmen yapan veya işleten kimse.

değirmencilik, -ği *is.* **1.** Değirmen yapma işi. **2.** Değirmen işletme işi.

değirmenlik, -ği *s.* **1.** Değirmende öğütülmek için ayrılmış (tahıl). **2.** Bir değirmen taşını işletecek güçte (akarsu).

değirmen taşı *is. jeol.* **1.** Değirmende, dönerek taneleri ezen yuvarlak taş. **2.** Değirmen taşı yapmakta ve bazen de yapılarda kullanılan çakmak taşı türünden sert bir taş. **değirmen taşının altından diri çıkar** en ağır şartlarda bütün güçlükleri yener.

değirmi *s.* **1.** Yuvarlak: *"Bir iki tane değirmi, büyücek yufka açmıştı."* -N. Nâzım. *"Sabahleyin doldurduğu cüzdanı, odanın ortasındaki değirmi masanın üzerinde idi."* -E. E. Talu. **2.** (kumaş için) Eni boyuna eşit olan. **3.** *is. hlk.* Yemeni, yazma, baş örtüsü, mendil.

→ ***değirmi sakal***

değirmileme *is.* Değirmileme işi.

değirmilemek *(-i)* Yuvarlak biçime koymak.

değirmileşme *is.* Değirmileşmek işi.

değirmileşmek *(nsz)* Değirmi hâle gelmek.

değirmilik, -ği *is.* Değirmi olma durumu, yuvarlaklık.

değirmi sakal *is.* Değirmi bir biçimde kesilmiş sakal.

değiş *is.* **1.** Değmek işi veya biçimi. **2.** Bir şey verip yerine başka bir şey alma, mübadele, trampa. **değiş etmek** *hlk.* bir şey verip yerine başka bir şey almak: *Buğdayı pirinçle değiş etmek.*

→ ***değiş tokuş***

değişebilir *s.* Değişme özelliği taşıyan, değiştirilebilen.

değişebilirlik, -ği *is.* Değişebilir olma durumu.

değişen yıldız *is. astr.* Parlaklığı zamana bağlı olarak değişme gösteren yıldız.

değişici *s.* Biçimden biçime giren, değişken.

değişik, -ği *is.* ve *s.* **1.** Değiştirilmiş: *Yasanın değişik onuncu maddesi gereğince...* **2.** Alışılmışın dışında bir özelliği bulunan: *Değişik bir oda takımı.* **3.** Çeşitli, farklı: *Değişik renkler.* **4.** *is. hlk.* Yedek (iç çamaşırı, giyecek): *Hiç değişiğim kalmadı.*

değişiklik, -ği *is.* **1.** Değişik olma durumu. **2.** Bir bütünden bir bölümünün değişmesiyle ortaya çıkan yeni durum: *Yönetim kurulunda değişiklik oldu.* **3.** Amaca uygun biçime getirmek için yapılan değiştirme, tadil. **değişiklik yapmak** değiştirmek: *"Mustafa Kemal cepheye gider gitmez daha önce alınan tedbirde değişiklikler yaptı."* -F. R. Atay.

→ ***değişiklik önergesi***, ***değişiklik teklifi***

değişiklik önergesi *is.* Bazı kanun maddelerinin amaca daha uygun olması için Büyük Millet Meclisine yapılan öneri.

değişiklik teklifi *is.* Değişiklik önergesi.

değişim *is.* **1.** Bir zaman dilimi içindeki değişikliklerin bütünü. **2.** *biy.* Yeni döllerin atalarına tıpatıp benzememesini sağlayan özelliklerin tümü, varyasyon. **3.** *ekon.* Üretilen malların başka mallar veya para karşılığı değiştirilmesi. **4.** *mat.* Bir niceliğin birbirinden ayrı değerler alması veya böyle iki değer arasındaki ayrım. **5.** *den.* Rüzgârın yön değiştirmesi.

→ ***değişim yönetimi***

değişimli *s.* Değişme özelliği gösteren.

→ ***değişimli ünsüzler***

değişimli ünsüzler *ç. is. gr.* Ünsüz uyumuna bağlı olarak ötümlülük ve ötümsüzlük bakımından birbirinin yerine geçen ünsüzler: *p / b, ç / c, t / d, k / g, k / ğ.*

değişim yönetimi *is. ekon.* Hızla değişen bir ortamda ayakta kalabilmek ve rakiplerin önüne geçebilmek için, şirketin kendini yenilemesi, değişim fırsatlarını analiz edip ortaya çıkan potansiyeli değerlendirmesi ve en uygun stratejinin belirlenip bunun uygulanması için yeniden örgütlenme ve yapılanma işi.

değişinim *is.* Doğada ve toplumda nitelikle ilgili değişmelerin yavaş yavaş değil, birdenbire olması, bir şeyin ortam ve şartlarını bulduğunda birdenbire nitelik değiştirmesi, mutasyon.

değişinimci *is.* Değişinimcilik yanlısı, mutasyonist.

değişinimcilik, -ği *is. biy.* **1.** Bir canlı varlıktaki soya çekimin (genlerin bazı özel durumlarının yitirilmesi, yeniden oluşması veya değişmesi yüzünden) anîden değişebileceğini ve bu değişmen, türlerin oluşmasında ana yol olduğunu ileri süren kuram, mutasyonizm. **2.** *sos.* Doğa ve toplumdaki değişmelerin değişinim biçiminde olduğunu savunan düşünce akımı, mutasyonizm.

değişiş *is.* Değişmek işi veya biçimi.

değişke *is. biy.* Her canlıda dış etkilerle ortaya çıkabilen, kalıtımla ilgili olmayan değişiklik, modifikasyon.

değişken *s.* **1.** Değişme özelliği gösteren, çok değişen, değişebilir, kararsız, değişici, mütehavvil: *"Sağlık bakımından canına okuyan kentler de, değişken rüzgârlara açık kentler oluyor."* -H. Taner. **2.** *is. mat.* Değişik sayı değerleri alabilen nicelik.

değişkenlik, -ği *is.* Değişken olma durumu: *"Romancı zamanın akışı içinde yaşamın değişkenliğini yakalamaya çalışır."* -N. Cumalı.

değişkin *s.* Değişikliğe uğramış, değişik, muaddel.

değişkinlik, -ği *is.* Değişkin olma durumu.

değişme *is.* **1.** Değişmek işi: *"Bu kadar büyük değişme için mutlaka bir kadın parmağı lâzım."* -R. N. Güntekin. **2.** Değişim, mübadele.

değişmek *(nsz)* **1.** Başka bir biçim veya duruma girmek, tahavvül etmek: *"Ben gelirken yarım saat içinde hava değişmiş, kara yel kudurmuştu."* -S. F. Abasıyanık. *"Bir toplumun görüşü, düşünüşü, yaşayışı değişince, yasaları, töreleri, yazısı, dili de değişmez mi?"* -N. Ataç. **2.** Yerine başka şey veya kimse gelmek: *"Eskiler arasında duvardaki saatli maarif takvimleri de değişmiş oluyordu."* -N. Cumalı. **3.** Karşılıklı alıp vermek, mübadele etmek: *Onunla saatlerimizi değiştik.* **4.** *(-i)* Değiştirmek: *Üstümü değiştim.* **5.** *(-i, -e) mec.* (olumsuz biçimiyle) Çok değer vermek: *Onu kimseye değişmem.*

değişmez *s.* ve *zf.* Aynen kalan, değişikliğe uğramayan: *"İşte dünyanın peşin ve değişmez hükmü buydu."* -S. Ayverdi.

değiştirge *is.* Bir değişiklik yapılması için verilen önerge, tadil teklifi.

değiştirgeç, -ci *is. fiz.* Bir cismin veya bir gücün biçimini değiştirmeye yarayan alet, konvertisör.

değiştirici *s.* **1.** Değiştirme özelliği olan. **2.** *is.* Değiştirme işini yapan nesne veya kimse.

değiştiriliş *is.* Değiştirilmek işi veya biçimi.

değiştirilme *is.* Değiştirilmek işi.

değiştirilmek *(nsz)* Değiştirmek işi yapılmak: *"Kararnamelerin değiştirilmiş hükümleri, bu değişikliklerin Resmî Gazetede yayımlandığı gün yürürlüğe girer."* -

Anayasa.

değiştirim *is.* Değiştirmek işi.

değiştirme *is.* Değiştirmek işi, tebdil, tahrif.

değiştirmek *(-i)* **1.** Başka bir biçime sokmak, değişikliğe uğratmak: *"Bulunduğu vaziyeti öteki ayağını berikinin üstüne koyarak değiştirdi."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Bir şey veya kimseyi bulunduğu yerden başka bir yere almak. **3.** Bir şey verip yerine başka bir şey almak: *Bu ayakkabı sana küçük, değiştir.* **4.** Birini bırakıp başkasını edinmek veya kullanmak: *"Alıştıkları evi değiştirip rahatlarını bozmaktan da korktuklarından bir zaman şikâyetle vakit geçirdiler."* -M. Ş. Esendal. *"O zamanlar şöyle öğleye doğru otele bir başvurup çamaşır değiştireceği varsa değiştiriyor."* -E. E. Talu. **5.** Başka bir duruma, başka bir görünüme getirmek: *Para onu çok değiştirdi. "Tuvalet onu ne değiştirmiş, gençliğinin cazibesini, vücudunu, gözlerinin rengini nasıl belli etmişti!"* -P. Safa. **6.** Anlatıma yeni bir içerik vermek.

değiştirtme *is.* Değiştirtmek işi.

değiştirtmek *(-i, -e)* Değiştirmek işini yaptırmak: *Onlara yerlerini değiştirttim.*

değiş tokuş *is. hlk.* Değiş, alış veriş, mübadele, trampa.

değme (I) *is.* Değme işi, temas.

değme (II) *s.* **1.** Her, herhangi bir, gelişigüzel, rastgele: *"Öyle sanıyorum ki bu gözlemler değme yazarların harcı değildir."* -S. Birsel. *"Deli gönül değme çaydan bulanmaz / Coşarsa dalgası kendinden olur."* -Âşık Veysel. **2.** *s.* Seçkin, seçme: *"Değme güzellerden daha değme'sin / Gözlerine başka bir göz değmesin."* -F. Halıcı.

değmek, -er (I) 1. Aralık kalmayıncaya kadar birbirine yaklaşmak, dokunmak, temas etmek: *Elim ateşe değdi. Başı tavana değiyor. "Kapıdan bir an birbirimize değerek girdik."* -Y. Z. Ortaç. **2.** Ulaşmak, erişmek: *Mektup elime değmedi. Yaşı on beşine değince...* **3.** İstenilen yere düşmek, rast gelmek, isabet etmek: *Kurşun hedefe değdi.* **değme gitsin** deme, karışma gitsin. **(bir iş ki) değme keyfine** konuşulan işten çok hoşlanıldığını anlatmak için kullanılır.

değmek, -er (II) 1. Değerinde olmak: *"Benim ömrümün üç günü üç yüz bin liraya değer."* -H. Taner. **2.** *(-e)* Karşılık olmak: *Bu kadarcık bir kazanç bunca zahmetlere değer mi?* **3.** *(nsz)* (zevk veren şeyler için) Hoşa gitmek: *Bu kahve değdi doğrusu.* **4.** Herhangi bir nitelikte olmak: *Bu manzara görülmeye değer.* **5.** Eş değerde olmak: *Bütün dünyaya değer gözlerin.*

değnek, -ği *is.* **1.** Elde taşınacak incelikte düzgün ağaç, sopa: *"Testiyi bir eline, değneğini ötekine alır."* -H. R. Gürpınar. *"Koltuk değneklerine dayana dayana bir kötürüm kadın gelir."* -P. Safa. **2.** Değnekle atılan dayak. **değnek gibi** çok zayıf ve ince.

değnekçi *is.* **1.** Motorlu taşıtların çalıştığı yerlerde yolcuların biniş ve sıra düzenini sağlayan kimse, kâhya. **2.** *esk.* Şehir düzeni ile ilgili görevli.

değnekçilik, -ği *is.* Değnekçinin yaptığı iş.

değnekleme *is.* Değneklemek işi.

değneklemek *(-i)* Değnekle vurmak: *"Sıska eşeğini değnekleyen bir köylü."* -S. F. Abasıyanık.

deh *ünl.* Binek veya koşum hayvanlarını yürütmek için söylenen bir söz.

deha *is. (deha:) Ar. dehā* **1.** İnsan zekâsının, insan kişiliğinin erişebileceği en yüksek kerte, dâhilik: *"İki de bir de benim deham diye böbürlenişlerine karşı çıkmak haksızlık olurdu."* -T. Buğra. *"Hepimiz Mustafa Kemal'in askerlik dehasına inanırdık."* -F. R. Atay. **2.** Dâhi: *"Dehalar muvaffak olmak için zamanlarını ve şartlarını unutamazlar."* -F. R. Atay.

dehalet *is. (deha:let) Ar. dehālet esk.* Sığınma, korunma.

dehdeh *is. bk.* dahdah.

dehhaş *s. (dehha:ş) Ar. dehhāş* Aşırı korku verici, dehşet saçıcı: *"Hücuma uğrayan ihtiyar, odayı sallayan dehhaş bir öfkeyle kızının saçlarını yakaladı ve yere çöktürdü."* -P. Safa.

dehleme *is.* Dehlemek işi.

dehlemek *(-i)* **1.** Hayvanı deh diyerek yürütmek: *"Hayvanı gayet ustaca dehleyerek beni Çingene çadırlarına getirdi."* -O. C. Kaygılı. **2.** Kovmak: *"Bu işi sen yapacaksın. Yapamazsan ben seni dehlerim."* -S. F. Abasıyanık.

dehlenme *is.* Dehlenmek işi.

dehlenmek *(nsz)* Dehlemek işi yapılmak.

dehletmek *(-i)* Aşağılamak, hor görmek.

dehliz *is. Far. dehlīz* Üstü kapalı, dar ve uzun geçit, koridor: *"Mihrabın sağ tarafında dehliz gibi kuytu bir köşeye açılan bir kapı vardır."* -Y. K. Beyatlı. *"Bir dehlizden geçiyoruz, hazırlıklı olalım."* -F. Halıcı.

dehşet *is. Ar. dehşet* **1.** Bir tehlike veya korkunç bir şey karşısında duyulan ürküntü, yılgı: *"Etrafımdaki kalabalığın gittikçe büyümekte olduğunu dehşetle gördüm."* -R. N. Güntekin. *"Olduğum yerde korkudan ve dehşetten donmuştum."* -S. F. Abasıyanık. **2.** *s.* Olağanüstü: *"Sen büyüdükçe dehşet bir şey oluyorsun."* -R. N. Güntekin. **3.** *ünl.* Olağanüstü şeyler karşısında şaşma anlatır: *Dehşet, bu ne güzellik!* **dehşet saçmak** ortalığa korku vermek: *"Oyun, okuyanı hiçbir tarih kitabının etkilemeyeceği kadar kuvvetle Fransız ihtilâlinin amansız, dehşet saçan günleriyle karşı karşıya bırakır."* -N. Cumalı. **dehşete düşürmek** dehşet içine sokmak: *"Korkunç jestlerle yaptığı kara bulut tasvirleri bizi yeniden dehşete düşürdü."* -R. N. Güntekin. **dehşete kapılmak** (veya **düşmek**) çok korkmak: *"Ev sahibi dehşete kapılmış gibiydi."* -T. Buğra.

dehşetlenme *is.* Dehşetlenmek işi.

dehşetlenmek *(nsz)* Dehşete kapılmak.

dehşetli *s.* **1.** Korku veya ürküntü veren: *"Dehşetli bir kâbusa tutulmuşların kıvrandıran ıstırabını duyuyorum."* -A. Gündüz. **2.** Şaşırtıcı: *"Hava dehşetli sıcaktı. Asfaltlara güneş yağıyordu."* -A. İlhan. **3.** *zf.* Çok fazla, son derece: *Onu dehşetli seviyorum. "Altımdaki beygir, efendisinin bu savaşına karşı dehşetli huysuzlanıyor."* -O. C. Kaygılı.

deist *is. Fr. déiste* Deizm yanlısı.

deizm *is. Fr. déisme* Tanrı'yı yalnızca ilk sebep olarak kabul eden, Tanrı için başka herhangi bir güç ve nitelik tanımayan, vahyi reddeden görüş.

dejenere *s. Fr. dégénéré* **1.** Soysuz. **2.** Yoz. **dejenere etmek** soysuzlaştırmak, yozlaştırmak. **dejenere olmak** soysuzlaşmak, yozlaşmak.

dejenereleşme *is.* Dejenereleşmek işi.

dejenereleşmek *(nsz)* **1.** Soysuzlaşmak. **2.** Yozlaşmak.

dejenerelik, -ği *is.* Soysuz, yoz; soysuzluk, yozluk: *"İçtimaî dejenerelik, hayatî dejenerelikten büsbütün başkadır."* -Z. Gökalp.

dek (I) *e.* Kadar, gibi bir işin sona erdiği noktayı veya zamanı anlatır: *"Bir iki adım atıp yanıma dek geliyor."* -Z. Selimoğlu.

dek (II) *is. Far. dek esk.* **1.** Düzen, hile. **2.** Tokuşma, çatışma. **3.** *s.* Sağlam. **deke düşmek** hileye, oyuna gelmek: *"İlkin deke düştüğümün hiç farkına varmadım."* -M. Ş. Esendal.

dek (III) *bk.* tek.

dekadan *is. Fr. décadant* XIX. yüzyıl sonlarında Fransa'da natüralistlere karşı çıkan sembolizm akımına öncülük etmiş olan sanatçılara verilen ad: *"Fakat son zamanlarda zuhur eden sembolist yahut dekadan edebiyatlar terbiye noktainazarından muzır amillerdendir."* -Z. Gökalp.

dekadanlık, -ğı *is.* Dekadan olma durumu.

dekagram *is. Fr. décagramme mat.* Bir kilonun yüzde biri, dag.

dekalitre *is. (dekali'tre) Fr. decalitre mat.* On litrelik hacim ölçü birimi, dal.

dekametre *is. (dekame'tre) Fr. décamètre mat.* On metre uzunluğunda bir ölçü birimi, dam.

dekan *is. Alm. Dekan* Fakültenin yönetiminden sorumlu profesör.

dekanlık, -ğı *is.* **1.** Dekanın görevi. **2.** Dekanın makamı.

dekar *is. Fr. décare mat.* On ar (1000 m^2) değerinde yüzey ölçü birimi: *Dekar, hektarın onda biri değerindedir.*

Dekartçı *is.* ve *s.* **1.** Descartes'in öğretisi ile ilgili, kartezyen. **2.** Descartes felsefesini benimseyen kimse.

Dekartçılık, -ğı 1. Descartes'in felsefesi. **2.** Descartes'in öğretisi, kartezyenizm.

dekaster *is. Fr. décastère* On metreküplük hacim ölçüsü birimi.

dekatlon *is. Fr. décathlon Yun. sp.* 100 m koşusu, uzun atlama, gülle atma, yüksek atlama, 400 m koşusu, 110 m engelli koşu, disk atma, sırıkla yüksek atlama, cirit atma, 1500 m koşularını içeren atletizm yarışması.

dekatloncu *is. sp.* Dekatlon yarışmalarına katılan atlet.

deklânşör *is. Fr. déclencheur* **1.** Bir devre kesicinin işleyişini etkileyerek açılmasını önleyen düzen. **2.** Fotoğraf makinesinin resim çekilirken basılan düğmesi: *"Objektifi -namluyu doğrultur gibi- doğrultur, tetiğe basar gibi de deklânşöre basarsınız."* -T. Buğra.

deklârasyon *is. Fr. déclaration* **1.** Bildirme, duyurma, ilân etme. **2.** Bir konunun kamuoyuna duyurulması için yapılan açıklama, bildiri. **3.** Mal bildirimi.

deklâre *s. Fr. déclarer* Bildirilmiş, ilân edilmiş. **deklâre etmek 1)** bildirmek; **2)** *huk.* gümrüklerde vergi konusu olacak eşya vb.yi resmî makama bildirmek.

dekolte *is. Fr. décolleté* **1.** Kollarının, göğüs ve sırtının bir bölümü açık kadın giysisi: *"Dekolteler o kadar açık ki, insanın bazen hiç zahmet etmeseler diyeceği geliyor."* -H. C. Yalçın. **2.** *s.* Açık: *"Kadınların çoğu dekolteydi."* -Halikarnas Balıkçısı. **dekolte konuşmak** *tkz.* açık saçık konuşmak.

dekont *is. Fr. décompte* **1.** Ödenmiş veya ödenecek olan hesapların dökümü. **2.** Kapatılan bir hesaptan yapılacak indirme. **3.** Bütün indirmeler yapıldıktan sonra borçlu tarafından ödenecek, alacaklı tarafından alınacak olan miktar.

dekor *is. Fr. décor* **1.** Tiyatro, sinema ve televizyonda sahneye konulan eserin yazıldığı yerin, çağının özelliklerini belirleyen çeşitli ögelerin (perde, aksesuar vb.nin) bütünü: *"Kampta kurduğumuz sahneyi, yaptığımız dekorları, oynadığımız oyunları anlatıyordu."* -R. N. Güntekin. **2.** Bir yere süsleme amacıyla verilen düzen. **3.** *mec.* Görünüş, manzara: *"Münzevî çiftliğin dekorundan hazzetti."* -R. H. Karay.

dekorasyon *is. Fr. décoration* **1.** Dekor yapma işi. **2.** Bir yeri süsleme.

dekoratif *s. Fr. décoratif* **1.** Dekor olarak kullanılan, süslemeye yarayan, süsleyici, tezyinî. **2.** Göstermelik: *"Rüştü ancak dekoratif bir maksatla evlenir."* -P. Safa.

dekoratör *is. Fr. décorateur* **1.** Tiyatro, opera vb. dekorlarını tasarlayan sanatçı. **2.** İç mimar.

dekoratörlük, -ğü *is.* **1.** Dekoratör olma durumu. **2.** Dekoratörün işi ve mesleği.

dekorcu *is.* Mesleği dekor yapmak olan sanatçı.

dekorculuk, -ğu *is.* **1.** Dekorcu olma durumu. **2.** Dekorcunun işi ve mesleği.

dekore *Fr. décoré* Süsleme amacıyla düzenlenmiş. **dekore etmek** (bir yere) süsleme amacıyla düzen vermek.

dekovil *is. Fr. decauville* Ray aralığı 60 cm eninde veya daha az olan, arabaları buhar, hayvan veya insan gücüyle yürütülen, küçük demiryolu: *"Dekovil yolunda çalışan köylü kadınların resmine bakıyorum."* -F. R. Atay.

dekstrin *is. Fr. dextrine kim.* Nişastanın bölünmesinden elde edilen zamklı bir madde ($C_6 H_{10} O_5$).

dekstroz *is. Fr. dextrose* Nişasta şekeri.

delâlet *is. (delâ:let) Ar. delâlet esk.* **1.** Kılavuzluk, aracılık: *"Nihayet bu, olsa olsa, kendisine esaslı bir yardım aramak için kız kardeşinin delâletine müracaat olur."* -A. Gündüz. *"Hemşehrilerinden birinin delâletiyle, senet sahiplerinin her birini ayrı ayrı öğrendi."* -E. E. Talu. **2.** *mec.* İz, işaret. **delâlet etmek 1)** yol göstermek; **2)** göstermek, anlatmak, demeye gelmek: *Bu davranış onun doğruluğuna delâlet eder. "Meğer fazla süs zenginliğe değil, fikaralığa delâlet edermiş."* -A. Haşim. **3)** belirtmek: *"Halep içinde bahara delâlet eden işaret yoktur."* -R. H. Karay.

deldirme *is.* Deldirmek işi.

deldirmek *(-i, -e)* **1.** Delmek işini yaptırmak. **2.** *mec.* Geçersiz hâle getirmek.

delecek, -ği *is. hlk.* Zımba.

delegasyon *is. Fr. délégation* Herhangi bir topluluğu temsil etmekle görevli yetkili kurul.

delege *is. Fr. délégué* Kendisine yetki verilerek bir yere veya birinin katına gönderilen kimse, elçi, murahhas: *"Avrupa'da toplanıp, konuşup dağılan milletler arası konferanslara delege olarak gönderilmiştir."* -H. E. Adıvar.

delegelik, -ği *is.* Delegenin görevi, murahhaslık.

delep delep *zf.* Parlayarak, parıl parıl.

delepmek *hlk.* Parlamak: *"Kaçındasın gelin Ümmü kaçında / Sar'altınlar delebiyor saçında."* -Halk türküsü.

delgeç, -ci *is.* Mukavva, kâğıt, kayış, maden gibi şeylerde delik açmaya yarayan araç, delecek, zımba.

delgi *is.* Maden, tahta, taş vb. üzerinde delik açmaya yarayan aygıt, matkap.

delgiç, -ci *is.* Ucu sivri demirli, ağaçtan tutacak yeri olan ve tütün dikmeye yarayan araç.

deli *s.* **1.** Aklını yitirmiş olan, aklî dengesi bozulmuş olan, mecnun. **2.** *mec.* Davranışları aşırı ve taşkın olan (kimse), çılgın: *"Ben delinin biriyim, ateşe girerim."* -F. R. Atay. **3.** *mec.* Aşırı derecede düşkün: *Kitap delisi. Oyun delisi. Sinema delisi.* **4.** Coşkun, azgın: *Deli ırmak. "Bu deli öfkeyi kime veya nelere, bir namlu gibi, çevireceğini bilemiyordu."* -T. Buğra. **deli bayrağı açmak** *şaka* şık olmak. **deli çıkmak 1)** çıldırmak; **2)** *mec.* çok sinirlenmek. **deli dana(lar) gibi dönmek** ne yapacağını bilemeyerek, şaşkınca davranmak. **(bir kimse** veya **bir şey için) deli divane olmak** mutlu olmak, bir kimseyi, bir şeyi aşırı derecede sevmek: *"Sıla kokusunu alan erler deli divane olmuşlar, türkü söylemeye başlamışlardı."* -B. R. Eyuboğlu. **deli etmek** çılgına çevirmek. **deli gibi** deliye yaraşır davranışta, delicesine: *"Saide'nin çekmesini, dolaplarını, dikiş kutusuna kadar her şeyini deli gibi araştırdı."* -M. Ş. Esendal. *"İki genç, deli gibi birbirlerini seviyorlardı."* -R. N. Güntekin. **deli kızın çeyizi gibi** bir arada sergilenen ve birbirine yakışmayan eşya için söylenir. **(bir şey için** veya **bir şeye) deli olmak** *tkz.* **1)** çok sevmek: *Deli oluyordu çocuklara, onlarsız edemiyordu.* **2)** çok sinirlenmek. **deli olmak işten değil** güç durumlarda çaresizliği anlatır. **deli pösteki sayar gibi** çok karışık, çok ayrıntılı, sıkıcı bir işle uğraşma. **deli Raziye gibi** delice davranışlarda bulunan kız veya kadın. **deli saraylı (gibi)** acayip biçimde giyinenler, takıp takıştıranlar için söylenir: *"Teğmenin, teyzem dediği, altmışlık, altmış beşlik, suratı hâlâ düzgünlü, kirpikleri hâlâ sürmeli, deli saraylı gibi bir kadıncağızmış."* -H. Taner. **delinin eline değnek vermek** kötülük yapabilecek bir kimsenin davranışlarını kolaylaştırmak. **deliye dönmek 1)** çok sevinmek: *"Haber aldığı gün âdeta deliye dönmüş."* -H. F. Ozansoy. **2)** çok üzülmek: *"En bildiği derste bile kopya çeker, çekmezse hasta olur, deliye döner."* -H. Taner. **deliye her gün bayram** her fırsattan yararlanarak bayrammış gibi davrananlara ve her şeyi eğlenceli yönden alanlara alay yollu söylenir.

→ ***deli alacası, deli bal, deli balta, delibaş, deli bozuk, deli dana hastalığı, deli deli, deli divane, deli dolu, deli fişek, deli gömleği, deli güllâbicisi, deli ırmak, deli orman, deli otu, deli saçması***

deli alacası *is.* Birbirini tutmayan parlak renklerden oluşan: *Salonun badanası deli alacasına dönmüş.*

deli bal *is.* Arıların zehirli çiçeklerden topladıkları bal.

deli balta *is.* Acımasız, gaddar, zalim kimse.

delibaş *is. hlk.* **1.** Koyunlarda ve danalarda görülen tehlikeli bir hastalık. **2.** *hlk.* Huysuzluk yapan hayvan.

deli bozuk, -ğu *is.* Günü gününe, sözü sözüne uymayan.

deli bozukluk, -ğu *is.* Deli bozuk olma durumu.

delice *s. (deli'ce)* **1.** Davranışları aşırı, deli gibi olan: *"Bu defterin içine ne delice saadetler yazmıştı."* -Ö. Seyfettin. **2.** *zf.* Delicesine. **3.** *is. bot.* Buğdaygillerden, genellikle buğday tarlalarında yetişen, tohumu zehirli, yabanî bir bitki *(Lolium temulentum).* **4.** Aşılanmamış zeytin ağacı, yabanî ağaç. **5.** *hlk.* Atmaca, şahin.

→ ***delice doğan***

delice doğan *is. zool.* Kartallar takımının kartalgiller familyasından bir kuş türü *(Falco subbuteo).*

delicesine *zf. (deli'cesine)* Aşırı bir biçimde: *"Kimsesiz bir insan gibi bir otel odasında yapayalnız bırakılmasına delicesine acıyorum."* -R. N. Güntekin. *"Hâlbuki ben yaşamayı severim, delicesine!"* -S. F. Abasıyanık. **delicesine tutulmak** aşırı bir biçimde bağlanmak, çok sevmek: *"Mozart müziğine delicesine tutulduğum yıllarda İstanbul'daki sanat hareketleri pek cılızdı."* -N. Nadi.

delici *s.* **1.** Delen, delmek işini yapan. **2.** *mec.* Çok etkili, etkileyici: *Delici bakış.*

deli dana hastalığı *is.* İngiltere'de büyük baş hayvanlarda görülen eden bulaşıcı ve öldürücü bir hastalık.

deli deli *zf.* Delice.

deli divane *s.* ve *is.* Çılgın, aşırı deli: *"Ben bir deli divaneyim / Aklım dayar olmaz bana."* -Yunus Emre. **deli divane (âşık) olmak** aşırı derecede sevmek: *"Bütün yaratıklar birbirlerine deli divane âşık oldular."* -Halikarnas Balıkçısı.

deli dolu *s.* İlerisini gerisini düşünmeden davranan, rastgele konuşan, patavatsız: *"Karışık bir iş vesselâm. / Deli dolu yazar kalem. / Yazdığı da ne? Bir sürü ipe sapa gelmez kelâm."* -O. V. Kanık. *"Bazı deli dolu sözlerine, çocuk sözleri gibi sevinerek gülüşüyoruz."* -R. N. Güntekin.

deli fişek *s.* Delişmen ve atak: *"Ama tanıyanlar söylüyor, gençliğinde gerçekten deli fişek, gözünü daldan budaktan sakınmaz bir askermiş."* -H. Taner.

deli fişeklik, -ği *is.* Deli fişek olma durumu.

deli gömleği *is.* Tehlikeli ve saldırgan delilere giydirilen kolsuz gömlek.

deli güllâbicisi *bk.* güllâbici.

deli ırmak, -ğı *is.* Akıntısı çok hızlı olan ırmak.

delik, -ği *is.* **1.** Dar, küçük açıklık; dar, küçük çukur: *İğne deliği. Burun deliği. "Küçük çocuk, kulübenin kenarına yığılmış taşlardan yukarıda bir deliğe sıkışmıştı."* -S. F. Abasıyanık. **2.** *s.* Delinmiş: *"Hangi evden istedilerse gittim, dama çıktım, akan delik kiremidi buldum, yerine sağlam kiremit koydum."* -H. S. Tanrıöver. **3.** *argo* Ceza evi. **4.** Küçük hayvan yuvası: *Fare deliği.* **delik büyük, yama küçük** eldeki imkânlar gerekenden çok az. **delik deşik aramak** her yerde aramak. **delik eğirmek** *argo* hapse girmek, tutuklanmak. **deliğe tıkmak** *argo* tutuklamak, hapsetmek: *"O nasıl yarmıştı benim kafacığımı, şimdi de yakalasınlar kuyruğundan onu da tıksınlar deliğe."* -O. C. Kaygılı.

→ ***delik deşik***

delikanlı *is.* **1.** Çocukluk çağından çıkmış genç erkek: *"Delikanlı çağımızdaki cevher / Yalvarmak, yakarmak nafile bugün."* -C. S. Tarancı. *"Ama günümüzde de delikanlılar var, onlar da seviyorlar, yanıyorlar, bu duygularını söyleyen şiirler arıyorlar."* -N. Ataç. **2.** *ünl.* Gençlere seslenme sözü olarak kullanılır: *Hey, delikanlı!* **3.** *mec.* Sözünün eri, dürüst, namuslu kimse.

delikanlılık, -ğı *is.* **1.** Delikanlı olma durumu: *"Hangi tür davranışın delikanlılığa daha uygun olduğu konusunda bir türlü karara varamazlardı."* -Ç. Altan. **2.** İnsanın delikanlı olduğu çağ: *"Yazık ki delikanlılık çağını çoktan aşmıştır, şakaklarına kır düşmüştür."* -R. H. Karay.

delik deşik *s.* Her yanı deliklerle dolu. **delik deşik etmek 1)** (bir canlının vücudunda) bir araçla birçok yaralar, kesikler açmak; **2)** bir şeyin her yanında delikler açmak: *"Üst üste attığı kurşunlarla hedefin içini delik deşik etmeye başlamıştı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **delik deşik olmak 1)** (bir canlının vücudunda) bir araçla birçok yaralar, kesikler oluşmak; **2)** bir şeyin her yanı delinmek.

delikli *s.* **1.** Deliği veya delikleri olan: *"Sokaklarda delikli Mihaliç peynirinden nane suyuna kadar ne görse alıyordu."* -R. N. Güntekin. **2.** *is. hlk.* Kevgir. **3.** *anat.* Deliklerle kaplı esnek doku şeritlerine verilen ad. **4.** Bir tür olta iğnesi. **delikli boncuk (veya taş) yerde kalmaz** az çok işe yarayan her şeyin isteklisi bulunur.

delikliler *ç. is. zool.* Delikli ve sert bir kabukla kaplı bir hücreli hayvanlar takımı.

deliksiz *s.* Deliği olmayan.

→ ***deliksiz uyku***

deliksiz uyku *is.* Arada hiç uyanmadan uyunulan uzun uyku.

delil *is. Ar. delîl* **1.** İnsanı aradığı gerçeğe ulaştırabilecek iz, kanıt, emare: *"Milletlerin hürriyet için yaptıkları fedakârlıklardan canlı deliller gösteriyordu."* -P. Safa. **2.** *huk.* Kanıt: *"Elde hiçbir delil olmadığı için serbest bırakıldı."* -S. F. Abasıyanık. **3.** *esk.* Kılavuz, rehber.

delilenme *is.* Delilenmek işi veya durumu.

delilenmek *(nsz)* Deli gibi davranmak.

delilik, -ği *is.* Deli olma durumu veya delice davranış: *"Bir delilik, bir çılgınlık, bir hoppalıktır gidiyor."* -P. Safa. **deliliğe vurmak** kendini deli gibi göstermek. **deliliği tutmak** delice davranmak.

delimsirek *s.* ve *zf.* Çılgınca, delicesine: *"Komşunun delimsirek kahkahası gecenin dibinde asılmış kalmıştı."* -A. İlhan.

delinme *is.* Delinmek işi.

delinmek *(nsz)* **1.** Delmek işine konu olmak: *Kızın kulağı delindi.* **2.** Bir şeyde delik oluşmak: *Midesi delindi.* **3.** *mec.* Çiğnemek, uymamak, aykırı davranmak: *Yöneticinin koyduğu yasaklar delindi.*

deli orman *is.* Çok sık ve gür orman.

deli otu *is. bot.* Turpgillerden, bahçelere süs olarak dikilen bir bitki, kuduz otu *(Alyssum).*

deliriş *is.* Delirmek işi veya biçimi.

delirme *is.* Delirmek işi.

delirmek *(nsz)* Deli olmak, aklını yitirmek, çıldırmak: *"İkramiye kazananların delirdiklerini işitirdi."* -P. Safa.

delirtme *is.* Delirtmek işi.

delirtmek *(-i)* Deli etmek, çıldırtmak.

deli saçması *is.* Anlamsız, tutarsız, delice söz: *"Hakikatte, bu sözlerin deli saçmasından farkı yoktu."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

delişmen *s.* **1.** Şımarık ve delice tavırlı, zıpır: *"İstiyordu ki iki de bir, kakavan halâyıklarından yakasını kurtarsın, delişmen küçük sultanlardan kurtulsun, gelsin."* -R. H. Karay. *"Arabacı yirmi beş yaşlarında delişmen, dili biraz kekeme bir oğlan."* -M. Ş. Esendal. **2.** Güçlü, hareketli, sağlam yapılı: *Delişmen bir genç. "Çok heyecanlı, uyanık, sözünü sakınmaz, biraz da delişmen bir insan olduğu için Deli Murat derler."* -R. N. Güntekin.

delişmence *s.* ve *zf. (delişme'nce)* Delişmene yakışır (biçimde) delişmen gibi.

delişmenlik, -ği *is.* Delişmen olma durumu, delişmence davranış, zıpırlık: *"Bir maksatla mı, yoksa serseriliğinden, delişmenliğinden mi?"* -F. R. Atay. **delişmenlik etmek** delişmence davranmak.

delk *is. Ar. delk esk.* **1.** Ovma, ovuşturma. **2.** *fiz.* Sürtünme.

delme *is.* **1.** Delmek işi. **2.** *hlk.* Yelek. **3.** *s.* Delinerek yapılmış.

delmek, -er *(-i)* **1.** Delik açmak, delik duruma getirmek: *Tahtayı delmek. "Taşın göze dokunmadığını ve bir parmak aşağıda yanağı deldiğini gördü."* -P. Safa. **2.** *mec.* İncitmek, kırmak.

delta *is. (de'lta)* **1.** Yunan alfabesinin dördücü harfi (Δ). **2.** *coğr.* Bir ırmağın çatallanarak döküldüğü yer, çatal ağız.

→ ***delta kası***

delta kası *is. Yun. anat.* Omuz başında bulunan üçgen biçimindeki kas.

dem (I) *Far. dem esk.* **1.** Soluk, nefes. **2.** *is.* Zaman, çağ: *"Âdemden bu deme nes-*

lim getirdi / Bana türlü türlü meyve getirdi." -Âşık Veysel. *"Kış yaz demeden tepelerden tepelere koştuğumuz demleri hatırlıyor musun ?"* -Y. K. Karaosmanoğlu. **3.** İçki. **4.** Hazırlanan çayın renk ve koku bakımından istenilen durumu. **5.** Koku. **6.** *hlk.* Pişirilen yemeklerin yenecek kıvama gelmesi. **dem çekmek 1)** (kuşlar) uzun ve güzel ezgiler çıkarmak: *"Akasya dallarında bir tek bülbül uzun uzun dem çekiyor."* -H. Taner. **2)** *şaka* içki içmek. **dem tutmak** bir çalgıya başka bir çalgı veya sesle eşlik etmek: *"Dinî seslere şarkı, çalgı sesleri cevap verir, onlara âdeta dem tutardı."* -A. Ş. Hisar. **(bir şeyden) dem vurmak** bir şeyden söz etmek, konu açmak: *"Amerika'nın, er geç savaşa katılacağı ihtimalinden dem vurmak hayli zor bir işti."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Başta dar gelirlilerimiz olmak üzere ona çeşitli darlıklardan dem vurmak bize düşerdi."* -B. R. Eyuboğlu.

→ ***demkeş***

dem (II) *is. Ar. dem* Kan. **dem dökmek** (kadınlar) ay başında kan yitirmek.

-dem / -tem İsimden isim türeten ek: *er-dem, gün-dem, yön-tem.*

demagog *is. Fr. démagogue* Demagoji yapan kimse, halk avcısı, halk dalkavuğu: *"En göze batan yer olduğu için politikada, neden bu kadar çok demagog var?"* -H. Taner.

demagogluk, -ğu *is.* Demagog olma durumu.

demagoji *is. Fr. démagogie* Bir kimsenin veya grubun duygularını kamçılayarak, gerçek dışı sözler söyleyerek onları kazanmaya çalışma, halk avcılığı: *"Her birimiz birer yurttaş olarak iktidarın da, muhalefetin de özü bırakıp ayrıntı ile, ciddî ve yapıcı tartışmayı bırakıp demagoji ile uğraşmasına karşı çıkmak zorundayız."* -H. Taner. **demagoji yapmak** bir kimsenin veya grubun duygularını kamçılayarak, gerçek dışı sözler söyleyerek onları kazanmaya çalışmak.

demagojik *s. Fr. démagogique* Demagojiye dayanan, demagoji ile ilgili: *"Türlü demagojik hareketlerle bir külâh kapmaya çalışacaklardı."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

deme *is.* **1.** Demek işi: *"Tencere dibin kara hikâyesi, kimin kime ne demeye hakkı var?"* -H. Taner. **2.** Anlam: *Bu söz ne demeye gelir?* **3.** (halk edebiyatında) Şiir. **4.** Daha çok Alevî şairlerin tarikatlarıyla ilgili konuları işleyen şiirlerine, kendilerince verilen ad. **5.** *hlk.* Atasözü; ağıt. **demem o deme değil** *hlk.* benim söylemek istediğim o değil.

demeç, -ci *is.* Yetkili bir kimsenin bir konuda yayın organlarına yaptığı açıklama, beyanat: *"Yan tutmadan davranacağını ve davranılmasını isteyen demecini yaymıştı."* -T. Buğra. **demeç vermek** (yetkili bir kimse) bir konuda yayın organlarına açıklama yapmak, beyanat vermek.

demek 1. Söylemek, söz söylemek: *Sizin dediğinizi pek âlâ anladım. Ben bir şey demedim. "Eskilerin dediği gibi beşer, şaşar."* -B. Felek. **2.** *(-e)* Ad vermek: *Muşmulaya döngel de derler.* **3.** (bir dilde) Karşılığı olmak: *Kamer "ay" demektir.* **4.** Anlamına gelmek: *"Uygunsuz dediğim vak'alardan biri, bir salon oyunu yüzünden çıkmıştır."* -R. N. Güntekin. **5.** (herhangi bir) Ses çıkarmak: *Küt dedi, düştü.* **6.** *(-e)* Herhangi bir yargıya varmak: *Bu işe herkes ne der? "Sevginin neticesi evlenme ise, sevgi bitince evlenme başlıyor demektir."* -A. Gündüz. **7. Demek** kelimesi düşünmek, oranlamak, ummak, istemek veya erişmek gibi anlamlara da gelebilir: *Akşamdan önce varacağız derken. Bundan sonra gelir mi dersin? Sen ne dedin de bu işe karıştın? Güzellik desen onda, zenginlik desen onda. Saat yedi dedi mi uyanırım.* **8.** (hareketin olumsuz biçimi, zıt anlamı kelimelerle kullanıldığında) Şartlar ne olursa olsun bir işi yapmak: *Yağmur kar demedi, yola çıktı.* **9.** O hâlde, şu hâlde: *"Vay! Beni kovuyorsun demek, pek âlâ!"* -S. F. Abasıyanık. **10.** Bir işe kalkışmak, yeltenmek: *Kımıldanayım deme, kurşunu yersin. Ağzını açayım deme, çok fena olursun.* **dedi mi** *(dedi'mi)* tam vaktinde: *"Eskiden saat üç dedi mi paralar dağılmış olurdu."* -O. Kemal. **dediği çıkmak** dediği şey gerçekleşmek. **dediği dedik** her istediğini yaptırır, söylediği sözden dönmez. **dediğim dedik, öttürdüğüm** (veya **çaldığım**) **düdük** bir insanın sözünde direndiğini anlatmak için söylenen bir tekerleme: *"Adamın dediği dedik, çaldığı düdüktür. Böyle olduğu için de her istediğini yapabilen toy ve şımarık bir çocuğu hatırlatır."* -H. Taner. **dediğin** adı verilen, sayılan, kabul edilen: *Dost dediğin böyle davranır. "Yarım milyon dediğin nedir?"* -M. Ş. Esendal. *"Onun kanaatince erkek dediğin ille asker olacaktı."* -H. Taner. **dediğinden (dışarı) çıkmak** sözünü dinlememek: *Dediğimden dışarı çıkarsa kendi bilir.* **(birinin) dediğine gelmek** birinin düşüncesini önce kabul etmezken sonradan doğru bulup kabul etmek. **deme** (veya **değme**) **gitsin** anlatılması güç, anlatılamaz: *Öyle sevindim ki deme gitsin.* **deme!** (de'me) "gerçek mi", "yok canım" gibi şaşma anlatır. **demediğini bırakmamak** (veya **komamak**) birisi için kırıcı, ağır, ileri geri konuşmak. **demek istemek** bir düşünceyi söylemek istemek; bir şeyi anlatmak istemek: *"Gazete yazarlığını, edebiyatın, sanatın dışında sayanların ne demek istediklerini hiçbir zaman anlamadım."* -N. Ataç. **demek ki (demek oluyor ki)** şu hâlde, öyle ise: *Bu işe girişmişler, demek oluyor ki, güçlerine güveniyorlar. "San numara demek oluyor ki, bazı insanların resim dehasını körükleyen bir yerdi."* -H. Taner. **demek olmak** anlamına gelmek: *Sene "yıl" demektir, senevî de "yıllık" demek olacak.* **demem o deme değil** *bk.* deme. **demeye getirmek** doğrudan doğruya söylemeyip dolayısıyla anlatmak: *"Çağımızı kötülemek, bugün gerçek şair, eskisinden azdır demeye getirmek için mi söylüyorum bunları..."* -N. Ataç. **demeye kalmamak** birden, hemen: *İşimiz bitiyor demeye kalmadı, herkes ayağa kalktı.* **der demez** hemen, o sırada. **der oğlu der** bir şeyin sürekli söylendiğini anlatır. **derken 1)** dendiği hâlde: *Bitti bitiyor derken hâlâ bitmeyen hava alanı.* **2)** tam o sırada: *Yazı yazıyordum, derken misafir geldi.* **3)** diye davranırken: *Onu kurtarayım derken az kaldı ben de... "Anası mızmız karı... işi uzattıkça uzattı. Derken oyuncular bir daha gelmezler mi? Oğlan, bu kere yeniden ateş aldı."* -R. N. Güntekin. **4)** diye düşünürken: *Akşamdan önce varacağız derken ancak gece yarısı varabildik. Biraz daha yürüyelim derken tepeye çıkmışız.* **deyip de geçmek** önemsememek. **deyip de geçmemek** önemsemek: *Çocuk deyip de geçmeyin! "Yengeye de yenge deyip geçmeyelim. Bir mahalleyi susta durdurur."* -M. Ş. Esendal.

demet *is. Yun.* **1.** Bağlanarak oluşturulmuş deste, bağlam: *Tel demeti.* **2.** Bitki veya çiçek bağlamı: *"Öyle fukara çocuklara rastlıyorduk ki, bize demet demet kır çiçekleri hediye ediyorlardı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **3.** *bot.* Üstün yapılı bitkilerde öz suların akmasına yarayan, bitkiye desteklik eden damarlı veya lifli kordon. **4.** *anat.* Uzunlamasına birbirine bitişik olarak bir arada bulunan sinir ve kas telleri topluluğu. **5.** *fiz.* Bir atomun parçalanmasından doğan elektriklenmiş taneciklerin yörüngelerinden oluşan ışık topluluğu.

→ ***demet demet***

demetçi *is.* **1.** Demet yapan kimse. **2.** Harman makinesini ekin demetleriyle dolduran kimse.

demetçik, -ği *is.* Demet parçası, küçük demet.

demet demet *zf.* Birçok demetler durumunda bağlanmış olarak, deste deste, demetleme.

demetleme *is.* Demetlemek işi.

demetlemek *(-i)* Demet yapmak, demet durumunda ayırıp bağlamak.

demetlenme *is.* Demetlenmek işi.

demetlenmek *(nsz)* Demet yapılmak.

demetletiş *is.* Demet yaptırmak işi veya biçimi.

demetletme *is.* Demet yaptırmak işi.

demetletmek *(-i)* Demet yaptırmak.

demetleyiş *is.* Demet yapmak işi veya biçimi.

demetli *is.* Demet biçiminde olan.

demevî *s. (demevi:) Ar. demevî esk.* **1.** Kanlı, kanı çok (insan): *"Öteren bir sürü*

gürbüz, demevî köylü kızı." -M. Â. Ersoy. **2.** *esk.* Kanla ilgili. **3.** *mec.* Öfkeli, sinirli.

demin *zf. (de'min)* Az önce: *"Demin aynanın arkasına baktım, bulamadım."* -M. Yesari. *"Demin bir yüksek sesle konuşma duyunca kulak verdim."* -A. Ş. Hisar.

demincek *zf. (de'mincek)* Çok az önce.

deminden *zf. (de'minden)* Demin, az önce: *"Bahar rüzgârının cereyanı ansızın deminden gördükleri siyah kelebeği getirdi."* -Ö. Seyfettin.

deminki *s. (de'minki)* Biraz önceki: *"Deminki kavgadan dolayı pişmanlık duydu."* -R. H. Karay. *"Deminki sesleri duymayacağından emin olsa, gidip torbaları boşaltacak, altınları ve kâğıtları sayacaktı."* -P. Safa.

demir *is. kim.* **1.** Atom sayısı 26 atom ağırlığı 55.847 olan, mavimtırak esmer renkte 7,8 yoğunluğunda, 1510° C de eriyen, özellikle çelik, döküm ve alaşımlar durumunda sanayide kullanılmaya en elverişli element. Kısaltması Fe. **2.** Bazı nesnelerin demirden yapılmış parçası: *Ocak demiri. Kapı demiri. Pencere demiri.* **3.** Ayakkabı topuğuna veya ayakkabı burnuna aşınmayı önlemek için çakılan, özel olarak yapılmış madenden parça. **4.** *den.* Gemilerin dalgalara, akıntılara kapılarak yer değiştirmemesi için suya atılan, zincirle gemiye bağlı bulunan, ucu çengelli ağır demir araç, çapa. **5.** *s.* Demirden yapılmış: *"Hemşiresiyle rıhtımın kenarındaki demir kanepeye oturdular."* -P. Safa. *"Gardiyanlar demir parmaklığı açtılar."* -F. R. Atay. **6.** *mec.* Güçlü, kuvvetli, sert: *"O kadar çabuk uyanmıştı ki, kalbinin demir bir elle sıkıldığını duydu."* -S. F. Abasıyanık. **demir almak** *den.* **1)** gemi yola çıkmak için çapasını denizden çekmek, gitmeye hazırlanmak: *"Artık demir almak günü gelmişse zamandan / Meçhule giden bir gemi kalkar bu limandan."* -Y. K. Beyatlı. *"Torpidoların birinin, demir alıp rıhtıma doğru geldiği görülür."* -M. Ş. Esendal. **2)** *mec.* ölmek, çekip gitmek. **demir atmak** *den.* **1)** (gemi) çapasını denize salmak: *"Açıkta demir atmış kotrayı görüyor musun?"* -F. R. Atay. **2)** *mec.* bir kimse bir yerde uzun süre kalmak. **demir gibi 1)** çok sağlam: *"Ben akide yemedim, gönlümde yumuşaklık yok, midem demir gibi."* -H. R. Gürpınar. **2)** çok güçlü, çok kuvvetli: *"Demir gibi kolları vardı."* -S. F. Abasıyanık. **demir taramak** (gemi) rüzgâr veya akıntı yüzünden çapasını sürümek: *"Demirlerini tarayan hurda harami gemileri karaya vuruyordu."* -F. F. Tülbentçi. **demir tavında dövülür** bir işin yapılması için uygun olan bir zaman, bir durum vardır: *"Uzun hoca bu son sözünde pişman oldu. Demir tavında dövülür, ama bu demir o demir mi?"* -K. Tahir. **demir üzerinde** *den.* demirini almış ve kalkmaya hazır (gemi). **(birini) demire vurmak** birini demir zincirle bağlamak.

→ ***demir ağacı, demirbaş, demir bilek, demir boku, demir dikeni, demirhane, demir hat, demirhindi, demirkapan, demir kapı, Demirkazık, demir kırı, demir kuş, demir leblebi, demir oksit, demir pası, Demirperde, demir perde, demir resmi, demir yeri, demir yolcu, demir yolu, demir yumruk***

demir ağacı *is. bot.* İki çeneklilerden, ana yurdu Avustralya olan bir evcikli veya iki evcikli bir ağaç *(Casuarina).*

demirbaş *is.* **1.** Bir yerde kullanılan, bir yere kayıtlı olan, bir görevliden öbürüne teslim edilen dayanıklı eşya: *Bu masalar demirbaştır.* **2.** *s.* Bu nitelikte olan: *Demirbaş gereç. Demirbaş dolap.* **3.** *mec.* Bir yerin eskisi, emektarı olan (kimse): *"Gerçi Celile'nin ailesi içinde doğup büyümüş Huriye diye demirbaş bir evlâtlığımız vardır."* -R. N. Güntekin. **demirbaştan düşmek** demirbaş listesinden çıkarmak, kaydını silmek.

demir bilek, -ği *is. mec.* Güçlü kuvvetli kimse.

demir boku *is.* Demir dışığı, maden cürufu.

demirci *is.* Demir satan, demir eşya yapan veya onaran kimse.

→ ***demirci mengenesi***

demircilik, -ği *is.* **1.** Demir eşya alıp satma veya onarma işi. **2.** Demircinin zanaatı.

demirci mengenesi *is.* Kızgın demiri tutmak için kullanılan kıskaç.

demir dikeni *is. bot.* Toprak üzerinde yatık olarak bulunan, çiçekleri küçük ve açık sarı renkli, meyvesi 10 mm kadar çapında, boynuz şeklinde sivri uçlara sahip bir bitki *(Tribulus terrestris).*

demir hat, -ttı *is.* Demir yolu.

demirhindi *is. bot.* **1.** Baklagillerden, sıcak iklimlerde yetişen bir ağaç *(Tamarindus indica).* **2.** Bu ağacın meyvesi. **3.** Bu meyveden yapılan şerbet. **4.** *argo* Pinti, hasis.

demirî *s. (demiri:) T. demir + Ar. -î esk.* Demir mavisi, gri.

demirkapan *is.* Mıknatıs.

demir kapı *is.* Irmaklarda gemilerin geçmesine engel olan kayalık yer.

Demirkazık, -ğı *öz. is. astr.* Kutup Yıldızı.

demir kırı *is.* Siyah, beyaz karışık griye yakın renkte at donu.

demir kuş *hlk.* Uçak: *"Sen kendine gökte uçan demir kuşlar yaptın."* -Y. Kemal.

demirleblebi *is.* **1.** Başarılması çok güç iş. **2.** Başa çıkılması güç kimse.

demirleme *is.* Demirlemek işi.

demirlemek *(-i)* **1.** Kol demirini takmak, kapatmak: *Pencereleri demirledikten sonra içim rahatladı.* **2.** *den.* (gemi) Demir atmak: *"Bir gün adanın sahilinde soğan yüklü bir kayık gelip demirledi."* -S. F. Abasıyanık. **3.** Demire vurmak: *"Hayran Baba'yı bir serseriyle birlikte demirlemişlerdi."* -F. R. Atay.

demirleşme *is.* Demirleşmek işi.

demirleşmek *(nsz)* **1.** Demir durumuna gelmek. **2.** *mec.* Demir gibi sağlam duruma gelmek: *"Duvarlar simsiyah kesildi, kapılar demirleştiler."* -P. Safa.

demirli *s.* **1.** İçinde metal veya karışım durumunda demir bulunan: *Demirli sular. Demirli ilâçlar.* **2.** Demir parmaklık veya demir bir parça takılmış olan: *Demirli pencere. Demirli kapı. "Önüne bakmadığı için ucu demirli kunduraları köprü dubalarının çivilerine takılıp tökezliyor."* -B. Felek. **3.** *den.* Demir atmış (gemi). **4.** *mec.* Bağlanıp kalmış: *"Ali Bey İstanbul'da demirli bir hayat temposuna bağlı kalan tek insan gibi görünüyordu."* -H. E. Adıvar.

→ ***demirli beton***

demirli beton *is.* Yapıda gücü, esnekliği artırmak için metal ve çimentodan yararlanma yöntemi, betonarme.

demir oksit, -di *is. kim.* Demirin hem tabiatta hem de sentetik yapılmış olarak görülen ve değişik kimyasal değer ve renkte bulunabilen oksit biçimi.

demir pası *is.* **1.** Demirde oluşan pas. **2.** Bu pasın renginde olan.

Demirperde *öz. is.* II. Dünya Savaşı sonrası soğuk savaş döneminde, batılı ülkelerin kendilerini doğu bloku ülkelerinden ayıran sınıra ve bu ülkelere taktıkları ad.

demir perde *tiy.* Sahne ile izleyicilerin bulunduğu salonu yangın tehlikesinde birbirinden ayıran, demirden yapılmış perde.

demir resmi *is. den.* Geminin bir limanda demirlemek için ödediği vergi.

demirsiz *s.* Demiri bulunmayan, içinde demir olmayan.

demirsizlik, -ği *is. tıp* Vücutta veya kanda beliren demir yetersizliği.

demir sülfat, -dı *is. kim.* Sülfirik asidin kimyasal formülü $Fe_2(SO_4)_3$ olan demir tuzu ve bunun hidrolaştırılmış biçimi.

demir yeri *is. den.* Limanlarda gemilerin demir atmasına ayrılmış yer.

demir yolcu *is.* Demir yolu görevlisi.

demir yolculuk, -ğu *is.* **1.** Demir yolcunun görevi. **2.** Demir yolu yapma ve işletme işi.

demir yolu *is.* **1.** Lokomotif, vagon gibi demir tekerlekli taşıtların yürüdüğü paralel iki ray döşenerek yapılan bir tür yol, tren yolu. **2.** Bu yolların yönetimi: *Demir yolu işletmesi.*

demir yumruk, -ğu *is.* Güçlü kuvvetli kimse.

demiurgos *is. Yun.* ("halk için çalışan" anlamından) *fel.* Eflâtun felsefesinde evreni yaratan, yaratıcı tanrı.

demkeş *s. Far. dem + -keş* (güvercin

için) Dem çeken, güzel ses çıkaran.

demleme *is.* Demlemek işi.

demlemek *(-i)* (çayı) Kaynar suyun içine attıktan sonra renk ve koku vermesi için bekletmek.

demlendirme *is.* Demlendirmek işi.

demlendirmek *(-i)* Demlemek: *"Kendi eliyle semaverde demlendirdiği çayı karşılıklı içtiğimiz günleri bir daha bulamam."* -Y. Z. Ortaç.

demlendirme suyu *is. fiz.* Suda veya başka bir sıvıda ıslatmak suretiyle yapılan yaş ekstraksiyon sırasında ele geçen ve suda çözünebilen maddeleri içeren sıvı.

demlenme *is.* Demlenmek işi.

demlenmek *(nsz)* **1.** (çayın) Rengi ve kokusu suya geçmek. **2.** (pilâv için) Pıştikten sonra bir süre bekletilerek kıvama gelmek. **3.** *tkz.* İçki içmek: *"Haftada bir iki gün toplu olarak gittikleri bir meyhanede demleniyordu."* -T. Buğra.

demli *s.* Demlenmiş, rengini, kokusunu, tadını bulmuş (çay).

demlik, -ği *is.* Çayın demlendiği kap.

demode *s. Fr. démodé* Modası geçmiş olan. **demode olmak** modası geçmek, gözden düşmek, değerini yitirmek: *"Bugün için artık çok demode olan bu ekolün hatiplerinin seslerini dinlerken çok yadırgıyoruz."* -H. Taner.

demograf *is. Fr. démographe* Nüfus bilimci.

demografi *is. Fr. démographie* Nüfus bilimi.

demografik *s. Fr. démographique* Nüfus bilimiyle ilgili.

demokrasi *is. Fr. démocratie < Yun. (demos* halk, *kratos* iktidar, erk*)* Halkın egemenliği temeline dayanan yönetim biçimi, el erki, demokratlık.

demokrat *s.* ve *is. Fr. démocrate* Demokrasi yanlısı.

demokratik *s. Fr. démocratique* Demokrasiye uygun: *"Türkiye Cumhuriyeti demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir."* -Anayasa.

demokratikleşme *is.* Demokratikleşmek işi.

demokratikleşmek *(nsz)* Demokrasiye uygun biçime girmek.

demokratikleştirme *is.* Demokratikleştirmek işi.

demokratikleştirmek *(-i)* Demokrasiye uygun biçime getirmek.

demokratlaşma *is.* Demokratlaşmak işi.

demokratlaşmak *(nsz)* Demokrasi ilkelerini uygulamak, demokrasiye uygun yapıyı kurmak; demokrat bir biçimde davranmak.

demokratlık, -ğı *is.* Demokrasi.

demonstrasyon *is. Fr. démonstration* Gösteri.

denaet *is. (dena:et) Ar. denā'et esk.* Alçaklık.

denden *is.* Bir çizelgede alt alta gelen aynı söz veya söz gruplarının birkaç kez yazılmasını önleyerek kolaylık sağlamak için birinci satırın altındakiler yerine kullanılan (") işareti.

→ ***denden işareti***

denden işareti *is. bk.* denden.

denek, -ği *is.* Üzerinde deney yapılan kimse veya şey.

→ ***denek taşı***

denek taşı *is.* **1.** Altın, gümüş gibi madenlerin ayarını anlamak için, sürtüldükleri bir tür taş, mihenk. **2.** *mec.* Bir kimse veya nesnenin değerini anlamaya yarayan şey.

deneme *is.* **1.** Denemek işi, sınama, tecrübe: *"Bunun deneme olduğunu müdürden başka kimseye söylemediği için, ilk deneme fabrikayı biribirine kattı."* -H. Taner. **2.** Son biçimi bulmamış, taslak durumunda olan eser: *"İlk gençliğimin şiir denemeleri..."* -Y. Z. Ortaç. *"İlk yazı denemelerim için gazete bulmaya çalışıyorum."* -F. R. Atay. **3.** *ed.* Herhangi bir konuda yeni ve kişisel görüşlerle bezenmiş bir anlatım içinde sunulan düz yazı türü: *"Öykülerimde, denemelerimde beni yazmaya iten yüreğimin taşmasıdır."* -N. Cumalı.

→ ***deneme tahtası, deneme yayını***

denemeci *is.* Deneme yazarı.

denemecilik, -ği *is.* Deneme yazarlığı, deneme yazma işi.

deneme hayvanı *is.* Meranın verimi veya mera üzerinde uygulanan ıslah ve amenajman işlemlerinin etkileri hakkında bilgiler edinmek amacıyla otlatılan ve canlı ağırlık artışı veya süt verimi devamlı şekilde ölçülen hayvan.

denemek *(-i)* **1.** Değerini anlamak, gerekli niteliği taşıyıp taşımadığını bulmak için bir insanı, bir nesneyi veya bir düşünceyi sınamak, tecrübe etmek: *"Öne yatıp hayvanın boynuna sarılmayı deniyor."* -H. Taner. **2.** Bir işe, başarmak amacıyla başlamak, girişimde bulunmak, teşebbüs etmek: *"Ayağa kalkarak üç adım ötedeki musluğa kadar gitmeyi denedi."* -P. Safa.

deneme tahtası *is.* Üzerinde bilgisizce, tedavi, onarım gibi işler yapılan kimse veya şey: *Usta motoru deneme tahtası yaptı. Asistanlar, çocuğu deneme tahtası yaptılar.*

deneme yayını *is.* Radyo, televizyon gibi haberleşme araçlarının başlangıçta işe alışmak ve daha verimli olmak üzere yaptıkları kısa süreli yayın.

denenme *is.* Denenmek işi.

denenmek *(nsz)* Denemek işine konu olmak.

denet *is.* **1.** Denetlemek işi, teftiş. **2.** *sin.* Lâboratuvar işlemi tamamlanmış bir filmin herhangi bir eksiği olup olmadığını anlamak için dağıtımcıya verilmeden önce incelenmesi.

denetçi *is.* **1.** Denetlemeyle görevli kimse, murakıp, kontrolör. **2.** *sin.* Gösterim odasında filmi izleyerek görüntülerin, sesin, rengin kusursuz olup olmadığını, çizik vb. bulunup bulunmadığını inceleyen kimse.

denetçilik, -ği *is.* **1.** Denetçinin görevi. **2.** Denetçi olma durumu, murakıplık, kontrolörlük.

denetici *is. tek.* **1.** Bir işlemin istenilen ölçülerde yürütülmesini denetim altına alan cihaz. **2.** Sıcaklık, basınç veya nem değişmelerini önleyerek bunlara ilişkin hareketin denetimini yapan alet. **3.** *den.* Su altındaki bir aleti uzaktan yöneten makine.

denetilme *is.* Denetmek işine konu olma.

denetilmek *(nsz)* Denetmek işine konu olmak.

denetim *is.* Denetlemek işi, murakabe, kontrol: *"Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır."* -Anayasa.

→ ***denetim kurulu***

denetimci *is.* Denetim işini yapan kimse.

denetim kurulu *is. bk.* denetleme kurulu.

denetimli *s.* Denetlenmiş olan.

denetimsiz *s.* Denetlenmiş olmayan.

denetleme *is.*, Denetlemek işi, murakabe, kontrol. **denetleme yapmak** kontrol etmek: *"Devlet Denetleme Kurulu... her türlü inceleme, araştırma ve denetleme yapar."* -Anayasa.

→ ***denetleme kurulu, denetleme raporu***

denetlemek *(-i)* Bir işin doğru ve yönetime uygun olarak yapılıp yapılmadığını incelemek, murakabe etmek, teftiş etmek, kontrol etmek.

denetleme kurulu *is.* **1.** Devlet kuruluşlarında denetim işini yapmakla görevli üyelerin oluşturduğu kurul, teftiş kurulu. **2.** Bir kuruluşun yasalara ve kendi amacına uygun olarak çalışıp çalışmadığını denetleyen kurul.

denetleme raporu *is.* Denetçi tarafından hazırlanan ve bir işin doğru, usullere ve yönetime uygun olarak yapılıp yapılmadığını belirten yazı.

denetlenme *is.* Denetlenmek işi.

denetlenmek *(nsz)* Denetlemek işine konu olmak.

denetleyici *is.* ve *s.* **1.** Denetleyen (kimse). **2.** *is.* Denetleyen alet.

deney *is.* **1.** Bilimsel bir gerçeği göstermek, bir yasayı doğrulamak, bir var sayımı kanıtlamak amacıyla yapılan işlem, tecrübe: *"... kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz."* -Anayasa. **2.** Deneyim, tecrübe: *"Herkesin kendi de-*

neyi ile bildiği bir gerçek vardır." -H. Taner.

→ ***deney kap, deney tüpü, deneyüstü***

deneyci *is.* ve *s. fel.* Deneycilik yanlısı olan (kimse), ampirist.

deneycilik, -ği *is. fel.* **1.** Bilginin gözlem, deneme veya duyular ile elde edilebileceğini ileri süren geleneksel öğreti, görgücülük, ampirizm, **usçuluk** karşıtı. **2.** Organizma ile durum veya çevre arasında bir etkileşim olarak yaşantıya önem veren, bilgiyi, simgelerle iletişimi yapılan denetimli ve yeniden düzenlenmiş yaşantı biçiminde düşünen çağdaş bir felsefe anlayışı, görgücülük, ampirizm.

deneyim *is.* Tecrübe. **deneyim kazanmak** deneyimli duruma gelmek.

deneyimci *is.* Deneyimi ön plâna çıkaran kimse.

deneyimcilik, -ği *is.* Deneyimcinin işi: *"Tepeden bakma insanı bir kehanetin, gözleme dayanan bir deneyimciliğin ukalâlığına itiyor."* -H. Taner.

deneyimli *s.* Deneyim kazanmış olan, tecrübeli.

deneyimsiz *s.* Deneyimi olmayan, tecrübesiz.

deneyimsizlik, -ği *is.* Deneyimsiz olma durumu, tecrübesizlik.

deneyiş *is.* Denemek işi veya biçimi.

deney kabı *is. kim.* İçinde kimya deneyleri yapmaya yarayan özel kap.

deneyleme *is.* Deneylemek işi.

deneylemek *(-i)* Deney yapmak.

deneyli *s.* Deneye başvurularak yapılan: *Deneyli bir ders.*

deneysel *s.* Deneye dayanan, deney yoluyla olan, deneyle ilgili, tecrübî.

deneyselcilik, -ği *is.* Gerçek bilginin ancak deney yoluyla elde edilebileceğini; bilgilerimizin varsayıma dayanan bir nitelik taşıdığını, gerçeğin insan yaşantısının bir ürünü olarak düşünülmesi gerektiğini; değerler ile ahlâklılığın mutlak değil, toplumsal olduğunu ileri süren öğreti, eksperimantalizm.

deneysellik, -ği *is.* Deneyle ilgili olma durumu.

deneysiz *s.* Deneye başvurulmadan yapılan.

deney tüpü *kim.* Çoğunlukla kimyasal deneylerde kullanılan bir ucu kapalı cam boru.

deneyüstü *s.* ve *is. fel.* Deneyle kazanılması imkânsız, akılla ilgili olan (bilgi).

deneyüstücülük, -ğü *is. fel.* **1.** İnsan bilgisinin niteliğini ve ilkelerini akıl yoluyla çözmek amacıyla deney alanının ötesine gitmeye çalışan anlayış, mütealiye, transandantalizm. **2.** Ahlâkta belli bir gizemciliği savunan, Tanrı, doğa ve insanı kaynaştırmaya çalışan Amerikan felsefe okulu, mütealiye, transandantalizm.

denge *is.* **1.** Bir nesnenin veya bir insanın devrilmeden durma hâli, muvazene: *"Sular dizimize çıktı, göğsümüze, derken ayaklarımız kaydı, dengemizi kaybettik."* -M. Yesari. **2.** *fiz.* Birbirini ortadan kaldıran güçlerin sonucu olan durma hâli. **3.** Zihinsel ve duygusal uyum, istikrar: *Ruhsal denge.* **4.** *sos. bk.* toplumsal denge. **5.** Siyasî güçlerin, yetkilerin birbirini sınırlayacak biçimde dağıtılması: *Siyasî denge.* **6.** Ekonomik hayatın uyumlu düzeni. **7.** *sp.* Vücudun en küçük dayanak yüzey veya yüzeylerinde düşmeden durması. **dengesi bozulmak 1)** dik durumdan düşecek duruma gelmek; **2)** *mec.* aralarında ilişki bulunan şeyler arasındaki uyum bozulmak.

→ ***denge kalası, denge taşı***

dengeci *s.* Denge unsurunu ön plânda tutan: *Dengeci bir yönetim.*

dengecilik, -ği *is.* Dengeci olma durumu.

denge kalası *is. sp.* Aletli jimnastik dalında kullanılan ve 1.20 m yükseklikte, piramit biçiminde, iki ayak üzerinde duran 5 m uzunluğunda, 10 cm yürüme yüzeyi olan düzgün kalastan yapılmış denge aracı.

dengeleme *is.* Dengelemek işi.

dengelemek *(-i)* **1.** Dengeli duruma getirmek. **2.** *fiz.* Bir cismi güç katarak veya eksilterek denge durumuna getirmek.

dengelenme *is.* Dengelenmek işi.

dengelenmek *(nsz)* Dengesi sağlanmak.

dengeleyici *is.* ve *s.* **1.** Denge sağlayan, dengeleme özelliği olan. **2.** *is.* Otomobillerde eğikliği veya yaylanma genliğini azaltmak için şasi ve tekerleklere yerleştirilen düzen, stabilizatör. **3.** *kim.* Bir evredeki işlemin daha dengeli bir duruma gelmesini sağlayan alet.

dengeli *s.* **1.** Dengesi olan, muvazeneli. **2.** *mec.* Tutum ve davranışlarında uyum olan (kimse), istikrarlı: *Dengeli bir insan.* **3.** Kurallara uygun, sıkıntı yaratmayan: *"Hiç kimse normal, sürekli ve dengeli bir basın rejimi yaşamış olduğunu iddia edemez."* -B. Felek. **dengeli kılmak** huzura, düzene kavuşturmak: *"Sevgimde bir azalma olsaydı, bu bir bakıma beni dengeli kılardı."* -E. Bener.

→ ***dengeli beslenme***

dengeli beslenme *is.* Sağlık için gerekli olan besinleri belirli ölçülerde ve düzenli bir biçimde alma.

dengelik, -ği *is.* Denge sağlayan alet.

dengesiz *s.* **1.** Dengesi olmayan, muvazenesiz. **2.** *mec.* Tutum ve davranışlarında uyum olmayan (kimse), istikrarsız: *Dengesiz bir çocuk.*

dengesizleştirme *is.* Dengesizleştirmek işi.

dengesizleştirmek *(-i)* Dengesiz duruma getirmek.

dengesizlik, -ği *is.* **1.** Bir şeyde denge bulunmaması durumu. **2.** *mec.* Bir kimsenin, tutum ve davranışlarında sık sık, beklenmedik değişmeler olması, istikrarsızlık: *"Toplumdaki bu sıkıntılı dengesizliği örtecek kelimeler arıyoruz."* -Ç. Altan.

dengeşik, -ği *is. den.* Dümen sisteminde yelpazenin itme merkezinin kenarına değil, yakınına konulan ek dümen.

denge taşı *is. biy.* Omurgalıların özellikle de memelilerin iç kulak keseciğinde bulunan kalsiyum tuzu.

denî *s. (deni:) Ar. denî esk.* Alçak, kötü, kişiliksiz (kimse).

denilme *is.* Denilmek işi.

denilmek *(-e, -i)* **1.** Ad verilmek: *"Hıyarlar, o marul denilen yağlı yapraklar da ateş pahasınaydı."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Söylenmek, sözü edilmek.

deniz *is.* **1.** Yer kabuğunun çukur bölümlerini kaplayan, birbiriyle bağlantılı, tuzlu su kütlesi. **2.** Bu su kütlesinin belirli bir parçası: *Marmara denizi. Karadeniz.* **3.** (denizde) Dalga olma durumu: *Bugün çok deniz var.* **4.** *mec.* Geniş alan. **5.** *mec.* Sınırsız genişlik, çokluk, yoğunluk. **6.** Aydaki düzlükler. **deniz bindirmek** denizde birden fırtına çıkmak. **deniz çıkmak** denizde fırtına olmak. **deniz durmak** (veya **düşmek**) denizdeki fırtına geçmek. **(bir kimseyi) deniz tutmak** deniz taşıtlarında sallantıdan etkilenmek: *"Biz tayfaları da deniz tuttu ama geminin doktoru bir defacık olsun, görünmedi."* -S. F. Abasıyanık. **denizde kum, onda para** *şaka* çok paralı kimse. **denizdeki balığın karada komisyonculuğunu yapmak** gerçekte bulunmayan bir konu üzerinde varmış gibi savunuculuğunu yapmak, hayalî konularda gereksiz söz söylemek: *"Denizdeki balığın karada komisyonculuğunu yapıyorlardı."* -E. E. Talu. **denizden** (veya **denizi**) **geçip çayda boğulmak** büyük güçlükleri yenmişken önemsiz bir sebeple başarısızlığa uğramak. **denizden çıkmış balığa dönmek** *bk.* sudan çıkmış balığa dönmek. **denize açılmak** kıyıdan çok uzaklaşmak: *"Denize açıldıktan beş on gün sonra iki ciddî fırtına ile karşılaştım."* -Halikarnas Balıkçısı. **denize çıkmak** gezi veya av için kıyıdan ayrılmak. **denize dökmek** düşmanı denize kadar sürüp yok etmek. **denize düşen yılana sarılır** güç bir duruma düşenlerin bundan kurtulmak için her türlü çareye başvurmaları olağandır. **denize indirmek** denizde kullanılacak, genellikle yeni yapılan bir aracı kızaklar yardımıyla karadan suya salıvermek.

→ ***deniz akıntısı, denizalası, denizaltı, deniz altı, denizanası, denizaslanı, denizaşırı, deniz ataşesi, denizatı, deniz aygırı, denizayısı, deniz aynası, deniz basması, deniz bilimci, deniz bilimi, deniz buzu, denizçakısı, deniz çulluğu, deniz depremi, deniz feneri, denizgergedanı, denizgülü, denizgüzeli, deniz hamamı, deniz haritası,***

denizhıyarı, deniz hukuku, denizısırganları, denizibiği, deniziğnesi, deniz iklimi, denizineği, denizkadayıfı, deniz kaplumbağaları, deniz kaplumbağası, deniz kazı, denizkedisi, denizkestanesi, deniz kırlangıcı, denizkızı, denizkozalağı, denizköpüğü, denizkulağı, deniz kulağı, denizkurdu, deniz kuvvetleri, denizlâleleri, deniz marulu, deniz mavisi, denizmaymunu, deniz menekşesi, deniz mili, deniz motoru, deniz ördeği, deniz örümceği, denizpalamudu, denizpelidi, deniz pırasası, deniz piyadesi, deniz rezenesi, deniz sarmaşığı, deniz seviyesi, deniz suyu, denizşakayığı, deniztarağı, deniz tavşancılı, deniztavşanı, deniztilkisi, deniz tutması, deniz uçağı, deniz üssü, deniz üzümü, deniz yeli, deniz yılanı, denizyıldızı, deniz yolu, deniz yolu ulaşımı, deniz yosunu

deniz akıntısı *is.* Deniz suyunun bazı etkilerle belirli bir yönde yer değiştirmesi.

denizalası *is. zool.* Kemikli balıklar takımının alabalıkgiller familyasından denizlerde yaşayan bir balık türü *(Salmo trutta marina).*

denizaltı, -yı *is. ask.* Deniz yüzeyinin altında ve üstünde yol alabilen savaş gemisi, tahtelbahir.

deniz altı *s.* **1.** Deniz altında bulunan: *Deniz altı volkanları.* **2.** Deniz altında yapılan: *Deniz altı araştırmaları.* **3.** Dalgalara karşı açık: *Bu deniz altı yerde gemi barınamaz.*

denizaltıcı *is.* Denizaltılarda görevli kimse.

denizaltıcılık, -ğı *is.* Denizaltıcı olma durumu.

denizanası *is. zool.* Selenterelerden, yassı bir diske benzeyen, saydam, serbestçe yüzebilen deniz hayvanı, medüz.

denizaslanı *is. zool.* Amerika'nın kuzeybatı kıyılarında yaşayan ve sık renk değiştiren etçil bir memeli türü.

denizaşırı *s.* Denizlerin ötesinde bulunan: *Denizaşırı ülkeler.*

deniz ataşesi *is.* Büyük elçiliklerde görev yapan deniz kuvvetlerine bağlı askerî üst düzey görevlisi.

denizatı *is. zool.* Başı at başına benzeyen, suda dik duran, kuyruk yüzgeci olmayan, 10-15 cm boyunda bir deniz hayvanı *(Hippocampus hippocampus).*

deniz aygırı *is. zool.* Denizlerde yaşayan bir tür vahşî hayvan.

denizayısı *is. zool.* 1,5-2 m boyunda, uzun ve yumuşak tüylü postu beğenilen, bitkiyle beslenen bir deniz memelisi *(Arctocephalus ursinus).*

deniz aynası *is.* Denizin dibini açık ve seçik görebilmek için özel olarak yapılmış cam, alet: *"Bir gün kardeşim ile sandalda dolaşırken, kayıkçı deniz aynasını koydu. O an denizin dip âlemini gördüm."* - Halikarnas Balıkçısı.

deniz basması *jeol.* Çöken bir kara parçasına deniz sularının dolması.

deniz bilimci *is.* Deniz bilimi ile uğraşan kimse.

deniz bilimi *s. coğr.* Ana deniz bilimi, oşinografi.

deniz buzu *is.* Kutuplara yakın yerlerde soğuk havanın etkisiyle denizlerin üstünde oluşan buz.

denizci *is.* **1.** Denizle ilgili işlerde çalışan kimse: *"Kurtarılan iki denizci geceyi orada geçirdiler."* -H. Taner. **2.** Deniz askeri. **3.** Deniz sporlarıyla uğraşan kimse.

denizcilik, -ği *is.* **1.** Denizlerde sefer yapma işi. **2.** Denizle, gemi işletmesiyle ilgili meslek: *"Uzun dualardan sonra bana denizcilik hayatını anlatmaya başladı."* -R. N. Güntekin. **3.** Deniz sporculuğu.

denizçakısı *is. zool.* Yumuşakça.

deniz çulluğu *is. zool.* Kıyı bölgelerinde yaşayan bir tür çulluk.

deniz depremi *is. coğr.* Deprem merkezi denizin dibinde odaklaşan bir tür yer sarsıntısı.

deniz feneri *is.* Kıyıların tehlikeli yerlerinde, bazı kaya ve adacıkların üzerinde geceleri deniz taşıtlarına yol gösteren, tepesinde güçlü bir ışık kaynağı olan fener: *"Az ilerdeki burunda bütün heybetiyle bir deniz feneri görünüyordu."* -Ç. Altan.

deniz geçişi *is.* Gaz boru hattının denize girmesi durumunda, kıyı şeridinden belli bir derinlikteki kesimden öteye hattın deniz altında kalan kısmı.

denizgergedanı *is. zool.* Balinagillerden, 8-10 m boyunda, erkeğinin üst çenesinde iki uzun diş bulunan bir deniz memelisi *(Monodon monoceros).*

denizgülü *is. zool.* Mercanlar sınıfından dokunaçları kısa bir tür hayvan *(Actinia).*

denizgüzeli *is. bk.* sarıağız.

deniz hamamı *is. esk.* Plâj: *"Şimdi hatırıma geldi, sivrisineklerden incinmiş olan dostuma keşke deniz hamamı tavsiye edeydim."* -A. Rasim. *"Hava almak için deniz hamamlarının olduğu tarafa doğru yollandı."* -R. H. Karay.

deniz haritası *is. coğr.* Denizlerin oluşum ve konumlarını değişik renk ve çizgilerle gösteren harita.

denizhıyarı *is. zool.* Deniz hıyarlarından, boyu 25 cm kadar olabilen, yuvarlak ve yumuşak vücutlu derisi dikenli bir hayvan *(Holothurion).*

denizhıyarları *ç. is. zool.* Örnek hayvanı denizhıyarı olan derisi dikenliler sınıfı *(Holothurion).*

deniz hukuku *is. huk.* Devletler hukukunda denizin türlü bölümlerinin durumunu düzenleyen ve devletlerin bu bölümler üzerindeki yetkilerini belirten antlaşma, gelenek vb. niteliğindeki kuralların bütünü.

denizısırganları *ç. is. zool.* Salgıladıkları sıvılarla insan derisinde ısırgan etkisi uyandıran, iri medüzleri içine alan selentereler sınıfı.

denizibiği *is. bot. bk.* deniz rezenesi.

deniziğnesi *is. zool.* Yuvarlak somaklı, vücudu ince ve uzun bir deniz balığı *(Syngnathus acus).*

deniz iklimi *is. coğr.* Denizlerde, adalarda, yüksek enlemlerde görülen ve sıcaklık oynamaları az olan iklim.

denizineği *is. zool.* Amerika ve Afrika'nın tropikal kıyı sularında yaşayan, 2-3 m boyunda deniz memelisi *(Hydrodamalis gigas).*

denizkadayıfı *is. bot.* Esmer su yosunlarından bir deniz bitkisi *(Alaria esculenta).*

deniz kaplumbağaları *ç. is. zool.* Denizde yaşayan, ayakları yüzgeç biçimindeki bütün kaplumbağalara verilen ad.

deniz kaplumbağası *is. zool.* Denizlerde yaşayan ve ayaklarını yüzgeç gibi kullanan bir deniz hayvanı.

deniz kazı, -nı *is. zool.* Akbaş.

denizkedisi *is. zool.* Tüm başlılar takımından, vücudu ince uzun, büyük başlı, derin ve büyük denizlerde yaşayan bir balık *(Chimaera monstrosa).*

denizkestanesi *is. zool.* Hareket edebilen dikenlerle örtülü, yuvarlak kalker kabuklu, derisi dikenlilerden bir yumuşakça *(Echinus esculentus).*

deniz kırlangıcı *is. zool.* Balıkçın.

denizkızı (I) *is. zool.* Solunumları hem akciğerlerle, hem solungaçlarla olan, arka üyeleri olmayan, otçul amfibyumlar sınıfından bir hayvan.

deniz kızı (II) *is. mit.* Denize yakın kayalıklar üzerinde şarkı söyleyen, başı ve göğsü kadın biçiminde, belden aşağısı balık kuyruklu doğaüstü yaratık.

denizkozalağı *is. zool.* Konik biçimli kabuğunda bir yarık bulunan karından bacaklı yumuşakça *(Conus).*

denizköpüğü *is.* Lüle taşı.

deniz kulağı *is. coğr.* Açık denizden bir kum setiyle ayrılmış veya kıyı dilinin gelişmesiyle göl biçimini almış, sığ koy veya körfez, lâgün.

denizkulağı *is. zool.* Yassı kabuklu, içi sedefli, 10 cm uzunluğunda bir deniz yumuşakçası *(Haliotis).*

denizkurdu *is. mec.* Deneyimli, eski denizci, usta denizci.

deniz kuvvetleri *ç. is. ask.* Bir ülkeyi denizden gelecek saldırılara karşı korumak için kurulan askerî kuruluşlar.

denizlâleleri *ç. is. zool.* Vücutları bir sapla deniz dibine bağlı veya serbest olabilen beş veya daha fazla kollu, toplu durumda yaşayan derisi dikenlilerden bir sınıf.

denizlik, -ği *is.* **1.** Kayıklarda bordayı

aşan dalgaların içeriye girmesine engel olan eğik tahta. **2.** *mim.* Pencerelerin altında, içte ve dışta yapılarak suların duvar içine sızmasını veya duvar yüzeyinde yayılmasını önleyen eğik bölüm. **3.** Denize girerken kullanılan kadın mayosu.

deniz marulu *is. bot.* Sığ sularda bulunan, ince levhaya benzeyen yaprakları olan yeşil su yosunu *(Ulva lactuca).*

deniz mavisi *is.* Deniz renginde koyuca mavi.

denizmaymunu *is. zool.* Denizkedisi.

deniz menekşesi *is. bot.* Çan çiçeğinin bir türü.

deniz mili *is.* 1852 m olan uzunluk ölçüsü birimi.

deniz motoru *is. den.* Deniz yollarında yolcu taşımaya yarayan pervaneli ve patenli motorlu gemi.

deniz otobüsü *is.* Tepkili motorları sayesinde, özel hava yastıkları üzerinde hız kazanan ve suya temas etmeden hızla seyreden, yolcularını kapalı mekân içerisinde taşıyan bir deniz taşıtı.

deniz ördeği *is. zool.* Fırtına kuşu.

deniz örümceği *is. zool.* En büyük yengeç türü *(Maja squinado).*

denizpalamudu *is. zool.* Kıyı kayalarının üzerinde yapışık olarak yaşayan, beyaz kalkerli plâkalarla çevrili, koni biçiminde, küçük, kabuklu bir böcek *(Balanus).*

denizpelidi *is. zool.* Bir tür deniz böceği.

deniz pırasası *is. bot.* Denizlerde yetişen bir tür yosun.

deniz piyadesi *is. ask.* Çıkarma harekâtında kıyıya ulaşacak tarzda eğitilen deniz kuvvetlerine özgü sınıf.

deniz rezenesi *is. bot.* Maydanozgillerden, deniz kumsallarında bol olarak yetişen, ıtırlı bir bitki *(Crithmum maritimum).*

deniz sarmaşığı *is. bot.* Çok yıllık, sürünücü, beyaz sütlü ve otsu bir bitki *(Convolvulus soldanella).*

deniz seviyesi *is. coğr.* Kara ile denizlerin birleştiği ve yüksekliğin 0 olarak kabul edildiği nokta.

deniz suyu *is.* Birleşiminde sudan başka değişik tuzlar ve gazlar bulunan su.

denizşakayığı *is. zool.* Kayalıklara yapışık olarak yaşayan, dokunaçları çok ve uzun, güzel renkli bir polip türü *(Anemonia actinia).*

denizşakayıkları *ç. is. zool.* Deniz şakayıklarını içine alan selentereler alt sınıfı.

deniztarağı *is. zool.* İki çenetli kabuklu bir yumuşakça türü *(Pecten).*

deniz tavşancılı *is. zool.* Balık kartalı.

deniztavşanı *is. zool.* Ağız dokunaçları geniş ve etli, uzun, çıplak vücutlu deniz yumuşakçası *(Cyclopterus lumpus).*

deniztilkisi *is. zool.* Saban balığı.

deniz tutması *is.* Gemide dalgaların etkisiyle sallantıların yarattığı rahatsızlık.

deniz uçağı *is.* Su üzerinden havalanabilecek ve uçuştan sonra yine su üzerine inebilecek şekilde düzenlenmiş hava taşıtı.

deniz üssü *is.* Stratejik bölgelerde deniz kuvvetlerinin askerî harekâtları yönettiği ve birimlerini konuşlandırdığı askerî merkez.

deniz üzümü *is. bot.* 1-2 m yükseklikte, dik dallı, dalları yeşil renkli, yaprakları pulsu ve kın hâlinde dalları sarmış, çalı görünüşünde, meyvesi bezelye büyüklüğünde, kırmızı ve nadiren sarı renkli, çok yıllık bir bitki *(Ephedromajor).*

deniz yeli *is.* İmbat.

deniz yılanı *is. zool.* Yılanlar takımından çok zehirli, kürek biçiminde yassı kuyruklu, Hint ve Pasifik okyanuslarında yaşayan bir hayvan *(Hydrophis).*

denizyıldızı *is. zool.* Denizyıldızlarından, yıldız biçiminde beş kolu olan, kayalıklar üzerinde yaşayan derisi dikenli bir hayvan *(Aster).*

denizyıldızları *ç. is. zool.* Örnek hayvanı denizyıldızı olan derisi dikenliler sınıfı.

deniz yolu *is.* Deniz taşıtlarının izlemeye zorunlu oldukları yol. **deniz yolu ile** denizden, deniz taşıtları ile.

deniz yolu ulaşımı *is.* Liman ve iskeleler arasında deniz taşıtlarıyla yapılan taşıma işi.

deniz yosunu *is. bot.* Denizlerde biten ve genellikle kıyılarda ve kayalıklarda yoğun olarak görülen bitki türü.

denk, -gi *s.* **1.** Yük hayvanlarının sağ ve soluna konulan iki yük parçasından her biri: *Yükün bir dengi fasulye, bir dengi nohut.* **2.** *is.* Yatak, yorgan, kumaş gibi eşyanın sarılıp bağlanmasıyla oluşan yük, balya: *"Denklerin üstünde zayıf bir delikanlı hazin bir ayrılık türküsü çağırıyor."* -Y. Z. Ortaç. **3.** Ağırlık bakımından eşit olan: *Bu iki çuval denk gelmiyor.* **4.** *is. mec.* Uygun, nitelik yönünden eşit: *"Kendilerine eş olacak başka bir ruh ve gözlerine denk olacak gözler ararlardı."* -A. Ş. Hisar. **5.** *s. fiz.* Destekleri paralel, yönleri aynı, şiddetleri eşit bulunan güçler. **denk düşmek** uygun olmak, fırsat olmak: *Denk düşerse bir ara bizim pavyona uğrayın, lâflarız.* **denk gelmek 1)** uygun düşmek, uygun gelmek; **2)** *hlk.* rast gelmek, rastlamak: *"Dolunun her biri, denk gelse, bir kafa yarardı."* -T. Buğra. **denk getirmek** uygun düşürmek, rastlatmak: *"Bizimkinin evde olmadığı bir zamana denk getirirsem çağıracağım, bakalım gelecek mi?"* -Ç. Altan. **denk yapmak** denk durumuna getirmek: *"Eşyalarımı, ilk posta ile bir denk yapıp İstanbul'a gönderdim."* -Ö. Seyfettin. **dengi dengine** uygun olanıyla. **dengine dengine getirmek** punduna getirmek. **dengiyle karşılamak** kendisine yapılan bir işin karşılığını aynı değerde iş yaparak vermek.

→ ***denk küme, denktaş, denkteş***

denkçi *is.* Denk işleri ile uğraşan veya denk yapan kimse.

denkçilik-gi *is.* Denkçi olma durumu.

denk küme *is. mat.* Bire bir eşlenebilen, eleman sayıları eşit küme.

denklem *is. mat.* **1.** İçinde yer alan bazı niceliklere ancak uygun bir değer verildiği zaman sağlanabilen eşitlik, muadele: *"Bir denklemde küçük bir eksi artı yanlışı alt üst eder eşitliği."* -N. Cumalı. **2.** *kim.* Bir yanında olaya giren çeşitli maddelerin formülleri, öteki yanında da tepkime sonucu oluşan yeni maddelerin formülleri bulunan eşitlik.

→ ***denklemler sistemi***

denkleme *is.* Denklemek işi.

denklemek *(-i)* Denk duruma getirmek: *"Emri alır almaz yatağı yorganı, bakırı, çamaşırı denkledi."* -E. İ. Benice.

denklemler sistemi *is. mat.* İki veya daha çok denklemden oluşan ve hepsinin birlikte ortak çözümü istenen takım.

denklenmek *(nsz)* Denk yapılmak.

denkleşme *is.* Denkleşmek durumu.

denkleşmek *(nsz, -le)* Birbirine denk olmak, denk duruma gelmek.

denkleştirici *s.* Denkleştirme işlemini sağlayan.

denkleştirme *is.* Denkleştirmek işi.

denkleştirmek *(-i, -e)* **1.** Denk duruma gelmesini sağlamak. **2.** Gereken miktarı sağlamak: *"Katırcının parasını denkleştiremedim."* -T. Buğra.

denklik, -ği *is.* Denk olma durumu, eşitlik, müsavat.

denktaş *s.* Denk, eşit, küfüv.

denkteş *s. bk.* denktaş.

denli (I) *e.* "Kadar" anlamında üstünlük derecesini belirtir: *"Ne denli uğraşsanız boştur, nesir yazarının da şair kadar saygıya lâyık olduğuna kimseyi inandıramazsınız."* -N. Ataç.

denli (II) *s.* Ağır başlı, sözleri ve davranışları ölçülü olan (kimse). **denli densiz söz söylemek** uygunsuz, yakışıksız ve saygısız sözler söylemek.

denlilik, -gi *is.* Denli olma durumu.

denme *is.* Denmek, denilmek işi.

denmek *(-e)* **1.** Ad verilmek: *"Kadının köylü kılığına girmiş bir şehir kızı denecek kadar nazlı çehresi, endamı ve duruşu var."* -R. N. Güntekin. **2.** Söylenmek, sözü edilmek: *Toplantı cumartesi günü başlıyor denildi.*

densimetre *is. (densime'tre)* Bitkilerin dış kısımları ile toprak üzerinde kapladıkları alanı çeşitli büyüklüklerdeki halkalar yardımı ile ölçen bir alet.

densiz *s.* Yakışıksız ve saygısızca davranan: *Densiz adam. "Babasız büyümüş, anasından yüz bulmuş, densiz, şımarık,*

münasebetsiz bir haşarı." -S. M. Alus.

densizlenme *is.* Densizleşmek durumu.

densizlenmek *(nsz)* Densizlik etmek.

densizleşme *is.* Densizleşmek işi.

densizleşmek *(nsz)* Yakışıksız ve saygısızca davranır duruma gelmek.

densizlik, -ği *is.* Densiz olma durumu, densizce davranış: *"Elimi uzatsam benim olacak bir vazoya sırt çevirip başkasına kaptırınca, onu benden çalınmış saymak neden? ... kendi densizliğimden."* -H. Taner. **densizlik etmek** densiz bir davranışta bulunmak: *"Huysuz çocuklar gibi birbirine türlü densizlik ediyor, söyleniyorlar."* -M. Ş. Esendal.

denşirme *is.* Denşirmek işi.

denşirmek *(-i) hlk.* Bir şeyin yapısını veya niteliğini bozmak, tağyir etmek.

deontoloji *is. Fr. déontologie* < *Yun. (deon* yapılması gereken şey, *logos* konu*)* Ödev bilgisi.

depar *is. Fr. départ* Çıkış: *Depar çizgisi.* **depara geçmek** koşuya veya yarışa hızla başlamak: *"Onu kaptırınca kıyıdaki öbür kayalara konmak için depara geçerler."* -H. Taner. **depara kalkmak** koşu veya yarış içinde birdenbire hız artırmak.

departman *is. Fr. département* Bir iş yeri, okul veya üniversitenin herhangi bir bilim ve uzmanlık dalında eğitim sağlayan alt birimlerinden her biri, bölüm.

depderin *s. (dépderin)* Çok derin.

deplâsman *is. Fr. déplacment sp.* Spor takımlarının kendi şehirleri dışında maç yapmaya gitmesi. **deplâsmana gitmek (veya çıkmak)** (spor takımları) kendi şehirleri dışında maç yapmaya gitmek.

depo *is. Fr. dépôt* **1.** Korunmak, saklanmak veya gerektiğinde kullanılmak için bir şeyin konulduğu yer: *Eşya deposu. Su deposu.* **2.** Bir malın toptan satıldığı ve çokça bulunduğu yer: *Kömür deposu. "Ben depoya güzel bir portatif eczahane ısmarlayacağım."* -M. Yesari. **3.** *ask.* Ordu mallarının saklandığı, bakımlarının yapıldığı yer. **depo etmek** yığmak, biriktirmek.

depocu *is.* Depoya bakan kimse.

depoculuk, -ğu *is.* Depocunun yaptığı iş.

depolama *is.* **1.** Depolamak işi. **2.** *bl.* Bellek cihazına verinin yerleştirilmesi veya saklanması.

depolamak *(-i)* **1.** Depo etmek, biriktirmek. **2.** *bl.* Bir bellek cihazına veriyi yerleştirmek veya saklamak.

depolanma *is.* Depolanmak durumu.

depolanmak *(nsz)* Depolamak işi yapılmak.

depozit *is. İt. deposito* Bir taahhüt sırasında yatırılan güvence veya bağlanma parası.

depozito *is. bk.* depozit.

deppoy *is. bk.* debboy.

deprem *is.* Yer kabuğunun derin katmanlarının kırılıp yer değiştirmesi veya yanardağların püskürme durumuna geçmesi yüzünden oluşan sarsıntı, yer sarsıntısı, hareket, zelzele.

→ ***deprem bilimci, deprem bilimi, deprem bölgesi, depremçizer, deprem kuşağı, deprem merkezi, depremyazar, depremzede***

deprem bilimci *is.* Deprem bilimiyle uğraşan kimse.

deprem bilimi *is.* Depremleri, yer hareketlerini inceleyen bilim, sismoloji.

deprem bölgesi *is. coğr.* Depremlerin sık sık oluştuğu, gevşek ve kırık yer altı kuşağı.

depremçizer *is.* Depremleri yazan cihaz, sismograf.

deprem kuşağı *is. coğr.* Depremlerin oluştuğu aynı düzlemde yer alan bölgeler.

deprem merkezi *is. coğr.* Depremin oluştuğu odak nokta ve yayıldığı yer.

depremyazar *is.* Depremlerin yerini, süresini, şiddetini tespit eden çok duyarlı cihaz, sismograf.

depremzede *is. T. deprem* + *Far. zede* Depremde zarar görmüş insan: *"Eksi yirmi derecede Kızılay'ın çadırları içinde titreşen depremzedeler, donmama savaşı veriyor."* -H. Taner.

deprenme *is.* Deprenmek işi.

deprenmek *(nsz) hlk.* Kımıldamak, hareket etmek, sarsılmak.

depresyon *is. Fr. dépression psikol.* Ruhî çöküntü.

depreşme *is.* Depreşmek durumu.

depreşmek *(nsz)* Yeniden ortaya çıkmak, nüksetmek: *Hastalık depreşti. "Bu gün oraya gittiğinde çok fena olmuş, yatışmaya yüz tutan kederi yeniden depreşivermişti."* -H. Taner.

depreştirme *is.* Depreştirmek işi.

depreştirmek *(-i)* Depreşmesine sebep olmak: *Mektup dertlerimi depreştirdi.*

derakap *zf. (de'rakap) Far. der* + *Ar. 'akab esk.* Hemen arkasından, hemencecik, derhal.

derbeder *s. Far. der-be-der* Yaşayışı ve davranışı düzensiz (kimse): *"Benim gibi derbeder bir bîçareye tokat atmaktan kolay ne olur?"* -R. N. Güntekin.

derbederlik, -ği *is.* Derbeder olma durumu.

derbent, -di *is. Far. der-bend esk.* **1.** İki dağ arasındaki geçit yeri, boğaz. **2.** Sınırlarda bulunan küçük kale.

derç, -ci *is. Ar. derc esk.* **1.** Alma, toplama. **2.** Kaydetmek (almak, toplamak): *"Bir deftere birçok manzumelerimi dercetmiştim."* -Y. K. Beyatlı.

derdest *is. Far. der-dest esk.* Yakalama, tutma, ele geçirme. **derdest etmek** yakalamak, tutmak, ele geçirmek: *"Bu iddiayla yola çıktılar mı Millî Kongre'yi basarlar, Esat Paşa'yı derdest ederler."* -A. İlhan.

dere *is.* **1.** Genellikle yazın kuruyan küçük akarsu ve bunların yatağı. **2.** İki dağ arasındaki uzun çukur. **3.** Damlarda yağmur sularını toplayarak oluğa veren çinko veya kiremit yol. **(kan) dere gibi akmak** vücudun bir yerinden çok kan akmak veya bir savaşta çok kişi yaralanarak ölmek. **dere tepe düz gitmek** "engelleri aşarak gitmek" anlamında bir tekerleme: *"Geceleyin ay aydınlığında yola düzüldüler. Dere tepe düz gittiler. Dağlar aştılar."* -Ö. Seyfettin. **dereden tepeden konuşmak** gelişigüzel konuşmak, rastgele konular üzerinde konuşmak: *"Kahveler içilip, dereden tepeden konuştuktan sonra yataklara kavuştuk."* -O. Kemal. **dereyi görmeden paçaları sıvamak** gerektiğinden çok önce veya henüz ortada hiçbir şey yokken hazırlanmaya kalkışmak.

→ ***derebeyi, derebeylik, dereotu, dere tepe, derece derece***

derebeyi *is. (dere'beyi) tar.* **1.** Topraklarını derebeylik düzenine göre yöneten kimse. **2.** *mec.* Zorba: *"Sende bir şarklı derebeyi ruhunun saklı olmasından korkar."* -P. Safa.

derebeylik, -ği *is. (dere'beylik)* **1.** Derebeyi olma durumu. **2.** *tar.* Özellikle Batı Avrupa'da toprağı ve üzerinde yaşayan köylüleri tek bir kimsenin malı sayan Orta Çağ siyasî düzeni, feodalite. **3.** Derebeyi yönetimindeki bölge.

derece *is. Ar. derece* **1.** Bir süreç içindeki durumlardan her biri, basamak, aşama, rütbe, mertebe: *"Hukuk tahsilini Paris'te bitirmiş, birinci derece diploma almıştı."* -Ö. Seyfettin. *"Kendimi sevgilileri için can verenlerin derecesine ermiş farz ediyorum."* -H. E. Adıvar. **2.** *fiz.* Ölçü aletlerinin ölçeğinde belirtilmiş bulunan başlıca bölümlerden her biri: *Sıcakölçerin dereceleri.* **3.** *kim.* Bir çözeltinin yoğunluğunu ölçmede kullanılan birim. **4.** *mat.* Bir çemberin 360'ta birine eşit olan açı birimi: *Dik açılar doksan derecedir.* **5.** Sıcaklıkölçer, termometre. **6.** Denli, kadar: *"Geniş olan kadroyu bu derece daraltığına bir türlü akıl erdirememişti."* -H. Taner. *"Beyoğlu'nda bu derece itibar görmemişti."* -E. E. Talu. **7.** *sp.* Sporda başarı gösterme. **derece almak** başarı göstererek ödül kazanmak.

→ ***derece derece***

derece derece *zf.* **1.** Azar azar, yavaş yavaş, tedricen: *"Işıkları derece derece karartır, öyle giderdi."* -R. H. Karay. **2.** Farklı farklı, değişik: *"Böyle kabul etmeyenin sürgünden ipe kadar, derece derece ağır cezaları vardır."* -F. R. Atay.

derecelendirilme *is.* Derecelendirilmek işi.

derecelemek *(-i)* Derecelere ayırmak.

derecelendirilme *is.* Derecelendiril-

mek işi.

derecelendirilmek *(nsz)* Derecelendirmek işi yapılmak.

derecelendirme *is.* Derecelendirmek işi.

derecelendirmek *(-i)* Derecelemek işi yapılmak.

dereceli *s.* **1.** Derecesi olan: *"Balkonda orta dereceli memurlar, zabitler, kadınlar..."* -M. Ş. Esendal. **2.** Derecelere ayrılmış, kademeli: *Tek dereceli seçim.*

derecesiz *s.* **1.** Derecesi olmayan. **2.** Çok fazla.

derecik, -ği *is.* Küçük dere: *"Hafif inişler yokuşlar, serin derecikler, bana hep o çocukluğumun geçtiği yerleri hatırlatıyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

dereke *is. Ar. dereke esk.* Aşağı derece: *"... ben Bayraktar Paşazade Halûk Beyin kızı, evime pansiyoner alacak derekeye düşeyim."* -A. İlhan.

dereotu *is. bot.* Maydanozgillerden, ince yapraklı, bazı yemeklere konulan güzel kokulu bir bitki *(Anethum).*

dere tepe *zf.* İnişli çıkışlı (yer): *Dere tepe dolaşmak. Dere tepe aşmak.*

dergâh *is. (dergâ:h) Far. dergāh* Tarikattan olanların barındıkları, ibadet ve törenler yaptıkları yer, tekke.

dergi *is.* Siyaset, edebiyat, teknik gibi konuları inceleyen ve belirli aralıklarla çıkan süreli yayın, mecmua: *"Yanında getirdiği dergileri çıkardı; karıştırmaya, okumaya başladı."* -M. Ş. Esendal.

dergicilik, -ği *is.* Dergi yayımlama işi.

derhâl *zf. (de'rhal) Far. der + Ar. ḥāl* Hemen çabucak: *"Kızı derhâl kaleme sarılmış, yazmaya başlamıştı."* -H. E. Adıvar. *"Telgrafı okur okumaz derhâl lâzım gelen cevabı verdirdiğini söyler."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

deri (I) *is.* **1.** İnsan ve hayvan vücudunu kaplayan tüy, kıl veya pulla kaplı örtü: *"Bütün kemikleri, ince bir deri altında birer birer sayılıyordu."* -P. Safa. **2.** İşlenerek kullanılır duruma getirilmiş hayvan derisi. **3.** *s.* Bu deriden yapılmış: *"Üstünde yine o siyah deri pardesüsü, kolunda siyah deri çantası."* -N. Cumalı. **4.** Soyulmadan yenen yemişlerin ince kabuğu veya soyulan yemişlerde kabuk altındaki zar. **derisi kemiklerine yapışmak** çok zayıflamak: *"Bu efendi, derisi kemiklerine yapışmış, gözleri çukura kaçmış, hastahaneye yatırılacak kılığa girmişti."* -M. Ş. Esendal. **derisine sığmaz** çok kibirli. **derisini yüzmek 1)** derisini soymak, sıyırmak; **2)** *mec.* birinin bütün varlığını elinden almak: *Tefecilerin eline düşerse derisini yüzerler.* **3)** işkence ederek öldürmek.

→ ***deri altı***

deri (II) *is. hlk.* **1.** Toplantı, düğün. **2.** Pazar veya panayır kurulan gün, dernek.

deri altı *s. anat.* Derinin altında bulunan.

derici *is.* Dericilik yapan kimse.

dericilik, -ği *is.* **1.** Belirli bir amaçla kullanmak için hayvan derisini işleme. **2.** Deri alıp satma işi.

derili *s.* Derisi olan, deri ile kaplanmış olan.

derilme *is.* Derilmek işi.

derilmek *(nsz)* Dermek işine konu olmak.

derim evi *is.* **1.** Kafes biçiminde tahtadan yapılmış portatif ev. **2.** Keçeden yapılmış çadır.

derin *s.* **1.** Dibi yüzeyinden veya ağzından uzak olan: *Derin bir kuyu. "Genç kız onun kırık dişli ağzının içindeki derin karanlığa bakıyor."* -Ö. Seyfettin. **2.** Yüzeyden içeri inen. **3.** Kendi türünde çok gelişmiş, en ileri durumda olan: *Derin bir bilgin.* **4.** Yoğun: *"Bu büyük köşkü derin bir sessizlik kapladı."* -M. Ş. Esendal. *"Fatma derin bir şaşkınlık içinde idi."* -M. Yesari. **5.** Uzun süren: *"Bir iki derin nefesten sonra teneffüsünün ritmi düzeldi."* -P. Safa. **6.** *mec.* Ayrıntıya önem verilerek hazırlanan: *"Üzerindeki tesirleri ölçmek için derin tetkikler yapmak lâzımdır."* -F. R. Atay. **7.** *mec.* Çok içten gelen: *Derin saygılar. Derin bir sevgi.* **8.** *is. mec.* Dip: *"Körfezdeki dalgın suya bir bak göreceksin / Geçmiş gecelerden biri durmakta derinde."* -Y. K. Beyatlı.

→ ***derin derin, derin dondurucu, derin soğutma, derin soğutucu, derin uyku, derinden derine***

derince *s.* Biraz derin.

derinden *zf.* **1.** En ince ayrıntısına kadar, etraflıca. **2.** Pek belli olmayan uzak bir yerden: *Derinden sesler geliyor.* **3.** İçten.

derinden derine *zf.* **1.** Uzaklardan: *"Derinden derine ırmaklar ağlar / Uzaktan uzağa çoban çeşmesi."* -F. N. Çamlıbel. *"Derinden derine, perişan kuş feryatları, bin tempoda hayvan bağırmaları işitiliyor."* -A. Haşim. **2.** En iyi biçimde, en ince ayrıntılarına kadar: *Hayri Efendi medrese ilimlerini derinden derine bilen bir zat değildir.*

derin derin *zf.* Derin olarak: *"Merdivenin üst başında dolaşan nöbetçi asker derin derin esnedikten sonra..."* -E. E. Talu. **derin derin düşünmek 1)** üzüntülü düşünceye dalmak; **2)** çok fazla düşünmek.

derin dondurucu *is.* Buzdolabında besinleri bozulmadan uzun süre saklayacak bölüm.

derinlemesine *zf.* Çok ayrıntılı olarak.

derinleşme *is.* Derinleşmek durumu.

derinleşmek *(nsz)* **1.** Derin duruma gelmek: *"Akşamları derinleşen duygularım vakarlı ve içli lisanıyla konuşmaya başlardı."* -A. Ş. Hisar. **2.** Bir konuda köklü, sağlam bilgi edinmek, bilgisini genişletmek. **3.** Ses kaynağı uzaklaşarak az duyulur duruma gelmek: *"Şimdi uzaklaşan yörük hayvanlarının derinleşen çıngırak seslerini işitiyor."* -Ö. Seyfettin.

derinleştirme *is.* Derinleştirmek durumu, tamik.

derinleştirmek *(-i)* **1.** Derin duruma getirmek. **2.** Ayrıntılarına kadar incelemek, derinliğine incelemek: *"Geliniz, sözlerinizi biraz derinleştirelim."* -H. C. Yalçın. *"Ders anlatıyor gibi bahsi derinleştirdikçe derinleştiriyordu."* -R. N. Güntekin.

derinletme *is.* Derinletmek işi.

derinletmek *(-i)* Derin duruma getirmek.

derinliğine *zf.* Derin olarak, derinlemesine.

derinlik, -ği *is.* **1.** Bir şeyin dip tarafının yüzeye, ağıza olan uzaklığı. **2.** *fiz.* Bir cismin en ve boy dışındaki üçüncü boyutu. **3.** Bulunulan yere göre uzakta olan yer: *Ormanın derinliklerinden bir ses geldi.* **4.** *mec.* Özüne inerek ayrıntılarıyla kavrama gücü. **5.** *mec.* Varlığın içi, özü: *"Ta yüreğinin derinliklerinden gelen ağlama sesi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **6.** *mec.* Varlığı ortaya çıkarılamamış, kanıtlanamamış şey: *Tarihin derinliklerine saklanmış olan gerçekler...* **7.** *ask.* Yanaşık veya dağınık düzende bulunan bir birliğin en ileride olan kısmının başından, en geride bulunan kısmının sonuna kadar olan uzaklık: *"Beş, altı yüz metre derinliği olan bir topçu müfrezesini yanlayıp geçmek epeyce zormuş."* -A. Gündüz. **8.** *ekon.* Borsada az sayıda hisse senedinin el değiştirmesi.

→ ***derinlik kayaçları, derinliköl̈çer, derinlik ölçümü***

derinlik kayaçları *ç. is. jeol.* Yer kabuğunun derinlerinde, büyük kütleler biçiminde katılaşmış magma kayaçları.

derinliköl̈çer *is. den.* Denizin derinliğini ölçmeye yarayan alet.

derinlik ölçümü *is. den.* Deniz derinliğinin veya yüksekliğinin özel bir aletle belirlenmesi işlemi.

derin soğutma *is. tek.* Derin soğutucu üretimi tekniği.

derin soğutucu *is. tek.* Buzdolabı düzeni içinde çok yüksek soğutucu özelliği olan bir tür buzdolabı.

derinti *is. hlk.* **1.** Toplantı. **2.** *hlk.* Gelişigüzel toplanmış eşya. **3.** *hlk.* İnsan kalabalığı, güruh.

derin uyku *is.* Uyanılması güç uyku, ağır uyku: *Uykusu derindir. Derin uykuya dalmak.*

derisi dikenliler *ç. is. zool.* Beşli bakışımlı denizkestaneleri denizhıyarları, denizyıldızları deniz yılanları ve denizlâlelerini içine alan deniz hayvanları dalı.

derişik *s. kim.* Derişmiş olan, mütemerkiz, müteksif, konsantre, **seyreltik** karşıtı.

derişiklik, -ği *is.* Derişik olma duru-

mu.

derişme *is.* **1.** Derişmek durumu. **2.** *kim.* Bir cismin, birleşimindeki suyu yitirerek daha koyu kıvama gelmesi, konsantrasyon.

derişmek *(nsz)* **1.** Bir nokta dolayında toplanmak, temerküz etmek. **2.** *kim.* Bir sıvı, içindeki su veya sıvı miktarı azalarak koyulaşmak, tekâsüf etmek.

derivasyon *is. Fr. dérivation* Yatağını değiştirme: *Derivasyon kanalı. Derivasyon tüneli.*

derk *is. Ar. derk esk.* Anlama, kavrama. **derk etmek** anlamak, kavramak.

derken *zf. bk.* demek.

derkenar *is. (derkena:r) Far. derkenār esk.* (yazıda) Sayfa kenarına kaydedilen yazı, çıkma: *"Bir derkenar yazacak oldu, ancak ona da karar veremedi."* -M. Ş. Esendal. **derkenar etmek** bir kitabın sayfalarının veya yazının kenarına not düşmek.

derlem *is.* Koleksiyon.

derlemci *is.* Koleksiyoncu.

derlemcilik, -ği *is.* Koleksiyonculuk.

derleme *is.* **1.** Derlemek işi, tedvin. **2.** *s.* Seçilip toplanmış: *Derleme sözler.*

derlemek *(-i)* **1.** Seçme yaparak toplamak, bir araya getirmek, tedvin etmek. **2.** Düzgün bir biçimde toplamak. **derleyip toplamak** (veya **toparlamak**) dağınık olan şeyleri bir araya getirip düzenlemek, düzene sokmak: *"Selim çekinerek girdi. Filiz dikişini derleyip topladı, yer gösterdi."* -O. Rifat. *"Söylediklerini derleyip toparlamak, bir sonuca varmak işi okuyucusuna düşüyor."* -N. Cumalı.

derlenme *is.* Derlenmek işi.

derlenmek *(nsz)* Derlemek işi yapılmak, toplanmak, düzene girmek.

derleyici *is.* Derleme yapan kimse.

derleyicilik, -ği *is.* Derleyicinin yaptığı iş.

derli toplu *s.* **1.** Düzenli, dağınık olmayan, düzen verilmiş: *"Altımızda uzanan kent derli toplu, temiz görünüyor."* -H. Taner. **2.** Düzenli bir biçimde: *"Hem ev idaresi bakımından daha derli toplu yaşarız."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

derman *is. (-ma:nı) Far. dermān* **1.** Güç, takat, mecal. **2.** İlâç. **3.** *mec.* Çıkar yol, çare. **dermanı kesilmek** (veya **dermandan kesilmek**) yorgunluktan güçsüzleşmek: *"Çok uzak yerlerden geldim, ayaklarımın dermanı kesildi."* -A. Gündüz.

dermansız *s.* ve *zf.* Gücü kalmamış, bitkin.

dermansızlaşma *is.* Dermansızlaşmak işi.

dermansızlaşmak *(nsz)* Gücü kalmamak, güçsüz duruma gelmek, güçsüzleşmek.

dermansızlık, -ğı *is.* Güçsüzlük, bitkinlik, zafiyet: *"Dizlerindeki dermansızlık arttıkça artıyordu."* -R. H. Karay.

dermatit *is. Fr. dermatite tıp* Deride görülen her çeşit iltihaplı hastalık.

dermatolog *is. Fr. dermatologue* Deri hastalıkları uzmanı, cildiyeci.

dermatoloji *is. Fr. dermatologie* Deri hastalıkları ile ilgili hekimlik dalı, cildiye.

derme *is.* **1.** Dermek işi. **2.** Aynı türden bir araya getirilmiş şeylerin hepsi, koleksiyon.

→ ***derme çatma***

derme çatma *s.* **1.** Gelişigüzel toplanmış, aralarında uygunluk bulunmayan: *Derme çatma eşya.* **2.** Değersiz gereçlerle özensiz olarak yapılmış: *"Şimdi müze hâline çevrilmiş eski Millet Meclisinin derme çatma istirahat odasında..."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **3.** Önemsiz, değersiz: *"Şimdi derme çatma köy düğünlerine, pehlivan güreşlerine gidiyor."* -O. C. Kaygılı.

dermek, -er *(-i) hlk.* Derlemek, toplamak, devşirmek: *"Bir çiçek dermeden sevgi bağından / Huduttan hududa atılmışım ben."* -F. N. Çamlıbel.

dermeyan *is. (dermeya:n) Far. dermiyān esk.* Ortada, ortaya konmuş. **dermeyan etmek** bir düşünce ileri sürmek, ortaya koymak.

dermit *is. bk.* dermatit.

dernek, -ği *is.* **1.** Toplantı, düğün: *"Tıpkı bir düğün, dernek, eğlence biter gibi tatlı tatlı oldu."* -O. C. Kaygılı. **2.** Pazar veya panayır kurulan gün, deri. **3.** Belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek için kurulan yasal topluluk, cemiyet: *"Edebiyat Derneğinde şiir dünyamızın eski, yeni, birçok şöhretleriyle tanıştım."* -Y. Z. Ortaç. **dernek kurmak** dernek oluşturmak: *"Dernek kurmak için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin... yetkili mercie verilmesi yeterlidir."* -Anayasa.

dernekçi *is.* **1.** Dernek üyesi olan. **2.** Bir derneğe çok bağlı olan.

dernekçilik, -gi *is.* Bir dernekten yana olma, bir derneğe çok bağlı olma.

dernekleşme *is.* Dernekleşmek işi.

dernekleşmek *nsz* Dernek kurmak.

derneşik *s. hlk.* Derli toplu, düzenli.

derpiş *is. Far. der-pīş esk.* Öngörme, göz önünde tutma, aklından geçirme. **derpiş etmek** öngörmek, göz önünde tutmak, aklından geçirmek.

derrace *is. (derra:ce) Ar. derrāce esk.* Bisiklet: *"Yer kalmamış denilmek için gökte bir karış tayyarelerle etmede derraceler yarış."* -A. H. Tarhan.

ders *is. Ar. ders* **1.** Bir konuda öğretmenin öğrenciye sınıfta, belirli bir sürede verdiği bilgi: *"Mektepten kaçmıyor, bazı derslerden zevk alıp saatlerce çalıştığım oluyordu."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Bu bilgi aktarımı için ayrılan süre: *Dersin bitmesine beş dakika var.* **3.** Öğrencinin öğrenmek zorunda olduğu bilgi: *Yarın iki dersten yazılım var. "Bir yakınlık kurmak için derslerini soracak oluyordu."* -N. Cumalı. **4.** *mec.* Bir olayın bellekte bıraktığı öğretici iz, öğüt, ibret. **ders almak 1)** (bir konu üzerinde bir öğrenci) yetkili bir kimseden bilgi edinmek; **2)** bir olaydan tecrübe kazanmak, ibret almak: *"Yapılacak şey gördüğümüz vak'alardan ders almaya çalışmaktır."* -A. Ş. Hisar. **ders çalışmak** ders yapmak: *"İnek Şaban güzel ders çalışırdı boş sınıfta."* -R. Ilgaz. **ders görmek** *bk.* ders almak. **ders olmak** (bir olay), tecrübe kazandırmak, öğretici örnek olmak, ibret olmak: *"Bu seneki tecrübe aynı zamanda bir de ders oldu."* -H. C. Yalçın. **ders vermek 1)** öğretmek, yetiştirmek: *İyi konuşurdu, ders vermek sanatını bilirdi. "En iyisi, kıyının verdiği şu ekoloji dersini uygulamak mı dersiniz?"* -H. Taner. **2)** azarlamak, sert davranmak, sert bir karşılıkla yola getirmek: *"Evvelâ kendi kendisini cezalandırdı, sonra kendisi gibi yaşamak istemeyenlere ders verdi."* -P. Safa. **ders yapmak** *bk.* öğretim yapmak.

→ ***ders dışı, dershane, dersiam, ders içi***

ders dışı *is.* ve *s.* Ders süresinin dışında.

dershane *is. (dersha:ne) Ar. ders + Far. ḫāne* **1.** Öğrencilerin, bir öğretmenin gözetimi altında, anlatma, araştırma, küme çalışması gibi yollarla ve türlü eğitim araç ve gereçlerinden de yararlanarak ders yaptıkları yer, derslik, sınıf. **2.** Okul dışında para ile ders veren kuruluş.

dershaneci *is.* Dershane işleten kimse.

dershanecilik, -ği *is.* Dershane işletmeciliği.

dersiam *is. (de'rsia:m) Ar. ders-i'ām tar.* **1.** Osmanlılar döneminde müderrislerin camilerde verdikleri ders. **2.** Osmanlılarda camilerde ders veren müderrislerin unvanı.

ders içi *is.* ve *s.* Ders süresinde.

dersiz topsuz *s.* Düzensiz, karmakarışık: *"Zihni disiplinden yoksundur, işine geldiği gibi, dersiz topsuz, çelişki içinde konuşur."* -H. Taner.

derslik, -ği *is.* Sınıf, dershane.

dert, -di *is. Far. derd* **1.** Üzüntü: *"Gündüz ya bir yere sokulup uyur, ya sessiz sedasız sokaklarda dolaşır. Fakat akşam oldu mu derdi teper."* -H. E. Adıvar. *"Her doğan günün bir dert olduğunu / İnsan bu yaşa gelince anlarmış."* -C. S. Tarancı. **2.** Hastalık; ağrı: *"İnsan hastahanede bu kadar hekimin içinde olur da nasıl bir derdine çare bulamaz."* -H. Taner. *"Hastayım derdime verem diyorlar."* -F. N. Çamlıbel. **3.** *mec.* Sorun, kaygı: *"Hayatta şikâyet edecek daha esaslı dertleri bulunmadığından, evlerinden şikâyete başladılar."* -M. Ş. Esendal. *"Ne var ki, dert evin satılması ile bitmeyecekti."* -T.

Buğra. **4.** *hlk.* Ur: *Boynunda dert çıkmış.* **dert anlatmak** derdini dökmek: *"Elimden çeker alır, kime dert anlatırım o zaman?"* -A. Gündüz. **dert değil** önemsemeye, üzülmeye değmez! **derde derman olmak** soruna çözüm bulmak, sıkıntıyı geçirmeye çare göstermek: *"Hurşit Bey seni ağırlar, derdine derman olur."* -Y. Kemal. **dert dökmek** sıkıntılarını bir bir anlatmak, dile getirmek. **dert edinmek** (veya **etmek**) bir sorunu veya durumu üzüntü konusu yapmak. **dert eğirmek** içinden çıkılması güç bir sorunla uğraşmak zorunda kalmak. **dert olmak** (veya **kesilmek**) (bir kimse veya olay için) sıkıntı vermek: *"Artık açıkça mahallenin başına dert olmaya başlamış."* -Y. N. Nayır. *"Nereden buraya gelmiş, âlemin başına dert kesilmişti."* -R. H. Karay. **dert yanmak** derdini sızlanarak anlatmak: *"Müşteriler ay başında borç ödeyeceklerine Tevfik'e dert yanıyorlar."* -H. E. Adıvar. **(birinin) derdi günü** çok ilgilenilen, çok düşünülen, uğraşılan (şey): *"Onun derdi günü roman okumak! Dağ başındasın / Derdin günün hasretlik / Akşam olmuş / Güneş batmış / İçmeyip de ne halt edeceksin?"* -O. V. Kanık. **derdine deva bulunmak** sıkıntıyı halletmek, atlatmak, çaresizliği yenmek: *"Ağlamak, dertleşmek, dertlerine deva bulmak ihtiyacı her zamankinden fazla idi."* -A. Gündüz. **(bir şeyin) derdine düşmek** yapılması gereken bir şeyi gerçekleştirmenin yollarını aramak: *"Savaş yüzünden herkes kendi derdine düşmüştü."* -A. Kutlu. **(bir kimsenin) derdi başından aşkın olmak** aşırı derecede meşgul olmak birçok sorunu bulunmak: *"Kendi derdimiz başımızdan aşkın, bir de başkasının derdi ile uğraşacak vaktimiz yok."* -H. Taner. **derdi veren devasını da verir** her sıkıntının, üzüntünün bir çaresi vardır: *"Merak etme erenler, derdi veren devasını da verir."* -M. Ş. Esendal. **derdine yanmak** kendi durumuna üzülmek. **derdini çekmek** üzüntüsüne katlanmak. **(bir kimse birinin) derdini deşmek** (veya **depreştirmek**) derdini hatırlatıp yeniden üzülmesine yol açmak. **derdini dökmek** derdini, sıkıntılarını ayrıntılı olarak anlatmak: *"Efendinin ona ihtiyacı en ziyade kendi derdini dökmek, kalbini boşaltmak içindi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Memleketlisi değil mi, derdini döküyor, ufak tefek sır veriyor, fikir danışıyor."* -R. H. Karay. **derdini Marko Paşaya anlat** yakınmanı dinleyecek kimse yok: *"Herif öylesine müzevir ki, anlatılmaz efendim, anlatılmaz. İrtica yapıyor diye tutturdu mu anlat derdini Marko Paşaya efendim."* -R. N. Güntekin. **derdini söylemeyen derman bulamaz** insan sıkıntısını başkasına açıklayarak giderebilir: *"Kızım, derdini söylemeyen derman bulamaz. Gel bana işin doğrusunu söyle de bir çaresine bakalım."* -R. N. Güntekin.

→ ***dert babası***, ***dert küpü***, ***dert ortağı***, ***dert sahibi***

dert babası *is.* Herkesin derdini, rahatlıkla, çekinmeden veya bir çözüm yolu bulabilir ümidiyle açıklayıp anlattığı kimse.

dert küpü *is.* Sorunları, sıkıntıları çok olan kimse.

dertlenme *is.* Dertlenmek durumu.

dertlenmek *(nsz)* Üzüntüye kapılmak, dertli duruma gelmek, kaygılanmak: *"Dertlenmenin henüz vakti değildir sanıyorum."* -T. Buğra.

dertleşme *is.* Dertleşmek durumu.

dertleşmek *(nsz, -le)* Karşılıklı dertlerini anlatmak: *"Bunlar yıl başında işlerinin başlarını aştığını görüp dertleşirler."* -B. Felek.

dertli *s.* Derdi olan: *"Dertli hâlinden ne bile / Yüreği sağ olan kişi."* -Yunus Emre.

dertlilik, -ği *is.* Dertli olma durumu.

dertop *zf.* Bir araya getirilerek, büzülerek. **dertop etmek** bir araya getirmek, toparlamak: *"İskemlenin üzerine dertop edilerek atılmış duran pantolonunu ayağına geçirdi."* -E. E. Talu.

dert ortağı *is.* **1.** Aynı derdin sıkıntısı içinde bulunanlardan her biri: *"Aynı sevgili için hasret çeken iki rakip gibi şimdi, yalnız dert ortağı idiler."* -R. H. Karay. *"Ayrı mekteplere gittikleri, ayrı semtlerde oturdukları hâlde, sinema hastalığı onları birbirlerine dert ortağı etmişti."* -M. Yesari. **2.** Bir kimsenin derdini anlattığı, derdini paylaştığı dostu.

dert sahibi *is.* **1.** Üzüntüsü, sorunu olan. **2.** Hastalıklı.

dertsiz *s.* Derdi olmayan. **dertsiz başını derde sokmak** bir derdi yokken gereksiz yere üzüntü veren bir işe girişmek.

dertsizlik, -ği *is.* Dertsiz olma durumu.

deruhte *is. Far. der + Ar. 'uhde esk.* Üzerine alma, üstlenme. **deruhte etmek** üstlenmek: *"Bunlar böyle bir vazifeyi ısrarla deruhte etmiş gibidirler."* -H. C. Yalçın. *"Aralarında anlaşıp siparişi müştereken deruhte ettiler."* -H. Taner.

derun *is. (deru:n) Far. derûn esk.* **1.** İç, içeri, öz. **2.** Gönül, yürek, ruh.

derunî *s. (deru:ni:) Far. Ar. derûnî esk.* İçle ilgili, içten: *"Seven insanda fizikî güzelliklerin derunî taraflarını gören gözler olurmuş."* -S. F. Abasıyanık.

derviş *is.* **1.** Bir tarikata girmiş, onun yasa ve törelerine bağlı kimse, alp eren. **2.** *mec.* Alçak gönüllü ve her şeyi hoş gören kimse. **3.** Yoksulluğu, çilekeşliği benimsemiş kimse. **4.** *zool.* Kırlangıç balığının pek küçüğü. **dervişin fikri ne ise zikri de odur** insan, önem verip düşündüğü şeyi konuşmaktan kendini alamaz.

dervişane *zf. T. derviş + Far. -âne* Derviş gibi, dervişe yakışan biçimde.

dervişçe *is.* ve *zf. (dervi'şçe)* Dervişe yakışır (biçimde), derviş gibi; hoşgörülü.

dervişlik, -ği *is.* Derviş olma durumu.

derya *is. (derya:) Far. deryâ esk.* **1.** Deniz. **2.** *mec.* Bilgili kimse. **3.** *mec.* Bir şeyin bol olduğu yer: *"Prenses bir eğlence deryasına pupa yelken dalmıştı."* -A. Gündüz. *"Kasaba baştan başa bir çamur deryası hâlini alır."* -S. F. Abasıyanık. **derya gibi 1)** çok bilgili; **2)** pek çok.

→ ***deryadil***

deryadil *s. (derya:dil) Far. deryâ-dil esk.* Her şeyi hoş gören, çok sabırlı.

derz *is. Ar. derz* Duvar taşlarının veya tuğlalarının harçla doldurulup üzerinden mala çekilerek düzeltilen aralığı.

Descartes'çı *fel. bk.* Dekartçı.

Descartes'çılık *bk.* Dekartçılık.

desen *is. Fr. dessin* **1.** Tahta, çini, kumaş, kâğıt gibi yüzeylerin üzerinde varlıkları, nesneleri belirli çizgilerle gösterme, tasvir. **2.** Görsel bir etki yaratmak amacıyla yapılmış çizgi resimlerin hepsi. **3.** Desen yapma sanatı: *O, desen öğreniyor.*

desenci *is.* Desen ile uğraşan kimse.

desencilik, -ği *is.* Desencinin işi veya mesleği.

desenleme *is.* Desenlemek işi.

desenlemek *(-i)* Desen yaparak çizmek.

desenli *s.* Desenlerle süslü olan.

→ ***desenli kaplama***

desenli kaplama *is.* Ağacın yıl halkalarının kaplama yüzeyinde güzel görünüşlü çizgiler oluşturmasıyla elde edilen bir kaplama türü.

desensiz *s.* Üzerinde desen bulunmayan: *Desensiz kumaş.*

desibel *is. Fr. décibel* İşitme duyarlığını ölçmekte kullanılan bir âlet.

desigram *is. Fr. décigramme mat.* Bir gramın onda biri, dg.

desikatör *is. Fr. dessiccateur tek.* Kurutma kabı.

desilitre *is. (desili'tre) Fr. décilitre mat.* Bir litrenin onda biri, dl.

desimetre *is. (desime'tre) Fr. déssimètre mat.* Bir metrenin onda biri, dm.

desinatör *is. Fr. dessinateur* **1.** Mesleği desen yapmak olan kimse. **2.** Endüstri, mimarlık vb.de desen yapan kimse.

desinatörlük, -ğü *is.* Desinatörün yaptığı iş.

desise *is. (desi:se) Ar. desîse* Aldatma, oyun, düzen, hile, entrika.

desister *is. Fr. décistère* Bir sterin onda biri, dst.

deskriptif *s. Fr. descriptif* Tasvirî.

despot *is. Fr. despote* **1.** Bir ülkeyi zo-

ra ve baskıya dayanarak yöneten kimse, müstebit. **2.** *tar.* Ortodoks Rumların din başkanlarına verilen ad. **3.** *mec.* Her istediğini ve dilediğini yaptırmak isteyen kimse, tiran.

despotça *zf. (despo'tça)* Despota yakışan biçimde, despot gibi: *"Beni despotça kararlarına kurban mı edeceksin?"* -H. R. Gürpınar.

despotik *s. Fr. despotique* Despotça.

despotizm *is. Fr. despotisme* Despotluk, istibdat.

despotluk, -ğu *is.* **1.** Despot olma durumu, müstebitlik, istibdat, despotizm. **2.** Bir ülkeyi zora, baskıya ve keyfe bağlı yönetme: *"Devri nüfuz tüccarlığı yüzünden alabildiğine soysuzlaşmış, sonunda tam bir despotluk rejimi olmuştur."* -F. R. Atay.

dessas *s. (dessa:s) Ar. dessās esk.* Düzenci, entrikacı.

destan *is. Far. destān* **1.** Tarih öncesi tanrı, tanrıça, yarı tanrı ve kahramanlarla ilgili olağanüstü olayları konu alan şiir, epope: *Manas, Şehname, İlyada, Kalevala birer destan örneğidir.* **2.** *ed.* Bir kahramanlık hikâyesini veya bir olayı anlatan, koşma biçiminde, ölçüsü on bir hece olan halk şiiri. **3.** *ed.* Çağdaş Türk edebiyatında biçim ve içerik yönünden, geleneksel destanlardan ayrılık gösteren uzun kahramanlık şiiri: *Üç Şehitler Destanı. Çanakkale Destanı.* **destan düzmek** kahramanlık hikâyesi veya herhangi bir olayı anlatan şiir yazmak. **destan gibi** uzun yazılmış (mektup). **destan yaratmak** olağanüstü kahramanlık göstermek, yararlık göstermek.

destancı *is.* Destan yazan veya anlatan kimse.

destanî *s. (desta:ni:) Far. Ar. destānī* **1.** Destan biçiminde yazılmış olan. **2.** Destan kahramanlarına yaraşır nitelikte olan. **3.** Destana benzer, destan gibi: *"Selma Hanım onu seyrederken, âdeta destanî bir rüyaya dalmış gibiydi."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

destanlaşma *is.* Destanlaşmak durumu.

destanlaşmak *(nsz)* Olağanüstü kahramanlık ve başarı göstermek.

destanlı *s.* Destanı olan, içinde destan bulunan: *Destanlı hikâye.*

destanlık, -ğı *is.* Destan durumuna gelmeye yarayan (şey): *"Bende bir romanlık değil, kaç destanlık dert var."* -F. R. Atay.

destansal **1.** Destanla ilgili destana özgü. **2.** Destan kahramanına benzer: *"O da işine gelen bu destansal kişiliğe takılıp başa geçiyor."* -H. Taner.

destansı *is.* Destan niteliğinde olan, destana benzer, epik.

destansız *s.* Destanı olmayan, içinde destan bulunmayan.

destar *is. (desta:r) Far. destār esk.* Sarık.

destarî *s. (desta:ri:) Far. destār + Ar. -ī esk.* **1.** Sarıkla ilgili. **2.** *is.* Sarık yapan kimse.

destarlı *s. (desta:rlı)* Sarığı olan, sarıklı: *"Geriye doğru basık, yalın kat destarlı fesinde her zaman bir çiçek takılıdır."* -S. Birsel.

deste *is.* **1.** Cinsleri aynı veya birbirine yakın olan şeylerin bir arada bağlanmışı, demet, bağlam: *Kalem destesi. "Destenin en itibarlı kâğıtları, bilindiği gibi, beyler, yani aslar oluyor."* -H. Taner. **2.** *s. mec.* Çok: *"Cebinden bir deste mecmua çıkarıp Nevin'e vermişti."* -S. F. Abasıyanık. *"Masanın üstünde bir deste resim var."* -F. R. Atay. **3.** Kılıç, bıçak vb.nin elle tutulacak yeri, kabza. **4.** *sp.* Yağlı güreşte pehlivanların ayrıldıkları beş dereceden en küçüğü. **5.** *is. mat.* Aynı cinsten onluk bir küme.

→ ***deste deste***

desteci *is.* Desteleyici.

deste deste *zf.* Demet demet: *"Herkes elinde deste deste mum tutuyor."* -F. R. Atay.

destek *is. Far. destek* **1.** Dayanak, dayak. **2.** Üzerine bir şey oturtmaya, tuttırmaya, koymaya yarar araç, hamil: *Şamdan, sehpa, sacayak birer destektir.* **3.** *mec.* Yardımcı: *"Kızardı, söylenirdi ama gene de tek desteği oydu hayatta."* -O. Hançerlioğlu. **4.** *fiz.* Bir vektörü taşıyan sonsuz doğru. **5.** *ask.* Bir birlik için sağlanan yardım veya koruma. **destek görmek** yardım etmek, müzaherette bulunmak: *"Dernekler... siyasî partilerden destek göremez ve onlara destek olamazlar."* - Anayasa. **destek olmak** güç sağlamak, yardımcı olmak.

→ ***destek doku***

destek doku *is.* **1.** Vücuda destek görevi yaptıkları için bağ dokusunun kıkırdak ve kemik dokularına bir arada verilen ad. **2.** *bot.* Kalın çeperli, güçlü hücrelerden oluşmuş, bitkiye diklik, sertlik ve sağlamlık kazandıran doku.

destekleme *is.* **1.** Desteklemek işi. **2.** Devletçe yapılan para yardımı, sübvansiyon.

→ ***destekleme alımı***

destekleme alımı *is. ekon.* Bir ürünün değerini belli bir düzeyden aşağı düşürmemek için devletçe yapılan satın alma işi.

desteklemek *(-i)* **1.** Destek koymak. **2.** *mec.* Bir kimse veya kuruluşa yardım sağlamak, müzaheret etmek. **3.** *mec.* Arka olmak, arka çıkmak.

desteklenme *is.* Desteklenmek işi.

desteklenmek *(nsz)* **1.** Desteklemek işine konu olmak. **2.** Desteklemek işi yapılmak.

destekleşme *is.* Destekleşmek işi.

destekleşmek *(nsz)* Destekleri karşılıklı olarak almak veya vermek.

destekleyiş *is.* Destekleme işi veya biçimi.

destekli *s.* Desteklenmiş, destek konulmuş.

→ ***destekli bütçe***

destekli bütçe *is. ekon.* Dayanağı olan bütçe.

desteksiz *s.* Desteği olmayan, desteklenmemiş. **desteksiz atmak** mübalâğalı konuşmak, yalan söylemek.

desteleme *is.* Destelemek işi.

destelemek *(-i)* Deste durumuna getirmek, deste yapmak.

destelenme *is.* Destelenmek işi.

destelenmek *(nsz)* Destelemek işi yapılmak: *"İstediğim çiçeklerin destelenmesine kadar bana gösterilen sandalyede oturdum."* -A. Haşim.

desteleyici *is.* Biçilmiş ekini deste yapan işçi, desteci.

desteleyicilik, -ği *is.* Desteleyici olma durumu.

destere *is. bk.* testere.

destroyer *is. İng. destroyer* Orta tonajda, yüksek hızlı savaş gemisi, muhrip.

destur *is. (destu:r) Far. destūr* **1.** İzin, müsaade: *"Kuş gibi kanatlandık sonsuzluğa / Hemen destur alıp Yunus Emre'den."* - F. Halıcı. **2.** *ünl. (destu:r)* "Yol verin", "savulun","izin verin" anlamında kullanılır: *"Arkamdan yürü. Kapı eşiğini atladıkça destur de."* -H. R. Gürpınar. **3.** *ünl.* Karanlık, ıssız yerlere pis veya atık su dökerken cin çarpmasın diye yüksek sesle söylenir.

destursuz *s.* İzinsiz, müsaadesiz. **destursuz atmak** kolay yalan söyleyebilmek, palavra atmak. **destursuz bağa gireni sopa ile kovarlar** bir yere izinsiz girmek veya bir işe izinsiz el atmak kötü karşılanır.

desturun *ünl. hlk.* İğrenç veya ayıp bir söz söylemek zorunda kalınınca "affedersiniz" anlamında kullanılır.

-deş / -teş *bk.* -daş / -taş.

deşarj *is. Fr. décharge* **1.** Boşalma. **2.** Rahatlama. **deşarj olmak** **1)** akü, pil gücünü yitirmek; **2)** *mec.* içini dökmek, boşalmak, rahatlamak.

deşeleme *is.* Deşelemek işi.

deşelemek *(-i)* **1.** Güçlü bir biçimde deşmek, karıştırmak: *Yaban domuzları tarlayı deşelemişler.* **2.** *mec.* Araştırmak: *"Bu biraz da ihtiyarı deşelemek, o profesör hakkında bildiklerini söyletmek içindi."* -T. Buğra.

deşifre *s. Fr. déchiffré* Çözülmüş, açıklanmış. **deşifre etmek** bir şifreyi veya güç bir yazıyı çözmek, okuyup anlamak. **deşifre olmak** (gizli durum) açığa çıkmak.

deşik *s.* **1.** Deşilmiş olan. **2.** *is.* Deşilmiş yer.

deşilme *is.* Deşilmek işi.

deşilmek *(nsz)* Deşmek işi yapılmak: *Çıban deşildi.*

deşme *is.* Deşmek işi.

deşmek *(-i)* **1.** Oymak, delmek, yazmak, yara açmak, içini açmak, karıştırmak, kazmak. **2.** *mec.* Bir sorunun üzerinde yeniden durmak, hatırlatmak, kurcalamak: *"Bu hatıraları daha deşmek istemiyorum."* -H. E. Adıvar. *"Biraz deşsem kurcalasam, hiç kuşkum yok, kitap okuyamadığını da söyleyecekti."* -N. Cumalı.

detant *is. Fr. détant* Yumuşama, gerginlik azalma.

detay *is. Fr. détail* Ayrıntı.

detaylandırma *is.* Detaylandırmak işi.

detaylandırmak *(-i)* Detay duruma getirmek.

detektif *is. İng. detective* **1.** Gizli polis, polis hafiyesi: *"En usta detektifleri bile şaşkına çevirecek kadar dolaşık ve karışık bir olaydı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** Özel soruşturmayla görevlendirilmiş kimse.

detektiflik, -ği *is.* Detektif olma durumu.

detektör *is. Fr. détecteur* Gazları, mayınları, radyoaktif mineralleri, manyetik dalgaları vb.ni bulmaya yarayan cihaz, bulucu.

deterjan *is. Fr. détergent* Petrol türevlerinden elde edilen, temizleme, arıtma özelliği bulunan, toz, sıvı veya krem durumunda olabilen kimyasal madde, arıtıcı.

deterjancı *is.* Deterjan üreticisi.

deterjancılık, -ğı *is.* Deterjancının işi veya mesleği.

determinant *is. Fr. déterminant mat.* Birkaç bilinmeyenli birinci dereceden eşitlik sistemlerini çözmede kullanılan yardımcı cebirsel anlatım.

determinasyon *is. Fr. détermination* Belirlenme işi.

determinist *is. Fr. déterministe* Belirlenimcilik felsefesine bağlı olan kimse, belirlenimci.

determinizm *is. Fr. déterminisme* Belirlenimcilik.

detone *is. Fr. détonner müz.* Yanlış, kusurlu. **detone olmak** yanlış çalmak veya söylemek.

dev *is. Far. dîv* **1.** Korkunç, çok iri ve olağanüstü güçlü masal yaratığı. **2.** *s.* Olağanüstü irilikte olan: *Dev bir yapı. Dev adam. "Dev vücudu içinde bir genç kız hassasiyeti taşıyor."* -Y. Z. Ortaç. **3.** *mec.* Çok büyük, çok önemli: *Dev şirketler. Dev bir yazar.* **dev adımlarıyla ilerlemek** çok çabuk ilerlemek, üst üste başarılar göstermek. **dev gibi** iri ve korkunç: *"O kadar kaba saba, öyle dev gibi bir adamdı ki..."* -A. Gündüz. *"Cemal dev gibidir hani; yumruğu ile öküzü yıkar."* -S. F. Abasıyanık.

→ ***dev anası, dev aynası, dev köpek balığıgiller***

deva *is. (deva:) Ar. devā'* İlâç, çare: *"Deva bulmaz bir can kaygısına düşer."* -F. R. Atay. *"Uzun değneklerine dayanmış çobanlar, iddia ederler ki memba sularının her biri, bir ayrı derde devadır."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

→ ***devaimisk***

devaimisk *is. (deva:imisk) Ar. devā-i misk esk.* Güzel kokulu bir tür helva: *Edirne devaimiski.*

devalüasyon *is. Fr. dévaluation ekon.* Değer düşürümü.

devam *is. (-va:mı) Ar. devām* **1.** Sürme, sürüp gitme, kesilmeme, bitmeme: *Bu işlerin devamı sırasında.* **2.** Bir yere belli bir amaçla, gereken zamanlarda gitme: *Devam zorunludur.* **3.** Ek, parça. **4.** *ünl.* Kesme, sürdür, devam et! **devam etmek** (veya **ettirmek**) **1)** başlanmış bir işi sürdürmek: *"Gençler, cesaretimizi takviye eden ve devam ettiren sizsiniz."* -Atatürk. *"Bu teftiş üç gün üç gece devam etti."* -H. Taner. **2)** sürekli gitmek: *"Falanca kahveye mütekait memurlar devam eder."* -B. R. Eyuboğlu.

devamlı *s.* **1.** Sürekli, bitmeyen, kesintiye uğramayan: *"Devamlı memnuniyetini bildiriyor, şen, şakrak görünmeye çabalıyordu."* -R. H. Karay. **2.** İşine düzgün giden: *Devamlı öğrenci.*

devamlılık, -ğı *is.* Devamlı olma durumu, süreklilik.

devamlı otlatma *is.* Bir meranın otlatma mevsimi içerisinde aralıksız bir şekilde, mera bitkilerine dinlenme imkânı verilmeden hayvanların otlatılması.

devamsız *s.* **1.** Devam etmeyen, süreksiz. **2.** İşine düzgün devam etmeyen.

devamsızlık, -ğı *is.* Devam etmeme durumu, süreksizlik.

dev anası *is.* **1.** Masallarda geçen dişi dev. **2.** *mec.* İri yarı kadın.

devasa *s. (deva:sa:) Far. dîv-āsā* Dev gibi, çok büyük: *"Kınalı, bir mil uzakta, kocaman hafif ışıklı bir böcek, devasa böcek hâlinde yatıyordu."* -S. F. Abasıyanık.

devasız *s. (deva:sız)* **1.** İyileştirilemeyen, ilâcı bulunamayan. **2.** Çaresiz.

dev aynası *is.* Nesneleri olduğundan çok büyük gösteren ayna. **(kendini) dev aynasında görmek** *mec.* (gerçekten öyle olmadığı hâlde) kendini çok büyük ve önemli saymak.

devce *zf. (de'vce)* Dev gibi, deve benzer: *"O, kendini birdenbire devce bir kuvvetin sardığını hissetti."* -C. Uçuk.

deve *is. zool.* Geviş getiren memelilerden, boynu uzun, sırtında bir veya iki hörgücü olan, yük taşımakta kullanılan hayvan *(Camelus).* **deve bir akçeye, deve bin akçeye** imkân olmadığı zaman bir şey ucuz da olsa alınamadığı hâlde imkân olunca pahalı da olsa alınır. **deve dişi gibi 1)** sıradan olmayan iri görünümde olan ; **2)** *mec.* sıradan olmayan, tanınmış, güçlü. **deve gibi** uzun boylu ve hantal. **deve nalbanda bakar gibi** *alay* hiç görmediği, bilmediği bir şeye bakar gibi. **deve olmak** *mec.* (para veya yiyecek) kaybolmak. **deve yapmak** *mec.* (başkasının malını) kendine mal etmek: *"Onu soyup soğana çevirecek, babasından kalan evleri, dükkânları birtakım maceralar yüzünden deve yapacaktı."* -O. C. Kaygılı. **deve yürekli** çok korkak. **devede kulak** bir bütüne göre ufak bir parça: *"Bugünkü kargaşalığın baş sebebi, memlekete hakikî fikir adamlarının devede kulak kabilinden olmasıydı."* -R. N. Güntekin. **deveden büyük fil var** herhangi bir konuda söz sahibi olanlardan daha büyük, daha yetkilisinin bulunabileceğini anlatmak için kullanılır. **devenin başı (papucu** veya **nalı)** *bk.* yok devenin başı. **deveye hendek atlatmak** yapılması çok zor, hemen hemen imkânsız olan işler için kullanılır: *"Görülüyor ki insanlara bir şeyi anlatmak deveye hendek atlatmaktan güçtür."* -S. Birsel. **deveyi düze çıkarmak** güçlükleri giderip işleri yoluna koymak. **deveyi havuduyla yutmak** herkesin gözü önünde büyük hırsızlık yapmak. **deveyi yardan uçuran bir tutam ottur** küçük bir çıkar peşinde koşmak, bazen kişinin büyük zararlara uğramasına yol açabilir.

→ ***deveboynu, deve dikeni, deve dişi, deve döşlü, deve elması, deve kini, deve kolu, deve kuşu, devetabanı, deve tımarı, devetüyü, deve tüyü, deve yükü***

deveboynu *is.* S veya U biçiminde boru.

deveci *is.* **1.** Deve sahibi, deve kiralayan kimse. **2.** Deve kervanını güden kimse. **3.** *sp. mec.* Çok sert ve kaba oynayan kimse. **deveci ile görüşen kapısını yüksek açmalı** yüksek makam sahibi kimselerle ilgisi olanlar durumlarının gerektirdiği özveriyi göze almalıdırlar.

devecilik, -ği *is.* Deve yetiştirme veya deve ile yük taşıma işi.

deve dikeni *is. bot.* Birleşikgillerden, yol ve tarla kenarlarında yetişen, 30-100 cm yükseklikte 1-2 yıllık ve otsu bir bitki *(Silyum marianum).*

deve dişi *s.* (nar, buğday vb. için) İri taneli.

deve döşlü *s.* Karnı içeriye çekik (at).

deve elması *is.* Çakırdiken.

deve kini *is.* Geçmeyen büyük kin, bitmek tükenmek bilmeyen kin: *"Bu vaziyeti de görünce büsbütün kızdı, Gülsüm'e unutmaz, affetmez bir deve kini bağladı."* -R. N. Güntekin.

deve kolu *is. tar.* Çöl nitelikli bölgelerde taşıma işlerinde kullanılmak için develerden kurulmuş askerî ulaştırma birliklerine verilen ad: *"Deve kolundan neferler geldi."* -F. R. Atay.

deve kuşu *is. zool.* Afrika ve Arabistan bozkırlarında yaşayan, kısa kanatları uçmaya elverişli olmayan fakat uzun bacaklarıyla çok hızlı koşabilen tehlikeyi

sezdiği an kafasını kuma sokarak saklandığını ve gerçeklerden uzak olduğunu sanan iri bir kuş *(Struthio camelus)*. **deve kuşu gibi (yüke gelince kuş, uçmaya gelince deve)** uygun şartlarda terslik çıkaranlar için kullanılır. **deve kuşu gibi başını kuma sokmak** (veya **gömmek**) **1)** bir tehlike, bir olay karşısında yararlı olmayacağı apaçık ortada olan kaçamak bir yola sapmak; **2)** kendini aldatarak başkalarını aldattığını sanmak.

deve kuşuluk, -ğu *is.* Deve kuşu gibi olmak veya davranmak işi. **deve kuşuluk etmek** deve kuşu gibi başını kuma sokup gerçeklerden uzak duracağını sanmak: *"Bu harekete sadece şımarık gözü ile bakmak deve kuşuluk etmek olur."* -H. Taner.

develik, -ği *is. hlk.* Özellikle Güneydoğu Anadolu'da develerin korunduğu veya bağlandığı, evlerin alt katında bir bölüm.

developman *Fr. developement* Işığa karşı hassas fotoğrafik malzeme poz verildikten sonra kullanılan kimyevî banyo maddesi.

deveran *is. (devera:n) Ar. deverān esk.* Dolaşım, dönme.

→ ***deveranıdem***

deveranıdem *is. (devera:'nıdem) Ar. deverān-ı dem esk.* Kan dolaşımı.

devetabanı *is. bot.* Birleşikgillerden, geniş yapraklı bir süs bitkisi *(Phlodentron)*.

deve tımarı *s.* Özensiz, üstünkörü yapılan: *Deve tımarı iş.*

deve tüyü *s.* Deve tüyünden yapılmış: *"Öyle kabileler var ki, çadırları, maşlahları, abaları, heybeleri ve bütün eşyaları deve tüyünden örülmüştür."* -F. R. Atay.

devetüyü *s.* Devetüyü renginde olan, açık kahverengi.

deve yükü *s.* **1.** Bir devenin taşıyabileceği yük miktarı. **2.** *mec.* Aşırı ölçüde, çok fazla: *"Tarih şuurunun bir terbiye unsuru olduğunu takdir etmek için bir deve yükü malûmata sahip olmak gerekmez."* -S. Ayverdi.

devim *is. fiz.* Devinim.

→ ***devim bilimi***

devim bilimi *is. fiz.* Dinamik.

devimli *s.* Devimi olan.

devimsel *s.* **1.** Devinim durumunda olan, hareki. **2.** *fel.* Devinimi yalnızca fizik kanunlarına bağlı olmayan, aynı zamanda etkin bir gücü, bir amacı da içeren, dinamik.

devimselcilik, -ği *is. fel.* Beliren ve gelişen şeylerin kendiliklerinden etkin olduklarını, gelişmelerini sağlayan gücün dışarıdan gelmeyip kendileriyle özdeş bulunduğunu ileri süren öğreti, dinamizm, **mekanikçilik** karşıtı.

devimsellik, -ği *is.* Devimsel olma durumu.

devimsiz *s.* Devimi olmayan.

devindirici *s.* Devindirme özelliği olan.

devindirme *is.* Devindirmek işi.

devindirmek *(-i)* Devinmesine yol açmak.

devin duyumu *is. fizy.* Devinmekten ve özellikle kasların kasılmasından canlının edindiği duyum, kinestezi.

devingen *s.* Hareketli, müteharrik.

devingenlik, -ği *is.* Devingen olma durumu veya hareketlilik.

devinim *is.* **1.** Devinmek işi, hareket: *"Dinleyenlerden de kendisini doğrulayan baş devinimleri bekliyordu."* -N. Cumalı. **2.** *fiz.* Durağan bir noktaya göre devinmekte olan bir nesnenin durumu, devim, hareket: *Dünyanın biri kendi, öteki güneş çevresinde olmak üzere iki devinimi vardır.* **3.** *fel.* Bir ruh durumundan başka bir ruh durumuna geçiş; bir düşünce sürecinin başlaması, hareket.

devinme *is. fiz.* Devinmek işi, hareket.

→ ***devinme olayı***

devinmek *(nsz)* **1.** Vücudu oynatmak veya kıpırdatmak, kımıldanmak, hareket etmek. **2.** *fiz.* Bir cismin, bir noktaya göre, yeri veya durumu değişmek, hareket etmek.

devinme olayı *is. astr.* Yer'in dönme ekseninin tutulum düzleminin normali çevresinde bir koni çizecek biçimde çok yavaş olarak dönmesi.

devir, -vri (I) *is. Ar. devr* Kendine özgü bir özellik taşıyan zaman parçası, dönem, periyot: *Osmanlı devri. Atatürk devri. "Şairler her zaman kendi devirlerinden şikâyet ederler."* -A. Ş. Hisar. *"Bana sorarsanız devrimiz nasihat devri olmaktan çıktı."* -B. Felek. **devir açmak** tarihte özellik taşıyan yeni bir çağ başlatmak.

→ ***devrisaadet***

devir, -vri (II) *is. Ar. devr* **1.** Dönme, dönüş: *Tekerin devri.* **2.** *esk.* Dolaşma: *Şehrin çevresinde iki devir yaptık.* **3.** *is.* Aktarılma: *Malın arabadan vagona devri.* **4.** Bir malın mülkiyetini veya bir mal üzerindeki hakkı bir başkasına geçirme. **5.** Bir görevin bir kimseden bir başkasına geçmesi: *Devir teslim töreni.* **6.** Sürekli ve düzenli değişme, çevrim. **7.** *fiz.* Bir hareket, birbirinin aynı olan ve eşit zamanlarda yapılan başka hareketlerden oluştuğunda hareketlerin her biri veya bunların yapılması için geçen her zaman aralığı, periyot.

→ ***devralmak***, ***devredilebilir***, ***devredilmek***, ***devredilmezlik***, ***devretmek***, ***devriâlem***, ***devridaim***, ***devrihinî***, ***devrikebîr***, ***devrirevan***, ***devrolunmak***

devirli *s. fiz.* Eşit zaman aralıkları ile ardışık olarak tekrarlanan (hareket): *Bir sarkacın devinimi devirlidir.*

devirme *is.* Devirmek işi.

devirmek *(-i)* **1.** Ayakta veya dik duran bir şeyi düşürmek, yatay duruma getirmek: *Ağacı devirmek. Masayı devirmek. "Bu sırada şişe devrilmiş, balık yağı yere dökülmüş."* -M. Ş. Esendal. **2.** *mec.* Bir yönetim organının veya başkanının yönetim gücünü zorla elinden almak: *Başkanı devirmek.* **3.** *mec.* Bütünüyle içmek: *"Birinci, ikinci ve üçüncü bardaklarını hep bu birlik konusuyla devirdiler."* -N. Cumalı. **4.** *mec.* Bir yana eğmek: *Şapkasını yana devirdi.* **5.** *mec.* Bir kitabı başından sonuna kadar okuyup bitirmek: *"... zengin bir tasvir ve izah yapabilmek için evde kitaplar devirdi."* -M. Ş. Esendal.

devitken *s.* Herhangi bir hareketi sağlayan, muharrik.

devitme *is.* Devitmek işi.

devitmek *(-i)* Hareket durumuna getirmek.

dev köpek balığıgiller *ç. is. zool.* Omurgalı hayvanlardan balıklar sınıfının köpek balıkları takımının bir alt familyası.

devleşme *is.* **1.** Çok büyüme, irileşme. **2.** *mec.* Aşırı gelişme.

devleşmek *(nsz)* **1.** Çok büyümek, irileşmek. **2.** *mec.* Aşırı bir gelişme göstermek: *"Günlük gazeteler bugünküler kadar devleşmemişti henüz."* -Y. Z. Ortaç.

devleştirme *is.* Devleştirmek işi.

devleştirmek *(nsz)* Dev duruma getirmek, aşırı ölçüde geliştirmek.

devlet *is. Ar. devlet* **1.** Toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasî bakımdan teşkilâtlanmış millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık: *Türkiye Devleti.* **2.** Devletin yönetim organları: *"Devlet hizmetinde epeyce ileride sayılanlardan olsa gerek."* -M. Ş. Esendal. **3.** *mec.* Mutluluk; talih: *"Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi / Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi."* -Muhibbî. *"Böyle sağ salim karşımda görebilmem, bir devlet."* -A. İlhan. **4.** Büyüklük, mevki. **devletle!** "güle güle"' yerine kullanılan bir uğurlama sözü.

→ ***devlet adamı***, ***devlet baba***, ***devlet bakanı***, ***devlet bankası***, ***devlet başkanı***, ***devlet düşkünü***, ***devlethane***, ***devlet kapısı***, ***devlet kuşu***, ***devletler arası***

devlet adamı *is.* Devlet yönetiminde söz sahibi kişi.

devlet baba *is. hlk.* Devlet: *"Kimsenin devlet babaya, artık yeter, teşekkür ederim, dediği yok."* -F. R. Atay.

devlet bakanı *is.* Bazı resmî kuruluşların yönetimi başbakan adına üstlenen hükûmet üyesi.

devlet bankası *is.* Bazı ülkelerde devletten aldığı sermaye ile kurulan, yönetimde devletin atadığı kişiler bulunan veya devletin izniyle para bastırıp piyasaya sürme hakkı bulunan banka.

devlet başkanı *is.* Devletin başında bulunan kimse.

devletçi *s.* **1.** Devletçilik yanlısı: *"Bunun sebebi ise öteden beri devletçi bir millet olmamızdır."* -Y. K. Beyatlı. **2.** Devletçiliğe uygun olan.

devletçilik, -ği *is.* **1.** Bir milletin yönetimle ilgili ve ekonomik işlevlerinin devletçe birleşik bir yönetim altında bütünleştirilmesi siyaseti ve öğretisi: *"Biz devletçilik namı verilen ekonomik sistemin monopolculuk demek olmadığını ispata çalışıyorduk."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** *fel.* Genellikle devleti töre, kültür, hukuk vb.nin kaynak ve taşıyıcısı olarak görme eğilimi.

devlet düşkünü *is.* Bolluk ve mutluluk içinde iken sonradan fakir düşmüş kimse.

devlethane *is. (devletha.ne) Ar. devlet + Far. ḫāne esk.* Kendisine saygı gösterilen bir kimseyle konuşulurken nezaket gereği olarak "eviniz" yerine söylenirdi: *Devlethane ne tarafta?*

devlet kapısı *is.* Devletin resmî daireleri: *"O vakte kadar devlet kapısına bağlanıp bir maaşla geçinmeyi dileyen birçoklarının bu havaya uyduklarını ve artık refahlarını devlet kapıları dışında aramaya heves ettikleri zamanlardı."* -A. Ş. Hisar.

devlet kuşu *is. mec.* Umulmadık bir talih: *"Bu devlet kuşunun bir daha başımda dolaşması mümkün olmayacağı için hemen İstanbul'a döndük."* -R. N. Güntekin.

devletler arası *s.* Birden çok devleti kapsayan veya birçok devletle ilgili olan: *Devletler arası barış antlaşması.*

devletleştirilme *is.* Devletleştirilmek işi.

devletleştirilmek *(nsz)* Devletleştirmek işi yapılmak.

devletleştirme *is.* Devletleştirmek işi, kamulaştırma.

devletleştirmek *(-i)* Kamu yararı için devlete mal etmek, devlet eliyle işletmek, kamulaştırmak: *"Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler ... devletleştirilebilir."* -Anayasa.

devletli *s. esk.* **1.** Mutluluk ve refah içinde olan (kimse). **2.** *is. tar.* Osmanlı İmparatorluğunda paşa, vezir gibi devlet adamlarına verilen unvan.

devletlû *s. (devletlû:)* Devletli.

devoniyen *is. Fr. dévonien (Devon yer adından) jeol.* Birinci çağın dördüncü dönemi ve bu dönemde oluşmuş yer tabakaları.

devralma *is.* Devralmak işi.

devralmak *(-i) Ar. devr + T. almak* Bir şeyi devir yoluyla almak, teslim almak: *Nöbeti devraldı.*

devran (I) *is. (devra:n) Ar. devrān esk.* **1.** Dünya: *"Ben neyleyim büyükse devran."* -A. Hamit. **2.** Kader, talih: *"Herkesin başına yazılan gelir, devrandır."* -Cem Sultan. **3.** Zaman: *"Ben artık eskisi gibi değilim / Devran değişti."* -B. Necatigil.

devran (II) *ç. is. O. T. esk.* Devirler, çağlar.

devre (I) *is. Ar. devre* **1.** Dönem: *"Bu kadar uzun bir bekleyiş devresi, tatsız ara veriş yeter."* -A. Gündüz. **2.** *fiz.* Elektrik devresi, çevrim. **devreye alınmak** işin içine girmesini sağlamak: *Devlet Bakanı borçların eritileceğini, dış borçlanma için bankaların ve özel sektörün devreye alınacağını kaydetti.* **devreye girmek** ilgilenmek, karışmak, araya girmek. **devreye sokmak** işin içine girdirmek, karıştırmak.

→ devre mülk

devre (II) *zf.* Ters, yanlış: *"Sarıldı boynuma ağlama deyi / Hotozumu devre bağlama deyi."* -Karacaoğlan.

devredilebilir *s. Ar. devr + T. edilebilir huk.* Başkasına devredilebilen bir hak için söylenir veya kullanılır.

devredilebilirlik, -ği *is. huk.* Bir hakkın karşılıklı veya karşılıksız olarak başkasına geçirilebilme durumu veya niteliği.

devredilme *is.* Devredilmek işi.

devredilmek *(nsz) Ar. devr + T. edilmek* Devretmek işi yapılmak.

devredilmezlik, -ği *is. huk.* İnsan haklarının niteliklerinden birini belirtmek için kullanılan terim.

devre mülk *is.* Özellikle tatil beldelerinde belli dönemlerde kullanılmak üzere satın alınan ve değişik kişilerce de kullanılabilen küçük daire.

devren *zf. (de'vren) Ar. devren* Devir (II) yoluyla, devrederek: *Devren satılık bakkal dükkânı. Devren satılık telefon. Devren kiralık mağaza.*

devretme *is.* Devretmek işi.

devretmek, -der *(-i, -e) Ar. devr + T. etmek esk.* **1.** Dönmek, dolaşmak. **2.** *esk.* Bir malın mülkiyetini, bir mal üzerindeki hakkı başkasına geçirmek: *"Bana gelip hisseni satın almak istiyorum, bana devret deseydin, belki razı olurdum."* -O. Kemal. **3.** *esk.* Aktarmak: *"Büyük Millet Meclisi, Başkumandanlık yetkilerini Mustafa Kemal Paşaya devretmişti."* -T. Buğra. **4.** *esk.* Baştan sona değin okumak; bitirmek: *Tarih kitabını üç kez devrettim.*

devrî *s. (devri:) Ar. devrî fiz.* **1.** Devirli. **2.** *kim.* Devirle ilgili.

devriâlem *is. (de'vriâ:lem) Ar. devr-i 'ālem* Dünyayı dolaşma: *"Dört, beş ay sürecek bir devriâlem seyahatine çıkıyorduk."* -S. F. Abasıyanık.

devridaim *is. (de'vrida:im) Ar. devr-i dā'im esk.* **1.** Tam ve sürekli dönüş veya dolaşım. **2.** Motorda suyun dönmesini sağlayan cihaz.

devrihindî *is. (de'vrihindi:) Ar. devr-i hindî müz.* Türk müziğinde bir küçük usul.

devrik *s.* **1.** Katlanıp kendi üzerine bükülmüş: *"Kısa keten etek, yakası devrik bol blûz..."* -H. E. Adıvar. **2.** Yatırılmış, yıkılmış, dik durumunu yitirmiş: *Devrik çam ağaçları.* **3.** *mec.* (iktidarda olanlar için) Darbe ile makamından indirilmiş: *Devrik başbakan.*

→ devrik cümle

devrik cümle *is. gr.* Yüklemi öteki kelimelerden daha önce gelen cümle: *Dayanamam kitabı görünce.*

devrikebir *is. Ar. devr-i kebîr müz.* Türk müziğinde bir büyük usul.

devriklik, -ği *is.* Devrik olma durumu.

devriliş *is.* Devrilmek işi veya biçimi.

devrilme *is.* Devrilmek işi.

devrilmek *(nsz) mec.* Yok edilmek, ortadan kaldırılmak: *"Bir düzine kadarı, aman dilemeye bile vakit bulamadan devrildi."* -T. Buğra.

devrim *is.* **1.** *esk.* Çevrilme, katlanma, bükülme. **2.** (dil inkılâbının ilk yıllarında) İnkılâp. **3.** (son yıllarda) İhtilâl: *Fransız devrimi.*

devrimci *is.* **1.** (dil inkılâbının ilk yıllarında) İnkılâpçı. **2.** (daha sonraki yıllarda) Devrim yapan veya devrime bağlı olan, ihtilâlci.

devrimcilik, -ği *is.* **1.** (dil inkılâbının ilk yıllarında) İnkılâpçılık. **2.** (daha sonraki yıllarda) ihtilâlcilik.

devrirevan *is. Ar. devr + Far. revān müz.* Türk müziğinde bir büyük usul.

devrisaadet *is. (de'vrisaa:det) Ar. devr-i sa'ādet* Hazreti Muhammed'in yaşadığı dönem, saadet asrı.

devrisi *hlk.* (gün, hafta, ay, yıl için) Bir sonraki, ertesi: *"Bizim moruk ertesi güne devrisi der de ondan dilim alışmış."* -S. F. Abasıyanık.

devriye *is. Ar. devriyye* **1.** Güvenliği sağlamak amacıyla dolaşan polis, jandarma veya asker topluluğu, karakol: *"Tam o aralık Eyüp merkezinin deniz devriyesi yetişti."* -O. C. Kaygılı. **2.** *tar.* Osmanlılarda ilmiye sınıfından olan kimselere verilen derece. **devriye gezmek** *bk.* karakol gezmek.

devrolunma *is.* Devrolunma işi.

devrolunmak *(nsz) Ar. devr + T. olunmak* Devredilmek.

devşirilme *is.* Devşirilmek işi.

devşirilmek *(nsz)* Devşirmek işi yapılmak: *"Koleksiyonun kitapçılıktan kazanılan paralarla devşirildiğini belirtiyor."* -S. Birsel.

devşirim *is.* Devşirmek işi.

devşirimli *is.* Düzenli olarak derlenmiş.

devşirimsiz *s.* Düzenli olarak derlenmemiş.

devşirme *is.* **1.** Devşirmek işi: *"Biz, bürokratlardan devşirme bir kalabalıkla bir inkılâp hareketinin yürütülemeyeceğini, iddia ediyorduk."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** *tar.* Asker yetiştirilmek üzere Yeniçeri

Ocağına alınacak çocukları seçip toplama işi. **3.** *tar.* Yeniçeri Ocağına bu yolla alınan çocuk.

devşirmek *(-i)* **1.** Bir araya getirmek, derlemek, toplamak: *"Köylü kızları gülüşe çağrışa kuru incir devşiriyorlardı."* -Halikarnas Balıkçısı. **2.** Katlamak, düzgün duruma getirmek: *"Kumaşı tutacağız, kaldırıp çekeceğiz, buruşturacağız, devşirebileceğiz, sanki!"* -R. H. Karay.

deyi *is. d.b.* **1.** Dil, söz, işaret, mimik gibi anlatım araçlarının bütünü. **2.** *fel.* Hristiyan felsefesinde Tanrı kelâmını insanlara ulaştıran oğul (İsa), logos.

deyim *is.* Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış anlatım, tabir: *Etekleri zil çalmak. Küplere binmek. "Bence ziyan olmuş, eski deyimi ile heder olmuş bir değerdir."* -H. Taner.

deyimleşme *is.* Deyimleşmek işi.

deyimleşmek *(nsz)* Deyim özelliğini kazanmak.

deyimleştirme *is.* Deyimleştirmek işi.

deyimleştirmek *(-i)* Deyim durumuna getirmek, deyim özelliği kazandırmak.

deyiş *is.* **1.** Söyleme biçimi, anlatım biçimi, üslûp. **2.** *ed.* Halk şiiri, halk türküsü: *"Karacaoğlan'ı okudukça deyişin önemini daha iyi anlarız."* -N. Ataç. **3.** Bir kimsenin bir konuyla ilgili anlattıkları, ifade: *"Peki deyişleri de akılları yattığı için değil, korkuları ağır bastığı için oldu."* -T. Buğra.

deyyus *is. Ar. deyyûş hkr.* Karısının veya kendisine çok yakın bir kadının iffetsizliğine göz yuman kimse anlamında sövgü sözü.

dezavantaj *is. Fr. désavantage* Engelleme, zarar verme durumu.

dezenfektan *is.* ve *s. Fr. désinfectant* Mikrop kırma özelliği olan (madde).

dezenfektasyon *is. Fr. désinfectation* Mikroplardan temizlemek işi: *"Asit borikli su hazırlayıp yetişebildiğim yerleri elimle dezenfektasyon yapayım bari, dedim."* -R. N. Güntekin.

dezenfekte *s. Fr. désinfecter* Mikroplardan temizlenmiş. **dezenfekte etmek** mikroplardan temizlemek, mikropsuzlaştırmak.

-dı / -di; -du / -dü; -tı / -ti; -tu / -tü *gr.* Belirli geçmiş zaman eki: *al-dı, gel-di, vur-du, gül-dü, at-tı, koş-tu, düş-tü* vb. Bu ekle türemiş isimler de vardır: *türedi, alındı, uydu, dedikodu, gecekondu* vb.

dıbır dıbır *zf.* Ses çıkaran adımlar atarken yapılan yürüyüşü anlatır: *"Görevlilerin edalı ve dıbır dıbır yürüyüşleri bir geçit töreni izlenimini verir."* -S. Birsel.

dığan *is. hlk.* Yağ tavası.

dığdığı *s.* Konuşurken "r" leri "ğ" gibi söyleyen (kimse).

dığdık, -ğı *is. hlk.* Akrabalığın uzak olduğunu anlatmak için **dığdığının dığdığı** deyiminde geçer. *bk.* dızdık.

-dık / -dik; -duk / -dük; -tık / -tik; -tuk / -tük *gr.* Geçmiş zaman sıfat fiil eki: *tanı-dık adam, görül-me-dik olay* vb. Bu ekle yapılmış isimler de vardır: *tanı-dığ-a rastlamak, bil-diğ-ini söylemek* vb.

dılak, -ğı *is. hlk.* Bızır, klitoris.

dımbırdatma *is.* Dımbırdatma işi.

dımbırdatmak *(-i)* (saz, cura, tambur gibi çalgılar için) Çalmak.

dımdızlak *s.* ve *zf. (dı'mdızlak)* **1.** Çırçıplak. **2.** *s. mec.* Elindeki her şeyini, imkânlarını yitirmiş. **3.** Tepesinde saçı dökülmüş (kimse): *"Göbeği dükkânımızdaki şarap şişelerinden daha şişkin ve daha yuvarlak olan dımdızlak başlı Barba hiç istifini bozmadı."* -O. C. Kaygılı. **dımdızlak kalmak** elindeki her şeyi, imkânlarını yitirmek: *"Zehra dımdızlak ortada kalacak."* -A. İlhan.

dımışkî *is. bot.* Bir çeşit üzüm.

-dır / -dir; -dur / -dür; -tır / -tir; -tur / -tür Ek fiilin geniş zamanının tekil üçüncü kişi şekli: *dalgın-dır, güzel-dir, yorgundur, süslü-dür, açık-tır, köpek-tir, çocuktur, çürük-tür* vb.

-dır / -dir; -dur / -dür; -tır / -tir; -tur / -tür *gr.* Ettirgen çatı eki: *yaz-dır-, çiz-dir-, vurdur-, öl-dür-, at-tır-, biç-tir-, tut-tur-, tüttür-* vb.

dıramudana *is.* Bir rüzgâr türü: *"Kışın sırtındaki paltoyu artık ne dıramudana, ne de levanti rüzgârı uçurabiliyordu."* -S. F. Abasıyanık.

dırdır *is.* Bezginlik verecek biçiminde söylenen söz.

dır dır *zf.* Sürekli, bezdirecek biçimde (söylenme): *Dır dır söylenip duruyor.* **dır dır etmek** bezginlik verecek biçimde söylenip durmak: *"Böyle dır dır edeceğine o da arada bir gündeliğe gitse ne olur?"* -H. E. Adıvar.

dırdırcı *s.* Bezdirici söz etme alışkanlığı olan (kimse), geveze, yerli yersiz çok konuşan (kimse): *"Bir kere dırdırcı bir tabiatı vardı. Bir şeyden memnun olmaz, vara yoğa söylenirdi."* -R. N. Güntekin.

dırdırlanma *is.* Dırdırlanmak işi.

dırdırlanmak *(nsz, -le)* Dır dır etmek.

dırıltı *is.* **1.** Bezdirici bir biçimde söylenme, dırdır: *"Başın dinç gönlün rahat. Karı dırıltısı, çocuk gürültüsü yok."* -N. Cumalı. **2.** Çekişme, atışma: *"Her gün ana oğul arasında dırıltı eksik değildi."* -H. R. Gürpınar. **dırıltı çıkarmak** çekişmeye yol açmak: *"Rica ederim bey, gelir gelmez ayağının tozuyla dırıltı çıkarma."* -M. Yesari.

dırlanma *is.* Dırlanmak işi.

dırlanmak *(nsz)* Herkesi tedirgin edecek, bezdirecek biçimde söylenmek: *"Kapısını vurmalı, o zaman uyanır açar, diye başlayarak bir hayli dırlandı."* -A. Ş. Hisar.

dırlaşma *is.* Dırlaşmak işi.

dırlaşmak *(nsz)* Kavga etmek, ağız kavgası etmek, dilleşmek.

-dırt / -dirt; -durt / -dürt; -tırt / -tirt; -turt / -türt *gr.* Ettirgen çatı eki: *al-dırt-, ger-dirt-, vur-durt-, öl-dürt-, aç-tırt-, biç-tirt-, koşturt-, çök-türt-* vb.

dış *is.* **1.** Herhangi bir cisim veya alanın sınırları içinde bulunmayan yer, hariç, **iç** karşıtı: *"Hafta sonunda şehrin dışına çıkıyoruz. Şehrin artık dışındayız. Bostanlar, bağlar, sürülmüş tarlalar."* -A. Haşim. **2.** Bir konunun kapsamına girmeyen şey. **3.** Görülen, içte bulunmayan yüzey: *Bardağın dışı kirli.* **4.** *s.* (somut kavramlarda) İki veya ikiden çok şeyde merkeze daha uzak olan: *Dış kapı. Dış duvar.* **5.** *s.* Yabancı ülkelerle ilgili: *Dış siyaset. Dış ilişkiler.* **6.** Bir kimsenin görünüşü, durum ve davranışları. **7.** Bireyin ötesinde bir varlığı olan: *Dış dünya.* **8.** *sin.* Açık havada geçen sahneleri içine alan çekim. **dış kapının dış mandalı** *hlk.* çok uzak akraba. **dışa vurmak** belli etmek. **dışı eli yakar, içi beni yakar** görünüşe aldanmamalı. **dışı kalaylı, içi alaylı** dışı süslü, güzel görünüşlü, ama içi berbat. **dışına çıkmak** tanınan hak ve yetkileri aşmak. **dışında** ...-den başka, sayılmazsa: *Bu kitabın dışında hiçbir roman yazmadım. "Size hiç bu mektupların dışında 'Muhterem Yusuf Ziya Beyefendi' diyen oluyor mu?"* -Y. Z. Ortaç. **dışında bırakılmak** hariç tutulmak: *"Uyarma ve kınama cezalarıyla ilgili olanlar hariç, disiplin kararları yargı denetimi dışında bırakılamaz."* -Anayasa. **dışında kalmak** karışmamak, ilgilenmemek: *"Hiçbir şeye karışmadan olayların dışında kalmak isteyenlerin çabaları boşunaydı."* -N. Cumalı. **dıştan evlilik** *bk.* dış evlilik.

→ ***dış açı, dışa dönük, dış âlem, dış alım, dış alımcı, dış asalak, dış atışı, dışa vurum, dışa vurumcu, dış başkalaşım, dışbeslenen, dış beslenme, dış borç, dışbükey, dış çevre, dış çizgisi, dış çokgen, dış deri, dış dünya, dış evlilik, dış gebelik, dış gezegen, dış gezi, dış güçler, dış hatlar, dış işleri, dış kredi, dış kulak, dış kutsal, dış lâstik, dış merkezli, dış odun, dış pazar, dış pazarlama, dış piyasa, dış plâzma, dış politika, dış satım, dış satımcı, dış ters açı, dış ticaret, dış vurum, dış vurumcu, dış yarıçap, dış yüz, dış zar***

dış açı *is. mat.* İki doğruyu kesen bir doğrunun bu doğruların dışında kalacak biçimde yaptığı açı.

dışa dönük, -ğü *s.* **1.** Dışla ilişkisi olan. **2.** *psikol.* Dışa dönüklük davranışları gösteren (kimse).

dışa dönüklük, -ğü *is. psikol.* Kişinin ilgisinin kendi duygu ve düşünceleri yerine, dıştaki nesnel ve toplumsal çevreye yönelmesi durumu.

dış âlem *is.* İnsanın kendi çevresi dışındaki yaşayış, dünya.

dış alım *is.* İthalât.

dış alımcı *is.* ve *s.* İthalâtçı.

dış alımcılık, -ğı *is.* İthalâtçılık.

dışarı *is.* **1.** Dış çevre, dış yer, hariç: *Dışarıdan sesler geliyor. "Dışarıda yağmur yağıyor."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Kişinin konutundan ayrı olan yer: *Geceyi dışarıda geçirdi. "Dışarıda, çocuklar birdirbir oynamaya dalmışlardı."* -A. İlhan. **3.** Yurt dışı: *"Dışarıyla iyi geçiniyorduk, Yunanlılarla az kalsın birleşecek kadar sıkı fıkı idik."* -B. Felek. **4.** *zf.* Dışa, dış çevreye: *"Artık komutanlardan başka hiç kimse dışarı çıkmazdı."* -A. İlhan. **dışarı atmak** kovmak: *"Nevin ikisini de köpekler gibi kapıdan dışarıya atabilirdi."* -S. F. Abasıyanık. **dışarı çıkmak** büyük abdest yapmak. **dışarı vurmak** belli etmek, açıklamak. **dışarıdan evlenme** *bk.* dış evlilik.

dışarılı *s.* Taşralı, dışarlıklı.

dışarısı *is.* Kapalı, sınırlı bir yerin ötesi.

dışarlık, -ğı *is.* Taşra: *"Ben bu hâli uzun zaman dışarlıkta yaşamış birkaç kişide gördüm."* -R. N. Güntekin.

dışarlıklı *s.* Taşralı: *"Cicim, sen ne kadar dışarlıklı olmuşsun."* -R. N. Güntekin.

dış asalak, -ğı *is. zool.* Konakçının üzerinde yaşayan ve çoğunlukla kan emen asalak.

dışa vurum *is. fel.* Ruhî olayların belli işaret veya tasvirlerle yansıtılması; insan ruhunun algılanabilecek biçimde kendini dışa yansıtması, ifade.

dışa vurumcu *is.* Dışa vurumculuk akımına bağlı olan sanatçı, ekspresyonist.

dışa vurumculuk, -ğu *is.* Olayların, varlıkların gerçekten olduğu gibi değil de sanatçının iç dünyasına göre anlatılması anlayışına dayanan sanat akımı, ekspresyonizm.

dış başkalaşım *is. jeol.* Magmanın sokulmasıyla, komşu kayaçların uğradığı başkalaşma, egzomorfizm.

dış bellek, -ği *is. bl.* Bilgisayarın yalnızca giriş çıkış kanallarını kullanarak erişebildiği bellek.

dışbeslenen *s. biy.* Besinini organik maddelerden sağlayan, heterotrof.

dış beslenme *is. biy.* Besinin organik maddelerden sağlama, heterotrofi.

dış borç, -cu *is.* Devlet bütçesine, kamu veya özel kesime dış ülkelerden kredi yoluyla sağlanan para.

dışbükey *s. fiz.* Yüzeyi tümsek, çıkık ve şişkin olan, tümsekli, muhaddep, konveks: *Dışbükey mercek. Dışbükey ayna.*

dışbükeylik, -ği *is. fiz.* Dışa doğru çukur, şişkin veya kabarık olma durumu.

dış çevre *is. psikol.* Canlının dışında olan ve kendisinin de bilinçli veya bilinçsiz olarak tepkide bulunduğu uyaranların hepsi.

dış çizgiler durumu *is. ask.* Ayrı ayrı birliklerin çevreden merkeze ulaşan yollarla düşman üzerinde birleşmesi.

dış çokgen *is. mat.* Kenarları bir dairenin çember çizgisi üzerine gelen çokgen.

dış deri *is. biy.* Sinir sistemini ve duygu organlarını oluşturan, embriyonun dış yüzünü örten tabaka, ektoderm.

dış dünya *is.* **1.** Ülke dışı. **2.** *fel.* Bilinçten bağımsız olan, bilincin dışında var olanların hepsi.

dış evlilik, -ği *is. sos.* Evlenecek kimsenin eşini kendi boy veya soyunun dışından seçmesi kuralına dayalı evlilik biçimi, dışarıdan evlenme, egzogami.

dış gebelik, -ği *is. tıp* Döllenmiş bir yumurtanın döl yatağı dışında oluşması ve gelişmesi.

dış gezegen *is. astr.* Yörüngesi Yer yörüngesinin dışında kalan gezegen.

dış gezi *is.* Bulunulan ülke sınırları dışına yapılan gezi.

dış güçler *ç. is.* **1.** Ekonomi ve politika açısından güçlü devletler. **2.** *coğr.* Mekanik parçalanma, kimyasal ayrışma, yel, dalga, akarsu ve buzulların etkileri gibi kökenleri Güneş enerjisine dayanan güçlerin veya etkenlerin bütünü.

dış hatlar *ç. is.* **1.** Yurt dışı ulaşımını sağlayan yol: *Türk Hava Yollarının dış hatlarda çalışan görevlileri.* **2.** Yurt dışı iletişimi: *Dış hatlarda bozukluk olduğu için Tahran ile konuşulamıyor.*

dışık, -ğı *is. kim.* Erime durumundaki madenlerin yüzeyinde toplanan madde, cüruf.

dışınlı *s. fel.* Bir şeyin, bir düşüncenin aslında ve gerçeğinde olmayıp onun dışında kalan, öze bağlı olmayıp arızî olan, öz dışı, **özünlü** karşıtı.

dış işleri *is.* Bir devletin başka devletlerle ilgili işleri, hariciye.

dış kavuz *is.* Buğdaygillerde başakçığın en altında bazı türlerde çiçeğin bütün organlarını içerisine alacak bir şekilde gelişmiş olan kavuz.

dışkı *is. biy.* Anüs yoluyla dışarıya atılan besin artığı, kazurat.

→ ***dışkısever***

dışkılama *is. tıp* Dışkının ve dış salgıların dışarı atılması işlemi.

dışkılık, -ğı *is. biy.* Bazı omurgalılarda, özellikle keseliler, sürüngenler ve kuşlarda, bağırsak ile sidik ve üreme kanallarının açıldığı yer.

dışkısever *is. zool.* Dışkılarda yaşayan hayvanlar.

dış kredi *is.* Ekonomik durumu iyi olan ülkelerden sağlanabilecek kredi.

dış kulak, -ğı *is. anat.* Kulağın, kulak kepçesi ve dış kulak yolundan oluşan bölümü.

dış kutsal *s. fel.* Kutsallıkla ilgisi bulunmayan, kutsallığa ne uygun ne de karşıt olan.

dışlama *is.* Dışlamak işi.

dışlamak *(-i, -den)* Bir kimse veya bir toplum, bir kimseyi, bir durumu, bir düşünce vb. yi yok saymak, ilgilenmemek.

dışlanma *is.* Dışlanmak işi veya durumu.

dışlanmak *(nsz)* Dışarıda tutulmak, bir yere veya topluluğa alınmamak.

dış lâstik, -ği *is.* Bazı kara taşıtlarında iç lâstiği koruyan kalın lâstik.

dışlaştırma *is.* Dışlaştırmak işi.

dışlaştırmak *(-i)* Dışa vurmak.

dış merkezli *is.* Dış merkezlikle ilgili olan.

dış merkezlik, -ği *is. mat.* Bir elips ve hiperbolde, odaklar arasındaki uzaklığın büyük eksen uzunluğu ile olan oranı.

dış odun *is.* Kabukla olgun ağaç bölümleri arasında bulunan, tam olgunlaşmadığı için marangozlukta kullanılması sakıncalı olan odun bölümü.

dış pazar *is.* Bir ülkenin mal satabildiği yabancı ülke.

dış pazarlama *is.* Başka ülkelere birtakım ürünleri satma, bu yolla ticaret yapma.

dış piyasa *is.* Başka ülkelerde oluşan ve var olan alış verişe dayalı ticaret imkânı.

dış plâzma *is. biy.* Bir hücre içerisindeki sitoplâzmanın faklılaşmış dış katı.

dış politika *is.* Bir devletin sınırları ötesindeki devletlere uyguladığı siyaset.

dışrak *s. fel.* Herkesin öğrenmesinde sakınca görülmeyen, gizli kapalı olmayan (her türlü bilgi, öğreti), **içrek** karşıtı.

dışsal *s.* Dışla, ilgili, dışa ilişkin, haricî.

dış satım *is.* İhracat.

dış satımcı *is.* ve *s.* İhracatçı.

dış satımcılık, -ğı *is.* İhracatçılık.

dıştan *s. fel.* Aslında olmayıp sonradan ve dışarının etkisiyle ortaya çıkan (düşünceler).

dış ters açı *is. mat.* İki paralel doğruyu kesen üçüncü bir doğrunun iki yanında, paralellerin dışında altlı üstlü oluşan dört açıdan her biri.

dış ticaret *is.* Bir devletin yabancı devletlerle yaptığı alış veriş, ithalât ve ihracatın tamamı.

→ ***dış ticaret açığı***

dış ticaret açığı *is.* Yabancı ülkelerden alınan malların satılandan daha fazla olması sonunda ortaya çıkan borç tutarı: *"Dış ticaret açığı o devirde ne kadardı kimbilir?"* -Ç. Altan.

dış vurum *is. fel. bk.* dışa vurum.

dış vurumcu *is. bk.* dışa vurumcu.

dış yarıçap *is. mat.* Düzgün bir çokgenin köşelerinden geçen dairelerin yarı-

çapı.

dış yüz *is.* Bir şeyin dışarıdan görünüşü.

dış zar *is. bot.* Aynı irilikte olmayan kütin durumuna gelmiş çiçek tozu tanecikleri.

dızdık, -ğı *is.* Akrabalığın uzak olduğunu anlatmak için yalnız **dızdığının dızdığı** deyiminde kullanılır. *bk.* dığdık.

dızdızcı *is. argo* Dızdızcılık eden kimse: *Dızdızcılar yakalandı.*

dızdızcılık, -ğı *is. argo* Birkaç dolandırıcının, bir insanın ilgisini belli bir konu üzerinde toplayıp parasını çalmaları.

dızlak *s.* Dazlak.

dızlama *is.* Dızlamak işi.

dızlamak *(-i)* Dolandırmak, çarpmak, soymak.

dızman *s. hlk.* İri yapılı, uzun boylu, şişman: *Dızman bir adam. "İzmir limanında dızman gemiler / Senelerden beri bu günü bekler."* -Z. Gökalp.

-di *bk.* -dı / -di.

dialkol *is. Fr. dialcool bk.* Glikol.

diaspora *is. İt. diaspora* Kopuntu.

diba *is. (di:ba:) Far. dībā esk.* Altın ve gümüş işlemeli bir tür ipek kumaş.

dibace *is. (di:ba:ce) Ar. dībāce esk.* Başlangıç, giriş, ön söz.

dibek, -ği *is.* **1.** Taştan veya ağaçtan yapılmış büyük havan: *Kahve dibeği. "Bir dibek taşından farkım yok benim / N'olur gam hamuruyla yoğurma beni."* -F. Halıcı. **2.** *s.* Dibekte dövülmüş olan: *Dibek kahvesi.*

→ ***dibek kafalı***

dibek kafalı *s.* ve *is. hlk.* Anlayışsız, kaba, budala kimse: *"O dibek kafalı Sülükoğlu'nu hasedinden çatlatacağız."* -E. E. Talu.

didaktik *s. Fr. didactique* **1.** Öğretici: *Didaktik bir eser.* **2.** *is.* Öğretim yöntemlerini ele alan bilim, öğretim bilgisi.

didar *is. (di:da:r) Far. dīdār esk.* Yüz, çehre.

dide *is. (di:de) Far. dīde esk.* Göz.

→ ***dideban***

dideban *is. (di:deba:n) Far. dīde + bān* **1.** *esk.* Gözcü, bekçi, nöbetçi, gözetleyici. **2.** *tar.* Gümrük kolcusu.

didik didik *s.* **1.** Didiklenmiş olan: *Didik didik saçlar. "Topraklar bile ateş ve demir sağnaklarıyla didik didik karışmıştı."* -H. C. Yalçın. **2.** *zf.* Didikleyerek: *"Her hazır yargıyı yeniden didik didik inceleyeceğiz."* -H. Taner. **didik didik etmek** (veya **olmak**) didiklemek, (didiklenmek): *"Bu emel bana bu üç yıllık ömrümü didik didik edip kâğıt üzerine koymamı zorluyor."* -H. E. Adıvar.

didikleme *is.* Didiklemek işi.

didiklemek *(-i)* **1.** Çekiştirerek veya ısırarak parçalamak, gagalamak: *"Kuş, sanki öfkesini alamamış gibi, gagasıyla yılanı didikliyor sanılırdı."* -M. Ş. Esendal. **2.** Bir yerin veya bir şeyin içindeki eşyayı karıştırarak aramak, araştırmak: *"Manzumenin yazılı olduğu kâğıdı bulmak için bütün ceplerimi on parmağımla didikledim."* -Y. Z. Ortaç. **3.** *mec.* Kendi kendini harap etmek, üzmek: *"Öfkesinin şiddetinden hep kendi kendini didikledi."* -H. R. Gürpınar. **4.** *mec.* Bir konuyu bütün ayrıntılarıyla gözden geçirmek, iyice araştırmak. **5.** *mec.* Huzursuzluk vermek, sıkıntıya sokmak: *"Beklemek işkencesi yüreğini fena didiklemeye başladı."* -Ç. Altan.

didikleniş *is.* Didiklenmek işi veya biçimi.

didiklenme *is.* Didiklenmek işi.

didiklenmek *(nsz)* Didiklemek işi yapılmak: *"Telefon defteri aranıyor, didikleniyor."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

didiniş *is.* Didinmek işi veya biçimi.

didinme *is.* Didinmek işi.

didinmek *(nsz)* Çok güçlük çekerek sürekli çalışmak: *"Size de, tiyatronuza da biraz yararlı olabilmek için didiniyorum, parçalanıyorum."* -T. Buğra. *"Yahut da kendileri için sabahtan akşama kadar didinip harap olmasına acıyorlardı."* -H. E. Adıvar.

didinti *is.* Güçlük çekerek ve sürekli olarak çalışıp çabalama, didişme: *"Rusya, Fransa, İngiltere ve Avusturya ile o didintiler olmasaydı eserini daha az bir zamanda tarsin ederek halk karşısında da muvaffak olacaktı."* -Y. K. Beyatlı.

didişim *is. fel.* Konuşma ve tartışmayı bir araç değil, bir amaç sayan felsefe yöntemi, eristik.

didişken *s.* Didişmekten hoşlanan: *"Et ayrıca insanı didişken yapar, ihtirasları körükler."* -H. Taner.

didişme *is.* Didişmek işi: *"... ne milletler arasındaki kanlı anlaşmazlıklar, ne siyasî partilerin sinsi ve amansız didişmeleri, ne tarih, ne ilim..."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

didişmek *(nsz, -e)* **1.** El veya sözle birbirini hırpalamak: *"Anlaşmazlıktan, didişmekten, küçümsemekten, düşman olmaktan hoşlanmadıklarına inanıyordu."* -T. Buğra. **2.** *mec.* Geçimini sağlamak amacıyla güç şartlarda çalışmak, uğraşmak: *"... bir lokma kuru ekmek için sabahtan akşama kadar didişen zavallıların hâlini meraklı bir roman gibi dinliyor."* -H. E. Adıvar. **didişip durmak** sürekli olarak birbirini hırpalamak: *"Böylece, Serdar'la didişip durmak derdinden de kurtulmuştu."* -T. Buğra.

didon *is. Fr. dis donc esk.* Halkın İstanbul'daki yabancılara, özellikle Fransızlara verdiği ad.

didona *is. bk.* Didon.

→ ***didona sakallı***

didona sakallı *s.* Didon sakallı: *"Didona sakallı minimini bir ihtiyar fırladı."* -R. N. Güntekin.

didon sakallı *s.* Yalnız çenesinde sivri sakalı olan.

diesel *is. Alm. bk.* dizel.

difana *is. Yun.* Üç katlı bir balık ağı.

difenbahya *öz. is. Dieffenbach* Yapraklarının güzelliği nedeniyle sera ve salonlarda yetiştirilen bir süs bitkisi.

diferansiyel *is. Fr. différentiel* **1.** Dönemeçlerde otomobilin iki arka tekerleğinin ayrı hızla dönmesini sağlayan bir dişli aygıt. **2.** *mat.* Özellikle fonksiyonların değişmeleriyle ilgili matematik dalı.

→ ***diferansiyel denklem***, ***diferansiyel hesap***

diferansiyel denklem *is. mat.* İçinde bir değişkenin bilinmeyen bir fonksiyonu ve bu fonksiyonun değişkene göre çeşitli basamaklardan türevleri bulunan denklem.

diferansiyel hesap, -bı *is. mat.* Değişkenlerin sonsuz küçük farklarındaki artma değerlerini bulmaya yarayan hesap.

difraksiyon *is. Fr. diffraction fiz.* Kırınım.

difteri *is. Fr. diphtérie tıp* Çoğunlukla çocuklarda görülen burun, boğaz, yutak çeperine yerleşen mikropların yol açtığı bulaşıcı hastalık, kuşpalazı.

difterili *s.* Difteriye yakalanmış olan.

diftong *is. Fr. diphtongue gr.* İkili ünlü.

diftonglaşma *(nsz) is.* Diftong durumuna gelme işi.

diftonglaşmak *(nsz)* Diftong durumuna gelmek.

difüzyon *is. Fr. diffusion* Moleküllerin kinetik enerjileri sebebiyle çok yoğun bir bölgeden az yoğun bir bölgeye hareketleri.

diğer *s. (di'ger) Far. dīger* Başka, özge, öteki, öbür: *"Diğer misafirlerimle meşgul olamadım."* -Ö. Seyfettin. *"Sahibi öküzü bir boynuzundan çekiyor, alıcısı diğer boynuzundan..."* -R. H. Karay.

→ ***diğerkâm***

diğeri *zm.* Ötekisi, başkası.

diğerkâm *s. (diğerkâ:m) Far. dīgerkām esk.* Özgeci, özgecil.

diğerkâmlık, -ğı *is. esk.* Özgecilik.

dijital *is. Fr. digital* **1.** Sayısal: *Dijital telefon santrali.* **2.** *fiz.* Verilerin bir ekran üzerinde elektronik olarak gösterilmesi.

-dik *bk.* -dık / -dik.

dik *s.* **1.** Yatay bir düzleme göre yer çekimi doğrultusunda bulunan, eğik olmayan: *"Sağlam yapılı, dik duruşlu bir gençti o yıllarda."* -N. Cumalı. **2.** Eğimi dike yakın olan: *"Dik bir dereye indiler."* -Ö. Seyfettin. **3.** Yatık durmayan, sert: *Dik saç.* **4.** (ses için) Sert, kalın, tok: *"Sesi dik ve küstahtı, söylediklerini aşağı salonda bekleşen komşular işittiler."* -A. İlhan. **5.** (bakış için)

Sert. **6.** (söz için) Ters, aksi. **7.** (davranış için) Kaba, yersiz: *"Kaba denilecek kadar anî ve dik bir davranışla halasını bıraktı ve kalktı."* -H. E. Adıvar. **8.** *mat.* Birbirine dikey olan doğrulardan oluşmuş: *Dik açı. Dikdörtgen. Dik yamuk.* **dik dik bakmak** çok sert bir biçimde, sert sert; öfkeli öfkeli bakmak: *"Hiçbir şey söylemeden dik dik baktı."* -S. F. Abasıyanık. *"Asıl onların kafası kırılmalıdır, diye yüzüne dik dik bakınca Halet Efendi korkudan aklını kaçırmış."* -A. Ş. Hisar.

→ ***dik açı, dik âlâsı, dik başlı, dik biçme, dikdörtgen, dikgen, dik kafalı, dik kuyruk, dik rüzgâr, dik silindir, dik üçgen, dik yamuk***

dik açı *is. mat.* Birbirini kesen iki doğrunun oluşturduğu açılar eşit olduklarında, bu açıların her biri: *Bütün dik açılar doksan derecedir.*

dik âlâsı *is. tkz.* Genellikle hoş karşılanmayan bir durumun aşırılığını anlatır: *Rezaletin dik âlâsı.*

dik başlı *is.* ve *s.* **1.** İnatçı, bildiğinden dönmeyen, büyüklerinin sözünü dinlemeyen, boyun eğmez. **2.** Kurumlu: *"Dik başlı ve sözünü esirgemeyen bir insan olduğundan yükselmemişti."* -Y. K. Beyatlı.

dik biçme *is. mat.* Ekseni tabanına dikey olan biçme.

dikçe *zf. (di'kçe)* **1.** Dik olarak, diklemesine: *"Daha dikçe dursa, çenesini daha az oynatsa, diyordu."* -F. R. Atay. **2.** Derinden: *"Dikçe nefes bile alınmayacak."* -A. Midhat.

dikdörtgen *is. mat.* Açıları dik olan paralel kenar.

dikdörtgensel *s.* Dikdörtgen benzeri, dikdörtgen gibi.

→ ***dikdörtgensel bölge***

dikdörtgensel bölge *is. mat.* Dikdörtgenin sınırladığı düzlemsel bölge.

dikeç, -ci *is. hlk.* **1.** Bağ çubuğu dikmek için delik açmaya yarayan demir. **2.** *hlk.* Kazık, sırık, ağaç çubuk.

dikel *is. hlk.* Bel (III).

dikelme *is.* Dikelmek durumu.

dikelmek *(nsz)* **1.** Dik duruma gelmek, dikleşmek. **2.** Ayakta durmak. **3.** *(-i, -e) mec.* Sert konuşmak, karşı gelmek, birine kafa tutmak, dinelmek.

diken *is.* **1.** Bazı bitkilerin dal, yaprak, meyve kabuğu gibi bölümlerinde ve bazı hayvanların derisinde bulunan sert, ucu sivri ve batıcı çıkıntılardan her biri: *Gül dikeni. Kirpinin dikenleri.* **2.** Dikeni çok olan bitki. **diken üstünde oturmak** (veya **olmak**) bir yerde tedirginlik duymak.

→ ***diken diken, diken dutu***

dikence *is. zool.* Dikenli balıkgillerden, tatlı su balıklarının küçük bir türü *(Gasterostsus pungitius).*

dikencik, -ği *is. biy.* Küçük diken.

dikencikli *s. biy.* **1.** Ucu sivri olan. **2.** Küçük dikenleri olan.

diken diken *s.* ve *zf.* **1.** Dikeni bol. **2.** Dik duruma gelmiş, dikleşmiş: *"Kâhyamın, pos bıyıkları kirpi sırtı gibi diken diken oldu."* -R. H. Karay. *"Savcı, bıyıkları, saçları diken diken, dinliyordu."* -A. Gündüz.

diken dutu *is.* Böğürtlen.

dikenleşme *is.* Dikenleşmek işi veya durumu.

dikenleşmek *(nsz)* Diken durumu almak, diken gibi olmak.

dikenli *s.* **1.** Dikenli olan: *Dikenli çiçek.* **2.** Dikeni olan bitkilerin bulunduğu (yer): *Dikenli tarla.* **3.** *mec.* Zor, çetin, sıkıntı veya üzüntü veren: *"Corielanus, Shakespeare'in gerek oynanması, gerek yorumu en güç, en dikenli yapıtlarından biridir."* -H. Taner.

→ ***dikenli balık, dikenli meyan, dikenli salyangoz, dikenli tel, dikenli yüzgeçliler***

dikenli balık, -ğı *is. zool.* Dikenli balıkgillerden, tatlı sularda yaşayan, göğüs veya karın yüzgeçleri dikenlerden oluşmuş küçük bir balık *(G. aculeatus).*

dikenli balıkgiller *ç. is. zool.* Balıklar sınıfının kemikli balıklar takımına giren bir familya.

dikenlice *zf.* Dikenli olarak: *"Parmaklıklara dikenlice sarılan yeşillikler bir süreden beri güllerle örtülmüştü."* -F. R. Atay.

dikenlik, -ği *is.* Dikenli bitkileri çok olan yer: *"Dünyada kurumayan, dikenlik hâline gelmeyen hiçbir yeşil köşe kalmıyor."* -H. C. Yalçın.

dikenli meyan *is.* Bir iki m yükseklikte, beyazımsı mor çiçekli, tüysü yapraklı çok yıllık bir bitki, acı meyan *(Glycyrrhiza echinata).*

dikenli salyangoz *is. zool.* Karından bacaklılar sınıfından, ılık ve tropik denizlerde yaşayan, kabuğu üzerinde birçok dikeni olan bir yumuşakça *(Murex).*

dikenli tel *is.* Üzerinde yer yer diken gibi sivri çıkıntıları olan ve bir yeri korumak, geçişi güçleştirmek için kullanılan tel: *"Sıra sıra demir beton direkler arasında dikenli teller gerilmişti."* -S. F. Abasıyanık.

dikenli yüzgeçliler *ç. is. zool.* Balıklar sınıfının kemikli balıklar takımının bir alt takımı.

dikensi *s.* Dikene benzer, dikeni andıran.

→ ***dikensi çıkıntı***

dikensi çıkıntı *is. anat.* Omurların, sırt boyunca alt alta duran kemik çıkıntıları.

dikensiz *s.* **1.** Dikeni olmayan. **2.** *mec.* Sıkıntısız, üzüntüsüz: *"Her güzel dakika gibi, hiç dikensiz geçen bu rüya ve saadet hayatı da bitmek lâzım geliyordu."* -H. C. Yalçın. **dikensiz gül olmaz** "iyi veya güzel olan her şeyin az çok sıkıntı veren bir yanı da bulunur" anlamında kullanılır.

dikey *zf.* **1.** Dik olarak. **2.** *s. mat.* Başka bir doğru ile kesiştiğinde onunla birlikte dik açı oluşturan (doğru çizgi), amudî: *a, b doğrusuna c noktasından dikey bir doğru indirilince 90°lik açı oluşur.*

dikgen *s. mat.* Birbiriyle veya kesim noktasındaki teğetleriyle dik açı yapacak biçimde kesişen: *Dikgen doğrular. Dikgen eğriler.*

dikici *is.* **1.** Tarımla uğraşan kimse, çiftçi. **2.** Sökük ayakkabıları onaran veya yeni yapılan ayakkabıların dikiş işini yapan kimse. **3.** Dikişçi.

dikicilik, -ği *is.* Dikicinin yaptığı iş.

dikili *s.* Dikilmiş olan. **dikili ağacı olmamak** malı mülkü olmamak, yoksul olmak.

→ ***dikili taş***

dikiliş *is.* Dikilmek işi veya biçimi.

dikili taş *is.* Önemli bir olayın durumu veya bir zaferin anısı için dikilmiş tek parça yüksek taş, obelisk.

dikilme *is.* Dikilmek işi.

dikilmek (I) *(nsz)* **1.** Dikmek (I) işi yapılmak: *Buraya anıt dikilecek. Bahçeye ağaçlar dikildi.* **2.** Dik duruma gelmek. **3.** Ayakta durmak: *"Hissem neyse, ben de isterim diye karşıma dikilmez mi?"* -H. Taner. **4.** (göz) Belli bir noktaya uzun süre bakmak: *"Gözlerime dikilen gözlerinden damla damla inen yaşları unutmuyordum."* -R. N. Güntekin. **5.** Karşı koymak, engellemek. **6.** *fiz.* (bazı üreme organları dokularına kan dolmasıyla) Sert ve dik bir duruma gelmek. **dikilip durmak** (veya **kalmak**) bir yerde, bir süre ayak üstünde durmak.

dikilmek (II) *nsz* Dikmek (II) işi yapılmak: *"Bebelere çedik, kadınlara, erlere çizme, çarık dikildi."* -N. Araz.

dikim *is.* **1.** Dikmek işi veya biçimi. **2.** Bitki dikmek işi: *"Çalışmalar tam bir yıl önce iki düzine kadar akasya fidanının dikimiyle başlamıştır."* -T. Buğra.

→ ***dikim evi, dikimhane***

dikim evi *is.* Giysi ve çamaşır dikilen iş yeri.

dikimhane *is. (dikimha:ne) T. dikim + Far. ḫāne esk.* Dikim evi.

dikine *zf.* **1.** Dikey olarak, diklemesine: *"Alnı da bir enlemesine, bir dikine kırış kırış oluyordu."* -T. Buğra. **2.** *mec.* İnadına. **dikine gitmek** kimsenin sözünü dinlemeyerek kendi bildiğini yapmak: *"Öyle fazla dikine gitmek iyi değildir hayatta."* -Ç. Altan.

→ ***dikine tıraş***

dikine tıraş *is. mec.* Karşısındakini sinirlendirecek biçimde söylenilen yalan, aşırı palavra.

dikiş *is.* **1.** Dikmek işi: *"Dikişe, oyaya başladı, hanım hanımcık yaşıyordu, mem-*

nundu." -R. H. Karay. **2.** Dikme biçimi: *"Aralarında görüşmeye başlar başlamaz da hemen kumaş, terzi, dikiş, moda kelimeleri geçerdi."* -A. Ş. Hisar. **3.** Dikilen yer: *Astarın dikişi sökülmüş.* **4.** Giysi üzerinde gözle görülen dikilmiş iplik yolu: *Ceketin yakasına dikiş yapılacak.* **5.** Dikilecek şey: *"Yanında demir bir bahçe iskemlesi, üstünde bir dikiş."* -M. Ş. Esendal. **6.** Giysi dikme işi, terzilik: *"Başkalarının dikişi görünüşte bizimkinden ayırt edilmez gibidir."* -R. N. Güntekin. **7.** Boşaltmak üzere içmek amacıyla kaldırış: *"Kadehleri birer dikişte boşaltmaya başladı."* -A. İlhan. **dikiş atmak** yarılan veya yırtılan deriyi dikişle bir araya getirip tutturmak: *Kafasına iki dikiş attılar.* **(bir) dikiş kaldı** az kalsın, nerede ise, az kaldı. **dikiş tutturamamak** bir işte veya bir yerde herhangi bir sebeple uzun süre kalmamak. **dikişini almak** *tıp* dikilmiş yaranın ipliklerini kesip çıkarmak.

→ ***dikiş iğnesi***, ***dikiş makinesi***, ***dikiş okuması***, ***dikiş payı***

dikişçi *is.* Dikiş diken kimse, terzi: *"Bunu, mahalledeki dikişçi kadın değil, maharetli ve şöhretli erkek gömlekçiler dikerdi."* -R. H. Karay.

dikişçilik, -ği *is.* Dikiş dikme işi.

dikiş iğnesi *is.* Dikiş dikmek için özel olarak yapılmış iğne.

dikişli *s.* Dikişi olan, dikiş yapılmış.

dikiş makinesi *is.* Dikiş dikme işlerinde kullanılan, kol veya elektrik gücüyle çalıştırılan alet.

dikiş okuması *is.* Çingene kavgalarının en uzun ve en ağza alınmaz tekerlemesi.

dikiş payı *is.* Kumaş biçerken kumaşın kenarından dikiş yerine kadar bırakılan bölüm.

dikişsiz *s.* **1.** Dikişi olmayan: *Dikişsiz boru.* **2.** Yapıştırma: *Dikişsiz ayakkabı. Dikişsiz cilt.*

dikit *is. jeol.* Mağaraların tabanında, yukarıdan damlayan kireçli suların katılaşmasıyla oluşan kolonlardan her biri, stalagmit.

dikiz *is. argo* Bakma, gözetleme, erkete. **dikiz etmek** (veya **geçmek**) *argo* dikizlemek: *"Karşıma geçiyor, bana bakıyor, sağıma geçiyor bakıyor, solumdan dikiz ediyor."* -A. Gündüz. *"İsterseniz siz masanın altından dikiz edin ama belli olmasın."* -R. N. Güntekin. **dikize almak** gizlice gözetlemek: *"Jale... bilmem ben onu yine yakın dikize almış mıydım?"* -S. Birsel.

→ ***dikiz aynası***

dikiz aynası *is.* Taşıtlara veya yol dönemeçlerine arka tarafı görebilmek için konulan ayna: *"Gözü arabanın dikiz aynasına ilişince, yeniden sol gerisinde o siyah taksiyi seçer gibi oluyor."* -A. İlhan.

dikizci *is. argo* Dikizleyen kimse, gözcü, gözetleyici, erketeci.

dikizcilik, -ği *is.* Dikizci olma durumu, gözcülük, gözetleyicilik, erketecilik.

dikizleme *is.* Dikizlemek işi.

dikizlemek *(-i) argo* Sezdirmeden bakmak, gözetlemek, dikiz etmek.

dikizlik, -ği *is.* Gözetleme deliği.

dik kafalı *s.* Dik başlı: *"Ne yapsa, ne söylese bu dik kafalı kızı fikrinden döndüremeyeceğini biliyordu."* -R. N. Güntekin.

dikkat, -ti *is. Ar. dikkat* **1.** Duygularla düşünceyi bir şey üzerinde toplama, uyanıklık: *"Dikkatle bakınca güvertedeki insanların gidip gelişini kolaylıkla seçebiliyor."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** *mec.* İlgi, özen. **3.** *ünl.* Dikkat ediniz! **dikkat çekmek** (veya **dikkati çekmek**) **1)** ilgi toplamak: *"Hangi konudan söz etse dikkati çekecek bir hava veriyor."* -N. Cumalı. **2)** uyarmak. **dikkat etmek 1)** duygularla düşünceyi bir şey üzerinde toplamak, uyanık davranmak: *"Biraz dikkat etsek, görürüz ki insanların çoğu yarı deli, yarı iradelidir."* -A. Ş. Hisar. **2)** gözüne çarpmak veya ilgisini çekmek: *Dikkat ettiniz mi neler söyledi? "Yaratıcı sanatçıları bu yargının dışında tutmaya dikkat edelim."* -H. Taner. **dikkat kesilmek** bütün dikkatini bir şey üzerinde toplamak: *"Etrafında Türkçe konuşuluyor vehmine kapılır, dikkat kesilir, sonra yanıldığını anlar, canı sıkılırdı."* -R. H. Karay. **dikkate almak** göz önünde bulundurmak, hesaba katmak, gereğini düşünmek: *"Etrafındaki dedikoduları dikkate alıp onun öfkeye kapılacağını tahmin edin."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

→ ***dikkat toplaşımı***

dikkatli *s.* **1.** Dikkat eden, özen gösteren (kimse). **2.** Titiz, araştırıcı, sorgulayıcı: *"Bir yabancının dikkatli bakışından ürkerek susacağından korkmuştu."* -R. H. Karay.

dikkatsiz *s.* İşinde dikkatli davranmayan, dalgın, savruk, özensiz: *"İnsan tanımayan dalgın, dikkatsiz biletçi de kötüdür."* -R. H. Karay.

dikkatsizlik, -ği *is.* Dikkatsiz olma durumu, dalgınlık, savrukluk, özensizlik. **dikkatsizlik etmek** dalgınlık etmek, savrukluk etmek.

dikkat toplaşımı *is. psikol.* Dikkatin sürekli olarak bir nesne veya konunun belirli bir yönü üzerinde toplanması, konsantrasyon.

dik kuyruk, -ğu *is. zool.* Bir tür ördek.

diklemesine *zf.* Dik olarak: *"Denize diklemesine inen bu çalılığın bir kısmını ayıkladı."* -S. F. Abasıyanık.

diklenme *is.* Dik duruma gelme.

diklenmek *(nsz)* **1.** Dik bir duruma gelmek. **2.** *mec.* Birine karşı ters bir davranışta bulunmak, karşı gelmek, kafa tutmak.

dikleşme *is.* Dikleşmek işi.

dikleşmek *(nsz)* **1.** Dik duruma gelmek. **2.** *mec.* Birine karşı ters tutum içine girmek, karşı durmak: *"Fen şubesi şefi birden dikleşti."* -R. H. Karay.

dikleştirme *is.* Dikleştirmek işi.

dikleştirmek *(-i)* **1.** Dik duruma getirmek: *"Müfettiş bey, oturuşunu daha da dikleştirdi."* -T. Buğra. **2.** Sert duruma getirmek.

diklik, -ği *is.* Dik olma durumu: *"Bildiğinden şaşmazsın, kafanın dikliğine gitmek marifet sanırsın."* -R. H. Karay.

dikme *is.* **1.** Dikmek işi. **2.** *mat.* Dikey olan doğru veya düzlem, amut. **3.** *hlk.* Fidan, yeni dikilmiş fidan. **4.** *mec.* Bir evde aileyi sürdürecek olan tek çocuk: *"Bir ocakta bir dikme."* -Atasözü. **5.** *hlk.* Ağaç, direk. **6.** *den.* Yük kaldırmakta kullanılan bir direkli maçuna. **7.** Ahşap yapılarda pencere ve kapı yanlarına dikilen direklerden her biri.

dikmek, -er (I) *(-i, -e)* **1.** Bir cismi dik olarak durdurmak: *Bir yere direk dikmek.* **2.** Yetiştirmek için bir bitkiyi toprağa yerleştirmek: *Bahçeye ağaç dikmek. "Boş toprağa bir koru dikseniz otuz yılda gölge verir."* -F. R. Atay. **3.** *(-i)* (bardak, kadeh, testi gibi kaplar için) Baş aşağı ederek içindekini içmek: *"Doldurmasıyla kadehini dikmesi, gözünü kırpmadan tek yudumda devirmesi bir oluyor."* -A. İlhan. **4.** Beklemek için birini bir şeyin başına getirmek. **5.** Top, taş gibi şeyleri dikine havaya atmak. **6.** (yapı) Kurmak, inşa etmek. **7.** *sp.* Top vb. yi oyun alanında belirli bir yere koymak: *Oyuncu topu penaltı noktasına dikti.*

dikmek, -er (II) *(-i)* Biçilmiş veya yırtılmış kumaş, deri, yara vb. yi iğneye geçirilmiş iplikle tutturmak: *Giysi dikmek.*

dikmelik, -ği *is.* Fidan dikilen yer, fidanlık: *Orman dikmeliği.*

dikmen *is. hlk.* Koni biçiminde tepe.

dik rüzgâr *is. den.* Geminin yoluna karşı esen rüzgâr.

dikse *is.* Ağaçsız yerlerde, kuş yakalamak için üstüne ökse yerleştirilen ağaç.

dik silindir *is. mat.* Ekseni tabanına dikey olan silindir.

diksiyon *is. Fr. diction* **1.** Seslerin, sözlerin, vurguların, anlam ve heyecan duraklarının hakkını vererek söyleme biçimi: *"Müfredat programlarında kıraat, yani diksiyon dersi yok."* -B. Felek. **2.** Konuşulan dilin incelenmesi ve kullanılması. **3.** *tiy.* Duru, açık vurgulama ve çıkaklara tam uyarak konuşma.

dikta *is. (di'kta) Alm. Diktat* Hiçbir şart olmaksızın körü körüne uyulması gereken buyruk.

diktacı *is.* ve *s.* Yönetimde dikta yanlısı olan (kimse).

diktacılık, -ğı *is.* Dikta yanlısı olma durumu.

diktafon *is. Fr. dictaphone* Bir tür ses alma cihazı.

diktatör *is. Fr. dictateur* **1.** Bütün siyasî yetkileri kendinde toplamış bulunan kimse: *"İmparatorluk diktatörü olacağını, hayalime bile getirmiyordum."* -F. R. Atay. **2.** *mec.* Zorba.

diktatörce *zf. (diktatö'rce)* Diktatör gibi, diktatör olarak: *"Ya falan mesele hakkında verdiği o meşhur diktatörce demeç?"* -H. Taner.

diktatörlük, -ğü *is.* **1.** Diktatör olma durumu. **2.** Egemen ve mutlak siyasî bir gücün, bir veya birçok kişinin oluşturduğu bir yürütme organınca, denetimsiz olarak yürütüldüğü siyasî düzen: *"Zafer sonrası için bir zümre diktatörlüğünün hazırlanmakta olduğuna artık inanıyorlardı."* -T. Buğra. **3.** Bir diktatör tarafından yönetilen ülke. **diktatörlük etmek** diktatörce davranmak, zorbalık etmek.

dikte *is. Fr. dictée* **1.** Başkası tarafından yazılmak için söyleme, yazdırma. **2.** Bu biçimde yazdırılan şey. **dikte etmek 1)** yazdırmak için söylemek: *"Şimdi sana bir mektup dikte edeceğim."* -H. E. Adıvar. **2)** *mec.* birine isteklerini zorla kabul ettirmek.

diktirme *is.* Diktirmek işi.

diktirtmek *(-i)* Diktirmesini sağlamak: *"Bütün kaymakamlara Bursa yoluna ağaç diktirtmiş."* -A. Ş. Hisar.

dik üçgen *is. mat.* Kenarlarından ikisi birbirine dikey, bir açısı doksan derece olan üçgen.

dik yamuk, -ğu *is. mat.* Kenarlarından biri tabanlarına dik olan yamuk.

dil (I) *is.* **1.** Ağız boşluğunda, tatmaya, yutkunmaya, sesleri boğumlamaya yarayan etli, uzun, hareketli organ; tat alma organı: *"Ağzımı dolduran kocaman dil, kelimelere yer bırakmıyor ki..."* -Y. Z. Ortaç. **2.** İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan: *"Dilinden Anadolu'lu olduğu ancak belli oluyordu."* -S. F. Abasıyanık. *"Hiç bir dilde sayı böyle güzel sayılamaz."* -S. Birsel. **3.** Bir çağa, bir gruba, bir yazara özgü söz dağarcığı ve söz dizimi: *Tevfik Fikret'in dili. "Halk dilinin günebakan ismini verdiği bu çiçek, güneşe âşıktır."* -H. S. Tanrıöver. **4.** Belli durumlara, mesleklere, konulara özgü dil: *Hukuk dili. Gözlerin dili. Çiçeklerin dili.* **5.** *mec.* Düşünce ve duyguları bildirmeye yarayan herhangi bir anlatım aracı: *Yazı dili. Müzik dili.* **6.** *müz.* Bazı üflemeli çalgılarda titreşerek ses çıkaran ince metal yaprak. **7.** Birçok aletin uzun, yassı ve çoğu hareketli bölümleri: *Terazi dili.* **8.** *den.* Makaraların ve bastikaların içine yerleştirilmiş olan, üzerinden geçirilen halatı istenilen yöne çevirmeye yarayan, çevresi oluklu, küçük döner tekerlek: *İki dilli makara.* **9.** *hlk.* Anahtar. **10.** *coğr.* Denize uzanan dar ve alçak kara parçası, berzah. **11.** *tar.* Sorguya çekilmek için yakalanan tutsak. **12.** Büyük baş hayvanların haşlanıp pişirildikten sonra yenebilen dili: *"Birkaç dilim ekmek, ince bir iki dilim peynir veya dil, bazen de haşlanmış bir sebze yemeği."* -S. F. Abasıyanık. **13.** Ayakkabı bağlarının ayağı rahatsız etmemesini sağlayan ve bağ altına rastlayan saya parçası. **dil (veya diller) dökmek** kandırmak, inandırmak veya yararlanmak için tatlı sözler söylemek: *"İnandıktan sonra da gönlümün rahat etmesi için birçok diller döktü."* -R. N. Güntekin. *"Ninniyi mutlaka söylemesi için ona bir sürü dil döktü."* -O. C. Kaygılı. **dil ağız vermemek** *bk.* ağız dil vermemek: *"Çocuk, hâlâ dil ağız vermeden yatıyordu."* -R. N. Güntekin. **(birinde) dil bir karış** saygısızca karşılık verenler için kullanılır. **(birine) dil çıkarmak** alay etmek, eğlenmek. **dil otu mu yedin?** çok konuşkan kimseler için söylenir: *"Mütemadiyen gülüp söylüyordum. Hacı Kalfa'nın ellerini dizlerine vurarak: -Dil otu mu yedin be kızım? diye bir gülmesi var ki..."* -R. N. Güntekin. **dil sürçmek 1)** konuşma sırasında kelimeleri yanlış söylemek; **2)** istenmeyen bir konudan söz etmek. **dil tutmak** *esk.* sorguya çekmek için düşman askeri yakalamak. **dil uzatmak** bir kimse veya bir şey için kötü söylemek: *"Ağzına geleni söylüyor ama kadının sanat gücüne en ufak bir şekilde dil uzatmıyordu."* -H. Taner. *"Hilmi bir taraftan annesine acayip bir şeyler okuyor, Genç Türklükten bahsediyor, hatta padişaha dil uzatıyordu."* -H. E. Adıvar. *"Başka ulusların kabahatleri ne olursa olsun, dost ve düşman bize nasıl dil uzatırlarsa uzatsın..."* -T. Halman. **dilden dile dolaşmak** çok konuşulmak, uzun süre bahsedilmek: *"Adları dilden dile dolaşan insanların en büyük hususiyetlerinden biri de güzel konuşmalarıdır."* -B. R. Eyuboğlu. **dile (dillere) düşmek** hakkında dedikodu yapılmak: *"Yâr adını desem olmaz / Düşer dillere dillere."* -Erzurumlu Emrah. **dile (veya dillere) destan** çok tanınmış, ünlü: *"Tapucu Ragıp Efendinin çiçekleri dillere destandır."* -T. Buğra. **dile gelmek 1)** dile düşmek; **2)** (konuşma kudreti, yeteneği, olmayan varlık) konuşmak, dillenmek, lisana gelmek. **dile getirilmek** anlatılmak: *"Bizde de, eski nice yanlış kehanetler dile getirilmiştir."* -T. Halman. **dile getirmek 1)** konuşturmak: *"Yıllar yılı, bu amaçları devlet adamlarımız, basınımız, sanat âlemimiz dile getirip durmuştur."* -T. Halman. **2)** belirtmek, anlatmak, açıklamak, ifade etmek: *"Divan edebiyatımızdan seçme mısraları, seçme beyitleri, çizgi, ışık ve gölge oyunlarıyla dile getirdi."* -Y. Z. Ortaç. *"Kendi kendime, adlı şiirinde bunu şöyle dile getirir."* -S. Birsel. *"Acı bir gerçeği dile getirmek boynumun borcu..."* -T. Halman. **dile kolay** anlatılması kolay ama yapılması veya katlanılması çok güç. **dile vermek** gizli tutulması gereken bir şeyi açığa vurmak, duyurmak, yaymak. **dili (başka bir dile) çalmak** bir kimsenin konuşması başka bir dile benzemek. **dili açılmak** herhangi bir sebeple konuşmayan kimse konuşmaya başlamak. **dili ağırlaşmak** hastalık sebebiyle güçlükle söz söyleyebilmek, güçlükle konuşmak: *"Hastaya bazı şeyler soruyor. Fakat anlaşılır cevaplar alamıyordu. Birkaç saatin içinde kaynının dili ağırlaştı."* -H. R. Gürpınar. **dili alışmak** bir sözü çok kullanmaktan dolayı o söze alışmak: *"... ertesi güne devrisi der de ondan dilim alışmış."* -S. F. Abasıyanık. **dili bir karış** *bk.* dili pabuç kadar. **dili bir karış dışarı çıkmak** (veya **sarkmak**) koşmaktan, yürümekten ve yorulmaktan çok susamak: *"Koştu koştu da dili bir karış sarktı."* -S. F. Abasıyanık. **dili boğazına akmak** konuşamaz olmak, sesi soluğu çıkmamak: *"Kılıcı görünce dili boğazına aktı hayranlığından."* -Y. Kemal. **dili çözülmek** (konuşamayan veya susan kişi) konuşmaya başlamak. **dili damağına yapışmak** (veya **dili damağı kurumak**) susuzluktan ağzı kurumak, çok susamak: *"Kupkuru dili damağına yapışıyor, boğazından midesine doğru..."* -E. E. Talu. **dili dolaşmak** korku, heyecan, hastalık, utangaçlık, sarhoşluk gibi sebeplerle söyleyeceğini şaşırarak karıştırmak: *"Vehbi Dedenin kendini dinlediğinin farkına varır varmaz dili dolaştı."* -H. E. Adıvar. *"Hikâyesini anlatmaya çalışan Süleyman Efendinin dili dolaşmaya, sözlerinin arası uzamaya başladı."* -M. Ş. Esendal. **dili döndüğü kadar** söyleyebildiği kadar, anlatma gücünün elverdiği ölçüde: *"Mademki çocuk terbiyesi hakkında konuşmak istiyorsunuz, dilimin döndüğü kadar söyleyeyim."* -S. Ayverdi. **dili dönmemek** (veya **dönmek**) **1)** bir sözü doğru, düzgün söylemeyi becerememek (veya becermek): *"Bu kadar söz anlatmaya gücün yetiyor da yalnız bir ad söylemeye mi dilin dönmüyor?"* -S. F. Abasıyanık. **2)** amacını iyi anlatamamak (veya anlatmak). **dili durmak 1)** susmak; **2)** dedikodu etmemek: *"Götüreceği cadı karının dili dursa neyse... Okuyup iyileştirirse herkese yayar."* -A. Kutlu. **dili durmamak 1)** sürekli konuşmak; **2)** söylenemeyecek şeyleri de söylemek. **dili ensesinden çekilsin!** bıktıracak kadar çok konuşan veya kötü sözler söyleyenler için ilenme olarak kullanılır. **dili kılıçtan keskin** kırıcı ve ağır konuşmalar için kullanılır. **dili kurusun!** "söz söyleyemez olsun" anlamında ilenme sözü. **dili olsa da söyle-**

se (veya **anlatsa**) "cansız nesneler konuşabilseler, bazı olaylara tanıklık da edebilirler" anlamında kullanılır: *"Galata sokaklarının dili olsa da anlatsa..."* -S. F. Abasıyanık. **dili pabuç kadar** saygısızca ve gönül kırıcı karşılıkta bulunan. **dili tutulmak** sevinç, korku, şaşkınlık gibi sebeplerle birdenbire söz söyleyemez olmak: *"Bütün otobüs halkının dili tutulmuş gibiydi."* -R. N. Güntekin. *"Sağ bacağı kesik Gıyas dinlemiş bunu. Son nefesinde dili tutulan dedesinden."* -M. C. Anday. **dili uzamak** haddini bilmeden konuşmak. **dili varmak** (veya **varmamak**) bir sözü söylemeye gönlü razı olmak (veya olmamak): *"Ölmek için komşulara mı gideceğiz? Bunu bana nasıl teklif etmeye dilin vardı?"* -R. N. Güntekin. *"Bana rahat oturuyorsun demeye nasıl dilin varıyor?"* -H. E. Adıvar. *"Süleyman Kâhyaya söylemeye kimsenin dili varmıyor, gücü yetmiyordu."* -Y. Kemal. **dili yanmak** üzüntü ve eziyet çekmek, zarara uğramak: *"Otobüs yolculuğundan bir hayli dilim yandı."* -B. R. Eyuboğlu. **dili yanmak** bıkmak, nefret etmek: *"Şair neslinin şarkıdan o kadar dili yandı ki, şarkı kelimesini nerede görse silip üstüne türkü diyecek."* -B. R. Eyuboğlu. **dili yatkın** yabancı bir dili kolaylıkla öğrenme yeteneği olan. **dilimin ucunda** bir söz hatırlanacak gibi olup da hatırlanamadığında söylenir. **dilin kemiği yok** insan doğru veya yanlış her şeyi söyleyebilir. **dilinde tüy bitmek** tekrar tekrar söylemekten usanmak, bıkmak: *"Büyük hanımın her gün söyleye söyleye dilinde tüy bitmesine rağmen hizmetçiler sabun kalıplarını muslukta bırakıyorlardı."* -R. N. Güntekin. **dilinden anlamak** 1) bir canlının çıkardığı seslerden veya onun davranışlarından ne anlatmak istediğini anlamak; 2) *mec.* söz konusu olan şeyin özelliğini bilmek: *"Bunda yenilmiş, içilmiş bir şey yok ya! Sen onun dilini de anlarsın."* -M. Ş. Esendal. **dilinden düşürmemek** sürekli olarak aynı kişiden veya şeyden söz etmek; sık sık anmak: *"Dilinden hiç düşürmediği cümleleri hep birer bilmece gibi şeylerdi."* -A. Ş. Hisar. **dilinden kurtulamamak** sürekli olarak, bir kimsenin sitem, eleştiri ve sataşmalarına uğramak. **diline dolamak (virt etmek** veya **diline takmak)** 1) aynı şeyi durmadan ve her yerde tekrarlamak: *"Bu aydınlardan bazılarının son zamanlarda dillerine doladıkları bir hikmet var."* -O. V. Kanık. 2) bir kimseyi her yerde kötülemek. **diline pelesenk etmek** *bk.* diline dolamak: *"Hacı Kasap, âdeta bu sözleri aferin tarzında diline pelesenk etmişti."* -Ö. Seyfettin. **diline sağlam olmak** 1) saklanacak konuları açığa vurmamak; 2) kötü söz söylemekten kaçınmak. **dilini** (veya **dillerini) yutmak** sevinç, korku, heyecan gibi sebeplerle konuşamaz olmak: *"Satılmışın hiddetli hiddetli çıkışması üzerine dilini yutup ters yüzüne mutfağına döndü."* -E. E. Talu. **(birinin) dilini bağlamak** bir kimseyi herhangi bir sebeple söz söyleyemez duruma getirmek, susmak zorunda bırakmak. **dilini değdirmemek** hiç yememek. **dilini eşek arısı soksun!** hoşa gitmeyen bir şey söyleyen kimseye ilenç olarak kullanılır. **dilini kedi (fare) mi yedi?** neden konuşmuyorsun? **dilini kesmek** (veya **kesip oturmak**) susmak. **dilini tutamamak** sonunu düşünmeden, gelişigüzel konuşmak. **dilini tutmak** sonunu düşünmeden, gelişigüzel konuşmaktan sakınmak: *"Şarkta, insanın selâmeti dilini tutmasındadır, diye bir söz vardır."* -B. Felek. **dilinin altında bir şey olmak** bir kimsenin sözlerinden, açıkça söylemediği bir şeyler anlaşılmak: *"Günlerdir doktorun dilinin altında bir şeyler olduğunun farkındaydı."* -Y. Kemal. **dilinin altındaki baklayı çıkarmak** gizli tutulması gereken bir şeyi söylemek: *"Çıkar şu dilinin altındaki baklayı da ne demek istiyorsan söyle, ben de anlayayım."* -O. C. Kaygılı. **dilinin cezasını** (veya **belâsını) çekmek** (veya **bulmak)** ölçüsüz, düşüncesiz konuşmak yüzünden zarar görmek. **dilinin ucuna gelmek** söyleyecek duruma gelmişken vazgeçmek: *"Sen gitmezsen Ankara 'da yas tutmazlar, demek dilimin ucuna kadar gelmişken tuttum."* -M. Ş. Esendal. *"Bazen nasihat verenlere böyle demek insanın dilinin ucuna geliyor, geliyor ama diyemezsin ki diyesin!"* -B. Felek. **dilinin ucunda** *bk.* dilimin ucunda: *"Vaktiyle nişanlımdı, cümlesi dilinin ucunda idi."* -H. E. Adıvar. **dilinin ucuyla** içten, yürekten olmayarak, lâf olsun diye. **diliyle sokmak** bir kimseye ağır ve kırıcı sözler söylemek. **diliyle tutulmak** (veya **yakalanmak**) suçunu, kendi konuşması ile açığa vurmak. **dillerde dolaşmak** (veya **gezmek**) her yerde kendisinden söz edilmek: *"Hangi hanım, dillerde gezen aşk maceralarından dolayı mevkiinden düşüyor?"* -H. C. Yalçın. **dillere destan olmak** bir olay veya bir nitelik halk arasında yayılmak: *"Şu kadarını söyleyeyim ki, dillere destan olan Boğaziçi bu acaip manzara yanında çocuk oyuncağı kalır."* -B. R. Eyuboğlu.

→ ***dil akrabalığı, dilaltı, dil altı bezleri, dil atlası, dil avcısı, dil balığı, dilbasan, dilbaz, dil bilgisi, dil bilimci, dil bilimi, dil bilimsel, dil birliği, dil cambazı, dil coğrafyası, dil dalaşı, dil ebesi, dil felsefesi, dili bozuk, dili tutuk, dili uzun, dili yatkın, dili zifir, dil kavgası, dil lâboratuvarı, dil oğlanı, dil öğrenimi, dil öğretimi, dil pelesengi, dil peyniri, dilsever, dil sürçmesi, dil şakası, dil tutukluğu***

dil (II) *is. Far. dil esk.* Gönül, yürek.

→ ***dilâver, dilbaz, dilber***

dil akrabalığı *is.* Bir ana dilden türeyen diller arasındaki yakınlık.

dil altı *s.* Kalp hastalıklarında ilâcın hızlı ve kesin etkisini sağlamak için dilin altına konup emilen ilâç.

dilaltı *is. tıp* Tavuklarda görülen bir hastalık.

dil altı bezleri *is. anat.* Dilin altında bulunan tükürük bezleri.

dil atlası *is.* Dilleri, lehçeleri veya dil olaylarını yayılış bölgelerine göre gösteren atlas.

dilâtometre *is. (dilâtome'tre) Fr. dilatomètre fiz.* Genleşmeölçer.

dil avcısı *is. esk. bk.* casus.

dilâver *is. Far. dil-āver* Yiğit, delikanlı.

dil balığı *is. zool.* Kemikli balıklar takımından, pullu, 50 cm büyüklüğünde, yassı bir balık *(Solea vulgaris).*

dilbasan *is.* **1.** Hekimlerin boğazı görebilmek için dili bastırdıkları araç. **2.** Ecza karıştırmakta kullanılan yassı araç.

dilbaz *s. Far. dil-bāz* **1.** Güzel söz söyleyen, konuşkan. **2.** Konuşmasıyla kandıran: *"Benli küheylân çok yaman, çok dilbaz, çok dessas bir karı."* -O. C. Kaygılı.

dilber *s. Far. dil-ber* Alımlı, güzel (kadın): *"Ala gözlü nazlı dilber / Koma beni el yerine."* -Karacaoğlan.

→ ***dilberdudağı***

dilberdudağı *is.* Dudak biçiminde hazırlanan bir hamur tatlısı.

dil bilgisi *is.* Bir dilin ses, biçim ve cümle yapısını inceleyip kurallarını tespit eden bilim, gramer.

dil bilimci *is.* Dil bilimiyle uğraşan kimse, dilci, lengüist.

dil bilimi *is.* Dillerin yapısını, gelişmesini, dünyada yayılmasını ve aralarındaki ilişkileri ses, biçim, anlam ve cümle bilgisi bakımından genel veya karşılaştırmalı olarak inceleyen bilim, lisaniyat, lengüistik.

dil bilimsel *s.* Dil bilimiyle ilgili.

dil birliği *is.* Lehçe ve ağız farklarını gidererek aynı dili kullanan toplumlar arasında ortak bir yazı dilinde ve alfabede birleşme.

dil cambazı *is.* Düşüncelerini çok iyi anlatan, güzel konuşan, hatip: *"Dil cambazı olabilmek, düşüncesini en iyi biçimde anlatabilmek için de elinden geleni ardına koymamıştır."* -S. Birsel.

dilci *is.* **1.** Dil bilimci. **2.** Dille ilgili araştırmalar yapan kimse.

dilcik, -ği *is. bot.* **1.** Buğdaygillerde, yaprak ayası ile yaprak kınının birbirinden ayrıldığı yerde bulunan sivri uçlu, küçük, saydam çıkıntı. **2.** *zool.* Böceklerin ağzında küçük dilin önünde bulunan bölüm. **3.** *müz.* Üflemeli çalgılarda veya org borularında kamış, tahta veya metalden yassı parça.

dilcilik, -ği *is.* Dil konusunda araştırma yapma işi.

dil coğrafyası *is.* Yeryüzünde dillerin yayıldığı alanları inceleyen bilim dalı.

dil dalaşı *is.* Ağız dalaşı: *"Köşede kadınlarla şakalaşıyor, çocuklarla dil dalaşı ettikten sonra dükkâna dalıyordu."* -H. E. Adıvar.

dildaş *is.* Aynı dili konuşanlardan her biri.

dil ebesi *is.* Lâf ebesi.

dilek, -ği *is.* Bir kimsenin dilediği şey, istek, talep, rica, murat.

→ ***dilek kipi***

dilekçe *is.* Bir dileği bildirmek için resmî makamlara sunulan, imzalı ve adresli, pullu veya pulsuz yazı, istida, arzuhâl: *"Dilekçeyi yazmaya başlamadan önce Zeliş'in nüfus cüzdanını inceledi."* -N. Cumalı.

dilek kipi *is. gr.* Dileme kavramı veren kip. Türkçede bu kip **-se** eki ile kurulur: *Gelsem, gelsen, gelse, gelsek, gelseniz, gelseler.*

dileme *is.* Dilemek işi.

dilemek *(-i)* **1.** Birinden bir şeyin yapılmasını istemek, rica etmek, arzu etmek: *"Yalnız bu hususta beni bağışlamanızı dilerim."* -M. Ş. Esendal. *Gerekli işlemin yapılmasını dilerim. "Köylüler benden bir daha helâllik diledikten sonra..."* -R. N. Güntekin. **2.** Biri için bir dilekte bulunmak: *"Karadakiler her lisandan hayırlı yolculuklar dilediler."* -R. H. Karay. *"Dilerim ayrılığın bitmese hiç / Bu firakı bileceksin diyerek."* -F. Halıcı. **3.** *mec.* Canı istemek: *"Duygu, düşünce, dilediğim gibi yaşamak özgürlüğümü korumak isterim."* -N. Cumalı. **dilediğin(iz) gibi** kendi düşünce, görüş ve isteğine göre. **dilediğini yapmak** kendi, düşünce, görüş ve isteğini yapmak.

dilemma *is. Yun. man. esk.* İkilem.

dilenci *s.* **1.** Geçimini dilenerek sağlayan (kimse): *"Yolumun üzerinde her sabah tesadüf ettiğim bir dilenci var."* -A. Haşim. **2.** *mec.* Israrla ve arsızca bir şeyi isteyen (kimse): *"... o muhabbet dilencisinin yalvarmalarına bir tek kelime ile cevap vermedi."* -H. R. Gürpınar. **dilenciye hıyar vermişler de eğri diye beğenmemiş** *tkz.* hem ihtiyaç duyduğu konuda yardım istiyor, hem yapılan yardımı küçümsüyor anlamında kullanılır. **Medine dilencisi** üstü başı perişan, kötü giyimli insanlar için söylenir.

→ ***dilenci çanağı, dilenci vapuru***

dilenci çanağı *is.* İçinde her şeyden biraz bulunan.

dilencilik, -ği *is.* **1.** Dilenci olma durumu. **2.** Dilenciye yakışır davranış. **dilencilik etmek** dilenmek.

dilenci vapuru *is.* Bütün iskelelere uğrayarak sefer yapan vapur: *"Bu kaçıncı duruş? Dilenci vapurlarını da geçti, diye bağırdı."* -R. N. Güntekin.

dilendirme *is.* Dilendirmek işi.

dilendirmek *(-i)* **1.** Dilenecek duruma getirmek. **2.** Dilencilik yaptırmak.

dileniş *is.* Dilenmek işi veya biçimi.

dilenme *is.* Dilenmek işi.

dilenmek *(nsz, -den)* **1.** Sadaka istemek: *"Cami kapısında avuç açar dilenirim de, onun evine gitmem."* -M. Ş. Esendal. **2.** *mec.* Kendisini acındırarak bir kimseden birşey istemek: *"Gelip geçen otomobillerden pompa dilendiklerini gözümle gördüm."* -R. N. Güntekin. **dilenemez dilenci** yoksulluğa düştüğü hâlde durumunu kimseye açmayan kimse. **Sultan Ahmet'te dilenip Ayasofya'da sadaka vermek** kendi yoksulluğuna bakmadan başkalarına yardım etmeye kalkışmak.

dileyici *is.* ve *s.* Dilekte bulunan, dileyen (kimse).

dil felsefesi *is. fel.* Dilin özü, kökeni, anlamı, yapısı üzerine araştırmalar yapan felsefe dalı.

dili bozuk, -ğu *is.* ve *s.* Bir dili doğru ve düzgün konuşamayan.

-di'li geçmiş *is. gr. bk.* belirli geçmiş.

dilim *is.* **1.** Bir bütünden kesilmiş veya ayrılmış ince, yassı parça: *"Biraz çay, birkaç dilim tereyağlı ekmek."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Radyatör parçalarından her biri.

→ ***dilim dilim***

dilim dilim *zf.* Parça parça: *Karpuzu dilim dilim kestiler.* **dilim dilim etmek** dilimlemek.

dilimleme *is.* Dilimlemek işi.

dilimlemek *(-i)* Dilimlere ayırmak, dilim dilim etmek.

dilimleniş *is.* Dilimlenmek işi veya biçimi.

dilimlenme *is.* Dilimlenmek işi.

dilimlenmek *(nsz)* Dilimlere bölünmek veya ayrılmak.

dilimleyiş *is.* Dilimlemek işi veya biçimi.

dilinim *is. jeol.* Dilinme.

dilinme *is.* **1.** Dilinmek işi. **2.** *jeol.* Kayaçların, ince katlar biçiminde kolaylıkla ayrılabilme niteliği.

dilinmek *(nsz)* Dilmek işi yapılmak.

diliş *is.* Dilmek işi veya biçimi.

dili tutuk *s.* Serbestçe, kolaylıkla konuşamayan.

dili uzun *is.* İncitici sözler söyleyen, küstah, saygısız kimse.

dili zifir *s.* Gönül kırıcı sözler söyleyen.

dil kavgası *bk.* ağız kavgası.

dil lâboratuvarı *is.* Teyp yardımıyla yabancı dilleri öğretmek için düzenlenmiş özel yer.

dillek, -ği *is.* Dedikoducu, dedikodusever: *"Usul usul bas da gel Huriyem / Bizim mehle dillektir Huriyem."* -Halk türküsü.

dillendirme *is.* **1.** Dillendirmek işi. **2.** *ed.* Kişileştirilen varlıklara, cansız yaratıklara söz söyletme sanatı , intak.

dillendirmek *(-i)* (biri) Hakkında dedikodu yapılmasına sebep olmak.

dillenme *is.* Dillenmek durumu.

dillenmek *(nsz)* **1.** (çocuk) Konuşmaya başlamak. **2.** Konuşma yeteneği olmayan varlık konuşmak, dile gelmek: *"... elini uzatıp tam koparacağı sırada mor menekşe dillendi. -Koparma beni..."* -T. Dursun K. **3.** Onaylanmayan bazı davranışlar sebebiyle hakkında dedikodu yapılmak, dile düşmek: *"Kasabanın, evi basıla taşlana dillenmiş en namlı kahpesini, Yatık Emine'yi bir gece atına almış köye getirmişti."* -R. H. Karay.

dilleşme *is.* Dilleşmek işi.

dilleşmek *(nsz, -le)* **1.** Karşılıklı tatlı tatlı söyleşmek. **2.** *hlk.* Dırlaşmak.

dilli *s.* **1.** Konuşkan, sürekli ve tatlı konuşan: *"Daha çok küçük dört yaşında bile yok. Öyle dilli ki kimseye, lâf bırakmıyordu."* -O. Rifat. **2.** Dedikoducu, ileri geri konuşan: *"Benim işim yok senin o dilli kardeşlerinin arasında."* -N. Cumalı.

→ ***dilli düdük***

dilli düdük, -ğü *is. hlk.* **1.** Söğüt, kavak gibi ağaçların ince dallarından veya kamıştan yapılan bir çeşit düdük. **2.** *hlk.* Çok konuşkan kimse. **dilli düdük etmek** bir haberi herkese yaymak.

dilmaç, -cı *is.* Çevirici, tercüman: *"Biz dilmaç değiliz, yalvacız, yalvaç."* -Z. Gökalp. *"Almanyalı ile anlaşabilmek için bu Maltalıyı dilmaç olarak tutmuşlar."* -M. Ş. Esendal.

dilmaçlık, -ğı *is.* Dilmacın mesleği, çeviricilik, tercümanlık: *"... o subayları esir alıp askere getiren kumandan Kâzım Bey dilmaçlık ediyordu."* -R. E. Ünaydın.

dilme *is.* **1.** Dilmek işi. **2.** Dört köşe kesilmiş ağaç.

dilmek *(-i)* **1.** Bir bütünü küçük ve yassı parçalara ayırarak kesmek: *"Şimdi bu elemanları ince ince dileceğim."* -A. Gündüz. **2.** *hlk.* Yarmak.

dil oğlanı *is. tar.* İstanbul'daki yabancı elçiliklerde Türkçe öğretilerek çevirmen olmak üzere yetiştirilen genç.

dil öğrenimi *is.* Yabancı bir dilde öğrenim görme.

dil öğretimi *is.* Yabancı dille eğitim ve öğretim yapma.

dil pelesengi *is.* Söz arasında yerli yersiz söylenen ve tekrarlanan söz.

dil peyniri *is.* Koyun sütünden yapılan, yağlı, lezzetli, tuzsuz peynir.

dilsel *s.* Dille ilgili.

dilsever *is.* ve *s.* Dili seven (kimse).

dilsiz *is.* ve *s.* **1.** Konuşma merkezinin veya konuşma organlarının bozukluğu sebebiyle konuşamayan (kimse), ahraz. **2.** *mec.* Ses çıkarmayan, sessiz olan (kimse).

dilsizlik, -ği *is.* Dilsiz olma durumu.

dil sürçmesi *is.* Sözleri yerinde ve düzgün olarak söyleyememe.

dil şakası *is. bk.* ağız şakası.

dil tutukluğu *is.* **1.** Dilin iyi çalışmamasından ileri gelen söyleme güçlüğü. **2.** Herhangi bir sebeple konuşamama.

dilüviyum *is. (dilü'viyum) Fr. diluvium jeol.* Bugünkü ırmakların dördüncü çağdan kalma en eski alüvyonlarına verilen ad.

dil yarası *is.* **1.** Acı sözün yarattığı kırgınlık: *"Kılıç yarası onar, dil yarası onmaz."* -Atasözü. **2.** Gönül yarası: *"Dedim dilber niçin sararıp soldun / Dedi çektiklerim dil yarasıdır."* -Âşık Ömer.

dimağ *Ar. dimāġ esk.* **1.** Beyin. **2.** Bilinç, zihin: *"... meclisin nerede toplanabileceği fikri dimağımızı işgal ediyordu."* -Atatürk.

dimdik *s.* ve *zf. (di'mdik)* **1.** Çok dik (olarak). **2.** Sağlıklı, zinde: *"Müşteşar dimdik, sert adımlar atıyor."* -P. Safa. **3.** Sıkıntıları karşılayacak durumda olan, baş eğmeyen, metin: *"Onun nasıl hiç sarsılmadan dimdik durduğunu gördüm."* -Y. Z. Ortaç. **4.** (bakış için) Dikkatli, ısrarlı. **5.** Sağa sola sapmadan, dosdoğru: *"Çevik adımlarla dimdik yürüyen, uzun boylu, yakışıklı, varlıklı bir adam."* -R. H. Karay. **6.** Kaskatı, çok sertleşmiş olarak. **dimdik ayakta durmak** yıkılmamak. **dimdik durmak 1)** tam dik durumda olmak: *"Pencerenin önünde, sırtı odaya dönük olarak dimdik durdu."* -T. Buğra. **2)** *mec.* tutumunu değiştirmemek, yılmamak.

dimi *is. Yun. dimiton'dan* Sıkı dokunmuş bir tür pamuklu kumaş.

diminuendo *zf. (diminue'ndo) İt. müz.* **1.** Sesi gittikçe azaltarak. **2.** *is.* Müzik parçasının başında ">" işaretiyle gösterilen nota terimi.

dimmer *is. İng. dimmer* Elektrik akım şiddetini el ile çevirerek ayarlayan anahtar, reosta.

dimnit *is.* Erken olgunlaşan ince kabuklu bir çeşit siyah üzüm.

dimyat *is.* **1.** Seyrek ve yuvarlak taneli bir çeşit üzüm. **2.** (büyük **D** ile) Aşırı hırsla fazla malda gözü olan kimsenin elindekini avucundakini de kaybedebileceği anlamında **"Dimyat'a pirince giderken, evdeki bulgurdan olmak"** sözünde geçer.

din (I) *(di:ni) Ar. dīn* **1.** *hlk.* Tanrı'ya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum: *"Her dinin mabetleri bütün müminlere açıktır."* -H. C. Yalçın. **2.** Bu nitelikteki inançları kurallar, kurumlar, töreler ve semboller biçiminde toplayan, sağlayan düzen: *Müslüman dini. "Yazık ki bu sanat ve din bahsinde bana arkadaşlık edecek kültürde değil."* -R. H. Karay. **3.** *mec.* İnanılıp çok bağlanılan düşünce, inanç veya ülkü. **dinden imandan çıkmak** kendini kontrol edemeyecek kadar çok öfkelenmek, çok sinirlenmek: *"Tanrım beterinden saklasın. Dinden imandan çıktığımız günlere mi eriştik, ne oldu?"* -A. Gündüz. **dinden imandan olmak** dinî inancını yitirmek. **dini bir uğruna** Müslümanlık davası yoluna: *"Senin yanına fedaî yazılacağım ve dini bir uğruna çalışacağım."* -R. H. Karay. **dini gibi bilmek** çok iyi, kesinlikle bilmek: *"Ufacık bir düşüncenin en büyük bir dikkati iflâs ettirdiğini dini gibi bilirdi."* -Ö. Seyfettin. **dini imanı para** tek düşüncesi para olan kimseler için kullanılır. **dinim hakkı için** (veya **dinim aşkına**) "dinimi tanık tutarım" anlamında bir ant: *"Şevki Bey dedi, dinin aşkına sen Romenlerin gemi yaptıklarını işittin mi?"* -M. Ş. Esendal. **dinine yandığım** *argo* öfke, kızgınlık gibi duyguları belirtmek için kullanılan ilenme sözü.

→ ***din adamı***, ***din birliği***, ***dindar***, ***dindaş***, ***din dışı***, ***din doruğu***, ***din erki***, ***din felsefesi***, ***dinî bütün***

din (II) *is. Fr. dyne > Yun. fiz.* C.G.S. sisteminde bir gramlık bir kütlenin hızını saniyede bir santimetre artıran güç birimi: *Bir nevton 10^5 din'e eşittir.*

din (III) *is. hlk.* Bir şeyin en yüksek ve sivri noktası.

→ ***din doruğu***

din (IV) *is. hlk.* İlmek.

din adamı *is. din b.* Mesleği dinle ilgili işler olan görevli.

dinamik *is. Fr. dynamique fiz.* **1.** Mekaniğin kuvvet, hareket, enerji arasındaki ilişkilerini inceleyen dalı, devim bilimi. **2.** *s. fel.* Devimsel. **3.** *mec.* Canlı, etkin, hareketli: *"Önce bir şey kotarmak, sonra bunun üzerine konuşulanlara kulak vermek, düzeltmek, daha olumlu, daha dinamik, daha sağlıklı bir yoldur kanısındayım."* -H. Taner.

→ ***dinamik analiz***

dinamik analiz *is. ekon.* Çözümleme konusu yapılan veya modele dahil edilen değişkenlerin zaman içindeki değişmelerinin de dikkate alındığı yöntem.

dinamikleşme *is.* Dinamikleşmek durumu.

dinamikleşmek *(nsz)* Dinamik duruma gelmek.

dinamit *is. Fr. dynamite* **1.** Nitrogliserin ile yapılan patlayıcı bir madde. **2.** *mec.* Tutku, özlem, heyecan: *"Aslında beklediği, Nahit'in görünmesiyle patlayan sevgi dinamitinin dinmesidir."* -T. Buğra. **3.** *s. mec.* Şiddetli, korkunç, hırslı.

→ ***dinamit lokumu***

dinamitçi *is.* Dinamit üreten, satan veya patlatılma işinde çalışan kimse.

dinamitçilik, -ği *is.* Dinamitçinin işi veya mesleği.

dinamitleme *is.* Dinamitlemek işi.

dinamitlemek *(-i)* **1.** Dinamitle havaya uçurmak. **2.** *mec.* Bir girişimi, bir kuruluşu engelleyici, yıkıcı davranışta bulunmak.

dinamitlenme *is.* Dinamitlenmek işi.

dinamitlenmek *(nsz)* **1.** Dinamitle havaya uçurulmak. **2.** *mec.* Engellenmek.

dinamit lokumu *is.* Kömür tozu, kil gibi maddelere emdirilmiş dinamit.

dinamizm *is. Fr. dynamisme fel.* **1.** Devimselcilik. **2.** *mec.* Davranışları canlı ve hareketli olan canlının özelliği: *"İlerleme yolunda yeni ve diri hareketleri zorlayan yığınların dinamizmidir."* -S. Birsel.

dinamo *is. (dina'mo) Fr. dynamo* Mekanik enerjiyi elektrik enerjisine dönüştüren alet.

dinamometre *is. (dinamome'tre) Fr. dinamomètre* Kuvvetölçer.

dinar *is. Ar. dīnār* **1.** Yaklaşık olarak altın liranın dörtte biri değerinde olan eski bir para. **2.** Bahreyn, Cezayir, İran, Irak, Kuveyt, Libya, Tunus, Ürdün, Yemen ve eski Yugoslavaya'da kullanılan para birimi.

din birliği *is.* Aynı din etrafında oluşturulan inanç gücü.

dince *zf.* Dine göre, din bakımından.

dincelmek *(nsz) hlk.* Dinçleşmek.

dinci *is.* Dinî görüşleri her alana yaymak isteyen kimse.

→ ***dinci erki***

dinci erki *is. din b. bk.* Din erki.

dincilik, -ği *is.* Dincinin işi.

dinç *s.* Gücü ve sağlık durumu yerinde, canlı, zinde, tendürüst, tüvana: *"Kısa kesilmiş çember sakallı, iri ağızlı, yetmişlik, dinç bir ihtiyar."* -M. Ş. Esendal.

dinçlenmek *(nsz)* Dinç bir durum ve görünüm kazanmak: *"Dinçlenmiş gövdeleri, dinlenmiş yüzleri ile pırıl pırıl gelmişlerdi gazinoya."* -N. Cumalı.

dinçleşme *is.* Dinçleşmek işi.

dinçleşmek *(nsz)* Dinç duruma gelmek.

dinçlik, -ği *is.* Dinç olma durumu, zindelik, mecal.

dindar *s.* ve *is. Ar. dīn + Far. -dār* Din inancı güçlü, din kurallarına bağlı (kimse), mütedeyyin.

dindarlık, -ğı *is.* Dindar olma durumu.

dindaş *is.* Aynı dinden olan kimse. **dindaş olmak** aynı dinden olmak.

din dışı *s.* Dinle ilişiği olmayan, lâdini: *Din dışı edebiyat.*

dindirme *is.* Dindirmek işi.

dindirmek *(-i)* Dinmesini sağlamak.

din doruğu *is.* Dağın en yüksek yeri.

dine *is. hlk.* Konaklama yeri: *"İsmini duyduklarımızın, bildiklerimizin kimi çayımdan, kimi dinemden geçti."* -F. R. Atay.

dinek, -ği *is. hlk.* Dinlenmek için durulan yer.

dinelme *is.* Dinelmek işi.

dinelmek *(nsz) hlk.* **1.** Ayakta durmak veya ayağa kalkmak, dik durmak. **2.** *(-e)*

mec. Karşı koymak, kafa tutmak.

dinen *zf. (di:'nen) Ar. dînen* Din bakımından.

dineri *is. (dine'ri) İt. dineri* İskambil kâğıtlarındaki işaretlerden karo.

din erki *is.* Din ilkelerine dayanan egemenlik, din gücü.

din felsefesi *is.* Dinin ilkelerinin özünü ve anlamını temellendirmeyi amaçlayan felsefe dalı.

dingi *is. den.* Bir çifte kürekli küçük patalya.

dingil *is.* Tekerleklerin merkezinden geçen ve taşıtın altına enlemesine yerleştirilmiş mil, aks: *"Öyleleri görülür ki arabanın dingilleri üzerine oturtulmuş büyük kafesler sanırsınız."* -R. N. Güntekin.

dingildek *s.* **1.** Tabanı üzerinde hareketsiz duramayıp sallanan, oynak; dengesi bozuk. **2.** *mec.* Yıpranmış: *"Sinir sistemleri dingildek olan bu titiz adamları domestik uğraşılar büsbütün hırçın yapar."* -H. Taner. **3.** *mec.* Sözüne güvenilmez, kaypak: *"Baştan çıkarıcı telkinlerle kişiliği zaten oluşmamış, dingildek insanları kazanmak hiç de güç olmasa gerektir."* -H. Taner.

dingildeklik, -ği *is.* Dingildek olma durumu, dengesizlik: *"Ne oldum delisi ilkbaharı kaprislerinden, dingildekliğinden, maymun iştahlığından çok sevemedim."* -H. Taner.

dingildeme *is.* Dingildemek işi.

dingildemek *(nsz)* **1.** Sallanmak, oynamak: *"Siyah esvaplılar, siyah çarşaflıları dingildeyen iskeleden vapura ite ite çıkardılar."* -H. E. Adıvar. **2.** Korkmak, kuşkulanmak.

dingilli *s.* Dingili olan.

dingin *s.* **1.** Hareket etmeyen, kımıldamayan, sakin: *"Çevredeki çınarlar, dingin bir sarıplık içinde, ağır ağır, tek tek yapraklarını dökerdi."* -A. İlhan. **2.** *mec.* Gücü tükenmiş, yorgun, mecalsiz: *Dingin bir at.*

dingincilik, -ği *is. fel.* Tam bir gönül rahatlığı, tutkusuzluk içinde bütün arzulardan sıyrılmış olarak, direnç göstermeden kendini Tanrı ibadetine vermeyi ve tanrısal ruh dinginliği kazanmayı amaçlayan dünya görüşü.

dinginleşme *is.* Dinginleşmek durumu.

dinginleşmek *(nsz)* Dingin duruma gelmek.

dinginleştirme *is.* Dinginleştirmek işi veya durumu.

dinginleştirmek *(-i)* Dingin duruma gelmesini sağlamak.

dinginlik, -ği *is.* Dingin olma durumu, durgunluk, sükûnet: *"Ortalık hızla, ama insanı hoş tutan bir dinginlik, içini rahatlatan bir uysallıkla kararıyor."* -A. İlhan.

dinî *s. (di:ni:) Ar. dînî* Dinle ilgili, din üzerine: *"Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir."* -Anayasa.

dini bütün *s.* Dinine çok bağlı, inancı sağlam olan, dinin buyruklarını eksiksiz yerine getiren: *"Dini bütün, ahlâkı düzgün olduğu için sana sadakat gösterecek."* -R. N. Güntekin. *"... gerçi sıcak, gerçi güzel, ama neme lâzım, duasında niyazında dini bütün bir tazedir."* -H. Taner.

diniş *is.* Dinmek işi veya biçimi.

dink *is. hlk.* **1.** Pirinci kabuğundan ayırmak veya bulgur dövmek için kullanılan dibek. **2.** *hlk.* Şayak, aba gibi şeyleri dövmek için kullanılan araç.

dinleme *is.* Dinlemek işi: *"Onu gece yarılarına kadar dinleme fedakârlığı yine bize düşer."* -H. Taner.

→ ***dinleme salonu***

dinlemek *(-i)* **1.** İşitmek için kulak vermek: *Şarkı dinlemek. "Genç memur kızı dikkatle dinledikten sonra biraz düşündü."* -P. Safa. *"Konağın hesabını sen söylersin, ben de dinlerim."* -A. Ş. Hisar. **2.** Birinin sözünü, öğüdünü kabul edip gereğince davranmak: *Beni dinlersen bu işten vazgeç.* **3.** Uymak, baş eğmek, itaat etmek. **4.** Kulakla veya dinleme aletiyle hastayı muayene etmek: *"Doktor kalkar. Kulağını bu gösterilen yere dayar. Dinler."* -Ö. Seyfettin.

dinleme salonu *is.* Müzik, tiyatro eserlerini dinletmek, radyo televizyon yayınları yapmak veya ses kaydetmek amacıyla akustiği sağlanmış salon, oditoryum.

dinlence *is.* Tatil.

dinlendirici *s.* Dinlendirme özelliği olan.

dinlendirilmiş *s.* Bir süre bekletilmiş: *Dinlendirilmiş hamur.*

dinlendirme *is.* Dinlendirmek işi.

dinlendirmek *(-i)* **1.** Dinlenmesini sağlamak. **2.** Durulmaya bırakmak. **3.** (tarla için) Nadasa bırakmak: *Tarlayı dinlendirmek.* **4.** *hlk.* Yanan lâmba, ateş vb.yi söndürmek.

dinlenme *is.* Dinlenmek işi, istirahat: *"Kendisine bir yere oturup dinlenmeyi teklif ettim."* -A. Haşim. *"Ben dinlenme deyince kendini unutmayı anlarım."* -H. Taner.

dinlenme yapmak istirahat etmek, dinlenmek, yorgunluk çıkarmak: *"Şoför ve muavini, üstleri yağ ve toprak içinde, yüzlerinde siyah terler damlayarak bir kenara oturup uzunca bir dinlenme yapıyorlardı."* -Sabahattin Ali.

→ ***dinlenme kampı***, ***dinlenme salonu***

dinlenmek *(nsz)* **1.** Güç kazanmak için çalışmaya ara vermek, yorgunluğunu gidermek, istirahat etmek: *Şuraya biraz oturalım da dinlenelim. "Pervin biraz dinlendikten sonra ayağa kalktı."* -P. Safa. **2.** Önemsenmek, öğüdü yerine getirilmek: *Sözüm dinlendi.* **3.** Bazı yiyecek ve içeceklerin tadını arttırmak, kolay pişmesini sağlamak gibi sebeplerle bir süre bekletmek.

dinlenme kampı *is.* Kuruluşların tatil geçirmek için düzenledikleri kamp: *"Beni öyle bir dinlenme kampına alsınlar ki, kapıdan girerken kimlik kartımla birlikte kişiliğimi de kapıda bırakayım."* -H. Taner.

dinlenme salonu *is.* İstirahat etmek, dinlenmek için ayrılmış salon.

dinleti *is.* Sanatçının müzik eserlerini bir topluluğa çalması veya söylemesi, konser.

dinletme *is.* Dinletme işi.

dinletmek *(-i, -e)* Dinlemesini sağlamak, söz geçirmek: *"Terli terli su içme diye o kadar söyledim, dinletemedim."* -Ç. Altan.

dinleyici *is.* **1.** Söylenen veya çalınan bir şeyi dinleyen kimse: *Konferanstaki dinleyicilerden biri söz istedi. "Belki hürmetlerini göstermek isteyen dinleyiciler ayağa kalkmak isteyeceklerdi."* -A. Ş. Hisar. **2.** Kayıtlı olmadığı hâlde derslere dışarıdan devam eden kimse.

dinleyicilik, -ği *is.* Dinleyici olma durumu.

dinleyiş *is.* Dinlemek işi veya biçimi.

dinme *is.* Dinmek işi.

dinmek *(nsz)* **1.** Sona ermek, bitmek, durmak: *"Gözyaşlarım dindi, ferahladım, eski hayatıma kavuştum."* -Y. K. Beyatlı. **2.** (ses için) Susmak: *"Kulaklarımdaki uğultu hiç dinmiyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **3.** (kar, yağmur, rüzgâr için) Kesilmek, yağması veya esmesi durmak: *"Kimsenin eli tahlisiyeye değmeden bereket fırtına dindi."* -B. Felek. *"Dinmiş lodosların uğultusu içinde / İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı."* -O. V. Kanık.

dinmez *s.* Dinmeyen: *"Hakkınız var; dağ ve deniz hasreti dinmez hasretlerdenmiş."* -R. H. Karay.

dinozor *is. Fr. dinosaure zool.* **1.** Dinozorlar takımından, boyu 20 m kadar olabilen, ilk çağlarda yaşamış, günümüze fosilleri kalmış bir sürüngen. **2.** *mec.* Gelişmelere ayak uyduramamış, çağın gerisinde kalmış veya mevcut durumu korumak isteyen kimse.

dinozorlar *ç. is. zool.* Omurgalı hayvanlardan sürüngenler sınıfına giren, soyu tükenmiş bir takım.

dinozorlaşma *is.* Dinozorlaşmak işi.

dinozorlaşmak **1.** Dinozor gibi davranmak. **2.** *mec.* Gelişmelere ayak uyduramamak, çağın gerisinde kalmak veya mevcut durum ve düzeni koruyup herhangi bir köklü değişiklik yapmamak.

dinsel *s.* Dinî.

dinsiz *s.* **1.** Dinî inancı olmayan. **2.** *mec.* Acımasız. **dinsizin hakkından imansız gelir** acımasız olan kişiyi, kendisinden daha acımasız biri yola getirir.

dinsizlik, -ği *is.* Dinsiz olma durumu: *"Nasıldan, niçinden uzaktır davranışlarım;*

din de umurumda değil, dinsizlik de." -T. Oflazoğlu.

dip, -bi *is.* **1.** Oyuk veya çukur bir şeyin en alt bölümü: *Deniz dibi. "O kuyunun dibinde kireç vardır."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Taban: *Tencerenin dibi.* **3.** Dikili duran bir şeyin yerle birleştiği nokta ve çevresi veya bir şeyin yanı başı: *"En çok kafam terlemişti, parmaklarımı saçlarımın diplerine sürdüm."* -S. F. Abasıyanık. *"Masanın üstünden aynayı indirip duvar dibine koyacak."* -M. Ş. Esendal. **4.** Kapalı bir yerin kapıya göre en uzak bölümü: *"Dipteki büfenin yanına kurulmuş bir ufak sahnede iki kadın ut ve kemanla şarkı söylüyorlar."* -R. N. Güntekin. *"Karagöz perdesinin karşısına dizilmiş koltuklardan en diptekine oturdu."* -A. İlhan. **5.** *hlk.* Arka, kıç: *"Hepsi de, tavuğun dibinden sabah sabah çıkmış, taptazedir."* -E. E. Talu. **dip dibe** yan yana sıkışmış olarak: *"Odunlara karşı bir portakal sandığının üstünde dip dibe oturuyorlardı."* -Ç. Altan. **(bir kabın) dibi görünmek** bir kabın içindeki şey tükenmek. **dibi kırmızı mumla** (veya **bal mumuyla) mı çağırdım** "üzerinde önemle durarak çağırmadım" anlamında kullanılır. **dibine darı ekmek** bir şeyi sonuna kadar tüketmek, bitirmek: *"Eline geçirince dibine darı ekmeden bırakmazsın."* -R. Ilgaz. **(bir kabın) dibini bulmak** içindekini tüketmek. **dibini tutmak** (pişen yemekler için) tencerenin dibine yapışmak.

→ ***dip ağı***, ***dip balıkçılığı***, ***dip bucak***, ***dipdam***, ***dip doruk***, ***dip koçanı***, ***dipnot***

dip ağı *is.* Palamut vb. balıkları avlamak için denizin dibine atılan ağ.

dip balıkçılığı, -ğı *is.* Dipte yaşayan su ürünlerinin avlanılması.

dipçik, -ği *is.* Tüfek vb. silâhların namlu gerisinde bulunan, atış sırasında silâhın omuza dayanmasını veya tabancada elle kavranmasını sağlayan taban bölümü: *"Canı çıkıncaya kadar dipçiklerle dövdüler."* -Ö. Seyfettin.

dipçikleme *is.* Dipçiklemek işi.

dipçiklemek *(-i)* Dipçikle vurmak.

dipçiklenme *is.* Dipçiklenmek işi.

dipçiklenmek *(nsz)* Dipçikle vurulmak.

dipdam *is.* Hapishane: *"Meyrem'im Meyrem'im çakır Meyrem'im / Senin için dipdamları boylarım."* -Halk türküsü.

dipdinç *s. (di'pdinç)* Çok sağlıklı, çok canlı.

dipdiri *s.* ve *zf. (di'pdiri)* Çok diri: *"Bu basbayağı etiyle, kemiğiyle, kanıyla, canıyla dipdiri, evet pek dinç bir kadındı."* -H. R. Gürpınar. *"Poyraz mı? O ne kadar güzel, insanı dipdiri yapıyor."* -T. Buğra. *"Doktorlar boğazdaki şişi çıkardıkları gibi kadın dipdiri ayağa kalkacakmış."* -R. N. Güntekin.

dip doruk, -ğu *is.* Baştan aşağı, dipten tepeye kadar, bütün.

dipfriz *is. (di'pfriz) İng. deep freeze* Bozulabilecek yiyecekleri çok düşük ısılarda dondurarak uzun süre saklamak için kullanılan buzdolabı.

dip koçanı *is.* Hesap çıkarmaya, gerektiğinde koparılan parça ile karşılaştırma yapmaya yarayan ve yaprakları, deftere bağlı olan bölüm.

diplârya *is. (dipla'rya) zool.* Pisi balığının küçüğü.

dipleme *is.* Diplemek işi.

diplemek *(-i) hlk.* **1.** (bitkiyi) Kökünden sökmek. **2.** *hlk.* (içilecek bir şeyi) Dibine kadar içmek.

dipli *s.* Dibi olan: *"Bu kavanoz dipli dünyadaki bütün falcıların ustası o imiş."* -O. C. Kaygılı.

diploit *is. Fr. diploïde biy.* İki kromozom takımı taşıyan hücre veya organizma.

diploma *is. (diplo'ma) İt. diploma* Bir kimseye herhangi bir okulu veya öğrenim programını başarıyla tamamladığını; bir derece veya unvana hak kazandığını; bir iş, sanat veya meslek dalında çalışabilme yetkisi elde ettiğini belirtmek için bir öğretim kurumunca düzenlenip verilen resmî belge, icazetname, şahadetname: *Lise diploması. Hekimlik diploması. "Hukuktan diplomamı alınca bana mühim bir memuriyet buldu."* -Ö. Seyfettin.

diplomalı **1.** Diploması olan. **2.** Yetkisi diploma ile belgelenmiş: *Diplomalı terzi.*

diplomasız *s.* **1.** Diploması olmayan. **2.** Diploması olması gereken bir meslekte, diploması olmadan çalışan.

diplomasi *is. Fr. diplomatie* **1.** Uluslar arası ilişkileri düzenleyen antlaşmalar bütünü. **2.** Yabancı bir ülkede ve uluslar arası toplantılarda ülkesini temsil etme işi ve sanatı. **3.** Bu işte çalışan kimsenin görevi, mesleği: *"Benim için, diplomasinin birbirinden tuhaf birçok icaplarına uymak, belki, mümkün olmuştur."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **4.** Bu görevlilerin oluşturduğu topluluk. **5.** *mec.* Güç bir görüşme sırasında gösterilen ustalık ve beceriklilik.

diplomat *is. Fr. diplomate* **1.** Uluslar arası konularda ülkesini temsil etmekle görevlendirilen kimse. **2.** *mec.* İlişkilerinde kurnaz, becerikli olan. **3.** Teksir yapmak için kullanılan bir mumlu kâğıt türü.

diplomatça *zf. (diploma'tça)* **1.** Diplomata yakışır biçimde, diplomat gibi. **2.** *mec.* Kurnazlıkla, açıkgözlükle.

diplomatik *s. Fr. diplomatique* Diplomasi ile ilgili: *"O diplomatik toplantıların Viyana'da başlıca simalarındandı."* -H. E. Adıvar.

→ ***diplomatik dil***

diplomatik dil *is.* Diplomasi alanında kullanılan dil.

diplomatlık, -ğı *s.* **1.** Diplomat olma durumu: *"Evinde rahat rahat oturacağına niye firkacılığa, diplomatlığa kalkmıştı?"* -R. H. Karay. **2.** Diplomasi.

dipnot *is.* Sayfa içinde geçen herhangi bir düşünce veya bilgi ile ilgili olarak sayfa altına konulan açıklama, haşiye.

dipsiz *s.* Dibi olmayan. **dipsiz kile, boş ambar** para, mal tutmayanın durumunu veya bir iş için boş yere uğraşıldığını anlatır: *"Politika ne nankör bir meslek, ne dipsiz kile, boş ambar imiş."* -R. H. Karay. **dipsiz testi** eline geçen para veya malı hesapsızca, boş yere harcayan.

-dir *bk.* -dır / -dir.

dirayet *is. (dira:yet) Ar. dirâyet* Yetenek, beceriklilik, zekâ.

dirayetli *s. (dira:yetli)* Yetenekli, becerikli; zeki: *"Oğulları arasında en dirayetli ve en cesuru Selim'di."* -F. F. Tülbentçi.

dirayetsiz *s. (dira:yetsiz)* Yeteneksiz, beceriksiz.

dirayetsizlik, -ği *is.* Dirayetsiz olma durumu.

direk, -ği *is.* **1.** Ağaçtan veya demirden yapılan uzun ve kalın destek: *Vapur direği. Telgraf direği. "Kayıkçı yelkeni açmak için ilkin direği yerine oturtmalıdır."* -S. Birsel. **2.** (bazı özel adlarda) Sütun: *Direklerarası. Binbirdirek.* **3.** *mec.* En önemli kimse: *"Fevzi Çakmak Millî Savaş'ın temel direklerinden biridir."* -F. R. Atay. **direk direk bağırmak** tedirgin edecek biçimde bağırmak. **direk gibi** sağlam yapılı, iri yapılı.

direkçi *is.* Alamana kayıklarında direğe çıkarak gözcülük yapan kimse.

direkli *s.* Direği olan: *"Altı direkli çadırın etrafı fırdolayı açıktı."* -R. H. Karay.

direklik *s.* Direk yapmaya elverişli (ağaç).

direksiyon *is. Fr. direction* Motorlu araçlarda, araca istenilen yönü vermeye ve belirli bir doğrultuda götürmeye yarayan düzenek, yönelteç. **direksiyon kırmak** aracı istenilen yöne çevirebilmek için direksiyonu o yöne döndürmek. **direksiyon sallamak** *argo* motorlu taşıt kullanmak. **direksiyona geçmek** **1)** aracı kullanmak üzere sürücü yerine oturmak; **2)** *mec.* bir işin yönetimini üzerine almak.

direkt *zf. Fr. directe* **1.** Doğru olarak, hiçbir yerde durmadan, duraksız, doğruca: *Bu otobüs direkt İstanbul'a gider.* **2.** *s.* Doğrudan doğruya, dolaysız, aracısız: *İki devlet arasında direkt ilişki yok. Sınıfını direkt geçen öğrenci.*

direktif *is. Fr. directive* Yönerge, talimat. **direktif almak** talimat almak, emredilmek: *"Herkes benden emir, direktif almaya mecbur değil!"* -A. Gündüz. *"Mektep mes'ulleri başmuallimden ve müdürlerden direktif alır."* -Z. Gökalp. **direktif vermek** talimat vermek: *"Projelere, tasavvurlara geçildi, Paşa direktifler veriyordu."* -T.

Buğra.

direktör *is. Fr. directeur* Yönetmen, müdür.

direktörlük, -ğü *is.* Yönetmenlik, müdürlük.

direme *is.* Diremek işi.

diremek *(-i, -e) hlk.* **1.** Bir şeyi dikine koymak, dayamak, durdurmak: *Yapıyı bu ayaklar diriyor.* **2.** *mec.* Direnmek, karşı koymak, inat etmek, ısrar etmek.

diren *is.* Dirgen.

direnç, -ci *is.* **1.** Dayanma, karşı koyma gücü, mukavemet. **2.** *fiz.* Bir nesnenin elektrik akımına karşı durma özelliği, mukavemet, rezistans. **3.** *fiz.* Bir çevrime istenilen değerde ek direnç katmak için kullanılan düzen, mukavemet, rezistans.

dirençli *s.* Direnci olan: *"Kendini bu rizikolardan korumak isteyen dirençli tutumuna elbet bir diyeceğimiz olamaz."* -H. Taner.

dirençsiz *s.* Direnci olmayan.

direngen *s.* Direnen, inatçı, anut, muannit.

direngenlik, -ği *is.* Direngen olma durumu, inatçılık.

direnim *is.* **1.** Direnmek işi, inat, taannüt. **2.** *huk.* Borcun yerine getirilmesi, temerrüt.

direniş *is.* Direnmek işi veya biçimi, karşı koyma, dayanma, mukavemet: *"Bu direniş çetin değil, haşin değil, yürek burkucuydu."* -T. Buğra.

direnişçi *is.* ve *s.* Karşı koyan, dayanan (kimse).

direnleme *is.* Direnlemek işi.

direnlemek *(-i)* Dirgenle yaymak.

direnme *is.* Direnmek işi, karşı koyma, dayanma, inat etme, ısrar etme, mukavemet etme.

direnmek *(nsz)* Herhangi bir düşüncede, bir istekte veya bir durumda karşı koymak, ayak diremek, inat etmek, ısrar etmek, taannüt etmek: *"Çantayı almak isterlerse sakın direnme, ver."* -T. Buğra.

direşken *s.* Bir işi yılmadan sonuna kadar götüren, sebatkâr.

direşme *is.* Direşmek işi, sebat.

direşmek *(nsz) hlk.* Sözünden veya kararından dönmemek, dayanmak, sebat etmek.

diretme *is.* Diretmek işi, inat.

diretmek *(nsz)* Direnmek, ayak diremek, inat etmek, ısrar etmek: *"Annesi ile ablası adamın kaçırılacak bir kısmet olmadığını öne sürerek evlenmesi için diretiyorlardı."* -N. Cumalı. *"Merkez kumandanı kendisine üç gün mühlet vermiş, hemen yola çıkması için diretmişti."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

direy *is. zool.* Fauna: *Anadolu'nun direyinde fil yoktur.*

dirgen *is. hlk.* Harmanda sapları yaymaya yarar uzun çatallı araç.

dirgenleme *is.* Dirgenlemek işi.

dirgenlemek *(-i)* Dirgenle yaymak.

dirhem *is. Ar. dirhem esk.* **1.** Okkanın 400'de 1'ine eşit olan, 3,148 gramlık eski bir ağırlık ölçüsü; İstanbul için bir dirhem 3,207 gr olarak tespit edilmiştir. **2.** Bir tür gümüş para. **dirhemle söylemek** (veya **konuşmak**) çok az veya yavaş konuşmak: *"Üstadı, profesörle taban tabana zıt yaradılışlı bir insandı, yani dirhemle lâkırdı söylüyordu."* -R. N. Güntekin.

→ ***dirhem dirhem***

dirhem dirhem *zf.* Azar azar, az az, çok az ölçüde. **dirhem dirhem satmak** kendini dirhem dirhem satmak: *"Çok güzel olursa bana kurulur, kendini dirhem dirhem satar."* -H. R. Gürpınar.

diri *s.* ve *is.* **1.** Yaşamakta olan, yaşayan, canlı, **ölü** karşıtı: *"Senin ölün değil, bana dirin lâzım."* -Ö. Seyfettin. **2.** Güçlü, zinde: *Diri bir adam.* **3.** Solmamış pörsümemiş: *Diri çiçek. Diri yaprak.* **4.** Gereği kadar pişmemiş: *Pirinçler biraz diri kalmış.*

→ ***diri diri, diri örtü***

dirice *s. (diri'ce)* Biraz diri.

diri diri *zf.* Canlı olarak: *"Ben burada, diri diri bir mezara gömülmüş gibiyim."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Tam bu sırada iri iri, diri diri kolyozlar geldi."* -S. F. Abasıyanık.

diriğ *is. Far. dirīğ esk.* Esirgeme. **diriğ etmek** esirgemek.

diriksel *s. biy.* Diri ile, canlı ile ilgili, canlılar üzerinde olan, diril.

→ ***diriksel ısı***

diriksel ısı *is.* Hayvanların vücut ısısı.

diril (I) *s.* Diriksel.

→ ***diril ısı***

diril (II) *is. Alm. Drill* Şilte yüzü veya gömlek yapmaya yarar pamuklu bir kumaş.

dirileşme *is.* Dirileşmek işi.

dirileşmek *(nsz)* Bitkin, pörsümüş veya solmuşken yeniden diri duruma gelmek.

diril ısı *is.* Hayvanların vücut ısısı, diriksel ısı.

dirilik, -ği *is.* Diri olma durumu.

diriliş *is.* **1.** Dirilmek işi veya biçimi, dirilme, canlanma. **2.** *mec.* Yeni bir atılımla güç kazanma. **3.** Dinî inanışlara göre ölümden sonra dirilme, basübadelmevt.

dirilme *is.* Dirilmek işi.

dirilmek *(nsz)* **1.** Güçlenip canlanmak: *Bir bardak suyu içince dirildi.* **2.** (bitki için) Solmuş, pörsümüş durumdayken yeniden canlılık kazanmak, diri duruma gelmek. **3.** (hasta için) Yeniden sağlığını kazanmak, iyileşmek. **4.** Öldüğü sanılan şey canlılık kazanmak: *"Masal bu, ölü iken dirilmiş, kabirden dışarı atlamış insanların masalı."* -P. Safa. **5.** *mec.* Yeniden etkin olmak, geçerli duruma gelmek: *"Aruz ölçüsü bir gün yeniden dirilecek mi bilmiyorum."* -N. Ataç.

diriltici *s.* Canlılık verici niteliği bulunan.

diriltme *is.* Dirilmesini sağlama, canlandırma.

diriltmek *(-i)* Dirilmesini sağlamak: *"Bu hulyayı sokakta, evde, gece gündüz dirilttiler."* -P. Safa.

dirim *is. hlk.* **1.** Hayat, yaşam. **2.** *hlk.* Yaşama gücü.

→ ***dirim bilimci, dirim bilimcilik, dirim bilimi, dirim bilimsel, dirim konisi, dirim kurgu, dirim suyu***

dirim bilimci *is.* Biyolog.

dirim bilimcilik, -ği *is. fel.* Gerçekliği tek yanlı olarak yalnızca dirim bilimsel açıdan inceleyen, organik yaşamın kavramlarını öteki gerçeklik alanlarına da uygulayan görüş.

dirim bilimi *is.* Biyoloji.

dirim bilimsel *s.* Biyolojik.

dirim konisi *is. bot.* Gelişme durumundaki fidan veya yaprakların sürgen dokulu ucu.

dirim kurgu *is.* Canlılar dünyasını özellikle beynin çalışmasını taklit eden elektronik aletlerden yararlanmayı konu edinen bilim dalı, biyonik.

dirimli *s.* Hayatı olan (canlı).

dirimlik, -ği *s.* **1.** Hayatla ilgili, dirimsel. **2.** *hlk.* Hayat, yaşam, sağlık. **3.** *hlk.* Mal mülk, gelir.

dirimsel *s.* Hayatla ilgili veya hayata bağlı olan, hayatî, biyolojik.

dirimselcilik, -ği *is. fel.* Hayat olaylarını fiziksel kimyasal güçlerle değil de, özel bir yaşama ilkesi, yaşam gücü ile açıklayan öğreti.

dirim suyu *is. mec.* Abıhayat.

diri örtü *is.* Ormanlık bölgelerde ağaçların altında yeşeren çalı, çırpı veya odunsu bitkiler.

dirlik, -ği *is. hlk.* **1.** Yaşayış, hayat, sağlık, varlık, geçim. **2.** Huzur, erinç: *"Madem birsin, birlik olsun / Dilde, dinde, milliyette / Murat et de dirlik olsun / Baştan başa cemiyette."* -O. S. Orhon. **3.** *tar.* Osmanlı İmparatorluğunda bir hizmete karşılık olmak üzere bir kimseye devletçe verilen aylık veya bir yere bağlı gelir: *"Zaten onun için, hazinelerin, varlıkların, dirliklerin ne değeri vardır."* -S. Ayverdi. **dirlik yüzü görmemek** rahata kavuşamamak.

→ ***dirlik düzenlik***

dirlik düzenlik, -ği *is.* Aile üyeleri veya bir arada çalışan kimseler arasında iyi geçinme durumu: *"Bu evde başlangıcından bitimine kadar dirlik düzenlik hiç bozulmamıştır."* -M. Ş. Esendal.

dirliksiz *s.* **1.** Dirliği olmayan. **2.** Geçimsiz, huysuz (kimse).

dirliksizlik, -ği *is.* Geçimsizlik.

dirsek, -ği *is.* **1.** Kol ile ön kol arasındaki eklemin arka yanı. **2.** Köşe: *Yolun iki*

dirseği arasında... **3.** Giysi kolunda dirseğe rastlayan bölüm: *"Dirseği yırtık neftî bir örme ceket giymiş."* -P. Safa. **4.** Boruların doğrultusunu değiştirmekte kullanılan bağlantı parçası: *Bu iki boruyu bir dirsekle birbirine bağlamalı.* **5.** Bir direği veya başka bir şeyi sağlamlaştırmak için yanına eğik olarak yerleştirilen ağaç, makas: *"Elini oturduğu koltuğun dirsek yerine vurunca ben kalktım."* -B. Felek. **dirsek çevirmek** daha önce iş birliği yaptığı kişiyi uzaklaştıracak davranışlarda bulunmak. **dirsek çürütmek** okumak için yıllarca çalışmak: *"Genç erkekler mekteplerde dirsek çürütüp, Avrupalardan bir harf öğreneceğim diye senelerce kafa patlattıktan sonra memlekete gelip de iş için bir yere başvurdular mı: Filân bayan tayin edildi cevabını alıyor."* -H. E. Adıvar. **dirsek dirseğe** çok kalabalıkta sıkışık durumda: *"Parkta bu kalabalık, sinema, vapur çıkışlarında olduğu gibi, dirsek dirseğe, omuz omuzaydı."* -N. Cumalı.

→ dirsek kemiği, dirsek teması

dirsek kemiği *is. anat.* Ön kolun iskeletini oluşturan iki uzun kemikten iç yanda olanı.

dirsekleme *is.* Dirseklemek işi.

dirseklemek *(-i)* Dirsekle vurmak, dirsekle itmek: *"Kalabalığı dirsekleyerek şoseye çıktım."* -K. Tahir.

dirseklenme *is.* Dirseklenmek işi veya durumu.

dirseklenmek *(nsz)* **1.** Dirsek biçiminde kıvrılmak, dirsek oluşturmak. **2.** Dirsekle itilmek.

dirseklik *s.* **1.** Dirsek olarak kullanılmaya uygun olan (ağaç, boru vb.). **2.** Ceket kolunun dirsek bölümünü korumak veya yamamak için kullanılan (kumaş vb.). **3.** *is.* Koltuk, kanepe vb. de dirsekleri dayamaya elverişli bölüm.

dirsek teması *is.* İlişki, bağ, bağlantı: *"Bu taklitçi aydın ve sanatçılar, ister istemez, halka yabancılaştılar, onunla her türlü dirsek temasını yitirdiler."* -A. İlhan.

dirsizlik, -ği *is.* Dirlik düzenlikten uzak durum: *"Nihayet anladı ki bu kahveler işsizlikten ve aile dirsizliğinden doğan ıstıraplara karşı sığınılacak yegâne mabetlerdir."* -R. N. Güntekin.

disimilâsyon *is. Fr. dissimilation gr.* Benzeşmezlik, başkalaşma.

disiplin *is. Fr. discipline* **1.** Bir topluluğun, yasalarına ve düzenle ilgili yazılı veya yazısız kurallarına titizlik ve özenle uyması durumu, sıkı düzen, zapturapt: *"Bu, belki de ordu için şart olan disiplin ruhunu bende bulamamış olmalarındandır."* -R. N. Güntekin. **2.** Kişilerin içinde yaşadıkları topluluğun genel düşünce ve davranışlarına uymalarını sağlamak amacıyla alınan önlemlerin bütünü: *"Saatlerce münakaşa ettiler ve senin hakkında mutlaka bir disiplin kararı verilmesini istediler."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Bazı kibar semtlerde ve Beyoğlu'nda bu disiplin biraz gevşerdi."* -F. R. Atay. **3.** Öğretim konusu olan veya olabilecek bilgilerin bütünü; bilim dalı.

→ disiplin cezası, disiplin kurulu, disiplin suçu

disiplin cezası *is.* Disiplin suçlarından birini işleyen kimseye davranışlarının ağırlık derecesine göre verilen ceza.

disipline *is. Fr. discipliner* **Etmek** yardımcı fiili ile "sıkı düzen veya denetim altına almak" anlamında kullanılır. **disipline edilmek** zapturapt altına alınmak, denetim altında tutulmak.

disiplin kurulu *is.* Disiplin kurallarına aykırı davranan kimselerin suçlarını tespit ederek uygun cezaları vermekle görevli kurul.

disiplinli *s.* Disiplini olan: *Disiplinli okul.*

disiplinsiz *s.* Disiplini olmayan: *Disiplinsiz sınıf.*

disiplinsizlik, -ği *is.* Disiplinsiz olma durumu.

disiplin suçu *is.* Bir kimsenin disiplin yönetmeliğine göre yapmaması gereken davranışlardan birini yapması.

disk *is. Fr. disque sp.* **1.** Disk atmada kullanılan, erkekler için 2, kadınlar için 1 kg ağırlığında, genellikle metal bir çember ile çevrelenmiş tahta ağırşak. **2.** Gramofon

plâğı. **3.** *anat.* Omurları birbirine birleştiren ana madde. **4.** *fiz.* İnce ve çapı oldukça büyük teker şeklinde parça: *Eksantpil diski.*

→ disk atma, disk zımpara

diskalifiye *s. Fr. disqualifier* **Etmek** yardımcı fiili ile "sporda yarış dışı bırakmak", **olmak** yardımcı fiili ile "sporda yarış dışı bırakılmak" anlamlarında kullanılır.

disk atma *is. sp.* Atletizmde disk fırlatma yarışması.

diskçi *is. sp.* Disk atan kimse.

diskçilik, -ği *is.* Diskçinin işi.

disket *is. İng. diskette* Bilgisayardaki işlemlerin kaydedildiği bir koruyucu içinde bulunan manyetik ortam.

diskjokey *is. Fr. disc-jockey < İng.* Radyo ve diskoteklerde müzik yayınlarını plâk veya ses bantları aracılığıyla yöneten kimse.

disko *is. Fr. discothèque kelimesinin kısaltması* Diskotek.

diskotek, -ği *is. Fr. discothèque* **1.** Plâk, ses bandı koleksiyonu. **2.** Çalınan plâk, bant vb. eşliğinde dans edilen klüp, disko.

diskur *is. Fr. discours* Söylev, nutuk. **diskur geçmek** (veya **çekmek**) *argo* nutuk verir gibi konuşmak: *"Adayın etnoloji kürsüsüne lâyık olmadığına dair bir diskur geçer."* -H. Taner.

disk zımpara *is.* Mermer ve metal maddeleri kesmeye veya temizleyip parlatmaya yarayan alet.

dispanser *is. Fr. dispansaire* Hastalara ayakta parasız veya çok az para ile bakılan ve ilâç verilen bakım evi, sağlık evi.

dispeç, -ci *is. İng. dispatch* **1.** Bir ortak avaryada deniz kazasından sonra gemi, yük ve navlunla ilgili kimselerin uğradıkları zararların ve bunlar tarafından yapılmış olan masrafların nasıl, kimler tarafından ve ne oranda karşılanacağını belirlemek için yapılan işlem. **2.** Deniz sigortası dilinde, ilgili tarafların ortak avaryada kendilerine düşen yükümlülükleri, paylarının önemi ölçüsünde ayrıntılı olarak belirten belge.

dispeççi *is.* Dispeç işiyle uğraşan uzman.

dispersiyon eriyik, -ği *is.* Çok ince katı taneciklerin su vb. sıvılarda erimeden dağılması hâli.

disponibilite *is. Fr. disponibilités* Bankalarda mevcut nakit ve derhal paraya çevrilebilecek kıymet.

disprosyum *is. (di'sprosyum) Fr. dysprosium kim.* Atom ağırlığı 162.5, atom numarası 66, yoğunluğu 8,54 olan, 1500° C'de eriyen, açık yeşil renkte çözeltiler veren, az bulunan bir element. Kısaltması Dy.

distribütör *is. Fr. distributeur* Dağıtıcı.

distribütörlük, -ğü *is.* Distribütörün yaptığı iş, dağıtıcılık.

diş *is.* **1.** Çene kemiklerinin üstüne dizili, ısırıp koparmaya ve çiğnemeye yarayan sert, beyaz organlardan her biri. **2.** Çark, testere, tarak gibi çentikli şeylerdeki çıkıntıların her biri: *"Çarkın dişleri tebessüm eder gibi tatlı bir ses çıkardı."* -S. F. Abasıyanık. **3.** (sarımsak dilimi ve karanfil gibi dişe benzetilen şeyler için) Tane: *Bir diş sarımsak, iki diş karanfil.* **4.** *zool.* Omurgalı hayvanların çenelerinde veya ilkel yapılı omurgalıların gırtlak ve ağızlarında bulunan kemiksi sert parçalar. **5.** Bazı dantel ve işlemelerin kenarlarındaki yuvarlak sivri bölüm. **(birine) diş bilemek** kötülük yapmak için fırsat beklemek, hıncını gösterir durum almak: *"İşlerinden uzaklaştırılanlara gelince, onlar Bahadır'a fena hâlde diş bilemekte idiler."* -H. Taner. **diş çıkarmak** çene kemikleri içinde bulunan diş, diş etini deldikten sonra ağız boşluğuna doğru sivrilmek. **(birine) diş geçirememek** gücü yetmemek: *"Anası cahil kadın... Delikanlı oğluna diş geçiremedi."* -R. N. Güntekin. **diş geçirmek** zorla veya inatla istediğini yaptırmak: *"Karşısındakine diş geçirmek inadı gene kabarmıştı."* -R. N. Güntekin. **diş gıcırdatmak** öfkesini davranışlarıyla göstermek. **diş göstermek** güçlü olduğunu, saldırıya geçebileceğini durumuyla belli etmek, tehdit etmek. **dişe**

diş iyi, kötü birşeyin karşılığını istemek: *"Yazmaz bizim defterimiz dişe diş / Düşünmek ayrı şey, yapmak ayrı iş."* -F. Halıcı. **dişe dokunmak** İşe yarar olmak, önemli olmak yerinde ve anlamlı olmak: *"Şöyle iki dişe dokunan, ciğere işleyen söz işitsem, şöyle tatlı, basit bir nağme duysam yok mu..."* -S. F. Abasıyanık. **(bir şey) dişe dokunur** işe yarar, belirtilmeye değer, önemli: *"Bu türlü yazıları okumaktan - içlerinde dişe dokunur bir şey olmadığı için midir, nedir- pek hoşlanmıyorum."* -O. V. Kanık. **dişinden tırnağından artırmak** (para için) yiyecek, giyecek vb. ihtiyaçlarından keserek biriktirmek: *"Susuz Yaz adlı öykü kitabımı, oyunlarımı hep böyle dişimden tırnağımdan artırarak bastırdım."* -N. Cumalı. **dişine göre** gücünün yeteceği bir durumda. **dişine vurmak** 1) Isırmak, dişlemek; 2) Değerini anlamak için kontrol etmek: *"Kelimeyi dişimize vurmuşuz, beğenmişiz, saklamışız. Benimsemişiz."* -B. R. Eyuboğlu. **dişini sıkmak** darlığa, sıkıntıya dayanmak, katlanmak: *"Hele biraz dişini sık, hepsi yoluna girer."* -R. H. Karay. **(birinin) dişini sökmek** kötülük edemeyecek duruma getirmek. **dişini tırnağına takmak** çok büyük güçlüklere, sıkıntılara katlanmak; bütün gücünü kullanmak. **dişinin kovuğuna bile gitmemek** (yiyecek için) çok az gelmek. **dişiyle tırnağıyla** *bk.* dişini tırnağına takmak: *"Ama daha üstününe, daha başarılıya ulaşabilmek için dişiyle tırnağıyla son enerji damlası bitene kadar boğuşacak."* -T. Buğra. **dişleri dökülmek** yaşlanmak, ihtiyarlamak. **dişten artırmak** yiyecek giderlerini kısarak para biriktirmek: *"Sabah akşam nerde, kimin tarlasında iş varsa gittik, dişten tırnaktan artırdık, zorla üç beş kuruş sahibi olduk."* -N. Cumalı.

→ ***diş ağrısı, diş bademi, dişbudak, diş buğdayı, diş çekimi, diş çekmek, diş damak ünsüzü, diş diş, diş dudak ünsüzü, diş eti, diş eti-damak ünsüzü, diş eti-dudak ünsüzü, diş eti ünsüzü, diş fırçası, diş hekimi, diş hekimliği, diş kirası, diş macunu, diş otu, diş özü, diş tababeti, diş tabibi, diş tacı, diş taşı, diş ünsüzü***

diş ağrısı *is.* Diş bölgesinde oluşan hastalıktan meydana gelen ağrı.

diş bademi *is.* Kabuğu ince olduğu için dişle kırılabilen bir badem türü.

dişbudak, -ğı *is. bot.* **1.** Zeytingillerden, kerestesi sert ve değerli bir ağaç *(Fraxinus excelsior).* **2.** *s.* Bu ağaçtan yapılmış: *"Radyo, dişbudak etajer, kırk beş milimetre plâk pikabı bile alamam."* -H. Taner.

diş buğdayı *is.* **1.** Çocuk ilk diş çıkardığında kaynatılıp üzerine toz şeker ve dövülmüş ceviz gibi şeyler ekilerek yakınlara dağıtılan bağday. **2.** Bu sebeple yapılan tören.

diş çekimi *is.* Diş çekme işi.

dişçi *is.* Diş, ağız bakımıyla ve hastalıklarıyla uğraşan hekim, diş hekimi.

dişçik, -ği *is. zool.* Çok küçük diş.

dişçilik, -ği *is.* Diş, ağız bakımıyla ve hastalıklarıyla uğraşan tıp dalı, diş hekimliği.

diş damak ünsüzü *bk.* diş eti damak ünsüzü.

diş diş *s.* ve *zf.* **1.** Çıkıntıları olan. **2.** Çıkıntılı bir biçimde: *Elmayı diş diş ısırmış.*

diş dudak ünsüzü *is. bk.* diş eti dudak ünsüzü.

dişeği *is.* Taşları yontmak için kullanılan dişli bir çeşit çekiç.

dişeğileme *is.* Dişeğilemek işi.

dişeğilemek *(-i) hlk.* Dişeği denilen çekiçle değirmen taşı üzerinde diş yapmak, değirmen taşının dişlerini bilemek.

dişeme *is.* Dişemek işi.

dişemek *(nsz) hlk.* Diş çıkarmak.

diş eti *is. anat.* Diş köklerini kaplayan kalın kırmızımtırak et.

diş eti damak ünsüzü *is. gr.* Dil ucunun, üst diş etleriyle ön damağa dokunmasından oluşan ünsüz: *c, ç, z, s, n, j, ş.*

diş eti dudak ünsüzü *is. gr.* Alt dudağın üst dişlere dokunmasıyla oluşan dudak ünsüzü: *f, v.*

diş eti ünsüzü *is. gr.* Dil ucunun diş etine dokunmasından oluşan ünsüz: *j, ş.*

diş fırçası *is.* Dişleri temizlemede kullanılan bir fırça türü.

diş hekimi *is.* Dişçi.

diş hekimliği *is.* Dişçilik.

dişi *is.* ve *s. anat.* **1.** Yumurta oluşturan veya yavru doğuran (birey). **2.** *is.* Hayvan ve bitkilerin, erkeği tarafından döllenecek biçimde oluşmuş cinsi: *Dişi kedi.* **3.** *is.* Kadın. **4.** Kadına özgü. **5.** *is.* Girintili ve çıkıntılı olmak üzere bir çift oluşturan nesnelerin girintilisi: *Dişi klişe. Dişi kalıp.* **6.** *nsz* (maden için) Yumuşak, kolay işlenen. **7.** *mec.* Şuh, işveli, çekici.

→ ***dişi bakır, dişi demir, dişi klişe, dişi organ***

dişi bakır *is.* Kolay işlenebilen bakır.

dişi demir *is.* Yumuşak demir.

dişi klişe *is.* Yazısı oyma olan klişe.

dişil *s. gr.* Bazı dillerde dişi sayılan (kelime), müennes.

dişileşme *is.* Dişileşmek durumu.

dişileşmek *(nsz)* Dişiye özgü davranışta bulunmak: *"Karagöz hiç dişileşmez, daima erkektir."* -F. R. Atay.

dişileştirme *is.* Dişileştirmek işi.

dişileştirmek *(-i)* Dişi duruma getirmek.

dişilik, -ği *is.* **1.** Dişi cinsten olma durumu. **2.** *mec.* Kadına özgü olma durumu.

dişilleştirme *is.* Dişilleştirmek işi.

dişilleştirmek *(-i) gr.* Bazı dillerde bir kelimeyi dişil duruma sokmak.

dişillik, -ği *is. gr.* Bazı dillerde kelimelerin dişil olma durumu.

dişindirik, -ği *is.* İpe ilmik atarak hayvanın ağzına takılan gem.

dişi organ *is. bot.* Çiçeklerde yumurtalığı içine alan, döllenme sonucu meyve ve tohumları oluşturacak organ.

dişisel *s.* Şuh: *"İnsanı bazen dişisel bir varlık gibi etkiliyebildiğine tanık olmuştu."* -H. Taner.

diş kirası *is. esk.* **1.** Sarayda veya zengin konaklarında iftardan sonra konuklara verilen armağan veya para: *"Ziyafet sofrasında yiyip için bir sofra gibi diş kirasını da düşünür."* -R. Enis. **2.** Bir kimseye fazladan verilen para, armağan vb.

dişlek *s.* **1.** Dişleri dışarıya doğru çıkık olan (kimse): *"Kız, hafifçe dişlektir, gülünce belli olur."* -R. H. Karay. **2.** *mec.* Sözünü geçiren; istediğini yaptırabilen (kimse): *"Hacı Resul'e gelince, Çatalkaya'nın ve başka köylerin en dişlek kodamanıydı."* - Halikarnas Balıkçısı.

dişleme *is.* **1.** Dişlemek işi. **2.** *mim.* Dantel biçiminde süsleme.

dişlemek *(-i)* Bir şeyin bir parçasını ısırmak veya koparmak: *Bu elmayı kim dişledi?*

dişlenme *is.* Dişlenmek işi.

dişlenmek *(nsz)* **1.** Dişlemek işine konu olmak, dişle ısırılmak. **2.** Tanelenmek, diş tutmak. **3.** *mec.* Güçlenmek, dediğini yaptırır olmak.

dişletme *is.* Dişletmek işi.

dişletmek *(-i)* **1.** Dişlemek işini yaptırmak. **2.** Bir şeye diş açtırmak: *Testereyi dişlettim.*

dişli *s.* **1.** Dişleri olan: *Dişli çark.* **2.** *mec.* Sözünü geçiren, istediğini yaptırabilen güçlü (kimse): *"Tekel Bakanı gibi dişli, partinin ön sıralarında yeri olan bir bakanın kendi söyleyeceklerini önemsemeyeceğini bilirler."* -N. Cumalı. **3.** *is.* Dişleri olan çark. **4.** Kaya balığı. **5.** Ayakkabıcıların sayayı kalıba çekmek için kullandıkları kerpeten gibi bir araç. **dişli tırnaklı** saldırıcı olan, sözünü geçiren.

dişlik, -ği *is. sp.* Boksta karşılaşma sırasında boksörlerin dişlerini ve dudaklarını korumak için dişlerine geçirdikleri kauçuk koruyucu.

diş macunu *is.* Dişleri temizlemede kullanılan macun.

diş otu *is. bot.* Diş otugillerden, kurak ve çorak yerlerde yetişen, çok yıllık ve otsu bir bitki *(Plumbago europea).*

diş otugiller *ç. is. bot.* Bitişik taç yapraklı iki çeneklilerden, örneği diş otu olan ve genellikle sıcak ve kurak yerlerde yetişen bitkilerden oluşan familya.

diş özü *is. anat.* Dişlerin, katılgan doku, damar ve sinirlerden oluşmuş iç bölümü.

dişsiz *s.* Dişi olmayan.

dişsizlik, -ği *is.* Dişsiz olma durumu: *"Dişsizlikten peltek çıkan bir sesle sordu."* -R. H. Karay.

diş tababeti *is.* Dişçilik.

diş tabibi *is.* Dişçi.

diş tacı *is. anat.* Dişlerin diş etlerinin dışında kalan bölümü.

diş taşı *is. anat.* **1.** Diş köklerinde oluşan kireçsi taş tabaka. **2.** Dişlerin diş etlerinin dışında kalan bölümü.

diş ünsüzü *is. gr.* Dil ucunun üst diş etlerine dokunmasıyla oluşan ünsüz: *d, t, c, ç.*

ditilmek *(nsz)* Ditmek işi yapılmak.

ditiramp, -bı *is. Fr. dithyrambe < Yun.* **1.** Eski Yunanlıların Dionysos şerefine okudukları tören şarkısı. **2.** Lirik şiir.

ditme *is.* Ditmek işi.

ditmek, -der *(-i)* **1.** Yün, pamuk vb. ni tellere ayırarak kabartmak. **2.** Çok küçük parçalara ayırmak: *Haşlanan etleri soğuduktan sonra didiniz.*

div *is. Far. dîv bk.* dev.

dival *is. Far. divâl* Altı mukavva ile beslenmiş, üstü sırmalı işleme.

divan *is. (di:van) Far. dîvân tar.* **1.** Yüksek düzeydeki devlet adamlarının kurduğu büyük meclis. **2.** Divan edebiyatı şairlerinin şiirlerini topladıkları eser. **3.** Sedir: *"Köşedeki divana oturmuş, ayaklarını karşısındaki koltuğa dayamıştı."* -Ö. Seyfettin. **4.** *mec.* Meclis: *"Çok geçmeden ortadaki masanın etrafında akşamki divan tekrar kurulmuş bulunuyordu."* -R. N. Güntekin. **divan durmak** (veya **el pençe divan durmak**) saygı gösterilen bir kimse karşısında el kavuşturup ayakta durmak: *"Araba yürürken karşımda divan durur gibi el pençe duruyor."* -O. C. Kaygılı.

→ ***divan edebiyatı, divanhane, divanîâlî, divanıharp, Divanıhümayun, Divanımuhasebat, divan kalemi, divan sazı***

divançe *is. Far. dîvânçe* Küçük divan.

divane *s. (di:va:ne) Far. dîvâne* **1.** Deli, kaçık, budala. **2.** *mec.* Bir şeye çok düşkün olan. **divane olmak** *bk.* deli divane olmak. **(bir şeyin) divanesi olmak** bir şeye çok düşkün olmak. **divaneye dönmek** çok üzülmek.

divan edebiyatı *is.* XIII-XIX. yüzyıllar arasında dil, konu, işleniş bakımından Arap, Fars etkisi altında gelişmiş edebiyat.

divaneleşme *is.* Divaneleşmek işi.

divaneleşmek *(nsz)* Divane duruma gelmek.

divanelik, -gi *is.* Kaçıklık, delilik.

divanhane *is. (di:vanha:ne) Far. dîvân-ḫâne esk.* **1.** Geniş sofa: *"Pencereleri denize bakan şahane bir divanhane!"* -R. H. Karay. **2.** *tar.* Kubbealtı.

divanîâli *is. (di:va:niâ:li) Far. Ar. dîvân-ı 'âlî* Yüce divan.

divanıharp, -bi *is. (di:va:nıharp) Far. Ar. dîvân-i ḥarb* Askerî mahkeme: *"Beni ordudan atmak için divanıharbe verdiler."* -A. Gündüz.

Divanıhümayun *(di:va:nıhüma:yun) Far. Ar. dîvân-ı humâyûn tar.* Osmanlılarda padişah, sadrazam ve bazı yüksek rütbeli devlet görevlilerinin oluşturduğu meclis ve meclisin çalıştığı yer.

Divanımuhasebat *öz. is. (di:va:'nimuha:seba:t) Far. Ar. dîvân-i muḥâsebât esk.* Sayıştay.

divanî *s. (di:va:ni:) Far. dîvânî esk.* Divan kaleminden çıkan ferman, berat gibi belgelerde kullanılmış olan (yazı): *Divanî yazı.*

→ ***divanî kırması***

divanî kırması *is.* Divanî yazının basitleştirilmiş bir türü.

divan kalemi *is. tar.* Sadrazam buyruklarının ve fermanlarının yazıldığı yer.

divan sazı *is. müz.* Meydan sazı.

divik, -ği *is. zool.* Akkarınca, termit.

divit *is. Ar. dîvât esk.* Genellikle kuşak arasında taşınılan ve kalemliği ile hokkası bir arada olan yazı takımı: *"Rahlesinin üstünde diviti, kitapları ve değnekleri dururdu."* -Y. K. Beyatlı.

divitin *is. Fr. duvetin* Bir yüzü havlu, pamuklu veya yünlü kumaş.

divlek, -ği *is. hlk.* Kalın kabuklu olgun kavun.

diyabaz *is. Fr. diabase jeol.* Feldspatlardan bir plâjiyoklâz ile ojitten oluşmuş yeşil renkli bir kütle.

diyabet *is. Fr. diabète tıp* Şeker hastalığı, şeker.

→ ***diyabet bilimi, diyabet uzmanı***

diyabet bilimi *is.* Şeker hastalığını inceleyen bilim dalı.

diyabetik *is. Fr. diabétique tıp* Şeker hastalığı ile ilgili.

diyabetolog *is. Fr. diabétologue tıp* Diyabet uzmanı.

diyabetoloji *is. Fr. diabétologie* Diyabet bilimi.

diyabet uzmanı *is. tıp* Şeker hastalığı alanında uzmanlaşmış hekim.

diyafram *is. Fr. diaphragme anat.* **1.** Göğüs ve karın boşluklarını birbirinden ayıran ince ve geniş kas. **2.** *fiz.* Bir ışık demetinde uçtaki ışıkları tutmak ve optik cihazlarda daha net bir görüntü elde etmek için çapı ayarlanabilir ışık geçirmez levha.

diyagonal *is. Fr. diagonal* **1.** Kenarlarına oranla eğrilemesine dokunmuş kumaş. **2.** *mat.* Köşegen.

diyagram *is. Fr. diagramme* **1.** Herhangi bir olayın değişimini gösteren grafik. **2.** *bot.* Bir çiçeğin bütün ayrıntılarını gösteren taslak.

diyaklâz *is. Fr. diaclase jeol.* Yer altındaki basınç ve gerilim dolayısıyla, taş kütlelerinin yer değiştirmeden çatlayıp yarılması, çatlak.

diyakoz *is. (diya'koz) Yun.* Hristiyanlıkta papazın yardımcısı olan din adamı.

diyakroni *is. Fr. diacronie* Art zamanlık.

diyakronik, -ği *is. Fr. diachronique* Art zamanlı.

diyalâj *is. Fr. diallage jeol.* Piroksen cinsinden, doğal kalsiyum, magnezyum ve demir silikatı.

diyalekt *is. Fr. dialecte* Lehçe.

diyalektik, -ği *is. Fr. dialectique* Gerçekliği ve onun çelişmelerini incelemeye yarayan ve bu çelişmeleri aşmaya yarayan yolları aramayı öngören akıl yürütme yöntemi.

diyalektikçi *is.* Diyalektik yöntemini uygulayan kişi.

diyalektolog *is. Fr. dialectologue* Diyalektoloji uzmanı.

diyalektoloji *is. Fr. dialectologie* Lehçe bilimi.

diyalel *is. Fr. diallèl man.* Bir önermeyi başka bir önerme ile tanıtlamak yoluyla yapılan sofizm, üstü örtülü bir tür kısır döngü.

diyaliz *is. Fr. dialyse kim.* Bazı cisimlerin gözenekli zarlardan geçebilmesi temeline dayanan bir çözümleme veya arıtma yöntemi.

diyalog *is. Fr. dialogue* **1.** Karşılıklı konuşma. **2.** Oyun, roman, hikâye gibi eserlerde iki veya daha çok kimsenin konuşması: *"Kişileri canlı, diyalogları kişilerin karakter özelliklerini yansıtacak gibi ustalıkla seçilmişti."* -N. Cumalı. **3.** Konuşmaya dayanılarak yazılmış eser. **4.** *mec.* Anlaşma, uyum sağlama veya bu yolda çalışma. **diyalog kurmak** anlaşma ve uyum sağlayacak yolda karşılıklı konuşmak: *"Kendisiyle diyalog kuramamaktan yakındığımız insan, bazen en yakın çevremizden olabilir."* -H. Taner.

diyanet *is. (diya:net) Ar. diyânet* **1.** Din kurallarına tam bağlı olma durumu. **2.** Din.

→ ***diyanet işleri***

diyanet işleri *is.* Dinle ilgili işler.

diyapazon *is. Fr. diapason fiz.* Titreştirilince ana seslerden birini veren, U biçiminde, küçük bir çelik araç.

diyapozitif *is. Fr. diapositive* Saydam bir yüzey üzerine alınmış, projeksiyonda kullanılmaya özgü, pozitif görüntü, slâyt.

diyar *is. (diya:r) Ar. diyâr* **1.** Ülke: *"Bir gün dedim ki istemem artık ne yer ne yâr / Çıktım sürekli gurbete gezdim diyar diyar."* -Y. K. Beyatlı. **2.** *mec.* Dünya: *"Arkamda başka bir diyar, sıkıntı, ıstırap ve kudret diyarı var."* -H. E. Adıvar.

→ ***diyarıgurbet***

diyarıgurbet *is. (diya:rıgurbet) Ar. diyār-ı ġurbet* İş, eğitim vb. sebeplerle göç edilen yabancı yer: *"Anası, teyzesi, ah kolay mı yavrum, diyarıgurbet, dediler durdular."* -M. Ş. Esendal.

diyastaz *is. Fr. diastase* Nişastayı dekstrin ve glikoz durumuna getiren, tükürükte ve pankreasın salgısında bulunan bir enzim.

diyastol *is. Fr. diastole fizy.* Sistolden sonra karıncıkların genişlemesi.

diyatome *is. Fr. diatomée bot.* Silisli sert kabukları olan ve fosilleri, kalın yer katmanları oluşturan bir algler familyası.

diye *zf.* **1.** İki cümleyi sebep bildirerek birbirine bağlar: *"Acaba bugün İstanbul'a inmeyecek mi? diye korkmaya başlamıştım."* -M. Yesari. *"Şişman polis kavgadan çok ayakkabısının boyanması yarıda kaldı diye kızmıştır."* -H. Taner. **2.** Herhangi bir yargıya vararak, niteleyerek, sanarak, diyerek: *"Bir an sonra duvarlarına çarpacaktık, dur diye haykırmak istedim."* -R. H. Karay. **3.** Adlı: *"Fontain diye bir kitabı Türkçeye çeviriyor."* -M. Ş. Esendal.

→ ***diye diye***

diyecek, -ği *is.* Söylenecek söz: *Başka diyeceğiniz var mı?* **diyecek yok** eleştirilecek bir yanı yok, söz yok.

diye diye *zf.* Söyleyerek: *"Sen getirdin beni gel diye diye."* -Karacaoğlan.

diyet (I) *is. Ar. diyet* İslâm hukukunca öldürme ve yaralamalarda suçlunun ödemek zorunda olduğu para veya mal: *"Kolunun diyetini ben verdim. Yoksa çolak kalacaktın."* -Ö. Seyfettin. *"Diyet kırk deve, bir beyaz dişi hecin, evlenebilir bir kızdan ibarettir."* -F. R. Atay.

diyet (II) *is. Fr. diète* Perhiz, rejim.

→ ***diyet peyniri***

diyetetik, -ği *is. Fr. diététique* Kötü beslenmenin yol açtığı hastalıkları, yiyeceklerin besin değerlerini inceleyen sağlık bilgisi dalı.

diyetisyen *is. Fr. diéticien* Diyet uzmanı.

diyet peyniri *is.* Tuzsuz ve yağı alınmış bir peynir türü.

diyez *is. Fr. dièse müz.* **1.** Bir sesin yarım ton inceltileceğini gösteren nota işareti. **2.** *s.* Böylece inceltilmiş (ses): *Fa diyez.*

diyoptri *is. Fr. dioptrie* Optik sistemlerin yakınsaklık birimi.

diyorit *is. Fr. diorite jeol.* Özellikle plâjiyoklazdan oluşan, saydam, üstü tanecikli derinlik kayacı.

diz *is.* **1.** Kaval, baldır ve uyluk kemiğinin birleştiği yer: *"Köşeye yaslanmış, bir dizini altına almış, öteki dizini dikmiş, kolunu da uzatmış, anlatıyordu."* -M. Ş. Esendal. *"Olabilmek ne güzel şey, izinde / Bir yavru kuş gibi ötmek dizinde."* -F. Halıcı. **2.** *is.* Oturulduğunda uyluğun üst yanı. **diz çökmek 1)** dizlerini yere koyarak oturmak: *"Bir siyah pöstekinin üzerine diz çöktü."* -S. F. Abasıyanık. *"Beni dinleyin deyip hemen önümüze diz çöktü."* -S. M. Alus. **2)** *bk.* dize gelmek. **diz üstü çökmek** dizleri yere gelecek biçimde eğilmek veya oturmak: *"En son Bektaş Ağa çöktü diz üstü."* -Y. K. Beyatlı. **diz(leri)ini dövmek** pişmanlık duymak: *"Ne ettik de kaderimizi İngilizlerle Fransızların kaderine bağladık, diye dizlerini döven...amatör diplomatlar..."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **dize gelmek** baş eğmek, boyun eğmek. **dize getirmek** kendisine karşı geleni yenerek buyruğuna uyacak duruma getirmek: *"Beş yüz sene evvel bahadır babalarımızın sizi dize getirerek zapt ettiği yerleri alamayacaksınız."* -Ö. Seyfettin. **dizi (veya dizinin dibi)** yanı başı: *"Bir nişanlısı var ki, hiçbir iş görmez, evden dışarı çıkmaz, kızın dizi dibinden ayrılmaz."* -M. Ş. Esendal. **dizini dövmek** çok pişman olmak. **dizleri kesilmek (veya tutmamak)** dizlerinde derman, güç kalmamak: *"Şuracıktan şuracığa yürüyemedim. Dizlerim kesiliverdi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **(birinin) dizlerine kapanmak** çok yalvarmak. **dizlerine kara su inmek** beklemekten veya yorgunluktan güçsüz kalmak. **dizlerinin bağı çözülmek** korkudan ayakta duramayacak duruma gelmek: *"Bazen dizlerinin bağı çözülmüş gibi titremeye, etrafında tutunacak bir şeyler aramaya başlıyor."* -R. N. Güntekin.

→ ***diz ağırşağı, diz bağı, diz boyu, diz dize, diz kapağı, diz kapağı kemiği, dizüstü***

diz ağırşağı *is. hlk.* Diz kapağı kemiği.

dizanteri *is. Fr. dysenterie tıp* Ağrılı ve kanlı ishalle beliren, bağırsakta yaralara yol açan bulaşıcı, salgın hastalık, kanlı basur.

dizanterili *s. tıp* Dizanteriye yakalanmış olan (kimse).

dizayn *is. İng. design* Çizim.

dizaynçı *is.* Dizayn işiyle uğraşan kimse.

diz bağı *is.* Dizde çorabın tutturulduğu bağ.

diz boyu *zf.* Dize kadar: *"Sokakta diz boyu kar vardı."* -S. F. Abasıyanık.

dizdar *is. (dizda:r) Far. dizdār tar.* Kale muhafızı, kale bekçisi: *"'Bunlar şehir subaşısının adamları, dizdarlarıydı."* -Ö. Seyfettin.

dizdirme *is.* Dizdirmek işi.

dizdirmek *(-i, -e)* Dizmek işini yaptırmak.

diz dize *zf.* Dizleri birbirine değecek biçimde birbirine yakın (oturmak): *"Yalı boyunun çürük iskelesinde diz dize akşam sefası ederlermiş."* -S. F. Abasıyanık. *"Kendi de diz dize gelecek kadar, karşıma geldi oturdu."* -N. Cumalı.

dize *is.* Şiirin satırlarından her biri, mısra: *"İkinci dizenin sonunda, gözlerinin renginden'i okurken, Belkıs kesti."* -N. Cumalı.

dizel *is. (Alman mühendisi Diesel'in adından) Alm. Diesel* Sıkıştırılmış hava içine püskürtülen yakıtla çalışan motor.

dizeleme *is.* Dizelemek işi.

dizelemek *(-i)* Dize durumuna getirmek.

dizeleştirme *is.* Dizeleştirmek işi.

dizeleştirmek *(-i)* Dize durumuna getirmek.

dizem *is. müz.* Bir dizede veya notada vurgu, uzunluk veya ses özelliklerinin, durakların düzenli bir biçimde tekrarlanmasından doğan ses uygunluğu, tartım, ritm.

dizemli *s.* Dizemli olan, tartımlı, ritmli, ritmik.

dizemsiz *s.* Dizemi olmayan, tartımsız, ritmsiz.

dizge *is.* **1.** Bir bütün oluşturacak biçimde karşılıklı olarak birbirine bağlı ögelerin bütünü, manzume, sistem. **2.** *fel.* Bir ilkeye veya dünya görüşüne göre düzenlenmiş düşünceler, bilgiler, öğretiler bütünü, manzume, sistem.

dizgeli *s.* Dizgesi olan, dizgesel, sistemli, sistematik.

dizgesel *s.* Dizge ile ilgili, sistemli, sistematik.

dizgesiz *s.* Dizgesi olmayan, dizgeye bağlı olmayan, sistemsiz.

dizgi *is.* Basım için harfleri, kelimeleri, satırları, sayfalar oluşturacak biçimde düzenleme, tertip.

→ ***dizgi yeri***

dizgici *is.* Basım evinde dizgi işiyle uğraşan kimse, mürettip.

dizgicilik, -ği *is.* Dizgicinin işi, müretiplik.

dizgin *is.* Gemin uçlarına bağlanarak hayvanı yöneltmeye yarayan kayış. **dizgin vurmak** dizgin takmak. **dizgine gelmek** düzelmek, belli bir disipline ve sisteme girmek: *"Kötülerin pek azı terbiyeye ve dizgine gelebilir."* -T. Buğra. **(birinin) dizginini çekmek** birinin aşırı davranışlarına engel olmak. **(birinin) dizginini kesmek** üzerindeki baskıyı artırmak. **dizginleri (ele) vermek** başkasının yönetimini kabullenmek: *"O koşturmalar yakayı kaptırışın, dizginleri ele verişin açıklamaları gibi geliyordu ona."* -T. Buğra. **dizginleri ele almak** yönetimi eline geçirmek: *"Uykusunun dizginlerini ele almak ve istediği zaman uyanmak."* -P. Safa. **dizginleri gevşetmek** birinin üzerindeki baskıyı azaltmak. **dizginleri koparmak** her türlü bağ ve baskıdan kurtulmak. **dizginleri salıvermek** başıboş bırakmak.

dizginleme *is.* Dizginlemek işi.

dizginlemek *(-i)* **1.** Ata dizgin takmak

veya atı yürütmek için dizginini oynatmak. **2.** *mec.* Birinin aşırı davranışlarını önlemek.

dizginlenme *is.* Dizginlenmek işi.

dizginlenmek *(nsz)* Dizginlemek işi yapılmak veya dizginlemek işine konu olmak.

dizginsiz *s.* **1.** Dizgini olmayan. **2.** *mec.* Aşırı olan, engel tanımayan, ölçüsüz: *"Bir çocuk, bir büyükten daha kuvvetle sevebilir, çünkü muhayyilesi daha serbest ve dizginsizdir."* -P. Safa.

dizgi yeri *is.* Dizgi işlerinin yapıldığı yer, mürettiphane.

dizi *is.* **1.** Bir iplik veya tel üzerine dizilmiş inci, boncuk gibi şeylerin oluşturduğu bütün, sıra: *İki dizi inci.* **2.** Herhangi bir bakımdan bir bütün oluşturan şeylerin tümü, seri: *"İşte bütün eserlerini bir araya toplayacak olan bu dizinin başına yazılacak ön söz."* -A. Ş. Hisar. **3.** Yan yana, art arda veya zaman sırasına göre sıralanmış birbiriyle ilişkili nesne veya olayların oluşturduğu bütün sıra: *Bir dizi olay. Olaylar dizisi.* **4.** *ask.* Saf durumundaki bir kıtanın, birbiri arkasında duran erlerine verilen ad. **5.** *mat.* Değerleri artarak veya eksilerek art arda gelen terimler takımı. **6.** Aynı söz dizimsel bağlam içinde birbirinin yerini alabilecek olan ve güçlü bir karşıtlık bağlantısı kuran ögelerin oluşturduğu bütün, paradigma. **7.** *sin.* Dizi film. **8.** *müz.* Bir oktavın içinde sıralanan sekiz sesin bütünü.

→ ***dizi dizi, dizi film***

dizici *is.* Dizgici.

dizi dizi *s.* ve *zf.* Dizilerek, dizim dizim, diziler durumunda.

dizi film *is. sin.* Birbirini izleyen ve ayrı bölümlerden oluşan filmler.

dizilemek *(-i)* Dizi durumunda sıralamak.

dizili *s.* Dizilmiş olan, sıralanmış, mürettep: *"Camekânında tam elli küçük şişe dizilidir."* -R. H. Karay.

diziliş *is.* Dizilmek işi veya biçimi.

dizilme *is.* Dizilmek işi.

dizilmek *(-e)* **1.** Dizi durumuna getirilmek, dizmek işi yapılmak: *"Yazılar dizilecek, sayfalar bağlanacak, makineye verilecekti."* -H. C. Yalçın. **2.** Sıraya girmek.

dizim *is.* **1.** Dizilmek işi, dizme: *Kitabın dizimi bitti.* **2.** *gr.* Söz zincirinde birbirini izleyen ve belli bir birim oluşturan ögeler birleşimi, sentagma.

→ ***dizim dizim***

dizim dizim *zf. hlk.* Dizilmiş olarak, dizi dizi.

dizin *is.* **1.** Bir kitabın veya derginin kişi, konu, yer adı vb. bakımından içindekileri yer numarasıyla belirten ve eserin arkasında yer alan alfabetik liste, indeks, fihrist. **2.** Belli bir konuda çıkan kitap ve dergideki yazılarla ilişkiyi sağlayan ve ayrı bir kitap veya süreli yayın biçiminde çıkan eser. **3.** Kitaplık, belge vb. için düzenlenen belli bir bilginin veya belgenin bulunduğu yeri gösteren düzenli liste.

diziş *is.* Dizmek işi veya biçimi.

diz kapağı *is. anat.* Dizin diz kapağı kemiği ile kaplı bölümü.

diz kapağı kemiği *is. anat.* Dizin önünde bulunan, kapak biçiminde oynar kemik.

dizleme *is.* Dizlemek işi.

dizlemek *(-i) hlk.* **1.** Dize kadar batmak. **2.** *hlk.* Dizini kullanarak bastırmak.

dizlik, -ği *is.* **1.** Dize, korumak amacıyla geçirilen şey. **2.** Dize kadar uzanan konçlu çorap. **3.** *hlk.* İç donu. **4.** *hlk.* Şalvar. **5.** *hlk.* İş önlüğü.

dizme *is.* Dizmek işi.

dizmek *(-i, -e)* **1.** Bazı nesneleri ipliğe, tele vb. ne geçirmek: *İpliğe boncuk dizmek. "Ortada, hasırların üstünde yığılı tütün yapraklarının etrafında, ana, iki kız oturmuş tütün diziyorlardı."* -N. Cumalı. **2.** Yan yana veya üst üste sıralamak: *"Odanın ortasına üç ayaklı masayı koymuş, etrafına sandalyeleri diziyordu."* -P. Safa. **3.** (basım evinde) Harfleri yan yana getirerek yazı düzenlemek. **4.** Düzenlemek, hazırlamak: *"Daha önce kahvaltıyı gül motifli, basma örtülü küçük masaya dizmişti."* -H. Taner.

dizmen *is.* (basım evinde) Dizgici, mürettip.

dizüstü *is.* Dizler üzerinde durabilen veya dizler üzerine konduğunda çalıştırılabilen araç: *Dizüstü bilgisayar.*

dizyem *is. Fr. dixième* Sıcakölçerde santigradın onda biri.

do *is. müz.* **1.** Gam (II) dizisinde "si" ile "re" arasındaki ses. **2.** Bu sesi gösteren nota işareti.

→ ***do anahtarı***

do anahtarı *is. müz.* Portenin üzerine çizilen ve o çizgideki notaya adını veren anahtar.

dobra dobra *zf.* Sakınmadan, çekinmeden (söylemek, konuşmak): *"Yabancı ateşe militerler önünde toy komutanlara hatalarını dobra dobra söyleyecek mert bir generaldir."* -H. Taner. *"Pembe teyzenin niyeti bozuk, fakat babama göz atarsa, gözünü oyacağımı dobra dobra söyledim."* -H. E. Adıvar.

doçent *is. Alm. Dozent* Üniversitelerde profesörden önceki basamakta bulunan öğretim üyesi.

doçentlik, -ği *is.* **1.** Doçent olma durumu. **2.** Doçentin görevi.

Dodurga *öz. is. tar.* Oğuz Türklerinin 24 boyundan biri.

dogma *is. Fr. dogme < Yun. fel.* Doğruluğu sınanmadan benimsenen, bir öğretinin veya ideolojinin temeli yapılan sav, nas.

dogmacı *s.* **1.** Dogmacılıkla ilgili. **2.** *is.* Dogmacılık yanlısı olan kimse.

dogmacılık, -ğı *is. fel.* Öne sürülen öğreti ve ilkeleri eleştirmeden doğru olarak benimseyen ve benimsediği var sayımlardan katı bir yöntemle önermeler türeten anlayış, dogmatizm.

dogmalaştırma *is.* Dogmalaştırmak işi.

dogmalaştırmak *(-i)* Bir inancı dogma durumuna getirmek.

dogmatik *s. Fr. dogmatique fel.* **1.** Deney bilgisini, deneye dayanan kanıtları hiçe sayarak, kanılarını inanç öğretilerinden çıkaran (düşünce biçimi). **2.** *is.* Felsefe ve din dogmalarının bilimsel (mantıksal) ve sıralı bir yolla ortaya konuluşu.

→ ***dogmatik felsefe***

dogmatik felsefe *is.* Eleştirmeciliğin ve kuşkuculuğun tersine olarak, her türlü inkâr ve kuşkunun üstünde tutulan birtakım ilkeleri benimseyen felsefe.

dogmatizm *is. Fr. dogmatisme fel.* Dogmacılık.

doğa *is.* **1.** Tabiat: *"Deniz de pisliği doğa yoluyla temizleyemez oldu."* -H. Taner. *"Ne ekersen ek toprağa; hiç düşünme / Umduğundan fazlasını verir doğa."* -F. Halıcı. **2.** İnsan eliyle büyük değişikliğe uğramamış doğal güzelliklerini koruyan, genellikle şehir dışı kesim.

→ ***doğa bilgisi, doğa bilimci, doğa bilimcilik, doğa bilimleri, doğa dışı, doğa ötesi, doğasever, doğaüstü, doğaüstücülük, doğa yasası***

doğa bilgisi *is.* Tabiat bilgisi.

doğa bilimci *is.* Tabiatın çeşitli özellikleri üzerinde çalışan, araştırma yapan, tabiatçı.

doğa bilimcilik, -ği *is.* Doğa bilimcisinin işi, uğraşısı.

doğa bilimleri *is.* Tabiat bilimleri, olayları ve yasaları olan fizik, kimya, gök bilimi gibi bilimler.

doğacak *s.* Gelecek: *"Bu ayda olmazsa doğacak ayda / Ölürüm de alırım yâr seni hey."* -Halk türküsü.

doğacı *is.* ve *s.* Doğacılık yanlısı olan, natürist.

doğacılık, -ğı *is. fel.* Toplumsal kuruşların ve yaşayış biçiminin doğaya dönük olmasını amaç edinen öğreti, natürizm.

doğaç, -cı *is. ed.* Şiir veya sözü birdenbire, düşünmeden, içine doğduğu gibi söyleme, irtical.

doğaçlama *is.* **1.** Doğaçlamak işi. **2.** *zf.* O anda, birdenbire: *Doğaçlama şiir söylemek.*

→ ***doğaçlama tiyatro***

doğaçlamak *(nsz)* **1.** İçten gelerek söylemek, irticalen dile getirmek. **2.** O anda şiir söylemek, irticalen şiir söylemek.

doğaçlama tiyatro *is.* İçten geldiği gibi, irticalen gerçekleştirilen oyun.

doğaçtan *zf.* Birdenbire, düşünmeden,

içine doğduğu gibi (söylemek, konuşmak), irticalen.

doğa dışı *is.* Doğaya aykırı, tabiata aykırı, gayritabiî.

doğal *s.* **1.** Tabiî: *Doğal gaz.* **2.** Tabiatın düzenine ve gereklerine uygun, tabiî. **3.** Kendiliğinden, insan eliyle yapılmamış: *Doğal liman. Doğal sınır.*

→ ***doğal ayıklanma, doğal coğrafya, doğal gaz, doğal gaz enerjisi, doğal sayı***

doğal ayıklanma *is.* Darwin'e göre doğada ve toplumda canlı türlerin arasındaki var olma savaşını en güçlülerin, çevreye en iyi uyabilenlerin kazandıklarını; güçsüzlerin, çevreye uyamayanların ise ortadan kalktıklarını savunan öğreti.

doğalcı *s.* Doğalcılık yanlısı olan, natüralist.

doğalcılık, -ğı *is.* **1.** Gerçeğin doğaya uygun biçimde yansıtılmasını amaçlayan sanat akımı, natüralizm. **2.** *fel.* Gerçeğin yalnız doğa ile açıklanması, natüralizm.

doğal coğrafya *is.* Fizikî coğrafya.

doğal gaz *is.* **1.** Yer kabuğunun içinde bulunan, yakıt olarak önem sıralamasında ham petrolden sonra ikinci sırayı alan ve petrolün bir cinsi olan yanıcı gaz. **2.** *is.* Hidrokarbon rezervuarı sahalarında açılan kuyulardan elde edilen, esas itibarıyla metan gazı ile az miktarda propan, bütan gibi daha ağır moleküllü hidrokarbon gazları ve eser miktarda su buharı, hidrojen, karbondioksit ve azot karışımı gaz. **3.** Konutlarda ve iş yerlerinde ısınma, üretim ve enerji amacıyla belli bir merkezden kontrollü olarak bir şebeke sistemiyle dağıtılan yanıcı gaz.

doğal gaz enerjisi *is.* Doğal gazdan elde edilen enerji.

doğallaşma *is.* Doğallaşmak işi.

doğallaşmak *(nsz)* Doğal duruma gelmek, tabiîleşmek.

doğallaştırma *is.* Doğallaştırmak işi.

doğallaştırmak *(-i)* Doğal duruma getirmek, tabiîleştirmek.

doğallık, -ğı *is.* Doğal olma durumu, tabiîlik: *"Onu kökenindeki doğallıktan uzaklaştıran etkenlerden sıyırmalı."* -H. Taner.

doğal sayı *is. mat.* 1, 2, 3, ... sayılarından her biri.

doğan *is. zool.* Kartalgillerden, küçük kuş, fare vb. ile beslenen ve alıştırılarak kuş avında kullanılan yırtıcı bir kuş *(Falco).*

doğancı *is.* Avcı doğan yetiştiren veya doğanla avlanan kimse.

doğancılık, -ğı *is.* Doğancının işi veya mesleği.

doğa ötesi *is. fel.* **1.** Duyularımızla algılayamadığımız varlıkların sebeplerini ve temellerini araştıran felsefe, fizik ötesi, metafizik. **2.** Akıl ve sezgiyle elde edilen ilk ilkeleri veya mutlak bilgiyi konu alan felsefe, fizik ötesi, metafizik. **3.** *s.* Bu felsefeyle ilgili olan.

doğasever *s.* Doğanın kirlenmesine ve tahrip edilmesine karşı çıkan (kimse).

doğaüstü *s.* Doğa yasalarına uymayan, doğa yasalarıyla açıklanamayan, tabiatüstü.

doğaüstücülük, -ğü *is.* Doğa yasalarıyla açıklanamayan olayların ve gerçeklerin varlığına inanmak gerektiğini ileri süren öğreti, sürnatüralizm, tabiatüstücülük.

doğa yasası *is.* Doğa olaylarının bağlı olduğu yasa.

doğdurma *is.* Doğdurmak işi.

doğdurmak *(-i)* **1.** (Güneş, Ay, yıldız için) Doğmasını sağlamak. **2.** Doğuncaya kadar beklemek: *"Çalgılarını önlerine katıp köyün üst başındaki pınar yerine çıktılar, güneşi doğdurdular."* -R. N. Güntekin.

doğma *is.* **1.** Doğmak durumu. **2.** *s.* Doğmuş: *"Vücut, sıtma nöbeti gibi sıcakla soğuğun karışmasından doğma garip ürpertilerle titriyordu."* -R. N. Güntekin. **3.** Dünyaya gelme: *Fatma'dan doğma.*

→ ***doğma büyüme***

doğma büyüme *zf.* **1.** Herhangi bir yerde doğup yetişmiş: *Doğma büyüme İstanbullu.* **2.** *mec.* Başlangıçtan beri.

doğmaca *zf.* İçten geldiği gibi, irticalen, doğaçlama.

doğmak, -ar *(nsz)* **1.** Dünyaya gelmek. **2.** (Güneş, Ay, yıldız) Ufuktan yükselerek görünmek: *"Bir sabah güneş doğarken kafile yola çıktı."* -R. N. Güntekin. **3.** *mec.* Ortaya çıkmak, sonucu olmak: *Millî Mücadele'den yeni bir Türkiye doğdu. "Bir devlet dağılırken doğduğu günlerdeki gibi yekpare bir demir kütlesi olamaz."* -Y. K. Beyatlı. *"Nezaket denen şey, kadının hanımlaşması ile beraber doğdu."* -F. R. Atay. **4.** *(-e)* (düşünce, hayal gibi şeyler için) Zihinde birdenbire oluşmak. **doğduğuna bin pişman 1)** bezgin; **2)** tembel. **doğduğuna pişman etmek** *bk.* anasından doğduğuna pişman etmek. **doğduğuna pişman olmak** aşırı üzülmek, olağanüstü sıkıntıda olmak, eziyete uğramak: *"Doğduğuma pişman olacak kadar sıkıntı çektim."* -H. E. Adıvar.

doğram *is. hlk.* Doğrama sonucu ortaya çıkan parça.

→ ***doğram doğram***

doğrama *is.* **1.** Doğramak işi. **2.** Bir yapının kapı, pencere, dolap, raf gibi ağaç, metal veya plâstik bölmeleri.

doğramacı *is.* Ahşap doğrama yapan kimse.

doğramacılık, -ğı *is.* Doğramacı olma durumu veya doğramacının sanatı.

doğramak *(-i)* Keserek parçalamak: *Tahtayı doğramak. Eti doğramak. "Ekmeği, bir sütçü dükkânının köpürmüş inek sütüyle dolu kâsesine doğrayacağım."* -S. F. Abasıyanık.

doğram doğram *zf. hlk.* Paramparça, darmadağın.

doğranma *is.* Doğranmak işi.

doğranmak *(nsz)* **1.** Kesilmek, parça parça edilmek: *"Bu leğenlere haşlanmış et ve ekmek doğranmıştı."* -F. R. Atay. **2.** *mec.* Kesilir gibi ağrımak: *Kollarım doğranıyor.*

doğratma *is.* Doğratmak işi.

doğratmak *(-i, -e)* Doğramak işini yaptırmak.

doğrayış *is.* Doğramak işi veya biçimi.

doğru *s. (do'ğru)* **1.** Bir ucundan öbür ucuna kadar yönü değişmeyen, **eğri** ve **çarpık** karşıtı: *Doğru yol. "Yol aşalım mutluluğa doğru, gel / Yorumlayalım bu aşkı doğru gel."* -F. Halıcı. **2.** Gerçek, yalan olmayan: *Doğru cevap. Doğru haber.* **3.** Akla, mantığa uygun: *"Bunları sana şimdiden söylemek daha doğrudur."* -A. Gündüz. *"Fakat suçlu da olsam bana bu kadar çullanmak doğru mu?"* -R. N. Güntekin. **4.** Yasa, yöntem ve ahlâka bağlı, dürüst, namuslu. **5.** Gerçeğe veya kurala uygun: *Doğru hesap. Doğru bir anlatım. "Her gönülde bir arslan yatar, derler, doğrudur."* -M. Ş. Esendal. **6.** *is.* Gerçek, hakikat: *İşin doğrusunu anlayamadık. "Söyleyin doğrusunu, siz insanoğlunun ahlâklı olabileceğine inanmıyorsunuz."* -N. Ataç. **7.** *is. mat.* İki nokta arasındaki en kısa çizgi: *İki noktadan yalnız bir doğru geçebilir.* **8.** *zf.* Yanlışsız, eksiksiz: *Adam doğru söyledi. Çocuk doğru okudu.* **9.** *zf.* Hiçbir yöne sapmadan, dosdoğru, doğruca. **10.** *e.* Karşı yönünce: *"Otobüs, ağaçlıklı bir dereye doğru ağır ağır bayırdan iniyor."* -R. N. Güntekin. *"Yüzü sapsarı bir kadın iskeleye doğru yürüdü."* -S. F. Abasıyanık. **11.** *zf.* (zaman anlatan kelimelerden sonra) Yakın, yakınlarında: *Ellisine doğru. "Şafağa doğru otomobil sesi duyuldu."* -F. R. Atay. **doğru bulmak** uygun görmek, onamak: *"İstediğin kadar söyle, dinler ve dinliyorsa demek ki doğru buluyor."* -M. Ş. Esendal. *Onun yaptıklarını doğru buluyor musunuz?* **doğru çıkmak** gerçek olduğu anlaşılmak: *"Çocuğun dediği doğru çıktı. Ana kız otelden gittiler."* -M. Ş. Esendal. **doğru doğru dosdoğru** en doğrusu şudur ki: *Doğru doğru dosdoğru, bu işi yapan odur.* **doğru durmak 1)** dik durmak; **2)** uslu durmak. **doğru oturmak** uslu oturmak. **doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar** doğru olmakla birlikte başkalarının işine gelmeyen sözleri söyleyenlerin sevilmediğini anlatır.

→ ***doğru açı, doğru akım, doğru dürüst, doğru parçası, doğru yol***

doğru açı *is. mat.* 180 derecelik açı.

doğru akım *is. fiz.* İletken bir devre üzerinde yön değiştirmeyen sürekli elektrik akımı.

doğruca *s. (do'ğruca)* **1.** Doğruya yakın. **2.** *zf.* Hiçbir yöne sapmadan; dolaylı

olmayarak, dolaşmayarak: *"Belki doğruca Ankara'ya dönersin, değil mi?"* -E. İ. Benice.

doğrucu *is.* Her şeyin doğrusunu söylemeyi huy edinmiş olan (kimse). **doğrucu davut** her şeyin doğrusunu yapmayı veya söylemeyi huy edinmiş kimseler için kullanılır.

doğruculuk, -ğu *is.* **1.** Doğrucu olma durumu. **2.** *fel.* Bir insanın söz ve hareketleriyle kanaat ve inançlarının, düşünüşünün uyuşması.

doğrudan *s.* Aracısız: *Doğrudan pazarlık.*

→ ***doğrudan doğruya***

doğrudan doğruya *zf.* Dolaysız, araçsız, araya başka bir şey girmeden, resen: *"Kamulaştırılan topraktan, o toprağı doğrudan doğruya işleten küçük çiftçiye ait olanlarının bedeli, her hâlde peşin ödenir."* -Anayasa. *"Gazeteyi doğrudan doğruya kendimiz satıyoruz."* -R. N. Güntekin.

doğru dürüst *s.* ve *zf.* Tam olarak, eksiksiz olarak, istenildiği gibi, kusursuz, yanlışsız: *"Bütün işletmelerde en çok sıkıntısı çekilen şey işini doğru dürüst yapmasını bilen elemandır."* -A. İlhan. *"Uzun boylu garp müziğini doğru dürüst tadamıyoruz."* -B. R. Eyuboğlu.

doğrulama *is.* **1.** Doğrulamak işi, teyit, tasdik. **2.** *fel.* Bir var sayımın doğruluğunu denetlemek için, deney ve mantıkî tanıtlama yoluyla yapılan işlemlerin bütünü.

doğrulamak *(-i)* **1.** Bir şeyin doğru olduğunu ortaya koymak, desteklemek, teyit etmek, tasdik etmek: *"Olup bitenler ve başka kaynaklardan alınan haberler Ali Yusuf'u daima doğruluyordu."* -T. Buğra. **2.** *fel.* Bir önermenin doğruluğunu veya yanlışlığını belirlemek amacıyla olayları inceleyip araştırmak.

doğrulanma *is.* Doğrulanmak işi.

doğrulanmak *(nsz)* Doğrulamak işine konu olmak veya doğrulamak işi yapılmak.

doğrulma *is.* Doğrulmak işi.

doğrulmak *(nsz)* **1.** Eğik veya eğri bir şey, düz bir duruma gelmek. **2.** (oturan veya yatan bir kimse için) Toparlanmak, dik bir duruma gelmek: *"Uzandığım yerden hafifçe doğrularak onları çizmeye başlıyorum."* -R. N. Güntekin. **3.** *hlk.* (para için) Sağlanmak, kazanılmak: *Nasıl, gündelik doğruldu mu?* **4.** *(-e)* Yönelmek: *"Çocuk hızlı, paytak adımlarla parkın kapısına doğruldu."* -S. F. Abasıyanık. **5.** *mec.* Yeniden güçlenmek, kalkınmak.

doğrultma *is.* Doğrultmak işi.

doğrultmaç, -cı *is. fiz.* İki yönlü bir dalgalı akımı, bir yönlü doğru akıma çevirmeye yarayan aygıt, redresör.

doğrultmak *(-i)* **1.** Doğrulmasını sağlamak, doğru duruma getirmek: *"Aralarında bellerini doğrultamayacak kadar yaşlıları da vardı."* -T. Buğra. **2.** Düzeltmek: *Yanlışları doğrultmak.* **3.** Yöneltmek. **4.** *hlk.* Yön bulmak: *Karşıki tepeye bakarak yolu doğrultup geldim.* **5.** *hlk.* (para için) Sağlamak, kazanmak: *"Bütçemizi doğrultur, pansiyoner olmaktan vazgeçeriz."* -A. İlhan.

doğrultman *is. fiz.* **1.** Bir nokta veya bir çizginin hareketine az veya çok yön vererek bu hareketi yöneten şey. **2.** *mat.* Çizgi oluşturan noktanın veya yüzey oluşturan çizginin yönelmesi gereken doğrultuyu gösteren çizgi veya düzlem.

doğrultu *is.* **1.** Yön, istikamet: *"Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılâpları doğrultusunda... Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır."* -Anayasa. **2.** Tutulan, izlenen yol. **3.** *mat.* Paralel olmayan iki sonsuz doğruyu birbirinden ayırt ettiren durum veya belli bir sonsuz doğrunun belirttiği tek yol, istikamet: *Düz gittiği veya geldiği düşünülen bir okun uzayda kalan izi, okun doğrultusunu gösterir.*

doğrulu *s. mat.* Bir doğru boyunca, olan, müstakim: *Doğrulu hareket.*

doğruluk, -ğu *is.* **1.** Doğru olma durumu, doğru olana yakışır davranış, dürüstlük: *"Yazıyı yazana, bu dediklerinin doğruluğuna nasıl inansın okuyucu?"* -N. Cumalı. **2.** *fel.* Düşüncenin gerçekle uyuşması; yargı ve önermelerin gerçeğe uygun olması.

doğrulum *is. bot.* Yönelim, tropizm.

doğru orantılı *is. mat.* Birbirine bağlı olan ve biri artınca öteki de artan iki büyüklük arasındaki bağıntı.

doğru parçası *is. mat.* Doğru üzerinde iki nokta ile sınırlanmış parça.

doğrusal *s.* **1.** Bir doğru ile ilgili olan; bir doğruyu izleyen. **2.** *mat.* (bir doğrunun denklemi birinci dereceden olduğu için) Birinci derece ifadelerine, genel olarak verilen sıfat: *Doğrusal denklemler.*

doğrusu *zf.* Gerçeği söylemek gerekirse, gerçek şu ki: *"Doğrusu ilk Türkçeleşme denemeleri de zevksizdirler."* -F. R. Atay. *"Doğrusu istenirse bu işlerde ben de Ferhat'tan daha az mahcup ve acemi değilim."* -R. N. Güntekin.

doğru yol *is.* Her türlü kötülükten uzak olan tutum.

doğu *is.* **1.** Güneşin doğduğu ana yön, gün doğusu, şark, maşrık. **2.** Bulunulan yere göre güneşin doğduğu yönde kalan bölge. **3.** Avrupa'ya göre Asya ve Kuzeydoğu Afrika'nın bir bölümü. **4.** *s.* Bu yönle ilgili, bu yönde olan, şarkî. **5.** *astr.* Güneş'in 21 Mart ve 23 Eylülde doğduğu yön.

→ ***doğu bilimci, doğu bilimi, Doğu Bloku, doğu kayını, doğu noktası***

doğu bilimci *is.* Doğu bilimi uzmanı, şarkiyatçı, müsteşrik, oryantalist.

doğu bilimi *is.* Avrupa'ya göre doğuda yer alan ulusların dillerini, tarihlerini, kültür ve törelerini inceleyen bilim, şarkiyat, oryantalizm.

Doğu Bloku *is.* Doğu Avrupa ülkelerinin II. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturduğu, 1990'lı yıllarda dağılan siyasî blok.

doğu kayını *is.* Doğu bölgelerinde yetişen bir tür kayın ağacı.

doğulu *is.* Doğu ülkelerinden olan veya doğu uygarlığını benimsemiş (kimse), şarklı.

doğululaşma *is.* Doğululaşmak işi.

doğululaşmak *(-i)* Doğu yaşayışını benimsemek.

doğululuk, -ğu *is.* **1.** Doğulu olma durumu, şarklılık. **2.** *mec.* Doğu ahlâk, görenek ve geleneklerine bağlı olma durumu.

doğum *is.* **1.** Doğmak fiili, tevellüt, velâdet: *Kolay bir doğum.* **2.** Bir kimsenin doğduğu yıl. **doğum yapmak** doğurmak.

→ ***doğum evi, doğum günü, doğumhane, doğum ilmühaberi, doğum kontrolü, doğum odası, doğum oranı, doğum sancısı, doğum tarihi, doğum yeri***

doğum evi *is.* Doğum yapılan sağlık kuruluşu.

doğum günü *is.* Bir kimsenin doğduğu gün.

doğumhane *is. (doğumha:ne) T. doğum + Far. ḫāne* Doğum evi.

doğum ilmühaberi *is.* Çocuk doğunca resmî görevlilerce hazırlanan belge.

doğum kontrolü *is.* Doğumların sınırlandırılması veya istemeyerek gebe kalmanın önlenmesi için uygulanan yöntemlerin bütünü.

doğumlu *s.* Belirli bir yılda doğmuş, tevellütlü: *1980 doğumlular askere çağrıldı.*

doğum odası *is.* İçinde doğum yapılan hastahane odası.

doğum oranı *is.* Bir ülkedeki doğumların sayısal durumu.

doğumsal *s.* Doğumdan, soydan gelen: *Doğumsal kalp hastalıkları.*

doğum sancısı *is.* **1.** Doğum yaparken duyulan sancı. **2.** *mec.* Yeni bir duruma geçilirken çekilen zorluklar.

doğum tarihi *is.* Bir kimsenin doğduğu tarih.

doğum yeri *is.* Bir kimsenin doğduğu köy, ilçe veya şehir.

doğu noktası *is. astr.* Güneş çemberi merkezinin 21 Mart ve 23 Eylülde ufkunda doğduğu nokta.

doğuranlar *ç. is. zool.* Hayvanların yavru doğurma yoluyla üreyen sınıfı: *Balina doğuranlardandır.*

doğurgan *s.* **1.** Çok doğuran. **2.** *mec.* Çok eser veren, velût: *"Yaşam doğurgandır, değişir, yaşayanlardan getirdiği değişikliklere ayak uydurmalarını bekler."* -N. Cumalı.

doğurganlaşma *is.* Doğurganlaşmak işi veya durumu.

doğurganlaşmak *(nsz)* Doğurgan duruma gelmek.

doğurganlaştırma *is.* Doğurganlaştırmak işi veya durumu.

doğurganlaştırmak *(-i)* Doğurgan duruma getirmek.

doğurganlık, -ğı *is.* Çok doğurma durumu, doğurgan olma durumu.

doğurgu *is.* Ortaya çıkan sonuç: *Doğudaki göç ve bunun doğurguları toplantıda tartışıldı.*

doğurma *is.* Doğurmak işi.

doğurmak *(nsz, -i)* **1.** Yavru dünyaya getirmek, doğum yapmak: *"Bir kadın tarlada doğuruyor, bir kadın hastahanede doğuramıyor."* -S. F. Abasıyanık. **2.** *mec.* Ortaya çıkmasına yol açmak, sebep olmak: *"Artık yolun ortasını geçtik ve saçlarımızda aklar akları ve alnımızda çizgiler çizgileri doğuruyor."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

doğurtma *is.* Doğurtmak işi veya durumu.

doğurtmak *(-i, -e)* Doğurmasını sağlamak, doğurmasına yardım etmek.

doğurucu *is.* **1.** Doğurmasını sağlayan. **2.** Yeni düşünceleri ortaya koyan (kimse): *Ziya Gökalp'in kuvvetli bir hafızası, doğurucu bir muhayyilesi vardı.*

doğuruş *is.* Doğurmak işi veya biçimi.

doğuş *is.* Doğmak işi veya biçimi: *"Senelerden beri güneşin doğuşunu seyretmedim."* -S. F. Abasıyanık.

doğuştan *s.* ve *zf.* **1.** Doğumla beraber (gelen), yaradılıştan, fıtrî: *"İnsan doğuştan medenîdir, cemiyet içinde yaşamak için yaratılmıştır."* -R. N. Güntekin. **2.** *fel.* Kişinin doğduğu andan beri var olan, öğrenilmiş şeylerin sonucu olmayarak, doğuşla birlikte gelen, yaradılıştan, fıtrî: *"Duygularımızı biz doğuştan mı getiririz sanırsınız?"* -N. Ataç.

doğuştancılık, -ğı *is. psikol.* Herhangi bir canlı türünün yapısal ve görevsel gelişiminde yaşantı, öğrenme gibi edinilmiş faktörlere değil, kalıtımla ilgili olanlara ağırlık ve öncelik veren görüş, fıtriye, nativizm.

Doğu Türkçesi *öz. is.* Hazar Denizi'nin ve Türkmenistan'ın doğusunda kalan Türklerin kullandığı dil.

dok *is. İng. docke* **1.** Gemilerin yükünün boşaltıldığı veya onarıldığı, üstü örtülü havuz: *"Çekiç sesleri geliyor doklardan / Güzelim bahar rüzgârında ter kokuları / İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı."* -O. V. Kanık. **2.** Ticaret mallarını saklamak için rıhtımda yapılan büyük depo.

doksan *is.* **1.** Seksen dokuzdan sonra gelen sayının adı ve bu sayıyı gösteren rakam, 90, XC. **2.** *s.* Dokuz kere on, seksen dokuzdan bir artık olan. **doksan (veya kırk, seksen) kapının ipini çekmek** birçok yere uğramak.

doksanar *s.* Doksan sıfatının üleştirme biçimi, her birine doksan, her defasında doksanı bir arada olan.

doksanıncı *s.* Doksanın sıra sıfatı, sırada seksen dokuzuncudan sonra gelen.

doksanlık *s.* **1.** İçinde doksan tane bulunan: *Doksanlık portakal sandığı.* **2.** Doksan yaşında olan: *Doksanlık bir ihtiyar.*

doktor *is. Fr. docteur* **1.** Hekim: *"Doktorlar, kendisinde ilerlemiş bir kanser bulmuşlar."* -K. Tahir. **2.** Bir fakülteyi veya bir yüksek okulu bitirdikten sonra belli bir bilim dalında en yüksek öğrenim basamağına vardığını, geçirdiği özel sınavla ve başarılı bir eserle gösterenlere verilen unvan. **doktor doktor dolaşmak** (veya **gezmek**) tedavide çabuk ve kesin sonuç almak ümidiyle birçok doktora başvurmak: *"Çare bulunsun diye az mı ebe kapısı çaldılar, doktor doktor gezdiler?"* -A. İlhan.

doktora *is. (do'ktora) Fr. doctorat* **1.** Doktor unvanını kazanmak için verilen sınav. **2.** Bir fakülte veya yüksek okulu bitirdikten sonra o bilim dalında sınav ve bilimsel bir eserle erişilen derece, basamak: *"Avrupa'da doktora yapmış bu doçent beye ne buyrulur?"* -H. Taner.

doktoralı *s.* Doktorası olan.

doktorasız *s.* Doktorası olmayan.

doktorluk, -ğu *is.* **1.** Hekim olma durumu, hekimlik, tabiplik. **2.** Doktor olma durumu: *"Küçükken beraber doktorluk oynardık, siz doktor olurdunuz."* -P. Safa.

doktrin *is. Fr. doctrine* Öğreti.

doktrinci *is.* ve *s.* Doktrinle ilgili (kimse veya görüş).

doku *is. biy.* **1.** Bir vücudun veya bir organın yapı ögelerinden birini oluşturan hücreler bütünü, nesiç. **2.** *mec.* Bir bütünün yapısı ve özelliği.

→ ***doku bilimci***, ***doku bilimi***, ***doku bozukluğu***

doku bilimci *is.* Doku bilimiyle uğraşan kimse, bilgin.

doku bilimi *is. biy.* Canlılardaki dokuların oluşum, evrim ve birleşimini inceleyen bilim dalı, histoloji.

doku bozukluğu *is. tıp* Yara, darbe, iltihap, ur gibi sebeplerle bir organda ortaya çıkan bozukluk, yıpranma, lezyon.

dokuma *is.* **1.** Dokumak işi, mensucat, tekstil: *Halı dokuma sanatı. Dokuma sanayii.* **2.** *s.* Kumaş olabilen, kumaş yapılabilen. **3.** *is.* ve *s.* Tezgâhta dokunarak elde edilen (kumaş). **4.** *is.* Minder örtüsü, yatak kılıfı gibi şeyler için kullanılan ve boyalı pamuk ipliğinden dokunan bez. **5.** *mec.* Yapı, oluşum: *"Bunun için bu ad yıllara dayanacak, boyası has, dokuması sağlam bir ad olmalı, dedim."* -M. Ş. Esendal.

→ ***dokumahane***, ***dokuma tezgâhı***

dokumacı *is.* Dokumacılık yapan kimse: *"On iki yaşından beri on beş yıl dokumacı olarak çalışmıştı."* -N. Cumalı.

dokumacılık, -ğı *is.* **1.** Kumaş dokuma işi, sanatı veya dokuma ticareti, tekstil. **2.** Dokuma sanayii.

dokumahane *is. (dokumaha:ne) T. dokuma + Far. ḫāne* Dokuma tezgâhlarının bulunduğu ve çalıştığı yer.

dokumak *(-i)* **1.** Tezgâhta ipliği, çözgü ve atkı durumunda kullanarak kumaş yapmak: *"Mekik dokuduğu yüksek bez tezgâhından kalktı."* -Ö. Seyfettin. *"Bir tezgâhta tülbent dokuyan narin bir kıza âşık oldum."* -S. F. Abasıyanık. **2.** *mec.* En ince noktalarına kadar özen göstererek, emek vererek ortaya çıkarmak. **3.** *hlk.* Ağacın yemişlerini sırıkla vurarak indirmek.

dokumalı *s.* **1.** Dokuması olan. **2.** Dokunmuş: *"Ayağındaki seyrek dokumalı çorabından utanarak, beni önüne doğru itip arkamdan yürüdü."* -F. R. Atay.

dokuma tezgâhı *is.* Dokuma işinin yapıldığı makine veya araç.

dokunaç, -cı *is. zool.* Birçok omurgasız hayvanın başında bulunan, dokunmaya, tutmaya yarayan hareketli uzantı.

dokunaklı *s.* Etkili, insanın içine işleyen, müessir: *"Benim bu yarı gerçek, yarı şaka ve biraz dokunaklı lâflarım ona dokunmuş olmalı ki, hemen suratını astı."* -O. C. Kaygılı. *"Seni anlıyorum kızım dedim. Aklıma daha dokunaklı bir söz gelmedi."* -M. Ş. Esendal.

dokunaklılık, -ğı *is.* Dokunaklı olma durumu.

dokunca *s.* **1.** Kötülüğe yol açan, sağlığı bozan. **2.** Zarar, yıkım, tahrip. **dokunca görmek** zarara uğramak, harap olmak: *"Yangın çıkıp da okul büyük ölçüde dokunca görünce Galatasaray Lisesi buraya taşınmıştır."* -S. Birsel.

dokuncalı *is.* Dokuncası olan, zararlı: *Birisine yararlı olan, başka birisine dokuncalı olabilir.*

dokuncasız *s.* Dokuncası olmayan, zararsız: *"Bu iki şiir, kalıp bakımından dokuncasız, biçim bakımından ise başarısızdır."* -S. Birsel.

dokundurma *is.* Dokundurmak işi: *"Zaman zaman sertleşen, acı dokundurmalara varan bir tartışmadan sonra..."* -T. Buğra.

dokundurmak *(-i, -e)* **1.** Dokunmasını sağlamak: *"Ayakkabıyı çıkaracak oldular, ben dokundurmuyorum ki adamlar çıkarsınlar."* -M. Ş. Esendal. **2.** *mec.* Bir şeyi üstü kapalı ve sitem yollu hatırlatmak, tariz etmek.

dokunma (I) *is.* Dokunmak (I) işi, temas.

dokunma (II) *is.* Dokunmak (II) işi.

→ ***dokunma duyusu***

dokunmabana *is.* Kanser.

dokunma duyusu *is. biy.* Deri üzerine yapılan değme, vurma, bastırma, çekme gibi etkileri alan duyu.

dokunmak (I) *(-e)* **1.** Nesnelerin sıcaklık, soğukluk, sertlik, yumuşaklık gibi türlü niteliklerini derinin altındaki sinir uçları aracılığıyla duymak, değmek, el sürmek, temas etmek: *"Bir elektrik zilinin düğmesine dokunduk."* -A. Haşim. *"Kapıları açmak için bizim elimizin tokmağa dokunmasını bekliyorlardı."* -F. R. Atay. **2.** Karıştırmak: *Bu kâğıtlara kimse dokunmasın.* **3.** Almak, kullanmak, el sürmek: *"Buğdaydan, bulgurdan ne varsa kimse dokunmuyor, daha zor günlere saklıyordu."* -N. Araz. **4.** Sağlığını bozmak: *Bu yemek bana dokunur. Bu hava dokundu.* **5.** Tedirgin etmek, sataşmak: *Bu zavallıya dokunmayın. "Bu karıncaya dokunmayan çocuk o kocaman adamın oracıkta pestilini çıkaracaktı."* -S. F. Abasıyanık. **6.** (iyilik, kötülük gibi kavramlarda) Olmak: *"Medenî âlemi yaratmış olan eserlerin bize kötülüğü dokunabilir mi?"* -N. Ataç. *"Çok hatırlı adammış, belki sana bir yardımı dokunur."* -Y. Z. Ortaç. **7.** (insan için) İçine işlemek, duygulandırmak, etkilemek, koymak, batmak: *"Fakat ben o zamana kadar delinin yaşla ağlayanına mı tesadüf etmedim nedir, hiçbir göz yaşının bana onunkiler kadar dokunduğunu hatırlamıyorum."* -R. N. Güntekin. **8.** İlişkin, ilgili olmak, değinmek: *Eğitim konusuna dokunan bir yazı.* **9.** Hafifçe değmek: *Rüzgâr estikçe dal antene dokunuyor.* **10.** Onur, anlayış vb. ile uyuşmaz bir durum ortaya çıkmak: *"Erkekte pudra sinirime dokunuyor diyorum, anlamıyorsun."* -P. Safa. *"Gafur'un yahut Tahir'in yanına binsin. Efendiliğine mi dokunur?"* -R. N. Güntekin.

dokunmak (II) *nsz* Dokumak işi yapılmak: *Halılar dokundu.*

dokunmatik *is.* Dokunma ile çalışan makine.

dokunsal *s. biy.* Dokunum ile ilgili olan.

dokunulma *is.* Dokunulmak işi.

dokunulmak *(-e)* Dokunmak işine konu olmak: *"Koluna şemsiye ucu ile dokunulduğunu hissetmişti."* -M. Yesari.

dokunulmaz *s.* **1.** İlişilmez, el sürülmez, taarruzdan korunmuş: *"Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez, temel hak ve hürriyetlere sahiptir."* -Anayasa. **2.** *mec.* Hiçbir biçimde eleştirilemez: *"Dokunulmaz, yan bakılmaz, müstesna bir mahlûktur."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

dokunulmazlık, -ğı *is.* **1.** Dokunulmaz, ilişilmez, karışılmaz olma durumu, masuniyet. **2.** Anayasa veya uluslar arası gelenekler gereğince, kişilere tanınan ilişmez olma durumu veya ayrıcalık: *"Protokolde yeri, bedava yolculuk ve dokunulmazlıklar gibi özellikleri olan bir milletvekilisiniz."* -Ç. Altan. **dokunulmazlığını kaldırmak** ilişilmez olma durumunu, masuniyetini saymamak.

dokunum *is. biy.* Çevremizdeki nesnelerin sıcaklık, soğukluk, sertlik, yumuşaklık gibi niteliklerini derimiz aracılığıyla bildiren duyarlık yeteneği, lâmise.

dokunuş (I) *is.* Dokunmak (I) işi veya biçimi, temas: *"Yolda, bir aralık Lâmi dizlerinde sıcak bir dokunuş duydu."* -P. Safa.

dokunuş (II) *is.* **1.** Dokunmak (II) işi veya biçimi. **2.** Dokunma ipliklerinin çaprazlama biçimi.

dokurcuk, -ğu *is.* Desenli veya yollu dokunmuş yün kumaş.

dokurcun *is. hlk.* **1.** Ot veya ekin yığını, tokurcun. **2.** Dokuztaş oyunu. **3.** Çizgili şayak kumaş: *"Harmanı kaldırdım birazı kaldı / Tokurcun şalvarım al kanla doldu."* -Halk türküsü.

dokutma *is.* Dokutmak işi.

dokutmak *(-i, -e)* Dokumak işini yaptırmak.

dokuyucu *is.* ve *s.* Dokumacı.

dokuyuş *is.* Dokumak işi veya biçimi.

dokuz *is.* **1.** Sekizden sonra gelen sayının adı ve bu sayıyı gösteren rakam, 9, IX. **2.** *s.* Sekizden bir artık olan. **dokuz ayın çarşambası bir araya gelmek** birçok iş birden ortaya çıkıp sıkışık bir durum yaratmak. **dokuz doğurmak** merakla, heyecanla, sabırsızlıkla beklemek: *"Sabahtan beri kamış kökünün içine sığınmış, yüreği ağzında dokuz doğurarak şahinini bekleyi-*

şi..." -Y. Kemal. **dokuz körün bir değneği** birçok kimsenin tek yardımcısı, tek dayanağı: *"Dokuz körün bir değneği, işte bir kızımız var."* -R. N. Güntekin. **dokuz köyden kovulmuş** geçimsizliği veya başka davranışları yüzünden birçok yerden atılmış. **dokuz yorgan eskitmek** (veya **paralamak**) çok uzun yaşamak.

→ ***dokuzaltmışbeşlik, dokuz babalı, dokuz canlı, dokuz taş***

dokuzaltmışbeş *is. bk.* Dokuzaltmışlik.

dokuzaltmışbeşlik *is.* Bir tabanca türü.

dokuzar *s.* Dokuz sayısının üleştirme biçimi, her birine dokuz, her defasında dokuzu bir arada olan.

dokuz babalı *is. hkr.* Babası belli olmayan birçok erkekle düşüp kalkan bir anadan doğma.

dokuz canlı *s.* Çok sağlam, kolay kolay ölmeyen.

dokuzgen *is. mat.* Dokuz kenarı olan çokgen.

dokuzlu *s.* **1.** Dokuz parçadan oluşan, kendinde herhangi bir şeyden dokuz tane bulunan. **2.** Üzerinde dokuz işareti bulunan iskambil kâğıdı: *"Resimli kâğıtlardan sonra ilk ağızda, onlularla dokuzlular gelir."* -H. Taner.

dokuztaş *is.* Dokuz taşla oynanan ve taşların yerleri ile yürütme yolları çizgilerle gösterilen oyun, dokurcun.

dokuzuncu *s.* Dokuz sayısının sıra sıfatı, sırada sekizinciden sonra gelen.

doküman *is. Fr. document* Belge, vesika.

dokümantasyon *is. Fr. documentation* Belgeleme, bir çalışma için gerekli belgeleri arama ve sağlama, belgelere dayandırma: *"Esaslı dokümantasyona ve teknik hünerlere karşın, en büyük handikapları, bu yaşanmışlık sıcaklığından yoksun oluşları idi."* -H. Taner.

dokümanter *s. Fr. documentaire* Belgesel: *Dokümanter film.*

dolak, -ğı *is.* **1.** Tozluk yerine bacaklara ayak bileğinden dize kadar dolanan ensiz ve uzun kumaş parçası: *"Adamın sırtında yakasız bir mintan, bacaklarında da dolaksız bir külot vardı."* -H. Taner. **2.** *hlk.* Baş örtüsü, yazma. **3.** *hlk.* Boyun atkısı.

dolaksız *s.* Dolağı olmayan, büzgüsü bulunmayan: *"Adamın sırtında yakasız bir mintanı, bacaklarında da dolaksız bir külot vardı."* -H. Taner.

dolam *is.* **1.** Dolamak işinin her defası: *Bu sargı ancak üç dolam dolanabilir.* **2.** Bir kez dolanacak miktar: *Beş dolam kuşak.*

dolama *is.* **1.** Dolamak işi. **2.** *tıp* Tırnak yöresindeki yumuşak bölümlerin, bazen de kemiğin iltihaplanmasından ileri gelen ağrılı şiş. **3.** Giysilerin üstüne giyilen, önü açık bir tür üstlük. **4.** Başa sarılan bir çeşit örtü, poşu, sarık: *"Başıma bir dolama sarıp vardım hocanın durağına."* -T. Oflazoğlu. **5.** *mim.* Çeşitli eserlerdeki barok ve rokoko üslûbunda iç içe süsleme motifi.

→ ***dolama otu***

dolamak *(-i, -e)* **1.** İplik, şerit, tel gibi nesneleri bir şeyin üzerine döndürerek sarmak. **2.** Sarmak, kavuşturmak: *"Kollarını boynuma doladı, dizlerime oturmuştu."* -S. F. Abasıyanık.

dolama otu *is. bot.* Dolama otugillerden, çiçekleri küçük, yeşil veya beyaz bir bitki *(Paronychia serpilifolia).*

dolama otugiller *ç. is. bot.* İki çeneklilerden, örnek bitkisi dolama otu olan ve içine kasık otunu da alan karanfilgillerin alt familyası.

dolambaç, -cı *is.* **1.** Dolanarak giden, dönerek uzanan yolun kıvrıntısı: *Bu yolun dolambaçları çoktur.* **2.** *biy.* İç kulak. **3.** *hlk.* Başlık: *"Atımı bağladım dar ağacına / Perçemim dolaştı dolambacıma."* -Halk türküsü.

dolambaçlı *s.* **1.** Dolambacı olan: *"... dolambaçlı, tozlu yol üzerinde hızlı hızlı yürümekteydi."* -N. Nâzım. *"Sedyeyle apartmanın dar, dolambaçlı merdivenlerinden çıkarmaya çalışıyorlar."* -M. Ş. Esendal. **2.** *mec.* İçinden zor çıkılır, çapraşık: *İşi pek dolambaçlı bir duruma soktu-*

lar. "... müessesesinin epeyce karışık ve dolambaçlı işleri içinde bunalmış kalmış." -Y. K. Karaosmanoğlu.

dolambaçsız *s.* **1.** Dolambacı olmayan. **2.** *mec.* Açık, doğrudan doğruya olan: *Dolambaçsız anlatım.*

dolamık, -ğı *is.* Bir tür ağ, bir tür avcı tuzağı.

dolan *is. bk.* yalan dolan.

→ *dolan taşı*

dolandırıcı *is.* ve *s.* Birini aldatarak mal veya parasını alan (kimse): *"Tükürük müfettişi meğer meşhur bir dolandırıcı imiş."* -B. Felek.

dolandırıcılık, -ğı *is.* Dolandırıcı olma durumu veya dolandırıcıya yakışır iş.

dolandırılış *is.* Dolandırılmak işi veya biçimi.

dolandırılma *is.* Dolandırmak işine konu olmak.

dolandırılmak *(nsz)* Dolandırmak işine konu olmak.

dolandırış *is.* Dolandırmak işi veya biçimi.

dolandırma *is.* Dolandırmak işi.

dolandırmak *(-i)* **1.** Birini aldatarak parasını veya malını elinden almak: *"Falan satıcı paranızı dolandırır, göndermeyelim."* -R. N. Güntekin. **2.** Dolaştırmak.

dolanı dolanı *zf. hlk.* Dolanarak, gezerek: *"Evlerinin önü vişne fidanı / Dolanı dolanı buldum odanı."* -Halk türküsü.

dolanım *is. ekon.* Tedavül, sirkülâsyon.

dolanış *is.* Dolanmak işi veya biçimi.

dolanlı iflâs *is.* Hileli iflâs: *"İnancı kötüye kullanma, dolanlı iflâs gibi yüz kızartıcı suçlarla... hüküm giymiş olanlar..."* -Anayasa.

dolanma *is.* Dolanmak işi.

dolanmak *(-e)* **1.** Bir şeyin çevresine sarılmak: *"Kocasının kolu beline bir kobra gibi dolanmış, ince kaburgalarını birbirine geçirecek gibi sıkıyordu."* -H. E. Adıvar. **2.** *(nsz)* Bir şeyin çevresinde dönmek, gezmek: *"Arkadan dolanıp uzaktan gözetleyecekti çeşmeyi."* -Ç. Altan. **3.** *(nsz)* Karışmak, dolaşmak. **4.** Gelişigüzel gezmek: *"Kızlarının, gelinlerinin evleri arasında dolanıyor, hep evini, komşularını arıyordu."* -N. Cumalı.

dolan taşı *is. jeol.* Mineralleri gözle görülebilen, benekli ve yeşilimtırak renkli gabro ile bazalt arası püskürük kütle.

dolantı *is.* Gezip dolaşılan yer, alan.

dolap, -bı *is. Ar. dülâb* **1.** Genellikle tahtadan yapılmış, bölme veya çekmelerine eşya konulan, kapaklı mobilya: *Çamaşır dolabı. Kitap dolabı. "Hemen aynalı dolabını açtı, en iyi çarşafını çıkararak acele giyinmeye başladı."* -P. Safa. **2.** Dönerek çalışan ve özellikle su çeken düzen: *Kuyu dolabı. Bostan dolabı.* **3.** *bk.* dönme dolap. **4.** *mec.* Düzen, hile, manevra: *Çevrilen dolabı sezdi.* **5.** (İstanbul bedesteninde) Dükkân: *Bedestende iki dolap tutuyor.* **dolap beygiri gibi dönüp durmak** (veya **dolaşmak**) dar bir çevrede hiç değişmeyen yorucu bir işi yapmak: *"Bir dolap beygiri gibi dönüp dolaşarak ağaçları, çiçekleri sulardım."* -R. N. Güntekin. **dolap çevirmek** (veya **döndürmek**) hile ve dalavere ile iş yapmak: *"İleride işler yapmaya, dolaplar çevirmeye başlarsa kendi de bundan istifade edecekti."* -E. E. Talu. **dolaba girmek** (veya **gelmek**) aldatılmak, oyuna gelmek. **dolabı bozulmak** kurduğu iş düzeni bozulmak.

→ *dolap beygiri*

dolap beygiri *is.* Kuyudan su çekip bahçe ve bostanları sulamaya yarayan çarklı düzeni işleten, döndüren at, eşek veya katır.

dolapçı *is.* **1.** Dolap yapan veya satan kimse. **2.** Dolap işleten kimse. **3.** *mec.* Hileci, düzenci: *"Eh, erbabıdır dedik, verdik dizginleri eline, halt etmişiz. Dolapçının, fırıldakçının biri çıkmaz mı?"* -A. İlhan.

dolar *is. İng. dollar* Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada gibi devletlerin para birimi.

dolaş *is. bk.* sarmaş dolaş.

dolaşık *s.* **1.** (saç, ip vb. için) Karışık: *"Bir buğday benizli zülfü dolaşık / Gitme diye beni yolda eğler var."* -Karacaoğlan. *"Biraz dolaşık adımlarla sallana sallana uzaklaştı."* -P. Safa. **2.** Dolaşarak giden (yol): *"Yolumuz gayet dolaşık, yılankavî bir şeydi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Tozlu ve dolaşık yollar üzerinde saatlerce taban tepmiş."* -A. Haşim. **3.** Kolay çözülmeyecek veya içinden çıkılmayacak derecede karışık: *"Birtakım dolaşık işleri yüzünden istifasını verip çekildi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **4.** *mec.* Amacı doğrudan doğruya değil de, dolayısıyla sezdiren: *"Dolaşık ve tutuk bir dille, yarı anlaşılır yarı anlaşılmaz cümleler mırıldanmaya başladı."* -P. Safa.

dolaşıklık, -ğı *is.* Dolaşık olma durumu.

dolaşıksız *s.* Dolaşık olmayan.

dolaşılma *is.* Dolaşılmak işi.

dolaşılmak *(nsz)* Gezilmek: *Her yer dolaşıldı. Burada dolaşılmaz.*

dolaşım *is.* **1.** Dolaşmak işi. **2.** *anat.* Kalbin sürekli olarak kasılıp gevşemesiyle kan ve lenfin damarlar içinde durmadan yer değiştirmesi, deveran: *Kan dolaşımı.*

dolaşma *is.* Dolaşmak işi: *"Bir yaşlı yörük kasaba sokaklarında dolaşmaya başlamıştı."* -T. Buğra.

dolaşmak *(nsz)* **1.** Gezmek, gezinmek: *"Şef, beni; odayı ve köylüleri beğenmediği için dışarıda dolaşan bir aristokrat sanmıştı."* -R. N. Güntekin. *"Belki otuz defa, belki kırk defa, otelin merdivenlerini inip çıkıyor, her yeri dolaşıyor."* -M. Ş. Esendal. **2.** Doğru gitmeyip yolu uzatmak veya (yol) uzamak: *Bu yoldan giderseniz çok dolaşırsınız. Bu yol çok dolaşır.* **3.** Dönüp başka bir yönden gelmek: *Dolaş da arka kapıdan gel.* **4.** (kan için) Akmak: *Damarlarında aynı kan dolaşıyor.* **5.** Saç, iplik vb. şeyler birbirine karışarak güç çözülür duruma gelmek: *Saçları taranmamaktan dolaşmış. "Adımlarını şaşırmıştı, ayakları birbirine dolaştı."* -M. Yesari. **6.** Çok kimse tarafından söylenmek: *"O zaman herkesin dilinde dolaşmaya başlayan mühim bir iş varmış."* -A. Ş. Hisar. **7.** *(-i)* Bir yeri belli bir amaçla gezmek: *Müzeleri dolaşmak.* **8.** Denetlemek amacıyla bir yeri gezmek. **9.** (nefes, el için) Bir şey üzerinde hafifçe hareket etmek. **10.** *müz.* Gezinmek. **11.** *mec.* Belirmek: *"Başında dolaşan bir tehlikeden bahsediyorum."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

dolaştırılma *is.* Dolaştırılmak işi.

dolaştırılmak *(nsz)* Dolaştırmak işine konu olmak: *Çocuk bahçede dolaştırıldı.*

dolaştırma *is.* Dolaştırmak işi.

dolaştırmak *(-e, -i)* Dolaşmak işini yaptırmak.

dolay *is.* Bir yeri saran başka yerlerin bütünü, çevre, havali, etraf: *"Yaratma heyecanı içinde yorulma denen şey onun dolayına uğramazdı."* -H. Taner.

→ *dolay kutupsal*

dolayı *is. hlk.* **1.** Dolay, çevre: *"Atlar koşacak. Pehlivanlar güreşecek. Şehirden, dolayı köylerden çağrılanlar geliyorlar."* -M. Ş. Esendal. **2.** *e.* Ötürü, yüzünden, sebebiyle: *"Daha dün bu sözümden dolayı okşuyorlardı."* -R. H. Karay. *"Bütün büyük şehirlerimizin birkaç saat uzağında parasızlıktan dolayı getirtilemeyen bir iyi su vardır."* -R. N. Güntekin.

→ *dolayı dolayı*

dolayı dolayı *zf. hlk.* Dolaşarak, dönerek: *"Bizim alayımız leylek alayı / Havada uçarız dolayı dolayı."* -Halk türküsü.

dolayısıyla *zf. (dolayısı'yla)* **1.** Bağlı olarak doğrudan doğruya olmayarak: *Dolayısıyla onun da ne düşündüğünü anlamış olduk.* **2.** *e.* Sebebiyle, yüzünden, ... -dan (-den) ötürü: *"Başka sebepler dolayısıyla aileye karşı koymuş bulunuyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

dolay kutupsal *s. astr.* **1.** Kutup yakınında olan. **2.** Herhangi bir yere göre 24 saat içinde çizdiği çember ufkun üstünde kalıp kendisi hiç batmayan (yıldız).

dolaylama *is. ed.* Süslü, sanatlı edebî söz: *Atatürk* yerine *Büyük Kurtarıcı* veya *Türkiye'nin kalbi Ankara* demek gibi.

dolaylı *s.* Doğrudan doğruya olmayan, dolayısıyla olan, vasıtalı, bilvasıta. **dolaylı anlatmak** anıştırmak, ima etmek.

→ *dolaylı özne*, *dolaylı tümleç*, *dolaylı vergi*

dolaylı özne *is. gr. bk.* sözde özne.

dolaylı tümleç, -ci *is. gr.* Fiilin anlamını bütünleyen ve yönelme, kalma, çıkma durumlarından birinde bulunan veya edat alan tümleç: *Çocuklar eve geldi.*

dolaylı vergi *is.* Yükümlüsü önceden bilinmeyen, malı satın alanı yükümlendiren, tüketiciden alınan vergi: *Tekel maddelerinden alınan vergi dolaylı vergidir.*

dolaysız *s.* Doğrudan doğruya olan, araya herhangi bir araç girmeden, vasıtasız, bilâvasıta: *"Kadının üretime dolaysız katılması, ona ekonomik özgürlüğünü sağlamaktır."* -A. İlhan.

→ ***dolaysız vergi***

dolaysız vergi *is.* Yükümlüsü önceden bilinenden doğrudan doğruya alınan vergi.

doldurma *is.* **1.** Doldurmak işi: *"İstasyon çeşmesinden sularını doldurmaya giden babalar, kardeşler..."* -R. N. Güntekin. **2.** *fiz. bk.* yükleme. **3.** *ed.* Gereksiz sözler ve benzetmelerle dolu anlatım.

doldurmak *(-i)* **1.** Dolmasını sağlamak, dolu duruma getirmek: *"Fazla eşyasını acele acele valize doldurdu."* -R. H. Karay. **2.** (ateşli silâhlar için) İçine mermi sürmek: *"İki tabanca getirdiler, takır takır doldurdular."* -F. R. Atay. **3.** Bildirge, çizelge, fiş gibi basılı kâğıtların boş yerlerini tamamlamak: *"Osmanlı tâbiiyetini haiz Müslim diye, yol tezkeresi doldururlardı."* -Ö. Seyfettin. **4.** Yaşını, yılını bitirmek: *"Yirmi yaşını dolduralı bir iki seneden fazla olmamıştı."* -O. V. Kanık. **5.** *mec.* Birini başkası için kötü düşünecek bir duruma getirmek: *"Ah, biliyorum, biliyorum seni o gece doldurdular."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **6.** (ses, koku için) Yayılıp kaplamak: *"Odanın içini kızarmış bir ekmek kokusu doldurmuştu."* -S. F. Abasıyanık. **7.** Belirli bir süreyi kaplamak, almak: *"Balıkçılara yardım etmek bütün zamanını doldurmayınca, kentin içerilerine, gecekondu mahallelerine gitti."* -A. Kutlu. **8.** *mec.* Canlandırmak: *"Evi sade sesiyle değil, vücudu ile de doldurdu."* -H. Taner.

doldurtma *is.* Doldurtmak işi.

doldurtmak *(-i, -e)* Doldurmak işini yaptırmak.

doldurulma *is.* Doldurulmak işi.

doldurulmak *(nsz)* **1.** Dolu bir duruma getirilmek. **2.** *mec.* (biri) Başkası için kötü düşünecek bir duruma getirilmek.

dolduruş *is.* Doldurmak işi veya biçimi. **dolduruşa getirmek** *tkz.* (birini) önceden hazırlamak, kötü düşünecek hâle sokmak.

dolgu *is.* **1.** Bir oyuğun, bir kovuğun içine doldurulan madde: *Diş dolgusu.* **2.** *mdn.* Cevher alınmasından sonra oluşan boşlukların doldurulma işleminde kullanılan taş, toprak ve benzeri malzeme. **3.** Toprak doldurma işlemi; bu işlemin sonucu. **dolgu yapmak 1)** doldurmak; **2)** çürük dişleri temizleyip oyuğu, uygun bir madde ile doldurmak.

dolgulu *s.* İçinde dolgu maddesi olan, doldurulmuş.

dolgun 1. Dolarak biçimi yuvarlaklaşmış: *Dolgun yastık.* **2.** *s.* Şişmana yakın, balık etinde: *"Dolgun karnını güçlükle taşıyan genç bir kadın gelip oturdu."* -B. Felek. **3.** (para için) Çok: *"İlk işi babasını memnun etmek için, ona dolgun bir maaşa geçtiğini yazmak olmuş."* -A. Ş. Hisar. **4.** *mec.* Öfke, kızgınlık, kırgınlık gibi duygularla dolu: *"Müftüye karşı adamakıllı dolgundu."* -R. N. Güntekin. **5.** *mec.* Birbirine uyan, uyum gösteren: *"Atasözleri, çoğu zaman dolgun kafiyelere yaslanıyorlar."* -B. R. Eyuboğlu.

dolgunca *s.* **1.** Biraz şişman. **2.** Fazlaca, çokça, bol: *"Sonra daha dolgunca bir maaşla bir tütün şirketine kasadar oldu."* -R. N. Güntekin.

dolgunlaşma *is.* Dolgunlaşmak işi.

dolgunlaşmak *(nsz)* Dolgun duruma gelmek.

dolgunluk, -ğu *is.* Dolgun olma durumu.

dolgun maaş *is.* Dolgun ücret.

dolgun ücret *is.* Yüksek ve tatmin edici ücret.

dolikosefal, -li *is. Fr. dolichocéphale < Yun. anat.* Uzun kafalı.

dolma *is.* **1.** Dolmak işi. **2.** Bazı sebze ve tavuk, kuzu gibi hayvanların içine pirinç ve başka şeyler doldurularak pişirilen yemek. **3.** *s.* Doldurularak yapılan: *Dolma arazi.* **4.** *argo* Yalan, hile, dalavere. **dolma yutmak** *argo* kanıp aldanmak.

→ ***dolma biber***, ***dolma kalem***, ***dolma otu***

dolma biber *is.* Dolma yapmaya uygun, büyük biber türü.

dolmak, -ar *(nsz)* **1.** (bitkilerde) Olgunlaşmak, erginleşmek: *"Gök ekini biçer gibi!.. Başaklar daha dolmadan."* -T. Buğra. **2.** Bir yere iyice yayılmak, kaplamak: *"Oda sigara dumanı dolmuştu."* -S. F. Abasıyanık. **3.** Bir yerde pek çok kimse toplanmak, kalabalık duruma gelmek: *"Kıştan kurtulur kurtulmaz deniz kenarları insanla, sandalla dolar."* -S. F. Abasıyanık. **4.** (süre, hesap) Tamamlanmak: *Süresi doldu, emekliye ayrıldı.* **5.** *mec.* Sabrı tükenip öfkesi taşacak duruma gelmek. **dolup taşmak** gereğinden çok olmak, gereğinden çok kaplamak: *"Dışarıda bulutsuz bir temmuz göğü, öğle güneşinin yakıcı aydınlığıyla dolup taşıyordu."* -N. Cumalı.

dolma kalem *is.* İçine mürekkep doldurularak kullanılan yazı kalemi: *"Elinde dolma kalem, bacanağına mektup yazıyordu."* -H. Taner.

dolmalık, -ğı *s.* Dolma yapmaya yarar: *Dolmalık biber. Dolmalık patlıcan. Dolmalık fıstık.*

dolma otu *is. bot.* Dolma otugillerden, çiçekleri küçük, yeşil veya beyaz bir bitki *(Paronychia serpilifolia).*

dolma otugiller *ç. is. bot.* İki çeneklilerden, örnek bitkisi dolma otu olan ve içine kasık otunu da alan karafilgillerin alt familyası.

dolmen *is. (Keltçeden) tar.* İkisi dikili, üçüncüsü de bunların üzerine kapak gibi yatırılmış üç büyük taştan oluşturulmuş taş devri mezarı.

dolmuş *s.* **1.** Boş yeri kalmamış, meşbu. **2.** *is.* Teker teker yolcu alıp dolunca yola çıkan kayık, motor, otomobil gibi küçük taşıt: *"En iyisi ben buradan bir dolmuşa binip eve gideyim."* -Ç. Altan. **dolmuş yapmak 1)** teker teker yolcu alıp dolunca yola çıkan taşıtla yolcu taşımak; **2)** birkaç kişi ortaklaşa bir taşıt tutmak.

→ ***dolmuş durağı***, ***dolmuş uçak***

dolmuşçu *is.* Dolmuş işleten kimse: *"Dolmuşçuların çoğu da babasının, anasının evini satarak bir araba edinmiştir."* -F. R. Atay.

dolmuşçuluk, -ğu *is.* Dolmuşçunun işi veya mesleği: *Dolmuşçuluk birdenbire kalkmaz.*

dolmuş durağı *is.* Dolmuşların yolcu indirip bindirdiği yer.

dolmuş uçak, -ğı *is.* Belirli merkezler arasında bir tarifeye bağlı olmaksızın düzenlenen ucuz uçak seferi, çartır.

dolomit *is. Fr. dolomite jeol.* Kalsiyum ve magnezyumlu karbonat birleşiminde bir mineral.

dolu (I) *is.* Havada su buğusunun birden yoğunlaşıp katılaşmasından oluşan, türlü irilikte, yuvarlak veya düzensiz biçimli saydam buz parçaları durumunda yere hızla düşen bir yağış türü: *"Dolu ekinlerini vurmuşsa bir yıl aç demekti."* -T. Buğra. **dolu yağmak** dolu yere düşmek.

dolu (II) *s.* **1.** İçi boş olmayan, dolmuş, meşbu, **boş** karşıtı: *Su ile dolu bir şişe.* **2.** Bir yerde sayıca çok: *Dağda keklik dolu.* **3.** Boş yeri yok, her yeri tutulmuş: *"Bu kuru kalabalığı görenler vagonu dolu sanarak başka yere gidecekler."* -R. N. Güntekin. *"Haftaya pazartesiye kadar bütün uçaklar dolu."* -A. İlhan. **4.** Boş vakit olmayan, meşgul: *Bugün doluyum.* **5.** (iş, uğraş, olay vb. için) Çok olan. **6.** (top, tüfek gibi ateşli silâhlar için) İçinde atılacak mermisi bulunan: *Tabanca doludur, dikkat edin.* **7.** *is.* İçki doldurulmuş bardak. **8.** *mec.* Bir duygunun güçlü etkisinde olan. **9.** (tornacılıkta) Delik açılmamış, (gereç). **doluya koydum almadı, boşa koydum dolmadı** içinden çıkılmayan güç bir durum karşısında söylenir.

→ ***dolu dizgin***, ***dolu serpme***

dolu dizgin *zf.* **1.** (süvari ve at arabası için) Son hızla: *"Bir gün dolu dizgin boşa-*

nan atlarımızla." -Y. K. Beyatlı. **2.** *mec.* Önüne geçilemeyecek biçimde; çok olarak: *"Dolu dizgin bir bekârlığın tam tadını çıkaran, renkli, değişken, hızlı bir yaşam sürüyordum."* -H. Taner. **dolu dizgin gitmek 1)** son hızla koşmak; **2)** *mec.* önüne geçilemeyecek biçimde olmak: *"Kendimi yalnız sanıyor ve talihin arabasında dolu dizgin gidiyordum."* -A. H. Tanpınar.

dolukma *is.* Dolukmak işi.

dolukmak *(nsz) hlk.* Göz yaşarmak, ağlayacak duruma gelmek.

doluluk, -ğu *is.* Dolu olma durumu.

dolum *is.* Doldurma işi: *Benzin dolum yeri.*

dolunay *is. astr.* Ayın tam bir daire olarak dolgun, parlak görüldüğü evre, bedir.

dolu serpme *is.* Zımpara üretiminde tanecikler arasında belirli boşluklar kalmayacak biçimde düzenlenen tane yapıştırma işlemi.

dolusu *s.* Doldurulacak miktar: *Yemeğe iki kepçe dolusu yağ konuldu.*

doluş *is.* Dolmak işi veya biçimi.

doluşma *is.* Doluşmak işi.

doluşmak *(nsz)* Bir yerde toplanmak, bir araya gelmek.

domalan *is. bot.* Asklı mantarlardan, toprak içinde yumru biçiminde yetişen, yenilebilen bir bitki, yer mantarı, keme *(Tuber melanosporum).*

domalış *is.* Domalmak işi veya biçimi.

domalma *is.* Domalmak işi veya durumu.

domalmak *(nsz) hlk.* Dizler bükük, baş ileride, çömelmiş bir durum almak.

domaltma *is.* Domaltmak işi veya durumu.

domaltmak *(-i)* Domalmasını sağlamak.

domates *is. (domates) (Amerika yerlilerinin dilinden) bot.* **1.** Patlıcangillerden, yaprakları tüylü, çiçekleri salkım durumunda, vitamince zengin, kırmızı ürünü için yetiştirilen bir bitki *(Lycopersion esculentum).* **2.** Bu bitkinin yenilen ürünü: *Domates salçası. Domates suyu.*

→ domates çorbası, domates salçası

domates çorbası *is.* Ana maddesi domates suyu olan çorba.

domates salçası *is.* Yemeklere tat ve lezzet vermek için domatesten yapılan salça.

dombay *is. hlk.* Manda, su sığırı.

domdom kurşunu *is. hlk.* Vahşî hayvanları öldürmek için kullanılan tüfek kurşunu, dumdum.

domestik *s. Fr. domestique* **1.** Evcil. **2.** İç, ülke içi.

dominant *Fr. dominante* Hâkim, başta gelen, egemen, başat.

domino *is. (domi'no) Fr. domino* **1.** Üzerleri noktalarla işaretli dikdörtgen biçiminde 28 taşla masa üzerinde oynanan bir oyun: *"Kahvede vakit tavla, dama ya da domino oynayarak geçer."* -S. Birsel. **2.** Maskeli balolarda giyilen kukuletalı uzun giysi.

dominyon *is. İng. domininon* İngiliz uluslar topluluğuna üye olan bağımsız ülkelere verilen ad: *Avustralya dominyonu. Yeni Zelanda dominyonu.*

domur *is. hlk.* **1.** Kabarcık. **2.** Tomurcuk.

→ domur domur

domur domur *zf.* **1.** Boncuk gibi iri taneler durumunda: *Domur domur terlemiş.* **2.** Kabarık kabarık: *"Gövdesi domur domur yarılmış, dalları bükülmüş, yere sarkmıştı."* -Y. Kemal.

domuz *is. zool.* **1.** Çift parmaklılardan eti ve yağı için beslenen evcil hayvan *(Susacrofa domestica).* **2.** *hlk.* Hain, aksi, ters, inatçı: *"Domuzun malı için can tüketmeye mi geldik dünyaya?"* -R. H. Karay. **domuz gibi** *tkz.* **1)** kötü huylu ve hain; **2)** adamakıllı, iyice: *Domuz gibi bilir, ama söylemez!* **domuz gibi yemek** (veya **tıkınmak**) oburcasına çok yemek: *"Şişmanlıyorum, neden yine bir domuz gibi tıkındım?"* -A. İlhan. **domuzdan (bir) kıl çekmek** (veya **koparmak**) sevilmeyen veya eli sıkı olan birinden bir şey alabilmek.

→ domuz arabası, domuzayağı, domuz ayrık otu, domuz balığı, domuz damı, domuz dikeni, domuzgiller, domuz otu, domuztırnağı, domuz yağı

domuz arabası *is.* Ağır yükleri yakın yerlere taşımak için kullanılan, ufak tekerlekli, üstü düz, alçak araba.

domuzayağı *is.* Tüfek namlusundan sıkıyı çıkarmaya yarar çengelli çubuk.

domuz ayrık otu *is. bot.* Buğdaygillerden, tarıma zararlı bir bitki *(Cynodon dactylon).*

domuz balığı *is. zool.* Yunus balığıgillerden bir memeli türü *(Phocaena communis).*

domuz damı *is.* Maden kuyularında, çökme tehlikesi olan yerlerde her yanı direklerle örülen boşluk.

domuz dikeni *is. bot.* Yaprakları sapsız ve dikenli, çiçekleri etli otsu bir bitki.

domuzgiller *ç. is. zool.* Çift parmaklılar takımının, geviş getirmeyenler alt takımına giren bir familya.

domuzlan *is. zool.* Kın kanatlılardan bir böcek *(Brachynus crepitans).*

domuzlaşma *is.* Domuzlaşmak işi.

domuzlaşmak *(nsz) mec.* Hainlik etmek, aksilik etmek.

domuzluk, -ğu *is. mec.* **1.** Hainlik, haincesine inatçılık: *"Köylü, bu yalancı dilde bir tuzak, bir domuzluk sezer gibi oldu."* -R. N. Güntekin. **2.** *hlk.* Su değirmeninde çarkın bulunduğu ve döndüğü yer. **domuzluk etmek** hainlik etmek, hince davranmak, inatçılık etmek.

domuz otu *is. bot.* Kumsallarda ve kayalıklarda yetişen sarı çiçekli ot.

domuztırnağı *is. den.* Palanganın takılması için kullanılan, bir yanı çatal biçiminde çift tırnaklı, öbür yanı halkalı demir kanca.

domuzuna *zf.* **1.** İnat olsun diye, inadına: *"Bu sözler hiç şüphesiz Celâl Sahir'in değildi; domuzuna harbe sokulmamız için havaya atılmış mantıklardı."* -Y. K. Beyatlı. **2.** İyiden iyiye, adamakıllı, çok: *"Madam da domuzuna gâvurdu. Göğsünün üstünde daima bir altın haç."* -P. Safa.

domuz yağı *is.* Domuzdan çıkarılan yağ.

don (I) *is. hlk.* **1.** Giysi. **2.** Vücudun belden aşağısına giyilen uzun veya kısa iç giysisi, külot. **3.** At tüyünün rengi. **donuna etmek** donuna küçük veya büyük abdestini yapmak. **donuna kaçırmak** istemeyerek donuna küçük veya büyük abdestini yapmak. **donuna yapmak** (veya **doldurmak**) **1)** (çocuk) küçük veya büyük abdestini donuna etmek; **2)** *mec.* çok korkmak.

→ don gömlek

don (II) *is.* Hava sıcaklığının sıfırdan aşağı düşmesiyle suların buz tutması. **(hava) dona çekmek** hava, suları donduracak kadar soğumak: *"Badem ağacı, ayaz vurmaz, don çekmez, solmaz, dökülmez çiçeklerini açmıştı."* -T. Buğra. **don çözülmek** hava ısınarak buzlar erimeye başlamak. **don kesmek** *hlk.* (bitki) soğuktan bozulmak, donmak. **don tutmak** buz tutmak, donmak.

→ don yağı

donakalma *is.* Donakalmak durumu.

donakalmak *(nsz)* Şaşırıp bir süre ne yapacağını, ne diyeceğini bilememek: *"Bey baba bütün metanetine rağmen bir buz yığını hâlinde donakaldı."* -A. Gündüz. *"Kaşlarını kaldırarak kafasını salladığı saniye donakalmıştım."* -S. M. Alus.

donam *is. hlk.* **1.** Bir evin kapı, pencere, tavan, döşeme gibi bölümleri. **2.** Gemi ve sandalların donatılması: *"Ayşe'yse köyün önünden geçen kayıkların teknelerini, yelkenlerini, donamlarını hep ezbere bilirdi."* -Halikarnas Balıkçısı.

donama *is.* Süsleme, tezyin.

donamak *(-i)* Süslemek, tezyin etmek.

donanım *is. den.* **1.** Bir gemi direğine, bir yelkene veya başka bir parçaya bağlı bulunan halat ve makara gibi manevra araçları. **2.** Tesisat, döşem: *Elektrik donanımı. Otomobilin su donanımı.* **3.** Bir bilgisayarda bulunan fiziksel birimler.

→ donanım kilidi

donanım kilidi *is.* Bilgisayarda bazı programların izinsiz kullanılmasını engelleyen kilit.

donanma *is.* **1.** Donanmak işi: *"Birkaç güne kalmaz onlar da geç kaldıkları bu*

yeşil donanmaya katılırlar." -H. Taner. **2.** Bir devletin deniz kuvvetleri, savaş gemileri: *Türk donanması. "Donanmanın topları ormanın üzerine nefes aldırmaksızın ateş döküyor."* -A. İlhan. **3.** Belli bir amaçla kullanılan gemilerin bütünü: *Ticaret donanmamızı çoğaltmak.* **4.** Bayramlarda, sevinçli günlerde bayrak, ışık kullanarak, fişek yakarak yapılan şenlik: *"Onun bu donanma gecesine katılışının bir tek sebebi var."* -Y. Z. Ortaç.

donanmak *(nsz)* **1.** Giyinip kuşanmak, süslenmek: *"Aç doymam, çıplak donanmam der."* -Atasözü. *"... göğüs baştan başa nişanlarla donanmış."* -H. Taner. **2.** Yayılıp kaplanmak: *Baharda ağaçlar çiçeklerle donandı.* **3.** Işıklı duruma gelmek, ışıklarla bezenmek: *"Bu gördüğünüz yol şenlik gecesi gibi ardı arası kesilmez sıra sıra otomobillerin fenerleriyle donanırdı."* -R. N. Güntekin. *"Baştan başa donanmış şehir, günlerdir O'nu bekliyor."* -R. E. Ünaydın. **4.** Gerekli nesneler vb. bir araya getirilip süslenmek, gösterişli duruma getirilmek: *"Kırk türlü kuru yemişle donanmış masanın ortasına dikilmiş bir ince, ufak mum vardı."* -A. Gündüz.

donatı *is.* Donatmaya yarayan şeyler, teçhizat.

donatılma *is.* Donatılmak işi.

donatılmak *(nsz)* Donatmak işine konu olmak veya donatmak işi yapılmak: *"Renk renk şemsiyelerle donatılmış kilometreler boyu alabildiğine bir plâj..."* -Ç. Altan.

donatım *is.* **1.** Donatma, teçhiz: *"Ercüment'in bütün futbol donatımı tamamdı."* -H. Taner. **2.** Bir fabrikayı, bir hava alanını, bir spor kuruluşunu veya bir askerî birliği etkinlik göstermesi için gerekli araç ve gereçlerle donatma. **3.** Bir sanat eserinde ikinci derecede olan ayrıntılar, yardımcı ögeler.

donatımcı *is.* Bir film veya tiyatro eseri için gerekli sahne donatımı işini yöneten kimse.

donatış *is.* Donatmak işi veya biçimi.

donatma *is.* Donatmak işi, teçhiz.

donatmak *(-i)* **1.** Birinin giyimini sağlamak. **2.** Göz alıcı şeyler kullanarak gösterişli bir duruma getirmek, süslemek: *"Bütün bahçeyi, donanma gecelerinde olduğu gibi, fenerlerle, renkli fanuslarla donatmışlar; bayraklar asmışlar."* -S. M. Alus. *"Acıkmıştı, içi eziliyordu. Garson masayı donattı."* -P. Safa. **3.** Bir şeyin iş görebilmesi için gereken nesneleri, gereçleri katmak, teçhiz etmek: *Gemi donatmak. "Türk askerini donatmak için yılda 570 dolar yeter."* -A. İlhan. **4.** *mec.* Sövmek veya azarlamak: *Adama sövüp saydı, onu iyice donattı.*

donattırma *is.* Donattırmak işi veya durumu.

donattırmak *(-i, -e)* Donatmak işini yaptırmak.

donduraç, -cı *is.* Derin dondurucu, dipfriz.

dondurma *is.* **1.** Dondurmak işi. **2.** Şekerli sütün veya meyve sularının dondurulmasıyla hazırlanan soğuk yiyecek: *"Dondurmalarını yalaya yalaya dolaşmaya başladılar."* -N. Cumalı. *"Dondurmalarını bitiren gençler güle oynaya kafile hâlinde uzaklaştılar."* -H. Taner.

dondurmacı *is.* **1.** Dondurma yapan veya satan kimse: *"Uzakta mahalle mahalle dolaşan dondurmacının sesi."* -Y. Z. Ortaç. **2.** Dondurma satılan yer.

dondurmacılık, -ğı *is.* **1.** Dondurmacı olma durumu. **2.** Dondurma yapma ve satma işi.

dondurmak *(-i)* **1.** Donmasını sağlamak. **2.** *mec.* Bir şeyi değiştirilemez durumda tutmak: *"Onun öyle bir cevap verişi vardır ki, sizin bütün söyleyeceğinizi ağzınızda dondurur."* -H. C. Yalçın.

dondurucu *s.* **1.** Donmaya yol açan, donduran. **2.** Çok soğuk, çok üşüten.

dondurulma *is.* Dondurulmak işi.

dondurulmak *(nsz)* **1.** Dondurmak işine konu olmak veya dondurmak işi yapılmak. **2.** *mec.* Değişmez duruma getirilmek: *İşçi ücretlerinin dondurulması.*

dondurulmuş *s.* **1.** Buz durumuna getirilmiş. **2.** Soğukta korunmuş, soğuktan katılaşmış: *Dondurulmuş et.*

done *is. Fr. donnée bk.* veri.

don gömlek *zf. tkz.* Üzerinde sadece don ve gömlek var denilecek kadar soyunmuş durumda: *"Mustafa don gömlek kapının önünde gözüktü."* -S. F. Abasıyanık. *"Sofada don gömlek ve çıplak ayaklarla dolaşmakta olan kısa boylu, tombalak bir adam..."* -R. N. Güntekin.

donkişotluk, -ğu *is. (Don Quijote özel adından)* Gereği yokken kahramanlık göstermeye kalkışma durumu.

donlu *s.* Donu olan: *"Beyaz donlu çocukların yol kenarında selâma duruşları, beni içlendiriyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

donma *is.* Donmak işi.

→ *donma derecesi, donma noktası*

donma derecesi *is. kim.* Bir maddenin akışkan durumdan katı duruma geçtiği (santigrat) derece.

donmak, -ar *(nsz)* **1.** Soğuğun etkisiyle katı duruma gelmek, buz tutmak. **2.** (canlılar) Yaşamını yitirmek, soğuktan ölmek: *"Donmak üzere olan insanların tatlılığını içimde duymaya başladım."* -S. F. Abasıyanık. **3.** Çok üşümek. **4.** (bitki için) Soğuktan zarar görmek; yararlanılmaz duruma gelmek. **5.** Kimyasal bir etki ile katılaşmak: *Çimento ve alçı çabuk donar.* **6.** *fiz.* Eriyik hâlde bulunan bir metalin katı hâle geçmeye başlaması hâli. **7.** *mec.* Beklenmedik bir durum karşısında birden hareketsiz kalmak: *"Salonun içinde kimse kımıldayamadı. Hepsi olduğu yerde dondu. Taş kesildi."* -Ö. Seyfettin. *"Delikanlının dudaklarında genişleyen tebessüm önce dondu; sonra daraldı, nihayet yanakları kızardı."* -F. R. Atay. **8.** *mec.* Gelişmemek, yeniliklere açık olmamak: *"Bütün kafaların donmuş, taşlaşmış olmasını istiyorlar."* -Ç. Altan. **donup kalmak** *bk.* donakalmak.

donma noktası *is. kim.* **1.** Suyun donmaya başladığı derece. **2.** *fiz.* Eriyik hâlde bulunan bir metalin kendi özelliğine bağlı olarak donmaya başladığı andaki ısı derecesi.

donmuş sebze *is.* Daha sonra kullanılmak üzere bir kap içinde dondurulmuş taze sebze.

donra *is. hlk.* **1.** Saç kepeği, kaş konağı. **2.** Kalınlaşmış, tabaka durumuna gelmiş kir.

donsuz *is.* **1.** Don giymemiş olan. **2.** *mec.* Yoksul; serseri.

donuk *s.* **1.** Parlaklığı olmayan, mat: *Donuk bir yer. "Donuk yıldızlar gökte titreşir."* -N. Cumalı. **2.** (göz için) Canlılığı olmayan, fersiz: *"Bakarsınız donuk bakışlı, alık suratlı bir adam onların elinde bir dâhi çehresi alıvermiş."* -H. Taner. **3.** *mec.* Canlılığı az olan, durgun, uyuşuk: *Donuk bir adam. Donuk bir anlatış.*

→ *donuk donuk*

donuk donuk *zf.* **1.** Canlılığı olmayarak: *"Zeki ve yuvarlak yüzlü bir çocuk, kendinden büyük kılıcına sarılmış, donuk donuk bakıyor."* -F. R. Atay. **2.** Rengini ve parlaklığını yitirmiş, mat: *"Pirinç kakmaları donuk donuk ışıldayan hamam kapısını iterek içeri girdi."* -C. Uçuk.

donuklaşma *is.* Donuklaşmak durumu.

donuklaşmak *(nsz)* Donuk duruma gelmek: *"Sonra birdenbire donuklaşarak müdüre sordu."* -T. Buğra. *"Gözleri alnına doğru kaymış, göz akları puslu birer cam gibi donuklaşmıştı."* -A. Gündüz.

donuklaştırma *is.* Donuklaştırmak işi.

donuklaştırmak *(-i)* Donuk duruma getirmek.

donukluk, -ğu *is.* Donuk olma durumu: *"Yüzünde kendisi kadar ehemmiyetli olmayan mahlûklarla konuşmaya mecbur kalmış bir yarı tanrı donukluğu vardı."* -R. E. Ünaydın.

don yağı *is.* **1.** Bayağı sıcaklıkta katı durumda bulunan ve iç yağlarının eritilmesiyle elde edilen hayvansal yağ. **2.** *mec.* Soğuk ve sevimsiz kimse. **don yağı gibi** konuşmayan, hareketsiz kimseler için söylenir.

dopdolu *s. (do'pdolu)* Büsbütün dolu.

doping *is. İng. doping* Bir spor yarışması sırasında vücuda üstün hareket ve enerji sağlamak için kullanılan uyarıcı ilâç.

doping yapmak 1) bazı bedensel özellikleri değiştiren veya çok artıran bir uyarıcı maddeyi çok az miktarda vermek: *"Günahı boynuna, doping de yapıyormuş."* -H. Taner. 2) *mec.* uyarıcı etkide bulunmak.

dopingleme *is.* Doping yapma.

dopinglemek *(-e)* Doping yapmak.

doru *s.* ve *is.* **1.** Gövdesi kızıl, ayakları ve yelesi koyu renkli olan (at). **2.** Bu renkte olan (at donu).

doruk, -ğu *is.* **1.** Dağ, ulu ağaç gibi yüksek şeylerin tepesi, en yüksek yeri, zirve, şahika. **2.** *mec.* En üstün başarı düzeyi: *"Dorukta yalnız kalmak ve doruktan başlamak ne kadar daha zormuş meğer."* -T. Buğra.

→ ***doruk çizgisi***, ***doruk dal***, ***doruk toplantısı***

doruk çizgisi *is. coğr.* Yüksek dağlarda, doruk uçlarını birbirine bağlayan ve bitişik iki aklanı ayıran sınır.

doruk dal *is.* Aşıdan gelişen sürgünün dik uzaması ile oluşan ve ağacın gövdesini meydana getiren dal.

doruklama *is.* **1.** Doruklamak işi. **2.** *zf. hlk.* Tepeleme.

doruklamak *(-i) hlk.* Bir kabı tepeleme doldurmak.

doruk toplantısı *is.* Devlet katındaki en yetkili kişilerin bir araya gelerek yaptıkları görüşme.

dorum *is. hlk.* Deve yavrusu.

dosdoğru *s. (do'sdoğru)* **1.** Çok doğru. **2.** *zf.* Sağa sola sapmadan: *"Dosdoğru dayımın karşısına geçerek bağırdım."* -P. Safa. *"Aldığı işaret üzerine dosdoğru vergi kâtibinin yanına gidip..."* -E. E. Talu.

dost *is.* ve *s. Far. düst* **1.** Sevilen, güvenilen, yakın arkadaş, gönüldaş, iyi görüşülen (kimse), **düşman** karşıtı: *"En candan dostunu bile yanında istemez."* -R. N. Güntekin. *"Dostlar beni hatırlasın."* -Âşık Veysel. *"Gönüller yaşamalı her duygudan azade / Dosta sunacağınız sevgi en tatlı bade."* -F. Halıcı. **2.** *s.* İyi geçinen, aralarında iyi ilişki bulunan: *"Yüzleri tatlı, dilleri tatlı, dost insanlardı bunlar."* -T. Buğra. **3.** *is.* Erkek ve kadının evlilik dışı ilişki kurduğu kimse: *"Bir dostu vardı, belâlı, çapkın bir delikanlı."* -H. R. Gürpınar. **4.** Bazı hayvanların sahibine gösterdiği sevgi için kullanılır: *Köpek insan dostudur.* **5.** Bir şeye düşkün olan, aşırı ilgi duyan kimse: *Kitap dostu.* **dost ağlatır, düşman güldürür** (veya **dost sözü acıdır**) dost olan kimsenin söylediği söz, acı da olsa, insanın iyiliği içindir. **dost başa, düşman ayağa bakar** temiz giyinip kuşanmanın gerekliliğini anlatır. **dost edinmek** dost kazanmak: *"Yolda iki dost edinip on gün birisinin, on gün ötekinin erzak torbasından karnını doyurdu."* -F. R. Atay. **dost kara günde belli olur** gerçek dostlar ancak üzüntülü, sıkıntılı günlerde insanı yalnız bırakmamakla belli olur. **dost olmak** yakınlık kurmak, ahbap olmak: *"Otelde tanıdıkları içinde en çok sevdiği Edibe Hanım, kendi kendine bulup dost olduğu bir genç hanım."* -M. Ş. Esendal. **dost tutmak** (erkek veya kadın) evlilik dışı ilişki kurmak. **dosta düşmana karşı** dostalara üzüntü vermemek, düşmanları da sevindirmemek için, ele güne karşı. **dostlar alış verişte görsün (diye)** gösteriş olsun, iş görüyor densin (diye). **dostlar başına** iyi bir şeyi dostaları için de dilemek amacıyla kullanılır: *"Doğrusu böyle bir düğün dostlar başınaydı. Arkadaşları arasında, günlerden beri, hep bunun lâfı ediliyordu."* -R. Çalapala. **dostlar başından ırak** kötü bir durumun ağırlığını belirtmek için kullanılır. **dostlar şehit, biz gazi** tehlikeli işleri başkalarına bırakıp kendileri sonuçtan yararlanmak için bir kenara çekilenlerin bencilliğini alay yollu anlatır. **dostun attığı taş baş yarmaz** dostun acı sözünden veya sert davranışından insana kötülük gelmez.

→ ***dost düşman***, ***dost kazığı***

dostane *zf. (dosta:ne) Far. düstâne* Dostça: *"Bu mağazaya girdiğimiz vakit güler yüzlü ve çok dostane kabul edildik."* -Y. K. Beyatlı.

dostça *s.* ve *zf. (do'stça)* **1.** Dosta yakışır (biçimde): *"Gerçekten dostça bir sohbet oldu, epeyce uzun sürdü."* -A. İlhan. **2.** Dost gibi.

dost düşman *zf.* Herkes (herkese).

dost kazığı *is. tkz.* Dost bilinen kimseden gelen zarar veya kötülüğü anlatırken kullanılır.

dostlaşma *is.* Dostlaşmak işi veya durumu.

dostlaşmak *(nsz)* Dost durumuna gelmek, dost olmak.

dostluk, -ğu *is.* Dost olma durumu; dostça davranış: *"Kayın pederinden gördüğü dostluğa karşı kendisine bir yazlık takım ısmarladı."* -R. H. Karay. **dostluk başka, alış veriş başka** iki kişi arasındaki dostluk, alış verişte birinin ötekine özveri ile davranmasını gerektirmez. **dostluk etmek** yakınlık kurmak, dost gibi candan davranmak: *"Lokanta müşterisi hanımlardan kendi kendine tanıştığı, konuştuğu, dostluk ettiği hanımlar var!"* -M. Ş. Esendal. **dostluk kantarla, alış veriş miskalle** iş ilişkilerine dostluk karıştırılmamalıdır anlamında kullanılır. **dostluk okkayla, alış veriş dirhemle** "dostluğun tartısı olmaz, alış veriş ise ölçüye göre olur" anlamında kullanılır: *"Hele şöyle karşıma geç de hesaplara bakalım... Ne demişler, dostluk okkayla, alış veriş dirhemle..."* -K. Tahir. **dostluk kurmak** yakınlık, ahbaplık kurmak.

dostsuz *s.* ve *zf.* Dostu olmayan: *"Ailesiz ve dostsuz iş bulana kadar yaşamak mecburiyetinde idi."* -S. Derviş.

dosya *is. (do'sya) Fr. dossier* **1.** Aynı konu, aynı kimse, aynı işle ilgili belgeler bütünü. **2.** Bu gibi belgelerin toplandığı kartondan kap. **dosya açmak** (veya **hazırlamak**) bir kimse, konu veya işle ilgili yeni bir dosya düzenlemek: *"Ozanı dava etmek için dosyalar hazırlanmaya başlamıştır."* -S. Ayverdi.

dosyalama *is.* Dosyalamak işi.

dosyalamak *(-i)* (yazıları) Dosyaya koymak.

dosyalanma *is.* Dosyalanmak işi.

dosyalanmak *(nsz)* Dosyalamak işi yapılmak veya dosyalamak işine konu olmak.

doya doya *zf.* Doyuncaya kadar: *"Beni alıp götüren, beni alıp getiren mahlûku doya doya sevdim."* -S. F. Abasıyanık. *"Hele geçsin şu günler... Doya doya birbirimizin tadını çıkaracağız elbette."* -R. N. Güntekin.

doyasıya *zf.* Doyuncaya kadar, bol bol: *"Babamı doyasıya göremedim."* -Halikarnas Balıkçısı. *"Sofradan doyasıya kalktıkları gün bahtiyardırlar."* -S. Ayverdi.

doygu *is.* Yaşamayı sağlayacak besin, rızk.

doygun *s.* Her türlü ihtiyacını gidermiş olan, tatmin olmuş, müstağni: *Doygun kimse her çıkara el atmaz.*

doygunlaşmak *(nsz)* İyice doymak veya doygun bir duruma gelmek.

doygunluk, -ğu *is.* **1.** Doygun olma durumu veya gönül tokluğu, istiğna, tatmin. **2.** *psikol.* Bir isteğin yerine gelmesi, bir şeyin elde edilmesi, varılmak istenen bir hedefe ulaşılmasından doğan duygu, tatmin: *"Aradığım cinsten bir huzura, bir doygunluğa doğru götürüyordu."* -H. Taner.

doyma *is.* **1.** Doymak işi. **2.** *fiz.* a) bir gazın, belli bir sıcaklıkta o sıcaklığa özgü olan en büyük basınç altında bulunması; b) yeğinliği gittikçe artırılan bir manyetik alanın içindeki bir çelik çubuğun alabileceği en çok manyetizmayı almış olması: *Tungstenli iyi bir çelik 15000 gausluk manyetizma ile doyma durumuna gelir.* **3.** *kim.* Bir sıvının içinde belli bir cisimden eriyebilecek en çok miktarın erimiş bulunması, işba.

doymak, -ar *(nsz)* **1.** İsteği kalmayıncaya kadar yemek, açlığı kalmamak: *Doydum, başka bir şey yiyemem. "Ben biraz zeytin, biraz patates, biraz da yemişle doyarım."* -B. Felek. **2.** *mec.* Yeter bulmak, kanmak, tatmin olmak: *Dünyanın parasını kazandı, hâlâ doymadı.* **3.** *(-e)* Bir ihtiyacını yeteri kadar karşılamak: *Toprak suya doydu.* **4.** *-de* (olumsuz biçimde) Bıkmamak.

doymaz *s.* Doymak bilmeyen, aç gözlü: *"Hani vatandaşlarımız da güç, ele*

avuca sığmaz, kanmaz, doymaz insanlar olsa bari!" -F. R. Atay.

doymazlık, -ğı *is.* Doymaz olma durumu, aç gözlülük.

doymuş *s.* **1.** Bir şey yiyerek tok duruma gelmiş. **2.** *mec.* İsteği kalmamış, isteği giderilmiş, tatmin olmuş. **3.** *fiz.* ve *kim.* Doyma durumuna gelmiş (gaz, sıvı veya elektromıknatıs), meşbu.

doyulma *is.* Doyulmak durumu.

doyulmak *(-e)* Doymak: *Bu kadar yemekle doyulur mu? Güzel şeylere doyulmaz.*

doyum *is.* **1.** Eldekinden hoşnut olma durumu, yetinme; kanma, kanaat. **2.** Bazı istekleri giderme, tatmin. **(bir şeye) doyum olmamak** tadına doyulmamak, bir şeyden bıkılmamak: *"Kıyının yeşiline doyum olmuyor."* -Halikarnas Balıkçısı. *"Sakallı Celâl'in tadına doyum olmaz söyleşileri uçup gitti."* -H. Taner.

→ *doyum evi*

doyum evi *is.* Gösterişsiz, küçük lokanta.

doyumlu *s.* Doyumu bulunan: *"Gazetecilikten hocalığa, siyasetçilikten romancılığa kadar doyumlu bir hayat yaşamıştı."* -Ç. Altan.

doyumluk, -ğu *s.* **1.** Doyulacak kadar (miktar): *Doyumluk değil, tadımlık.* **2.** *is. hlk.* Çapul, yağma.

doyumsuz *s.* Bir türlü tatmin olmayan, bıkılmayan: *"Erhan'ı doyumsuz bir sevgi ile kucakladılar."* -E. İ. Benice.

doyumsuzluk, -ğu *is.* **1.** Doymama durumu. **2.** Tatmin olamama, cinsel birleşmede orgazma ulaşamama.

doyunma *is.* Doyunmak işi veya durumu.

doyunmak *(nsz) hlk.* Yeteri kadar yemiş olmak, doymak.

doyuran *s. fiz.* **1.** Bir sıvının içinde eriyerek onu doyma durumuna getiren (madde). **2.** *is.* Bir çelik çubuğu doyma durumuna getiren indükleyici manyetik alan.

→ *doyuran buhar*

doyuran buhar *is.* Kendi sıvısı ile doyma durumunda olan buhar.

doyurma *is.* Doyurmak işi.

doyurmak *(-i, -e)* **1.** Açlığını gidermek: *"Yolcuların kimi aşçı dükkânlarında, kimi meydan kahvesinde karınlarını doyuruyorlardı."* -R. N. Güntekin. *"Saatlerce karnımı doyuracak bir köy aramış, bulamamıştım."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Geçindirmek, yaşamasını sağlamak: *Bu topraklar milyonlarca kişiyi doyurabilir.* **3.** *mec.* Kandırıcı, inandırıcı, yeterli olmak, tatmin etmek: *"Elli yıl gecikmeyle yapılan bu açıklamanın insanı doyuracak bir yanı yoktur."* -S. Birsel. **4.** *mec.* Para yedirmek. **5.** Bir maddenin içine alabileceği kadar başka bir madde katmak. **6.** *fiz.* Doyma durumuna getirmek.

doyurucu *s.* **1.** Doyurma özelliği bulunan, tatminkâr. **2.** *mec.* Kandırıcı, inandırıcı, yeterli: *Soruma doyurucu bir cevap veremediniz.*

doyurulma *is.* Doyurulmak işi.

doyurulmak *(nsz, -e)* Doyurmak işine konu olmak.

doyuruş *is.* Doyurmak işi veya biçimi.

doyuş *is.* Doymak işi veya biçimi.

doyuşma *is.* Doyuşmak işi: *"Sonra alışma, tanışma, doyuşma ve... bıkışma gelir arkasından."* -H. Taner.

doyuşmak *(nsz)* Karşılıklı doymak.

doz *is. Fr. dose* **1.** Bir ilâcın bir defada veya bir günde alınması gereken miktarı: *"Ruhsal gerilimlerimiz varsa, düşük dozda Diazem falan alın, hiç değilse..."* -Ç. Altan. **2.** *kim.* Bir maddenin bir birleşiğe, bir karışıma giren veya girmesi gereken belli miktarı, düze. **3.** *mec.* Genellikle bir davranışta, bir konuşmada vb. nde yeterli görülen ölçü: *"Çok ölçülü konuşur ve onun etrafındaki lâkırdıları muayyen bir dozu geçmezdi."* -R. N. Güntekin. *"Saygının ve sevginin dozunu iyi ayarlayabilmeli insan."* -A. İlhan. **dozunu kaçırmak** (veya **dozu kaçmak**) ölçüyü aşmak, aşırı gitmek: *"Şakanın dozu kaçmıştı."* -Y. Z. Ortaç. *"Öylesine dozu kaçmış bir kişilik kazandı ki, dünyayı kendinin yarattığına inandı sonunda."* -C. Uçuk.

dozaj *is. Fr. dosage* **1.** Dozu ayarlama. **2.** *kim.* Düzem.

dozer *is. İng. dozer* Tırtıllı veya lâstik tekerlekli yol yapım makinesi, buldozer, yoldüzler.

Döger *öz. is. tar.* Oğuz Türklerinin 24 boyundan biri.

döğen *is. bk.* döven.

döğme *is. bk.* dövme.

döğmeci *is. bk.* dövmeci.

döğmek *bk.* dövmek.

döğmelik, -ği *is. bk.* dövmelik.

döğünme *is. bk.* dövünme.

döğünmek *bk.* dövünmek.

döğüş *is. bk.* dövüş.

döğüşçü *bk.* dövüşçü.

döğüşçülük, -ğü *is. bk.* dövüşçülük.

döğüşken *is. bk.* dövüşken.

döğüşmek *bk.* dövüşmek.

döke döke *zf.* Dökerek.

döke saça *zf.* Dağıtarak.

dökme *is.* **1.** Dökmek işi. **2.** *s.* Bir yerden bir yere dökülen, aktarılan: *Dökme su.* **3.** *s.* Kapların içinde olmayan, yığın biçiminde ortaya dökülmüş olan: *Dökme buğday. Dökme portakal. Dökme çimento.* **4.** *s.* Kalıba dökülmek yoluyla yapılmış: *Dökme soba.* **dökme (veya taşıma) su ile değirmen dönmez** yetersiz ve gelişi güzel önlemlerle iş görülemez, yürütülemez.

→ *dökme demir*

dökmeci *is.* Dökümcü.

dökmecilik, -gi *is.* Dökümcülük.

dökme demir *is.* İçinde % 2'den % 6'ya kadar karbon bulunan bir demir-karbon alaşımı, font, pik (I).

dökmek *(-i, -e)* **1.** Sıvı veya tane durumunda olan şeyleri bulundukları yerden, kaptan başka bir yere boşaltmak: *"İhtiyar karısı pırıl pırıl kalaylı maşrapa ile ona su dökecek."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Belli bir yere boşaltmak: *Sigara tablasını dökmek.* **3.** Akıtmak, düşürmek: *"Annem bunu sezdiği gün, babamın arkasından döktüğü yaşları unutacak kadar bedbaht olur."* -Y. Z. Ortaç. **4.** *(-e)* Saçmak, serpmek: *Tavuklara yem döktü.* **5.** Salmak, bırakmak. **6.** *(-i)* Üstünde bulunan bir şeyi düşürmek: *Tavuk tüyünü döküyor. "Yapraklarını dökmüş iki söğüt ağacı..."* -S. F. Abasıyanık. **7.** *(-i)* Teninde kızamık, kızıl, su çiçeği hastalıklarında olduğu gibi kırmızı lekeler çıkmak. **8.** *(-i)* Maden, mum eriyiği veya çimento, alçı gibi şeyleri kalıba akıtarak biçim vermek, döküm yapmak: *"Heykel ilkin çamurdan yapılıyor, sonra kalıbını çıkarıp tunçtan dökecekler."* -H. Taner. **9.** *(-i)* Sulu hamuru kızgın yağ veya tepsinin içine akıtarak pişirmek: *Lokma dökmek. Kadayıf dökmek.* **10.** *(-i)* Bir yere çokça bir şey yığmak, taşımak: *Sınıra asker dökmek.* **11.** Bol bol vermek, ödemek, sarf etmek: *Para dökmek.* **12.** Çok söylemek: *Dil dökmek.* **13.** Bir şeyi yok etmek için atmak: *Satılmayan hamsileri denize döktüler.* **14.** *(-i) tkz.* Çok sayıda öğrenciyi sınavda veya bir üst sınıfa geçirmede başarısız saymak: *Sınıfın yarısını döktüler.* **15.** *(-e)* Bir işte veya bir konuyu ele alış biçiminde değişiklik yapmak: *"Şimdi maşallah açılmaya başladım diye söylenirsin, işi ahbaplığa dökersin, olur gider."* -R. N. Güntekin. **16.** *(-i) mec.* Açığa vurmak, söylemek, ortaya koymak: *Acaba biraz anlatsan, derdini döksen olmaz mı?* **17.** Yakmak, tutuşturmak: *"Sabah ve akşam kahvaltıları için mangal döktürürdü. Mangal yakmak denmezdi. Mangalı dök, tutuştur denirdi."* -N. Neyzi. **18.** Kullanmak, harcamak, sarf etmek: *"Dimağ ve beden cevherlerini döken çocukları hesaplı bir kalori ile beslemek lâzımdı."* -C. Uçuk. **döküp saçmak** dağıtmak, ziyan etmek.

döktürme *is.* Döktürmek işi.

döktürmek *(-e, -i)* **1.** Dökmek işini yaptırmak: *"Yoksa, zafer döktürdüğü terlerle kalır veya bir boş gurur sebebi olup çıkardı."* -T. Buğra. *"Meşhur kaşık oyunu; Konya ekibi tam manasıyla döktürüyor. Adamcağızlar tepeden tırnağa kaşık kesilmişler."* -B. R. Eyuboğlu. **2.** *(nsz) tkz.* Kolaylıkla ve güzel söylemek, yazmak veya oynamak: *"Walter Scott da bir tek çizik olmadan dört yüz, beş yüz sayfa döktürürmüş."* -S. Birsel.

dökük *s.* **1.** Dökülmüş: *Saçları omuz-*

larına dökük. "Başasistanın saçları dökük olduğundan onu doçent filân sanıyordu." - H. Taner. **2.** Çok eskimiş: *"Ali'nin masası diye bir kırık, dökük daire yazıhanesini satmıştı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **3.** Dökümlü.

döküklük, -ğü *is.* Dökülmüş olma durumu.

dökülgen *is. bot.* Bir çeşit üzüm.

dökülme *is.* Dökülmek işi.

dökülmek *(nsz, -e)* **1.** Dökmek işi yapılmak veya dökmek işine konu olmak: *"Dökülmüş yapraklar bozulmuş bağlar / Bülbülün konduğu dallar perişan."* -Karacaoğlan. *"Tepesinden saçları bir hayli dökülmüştü."* -S. F. Abasıyanık. **2.** *(-e)* Kır, sokak gibi yerlerde insanlar çokça birikmek: *"Bahar o sene erken gelmiş, herkes tarlalara dökülmüştü."* -S. F. Abasıyanık. **3.** *(nsz) mec.* Çok eskimiş olmak, değerini ve güzelliğini yitirmek: *"Fırka binası koskocaman, sıvaları dökülmüş."* -S. F. Abasıyanık. *"Yaşayan, var olan her şey eskiyip dökülecek."* -B. R. Eyuboğlu. **4.** *(nsz)* (kumaş için) Dökümlü olmak. **5.** Çok yorgun, hasta olmak: *"Erkek arıların takatları kesilmeye başlar, bir bir dökülür, ölür giderler."* -T. Buğra. *"Sırtı, omuzları, dirsekleri ağrıyor, vücudu dökülüyordu."* -Ç. Altan. **6.** Bir işi, bir konuyu ele alış biçiminde değişiklik olmak. **7.** *coğr.* (akarsular için) Göl veya denizde son bulmak. **8.** Yerinden ayrılmak, düşmek: *"Bizim motor ikiye bölünüp suya döküldüğümüzde, dört kişiydik."* -Z. Selimoğlu. **9.** Çıkmak, ortaya konulmak: *"Âdeta düşünmeksizin kaleminden masal sahnelerine benzeyen dağ, dere, uçurum resimleri dökülüyordu."* -R. N. Güntekin. **10.** Salınmak, serbest bırakılmak: *"Saçlarını arkaya atıp ensesine dökülen buklelerini kabarttı."* -H. Taner. **11.** Kaplamak, yayılmak: *"Duvarlar, bütün ışıkları yutuyor, halkın üstüne bir toprak rengi dökülüyor."* -M. Ş. Esendal. **dökülüp saçılmak 1)** soyunmak, çok açılmak; **2)** bir şey uğruna çok para harcamak.

dökülüş *is.* Dökülmek işi veya biçimi.

döküm *is.* **1.** Kalıba dökme işi ve bunun yapılış yöntemi. **2.** *s.* Kalıba dökme yoluyla yapılmış (nesne). **3.** Kumaşın dökümlü olma niteliği. **4.** Bir şeyi ayrıntılı olarak ortaya koyma: *Hesabın dökümü. "Seçimler... açık sayım ve döküm esaslarına göre yargı yönetim ve denetimi altında yapılır."* -Anayasa. **5.** Dökülme zamanı: *Yaprak dökümü.*

→ döküm evi, dökümhane

dökümcü *is.* Döküm işleri yapan kimse, dökmeci.

dökümcülük, -ğü *is.* Dökümcünün işi ve zanaatı, dökmecilik.

döküm evi *is.* Fabrikalarda döküm yapılan yer.

dökümhane *is. (dökümha:ne) T. döküm + Far. ḫāne* Döküm evi.

dökümleme *is.* Dökümlemek işi.

dökümlemek *(-i)* Bir işin dökümünü yapmak.

dökümlü *s.* Niteliğinden ötürü kolayca istenilen biçim verilebilen (kumaş).

dökünme *is.* Dökünmek işi.

dökünmek *(-e)* **1.** Kendi üstüne dökmek: *Su dökünmek.* **2.** Rahat bir kıyafet giymek.

döküntü *is.* **1.** Dökülmüş, saçılmış şeyler: *"Onlar kendi küfleri, kendi yırtık pırtıkları, kendi döküntüleriyle yaşayabiliyorlar."* -Y. K. Beyatlı. **2.** Bir topluluktan geri kalmış kimseler. **3.** Bazı hastalıklarda görülen çıban, leke, uçuk gibi hastalık belirtisi. **4.** Deniz yüzüne yakın, üzerinde dalgaların çatladığı kaya kümesi. **5.** İşe yaramayan, değersiz, kötü, berbat: *"Şoföre önce kentin en döküntü mahallelerinin adını söylediler."* -Ç. Altan. **6.** *s. mec.* Değersiz, bayağı, ayak takımından olan: *"Meşrutiyete uygun yönetim, yurt hainlerinin döküntüleriyle kurulamaz."* -H. C. Yalçın. **7.** *coğr.* Parçalanan taşların yamaç aşağı kayması, yuvarlanması, etekte birikmesiyle oluşan yer. **8.** (kâğıtçılıkta) Üretimin herhangi bir safhasında ıskartaya çıkan, genellikle tekrar hamur hâline getirilen, yaş ve kuru biçimleri olan kâğıt veya karton artığı.

döküntülü *s.* **1.** Döküntüsü olan: *"Ortalıkta yorgan, döşek, sandık, sepet; tıpkı yangından kaçmış ailelerin döküntülü, bıkkın tablosu..."* -Ç. Altan. **2.** *tıp* Deride döküntü ile görülen, döküntü ile beliren (hastalık).

döküntüsüz *s.* Döküntüsü olmayan.

döl *is.* **1.** Canlıların üremesi sonucu ortaya çıkan yeni birey veya yeni bireylerin bütünü, zürriyet, nesil: *"Macarların çoğunun bize benzeyişinin bir nedeni de bu döl karışmasıdır."* -H. Taner. **2.** Yavru, çocuk: *"Yârenlik mi ediyordun, Kara Osman'ın dölüyle?"* -T. Oflazoğlu. **döl almak** cins bir hayvandan yararlanarak iyi cins yavru almak. **döl vermek 1)** yavru vermek, üremek; **2)** ürün vermek.

→ döl ayı, döl döş, döl eşi, döl yatağı, döl yolu, döllenmesiz üreme, döllü döşlü

döl ayı *is.* Hayvanların yavruladıkları ay.

döl döş *is.* Çocuklar ve torunlar, soy sop: *"Öyle ya: Senin dölün yok, döşün yok! Bekâra karı boşaması kolaydır."* -E. E. Talu. **döl döş sahibi olmak** çocuk ve torunları bulunmak: *"Gün gelir, evlenir, döl döş sahibi olur, durulur."* -C. Uçuk.

dölek, -ği *s. hlk.* **1.** Ağır başlı, uslu, ağır davranışlı: *"Oysaki Fatih'in dölek bir kişi olduğu belli, uzun uzun hazırlamış İstanbul'un alınmasını, düşünmüş, hesaplamış da öyle girişmiş o işe."* -N. Ataç. **2.** *hlk.* Düz, engebesiz (toprak parçası): *Dölek yer.*

döl eşi *is.* Etene, son, meşime.

dölleme *is.* Döllemek işi, ilkah.

döllemek *(-i) biy.* Erkek gamet bir yumurtacıktaki dişi gametle kaynaşmayı sağlayarak yumurtacığı tam bir hücre durumuna getirmek, ilkah etmek.

dölleniş *is.* Döllenmek işi veya biçimi.

döllenme *is. biy.* **1.** Erkek gametle dişi gametin kaynaşmasıyla yumurtacığın embriyon durumuna gelmesi, aşılanma, ilkah. **2.** *bot.* Tozlaşma.

döllenmek *(nsz)* Döllemek işine konu olmak, aşılanmak.

döllenmesiz *s.* Döllenmemiş olan.

→ döllenmesiz üreme

döllenmesiz üreme *is. biy.* Döllenmemiş yumurtanın gelişmesiyle oluşan üreme biçimi, partenogenez.

döllü döşlü *s.* **1.** Dölü döşü olan: *"Evli barklı, döllü döşlü insan öyle mi ya?"* -H. Taner. **2.** *zf.* Çocuk veya torun sahibi olarak: *"O şimdi döllü döşlü, damat, torun sahibi olmuştur."* -B. Felek.

dölüt *is. biy.* Embriyonun, bütün organları belirdikten sonra aldığı ad, cenin.

döl yatağı *is. anat.* Memelilerde dölün ana karnında iken, içinde bulunduğu organ, rahim.

döl yolu *is. anat.* Döl yatağının ağzından dışarıya doğru uzanan yol, vagina.

dömifinal *is. Fr. demi-finale sp.* Yarı final.

dömivole *is. Fr. demi-volée sp.* Futbolda topun yere vurup sektiği anda, ayakla yapılan vuruş.

dönbaba *is. bot.* Turnagagası.

döndürme *is.* Döndürmek işi, irca, tahvil: *"Yüzünü benden yana döndürmesini bekledim."* -S. F. Abasıyanık.

döndürmek *(-i, -e)* **1.** Dönmesini sağlamak: *"Çarklar dönüyor, küçük çark büyüğünü döndürüyor, ağır tokmak ağır ağır tepeye yükseliyordu."* -S. F. Abasıyanık. *"Oğlu başını arkaya döndürdü."* -H. R. Gürpınar. **2.** *mec.* Çevirmek: *Beni serseme döndürdü.* **3.** Sınıfta bırakmak: *Sınavda döndürmüşler.* **4.** *mec.* Düzene koymak, yönetmek: *Tek başına bütün evi döndürüyor.* **(sözü) döndürüp dolaştırmak** dolaylı yoldan anlatmak: *"Lâfı döndürdüm dolaştırdım, mutfağın sırrına getirdim."* -Ö. Seyfettin.

döndürülme *is.* Döndürülmek işi.

döndürülmek *(-i)* Döndürmek işine konu olmak.

döndürüş *is.* Döndürmek işi veya biçimi.

döneç, -ci *is. fiz.* Dalgalı akımlı elektrik motor veya dinamolarında hareketli bölüme verilen ad, rotor.

döne döne *zf.* Dönerek, çevrilerek: *"Yumak döne döne gidiyor, rıhtımın merdivenlerinden inip karanlık denize dalıyor."* -

H. Taner.

dönek, -ği *is.* ve *s.* İnanç ve düşüncesini sık sık değiştiren, sözüne güvenilmeyen, kaypak.

dönekçe *s.* ve *zf. (döne'kçe)* Döneğe yakışacak biçimde (olan).

döneklik, -ği *is.* **1.** Dönek olma durumu. **2.** Döneğe yakışacak biçimde davranış.

dönel *s. mat.* Kendi ekseni çevresinde dönerek oluşmuş: *Dönel koni. Dönel silindir.*

döneleme *is.* Dönelemek işi.

dönelemek *(nsz) hlk.* Dolaşmak, dolaşıp durmak.

dönelme *is.* Dönelmek işi.

dönelmek *(nsz)* En yüksek noktaya çıktıktan sonra alçalmaya başlamak.

dönem *is.* **1.** Belli özellikleri olan zaman parçası, devre, devir, periyot: *"Türk lirasının rayicinin en yüksek olduğu bir dönemden söz ediyorum."* -H. Taner. *"Otuz yedi yaş bana bitmez tükenmez bir dönem gibi geldi."* -H. E. Adıvar. **2.** Bir çağ içinde belli özellikleri olan sınırlı süresi: *Meşrutiyet dönemi.* **3.** Yasama meclisinin iki seçilişi arasındaki zaman süresi, devre. **4.** Bir yıl içindeki iki ayrı öğretim süresi: *Kış dönemi sınavları.* **5.** *sp.* Boksta üçer dakikalık dövüşme sürelerinden her biri, raunt.

dönemeç, -ci *is.* **1.** Bir yolun yön değiştirdiği yer, viraj: *"Saffet Bey ilk dönemeci döner dönmez, yamağın eline cep saatimi tutuşturup şiddetli emir verdim."* -A. Gündüz. **2.** *mec.* Bir durumda, tutumda, davranışta, düşüncedeki aşama.

dönence *is. astr.* Yer küresi üzerinde, güneş ışınlarının yılda iki kez dik açı ile geldiği, sıcak kuşağın kuzey ve güney sınırlarını oluşturan ve eşliğin 23° 27° kuzey ve güneyinden geçen çemberleri: *Oğlak dönencesi. Yengeç dönencesi.*

→ ***dönence yıl***

dönencel *s.* Dönence ile ilgili.

→ ***dönencel ay***

dönencel ay *is. astr.* Ay'ın ilkbahar noktasından geçen saat dairesinden art arda iki geçişi arasındaki süre (27 gün 1 saat 43 dakika).

dönenceli *s.* Münavebeli.

dönence yıl *is. astr.* Güneş'in ilkbahar noktasından art arda iki geçişi arasındaki süre (365 gün 5 saat 48 dakika 46 saniye).

dönenme *is.* Dönenmek işi.

dönenmek *(-de) hlk.* **1.** Olduğu yerde veya bir şeyin çevresinde dönmek: *"Olduğu yerde iki kere dönendikten sonra başı yerde hızlı hızlı geri döndü."* -H. Taner. **2.** *hlk.* Fırsat kollayarak istediği bir şeyin çevresinde dönmek: *Kedi etin çevresinde dönenip duruyor. "Öğleye kadar dönendim durdum evin içinde, kendime işler uydurdum."* -E. Bener.

döner *s.* **1.** Dönmekte olan, dönen, dönecek biçimde düzenlenen: *Döner ayna.* **2.** *is.* Bir eksene geçirilmiş etlerin döndürülerek pişirilmesiyle yapılan kebap, döner kebap: *"Lokantaların vitrinlerinde, mis kokularla dönerler pişiyordu."* -Ç. Altan.

→ ***döner ayna, döner kapı, döner kavşak, döner kebap, döner kule, döner sahne, döner sermaye***

döner ayna *is.* **1.** Arkalı önlü ayna, iki tarafı da aynalı cam. **2.** *s. mec.* İki yüzlü, riyakâr (kimse).

dönerci *is.* ve *s.* Döner yapıp satan kimse.

dönercilik, -ği *is.* Dönercinin işi.

döner kapı *is.* Üç veya dört kanatlı, düşey ekseni çevresinde dönerek geçiş sağlayan kapı.

döner kavşak, -ğı *is.* Yol ortalarına inşa edilmiş aksi yöne veya sola dönüşleri sağlayan ada.

döner kebap, -bı *is. bk.* döner.

döner kule *is.* Kulelerin üzerine kurulmuş kendi ekseni etrafında yavaşça dönen kule.

döner sahne *is. tiy.* Bir oyunun sergilenmesi sırasında kolayca dönüp seyircilerin önüne geçebilecek, kullanıma hazır sahne.

döner sermaye *is. tic.* Kamu maliyesi alanında belirli ve sürekli bir amacın elde edilmesi için genel veya katma bütçeden bir miktar paranın, azaltılmamak şartı ile

kuruluşa veya bu kuruluşla ilgili işletmelere verilmesi, mütedavil sermaye.

döngel *is. hlk.* Muşmula.

→ ***döngel orucu***

döngel orucu *is.* Sürekli olarak aç kalma: *"Haftalarca döngel orucu tutmaktan betleri benizleri toprak rengine dönmüştü."* -H. R. Gürpınar.

döngü *is. bk.* kısır döngü.

dönme *is.* **1.** Dönmek işi. **2.** *mat.* Biçimi değişmeyen bir şeklin ekseni çevresindeki hareketi. **3.** *s.* Başka bir dinde iken Müslüman olan, mühtedi.

→ ***dönme dolap, dönme ekseni***

dönme dolap, -bı *is.* **1.** Eğlence alanlarında, bir eksen çevresinde yukarıdan aşağı dönen ve oturma yerleri olan eğlence aracı. **2.** *esk.* Büyük konaklarda bir yerden bir yere yemek geçirmek için duvardaki bir açmaya yerleştirilmiş olan dönebilen dolap.

dönme ekseni *is. astr.* Dönen bir cismin her noktasının çizdiği çemberlerin merkezlerinden geçen doğru.

dönmek *(nsz)* **1.** Kendi ekseni üzerinde veya başka bir şeyin dolayında hareket etmek: *Topaç dönüyor. Tekerler dönüyor. "Nasıl da kanatlarını oynatmadan havada dönüyor ve dönüyor."* -M. Ş. Esendal. *"İçeride anahtarın acı bir gıcırtısıyla döndüğünü duydum."* -Y. Z. Ortaç. **2.** *(-den, -e)* Geri gelmek, geri gitmek: *"Hemen ayrıl o adamdan, dön evine."* -R. H. Karay. *"Ertesi gün aynı yoldan Bodrum'a döndük."* -Halikarnas Balıkçısı. **3.** *(-e)* Yönelmek: *"Babam birdenbire bana döndü."* -S. F. Abasıyanık. **4.** *(-den, -i)* Sapmak: *Köşeden dönmek. "Gülümseyerek bir köşeyi döndü."* -P. Safa. **5.** *(-e)* Bir şeyi andıracak duruma girmek, benzemek: *Ortalık cennete döndü. "Dikmen yolları, mabede adak için gidenlerin yollarına dönmüştü."* -A. Gündüz. **6.** Sınıfta kalmak: *Çocuk çalışmazsa bu yıl döner.* **7.** *(nsz)* İnanç, din veya düşüncesini değiştirmek: *"... annesinin İtalyan Yahudisi iken döndüğünü söylemişti."* -Ö. Seyfettin. **8.** Durumdan duruma geçmek, değişmek, olduğundan daha değişik bir durum almak: *"Erkekler tekaüt olunca çocuğa dönüyorlar."* -R. N. Güntekin. **9.** *mec.* Dolap, dalavere vb. kelimelerle "gizlice yapılmak, çevrilmek" anlamında kullanılır: *"Burada bir şeyler oluyor, bir şeyler dönüyor, ama anlayamıyorum."* -R. H. Karay. **10.** Belirli bir yerde dolaşmak. **11.** Kendini bir yandan bir yana çevirmek: *Yatağında sabaha kadar dönüp durdu.* **12.** Yönetilmek, düzene konulmak, çekip çevrilmek. **13.** Bırakılan bir konu veya işe başlamak; söz konusu etmek, hatırlamak: *"Biz yine onun gençliğine, lise öğretmeni olduğu zamana dönelim."* -H. Taner. **14.** Benzemek: *"Söz kestikten sonra, Şirin'i için dağları delmeyi göze alan Ferhat'a döndü."* -N. Cumalı. **dönüp dolaşmak** (veya **döne dolaşa**) **1)** uzun süre gezmek: *"Bahçenin içinde döne dolaşa meşhur kuyunun yanına geldiğimiz zaman..."* -R. N. Güntekin. **2)** *mec.* arayış içinde olmak, her çareye başvurmak: *"Yirmi sene hep aynı renkler içinde dönüp dolaştık."* -B. R. Eyuboğlu.

dönmeli *is.* Bir tür halı motifi.

dönük *s.* **1.** Dönmüş, çevrilmiş: *"Ayağa kalkmıştı. Arkası bana dönüktü."* -S. F. Abasıyanık. **2.** *mec.* Yönelmiş: *Halka dönük bir eğitim.*

dönülme *is.* Dönülmek işi veya durumu.

dönülmek *(-e)* Dönmek işi yapılmak: *Akşama eve dönülecek. "Dönülmez akşamın ufkundayız."* -Y. K. Beyatlı.

dönüm *is.* **1.** 1000 m² lik bir alan ölçüsü: *"Demek dişini sıkarsa on sene sonra on beş dönüm tarlası, dört ceviz ağacı olacaktı."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Tekrarlanan belli bir olayın tamamlanması ve yenisinin başlaması: *Yıl dönümü. Gün dönümü.* **3.** *esk.* Eni boyu kırkar mimar arşını olan alan ölçüsü. **4.** Gidip gelme ile yapılan bir işin her seferi. **5.** Dönmek işi: *"Ne güzel bir fikir dönümünü işaret eden bir heves!"* -R. N. Güntekin.

→ ***dönüm noktası***

dönümlük, -ğü *is.* ve *s.* **1.** Dönüm ölçüsünde: *"Evin arkasında üç dört dönümlük bir bahçemiz vardı."* -S. F. Abasıyanık.

"Bu bir buçuk dönümlük bahçeyi gözü gibi sakınır, kıskanır." -T. Buğra. **2.** Dönüme yetecek ölçüde olan: *İki dönümlük tohum kaldı.*

dönüm noktası *is.* Bir olayın yeni bir duruma geçme zamanı: *Savaşın dönüm noktası.*

dönüş *is.* **1.** Dönmek işi veya biçimi: *"Artık serbestim, koynumda terhis kâğıdımla dönüş yolundayım."* -R. N. Güntekin. **2.** *sp.* Oyuncunun bir ayağını yerden kesmeden yaptığı dönme hareketi.

dönüşlü *s.* **1.** Dönüşü olan. **2.** *gr.* Öznesi ile nesnesi bir olan fiil, mutavaat.

→ ***dönüşlü çatı***, ***dönüşlü fiil***, ***dönüşlü zamir***

dönüşlü çatı *is. gr.* Fiildeki kavramın özneye döndüğünü bildiren çatı. Türkçede bu çatı çoğu kez **-n-**, bazen de **-I-** veya **-ş-** çatı ekleriyle kurulur: *Sevinmek (sev-in-mek), yorulmak (yor-ul-mak), alışmak (alış-mak)* gibi.

dönüşlü fiil *is. gr.* Kavramın özneye dönüşmesini sağlamak için çoğu kez **-n-** bazen de **-I-** veya **-ş-** çatı ekleriyle kurulan fiil, mutavaat fiili: *Öğrenciler sınıflarını geçince çok sevinirler* gibi.

dönüşlülük, -ğü *is.* Dönüşlü olma durumu.

dönüşlü zamir *is. gr.* Kişi kavramını pekiştirerek belirten zamir. Türkçede bu kavram kendi kelimesiyle sağlanır: *Ben kendim istedim.*

dönüşme *is.* **1.** Dönüşmek işi, tahavvül. **2.** *gr.* Kelime içinde, yan yana düşen iki sesten birinci sesin ikincisinin etkisiyle değişmesi, benzeşme.

dönüşmek *(-e)* Bir biçimden veya bir durumdan başka bir biçim veya duruma girmek, tahavvül etmek: *"İstanbul güz mevsiminde yalnız yeşillikten oluşan bir çayıra dönüştü."* -S. Birsel. *"Gülüşü içli bir duyarlığa dönüştü yüzünde."* -N. Cumalı.

dönüşsüz *is.* Dönüşü olmayan.

dönüştürme *is.* Dönüştürmek işi, tahvil.

dönüştürmek *(-i, -e)* **1.** Dönüşmesini sağlamak, tahvil etmek: *"İnsan soyu ne yazık ki, sükûneti kavgaya, anlaşmayı tartışmaya dönüştürmekte bütün öbür yaratıklardan önde geliyor."* -H. Taner. **2.** *mat.* Bir şekli, belli bir kurala göre, başka bir şekle çevirmek.

dönüştürücü *is.* ve *s.* **1.** Dönüştüren. **2.** *fiz.* Aynı frekansta fakat yoğunluğu veya gerilimi genellikle farklı olan bir veya birçok değişik akım dizgesini, değişik bir akım dizgesine dönüştüren elektromanyetik indükleçli duruk araç, muhavvile, transformatör.

dönüştürülme *is.* Dönüştürülmek işi.

dönüştürülmek *(nsz)* Dönüştürmek işine uğramak.

dönüştürüm *is.* Dönüştürmek işi, tahvil.

dönüşüm *is.* **1.** Olduğundan başka bir biçime girme, başka bir durum alma, tahavvül, inkılâp; transformasyon: *"Alfabe dönüşümü halkın okumayı kolay sökmesi içindi."* -N. Cumalı. **2.** *biy.* Görevinin değişikliğe uğraması yüzünden bir organda ortaya çıkan değişme. **3.** *psikol.* Bilinçaltına itilmiş bir duygu veya isteğin, karşıtı görünümünde veya başka bir biçimde bilince yükselmesi, transformasyon.

dönüşümcü *s.* **1.** Dönüşümcülükle ilgili olan. **2.** *is.* Dönüşümcülük yanlısı (kimse).

dönüşümcülük, -ğü *is. biy.* Yaşayan türlerin yalın biçimlerden karmaşık biçimlere doğru evrimle gelişerek ortaya çıktığını öne süren öğreti, transformizm.

dönüşümlü *zf.* **1.** Değişerek, sıra ile. **2.** *s.* Değişen, sıra ile olan: *Dönüşümlü yayın.*

döpiyes *is. Fr. deux-pièces* Etek ceketten oluşan iki parçalı kadın giysisi.

dörder *s.* Dört sayısının üleştirme sayı sıfatı, her birine dört, her defasında dördü bir arada olan.

dördül *is.* **1.** Kenarları ve açıları birbirine eşit olan dörtgen, murabba, kare. **2.** *ed.* Rubaî.

dördün *is. astr.* Ay veya benzeri gök cisimleri çemberlerinin yarısının aydınlık olduğu evre, yarım ay, terbi.

dördüncü *s.* Dört sayısının sıra sıfatı, sırada üçüncüden sonra gelen.

→ ***dördüncü çağ***

dördüncü çağ *is. jeol.* Yeryüzünün yaklaşık iki veya üç milyon yıllık çağı.

dördüz *s.* **1.** Dördü birlikte doğmuş olan veya bir arada bulunan. **2.** *is.* Dördü bir batında doğmuş dört çocuk.

→ ***dördüz yumrucuklar***

dördüzleme *is.* (eski Yunan edebiyatında) Üçü trajedi, sonuncusu yerme dramı olan dört sahne eserinden oluşan bölüm.

dördüz yumrucuklar *ç. is. anat.* Beyinle beyincik arasında bulunan dört kabartının adı.

dört, -dü *is.* **1.** Dört sayısının adı ve bu sayıyı gösteren rakam, 4, IV. **2.** *s.* Üçten bir artık. **3.** Dört sıfatı bazen "her, bütün" anlamına gelir: *Dört başı mamur. Dünyanın dört bucağından...* **dört ayak üstüne düşmek** tehlikeli bir durumdan hiç zarar görmeden kurtulmak: *"Yüze gülücü, her dönemde dört ayak üstüne düşen Efruz'un hayat hikâyesini sergileyen piyesim, yurtta bini aşkın defa oynadıktan sonra, televizyon oyunu hâline getirilince yasaklandı."* -H. Taner. **dört başı mamur** her bakımdan istenildiği gibi olan, eksiksiz, kusursuz: *"Lâboratuvarları, dört başı mamur spor ve bale salonlarını, dershanelerini birer birer gezdik."* -H. Taner. *"Ülkemizde, elbette yüz binlerce mutlu, sıhhatli, şen, dört başı mamur çocuk var."* -T. Halman. **dört bir taraf** (veya **yan**) her yan, bütün çevre: *"Oğulları babasını iyileştirmek için dört bir yana koşuşurdu."* -A. İlhan. *"O yurt, dört bir yanından düşmanlarının yağmasına uğramıştır."* -N. Cumalı. **dört dönmek 1)** telâşla çare aramak: *"Cemil, Cemil! diye haykırarak yağmurun altında dört dönüyordum."* -R. N. Güntekin. **2)** bir iş yapmak için telâşla sağa sola koşmak: *"Bizi memnun etmek için etrafımızda dört dönüyordu."* -Ç. Altan. **dört duvar arasında kalmak** evde, kapalı bir yerde kalmak zorunda olmak: *"Ömrünü dört duvar arasında geçirmiş, çocuklarından başka insan yüzü görmemiş temiz bir ev kadını birdenbire değişemezdi."* -R. N. Güntekin. **(bir işe) dört elle sarılmak** (veya **yapışmak**) bir işe büyük bir özen ve önem vererek girişmek: *"Sen bize dört elle sarılırsan zarar etmezsin."* -R. N. Güntekin. *"Türkmenler, dağları, hayvancılığı çoktan unutup gitmişler, toprağa dört elle sarılmışlardı."* -Y. Kemal. **dört göz bir evlât için** "anne ve babanın bütün emek ve didinmesi evlât içindir" anlamında kullanılır. **dört gözle beklemek** (veya **bakmak**) çok isteyerek veya özleyerek beklemek: *"Tereke sini paylaşmak için dört gözle ölümünü beklemekteydiler."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Bir an evvel tekaüt olsa da yerine ben geçsem, diye dört gözle bakıyor."* -H. Taner. **dört köşe olmak** çok keyiflenmek, çok zevk duymak. **dört üstü, murat üstü** işi her zaman yolunda olanlar için söylenir. **dört yanı deniz kesilmek** çaresiz ve umutsuz kalmak.

→ ***dört ayak***, ***dört bir***, ***dört bucak***, ***dörtcihar***, ***dört çifte***, ***dört dörtlük***, ***dört göz***, ***dört işlem***, ***dört kaşlı***, ***dörtkenar***, ***dört köşe***, ***dörtnal***, ***dörtnala***, ***dörttek***, ***dört yol***, ***dört yol ağzı***, ***dört yüzlü***

dört ayak, -ğı *is.* **1.** Dört ayaklı hayvan. **2.** *zf.* Elleri de ayak gibi kullanarak: *"Dört ayak yürüyor, gözleri dört dönüyor, maymun gibi çığırıyor."* -H. E. Adıvar.

dört ayaklılar *ç. is. zool.* Sürüngenleri ve memelileri içine alan bir sınıf.

dört bir *is. bk.* cihanıyek.

dört bucak, -ğı *is.* Her taraf, her yer: *Elimde saz, dört bucağı dolaştım.*

dörtcihar *is. T. dört + Far. çehār* Oyunda, atılan zarların ikisinin de dört benekli olan yanlarının üste gelmesi.

dört çifte *is. sp.* Kürek yarışlarında sancak ve iskelesinde dörder küreği olan tekne.

dört dörtlük, -ğü *is. müz.* **1.** Birlik. **2.** *mec.* Tam, kusursuz, mükemmel.

dörtgen *is. mat.* Dört kenarı olan çokgen, dört kenar: *"Kuledeki eşkenar dörtgen saat işte on biri çeyrek geçeyi vuruyor."* -R. E. Ünaydın.

dört göz *is. tkz.* Gözlüklü kimse.

dört işlem *is. mat.* Toplama, çıkarma,

çarpma ve bölmeden oluşan, matematiğin dört temel işlemi.

dört kaşlı *s.* **1.** Bıyığı yeni terleyen (delikanlı). **2.** Kalın ve gür kaşlı.

dörtkenar *is. geom.* Dörtgen.

dört köşe *is.* Kare biçiminde: *"İçerde, penceresiz, dört köşe odanın içine otuz beş kişiyi yığıvermişler."* -S. F. Abasıyanık.

dörtleme *is.* **1.** Dörtlemek işi. **2.** *ed.* Bir gazelin her beytinin başına iki dize katılarak yapılan nazım biçimi, terbî. **3.** *hlk.* Tarlayı dört kez sürme.

dörtlemek *(-i)* Bir şeyin sayısını dörde çıkarmak.

dörtlü *s.* **1.** Dört parçadan oluşan, kendinde herhangi bir şeyden dört tane bulunan: *Dörtlü sefer taşı. Dörtlü abajur.* **2.** *is.* İskambil, domino gibi oyunlarda üzerinde dört işareti bulunan kâğıt veya pul. **3.** *müz.* Dört kişiden oluşan müzik topluluğu, kuartet.

dörtlü final *is. sp.* Dört takımın katılımı ile oynanan final maçları.

dörtlük, -ğü *is.* **1.** Dört taneden oluşmuş, dört tane alabilen: *Dörtlük cezve.* **2.** *müz.* Birlik notanın dörtte biri uzunluğunda nota. **3.** *ed.* Dört dizelik bölümlerden oluşmuş şiir veya şiir parçası, kıta. **4.** *astr.* Birbirine dik iki çap boyunca dörde bölünmüş dairenin her bir dilimi.

dörtnal *is.* **1.** Atın en hızlı koşma biçimi: *Dörtnal hayvanı çok yorar.* **2.** *mec.* Bir işi çok çabuk yapma, acele etme.

dörtnala *zf.* (at için) Dörtnal koşarak: *"Aydınlıktan huylanan atlar şaha kalkarak deli gibi dörtnala ileri atılıyorlardı."* -Ö. Seyfettin. **dörtnala kaldırmak** dörtnal koşturmaya başlamak: *Atı dörtnala kaldırdı.* **dörtnala kalkmak** dörtnal koşmak: *"Atlar bazen dörtnala kalkıyor, bazen tırısa geçiyordu."* -R. Enis.

dörttek *is. sp.* Kürek yarışlarında sancak ve iskelesinde ikişer tek küreği olan tekne.

dört yol *is.* Dört yolun birleştiği yer.

dört yol ağzı *is.* Dört yolun birleştiği kavşak: *"Dört yol ağzında fazla durmayalım, fazla tereddüt etmeyelim, bir tanesine sapıverelim."* -P. Safa.

dört yüzlü *is.* ve *s. mat.* **1.** Dört yüzü olan çok yüzlü. **2.** Tabanı üçgen olan piramit.

döş *is. hlk.* **1.** Göğüs, bağır: *"Bana yastık olsun döşlerin güzel."* -Âşık Veysel. **2.** Kaburga altı.

döşek, -ği *is.* **1.** Yatak: *"Odadakileri uyandırmamak için yavaşça döşekten indi."* -M. Ş. Esendal. **2.** Gemi gövdesinde, su basıncı, çarpma, karaya oturma vb. durumlarda darbeleri karşılayabilecek, yük ve makinelerin ağırlığına dayanabilecek dirençteki yapı gereci. **3.** *hlk.* Dövülmek üzere harman yerine serilen ekin sapları. **döşeğe düşmek** *bk.* yatağa düşmek.

döşekli *s.* **1.** Döşeği olan. **2.** *is.* Yalpası az olan yayvan gemi.

döşeli *s.* **1.** Döşenmiş olan, mefruş: *"Bu genç adamın oturduğu daire basit, fakat rahat döşeli üç odadır."* -H. E. Adıvar. **2.** *bk.* dayalı döşeli.

döşem *is.* Tesisat, donanım: *Elektrik döşemi. Sıcak su döşemi.*

döşemci *is.* Döşeyici, tesisatçı.

döşemcilik, -ği *is.* Döşemcinin yaptığı iş, tesisatçılık.

döşeme *is.* **1.** Döşemek işi. **2.** Yapılarda taban üzerine döşenen tahta vb. kaplama: *Döşeme tahtası. "Odanın döşemesine bakıyor, bir türlü bu yabancı yere bir ad koyamıyordu."* -E. E. Talu. **3.** Bir yapının döşenmesine yarayan her türlü eşya, mefruşat. **4.** Koltuk, kanepe, divan gibi eşyaların kumaş, yay, pamuk vb. bölümleri: *"Bu patiska döşemeleri beraber ütüleyecektik."* -A. Gündüz. **5.** *ed.* Halk edebiyatında ve türkülerden önce söylenen, bazen tekerleme biçiminde olan uyaklı giriş bölümü: *"Hamama gitmek, yıkanmak, masallara, masal döşemelerine bile girdiği gibi, halkımızın yaşama biçimlerine de karışmıştır."* -S. Birsel.

döşemeci *is.* ve *s.* **1.** Döşeme yapan (kimse). **2.** *is.* Perde, koltuk, kanepe gibi eşya satan veya onaran (kimse).

→ ***döşemeci çivisi***

döşemeci çivisi *is.* Özellikle mobilya döşemeciliğinde kullanılan büyük başlı, kore kesitli gövdeli, sivri uçlu ve siyah renkli çivi.

döşemecilik, -ği *is.* **1.** Döşeme yapma işi. **2.** Döşeme alıp satma işi.

döşemek *(-i)* **1.** Bir tabanı, tahta, karo, mermer gibi yapı gereçleriyle kaplamak. **2.** Açıp yaymak; kumaş, halı gibi şeyleri bir yeri iyice örtecek biçimde sermek: *Yufkayı tepsiye döşedi. Salona halı döşedik.* **3.** Bir ev veya dairenin oturulabilir duruma gelmesi için gerekli eşyayı oraya yerleştirmek: *"On parça eşya ile döşeyip süslenmiş yaz evi..."* -R. N. Güntekin. **4.** Yerleştirmek: *"Bir taraftan da raylarımızı döşüyorduk."* -F. R. Atay.

döşemeli *s.* Döşemesi olan: *"Sade ve dağınık döşemeli bir yere girdik."* -P. Safa.

döşemelik, -ği *s.* ve *is.* **1.** Yapılarda tabana döşemek için kullanılan (gereç). **2.** *s.* Kanepe, koltuk gibi eşyanın kaplanmasına elverişli (kumaş).

döşemesiz *s.* Döşemesi olmayan: *"O çıkış da sayfiyeye gider gibi, o kadar hürmetsizce, o kadar çabuk olmuş ki, saray döşemesiz, eşyasız tamtakır kalmış."* -Y. K. Beyatlı.

döşeniş *is.* Döşenmek işi veya biçimi.

döşenme *is.* Döşenmek işi.

döşenmek *(nsz)* **1.** Döşemek işi yapılmak: *"Yılına kalmadı, hepsi düzeldi, döşenip donandı."* -R. H. Karay. **2.** *(-e) tkz.* Birine kızarak kötü ve küçük düşürücü sözler söylemek. **3.** *tkz.* Uzun uzadıya ve yererek yazmak: *Başyazar bu olay üzerine gene döşenmiş.*

döşetilme *is.* Döşetilmek işi.

döşetilmek *(-e)* Döşetmek işi yaptırılmak.

döşetme *is.* Döşetmek işi.

döşetmek *(-i, -e)* Döşemek işini yaptırmak: *"Birkaç ev döşettiğim için mobilya fiyatlarından pek iyi anlarım."* -Ö. Seyfettin.

döşeyici *is.* Tesisat işini yapan usta, tesisatçı.

döşeyiş *is.* Döşemek işi veya biçimi.

döşgömü *is.* Hayvanın ön iki bacağı ile göbek arasındaki etten yapılan pastırma.

döteryum *is. (döte'ryum) Fr. deuterium* Çekirdeğinde bir proton ve bir nötron bulunduran hidrojen atomunun bir izotopu, ağır hidrojen. Kısaltması D.

dövdürme *is.* Dövdürmek işi.

dövdürmek *(-i, -e)* Dövmek işini yaptırmak.

dövdürtme *is.* Dövdürtmek işi.

dövdürtmek *(-e)* **1.** Birine dövdürmek işini yaptırmak. **2.** Dövme yaptırmak.

dövdürtülme *is.* Dövdürtülmek işi.

dövdürtülmek *(-e)* Birine dövdürülmek.

dövdürülme *is.* Dövdürülmek işi.

dövdürülmek *(-e)* Dövmek işi yaptırılmak.

döveç, -ci *is. hlk.* Ağaçtan yapılmış havan: *Sarımsak döveci.*

döven *is. bk.* düven.

dövenci *is. bk.* düvenci.

döviz *is. Fr. devise* **1.** Ülkeler arası ödeme yapmakta kullanılabilecek para, çek ve poliçe gibi her türlü ödeme aracı. **2.** Yabancı ülke parası. **3.** Propaganda veya tanıtma amacıyla üzeri yazılmış bez veya karton. **döviz kaçırmak** yurt dışına izinsiz döviz çıkarmak.

→ ***dövizzede***

dövizzede *is. Fr. devise + Far. zede* Bankalara dövizle borçlanıp ev veya araba satın alan, ancak dövizin aşırı artışı dolayısıyla aldığı kredileri geri ödeyemeyerek edindiği malı yok pahasına elinden çıkarmak zorunda kalan kimse.

dövme *is.* **1.** Dövmek işi. **2.** *hlk.* Dövülerek kabuğu çıkarılmış buğday ve bundan yapılan yemek. **3.** Vücut derisi üzerine iğne gibi sivri bir araçla çizilmek ve içine renk veren maddeler konulmak yoluyla yapılan çıkmaz yazı veya resim. **4.** *s.* Kızgın durumda iken dövülerek biçim verilmiş (metal eşya). **5.** Dövülerek yapılan: *Dövme dondurma.* **dövme yapmak** vücuda dövme işlemek: *"Dev boylu fetih askerleri, kollarının sert derilerine iğnelerle yazdırır, barutla ovdurur, dövme yaparlardı."* -Y. K. Beyatlı.

dövmeci *is.* **1.** Kullanılmadan önce dövülmesi gereken maden filizlerini veya diğer maddeleri döven işçi. **2.** Vücuda dövme yapan kimse.

dövmecilik, -ği *is.* Dövme yapma işi.

dövmek, -er *(-i)* **1.** Vurarak canını acıtmak. **2.** Çamaşır, halı gibi şeyleri tokaç, sopa gibi şeylerle vurarak temizlemek. **3.** Bir şeyi toz durumuna getirmek için ezmek: *Döveçte kara biber dövmek.* **4.** Ezmek veya çırpmak: *Yumurtanın akını dövmek. "Hiddetli ayak sesleriyle merdivenleri döve döve yukarı çıktık, aşağı indi."* -Y. Z. Ortaç. **5.** Ateşte kızdırılarak yumuşatılmış bir madeni, vurarak istenilen biçime getirmek: *Demiri tavında dövmeli.* **6.** Topa tutmak: *Gemi kaleyi dövdü.* **7.** Çarpmak, vurmak: *"Ayakları ile suyu dövüp ürküttüğü balığı gagası ile havalandıran beyaz pelikan."* -S. F. Abasıyanık.

dövmelik, -ği *is.* Mısır ve buğday dövmeye yarayan, yarma buğday yapan bir araç.

dövülgen *s.* Dövülerek levha durumuna geçebilen (maden).

dövülgenlik, -ği *is.* Madenin dövülgen olma niteliği.

dövülme *is.* Dövülmek işi.

dövülmek *(nsz)* Dövmek işine konu olmak: *"Köyün içinde birkaç kat davul sabahtan başladı, gece yarılarına kadar dövüldü."* -M. Ş. Esendal.

dövülüş *is.* Dövülmek işi veya biçimi.

dövünme *is.* Dövünmek işi.

dövünmek *(nsz)* **1.** Aşırı üzüntü, çaresizlik, pişmanlık duyarak çırpınmak, kendi kendini dövmek: *"Bir kadın dokuz çocukla bir viranenin içinde çırılçıplak kaldım diye dövünüyordu."* -A. Gündüz. **2.** *mec.* Çok üzülmek: *"Farsçayı öğrenmediğime dövünür dururum."* -N. Ataç.

dövünüş *is.* Dövünmek işi veya biçimi.

dövüş *is.* **1.** Dövmek işi veya biçimi. **2.** Tokat, yumruk, tekme gibi saldırışlarla yapılan kavga: *"Muhtarla dövüşe kalksa iki tokatla onu yere serer."* -E. İ. Benice.

dövüşçü *is.* Dövüşen kimse: *"Son darbesini indirecek bir dövüşçü gibi toplandı."* -Ö. Seyfettin.

dövüşken *s.* İyi dövüşen veya dövüşmeyi seven: *"Eski dövüşken gür sesli erkek Osmanoğulları tanınamıyordu."* -Y. K. Beyatlı.

dövüşkenlik, -ği *is.* Dövüşken olma durumu.

dövüşme *is.* Dövüşmek işi.

dövüşmek *(nsz, -le)* **1.** Karşılıklı birbirini dövmek: *"Öyle yiğitçe, öyle gözünü daldan budaktan sakınmadan dövüşmüş, atına binip oradan uzaklaşmıştı."* -O. Kemal. **2.** (iki silâhlı kuvvet) Çatışmak. **3.** *sp.* Boks yapmak.

dövüştürme *is.* Dövüştürmek işi.

dövüştürmek *(-i)* Dövüşmelerini sağlamak: *Horoz dövüştürmek.*

dragoman *is. İt. dragomanno* Tercüman, dilmaç.

dragon *is. Fr. dragon* **1.** Ejderha. **2.** *tar.* Batı ordularında, atlı veya yaya olarak çarpışan asker sınıfı.

drahmi *is. Yun. drakhme* Yunan para birimi.

drahoma *is. (draho'ma) Yun. (Hristiyan ve Musevîlerde)* Gelinin güveye verdiği para veya mal: *"Ben de çalışıp kazanmak, drahoma toplayarak evlenmek istedim."* -A. Gündüz.

draje *is. Fr. dragée* **1.** Üstü şekerli, renkli ve parlak bir madde ile kaplanmış hap. **2.** Daha çok çikolata ile kaplanmış kuru yemiş.

dram *is. Fr. drame tiy.* **1.** Sahnede oynanmak için yazılmış oyun. **2.** Acıklı üzüntülü olayları, bazen güldürücü yönlerini de katarak konu alan sahne oyunu türü. **3.** Tiyatro edebiyatı. **4.** *mec.* Acıklı olay: *"İhtiyarın ve umumiyetle insanın dramı nedir, bilir misiniz?"* -B. Felek.

drama *is. İt. dramma* Dram.

dramatik *s. Fr. dramatique* **1.** Sahne oyununa özgü olan: *"Bu oyunun dramatik çatısını ben koyacaktım."* -H. Taner. **2.** *mec.* Coşku veren, duyguları kamçılayan. **3.** *mec.* Acıklı.

dramatikleşme *is.* Dramatikleşmek durumu.

dramatikleşmek *(nsz)* Dramatik bir durum almak.

dramatize etme *is.* Dramatize etmek işi veya biçimi.

dramatize etmek *(-i)* **1.** (bir edebî eseri) Radyo, televizyon veya sahne oyunu biçimine getirmek. **2.** *mec.* Bir olayı olduğundan daha acıklı, abartılı bir biçimde ortaya koymak.

dramaturg *is. Fr. dramaturge tiy.* Oyun yazma ve yönetme kurallarını bilen, bir oyun yazılır veya sahnelenirken bu bilgisinden yararlanılan kimse, oyun yazarı, tiyatro yazarı.

dren *is. Fr. drain* < *İng. to drain "kurutmak"* **1.** Hendek. **2.** *tıp* Ameliyat sonrası vücut içinde kalan doku artıklarını ve sıvıları dışarı atmak veya yara üzerindeki ihtihabı akıtmakta kullanılan bükülgen tüp.

drenaj *is. Fr. drainage* **1.** Toprakta bitkilerin yetişmesine zararlı olan fazla suların akıtılması, akaçlama. **2.** *tıp* Yarada biriken sıvıyı akaçla boşaltma.

dretnot *is. İng. dreadnought den.* XX. yüzyılın başlarında kullanılan bir zırhlı tipi: *"Mazideki sal, bugün dretnottur."* -Ö. Seyfettin.

drezin *is. Fr. draisine* Yol kontrol ve bakımı için demir yollarında kullanılan küçük araba.

dripling *is. İng. dribbling sp.* Topu kısa aralıklarla veya yavaş yavaş vurarak ileri götürmek. **dripling yapmak** futbol, basketbol gibi oyunlarda topu kısa aralıklı ve denetimden çıkarmayacak vuruşlarla sürmek.

drog *is. Fr. drogue kim.* Hayvan ve bitkilerden, kurutularak veya özel metotlarla toplanarak elde edilen, eczacılık ve kısmen sanayide kullanılan ham veya yarı ham madde.

drosera *is. (drose'ra) Fr. drosera* < *Yun. bot.* Droseragillerden, topuz biçimindeki yapraklarının üst yüzeyi, böcekleri yakalayan yapışkan tüyler ile örtülü otsu bir bitki *(Drosera rotundifolia).*

droseragiller *ç. is. bot.* İki çeneklilerden, örnek bitkisi drosera olan bitki familyası.

-du *bk.* -dı / -di vb.

dua *is. (dua:) Ar. du'ā'* **1.** Tanrı'ya yalvarma, yakarış. **2.** İbadet veya yakarma amacıyla okunan din değeri olan metin: *"Pazartesi, perşembe geceleri yatağında gizli gizli Arapça dua okurdu."* -A. Gündüz. **dua etmek** Tanrı'ya yalvarmak: *"Tanrı'nın, canını kocasından önce alması için dua etmekten başka çare bulamıyordu."* -A. İlhan. **duası tutmak** hayır duası gerçekleşmek: *"Duasının tutup tutmayacağını söyleyemezdi."* -T. Buğra. **duasını (veya dua) almak** iyi yapılan bir işle birinin hoşnutluğunu kazanmak: *"Elini öpüp duasını almak istedim."* -B. Felek.

→ *duahan*

duacı *is.* Biri için Tanrı'ya yalvaran kimse: *Onun duacısı çoktur. "Hepimiz iyiyiz, sana duacıyız, diyordu mektupta."* -S. F. Abasıyanık.

duahan *is. (dua:ha:n) Ar. du'ā + Far. -ḫān* Dua okuyucu.

duayen *is. Fr. doyen* **1.** Kordiplomatikte kıdemlilik bakımından başta gelen diplomat. **2.** Bir meslekte yaşça ve kıdemce ileri olan kimse.

duba *is. (du'ba)* **1.** Yük taşımak veya köprü kurmak için kullanılan altı düz bir tür deniz aracı. **2.** İçi boş, her yanı kapalı, suyun üstünde yüzen bir tür büyük şamandıra: *"Dört beş duba üstüne bir küçük tahta köşk kurmuşlar."* -B. R. Eyuboğlu. **duba gibi** çok şişman.

dubar *is. zool.* Kefalgillerden, 30-40 cm uzunluğunda, eti lezzetli bir balık türü *(Mugil cephalus).*

dubara *is. (duba:'ra:) Far. do-bāre* **1.** Oyunda, atılan zarlardan ikisinin de iki benekli yüzünün üste gelmesi. **2.** *argo* Oyun, hile, aldatmaca, düzen: *"İnanma kızım, bu hastalıkta bir dubara var."* -H. R. Gürpınar.

dubaracı *s. argo* Oyunla, hileyle, aldatmacayla, düzenle iş gören (kimse),

düzenci.

dubaracılık, -ğı *is. argo* Dubaracının yaptığı iş, hilekârlık.

dublâj *is. Fr. doublage sin.* **1.** Çekilmiş bir filmi sonradan sözlendirme: *"Bazı kere bana hani film Türkçeleştirirler ya, dublâj mıdır nedir, öyle bir şey yapıyormuşum gibime geliyor."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Yabancı dildeki filmlerin yerli veya başka bir dile çevrilmesi işi.

dublâjcı *is.* Sözlendirici, seslendirici.

dublâjcılık, -ğı *is.* Sözlendiricilik, seslendiricilik.

duble *is. Fr. doublé* **1.** Belirli miktarın veya büyüklüğün iki katı: *"İçi öyle yanıyordu ki, elinde olmadan buğulu bira dubleleri, bardak çatlatan nar şerbetleri kuruyor."* -A. İlhan. **2.** Giysilerin iç bölümüne geçirilip kumaşla birlikte dikilen astar veya giysilerin içine ayrı olarak giyilen giyecek. **duble etmek** astar geçirmek.

dubleks *is. Fr. duplex* Çift katlı.

→ ***dubleks daire***

dubleks daire *is.* Kendi iç merdiveni ile bağlanan iki ayrı kattan oluşan tek daire.

dublör *is. Fr. doubleure* Bir oyuncunun yerine oynayabilecek başka oyuncu.

dublörlük, -ğü *is.* Dublör olma durumu, dublörün yaptığı iş.

duçar *s. (du:ça:r) Far. düçār esk.* Uğramış, yakalanmış, tutulmuş. **duçar olmak** uğramak, tutulmak.

dudak, -ğı *is.* **1.** Ağzın, dişleri örten ve dışarıya doğru az veya çok kıvrılan üst ve alt kenarlarından her biri: *"Birdenbire kavalı dudaklarına götürdü ve üfürmeye başladı."* -H. E. Adıvar. **2.** *mec.* Ağız: *"Eve dudağınızda bir şarkı ile dönüyorsunuz."* -H. Taner. **dudak bükmek** bir şeyi beğenmediğini, küçümsediğini belli etmek, umursamamak, küçüksemek, pek aldırış etmemek: *"Selma Hanım dudaklarını büktü, cevap vermeye lüzum bile görmedi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **dudak dudağa gelmek** (veya **kalmak**) öpüşmek: *"Bir zaman böyle birbirini karşılıklı öpücüklere boğduktan sonra, nefesleri kesilinceye kadar dudak dudağa kaldılar."* -N. Cumalı. **dudak payı bırakmak** bardak veya fincan gibi kapları, ağzına kadar doldurmayıp dudağın yanaşabileceği kadar boş bir yer bırakmak. **dudak sarkıtmak** somurtmak. **dudak ucuyla söylemek** belli belirsiz anlatmak, isteksizce söylemek: *"Size hayır kalmadığını dudak ucuyla söyleyiverirler ve gerçekten dedikleri de çıkar."* -R. N. Güntekin. **dudağını bükmek** ağlayacak gibi olmak. **dudağını** (veya **dudaklarını**) **ısırmak** yakışıksız bir durum karşısında şaşmak: *"Koca Ali bu kararı duyunca, ömründe ilk defa olarak sarardı. Dudaklarını ısırdı."* -Ö. Seyfettin. **dudak ısırtmak 1)** hayran bırakmak; **2)** hayrete, şaşkınlığa düşürmek. **dudağının ucuna gelmek** hemen söyleyecek durumda olmak: *"Ben dudaklarımın ucuna gelen bir suali nasıl sorduğumu, niçin sorduğumu bilmiyorum."* -S. F. Abasıyanık.

→ ***dudak benzeşmesi***, ***dudak boyası***, ***dudak çukuru***, ***dudak eşlemesi***, ***dudak kalemi***, ***dudak tiryakisi***, ***dudak ünsüzü***, ***dudak yarığı***

dudak benzeşmesi *is. gr.* Dudak ünsüzlerinin veya yuvarlak ünlülerin düz ünlüleri etkileyip yuvarlaklaştırması.

dudak boyası *is.* Dudakları boyamak için kullanılan kokulu, renkli madde, ruj.

dudak çukuru *is.* Üst dudağın ortasındaki oluk.

dudak eşlemesi *is. sin.* Sözlendirmede, perdedeki görüntüde yer alan dudak hareketlerine uygun ses çıkarma.

dudak kalemi *is.* Rujun daha kalıcı olmasını sağlayan ve dudak çizgilerini belirlemeye yarayan kalem.

dudaksıl *s. gr.* Boğumlanma noktası dudaklarda bulunan ses çeşidi: *p dudaksıl sestir.*

dudaksıllaşma *is. gr.* Bazı kelimelerde çeşitli sebeplerle düz ünlülerin yuvarlaklaşması veya ünsüzlerin dudak ünsüzlerine dönmesi: *dîvâr > duvar, konşı > komşu* gibi.

dudak tiryakisi *is.* İçtiği sigaranın dumanını içine çekmeksizin dışarı üfleyen tiryaki.

dudak ünsüzü *is. gr.* Ağız boşluğundan gelen havanın dudaklara çarpıp patlamasıyla veya dudakların aralığından sızmasıyla oluşan ünsüz: *b, p, m, v, f.*

dudak yarığı *is. bk.* tavşan dudağı.

dudu *is. Far. ṭūṭī* **1.** Kadınlara verilen bir unvan, hanım: *Ayşe dudu.* **2.** Yaşlı Ermeni kadını.

→ ***dudu dilli***

dudu dilli *s.* Çok konuşan, tatlı dilli (kadın).

duetto *is. müz.* Bir kadın ve bir erkek sesin sözleri dönüşümlü olarak okudukları hafif müzik parçası.

duhul, -lü *is. (duhu:l) Ar. duḫūl esk.* Girme, giriş.

duhuliye *is. (duhu:liye) Ar. duḫūliyye esk.* Giriş ücreti: *"On kuruş duhuliyeyi toslayıp o da içeri girdi."* -H. Taner.

→ ***duhuliye kartı***

duhuliye kartı *is.* Giriş belgesi, girimlik.

-duk *bk.* -dık / -dik vb.

duka *is. (du'ka) tar.* **1.** Dük unvanının eskiden kullanılan biçimi. **2.** Bir çeşit Venedik altın akçesine verilen ad.

dukalık, -ğı *is. tar.* Bir dukanın yönetiminde bulunan ülke.

dul *s.* ve *is.* Eşi ölmüş veya eşinden boşanmış (kadın veya erkek): *"Hem de sevdiğim kadın yirmi sekiz yaşında idi ve duldu."* -P. Safa. *"Beşek'teki evinde bir dul kız kardeşiyle yalnız yaşar."* -R. N. Güntekin. **dul kalmak** (kadın veya erkek için) eşi ölmek: *"Hatice Hanım pek genç dul kalmış zengin bir hanımcağızdı."* -Ö. Seyfettin.

dulaptal otu *is. bot.* Dulaptal otugillerin örnek bitkisi olan, Kuzeydoğu Anadolu dağlarında yetişen çiçekleri güzel kokan, çalı görünüşünde, çok yıllık bir bitki *(Daphne mezereum).*

dulaptal otugiller *ç. is. bot.* Örnek bitkisi dulaptal otu olan, taçsız iki çeneklilerden bir familya.

dulavrat otu *is. bot.* Birleşikgillerden, hekimlikte kullanılan bir bitki *(Arctium tomentosum).*

dulda *is. hlk.* **1.** Yağmur, güneş ve rüzgârın etkileyemediği gizli, kuytu yer, siper: *"Demirkır, güney tepelerinin duldalarına çektiği atları gece yarısına doğru yeniden ovaya indirdi."* -A. Sayar. **2.** *hlk.* Esirgeme, koruma, himaye: *"Yiğit duldasında yiğit saklanır."* -Karacaoğlan. **dulda tutmak** üstüne çekmek, örtünmek, koruyacak biçimde sarınmak: *"Bulgar dağında yatarım / Yorganı dulda tutarım."* -Halk türküsü.

duldalama *is.* Duldalamak işi.

duldalamak *(-i)* Korumak, siper altına almak.

duldalanma *is.* Duldalanmak işi.

duldalanmak *(nsz)* Korumak, siper altına girmek.

duldalı *s.* Duldası olan.

duldasız *s.* Duldası olmayan.

dulluk, -ğu *is.* Dul olma durumu.

duluk, -ğu *is. hlk.* **1.** Yüz. **2.** *hlk.* Şakak. **3.** *hlk.* Yüzün şakakla çene arasındaki yanı.

Duma *is. Rus.* Çarlık zamanında Rus parlâmentosuna verilen ad.

dumağı *is. hlk.* Nezle, ingin, zükâm, nevazil.

duman *is.* **1.** Bir maddenin yanması ile çıkan ve içinde katı zerrelerle buğu bulunan kara veya esmer renkli gaz: *"Sigara dumanından göz gözü görmüyordu."* -O. Rifat. *"Emin ol ki her sigara yakışta / Daha duman tüter tütmez ordayım."* -B. S. Erdoğan. **2.** Havalanan tozların veya sisin havada oluşturduğu bulanıklık: *"Köyünün üstüne boz bir duman çökmüştü."* -Y. Kemal. **3.** *argo* Kötü, yaman: *İşimiz duman. Hâlimiz duman.* **4.** *argo* Esrar. **duman almak 1)** sis kaplamak, sis bürümek; **2)** sigara dumanını içine çekme. **duman altı olmak** esrar içilen bir yerin havasından etkilenmek. **duman attırmak** *argo* kötü duruma düşürmek, geride bırakmak, birini yıldırmak: *"Ama yerine göre karşısına dikilenlere de duman attırır."* -R. N. Güntekin. *"Midesini tabanında farz eder,*

ama yerine göre karşısına dikilenlere de duman attırır." -R. N. Güntekin. **duman etmek** *argo* **1)** dağıtmak, bozmak, yok etmek: *"Ortalığı duman görür, duman etmek isterdi."* -S. F. Abasıyanık. **2)** yenmek, başarı sağlamak. **(işi** veya **durumu) duman olmak 1)** *argo* işi, durumu berbat olmak; **2)** (bir kimse veya bir şey) ortadan kaybolmak. **dumana boğmak** bunaltmak, şüphe içinde bırakmak: *"Adamın kafasını kat'iyen aydınlatmamalı, karıştırmalı ve dumana boğmalısınız."* -H. E. Adıvar. **dumanı doğru çıksın** "iyi ve güzel olmasa bile yönteme uygun olsun yeter" anlamında kullanılır. **dumanı üstünde 1)** (sebze, meyve, yemek için) çok taze; **2)** *mec.* çok yeni, üzerinden çok zaman geçmemiş: *"Anadolu notları arasına bugün dumanı üstünde bir Rumeli notu sıkıştırıyorum."* -R. N. Güntekin. **dumanı vermek** ortalığı karıştırmak: *"Sonra sen gazetende istediğin gibi ver dumanı."* -A. İlhan.

→ duman rengi

dumanlama *is.* Dumanlamak işi.

dumanlamak *(-i)* Dumanlı duruma getirmek; dumana tutmak: *"Rıza bey, kafasını iyice dumanlamadan uduna uzanmazdı zaten."* -A. İlhan.

dumanlanma *is.* Dumanlanmak durumu: *"Avcı adedi üçü geçince, rakamı seçmek hususunda karga zekâsının dumanlanmaya başladığı görülmüştür."* -A. Haşim.

dumanlanmak *(nsz)* **1.** Dumanlı duruma gelmek. **2.** *mec.* Bulanmak, karışmak: *Kafam dumanlandı.*

dumanlı *s.* **1.** Duman olan, duman çıkaran: *Dumanlı barut.* **2.** Sisli, sisle örtülü: *Dumanlı dağlar. "Kurt dumanlı havayı sever."* -Atasözü. **3.** *mec.* Sıkıntılı, bulanık; esrik, sarhoş: *"Karışık rüyalarda görülen manzaralar gibi dumanlı bir sahne."* -A. Gündüz.

duman rengi *is.* **1.** Koyu kül rengi, füme. **2.** *s.* Bu renkte olan.

dumansız *s.* Dumanı olmayan, duman çıkarmayan: *Dumansız barut.*

dumdum *is. (Hindistan'daki Dumdum şehrinin adından)* Baş tarafı haç biçimi çentilmiş, çarptığı yerde tehlikeli yaralar açan bir tür tüfek kurşunu.

dumur *is. (dumu:r) Ar. dumūr fizy.* Körelme. **dumura uğramak** körelmek: *"Aşk, bende öyle dumura uğramış bir duygu ki sevmek hasretini bile duyamıyorum."* -R. N. Güntekin.

dun *s. (du:n) Ar. dūn esk.* **1.** Alçak, aşağı, aşağılık. **2.** Altta, aşağıda.

duo *is. (du'o) İt. duo* **1.** İki ses veya iki müzik. **2.** Karşılıklı iki kişi tarafından söylenen şarkı.

dupduru *s. (du'pduru)* Çok duru.

-dur -dır / -dir vb.

-dur- *bk.* -dır- / -dir- vb.

duraç, -cı (I) *is. zool.* Turaç.

duraç, -cı (II) *is. hlk.* Heykel, sütun gibi şeylerin üstüne konulduğu parça, ayak, taban, kaide.

durağan *s.* **1.** Yerini değiştirmeyen, yerli, hareketsiz, sabit: *"Sessizce gezinecek çevresinde; durağan bir yıldız gibi gökle birlikte dönecek o."* -T. Oflazoğlu. **2.** *mec.* Etkin olmayan, gelişmemiş.

→ durağan elektrik

durağan elektrik, -ği *is.* Kimyasal olarak enerjinin depo edildiği akümülâtörün ürettiği elektrik.

durağanlaşma *is.* Durağanlaşmak işi veya durumu.

durağanlaşmak *(nsz)* Durağan duruma gelmek.

durağanlık, -ğı *is.* Durağan olma durumu.

durak, -ğı *is.* **1.** Tren, tramvay, otobüs gibi genel taşıtların durmak zorunda olduğu veya durabileceği yer: *"İlk durakta otobüsten atlayarak geriye döndüm."* -S. F. Abasıyanık. **2.** *esk.* Cümle sonundaki nokta. **3.** *ed.* Hece ölçüsüyle yazılmış şiirlerde ölçü kalıpları içindeki durma yerleri. **4.** *müz.* Bir ölçü uzunluğunda susma. **5.** *gr.* Konuşmada, anlamın gerektirdiği biçimde kelimeler arasındaki ses kesintisi.

duraklama *is.* **1.** Duraklamak durumu. **2.** *ask.* İlerlemekte bulunan bir birliğin, vakitsiz, yersiz ve düzensiz olarak yürüyüşünü durdurması.

duraklamak *(nsz)* **1.** (hareket durumundaki bir şey) Kısa bir süre için durmak veya arada bir durmak: *"Yağız atlar kişnedi, meşin kırbaç şakladı / Bir dakika araba yerinde durakladı."* -F. N. Çamlıbel. **2.** *mec.* Bir süre ses çıkarmamak, bir şey söylememek, duraksamak, tereddüt etmek: *"Rüstem hayret içinde durakladı."* -S. F. Abasıyanık. *"Genç kız indi, eve doğru yürüdü, kapının önünde durakladı, elini çıngırağa uzatırken geriye çekti."* -P. Safa.

duraklatma *is.* Duraklatmak işi.

duraklatmak *(-i)* Bir şeyin duraklamasını sağlamak.

duraklayış *is.* Duraklamak işi veya biçimi.

duraklı *s.* **1.** Durağı olan. **2.** *fiz.* Hep aynı yerde kalan, hep aynı yerde tekrarlanan.

→ duraklı dalga

duraklı dalga *is. fiz.* Bütün noktaları aynı anda, zıt ve aynı fazlı titreşimler yapan dalga, kararlı dalga.

duraklık, -ğı *is.* **1.** Durak olma durumu. **2.** Durgunluk: *"Birkaç saniye bir şaşkınlık duraklığı geçirdikten sonra odaya çıktı."* -H. R. Gürpınar.

duraksama *is.* Duraksamak durumu, tereddüt: *"Kuşkularım ve duraksamalarımla, bir türlü durmuş oturmuş bir düzene kavuşamamanın acısını çekiyorum."* -E. Bener.

duraksamak *(nsz)* Ne yapmak veya ne demek gerektiğini kestiremeyerek duraklamak, tereddüt etmek: *"Silâhına karşılık ilk kurşun yüzünü seğirterek geçince duraksadı."* -R. H. Karay. *"Ayaklarım birbirine dolaşarak merdivene doğru koşarken duraksadım."* -Y. Z. Ortaç.

duraksamalı *s.* Duraksayan, tereddütlü.

duraksamasız *s.* Durakşaması olmayan, tereddütsüz.

duraksayış *is.* Duraksamak işi veya biçimi.

duraksız *zf.* (otobüs için) Mola vermeden, duraklarda durmadan.

dural *s.* Hep bir durumda ve hiç değişmeden kalan.

duralama *is.* Duralamak durumu.

duralamak *(nsz)* Duraklamak: *"Yeni gelen üç kişi bir an girmekle girmemek arası kapının içinde duraladılar."* -N. Cumalı.

duralayış *is.* Duralamak işi veya biçimi.

durallık, -ğı *is.* Dural olma durumu.

durdurma *is.* Durdurmak işi.

durdurmak *(-i)* Durmasını sağlamak: *"Elini kaldırarak otobüsü durdurdu."* -R. N. Güntekin. *"Pokercileri evlerine bırakıp boş dönen taksiyi durdurdu."* -A. Gündüz.

durdurtma *is.* Durdurtmak işi.

durdurtmak *(-i)* Durmasını sağlamak, durmasına yol açmak.

durdurulma *is.* Durdurulmak işi.

durdurulmak *(nsz)* Durdurmak işi yapılmak: *"İki de bir askerî inzibat memurları tarafından arabamız durduruluyor, her yanı aranıp taranıyor."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

durduruş *is.* Durdurmak işi veya biçimi.

durendiş *s. (du:rendi:ş) Far. dūrendīş esk.* Uzağı görür, ileriyi düşünür, ön görülü.

durgu *is. hlk.* **1.** Olmakta olan bir şeyin birdenbire durarak kesilmesi, sekte. **2.** *müz.* Bir müzik eserinde, bitiş etkisi yapan armonik zincirlemeler bütünü.

durgun *s.* **1.** Kımıldanış ve canlılık göstermeyen, dingin, sakin: *"Deniz masmavi, hava durgun, her taraf ılıktı."* -R. H. Karay. **2.** *mec.* Neşesiz, keyifsiz, sessiz, canlı olmayan: *"Öteki durgun bir Anadolu köylüsü idi."* -F. R. Atay. *"Kibritin alevinde yüzüne baktım; beyaz, durgundu."* -N. Cumalı. **3.** *mec.* Canlı olmayan, sönük, hareketsiz: *"Harp hemen tesirini gösterdi. Piyasa durgun."* -Ö. Seyfettin. *"Eylül sonunun bu kapanık ve serin gününde bahçenin bütün ağaçları durgun ve karanlık."* -A. Haşim.

→ durgun şişkinlik

durgunlaşma *is.* Durgunlaşmak du-

rumu.

durgunlaşmak *(nsz)* Durgun olma durumu: *"Odanın havasında acaip bir durgunluk, bir yüklülük vardı."* -R. H. Karay.

durgunlaştırma *is.* Durgunlaştırmak işi.

durgunlaştırmak *(-i)* Durgun duruma getirmek.

durgunluk, -ğu *is.* Durgun olma durumu: *"İki klâkson sesi durgunluğu iki yerinden bıçakladı."* -H. Taner. *"Tazeler, henüz askerlik çağında kimsesi olmayanlar da ötekilerin durgunluğuna iştirak ediyorlardı."* -E. E. Talu. **durgunluk çökmek** sessiz, sakin duruma girmek: *"Posta kâtibi eskiden çok sert bir adamdı. Fakat gitgide ona garip bir durgunluk çökmüştü."* -R. N. Güntekin.

durgun şişkinlik, -ği *is.* Ekonomideki durgunluk ve enflâsyonun aynı anda yaşanması, stagflâsyon.

durma *is.* **1.** Durmak durumu. **2.** Eğleşme, eğlenme, tevakkuf.

durmadan *zf. (du'rmadan)* Ara vermeden, kesintisiz, sürekli: *"Bir boş arsada davul zurna ile durmadan hora tepiliyor."* -R. N. Güntekin.

durmak, -ur *(nsz)* **1.** Hareketsiz kalmak, yürümez olmak: *Sen biraz burada dur. "Onların durduğu ve gecelediği yerlerde çocuklar da duruyorlar."* -R. N. Güntekin. **2.** İşlemez olmak, çalışmamak: *"Bileğimdeki saat durmuş."* -A. Gündüz. **3.** Bir yerde bir süre oyalanmak, eğlenmek, eğleşmek, tevakkuf etmek: *"Yolda nerede çeşme gördümse durdum, elimi yüzümü yıkadım, su içtim."* -N. Cumalı. **4.** Dinmek, kesilmek: *Yağmur durdu.* **5.** Varlığını sürdürmek: *Türklerin yüzlerce yıl önceki kitabeleri hâlâ duruyor.* **6.** Var olmak: *Bu kadar dersim dururken sinemaya nasıl gideyim?* **7.** Beklemek, dikilmek: *"Oturacak değil, ayakta duracak yer yok."* -R. N. Güntekin. **8.** Yaşamak: *Anneannen duruyor mu?* **9.** Birisinin malı olarak bulunmak veya o malla ilişkisi olmak: *Yazlık eviniz hâlâ duruyor mu?* **10.** Kalmak: *"Artık çok durmamış, yanındaki hanımla birlikte balodan çıkmış!"* -M. Yesari. **11.** Hareketsiz durumda olmak: *"Motorlu su taşıtlarından biri de, Kanal rıhtımının tam bizim önümüze düşen bir noktasında demir atmış duruyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **12.** Bir yerde olmak veya bulunmak: *"Aspirin getirmeyeceğini adı gibi biliyordu, çünkü çekmecesinde dokunulmamış bir kutu duruyordu."* -T. Buğra. **13.** Belli bir durumda, bir görevde bulunmak: *"Büyük rütbeli gibi duran zabit hepsini dinledi, ayağa kalktı."* -A. Gündüz. *"Her gelişimde ben de maçları seyreder, kaleci dururdum."* -H. Taner. **14.** (olumsuz biçimiyle) Ara vermeden, sürekli olarak: *Sabahtan beri hiç durmadım.* **15.** Bir konuyla çok ilgilenmek, üstüne düşmek. **16.** *(yar)* Kök veya gövdeleri sonuna **-a (-e)** eki almış fiillere gelerek süreklilik bildiren birleşik fiiller oluşturur: *Çalışadurmak, bakadurmak, getiredurmak, yiyedurmak* gibi. **dur** (veya **durun!**) "biraz zaman geçsin" anlamıyla cümlelerin başına gelir: *Dur ben sana gösteririm. Durun hele, bakalım ne olacak!* **durdu, durdu, turnayı gözünden vurdu** uzun süre bekledi, ama sonunda büyük bir kazanç elde etti. **durduğu yerde 1)** hiçbir emek harcamadan; **2)** gereği yokken. **dur durak** (veya **dur dinlen, dur otur**) **yok** durup dinlenmeden sürekli çalışmayı anlatır: *"Gayri bana dur durak yok.... Muhasebe müdürü... çalışmamdan hoşnut değilmiş."* -T. Dursun K. **durmuş oturmuş 1)** olgun, davranışları tutarlı (kimse): *"Ona yetişemedi. Yetişse onu tuttuğu durmuş oturmuş bilge konuşmacılardan sanabilirdi."* -H. Taner. **2)** tutarlı, aşırılığa kaçmamış: *"Üstelik de tabirlerle dolu, zengin, durmuş oturmuş bir dili vardı."* -O. V. Kanık. **durmuş oturmuşluk** olgunluk, tutarlılık: *"Emekli miralaydaki o olgunluk, o durmuş oturmuşluk, o dünyaya serin serin, uzaktan bakabilme kabiliyeti..."* -H. Taner. **durup dinlenmeden** arası kesilmeksizin, arka arkaya, sürekli olarak: *"... mektup desen değil; mektup deftere yazılmaz... Öyleyse ne yazarsın böyle durup dinlenmeden."* -R. N. Güntekin. **durup dururken 1)** gereği veya sebebi yokken; **2)** birdenbire, ansızın: *"Şu durup dururken şimşek gibi çakan ağrıdan beni kurtarsınlar."* -R. N. Güntekin.

duromer plâstik, -ği *is.* Sıkı ağ yapılı moleküllerden oluşan sert ve katı plâstik türü.

-durt- *bk.* -dırt- / -dirt- vb.

duru *s.* **1.** Bulanıklığı olmayan, temiz, berrak: *Duru su.* **2.** (ten) Pürüzsüz: *"Bu, duru beyaz tenli ve kıpkızıl dudaklı bir körpe Rus kızıydı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Duru beyaz yanaklarda ürkek bir pembelik kaçacak yer aradı."* -T. Buğra. **3.** *mec.* (dil, üslûp için) Arınmış, karışık olmayan.

durucu *s.* ve *is.* Sürekli kalan, oturan.

-duruk *gr.* İsimden isim türeten ek: *boyun-duruk, burun-duruk, oğul-duruk* vb.

duruk, -ğu *s.* **1.** Hareketi olmayan, belirli bir süre değişmeyen, statik, **dinamik** karşıtı. **2.** *fiz.* Kuvvetlerin dengelenmesiyle ilgili. **3.** *is. fiz.* Hareket etmeyen nesnelerin üzerindeki kuvvet dengeleri ile uğraşan bilim dalı, statik. **4.** *is. fiz.* Dalgalı akımlı elektrik motor veya üreteçlerinde hareketsiz bölüm, stator.

durukluk, -ğu *is.* Duruk olma durumu.

duruksun *s. hlk.* Karar veremeyen, müteredditt.

durulama *is.* Durulamak işi.

durulamak *(-i)* Yıkanmış şeyleri duru sudan geçirmek.

durulanma *is.* Durulanmak işi.

durulanmak *(nsz)* **1.** (yıkanmış şeyler) Duru sudan geçirilmek. **2.** (insan) Yıkandıktan sonra bir daha temiz su dökünmek.

durulaşma *is.* Durulaşmak durumu.

durulaşmak *(nsz)* Duru bir duruma gelmek.

durulma *is.* Durulmak (I, II) durumu.

durulmak (I) *(nsz)* **1.** Duru duruma gelmek: *Bulanık su duruldu.* **2.** (gürültü, kımıldanış, karışıklık, yağış, yel için) Dinmek, sükûn bulmak: *Ortalık duruldu. "Kar ve fırtına durulmuş, hava birden açıvermişti."* -H. Taner. **3.** *mec.* Uslanmak, sakinleşmek: *"Canı yanan kısrak acı bir kişneme salıverdikten sonra birdenbire duruldu."* -H. Taner.

durulmak (II) Durmak işi yapılmak, kalınmak: *"Mor dağlara karargâhlar kurulur / Eteğinde bölük bölük durulur."* -B. S. Erdoğan.

durultma *is.* Durultmak işi.

durultmak *(-i)* Duru duruma getirmek.

duruluk, -ğu *is.* **1.** Duru olma durumu. **2.** *mec.* (dil, uslûp için) Karışık olmama durumu: *"Mustafa Kemal Paşa bizim söylediklerimizi kendine mahsus bir durulukta özetledi."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

durum *is.* **1.** Bir zaman kesiti içinde bir şeyi belirleyen şartların hepsi, vaziyet, hâl, keyfiyet, mevki, pozisyon: *"Genel Sekreter, kazadaki sıtma durumu hakkında verdiğim uzun tafsilâttan pek memnun kaldı."* -R. N. Güntekin. **2.** Duruş biçimi, konum. **3.** Bireyin toplum içindeki ilişkileriyle belirlenen yeri. **4.** *gr.* İsim soyundan kelimelerin birbirleriyle edatlarla ve fiillerle ilişkilerini belirleyen biçim, hâl: *Yalın durum. Belirtme durumu. Kalma durumu.* **durum almak 1)** belli bir duruş biçimine geçmek; **2)** bir olay karşısında belli bir tavır almak. **durumu bozulmak** maddî durumu kötüleşmek. **durumu düzelmek** maddî durumu iyileşmek. **durumuna düşmek** şartları kötüleşmek. **durumunda olmak** (veya **bulunmak**) zorunluğunda olmak.

→ ***durum eki, durum ortacı, durum ulacı, durum vaziyeti***

durumca *zf. (duru'mca)* Duruma göre, durum bakımından.

durum eki *is. gr.* İsmin bir isimle veya fiille ilgisini kuran ek: *ev-i gördüm, ev-in önü.*

durum ortacı *is. gr. bk.* sıfat-fiil.

durum ulacı *is. gr. bk.* zarf-fiil.

durum vaziyeti *is.* Görünüş: *"Durum vaziyetini iskandil ettiniz mi?"* -H. Taner.

durup durup *zf.* **1.** Durarak. **2.** Ara sıra, zaman zaman, bekleyerek: *"Sakarya zaferi tacını giyinceye kadar durup durup dinleyecekti."* -F. R. Atay.

duruş *is.* Durmak işi veya biçimi: *"A-yol, bu kaçıncı duruş?"* -R. N. Güntekin. *"İlk bakışta kaya gibi, heykel gibi mehabetli duruşu da bundan."* -H. Taner.

duruşma *is. huk.* Davacı ile davalının yargıç karşısında hazır bulundukları yargılama evresi: *"Ortada zaptiyesiyle, hapishanesiyle, hâkimleri, duruşmaları ile devlet kuvveti vardı, karşı durulamazdı."* -T. Buğra.

duş *is. Fr. douche* **1.** Temizlik veya tedavi amacıyla yüksekten püskürtmek yoluyla su dökünme: *"Soğuk bir duş, sonra da deliksiz bir uyku!"* -A. İlhan. **2.** Bu biçimde su dökünmeye yarayan alet.

→ ***duş kabini***, ***duş teknesi***

duşak, -ğı *is. hlk.* Hayvanın iki ayağını iple bağlayarak yapılan köstek.

duşaklama *is.* Duşaklamak işi.

duşaklamak *(-i) hlk.* Hayvanın iki ayağını duşakla bağlamak, kösteklemek.

duş kabini *is.* Duş veya banyo küvetinin etrafına takılan, suyun dışarıya sıçramasını önleyen, buharın içeride kalmasını sağlayan, alüminyum veya plâstikten yapılmış çerçevelerine cam, mika ve benzeri plâstik malzeme geçirilmiş, ön panelleri bir ray üzerinde hareket edebilen bir tür banyo.

duş teknesi *is.* Duş yapmak amacıyla banyonun bir köşesine yerleştirilmiş derinliği fazla olmayan tekne.

dut *is. Far. tūt bot.* **1.** Dutgillerden, kuzey yarım kürenin genellikle ılıman bölgelerinde yetişen, yapraklarıyla ipek böceği beslenen ağaç *(Morus).* **2.** Bu ağacın, ak, kara, pembe renkte ekşi veya tatlı, sulu meyvesi. **dut gibi olmak 1)** çok sarhoş olmak; **2)** utanmak, mahcup olmak. **dut yemiş bülbüle dönmek** neşe ve konuşkanlığını yitirmek, susmak: *"Sabahtan akşama kadar durmadan söyleyen geveze Çalıkuşu, dut yemiş bülbüle dönmüştü."* -R. N. Güntekin.

→ ***dut kurusu***, ***dut pekmezi***

dutçuluk, -ğu *is.* Dut ağacı yetiştirme.

dutgiller *ç. is. bot.* Dut, incir ve benzeri cinsleri içine alan iki çeneklilerden bir bitki familyası.

dut kurusu *is.* Dutun kurutulması ile elde edilen kuru yemiş.

dutluk, -ğu *is.* Dut ağaçlarının çok olduğu yer, dut bahçesi.

dut pekmezi *is.* Dut ezilmesi ve şırasının kaynatılması sonunda elde edilen bir pekmez türü.

duvak, -ğı *is.* **1.** Gelinin başını, bazen de yüzünü kapayan dantel veya tülden örtü. **2.** *hlk.* Küp, tandır, baca gibi şeylerin taş veya topraktan yapılmış kapağı. **3.** *hlk.* Bazı bebeklerin doğduğu zaman başlarını çevreleyen zar. **duvağına doymamak** yeni gelinken ölmek veya kocasından ayrılmak.

→ ***duvak düşkünü***

duvakçı *is.* Duvak yapan veya satan kimse.

duvakçılık, -ğı *is.* Duvak yapma veya satma işi.

duvak düşkünü *is.* Yeni gelinken dul kalan: *"Nabi Efendi, Nezahat hanımı duvak düşkünü bir taze diye almıştı."* -M. Yesari.

duvaklama *is.* Duvaklamak işi.

duvaklamak *(-i)* Başını ve yüzünü duvakla örtmek.

duvaklanma *is.* Duvak örtünme.

duvaklanmak *(nsz)* **1.** Duvak örtünmek. **2.** *mec.* Gelin olmak.

duvaklı *s.* **1.** Başı ve yüzü duvakla örtülü. **2.** *hlk.* Doğduğunda, başında zar olan (bebek), perdeli.

duvaksız *s.* Duvağı olmayan.

duvar *is. Far. dīvār* **1.** Bir yapının yanlarını dışa karşı koruyan, iç bölümlerini birbirinden ayıran taş, tuğla vb. gereçlerden yapılan veya örülen dikey düzlem. **2.** Bir toprak parçasını sınırlayan taş, tuğla, kerpiçten yapılan engel: *Bahçe duvarı. "Karabaş, bostan duvarının gölgesinde öğle uykusuna serilir."* -Y. Z. Ortaç. **3.** *mec.* Engel: *İki arkadaşın arasında aşılmaz bir duvar vardı.* **4.** Sonuçsuz, sonuç vermeyen yer. **5.** *sp.* Voleybolda ağ üzerinde karşı takım oyuncusunun vuruşuna karşı koyma. **duvar çekmek 1)** duvar örmek; **2)** aradaki ilişkiye son vermek, görüşmemek. **duvar gibi** çok sağır. **duvar yapmak** *bk.* baraj yapmak.

→ ***duvar ayağı***, ***duvar dayağı***, ***duvar dişi***, ***duvar gazetesi***, ***duvar halısı***, ***duvar kâğıdı***, ***duvar pası***, ***duvar resmi***, ***duvar saati***, ***duvar sarmaşığı***, ***duvar sedefi***, ***duvar takvimi***

duvar ayağı *is.* Yapılarda süs ögesinin dışında görevi olmayan, duvara yapışık, üzerinde yukarıdan aşağıya yivler bulunan yarım ayak.

duvarcı *is.* Duvar ören nitelikli işçi.

duvarcılık, -ğı *is.* Duvar örme işi.

duvar dayağı *is.* Yıkılmaması için duvara eğik olarak konulan destek ağaç.

duvar dişi *is.* İleride eklenecek duvarın iyice tutunması için duvarın bir yerinde bırakılan tuğla çıkıntıları, ekleme dişi.

duvar gazetesi *is.* Duvara asılan, çoğunlukla elle, yazı makinesi ile yazılan okul veya dernek gazetesi.

duvar halısı *is.* Duvara asmak üzere dokunmuş, üzerinde genellikle resim işlenmiş olan ince halı.

duvar kâğıdı *is.* Duvarları süsleyip güzelleştirmek için yüzeylerine yapıştırılan düz veya desenli kâğıt.

duvar pası *is. sp.* İki oyuncunun rakip oyuncuya topu kaptırmadan birbirlerine atmaları ve alan kazanmaları.

duvar resmi *is.* Duvar yüzeyi üzerinde mum boyası, sulu boya, yağlı boya, mozaik veya kazıma gibi tekniklerle yapılan resim.

duvar saati *is.* Duvara asılı saat: *"Gözlerini açınca karyolasının karşısındaki duvar saatine baktı."* -P. Safa.

duvar sarmaşığı *is. bot.* Yaprak dökmeyen, gövde yaprakları saplı, üst yüzü koyu, alt yüzü açık yeşil renkli, sert ve derimsi, küçük çiçekli, meyvesi bezelye tanesi büyüklüğünde etli, sarı veya morumsu siyah renkli bir bitki *(Hedera helix).*

duvar sedefi *is. bk.* dalak otu.

duvar takvimi *is.* Duvara asılan, günlük veya aylık durumu ayrı kâğıtlarla gösteren takvim.

duy *is. Fr. douille* Elektrik ampulünün takıldığı bakır veya pirinçten yivli yer.

→ ***duy priz***

duyar *s.* **1.** Duygulu, duygun, duyarlı, hassas. **2.** Beden üzerinde uyarıldığında hızlı ve güçlü tepkilere yol açan: *Duyar bölge.*

→ ***duyar kat***

duyarga *is. zool.* Eklem bacaklılardan başın ön bölümünde bulunan, eklemlerden oluşmuş hareketli duyu alma organı, lâmise, anten: *"Balık pazarında duyargaları henüz oynar karidesler mi istersiniz, midye dolmaları mı?"* -A. İlhan.

duyargalılar *ç. is.* Bir çift duyargası bulunan, böceklerle çok ayaklıları içine alan eklem bacaklılar topluluğu.

duyar kat *is. sin.* Film tabanı üzerinde yer alan, ışığa karşı duyarlığı olan gümüş bromürlü ecza tabakası.

duyarlı *s.* Dış etkenlere karşı duyarlığı olan, hassas: *"Ordu yürürse, sayısını, sırasını seçecek kadar duyarlı kulakları vardı."* -N. Araz.

duyarlık, -ğı *is.* **1.** Duyum ve duyguları algılayabilme yeteneği, hassasiyet: *"Hastalıklı duyarlığıyla geçmiş bir dönemin yazarıydı o!"* -N. Cumalı. **2.** Zayıf bir etkiye karşı, tepki gösterebilme yeteneği: *Gözün aşırı duyarlığı.* **3.** *sin.* Bir duyar katın ışıktan etkilenme yeteneği.

duyarlıklı *s.* Duyarlığı olan.

duyarlılık, -ğı *is.* Duyarlı olma durumu.

duyarsız *s.* Duyarlı olmayan.

duyarsızlaşma *is.* Duyarsızlaşmak durumu.

duyarsızlaşmak *(nsz)* Duyarlı olma yeteneği kalmamak.

duyarsızlaştırma *is.* Duyarsızlaştırmak işi.

duyarsızlaştırmak *(nsz)* Duyarsızlığını ortadan kaldırmak, duyarsız duruma getirmek.

duyarsızlık, -ğı *is.* Duyarsız olma durumu.

duygan *s.* Aşırı duygulu: *"Sanat eseri yaratmamakla beraber fazla hisli, duygan olanlar, duygularının kuvveti nispetinde, muhakkak, şu beş hissin noksanını sezip sızlanırlar."* -R. H. Karay.

duygu *is.* **1.** Duyularla algılama, his: *Bitkilerde duygu var mı?* **2.** Belirli nesne, olay veya bireylerin insanın iç dünyasında uyandırdığı izlenim: *"Bu lâflarda gerçek payı ne kadar çoksa, duygu payı da ondan az değildir."* -B. Felek. **3.** Önsezi: *"Yolunuzu değiştirmeniz lâzım geldiğini de sezecek kadar bir duygum vardır."* -A. Gündüz. **4.** Ahlâkî, estetik vb. şeyleri değerlendirme, onlara bağlanma yeteneği. **5.** Kendine özgü bir ruhî hareket ve hareketlilik: *Duygularıyla davranıyor. "Bütün bu hatıraların yerini bir tek duygu, fena bir duygu, fenayım, fena oluyorum, çok fenayım duygusu kapladı."* -P. Safa. **duygu uyandırmak** bir duygu oluşturmak: *"Bu çeşit mülâhazalar bizde ancak bir isyan duygusu uyandırabilirdi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **duygu uyanmak** bir duygu oluşmak. **duyguları açığa vurmak** izlenimleri açıkça söylemek, belirtmek: *"En açık yüreklimiz, duygularını açığa vurmaktan en utanmayanımız Makbule'dir."* -R. N. Güntekin. **duygularıyla davranmak** (bir kimse) aklından çok duygularının etkisinde kalmak.

duyguca *zf.* Duygu bakımından.

duygudaş *s.* **1.** Bir konuda duyguları başkası ile aynı olan. **2.** *s.* ve *is.* Üyesi olmadığı hâlde bir partinin, bir kuruluşun görüşlerini benimseyen veya bir görüşü, bir öğretiyi, bir akımı tutan (kimse), sempatizan.

duygudaşlık, -ğı *is.* **1.** Aynı duyguları paylaşma. **2.** *psikol.* Bir insanın bir başkasına karşı doğrudan doğruya bir eğilim duyması, sempati.

duygulandırma *is.* Duygulandırmak işi.

duygulandırmak *(-i)* Duygulanmasını sağlamak, duygulanmasına sebep olmak.

duygulanım *is.* **1.** Etkilenme, duygulanma: *"Ona en azından iyi duygulanımlar vermem gerekirken üzüyorum onu."* -E. Bener. **2.** *psikol.* İstenç ve anlıktan ayrı görülen, duygusal tepkiler gösterme durumu. **3.** *fel.* Duyarlığın harekete geçişi. **4.** *fel.* Dış sebeplerle bir ruh durumunun değişmesi. **5.** *fel.* Tutkudan daha düzenli, ama daha güçsüz olan seçkin bir eğilim.

duygulanış *is.* Duygulanmak işi veya biçimi.

duygulanma *is.* **1.** Duygulanmak durumu, tahassüs. **2.** *psikol.* İç salgı bezlerini de kapsayan türlü etkiler altında duygusal tepkiler gösterme.

duygulanmak *(nsz)* Bir olay, bir görünüm karşısında birdenbire güçlü duyguların etkisinde kalmak: *Bu güzel davranışınızdan çok duygulandım.*

duygulu *s.* Duygusu, duyarlığı çok olan, kolay duygulanan, içli, hassas: *"Bizi kapıda yumuşak, içli, duygulu bir kadın karşıladı."* -H. Taner.

duygululuk, -ğu *is.* **1.** Tepkilerin öncelikle duygulara dayanması durumu. **2.** Çabuk, kolay heyecanlanma eğilimi. **3.** Uyarımları almadaki incelik.

duygun *is.* Duygulu, duyar, hassas: *"Bizim kız biraz hayalci, biraz romantik, biraz çokça duygun olsaydı, belki başka şeyler de öğrenecekti."* -M. Ş. Esendal.

duygunluk, -ğu *is.* Duygun olma durumu, hassasiyet.

duygusal *s.* **1.** Duygularla ilgili, duygulara dayanan, hissî. **2.** Duygunun ağır bastığı, duygunun aşırı etkilediği (eser veya insan).

→ ***duygusal düşünme***

duygusal düşünme *is. fel.* Bilgiye dayalı düşünmenin karşısında, duygusal yaşamdan çıkan ve onunla belirlenen düşünme.

duygusallık, -ğı *is.* **1.** Duygusal olma durumu: *"Geçmişten söz etmek, çocukluğumdan söz etmek gibi tatlı bir duygusallığa götürür bizi."* -H. Taner. **2.** Duyumların ve duyguların ağır basması, aşırı bir biçimde insanı etkilemesi durumu.

duygusuz *s.* **1.** Duygusu, duyarlığı olmayan, hissiz: *"Alığa döndüm, bir çuval pamuk kadar duygusuzum."* -A. Gündüz. **2.** Katı yürekli, umursamaz, hissiz: *"Sakin, hatta donuk, bütün durumlarda duygusuz görünür o..."* -T. Buğra.

duygusuzluk, -ğu *is.* **1.** Duygusuz olma durumu, hissizlik. **2.** Duygusuzca davranış.

duyma *is.* Duymak durumu.

duymak, -ar *(-i)* **1.** İşitmek, ses almak: *Gürültüyü duydum. "Çamaşırcı Fatma kadın annemin duymayan kulaklarına yalvarıyor."* -Y. Z. Ortaç. **2.** Bilgi almak, öğrenmek, haber almak: *Yaptıklarını duydum.* **3.** *mec.* Sezmek, fark etmek, hissetmek: *Yıllar nasıl geçti, duymadım. "Güzel olmasın, fakat ruhu olsun, bir şey duysun."* -H. C. Yalçın. *"Bütün saz şairleri gibi duyarak, kendini güfteye vererek söylüyordu."* -H. Taner. **4.** Dokunma, koklama vb. duyularla algılamak, hissetmek: *"Yüzme denilen mucizeyi ancak beş altı sene sonra avuçlarımızın içinde duyabilecektik."* -B. R. Eyuboğlu. **5.** Nesnelere dokunmakla onların sıcaklık, soğukluk, sertlik, ağırlık, hareket gibi fizik durumlarından bilgi edinmek, hissetmek: *Elimin üzerinde bir böceğin gezdiğini duydum.* **6.** Bir ruh durumu içine girmek: *"...gene her bıraktığımız ölü için ümitsiz bir keder duyuyorum."* -F. R. Atay. *"Hakikî bedbahtlar, sefaletlerini birdenbire açığa vurmaktan utanç duyarlar."* -R. N. Güntekin.

duymamazlık, -ğı *is.* Duymazlık: *"Duymamazlığa gelip başımızı çeviriyoruz."* -S. M. Alus.

duymazlık, -ğı *is.* Duymamış gibi davranma durumu. **duymazlıktan gelmek** ilgilenmek istemediği için duymamış gibi davranmak: *"Evine gönderilen haberleri hep duymazlıktan gelmişti."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

duynak, -ğı *is. bk.* toynak.

duy priz *is.* Ampul takmaya veya elektrik akımı almaya yarayan araç.

duysal *s.* Duyuyla alınan.

duyu *is.* İnsanların ve hayvanların, dış dünyanın uyaranlarını görme, işitme, koklama, dokunma ve tatma organlarıyla algılama yeteneği, hasse.

→ ***duyuüstü***

duyulma *is.* Duyulmak durumu.

duyulmak *(nsz)* Duymak durumuna konu olmak: *"Arada bir, küçük dalgaların kâh gülüştükleri, kâh ağlaştıkları duyulur."* -A. Ş. Hisar.

duyulmamış *s.* O güne kadar karşılaşılmamış (şey), şaşılacak (şey).

duyulur *s.* Duyulan, duyularla algılanabilen. **duyulur duyulmaz 1)** çok alçak, ancak işitilebilen (ses); **2)** haber öğrenilir öğrenilmez.

duyum *is.* **1.** Haber, istihbarat: *Sıcaklık duyumu.* **2.** Duyu.

→ ***duyum eşiği, duyum ikiliği, duyumölçer, duyum yitimi***

duyumculuk, -ğu *is. psikol.* Her bilginin temelinde duyumların bulunduğu ileri sürülen öğretilerin genel adı, sansüalizm.

duyum eşiği *is. psikol.* Bir uyarımın, duyabileceği en aşağı derecesi.

duyum ikiliği *is. psikol.* Bir duyunun başka nitelikte bir duyum uyandırması, bir sesin aynı zamanda bir renk duygusu vermesi gibi, sinestezi.

duyumlu *s.* Duyumu olan.

duyumölçer *is. psikol.* Derinin duyarlığını ölçmeye yarayan alet.

duyumsal *s. biy.* Duyu organları ile ilgili: *Duyumsal sinirler. İşitme, duyumsal bir görevdir.*

duyumsama *is.* Duyumsamak durumu.

duyumsamak *(-i)* Duyular aracılığıyla bir şeyi algılamak.

duyumsamazlık, -ğı *is. fel.* **1.** Duygusuzluk; az ve yavaş tepki gösteren, bunun sonucu duygulandırıcı sebeplere karşı ilgisiz kalan insanın niteliği. **2.** *psikol.* Düzgülü olarak türlü durumların harekete getirdiği ilgi ve duygulardan yoksun olma durumu.

duyumsatma *is.* Duyumsatmak işi.

duyumsatmak *(-i)* Duyumsamasına sebep olmak.

duyumsuz *s.* Duyumu olmayan.

duyumsuzluk, -ğu *is.* Duyumsuz olma durumu.

duyum yitimi *is. bk.* anestezi.

duyurma *is.* Duyurmak işi.

duyurmak *(-i, -e)* **1.** Duymasını sağlamak: *"Sesini duyuramadığını anlayarak daha kuvvetle tekrar etti."* -P. Safa. *"Ak-*

man, ağaya pek duyurmak istemeyen ağır bir sesle kulağıma eğildi." -O. C. Kaygılı. **2.** İlân etmek. **3.** *mec.* Sezdirmek.

duyuru *is.* Herhangi bir olguyu, bir işi, bir durumu duyurmak için yayımlanan yazılı veya sözlü haber, ilân, anons.

→ *duyuru tahtası*

duyurucu *s.* Duyurma özelliği olan.

duyurulma *is.* Duyurulmak işi.

duyurulmak *(-e)* **1.** Duyulmasını sağlamak. **2.** İlân edilmek.

duyurum *is.* Duyurma işi.

duyuru tahtası *is.* İlânın üzerinde duyurulduğu tahta.

duyusal *s.* Duyu ile ilgili.

duyuş *is.* **1.** Duymak işi veya biçimi. **2.** *mec.* Seziş.

duyuüstü *s. fel.* **1.** Duyularla verilmeyen. **2.** Algılama yoluyla değil, düşünme ile kavranan.

-dü *bk.* -dı / -di vb.

düalist *is.* ve *s. Fr. dualiste fel.* **1.** İkici, ikicilik yanlısı. **2.** İkiciliğe ilişkin.

düalizm *is. Fr. dualisme fel.* İkicilik.

Dübbüasgar *öz. is. Ar. dubb-i aṣġar astr.* Küçük Ayı.

Dübbüekber *öz. is. Ar. dubb-i ekber astr.* Büyük Ayı.

dübel *is. Fr. double* **1.** Duvarlarda çivinin daha sağlam yerleşmesi için açılan deliğe önceden çakılan plâstik yuva. **2.** *is.* 4-20 mm çaplarında, uçları yarık ve tırtıllı, baş tarafı uca doğru daralan delikli, orta sert veya sert plâstikten yapılmış özel kavelâ.

dübeş *is. Far. do "iki" + T. beş* Oyunda, atılan zarlardan ikisinin de beş benekli yüzünün üste gelmesi.

düden *is. coğr.* Kireçli bölgelerde kirecin erimesi veya yer altındaki karstlı bir çukur tavanın çökmesiyle oluşan doğal kuyu.

düdük, -ğü *is.* **1.** İçinden hava veya buhar geçirilince keskin ses çıkaran ve işaret vermek için kullanılan araç: *"Ben düdük sesi işitir gibi oldum, posta geçmiş olmasın..."* -M. Ş. Esendal. **2.** *argo* Akılsız, boş kafalı. **3.** Taşıtlarda karşı tarafı uyaran korna. **düdük gibi** (giysi için) çok dar, daracık: *"Mayosunu kendi ördü, yün çekti, düdük gibi dapdaracık oldu."* -R. H. Karay. **düdük gibi kalmak 1)** yapayalnız kalmak; **2)** zayıflamak.

→ *düdük makarnası*

düdükçü *is.* Düdük yapan veya satan kimse.

düdükleme *is.* Düdüklemek işi veya durumu.

düdüklemek *(-i) argo* **1.** Cinsel ilişkide bulunmak. **2.** *argo* Aldatmak, kandırmak. **3.** *argo* Değersiz bir şeyi çok değerliymiş gibi birine satmak.

düdüklü *s.* **1.** Düdüğü olan. **2.** *is. hlk.* Düdüklü tencere.

→ *düdüklü tencere*

düdüklü tencere *is.* Buhar basıncından yararlanarak yemeği çabuk ve sağlıklı olarak pişiren bir tür tencere.

düdük makarnası *is.* **1.** İçi delik makarna. **2.** *argo* Aptal, anlayışsız.

düello *is. (düe'llo) İt. duello* **1.** İki kişi arasında, tanıklar önünde yapılan silâhlı vuruşma. **2.** *mec.* İki siyasî, ekonomik güç arasındaki çatışma. **3.** *bk.* söz düellosu.

düellocu *is.* Düello yapan kimse.

düet *bk.* duo.

dügâh *is. (dügâ:h) Far. dū-gāh müz.* Türk müziğinde bir birleşik makam.

düğme *is.* **1.** Giyecek, yorgan vb.nin bazı yerlerine ilikleyici veya süs olarak dikilen kemik, metal, sedef gibi sert maddelerden yapılmış küçük tutturmalık: *"Sımsıkı bağlanmış bir örme kese çıkarıyor, birer birer düğmelerini çözüyor."* -R. N. Güntekin. **2.** Çevrilmek veya üzerine basılmak yoluyla bir elektrik akımını açan, kapayan herhangi bir makineyi işleten veya durduran parça, komütatör: *Radyonun düğmesi.* **3.** *zool.* Üst deri altındaki kıkırdak ve yağdan oluşmuş düğme biçimindeki çıkıntı: *Kalkan balığının düğmeleri.*

düğmeci *is.* Düğme, fermuar, boncuk gibi şeyler yapan veya satan kimse.

düğmecilik, -ği *is.* Düğme yapma veya satma işi.

düğmek, -er *(-i) hlk.* Düğüm yapmak.

düğmeleme *is.* Düğmelemek işi.

düğmelemek *(-i)* Bir şeyin düğmesini iliğine geçirmek, iliklemek.

düğmelenme *is.* Düğmelenmek durumu.

düğmelenmek *(nsz)* Düğmelenmek işine konu olmak veya düğmelemek işi yapılmak, iliklenmek.

düğmeli *s.* **1.** Düğmesi olan: *"Yukarıya kadar düğmeli bir botu vardı."* -H. F. Ozansoy. **2.** Düğme ile tutturulan.

düğmesiz *s.* **1.** Düğmesi olmayan: *"Üstüne boynundan geçen, düğmesiz, yamalı ve partal bir yelek geçirmiş."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Düğme ile tutturulamayan.

düğü *is. hlk.* **1.** Elendikten sonra geriye kalan en ince bulgur. **2.** *hlk.* Pirinç.

düğüm *is.* **1.** İplik, ip, halat gibi bükülebilir şeyleri kıvırıp kendi üzerine veya birbirine dolayarak yapılan boğum. **2.** *mec.* Anlaşılamayan, çözülemeyen karışık durum: *"İçi ne kadar karışık olursa olsun, bu samimiyet her düğümü çözer."* -P. Safa. **3.** *fiz.* Gelen ve yansımış dalgaların girişimiyle oluşan kararlı dalgalarda titreşim genliğinin sıfır olduğu noktalardan her biri: *Ardışık iki düğüm arası bir yarım dalga uzunluğudur.* **4.** *ed.* Edebî eserlerde çapraşık olguların çözülmeden önce toplandığı en büyük merak unsuru. **düğüm atmak** düğümlemek: *"Küpeşte tahtasının deliğinden de geçir, düğüm at."* -S. F. Abasıyanık. **düğüm üstüne düğüm vurmak (atmak)** parasını pintilik ederek saklamak. **düğüm vurmak 1)** düğümlemek; **2)** parasını pintilik ederek saklamak, biriktirmek. **düğümünü çözmek** *mec.* anlaşılmaz bir şeyi anlaşılır duruma getirmek.

→ *düğüm düğüm, düğüm noktası*

düğüm düğüm *s.* Üzerinde düğümler olan.

düğümleme *is.* Düğümlemek işi.

düğümlemek *(-i)* **1.** Düğüm yapmak. **2.** Düğüm yaparak bağlamak: *"Sandalın koltuğunu demir halkaya düğümledi."* -S. F. Abasıyanık.

düğümlenme *is.* Düğümlenmek durumu.

düğümlenmek *(nsz)* **1.** Düğümle bağlanmak. **2.** Sıkışmak: *Trafik düğümlendi.* **3.** *mec.* Bütün sorunlar bir yerde toplanıp birleşmek.

düğümlü *s.* **1.** Düğümlenmiş olan. **2.** Budaklı: *"Yüksek çınarların yamru yumru düğümlü dalları henüz yapraklarla örtülmemişti."* -Ö. Seyfettin. **3.** *mec.* Sorunlu, karışık.

düğüm noktası *is.* Bir şeyin sonuçlanması için çözülmesi, açıklığa kavuşturulması gereken güç yanı.

düğümsüz *s.* Düğümü olmayan.

düğün *is.* **1.** Evlenme dolayısıyla yapılan tören, eğlence: *"Babam düğünün savaştan sonraya kalmasını uygun görmüş."* -A. Gündüz. *"Tarlanın birazını satayım da düğün parası hazır edeyim."* -R. N. Güntekin. **2.** Sünnet düğünü. **düğün bayram etmek** çok sevinmek, çok sevinç duymak. **düğün değil, bayram değil, enişte beni neyi öptü** gösterilen yakınlığın, iltifatın gizli bir sebebi olacak. **düğün dernek, hep bir örnek** olayların veya yapılan işlerin hep birbirine benzediğini anlatır. **(birinin) düğününde kalburla (elekle) su taşımak** bir yardımına karşılık olarak bekâr bir kimseye çok büyük bir yardımda bulunma sözü olarak kullanılır. **kambersiz düğün olmaz** her toplantıda veya her işin içinde bulunmak merakında olanlar için yarı sitem, yarı şaka olarak söylenir.

→ *düğün alayı, düğün çiçeği, düğün çiçeğigiller, düğün çorbası, düğün dernek, düğün evi, düğün hamamı, düğün pilâvı, düğün salonu, düğün yahnisi*

düğün alayı *is.* Düğüne katılanların çalgı eşliğinde ve toplu hâlde yürümesiyle oluşan topluluk.

düğüncü *is.* **1.** Düğün sahibi, toycu. **2.** Düğün çağrıcısı. **3.** Düğüne katılanlar: *"Düğüncüler akşama kadar güneş altında pişmiş, bıkmış, yanmış oldukları için rakı sofrasına pekçe sokuldular."* -M. Ş. Esendal.

düğüncübaşı *is.* Düğünü yöneten kimse.

düğün çiçeği *is. bot.* Düğün çiçeğigillerin örnek bitkisi *(Ranunculus).*

düğün çiçeğigiller *ç. is. bot.* İki çeneklilerden, bazı türleri süs bitkisi olarak kullanılan bir familya.

düğün çorbası *is.* Et, un, yoğurt katılarak özellikle düğünlerde yapılan ve üzerine kızgın yağ dökülen çorba çeşidi: *"Muhteşem bir kâse içinde dumanı tüte tüte düğün çorbası gelmiş."* -Ç. Altan.

düğün dernek, -ği *is.* Evlenme dolayısıyla yapılan kutlama töreni ve eğlence: *"Kuruçeşme'de düğün dernek evlendiler."* -M. Ş. Esendal.

düğün evi *is.* İçinde düğün yapılan yer. **düğün evi gibi** sevinçli ve telâşlı bir kalabalık bulunan (yer).

düğün hamamı *is.* Düğünden bir gün önce gelin ve yakınlarının yiyecek, müzik, oyun ve gösterilerle hoş vakit geçirerek yıkanıp temizlenme.

düğün pilâvı *is.* Düğünlerde özel olarak pişirilen pilâv. **düğün pilâvıyla dost ağırlamak** başkasının kesesinden veya elinden ikramda bulunmak.

düğün salonu *is.* Kiralanarak içinde eğlence ve toplantı yapılan salon.

düğünsüz *s.* Düğün olmadan, düğün yapmadan, düğünü olmayan.

düğün yahnisi *is.* Hafifçe kavrulan bol soğan içinde kemikli kuzu etinin ağır ateşte pişirilmesiyle hazırlanan, az sulu yemek türü.

düğürcük, -ğü *is. hlk.* İnce bulgur.

-dük (I) *bk.* -dık / -dik vb.

dük, -kü (II) *is. Fr. duc* Bazı devletlerde prensten sonra gelen en yüksek soyluluk unvanı.

dükkân *is. Ar. dukkān* **1.** Perakende satış yapan esnafın, küçük zanaat sahiplerinin satış yaptıkları veya çalıştıkları yer: *Bakkal dükkânı. "Orada bir keresteci dükkânı açmış."* -Y. K. Beyatlı. *"Birkaç kişiye yol sorduktan sonra dükkânı bulabildim."* -R. N. Güntekin. **2.** *mec.* Görevli olarak çalışılan yer, iş yeri: *"Bir gece oyuncular, dükkânı, tezgâhı toplayıp kasabadan defoldular."* -R. N. Güntekin. **3.** *argo* Kumarhane.

dükkâncı *is.* Dükkân işleten kimse: *"Dükkâncıları bayrak asmaya teşvik edecekti."* -H. C. Yalçın.

düklük, -ğü *is.* **1.** Dük olma durumu. **2.** Bir dükün yönetimindeki ülke.

düldül *is. Ar. duldul* **1.** Hz. Ali'ye Peygamber tarafından armağan edilen katırın adı. **2.** *şaka* Kötü at: *"Şu bizim düldüle bir saman vesikası lütfetseniz keyfime payan olmayacak."* -P. Safa. **3.** *şaka* Eski otomobil veya modası geçmiş araç. **4.** Mekanik olarak çalışan oyuncak çocuk arabası.

dülger *is. Far. durūd-ger* Yapıların kaba ağaç işlerini yapan kimse: *"Rumeli Hisarı'nda Fatih Sultan Mehmed'in duvarcı ve dülgerleri, Bizans üzerine açılacak büyük savaşın namlı hisarını ya bugün yükseltecek ya yarın."* -A. İlhan.

→ ***dülger balığı***

dülger balığı *is. zool.* Kemikli balıklar takımından, başı büyük, ağzı geniş, vücudu yassı ve söbe, üstü dikenli pullarla kaplı bir balık *(Zeus faber).*

dülgerlik, -gi *is.* Dülgerin zanaatı: *"Köyde dülgerlik ve nalbantlık yapardı."* -S. F. Abasıyanık.

dümbelek, -ği *is. Far. donbek* **1.** Ağzına deri gerilmiş, çanak biçiminde, darbukaya benzer bir çeşit çalgı. **2.** *s. hlk.* Anlayışsız, sersem.

dümbelekçi *is.* Dümbelek çalan veya dümbelek satan kimse.

dümdar *is. Far. dum-dār ask. esk.* Artçı.

dümdüz *s. (dü'mdüz)* **1.** Çok düz: *"Mühendislerin keşfine göre, taş ocağı olarak işletilirse yirmi senede dümdüz olabilirmiş."* -Y. K. Beyatlı. **2.** *mec.* Kendi hâlinde, uysal (kimse), basit: *"Yirmi iki senelik dümdüz bir hayat."* -A. Gündüz. **3.** *mec.* Bilgisi, görgüsü çok dar bir sınır içinde kalan (kimse).

dümen *is. İt. timone* **1.** Hava ve deniz taşıtlarında, taşıta istenilen yönü vermeye ve belirli bir doğrultuda götürmeye yarayan hareketli parça. **2.** *argo* Dalavere, hile: *"Hani öldürseler yaşayamazdı bensiz? Yalan mıydı? Dümen miydi?"* -O. Kemal. **3.** *mec.* Yönetim, idare. **dümen çevirmek** *tkz.* hileye, düzene başvurmak. **dümen kırmak** yön değiştirmek: *"Her hâlde kaçmayı düşünüyor olmalıydı. Yolun kenarındaki tek tük ağaçlara doğru dümen kırdı."* -R. N. Güntekin. **dümen kullanmak** *argo* bir işi kurnazca yönetmek. **(birinin) dümen suyundan gitmek** *mec.* birine bağımlı olmak, her şeyde ona uyarak davranmak. **dümen tutmak** *den.* teknenin gideceği yolu gözleyerek dümeni yönetmek: *"Kimimiz dümen tutar mavnalarda / Kimimiz çımacıdır halat başında."* -O. V. Kanık. **dümen yapmak** *argo* dalavere, hile ile birini kandırmak, aldatmaya çalışmak. **dümeni kırmak** *argo* çekip gitmek, kaçmak, uzaklaşmak. **dümenine bakmak** *argo* şartlar ne olursa olsun çıkarını gözetmek.

→ ***dümen bedeni, dümen boğazı, dümen evi, dümen neferi, dümen suyu, dümeni eğri***

dümen bedeni *is. den.* Dümen boğazını oluşturmak için boydan boya konulan tek parça.

dümen boğazı *is. den.* Dümenin dümen yelpazesinden yukarı kalan bölümü.

dümenci *is.* **1.** Gemilerde dümeni kullanan kimse. **2.** *argo* En geride olan, sonuncu, en tembel: *"Bahriye Mektebinden dümenci, yani sonuncu olarak çıktım."* -A. Ş. Hisar. **3.** *argo* Dalavereci, hileci, düzenbaz.

dümencilik, -ği *is.* **1.** Dümencinin işi. **2.** *argo* En geride olma durumu, sonuncu olma durumu: *Bu dümencilikle okulu on yılda zor bitirir.* **3.** *argo* Dalaverecilik, düzenbazlık, hilecilik.

dümen evi *is. den.* Dümen boğazının geçmesi için kıç bodoslamasının üst ucuna ve teknenin kümbet olan bölümüne açılmış oval delik.

dümeni eğri *s. şaka* Yan yan yürüyen.

dümen neferi *is. mec.* En geride olan, sonuncu, en tembel.

dümensiz *s.* Dümeni olmayan: *"Yelkensiz ve dümensiz kotra, şimdi bir kano sür'ati ile hareket ediyordu."* -A. Gündüz.

dümen suyu *is.* Gemi giderken arkasında bıraktığı köpüklü iz.

dümtek *is. müz.* Klâsik Türk müziğinde tempo: *"Ellerini dümtek usulü ile dizlerine vurur."* -Ö. Seyfettin. **dümtek tutmak** tempo tutmak.

dün *is.* **1.** Bugünden bir önceki gün: *Düne kadar burada idi. "Dün gece uyuyamadım da biraz başım ağrıyor."* -P. Safa. **2.** Geçmiş: *Bugünü anlamak için dünü bilmek gerek.* **3.** *zf.* Bugünden bir önceki günde: *Dün söyledi.* **4.** *zf.* Kısa bir süre önce. **dün bir, bugün iki** (işe başladığından beri) çok az zaman geçtiği hâlde. **dün cin olmuş, bugün adam çarpıyor** işinde ustalaşmadan hile yollarına başvuruyor.

dünden *zf.* **1.** Bugünden bir önceki günden: *Dünden kalma yemek.* **2.** Çoktan, seve seve: *O dünden razı.* **dünden bugüne** çabucak, az zamanda. **dünden hazır** (veya **razı**) kendisine yapılan bir öneriyi seve seve ve hemen kabul eden. **dünden ölmüş** çalışma hevesi kalmamış.

dünit *is. Fr. dunite (Yeni Zelanda' da Dun yer adından) jeol.* Temel maddesi olivin olan iri taneli kayaç.

dünkü *s.* **1.** Bugünden bir önceki günle ilgili: *Dünkü gün. Dünkü yağmur.* **2.** Yakın geçmişteki: *"Dünkü kaplan, bir kül kedisi yumuşaklığı ile göğsüme yaslandı."* -A. Gündüz. **3.** *mec.* Acemi, yeni, toy: *O daha dünkü memurdur. "Daha dünkü damatla böyle çabucak yüz göz olup rezaleti ayyuka çıkarmak olur mu hiç?"* -H. R. Gürpınar.

→ ***dünkü çocuk***

dünkü çocuk, -ğu *is.* Deneyimi az, toy, acemi: *Dünkü çocuk bize akıl öğretmeye kalktı.*

dünür *is.* Karı kocanın baba ve analarının her biri. **(bir kıza) dünür düşmek** bir kızı evlenmek üzere başkası için istemek. **dünür gezmek** evlenecek erkek için kız aramaya çıkmak. **dünür gitmek** evlenecek kimse için kız istemeye gitmek: *"Dayısı, amcası dahil, obadan, oymaktan kimse*

dünür gitmeye gönüllü değildir." -T. Buğra.

dünürcü *is. hlk.* Kız görmeye giden kimse, görücü.

dünürcülük, -ğü *is.* Dünürcünün işi.

dünürleşme *is.* Dünürleşmek işi veya durumu.

dünürleşmek *(nsz, -le) hlk.* Kız alıp verme yolu ile hısım olmak.

dünürlük, -ğü *is.* **1.** Dünür olma durumu. **2.** Evlenme sonucu oluşan yakınlık, akrabalık, sıhriyet.

dünya *is. (dünya:) Ar. dunyā* **1.** *astr.* Üstünde yaşadığımız gök cismi: *"Dünyanın düzeni, güneşin her gün beklenen saatte doğacağı üstüne kurulmuştur."* -N. Cumalı. **2.** Dış, çevre, ortam: *"Biz dünyadan ayrı yaşarken dünya epey değişmiş."* -H. C. Yalçın. **3.** İnançları bir olan ülke veya insanlar topluluğu: *Batı dünyası. Doğu dünyası.* **4.** Duygu, düşünce ve hayal âlemi: *"Köprüye kadar kendi dünyaları içinde ne tatlı, ne özlü konuşurlardı."* -Y. Z. Ortaç. **5.** *is.* El gün, herkes: *"Dünyanın tertemiz kızı iken dünyanın en berbat kızı diyorlardı."* -A. Gündüz. **6.** Meslek veya iş birliği içinde bulunma, camia: *ressamlar dünyasında onun yeri ayrıdır.* **dünya ahret kardeşim olsun** bir kişiye kardeşlik duygusundan başka bir gözle bakılmadığını anlatır: *"Artık sizin Tatarcıkla aranızdaki husumet bitti, değil mi Haşim? -Dünya ve ahret kardeşim."* -H. E. Adıvar. **dünya başına dar olmak** (veya **gelmek**) çok sıkılmak, büyük bir çaresizlik içinde kalmak. **dünya başına yıkılmak** çok sıkılmak, umutlarını yitirmek: *"Fakat kendi tabiri üzerine dünya başına yıkılmış zannetti."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **dünya bir araya gelse** dünyadaki bütün insanlar engel olmaya kalksa bile: *"... bütün dünya bir araya gelse fikrimi değiştiremez."* -Ö. Seyfettin. **dünya durdukça** sonsuzluğa dek, ebediyer.. **dünya durdukça durasın!** çok yaşa, Tanrı sana sonsuz bir ömür versin! **dünya görmüş** çok gezmiş, çok yer görmüş: *"İyi okutmuşlar, iyi büyütmüşlerdi. Sınır dışına çıkmış, dünya görmüştü."* -Y. Z. Ortaç. **dünya gözü ile görmek** ölmeden önce, sağlığında: *"Hanımefendisini dünya gözüyle bir kere daha görmek istemişti."* -R. N. Güntekin. *"Seni dünya gözüyle bir daha görmeyi nasip edene şükrolsun."* -Y. Kemal. **dünya gözüne zindan olmak (görünmek** veya **kesilmek)** büyük bir karamsarlık ve umutsuzluk içinde olmak. **dünya kadar** pek çok: *"Hazırlandım. Daha dünya kadar vaktimiz var."* -M. Yesari. *"Eve döneyim desen, Feneryolu istasyonuna dünya kadar yol var."* -S. M. Alus. **dünya kelâmı etmek** konuşmak. **dünya varmış** sıkıntılı bir durumdan kurtulan kimsenin söylediği söz: *İçerisi zindan gibiydi, oh burada dünya varmış!* **dünya yıkılsa umurunda değil** hiçbir şeyle ilgilenmez, sorumsuz, kaygısız. **dünya yüzü görmemek** kapalı bir yerde sürekli kalmak. **dünyadan elini eteğini çekmek** bir kenara çekilip çevresiyle ilgisini kesmek, toplumun yaşayışına karışmamak, dünya işleriyle ilgilenmez olmak: *"Dünyadan elini eteğini çekmiş bir kimse için Anadolu'nun bu ücra köşesinden daha uygun neresi bulunabilir?"* -Y. K. Karaosmanoğlu. **dünyadan geçmek** (veya **el çekmek)** bir kenara çekilip toplum yaşamına karışmamak: *"Başına yazma yemenisi bağlanarak dünyasından geçirilmiş görgüsüz, şapşal bir kadın."* -R. N. Güntekin. **dünyadan haberi olmamak** çevresinde olup bitenleri bilmemek. **dünyalar (biri) -in oldu** çok sevindi. **dünyanın (birşey) -i** pek çok..., hesapsız: *Dünyanın parası harcandı. "Dünyanın masrafını yapmış, bahçeye araba araba toprak ve gübre taşıtmıştır."* -T. Buğra. **dünyanın dört bucağı** dünyanın her yanı, her yönü: *Dünyanın dört bucağından gelen gezginler...* **dünyanın kaç bucak** (veya **köşe) olduğunu göstermek (anlamak)** dünyada ne gibi güçlükler olduğunu bildirmek (veya anlamak), insanın başına neler gelebileceğini öğretmek veya öğrenmek. **dünyanın öbür** (veya **bir) ucu** çok uzak yerler için söylenir. **dünyanın tadını çıkarmak** bütün zevklerden yararlanmak, mutlu ve rahat yaşamak: *"Aldırma kocacığım dedi, herkes sakız çiğner ama, çingene kızı tadını çıkarır... Dünyanın tadını çıkarmaya devam ettik."* -O. Kemal. **dünyanın ucu uzundur** yaşadıkça insanın türlü durumlarla, çeşitli olaylarla karşılaşabileceğini anlatır. **dünyasından geçmek** her şeye karşı ilgisiz duruma gelmek. **dünyaya gelmek** (insan için) doğmak: *"Sonunda ne kadar istedilerse de erkek çocukları dünyaya gelmedi."* -N. Cumalı. **dünyaya getirmek** doğurmak: *"Hayriye Hanım yedi gün evvel ilk çocuğunu dünyaya getirmiştir."* -R. N. Güntekin. **dünyaya gözlerini kapamak** (veya **yummak)** (insan) ölmek: *"Bir sabah söyledi son sözlerini / Yumdu dünyaya elâ gözlerini."* -Y. K. Beyatlı. **dünyaya kazık çakmak** (veya **kakmak)** *tkz.* çok uzun ömürlü olmak, çok yaşamak. **dünyayı anlamak** dünyada neler olduğunu öğrenmek, deneyimi artmak. **dünyayı gözü görmemek** üzüntü, öfke, karamsarlık ve çok mutlu olma gibi durumlarda başka bir şey düşünememek, ölçülü davranamamak, yoğun olarak bir iş ile uğraşma: *"Günlerce, haftalarca kitapların içine gömülür, dünyayı görmezdim."* -R. N. Güntekin. **dünyayı haram etmek** bir yeri yaşanılmaz duruma getirmek: *"... kadıncağıza, o iki zavallı öksüz kızcağıza, dünyayı haram ediyor."* -A. İlhan. **dünyayı toz pembe görmek** üzücü durumlara bile iyimser gözle bakmak: *"Gümüş şamdanların, pembe karanfillerin, kristallerin renk renk, ışık ışık parladığı sofralarda melek yüzlü, tatlı dilli insanlarla konuşur, dünyayı toz pembe görürdük."* -M. Ş. Esendal. **dünyayı tutmak** çok yayılmak, her yere dağılmak: *"Şöhreti dünyayı tutan Paris kadını nadiren güzeldir."* -A. Haşim. *"Sıcak ekmek kokusu dünyayı tutmuş bile."* -A. İlhan. **(birine) dünyayı zindan (zehir) etmek** (veya **dünyayı başına dar etmek)** bir kimseyi çok sıkıntılı bir duruma sokmak: *"En güzel zamanında hiç olmayacak bir şey çıkarır, dünyayı kendine zehir edersin."* -R. N. Güntekin.

→ ***dünya âlem, dünya evi, dünya görüşlü, dünya görüşü, dünya güzeli, dünya kelâmı, dünya malı, dünya nimeti, dünya penceresi, dünyanın yedi harikası***

dünya âlem *is. hlk.* Herkes, bütün insanlar.

dünyada *zf. (dünya:'da)* (olumsuz fillerle) Hiçbir zaman, hiçbir biçimde: *Bu kitabı dünyada kimseye vermem.*

dünya evi *is.* Evlilik. **dünya evine girmek** evlenmek: *"Yaşları daha genç görünüyor, fakat buralarda yapılan ilk iş eli ekmek tutar tutmaz dünya evine girmek olduğu için kim bilir kaç sene evvel evlendiler."* -R. N. Güntekin.

dünya görüşlü *is.* Evrenin ve hayatın anlamını, amacını, değerini insan varlığını ve davranışlarını bütünüyle kavramaya çalışan genel düşünce, evrene toplu bir bakış.

dünya görüşü *is.* İçinde yaşanılan çağı tanıma, anlama yetisi.

dünya güzeli *s.* Çok güzel (kadın veya erkek).

dünya kelâmı *is.* Tanrı sözlerinden başka söz.

dünyalı *s.* Dünyaya ait olan.

dünyalık, -ğı *is.* Mal, mülk, servet, para. **dünyalığı doğrultmak** yaşamı süresince yetecek parayı kazanmak.

dünya malı *is.* **1.** Varlık, servet. **2.** İnsanın hoşuna gidecek, huzur verecek durum ve şartların bütünü.

dünyanın yedi harikası *is.* Eski ulusların olağanüstü olarak niteledikleri yapılar (Mısır piramitleri, Semiramis'in asma bahçeleri, Zeus'un heykeli, Artemis tapınağı, Mausolos'un anıtkabri, İskenderiye feneri, Rodos heykeli).

dünya nimeti *is.* İnsanların dünyada yiyeceği, içeceği, kullanacağı imkânların tümü.

dünya penceresi *is. mec.* Göz.

dünyevî *s. (dünyevi:) Ar. dunyevī* Dünya ile ilgili, dünya işlerine ilişkin, **uhrevî** karşıtı.

düo *bk.* duo.

düpedüz *zf. (dü'pedüz)* **1.** Çok düz ve doğru bir biçimde, dümdüz olarak. **2.** *mec.* Başka bir amaç gütmeden, açıktan açığa,

açıkçası, gerçekten: *"Artık seçmeye bile sabrım kalmadı, düpedüz bir adama yanaşıp sorduğum olmuştur."* -S. F. Abasıyanık. *"Daha başkaları vardı ki, bunlar düpedüz korkuyorlardı."* -T. Buğra. **3.** *s.* Yalın, basit, süssüz, sade: *"Bir lâkırdıyı düpedüz söylemek dururken, daha çok beğenilsin diye dolambaçlı yollardan söylediniz mi, çok kere manasız manasız şeyler meydana çıkıyor."* -O. V. Kanık.

-dür *bk.* -dır / -dir vb.

-dür- *bk.* -dır- /-dir- vb.

dürbün *is. Far. dūr-bīn fiz.* **1.** Uzaktaki cisimlerin görüntülerini büyütmeye veya yaklaştırmaya yarayan, objektif ve oküler adlı iki mercekten oluşan optik alet. **2.** Gözetleme deliği. **(bir şeye) dürbünün tersiyle bakmak** o şeyi küçümsemek, olduğundan çok daha az önemli görmek.

dürbünlü *s.* Dürbünü olan: *Dürbünlü tüfek. "... kalabalıktan kimse kalmamış: Dürbünlü çocuklar da görünmüyor."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

dürme *is.* **1.** Dürmek işi. **2.** *hlk.* Lâhana. **3.** İçine peynir, kıyma gibi şeyler konularak yenilen pişmiş yufka; bir tür gözleme.

dürmece *is. zool.* Bağlarda, tomurcuk, yaprak ve salkım yiyerek yaşayan, sarımsı gece kelebeği *(Sparganothis pilleriana).*

dürmek *(-i)* **1.** Bir şeyi kıvırıp silindir biçiminde kendi üzerine sarmak: *Kâğıdı dürmek. Halıyı dürmek.* **2.** Bir şeyi üst üste katlamak.

-dürt- *bk.* -dırt- / -dirt- vb.

dürtme *is.* Dürtmek işi.

dürtmek, -er *(-i)* **1.** Ucu sivri bir şeyle hafifçe itmek: *"Bir parça uyuşup dalar gibi olmuşsun, derken seni birdenbire dürtüp uyandırıyorlar."* -R. N. Güntekin. **2.** *mec.* İstenilen şeyi yaptırmak için birine kışkırtıcı söz söylemek, tahrik etmek. **3.** *mec.* Uyarmak, ikaz etmek. **4.** Değmek, dokunmak.

dürtü *is. psikol.* Fizyolojik veya ruhî dengenin değişmesi sonucu ortaya çıkan ve canlıyı türlü tepkilere sürükleyebilen içten gelen gerilim, muharrik: *Sevgi bir dürtüdür.*

dürtükleme *is.* Dürtüklemek, işi.

dürtüklemek *(-i)* **1.** Üst üste birkaç kez dürtmek. **2.** *mec.* Birini uyarmak veya kışkırtmak.

dürtülme *is.* Dürtülmek işi.

dürtülmek *(nsz)* Dürtmek işine konu olmak veya dürtmek işi yapılmak.

dürtüş *is.* Dürtmek işi veya biçimi.

dürtüşleme *is.* Dürtüşlemek işi.

dürtüşlemek *(-i)* Birkaç kez dürtmek: *"Neden sonra dalmışız. Dürtüşleyerek uyandırdılar."* -R. H. Karay.

dürtüşme *is.* Dürtüşmek işi.

dürtüşmek *(nsz, -le)* Birbirini dürtmek.

dürtüştürme *is.* Dürtüştürmek işi.

dürtüştürmek *(-i)* Kısa aralıklarla sık sık dürtmek.

dürü (I) *is. hlk.* **1.** Dürülmüş şey. **2.** *hlk.* Armağan, hediye. **3.** *hlk.* Çeyiz. **4.** Düğüne çağrılanlara düğün sahibince verilen armağan.

dürü (II) *is. hlk.* Bel denilen tarım aracı.

dürülme *is.* Dürülmek işi.

dürülmek *(nsz)* **1.** Dürmek işine konu olmak veya dürmek işi yapılmak, kıvrılmak: *"Faytonun köşesinde dürülmüş, bağlanmış bir bohça gibidir."* -A. Gündüz. **2.** Bükülmek. **3.** Toplanmak, sarılmak, katlanmak.

dürülü *s.* Dürülmüş, kıvrılmış.

dürülüş *is.* Dürülmek işi veya biçimi.

dürüm *is.* **1.** Dürme, silindir biçiminde kıvırma. **2.** *hlk.* Yufka ekmeğinin, içine türlü katıklar konulan sarılmış biçimi.

→ *dürüm dürüm*

dürüm dürüm *zf.* **1.** Kıvırarak, silindir biçiminde sararak. **2.** Sövgü sözü olarak kullanılan **dürzü** sözcüğünün anlamını pekiştirir: *Dürüm dürüm dürzü.*

dürümleme *is.* Dürümlemek işi.

dürümlemek *(-i)* Dürüm biçiminde sarmak, kıvırmak: *"Deri gibi sert, yayvan tandır ekmeğine alışmıştı; yer sofrasında bunu kaşık, çatal yerine dürümleyerek kullanmayı beceriyordu."* -R. H. Karay.

dürüst *s. Far. durust* **1.** Sözünde ve davranışlarında doğruluktan ayrılmayan, doğru, onurlu: *"... zaman zaman dürüst, mert, açık yürekli dostlar bulunur."* -N. Cumalı. **2.** *mec.* Doğru, yanlışsız: *Dürüst bir anlatım. "İyi giyinmek her zaman dürüst bir zevk ifade etmez."* -H. E. Adıvar.

→ *dürüst oyun*

dürüstlük, -gü *is.* Doğruluk: *"Onlardan aynı bağlılığı ve dürüstlüğü beklermiş."* -H. Taner.

dürüst oyun *is. sp.* Kurallara ve karşılıklı hoşgörüye bağlı kalarak oynanan oyun, fair-play.

dürüşt *s. Far. durust esk.* Sert, gücendirici, kırıcı: *"Ömründe bir defa kimseye dürüşt bir söz söylememişti."* -Y. K. Beyatlı.

Dürzî *öz. is. (dürzi:) Ar. durzī* Suriye'nin Havran bölgesinde yaşayan ve kendilerine özgü mezhepleri olan bir Müslüman topluluğu.

dürzü *is. Ar. durzī* Ağır bir hakaret ve küfür sözü olarak kullanılır.

düse *is. Far. do-se* Oyunda, atılan zarlardan ikisinin de üç benekli olan yanlarının üste gelmesi.

düstur *is. (düstu:r) Ar. dustūr esk.* **1.** Genel kural, kaide. **2.** Yasaları içine alan kitap.

düş *is.* **1.** Uyurken zihinde beliren olayların, düşüncelerin bütünü, rüya: *"Dadaloğlu'm, sevdası var başımda / Gündüz hayalimde, gece düşümde."* - Dadaloğlu. **2.** *mec.* Gerçek olmayan şey, imge, hayal. **3.** *mec.* Gerçekleşmesi istenen şey, umut. **düş görmek** rüya görmek. **düş kurmak** bir şeyi zihinde düşünüp canlandırmak, hayal kurmak.

→ *düş kırıklığı*

düşçü *is.* Sürekli hayal kuran, hayalperest: *"Ancak onun gibi düşçü olanların yapabileceği bir atılımla gönüllü yazılmasını minnet ve şükranla karşıladı."* -A. İlhan.

düşçülük, -gü *is.* **1.** Düşçü olma durumu. **2.** *psikol.* Bilincin zayıflamasıyla ortaya çıkan bir ruh bozukluğu durumu.

düşe kalka *zf.* **1.** Güçlükle: *"Düşe kalka geçtiğimiz sarp keçi yolları bazen sel yarıntıları içinde kayboluyor, bazen karanlık çukurlara sapıyordu."* -Ö. Seyfettin. **2.** Biriyle yakın ilişki kurarak: *"Evveli böyle değildi. Esnafla düşe kalka hinoğlu hinleşti."* -H. Taner.

düşes *is. Fr. duchesse* Dükün karısı.

düşeslik, -gi *is.* Düşes olma durumu.

düşeş *is. Far. do-şeş* **1.** Oyunda, atılan zarlardan ikisinin de altı benekli olan yanlarının üste gelmesi: *"İki düşeş atmakla marsı sağlamış gibiydi."* -H. Taner. **2.** *mec.* Umulmayan iyi bir rastlama: *Sizin buraya uğramanız bir düşeş oldu.* **düşeş atmak** umulmadık bir başarı kazanmak.

düşey *s.* Yer çekimi doğrultusunda olan, şakulî: *Çekül bir düşey doğrultuyu gösterir.*

→ *düşey çember, düşey düzlem*

düşeyazma *is.* Düşeyazmak işi.

düşeyazmak *(nsz)* Düşecek gibi olmak.

düşey çember *is.* Bir yerin düşeyini sınırlayan çember (veya düzlem).

düşey düzlem *is. geom.* İzdüşüm düzlemi.

düşeylik, -gi *is.* Düşey olma durumu veya düşey durumda bulunan bir cismin özelliği.

düş gücü *is.* **1.** Bir şeyi zihinde canlandırma, yaratma, düşünme yeteneği, hayal gücü. **2.** Muhayyile.

düş kırıklığı *is.* Çok istenilen veya umulan bir şey gerçekleşmediğinde duyulan üzüntü, hayal kırıklığı: *"İşin tuhafı hiç de düş kırıklığına uğramadık."* -H. Taner.

düşkü *is.* Görev ve meslek çalışması dışında severek yapılan, dinlendirici, oyalayıcı uğraş, hobi.

düşkün *s.* **1.** Bir şeye kendini aşırı vermiş olan çok bağlı, meraklı, müptelâ: *"Onlar kadar birbirine düşkün, birbirine uymuş bir çift daha ömrümde görmedim desem yeri vardır."* -H. E. Adıvar. *"Bastonu elinde şişmanca bir efendi, ihtiyar bir bekâr, bir sinema düşkünü."* -M. Ş.

Esendal. **2.** *mec.* Eski değer ve onurunu yitirmiş: *Düşkün kadın.* **3.** Büyük geçim sıkıntısına düşmüş: *"Eski arkadaşının düşkün bulunduğu hâlinden anlaşılıyordu."* -R. H. Karay. **4.** Yoksulluk sebebiyle mutluluk ve refahını yitirmiş: *"Zavallı, arabasını satmış, düşkün bir hâldeydi."* -Y. K. Beyatlı. **5.** Yaşlılık, hastalık gibi sebeplerle çalışma gücünü yitirmiş. **(bir şeye) düşkün olmak** çok önem, değer vermek: *"Şiire milletçe düşkün oluşumuzun sebeplerini araştırırken kafiye merakımıza takıldım."* -B. R. Eyuboğlu. **(bir şey) düşkünü** tutkun, çok önem, değer veren: *Sigara düşkünü.*

→ ***düşkünler evi, düşkünler yurdu***

düşkünler evi *is.* Çalışma gücünden yoksun, kazancı olmayan yoksul kimselerin barındırıldığı toplumsal bir yardım kuruluşu, darülâceze.

düşkünler yurdu *is. bk.* düşkünler evi.

düşkünleşme *is.* Düşkünleşmek durumu.

düşkünleşmek *(nsz)* Düşkün duruma gelmek.

düşkünlük, -ğü *is.* **1.** Düşkün olma durumu, iptilâ: *"Alçak gönüllü bir aydın. Hiç gösteriş düşkünlüğü yok."* -N. Cumalı. **2.** Çoğu kez yapıya bağlı sürekli ve aşırı güçsüzlük. **3.** Rezillik, insana yakışmayan hayat: *"Şerefiyle, askerce ölüvermiş olsaydı bu düşkünlüğü görmeyecekti."* -R. H. Karay. **4.** (paraca) Sıkıntıda olma, gözden düşme: *"Fakat hanımlık kısa sürdü; devlet düşkünlüğü kolay değil... Ben de olsam somurturum."* -R. N. Güntekin.

düşleme *is.* Düşlemek işi: *"Böylece anılar, düşlemenin mutlulukla yoğurduğu yanlış ve doğruların bir karışımı olur çıkar."* -H. Taner. *"Bir düşleme içinde olduğu her hâlinden belliydi, dalmış gitmişti."* -Y. Kemal.

düşlemek *(-i)* Bir şeyi, bir kimseyi, bir durumu istenilen biçimde tasarlamak, zihinde canlandırmak.

düşman *is.* ve *s. Far. duşmān* **1.** Birinin kötülüğünü isteyen, ondan nefret eden, ona zarar vermeye çalışan (kimse), yağı, hasım: *"Rıhtımda kaynaşan kalabalığa düşman gözüyle bakıyor."* -R. N. Güntekin. *"Ben ki dans salonlarına, barlara düşman bir adamımdır."* -S. F. Abasıyanık. **2.** *is.* Birbirleriyle savaşan devletler ve bu devletlerin asker, sivil bütün uyrukları: *"Her sokak düşmanlarla doluyken o, sevinçli sevinçli şarkı söylüyor."* -A. Gündüz. **3.** *is.* Aralarında birbirleriyle çatışmaya varacak ölçüde anlaşmazlık olan tarafların her biri: *"Dostumuza güvenmeyelim de, düşmanımıza mı güvenelim?"* -B. R. Eyuboğlu. **4.** *is.* Bir şeyin yaşamasına, barınmasına engel olan (güç, tutum vb.). **5.** *is. mec.* Bir şeyi büyük ölçüde kullanıp tüketen: *Ekmek düşmanı.* **6.** *is. mec.* Bazı şeylerden nefret eden, tiksinen kimse: *İçki düşmanı.* **düşman başına** kötü bir durumun ağırlığını göstermek için kullanılır: *"Hele ihtiyarlıkta yatağa düşmek, düşman başına."* -A. İlhan. **düşman çatlatmak** iyi durum ve başarılarla düşmanı kıskandırmak veya kızdırmak. **düşman düşmana gazel** (veya **yasin) okumaz** düşmandan ancak kötülük beklenir. **düşman kesilmek** düşman olmak, düşman gibi görmek: *"Şu dakika yalnız bu memleketin değil, bütün insanlığın düşmanı kesilmişti."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Nevin bir zaman bunlara ne yaptığını, neden ona bu kadar düşman kesildiklerini anlayamadı."* -S. F. Abasıyanık. **düşman olmak** kin beslemeye başlamak.

→ ***düşman ağzı***

düşman ağzı *is.* Düşmanın uydurduğu söz, bir durumu kötü gösteren söz.

düşmanca *s.* ve *zf. (düşma'nca)* Düşman gibi, düşmana yakışır biçimde: *Düşmanca davranmak.*

düşmanlaşma *is.* Düşmanlaşmak işi.

düşmanlaşmak *(nsz)* Düşman durumuna girmek.

düşmanlık, -ğı *is.* **1.** Düşman olma durumu. **2.** Düşmanca duygu veya davranış, yağılık, hasımlık, husumet: *"Bana karşı her tavrında bir düşmanlık seziyorum."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

düşme *is.* Düşmek işi.

düşmek *(-e)* **1.** Yer çekiminin etkisiyle boşlukta, yukarıdan aşağıya inmek: *Boşlukta bütün cisimler aynı hızla düşer. "Havada uçan kuş vurulmuş, gibi birdenbire sokağa düşüyor."* -R. N. Güntekin. **2.** Durduğu, bulunduğu, tutunduğu yerden ayrılarak veya dayanağını, dengesini yitirerek yukarıdan aşağıya inmek: *"Çocukken ağaçtan düşüp ayağım kırılmıştı da ağlayamamıştım."* -S. F. Abasıyanık. **3.** Yere devrilmek, yere serilmek: *Çocuk koşarken yere düştü.* **4.** Hava taşıtları kaza sonucu hızla yere inerek çarpmak. **5.** Vücuda bol gelen giysi aşağı kaymak. **6.** Yağmak: *Dağlara kar düştü.* **7.** Vurmak, değmek, rastlamak: *"İnce uzun dallı badem ağaçlarının alaca gölgeleri sahile inen keçi yoluna düşüyordu."* -Ö. Seyfettin. **8.** *(nsz)* Vakti gelmeden (ölü) doğmak. **9.** Atlanmak, aradan çıkmak, eksik kalmak: *Kitabın yeni baskısında buradan bir kelime düşmüş.* **10.** *(-i)* Çıkarmak, eksiltmek: *"Gündelikleri yarı yarıya düşmüştü."* -N. Cumalı. **11.** Bir zorunluk sebebiyle bulunduğu yerden ayrılmak, gitmek: *"Bir lokma ekmek uğruna çoluk çocuğu ile gurbet ellere düşmüştü."* -H. Taner. **12.** Aşırı ilgi veya sevgi göstermek: *Sen bu işin üstüne çok düştün.* **13.** Uğramak, kapılmak: *Şüpheye düşmek. "Kadınlar yeni baştan telâşa, heyecana, korkuya düştüler."* -A. Gündüz. **14.** Yakışmak, uygun gelmek: *Bu resim buraya iyi düştü.* **15.** Yakışık almak: *Bu konuşmayı yapmak size düşer. "Övünmesi de komşulara, arkadaşlara düşer."* -H. Taner. **16.** Ödevi veya yetkisi içinde bulunmak: *"Bana arada bir bakkaldan tuz, limon almak düşüyor, o kadar."* -H. Taner. **17.** Bulunmak: *"Birlikte evden çıkmışlar, limanda iskelenin karşısına düşen kahveye doğru yürümüşlerdi."* -N. Cumalı. **18.** Biriyle yaşamak, çalışmak, birlikte olmak durumunda kalmak: *Çocuk iyi bir öğretmene düştü. "O asker, gittiğimiz yerde bir aralık benim bölüğüme düşmüştü."* -R. N. Güntekin. *"Saffet Hanım ne talihsiz kadınmış ki Fahim Bey gibi bir kocaya düştü."* -A. Ş. Hisar. **19.** Bir bölüşme sonunda payına ayrılmak: *Mirastan ona bu ev düştü.* **20.** Kötü bir sebeple istenmeden bir yerde bulunmak: *Tımarhaneye düşmek. "Bu yaşta mahkemelere düşmek..."* -S. F. Abasıyanık. **21.** *(nsz)* İş başından uzaklaşmak: *Kabine düştü.* **22.** *(nsz)* Hızı, gücü, değeri azalmak: *Arabanın hızı düştü. Paranın değeri düştü.* **23.** (ısı ve basınç için) Eksilmek, azalmak: *Isı sürekli olarak düşüyor. "İki gün içinde ateş düştü; ağrılar, sızılar hafifledi."* -R. N. Güntekin. **24.** Düşkünleşmek: *"Babam balıkçı amma, vaktiyle zenginmiş efendim. Sonradan düşmüş."* -R. N. Güntekin. **25.** Bir yere ansızın gelmek, damlamak, tesadüfen gelmek: *"Bir raslantı sonucu aralarına düşmüştüm."* -H. Taner. **26.** Belirli zamana rastlamak: *"Babasının Sütlüce'de yeni bir ev alması bu tarihlere düşer."* -M. Ş. Esendal. **27.** Fırsat çıkmak: *Bir kelepir düştü.* **28.** Olmak, olumsuz bir duruma girmek: *Yorgun düşmek. Zayıf düşmek. Şehit düşmek. Esir düşmek.* **29.** Savaşta savunulmaz duruma gelerek teslim olmak: *"Medinenin düştüğünü söylemek istedim."* -F. R. Atay. **30.** Bazı deyimlerde "yürümek, birlikte gelmek" anlamlarında kullanılır: *Önüne, peşine arkasına düşmek.* **31.** Bayağılaşmak. **32.** Alışmak, müptela olmak. **düşmez kalkmaz bir Allah** insanların talihsizliklere uğraması olağandır: *"Ulan bu kıyafet ne? diye haykırdı. -Ey, dünya bu... Düşmez kalkmaz bir Allah."* -Ö. Seyfettin. **(biriyle) düşüp kalkmak 1)** (erkek kadınla veya kadın erkekle) yasa ve töre dışı yakın ilişki kurmak: *"Beni tanımadan önce de, beni tanıdıktan sonra da başka erkeklerle düşüp kalktı."* -N. Cumalı. **2)** biriyle çok yakın arkadaşlık etmek: *"Onu bu hâle sokan düşüp kalktığı arkadaşlarıdır."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Memleket hasreti çektikleri hep bu cemaat ile düşüp kalkıyor, yiyip içiyor, gezip tozuyordu."* -R. H. Karay.

düşsel *s.* Düş ile ilgili, hayalî: *"Göktek düşsel melekler gerçek olsalar bile onlar hiç yeni bir şey doğuramazdı."* -Halikarnas Balıkçısı.

düşsüz *s.* Düşü olmayan: *"Geceleri bile düşsüz koyu bir uyku çekerdi."* -H.

Taner.

düşük, -ğü *s.* ve *is.* **1.** Aşağı doğru düşmüş, aşağı sarkmış: *Düşük mide. Düşük omuz.* **2.** Az: *Düşük faiz. Düşük fiyat.* **3.** Değeri azalmış: *Düşük para.* **4.** İktidardan düşmüş veya düşürülmüş. **5.** Belli dil kurallarına uymayan: *Düşük cümle.* **6.** *mec.* Eski değer ve onurunu yitirmiş olan: *"Dolmuşa bindiğine göre orta hâlli, belki de daha düşük olacak."* -R. H. Karay. **7.** *is.* Yaşayabilecek duruma gelmeden doğan yavru, ceninisakıt, sakıt, sıkıt (II). **düşük yapmak** çocuk düşürmek.

düşüklük, -ğü *is.* **1.** Düşük olma durumu. **2.** *mec.* Adîlik, bayağılık, seviyesizlik. **3.** Kurallara uymama durumu.

düşün *is.* Duyularla değil, zihnî olarak tasarlanan, biçim verilen, canlandırılan nesne veya olay, fikir, ide.

düşünce *is.* **1.** Düşünme sonucu varılan, düşünmenin ürünü olan görüş, mütalâa, fikir, mülâhaza, ide: *"Anlaşmazlıklarda aracılığına, zor durumlarda düşüncesine başvurulur."* -T. Buğra. **2.** Dış dünyanın insan zihnine yansıması. **3.** Tasa, kaygı, sıkıntı: *Sınıfta kalma düşüncesi uykumu kaçırdı.* **4.** Niyet, tasarı. **5.** *fel.* İlke, yönetici sav. **(birisini, bir) düşüncedir almak** bir konuda kaygılanarak çözüm yolu bulmaya çalışmak: *"Köşemde beni ağır bir düşünce almıştır: yol arkadaşlarımın hepsinin evleri, köyleri var... Ben nereye gideceğim? Ne yapacağım?"* -R. N. Güntekin. **düşüncesini açmak** görüşünü bildirmek. **düşüncesini okumak** bir kimsenin ne düşündüğünü anlamak. **düşünceye dalmak** derin derin düşünmek: *"Rıhtımda bir aşağı bir yukarı dolaşanları seyre müsait bir iskemlede düşünceye daldım."* -S. F. Abasıyanık. **düşünceye varmak** bir görüşe veya karara varmak, bir inanca ulaşmak.

→ ***düşünce alış verişi***, ***düşünce özgürlüğü***

düşünce alış verişi *is.* Karşılıklı görüş bildirme, fikir teatisi.

düşüncel *s. fel.* **1.** Gerçekte olmayıp, yalnızca düşüncede, tasarım içinde var olan. **2.** Yalnız düşünce ile kavranabilen.

düşünceli *s.* **1.** Düşüncesi olan: *Özgür düşünceli. Kötü düşünceli.* **2.** *mec.* Kaygılı, tasalı: *"Kadın biraz düşünceli, biraz mahzun görünüyor."* -M. Ş. Esendal. **3.** Düşünerek davranan, anlayışlı.

düşüncelilik, -ği *is.* Düşünceli olma durumu.

düşüncellik, -ği *is. fel.* **1.** Düşüncel olma niteliği. **2.** Nesnel gerçekliği olan varlığın karşısında, salt düşünce veya tasarım olarak varlık.

düşünce özgürlüğü *is.* Düşüncenin dış baskı ve yasaklarla sınırlandırılmaması, bunların etkisinden bağımsız olması.

düşüncesiz *s.* **1.** Düşüncesi olmayan. **2.** *mec.* Tasasız, kaygısız. **3.** Düşünmeden davranan, anlayışsız.

düşüncesizlik, -ği *is.* Düşüncesizce davranma durumu. **düşüncesizlik etmek** düşüncesizce davranmak.

düşündaş *is. bk.* düşündeş.

düşündeş *is.* Aynı düşüncede olan, aynı düşünceyi savunan, hemfikir.

düşündürme *is.* Düşündürmek işi veya durumu.

düşündürmek *(-i)* **1.** Düşünmesine sebep olmak, düşünmesine yol açmak. **2.** *mec.* Tasalandırmak, kaygılandırmak. **3.** Akla getirmek, hatırlatmak, önceden kestirmek: *"Yeryüzünde büyük işler görmeye lâyık bir millet olduğumuzu düşündürecek, on sekiz milyonu altmış milyona, seksen milyona çıkaracaktır."* -O. S. Orhon.

düşündürmelik, -ği *is.* Düşündürmeye yol açan şey.

düşündürtme *is.* Düşündürtmek işi veya durumu.

düşündürtmek *(-i)* Düşündürmesine sebep olmak.

düşündürücü *s.* **1.** Düşünmeye sebep olan, düşünmeye yol açan: *Düşündürücü bir olay.* **2.** *mec.* Tasalandıran, kaygılandıran.

düşünme *is.* **1.** Düşünmek durumu, tefekkür. **2.** *fel.* Duyum ve izlenimlerden, tasarımlardan ayrı olarak, aklın bağımsız ve kendine özgü durumu; karşılaştırmalar yapma, ayırma, birleştirme, bağlantıları ve

biçimleri kavrama yetisi.

→ ***düşünme yasaları***

düşünmek *(-i)* **1.** Bir sonuca varmak amacıyla bilgileri incelemek, karşılaştırmak ve aradaki ilgilerden yararlanarak, düşünce üretmek, zihnî yetiler oluşturmak, muhakeme etmek: *"Kız odadan çıkıp gitse rahat rahat düşünecek, bir karar verecekti."* -R. H. Karay. *"Türlü şiir anlayışları üzerinde düşünmüş, zaman zaman türlü şairleri sevmiştir."* -O. V. Kanık. **2.** Aklından geçirmek, göz önüne getirmek: *"Ezberi düşünmekten, söylediklerimizin anlamını düşünmezdik."* -Ç. Altan. **3.** Zihniyle arayıp bulmak: *Bu iş için ben bir çare düşündüm.* **4.** Bir şeye karşı ilgili ve titiz davranmak: *Durmadan geziyorsun, biraz da derslerini düşün.* **5.** Akıl etmek, ne olabileceğini önceden kestirmek: *İşin buraya varacağını düşünüp ona göre önlem almalıydın. "Benim kayısılara müşteri çıkmam ihtimalini düşünmüştü."* -R. N. Güntekin. **6.** Tasarlamak: *Yola çıkmayı düşünüyorum.* **7.** *(nsz)* Tasalanmak, kaygılanmak: *Bu kadar düşünme, elbette bir çare bulunur.* **8.** Farz etmek. **düşün düşün, boktur işin** *kaba* kötü bir durumda çıkar yol bulunamadığında söylenir. **düşünüp taşınmak** konuyu bütün yönleriyle inceleyip ona göre davranmak, iyice düşünmek: *"Bütün gece düşünüp taşındıktan sonra nihayet en iyi tedbiri Faik Beyin babası Kasım Paşaya gitmekte bulmuştu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Düşünün taşının; yarın öbür gün cevap ve imza bekliyoruz."* -R. E. Ünaydın.

düşünme yasaları *ç. is. fel.* Doğru olması gereken bir düşünmenin belli şartlar altında nasıl gerçekleştiğini gösteren kurallar.

düşünsel *s.* Düşünce ile ilgili, düşünce sonucu ortaya çıkan, düşünceye dayanan, fikrî.

düşüntülü *is. fel.* Kurgusal, spekülâtif.

düşünücü *is.* Düşünür: *"Ben, ne serbest düşünücüler bilirim ki destur demeden süprüntülüğe tükürmezler."* -R. N. Güntekin.

düşünücülük, -ğü *is.* Düşünücünün işi veya mesleği.

düşünülme *is.* Düşünülmek işi.

düşünülmek *(nsz)* Düşünmek işine konu olmak veya düşünmek durumunda bulunulmak.

düşünüm *is.* Düşün, fikir, ide.

düşünür *is.* Genel sorunlar üzerine yeni ve kendine özgü düşünceleri olan kimse, mütefekkir: *Bu ülkenin düşünürleri az değil.*

düşünürlük, -ğü *is.* Düşünür olma durumu.

düşünüş *is.* **1.** Düşünmek işi veya biçimi, mütalâa: *"Bütün bu düşünüşler, Nihat'ı Muazzez'e olan kininden kurtaramıyordu."* -P. Safa. **2.** *fel.* İnsanın, özellikle davranışlarına yön veren ahlâk tutumu ve düşünme biçimi.

düşürme *is.* Düşürmek işi: *"Arkadaşının münasebetsiz bir fiyat söyleyerek piyasayı düşürmesinden korkmuştu."* -R. N. Güntekin. *"... işi yavaşlatma, verimi düşürme ve diğer direnişler yapılamaz."* - Anayasa.

düşürmek *(-e)* **1.** Düşmesine yol açmak, düşmesine sebep olmak. **2.** Değerini, fiyatını indirmek. **3.** Azaltmak. **4.** (taş, solucan için) Vücuttan atmak: *Çocuk, solucan düşürüyor.* **5.** İskat etmek: *Bakanlar kurulunu düşürmek.* **6.** Uğratmak: *Tehlikeye düşürmek.* **7.** *(-i, -den)* Değerli bir şeyi ucuz veya kolay ele geçirmek: *Bu güzel halıyı bedestenden çok ucuza düşürdüm.* **8.** Zayıf bırakmak, gücünü azaltmak: *"Annemi verem iyiden iyiye düşürmüştü."* -Y. K. Beyatlı.

düşürtme *is.* Düşürtmek işi veya durumu.

düşürtmek *(-i, -e)* Düşürmesini sağlamak.

düşürülme *is.* Düşürülmek işi veya durumu.

düşürülmek *(nsz)* Düşürmek işine konu olmak veya düşürmek işi yapılmak.

düşürüm *is.* Düşürmek işi veya durumu.

düşürüş *is.* Düşürmek işi veya biçimi.

düşüş *is.* Düşmek işi veya biçimi.

düşüt *is. hlk.* Düşük.

düttürü *s. (dü'ttürü)* **1.** Kılığı ciddî olmayan, tuhaf ve hafif giyimli. **2.** *is.* Dar ve kısa giysi. **düttürü Leylâ** tuhaf, dar ve kısa giyinmiş kadın.

düve *is. zool.* Boğaya gelmemiş, 1-2 yaşında dişi sığır.

düvel *ç. is. Ar. duvel;devlet'* in çokluk biçimi *esk.* Devletler.

düven *is.* Harmanda ekinlerin sapı ve tanelerini ayırmak için kullanılan, önüne koşulan hayvanlarla çekilen, alt yüzünde keskin çakmak taşları dikine çakılı bulunan, kızak biçiminde araç, döven: *"Çocuğum başka çocuklarla beraber harmanda düvene binmiş dönüyor."* -R. N. Güntekin. **düven sürmek** (veya **dövmek**) düvenle ekinlerin tanelerini başaklarından çıkarmak.

→ ***düven dişi***

düvenci *is.* **1.** Harman zamanı düven sürmek için tutulan çocuk. **2.** Düven yapan veya satan kişi: *"Düvenci ustası isterim, duvarcı ustası isterim."* -N. Araz.

düven dişi *is.* Düvenin altına dikine çakılan keskin taş.

düver *is. hlk.* Yapılarda kullanılan kalın ağaç, direk, mertek.

düvesime *is.* Düvesimek işi veya durumu.

düvesimek *(nsz)* Boğa dişi istemek.

düyek *is. Far. do-yek müz.* Türk müziğinde bir usul.

düyun *is. (düyu:n) Ar. duyūn, deyn'* in çokluk biçimi. *esk.* Borçlar.

-düz *gr.* İsimden zaman zarfı türeten ek: *gün-düz.*

düz (I) *s.* **1.** Yatay durumda olan, eğik ve dik olmayan: *Düz tahta.* **2.** Kıvrımlı olmayan, doğru: *Düz çizgi.* **3.** Yüzeyinde girinti çıkıntı olmayan, müstevî. **4.** Kısa ökçeli, ökçesiz (ayakkabı). **5.** Yayvan, altı derin olmayan: *Düz kayık. Düz tabak.* **6.** Kıvırcık veya dalgalı olmayan (saç). **7.** Yalın, sade, süssüz: *Düz bir anlatım.* **8.** Çizgisiz, desensiz ve tek renkli: *Düz bir kumaş.* **9.** *is.* Engebesiz olan yer, düzlük, ova: *"Kardaş gitmem Diyarbakır düzüne / Kızlar peri olsa bakmam yüzüne."* -Halk türküsü. **düz duvara tırmanmak** çok yaramaz çocuklar için kullanılır. **düze inmek** eşkıyalıktan vazgeçmek: *"Düğün evinin avlusuna girerken yeni düze inmiş efeler gibi nara attı."* -Ö. Seyfettin.

→ ***düzayak, düz baskı, düz kanatlılar, düztaban, düz tümleç, düz ünlü, düz yazı***

düz (II) *is.* İçinde anason, sakız gibi kokulu maddeler olmayan üzüm rakısı, düziko.

→ ***düz rakı***

düzayak, -ğı *is.* **1.** İçinde merdiven veya inilip çıkılacak bölüm bulunmayan (ev, yol). **2.** *mec.* Basit, yavan, kuru, sathî: *"Beyinleri iki de bir düz ayak, yavan konularla durmadan işgal edilirse iç dengeleri bozulur."* -H. Taner. **3.** Bir halk oyunu türü.

düz baskı *is.* Kalıp izlerini önce kauçuğa, kauçuktan da kâğıda geçirmeye yarayan çift kopyalı baskı yöntemi, ofset.

düzce *s.* Oldukça düz: *Düzce bir arazi.*

düze *is. bk.* doz.

düzeç, -ci *is.* **1.** Bir yüzeyin eğiklik derecesini anlamaya yarayan araç, tesviye aleti. **2.** *bk.* kabarcıklı düzeç.

düzeçleme *is.* **1.** Aynı düzeye getirme, yüzey ayrımlarını ölçme, tesviye. **2.** *jeol.* Bir yerin değişik noktalardaki yükseltisini, belli bir yatay düzleme göre (deniz yüzeyi) belirlemek için yapılan işlemlerin bütünü.

düzelme *is.* Düzelmek durumu.

düzelmek *(nsz)* **1.** Düz duruma gelmek, düzleşmek: *Burada toprak basıla basıla düzelmiş.* **2.** Kötü, bozulmuş bir durumda iken düzenli duruma gelmek: *Oda düzeldi. İşler düzeldi. Vapur seferleri düzeldi.* **3.** (hava için) Soğuk ve yağış azalmak. **4.** (hasta için) İyi olmak: *"Sen merak etme, yavrucak yakında düzelir."* - Halikarnas Balıkçısı.

düzelti *is.* **1.** Düzeltmek işi, tashih. **2.** Basılmakta olan bir eserin provaları üzerinde özel düzeltme işaretleriyle yanlışları gösterme.

düzeltici *s.* **1.** Düzeltme işini yapan. **2.** *is.* Düzeltmen, musahhih.

→ ***düzeltici jimnastik***

düzeltici jimnastik, -ği *is. sp.* Yaşama ve çalışma şartlarının etkisiyle oluşan vücut bozukluk ve aksaklıklarını önlemek veya gidermek için uygulanan özel beden eğitimi türü.

düzelticilik, -ği *is.* Düzeltici olma durumu, düzelticinin görevi, musahhihlik.

düzeltilme *is.* Düzeltilmek işi.

düzeltilmek *(nsz)* Düzeltmek işine konu olmak veya düzeltmek işi yapılmak.

düzeltim *is.* Düzeltme işi: *"Bir dilde düzeltim, kimi zaman da reform gereksemesinin birçok nedenleri olabilir."* -F. İz.

düzeltme *is.* **1.** Düzeltmek işi, tashih. **2.** Reform, iyileştirme, ıslahat. **3.** Düzelti.

→ ***düzeltme işareti***

düzeltme işareti *is. gr.* Kalın olup da ince okunan ünlülerle birlikte bulunan g, k, l ünsüzlerini ve önünde ünlüleri ince okutmak veya yabancı kelimelerde uzun okunması gereken ünlüleri belirtmek için kullanılan işaretinin adı, şapka: *âdet, âlem, âşık; kâğıt, tezgâh; ilâç, telâş; lâhana, lâmba, lâtin* vb.

düzeltmek *(-i)* **1.** Düzgün duruma getirmek: *"Kirli eşyalarımı paketlere sardım, bavulumu düzelttim."* -R. N. Güntekin. **2.** Bozukluğunu gidermek, onarmak. **3.** Yanlıştan kurtarmak, tashih etmek: *"Sen söyle de, yanlış varsa biz düzeltelim."* -M. Ş. Esendal. *"Öğleden sonra nüfus kâğıdını getir, kaydını düzeltelim."* -B. Felek.

düzeltmen *is.* Dizilmekte olan bir eserin provalarını düzeltme ile görevli kimse, düzeltici, musahhih.

düzem *is. kim.* Bir birleşiğe veya bir karışıma girecek madde miktarlarının belirtilmesi, dozaj.

düzeme *is.* Düzemek işi.

düzemek *(-i) kim.* Herhangi bir karışımı istenilen oranda göre hazırlamak, karışımın dozunu belirlemek.

düzen *is.* **1.** Belli yöntem, ilke veya yasalara göre kurulmuş olan durum, uyum, nizam, sistem: *"Evin en bozuk düzeninde bile hastalığa mahsus birtakım aletler vardır."* -R. N. Güntekin. **2.** Soyut ve somut nesnelerin bir sıraya, bir hedefe, bir amaca göre sıralanması: *Düşüncelerine bir düzen verdi.* **3.** Yerleştirme, tertip: *Odanın düzenini beğenmedim.* **4.** Bir devletin belli başlı ilkeleri bakımından yönetimde tuttuğu yol, yönetim biçimi, rejim. **5.** *sos.* Toplumsal bir yapı içinde ögelerin bütüne, bütünün ögelere ve ögelerin biribirlerine göre ilişkileri. **6.** *hlk.* Alet edevat takımı. **7.** *hlk.* Bez dokuma tezgâhı. **8.** *müz.* Müzik aletlerinde ses ayarı, akort. **9.** *mec.* Dolap, hile: *"Hile, düzen dağarcığından elbette yeni bir şey bulup çıkaracak."* -E. E. Talu. **düzen kurmak 1)** işler duruma getirmek; **2)** düzenlemek: *"Ağaçlarla evler arasında bir düzen kurmadıkça bir şehrin tadı tuzu kalır mı?"* -B. R. Eyuboğlu. **3)** *mec.* hileye başvurmak. **düzen vermek (düzene koymak** veya **düzene sokmak) 1)** düzenlemek, dağınıklıktan kurtarmak: *"Onun kendi yaşayışına yeni bir düzen vermesi gerekiyordu."* -T. Buğra. *"Yatak odasını düzene sokmakla meşguldü."* -R. H. Karay. **2)** akort etmek: *"Şu sazıma bir düzen ver."* - Âşık Ali İzzet Özkan.

→ ***düzen açıklaması, düzen bağı, düzenbaz, düzen teker***

düzen açıklaması *is. tiy.* Bir tiyatro eserinin metninde dekor, giysi vb. ile oyuncuların görünüşleri, davranışları üzerine yapılan açıklama.

düzen bağı *is.* Disiplin, düzence.

düzenbaz *s. T. düzen + Far. -bāz* Düzenci, hileci.

düzenbazlık, -ğı *is.* Düzenbaz olma durumu: *"Çıkarlar, paralar, asalaklıklar ve düzenbazlıklar girer işin içine."* -Ç. Altan.

düzence *is.* Sıkı düzen, disiplin.

düzenci *s.* Düzen, hile yapan, hileci, oyunbaz, düzenbaz, dessas.

düzencilik, -ği *is.* Düzenci olma durumu.

düzenek, -ği *is.* Mekanizma.

düzenleme *is.* **1.** Düzenlemek işi. **2.** *müz.* Belirli sesler, çalgılar veya topluluklar için yazılmış bir eserin, başka sesler,

çalgılar veya topluluklar tarafından söylenip çalınabilmesi için o eserde yapılan değişiklik, aranjman.

düzenlemeci *is.* Düzenleme yapan kimse.

düzenlemek *(-i)* **1.** Düzenli, düzgün duruma getirmek, düzen vermek, tanzim etmek: *Odasını düzenledi.* **2.** Yapmak, hazırlamak: *"Merdivenleri, masaları gayet hantal, battal şeyler. Bodrumun ışığını da buna göre düzenlemişler."* -B. R. Eyuboğlu. **3.** *müz.* Düzenleme yapmak. **4.** Müzik aletlerini akort etmek.

düzenlenme *is.* Düzenlenmek işi.

düzenlenmek *(nsz)* **1.** Düzenli, düzgün duruma getirilmek: *"Yayın ve propaganda işleri bu yeni hayata göre düzenlenecektir."* -Y. Z. Ortaç. **2.** Yapılmak, tertip edilmek.

düzenleşik *s.* **1.** Düzenleri birbirine uygun. **2.** *fel.* Bir sınıflamada aynı düzen ve aynı sırada bulunan.

düzenleşim *is. fel.* **1.** Aynı sıradaki nesne veya kavramların birbirinin yanında oluşu. **2.** Bir sınıflamada aynı sırada bulunan iki veya daha çok kavramın bağıntısı.

düzenleyici *is.* **1.** Herhangi bir işi, kuruluşu gerçekleştirip düzenli sonuç alınmasını üstlenen kimse, organizatör. **2.** *fiz.* Bir makinenin görevini istenilen ölçüde tutup ayarlayabilen araç, regülâtör.

düzenli *s.* **1.** Düzeni olan, yerli yerinde, kararlı, tertipli, muntazam: *"Anasının kurduğu bunca yıllık evden daha tertipli, daha düzenli."* -M. Ş. Esendal. *"Hele, düzenli giyim diye bir dertleri hiç yoktur."* -S. Ayverdi. **2.** Sistemli, nizamlı.

→ ***düzenli ordu***

düzenlik, -ği *is. bk.* dirlik düzenlik.

düzenlilik, -ği *is.* Düzenli olma durumu.

düzenli ordu *is.* En küçük birimden en büyük birliğe kadar her türlü donanıma sahip askerî güç.

düzensiz *s.* **1.** Düzeni olmayan veya düzeni bozuk, karışık, tertipsiz, intizamsız, gayrimuntazam: *"Düzensiz nüfus artışı sadece yoksulluğu artırmaya yarıyor."* -H. Taner. **2.** Sistemsiz.

düzensizlik, -ği *is.* Düzensiz olma durumu, tertipsizlik, intizamsızlık, nizamsızlık: *"Ne kadar alışılsa da düzensizlik insana üzüntü verir."* -M. Ş. Esendal.

düzen teker *is.* Makinelerde, hareketin hızını düzgün tutmaya, çalışmayı düzenlemeye yarayan büyük çaplı çark, volan.

düzey *is.* **1.** Bir yüzeyin veya bir noktanın nispî yüksekliği ve o yükseklikten geçtiği var sayılan düzlem, seviye: *Su düzeyi.* **2.** *mec.* Bir nesnenin veya kimsenin başka nesnelere veya kimselere göre olan değer ve yücelik derecesi, seviye: *Eğitim düzeyi. Kültür düzeyi.*

düzeyli *s.* Belli bir düzeyi olan, seviyeli (kimse).

düzeysiz *s.* Belli bir düzeyi olmayan, seviyesiz (kimse).

düzeysizlik, -ği *is.* Belli bir düzeyi olmama durumu, seviyesizlik.

düzgü *is. fel.* Yargılama ve değerlendirmenin kendisine göre yapıldığı ölçüt, uyulması gereken kural, norm.

düzgülü *s.* Düzgüye uygun, normal.

düzgün *s.* **1.** Doğru ve pürüzsüz, muntazam: *Düzgün tahta. Düzgün yol.* **2.** Eksiksiz ve yerli yerinde, kusursuz, insicamlı, rabıtalı, muntazam: *Düzgün bir yazı. Düzgün bir anlatım. "Belli ki hâlleri vakitleri çok düzgün değil."* -M. Ş. Esendal. **3.** Kurala uygun olarak, kusursuz bir biçimde: *Düzgün konuşuyor.* **4.** *mat.* Kenar veya ayrıtları ile açıları birbirine eşit olan (biçim): *Düzgün çok yüzlü.* **5.** *is.* Kadınların, teni pürüzsüz göstermesi, renk vermesi için yüzlerine sürdükleri yarı sıvı veya boyalı krem, fondöten.

düzgüncü *is. esk.* **1.** Düzgün yapan veya satan kimse. **2.** *esk.* Gelinin düzgününü süren ve onu süsleyen kadın.

düzgünlü *s. esk.* Yüzüne düzgün sürmüş olan: *"... suratı hâlâ düzgünlü, kirpikleri hâlâ sürmeli, deli saraylı bir kadıncağızmış."* -H. Taner.

düzgünlük, -gü *is.* Düzgün olma durumu: *"İhtiyarın sol elinde baş parmak hiç şaşmayan bir düzgünlükle tanelerini ikişer ikişer çektiği tespihin üzerinde, hayatın tek işaretiydi."* -P. Safa.

düzgüsel *s. fel.* Kurallarla, yasalarla ilgili olan, kural, yasa koyan, normatif.

düzgüsüz *s.* Düzgüye uymayan, düzgüsü olmayan, anormal.

düziko *is. Yun.* < *T.* Rakı, düz (II): *"Kadeh kadeh düzikoyu yuvarlayarak..."* -H. R. Gürpınar.

düzine *is. (düzi'ne) İt. dozzina* **1.** Aynı cinsten olan nesnelerin on iki tanesinin bir arada olması. **2.** *s. mec.* Çok: *Bir düzine söz etti.*

düz kanatlılar *ç. is. zool.* Uzunluğuna katlanan alt kanatları, az çok sert olan üsttekiler tarafından örtülen, dört kanatlı böcekler takımı.

düzlem *s.* **1.** Üzerinde girinti ve çıkıntı olmayan, düz, yassı. **2.** *s.* ve *is. mat.* Üzerine, kesişen iki doğrunun her noktasının dokunması gereken yüzey, müstevî.

→ ***düzlem geometri, düzlem küre***

düzleme *is.* Düzlemek işi, tesviye.

düzlemek *(-i)* Düzlem durumuna getirmek, tesviye etmek.

düzlem geometri *is. mat.* Bir düzlem içinde kalan, iki boyutlu olan şekli inceleyen geometri.

düzlem küre *is. coğr.* Yer yuvarlağı üzerindeki biçimleri bütünüyle bir düzlem üzerinde göstermek amacıyla çeşitli haritacılık yöntemlerine başvurularak hazırlanmış harita.

düzlemsel *s.* Düzlem niteliğinde olan.

düzlenme *is.* Düzlenmek durumu.

düzlenmek *(nsz)* Düz, düzlem durumuna gelmek.

düzleşme *is.* **1.** Düzleşmek durumu. **2.** *gr.* Bazı kelimelerde, çeşitli sebeplerle, yuvarlak ünlülerin düz ünlülere dönmesi.

düzleşmek *(nsz)* Düz duruma gelmek.

düzletme *is.* Düzeltmek işi.

düzletmek *(nsz)* Düz duruma getirmek.

düzlük, -gü *is.* **1.** Düz olma durumu. **2.** Geniş, düz yer: *"Derenin önündeki düzlükten birdenbire bir ses duydum, durdum."* -H. E. Adıvar.

düzme *is.* **1.** Düzmek işi. **2.** *s.* Gerçek olmayan, aslına benzetilerek uydurulan, uydurma, sahte: *Düzme senet. Düzme belge.*

düzmece *s.* Gerçek olmayan, düzme, sahte.

düzmeci *s.* Düzme şeyler yapan, sahteci, sahtekâr.

düzmecilik, -ği *is.* Düzmeci olma durumu, düzmecilik, sahtekârlık: *"Dağda taşta insanların düzmeciliği yoktu."* -Halikarnas Balıkçısı.

düzmek *(-i)* **1.** Bir ihtiyacı karşılamak amacıyla birçok şeyleri birbirini tamamlayacak biçimde bir araya getirmek: *"Gelin çeyizi düzmek gibi daha ehemmiyetli işlerde onu vilâyete kadar götürürler."* -R. N. Güntekin. *"Oğlum Sıtkı için son zamanlarda epeyce temiz ev eşyası düzdü diyorlar."* -M. Ş. Esendal. **2.** Düzene sokmak, düzene koymak, sıralamak, elverişli, uygun bir duruma getirmek: *İskambil kâğıtlarını düzdü.* **3.** Yaratmak, oluşturmak, meydana getirmek: *"Yeşil caminin avlusundaki sette oturmuş, Nilüfer ovasına şiir düzerken..."* -S. F. Abasıyanık. **4.** Uydurmak: *Bir sürü yalan düzmüş.* **5.** *kaba* Cinsel ilişkide bulunmak.

düz rakı *is.* Sakız katılan ve mastika denilen sakız rakısından ayırt edilmek için üzüm rakısına verilen ad, düziko.

düztaban *is. anat.* **1.** Tabiî ayak kemerinin kaybolması ile oluşan yapısal bozukluk. **2.** *s.* Tabanı kemerli olmayan. **3.** Dar tabanlı bir tür rende. **4.** *mec.* Uğursuz.

düztabanlık, -ğı *is.* Düztaban olma durumu.

düz tümleç, -ci *is. gr.* Yalın durumda bulunan tümleç: *Para biriktirmek. yemek seçmek, örneklerindeki para, yemek kelimeleri.*

düzülme *is.* Düzülmek işi veya durumu.

düzülmek *(nsz)* Düzmek işine konu olmak veya düzmek işi yapılmak: *"Ev eşyası da ona göre düzülmüş: Halı ve şilte yerine hasır, yorgan yerine cibinlik."* -R. N. Güntekin. *"O araba önde, öteki araba-*

lar arkada, süvariler ve yayalar yola düzüldüler." -S. F. Abasıyanık.

düzüm düzüm *zf. hlk.* Dizim dizim: *"Yaylanın kızları düzüm düzümdür / Bir komşu kızı var ki iki gözümdür."* -Halk türküsü.

düz ünlü *is. gr.* Dudakların gerilip düzleşmesiyle oluşan ünlü: *a, e, ı ,i.*

düz yazı *is.* Şiir olmayan yazı, nesir, mensur: *"O, düz yazıyı şiirden üstün tutar."* -S. F. Abasıyanık.

Dy *kim.* Disprosyum'un kısaltması.

E

e, E 1. Türk alfabesinin altıncı harfi; ses bilimi bakımından ince ünlülerin düz ve geniş olanını gösterir. **2.** *müz.* Nota işaretlerini harflerle gösterme yönteminde mi sesini bildirir.

e *ünl.* **1.** Sonuç niteliğinde bulunan cümlenin başına getirildiğinde "öyle ise", "öyle olunca", "mademki öyle" sözleri gibi şart niteliğinde olan bir cümle yerini tutar: *E, gitsin. E, şimdi bu olmayacak mı?* **2.** *ünl. (e:)* Başına getirildiği cümledeki kavrama göre çeşitli tonlar alarak birtakım duygular anlatır: *E, artık bu söze diyecek yok.* **3.** (soru vurgusuyla) Şaşma ve merak anlatır: *E, sonra? "Denizci dediğinin her limanda bir sevgilisi vardır derler, hani? Ee?"* -Z. Selimoğlu. **e mi?** olur mu?

-e (I) *bk.* -a / -e (I).

-e (II) *bk.* -a / -e (II).

-e (III) *bk.* -a / -e (III).

ebabil *is. (eba:bil) Ar. ebābîl zool.* Dağ kırlangıcı, keçisağan.

ebat, -dı *is. (-a:dı) Ar. eb'ād, bu'd'* un çokluk biçimi. Boyutlar. **ebadında** boyutlarında, çapında, ölçüsünde, büyüklüğünde.

ebcet, -di *is. Ar. ebced* Arap alfabesinin her harfi bir rakamı karşılayan ve anlamsız sekiz kelimeden oluşan değişik bir düzeni. Bu düzende baştaki elif harfinden başlanarak, her harfe, birden ona kadar birer birer, ondan yüze kadar onar onar, yüzden bine kadar yüzer yüzer arttırmak yoluyla bir değer verilmiştir.

→ ***ebcet hesabı***

ebcet hesabı *is. ed.* Ebcet düzeninden yararlanarak bir kelimeyi rakama çevirmek veya kelimelerle ve genellikle eski şairlerin yaptığı gibi, mısralarla önemli bir olayın tarihini gösterme yöntemi.

ebe *is.* **1.** Doğum işini yaptıran kadın: *"Ebe demek yarım doktor demektir."* -R. N. Güntekin. **2.** *hlk.* Büyük anne, nine. **3.** Genellikle çocuk oyunlarında baş olan, diğer çocuklara veya gruba karşı cezasını çekmek ve bundan kurtulmak için tek başına bütün sorumluluğu üzerine alan çocuk: *Kör ebe oyununda, ebe olan çocuğun gözleri kalın bir bezle sıkıca bağlanır.* **ebe olmak** oyun içinde ebelik yapmak: *"Birçok oyunların tersine herkes ebe olmak istiyor, sahte yanlışlıklar yapıyordu."* -P. Safa.

→ ***ebebulguru, ebegümeci, ebegümecigiller, ebekuşağı***

ebebulguru *is. hlk.* Bulgur iriliğinde yağan kar.

ebedî *s. (ebedi:) Ar. ebedî* Sonsuz, ölümsüz: *"Bu mezarda iki harp ve aile kahramanı ebedî uykusuna dalmıştı."* -A. Gündüz. *"Geçtik hepimiz dört nala cennet kapısından / Gördük ebedî; cedleri bir anda yakından!"* -Y. K. Beyatlı.

→ ***ebedî uyku***

ebedîleşme *is. (ebedi:leşme)* Ebedîleşmek işi.

ebedîleşmek *(nsz) (ebedi:leşmek)* Ebedî duruma gelmek, sonsuzlaşmak, ölümsüzleşmek.

ebedîleştirme *is. (ebedi:leştirme)* Ebedîleştirmek işi.

ebedîleştirmek *(-i) (ebedi:leştirmek)* Ebedî duruma getirmek, sonsuzlaştırmak, ölümsüzleştirmek.

ebedîlik, -ği *is. (ebedi:lik)* Ebedî olma durumu, sonsuzluk: *"Hayatta ne ebedîlik vardır, ne süreklilik."* -A. Gündüz.

ebedî uyku *is.* Ölüm. **ebedî uykuya dalmak** ölmek.

ebediyen *zf. Ar. ebediyyen* **1.** Sonsuz

olarak, sonsuzluğa kadar: *"Ebediyen sustuğuna ihtimal veremedim."* -P. Safa. **2.** (olumsuz cümlelerde) Hiçbir zaman: *"Ebediyen gelmeyecek birisi, değil mi?"* -K. Tahir.

ebediyet *is. Ar. ebediyyet* Sonsuzluk: *"Bu iyiliğini ebediyete kadar unutmayacaktı."* -C. Uçuk.

ebegümeci *is. bot.* Ebegümecigillerden, çiçekleri ilâç, yaprakları sebze olarak kullanılan, kendiliğinden yetişen çok yıllık ve mor çiçekli bir bitki *(Malva siylvestris).*

ebegümecigiller *ç. is. bot.* Ayrı taç yapraklı iki çeneklilerden, örnek bitkisi ebegümeci olan bir bitki familyası.

ebekuşağı *is.* Gök kuşağı, alkım: *"Şimdi çağlayanlar üstüne mayıs güneşi ebekuşağından köprüler atmış."* -R. H. Karay.

ebeleme *is.* **1.** Ebelemek işi. **2.** Mayalı hamuru bezelere ayırarak, yufka haline getirip sac üzerinde pişirdikten sonra alt üst kısımlarının yağlanmasıyla yapılan ekmek.

ebelemek *(-i)* Oyunda ebe yapmak.

ebeleyiş *is.* Ebelemek işi veya biçimi.

ebeli *s.* Ebesi olan.

ebelik, -ği *is.* **1.** Ebe olma durumu veya ebenin yaptığı iş. **2.** Çocuk oyunlarında ebe olma durumu: *"Ebe sendin, yaklaş da gözlerini bağlayayım, ebelikten kolay kolay yakayı sıyıramazsın."* -P. Safa.

ebemkuşağı *is.* Ebekuşağı.

ebesiz *s.* Ebesi olmayan: *"Ebesiz doğurdum, dedi, ebe hekim demektir. Ben hasta mıyım?"* -Ö. Seyfettin.

ebet, -di *is. Ar. ebed esk.* Sonu olmayan gelecek zaman, sonsuzluk: *"İşte bu, ezelden bilinmemiş, ebede kadar bilinmeyecektir."* -H. R. Gürpınar.

ebeveyn *is. Ar. ebeveyn esk.* Ana ve baba: *"Ebeveynim çok bedbaht insanlardı."* -S. F. Abasıyanık.

ebleh *s. Ar. ebleh esk.* Akılsız, budala, alık.

eblehleşme *is.* Eblehleşmek işi veya durumu.

eblehleşmek *(nsz)* Ebleh durumuna gelmek: *"Hani bazı kadınlar vardır, hödük koca ile düşe kalka eblehleşir, içleri kararır."* -H. Taner.

eblehlik, -ği *is.* Ebleh olma durumu, eblehleşme.

ebonit *is. Fr. ébonite* 100 kısım kauçuğun 32 kısım kükürtle işlenmesinden elde edilen plâstik madde.

ebru *is. (ebru:) Far. ebrî* Kâğıt süslemeciliğinde kitre ve kola gibi yapıştırıcılarla yoğunlaştırılmış su üzerine, neft yağı ile sulandırılmış yağlı boya damlatılarak yapılan ve kâğıda geçirilen süs.

ebrucu *is.* Renkleri karıştırarak süs kâğıtları üzerine ebru yapan sanatçı.

ebruculuk, -ğu *is.* Ebru yapma sanatı veya ebru satma işi ile uğraşma.

ebrulama *is.* Ebrulamak işi.

ebrulamak *(-i, -e)* Ebru yaparak boyamak.

ebrulî *s. (ebru:lî:)* Üzerinde değişik renkler bulunan: *Ebrulî kumaş.*

ebrulu *s.* Üzerine ebru yapılmış (kâğıt, kumaş).

ebucehil karpuzu *is. (ebu:cehil karpuzu) bot.* Kabakgillerden, elma büyüklüğündeki meyvesi çok acı ve iç sürdürücü, ishal yapıcı bir bitki, acı hıyar, acı elma, it hıyarı *(Citrullus colocynthis).*

ebülyoskop, -bu *is. Fr. ébullioscope > Lât.* Cisimlerin kaynama sıcaklığını tespit etmeye yarayan cihaz.

ecdat, -dı *ç. is. (ecda:t) Ar. ecdâd; cedd'* in çokluk biçimi. Dedeler, atalar: *"Ecdadının dilini neye beğenmiyorsun?"* -H. R. Gürpınar.

ece *is.* Güzel kadın, kraliçe: *"Dün Sirkeci istasyonunu görmeliydiniz, ecemiz geldi."* -F. R. Atay.

-ecek *bk.* -acak / -ecek.

ecel *is. Ar. ecel* Hayatın sonu, ölüm zamanı: *"Vaktinize hazır olun / Ecel vardır gelir bir gün."* -Yunus Emre. **ecel aman verirse** ömür yeterse, ölmezsem. **ecel geldi cihana, baş ağrısı bahane** ölümün herkes için kaçınılmaz bir olay olduğunu anlatır. **ecel şerbeti içmek** ölmek. **ecele çare bulunmaz** çaresiz gibi görünen her güç işin bir çıkar yolu vardır. **eceli gelen köpek cami duvarına siyer** herkesin üzerine titrediği, kutsal saydığı şeyi kötüleyen, bozan kimse kötü sonucuna katlanır. **eceli gelmek** ölümü veya yok olması kaçınılmaz duruma gelmek: *"Eceli geldikten sonra, ha karada, ha denizde."* -S. F. Abasıyanık. **eceline susamak** ölmek istermiş gibi tehlikeli işlere girişmek. **eceliyle ölmek** olağan sayılan herhangi bir biçimde ölmek.

→ ***ecel beşiği, ecel teri***

ecel beşiği *is. mec.* Çok tehlikeli taşıt veya geçit.

ecel teri *is.* "Çok korkmak, çok sıkılmak veya bunalım geçirmek" anlamında **ecel teri** (veya **terleri**) **dökmek** deyiminde geçer. **ecel teri dökmek** aşırı korkudan terlemek, ölüm duygusuna kapılmak: *"Tek kollu korsan, şimdi benim karşımda titriyor, ecel terleri döküyordu."* -F. F. Tülbentçi.

-ecen Fiilden sıfat türeten ek: *sevecen, evecen* vb.

ecinni *is.* Cin: *"Ben dünyada ecinni filân yoktur demez miydim?"* -Ö. Seyfettin. **(bir yerde) ecinniler top oynuyor** bomboş, kimse yok, ıssız ve sessiz.

ecir, -cri *is. Ar. ecr esk.* **1.** Sevap: *"Bu sabrın ecri büyüktür."* -H. R. Gürpınar. **2.** Ücret. **3.** *huk. esk.* Ücretle çalışan kimse. **4.** İşçi, amele: *"Hem ne diye ukalâlık ediyorum? Biz bu dünyaya ecir gelmişiz, ecir gideceğiz. Ben de müteahhit olacak değilim ya!"* -O. V. Kanık. **ecir sabır dilemek** baş sağlığı dilemek.

ecirlik, -ği *is.* Ecir olma durumu: *"Aklı durur vallahi insanın.Günde beş lira! Ecirlikten başka bir şey değil. Hoş o ecirliği de hak edemedik ya daha."* -O. V. Kanık.

eciş bücüş *s.* Hiçbir yeri düzgün olmayan, çirkin bir biçim almış bulunan, çarpık çurpuk, eğri büğrü: *"Yüzü güzelce bir maymuna benzeyen adamcağız, soyununca eciş bücüş bir vücut meydana çıkardı."* -S. F. Abasıyanık.

ecnebi *s. (ecnebi:) Ar. ecnebî* **1.** Başka devlet uyruğunda olan (kimse), yabancı: *"Bu iki ecnebi hanım da nahiyeye varır varmaz yatağı ve aşı hazır bulsunlar."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** *is.* (sıfat tamlamalarında) Başka devlet: *Ecnebi parası. "Tercüman'ı bitirinceye kadar, dört silâhlı ecnebi askeriyle dönüp geldi."* -A. Gündüz.

ecnebilik, -ği *is.* Yabancı olma durumu.

ecu *is. bk.* ekü.

ecza *is. (ecza:) Ar. eczâ', cüz''* ün çokluk biçimi. Kimyasal yollarla elde edilen, ilâç yapmaya yarayan veya sanayide türlü işlerde kullanılan maddelerin genel adı: *"Burada musluklar, mermer teşrih masaları, antiseptik eczalar yok!"* -F. R. Atay.

→ ***ecza çantası, ecza dolabı, eczahane, ecza kutusu***

eczacı *is.* İlâç yapan veya hazır ilâçları satan diplomalı kimse: *"Eczacının söylediğinden anlıyorum, avuç avuç ağrı kesici alıyor."* -T. Buğra.

→ ***eczacı kalfası***

eczacı kalfası *is.* Eczacının yardımcısı.

eczacılık, -ği *is.* **1.** İlâçların hazırlanmasıyla uğraşan uygulamalı bilim. **2.** Eczacının mesleği veya görevi.

ecza çantası *is.* Acil durumlarda kullanılmak üzere arabada veya evde bulundurulan ve pansuman için gerekli ilâç ile malzemenin konulduğu çanta.

ecza dolabı *is.* İçinde gerekli ilâçların ve aletlerin bulunduğu özel olarak yaptırılan küçük dolap: *"Ecza dolabından bir komprime alarak içti."* -C. Uçuk.

eczahane *is. Ar. eczâ' + Far. ḫâne* İlâçların yapıldığı ve satıldığı yer.

ecza kutusu *is.* İlâç kutusu: *"Sanki bir ecza kutusu şu ısırgana benzeyen koyu yeşil ot."* -S. F. Abasıyanık.

eczalı *s.* **1.** Kimyasal madde ile kaplanmış, karıştırılmış, işlem görmüş. **2.** *is.* İçi kimyasal madde ile doldurulmuş mermi atan ateşli silâh: *"Güzel bir bıçak, bir de eczalı dedikleri tabanca satın almıştım."* -Y. K. Beyatlı.

→ ***eczalı pamuk***

eczalı pamuk, -ğu *is.* Steril duruma

getirilmiş pamuk.

eczane *is. bk.* eczahane.

eczasız *s.* Eczası olmayan.

-eç *bk.* -aç / -eç.

eçhel *s. Ar. echel esk.* Çok cahil, çok bilgisiz olan.

eda (I) *is. (eda:) Ar. edā'* **1.** Davranış, tavır: *"Hilmi Bey, temiz bir eda ile o söylevi Fransızca olarak tekrar etti."* -R. E. Ünaydın. *"Alaycı bir eda ile soruyorum."* -R. H. Karay. **2.** Naz, işve: *"Giyimi kuşamı tepeden tırnağa Paris modası ya, nazı edası hiç aşağı kalmıyor ki!"* -A. İlhan. **3.** Anlatış yolu: *"Sonra birdenbire sözlerinin konferans edasını değiştirerek bana sordu."* -Ö. Seyfettin.

eda (II) *is. (eda:) Ar. edā'* **1.** Verme, ödeme. **2.** (namaz için) Kılma yerine getirme. **eda etmek 1)** borcunu ödemek; **2)** namaz kılmak.

edalı *s.* **1.** Herhangi bir biçim ve görünüşlü olan. **2.** Tavırları hoş olan; nazlı, işveli: *Edalı bir kadın.*

edat *is. (-a:tı) Ar. edāt gr.* Bir kelimeden sonra gelerek o kelime ile diğer ögeler arasında ilgi kuran kelime, ilgeç.

→ edat grubu, edat tümleci

edat grubu *is.* Edat tümleci.

edatlı *s. gr.* Edat bulunduran.

→ edatlı tümleç

edatlı tümleç, -ci *is. gr.* Edatla kurulmuş tümleç: *Çocuk gibi ağlıyor. Dağ kadar çamaşır birikmiş.*

edat tümleci *is. gr.* Genellikle bir zarf tümleci görevinde kullanılan ve ismin edatla oluşturduğu kelime grubu, edatlı tümleç.

ede *is. hlk.* Büyük erkek kardeş, ağabey.

edebî *s. (edebi:) Ar. edebî* Edebiyatla ilgili, edebiyata ilişkin: *Edebî sanatlar. "Gazete idaresinde biriken edebî mecmuaların yapraklarını karıştırıyorum."* -A. Haşım.

→ edebî eser, edebî sanat, edebî sanatlar

edebî eser *is. ed.* Edebiyatta sanat değeri taşıyan değişik edebiyat türlerinde kaleme alınmış eserlerin her biri.

edebikelâm *is. (edebikelâ:m) Ar. edeb-i kelām ed.* Söylenmesi kaba, çirkin ve sakıncalı nesnelerin veya kavramların değişik sözlerle daha uygun ve edepli bir biçimde anlatılması, örtmece.

edebî sanat *is. ed.* Edebî sanatların her biri.

edebî sanatlar *ç. is. ed.* Edebiyatta anlatımı zenginleştirmek, renklendirmek ve daha çarpıcı hâle getirmek için temelde benzetme esasına dayalı söz ve manaya bağlı anlatım inceliği ve özelliği.

edebiyat *is. (edebiya:t) Ar. edebiyyāt* **1.** Olay, düşünce, duygu ve imajların dil aracılığı ile biçimlendirilmesi sanatı, yazın, literatür: *"Edebiyat hocası iken talebeme bu nesir sanatından bir defa bahsetmiştim."* -F. R. Atay. **2.** Bir bilim kolunun türlü konuları üzerine yazılmış yazı ve eserlerin hepsi, literatür: *Hekimlik edebiyatı.* **3.** *mec.* İçten olmayan, gereksiz, boş sözler. **edebiyat yapmak** bir konu üzerinde gereksiz yere süslü sözler söylemek: *"Biz edebiyat yapmıyoruz, gazetecilik ediyoruz, modern gazetecilik!"* -M. Ş. Esendal.

→ edebiyat bilimi, edebiyatsever, edebiyat tarihi

edebiyat bilimi *is.* Edebiyatın içinde yer alan konuları sosyoloji, psikoloji gibi bilim dallarının yöntemlerini de kullanarak araştıran, inceleyen, irdeleyen ve tahlil eden bilim dalı.

edebiyatça *s.* Edebiyata uygun, edebiyata benzer: *"Burada verdiğim örnek, o edebiyatça edebiyatın şöyle bir aklıma geliveren örneklerinden biri."* -O. V. Kanık.

edebiyatçı *is.* **1.** Edebiyatla uğraşan kimse. **2.** Edebiyat dersi okutan öğretmen.

edebiyatçılık, -ğı *is.* Edebiyatla uğraşma işi: *"Mektep arkadaşım Baba Tevfik"e edebiyatçılık çömezliği eden..."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

edebiyatsever *s.* Edebiyata tutkun: *"Kalemini de neşter kadar güzel kullandığını sanan, edebiyatsever bir doktordu."* -H. Taner.

edebiyat tarihi *is.* Bütün edebî hareketleri, dönemleri, yazar ve şairleri, dil ve üslûp özelliklerini açıklayan bilim dalı veya kitap: *"Edebiyat tarihinde ise onun adına hiçbir türlü rastlayamazsınız."* -S. Birsel.

edememe *is. (ede'meme)* Edememek durumu.

edememek *(nsz) (ede'memek)* Rahat olamamak; kendinde bir eksiklik duymak; geçinememek: *Ben onsuz edemem. Ben okumadan edemem. Ben onunla edemem.*

edep, -bi *is. Ar. edeb* Toplum töresine uygun davranma, incelik: *"Demokrasi demek edep demektir, büyüğe hürmet demektir, küçüğe haddini bilmek demektir."* -F. R. Atay. *"Olur şey mi bu, haydi edebinle çık git, çekil karşımdan!"* -A. Ş. Hisar. **edep etmek** utanmak, sıkılmak. **edep yahu!** açık saçık söz söyleyenlere karşı "utan!", "edebini takın" anlamında kullanılan söz. **edebini takınmak** edepli davranmaya başlamak. **edeptir söylemesi** *hlk.* affedersiniz, söylemesi ayıptır ama: *Edeptir söylemesi, donuna kaçırmış.*

→ edep yeri

edepleniş *is.* Edeplenmek işi veya biçimi.

edeplenme *is.* Edeplenmek işi veya durumu.

edeplenmek *(nsz)* Uslanmak, ince ve terbiyeli olmak.

edepli *s.* Uslu, ince, terbiyeli, müeddep, uygun: *"İstanbul'daki patronun edepli bulmadığı yazı buydu."* -Ç. Altan.

→ edepli edepli

edepli edepli *zf.* Uslu olarak, uslu uslu: *Burada edepli edepli otur.*

edepsiz *s.* **1.** Utanılacak işleri hiç sıkılmadan yapan, utanmaz, sıkılmaz, terbiyesiz. **2.** *is.* Sakınılacak kötü (kimse), şirret: *"Sen şimdi yukarı çıkar, bu edepsizi defedersin."* -R. N. Güntekin.

→ edepsiz edepsiz

edepsizce *zf. (edepsi'zce)* Terbiyesizce, utanmadan: *"Öyle, delicesine, edepsizcesine borç, harç yer, yaşardı."* -R. H. Karay.

edepsiz edepsiz *zf.* Edepsize yakışır biçimde.

edepsizleşme *is.* Edepsizleşmek işi.

edepsizleşmek *(nsz)* Edepsizce davranışlarda bulunmak, terbiyesizleşmek.

edepsizlik, -ği *is.* Utanmazlık, sıkılmazlık, terbiyesizlik, şirretlik: *"Bazı bazı edepsizliği, şakaya getirip omzuna sarhoş yumrukları indirmeye kadar vardırıyordu."* -A. İlhan. *"Asıl garibi benim bin türlü edepsizlikler yapacağını zannettiğim sütnine de susuyor, önüne bakıyor."* -R. H. Karay.

edep yeri *is.* İnsanlarda üreme organlarının bulunduğu yer, ut yeri.

eder *is.* Fiyat, paha: *Bu kitabın ederi ne kadar?*

edevat *ç. is. (edeva:t) Ar. edevāt, edāt'* ın çokluk biçimi. Bir iş için gerekli olan malzemelerin, parçaların tümü: *"Taş binanın bir odasını mantarlardan, çivilerden ve balıkçı edevatından bir döşeme bürümüştü."* -S. F. Abasıyanık.

Edi *öz. is. hlk.* Birbiriyle iyi anlaşan iki yaşlının baş başa kalışını anlatan **Edi ile Büdü, Şakire Dudu** sözünde geçer.

edi *is. hlk.* İş yapma veya yapılan iş.

edibane *s.* ve *zf. (edi:ba:ne) Ar. edîb + Far. -āne esk.* **1.** Terbiyeli, nazik. **2.** Edebiyatçıya yakışır biçimde.

edik, -ği *is. hlk.* **1.** Yumuşak ve renkli sahtiyandan yapılmış yarım konçlu lâpçın. **2.** *hlk.* Kısa çizme.

edilgen *s. gr.* Sözde özneyle kullanılan veya öznesi dolaylı yolla belirtilen fiil, meçhul, pasif, **etken** karşıtı: *Kırılmak, görülmek, bilinmek edilgen fiillerdir.*

→ edilgen çatı, edilgen fiil

edilgen çatı *is. gr.* Çoğu kez **-(i)l-** bazen de **-(i)n-** çatı ekleriyle kurulan fiil çatısı.

edilgen fiil *is. gr.* Gerçek öznesi belli sayılmayan fiil. Türkçede bu fiil **-(i)l**, bazen de **-(i)n-** edilgen çatı ekleriyle kurulur: *yaz-ılmak, oku-n-mak, tanı-n-mak* vb.

edilgenleşme *is. gr.* Edilgenleşmek durumu.

edilgenleşmek *(-i) gr.* Edilgen duruma gelmek.

edilgenleştirme *is. gr.* Edilgenleştirmek işi.

edilgenleştirmek *(-i) gr.* Edilgen duruma getirmek.

edilgenlik, -ği *is. gr.* Edilgen olma durumu.

→ ***edilgenlik eki***

edilgenlik eki *is. gr.* Fiillerin gerçek öznesini gizleyen yapım eki.

edilgi *is. fel.* Dışarıdan gelip bir şeyde belli bir değişiklik yapan iş veya bu işin sonucu, infial.

edilgin *s.* **1.** Hareketi ve etkisi olmayan, pasif: *"Hiç kavgaya dönüşmemiş, edilgin bir dargınlıktı bu."* -A. İlhan. **2.** *fel.* Etkileri alıcı durumunda olan, munfail, pasif, **etkin** karşıtı. **3.** *psikol.* Olayların gidişini etkilemek ve denetlemek için kişinin hiçbir çaba göstermemesi durumu.

edilginlik, -ği *is.* Edilgin olma durumu.

edilme *is.* Edilmek işi veya durumu.

edilmek *(yar)* Etmek fiiline konu olmak, yapılmak: *Birine yardım edildi. Birinden rica edildi. Onunla münakaşa edildi. "Baloda, herkeslerin ortasında tahkir edilince aklı başına gelir."* -M. Yesari.

edim *is.* **1.** Yapılmış, gerçekleşmiş iş,amel, fiil. **2.** *fel.* İnsan bilinç ve faaliyetlerinin tek tek davranışları. **3.** *psikol.* Belirli bir iş durumuyla karşılaştığı zaman kişinin yapabildiği davranış. **4.** *huk.* Alacaklının isteyebileceği ve borçlunun yapmak zorunda olduğu davranış, ivaz.

edimli *s.* Edimi olan.

edimsel *s. fel.* Edim niteliğinde olan, gerçek olarak var olan, fiilî, aktüel, **gizli** ve **tasarılı** karşıtı: *Bir mermer kütlesinde bir heykel ancak tasarılı olarak vardır, o mermer işlendikçe heykel edimsel bir varlık kazanır.*

edinç, -ci *is.* Edinilen şey veya şeyler, müktesebat.

edinilme *is.* Edinilmek işi.

edinilmek *(nsz)* Edinmek işi yapılmak: *"Atatürk'ün bilim adamlarına ve edinilmiş saygınlıklara titizce tanıdığı ayrıcalık ve üstünlük ne kadar gerilerde kalmış değil mi?"* -H. Taner.

edinim *is.* Kazanma, iktisap.

edinme *is.* Edinmek işi, kazanma, iktisap.

edinmek *(-i)* Kendini (bir şeye) sahip kılmak, kendine sağlamak, iktisap etmek: *Bilgi edinmek. Dost edinmek. "Çiftlikler edinmek dirayetini göstermişti."* -R. H. Karay. *"Kimsesiz bir çocuk bulup evlât edinmeyi düşünmeye başlamıştım."* -R. N. Güntekin.

edinti *is.* Edinilen, kazanılan şey.

edip, -bi *is. (-di:bi) Ar. edîb* Edebiyatla uğraşan, edebî eser veren kimse, yazar: *"Pek az hoşlandıklarım muhabirler, ediplerdir."* -F. R. Atay.

edisyon *is. Fr. édition* Basım.

editör *is. Fr. éditeur* Basıcı, yayımcı, naşir, tâbi.

editörlük, -ğü *is.* Basıcılık, yayımcılık.

edna *s. (edna:) Ar. ednā* Çok aşağı, en alt düzeyde: *"İlmin âlâsı da olur, ednası da!"* -H. R. Gürpınar.

edvar *ç. is. Ar. edvār; devr'* in çokluk biçimi *esk.* **1.** Çağlar, devirler: *"Hercümerç ettiğin edvara da yetmez o kitap."* -M. Â. Ersoy. **2.** *müz.* Alaturka müzik kurallarını inceleyen eser.

→ ***edvar musikisi***

edvar musikisi *is.* Alaturka klâsik müzik.

efe *is.* **1.** Yiğit, özellikle Batı Anadolu köy yiğidi, zeybek. **2.** Ağabey. **3.** Kabadayı.

efece *s.* ve *zf. (efe'ce)* Efe gibi, efeye yakışır (biçimde).

efekt *is. İng. effect* Radyo ve televizyon yayınlarında, tiyatro oyunlarında veya film seslendirmelerinde, hareketleri izlemesi gereken seslerin tabiî kaynakların dışında, optik, mekanik, kimyasal yöntemlerle gerçekleştirilmesi.

efektif *is. Fr. effectif* Banknot ve metal sikke.

efelek, -ği *is. hlk.* Lâbada.

efeleniş *is.* Efelenmek işi veya biçimi.

efelenme *is.* Efelenmek işi: *"Dur hele yerinde bakalım sen, efelenmeyi bırak!"* -N. Cumalı.

efelenmek *(nsz)* Diklenmek, kafa tutmak.

efeleşme *is.* Efeleşmek işi.

efeleşmek *(nsz)* Efe durumuna gelmek.

efelik, -ği *is.* **1.** Efe olma durumu. **2.** Kabadayılık. **efelik etmek** (veya **yapmak**) kabadayılık etmek.

efemine *is. Fr. efféminé* Kadınlara benzeyen veya kadınsı davranışlar içinde görünen, davranış ve kılık kıyafet bakımından kadına özenen (erkek).

efendi *is. (efe'ndi) Yun. esk.* **1.** Eğitim görmüş kişi için özel adlardan sonra kullanılan unvan. **2.** Günümüzde bey unvanından farklı olarak özel adlardan sonra kullanılan ikinci derecede bir unvan: *"Yeni ev, Rüstem Efendi'ye kiraya verildi."* -Y. Z. Ortaç. **3.** Buyruğu yürüyen, sözü geçen kimse: *"Köylü memleketin efendisidir."* -Atatürk. *"Yavaş yavaş düşündükçe efendisinin ne kadar büyük, ne kadar akıllı bir adam olduğunu anlamağa başladı."* -Ö. Seyfettin. **4.** Koca: *"Bizim efendi artık geceleri de eve gelmiyor."* -C. Uçuk. **5.** *s. mec.* Saygıdeğer, ince, çelebi: *"Köklü bir İstanbul efendisi terbiyesi hücrelerine işlemişti."* -H. Taner. **6.** *ünl.* (erkekler için) Seslenme sözü olarak kullanılır: *"Efendi! Allah'ın emriyle kızını bana ver."* -S. F. Abasıyanık. **efendi gibi yaşamak** sıkıntısız, varlık içinde yaşamak. **efendiden bir adam** terbiyeli, kibar ve ağırbaşlı kimse. **efendim nerede, ben nerede?** "Ben ne diyorum siz ne diyorsunuz" anlamında kullanılır. **efendime söyleyeyim** söz söylerken gerekli kelimeyi bulamayan bir kimsenin kullandığı bir söz: *"Efendime söyleyeyim, sütlü bir mısır kebabı derken bir sivrisinek bulutudur havalanmış çeltik batağından."* -B. R. Eyuboğlu.

→ ***efendibaba, efendi efendi***

efendibaba *is. esk.* Bazı ailelerde çocukların babaları, gelinlerin kayınpederleri için kullandıkları saygı sözü.

efendice *zf.* ve *s. (efe'ndice)* Efendi gibi, efendiye yaraşır (biçimde): *"Her hâli ile insancıl, sevecen, efendice bir tavırdır."* -H. Taner.

efendi efendi *zf.* Uslu uslu: *"Bu gece buraya klârnet çalmaya değil, efendi efendi oturup rakı içmeye, mehtabı seyretmeye gelmiş."* -H. Taner.

efendilik, -ği *is. (efe'ndilik)* Efendi olma durumu, efendiye yakışır davranış: *"Hiç olmazsa beş on gün ananın yanında kalırsan efendiliğini mi kaybedersin?"* -Y. K. Karaosmanoğlu.

efendim *ünl. (efe'ndim)* **1.** Bir sesleniş karşısında "buradayım" anlamında kullanılır: *Hasan!-Efendim!* **2.** Anlaşılmayan bir sözü tekrarlatmak veya karşısındakinin ne düşündüğünü sormak için söylenir: *Bu, olacak şey değil, efendim?* **3.** Nezaket veya saygı için söze katılır: *Haklısınız, efendim. "Olur mu, efendim, bu ne sorumsuzluktur, bu ne hafifliktir böyle?"* -Z. Selimoğlu.

efil efil *zf.* Saç, giysi gibi hafif şeylerin rüzgârda dalgalanmasını belirtir, ifil ifil. **efil efil esmek** yazın rüzgâr yavaş yavaş, serin serin esmek. **efil efil etmek** rüzgârda dalgalanmak: *"Efil efil eder yarin yüzünde / Zülüf müdür, perçem midir, tel midir?"* -Karacaoğlan.

efkâr *ç. is. (efkâ:r) Ar. efkār; fikr'* in çokluk biçimi **1.** Eski düşünceler, fikirler. **2.** *tkz.* Tasa, kaygı. **3.** Kamuoyu, efkarumumiye: *"Halk efkârının karşı koyuşuna rağmen müdür, yazara üçüncü bir şans tanıdı."* -H. Taner. **efkâr basmak** tasalanmak, kaygılanmak. **efkâr dağıtmak** sıkıntıyı gidermek, üzüntüden uzaklaşmak: *Bu durumda efkâr dağıtmak için içtiğim günde dört paket sigaram da olmasa aklımı kaçırabilirim.* **efkâr etmek** efkârlanmak: *"Efkâr ettiğimiz memleketin hâlidir. Sanmam hemşerim sanmam bundan acısı olsun."* -C. S. Tarancı.

efkârumumiye *is. (efka:'rıumu:miye) Ar. efkār-i'umûmiyye esk.* Kamuoyu.

efkârlanış *is.* Efkârlanmak işi veya bi-

çimi.

efkârlanma *is. tkz.* Efkârlanmak işi.

efkârlanmak *(nsz) tkz.* Tasalanmak, kaygılanmak, üzülmek: *"Mektup alır efkârlanırım / Rakı içer efkârlanırım."* -O. V. Kanık.

efkârlı *s. tkz.* Tasalanmış, tasalı, kaygılı: *"Sigarasını efkârlı olduğu zamanlar yaptığı gibi sık nefeslerle çabuk çabuk içiyordu."* -H. Taner.

eflâk, -ki *ç. is. (eflâ:k) Ar. eflāk;felek'* in çokluk biçimi. *esk.* Gökler. **eflâke ser çekmek** çok yüksek olmak.

eflâtun *is. (eflâ:tun) Ar. eflātūn* **1.** Açık mor renk. **2.** *s.* Bu renkte olan.

eflâtunî *s. (eflâ:tu:ni:) Ar. eflātūnī* **1.** Eflâtun renginde olan. **2.** Plâtonik: *"Kadını gayet ihtiyar bir adama nikâh ederler ve bu mecburî izdivaç tabiatıyla gayet eflâtunî kalır."* -Ö. Seyfettin.

efor *is. Fr. effort* Zihince ve bedence ortaya konan çaba, emek.

efrat, -dı *ç. is. (efra:t) Ar. efrād; ferd'* in çokluk biçimi *esk.* **1.** Bireyler, fertler. **2.** *ask.* Erler, erat. **efradını cami, ağyarını mani** ne eksik ne fazla; eksiği artığı olmayan.

efriz *is. Fr. frise bk.* friz.

efsane *is. (efsa:ne) Far. efsāne* **1.** Eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayalî hikâye, söylence: *"O geceki macera ne idi? Rüya mı, hayal mi, efsane mi?"* -F. R. Atay. **2.** *mec.* Gerçeğe dayanmayan, asılsız söz, hikâye vb: *"Hamdi'nin hayatına dair uydurulmuş efsanelerden birisi de, onun müthiş bir aşk yüzünden bu hâle geldiğidir."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

efsaneleşme *is.* Efsaneleşmek işi.

efsaneleşmek *(nsz)* Efsane durumuna gelmek: *"Zaptiye ve hafiye vakalarına dair havadisler bize, âdeta, efsaneleşmiş olarak aksetmez miydi?"* -Y. K. Karaosmanoğlu.

efsaneleştirilme *is.* Efsaneleştirilmek işi.

efsaneleştirilmek *(nsz)* Efsane niteliği kazandırılmak.

efsaneleştirme *is.* Efsaneleştirmek işi.

efsaneleştirmek *(-i)* Efsane durumuna getirmek: *"Biz şarklılar neden ille her şeyi büyütüp efsaneleştiririz?"* -H. Taner.

efsaneli *s.* Efsanesi olan: *"Tel, insan azmanı bir şeyhe ait iri, siyah, bin bir taneli, efsaneli bir tespihe benziyor."* -R. H. Karay.

efsanevî *s. (efsa:nevi:) Far. efsānevī* Efsanelerde geçen, kendisi için efsaneler düzülen veya efsaneyi andırır nitelikte olan (kimse, hayvan, yer): *"O günün benim için en büyük nimeti o efsanevî başı yakından görmem olmuştur."* -A. Haşim.

efsun *is. (efsu:n) Far. efsūn* Büyü, sihir: *"Şayeste'nin reise büyü yaptığına ve adamı başka kadınlara karşı efsunla bağladığına kanaat getirmişti."* -H. Taner.

efsunkâr *s. (efsu:nkâ:r) Far. efsūn-kār* Büyülü, sihirli: *"Ne efsunkâr imişsin ah ey didar-ı hürriyet."* -N. Kemal.

efsunlama *is.* Efsunlamak işi.

efsunlamak *(-i)* Büyülemek, büyü yapmak: *"Tespihiyle galiba bir mahalle halkını efsunlayıp duruyor."* -H. R. Gürpınar.

eften püften *s.* Baştan savma yapılmış, dayanıksız, derme çatma, çürük, değersiz (şey): *Eften püften bir iskele.*

ege *is.* Bir çocuğu koruyan, işlerine bakan ve her türlü davranışında sorumlu kimse, veli, iye.

Egeli *s.* Türkiye'nin batısından, Ege bölgesinden olan (kimse).

egemen *s.* **1.** Yönetimini hiçbir kısıtlama veya denetime bağlı olmaksızın sürdüren, bağımlı olmayan, hükümran, hâkim: *Egemen devlet.* **2.** *mec.* Sözünü geçiren, üstünlük kazanan.

egemenlik, -ği *is.* **1.** Egemen olma durumu. **2.** Milletin ve onun tüzel kişiliği olan devletin yetkilerinin hepsi, hükümranlık, hâkimiyet: *"Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir."* -Anayasa.

eglog *is. Fr. églogue ed.* Kısa kır manzumesi, çoban türküsü.

ego *is. Lât. ego* Ben: *"Örnek devlet adamı bence egosunun aleyhine özveride bulunabilen adamdır."* -H. Taner.

egoist *s. Fr. égoiste* Bencil, hodbin: *"Sakat bir kadına tahammül edemeyecek kadar egoist miyim?"* -R. H. Karay.

egoistlik, -ği *is.* Bencil olma durumu.

egoizm *is. Fr. égoisme* Bencillik, hodbinlik.

egosantrik *s. Fr. égocentrique* Egosantrizm yanlısı: *"Kendi kafanızda ve kuruntunuzda yarattığınız egosantrik kişiliğinizden burada kurtulurdunuz."* -H. Taner.

egosantrizm *is. Fr. égocentrisme* Dünyada bireyin benliğini merkez sayan felsefe görüşü, beniçincilik.

egotizm *is. Fr. égotisme* Benlikçilik.

egzama *is. (e'gzama) Yun. tıp* Birdenbire ortaya çıkarak gelişen kızartı, kaşınma, sulanma, kabuk bağlama gibi doku bozukluklarıyla belirginleşen bir deri hastalığı, mayasıl.

egzamalı *s.* Egzaması olan.

egzamamsı *s.* Egzamayı andıran.

egzersiz *is. Fr. exercice* **1.** Alıştırma. **2.** İdman: *"Sabahleyin balkonda nefes egzersizlerini ihmal etmez."* -H. Taner. **egzersiz yapmak** alıştırma yapmak: *"O akşam yalnız olduğum için kemanda bazı egzersizler yapmaya başladım."* -P. Safa.

egzistansiyalist *is.* ve *s. Fr. existentialiste* Varoluşçu.

egzistansiyalizm *is. Fr. existentialisme* Varoluşçuluk.

egzogami *is. Fr. exogamie* Dış evlilik.

egzomorfizm *is. Fr. exmorphisme* Dış başkalaşım.

egzotik *s. Fr. exotique* Uzak, yabancı ülkelerle ilgili, bu ülkelerden getirilmiş, yabancıl: *Egzotik bitki. Egzotik roman. "Halit Fahri, ilk egzotik şairimizdi bizim."* -Y. Z. Ortaç.

→ ***egzotik çorba***

egzotik çorba *is.* Ana malzemesi; deniz kırlangıcı, kaplumbağa vb. deniz ürünleri olan bir çorba türü.

egzotizm *is. Fr. exotisme* Bir eserde uzak, yabancı ülkelerle ilgili olayları, kişileri, yöresel görüşleri yansıtma, yabancıllık.

egzoz *is. İng. exhaust* **1.** İçten yanmalı motorlarda yanan akaryakıt gazı ve bu gazın boşaltılması: *"Büyük kentin yazın egzoz, kışın kalorifer dumanı kokan havasından..."* -H. Taner. **2.** Bu gazın atılmasını sağlayan düzen. **3.** Susturucu.

→ ***egzoz gazı***

egzozcu *is.* İçten yanmalı motorlarda egzoz düzenini yapan veya onaran usta.

egzoz gazı *is.* Egzozdan atılan gaz.

eğdiriş *is.* Eğdirmek işi veya biçimi.

eğdirme *is.* Eğdirmek işi.

eğdirmek *(-i)* Eğik duruma getirmek: *"Eğdirme fesini yâr yâr kalkar da giderim."* -Halk türküsü.

eğe (I) *is. anat.* Göğüs kafesini oluşturan, arkadan omurgaya, önden de göğüs kemiğine eklenen uzun, yassı ve eğri kemiklerden her biri, kaburga.

eğe (II) *is.* Madenleri, tahtayı vb. yi yontmak, düzeltmek, perdahlamak için kullanılan, üzeri pürtüklü, sert, ensiz, çelik araç.

eğeleme *is.* Eğelemek işi.

eğelemek *(-i)* Eğe ile düzleştirmek, aşındırmak.

-eğen *bk.* -ağan / -eğen.

eğer *bağ. (e'ğer) Far. eger* Şart anlamını güçlendirmek için şartlı cümlelerin başına getirilir, şayet: *"Eğer vakit geç olmasa, vapura binip, sana gelecektim."* -M. Yesari. *"O zaman inandığım gibi / Sahiden bir öbür dünya varsa eğer."* -C. S. Tarancı.

eğiç, -ci *is. hlk.* Yemiş koparırken dalları çekmeye veya kovandan bal almaya yarayan araç.

eğik *s.* **1.** Yatay bir çizgi veya düzlemle açı oluşturacak biçimde olan, mail, meyil, şev. **2.** Bükülmüş: *"Başı yine yere eğik, sol kolu yine kalçasındaydı."* -Ö. Seyfettin. *"Bu yazdığım şiirler, bu yaktığım türküler / Hepsi senin içindir olmasın boynun eğik."* -F. Halıcı. **3.** *is. mat.* Dik veya paralel olmayan doğru.

→ ***eğik biçme, eğik çizgi, eğik düzlem, eğik silindir***

eğik biçme *is. mat.* Ekseni tabanına dikey olmayan biçme.

eğik çizgi *is.* Düz olmayan çizgi.

eğik düzlem *is. fiz.* Bir cismi yükseğe çıkarmak için gerekli gücü ayarlamada kullanılan eğik, düz yüzey.

eğiklik, -ği *is.* **1.** Eğik olma durumu, eğim, yamukluk, meyil. **2.** *astr.* Bir düzlem üzerinde hareket eden bir gök cismine ilişkin yörünge düzleminin, tutuluma bakış doğrultusuna dik düzleme veya belirtilmiş herhangi bir düzleme göre yaptığı açı.

eğik silindir *is. mat.* Ekseni tabanına dikey olmayan silindir.

eğik yazı *is.* Basımcılıkta üstten sağa doğru eğik yazılan veya dizilen yazı.

eğilim *is.* **1.** Bir şeyi sevmeye, istemeye veya yapmaya içten yönelme, meyil, temayül: *"Kendimde tuhaf şeylere karşı duyduğum aşırı eğilimi tatmin için..."* -F. R. Atay. *"İnsanoğlunun, yaradılıştan medeniliğe eğilimi vardır."* -N. Ataç. **2.** Para piyasalarında oluşan değişim, alım satım işlemleriyle ilgili iniş çıkış seyri.

eğilimli *s.* Eğilimi olan, istekli, mail.

eğiliş *is.* Eğilmek işi veya biçimi: *"Soylu ve çetin savaşçılık gururuna bu eğiliş ağır geldi."* -F. R. Atay.

eğilme *is.* **1.** Eğilmek işi: *"İstese bile kendisini veremiyor, belirsiz bir tiksinti o yöne eğilmesini engelliyordu."* -A. İlhan. **2.** *mat.* Bir doğrunun, bir başka doğruya (veya düzleme) göre eğik olması. **3.** *fiz.* Yerin manyetik alanında bulunan serbest mıknatıslı bir iğnenin doğrultusu ile yatay düzlem arasındaki açı.

eğilmek *(nsz)* **1.** Belirli bir yönle açı oluşturacak bir durum almak, bir yöne doğru çarpılmak: *Rüzgârdan telgraf direkleri eğildi. "Sofraya pilâv gelince, Aziz eğilerek kokladı."* -C. Uçuk. **2.** (insan) Bir işi yapmak için belini eğmek: *Eğilip selâm verdi. "Tenis oynarken yüz çeşit çeviklikler içinde eğilir, kalkar, sıçrar, koşar."* -R. H. Karay. **3.** *mec.* Başkasının baskısını veya egemenliğini benimsemek, kabul etmek: *Türk eğilmez.* **4.** *(-e) mec.* (bir işi) Önemseyip ele almak: *"Bir yandan ayrıntılara eğilirken, bir yandan da bunları alaylı bir süzgeçten geçirir."* -S. Birsel.

eğim *is.* **1.** Eğilmiş olma durumu. **2.** Bir yüzeyin yatay düzleme doğru eğilmesi, eğiklik, meyil: *Yamacın eğimi.*

→ ***eğimölçer***

eğimli *s.* **1.** Eğimi olan. **2.** *mec.* Bir şeyi yapmaya içten yönelmiş, meyyal.

eğimölçer *is.* Bir yüzey, düzlem, yol veya cihazın yatay düzleme oranla eğimini ölçen araç, klinometre.

eğimsiz *s.* Eğimi olmayan.

eğin, -ğni *is. hlk.* **1.** Arka, sırt. **2.** *hlk.* Beden, vücut: *"Büyüdüm çabuk / Entarim eğnime dar."* -B. Necatigil. **3.** *hlk.* Boy bos, endam.

eğinik *s.* **1.** Eğilmiş olan, mail. **2.** Bir şeyi sevmiş, istemiş veya yapmaya içten yönelmiş olan.

eğinme *is.* Eğinmek durumu.

eğinmek *(-e)* Bir şeyi sevmeye, istemeye veya yapmaya içten yönelmek, meyletmek.

eğinti *is. hlk.* Eğelenen bir şeyden dökülen ince toz: *Demir eğintisi.*

eğir *is. hlk.* Arıların çıkardığı bir tür salgı.

→ ***eğir kökü***, ***eğir mumu***

eğir kökü *is.* Dere ve durgun su kenarlarında yetişen, 50-125 cm yüksekliğinde, çok yıllık ve otsu bir bitki *(Acorus calamus).*

eğirme *is.* Eğirmek işi.

eğirmek *(-i)* Yün, pamuk gibi şeyleri iğ ile büküp iplik durumuna getirmek.

eğirmen *is.* İplik eğirmeye yarar araç, kirmen: *"İki arkadaş, yüzlerce yıllık tonozların altında eğirmenlerini çevirirlerken her günkü ahenklerine giriştiler."* -H. R. Gürpınar.

eğir mumu *is.* Kışın arıların kovan deliklerine sıvadıkları madde.

eğirtme *is.* Eğirtmek işi.

eğirtmek *(-i, -e)* Eğirmek işi yaptırmak.

eğiş *is.* Eğmek işi veya biçimi.

eğitbilim *is. bk.* eğitim bilimi.

eğitici *s.* **1.** Eğitimi sağlayan, eğitmeye elverişli veya eğiten değerleri bulunan: *Eğitici film.* **2.** *is.* Genellikle çocuk eğitimi ile uğraşan kimse, mürebbi.

eğiticilik, -ği *is.* Eğitici olma durumu veya eğiticinin işi.

eğitilme *is.* Eğitilmek işi.

eğitilmek *(nsz)* Eğitmek işine konu olmak.

eğitim *is.* **1.** Belli bir bilim dalı veya sanat kolunda yetiştirme, geliştirme ve eğitme işi: *"Mezun olduktan sonra yüksek eğitim için Lyon'a gönderilir."* -H. Taner. **2.** Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine yardım etme, terbiye: *"Eğitim, bizim istediğimiz kalıplara göre adam yetiştirmek değildir."* -H. Taner. **3.** Eğitim bilimi.

→ ***eğitim bilimi***, ***eğitim dönemi***, ***eğitim enstitüsü***, ***eğitim fakültesi***, ***eğitim programı***

eğitim bilimi *is.* **1.** Öğretim ve eğitimi kurallara bağlayan bilim kolu, pedagoji. **2.** Öğretmenlik sanatı, uygulaması veya mesleği için gerekli bilgi ve becerileri kazandıran bilim dalı, pedagoji.

eğitimci *is.* Eğitim işiyle uğraşan (kimse), terbiyeci, pedagog.

eğitimcilik, -ği *is.* Eğitimci olma durumu eğitme işi veya eğitimcinin görevi.

eğitim dönemi *is.* Herhangi bir konuda bilgi ve becerileri geliştirmek için ayrılan süre.

eğitim enstitüsü *is. esk.* Orta dereceli okullara öğretmen yetiştirmek için kurulmuş yüksek okul.

eğitim fakültesi *is.* İlk ve orta öğretim okullarına öğretmen yetiştirmek için kurulmuş dört yıllık yüksek öğrenim kurumu.

eğitimli *s.* Eğitim görmüş, eğitilmiş.

eğitim programı *is.* Eğitimi düzenleyen ve yönlendiren sistem.

eğitimsel *s.* Eğitimle ilgili, terbiyevî: *"Affetmeyi eğitimsel bir araç olarak kullanmak isteyenler vardır."* -H. Taner.

eğitimsiz *s.* Eğitim görmemiş, eğitilmemiş.

eğitme *is.* Eğitmek işi, terbiye etme.

eğitmek *(-i)* **1.** Birinin akla uygun, fiziksel ve moral gelişmesi üzerine etki yaparak çeşitli davranış yatkınlıkları, bilgi ve görgü aşılayarak, önceden tespit edilmiş amaçlara göre onun belirli bir yönde gelişmesini sağlamak, terbiye etmek: *Çocukları eğitmek.* **2.** (hayvan için) İstenilen davranışları yapabilecek biçimde yetiştirmek.

eğitmen *is.* **1.** Eğitim işiyle uğraşan kimse. **2.** Kurs görerek köyde öğretmenlik yapan kimse, köy öğretmeni.

eğitmenlik, -ği *is.* Eğitmenin işi.

eğitsel *s.* Eğitimle ilgili, terbiyevî.

eğitsellik, -ği *is.* Eğitsel olma durumu.

eğlek, -ği *is.* **1.** Sürünün yazın öğle sıcağında dinlendiği gölgelik. **2.** Yolcuların geceyi geçirdikleri yer, han, konak.

eğleme *is.* Eğlemek işi.

eğlemek *(-i)* **1.** Oyalamak, durdurmak: *Beni işler eğledi de, vaktinde yetişemedim. "Deveniz gidiyordu eğleyemedim / Kıratın boşanmış bağlayamadım."* -Halk türküsü. **2.** Avutmak.

eğlence *is.* **1.** Eğlenmek işi: *"Biz bu işe tuhaf bir merakla eğlence şeklinde başladık."* -F. R. Atay. **2.** Neşeli ve hoşça vakit geçirten şey: *"Karıma göre en güzel eğlence, kırda yayan gezmek, kırların havasından istifade etmektir."* -Ö. Seyfettin. **3.** Neşeli ve hoşça vakit geçirilen toplantı: *"Boş arsalara çeşitli eğlence çadırları kurulur."* -S. Ayverdi.

eğlenceli *s.* Eğlendiren, hoşa giden: *"Eğlenceli bir şehirde, seninle yaşamak istiyorum."* -S. F. Abasıyanık.

eğlencelik, -ği *is.* Oyalanmak için yenilen şekerleme, kavrulmuş badem, fıstık kabak çekirdeği gibi şeyler.

eğlencesiz *s.* Eğlencesi olmayan: *"Sayelerinde ne sazsız kalıyoruz, ne eğlencesiz, eksik olmasınlar."* -R. H. Karay.

eğlendiri *is.* Gülmece, mizah.

eğlendirici *s.* Eğlendirme niteliği olan, eğlendiren.

eğlendiriş *is.* Eğlendirmek işi veya biçimi.

eğlendirme *is.* Eğlendirmek işi.

eğlendirmek *(-i)* Eğlenmesini sağla-

mak, eğlenmesine yol açmak: *"Ne şımarıklıklar, ne hoppalıklar yapacak, beni nasıl kızdıracak ve eğlendirecekti."* -R. H. Karay.

eğlenilme *is.* Eğlenilmek işi.

eğlenilmek *(nsz)* Eğlenmek işi yapılmak: *"Fatma Hanımın bahçesinde eğlenildiğini duyan diğer virane sakinleri de akşamları misafirliğe gelmeğe başladılar."* -Ö. Seyfettin.

eğleniş *is.* Eğlenmek işi: *"Garp âleminde eğlenişin bir misali bu."* -Y. K. Beyatlı.

eğlenme *is.* **1.** Eğlenmek işi. **2.** Neşeli, hoşça vakit geçirme. **3.** Alay etme: *Herkesle eğlenmeye ne hakkın var?* **4.** Oyalanma.

eğlenmek *(nsz)* **1.** Neşeli, hoşça vakit geçirmek: *Dün gece sizde iyi eğlendik. "Aklıma ne kadar kötü şeyler hücum edersе, o kadar eğleniyorum."* -S. F. Abasıyanık. **2.** *(-le)* Bir kimsenin herhangi bir kusuru veya zayıf noktası ile alay etmek: *İnsan, kimse ile eğlenmemeli. "Yalnız bunları sordu ve inan ki benimle eğlendi."* -M. Ş. Esendal. **3.** *(nsz)* Bir yerde durmak, beklemek, tevakkuf etmek: *"Yemen'e gönderilirken Beyrut'ta bir hafta eğlenmiş, hem şehri görmüş, hem de Cebel köylerinde gezintiler yapmıştı."* -R. H. Karay. **4.** Oyalanmak: *"Eğer benim ile gitmek dilersen / Eğlen güzel, yaz olsun da gidelim."* -Karacaoğlan.

eğlenti *is.* Neşeli ve hoşça vakit geçirilen toplantı: *"Dün geceki heyecan bir eğlenti coşkunluğu idi."* -F. R. Atay. *"Bağlarbaşı'nda bir eğlenti yapmağa tekrar karar verebildiler."* -P. Safa.

eğleşme *is.* Eğleşmek, oyalanmak işi, tevakkuf.

eğleşmek *(nsz)* **1.** Oyalanmak, eğlenmek, tevakkuf etmek: *"Hadi boş yere eğleşme. Git eşeğini ara."* -M. Ş. Esendal. **2.** Bir yerde oturmak, yaşamak, ikamet etmek.

eğme *is.* Eğmek işi.

eğmeç, -ci *is.* Kavis.

eğmeçli *s.* Eğmeci olan, kavisli, mukavves.

eğmek *(-i)* **1.** Düz olan bir şeyi eğik duruma getirmek: *"Ağır ağır başını eğip yere baktı ve boynunu büktü."* -Y. Z. Ortaç. *"Cemile ise hırsından titriyor, yaşaran gözlerini saklamak için başını eğdikçe eğiyordu."* -O. Kemal. **2.** Sert bir cismi bükmek.

Eğmür *öz. is. tar.* Oğuz Türklerinin 24 boyundan biri.

eğrelti *is. bot.* Eğrelti otu.

→ ***eğrelti otu, eğrelti otugiller***

eğrelti otu *is. bot.* Eğrelti otugillerden, kumlu yerlerde yetişen, 150 cm kadar yükselebilen, tıpta bağırsak kurtlarını düşürmek için kullanılan çok yıllık ve otsu bir bitki *(Driopteris filix-mas).*

eğrelti otugiller *ç. is. bot.* Damarlı çiçeksizlerden, örneği eğrelti otu olan bir bitki topluluğu.

eğreti *s.* **1.** Belirli bir süre sonra kaldırılacak olan, geçici, iğreti, muvakkat: *Asıl köprü bitinceye kadar eğreti köprüden geçilecek. "O gün için oraya eğreti olarak getirilmişe benziyordu."* -A. İlhan. **2.** Takma: *Eğreti diş. Eğreti bacak.* **3.** İyi yerleşmemiş, yerini bulmamış, belli belirsiz: *"Ayakları karada ama, eğreti duruyorlar rıhtım taşları üzerinde."* -Z. Selimoğlu. **4.** Uyumsuz, yakışmamış. **5.** Üstünkörü, ciddiye almadan: *"Her işi eğreti yapar oldun, her işi ucundan tutar oldun."* -S. Ayverdi. **eğreti almak** ödünç almak. **eğreti ata binen tez iner** ödünç alınmış araçlarla girişilen işler çok kez yürütülemez. **eğreti kuyruk tez kopar** temeli olmayan işlere güvenilmez. **eğreti oturmak** bir yerde çok kısa süre oturmak, ilişmek. **eğreti vermek** ödünç vermek. **eğretiye almak** bir yapının alt bölümünü onarmak için üstünü destekler üzerinde durdurmak.

eğretileme *is. ed.* İstiare, iğretileme.

eğretilik, -ği *is.* Eğreti olma durumu, iğritilik.

eğrez *is.* Eğirdir Gölünde yaşayan bir balık.

eğri *s.* **1.** Doğru, düz olmayan, bir noktasında yön değiştiren, çarpık, iğri: *Eğri bir yol.* **2.** Yay gibi kavislenmiş, eğmeçli, mukavves: *Eğri kılıç.* **3.** Yatay veya düşey olmayan, bütünüyle bir yana eğilmiş bulunan, eğik, mail: *Eğri bir masa.* **4.** *zf.* Yanlış: *"Gazetecilik bu oğlum, eğri, doğru yazılıp çıkmalı."* -M. Ş. Esendal. **5.** *is.* Bir olayın şiddetindeki azalış ve çoğalışları gösteren çizgi: *Sıcaklık eğrisi. Hava nemi eğrisi.* **6.** *is.* ve *s. mat.* Doğru olmayan (çizgi, yüzey), münhani. **eğri bakmak** (veya **eğri gözle bakmak**) kötü düşünce ile bakmak. **eğri gemi doğru sefer** kullanılan araç yetersiz ama yapılan iş isteğe uygun. **eğri oturup doğru konuşalım** birisine karşı tutumumuz ne olursa olsun doğruyu söylemeliyiz. **eğrisi doğrusuna gelmek** olmayacak gibi görünen bir iş, bir girişim, rastlantı sonucu olumlu bitmek. **eğriye eğri doğruya doğru** gerçek neyse aynen belirtilmelidir.

→ ***eğri büğrü, eğri çehre, eğri söz, eğri yüz***

eğri büğrü *s.* Yer yer eğrilmiş ve bükülmüş olan, çarpık çurpuk: *"Eğri büğrü sokaklarda kaybolduğumu sandığım bir dakikada birdenbire güzel bir meydana çıkıverdim."* -R. N. Güntekin.

eğrice (I) *s.* Az eğri olan.

eğrice (II) *is. zool. hlk.* Sığır sineği, büvelek.

eğrice (III) *is.* Butların topak etlerinden yapılan pastırma.

eğri çehre *is.* Asık yüz.

eğrili *s.* Eğrisi olan.

eğrilik, -ği *is.* Eğri olma durumu.

eğriliş *is.* Eğrilmek işi veya biçimi.

eğrilme *is.* Eğrilmek işi.

eğrilmek *(nsz)* Eğri duruma gelmek, iğrilmek: *Demir direk eğrildi. "Ayağa kalkarak gözlerimle derenin eğrilen, kıvrılan yerlerinde avcıyı aradım."* -M. Ş. Esendal.

eğriltme *is.* Eğriltmek işi.

eğriltmek *(-i)* Eğri duruma getirmek.

eğrim *s.* **1.** Burgaç. **2.** Eğri, dalgalı.

→ ***eğrim eğrim***

eğrim eğrim *zf.* Eğri eğri, dalga dalga, eğriler çizerek: *"Katar katar olmuş gelir turnalar / Eğrim eğrim ne hoş gelir turnalar."* -Halk türküsü.

eğri söz *is.* Kötüleme sözü.

eğritme *is.* Eğritmek işi.

eğritmek *(-i)* Eğriltmek, iğritmek.

eğri yüz *is.* Aksi, sert (surat).

eğsi *is. hlk.* Ucu yanmış odun, köseği.

eh *ünl.* **1.** Olur, peki veya fena değil anlamında kullanılır: *Gidelim mi? -Eh, haydi gidelim.-Nasılsınız? -Eh, şöyle böyle. "Eh, bize gerekli olan da o; bütçemizi doğrultur, pansiyoner olmaktan vazgeçeriz."* -A. İlhan. **2.** Bezginlik anlatır: *Eh, artık çok oluyorsun! "Eh, dün geceki kafayla bu kadarı olacaktı elbet!"* -N. Cumalı.

-e hâli *bk.* verme durumu.

ehem, -mmi *is.* ve *s. Ar. ehemm esk.* Çok önemli.

ehemmiyet *is. Ar. ehemmiyyet* Önem: *"Bu işlerde yaşın ne ehemmiyeti olurmuş?"* -H. Taner. **ehemmiyet vermek** önem vermek: *"Randevu saatlerine ehemmiyet verir misiniz?"* -K. Tahir.

ehemmiyetli *s.* Önemli, mühim: *"Tekaütlük, hayatta düğünler, doğumlar, ölümler cinsinden ehemmiyetli bir gündür."* -R. N. Güntekin.

ehemmiyetsiz *s.* Önemsiz: *"Ama en ufak, en ehemmiyetsiz şeyi derin derin düşünür."* -Ö. Seyfettin.

ehil, -hli *is. Ar. ehl esk.* **1.** Topluluk, cemaat. **2.** Bir işte yetkili olan, bir işi yapan, yeterli, erbap: *O, bu işin ehlidir.* **3.** *hlk.* Karı kocadan her biri, eş: *Bu adam ehliyle iyi geçinmiyor.* **4.** Sahip: *Sanat ehli. Zevk ehli.* **ehil olmak** ustalaşmak, uzman olmak: *"Dikkat ettim, bu adamda, her işte ehil olmak merakı var."* -Y. Z. Ortaç.

→ ***ehlibeyt, ehlidil, ehlihibre, ehlikeyf, ehlisalip, ehlisünnet, ehlivukuf, ehlizevk***

ehlî *s. (ehli:) Ar. ehlî* Evcil.

ehlibeyt *is. (e'hlibeyt) Ar. ehl-i beyt tar.* Hz. Muhammed'in kızı, damadı ve torunlarından oluşan ailesine verilen ad.

ehlidil *is. (e'hlidil) Ar. Far. ehl-i dil esk.* Gönül eri, kalender, rint: *"Ehlidildir diyemem sinesi saf olmayana."* -Nefi.

ehlihibre *is. (e'hlihibre) Ar. ehl-i ḫibre huk. esk.* Bilirkişi.

ehlikeyf *is.* ve *s. Ar. ehl-i keyf* Rahatına düşkün, keyif sahibi.

ehlîleşme *is.* Evcilleşme.

ehlîleşmek *(nsz)* Evcilleşmek.

ehlîleştirilme *is.* Evcilleştirilme.

ehlîleştirilmek *(-i)* Evcilleştirilmek: *"Elektrik ışığı, ehlileştirilmiş yıldırımlardan başka nedir?"* -A. Haşim.

ehlîleştirme *is.* Evcilleştirme.

ehlîleştirmek *(-i)* Evcilleştirmek.

ehlisalip, -bi *is. (e'hlisali:p) Ar. ehl-i ṣalîb tar.* Haçlılar.

ehlisünnet *is. (e'hlisünnet) Ar. ehl-i sünnet* Hz. Muhammed'in sünnetini yerine getirenler.

ehlivukuf *is. (e'hlivuku:f) Ar. ehl-i vuḳūf huk. esk.* Bilirkişi.

ehliyet *is. Ar. ehliyyet* **1.** Üstat, uzluk: *"Üstat, ehliyetin son olgunluk merhalesini ifade ettiğinden yaş, baş ve sakal mefhumlarını da ihtiva ederdi."* -A. Haşim. **2.** Sürücü belgesi.

ehliyetli *s.* **1.** Yeterlikli, yeterli, kifayetli. **2.** Ehliyeti olan.

ehliyetname *is. (ehliyetna:me) Ar. ehliyyet + Far. nāme* Ehliyet, yeterlik belgesi, sürücü belgesi.

ehliyetsiz *s.* **1.** Yetersiz. **2.** Ehliyeti olmayan.

ehliyetsizlik, -ği *is.* Ehliyetsiz olma durumu, yetersizlik.

ehlizevk *is. (e'hlizevk) Ar. ehl-i zevḳ esk.* Güzel veya çirkin hükmünü verdiren duyguya sahip, zevki olan (kimse).

ehram *is. (-ra:mı) Ar. ehrām* **1.** Mısır firavunlarının piramit biçimindeki mezarlarına verilen ad. **2.** *mat. esk.* Piramit.

ehven *s. Ar. ehven* **1.** Daha az kötü, yeğ, zararsız: *Bütünlemeye kalmak, sınıfta kalmaktan ehvendir.* **2.** *bk.* ucuz. **ehven kurtulmak** ucuz kurtulmak.

ehvenişer *is. (ehve'nişer) Ar. ehven-i şerr esk.* Birkaç kötüden en az kötü olanı, kötünün iyisi.

ehveniyet *is. Ar. ehveniyyet* Ehven olma durumu: *"Pansiyon sahipleri, kirada gösterdikleri bu ehveniyeti diğer hileli muamelelerinde kabartmanın yolunu bilirler."* -H. R. Gürpınar.

einstenyum *is. (Fizikçi Einstein'ın adından) kim.* Atom sayısı 99 olan, uranyumun sürekli ısınmasıyla veya termonükleer tepkimeler sırasında oluşan yapay element. Kısaltması E.

ejder *is. Far. ejder* **1.** Türlü biçimlerde tasarlanan korkunç bir masal canavarı, ejderha, dragon: *"Milyonlarca insanın tek gözleri, tek kollarıyla bir ejderha ile kavga etmek için bekleştiklerini düşünüyorum."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Büyük yılan. **ejder (ejderha) gibi** iri yapılı ve korkunç görünüşlü.

ejderha *is. Far. ejderhā bk.* ejder.

ejektör *is. Fr. éjecteur* Fışkırtıcı.

-ek *bk.* -ak / -ek.

ek *is.* **1.** Bir şeyin eksiğini tamamlamak için ona katılan parça: *Yazının ekleri.* **2.** Bir gazete veya derginin günlük yayınından ayrı ve ücretsiz olarak verdiği parça, ilâve: *Gazetenin haftalık sanat ve edebiyat eki.* **3.** Sonradan katılan, dikilen, yapıştırılan parçanın belli olan yeri. **4.** İki borunun birbirine birleştirildiği yer. **5.** *s.* Eklenmiş, katılmış: *Ek ödenek. "Okul müdürü iken, okulun ek inşaatında hamallarla birlikte çalışmış."* -H. Taner. **6.** *gr.* Kelime türetmek veya kelimenin görevini belirtmek için kullanılan şekil verici ses veya sesler, lâhika. **ek bent olmak** şaşırıp ne diyeceğini bilememek. **ekini belli etmemek** eksik, bozuk, yanlış, kusurlu bir işi sağlam, doğru ve doğal imiş gibi gösterme becerisini kanıtlamak: *"Ben doğrusu beğeniyorum, dedi, kadın yağ satıyor, yumurta satıyor, ekini belli etmiyor ya!"* -M. Ş. Esendal. *"O, daha ekini belli etmemiş, hele riyaziyeden, benim gibi, ipliği pazara çıkmamıştı."* -Z. O. Saba.

→ ***ek bileziği, ek bütçe, ek ders, ek eylem, ek fiil, ek görev, ek kök, ek ödenek, ek oylum, ek tahsisat***

ekâbir *ç. is. Ar. ekābir; ekber'* in çok

luk biçimi *esk.* **1.** (makamca) Büyükler, devlet büyükleri, ileri gelenler: *"Kaymakam Beyin hemen arkasında kalan ekâbiri umursamadan sıtma doktoru da kalkmıştı."* -T. Buğra. *"Zavallı Arnavut, ekâbir çocuklarına ders veren öğretmenlere dönmüştü."* -H. Taner. **2.** *alay* Kendini beğenmiş kimseler için kullanılır.

ekalliyet *is. (k kalın okunur) Ar. aḳalliyyet esk.* Azınlık.

ekarte *Fr. écarter* Saf dışı etmek, konu dışında tutmak anlamındaki **ekarte etmek** sözünde geçer.

ek bileziği *is.* İki boruyu birbirine eklemekte kullanılan bağlantı parçası, manşon.

ek bütçe *is. ekon.* Yıllık bütçeye sonradan eklenen bütçe.

ek ders *is.* Haftalık mecburî ders yükünün dışında kalan ders.

eke *is. hlk.* **1.** Büyük, yetişkin, yaşlı, kart. **2.** *mec.* Yaşı küçük olduğu hâlde sözleri ve davranışları büyükmüş gibi olan çocuk.

ekecek *is. hlk.* Tohum.

ekenek, -ği *is.* Ekilen yer, mezraa: *"...ekeneği, çayırları, alış verişi olan adamdır."* -M. Ş. Esendal.

ek eylem *is. gr.* Ek fiil.

ek fiil *is. gr.* İsim, sıfat, zamir gibi isim soyundan kelimelerin yüklem görevinde kullanılmasını sağlayan yardımcı fiil. Bu fiilin geniş zamanı, şahıs ekleriyle çekilir: *çalışkan-ım, çalışkan-sın, çalışkan(-dır) çalışkan-ız, çalışkanlar(lar-dır).* Bu fiilin belirli, belirsiz geçmiş zamanlarıyla şartının çekiminde ek fiil gerektiğinde kullanılabilir: *güzeldi (<güzel i-di), yorgunmuş (<yorgun i-miş), iyiyse (< iyi i-se)* vb.

ek görev *is.* Devlet dairelerinde bir kimsenin asıl işiyle birlikte yürüttüğü ikinci iş.

ekici *is.* ve *s.* Herhangi bir tarım ürününü üreten, tarımla uğraşan (çiftçi): *"Ekicinin ürünü değer fiatına satın alınacaktır."* -N. Cumalı.

ekili *s.* Ekilmiş olan, mezru: *Ekili tarla.*

ekilme *is.* Ekilmek işi.

ekilmek *(-e)* Ekmek işi yapılmak: *Tarlaya mısır ekildi.*

ekim *is.* **1.** Ekmek işi: *"...ekim biçim işlerini tamamıyla kadınlara bırakmışlardı."* -Ö. Seyfettin. **2.** Yılın 31 gün süren 10. ayı, teşrinievvel.

ekin *is.* **1.** Tahılın tarlaya atıldığı andan harman oluncaya kadar aldığı duruma verilen ad: *"Yağmur vaktinde ve yeterince yağmalı; ekinlere kına, pancarlara kurt düşmemeli."* -T. Buğra. **2.** Kültür, hars.

→ ***ekin biti, ekin iti, ekin kargası***

ekin biti *is. bk.* buğday biti.

ekinci *is. hlk.* Ekin ekip biçmekle uğraşan kimse, çiftçi.

ekincilik, -ği *is.* Ekin ekip biçme işi, tarım.

ekin iti *is. mec.* Başını dik tutup herkese yüksekten bakan kimse.

ekin kargası *is. zool.* Tüyleri parlak, kara ve erguvanî parıltılı bir tür karga *(Corvus frugilefus).*

ekinlik, -ği *is.* Ekin ekilmiş yer.

ekinokok *is. Fr. échinocoque* Et oburların gelişmiş dönemlerinde bağırsaklarında yaşayan tenya türü.

ekinoks *is. Fr. équinoxe astr.* Gün gece eşitliği.

ekinti *is. hlk.* Ekilen şey.

ekip, -bi *is. Fr. équipe* **1.** Takım, grup, kol: *"Aramızda ekipler kuracağız, maçlar yapacağız, oyunlar oynayacağız."* -Ç. Altan. **2.** İşçilerin oluşturduğu takım: *"Bir kısmı da, hususî temizleme ekipleri marifetiyle imha edilir."* -H. Taner.

ekipman *is. Fr. équipement* Bir kuruluş veya işletmeye gerekli olan eşya.

ek kök *is. bot.* Sapın yanlarından çıkan ince kök.

-ekle- *bk.* -akla- / -ekle-.

eklektik, -ği *s.* ve *is. Fr. éclectique fel.* Seçmecilik yanlısı, seçmeci.

eklektizm *is. Fr. éclectisme fel.* Seçmecilik.

eklem *is. anat.* Vücut kemiklerinin uç uca veya kenar kenara gelip birleştiği yer,

mafsal.

→ ***eklem bacaklılar***

eklem bacaklılar *ç. is. zool.* Birbirine eklenmiş halkalardan oluşan böcekler, örümcekler, kabuklular ve çok ayaklılar gibi bölümlere ayrılan hayvan sınıfı.

ekleme *is.* **1.** Eklemek işi. **2.** *s.* Eklenmiş.

→ ***ekleme dişi***

ekleme dişi *is. bk.* duvar dişi.

eklemek *(-i)* **1.** Bir şeyi ekle tamamlamak, ulamak, ilâve etmek: *"Bahçeye doğru bir çıkma mutfak yaptırmış, bu koca balkonu eklemiştir."* -T. Buğra. **2.** *(-i, -e)* Bir şeyi ek olarak kullanmak: *Bu kumaşı örtüye eklemeli.*

eklemeli *s. gr.* Bitişken.

eklemleme *is.* Eklemlemek işi.

eklemlemek *(-i, -e; -le)* Eklemle birleştirmek.

eklemlenme *is.* Eklemlenmek işi.

eklemlenmek *(-e, -le)* Eklemle birleşmek: *Kafatasını oluşturan kemikler oynamayacak biçimde birbirleriyle eklemlenmiştir.*

eklemli *s.* Eklemi olan.

eklemliler *ç. is. zool.* Eklem bacaklılar.

eklemsiz *s.* Eklemi olmayan.

eklemsizler *ç. is. zool.* Kolsu ayaklılardan, kavkı çenetleri arasında eklem olmayan bir sınıf.

eklenme *is.* Eklenmek işi.

eklenmek *(-e)* **1.** Eklemek işi yapılmak: *"Yorgun vücuduna bir de bugünün ağırlığı eklenince hâlsizliği büsbütün artmıştı."* -H. Taner. **2.** *(nsz)* Ekle tamamlanmak: *Örtü, eklenmeden burasını örtmeyecek.*

eklenti *is.* Bir şeye eklenmiş olan, ek durumunda bulunan parça, aksesuar.

eklentiler *ç. is.* Herhangi bir yapıya göre ayrı bir işlevi bulunan bölümler veya yapılar, müştemilât.

ekler *is. Fr. éclair* İçi krema ile doldurulmuş bir pasta türü.

eklesil *is.* Üniversitelerde öğrencilerin ders seçme veya bırakma işlemi.

ekleşme *is.* Ekleşmek işi.

ekleşmek *(nsz) gr.* Ek durumuna gelmek: *Eski Türkçe turur kelimesi ekleşerek -dir şekline dönüşmüştür.*

ekleştirme *is.* Ekleştirmek işi.

ekleştirmek *(nsz)* Vurmak, aşk etmek.

ekletme *is.* Ekletmek işi.

ekletmek *(-i, -e)* Eklemek işini yaptırmak.

ekli *s.* Eklenmiş olan, eki olan.

→ ***ekli püklü***

ekli püklü *s.* Ekli, yamalı ve düzensiz: *"Tek kanatlı, tahta parçalarıyla ekli püklü, üstlerinden çatlak, topuzları kopmuş kapılar."* -P. Safa.

ekme *is.* Ekmek işi.

ekmek, -er (I) *(-i)* **1.** Bir bitkiyi üretmek için toprağa tohum atmak veya gömmek: *Bu yıl tarlaları erken ektik. "Çıplak bir alan, çevre okulları öğrencilerinin eliyle ektiği bin çam fidanı ile şenleniverdi."* -H. Taner. **2.** Toprağı ekip biçmek için kullanmak: *"Ancak senede otuz dönüm ekebiliyor."* -M. Ş. Esendal. **3.** *(-e)* Serpmek: *Yemeğe biber ekmek.* **4.** *mec.* Bir şeyin başlamasına yol açacak sebepleri hazırlamak: *Fesat tohumları ekenler...* **5.** *argo* Birini uydurma bir sebeple bırakıp gitmek, savuşmak, atlatmak: *"Lâle ile Günnur kendilerini ektiğim için müthiş içerlemişler."* -H. Taner. **6.** *argo* (para için) Boşuna harcamak, ziyan etmek. **7.** *argo* Yarışta geçmek: *Bizim otobüs onları ekti.* **ekip biçmek** tarım yapmak. **ekmeden biçilmez** emek vermeden beklenen bir sonuca erişilmez. **ekmediği yerden biter** umulmayan ve istenilmeyen yerde karşılaşılan kimseler için kullanılır.

ekmek (II) *is.* **1.** Çeşitli tahıl unundan yapılmış hamurun fırında, saçta veya tandırda pişirilmesiyle yapılan yiyecek: *Mısır ekmeği. "Odayı, tatlı, sıcak bir kızarmış ekmek kokusu bürümüş."* -Y. Z. Ortaç. **2.** İnsanı geçindirecek iş, kazanç: *"Biz iyi kötü tiyatroya bağlamışız ekmeğimizi."* -N. Cumalı. **3.** *hlk.* Yemek, aş: *"Ekmeği bizde yiyelim mi? Allah ne verdiyse."* -T. Buğra. **ekmeğinden etmek** işinden çıkarmak, işinden atmak. **ekmeğinden olmak** geçimini sağlayan işinden mecburî olarak ayrılmak. **ekmeğine göz koymak** (veya **dikmek**) birinin geçimini sağlayan işi elinden almaya çalışmak. **(birinin) ekmeğine yağ sürmek** istenmediği hâlde birinin işine yarayacak biçimde davranmak: *"Büyük bir döviz kaynağımız olacak turizmimizi baltalamak kimin ekmeğine yağ sürer?"* -H. Taner. **ekmeğini çıkarmak** çalıştığı işten geçimini karşılayacak kadar kazanç sağlamak: *"Ne zararı var, dedim, ekmeğini çıkarıyor ya."* -S. F. Abasıyanık. **ekmeğini kana doğramak** büyük bir sıkıntı ve üzüntüye katlanmak. **ekmeğini kazanmak** geçimini sağlamak. **ekmeğini taştan çıkarmak** geçimini sağlamakta çok becerikli olmak: *"Bu cins çocukların da ekmeğini taştan çıkarmak için ölürcesine çalıştıklarını görüyorum."* -S. F. Abasıyanık. **ekmeğini yemek 1)** birisinin işinde çalışarak kendi geçimini sağlamak; **2)** geçim yönünden birisinin yardımından yararlanmak: *Oğlunun ekmeğini yiyemeden öldü.* **ekmeğiyle oynamak** birinin geçim kaynağını tehlikeye düşürmek. **ekmek aslanın ağzında** geçim sağlayacak bir iş bulmak ve para kazanmak kolay değildir. **ekmek çarpsın** karşısındakini inandırmak için edilen yemin. **ekmek elden, su gölden** kendisi çalışmayıp başkasının kazancıyla geçinme durumu: *"Ekmek elden, su gölden hazır parayla yaşayan tuzu kurular sözümüzün dışında."* -H. Taner. **ekmek öpmek** yeminin gücünü artırmak için ekmeği öpüp başa götürmek: *"Şevki ekmek öpüp çocukları üzerine yemin ettikçe onun içine bayginlıklar çöküyordu."* -M. Ş. Esendal.

→ ***ekmek ağacı, ekmek ayvası, ekmek dolması, ekmek düşmanı, ekmek kadayıfı, ekmek kapısı, ekmek kavgası, ekmek kaygısı, ekmek küfü, ekmek mayası, ekmek parası, ekmek tahtası, ekmek tatlısı, ekmek ufağı***

ekmek ağacı *is. bot.* Dutgillerden, sıcak ülkelerde yetişen, meyvesi beyaz etli ve biraz unlu, besleyici bir bitki *(Artocarpus incisa).*

ekmek ayvası *is. bot.* Gevrek ve sulu bir tür ayva.

ekmekçi *is.* **1.** Ekmek yapan veya satan kimse. **2.** Ekmek satılan dükkân.

ekmekçilik, -ği *is.* Ekmek yapma veya satma işi.

ekmek dolması *is.* Soğan, maydanoz ve baharat karışımının içi boşaltılmış somun ekmeğe doldurulması ve pişirilmesi yoluyla hazırlanan bir yemek türü.

ekmek düşmanı *is.* Bir ailede geçimin sağlanmasına katılmayan tüketici durumdaki kişiler.

ekmek kadayıfı *is.* Yuvarlak küçük pide biçiminde yapılıp kurutulduktan sonra yumurtaya bulanıp yağda kızartılan bir tür kadayıfa, ateş üzerinde koyu şeker şerbeti içirilerek hazırlanan tatlı.

ekmek kapısı *is.* Geçim sağlayan iş yeri: *"Banka tıkır tıkır işlemekte, üstelik kasabanın yeni yetmelerine ekmek kapısı olmaktadır."* -T. Buğra.

ekmek kavgası *is.* Geçim sağlamak için çalışıp uğraşma, geçim savaşı.

ekmek kaygısı *is.* Geçim sağlamak çabası.

ekmek küfü *is.* Doğal olarak ekmek, peynir ve benzeri besinler üzerinde gelişen asklı mantar *(Penicillium crustaceum).*

ekmeklik, -ği *s.* **1.** Ekmek yapmaya yarayan veya ayrılan: *Ekmeklik un.* **2.** *is.* İçine ekmek konulan kap. **3.** *is. argo* Oyunda hep yenilerek kendisinden para kazanılan kimse.

ekmek mayası *is.* Ekmek yapımında hamurun mayalanmasını sağlayan madde.

ekmek parası *is.* Geçimi sağlayan para veya kazanç: *"Çoluk çocuğunun ekmek parası için kendinden daha hafif hastaları taşımakta devam etti."* -R. N. Güntekin. *"Ekmek parası için sabahtan akşama kadar yazmak zorunda."* -H. Taner.

ekmeksiz *s.* **1.** Ekmeği olmayan. **2.** Yiyeceği olmayan. **3.** *zf.* Ekmek olmadan: *Börek ekmeksiz yenir.*

ekmek tahtası *is.* Ekmeklik hamurun fırına sürülmek üzere hazırlandığı ve üzerine konulduğu uzun tahta.

ekmek tatlısı *is.* Ekmekten yapılan tatlı.

ekmek ufağı *is.* Ekmek kırıntısı.

ekol, -lü *is. Fr. école* Okul: *"Bizim ekolü biraz tetkik etmiş olsaydınız, daha rahat anlaşırdık."* -P. Safa.

*→ **ekolojik ortam***

ekolâli *is. Fr. echolalie < Yun. psikol. bk.* yankıca.

ekoloji *is. Fr. écologie < Yun.* Çevre bilimi: *"İnsan... hele ekoloji gibi bir akımın savunusunu yapacaksa bunu kentlerden değil, kırlardan yapmalı."* -H. Taner.

ekolojik *s. Fr. écologique* Çevre bilimsel.

*→ **ekolojik ortam***

ekolojik ortam *is.* Canlıların aralarındaki bağlantıların, ilişkilerin kurulduğu yer, çevre.

ekolojist *is. Fr. écologiste* Çevre bilimci: *"Altı yıldır ekolojist akımın her faaliyeti ile ilgileniyorum."* -H. Taner.

ekonometri *is. Fr. économètrie* Ekonomik olayların açıklanmasında çok sayıda değişkeni göz önüne alarak ve karşılıklı bağıntılar kurarak, teorik çalışmaların deneylerle doğrulanmasını sağlayan matematiksel yöntem.

ekonomi *is. Fr. économie < Yun.* **1.** İnsanların yaşayabilmek için üretme ve ürettiklerini bölüşme biçimlerinin ve bu faaliyetlerden doğan ilişkilerin bütünü, iktisat. **2.** Bu ilişkileri inceleyen bilim dalı, iktisat. **3.** Aşırı harcamalardan sakınma, iktisat. **ekonomi yapmak** tutumlu davranmak.

*→ **ekonomi coğrafya, ekonomi politik***

ekonomi coğrafya *is.* Ekonomik olayların yeryüzünde, bir ülkede veya bir bölgede dağılışını inceleyen coğrafya kolu.

ekonomik *s. Fr. économique* **1.** Ekonomi ile ilgili olan, iktisadî: *Ekonomik şartlar. "Bugüne kadar ekonomik bakımdan ne sıkıntılar çektiğimizi bir biz biliriz."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** Az masraflı, kazançlı, hesaplı, iktisadî: *Ekonomik bir yaşayış. "Matematik dili ayrıca en ekonomik dildir."* -H. Taner. **ekonomik davranmak** tutumlu davranmak.

*→ **ekonomik ambargo***

ekonomik ambargo *is.* Bir ülkeyi cezalandırmak amacıyla ekonomik alanda yaptırım uygulama.

ekonomi politik, -ği *is.* İnsan toplumlarında maddî refahın dağıtımını ve insanlar arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişimini konu alan bilim dalı.

ekonomist *is. Fr. économiste* Ekonomi uzmanı, iktisatçı.

ekonomizm *is. Fr. économisme* Her şeyin ekonomik sebeplerle belirlendiği ve işçi sınıfı mücadelesinin yalnızca ekonomik bir mücadele olduğunu ileri süren düşünce akımı.

ekopraksi *is. Fr. échopraxie < Yun.* Başkasının yaptığı hareket ve davranışları anlamsız olarak tekrarlama, yansıca.

ekose *Fr. écossais* Çeşitli renklerde kareli olan (kumaş): *Ekose ceket. "Oysa kendi tüyleri ile hiç asorti olmayan ekose bir yelek giymişti."* -H. Taner.

ek oylum *is. mim.* Camilerde yarım kubbelerin iki veya üç yanında küçük yarım kubbelerle yapılan oylum eklemleri.

ek ödenek, -ği *is. ekon.* Aylık ücretlere ek olarak verilen prim veya ikramiye.

ekran *is. (k kalın okunur) Fr. écran* **1.** Üzerine bir cismin ışık yoluyla görüntüsü düşürülen, saydam olmayan düz yüzey, görüntülük. **2.** Beyaz perde, görüntülük. **3.** Televizyon camı, görüntülük.

eksantrik *s. Fr. exentrique* **1.** Dış merkezli, merkez dışı (olan). **2.** *mec.* Ayrıksı: *"Romantik olmaktan ziyade eksantrik hâlleri beni harap etmeye başladı."* -A. Gündüz.

*→ **eksantrik mili***

eksantrik mili *is.* Makine parçalarının çalışmasını yöneten bir tür yuvarlak mil.

ekselâns *is. Fr. excellence* **1.** Bakan ve elçiden başlayarak cumhurbaşkanlığına kadar yükselen, yüksek makam sahibi yabancılara verilen şeref unvanı. **2.** Bu unvanı taşıyan kimse.

eksen *is.* **1.** Bir cismi iki eşit parçaya bölen çizgi, mihver: *Yer yuvarlağının ekseni. "Politikacıların kendilerini evrenin ekseni saymamaları gereğini anlamaları için..."* -H. Taner. **2.** Üzerinde bir pozitif yön var sayılan sonsuz doğru. **3.** Araba dingili.

*→ **eksen oyuncu, eksen ülke***

eksen oyuncu *is. sp.* Oyun kurucu.

eksen ülke *is.* (bir topluluğu veya paktı) Kurucu veya yönlendirici ülke.

ekser *is. hlk.* Büyük çivi, enser.

ekseri *s. (e'kseri) Ar. ekŝerī* En çok, en çoğu, çoğu kez: *"Ekseri kocaya varmamış kızlarda olduğu gibi Gülsen'de de tatsız bir bedbahtlık vardır."* -R. N. Güntekin.

ekseriya *zf. (e'kseriya:) Ar. ekŝeriyyā* Çoğunlukla, çokluk, çoğu kez: *"Birçok seviyelere göre güzellik olan şeyler ekseriya çirkinliktir."* -Y. K. Beyatlı. *"Ekseriya da dövüşecek, sövüşecek kadar münakaşayı ileri götürerek birbirlerinden dargın ayrılırlardı."* -R. H. Karay.

ekseriyet *is. Ar. ekŝeriyyet* Çoğunluk, çokluk.

ekseriyetle *zf.* Genellikle, çoğunlukla, çoklukla: *"Şenlik pansiyonerleri de ekseriyetle iratları düzgün kimseler değildir."* -H. R. Gürpınar.

eksi *is. mat.* **1.** Çıkarma işleminde " - " işaretinin adı, nakıs. **2.** *s. mat.* Sıfırdan küçük, önünde eksi işareti bulunan (sayı), negatif, nakıs, **artı** karşıtı.

*→ **eksi sayı, eksi uç***

eksibe *ç. is. Ar. ekŝibe; keŝīb'* in çokluk biçimi *esk.* Kum yığını, kumul.

eksik, -ği *is.* **1.** Gerekli duyulan, ihtiyaç duyulan (şey), noksan: *"Aklı sıra bu eksiğini biraz olsun doldurmaya çalışıyor."* -H. Taner. **2.** *s.* Bir bölümü olmayan, natamam: *Bu kitap eksik, baş tarafı yok.* **3.** *s.* Mükemmel olmayan, kusurlu, muallel, sakat. **4.** *s.* Az: *Derdi eksikmiş gibi. "Arada can sıkıntısından doğma kavgalar da hiç eksik değil..."* -R. N. Güntekin. **eksik çıkmak** tartı veya ölçünün tam olmadığı görülmek. **eksik doğmak** vaktinden önce veya organları gelişmeden doğmak. **eksik etmemek** her zaman bulundurmak, sürdürmek: *"Sağ gözünden, güneş vurdukça sağa sola yansıyan tek gözlüğünü eksik etmezdi."* -A. İlhan. **eksik gedik kapamak** gerekli olan ufak tefek ihtiyaçları karşılamak. **eksik gelmek** yetişmemek, yetmemek. **eksik olma** "var ol, sağ ol" gibi hoşnutluk anlatır. **eksik olmamak** her vakit ve her fırsatta bulunmak: *"Köyde Nevin'i sevenler de eksik değildi."* -S. F. Abasıyanık. *"Bir ufak sac mangal, kış yaz önünden eksik olmaz."* -M. Ş. Esendal. **eksik olmasın** "sağ olsun, var olsun" anlamında birine karşı hoşnutluk bildirir. **eksik olsun 1)** "gereği yok" anlamında kullanılır: *Böyle yardım eksik olsun.* **2)** ölsün!

*→ **eksik artık, eksik etek, eksik gedik***

eksik artık *is.* Biraz eksik veya fazla olabilir anlamında kullanılır.

eksik etek, -ği *is. hlk.* Kadın: *"Doğduğum günden evleninceye dek / Yar olmadı bana bir eksik etek."* -F. Halıcı.

eksik gedik, -ği *is.* Ufak tefek ihtiyaçlar.

eksiklenme *is.* Eksiklenmek işi veya durumu: *"Hakkı'nın eksiklenmesini alçakgönüllüğüne, sessizliğini kibarlığına verdiler."* -A. İlhan.

eksiklenmek *(nsz)* Eksiği bulunmak.

eksikli *s.* **1.** Kendisine bir şey gerekli olan, muhtaç. **2.** *hlk.* Kadın.

eksiklik, -ği *is.* Eksik olma durumu, eksik olan miktar, noksan, nakısa, fıkdan.

eksiksiz *s.* **1.** Eksiği olmayan, tam, tamam: *"Verdiği emirler, on on beş dakika içinde bütün Ege bölgesinde duyuluyor, eksiksiz uygulanıyordu."* -N. Cumalı. **2.** *mec.* İyi, namuslu, temiz: *"Mebrure hanım, ben bu kızları eksiksiz tanırım."* -P. Safa.

eksilen *is. mat.* Çıkarma işlemindeki ilk sayı.

eksiliş *is.* Eksilme işi.

eksilme *is.* Eksilmek işi, tenakus.

eksilmek *(nsz)* **1.** Azalmak, az duruma gelmek: *"Doktorun eksilmeyen güleçliğini, cana yakınlığını maske sanıyor."* -T. Buğra. *"Günün birinde dallar üstündeki yemişler bize eksilmiş gibi geldiydi."* -Y. K.

Karaosmanoğlu. **2.** *(-den)* Bulunmak, var olmak, rastlanmak: *Bu dağdan kar eksilmez.*

eksiltilme *is.* Eksiltilmek işi.

eksiltilmek *(nsz)* Eksiltilmek işine veya durumuna konu olmak.

eksiltme *is.* **1.** Eksiltmek işi. **2.** Bir işin kimin tarafından daha ucuz yapılacağının anlaşılması için istekliler arasında açılan fiyat kırma işi, münakaşa, ihale: *"O gün eksiltmeye kendi yerine onu yollamıştı."* -H. Taner. *"Birinci sahifedeki şiiri, vilâyetin artırma, eksiltme ilânlarını tekrar okumağa başlıyorum."* -R. N. Güntekin. **eksiltmeye çıkarılmak** bir iş, istekliler arasında en uygun olana bırakılmak için hazırlanıp sunulmak, ihaleye çıkarılmak.

eksiltmek *(-i)* Eksik duruma getirmek, sayısını azaltmak.

eksin *is. kim.* Anyon.

eksi sayı *is. mat.* Sıfırdan küçük sayı, negatif sayı.

eksi uç *is. kim.* **1.** Elektrikli ayrıştırmada sıvıya batırılıp akımın geçmesini sağlayan metal uçlardan eksi yüklü olanı, katot. **2.** Elektrikle yapılan temizleme, parlatma vb. işlemlerde yer alan eksi yüklü elektrot.

ekskavatör *is. Fr. excavateur* Kazı makinesi kazaratar, kazmaç.

eksper *is. Fr. expert* Bilirkişi, uzman: *Tütün eksperi.*

→ ekspertiz raporu

eksperimantalizm *is. Fr. expérmentalisme* Deneyselcilik.

eksperlik, -ği *is.* Bilirkişinin görevi, uzmanlık: *"Yusuf Ziya'nın yeni mizahçıları keşfeden eksperliği ve patronluğu sayesinde mizah yazarlığı bir meslek hâlini almaya başladı."* -H. Taner.

ekspertiz *is. Fr. expertise* Eksperlerce yapılan inceleme, keşif, muayene: *Tütünün ekspertizi yapıldı.*

→ ekspertiz raporu

ekspertiz raporu *is.* Eksperler tarafından yapılan inceleme sonunda hazırlanan rapor.

ekspoze *is. Fr. exposé* Bir yere sunulan bildiri özeti.

ekspozisyon *is. Fr. exposition* Sergi.

ekspres *is. Fr. express < İng.* **1.** Yalnız büyük duraklarda duran, büyük iskelelere uğrayan ve çok hızlı giden tren, uçak veya gemi: *"Bizde, ekspres deyince, hatıra bir tek tren gelir."* -A. Haşim. *"Paris'e ekspres sabah altı buçukta hareket ediyordu."* -S. F. Abasıyanık. **2.** *s.* İvedilikle, çabuk yapılan (şey): *Ekspres temizleme.* **3.** *s.* (posta ile yollanan, hızla yerine gitmesi istenilen şeyler için) Özel ulak: *Ekspres mektup.*

→ ekspres yol

ekspres yol *is.* Taşıtların hızlarını kesmeden gidebileceği genişlikte, gidiş ve geliş yönleri bölünmüş yol.

ekspresyonist *is. Fr. expressionniste* Dışa vurumcu.

ekspresyonizm *is. Fr. experessionnisme* Dışa vurumculuk.

ekstra *s. Fr. extra* **1.** En iyi, üstün nitelikli (tür): *Ekstra un.* **2.** Fazladan, alışılan ve gerekenden başka: *Ekstra yatak ücreti almadılar.*

ekstrafor *is. Fr. extra-fort* Giysilerin etek, kol, yaka parçalarına, perdelerin ucuna geçirilen seyrek dokunmuş keten şerit.

ekstrasistol, -lü *is. Fr. extrasystole tıp* Kalp ve damarlarda normal iki kasılma arasında oluşan fazladan kasılma.

ekstre *is. Fr. extrait* **1.** *tic.* Hesap özeti veya dökümü. **2.** Öz, hülâsa.

ekstrem *s. Fr. extrême* **1.** En uç, en son. **2.** Aşırı, müfrit.

ekşi *s.* **1.** Sirke veya limon tadında olan. **2.** *is.* Bu tadı veren şey: *Bu yemeğin ekşisi fazla kaçmış. "En sevdiği ve şifalı saydığı meyve de ekşi elma idi."* -H. Taner. *"Bu ekşi sözler, bu dik bakışlar, tabiî hiç hoşlarına gitmedi."* -H. Taner.

→ ekşi elma, ekşi kiraz, ekşikulak, ekşi limon, ekşi surat, ekşi yonca, ekşi yoncagiller, ekşi yüz

ekşi elma *is.* Sert, sulu ve şeker oranı düşük bir tür elma.

ekşi kiraz *is.* Vişne.

ekşikulak, -ğı *is. hlk.* Kuzukulağı.

ekşili *s.* İçinde ekşisi bulunan.

→ ekşili çorba

ekşili çorba *is.* Nohut, dövme, kırmızı mercimek, patlıcan, sumak ekşisi, sarmısak, yağ ve baharat kullanılarak hazırlanan bir çorba türü.

ekşilik, -ği *is.* Ekşi olma durumu veya ekşi tat.

ekşi limon *is.* Ekşiliği fazla olan ham limon: *Ekşi elma.*

ekşi maya *is.* Bir önceki ekşi veya mayalı hamurdan alınıp bir süre fermente edildikten sonra yeni yapılmış bir hamuru mayalamak amacıyla kullanılan maya.

ekşime *is.* Ekşimek işi.

ekşimek *(nsz)* **1.** Ekşi duruma gelmek: *Yoğurt ekşidi.* **2.** Mayalanmak: *Hamur ekşidi.* **3.** *argo* Utanmak, mahcup olmak. **4.** *argo* Sırnaşmak, ısrar etmek. **5.** *hlk.* Surat asmak: *"Çardak'tan Rabiye'nin çıktığını görünce Bekir'in yüzü ekşidi."* -N. Cumalı.

ekşimik, -ği *is. hlk.* Yağı alınmış sütten yapılan peynir, kesmik, çökelek.

ekşimsi *s.* **1.** Tadı ekşiye çalan. **2.** *mec.* Buruk: *"Gerçi hiç renk vermiyor, fakat içinde tiksintiyle karışık ekşimsi bir duygu..."* -A. İlhan.

ekşimtırak *s.* Az ekşi.

ekşi surat *is. mec.* Küskünlük veya hoşnutsuzluk anlatan yüz.

ekşitilme *is.* Ekşitilmek işi.

ekşitilmek *(nsz)* Ekşitmek işi yapılmak.

ekşitme *is.* Ekşitmek işi.

ekşitmek *(-i)* Ekşimesine yol açmak.

ekşi yonca *is. bot.* Ekşi yoncagillerden, çok yıllık otsu bitki *(Oxalis acetosella).*

ekşi yoncagiller *ç. is. bot.* İki çenekliler den yapraklarında kuzukulağı asidi bulunan bir bitki familyası.

ekşi yüz *is.* Ekşi surat.

ek tahsisat *is.* Ek ödenek.

ekti *s.* **1.** Her yiyeceği canı çeken. **2.** Başkalarının sırtından geçinen, asalak, tufeylî. **3.** *is. hlk.* Anası ölüp başka bir koyuna alıştırılan veya elle beslenen koyun: *"Ayol ihtiyarsan ne diye kızın arkasından ekti kuzu gibi dolaşıyorsun?"* -M. Ş. Esendal. **4.** *hlk.* Arsız, yüzsüz, görgüsüz. **5.** Cimri, pinti, görmemiş. **6.** Anası ve babası olmayan veya atılmış, bırakılmış çocuk.

→ ekti püktüler

ektilik, -ği *is.* Ekti olma durumu.

ekti püktüler *ç. is.* Bir eve dadanan asalak kimseler.

ektirme *is.* Ektirmek işi.

ektirmek *(-i, -e)* Ekmek işini yaptırmak: *"Üstüne bol zencefil ektirdiğim salep fincanını iki elimle kavradım."* -S. F. Abasıyanık.

ektoderm *is. Fr, ectoderme bk.* dış deri.

ekü *is. Fr. écu* Ortak pazar ülkelerince kabul edilen para birimi.

ekvator *is. Fr. équateur coğr.* Yer yuvarının eksenine dik olarak geçtiği ve yer yuvarını iki eşit parçaya böldüğü var sayılan en büyük çember, eşlek: *Ekvatorun çevresi kırk milyon metredir.*

ekvatoral *s. Fr. equatorial coğr.* **1.** Ekvatorla ilgili eşleksel. **2.** *is. astr.* Yıldızların açılım ve yükselimini ölçmekte kullanılan dürbün.

ekzotermik *s. Fr. exothermique kim.* Isı veren.

-el *bk.* -al / -el.

el (I) *is.* **1.** Kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan, tutmaya ve iş yapmaya yarayan bölümü: *"El var, titrer durur, el var yumuk yumuk / El var pençe olmuş, el var yumruk."* -Z. O. Saba. *"Yalınca bir dağ başında / Ellerime kar yağıyor."* -F. Halıcı. **2.** *is. mec.* Aracı, vasıta: *Kardeşimin eliyle arkadaşıma mektup yolladım.* **3.** *is.* (iyelik ekleriyle veya bazı deyimlerde) Sahiplik, mülkiyet: *Elden çıkarmak.Elimdeki bütün parayı bu eve yatırdım.* **4.** *is.* Kez, defa. **5.** *is.* İskambil oyunlarında kâğıt atma sırası: *Şimdi el bende.* **6.** *is.* Yönetim, baskı, etki: *Bu topraklar düşman elinden kurtarıldı. Bu çocuğu bu adamın elinden kurtaracak yok mu?* **7.** *is.* Bazı nesne ve araçların tutmaya yarayan bölümü: *Kapı eli.* **8.** *s.* Elle yapı-

lan. **el açmak 1)** dilenmek: *"Oturup kör gibi, namerde el açmak iyi mi?"* -M. Â. Ersoy. **2)** başkasının yardımını isteyecek durumda olmak; **3)** *bk.* kâğıt açmak. **el almak** *esk.* **1)** tarikatlarda bir mürit, mürşidinden, başkalarına yol gösterme iznini almak; **2)** bir sanatı yapmak için ustanın iznini almak; **3)** kâğıt oyunlarında karşı tarafın oynadığı kâğıdın daha önemlisini oynayarak üstünlük sağlamak. **el altında** kolayca alınabilecek yerde, hazırda. **el altından** gizlice: *"...el altından Anadolu'ya silâh kaçırtmak yollarını temin etmekteydi."* -H. E. Adıvar. **(bir işe) el atmak 1)** birisinin işine karışmak, müdahale etmek: *"Nereye el atsam, hep bu eski masallarla karşılaşıyorum."* -R. N. Güntekin. *"Elbette birçok önemli konulara el attı ama, ulusumuzun temel sorunlarından bazıları yüzüstü duruyor."* -T. Halman. **2)** bir işe girişmek, teşebbüs etmek: *"Bahçeye olduğu kadar eve de el atmıştır."* -T. Buğra. **el ayak (veya el etek) çekilmek** ortalıkta hiç kimse kalmamak, ıssızlaşıp sessizleşmek: *"Ben , el ayak çekildikten sonra, odanın kapısını sürmeleyip kitaplarımla baş başa kalmak saatini beklerdim."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Geceleri dışarılarda geç vakitlere kadar dolaşıyor ve evlerimize sabaha karşı, el ayak çekilmiş tenha sokaklardan korka çekine, heyecan ve endişe içinde dönüyoruz."* -R. H. Karay. **el bağlamak 1)** saygı için ellerini göbeğinin üstüne kavuşturup durmak; **2)** namaza durmak: *"Durup el bağlayalar yârân saf saf."* -Bakî. **el basmak** kutsal bir şey üzerine el koyarak yemin etmek. **el bebek gül bebek** nazlı, şımarık: *"Varlıklı, görgülü bir ailenin el bebek gül bebek yetiştirilmiş çocuğusunuz."* -H. Taner. **el bende!** tekrarlanan oyunda başlama sırası veya hakkı bende. **el çekmek** vazgeçmek. **el çektirmek (veya çektirilmek)** görevinden uzaklaştırılmak: *"Sorumluları tespit edildi, işten el çektirildi."* -M. Ş. Esendal. **el çırpmak 1)** alkışlamak, tempo tutmak: *"Bir köylü oturduğu yerde cura çalıyor, birkaç delikanlı etrafında el çırparak, ayak vurarak türkü söylüyorlardı."* -R. N. Güntekin. **2)** birini çağırmak için ellerini birbirine vurmak. **(bir şey) el değiştirmek** kullanımı veya mülkiyeti bir kimseden başka bir kimseye geçmek. **el değmemiş 1)** hiç kullanılmamış, dokunulmamış; **2)** saflığı bozulmamış. **el dokunulmak** (veya **dokunulmamak**) daha önce kullanılmak (veya kullanılmamak), el değmiş olmak (veya olmamak): *"El dokunulmamışından canı yandığından artık az kullanılmışına fit oldu."* -H. Taner. **el el üstünde oturmak** herhangi bir iş yapmadan, boş oturmak: *"Her hâlde konağın kuytu bir köşesinde, gene el el üstünde oturuyor olmalıydı."* -R. N. Güntekin. **el elde baş başta** elde bulunan her şeyin tükendiğini anlatır: *"Balya'da beş on lira kazanmıştı... Onları da yedik, el elde baş başta."* -R. N. Güntekin. **el elden üstündür (ta arşa kadar)** bir kimse, kendisinden üstün bir başkasının da olabileceğini bilmelidir. **el ense çekmek** (veya **etmek**) *sp.* **1)** güreşte, kolunu hasmın boynuna getirip baş parmağı gırtlağa, dört parmağı da enseye geçirerek hasmı yıkmak amacıyla çekmek; **2)** *mec.* Yenmek, mağlûp etmek: *"Birini alaşağı etmek için evvelâ kendisiyle boy ölçüşebilecek bir vaziyete çıkarmak sonra elense etmek."* -S. F. Abasıyanık. **el ermez, güç yetmez** bir iş karşısındaki güçsüzlüğü anlatmak için kullanılır. **el etek çekilmek** *bk.* el ayak çekilmek. **el etek öpmek 1)** bir işi yaptırmak için çok yalvarmak; **2)** yaltaklanmak. **el etmek** bir kimseyi el işaretiyle çağırmak: *"Hemen ablasına bulunduğu yerden el etti."* -N. Cumalı. **el ile (elle) tutulur 1)** çok açık ve belli; **2)** somut. **el kadar** küçük, küçücük: *El kadar çocuk.* **el kaldırmak 1)** (biri) oy verdiğini veya söz istediğini elini kaldırarak belirtmek; **2)** (birine) vurmaya kalkışmak. **el katmak 1)** bir işe karışmak, müdahale etmek; **2)** bir işin yapılmasına yardım etmek. **el koymak 1)** bir yolsuzluğu ortaya çıkarmak, incelemek, vaziyet etmek; **2)** yetkili organ bir malı veya bir kuruluşu kendi buyruğuna almak: *"Bizi işimizde gücümüzde serbest bırakmak şöyle dursun, çoluk çocuğumuzun nafakasına el koymaya kalkıştılar..."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **3)** (iş) üzerine almak, sorumluluğu üstlenmek: *"Yalnız, şu var ki doktor işe el koyduğu gibi hastalık bir nevi resmiyet alır."* -R. N. Güntekin. **el öpenlerin çok olsun** eli öpülenin söylediği bir iyi dilek sözü. **el öpmek** yaşlı veya saygı gösterilmesi gereken kimselerin sağ elinin üstünü önce dudağa, sonra alna götürmek: *"Mahalle yaşlılarının ellerini öpüp dualarını alarak, kendi yaşıtları ile de sarılıp helâlleşerek gitti."* -H. Taner. **el pençe divan durmak** saygı gösterilen kimse karşısında el kavuşturup ayakta durmak: *"Demokraside el pençe divan durup boyun kesmek yoktur, dalkavukluk yoktur."* -H. Taner. *"Doğruldu, el pençe divan durdu, başını önüne eğdi."* -P. Safa. **el sıkmak** selâmlaşmak için birinin elini tutmak. **el sürmemek 1)** dokunmamak, değmemek; **2)** bir işi yapmak, ilgilenmemek: *"Canım dalga geçmek, akşama kadar bir şeye el sürmemek istiyordu."* -Ö. Seyfettin. **el tazelemek** bir işte yorulan kimse yerine başka birini getirmek. **el tutmak** bir iş uzun süre uğraştırmak, vakit kaybettirmek. **el uzatmak 1)** birinden bir hakkı almaya kalkışmak: *"Ne var ki niye bizim lokmamıza el uzatırlar?"* -A. İlhan. **2)** yardım etmek: *"Sözü geçecek, en umulmadık bir zamanda kendine el uzatabilecek bir adam olmadığı nereden belli?"* -R. N. Güntekin. **(birini) el üstünde tutmak** bir kimseye çok saygı ve sevgi göstermek: *"Ama azdır sanatçılara saygı gösterenler, onları el üstünde tutmak isteyenler."* -S. Birsel. **el vermek 1)** yardım etmek; **2)** *esk.* tarikatlarda mürşit, bir müride, başkalarına yol gösterme izni vermek; **3)** halk hekimliği gibi konularda yetki vermek; **4)** kâğıt oyunlarında karşı tarafa elde olan veya olmayan sebeple oyun üstünlüğünü tanımak. **el vurmamak** bir işi yapmaya yanaşmamak ve başlamamak. **(bir işten) el yıkamak** o işle olan ilgisini kesmek. **el yordamıyla** görmeden, elle yoklayarak: *"Nezih, merdivenin ayağına koyduğu ufak petrol lâmbasını el yordamıyla bulmuş, yakmıştı."* -R. H. Karay. **elde avuçta (bir şey) kalmamak** mal ve parasını harcayıp bitirmiş olmak. **elde avuçta (ne varsa)** (mal, para vb. için) ne varsa, hepsi: *"...bin hile, bin yalan uydurur, elindekini avcundakini çekerdi."* -M. Ş. Esendal. **elde bulunan** sahip bulunulan, hazırdaki. **elde etmek 1)** bir şeye sahip olmak: *"O parlak siyah gözler, onları bir daha elde edemeyecek miydi?"* -H. Z. Uşaklıgil. **2)** bir kimseyi kendi hizmetine almak veya kendinden yana çekmek. **elde kalmak** elinde kalmak. **elde olmamak** elinde olmamak. **elde tutmak** sahibi olsun olmasın, bir malı mülkiyeti altına bulundurmak, zilyet olmak. **eldeki** elde bulunan, hazırdaki. **elden ağıza yaşamak** günlük kazancı ancak ihtiyaçlarını karşılayacak kadar olmak. **elden almak** bir malı pazara çıkarılmadan sahibinin elinden satın almak. **elden ayaktan düşmek** (veya **kesilmek**) yaşlılık sebebiyle veya sağlığı büsbütün bozularak çalışamaz duruma gelmek. **elden bırakmamak** bir şeyle sürekli ilgilenmek, elden düşürmemek. **elden çıkarmak** bir şeyin sahipliğini başkasına geçirmek, satmak: *"Eskilerden bir kısmını yok pahasına elden çıkarmak gerekecek."* -H. Taner. **elden çıkmak** malı olmaktan çıkmak, satılmak. **elden düşürmemek** bazı şeylerle bir süre çok ilgilenmek. **(bir şey) elden ele dolaşmak** birçok sahip değiştirmek veya birçok kimselerce ele alınmak: *"Gönülden Sesler, Meşrutiyet gençliğinin elden ele dolaşan kitabı idi."* -Y. Z. Ortaç. **elden geçirmek** eksiklik veya bozukluklarını gidermek veya denetlemek için incelemek: *"Otomobil tamircisi bir akrabaları varmış, o da arabayı elden geçirmiş."* -E. Bener. **elden gel!** *argo* **1)** ver! *Elden gel bakalım iki papeli.* **2)** *tkz.* kutlayalım. **elden geldiği kadar** *"Müsteşardan kapıcıya kadar bütün nezaret mensupları elden geldiği kadar gayret ettiler."* -R. N. Güntekin. **elden gelmemek** yapamamak, dayanamamak: *...ağlamamak elden gelmiyor.* **(bir şey) elden gitmek** bir şeyi yitirmek, o şeyden yoksun kalmak: *"Tıpkı kendisine benzeyen*

kara yağız erkek evlât elden gitmiş." -S. F. Abasıyanık. **elden kaçırmak** elde edilebilecek bir şeyden türlü sebeplerle yararlanamamak: *"Cin yahut periler bu evi elden kaçırmamak için ne kadar hırçınlık etseler yeridir."* -R. N. Güntekin. **elden kaçmak 1)** elde edememek: *"Kibar kıyafetli bir hanım, elden kaçmış eski fırsatların hırsı gözlerinde parlayarak dedikodu yapmağa başladı."* -R. H. Karay. **2)** fırsatı kaçırmak, değerlendirememek. **elden ne gelir?** çaresiz bir durumda yapılacak bir şey olmadığını anlatır. **ele alınır** oldukça iyi, işe yarar. **ele alınmaz** çok kötü, çok berbat. **ele almak** bir şey üzerinde çalışmaya başlamak, incelemek, araştırmak: *"Sözlerini bambaşka bir anlayışla ele almış ve kendi kendine sormuştu."* -T. Buğra. *"Bunlar da daha çok genel, objektif, akademik açıdan ele alınmıyor."* -H. Taner. **ele avuca sığmamak 1)** söz dinlememek, baskı altına alınmamak, zapt edilememek: *"İzmir'deyiz. Ele avuca sığmaz haşarı bir çocuğum."* -R. N. Güntekin. **2)** şımarık davranmak: *"Hani vatandaşlarımız da güç, ele avuca sığmaz, kanmaz, doymaz insanlar olsa bari!"* -F. R. Atay. **ele bakmak** avuç içindeki çizgilere bakıp kişinin geleceğini okumak, el falına bakmak. **ele geçirmek 1)** yakalamak: *"Bir yıl sonra verdiği sözü bozdu, bunu başka bir diyarda ele geçirmek sevdasına düştü."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2)** sahibi olmak: *"İstanbul'u ele geçirmek için bu muharebeye girdiklerini ilân etmekten başka birşey yapamadılar."* -Ö. Seyfettin. *"Sonra da sizlere bir şey kalmasın diye, Şakir Efendinin mallarını eline geçirmesini bildi."* -S. Derviş. **ele geçmek 1)** yakalanmak: *"Nihayet bir defasında tam iki ay izini kaybetmiş, bir türlü ele geçmemişti."* -R. H. Karay. **2)** edinilmek. **ele gelmek 1)** tutulabilmek; **2)** (bebek) kucağa alınacak kadar büyümüş olmak. **ele vermek** suçlu bir kimseyi haber verip yakalatmak: *"O adamlar kim ise haber vermeli, dikkat etsinler, kendilerini sakın ele vermesinler."* -H. E. Adıvar. **eli alışmak 1)** bir işte uzluk, ustalık kazanmak; **2)** herhangi bir davranışı âdet edinmek. **(bir şey) eli altında olmak** buyruğunda olmak, istediği anda o şeyden yararlanabilmek. **eli armut devşirmek** birisinin bir iş yaparken öbürünün de boş durmayarak aynı işi yapabileceğini anlatır: *"Bu insanlar bu güzel şehirleri kurarken bizim ellerimiz armut mu devşiriyordu?"* -B. R. Eyuboğlu. **(birinin) eli ayağı (olmak)** yardımcısı (olmak), her işine yarar (olmak). **eli ayağı (veya eli kolu) bağlı** çaresiz, istediğini yapamayacak bir durumda olan. **eli ayağı buz kesilmek** (veya **tutmamak**) güçsüz, dermansız kalmak: *"Bu hâli biraz yapmacık da olsa, şimdi ben de şaşırmış, elim ayağım buz kesilmişti."* -O. C. Kaygılı. **eli ayağı dolaşmak** şaşırmak, telâşlanmak: *"Hastasını muayene ederken başında bulundular mı, hele söz söylediler mi eli ayağı dolaşır, ya kalbi bulamaz ya nabzı şaşırır."* -A. İlhan. **eli ayağı düzgün** bedence kusursuz, sakat değil. **eli ayağı titremek** korku, sinir gibi sebeplerle heyecanlanmak. **eli ayağı tutmak** (veya **tutmamak**) beden gücü yerinde olmak, (veya olmamak): *"Eli ayağı tutanlar, hiçbir haksızlığa razı olmamalıydı."* -Ö. Seyfettin. **eli aza varmamak** bir şeyi bol bol alma veya bol bol verme alışkanlığında olmak. **eli boş çıkmak** umduğunu alamamak, başarısızlığa uğramak: *"Sağa döndü, sola baktı, seksen sergüzeşte atıldı, eli boş çıktı, parasız, kıyafetsiz ve mevkisiz olup..."* -R. H. Karay. **eli boş dönmek (çevrilmek** veya **geri gelmek)** umduğunu alamadan dönmek: *"Kaçan aşiretin izlerini bulamadıklarından, eli boş döndüler."* -A. Midhat. **eli boş gelmek** (veya **gitmek) 1)** armağansız gelmek, gitmek; **2)** umulan şeyi getirmeden gelmek. **eli böğründe** (veya **koynunda) kalmak** başarısızlığa uğramak, bir şey yapamaz duruma düşmek. **eli dar** (veya **eli darda) olmak** para sıkıntısı içinde olmak. **eli değmek** bir şey yapmaya vakit ve fırsat bulmak: *"Elim değmişken bir açıklamada bulunayım."* -H. E. Adıvar. **eli dursa ayağı durmaz** kıpırdak, hareketli. **eli ekmek tutmak** geçimini kendi emeğiyle sağlayacak duruma gelmek: *"İşi var, eli ekmek tutuyor. İyi çocuktur."* -M. Ş. Esendal. **eli ermek** (veya **ermemek)** yapabilmek, ulaşabilmek: *"Zaman zaman, şiirin ne olduğunu elimin erdiği, gücümün yettiği kadar anlatmaya çalıştım."* -O. V. Kanık. **eli ermez gücü yetmez** çaresiz, zavallı. **eli genişlemek** bolca paraya kavuşmak. **eli gitmek** bir şeyi kavramak, tutmak istemek. **eli harama uzanmak** dince yasaklanmış bir işe yönelmek: *Haram iş yaptı, günah işledi. "Eli ne vakit harama uzandı?"* -H. Taner. **eli işe yatmak** becerikli, eli yatkın olmak. **eli kalem tutmak 1)** yazı yazmayı bilmek; **2)** düşündüğünü güzel bir anlatımla yazmak: *"Saz sanatkârı bütün kedileri sever. Aynı zamanda eli kalem tuttuğundan sevdiği kedilerin bir bir hikâyesini yazar."* -H. Taner. **(bir işe) eli kırılmak** eli, işe yatkın bir duruma gelmek. **eli kolu bağlı kalmak** (veya **durmak, olmak)** bir engel dolayısıyla hiçbir iş yapamaz duruma gelmek: *"Düşman askerleri şu tepenin ardından görünüverirse, elin kolun bağlı durabilir misin?"* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Diplomatlarımıza, büyükelçilik ve temsilcilik binalarımıza, tankerlerimize yapılan saldırılara karşı elimiz kolumuz bağlı duruyoruz."* -T. Halman. **eli koynunda** boş, işsiz; çaresiz. **eli koynunda kalmak** çaresiz kalmak. **eli kulağında** nerede ise olacak, çok yakında olması beklenilen (şey). **eli kurusun** "eli tutmaz olsun, eli bir iş göremez olsun" anlamında bir ilenme. **(bir işte) eli olmak** karışmış olmak, gizli bir ilgisi bulunmak: *"...şu hâlde Sırrı Bey'i Ahmet Samim'in ölümünde de eli olanlardan saymak lâzım geliyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **eli para görmek** eline para geçmek. **eli silâh tutan** silâh kullanabilen. **eli şakağında** düşünceli, kaygılı: *"...biraz küskün, daima eli şakağında."* -Y. Z. Ortaç. **eli varmamak** (veya **gitmemek)** bir işi yapmaya gönlü razı olmamak: *"Temiz yere kolay çöp atamazsınız. Eliniz varmaz."* -H. Taner. **(bir işe) eli yatkın** eli o işe alışık, becerikli. **(bir işe) eli yatmak** eli alışmak: *"Daha çatal ve bıçağı tutmasına eli yatmamıştı; ikide bir düşürürdü."* -R. H. Karay. **eli yüzü düzgün** yüzüne bakılır, güzelce: *"Bu dövizsizlik ortasında bile yine eli yüzü düzgün uluslar arası bir festival kotaran..."* -H. Taner. **elimi sallasam ellisi, başımı sallasam tellisi** *bk.* elini sallasa ellisi, başını sallasa tellisi. **elin** (veya **âlemin) ağzı torba değil ki büzesin** başkalarının söyleyeceklerine engel olamazsınız; halk elverişli bir durum karşısında çeşitli yorumlar yapar. **elinde 1)** bakımı, gözetimi altında; **2)** egemenliği altında, yetkisinde. **elinde avcunda nesi varsa** parasının, varlığının hepsi. **(bir şey) elinde bulunmak** (veya **olmak)** o şeye sahip bulunmak. **elinde büyümek 1)** büyütülmek, bakılmak: *"Çocuklar Nimet Hanım adında bir kadının elinde büyüdüler."* -R. N. Güntekin. **2)** eğitilmek, bilgi, görgü ve terbiye sahibi olmak, yetiştirilmek: *"Üstadım, ben sizin elinizde büyüdüm, sizden feyz aldım."* -F. F. Tülbentçi. **elinde kalmak 1)** birinin bakımında, yönetiminde olmak; **2)** bir şey satılmayıp sahibinde kalmak. **(bir iş) elinde olmak** isteyince o işi yapabilmek. **elinde olmamak** iradesi dışında bulunmak: *"Elinde olmadan başını kaldırdı ve göz göze gelince de konuşmak zorunda kaldı."* -T. Buğra. **elinde tutmak 1)** kendi tekelinde bulundurmak, başkalarına kaptırmamak; **2)** bir malı satmayıp bekletmek. **(birinin) elinde... var** yapar, bilir, bulundurur: *Elinde güzel bir mesleği var.* **elinden** yüzünden,... -den dolayı: *"Yandım çavuş yandım senin elinden."* -Halk türküsü. **elinden bir iş** (veya **şey) gelmemek** çaresizlikten veya yeteneksizlikten bir iş yapamamak: *"...matbu kâğıtları doldurmaktan başka elinden bir iş gelmez, sorulmadıkça kendiliğinden konuştuğu görülmezdi."* -R. H. Karay. **elinden bir kaza** (veya **sakatlık) çıkmak** istemeyerek birini yaralamak veya öldürmek: *"Belki elinden bir kaza çıkar diye evine girmeye cesaret edemezdi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **elinden çıkmak 1)** birisi tarafından yapılmak: *"Duvarında, tavanında usta bir ressam elinden çıkmış manzara, meyve resimleri, çeşitli nakış-*

lar..." -B. R. Eyuboğlu. **2)** ustaca hazırlanmak üretilmek: *"Daha sonraları marangoz elinden çıkmış bir kütüphanem olduğu vakit de oynarken içine girebilecek kadar küçüktüm."* -H. C. Yalçın. **elinden geleni ardına (arkasına) koymamak** yapabileceği bütün kötülükleri yapmak: *"Düşüncesini en iyi biçimde anlatabilmek için elinden geleni ardına koymamıştır."* -S. Birsel. **elinden geleni yapmak** gücünün yettiğini yapmak: *"Hasan Ağa dal gibi kızı şişmanlatmak için elinden geleni yapmıştı."* -S. F. Abasıyanık. **elinden gelmek** yapabilmek: *"Dikiş elinden geliyor, otur kendin dik!"* -M. Ş. Esendal. *"Nesir az çok benim de elimden geldiği için midir nedir kabul edemiyorum şiirden güç olduğunu."* -N. Ataç. **elinden gelmemek** çaresizlikten, başka türlü yapamamak: *"Sana yol vermek zorundayım, üzülüyorum, ama başka türlüsü elimden gelmez."* -A. İlhan. **elinden hiçbir şey kurtulmamak** her şeyi becerebilmek. **elinden iş çıkmamak** çabuk iş görememek. **elinden iyi iş gelmek** becerikli, hünerli olmak. **elinden kan çıkmak** cinayet işlemek: *"Kırk kanını Allah'a affettirmeğe çalışırken kazara, elinden yeni bir kan çıkmıştı."* -Ö. Seyfettin. **elinden kurtulmak** birinden kaçmayı başarmak. **elinden tutmak** yardım etmek; kayırmak. **eline (elinize** veya **ellerinize) sağlık** el emeği ile güzel bir şey yapana söylenen bir övgü sözü. **eline ağır** elinden çabuk iş çıkmayan. **eline almak 1)** bir işin veya yerin yönetimini emri altına almak; **2)** bir işi kendi yapmaya başlamak. **eline ayağına kapanmak (sarılmak** veya **düşmek)** birine çok yalvarmak. **eline ayağına üşenmemek** her türlü ayak hizmetlerini yüksünmeden yapmak, hamarat olmak. **(bir kimsenin) eline bakmak 1)** bir kimsenin yardımıyla geçinmek: *"Bir senedir burada oturuyorlar, o küçüğün eline bakıyorlar."* -P. Safa. **2)** ne getirdi diye gözlemek. **(biri ötekinin) eline doğmak** yaşlı bir kimse, birini, çocukluğundan beri çok yakından tanımak. **eline düşmek 1)** egemenliği, buyruğu altına girmek: *Kale düşman eline düştü.* **2)** yakalanmak: *Haydutların eline düştü.* **3)** birine muhtaç olmak: *Elbet bir gün elime düşersin.* **4)** rastlamak, tesadüf etmek: *Çocuk iyi bir öğretmenin eline düştü.* **eline erkek eli değmemiş olmak** (kız için) namuslu olmak. **eline eteğine doğru** her türlü kötülükten uzak olan, dürüst. **eline eteğine sarılmak** çok yalvarmak. **eline fırsat geçmek** imkân bulmak: *Hazır fırsat geçmiş eline, hiç öyle mi konuşulur?* **eline geçmek 1)** kazanmak, edinmek, elde etmek: *"Devlet, bitkisel ve hayvansal ürünlerin değerlendirilmesi ve gerçek değerlerinin üretcinin eline geçmesi için gereken tedbirleri alır."* -Anayasa. *"Evi sattım, elime bin iki yüz lira kadar bir şey geçti."* -Ö. Seyfettin. **2)** rastlamak, bulmak: *Eline geçen her kitabı okur.* **3)** yakalamak: *"Bu mektuplardan birkaç tanesi elime geçti."* -R. H. Karay. **(birinin) eline kalmak** ondan başka yardım edeni olmamak, yalnız ona muhtaç olmak. **(birinin) eline su dökemez** değerce ondan çok geride. **eline tutuşturmak** karşısındakinin isteyip istemediğini düşünmeksizin verivermek: *Bir şey demeden mektubu elime tutuşturdu.* **eline yüzüne bulaştırmak** gerektiği gibi bir işi yapamamak, başarısız olmak, beceremek. **(bir yerden) elini ayağını kesmek** (veya **çekmek) 1)** uğramaz olmak; **2)** uğraşmamak, ilgilenmemek: *"Ben artık öyle şeylerden elimi ayağımı çektim."* -O. C. Kaygılı. **elini ayağını öpeyim** "çok yalvarırım" anlamında kullanılır. **elini belli etmek** (veya **göstermek)** (kâğıt veya okey vb. oyunlarda) elindeki kâğıdı veya taşı, oynayanlara belli edecek biçimde sözle veya işaretle açıklayıp oynamak. **elini çabuk tutmak** gerekli tedbiri zamanında almak : *"Aman elinizi çabuk tutun, yılanın başı küçükken ezilmeli."* -Y. Kemal. **(bir şeyden) elini eteğini çekmek** (veya **kesmek)** o şeyle ilgisini kesmek: *"Odasına kapandı, aylarca dünyadan elini eteğini çekti."* -R. H. Karay. **elini kalbine** (veya **vicdanına) koyarak (söylemek, düşünmek** veya **hüküm vermek)** doğru, yansız, hakça. **elini kana bulamak** (veya **bulaştırmak)** öldürmek. **(birinin) elini kolunu bağlamak** bir şey yapamayacak duruma getirmek. **elini kolunu sallaya sallaya gelmek** gelirken hiçbir armağan getirmemek veya bitirmeye gittiği işten sonuç almaksızın dönmek. **elini kolunu sallaya sallaya gezmek** (ortada görünmemesi gereken kimse) pervasızca, kimseden çekinmeden dolaşmak: *"Bütün memleketi, elimi kolumu sallayarak serbest ve rahat dolaşmağa başlamıştım."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **elini kulağına atmak** gazel veya türkü söylemek için elini kulak kepçesinin arkasına koymak. **elini oynatmak** parayı esirgememek. **elini sallasa ellisi (başını sallasa tellisi)** birinin karşı cinsten birçok insanı kolaylıkla elde edebileceğini anlatır. **elini sıcak sudan soğuk suya sokmamak** evde hiçbir iş yapmamak, çok nazlı olmak: *"Gelin olduğu zaman cariyeler, halayıklar arasında bir konaktan çıkıp bir konağa gitmiş, elini sıcak sudan soğuk suya sokmamıştı."* -R. N. Güntekin. **elini sürmemek 1)** eliyle dokunmamak; **2)** bir işi kendine yakıştırmayarak, tenezzül etmemek. **elini uzatmak** yardım etmek: *Kızılay, yoksullara elini uzatır.* **(birine) elini veren kolunu alamaz** kendisine iyilik yapıldığında, devamını fazlasıyla isteyen kimseler için kullanılır. **elinin altında** her zaman kolayca alınıp yararlanılabilecek yerde ve yakınlıkta: *"Elinin altındaki asker pek azdı."* -Ö. Seyfettin. **elinin hamuruyla erkek işine karışmak** (kadınlar için) beceremeyeceği işleri yapmaya kalkışmak. **elinin körü** *hkr.* **1)** bıktırıcı, usandırıcı durum karşısında azarlama yollu verilen karşılık; **2)** kötü, anlaşılmaz: *"Acentenin açık arka pencerelerinden her gün işittiği elinin körü bir lisanın yaygarası sokağın ortasına düşüyor."* -S. F. Abasıyanık. **elinle ver, ayağınla ara** ödünç aldığı şeyi geri vermeyi geciktirenler için yakınma olarak söylenir. **eliyle** aracılığıyla, marifetiyle: *"Türkiye Büyük Millet Meclisinin bütün bina, tesis, eklenti ve arazisinde kolluk ve yönetim hizmetleri Meclis Başkanlığı eliyle düzenlenir ve yürütülür."* -Anayasa. **eliyle koymuş gibi (bulmak)** hiç aramadan, kolayca: *"Eliyle koymuş gibi rafta çay kavanozunu buldu."* -O. Rifat. **elle tutulacak tarafı (yanı) kalmamak 1)** sağlam bir yanı kalmamak; **2)** güvenilecek veya kayırılacak bir yönü olmamak; hiçbir değerli yanı olmamak. **elle tutulur gözle görülür** (veya **dille anlatılır)** çok belirgin, çok açık: *"Sevim'in güzelliği elle tutulur, dille anlatılır makbul bir güzellik değildir."* -R. N. Güntekin. **eller yukarı!** "ellerini kaldırarak teslim ol" anlamında kullanılır. **ellerde gezmek** elden ele dolaşmak, el üstünde tutulmak, saygı ve sevgi görmek. **ellerim yanıma gelsin** "Allah canımı alsın ki doğru söylüyorum" anlamında kullanılır. **ellerin dert görmesin** "Allah senden razı olsun" anlamında iyi dilek sözü: *"Havluyu geri aldığı zaman, oh rahatladım, ellerin dert görmesin, dediği duyulurdu."* -N. Cumalı.

→ ***el alışkanlığı, el arabası, el ayası, el bezi, el birliği, el bombası, el çabukluğu, el çantası, elde bir, el değirmeni, elden düşme, elden ele, el duşu, el ele, el emeği, el erimi, el ezer, el ezerlik, el falı, el feneri, el freni, el havlusu, el işçiliği, el işi, el işi kâğıdı, el kantarı, el keseri, el kılavuzu, el kiri, el kitabı, el oltası, el sabunu, el sanatları, el sözlüğü, el şakası, el tası, el telefonu, el telsizi, el topu, el ulağı, el ulaklığı, el uzluğu, el yatkınlığı, el yazısı, el yazması, el yordamı***

el (II) *is.* **1.** Yabancı, yakınların dışında kalan kimse: *"Kâtip benim ben kâtibin el ne karışır!"* -Halk türküsü. **2.** Ülke, yurt, il: *Yad eller, gurbet eller. İçel. Kocaeli. Rumeli. "Çöller, Yemen ellerinden betermiş."* -A. Gündüz. **3.** Halk, ahali. **4.** *hlk.* Oba, aşiret: *"Kalktı göç eyledi Afşar elleri / Ağır ağır giden eller bizimdir."* -Dadaloğlu. **el arı düşman gayreti** dosta düşmana karşı küçük düşmemek için. **el beğenmezse yer beğensin** beğenilmeyen bir kimse olmaktansa ölmek daha iyidir. **el elden üstündür, taa arşa kadar** daha iyi, daha kaliteli, daha uzman kişilerin bulunabileceğini belirtir. **el elin aynasıdır** insanın

her davranışını çevresindekiler açıkça görür. **el elin eşeğini türkü çağırarak arar** başkaları, insanın kendi sıkıntı ve sorunlarına gereken önemi vermez, gerektiği kadar ilgilenmez. **el için yanma nare, yak çubuğunu bak keyfine** başkalarının derdini kendine sorun yapıp da kendi rahatını ve düzenini bozma. **el ile gelen düğün bayram** bir topluluğun hep birlikte uğradığı bir sıkıntıya yakınmasız katlanılacağını anlatır. **el kazanıyla aş kaynatmak** başkasının hazırladığı imkânları kendi hesabına kullanarak iş çevirmek. **el mi yaman bey mi yaman? el yaman!** baştaki ne kadar güçlü görünürse görünsün, asıl gücün halkta olduğunu anlatır. **elden vefa, zehirden şifa** zehirden şifa beklenilmeyeceği gibi yabancılardan da yardım ve iyilik beklemek boştur. **ele güne (veya ele güne karşı)** herkese, yabancılara karşı: *"Arslanlarım benim diyordu; ele güne karşı utandırmayacaksınız bizi."* -R. Enis. *"Onurumuzun temel direklerinden biri ve belki de birincisi, ele güne karşı küçük düşmeme kaygısı olsa gerek."* -H. Taner. **Yemen ellerinde Veysel Karanî** uzak yerlerde uzun bir süre dolaşmak zorunda kalanlar için söylenir.

→ ***el adamı, el âlem, el erki, el gün, el kapısı, el kızı, eloğlu***

elâ *is. (elâ:)* **1.** Gözde sarıya çalar kestane rengi. **2.** *s.* Bu renkte olan: *"Elâ gözlerini sevdiğim dilber/ Seni görmeyeli göresim geldi."* -Karacaoğlan.

el adamı *is.* Yabancı kimse.

el âlem *is.* Herkes, el gün, yabancılar: *"Bazılarını el âlem içinde elleyip okşama cüretini bile gösterirdi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"El âlemin ne diyeceği bir yana, benim yerimde sen olsan ne yapardın?"* -T. Buğra.

el alışkanlığı *is.* Bir iş veya hareketin birçok kez yapılması ile kazanılan özellik, ustalık, maharet: *"Kıştan kalan ateşsiz mangalı el alışkanlığı neticesi birkaç kere karıştırdıktan sonra..."* -R. N. Güntekin.

elaman *ünl. (elama:n) Ar. el-amān* Bezginlik ve sızlanma anlatır: *Elaman senden! Nedir bu huysuzluk? "Dostlardan, yemişlerden, Hıristaki Pasajının güllerinden, zambaklarından elaman!"* -S. F. Abasıyanık. **elaman çekmek** bezginlik gösterip yakınmak. **elaman demek** çok bezmek.

elan *zf. (ela:n) Ar. el-ān* Şimdi, şu anda, hâlâ, henüz, daha: *"Zaten evlerinde elan sinide, yer sofrasında yemek yiyorlar."* -R. H. Karay.

el arabası *is.* Elle sürülen, taş, toprak gibi şeyleri taşımaya yarayan, tek tekerlekli ve iki kollu küçük araba.

elâstik *s. Fr. élastique* Elastikî.

elâstikî *s. (elâstiki:, k kalın okunur) Fr. élastique + Ar. -ī* Esnek.

elâstikiyet *is. Fr. élastique + Ar. -iyet* Esneklik.

el ayası *is.* Elin, bilekle parmaklar arasındaki iç bölümü.

elbasan tavası *is.* Önceden haşlanarak hazırlanmış yağsız etin üzerine yoğurt ve çırpılmış yumurta karışımının dökülüp fırında pişirilmesiyle yapılan bir yemek.

elbet *zf. (e'lbet) Ar. elbet* Her hâlde, şüphesiz, kuşkusuz: *"Elbet bir başkasının yatağı başında gene bir araya geliriz."* -R. N. Güntekin.

elbette *zf. (elbe'tte) Ar. elbette* Elbet.

el bezi *is.* Kurulama ve temizleme işlerinde kullanılan bez: *"Ruhsar Hanım, biri sabunlu, öbürü sadece ıslak iki el beziyle dönmüştü."* -A. İlhan.

el birliği *is.* Bir iş yapmak için birleşme, beraberlik, dayanışma: *"Yeni tiyatro binası projesini el birliğiyle şimdilik bir tarafa bıraktırdık."* -R. N. Güntekin. **el birliği etmek** birlikte davranmak, dayanışmak: *Edremitliler şimdiden gözlerini açıp hükûmetle el birliği etmeli.*

elbise *is. Ar. elbise; libās'* ın çokluk biçimi. Giysi: *"Bayram sabahlarında yeni elbiseler karşısında çocuk heyecanları duyuyorum."* -S. F. Abasıyanık.

→ ***elbise dolabı***

elbise dolabı *is.* İçindeki askılara giysi asılan, genellikle tahtadan yapılan ve özel bölmeleri olan mobilya: *"Bir defasında bunun elbise dolabının karanlık aynasında boğulan gün ışığı olduğunu anlamıştı."* -P. Safa.

elbiseli *s.* Elbisesi olan, giyinik.

elbiselik, -ği *s.* ve *is.* Giysi yapılmaya elverişli (kumaş).

elbisesiz *s.* Elbisesi olmayan, çıplak.

el bombası *is. ask.* Elde taşınabilen ve pimi çekilerek ateşlenen küçük tip bomba.

elci *is. hlk.* Bazı yörelerde mevsimlik tarım işçisi toplayıp işçi ile işveren arasında aracılık yapan kimse.

elcik *is.* Bisiklet ve motosiklette dümenin elle tutulan kısımlarına geçirilen ve yumuşak, sentetik maddeden yapılan kaplama.

el çabukluğu *is.* **1.** Bir işi çabuklukla yapabilme ustalığı. **2.** Hilesini kimseye sezdirmeden yapabilme.

el çantası *is.* Günlük işlerde veya kısa gezilerde kullanılan, içinde özel eşya bulunan kap: *"Ben üstümdeki elbise ile ve el çantamdaki iki çorapla kaldım."* -A. Gündüz.

elçek, -ği *is. hlk.* Geline kına yakılmasından sonra elinin içine girdiği, kumaştan yapılmış bir tür eldiven: *"Ellerin elçekli gelin / Kolların kolçaklı gelin."* -Halk türküsü.

elçi *is.* **1.** Bir devleti başka bir devlet katında temsil eden kimse, sefir. **2.** Bir uzlaşma sağlamak veya iş bitirmek için birinin yanına gönderilen kimse. **3.** Yalvaç, peygamber, resul. **elçiye zeval olmaz** bir kimseden başka bir kimseye bir öneri ulaştıran kimse bu aracılığından dolayı sorumlu tutulmaz.

elçilik, -ği *is.* **1.** Elçi olma durumu. **2.** Elçinin görevi veya makamı, sefirlik, sefaret: *"Elçilik kadrolarında tensikat yapılacağından söz ediliyor."* -A. İlhan. *"Meğer, elçiliğin safası, şatafatı yalnız bundan ibaret değilmiş."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **3.** Elçinin görevini yaptığı yapı, sefaret, sefarethane: *"Elçilik denen bu konakta bir nevi iç güveysi hayatı sürüyorum."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **elçilik etmek (veya yapmak) 1)** elçilik görevinde bulunmak; **2)** iki taraf arasında uzlaştırma görevini yapmak.

→ ***elçilik uzmanı***

elçilik uzmanı *is.* Elçiliğin, belli bir kolundaki görevli uzmanı, ataşe: *Elçilik ticaret uzmanı.*

elçim *is. hlk.* **1.** Bir kerede ele alınabilecek kadar az olan nesne. **2.** Tutam, bir demet, bir parça.

elde *is. mat.* Çarpma ve toplama işlemlerinde bir sonraki sıranın rakamlarına katılacak olan (şey).

elde bir *is.* Kesinlikle gerçekleşecek şey.

eldeci *is.* Sahibi kendisi olsun olmasın bir malı kullanmakta olan, elinde tutan kimse, zilyet.

el değirmeni *is.* El gücüyle çalıştırılan ve kahve, baharat gibi şeyleri öğütmeye yarayan bir tür küçük değirmen.

eldeli *s. mat.* Toplama veya çarpmalarda bir sonraki basamağa aktarılan sayı.

elden *zf.* **1.** Aracısız olarak, kendisi tarafından: *Atanma yazımı elden aldım, gidiyorum.* **2.** Birinin aracılığıyla: *Parayı elden yolladı.*

elden düşme *is.* Az kullanılmış ve sahibinin elinden ucuza alınmış (eşya): *"Elden düşme bir araba satın alınır."* -O. V. Kanık.

elden ele *zf.* Bir kişiden ötekine. **elden ele geçmek** bir şey sahip değiştirmek.

eldesiz *s. mat.* Toplama veya çarpmalarda toplam ve çarpımın dokuzdan büyük olmaması.

eldiven *is.* Dış etkilerden korumak için ele giyilen kumaş, deri veya kauçuktan yapılan el giysisi.

eldivenli *s.* Eldiveni olan: *"Eldivenli ellerini koltuk altlarına vura vura tezgâha doğru ilerledi."* -S. F. Abasıyanık.

eldivensiz *s.* Eldiveni olmayan.

el duşu *is.* Yıkanırken elde tutup su püskürtmeye yarayan araç.

-ele- *bk.* -ala- / -ele-.

elebaşı, -yı *is.* **1.** Oyunda arkadaşlarına baş olan çocuk. **2.** Kötü, olumsuz iş veya hareketlerde önder olan kimse, sergerde:

"Beni elebaşı olmak üzere gösterip, incitici hücumlardan kurtuluyorlar." -A. Rasim.

elebaşılık, -ğı *is.* Elebaşı olma durumu, sergerdelik: *"Kendi kişiliğimin bugün henüz böyle bir elebaşılığa yatkın olmadığını görebilecek kadar da gerçekçiyim."* -H. Taner.

eleğimsağma *is. O. T. < Ar. 'ala'im-i semâ'dan hlk.* Gök kuşağı, alâimisema: *"Parça parça açılan minimini eleğimsağmalarda bütün renkler kaynaşıyordu."* -Ö. Seyfettin.

eleji *is. Fr. élégie ed.* Ağıt, içli, acıklı yakarışları, yakınmaları ve melânkolik duyguları anlatan şiir: *Salih Zeki Aktay Elejiler başlıklı şiirler yazdı.*

-elek *bk.* -alak / -elek.

elek, -ği *is.* Taneli veya un gibi toz durumunda olan şeyleri yabancı maddelerden ayıklamak veya incesini kabasından ayırmak için kullanılan tahta bir kasnak ve tek tarafa gerilmiş, gözenekli tel, kıl, bez vb. ile yapılan araç: *"Evden bir elek getirilecek; eleğin kenarına bir sopa konup kaldırılacak."* -S. F. Abasıyanık. **elekten geçirmek 1)** elemek; **2)** ayıklamak; **3)** araştırma sonunda doğruyu yanlışı, iyiyi kötüyü ayırmak.

elekçi *is.* **1.** Elek yapan veya satan kimse. **2.** *hlk.* Çingene.

elekçilik, -ği *is.* Elek yapıp satma işi.

eleklik, -ği *is.* Keçi kılından veya at yelesinden yapılmış iplikle dokunan ve sanayide bazı sıvıları süzmekte kullanılan özel dokuma türü.

elektrifikasyon *is. Fr. électrification* Elektrik enerjisini endüstri, ulaşım ve gündelik hayata uygulama, elektriklendirme.

elektrik, -ği *is. Fr. électrique < Yun. elektron* kehribar *fiz.* **1.** Maddenin elektron, pozitron, proton gibi parçacıklarının hareketleriyle ortaya çıkan enerji türü. **2.** Bu enerjinin gündelik hayatta kullanılan biçimi. **3.** Bu enerjiden elde edilen aydınlanma. **4.** Fiziğin, elektrik olaylarını inceleyen kolu. **5.** *s.* Elektrikle çalışan: *Elektrik süpürgesi. Elektrik fırını. "Bir ihtiyarın elinde bir elektrik feneriyle acele acele sokak kapısından girdiğini gördük."* -R. N. Güntekin. **6.** *is. mec.* Çarpıcılık, cazibe, canlılık: *"Ufak tefek ama şimdiden elektriği öbürkülerden başka, yırtıkça bir kız var içlerinde."* -H. Taner. **elektrik vermek 1)** bir yeri elektrikle donatmak; **2)** işkence amacıyla birinin çıplak bedenine doğru akım vermek; **3)** elektrik enerjisini kullandırmak. **elektriği kesmek** elektrik enerjisinin akışına engel olmak. **elektriği yakmak** elektrik enerjisini bir yeri aydınlatmak için açıp kullanmak: *"Ondan hemen ayrılıp elektriği yaktı."* -T. Buğra.

→ ***elektrik anahtarı, elektrik çarpması, elektrik dinamosu, elektrik direği, elektrik düğmesi, elektrik fabrikası, elektrik feneri, elektrik fırını, elektrik fincanı, elektrik kaynağı, elektrik ocağı, elektrik saati, elektrik santrali, elektrik sayacı, elektrik süpürgesi, elektrik şoku, elektrik teli, elektrik üreteci, elektrik yayı, elektrik zili***

elektrik anahtarı *is.* Elektrik gücünden ışık, ısı, hareket olarak yararlanırken akımı kesme veya sürdürmek için kullanılan araç.

elektrik çarpması *is.* Akım geçen bir tele canlının dokunması sonunda şiddetli sarsılması veya ölmesi.

elektrikçi *is.* Elektrik işleri yapan usta.

elektrikçilik, -ği *is.* Elektrikçinin işi: *"Meşrutiyetten sonra elektrikçilik öğrenmek için İstanbul'dan ayrılmış."* -Ö. Seyfettin.

elektrik dinamosu *is.* Güçlü bir elektromıknatısın kutupları arasında dönen sarımlar biçiminde düzenlenmiş bir iletkenden oluşan ve iletkenin döndürülmesiyle mekanik enerjiyi elektrik enerjisine dönüştüren araç.

elektrik direği *is.* Elektrik enerji hatlarını taşıyan, ağaç veya metal direk.

elektrik düğmesi *is.* Duvarda gömülü ve elektrik akımını açıp kesmeye yarayan düğme: *"Elektrik düğmesine basılır basılmaz aydınlanan odalar gibi..."* -R. N. Güntekin.

elektrik fabrikası *is.* Elektrik enerjisi

üreten ve bu enerjiyi nakil hatlarıyla dağıtan büyük iş yeri: *"Elektrik fabrikası saat altıda çalışmaya başladı."* -N. Cumalı.

elektrik feneri *is.* Pil ile çalışan fener, el feneri.

elektrik fırını *is.* Elektrik enerjisi ile çalışan mutfak aleti.

elektrik fincanı *is.* Elektrik tellerinin sarıldığı akım geçirmeyen porselen.

elektrik kaynağı *is.* Elektrik enerjisi kullanılarak yapılan kaynak işlemi.

elektrikleme *is.* Elektriklemek işi.

elektriklemek *(-i) fiz.* Üzerinde elektrik gücü bulunmayan bir iletkene, elektrikli başka bir iletkeni yaklaştırmak veya değdirmek yoluyla elektrik gücü vermek.

elektriklendirme *is.* **1.** Elektriklendirmek işi. **2.** Bir yeri elektrik gücüyle donatma: *Bütün köylerimizi elektriklendirmeye çalışacağız.*

elektriklendirmek *(-i)* **1.** Elektrik sağlamak. **2.** *mec.* Sinirli ve gergin bir duruma yol açmak: *"Seçim, havayı büsbütün elektriklendirmiş, sinirleri iyice gerginleştirmişti."* -T. Buğra.

elektriklenme *is.* Elektriklenmek işi.

elektriklenmek *(nsz)* **1.** Elektrik enerjisiyle yüklü duruma gelmek. **2.** *mec.* Sinirli ve gergin bir duruma gelmek, gerginleşmek.

elektrikli *s.* **1.** Elektriği olan, elektrik enerjisiyle yüklü olan, elektrikle işleyen: *"Bir sinemanın elektrikli ilânı yanıp sönüyordu."* -C. Uçuk. **2.** *mec.* Sinirli ve gergin bir duruma gelmiş olan: *Elektrikli bir ortam.*

→ ***elektrikli basaç, elektrikli daktilo, elektrikli ısıtıcı, elektrikli sandalye, elektrikli tren***

elektrikli basaç, -cı *is.* Elektrikle veya uzaktan kumanda edilen kapı, pencere ve elektrikli araçlarda kullanılan sistem açıcı.

elektrikli daktilo *is.* Elektrik enerjisi ile çalışan yazı makinesi.

elektrikli ısıtıcı *is.* Elektrik enerjisinin oluşturduğu ısıyı çevreye yayan araç.

elektrikli sandalye *is.* Bazı ülkelerde ölüm cezasının uygulanmasında kullanılan idam aracı.

elektrikli tren *is.* Elektrik enerjisi ile çalışan tren.

elektrik ocağı *is.* Elektrik enerjisi ile çalışan ve ısıtma aracı olarak kullanılan alet.

elektrik saati *is.* Kullanılan elektrik enerjisinin miktarının gösteren araç.

elektrik santrali *is.* Daha az donanımlı küçük elektrik fabrikası: *"Bu mumlar, şehrin elektrik santrali yıkılmadıkça sönmeyecek galiba?"* -A.Gündüz.

elektrik sayacı *is.* Elektrik sarfiyatını ölçen ve kaydeden alet.

elektriksiz *s.* Elektriği olmayan, elektrik enerjisiyle yüklü olmayan, elektrikle çalışmayan.

elektrik süpürgesi *is.* Elektrik enerjisi ile çalışan süpürge.

elektrik teli *is.* Elektrik akımını kolayca iletebilen ve özellikle bakırdan yapılan tel.

elektrik üreteci *is.* Jeneratör.

elektrik yayı *is. fiz.* Biribirine değmeyen iki kömür çubuk arasında elektrik akımı sırasında oluşan yay biçimindeki ışık.

elektrik zili *is.* Elektrik gücünden yararlanan titreşim sonucu ses veren araç: *"Aklıma hizmetçiyi çağırmağa mahsus elektrik zili geldi."* -P. Safa.

elektro *is. bk.* elektrokardiyografi.

elektroansefalografi *is. Fr. électroencéphalographie tıp* Beyin hücreleri arasında var olan ve saçlı derinin topladığı gizil güç farklarının yazılması.

elektroansefalogram *is. Fr. électroencéphalogramme tıp* Beyin hücrelerinin doğurduğu gizil güç farklarının yazılmasıyla elde edilen çizelge.

elektrobiyoloji *is. Fr. électrobiologie* Canlılarda görülen elektrik olaylarını inceleyen bilim.

elektrodinamik, -ği *is. Fr. électrodynamique* **1.** Elektrik akımlarının dinamik hareketini konu edinen fizik dalı. **2.** *s.* Bu dalla ilgili olan.

elektrodinamometre *is. Fr.*

électrodynamomètre Elektrik akımının şiddetini ölçen cihaz.

elektrodiyaliz *is. Fr. électrodialyse kim.* Birtakım koloitlerin ortamdaki öteki parçacıklara oranla gözenekli zarlardan daha kolay geçmesi özelliğine dayanan kimyasal arıtma yönteminin elektrik enerjisiyle hızlandırılmış türü.

elektrofil *is. Fr. électrophile kim.* Bir atom veya iyondan elektron alabilen veya onunla elektron paylaşabilen madde.

elektrofon *is. Fr. électrophone* Fonograf kayıtlarını okumak ve elektrik akımının aracılığıyla yükselterek sese çevirmek için gerekli araçları içinde toplayan cihaz.

elektrogitar *is. Fr. électro + guitare müz.* Elektrikten yararlanılarak sesi yükseltilen gitar.

elektrojen *s. Fr. électrogène* Elektrik üreten (sistem).

elektrokardiyograf *is. bk.* kardiyograf.

elektrokardiyografi *is. bk.* kardiyografi.

elektrokardiyogram *is. bk.* kardiyogram.

elektrokimya *is. Fr. électro + Ar. kīmyā* Elektrik akımının etkisiyle ortaya çıkan kimyasal değişmeleri ve kimya işlemlerinde oluşan enerji elektrik üretiminde kullanmayı araştıran bilim dalı.

elektrolit *is. Fr. électrolyte fiz.* Elektroliz işlemiyle çözülen madde.

elektroliz *is. Fr. électrolyse fiz.* Bir elektrik akımının etkisiyle ortaya çıkan kimyasal ayrışma.

elektromanyetik *s. Fr. électromagnétique fiz.* Elektromanyetiği bulunan veya bununla ilgisi olan.

→ ***elektromanyetik dalgalar***, ***elektromanyetik güç***

elektromanyetik dalgalar *ç. is.* Yayılmak için herhangi bir ortama ihtiyaç duymayan, boşlukta yayılabilen, manyetik veya elektrik alanlarından oluşan, yüklü parçacıkların hızlanmasıyla meydana gelen enerji dalgaları.

elektromanyetik güç, -cü *is.* Manyetik alan içindeki elektrik akışını etkileyen güç.

elektromanyetizma *is. Fr. électromangnétisme fiz.* **1.** Elektriklenme ile mıknatıslanmanın karşılıklı olarak etkilenmelerinden ortaya çıkan olayların bütünü. **2.** Elektrik akımıyla mıknatıs elde etme.

elektrometalürji *is. Fr. électrométallurgie* **1.** Metalurji ürünlerinin elde edilmesi ve arıtılmasında termik elektriğin ısı ve elektroliz özelliklerinin kullanılması. **2.** Elektrikle ısıtma olaylarından yararlanılarak yapılan ve madenlere uygulanan termik işlemlerin hepsi.

elektrometre *is. Fr. électromètre* Elektrikte kullanılan türlü ölçü cihazları.

elektromıknatıs *is. Fr. électro Ar. < Yun. mıknatis fiz.* İçinde manyetik akıyı toplayıp arttırıcı bir yumuşak demir bulunan, bobin veya bobinlere doğru akım geçirilerek elde edilen mıknatıs.

elektromobil *is. Fr. électromobile* Elektrik enerjisiyle işleyen otomobil.

elektromotor *s. Fr. électromoteur fiz.* **1.** Mekanik veya kimyasal bir etki altında elektrik üreten. **2.** *is.* Elektrik enerjisini mekanik enerjiye çeviren cihaz.

elektron *is. Fr. électron fiz.* Bütün atomlarda bulunan negatif yüke sahip temek parçacık, pozitron karşıtı.

→ ***elektron akışı***, ***elektron demeti***, ***elektron gazı***, ***elektron lâmbası***, ***elektron mikroskobu***

elektron akışı *is. fiz.* Serbest elektronların yer değiştirmesi.

elektron demeti *is. fiz.* Aynı enerji kaynağından çıkan ve biribirine yakın yörüngede yayılan elektronlar.

elektronegatif *s. Fr. électronégatif fiz.* Elektrolizde artı (pozitif) kutupta toplanma niteliği olan (cisimler).

elektron gazı *is. fiz.* Boş veya gaz dolu bir ortamda, yahut bir iletkenin içinde dolaşan serbest elektronların tümü.

elektronik, -ği *s. Fr. électronique fiz.* **1.** Elektron temeline dayanan. **2.** *is.* Serbest elektronları konu olarak alan bilim dalı: *"İnsanlar aya gitti. Elektronik teknik aldı yürüdü."* -H. Taner.

→ ***elektronik beyin***, ***elektronik çalgılar***, ***elektronik müzik***, ***elektronik saat***

elektronik beyin *is. bk.* bilgisayar.

elektronik çalgılar *ç. is. müz.* Elektrikten yararlanarak ses gücü yükseltilen çalgılar.

elektronikçi *is.* Elektronik işi ile uğraşan kimse.

elektronik müzik, -ği *is.* Elektronik çalgı ve cihazlarla yaratılan müzik.

elektronik saat, -ti *is.* Elektrik enerjisi ile çalışan saat.

elektron lâmbası *is. fiz.* Gaz geçirmeyen bir tür içindeki boşlukta veya bir gazlı ortamda elektron akımı oluşturan elektronik araç.

elektron mikroskobu *is. tekno.* Normak ışık yerine bir elektron demeti ile çalışan ve bir milyon kere net büyütebilen özel mikroskop.

elektropozitif *s. Fr. électropositif fiz.* Elektrolizde eksi (negatif) kutupta toplanma niteliği olan (cisimler).

elektroradyoloji *is. Fr. électroradiologie tıp* Hastalıkların teşhis ve tedavi edilmesinde elektrik ışınlarının uygulanmasını öngören tıp dalı.

elektrosaz *is. bk.* elektronik çalgı.

elektroskop, -bu *is. Fr. électroscope fiz.* Bir cismin elektriklenmesini ve bu elektriklenmenin derecesini gösteren araç: *Altın yapraklı elektroskop, elektriklenmiş yaprakların birbirlerinden uzaklaşması özelliğine dayanır.*

elektrostatik, -ği *s. Fr. électrostatique fiz.* **1.** Elektrikle ilgili. **2.** *is.* Elektriklenmiş cisimler üzerinde elektriği denge durumunda inceleyen fizik dalı.

→ ***elektrostatik serpme***

elektrostatik serpme *is.* Yüksek gerilimli bir elektrostatik alandan yararlanılarak zımpara taneciklerinin kâğıt veya beze yapıştırılırken düzenli dağılımı sağlayan yöntem.

elektroşok *Fr. électrochoc tıp* Ruh hastalıklarında, beyinden çok kısa süreli yüksek elektrik akımı geçirerek, hastayı iyileştirmeye çalışma yöntemi.

elektrot, -du *is. Fr. électrode < Yun. fiz.* Bir elektrolitin içine daldırılan iki iletken çubuktan her biri, bunların artısına (pozitifine) anot, eksisine (negatifine) katot denir.

elektroteknik, -ği *s. Fr. électrotechnique* Elektrik tekniğine ait, elektrik tekniği ile ilgili.

el ele *zf.* Birbirinin elini tutarak. **el ele vermek** birlikte davranmak, bir konuda birleşmek: *"Baş başa, el ele verelim de biz asıl bir çare bulalım, evvelâ şu büyüden kurtulalım."* -R. H. Karay. *"El ele vermiş polisler kaldırımlardan taşan halk kütlesini zor zaptediyorlardı."* -H. Taner.

elem *is. Ar. elem* Acı, üzüntü, dert, keder: *"...dayanılmaz bir elemle yüreği sızladı."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

eleman *is.* **1.** Öge, unsur. **2.** Bir toplulukta çalışan insanların her biri: *Bu elemanlar yetersiz.Teknik eleman. "İşimizde örnek ve kusursuz bir eleman olacağız."* -H. Taner. **3.** *mat.* Kümeye ait varlıklardan her biri.

→ ***eleman sayısı***

eleman sayısı *is. mat.* Bir kümedeki varlıkların sayısı.

eleme *is.* **1.** Elemek işi. **2.** *s.* Elenmiş, seçilmiş olan. **3.** *sp.* Çeyrek sona katılacak sporcu ve takımları ayırmak için düzenlenen seçme yarışı.

→ ***eleme sınavı***

el emeği *is.* **1.** Elde yapılan iş. **2.** Bu çalışmanın karşılığı: *El emeği olarak bir milyon lira aldık.* **el emeği göz nuru** çok incelik isteyen uzun zaman içerisinde elle yapılıp ortaya çıkarılan güzel eser veya işlerin değerini belirtmek için kullanılır.

elemek *(-i)* **1.** Elek yardımıyla ayıklamak veya incesini kabasından ayırmak, elekten geçirmek: *Un elemek. Kum elemek. "İşte deniz suyunun tuzunu eleyip çölü sulayıp kazanılan meralar."* -H. Taner. **2.** *mec.* Gözden geçirmek, ayıklamak, iyisini

kötüsünden ayırmak. **3.** Sınav veya yarışma yoluyla en iyileri seçmek. **4.** İpliği elemgeden geçirip yumak yapmak. **5.** *sp.* Bir yarışmacıyı yarışma dışı bırakmak.

element *is. Alm. Element kim.* Kimyasal çözümlemeyle ayrıştırılmayan veya bireşim yoluyla elde edilemeyen madde: *Grafit ve elmas, karbon elementinin iki değişik biçimidir.*

eleme sınavı *is.* Herhangi bir eğitim kurumuna başvuran istekliler arasından belli düzeyde başarı gösterenleri seçmek için düzenlenen iki aşamalı sınavdan ilki.

elemge *is.* Çile durumundaki ipliği yumak yapmak veya masuraya sarmak için, üzerine geçirilen kafes dolap biçimindeki hafif ve bir eksen üzerinde dönen araç: *"Bu rutubetli mahzenin loş serinliği içine elemgelerini kurmuşlar, iplik eğiriyorlar."* -H. R. Gürpınar.

elemli *s.* Üzüntülü, kederli: *"Çektiği elemli aşkla mesut olmasa da bunları sevdiği şüphesizdir."* -A. Ş. Hisar.

elemsiz *s.* Elemi, üzüntüsü, kederi olmayan.

elenme *is.* **1.** Elenmek işi. **2.** *sp.* Yenilen oyuncu veya takımın yarışmalardan çıkarılması.

elenmek *(nsz)* **1.** Elemek işine konu olmak veya elemek işi yapılmak: *"Kuyunun başında unum elenir / Kaytan bıyıklarım kana belenir."* -Halk türküsü. **2.** Sınavdan geçirilmek, seçilmek: *"İstekliler birer birer elenince en heveslisi ile karşı karşıya kaldı."* -H. Taner. **3.** *sp.* Turnuva dışı kalmak, yarışmadan çıkarılmak. **4.** *mec.* Süzülmek: *"Bahçeye, kafeslerde elenen solgun bir ışık vurmuş."* -Y. Z. Ortaç.

elenti *is. hlk.* Arpa, buğday ve benzerlerinin kalburdan geçirilmiş bölümü: *Buğday elentisi.*

el erimi *is. hlk.* Çok uzakta olmayan, elin ulaşabileceği uzaklık.

el erki *is. sos.* Demokrasi.

eleştirel *s.* Eleştiri niteliği taşıyan, tenkidî.

eleştiri *is.* **1.** Bir insanı, bir eseri, bir konuyu, doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek maksadıyla inceleme işi, tenkit: *"Fırkacılık, karşıya sövüp saymadan, çamur atmadan çok önce, hatta karşıyı eleştiriden önce, kendi ilke ve amaçlarını, uygulama yöntemlerini anlatmak olmalıydı."* -T. Buğra. **2.** *ed.* Bir edebiyat veya sanat eserini her yönüyle sağlamak ve değerlendirmek amacıyla yazılan yazı türü, tenkit, kritik. **3.** *fel.* Özellikle bilginin temellerini ve doğruluk durumunu inceleme, sınama, yargılama: *"Zengin seçenekleri dinlerken siz de muhayyilenizi, eleştiri bilincinizi bilemiş olurdunuz."* -H. Taner.

eleştirici *is.* **1.** Eleştirmeci, eleştirmen. **2.** *s.* Eleştirme niteliği olan, tenkitçi: *Eleştirici bir görüş.*

eleştiricilik, -ği *is.* **1.** Eleştiricinin işi, eleştirmenlik, tenkitçilik, münekkitlik. **2.** *fel.* İnsan bilgisinin sınırı üzerine felsefe bilinci ve bu bilincin uyanık tutulması, eleştirimcilik, kritisizm. **3.** *fel.* Kant'ın akıl ve bilginin sınırını ve imkânlarını tespit etmek için, özellikle dogmacılığın ve şüpheciliğin karşısına koyduğu felsefe yöntemi, kritisizm.

eleştirilme *is.* Eleştirilmek işi.

eleştirilmek *(nsz)* Eleştirmek işi yapılmak: *"Kasabanın ileri gelenlere karşı tutumu eleştiriliyordu."* -T. Buğra.

eleştirim *is.* Eleştirmek işi.

eleştirimci *s. fel.* Eleştirimcilikle ilgili olan.

eleştirimcilik, -ği *is. fel.* Eleştiricilik.

eleştirme *is.* Eleştirmek işi, tenkit.

eleştirmeci *is.* Eleştirme yapan kimse, eleştirmen, tenkitçi, münekkit: *"Hikâyelerimi beğenmeyen eleştirmeciler hakkında onun beni müdafaa etmesini zevkle dinliyordum."* -S. F. Abasıyanık.

eleştirmecilik, -ği *is.* Eleştirmecinin yaptığı iş tenkitçilik, münekkitlik.

eleştirmek *(-i)* Bir düşüncenin, bir eserin, bir yargının doğruluk veya yanlışlığını ortaya çıkarmak ve gerçek değerini belirtmek için onu incelemek, tenkit etmek.

eleştirmeli *s.* Eleştirme ile ilgili, eleştirme üzerine olan, eleştirel, tenkidî: *Eleştirmeli bir yazı.*

eleştirmen *is.* Eleştiri yazan kimse, eleştirmeci, tenkitçi, münekkit: *"Üç sayın edebiyat eleştirmeni görüşlerini açıklamışlar."* -H. Taner.

eleştirmenlik, -ği *is.* Eleştirmenin işi, eleştiricilik, münekkitlik.

elezer *is. psikol.* Sadist.

elezerlik, -ği *is. psikol.* Sadizm.

el falı *is.* Avuç içindeki çizgilere göre bakılan fal.

el feneri *is.* Elektrik feneri.

el freni *is.* **1.** Motorlu taşıtlarda el ile çalıştırılan fren. **2.** Duran bir taşıtı, bulunduğu yerde sabitleştirmek veya hareket imkânını engellemek için kullanılan ve elle yönetilen fren. **el frenini çekmek** çalışması durdurulmuş bir motorlu aracın hareketini önlemek için el frenini uygun konuma getirmek.

elgin *s.* Yabancı, gurbette yaşayan, garip.

el gün *is.* Başkaları, yabancılar: *"El günle eğleniyorlar mı?"* -R. N. Güntekin. **ele güne karşı** herkese, yabancılara karşı: *"Ne de olsa bir evlâtlığın evin büyük hanımına daima "anne, anne" demesi ele güne karşı bir tuhaf düşer."* -R. N. Güntekin.

elhak *zf. (e'lhak) Ar. el-ḥakḳ* Gerçekten, hiç şüphesiz, doğrusu: *"Ama yazdığını da elhak güzel yazardı."* -H. Taner.

elhamdülillah *ünl. (elha'mdülilla:h) Ar. elhamduli-llāh* Allah'a şükür: *"Seni gördük, bin şükür elhamdülillah, ama kızını göremiyoruz."* -H. R. Gürpınar.

elhasıl *zf. (elha:sıl) Ar. el-ḥāṣil* Sözün kısası, kısacası, işin sonu, velhasıl.

el havlusu *is.* El ve yüzü yıkadıktan sonra kurulanmak için kullanılan havlu, yüz havlusu, küçük havlu.

eli açık, -ğı *is.* ve *s. mec.* Parasını ve malını esirgemeyen, cömert, bonkör: *"Eli pek açık ve eğlenceye biraz fazla düşkündü."* -S. Ali.

eli ağır *s.* **1.** Yavaş iş gören. **2.** Vurunca çok acıtan (kimse).

eli bayraklı *s.* ve *is.* Şirret, edepsiz, kavgacı.

eli boş *s.* ve *is.* İşi olmayan, boş gezen.

eli böğründe *is. mim.* **1.** Ahşap yapılarda çıkmaların altına eğik ve aralıklı olarak konulan ahşap destek. **2.** *hlk.* Halı ve kilimlerde kullanılan eski bir motif türü, eli belinde.

eli çabuk *s.* Çabuk iş gören, hamarat: *"O eli çabuk sekreterlerden istediğiniz kadarı elinizin altında olurdu."* -H. Taner.

elif *is. Ar. elif* Arap alfabesinin ilk harfinin adı. **elifi elifine** tam, tam olarak, noktası noktasına: *"Saat şimdi elifi elifine dokuzu gösteriyordu."* -H. Taner. **elifi mertek sanmak** çok cahil olmak: *"Bir şişe görürsün, üstünde "ilâç" yazar. Benim gibi elifi mertek sanan takımdansan şurup sanır içersin, zehirlenir ölürsün."* -R. N. Güntekin.

elifba *is. (elifba:) Ar. elif-bā* Arapça, Farsça ve Osmanlıcanın alfabesi: *"Bu elifbada Türk'ün tek bir harfi yoktur."* -Y. K. Beyatlı.

elifî *is. (elifi:) Ar. elifî* Bantlarla süslenmiş bir tür kumaş: *"Başında elifî taç vardı, pek güzel, pek ışıklı bir taçtı bu."* -N. Araz.

eli geniş *s.* Geçimi iyi olan, cömert.

eli hafif *s.* (cerrah, dişçi, berber vb.) Acıtmadan, tedirgin etmeden iş gören.

elik, -ği *is. hlk.* Dağ keçisi, yaban keçisi: *"Hızır nazardan koruya, eli ayağı düzgün, elik yavrusundan azgın kara saçlı, gül nakışlı bir kızım dünyaya gelmiştir."* -K. Bilbaşar.

elîm *s. (eli:m) Ar. elīm* Acınacak, acıklı: *"Geçirmiş olduğum elîm sergüzeştin ve sefaletin nihayete ermiş olduğu bir gündü."* -Y. K. Beyatlı.

eli maşalı *s.* ve *is.* Kavgacı, şirret, daya atmayı seven.

eline çabuk *s.* Çabuk iş gören.

elips *is. Fr. ellipse mat.* Bütün noktalarının odak denilen belirli iki ayrı noktaya olan uzaklıklarının toplamı birbirine denk olan kapalı eğri.

elipsoidal, -li *s. Fr. ellipsodal mat.* Elipsoitle ilgili, elipsoit biçiminde olan.

elipsoit, -di *s. Fr. ellipsoide mat.* **1.** E-

lipse benzeyen. **2.** *is.* Bir elipsin kendi ekseni etrafında döndürülmesiyle oluşan cismin biçimi.

eliptik, -ği *s. Fr. elliptique mat.* Elips ile ilgili, elips biçiminde olan.

eli selek *s. hlk.* Eli açık, cömert.

eli sıkı *s.* Çok tutumlu, cimri, pinti: *"Senin gibi elleri sıkı birkaç pansiyonerimiz daha vardır."* -H. R. Gürpınar.

eli sopalı *s.* Zorba.

el işçiliği *is.* Eşyanın makine kullanmadan yapılan bölümlerine harcanmış işçi emeği.

el işi *is.* **1.** Makine kullanmadan, el emeği ile yapılan iş: *"Şükran masanın önünde abajurlu bir lâmba ışığında bir el işiyle meşguldü."* -R. N. Güntekin. **2.** Okullarda kâğıt, mukavva, tahta gibi şeylerle yaptırılan çalışmalar.

el işi kâğıdı *is.* Kesip yapıştırma işlerinde kullanılan bir yüzü parlak renkli kâğıt.

elit *is. Erm. élite* Seçkin.

eli uz *s.* Usta, belli bir işte becerikli, mahir.

eli uzun *s.* Fırsat buldukça öte beri aşıran, hırsız.

eli yatkın *s.* Elle yapılan işlerde becerikli (kimse): *"İkimiz de yaş farkına rağmen idmanlı, eli yatkın adamlardık."* -R. H. Karay.

eli yordamlı *s.* Eli işe yakışır, yatkın.

el kantarı *is. bk.* kantar.

el kapısı *is.* **1.** Aile ocağının dışında muhtaç olunan, gelir, geçim sağlayan, başkalarına ait olan yer: *"El kapısı kızcağızın öyle canına yetmiş ki, soğan ekmeğe bile razı."* -H. Taner. **2.** Yabancı ülke. **el kapısına düşmek** yabancılara muhtaç olmak: *"Başından nasıl bir sergüzeşt geçmişti de böyle el kapılarına düşmüştü?"* -R. H. Karay.

el keseri *is.* Marangozluk işlerinde kullanılan küçük keser.

el kılavuzu *is.* Herhangi bir konuda basit konuları ve bilgileri içeren kitapçık.

el kızı *is. mec.* Gelin, kadın, eş.

el kiri *s.* Kolayca vazgeçilir, atalır (şey).

el kitabı *is.* Herkesin kolaylıkla yararlanması için herhangi bir konuda, pratik amaçlarla hazırlanan kitap.

elleme *is.* **1.** Ellemek işi: *"Kuş yuvasındaki yumurtayı ellemeye gelmez."* -N. Cumalı. **2.** *s. hlk.* Seçilmiş, iyi: *Elleme kömür.*

ellemek *(-i)* Elle dokunmak, elle karıştırmak: *"Görüyorsunuz, ben hiçbirini ellemiyor, hiçbirini açmıyorum."* -Y. Z. Ortaç.

ellenme *is.* Ellenmek işi.

ellenmek *(nsz)* (bir şeye) Elle dokunulmak. **ellenmiş dillenmiş** iffetsizliği yayılmış (kadın).

elleşme *is.* Elleşmek işi.

elleşmek *(-le) hlk.* **1.** Elle dokunmak. **2.** Elle itişerek şakalaşmak. **3.** Alış verişte, alanla satan birbirlerinin ellerini tutup sıkarak uzlaşmak. **4.** *mec.* Birine dokunacak söz söylemek. **5.** Birbirinin elini sıkarak güç denemesi yapmak. **6.** El sıkarak selâmlaşmak. **7.** *hlk.* Ağır bir yükü kaldırmak için birkaç kişi birden tutmak. **8.** *hlk.* Yardımlaşmak.

elli (I) *is.* **1.** Kırk dokuzdan sonra gelen sayının adı, 50, L. **2.** *s.* Beş kere on; kırk dokuzdan bir artık.

elli (II) *s.* Eli olan: *"Bu kocaman elli, muhteşem babadan bile korkmuyordu."* -S. F. Abasıyanık.

ellik, -ği *is. hlk.* **1.** Eldiven. **2.** *hlk.* Ekin biçerken sol elin parmaklarına geçirilen, eldiven biçiminde, tahtadan yapılan bir araç. **3.** *den.* Yelken dikenlerin kullandığı, madenî yüksüğü olan meşin eldiven.

ellilik, -ği *is.* ve *s.* **1.** İçinde elli tane bulunan: *Ellilik paket.* **2.** Elli yaşında olan: *"Ellilik bir kadının elinde kocaman bir çanta ile geldiğini gördük."* -R. N. Güntekin. **3.** *is.* Elli kuruş veya elli lira değerinde para.

ellinci *s.* Ellinin sıra sıfatı; sırada kırk dokuzuncudan sonra gelen.

ellişer *s.* Elli sıfatının üleştirme biçimi; her birine elli, her defasında ellisi bir arada olan: *"Her biri ellişer, yüzer kilo gelen,*

hatta daha ağırlarını kasaba çarşılarında satılırken gördüm." -S. F. Abasıyanık.

elma *is. bot.* **1.** Gülgillerden, çiçekleri pembe veya beyaz bir ağaç *(Pirus malus).* **2.** Bu ağacın kabuğu parlak, sert, kırmızıdan yeşile kadar türlü renkte, kokusu hoş, tadı ekşi veya tatlı, dokusu gevrek, ufak çekirdekli meyvesi. **elma da, alma da demesini biliriz** şartlara göre uygun davranmayı ifade eder. **elma gibi** kırmızı (yanak). **elmanın yarısı o, yarısı bu** *bk.* bir elmanın yarısı o, yarısı bu.

→ ***elma çayı, elma sirkesi, elma suyu, elma şarabı, elma şekeri, elma şurubu, elmacık kemiği***

elmabaş *is. zool.* Tepeli dalgıç.

elmacı *is.* Elma yetiştiren veya satan kimse.

elmacık, -ğı *is. anat.* Yüzün yanakla göz arasında bulunan, az çok çıkıntılı bölümü: *"Badik Ahmet'in elmacık kemikleri, fırlak, tombul yanakları kıpkırmızı oldu."* -Ö. Seyfettin.

→ ***elmacık kemiği***

elmacık kemiği *is. anat.* Yüzün yanakla göz arasında bulunan kemiği.

elmacılık, -ğı *is.* Elmacının yaptığı iş.

elma çayı *is.* Elmalı çay.

elmalık, -ğı *is.* Elma bahçesi.

elmas *is. Ar. elmās < Yun.* **1.** Billûrlaşmış arı karbon. **2.** Mücevher olarak kullanılan, saydam, değerli taş: *"Eline geçen elması eve taşıyor, içi kasalı aynalı dolaba kutu kutu istif ediyormuş."* -R. H. Karay. **3.** Elmastıraş. **4.** *s.* Elmas taşlarıyla süslenmiş: *Elmas küpe.* **elmas gibi** çok iyi, çok değerli: *Elmas gibi kalbi var. Elmas gibi bir çocuk.* **elmasım** övgü ile seslenme.

elma sirkesi *is.* Elma suyundan elde edilen sirke.

elmasiye *is. (elma:siye)* Dondurulmuş meyve suyundan yapılan bir tür pelte.

elmaslı *s.* Elmasla süslenmiş olan: *"Zenginliğe doğru kendimde bir yakınlaşma duyar, elmaslı, kürklü kadınlara sokulmak isterdim."* -R. H. Karay.

elmastıraş *s. Ar. elmās + Far. -terāş* **1.** Üzeri elmas gibi yontulmuş (iyi tür cam, billûr): *Elmastıraş sürahi.* **2.** *is.* Ucu elmaslı, kalem biçiminde cam keskisi.

elma suyu *is.* Elmadan çıkarılan meyve suyu.

elma şarabı *is.* Elma şırasının mayanmasıyla elde edilen şarap.

elma şekeri *is.* Boya katılmış şeker pekmezine batırılarak şekerlenen ve çubuğa takılarak satılan elma: *"Tahtaya sokulu elma şekeri yalaya yalaya bayramı Fatih meydanında geçiren bu soysuz kız..."* -R. H. Karay.

elma şurubu *is.* Elmanın şekerle kaynatılmasından elde edilen bir tür içecek.

eloğlu *is.* **1.** El, yabancı: *Eloğlu dinler mi? "Eloğlu erkenden ayaktadır. Bunca uygarlık yan gelip yatmakla elde edilmemiştir."* -H. Taner. **2.** *mec.* Damat; koca.

el oltası *is.* İzmarit balığı için kullanılan olta.

elöpen *is. hlk.* Kertenkele.

el sabunu *is.* El ve yüzü yıkamak için üretilen salon.

el sanatları *ç. is.* El tezgâhlarında bir yardımcı araç kullanarak elle yapılan işlerin hepsi.

el sözlüğü *is.* Elde ve cepte taşınabilen küçük sözlük.

el şakası *is.* Elle yapılan şaka: *"Ama el şakası filân yapmadı benimle. Haddine mi düşmüş?"* -H. Taner.

el tası *is.* El, yüz yıkanırken su dökünmek veya içinde sabunlu su hazırlanıp el temizlemekte kullanılan tas.

el telefonu *is.* Cep telefonu.

el telsizi *is.* Elde taşınabilen küçük menzilli telsiz.

elti *is.* Kardeş karılarından her birinin ötekine göre adı: *"Sana derim, güzel eltim, sen bu kızına tez vakitte nikâh koy!"* -T. Buğra.

→ ***eltieltiyeküstü***

eltieltiyeküstü *is. bot.* Bir tür bitki.

eltilik, -ği *is.* Elti olma durumu.

el topu *is. sp.* Yedi veya on birer kişilik iki takım arasında yalnızca elle oynan, topu karşı takımın kalesine atmaya dayanan oyun, hentbol.

el ulağı *is.* Yardımcı, yamak: *"Konakta iken hiç olmazsa el ulakları vardı."* -H. R. Gürpınar.

el ulaklığı *is.* Yamaklık: *"Yenilere de el ulaklığı, bahçıvan yamaklığı gibi daha aşağılık işler düşüyor."* -H. Taner.

el uzluğu *is.* Ustalık, el alışkanlığı, maharet.

elvan *ç. is. Ar. elvān;levn'* in çokluk biçimi **1.** Renkler. **2.** *s.* Türlü renklerden olan: *"Çok aradım bulamadım dengimi / Elvan çiçeklerden aldım rengimi."* -Halk türküsü.

→ ***elvan elvan***

elvan elvan *s.* ve *zf.* Çeşit çeşit: *"Elvan elvan kokun gelir / Yâr oturmuş yele karşı."* -Karacaoğlan.

elveda, -ı *ünl. (elveda:) Ar. el-vidā'* **1.** Bir daha kavuşulmayacağı düşünülen bir şeyden ayrılırken kullanılır: *Elveda ey güzel günler!* **2.** Bir daha karşılaşılmayacak biçimde ayrılırken "Allaha ısmarladık, Allaha emanet olun" anlamında kullanılır.

elverişli *s.* Uygun, işe yarayan, müsait: *"Halim'e içinde bulunduğu zor ve ezici durumdan kurtulmak için, bundan daha elverişli bir fırsat çıkmazdı."* -A. İlhan.

elverişlilik, -ği *is.* Uygun olma durumu.

elverişsiz *s.* Uygun olmayan, uygun gelmeyen: *"En elverişsiz noktada idi, ama ister istemez döndü."* -T. Buğra.

elverişsizlik, -ği *is.* Uygun olmama durumu.

elverme *is.* Elvermek işi veya durumu.

elvermek *(-e)* **1.** Yetmek, yetecek kadar olmak: *Bu kadar bana elverir.* **2.** Uygun gelmek: *"O her vakit benim zaman elverirse pek çok çalışabileceğimi söyler."* -M. Ş. Esendal. **elverir ki** yeter ki: *"Elverir ki, bir gün bana, derinden, / Ta derinden bir gün bana "Gel" desin"."* -A. K. Tecer.

elvermemek *(nsz)* Uygun olmamak, uygun gelmemek, imkân bulunmamak: *"Beni yalnız bırakmaya gönlü elvermeyen karımı bu dost evinde bırakmıştım."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

elyaf *ç. is. Ar. elyāf lîf'* in çokluk biçimi *hlk.* Lifler, teller.

el yatkınlığı *is.* **1.** İşe alışmış olma durumu, mümarese. **2.** El işlerini yapmakta yetkinlik.

el yazısı *is.* Elle yazılan yazı: *"İlk önce ikisinin el yazısını elde edeceğiz, sonra bu mektupla karşılaştıracağız."* -A. Gündüz.

el yazması *is.* ve *s.* **1.** Yazma kitap. **2.** Yazma (şey).

el yordamı *is.* Elin duyumu ve yardımı ile varlıkları algılama.

elzem *s. Ar. elzem* Çok gerekli, vazgeçilmez: *"...sizden oksijen tüpü vardı sanırım, krizin yenilenmesi hâlinde el altında bulundurulması elzem..."* -A. İlhan.

-em *bk.* -am / -em.

em *is. hlk.* İlâç, merhem. **eme seme yaramamak** *hlk.* işe yaradığı kabul edilmemek, makbule geçmemek, takdir edilmemek. **eme yaramak** işe yaramak, yararlı olmak.

emanet *is. (ema:net) Ar. emānet* **1.** Korunmak için birine veya bir yere bırakılan eşya, kimse vb., inan, vedia: *"Çocuklarımı sana emanet ediyorum, hakkınızı helâl edin."* -Z. Selimoğlu. *"Emaneti olanlar burada her vakit bunlarla ilgilenecek bir çırak bulurlar."* -S. Birsel. **2.** Bir kimse ile birine gönderilen şey: *İstanbul'dan getirdiğim emanetinizi akşam benden alınız.* **3.** Eşyanın emanet olarak bırakıldığı yer. **4.** *esk.* Bazı devlet dairelerine verilen ad: *Şehremaneti. "Sizin emanete çok mühim bir işimiz düştü."* -P. Safa. **5.** Can: *Allah emanetimi alsın da kurtuluyum.* **emanet bırakmak** (veya **vermek**) bir eşyayı veya parayı koruma işini yapan kimseye veya bir yere vermek: *Bavullarımı otele emanet bıraktım.* **emanet etmek** bir şeyi veya bir kimseyi birine veya bir yere korumak için bırakmak: *"Değirmenimi evvel Allah, sonra size emanet ediyorum."* -S. F. Abasıyanık. *"Fahri'ye emanet ettiği Belkıs'ın yanına yaklaştı."* -N. Cumalı. **emanete hıyanet olmaz** emanet olarak bırakılan şeyi titizlikle korumak gereklidir.

→ ***emanet dolabı***

emanetçi *is. (ema:netçi)* Ücret karşılığı eşyayı alıkoyup koruyan kimse.

emanetçilik, -ği *is.* Emanetçinin işi.

emanet dolabı *is.* Emanetçinin aldığı para veya eşyayı sakladığı mobilya.

emaneten *zf. (ema:neten) Ar. emāneten* Emanet olarak.

emanetullah *is. (ema:netullah) Ar. emānetu'llah* Sığıntı, yetim ve öksüz (çocuk): *"Kızları, damatları araya girdiler. Ne de olsa bu, bir emanetullahtı. Onu gece yarısı sokağın ortasına atıvermek yakışık almazdı."* -R. N. Güntekin.

emare *is. (ema:re) Ar. emāre* Belirti, iz, ipucu.

emarecik *is.* Küçük iz, ufak belirti: *"Yazışlarda dostluğun iç yüzünden bir emarecik bile yok."* -A. Gündüz.

emaret *is. (ema:ret) Ar. emāret tar.* Emirlik, beylik.

emay *is. Fr. émail* Bazı maddeleri korumak, belirli bir parlaklık kazandırmak veya boyamak için kullanılan, saydam veya donuk cama benzeyen cilâ.

emaye *s. Fr. émaillé* **1.** Üzeri emayla kaplanmış olan: *Emaye buzdolabı.* **2.** (fotoğrafçılıkta) Işığa karşı hassas malzeme.

emaylama *is.* Emaylamak işi.

emaylamak *(-i)* Emayla kaplamak.

embriyolog *is. Fr. embryologue* Embriyoloji uzmanı.

embriyoloji *is. Fr. embryologie biy.* Dölüt durumuna gelinceye kadar oğulcuğun geçirdiği gelişim evrelerini inceleyen biyoloji kolu.

embriyon *is. Fr. embryon* Oğulcuk, rüşeym.

emcek, -ği *is. hlk.* Meme.

emcik, -ği *is. hlk.* Meme.

emdirme *is.* Emmesini sağlamak, emdirmek işi.

emdirmek *(-i, -e)* Emmesini sağlamak.

emdirtme *is.* Emdirtmek işi.

emdirtmek *(-i)* Emdirmesini sağlamak.

-emeç *bk.* -amaç / -emeç.

emeç, -ci *is. bot.* Su ve kara yosunlarının, kökü andıran tutunma organı.

-emek *bk.* -amak / -emek.

emek, -ği *is.* **1.** Bir işin yapılması için harcanan beden ve kafa gücü: *"Ücret emeğin karşılığıdır."* -Anayasa. *"Çalış, didin, çabala, aklını, bilgini ve emeğini ortaya koy, bir şeyler elde et..."* -T. Buğra. **2.** *sos.* İnsanın bilinçli olarak belli bir amaca ulaşmak için giriştiği hem doğal ve toplumsal çerçevesini hem de kendisini değiştiren çalışma süreci, say. **3.** Uzun ve yorucu, özenli çalışma: *"Bir darbe benim bütün o uzun emeklerimi sıfıra indirir."* -H. C. Yalçın. **emeği çekilmiş** çok emek verilerek hazırlanmış (yemek). **emek çekmek** bir işte çok çalışarak yorulmak. **emek harcamak** çaba göstermek. **emek vermek** bir şeyin meydana gelmesi için özenle ve çok çalışmak: *"Dirsek çürütüp emek verdiği kitapları, can vermeden can bulunamayacağını ona hiç söylememişti."* -S. Ayverdi. **emeği geçmek** bir şeyin ortaya çıkması için çalışmış olmak.

emekçi *is.* **1.** Emek karşılığı geçimini sağlayan kimse: *"Çocukluğundan başlayarak emekçilerle, sokaktakilerle düşüp kalkmıştı."* -H. Taner. **2.** Herhangi bir üretim aracına sahip olmayan, geçimini emeği karşılığında sağlayan işçi: *"Bildiği veya öğrendiği, asıl çalışmalarını emekçilerin arasında değil, orduda yapmayı sevdikleri idi."* -T. Buğra.

emekçilik, -ği *is.* Emekçi olma durumu.

emekleme *is.* Emeklemek işi.

→ ***emekleme çağı, emekleme dönemi***

emekleme çağı *is.* Bir şeyde henüz olgunluk, tecrübe kazanılmamış dönem.

emekleme dönemi *is.* Emekleme çağı.

emeklemek *(nsz)* **1.** Dizler ve eller üzerinde yürümek: *Çocuk emeklemeye yeni başladı. "Sofradan kalkıldı mı Rıza Efendi emekleye emekleye, soluk soluğa doğru köşe minderine kendini atar."* -R. H. Karay. **2.** *mec.* Bir işe yeni başlarken tecrübesizlikten ötürü acemilik geçirmek.

emekli *s.* **1.** Emek harcanarak elde edilen, zor, zahmetli. **2.** *is.* ve *s.* Belirli bir

süre çalıştıktan sonra kanunlar gereği işi ile ilgisi kesilerek kendisine aylık bağlanmış olan (kimse): *"Buraya gelenler hep asker emeklileridir."* -H. Taner. **emekli olmak** belirli bir süre çalıştıktan sonra kanun ile sağlanan haklardan yararlanarak görevinden ayrılmak, tekaüt olmak: *"Emekli olduğuna hayıflandığı kadar, babasının ölüşüne de o kadar hayıflanıyor."* -H. Taner. **emekliye ayırmak (çıkarmak** veya **çıkartmak)** kanuna göre aylık bağlayarak bir görevliyi görevinden ayırmak: *"Size bir fenalık edebilir, sizi işinizden attırır, vekâlet emrine alır, vakitsiz emekliye çıkartabilir."* -H. Taner. **emekliye ayrılmak** (veya **çıkmak)** emekli olmak, tekaüde sevk olunmak: *"Kafaları dazlaklaşmış, emekliye çıktıktan sonra adam katlığında gene işe alınmış."* -M. Ş. Esendal.

→ ***emekli aylığı***, ***emekli ikramiyesi***, ***emekli maaşı***

emekli aylığı *is.* Emekli olduktan sonra ödenen aylık.

emekli ikramiyesi *is.* Emekli olma sırasında yapılan toplu ödeme.

emeklilik, -ği *is.* Emekli olma durumu, tekaütlük: *"Büyük elçi emekliliğe ilkin kolay adapte olamamıştır."* -H. Taner.

→ ***emeklilik çağı***

emeklilik çağı *is.* Emekli olduktan sonraki dönem: *"Bir ilk mektepte, emeklilik çağına kadar hocalık etti."* -S. Ayverdi.

emekli maaşı *is. bk.* emekli aylığı.

emeksiz *s.* Emek harcanmadan elde edilen, kolay, zahmetsiz.

→ ***emeksiz evlât***

emeksiz evlât, -dı *is.* Üvey evlât.

emektar *s.* ve *is. (emekta:r) T. emek + Far. -dār* **1.** Bir görevde uzun süre kalıp o işe emeği geçmiş olan (kimse): *"Raşit çocuk, emektar hizmetçimiz ve süt annemin oğluydu."* -R. N. Güntekin. **2.** *mec.* Çok kullanılmış, eski: *"Emektar makinenin tozlarını silip masaya yerleşmeye karar verdim."* -Ç. Altan.

emektarlık, -ğı *is.* Emektar olma durumu.

emel *is. Ar. emel* Gerçekleştirilmesi zamana bağlı istek: *"Büyük emeller benim bir aile ocağı kurmama da mâni olmuştu."* -R. N. Güntekin. *"Mektebe giderken bütün emelim bir bisikletten ibaretti."* -H. Z. Uşaklıgil. **emel beslemek** isteği, arzuyu sürekli düşünmek veya güçlendirmek: *"Size karşı güzel bir emel besleyenler için, kazanmak lâzım, değil mi?"* -P. Safa. **emeline âlet etmek** birini veya bir şeyi kendi istekleri doğrultusunda kullanmak: *"İttihat ve Terakki, ordunun genç subaylarını emellerine alet etmeyi başarmıştı."* -S. Ayverdi.

emen *is. hlk.* Çukur, bağ çubuğu, ağaç veya sebze dikmek için açılan çukur.

emici *s.* Emme işini yapan.

→ ***emici kıllar***, ***emici tüyler***

emici kıllar *ç. is. bot.* Bitkilerin köklerinde bulunan ve topraktaki besin maddelerini emip beslenmelerine yarayan tek hücreli uzantılar.

emici tüyler *ç. is. bot.* Emici kıllar.

emik, -ği (I) *is. hlk.* **1.** Emmekten çürüyen yer, emme izi. **2.** *hlk.* İnsan beyni.

emik, -ği (II) *bk.* imik, ümük.

emilme *is.* Emilmek işi.

emilmek *(nsz)* Emmek işine konu olmak.

emin *s. Ar. emîn* **1.** İnanılır, güvenilir: *O, emin bir adamdır. Orası emin bir yerdir, emanetiniz kaybolmaz. "Gizli kitapları ve notları yok etmemiş, yahut daha emin bir yere kaldırmamıştım."* -R. N. Güntekin. **2.** Sakıncasız, emniyetli, tehlikesiz: *"Dağlar hiçbir zaman emin değildir."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **3.** Şüphesi olmayan: *"İyi işler göreceğine, pek yakın bir zamanda varlık göstereceğine eminim."* -R. N. Güntekin. *"Pek büyük bir serveti olduğundan emin idiler."* -H. Z. Uşaklıgil. **4.** *tar.* Osmanlı imparatorluğunda bazı devlet görevlerindeki sorumlu kişilere verilen ad: *Şehremini.* **emin olmak** inanmak, güvenmek: *"Emin olun ki, evli kadınların yüzde sekseni sizinle dert ortağıdır."* -P. Safa. *"Onları kimsenin görmediğine emin olunca pervasız konuşmaya başladılar."* -M. Yesari.

emir, -mri (I) *is. Ar. emr* **1.** Buyruk, komut: *"İkide birde dönüp benden bir emrim olup olmadığını soruyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** Bir makamdan öbürüne geçerken görevliye verilen belge: *Atama emri çıkmadı.* **emir almak** talimat almak: *"Siyasî partiler, yabancı devletlerden ayni ve nakdî yardım alamazlar, bunlardan emir alamazlar..."* -Anayasa. *"Validen sert bir emir aldım."* -R. N. Güntekin. **emir etmek** *bk.* emretmek. **emir vermek** buyurmak, buyruk vermek: *"Eczaneye, doğru eczaneye, diye emir verdi."* -H. Taner. **(birinin) emrine girmek** bir kimsenin buyruğu altında bulunmayı kabul etmek. **emrine vermek 1)** görevlendirmek, atamak; **2)** yararlanması için ayırmak: *Bu daireyi büro olarak onun emrine verdiler.*

→ ***emirber***, ***emir cümlesi***, ***emir eri***, ***emir kipi***, ***emir kulu***, ***emirname***, ***emir subayı***, ***emretme***, ***emretmek***, ***emreyleme***, ***emreylemek***, ***emrihak***, ***emrivaki***

emir (II) *is. (emi:r) Ar. emîr* Araplarda ve daha başka Müslüman ülkelerde bir kavim, şehir veya ülkenin başı.

emirber *is. Ar. emr + Far. -ber ask. esk.* Emir eri.

emirberlik, -ği *is.* Emirber olma durumu, emirberin işi: *"Malûm ya, emirberliğin böyle mazhariyetleri olur."* -K. Tahir.

emircik, -ği *is. zool.* Yalıçapkını, iskele kuşu.

emir cümlesi *is. gr.* Yüklemi emir kavramı veren cümle.

emir eri *is. esk.* Subayların kıt'a ve daire dışında buyruklarında bulunan er, emirber: *"Subay çıkar çıkmaz ben size bir emir eri bulurum."* -H. Taner.

emir kipi *is. gr.* Fiilin yapılmasını dileyen veya emreden isteme kipi. Türkçede bu kip birinci teklik ve çokluk kişiler için kullanılmaz. İkinci kişiler için -in, -iniz, üçüncü kişiler için -sin, -sinler ekleri kullanılır: *Gel, gelsin, gelin, gelsinler.*

emir kulu *is.* Bir işi, aldığı buyruk gereğince yapmak yükümlülüğünde olan kimse.

emirlik, -ği *is.* **1.** Emir (II) olma durumu. **2.** Bir emirle yönetilen bölge.

emirname *is. (emirna:me) Ar. emr + Far. -nāme* Yazılı buyruk: *"Kaptanlar böyle bir seyahate çıkmak için bir de emirname istiyorlardı."* -F. F. Tülbentçi.

emir subayı *is.* Yüksek rütbeli komutanların emrine verilmiş subay.

emisyon *is. Fr. émission* Devletçe para, senet ve tahvil çıkarma, piyasaya sürme.

emiş *is.* Emmek işi veya biçimi: *"Çatlaklar sanki yerin dibine kadar iniyordu: Toprağın suyu öyle bir emişi vardı."* -T. Buğra.

emişme *is.* Emişmek işi veya durumu.

emişmek *(nsz)* **1.** Karşılıklı olarak emmek. **2.** *hlk.* Sağılmadan önce koyunların kuzular tarafından gizlice emilmesi.

emiştirme *is.* Emiştirmek işi.

emiştirmek *(nsz)* Emişmelerini sağlamak.

emlâk, -ki *ç. is. (emlâ:k) Ar. emlāk, mulk'* un çokluk biçimi. Ev, arsa, bahçe gibi taşınamayan mal ve mülklerin ortak adı, taşınmazlar, gayrimenkul: *"Harbin ilânından evvel emlâk tellâllığı edermiş."* -R. H. Karay. *"Eline geçen serveti emlâke yatırıyordu."* -E. E. Talu.

→ ***emlâk bürosu***, ***emlâk vergisi***

emlâk bürosu *is.* Emlâk alım satımı, kiralanması ile uğraşan iş yeri.

emlâkçi *is.* Emlâk alıp satma işiyle geçinen kimse.

emlâkçilik, -ği *is.* Emlâkçinin işi.

emlâk vergisi *is.* Her yıl belediyelere ödenen ev, dükkân, arsa vb. mülklerin vergisi.

emleme *is.* Emlemek işi veya durumu.

emlemek *(-i) hlk.* İlâç sürmek, ilâç vermek.

emlik, -ği *is.* **1.** Emme dönemindeki küçük çocuk : *"Koç yiğidin yanında olur yazısı / Ananın babanın emlik kuzusu."* -Halk türküsü. **2.** *is. hlk.* Zamanından daha geç doğan kuzu veya oğlak .

emme (I) *is.* **1.** Emmek işi. **2.** Soğurma, massetme. **3.** Boruda akan sıvının oluşturduğu çekiş. **4.** *tekno.* Petrol ile ilgili

işlemlerde bir akışkanın çekilişi; bir deponun böyle bir çekilme ile doldurulması işlemi.

→ ***emme basma tulumba***

emme (II) *bağ. Ar. ammā hlk.* Amma, ama.

emme basma tulumba *is.* Hem çeken hem de ileten tulumba.

emmeç, -ci *is. fiz.* Kendisine bağlanan bir kabın içindeki gazı seyreltmeye veya sıkıştırmaya yarayan, içinden bir sıvı geçirilerek çalıştırılan araç, aspiratör.

emmek, -er *(-i)* **1.** Dudak, dil ve soluk yardımıyla bir şeyi içine çekmek, somurmak: *Meme emmek. "Dalgın dalgın baş parmaklarını emen küçük çocuklara benzerler."* -H. Taner. *"Çanağımdaki köpüklü sütü emer gibi içeceğim."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Tükürük yardımıyla eriterek içine çekmek: *"Yengemin verdiği karanfili dişlerimle ezip emerek odaya giriyorum."* -Y. Z. Ortaç. **3.** Soğurmak, massetmek: *Toprak suyu emdi.* **4.** *argo* Uzun süre yararlanmak. **emdiği (helâl) süt haram olmak** doğruluktan ayrılmak, kötü işler yapmak, anaya babaya saygısızca davranmak: *"Altı mikrobun canını daha cehenneme göndermeden gidersem emdiğim helâl süt haram olmaz mı?"* -H. Taner.

emmi *is. Ar. 'amm hlk.* Amca: *"Bir kız bana emmi dedi n'eyleyim."* -Karacaoğlan.

→ ***emmi oğlu***

emmi oğlu *is.* **1.** Amcanın oğlu. **2.** Dost, arkadaş, teklifsiz olunan kimse.

emniyet *is. Ar. emniyyet* **1.** Güvenlik: *"Kendi vatandaşlarının ırz, mal, can emniyeti hakkında teminat istiyorlar."* -E. E. Talu. *"Yıldız Hanım selâmet ve emniyettedir."* -A. Gündüz. **2.** Güven, inanma, itimat: *"Benim ona hayranlığım, onun da bana emniyetini arttırmıştı."* -Y. K. Beyatlı. *"Paris'teki hemşehriler bana büyük bir sevgi ve emniyetle kucaklarını açmışlardı."* -R. N. Güntekin. **3.** Polis işleri. **4.** Güvenlik işlerinin yürütüldüğü yer: *Emniyet müdürlüğü.* **5.** Bir araçta güven sağlayıcı parça. **emniyet altına almak** korumak. **emniyet etmek** güvenmek: *"Hele emniyet ettiğim birkaç uyanık arkadaşla bulunduğum zaman bülbül gibi ötüyordum."* -R. N. Güntekin. **emniyet vermek** güven vermek: *"Arkadaşının emniyet vermesine rağmen içi rahat değildi."* -M. Yesari.

→ ***emniyet amiri, emniyet durağı, emniyet düğmesi, emniyet kemeri, emniyet kilidi, emniyet müdürü, emniyet supabı, emniyet pimi***

emniyet amiri *is.* İlçelerin genel güvenliğinden kaymakama karşı sorumlu olan amir.

emniyet durağı *is.* Su altına dalan kişilerin vurgun yememesi için su yüzüne çıkış mesafesinde sağlık yönünden güvenli bölge.

emniyet düğmesi *is.* Patlayıcı ve yanıcı aletlerin güvenle kullanılmasına yardımcı olan, kullanıldığı zaman açık, kullanılmadığı zaman da kapalı tutulan düğme.

emniyet kemeri *is.* Uçaklarda, otomobillerde vb. de güvenlik bakımından bele takılan kemer: *Otomobillerde emniyet kemeri bulundurmak mecburîdir.*

emniyet kilidi *is.* Kapı ve kasalarda güvenliği sağlayan kilit.

emniyetli *s.* İnanılır, güvenilir: *"Orada emniyetli bir adamımız koyunu alır, bizim namımıza keser, dağıtır."* -B. Felek.

emniyet müdürü *is.* İlin genel güvenliğinden valiye ve iç işleri bakanına karşı sorumlu olan müdür.

emniyet pimi *is.* Ateşli silâhlarda güvenli kullanımı sağlayan pim.

emniyetsiz *s.* İnanılmaz, güvenilmez.

emniyetsizlik, -ği *is.* Güvensizlik.

emniyet supabı *is.* Makinelerde güvenli kullanımı sağlayan alet.

emoglobin *is. bk.* hemoglobin.

emoroit *Fr. hémorroïde tıp* Basur.

empermeabl *Fr. imperméable* Yağmurluk.

emperyalist *is.* ve *s. Fr. impérialiste* Emperyalizm yanlısı olan (kimse): *"16 Mart 1915 günü İstanbul'u işgale başlayan emperyalist kuvvetlerin şehirde yaptıkları vahşeti..."* -H. Taner.

emperyalizm *is. Fr. impérialisme* Bir milletin başka bir milleti siyasî ve ekonomik egemenliği altına alarak yayılması veya yayılmayı istemesi, yayılmacılık: *"İslâv emperyalizminin vahşet ve dehşetini tecrübe etmiş olarak yakından tanıyordu."* -S. Ayverdi.

empirme *is.* Emprime.

empoze *s. Fr. imposé* Zorla benimsetilmiş, kabul ettirilmiş olan. **empoze etmek** bir şeyi zorla benimsetmek, kabul ettirmek: *"Demokrasi... bilime, sanata, basına kendi düşüncesini, değer yargısını, zevkini empoze etmeye kalkmama olgunluğu demektir."* -H. Taner.

empresyonist *is.* ve *s. Fr. impressionniste* İzlenimci.

empresyonizm *is. Fr. impressionnisme* İzlenimcilik.

emprezaryo *is. (empreza'ryo) İt. impresario* Belli bir yüzde karşılığında, bir sanatçının çalışma programlarını ve anlaşmalarını düzenleyen kimse.

emprime *is. Fr. imprimé* **1.** Değişik renkte boya kullanılarak, kumaş üzerine desen ve zemin basma işlemi. **2.** *is.* ve *s.* Bu işleme uğratılan (ipekli, yünlü vb. kumaş): *Emprime yünlü. Emprime bu yıl moda.*

emraz *ç. is. (emra:z) Ar. emrāż; maraż'* ın çokluk biçimi *esk.* Hastalıklar.

emre muharrer senet, -di *is. huk.* İçinde yazılı olan paranın gene onda yazılı kimseye veya onun göstereceği birine ödenmesi gereken buyruğa yazılı senet.

emretme *is.* Emretmek işi.

emretmek *(-i, -e) Ar. emr + T. etmek* Buyurmak, emir vermek: *"Bunu böyle istiyorum ve böyle emrediyorum."* -A. Gündüz. **emretti patrik efendi!** birinin yersiz bir buyruğuna karşı alay yollu kullanılır.

emreyleme *is.* Emreylemek işi veya durumu.

emreylemek *(-i, -e) Ar. emr + T. eylemek* Buyurmak, emretmek.

emrihak, -kkı *is. (e'mrihak) Ar. emr-i hakk esk.* Ölüm. **emrihak vaki olmak** ölmek: *"Bir emrihak vaki olduğu zaman yerimize oğullarımız geçecek."* -F. F. Tülbentçi.

emrivaki, -i *is. (e'mriva:ki:, k kalın okunur) Ar. emr-i vāḳi'* Oldu bitti, olup bitti: *"Bir emrivaki ile karşılaştığım için kabul edebilmiştim."* -R. H. Karay. **emrivaki yapmak** *bk.* oldu bittiye getirmek.

emsal, -li *is. (emsa:l) Ar. emṣāl;meṣl'* in çokluk biçimi. **1.** Benzerler: *"Tarihte o ana kadar emsali görülmedik bir ticari kepazelik devri açılmıştı."* -E. E. Talu. **2.** Yaşıt, eş, denk: *"Emsali bir üst derece maaş aldığı hâlde zavallı resim hocamız mağdur duruma düşmüş bulunuyordu."* -H. Taner. **3.** Örnek: *"Bir coşkunluk, bir taşkınlık, bir hâl ki dünya emsalini bir daha görmemiş."* -R. H. Karay. **4.** *mat. esk.* Kat sayı.

emsalsiz *s.* Eşsiz, eşi benzeri olmayan, bir benzeri daha bulunmayan: *"Yüzünde, bakışlarında, her konuya göre değişen emsalsiz bir ifade kudreti vardı."* -Y. Z. Ortaç.

emsalsizlik, -ği *is.* Eşsiz olma durumu, eşsizlik.

emtia *ç. is. Ar. emti'a; metā' '* ın çokluk biçimi. *esk.* Mallar, satılacak şeyler.

emval, -li *ç. is. Ar. emvāl;māl'* ın çokluk biçimi. *esk.* Mallar, para ile alınan şeyler.

emzik, -ği *is.* **1.** Süt çocuklarını oyalamak için ağızlarına verilen kauçuk meme: *"Parkta daldılar dedikoduya / Dün kaldıkları yerden devam ettiler / Yavrular da birbirlerine / Emziklerini ikram ettiler."* -A. N. Asya. **2.** Beslemek için süt çocuklarına meme yerine emdirilen ağzı kauçuklu süt şişesi, biberon: *"Hem ağzımdan yaralandığımı, üç gün kapalı dudaklarımın arasından emzikle süt içtiğimi nasıl unutuyor muşum?"* -R. N. Güntekin. **3.** İbrik, çaydanlık, testi gibi kapların, suyu azar azar akıtmaya yarayan içi delik uzantısı, ibik: *Çaydanlığın emziği tıkanmış.* **4.** *hlk.* Sigara ağızlığı.

→ ***emzik borusu***

emzik borusu *is.* Doğrudan doğruya sobaya takılan dirsek boru.

emzikli *s.* **1.** Emziği olan. **2.** *s.* Memede çocuğu olan (kadın): *"Vapuru dolduran emzikli annelerin yüzlerine dikkatle bakarak saadetlerine imrendi."* -P. Safa.

emziksiz *s.* Emziği olmayan.

emzirilme *is.* Emzirilmek işi.

emzirilmek *(nsz)* Çocuğa meme verilmek.

emziriş *is.* Emzirmek işi veya biçimi.

emzirme *is.* Emzirmek işi.

emzirmek *(-i)* Kadın veya dişi hayvan memesindeki sütü yavruya vermek: *"Tam karşımdaki sıranın köşesinde genç irisi bir taze sol memesini çıkarmış, yavrusunu emziriyor."* -H. Taner.

emzirtme *is.* Emzirtmek işi.

emzirtmek *(-i, -e)* Emzirmek işini yaptırmak.

-en *bk.* -an / -en.

en (I) *is.* Bir yüzeyde boy sayılan iki kenar arasındaki uzaklık, genişlik, **boy** karşıtı: *Kumaşın eni. Yolun eni. Kâğıdın eni.* **eninde sonunda 1)** ne zaman olsa: *"Okulun, eninde sonunda, hayatın içerisine dalacağına yüzde yüz inandım."* -B. R. Eyuboğlu. **2)** nihayetinde, en sonda: *"Kalıcı olan, iyi niyetli insanların yaşadığı sevgi dolu dünyasıdır eninde sonunda."* -N. Cumalı. **enine boyuna 1)** gösterişli, iri yarı; **2)** eksiksizce, enikonu: *"Yolda bu meseleyi enine boyuna konuştular, ama Kara Bibik kararından dönmedi."* -N. Nâzım. *"Bu soruyu öyle enine boyuna tartışmak niyetinde değilim."* -H. Taner.

en (II) *is. hlk.* Hayvanlara veya eşyaya vurulan damga, işaret.

en (III) *zf.* Başına geldiği sıfatların en üstün derecede olduğunu gösterir: *"Avcumu yumduğum zaman ailemin en kuvvetli erkekleri bile parmaklarımı açamazlardı."* -R. N. Güntekin. *"Acı sularda kaldı umudum / En yalın, en güzel, en gerçek."* -F. Halıcı. **en azından** en azı ile, hiç olmazsa: *"Park, benzersizliği ve en azından ilk oluşuyla kasabalılara övünç verecek benzemektedir."* -T. Buğra. **en fenası** *bk.* en kötüsü. **en iyisi** en çok tercih edilen. **en kötüsü** hiç istenmeyen.

enam *is. (ena:m) Ar. enām* **1.** Yaratılmış bütün canlılar. **2.** Halk.

enayi *s. (ena:yi) argo* Fazla bön, avanak, et kafalı, budala: *"İyice buldum kafayı, sen daha bulmadıysan enayisin."* -A. İlhan.

→ ***enayi dümbeleği***

enayice *zf. (ena:yi'ce) argo* Enayi gibi.

enayicesine *zf. (ena:yi'cesine)* Enayice davranarak, enayi gibi: *"Enayicesine bütün şehir insanlarının gözü önünde yapılan hırsızlığı bile bile..."* -S. F. Abasıyanık.

enayi dümbeleği *is. argo* Çok enayi: *"Anam, sen beni enayi dümbeleği mi sanıyorsun?"* -Ö. Seyfettin.

enayileşme *is.* Enayileşmek işi veya durumu: *"Sen de enayileşme öyleyse. Bu yaşa kadar kadın mı görmesin?"* -N. Cumalı.

enayileşmek *(nsz)* Enayi durumuna düşmek.

enayilik, -ği *is. argo* Enayi olma durumu, enayice davranış: *"İnsan, enayiliğine ait hakikatleri ancak bu nisbette itiraf edebilir."* -B. Felek. **enayilik etmek** enayi gibi davranmak: *"Enayilik edip de fazla vakit kaybedeyim deme!"* -N. Cumalı. *"Okumak istiyorum, ama alamayacaksın o kitabı, alırsan enayilik edersin."* -S. F. Abasıyanık.

enberi *is. astr.* Çift yıldızlarda birleşenlerin kütle merkezine göre çizdikleri elips yörüngede, kütle merkezinin bulunduğu odağa en yakın nokta.

enbiya *ç. is. (enbiya:) Ar. enbiyā; nebī* 'nin çokluk biçimi. Nebiler, peygamberler.

encam *is. (enca:m) Far. encām esk.* **1.** Son, işin sonu: *"Nereye varır bu işin encamı?"* -A. İlhan. **2.** *mec.* Gelecek: *"Encamımız hayrolsun demekten başka elden ne gelir?"* -A. Gündüz.

encek, -ği *is. hlk.* Enik.

encik, -ği *is. hlk.* Enik.

encikleme *is.* Enciklemek işi.

enciklemek *bk.* eniklemek.

encümen *is. Far. encumen* Yarkurul, komisyon, komite: *Vilâyet Daimî Encümeni. "Nadir eserleri kopye etmek üzere encümenin kararı ile Fransa'ya gönderildim."* -H. Taner.

endaht *is. Far. endaḫt* **1.** Atma, atış, atılma. **2.** Silâh atma, boşaltma: *"İki düşman tayyaresi pek yüksekte ve üstümüzdeydi, fakat endahtları isabetsizdi."* -A. Gündüz.

endam *is. (enda:m) Far. endām* Vücut, beden, boy bos: *"Yıldız'a sezdirmeden genç kızın endamına bakakaldı."* -A. Gündüz.

→ ***endam aynası***

endam aynası *is.* İnsanı boyunca gösteren ayna: *"Yazık sana, bir endam aynan bile yok...Ne biçim artistsin sen?"* -T. Buğra.

endamlı *s.* Boylu, boyu bosu yerinde: *"Endamlı, balık etinde bir taze."* -A. İlhan.

endamsız *is.* ve *s.* Boyu bosu yerinde olmayan, kısa, çelimsiz: *"Çoğu bodur, endamsız, kemikli yüzlü ve sönük gözlü olduklarından..."* -R. H. Karay.

endaze *is. (enda:ze) Far. endāze esk.* **1.** 65 cm boyunda bir uzunluk ölçüsü: *"Birader, bir ağızlık kullanıyor, nah, asgarî bir endaze boyunda..."* -A. İlhan. **2.** *mec.* Ölçü: *"Mürüvvete endaze olmaz."* - Atasözü. **endazeyi kaçırmak** fazla abartmak, ölçüyü kaçırmak: *"Endazeyi kaçırmışsındır çancı ustası, dedi, olmayacak bahse sürersin emmi oğlumu."* -K. Bilbaşar. **endazeyi şaşırmak** ne yapacağına karar verememek, eli ayağı dolaşmak: *"Biri bu konuda damarına basınca endazeyi şaşırıyor, kendine hükmedemiyordu."* - N. Araz.

endazeleme *is.* Endazelemek işi.

endazelemek *(-i)* Endaze ile ölçmek.

endazesiz *s. mec.* Ölçüsüz.

endeks *is. Fr. index* İndeks.

endekslemeis. Endekslemek işi.

endekslemek *(-i)* Endekse bağlamak.

endekslenme *is.* Endekslenmek işi veya durumu.

endekslenmek *(-e)* Endekse bağlanmak.

endeksli *s.* Endekse bağlanmış.

endemik *s.* Sadece orada yetişen.

ender *s. Ar. ender* **1.** Çok az, çok seyrek: *"Ender fırsatlarla gittiğim bu salaşın içi bana pek sempatik gelirdi."* -B. Felek. **2.** *zf.* Çok seyrek olarak, çok seyrek bir biçimde.

enderun *is. Far. enderūn tar.* **1.** Saraylarda harem ve hazine dairelerinin bulunduğu yer. **2.** Büyük sarayların iç bölümü. **3.** Devlet görevlilerini yetiştiren okul.

enderunlu *s. tar.* Enderunda eğitim görmüş olan.

endirekt *s. Fr. indirect* Doğrudan değil, dolaylı.

endişe *is. (endi:şe) Far. endīşe* **1.** Düşünce. **2.** Tasa, kaygı; kuşku, korku: *"Bütün çehrelere hemen bir durgunluk, hüzün, endişe çökerdi."* -R. H. Karay. **endişe etmek** tasalanmak, kaygılanmak. **endişeye düşmek** tasaya kapılmak, kaygılanmak: *"Asıl bu bakımdan endişeye düşerek yalnız beni çağırmakla kalmamış..."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

endişelenme *is.* Endişelenmek işi.

endişelenmek *(-den)* Tasalanmak, kaygılanmak: *"Biz hep o haberlerin tesiriyle düşünür, endişelenir, kuşkulanır, kederlenir dururuz."* -Y. K. Beyatlı.

endişeli *s.* Tasalı, kaygılı; kuşkulu, korkulu: *"O zamanlar ezberi tam kıvırıp kıvıramayacağımızdan endişeli, kalp çarpıntıları içinde sıranın bize gelmemesi için dua ederdik."* -Ç. Altan.

endişesiz *s.* Tasasız, kaygısız, kuşkusu olmayan, korkusuz; düşüncesiz.

endişesizlik, -ği *is.* Endişesiz olma durumu.

endoderm *is. Fr. endoderme anat.* İç deri.

endogami *is. Fr. endogamie* İç evlilik.

endokrin *is. Fr. endocrine* İç salgı.

endokrinoloji *is. Fr. endocrinologie* İç salgı bilimi.

Endonezyalı *öz. is.* ve *s. (Endone'zyalı)* Endonezya halkından olan kimse.

endoskop, -bu *is. Fr. endoscope Yun. (endon* içinde, *skopein* bakmak*) tıp* İnsan vücudunun herhangi bir boşluğunu, muayeneyi kolaylaştırmak için aydınlatıp görünür hâle getiren alet, andoskop.

endoskopi *is. Fr. endoscopie tıp* İnsan vücudunda, organ veya kovuk içlerinin endoskopla muayenesi.

endotermik *s. Fr. endothermique kim.* Isıalan.

endüksiyon *is. Fr. induction* Tüme varım.

endüstri *is. Fr. industrie* Sanayi: *"Roman, basın endüstrisinin tüketime sürdüğü bir mal niteliğindedir."* -N. Cumalı.

endüstrileşme *is.* Endüstrileşmek işi, sanayileşme.

endüstrileşmek *(nsz)* Endüstri alanında gelişmek, sanayileşmek.

endüstriyalizm *is. Fr. industrialisme* Sanayicilik.

endüstriyel *s. Fr. industriel* Endüstri ile ilgili, sınaî.

-enek *bk.* -anak / -enek.

enek, -ği *s. hlk.* Enenmiş, burulmuş, erkekliği giderilmiş.

eneme *is.* Enemek işi.

enemek *(-i)* Erkeklik bezlerini burarak veya çıkararak erkekliğini gidermek, iğdiş etmek, hadım etmek.

enenme *is.* Enenmek işi.

enenmek *(nsz)* Enemek işi yapılmak, erkekliği giderilmek.

enerji *is. Fr. énergie* **1.** Maddede var olan ve ısı, ışık biçiminde ortaya çıkan güç, erke: *Isıl enerji. Elektrik enerjisi. Mekanik enerji.* **2.** Organizmanın etkin gücü. **3.** *mec.* Manevî güç: *"Size yaşamak enerjisini verecek kitaplar tavsiye ederim."* -P. Safa.

enerjik, -ği *s. Fr. énergique* **1.** Enerji ile ilgili. **2.** Güçlü ve hareketli: *"...şüphesiz daha dinçtir, enerjiktir, uyanıktır, oraya buraya koşar, çalışır, didinir."* -H. Taner. **3.** Davranışlarında kararlarını kesinlikle uygulayan: *Enerjik bir yönetim.*

enerjiklik, -ği *is.* Enerjik olma durumu.

enez *s.* Cılız, zayıf, güçsüz.

eneze *s.* Enez.

enezeleşme *is.* Enezeleşmek işi.

enezeleşmek *(nsz)* Eneze duruma gelmek.

enfarktüs *is. Fr. infarctus < Lât. tıp* Bir organda, bir atardamarın, doku bozukluğu sonucu kan pıhtısı ile tıkanması: *Kalp enfarktüsü. Akciğer enfarktüsü.*

enfeksiyon *is. Fr. infection* Organizmada hastalığa yol açan bir mikrobun genel veya yerel gelişmesi, yayılması.

enfes *s. Ar. enfes* Çok güzel, en güzel: *"Eline sağlık, ağacığım, sütlâç enfesti."* -Y. Z. Ortaç. *"Tertemiz duygularla nefes nefes / Doyumsuz bir baharı yaşadık, enfes."* -F. Halıcı.

enfiye *is. Ar. enfiyye* **1.** Çürütülmüş tütünden yapılan ve burna çekilen keyif verici toz, burun otu. **2.** Burna çekilmek için hazırlanmış toz ilâç: *"Gözleri dönmüş bir hâlde kendisini sokağa atar, bol enfiye çekerek akşamlara kadar bir başına dolaşır."* -R. H. Karay.

enflâsyon *is. Fr. inflation* **1.** Para şişkinliği. **2.** *hlk.* Pahalılık: *"Esnaf, enflâsyonun acısını fiyatları insafsızca artırarak çıkarıyor."* -H. Taner. **3.** *mec.* Gereğinden fazla artış, şişkinlik: *"Hasılı orada da bizdeki gibi bir armağan enflâsyonu var."* -H. Taner.

enflüanza *is. (enflüa'nza) Fr. influenza < İt.* Grip, ingin, paçavra hastalığı.

enformasyon *is. Fr. information* **1.** Danışma, tanıtma. **2.** Haber alma, haber verme, haberleşme: *Enformasyon müdürlüğü.*

enfraruj *is. Fr. infrarouge* Kızıl ötesi.

enfrastrüktür *is. Fr. infrastructure* Alt yapı.

enfüsî *is. (enfüsi:) Ar. enfusî esk.* Nesnelerin gerçeğine değil, ferdin düşünce ve duygularına dayanan, öznel.

engebe *is. coğr.* İç ve dış güçlerin etkisiyle oluşan, yayla, ova, koyak, çukur gibi biçimlerin bütünü, yer biçimleri, yüzey şekilleri, arıza.

engebeli *s.* Engebesi olan, engebesi çok olan, arızalı: *Engebeli arazi.*

engebelik, -ği *is. coğr.* **1.** Engebeli olma durumu. **2.** Yer biçimleri, yüzey biçimleri, arıza: *Anadolu'nun engebeliğini gösteren bir harita.*

engebesiz *s.* Engebesi olmayan.

engel *is.* **1.** Bir şeyin gerçekleşmesini önleyen sebep, mâni, mahzur, müşkül, mânia: *"Bürokratik engelleri ortadan kaldıracak bir formül aradık ve bulduk."* -H. Taner. **2.** *sp.* Engelli koşularda, her yarışçının üzerinden atlaması gereken, çerçeve ile tabandan kurulu tahta düzen. **engel çıkarmak** bir işin yapılmasını zorlaştırmak. **engel olmak** önlemek, geciktirmek: *"Yabancı gitmek isteyince, ikisi birden engel oldular."* -N. Araz.

→ ***engel balığı, engel sınavı***

engel balığı *is. zool.* Uskumru cinsinden küçük balık.

engelleme *is.* **1.** Engellemek işi. **2.** *psikol.* İstek, ihtiyaç veya bir davranışın belli bir sonuca ulaşmasının önlenmesi. **3.** (siyasî kuruluşlar vb. de) Tartışma yöntemlerinin bütün imkânlarından yararlanılarak kanunların tartışılmasını ve oylanmasını düzenli bir biçimde önlemek, geciktirmek amacıyla yapılan girişimler, obstrüksiyon.

engellemek *(-i)* **1.** Bir şeyin gerçekleşmesini önlemek: *"Bununla beraber, gülüşünü engelleyen değil, değiştiren bir şeyler de vardı."* -T. Buğra. **2.** *sp.* Güreşte hasmı çaprazda sürerken düşürmek için ayağına basmak veya topuğuna ayak takmak.

engellenme *is.* Engellenmek işi.

engellenmek *(nsz)* Engel olunmak: *"...haberleşme engellenemez ve gizliliğine dokunulmaz."* -Anayasa. *"Çocuk buraya dek yalnız başına gelmekten ve engellenmemiş olmaktan aşırı memnundu."* -H. Taner.

engelleyiş *is.* Engellemek işi veya biçimi.

engelli *is.* Engeli olan, mânialı.

→ ***engelli koşu***

engelli koşu *is. sp.* Belirli aralıklarla konmuş, değişik yükseklikteki on çitli engelin üzerinden aşılarak sürdürülen koşu.

engel sınavı *is.* Yönetmeliklerde belirtilen özürleri sebebiyle herhangi bir sınava zamanında giremeyen öğrenciler için açılan sınav.

engelsiz *s.* Engeli olmayan, mâniasız.

engerek, -ği *is. zool.* Engerekgillerden, başı üç köşeli, rengi kara veya karaya yakın, taşlık ve güneşli yerlerde yaşayan, zehirli bir yılan *(Vipera aspis).*

→ ***engerek otu***

engerekgiller *ç. is. zool.* Örneği engerek olan zehirli yılanlar familyası.

engerek otu *is. bot.* Hodangillerden, türleri süs bitkisi olarak yetiştirilen, yaprakları sert tüylü bir ot *(Echium vulgare).*

engin (I) *s.* **1.** Ucu bucağı görünmeyecek kadar geniş, çok geniş, vâsi: *"Bu deniz de sabahın sisi içinde engin, sınırsız bir deniz gibi görünür."* -H. Taner. *"Engin olur bizim elin ovası / Yüksek olur yaylaların havası."* -Halk türküsü. **2.** *is.* Denizin kıyıdan çok uzaklarda bulunan geniş bölümü; açık deniz: *Engine açılmak. "Enginden dönen deniz kuşları sessiz kanatlarıyla başımın üstünde dolaşıyorlar."* -R. N. Güntekin.

engin (II) *s. hlk.* **1.** Değer ve fiyatı düşük olan: *Engin mal.* **2.** Yüksekte olmayan, alçak (yer).

enginar *is. Yun. anginara bot.* Birleşikgillerden çok yıllık dikenli bitki *(Cynara scolymus).*

enginleşme *is.* Enginleşmek işi veya durumu.

enginleşmek *(nsz)* Engin bir durum almak.

enginlik, -ği *is.* **1.** Engin olma durumu. **2.** Alabildiğine genişlik: *"Yaylayı inmiş, ovanın enginliğinde hızlıca yol alıyordu."* -N. Araz.

engizisyon *is. Fr. inquistion tar.* **1.** Orta Çağda, Katoliklerde katı din inançlarına karşı gelenleri cezalandırmak için kurulan kilise mahkemelerinin adı. **2.** *mec.*

Orta Çağda, Katoliklerde katı din inançlarına karşı gelenleri cezalandırma yöntemi: *"O eski engizisyonlar, o işkence aletleri gibi canavarlıklar artık var mı?"* -H. R. Gürpınar.

enik, -ği *is.* **1.** Kedi, köpek gibi çok memeli hayvanların yavrusu, encik: *"Köyün mezbelesinde, köpek enikleriyle insan yavruları birbirine karışmış, oynaşıyorlar."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** *argo* Çocuk: *"Evliyim ya, üç de enik var arkamda..."* -N. Cumalı.

enikleme *is.* Eniklemek işi.

eniklemek *(nsz, -i) hlk.* (kedi, köpek gibi çok memeli hayvanlar için) Doğurmak.

enikonu *zf.* İyiden iyiye, iyice: *"Sanatla uğraşmanın, bu arada şiir söylemenin, bir şairi enikonu avutan bir iş olduğunu bilmez değilim."* -O. V. Kanık. *"Rahmi idadîde okurken Rıza efendi artık enikonu zengindir."* -T. Buğra.

enine boyuna *zf.* **1.** Çok ince ayrıntıları ile: *"Benimle enine boyuna serbest konuşmaktan zevk alırdı."* -Y. K. Beyatlı. *"Hâl ve vaktin ne olduğunu kızdan hiç saklamadan enine boyuna anlattı."* -A. Midhat. **2.** İri yarı: *"Hulusi Bey elli yaşlarında, enine boyuna bir adamdı."* -H. Taner.

enir *is. bot.* Bir tür yaban mersini.

enişte *is. (eni'şte) Far. engişte* Bir kimsenin kız kardeşinin veya kadın hısımlarından birinin kocası: *"Enişteniz olacak zat karısını çok seviyormuş."* -A. Gündüz.

enjeksiyon *is. Fr. injection* İğne yapma, iğne vurma: *"Ağrısına karşı ağrı dindirici bir enjeksiyon yapıldı."* -H. Taner.

enjeksiyoncu *is.* Enjeksiyon yapan kimse: *"Bana gelen enjeksiyoncu sık sık onu da iğneler."* -Y. Z. Ortaç.

enjektör *is. Fr. injecteur* Bir sıvıyı herhangi bir yere basınçla veren bir tür pompa, iğne, şırınga: *"Üzerinde ağızları açık kalmış ilâç şişeleri, pamuk parçaları, kırık bir enjektör ile bir küçük masa..."* -R. N. Güntekin.

enkaz *ç. is. (enka:z, **k** kalın okunur) Ar. enḳāż; nuḳz'* un çokluk biçimi. Yıkıntı, döküntü, çöküntü: *"Enkaz hâlini bulmuş olan o bina az zaman içinde, boyalı, badanalı, yepyeni meydana çıktı."* -R. H. Karay.

enlem *is. coğr.* Yer yuvarı üzerinde herhangi bir noktadan geçen paralel ile ekvator arasındaki yay parçasının açısal değeri, arz derecesi.

→ enlem dairesi

enlem dairesi *is. coğr.* Aynı enlemdeki noktaların oluşturduğu ekvatora paralel daire, arz dairesi.

enlemesine *zf.* Eni boyuna göre daha fazla olarak: *"Bina sekiz köşeliydi, enlemesine yapılmış olan asıl kahvehaneye birkaç merdivenle çıkılırdı."* -S. Birsel.

enli *s.* Eni büyük olan, geniş: *Enli bir kumaş. "Kenarları gençliğinde işlediği enli dantellerle çevrili patiska örtülü minderlerde oturuyordu."* -C. Uçuk.

enlice *zf.* Eni biraz geniş: *Enlice bir kumaş parçası.*

enlilik, -ği *is.* Enli olma durumu: *"İstediğin enlilikte kurdele bulamadım."* -M. Yesari.

enöte *is. astr.* Çift yıldızlarda, yoldaşın başyıldıza göre çizdiği bağlı yörüngenin, başyıldıza en yakın noktası.

ense *is.* Boynun arkası: *"Cebinden küçücük siyah bir mendil çıkardı. Yüzünü, gözünü, ensesini, boynunu sildi."* -S. F. Abasıyanık. **ense kulak yerinde** *tkz.* **1)** (erkek için) iri yarı; **2)** kelli felli. **ense yapmak** *argo* hiç çalışmadan rahatça yaşamak. **ensesinde boza pişirmek** *hlk.* **1)** ısıtmak, kızgın duruma getirmek: *"Güneş, bütün gün enselerinde boza pişirmiş, vücutlarının teri mintanlarının üstüne çıkmıştı."* -H. Taner. **2)** *mec.* birini çok üzmek, tedirgin etmek, sürekli çalıştırmak: *"İhtiyarlık kepaze şey... Şimdi çocuk evde ensemde boza pişiriyor."* -R. N. Güntekin. **ensesine binmek** birine bir işi yaptırmak için sürekli baskı altında bulundurmak. **(birinin) ensesine yapışmak** yakalayıp sıkıştırmak: *"Polisler ikametgâhsız diye ensene yapışırlar, seni deliğe tıkarlar."* -Y. K. Beyatlı.

→ ense çukuru, ense kökü, ensesi kalın

ense çukuru *is.* Ensede boyun hizasında bulunan çukurluk: *"Ellerini, kumral saçlarının döküldüğü ense çukuruna kenetlerdi."* -S. F. Abasıyanık.

ense kökü *is.* Ensenin gövde ile birleştiği yer: *"Şu ense köküne vurdukça biraz rahatlar gibi oldu."* -H. Taner.

enseleme *is.* Enselemek işi.

enselemek *(-i) argo* Yakalamak: *"...polisim de hırsızı enselemek istiyorum."* -R. N. Güntekin.

enselenme *is. argo* Enselenmek işi.

enselenmek *(nsz) argo* Yakalanmak, ele geçirilmek.

enser *is. hlk.* Büyük çivi, ekser.

ensesi kalın *is.* ve *s.* Güçlü, istediğini yapabilen, sözü geçer (kimse).

ensiz *s.* Eni küçük olan, dar: *"Bu ensiz tahta köprü altında ince dere."* -E. B. Koryürek.

ensizlik, -ği *is.* Ensiz olma durumu.

enstantane *is. Fr. instantané* **1.** Işıklama süresi saniyenin 1/25'i veya daha kısa olan hızlı bir hareketi çekme yöntemi. **2.** *is.* ve *s.* Bu yöntemle çekilen (fotoğraf): *"Bir iki enstantane denemesi yapmak istiyorum."* -Ç. Altan. **3.** *s.* Bir anda olan: *"Yazmanın çok enstantane bir düşünce olduğunu biliyorum."* -S. F. Abasıyanık.

→ enstantane fotoğraf

enstantane fotoğraf *bk.* enstantane.

enstitü *is. Fr. institut* Bir üniversiteye bağlı veya bağımsız bir kuruluş olarak genelikle araştırma yapan ve bazı durumlarda öğretime de yer veren eğitim kurumu: *Türk Standartları Enstitüsü. Türkiyat Enstitüsü.*

enstrüman *is.* Çalgı.

enstrümantal, -li *is. Fr. instrumental müz.* Yalnız çalgılarla ilgili olan.

→ enstrümantal müzik

enstrümantalizm *is. Fr. instrumentalisme* Araççılık.

enstrümantal müzik, -ği *is.* Yalnız çalgılar için hazırlanmış müzik.

ensülin *is. Fr. insuline* Şeker hastalığına karşı kullanılan bir hormon.

entari *is. (enta:ri) Ar. ʿanterī* **1.** Genellikle tek parçalı kadın giyeceği: *"Önünden düğmeli bir entari, şimdi gibi gözlerimin önünde."* -Z. Selimoğlu. **2.** Arap ülkelerinde erkeklerin giydiği uzun, düz üstlük: *"Evden en yeni çamaşırlarımla bayramlık entarim getirildi."* -R. H. Karay.

entarilik, -ği *is.* ve *s.* Entari yapılmaya uygun (kumaş).

entegrasyon *is. Fr. intégration* Bütünleşme, birleşme.

entegre *s. Fr. intégré* Bir bütünü, bir grubu oluşturan.

entel *s. Fr. intellectuelle den.* **1.** Entellektüel olmaya özenen ancak bunun için gerekli olan niteliği kazanmamış. **2.** *mec.* Sahte aydın.

entelekt *is. Fr. intellect* Akıl, zihin, idrak, anlık.

entelektüalizm *is. Far. intellectualisme* Anlıkçılık, zihniye.

entelektüel *is.* ve *s. Fr. intellectuel* **1.** Bilim, teknik ve kültürün, değişik dallarında özel öğrenim görmüş (kimse), aydın, münevver: *"Pek sevinmez görünmek, bazı entelektüel bozuntularının oldum olasıya başvurdukları pis bir numaradır."* -H. Taner. **2.** *s.* Fikir sorunlarıyla ilgili: *Entelektüel bir çalışma.*

entelektüellik, -ği *is.* Entelektüel olma: *"Kendisi hiçbir zaman entelektüelliğe özenmedi."* -H. Taner.

entelekya *is. (entele'kya) Yun. fel.* Aristo'ya göre, her varlığın erişmeye yöneldiği olgunluk durumu.

enteresan *s. Fr. intéressant* İlgi çekici, ilginç: *"Zengin bakkalın bu adamdan kat kat daha enteresan bir hayatı vardır."* -S. F. Abasıyanık.

enteresanlık, -ğı *is.* Enteresan olma durumu, ilginçlik.

enterkoneksiyon *is. bk.* interkoneksiyon.

enternasyonal, -li *is. Fr. international* Uluslar arası, milletler arası, beynelmilel.

enternasyonalci *is.* Uluslar arasıcı, beynelmilelci.

enternasyonalcilik, -ği *is.* Uluslar arasıcılık.

enternasyonalizm *is. Fr. internationalisme* Uluslar arasıcılık, beynelmilelcilik.

enterne *s. Fr. interné* Göz altında (olan). **enterne etmek** göz altına almak.

entertip, -bi *is. İng. intertype* Basımcılıkta harfleri satır olarak dizen ve döken dizgi makinesi.

entimem *is. Fr. enthymème fel.* Bir veya birden çok öncülü (önceden bilindiği var sayılarak) kaldırılmış olan tasımsal çıkarım: *Çocuk! Büyüklerin işine karışma!" sözü bir entimemdir, çünkü "çocuklar büyüklerin işine karışmamalı; sen de çocuksun; şu hâlde sen de karışma" değerindedir.*

entipüften *s.* Hiç değeri olmayan, derme çatma, uydurma: *Entipüften sözler. Entipüften bir ev. "Entipüften bir ödülün ne büyük prestiji, ne de taşıdığı saygın isme bir katkısı olur."* -H. Taner.

entomoloji *is. Fr. entomologie* Böcek bilimi.

entomolojist *is. Fr. entomologiste* Böcek bilimci.

entrika *is. (entri'ka) İt. intrico* Bir işi sağlamak veya bozmak için girişilen gizli çalışma, oyun, dolap, düzen, dalavere, dek, desise, hile: *"Komşu çocuğuyla entrikaları, yarım temasları hiç olmamıştır."* -Y. Z. Ortaç. *"Öyle binbir entrikalar bulurlar ki, gittikçe kurtulacağına batarsın."* -A. Gündüz. **entrika çevirmek** entrika ile amacına ermeye çalışmak, dolap çevirmek. **entrikaya kurban gitmek** bir hileli, dalavereli iş sonunda zarara uğramak: *"İşi bu kadar sağlama almış olduğu hâlde, dışarıda entrikaya kurban gidiyormuşcasına ağlamaklı..."* -H. Taner.

entrikacı *is.* Entrika çeviren, düzenci, dessas.

entrikacılık, -ğı *is.* Entrikacı olma durumu.

enva, -ı *ç. is. (enva:) Ar. envā', nev'* in çokluk biçimi *esk.* Türler, çeşitler.

→ ***envaiçeşit, envaitürlü***

envaiçeşit, -di *is.* Çeşit çeşit, türlü türlü.

envaiçeşitli *s.* Envaiçeşidi olan, türlü türlü.

envaitürlü *s.* Çok değişik türleri olan, çeşitli çeşitli, türlü türlü, envaiçeşitli.

envanter *is. Fr. inventaire tic.* **1.** Bir ticaret kuruluşunun para, mal ve diğer varlıklarıyla genel olarak borçlu ve alacaklı durumlarını, nicelikleri ve değerleriyle ayrıntılı olarak gösterme. **2.** *tic.* Bu durumu gösteren çizelge.

envestisman *is. Fr. investissement* Yatırım.

enzim *is. Fr. enzyme biy.* Bir tepkimeye sebep olan ve onu hızlandıran eriyebilir organik madde, ferment.

eosen *is. Fr. éocène < Yun. jeol.* Üçüncü çağın, memelilerin oluştuğu dönemi.

epe *is. Fr. épée sp.* **1.** Eskrimde kullanılan bir tür kılıç. **2.** *sp.* Bu kılıç kullanılarak oynanan bir tür kılıç oyunu.

eper *is.* Işığa karşı bakıldığında kâğıt tabakasının yapısal görünümü.

epey *zf. (e'pey)* Az denmeyecek kadar, oldukça, hayli: *"Epey yürüdü ve üç sokak daha değiştirdi."* -T. Buğra.

epeyce *zf. (e'peyce)* Oldukça, bir hayli: *"...alışık olmadığı öğle uykusundan epeyce geç uyandı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Uyandığım zaman güneşi epeyce yükselmiş buldum."* -R. H. Karay.

epeyi *zf. (e'peyi) bk.* epey.

epidemi *is. Fr. épidémie tıp* Salgın hastalık.

epidemioloji *is. Fr. épidémiologie tıp* Salgın hastalıkları inceleyen hekimlik dalı.

epiderm *is. Fr. épiderme anat.* Üst deri.

epifit *is. Fr. épiphyte bot.* Üst bitken.

epigenez *is. Fr. epigénèse biy.* Sıralı oluş.

epigrafi *is. Fr. épigraphie < Yun.* Yazıt bilimi.

epigram *is. Fr. épigramme* Her türlü konuda yapılmış kısa manzume.

epik, -ği *s.* ve *is. Fr. épique* Destana ilişkin, destana özgü, destanla ilgili, destansı (eser).

epikerem *is. Fr. épichérème man.* Önermelerinin biri veya her ikisi kanıtıyla birlikte ileri sürülen tasım: *Çocuklar büyüklerin işine karışmaz, çünkü akılları ermez; sen henüz on yaşında olduğun için çocuksun; şu hâlde benim işime karışma tasımı bir epikeremdir.*

Epikurosçu *is. fel.* Epikuros'un kurduğu felsefe akımını benimseyen, Epikurosçuluk yanlısı olan kimse.

Epikurosçuluk, -ğu *öz. is. fel.* Epikuros'un düşüncelerinin yaşama ilkesi yapılması; hazlara, sevinçlere yönelik bir hayatın hedef edinilmesini ileri süren öğreti.

Epikürcü *is. fel. bk.* Epikurosçu.

Epikürcülük, -ğü *is. fel. bk.* Epikurosçuluk.

epilog, -ğu *is. Fr. épilogue ed.* Bir eserin sonuç bölümü.

epistemoloji *is. Fr. épistémologie < Yun. bk.* bilgi kuramı.

epitel *is. bk.* epitelyum.

epitelyum *is. (epite'lyum) Fr. épithelium < Yun. biy.* Tek veya çok hücreden oluşan, vücudun bütün dış ve iç yüzeylerini kaplayan doku: *Geniz, ağız, mide gibi iç boşlukları epitelyumla kaplıdır.*

epizot, -du *is. Fr. épizode* **1.** Bir roman veya hikâyede ikinci derecede bir olay: *"Sözlerin içine sık sık somut örnekler, epizotlar sıkıştırıyorlar."* -H. Taner. **2.** Değişik anlatı türü, masal, efsane, bilmece vb. bir metnin, bir eserin aslından az çok ayrılan değişik biçimli olanı.

epope *is. Fr. épopée* Destan: *Ergenekon, bir Türk epopesidir.*

eprime *is.* Eprimek işi.

eprimek *(nsz) hlk.* **1.** Bozulmak, ekşiyip çürümek. **2.** *hlk.* (yemiş) Dura dura olgunlaşmak, yumuşamak. **3.** *hlk.* Erimek.

epsilon *is. Yun. epsilon* Yunan alfabesinin beşinci harfi (e).

-er *bk.* -ar / -er.

Er *kim.* Erbiyum'un kısaltması.

er (I) 1. Erkek: *"Noksansız bir çeyiz ve düğünle iyi bir ere verilen Zeynep'in hissesi ayrılmıştır."* -T. Buğra. **2.** *is.* Kahraman, yiğit: *"Gayet iyi kara düzen çalardı, gür ve er bir sesle eski türküler söylerdi."* -Y. K. Beyatlı. **3.** Asker, nefer: *"Düşman erleri arasında Fransızlar da vardır."* -S. Birsel. **4.** İşini iyi bilen, yetenekli: *"Sanat eri çalışır, bir eser kor ortaya, onun güzel olduğuna inanır, o güzelliği herkesin anlamasını, kavramasını ister."* -N. Ataç. **5.** *hlk.* Koca. **er lokması er kursağında kalmaz** insan gördüğü iyiliği karşılıksız bırakmaz. **ere gitmek** (veya **varmak**) *hlk.* (kadın, kız) evlenmek. **ere vermek** (kız) evlendirmek: *"Ninesini, kardeşini beslemiş, hatta kız kardeşini ere vermişti."* -H. E. Adıvar.

→ ***erbaş, er bezi, er dişi, er dişilik, er meydanı, er suyu***

er (II) *zf. hlk.* Erken: *"Er sabah kalktım ki sular çağlıyor."* -Halk türküsü.

→ ***er geç, er ekmeği***

eradikasyon *is. Fr. éradication* Yok etme: *Sıtma eradikasyonu çalışmaları.*

erat *ç. is. T. er + Ar. -āt* çokluk eki *ask.* **1.** Erden başgedikliye kadar askerlere verilen genel ad. **2.** *ask.* Erler.

erbain *is. Ar. erba' în* Hicrî takvimde 22 Aralıktan 31 Ocak gününe kadar süren kırk günlük kış dönemi.

erbap, -bı *is. (erba:p) Ar. erbāb* Bir işten anlayan, bir işi iyi yapan kimse: *Her işi erbabından sormalı.*

erbaş *is. ask.* İhtiyaçları devletçe karşılanan onbaşı ve çavuş rütbesindeki asker: *"Silâh altında bulunan er ve erbaşlarla, askerî öğrenciler oy kullanamazlar."* - Anayasa.

erbaşlık, -ğı *is.* Erbaş kademesi.

er bezi *is.* Erkeklik hormonunu oluşturan erkek cinsiyet bezi, husye, haya, testis.

erbin *is. Fr. erbine kim.* Erbiyum oksit (Er_2O_3) veya erbiyum hidroksit, $Er(OH)_2$

erbiyum *is. (e'rbiyum) Lât. Erbin'in bulunduğu İsveç kasabası Ytterby yer adından kim.* Tabiatta çok az olan, uygulama alanı bulunmayan, atom numarası 68, atom ağırlığı 167.2 olan bir element. Kısaltması Er.

erce *zf.* Erken olarak, er gibi, ere benzer biçimde: *"Şu değişik hâllerin hepsinden erce, erkekçe istifade etmelidir."* -A. Midhat.

ercecik *zf. (e'rcecik)* Erkenden: *"Ilıca hamamından ercecik kalkın / Kılavuz seçin de Şahren'i geçin."* -Halk türküsü.

ercik, -ği *is.* Çiçek tozu üreten ve on tanesi çeşitli şekillerde birleşerek erkek organı meydana getiren çiçek kısmı.

erdem *is.* **1.** Ahlâkın övdüğü iyilikçilik, alçak gönüllülük, yiğitlik, doğruluk gibi niteliklerin genel adı, fazilet: *"Spor, alçak gönüllülük gibi bir erdem aşılar sporcuya."* -N. Cumalı. *"O zaman çoluk çocuğa gösterebileceğimiz erdem örnekleri çoktu."* -H. Taner. **2.** *fel.* İnsanın ruhî olgunluğu.

erdemli *s.* Erdemi olan, faziletli: *"Şu beğenmediğiniz toplumdan daha soylu ve erdemlisini nasıl yaratabilirdik?"* -A. İlhan.

erdemlilik, -ği *is.* Erdemli olma durumu, faziletlilik.

erdemsiz *s.* Erdemi olmayan, faziletsiz.

erdemsizlik, -ği *is.* Erdemsiz olma durumu, faziletsizlik.

erden *s.* Bakir.

erdenlik, -ği *is.* Bakirlik.

erdirme *is.* Erdirmek işi.

erdirmek *(-i, -e)* Ermesini sağlamak, ermesine yol açmak: *"Sen korkusuz, güçlü, hâkim oldukça ata / Atın seni erdirecek her saltanata."* -E. B. Koryürek. *"Portakal erdiren güneş, burada ne güzel insan yetiştiriyor."* -H. Balıkçısı.

er dişi *is.* ve *s. biy.* **1.** Hem erkek hem dişi gametleri bulunan (birey), erselik, hünsa. **2.** *biy.* Çiçekliğinde hem erkek hem dişi çiçeği bulunan (bitki).

er dişilik, -ği *is. biy.* Er dişi olma durumu, erseliklik.

erek, -ği *is.* Gerçekleştirmek için tasarlanan ve erişmek istenilen şey, amaç, gaye, maksat, hedef.

→ ***erek bilimi***

erek bilimi *is. fel.* **1.** Evreni ereklerle araçlar arasında bir ilişkiler dizgesi olarak gören öğreti, teleoloji. **2.** *fel.* Yalnızca insan hareketlerinin değil, tarih ve tabiat olaylarının ve bütünün olduğu gibi tek tek olayların da ereklerle belirlenmiş ve yönetilmiş olduğunu kabul eden öğreti, teleoloji.

erekçilik, -ği *is. fel.* Her şeyin bir erekle belirlendiği, bir ereğe yöneldiğini; her şeyin bir ereklik yasasına göre olup bittiğini benimseyen görüş, finalizm.

ereklilik, -ği *is. fel.* Bir erekle belirlenmiş olma veya bir ereğe yönelmiş olma durumu.

er ekmeği *is. hlk.* Sahur yemeği.

ereksel *s.* Erek niteliğinde olan.

→ ***ereksel neden***

ereksel neden *is. fel.* Temelde bulunan erek veya varılmak istenen ereğe götüren sebep.

eren *is.* **1.** Benliğinden sıyrılmış, öz varlığından geçmiş, kendini Tanrı'ya adamış, ermiş, evliya, veli: *"Bu adam vaktinin en büyük erenlerindendi."* -Ö. Seyfettin. **2.** "Erenler" biçimi eskiden dervişler arasında bir seslenme sözü olarak kullanılırdı: *Erenler nereye? "Ne yapmalı erenler, bunu yazan da böyle yazmış."* -M. Ş. Esendal. **3.** Olağanüstü sezgileriyle birtakım gerçekleri gördüğüne inanılan kimse. **erenlerin sağı solu olmaz** cana yakın kişilerin bazı yersiz davranışları, bilerek yapılmadığı için hoş karşılanmalıdır anlamında kullanılır.

Erendiz *öz. is. astr.* Jüpiter, Müşteri.

erg (I) *is. Fr. erg < Yun. fiz.* C. G. S. sisteminde, uygulama noktasını, kuvvet yönünde 1 cm hareket ettiren 1 dinlik kuvvetin yaptığı işe eşit olan iş birimi: *Bir kilogram metre 981 x 10^5 erge eşittir.*

erg (II) *is. Fr. < Ar. coğr.* Büyük Sahra'da kumullarla örtülü bölge.

erganun *is. (erganu:n) Yun.* Org.

er geç *zf.* Erken veya geç, her ne vakit olsa: *"Ortada şimdiden kırılmış dökülmüş şey yok. Er geç nasıl olsa aralarını bulurum."* -R. N. Güntekin. *"Dile, yüce Hak'tan mutluluğu / Aşk burcuna kavuşursun er geç."* -F. Halıcı.

ergen *s.* **1.** Ergenlik çağında olan. **2.** Henüz evlenmemiş, bekâr. **ergen olmak** evlenecek çağa girmek. **ergene karı boşamak kolay** bir işin içinde olmayanların o işteki güçlükleri küçümsediklerini anlatır.

ergene *is. esk.* Maden yeri.

ergenleşme *is.* Ergenleşmek işi veya durumu.

ergenleşmek *(nsz)* Ergenlik çağına ulaşmak.

ergenleştirme *is.* Ergenleştirmek işi.

ergenleştirmek *(-i)* Ergenlik çağına kavuşmasını sağlamak.

ergenlik, -ği *is.* **1.** Cinsî organların fizyolojik gelişmesiyle başlayan, bulûğa ermişlikle yetişkinlik arasındaki dönem: *"Amcası ona, çocukluk günlerinde de, ergenliğinde de istemeden vermiştir."* -T. Buğra. **2.** Çocukluk çağından yetişkinlik çağına geçen kimselerin yüzünde çıkan sivilceler.

ergi *is.* (dil inkılâbının ilk yıllarında) İyi bir şeye erişme durumu, mazhariyet.

ergilik, -ği *is.* Ergi durumu.

ergime *is.* Ergimek işi, zeveban.

→ ***ergime ısısı***, ***ergime noktası***, ***ergime yasası***

ergime ısısı *is. fiz.* Bir katının sıvı durumuna geçmesi için verilmesi gereken ısı.

ergimek *(nsz) fiz.* (sıcaklığı artırılmak yoluyla bir cisim) Katı durumdan sıvı duruma geçmek, zeveban etmek.

ergime noktası *is. fiz.* Bir katının katı durumdan sıvı duruma geçmeye başladığı ve ergime sona erene kadar koruduğu sıcaklık.

ergime yasası *is. fiz.* Ergime kuralların değişmez oluşumu.

ergimiş *s.* Isı etkisiyle sıvı durumuna gelmiş (katı cisim).

→ ***ergimiş maden***

ergimiş maden *is. min.* Sıvı duruma gelmiş maden.

ergin *s.* **1.** Olmuş, yetişmiş, kemale ermiş: *Ergin yemiş. Ergin ekin.* **2.** Haklarını kendi kullanmak için yasanın gösterdiği yaşa gelmiş olan (kimse), reşit: *"Oğlunun bilgin, ergin, akıllı, uslu olmasını istiyordu."* -N. Araz.

erginleme *is.* Erginlemek işi.

erginlemek *(-i, -e)* Birini bir konu üzerinde aydınlatıp onu gerekli temel bilgi ve becerilerle donatarak ergin ve yetişmiş kılmak.

erginlenme *is.* Erginlenmek işi veya durumu.

erginlenmek *(nsz)* Ergin duruma gelmek.

erginleşme *is.* Erginleşmek işi.

erginleşmek *(nsz)* Ergin bir duruma gelmek, reşit olmak.

erginlik, -ği *is.* Ergin olma durumu, kemal, rüşt.

ergitme *is.* Ergitmek işi.

ergitmek *(-i) fiz.* Ergimesini sağlamak, ergimesine yol açmak.

ergonomi *is. Fr. ergonomie* İnsanın, makinenin ve çevrenin bir arada uyumlu ve verimli bir biçimde çalışmasını inceleyen bilim dalı, iş bilimi.

erguvan *is. Far. erġavān bot.* Baklagillerden, eflâtunla kırmızı arası renkte çiçek açan, güzel bir süs ağacı *(Cercis siliquastrum)*: *"Erguvan dallarından örülmüş çardağın içi loştu iyice."* -N. Cumalı.

erguvangiller *ç. is. bot.* Almaşık yapraklı ağaç familyası.

erguvanî *is. (erguva:ni:) Far. erġavān + Ar. -î* **1.** Eflâtunla kırmızı arası renk. **2.** *s.* Bu renkte olan.

ergürmek *(-i, -e)* Ulaştırmak, eriştirmek: *"Âşık olan eder kanı / Ergürür muradıma beni / Gayet tenha buldum seni / Hemen vazgeçtin mi benden."* -Halk türküsü.

-eri *bk.* -arı / -eri.

erigen *s.* Çabuk eriyip dağılan.

erik, -ği *s. bot.* **1.** Gülgillerden, beyaz çiçekli bir ağaç *(Prunus domestica)*. **2.** *bot.* Bu ağacın kabuğu ince, sarıdan kırmızıya, mora kadar türlü renkte, mayhoş veya tatlı,

eti sulu, tek ve sert çekirdekli yemişi.

→ ***erik hoşafı***, ***erik kompostosu***, ***erik marmelâdı***, ***erik pestili***, ***erik rakısı***, ***erik reçeli***

erika *is.* Süpürge otu.

erik hoşafı *is.* Eriğin şekerli suda kaynatılması ile hazırlanan ve soğuk içilen hoşafı.

erik kompostosu *is.* Eriğin şekerli suda kaynatılması ile hazırlanan tatlı.

eriklik, -ği *is.* Erik ağaçları çok olan yer, erik bahçesi.

erik marmelâdı *is.* Şeker karıştırılarak pişirilmiş erik ezmesi.

erik pestili *is.* Eriğin kaynatılması ve yufka biçiminde kurutulması ile hazırlanan pestil: *"Fıtnat Hanım, bahçede erik pestili kaynatıyormuş."* -M. Ş. Esendal.

erik rakısı *is.* Erik suyunun damıtılmasıyla elde edilen bir tür rakı.

erik reçeli *is.* Eriğin şeker ile kaynatılması sonucu yapılan reçeli.

eril *s. gr.* Bazı dillerde erkek cinsten sayılan (kelime), müzekker.

erillik, -ği *is. gr.* Bazı dillerde, kelimelerin eril olması durumu.

erim (I) *is.* Bir şeyin erebileceği uzaklık, menzil: *El erimi. Göz erimi. Ses erimi. Kurşun erimi.*

erim (II) *is.* İyi bir şeye işaret olan durum, beşaret.

erime *is.* Erimek işi.

erimek *(nsz)* **1.** Katı cisim sıvı içine karışarak sıvı durumuna geçmek: *Şeker suda erir.* **2.** Katı cisim ısı etkisiyle sıvı duruma gelmek: *"Yüzündeki karlar eriyince beyaz, yuvarlak bir yüz meydana çıkmıştı."* -S. F. Abasıyanık. **3.** (dokumalar için) Aşınıp incelerek dağılmak. **4.** *mec.* Çok zayıflamak: *"Günden güne eriyen Kerime'yi, o tek kardeşimi kurtarabilirim ümidiyle size koştum."* -A. Gündüz. **5.** *mec.* Utancından çok sıkılmak. **6.** *mec.* Yok olmak, bitmek, tükenmek: *"Güzel hayatımız da bir göz açıp kapayışta eridi."* -R. H. Karay. *"Rabia'nın kini tamamen erimişti."* -H. E. Adıvar. **eriyip bitmek** üzüntü ve sıkıntıdan çok zayıflamak: *"O zaman da ben kahır yüzünden eriyip bitmiş olacağım."* -P. Safa.

erim erim *zf.* Erimek işinin anlamını pekiştirir: *Hastalıktan erim erim eridi.*

erimez *s.* Erime özelliğini yitirmiş olan ve bu özelliği olmayan.

erin *s.* Döl verme yetkinliğine eren, baliğ.

erincek, -ği *is.* ve *s. hlk.* Tembel, üşenen.

erinç, -ci *is.* Hiçbir eksiği, hiçbir üzüntüsü ve acısı olmama durumu, dirlik, rahat, huzur: *"Değiliz, erinç içinde değiliz biz, erinç içinde olmayı da aramıyoruz, dilemiyoruz."* -N. Ataç. *"Derin denizleri taşıran incisin / Mutluluğun yücelen erincisin."* -F. Halıcı.

erinçli *s.* Erinci olan, huzurlu, rahat.

erinçsiz *s.* Erinci olmayan, tasalı, huzursuz, rahatsız.

erinlik, -ği *is.* Erin olma durumu, bulûğ.

erinme *is.* Erinmek işi veya durumu.

erinmek *(-e, nsz)* Üşenmek: *"Erinenin oğlu kızı olmazmış."* -Atasözü.

erinsiz *s.* Erinci olmayan, huzursuz, rahatsız.

erirlik, -ği *is. fiz.* Eriyebilme niteliği veya derecesi.

eristik, -ği *is. Fr. éristique* Didişim.

eriş *is.* Ermek işi ve durumu: *"Bu makama eriş, ona, bir devlet reisinin tahtına veya koltuğuna kurulmuş gibi bir his verir."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

erişilme *is.* Erişilmek işi.

erişilmek *(-e)* Erişmek işi yapılmak, ulaşmak, yetişilmek: *"Birimizin erişilmez uzaklarda gördüğünü öbürümüz yapyakın görüyor."* -R. N. Güntekin.

erişim *is.* **1.** Erişmek işi. **2.** Belli iki yer arasında gidip gelebilme, ulaşım, muvasala: *İki köy arasında erişim kesildi.*

erişkin *s. biy.* Vücudunun gelişimi tamamlanmış olan, kâhil.

erişkinlik, -ği *is.* Erişkin olma durumu, olgunluk, kâhillik.

erişme *is.* Erişmek işi.

erişmek *(-e)* **1.** Varılması zamana, ve emeğe bağlı olan veya uzakta bulunan bir amaca varmak, ulaşmak: *"Genç yaşında üne erişmiş, yönettiği oyunlar afişlerden inmemiş."* -N. Cumalı. **2.** Bir yere ulaşmak, varmak: *"Boyu bir elli beş olduğu için, eli ancak on beşinci düğmeye erişebilmektedir."* -H. Taner. **3.** *(nsz)* Belirli bir olgunluk durumuna varmak: *Yemişler bu yıl çabuk erişti.* **4.** *(nsz)* (zaman için) Gelip çatmak: *Vakit erişti. Bahar erişti.*

erişte *is. Far. rişte* **1.** Kesilip kurutulmuş hamur, ev makarnası. **2.** *hlk.* Deniz yosunu.

eriştirme *is.* Eriştirmek işi.

eriştirmek *(-i, -e)* Erişmesini sağlamak.

eriten *is.* ve *s. kim.* İçinde katı bir madde eriyebilen veya katı bir maddeyi eritebilen (sıvı).

eritici *is.* ve *s.* **1.** Eritme özelliği olan. **2.** *fiz.* Bir başka maddeyi eriten, çözündüren cisim.

eritilme *is.* Eritilmek işi.

eritilmek *(nsz)* Eritmek işi yapılmak.

eritiş *is.* Eritmek işi veya biçimi.

eritme *is.* **1.** Eritmek işi. **2.** Metallerde erimeyi sağlamak amacıyla dökümden önce yapılan ısıtma işlemi.

→ ***eritme peynir***

eritmek *(-i)* **1.** Erimesini sağlamak, erimesine yol açmak: *"Fazla yağlarını eritmek için karısı ile yürüyüşe çıkan fabrikatör..."* -H. Taner. **2.** *mec.* Harcayıp tüketmek. **3.** *mec.* Çok üzmek. **4.** *mec.* Zayıflatmak. **5.** *mec.* Yok etmek: *"Çanakkale'de hemen hemen bir milyonluk düşman ordusu eritildi."* -Ö. Seyfettin.

eritme peynir *is.* Sert peynirlerin eritilip, bazen baharat katılmasıyla elde edilen bir tür peynir.

eritrosit *is. Fr. érythrocyte* Alyuvar.

eriyik, -ği *is. kim.* İçindeki katı bir madde erimiş bulunan sıvı, mahlûl.

eriyiş *is.* Erimek işi veya biçimi.

erk *is.* **1.** Bir işi yapabilme gücü, kudret, iktidar. **2.** *mec.* Sözü geçerlik, istediğini yaptırabilme gücü, nüfuz. **3.** *sos.* Bir bireyin, bir toplumsal kümenin, bir toplumun, başka birey, küme veya toplumları egemenliği, baskısı ve denetimi altına alma, hürriyetlerine karışma ve onları belli biçimlerde davranmaya zorlama yetkisi veya yeteneği,iktidar.

erkân *ç. is. (erkâ:n) Ar. erkān; rukn'* un çokluk biçimi **1.** Bir topluluğun ileri gelenleri, büyükler, üstler: *"Yüksek sınıf mahalle erkânını da konaklarına uğrayıp meseleden haberdar eder."* -R. H. Karay. **2.** *ask.* General veya amiral aşamasındaki askerler. **3.** Yol, yöntem: *Her işin erkânı vardır. "Onun arkasına bu yolda, bu erkânda gelmiş geçmiş ustalar, pirler vardı."* -Ö. Seyfettin.

→ ***erkânıharbiyeiumumiye***, ***erkânıharp***, ***erkânıharplik***, ***erkân kürkü***

erkânıharbiyeiumumiye *is. (erkâ:'nıharbiyeiumu:miye) Ar. erkān-ı ḥarbiyye-i 'umūmiyye esk.* Genelkurmay.

erkânıharp, -bi *is. (erka:'nıharp) Ar. erkān-ı ḥarb esk.* Kurmay.

erkânıharplik, -ği *is.* Erkânıharp olma durumu: *"1900'de Sofya harbiyesinden erkânıharplikle çıkmış, birkaç sene sonra ihtiyata nakletmişti."* -Ö. Seyfettin.

erkân kürkü *is. tar.* Padişah tarafından vezirliğe yükseltilenlere giydirilen kürk.

erke *is. fiz.* **1.** Enerji. **2.** *fel.* (tabiî bilimlerde) İş başarma gücü, bir direnmeyi yenme gücü.

erkeç, -ci *is.* Erkek keçi.

erkeçsakalı *is. bot.* Keçisakalı; çayır melikesi.

erkek, -ği *is.* **1.** İnsan, hayvan ve bitkilerin dişiyi dölleyecek cinsten olanı. **2.** *biy.* Sperma oluşturan organizma. **3.** Yetişkin adam, **kadın** karşıtı: *"Erkekler gelince buraya, karılar işte böyle kaçar."* -O. C. Kaygılı. **4.** Koca: *Kadın erkeğini uğurladı.* **5.** *s. mec.* Sözüne güvenilir, mert. **6.** Girintili ve çıkıntılı olmak üzere bir çift oluşturan nesnelerin çıkıntılısı. **7.** Sert, kolay bükülmez: *Erkek demir, erkek bakır.* **erkek fatma** (veya **ayşe**) erkek gibi davranışları olan kadınlar için kullanılır. **erkek gibi** erkeğe yakışır biçimde, erkeğe benzer:

Ayşe hanım erkek gibi sesiyle bağırdı. **erkek olmak** 1) kadınken cinsiyet değiştirmek; 2) erkeğe yaraşır davranışlarda bulunur duruma gelmek.

→ ***erkek anahtar, erkek bakır, erkek demir, erkek erkeğe, erkek fiş, erkek organ, erkek terzi, erkekler hamamı***

erkek anahtar *is.* Elektrikte veya makine alanında dişi yuvaya giren anahtar.

erkek bakır *is.* Sert bakır.

erkekçe *s.* ve *zf. (erke'kçe)* Erkek gibi, erkeğe yakışır (biçimde), yiğitçe, mertçe: *"Ölürken başucundaydı; sağ kalırsa gidip babasını göreceğine, vuruşurken erkekçe şehit olduğunu anlatacağına söz vermişti."* -A. İlhan.

erkekçil *s.* Erkeğe düşkün.

erkek demir *is.* Sert demir.

erkek erkeğe *zf.* Yalnız erkekler arasında: *Sizinle erkek erkeğe konuşalım.*

erkek fiş *is.* Prize sokulan bacaklı elektrik fişi.

erkek işi *is.* Sadece erkeğin yapabileceği, daha çok güç, kuvvet isteyen zahmetli iş.

erkeklenme *is.* Erkeklenmek işi.

erkeklenmek *(nsz)* Kabadayılık gösterisinde bulunmak.

erkekler hamamı *is.* Sadece erkeklerin içinde yıkandığı veya erkeklere ayrılmış hamam.

erkekleşme *is.* Erkekleşmek işi: *"Asrî kadınla beş on dakika, biraz yakından konuşmak, erkekleşme merakımın kendisine pahalıya oturduğunu anlamaya kâfidir."* -A. Haşim.

erkekleşmek *(nsz)* **1.** (erkek çocuk) Çocukluk çağından çıkıp erkeklik çağına girmek. **2.** (kız, kadın için) Erkek gibi sert davranışlar kazanmak: *"Erkekleşen kadınla kadınlaşan erkeğin manzarası dünyanın en leş manzarasıdır."* -A. Gündüz.

erkekli *s.* Erkeği olan: *"Belli ki, burası kadınlı erkekli misafir kabulüne pek alışmamış bir yer."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

→ ***erkekli dişili, erkekli kadınlı***

erkekli dişili *s.* İki cinsi bir arada bulunan: *Erkekli dişili bir kalabalık.*

erkeklik, -ği *is.* **1.** Erkek olma durumu. **2.** Erkekçe davranış, yiğitlik, mertlik: *"Ondan usanmak, onunla didişmemek erkekliğin şanından mıydı?"* -S. F. Abasıyanık. **3.** Bir erkeğin fizyolojik görevini yerine getirme gücü: *"Yaşlı imiş...Çoktan erkekliği kesilmiş."* -K. Tahir. **erkeklik öldü mü?** haksızlığa karşı koymak, mertlik göstermek gerekiyor. **erkeklik sende kalsın!** karşısındakinin yakışıksız davranışına uyup da tatsızlık çıkarma, efendice davran! **erkeklik taslamak** erkekmiş gibi kendini göstermek, erkekçe davranışta bulunmak, kabadayıca davranmak: *"Şuna bak, hem karıdan dayak yer, hem de erkeklik taslar."* -Z. Selimoğlu.

→ ***erkeklik organı***

erkekli kadınlı *s.* Kadın erkek hep bir arada olarak: *Erkekli kadınlı düğün.*

erkeklik organı *is.* Erkeğin çiftleşme organı, kamış, penis, fallus.

erkek organ *is. bot.* Bitkilerde taç yaprakların çevrelediği, döllenmeyi sağlayan tek veya birçoğu bir arada bulunan organ.

erkeksi *s.* Erkeğe benzeyen, erkeği andıran, erkeğe yaraşan: *"Birinci olmak hevesi yaradılışının verdiği üstünlüklerden, tuttuğunu bırakmayan erkeksi iradesinden geliyordu."* -H. Taner.

erkeksilik, -ği *is.* Erkekliği andıran.

erkeksiz *s.* Erkeği bulunmayan: *Erkeksiz ev.*

erkek terzisi *is.* Erkek elbisesi diken terzi.

erken *zf.* **1.** Zamanın ilerlememiş bir anında: *"Erken kalkan yol alır, er evlenen döl alır."* -Atasözü. *"Sakın geç kalma, erken gel."* -A. Rasim. **2.** Alışılan zamandan önce: *"Niyetimiz erken baharın ılıklık ve tazeliği içinde yemek yemek, uzanıp yatmaktı."* -B. Felek.

→ ***erken bunama***

erken bunama *is. tıp* Birbirinden ayrı görüntüleri bulunan şizofreni türündeki hastalıklar.

erkence *zf. (erke'nce)* **1.** Erken olarak: *"Baş ağrısı, yorgunluk bahane edilerek erkence yatmak yolu tutuluyordu."* -R. H. Karay. **2.** Oldukça erken: *"Başkanı, şehri güzelleştirmek için istimlâklerini yapmaya başlamakta erkence davranmaya teşvik etmeye başladı."* -M. Ş. Esendal.

erkenci *s.* **1.** Erken davranan: *"Birazdan erkenciler birer ikişer sökün ederler."* -E. E. Talu. **2.** Erken olgunlaşan veya yetişen (meyve, sebze). **3.** Sabahın ilk saatlerinde harekete geçen: *"Bir gece balıkçılı ya da erkenci iki martı sezilir alaca karanlıkta."* -H. Taner.

erkenden *zf. (e'rkenden)* Erken olarak, çok erken: *"Kısmet olursa erkenden yola düzüleceğiz."* -Ö. Seyfettin. *"Erkenden kalkmış, otuz küfeye yakın üzüm sıkmıştık."* -N. Cumalı.

erkete *is. (erke'te) Yun. argo* Dikiz.

erketeci *is. argo* Dikizci, gözcü.

erketecilik, -ği *is. argo* Erketecinin yaptığı iş, dikizcilik. **erketecilik etmek** (veya **yapmak**) gözcülük, dikizcilik görevini üzerine almak: *"Hırsızlara erketecilik ettiğini anladı."* -Ö. Seyfettin.

erketelik, -ği *is.* Dikizcilik, gözcülük. **erketelik yapmak** gözcülük etmek: *"Bir kadınla erkeğin buluşmasında erketelik yapmak, pek de onurlu bir iş değildi ne de olsa."* -E. Bener.

erkin *s.* Hiçbir şarta bağlı olmayan, istediği gibi davranabilen, serbest.

erkinci *is.* ve *s.* Liberal.

erkincilik, -ği *is. ekon.* **1.** Bireyin özgürlüğünü ve ekonomik güçler arasında hür yarışmayı savunan, bireyler, sınıflar ve milletler arasındaki ekonomik ilişkilere devletin karışmamasını isteyen öğreti, liberalizm, devletçilik, toplumculuk karşıtı. **2.** *fel.* Herkese vicdan, inanç, düşünce özgürlüğü tanınmasının gerekli olduğunu savunan, hür düşünüşe bağlı dünya görüşü, liberalizm.

erkinlik, -ği *is.* Erkin olma durumu, serbestlik, serbest.

erkli *s.* Erki olan, nüfuzlu, muktedir, kadir.

erklilik, -ği *is.* Erkli olma durumu.

erksizlik, -ği *is.* Başsızlık, anarşi.

erlik, -ği *is.* **1.** Erkeklik, yiğitlik. **2.** *ask.* Er olma durumu.

erme *is.* Ermek işi.

ermek, -er *(-e)* **1.** Erişmek, kavuşmak: *"Nereden geldiğini anlamadığı bir ataklığa ermişti."* -N. Cumalı. **2.** Yetişip dokunmak: *Eli tavana ermek.* **3.** *(nsz)* (bitkiler veya bunların ürünleri için) Olgunlaşmak: *Ekinler ermeden biçilmez.* **4.** *(nsz)* (kendini Tanrı yoluna vermiş kimseler için) İnsanüstü kutsal bir aşamaya erişmek. **erdiğine erer, ermediğine taş atar** sataşkan, edepsiz (kimse).

Ermeni *öz. is.* **1.** Ermenistan'da yaşayan halk veya bu halktan olan kimse. **2.** *s.* Bu soyla ilgili, bu soya özgü olan. **ermeni gelini gibi kırıtmak** ağır veya yavaş hareket edenlere alay yollu söylenir.

Ermenice *öz. is. (ermeni'ce)* Hint-Avrupa dil ailesinden, Ermenilerin kullandığı dil, Ermeni dili.

er meydanı *is.* Güreş meydanı.

ermin *is. Fr. hermine zool.* Kakım, as.

ermiş *is.* Dinî inançlara göre kendisinde olağanüstü manevî güç bulunan kişi, evliya, veli: *"Anadolu ermişlerinin hikâyesini de kendine özgü üslûbuyla anlatmıştır."* -N. Araz. *"Gökyüzü, bulutlar, engin deniz, ancak ermişlere vergi bir huzur dünyası, bir nirvana âlemi olabilir."* -H. Taner.

ermişlik, -ği *is.* Ermiş olma durumu, evliyalık, velilik.

eroin *is. Fr. héroïne* Morfinden kimyasal yolla elde edilen uyuşturucu bir madde. **eroin kullanmak** eroini sıvı veya toz hâlinde vücuda zerk yoluyla almak, sürekli kullanmak: *"Cavidan'ın kardeşi serseri suratlı, eroin kullanan bir çocuktu."* -H. Taner.

eroinci *is.* **1.** Eroin yapıp satan kimse. **2.** Eroin kullanan kimse, eroinman.

eroincilik, -ği *is.* Eroinci olma durumu.

eroinman *is.* ve *s. Fr. héroïnomane* Eroin kullanma alışkanlığı olan (kimse), eroinci.

eroinmanlık, -ğı *is.* Eroinman olma

durumu.

eros *öz. is. (e'ros) Fr. éros psikol.* **1.** Ruhî çözümleme açısından cinsel eğilimler ve bundan doğan isteklerin tümü. **2.** *is.* (büyük E ile) Yunan mitolojisinde aşk tanrısının adı.

erosal *s.* Erosçu, erotik.

erosçu *s.* **1.** Erosla ilgili. **2.** Roman, hikâye, heykel, resim gibi sanat eserlerinde aşk konusuna ve cinsel ilişkilere geniş yer veren.

erosçuluk, -ğu *is.* Cinsel duygu ve isteklerine çok düşkün olma durumu, erotizm.

erotik, -ği *s. Fr. érotique* **1.** Aşkla ilgili olan, aşkı anlatan, kösnül, erosal, şehevî, şehvanî: *Erotik şiir.* **2.** Cinsel aşkla, cinsiyetle ilişkisi olan, kösnül, erosal.

erotizm *is. Fr. érotisme* **1.** Erosçuluk. **2.** Kösnüllük, şehvaniyet.

erozyon *is. Fr. érosion coğr.* Aşınma; itikâl: *"Devlet toprağın... erozyonla kaybedilmesini önlemek... amacıyla gerekli tedbirleri alır."* -Anayasa. **erozyona uğramak** aşınmak veya aşınmak işine konu olmak.

ersatz *bk.* erzatz.

erselik, -ği *is.* Er dişi.

erseliklik, -ği *is.* Er dişilik.

erseme *is.* Ersemek işi veya durumu.

ersemek *(nsz) hlk.* Erkek istemek.

ersiz *s.* Kocasız.

ersizlik, -ği *is.* Kocasızlık.

er suyu *is.* Atmık, meni.

erte *is.* Bir günün veya olayın arkasından gelen zaman: *Pazar ertesi (pazartesi). Bayram ertesi. Savaş ertesi.*

erteleme *is.* Ertelemek işi, tehir, tecil, talik: *"Bu çeşit projeleri hep çekmelerin en altına sürüp erteleme yolunu tutuyorlardı."* -H. Taner.

ertelemek *(-i)* Başka zamana bırakmak, tehir etmek, tecil etmek, talik etmek.

erteleniş *is.* Ertelenmek işi veya biçimi.

ertelenme *is.* Ertelenmek işi.

ertelenmek *(nsz)* Daha sonraki bir zamana bırakılmak: *Gezi ertelendi.*

erteleyiş *is.* Ertelenmek işi veya biçimi.

ertesi *s.* Bir günün, bir haftanın, bir ayın, bir yılın ardından gelen günü, haftayı, ayı, mevsimi veya yılı gösterir: *"Ertesi gün başladı gün doğmadan yolculuk, / Soğuk bir mart sabahı... Buz tutuyor her soluk."* -F. N. Çamlıbel. *"Ertesi yaz, taşınmadan önce ocağı yakmak için kıskançlıkla karışık bir özlem uyanırdı bende."* -N. Cumalı.

ervah *ç. is. (erva:h) Ar. ervāḥ rūḥ'* un çokluk biçimi. Ruhlar: *"Tozlar altında kalan divanı / Artık ervah okuyup ezberler."* -A. N. Asya. **ervahına yuf olsun** "yazıklar olsun", Allah kahretsin anlamında sövme veya kınama sözü olarak kullanılır.

erzak *ç. is. Ar. erzāḳ; rizḳ'* ın çokluk biçimi. Uzun süre saklanabilen yiyeceklerin genel adı: *"Çarşıdan erzakını bile kendi pazarlık eder, kendi alır, kendi evine getirir."* -Ö. Seyfettin.

erzatz *is. Alm. Ersatz* Başkasının yerine kullanılabilen, başka bir malın yerini alabilen, yedek: *Erzatz kahve.*

es *is. müz.* Notada duraklama zamanı ve bunu gösteren işaretin adı: *Dörtlük es.Sekizlik es.* **es geçmek** *tkz.* üzerinde durmamak, boş vermek, önemsememek: *"Ama katil Farslı olunca bunu es geçiyorlarmış."* -H. Taner.

esami *ç. is. (esa:mi:) Ar. esāmī;ism'* in çokluk biçimi *esk.* Adlar, isimler. **esamisi okunmamak** kendisine değer verilmemek, adı anılmamak: *"Sen babasının gönlünü ettikten sonra kızın esamisi mi okunur bre usta!"* -O. Kemal.

esans *is. Fr. essence kim.* Bitkilerden türlü yollarla çıkarılan veya kimyasal yöntemlerle yapılan, kokulu ve uçucu sıvı: *"İçlerinden biri, galiba esmerleri, bir esans sürmüştü."* -H. Taner.

esaret *is. (esa:ret) Ar. esāret* **1.** Kölelik, tutsaklık, esirlik: *"Esaretimin geri kalan müddetini bu ümitle geçirmeğe başladım."* -A. Midhat. **2.** *mec.* Hakimiyet altında bulunma. **3.** Boyunduruk. **esarette kalmak** uzun süre esir olarak bulunmak.

esas *is. (-sa:sı) Ar. esās* **1.** Bir şeyin özünü oluşturan ana öge, temel. **2.** (bir iş veya sözde) Doğru biçim: *Bu işin esası böyle değil.* **3.** *s.* Ana, temel olarak alınan, başlıca, asal, esasî: *Esas düşünce. Esas görev.* **esas vaziyete geçmek** hazır ol durumunu almak: *"Kaldırımın önünde esas vaziyete geçip, kasketini çıkardı."* -O. Kemal. **esasa bağlamak** belirli bir kurala dayandırmak. **esası olmamak** gerçek olmamak, yalan olmak.

→ ***esas duruş, esas vaziyet***

esas duruş *is. ask.* Hazır ol durumu.

esasen *zf. (esa:'sen) Ar. esāsen* **1.** Başından, temelinden, kökeninden: *"Hece veznini reddeden, esasen onu değil, onda yeni şiiri reddediyor."* -Y. K. Beyatlı. **2.** Doğrusu, doğrusunu isterseniz, zaten, zati: *"Esasen bende kabahat ki, sizin gibi dönek insanlarla yola çıkmışım."* -O. C. Kaygılı. *"Esasen ben de bunları sanattan az buçuk çaktığımı göstermek maksadıyla lâf olsun diye söylemiştim."* -H. Taner. **3.** Nasıl olsa, gene: *"Esasen, Mediha hanım gelmese şimdi de hastayı yalnız bırakamayacaktım."* -H. E. Adıvar.

esasî *s. (esa:si:) Ar. esāsī* Esasla ilgili, asıl ve temel olanla ilgili, asal.

esaslandırma *is.* Esaslandırmak işi veya durumu.

esaslandırmak *(-i)* Esaslı duruma getirmek, sağlamlaştırmak.

esaslanma *is.* Esaslanmak işi veya durumu.

esaslanmak *(nsz)* Temeli sağlamlaşmak, temelleşmek.

esaslı *s.* ve *zf.* **1.** Köklü, geniş ölçüde etkili, güzel, doğru: *Esaslı bir onarma. Esaslı bir araştırma. "...gövdesini kuş tüyü yastıkların içine daha esaslı bir tarzda yerleştirdi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** *zf.* Köklü, etkili, güzel bir biçimde, doğru olarak: *Toplantıda esaslı konuştu. Konuyu esaslı öğrendi mi?*

esassız *s.* **1.** Sağlam bir temele dayanmayan, köksüz: *Esassız bir iş.* **2.** Doğru olmayan, yalan: *"Bazen bir toplum, olduğu gibi esassız, çok abartılmış, yanlış rivayetlere kapılıp gidiyordu."* -B. Felek.

esas vaziyet *is.* Dimdik kımıldamaksızın, hazır ol durumu, esas duruş: *"Sanki gaibden çıkar gelirdi ve daima pürüzsüz bir esas vaziyetinde ve kılı kıpırdamadan."* -C. S. Tarancı.

esatir *ç. is. (esa:ti:r) Ar. esāṭīr; ustūre'* nin çokluk biçimi. Tarih öncesi tanrılarının efsaneli serüvenlerini anlatan ve bir toplulğun duygularını, anlayışını ve özlemlerini göstermesi bakımından değeri olan hikâyeler, mitoloji: *"Kafamı rüya ve esatirden temizlemek, istiklâllerin en güç elde edileni olan fikir istiklâline erişmek için değil mi?"* -R. N. Güntekin.

esatirî *s. (esa:tiri:) Ar. esāṭīrī* Esatirle ilgili, esatire ait: *"Çamlıca tepesinden bakınca, İstanbul, esatirî ve başdöndürücü bir güzellikle karşımızda yatardı."* -A. Ş. Hisar.

esbabımucibe *is. (esba:bımu:cibe) Ar. esbāb-ı mu'cibe esk.* Gerekçe.

esbak *is. Ar. esbāḳ* Eski, geçmiş, önceki: *"Bir pazar, sabahtan, babası esbak Nallıhan kaymakamını da alıp Kalamış'a gidecek."* -H. Taner.

esbap, -bı *ç. is. (esba:p) Ar. esbāb; sebeb'* in çokluk biçimi *esk.* Sebepler.

esef *is. Ar. esef* Acınma, yerinme: *"Ötekilerin yüzünde, onunki gibi esefle karışmamış, bambaşka bir öfke vardı."* -T. Buğra. **esef etmek** üzülmek, acınmak.

esefle *zf.* Üzülerek, acınarak: *Esefle bildiririz. "Gencecik karısı varken...diye esefle başını salladı."* -N. Araz.

eseflenme *is.* Eseflenmek işi.

eseflenmek *(nsz)* Acınmak: *"Yüzüne bakanlar içten içe, bugün gene bir hâli var diye esefleniyordu."* -A. Gündüz.

esefli *s.* Esefi bulunan: *"Cevat'ın yüreğinde esefli bir duygu baş kaldırıyordu."* -C. Uçuk.

eselemek beselemek *(nsz)* Kandırmak, allem etmek kallem etmek: *Eseledi beseledi, bizi kandırdı.*

eseme *is. hlk. bk.* mantık.

esen *s.* Hiçbir hastalığı, vücutça hiçbir

eksiği olmayan, sağlıklı, sıhhatli, salim: *Şen ve esen kalınız.*

esenleme *is.* Esenlemek işi, selâm.

esenlemek *(-i)* **1.** Biriyle karşılaşıldığında, birinin yanına gidildiğinde veya yanından uzaklaşıldığında kendisine sözle veya işaretle bir nezaket gösterisi yapmak, selâm vermek, selâmlamak. **2.** Birine esenlik dileyerek ayrılmak, veda etmek.

esenleşme *is.* Esenleşmek işi, selâmlaşma.

esenleşmek *(nsz, -le)* **1.** Birbirine selâm vermek, selâmlaşmak. **2.** Vedalaşmak: *"A dostlar esenleşelim / Tuz ekmek helâlleşelim."* -Yunus Emre.

esenlik, -ği *is.* Esen olma durumu, sağlık, afiyet, sıhhat, selâmet: *Tanrı esenlik versin.*

esenlikli *s.* Esenliği olan: *"Birbirlerine sağlıklı, esenlikli bir kış dilediler."* -T. Buğra.

eser *is. Ar. eşer* **1.** Emek sonucu ortaya konan ürün, yapıt: *Mimar Sinan'ın eserleri. Yeni Türkiye Atatürk'ün eseridir. "Bütün özlediğim eserlerle bir kütüphane yapabilsem artık yapılacak bir iş kalmayacak."* -H. Z. Uşaklıgil. *"Boğaziçi doğrudan doğruya Türklerin eseridir."* -Y. K. Beyatlı. **2.** İz, işaret, im: *Buralarda sudan eser yok. "Sarı sakalları uzamış, bu yanık yüzde, en küçük bir pişmanlık eseri yoktu."* -H. Taner. **3.** (soyut kavramlar için) Belirti: *"Talihsiz kızların imdadına koşarken bile muammalı çehresinde ne bir baba, ne bir büyük kardeş şefkatinden eser görülüyor."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **eser kalmamak** hiçbir belirti, iz olmamak: *"İdare dizginlerini eline aldığından beri burada artık, ne kan kavgalarından, ne dağ eşkıyalığından, kabadayılığından eser kalmamıştı."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

esericedit, -di *is. (ese'ricedit) Ar. eşeri cedîd esk.* "Büyük boy yazı kâğıdı" anlamında kullanılan **esericedit kâğıdı** deyiminde geçer.

→ ***esericedit kâğıdı***

esericedit kâğıdı *is. esk.* Eskiden kullanılan bir tür kâğıt.

eserme *is.* Esermek işi veya durumu.

esermek *(-i) hlk.* Bakmak, beslemek, yetiştirmek.

→ ***esermek besermek***

esermek besermek *(-i)* Emek vererek ortaya çıkarmak.

esham *ç. is. (esha:m) Ar. eshām; sehm'* in çokluk biçimi *esk.* **1.** Paylar, hisseler. **2.** Borç alınan bir paranın belirli zamanda ödeneceğini gösteren senetler: *"Bunlar çok sağlam, hatta en sağlam devlet eshamından sayılır."* -E. E. Talu.

-esi *bk.* -ası /-esi.

esik, -ği *is. hlk.* Çukur yer.

esim *is. hlk.* Yelin esişi.

esin *is.* **1.** Etkilenme, çağrışım veya içe doğmayla akla gelen yaratıcı duygu, düşünce, ilham: *"Mitoloji, sanat ve edebiyat eserlerine esin kaynağı olan bir alanı yakınımıza getirir."* -H. Taner. *"Bir yenice deyiş, bir tatlı esin / Aydınlık günlerin müjdesi sesin."* -F. Halıcı. **2.** *hlk.* Sabah yeli.

esindirme *is.* Esindirmek işi.

esindirmek *(-i, -e)* Birinde esin uyandırmak, ilham etmek.

esinleme *is.* Esinlemek işi veya durumu.

esinlemek *(-e)* (birine) Esin duymasını sağlamak, ilham vermek.

esinlenme *is.* Esinlenmek işi.

esinlenmek *(-den)* Bir şeyden ilham almak, içine doğmak, mülhem olmak: *"Bir şiiri buğuseptilden esinlenerek Duyguseptil adını taşır."* -N. Cumalı.

esinti *is.* Belli belirsiz hissedilen hafif yel, nefha: *"Güneş gene alevlendi; kavak yapraklarına türkü söyleten serin esinti dindi."* -T. Buğra.

esintili *s.* Esintisi olan.

esintisiz *s.* Esintisi olmayan.

esir (I) *is. Ar. esîr* **1.** Tutsak. **2.** Köle. **3.** *mec.* Bir düşünceye veya bir kimseye körü körüne bağlı olan kimse: *Onun güzelliğinin esiri oldular.* **esir almak** tutsak etmek. **esir düşmek** tutsak olmak: *"Beyhude ölmektense esir düşüp yaşamayı tercih ettikleri için teslim oldular."* -Y. K. Beyatlı. **esir etmek** tutsak durumuna getirmek. **esir olmak** tutsak olmak: *"Düşman başkumandanı... esir oldu."* -A. Gündüz. **esir yatmak** savaşta düşman eline düşüp uzun süre tutsak kalmak, esarette kalmak.

esir (II) *is. Ar. eşîr fiz.* **1.** Atomlar arasındaki boşluğu ve bütün evreni doldurduğu var sayılan, ağırlığı olmayan, ısı ve ışığı ileten töz (cevher). **2.** Hava.

esirci *is. esk.* Köle ve cariye alış verişi yapan kimse.

esircilik, -ği *is. esk.* Köle ve cariye alış verişi yapma.

esire *is. Ar. esîre* **1.** Dişi tutsak. **2.** Cariye, dişi köle.

esirgeme *is.* Esirgemek işi, himaye, vikaye.

esirgemek *(-i, -den)* **1.** Korumak, himaye etmek, vikaye etmek: *"Senin genç, temiz ve fedakâr ruhunu bu felâketten esirgemek isterim."* -H. C. Yalçın. **2.** Bir şeyi yapmaktan veya vermekten kaçınmak: *"Hemşiremden esirgediğiniz şeyi ben kabul edecek kadar alçalmadım."* -A. Gündüz. **3.** (olumsuz biçimde) Feda etmekten çekinmek, diriğ etmek: *İnsan yurdu için canını esirgemez.*

esirgemezlik, -ği *is.* Özveride bulunma.

esirgenme *is.* Esirgenmek işi.

esirgenmek *(nsz)* Esirgemek işi yapılmak.

esirgeyici *s.* Koruyan, koruyucu: *Tanrı kullarının esirgeyicisidir.*

esirgeyiş *is.* Esirgemek işi veya biçimi.

esirifiraş *is. (esi:rifira:ş) Ar. esîr + Far. -i firâş* Çok hasta olma, ayağa kalkamayacak biçimde yatma: *"Yirmi gün kadar esirifiraş, yani yorgan döşek yattık."* -B. Felek.

esirlik, -ği *is.* Esir olma durumu veya süresi, tutsaklık, kölelik: *"Ayaklarımızdaki zincirler, esirliğin ağır ve cefalı şarkılarını söyleyecektir."* -R. E. Ünaydın.

esirme *is.* Esirmek işi.

esirmek *(nsz) hlk.* **1.** Sarhoş olmak; aklını yitirmek, delirmek; kendinden geçmek. **2.** *hlk.* Çok kızmak, sertleşmek.

esiş *is.* Esmek işi veya biçimi: *"Bahar ılık bir esişle evleri dolduruyor."* -E. Bener.

eskatologya *is. (eskatolo'gya) Yun. fel.* İnsanın ve dünyanın sonunu, öbür dünyayı anlatmaya çalışan tanrı bilimi kolu.

eski *s.* **1.** Çoktan beri var olan, üzerinden çok zaman geçmiş bulunan: *Eski yapı. Eski şarap. "Ey benim eski duygularım, eski düşüncelerim. Neden böyle uzaksınız benden?"* -N. Ataç. **2.** Çok kullanmaktan yıpranmış, harap olmuş: *Eski bir palto. "Ben babamın eskilerinden uydurma şeylerle giyiniyordum."* -H. Z. Uşaklıgil. **3.** Bir önceki, sabık: *"Anlatışına bakılırsa, eski kâtibe, şimdi fevkalâde şık giyiniyormuş."* -H. Taner. **4.** Geçerli olmayan: *Eski moda. "Bugün mekteplerimiz artık o eski mektepler değildir."* -R. N. Güntekin. **5.** Herhangi bir meslekte uzun süreden beri çalışmış olan. **6.** Geçmiş çağlardaki: *"Kendimi eski zamanların eski bir gecesinde gayet geç bir saatte sokakta dolaşıyorum sanıyordum."* -R. N. Güntekin. **7.** *is.* (tamlanan olarak kullanılınca alaylı olarak) Herhangi bir görevden düştüğü veya durumunu yitirdiği için bir kimsenin eski saygınlığının kalmadığını bildirir: *Mebus eskisi. Müdür eskisi.* **8.** Mesleğinde uzmanlaşmış, tecrübesi olan: *Eski öğretmen.* **9.** Geçmiş dönemlerde yaşayan (kimse): *"Kısa hikâyemize eskilerin çok kullandığı bir üslûp ile başlayabiliriz."* -N. Araz. *"Eskiler arasında beni en çok Fuzulî duygulandırırdı."* -S. Birsel. **eski ağıza yeni tam** turfanda bir şey yenilirken söylenen söz. **eski çamlar bardak oldu** devir değişti, eski tutumların değeri kalmadı. **eski defterleri karıştırmak** (veya **yoklamak**) eski olayları, bir yarar umarak veya başka bir amaçla yeniden ele almak. **eski göz ağrısı** eski sevgili, ilk göz ağrısı: *"Niye buraya bu kadar kılıksız, üstelik de bir karış sakallı geldim. Bak eski göz ağrılarına rastlayacakmışız."* -H. Taner. **eski hamam eski tas** hiçbir şeyi değişmemiş, eski durumunda kalmış: *"Bereket versin, işi*

kuru gürültüden ileri gitmediği, her şeyin eski hamam eski tas kaldığı çabuk anlaşıldı." -K. Tahir. **eski hayratı da berbat etmek** bir işi daha iyi bir duruma sokmaya çalışırken büsbütün bozmak. **eski köye yeni âdet** yadırganan bir yenilik yapmaya kalkışanlar için söylenir. **eskiler 1)** eski çağ insanları, eski kuşaklar, bizden önce yaşayanlar; **2)** eski eşya. **eskisi gibi** önceden olduğu gibi: *"Gene eskisi gibi bir şey bilmeden, hissetmeden hareket ediniz."* -A. Gündüz. **eskisi kadar** (veya **gibi**) eskiden olduğu gibi, eskiden olduğu ölçüde: *"Doğal güzellikler artık eskisi gibi turist çekmiyor."* -N. Cumalı. **eskisi olmayanın acarı olmaz** yeni bir şey edinince eskisini hemen elden çıkarmamalıdır.

→ ***Eski Çağ, Eski Dünya, eski eserler, eski kafalı, eski kafalılık, eski kurt, eski püskü, eski toprak, eski tüfek, eski yazı***

eskice *is.* ve *s.* Biraz eski, çok yeni olmayan: *"Biraz eskicelerinden seçilmiş olmakla beraber bana yakıştığını küçük kızı bile itiraf etti."* -M. Ş. Esendal.

eskici *is.* **1.** Her türlü eski eşya alım satımıyla uğraşan kimse. **2.** Eskimiş ayakkabıları onaran kimse.

eskicilik, -ği *is.* Eskicinin işi.

Eski Çağ *is. tar.* Yazının bulunuşuna kadar geçen süre.

eskiden *zf.* Geçmiş zamanlarda, geçmiş çağlarda, geçmişte, mukaddema: *"Maşallah...Seni eskiden tanıyora benziyor."* -M. Yesari.

Eski Dünya *öz. is.* Avrupa, Asya ve Afrika'ya topluca verilen ad.

eski eserler *ç. is.* Eski toplulukların bilim, edebiyat, din ve güzel sanatına ilişkin her türlü ürünü veya kalıntısı, asarıatika.

eski kafalı *is. mec.* Günün düşünce ve yaşayışına ayak uyduramayan (kimse): *"Bu eski kafanın nasihatlerinden yıldığı için pek naçar kaldığı anlarda bu kapıyı çalar."* -H. R. Gürpınar.

eski kafalılık, -ğı *is.* Eski kafalı olma durumu.

eski kurt, -du *is. mec.* **1.** Mesleğinde uzmanlaşmış olan kimse. **2.** Bir işin hileli yanlarını bilen ve kolay aldatılmayan kimse.

eskileşme *is.* Eskileşmek işi.

eskileşmek *(nsz)* Eskimek.

eskilik, -ği *is.* Eski olma durumu: *"Gömleğinin eskilikten akmış bileklerini içeri doğru kıvırdığına dikkat etmiştim."* -R. N. Güntekin.

eskime *is.* Eskimek işi.

eskimek *(nsz)* **1.** Eski duruma gelmek: *"Artık eskidiğimiz için evde de pek telâş etmezler."* -R. N. Güntekin. **2.** Yıpranmış: *"Yerde değerli ama artık eskimiş bir halı."* -T. Buğra. **3.** Yaşlanmak.

Eskimo *öz. is. (eski'mo)* **1.** Kuzey Kutbu'nda yaşayan toplulukların adı. **2.** Bu topluluktan olan kimse. **3.** *s.* Bu topluluğa özgü, bu toplulukla ilgili (olan).

Eskimoca *öz. is. (eski'moca)* Eskimo dili.

eskimsi *s.* Biraz eski; eskiye benzer, eskiyi andıran, eski gibi.

eski püskü *is.* ve *s.* Çok eski; iyice eski (şeyler): *"Eski püskü paketin içinde ne olduğunu anladınız, değil mi?"* -O. C. Kaygılı.

Eskişehir taşı *is. jeol.* Lüle taşı.

eskitilme *is.* Eskitilmek işi.

eskitilmek *(nsz)* Eskitilmek işi yapılmak, eski duruma getirilmek.

eskitme *is.* Eskitmek işi.

eskitmek *(-i)* **1.** Çok kullanarak eskimiş duruma getirmek, yıpratmak: *Çocuk pantalonunu eskitti.* **2.** Yaşlandırmak: *"Alkol, tütün ve aşk eskitti beni."* -A. İlhan. **3.** *mec.* Etkisini sürdürememek, yıpratmak: *Yunus Emre'yi yüzyıllar eskitemedi.*

eski toprak, -ğı *is.* Yaşlandığı hâlde dinç (kimse): *"...ne de olsa eski toprak, atlatır bu vartayı da."* -A. İlhan.

eski tüfek, -ği *is.* ve *s. mec.* Herhangi bir işte eski ve tecrübeli olan (kimse).

eski yazı *is.* Türklerin İslâmiyeti kabulünden sonra kullanmaya başladığı ve 1928 yılında Lâtin alfabesine dayalı yeni Türk harflerinin kabulüne kadar geçen dönemde yazı hayatında benimsenmiş olan Arap alfabesini esas alan yazı sistemi.

eskiyiş *is.* Eskimek işi veya biçimi.

eskiz *is. Fr. esquisse* Taslak: *"Fuayede eski afişler, eski oyunlarından dekor eskizleri var."* -H. Taner.

eskort *is. Fr. escorte* Koruma, muhafız takımı.

eskrim *is. Fr. escrime* Dürtücü kılıç, kesici kılıç ve delici kılıç adı verilen silâhlarla yapılan spor, kılıç oyunu.

eskrimci *is.* Eskrim yapan kimse, kılıç oyuncusu.

eskülâbî *(eskülâ:bî:) s.* Kargacık, burgacık, özensiz: *"Babama yazdığın mektupta eskülâbî bir cümle ile geçiştirmişsin. Demek iş yok."* -S. Eyuboğlu.

eslâf *ç. (eslâ:f) Ar. eslâf; selef'* in çokluk biçimi *esk.* Bizden öncekiler, geçmişler, öncel, **ahlâf** karşıtı.

eslek, -ği *is.* ve *s. hlk.* Başkasının buyruk ve dileklerini yerine getiren, söz tutan, yumuşak başlı, itaatli, muti.

esleme *is.* Eslemek işi veya durumu.

eslemek *(-i) hlk.* Önem vermek, aldırış etmek.

esma *ç. is. (esma:) Ar. esmâ'; ism'* in çokluk biçimi *esk.* Adlar, isimler. **esmayı üstüne sıçratmak** davranışlarıyla belâyı üstüne çekmek.

→ ***esmayıhüsna, esmayışerife***

esmayıhüsnâ *is. (esma:yıhüsnâ:) Ar. esmâ-yı hüsnâ* Allah'ın adları.

esmayışerife *is. (esma:yışeri:fe) Ar. esmâ-yı şerîfe* Esmayıhüsnâ.

esme *is.* Esmek işi.

esmek, -er *(nsz)* **1.** (hava için) Hava bir yönden bir yöne akmak, rüzgâr olmak: *"İki üç günden beri sert bir kış rüzgârı esiyor."* -A. Haşim. **2.** *(-e) mec.* Yapılması önce düşünülmüş olmayan veya beklenmeyen bir şeyi yapmaya birdenbire karar vermek: *Bu yolculuk size nereden esti?*

esmer *is. Ar. esmer* **1.** Siyaha çalan buğday rengi. **2.** *s.* ve *is.* Teni ve saçları karaya çalan, koyu buğday rengi olan (kimse), yağız: *"Üzülüyor, amc üzüntüsü, kızının esmer güzeli olmasına..."* -S. F. Abasıyanık. **3.** (hava) Kurşunî renk: *"Sazlı köyü ayaklandığı zaman gökyüzü daha esmerdi."* -T. Buğra.

→ ***esmer amber, esmer küf, esmer küfler, esmer su yosunları***

esmer amber *is.* Amber balığının bağırsaklarından çıkarılan amber.

esmerce *s. (esme'rce)* Esmere yakın, biraz esmer olan.

esmerimsi *s.* Esmere çalan.

esmer küf *is. bot.* Esmer küfler familyasının asalak hayata uyabilen örnek türü, özellikle arılarda öldürücü gelişmeler doğuran ilkel mantar *(Mucor mucedo).*

esmer küfler *ç. is. bot.* Asalak yaşayışa uymuş türleri de bulunan yosunumsu mantarlar familyası.

esmerleşme *is.* Esmerleşmek işi.

esmerleşmek *(nsz)* **1.** Esmer duruma gelmek. **2.** Siyaha yakın bir koyu renk almak: *"Güneş hayli alçalmış, sular esmerleşmeğe başlamıştı."* -H. Taner.

esmerleştirme *is.* Esmerleştirmek işi.

esmerleştirmek *(-i)* Esmer duruma getirmek: *"Kül rengi, morumsu bulut... kısa sürede ovanın üstünü de kapladı, ortalığı esmerleştirdi."* -T. Buğra.

esmerlik, -ği *is.* Esmer olma durumu: *"Su hep akıyor, toprak her an biraz daha koyulaşarak esmerliğini buluyordu."* -T. Buğra.

esmer su yosunları *ç. is. bot.* Şeritleri bölmeli, renkleri esmer su yosunları.

esmer şeker *is.* Kristal şeker yapımı sırasında kristallerin santrifüjleme ile ayrılmasından sonra kalan şurubun kristallendirilmesi sonucu elde edilen daha çok kraker ve bisküvilerde kullanılan çok ince kristalli, koyu renkli, kokulu bir şeker.

esna *is. (esna:) Ar. esnâ'* Bir işin yapıldığı an, sıra: *O esnada ben burada değildim. "Ben de o esnada onun söyleyemediği tarafları zihnimden tamamlıyordum."* -R. N. Güntekin.

→ ***esnaf ağzı, esnaf loncası***

esnaf *ç. is. Ar. esnâf, sınf'* ın çokluk biçimi **1.** Küçük sermaye ve sanat sahibi:

Çarşı esnafı. "Devlet, esnaf ve sanatkârı koruyucu ve destekleyici tedbirleri alır." -Anayasa. *"Kendileri balıkçı olmayıp da balık satan esnafı da severim."* -S. F. Abasıyanık. **2.** *argo* Kötü yola sapmış olan kadın: *Esnaftan bir kadın.* **3.** *mec.* Başlıca düşüncesi, mesleğinin bütün inceliklerinden yararlanıp bunları karşısındakinin zararına kullanarak ve meslekte kötü örnek oluşturarak çok para kazanmak olan kimse.

→ ***esnaf ağzı, esnaf loncası***

esnaf ağzı *is.* Çarşı ve pazarda satıcıların müşteri çekmek için kullandıkları dil.

esnaflık, -ğı *is.* **1.** Esnaf olma durumu. **2.** Esnafın yaptığı iş.

esnaf loncası *is. tar.* Herhangi bir meslek dalında esnafların kurduğu dernek.

esnasında *zf. (esna:sında)* Sırasında, olduğu anda.

esnek, -ği *is.* ve *s.* **1.** Bir dış gücün etkisi altında uzamak, kısalmak, eğrilmek gibi biçim değişikliklerine uğradıktan sonra, etkinin kalkmasıyla eski biçimini alabilme özelliğinde olan, elâstikî: *Çelik ve kauçuk çok esnek cisimlerdir.* **2.** *mec.* Değişik yorumlara elverişli: *Esnek bir tutum.*

esnekleşme *is.* Esnekleşmek işi veya durumu.

esnekleşmek *(nsz)* Esnek bir durum almak.

esnekleştirme *is.* Esnekleştirmek işi.

esnekleştirmek *(-i)* Esnek duruma getirmek.

esneklik, -ği *is.* Esnek olma durumu, elâstikiyet.

esneme *is.* Esnemek işi: *"Mahmur, esnemelerle dolu bir sesle, tanıdık adları sıraladı."* -A. İlhan.

esnemek *(nsz)* **1.** Uykulu, sıkıntılı veya yorgunluk duyulan bir anda ağzı geniş çe açarak soluk alıp vermek: *"Birden çenelerim gerildi. Uzun uzun esnedim."* -A. Haşim. *"Minderin üzerine uzanıp esneye gerine vakit geçirmekten çok zevk alırım."* -R. H. Karay. **2.** Bir cisim bir etki ile biçim değiştirmek: *"Kapılar esnemiş, eğrilmiş; topuzları kaybolmuş."* -R. H. Karay. **3.** Bollaşıp genişlemek.

esnetme *is.* **1.** Esnetmek işi. **2.** *sp.* Türlü sebeplerle kısalan kasları açmak ve uzatmak için bağlı bulundukları eklemlerde yapılan esnek, yaylı ve zorlu germe hareketi.

esnetmek *(-i)* Esnemesine sebep olmak.

esneye esneye *zf.* Sürekli esneyerek: *"Yanımızda bulunduğu zaman esneye esneye çene kemiklerimiz kopuyor."* -R. N. Güntekin.

esneye gerine *zf.* Esneyerek: *"Minderin üzerine uzanıp esneye gerine vakit geçirmekten çok zevk alırım."* -R. H. Karay.

esneyiş *is.* Esnemek işi veya biçimi: *"Bütün mesut esneyişlerin hayalimden geçişini seyrederek tekrar tekrar esnedim."* -A. Haşim.

espas *is. Fr. espace* **1.** Bir kelimenin harflerini ayırmak için kullanılan harflerden daha kısa ve küçük metal çubuk. **2.** Aralık.

espaslı *s.* **1.** (basımcılıkta) Espası olan. **2.** Aralıklı.

Esperanto *öz. is. (esperanto) İsp.* Polonyalı doktor L. Zamenhof tarafından bütün milletlerce kullanılmak için 1887'de hazırlanmış, grameri on altı kurala dayanan, kolay bir yapma dil.

Esperantocu *is.* Esperanto yanlısı.

esperi *is. zool.* Ava alıştırılamayan bir tür doğan.

espiyon *is. Fr. espion* Birinin kusur veya suçlarını gizlice bildirmesi için o kimsenin üstleri tarafından tutulmuş olan ve bundan çıkar sağlayan kişi.

espressivo *is. (espressi'vo) İt. müz.* Duygulu, içten.

espri *is. Fr. esprit* **1.** İnce anlamlı, düşündürücü ve şakalı söz, nükte: *"İnceliği bu özelliğine de sindiği için esprileri hiçbir zaman harcayıcı olmazdı."* -H. Taner. **2.** Yazıda, resimde, sözde ve davranışta ince, derin anlam, nükte: *Romanın esprisi.* **espri patlatmak** konuşma sırasında, beklenilmedik anda, ortama uygun hoş, nükteli veya ilginç söz söylemek. **espri yapmak** nükteli, şakalı söz söylemek: *"Anlattığı fıkralarla yaptığı esprilere kendi asla gülmezdi."* -Ç. Altan.

esprili *s.* **1.** Esprisi olan: *"Kısa ve esprili sunuşlarını bizzat kendi yapardı."* -H. Taner. **2.** Espiri yapma niteliğini taşıyan (kimse): *"Esprili bir zat, insan üç kere ölür demiş: Bir kere memur olunca, bir kere evlenince, bir kere de eceli ile!"* -H. Taner.

espritüel *s. Fr. esprituel* Yerinde ve zamanında, güzel ve hoş karşılanan, ince anlamlı, düşündürücü söz söyleyen, nükte yapan (kimse).

esrar (I) *ç. is. (-ra:rı) Ar. esrār, sırr'* ın çokluk biçimi Gizler, sırlar: *"Yüzüme, tekrar o eski, esrar dolu gözlerle bakıyor."* -Y. Z. Ortaç. **esrara dalmak** sırlara gömülmek: *"Sular büsbütün kararınca Boğaz'ın hayatı da büsbütün esrara dalar."* -A. Ş. Hisar.

→ ***esrarengiz, esrarkeş, esrar kumkuması, esrar perdesi, esrar tekkesi***

esrar (II) *is.* Hint kenevirinden çıkarılan ve kullanılacak miktara göre uyarıcı, sarhoş edici veya uyuşturucu etkileri olan bir madde. **esrar çekmek** esrar içmek.

→ ***esrar otu***

esrarcı *is.* Esrar yapan, satan veya esrar çeken kimse.

esrarcılık, -ğı *is.* Esrarcının işi.

esrarengiz *s. (esra:rengiz) Ar. esrār + Far. -engīz* Gizlerle, sırlarla örtülü, esrarlı: *"Balonun salonlarında şimdi esrarengiz bir hava dolaştı."* -A. Gündüz.

esrarengizlik, -ği *is.* Esrarlı olma durumu: *"Zekeriya sofrasının esrarengizliğini öğrenmek cazibesine kapıldım."* -A. Gündüz.

esrarkeş *is. Ar. esrār + Far. -keş* Esrar (II) kullanmayı alışkanlık durumuna getiren kimse: *"Dalga geçen esrarkeşin gözü ne görürse, kırk derece ateşle yanan adamın dışa fırlayan gözü de onu görür."* -A. Haşim.

esrarkeşlik, -ği *is.* Esrarkeş olma durumu.

esrar kumkuması *is. kim.* Kim olduğu ve neler yaptığı bilinmeyen kimse.

esrarlı (I) *s.* Gizli yönleri bulunan, ne olduğu anlaşılamayan, akıl erdirilemeyen, esrarengiz: *"Gözlerimi açtığım zaman, geceleyin bana esrarlı, korkunç görünen herşeyi olduğu gibi, kuruntusuz seyrettim."* -R. H. Karay. *"Aldırmadı, aynı esrarlı ve bir parça alaycı inatla devam etti."* -R. N. Güntekin.

esrarlı (II) *is.* İçinde esrar bulunan: *Esrarlı sigara.*

esrar otu *is. bot.* Hint keneviri.

esrar perdesi *is.* Bir şeyin anlaşılmasını güçleştiren engel.

esrar tekkesi *is.* Toplu ve gizli olarak esrar içilen yer.

esre *is.* Arap yazısında, bir ünsüzün dar, düz ve kısa (ı,i) okunacağını gösteren işaret, kesre.

esri *is.* ve *s.* Esrik.

esrik, -ği *is.* ve *s. esk.* Esrimiş, sarhoş, mest, sermest.

esriklik, -ği *is. esk.* Sarhoş olma durumu.

esrime *is. hlk.* Sarhoş olma işi, gaşiy.

esrimek *(nsz) esk.* **1.** Herhangi bir sebeple kendinden geçmek, gaşyolmak. **2.** *esk.* Coşup kendinden geçmek, vecde gelmek: *"Esridi Yunus'un canı / Bana seni gerek seni."* -Yunus Emre. **3.** *esk.* Mest olmak, sarhoş olmak.

esritme *is.* Esritmek işi.

esritmek *(-i)* Sarhoş olmasına yol açmak, sarhoş etmek.

essah *is. Ar. eşaḥḥ hlk.* Doğru, gerçek, sahi.

estağfurullah *ünl. (esta'ğfuru:llah) Ar. estaġfuru'l-lah* Teşekkür edilen veya övülen bir kimsenin söylediği bir incelik ve alçak gönüllülük sözü.

estamp *is. Fr. estampe* Metal, tahta vb.üzerine kazıldıktan sonra basılan resim.

estampaj *is. Fr. estampage* Metal, tahta vb.üzerine resim basma, çoğaltma yöntemi.

estek köstek *zf.* "Oyalamak, yersiz bahaneler bulmak, işten kaçınmak" gibi anlamlara gelen **estek köstek etmek** veya **estek etmek, köstek etmek** biçimlerinde

de kullanılır: *"Haberler iyi değil, rivayetler gönlümü bulandırıyor, sürgünmüş, göz hapsiymiş, estek köstek."* -A. İlhan.

ester *is. Alm. kim.* Oksijenli asitler ile alkollerin aralarından bir su molekülü ayrılması sonucunda verdikleri madde.

esterleşme *is. kim.* Oksijenli asitlerle alkollerin birleşerek ester oluşturması.

estet *is. Fr. esthète* Güzeli en üstün, en yüce değer sayan kişi.

estetik, -ği *is. Fr. esthétique < Yun.* **1.** Sanatsal yaratının genel yasalarıyla sanatta ve hayatta güzelliğin kuramsal bilimi, güzel duyu, bediiyat: *"Boğaziçi'nin, Sarayburnu yarımadasını, tarihî üslûp ve estetiklerini korumak için çok iyi hazırlanmış projeler var."* -H. Taner. **2.** *s.* Güzellik duygusu ile ilgili olan veya güzellik duygusuna uygun olan: *Estetik duygu. Estetik bir yapı.* **3.** *is. fel.* Güzelliği ve güzelliğin insan belleğindeki ve duygularındaki etkilerini konu olarak ele alan felsefe kolu, güzel duyu: *Mantık, gerçeğe ermek için akla nasıl kılavuzluk ediyorsa, estetik de güzeli bulmak için duyguya öyle yol gösterir.* **4.** *s. tıp* Kusurlu bir organı düzeltmek veya güzelleştirmek amacıyla uygulanan (yöntemler): *Estetik cerrahî.*

estetikçi *is.* Estetikle uğraşan kimse.

estetikçilik, -ği *is. fel.* Gerçeklik ve yarar kaygılarından sıyrılarak, bir sanat veya felsefe konusunu salt güzelliği için sevme kuramı, güzel duyuculuk.

estetizm *is. Fr. esthétisme* Estetikçilik, güzel duyuculuk.

estirilme *is.* Esritilmek işi.

estirilmek *(nsz)* Estirmek işi yapılmak.

estirme *is.* Estirmek işi.

estirmek *(-i)* Esmesini sağlamak.

estomp *is. Fr. estompe* Kara kalem resimde çizgiyi veya pastel boyasını yaymak için kullanılan kendi üzerine sarılmış kâğıt veya deri.

esvap, -bı *is. (-va:bı) Ar. eṣvāb; ṣevb'* in çokluk biçimi *esk.* Giysi, giyecek, elbise: *"Bütün esvabı bir mintan ve eski bir pantolondan ibaretti."* -Y. K. Beyatlı.

esvaplık, -ğı *s.* ve *is.* Esvap yapmaya elverişli (kumaş).

eş *is.* **1.** Birbirinin aynı olan veya birbirine çok benzeyen iki şeyden her biri, benzer: *Bu masanın bir eşi de bizde var. "Çorabın öbür eşini yerden almak için sol ayağını uzatıyordun."* -Ö. Seyfettin. **2.** Karı kocadan her biri, hayat arkadaşı, refik, refika: *"Kadın diye eşini bellemiş, dürüst, aile babası bir adamdır."* -Z. Selimoğlu. *"Kahvesini de pek âlâ kendi pişirebilecekken eşinin önüne getirmesini bekler."* -H. Taner. **3.** Birlikte yaşayan dişi ve erkek hayvandan her biri: *Güvercin eşini arıyor.* **4.** *hlk.* Kuma, ortak. **5.** *hlk.* Arkadaş. **6.** *hlk.* Etene, son, meşime. **7.** İkişer kişilik gruplarla oynanan oyunlarda, ortak oynayan iki kişiden her birinin öbürüne göre durumu: *Briçte kuvvetli bir eş seçti.* **eş tutmak** talimde veya oyunda ikişer olmak için arkadaş seçmek. **eşi manendi olmamak** benzeri olmamak: *"Bir zamanlar Akıntıburnu'nda çalarken, İstanbul'da eşi manendi yokmuş."* -H. Taner.

→ ***eş adlı, eş adlılık, eş anlam, eş anlamlı, eş anlamlılık, eş bacaklılar, eş basınç, eş basınçlı, eş başkan, eş biçim, eş biçimli, eş biçimlilik, eş cinsel, eş cinsellik, eş çekim, eş değer, eş değerli, eş değerlik, eş deprem, eş dost, eş eksenli, eş güdümcü, eş güdümlü, eş kanatlı, eşkenar, eş koşma, eş koşmak, eş merkezli, eş sesli, eş seslilik, eş sıcak, eş yapı, eş yapım, eş yükselti, eş zaman, eş zamanlı, eş zamanlılık***

eş adlı *is.* ve *s. gr. bk.* eş sesli.

eş adlılık, -ğı *is. bk.* eş seslilik.

eş anlam *is. gr.* Sözler arasında anlam birliği olması durumu.

eş anlamlı *s. gr.* Anlamları aynı veya birbirine çok yakın olan (kelimeler), anlamdaş, müteradif, sinonim: *Muşmula ile beşbıyık eş anlamlı kelimelerdir.*

eş anlamlılık, -ğı *is.* Eş anlamlı olma durumu, anlamdaşlık.

eşantiyon *is. Fr. échantillon* **1.** Basit örnek: *"Avrupa firmalarından gelen yeni ilâç eşantiyonlarının tariflerini dikkatle okur, not ederdim."* -R. N. Güntekin. *"Dünyada böyle acayip eşantiyonlar da varmış gibilerden küçümsemeye ve alaya koyan bir hayretle bakıyor."* -H. Taner. **2.** *is.* Bir malın niteliğini belirtmek, özelliklerini göstermek amacıyla, o malın parasız verilen veya gönderilen parçası.

eşarp, -bı *is. Fr. écharpe* Baş örtüsü.

eş bacaklılar *ç. is. zool.* Denizlerde, karalarda ve tatlı sularda, başka hayvanların asalağı, asalakların ara konakçısı veya özgür olarak yaşayan kabuklular takımı.

eş basınç, -cı *is. coğr.* Hava basınçları eşit olan yeryüzü noktalarını birleştirdiği var sayılan eğri, izobar eğrisi.

eş basınçlı *s. fiz.* Basıncın hep aynı kalması.

eş başkan *is.* Bir kurul, toplantı veya kongrenin başkanlığını yapan başkanlardan her biri.

eş biçim *is. kim.* Başka bir şeyin biçim veya yapı bakımından aynısı olan şey, izomorf.

eş biçimli *s. kim.* Biçim veya yapı bakımından birbirinin benzeri veya aynısı olan, izomorfik.

eş biçimlilik, -ği *is. kim.* **1.** Benzer yapıda olan maddeler arasındaki billûrlaşma benzerliği, izomorfizm. **2.** *mat.* İki matematik kümesi arasında benzerlik bağıntısı, izomorfizm. **3.** *zool.* Organizmada çeşitli soylardan ileri gelen benzerlik, izomorfizm.

eş cinsel *s.* Kendi cinsinden kimselerle cinsel ilişkide bulunan kimse, homoseksüel.

eş cinsellik, -ği *is.* Eş cinsel olma durumu, homoseksüellik.

eş çekim *is. bk.* tıpkı çekim.

eş değer *is.* Değer yönünden birbirine eşit olan (şey), muadil: *"Onlar bizden eş değer kişi muamelesi beklemektedir."* -H. Taner.

eş değerli *s.* **1.** Değerleri eşit olan. **2.** *mat.* Eş biçimli olmadıkları hâlde yüz veya hacim ölçümleri eşit bulunan (biçim). **3.** *mat.* Cebirde karşılıklı olarak çözümleri aynı olan (denklem sistemleri).

eş değerlik, -ği *is. mat.* Eş değer olma durumu, muadelet: *İki alanın eş değerliği. İki denklem sisteminin eş değerliği.*

eş deprem *is. jeol.* Çeşitli yerlerde aynı hızla duyulmuş (aynı dereceli) olan deprem.

eş dost *is.* Tanıdıklar: *"Sağlığını sormaya gelip giden eş dostun ağzı da sıkı sıkı tembihlenip kilitlenince..."* -A. İlhan.

eşek *is. zool.* **1.** Atgillerden, uzun kulaklı binek ve hizmet hayvanı, merkep *(Equus asinus).* **2.** *mec.* Kaba, yeteneksiz, inatçı kimse. **3.** *hlk.* Odun kesmek için kullanılan üç veya dört ayaklı sehpa. **4.** *hlk.* Duvar örmek, sıva yapmak gibi işlerde kullanılan dört ayaklı sehpa. **eşeğe gücü yetmeyip semerini dövmek** *tkz.* güçlü birine kızıp da ondan alamadığı hıncını çevresindekilerden çıkarmak. **eşeği düğüne çağırmışlar, "ya su lâzımdır, ya odun" demiş** yersiz veya zamansız yapılan ikramlara her zaman bir karşılık beklendiğini anlatır. **eşeğini** (veya **atını**) **sağlam kazığa bağlamak** işini güven altına almak. **eşek derisi gibi 1)** derisi çok kalın; **2)** *mec.* duygusu az, duygusuz. **eşek gibi** kaba, düşüncesiz. **eşek hoşaftan ne anlar (suyunu içer, tanesini bırakır)** *kaba* beğenilebilecek bir şeyi değerlendiremeyen, küçümseyen kimseler için kullanılır. **eşek kadar** *kaba* büyük, iri; aşırı derecede gelişmiş. **eşek kulağı kesilmekle küheylân olmaz** *tkz.* aslında niteliksiz olan bir şeye ne yapılsa değişmez. **eşek kuyruğu gibi ne uzar, ne kısalır** *tkz.* durumunda, çalışmasında hiçbir gelişme görülmeyen kimseler için kullanılır. **eşek sudan gelinceye kadar dövmek** *tkz.* adamakıllı dövmek: *"...uslu otur, yoksa ufak bir münasebetsizliğini duyarsam, eşek sudan gelinceye kadar döverim, kemiklerin kırılır, anladın mı?"* -R. H. Karay. **eşekten düşmüş karpuza dönmek** *argo* **1)** çok şaşırmak, donup kalmak; **2)** kötü bir duruma düşmek: *"Bunlar ezberlerindeki manileri söylerler, dağarcıklarında mani kalmayınca da eşekten düşmüş karpuza dönerler."* -S. Birsel.

→ ***eşek arısı, eşekbaşı, eşek cenneti, eşek davası, eşek dikeni, eşek hıyarı, eşek inadı, eşek kafalı, eşek marulu, eşek maydanozu, eşek otu, eşek sıpası, eşek sırtı, eşek şakası***

eşek arısı *is. zool.* Zar kanatlılar takımından, ağılı iğnesi olan bir tür iri yaban arısı *(Vespa crabro).*

eşekbaşı *is. kaba* Yetkisi önemsenmeyen, gücünü gerektiği gibi göstermeyen kimse: *"Sen necisin? Eşekbaşı mısın bu sınıfta?"* -R. Ilgaz.

eşek cenneti *is. argo* Öbür dünya.

eşekçe *s.* ve *zf. (eşe'kçe)* Kaba (bir biçimde): *"Kızcağıza eşekçe bir cevap verdim."* -P. Safa.

eşekçi *is.* Eşeklerle yük taşıyan veya insan gezdiren kimse, merkepçi.

eşekçilik, -ği *is.* Eşekçinin işi.

eşek davası *is. mat. esk.* Bir dik üçgende hipotenüsün karesinin dik kenarların kareleri toplamına eşit olduğunu kanıtlayan teorem.

eşek dikeni *is. bot.* Deve dikeni türünden bir bitki, kenger.

eşek hıyarı *is. bot.* Kabakgillerden yabanî tırmanıcı, otsu bir bitki *(Ecballium elaterium).*

eşek inadı *is. kaba* Söylediğinden veya yaptığından dönmeme, çok direnme.

eşek kafalı *is. mec.* Kalın kafalı, anlayışsız, kavrayışsız (kimse).

eşekkulağı *is. bot.* Karakafes.

eşekleşme *is.* Eşekleşmek işi.

eşekleşmek *(nsz) kaba* Çok anlayışsız ve kaba davranışlarda bulunmak.

eşeklik, -ği *is. mec.* Çok anlayışsız ve kaba davranış: *"Cahillik devrimizin eşekliklerini saymazsak, neye yaradı bu ömür?"* -A. İlhan.

eşek marulu *is. bot.* Bir tür yabanî marul.

eşek maydanozu *is. bot.* Maydanozgillerden iki yıllık otsu bir bitki *(Anthriscus silvestrisis).*

eşek otu *is. bot.* Evliya otu.

eş eksenli *s.* Motorlarda eksen ölçülerinin eşit olması.

eşek sıpası *is. kaba* Sövgü veya sevgi sözü olarak kullanılır.

eşek sırtı *is.* Beşik örtüsü.

eşek şakası *is. tkz.* Ağır el şakası.

eşelek, -ği *is. hlk.* Elma, armut, ayva gibi meyvelerin yenmeyen iç bölümü.

eşeleme *is.* Eşelemek işi.

eşelemek *(-i)* **1.** Toprak, kül gibi toz durumunda bulunan şeyleri hafifçe kazıp karıştırmak: *"Eşeledik külleri, kıvılcımlar parladı."* -C. Uçuk. **2.** *mec.* Bir işin, sorunun aslını anlamaya çalışmak; kurcalamak: *"Bunu burada eşeleyip kimseyi üzmek istemeyiz."* -H. Taner. **3.** Dağıtıp karıştırmak: *"Cânan'ın odasında, ayaklarıyla yorganı eşeleyip karyolayı sarsarak hıçkırırken buldu."* -P. Safa.

eşelenme *is.* Eşelenmek işi.

eşelenmek *(nsz)* **1.** Eşelemek işi yapılmak: *"Dünyanın sorunları eşelendikçe altından yeni sorunlar çıkıyor."* -S. Birsel. **2.** Bulunduğu yeri kendi kendine eşelemek.

eşelmobil *is. Fr. échelle mobille* Üretilen mal değerlerinin iniş çıkışına göre tespit edilen ücret ödeme ölçümü.

eşey *is. biy.* **1.** Bireye, üreme işinde ayrı bir görev veren ve erkekle dişiyi ayırt ettiren özel yaradılış, cinslik, cinsiyet. **2.** *zool.* Bir organizmanın dişi veya erkek olarak sınıflandırılmasını sağlayan görev, yapı ve karakter topluluğu.

eşeyli *s. biy.* Erkek veya dişi eşeyden birine sahip olan, diğer eşey olmadan üreyemeyen cinsliği olan.

→ ***eşeyli üreme***

eşeylilik, -ği *is.* Eşeyli canlının durumu.

eşeyli üreme *is.* İki bireyin bir araya gelmesini gerekli kılan ve gametlerin birbirleriyle döllenmesini sağlayan üreme biçimi.

eşeysel *s. biy.* Cinsel, cinsî.

eşeysiz *s. biy.* Eşeyi olmayan, cinsliksiz.

→ ***eşeysiz çoğalma***

eşeysiz çoğalma *is. biy.* Eşey hücreleri oluşturmaksızın, bölünme yoluyla çoğalma.

eşgin *s. bk.* eşkin.

eş güdüm *is.* Belli bir amaca ulaşmak için türlü işler arasında bağlantı, ilişki, düzen ve uyum sağlama, koordinasyon: *"Uluslar arası büyük iş birliğine gereksinme gösteren etkinlikleri desteklemek, onların arasında eş güdüm sağlamak için bütün manevî ve maddî güçlerini harekete geçirdi."* -H. Taner.

eş güdümcü *s.* ve *is.* Türlü işler arasında düzen ve uyum sağlayan (kimse), koordinatör.

eş güdümlü *is.* Aralarında eş güdüm bulunan, koordine.

eşhas *ç. is. (eşha:s) Ar. eşḫāṣ; saḫṣ'* ın çokluk biçimi *esk.* **1.** Kişiler, şahıslar: *"Memleket'in Rahmi Bey gibi eşhasa şiddetle ihtiyacı vardır."* -T. Buğra. **2.** *esk.* Bir olayda veya edebî bir eserde yer alan kişiler.

eşik, -ği *is.* **1.** Kapı boşluğunun alt yanında bulunan alçak basamak: *"Sofaya açılan kapının eşiğine gelmişti."* -T. Buğra. **2.** Kapı ağzında basamağın konulabileceği yer: *"Adımlarını eşikten atarken saraydan ne vakit ve ne duygularla çıkacaklarını kendileri de bilmiyorlardı."* -R. E. Ünaydın. **3.** *mec.* Başlangıç yeri, başlangıç noktası, yakını: *Dünya yeni bir ekonomik bunalımın eşiğinde.* **4.** *müz.* Telli çalgılarda üzerine tellerin bindiği köprü. **5.** *coğr.* Karalar üzerinde veya deniz diplerinde birbirine komşu iki çukurluğu ayıran tümsek biçiminde, üzeri çoğu kez düz kabartılar. **6.** *psikol.* Bir tepkinin başlamasında, ortaya çıkmasında etkili olan ruhî, fizyolojik nokta. **eşiğine yüz sürmek** bir dilekte bulunmak için bir kişiye yalvarmaya gitmek. **eşiğini aşındırmak** işini yaptırmak için bir yere çok gidip gelmek. **eşiğini atlamak** bir konuya veya bir soruna hakkıyla vakıf olmak : *"Sevginin, merhametin eşiğini atlayanlar, ıstırabın gömleğini de kendiliğinden giyinirler."* -A. H. Tanpınar.

eşilme *is.* Eşilmek işi.

eşilmek *(nsz)* Eşmek işine konu olmak.

eşinme *is.* Eşinmek işi.

eşinmek *(nsz)* (hayvan) Ayağıyla yeri kazmak.

eşir *is. Ar.* Küstah, saygısız kimse.

eşit *s.* **1.** Yapı, değer, boyut, nicelik ve nitelik bakımından birbirinden ne artık ne eksik olmayan (iki veya daha çok şeyler), müsavî: *"Bunlar bastonlarına dayanarak hep eşit adımlarla yürürler."* -S. Birsel. **2.** Aynı haklardan yararlanan, aynı düzeyde olan: *"Herkes... kanun önünde eşittir."* -Anayasa.

→ ***eşit çenetli***

eşit çenetli *s.* İki çenetli birbirine eşit yumuşakçalar.

eşitçi *s.* Eşitçilik yanlısı.

eşitçilik, -ği *is.* İnsanların özellikle hukuk, siyaset ve ekonomi bakımlarından eşitliğini isteyen öğretilerin genel adı, müsavatçılık.

eşitleme *is.* Eşitlemek işi.

eşitlemek *(-i)* Eşit duruma getirmek.

eşitlenme *is.* Eşitlenmek işi.

eşitlenmek *(nsz)* Birbiriyle eşit duruma gelmek.

eşitleşme *is.* Eşitleşmek işi veya durumu.

eşitleşmek *(nsz)* Eşit duruma gelmek.

eşitleştirme *is.* Eşitleştirmek işi.

eşitleştirmek *(-i)* Eşit duruma getirmek.

eşitlik, -ği *is.* **1.** İki veya daha çok şeyin eşit olması durumu, denklik, müsavat, muadelet. **2.** Kanunlar yönünden insanlar arasında ayrım bulunmaması durumu. **3.** *sos.* Bedenî, ruhî, başkalıkları ne olursa olsun, insanlar arasında toplumsal ve siyasî haklar yönünden ayrım bulunmaması durumu: *"Bunlar, eşitlikten yana olduklarını söyleseler de, yaptıkları işler hep kendi ipliklerini boyamaya dayanır."* -S. Birsel.

→ ***eşitlik derecesi, eşitlik eki***

eşitlik derecesi *is. gr.* Gibi veya kadar edatları ile kavramların karşılaştırılıp eşit ölçüde gösterilmesi: *Ahmet kadar Ali de çalıştı. Uçak yıldırım gibi gidiyor.*

eşitlik eki *is. gr.* Kelimeye "gibi, göre" anlamı katan ek. Türkçede bu kavramları -ce, -si ekleri verir: *Bence (ben-ce), çocuksu*

(çocuk-su).

eşitsiz *s.* Eşit olmayan, gayrimüsavi.

eşitsizlik, -ği *is.* İki veya daha çok şeyin eşit olmaması durumu, müsavatsızlık.

eşkâl, -li *is. (eşkâ:l) Ar. eşkāl şekl'* in çokluk biçimi *esk.* Biçimler, şekiller, kılık: *"Mademki rastladım, o hâlde bu eşkâlde bir kadın muhakkak vardı."* -R. H. Karay.

eş kanatlı *ç. is. zool.* Kabuklu bitler, yaprak bitleri ve ağustos böcekleri gibi bitki sağlığı yönünden çok önemli familyaları içine alan, zarsı kanatları bir boyda, hortumlu böcekler takımının bir alt takımı.

eşkenar *is.* ve *s. geom.* Kenarları eşit olan.

*→ **eşkenar dörtgen, eşkenar üçgen***

eşkenar dörtgen *is.* ve *s. geom.* Dört kenarı da bir birine eşit olan dörtgen, main: *"Kuledeki eşkenar dörtgen saat on biri çeyrek geçeyi vuruyor."* -R. E. Ünaydın.

eşkenar üçgen *is. geom.* Üç kenarı da birbirine eşit olan üçgen: *"Tabanı otuz, otuz beş metre kadar tutan bir eşkenar üçgen biçimindedir."* -T. Buğra.

eşkıya *ç. is. (eşkıya:, k kalın okunur) Ar. eşḳıyā; şaḳī'* nin çokluk biçimi **1.** Dağda, kırda yol kesen hırsızlar, haydutlar: *"Nice kendi hâlinde insanları, dağ başlarında eşkıya tenkil eder gibi öldürttü."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** Haydut, kır hırsızı: *"Bir zamanlar Rumeli'de eşkıya peşinde çekmediği sıkıntı kalmamış."* -R. H. Karay. **eşkıya gibi** yüzü, bakışları ve kılığı korkunç olan.

eşkıyalık, -ğı *is.* Eşkıya olma durumu veya eşkıyaca davranış: *"Bu adam bir aralık eşkıyalık yapmış çok nemrut bir herif."* -P. Safa.

eşkin (I) *is.* **1.** Atın bir tür hızlı yürüyüşü. **2.** *s.* Böyle yürüyen (at): *Eşkin bir at.* **3.** *zf.* Böyle bir yürüyüş ile: *Eşkin gitmek. "At, eşkinle beş on dakikada gittiği yolu, dört nala, bir iki dakikada geldi."* -M. Ş. Esendal.

eşkin (II) *is.* Sürgün, filiz: *"Kuşburnunu budarlar / Eşkin sürmesin deyi."* -Halk türküsü.

eşkinci *is.* Savaşa giden eyalet askeri.

eşkinli *s.* Hızlı ve düzenli giden (at).

eşkinsiz *s.* Hızlı ve düzenli gitmeyen (at).

eş koşma *is.* Tanrı'nın birden çok olduğuna inanma, Tanrı'ya ortak koşma, şirk.

eş koşmak *(-e)* Tanrı'ya ortak koşmak, Tanrı'dan başka bir tanrı bulunduğuna inanmak, şirk koşmak.

eşlek, -ği *is. astr.* Ekvator.

eşleksel *s.* Ekvatoral.

eşlem *is.* Kopya.

eşleme *is.* **1.** Eşlemek işi. **2.** *sin.* Görüntü ve ses kuşakları arasındaki bağ, senkronizasyon.

eşlemek *(-i)* **1.** Benzer iki şeyi bir araya getirmek. **2.** *sin.* Ses ile görüntü arasında gerekli bağı sağlamak.

eşlemeli *s. sin.* Eşlemesi yapılmış (film).

eşlemesiz *s. sin.* **1.** Görüntü ve ses kuşakları veya ses kuşakları arasında eşleme bulunmayan (film). **2.** Eşlemesi bozulmuş olan (film).

eşlenik *s. mat.* Herhangi bir biçimde birbiriyle oranlı bulunan (nokta, çizgi, sayı).

eşlenme *is.* Eşlenmek işi.

eşlenmek *(nsz)* Eşlemek işine konu olmak.

eşleşme *is.* Eşleşmek işi.

eşleşmek *(nsz, -le)* **1.** Birbiriyle eş olmak, eş tutmak. **2.** Çiftleşmek.

eşleştirme *is.* Eşleştirmek işi.

eşleştirmek *(-i)* Eşleşmesini sağlamak.

eşli *s.* Eşi olan, eşi ile birlikte.

eşlik, -ği *is.* **1.** Eş olma durumu. **2.** *müz.* Belirli bir modeli ile armoni oluşturan ve bir veya birkaç partiye bölüştürülen sesler bütünü. **eşlik etmek 1)** bir solist, bir çalgı veya orkestra ile birlikte müzik icra etmek, refakat etmek; **2)** beraberinde gitmek, arkadaşlık etmek, refakat etmek; **3)** beraberinde bulunmak: *"Ona eşlik eden iyimserlik havası, yaşam sevinci bir an olsun bulutlanmasın istiyorduk."* -H. Taner.

eşme *is.* **1.** Eşmek işi. **2.** *hlk.* Kaynak, pınar.

eşmek, -er (I) *(-i)* **1.** Toprağı veya toprak gibi yumuşak bir şeyi biraz kazmak: *"Bu adamda toprağı değnekle eşmek ve böyle, yer yurt tarif etmek merakı vardı."* -R. H. Karay. *"Bereket versin ateş koydu demin komşu kadın. / Üşüyorsan eşiver mangalı, eş, eş de ısın."* -M. Â. Ersoy. **2.** *mec.* Araştırmak, incelemek.

eşmek (II) *(nsz)* (at için) Hızlı gitmek.

eş merkezli *s.* Merkezleri aynı olan iki veya daha çok şekil: *Eş merkezli iki çember.*

eşofman *is. Fr. échauffement* Spor çalışmalarında giyilen, pamuklu veya sentetik kumaştan, iki parçalı giysi.

eşölçüm *is. geom.* İzometri.

eşraf *ç. is. (-ra:f) Ar. eşrāf: şerīf* in çokluk biçimi. Bir yerin zenginleri, sözü geçenler, ileri gelenler: *"Öte taraftan da ileri fikirlerim kasaba eşrafını kuşkulandırmaya başlamıştı."* -R. N. Güntekin.

eşraflık, -ğı *is.* Eşraf olma durumu: *"Ağalığını ve eşraflığını hiç unutmamıştı."* -F. R. Atay.

eşref *s. Ar. eşref esk.* Çok onurlu, çok şerefli.

*→ **eşref saati***

eşref saati *is.* **1.** Bir işin olumlu yola girmesi için en uygun zaman. **2.** İş görecek kimsenin ters davranmayarak, güçlük çıkarmayarak uysallık gösterdiği zaman.

eşribegâh *is. (eşribegâ:h) Ar. eşribe + Far. -gāh* Büfelerde içki ve benzeri şeylerin ikram edildiği yer.

eş sesli *is.* ve *s. gr.* Söylenişleri aynı, anlam ve kökleri ayrı olan (kelimeler), eş adlı, sesteş, homonim: *Sayı adı "yüz" ile "çehre" anlamındaki "yüz" eş sesli iki kelimedir.*

eş seslilik, -ği *is. gr.* Eş sesli olma özelliği, eş adlılık.

eş sıcak, -ğı *s. coğr.* Sıcaklığı eşit olan (yeryüzü noktası), izoterm.

*→ **eş sıcak eğrisi***

eş sıcak eğrisi *is. coğr.* Sıcaklığın yeryüzünde veya bir bölgedeki dağılışını göstermek amacıyla düzenlenen haritalarda, eşit sıcaklıktaki yerleri birleştiren iç içe eğrilerden her biri, izoterm eğrisi.

eşsiz *s.* **1.** Eşi benzeri olmayan veya eşi benzeri görülmemiş olan: *Eşsiz bir başarı. "Güzelliğine hayran olduğum bu eşsiz şehre karşı, onun bir insanı olmak borcumu bir derece yerine getirip sevinmiştim."* -H. Taner. **2.** Eş bulmamış, eşinden ayrılmış veya yanında eşi olmayan: *Bu kuş eşsiz kaldı.*

eşsizlik, -ği *is.* Eşsiz olma durumu: *"Öldükten sonra övülür, göklere çıkartılır, eşsizliği, benzerliği belirtilir."* -H. Taner.

eştirme *is.* Eştirmek işi.

eştirmek (I) *(-i, -e)* Eşmesini sağlamak.

eştirmek (II) *(-i) hlk.* Atı hızlı sürmek, koşturmak: *"Kimine at vermiş eştirir gezer / Kimine aşk vermiş coşturur gezer."* -Âşık Veysel.

eşya *ç. is. (eşya:) Ar. eşyā; şey"* in çokluk biçimi. Türlü amaçlarla kullanılan, insan yapısı, taşınabilir, cansız varlıkların bütünü: *"Annem Üsküp'ten, evinden, eşyasından ayrılmak istemiyordu."* -Y. K. Beyatlı. *"Güçlük, ev bulmak ve eşyayı taşımak derdiyle başlar."* -B. Felek.

eşyalı *s.* Eşyası olan: *"Adaya taşınmayı kurdular, eşyalı bir ev aradılar."* -R. H. Karay.

eş yapı *is.* Bol yağmur yağan orman bölgelerinde büyüyen ağaçların gövdelerindeki bölümler arasında belirli yapısal özellik farklarının bulunmaması durumu.

eş yapım *is.* İki tarafın ortak olarak oluşturduğu yapım: *Türk-Alman eş yapımı bir film üzerinde çalışmalara başlandı.*

eş yükselti *s. coğr.* Yükseklikleri birbirine eşit olan (yerler), izohips.

*→ **eş yükselti eğrisi***

eş yükselti eğrisi *is. coğr.* Eş yükselti noktaları arasında çizilen çizgilerin oluşturduğu eğri, izohips eğrisi.

eş zaman *s.* Aynı zaman içinde hareket eden, senkron.

eş zamanlı *s.* **1.** Başlamalarıyla bitmeleri arasında geçen zaman eşit olan (olaylar), senkronik: *Bir saat sarkacının ha-*

reketleri eş zamanlıdır. **2.** Aynı zamanda oluşan.

→ ***eş zamanlı dil bilimi***

eş zamanlı dil bilimi *is. d.b.* Bir dilin zaman içindeki değişme ve gelişmesi sırasında, belirli bir dönemde ortaya çıkan olgularını inceleyen dil bilimi.

eş zamanlılık, -ğı *is. gr.* Belli bir evrede görülen dil bilimi olgularının, olaylarının özelliği, senkroni.

et *is.* **1.** İnsanlarda, hayvanlarda deri ile kemik arasındaki kas ve yağdan oluşan tabaka: *Bu koyunda hiç et yok, pek zayıf.* **2.** Kasaplık hayvanlardan sağlanan kaslardan oluşmuş besin maddesi: *"Bu, kurumuş pastırma renginde bir et parçası idi."* -H. Taner. **3.** Ten: *Gömleği yırtılmış, eti görünüyor.* **4.** Meyvelerde çekirdekle deri arasındaki bölüm: *Bu zeytinde et denecek bir şey yok.* **et bağlamak 1)** şişmanlamak; **2)** yara kapanmak. **et tırnak olmak** sıkı aile bağı kurmak. **et tırnaktan ayrılmaz** yakın hısımlar arasındaki bağ kolay kolay kopmaz. **et tutmak** şişmanlamak: *"Ye de biraz et, can tut."* -R. H. Karay. **eti budu yerinde (**veya **etine dolgun)** şişmanca, tombul. **eti kemiği** esası, ana özelliği, asıl ağırlığı: *"Bu iki ana renk pazar yerinin etini kemiğini teşkil ediyor."* -B. R. Eyuboğlu. **eti ne budu ne? 1)** yaşı küçük; **2)** imkânları, gücü sınırlı, parası az. **eti senin, kemiği benim** çocuk velilerinin öğretmene, ustaya vb. ye çocuğun eğitiminde kendisine tam yetki verdiğini anlatmak için söylenir. **etinden et koparmak** (veya **kesmek)** çok acı vermek. **etle tırnak arasına girilmez** aile anlaşmazlıklarında bir yanı tutmak doğru değildir. **etle tırnak gibi** birbirlerine candan bağlı, sıkı ilişkili.

→ ***et beni, et kafalı, et kesimi, et kırmı, et lokması, et obur, et oburlar, et sığırı, et sineği, et suyu, et şeftalisi, et tavuğu, et toprak, etyaran, etyemez, etyemezlik***

etajer *is. Fr. étagère* Rafları olan, kapaksız ve taşınır dolap: *"Nuran, etajerin orta rafından büyük bir kartpostal albümü aldı."* -M. Yesari.

etalon *is. Fr. étalon* Ağırlık ve uzunluk ölçüleri için kabul edilmiş kanunî ölçü modeli.

etamin *is. Fr. étamine* Pamuk, keten veya ipekten, seyrek dokunmuş delikli bir tür kumaş.

etanol *is. kim. bk.* alkol.

etap, -bı *is. Fr. étape sp.* Bir yarışın belirli uzaklığı kapsayan bölümlerinden her biri, aşama, merhale.

et beni *is.* Deri dokusunun anormal büyüyüp yağlanmasıyla oluşan kabarcık: *"Çenesinde, iki beyaz kıl sarkan iri bir et beni."* -Y. Z. Ortaç.

etçi *is. hlk.* Kasap.

etçik, -ği *is.* Küçük et parçası.

etçil *s. zool.* Genellikle etle beslenen, et obur.

etçiller *ç. is. zool.* Dişleri et yiyecek biçimde gelişmiş omurgalı memeli hayvanlardan bir takım, et oburlar.

eteği düşük, -ğü *is.* ve *s.* Pasaklı veya düşkün (kadın).

etek, -ği *is.* **1.** Giysinin belden aşağıda kalan bölümü: *"Baharı çağrışır güllü eteği / Dudakları tatlı bir bal peteği."* -F. Halıcı. **2.** Vücudun belden aşağısına giyilen, değişik biçimlerde, genellikle kadın giysisi: *"Sevim'in eteği bir dikene takılıp yırtılmış, beyaz potinleri çamura batmıştı."* -R. N. Güntekin. *"Açılırdı rüzgârda kısa eteklerin / Açık saçık şarkılar söylerdin en fazla."* -A. M. Dıranas. **3.** Giysinin alt kenarı: *"Vedia'nın eteklerinden gözlerini ayırmayarak onu takip ediyordu."* -P. Safa. **4.** Çadır, kanepe örtüsü gibi kumaştan olan şeylerin yere sarkan bölümü. **5.** Dağ, tepe, yığın gibi yamaçlı şeylerin alt bölümü: *"Dağın eteklerine küme küme serpilen kerpiç evleri gördü."* -H. Z. Uşaklıgil. *"Kendisini gayet dik bir kum silsilesinin eteklerine attı."* -P. Safa. **6.** *argo* Edep yeri. **7.** Yağmur sularının, çatının bazı yerlerinden içeri sızmasını önlemek için yapılan saç örtü: *Baca eteği. Boru eteği.* **etek öpmek** yaltaklanmak, dalkavukluk etmek. **etek silkmek** el etek çekmek. **eteği belinde** kıvrak ve hamarat (kadın): *"Eteği belinde, bütün evi o çeviriyor."* -H. Taner. **eteği ayağına dolaşmak** eli ayağı dolaşmak. **eteği kirlenmek** (kadın için) namusuna dokunulmak. **eteğindeki taşı dökmek** bütün bildiklerini açıklamak. **eteğine düşmek** (veya **sarılmak)** yalvarıp yakarmak. **eteğine yapışmak** (veya **sığınmak)** birinin koruyuculuğu altına girmek. **etekleri tutuşmak** çok telâşlanmak. **etekleri zil çalmak** çok sevinmek: *"İlk mektebe gittiği gün Gülsüm'ün sevincinden etekleri zil çalıyordu."* -R. N. Güntekin.

→ ***etek bezi, etek dolusu, etek kiri***

etek bezi *is.* Kundak çocuklarının belden aşağısına sarılan bez.

etek dolusu *s.* Pek çok, bol bol, alabildiğince fazla.

etek kiri *is.* Yolsuz ilişki.

etekleme *is.* Eteklemek işi.

eteklemek *(-i)* **1.** Birinin eteğini saygı göstermek amacıyla öpmek veya öper gibi yapmak: *"Sedirin yanına varıp hanımı eteklediği."* -E. E. Talu. **2.** *mec.* Yaranmaya çalışmak, dalkavukluk etmek.

etekleyiş *is.* Eteklemek işi veya biçimi.

eteklik, -ği *is.* **1.** Vücudun belden aşağısını örten, beli dar, altı geniş, genellikle kadın giysisi, etek: *"O ırmık kokulu nefti buluzuyla vanilya kokulu gri etekliğini giyerdi."* -S. F. Abasıyanık. **2.** *s.* Etek yapmaya elverişli (kumaş). **3.** Bir şeyin aşağıya doğru uzanan yüzü: *Davlumbazın etekliği.*

etelemek betelemek *(-i) hlk.* Kötü davranmak: *Yanına gidemem, eteler beteler, canımı sıkar.*

eten *is. hlk.* **1.** Etene. **2.** *hlk.* Yemişlerin yenilen bölümü.

etene *is. anat.* **1.** Memelilerde ana ile dölüt arasında kan alıp verme işini sağlayan organ, son, eş, döl eşi, meşime, plâsenta. **2.** *bot.* Meyve yaprağında yumurtacıkların bağlı olduğu bölüm.

etenelenme *is. biy.* Embriyon veya eklentileriyle ana arasında kimyasal değiş tokuşu sağlamak amacıyla ilgi kurma.

etenelenmek *(nsz) biy.* Embriyon veya eklentileriyle ana arasında ilgi kurmak.

eteneli *s.* Etenesi olan.

eteneliler *ç. is. zool.* Etenesi bulunan memeliler alt sınıfı.

etenesiz *s.* Etenesi olmayan: *Etenesiz memeli.*

etenesizler *ç. is. zool.* Etenesi bulunmayan basit yapılı memeli hayvanlar.

eter *is. Fr. éther kim.* **1.** Oksijenli asitlerin alkollerle birleşmesinden oluşan sıvılara verilen ad. **2.** *kim.* Hekimlikte kullanılan, çok uçucu, renksiz ve kendine özgü kokusu olan bir sıvı, lokman ruhu.

eterleme *is.* Eterlemek işi.

eterlemek *(-i) tıp* Eter buharı koklatarak anestezi yapmak.

eterleşme *is. kim.* Eterleşmek işi.

eterleşmek *(nsz) kim.* Bir alkol veya bir asit eter durumuna dönüşmek.

eterleştirme *is.* Eterleştirmek işi.

eterleştirmek *(-i) kim.* Eter durumuna getirmek.

etıbba *ç. is. Ar. eṭıbbā', ṭabīb'* in çokluk biçimi. Doktorlar, hekimler.

Eti *öz. is.* Hitit.

etik *is. Fr. éthique* **1.** Töre bilimi, ahlâk bilimi. **2.** *s.* Ahlâkî, ahlâkla ilgili.

etiket *is. Fr. étiquette* **1.** Bir malın tür, miktar, fiyat vb. nitelikleri veya kitap, defter vb. şeylerin kime ait olduğunu belirtmek, belli etmek için üzerlerine konulan küçük kâğıt. **2.** *mec.* Toplum içindeki davranışlarda izlenecek yol, teşrifat: *"İki teklifsiz dost olmakla beraber Sevim'le Mükerrem etiketten ayrılmazlar, birbirlerine daima 'siz' derler."* -R. N. Güntekin. **3.** Kimlik: *"Avrupa'da bir şarklı etiketi altında seyahat etmenin ilk defa olarak bir faydasını gördüm."* -H. C. Yalçın.

etiketçi *is.* **1.** Etiket yapıştıran kimse. **2.** *s. mec.* Etikete önem veren, etikete sıkı sıkıya bağlı olan.

etiketçilik, -ği *is.* **1.** Etiketçinin işi veya mesleği. **2.** Etiketçi olma durumu.

etiketleme *is.* Etiketlemek işi.

etiketlemek *(-i)* Satışa çıkarılan mal üzerine etiket koymak.

etiketlenme *is.* Etiketlenmek işi.

etiketlenmek *(nsz)* Satışa çıkarılan

mal üzerine etiket konulmak.

etiketli *s.* **1.** Etiketi olan. **2.** *mec.* Etikete bağlı: *Etiketli bir davranış.*

etiketlik, -ği *s.* ve *is.* Etiket yapmaya yarayan veya etiket çubuğu.

etiketsiz *s.* Etiketi olmayan.

etil *is. Fr. éthyle kim.* Organik birleşiklerin birleşimine giren karbon ve hidrojen atomları grubu: *Etil klorür.*

etilalkol, -lü *is. kim. bk.* alkol.

etilen *is. Fr. éthylène kim.* Yanıcı, renksiz, az kokulu, 0,97 yoğunluğunda karbon ve hidrojen birleşimi.

etimolog *is. Fr. étymologue* Etimoloji uzmanı.

etimoloji *is. Fr. étymologie* < *Yun.* **1.** Köken bilimi. **2.** Bir kelimenin kökeni.

etimolojik *s. Fr. étymologique* Köken bilimi ile ilgili: *"Soho kelimesinin etimolojik anlamını merak ettim."* -H. Taner.

etine dolgun *s.* Şişman sayılmayan, balık etinde.

etioloji *is. Fr. étiologie tıp* Sebep bilimi.

Etiyopyalı *s. (etiyo'pyalı)* Etiyopya halkından olan, Habeş, Habeşî.

et kafalı *s. mec.* Anlayışsız, kaba; budala, enayi.

etken *s.* **1.** Etki yapan (her şey), müessir, faktör: *"Yazınımızın gelenek değiştirmesine bağlı olarak, değişik etkenleri var bu durumun."* -N. Cumalı. **2.** *kim.* Bir madde üzerinde belli bir değişiklik yapan, müessir. **3.** *gr.* Doğrudan doğruya öznenin yaptığı işi anlatan fiil, **edilgen** karşıtı, malûm: *Kırmak, bilmek etken fiillerdir.*

→ ***etken fiil***

etken fiil *is. gr.* Öznesi belli olan fiil: *Ali kediyi çok sever.* cümlesinde olduğu gibi.

etkenlik, -ği *is.* **1.** Etken olma durumu. **2.** *sin.* Bir ışığın bir duyar katı etkileme özelliği.

et kesimi *is.* Hristiyanların büyük perhize girmek üzere bulundukları günler, apukurya.

et kırımı *is.* Et kesimi.

etki *is.* **1.** Bir kimse veya nesnenin başka bir kişi veya şey üzerindeki gücü, tesir: *"Bu etki, genç kuşak konservatuvar mezunlarında yerini daha doğal bir Türkçeye bırakıyor."* -H. Taner. **2.** Bir etken veya bir sebebin sonucu: *Tokadın etkisi kötü oldu.* **3.** *mec.* Bir kimse üzerinde bırakılan izlenim: *Bende olumlu etki bıraktı. "Sustu, istediği etkiyi tam olarak yapmak için olmalıydı bu."* -T. Buğra.

etkileme *is.* Etkilemek işi, tesir.

etkilemek *(-i)* Etkiye uğratmak, tesir etmek: *"Toplumu etkileyen olaylara herkes kendi yorumunu katıyor."* -N. Cumalı.

etkilenme *is.* Etkilenmek işi.

etkilenmek *(nsz)* Etkiye uğramak, müteessir olmak: *"Bu büyük adamın olağanüstü tevazuu karşısında haklı olarak etkilenmişti."* -H. Taner.

etkileşim *is.* Birbirini karşılıklı olarak etkileme işi.

etkileşme *is.* Etkileşmek işi.

etkileşmek *(nsz)* Karşılıklı olarak birbirini etkilemek.

etkileyici *s.* Etkileyebilecek özellikte olan: *Etkileyici bir konuşma.*

etkili *s.* Etkisi olan, tesirli, müessir: *"Hayli etkili bir yer altı çalışması yapılıyormuş."* -A. İlhan. **etkili olmak** etkisi duyulmak, etkisini göstermek, tesirli olmak.

etkililik, -ği *is.* Etkili olma durumu, müessiriyet.

etkime *is. kim.* Etkimek işi, tesir.

etkimek *(-e) kim.* Etkide bulunmak, tesir etmek.

etkin *s.* **1.** Hareketli, işleyen, çalışan, faal, aktif. **2.** *fel.* Fiilde bulunan, etkinlik gösteren, **edilgin** karşıtı. **3.** *kim.* Kimyasal tepkimelere katılma yatkınlığı gösteren (molekül, atom).

→ ***etkin öğretim, etkin okul***

etkinci *is.* ve *s. fel.* Etkincilik taraftarı (kimse).

etkincilik, -ği *is. fel.* Bütün varlığın etkinlik olduğunu, bu etkinliğin bir taşıyıcıyı gerektirmediğini ileri süren öğreti, aktivizm.

etkinleşme *is.* **1.** Etkinleşmek işi. **2.** *kim.* Bir molekül, bir atom veya bir iyonun normal durumundan, enerji yönünden daha zengin ve olaya girmeye hazır olduğu duruma geçmesi.

etkinleşmek *(nsz)* Etkin özellik kazanmak.

etkinleştirme *is.* Etkinleştirmek işi.

etkinleştirmek *(-i)* Etkin duruma getirmek.

etkinlik, -ği *is.* **1.** Etkin olma durumu, çalışma, iş yapma gücü, faaliyet. **2.** *fel.* Fiilde bulunanın, etkin olanın niteliği.

etkin okul *is. ped.* Eğitim etkinliklerinin plânlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi konularında öğrencilere geniş çapta katılma imkânı sağlayan okul.

etkin öğretim *is. ped.* Ele alınan bir sorunun çözümünde, geleneksel öğretim yöntemlerinden yararlanmak yerine, ilgili birkaç bilgi alanında araştırma, deneme ve inceleme yapmaya önem veren öğretim.

etkisiz *s.* Etkisi olmayan, tesirsiz.

etkisizleşme *is.* Etkisizleşmek işi.

etkisizleşmek *(nsz)* Etkisiz duruma gelmek.

etkisizleştirme *is.* Etkisizleştirmek işi.

etkisizleştirmek *(-i)* Etkisiz, etki yapamaz duruma getirmek.

etkisizlik, -ği *is.* Etkisiz olma durumu.

etlenme *is.* Etlenmek işi.

etlenmek *(nsz)* Şişmanlamak, semirmek: *"Kısarak boylu, kara kuru Nadir hanımın yerinde şimdi şişman denilecek kadar etlenmiş bir hanım var."* -M. Ş. Esendal.

etli *s.* **1.** İçinde et bulunan. **2.** Eti çok olan: *Etli koyun.* **3.** Dolgun, kalın: *"...aşağıya sarkan kalın, etli, ıslak dudakları vardı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **4.** (meyveler için) Yenecek kısmı çok olan: *Etli, lezzetli bir zeytin.* **etliye sütlüye karışmamak** toplum içindeki çeşitli hareketlerden uzak durmak, hiçbir şeyle ilgilenmemek: *"Etliye sütlüye karışmamak ve hiçbir ideal için hiçbir mücadeleye katılmamak onun mizacıdır."* -P. Safa.

→ ***etli bitki, etli butlu, etli canlı, etli ekmek, etli meyve, etli pide***

etli bitki *is. bot.* Kurak ortamda yaşayan ve dokuları içinde bol su depo eden, yaprakları ve sapları kalın bitki.

etli butlu *s.* Oldukça şişman.

etli canlı *s.* Dolgun vücutlu, sağlıklı, güçlü: *"İshak Bey'in nazarında etli canlı her kadın hemen hemen birdi, makbuldü."* -R. H. Karay.

etli ekmek, -ği *is. bk.* etli pide.

etlik, -ği *is. hlk.* **1.** Kış için etinden kıyma, kavurma, pastırma ve sucuk yapılan semiz hayvan. **2.** *is.* Buzdolabında et koymak için ayrılmış yer.

etli meyve *is. bot.* Ortası etli ve sulu olan yemiş.

etli pide *is.* Genellikle kıyma ve sebze ile hazırlanan iç malzemesinin ince açılmış hamur üzerine yayılarak fırında pişirilmesi ile yapılan pide.

et lokması *is.* Et yemeği.

etme *is.* Etmek işi. **etme** (veya **etme yahu**) şaşılacak durumlarda "öyle mi, doğru mu, gerçek mi?" gibi anlamlar bildirir. **etme bulma dünyası** kötülük eden kötülük bulur. **etme eyleme** kötü bir davranış karşısında "yapma, affet" anlamında kullanılır: *"Etme eyleme ağabey, ben ne yaptım?"* -S. F. Abasıyanık.

etmek, -der **1.** Bir işi yapmak: *Kahvaltı etmek. "Şemsi, sıra düştükçe emlâk komisyonculuğu ediyordu."* -H. Taner. **2.** Bir durumu ortaya çıkarmak: *İşi berbat etmek.* **3.** (iyi, kötü zarflarıyla) Davranmak: *İyi ettiniz de geldiniz. Böyle söylemekle kötü ettiniz.* **4.** (olumsuz olarak) Bir ihtiyacı karşılamak: *İnsan susuz edemez. "O zamanlar denize girmeden edemediği için bu nezleyi bir türlü geçiremediğini anlattı."* -S. F. Abasıyanık. **5.** *(-i, -den)* Bulmak, erişmek: *Akşamı etmek. "Hemşerileri gelir, kemençe gibi bir çalgıyla sabahı ederlerdi."* -R. H. Karay. **6.** *(-i, -den)* Birini bir şeyden yoksun bırakmak. **7.** Vermek: *Armağan etmek.* **8.** Eşit değer kazanmak: *İki iki daha dört eder.* **9.** Herhangi bir değerde olmak: *Bu kitap bin lira eder. "Kira dahil olduğu hâlde aylık masrafımız tam beş lira ediyordu."* -Ö. Seyfettin. *"Gözümde milyonu olsa da,*

kalp para ile metelik etmez." -S. F. Abasıyanık. **10.** (neler, çok, az gibi belgisiz sıfatlarla) Kötülükte bulunmak: *Felek bana neler etti. Kaynanası ona çok etti. "Ah, iki bardak süt sen bana neler ettin?"* -S. F. Abasıyanık. **11.** (tümleç olarak yatak, alt gibi kelimelerle) Küçük veya büyük aptesini yapmak: *Çocuk altına etti.* **etmediğini bırakmamak** (veya **komamak**) elinden gelen her türlü kötülüğü yapmak. **ettiği hayır, ürküttüğü kurbağaya değmemek** yol açtığı zarar, yaptığı iyilikten büyük olmak. **ettiğiyle kalmak 1)** yapmak istediği kötülüğü başarıya ulaştıramayan kimse, başarısızlığın üzüntüsü ve utancı içinde kalmak; **2)** yapmak istenilen kötülük amacına ulaşamamak. **ettiği yanına (kâr) kalmak** yaptığı kötülük karşılıksız kalmak, cezasını görememek. **ettiğini bulmak** (veya **çekmek**) yaptığı kötü davranışın karşılığını görmek. **ettiğini yanına bırakmamak** yapılan kötü davranışa karşılık vermek.

etmen *is.* Birlikte veya ayrı ayrı etkisini gösteren ve belli bir sonuca götüren güçlerden, şartlardan, ögelerden her biri, amil, faktör.

etnik *s. Fr. ethnique < Yun. (ethnos* kavim, ulus, budun*)* Kavimle ilgili, budunsal, kavmî.

etnograf *is. (etno'graf) Fr. ethnographe < Yun. (ethnos* ulus, kavim *graphein* tanımlamak*)* Etnografya uzmanı, budun betimci.

etnografya *is. (etno'grafya) Fr. ethnographie* Kavimleri karşılaştırarak inceleyen, kültür oluşumlarını araştıran bilim, budun betimi, kavmiyat.

etnolog *is. Fr. ethnologue* Etnoloji uzmanı.

etnoloji *is. Fr. ethnologie < Yun. (ethnos* ulus, kavim *logos* söz*)* İnsanların ırklara ayrılışını, bunların nereden çıktığını, oluşumunu, yeryüzüne yayılışını, aralarındaki niteliklerini inceleyip karşılaştıran ve sınıflayan bilim, budun bilimi, ırkiyat.

etnolojik *s. Fr. ethnologique* Etnoloji ile ilgili.

et obur *is. zool.* Etle beslenen, etçil.

et oburlar *ç. is. zool.* Etçiller.

etokrasi *is. Fr. éthocratie* Yalnızca ahlâk üzerine kurulu yönetim biçimi.

etol, -lü *is. Fr. étole* Genellikle kürkten, gösterişli kumaşlardan veya yün örgüden yapılmış uzun omuz atkısı.

etraf *ç. is. (etra:f) Ar. etrāf; ṭaraf'* ın çokluk biçimi **1.** Yanlar, taraflar: *"Her vakit oturdukları büyücek masanın etrafına yerleştiler."* -P. Safa. **2.** Çevre: *"Meçhul kadın korka korka etrafına bakındı."* -A. Gündüz. *"Etraf ışıklandı ayla / Gönüller coştu halayla."* -F. Halıcı. **3.** Bir kimsenin sürekli ilişkide bulunduğu kimseler, yakınlar, muhit: *"Ama derdini etrafına anlatamıyordu işte."* -S. Ayverdi. *"Bir milleti hiçbir şey edebiyatı kadar etrafıyla anlatamaz."* -Y. K. Beyatlı. **(birinin) etrafında dört dönmek** isteğini elde etmek için birinin yanından ayrılmayıp gönlünü etmeye çalışmak. **(bir şeyin) etrafını almak** çevresinde toplanmak, ortaya almak, kuşatmak: *"Ön arabanın karşısına geçerler, bohçacı ve yazmacı kadınların tuhaflığa vurarak etrafını alırlar."* -R. H. Karay.

etraflı *s.* ve *zf.* Ayrıntılı, eksiksiz, kapsayıcı.

etraflıca *zf. (etraflı'ca)* Derinlemesine, ayrıntılı olarak, etraflı: *"Bir karara varılmadan evvel, etraflıca düşünmek gerekir."* -F. F. Tülbentçi.

et sığırı *is.* Eti için beslenen sığır.

et sineği *is. zool. bk.* kül rengi et sineği.

etsiz *s.* **1.** Eti olmayan: *Etsiz yemek.* **2.** Kuru, sıska, zayıf: *"Onları bir başka küreden inmiş etsiz, kemiksiz, şeffaf birtakım varlıklar zannedeceksiniz."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

et sotesi *is.* Sote.

et suyu *is.* İçinde et kaynatılmış su: *"Bana et suyu getiren madam elinde bir bohça ile girdi."* -A. Gündüz.

et şeftalisi *is. bot.* Eti çekirdeğinden ayrılmayan bir şeftali türü *(Prunus persica duracina).*

et tavuğu *is.* Eti için beslenen tavuk.

ettirgen *s. gr.* Fiil kök ve gövdesine bir ek getirilerek, fiilin gösterdiği işin başkasına yaptırıldığını gösteren (fiil): *Kırdırmak, bildirmek* gibi.

→ ***ettirgen çatı, ettirgen fiil***

ettirgen çatı *is. gr.* Taşıdığı kavram bir nesneye aktarılabilen ve geçişli veya geçişsiz fiil kök veya gövdesine -ir, -tir-, -t- eklerinden birinin veya ikisinin üst üste getirilmesi ile kurulan çatı: *içirmek (iç-ir-), söylettirmek (söyle-t-tir-), güldürtmek (güldür-t-)* gibi.

ettirgen fiil *is. gr.* Taşıdığı kavram bir nesneye aktarılabilen çatılı fiil, faktitif. Geçişli veya geçişsiz fiil kök veya gövdelerine -ir-, -tir-, -t- eklerinden birinin veya ikisinin üst üste getirilmesiyle kurulur: *İlâcı zorla içirdik. Bu işi başkasına yaptırtmak gerekir."* cümlesinde olduğu gibi.

ettirgenlik, -ği *is. gr.* Ettirgen olma durumu.

ettirme *is.* Ettirmek işi.

ettirmek *(yar)* **1.** Başkasının yapmasını sağlamak: *Çocuklara kahvaltı ettirmek.* **2.** Sebep olmak: *Bu tutum beni çalışmaktan nefret ettirdi.*

et toprak, -ğı *is. hlk.* Yumuşak, kırmızı ve özlü toprak.

et unu *is.* Karada yaşayan memeli hayvanların deri, tırnak, boynuz ve kemikleri ile mide, bağırsak muhteviyatı ayrıldıktan sonra geriye kalan et ve diğer yumuşak dokularının veya kansız ve kemiksiz mezbaha artıklarının usulüne göre pişirilip pres edilerek yağları alındıktan sonra öğütülmesi ile elde edilen bir ürün.

etüt, -dü *is. Fr. étude* **1.** Herhangi bir konuda yapılan inceleme, araştırma. **2.** Ön çalışma. **3.** Belli bir konuyu inceleyen, araştıran eser veya yazı: *"1848'de bir İslâv mecmuasında çıkan uzun bir etüt yazısı bir isyanın eseridir."* -F. R. Atay. **4.** Öğrencilerin, bir öğretim görevlisinin gözetimi, denetimi altında ders çalışmalarına ayrılan zamanı, mütalâa, müzakere: *"Bir muallim muavini düşünün ki, etüt saatlerinde sınıfa münazara yaptırıyor."* -H. Taner. *"Dersleri yarım kulak dinliyor, etüdlerde uzun uzun mektuplar yazıyordu."* -Ç. Altan. **etüt etmek** incelemek, araştırmak.

etüv *is. Fr. étuve* **1.** Yiyecekleri, nesneleri yüksek ısıyla sterilize ve dezenfekte etmekte kullanılan kapalı araç. **2.** Türlü eşyaları kurutmakta veya temizlemekte kullanılan araç. **3.** Mikropların üretilmesinde uygun sıcaklığı sağlayan kapalı araç.

etyaran *is. hlk.* Daha çok parmaklarda olan, derinlere kadar işleyen dolama, kurlağan.

etyemez *is.* **1.** Etyemezlikle ilgili. **2.** Etyemezlik rejimini uygulayan kimse, vejetaryen.

etyemezlik, -ği *is.* Her tür etin, et türevlerinin, hayvansal besinlerin yer almadığı beslenme biçimi, vejetaryenlik.

Eu *kim.* Evropiyum'un kısaltması.

ev *is.* **1.** Yalnız bir ailenin oturabileceği biçimde yapılmış yapı. **2.** Bir kimsenin veya ailenin içinde yaşadığı yer, konut: *"Ana oğul, yeni kiraladıkları eve bir pazar günü taşındılar."* -N. Cumalı. **3.** Evin iç düzeni, eşyası vb: *Düzenli bir ev. Evi çok temiz.* **4.** İçinde bir iş görülen veya bazen belirli bir amaçla kullanılan yer: *Gözlem evi. Dikim evi.* **5.** Herhangi bir yerde toplumsal, kültürel, ekonomik yönlerden tanıtma görevini üstlenen veya belli alanlarda olan kişilerin toplanıp toplumsal ilişkilerini sürdürmelerini sağlayan kuruluş: *Ordu evi. Öğretmen evi.* **6.** *mec.* Aile: *Evine bağlı bir adam.* **7.** *esk.* Soy, nesil. **ev açmak 1)** ayrı bir eve yerleşmek, ayrı bir eve geçmek; **2)** evlenmek. **ev alma, komşu al** komşuya verilen değeri anlatır. **ev bozmak** (karı koca) ayrılmak veya ayrılmasına sebep olmak. **ev ev dolaşmak** (veya **gezmek**) her eve uğrayarak dolaşmak (gezmek). **ev işletmek** genel ev sahibi olmak. **ev tutmak** ev kiralamak: *"Annemden kalma bir evim vardı. Onu rehine koyarak bir ev tuttuk."* -Ö. Seyfettin. **evde kalmak** *tkz.* (kız için) evlenme çağı geçmiş olmak. **evdeki pazar** (veya **hesap**) **çarşıya uymamak** önceden tasarlanan bir iş umulduğu gibi sonuçlanmamak, düşünüldüğü gibi

olmamak. **evlerden ırak** (veya **uzak**) *hlk.* ölüm veya kötü bir durumdan söz edilirken dinleyenlerin aynı durumla karşılaşmamalarını dilemek için söylenir: *Evlerden ırak, dağ gibi delikanlı iki günde devrildi gitti.* **evlere şenlik** *hlk.* beğenilmeyen, olumsuz karşılanan bir durum, bir davranış karşısında alay yollu söylenir: *Ev desen evlere şenlik abdesthane kokar.*

→ ***ev adamı, ev altı, ev bark, ev ekmeği, ev ekonomisi, ev eşyası, ev gailesi, ev halkı, evin direği, evinin kadını, ev işi, ev kadını, ev kirası, ev sahibi, ev sineği, ev yemeği***

ev adamı *is.* Evine bağlı erkek.

ev altı *is.* Eski evlerde ambar, ahır olarak kullanılan zemin katı.

evaze *s. Fr. évasé* (giysi için) Etek ucuna doğru genişleyen: *Evaze etek.*

ev bark *is.* **1.** Ev, mülk: *"Almanya'da ev bark düzerek bir daha dönmemişti."* -Ö. Seyfettin. *"Memleket isterim / Ne zengin fakir, ne sen ben farkı olsun / Kış günü herkesin evi barkı olsun."* -C. S. Tarancı. **2.** Aile, çoluk çocuk: *"Ev bark sahibi olunca, hepsinden vazgeçti. Karısını da gül gibi geçindirdi."* -M. Ş. Esendal. **ev bark yıkmak** karı kocayı birbirinden ayırmak: *"...bir kızı vardı ki dünyanın bütün kusurları bir araya gelse onun kadar ev bark yıkamazdı."* -P. Safa.

evcara *is. Ar. evc* + *Far. -ārā müz.* Klâsik Türk müziğinde bir makam.

evce *zf. (e'vce)* Evcek.

evcek *zf. (e'vcek) hlk.* Bütün ev halkı birlikte: *"Sinemaya evcek gidiyoruz. Bazı keşiflere ve yaz aylarında birkaç defa evcek yaptığı bayram gezilerine onunla giderdi."* -T. Buğra.

evci *is.* ve *s.* Tatil günlerini evinde geçiren (yatılı öğrenci, er vb.). **evci çıkmak** tatil günlerinde okuldan (kışladan vb. den) eve gelmek.

evcik, -ği *is.* Küçük, sevimli ev: *"Birbirinden bahçelerle, evlerle ayrılmış; güneş, çiçek, ağaç içinde evciklerdi."* -S. F. Abasıyanık.

evcil *s.* Eve ve insana alışmış, kendisinden yararlanabilen (hayvan), ehlî, **yabanî** karşıtı: *"Ham ağaçları evcile çeviririm, aşı yapmayı bilirim, budamayı bilirim."* -N. Araz.

→ ***evcil hayvan***

evcil hayvan *is.* Evde bakılabilen, insana alışmış olan, evcilleştirilmiş hayvan: *"...bazı kimselerin üç dört koyun ve ineğinden başka evcil hayvanı yoktur."* - Halikarnas Balıkçısı.

evcilik, -ği *is.* Genellikle kız çocuklarının ev işlerini örnek alarak oynadıkları oyun.

evcilleşme *is.* Evcilleşmek işi, ehlîleşme.

evcilleşmek *(nsz)* Evcil bir duruma gelmek, ehlîleşmek.

evcilleştirilme *is.* Evcilleştirmek işi.

evcilleştirilmek *(nsz)* Evcil duruma getirilmek, ehlîleştirilmek.

evcilleştirme *is.* Evcilleştirmek işi, ehlîleştirme.

evcilleştirmek *(-i)* Evcil bir duruma getirmek, ehlîleştirmek.

evcillik, -ği *is.* Evcil olma durumu: *"İşler ilerledikçe, dışarıdan geçenleri içeriye çağıran bir evcillik kazanırdı."* -N. Cumalı.

evcimen *s.* **1.** Evine, ailesine çok bağlı (kimse): *Evcimen bir erkek.* **2.** Ev işlerini iyi bilen, becerikli (kadın): *"Reçel, evlerde, evcimen hanımların ellerinde kıvamına eren bir bal değil midir?"* -A. Ş. Hisar. **3.** Aklı başında, sakin: *"Nağmeler ve hanende sesleri, uslu ve evcimen halkı heyecana ve galeyana getiriyordu."* -A. Ş. Hisar.

evç, -ci *is. Ar. evc esk.* **1.** En yüce yer. **2.** *astr. esk.* Yer yuvarına göre, Yer öte, (Güneşe göre) Gün öte. **3.** *esk. bk.* eviç.

evdeci *is.* Çiftliklerde işçilere yemek hazırlayan aşçı: *"Evdecinin karısı, yakası açılmadık lâflarla bizi gülmekten kırar geçirirdi."* -O. Kemal.

evdemonizm *is. Fr. eudémonisme (Yun. eudaimon* mutlu*) fel.* Mutçuluk.

evdeş *is. hlk.* Aynı evde oturanlardan her biri.

evecen *s. hlk.* Aceleci, acul.

evecenlik, -ği *is.* Acelecilik.

evegen *s.* **1.** İvecen. **2.** İveğen, çabuk ilerleyen, had, akut: *Evegen bir hastalık.*

ev ekmeği *is.* Mayalı hamurdan ev tipi fırınlarda veya tandırlarda pişirilen çeşitli boyda ve kalınlıkta ekmek.

ev ekonomisi *is. ekon.* Evin bakımı, geçimi ve yaşayışı ile ilgili bilim dalı.

evelemek *(-i)* "Bir sözü tam söylememe, ağzının içinde mırıldanmak" anlamında **evelemek develemek** sözünde geçer: *"Mirasyedi onun evelemesinden develemesinden ve verdiği karşılıktan hoşlanmaz."* -S. Birsel.

everme *is.* Evermek işi.

evermek *(-i) hlk.* Evlendirmek.

ev eşyası *is.* Evde kullanılan değişik nitelikli eşyaların bütünü.

evet *ünl. (e'vet)* **1.** "Öyledir" anlamında doğrulama veya tasdik kelimesi: *"Evet, bu bahsin en canlı noktası buradadır."* -Y. K. Beyatlı. **2.** Konuşma arasında cümlenin olumlu anlamını pekiştirmek için de kullanılır: *Gidip kendisiyle konuştum, evet sonra da...*

→ ***evet efendimci***

evet efendimci *s.* Kendine özgü bir düşüncesi olmadığından veya hoş görünmek için karşısındakinin her sözüne "evet efendim" diyen (kimse).

evetleme *is.* Evetlemek işi veya durumu.

evetlemek *(-i)* Evet demek, onaylamak.

ev gailesi *is.* Evin maddî manevî yükü.

evgin *s. hlk.* Öncelikle yapılması gereken, ivedili, müstacel: *Bu, evgin bir iştir, fazla geciktirmeyiniz.*

ev halkı *is.* Bir evde yaşayanların hepsi: *"Karısını kadınlığın baş tacı eder, bütün ev halkını methe başlardı."* -R. H. Karay.

evham *ç. is. (-ha:mı) Ar. evhām; vehm'* in çokluk biçimi. Kuruntular, kuşkular, vehimler: *"Can evimde bir çerağdır, yaktılar / Söyleyen kim gördüğüm evham diye."* -F. Halıcı.

evhamlanma *is.* Evhamlanmak işi.

evhamlanmak *(nsz)* Kuruntu duymak, kuruntuya kapılmak, kuşkulanmak, vehmetmek.

evhamlı *s.* Kuruntulu, kuşkulu, vehimli, mütevehhim.

evhamsız *s.* Evhamı olmayan: *"İkimiz de toprağın üstündeki büyük boşluğa aynı evhamsız gözle bakıyoruz."* -R. N. Güntekin.

eviç, -vci *is. Ar. evc müz.* Klâsik Türk müziğinde bir birleşik makam, evc.

evin *is. hlk.* **1.** Bir şeyin içindeki öz, lüp. **2.** Buğday tanesinin olgunlaşmış içi, özü, habbe. **evin bağlamak** ürün tanelenmek, tane bağlamak, olgunlaşmak.

evin direği *is.* Ailenin en önemli kişisi: *"Kızım, Ferit Beyi kurtarırsanız, size ömrüm boyunca dua ederim, minnettarınız olurum, evimin direğidir, giderse dünya başıma çöker."* -A. İlhan.

evinin kadını *is.* Evine, kocasına bağlı ve bunlarla ilgili işleri başarır nitelikte olan kadın.

evinlenme *is.* Evinlenmek işi.

evinlenmek *(nsz) hlk.* (buğday, arpa vb.) Olgunlaşmak.

evinli *s. hlk.* Özlü ve dolgun (tohum).

evinsiz *s. hlk.* Özsüz, boş, kof.

evire çevire *zf.* İyice, istediği gibi, adamakıllı: *Evire çevire dövdü. "Kravatımın ucunu yakalamış, nasıl örüldüğünü, nasıl dikildiğini evire çevire tetkik ediyor."* -R. N. Güntekin.

evirgen *s. hlk.* İşini bilen, ölçülü ve hesaplı iş gören.

evirme *s.* **1.** Evirmek işi. **2.** *man.* Bir önermenin konusunu yüklem, yüklemini de konu durumuna getirerek, vargısı doğru olan yeni bir önerme çıkarma, akis: *"Hiçbir insan ölümsüz değildir" önermesinden evirme yoluyla "hiçbir ölümsüz insan değildir" önermesi çıkarılabilir.*

evirmek *(-i)* **1.** Döndürmek, çevirmek. **2.** Yapısını değiştirmek, taklip etmek. **evirmek çevirmek** iyice, istediği gibi, adamakıllı gözden geçirmek: *"Veznedar lirayı aldı, evirdi çevirdi, dudak büktü..."* -H. Z. Uşaklıgil. *"Kâşif söyledi diye, lâfı evirip çevirmeden girdi konuya."* -T. Buğra.

evirtik *s. kim.* Evirtime uğramış.

evirtim *is. kim.* ve *fiz.* Evirtmek işi, akis: *Sakarozun levüloz olması bir evirtimdir. Aynaların eşya görüntülerini ters göstermesi bir evirtimdir.*

evirtmek *(-i) kim.* **1.** (sakarozu) Glikoz ve levüloza çevirmek. **2.** *fiz.* Bakışımlı olarak ters çevirmek: *Aynalar eşyanın görüntülerini evirterek gösterirler.*

evi sırtında *s.* Evi yurdu olmadan herhangi bir yerde yaşayan.

ev işi *is.* Evdekilerin ev içindeki ihtiyaçlarını sağlayan işler.

eviye *is. Fr. évier* Mutfakta musluk altında bulaşık yıkamaya yarayan tekne.

→ ***eviye sifonu***

eviye sifonu *is.* Mutfaklarda bulaşık yıkamaya yarayan teknenin altına konan ve pis suları ana atık su kanalına aktaran araç.

ev kadını *is.* **1.** Ev işleriyle uğraşan ve bu işi iyi başaran kadın. **2.** Dışarıda çalışmayıp evinin işlerini yapan kadın.

evkaf *ç. is. (evka:f) Ar. evḳāf; vakf'* ın çokluk biçimi *esk.* **1.** Vakıflar. **2.** *esk.* Vakıf mallarını yöneten kuruluş.

ev kirası *is.* Kiralanan ev için ödenen para: *"Bu sekiz liranın içinden hem ev kirası veriyorlar, hem de para biriktiriyorlar."* -Ö. Seyfettin.

evlâ *s. (evlâ:) Ar. evlā' esk.* Daha iyi, yeğ: *Öyle yapmaktansa böyle yapmak evlâdır. "Bir şeyi bilmek, onun cahili olmaktan evlâdır, diyen bir hadis vardır."* -A. Ş. Hisar.

evlâdiyelik, -ği *s. (evlâ:diyelik) Ar. evlādiyye* + *T. -lik* Evlâttan evlâda eskimeden kalacak kadar dayanıklı (eşya).

evlâdüıyal *is. (evlâ:düıya:l) Ar. evlād u ʿ ıyāl* Çoluk çocuk, ev halkı.

evlât, -dı *is. (-lâ:dı) Ar. evlād; veled'* in çokluk biçimi. **1.** Bir kimsenin oğlu veya kızı, çocuk: *"Zengin adamlarda evlât muhabbeti daha fazla mı oluyor?"* -R. H. Karay. **2.** Soy, döl: *Asker evlâdı. "Yüksek bir tahsil görmedim ama ben de efendi evlâdıyım."* -P. Safa. **3.** *ünl.* Yaşlı kimselerin çocukları yaşındakilere kullandıkları bir seslenme: *"Evlâdım, sakın kimseciklere borç etme!"* -Y. Z. Ortaç. **evlât edinmek** yasayla belirtilmiş şartlar içinde bir kimseyi evlât olarak nüfusuna geçirmek: *"Daha yüzünü görmeden o da seni kendine evlât edindi."* -H. R. Gürpınar. *"Kimsesiz bir çocuk bulup evlât edinmeyi düşünmeye başlamıştım."* -R. N. Güntekin. **evlât gibi** (veya **evlâdı gibi**) özenle, titizlikle: *"Çiçekleri suluyor, evlât gibi büyütüyordu."* -P. Safa.

evlâtlı *s.* Evlâdı olan.

evlâtlık, -ğı *is.* **1.** Evlât olma durumu: *Evlâtlıktan reddetti.* **2.** Birinin yasayla evlât hakkı tanıdığı kimse: *"Albayın evlâtlığı kendini göstermek için terliklerini şaplata şaplata aşırı bir kırıtışla geçmişti."* -H. Taner. **3.** Küçük yaştan beri eve alınıp yetiştirilen kimse.

evlâtsız *s.* Evlâdı olmayan: *"Kadınları dul, çocukları yetim, aileleri evlâtsız bırakmadık."* -Ç. Altan.

evlek, -ği *is. Yun. hlk.* **1.** Tarlanın, tohum ekmek için saban iziyle bölünen bölümlerinden her biri: *"Bu korkunç mücadeleye üç evlek toprak için Mustafa'dan başka bizim köyde kimse girişmezdi."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Dönümün dörtte biri kadar olan alan ölçüsü. **3.** *hlk.* Tarlalarda suyun akması için açılan su yolu. **4.** *argo* ve *esk.* On liralık kâğıt para.

evlekleme *is.* Evleklemek işi.

evleklemek *(nsz)* Sürülecek tarlayı eşit bölümlere ayırmak.

evlendirilme *is.* Evlendirilmek işi.

evlendirilmek *(-le)* Evlenmesi sağlanmak.

evlendirme *is.* Evlendirmek işi.

evlendirmek *(-i)* Evlenmesini sağlamak: *"Uşağından yazıcılarına, hizmetçilerinden mürebbiyelerine kadar evlendirdi."* -R. H. Karay.

evleniş *is.* Evlenmek işi veya biçimi.

evlenme *is.* Evlenmek işi, izdivaç: *"Ama bu evlenmesinden şimdi pek pişmandır."* -H. R. Gürpınar.

evlenmek *(nsz, -le)* Erkekle kadın, aile kurmak için kanuna uygun olarak birleşmek, izdivaç etmek: *"Karımla benim, sanki, yeni evlenmiş gibi bir hâlimiz vardı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Düne kadar evlenmek veya evlenmemek hakkında hiç olmazsa beş dakika düşünmeliydim."* -A. Gündüz. **evlenmek barklanmak** evlenerek bir aile kurmak.

evleviyet *is.* Öncelik.

evleviyetle *zf. (evleviye'tle) Ar. evleviyyet* + *T. -le esk.* Öncelikle, haydi haydi.

evli *s.* **1.** Evlenmiş bulunan (kadın veya erkek): *"İlk tanıştığı adamlara derhâl evli olup olmadıklarını sorar."* -R. H. Karay. **2.** Herhangi bir sayıda ev bulunan (yer): *Yirmi evli bir köy.* **3.** Evi olan. **evli evine, köylü köyüne** artık dağılalım, herkes evine, işine gitsin.

→ ***evli barklı***

evli barklı *s.* Evlenmiş, çocukları olan (kimse): *"Evli barklı, döllü döşlü insan öyle mi ya?"* -H. Taner.

evlik, -ği *s.* Herhangi bir sayıda evi olan, hanelik.

evlilik, -ği *is.* Evli olma durumu: *"Yağmurun evliliğe uğur sayıldığını aklından geçirdi."* -H. Taner.

→ ***evlilik birliği, evlilik dışı***

evlilik birliği *is. huk.* Karı ve kocadan oluşan topluluk.

evlilik dışı *s.* Kanunî olmayan, kanuna uygun olmayan, gayrimeşru: *Evlilik dışı çocuk.*

evliya *ç. is. (evliya:) Ar. evliyā; velī'* nin çokluk biçimi **1.** Erenler, ermişler, veliler. **2.** *is.* Yatır: *"Yeşil sarıklı evliya yataklarının huzurunda gibiyim."* -R. H. Karay. **evliya gibi** uysal, çok iyi ahlâklı kimse.

→ ***evliya otu***

evliyalık, -ğı *is.* Ermişlik.

evliya otu *is. bot.* Baklagillerden, hayvanlara yedirilmek için ekilen bir bitki, eşek otu *(Onobrychis).*

evmek *bk.* ivmek.

evolüsyon *is. Fr. evolution* Değişme, gelişme.

evrak *ç. is. (evra:k) Ar. evrāḳ; varaḳ'* ın çokluk biçimi **1.** Kâğıt yaprakları, kitap sayfaları. **2.** Yazılmış kitaplar, mektuplar veya yazılar: *"Mektupçu evrak okur, cevap yazar, muhabere işlerini idare ederdi."* -S. Ayverdi.

→ ***evrak çantası, evrak dolabı***

evrak çantası *is.* İçinde belge veya dosya bulunan ve taşınabilen, kösele, deri, kumaş vb. yapılan özel kap: *"Evrak çantası içinden türlü türlü renklerde birtakım kâğıtlar çıkarıp göstererek ilâve etti."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

evrak dolabı *is.* Dosyaları, diğer yazı ve belgeleri saklamakta kullanılan dolap: *"Arkadaşım Doktor Nazım'ın küçük lojmanında, bir eski evrak dolabı vardı."* -Y. K. Beyatlı.

evrat, -dı *ç. is. (evra:t) Ar. evrād; virdʾ* in çokluk biçimi *esk.* Müslümanlarca belirli zamanlarda okunması âdet olan dualar ve Kur'ân ayetleri. **evrat çekmek** okunması âdet olan duaları ve Kur'ân ayetlerini sürekli tekrarlamak: *"Geceleri Hüsnü'nün evinde toplanır, zikreder, evrat çekerlermiş."* -M. Ş. Esendal.

evre *is.* Bir olayda birbiri ardınca görülen, bir işte birbiri ardınca beliren, gelişen değişik durumların her biri, aşama, safha, merhale, faz.

evren *is.* **1.** Gök varlıklarının bütünü, kâinat, kozmos: *"Eski yorumcular daha ileri gitmiş, evrenin yaratılmasında ve doğanın kurallarında bile matematik bir öz bulmuşlardır."* -H. Taner. **2.** Düzenli ve uyumlu bir bütün olarak düşünülen bütün varlıklar: *"Yemeyi, içmeyi, konuşmayı, düşmanlarımı, dostlarımı, orta malı hislerimi ve evreni unuttum."* -R. H. Karay. **3.** *mec.* Kişinin içinde yaşadığı, ilişkide bulunduğu ortam: *"Kendi evrenine dalmış olan Halim, ürkerek sıçradı, bir adım geriye attı."* -A. İlhan.

evren bilimi *is.* **1.** Evreni yöneten genel yasalar bilimi, kozmoloji. **2.** *fel.* Evrenin oluşumunu, yapısını inceleyen felsefe ve bilimsel öğreti.

evren bilimsel *is.* Evren bilimiyle il-

gili, kozmolojik.

evren doğumu *is. fel.* Evrenin oluşumu, kökeni, doğuşu ve yaradılışı ile ilgili kuram, kozmogoni.

evren pulu *is.* Mika.

evrensel *s.* **1.** Evrenle ilgili. **2.** Bütün insanlığı ilgilendiren, âlemşümul, cihanşümul, üniversal: *Bilim, evrenseldir.* **3.** Dünya ölçüsünde, dünya çapında.

evrenselleşme *is.* Evrenselleşmek işi.

evrenselleşmek *(nsz)* Evrensel duruma gelmek.

evrenselleştirme *is.* Evrenselleştirmek işi.

evrenselleştirmek *(-i)* Evrensel duruma getirmek.

evrensellik, -ği *is.* Evrensel olma durumu.

evrik, -ği *s. man.* ve *mat.* (başka bir önermeye, teoreme veya probleme göre) Terimleri ters durumda olan (önerme, teorem veya problem): *Üçün altıya oranı, altının on ikiye oranı gibidir" ve "on ikinin altıya oranı, altının üçe oranı gibidir" önermeleri, birbirinin evriğidir. Aydınlığın yeğinliği, ışıklı cismin uzaklığa evrik olarak orantılıdır; uzaklık çok olunca aydınlık azalır, az olunca aydınlık çoğalır.*

evrilir *s. man.* **1.** Konu ile yüklemin birbirinin yerine geçmesiyle doğruluğu bozulmayan (önerme): *"Her insan güler evrilir bir önerme sayılır, çünkü "her gülen insandır" yargısı yanlış olmaz.* **2.** *sin.* Alıcıda kullanılıp kimyasal işlemden geçtikten sonra doğrudan doğruya pozitife dönebilen (film).

evrim *is.* **1.** Zaman içinde birdenbire olmayan, kesintisiz, niteliksel ve niceliksel gelişme süreci. **2.** *biy.* Bir canlıyı ötekilerden ayırt eden biçimsel ve yapısal karakterlerin gelişmesi yolunda geçirilen bir dizi değişme olayı, tekâmül. **3.** İnkılâp.

evrimci *is.* **1.** Evrimcilik yanlısı olan (kimse). **2.** *s.* Evrimcilikle ilgili.

evrimcilik, -ği *is. fel.* Evrimi temel alan doğa bilimi ve felsefe öğretisi.

evrişik, -ği *s. man.* Evirme yoluyla elde edilen (önerme): *"Her insan güler" önermesinin evrişiği, "her gülen insandır" biçiminde olur.*

evropiyum *is. Fr. Europium kim.* Atom numarası 63, atom ağırlığı 122 olan, yalnız tuzları ve bir tek oksidi bulunan parlak gri renkte bir element.Kısaltması Eu.

evsaf *ç. is. (evsa:f) Ar. evṣāf, vaṣf* ın çokluk biçimi *esk.* Nitelikler, vasıflar.

ev sahibi *is.* Evi veya konutu yasalara göre tasarrufu altında bulunduran, evin sahibi olan kimse, mülk sahibi: *"Salacak'ta otururken ev sahibimizin bir kızı vardı."* -H. Taner. **ev sahibi mülk sahibi, hani bunun ilk sahibi** malı mülkü yüzünden kendini üzüntüye kaptırmamak veya malı mülkü ile övünmemek gerektiğini anlatır.

evsel *s.* Evle ilgili: *Evsel atıklar.*

→ ***evsel atık***

evsel atık, -ğı *is.* Evde kullanımdan düşmüş, eskimiş, yıpranmış veya çöp durumuna gelmiş maddeler.

evseme *is.* Evsemek işi veya durumu.

evsemek *(nsz)* Evini, yurdunu özlemek.

evsin *is.* Avlanırken avcıların hayvanlardan gizlendiği yer: *"Avcılar evsinler yapmışlardı ağaçlıkların arasında ..."* -A. Kutlu.

ev sineği *is. zool.* Böcekler sınıfının, çift kanatlılar takımından, kül renkli, dizanteri ve tifo mikropları taşıyan bir eklem bacaklı türü *(Musca domestica).*

evsiz *s.* Evi olmayan: *"Zavallı evsizler ne zaman başlarının üstünde bir dama kavuşacaklar, diye her ağızdan bir nakarat..."* -H. E. Adıvar.

→ ***evsiz barksız***

evsiz barksız *s.* İşsiz güçsüz, avare, başıboş.

evvel *zf. Ar. evvel* **1.** Önce: *Bundan evvel düşünülecek başka şeyler var. "Hikâyeye girmeden evvel uzun uzun gevezelikler yapmamalıyız."* -S. F. Abasıyanık. **2.** İlk, önceki, geçmiş: *Evvel zamanda.* **evvel Allah** "önce Tanrı yardımıyla" anlamında bir pekiştirme sözü: *"Korkma, evvel Allah, seni üşütmeyiz. Ben sana odun bulur getiririm."* -R. N. Güntekin. **evvel bahar** ilk bahar: *"Yollar evvel bahar gibiydi, aldanıp oyalandık."* -R. H. Karay. **evvel ve ahir** başta da sonda da, eninde sonunda. **evvelleri** eskiden, geçmişte.

evvelâ *zf. (e'vvelâ:) Ar. evvelā* Önce, ilk önce, ilkin: *"Başını ellerinin içine alarak evvelâ kendini bir tartmak istedi."* -P. Safa. **evvelâ can, sonra canan** önce can, sonra sevgili.

evvelce *zf. (evve'lce)* **1.** Önce. **2.** Önceleri, eskiden: *"Evvelce, yolda bir yere çarpmaktan, bir şey devirmekten korkar gibi, sünepe sünepe yürürdü."* -R. H. Karay.

evvelden *zf. (evve'lden)* Önceden, eskiden, evvelce.

evvelemirde *zf. (evve'lemirde)* Öncelikle, ilk önce, her şeyden önce: *"Şunu evvelemirde doktoruna götürün, muayene etsin."* -A. Gündüz.

evveli *is.* ve *s. hlk.* **1.** Evvelki: *Evveli gün. "İki üç gün evveline kadar güneşimiz vardı."* -A. Haşim. **2.** *zf. hlk.* Eskiden: *Evveli böyle derlerdi.*

evveliyat *is. (evveliya:t) Ar. evveliyyāt esk.* Bir işin önceki evreleri, öncesi, önceleri: *"İşin evveliyatını bilmeyen ırgatlar bu tariften bir şey anlayamamış, hayrette kalmışlardı."* -H. Taner.

evvelki *s.* **1.** Önce olan, önceki: *"Feyziye'nin en parlak devri hürriyetten evvelki devre tesadüf eder."* -R. H. Karay. **2.** İki önceki: *"Evvelki günkü at hadisesinden hiçbirine bahsetmemişti."* -H. Taner.

evvelsi *s. bk.* evvelki.

evvel zaman *zf.* Çok önceden, çok eskiden, önceleri: *"Bir evvel zaman içinde / Nereye gitti bu zaman."* -F. Halıcı.

ev yemeği *is.* Evde yapılan yemek.

-ey *bk.* -ay / -ey.

ey *ünl.* **1.** Kendisine söz söylenilen kimse veya kimselerin dikkati çekilmek istendiğinde adın başına getirilir ve uzatılabilir: *Ey arkadaş!* **2.** *ed.* Kendisine seslenilen kimse, nesne vb.nin adının başına getirilerek anlamı güçlendirir: *"Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker."* -M. Â. Ersoy. *"Ey garip çizgilerle dolu han duvarları / Ey hanların gönlümü sızlatan duvarları."* -F. N. Çamlıbel. **3.** Usanç anlatır: *Ey, artık çok oluyorsun.* **4.** (soru olarak) öyle ise, o hâlde? *"Ey, bu mermer tezgâh burada ne arıyor?"* -Ö. Seyfettin. *"O zaman, ey eski arkadaşım, o zaman, için burkulmayacak mı?"* -T. Buğra.

eyalet *is. (eya:let) Ar. eyālet* **1.** Çoğunlukla valilerce yönetilen ve yönetim bakımından bir tür bağımsızlığı olan büyük il. **2.** *tar.* Osmanlı imparatorluğunda en büyük sivil ve asker yönetim bölgesi.

eyer *is.* Binek hayvanlarının sırtına konulan, oturmaya yarayan nesne: *"Gözlerini eyerin kuburluklarıyla atın doru boynunda hasıl olan gölgeli çizgiye dikmişti."* -Ö. Seyfettin. **eyer boşaltmak 1)** cirit oyununda hedef olmaktan kurtulmak için eyer üzerinde sağa sola eğilmek; **2)** saldırıları boşa çıkaracak önlemler almak. **eyer kapatmak (veya kapamak)** eyeri atın sırtına koyup bağlamak. **(hayvana) eyer vurmak** eyeri hayvanın sırtına koyup bağlamak. **eyere de gelir, semere de** her işe yarar, incesine de, kabasına da. **(atın) eyeri boş kalmak** binicisi ölmek.

→ ***eyer kaltağı, eyer kaşı***

eyerci *is.* Eyer yapıp satan kimse.

eyercilik, -ği *is.* Eyer yapma veya satma işi.

eyer kaltağı *is.* Eyerin tahtadan yapılan kafes biçimindeki bölümü.

eyer kaşı *is.* Eyerlerin ön ve arka taraflarındaki çıkıntılı bölüm.

eyerleme *is.* Eyerlemek işi.

eyerlemek *(-i)* At üzerine eyeri koyup bağlamak, eyer vurmak.

eyerlenme *is.* Eyerlenmek işi.

eyerlenmek *(nsz)* Eyer vurulmak.

eyerli *s.* Eyer vurulmuş, sırtına eyer konulmuş (hayvan).

eyersiz *s.* Sırtına eyer konulmamış (hayvan): *"Hüseyin, yarı beline kadar çıplak, yanında duran eyersiz bir atı yelesinden tutmuş, duruyor."* -M. Ş. Esendal.

eyitmek *(-e) esk.* Demek: *"Kul Mustafa eydür coştum / Aşkın deryasına düş-*

tüm." -Kul Mustafa.

eylem *is.* **1.** Eylemek işi, fiil, aksiyon: *"Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilmez."* -Anayasa. **2.** *gr.* Fiil: *"Bize, iki yılda Fransızcanın iki yardımcı eylemini belletememişti."* -M. Ş. Esendal. **3.** Bir durumu değiştirme ve daha ileriye götürme yönünde etkide bulunma çabası, amel: *"Eyleme beraber girersiniz, siz sonuca ulaşmayı düşünürsünüz, onlar ulaşmadan paylaşmayı."* -A. İlhan. **eylemde bulunmak** bir harekete kalkışmak: *"Hiçbir Türk, vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz."* -Anayasa. **eyleme geçmek** tasarlanan bir işi uygulamaya başlamak.

eylemci *s.* Düşüncesini eylemi ile gerçekleştirmeye çalışan (kimse).

eylemcilik, -ği *is.* **1.** Eylemci olma durumu. **2.** *fel.* İnsan hayatı ve düşüncesinde başlıca gerçekliğin etki ve eylem olduğunu öne süren öğreti ve dünya görüşü, aktivizm.

eyleme *is.* Eylemek işi.

eylemek *(-i)* Etmek, yapmak: *"Arap atlar yakın eyler ırağı."* -Dadaloğlu. **...-den eylemek** yoksun bırakmak: *"Yurdumdan yuvamdan eyledi beni / Yârsız dünya malı bana pul gibi."* -Âşık Veysel.

eylemli *s.* **1.** Eylem durumunda olan, amelî, fiilî. **2.** Kadrolu: *Eylemli doçent.*

eylemlik, -ği *is. gr.* Mastar.

eylemsi *is. gr.* Fiilimsi.

eylemsiz *s.* Eylemi olmayan.

eylemsizlik, -ği *is.* Eylemsiz olma durumu.

→ ***eylemsizlik ilkesi***

eylemsizlik ilkesi *is. fiz.* (bir cisme bir kuvvet etki etmedikçe) Cismin durması veya düzgün doğrusal bir hareket yapması.

eylül *is. Ar. eylûl* Yılın 30 gün süren dokuzuncu ayı.

eymir *bk.* eğmür.

eytam *ç. is. (eyta:m) Ar. eytâm; yetîm'* in çokluk biçimi *esk.* Yetimler.

→ ***eytam maaşı***

eytam maaşı *is. esk.* Memur yetimlerine verilen aylık.

eytişim *is.* Diyalektik.

eytişimsel *s.* Eyitişimle ilgili.

eyvah *ünl. (evya:h) Far. eyvâh* Beklenmedik, kötü, hoşa gitmeyen bir haber veya olay karşısında duyulan acınmayı anlatır: *"Eyvah, ne yer ne yâr kaldı."* -A. H. Tarhan. *"Eyvah o üç çifte kayık aldı kararım / Şarkı okuyup geçti bir afet var içinde."* -Nedim.

eyvallah *ünl. (ey'valla:h) Ar. iy-vallâh* "Teşekkür ederim", "Allaha ısmarladık" ve "evet, öyle olsun" anlamlarında kullanılır: *Uğurlar olsun. -Eyvallah. "Benden eyvallah, yarın erkenden yola çıkacağım, diyerek kalktı."* -N. Cumalı. **eyvallah demek** hoş görerek kabul etmek veya edilmek: *"Mersi denir. Sonra teşekkür edilir. Eyvallah denir, çok mersi denir."* -S. F. Abasıyanık. **eyvallah etmemek** birinden yardım istememek, gönül borcu olmamak, boyun eğmemek: *"Ben kimseye eyvallah etmeyeceğim, dedi. Bir gece amcasının konağından kaçtı."* -Ö. Seyfettin. **(bir kimseye) eyvallahı olmamak** gönül borcu olmamak.

eyvan *is. (eyva:n) Far. eyvân bk.* ayvan.

eyyam *ç. is. (eyya:m) Ar. eyyâm; yevm'* in çokluk biçimi *esk.* Günler: *"O eyyam hükûmetin ressamlar için tertiplediği yurt gezilerine katılmıştık."* -B. R. Eyuboğlu. **eyyam görmüş** (veya **sürmüş**) iyi günler görmüş, mutlu zamanlar yaşamış. **eyyam ola** "havanın iyi olmasını dilerim" anlamında bir söz.

→ ***eyyam ağası, eyyam efendisi***

eyyam ağası *is.* Her durum ve zamanda fırsat kollayarak büyüklere yaranan kimse.

eyyamcı *is.* Gününü dilediğince geçiren, gününü gün eden.

eyyamcılık, -ğı *is.* Eyyamcı olma durumu.

eyyam efendisi *is.* Eyyam azası.

eza *is. (eza:) Ar. ezâ* Üzme, sıkıntı verme, üzgü: *"Gün geçtikçe içimde anlaşılmaz bir eza uyanmaya başlamıştı."* -R. N. Güntekin. *"Büyük kuvvetlerin itaat hâlinde görünüşü ruha ne ağır bir eza veriyor."* -A. Haşim.

→ ***eza cefa***

eza cefa *is. (eza: cefa:)* Baskı ve zulüm.

ezan *is. (-za:ni) Ar. ezân* Müslümanlıkta namaz vaktini bildirmek için müezzinin yaptığı çağrı: *"Çınaraltı'na geldikleri zaman akşam ezanı okunmaya başlamıştı."* -T. Buğra. *"Emirgân Camiinden yankılanan sabah ezanını duydular."* -A. İlhan.

→ ***ezan saati, ezan vakti***

ezancı *is.* Ezan okuyan kimse, müezzin: *"Han kulesinden ezancı sabah ezanını okurken hancı usulca odasına girdi."* -N. Araz.

ezanî *s. (eza:ni:) Ar. ezânî esk.* Ezanla ilgili.

→ ***ezanî saat***

ezanî saat, -ti *is.* Güneşin batışında 12'yi gösterecek biçimde ayarlanan saat: *"Yurdumuz, Yenicami duvarındaki ezanî saat ayarı ile işleyen nice alaturka saatlerle dolu."* -H. Taner.

ezan saati *is.* Ezan okuma saati.

ezansız *s.* Ezan okunmayan, ezanı olmayan: *"Minaresiz ve ezansız semtlerde doğan, Frenk terbiyesiyle yetişen Türk çocukları dönecekleri yeri hatırlamayacaklar!"* -Y. K. Beyatlı.

ezan vakti *is.* Ezan okunma zamanı: *"Ezan vakti olduğu için burada ak sakallı bir kahveciden başka kimse görünmüyordu."* -R. N. Güntekin.

ezber *is. Far. ez-ber "göğüsten"* **1.** Bir metni veya bir sözü eksiksiz tekrarlayabilecek biçimde akılda tutma. **2.** Ezberleme ve akılda tutma yeteneği. **3.** *esk.* Ezber edilecek ders. **ezber etmek** ezberleyerek akılda tutmak. **ezber okumak** herhangi bir yere bakmadan bellekte kalan biçimiyle söylemek veya konuşmak.

ezberci *s.* Dersini veya herhangi bir konuyu anlayarak değil de, kelime kelime hafızasında tutan (kimse).

ezbercilik, -ği *is.* Ezberci olma durumu: *"Farkına varmadan ezbercilikten kurtulup aktif araştırıcı olmuşsunuz."* -H. Taner.

ezberden *zf. (e'zberden)* Ezberlenmiş biçimde, ezbere: *"Sen konuşurken niçin iki yana da sallanıyorsun? Söyleyeceğim sözleri ezberden mi okuyorsun?"* -M. Ş. Esendal. **ezberden yapmak** bir yere bakmadan bellekte kalan biçimiyle okumak veya söylemek.

ezbere *zf. (e'zbere)* **1.** Ezberleyerek, bir yerden okumayarak, bir yere bakmayarak: *"Siz piyesi adeta ezbere biliyorsunuz."* -P. Safa. **2.** *mec.* Aslını, gerçeğini anlamadan, bilmeden, düşünmeden, incelemeden: *Sen bunu ezbere söylüyorsun.* **ezbere anlatmak** okunan bir şeyi olduğu gibi, bozmadan anlatmak. **(bir yeri) ezbere bilmek** o yerin her yanını iyice bilmek: *"Buraların altını ezbere bilirim, ezbere."* -S. F. Abasıyanık. **ezbere iş görmek** incelemeden gelişigüzel yapmak. **ezbere konuşmak** bilmeden, aslını arayıp sormadan konuşmak. **ezbere yapmak 1)** ezberden yapmak; **2)** model veya doğa karşısında durmayarak fikirden tasavvur ve tahayyül suretiyle resim yapmak.

ezberinde *is.* Belleğinde: *"En az yirmi şiiri ezberimdeydi."* -N. Cumalı.

ezberleme *is.* Ezberlemek işi.

ezberlemek *(-i)* Bir şeyi olduğu gibi akılda tutmak, ezber etmek: *"Bunları üşenmeden okuyor, not ediyor, hatta ezberliyor, böylelikle kendi kendimi yetiştirdiğime inanıyordum."* -R. N. Güntekin.

ezberlenme *is.* Ezberlenmek işi.

ezberlenmek *(nsz)* Ezberlemek işi yapılmak.

ezberletme *is.* Ezberletmek işi.

ezberletmek *(-i)* Ezberlemesini sağlamak.

ezberleyiş *is.* Ezberlemek işi veya biçimi.

ezcümle *zf. (e'zcümle) Far. ez + Ar. cümle esk.* **1.** Başlıca, belli başlı olarak, esas olarak: *Başkan ezcümle şunları söyledi...* **2.** *esk.* Örnek olarak: *Başkan birçok konuya dokundu, ezcümle dilden uzun uzun söz etti.*

ezdirme *is.* Ezdirmek işi.

ezdirmek *(-i, -e)* Ezmek işini yaptırmak.

ezdirtme *is.* Ezdirtmek işi.

ezdirtmek *(-i, -e)* Ezdirmek işini yaptırmak.

ezel *is. Ar. ezel* Başlangıcı belli olmayan zaman, öncesizlik: *"Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım."* -M. Â. Ersoy.

→ ***ezel ebed***

ezel ebet *zf.* Ezelden ebede kadar, ebediyen.

ezelî *s. (ezeli:) Ar. ezelî* **1.** Başlangıcı olmayan, öncesiz: *"Bu, Türk'ün ezelî meziyeti olan misilsiz bir vefakârlıktı."* -F. F. Tülbentçi. **2.** *mec.* Eski: *Ali onun ezelî rakibidir. "Bu kitap ezelî bir imkânsızlığı anlatıyor."* -P. Safa.

ezelî ebedî *s.* Önsüz, sonsuz.

ezelî takdir *is.* Yazgı.

ezercesine *zf. (eze'rcesine)* Ezer gibi, ezmeğe yakın: *"Rüzgârın içinde biribirini ezercesine kaçıştılar."* -S. F. Abasıyanık.

ezgi *is. müz.* **1.** Belli bir kurala göre çıkarılan ve kulakta haz uyandıran ses dizisi, nağme, melodi: *"Vapurda duyduğu o acayip ezgi nedense o günden sonra yüreğinden çıkmaz olmuştu."* -H. Taner. *"Pir Sultan ağzından bir ezgi okuyup tüm yürekleri kendine bağladı."* -K. Bilbaşar. **2.** Bir müzik parçasında baştan sona kadar belirli yerlerde tekrarlanan ses dizisi: *"Can evimde kıpır kıpır sezgisin / Yarı şıkıdımsın yarı ezgisin..."* -F. Halıcı. **3.** *mec.* Kulağa hoş gelen ses veya söz dizisi. **4.** *mec.* Gidiş, yol, tarz, tempo: *Bundan böyle aynı ezgide sürüp gidemez.* **5.** *hlk.* Üzüntü, sıkıntı.

ezgiç, -ci *is.* Boyaları ezmeye yarayan demir veya porselen alet.

ezgilenme *is.* Ezgilenmek durumu.

ezgilenmek *(nsz)* Ezgi özelliğini kazanmak.

ezgili *s.* Ezgisi olan, melodik.

ezgin *s. hlk.* **1.** Paraca durumu bozuk olan (kimse). **2.** Çok cefa görmüş (kimse): *"Emir, hüküm altında yetişmiş bir sığıntı olduğunu çekingen, ezgin tavrıyla daima belli ederdi."* -R. H. Karay. **3.** *hlk.* Çürük, ezik (meyve). **4.** *mec.* Üzüntü veren: *"Bir gece önce çadırın kenarında dinlediğimiz o ezgin, baygın nağmeyi tutturdu."* -O. C. Kaygılı.

ezgince *zf. (ezgi'nce)* Ezgin bir biçimde: *"Münir, ezgince bir suratla: - Ne yapayım efendi babacığım, geçinme derdi bu."* - H. R. Gürpınar.

ezginlik, -ği *is.* **1.** Ezgin olma durumu. **2.** Açlık duygusunu andıran bir tedirginlik: *"İçine ezginlik veren heyecanla, balkon kapısının yanındaki koltuğa oturdu."* -C. Uçuk. **3.** Üzüntü, sıkıntı: *"Alacaklı değil, borçlu ezginliği vardı içimde."* -Y. Z. Ortaç.

ezici *s.* **1.** Ezmek işini yapan. **2.** *mec.* Üstün, yok eden, ağır basan: *Ezici çoğunluk.* **3.** Yıpratıcı, bunaltıcı, sıkıntılı: *"Hep ağır, ezici, sıkıntılı şeyler düşündükleri belliydi."* -S. F. Abasıyanık.

ezik, -ği *s.* **1.** Ezilmiş veya yassılmış. **2.** *mec.* Olaylar ve hayat şartları karşısında güçsüz ve sıkıntılı duruma düşmüş olan, üzüntülü: *"Hiç de ezik bulmaz kızını; hep güvenmiştir ona."* -T. Buğra. **3.** *is.* Bere, çürük: *Vücudu eziklerle dolu idi.*

→ ***ezik büzük***

ezik büzük *s.* Ezilmiş ve büzülmüş, eğri büğrü.

eziklik, -ği *is.* Ezik olma durumu: *"Yıllarca süren sığıntı ezikliğinin hatırlanışı da vardır amcasında."* -T. Buğra.

ezile büzüle *zf.* Utangaçlıkla, sıkılganlıkla: *"Ezile büzüle, sıska bir yavru köpek gibi duvara, kapının pervazına sürünerek dışarı çıktı."* -R. H. Karay.

ezilgen *s.* Kolayca ezilip toz durumuna gelen.

eziliş *is.* Ezilmek işi veya biçimi.

ezilme *is.* Ezilmek işi.

ezilmek *(nsz)* **1.** Ezmek işine konu olmak: *"Altın tas içinde kınam ezildi / Gümüş tarak ile zülfüm düzüldü."* -Halk türküsü. **2.** (mide, yürek ve iç sözlerini özne olarak aldığında) Açlık sıkıntısı duymak: *İçim eziliyor, bir bardak süt içeyim.* **ezilip büzülmek** güç bir duruma düşüp davranışlarıyla utandığını belli etmek: *"Etrafındakiler hanımefendiye karşı bir suç işlemiş gibi ezilip büzülüyorlar."* -H. E. Adıvar. *"Onun böyle boş saatlerinde yaralılara yardım eden bir prenses edasıyla içeri dışarı işgüzar işgüzar gezelediğini gören ihtiyarcık ezilir büzülür."* -H. Taner.

ezilmiş *s.* **1.** Ezik duruma gelmiş: *"Çevremizi, ıslak bir ezilmiş ot kokusu sarmıştı."* -A. İlhan. **2.** *mec.* Kendisine baskı yapılmış, hakları elinden alınmış.

ezilmişlik, -ği *is.* Ezilmiş olma durumu: *"Ezileceğini bile bile yola çıkıyor, o ezilmişlik içinde küçük bir tarlanın, bir çift öküz sahibi olmanın özlemini çekiyor."* -N. Cumalı.

ezim evi *is. hlk.* Tohumların ezilip yağ çıkarıldığı yer.

ezim ezim *zf.* Ezmek veya ezilmek fiillerine getirilerek onların anlamlarını pekiştirir: *"İçi ezim ezim eziliyordu."* -H. R. Gürpınar.

ezinç, -ci *is.* Organik veya ruhî büyük sıkıntı, azap.

ezinti *is.* **1.** Açlık etkisiyle midede duyulan tedirginlik. **2.** Korku veya heyecan sebebiyle duyulan eziklik, sıkıntı.

eziyet *is. Ar. eziyyet* Aşırı güçlük ve sıkıntı, üzgü. **eziyet çekmek** zahmet ve sıkıntıya uğramak. **eziyet etmek** zahmet ve sıkıntı vermek, canını yakmak: *"İçlerinden birine kancayı atmış, maksadı, onu üzmek, ona eziyet etmektir."* -R. H. Karay. **eziyet vermek** zahmet çektirmek.

eziyetli *s.* **1.** Eziyet çekerek yapılan. **2.** *hlk.* Eziyet veren, eziyet çektiren, üzgülü: *Eziyetli adam.*

eziyetsiz *s.* Eziyet çekmeden yapılan, sıkıntısız, üzgüsüz.

ezkaza *zf. (e'zkaza:) Far. ez + Ar. każā* Kaza ile, yanlışlıkla, rastgele: *"Ezkaza hastalandı mı, bir Allah'ın kulu çıkıp hatırını sormaz."* -A. İlhan. *"Bir keresinde odasını düzeltirken ezkaza haritalardan birinin üstünde duran başı kopmuş bir kibrit çöpünü kaldıracak olmuştu."* -H. Taner.

ezme *is.* **1.** Ezmek işi. **2.** Sebze veya yemiş ezerek yapılan yiyecek: *Zeytin ezmesi. Balık ezmesi. Badem ezmesi. "Sıkınca içinden vıcık vıcık balık ezmeleri, kaz ciğerleri çıkan tüpler..."* -Y. Z. Ortaç. **3.** *tıp* Bitkilerin etli ve yumuşak kısımlarını macun kıvamına getirmek üzere parçalamak, katı ve telsel kısımlarını süzerek ayıklamak işlemi.

→ ***ezme boya***

ezme boya *is.* Yağ veya başka bir maddeyle ezilerek hamur hâline getirilmiş boya.

ezmek, -er *(-i)* **1.** Üstüne basarak veya bir şey arasına sıkıştırarak yassıltmak, biçimini değiştirmek: *Üzümü ezdik, şıra yaptık. "Ben kendi hesabıma aruzu bir bal mumu gibi ezer, oynar, istediğim şekle sokardım."* -E. B. Koryürek. **2.** Ağır bir şey, başka bir şeyin üzerinden geçmek, çiğnemek: *Tren iki ineği ezdi. Araba çocuğu ezdi.* **3.** Sıvı içinde bastırıp karıştırarak eritmek: *Şerbet için şeker ezmek. Boya ezmek.* **4.** *mec.* Üzmek, sıkıntıya sokmak: *"Seven kalbi ezmek, sevmeyen kalbi durdurmaktan daha affedilmez bir cinayettir."* -A. Gündüz. **5.** *mec.* Baskı altında tutmak: *"Mahzun yüzünü ağlaya ağlaya öpmek arzusu içimi bir açlık gibi ezdi."* -R. H. Karay. **6.** *mec.* Dayanıklılığını aşacak derecede çalıştırarak yormak: *Bu yol hayvanı ezdi.* **7.** *mec.* Yenmek, sindirmek: *Düşmanı ezmek.* **8.** *argo* Harcamak: *"Paraları bir haftada ezerim."* -S. F. Abasıyanık. **ez de suyunu iç** değersiz, faydasız şeyler için kullanılır. **ezip büzmek** ezerek parçalayarak, tamamen değiştirerek kullanılmaz veya anlaşılmaz duruma getirmek: *"Bütün ecnebî kelimeleri ezip büzüp anlaşılmaz hâle getirip öyle kullanıyorlar."* -B. R. Eyuboğlu.

ezofori *is. Fr. ésophorie* İki gözde görme bozukluğu.

ezogelin çorbası *is.* Kırmızı mercimek, et suyu, yağ, nane, karabiber, kırmızıbiber karışımı pişirilen ve Anadolu'da yaygın olan bir tür çorba.

ezoterik *s. Fr. ésotérique fel.* Belirli bir insan topluluğunun dışında kimseye

bildirilmeyen, yalnızca sınırlı, dar bir çevreye aktarılan (her türlü bilgi, öğreti), batınî, içrek.

Ezrail *bk.* Azrail.

F

f, F **1.** Türk alfabesinin yedinci harfi. *Fe* adı verilen bu harf ses bilimi bakımından ötümsüz, sürtünücü diş dudak ünsüzünü gösterir. **2.** *müz.* Nota işaretleri harflerle gösterilirken fa sesini gösterir. **3.** Bazı ülkelerde ısı birimi olarak kullanılan fahrenhayt derecesinin göstergesi. **4.** *fiz.* Merceğin odak uzaklığının sembolü.

F *kim.* Flüor'un kısaltması.

fa *is. müz.* **1.** Gam (II) dizisinde mi ile sol arasındaki ses. **2.** *müz.* Bu sesi gösteren nota işareti.

→ ***fa anahtarı***

faal, -li *s. (faa:l) Ar. fa'āl* **1.** Çok çalışan, çalışkan, canlı, hareketli, aktif: *"Medenî milletler arasında faal bir unsur olabileceğimizi ispat etmemiz lâzımdır."* -F. R. Atay. **2.** İşler durumda olan. **3.** Etkin.

faaliyet *is. (faa:liyet) Ar. fa'āliyyet* **1.** Çalışkanlık, çalışma, canlılık, hareket: *"İstasyonda bir faaliyet vardı."* -A. Gündüz. *"Türk edebiyatını ele güne tanıtacak büyük çapta, çok bilinçli bir çeviri faaliyeti düzenlemek gerek."* -H. Taner. **2.** İşler durumda olma, etkinlik. **faaliyet göstermek 1)** çalışmak; **2)** işler durumda olmak, etkinlik göstermek: *"Casusların en çok faaliyet gösterdikleri liman da burasıydı."* -F. F. Tülbentçi. **faaliyete geçmek 1)** çalışmaya başlamak, çalışır duruma geçmek, işlemeye başlamak; **2)** işler duruma gelmek, etkin duruma gelmek: *"Bir siyasî grup, başka cinsten bir faaliyete geçmiş görünüyordu."* -R. N. Güntekin. **faaliyette bulunmak** çalışma içine girmek: *"Sendikalar siyasî amaç güdemezler, siyasî faaliyette bulunamazlar."* -Anayasa. **faaliyetten alıkoymak** çalışması durdurulmak, çalışmadan alıkonulmak.

fa anahtarı *is. müz.* Portedeki notaların fa yüksekliğinde olacağını gösteren işaret.

fabl *is. Fr. fable ed.* Çoğunlukla manzum, sonuçta ahlâkî bir ders çıkarılan alegorik hikâye.

fabrika *is. (fabri'ka) İt. fabrica* İşlenmemiş veya yarı işlenmiş maddelerin makine, araç ve benzeri ile işlenerek tüketime hazır duruma getirildiği sanayi kuruluşu, üretim evi: *"Bir deri fabrikası her yerde yapılabilir."* -Y. K. Beyatlı. *"Sinek avlamak için fabrikalar, ilâçlar yapıyor, çareler arıyor ve başa çıkamıyorlar."* -B. Felek.

fabrikacı *is. (fabri'kacı)* Fabrika sahibi veya fabrika işleten kimse, fabrikatör.

fabrikasyon *is.* ve *s. Fr. fabrication* Fabrikada yapılarak tüketime hazır duruma getirilen (madde).

fabrikatör *is. Fr. fabricateur* Fabrikacı.

fabrikatörlük, -ğü *is.* Fabrika sahipliği veya işletmeciliği.

facia *is. (fa:cia) Ar. fāci'a* **1.** Çok üzüntü veren, acıklı olay, afet: *"Sebep olduğunuz faciadan henüz haberiniz yok."* -H. R. Gürpınar. *"Facia gözlerimin önünde bin kere tekrar etti."* -P. Safa. **2.** *ed.* Trajedi, ağlatı.

facialaşma *is.* Facialaşmak durumu.

facialaşmak *(nsz)* Facia durumuna gelmek: *"Annemin ağzında facialaşan bu vak'aya ben biraz şaka karıştırmak istemezdim."* -Y. Z. Ortaç.

facialı *s.* Faciası olan, facia gibi karşılanan: *"Şimdi karşısında bulunduğu vaziyet o kadar facialıydı ki, böyle hafif teessürlerle geçiştirilmesine imkân bulamıyor-*

dum." -Y. K. Karaosmanoğlu.

faça *is. (fa'ça) İt. faccia argo* **1.** İskambil destesinin en altındaki kâğıt. **2.** *argo* Yüz, çehre, surat. **3.** *argo* Giysi. **4.** *den.* Yüklü geminin bordasındaki su düzeyi ile boş geminin bordasındaki su düzeyi arasında kalan bölüm. **faça etmek** *den.* serenleri başa veya geriye doğru çevirerek yelkenleri sarmak. **façası olmak** havalı, gösterişli olmak. **façasını almak** (veya **al aşağı etmek**) *argo* birini mahçup etmek, bozmak.

façalı *s. argo* Havalı, gösterişli.

façeta *is. (façe'ta) İt. faccetta* Elmasın yontulmuş yüzlerinden her biri, faseta.

façetalı *s.* Üzerinde façetaları bulunan: *"Bin bir façetalı bir elmas, her façetada ayrı bir pırıltı."* -C. Meriç.

façuna *is. (façu'na) İt. faccina den.* Halatın örselenecek yerine tel veya sicimle yapılan sargı. **façuna etmek** sürtünme veya hava olaylarından korumak amacıyla, halatı ince iple sarmak.

façunalık, -ğı *is.* Façuna yapmakta kullanılan tel veya sicim.

fagosit *is. Fr. phagocyte < Yun. biy.* Yutar hücre.

fagositoz *is. Fr. phagocytose biy.* Hücre yutarlığı.

fagot *is. Fr. fagot müz.* Tahtadan parçaları uç uca takılı, uzun bir boru biçiminde, perdeli bir üflemeli çalgı.

fağfur *is.* ve *s. (fa:fur) Far. faġfūr esk.* **1.** Çin imparatorlarına verilen unvan. **2.** Çin'de yapılmış kâse, tabak, vazo gibi porselen eşya.

fağfurî *s. (fa:fu:ri:) Far. faġfūr + Ar. -î* Fağfurdan yapılmış: *Fağfur fincan.*

fahiş *s. (fa:hiş) Ar. fāḥiş* **1.** Ölçüyü aşan, aşırı, çok fazla. **2.** *esk.* Ahlâka ve törelere uygun olmayan.

fahişe *is. (fa:hişe) Ar. fāḥişe* Orospu.

fahişelik, -ği *is.* Orospuluk: *"Yeni hükümdarın fermanı ile fahişelikten kurtuluyor."* -C. Meriç.

fahrenhayt *is. (fa'renhayt) Alm. (yapımcısı Fahrenheit'ın adından)* Erimekte olan buzun sıcaklığını 32° C, kaynar suyun buhar sıcaklığını 212° C de gösterebilecek biçimde derecelenmiş bulunan bir tür termometre.

fahrî *s. (fahri:) Ar. faḫrī* **1.** Saygı için verilen veya övünç için kabul edilen (başkanlık, üyelik, doktora gibi unvan), onursal. **2.** Gönüllü, karşılıksız: *"Bilmem hangi bir esnaf cemiyetinin fahrî kâtibi imiş."* -A. Ş. Hisar. *"... siyasî partilerde fahrî olarak bile herhangi bir görev alamazlar."* - Anayasa.

fahriye *is. Ar. faḫriyye ed. esk.* Divan edebiyatında şairlerin kendi özelliklerinden övünerek söz ettikleri manzume veya manzumenin bir bölümü.

fahte *is. Ar. müz.* Klâsik Türk müziğinde daha çok ilâhi, beste ve özellikle peşrev formlarında kullanılan, yirmi zamanlı ve on iki vuruşlu bir büyük usul.

fahur *s. (fahu:r) Ar. faḫūr esk.* Çok övünen, çok böbürlenen.

faik, -kı *s. (fa:ik, k kalın okunur) Ar. fā'iḳ esk.* Üstün, yüksek.

faikıyet *is. (fa:ikıyet, k kalın okunur) Ar. fā'iḳiyyet esk.* Üstünlük, yükseklik.

fail *s. (fa:il) Ar. fā'il* **1.** Eden, yapan, işleyen: *"Vilâyetin bir yerinde faili yakalanamayan bir irtica vak'ası çıkar."* -R. N. Güntekin. **2.** *is. huk.* Hukukî sonuç doğuran bir suç işleyen kimse. **3.** *is. gr.* Özne.

→ ***failimeçhul, failimuhtar***

failimeçhul *s. (fa:ilimeçhul) Ar. fā'il-i mechūl esk.* Kimin yaptığı belli olmayan veya bilinmeyen.

failimuhtar *s. (fa:ilimuhtar) Ar. fā'il-i muḫtar esk.* **1.** İstediğini yapmakta özgür, başına buyruk. **2.** Yaptıklarından sorumlu olacak durumda ve yaşta olan (kimse).

fainal four *is. İng. fainal four sp.* Dörtlü final.

fair-play *is. İng. fair-play sp.* Dürüst oyun.

faiz *is. (fa:iz) Ar. fā'iż ekon.* **1.** İşletmek için bir yere ödünç verilen paraya karşılık alınan kâr, getiri, ürem, nema: *"... taksitler eşit olarak ödenir, peşin ödenmeyen kısım Devlet borçları için öngörülen en yüksek faiz haddine bağlanır."* - Anayasa. **2.** *ekon.* Kapitalist ekonomide, artık değerin değişikliğe uğramış biçimi olarak paranın fiyatı, kiralanan paranın kira bedeli. **faize vermek** (parayı) faizle ödünç vermek.

→ ***faiz fiyatı***

faizci *is. (fa:izci)* Faizle ödünç para veren kimse, tefeci.

faizcilik, -ği *is. (fa:izcilik) ekon.* Faizcinin işi, tefecilik.

faiz fiyatı *is. ekon.* Faize verilen 100 kuruş karşılığında alınan bir yıllık faiz.

faizlendirme *is.* Faizlendirmek işi.

faizlendirmek *(-i)* Parayı faize verip işletmek, çoğaltmak, nemalandırmak.

faizli *s.* (para için) Faizi olan, faizle işlem gören.

faizsiz *s.* (para için) Faizi olmayan.

fak *is. Ar. faḫḫ esk.* Tuzak, kapan. **faka basmak** aldatılmak, tuzağa düşmek. **faka bastırmak** aldatmak, tuzağa düşürmek.

fakat *bağ. (fa'kat) Ar. faḳaṭ* Yalnız, ancak, ama, lâkin: *"Ellilik, kır saçlı, fakat dinç, okkalı bir adam bağırdı."* -S. F. Abasıyanık. *"Biz sükûnet aramak için İstanbul'un sakin, fakat az meskûn bir sayfiyesine gittik."* -B. Felek.

fakfon *is. Fr. pacfung, packfung < Çince kim.* Bakır, nikel ve çinkodan oluşan gümüş görünüşünde bir alaşım.

Fak Fuk Fonu *öz. is. ekon.* Sosyal yardımlaşma amacıyla 1990'lı yıllarda kurulan, halk arasında bu kısaltmayla tanınan fakir fukara fonu.

fakır, -krı *is. Ar. faḳr esk.* Yoksulluk, fukaralık.

fakih *is. (faki:h, k kalın okunur) Ar. faḳīh esk.* Fıkıh bilgini.

fakir *is. Ar. faḳir* **1.** Geçimini güçlükle sağlayan, yoksul, fukara: *"Zengin, orta hâlli, fakir, herkes bu sazlı yerlere devam ve bu âlemlere iştirak ederdi."* -A. Ş. Hisar. *"En fakir köyler taştandır ve üstü kiremittir."* -F. R. Atay. **2.** *s.* Zavallı: *"Hey gidi kahpe felek; gençliklerine doymadan gitti fakirler."* -H. Taner. **3.** *s.* (nesneler için) Olması gerekenden az: *"Seni fakir, soluk bir dekor içinde görmek istemem."* - M. Yesari. **4.** *s. mec.* ve *esk.* Alçak gönüllülük için birinci kişi zamiri görevinde kullanılırdı: *"Fakir dün ziyaretinize geldimse de bulamadım."* -Şemseddin Sami. **5.** *s.* Hindistan'da yokluğa eziyete kendini alıştırmış derviş. **fakir düşmek** yoksullaşmak. **fakir tavuğu tek tek yumurtlar** destekçisi olmayan, dayanağı olmayan kimsenin işleri yavaş yürür.

→ ***fakir cevher, fakir fukara, fakirhane***

fakirane *zf.* ve *ş. (fakira:ne) Ar. faḳīr + Far. -ane* Fakir gibi, fakire uygun düşen biçimde: *"Renksiz, fakirane bir hayat, cazibesiz ve yabancı bir erkek."* -R. N. Güntekin.

fakirce *s. (faki'rce)* Fakire benzer durumda.

fakir cevher *is.* İçindeki madenin oranı düşük olan maden cevheri.

fakir fukara *ç. is.* Yoksullar, geçimini sağlamakta güçlük çekenler: *"Bu hindileri yiyen oradaki fakir fukara da müsteşar beye amma da dua etmiştir."* -B. Felek.

fakirhane *is. (fakirha:ne) Ar. faḳīr + Far. ḫāne* **1.** Düşkünler yurdu. **2.** *mec.* Alçak gönüllülük göstermek için "evimiz" anlamında kullanılır: *Fakirhaneye buyurmaz mısınız? "Yusuf Ali'nin Yıldızlara Karşı'yı yazdığı masa bizim fakirhanede bulunuyor."* -R. N. Güntekin.

fakirizm *is. Fr. fakirisme* Hint felsefesinde insan vücudu bütün kötülüklerin kaynağı sayıldığından, bedene eziyeti ruhun kurtuluşu ve mutluluğu için gerekli gören çilekeşlik, Hint dervişliği.

fakirleşme *is.* Yoksullaşma.

fakirleşmek *(nsz)* Yoksullaşmak.

fakirleştirme *is.* Fakirleştirmek işi veya durumu.

fakirleştirmek *(-i)* Yoksullaştırmak: *"Bunların hepsini silip 'kez' kelimesini ısrarla kullanmak bir dili fakirleştirmek demektir."* -B. Felek.

fakirlik, -ği *is.* **1.** Yoksulluk: *"Bilmezsin belki, arpa ekmeği de İran'da fakirliğin sembolüdür."* -T. Buğra. **2.** Verimsizlik, kısırlık: *Toprağın fakirliği.* **3.** Yetersizlik: *Dilin fakirliği.*

fakr *is. bk.* fakır.

faks *is.* Belgegeçer.

faksimile *is. Fr. fac-similé* Tıpkıbasım.

fakslama *is.* Fakslama, belgegeçerleme işi.

fakslamak *(-i)* Belgeçerlemek, belgeçer ile göndermek.

faktitif *is.* ve *s. (fa'ktitif) Fr. factitif gr.* Ettirgen fiil.

faktör *is. Fr. facteur* Etken, etmen: *"Bütün hastalıklarda böyle ruh faktörleri bulunabilir."* -P. Safa.

fakül *is. Fr. facule astr.* Benek.

fakülte *is. (fakü'lte) Fr. faculté* Bir üniversitenin, öğrenim alanı veya uzmanlık konusu bakımından ayrılmış kollarından her biri: *"Bir ev hizmetçisi azıcık dişini sıkınca çocuğunu fakülteye gönderebiliyor."* -Ç. Altan.

fakülteli *is.* ve *s.* Fakülte öğrencisi olan (kimse).

fal *is. Ar. fā'l* Geleceği öğrenmek, şans ve kısmeti anlamak amacıyla oyun kâğıdı, kahve telvesi, el ayası gibi şeylere bakarak anlam çıkarma: *"Ben bütün fallara, bütün rüyalara, bütün itikatlara inanırım."* -P. Safa. *"Sanmayın aşk, bir yudumluk faldadır / Sevgi bir kuştur, çiçekli daldadır."* -F. Halıcı. **fal açmak** (veya **bakmak**) bakla, su, iskambil vb. ne bakarak gelecekte olacak şeyleri anlamaya çalışmak: *"Tutun birer niyet de, açayım size birer maydanozlu fal!"* -O. C. Kaygılı. *"Para ile fala baktığı hâlde geçim sıkıntısından kurtulamıyor."* -R. N. Güntekin.

→ *falname, fal taşı*

falaka *is. (fala'ka) Ar. falaḳa* **1.** Ceza olarak ayak tabanlarına vurmakta kullanılan, ayakları uygun bir durumda sıkıştırıp tutan kalınca bir sopa ile bunun iki ucuna bağlı bir ipi olan işkence aracı. **2.** Bu araçla uygulanan dayak cezası. **3.** Bazı kaldıraçlarda kullanılan ucu iple bağlı ağaç parçası. **falakaya çekmek (yatırmak, vurmak** veya **yıkmak)** falakaya bağlayarak dövmek.

falakacı *is. tar.* Sadrazamın, İstanbul kadısının, yeniçeri ağasının veya sekbanbaşının denetlemeler sırasında yanında bulunan ve suçlu bulunanları falakaya yatıran görevli.

falakalı *s.* Falakası olan.

falan *is. Ar. fulān* **1.** Söylenmesi istenmeyen veya gerekli görülmeyen bir özel adın yerini tutar: *Bana "falan geldi, falan gitti" diye anlatmaya başladı. Ben falan oğlu falanım, dileğim şudur diye yazsın.* **2.** *s.* Tarih, yer, kişi ve benzeri sözlerle sıfat tamlamaları yapıldığında, bu tamlamalar, tekrarlanmak istenmeyen şeyleri genel olarak anlatmaya yarar: *Falan tarihte, falan yerde, falan kişi ile gezerken sizi gördüm demiş.* **3.** Cümlede belirtilen nesne veya nesnelerden sonra gelerek "ve benzerleri" anlamında kullanılır: *"Hiç heyecan falan göstermiyor."* -Ö. Seyfettin.

→ *falan festekiz, falan feşmekân, falan fıstık, falan filân*

falanca *s.* ve *is.* Falan: *Falanca geldi. Falancaya gittik. Falanca yerde, falanca gün.*

falan festekiz *is. bk.* falan filân.

falan feşmekân *is. bk.* falan filân.

falan fıstık *is. bk.* falan filân.

falan filân *is. Ar. fulān filān* Önem verilmeyen, hafifsenen şeyler için kullanılır: *Unutma, yok bilmem görmemiş falan festekiz gibi masallar anlatmaya başladı. Ona kâğıt, kalem falan filân lâzım.*

falanıncı *s.* Söylenmesi gerekli görülmeyen sıra sayısı yerine kullanılır, filânıncı: *Falanıncı evin falanıncı katına diye yazarsınız.*

falanj *is. Fr. phalange* **1.** Eski Yunanlılarda, özellikle Makedonya yayalarının çekirdeğini oluşturan mızraklı alay. **2.** Bazı ülkelerde yarı askerî siyasî kuruluşlara verilen ad: *İspanya Ulusal Falanjı.*

falanjist *is. Fr. phalangiste* İspanya'da falanj üyesi.

falcı *is.* Fala bakmayı kendine geçim yolu yapan kimse: *"Falcılar, gelecekte olacakları, bir bir bilir ve söyler."* -A. Ş. Hisar.

falcılık, -ğı *is.* Falcının işi.

falçata *is. bk.* falçete.

falçete *is. (falçe'te) İt. falcetto* Eğri kunduracı bıçağı: *"Falçeteyle tabanın kıyılarını yontmaya başladı."* -N. Cumalı.

falez *Fr. falaise bk.* yalı yar.

falihayır, -yrı *is. (fa:lihayır) Ar. fāl-i ḫayr esk.* İyiye yorulur olgu.

fallus *is. Lât. Phallus* Erkeklik organı.

falname *is. (falna:me) Ar. fāl + Far. nāme esk.* Fala bakmanın inceliklerini ve yorumlama özelliklerini anlatan kitap.

falso *is. (fa'lso) İt. falso müz.* **1.** Bir parça çalınır veya söylenirken yapılan nota yanlışlığı: *"Ahenge falso, kalın erkek sesleri de karıştı."* -H. R. Gürpınar. **2.** *mec.* Yanlış davranış: *"Bu iyi adamın şu kadarcık cehaleti ve falsosunu hoş görmeli."* -A. Gündüz. **falso çıkmak** bozuk olmak, umduğunu bulamamak: *"Yüzde beş yüz kâr beklediği bu işlerin alt tarafı falso çıkınca apışmış kalmıştı."* -E. E. Talu. **falso vermek** bozulmaya yüz tutmak, açık vermek: *"Artık İstanbul'da her şey gevşemiş, falso vermişti."* -Ö. Seyfettin. **falso yapmak 1)** yanlış çalmak, söylemek: *"Yeteneksizliğini ortaya koyacak bir falso yapmaktan korkuyordu."* -Ç. Altan. **2)** yanlış davranışta bulunmak.

falsolu *s.* Yanlış, hatalı, kusurlu: *"Bu saydığım, rolün falsolu tarafları."* -R. N. Güntekin.

falsosuz *s.* Hatasız, kusursuz: *"Halis bir şiiri okumak demek, ona şairinin verdiği musiki ayarıyla, fazla ve eksik bir ses ilâve etmeksizin, musikiden anlayanların tabiriyle, falsosuz okumak demektir."* -Y. K. Beyatlı.

fal taşı *is.* Falcıların fala bakmak için kullandıkları değişik biçim ve renklerdeki taş.

falya *is. (fa'lya) İt. falia esk.* **1.** Topları ateşlemek için ağız otunun konulduğu delik. **2.** Kapıp koyuverme, salıverme: *"Sus! Buruntu geçiriyorum, azıcık kıpırdansam falya."* -H. R. Gürpınar.

falyanos *is. Yun.* Yunus balığının iri bir türü.

familya *is. (fami'lya) İt. famiglia* **1.** Aile: *"Halep'in esas familyalarının asılları Türklerdi."* -F. R. Atay. **2.** *biy.* Birçok ortak özellikleri sebebiyle bir araya getirilen cinslerin topluluğu, fasile: *Kara buğdaygiller. İzmaritgiller. Gelincikgiller.* **3.** *hlk.* Karı, eş.

fan *is. İng. fān* **1.** Havalandırma aracı, pervane, pervane kanadı; vantilâtör. **2.** Sıcak veya soğuk hayayı dengeli olarak savuran araç.

fanatik *s.* ve *is. Fr. fanatique* Bir kimseye veya bir şeye aşırı düşkünlük ve tutkuyla bağlı olan (kimse), mutaassıp, bağnaz: *"Kendine fanatik tutkunluk duyan insana göre, dünyanın ekseni kendisidir."* -H. Taner.

fanatizm *is. Fr. fanatisme* Bir kimseye veya bir şeye aşırı düşkünlük ve tutkuyla bağlılık, taassup, bağnazlık: *"Aile fanatizmi de bir başka bencillik tezahürüdür."* -H. Taner.

fanfan *s.* ve *is. hlk.* Konuşması çok iyi anlaşılmayan (kimse).

fanfar *is. Fr. fanfare müz.* **1.** Üflemeli bakır çalgılardan oluşan orkestra. **2.** Bu orkestranın çaldığı tartımlı ve canlı parça.

fanfin *is. hlk.* "Anlaşılmayan yabancı bir dille konuşmak" anlamında kullanılan **fanfin etmek** deyiminde geçer.

fangri *is. (fa'ngri) Yun. zool.* Mercan türünden bir balık.

fânî (I) *s. (fa:ni:) Ar. fānī* Ölümlü, gelip geçici, kalımsız: *"Her fânî güneşten, çimden nasibini alıyor."* -Y. Z. Ortaç. *"Fâni bir iz bırakmış, burda yatmışsa kimler / Aygın baygın maniler, açık saçık resimler."* -F. N. Çamlıbel. *"Gani gönüllü ol, gani / Bu âlemde her kul fânî."* -F. Halıcı.

→ *fânî dünya*

fani (II) *is. Fr. phanie* < *İng.* İnsan

gözünün algıladığı ışık şiddeti.

fâni dünya *is.* Ölümlü, kalımsız dünya.

fanilâ *is. (fani'lâ) İt. phanella* **1.** Genellikle ince pamuk ipliğinden dokunmuş, ten üzerine giyilen iç çamaşırı: *Erkek fanilâsı. Kadın fanilâsı. "Nihat'ı birkaç fanilâ ile sımsıkı giydirerek bitişik odada, karyolaya oturttu."* -P. Safa. **2.** Yumuşak yünden örülmüş veya dokunmuş, hafif ve gevşek kumaş: *Fanilâ örtü. "Biraz ötede bir bahçe sandalyesinde bir kadın fanilâ örüyor."* -H. E. Adıvar.

fânilik, -ği *is. (fa:ni:lik)* Fâni olma durumu: *"Bütün bu fânilikleri küçük görerek, bunları ancak gönül oyalayıcı şeyler diye telâkki ettiklerini gösteriyordu."* -A. Ş. Hisar.

fanta *is. (fa'nta) zool.* Mavimsi yeşil renkli bir tür baştankara.

fantasma *is. (fa'ntasma) fantasme < Yun.* Gerçekte olmadığı hâlde var gibi görünen hayal.

fantastik *s. Fr. fantastique* **1.** Gerçekte var olmayan, gerçek olmayan, hayalî: *Fantastik hikâyeler.* **2.** *is. ed.* XVIII. yüzyıldan başlayarak Fransa'da gelişen bir edebî tür.

fantaziye *is. bk.* fantezi.

fantazya *is. (fanta'zya) Fr. fantasia < İt.* Arap atlılarının bayramlarda yaptıkları gösteri, atlı gösteri.

fantazyalı *s.* Fantazyası olan: *"Bunlar medenî milletlerin lügat kitaplarına süs olsun diye yazılmış fantazyalı kof lâkırdılardır."* -H. R. Gürpınar.

fantezi *is. Fr. fantaisie* **1.** Sonsuz, sınırsız hayal. **2.** Değişik heves, değişik beğeni, değişik düşünüş: *"Üstelik büyük bir taklit kabiliyeti ve fantezisi vardı."* -R. N. Güntekin. **3.** *s.* Süslü ve türü değişik olan: *Fantezi kumaş. Fantezi mobilya. "Yerinden doğrulmuş fantezi ipek çoraplarını, yeni gömleğini gururla göstererek. gülüyordu."* -R. N. Güntekin. **4.** *müz.* Serbest biçimli beste veya alaturkada serbest biçimli şarkı.

fantezist *s. Fr. fantaisiste* Fantezi meraklısı, fanteziye düşkün: *"Marazî insanların bu dünyada büyük bir yeri olduğunu sanan Dostoyevski, bir fantezistten başka bir şey değildir."* -O. V. Kanık.

fanti *is. Yun. phantis* İskambil oyunlarında oğlan, bacak, veya vale adlarıyla bilinen kâğıt.

fantom *is. Fr. fantôme* Hayalet.

fanus *is. (fa:nus) Ar. fânûs < Yun.* **1.** Süslü, ayaklı fener. **2.** Saat, mikroskop gibi araçları tozdan korumak için üzerlerine kapatılan, yarım küre biçiminde cam kap. **3.** Genellikle silindir biçiminde olan mum, gaz lâmbası gibi aydınlatma araçlarının çevresini kapatarak rüzgârdan koruyan cam mahfaza: *"Madenî darbe ortada asılı avizenin fanuslarına çarptı."* -R. H. Karay.

fanuslu *s.* Fanusu olan: *"Çabuk, fanuslu lâmbaları yak, paşa geldi."* -M. C. Kuntay.

fanya *is. (fa'nya) Yun.* Gözlü bir balık ağına iri gözlü ikinci bir ağ eklendiğinde, bu ikinci ağa verilen ad.

fanyol *is. İt. Eufonio'dan müz. esk.* Bakırdan yapılmış bariton veya tenor ses veren çalgı: *"Klârnetlerle, fanyollar ağır, yalvarıcı nağmelere dökülmüşlerdi."* -O. C. Kaygılı.

far (I) *is. Fr. phare* Taşıtların ön bölümünde bulunan, uzağı aydınlatan güçlü ışık verici: *"Taksi yaklaşırken farların ışıkları gittikçe güçlenerek, yukarılara doğru tırmandı."* -N. Cumalı.

far (II) *is. Fr. fard* Kadınların süs için göz kapaklarına sürdükleri çeşitli renkte boya, düzgün: *"Uzun ve kıvırcık kirpiklerini göz kapaklarına kadar sürdüğü farla boyadı."* -C. Uçuk.

farad *İng. (İngiliz fizikçi Faraday'ın adından) fiz.* Elektrik sığa birimi.

faraş *is. Ar. ferrâş* Toplanan süprüntüleri alıp atmak için kullanılan kürek biçiminde teneke veya plâstikten, saplı kap: *"Elinde tuttuğu, içi süprüntü dolu faraşı merdivenlerin dibine boşalttı."* -E. E. Talu. **faraş gibi** (veya **faraş kadar**) çok büyük veya çok geniş açılan (ağız).

faraza *zf. (fa'raza:) Ar. farażā* Diyelim ki, sayalım ki, söz gelişi, ola ki, tutalım ki: *"Faraza bendeniz beyefendi, ne ticaret yapabilirim, ne memuriyet."* -S. F. Abasıyanık.

farazî *s. (farazi:) Ar. farżī* Bir varsayıma dayanan, varsayımsal, hipotetik.

faraziye *is. Ar. farżiyye* Varsayım, hipotez: *"Faraziyenizi çok yanlış ön yargılara oturtuyorsunuz."* -H. Taner.

farba *is.* Fırfır, farbala.

farbala *is. (fa'rbala) İt. falbala* Fırfır.

fare *is. (fa:re) Ar. fâre zool.* **1.** Sıçangillerden, küçük vücutlu, kemirgen, memeli hayvan *(Mus): Tarla faresi. Fındık faresi.* **2.** Bazen sıçan yerine kullanılır. **fare çıktığı deliği bilir** bir kabahate, suça veya gizli işe kalkışan kişi, yakalanacağını anlayınca nereye sığınacağını bilir. **fare deliğe sığmamış, bir de kuyruğuna** (veya **kıçına**) **kabak bağlamış 1)** yapamayacağı kadar ağır bir işi varken başka bir iş daha yüklenmiş; **2)** kendisi sığıntı durumunda iken yanına bir kişi daha almış. **fare düşse, başı yarılır** bir yerin boş ve yoksulluk içinde bulunduğunu anlatır. **(bir yerde) fareler cirit oynamak** bir yerde kimseler bulunmamak.

→ ***fare deliği, fare dişi, farekulağı, fare kuyruğu, fare otu***

fare deliği *is.* Gizlenecek yer. **fare deliği bin altın** herkesin kaçıp saklanacak bir yer aradığı durumlarda, saklanılacak bir yer bulmak çok güçtür.

fare dişi *is.* Bir iğne veya boncuk oyası türü.

farekulağı *is. bot.* **1.** Çuha çiçeğigillerden, tohumu kuş yemi olarak kullanılan bitkilerin cins adı *(Anagallis).* **2.** *bot.* Yabanî mercanköşk.

fare kuyruğu *is.* Tahta işlemeciliğinde veya ahşap doğramada, kilit yeri açmakta kullanılan ince, dar testere.

farenjit *is. Fr. pharyngite* Yutak iltihabı, hunnak, anjin.

fare otu *is. bot.* Sütleğengillerden, mavi çiçekli, tohumları fare zehiri olarak kullanılan bir bitki.

farfara *s. Ar. ferfere* **1.** Ağzı kalabalık, gürültücü: *"Dalmış gülüp konuşmaya yüzlerce farfara / Yorgun kulaklarımda sürerken bu yaygara."* -Y. K. Beyatlı. **2.** Övüngen: *"Halim, adı üstünde sabırlı bir adamdır, farfara değildir, daha temkinlidir."* -B. Felek.

farfaracı *is.* ve *s.* Gürültücü, şamatacı (kimse).

farfaracılık, -ğı *is.* Farfaracı olma durumu.

farfaralık, -ğı *is.* Farfara olma durumu, farfara davranış.

farıma *is.* Farımak işi.

farımak *(nsz)* **1.** Güçsüz düşmek, yorulmak. **2.** Eskimek, yıpranmak. **3.** Vazgeçmek, usanmak: *"Sakin olsam bu sevdadan farısam / Balsız kovan gibi bomboş olurum."* -Âşık Veysel. **4.** *hlk.* Kocamak, yaşlanmak, ihtiyarlamak.

fariğ *s. (fa:riğ) Ar. fāriġ esk.* **1.** Vazgeçmiş, çekilmiş. **2.** *esk.* Sıkıntısız, rahat. **3.** *huk.* (bir mülkün) Kullanma hakkını başkasına bırakan. **fariğ olmak** vazgeçmek, çekilmek, el çekmek.

farika *is. (fa:rika) Ar. fārika esk.* Bir şeyin benzerlerinden ayırt etmeye yarayan durum veya öge, ayırmaç.

faril *is. İng. furl* Balık ağlarının alt ve üst yanlarına geçirilen keçi kılından yapılmış ip.

Farisî *öz. is. (fa:risi:) Far. Ar. fārsī* Farsça.

fariza *is. (fari:za) Ar. farīża esk.* **1.** Tanrı buyruğu: *Hac farizası.* **2.** Yapılması gerekli ödev, görev. **3.** *huk. esk.* Şeriata uygun bir biçimde mirasçılara düşen pay.

fark *is. Ar. fark* **1.** Bir kimse veya nesnenin bir başkasıyla karıştırılmamasını sağlayan ayrılık; benzer şeyleri birbirinden ayıran özellik, başkalık, ayrım: *"Aralarında sekiz, on yaş fark bulunmasına rağmen, iki akran gibiydiler."* -R. N. Güntekin. *"Eski Osmanlı altını ile Alman altını arasında bir renk farkı vardır."* -F. R. Atay. **2.** *man.* Ayrım. **3.** *mat.* Çıkarma işleminin sonucu. **fark atmak** ileri gitmek, çok üstün gelmek. **fark etmek 1)** görmek, seçmek:

"Boğaz'ın sisle kaplı olduğunu, ancak ön güvertede bir yer bulup oturunca fark etmişti." -A. İlhan. **2)** anlamak, sezmek: *"Öç almanın fırsatını yakalamış gibi konuştuğunu fark etti."* -T. Buğra. **3)** değişmek, başkalaşmak; **4)** ayırt etmek: *"Konuşma kesilmiyor; şimdi yabancı sesleri daha iyi fark etmekteyim."* -R. H. Karay. **fark etmez** önemi yok, etkisi olmaz, değişmez. **fark gözetmek** ayrı tutmak: *"Siz erkekler ekseriya nikâhlı kadınla nikâhsız kadınlarınız arasında bir fark gözetirsiniz."* -H. C. Yalçın. **fark olunmak 1)** seçilip ayırt edilmek; **2)** anlaşılmak; **3)** sezilmek. **farkına varmak** gözüne çarpmak, fark etmek, anlamak: *"Dünya nimetlerinin bir bir farkına varmaya başlarız."* -H. Taner. *"Yine üzüldü. Bunun farkına varan Baki kadının çenesini okşadı."* -R. H. Karay. **farkında olmak** sezmek, anlamak. **farkında olmamak** görülmesi veya bilinmesi gereken şeylerden haberi bulunmamak, kavranması gereken bir şeye dikkat etmemek: *"Farkında olmadan kendini bir gün bu pis, hastalıklı, cerahatli suyun dibinde bulacaksın."* -P. Safa.

farklı *s.* Farkı olan, aralarında fark bulunan, değişik, ayrımlı: *"Vücut ve yüz hatları, giyiniş ve yürüme tarzı çok mu farklı?"* -R. H. Karay.

farklıca *zf.* Farklı gibi: *"Birinci bölüm de orjinalinden farklıca."* -C. Meriç.

farklılaşma *is.* **1.** Farklılaşmak işi, ayrımlaşma. **2.** *biy.* ve *jeol.* Ayrımlaşma.

farklılaşmak *(nsz)* Farklı duruma gelmek, ayrımlaşmak.

farklılaştırma *is.* Farklılaştırmak işi.

farklılaştırmak *(-i)* Farklı duruma getirmek.

farklılık, -ğı *is.* **1.** Farklı olma durumu, ayrımlılık, başkalık: *"Evvelkilerle bu son görüşümüz arasındaki farklılıkları ölçüyorum."* -Y. K. Beyatlı. **2.** *fel.* Doğal, toplumsal ve bilince dayanan her olay ve olguyu bütün ötekilerden ayıran özellik.

farksız *s.* Farkı olmayan: *"Kâğıt para ile altın arasındaki kıymetin hemen hemen farksız denebileceği bir tarihte..."* -H. F. Ozansoy.

farksızlaşma *is.* Farksızlaşmak işi.

farksızlaşmak *(nsz)* Farksız duruma gelmek.

farksızlık, -ğı *is.* Farksız olma durumu, ayrımsızlık.

farmakodinami *is. Fr. pharmacodynamie tıp* Hasta veya normal organizmalar üzerinde, ilâçların etkisini deneysel olarak inceleyen veya araştıran bilim.

farmakodinamik, -ği *is. Fr. pharmacodynamique tıp* **1.** İlâçların etki gücü. **2.** Hasta veya normal organizmalar üzerinde ilâçların etkisini inceleyen eczacılık dalı.

farmakognozi *is. Fr. pharmacognosie tıp* İlâçların doğada bulundukları durumda incelenmesi.

farmakolog *is. Fr. pharmacologue tıp* Farmakoloji ile uğraşan, farmakoloji uzmanı.

farmakoloji *is. Fr. pharmacologie tıp* İlâçların etkisini ve kullanılışını inceleyen bilim dalı.

farmason *is. Fr. franc-maçon* **1.** Mason. **2.** *hlk.* Dinsiz, imansız.

farmasonluk, -ğu *is.* Masonluk.

fars *is. Fr. farce tiy.* İlkel, yalın güldürme ögelerinden yararlanan, bazen inanırlığın sınırını aşan, güldürmeyi amaç edinen oyun.

Fars (I) *öz. is. Ar. fārs* İran'ın güneybatısında yaşayan halk veya bu halkın soyundan olan kimse.

Farsça *öz. is. (fa'rsça)* İran devletinin resmî dili.

farta furta *is. bk.* fart furt. **fartası furtası olmamak** patavatsızca konuşmak.

fart furt *zf. hlk.* Anlamsız, boş sözlerle böbürlenerek. **fart furt, farta furta etmek** *hlk.* anlamsız, boş sözlerle böbürlenmek.

farz *is. Ar. farż* **1.** Müslümanlıkta, özür olmadıkça yapılması zorunlu, yapılmaması günah sayılan. **2.** *mec.* Yapmak zorunda kalınan şey, boyun borcu: *Bu durum üzerine, işe bir son vermek farz oldu.* **farz etmek** öyle kabul etmek, var saymak: *"Deniz farz ettiği yırtık bir kilimin üstünde kayıklarını yüzdürüyordu."* -H. Taner. *"Peki, farz edelim ki esas itibarıyla arzunu kabul ettim."* -R. N. Güntekin. **farz olunmak** var sayılmak: *"Vapurun kahvecisi Kefalonyalı denilen ve kötü bir insan farz olunan biriydi."* -Y. K. Beyatlı.

→ *farzımuhal*

farzımuhal, -li *zf. (fa'rzımuha:l) Ar. farż-i muḥāl* Olmayacak, gerçekleşmeyecek bir şeyi olacakmış, gerçekleşecekmiş gibi düşünerek, sayarak, tutalım ki, sayalım ki: *Farzımuhal Güneş bir daha doğmasa, dünyada neler olur?*

fasa fiso *s. (fa'sa fi'so)* Değer ve önemi olmayan, boş (şey veya söz).

fasarya *s. (fasa'rya) Yun. argo* **1.** Boş, anlamsız (söz). **2.** İşe yaramaz, yeteneksiz: *"Öylesine fasarya semt takımında bile yer alamaz, her zaman yedek dururdu."* -H. Taner.

faset *is. Fr. facette* **1.** Baskı işlerinde harf ve satırları formada tutmak ve sıkmak için kullanılan kama. **2.** Dişin ön yüzüne estetik amaçla yapılan kaplama.

faseta *is. bk.* façeta.

fasıl, -sılı *is. Ar. faṣl* **1.** Bölüm, kısım, devre: *"Dönülmez akşamın ufkundayız, vakit çok geç / Bu son fasıldır ey ömrüm nasıl geçersen geç."* -Y. K. Beyatlı. *"Kitabı kapadı, biraz durdu, sonra tekrar açarak o faslı sonuna kadar bir hamlede okudu."* -P. Safa. **2.** *tiy.* Orta oyununa başlamadan önce saz takımının çaldığı köçek havası ve curcuna. **3.** *müz.* Peşrev, nakış, şarkı, saz semaisi gibi parçaların belli bir sıraya göre çalınıp söylenmesi: *"Radyo ince sazdan sultaniyegâh faslına başlamış."* -A. İlhan. *"Erken saatlerde burada bir fasıl topluluğu bulunur."* -S. Birsel. **4.** *tiy. esk.* Osmanlı ve Arap tiyatrosunda oyunun perde bölümü. **5.** Belli bir sürede yapılan iş, karşılaşılan durum veya olay: *Şu yemek faslı bitsin de... "Fazla olarak arada bir patronu çekiştirmek, dedikodu yapmak faslı da kapanacak."* -H. E. Adıvar.

→ *fasıl heyeti, fasletmek*

fasıla *is. (fa:sıla) Ar. fāṣile* Aralık, ara, kesinti: *"Kısa bir fasıladan sonra kadının sesi tekrar işitildi."* -R. N. Güntekin. **fasıla vermek** ara vermek, kesmek: *"Birer kart göndererek baş ağrılarından dolayı bu kabullere fasıla verdiğini bildirmişti."* -P. Safa.

fasılalı *s.* ve *zf. (fa:sılalı)* Aralı, aralıklı, kesintili: *"Tren seyrek ve fasılalı ağaçların arasından geçiyordu."* -Ö. Seyfettin.

fasılasız *s.* ve *zf. (fa:sılasız)* Arasız, aralıksız, durmadan, ara vermeden, kesintisiz, biteviye: *"Biraz dururs a yere yıkılacağını sanarak, fasılasız yürüyordu."* -P. Safa. *"Ben ise 1936'dan beri fasılasız hep sıcak iklimlerde yaşayıp dolaştığımdan altı senedir kara hasretim."* -R. H. Karay. *"Not edilecek kadar güzel ve fasılasız esprilerle, hayâllerle söylüyordu."* -P. Safa.

fasıl heyeti *is.* Gerekli sazlarla tam olarak bir fasıl yapabilecek durumdaki alaturka saz topluluğu.

fasih *s. Ar. faṣīḥ esk.* **1.** (anlatış için) Açık ve düzgün: *"Sözleri daha fasih çıkarmak için dudaklarına takılıyordu."* -P. Safa. **2.** *esk.* Açık ve düzgün konuşma yeteneği olan.

fasikül *is. Fr. fascicule* Cüz.

fasile *is. (fasi:le) Ar. faṣīle biy. esk.* Familya: *"Moğollar da tıpkı Türkler gibi Ural-Altay fasilesine mensupturlar."* -Y. K. Beyatlı. *"Hepsi de bu asrın bir nevi insan fasilesine mensuptular."* -P. Safa.

fasit *s. (fa:sit) Ar. fāsid esk.* **1.** Kötü, bozuk: *Fasit fikir.* **2.** *esk.* Ara bozucu, fesat çıkaran, müfsit: *Fasit adam.* **fasit olmak** (namaz, oruç, aptes gibi şeyler için) bozulmak.

→ *fasit daire*

fasit daire *is. man.* Kısır döngü: *"Fasit daire, dönüp dolaşıp aynı noktaya gelinen meseleler için söylenir."* -B. Felek. *"Sözlerin düzmece, pergel mi nesin? Bir fasit dairede dönmedesin."* -F. Halıcı.

faska *is. (fa'ska) Lât.* Kundak çocukla-

rının beline, zıbının üzerinden sarılan geniş sargı.

fasla fasla *zf. Ar. fâşile* Yer yer: *Vücudu fasla fasla kabarmış.*

fasletme *is.* Fasletmek işi.

fasletmek *(-i) Ar. faṣl + T. etmek* **1.** Ayırmak, bölmek. **2.** Çözmek, sonuçlandırmak.

Faslı *öz. is.* ve *s.* Fas halkından olan kimse.

fason *is. Fr. façon mod.* Kesim.

fasone *is. Fr. façonné* **1.** Çözgü veya atkının kumaş yüzeyi üzerinde, kendiliğinden bir desen oluşturduğu her tür kumaş. **2.** Bu tür kumaşları oluşturan desen örneği.

fassal *is. Ar. faṣṣâl esk.* İftira atan, gerçek olmayan isnatlarda bulunan (kimse): *"Bayet fassal, dedikoducuydu da..."* -R. H. Karay.

fassallık, -ğı *is.* Fassal olma durumu: *"Onda fassallık yalnız sanatlaşmış değildir; geçim yolu da odur."* -F. R. Atay.

fast food *İng. fast food bk.* festfut.

fasulye *is. (fasu'lye) Yun. bot.* **1.** Fasulyegillerden, barbunya, çalı, Ayşe kadın, horoz gibi birçok türleri bulunan bitki *(Phaseolus vulgaris).* **2.** *bot.* Bu bitkinin sebze olarak yararlanılan yeşil ürünü ve kuru tohumları: *"Memurların kibar kısmı ... fasulye pilâkisi yemeğe gitmişlerdi."* -R. N. Güntekin. **(biri) fasulye gibi kendini nimetten saymak** kendine çok değer vermek. **fasulye sırığı gibi** *alay* zayıf, sıska ve çok uzun boylu: *"Fasulye sırığı gibi üç buçuk akasya ile park mı olurmuş?"* -T. Buğra.

→ *fasulye pilâkisi, fasulye piyazı*

fasulyegiller *ç. is. bot.* Kapalı tohumlu, iki çenekli, ayrı taç yapraklı çiçekli bitkiler familyası.

fasulye pilâkisi *is.* Kuru fasulyenin pişirilmesi ile yapılan pilâki.

fasulye piyazı *is.* Haşlanmış kuru fasulye ile katı yumurta ve kuru soğan karışımı piyaz.

faş *s. (fa:ş) Far. fâş esk.* Açığa vurulmuş, ortaya dökülmüş. **faş etmek** (gizliyi) açığa vurmak, duyurmak, ortaya dökmek, dile vermek: *"Bu telâffuz, onun dadılı, matmazelli geçmiş çocukluğunun izlerini de faş ederdi."* -H. Taner. **faş olmak** belli olmak, açıklanmak, ortaya çıkmak: *"Sırrının faş olduğu gün ona ölümden başka çıkar yol kalmazdı."* -R. H. Karay.

→ *faşır faşır*

faşır faşır *zf.* Su veya başka sıvıların bol ve çok akmasını anlatır: *Sular faşır faşır akıyor.*

faşing *is. (fa'şing) Alm. Fasching* Hristiyanlarda büyük perhizden önce düzenlenen şenlik ve eğlenceler, karnaval.

faşist *is.* ve *s. Fr. fasciste* < *İt.* Faşizm yanlısı olan (kimse, görüş vb.).

faşistleşme *is.* Faşistleşmek durumu.

faşistleşmek *(nsz)* Faşist duruma gelmek.

faşistleştirme *is.* Faşistleştirmek işi.

faşistleştirmek *(-i)* Faşistleşmesini sağlamak.

faşistlik, -ği *is.* Faşizm.

faşizan *is.* ve *s. Fr. fascisant* Faşist eğilimli.

faşizm *is. Fr. fascisme* < *İt.* **1.** İtalya'da 1922-1943 yılları arasında etkinliğini sürdüren, meslek kuruluşlarına dayanan, devlet sınırlarını genişletmeyi amaçlayan, yetkinin, tek partinin elinde toplandığı düzen. **2.** Demokratik düzenin yerine aşırı bir ulusçuluk ve baskı düzeni kurmayı amaçlayan öğreti.

fatalist *is.* ve *s. Fr. fataliste* Yazgıcı, kaderci.

fatalite *is. Fr. fatalité* **1.** Alın yazısı, yazgı, kader. **2.** Uğursuzluk.

fatalizm *is. Fr. fatalisme fel.* Yazgıcılık, kadercilik, cebriye.

fatih *s. (fa:tih) Ar. fâtiḥ* **1.** Zafer kazanan, fetheden (kimse): *"Milletler tarihte fatihlerden fazla âdillere bağlıdırlar."* -F. R. Atay. **2.** *is. tar.* İslâm devletlerinde bir ülkeyi veya bir şehri savaşarak alan hükümdar ve komutanlara verilen unvan: *"Bizans fatihi kartal burunlu II. Mehmet ve Mısır fatihi yıldırım bakışlı Selim, birer dar çukura nasıl sığdılar?"* -Y. K. Karaosmanoğlu. **3.** *mec.* Büyük ve önemli bir iş bitiren kimse: *"Gazinoya bir fatih olarak giriyorum."* -R. H. Karay.

fatiha *is. (fa:tiha) Ar. fâtiḥa* Ölülere Tanrı'nın rahmetini dilemek için dua olarak okunan Kur'an'ın ilk suresi: *"Sarımusa camiinin bahçesinde yatan evliyaya, dudakları yine bir fatiha gönderdi."* -Y. Z. Ortaç. **(bir şeye) fatiha okumak** *mec.* o şeyden umudunu kesmek.

fatihane *zf. Ar. fâtiḥ + Far. -âne* Fatih gibi, fatihe benzercesine: *"Padişahlık ricalinin en ziyade fatihane düşüneni idi."* -Y. K. Beyatlı.

fatura *is. (fatu'ra) İt. fattura* Satılan bir malın cinsini, miktarını ve fiyatını bildirmek için satıcının alıcıya verdiği hesap pusulası: *"O hengâmede, lokantanın faturası da ödenmemiş tabii..."* -Ç. Altan. **faturasını (birine) çıkarmak** (veya **ödetmek**) sorumluluğu birine yüklemek: *"Halktan yana olduğun için de çok güç bir fatura ödetirler."* -H. Taner.

faturalama *is.* Faturalamak işi.

faturalamak *(-i)* Bir malın faturasını düzenlemek.

faturalı *s.* Faturası olan.

→ *faturalı yaşam*

faturalı yaşam *is.* Yapılan alış verişte fatura alma alışkanlığı.

faturasız *s.* Faturası olmayan.

faul, -lü *is. İng. faul sp.* Maç ve karşılaşmalarda bir sporcunun hareketini önlemek için yapılan kural dışı hareket.

faullü *s.* Faulü olan, faul yapan: *Çok faullü oynadığı için oyundan alındı.*

faulsüz *s.* Faulü olmayan, faul yapmayan: *"Daha o yaşta, sert, hızlı, fakat faulsüz oynardı."* -H. Taner.

fauna *is. Lât. faunâ* **1.** Belli bir bölgede yetişen hayvanların tümü, direy. **2.** Bu hayvanların tanımını yapan eser.

fava *is. (fa'va) Yun.* Bakla tanelerinin kabuğu soyulduktan sonra yapılan zeytin yağlı yemek.

favori *is.* ve *s. Fr. favori* **1.** Herhangi bir iş veya yarışmada üstünlük kazanacağına inanılan (kimse, takım vb.). **2.** Yarışı kazanacağı düşünülen at. **3.** Yüzün iki yanında bırakılan sakal demeti: *"Gür ve sarı kaşları, beyaz favorileri ile bir İngiliz albayını andırıyordu."* -H. Taner. **4.** *s.* En çok beğenilen: *Favori şarkınız hangisi?* **5.** *sp.* Bir maçta, yarışmada veya karşılaşmada kazanması beklenilen taraf.

fay *Fr. faille jeol.* Kırık (III).

fayans *is. Fr. faïence* Duvarları kaplayıp süslemek için kullanılan, bir yüzü sırlı ve genellikle çiçek resimleriyle bezenmiş, pişmiş balçıktan levha: *"Mutfakta yıkanan fayans tabakların gürültüsünden başka hiçbir şey duyulmuyordu."* -S. F. Abasıyanık. **fayans döşemek** bir yeri fayansla kaplamak.

fayansçı *is.* Fayans döşeyen veya satan kimse.

fayansçılık, -ğı *is.* Fayansçının işi veya mesleği.

fayda *is. Ar. fâ'ide* Yarar, kâr: *"Bunların faydasından geçtik, zararlarını görmeyelim."* -M. Ş. Esendal. *"Umduğum tat demli tâze çaydadır / Bir yudum alsan inan ki, faydadır."* -F. Halıcı. **fayda etmemek** etkisi olmamak, işe yaramamak, yararlı olmamak: *"Hekimler epeyce çalıştılar, ilâç verdiler, kan aldılar ise de fayda etmedi."* -M. Ş. Esendal. **fayda vermemek** yararlı olmamak. **faydası dokunmak** yararlı olmak, kâr sağlamak: *"Şimdiye kadar bana iki paralık faydan dokundu mu ki, her gün alacaklı gibi gırtlağıma sarılıyorsun!"* -R. N. Güntekin. **faydası olmak** yararlı olmak, olumlu etki yapmak: *"Bunlar yazı ile anlatılacak, anlatılırsa bir faydası olacak şeyler değil."* -S. F. Abasıyanık. **faydasını görmek 1)** yarar sağlamak: *"Almanya'da kaldığım sürece, bu çizmelerin çok faydasını gördüm."* -H. Taner. **2)** kâr elde etmek; **3)** iyileştirmek: *Bu ilâçların çok faydasını gördüm.*

faydacı *is.* Faydası olan, fayda sağlayan, fayda, yarar gözeten kimse.

faydacıl *s. fel.* Yararcıl.

faydacılık, -ğı *is. fel.* Yararcılık.

faydalanma *is.* Yararlanma.

faydalanmak *(-den)* Yararlanmak, istifade etmek: *"Musul yakınlarındaki altıncı orduyu faydalanabilir bir hâlde görmek isterdim."* -F. R. Atay. *"Genç askerler Bulgarların harbe girmiş olmasından faydalanmak fikrindedirler."* -F. R. Atay.

faydalı *s.* Yararlı: *"Seninle dostluğumuzu, artık hayırlı ve faydalı buluyor."* -H. Taner. **faydalı olmak** yararlı olmak, yarar sağlamak: *"Ben şurada karınca kaderince daha faydalı olmaya çalışırım."* -H. Taner.

faydasız *s.* Yararsız: *"Bir aralık evden savuşmak da aklına geldi ama faydasız buldu."* -M. Ş. Esendal.

fayrap *is. (fa'yrap) İng. fire up* **1.** Bir istim kazanının, istim oluşturacak biçimdeki yanar durumu. **2.** Gemilerde ateşçiye ateşi harlandırmak için verilen komut: *"Makine dairesinin zırıltısı yükseldi. Bunun ne demek olduğunu anladık. Fayrap! Kazanlara fazla islim gerekir, bittabi ocaklara da fazla ateş ve kömür."* - Halikarnas Balıkçısı. **3.** *argo* Herhangi bir şeyi veya işi hızlandırma. **4.** *argo* (kapı, pencere, giysi için) Açma, çıkarma. **fayrap etmek 1)** ocağın ateşini harlandırmak; **2)** *argo* herhangi bir işi veya şeyi hızlandırmak: *Beleş rakıyı bulunca fayrap etti.* **3)** *argo* açmak, çıkarmak: *Pencereleri fayrap etti. Gömleği fayrap etti.*

fayton *is. Fr. phaéton < Yun.* **1.** Tek körüklü, dört tekerlekli, genellikle çift atlı binek arabası, payton: *"Kır atların çektiği bir faytonla gelirdi."* -P. Safa. **2.** *zool.* Perde ayaklılardan, sıcak deniz kıyılarında yaşayan, uzun kuyruklu bir kuş *(Phaeton).*

faytoncu *is.* **1.** Fayton süren kimse. **2.** Fayton işleten kimse.

faytonculuk, -ğu *is.* Faytoncunun işi.

faz *is. Fr. phase < Yun. fiz.* Evre, safha.

→ faz kalemi

fazıl *s. (fa:zıl) Ar. fâżil esk.* Faziletli, erdemli (kimse).

fazilet *is. (fazi:let) Ar. fażîlet* Erdem: *"Onun iyiliğini, faziletini, şan ve şerefini görmek benim saadetimdir."* -A. Gündüz.

faziletkâr *is. (fazi:letkâ:r) Ar. fażîlet + Far. -kār* Fazilet sahibi, faziletli: *"Bize teselli verecek, metin ahlâk yapılı, her tesire rağmen faziletkâr gençler, kızlar ve kadınlarsa çok var."* -P. Safa. *"Çok hafif ve faziletkârdı."* -Y. K. Beyatlı.

faziletli *s.* Erdemli: *"Köyün öbür erkekleri gibi Şaban da Zeyno'nun faziletli bir kadın olduğunu sezmişti."* -H. E. Adıvar.

faziletsiz *s.* Erdemsiz.

faziletsizlik, -ği *is.* Faziletsiz olma durumu: *"Meşru sayılan âdilik ve faziletsizliklerden hiçbiri onda yoktu."* -P. Safa.

faz kalemi *is.* Priz, dağıtma tabloları gibi yerlerde gerilim bulunup bulunmadığını anlamaya yarayan araç.

fazla *zf.* ve *s. Ar. fażla* **1.** Gereğinden, alışılmıştan çok, aşırı (olan), ziyade: *"O sene kış ne kadar fazla olmuşsa, balık da o nispette az çıkmıştı."* -S. F. Abasıyanık. *"Yaşamak için çok zorluk çekiyordu. Fazla olarak hastaydı."* -R. N. Güntekin. **2.** Daha çok, aşkın: *"Biz ancak Cumhuriyet devrinde elli yıldan fazla bir barış devri geçirmişiz."* -B. Felek. **3.** Artmış olan: *Fazla ekmeğiniz var mı?* **4.** *zf.* Gereksiz, yersiz: *Fazla konuşma yeter.* **fazla gelmek** (veya **gitmek, kaçmak**) çekilmeyecek, bıktıracak, tedirgin edecek bir durum almak. **fazla kaçırmak** alışılmış olan ölçüde çok içmek (veya yemek, konuşmak). **fazla mal göz çıkarmaz** ne kadar ve ne türden mal olursa olsun elden çıkarılmamalıdır. **fazla olmak** dayanma gücünü aşacak davranışlarda bulunmak, çok olmak. **fazladan** alışılana ek olarak, alışılandan çok, bol bol, çok çok.

fazlaca *zf. (fazla'ca)* Gereğinden biraz daha çok olarak, bir hayli çok: *"Tuzak olsun diye bu şaşkın beye fazlaca sokuluyorlar."* -R. H. Karay. *"Yirmi altı yaşını fazlaca geçen hanıma tereddütlerimizin saçlarımızı ağartacağını söylemedim."* -P. Safa.

fazlalaşma *is.* Fazlalaşmak işi, ziyadeleşme.

fazlalaşmak *(nsz)* Çoğalmak, sayısı artmak, ziyadeleşmek: *"Dışarıda sulu kara benzeyen bir yağmur, geceden beri fazlalaşan keskin bir rüzgâr vardı."* -P. Safa.

fazlalık, -ğı *is.* Çokluk, gereğinden artık olma durumu: *"Fakat, tuhaf ki, kadın teessürde, korkuda hiçbir fazlalık göstermedi."* -R. N. Güntekin. *"Az konuşuyor, gezip tozmaktan hoşlanmıyorsa, bütün bu eksikler, sahip olduğu fazlalıkların yanında ağza almaya değer miydi?"* -S. Ayverdi. **fazlalık etmek** birinin varlığı, bulunduğu yerde gereksiz olmak.

Fe *kim.* Demir'in kısaltması.

fe *is.* Türk alfabesinin yedinci harfinin adı.

fecaat, -ti *is. (feca:at) Ar. fecā'at* Çok acıklı, yürekler acısı durum: *"Balkan Harbinin fecaatlerinden sonraki hâdiseler de malûmunuzdur."* -E. İ. Benice.

feci *s. (feci:) Ar. feci'* Acıklı, çok acıklı, yürekler acısı, trajik: *"Yeryüzü, nasıl bu umumî harp kadar feci bir felâket görmediyse..."* -R. E. Ünaydın. *"İkimiz de feci bir akıbete doğru yuvarlanıyoruz."* -A. Gündüz.

fecir, -cri *is. Ar. fecr* **1.** Tan vakti, gün ağarması: *"Baktık geceden fecre kadar ellerde / Yıldızlara yükselen kadehler gördük."* -Y. K. Beyatlı. *"Bir fecir vakti durur, develerimizi sulayıp tekrar hareket ederdik."* -F. R. Atay. **2.** Tan kızıllığı: *"Bu fecir dediğimiz aydınlanmanın başını belli etmek için ak iplikten kara ipliği seçmek kıstas sayılmıştır."* -B. Felek.

→ fecrikâzip, fecrisadık

fecrikâzip, -bi *is. (fe'crikâ:zip) Ar. fecr-i kāzib esk.* Tan yerinde gün doğmadan beliren, sonradan kaybolan geçici aydınlık, yalancı tan, geçici tan: *"Kâğıthane sırtlarında beliren fecrikâzibe bakıyordu."* -S. F. Abasıyanık.

fecrisadık, -ğı *is. (fe'crisa:dık) Ar. fecr-i şādık esk.* Tan yerinde gün doğuncaya kadar süren kesiksiz aydınlık, gerçek tan.

feda *is. (feda:) Ar. fidā'* Bir amaç uğrunda bir değer veya varlıktan vazgeçme, uğruna verme: *Yurt uğruna canım feda.* **feda etmek** kıymak, gözden çıkarmak: *"Bir kız benim için kendini feda ediyor."* -M. Ş. Esendal. *"Her şeyi feda ederek onun peşine takılmış."* -H. C. Yalçın. **feda olsun** varsın gitsin, uğrunda yok olsun! *"Böyle harmancı çingeneler, sana düzinelerle feda olsun!"* -O. C. Kaygılı.

fedaî *is. (feda:i:) Ar. fidā'î* **1.** Bir ülkü uğruna tehlikeli işlere girişerek canını esirgemeyen kimse, serdengeçti: *"Senin yanında fedaî yazılacağım ve dini bir uğruna çalışacağım."* -R. H. Karay. **2.** Bir kimseyi veya bir yeri koruyan kimse: *"İlk zamanlar sadık fedaîlerini sık sık gelip yokladılar."* -H. Taner.

fedaîce *zf. (feda:i':ce)* Fedaî gibi, fedaî olarak: *"Nerede bu şehri fedaîce benimsemiş, onun hâkim hüviyetini gizlemiş..."* -S. Ayverdi.

fedaîlik, -ği *is. (feda:i:lik)* Fedaice davranış, serdengeçtilik.

fedakâr *s. (feda:kâ:r) Ar. fidā' + Far. -kār* Özverili: *"Senin genç, temiz ve fedakâr ruhunu bu felâketten esirgemek isterim."* -H. C. Yalçın.

fedakârca *s.* ve *zf. (feda:ka'rca)* Özverili (olarak): *"Kalelerine geçer, başını yahut belini tuta tuta vazifesine fedakârca devam ederler."* -H. Taner.

fedakârlık, -ğı *is.* Özveri: *"Elimi öpme fedakârlığına teyzesinin hatırı için razı olmuştu."* -R. N. Güntekin. **fedakârlık etmek 1)** özverili davranmak: *"Kadınlar fedakârlık ettikleri erkekleri severler."* -P. Safa. **2)** azlığına katlanmak, az oluşu ile yetinmek, vazgeçmek: *"İlk defa ömründe yemek saatinden fedakârlık etti."* -E. İ. Benice. **fedakârlık yapmak** (veya **göstermek**) özverisini ortaya koymak: *"Yalnız rica ederim, bir an için zahmet ve fedakârlık daha yapın!"* -H. F. Ozansoy. *"Arkadaşının karısına gösterdiği fedakârlığı o karısına gösteriyordu."* -N. Cumalı. **fedakârlığa katlanmak** bir amaca, bir emele ulaşmak için birçok sıkıntıya, üzüntüye, güçlüğe dayanmaya çalışmak.

federal *s. Fr. fédéral* Federasyon du-

rumunda birleşmiş olan.

federalist *s.* ve *is. Fr. fédéraliste* **1.** Federalizme bağlı olan. **2.** Fedaralizm yanlısı.

federalizm *is. Fr. fédéralisme* Birçok devletin özel kanunlara ve bağımsızlığa sahip olarak tek bir devlet durumunda birleşmeleri yöntemi.

federalleşme *is.* Federalleşmek durumu.

federalleşmek *(nsz)* Federal duruma gelmek.

federasyon *is. Fr. fédération* **1.** Küçük devletlerin tek bir devlet durumuna gelmek için yaptıkları ortaklık, devletler birliği. **2.** Birçok kuruluşlardan oluşan birlik: *Öğrenci federasyonu. Futbol federasyonu.*

federatif *s. Fr. fédératif* Federalizme bağlı veya uygun olan.

federe *s. Fr. fédéré* **1.** Bir federasyona bağlı olan. **2.** *is.* Bir konfederasyonun üyesi.

feding *is. İng. fading* Radyoda bir sesin gürlüğünün zaman zaman azalması veya büsbütün yok olması durumu.

fehamet *is. (feha:met) Ar. feḥāmet esk.* **1.** Büyüklük, ululuk. **2.** *esk.* Değer.

fehametlu *s. (feha:metlu:) Ar. feḥāmet + T. -lu esk.* **1.** Büyüklük, ululuk gösteren (kimse). **2.** *is. tar.* Osmanlı imparatorluğu zamanında sadrazamlara, Mısır hıdivi ve yabancı prenslere, eyalet beylerine verilen unvan.

fehva *is. (fehva:) Ar. feḥvā esk.* **1.** Anlam. **2.** *esk.* Kavram; terim, deyim.

fehvasınca *zf.* Uyarınca, sözü gereğince: *"El çabukluğu bir marifet fehvasınca esatir profesörlüğüne terfi etmiş oluyordu."* -H. F. Ozansoy.

fek, -kki *is. Ar. fekk* Bozma, feshetme, kesme, ayırma, koparma.

fekül *is. Fr. fécule* Patates gibi bazı bitkilerin yumrularında bulunan nişasta.

fel *is.* Görüngü.

felâh *is. (felâ:h) Ar. felāḥ esk.* Kurtuluş, selâmet, onma: *"Şu bizim halkı uyandırmadadır varsa felâh."* -M. Â. Ersoy.

felâh bulmak kurtulmak, onmak: *"Kadın deli fişeğin biri ise yine felâh bulamazsın."* -R. H. Karay.

felâket *is. (felâ:ket) Ar. felāket* **1.** Büyük zarar, üzüntü ve sıkıntılara yol açan olay veya durum, yıkım, belâ: *"Evimiz üzerinde bir felâket dolaştığını ayan beyan görüyordum."* -Y. K. Beyatlı. *"İnsanların korkması icap eden en büyük felâket, kötü ahlâktır."* -S. Ayverdi. **2.** *s.* Çok kötü: *Felâket bir yazı.* **3.** Şaşkınlık, hayret, aşırılık bildirir: *Bu kız felâket!*

→ ***felâketzede***

felâketli *s.* Felâket getiren: *"İki felâketli muharebe arasındaki..."* -A. H. Tanpınar.

felâketzede *s. (felâ:ketzede) Ar. felāket + Far. -zede* Felâkete uğramış: *"Felâketzede bir birader için bu saadet kâfidir."* -R. N. Güntekin.

felç, -ci *is. Ar. felc tıp* İnme, nüzul. **felç gelmek** inme inmek: *"Babam kendisine felç geldiği zaman beni affetti ve çağırttı."* -P. Safa. **felç olmak** inme inmek. **(bir iş) felce uğramak** *mec.* bir iş yarım kalmak, yürümez duruma gelmek, tam olarak durmak: *Yağmur yüzünden trafik felce uğradı.* **(bir işi) felce uğratmak** bir işi yürüyemez duruma getirmek: *"Sigara içmeyiz, nikotinin yarın bize yapabileceği fenalıkları düşünmek elimizi felce uğratır."* -P. Safa.

felçli *s.* İnmeli, felç olmuş, meflûç: *"Bütün o nefis yazılarını felçli olarak yazmıştır."* -H. Taner.

feldmareşal, -li *is. (fe'ldmareşal) Alm. Feldmarschall ask.* Alman, Avusturya, İngiliz, Rus ve İsveç askerî hiyerarşisinde en yüksek rütbe.

feldspat *is. Alm. Feldspat min.* Potasyumlu, sodyumlu ve kalsiyumlu olmak üzere üçe ayrılan en önemli silikatlı mineral grubu.

felek, -ği (I) *is. Ar. felek esk.* **1.** Gök, gökyüzü, sema. **2.** Dünya, âlem. **3.** Talih, baht, şans: *"Felek oyun etmişti onlara, yiğitlerden ikisi uyuya kaldı."* -C. Meriç. **4.** Askerî mızıkada zilli bir müzik aracı. **felğe küsmek** talihten yakınmak, şanstan ümidini kesmek. **felek yâr olursa** Tanrı yardım eder, bir terslik çıkmazsa, şartlar uygun giderse. **feleğin çemberinden geçmiş** hayatta acı tatlı birçok günler görmüş geçirmiş, olgunlaşmış, tecrübe kazanmış: *"Oyuna bir de kalender, feleğin çemberinden geçmiş ihtiyar komiser koyacaksınız."* -H. Taner. **feleğin sillesine uğramak** (veya **sillesini yemek**) büyük bir yıkıma uğramak. **feleğini şaşırmak** ummadığı bir durumda kalmak, şaşkınlık içine düşmek: *"Bir gün burada koyu ateş renginde bir hotoz görmüştür ki, feleğini şaşırmıştır."* -S. Birsel. **felekten bir gün** (veya **gece**) **çalmak** güzel bir gün (gece) geçirmek: *"Desenize ki işimiz iş; felekten öyle bir gün çalacağız."* -O. C. Kaygılı. **felekten kâm almak** güzel bir vakit geçirmek, istediği gibi eğlenmek.

felek, -ği (II) *is. Yun. bk.* filenk.

felekiyat *is. (felekiya:t) Ar. felekiyyāt esk.* Gök bilimi, astronomi.

Felemenk *öz. is. (fe'lemenk) Ar. tar.* Bugünkü Hollanda, Belçika ve Kuzeydoğu Fransa'ya eskiden verilen ad.

Felemenkçe *öz. is. (feleme'nkçe)* Felemenk dili.

Felemenkli *öz. is.* ve *s. (fe'lemenkli)* Felemenk halkından veya bu halkın soyundan olan (kimse).

felfelek, -ği *is.* **1.** Küçük bir kelebek türü. **2.** *bot.* Hurmagillerden, kestane büyüklüğündeki yemişi şerit düşürücü nitelik taşıyan Asya bitkisi *(Areca catechu).* **(birinin içine) felfelek sokmak** birini kuşkuya düşürmek: *"... sen beni bekle, bir gün seni alırım, diye kıza bir felfelek sokmuş."* -R. N. Güntekin.

felfelleme *is.* Felfellemek işi.

felfellemek *(nsz) hlk.* **1.** Eski canlılığını yitirmek. **2.** *hlk.* Afallamak, şaşırmak. **3.** *hlk.* Dönen, hareket eden bir cisim, durmadan önce hızını yitirmek.

feliks *is.* Palmiye yaprağına benzeyen, park ve bahçelerde süs için kullanılan iri gövdeli bir bitki *(Phoenix canariersis).*

fellâh *is. Ar. fellāḥ esk.* **1.** Çiftçi. **2.** Mısır köylüsü: *"Bir Mısır turnesinde zengin bir fellâh kendisine tutulmuş, nikâhla almıştı."* -R. H. Karay. **3.** Zenci, Arap.

fellek fellek *zf.* Telâşla, heyecanla, koşarak, koşuşturarak: *Fellek fellek çocuğunu arıyor.*

fellik fellik *zf.* Telâşla, koşuşturmayla: *Fellik fellik seni arıyor.*

felsefe *is. Ar. felsefe < Yun.* **1.** Varlığın ve bilginin bilimsel olarak araştırılması: *"Felsefe diliyle söylersek her ozan bir fenomendir, yani olgudur."* -N. Cumalı. **2.** Bir bilimin veya bilgi alanının temelini oluşturan ilkeler bütünü: *Tarih felsefesi. Hukuk felsefesi.* **3.** Bir filozofun, bir felsefe okulunun, bir çağın öğretisi: *Sokrates felsefesi.* **4.** Dünya görüşü: *"Yargılarınızı, felsefenizi kendinize saklayıp oyununuza tek özdeyiş katmayacaksınız."* -H. Taner. **5.** Bir konuda soyut düşünüş: *"Uzun felsefelerden sonra Mediha'yı benden çok sevdiğini anlatıyor."* -H. E. Adıvar. **felsefe yapmak** 1) olayların sebep ve sonuçları üzerine kendince soyut birtakım düşünceler ileri sürmek: *"Sana su şehirlerinin felsefesini yaptım."* -H. C. Yalçın. 2) bilgiçlik taslamak: *"Saldırmak onun içgüdülerinden biridir ve yöntemi çekiçle felsefe yapmaktır."* -S. Birsel.

felsefeci *is.* **1.** Felsefe incelemeleri yapan kimse. **2.** Felsefe öğretmeni.

felsefî *s. (felsefi:) Ar. felsefî* Felsefe ile ilgili olan, felsefeye ilişkin: *"Herkes dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerden ayrım gözetmeksizin kanun önünde eşittir."* -Anayasa.

feminist *is.* ve *s. Fr. féministe* Feminizm yanlısı (kimse, görüş).

feminizm *is. Fr. féminisme* Toplumda kadının kısıtlı olduğuna inanılan ve yararlanması gereken hakları çoğaltıp ve erkeğinkiler düzeyine çıkarmak, eşitlik sağlamak amacını güden düşünce akımı.

fen, -nni *is. Ar. fenn* **1.** Fizik, kimya, matematik ve biyolojiye verilen ad: *Fen fakültesi.* **2.** Fizik, kimya, matematik ve biyolojiden elde edilen verileri iş ve yapım

alanında uygulama, teknik: *Edison, bilimden çok fenne hizmet etmiştir.* **3.** Bilim, bilgi: *"Hocalar dinde, hekimler fende ayıp yok, derlerdi."* -F. R. Atay. **4.** *mec.* Hile, hilekârlık: *"Erkeğin en budalası yine karısını aldatmak fennini bulur."* -H. R. Gürpınar. **fennini almak** (veya **kapmak**) bir işin inceliklerini, püf noktalarını kavrayıp o alanda usta olduğunu göstermeye başlamak.

→ ***fen bilimi***

fena (I) *s. (fena:) Ar. fenā'* **1.** İyi nitelikte olmayan, kötü: *"Rüşvet aslında fena şeydir; fakat daha fenası rüşvet ayıplığını kaybetmişliktir."* -B. Felek. **2.** Üzücü: *"Bu savaş yılları o kadar fena ve ağır felâketler öğretmişti ki..."* -H. E. Adıvar. **3.** *zf.* Çok: *"Tenis oynarken bileğim burkuldu, berbat, fena acıyor."* -P. Safa. *"Bilhassa son sözler ona fena tesir etmişti."* -R. N. Güntekin. **4.** (kişiler için) İstenilen ve gereken nitelikte olmayan: *Fena bir öğrenci.* **5.** Hoşa gitmeyen, rahatsız edici: *"Fena günler yaşadığına inanmak için bin şahit lâzım."* -R. H. Karay. *"Köy kahvesinde bol bir yaz yağmuru dinlemek fena bir şey değildi."* -B. R. Eyuboğlu. **6.** Davranışları toplumun ahlâk anlayışına uymayan: *Fena kadın. "Siz fena adamsınız, odanıza geldiğime bin kere pişman oldum."* -P. Safa. **7.** *zf.* Çok, fazla, aşırı biçimde: *"Kafilenin başında polisi gören kadınlar fena telâşlanmışlardı."* -H. Taner. *"Bilhassa son sözler ona fena tesir etmişti."* -R. N. Güntekin. **fena değil** (veya **fena sayılmaz**) oldukça iyi. **(birini) fena etmek 1)** kötü davranmak; **2)** kötü bir duruma düşürmek: *Bu koku beni fena etti.* **(birine) fena gözle bakmak** kötü niyetini anlatır biçimde bakmak. **fena hâlde** fazlaca: *"İşlerinden uzaklaştırılanlara gelince, onlar Bahadır'a fena hâlde diş bilemekte idiler."* -H. Taner. **(biri) fena olmak 1)** hasta gibi olmak, fenalaşmak: *"Bütün bu hatıraların yerini bir tek duygu, fena bir duygu, fenayım, fena oluyorum duygusu kapladı."* -P. Safa. **2)** çok üzülmek, bozulmak. **fena yapmak** kötü duruma düşürmek. **fena yerine vurmak** tehlike yaratabilecek bir organa veya başka bir yere darbe indirmek. **fenasına gitmek** üzülmek, gücenmek, kırılmak, sinirlenmek. **(bir sözü) fenaya çekmek** (söze) kötü anlam vermek. **(iş** veya **durum) fenaya sarmak** iş veya durum kötüye gitmek.

→ ***fena hâlde, fena kalpli***

fena (II) *is. (fena:) Ar. fenā' esk.* Ölümlü olma durumu, ölümlülük. **fena bulmak** ölmek, yok olmak.

→ ***fenafillâh***

fenafillâh *is. (fena:fillah) Ar. fenā fi'llah din.* Allah yolunda yok olma.

fena hâlde *zf.* Aşırı ölçüde, son derece, pek çok, adamakıllı: *"Yemekten sonra fena hâlde mızmızlanıyor, uyumamak için kendini zor tutuyordu."* -S. F. Abasıyanık.

fena kalpli *s. mec.* Herkesin kötülüğünü isteyen, başkaları için kötülük düşünen.

fenalaşma *is.* Fenalaşmak işi: *"Mebrure, Hatice'nin böyle birdenbire fenalaşmasından ürkerek ayağa kalktı."* -P. Safa.

fenalaşmak *(nsz)* **1.** Kötü bir duruma girmek: *İş fenalaştı.* **2.** (hasta) Ağırlaşmak. **3.** Ansızın bayılacak gibi olmak: *Güzel güzel konuşurken birden fenalaştı. "Kendisini tam Cemile'nin karşısında görünce fenalaştı."* -M. C. Kuntay.

fenalaştırma *is.* Fenalaştırmak işi durumu.

fenalaştırmak *(-i)* Fenalaşmasına sebep olmak, fena duruma getirmek.

fenalık, -ğı *is.* **1.** Kötülük, şer: *"Bu alçaklar sana her fenalığı yapabilirler."* -A. Gündüz. *"Arabacılar havanın fenalığını fırsat bilerek Beyoğlu'nun iki adımlık yerlerine bile bir buçuk mecidiye istiyorlar."* -A. Midhat. **2.** Uygunsuz durum, rahatsızlık veren yapı: *"Fenalık iki tarafın ağaçlık, sık orman oluşu..."* -R. H. Karay. **fenalık etmek** kötülük etmek, kötülükte bulunmak: *"Bilmeyerek süt ninneciğime ve kendime büyük bir fenalık etmiştim."* -R. N. Güntekin. **fenalık geçirmek** (veya **gelmek**) kendini bilmeyecek veya bayılacak bir duruma gelmek: *"Ben biraz fenalık geçirdim de eczahaneden rica ettik."* -B. Felek.

fen bilimi *is.* Fizik, kimya, biyoloji gibi bilimlerin ortak adı.

fenci *is.* **1.** Fenle uğraşan kimse. **2.** Fen konularında ders veren öğretmen.

fener *is. Yun.* **1.** Saydam bir maddeden yapılmış veya böyle bir madde ile donatılmış, içinde ışık kaynağı bulunan aydınlatma aracı: *"Sigara içilmeyecek, kibrit, fener yakılmayacaktı."* -Ö. Seyfettin. **2.** Gemilere yol gösteren ışık kulesi, deniz feneri: *"Deniz, bu Japon fenerinden dökülen ışıklar altında ıslak parıltılarla, yanıp sönüyor."* -Y. Z. Ortaç. **3.** Tepesinden kulplu kahveci tepsisi, askı. **fener çekmek 1)** elinde fenerle önden gitmek: *"Fener çeken çocuk, herkese yolunu göstermek mecburiyetinde."* -B. Felek. **2)** bir kalabalığa önderlik etmek. **feneri nerede söndürdün** *şaka* geç kalanlara takılmak için söylenen bir söz.

→ ***fener alayı, fener balığı***

fener alayı *is.* Bayram gecelerinde kalabalık halk topluluklarının, ellerinde fener veya meşalelerle şehri dolaşarak yaptıkları gösteri.

fener balığı *is. zool.* Fener balığıgillerden, vücudunda pek çok ışık verme organı bulunan, tropik denizlerde yaşayan bir balık *(Lophius piscatorius).*

fener balığıgiller *ç. is. zool.* Kemikli balıklar takımının, vücutları basık, derileri çıplak, ağızları çok büyük olan, derin denizlerde yaşayan balıklar familyası.

fenerci *is. zool.* **1.** Fener yapan veya satan kimse. **2.** Deniz feneri bekçisi. **3.** *esk.* Sokak fenerlerini yakan kimse.

fenercilik, -ği *is.* Fener yapmak veya satmak işi.

fenerli *s.* Feneri olan: *"Kapısı kırmızı fenerli bir evin önünde durmuşlardı."* -N. Cumalı.

→ ***fenerli burgu***

fenerli burgu *is.* Ahşap bölümleri delmeye yarayan matkap.

fenersiz *s.* Feneri olmayan. **(biri) fenersiz yakalanmak** beklenmedik bir zamanda istenmeyen bir durumla karşılaşmak.

fenik, -ği *is. Alm. Pfennig* Alman markının yüzde biri: *"Ömrü boyunca fenik bahşiş almamış postacı, adamın aklını oynatmış olmasından korktu."* -H. Taner.

Fenikeli *öz. is.* ve *s. (feni'keli) tar.* Fenike halkından olan (kimse).

Fenike portakalı *is. bot.* Fenike ve yöresinde yetiştirilen sulu ve kokulu bir tür portakal.

fenlenme *is.* Fenlenmek işi veya durumu.

fenlenmek *(nsz)* Yaşına göre bilmemesi gereken şeyleri öğrenmiş olmak: *"Ben seni alık sanıyordum, ama sen epey fenlenmişsin."* -H. R. Gürpınar.

fennî *s. (fenni:) Ar. fennî* **1.** Fenle ilgili. **2.** Yöntemine göre iş gören: *Fennî sünnetçi.*

fenol *is.* Boyacılıkla, plâstik maddelerin ve bazı ilâçların yapımında kullanılan, çoğunlukla maden kömürünün katranından çıkarılan benzinin oksijenli türevi, asit fenik.

fenomen *is. Fr. phénomène* **1.** Olay, olgu: *"Güneşin batıdan doğması gibi olağanüstü bir fenomen sayılmalıdır bu."* -H. Taner. **2.** *fel.* Görüngü.

fenomenal *s. Fr. phénoménal* Olguya ilişkin: *"Her şair için doğal olan bir duyguluğun çok ötesinde, fenomenal denebilecek bir iç sezisi vardı."* -H. Taner.

fenomenizm *is. Fr. phénoménisme fel.* Görüngücülük.

fenomenoloji *is. Fr. phénoménologie fel.* Görüngü bilimi.

fent, -di *is. Far. fend esk.* Düzen, hile: *"Kadının fendi erkeği yendi."* -Atasözü. **fent çevirmek** düzen, hile yapmak: *Yengem kıskançlığından bir fent çevirmişse, kocasının öldüğünden yakınması yalandı.*

feodal, -li *s. Fr. féodal* Derebeylikle ilgili: *"Bütün istedikleri, amaçladıkları toplumun yarı feodal düzenini sürdürmekti."* -N. Cumalı.

feodalite *is. Fr. féodalité* Derebeylik.

feodalizm *is. Fr. féodalisme* Derebeylik sistemi.

feodallik, -ği *is.* Derebeylik, derebeyi olma durumu: *"Osmanlı hâkimiyeti Sırp feodalliğine nihayet verdiği için halk yığınları memnundu."* -F. R. Atay.

fer (I) *is. Far. fer* **1.** Parlaklık, aydınlık. **2.** (gözde) Canlılık: *"Yaş doksanı aşmış. Gözümde fer, ağzımda diş kalmamış."* -H. Taner. *"Otuz yaşıma gelmeden gözlerimin feri sönmüştü."* -H. E. Adıvar.

fer (II) *is. Far.* Pahalılık, ışık, nur, canlılık: *Gözlerinin feri tükenmiş.*

ferace *is. (fera:ce) Ar. ferāce esk.* **1.** Kadınların sokakta giydikleri, mantoya benzer, arkası bol, yakasız, çoğu kez eteklere kadar uzayan üst giysisi. **2.** *esk.* Dervişlerin giydiği bol bir tür hırka.

feraceli *s.* Ferace giymiş olan (kimse).

feracelik, -ği *is.* ve *s.* Ferace yapmaya elverişli (kumaş).

feragat, -ti *is. (fera:gat) Ar. ferāġat* Hakkından kendi isteğiyle vazgeçme. **feragat etmek** hakkından vazgeçmek, el çekmek: *"Beni çıkardığı tahtımdan arzumla feragat edeceğim."* -R. H. Karay. **feragat göstermek** hakkından vazgeçmek: *"Vatan, millet yolundaki fedakârlığınızı, feragatinizi ne vakit göstereceksiniz?"* -Y. K. Karaosmanoğlu.

feragatli *s.* Vazgeçebilen, özveride bulunabilen, özveri gösterebilen.

ferağ *is. (fera:ğ) Ar. ferāġ* **1.** (bir işten) Vazgeçme, çekilme, el çekme, terk etme. **2.** *huk.* (bir mülkü) Başkasına bırakma, başkasının üstüne geçirme: *"Fabrikanın ferağ ve intikal muamelesinin ikmal edildiği günün akşamı nikâhımız kıyıldı."* -R. N. Güntekin.

ferah (I) *s. Far. ferāḥ* **1.** Bol, geniş: *Ferah bir ev.* **2.** Havadar, aydınlık, iç açıcı: *Ferah bir oda. "Bu kahvenin ferah ve sevimli bir taraçası vardı."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

→ ***ferah ferah***

ferah (II) *is. Ar. feraḥ* (kalp, gönül, iç vb. için) Sıkıntısız, tasasız, sevinçli olma durumu, sevinme, sevinç, iç rahatlığı, gönül açıklığı: *"Bugün başım ne kadar dinç, gönlüm ne kadar ferah."* -O. C. Kaygılı. **(gönlünü, içini) ferah tut** "iç rahatlığını, huzurunu koru" anlamında kullanılır: *"Kendinizi ferah tutunuz. Canınızı hiçbir şeye sıkmayınız."* -Ö. Seyfettin.

ferah fahur *zf.* Ferih fahur, kolaylıkla, rahatlıkla: *"Bu kızı tam tersine, ferah fahur tokatlayabilir."* -Halikarnas Balıkçısı.

ferah ferah *zf.* **1.** Bol bol, geniş geniş. **2.** İyiden iyiye, haydi haydi, rahatlıkla: *"Ferah ferah otuz kilo var."* -E. E. Talu. **3.** En aşağı: *Ferah ferah otuz yaşında.*

ferahfeza *is. (ferahfeza:) Ar. feraḥ + Far. fezā müz.* Klâsik Türk müziğinde, yegâh perdesinde karar kılan makamlardan biri.

ferahî *is. (fera:hi:) Far. ferāḥī esk.* **1.** Bolluk, genişlik. **2.** *esk.* Ucuzluk. **3.** *tar. esk.* Polis ve inzibat görevlilerinin boyunlarına taktıkları ayça biçiminde üstü yazılı metal arma. **4.** *esk.* II. Mahmut devrinde feslerin tepesine püskülü tutturmak için takılan metal tepelik.

ferahlama *is.* Ferah duruma gelme.

ferahlamak *(-i, nsz)* **1.** Genişlemek, açılmak: *Ortadaki masa kaldırılınca oda ferahladı.* **2.** Sıkıntısı, tasası dağılmak: *"Geçer hepsi geçer elbet / Daralmış gönüller ferahlar."* -B. Necatigil.

ferahlandırma *is.* Ferahlandırmak işi veya durumu.

ferahlandırmak *(-i)* Ferahlaması sağlanmak.

ferahlanma *is.* Ferahlanmak işi veya durumu.

ferahlanmak *(nsz)* Rahatlamak, üzüntü veya sıkıntısı kalmamak, açılmak, genişlemek: *"Genç bir meltemle ferahlanan güneşli rıhtım kenarlarını aştık."* -S. Birsel.

ferahlatıcı *s.* Ferahlık veren, ferahlık sağlayan: *"Bir muhatap bulup içini dökmenin de ayrı bir tesellisi, ferahlatıcı bir tarafı vardı."* -S. Ayverdi.

ferahlatma *is.* Ferahlatmak işi.

ferahlatmak *(-i)* Ferah duruma getirmek, rahatlatmak.

ferahlık, -ğı *is.* Ferah olma durumu, genişlik, gönül açıklığı: *"Bir başkasına acıyabilmenin üstünlüğünü duymuş olmanın ferahlığı ile uzaklaştı."* -H. Taner. **ferahlık duymak** içinin açıklığını, rahatlığını hissetmek: *"Kafasını iki yana sallar, denize bir daha bakar; bir ferahlık duyardı."* -S. F. Abasıyanık.

ferahnâk, -ki *is. (ferahna:k) Ar. feraḥ + Far. nāk müz.* Klâsik Türk müziğinde bir birleşik makam.

ferahnâkaşiran *is. (ferahna:kaşira:n) Ar. feraḥ + Far. nāk + aşirān müz.* Klâsik Türk müziğinde bir makam.

ferahnüma *is. (ferahnüma:) Ar. feraḥ + Far. -nümā müz.* Klâsik Türk müziğinde bir makam.

feraset *is. (fera:set) Ar. ferāset esk.* Anlayış, seziş, sezgi, zekâ: *"Diplomatça bir ferasetle söylemek istediğini anlayıveriyordum."* -A. Gündüz.

ferasetli *s.* Anlayışlı: *Çok ferasetli valimiz de buna benzer öğütlerde bulunmuştur."* -K. Bilbaşar.

ferasetsiz *s.* Anlayışsız.

ferç, -ci *s. Ar. ferc* Dişi canlılarda üreme organının dış bölümü, vulva.

ferda *is. (ferda:) Far. ferdā esk.* **1.** Erte, yarın, yarınki: *"Ferdası sabah İstanbul trenine bindim."* -Y. K. Beyatlı. *"İnönü zaferinin ferdasında ben bunlara kızmıyorum."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** *esk.* Gelecek zaman, yarın.

ferde *is. hlk.* Küçük denk, top: *Bir ferde ipek.*

ferdenferda *zf.* Tek tek.

ferdî *s. (ferdi:) Ar. ferdī esk.* Bireysel, kişisel, fertle ilgili: *Ferdî çabasıyla gol attı. Ferdî girişimler. "Izdıraplarınızın maddî ve ferdî kısımlarını azaltmak kolay."* -P. Safa.

ferdiyet *is. Ar. ferdiyyet* Bireysellik.

ferdiyetçi *s.* Bireyci.

ferdiyetçilik, -ği *s.* Bireycilik.

ferhane *is. (ferha:ne) O. T. < Far. bār + ḫāne* Birden çok mağazası bulunan eski hanların tipinde, avlulu geniş bina, büyük han veya kervansaray.

feri *s. (fer'i:) Ar. fer'ī esk.* **1.** Ayrıntılarla ilgili, ayrıntı niteliğinde olan. **2.** İkinci dereceden.

feribot *is. (fe'ribot) İng. ferry-boat* Arabaları veya vagonları bir kıyıdan öbür kıyıya geçirmeye yarayan gemi, araba vapuru.

ferih *s. Ar. ferīḥ esk.* Çok sevinçli, neşeli.

→ ***ferih fahur***

ferih fahur *zf.* **1.** Bolluk içinde. **2.** Geniş ve sıkıntısız. **3.** Bağımsız, bağlantısız, canının istediği gibi: *Nesir kendini nazımdan ayırarak müstakil bir hüviyet aldı. Gazetelerde, kitaplarda, mecmualarda, kürsülerde, mikrofonlarda ferih fahur yaşıyor.*

ferik (I) *is. Ar. ferik hlk.* **1.** Kümes hayvanlarının civcivlikten çıkmış yavrusu, piliç. **2.** Gevrek bir elma türü.

ferik (II) *is. (feri:k, k kalın okunur) Ar. ferīḳ ask. esk.* Tümgeneral veya korgeneral.

feriklik, -ği *is. esk.* Tümgenerallik veya korgenerallik.

feriştah *s. Far. firişte* En iyisi, en güzeli, en üstünü. **feriştahı gelse** *argo* en güçlüsü, en yetkilisi, en üstünü olsa.

ferişte *is. Far. firişte esk.* Melek.

ferli *s.* Parlak (göz, ışık).

ferma *is. (fe'rma) İt. ferma* Av köpeğinin gizlendiği yerden avı gözetlemesi.

ferman *is. (-a:n) Far. fermān* **1.** Buyruk, emir: *"Dize gelir kaç derebeyi / Kaç diyara ferman gider."* -F. Halıcı. **2.** *tar.* Osmanlı imparatorluğunda padişahın verdiği, uyulması gerekli hükümleri taşıyan yazılı buyruk, yarlık: *"Bizde Tanzimat fermanı henüz okunmamıştır."* -N. Cumalı. **ferman çıkarmak 1)** padişah tarafından herhangi bir konuda emir verilmek; **2)** yetkili bir kimse tarafından buyruk verilmek. **ferman dinlememek** yasa, kural, yol yöntem tanımamak. **ferman sizin** siz nasıl isterseniz öyle olsun!

fermanlı *s. tar.* **1.** Hükûmete karşı gelmek suçuyla aranan ve cezalandırılması

için hakkında ferman çıkan (kimse). **2.** *mec.* Kimseden korkusu olmayıp dilediği gibi davranan.

→ fermanlı deli

fermanlı deli *is.* Deli olduğu herkesçe bilinen kişi.

fermantasyon *is. Fr. fermentation* Mayalanma, tahammür.

fermejüp *is. Fr. ferme-jup* Çıtçıt.

fermene *is. (fe'rmene) İt. paramano esk.* Türlü nakışlarla işlemeli, önü kavuşmayan, yeleğe benzeyen bir giysi.

fermeneci *is. esk.* Fermene yapan veya satan kimse.

fermeneli *s.* Fermenesi olan: *"Bu şehrin gençleri de çakşırlı, fermeneli; bıçak ve tüfek oyunu oynar, türkü söyler."* -Y. K. Beyatlı.

ferment *is. Fr. ferment < Lât.* Maya, enzim.

fermiyum *is. Fr. fermium kim.* (fizikçi Fermi'nin adından) Einstenyumla aynı zamanda bulunan ve atom sayısı 100 olan yapay element. Kısaltması Fm.

fermuar *is. Fr. fermoir* Giysi, çanta vb. yerlerde kullanılan, karşılıklı dişler ve bunların üzerinde yürüyen kapatıcıdan oluşan mekanizma.

fernez *is. İng.* Sünger toplamak için kullanılan makineli dalma aracı.

fersah *is. Ar. fersaḫ* **1.** Yaklaşık beş kilometrelik bir uzaklık ölçüsü. **2.** *mec.* (çok uzun) Uzaklık.

→ fersah fersah

fersah fersah *zf.* Pek çok, bol bol: *Binicilikte biz onlardan fersah fersah ilerideyiz. "Biz 1826'da bir inkılâptan değil, onun ihtiyacını duymaktan bile fersah fersah uzaktık."* -Y. K. Beyatlı.

fersahlık, -ğı *is.* ve *s.* Arası herhangi bir fersah olan: *30 fersahlık yol.*

fersiz *s.* Donuk, cansız, (göz, ışık, yüz): *"Eski valıların birçoklarının görünüşlerinde ihtiyarların o durgun, dalgın, fersiz ve ölgün yüzlerindeki manalar peyda olmuştu."* -A. Ş. Hisar.

fersizleşme *is.* Fersizleşmek işi veya durumu.

fersizleşmek *(nsz)* Fersiz duruma gelmek, donuklaşmak: *"... güneşin bıraktığı ziya artık fersizleşiyor."* -R. H. Karay.

fersizlik, -ği *is.* Fersiz olma durumu: *"Bakışlarında zerre kadar dalgınlık, fersizlik göremiyorum."* -R. H. Karay.

fersude *s. (fersu:de) Far. fersūde esk.* Eskimiş, yıpranmış, aşınmış.

fert, -di *is. Ar. ferd esk.* Birey: *"Vazife başında mesul bir fert yoktu."* -R. N. Güntekin. *"Mustafa Kemal bir fert değil, bir timsaldir."* -Y. K. Beyatlı.

fertik, -ği *is. (fe'rtik) Alm. fertig argo* Kaçma, uzaklaşma, sıvışma: *"Bisiklete atlayınca haydi babam fertik."* -H. R. Gürpınar. **fertik çekmek** (veya **fertiği kırmak**) kaçmak.

feryat, -dı *is. (ferya:t) Far. feryād* Haykırış, çığlık: *"Bu, bir hayat kurtarma feryadıdır."* -B. Felek. **feryat etmek 1)** yüksek sesle haykırmak: *"Feryat ederek gözlerini açan Satılmış, şaşkın şaşkın etrafına bakınıyordu."* -E. E. Talu. **2)** *mec.* büyük bir yokluk, zarar ve sıkıntı içinde bulunmak: *İstanbul, susuzluktan feryat ediyor.* **feryat koparmak** yüksek sesle bağırmak, haykırmak: *"Pencereden koparduğum feryadı pek geç işittiler."* -R. N. Güntekin. **feryadı basmak** çığlık koparmak, yüksek sesle haykırmaya başlamak: *"Oradan küçücük bir fakir çocuk gibi feryadı bastığını işitirsiniz."* -S. F. Abasıyanık.

→ feryat figan

feryat figan *is.* Haykırma, bağırma, çığlıklarla ağlama: *"Nihayet, beni feryat figan orta yaşlı bir avukat kâtibine veriyorlar."* -R. N. Güntekin.

ferz *is. Far. ferz esk.* Satranç oyununda vezir. **ferz çıkarmak** acemi bir oyuncuya karşı vezirsiz oynamak. **ferz çıkmak** satrançta piyade, karşıdaki en son kareye kadar sürülüp vezir olmak.

fes *is. (Fas şehrinin adından) esk.* Şapka yerine kullanılan, kırmızı, kalın çuhadan yapılmış, tepesinde püskülü olan, silindir biçiminde başlık. **fesini havaya atmak** külâhını havaya atarak sevinç gösterisinde bulunmak.

→ fes rengi

fesahat, -ti *is. (fesa:hat) Ar. feṣāḥat ed.* Anlatışta düzgünlük ve açıklıkla birlikte amaca uygunluk: *"Edebî lisanı o zamanki fesahatine ve tabiatine göre güzelleştirdiler."* -Y. K. Beyatlı.

fesat, -dı *is.* ve *s. Ar. fesād* **1.** Bozukluk: *Mide fesadı. Ahlâk fesadı.* **2.** Karışıklık, kargaşalık, ara bozuculuk: *"Bir çokları kahveleri fesat yatağı saymayı sürdürürler."* -S. Birsel. **3.** *s.* Herhangi bir konuda iyimser olmayan, kötü yorumlayan: *Sen de ne fesat adamsın!* **4.** *s.* Karıştırıcı, ara bozucu. **5.** Hile. **fesat karıştırmak** (veya **fesat çıkarmak**) ara bozmak, ortalığı karıştırmaya çalışmak, insanları birbirine düşürecek işler yapmak: *"...resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma...suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar."* -Anayasa. **fesata vermek** fesat çıkarmak.

→ fesat kumkuması

fesatçı *s.* Ara bozucu, karışıklık çıkaran, ordubozan, müfsit: *"Fesatçı ve firsatçı olduğu kadar korkak bir adamdı."* -F. R. Atay.

fesatçılık, -ğı *is.* Karıştırıcılık, ara bozuculuk, ordubozanlık.

fesat kumkuması *is.* Fesat kaynağı, ortaklığı karıştırmayı huy edinmiş, kötülük peşinde koşan kimse: *"Ona bu akılları öğreten, hep o fesat kumkuması teres."* -E. E. Talu.

fesatlık, -ğı *is.* Fesat olma durumu, fesatça davranma.

feshedilme *is.* Feshedilmek işi.

feshedilmek *(nsz) Ar. feṣḫ + T. edilmek* Kapatılmak, dağıtılmak, faaliyetten men edilmek.

feshetme *is.* Feshetmek işi.

feshetmek *(-i) (fe'shetmek) Ar. feṣḫ + T. etmek* **1.** (verilmiş bir yargıyı) Kaldırmak, bozmak. **2.** Kapatmak, dağıtmak.

fesih, -shi *is. Ar. feṣḫ* **1.** (verilmiş bir yargıyı) Kaldırma, bozma: *Fesih kararı.* **2.** Dağıtma, dağıtılma: *Parlâmentonun feshi.*

fesh etmek *bk.* feshetmek.

fesleğen *is. Yun.* Ballıbabagillerden, Akdeniz ülkelerinde yetişen, yaprakları güzel kokulu, beyaz veya pembe çiçekli, bir yıllık ve otsu bir süs bitkisi, reyhan *(Ocimum basilicum).*

fes rengi *is.* **1.** Koyu kırmızı renk. **2.** *s.* Bu renkte olan: *Fes rengi perdeler.*

festekiz *is. bk.* falan festekiz.

festfut, -du *is. (festfu:t)* **1.** Ayaküstü atıştırma, fast food. **2.** Büyük mağazalarda hazır yemek bölümü.

festival, -li *is. Fr. festival < İng. festival* **1.** Dönemi, yapıldığı çevre, katılanların sayısı veya niteliği programla belirtilen ve özel önemi olan sanat gösterisi: *İstanbul festivali.* **2.** *sin.* ve *tiy.* Belli bir sanat dalında oyun ve filmlerin sunulması ve gösterilmesi sonunda ödül veya derece verilmesi biçiminde düzenlenen ulusal veya uluslar arası gösteri dizisi, şenlik: *Antalya film festivali.* **3.** Bir bölgenin en ünlü ürünü için yapılan gösteri, şenlik: *Kiraz festivali.* **4.** *tkz.* Düzensiz toplantı, curcuna: *"İlk bakışta festivale benzer bir durum göremedi."* -A. İlhan.

fesuphanallah *ünl. (fesupha:nalla:h) Ar. fesubḥān-Allāh* Şaşma anlatır: *"Fesuphanallah! Dünyada böyle kadın var ha!"* -R. H. Karay.

feşmekân *is. bk.* falan feşmekân.

fetha *is. Ar. fetḥa anat. esk.* **1.** Aralık, ağız, delik. **2.** *gr. esk.* Üstün (II).

fethetme *is.* Fethetmek işi.

fethetmek *(-i) (fe'thetmek) Ar. feṭḥ + T. etmek* **1.** Bir yeri veya ülkeyi savaşarak almak, ülke açmak: *"Mekânı fethetmek bir marifettir, fakat mekânla beraber zamanı da fethetmek yüz misli değerindedir."* -Y. K. Beyatlı. **2.** *mec.* Herkesin takdirini, övgüsünü kazanıp kendine hayran bırakmak: *"Fettan bir kızcağız, İstanbul'u fethetmişti."* -E. E. Talu.

fetih, -thi *is. Ar. feṭḥ* Bir şehir veya ülkeyi savaşarak alma.

→ fethetmek, fetihname

fetihname *(fetihna:me) Ar. feth + Far. nāme tar.* Bir yerin alındığını müjdelemek için hükümdarların yabancı devlet adamlarına, şehzadelere, valilere vb. ne yazdıkları resmî mektup.

fetiş *Fr. fétiche sos.* **1.** İlkel toplumlarda doğaüstü bir güç ve etkisi olduğuna inanılan canlı veya cansız nesne, tapınacak, put. **2.** *mec.* Tapınırcasına sevilen şey veya kimse. **3.** Uğurlu sayılan şey.

fetişist *is.* ve *s. Fr. fétichiste* **1.** Fetişizmi uygulayan (kimse, görüş). **2.** *psikol.* Fetişizme düşkün (kimse).

fetişizm *is. Fr. fétichisme* **1.** İlkel toplumlarda doğaüstü bir güç ve etkisi olduğuna inanılan canlı veya cansız nesnelere tapınma, tapıncakçılık, putperestlik. **2.** *sos.* Karşı cinsin giysi vb. şeyleriyle cinsî coşku ve doygunluk sağlama.

fetret *is. Ar. fetret esk.* **1.** İki peygamber veya padişah arasında peygambersiz veya padişahsız geçen süre. **2.** İslâm dinine göre Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasında geçen süre. **3.** İki olay arasındaki süre. **4.** Hükûmet gücünün gevşediği bir yerde düzenin yeniden kurulmasına kadar geçen süre.

fettan *s. Ar. fettān* **1.** Fitneli, karıştırıcı. **2.** *mec.* Gönül ayartıcı, cilveli: *"Bunun için değil mi ki senin kadın tanıdıklarının hepsi fettandırlar."* -P. Safa.

fettanca *s.* ve *zf. (fetta'nca)* Fettan gibi.

fettane *s. (fetta:ne) Ar. fettāne* Cilveli, gönül alıcı (kadın): *"O öyle bir fettanedir ki, pisliği, rüküşlüğü bile yakışır haspaya ... güzelliğine, inceliğine halel getirmez."* -H. Taner.

fettanlaşma *is.* Fettanlaşmak işi.

fettanlaşmak *(nsz)* Fettan bir duruma gelmek: *"Karşımda fettanlaşmış, pervasız bir hâl takınmış başka bir kadın."* -N. Cumalı.

fettanlık, -ğı *is.* Fettan olma durumu.

fetüs *is. biy.* Embriyonun gelişimini büyük ölçüde tamamladığı, bütün organ taslaklarının oluştuğu üçüncü aydan doğuma kadarki durumu.

fetva *is. (fetva:) Ar. fetvā* İslâm hukuku ile ilgili bir sorunun dinî hukuk kurallarına göre çözümünü açıklayan, şeyhülislâm veya müftü tarafından verilebilen belge. **fetva vermek** (veya **çıkarmak**) **1)** bir işin yapılabilmesi için yargıda bulunmak; **2)** *mec.* gereksiz yere emir verir gibi konuşmak.

→ ***fetvayişerife***

fetvacı *s. mec.* Gereksiz yerde ve haddi olmayan emirler veren.

fetvahane *is. (fetva:ha:ne) Ar. fetvā + Far. ḫāne tar.* **1.** Müftünün makamı. **2.** *tar.* Şeyhülislâm kapısı.

fetvayişerife *is. (fetva:yışeri:fe) Ar. fetvā-yı şerîfe* Şeyhülislâm fetvası. **fetvayişerife çıkarmak** Şeyhülislâm fetvası ilân etmek: *"Fetvayi şerife mi çıkarıyorsun be?"* -H. Taner.

fevç, -ci *is. Ar. fevc esk.* İnsan kalabalığı.

→ ***fevç fevç***

fevç fevç *zf.* Akın akın.

feveran *is. (fevera:n) Ar. feverān esk.* **1.** Fışkırma, kaynama: *"Sende oldukça feveran / Bitmez elbet bu deveran."* -F. Halıcı. **2.** Birdenbire öfkelenme, köpürme, parlama: *"Sabırlı olmak, parlamamak, duygusal feveranlardan uzak kalmak hassası da bizde çok eksik."* -H. Taner. **feveran etmek** birdenbire öfkelenmek, köpürmek, parlamak: *"Beni dinlemeden öyle feveran etme ... hiddetlenme!"* -E. E. Talu.

fevk *is. (k kalın okunur) Ar. fevḳ esk.* Üst, yukarı: *"Yüz kartalın kanadından daha kuvvetli kanatlarla bulutların fevkine çıktık."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

→ ***fevkalbeşer, fevkanî***

fevkalâde *s. (fe'vkalâ:de) Ar. fevḳ-al-'āde* **1.** Alışılmış olandan ayrı, olağanüstü, beklenmedik, görülmedik, işitilmedik: *"Çok güzel bir kadın, kumral, orta boylu ama çok mütenasip, fevkalâde endamlı."* -R. H. Karay. **2.** *zf.* Aşırı, çok fazla: *Babası fevkalâde zengin. "Hayır, hayır, olmaz; bu bıyık fevkalâde çirkin!"* -S. F. Abasıyanık.

"Eski kâtibe, şimdi fevkalâde şık giyiniyormuş." -H. Taner. **3.** *ünl.* Çok iyi, çok üstün, çok güzel: *Yemek nasıldı?- Fevkalâde!*

→ ***fevkalâde hâl***

fevkalâde hâl *is. esk.* Olağanüstü hâl.

fevkalâdelik, -ği *is.* Olağanüstülük, olağandan farklı olma durumu: *"Esrarkeşin hâlinde geçen gecekine benzemeyen bir fevkalâdelik sezdi."* -P. Safa.

fevkalbeşer *s. (fe'vkalbeşer, l ince okunur) Ar. fevḳ-al-beşer esk.* **1.** İnsan üstü: *"Var kuvvetimle, fevkalbeşer bir kuvvetle boğazına sarıldım."* -A. Gündüz. **2.** *is. esk.* Üstün nitelikli insan: *"Abdülhak Hamit Bey fevkalbeşer bir devden daha güzel bir mahlûktur."* -Y. K. Beyatlı.

fevkanî *s. (fevka:ni:, k kalın okunur) Ar. fevḳānī esk.* Üstte, üstteki.

fevrî *s. (fevri:) Ar. fevrī* Birdenbire, düşünmeden yapılan: *"Bir kere fevrî, hemen parlar, kızınca, gözü dünyayı görmez."* -A. İlhan.

fevrîlik, -ği *is.* Fevri olma durumu.

fevt *is. Ar. fevt esk.* **1.** Elden çıkma (çıkarma), kaçırma, yitme. **2.** *esk.* Ölme. **fevt etmek** yitirmek, elden kaçırmak. **fevt olmak** **1)** yitirmek; **2)** ölmek.

fevvare *is. (fevva:re) Ar. fevvare* Fıskiye.

feyezan *is. (feyeza:n) Ar. feyezān esk.* **1.** Taşma, taşkın, seylâp. **2.** *esk.* Bereket.

feyiz, -yzi *is. Ar. feyż* **1.** Verimlilik, gürlük, ongunluk. **2.** İlerleme, kültürel gelişme, olgunluk: *"Bu hayırlı teşebbüsün doğu vilâyetlerimiz gençliğine bahşedeceği feyiz Cumhuriyet hükûmeti için ne mutlu eser olacaktır."* -Atatürk.

feyizlenme *is.* Feyizlenmek işi.

feyizlenmek *(-den)* Feyzalıp aydınlanmak, istifade etmek.

feyizli *s.* Çok ürün veren, verimli.

feylesof *is. Ar. feylesūf esk.* Filozof: *"Öteki, derbeder, feylesof, düşünceleri arasında kendinden geçmiş."* -P. Safa.

feylesofça *zf. (feyleso'fça)* Filozofça.

feylosofluk, -ğu *is.* Filozofluk.

feyyaz *s. (feyya:z) Ar. feyyāż esk.* Çok verimli, gür.

feyzalmak *(-den)* Etkilenmek, olgunlaşmak, ders almak: *"Umarız ki, güzel yazılarınıza burada da devam edeceksiniz. Biz onlardan çok feyzaldık."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

feza *is. (feza:) Ar. feżā' esk.* Uzay.

fezleke *is. Ar. fezleke esk.* **1.** Özet, hulâsa. **2.** Bir kararın kısaca yazılması. **3.** *huk.* Tahkikat evrakı.

fıçı *is. Yun.* **1.** Bir araya getirilerek çemberlerle tutturulmuş ensiz tahtalardan yapılan, yuvarlak, karnı şişkin ve altı üstü düz kap: *Şarap fıçısı. "Su, kocaman fıçılara doldurulup arabalarla Beykoz'a getirilir."* -S. Birsel. **2.** Bir fıçının alabildiği ölçü: *Bir fıçı zeytin yağı.* **fıçı gibi** bodur ve çok şişman.

→ ***fıçı balığı***

fıçı balığı *is.* Fıçıya istif edilmiş balık tuzlaması.

fıçıcı *is.* Fıçı yapan veya satan kimse.

fıçıcılık, -ğı *is.* Fıçı yapıp satma işi.

fıçılama *is.* Fıçıya koyma, fıçıya doldurma: *Biranın fıçılama işi yapıldı.*

fıçılamak *(-i)* Fıçıya koymak.

fıkara *s.* ve *is. bk.* fukara.

fıkdan *is. (fıkda:n) Ar. fıḳdān esk.* Yokluk, bulunmama durumu, eksiklik.

fıkıh, -khı *is. Ar. fıḳh esk.* **1.** Bir şeyi, gereği gibi, iyice anlayıp bilme. **2.** *esk.* İslâm hukukunda din ve dünya işleri ile ilgili ana kaynaklardan yararlanarak konulmuş olan kuralların bütünü.

fıkırdak, -ğı *is.* ve *s. mec.* Cilveli, oynak (kadın): *Düğünlerde oyun oynayan bu fıkırdak kadından bittim pek hazzederdi.*

fıkırdaklık, -ğı *is.* Fıkırdak olma durumu.

fıkırdama *is.* Fıkırdamak işi.

fıkırdamak *(nsz)* **1.** Fıkır fıkır kaynamak. **2.** *mec.* Cilvelenmek: *"Ben kapıdan çıkarken, iki genç fıkırdayarak arkamdan bakıyor."* -Y. Z. Ortaç.

fıkırdaşma *is.* Fıkırdaşmak işi.

fıkırdaşmak *(nsz)* Oynakça davranışlarda bulunmak: *"Otomobilin içinde gülü-*

şen, fıkırdaşan dört, beş hanım var." -M. Ş. Esendal.

fıkırdatma *is.* Fıkırdatmak işi.

fıkırdatmak *(-i)* **1.** Fıkır fıkır kaynatmak. **2.** *mec.* Cilve yapmasına sebep olmak.

fıkırdayış *is.* Fıkırdamak işi veya biçimi.

fıkır fıkır *zf.* **1.** Suyun, ses çıkararak kaynarken aldığı durumu veya herhangi bir sıvının kaynayışını anlatır: *"Açık saçık türkülerini, fıkır fıkır gülüşlerini duyarız."* -N. Cumalı. **2.** *s. mec.* Cilveli, oynak: *Fıkır fıkır bir kadın.* **fıkır fıkır kaynamak** (bir şeyden bir yerde) çok bulunmak: *Peynir tenekesinde fıkır fıkır kurt kaynıyor.*

fıkırtı *is.* **1.** Kaynayan suyun çıkardığı ses. **2.** *mec.* Cilveleşme: *"Hani fıskoslar, gülüşmeler, fıkırtılar."* -M. C. Anday.

fıkra *is. Ar. fikra* **1.** Kısa ve özlü anlatımı olan, nükteli, güldürücü hikâye, anekdot: *"Nasrettin Hocanın hemen bütün fıkraları insanla vicdan arasındaki münasebete ilişkindir."* -B. Felek. **2.** Gazetelerin veya dergilerin belirli sütunlarında, genel başlık altında gündelik konuları bir görüş ve düşünceye bağlayarak yorumlayan ciddî veya eğlendirici yazı türü: *"Bir fıkrayı hem okudum, hem de tamamen aksi fikri kafamda müdafaa ettim."* -S. F. Abasıyanık. *"Dişimi sıkıp da altı yedi fıkra birden çıkartırsam gazetenin yazıları aksamayacaktı."* -Ç. Altan. **3.** Kanun maddelerinin kendi içlerinde satır başlarıyla ayrıldıkları ufak bölümlerden her biri: *"Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayınların izin sistemine bağlanmasına engel değildir."* -Anayasa. **4.** Paragraf. **5.** *anat. esk.* Omur.

fıkracı *is.* **1.** Fıkra anlatan kimse. **2.** Fıkra yazarı: *"Bir gazeteci, bir fıkracı olsaydı, bir sütun yazar, kıskandığı bir adama veriştirirdi."* -S. F. Abasıyanık.

fıkracılık, -ğı *is.* Fıkra söyleme veya yazma işi: *"Gazetecilikten, fıkracılıktan, hatta bir iki yılda başyazarlıktan hevesimi çoktan almıştım."* -H. Taner.

fıkrama *is.* Fıkramak işi veya durumu.

fıkramak *(nsz) hlk.* Herhangi bir yiyecek mayalanarak ekşimek, fışlamak.

fıldır *s.* Çabuk, hızlı, telâşlı: *"Kara yağız, az tombul, fıldır göz, son derece kanı sıcak biridir."* -S. Birsel.

→ fıldır fıldır

fıldır fıldır *zf.* Çabuk ve sürekli bir biçimde: *"Beni biraz hım hım konuşan fakat gözleri fıldır fıldır bir komiserin önüne getirdiler."* -H. Taner.

fındık, -ğı *is. Far. fundık < Yun. pontikos bot.* **1.** Kayıngillerden, kuzey yarım kürenin ılık yerlerinde ve yurdumuzun daha çok Doğu Karadeniz bölgesinde yetişen bir ağaççık *(Corylus avellana).* **2.** *bot.* Bu ağaççığın sert bir kabuk içinde bulunan yağlı, nişastalı ürünü. **3.** *argo* Hileli zar. **fındık kabuğunu doldurmaz** çok önemsiz, değersiz. **fındık kırmak** çapkınlık yapmak.

→ fındık altını, fındık ateşi, fındık biti, fındık faresi, fındık kabuğu, fındıkkıran, fındık kurdu, fındık sıçanı, fındık yağı, fındık yuvası

fındık altını *is.* **1.** *tar.* Osmanlı İmparatorluğunda kenar süsleri fındığa benzediğinden bu adla anılan altın sikke, fındıkî. **2.** *mec.* Küçük ve değerli şey.

fındık ateşi *is.* Nargilede tütünün üstüne ortalamasına konulan yuvarlak, küçük, yanar kömürler.

fındık biti *is. zool.* Kın kanatlılardan, fındık kurdu dediğimiz kurtçukları dolayısıyla fındık ürününün en büyük düşmanı olan, uzun gagalı böcek *(Balaninus nucum).*

fındıkçı *is.* **1.** Fındık yetiştiren veya satan kimse. **2.** *hlk.* Cilveli, oynak kadın.

fındıkçılık, -ğı *is.* **1.** Fındık yetiştirme veya satma işi. **2.** *hlk.* Cilveli, oynak olma durumu.

fındık faresi *is. zool.* **1.** Kemiricilerden, karnı beyazımsı, sırtı boz renkli, fındıklılarda çok zarara yol açan bir memeli türü *(Muscardinus avellanarius).* **2.** Evlerde rastlanan küçük fare türü: *"Bir fındık faresi bile onu masa üzerine çıkarırmış."* C. Uçuk.

fındıkî *s. (fındıki:) T. fındık + Ar. -î* **1.** Fındık kabuğunun rengi. **2.** *tar.* Fındık altını.

fındık kabuğu *is.* Fındığın kabuk rengini andıran bir tür kahverengi.

fındıkkıran *is.* **1.** Fındık ve buna benzer kabuklu yemişlerin kabuğunu kırmaya yarayan araç. **2.** *s.* İşveli, şuh, baştan çıkarıcı (kadın).

fındık kurdu *is. zool.* Fındık bitinin fındık içinde gelişerek onun dökülmesine, değerini yitirmesine yol açan kurtçuğu. **fındık kurdu gibi** ufak tefek tombulca (kadın): *"Bu minyon, esmer, fındık kurdu ve güzel, evet kabul etmeli ki güzel kadın..."* -H. Taner.

fındıklık, -ğı *is.* Fındık ağaçları çok olan yer, fındık korusu.

fındık sıçanı *is. zool. bk.* fındık faresi.

fındık yağı *is.* Fındıktan elde edilen yağ.

fındık yuvası *is.* Tombul ellerin dış yüzünde, parmak diplerinde görülen çukurluklar.

fır *zf.* **1.** Fırıl fırıl. **2.** *is. argo* Piç, fırlama. **fır dönmek** bir kimseye yaranmak veya yardım etmek için üstün çaba harcamak: *Kızı, annesinin çevresinde fır dönüyor.*

→ fır fır, fırıl fırıl

fırça *is. Yun.* **1.** Bir şeyin tozunu, kirini gidermekte veya bir şeye boya, cilâ sürmekte kullanılan, bir araya getirilerek bağlanmış kıl veya kıla benzer başka tellerden yapılan araç: *Elbise fırçası. "Yer yer kireç artıkları ve fırça çizgileri duruyor."* -R. H. Karay. *"Şimdiki hâlde bir diş fırçam bile yok."* -S. F. Abasıyanık. **2.** *mec.* Resim yapma sanatı ve biçimi. **3.** *mdn.* Çökmeyi engelleyen bağların oynamasını veya kaymasını önlemek için aralara yerleştirilen direk parçası. **fırça çekmek** *mec.* kendinden alt düzeyde olan birini çok azarlamak, fırçalamak. **fırça gibi** dik, sık ve sert (saç, sakal): *"Fırça gibi sert, gür saçları kırlaşıyor."* -M. Ş. Esendal.

fırçacı *is.* Fırça yapıp satan kimse.

fırçacılık, -ğı *is.* Fırça ve fırçaya benzer araçların yapım ve satımı.

fırçalama *is.* Fırçalamak işi.

fırçalamak *(-i)* **1.** Temizlemek veya parlatmak için fırça ile sürtmek. **2.** (avcılıkta) Sık ve bataklık ormandan geçmek. **3.** *mec.* Kendinden alt düzeyde olan birini çok azarlamak, fırça çekmek.

fırçalanma *is.* Fırçalanmak işi.

fırçalanmak *(nsz)* **1.** Fırça ile ovulmak, düzgünleştirilip parlatmak veya temizlenmek: *"Saçlar, sımsıkı taranmış, fırçalanmış, ensesinde bir topuz yapılmıştı."* -H. E. Adıvar. **2.** *mec.* Çok azarlanmak.

fırçalatma *is.* Fırçalatmak işi.

fırçalatmak *(-i)* Fırçalamak işini yaptırmak.

fırçalayış *is.* Fırçalamak işi veya biçimi.

fırçalı *s.* Fırçası olan.

fırçalık, -ğı *is.* İçine resim yapmada kullanılan fırçaların konulduğu süzgeçli kap.

fırdolayı *zf.* Çepeçevre: *Fırdolayı sırma işlemeli bir çevre. "Tepesi birinci makine ile dipten biçilmiş ve kenarları fırdolayı perçemli başını kaşıdı."* -O. C. Kaygılı. *"Tulumbanın yöresindeki taş sekinin dibine fırdolayı kadife çiçekleri dikilmişti."* -Y. Kemal.

fırdöndü *is.* **1.** Biri döndüğünde ötekinin de dönmesini engellemek için uç uca getirilerek serbest bir eksenle bağlanmış çift halka. **2.** Topaç gibi çevrilerek oynanan, tunçtan, altı köşeli bir kumar aracı. **3.** *den.* Bir ipe bağlı olarak birden fazla çipa atıldığında çipaların karışmaması için tekne zinciri ile parçaların bağlandığı zincir arasına konulan metal araç. **4.** *s.* Belirli bir görüş veya düşünce sahibi olmayan: *Sen de amma fırdöndüsün!*

fırfır *is.* Giysi, perde gibi şeylerin kenarlarına dikilen kırmalı veya büzgülü süs, farba, farbala.

fır fır *zf.* Fırıl fırıl.

fırfırlı *s.* Fırfırı olan: *Fırfırlı etek.*

fırıldak, -ğı *is.* **1.** Rüzgârla dönen, çember biçiminde çocuk oyuncağı. **2.** *is.* Havalandırmak amacıyla oda veya mutfak

pencerelerine takılan kanatlı araç. **3.** *is.* Ocak veya soba borusunun iyi çekmesini sağlamak için tepesine takılan ve rüzgârın gittiği yöne dönebilecek biçimde yapılan şapka. **4.** *mec.* Dolap, düzen, hile. **fırıldak çevirmek** (veya **döndürmek**) istediğini yapmak için hileli yollara başvurmak: *"Anasının gözü kardeşi, işi gücü fırıldak çevirmek."* -A. İlhan. **fırıldak gibi** sürekli düşünce değiştiren, sözünden dönen (kimse).

→ ***fırıldak çiçeği***

fırıldakçı *is.* **1.** Fırıldak yapan veya satan kimse. **2.** *mec.* Düzen çeviren, düzenci, dolap çeviren kimse: *"Eh, erbabıdır dedik, verdik dizginleri eline, halt etmişiz. Dolapçının, fırıldakçının biri çıkmaz mı?"* -A. İlhan.

fırıldakçılık, -ğı *is.* Fırıldakçının işi veya mesleği.

fırıldak çiçeği *is.* Çarkıfelek.

fırıldanma *is.* Fırıldanmak işi veya durumu.

fırıldanmak *(nsz)* Fırıl fırıl dönmek.

fırıldatma *is.* Fırıldatmak işi.

fırıldatmak *(-i)* Fırıl fırıl çevirmek: *Sapanı fırıldattı, taşı saldı.*

fırıl fırıl *zf.* Bir şey sürekli ve hızla dönerek: *Topaç fırıl fırıl döner. "Bir de gözümü açıyorum ki, dünya fırıl fırıl dönüyor."* -S. F. Abasıyanık.

fırın *is. O. T. furun < Yun.* **1.** Her yandan aynı derecede ısı alarak ekmek, pasta vb. pişirmeye yarayan, tavanı tonoz biçiminde, önünde tek açıklık bulunan ocak: *Pastacı fırını.* **2.** Ekmek, pasta vb. nin pişirildiği ve satıldığı dükkân. **3.** Isı verici bir düzenekle çalışan, yiyecekleri pişirmeye veya ısıtmaya yarayan alet: *Elektrik fırını.* **4.** Bir maddeyi fiziksel veya kimyasal değişikliğe uğratmak amacıyla ısıtılan alet. **5.** *s.* Fırında pişirilmiş: *Kuzu fırın.* **... fırın ekmek yemesi lâzım** bir duruma erişmek için pek çok emek vermesi, çalışması gerekir: *Onun usta olması için daha beş fırın ekmek yemesi lâzım.* **fırın gibi** çok sıcak (yer).

→ ***fırın kebabı, fırında makarna***

fırıncı *is.* Fırın işleten kimse: *"Deli olmadığını ve Beyazıt'ta fırıncı olduğunu iddia ediyormuş."* -B. Felek.

fırıncılık, -ğı *is.* Fırın işletme işi.

fırında makarna *is.* Haşlanmış makarnaların arasına özellikle kaşar peyniri konularak üzerine süt dökülüp fırında pişirilen makarna yemeği.

fırın kebabı *is.* Büyük tencerelere yerleştirilerek fırında pişirilen et yemeği, et kebabı.

fırınlama *is.* Fırınlamak işi.

fırınlamak *(-i)* **1.** Pişirmek için fırına koymak. **2.** Fırında kurutmak.

fırınlanma *is.* Fırınlanmak işi.

fırınlanmak *(nsz)* Fırına konulmak veya fırında kurutulmak: *Fırınlanmış tahta. "Fırınlanmış birader, iki yıl sonra pul pul olmaz mı, bunun vernikleri?"* -H. Taner.

fırınlatma *is.* Fırınlatmak işi.

fırınlatmak *(-i, -e)* Fırınlamak işini yaptırmak.

fırınlı *s.* Fırınlanmış: *Fırınlı kayın.*

fırınlık, -ğı *is.* ve *s.* **1.** Fırında pişirilmeye hazır yemek. **2.** Bir fırının alacağı kadar: *Bir fırınlık ekmek.*

fırka *is. Ar. fırḳa esk.* **1.** İnsan topluluğu. **2.** *ask.* Tümen: *"Benim burada bir fırka kumandanım vardı."* -P. Safa. **3.** Siyasî parti: *"Mecliste, hâkim olan fırkanın, hükûmet teşkilini, muhalif ve ekalliyette bulunan bir fırkaya terk etmesi ise asla mevzuubahis olamaz."* -Atatürk.

fırkacı *is.* **1.** Parti üyesi. **2.** Bir partiye çok bağlı olan, partici: *"Hiç olmazsa önde gelen fırkacıların tansiyonunu düşürmeyi de ümit etmişti."* -T. Buğra.

fırkacılık, -ğı *is.* Particilik.

fırkata *s. (fırka'ta) İt. fregata den. esk.* 10 - 15 çift kürekli, hızlı, eski bir savaş gemisi.

fırkate *is. bk.* fırkate.

fırlak *s.* Dışarı doğru fırlamış, çıkmış, çıkık: *"Alt dudağını bıyığının içine geçirmiş, gözleri fırlak, sanki bir timsaha bakıyordu.."* -F. R. Atay.

fırlama *is.* **1.** Fırlamak işi. **2.** *hlk.* Arsız, terbiyesiz çocuk. **3.** *argo* Piç.

fırlamak *(nsz)* **1.** Hızla, birdenbire bulunduğu yerden çıkmak, ayrılmak: *"Murat'la Nedim trene yetişmek için erkenden fırlayıp gitmişler."* -A. Gündüz. *"Çöpçü beygiri, deli gibi rayın üzerine fırlamıştı."* -H. Taner. **2.** Yerinden oynayıp ileriye doğru çıkıntı yapmak: *Gözleri yerinden fırlamış. Omuz kemiği fırlamış.* **3.** Fiyatı birdenbire yükselmek: *Borsada altın fiyatları fırladı.*

fırlatılma *is.* Fırlatılmak işi.

fırlatılmak *(nsz)* Fırlatmak işi yapılmak.

fırlatış *is.* Fırlatmak işi veya biçimi.

fırlatma *is.* **1.** Fırlatma işi. **2.** *sp.* Kol ve bacağın vücudun orta çizgisinden türlü yönlere, son eklemine kadar hızla ve gergin olarak uzaklaştırılması (açılması).

fırlatmak *(-i)* Hızla atmak, bulunduğu yerden dışarı atmak: *"Ali Rıza balıkçılara doğru bir taş fırlattı."* -S. F. Abasıyanık. *"Yorganı fırlatıp atarak karyolanın içinde oturdu."* -P. Safa.

fırlayış *is.* Fırlamak işi veya biçimi.

fırsat *is. Ar. furṣat* Uygun zaman, uygun durum veya şart, vesile: *"İnsan, dedim, kendine bir ad takmak fırsatını bin yılda bir ele geçiremez."* -M. Ş. Esendal. **fırsat beklemek** (veya **aramak**) en uygun şartı kollamak. **(bir şeyi) fırsat bilmek** bir şeyden belli bir amaçla hemen yararlanmak. **fırsat bu fırsat** yararlanılacak en uygun zaman: *"Fırsat bu fırsat deyip gelip görüyorlar, yiyip içiyorlar."* -B. Felek. **fırsat bulmak** uygun, elverişli zaman bulmak: *"Bir başka tanıdık kayığa daha rast gelerek... görüşmeye fırsat buluyorlardı."* -A. Ş. Hisar. **fırsat düşmek** (veya **çıkmak**) bir imkâna kavuşmak: *"Evet, mademki fırsat düşmüştü. Cesaretini göstermek lâzımdı."* -Ö. Seyfettin. *"Herkese, her fırsat düştükçe kendinden ve kocasından bahsetmek istiyor."* -M. Ş. Esendal. **fırsat kollamak** (veya **gözlemek**) yapmak istediği iş için uygun bir zaman veya bir durum beklemek: *"Sonra fırsat kollamasını biliyordu ve tekme yapıştıracak, çelme takacak zamanı iç güdülerin şaşmazlığıyla seçiyordu."* -T. Buğra. **fırsat vermek** bir işi yapmak için uygun, elverişli şartı sağlamak: *"Bu çeşit yazılara cevap vermek hasma fırsat vermek olur."* -B. Felek. **fırsatı ganimet bilmek** çıkan fırsattan en iyi biçimde yararlanmak. **fırsatı kaçırmamak** elverişli durumdan yararlanmak: *"Fırsatı kaçırmadım, hakkında malûmat topladım."* -R. H. Karay. **fırsatını düşürmek** kolayını bulmak. **fırsattan istifade etmek** ele geçirilen imkân veya durumdan en iyi biçimde yararlanmak.

→ ***fırsat düşkünü, fırsat yoksulu***

fırsatçı *s.* Fırsatları iyi değerlendiren, fırsat kollayan.

fırsatçılık, -ğı *is.* Fırsatçı olma durumu.

fırsat düşkünü *s.* ve *is.* Kötülük yapmak için fırsat kollayan (kimse).

fırsat yoksulu *s.* Eline fırsat geçmediği için zararsız gibi görünen (kişi).

fırt *is.* Bir solukta veya bir yudumda içilebilecek miktarda sigara veya içki: *Çek bir fırt.*

→ ***fırt fırt***

fırt fırt *zf.* (yer değiştirme için) Sürekli olarak, ikide bir: *Fırt fırt ne girip çıkıyorsun?*

fırtına *is. (fırtı'na) İt. fortuna* **1.** Yağmur ve kasırga getiren çok güçlü rüzgâr: *"Kazamız pek öyle fırtına uğrağı bir yer değildir."* -R. N. Güntekin. **2.** *is.* Bu rüzgârın denizde veya kum çöllerinde yarattığı dalgalanma: *"Dalgadan kimsenin eli tahlisiyeye değmeden bereket fırtına dindi."* -B. Felek. **3.** *is. mec.* Güç atlatılan kötü durum: *"Fırtınanın yaklaştığını anladığı hâlde anlamamış görünüyor, şarkısını mırıldanıyordu."* -R. N. Güntekin. **4.** *mec.* Karşıt düşünce veya durumların yarattığı karışıklık; sıkıntı: *Ruhundaki fırtına yüzüne vurmuştu. "Kâmuran'ın ağlamasının kalbimde uyandırdığı fırtınaya kendim de şaşıyorum."* -H. E. Adıvar. **5.** *coğr.* Saatteki hızı 70 mil olan rüzgâr. **fırtına çıkmak** sert rüzgâr esmeye başlamak. **fırtına gibi 1)** hızla, birdenbire: *Fırtına gibi geldi gitti.* **2)** telâşlı, aceleci: *Fırtına gibi adam.* **fırtına**

kopmak (veya **patlamak**) **1)** şiddetli fırtına çıkmak: *"Fırtına kopmadan epey önce köpek balıkları açık denizlere kaçarlar."* -Halikarnas Balıkçısı. **2)** *mec.* bir yerde kavga ve gürültü çıkmak.

→ ***fırtına kuşu, fırtına uğrağı***

fırtına kuşu *is. zool.* Perde ayaklılardan, kıvrık gagalı, açık denizlerde yaşayan bir kuş, deniz ördeği *(Thalassidroma pelagica).*

fırtına kuşugiller *ç. is. zool.* Omurgalı hayvanlardan kuşlar sınıfına giren bir familya.

fırtınalı *s.* **1.** Çok rüzgârlı: *Fırtınalı deniz. "Karlı, fırtınalı gecelerde bu selviler inilder, haykırır."* -M. Ş. Esendal. **2.** *mec.* Çok tartışmalı, çekişmeli, gürültülü, karışık: *"O kadar fırtınalı bir maziden sonra istikbalde söneceğinize inanmaktan uzağım."* -Y. K. Beyatlı.

fırtına uğrağı *is.* Fırtınalı yer veya fırtınanın çok olduğu yer: *"Kazamız pek öyle fırtına uğrağı bir yer değildir."* -R. N. Güntekin.

fırttırma *is.* Fırttırmak işi veya durumu.

fırttırmak *(-i) tkz.* Aklını kaçırmak, delirmek, aklını yitirmek, çıldırmak.

fısfıs *is. hlk.* Koku, ilâç vb. sıvıları püskürtmek için kullanılan araç.

fıs fıs *zf.* Gizli ve yavaş konuşulurken çıkan sesi anlatır: *Fıs fıs konuştular.*

fısfıslama *is.* Fısfıslamak işi.

fısfıslamak *(nsz)* Koku, ilâç vb. sıvıları püskürtmek.

fısfıslanma *is.* Fısfıslanmak işi veya durumu.

fısfıslanmak *(nsz)* Koku, ilâç vb. sıvılar püskürtülmek: *Fısfıslanmış sinek gibi...*

fısıldama *is.* Fısıldamak işi.

fısıldamak *(-i, -e)* Başkalarının duyamayacağı kadar alçak sesle konuşmak, fıslamak: *"Savcı, kumandanın kulağına birkaç kelime fısıldadı."* -A. Gündüz. *"Baş başa verip birbirlerine sırdaşça bir şeyler fısıldıyorlar."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

fısıldanma *is.* Fısıldanmak işi.

fısıldanmak *(nsz)* Fısıltı hâlinde söylenmek: *"İsminin fısıldandığını işiten Salih, iki erkeğe yaklaştı."* -P. Safa. *"Kulaktan kulağa, gidecek olanların isimleri fısıldanıyordu."* -A. İlhan.

fısıldaşma *is.* Fısıldaşmak işi.

fısıldaşmak *(nsz, -le; -i)* Birbirine fısıldamak: *"Bazı aileler sokağa çıkmış, genç kızlar aralarında fısıldaşıyorlardı."* -Y. K. Beyatlı.

fısıl fısıl *zf.* Fısıltı hâlinde, fısıldayarak, alçak sesle: *"... birbirlerine sarkıp eğilerek, fısıl fısıl konuşurlar, konuşurlar..."* -R. H. Karay.

fısıltı *is.* Fısıldarken çıkan, güçlükle duyulan ses: *"... duyulmaktan korkarak, fısıltı ile konuşuyorduk."* -Halikarnas Balıkçısı. *"Bahçenin ta nihayetinden birtakım fısıltılar geliyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

→ ***fısıltı gazetesi***

fısıltı gazetesi *is.* Toplumu ilgilendiren bir konu ile ilgili dedikodu.

fısır fısır *zf.* **1.** İnce bir şey yanarken veya dar bir delikten su geçerken çıkan sesi anlatır: *Kuru otlar fısır fısır yanar. Su musluktan fısır fısır akıyor.* **2.** Gizli olarak, alçak bir sesle: *"Yeğeni gündüz okuduğu gazetelerdeki haberleri, kimseye duyurmadan fısır fısır ona aktarıyor."* -A. İlhan.

fısırtı *is.* Fısıltı.

fıskiye *is. (k kalın okunur) Ar. fiskiyye* Havuzda suyu yukarıya doğru, türlü biçimlerde fışkırtan ağızlık, fışkırık: *"Bu fıskiyenin sularını yıllarca neşeden çağıldar gibi duymuştum."* -A. Ş. Hisar.

fıslama *is.* Fıslamak işi.

fıslamak *(-i, -e)* **1.** *bk.* fısıldamak. **2.** *mec.* Gizlice haber vermek.

fıslanma *is.* Fıslanmak işi.

fıslanmak *(nsz)* Fıslamak işi yapılmak.

fıstık, -ğı *is. Ar. fustuḳ < Far. piste* **1.** Antep fıstığı, çam fıstığı veya yer fıstığı denilen yemişlerin genel adı. **2.** *mec.* Tombul, kısa boylu, tıknaz (kimse): *"Anamızın büyükbabalarından biri kısa boylu, şişman, eli ayağı ufak bir adam olmalıdır ki, ona fıstık demişler."* -M. Ş. Esendal. **fıstık gibi** *tkz.* **1)** dolgun, besili ve canlı; **2)** *mec.* çok güzel.

→ ***fıstık çamı, fıstık ezmesi***

fıstık çamı *is. bk.* çam fıstığı.

fıstıkçı *is.* Fıstık yetiştiren veya satan kimse.

fıstıkçılık, -ğı *is.* **1.** Fıstık yetiştirme işi. **2.** Fıstık alıp satma işi.

fıstık ezmesi *is.* Fıstıkla yapılan bir şekerleme.

fıstıkî *s. (fıstıki:) Ar. fustuḳî* **1.** Sarıya çalan açık yeşil renk. **2.** *s.* Bu renkte olan, açık yeşil.

→ ***fıstıkî makam***

fıstıkî makam *is. alay* Çok ağır, ağır ağır, yavaş yavaş: *"Akşam serinliğinde fıstıkî makamla Sarıyer'in yolunu tuttum."* -O. C. Kaygılı.

fıstıklamak *(-i, -e) argo* Kışkırtma amacıyla araya nifak sokmak.

fıstıklık, -ğı *is.* Fıstık ağaçları dikilmiş yer, fıstık bahçesi.

fış fış *zf.* Fışır fışır.

fışıldama *is.* Fışır fışır ses çıkarma.

fışıldamak *(nsz)* Fışır fışır ses çıkarmak.

fışıltı *is.* Fışırdama sesi: *"... önümdeki denizin fışıltısını duyuyordum."* -Halikarnas Balıkçısı.

fışırdama *is.* Fışırdamak sesi.

fışırdamak *(nsz)* Fışır fışır ses çıkartmak.

fışırdatma *is.* Fışırdatmak işi.

fışırdatmak *(-i)* Fışır fışır ses çıkartmak.

fışır fışır *zf.* İpek kumaş bir yere sürtünürken veya su hafif hafif akarken çıkan ses: *Kumaş fışır fışır ediyor. Su fışır fışır akıyor.*

fışırtı *is.* Fışırdama sesi.

fışkı *is. Yun. phuski* Atgillerin taze dışkısı, tersi.

fışkılama *is.* Fışkılamak işi.

fışkılamak *(-i)* Toprağı fışkı ile gübrelemek.

fışkılık, -ğı *is.* Fışkının biriktirildiği yer.

fışkın *is.* **1.** Bir ağacın dibinden süren ince dal, sürgün, filiz, dal, piç. **2.** Asma kütüğünde hereğin üst yanında biten dal.

fışkırdak, -ğı *s.* **1.** Sıvıları fışkırtmaya yarayan araç. **2.** Ağzındaki iki cam borudan biri üflenince ötekinden su fışkıran, lâboratuvarlarda yıkama işlerinde kullanılan bir deney aracı.

fışkırık, -ğı *is. tek.* Su fışkırtmaya yarayan araçların genel adı, fiskiye.

fışkırış *is.* Fışkırmak işi veya biçimi.

fışkırma *is.* **1.** Fışkırmak işi. **2.** *astr.* Güneş yüzeyinden uzaya sıcak gaz kütlelerinin fırlaması.

fışkırmak *(nsz)* **1.** Gaz veya sıvılar bir yerden basınç etkisiyle yukarıya doğru birdenbire ve hızla çıkmak: *"Suya en baş köşeyi ayırmalarının nedeni de iyi suyun, hemen hemen memleketimizin dört bucağından fışkırmasıdır."* -S. Birsel. **2.** (bitkiler için) Toplu hâlde, gür olarak yetişmek: *"Kaldırım taşları arasından fışkırmış otların bütün sokağı bürüyeceği muhakkak!"* -Y. Z. Ortaç. **3.** *mec.* Bir şey bir yerde bol bol görülmek: *Bu topraklardan bereket fışkırıyor. "Ölümsüzlerden fışkıran ışık, karanlıkları bir anda dağıttı."* -C. Meriç.

fışkırtı *is.* Fışkıran bir şeyin çıkardığı ses.

fışkırtıcı *is.* Belli hızla hareket eden bir akışkan yardımıyla, başka bir akışkanın boşalmasını sağlayan alet, ejektör.

fışkırtılma *is.* Fışkırtılmak işi.

fışkırtılmak *(nsz)* Fışkırması sağlanmak.

fışkırtma *is.* Fışkırtmak işi.

fışkırtmak *(-i)* Fışkırmasını sağlamak.

fışlama *is.* Fışlamak işi.

fışlamak *(nsz) hlk.* Fıkramak.

fıtık, -ğı *is. Ar. fatḳ tıp* İç organlardan bir parçanın, daha çok bağırsak bölümünün karın çeperlerini geçip deri altında ur gibi bir şişkinlik yapması, kavlıç, yarımlık: *"Musiki hocamız genç yaşında bir fıtık ameliyatı sonunda ölmüştü."* -S. F. Abasıyanık. **fıtık olmak** büyük sıkıntı duymak, kahrolmak, çaresiz kalmak.

fıtıklı *s.* Fıtığı olan, kavlıç.

fıtrat *is. Ar. fiṭrat esk.* Yaradılış, hilkat.

fıtraten *zf. Ar. fiṭraten* Doğuştan, yaradılışı gereğince: *"Okuyup yazması da ötekilerden fazla, fıtraten de müsait."* -H. R. Gürpınar.

fıtrî *s. (fıtri:) fiṭrī esk.* Yaradılışla ilgili, yaradılıştan, doğuştan (olan): *"Onların hepsinde, en kabiliyetsizinde bile fıtrî bir oyuncu istidadı vardır."* -H. C. Yalçın.

fıtriye *is. Ar. fiṭriyye esk.* Doğuştancılık.

fıttırmak *(-i) bk.* fırttırmak.

fi *e. (fi:) Ar. fī esk.* "-de, içinde" anlamlarında sözlerin başında kullanılan edat. **fi tarihinde** oldukça eski bir zamanda: *"Fi tarihinde silâh arkadaşları ile teati ettiği rengi atmış mektupları önüne serdi."* -H. Taner.

fiber *is. İng. fiber* Sıkıştırılmış bitki tellerinden yapılmış mukavva veya tahta.

fiberglas *is. İng. fiber glass* Plâstik maddelerden, özellikle polyesterden parçalar yapımında kullanılan sağlamlaştırma maddesi.

fibrin *is. Fr. fibrine biy.* Kan ve lenf serumunda bulunan albüminli bir madde.

fibrinojen *is. Fr. fibrinogène biy.* Pıhtılaşma sırasında fibrine dönüşen bir kan proteini.

fidan *is. Yun. phyton* **1.** Ağaç ve ağaççıkların yeni yetişeni: *Elma fidanı. Gül fidanı. Selvi fidanı.* **2.** *is.* Başka bir yere dikilmek için bulunduğu yerden çıkarılan taze ağaç, dikme: *"Evlendiklerinin haftası, oraya iki gül fidanı dikmişlerdi."* -P. Safa. **fidan gibi** ince ve uzun boylu: *"Fidan gibi bir boy, yağız bir çehre, üst dudağında hafif bir gölge."* -C. S. Tarancı.

→ fidan biti, fidan boylu

fidan biti *is. zool.* Yaprak biti.

fidan boylu *s.* İnce uzun ve biçimli (kimse): *"Kim der ki, bu fidan boylu kız iki çocuk anasıdır?"* -M. Ş. Esendal.

fidancık, -ğı *is.* Küçük fidan: *"Buraya dikilen fidancıkların gölgeleri, sığınabilecek kadar geniş değildi."* -M. Ş. Esendal.

fidanlık, -ğı *is.* Fidan yetiştirilen yer, dikmelik.

fide *is. (fi'de) Yun. phideia* Bahçıvanlıkta yastıklarda tohumdan yetiştirilip başka yerlere dikilmek için hazırlanan sebze veya körpe çiçek.

fideci *is.* Fide yetiştirip satan kimse.

fidecilik, -ği *is.* Fide yetiştirip satma işi.

fideizm *is. Fr. fidéisme fel.* İnancılık, imaniye.

fideleme *is.* Fidelemek işi.

fidelemek *(-i)* Fidan dikmek.

fidelik, -ği *is.* **1.** Fide yetiştirilen yer. **2.** *s.* Fide olmaya uygun: *Fidelik tohum.*

fidye *is. Ar. fidye* **1.** Tutsak edilen veya rehin alınan bir kimsenin serbest bırakılması için istenen para, kurtulmalık: *"Baskı altında tutulduğunu bilip fidye vaat ederek seni kaçıracak birini aramışım."* -K. Bilbaşar. **2.** Fidyeinecat.

fidyeinecat *(fidyeineca:t) Ar. fidye-i necāt esk.* Kurtulma bedeli, kurtulmalık.

fifre *is. (fi'fre) Fr. fifre* Yanlamasına çalınan, altı deliği olan, tahtadan bir tür flüt.

figan *is. (figa:n) Far. fiġān* Acı ile bağırma, inleme. **figan etmek** acı ile bağırmak, inlemek: *"Emrah eder düştüm dile / Bülbül figan eder güle."* -Erzurumlu Emrah.

figür *is. Fr. figure* **1.** Resim ve heykel sanatlarında varlıkların biçimi. **2.** Bir dansı oluşturan ölçülü adımlarla beliren zincirleme hareketlerden her biri: *Bale figürü. Dans figürü.* **3.** *müz.* Birbirini izleyerek melodik ve ritmik bakımdan bir bütün oluşturan notalar grubu.

figüran *is. Fr. figurant* **1.** Genellikle tiyatro ve sinemada, konuşması olmayan veya konuşması çok az olan rollere çıkan kimse: *"Bulunduğu yerin bir figüranlar ve artistler kahvesi olduğunun farkında bile değildi."* -S. F. Abasıyanık. **2.** *mec.* Bir toplumda, bir toplulukta sönük, etkisiz olan kimse: *"Bize de sadece sıralarını bekleyen figüranlara resim çektirmek düştü."* -H. Taner.

figüranlık, -ğı *is.* Figüran olarak çalışma: *"Figüranlık için tiyatroya çok yabancı olmayan birini aramışlar, onu bulmuşlardı."* -Ç. Altan.

figüratif *is. Fr. figuratif* Figürlü, figürcü.

→ figüratif sanat

figüratif sanat *is.* İçinde insan, hayvan ve doğa ögeleri yer alan, figürcü sanat.

figürlü *s.* Figürü olan.

fiğ *s. Yun. bot.* Baklagillerden, hayvan yemi olarak yetiştirilen bir bitki *(Vicia sativa).*

fihrist *is. Far. fihrist* **1.** İçindekiler. **2.** *esk.* Katalog. **3.** Alfabetik sıralamalar için kullanılan, kenarında bütün harflerin yer aldığı not defteri.

fihristleme *is.* Fihristlemek işi.

fihristlemek *(nsz)* Fihriste geçirmek.

fiil *is. Ar. fi'l* **1.** İş, davranış. **2.** *gr.* Olumlu veya olumsuz olarak çekimli durumda zaman kavramı taşıyan veya zaman kavramı ile birlikte şahıs kavramı veren kelime. **fiile koymak** eyleme geçirmek: *"Dava insanın, ben daha çok işe yararım kanaatine varması ve bunu fiile koyabilmesidir."* -B. Felek.

→ fiil cümlesi, fiil çekimi, fiil gövdesi, fiil kökü, fiil tabanı

fiil cümlesi *is.* Bildirme veya isteme kiplerinden biriyle kurulan ve olumsuzu ancak **-ma/ -me** eki ile yapılabilen cümle.

fiil çekimi *is. gr.* Fiil isim kök veya gövdelerine zaman kavramı ile birlikte şahıs kavramı da veren eklerin getirilmesi, fiil tasrifi.

fiilen *zf. (fii'len) Ar. fi'len* Gerçekten, gerçekten yaparak, çalışarak: *"... kamu hizmetinde en az on beş yıl fiilen çalışmış... olması şarttır."* -Anayasa. *"Harbin fiilen başlaması ise seçim günlerinin arifesine başlıyor."* -H. Taner.

fiil gövdesi *is. gr.* Kökü bir başka yapım eki almış fiil.

fiilî *s. (fiili:) Ar. fi'lī* Eylemli, edimsel, gerçekten yapılan (iş): *Fiilî hizmet. "... piyasalarda fiilî veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önler."* -Anayasa.

→ fiilî hizmet, fiilî hizmet zammı

fiili bozuk *s.* Ahlâkça düşük (kimse).

fiilî hizmet *is.* Memur, işçi gibi çalışanların bağlı oldukları sosyal güvenlik kurumunda tam kesenek vermek suretiyle geçirdikleri süre.

fiilî hizmet zammı *is.* Yıpratıcı işlerde çalışanların yaptıkları ağır ve tehlikeli işten dolayı fiilî hizmet yıllarına eklenen süre.

fiilimsi *is. gr.* Olumsuzu yapılan ve tümleç olabilen mastar, sıfat-fiil, zarf-fiil gibi türleri bulunan fiilden türemiş şekillere verilen ad, eylemsi.

fiiliyat *ç. is. (fiiliya:t) Ar. fi'liyyāt, fi'lī'* nin çokluk biçimi *esk.* İş olarak yapılanlar, edim, edimler, işler, gerçekleştirilen işler.

fiil kökü *is. gr.* Fiil soyundan bir kelimenin bölünmeyen anlamlı kısmı.

fiil tabanı *is. gr.* Fiil kök ve gövdelerinin çekim eki almamış hâli.

fikir, -kri *is. Ar. fikr* **1.** Düşünce, mülâhaza, mütalâa: *"İşimizi, gücümüzü bırakmış olmak düşüncesini bir vazife yapmakta olduğumuz fikri susturuyordu."* -M. Ş. Esendal. **2.** Düşün, ide. **3.** *esk.* Kuruntu. **(birinden) fikir** (veya **birinin fikrini) almak** (birinin) düşüncesinden yararlanmak. **fikir danışmak** bilgi edinmek için bir yetkiliden bilgi almak. **fikir edinmek** kanaat sahibi olmak: *"Ama ben, bir kitap üzerine bir fikir edinmek istedim mi, o kitabı kendim okurum."* -N. Ataç. **fikir vermek 1)** düşüncesini bildirmek: *"Evet, iyi bir şey değil, fakat benim için bir fikir verir, diye seçtim."* -R. N. Güntekin. **2)** bir konuda yol gösterici bilgi edinmek: *"İşitilen sözler, görülen tavırlar, beğenilen düşünceler Şinasi Bey'e yeni fikirler vermeye başladı."* -M. Ş. Esendal. **fikir yormak** bir konuda çok düşünmek. **fikir yürütmek** bir konu üzerine düşüncesini söylemek. **fikrini çelmek** kandırmak, düşüncesini değiştirtmek, ikna etmek: *"Belki bir yolunu buluruz da, kızın fikrini çeleriz, diyormuş."* -S. F. Abasıyanık.

→ ***fikir adamı, fikir hürriyeti, fikir işçisi, fikir yazısı, fikrisabit***

fikir adamı *is.* Herhangi bir düşünce alanındaki görüşlerine değer verilen kimse.

fikir hürriyeti *is.* Düşünce özgürlüğü.

fikir işçisi *is.* Bilim ve fikir alanında çalışan kimse.

fikirli *s.* Herhangi bir konu üzerinde düşüncesi olan, akıllı, düşünceli: *"Sen aşiretin en fikirlisi olasın da bu düğümü çözmeyesin?"* -K. Bilbaşar.

fikirsiz *s.* Herhangi bir konu üzerinde düşünemeyen, görüşü olmayan, düşüncesiz.

fikirsizlik, -ği *is.* Fikirsiz olma durumu, düşüncesizlik.

fikir yazısı *is.* Düşünce yönü ağır basan yazı veya makale.

fikren *zf. (fi'kren) Ar. fikren* Düşünce yoluyla, düşünerek, zihnen.

fikrî *s. (fikri:) Ar. fikrī* Düşünce ile ilgili.

fikrisabit *is. (fi'krisa:bit) Ar. fikr-i ṣābit esk.* Saplantı, idefiks.

fikriyat *is. (fikriya:t) Ar. fikriyyāt, fikrī'* nin çokluk biçimi Düşünceler: *"Beni tabiî olarak Almanların sanatı, fikriyatı, felsefesi ilgilendiriyor."* -H. E. Adıvar.

fiks mönü *is. Fr. fix menu* Türü ve fiyatı önceden belirlenen yemek.

fikstür *is. İng. fixture* Yarışmaların zamanını ve sırasını belirleyen çizelge.

fiktif *is. Fr. fictif* İtibarî.

fil *is. Ar. fīl zool.* **1.** Filgillerin hortumlular takımından, Afrika ve Asya'nın sıcak bölgelerinde yaşayan, çok iri, kalın derili hayvan *(Elephas).* **2.** Satrançta çapraz hareket ettirilen taş. **fil gibi** çok şişman, çok yemek yiyen kimse.

→ ***fildişi, fil dişi, fil dişi karası, fil elması, fil faresi, fil hastalığı, filkulağı, fil yürüyüşü***

filâman *is. Fr. filament* Elektrik ampullerinden akım geçtiğinde akkor duruma gelen ince iletken tel.

filân *s. zm.* ve *is. Ar. fulān* **1.** İstenmeyen durum veya söylenmesi sakıncalı özel adların yerine kullanılır. **2.** *is.* Cümlede "ve benzerleri" anlamında kullanılır.

→ ***filân falan, filân festekiz***

filânca *s.* ve *zm.* Falanca.

filân falan *s. bk.* falan filân.

filân festekiz *s. bk.* falan filân.

filânıncı *s.* Falanıncı.

filântrop *is.* ve *s. Fr. philantrope* İnsansever, insanların iyiliği için çalışan kimse.

filâriz *is.* Keten dövmeye yarayan tokmak.

filârizleme *is.* Filârizlemek işi.

filârizlemek *(-i)* Keteni döverek tel durumuna getirmek.

filârmoni *is. Fr. philharmonie < Yun.* **1.** Güçlü müzik sevgisi. **2.** Müzik konserleri derneği.

filârmonik *s. Fr. philharmonique müz.* **1.** Müziği seven (kimse). **2.** *müz.* Müzik sevenlerin kurdukları dernek veya konser dernekleri için kullanılır.

filbahar *is. bot.* Taşkırangillerden, ilkbaharda beyaz ve güzel kokulu çiçekler açan, park ve bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilen ağaççık, akasma, filbahri *(Philadelphus).*

filbahri *is. bot. bk.* filbahar.

fildekoz *is. Fr. fil d'Ecosse* **1.** Bir çeşit pamuk ipliği. **2.** *s.* İskoçya ipliği denilen ince ve sağlam pamuk ipliğinden dokunmuş: *"Ayağında beyaz, yeni ütülü bir pantolon, üstünde bir fildekoz var."* -P. Safa.

fildişi *is.* Fil dişinin donuk beyaz rengi. **fildişi gibi** donuk, beyaz (ten).

→ ***fildişi rengi***

fil dişi *is.* **1.** Filin silâh olarak kullandığı iki uzun ve eğri dişi. **2.** *anat.* Diş tacında mine, köklerde ise seman denilen ve dişin sert bölümünü oluşturan doku. **3.** *s.* Fil dişinden yapılmış: *Fil dişi tarak.*

fildişi karası *is.* Fil dişi külünden yapılan kara boya.

fildişi rengi *is.* Fildişi.

file *is. Fr. filet* **1.** Yün, pamuk vb. ipliklerden düğümlerle oluşmuş ağ. **2.** Alış verişte kullanılan ilmeklerden oluşmuş ağ torba. **3.** Saçların dağılmaması için kullanılan ağ biçiminde örgü.

fil elması *is. bot.* **1.** Turunçgillerden, Hindistan'da yetişen bir ağaç *(Feronia elephantum).* **2.** *bot.* Bu ağacın yenilen meyvesi.

filenk, -ği *is. Yun. den.* Ağır cisimleri bir yerden bir yere kaydırmak ve özellikle deniz teknelerini karaya çekmek için bunların altına sürülen yuvarlak ağaç, felek.

filet *is. İt. den.* Derinliği aynı olan sığ su alanı.

fileto *is. (file'to) İt. filetto* Kasaplık hayvanların sırtında, dikensi çıkıntı boyunca iki yandaki et.

fil faresi *is. zool.* Memeliler sınıfından, burun bölümü hortum gibi uzun olan, uzun kuyruklu, kanguru gibi sıçrayabilen bir hayvan *(Macroscelides proboscideus).*

filgiller *ç. is. zool.* Memeliler sınıfının hortumlular takımının bir familyası.

filhakika *zf. (fi'lhaki:ka, k kalın okunur) Ar. fi'l-ḥaḳīḳa esk.* Gerçekten, doğrusu, hakikaten: *"Yoktum, filhakika Manastırlı Salih Paşayı tebrike gitmiştim."* -A. İlhan.

fil hastalığı *is. tıp* Çoğunlukla bacakların şişip fil ayağı biçimini almasıyla beliren bir hastalık.

filibit *is. bk.* flebit.

filigran *is. Fr. filigrane < İt.* Bazı kâğıtların dokusunda bulunan ve ancak aydınlığa tutulunca görülen çizgi, resim ve yazı gibi biçimler.

filigranlı *s.* Filigranı olan.

filika *is. (fili'ka) İt. feluca den.* Gemilerde bulundurulan sandal: *"Filika hafif hafif sallanıyor; denizin alçalıp yükselmesine ayak uydurmuş."* -Z. Selimoğlu.

filikacı *is. den.* Filikalara bakmakla görevli kimse.

filinta *is. (fili'nta) Alm. Flinte* **1.** Namlusu kısa, kurşun atan bir çeşit küçük tüfek. **2.** *argo* Güzel, yakışıklı. **filinta gibi** genç, ince uzun boylu, çevik, yakışıklı (kimse).

Filipinli *öz. is.* ve *s.* Filipin adaları halkından veya bu halkın soyundan olan kimse.

filiskin *is. Yun.* Yerden 2-3 karış yükseklikte, çok yıllık ve otsu bir bitki *(Mentha pulegium).*

Filistinli *öz. s. (fili'stinli)* Filistin halkından veya bu halkın soyundan olan kimse.

filiz (I) *is. Yun. eliks* Yeni sürmüş körpe ve küçük dal veya yaprak, sürgün: *"Yeşil çeltik filizleri bir parmak uzunluktaydı."* -Y. Kemal. **filiz gibi** ince ve güzel vücutlu. **filiz vermek** sürgün çıkmaya başlamak: *"O sene ise buğday ekmişler, tam filiz verecekken Sakarya taşmış, yirmi gün çekilmemişti."* -S. F. Abasıyanık.

→ ***filizkıran***

filiz (II) *is. Ar. filizz jeol.* Ocaktan çıkarılan işlenmemiş, başka maddelerle karışık hâlde bulunan, ham maden birleşiği: *Demir filizi. Bakır filizi.*

filizcik, -ği *is.* Küçük sürgün: *"Burası sokakları taşlarla örtülmüş, iğne kadar da olsa bir filizciğe çıkacak toprak bırakılmamış mahallelerden değil."* -M. Ş. Esendal.

filizî *s.* ve *is. (filizi:) Yun. eliks + Ar. -ī* **1.** Asma filizinin rengi, açık yeşil renk. **2.** Bu renkte olan.

filizkıran *is.* Mayıs ayında ağaçların filizlendiği mevsimde esen bir fırtına.

filizleme *is.* Filizlemek işi.

filizlemek *(-i)* Bitkilerin gereğinden çok olan filizlerini kırmak.

filizlenme *is.* **1.** Filizlenmek işi. **2.** Yumruların üzerinde ince uzun filizlerin belirmesi biçiminde görülen patates hastalığı.

filizlenmek *(nsz)* **1.** (bitki) Filiz vermek. **2.** *mec.* Gelişmeye, büyümeye başlamak: *İçimde yeni duygular filizlenmeye başladı.*

filizli *s.* Filizi olan.

filkulağı *is. bot.* **1.** Yılan yastığıgillerden ana yurdu tropikal Amerika olan, kökü yumrulu bir süs bitkisi *(Caladium).* **2.** Pazarlarda satılan bir tür sünger.

film *is. İng. film* **1.** Fotoğrafçılıkta, radyografide ve sinemacılıkta resim çek-

mek için kullanılan, selülozdan, saydam, bükülebilir şerit. **2.** Sinemacılıkta, bir oyunun bütününü taşıyan şerit veya şeritlerin bütünü. **3.** Sinema makinesiyle gösterilen eser. **4.** Camlara yapıştırılarak içerinin görünmesini engelleyen bir tür ince yaprak. **film çekmek** *sin.* **1)** bir sinema kamerasıyla görüntüleri tespit etmek veya bir hareket ve görünüşün sıralı resmini çekmek; **2)** vücudun röntgenini almak. **film çevirmek** *sin.* **1)** beyaz perdede oynatılacak bir eseri filme almak veya bu eserin çekilişi sırasında rol yapmak: *"Sanki buraya film çevirmeye gelmişti."* -S. F. Abasıyanık. **2)** *argo* eğlenmek, hoş vakit geçirmek. **film oynamak** bir film, sinemada gösterilmekte olmak. **film oynatmak** bir filmi sinemada göstermek.

→ ***film müziği, film yıldızı***

filmci *is.* Sinemacı.

filmcilik, -ği *is.* Sinemacılık.

filmleştirmek *(-i)* Film durumuna getirmek, filmleştirmek işi.

film müziği *is.* Filmin görüntülerine eşlik etmek amacıyla özel olarak bestelenmiş veya hazırlanmış müzik.

film yıldızı *is.* Sinema dünyasında çok ünlü olan oyuncu, star.

filo *is. (fi'lo, l ince okunur) İt. filo* **1.** Bir arada ve bir komuta altında bulunan savaş gemilerinin veya uçaklarının bütünü. **2.** Aynı tür yük taşıyan ticaret gemilerinin veya kara taşıtlarının bütünü: *Ticaret filosu.* **3.** *argo* Bit.

filojenez *is. Fr. phylogenèse biy.* Soy oluş.

filoksera *is. (filo'ksera, l ince okunur) Fr. phylloxéra < Yun.* **1.** Asma biti. **2.** Asma bitinin yol açtığı bağ hastalığı.

filolog *is. (l'ler ince okunur) Fr. philologue < Yun.* Filoloji ile uğraşan bilgin.

filoloji *is. Fr. philologie < Yun.* **1.** Dili ve yazılı belgeleri dil ve tarih açısından inceleme. **2.** Dil yoluyla bir toplumun kültürünü inceleyen bilim, lisaniyat.

filolojik *s. Fr. philologique* Filoloji ile ilgili.

filotillâ *is. (filoti'lla, l'ler ince okunur) İt. flottiglia < İsp.* Torpidolardan oluşan filo.

filoz *is. Yun. den.* Balıkçıların ağları su yüzünde tutmak için kullandıkları kabak veya mantardan yapılmış ağ şamandırası.

filozof *is. (l ince okunur) Fr. philosophe < Yun.* **1.** Felsefe ile uğraşan ve felsefenin gelişmesine katkıda bulunan kimse, felsefeci, feylesof. **2.** *s. mec.* Felsefe yapmaya meraklı olan (kimse). **3.** *s. mec.* Sakin, kendi hâlinde yaşayan.

filozofça *s.* ve *zf. (filozo'fça)* Filozofa yaraşır biçimde (olan): *"Her zamanki şakacılığı ve filozofça sözleri ile evin içindeki bu gergin havayı yatıştırmasını çok iyi becerirdi."* -H. Taner.

filozofik *s.* Felsefe ile ilgili, felsefeye dayanan: *"Sigaranın olaylara belli filozofik bir mesafeden bakmaya yaradığından dem vurabilir, zihni açtığından bahsedebilir."* -H. Taner.

filozoflaşma *is.* Filozoflaşmak işi veya durumu.

filozoflaşmak *(nsz)* Filozof özelliği kazanmak.

filozofluk, -ğu *is.* Filozof olma durumu.

filtre *is. (fi'ltre) Fr. filtre* **1.** Süzgeç. **2.** Süzek.

filtreli *s.* Filtre takılmış olan: *Filtreli sigara.*

filtresiz *s.* Filtre takılmamış olan.

filum *is. Lât. phylum biy.* Canlıların bölümlenmesinde, dalların bir araya gelmesiyle oluşan birlik.

filvaki, -i *zf. (fi'lva:ki, k kalın okunur) Ar. fi'l-vāḳi' esk.* Gerçekte, gerçekten, vakıa: *"Filvaki bu genç kız, fikirlerini biraz daha çocuksu anlatıyor."* -R. H. Karay. **filvaki ... ama** her ne kadar ise de: *Filvaki söyledi, ama iyi anlatamadı.*

fil yürüyüşü *is. sp.* Ellerin ve ayakların gergin kol ve bacaklarla birbirine çok yakın basarak oluşturduğu bir yürüyüş biçimi.

Fin *öz. is.* **1.** Finlandiya halkından veya bu halkın soyundan olan kimse: *Fin dili.* **2.** *s.* Fin halkına özgü olan.

→ ***Fin hamamı, Fin Ugor***

final, -li *s. Fr. final* **1.** Sona eren, biten. **2.** *is. sp.* Elemeli yarışmalarda sonucu belirten karşılaşma: *Basketbol finalleri bugün yapılacak.* **3.** *is. müz.* Bir müzik parçasının son bölümü, bitiş. **4.** *ped.* Dönem sonu sınavı. **finale kalmak** son yarışmaya katılma hakkını kazanmak.

finalist *is. Fr. finaliste* Son yarışmaya kalan sporcu veya takım.

finalizm *is. Fr. finalisme bk.* erekçilik.

finanse *(-i) Fr. finance ekon.* "Bir girişim için gereken parayı, krediyi sağlamak" anlamında kullanılan **finanse etmek** birleşik fiilinde geçer.

finansman *is. Fr. financement ekon.* Bir girişime işleyebilmesi, gelişebilmesi için gereken para ve krediyi sağlamak işi.

fincan *is. Ar. fincān* **1.** Çay, kahve gibi genellikle sıcak şeyler içmekte kullanılan küçük kap: *"Bir hizmetçi kadın, koca bir fincan et suyu getiriyor."* -A. Gündüz. *"Bir fincan kahve ve kızarmış ekmek getirin."* -H. E. Adıvar. **2.** *is.* Elektrik tellerinin eklem noktalarına konulan porselenden yapılmış yalıtkan araç. **3.** *is.* Bir fincanın alabildiği ölçü. **fincan gibi** iri ve patlak (göz).

→ ***fincan böreği, fincan oyunu***

fincan böreği *is.* Tepsiye serildikten sonra fincan ağzı biçiminde bir kalıpla yuvarlaklar kesilerek yapılan bir çeşit börek.

fincancı *is.* Porselen veya cam eşya satan kimse. **fincancı katırlarını ürütmek** zararı dokunabilecek bir kimsenin hoşuna gitmeyen bir davranışta bulunmak.

fincan fincan *zf.* Fincanı andırarak, fincan biçiminde: *"Sen hep böyle fincan fincan mı çiçek açarsın ayva ağacı?"* -B. R. Eyuboğlu.

fincanlık, -ğı *s.* **1.** Miktarı herhangi bir fincan kadar olan: *Ancak iki fincanlık kahvemiz var.* **2.** Herhangi bir sayıda fincan alabilecek genişlikte olan: *Altı fincanlık tepsi.*

fincan oyunu *is.* Fincanların altına yüzük saklayarak oynanan bir oyun.

Fince *öz. is. (fi'nce)* Fin dili.

fingirdek *s.* Aşırı derecede oynak ve kırıtkan, cilveli (kadın).

fingirdeme *is.* Fingirdemek işi: *"Gel gelelim bu nazeninim, gümrük kolcularıyla fingirdemeye başlamış."* -R. N. Güntekin.

fingirdemek *(nsz)* Dikkati çekecek kadar kırıtkan, oynak davranmak: *"Senin tabirince kadın erkek hayli fingirdediler."* -H. E. Adıvar.

fingirdeşme *is.* Fingirdeşmek işi.

fingirdeşmek *(nsz, -le)* Birbiriyle fingirdeşmek.

fingir fingir *zf.* Davranış ve sözlerdeki aşırılığı anlatmak için **fingirdemek** fiiliyle birlikte kullanılır.

Fin hamamı *is.* Çok sıcak yerden ve sudan çok soğuk yere ve suya girme gibi vücudu uyarıcı niteliği olan hamam, sauna.

finiş *is. İng. finish* **1.** Bitme. **2.** *sp.* Bir yarışın son bulduğu yer veya çizgi, varış. **finişe kalkmak** uzun veya orta mesafe koşularda varışa yaklaşırken hızı artırmak: *"Yaşlılıkta birdenbire yeni atılıma geçenler atletizm deyimiyle finişe kalkanlar az değildir."* -H. Taner.

fink *is. tkz.* "Hiçbir şeye aldırmadan gönlünce gezip eğlenmek" anlamına gelen **fink atmak** deyiminde geçer.

fino *is. (fi'no) İt. fino* **1.** Çok tüylü küçük bir köpek türü. **2.** *argo* Esrar.

Fin Ugor *öz. is.* **1.** Ural dillerinden bir dil öbeği. **2.** *s.* Bu dil öbeği ile ilgili olan.

firak *is. (fira:k) Ar. firāḳ esk.* Ayrılış, ayrılık: *Üzme yetişir, üzme firakınla harabım."* *-Leylâ Hanım.*

firaklı *s. esk.* Üzüntülü, dokunaklı, içe işleyen: *"... başka türlü yazamazdı, canı isterse, hem onun yazacağı çok tesirli, firaklı olurdu."* -R. H. Karay.

firar *is. (fira:r) Ar. firār* **1.** Kaçma, kurtulma: *"Bu gidişe firar denilmez, kurtuluşa gidiyoruz."* -A. Gündüz. **2.** *huk.* Bir sanık, tutuklu veya hükümlünün gözcülerin elinden kurtulması: *"Bu ikinci firar teşebbüsünden sonra, kendim de pişman ol-*

dum." -R. N. Güntekin. **firar etmek** kaçmak. **firara kadem basmak** kaçmak.

firarî *s.* ve *is. (fira:ri:) Ar. firârî* Kaçak, kaçkın, kaçmış olan (kimse).

firavun *is. Ar. fir'avn tar.* **1.** Eski Mısır hükümdarlarına verilen unvan. **2.** *mec.* Kibirli, suratsız ve kötü yürekli kimse. **3.** İskambil kâğıtlarıyla oynanan bir çeşit oyun.

*→ **firavun faresi**, **firavun inciri***

firavun faresi *is. zool.* Etçillerden, Afrika'da, özellikle Mısır'da yaygın, kedi büyüklüğünde bir hayvan *(Herpestes ichneumon).*

firavun inciri *is.* Frenk inciri.

firavunlaşma *is.* Firavunlaşmak işi.

firavunlaşmak *(nsz) mec.* Kötü, acımasız bir insan olmak.

firavunluk, -ğu *is.* **1.** Firavun olma durumu. **2.** Firavunun görevi.

fire *is. (fi're) Yun. fhyra tic.* **1.** Her tür ticarî malda kuruma, dökülme, bozulma gibi sebeplerle eksilme, ağırlık yitimi. **2.** *is.* Bir iş yapılırken çıkan artık parça. **fire vermek** kuruma dolayısıyla eksilmek: *Sabun kuruyunca çok fire verir.*

firez *is. hlk.* **1.** Ekin: *"Ekine firez derler / Güzele beyaz derler."* -Halk türküsü. **2.** *hlk.* Yeni çıkmaya başlamış ekin. **3.** *hlk.* Biçilmiş tarlada kalan tahıl kökleri, anız: *"Frezleri, biçerdöverlerin oraya buraya fırlattığı sapları tepeleyerek geçtiler."* -Y. Kemal.

firfiri *is. (firfiri:) Ar. firfirî* **1.** Parlak kızıl renk. **2.** *s.* Bu renkte olan.

firik, -ği *is. Ar. hlk.* **1.** Olgunlaşmak üzere olan tahıl: *"Firik, daha yeşil iken koparılıp kurutulmuş buğday taneleridir, pilâvında bir taze çimen ve ilkbahar kokusu vardır."* -R. H. Karay. **2.** Çerez olarak yenen tahıl kavurgası.

firkat, -ti *is. Ar. fırkat esk.* Ayrılış, ayrılık: *"Bir firkat geldi de durdum ağladım / Öpüp kokladığım güller perişan."* - Karacaoğlan.

firkate *is. bk.* fırkata.

firkateyn *is. İt. fregatone den. esk.* Üç direkli, bir tür yelkenli savaş gemisi.

firkete *is. (firke'te) İt. forchetta* Kadınların saçlarını tutturmak için kullandıkları U biçimindeki naylon, tel veya bağadan saç tokası.

firketeleme *is.* Firketelemek işi.

firketelemek *(-i)* Firkete ile tutturmak.

firma *is. (fi'rma) İt. firma tic.* Tüzel kişiliği olsun olmasın bir ekonomik etkinlik birimi.

firuze *is. (firu:ze) Ar. fîrûze < Far. fîrûze min.* Küpe ve yüzük taşı gibi bezek işlerinde kullanılan, mavi renkli, saydam olmayan hidratlı doğal alüminyum ve fosfattan oluşan değerli bir mineral.

fisebilillâh *zf. (fi:'sebi:lilla:h) Ar. fîsebîli'llah* Hiçbir karşılık beklemeden.

fiske *is. Yun. fuska* **1.** Parmaklardan birinin ucunu baş parmağın başına iliştirip birdenbire ileriye fırlatarak yapılan vuruş: *"Başının altından yastığı çektim ve yüzüne fiskeler hâlinde su serptim."* -P. Safa. **2.** İki parmak ucu ile tutulabilen miktar: *Bir fiske tuz. "Yeniden dolan bardağa, bizim dost bir fiske kül daha attı."* -Ç. Altan. **3.** İnsan derisinde herhangi bir sebeple ortaya çıkan ufak ve içi su dolu kabartı. **fiske fiske kabarmak** (veya **olmak**) kabarcıklar oluşmak: *Yumurta yiyince çocuğun derisi fiske fiske kabardı.* **fiske kondurmamak** (veya **dokundurmamak**) bir kimse veya nesneyi en küçük bir tehlikeden bile korumak, titizlikle savunmak.

fiskeleme *is.* Fiskelemek işi.

fiskelemek *(-i)* **1.** Fiske vurmak. **2.** *mec.* Hafifçe sitem etmek.

fiskos *is.* Başkalarının duyamayacağı biçimde gizli ve alçak sesle konuşma: *Aralarında bir fiskos geçti.* **fiskos etmek** başkalarının bulunduğu yerde birkaç kişi gizlice, alçak sesle konuşmak.

fistan *is. İt. fustenella* **1.** Giysi: *"Büyük balerinler gibi tülden, kısa bir fistanı var."* -H. C. Yalçın. **2.** (İskoç, Arnavut ve Yunanlılarda) Erkeklerin giydikleri kısa, plili eteklik.

fistanlı *s.* Fistan giymiş: *"... bol kollu, parlak fistanlı çigan çalgıcıları."* -A. İlhan.

fistanlık, -ğı *s.* Fistan yapmaya elverişli.

fistansız *s.* Fistan giymemiş: *"Şu yukarıki ağaçlığın içine bir daldırdım mı fenerimi, ne fistanlıların fistansız hâllerini görürdün."* -S. F. Abasıyanık.

fisto *is. (fi'sto) İsp. festone* **1.** Elde veya makinede işlenmiş süslü şerit. **2.** Dantele benzer süsleri olan bir tür kumaş. **3.** *s.* Bu kumaştan yapılmış: *Fisto blûz.*

fistolu *s.* Üzerine fisto dikilmiş olan.

fistül *is. Fr. fistule tıp* Akarca.

fiş *is. Fr. fiche* **1.** Prizden akım almaya yarayan araç. **2.** Bir eserin hazırlanmasında kolaylık sağlamak veya bir işe kılavuzluk etmek için yazılıp sınıflandırılan küçük kâğıt yapraklarından her biri. **3.** Kumarda, bazı alış veriş işlerinde para yerine kullanılan pul ve benzeri. **4.** Bir işi yaptırmak veya gereken sıranın alındığını belirtmek için bir koçandan koparılmış kâğıtlardan her biri, makbuz: *Fiş almak. Fiş kesmek.* **fiş açmak** bir işle ilgili konuda gereken bilgileri fiş üzerine yazmaya başlamak, fişlemek. **fişini tutmak** bir kimsenin davranışlarını fiş üzerinde belirlemek.

fişe *is. Fr. fiche* Bazı mobilya kilitlerinin içinde bulunan, birbirinin benzeri fakat farklı ölçüdeki uçları yaylı kilit elemanı.

fişek, -ği *is. Far. fişeng* **1.** Tüfek, tabanca gibi hafif ateşli silâhların içine, atılmak için sürülen ve içinde barut bulunan bir kovan ile bu kovanın ucuna yerleştirilmiş mermiden oluşan cephane, kurşun: *"Ben fişeklerin barutunu, tapasını koyayım, beybaba saçmasını..."* -A. Gündüz. **2.** Donanma ve şenliklerde kullanılan çeşitli yanıcı veya patlayıcı maddeler: *Kestane fişeği. Havaî fişek.* **3.** *esk.* Silindir biçiminde üst üste konarak kâğıda sarılmış madenî para. **4.** Fişek biçiminde yapılmış baharat ambalâjı. **fişek atmak 1)** ortalığı karıştıracak bir söz söylemek; **2)** *argo* cinsel birleşmede bulunmak. **fişek gibi** hızla. **fişek salıvermek** ara bozacak söz söylemek.

*→ **fişekhane***

fişekçi *is.* Fişek yapan veya satan kimse.

fişekhane *is. (fişekha:ne) Far. fişeng+hâne* Fişek yapılan yer.

fişekli *s.* İçinde fişek bulunan.

fişeklik, -ği *s.* **1.** Üzerine tüfek, tabanca fişekleri geçirilip bele asılan veya omuzdan bele doğru çapraz geçirilen kemer, kargılık: *"Altın dolu kemerlerini, tüfeklerini, fişeklerini aldık, yürüdük."* -K. Bilbaşar. **2.** Kütüklük.

fişeklikli *s.* Fişekliği olan: *"Gittiği zaman karşısında filintalı, fişeklikli, külotlu ve kalpaklı aslan gibi bir genç adam bulmuştu."* -T. Buğra.

fişka *is. (fi'şka) İt. fissa den.* Çipo tırnağını kaldırıp asmak için geminin kenarında bulunan sabit veya hareketli demir askı.

fişleme *is.* Fişlemek işi.

fişlemek *(-i)* **1.** Fiş üzerine yazmak. **2.** Bir işle ilgili konuda fiş açmak.

fişlenme *is.* Fişlenmek işi.

fişlenmek 1. Fişe geçirilmek, fişe yazılmak. **2.** Güvenlik kuruluşlarında dosyası bulunmak.

fişli *s.* **1.** Fişe yazılmış olan. **2.** Güvenlik kuruluşlarında kaydı bulunan (kimse).

fişlik, -ği *is.* **1.** Fiş koymaya yarar yer veya kutu. **2.** *s.* Fiş olmaya veya fiş yapılmaya uygun olan: *Bunlar fişlik kâğıttır, benim işime yarar.*

fit (I) *Ar. fitne den.* Birini başkasına karşı kışkırtma: *"Bir fit bin büyü yerine geçer."* -Atasözü. **(birine) fit vermek** (veya **fit sokmak**) birini başkasına karşı kışkırtmak, arayı açmak; kuşku uyandırmak: *"Muhtar, paraları alıp kaçmış olmasınlar diye zihnine bir fit sokmaya bakıyor."* -R. N. Güntekin.

fit (II) *is. İng. fit* Ödeşme, razı olma. **fit olmak** *argo* ödeşme, razı olmak: *On bin liraya fit olup bütün gün çalıştı. "Kilosunun fiyatına bir fakir ailenin bir hafta fit olduğu çilekler ne çirkin şeylerdir."* -S. F. Abasıyanık.

fit (III) *ç. is. İng. feet* İngiliz uzunluk ölçüsü birimi olan foot, ayak sözünün çokluk biçimi.

fitçi *s.* Kışkırtıcı, ara bozucu, kovcu.

fitçilik, -ği *is.* Kışkırtıcılık, ara bozuculuk, kovculuk.

fitil *is. Ar. fetîl* **1.** Lâmbada, kandilde ve mumda yağın, çakmakta benzinin yanmasını sağlayan, türlü biçimlerde bükülmüş veya dokunmuş pamuktan yapılan genellikle yağ çekici madde: *"Lâmbanın fitili biraz daha açılmış."* -Y. Z. Ortaç. **2.** Derin yaraların tedavisinde, yara içine salınan steril gaz bezi şeridi: *"Fitiller işliyor azgın yarada."* -Halk türküsü. **3.** Anüse konulan donmuş yağ kıvamında ve koni biçiminde ilâç. **4.** *esk.* Eskiden topları ve şimdi lâğımları ateşlemekte kullanılan kaytan biçiminde tutuşturucu madde. **5.** Kumaşın altına kaytan biçiminde bükülmüş bir şey koyup üstten dikerek yapılan kabartma yol. **6.** Koltuk ve sandalye gibi oturulan eşyanın yapımında dikiş veya çivileri gizlemekte kullanılan şerit. **7.** Dokunuşunda yolları olan kumaş. **8.** Elli kâğıtla oynanan ve en az sayısı olanın kazanması kuralına dayanan bir iskambil oyunu: *"... fitil oynarken kâğıtları bir müddet masaya bırakır."* -S. F. Abasıyanık. **fitil fitil burnundan gelmek** *bk.* burnundan gelmek. **fitil gibi** çok sarhoş. **fitil olmak** *argo* çok sarhoş olmak. **(birine) fitil vermek** kızdırmak, azdırmak, kışkırtmak. **(biri) fitili almak** birdenbire telâşlanmak, kaygılanmak, öfkelenmek.

fitilci *is.* **1.** Fitil yapan veya satan kimse. **2.** *s. mec.* Kargaşalık çıkaran (kimse).

fitilleme *is.* Fitillemek işi.

fitillemek *(-i)* **1.** Fişek, dinamit gibi patlayıcı maddelerin fitilini ateşlemek. **2.** *mec.* Birini kızdırmak veya kışkırtmak, fitil vermek: *"Daha ilk konuşmalardan iki tarafta da barutu fitillemeye can atanların bulunduğunu anladı."* -T. Buğra.

fitillenme *is.* Fitillenmek işi.

fitillenmek *(nsz)* **1.** Fitil takılmak. **2.** *mec.* Kızdırılmak, kışkırtılmak.

fitilli *s.* **1.** Fitili olan veya fitille ateşlenen: *Fitilli çakmak. Fitilli top. Fitilli tüfek.* **2.** *is.* Üzerinde dokuma doğrultusunda fitiller olan kumaş: *Fitilli kadife.*

fitilsiz *s.* Fitili olmayan: *Fitilsiz çakmakla sigara yakılmaz.*

fitin *is. Fr. phytine kim.* Fitik asidin $C_6H_6[OPO(OH)_2]_6$, bir tuzu olan, fosforu tek mideliler tarafından değerlendirilemeyen organik bir bileşik.

fitleme *is.* Fitlemek işi.

fitlemek *(-i)* Birini, başkasına karşı kışkırtmak, fitnelemek.

fitlenme *is.* Fitlenmek işi.

fitlenmek *(nsz)* Biri başkasına karşı kışkırtılmak.

fitne *is. Ar. fitne* **1.** Geçimsizlik, karışıklık, kargaşa: *Fitneyi bastırmak kolay değil.* **2.** *s.* Fitneci, ara bozucu. **fitne fesat çıkarmak** ara bozucu söz söylemek ya da davranışlarda bulunmak. **fitne sokmak** ara bozmak, (insanları) birbirine katmak.

→ ***fitne fücur, fitne kumkuması***

fitneci *s.* Fitne çıkaran, karıştırıcı, ara bozucu.

fitnecilik, -ği *is.* Fitneci olma durumu.

fitne fücur *is.* ve *s.* Çok fitneci, ara bozucu, karıştırıcı.

fitne kumkuması *is.* Ara bozucu kimse.

fitneleme *is.* Fitnelemek işi.

fitnelemek *(-i)* Çekiştirmek, yermek, gammazlamak, kovlamak.

fitnelik, -ği *is.* Karıştırma, çekiştirme, ara bozma: *"Nadide Hanım, onun bir fitneliği yüzünden altı ay Feridun Beyle dargın durmuştu."* -R. N. Güntekin.

fitopatoloji *is. Fr. phytopathologie bot.* Bitki hastalıklarını inceleyen bilim dalı.

fitre *is. Ar. fıtra* Ramazan ayı içinde verilmesi dince buyrulan, miktarı belirli sadaka.

fitret *is. bk.* fetret.

fiyaka *is. (fiya'ka) İt. fiacco* Gösteriş, çalım, afi, caka: *"Küçük çocuklar da tütüne alışırken fiyakası için başlarlar."* -S. F. Abasıyanık. **fiyaka satmak** *argo* gösteriş yapmak, caka yapmak, çalım satmak.

fiyakacı *is.* ve *s.* Gösterişçi, cakacı, fiyaka yapan (kimse): *"Çok fiyakacı bir oğlandı."* -H. Taner.

fiyakalı *s.* Gösterişli, cakalı, fiyakası olan: *Fiyakalı bir elbise. "O zamanlar beyaz eldivenler giyen, kordonlar takınan fiyakalı bir takım beyi idi."* -H. Taner.

fiyasko *is. (fiya'sko) İt. fiasco tkz.* Bir girişimde gülünç ve başarısız sonuç. **fiyasko vermek** bir girişim başarısızlıkla sonuçlanmak.

fiyat *is. Ar. fîât* **1.** Alım veya satımda bir şeyin para karşılığındaki değeri, eder, paha: *"Birkaç ev döşettiğim için mobilya fiyatlarından pek iyi anlarım."* -Ö. Seyfettin. **2.** *ekon.* Bir mal veya iş gücü için uygun görülen para karşılığı. **3.** *ekon.* Bir değer ile para birimi arasındaki ilişki: *"Fiyatlarda istikrar ve dış ödemelerde dengeyi sağlayıcı, yatırım ve istihdam geliştirici tedbirler öngörülür..."* -Anayasa. **fiyat (veya değer) biçmek** bir değer için ödenecek para karşılığını belirlemek: *Bu yazmaya ne fiyat biçersiniz?* **fiyat ayarlamak** para değerindeki değişiklik ve başka ekonomik şartlar dolayısıyla fiyatları düzenlemek. **fiyat kırmak** fiyatı düşürmek, fiyatı indirmek. **fiyat vermek** isteyeceği veya ödeyeceği fiyatı bildirmek: *"Ne fena fena bakar, ne de olmayacak bir fiyat verdiğim zaman homurdanır."* -S. F. Abasıyanık. **fiyatları dondurmak** fiyatların yükselmesini önlemek, fiyatların olduğu gibi kalmasını sağlamak.

fiyatlandırma *is.* Fiyatlandırmak işi.

fiyatlandırmak *(-i)* Fiyatını belirtmek, fiyat tespit etmek, fiyatlandırmak.

fiyatlanma *is.* Fiyatlanmak işi.

fiyatlanmak *(nsz)* (bir şeyin) Fiyatı yükselmek, pahalılaşmak.

fiyatlı *s.* Fiyatı olan, pahalı.

fiyonk, -gu *is. İt. fianco* Kelebek biçiminde bağlanmış kurdele vb: *"Gülistan ne kadar şık, belinde fiyonk olan eflâtun bir elbise giymiş."* -A. İlhan.

→ ***fiyonk makarna***

fiyonk makarna *is.* Fiyonk biçiminde dökülmüş ve satışa sunulmuş makarna.

fiyort, -du *is. Fr. fjord (Norveç dilinden) coğr.* Norveç, İskoçya ve Kuzey Amerika kıyılarında buzulların oluşturdukları dik yamaçlı, derin eski buzul koyaklarının aşağı kesimlerinin deniz altında kalmasıyla oluşan körfez: *"Yuvarlak dünyanın üstünde fiyortlar, berzahlar, limanlar doludur."* -S. F. Abasıyanık.

fizibilite *is. İng. feasibility* Yapılabilirlik.

fizik, -ği *is. Fr. physique < Yun.* **1.** (maddenin kimyasal yapısındaki değişiklikler dışında) Genel veya geçici yasalara bağlı, deneysel olarak araştırılabilen, ölçülebilen, matematiksel olarak tanımlanabilen madde ve enerji olgularıyla uğraşan bilim dalı: *Fizik bilimi mekanik, ısı, ışık, elektrik ve manyetizma bölümlerine ayrılır.* **2.** İnsanın doğal yapısı. **3.** Kişinin dış görünüşü.

→ ***fizik gücü, fizik kondüsyonu, fizik ötesi, fizik tedavisi, fizik yapısı***

fizikçi *is.* **1.** Fizik bilgini veya fizikle uğraşan kimse. **2.** Fizik öğretmeni. **3.** Fizik tedavisiyle uğraşan doktor.

fizik gücü *is.* Güçlü yapısı, gücü kuvveti: *"Bir övüncü sakalı ise, bir başka övüncü de sıhhati, fizik gücü idi."* -H. Taner.

fizikî *s. (fizi:ki:) Fr. physique + Ar. -î* Fiziksel: *"İstiyorum ki, binlerce yıldızcık parlasın, göz alıcı bir fizikî hâdise vuku bulsun!"* -R. H. Karay.

→ ***fizikî coğrafya, fizikî harita***

fizikî coğrafya *is. coğr.* Yeryüzünün dışında insan ve öteki varlıklar üzerine etki yapan doğal olayların doğuşunu, oluşumunu ve sonuçlarını inceleyen coğrafya bilimi.

fizikî harita *is. coğr.* Herhangi bir yerin dağlarını, ovalarını, plâtolarını, akarsularını, göllerini gösteren harita.

fizik kondüsyonu *is. sp.* Fiziksel ve ruhsal bakımdan bir sporcunun durumu.

fizikokimya *is. Fr. physico + Ar. kimyā* Kimyasal olayları fiziksel yöntemlerle çözümleyen, fizik ve kimya konularını kapsayan bilim.

fizik ötesi *is.* Doğa ötesi.

fiziksel *s.* **1.** Fizikle ilgili olan. **2.** Genel olarak doğaya, maddeye, nesnelere ilişkin olan. **3.** Gerçek, gerçek olma duru-

mu: *Fiziksel imkânsızlık.*

fizik tedavisi *is.* Hastalıkları su, ışık, hava, elektrik gibi fiziksel ve mekanik yöntemlerle tedavi etme.

fizik yapısı *is.* Bir insanın vücut görünüşü.

fizyokrat *s. Fr. physiocrate* Fizyokratlık yanlısı.

fizyokratlık, -ğı *is.* Tarım emeğinin üretici emek olduğunu ve yalnızca bu emeğin, değeri yarattığını ileri süren XVIII.yüzyıl ekonomi görüşü.

fizyolog *is. Fr. physiologue* Fizyolojist.

fizyoloji *is. Fr. physiologie < Yun. biy.* Canlıların hücre, doku ve organlarının görevlerini ve bu görevlerin nasıl yerine geldiklerini inceleyen bilim dalı.

fizyolojik *s. Fr. physiologique* **1.** Fizyoloji ile ilgili, vücutla ilgili: *Fizyolojik bir rahatsızlık.* **2.** Normal, doğal olarak işleyen: *Fizyolojik durum.*

fizyolojist *is. Fr. physiologiste* Fizyoloji bilgini, fizyolog.

fizyonomi *is. Fr. physionomie < Yun.* Yüz çizgilerinin genel durumundan çıkan anlam.

fizyoterapi *is. Fr. physiothérapie < Yun. bk.* fizik tedavisi.

fizyoterapist *is. Fr. physiothérapiste* Fizyoterapi uzmanı, hastaları fizyoterapi yoluyla tedavi eden kimse.

F.K.B Fizik, kimya, biyoloji kısaltması.

flâm *is. Fr. flamme bk.* emniyet kilidi.

flâma *is. (flama) İt. flamma* **1.** İşaret olarak veya çeşitli amaçlarla kullanılan küçük bayrak. **2.** Mühendislerin, haritacıların kullandığı renkli belirtme sırığı. **3.** Mızrak ucuna takılan küçük bayrak. **4.** *ask.* İki veya üç köşeli, küçük boyutlu bayrak.

flâmacı *is.* Flâma kullanarak anlaşmayı sağlayan kimse.

Flâman *öz. is. Fr. flammand* **1.** Flândra ülkesi halkından veya bu halkın soyundan olan kimse. **2.** *s.* Flâman halkına özgü olan.

→ ***Flâman atı, Flâman kuşu***

Flâman atı *is. zool.* Belçika kökenli iri koşum atı.

Flâmanca *öz. is. (flama'nca)* Hint-Avrupa dil ailesinden, Hollanda, Fransa ve Belçika'nın bir bölümünde konuşulan dil.

flâmangiller *ç. is. zool.* Kuşlar sınıfının leyleksiler takımına bağlı flâmanlar alt takımının bir familyası.

Flâman kuşu *is. zool. bk.* flâmingo.

flâmanlar *ç. is. zool.* Kuşlar sınıfının, leyleksiler takımının bir alt takımı.

flâmingo *is. İng. zool.* Leyleksilerden, tüyleri beyaz, pembe, kanatlarının ucu kara, eti yenir bir kuş *(Phoenicopterus ruber).*

flândra *is. (fla'ndra) İt. filandra den.* Genellikle ince bezden yapılmış, uçkurluk bölümü dar, kurdele biçiminde bayrak.

→ ***flândra balığı***

flândra balığı *is. zool. bk.* kurdele balığı.

flânel *is. Fr. flanelle* Keten ve yünden dokunan kumaş: *"Eve gelince, sokak elbiselerini, yumuşak Fransız flânelinden yapılma ev elbiseleriyle değiştirirdi."* -C. Uçuk.

flâş *is. İng. flash* **1.** Fotoğraf çekiminde ışık yeterli olmadığında bir görüntüyü net almak için kullanılan çok kısa süreli ve güçlü parıltı. **2.** Fotoğraf çekiminde güçlü parıltıya ihtiyaç duyulduğunda kullanılan lâmba. **3.** *mec.* İletişimde üstünlüğü, önceliği olan önemli haber. **4.** *s. mec.* Gösterişe, ilgiye düşkün.

→ ***flâş conta***

flâş conta *is.* Su motorlarında motor ile su borusu arasına geçirmezliği sağlamak için yerleştirilen yuvarlak lâstik veya kauçuk madde.

flâşör *is. İng.* Otomobillerde dört sinyal lâmbasının aynı anda yanıp sönmesini sağlayan düzen.

flâvta *is. (fla'vta) İt. flauto* Flüt.

flebit *is. Fr. phlébite tıp* Toplardamarlarda iç zar iltihabı.

flegmon *is. Fr. phlegmon < Yun. tıp* Deri altındaki veya organlar arasındaki katılgan dokunun iltihaplanması.

fleol, -lü *is. Fr. fléole, phléole bot.* Buğdaygillerden, küçük bir çayır otu *(Pheleum pratense).*

flibit *is. phlébite bk.* flebit.

flit *is. İng. flit* **1.** Sinek, sivrisinek gibi böcekleri öldürmek için püskürtülen ilâç. **2.** Bu ilâcı havaya püskürten araç.

flitleme *is.* Flitlemek işi.

flitlemek *(-i)* Flit vb. kullanarak bir yere ilâç püskürtmek.

flok *is. (l ince okunur) İt. floco den.* Geminin cıvadrasına çekilen üçgen yelken.

flor *is. bk.* flüor.

flora *is. (flo'ra, l ince okunur) Lât. flora* Bir bölgede yetişen bitkilerin hepsi, bitki örtüsü, bitey.

floresan *is. (l ince okunur) bk.* flüoresan.

floresans *is. (l ince okunur) bk.* flüoresans.

flori *is. (l ince okunur) İt. fiore esk.* Altın para.

florin *is. (l ince okunur) İt. fiorino* Hollanda para birimi, gulden.

florya *is. zool. bk.* flurya.

floş (I) *is. (l ince okunur) Fr. floche* Selülozdan, yapay, parlak, bükümsüz iplik.

floş (II) *is. (l ince okunur) İng. flush* Poker oyununda aynı renkten ve aynı türden beş kâğıt.

flöre *is. Fr. fleuret sp.* Eskrimde kullanılan, namlusu düz ve yuvarlak, ucu düğmeli kılıç.

flört *is. İng. flirt* **1.** Kadınla erkek arasındaki yakın ilişki, oynaş. **2.** Flört edilen kimse: *"Gerçi birçok flörtleri olmuş, ama karar verip de içlerinden biriyle yuva kurmak cesaretini gösterememişti."* -H. Taner. **3.** *mec.* Siyasal bir partiye, yabancı bir ülkeye vb. ne tam olarak bağlanmadan yaklaşma. **flört etmek (veya yapmak)** karşı cinsten biriyle yakın ilişki kurmak: *"Cemal hiç de benimle flört yapmaya kalkmamıştı."* -H. E. Adıvar.

flûrcun *is. zool. bk.* kocabaş.

flûrya *is. (flu'rya) zool.* İspinozgillerden, tüyleri yeşilimsi, ağaçlık ve fundalıklarda yaşayan, güzel ötüşlü bir kuş, yelve *(Chloris chloris).*

flüor *is. Fr. fluor kim.* Atom numarası 9, atom ağırlığı 19, yoğunluğu 1,265, kokusu ozonu andıran, yeşilimtırak sarı renkte, halojenler grubunun ilk elementi olan basit element. Kısaltması F.

flüoresan *s. Fr. fluorescent* Flüorışıl.

→ ***flüoresan lâmba***

flüoresan lâmba *is.* İçindeki seyreltilmiş gazdan oluşan elektrik boşalması sonunda yayılan ışınımların etkisiyle çeperleri flüorışıl durumuna gelen cam tüp.

flüoresans *is. Fr. fluorescence* Flüorışı.

flüorışı *is. Lât. fluor + T. ışı fiz.* Bazı cisimlerin aldıkları ışığı, boyu daha uzun ışık ışınımlarına dönüştürmesi özelliği.

flüorışıl *is. Lât. fluor + T. ışıl fiz.* Flüorışı özelliği gösteren, flüoresan.

flüorit *is. Fr. fluoride min.* Kalsiyum flüorür birleşiminde, çeşitli renkleri olan bir mineral: *Flüorit vazo, kâse gibi şeyler yapmaya yaradığı gibi, madencilikte de ergitme işinde kullanılır.*

flüorür *is. Fr. fluorure kim.* Flüorun başka bir elementle verdiği ikili birleşik.

flüt *is. Fr. flûte* Yan tutularak çalınan, orkestrada yer alan bir üflemeli çalgı.

flütçü *is.* Flüt çalan kimse.

fob *is. İng. (free on board sözünün ilk harflerinin kısaltılması) tic.* Alıcı ile satıcı arasında kararlaştırılan bir fiyatın, malın satıcı tarafından belli bir limanda gemi üzerinde teslimi şartıyla biçilmiş olduğunu gösteren bir kısaltma: *Üzümün kilosu fob İzmir bin beş yüz liradır.*

fobi *is. (fo'bi) Fr. phobie* Belirli nesneler veya durumlar karşısında duyulan olağan dışı güçlü korku, yılgı.

fodla *is. (fo'dla) Ar. fadla esk.* Çoğunlukla imaretlerde yoksullara verilen kepekli undan yapılmış pideye benzer bir tür ekmek.

fodlacı *is. esk.* **1.** Evlere fodla dağıtan

kimse. **2.** *esk.* Fodla ile geçinen kimse.

fodlacılık, -ğı *is.* Fodlacı olma durumu.

fodra *is. (fo'dra) İt. fodera < Cerm.* Düz ve dik durması için elbisenin bazı yerlerine kumaşla astar arasına konulan sert ve kolalı bez.

fodul *s. Ar. fudûl* Üstünlük taslayan, kibirlenen: *Hem kel hem fodul.*

fodulca *s.* ve *zf. (fodu'lca)* Fodul gibi, fodula yaraşır (biçimde): *Fodulca davranmak.*

fodulluk, -ğu *is.* Üstünlük taslama durumu, fodulca davranış.

fok *is. Fr. phoque < Lât. phoca < Yun. zool.* Etçiller takımının fokgiller familyasından, 1-2 m boyunda, postu değerli, memeli deniz hayvanı, ayı balığı *(Phoca).*

fokgiller *ç. is. zool.* Soğuk denizlerin kıyılarında yaşayan, etçiller takımının yüzgeç ayaklılar alt takımından bir familya.

fokstrot *is. (fo'kstrot) İng. fox-trott* Dört tempolu bir dans: *"Fokstrotta uzun boylu konuşamam."* -M. Yesari.

fokurdak *s.* Fokurdama özelliği olan.

fokurdama *is.* Fokurdamak işi.

fokurdamak *(nsz)* Ses çıkararak kaynamak.

fokurdatma *is.* Fokurdatmak işi.

fokurdatmak *(-i)* Fokurdamasını sağlamak: *Çavlanın fokurdattığı sulara dalıp çıkarak yıkanmaya başladı."* -K. Bilbaşar.

fokur fokur *zf.* Fokurdayarak: *Tencere fokur fokur kaynıyor.*

fokurtu *is.* Sıvılar fokurdarken çıkan ses.

fol *is. Yun. pholos* Tavuğun istenilen yere yumurtlaması için o yere konulan yumurta veya yumurtaya benzeyen şey. **fol yok yumurta yok** ortada bu konu ile ilgili hiçbir belirti olmadığı hâlde varmış gibi bir kuşkuya düşmek: *"Kız kardeşi ile Mahir daha ortada fol yok yumurta yokken gelin güvey olmuşlar."* -H. R. Gürpınar.

folk *is. İng. folk* Halk.

→ ***folk müziği, folk sanatçısı***

folklor *is. (fo'lklor) İng. folklore* Halk bilimi: *"Hep, folklor, sanatın, ilmin, kültürün kendisidir, ortaya attık."* -F. R. Atay. *"Türk halk şiirine, Türk folkloruna, Türk halk tiyatrosuna onun kadar gönülden vurgun insan az bulunur."* -H. Taner.

folklorcu *is.* **1.** Halk bilimci. **2.** Halk oyunlarını öğreten veya oynayan kimse.

folklorculuk, -ğu *is.* **1.** Folklorcunun işi veya mesleği. **2.** Halk bilimi ile uğraşmak işi. **3.** Halk oyunlarını öğretmek veya öğrenmek işi.

folklorik *s. Fr. folklorique* Halk bilimi ile ilgili.

folklorist *is. bk.* folklorcu.

folk müziği *is. müz.* **1.** Halk müziği. **2.** Özellikle II. Dünya Savaşından sonra Amerika'da başlayan halk şarkılarından esinlenen müzik.

folk sanatçısı *is.* Halk müziği ile uğraşan veya söyleyen sanatçı.

folluk, -ğu *is.* Tavukların yumurtlaması için hazırlanmış yer.

folyo kâğıdı *is.* Yiyecekleri korumak ve saklamak için kullanılan, ince şeffaf kâğıt.

fon *s. Fr. fond* **1.** Belirli bir iş için gerektikçe harcanmak üzere ayrılıp işletilen para: *"Karşılıklı paralar fonundan beş yüz milyon lira Millî Savunma hizmetlerine tahsis edilmişti."* -A. İlhan. **2.** Sinemada, tiyatroda oyuncuların arkasındaki resim, fotoğraf veya çeşitli plâstik ögelerden oluşan dekor, görüntü: *"Önümdesin alabildiğince, sanma ki sondasın / Süt mavi deniz görüntülü ıslak bir fondasın."* -F. Halıcı. **3.** (resimde) Bir tabloda, üzerinde konunun işlendiği boya katı. **4.** İç mimarîde üstüne başka şeyler eklenen bölüm. **5.** Bir kumaşın alt dokusu.

→ ***fon müziği***

fonda (I) *is. (fo'nda) İt. fondo den.* Geminin demir attığı yer.

fonda (II) *ünl. İt. fondo den.* Gemiler için demir atma komutu. **fonda etmek** demir atmak.

fondan *is. Fr. fondant* İçinde likör, tatlı veya hoş kokulu maddeler bulunan, ağızda kolayca eriyen bir tür şekerleme: *"Çilek, muz, menekşe kokulu fondanlar..."* -Y. Z. Ortaç.

fondip *zf.* Sonuna kadar, bir solukta bir dikişte. **fondip yapmak** bir solukta, bir dikişte içmek.

fondöten *s. Fr. fond de teint* Kadınların, cildi pürüzsüz göstermesi, renk vermesi için yüzlerine sürdükleri yarı sıvı veya boyalı krem, düzgün.

fonem *is. Fr. phonème* Ses birimi.

fonetik, -ği *is. Fr. phonétique* **1.** Ses bilgisi. **2.** *s.* Sesleri bütün özellikleri, ayrıntılarıyla gösteren, sesçil: *Fonetik yazım.*

fonetikçi *is.* Ses bilgisi ile uğraşan, ses bilgisi uzmanı.

fonksiyon *is. Fr. fonction* **1.** İşlev: *"Bunun aynı zamanda mimarî bir fonksiyonu da var."* -H. Taner. **2.** Görev. **3.** *mat.* Bir veya birçok değişken (değerleri değişebilen) niceliklere bağlı olarak değişen nicelik: *Bir cismin salt ağırlığı yoğunluğuna, hacmine ve yerküresi üzerindeki yerine bağlı olduğundan bir fonksiyondur.* **4.** *kim.* Bir birleşikteki herhangi bir madde grubunun kimyasal görevi, bu görevi nitelendiren özelliklerin tamamı.

fonksiyonalizm *is. Fr. fonctionnalisme* İşlevcilik, görevcilik.

fonksiyonel *s. Fr. fonctionnel* **1.** Fonksiyonla ilgili; fonksiyonları inceleyen, işlevsel. **2.** *kim.* Bir kimyasal fonksiyon ile ilgili.

fon müziği *is. müz.* Bir sahne eseri oynanırken çalınan müzik.

fonograf *is. Fr. phonographe < Yun.* Önceden özel bir madde üzerine tespit edilmiş sesleri istendiğinde tekrarlayan cihaz, sesyazar, gramofon: *"Kapıya daha yakın bir yerde, belki o yüzden girerken farkına varamadığım bir de borulu fonograf."* -A. İlhan.

fonografi *is. Fr. phonographie* Seslerin gerektikçe tekrarlanmasını sağlamak için, bunların titreşimlerini, madde üzerine iz olarak geçirme yöntemi.

fonojenik *s. Fr. phonogénique* Sesi radyo veya fonografa uygun olan (kimse).

fonolit *is. Fr. phonolite jeol.* Sesli taş.

fonolog *is. Fr. phonologue* Ses bilimci.

fonoloji *is. Fr. phonologie < Yun.* Ses bilimi.

fonotelgraf *is. Fr. phonotélégraphe < Yun.* Telefonla iletilen telgraf.

font *is. Fr. fonte* Dökme demir, pik (I).

fora (I) *ünl. (fo'ra) İt. fuori den.* Yelkenleri açtırmak için verilen komut: *Fora yelken!* **fora etmek 1)** açmak, çözmek: *"Diğeri ise yelkeni fora etti."* -A. Midhat. *"Bütün ışıklar sahneye doğru fora edilmişti."* -T. Buğra. **2)** *argo* çekip çıkarmak: *"Arkadaşlar da derinliğine bir samimiyetle ceketlerini fora etmişler."* -Ç. Altan. **3)** açmak, çıplak duruma getirmek: *"Gözlerine sürme çeken, kolunu ve omuzunu fora eden kız, yani ben, kendime yabancı geliyordum."* -H. E. Adıvar.

fora (II) *is. (fo'ra)* Ayakkabı üstüyle pençesi arasına konulan parça: *Her türlü ayakkabıya fora dikilir.*

forint *is. Mac. forint* Macar para birimi.

form *is. Fr. forme* **1.** Biçim, şekil: *"Her çeşit üslûp ve form sanat yaratması için yararlı olabilir."* -H. Taner. **2.** Bir şeyin istenilen ve olması gereken durumu. **3.** *is.* İstenilen şeylerin yazılması, doldurulması için hazırlanmış basılı belge. **formda olmak** *sp.* gerekli güç ve yeteneklere sahip olmak: *Güreşçilerimiz formda olmak zorundadır.* **formdan düşmek** *sp.* güç ve yeteneği yitirmek. **formunu korumak** *sp.* **1)** gerekli güç ve yeteneği bozmadan devam ettirmek; **2)** diri ve canlı görünmek.

forma *is. (fo'rma) İt. forma* **1.** Biçim, şekil. **2.** Öğrencilerin, sporcuların, bazı mesleklerde çalışanların giydikleri, bağlı bulundukları okul, spor klübü veya meslekleri belirten tek tip giysi. **3.** Tek kâğıt tabaka üzerine basılan 16 sayfalık kırılmış kitap parçası: *"Forma başında olduğu için sık sık aynı yerinden açılan kitabın o cümlesine tesadüf etti."* -P. Safa.

→ ***forma başlık***

forma başlık, -ğı *is.* Dalgıçların eskiden kullandığı yuvarlak metal başlık.

formaldehit *is. Fr. formaldéhyde kim.* Doymuş aldehitlerin ilk üyesi olan H-CHO formülündeki aldehit.

formalık, -ğı *s.* **1.** Forma yapmak için ayrılmış, forma yapmaya uygun: *Formalık kumaş.* **2.** Herhangi bir sayıda forması olan: *"Kitap dediği tek formalık şeylerdi."* -N. Cumalı. *"Bir formalık bir kitap çıkaracaktık."* -S. F. Abasıyanık.

formalist *is. Fr. formaliste* Biçimci, formaliteci, şekilci.

formalite *is. Fr. formalité* **1.** Yöntem veya yasaların gerektirdiği işlem. **2.** *mec.* Önem verilmediği hâlde bir zorunluluğa bağlı olarak yapılan biçimsel davranış: *Formalite gereği kendisini ziyaret ettik. "Bir, iki formalite sualinden sonra taburcu edilen birkaç çocuk..."* -R. N. Güntekin. **3.** *huk.* Yerine getirilmesi kanunca zorunlu kılınan işlem: *"Formaliteleri tamamlamak için soluğu Ankara'da almış."* -H. Taner.

formaliteci *is.* **1.** Özellikle resmî işlerde yöntemlere, tüzüklere sıkı sıkıya bağlanıp işlerin yürümesini güçleştiren kimse. **2.** *mec.* Biçimci, şekilci, şekilperest, formalist.

formalizm *is. Fr. formalisme* Biçimcilik.

formasyon *is. Fr. formation* **1.** Biçimlenme. **2.** Belirli bir düzeyde eğitim görme, yetişme.

format *is. sin.* Film veya fotoğrafta boyutlar.

formatlama *is.* Formatlamak işi.

formatlamak *(-i)* Bilgisayarda bir disketi zararlı ögelerden temizlemek.

formatlı *is.* Bilgisayarda bir disketin zararlı ögelerden temizlenmiş durumu.

formel *is. Fr. formelle* Biçimsel.

formen *is. İng. foreman* **1.** Ustabaşı. **2.** İşçilerin düzenli ve verimli çalışmasını sağlayan ve işçiler üzerinde otoritesi olan işçi.

formika *is. (formi'ka) İng. formica (ticaretteki adından)* Fenol formol reçinesine batırılmış ve yüzeyi yapay reçine ile kaplanmış birkaç kat kâğıttan oluşan ve çoğu marangozlukta kullanılan bir çeşit madde.

formik asit, -di *is. Fr. acide formique kim.* Karıncalarda ve bazı bitkilerde bulunan asit (HCOOH), karınca asidi.

formol, -lü *is. Fr. formol kim.* Formaldehidin %40' lık değişik sulu çözeltisine verilen ad.

formül *is. Fr. formule* **1.** Genel bir olguyu, bir kuralı veya ilkeyi açıklayan simgeler takımı. **2.** Bir belgenin yazılacağı biçimi ve ona özgü olan deyimi gösteren örnek: *"Cevap formülü son derece basit idi."* -F. R. Atay. **3.** *mec.* Çıkar yol, tutulan yol, yöntem: *"Her yerde yapılabilen bir şey, yalnız formülleri, şekilleri değişir."* -A. Gündüz. **4.** Kalıplaşmış, basmakalıp anlatım. **5.** Bir veya birçok niceliğe bağlı bulunan bir niceliğin hesaplanmasına yarayan cebirsel anlatım. **6.** *kim.* Birleşik bir cismin birleşimine giren maddeleri ve bunların o birleşik maddedeki oranlarını gösteren kısaltma takımı: *Karbon monoksit CO formülüyle gösterilir.* **formül bulmak** bir işi çözümleyecek çıkar yol bulmak, çözüm bulmak: *"O, bu nazik duruma karşı bir formül bulmuştu."* -R. N. Güntekin.

formüle *is. Fr. formule* "Bir düşünceye bir anlatım biçimi vermek" anlamında kullanılan **formüle etmek** birleşik fiilinde geçer.

formüler *is. Fr. formulaire* Formül dergisi.

formülleşme *is.* Formülleşmek işi.

formülleşmek *(nsz)* Formül durumuna gelmek, kısa ve özlü duruma gelmek.

formülleştirme *is.* Formülleştirmek işi.

formülleştirmek *(-i)* Formül durumuna getirmek.

foroz *is. Yun. phora* Bir ağ atılışında çıkarılan balık miktarı: *Bir foroz balık.*

→ ***foroz kayığı***

foroz kayığı *is.* Dalyandan balık çıkarmak için kullanılan kayık.

fors *is. İng. force < Lât.* **1.** Devlet başkanının bulunduğu yerlere, amirallerin çalıştıkları kuruluşlara veya gemilere, generallerin garnizonlarına ve bu düzeydeki görevlilerin arabalarına çekilen üç veya dört köşeli bayrak. **2.** *mec.* Söz geçirirlik, saygınlık. **forsu olmak** bir konuda saygınlığı, gücü, söz geçirirliği bulunmak.

forsa *is. (fo'rsa) İt. forza esk.* Gemilerde kürek çeken tutsak veya hükümlü kimse.

forseps *is. Fr. forceps tıp* Bazı güç doğumlarda çocuğun başını tutup dışarı çekmeye yarayan araç.

forslu *s.* **1.** Üzerine fors çekilmiş (gemi, otomobil). **2.** *mec.* Sözü geçer, güçlü.

forsmajör *is. Fr. force majeure* Zorlayıcı sebep.

forte *zf. (fo'rte) İt. müz.* Parçanın güçlü çalınacağını gösterir.

fortepiano *zf. İt. müz.* F. P. harfleriyle gösterilen, parçanın önce güçlü çalınıp söyleneceğini, hemen sonra hafifletileceğini belirten terim.

fortissimo *zf. (forti'ssimo) İt. müz.* Bir müzik eserinde bazı bölümlerin çok güçlü çalınması gerektiğini belirtir.

fort pense *is. Fr. fort pince* Küçük başlı vidaları sıkmakta kullanılan özel bir alet.

forum *is. (fo'rum) Lât. forum tar.* **1.** Eski Romalılar zamanında, Roma'da ve diğer şehirlerde kamu işlerini konuşmak için halkın toplandığı alan. **2.** Dinleyici durumunda olanların da söz alabildikleri belli bir konu üzerinde düzenlenmiş toplantı. **3.** Bazı sorunların görüşülerek karara bağlandığı genel toplantı: *"Bilenlerle olmayınca bir forum / Boşa her düşünce, boşa her yorum."* -F. Halıcı. **4.** *mec.* Tartışma alanı: *Basın, uygar ulusların forumudur.*

forvet *is. İng. forward sp.* Futbolda görevi karşı tarafa top sürmek ve gol atmak olan ileri uçtaki oyuncu, akıncı.

fos *s. argo* Çürük, temelsiz, boş, kof: *"Bu oylamada tek fos not İsveç delegesinden çıktı."* -H. Taner. **fos çıkmak** bir işin sonu gelmemek, boş çıkmak.

fosfat *is. Fr. phosphate < Yun. kim.* Fosforik asidin tuzu veya esteri.

fosfatlama *is.* Fosfatlamak işi.

fosfatlamak *(-i)* **1.** Ekilen topraklara fosfatlı gübre vermek. **2.** Madensel bir parçanın yüzeyinde koruyucu bir fosfat tabakası oluşturmak.

fosfatlı *s.* İçinde fosfat olan: *Fosfatlı yapay gübre.*

fosfor *is. Fr. phosphore < Yun. kim.* Atom numarası 15, atom ağırlığı 30,97 olan, yarı saydam, bal mumu kıvamında, karanlıkta ışıldayan sarımsak kokulu, 1,83 yoğunluğunda, zehirli bir element. Kısaltması P: *Fosfor, hafif bir sürtüşme ile alev alev yanmaya başlar.*

→ ***fosforışı, fosforışıl***

fosforışı *is. Fr. phosphore + T. ışı fiz.* Bazı cisimlerin veya canlı varlıkların normal sıcaklığında hissedilir bir artış olmadan, karanlıkta ışık verme özelliği.

fosforışıl *s. Fr. phosphore + T. ışıl fiz.* Fosforışı özelliği olan: *Başlıca fosforışıl cisimler kalsiyum sülfür, radyum sülfür, stronsiyum sülfür ve çinko sülfürdür.*

fosforik *s. Fr. phosphorique kim.* Gübre, sabun, deterjan yapımında ve eczacılıkta kullanılan, renksiz sıvı anlamına gelen fosforik asit teriminde geçer.

→ ***fosforik asit***

fosforik asit, -di *Fr. aside phosphorique kim.* Fosfor, hidrojen ve oksijenden oluşan, suda kolay çözünen, 42° C' de eriyen, kristal yapılı, renksiz bir asit (H_3PO_4).

fosforlu *s.* **1.** Birleşiminde fosfor olan. **2.** *mec.* Işıklı, parlak: *"Beyoğlu, karanlık içinde fosforlu bir kaya gibi pırıl pırıl yanıyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **3.** *argo* Gösterişli, çok boyalı: *"Denizden yansıyan gizli aydınlık, yüzünün yuvarlak hatlarını fosforlu bir parıltıyla yaldızlıyor."* -A. İlhan.

fosforsuz *s.* Fosforu olmayan: *"Böyle fosforsuz, azotsuz, karbonsuz yaşamak,*

zekâsını söndürememişti, ama biraz hafifleşmişti." -Ö. Seyfettin.

fosgen *is. Fr. phosgène* Karbonmonoksit ile klordan meydana gelen boğucu bir gaz.

fosil *is. Fr. fossile* **1.** Yerin altında kalıp taşlaşmış hayvan ve bitki kalıntısı, taşıl, müstehase. **2.** *mec.* Düşünce, yaşayış biçimi vb. bakımlardan çağın gerisinde kalmış kimse.

fosilleşme *is.* Fosilleşmek durumu, taşıllaşma.

fosilleşmek 1. Fosil durumuna gelmek, taşıllaşmak. **2.** *mec.* Gerilemek, köhneleşmek.

fosilli *s.* İçinde fosil bulunan.

foslama *is.* Foslamak işi.

foslamak *(nsz) argo* Fos çıkmak.

foslatma *is.* Foslatmak işi.

foslatmak *(-i) argo* Yanlışını veya hilesini ortaya çıkararak birini bozmak, utandırmak.

fosseptik *is. Fr. fosse septique* Lâğım çukuru.

fosurdama *is.* Fosurdamak işi.

fosurdamak *(nsz)* Solurken ağızdan ses çıkarmak.

fosurdatma *is.* Fosurdatmak işi.

fosurdatmak *(-i)* Tütün, sigara vb. ni duman çıkararak içmek: *"Ah hep benim aptallığım, avcumun içinde yemek varken tuttum da sigarayı açıktan fosurdattım."* -A. Gündüz.

fosur fosur *zf.* "Tütün, sigara vb.nin dumanını savurarak içmek" anlamında **fosur fosur içmek** deyiminde geçer: *"Mektebin külhanbeyi ve nizam dışı çocukları teneffüste fosur fosur sigara içerler."* -B. Felek.

fosurtu *is.* Sigarayı fosur fosur içerken çıkan ses.

foşa *is. (fo'şa)* Tombul fındık grubunda standart bir fındık çeşiti.

foşurdama *is.* Foşurdamak işi.

foşurdamak *(nsz)* Foşur foşur ses çıkarmak.

foşurdata foşurdata *zf.* Foşurdayarak, foşurdatır bir biçimde: *"Vapurun burnu suları foşurdata foşurdata yarıyordu."* -H. Taner.

foşurdatma *is.* Foşurdatmak işi.

foşurdatmak *(-i)* Suyun foşurdamasına yol açmak.

fota *is. (fo'ta) İt. fusto* İçinde şarap yapılan bir çeşit fıçı.

fotin *is. bk.* potin.

foto (I) *(ön ek) Yun. phos, photos* Işık.

→ ***fotoakım, fotoelektrik, fotojen, fotojenik, fotokimya, fotokinezi, fotokopi, fotomekanik, fotometre, fotometri, fotomorfoz, fotosentez, fotosfer, fotoskop, fotoşimi, fototaksi, fototaktizm, fototerapi, fototropizm***

foto (II) *is.* Fotoğraf sözünün kısaltılmışı.

→ ***fotofiniş, fotolitografi, fotomontaj, fotoroman***

fotoakım *is. Fr. photo + T. akım fiz.* Fotoelektrik olayından elde edilen akım.

fotoelektrik, -ği *is. Fr. photoélectrique fiz.* **1.** Işığın etkisiyle elektrik üretme, yaratma. **2.** *s.* Işık ışımalarının etkisiyle oluşan her tür elektrik olayı için kullanılır.

fotofiniş *is. İng. photofinish* Bir yarışta, yarışanların varış anını tespit eden araç.

fotoğraf *is. Fr. photographe < Yun.* **1.** Görüntüyü, ışığa karşı duyarlıklı (cam, kâğıt gibi) bir yüzey üzerinde özel makine ile tespit etme yöntemi. **2.** Bu yöntemle tespit edilerek çoğaltılan resim: *"Bir de yadigâr olmak üzere fotoğraf bıraktı."* -Ö. Seyfettin. **fotoğraf çekmek** fotoğraf makinesiyle görüntü tespit etmek. **fotoğrafını almak** fotoğraf makinesiyle resmini çekmek.

→ ***fotoğrafhane, fotoğraf makinesi***

fotoğrafçı *is.* **1.** Fotoğraf çeken veya basan kimse. **2.** Fotoğraf çekilen veya fotoğraf makinesi satılan yer, fotoğrafhane.

fotoğrafçılık, -ğı *is.* **1.** Fotoğraf çekme yöntemi. **2.** Fotoğrafçının mesleği.

fotoğrafhane *is. Fr. photographe + Far. hâne* Fotoğrafçının çalıştığı yer: *"Fotoğrafhanenin yapay ev dekoru içinde, dal inceliğinde bir genç kadın, iki parmağını, şakağına dayamış düşünüyordu."* -A. İlhan.

fotoğraflama *is.* Fotoğraflamak işi.

fotoğraflamak *(-i)* Fotoğrafla tespit etmek, fotoğrafını çekmek, görüntülemek.

fotoğraf makinesi *is.* Fotoğraf çekerken görüntüyü duyarlıklı yüzey üzerinde tespit etmeye yarayan cihaz.

fotojen *s. Fr. photogène* Işık yaratan, doğuran.

fotojenik *s. Fr. photogénique < Yun. fiz.* **1.** Işığın bazı cisimler üzerine yaptığı kimyasal etki ile ilgili veya bu etkileri yaratma özelliği taşıyan. **2.** Fotoğraf kâğıdını çok etkileyen: *Mavi, fotojenik bir renktir.* **3.** *mec.* Fotoğrafta veya sinema filminde güzel bir etki bırakan (yüz, duruş).

fotokimya *is. (fotokimya:) Fr. photo + Ar. kimyâ* Işık etkisiyle oluşan kimyasal tepkimeleri inceleyen bilim.

fotokinezi *is. Fr. photokinésie biy.* Bazı hayvanları karanlıkta ışık, çok aydınlıkta karanlık aramaya iteleyen dürtü.

fotokopi *is. Fr. photocopie* Tıpkıçekim, eşçekim.

fotokopici *is.* Fotokopi işlerini yapan, fotokopi çeken kimse.

fotokopicilik, -ği *is.* Fotokopicinin işi.

fotolitografi *is. Fr. photolitographie* Taş veya maden üzerindeki örneklerin, ışığa duyarlı tabakalar üzerinde fotoğraf veya kopya yoluyla çıkarılmasında kullanılan baskı tekniği.

fotomekanik *s. Fr. photomécanique* Fotoğraftan baskı klişesi elde etmek için uygulanan her türlü yöntem.

fotometre *is. (fotome'tre) Fr. photomètre < Yun. fiz.* Işıkölçer.

fotometri *is. Fr. photométrie* Işık ölçümü.

fotomodel *is. Fr. photomodèle* Fotoğraf veya reklâm fotoğrafları için modellik eden kimse.

fotomontaj *is. Fr. photomontage* Bir konu üzerindeki eksik bölümleri tamamlamak veya daha çok konuyu bir araya toplamak için birkaç fotoğrafın birleştirilmesi.

fotomorfoz *is. Fr. photomorphose* Canlı varlıkların birey oluş sırasındaki gelişimi üzerinde ışığın yaptığı etki.

fotoroman *is. Fr. photoroman* Bir metinle bir dizi fotoğraftan oluşan hikâye veya roman.

fotosentez *is. Fr. photosynthèse biy.* Yeşil bitkilerin ışıkta basit birleşiklerinden karmaşık yapılı organik moleküller yapması.

fotosfer *is. Fr. photosphère < Yun.* Işık yuvarı.

fotoskop *is. Fr. photoscope fiz.* Merceklerin uyumundaki değişiklikleri, onların yüzeylerindeki yansımalarla gözlemeye yarayan alet.

fotoşimi *is. Fr. photochimie kim.* Fotokimya.

fototaksi *is. Fr. phototaxie bk.* fototaktizm.

fototaktizm *is. Fr. phototactisme biy.* Işığa göçüm.

fototek *is. Fr. photothèque* Fotoğraf belgeliği.

fototerapi *is. Fr. photothérapie tıp* Işığın tedavi amacıyla kullanılması.

fototropizm *is. Fr. phototropisme biy.* Işığa doğrulum.

foya *is. (fo'ya) İt. foglia* Parıltısını artırmak için elmas taşlarının altlarına konan ince metal yaprak. **foyası çıkmak** bir olay dolayısıyla bir kimsenin kötü niteliği ortaya çıkmak: *"Utanmazlık siyasetinin veya utanmaz siyasinin önünde sonunda foyası meydana çıkar."* -B. Felek. **foyasını belli etmek** göz boyacılığı, suçu, kötü niteliği veya gizli niyeti ortaya çıkmak: *"İnsana güzel gibi gelen, foyasını ancak gözle görülür şeklin içinde belli eden bir âlemdedirler."* -S. F. Abasıyanık.

fötr *is. Fr. feutre* Şapka, çanta, çiçek ve başka süs eşyası yapmak için kullanılan ince ve yumuşak keçe: *Fötr şapka.*

Fr *kim.* Fransiyum'un kısaltması.

fragman *is. Fr. fragment* Tanıtma fil-

mi.

frak *is. Fr. frac < İng. frock* Resmî törenlerde giyilen uzun etekli, eteğinin arkası beline kadar yırtmaçlı, siyah, resmî erkek ceketi ve takımı: *"Babam Cumhuriyet Bayramı törenlerine frak ve silindir giyerek katılırdı."* -Ç. Altan.

fraklı *s.* Frakı olan: *"İki kişilik bir sedirin üstünde siyah fraklı adamın karşısında oturuyor."* -H. E. Adıvar.

fraksiyon *is. Fr. fraction* **1.** Bir siyasî partinin politikasını parlâmentoda, yerel yönetimlerde, çeşitli kuruluşlarda yürütmek için teşkilâtlanmış grup, bölüntü, bölüngü. **2.** Bir siyasî partinin içinde, partinin izlemekte olduğu ana siyasî çizgiye karşı olan, ayrı bir teşkilât merkezi bulunan ve partinin çoğunlukla aldığı kararlara karşı savaşan parti içi grup.

francala *is. (fra'ncala) İt.* İyi nitelikli undan yapılan ince uzun ekmek: *"Ayşe çayı demlemiş, düzgün dilimlerle francala kesiyordu."* -C. Uçuk. *"İstanbul'dan getirdiği has francala dilim dilim, ince ince kesilmişti."* -S. F. Abasıyanık.

francalacı *is.* Francala yapan veya satan kimse.

francalacılık, -ğı *is.* Francala yapma ve satma işi.

francalalık *s.* Francala yapmaya uygun olan (un).

frank, -gı *is. Fr. franc* Fransız para birimi.

franklık, -ğı *is.* Frank değerinde: *"Vitrinlerde üç yüz elli franklık kitaba hasretle bakacaksın."* -S. F. Abasıyanık.

Fransız *öz. is.* **1.** Fransa'da yaşayan bir halk ve bu halkın soyundan olan kimse. **2.** *s.* Fransız halkına özgü olan, Fransa ile ilgili olan: *Fransız ulusu. Fransız dili.*

Fransızca *öz. is. (fransı'zca)* **1.** Hint-Avrupa dillerinden, Fransa ve Fransız uygarlığını benimsemiş ülkelerde kullanılan dil. **2.** *s.* Bu dile özgü olan: *Fransızca kitap.*

Fransızlaşma *is.* Fransızlaşmak işi.

Fransızlaşmak *(nsz)* Fransız olmak, Fransızlığı benimsemek.

Fransızlaştırma *is.* Fransızlaştırmak işi.

Fransızlaştırmak *(-i)* Fransız kimliğini kazandırmak.

Fransızlık, -ğı *is.* Fransız olma durumu.

fransiyum *is. Fr. francium kim.* Aktinyum'dan elde edilen, atom numarası 87, atom ağırlığı 223 olan radyoaktif element. Kısaltması Fr.

frapan *s. Fr. frappant* Göz alıcı, göze çarpıcı, alımlı: *Frapan kız. Frapan renk.*

frekans *is. Fr. fréquence fiz.* (Ses, dalga vb. için) Birim zamandaki titreşim sayısı, sıklık.

fren *is. Fr. frein* Bir makinenin, herhangi bir taşıtın hızını kesmeye veya onu durdurmaya yarayan mekanizma. **fren yapmak** bu mekanizmayı kullanarak taşıtın hızını kesmek veya taşıtı durdurmak.

→ fren mesafesi

frenci *is.* Tren yolu dönemecinde yol boyundaki frenlere kumanda eden görevli.

frengi (I) *is. tıp* Genellikle cinsel birleşmelerle bulaşan, tedavi edilmezse inme, körlük, delilik gibi sonuçlara kadar varan, döle de geçerek vücutça ve akılca sakat bir soyun yetişmesine yol açan hastalık.

frengi (II) *is. İt. veringola den.* Gemi güvertelerinde, suların dışarıya akması için bordalara açılan delik.

frengili *s.* Frengi hastalığına tutulmuş olan.

Frenk, -gi *öz. is. Far. freng* **1.** Anglosakson, Cermen veya Lâtin ırklarının birinden olan kimse: *"Frenklere mahsus, şen, lâtifeci bir ihtiyarla genç kadına doğru ilerledi."* -P. Safa. **2.** *is. tar.* Osmanlıların Avrupalılara, özellikle Fransızlara verdikleri ad.

→ Frenk asması, Frenk çileği, Frenk gömleği, Frenk inciri, Frenk lâhanası, Frenk maydanozu, Frenk menekşesi, Frenk üzümü

Frenk asması *is. bot.* Asmagillerden, sonbaharda yaprakları güzel bir renk alan süs sarmaşığı *(Ampelopsis).*

Frenkçe *öz. is.* **1.** Frenk ve özellikle Fransız dili: *"Yine aynı endişe ile bazı kelimelerin daima Frenkçelerini kullanır."* -R. N. Güntekin. **2.** *s.* Frenklerin biçiminde ve Frenklere özgü olan. **3.** *s.* Avrupalı gibi.

Frenk çileği *is. bot.* Kokusuz, kırmızı iri meyve veren çilek türü.

Frenk gömleği *is.* Yakası kravat takmaya uygun, çoğu uzun kollu, ceket veya yelek altına giyilen erkek gömleği: *"Muşamba hâline gelmiş katı frenk gömleğimle o cendere gibi pantolonu bir dakika daha taşımaya tahammülüm kalmamıştı."* -R. N. Güntekin.

Frenk inciri *is. bot.* **1.** Kaktüsgillerden, yaprakları etli ve yayvan dikenli bir bitki, firavun inciri, Hint inciri *(Opuntia ficus-indica).* **2.** *bot.* Bu bitkinin kalın, dikenli kabuğu olan tatlı yemişi.

Frenk lâhanası *is. bot.* Brüksel lâhanası.

Frenkleşme *is.* Frenkleşmek işi.

Frenkleşmek *(nsz)* Frenge benzemek, Frenk gibi davranışlarda bulunmak: *"İyice Frenkleşmiş olan Nizamettin Bey, tiyatro muhabbetinden bahsediyordu."* -P. Safa.

Frenkleştirmek *(-i)* Frenklere özgü yaşayış tarzı kazandırmak.

Frenklik, -ği *is.* Frenk gibi davranma.

Frenk maydanozu *is.* Maydanozgillerden, salata ve salçalarda kullanılan bodur ve ıtırlı bir bitki.

Frenk menekşesi *is. bot.* Turpgillerden, çiçekleri güzel kokulu bir süs bitkisi türü *(Hesperis).*

Frenk üzümü *is. bot.* **1.** Taşkırangillerden bir çalı *(Fibes nigrum).* **2.** *bot.* Bu bitkinin daha çok şurubu yapılan, uzun salkım biçiminde, taneleri ufak, kırmızı ve mayhoş yemişi.

frenleme *is.* Frenlemek işi.

frenlemek *(-i)* **1.** Bir taşıtın, mekanizmanın hareketini fren yardımıyla yavaşlatmak veya durdurmak. **2.** *mec.* Bir gidişin, bir tutumun aşırılığını engellemek, gemlemek: *"Adam fena sinirlendi. Ama durdu, düşündü, kendini iyi frenledi."* -H. Taner.

frenlenme *is.* Frenlenmek işi.

frenlenmek *(nsz)* Frenlemek işi yapılmak.

frenleyici *s. anat.* **1.** Bazı organların çalışmasını engelleyen: *Frenleyici kalp sinirleri.* **2.** *anat. mec.* Engelleyen, ilerlemeye, gelişmeye engel olan.

fren mesafesi *is.* Hareket hâlindeki aracın frene basıldığı durumda aldığı yol uzunluğu.

frenoloji *is. Fr. phrénologie < Yun.* Kafatasının biçimine bakarak insanın karakterini ve zihnî yeteneğini inceleme.

frer *is. Fr. frère* **1.** Erkek kardeş anlamında papazlar için kullanılan bir söz. **2.** Yabancılara ait okullarda görevli papaz: *"Mektepte arkadaşlarına hükmeden frerlerden hiç korkmadı."* -Ö. Seyfettin.

fresk *is. Fr. fresque < İt.* **1.** Yaş duvar sıvası üzerine kireç suyunda eritilmiş madenî boyalarla resim yapma yöntemi. **2.** Bu yöntemle yapılmış duvar resmi.

freze *is. (fre'ze) Fr. fraiser* **1.** Tornacılıkta, bir deliğin ağzını genişletmeye yarayan çelik alet. **2.** Frezeleme işinde kullanılan takım tezgâhı.

frezeci *is.* Teknik resme veya modele uygun her çeşit parçayı freze tezgâhında yapabilen işçi.

frezeleme *is.* Frezelemek işi.

frezelemek *(-i)* Bir parçayı freze tezgâhında işlemek.

fribord *is. İng. free board den.* Bir geminin su yüzünden yukarı kalan bölümü.

frigo *is. (fri'go) Fr. frigo* **1.** Dondurulmuş krema. **2.** *s. argo* Sevimsiz, soğuk (kimse).

frigorifik *s. Fr. frigorigique < Lât.* Soğutma özelliği olan, soğutucu: *Frigorifik vagon.*

frijider *is. Fr. frigidaire (Firma adından)* Buz dolabı, soğutucu.

frijidite *Fr. frigidité tıp* Cinsel soğukluk.

frikik *is. (fri'kik) İng. free-kick sp.* **1.** Serbest vuruş. **2.** *s. argo* Eteğin açılmasıyla bacağın görünmesi. **frikik yakalamak**

argo açık bacak görmek.

friksiyon *is. Fr. friction* Ovma, ovuşturma.

frisa *is. (fri'sa) Yun.* Tütünleme suretiyle kurutulmuş ringa balığı.

frişka *is. (fri'şka) İt. fresco den.* Yelkeni dolduramayacak kadar hafif rüzgâr.

fritöz *is. Fr. friteuse* Patases kızartmaya yarayan özel kap.

friz *is. Fr. frise* **1.** Tavandan inerek sahnenin üst kısmını, sahne boyunca kaplayan kısa, dar perde. **2.** *mim.* Eski Yunan ve Roma yapılarında taban kirişi ile çatı arasında kalan, üzeri boydan boya kabartmalarla süslü bölüm, efriz.

→ frize kaplama

frize kaplama *is.* Ağacın yıl halkalarının kaplama yüzeyinde paralel çizgiler hâlinde görülmesiyle elde edilen bir kaplama çeşidi.

früktoz *is. Fr. fructose* Levüloz, meyve şekeri.

fuar *is. Fr. foire* Belli zamanlarda, belli yerlerde ticarî mal sergilemek amacıyla açılan büyük sergi.

fuarcı *is.* Fuar işleriyle uğraşan kimse.

fuarcılık, -ğı *is.* Fuar düzenleme işi.

fuaye *is. Fr. foyer* Bir gösteri veya toplantı binasında, temsil veya toplantı aralarında kullanılan dinlenme yeri.

fuel oil *is. (fyuloyl) İng.* Ham petrolün damıtılması sonunda elde edilen ve yakıt olarak kullanılan ürün, yağ yakıt.

fuhuş, -hşu *is. Ar. fuḥş* **1.** İçinde bulunulan toplumun kurallarına uymayan cinsel ilişkide bulunma; bir veya birkaç kişiyle para karşılığında cinsel ilişkide bulunma. **2.** *esk.* Taşkınlık, aşırı davranış.

fujer *is. Fr. fougère* Eğrelti otu, aşk merdiveni.

fukara *s. (fukara:) Ar. fuḳarā, faḳīr'* in çokluk biçimi **1.** Yoksul, fakir, fıkara: *"Biriktirdiği bütün parasını sadaka olarak fukaraya verir."* -Y. K. Beyatlı. **2.** Zavallı: *"Bu karışık ve çok fukara bir kumpanyaydı."* -H. E. Adıvar. **3.** *is.* Derviş: *Bir Bektaşî fukarası.*

→ fukara babası

fukara babası *is.* Yoksullara yardım etmeyi seven kimse: *"Fukara babası doktor; görmeden yan cebine konan paraya az, çok demeyen doktor."* -R. N. Güntekin.

fukaralık, -ğı *is.* **1.** Yoksulluk, fakirlik: *"Keşke yengem, bizi, fukaralığımızı bu kadar duymadan sevse!"* -Y. Z. Ortaç. **2.** Güçsüzlük: *"Ne fukaralıktan, ne yaşlılığından şikâyet ediyorum."* -R. N. Güntekin.

fukusgiller *ç. is. Lât. T. bot.* Su yosunlarından, gelgitli denizlerin kayalıklara yakın yerlerinde yetişen esmer bir yosun.

ful, -lü (I) *is. Ar. fūl bot.* **1.** Taşkırangillerden, birçok türleri bulunan ağaççık ve bunun güzel kokulu beyaz çiçeği *(Casmin sambac).* **2.** Küçük taneli bir bakla türü.

ful (II) *s. İng. full* **1.** Tam, bütün, eksiksiz: *Gazinolar ful dolmuştu.* **2.** İskambil oyununda benzer kâğıtların bir araya gelmesi.

→ full- time

fular *is. Fr. foulard* **1.** Bir tür ince ipek kumaş. **2.** İpek eşarp: *"Boynuna bulut mavisi bir fular bağlamıştı."* -A. İlhan. *"Oğlanlar gömlekleri, fularları fırlatmış, kan ter içinde uğraşıyorlardı."* -H. Taner.

fule *is. Fr. foulée* Adım aralığı: *Uzun fulelerle alanı adımlıyordu. "Şimdi geniş fulelerle bayır aşağı koşarken, aferin be, hamlamamışız, diyordu."* -H. Taner.

full- time *bk.* fultaym.

fultaym *is. (fu'ltaym) İng. full-time* Tam gün.

fultaymcı *is.* **1.** Tam gün çalışan (kimse). **2.** Tam gün çalışmayı destekleyen (kimse): *"Fultaymcı öğrenciler dışarıda ameliyat yapan bir hocalarının kapısına yazıyı asmışlar."* -F. R. Atay.

fultaymlı *s.* Tam gün çalışmayı kabul eden (kimse): *"Fultaymlı bir profesöre ne kadar tazminat vereceksiniz?"* -F. R. Atay.

fulya *is. (fu'lya) İt. foglia bot.* Nergisgillerden, soğan köklü bir bitki ve bu bitkinin zerrin ve nergis adlarıyla da anılan güzel kokulu çiçekleri *(Narcissus jonquilla).*

→ fulya balığı, fulya balığıgiller

fulya balığı *is. zool.* Fulya balığıgillerden, yan kanatları çok geniş, kuyruğu testere gibi dişli bir balık türü *(Myliobatis aquila).*

fulya balığıgiller *ç. is. zool.* Örnek hayvanı fulya balığı olan omurgalı hayvanlar sınıfı.

funda *is. (fu'nda)* Süpürge otu.

→ funda sıçanı, funda tavuğu, funda toprağı

fundagiller *ç. is. bot.* Fundalar takımından, bayağı funda veya süpürge çalısı, azelya, yaban mersini, koca yemiş gibi çoğu her zaman yeşil birçok çalı ve ağaççığı içine alan bir bitki familyası.

fundalar *ç. is. bot.* Fundagillerle birlikte bunlara benzeyen daha başka familyaları da içinde toplayan bir bitki takımı.

fundalık, -ğı *is.* Funda ile kaplanmış yer: *"Çok geçmeden bölük, arkasında ince bir toz bulutu bırakıp dikenli fundalıklar arasından tespih dizisi gibi aktı."* -A. İlhan.

fundamentalist *is. Fr. fondamentalizm* Fundamentali yanlısı olan kimse.

fundamentalizm *is. Fr. fondamentalisme* Birinci Dünya Savaşı yıllarında Amerika'da ortaya çıkan protestan kökenli dinî akım.

funda sıçanı *is. zool.* Şili ve Peru'da yaşayan kemiriciler takımından bir memeli türü *(Ectadon degus).*

funda tavuğu *is. zool.* Avustralya'da yaşayan tavuksulardan bir kuş türü *(Cathetfurus lathami).*

funda toprağı *is.* Funda yapraklarının çürümesiyle oluşan ve gübre olarak yararlanılan toprak.

funya *is. (fu'nya) İt. fogna* **1.** Top ateşlemeye yarar kapsül. **2.** Topu ateşlemek için falya deliğine konulan araç.

furgon *is. Fr. fourgon* Yolcu katarlarına eklenen yük vagonu.

furta *is. (fu'rta) bk.* farta furta.

furya *is. (fu'rya) İt. furia* Olağandan çok fazla bulunma durumu: *Balık furyası. "O satış furyası içinde herkes birbirine kitabı okuyup okumadığını soruyor."* -N. Cumalı.

fut *is. İng. foot* 30,480 cm'ye eşit olan İngiliz uzunluk ölçü birimi, ayak, kadem. Çoğulu: fit.

futa (I) *is. (fu'ta) Far. fūte esk.* İpekli peştamal: *"Bu şekerler bele bağlanmış ipek futalar içinde dağıtılır."* -B. Felek.

futa (II) *is. İt. fuota* Dar, uzun ve hafif bir yarış kayığı, kik: *"Kayıkhanelerin loş kemerinde kızağa çekilmiş kılıflar içinde futalar."* -Y. Z. Ortaç.

futbol *is. İng. football sp.* Topu, kafa veya ayak vuruşları ile karşı kaleye sokma kuralına dayanan ve on birer kişilik iki takım arasında oynanan top oyunu, ayak topu: *"Bir çayırlıkta futbol oynayan çocuklara hakemlik yaptım."* -S. F. Abasıyanık.

futbolcu *is.* Futbol oyuncusu: *"Hele futbolcuları göklere çıkarmak ölçüsüzlük ve basitlikti."* -H. Taner.

fuzulî *zf.* ve *s. (fuzu:li:) Ar. fużūlī* Yersiz, gereksiz: *"Hemşire tutmak fuzulî masraf, bizler ne güne duruyoruz?"* -A. İlhan.

fücceten *zf. (fü'cceten) Ar. fuc'eten* Birdenbire, ansızın (ölmek). **fücceten gitmek** ansızın ölmek.

fücur *is. (fücu:r) Ar. fucūr bk.* fitne fücur.

füg *is. Fr. fugue müz.* Çok sesli müzikte bir beste: *"Türk romancıları içinde müzikal yapı ve füg sanatı ile romanın yakın ilişkisini de ilk keşfeden o olmuştur."* -H. Taner.

fülûs *is. Ar. fulūs, fuls'* un çokluk biçimi *esk.* Bakır para. **fülûsüahmere muhtaç** çok fakir, beş parası yok, düşkün, zavallı.

füme *is. Fr. fumé* **1.** Duman rengi. **2.** *s.* Bu renkte olan: *Füme çorap.* **3.** *s.* Tütsü ile kurutulmuş (balık, et).

fümerol, -lü *is. Fr. fumerolle* Etkin olmayan dönemlerde, yanardağların ağzından yayılan gaz.

Fürs *öz. is. tar.* Eski Fars halkından

olan kimse.

füru, -u *ç. is. (fürı:) Ar. fürū', fer'* in çokluk biçimi *esk.* **1.** Dallar, kollar, ayrıntılar. **2.** *esk.* Çocuklar, torunlar.

→ ***fürumaye***

fürumaye *is. (furu:ma:ye) Far. furū + māye esk.* Sütü bozuk, mayası bozuk, soysuz.

füsun *is. Far. fusūn esk.* Sihirli, büyülü, afsunlu: *"Bazen titrek sular üstüne garip bir füsunla dökülmüş ışıktan bir servinin serildiği görülürdü."* -A. Ş. Hisar.

füsunkâr *s. (füsunkâ:r) Far. fusūn-kār* Sihirli, büyülü, afsunlu.

fütuhat *ç. is. (fütu:ha:t) Ar. futūḥāt, feth'* in çokluğu olan *futūḥ'* un çokluk biçimi *esk.* Zaferler, fetihler.

fütuhatçı *is.* Fütühat yapan: *"Bütün Rumeli, ruhunun bütün fütuhatçı galeyanı ile Teselya'ya doğru akıyordu."* -Y. K. Beyatlı.

fütur *is. (fütu:r) Ar. futūr esk.* Bezginlik, umutsuzluk, usanç: *"Bu hülya uzaklaştıkça, ruhta zehirli bir fütur husule geliyordu."* -H. C. Yalçın. **fütur etmemek** umursamamak, önemsememek. **fütur getirmek** bezginlik getirmek, bezmek.

fütursuz *s.* Çekinmez, umursamaz: *"Bu kadar fütursuz bir kitleyi ne diye aşağı görüyoruz?"* -Y. K. Beyatlı.

fütursuzca *zf. (fütursu'zca)* Önemsemeyerek, aldırmayarak.

fütürist *is. Fr. futuriste* Gelecekçi.

fütürizm *is. Fr. futurisme* İtalyan şairi Marinetti'nin 1909 yılında yayımladığı bildiri ile ortaya çıkan, yeni hayatı övmek, geleneksel edebî kuralları yıkmak amacını güden ve Dadacılık, gerçek üstücülük gibi akımlara öncülük etmiş olan edebiyat çığırı, gelecekçilik.

fütüroloji *is. Fr. futurologie* Gelecek bilimi.

fütüvvet *is. Ar. futuvvet esk.* Dinî ve meslekî birlik, esnaf teşkilâtı.

füze *is. (fü'ze) Fr. fusée* İtiş gücü, bir yanıcı ve bir yakıcı maddenin sürekli olarak yanmasından doğan hareket ettirici öge.

→ ***füzeatar, füzesavar***

füzeatar *is. Fr. fusée + T. atar ask.* II. Dünya Savaşından bu yana otomatik mermiler atan bazı silâhlara verilen ad.

füzen *is. Fr. fusain* **1.** Resim çizerken kullanılan, taflan çubuklarından yapılan kalem, kömür kalem. **2.** Kömür kalemle yapılmış resim.

füzesavar *is. Fr. fusée + T. savar ask.* Saldırı nitelikli füzeleri etkisiz duruma getirmek amacıyla üretilen savunma sistemi.

füzyometre *is. Fr. fusiomètre* Erime ısısını ölçmeye yarayan cihaz.

füzyon *is. Fr. fusion* Birleşme, kaynaşma.

G

g, G **1.** Türk alfabesinin sekizinci harfi. *Ge* adı verilen bu harf ses bilimi bakımından ince ünlülerle ön damak, kalın ünlülerle art damak patlayıcı ünsüzlerinin ötümlülerini gösterir. **2.** *müz.* Nota işaretlerini harflerle gösterme yönteminde sol sesini bildirir.

Ga *kim.* Galyum'un kısaltması.

-ga / -ge Fiilden isim türeten ek: *dalga, bil-ge, süpür-ge.*

gabardıç, -cı *is. gabardıç < kaba ardıç hlk.* Yaşlı ardıç ağacı: *"Garabaş koyunu güde güde getirdim / Getirdim de gabardıcın önüne yatırdım."* -Halk türküsü.

gabardin *is. Fr. gabardine* **1.** Sık dokunmuş bir tür ince yünlü veya pamuklu kumaş. **2.** Su geçirmeyen kumaştan yapılmış reglân pardösü: *"Yeşile çalan gabardin pardösüsünü kaptığı gibi fırladı."* -T. Buğra.

gabari *is. Fr. gabarit* **1.** Bazı eşyaya verilmesi gereken boyutları, yan görüşü çizmeye, hazırlamaya veya denetlemeye yarayan örnek. **2.** Motorlu veya motorsuz taşıtların köprü vb. altından rahatça geçebilmeleri için en yüksek boyutları belirten ölçüler. **3.** *mim.* Bir binanın yöre imar dairesinin öngördüğü azamî yüksekliği.

gabavet *is. (gaba:vet) Ar. ġabāvet esk.* Anlayışsızlık, kalın kafalılık: *"... doktorasının bitmesi uzun sürdüğü için düşmanları tarafından gabavetle itham edilirdi."* -Y. K. Beyatlı.

gabi *s. (gabi:) Ar. ġabī esk.* Anlayışsız, ahmak, ebleh, kalın kafalı: *"Haftanın kaç günü, günün kaç saat olduğunu bilmeyecek kadar gabi olan sütnine yalanlar uydurarak dolabını yiyecekle dolduruyordu."* -R. N. Güntekin.

gabilik, -ği *is. esk.* Anlayışsızlık, ahmaklık, kalın kafalılık.

gabin *is. (ga:bin) Ar. ġābin esk.* **1.** Alış verişte satın alınan mala ödenen karşılığın, malın değerinden çok fazla olması, alış verişte hile yapma. **2.** *huk. esk.* Edimler arasında açık oransızlık.

Gabonlu *öz. is.* ve *s.* Afrika'daki Gabon halkından olan kimse.

gabro *is. (ga'bro) İt. gabbro jeol.* Renkli minerallerden (amfibol, piroksen ve olivin) oluşan bir tür iri taneli kaya.

gabya *is. (ga'bya) İt. gabbia den.* Ana direklerin üzerine sürülen çubuklara ve ana direklerin üstlerinde bulunan serenlere verilen ad.

gabyacı *is. den.* Yelkenli gemilerde yelken, arma, seren ve bütün bunlara ait her tür işi yapan görevli, gabyar.

gabyar *is. den. bk.* gabyacı.

gabya yelkeni *is.* Ana yelkenler üzerindeki yelkenler.

gacı *is. bk.* gaco.

gacırdama *is.* Gacırdamak işi.

gacırdamak *(nsz)* Tedirginlik veren, kulak tırmalayıcı ve düzensiz ses çıkarmak: *"Kürekler yağlanmamış olmalı. Deniz yükseldi mi gacırdıyor, sonra gucurduyor deniz alçalırken."* -Z. Selimoğlu.

gacırdatma *is.* Gacırdatmak işi.

gacırdatmak *(-i)* Gacırdamasına sebep olmak.

gacır gacır *zf.* Gacır gucur.

gacır gucur *zf.* Sert cisimlerin çarpıştıklarında, birbirine sürtündüklerinde çıkan çirkin ve kulak tırmalayıcı sesi belirtmek için kullanılır: *Bostan dolabı gacır gucur dönüyordu.* **gacır gucur etmek** gacır gucur

ses çıkarmak.

gacırtı *is.* Gacırdarken çıkan ses.

gaco *is. argo* **1.** Kadın, dost, sevgili, metres: *"Ben gaco taşımam."* -R. N. Güntekin. **2.** Torik yavrusu.

-gaç / -geç; -kaç / -keç Fiillerden isim türeten ek: *bur-gaç, süz-geç, kıs-kaç, yüz-geç* vb.

gaddar *s. (gadda:r) Ar. ġaddār* Acıması olmayan, başkalarına haksızlık eden, merhametsiz, katı yürekli, insafsız davranan, kıyıcı: *"Onu sevenler, farkında olmadan, acı, insafsız ve gaddar bir sevginin zindanı içinde eziyor, sıkıyor, boğuyorlardı."* -S. Ayverdi. **gaddar olmak** acımasız, haksız, insafsız davranmak.

→ ***gaddar gaddar***

gaddarca *s.* ve *zf. (gadda'rca)* Gaddara yakışır (biçimde), insafsızca: *"Bunu nasıl gaddarca kullandığımı adamlarımdan bile iyi biliyorsun."* -T. Buğra.

gaddar gaddar *zf.* Acımasız bir biçimde, gaddarca: *"Yan dönüyor, omzunun üstünden kömür gözleriyle gaddar gaddar bakıyordu."* -T. Buğra.

gaddarlık, -ğı *is.* Gaddar olma durumu, kıyıcılık: *"Bütün gaddarlığı yanında, çocuk kalmış bir tarafı da vardı."* -H. Taner. **gaddarlık etmek** gaddarca, insafsızca davranmak, kıyıcılık etmek.

gadir, -dri *is. Ar. ġadr esk.* **1.** Haksızlık etme, zarar verme. **2.** Acımasızlık, merhametsizlik, kıygı. **gadre uğramak** haksız davranışlarla karşı karşıya gelmek: *"Önce kendini gadre uğramış sanan Nahit rolünü öğrenince utandı."* -T. Buğra.

→ ***gadretmek***, ***gadrolmak***, ***gadrolunmak***

gadirlik, -ği *is. hlk.* Kıygı, gadir: *Ona çok gadirlik oldu.*

gadolinyum *is. (gadoli'nyum) Fr. gadolinium (Fin bilgini Gadolin'in adından) kim.* Atom numarası 64, atom ağırlığı 156,9 olan, yüksek ısıda eriyen, birtakım tuzları bilinen, parlak gri renkte katı element. Kısaltması Gd.

gadretme *is.* Gadretmek işi.

gadretmek *(-e) Ar. ġadr + T. etmek esk.* Haksızlık etmek.

gadrolma *is.* Gadrolmak işi veya durumu.

gadrolmak *(-e) Ar. ġadr + T. olmak esk.* Haksızlığa uğramak.

gadrolunma *is.* Gadrolunmak işi veya durumu.

gadrolunmak *(-e) Ar. ġadr + T. olunmak esk.* Haksızlığa uğratılmak.

gaf *is. Fr. gaffe* Yersiz, beceriksiz, zamansız söz veya davranış, patavatsızlık pot: *"Gerçekçi olmayışı yüzünden, bugün bize tarihî gaf olarak görülen atılımlarla, bu çizgi hayli gölgelenmiştir."* -H. Taner. **gaf yapmak** bilmeden, yersiz bir davranışta bulunmak veya başkasını incitecek söz söylemek, pot kırmak, çam devirmek: *"Sesinde ve tavrında hiçbir değişiklik olmamasına rağmen bir gaf yaptığımı zannederek kulaklarıma kadar kızardım."* -R. N. Güntekin.

gaffar *is.* ve *s. Ar. ġaffār esk.* Kullarının günahlarını affeden, bağışlayan, bağışlayıcı anlamında Allah'ın isimlerinden biri.

gafil *s. (ga:fil) Ar. ġāfil esk.* Çevresindeki gerçekleri görmeyen, sezmeyen, bilgisiz, dalgın (kimse): *"Ben gafil bir kız değilim."* -A. Gündüz. *"Gafil, bil ki yalnız şimdinin değeri var."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **(birini) gafil avlamak** umulmadık, beklenmedik bir zamanda yakalamak, zor duruma düşürmek: *"Nasıl sinsice yaklaşmıştı, düşmanlarını nasıl gafil avlamıştı?"* -C. Meriç. **gafil avlanmak** beklenmedik bir sırada yakalanmak, habersiz ve hazırlıksız bir anda bir olayla karşılaşmak, zor duruma düşürülmek: *"Atatürk bizden ayrılınca öbür sınıflara da girmiş. Fakat onlar bizim gibi önceden hazırlanmadıklarından gafil avlanmışlar."* -H. Taner.

→ ***gafilâne***

gafilâne *s.* ve *zf. (ga:filâ:ne)* Dikkatsizlikle, gafletle yapılan, gaflet içinde bulunan kimseye yakışan biçimde.

gafillik, -ği *is.* Gafil olma durumu, gaflet. **gafillik etmek** çevresindeki gerçekleri görmemek, sezmemek.

gaflet *is. Ar. ġaflet esk.* Dalgınlık, dikkatsizlik, boş bulunma, aymazlık, dalgı, ihtiyatsızlık. **gaflet basmak 1)** dalgın, dikkatsiz bir durumda bulunmak; **2)** uykusu gelmek.

→ ***gaflet uykusu***

gaflet uykusu *is. mec.* Dalgınlıktan ileri gelen uyuşukluk: *"Emir Süleyman ancak o zaman gaflet uykusundan uyanabilmişti."* -F. F. Tülbentçi.

gafur *is.* ve *s. (gafu:r) Ar. ġafūr* Çok bağışlayıcı ve merhamet eden, sayan anlamında Allah'ın sıfatlarından biri.

gag *is. İng. gag sin.* Oyuna komiklik ve neşe katan beklenmedik söz veya hareket, gülüt.

gaga *is.* **1.** Genel olarak kuşlarda ağzın bir uzantısı durumunda olan, biçim ve büyüklüğü değişik, boynuz yapısında, katı ve çıkıntılı organ: *"... ak güvercin sekinin üstündeki leğene başını sokup gagasını suya değdirir değdirmez insan suretine giriveriyor."* -N. Araz. **2.** *argo* Ağız: *Gaganı kapa!* **gagasından yakalamak** *mec.* bir kimseyi karşı koyamayacak duruma getirmek.

→ ***gagaburun***, ***gaga burun***

gagaburun *is. den.* Baş bodoslaması gagayı andırır biçimde yapılmış ticaret yelkenlisi.

gaga burun *s.* Burnu uzun ve aşağıya doğru kıvrık olan (kimse).

gagalama *is.* Gagalamak işi.

gagalamak *(-i)* **1.** (kuş) Gagasıyla yemi toplamak. **2.** (kuş) Gaga ile vurup ısırmak: *"Zavallıları suya gitmesinler diye az mı gagalamıştı."* -S. F. Abasıyanık. **3.** *mec.* Azarlamak, hırpalamak: *"... bu sır, yırtıcı bir kuş gibi gagalaya gagalaya ciğerini parçalamış bitirmişti."* -A. İlhan.

gagalanma *is.* Gagalanmak işi: *"Hakikaten acının, korkunun, zulüm görmenin, dayak yemenin, gagalanmanın, didiklenmenin pek başka bir lezzeti var."* -Ö. Seyfettin.

gagalanmak *(nsz)* **1.** Gagalamak işi yapılmak. **2.** *mec.* Azarlanmak, hırpalanmak.

gagalaşma *is.* Gagalaşmak işi.

gagalaşmak *(nsz, -le)* **1.** (kuşlar için) Birbirini gagalamak. **2.** Birbirini gagalayarak oynaşmak.

gagalı *s.* **1.** Gagası olan. **2.** *den.* Gaga burun.

→ ***gagalı memeli***, ***gagalı memeliler***

gagalı memeli *is. zool.* Tek deliklilerin gagalı memeliler familyasından, vücudu yumuşak tüylerle kaplı, eti yenen, Avustralya ve Tasmanya ırmaklarında yaşayan bir memeli türü, ornitorenk *(Ornithorhynchus anatinus).*

gagalı memeliler *ç. is. zool.* Örnek türü gagalı memeli olan, tek delikliler takımının bir familyası.

gagamsı *s. anat.* Gagayı andıran, gagaya benzeyen: *Gagamsı çıkıntı.*

Gagavuz *öz. is.* Büyük çoğunluğu Moldovo'da, az bir kısmı Deliorman, Dobruca, Beserabya ve Ukrayna'da oturan Ortodoks Türk halkı veya halktan olan kimse.

Gagavuzca *öz. is. (gagavu'zca)* Gagavuz Türkçesi.

gâh *bağ. (gâ:h) Far. gāh bk.* kâh.

gâhî *zf. (gâ:hi:) Far. gāhī esk.* Bazen, ara sıra.

gâhîce *zf. (gâ:hi:ce)* Zaman zaman.

gaile *is. (ga:ile) Ar. ġā'ile* **1.** Sıkıntı, dert, keder, üzüntü: *"Küçücük yaşta büyüklüğün olanca gaileleri kendi üzerlerine yığılmış kimseler görülür."* -A. Mithat. *"Obanın gailesinde dalıp Cemo'yu unuttuğunu sanarak boşuna sevinmişim."* -K. Bilbaşar. **2.** Uğraştırıcı, pürüzlü iş, yük: *"Otuz iki senelik bir saltanatın bin bir gailesi ve bu en son yıllarda geçirdiği ağır hastalığın tesiri yüzünden o, kendisini çok yorulmuş, yıpranmış, çökmüş hissediyordu."* -N. S. Örik. **3.** İstenmeyen durum, baş belâsı. **gaile açmak** sıkıntı yaratmak, üzüntü vermek: *"Devletin başına sayısız gaileler açmak yolunda hiçbir fırsatı kaçırmadı."* -S. Ayverdi.

gaileli *s. (ga:ileli)* **1.** Başa dert olan, üzüntü veren, gaile çıkaran: *Çok gaileli bir*

iş. **2.** Sıkıntısı olan, dertli: *Ne gaileli başım var.*

gailesiz *s. (ga:ilesiz)* **1.** Gaile çıkarmayan: *Gailesiz iş.* **2.** Gailesi olmayan, dertsiz, huzurlu, dinç: *Gailesiz baş olmaz.*

gailesizlik, -ği *is.* Gailesiz olma durumu, dertsizlik.

gaip, -bi *s. (ga:ip) Ar. ġā'ib* **1.** Göz önünde olmayan, hazır bulunmayan, nerede olduğu bilinmeyen. **2.** *gr. esk.* Üçüncü kişi. **3.** *is.* Görünmez âlem: *Gaipten bir ses geldi.* **gaipten haber vermek** (kendisinde manevî güç olduğuna inanılan kimse) gelecekte neler olacağından veya bilinmeyen âlemden haber vermek.

gaiplik, -ği *is.* **1.** Gaip olma durumu. **2.** *huk.* Bir kimsenin ölüm tehlikesi içinde kaybolması veya kendisinden uzun süre haber alınmaması sonucu yargıç kararı ile kişiliğine son verilmesi.

gaita *is. (ga:ita) Ar. ġā'iṭa* İnsan dışkısı.

gak *is.* Karganın çıkardığı ses.

gaklama *is.* Gaklamak işi.

gaklamak *(nsz)* (karga) Gak diye ses çıkarmak.

gala *is. (ga'la) İt. gala* **1.** Resmî bir törenden sonra verilen büyük ve gösterişli şölen. **2.** Genellikle resmî giysilerle gidilen, bir temsilin ilk oynanışı veya bir filmin ilk gösterilişi: *"Yalnız bir gece için ecnebilere verdiği bir Kontes Maritza galasını da hiç unutamazdı."* -H. Taner.

galaksi *is. Fr. galaxie astr.* Gök adası.

galalit *is. Fr. galalithe* Arı kazeinden oluşan ve birçok işte kullanılan plâstik bir madde.

galat *is. Ar. ġalaṭ esk.* Yanlış (kelime veya söz): *"Bu garip his galatının adını hasret değil, alışkanlık koymuştu."* -P. Safa.

→ galatıhis, galatımeşhur

galatıhis, -ssi *is. (gala'tıhis) O. T. < Ar. ġalaṭ-i ḥiss esk.* Duygu yanılması, yanılsama.

galatımeşhur *is. (gala'tımeşhur) O. T. < Ar. ġalaṭ-i meşhūr esk.* Yaygın yanlış.

gale *Fr. galet* İçerisinde kalıp yapılan üç tarafı kaplı, bir tarafı açık tepsi şeklinde dizgi aleti.

galebe *is. Ar. ġalebe* **1.** Yenme, yengi: *"Böyle giderse tamamıyla galebe ümit ettiğini haber veriyordu."* -P. Safa. **2.** Üstünlük, çokluk: *"Abdülhak Hamid'in Kemal'e galebesi şerrin hayra galebesi demekti."* -Y. K. Beyatlı. **galebe çalmak 1)** yenmek: *"Kocanın münasebeti her türlü cazibesini kaybettiği gün rakibine galebe çaldığına emin olabilirsin."* -H. C. Yalçın. **2)** üstün gelmek, baskın çıkmak: *"Kadıncağızın gönlü gence kayıyordu. Fakat neticede akıl ve mantık tarafı galebe çaldı."* -R. N. Güntekin.

galenit *is. Fr. galenite jeol.* İçinde doğal kurşun bulunan sülfür.

galeri *is. Fr. galerie* **1.** Bir yapının birçok bölümlerini aynı katta birbirine bağlayan içten veya dıştan yapılmış geniş geçit: *"Loşluğunu ışıklar bile gidermeyen koyu mavi bir uzun galeriye girdik."* -R. E. Ünaydın. **2.** Sanat eserlerinin veya herhangi bir malın sergilendiği salon: *Resim galerisi. "Hilmi Beyin evi, bir sanat ve ihtişam galerisi değildi."* -S. Ayverdi. **3.** Maden ocaklarında açılan yer altı yolu.

galerici *is.* Galeri işleten kimse.

galeta *is. (gale'ta) İt. galletta* Fırında iyice pişirilerek kurutulan çeşitli biçimde peksimet.

→ galeta unu

galeta unu *is.* Galetadan veya kızarmış ekmek kabuğundan yapılan un.

galeyan *is. (galeya:n) Ar. ġaleyān esk.* **1.** Kaynama. **2.** Coşma: *"Bu uzvî acı, onu galeyanın son raddesine getirerek ağlattı."* -P. Safa. **galeyan etmek 1)** kaynamak; **2)** coşmak: *"Bunu düşündükçe galeyan eden arzusu, can sıkıntısını artırıyordu."* -P. Safa. **galeyana gelmek** coşmak, hiddetlenmek: *"... bir an çalgılar sustu, herkes şaşırmıştı, kimse padişahın birdenbire galeyana gelmesinin sebebini bilmiyordu."* -F. F. Tülbentçi. **galeyana getirmek** coşturmak.

galeyanlı *s.* Galeyana gelmiş olan: *"Kimi yüzü kıpkırmızı kesilmiş, kimi ayağa kalkarak, hayatî bir meseleyi münakaşa ediyorlarmış gibi hepsi galeyanlı..."* -P. Safa.

gali *is. (ga'li) Fr. galie den.* **1.** Alçak ve altı düz gemi. **2.** *den.* Gemilerin üst güvertelerinde ve palavralarında bulunan mutfak.

galiba *zf. (ga:liba:) Ar. ġālibā* Görünüşe göre, sanılır ki, anlaşılan: *"Benim adımı işitince, şöyle bir durdu, galiba beni tanımış olacak."* -M. Ş. Esendal.

galibarda *is. (galiba'rda) İt. (Garibaldi'nin adından)* Mora çalan kırmızı: *"Gelin görün ki, bu yazıların yararlığını, sevimsiz galibarda renginin tatsızlığını anlayanların sayısı da azdı."* -S. Birsel.

galibiyet *is. (ga:libiyet) Ar. ġālibiyyet* Yenme, yengi.

galip, -bi *is.* ve *s. (ga:lib) Ar. ġālib* Bir yarışma, karşılaşma, çatışma vb. sonunda yenen, üstün gelen, başarı kazanan: *"Bunlar galipler tarafından haksızca esir edilmiş vatandaşlardı."* -A. Gündüz. **galip gelmek** yenmek, üstün gelmek.

galiz *s. (gali:z) Ar. ġalīẓ* Kaba ve çirkin, iğrenç.

galon *is. İng. gallon* **1.** Anglosaksonların kullandığı yaklaşık 4,5 litrelik bir tür ölçü birimi. **2.** Çoğunlukla akaryakıt vb. sıvı maddeleri taşımada kullanılan, silindir biçiminde, metalden büyük kap: *"Sonunda şarap galonunu başından aşağı boşaltıvermişti."* -S. F. Abasıyanık. **3.** Boya sanayiinde kullanılan beş litrelik ambalâj.

galoş *is. Fr. galoche* **1.** Tabanı tahtadan yapılmış deri ayakkabı: *"İşlemeli yün çorapları ve galoşları hâlâ ayağında idi."* -T. Buğra. **2.** Sağlık kurumlarında ve özellikle hastahanelerde özel bölümlere girerken ayakkabıya geçirilen ince ve şeffaf korumalık.

galsame *is. Ar. galṣāma zool.* Solungaç.

galvaniz *is. Fr. galvanise (Galvani'nin adından) tek.* **1.** "Galvanizlenecek parçanın batırıldığı erimiş çinko banyosu" anlamına gelen **galvaniz banyosu** teriminde geçer. **2.** *tek.* Üzeri değerli madenlerle kaplanacak bir bakır levhanın batırıldığı altın, gümüş veya plâtin banyosu.

→ galvaniz banyosu

galvaniz banyosu *is.* Galvanizlenecek parçanın batırıldığı erimiş çinko banyosu.

galvanizci *is.* Madenî parçaların sıcakta daldırma yöntemiyle galvanizlenmesinde kullanılan erimiş çinko banyosunu hazırlamak ve denetlemekle görevli işçi.

galvanize *s. Fr. galvanisé tek.* Paslanmaktan korumak için erimiş çinkoya batırılarak kaplanmış (nesne).

galvanizleme *is. tek.* Galvanizlemek işi.

galvanizlemek *(-i) tek.* Madenî bir parçayı paslanmaktan korumak için galvaniz banyosunda erimiş çinko ile kaplamak.

galvanizlenme *is.* Galvanizlenmek işi.

galvanizlenmek *(nsz)* Galvanizlemek işi yapılmak.

galvanizletme *is.* Galvanizletmek işi.

galvanizletmek *(-i)* Galvanizle kaplatmak.

galvanizli *s.* Galvanizlenmiş (madde).

galvanizm *is. Fr. galvanisme (fizikçi Galvani'nin adından) fiz.* Canlı organizmalarda doğru akımın etkisi olayı.

galvano *is. Fr. galvano, galvanotype < İt. galvano* Elektroliz yoluyla yapılmış resim klişesi.

galvanokoter *is. Fr. galvanocautère < İt. tıp* Elektrikle kızdırılan dağlağı.

galvanometre *is. (galvanome' tre) Fr. galvanomètre fiz.* Mıknatıslı iğnede oluşan sapmaları gözlemek yoluyla elektrik akımının şiddetini ölçmeye yarayan cihaz.

galvanoplâsti *is. Fr. galvanoplastie fiz.* İçinde herhangi bir maden erimiş bulunan bir sıvıya, istenilen eşyayı daldırıp sıvıdan elektrik akımı geçirmek yoluyla o eşyayı bir maden tabakasıyla kaplama işlemi.

galvanoskop, -bu *is. Fr. galvanoscope* Manyetik bir ibre yardımıyla elektrik akı-

mının varlığını veya yönünü gösteren cihaz.

galvanotip *is. Fr. galvanotype* Galvanoplâsti yoluyla hazırlanan ve tipo baskıda kullanılan kabartma klişe.

galvanotipi *is. Fr. galvanotypie* Tipografik klişeleri çoğaltmada kullanılan galvanoplâsti.

galyot *is. Fr. galiote den. esk.* Başı ve kıçı çok yuvarlak gulet tipinde, altı düz bir gemi.

galyum *is. (ga'lyum) Fr. gallium kim.* Çok seyrek bulunan, alüminyumu andıran, yoğunluğu 5,9, atom ağırlığı 69,72 olan, 29,8 C° de eriyen element. Kısaltması Ga.

gam (I) *is. Ar. ġamm* Tasa, kaygı, üzüntü: *"Bana derler gam yükünü sen götür / Benim yük götürür dermanım mı var?"* -Karacaoğlan. **gam çekmek** tasalanmak, kaygılanmak, üzülmek: *"Gam çekme güzel, nasılsa baharın sonu yazdır."* -F. N. Çamlıbel. **gam yememek** tasa etmemek, kaygılanmamak, üzülmemek: *"Şu anda bile ölsem gam yemem."* -H. Taner.

gam (II) *is. Fr. gamme müz.* Sekiz notanın kalın sesten inceye veya inceden kalına gitmek üzere sıralanmış dizisi. Do, re, mi, fa, sol, lâ, si, do veya do, si, lâ, sol, fa, mi, re, do: *"Sonra, titrek titrek, ilk gamlarını sıraladığı piyanoyu hatırlıyor, do, re, mi, fa, sol..."* -A. İlhan. **gam yapmak** gam biçiminde deneme ve alıştırmayı çalgı veya sesle uygulamak.

gama *is. (ga'ma) Yun. gamma < İbr.* Yunan alfabesinin üçüncü harfi (γ).

→ ***gama ışınları***

gamaglobülin *is. Fr. gammaglobuline biy.* Kanda, lenfte, safrada vb. de bulunan bir protein türü.

gama ışınları *ç. is. fiz.* Radyoaktif cisimler tarafından yayılan ve x ışınlarından daha kısa dalgalı olan ışınlar.

gamalı *s.* Bazı eski dinlerin ve Nazizmin sembolü olan, uçları Yunancanın gama harfi biçiminde kırılmış (haç): *Gamalı haç.*

gamba *is. İt.* İyi toplanmamış halat veya zincirlerde ortaya çıkan dolaşıklık, burulma.

gambot *is. İng. gunboat den.* Birkaç topu olan bir çeşit küçük ve hafif savaş gemisi.

gamet *is. Fr. gamète biy.* Erkek veya dişi üreme hücresi: *Hayvanlarda sperma hayvancığıyla yumurtacık birer gamettir.*

gametli *s.* Gameti olan, gamet oluşturan: *Gametli bitkiler.*

gamlanma *is.* Gamlanmak işi.

gamlanmak *(-e)* Tasalanmak, üzüntü duymak, kaygılanmak.

gamlı *s.* **1.** Kaygılı, tasalı: *"Babası onun bu taşkın hareketine gamlı gözlerle bakıyordu."* -P. Safa. **2.** Sıkıntı veya üzüntü veren.

gamlılık, -ğı *is.* Gamlı olma durumu.

gamma *is. bk.* gama.

gammaz *s.* ve *is. Ar. ġammāz* Söz getirip götüren, arkadan çekiştiren, ara bozucu, fitneci, kovcu.

gammazlama *is.* Gammazlamak işi, kovlama.

gammazlamak *(-i, -e)* Birinin yaptığı işi, söylediği sözü yermek, kötülemek, birisini yerip çekiştirmek, kovlamak: *"Ona, Celâl seni müdüre gammazlıyor, haberin olsun, dedi."* -P. Safa.

gammazlanma *is.* Gammazlanmak işi.

gammazlanmak *(nsz)* Gammazlamak işi yapılmak, kovlanmak.

gammazlık, -ğı *is.* Gammazın işi, fitnecilik, kovculuk.

gamsele *is. (gamse'le) İt.* Geçirmez kauçuklu yağmurluk.

gamsız *s.* **1.** Üzüntüsü olmayan: *"Sesi taze, pürüzsüz ve gamsızdı."* -C. Uçuk. **2.** *mec.* Olayları kendine dert etmeden geçiştiren, aldırış etmeyen, tasasız: *"Zavallı anneciğin çok şen, güler yüzlü, gamsız bir kadındı."* -M. Yesari.

gamsızlık, -ğı *is.* Gamsız olma durumu, tasasızlık.

gamze *is. Ar. ġamze* **1.** Bazı insanların çenelerinde, yanaklarında doğal olarak bulunan veya güldükleri zaman görülen küçük çukur: *"Böyle gülümsediği zaman ağzının iki yanında iki şirin gamze belirirdi."* -H. Taner. **2.** *esk.* Yan bakış, göz süzme, sitemli bakma: *"Elif kaşlarını çatar / Gamzesi sineme batar."* -Karacaoğlan.

-gan / -gen; -kan / -ken Fiillerden sıfat türeten ek: *sıkıl-gan, üşen-gen, çalış-kan, dövüş-ken* vb.

Ganalı *öz. is.* ve *s.* Batı Afrika'daki Gana'da yaşayan veya Gana halkından olan kimse.

gang *is. Fr. gangue jeol.* **1.** Bir maden cevherini, bir değerli taşı saran değersiz madde. **2.** *jeol.* Maden cevher damarının işletilemeyen değersiz bölümü.

gangama teknesi *is.* Dibi tarayarak sünger avcılığında kullanılan tekne türü.

gangliyon *is. (ganglion) Lât. anat.* **1.** Sinirlerde ve lenf damarlarında yer yer ortaya çıkan yuvarlak şişlik. **2.** Merkezî sinir sistemi dışında bulunan hücre gövdelerinin oluşturduğu kitle.

gangster *is. (ga'ngster) İng. gangster* **1.** Yasa dışı işler yapan çete üyesi. **2.** *mec.* Herhangi bir çıkar için her türlü kötülüğü yapan kimse.

gangsterlik, -ği *is.* Gangster olma durumu: *Yasalar gangsterliği önler.*

gani *s. (gani:) Ar. ġanī esk.* **1.** Zengin, varlıklı: *"Sen bir gani sultansın canlar içinde cansın."* -Yunus Emre. **2.** Bol.

→ ***gani gani, gani gönüllü***

gani gani *zf.* Bol bol: *Allah gani gani rahmet eyleye.*

gani gönüllü *s.* Cömert, eli açık.

ganimet *is. (gani:met) Ar. ġanīmet* **1.** Savaşta düşmandan zorla ele geçirilen mal. **2.** Bir rastlantı sonucu ele geçen kazanç veya imkân. **3.** Yağma sonrasında elde kalan mal, çalıntı.

ganyan *s.* ve *is. Fr. gagnant* **1.** At yarışlarında birinciliği kazanan (at). **2.** *s.* Bu at için alınan bilet. **ganyan oynamak** bir at yarışında resmî programda yer alan atın numarasını taşıyan bileti alarak onun birinci gelmesi tahmini üzerine para yatırmak.

gar *is. Fr. gare* Yolcu ve eşya ulaşımını sağlamak için demir yolu ile ilgili birçok kuruluşun bulunduğu yer: *"Bu beylerle Selânik garının civarında bazı bahçelerden geçerek gidiyorduk."* -Y. K. Beyatlı.

garabet *is. (gara:bet) Ar. ġarābet* Yadırganacak yönü olma, gariplik, tuhaflık: *"Bu kızda izahı güç bir garabet var."* -P. Safa.

garaip, -bi *ç. is. (gara:ip) Ar. ġarā'ib, ġarībe'* nin çokluk biçimi *esk.* Görülmemiş, şaşılacak şeyler, işitilmemiş olaylar.

garaj *is. Fr. garage* **1.** Otomobil, vagon gibi taşıtların konulduğu üstü örtülü yer: *"Ben arabayı garaja bırakıp şimdi döneceğim."* -C. Uçuk. **2.** Otomobillerin bakım ve onarımının yapıldığı yer: *"Önce arabayı servis garajına çektik."* -Ç. Altan. **3.** Şehirler arası yolcu otobüslerine hareket ve varış noktası olarak belediyelerce ayrılan yer, otogar.

garajcı *is.* Otomobil, otobüs gibi taşıtları belli bir süre barındıracak kapalı yer sağlayan, gereğinde bakım ve onarımlarını yaptıran işletmeci: *"O ara garajcı ile de araları açıldığından tiyatroculuk oyununu bırakıp dergicilik oyununa geçtiler."* -H. Taner.

garamî *s. (gara:mi:) Ar. ġarāmī esk.* Düşünceden çok, canlı duygulara ve aşka dayanan (sanat eseri).

garanti *is. Fr. garantie* **1.** Güvence, inanca, teminat: *"Hatice'nin garantisi altında işini yürütmekten başka bir şeye bakmıyordu."* -T. Buğra. **2.** *zf.* Kesinlikle, kesin olarak, ne olursa olsun. **(bir şeyi) garanti etmek 1)** o şeyle ilgili olarak güvence vermek; **2)** bir işin gerçekleşmesi için gerekli önlemleri almak. **garanti vermek** güvence altına almak: *"Bu konuda size bütün ciddiyetimle garanti verebilirim."* -M. Yesari.

garantileme *is.* Garantilemek işi.

garantilemek *(-i)* Bir işin gerçekleşmesi için gereken önlemleri almak, sağlama bağlamak: *"Partilerin üstünde kalan Şah da durumunu böylece garantilerdi."* -H. Taner.

garantili *is.* Garantisi olan, güvenceli.

garantisiz *is.* Garantisi olmayan, güvencesiz.

garantör *is. Fr. garanteur* Güvence veren ve bunun gerçekleşmesini gözeten ve denetleyen kimse, kuruluş veya devlet.

garaz *is. Ar. ġaraż* **1.** Hedef, amaç, maksat. **2.** Birine karşı güdülen kötülük etme isteği, kin, düşmanlık: *"Bağnaz, şu yahut bu düşünceye değil, düşünen kişiye, düşünmeye garazdır."* -N. Ataç. **garaz (veya garez) bağlamak** birine karşı düşmanlık beslemek: *"Bana garaz bağladığını seziyorum."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **(birine) garazı (veya garezi) olmak** birine karşı kötülük, kin beslemek.

garazkâr *s. (garazkâ:r) Ar. ġaraż + Far. -kâr esk.* Garaz bağlayan: *"Halet Efendi akıllı, iktidarlı, cerbezeli, gururlu, insafsız, garazkâr bir adamdı."* -A. Ş. Hisar.

garazkârlık, -ğı *is.* Garaz bağlama durumu.

garazlı *s.* Düşmanlık besleyen, kin güden, garazı olan: *"Güzellik ilâhesi değildiler ama bu garazlı çirkinleştirmeler çok ileri gidiyordu."* -H. Taner.

garazsız *s.* Düşmanlık beslemeyen, garazı olmayan.

→ garazsız ivazsız

garazsız ivazsız *s.* Hiçbir gizli maksat gütmeden.

garbî *s. (garbi:) Ar. ġarbī esk.* Batı yönünde olan, batı ile ilgili, batıya özgü olan; batı.

garç gurç *zf.* Birbirine sürtünen nesnelerin çıkardığı ses. **garç gurç etmek** garç gurç diye ses çıkarmak.

gard *is. Fr. garde sp.* Eskrim, boks gibi oyunlarda korunma için alınan durum.

gardenparti *is. (ga'rdenparti) İng. gardenparty* Bir bahçede veya parkta yapılan davet.

gardenya *is. (garde'nya) Fr. gardénia bot.* **1.** Kök boyasıgillerden, sıcak bölgelerde yetişen bir ağaç veya ağaççık cinsi *(Gardenia).* **2.** Bu ağaççığın güzel kokulu çiçeği.

gardıfren *is. Fr. garde-frein* Trenlerde vagon frenlerini işleten kimse.

gardırop, -bu *is. Fr. garde-robe* **1.** Giysi dolabı veya yeri: *"Nevin gardıroptaki boş bavulu aldı, üç beş parça eşyasını doldurdu."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Bir kişinin sahip olduğu bütün giysileri, giysi takımları.

gardıropçu *is. esk.* Giydirici.

gardiyan *is. İt. guardiano < Cerm.* Ceza evlerinde düzeni, tutukluların yasalara uygun biçimde davranmalarını sağlamakla görevli kimse: *"Eski gardiyan boş gözlerle bakıyor, en küçük bir ilgi göstermiyordu."* -O. Kemal.

gardiyanlık, -ğı *is.* Gardiyan olma durumu veya gardiyanın görevi.

garez *is. bk.* garaz.

gargar *is.* Süzgeçli testi.

gargara *is.* **1.** Yutmadan, su veya başka bir sıvı ile ağzı veya boğazı çalkalama işi. **2.** Bu maksatla kullanılan ilâçlı sıvı. **gargara yapmak** bir sıvı ile ağzı veya boğazı çalkalamak. **gargaraya getirmek** gürültüye, karışıklığa boğarak bir sözün veya bir işin etkisini azaltmak, dağıtmak, dikkatten kaçırmak.

gariban *is. Ar. ġarīb + Far. -ān tkz.* Kimsesiz, zavallı, garip.

garibanlık, -ğı *is.* Gariban olma durumu.

garibe *is. (gari:be) Ar. ġarībe esk.* Şaşılacak şey, yadırganacak şey.

garip, -bi *s. (-ri:bi) Ar. ġarīb* **1.** Kimsesiz, zavallı. **2.** Yabancı, gurbette yaşayan, elgin. **3.** Yadırganan, anlaşılmamış, gizli yönleri olan, yabansı, tuhaf: *Garip bir olay. "Şu caddelerin de, insanlar gibi garip bir talihi oluyor dostlarım."* -H. Taner. *"Yağmur, ortalığa garip bir kış serinliği getirmişti."* -A. İlhan. **4.** *mec.* Dokunaklı, hüzün veren: *"Bir yabancı için dünyanın neresinde olursa olsun büyük şehir böyle garip bir yalnızlık duygusu veriyor."* -H. E. Adıvar. **5.** *ünl.* Şaşılacak bir şey karşısında söylenir: *"Demek Bekir böyle utangaç bir çocukmuş. Garip!"* -A. İlhan. **garip bulmak** yadırgayarak karşılamak, tuhaf ve anlaşılmaz olarak nitelemek: *"Sizin gibi modern bir sosyete adamının böyle düşünmesini garip buluyorum."* -M. Yesari. *"Gösterişi seven, rütbeye, nişana kıymet verdiği anlaşılan bir dışarlık gencinin bununla övünmemesini garip buluyordu."* -R. N. Güntekin. **garip kuşun yuvasını Allah yapar** garip ve kimsesiz kişiye Tanrı yardım eder. **garibine gitmek** yadırgamak, şaşırmak: *"Frankfurt caddelerinde en çok garibime giden insan, dilencisi olmuştur."* -A. Haşim.

→ garip garip

garip garip *zf.* Zavallı, şaşkın bir biçimde: *"Orada öyle put gibi duruyor, garip garip adamın yüzüne bakıyordu."* -O. C. Kaygılı.

garipleşme *is.* Garipleşmek işi.

garipleşmek *(nsz)* Garip bir duruma gelmek: *"Onun da gülümsemesi garipleşmişti."* -Ö. Seyfettin.

gariplik, -ği *is.* Garip olma durumu, garabet: *"Gariplikleri çok sever, dikkati çekmek için elinden geleni yaparmış."* -S. Birsel. *"Her şeyi saran o yaz sonu garipliği hiç gözlerimin önünden gitmez."* -A. İlhan. **gariplik basmak** yalnızlık çökmek: *"Başka yerlerde bana bir gariplik basıyor."* -S. F. Abasıyanık.

garipseme *is.* Garipsemek işi: *"... yeni şekil küçük garipsemelerden sonra kolayca kabul edilmiştir."* -O. V. Kanık.

garipsemek *(nsz)* **1.** Kendini gurbette veya kimsesiz gibi düşünerek içlenmek. **2.** *(-i)* Bir şeyi garip, tuhaf ve uygunsuz bulmak, alışamamak, yadırgamak: *"Hâsılı vapuru kaçıran bir adam, iskeleden vapura gidenlere nasıl bakarsa, lala da vaktinde mektebe giderek okuma öğrenmiş olan kimselere öyle bakar ve garipserdi."* -R. N. Güntekin.

gark *is. Ar. ġarḳ esk.* (suya) Batma, batırma; boğulma. **(birini bir şeye) gark etmek 1)** batırmak, boğmak; **2)** *mec.* birine bir şeyi bol bol vermek: *"Bu hayrı ile milletimizi nura gark edeceğine herkes kani idi."* -Y. K. Beyatlı. **gark olmak 1)** gömülmek, batmak: *Gemi suya gark oldu. "Toprağa gark olmuş nazik tenleri / Söylemekten kalmış tatlı dilleri."* -Yunus Emre. **2)** bir şeyden bol miktarda olmak: *Paraya gark oldu.*

garni *is. Fr. garni* Herhangi bir yiyecek bölümü bulunmayan otel.

garnitür *is. Fr. garniture* **1.** Herhangi bir şeyi ona uygun nitelikte tamamlayan nesne. **2.** Giyecekleri süslemek için eklenen şey, süs. **3.** Et veya balık gibi asıl yemeğin yanına süslemek veya tamamlamak için eklenen sebze, patates gibi yiyecekler.

garnitürlü *s.* Garnitürü olan.

garnizon *is. Fr. garnison ask.* **1.** Bir şehri savunan veya yalnız orada bulunan askerî birlikler. **2.** *ask.* Askerî birliklerin bulunduğu yer.

garoz *is.* Palamut ve toriğin iç organları.

garp, -bı *is. Ar. ġarb esk.* Batı: *"Beni körü körüne bir garp medeniyetin âşıkı zannetmeyiniz."* -P. Safa.

garpçı *is.* ve *s.* Batı kültür ve medeniyetinden yana olan: *"Bu sefer de garpçılara hesap vermeye mecbur olacaktı."* -P. Safa.

garpçılık, -ğı *is.* Batı yanlısı olma durumu.

garpkârî *s. (garpkâ:ri:) Ar. ġarb + Far. -kārī* Batı örneklerine benzer, Batı yapısı: *"Asfalt yollar etrafında tam garpkârî caddeler vardı."* -F. R. Atay.

garplı *is.* ve *s.* Batılı.

garplılaşma *is.* Batılılaşma.

garplılaşmak *(nsz)* Batılılaşmak: *"Büyücek memurların, eski devirden kalma paşaların ve bir parça zengin olanların aileleri sun'î bir kibar âlemi yapmaya çalışırlar ve esaslarını feda ederek sözde garplılaşırlar, Frenkleşirler."* -Ö. Seyfettin.

garplılaştırma *is.* Batılılaştırma.

garplılaştırmak *(-i)* Batılılaştırmak.

garplılık, -ğı *is.* Batılı olma durumu, batılılık.

garson *is. Fr. garçon* Lokanta, otel, pastahane, kahvehane gibi yerlerde müşterilere hizmet eden kimse: *"Öğle yemekle-*

rinde garson olarak çalışacak, buna karşılık öğle ve akşam yemeklerini lokantadan yiyecekti." -N. Cumalı.

garsoniyer *is. Fr. garçonnière* Bazı erkeklerin, kendi konutlarından ayrı olarak evlilik dışı ilişkiler için tuttukları özel konut: *"Belli bir oğlan, burayı plâtonik sevişmelerin garsoniyeri yapmış."* -H. Taner.

garsonluk, -ğu *is.* **1.** Garson olma durumu. **2.** Garsonun görevi.

gaseyan *is. (gaseya:n) Ar. ġaseyān esk.* **1.** İç bulantısı. **2.** *esk.* Kusma. **gaseyan etmek** kusmak: *"O, hem gaseyan ediyor, hem göğsünü, bağrını paralıyor."* -S. M. Alus.

gasıp, -bı *s. (ga:sıp) Ar. ġāṣib esk.* Zorla alan.

gasil, -sli *is. Ar. ġasl* Ölü yıkama.

→ ***gasletme, gasletmek***

gasletme *is.* Gasletmek işi.

gasletmek *(-i) Ar. ġasl + T. etmek* (ölüyü) Yıkamak.

gasp, -bı *is. Ar. ġaṣb* Bir malı sahibinin izni ve haberi olmadan zorla ve hile ile alma.

→ ***gaspetme, gaspetmek***

gaspetme *is.* Gaspetmek işi veya biçimi.

gaspetmek *(-i) Ar. ġaṣb + T. etmek* Zorla, izinsiz almak.

gassal, -li *is. (gassa:l) Ar. ġassāl esk.* Ölü yıkayıcısı.

gastrit *is. Fr. gastrite tıp* Mide iltihabı.

gastroenterolog *is. Fr. gastro-entérologue tıp* Sindirim sistemi hastalıkları hekimi, sindirim bilimci.

gastroentoroloji *is. Fr. gastro-entérologie tıp* **1.** Tıbbın sindirim sistemi hastalıklarını inceleyen dalı, sindirim bilimi. **2.** Hastahanelerde sindirim organları hastalıklarının incelendiği, tedavi edildiği bölüm.

gastronom *is. Fr. gastronome* Damak zevki olan, ağzının tadını bilen, iyi yemekten anlayan kimse.

gastronomi *is. Fr. gastronomie* **1.** İyi yemek merakı. **2.** Sağlığa uygun, iyi düzenlenmiş, hoş ve lezzetli mutfak; yemek düzeni ve sistemi.

gastroskop, -bu *is. Fr. gastroscope tıp* Yutma borusu, mide ve on iki parmak bağırsağının gözle görülmesini sağlayan, hastaya ağız yolu ile uygulanan fiberoptik alet.

gastroskopi *is. Fr. gastroscopie tıp* Gastroskopla yapılan muayene.

gastrulâ *is. (ga'strula) Fr. gastrula biy.* Yumurta hücresi oğulcuk durumuna gelirken blâstulanın bir noktasından çukurlaşarak iç içe geçmiş iki hücre katmanı biçimine girme evresi.

gaşiy, -şyi *is. Ar. ġaşy esk.* Kendinden geçme, esrime.

→ ***gaşyolma, gaşyolmak***

gaşyolma *is.* Gaşyolmak işi veya durumu.

gaşyolmak *(nsz) Ar. ġaşy + T. olmak* Kendinden geçmek, esrimek: *"Kıyılmaz lâkin Allah'ım bu gaşyolmuş vatan vecde..."* -M. Â. Ersoy.

gato *is. Fr. gateua* Pasta, çörek.

gauss *is. (matematikçi Gauss'un adından) fiz.* Manyetik alanın şiddet birimi. Kısaltması G.

gavot *is. Fr. gavotte* Bir tür eski Fransız halk dansı.

gâvur *is. O. T. < Ar. kāfir kaba* **1.** Müslüman olmayan kimse, Hristiyan: *Onca yıl gurbetin kahrını, gâvurun ağzının kokusunu çekmiştik.* **2.** Dinsiz kimse. **3.** *s. mec.* Merhametsiz, acımasız, inatçı: *"Gâvur bana bir at parası vermeden kalkıp gidecek mi?"* -M. Ş. Esendal. **(bir şeyi) gâvur etmek** boşuna harcamak, yerinde harcamamış olmak, işe yaramaz duruma getirmek. **gâvur olmak 1)** Hristiyan olmak; **2)** boşuna harcanmak: *Aldığım, bu şeylerle, beş bin lira gâvur oldu.* **(bir iş) gâvur orucu gibi uzamak** bir iş gereğinden çok sürmek. **gâvur ölüsü gibi** çok ağır ve hantal. **gâvura kızıp oruç yemek** (veya **bozmak**) başkasına kızıp kendine zararlı olan bir iş yapmak.

→ ***gâvur eziyeti, gâvur icadı, gâvur inadı***

gâvurca *is. (gâvu'rca) hlk.* **1.** Batılıların konuştuğu yabancı dillerden herhangi biri: *"Bu gâvurca değil, Farisice."* -Ö. Seyfettin. **2.** *zf. mec.* Acımasız, insafsızca: *Gâvurca davranıyor.*

gâvurcasına *zf. (gâvu'rcasına)* Hiç acımaksızın, insafsızcasına.

gâvur eziyeti *is.* Bile bile verilen zahmet, eziyetli iş.

gâvur icadı *is.* Batı yapısı teknik eşyaya eskiden tutucu çevrelerin verdiği ad.

gâvur inadı *is.* Yumuşatılamayan, yok edilemeyen inat. **gâvur inadı tutmak** iyiden iyiye inatlaşmaya başlamak.

gâvurlaşma *is.* Gâvurlaşmak işi.

gâvurlaşmak *(nsz)* **1.** Gâvur olmak. **2.** Acımasız davranmaya başlamak.

gâvurluk, -ğu *is.* **1.** Gâvur olma durumu, dinsizlik. **2.** *mec.* Acımasızlık, insafsızlık, gaddarlık. **gâvurluk etmek** acımasız, insafsız davranışta bulunmak, gaddarlık etmek.

gayakol *is. Fr. gaïacol* Peygamber ağacı reçinesinden çıkarılan ve hekimlikte kullanılan bir sıvı.

gaybubet *is. (gaybu:bet) Ar. ġaybūbet esk.* Bulunmayış, yokluk: *"Gaybubeti sırasında geçen hâdiselere dair tafsilâtı bir kere de kulaklarıyla dinlemek istiyor."* -F. F. Tülbentçi. **gaybubet etmek** ortada görülmez olmak: *"Neveser, bir müddet gaybubet etmeyelim."* -A. İlhan. **gaybubetinde** bulunmadığı sırada, yokluğunda.

gayda *is. (ga'yda) müz.* Üfleme düdüğü olan tulumlu bir çalgı: *"Her taraftan gayda sesleri kopar, yollar köylülerle dolardı."* -Y. K. Beyatlı.

gaydacı *is.* Gayda çalan veya yapıp satan kimse.

gaye *is. (ga:ye) Ar. ġāye* Amaç, hedef: *"Para? O bir gaye değil, fakat harcamayı sevdiğim bir şey."* -H. E. Adıvar.

gayeli *s.* Amacı olan.

gayesiz *s.* Amacı olmayan.

gayet *zf. (ga:'yet) Ar. ġāyet* Pek, çok, pek çok, güçlü bir biçimde, etkili olarak: *"Soframızda gayet samimî birkaç misafirimiz bulunur."* -A. Gündüz. *"Vaktiyle, gayet iyi hatırımdadır, teklifsizce dertleşirdik."* -A. İlhan.

gayetle *zf. (ga:'yetle) hlk.* Aşırı derecede: *"Gayetle zengin bir ailenin kıymetli, tek evlâdı."* -Ö. Seyfettin.

gayr, -i *is. Ar. ġayr esk.* **1.** Başka kimse, başkası: *Gayre muhtaç olmamak.* **2.** *(ga'yr)* Arapça bazı sözlerin başına getirilerek "olmayan" anlamını verir: *Gayrimeşru. Gayriinsanî. Gaytitabiî*

→ ***gayriahlâkî, gayriaklî, gayriciddî, gayriihtiyarî, gayriilmî, gayriinsanî, gayriiradî, gayrikabil, gayrikâfi, gayrikanunî, gayrikıyasî, gayrilâyık, gayrimahdut, gayrimahsus, gayrimakul, gayrimalûm, gayrimemnun, gayrimenkul, gayrimeskûn, gayrimesul, gayrimeşru, gayrimezru, gayrimuayyen, gayrimuhtemel, gayrimuntazam, gayrımutabık, gayrimümbit, gayrimümkün, gayrimünasip, gayrimüsavî, gayrimüslim, gayrimüsmir, gayrimütecanis, gayrinizamî, gayrisafi, gayrısıhhî, gayrişahsî, gayrişuurî, gayritabiî, gayrivaki, gayrivarit, gayrivazıh***

gayret *is. Ar. ġayret* **1.** Olağanüstü çalışma, çaba, çalışma isteği: *"Bütün gayretleri gözlerini kırpıştırmadan objektife bakmaktır."* -N. Cumalı. *"Arkadaşlarına yardımcı olmak arzu ve gayreti onu acıklı bir duruma düşürüyordu."* -M. Yesari. **2.** *esk.* Kutsal sayılan şeylere yabancıların saldırmasını görmekten doğan dayanamama duygusu. **3.** Koruma, esirgeme, kayırma duygusu: *Hemşehrilik gayreti.* **gayret almak** yüreklenmek, cesaret almak. **gayret dayıya düştü** iş, onu başarabilecek olana kaldı: *Gayret dayıya düştü; bu işe sen el atmazsan, olmayacak.* **gayret etmek** emekle çalışmak, çabalamak, uğraşmak: *"Eh, dedi, elimizden geldiği kadar gayret ederiz."* -S. F. Abasıyanık. **gayret göstermek** çaba harcamak, başarmak için çalışmak: *"Azar azar, fakat ısrarlı bir gayret göstermeye başladı."* -P. Safa. **gayret vermek** isteklendirmek, özendirmek, yü-

reklendirmek. **gayrete gelmek** bir işi yapmaya veya bitirmeye özenmek; canlanmak: *"Ekmeğini zeytinyağına banıp öyle lezzetli bir yiyişi vardı ki, ben de gayrete gelmiştim onunla."* -Y. Z. Ortaç. **gayretine dokunmak** bir işi yapamayacağını ileri sürenlere kızarak veya kendisinin yapması beklenen işi başkasının yapmasından utanç duyarak başarmaya çalışmak.

gayretkeş *s. Ar. ġayret + Far. -keş* **1.** Çalışkan. **2.** Yan tutan, kayıran: *"Gayretkeş bir polise kızdı."* -N. Cumalı.

gayretkeşlik, -ği *is.* Gayretkeş olma durumu: *"Bu gayretkeşliğin er geç tavsayacağını biliyordu."* -H. Taner.

gayret kuşağı *is.* Kuşak bağlama töreninde gelinin beline dolanan kuşak, kırmızı kemer.

gayretlenme *is.* Gayretlenmek işi.

gayretlenmek *(nsz)* Çalışma isteği duymak veya çalışma isteği artmak.

gayretli *s.* Çalışkan, çaba gösteren.

gayretlilik, -ği *is.* Gayretli olma durumu.

gayretsiz *s.* Çalışmayan, çaba göstermeyen.

gayretsizlik, -ği *is.* Gayretsiz olma durumu.

gayrı *zf. (ga'yrı) hlk.* Artık, bundan böyle.

gayri *Ar. ġayr ed.* **1.** Başka, diğer: *"Dazlak başlı ve takma dişli olmasından gayri hiçbir kusuru yoktu."* -H. Taner. **2.** *zf.* Artık, bundan sonra: *"Sık sık görüşürüz gayri."* -Y. Z. Ortaç.

gayriahlâkî *s.* ve *zf. (gayriahlâ:ki:) Ar. ġayr-ı aḫlāḳî* Ahlâka aykırı, ahlâksızca.

gayriaklî *s. (gayriaklî:) Ar. ġayr-ı aḳlî* Akıl dışı, irrasyonel.

gayriciddî *s. (gayriciddî) Ar. ġayr-ı ciddî* Ciddî olmayan, lâubalî, ciddiyetsiz.

gayriihtiyarî *zf. (gayriihtiya:rî:) Ar. ġayr-ı iḫtiyārî* İstemeksizin, düşünmeden, elinde olmayarak: *"Koca Ali, gayriihtiyarî dizdarın baktığı tarafa gözlerini çevirdi."* -Ö. Seyfettin.

gayriilmî *s.* ve *zf. (gayriilmî:) Ar. ġayr-ı'ilmî* Bilime aykırı, bilime uymaz, bilim dışı.

gayriinsanî *s.* ve *zf. (gayriinsa:nî:) Ar. ġayr-ı insānî* İnsanlık dışı.

gayriiradî *s. (gayriira:dî:) Ar. ġayr-i irādî psikol.* İstençsiz, irade dışı.

gayrikabil *s.* ve *zf. (gayrıka:bil, k kalın okunur) Ar. ġayr-ı ḳābil* Olamaz, olamayacak, çözümü olmayan.

→ ***gayrikabiliitiraz***, ***gayrikabilikıyas***, ***gayrikabilişifa***, ***gayrikabilitahmin***, ***gayrikabilitelâfi***

gayrikabiliitiraz *s. (gayrika:biliitiraz) Ar. ġayr-ı ḳābil-i i'tirāz* Karşı çıkılamayacak kadar kesin.

gayrikabilikıyas *s. (gayrika:bilikıyas) Ar. ġayr-ı ḳābil-i ḳıyās* Karşılaştırılamaz, ölçülemez, bambaşka.

gayrikabilişifa *s. (gayrika:bilişifa:) Ar. ġayr-ı ḳābil-i şifā* İyi onmaz, onulmaz.

gayrikabilitahmin *s. (gayrika:bilitahmin) Ar. ġayr-i ḳābil-i taḫmin* **1.** Kestirilemez. **2.** Beklenmedik.

gayrikabilitelâfi *s. (gayrika:bilitelâ:fi) Ar. ġayr-i ḳabil-i telāfî* Yerine konulamaz, onarılamaz, eksikliği giderilemez.

gayrikâfi *s.* ve *zf. (gayrıkâ:fi:) Ar. ġayr-ı kāfi* Yetersiz, yetmez.

gayrikanunî *s.* ve *zf. (gayrika:nu:ni:, k kalın okunur) Ar. ġayr-i ḳānūnî* Yasaya uygun olmayan, yasa dışı.

gayrikıyasî *s.* ve *zf. (gayrikıya:sî:) Ar. ġayr-i ḳıyāsî* Kuralsız.

gayrilâyık *s.* ve *zf. (gayrilâ:yık) Ar. ġayr-ı lâyıḳ* Yakışmaz, yakışıksız.

gayrimahdut, -du *s.* ve *zf. Ar. ġayr-i maḥdūd* Sınırsız, sonsuz, uçsuz.

gayrimahsus *s.* ve *zf. Ar. ġayr-ı maḥsūs* Duyulmaz, sezilmez.

gayrimakul, -lü *s.* ve *zf. (gayrima:kul) Ar. ġayr-ı ma'ḳūl* Akla aykırı, saçma.

gayrimalûm *s.* ve *zf. (gayrima:lû:m) Ar. ġayr-i ma'lūm* Bilinmeyen, bilinmez, bilinmedik.

gayrimemnun *s. Ar. ġayr-i memnūn* Memnun olmayan, kızgın, hoşnutsuz, küskün, kırgın, sızlanan: *"Tebriz'de gayrimemnunların sayıları günden güne artıyordu."* -F. F. Tülbentçi.

gayrimenkul, -lü *s. Ar. ġayr-i menḳūl* Taşınmaz.

gayrimeskûn *s. (gayrimeskû:n) Ar. ġayr-i meskūn* Boş, ıssız, şenliksiz.

gayrimesul, -lü *s. (gayrime'su:l) Ar. ġayr-i mes'ūl* Sorumsuz.

gayrimeşru *s. (gayrimeşru:) Ar. ġayr-i meşrū'* **1.** Yolsuz, yasaya veya töreye aykırı. **2.** Evlilik dışı.

gayrimezru *s. (gayrimezru:) Ar. ġayr-i mezrū'* Ekilmemiş, açılmamış (toprak).

gayrimuayyen *s. Ar. ġayr-i mu'ayyen* Belirsiz.

gayrimuhtemel *s. Ar. ġayr-i muḥtemel* İhtimali bulunmayan, olacağı sanılmayan.

gayrimuntazam *s. Ar. ġayr-i muntaẓam* Düzensiz, dağınık, gelişigüzel.

gayrimutabık *s. Ar. ġayr-i muṭābıḳ* Uyuşmayan; uymayan, uygun gelmeyen.

gayrimümbit *s. Ar. ġayr-i mumbit* Çorak, verimsiz.

gayrimümkün *s. Ar. ġayr-i mumkin* Olmaz, imkânsız.

gayrimünasip, -bi *s. (gayrimüna:sip) Ar. ġayr-i münāsib* Uygunsuz, yakışıksız.

gayrimüsavî *s. (gayrimüsa:vî:) Ar. ġayr-i musāvî* Eşitsiz, denk olmayan.

gayrimüslim *s. Ar. ġayr-i muslim* Müslüman olmayan.

gayrimüsmir *s. Ar. ġayr-i muṣmir* Yararsız, verimsiz, sonuçsuz.

gayrimütecanis *s. (gayrimüteca:nis) Ar. ġayr-i mutecānis* **1.** Ayrı cinsten, bağdaşmaz. **2.** Karışmamış, bağdaşmamış.

gayrinizamî *s. (gayriniza:mî:) Ar. ġayr-i niẓāmî* Düzenli olmayan, düzensiz.

gayrisafi *s. (gayrısa:fi:) Ar. ġayr-i ṣāfi* Karışık, katışık.

→ ***gayrisafi hasılât***

gayrisafi hasılât *is. (gayrisa:fi: ha:sılat)* Net olmayan gelir.

gayrisafi millî hâsıla *is. (gayrisafî:milli: ha:sıla)* Bir ülkede bir yıl süresince üretilen mal ve hizmetlerin piyasa fiatlarına göre hesaplanan değeri.

gayrisıhhî *s. (gayrısıhhî:) Ar. ġayr-i ṣiḥḥî* Sağlıklı olmayan, sağlıksız.

gayrişahsî *s. (gayrişahsî:) Ar. ġayr-i şaḫsî* Kişilik dışı.

gayrişuurî *s. (gayrişuu:rî:) Ar. ġayr-i şu'ūrî* Bilinç dışı olan veya bilinç dışı olarak, yaptığını bilmeyerek.

gayritabiî *s. (gayritabiî:) Ar. ġayr-i tabi'î* **1.** Doğa dışı, doğaya aykırı: *"Ne gayritabiî, garip, mânâlı, mühtehzi gülüyordu?"* -P. Safa. **2.** Olağan dışı. **3.** Acayip.

gayrivaki, -i *s. (gayrivaki:, k kalın okunur) Ar. ġayr-i vāḳi'* Olmamış, olmadık.

gayrivarit, -di *s. (gayriva:rit) Ar. ġayr-i vārid* Hatıra gelmez.

gayrivazıh *s. (gayrıva:zıh) Ar. ġayr-i vāżiḥ* Anlaşılmaz, kapalı, örtülü.

gayur *s. (gayu:r) Ar. ġayūr esk.* Gayreti olan, gayretli, çok çalışkan: *"O makama daha gayur bir zat münasip düşüyordu."* -A. İlhan.

Gayya *öz. is. (gayya:) Ar. ġayyā* Cehennemde bulunduğu var sayılan bir kuyunun veya derenin adı.

→ ***gayya kuyusu***

gayya kuyusu *is. mec.* Karmaşık işlerin döndüğü yer veya çok çapraşık durum.

gayz *is. Ar. ġayẓ esk.* Öfke, hınç.

gayzer *is. Fr. geyser (İzlanda dilinden) jeol.* Volkan bölgelerinde, belli aralıklarla su ve buhar fışkırtan sıcak kaynak, kaynaç.

gayzerit *is. Fr. geysérite jeol.* Volkan bölgelerinde oluşan silisli çökelti, kaynaç taşı.

gaz (I) *is. Fr. gaze* Tül.

gaz (II) *is. Lât. (chaos'tan Van Helmont'un türettiği bir söz)* **1.** Normal basınç ve sıcaklıkta olduğu gibi kalan, içinde bulunduğu kabın her yanına yayılmak ve bu kabın iç yüzeyinin her noktasına basınç yapmak özelliğinde olan akışkan madde. **2.** Gaz yağı, petrol: *"Aklıma geldi,*

kilerden bir teneke gaz çıkarttım." -A. Gündüz. *"Köylüler gibi çarşıdan gaz, tuz, şeker alırız."* -N. Cumalı. **3.** Sindirim borusunda, ağızdan yutulan hava ile mayalanma sonucu oluşan uçucu maddelerin karışması: *Midede gaz olmak.* **4.** Gaz lâmbası: *"Gözümü açtım ki gazlardan ikisi de sönmüş."* -A. Rasim. **5.** (motorlu araçlarda) Benzin. **gaza basmak** harekete geçirmek veya hızını artırmak için motorlu taşıtın gaz pedalına basmak: *"Savcı yardımcısı gaza bastı."* -H. Taner. **gaza getirmek** birini olmadık bir şey veya hayalî bilgilerle coşturmak, ileri sürmek.

→ ***gaz bezi, gaz bombası, gaz boyaması, gaz detektörü, gazhane, gazışı, gazışıl, gaz ibiği, gaz lâmbası, gaz maskesi, gaz ocağı, gazölçer, gaz ölçümü, gaz sayacı, gaz sobası, gaz taşı, gaz yağı, gaz yuvarı***

gaza *is. (gaza:) Ar. ġazā'* İslâm dinini korumak veya yaymak amacıyla Müslüman olmayanlara karşı yapılan savaş, kutsal savaş: *"Küffar üzerindeki gazamızın sevabı bize kâfidir."* -F. F. Tülbentçi.

gazal, -li *is. (gaza:l) Ar. ġazāl* Ceylân.

gazap, -bı *is. Ar. ġażab* Öfke, kızgınlık, hiddet: *"En önde Tevfik, en arkada cüce, birbirinin ayaklarına basarak Emine'nin gazabından sokağa fırladılar, karanlıkta birdenbire kayboldular."* -H. E. Adıvar. **gazaba gelmek** öfkelenmek, kızmak: *"Sert kelimeler kullandı, köpürdü, gazaba geldi."* -P. Safa. **gazaba uğramak** güçlü bir kimsenin hışmına uğramak. **gazabını yenmek** öfkesini, şiddetini göstermemek veya bastırmak.

gazaplandırma *is.* Gazaplandırmak işi.

gazaplandırmak *(-i)* Öfkelendirmek, kızdırmak: *"Emine'yi bunların hepsinden fazla gazaplandıran şey, belki kocasının kafasında para diye bir kıymet olmaması."* -H. E. Adıvar.

gazaplanma *is.* Gazaplanmak işi.

gazaplanmak *(nsz)* Öfkelenmek, kızmak: *"... bu lâfa bütün bütün gazaplanır. Fırlar. Yörüğün kızını iyice döver."* -Ö. Seyfettin.

gazaplı *s.* Öfkeli, kızgın, hiddetli.

gaz bezi *is.* Gaz bezi.

gaz bombası *is.* İçinde canlılar için tehlikeli gazlar bulunan bomba.

gaz boyaması *is.* En son işlem olarak gaz yağına sokularak boyaları sabitleştirilmiş olan başlık, baş örtüsü: *"Başında daima gaz boyaması bir hotoz bulunur."* -A. Ş. Hisar. *"Yol yol ağarmış saçlarını gaz boyamasının altına saklamış."* -H. R. Gürpınar.

gaz detektörü *is.* Boru hatlarıyla taşınan gazın kontrol edilen ortamda bulunup bulunmadığını tespit edebilen ve konstrasyonu ölçebilen cihaz.

gazeki *is. hlk.* Cepken altına giyilen kolsuz bir çeşit giysi.

gazel (I) *is. Ar. ġazel ed.* **1.** Divan edebiyatında beş ile on beş beyit arasında değişen, ilk beytinin dizeleri birbiriyle, sonraki beyitlerinin ikinci dizeleri birinci beyitle uyaklı, en çok lirik konularda yazılan nazım biçimi: *"O mecmuadaki gazelleri yüksek sesle okurken eski şiir lehçemizdeki beliğ ve rindane edaların zevkine varıyorum."* -Y. K. Beyatlı. **2.** *müz.* Klâsik Türk müziğinde belli bir kurala bağlı olmadan bir kişi tarafından herhangi bir makamda gezinerek sesle yapılan taksim: *"Yanımızdaki vagonda bir gazel başladı."* -Y. Z. Ortaç. **gazel okumak 1)** gazel söylemek: *"Karagözcünün makamlar arası dolaşması, şarkı ve gazel okuması lâzımdı."* -S. Ayverdi. **2)** *mec.* oyalamak veya kandırmak üzere boş sözler söylemek. **gazel tutturmak** yüksek sesle şarkı veya türkü söylemek: *"Kendi yoluma gidiyormuşum gibi yaparak hafiften bir gazel tuttururum."* -R. N. Güntekin. *"Sonra makinelerin gemiyi sarsan temposuna uyarak yanık bir gazel tuttururdu."* -H. Taner.

→ ***gazel damarı, gazelhan***

gazel (II) *is.* Sonbaharda kuruyup dökülen ağaç yaprağı: *"Coşkun sular gibi akıp durulma / Kuru gazel gibi esip savrulma."* -Karacaoğlan.

gazel damarı *is.* Şah damarı: *"Kolalı sert yaka, boğazda şişen gazel damarını sıkıyor."* -F. R. Atay.

gazelhan *is. Ar. ġazel + Far. -ḫān* Gazel okuyan, gazel söyleyen kimse.

gazelhanlık, -ğı *is.* Gazel söylemeyi kendine meslek edinme: *"Gayet güzel sesli, yakışıklı ayyaş, ahlâksızlıkla maruf bir kimse idi, İstanbul'da mektepler âleminde gazelhanlıkları... ile nam vermişti."* -Y. K. Beyatlı.

gazeliyat *ç. is. (gazeliya:t) Ar. ġazeliyyāt, ġazelī'* nin çokluk biçimi *ed. esk.* Bir şairin divanında bulunan gazeller bölümü.

gazellenme *is.* Gazellenmek işi veya durumu.

gazellenmek 1. (ağaç) Yapraklarını dökmek. **2.** (yaprak) Sararıp kurumak.

gazete *is. (gaze'te) İt. gazetta* **1.** Politika, ekonomi, kültür ve daha başka konularda haber ve bilgi vermek için, yorumlu veya yorumsuz, her gün veya belirli zaman aralıklarıyla çıkarılan yayın: *Gazetelerin çoğu gündelik olur. "Kahvelerde ikinci bir oyalanma yolu, gazetelerdi."* -N. Cumalı. **2.** Gazetenin yönetildiği, hazırlandığı, basıldığı yer: *Her gün gazeteye uğruyordu.*

gazeteci *is.* **1.** Gazete yayımlayan kimse. **2.** Gazeteye yazı yazmayı, haber toplayıp vermeyi veya gazetenin yazı işlerinde çalışmayı iş edinen kimse. **3.** Gazete satan kimse.

gazetecilik, -ği *is.* Gazetecinin yaptığı iş.

gazetelik, -ği *is.* **1.** Gazete koymaya yarar küçük çatkı. **2.** Gazeteye haber diye yazılacak nitelikte.

gazhane *is. (gazha:ne) Lât. gaz + Far. ḫāne* Hava gazı üretilen veya depolanan yer.

gazışı *is. (ga'zışı) fiz.* Termik etki olmaksızın kendiliğinden görülen ışık.

gazışıl *is. fiz.* Gazışı ile ilgili, gazışı saçabilen: *Radyum gazışıl bir elementtir.*

gazi *s.* ve *is. (ga:zi:) Ar. ġāzī* **1.** (İslâmlıkta) Düşmanla savaşan veya savaş yapmış (kimse): *"Gazi Baba, etrafında binlerce gazi ile bir tepede yatardı."* -Y. K. Beyatlı. **2.** Olağanüstü yararlıklar göstererek düşmanı yenen komutanlara veya şehirlere devlet tarafından verilen onur unvanı: *Gazi Mustafa Kemal. Gazi Antep.* **3.** Savaştan sağ ve zafer kazanmış olarak dönen (kimse): *"Şimdi İstanbul taklarının yeşil taflanları altından gaziler geçiyor."* -A. Gündüz. *"Devlet... malûl ve gazileri korur..."* -Anayasa. **gazi olmak** savaştan, ölmeden dönmek.

gaz ibiği *is.* Gazın yandığı ağız.

gaziler helvası *is.* Undan yapılan bir tür helva.

gazilik, -ği *is.* **1.** Gazi olma durumu. **2.** Gazi unvanı. **3.** Yiğitlik: *"Hepimiz Mustafa Kemal'e borçluyuz. Onun en büyük gazası ve gaziliği bizim meşleğimizi yetiştirmesindedir."* -A. Gündüz.

gazino *is. (gazi'no) İt. casino* **1.** Yemek yenilen, gösteri izlenen, bazen oyun sergilenen eğlence yeri: *"Gazinonun önündeki büyük tenha yoldan hiçbir ses gelmiyor."* -P. Safa. **2.** Büyük kahvehane ve birahane: *"İçkili gazino ve lokantaları tercih ediyorum."* -H. F. Ozansoy.

gazinocu *is.* Gazino işleten kimse: *"Bir başka masada gazinocuyu çekiştiriyorlardı."* -N. Cumalı.

gazinoculuk, -ğu *is.* Gazinocu olma durumu veya gazinocunun yaptığı iş.

gazlama *is.* Gazlamak işi.

gazlamak *(-i, nsz)* **1.** Gaz yağı sürmek: *Tahta kurularını öldürmek için somyayı gazladı.* **2.** (motorlu araçlarda) Motora fazla benzin gitmesini ve aracın hızlanmasını sağlamak için gaz pedalına kuvvetle basmak. **3.** *argo* Kaçmak. **gazla!** *argo* defol, git!

gaz lâmbası *is.* İçine konan gaz yağını bir fitil yardımıyla yakan, şişeli, türlü biçimlerde lâmba: *"Masanın üstünde hâlâ yanan gaz lâmbasını üfleyerek söndürdüm."* -N. Cumalı.

gazlanma *is.* Gazlanmak işi.

gazlanmak *(nsz)* **1.** Gaz yağı sürülmek. **2.** Sindirim yolunda gaz olmak.

gazlaşma *is.* Gazlaşmak işi veya durumu.

gazlaşmak *(nsz)* Gaz durumuna girmek.

gazlaştırma *is.* Gazlaştırmak işi.

gazlaştırmak *(-i)* Bir maddeyi gaz durumuna dönüştürmek.

gazlı *s.* Gazı olan veya gaz bulaşmış olan.

→ ***gazlı bez***

gazlı bez *is.* Yaralara kapatılan ince ve seyrek bez.

gaz maskesi *is.* Zehirli gazlardan korunmak amacıyla özel olarak yapılmış gereç: *"Bunların hemen hepsi, cicibici el çantaları yerine, gaz maskeleri taşımakta idi."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

gaz ocağı *is.* Gaz yağıyla yanan ocak.

gazoil *is. İng. gas oil* Açık sarı renkte, oldukça kıvamlı, yakıcı ve yanıcı olarak kullanılan petrol ürünü.

gazojen *is. Fr. gazogène* Sıvı veya katı yakıtı hava veya oksijen etkisiyle gazlaştırmaya yarayan araç.

gazolin *is. Fr. gazoline* Ham petrolün ilk damıtılmasında ayrılan çok uçucu, hafif akaryakıt.

gazometre *is. (gazome'tre) Fr. gazomètre* **1.** Gazların toplanması, belirli basınç altında dağıtılması için kullanılan depo. **2.** *fiz.* Gazölçer.

gazometri *is. Fr. gazométrie bk.* gaz ölçümü.

gazoyl *is. bk.* gazoil.

gazoz *is. Fr. gazeuse* Meyve esansı, şeker ve karbon asidi ile yapılan, basınçlı hava ile şişelere doldurularak hazırlanan alkolsüz içecek.

→ ***gazoz ağacı***

gazoz ağacı *is. argo* Bir sözün çok saçma olduğunu bildirmek için söylenir: *Bu dediğin gazoz ağacı!*

gazozcu *is.* **1.** Gazoz yapıp satan kimse. **2.** Eğlence yerlerinde dolaşarak gazoz satan kimse, gazoz satıcısı.

gazozculuk, -ğu *is.* Gazozcunun yaptığı iş.

gazölçer *is. fiz.* Belirli basınç altında gelen gazın hacmini ölçmeye yarayan araç, gazometre.

gaz ölçümü *is. fiz.* Gazların hacim, yoğunluk vb.nin ölçülmesi.

gaz sayacı *is.* İçinden geçen gazın ne kadar olduğunu ölçen araç, hava gazı saati.

gazsız *s.* İçinde gaz olmayan veya gaz bulaşmamış olan.

gaz sobası *is.* İçine konan gaz yağının yanmasıyla ısınan soba.

gaz taşı *is.* Bileme işinde kullanılan bir tür taş.

gazup, -bu *s. (gazu:p) Ar. ġażūb esk.* Öfkeli.

gazve *is. Ar. ġazve esk.* **1.** Arap aşiretleri arasında yapılan savaş: *"İki aşiret, bir gazve esnasında çarpışmışlar."* -F. R. Atay. *"Bir Uhud veya Hendek gazvesini oradan düzenleyecektiniz."* -H. Taner. **2.** Din uğruna yapılan savaş.

gaz yağı *is.* Renksiz veya sarı renkte, ham petrolün 150-250 C° ler arasında eritilmesinden elde edilen akaryakıt.

gaz yuvarı *is. astr.* Yeri veya herhangi bir gök cismini saran gaz katmanı, atmosfer.

Gd *kim.* Gadolinyum'un kısaltması.

-ge *bk.* -ga / -ge.

Ge *kim.* Germanyum'un kısaltması.

ge (I) *is.* Türk alfabesinin sekizinci harfinin adı.

gebe *s.* **1.** Karnında yavru bulunan (kadın veya hayvan), yüklü, hamile, aylı: *Gebe kadın. Gebe inek.* **2.** *tıp* İçinde oğulcuk veya dölüt bulunan (döl yatağı). **3.** *mec.* Bir birikim sonucu ortaya çıkması beklenen (durum veya olaylar): *"Geceler gebe, sabahlar yenilik doğuran birer ana değil mi?"* -H. E. Adıvar. **gebe kalmak** (insan, hayvan için) karnında yavru oluşmak. **(bir şeye) gebe olmak** bir şeyin olma ihtimali bulunmak.

gebelik, -ği *is.* **1.** Gebe olma durumu, hamilelik. **2.** Döllenme ile doğum arasında geçen süre: *Gebeliğim rahat geçti.*

→ ***gebelik testi***

gebelik testi *is. tıp* Gebe olup olmadığını anlamak için yapılan test.

geberik, -ği *is.* ve *s. tkz.* Ölü, ölmüş.

geberme *is.* Gebermek işi.

gebermek *(nsz) tkz.* Ölmek: *"Kayıkla gelip kurtarmasalardı satlıcandan geberecektim."* -S. F. Abasıyanık. *"Sanki susuzluktan gebermek üzeresin, önünde bir koca damacana Hamidiye suyu."* -A. İlhan. **geberip gitmek** istenmedik bir biçimde ve zamanda ölmek: *"Biz geberip gitsek, yüz sene sonra evlât ve ahbabımızdan bu parayı tahsil ederler."* -R. N. Güntekin.

gebertilme *is.* Gebertilmek işi.

gebertilmek *(nsz) tkz.* Gebertmek işi yapılmak, öldürülmek.

gebertme *is.* Gebertmek İşi.

gebertmek *(-i) mec.* ve *tkz.* Öldürmek: *"Kapıda teyzemin oğlu bekliyor, gebertir seni!"* -S. F. Abasıyanık.

gebeş *s. argo* **1.** Aptal, sersem. **2.** Bodur ve şişman. **3.** *hlk.* Karnı şiş olan.

gebeşlik, -ği *is.* Gebeş olma durumu.

gebre (I) *is.* Atı tımar etmekte kullanılan kıldan kese.

gebre (II) *is. bot.* Gebre otunun yemişi.

→ ***gebre otu***

gebreleme *is.* Gebrelemek işi.

gebrelemek *(-i)* (hayvanı) Gebre (I) ile tımar etmek.

gebrelenme *is.* Gebrelenmek işi.

gebrelenmek *(nsz)* Gebrelemek işine konu olmak.

gebre otu *is. bot.* Sürekli yeşil kalan çalı görünümünde bir bitki *(Capparis).*

gebre otugiller *ç. is.* Gebre otu gibi bitkileri kapsayan familya.

gece *is.* **1.** Güneş battıktan gün ağarmaya başlayıncaya kadar geçen süre, tün: *"Kel Hasan kumpanyası o gece bir komedidram oynuyordu."* -O. C. Kaygılı. **2.** Bu süre içindeki karanlık. **3.** *zf.* Gece vaktinde, geceleyin: *Gece uyumalı, gündüz çalışmalı.* **4.** Eğlence, anma vb. amaçlarla geceleri düzenlenen toplantı: *Şiir gecesi. Düğün gecesi. "Bütün çalgıları, dansları, şarkıları ve bütün külfetleriyle o geceler geldi çattı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **gece gözü kör gözü** geceleyin iyi iş yapılamayacağını anlatır. **gece gündüz dememek 1)** vaktin uygun olup olmadığına bakmamak, vakit seçmemek; **2)** sürekli olarak, ara vermeksizin bir işi yapmak: *"Bu müddet zarfında miralay bey gece demiyor, gündüz demiyor, ha babam ha çalışıyordu."* -H. Taner. **gece işi körler işi** gece yapılan işin randımanlı olamayacağını anlatır. **gece silâhlı gündüz külâhlı** kimseye sezdirmeden kötü işler yapan kimse. **geceler gebedir** her sabah uyandığımız zaman yeni yeni olaylarla karşılaşırız: *"Bir şeye karar vermeden, geceler gebedir, gibi bir felsefe yaptıktan sonra, ayrıldılar."* -H. E. Adıvar. **geceyi gündüze katmak** aralıksız, gece gündüz çalışmak, büyük çaba göstermek: *"... başaramayacağı kadar çok işlerin altına girmekten çekinmedi, geceyi gündüze katıp çalışmaya başladı."* -M. Ş. Esendal.

→ ***gece bekçisi, gece gündüz, gece hayatı, gece işçiliği, gece kıyafeti, gecekondu, gecekonducu, gece kulübü, gece kuşu, gece mavisi, gecesefası, gece uçuşu, gece yanığı, gece yarısı, gece yatısı, gece yayı***

gece bekçisi *is.* Bazı iş yerlerini, kuruluşları gece bekleyen kimse: *"Gece bekçisi Selim üst katta uyanıp alt kata seslendi."* -M. Ş. Esendal.

gececi *is.* Çalışma sırası geceye rastlayan görevli.

gece gündüz *zf.* Her zaman, ara vermeden, aralıksız, geceli gündüzlü.

gece hayatı *is.* Gece eğlencelerine düşkünlük.

gece işçiliği *is. argo* Geceleyin yapılan hırsızlık.

gece kıyafeti *is.* Gece giyilen elbise.

geceki *s.* Gece olan, gece yapılan.

gecekondu *is.* **1.** Yasa dışı, gizlice yapılan küçük konut: *"Gazhane sırtlarındaki gecekondularda oturuyorlar."* -T. Buğra. **2.** *mec.* Acele ile yapılıvermiş, derme çatma yapı. **gecekondu gibi** derme çatma yapılmış olan (yapı).

gecekonducu *is.* **1.** Gecekonduda oturan kimse. **2.** Gecekondu yapıp satan kimse.

gecekondulaşma *is.* Gecekondulaş-

mak işi: *Büyük şehirlerimizin gecekondulaşması.*

gecekondulaşmak *(nsz)* Gecekondu sayısı çoğalmak, gecekondularla dolmak.

gece kulübü *is.* Geceleri açık olan, dans etmek, müzik dinlemek ve gösteri izlemek için gidilen eğlence yeri: *"Gece kulübü binanın ta en dibindeydi, merdivenlerle iniliyordu."* -Ç. Altan.

gece kuşu *is.* **1.** *mec.* Gece gezmesini seven kimse. **2.** *mec.* Gece uyuyamayan. **3.** *argo* Geceleri para karşılığı erkeklerle ilişki kuran kadın: *"Bekâr arkadaşlardan birisi gece kuşlarından gözüne kestirdiği bir tazeyi otele davet etti."* -B. R. Eyuboğlu. **4.** *hlk.* Yarasa.

geceleme *is.* Gecelemek işi.

gecelemek *(nsz)* Geceyi bir yerde geçirmek: *"Gönül oralarda gecelemek, ertesi sabahı görmek istiyor."* -A. Rasim.

geceleri *zf.* **1.** Gece vakti. **2.** Her gece: *"Geceleri ağlama nöbetleri tutturdu."* -N. Cumalı. *"Geceleri bile, düşsüz koyu bir uyku çeker."* -H. Taner.

geceleyin *zf. (gece'leyin)* Gece vakti: *"Geceleyin bir ses böler uykumu / İçim ürpermeyle dolar, nerdesin?"* -A. K. Tecer.

geceli *s.* ve *zf.* "Hem gece hem gündüz, sürekli, aralıksız" anlamındaki **geceli gündüzlü** deyiminde geçer.

→ ***geceli gündüzlü***

geceli gündüzlü *zf.* Sürekli, durmaksızın: *Geceli gündüzlü çalıştık.*

gecelik, -ği *s.* **1.** Geceye özgü olan, gece kullanılan: *"Bu suare esvaplarını, ipekli geceliklerini lüzumsuz buluyor."* -H. C. Yalçın. **2.** *is.* Yatakta giyilen giysi, gömlek: *"Sabahleyin giyinmem, gecelikle dolaşırım."* -B. Felek. **3.** *is.* Bir gece için ödenen ücret: *Geceliği beş milyon lira olan oda.*

gece mavisi *is.* Koyu mavi.

gecesefası *is. bot.* İki çeneklilerden, gece açan küçük kokulu çiçekleri olan, otsu bir bitki *(Mirabilis jalapa).*

gecesefasıgiller *ç. is. bot.* Örnek bitkisi gecesefası olan bir bitki.

gece uçuşu *is.* **1.** Askerî amaçla uçakların geceleyin yaptığı uçuş . **2.** *argo* Geceleri para karşılığı erkeklerle ilişki kurmak işi: *"Viyana'da en büyük caddelerde gece uçuşuna çıkan manga manga, bölük bölük kadınlara rastladık."* -B. R. Eyuboğlu.

gece yanığı *is. hlk.* Uçuk gibi birdenbire oluşan kabarcıklı deri döküntülerine verilen ad: *Zona ya da halk arasında söylenen adıyla gece yanığı çok ağrı veren bir hastalıktır.*

gece yarısı *is. astr.* **1.** Güneşin batması ile doğması arasındaki sürenin ortası. **2.** Gecenin ilerlemiş saatleri, gecenin ortası.

gece yatısı *is.* Geceyi bir yerde konuk olarak geçirme: *"Artık Ruhsar'la gelir, gece yatısına kalırız."* -A. İlhan.

gece yayı *is. astr.* Güneşin gök küresinde bir gün boyunca çizdiği çemberin ufuk altında kalan parçası.

gecikilme *is.* Gecikilmek durumu.

gecikilmek *(nsz)* Gecikmek işi yapılmak.

gecikiş *is.* Gecikmek işi veya biçimi.

gecikme *is.* Gecikmek işi, teehhür, rötar: *"Zaten gecikmemin sebebi evi aramak oldu."* -P. Safa.

gecikmek *(nsz)* Geç kalmak, herhangi bir işi kararlaştırılan zamandan sonra yapmak.

gecikmeli *s.* Gecikmesi olan, tehirli, rötarlı.

gecikmesiz *s.* Gecikmesi olmayan.

geciktirilme *is.* Geciktirilmek işi veya durumu.

geciktirilmek *(nsz)* Gecikmesine yol açılmak.

geciktirim *is. sin.* İzleyiciye herhangi bir olayın ortaya çıkacağını sezdirmek, fakat sonucu durmaksızın geciktirerek onu sürekli bir bekleme, gerginlik, sıkıntı içinde bırakmak biçimindeki anlatım.

geciktirme *is.* Geciktirmek işi, tehir.

geciktirmek *(-i)* Gecikmesine sebep olmak, tehir etmek.

-geç *bk.* -gaç / -geç.

geç *zf.* **1.** Kararlaştırılan, beklenen veya alışılan zamandan sonra, **erken** karşıtı: *"Gece geç saatlerde geri dönerken, yalnız yıldızlar titreşirdi gökte."* -N. Cumalı. **2.** *s.* Belirli zamandan sonra olan: *"Orada bir kır kahvesine oturup geç saatlere kadar konuşmuşlar."* -M. Ş. Esendal. **geç kalmak** vaktinden sonra davranmak, gecikmek. **geç olsun da güç olmasın** çeşitli engellerle gerçekleşmeyen işlerde avunmak için söylenir.

geççe *zf. (ge'ççe)* Biraz geç olarak, geç saatlere yakın: *"Sağ olsun, akşamları evine biraz geççe gelir."* -P. Safa.

geçe (I) *zf.* (herhangi bir saat başını) Geçerek, geçerken: *Dokuzu beş geçe. "Gece yarısını iki saat geçe, misafirler dağıldılar."* -M. Ş. Esendal.

geçe (II) *is. hlk.* Karşılıklı iki yandan her biri, yaka: *Suyun öteki geçesi.*

geçek, -ği *is. hlk.* **1.** Çok geçilen yer, işlek yol. **2.** *hlk.* Küçük tahta köprü.

geçeli *s. hlk.* Geçesi (II) olan: *"Balat kapısından girdim içeri / Boliçeler oturmuş iki geçeli."* -Halk türküsü.

geçen *s.* **1.** (hafta, ay, yaz, kış gibi zaman anlatan sözlerle) Bir önceki: *Geçen hafta. Geçen yaz. "Yine bir gün o kızı geçen yıl gördüğü incirlikte bir daha gördü."* -O. C. Kaygılı. **2.** Belirsiz bir süre önceki, birkaç gün önceki: *Dün mü, geçen gün mü idi, pek hatırlayamıyorum.*

geçende *zf.* Ne kadar geçtiği belli olmayan yakın bir zaman önce.

geçenek, -ği *is. bk.* koridor.

geçenlerde *zf.* Yakın bir geçmişte, yakında.

geçer *s.* **1.** Yürürlükte bulunan, geçerliği olan, kullanılan: *Geçer para.* **2.** Beğenilen, makbul, mergup. **3.** Sınıf geçme durumu: *Türkçe dersinden geçer almışım.*

→ ***geçer akçe***

geçer akçe *s.* Herkesçe, aranan, beğenilen, muteber: *"Gitgide geçer akçe olmaktan çıkmıştır."* -H. R. Gürpınar. *"Ailenin elinde şimdilik onların güzelliğinden başka geçer akçe kalmamıştı."* -R. N. Güntekin.

geçerleme *is.* Geçerlemek işi.

geçerlemek *(-i)* Geçmesini sağlamak.

geçerletme *is.* Geçerletmek işi.

geçerletmek *(-i)* Geçer duruma getirtmek.

geçerli *s.* **1.** Yürürlükte olan, uygulanan, muteber: *"Başka bir yazımızda da Türkiye'de hâlâ geçerli olan üç takvimin (resmî, hicrî, milâdî) esaslarını yazacağım."* -B. Felek. **2.** *mec.* Beğenilen, tutulan, sürümü olan.

geçerlik, -ği *is.* **1.** Yürürlükte olma, değerini sürdürme durumu, revaç: *Bu para geçerlikten kaldırıldı.* **2.** Sürümü olma durumu: *Bu malın geçerliği kalmadı.*

geçerlilik, -ği *is.* **1.** Geçerli olma durumu, geçerlik. **2.** *fel.* Bir kavramın, bir yargının, mantık veya anlamı ve değeri bakımından onaylanabilir olması.

geçersiz *s.* Yürürlükten çıkarılmış, hükümsüz: *Bu yasa geçersizdir.*

geçersizleşme *is.* Geçersiz duruma düşme.

geçersizleşmek *(nsz)* Geçersiz duruma düşmek, geçerliğini yitirmek.

geçersizleştirmek *(-i)* Geçersiz duruma getirmek.

geçersizlik, -ği *is.* Geçersiz olma durumu, hükümsüzlük.

geçgeç *is.* Seyredilecek uygun bir program aramak amacıyla televizyon kanallarını tarama, zaping. **geçgeç yapmak** geçgeçlemek.

geçgeçleme *is.* Geçgeçlemek işi veya durumu.

geçgeçlemek *(-i)* Televizyon kanallarını aramak veya taramak, zaping yapmak.

geçgin *s.* Geçkin.

geçici *s.* **1.** Çok sürmeyen: *"Bunu evvelâ gençliğe mahsus geçici bir heves zannettim."* -P. Safa. **2.** Kısa ve belli bir süre için olan, geçeğen, muvakkat, palyatif: *"Eğer yazmaktan para ve ün gibi iki geçici kıymet ve zevk elde edemezsem acaba yazı yazar mıydım?"* -H. E. Adıvar. **3.** Bulaşan, bulaşıcı. **4.** Yaya, yoldan veya karşıdan karşıya geçen, yolcu: *"Onları sokakta gördüğünüz zaman adî bir geçiciden farklı bulmazsınız, sanırsınız ki bir yazıcı ticarethanesine gidiyor."* -C. Şehabettin.

→ ***geçici madde***

geçicilik, -ği *is.* Geçici olma durumu.

geçici madde *is.* Yasa, tüzük ve yönetmeliklerde belirli bir süre geçerli olan madde.

geçiliş *is.* Geçilmek işi veya biçimi.

geçilme *is.* Geçilmek işi.

geçilmek *(-den)* **1.** Geçmek işi yapılmak: *"Terkos köprüsü geçildikten sonra cünbüş tekrar başladı."* -O. C. Kaygılı. **2.** Bırakmak, terk etmek: *"Anadan geçilir, yardan geçilmez."* -Halk türküsü. **(bir şeyden) geçilmemek** bol veya çok, aşırı olmak: *Çarşıda meyveden geçilmiyor. Tafrasından geçilmiyor.*

geçim *is.* **1.** Geçinmek işi, geçinme araçları, geçinme, maişet. **2.** Anlaşma, uyuşma: *Aralarında geçim yok.* **geçimini doğrultmak** geçinmek için para kazanmak: *"Biri elbise askısı yapıyor, diğeri de yapılanları satıyor, böylece geçimlerini doğrultuyorlardı."* -S. Ayverdi.

→ ***geçim derdi, geçim dünyası, geçim kapısı, geçim sıkıntısı, geçim yolu, geçim zorluğu***

geçim derdi *is.* Geçim sıkıntısı.

geçim dünyası *is.* Kişinin kendi çıkarlarını düşünmesi gerektiğini belirtmek için kullanılır: *"Akmasa da damlar. Her hâlde bir tahsisatları vardır. Geçim dünyası..."* -P. Safa.

geçim kapısı *is.* Yaşamak için gereken kazancın sağlandığı iş yeri.

geçimli *s.* Çevresindekilerle iyi geçinen: *Geçimli insan.*

geçimlik, -ği *is.* Yiyecek parası, nafaka.

geçimlilik, -ği *is.* Geçimli olma durumu.

geçim sıkıntısı *is.* Geçinmede çekilen güçlük.

geçimsiz *s.* Çevresindekilerle iyi geçinemeyen, kavga çıkaran, huysuz, şirret.

geçimsizleşme *is.* Geçimsiz olma.

geçimsizleşmek *(nsz)* Çevresindekilerle iyi geçinememek.

geçimsizlik, -ği *is.* Geçimsiz olma durumu.

geçim yolu *is.* Yaşamak için gereken kazancı sağlama aracı veya çaresi: *"Herkes ne yapıp yapıp bir geçim yolu bulma peşindeydi."* -Ç. Altan.

geçim zorluğu *is.* Geçim sıkıntısı.

geçindirme *is.* Geçindirmek işi.

geçindirmek *(-i)* Geçinmesini sağlamak.

geçinilme *is.* Geçinilmek durumu.

geçinilmek *(nsz)* Geçinmek işi yapılmak: *"Hoş zaten bunların hiçbiri geçinilir, bağdaşılır insanlar değildi ya."* -R. H. Karay.

geçinim *is.* Geçinmek işi.

geçinme *is.* Geçinmek işi.

→ ***geçinme endeksi***

geçinme endeksi *is.* Belirli bir sosyal grubun ortalama yaşama düzeyini sürdürebilmesi için yapması gereken giderleri izleyen fiyat indeksi.

geçinmek *(nsz)* **1.** Yaşamak için gereken sağlamak: *"Muharrem artık yalnız balıkçılıkla geçiniyordu."* -S. F. Abasıyanık. **2.** *(-le)* Uzlaşmak, anlaşmak: *Aman çocuklar, iyi geçinin, siz iyi geçinirseniz bizler mutlu oluruz.* **3.** *(yar)* Taslamak: *"Sen filozof geçinen bir ukala herife benzersin."* -H. Taner. *"Şiir güç ya, şair olmak, şair geçinmek o kadar değil."* -N. Ataç. **4.** *(-den)* Kendi ihtiyaçlarını başkalarından sağlamak: *"... sen altmış para verip bir paket tütün almaz, herkesin tabakasından geçinirsin."* -M. Ş. Esendal. **5.** *hlk.* Ölmek. **geçinip gitmek** çok iyi değilse de şöyle böyle geçinmek. **geçinmeye gönlü olmamak** herhangi bir konuda isteksizliği belli etmek için kullanılır.

geçirgen *s. fiz.* **1.** İçinden gaz, sıvı gibi şeyleri kolaylıkla geçiren. **2.** *jeol.* Sıvıların geçmesine elverişli (kayaç).

geçirgenlik, -ği *is.* **1.** Bazı cisimlerin, içlerinden başka şeyler (gaz, sıvı, akım) geçirme özelliği: *Kalkerli topraklarda geçirgenlik yoktur. Demirin manyetik geçirgenliği çoktur.* **2.** *astr.* Saydam cisimlerin ışığı geçirme derecesi. **3.** *jeol.* Kayaçların, sıvıların geçebilmesine karşı elverişliliği.

geçirici *is.* **1.** Geçirmek işini yapan (kimse). **2.** Uğurlamaya gelen: *"Geçiricileri arasında bizden başka üniversitenin İspanyolca rektörü, yakışıklı bir Alman, bir de atlet yapılı Macar delikanlısı vardı."* -H. Taner.

geçirilme *is.* Geçirilmek işi.

geçirilmek *(-e)* Geçirmek işi yapılmak: *"İki anne, çocuklarının başlarına geçirilmiş iki külâh yüzünden oracıkta ahbap oluverdiler."* -O. C. Kaygılı.

geçirim *is.* Geçirmek işi.

geçirimli *is.* ve *s. jeol.* Geçirgen.

geçirimlilik, -ği *is.* Geçirgenlik.

geçirimsiz *s. jeol.* Geçirgenliği olmayan.

geçirimsizlik, -ği *is. jeol.* Geçirimsiz olma durumu.

geçiriş *is.* Geçirmek işi veya biçimi.

geçirme *is.* Geçirmek işi.

geçirmek *(-i, -e; -den)* **1.** Geçmek işini yaptırmak, geçmesini sağlamak. **2.** Bir şeyi bir yandan öbür yana götürmek: *"Kalanımızı peşine takarak Murat suyunun karşı kıyısına geçirdi."* -K. Bilbaşar. **3.** Bir şeyi bir yerden başka yere taşımak, nakletmek: *Odanın eşyasını öbür odaya geçirmek.* **4.** Tespit etmek, yazmak, kaydetmek: *"Merkez, kadının dosyasına vefat kaydını geçirdi."* -R. H. Karay. **5.** *(-i, -e)* Bir şeyi kendisine ayrılmış olan yere yerleştirmek; takmak: *"Yem torbalarını hayvanların boyunlarına geçirdikten sonra arkadaşına sordu."* -O. C. Kaygılı. *"Bedia muskayı boynuna geçirdi ve ninesini öptü."* -P. Safa. **6.** *(-i)* Yola çıkan birini uğurlamaya gitmek, selâmetlemek, teşyi etmek: *Arkadaşımı geçirmeye gittim.* **7.** (bir süre) Yaşamak, oturmak, kalmak: *"Kocan için geceyi evden dışarıda geçirmek fırsatını sen kendin temin et."* -H. C. Yalçın. **8.** Giymek, giyinmek: *"Sırtına pembe, kolları tamamen çıplak bir blüz geçirmişti."* -S. F. Abasıyanık. **9.** Bir işi birden çok kişi üzerinde uygulamak: *Kılıçtan geçirmek. Dayaktan geçirmek.* **10.** *(-i)* (herhangi bir durumu) Yaşamış olmak, uğramak: *"Ne yapar ne eder, günde iki üç saatini at üstünde geçirirdi."* -N. Cumalı. *"Anadolu'nun üzüntülü yollarında epey günler geçirdik."* -R. E. Ünaydın. **11.** Etmek, yapmak: *"Kalabalığı kısa ve kuşbakışı bir tahlilden geçirelim."* -F. R. Atay. **12.** Bulaştırmak: *Nezleyi bana geçirdin.* **13.** Uğraşmak: *Benim bu işlerle geçirecek vaktim yok.* **14.** Bir ihtiyacı eldeki imkânla karşılamak.

geçirtilme *is.* Geçirtilmek durumu.

geçirtilmek *(nsz)* Geçirmek işi yapılmak.

geçirtme *is.* Geçirtmek işi.

geçirtmek *(-i, -e; -den)* Geçirmek işini yaptırmak.

geçiş *is.* **1.** Geçmek işi veya biçimi: *Askerlerin geçişi çok güzeldi.* **2.** Herhangi bir durumdaki değişme, intikal: *Geçiş dönemi.* **3.** Resimde iki ayrı rengi birbirine bağlayan ara ton. **4.** *müz.* Bir parça süresince bir tondan başka bir tona atlama. **5.** *d.b.* Ses organlarının bir durumdan ötekine geçmesi. **6.** Akış, sürekli oluş: *"Bekleme sabırsızlığını çoktan kaybetmiş olduğum için vaktin geçişini pek fark etmiyordum."* -R. N. Güntekin.

→ ***geçiş hakkı, geçiş üstünlüğü***

geçiş hakkı *is.* Geçiş üstünlüğü.

geçişim *is.* **1.** Geçişmek işi, geçişme, tedahül. **2.** *psikol.* Belirli bir işi yapma yeterliliğinin ilişkili veya bağlantılı başka bir işi yapma sonucunda artması, intikal.

geçişli *s. gr.* Nesne ile kullanılabilen (fiil): *Sevmek (okuma-yı sevmek), görmek (ev-i görmek), kırmak (cam-ı kırmak), dökmek (süt-ü dökmek)* gibi.

geçişme *is.* **1.** Geçişmek işi. **2.** *biy.* Yarı geçirgen bir zarla birbirinden ayrılmış iki sıvının karşılıklı geçerek birbirine karışması. **3.** *fiz.* Yarı geçirgen bir çeperin iki yanına yerleştirilmiş, derişikliği farklı iki sıvıdan oluşan yer değiştirme olayı, ozmos.

geçişmek *(nsz, -le)* Birbirinin içine geçip karışmak, tedahül etmek.

geçişsiz *s. gr.* Nesne ile kullanılmayan (fiil), lâzım: *Gülmek, ağlamak, düşmek, gitmek, küsmek, barışmak* gibi.

geçiştirici *s. tıp* Tedavi edici etkisi olmayan, ağrı ve sızıları geçici olarak azaltan, dindiren (ilâç vb.).

geçiştirilme *is.* Geçiştirilmek işi: *"Bunların plâtonik kalmaya, akademik tartışmalarla geçiştirilmeye tahammülleri yoktu."* -H. Taner.

geçiştirilmek *(nsz)* Geçiştirmek işi yapılmak.

geçiştirme *is.* Geçiştirmek işi.

geçiştirmek *(-i)* **1.** Gereken önemi vermemek, üstünde durmadan başından savmak. **2.** Az bir zararla atlatmak, kurtulmak: *"Nihat bu kazayı da geçiştirince, tekrar gözlerini apartmanın kapısına dikti."* -P. Safa.

geçiş üstünlüğü *is.* Cankurtaran, itfaiye, güvenlik araçlarına tanınan, yolu öncelikle kullanma hakkı.

geçit, -di *is.* **1.** Geçmeye yarayan yer, geçecek yer: *Dolmuş, geçitlerden, kavşaklardan akmış gitmiş. "Başka türlü düşünmek, köprüyü bırakıp çayda geçit aramaya benzer."* -T. Buğra. **2.** *coğr.* İki dağ arasında dar ve uzun yol. **(çay, ırmak, dağ) geçit vermek** geçilecek bir yeri olmak.

→ ***geçit hakkı, geçit resmi, geçit töreni***

geçit hakkı *is. huk.* Bir taşınmaz mal üzerinden diğer bir taşınmaz mal sahibinin geçmesi biçiminde doğan yararlanma hakkı.

geçit resmi *is.* Geçit töreni.

geçit töreni *is.* Bir topluluğun özel günlerde düzenli bir biçimde belli bir yerden geçmesi, geçit resmi.

geçkin *s.* **1.** İhtiyarlamaya yüz tutmuş, geçmiş: *"Cemile geçkin, kısa boylu, tombul, konuşkan bir kızdır."* -N. Cumalı. **2.** Geçmiş: *"Sanki otuzunu geçkin kadın o değil!"* -M. Yesari. **3.** (bitkiler için) Gereğinden çok olgun veya solmaya başlamış: *Geçkin bir karpuz.*

geçkinlik, -ği *is.* Geçkin olma durumu.

geçme *is.* **1.** Geçmek işi, mürur. **2.** Birbirinin içine geçirilerek tutturulan iki şeyden birinde bulunan çıkıntılı parça. **3.** *s.* Çakılmış, yapıştırılmış veya lehimlenmiş olmayıp gereğinde sökülebilecek biçimde parçaları birbirine takılıp kenetlenmiş olan: *Geçme çerçeve. Geçme kapak. Geçme dürbün.*

geçmek, -r *(-den)* **1.** Bir yerden başka bir yere gitmek: *"Tam salıncağın yanından geçerken salıncağın ipine birdenbire asıldı."* -O. C. Kaygılı. *"Elindeki kitabı bırakıp bulundukları odaya geçtim."* -T. Buğra. **2.** Bir yandan girip öte yandan çıkmak: *İplik iğne deliğinden zor geçti. "Tepsi delinmiş, çember gibi Orhan'ın boynuna geçmiştir."* -S. Birsel. **3.** Yol olarak kullanmak: *Eve giderken sizin sokaktan geçeriz.* **4.** (bir duruma) Uğramak, konu olmak: *Dayaktan geçmek. Muayeneden geçmek.* **5.** Bırakmak, vazgeçmek: *Huylu huyundan geçmez. Ben kârdan geçtim, bari sermayeyi kurtarsam.* **6.** *(-de)* Yaşamak. **7.** *(-den)* Bir şeyi bundan böyle yapma durumunda olmamak: *"Hakkın var... Ne çare ki bizden geçti, diye söyleniyor."* -R. N. Güntekin. **8.** *(-de)* Olmak, vuku bulmak, cereyan etmek: *"Bu odanın içinde geçen aşk anları artık çok uzaklardaydı."* -A. İlhan. *"Dünyada son zaferimizin geçtiği yer."* -Ö. Seyfettin. **9.** *(-i, -e; -den)* (hastalık için) Bulaşmak, sirayet etmek: *Ondan ona hastalık geçer.* **10.** *(-den, -e)* Herhangi bir durum, soya çekim yoluyla birinde görünmek: *Bu titizlik ona babasından geçmiş.* **11.** Bir yeri aşmak, öbür yana ulaşmak: *"İstanbul'a geçecek değil, parmağımı kımıldatacak takatım yok."* -S. M. Alus. **12.** *(-e)* Yerini bırakıp başka yer almak: *Bu titizlik ona babasından geçmiş.* **13.** *(-den)* Bir konu üzerinde veya bir yerde çalışmış olmak: *"Şimdiki tulûat artistlerinin çoğu oradan geçtiler."* -S. F. Abasıyanık. **14.** *(-e)* Etki yapmak, işletmek: *Soğuk, ciğerime geçti. Başına güneş geçmiş.* **15.** *(-e)* Görev almak: *İktidara geçmek.* **16.** *(-e)* Kalmak, devrolmak. **17.** *(-i)* Geride bırakmak, aşmak: *Bizim yelkenli vapuru geçecek. Ordu sınırı geçti. Çocuğun boyu babasını geçti.* **18.** *(nsz, -i; -le)* Tükenmek, bitmek, sona ermek: *"Yavaş yavaş bu hırs geçer."* -F. R. Atay. *"Bereket versin ki öfkesi tez geçer."* -M. Ş. Esendal. **19.** *(-i)* Üstünlük sağlamak. **20.** *(-i)* Söylemeden veya bitirmeden atlamak: *O meseleyi geçelim. O bahsi geç!* **21.** *(-i)* (zaman için) Aşmak, geride bırakmak, harcamak: *"Bütün günüm seni takip etmekle geçti."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Şehzadebaşı'na geldikleri zaman saat onu geçiyordu."* -P. Safa. **22.** *(-i)* Bir müzik parçasını meşk ederek öğrenmek, çalmak veya söylemek. **23.** *(-i, -den)* Birinden meşk etmek: *Bu şarkıyı kimden geçtiniz.* **24.** (haberi) Bir iletişim aracı ile bildirmek: *Ankara haberlerini gazetesine geçiyormuş.* **25.** *(nsz)* Sönmek: *"Ocak sönmüş, koru bile geçmişti."* -N. Nâzım. **26.** *(-e)* Yazılmak, girmek: *Tarihe geçmek. Kitaba geçmek.* **27.** *(nsz)* Sürümü olmak, satılmak. **28.** *(-i, -e)* Konuşmada veya basında sözü edilmek: *"Kısa süren bir hastalıktan sonra göçüp gideceğini hissetmiş, hatta ölümünün gazetelere bile geçmemesini istemişti..."* -H. E. Adıvar. **29.** Yürürlükte bulunmak, geçerli olmak: *Bu para artık geçmiyor.* **30.** *(nsz)* Okulda, sınavda başarı göstermek: *Çocuk bu yıl geçti.* **31.** *(-e)* Bir yere gidip oturmak. **32.** *-den* (yol, araç veya akarsu için) Bir yerin yakınından veya içinden gitmek. **33.** *(nsz)* Çok bekletilmekten çürümeye yüz tutmak: *Bu karpuz geçmiş.* **34.** *(nsz)* Sıyrılmak, kurtulmak, işin içinden çıkmak: *Görmedim dedi, geçti.* **35.** Çekiştirmek, yermek: *"Beni sana geçmişler / Vallahi ben demedim."* -Halk türküsü. **36.** *(yar) argo* Bazı kelimelerle birleşik fiil yapar: *İska geçmek. Diskur geçmek.* **geç** (veya **geç efendim!**) kulak asma, önem verme: *Geç! Başka şeyler konuşalım. "Biz ev yaptırdık ama, sen bize bakma; bizim paramız vardı. Geç efendim geç; bu işler sizin gibilerin harcı değil."* -N. Kurşunlu. **geçme namert köprüsünden, ko aparsın su seni** namerde karşı minnet altında kalmaktansa sıkıntıya katlan. **geçti Bor'un pazarı, sür eşeğini Niğde'ye** (veya **geçti Bor'un pazarı**) *hlk.* artık iş işten geçti. **(birinin) geçtiği yoldan geçmek** daha önce aynı olayları yaşamış olmak, tecrübe sahibi olmak: *"Onun geçtiği yollardan geçtiğim için tahminlerim biraz daha kolaylaşıyor."* -H. Taner. **geçtim olsun** *hlk.* vazgeçtim, kalsın.

geçmeli *s.* Geçmesi olan: *Geçmeli demir.*

geçmelik, -ği *is.* Bazı yerlerden geçenlerin ödemek zorunda oldukları para, mürüriye.

geçmez *s.* Sahte, değerini yitirmiş, kalp: *Bu para geçmez. Geçmez akçe.*

→ ***geçmez akçe***

geçmez akçe *is.* Değerini yitirmiş, kalp, sahte.

geçmiş *s.* **1.** Geçmek işini yapmış. **2.** Zaman bakımından geride kalmış: *Geçmiş olaylar. "Bu eski sesler içinde geçmiş zamanlar uyuyor, uyanıyor, geriniyor, yaşıyor gibidir."* -A. Ş. Hisar. **3.** Çürümeye yüz tutmuş. **4.** *is.* Bu güne göre geride kalmış olan zaman, mazi: *"Onlar bu davranışlarıyla geçmişte sadece huzursuzluk yarattı."* -N. Cumalı. **5.** Arkada kalan hayat, mazi: *"Perde perde örtülü olan eski bir geçmişten kulaklarına garip bir fısıltı gelmişti."* -O. C. Kaygılı. **6.** Kişinin ölmüş yakınları: *"Senin de yedi göbek geçmişine rahmet okusun ha?"* -M. Ş. Esendal. **geçmiş ola** "o fırsat bir daha ele geçmez" anlamında kullanılır. **geçmiş olsun** hastalık, kaza geçirenlere beklenmedik büyük bir olumsuz durumdan kurtulanlara veya hapishaneye girenlere söylenen iyi dilek sözü. **geçmişe mazi, yenmişe kuzu derler** geçmişte kalan olayların üzerinde durulmasından hiçbir yarar beklenmez. **(biriyle) geçmişi olmak 1)** aralarında eskiye dayanan dostluk, arkadaşlık olmak; **2)** aralarında kırgınlığa yol açacak bir durum geçmiş bulunmak; **3)** bir durumun, daha önce geçmiş bir evresi bulunmak. **(birinin) geçmişleri** birinin ölmüş anası, babası ve yakınları. **(birinin) geçmişlerini karıştırmak** birinin ölmüşlerini yermek veya onlara sövmek.

→ ***geçmişi kandilli, geçmişi kınalı, geçmiş zaman, geçmiş zaman görünümü, geçmiş zaman sıfat-fiili***

geçmişi kandilli *is. argo* Sövgü yerine söylenen bir söz.

geçmişi kınalı *is.* Sövgü sözü: *"O geçmişi kınalılara acımaya gelmez."* -H. R. Gürpınar.

geçmiş zaman *is. gr.* Fiilin belirttiği

zaman kavramının, içinde bulunduğu zamandan önceye ait olması. Türkçede bu zaman belirli geçmiş ve belirsiz geçmiş olarak iki türlüdür: *Ali geldi, Ahmet bu havada İstanbul 'a gidip gelmiş* gibi.

geçmiş zaman görünümü *is. gr.* -mış- geçmiş zaman eki almış fiille yardımcı fiilin veya başka bir fiilin birlikte kullanılmasından ortaya çıkan ve olayın tamamlanmış olduğu kavramını veren görünüm: *Gelmiş olmak, gitmiş olmak, vermiş bulunmak* gibi.

geçmiş zaman sıfat-fiili *is. gr.* Geçmiş zaman kavramı veren ve isim, sıfat gibi kullanılan sıfat-fiil. Türkçede bu sıfat-fiil -dik veya -miş ekleriyle kurulur. *Bildiklerinizi anlatın. Tanıdık adam. Geçmişi saygıyla anıyoruz* cümlelerindeki *bildik, tanıdık, geçmiş* birer geçmiş zaman sıfat-fiilidir.

geda *is. (geda:) Far. gedā esk.* **1.** Dilenci. **2.** *esk.* Yoksul, fakir.

gedik, -ği *is.* **1.** Bir düzey üstündeki yıkık, çatlak veya aralık, rahne: *Duvar gediği.* **2.** Dağ geçidi. **3.** *mec.* Boşluk, eksiklik: *"Bu inkılâbın hiçbir noktasında eksik, gedik bırakmayacağız."* -A. Gündüz. *"... kanunların gediğinden alabildiğine yararlanıp küpünü doldurmuş bir açık gözdü."* -H. Taner. **4.** *mec.* Güçlük, güç durum: *Gedikten kurtulmak.* **5.** *esk.* Eksik dişli. **6.** *ask.* Yarma saldırısında düşman mevzilerinde açılan yer. **7.** *tar.* Bir işi yapmak, bir şeyden yararlanmak yolunda verilen hak, imtiyaz. **gedik açılmak** giderilmesi çok güç bir eksiklik veya açık ortaya çıkmak. **gedik açmak** *ask.* düşman mevzilerindeki zayıf bir noktadan giriş yeri açmak. **gedik kapamak** küçük bir ihtiyacını karşılamak. **gedik kapmak** bir gelir kaynağı ele geçirmek. **gedikleri tıkamak** çıkan veya çıkacak olan zorlukları önlemek. **Tunus gediği** vazgeçilmeyecek kârlı iş veya şey.

gedikli *s.* **1.** Gediği olan. **2.** Bir yerle veya işle olan ilgisini sürüp götüren (kimse), sürekli, daimî: *"Neyse, gel git, evin gediklilerinden olduk."* -A. İlhan. **3.** *is. ask. esk.* Astsubay.

gedilme *is.* Gedilmek durumu.

gedilmek *(nsz)* **1.** Gedik olmak, gedik açılmak. **2.** *hlk.* Bıçak, keser vb.nin ağızları aşınmak.

gedme *is.* Gedmek işi.

gedmek *(-i) hlk.* Gedik açmak, çentmek, delmek.

geğiriş *is.* Geğirmek işi veya biçimi.

geğirme *is.* Geğirmek işi.

geğirmek *(nsz)* Midede toplanan gazı sesle ağızdan çıkarmak: *"Geğirebilsem açılır mıyım acaba? Sancı göğsümde, hatta kolumda..."* -A. İlhan.

geğirti *is.* Geğirirken çıkan ses.

geğrek, -ği *is.* **1.** Yumuşak kaburga kemikleri. **2.** Kaburganın alt yanında bulunan boşluklardan her biri. **3.** *"Kendi aralarında, bir hiç yüzünden, kıkır da kıkır gülerler. Gülmekten de geğrekleri ağrır."* -S. Birsel.

→ geğrek batması

geğrek batması *is.* Geğrekte duyulan sancı.

geh *bk.* gâh.

gehgeh *is.* Bu söz nöbetli hastalığa yakalanmak anlamında kullanılan **gehgeh tutmak** deyiminde geçer: *"(şeftali) O da ateşli hastalıklara birebir ama gehgeh tutana, yani nöbetli hastalığa yakalananlara nice yüz kez bin belâ getirir."* -S. Birsel.

gelberi *is. hlk.* **1.** Büyük ocaklardan ateşi dışarı çekmek için kullanılan uzun saplı demir araç. **2.** Tırmık. **3.** Harman döküntülerini toplamaya yarayan araç. **4.** Ağaç dallarını budamak için kullanılan eğri demir. **gelberi etmek** *argo* aşırmak, çalmak, kendine mal etmek.

gele *is.* Tavla oyununda elinde kırık taşı bulunan oyuncunun attığı uygun olmayan zar: *Gele atmak.*

gelecek, -ği *s.* **1.** Zaman bakımından, ileride olması, gerçekleşmesi beklenen: *"Kız, gelecek baharda yine geleceklerini müjdeledi."* -O. C. Kaygılı. **2.** *is.* Daha gelmemiş, yaşanacak zaman, istikbal, ati: *"Ailede başkan odur, kararları o alır, hepimizin geleceğinin sorumlusu ve güvencesi odur."* -H. Taner. *"Karakteri ve zekâsı gelecek için insana umut ışığı veriyordu."* -H. E. Adıvar. **geleceği varsa, göreceği de var** kötülük yapmaya kalkışacak olan, bunun karşılığını elbette görür.

→ gelecek bilimi, gelecek zaman

gelecek bilimi *is.* Fütüroloji.

gelecekçi *is.* Gelecekçilik yanlısı, fütürist.

gelecekçilik, -ği *is.* Fütürizm.

gelecek zaman *is. gr.* Fiilin belirttiği zaman kavramının, içinde bulunduğu zamandan sonraya ait olması. Türkçede bu zaman başlıca **-e, -ecek, -esi, -se, -meli** ekleriyle kurulur: *Gele, gelecek, gelesi, gelse, gelmeli* gibi.

→ gelecek zaman görünümü, gelecek zaman kipi, gelecek zaman sıfat-fiili

gelecek zaman görünümü *is. gr.* Gelecek zaman sıfat-fiiliyle yardımcı fiilin birlikte kullanılmasından ortaya çıkan ve niyet kavramı veren görünüm: *Gidecek olmak. Gelecek olmak.*

gelecek zaman kipi *is. gr.* Fiilin belirttiği zaman kavramının, içinde bulunulan zamandan sonraya ait olduğunu sınırlı bir biçimde gösteren kip. Türkçede bu kip **-acak / -ecek** ekiyle kurulur: *Geleceğim, geleceksin* gibi.

gelecek zaman sıfat-fiili *is. gr.* İsim veya sıfat gibi kullanılan ve gelecek zaman kavramı veren fiilimsi. Türkçede bu sıfat-fiili **-ecek / -esi** ekleriyle kurulur: *Akacak kan damarda durmaz. Göresim geldi* gibi.

geleğen *is.* ve *s. coğr.* Ana ırmağa karışan (akarsu).

gelembe *is. hlk.* Koyun yatağı.

geleme *is. hlk.* İki yıl sürülmeyen, boş tarla.

gelen *s.* **1.** Gelmek işini yapan (kimse veya nesne). **2.** *fiz.* Bir ışık kaynağından çıkıp bir aynanın yüzüne veya saydam bir cismin yüzeyine düşen (ışın). **gelen ağam giden paşam** yönetim kimde olursa olsun benim için fark etmez. **gelen gideni aratır** bir işe veya göreve sonradan gelen orada daha önce çalışandan daha başarısız ve geçimsiz olabilir.

→ gelen geçen, gelen giden

gelenek, -ği *is.* Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar, an'ane: *Bir ulusu oluşturan etkenlerden biri de gelenektir. "Şair yeni bir dil yaratabilir ama bunun için gereken gücü gelenekten alır."* -N. Ataç.

gelenekçi *s.* ve *is.* Geleneklere bağlı (kimse).

gelenekçilik, -ği *is.* Toplumsal kurumları ve inançları daha çok geçmişten süregeldikleri için benimseyen, saygın tutan, destekleyen, yeni kültür ögelerine daha az değer veren tutum veya öğreti.

gelenekleşme *is.* Gelenekleşmek işi.

gelenekleşmek *(nsz)* Gelenek durumuna gelmek, gelenek değeri kazanmak: *"Binlerce yıllık gelenekleşmiş Türk psikolojisi, bir merkez etrafında toplanmayı çok sevmiştir."* -S. Ayverdi.

gelenekleştirme *is.* Gelenekleştirmek işi.

gelenekleştirmek *(-i)* Bir şeyi gelenek durumuna getirmek.

gelenekli *s.* Geleneği olan, geleneklere dayanan: *Gelenekli aile terbiyesi.*

geleneksel *s.* Geleneğe dayanan, gelenekle ilgili olan, an'anevî: *"Varlıklarının en köklü gücünü kendi ülkelerinin yarattığı geleneksel sanatta buluyorlar."* -H. Taner.

gelenekselleşme *is.* Gelenekselleşmek durumu.

gelenekselleşmek *(nsz)* Gelenek durumunu almak.

gelen geçen *s.* ve *is.* Gelip geçenler, gelenler, uğrayanlar.

gelen giden *is.* ve *s.* Gelenler, uğrayanlar, ziyaret edenler, gelip geçenler.

geleni *is. hlk.* Tarla faresi, büyük fare.

gelgeç *s.* **1.** Yerli, temelli olmayan, geçici: *"Bugün varsa yarın yok... Gelgeç bir misafir."* -R. N. Güntekin. **2.** Bir iş üzerinde sürekli olarak durmayan, sebatsız.

gelgeççi *is.* Gelip geçici, sebatkâr olmayan (kimse): *"Edipler yerlerini araba-*

cılara, gelgeççi müşterilere bırakırlar." -S. Birsel.

gelgel *s. hlk.* **1.** Albeni, alım, çekicilik. **2.** *hlk.* Başa takılan elmas veya altın iğne.

gelgelelim *e.* Ancak, ne var ki, fakat: *"Gelgelelim, arkadaşlarından ayrı kaldığı zamanlarda o başka bir Hasan oluyordu."* -O. C. Kaygılı.

gelgelli *s. hlk.* Gelgeli olan, alımlı.

gelgit *is.* **1.** Boşuna gidip gelme: *Bu gelgitten bıktım artık, iş bir türlü yürümüyor.* **2.** *coğr.* Ay ve Güneş'in yer yuvarı üzerindeki çekim güçleri sebebiyle deniz yüzünde, özellikle ana denizlerde su düzeyinin alçalması, kabarması olayı, meddücezir.

gelin *is.* **1.** Evlenmek için hazırlanmış, süslenmiş kız veya yeni evlenmiş kadın: *"Gelin eşikte oğlan beşikte."* -Atasözü. **2.** Bir kimsenin oğlunun karısı. **3.** Aileye evlenme yoluyla girmiş olan kadın. **Bulgurlu'ya gelin mi gidecek?** gereği yokken ivedi ve sürekli olarak dikiş, nakış gibi işlerle uğraşanlara şaka yollu söylenir. **Ebussuut Efendinin gelini gibi** eskiye bağlanıp pek kapalı giyinen kız veya kadın için alay yollu söylenir. **gelin almak 1)** erkeğe bir eş bulmak; **2)** gelini baba evinden özel bir törenle alıp güvey evine götürmek. **gelin etmek** kızı evlendirmek. **gelin gitmek** bir aileye, yere gelin olarak gitmek: *"Bin türlü dedikodu içinde ben oraya gelin gittim."* -H. R. Gürpınar. **(kendi kendine) gelin güvey olmak** ilgilinin nasıl karşılayacağını düşünmeden bir işi olmuş bitmiş sayarak sevinmek. **gelin olmak** (kız) evlenmek. **gelin yazmak** gelinin yüzünü değişik süs gereçleriyle bezemek. **gelini ata bindirmişler "ya nasip" demiş** kesin sonuç alınmadan hiçbir işe oldu bitti gözüyle bakılmaz.

→ ***gelin abla, gelin alayı, gelin alıcı, gelinboğan, gelin böceği, gelin çiçeği, gelinfeneri, gelin hamamı, gelin havası, gelin kuşağı, gelin kuşu, gelin otu, gelinparmağı, gelin teli***

gelin abla *is. hlk.* Yenge.

gelin alayı *is.* Gelini damat evine götürmek için gidenlerin hepsi.

gelin alıcı *is.* Gelini götürmek için oğlan evinden gelen kimse.

gelinboğan *is. bot.* Bir ahlat türü.

gelin böceği *is. zool.* Hanım böceği.

gelincik, -ği *is. bot.* **1.** Yazın kırlarda, özellikle ekin tarlalarında yetişen, kırmızı ve otsu bitki *(Papaver rhoeas).* **2.** *zool.* Sansargillerden, ince uzun yapılı, sivri çeneli, küçük bir hayvan, gelin kadın *(Mustela nivalis).* **3.** *zool.* Mezgitgillerden, yılan balığına benzer, eti sevilen bir balık *(Mustela tricirrata).* **4.** *hlk.* Yılancık, arpacık, çıban vb. verilen ad.

gelincikgiller *ç. is. bot.* Ayrı taç yapraklı iki çeneklilerden, içine gelincik, haşhaş, kırlangıç otu gibi bitkileri alan familya.

gelin çiçeği *is. bot.* Zambakgillerden bir bitki *(Fritillaria imperialis).*

gelinfeneri *is. bot.* Kuş kirazı.

gelin hamamı *is.* **1.** Düğünden birkaç gün önce evlenecek kız için hamamda yapılan tören. **2.** Düğünün ertesi günü, gerdekten sonra, oğlan evinin kadınlarının gelini hamama götürüp topluca yaptıkları tören ve yıkanıp temizlenme.

gelin havası *is.* **1.** Gelin alayının kız evinden ayrılıp oğlan evine gidinceye kadar, yol boyunca, davul ve zurnanın çaldığı özel ezgi. **2.** Denizin hafif dalgalı, çırpıntılı olması.

gelin kuşağı *is. hlk.* Gök kuşağı.

gelin kuşu *is. zool.* Tarla kuşugillerden bir kuş *(Otocoris pencillatus).*

gelinlik, -ği *is.* **1.** Gelin olma durumu: *"Düğünümde bulunmazsan gelinliğim içime sinmeyecek, diyor."* -R. N. Güntekin. **2.** Gelin giysisi: *"Çalgısı köçeği, rakısı yemeği, gelinliği ile otomobil paralarını hep oğlan evi ödeyecekti."* -N. Cumalı. **3.** *s.* Gelin giysisi yapmaya uygun (kumaş). **4.** *s.* Gelin olma çağına gelmiş (kız): *"Büyümüşsün ya, tam gelinlik kız olmuşsun."* -M. Ş. Esendal. **5.** *s.* Gelin için hazırlanmış. **gelinlik etmek** (veya **tutmak**) (gelin) kocasının yakınları yanında bir süre başını örtü-

→ ***gelinlik çağı***

gelinlik çağı *is.* Genç kızların evlenme dönemi: *"Büyüdüm, yetiştim, gelinlik çağım geldi."* -H. R. Gürpınar.

gelinlikçi *is.* Gelinlik diken veya satan kimse.

gelinme *is.* Gelinmek işi.

gelinmek *(-e, -den)* Gelmek işi yapılmak.

gelin otu *is. bot.* Güveyfeneri.

gelinparmağı *is. bot.* Uzun taneli bir üzüm türü.

gelin teli *is.* Gelinlerin başlarına takılan, parlak, uzun, ince gümüş tel.

gelip geçici *zf.* Sürekli olmayan, kısa süreli.

gelir *is.* **1.** Bir kimseye veya topluluğa belli zamanlarda, belli yerlerden gelen para, varidat: *"Saklanan bir gelir vardı ki aç, çıplak kalmıyorlardı."* -M. Yesari. **2.** Bir ekonomik birimin belli bir süre içinde kazandığı para (ücret, aylık, kira vb.), varidat, irat.

→ ***gelir dağılımı, gelir gider, gelir kaynağı, gelir vergisi***

gelir dağılımı *is.* Bir ülkenin toplam gelirinin o ülkenin bireyleri arasındaki dağılımı.

gelir gider *is.* Sağlanan ve harcanan paralar.

gelir kaynağı *is.* Para sağlama yeri veya faaliyeti: *"Halkımıza turizmin gelir kaynağı olduğu gerçeği belletilmeye çalışılıyor."* -N. Cumalı.

gelir vergisi *is.* Kişilerin gelirlerinden, bir oran ölçüsünde devlete ödedikleri dolaysız vergi.

geliş *is.* Gelmek işi veya biçimi: *"Keklik gibi taştan taşa sekerek / Gerdan açıp gelişini sevdiğim."* -Ruhsatî. *"Hele gelişin, ah, çıldırmak işten değil!"* -T. Oflazoğlu.

gelişigüzel *s.* ve *zf. (gelişi'güzel)* Herhangi bir, özensiz, itinasız, baştan savma, rastgele, lâlettayin: *"Eski dansları mektepte, yenilerini de bir iki arkadaşının evinde gelişigüzel öğrendiğini anlattı."* -P. Safa.

gelişim *is.* **1.** Gelişmek işi, serpilip bü-

gelişkin *s.* Gelişmiş olan, mütekâmil.

gelişme *is.* **1.** Gelişmek işi, inkişaf, neşvünema, tekâmül: *"Şiir, uygarlıkların doğuşunda, gelişmesinde ilk işaret oluyor."* -N. Cumalı. **2.** *ed.* Yazılarda giriş bölümlerinden sonra konunun türlü yönlerden açılıp genişlediği, zenginleştiği, olgunlaştığı bölüm. **3.** Olan biten.

gelişmek *(nsz)* **1.** Büyüyüp boy atmak, yetişmek, neşvünema bulmak: *"Çalı süpürgeleri bir türlü ağaç hâline gelemeden ama, ağacı taklit edercesine gelişir."* -S. F. Abasıyanık. **2.** İlerlemek, olgunlaşmak, genişlemek, inkişaf etmek: *Gelişmekte olan ülkeler. "Dünyanın gelişmiş, gelişmemiş ülkelerini tek tek geziyorum."* -H. Taner. *"Şiirin ilk sözünden son sözüne kadar gelişen bir bütünlüğü vardır."* -N. Cumalı. **3.** *hlk.* Şişmanlamak.

geliştirici *s.* Geliştirme özelliği olan.

geliştirilme *is.* Geliştirilmek işi.

geliştirilmek *(nsz)* Geliştirmek işi yapılmak.

geliştirim *is. sin.* Senaryonun hazırlanmasında özet ile ayrımlama arasında yer alan aşama.

geliştirme *is.* Geliştirmek işi.

geliştirmek *(-i)* Gelişmesini sağlamak, gelişmesine yol açmak.

gelme *is.* **1.** Gelmek işi. **2.** *s.* Gelmiş olan: *Avrupa'dan gelme bir televizyon.* **3.** *s.* Yetişme: *Esnaftan gelme adam. İyi aileden gelme çocuk.* **4.** *fiz.* Bir ışının, kaynağından çıkarak bir ayna yüzüne veya saydam bir cismin yüzeyine erişmesi.

gelmek, -ir *(-den, -e; nsz)* **1.** Bir yere gitmek, varmak: *İzmir'e gelince seni ararım. "Şu karşıdan gelen dilber / Gelir amma neden sonra."* -Âşık Ömer. *"Gurbetten gelmişim yorgunum, hancı."* -B. S. Erdoğan. **2.** Geriye dönmek: *"... adamı Ödemiş'ten aldım geldim, her masrafını çektim."* -N. Cumalı. **3.** Oturmaya, ziyarete gitmek: *Dün akşam amcamlar bize geldi.* **4.** İsabet etmek: *Kurşun ayağına geldi.* **5.** Varmak, ulaşmak: *Derslerin artık sonuna geldik. Telgraf geldi.* **6.** Varlığını sürdür-

mek, yaşamak, intikal etmek: *Eski çağlardan birçok anıt çağımıza kadar gelmiştir.* **7.** Ortaya çıkmak, doğmak. **8.** Belli bir süre dolmak veya belli bir zamana ulaşmak: *"Vakit kuşluğu aşmış, öğleye geliyordu."* -N. Cumalı. **9.** Kadar olmak: *Boyu ancak omzuna geliyor.* **10.** Çıkmak, yönelmek: *Merak etme, ondan kimseye kötülük gelmez.* **11.** İzlemek, takip etmek: *Çocuklar arkadan geliyordu.* **12.** Bir yerden alınıp bir yere ulaştırılmak: *Kahve Brezilya'dan geliyor.* **13.** Katılmak, eklenmek, türemek: *Türkçede ekler kelimelerin sonuna gelir. Güzellik, güzel kelimesinden gelir.* **14.** Daha önce üzerinde durulmuş olan bir konuya yeniden dönmek: *Şimdi sözü burada kesip asıl konumuza gelelim.* **15.** Sonuç çıkmak: *Bu davranışlardan ne gelir bilinmez.* **16.** Dayanmak, tahammül etmek: *Birazcık üşütmeye gelmiyor, hemen hastalanıyor.* **17.** Kendine yapılan herhangi bir davranış veya durumu iyi karşılamak: *"Kadri o adamlardandır ki, iyi davranmaya, yüz vermeye gelmez."* -M. Ş. Esendal. *"Bizim baştan savma işe gelmediğimizi bilirsin."* -R. H. Karay. **18.** *(-e)* Bir şeye sonradan inanmak, doğruluğuna hak vermek, eğilim göstermek, kabul etmek: *Dediğime geldiniz mi?* **19.** Etkisini herhangi bir biçimde göstermek: *Buranın havası iyi geldi. Burası bana çok sıcak geldi.* **20.** Kazanılmak, sağlanılmak: *Çiftlikten onlara ayda beş yüz milyon lira gelir.* **21.** Uymak: *Bu ayakkabı sana küçük gelir.* **22.** Olmak, -e uğramak: *Felç gelmek. Başımıza bir belâ geldi.* **23.** Akmak: *Burnundan kan geldi. Musluktan su gelmiyor.* **24.** Düşmek, rast gelmek: *Okul, yolun sağına geliyor. Buraya ışık gelmiyor.* **25.** Görünmek, sanılmak: *"Baygın da olsa yabancı bir kadını böyle kucağında tutmak ona pek ayıp bir şey gibi geldi."* -H. Taner. **26.** *(-e)* Uygun düşmek: *"Caddelerde oturmaya gelmez."* -Ö. Seyfettin. **27.** *(-e)* Başlamak, ortaya çıkmak. **28.** Mal olmak: *Bu bardakların tanesi yüz liraya geldi.* **29.** Biriyle birlikte gitmek: *Ben İstanbul'a gidiyorum, benimle gelir misiniz?* **30.** (zaman gösteren sözlerle birlikte) Başlamak, ulaşmak: *Saati gelince söylerim. Öyle bir zaman gelecek ki...* **31.** *(yar)* İhtiyaç anlatan deyimler kurmaya yarar: *Uykusu gelmek.* **32.** *(yar)* Sürerlik fiili yapmaya yarar: *Alışageldiğimiz bir anlamı vardı.* **33.** *(yar)* **-mez, -mezlik** ile birlikte yapmacık anlatan deyimler yapar: *Görmezlikten gelmek. İşitmezlikten gelmek.* **34.** *(yar)* Yönelme durumundaki bazı kelimelere getirilerek birleşik fiil yapar: *Yola gelmek. Meydana gelmek. Hatıra gelmek. Akla gelmek.* **35. Gelmek** fiilinin olumlu emir kipi, bazen öğüt, istek anlatır: *Gel, işi uzatma da şunun isteğini yap. Gelsin, inattan vazgeçsin, yoksa hakkında iyi olmaz.* **36. Gel, gelsin** biçiminde "elinde ise" anlamında da kullanılır: *Sen gel de, bu işe kızma.Gelsin de, bu işin içinden çıksın bakalım.* **37. dikçe...-eceği** biçiminde kullanılan sıfat-fiil eklerinden sonra geldiğinde önceki fiille ilgili olarak pekiştirilmiş bir istek ve sürerlik bildirir: *Baktıkça bakacağı gelmek. Yedikçe yiyeceği gelmek.* **38.** (sıralama gösteren kelimelerle ve sıralama sayı sıfatları ile) Herhangi bir sırada bulunmak: *Başta gelmek. Önde gelmek. Birinci gelmek.* **gel gelelim** fakat, ama, ancak: *"Gel gelelim daha kendileri gaflet uykuları içinde."* -R. N. Güntekin. *"Hem bir iş bularak çalışacağım; hem de deniz kenarında olacağım. Gel gelelim daha ikisi de olmadı."* -O. V. Kanık. **gel keyfim gel** büyük bir memnunluk veya alay anlatır: *"Oh, artık sabahın bu vaktinde güneş henüz doğarken bu serin harman yerinde, gel keyfim gel."* -O. C. Kaygılı. **gel zaman git zaman** aradan oldukça uzun bir zaman geçtikten sonra: *Gel zaman git zaman, bir gün Güven Parkında otururken...* **geleceği varsa göreceği de var** kötülük yapmaya kalkışacak olursa, karşılığını elbette görür. **gelen gideni aratır** bir işe veya göreve sonradan gelenin, orada daha önce çalışandan daha başarısız, kötü olabileceğini anlatır. **gelen paşam, giden ağam** biri ötekinin yerine geçen büyüklerine hoş görünmek yolunu tutanlar için söylenir. **...-a** veya **...-e gelince 1)** sıra gelince anlamına gelerek bir konu bittikten sonra sözü başka bir konuya geçirmeye yarar: *Siz şu ve bu işleri göreceksiniz. Bana gelince, ben arkadaşları dolaşarak...* **2)** ayrıcalık gösteren bir düşünceye geçildiğini anlatır: *Herkese yer gösterdiler, bize gelince, yerimiz yok demesinler mi!* **gelip çatmak** (veya **gelip dayanmak**) vakti gelmek, kaçınılmaz olmak: *"İlk tekâütlük ve işsizlik günleri. Bu günün er geç gelip çatacağını, her çalışan insan gibi bir gün kendinin de çürüğe atılacağını biliyordu."* -R. N. Güntekin. *"Ayrılık günleri geldi dayandı."* -Âşık Veysel. **gelip geçmek 1)** bir yerden geçmek; **2)** *mec.* bir süre bir makam, bir yer vb.inde bulunmak; **3)** kısa bir süre etkin olmak: *"Kızcağız bilir ki, bu sözler kızgınlık sözleridir, gelir geçer."* -M. Ş. Esendal. **gelsin...** (veya **gelsin... gitsin...**) **1)** yaşantı veya durumun rahatlığını anlatır: *"Ondan sonra o masanın üstüne yığılan mezeler, gelsin gırgır, alay, muziplik."* -H. Taner. **2)** sorumsuzca davranıp işine gereken önemi vermemeyi anlatır.

gelmiç, -ci *is. Far. gelmic, gelmuc* İri balıklarda kılçık durumunda olan kemik.

gelmiş geçmiş *s.* Bugüne kadar gelmiş olan: *"Toprakları üzerinde gelmiş geçmiş eski uygarlıkların insancıl kalıtını özümlemişti."* -N. Cumalı.

gem *is.* Atı yönetmek için ağzına takılan demir araç: *"Kadın dizginleri çekmek istedi, fakat hırçın hayvan sert bir boyun hareketi ile gemini kurtardı."* -H. Taner. **gem almak** (at) alışıp hizmete elverişli duruma gelmek. **gem almamak** söz dinlememek. **gem vurmak 1)** hayvanın ağzına gem takmak; **2)** *mec.* birinin taşkınlığını önlemek: *"Senin bütün emellerin, azgın kalbinden korktuğun, ona gem vurmak istediğin içindir."* -P. Safa. **gemi azıya almak 1)** at, gemi azıları arasına alıp etkisiz bırakarak süvarisinin yönetiminden çıkmak ve alabildiğine koşmak; **2)** *mec.* söz dinlemez olmak: *"Kim var kim yok geldi toplandı. Derken her kafadan bir ses çıktı, kimi kâh nalına, kâh çivisine vurdu, kimi gemi azıya alıp birbiriyle yarıştı."* -E. C. Güney. **gemini kısmak** bir kimsenin üzerindeki baskıyı arttırmak.

gemi *is.* Su üstünde yüzen, insan ve yük taşımaya yarayan büyük taşıt, sefine: *Yük gemisi. Savaş gemisi.* **gemi karaya oturmak** gemi, sığ bir yere saplanıp kalmak. **(birinin) gemisi şapa oturmak** iş, düzelemeyecek kadar bozulmak. **gemisini kurtaran kaptan** güç bir duruma düşünce ne yapıp yapıp kurtulanlara övgü olarak söylenir: *"O, gemisini kurtaran kaptandır, diye yaptığı alçaklıkla, namussuzlukla iftihar ediyor."* -Ö. Seyfettin. **gemisini yürütmek** (bir işi) hiçbir engel tanımadan sürdürmek. **Karadeniz'de gemilerin mi battı?** çok düşünceli ve durgun görünen kimselere söylenir: *"Karadeniz'de gemilerin mi battı? / Ağzını bıçaklar açmaz / Üzüntüdesin gayet."* -B. Necatigil.

→ ***gemi adamı, gemi aslanı, gemi enkazı, gemi ızgarası, gemi iskeleti, gemi leşi, gemi yatağı***

gemi adamı *is. huk.* Bir iş sözleşmesine dayanarak gemide çalışan kaptan, subay, tayfa vb. kimselere verilen ad.

gemi aslanı *is.* Gösterişi yerinde olduğu hâlde hiçbir işe yaramayan adam.

gemici *is.* Gemide çalışan veya gemi işleten kimse.

gemicilik, -ği *is.* **1.** Gemi kullanma veya işletme işi. **2.** Gemi endüstrisi.

gemi enkazı *is.* Batmış veya hasara uğramış gemiden arta kalanlar.

gemi ızgarası *is.* Üstünde gemi yapılan büyük kızak.

gemi iskeleti *is.* Geminin gövdesinin yapılmasından önceki ana yapısı.

gemi leşi *is.* Batmış gemi teknesi.

gemilik, -ği *is.* Gemi yapılan yer, tersane.

gemi yatağı *is.* Gemileri korumaya elverişli koy.

gemleme *is.* Gemlemek işi.

gemlemek *(-i)* **1.** (hayvanın) Ağzına gem takmak. **2.** *mec.* Aşırı istek ve davranışlara engel olmak, frenlemek: *"Damarlarında dolaşan kanın ılındığını duyuyor, gemleyemediği bir coşkuya kapılıyordu."* -

N. Cumalı.

gemlenme *is.* Gemlenmek işi.

gemlenmek *(nsz)* Gemlemek işi yapılmak veya gemlemek işine konu olmak.

gen (I) *s.* **1.** Geniş. **2.** Üçgen, dörtgen gibi geometri terimlerinde "kenarlı" anlamıyla kullanılmıştır.

gen (II) *s.* Bir süre sürülmeyerek boş bırakılmış (tarla): *"Yurdumuzun neresinde işlenmemiş bir parça toprak, gen bir tarla görsem seni anarım."* -N. Cumalı.

gen (III) *is. Alm. Gen < Yun. biy.* İçinde bulunduğu hücre veya organizmada özel bir etkisi olan, kuşaktan kuşağa ve hücreden hücreye geçen kalıtımsal öge: *"Eşref Şefik, köklü bir İstanbul ailesinin genleri ile bu akıcı konuşma diline egemendi."* -H. Taner.

gencecik *s. (ge'ncecik)* Çok genç: *"Bakanlar Kurulu her işi bırakıp gencecik bir şairin yazısı ile uğraşacak."* -Y. Z. Ortaç.

gencelme *is.* Gencelmek durumu.

gencelmek *(nsz)* Gençleşmek: *"Derken incelmeye, gencelmeye kalkıştı."* -M. Â. Ersoy.

genç *s.* **1.** Yaşı ilerlememiş olan **ihtiyar** karşıtı: *Genç adam. "Devlet, istiklâl ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin, müspet ilmin ışığında yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır."* - Anayasa. *"Genç kızı bir gece pencerede görmüştü."* -H. Taner. **2.** (bitki, hayvan için) Gelişmesini tamamlamamış olan: *Genç ağaç. Genç at.* **3.** Gençlikteki özelliklerini koruyan, dinç. **4.** Zihin bakımından yeterince gelişmemiş, toy. **5.** *mec.* Yeni gelişmekte olan, kısa bir geçmişi olan: *"Atatürk'ün tabutu arkasından ağlayan on beş milyon Türk'ün yaşadığı, genç Türkiye mutluydu."* -B. Felek.

→ ***genç irisi***

genç irisi *is.* Yaşına göre çok serpilip büyümüş: *"Kırmızı saçlı, genç irisi kadın, pencereden sarkmış seyrediyordu."* -M. N. Sepetçioğlu.

gençleşme *is.* Gençleşmek işi.

gençleşmek *(nsz)* **1.** (bir kuruluş) Genç üyelerle yenileşmek. **2.** Genç görünmek: *Saçlarını kestirince gençleşti.* **3.** Yeniden gençlik ve canlılık kazanmak.

gençleştirilme *is.* Gençleştirilmek işi.

gençleştirilmek *(nsz)* Gençleştirmek işi yapılmak.

gençleştirme *is.* Gençleştirmek işi.

gençleştirmek *(-i)* **1.** Yeniden gençliğine ve dinçliğine kavuşturmak: *"Karı beni yirmi yaş gençleştirdi."* -P. Safa. **2.** (bir kuruluşu) Genç üyelerle canlandırmak. **3.** Genç göstermek: *Kısa saç seni gençleştirdi.*

gençlik, -ği *is.* **1.** Genç olma durumu, **ihtiyarlık** karşıtı: *"İlk gençliğinde at deliydi."* -N. Cumalı. **2.** İnsan hayatının ergenlikle orta yaş arasındaki dönemi: *"Belki babam da gençliğinde Valantino'ya benziyordu."* -M. Ş. Esendal. **3.** Genç insanların bütünü: *Türk gençliği. Gençliğin yetiştirilmesi. "O gençliğin politikaya katılması yüzünden Balkan Harbine girmişiz."* -F. R. Atay. **4.** *mec.* Genç bir kimsenin tutumu: *"Gençliğimi kapının eşiğinde bırakıp eve giriyorum."* -Y. Z. Ortaç.

gençten *s.* Genç sayılan (kimse): *"Ev sahibi Hacı Ali'yi tanıdım. Gençten bir adamdı."* -Y. Z. Ortaç.

gene *zf. (ge'ne)* **1.** Yeniden, bir daha, yine, tekrar: *"Bir iki nefes çeker, gene yatarım."* -M. Ş. Esendal. *"Neclâ konuşmaya başlamadan önceki gibiydi gene."* -T. Buğra. **2.** Öyle de olsa; öyle olmasına karşılık. **3.** Öylesi de: *Benden on bin lira almışlardı, sizden beş bin lira almaları gene iyi.* **gene de** öyle olduğu hâlde, rağmen.

genel *s.* **1.** Bir şeye veya bir kimseye özgü olmayıp onun bütün benzerlerini içine alan, umum: *Genel seçim. Genel tarih.* **2.** Ayrıntıları göz önüne alınmayarak bütünü bakımından ele alınan: *Piyasanın genel durumu. "Genel bir sıralama yapmak gerekirse, denebilir ki, dünyada en iyisi mutlu, dengeli bir evliliktir."* -H. Taner. **3.** Geniş yetkileri olan bazı resmî görevlerin adında yer alır: *Genel başkan. Genel müdür.* **4.** Herkesin yararlanabileceği (yer, nesne): *Genel kitaplık.* **5.** Bir genelleme sonucunda elde edilen: *Genel düşünce.*

→ ***genel af, genel başkan, genel bütçe, genel coğrafya, genel dil bilimi, genel ev, genel gider, genel görünüm, genel görünümlü, genel görüşlü, genel görüşme, genel grev, genel kadın, genelkurmay, genel kurul, genel kütüphane, genel müdür, genel müdürlük, genel ölçek, genel sekreter, genel sekreterlik, genel uygunluk bildirimi, genel yazman, genel yetenek, genel zekâ***

genel af, -ffı *is.* Kamu yararına uygunluğu anlaşıldığında belli bir veya birkaç suç çeşidi için yapılan kovuşturmaların durdurulması, verilmiş cezaların kaldırılması veya azaltılması.

genel başkan *is.* Bir kurum veya kuruluşun idaresinden bütünüyle sorumlu olan kimse.

genel başkanlık, -ğı *is.* Genel başkanın işi veya mesleği.

genel bütçe *is. ekon.* Yıllık gelir ve gider kalemlerinin hepsini kapsayan bütçe.

genel coğrafya *is.* Yeryüzünün her türlü coğrafya olaylarını ayrı ayrı olarak araştıran; doğuşunu, işleyişini, yayılışını inceleyen coğrafya bilimi.

genel dil bilimi *is. d.b.* Dilin yapısını, gelişme ve değişmesini karşılaştırmalı olarak inceleyen bilim dalı.

geneleme *is. man.* Bir düşüncenin başka başka sözlerle yeniden anlatılması, tamim: *Ayakla yayan gittim sözünde geneleme vardır.*

genel ev *is.* Genel kadınların erkek kabul ettikleri ev, kerhane, umumhane.

genelge *is.* Yasa ve yönetmeliklerin uygulanmasında yol göstermek, herhangi bir konuda aydınlatmak, dikkat çekmek üzere ilgililere gönderilen yazı, tamim, sirküler: *"İki gün sonra yönetici bir genelge yayımladı."* -Ç. Altan.

genel gider *is.* Bir işin üzerinde görülmeyen ama yapımı için gerekli olan yardımcı giderler toplamı.

genel görünüm *is.* Bir yerin, bir olayın dıştan görünümü.

genel görünümlü *s.* Dıştan görünüşlü.

genel görüşlü *s.* Görüşü geniş olan.

genel görüşlülük, -ğü *is.* Genel görüşe sahip olma, görüşü geniş olma.

genel görüşme *is.* Toplumla veya devletin faaliyetleriyle ilgili konuların Türkiye Büyük Millet Meclisi genel kurulunda görüşülmesi.

genel grev *is.* Grevin bütün işçi kesimince uygulanması.

genel kadın *is.* Fuhşu meslek edinmiş kadın.

genelkurmay *is.* Yurdun savunmasıyla ilgili bütün şart ve olayları göz önünde tutarak, barışta ordunun eğitim ve donatımını, savaşta yüksek yönetimini düzenleyen makam, erkânıharbiyeiumumiye.

genel kurul *is.* Bir kuruluşta bütün üyelerin katılmasıyla yapılan toplantı.

genel kütüphane *is.* Bütün alanlarda yazılmış ve yayımlanmış kitapları, süreli yayınları ve belgeleri bünyesinde toplayan kütüphane, umumî kütüphane.

genelleme *is.* **1.** Genellemek işi. **2.** *man.* Zihnin genel düşünceler yapması işlemi veya özelden genele geçiş, tamim. **3.** *sos.* Bir işlemin sonucu olan genel kavram, yargı, bilim yasası veya kuram.

genellemek *(-i)* Varlıklar veya olaylar arasındaki benzerlik bağıntılarını bir düşüncede toplamak, tamim etmek.

genelleşme *is.* Genelleşmek işi, taammüm.

genelleşmek *(nsz)* Genel duruma gelmek, genel bir durum almak, taammüm etmek.

genelleştirilme *is.* Genelleştirilmek işi.

genelleştirilmek *(nsz)* Genelleştirmek işi yapılmak.

genelleştirme *is.* **1.** Genel duruma getirme. **2.** *fel.* Tek tek veya özel durumlardan genel bir yasanın, önermenin çıkarılması, tamim.

genelleştirmek *(-i)* Genel duruma getirmek.

genellik, -ği *is.* **1.** Genel olma durumu, yaygınlık, umumiyet. **2.** *man.* Genel düşüncenin, yani kavramın özelliği.

genellikle *zf.* Genel olarak, büyük bir çoğunlukla, umumiyetle: *Türkler genellikle konukseverdir.*

genelmek *(nsz) hlk.* Genişlemek.

genel müdür *is.* Bir kurum veya kuruluşta idarenin en üst düzeydeki sorumlusu.

genel müdürlük, -ğü *is.* Genel müdürün yetkisi ve makamı.

genel ölçek, -ği *is.* Fazla ayrıntıya girmeden yapılan ölçüm.

genel sekreter *is.* Bazı kamu kuruluşlarında veya büyük özel kuruluşlarda yönetim işlerini yürüten görevli.

genel sekreterlik, -ği *is.* Genel sekreterin yetkisi ve makamı.

genel uygunluk bildirimi *is.* Umum mutabakat beyannamesi.

genel yazman *is.* Genel sekreter.

genel yetenek, -ği *is.* Ölçüleri yeteneklerin ortalaması sayılan yetenek.

genel zekâ *is. ped.* **1.** Bireyin belli, özel veya bağımsız yeteneklerinden ayrı olarak, karşılaştığı genel durumlara uymadan gösterdiği yetenek veya güç. **2.** Zekâ testleriyle ölçülen değişik yetenek ve güçlerin birleşimine verilen ad.

general, -li *is. Alm. General, Fr. général* Kara ve hava ordularında albaydan sonra gelen ve mareşalliğe kadar olan yüksek rütbeli subaylara verilen genel ad.

generallik, -ği *is.* **1.** General rütbesi. **2.** Generalin görevi veya makamı.

genetik, -ği *is. Alm. Genetik, Fr. génétique biy.* Bitki, hayvan ve insanlarda kalıtım olaylarını inceleyen biyoloji dalı, kalıtım bilimi.

geniş *s.* **1.** Eni çok olan, enli, vasi, **dar** karşıtı: *Geniş kapı. Geniş yol. "Geniş, bomboş bir taşlığın serin, rutubetli küf kokusu duyuldu."* -P. Safa. **2.** İçine alması gerekenden daha çoğunu alabilen, **dar** karşıtı: *"Bu ağaç, bir geniş bostan duvarının dış tarafında idi."* -O. C. Kaygılı. **3.** *mec.* Kapsamı büyük, dar sınırlar içinde kalmayan, yaygın: *Geniş anlamlı.* **4.** *mec.* Kolay kolay tasalanmayan, hoşgörülü, rahat: *Geniş yürekli kimse. "Besbelli geniş, olabildiğince umursamaz görünmek istiyordu."* -A. İlhan. **5.** *mec.* Çok: *Geniş iş alanları sağlandı.* **geniş bir nefes almak** sıkıntılı bir durumdan kurtulmak, ferahlığa kavuşmak. **geniş karşılamak** hoşgörü ile değerlendirmek: *"Bu vahim skandalı, bu mahdut dışarlık çocuğu niçin bu kadar geniş karşılıyordu?"* -R. N. Güntekin.

→ ***geniş açı, geniş gönüllü, geniş görüşlü, geniş görüşlülük, geniş mezhepli, geniş ufuklu, geniş ünlü, geniş yürekli, geniş zaman***

geniş açı *is. mat.* Bir dik açıdan daha büyük olan açı.

genişçe *s.* Biraz geniş: *"Babam bu güvercinlere, gaz sandıklarından genişçe bir yuva yaptı."* -M. Ş. Esendal. **genişçe konuşmak** uzun uzun, bol bol konuşmak, söyleşmek, sohbet etmek: *"Buluştuk, görüştük, daha da genişçe konuşmak için beni evine, akşam yemeğine götürdü."* -M. Ş. Esendal.

geniş gönüllü *s.* Her olayı hoş karşılayan.

geniş görüşlü *s.* Konuları çok yönlü değerlendiren (kimse).

geniş görüşlülük, -ğü *is.* Konuları çok yönlü değerlendirmek işi veya biçimi.

genişleme *is.* Genişlemek işi.

genişlemek *(nsz)* **1.** Geniş duruma gelmek, büyümek. **2.** Rahat bir duruma gelmek, açılmak, ferahlamak: *Bu odayı bize verirlerse, epey genişleyeceğiz. "Ahali dar parmaklıklardan kurtulur kurtulmaz, yelpaze gibi açılıp genişleyerek dağılıyorlardı."* -P. Safa. **3.** *mec.* Yaygın duruma gelmek: *Ünü, ölümünden sonra daha da genişlemişti.*

genişletilme *is.* Genişletilmek işi.

genişletilmek *(nsz)* Genişletmek işi yapılmak.

genişletme *is.* **1.** Genişletmek işi. **2.** *ed.* Bir konuyu, ayrıntılarını katarak geliştirme.

genişletmek *(-i)* Geniş duruma getirmek: *"Türkler fetihten sonra İstanbul'u, eskisine nispetle çok genişlettiler."* -Y. K. Beyatlı.

genişlik, -ği *is.* **1.** Geniş olma durumu: *"Omuzları ile kalçaları aynı genişlikte."* -S. F. Abasıyanık. **2.** En, **boy** karşıtı.

geniş mezhepli *s. bk.* mezhebi geniş.

geniş ufuklu *s.* Görüşü ve bakış açısı geniş olan (kimse).

geniş ünlü *is.* Alt çenenin açılmasıyla oluşan ünlü: *a,e,o,ö.*

geniş yürekli *is.* Hemen, çabucak telâş göstermeyen, merak etmeyen, tasasız.

geniş zaman *is. gr.* Fiilin her zaman yapıldığını, yapılmakta olduğunu veya yapılacağını belirten zaman. Türkçede bu kip **-r, -ir** veya **-er** ekiyle kurulur: *Başla-r, severim (sev-er-im), geliriz (gel-ir-iz)* gibi.

→ ***geniş zaman görünümü, geniş zaman sıfat-fiili***

geniş zaman görünümü *is. gr.* Geniş zaman sıfat-fiiliyle yardımcı fiilin birlikte kullanılmasından doğan görünüm: *Gelmez olmak. Görünmez olmak* gibi.

geniş zaman sıfat-fiili *is. gr.* Fiilin her zaman yapıldığını, yapılmakta olduğunu veya yapılacağını belirten sıfat-fiil. Türkçede bu biçim **-ir, -er, -mez** ekleriyle kurulur: *Gelir (varidat), gider (masraf), güler yüz, bitmez iş, dinmez ağrı, görünmez kaza* gibi.

genitif *is. Fr. génitif* Tamlayan durumu.

geniz, -nzi *is.* Ağız ve burun boşluğunun arka bölümü: *"Genzi iyice yanmıştı, konuşamıyordu, başını iki yana sarsarak niçin diye sordu."* -T. Buğra. **genizden (konuşmak)** (veya **çıkarmak**) burnu tıkalı gibi (konuşmak): *"Genzinden çıkardığı seslerle ağlama taklidi yapıyordu."* -O. C. Kaygılı.

→ ***geniz ünlüsü, geniz ünsüzü***

genizsi *s.* Genzel.

genizsileşme *is. d.b.* Dudak ünsüzünün, geniz ünsüzüne dönmesi. *Türkçede ve Türk lehçelerinde b sesinin m sesine dönmesi* gibi.

geniz ünlüsü *is. d.b.* Geniz yoluyla çıkan ünlü. Türkçede bu ünlü n sesiyle birlikte kullanılır: *Tanrı, sonra, deniz* kelimelerindeki *a, o, e* ünlüleri gibi.

geniz ünsüzü *is. d.b.* Geniz yoluyla çıkan ünsüz: *Türkçede bölge ağızlarında rastlanan* ñ ünsüzü gibi.

genleşme *is. fiz.* Genleşmek işi.

→ ***genleşme kat sayısı, genleşmeölçer***

genleşmek *(nsz) fiz.* (bir cisim birleşimi ve yapısı değişmeden) Isı etkisiyle hacimce büyümek.

genleşme kat sayısı *is.* Birim nicelikte bir maddenin 1^0 C sıcaklık artışında gösterdiği hacim genişlemesi.

genleşmeölçer *is.* Isınan sıvıların görünür genleşme kat sayılarını belirleyen araç, dilâtometre.

genleştirme *is.* Genleştirmek işi.

genleştirmek *(-i) fiz.* Sıcaklığını yükselterek bir cismin yapısını ve birleşimini bozmadan hacmini, boyunu artırmak.

genlik, -ği *is.* **1.** Genişlik. **2.** *hlk.* Bolluk, refah. **3.** *fiz.* Dalga genliği.

genom *s. Fr. génome biy.* Gametlerde bulunan kromozomların hepsine verilen ad.

genosit *is.* Jenosit.

gensoru *is. (ge'nsoru)* Türkiye Büyük Millet Meclisinde bir soru üzerine başbakana veya bakanlardan birine, milletvekillerince açılan ve sonunda soruşturma yapılması istenebilen soru, istizah: *"Türkiye Büyük Millet Meclisi genel görüşme, gensoru ve meclis soruşturması yollarıyla denetleme yetkisini kullanır."* -Anayasa.

→ ***gensoru önergesi***

gensoru önergesi *is.* Gensoru teklifinde bulunma.

genzek, -ği *s. hlk.* Genizden konuşan.

genzel *s.* Genizsi.

geoit *is. Fr. géoïde < Yun.* Yerküresinin geometrik olmayan gerçek biçimine (üzerindeki engebeler düşünülmeksizin) verilen ad. Bu yerküresi tam küre olmadığı gibi, elipsot biçiminden de ayrıdır.

geometri *is. Fr. géométrie < Yun.* **1.** Nokta, çizgi, açı, yüzey ve cisimlerin birbirleriyle ilişkilerini, ölçümlerini, özelliklerini inceleyen matematik dalı, hendese. **2.** Bu konu ile ilgili olan kitap veya ders.

geometrik, -ği *is.* ve *s. Fr.*

géométrique Geometriyle ilgili veya geometriye uygun olan, hendesî: *"İleri ülkelerin kentleri, temizlikleri, geometrik kuruluşları ile dikkati çeker."* -N. Cumalı. *"Toprak yüzeyinde geometrik biçimde yontulmuş büyük taşlar görünüyordu."* -H. Balıkçısı. **(iki vektörün) geometrik toplamı** iki ardışık kenarı, belirli iki vektörle gösterilen bir paralelkenarda, bu vektörlerin ortak bulundukları noktadan çıkan köşegenin oluşturduğu üçüncü vektör; iki kuvvetin bileşkesini belirtir.

→ ***geometrik çizim***, ***geometrik dizi***, ***geometrik yer***

geometrik çizim *is. mat.* Cetvel, pergel vb. ile elde edilen çizgi.

geometrik dizi *is. mat.* Ardışık terimleri arasındaki oranı değişmeyen dizi: *2, 4, 8, 16 dizisi geometrik bir dizidir ve ortak çarpan denilen değişmez oranı 2'dir.*

geometrik yer *is.* Aynı özellikleri olan noktaların oluşturdukları çizgi veya yüzey: *Bir nokta çevresinde, bu noktaya olan uzaklıkları eşit bulunan bütün noktaların geometrik yeri düzlemde daire, uzayda ise küredir.*

gepegencecik, -ği *is.* ve *s.* Çok genç, körpe: *Gepegencecik çocuk.*

gepegenç, -ci *is.* ve *s. (gepe'genç)* Gepgenç, pek genç.

gepgenç *s. (ge'pgenç)* **1.** Çok genç: *"Ölüm bu gepgenç, bu dipdiri insanı yatağında değil, bir kapı önünde ayakta aldı götürdü."* -H. Taner. **2.** *zf.* Çok genç olarak, çok gençken: *Gepgenç öldü.*

gerçeğe aykırı *s.* Gerçeğe uymayan, hilâfıhakikat.

gerçeğe aykırılık, -ğı *is.* ve *s.* Gerçeğe uymama durumu, aykırı olma durumu.

gerçeğe uygunluk, -ğu *is.* ve *s.* Gerçeğe uyma durumu.

gerçek, -ği *s.* **1.** Bir durum, bir nesne veya bir nitelik olarak var olan, varlığı inkâr edilemeyen, olgu durumunda olan, hakikî: *Kâğıt paranın saymaca değeri varsa da gerçek değeri yoktur. "Gerçekle ve gerçeğin kurallarıyla bağdaşmayan ancak bu adamdı."* -T. Buğra. **2.** Aslına uygun nitelikler taşıyan, sahici: *Gerçek elmas. Gerçek hikâye.* **3.** Temel, başlıca, asıl: *"Bir kişinin ahlâklı olması için, o benim dediğim gerçek ahlâka erişebilmesi için bir iç âlemi olmalıdır."* -N. Ataç. **4.** Doğadaki gibi olan, doğayı olduğu gibi yansıtan: *Bu peyzajdaki çiçekler son derece gerçek.* **5.** *is.* Gerçek durum, gerçeklik, realite: *"Her hâlde o gün imparatorluğun ölümü apaçık bir gerçekti."* -H. E. Adıvar. *"Bir gerçek içinde yaşıyoruz, duvarlarını yıkıp aşamadığımız bir gerçek içinde."* -N. Ataç. **6.** *is.* Yalan olmayan, doğru olan şey: *Gerçekler inkâr edilemez. "Bu lâflarda gerçek payı ne kadar çoksa, duygu payı da ondan az değildir."* -B. Felek. **7.** *fel.* Düşünülen, tasarımlanan, imgelenen şeylere karşıt olarak var olan.

→ ***gerçek dışı***, ***gerçek kişi***, ***gerçek mantarlar***, ***gerçek sayı***, ***gerçeküstü***

gerçekçi *s.* ve *is.* **1.** Gerçeği gören ve ona göre davranan veya gerçeğe uygun olarak yapılan, realist: *"Halkçı olduğu kadar gerçekçiydi Atatürk."* -S. Eyuboğlu. **2.** Gerçekçilik yanlısı olan, realist: *"Geçmişi geçmişte bırakıp bugüne bakmak daha gerçekçi bir yaklaşımdır."* -H. Taner.

gerçekçilik, -ği *is.* **1.** Gerçekçi tutum ve davranış, realizm. **2.** Gerçekleri olduğu gibi yansıtmaya çalışan sanat çığırı, realizm: *"Çağımızda gerçekçilik akımlarının güçlenmesi, sinema sanatında da etkisini gösterdi."* -N. Cumalı. **3.** *fel.* Düşünmenin temeli ve işin ölçüsü olarak gerçekliğe bağlanan görüş ve tutum; bilinçten bağımsız bir gerçekliğin var olduğunu benimseyen görüş, realizm.

gerçek dışı *is.* Gerçeğin dışında olan, gerçek olmayan.

gerçek dışılık, -ğı *is.* Gerçek dışı olma durumu.

gerçek kişi *is.* Hakikî şahıs: *"Anayasa mahkemesi kararları idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar."* -Anayasa.

gerçekleme *is.* Gerçeklemek işi, teyit.

gerçeklemek *(-i)* Bir şeyin doğruluğunu herhangi bir şeyle ortaya koymak, teyit etmek.

gerçekleşme *is.* Gerçekleşmek işi, tahakkuk: *"Kurduğu hulyalar yavaş yavaş gerçekleşmeye yüz tutuyordu."* -O. C. Kaygılı.

gerçekleşmek *(nsz)* Gerçek olmak, gerçek durumuna gelmek, tahakkuk etmek.

gerçekleştirilme *is.* Gerçekleştirilmek işi.

gerçekleştirilmek *(nsz)* Gerçek duruma getirilmek: *"...plânını önce sinsi sinsi, sonra açıktan açığa gerçekleştirmeye başlayınca..."* -H. Taner.

gerçekleştirme *is.* Gerçekleştirmek işi.

gerçekleştirmek *(-i)* Gerçek duruma getirmek, yapmak, ortaya koymak.

gerçekli *s.* Gerçeklenmiş, gerçek olduğu anlaşılmış, muhakkak.

gerçeklik, -ği *is.* Gerçek olan, var olan şeylerin tümü, hakikat, realite.

gerçek mantarlar *ç. is. bot.* Bağlarda mildiyu hastalığını yapan emeçleri iyi gelişmiş mantarlar *(Peronospora viticola).*

gerçek sayı *is. mat.* Bir eksen üzerindeki bir noktanın yerini belirlemeye yarayan sayı.

gerçekte *zf.* Aslında, tam anlamıyla, hakikatte: *"Kumpanyanın kurulmasında başı çeken gerçekte, ecnebi bir banka."* -A. İlhan.

gerçekten *zf. (ge'rçekten)* Gerçek olarak, hakikaten, sahi, sahiden, filhakika, filvaki: *"Hiçbir genç adam, ölümü gerçekten düşünmemiştir."* -N. Ataç. *"Gerçekten, daveti rastgele bir akşam toplantısına hiç benzemiyordu."* -A. İlhan.

gerçeküstü *is.* (gerçeküstücülere göre) Gerçeği aşan, gerçeğin üstündeki gerçek, sürrealite.

gerçeküstücü *s.* ve *is.* **1.** Gerçeküstücülükten yana olan (kimse). **2.** Gerçeküstücülükle ilgili olan (görüş, eser vb.).

gerçeküstücülük, -ğü *is.* Aklın, geleneklerin, alışkanlıkların denetiminden uzak bilinçaltı gerçeklerini yansıtan, yani bilinen gerçekle bağını kesip kendince bir gerçek yaratmak amacını güden edebiyat ve sanat akımı sürrealizm.

gerçi *zf. (ge'rçi) Far. gerçi* Her ne kadar, ise de, vakıa: *"Gerçi hâlâ yaz meyvelerini yiyorduk."* -A. Haşim. *"Mahallen gerçi sakindir, sakindir ama civcivli de bir mahalledir."* -S. F. Abasıyanık.

gerdan *is. Far. gerden* **1.** Vücudun omuzlarla baş arasında kalan ön bölümü: *"Başını geri atıp gerdanını olanca beyazlığıyla göstererek sarsıla sarsıla güldü."* -H. Taner. **2.** Şişmanlarda çenenin altındaki tombulluk: *"Sivri çenenin altında iki kat bir gerdan."* -A. Gündüz. **3.** (kesilmiş hayvanlarda) Boyun. **gerdan kırmak 1)** naz ile boynu başla birlikte iki yana oynatarak kırıtmak; **2)** *mec.* boynu, başı geriye oynatarak büyüklük taslar bir durum almak.

gerdaniye *is. (gerda:niye) Far. Ar. gerdāniyye müz.* Klâsik Türk müziğinde ince sol notasını andıran perde ve bir makam adı.

→ ***gerdaniyebuselik***

gerdaniyebuselik, -ği *is. (gerda:niyebuselik)* Gerdaniye makamı ile buselik beşlisinden oluşan bir birleşik makam.

gerdanlık, -ği *is.* Çoğu değerli taş ve madenlerden veya altın paradan yapılmış, boyna takılan takı, kolye: *"İki kadının boynuna çok değerli gerdanlıklar takılmıştır."* -S. Birsel.

gerdek, -ği *is. Far. girdek* **1.** Gelin ile güveyin düğün gecesi başbaşa kaldıkları oda: *"İki yüz yaşına bastıktan sonra mı gerdek safası süreceğiz acaba?"* -F. R. Atay. **2.** Zifaf. **gerdeğe girmek** (güvey) düğün gecesi gelinle bir araya gelmek.

gerdel *is. Yun.* **1.** Süt vb. şeyler koymaya veya hayvanlara yem vermeye yarayan kova biçiminde tahta veya deriden kap. **2.** *den.* Gemilerde temizlik işlerinde kullanılan, saç veya pirinç çemberli tahta kova.

gerdirilme *is.* Gerdirilmek işi.

gerdirilmek *(nsz)* Gerdirmek işi yapılmak.

gerdirme *is.* Gerdirmek işi.

gerdirmek *(-i, -e)* Germek işini yaptırmak: *"Eski bir bağ kulübesinin duvarları üstüne bir çadır gerdirmiş, içinde yaşıyor-*

du." -M. Ş. Esendal.

gereç, -ci *is.* Bir şey yapmak için kullanılması gereken maddeler, malzeme, materyal: *"Bu sarayların bütün gereci Londra'dan taşınmıştır."* -S. Birsel.

gere gere *zf.* **1.** Kendine güvenerek. **2.** Güvenerek.

gereğince *zf. (gereği'nce)* Gereği gibi, gereğine göre, gerektiği gibi, mucibince.

gerek, -ği *is.* **1.** Bir şeyin yapılabilmesinin veya olabilmesinin bağlı olduğu (şey), lâzım: *"Mecnunlara Leylâ gerek, bana seni gerek seni."* -Yunus Emre. **2.** Güçlü ihtimal belirtir: *"Bunların bir bildikleri olsa gerek."* -M. Ş. Esendal. **3.** *bağ.* Kelimeleri, kelime öbeklerini, görevdeş öğeleri birleştirme, eşitlik, istenileni seçme gibi anlamlar katarak bağlar: *"Gerek baba, gerek de ana tarafından sofuluk göreneğine varis olmadım."* -Y. K. Beyatlı. **4.** İcap: *"... millî güvenlik gereklerinin ihlâl edilmesi... hâlinde belirli bir toplantı ve gösteri yürüyüşünü yasaklayabilir."* -Anayasa. **gerek görmek** yapılmasını istemek: *"Meclis... gerek gördüğü takdirde ilgilinin Yüce Divana sevkine karar verir."* -Anayasa. **gereği düşünülmek** bir sorunu sonuçlandırmak için tutulacak yolu kararlaştırmak. **gereği gibi** nasıl olması gerekli ise öyle: *Gereği gibi davranmak.*

gerekçe *is.* **1.** Gerektirici sebep, esbabımucibe: *"Her hâlde kendince bir gerekçesi olmalı."* -H. Taner. **2.** *man.* Bir önermenin kendiliğinden var kıldığı gereklik. **3.** *huk.* Bir yasanın önerilmesi ve hazırlanmasında, yasa tasarısının hazırlanış ve maddelerin düzenleniş sebepleri. **4.** *huk.* Mahkeme kararlarında, kararın dayandığı yasal ve hukukî sebeplerin gösterilmesi. **gerekçe göstermek** gerektirici sebep ve doküman ileri sürmek.

gerekçelendirme *is.* Gerekçelendirmek işi veya durumu.

gerekçelendirmek *(-i)* Gerekçeli duruma getirme.

gerekçeli *s.* Gerekçeye dayanan, gerekçesi olan: *Gerekçeli karar. "Üyelerin veya grupların verecekleri gerekçeli güvensizlik önergeleri bir tam gün geçtikten sonra oylanır."* -Anayasa.

gerekçesiz *s.* Gerekçeye dayanmayan, gerekçesi olmayan.

gerekirci *is.* Belirlenimci, determinist.

gerekircilik, -ği *is.* Belirlenimcilik, determinizm.

gerekli *s.* Yapılması, olması veya bulunması uygun olan, yerinde olan, lüzumlu, vacip: *"Bize gerekli olan şey, adamakıllı bir harita, bir de kılavuz."* -H. E. Adıvar. **gerekli görmek** yapılması icap etmek: *"Başbakan, gerekli görürse... Türkiye Büyük Millet Meclisinden güven isteyebilir."* -Anayasa. **gerekli kılmak** icap ettirmek.

gereklik, -ği *is.* Gerek olma durumu, lüzum, icap, iktiza.

→ ***gereklik kipi***

gereklik kipi *is. gr.* Fiilin yapılması gerektiğini belirten isteme kipi. Türkçede bu kip **-malı / -meli** ekiyle kurulur: *Gelmeliyim, gelmelisin, gelmeli, gelmeliyiz, gelmelisiniz, gelmeliler* gibi.

gereklilik, -ği *is.* Gerekli olma durumu, lüzum.

gerekme *is.* Gerekmek işi, iktiza, istilzam.

gerekmek *(nsz)* Bir şeyin yapılabilmesi veya gerçekleşmesi bazı nesne, fiil vb. ye bağlı olmak, gerek olmak, lâzım olmak, icap etmek, iktiza etmek: *"Ama tamah edilecek bir yanı olması gerekir."* -H. Taner. *"Tepeören denilen köye şafak sökmeden varmamız gerekiyordu."* -H. E. Adıvar.

gerekseme *is.* İhtiyaç.

gereksemek *(-i)* Bir şeyi kendisi için gerek saymak, ihtiyaç duymak, muhtaç olmak.

gereksinim *is.* İhtiyaç.

gereksinme *is.* Gereksinmek işi veya durumu.

gereksinmek *(-e)* İhtiyaç duymak.

gereksiz *s.* Gereği olmayan, yararsız, lüzumsuz: *"Ona danışmayı gereksiz görerek Sevim'e yöneldi."* -N. Cumalı.

gereksizlik, -ği *is.* Gereksiz olma durumu, lüzumsuzluk.

gerektirim *is. fel.* Belirlenim.

gerektirme *is.* Gerektirmek işi, istilzam.

gerektirmek *(-i)* Gerekli kılmak, icap ettirmek, istilzam etmek.

gerelti *is. hlk.* Engel, perde.

geren *is. hlk.* Kuruyunca çatlayan toprak, verimsiz, tuzlu, killi toprak.

gergedan *is. Far. kergeden zool.* Gergedangillerden, sıcak ülkelerde yaşayan, burnunun üstünde bir veya iki boynuzu bulunan, kalın derili, saldırıcı bir hayvan *(Rhinoceros inducus).*

→ ***gergedan böceği***

gergedan böceği *is. zool.* 4 cm'ye yakın boyda, erkeklerinde sert bir boynuz bulunan ve kurtçuk evresini, ağaç kökü kemirerek geçiren kın kanatlı böcek *(Oryctes nasicornis).*

gergedangiller *ç. is. zool.* Tek parmaklılar takımına giren gergedanları içine alan bir familya.

gergef *is. Far. kā-gāh* Üzerine kumaş gerilerek nakış işlemeye yarar, çoğu dikdörtgen biçiminde olan çerçeve: *"Duvarda, gergef işi bir levha."* -B. Necatigil. **gergef işlemek** gergefle nakış işlemek.

gergi *is. hlk.* **1.** Perde. **2.** İp, kayış, tel vb.yi gerginleştirme işinde kullanılan araç.

gergili *s.* Gergisi olan.

gergin *s.* **1.** Gerilmiş durumda olan: *Gergin tel. Gergin kiriş.* **2.** (cilt için) Buruşuğu, kırışığı olmayan: *"Siyah jarse elbisesi içinde, hâlâ diri, gergin vücuduyla güzel ve ihtişamlıydı."* -P. Safa. **3.** *mec.* Bozulacak duruma gelmiş olan (ilişki): *Arkadaşımın kocasıyla arası gergin.* **4.** *mec.* Huzursuz, sinirli.

gergince *s.* Biraz gergin.

gerginleşme *is.* Gerginleşmek işi.

gerginleşmek *(nsz)* Gergin duruma gelmek: *Uluslar arası ilişkiler gerginleşti.*

gerginleştirme *is.* Gerginleştirmek işi.

gerginleştirmek *(-i)* Gergin duruma getirmek.

gerginlik, -gi *is.* Gergin olma durumu: *"Sinirlerimin gerginliği, nefesimin tıkanması hâlâ savulmadı."* -S. M. Alus.

geri (I) *is.* **1.** Arka, bir şeyin sonra gelen bölümü; art, alt taraf, **ileri** karşıtı: *Durak, evimizin biraz gerisinde. "Amerikan barın gerisinden işaret eden barmen seslendi."* -N. Cumalı. **2.** Bundan başkası: *"Kaşla göz, gerisi söz."* -Atasözü. *Ağlarsa anam ağlar, gerisi yalan ağlar. Gerçek budur, gerisi masal.* **3.** Son, sonuç: *Sen gerisini düşünme. Gerisini merak etme.* **4.** Bir şeyin sona kalan bölümü: *Yazının gerisi yarın yayımlanacak.* **5.** Geçmiş, mazi: *"Artık geride özleyeceğim hiçbir şey yok."* -S. F. Abasıyanık. **6.** (hayvan için) Boşaltım organının dışı. **7.** *s. mec.* Benzerlerine ayak uydurup ilerleyememiş, gelişememiş: *Geri düşünce. Geri adam.* **8.** *s.* (saat için) Eksik gösteren: *Bu saat beş dakika geridir.* **9.** *s.* Aptal, anlayışsız. **10.** *zf.* Geriye doğru: *"Bağına, bahçene, suyuna, toprağına veda ederek geri gidiyorum."* -F. R. Atay. **11.** *ünl.* Geri dön, geri git! **geri almak 1)** verdiğini geri istemek; **2)** geriye doğru götürmek: *Koltuğu biraz geri al.* **3)** düşmandan kurtarmak: *"Bir zaman sonra da İzmir geriye alındı. Ordularımız İstanbul'a girdiler."* -M. Ş. Esendal. **4)** arabayı geri geri götürmek için vites kolunu geri durumuna geçirmek. **geri basmak** geri geri gitmek. **geri çekilme** *ask.* savaşı daha elverişli şartlarda sürdürmek amacıyla bir askerî birliğin düşmandan çözülerek başka bir mevzi veya bölgeye hareket etmesi, ricat: *"Paşa, geri çekilmelerde ve köy, kasaba, şehir kayıplarında bile, bu kayıpların kazanç yanları olduğuna hepsini inandırmıştı."* -T. Buğra. **geri çekilmek 1)** bulunduğu yerden arkaya doğru gitmek; kaçmak: *"Küçük Ali, işte köyünün geri çekilen ahalisini, anasını, ihtiyar babasını bulmak için iki gündür yürüyordu."* -Ö. Seyfettin. **2)** *mec.* karıştığı bir işi sürdürmekten veya sürdürenler arasında bulunmaktan vazgeçmek. **geri çevirmek 1)** geri vermek, geldiği yere göndermek, iade etmek; **2)** kabul etmemek, reddetmek: *"Ne parti olarak ne hükümet olarak hiçbir ricamı geri çevirmedi."* -Y. Z. Ortaç. *"Oğlunun hiçbir dileğini geri çevirmezmiş."* -S. F. Abasıyanık. **geri dönmek** geldiği yere gitmek: *"Arada*

gelenlerin çoğu kapıdan bakıp oturmadan geri dönüyorlardı." -N. Cumalı. **geri durmak** (bir iş yapmaktan) kaçınmamak. **geri geri (çekilmek)** arka arka (gitmek): *"Hâmid'in eteğini öpmüş ve geri geri çekilerek odadan çıkmış."* -Y. Z. Ortaç. **geri gitmek** kötüleşmek: *İşler günden güne geri gidiyor.* **geri göndermek** geldiği yere göndermek, iade etmek: *"Eteğim gayet fena olmuş, terziye geri gönderdim."* -M. Yesari. **geri kalmak 1)** arkada kalmak; **2)** gecikmek; **3)** çağdaşlarının ve yaşıtlarının düzeyine gelememek veya düzeyinde olmamak: *"Onca, hemşehrilerinin geri kalmasının sebebi, kendisi gibi gezip görmemiş olmalarıdır."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **(bir iş yapmaktan, birinden) geri kalmamak 1)** yapmaktan kaçınmamak: *"Daima müttefikler lehine çarpışmaktan geri kalmadılar."* -F. R. Atay. *"İki delikanlı anlatıp duruyor, Lâle'ye asılmaktan geri kalmıyorlardı."* -N. Cumalı. **2)** birinden daha az başarılı olmamak. **geri komamak** yapmamazlık etmemek: *Elinden geleni geri koma!* **geri saymak** geriye doğru saymak. **(bir şeyi) geri vermek** aldığı yere veya kimseye vermek, iade etmek. **geriden geriye** gizlice, sinsice; uzaktan, yakın bir ilgi göstermeyerek. **geriye bırakmak** tehir etmek: *"Türkiye Büyük Millet Meclisi, seçimlerin bir yıl geriye bırakılmasına karar verebilir."* -Anayasa. **geriye dönmek** yüzünü arkaya çevirip ters yöne gitmek: *"Birden geriye döndü ve dönemeci geçer geçmez Hasan'la yüz yüze geldi."* -O. C. Kaygılı. **geriye yürütmek** *huk.* makable şamil olmak: *"İptal kararları geriye yürümez."* -Anayasa.

→ ***geri hizmet, geri kafalı, geri kalmış, geri plân, geri tepme, geri vites, geri zekâlı***

geri (II) *is. hlk.* Araba üzerine gerilerek kenarları arabanın korkuluğuna tutturulan ve içine saman veya tahıl doldurulan büyük kıl çuval.

geriatri *is. Fr. gériatrie* Yaşlanma ile ilgili sağlık konuları üzerinde duran tıp dalı, yaşlılık bilimi.

gerici (I) *s.* ve *is.* Toplumda yeniliklere değer vermeyen, her yönüyle eskiyi özleyen veya eski düzeni getirmeye çalışan (kimse veya görüş), mürteci.

gerici (II) *s.* ve *is. anat.* Bir organı germeye yarayan (kas).

gericilik, -ği *is.* Gerici (I) olma durumu veya gerici davranış, irtica: *"Gericilik hortladı, Cumhuriyetin temelleri çatladı, diye yakınıyorlardı."* -Ç. Altan.

geri hizmet *is.* **1.** Silâhlı kuvvetlerin stratejik ve taktik anlamına girmeyen, her çeşit sağlık, veteriner, tahliye, ulaştırma ve diğer çeşitli hizmetlerin bütünü, lojistik. **2.** *ask.* Ordunun türlü itiyaçları ile ilgili işlerin bütünü.

geri kafalı *is.* Yenilikleri istemeyen, eskiye bağlı.

geri kalmış *s.* (ülke, toplum için) Az gelişmiş.

geri kalmışlık, -ğı *is.* Az gelişmişlik.

gerile gerile *zf.* Kendini önemli göstererek, kabara kabara, kasılarak.

gerilek *s.* Kendi üstüne geri dönen veya döner görünen.

gerileme *is.* **1.** Gerilemek işi. **2.** *man.* Sonuçlardan ilkelere, etkilerden sebeplere ve birleşiklerden yalınçlara doğru usa vurma işlemi. **3.** *biy.* Bir dokunun, bir organın bir evrim geçirmesi veya bir yapının basitleşmesi. **4.** *esk.* Geri çekilme, ricat. **5.** *psikol.* Kavrama yeteneğinin giderek zayıflaması durumu.

gerilemek *(nsz)* **1.** Geri çekilmek, geriye çekilmek: *"Dürdane gerileyip baktı, kurnaz bir kahkaha ile göğsü oynadı."* -M. Yesari. **2.** Daha aşağı bir dereceye düşmek. **3.** (hastalık) Gelişmeksizin yok olmaya yüz tutmak. **4.** *mec.* Bir tepki karşısında katı sayılan bir tutumdan vazgeçmek.

geriletme *is.* Geriletmek işi.

geriletmek *(-i)* Gerilemesine yol açmak.

gerileyici *s.* Geri giden, gerileyen.

→ ***gerileyici benzeşme***

gerileyici benzeşme *is. d.b.* Kelimelerde sonraki sesin önceki sesi etkilemesi: *Eczacı > ezzacı, çarşanba > çarşamba* gibi.

gerileyiş *is.* Gerilemek işi veya biçimi.

gerili *s.* Gerilmiş olan.

gerilik, -ği *is.* **1.** Geri olma durumu: *"Kayıtsızlıktan, tembellikten, gerilikten kurtulmak için inanmak lâzım."* -O. S. Orhon. **2.** *psikol.* İdrak etme yeteneğinde veya okul başarılarında yaşına göre geri kalma durumu.

gerilim *is. fiz.* **1.** İki ucundan ters yanlara çekilen bir telin her noktasında, o iki güce karşı koyan güç, tevettür. **2.** *fiz.* Bir iletkenin uçları arasındaki gizil güç farkı, potansiyel farkı, voltaj. **3.** *mec.* Gerginlik, tansiyon: *"Çayların dağılışı, gerilime bir çeşit ara verir gibi oldu."* -H. Taner. **4.** *psikol.* İhtiyaçların karşılanamadığı veya bir hedefe yönelmiş davranışlar engellendiğinde ortaya çıkan coşkulu durum. **5.** *d.b.* Konuşmada bir sesin ortaya çıkması için ses kirişlerinin gerginleşmesi, tansiyon. **6.** *sin.* Çeşitli yollara başvurularak filmde yaratılan sıkıntılı, gergin hava, tansiyon.

→ ***gerilimölçer, gerilim ölçümü***

gerilimli *s.* Gerilimi olan.

gerilimölçer *is. tek.* Buhar, ayrışma, yüzey vb. ye ilişkin gerilimleri ölçen alet, tansiyometre.

gerilim ölçümü *is. tek.* **1.** Sıvılardaki yüzey gerilimlerini belirleme işi, tansiyometri. **2.** *tek.* Mekanik gerilim niceliğini, birtakım ölçü araçlarından yararlanarak belirleme, tansiyometri.

gerilimsiz *s.* Gerilimli olmayan: *"Gerilimsiz cümlelerle az, ama kimseyi umursamadan konuşurdu."* -Ç. Altan.

geriliş *is.* Gerilmek işi veya biçimi.

gerillâ *is. (geri'lla) Fr. guérilla < İsp.* **1.** Düzensiz çete. **2.** Özellikle bir örgütten güç alan, baltalama eylemlerine girişen birlik. **3.** Bu birlikten olan kimse.

→ ***gerillâ savaşı***

gerillâcı *is.* Gerillâ savaşı yapan birliğe bağlı olan kimse.

gerillâcılık, -ğı *is.* Gerillâcı olma durumu.

gerillâlaşmak *(nsz)* Gerillâ gibi faaliyet göstermek.

gerillâ savaşı *is.* Düşman kuvvetlerinin eylemlerini engellemek, baltalamak veya geciktirmek amacıyla gerillâların yaptığı savaş.

gerilme *is.* **1.** Gerilmek işi. **2.** *sp.* Kasların son uzama gücü ile vücudun bütün bölümlerinde oluşan gergin durum, **gevşeme** karşıtı.

gerilmek *(nsz, -e)* **1.** Germek işi yapılmak, gergin duruma gelmek, belirli bir uzama ile çekilmek: *"Koltuğunda şöyle bir gerilmiş, gülümseyerek yüzüme bakıyordu."* -Y. Z. Ortaç. **2.** Gergin bir biçimde açılmak: *"Gülmek istedim, dudaklarım titreyip gerildi."* -A. Gündüz. **3.** *mec.* Kasılmak. **4.** *mec.* (sinir, ilişki ve davranış için) Kızmak, öfkelenmek, sinirlenmek.

gerine gerine *zf.* Rahatlık, mutluluk, övünç duyarak: *"Bir gevşeklikle gerine gerine gözlerini kırpıştırarak ayağa kalktı."* -H. R. Gürpınar.

geriniş *is.* Gerinmek işi veya biçimi.

gerinme *is.* Gerinmek işi.

gerinmek *(nsz)* **1.** Kolları açarak, gövdeyi gergin bir duruma sokmak: *"Geç uyanmıştı, geç ve güç. Yatakta uzun uzun gerindi, esnedi."* -A. İlhan. **2.** *mec.* Rahatlık, mutluluk, övünç duymak: *"Çapkın delikanlının hareketlerini ciddiye alan genç kız tatlı tatlı gerinirken kuru dudaklarından mesut tebessümler uçuşuyordu."* -H. Taner.

geri plân *is. bk.* arka plânda.

gerisingeri *zf.* **1.** Geldiği yere veya ters yöne doğru, geriye dönmek. **2.** Yeniden, tekrar, bir daha.

gerisingeriye *zf.* Gerisingeri: *"Gerisingeriye birkaç adım yürüdü. Beline ağır bir şey çarptı."* -P. Safa.

geriş *is. hlk.* Dağların ve tepelerin üst kısmı, sırt.

geri tepme *is.* Merminin atılışı sırasında, bir ateşli silâhın namlusu içinde gazların geriye doğru sıkıştırmasından ileri gelen hareket.

geri vites *is.* Otomobilin geri gitmesini sağlayan dişli düzeni.

geriz *is. Far. kāriz* Lâğım, keriz. **geri-**

ze taş atmak edepsiz bir kimseye edepsizliğini göstermeye fırsat vermek.

geri zekâlı *s.* Zekâ düzeyi gelişmemiş.

Germanist *is. Fr. germaniste* Cermen dilleri uzmanı.

Germanistik, -ği *is. Alm. Germanistik* Cermen dillerini konu olan bilim dalı.

Germanofil *is. Fr. germanophile* Alman dostu, Alman yanlısı, Almansever.

germanyum *is. (germa'nyum) Fr. germanium, Germania adından kim.* Atom numarası 32, atom ağırlığı 72,6 ve yoğunluğu 5,46 olan, 937,4° C de eriyen, kalay ve silisyumu andırır, az rastlanır bir element. Kısaltması Ge.

germe *is.* **1.** Germek işi. **2.** *hlk.* Bir yeri bölmek, sınırı belli etmek için yapılan tahta perde. **3.** *sp.* Birbirine yaklaşık bükülü vücut bölümlerini, gerici kasların çalışmasıyla birbirinden iyice uzaklaştırma, **bükme** karşıtı.

germek, -er *(-i)* **1.** Bir şeyin uçlarından veya kenarlarından çekerek gergin duruma getirmek: *"Yayı daha germe / Kıracaksın."* -B. Necatigil. **2.** *(-i, -e)* Gergin bir şeyle örtmek. **3.** (kol, bacak için) Uzatmak. **4.** (sinir, ilişki, davranış için) Gergin duruma getirmek, sinirlendirmek: *Sınav sonuçlarını beklemek sinirlerimi gerdi.*

germen (I) *is.* Kale, kermen.

germen (II) *is. (ge'rmen) Lât. biy.* Canlı yaratıklarda gametlere dayanan ve gametlerle taşınan üreme ögelerinin tümü.

gerundium *is. (geru'ndium) Alm. Gerundium < Lât. gr.* Zarf-fiil.

gerzek *s. argo* Geri zekâlı sözünün kısaltılmış biçimi.

gerze tavuğu *is. zool.* Karadeniz bölgesinin genellikle siyah renkli ibikleri boynuz biçiminde çatallı, yerli bir tavuk ırkı.

gestalt *is. Alm. Gestalt* **1.** Psikolojik olayların bir bütün veya biçim olduğunu savunan görüş. **2.** Biçim, boy, durum, yapı.

gestapo *is. Alm. Geheime Staatspolizei* Almanya'da Hitler döneminde kurulan gizli, siyasî polis örgütü.

getiri *is.* Faiz: *Yıllık getiri.*

getirilme *is.* Getirilmek işi veya durumu.

getirilmek *(nsz)* Gelmesi sağlanmak.

getirim *is.* Getirme işi.

getirimci *is.* Getirim sağlayan şey veya kimse.

getirimli *s.* Getirimi olan.

getiriş *is.* Getirmek işi veya biçimi.

getirme *is.* Getirmek işi.

getirmek *(-i, -den; -e)* **1.** Gelmesini sağlamak: *Suyu dağdan köye getirmek. "Dün bir deri bir kemik hâlinde eve getirip bırakmışlar."* -R. N. Güntekin. **2.** Bir şeyi yanında veya üstünde bulundurmak. **3.** Erişmek veya eriştiğini sanmak: *Baharı getirdik.* **4.** İleri sürmek: *Örnek, kanıt, tanıt getirmek.* **5.** Sebep olmak, ortaya çıkarmak: *Bu rüzgâr kar getirir.* **6.** İletmek, bildirmek: *Selâm getirmek. "Bir zabit nefes nefese şu haberi getirdi."* -O. S. Orhon. **7.** Gelir sağlamak: *"Haftada bir cuma günleri işleyen küçük bir kahve ayda ne kadar gelir getirirse."* -Ö. Seyfettin. **8.** Bir makama atamak veya seçme. **9.** *(yar)* Bazı kelimelerle birleşik fiil yapmaya yarar: *Ateh getirmek. Nedamet getirmek.* **...-a, ...-ya getirmek** birini bir duruma getirerek istediği gibi davranmak: *Dalgınlığa getirmek. Gargaraya getirmek.*

getirtme *is.* Getirtmek işi.

getirtmek *(-i, -e)* Getirmek işini yaptırmak.

getr *is. Fr. guêtre* Bacağın alt bölümünü ve ayakkabının üstünü örten kumaş veya köseleden yapılmış bir tür tozluk: *"Belinde manevra kayışı, ayaklarında getrler, mahmuzlar, yanında da kasatura."* -M. Ş. Esendal.

getto *is. Fr. ghetto < İbr. sos.* **1.** (eskiden Avrupa ülkelerinde) Yahudilerin gönüllü olarak veya zorlanarak yerleştikleri ve her türlü ihtiyaçlarını başka yere gitmeden karşılayabildikleri mahalle, Yahudi mahallesi. **2.** *sos.* Bir şehrin herhangi bir azınlıkça yerleşilen bölümü: *NewYork'un zenci gettoları.*

geveleme *is.* Gevelemek işi: *"Bu çeşit bunak gevelemeleri yaşlı dostlar çevresinde hoş görülebilir."* -H. Taner.

gevelemek *(-i)* **1.** Çiğnemeden ağız içinde evirip çevirmek: *"Kirli suratlı üç çocuk, ellerindeki birer dilim ekmeği geveleyip duruyorlar."* -H. R. Gürpınar. **2.** *mec.* Bir sözü tam olarak ve açıkça söylememek: *"Saatlerce asıl maksadımı ağzımın içinde gevelemekle kalıyordum."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

geveleyiş *is.* Gevelemek işi veya biçimi.

geven *is. bot.* Baklagillerden, çok yıllık, dikenli bir çalı; bazı türlerinden kitre denilen zamk çıkarılır, keven *(Astragalus).*

gevenlik, -ği *is.* Geveni çok olan yer.

geveze *s.* **1.** Çok konuşan, çenesi düşük, lâfçı, lâfazan: *"Öyle geveze ki, ben sormadan anlatmaya başladı."* -H. Taner. **2.** *mec.* Sır saklamayan, boşboğaz: *"Haydi çocuklar... şu gevezenin yalanını ortaya vurmak için çıkalım."* -P. Safa.

gevezelenme *is.* Gevezelenmek işi.

gevezelenmek *(nsz)* Gevezelik etmek: *"Şakir Efendi, gittikçe yaklaştıkları meyhane masasının keyfiyle şimdi gevezeleniyor."* -R. H. Karay.

gevezelik, -ği *is.* **1.** Geveze olma durumu, lâfazanlık. **2.** Düzensiz, gelişigüzel konuşma, yazma: *"Hikâyeye girmeden evvel uzun uzun gevezelikler yapmamalıyız."* -S. F. Abasıyanık. **gevezelik etmek 1)** saçma sapan konuşmak; **2)** yârenlik etmek.

gevher *is. Far. gevher* Cevher.

geviş *is.* (hayvan için) Çiğneme. **geviş getirmek** yutmuş olduğu yiyeceği midesinden ağzına çıkarıp yeniden çiğnemek: *"Bir kuzu yere çömelmiş, geviş getiriyordu."* -S. F. Abasıyanık. *"Dişsiz çenesi geviş getiriyormuş gibi oynar durur."* -A. İlhan.

→ ***geviş getirenler, geviş getirmeyenler***

geviş getirenler *ç. is. zool.* Çift parmaklı hayvanların, sindirim organları geviş getirmeye uygun olan alt takımı: *Sığır, deve, koyun geviş getirenlerdendir.*

geviş getirmeyenler *ç. is. zool.* Çift parmaklılar takımına giren, mide yapıları basit olan bir alt takım.

gevme *is.* Gevmek işi.

gevmek, -er *(-i) hlk.* Ağızda katı bir şey çiğnemek, geviş getirmek.

gevrecik *zf.* **1.** Çok gevrek veya incecik: *"İğdenin dalı gevrecik olur / Basmaya gelmez."* -Halk türküsü. **2.** *s.* Çok taze, yumuşacık.

gevrek, -ği *s.* ve *is.* **1.** Kolayca kırılıp ufalanan: *Bazı taşlar çok gevrek olur.* **2.** (gülüş için) Şen, neşeli: *"Faik'in şişkin ağzından gevrek bir kahkaha boşaldı."* -P. Safa. **3.** *is.* Ağzın içinde kolayca parçalanıp dağılacak biçimde hazırlanmış bir tür çörek. **gevrek gevrek gülmek** kendine güvendiğini veya karşısındakini hafifsediğini anlatır: *"Diğer dükkânların satılmayan mallarını ben sanki ne yapayım diye gevrek gevrek gülerek kendi kendine hak verirdi."* -A. Ş. Hisar.

gevrekçi *is.* Gevrek yapan veya satan kimse.

gevrekçilik, -ği *is.* Gevrekçinin işi veya mesleği.

gevreklik, -ği *is.* Gevrek olma durumu.

gevreme *is.* Gevremek işi.

gevremek *(nsz)* **1.** Kolay kırılır duruma gelmek. **2.** *hlk.* Ekin olgunlaşmak.

gevretilme *is.* Gevretilmek işi.

gevretilmek *(nsz)* Gevremek işi yapılmak.

gevretme *is.* Gevretmek işi.

gevretmek *(-i)* Bir şeyin gevremesini sağlamak.

gevşek *s.* **1.** Sıkı veya gergin olmayan, gevşemiş olan: *"Bizim dost, gevşek kravatıyla, çözük yakasını şöyle bir okşadı."* -Ç. Altan. **2.** *mec.* İlgisiz, kayıtsız: *Gevşek davranış. "Bu konuda gevşek davranırsanız periler diyarına akla gelmeyecek sevimsiz bir yoldan gitmek de var."* -B. R. Eyuboğlu. **3.** *mec.* Cansız, hareketsiz, iradesiz.

→ ***gevşek ağızlı, gevşek vurgu***

gevşek ağızlı *s.* Geveze, boşboğaz.

gevşeklik, -ği *is.* **1.** Gevşek olma durumu. **2.** *mec.* İlgisiz, kayıtsız davranış: *"O yıllarda, hiç dayaksız çocuk okutmak, ho-*

canın gevşekliğini gösterirdi." -M. Ş. Esendal. **3.** *mec.* Uyuşukluk, kesiklik, rehavet.

gevşek vurgu *is. gr.* Üzerinde vurgu olan bir ünlüden sonra, ünsüzle başlayan bir hecenin gelişiyle zayıflayan vurgu.

gevşeme *is.* **1.** Gevşemek işi. **2.** *mec.* İsteğin, çabanın, ciddiyetin azalması: *"Vicdan hürriyetine değil, ahlâk gevşemesine şahit oluyoruz."* -H. C. Yalçın. **3.** *biy.* Yüreğin atmasında kasılmadan sonra gelen dinlenme ve içine kan dolma dönemi. **4.** *psikol.* Gerilen kasların veya öfke, kaygı, korku gibi coşkularla artan ruhî gerilimin normal duruma gelmesi. **5.** *sp.* Gerilmiş vücut bölümlerinin, direnci olmadan, kendi ağırlıklarıyla, bazı hareketlerle yeniden kendi durumuna gelmesi, **gerilme** karşıtı. **6.** *ekon.* Para piyasasında değer yitimi: *Uluslar arası piyasalarda doların gevşemesi iç piyasalara yansıdı.*

gevşemek *(nsz)* **1.** Sertlik ve gerginliği bozulmak: *Çamaşır ipi gevşedi. "Kar kalkmış, hava açmış, ayaz gevşemişti."* -A. Gündüz. *"Gevşemiş çerçeveler, dışarıdan yumrukla vuruluyormuş gibi zangırdar."* -P. Safa. **2.** Çözülmek: *Boynuna dolanan kolları gevşedi.* **3.** *mec.* Yumuşamak, yatışmak, sakinleşmek: *Sinirleri büsbütün gevşedi. "Poker lâfını işitmesin, eli ayağı gevşiyor."* -A. İlhan. **4.** *ekon.* Para piyasasında değer yitirmek. **5.** *argo* Sevmek, hoşlanmak.

gevşetilme *is.* Gevşetilmek işi.

gevşetilmek *(-i)* Bir şeyin gevşemesini sağlamak, bir şeyi gevşek duruma getirmek.

gevşetme *is.* Gevşetmek işi.

gevşetmek *(-i)* **1.** Sertlik ve gerginliğini bozmak. **2.** *mec.* Rahatlatmak, sakinleştirmek.

gevşeyiş *is.* Gevşemek işi veya biçimi.

geyik, -ği *is. zool.* **1.** Geyikgillerden, erkeklerinin başında uzun ve çatallı boynuzları olan memeli hayvan *(Cervus elaphus).* **2.** *argo* Karısının veya bir kadın yakınının ihanetine uğramış erkek. **geyik etine girmek** (genç kız) erginlik çağına ermek. **geyikler kırkımında** hiçbir zaman olmayacak işler için söylenir.

→ ***geyik böceği, geyik dikeni, geyikdili, geyik muhabbeti, geyik otu***

geyik böceği *is. zool.* Geyik boynuzunu andıran sağlam çeneleriyle, orman ve tarım ağaçlarını kemirerek beslenen, 20 ile 60 mm boyunda kın kanatlı böcek *(Lucanus cervus).*

geyik böcekleri *ç. is. zool.* Geyik böceği ve benzerlerini içine alan kın kanatlılar familyası.

geyik dikeni *is. bot. bk.* akdiken.

geyikdili *is. bot.* Eğrelti otugillerden, Kuzey ve Batı Anadolu'nun kıyı kesimlerinde yetişen, yaprakları uzunca dil biçiminde çok yıllık otsu bir bitki *(Scolopendrium officinale).*

geyikgiller *ç. is. zool.* Geviş getirenlerden geyik, alageyik, karaca gibi hayvanları içine alan bir familya.

geyik muhabbeti *is.* Boş konuşma.

geyik otu *is. bot.* Sedef otugillerden, bahçelerde süs olarak yetiştirilen ıtırlı bir bitki *(Dictamnus fraxinella).*

geyşa *is. Fr. geisha, ghesha < Japoncadan* **1.** Dansçı ve şarkıcı Japon kadını. **2.** Özel olarak konuk ağırlamak için yetiştirilmiş Japon kadını.

gez (I) *is.* **1.** Okun, kirişe geçen ucundaki kertik. **2.** Tüfek, tabanca gibi ateşli silâhlarda namlunun gerisinde bulunan ve nişan alırken arpacıkla birlikte göz ile hedef arasında aynı doğru üzerine getirilen kertik. **gez göz arpacık** tüfekle yapılan atışlarda daha iyi nişan almak için kullanılan bir söz grubu. **geze almak** tüfeği hedefe doğrultmak: *"Bağ hendeğine sinip tüfeği geze aldım."* -M. Ş. Esendal.

gez (II) *is. Far. gez* **1.** Yer ölçmeye yarar düğümlü ip. **2.** Yapı işlerinde kullanılan çekül.

gezdirilme *is.* Gezdirilmek işi.

gezdirilmek *(nsz)* Gezdirmek işi yapılmak: *"Yanı başında gezdirilecek, elegüne karşı övünçle çıkartılacak aydın bir Türk kadınıdır."* -H. Taner.

gezdiriş *is.* Gezdirmek işi veya biçimi.

gezdirme *is.* Gezdirmek işi.

gezdirmek *(-i, -e)* **1.** Birinin gezmesini sağlamak, dolaştırmak: *"Kendisini seven, gezdiren büyük kızlar, ona abla kokusunu vermişlerdi."* -O. C. Kaygılı. **2.** Tanıtmak amacıyla dolaştırmak: *Konuklara Ankara'yı gezdirdi.* **3.** Bir şeyi başka bir şeyin üzerinde dolaştırarak dökmek: *Salataya yağ gezdirmek.* **4.** Sürterek, değdirerek hareket ettirmek: *Ütüyü kumaşın üstünde gezdirdi. "Elini iki üç kere ıslak yüzünün üstünde gezdirdi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **5.** Bir şeyi herkesin alması için dolaştırmak, sunmak. **6.** Herhangi bir biçimde giydirmek: *Çocuğunu çok temiz gezdiriyor. "Beni eski kıyafetle gezdiriyor."* -A. H. Tanpınar.

gezegen *is. astr.* Güneş çevresinde dolanan, ondan aldıkları ışığı yansıtan gök cisimlerinin ortak adı, seyyare, plânet: *Güneşe yakınlığı bakımından başlıca gezegenler sıra ile şunlardır: Merkür, Çulpan, Yer, Sakıt, Erendiz, Sekendiz, Uranüs, Neptün, Plüton.*

→ ***gezegenler arası***

gezegenler arası *is.* Güneş çevresinde dolanan cisimler arasındaki boşluk.

gezeğen *s.* ve *is. hlk.* Çok gezen (kimse).

gezeleme *is. hlk.* **1.** Gezelemek işi. **2.** Düğünden sonra, gelin ve damadın akrabalarına yaptıkları ziyaret.

gezelemek *(nsz)* **1.** Gezinmek: *"Onun böyle boş saatlerinde içeri dışarı işgüzar işgüzar gezelediğini gören ihtiyarcık ezilir büzülür."* -H. Taner. **2.** Sıkıntılı bir durumda dolaşmak, gezinmek.

gezenti *s. hlk.* Vaktini gezmekle geçiren, gezmeyi çok seven, gezeğen.

gezerçalar *is.* Pille çalışan kulaklık aracılığı ile müzik dinlemeye yarayan, insanın üzerinde taşıyabileceği teyp, walkman.

gezgin *is.* ve *s.* Gezmek, tanımak, görmek, dinlenmek amacıyla geziye çıkan (kimse).

gezginci *is.* ve *s. hlk.* Gezerek iş gören, gezici, seyyar: *"Gezginci esnaf, köylüler gelirler, alışveriş olur."* -M. Ş. Esendal.

gezgincilik, -ği *is.* Gezginci olma durumu.

gezginlik, -ği *is.* Gezgin olma durumu, turistlik, seyyahlık.

gezi (I) *is.* **1.** Ülkeler veya şehirler arasında yapılan uzun yolculuk, seyahat. **2.** Gezilip hava alınacak yer. **3.** Gezinti yeri: *İnönü gezisi.* **geziye çıkmak** uzak yerleri dolaşmak.

→ ***gezi yazısı***

gezi (II) *is. Far. gezî esk.* **1.** Pamuk ve ipekle karışık dokunmuş hareli kumaş: *"Yalnız omuz başlarını örten, kısa yollu, gezi gibi yarı sert kumaştan, yakasız bir yaz ceketiydi."* -R. H. Karay. **2.** *s.* Bu kumaştan yapılmış olan.

gezici *s.* **1.** Gezerek iş gören, gezginci, seyyar: *Gezici esnaf.* **2.** Halk topluluklarına eğitim ve öğretim amacıyla götürülen (hizmet): *Gezici kütüphane.*

→ ***gezici topluluk***

gezicilik, -ği *is.* Gezici olma durumu.

gezici topluluk, -ğu *is. tiy.* Belli bir yeri olmayıp özel araçlarla dolaşarak oyunlar sergileyen topluluk.

geziliş *is.* Gezilmek işi veya biçimi.

gezilme *is.* Gezilmek işi.

gezilmek *(nsz)* Gezmek işi yapılmak, dolaşılmak: *Bugün müzeler gezildi. Bu kılıkla sokakta gezilmez.*

gezimcilik, -ği *is. fel.* Derslerini öğrencileriyle birlikte gezinerek veren Aristoteles'in felsefesi, Aristotelesçilik, peripatetizm.

geziniş *is.* Gezinmek işi veya biçimi.

gezinme *is.* Gezinmek işi, seyran.

gezinmek *(nsz)* **1.** Eğlenmek, vakit geçirmek için gezmek, dolaşmak, seyran etmek: *"Başı bir düşünceyle ağırlaşmış gibi öne düşük, elleri cebinde, geziniyordu."* -P. Safa. **2.** Belirli bir çevre içinde gezip durmak: *"Bir akşam rıhtım boyunda geziniyordum."* -S. F. Abasıyanık. **3.** *müz.* Özellikle doğaçtan yapılan müzikte, ezgiyi belli bir makam anlayışı içinde değişik perdeler üzerinde çalmak, dolaşmak.

gezinti *is.* **1.** Uzak olmayan bir yere yapılan gezi, tenezzüh: *"O civarın bütün*

ahalisi oralara yayılarak akşamları gezinti yapmaktadırlar." -A. Rasim. **2.** Kale duvarlarının iç tarafında kuleleri birbirine bağlayan dar yol. **3.** *hlk.* Evlerde oda kapılarının açıldığı aralık, koridor. **4.** *hlk.* Sofa, balkon. **5.** *müz.* Bir çalgıyla belli bir parça çalmaksızın ezgiler çıkarma işi.

→ ***gezinti yeri***

gezinti yeri *is.* Yürüyüş yapmak, dolaşmak ve hava almak amacıyla ayrılmış yol veya bölge, promönat.

geziş *is.* Gezmek işi veya biçimi.

gezi yazısı *is.* Gezilip görülen yerleri, özelliklerini, oralardaki insanların yaşantılarını, geleneklerini anlatan düz yazı.

gezleme *is.* Gezlemek işi.

gezlemek *(-i)* **1.** Bir yeri ölçmek. **2.** Bir hedefi vurmak için silâha gerekli doğrultuyu vermek, nişan almak. **3.** Okun gezini kirişe yerleştirmek.

gezlik, -ği *is.* Eğri kılıçların ağız bölümü.

gezme *is.* Gezmek işi, seyran.

gezmek, -er *(nsz)* **1.** Hava almak, hoş vakit geçirmek gibi bir amaçla bir yere gitmek, seyran etmek: *"Tek başına buralarda gezdiği halde aradığını bulamıyordu."* -O. C. Kaygılı. **2.** Bir yerde dolaşmak, yürümek: *"Kunduralarını çıkarır, satar, yalın ayak gezerdi."* -S. F. Abasıyanık. **3.** Gitmek, başvurmak. **4.** Bulunmak: *Şapkam burada ne geziyor?* **5.** *(-i)* Bir yeri görüp incelemek: *Kardeşim, diyordu, böyle evi dünyayı gezsen bulamazsın.* **6.** (hasta için) Ayağa kalkmak: *Oğlum iyileşti, yavaş yavaş gezmeye başladı.* **7.** Herhangi bir biçimde gezinmek: *Bu giysiyle gezemem.* **8.** *(-i)* Bir yerde gezi yapmak: *Geçen yaz Batı Anadolu'yu gezdik.* **gezip tozmak** eğlenmek amacıyla çokça gezmek: *"Seher hep Bayram'ın sinirine dokunanlarla gezip tozdu."* -S. F. Abasıyanık.

gezmen *is.* Gezgin: *"Doğrusu tarihçiler, ... özellikle de İstanbul'a gelen gezmenler, Uludağ'ın İstanbul'dan kolayca görüldüğüne inanmışlardır."* -S. Birsel.

-gı/ -gi, -gu / -gü Fiilden isim türeten ek: *çal-gı, sil-gi, sor-gu, gör-gü; as-kı, tep-ki, coş-ku, küs-kü* vb.

gıcık, -ğı *is.* **1.** Boğazda duyulup aksırtan, öksürten yakıcı kaşıntı: *"Bronşit filân desem öksürük değil, gıcık bile yok..."* -S. M. Alus. **2.** *is.* ve *s. argo* Sözleriyle, davranışlarıyla karşısındakini kızdıran, sinirlendiren, sıkan (kimse). **3.** *zool.* Beyaz renkli, dağlıç koyununa benzer vücut yapısında, kuyruğu son omurlara kadar yağ kitlesi ile kaplı ve bu sebeple alt kısmı yuvarlakça görünen, kaba, karışık yapağılı bir koyun türü. **gıcık almak (kapmak** veya **olmak)** *argo* bir davranışa veya bir kimseye sürekli sinirlenmek. **gıcık etmek** *argo* sinirlendirmek, öfkelendirmek, kızdırmak. **gıcık tutmak** bir süre boğaz gıcıklamasına yakalanmak: *"... gıcık tutmuş gibi manalı manalı öksürdü."* -M. Yesari. **gıcık vermek** boğazı yakıp kaşındırarak öksürmeye yol açmak.

gıcıkça *s.* ve *zf. (gıcı'kça)* Gıcık bir biçimde (olan).

gıcıklama *is.* Gıcıklamak işi.

gıcıklamak *(-i)* **1.** Gıcık oluşturmak, kaşındırmak. **2.** *mec.* Kuşkulandırmak. **3.** *mec.* Cinsî istek uyandırmak: *"Git de gözü onda gör, adamın yüreğini gıcıklıyor."* -R. H. Karay.

gıcıklanma *is.* Gıcıklanmak işi.

gıcıklanmak *(nsz)* **1.** Gıcık duymak: *Boğazım gıcıklanıyor.* **2.** *mec.* Kuşkulanmak, huylanmak. **3.** *mec.* Cinsî istek uyanmak: *"Kız doktorun bakışından gıcıklanıyormuş gibi güldü."* -M. Ş. Esendal.

gıcıklayış *is.* Gıcıklanmak işi veya biçimi.

gıcır *is.* **1.** Sakıza kıvamını arttırmak için katılan, kauçuk cinsinden bir madde. **2.** *argo* Yeni. **gıcırı bükme 1)** hemen yetiştirilen: *Gıcırı bükme bir lâf.* **2)** zoraki: *Gıcırı bükme bir iltifat.* **3)** zorla ve çabucak: *Bu parayı senden gıcırı bükme alırım.*

→ ***gıcır gıcır***

gıcırdama *is.* Gıcırdamak işi.

gıcırdamak *(nsz)* Gıcırtı çıkarmak: *"Tren fazla yüklü olduğu için istediği sür'ati alamıyor, tekerlekler, dingiller gıcırdıyordu."* -A. Gündüz.

gıcırdatma *is.* Gıcırdatmak işi.

gıcırdatmak *(-i)* Gıcırtı çıkarmasına yol açmak: *Öfkesinden dişlerini gıcırdatıyordu. "Otel koridorunun parkelerini gıcırdatan ayak sesleri duydu."* -S. F. Abasıyanık.

gıcırdayış *is.* Gıcırdamak işi veya biçimi.

gıcır gıcır *s.* ve *zf.* **1.** Sert şeylerin birbirine sürtünmesinden çıkan sesi anlatır. **2.** Tertemiz, yepyeni, pırıl pırıl (olarak): *"Tahtalar gıcır gıcır silinecek."* -R. N. Güntekin. **gıcır gıcır etmek** gıcırtı sesi çıkarmak: *Merdiven basamakları gıcır gıcır ediyordu.*

gıcırtı *is.* **1.** Sert nesnelerin sürtünmesi sonucu çıkan ses, gıcırdama sesi: *"Kapının tokmağı kuvvetli bir gıcırtıyla bir daha döndü, kanat oynadı."* -P. Safa. **2.** *mec.* İleri geri söylenme, tepki gösterme, protesto: *"Mahallenin huzurunu bozan bu efendinin evden çıkarılması için ahali gıcırtıya başlar."* -H. R. Gürpınar.

gıcırtılı *s.* Gıcırtısı olan.

gıcırtısız *s.* Gıcırtısı olmayan.

-gıç / -giç, -guç / -güç Fiilerden isim ve sıfat türeten ek: *dal-gıç, bil-giç; bas-kıç, del-giç* vb.

gıda *is. (gıda:) Ar. ġidā* Besin: *"Başka yerlerde süt, ekmekten üstün bir gıdadır."* -B. Felek.

→ ***gıda rejimi***

gıdaklama *is.* Gıdaklamak işi.

gıdaklamak *(nsz)* (tavuk) Kesik kesik bağırmak.

gıdaklayış *is.* Gıdaklamak işi veya biçimi.

gıdalı *s.* Besini olan, besinli.

gıda rejimi *is.* Gıdaya bağlı rejim: *"Bu yüklü gıda rejimi onu bir dirhem dahi şişmanlatmaz."* -H. Taner.

gıdasız *s.* Besini olmayan, yeterli besin alamayan, besinsiz.

gıdasızlık, -ğı *is.* Besinsizlik.

gıdı gıdı *ünl.* Çocukları gıdıklar veya güldürürken söylenen söz.

gıdık, -ğı *is.* Çene altı, gerdan.

gıdıklama *is.* Gıdıklamak işi.

gıdıklamak *(-i)* **1.** Vücudun bazı yerlerine dokunarak birinde ürperme veya gülerek kaçınma ile beliren bir sinir tepkisi uyandırmak. **2.** *mec.* Eğlendirici, hoşa giden sözler söylemek: *"Evlenme yaşına girmiş kızları mütemadiyen koca lâkırdısı ederek gıdıklar, toy genç kadınları ayıp hikâyelerle eğlendirir."* -H. E. Adıvar.

gıdıklanma *is.* Gıdıklanmak işi.

gıdıklanmak *(nsz)* Gıdıklamak işi yapılmak: *"Sanki gıdıklanıyorlar ve gülmekten katılacaklar."* -S. M. Alus.

gıdıklayış *is.* Gıdıklamak işi veya biçimi.

gıdım *is.* Küçük parça, bir miktar: *"O zaman Türkiye, dünya önündeki cakayla fiyakanın bir gıdım da olsa tadını tatmaya başlayacaktır."* -Ç. Altan.

→ ***gıdım gıdım***

gıdım gıdım *zf.* Azar azar, yavaş yavaş: *"Ben gıdım gıdım boğuluyorum."* -P. Safa.

gıgı *is.* (çocuk dilinde) Çene altı: *Çocuğun gıgısını okşayarak...*

gık *is.* Bazı deyimlerde geçen yansıma bir söz. **gık dedirtmemek** ses çıkarmasına fırsat vermemek. **gık demek** ses çıkarmak; karşı çıkmak, yakınmak. **gık dememek (veya gıkı çıkmamak)** hiç sesini çıkarmamak, karşı çıkmamak, yakınmamak: *"İstediğine sopa çeker, istediğini sürer, dünyanın anasını ağlatır, gene kimse gık diyemez."* -H. E. Adıvar.

gıldır gıldır *zf.* Tok ve yüksek bir ses çıkararak: *Makine gıldır gıldır çalışıyor.*

gıllıgış *is. bk.* gıllügiş.

gıllıgışlı *s. bk.* gıllügişli.

gıllıgışsız *s. bk.* gıllügişsiz.

gıllügiş *is. Ar. ġill ü ġiş* Kin, gizli ve kötü amaç.

gıllügişli *s.* Gizli amaçlı, kandırıcı: *"Yüreği temiz olan başkalarının gıllügişli olabileceğini kolay kolay aklına getirmez."* -H. Taner.

gıllügişsiz *s.* Gizli amacı olmayan, inandırıcılık ve kandırıcılıktan uzak: *"Ne kadar dürüst ve gıllügişsiz olduğuna çok örnekler verebilirim."* -H. Taner.

-gın/ -gin, -gun/ -gün Fiilerden sıfat türeten ek: *dal-gın, gir-gin, sol-gun, öl-gün vb.*

gına *is. (gına:) Ar. ġinā esk.* **1.** Zenginlik, bolluk. **2.** Bıkma, usanma. **gına gelmek** usanmak, bıkmak: *Siyasetten, eleştiriden gına gelmişti.* **gına getirmek** bıkmak, usanmak.

gıpta *is. Ar. ġibṭa* İmrenme, imrenti: *"Gıptayla bakıp zaman zaman gökyüzüne / Rüzgârları hür, kuşları hür zannederiz."* -A. N. Asya. **gıpta etmek** imrenmek: *"Hayatı bu kadar basit ve formüllü gören samimî insanların bu zihniyetlerine gıpta ettim."* -A. Gündüz. **gıptasını çekmek** gıptayla bakmak, imrenmek, özenmek.

gır *is.* ve *s. argo* **1.** Söz, lâkırdı. **2.** *s.* Yalan, uydurma. **gır atmak** konuşmak, lâf atmak. **gır geçmek 1)** bol bol konuşmak; çene çalmak; **2)** dikkat etmemek, aklı başka yerde olmak. **(biriyle) gır gır geçmek** alay etmek. **(birini) gır gıra almak** (veya **getirmek**) alaya almak: *"Baskına dikkat et diye emir yayımlamıştı da, gırgıra aldık adamı."* -A. İlhan. **gır kaynatmak** (birkaç kişi) işlerini bırakıp yârenlik etmek.

gırç gırç *zf.* Gırç sesi çıkararak: *"Gırç gırç bir beşik sallanıyor, uzun bir kadın sesi ninni söylüyordu."* -H. E. Adıvar.

gırgır *is.* **1.** Mekanik olarak çalışan süpürge. **2.** Açık denizlerde balık avlamakta kullanılan büyük ağ. **3.** Mekanik düzenekli süpürme aracının firma adı ve bu türden bütün süpürgeler. **4.** *zf.* Usanç veren sürekli ve kaba bir sesle. **5.** *s.* Komik, matrak, eğlenceli.

gır gır *zf.* Sürekli ve usanç verecek biçimde ses çıkarmayı anlatır.

gırgırcı *is.* Boş lâf etmeyi seven, alaycı, komik (kimse).

gırgırlama *is.* Gırgırlamak işi.

gırgırlamak *(-i)* Gırgırla süpürmek: *Halıları gırgırladı.*

gırıl gırıl *zf.* Sert ve gürültülü ses çıkararak.

gırla *e. (gı'rla) tkz.* Alabildiğine, çok: *Lâf dedin mi gırla. "Elbette ya... O köşkte uşaklar, bahçıvanlar gırla."* -H. Taner.

gırla gitmek 1) uzun sürmek, sürüp gitmek: *"Park enikonu bir olay, tebrik ve övgüler gırla gidiyor."* -T. Buğra. **2)** bol bol ortaya dökülüp harcanmak.

gırnata *is. (gırna'ta) hlk.* Klârnet: *"Bir Çingene gırnatası çalıyordu."* -S. F. Abasıyanık.

gırnatacı *is. hlk.* Klârnetçi: *"Gırnatacı hemen koşup gelmiş, sazını saygı ile uzatmıştı."* -H. Taner.

gırt *is.* Sert veya kalın bir şey kesilirken çıkan ses.

→ *gırt gırt*

gırt gırt *zf.* Gırt sesi çıkararak: *Tenekeyi gırt gırt kesiverdi.*

gırtlak, -ğı *is. anat.* **1.** Soluk borusunun üst bölümü, imik, hançere: *"Gırtlak veremi midir nedir, çehresinde damla kan yok."* -S. M. Alus. **2.** *mec.* Yiyip içme: *Gırtlak derdi.* **3.** *mec.* Ses rengi, yapısı. **gırtlak gırtlağa gelmek** kıyasıya dövüşmek. **(birinin) gırtlağına basmak** birine bir şey yaptırmak için dayatmak veya inat etmek. **gırtlağına düşkün** çok yiyip içen. **gırtlağına kadar** çok fazla, bol bol: *"Otuz milyonu değil, altmış milyonu gırtlağına kadar refaha boğacak bir memlekettir Türkiye..."* -Ç. Altan. *"İşrete düşkünlüğünü anlata anlata bitiremiyorlar, gırtlağına kadar borç içindeymiş."* -A. İlhan. **gırtlağına sarılmak** peşini bırakmamak, musallat olmak. **gırtlağından kesmek** herhangi bir amaç için yiyeceğinden kısıntı yapmak, boğazından kesmek, tasarruf etmek.

→ *gırtlak ünsüzü*

gırtlaklama *is.* Gırtlaklamak işi.

gırtlaklamak *(-i)* Birinin gırtlağını sıkmak.

gırtlaklaşma *is.* Gırtlaklaşmak işi.

gırtlaklaşmak *(nsz)* Birbirinin gırtlağına sarılarak dövüşmek.

gırtlaklayış *is.* Gırtlaklamak işi veya biçimi.

gırtlaksı *s. gr.* Gırtlakta boğumlanan (ses), gırtlak ünsüzü.

gırtlak ünsüzü *is. gr.* Akciğerlerden gelen havanın gırtlaktaki yarı kapalı engellere çarpıp gevşemesi ile oluşan sert ünsüz.

gırtlama *is.* Gırtlamak işi.

gırtlamak *(nsz)* (çayı) Şekerini ağızda tutarak içmek.

gıyaben *zf. (gıya:ben) Ar. ġiyāben* **1.** Kendi yokken, ortada olmaksızın: *Gıyaben hüküm giydi.* **2.** Adını, sözünü başkalarından duyarak, görmeden: *"Ben teyzenizin kızıyım, sizi de gıyaben tanırım."* -R. H. Karay.

gıyabında *zf. (gıya:bında)* Kendi yokken, arkasından: *"İkisinin de kendisine birbirlerinin gıyabında bir şey söylemek istediklerini anlayarak..."* -P. Safa.

gıyabî *s. (gıya:bi:) Ar. ġiyābî* **1.** (bir kimse) Bulunmadığı sırada yapılan, verilen: *Gıyabî hüküm.* **2.** Uzaktan, görüşmeden (olan): *"Birbirine benzer yaşayanlar arasındaki gıyabî dostluk alâkasını içimizde taşıyoruz."* -P. Safa.

→ *gıyabî hüküm, gıyabî tutuklama*

gıyabî hüküm *is. huk.* Kendi yokken arkasından verilen hüküm.

gıyabî tutuklama *is. huk.* Kendi yokken arkasından yapılan tutuklama.

gıyap, -bı *is. (gıya:p) Ar. ġiyāb* Yokluk, bulunmama, yitiklik.

→ *gıyap kararı*

gıyap kararı *is. huk.* Duruşmaya gelmemenin yaptırımı.

gıybet *is. Ar. ġıybet esk.* Çekiştirme, yerme, kötüleme, kov. **gıybet etmek** *esk.* çekiştirmek, yermek.

gıybetçi *is.* Çekiştirici, kovcu.

gıygıy *is.* Herhangi bir tür yaylı çalgı: *"Yalıda eline bir gıygıy almayan tek kişi Ahmet Midhat Efendidir."* -S. Birsel.

gıy gıy *zf.* Keman vb. çalgıların çıkardığı sesleri anlatmak için kullanılır.

gıygıcı *is.* **1.** Kemancı. **2.** *hlk.* Beceriksiz.

-gi *bk.* -gı / -gi, -gu / -gü.

gibi *e.* **1.** ...-e benzer: *"İn cin, uyanmadan denizin üstü boş gibidir."* -H. Taner. **2.** *zf.* O anda, tam o sırada, hemen arkasından: *Haberi aldığı gibi yola çıktı.* **3.** İmişçesine, benzer biçimde: *Benim gibi yapınız. "Bu sade dekor, ölümün manzarasını ulvî bir tablo gibi güzelleştirmiştir."* -O. S. Orhon. **4.** ...-e yakışır biçimde: *İnsan gibi davrandı.* **gibi gelmek** ... sanısı vermek, ... sanısı yaratmak: *"Murat'a, boş, kimsesiz ahşap bina, temelinden sallanıyor gibi geldi."* -K. Tahir. **gibi olmak** bir duruma, bir duyguya yaklaşmak: *"O sırada güneş çıkar gibi olmuştu."* -H. Taner. **gibi yapmak** imişçesine davranmak.

gibilerden *zf.* Ona benzer biçimde: *Vururum, keserim gibilerden atıp tutmaya başladı.*

gibisi *is.* Benzeri: *Ahmet gibisi yok.* **gibisine gelmek** *hlk.* imiş gibi gelmek, sanmak: *Öyle gibime geliyor ki bu işin içinden kolay çıkamayacağız.* **gibisine getirmek** *hlk.* sanısı uyandırmak, sanısı vermek: *Bu teklifi doğru bulmamış gibisine getirdi.*

gibisinden *is.* **1.** Bir ismin tamlananı durumunda olduğu zaman, "bir şeye benzer durumda olandan" anlamında kullanılır: *Ahmet gibisinden ne beklenir!* **2.** *zf.* Bir fiilden sonra geldiğinde o fiilin benzeri bir durumu anlatır.

gicişme *is.* Gicişmek işi veya durumu.

gicişmek *(nsz) hlk.* Kaşınmak, kaşıntı duymak, gidişmek.

-giç *bk.* - gıç / -giç, -guç / -güç.

gide gide *zf.* Gidip dolaşarak, gezip görerek.

gideğen *s. coğr.* Göl ayağı.

gider *is.* **1.** Bir iş için harcanan paranın bütünü, masraf: *"Böylece temizleyici giderlerinden tasarruf ettiklerini sanırım."* -H. Taner. **2.** *ekon.* Gelecekte sağlanacak değerler karşılığı yapılan harcamalar. **3.** Binalarda ortak kullanımla ilgili atık suların merkezî kanalizasyona iletilmesini sağlayan boru hattı.

giderayak *zf.* Gitme anında, gitmek üzere iken: *Giderayak size uğrarım. "Giderayak orada bir de resim imzalamışlar."* -H. Taner.

giderek *zf. (gide'rek)* Yavaş yavaş, derece derece, gittikçe, tedrici olarak, tedricen: *Giderek öyle bir durum ortaya çıktı ki...*

gideren alan *is. fiz.* Bir demiri mıknatıslandıktan sonra bunun bir noktasından çıkan indükleme akışını sıfıra indirmek için gereken şiddetteki manyetik alan.

giderici *s.* Yok eden; dindiren: *Leke giderici madde. Ağrı giderici ilâç.*

giderilme *is.* Giderilmek işi.

giderilmek *(nsz)* Ortadan kaldırılmak, yok edilmek.

giderme *is.* Gidermek işi.

gidermek *(-i, -den)* Ortadan kaldırmak, yok etmek: *"Ayaküstü açlığını gideren küçük grup, gösteri giysilerini giyindi."* -N. Cumalı. *"Vapur sorar, yol öğrenir, merakımızı gideririz."* -S. F. Abasıyanık.

gidertme *is.* Gidertmek işi.

gidertmek *(-i)* Giderilmesine, ortadan kaldırılmasına yol açmak.

gidi *is.* **1.** Şaka yollu söylenen azarlama sözü: *Seni gidi seni!* **2.** Bir şeye duyulan özlem ve isteği belirtmek için kullanılır: *Hey gidi günler hey! Hey gidi gençlik hey!* **3.** *hlk.* Ahlâksız, pezevenk.

gidici *s.* **1.** Gitme durumunda bulunan, gitmek üzere olan, kısa süre için var olan, **kalıcı** karşıtı: *Gidici bir müdür.* **2.** *mec.* Ölmek üzere olan: *Gidici bir hasta.*

gidiliş *is.* Gidilmek işi veya biçimi.

gidilme *is.* Gidilmek işi.

gidilmek *(-e)* Gitmek işi yapılmak: *Pazar günü gezmeye gidildi. Gidilecek yerler arasında müze de vardır.*

gidimli *s. man.* Bir tasarımdan ötekine geçerek, çıkarımlar yaparak, bir önermeden ötekine mantıkî bir yolla ilerleyerek, parçalardan bütünlüğü olan bir düşünce kuran (düşünce yolu).

gidip gelme *is.* Gidiş, dönüş: *"Kâğıthane'ye gidip gelme için bu arabalara hücum ediyorlardı."* -O. C. Kaygılı.

gidiş *is.* **1.** Gitmek işi: *Böyle birdenbire gidişine şaştım.* **2.** Gitme biçimi, tempo: *Bu gidişle ancak akşama varırız.* **3.** *mec.* Tutum, durum, davranış: *"Bu gidişle söyleyeceği de yok galiba!"* -O. C. Kaygılı. **4.** *tar.* Bir yere gitme. **gidiş o gidiş** konuşmaya konu olan kimsenin bir daha dönmediğini anlatır.

→ ***gidiş alayı, gidiş dönüş, gidiş geliş***

gidiş alayı *is. tar.* Padişahların saray dışı gezilere çıkmaları dolayısıyla düzenlenen tören.

gidişat *is. (gidişa:t) T. gidiş + Ar. -āt çokluk yapan ek* **1.** Olayların durumu, işlerin gelişme biçimi. **2.** Tutum, durum, davranış: *Onun gidişatını beğenmiyorum. "Kişilerin kim olduklarını, gidişatlarının nereye varacağını, doğru, yanlış hareketlerindeki sorumluluk derecelerini iyi biliyor."* -N. Cumalı.

gidiş dönüş *is.* Gitme ve gelme (veya dönme): *Otobüs biletimi gidiş dönüş aldım.*

gidiş geliş *is.* Trafik, seyrüsefer.

gidişme *is.* Gidişmek işi.

gidişmek *(nsz) hlk.* Kaşıntı duymak, kaşınmak, gicişmek.

gidon *is. Fr. guidon* **1.** Yönelteç: *"Ne tarafa doğru meyil varsa, gidonu o tarafa kıracaksınız ki, bisiklet doğrulsun!"* -B. Felek. **2.** *den.* Komodorlara özgü çıması çatal biçiminde kesilmiş sancak, fors.

-gil *hlk.* **1.** Bir adın sonuna eklenerek "soy, aile" kavramı veren ve ünlü uyumuna girmeyen bir ek: *Ayşegile gitti. Anasıgile gitmiş.* **2.** Çoğul eki -ler ile birlikte hayvan ve bitki familyalarını bildiren isimler yapar: *kedi-gil-ler, bakla-gil-ler* vb.

gilaburu *is. bot.* Kuzey ve Orta Anadolu'da orman kenarlarında yetişen, 2-4 m yükseklikte bir ağaççık *(Viburnum opulus).*

-gin *bk.* -gın / -gin, -gun / -gün.

gine *zf. hlk.* Gene, yine.

Gineli *is.* ve *s.* Gine halkından olan kimse.

ginseng *is. bot.* Uzak Doğu ülkelerinde (Çin, Japonya, Kore vb.) yetişen, geleneksel tedavilerde kullanılan, kazık köklü, otsu ve çok yıllık bir bitki *(Panax ginseng).*

gipür *is. Fr. guipure* **1.** İplikten veya ipekten olan, geniş ilmeklerden oluşan bir tür dantel. **2.** Kumaş.

giranbaha *is. (gira:nbaha:) Far. girānbahā esk.* Pahada ağır, değerli : *"İçi ve dışı nice giranbaha avizelerle süslendi ve aydınlatıldı."* -S. Birsel.

giray *is. Moğ. kerey tar.* Kırım hanlarına ve han ailesinden olan prenslere verilen unvan.

girdap, -bı *is. (girda:p) Far. girdāb coğr.* **1.** Bir engelle karşılaşan su veya hava akıntısının dönerek yaptığı çevrinti, ters akıntıların oluşturduğu dönme, burgaç. **2.** *mec.* Tehlikeli yer veya durum: *"Biz, aksiyonu olmayan teorilerin girdaplarında boğulmuşuzdur."* -A. İlhan.

girdi *is. tic.* Bir üretimde yararlanılan para, gereç ve iş gücü. **çıktı** karşıtı: *"Devlet işletme araç ve gereçlerinin ve diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırır."* - Anayasa.

→ ***girdisi çıktısı***

girdisi çıktısı *is.* **1.** Yakın ilişki: *"Aynı mahallede oturduğu için Hasan'ın bütün girdisini çıktısını biliyordu."* -O. C. Kaygılı. **2.** Bilinmeyen karışık yönler, ayrıntılar: *"Tatlı konuşma yeteneğinin arkasında bütün girdisi çıktısı ile çok iyi bildiği ve kullandığı İstanbul Türkçesi vardı."* -H. Taner. **3.** Bir üretimde yararlanılan para, gereç ve iş gücü.

giren *is. hlk.* Hafif bulutlu, sisli hava.

girenleme *is.* Girenlemek işi veya durumu.

girenlemek *(nsz) hlk.* Hava bulutlanmak, serinlemek.

girgin *s.* Herkesle çabucak yakınlık kurarak işini yürütebilen, **pısırık** karşıtı: *"Karakaş kurnaz, girgin bir kadındı."* -R. N. Güntekin.

girginlik, -ği *is.* Girgin olma durumu.

girift *s. Far. girift* **1.** Birbirinin içine girip karışmış, girişik, çapraşık. **2.** (eski güzel yazı sanatında) Boş yer bırakmayacak biçimde iç içe istif edilmiş (yazı). **3.** *is. esk.* Klâsik Türk müziğinde kullanılmış neye benzer bir çalgı.

→ ***giriftar, giriftzen***

giriftar *s. (girifta:r) Far. giriftār esk.* Tutulmuş; yakalanmış. **giriftar olmak** yakalanmak, tutuklanmak: *Amansız bir derde giriftar olmuş.*

giriftlik, -ği *is.* Girift olma durumu : *"Bin türlü giriftliklerle akıp giden bugünkü ahval ve şeraiti yarın ihya etmek kabil midir?"* -H. C. Yalçın.

giriftzen *is. Far. girift-zen* Girift çalan kimse.

giriliş *is.* Girilmek işi veya biçimi.

girilme *is.* Girilmek işi.

girilmek *(-e)* Girmek işi yapılmak.

girim *is.* Girmek işi, girme.

girimlik, -ği *is.* Bir yere girmek hakkını gösteren kâğıt, giriş kartı, duhuliye kartı.

girinti *is.* Düz bir yüzeyde bulunan içerlek bölüm.

girintili *s.* Girintisi olan.

→ ***girintili çıkıntılı***

girintili çıkıntılı *s.* Düz veya düzgün olmayıp girinti ve çıkıntıları olan.

girintisiz *s.* Girintisi olmayan.

→ ***girintisiz çıkıntısız***

girintisiz çıkıntısız *s.* Düzgün, dümdüz.

giriş *is.* **1.** Girmek işi veya biçimi: *Müjde getirdiğiniz girişinizden belli idi. "Fakülteye her girişimde ilk selâmlaştığım o olurdu."* -H. Taner. **2.** Bir yapıda girip geçilen yer, methal, antre: *Evin girişi pek dar.* **3.** *ed.* Bir eserin konusunu tanıtarak kolay kavranmasını sağlayan, ön sözden sonra yer alan bölüm, methal. **4.** Bir anlatımda gelişme bölümüne hazırlık yapmayı sağlayan bölüm, girizgâh. **5.** Bir bilime hazırlık amacıyla yazılan eser: *Dil bilimine giriş.* **6.** Bir müzik parçasında baştaki bölüm, methal. **7.** Bir yere girmek için ödenen para, giriş ücreti, duhuliye.

→ ***giriş kapısı, giriş kartı, giriş katı, giriş ücreti***

girişik *s.* Birbirinin içine girmiş, karışmış olan, girift.

→ ***girişik bezeme, girişik cümle, girişik tamlama***

girişik bezeme *is. mim.* Kıvrılarak, birbirinin içine geçerek uzayıp giden, yapraklı dalları andıran geometrik görünüşte birtakım biçimlerden oluşmuş bezeme çizgileri, girift tezyinat, arabesk.

girişik cümle *is. gr.* Bir temel cümle ile bir veya birkaç fiilimsiden kurulan

cümle, mudil cümle: *Koşarak geldi. Öğrenciler sabahleyin koşa koşa okula gidiyorlardı* gibi.

girişik tamlama *is. gr.* İçinde tümleç, sıfat tamlaması veya zarf bulunan tamlama: *Ali'nin eve gelmesi* gibi.

girişilme *is.* Girişilmek işi.

girişilmek *(-e)* Girişmek işi yapılmak.

girişim *is.* **1.** Bir işe girişme, teşebbüs: *"Bu yeni öğrendikleri girişim birçok bakımdan düşündürücü ve karanlık görünüyordu."* -T. Buğra. **2.** *fiz.* İki veya daha çok dalga hareketinin, aynı noktaya aynı anda gelmesiyle birbirini yok edebilmesi veya kuvvetlendirebilmesi olayı: *Işık girişimi. Ses girişimi. Su dalgalarının girişimi.* **girişimde bulunmak** davranmak, teşebbüs etmek: *"Mahmut Beyin adamlarını kendi taraflarına çekmek için her türlü girişimde bulunmuşlardı."* -H. E. Adıvar.

→ *girişimölçer, girişim ölçme*

girişimci *is.* **1.** Bir işi yapmak için girişimde bulunan kimse, müteşebbis. **2.** Ticaret, endüstri gibi alanlarda sermaye koyarak girişimde bulunan kimse, müteşebbis.

girişimcilik, -ği *is.* Girişimci olma durumu.

girişimölçer *is.* Işık girişim saçaklarını uzaktan ölçmeye yarayan araç, interferometre.

girişim ölçme *is. fiz.* İki veya daha fazla dalga hareketini ölçme işi.

giriş kapısı *is.* Yapılarda içeri girmek için kullanılan kapı: *"Nevin giriş kapısını yavaşça kapadı, sokağa fırladı."* -S. F. Abasıyanık.

giriş kartı *is.* Bir kuruluşa, bir toplantıya veya bir spor karşılaşmasına serbestçe girebilme olanağı sağlayan belge.

giriş katı *is. bk.* yer katı, zemin katı.

girişken *s.* Kendi kendine iş, uğraş yaratabilen, bir işe hiç çekinmeden girebilen, başkalarıyla kolayca ilişki kurabilen, müteşebbis.

girişkenlik, -ği *is.* Girişken olma durumu.

girişlik, -ği *is.* Bir başka söze yol açmak için söylenen söz, girizgâh.

girişme *is.* Girişmek işi, teşebbüs.

girişmek *(-e)* **1.** Bir işe, bir şeye başlamak için hazırlık yapmak, ele almak, teşebbüs etmek: *"Erkek arkadaşları ile sosyal nizam üzerinde sonu gelmeyen tartışmalara girişirdi."* -H. Taner. **2.** *mec.* Dövmeye başlamak. **(birbirine) girişmek** 1) birbirine karışmak; 2) *mec.* kavgaya tutuşmak.

giriş ücreti *is.* Bir gösteriyi görmek için ödenen ücret, duhuliye: *"Parklarını bir giriş ücreti karşılığı halka açmakla bakım masraflarını çıkarmaya uğraşmaktadırlar."* -F. R. Atay.

Girit kekiği *is.* Girit adasında yetişen, beyaz tüylü, pembe çiçekli ve çok yıllık bir bitki *(Origanum dictamnus).*

Giritli *is.* Girit adası halkından olan kimse.

girizgâh *is. (girizgâ:h) Far. guriz-gāh* Girişlik, giriş: *"Bu münasebetle bir girizgâh açarak diyebiliriz ki..."* -Y. K. Beyatlı.

girme *is.* Girmek işi. **girmesiyle çıkması bir olmak** işi çabucak bitirip çıkmak: *Satış yapılan dükkâna girmesiyle çıkması bir olmuş, hem de elinde bir kilo kıymayla.*

girmek *(-e)* **1.** Dışarıdan içeriye geçmek: *"İçeri girdiklerinde birinci film çoktan başlamıştı."* -H. Taner. *"Denize girenler, girecek yer bulamaz, giremeyenler serinleyecek gölgelik arar."* -B. Felek. **2.** Sığmak: *Elim bu eldivene girmiyor.* **3.** Yer almak, katılmak, iltihak etmek: *O da aramıza girdi. Savaşa girmek. "Bugün edebiyat imtihanına girdim."* -Y. Z. Ortaç. **4.** (ordu) Almak, fethetmek: *"Ordularımız İstanbul'a girdiler."* -M. Ş. Esendal. **5.** İncelemek, ayrıntılara inmek. **6.** Girişmek, başlamak: *"Kaçırdım gene ipin ucunu, bir türlü konuya giremiyorum."* -N. Ataç. **7.** Bulaşmak: *Koyunlara kelebek hastalığı girdi.* **8.** *(nsz)* (zaman anlamlı kavramlar için) Başlamak: *İlkbahar girdi.* **9.** (ağrı, sancı) Başlamak, saplanmak. **10.** *(-e)* Yeni bir duruma geçmek, dönüşmek: *"Göğün morlaşan kenarı eriyor, menekşe rengine giriyordu."* -Ö. Seyfettin. **11.** (soyut şeyler için) İyice anlamak, iyice bilmek. **12.** Kavgaya tutuşmak. **13.** Başlamak. **14.** Erişmek, ulaşmak: *Yirmisine girdi.* **15.** Bir şeyin yapımında, birleşiminde yer almak. **16.** Yazılmak, başlamak: *Okula girdi.Orduya girdi.* **17.** Yemek yemek. **girecek delik aramak** saklanmak veya saklanmak istemek. **girip çıkmak** 1) az kalmak üzere uğramak; 2) bir yere sık sık gelmek: *Onun yanımızdaki eve girip çıktığını görürdük.*

girmelik, -ği *is. hlk.* Bir yere girmek için verilen para, giriş ücreti.

gişe *is. Fr. guichet* İstasyon, sinema, banka, mağaza ve bazı giriş kapılarında bilet veya para alıp verilen, çoğu küçük pencere biçiminde olan yer: *"Gişeden biletlerimizi alarak büyük şehrin bahçesini geziyoruz."* -A. Haşim. *"Biletlerini memurun elinden kaptı, kaçar gibi gişeden uzaklaştı."* -N. Cumalı.

gitar *is. Fr. guitare* Genellikle altı telli, telleri iki parmak arasında çekilerek çalınan bir çalgı, kitara.

gitarcı *is.* Gitar çalan kimse.

gitarcılık, -ğı *is.* Gitarcı olma durumu.

gitarist *is. Fr. guitariste* Gitarcı.

gitgide *zf.* Zaman ilerledikçe, giderek, gittikçe, ileride: *"Adem Ağaya gitgide bir çekingenlik geldi."* -F. R. Atay. *"Bu terbiye sistemi gitgide bizi lâkayt ve kozmopolit yapar."* -O. S. Orhon.

gitme *is.* Gitmek işi.

gitmek, -der *(-den, -e)* **1.** Bir yere doğru yönelmek: *"Yol yaptırmaktan maksat, insanların gitmek istedikleri yere, güvenle, rahatça gidip gelmelerini sağlamaktır."* -N. Cumalı. **2.** *(-e)* Bir yerden veya bir işten ayrılmak: *Nereye gidiyorsunuz? Eve gidiyorum.* **3.** Çıkmak, ulaşmak: *Bu yol nereye gider?* **4.** Belli bir amaçla bir yere devam etmek veya bir işle uğraşmak: *Her gün çalışmaya gidiyor.* **5.** *mec.* Bir duruma, bir sonuca ulaşmak, varmak: *Bu işin sonu nereye gider. "Ama böyle giderse, Allah hemen sonunu hayırlara tebdil etsin."* -M. Ş. Esendal. **6.** Yakışmak, yaraşmak: *Bu renk ona gitmedi.* **7.** Tüketilmek, harcanmak: *Bu kadar para nereye gitti? "Eline geçen paranın çoğu da İstanbul'da çoluğa çocuğa gidiyor."* -M. Ş. Esendal. **8.** *(-e, nsz)* Götürülmek, gönderilmek: *Haber daha yeni gitti. Mektup postaya gitti.* **9.** *(-e, nsz)* Yeter olmak, yetmek, yetişmek: *Bu para ona üç gün gider. Bu kâğıt bize bir ay gider. İki ton kömür üç ay gider.* **10.** *(nsz)* Yürümek, yol almak: *Bu at iyi gider.* **11.** *(nsz)* Dayanmak: *Bu giysi iki yıl gider.* **12.** Geçmek: *Yaz gitti, kış geldi.* **13.** Herhangi bir durumda olmak: *Yolculuk iyi gidiyor. Bakalım bu iş nasıl gidecek?* **14.** Yok olmak, elden çıkmak: *Yorgan gitti, kavga bitti. Mal gitti, mülk gitti, hiçbir şey kalmadı. "Gemiler ve saray hepsi gitti."* -F. R. Atay. **15.** Ölmek: *"Ben gidersem adım kalır / Dostlar beni hatırlasın."* -Âşık Veysel. **16.** Başvurmak, yapmak: *Danıştaya gitmek. Para ayarlamasına gitmek.* **17.** Bir şey zarar görmüş olmak: *Duvarın boyası gitmiş.* **18.** (makine için) İşlemek, çalışmak: *Bu saat iyi gidiyor.* **19.** (bir durum) Sürmek: *İşler nasıl gidiyor? "... bir kargaşalıktır gidiyor."* -M. Ş. Esendal. **20.** Satılmak: *"Altın kaçtan gidiyor?"* -S. F. Abasıyanık. **21.** *(yar) gr.* değerlendirmek, saymak, karşılamak: *Bu iş hoşuma gitmedi, tuhafıma gitti.* **gitsin!** emir kiplerinden sonra gelerek buyurulan işin yapılmasından sorunun kapanması istendiğini anlatır: *Bu parayı verelim gitsin. İmzanı atıver gitsin.* **gitti 1)** geçmiş zaman kipindeki fiillerden sonra gelerek, istenmeyen bir şeyin yapıldığını, yapılacağını, istenen bir şeyin olmadığını veya olmayacağını anlatır: *Doktor yetişinceye kadar adam öldü gitti. "Çolak Mehmet adında birini kapının arkasında ölmüş bulduler, ancak sayılan bir adam değildi, gömdüler gitti."* -M. Ş. Esendal. **2)** aynı biçimde, fiillerin sonuna gelerek yapılması ilk önce pek istenmeyen bir şeyin kabul edildiğini anlatır: *Madem bu kalem sana bu kadar lâzımmış, verdim gitti. Söylediklerime kızıyorsun, sustum gitti.* **gitti de geldi** yaşayabileceğinden umut kesilecek kadar ağır hastalık geçirip de iyi olanlar için söylenir. **gitti gider (dahi gider)** söz

konusu olan şeyin bir daha gelmeyeceğini, ele geçmeyeceğini anlatır.

gittikçe *zf. (gitti'kçe)* Zaman ilerledikçe, gitgide, giderek: *"Bu mer'a işi gittikçe sarpa sarıyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Maarif Müdürünün zihni gittikçe karışıyordu."* -R. N. Güntekin.

giydirici *is. sin.* **1.** Stüdyolarda baş kadın oyuncuların giyimine yardım eden kimse, gardıropçu. **2.** *tiy.* Oyuncuların giysilerini giydiren kimse, gardıropçu.

giydirilme *is.* Giydirilmek işi.

giydirilmek *(-e)* Giydirmek işi yapılmak: *"Odaya, piyade zabiti gibi giydirilmiş küçük bir çocuk girdi."* -M. Ş. Esendal.

giydiriş *is.* Giydirmek işi veya biçimi.

giydirme *is.* Giydirmek işi.

giydirmek *(-i, -e)* **1.** Giymek işini yaptırmak: *"Derhâl hamama soktu, sırtına temiz bir elbise giydirip huzura çıkardı."* -H. Taner. **2.** *mec.* Ağır sözler söylemek, hakaret etmek. **giydirip kuşatmak** temiz, yeni üst baş yapmak: *"O da kendisinden yirmi yaş küçük arabacısını sevmiş, nikâhla varmış, bu arabacıyı giydirip kuşatmış, âlâ bir bey yapmıştı."* -Ö. Seyfettin.

giyecek, -ği *is.* Giymek için kullanılan her şey, giyim, giysi.

giyiliş *is.* Giyilmek işi veya biçimi.

giyilme *is.* Giyilmek işi.

giyilmek *(nsz)* Giymek işi yapılmak.

giyim *is.* **1.** Giymek işi. **2.** Giyme biçimi: *"Sonunda giyiminden garsonların başı olduğu anlaşılan biri yaklaştı."* -Ç. Altan. **3.** Giyilen şeylerin tümü, giysi, giyecek.

→ giyim evi, giyim kuşam

giyim evi *is.* Her türlü giysi satan dükkân veya mağaza, konfeksiyon mağazası.

giyim kuşam *is.* Üst baş: *"Giyime kuşama para harcamazdı."* -Y. Z. Ortaç. *"Giyimi kuşamı tepeden tırnağa Paris modası."* -A. İlhan. **giyimi kuşamı yerinde** temiz ve özenli giyinmiş.

giyimli *s.* Giyinmiş, giyinik: *"... sevimli ve gösterişsiz olmakla beraber temiz giyimli idi."* -A. Ş. Hisar.

→ giyimli kuşamlı

giyimli kuşamlı *s.* Temiz ve özenle giyinmiş (kimse).

giyinik *s.* Giyinmiş olan: *"Yarınlara güvenen sımsıkı giyinik / Gövdelerde eğreti / En süslü giysiler."* -B. Necatigil.

giyiniş *is.* Giyinmek işi veya biçimi: *"Giyinişi, davranışları, konuşması ile yazdıklarına benzeyerek yaşadı."* -N. Cumalı.

giyinme *is.* Giyinmek işi.

giyinmek *(nsz, -i)* **1.** Kendi üzerine giymek: *"Koltukta çok mükellef giyinmiş ve çok güzel bir kadın oturuyor."* -P. Safa. **2.** *(-den, -de)* (giysiyi) Belli bir yerden almak veya belli bir yerde diktirmek: *"Hepsi terzi Mir'de giyinirlerdi."* -Ö. Seyfettin. **3.** *(-e) mec.* (ağır bir söze veya davranışa) Sesini çıkarmadan içerlemek. **giyinip kuşanmak** özenle giyinmek: *"Kocam bana karşı iyi davranıyor, benim de şık kadınlar gibi giyinip kuşanmamı, boyanmamı istiyordu."* -M. Ş. Esendal.

giyiş *is.* Giymek işi veya biçimi.

giyit, -di *is. hlk.* Giysi.

giyme *is.* Giymek işi.

giymek *(-i, -e)* **1.** Örtünüp korunmak için bir şeyi vücuduna geçirmek: *"Ahmet külâhlarınızı yapsın, tamamlansın da, başınıza giyin!"* -O. C. Kaygılı. *"Kapalı çarşı zevkine göre alafranga sayılabilecek bir entari giymişti."* -O. V. Kanık. **2.** *mec.* Ağır söz veya hakareti, küçültücü davranışı ses çıkarmadan dinlemek: *Biri ağzına geleni söyledi, öbürü de güzelce giydi.* **giydiği yakışırken eller bakışırken** gençken, güzelken.

giyotin *is. Fr. guillotine (Guillotin özel adından)* Fransa'da ölüm cezasına çarptırılanların başını kesmek için kullanılan araç.

giysi *is.* Her türlü giyim eşyası, giyecek, elbise, libas, çamaşır: *"Hanımlar, tatil köylerinde son moda giysiler giyiyorlar."* -Ç. Altan.

giz (I) *is.* Sır: *"O gün çözer gibi olmuştu Kütahya çinilerindeki dipdiri renklerin gizini."* -N. Cumalı.

giz (II) *is. den.* Yelken gemilerinde mizana direği denilen kıç direkte eğik duran bayrak sereni.

gizem *is. fel.* Aklın erişemediği, açıklanmayan veya çözülemeyen şey, sır.

gizemci *is.* Gizemcilik düşünceleri taşıyan (kimse), mistik.

gizemcilik, -ği *is. fel.* Aklın yetmediği alanlarda ve özellikle Tanrı kavramında, gerçeğe gönül yoluyla veya bir irade zorlayışıyla ulaşılabileceğini kabul eden felsefe ve din öğretisi, mistisizm.

gizemli *s.* Gizem niteliğinde olan veya içinde gizem bulunan, esrarengiz.

gizemsel *s.* Gizemle ilgili, gizeme ilişkin, mistik.

gizil *s.* Gizli kalmış, henüz varlığı ortaya çıkmamış olan, potansiyel.

→ gizil güç

gizil güç, -cü *is.* **1.** Henüz yapılmış değil de güç olarak var olan, gerçekleşmeyen ama gerçekleşebilecek olan, imkân durumunda olan, saklı olan güç, potansiyel: *Yüksekte tutulan bir taştaki gizil güç, taş bırakılınca mekanik bir güç durumunda ortaya çıkar.* **2.** *fiz.* Bir iletkenin herhangi iki noktası arasında bir elektrik akımının ortaya çıkmasına yol açan güç.

gizleme *is.* Gizlemek işi.

gizlemek *(-i, -den)* **1.** Saklamak, görünmeyecek, belli olmayacak bir yere veya bir duruma koymak: *Siperleri çalılarla örterek uçaklardan gizlediler.* **2.** Bilerek ve isteyerek bir olguyu haber vermemek: *"Bu işi babasından gizlemiş ama, ablasına açmıştır."* -H. Taner.

gizlenilme *is.* Gizlenilmek işi.

gizlenilmek **1.** Gizlenmek işi yapılmak, saklanmak: *Böyle açık yerde nasıl gizlenilir?* **2.** *(nsz, -den)* Gizli tutulmak: *Durum bizden gizlenildi.*

gizleniş *is.* Gizlenmek işi veya biçimi.

gizlenme *is.* Gizlenmek işi veya durumu.

gizlenmek *(-e)* **1.** Kendi kendini gizlemek, saklanmak: *Çalıların arkasına gizlendi.* **2.** *(-den)* Gizlenilmek, gizli tutulmak: *Bu iş ondan gizlendi.*

gizlenmiş *s.* Saklanmış.

gizleyiş *is.* Gizlemek işi veya biçimi.

gizli *s.* **1.** Görünmez, belli olmaz bir durumda olan: *Gizli kapı. Gizli çekmece.* **2.** Başkalarından saklanan, duyurulmayan, saklı kalan, mahrem, mestur: *"İki komutan arasında o gün gizli bir anlaşma yapıldığı söylentisi çıkmıştı."* -H. Taner. *"Duvarın ardındaki bu gizli konuşma Hasan için ne bulunmaz, ne güzel bir fırsattı."* -O. C. Kaygılı. **3.** Niteliği anlaşılmayan, bilinmeyen: *Gizli kuvvetler.* **4.** *zf.* Saklı olarak, saklayarak: *"Mektubu senden gizli posta kutusuna attım."* -M. Yesari. **gizli din taşımak** din veya inancını kimseye bildirmemek. **(bir şeyi) gizli tutmak** başkalarına duyurmamak, saklamak.

→ gizli celse, gizli cemiyet, gizli dernek, gizli dil, gizli din, gizli duruşma, gizli gizli, gizli kapaklı, gizli oturum, gizli oy, gizli polis, gizli sıtma, gizli şeker, gizli yama

gizlice *zf. (gizli'ce, gi'zlice)* Kimseye göstermeden, kimseye belli etmeksizin, gizli olarak: *"Bu mürai adam gizlice âdeta herkesle eğlenir gibi hareket eder."* -A. Ş. Hisar. *"Gizlice muhalefete kalktı mı, dikkat etmeliyiz."* -O. S. Orhon.

gizli celse *is. huk.* İlgililerden başkasının katılmasına ve dinlemesine izin verilmeyen duruşma.

gizli cemiyet *is.* Gizli örgüt, illegal kurulmuş cemiyet.

gizlicilik, -ği *is.* Özellikle ruhlar dünyasıyla ve evrenin bilinmeyen güçleriyle ilgili bilgi dünyasına dayalı çeşitli kuramlar, uygulamalar ve ayinler için kullanılan genel ad.

gizliden gizliye *zf.* Kimsenin haberi olmadan, kimseye haber vermeden, el altından, kimseye duyurmadan, gizlice: *"Gizliden gizliye bu türküyü mırıldanarak saplara tırpan sallıyorlardı."* -R. Enis.

gizli dernek, -ği *is.* Belli sayıda kişilerin illegal faaliyetleri sürdürmek amacıyla kurdukları dernek.

gizli dil *is.* Bazı kişilerin başkalarının anlamadığı ve sadece kendilerinin özel anlamlarını bildiği kelimelerle konuştuğu dil.

gizli din *is.* Taşınan veya inanılan din kurallarının hiç kimseye açıklanmadığı, sır gibi saklanan din.

gizli duruşma *is. huk.* Adliyede, sadece izinli veya görevli olanların katılabildiği, kamuya kapalı duruşma, gizli celse.

gizli gizli *zf.* Gizli olarak, saklayarak: *"Tevfik Efendi bir taşın üstüne oturmuş, hem can acısı çekiyor, hem de içinden gizli gizli seviniyordu."* -M. Ş. Esendal.

gizli kapaklı *s.* **1.** Başkalarına duyurulmayan, kimseye haber verilmeyerek yapılan (iş): *Bizim gizli kapaklı işimiz yok.* **2.** Açık, anlaşılır olmayan (söz, konuşma): *"Savcı, Kâmil Bey'in gizli kapaklı izahatından sonra elini kaldırdı..."* -A. Gündüz.

gizlilik, -ği *is.* Gizli olma durumu: *Bu işin gizliliği kalmadı.*

gizli oturum *is.* Genellikle ilgililerden başkasının katılmasına, dinlemesine izin verilmeyen toplantı: *"Konu, Meclis'in bir gizli oturumunda ele alınmıştı."* -T. Buğra.

gizli oy *is.* Bir işlemin herhangi bir kurulun oyuna bağlı olması durumunda oy verecek olanların oylarını gizli olarak vermeleri yöntemi.

gizli polis *is.* **1.** Millî Emniyet Teşkilâtı görevlisi. **2.** Ajan, sivil güvenlik görevlisi.

gizli sıtma *s.* **1.** Kendini belli etmeyen sıtma. **2.** *mec.* Gizlice kötülük eden kimse.

gizli şeker *is. tıp* Henüz teşhisi konulmamış veya yüksek düzeyde seyretmeyen şeker hastalığı.

gizli yama *is.* Gözle görülemeyecek kadar özenle yapılmış yama.

glâdyatör *is. Fr. gladiateur* < *Lât.* Eski Roma'da arenada birbirleriyle veya yırtıcı hayvanlarla dövüşen kimse.

glâse *is. Fr. glacé* **1.** Yumuşak deri. **2.** *s.* Üzerine saydam bir cilâ tabakası çekilmiş olan (eşya).

glâsnost *is. (gla'snost) Rus. glasnost' pol.* Açıklık, şeffaflık.

glâsyolog *is. Fr. glaciologue* Buzul bilimi uzmanı, buzul bilimci.

glâsyoloji *is. Fr. glaciologie* Buzul bilimi.

glâyöl *is. Fr. glaïenl bot.* Kuzgunkılıcı.

glikojen *is. Fr. glycogène* < *Yun. kim.* Karaciğer ve kaslarda bulunan, hidrolizle şeker veren karbonhidrat.

glikol *is. Fr. glycol kim.* Çok dayanıklı filmlerin ve bazı sentetik kumaşların yapımında kullanılan, birleşiminde iki alkol grubu bulunan madde, dialkol (CH_2 OH-CH_2 OH).

glikoz *is. Fr. glycose* < *Yun. kim.* Özellikle üzüm suyunda bulunan karbon, hidrojen ve oksijenden oluşan şeker, üzüm şekeri (CH_2-OH-$(CHOH)_4$-CHO).

glikozit *is. Fr. glycoside* < *Yun.* Birçok bitkilerde bulunan glikoz birleşiklerinin genel adı.

glikozüri *is. Fr. glycosurie* < *Yun. tıp* İdrarda şekerli bir maddenin, özellikle glikozun bulunması durumu.

gliserin *is. Fr. glycérine* Yağlı maddelerden, sabunlaştırma yoluyla çıkarılan renksiz, tatlı şurup kıvamındaki sıvı (CH_2 OH-CHOH-CH_2 OH).

global, -li *s. Fr. global* **1.** Toptan, toplam. **2.** *is.* Küresel.

globalleşme *is.* Küreselleşme.

globalleşmek *(nsz)* Küreselleşmek.

globülin *is. Fr. globuline kim.* Kanı oluşturan maddelerden biri olan iri moleküllü protein.

glokom *is. Fr. glaucome tıp* Karasu (göz hastalığı).

glokoni *is. Fr. glauconie jeol.* Koyu yeşil renkli, hidratlı doğal demir ve potasyum silikat.

gluten *is. Fr. gluten* < *Lât.* **1.** Katı cisimlerin parçalarını birbirine yapıştıran madde. **2.** *kim.* Tahıl unlarından nişasta çıkarıldıktan sonra geri kalan albüminli madde.

→ glüten ekmeği, glüten tutkalı

glüten ekmeği *is.* Şeker hastalığı olanlar için yapılan nişastasız ekmek.

glüten tutkalı *is.* Hayvanların deri, kemik, sinir vb. artıklarından elde edilen genellikle sıcak olarak kullanılan bir yapıştırıcı türü.

gnays *is. Alm. Gneiss jeol.* Kuvars, mika ve feldspattan birleşmiş kayaç.

goblen *is. Fr. gobelin* **1.** Kanaviçe veya telleri sayılabilecek türde kumaş üzerine renkli iplikle yapılan özel bir işleme. **2.** *s.* Bu tür işlenmiş (kumaş).

gocuk, -ğu *is. Bulg.* **1.** Tek parça hayvan postundan yapılan ceket: *"Atını bir direğe bağlar, gocuğunu kafasına çeker, uyurdu."* -S. F. Abasıyanık. **2.** İçi kürk, pelüş, vb.den yapılan kalın ceket.

gocuklu *s.* Gocuğu olan: *"Ahır tarafına giden gocuklu ve aba tozluklu kâhyama seslendim."* -R. H. Karay.

gocundurma *is.* Gocundurmak işi.

gocundurmak *(-i)* Gocunmasına sebep olmak.

gocunma *is.* Gocunmak işi.

gocunmak *(nsz, -den)* Bir şeyden alınmak, çekinmek, kaçınmak: *O, bu sözümden gocundu. "Al kaşağıyı, gir ahıra, yağırı olan gocunur."* -Atasözü.

gofret *is. Fr. gaufrette* Üzeri petek biçiminde, bisküviye benzer tatlı, hafif bir yiyecek.

gol, -lü *is. Fr. goal* < *İng. goal sp.* Çift kale ile oynanan futbolda, voleybolda veya hentbolda topun kaleye sokulmasıyla kazanılan sayı: *"Kısacası biz kendimizi yerden yere atar, akınlar durdurur, goller kurtarır, ona paslar sunardık."* -H. Taner. **gol atmak** topun karşı takımın kalesine girmesini sağlamak. **gol kaçırmak** uygun durumda olmasına rağmen karşı takımın kalesine topu sokamamak. **gol olmak** top kaleye girmek. **gol yapmak** topu karşı takım kalesine sokarak sayı kazanmak. **gol yemek** topun, kendi kalesine girmesine engel olamamak.

→ gol toto

golcü *is.* Çok gol atan oyuncu: *Millî takımın en büyük golcüsü.*

golf, -fü *is. Fr. golf* < *İng.* Ufak bir topu özel sopalarla çelerek, değişik engelleri aşarak, belli bir deliğe sokmak amacıyla geniş, çimenlerle kaplı bir alanda, açık havada oynanan bir oyun.

→ golf pantolon

golfçü *is.* Golf oynayan kimse.

golf pantolon *is.* Paçaları büzgülü bacak bölümü daha geniş pantolon.

golfstrim *is. İng. Gulf Stream* Atlas Okyanusunda, Meksika körfezinden başlayarak Britanya ve İskandinavya kıyılarına kadar ulaşıp Avrupa Rusya'sının kuzey kıyılarına kadar gelen ve Batı Avrupa'nın deniz iklimini yumuşatan sıcak su akıntısı.

gollük *s.* Gol olmaya elverişli, gol olabilecek: *Bu gollük bir şuttu.*

gol toto *is.* Futbol maçlarındaki en çok gollü sonuçları önceden kestirip para ödülü kazanmak temeline dayanan bir oyun.

gomalak, -ğı *is. İt. gomma lacca* Alkolde eriyen hayvanî reçine.

gonca *is. Far. ġonçe* Henüz açılmamış veya açılmak üzere olan çiçek, tomurcuk.

gondol, -lü *is. Fr. gondole* < *İt.* Genellikle Venedik'te kullanılan, ayakta, kıç tarafta tek kürekle yürütülen, 10 m uzunluğunda, yassı ve iki başı yukarıya kıvrık kayık.

gondolcü *is.* Gondol çalıştıran kimse.

gonk, -gu *is. (Malezya dilinden) müz.* **1.** Keçe veya bez kaplı bir tokmakla vurularak titreşmesi sağlanan bir kurstan oluşan vurgulu çalgı. **2.** *sp.* Boksta her raundun başlangıç ve bitimini bildiren ses verici araç.

gonokok *is. Fr. gonocoque* Bel soğukluğu mikrobu.

goril *is. Fr. gorille* < *Yun. zool.* **1.** Afrika'nın Ekvator bölgesinde ormanlarda yaşayan, insanımsıların en iri ve en güçlüsü *(Gorilla gorilla).* **2.** *mec.* Koruyucu.

goşist *is.* ve *s. Fr. gauchiste* Goşizm yanlısı olan (kimse veya tutum), aşırı solcu, ihtilâlci solcu.

goşizm *is. Fr. gauchisme* Aşırı solculuk, ihtilâlci solculuk.

gotik *s. Fr. gothique* Gotlarla ilgili.

→ gotik harfler, gotik sanat

gotik harfler *ç. is.* İlk basım denemelerinde kullanılmış olan köşeli harfler.

gotik sanat *is.* Temel özelliği sivrilik

olan, XII. yüzyıldan sonra Rönesans'a kadar Avrupa'da gelişen sanat ve mimarlık üslûbu.

Gotlar *öz. is. tar.* Orta Çağda Orta Avrupa'da yaşayan bir ulus.

goygoycu *is. esk.* **1.** Arap takviminin Muharrem ayında kapı kapı dolaşarak ve ilâhîler okuyarak dilenen kimse. **2.** *mec.* Dilenci. **3.** Boşu boşuna, bilgisiz olarak, gereksiz yere çok konuşan (kimse).

goygoyculuk, -ğu *is.* Goygoycunun yaptığı iş.

göbek, -ği *is.* **1.** İnsan ve memeli hayvanlarda göbek bağının düşmesinden sonra karnın ortasında bulunan çukurluk: *"Düğmeleri birer birer açtı göbeğine dek."* -Z. Selimoğlu. **2.** *anat.* Dölütte, yumurtanın dölüt dışında kalan bölümlerle ilişkisini sağlayan organların çıktığı yer. **3.** Yağ bağlamış şişman karın: *Göbeğini eritmek için her sabah bir saat yol yürür.* **4.** (şehir, ülke vb. için) Orta kısım: *"İsviçre'nin göbeğinde, nerde ise bilmem kaçıncı Türk Moskof muharebesi patlamak üzere idi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **5.** Bazı sebze ve meyvelerin ortası. **6.** Kuşak, nesil, batın: *"Temiz bir isim, züğürt evlâtlarda ancak bir, nihayet iki göbek dayanabilir."* -R. N. Güntekin. *"Ben üç göbek öncesi sülâlemizin mezarı Üsküdar'da olan doğma büyüme bir Üsküdarlı, yani İstanbulluyum."* -B. Felek. **7.** Bahçe, halı, tavan, tepsi gibi süslü şeylerin ortalarındaki biçim: *Bu halının göbeği pek zarif.* **8.** Hızı azaltarak trafiği yönetmek amacıyla bir kavşağın girişine yerleştirilen çember veya üçgen biçimindeki ada. **9.** *tek.* Ön ve arka tekerlerin ortasına oturtulmuş mil üzerinde dönen ve teker tellerinin takılmasına yarayan parça. **10.** Kağnı tekerleğinin ortası, araba tekerleğinin dingil geçen yeri. **11.** Değirmen taşının ortası. **12.** Kilitleme sistemlerinde, anahtar dişlerinin tam olarak birbirine oturduğu pirinç yuva. **göbek atmak 1)** karnını hareket ettirerek oynamak: *"Dillere destan olan oturak âlemlerinde göbeği atan, erkek değil, kadındır."* -B. R. Eyuboğlu. **2)** *mec.* çok sevinmek: *"Dolmuştan inince, bir yandan saatine bakar, bir yandan da göbek atarmış, daha bir saat var, diye."* -H. Taner. **göbek bağlamak** (veya **salıvermek**) şişmanlayarak karnı büyümek, göbeklenmek. **göbek çalkamak** (veya **çalkalamak**) göbeğini sağa sola hareket ettirerek oynamak. **göbeği biriyle bağlı** (veya **beraber kesilmiş**) her zaman birlikte bulunan, birbirinden ayrılmayan kimseler için kullanılır. **göbeği çatlamak** birçok güçlükleri yenmek için çok uğraşmak: *"Meclisten geçirinceye kadar göbeğim çatlamıştı."* -H. E. Adıvar. **göbeği düşmek** *tıp* göbek deliğinin kapanmamasından fıtık oluşmak. **göbeği sokakta kesilmiş** evde durmayıp hep sokaklarda gezen, sürtük. **(yeni doğan çocuğun) göbeğini kesmek 1)** çocuğun göbeğiyle etene arasındaki damar örgüsünü kesmek; **2)** *mec.* birini çok eskiden beri tanımak, bilmek.

→ ***göbek adı, göbek bağı, göbek dansı, göbek havası, göbek odunu, göbek otu, göbek taşı***

göbek adı *is.* Yeni doğan çocuğun göbeği kesilirken konulan ad: *Turgut'un göbek adı Mehmet'tir.*

göbek bağı *is.* **1.** Yeni doğan çocuğun göbeği kesildikten sonra geri kalan damar örgüsüne (kan gelmemesi için) bağladıkları bağ. **2.** *bot.* Bir bitkide yumurtacığı yumurtalığın etenesine bağlayan kordon.

göbek dansı *is.* Daha çok göbek ve kalça sallamak veya kıvırmakla yapılan dans.

göbek havası *is.* **1.** Sanat değeri olmayan, hafif, eğlenmek amacıyla çalınan veya söylenen oyun havaları. **2.** *mec.* Çok eğlenceli durum.

göbeklenme *is.* Göbeklenmek işi.

göbeklenmek *(nsz)* **1.** Karnı yağlanıp şişmanlamak. **2.** (marul, lâhana için) Yaprakları büyüyüp sıklaşmak: *Marullar göbeklendi.*

göbekli *s.* **1.** Karnı yağlanıp şişmanlamış: *"Orta boylu, geniş göğüslü ve hafif göbekliydi."* -Ç. Altan. **2.** (marul, lâhana için) Yaprakları büyüyüp sıklaşmış.

göbek odunu *is.* Ağaç gövdesinin diğer bölümlerine göre farklı özellik gösteren iç odun bölümü.

göbek otu *is. bot.* Yaprakları etli; otsu bir bitki *(Umbilicus pendulinus).*

göbek taşı *is.* Hamamlarda, terlemek için üzerine uzanılan ve alttan ısıtılan geniş mermer seki.

göbel *is. hlk.* **1.** Babası belli olmayan çocuk, piç. **2.** Kimsesiz, başıboş çocuk. **3.** Çocuk. **4.** Sınırları ayırmak için tarla kenarlarında yapılan toprak tepecikler.

göbelek, -ği *is. hlk.* Yenilen bir çeşit mantar.

göbelez *is. hlk.* Köpek yavrusu.

göce *is. hlk.* **1.** Tarhana, bulgur yapmak için kullanılan kabuğu soyulmuş ve kırılmış buğday. **2.** Yarılmış ve kırılmış bulgurdan yapılan çorba.

göcen *is. hlk.* **1.** Tavşan yavrusu. **2.** Kedi, köpek yavrusu. **3.** Domuz yavrusu.

göç *is.* **1.** Ekonomik, toplumsal veya siyasî sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, muhaceret: *"Büyük hanım bu göçten biraz evvel, artık, bir daha dönülmeyen yere gitmişti."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Obalarının hâlâ arkası kesilmeyen göçleri devam etmekte idi."* -S. Ayverdi. **2.** (evden eve) Taşınma, nakil: *"Her sene, zamanı gelince, İstanbul'un mahallelerinde Boğaz'ın köylerine göçler başlardı."* -A. Ş. Hisar. **3.** Göç sırasında taşınan ev eşyaları. **4.** *zool.* Kuşların, geyiklerin, yarasaların, bazı balık ve böceklerin mevsim, iklim, besin miktarı vb.ye göre çevre değiştirmeleri. **göç etmek** (veya **eylemek**) **1)** oturduğu yerden başka bir yere gidip yerleşmek, göçmek: *"Akça kızlar göç eyledi yurdundan / Koç yiğitler deli oldu derdinden."* -Karacaoğlan. *"Kalktı göç eyledi Afşar elleri."* -Dadaloğlu. **2)** *mec.* ölmek: *Öteki dünyaya göç etmek.*

göçebe *is.* **1.** Değişik şartlara bağlı olarak belli bir yöre içinde çadır, hayvan ve öteki araçlarla yer değiştiren, yerleşik olmayan (kimse veya topluluk), göçer: *"Karakaçanları, sürüleriyle dağ dağ dolaşan göçebe çobanlarıdır."* -A. Haşim. **2.** *s. zool.* (bazı hayvanlar için) Mevsimlere göre ülke veya yer değiştiren.

göçebeleşme *is.* Göçebeleşmek işi veya durumu.

göçebeleşmek *(nsz)* Göçebe durumuna gelmek.

göçebelik, -ği *is.* **1.** Göçebe olma durumu. **2.** *sos.* Bir toplumsal birliğin, yaşamak için gerekli kaynakları elde edebilmek üzere düzenli aralıklarla yer değiştirme gelenek veya alışkanlığında olması.

göçelge *is. hlk.* Göçülen yer.

göçer *s.* Göçebe.

→ ***göçer konar***

göçeri *s.* Sürekli yer değiştiren, göç etmekten hoşlanan.

göçer konar *s.* Göçebe bir yaşam süren, sürekli bir yere yerleşemeyen, göçer: *Göçer konar aşiret.*

göçerme *is.* **1.** Göçermek işi. **2.** Bitkileri yerinden çıkarıp başka yere dikme.

göçermek *(-i, -e)* **1.** Bir kimseden diğer kimseye geçirmek, havale etmek, devretmek: *Arkadaşım işini bana göçerdi.* **2.** Bitkileri yerinden, çıkarıp başka yere dikmek, değiştirmek, göçürmek.

göçertme *is.* Göçertmek işi.

göçertmek *(-i)* Bir şeyin çökmesine sebep olmak: *Bastığı yeri göçertiyor.*

göçken *is. bk.* göcen.

göçkün *s.* **1.** Göçecek duruma gelmiş: *Göçkün bir ev.* **2.** *hlk.* Göçebe. **3.** *hlk.* Yaşı ilerlemiş (kimse), çok yaşlı (kimse).

göçme *is.* Göçmek işi.

göçmek, -er *(-den, -e)* **1.** Yerleşmek amacıyla mahalle, köy, şehir veya ülke değiştirmek: *"Selânik elden çıkınca, ailesi İzmir'e göçmüştür."* -A. İlhan. **2.** (bazı hayvanlar) Sıcak iklimli ülkelere gitmek. **3.** *(nsz)* Çökmek. **4.** *(nsz)* Ölmek, yok olmak. **5.** Oturmak: *"Masaların arasından geçerek, localardan birine gider, göçerlerdi."* -E. E. Talu. **göçüp gitmek** *mec.* ölmek: *"En güzel halk türküleri çok sevilen bir insanın ansızın göçüp gitmesi ile kopan bir feryattır."* -B. R. Eyuboğlu.

göçmen *s.* **1.** Kendi ülkesinden ayrılarak, yerleşmek için başka ülkeye giden (kimse, aile veya topluluk), muhacir: *"Ama biz de yeni göçmeniz, hâlden anlarız."* -N. Araz. **2.** Sıcak iklimli ülkelere giden (hayvan).

göçmenleşme *is.* Göçmenleşmek işi veya durumu.

göçmenleşmek *(nsz)* Göçmen durumuna girmek.

göçmenleştirme *is.* Göçmenleştirmek işi.

göçmenleştirmek *(-i)* Göçmen durumuna getirmek.

göçmenlik, -ği *is.* Göçmen olma durumu, muhacirlik.

göçü *is. hlk.* Toprak kayması, kayşa, heyelân.

göçücü *s.* Mevsimine göre yer değiştiren (hayvan).

göçük, -ğü *s.* **1.** Çökmüş, göçmüş (yer). **2.** *is.* Çökmüş, kaymış toprak, çöküntü, yıkıntı. **3.** *mdn.* Kaya veya cevherin kendi kendine yer altına doğru çökmesi.

göçüm *is. biy.* Bazı kimyasal maddelerin veya ışık, ısı, elektrik gibi güçlerin etkisiyle protoplâzmanın yanaşma veya uzaklaşma biçiminde olan yer değiştirmesi, taksi (II).

göçürme *is.* Göçürmek işi.

göçürmek *(-i, -e)* **1.** Göçmesine sebep olmak: *Soğuklar bu yıl yaylacıları vakitsiz göçürdü.* **2.** Çökertmek: *Kar çatıyı göçürdü.* **3.** *tkz.* (miktarı çok olan şeyler için) Yiyip bitirmek: *Bir tabak baklavayı göçürdü.* **4.** *hlk.* Bitkileri yerinden çıkarıp başka yere dikmek, göçermek.

göçürtme *is.* Göçürtmek işi.

göçürtmek *(-i)* Göçmesine sebep olmak.

göçürücü *is. tar.* Seferde padişah tuğlarının ikisini bir konak ileride taşıyan dört kişiden ikisine verilen unvan.

göçürülme *is.* Göçürülmek işi veya durumu.

göçürülmek *(nsz)* Göçürmek işi yapılmak.

göçüş *is.* Göçmek işi veya biçimi.

göçüşme *is. gr.* Bir kelime içinde birbirini izleyen iki sesin yer değiştirmesi, metatez: *çömlek > çölmek, yalnız > yanlız, kibrit > kirbit* vb.

göden *is.* **1.** Kalın bağırsağın son bölümü, rektum. **2.** Karın, işkembe. **3.** Mide.

→ ***göden bağırsağı***

göden bağırsağı *is. bk.* göden.

gödeş *s. hlk.* Semiz, etli.

göğçek *s.* Gökçek.

göğem *s. hlk.* Yeşile çalar mor.

göğermek *bk.* gövermek.

göğerti *is. hlk.* **1.** Göverti. **2.** Vurma ve çarpma sonucu vücutta oluşan çürük, morartı.

göğüs, -ğsü *is.* **1.** Vücudun boyunla karın arasında bulunan ve yürek, akciğer gibi organları içine alan bölümü, sine. **2.** Bu vücut bölümünün ön tarafı, **sırt** karşıtı: *Çanakkale Savaşı'nda Türk askerinin göğsü çeliğe karşı bir kale kesilmişti. "Genç ve meçhul kadın çocuğunu göğsüne basarak girdi."* -A. Gündüz. **3.** Bu bölümün içindeki organlar. **4.** *mec.* Meme: *"Vücudumun etliliğinden, göğsümün dolgunluğundan, elbiselerim dar gelirdi."* -S. M. Alus. **göğüs bağır açık (olmak)** özensiz bir kılıkta: *"Göğüs bağır açık, ellerinde pankartlarla yürütüyorlar bu savaşı."* -N. Cumalı. **göğüs geçirmek** üzülerek derinden soluk almak, içini çekmek: *"Birdenbire sustu ve göğüs geçirdi, hüzün, dertlenme derecesini bulmuştu."* -T. Buğra. **göğüs germek** bir güçlüğe karşı koymak, dayanmak: *"Hayatın lezzetleri içinde yüzen bizler, elbette geçici birçok zahmetlere katlanmaya ve birçok zorluklara göğüs germeye mecburduk."* -A. Ş. Hisar. *"Bu baskılara nasıl göğüs gereceğimiz, nasıl karşılık vereceğimiz, iç ve dış sorunlarımızla sımsıkı ilişkili olduğu için, her biri büyük önem taşıyor."* -T. Halman. **göğüs vermek** eziyete, sıkıntıya katlanmak, tahammül etmek: *"Ben, onun hatırı ve hatırası için daha ağırlarına da göğüs verirdim."* -R. N. Güntekin. **göğsü daralmak** (veya **tıkanmak**) **1)** güçlükle nefes almak; **2)** *mec.* içi sıkılmak: *"Öteden beri yola yüzü yoktu. Hele yokuşları karşıdan gördüğü vakit göğsü tıkanırdı."* -R. N. Güntekin. **göğsü kabarmak** övünç duymak, kıvanmak, iftihar etmek: *"Onu sapasağlam görünce, göğsüm kabardı oğul."* -S. F. Abasıyanık. **göğsünü gere gere 1)** kendine güvenerek: *"Ne yazık ki, geçtiğimiz yılda, göğsümüzü gere gere, işte zafer diyebileceğimiz pek az başarımız olmuştur."* -T. Halman. **2)** övünerek: *"Kimbilir, bu erkek, kadınların zaafı ile göğsünü gere gere kaç kere istihza etmiştir."* -H. C. Yalçın. **göğsünü kabartmak** bir olay dolayısıyla kıvanç duygusunu ortaya koymak, övünmek: *"Şimdi ben, kim bana ne iş yaparsın derse göğsümü kabartarak yazıcıyım, diyorum."* -S. F. Abasıyanık. **göğsünü yırtmak** *mec.* coşkunluğunu ortaya koymak, coşmak, cıvıldamak : *"Sevda mevsimi gelince kuşlar bin türlü teranelerle mini mini göğüslerini yırtarlar."* -R. N. Güntekin.

→ ***göğüs boşluğu, göğüs cerrahisi, göğüs çaprazı, göğüs çukuru, göğüs darlığı, göğüs eti, göğüs göğüse, göğüs hastalığı, göğüs ingini, göğüs kafesi, göğüs kemiği, göğüs kovuğu, göğüs sesi, göğüs tahtası***

göğüs boşluğu *is. anat.* Akciğerlerle kalbi içine alan akciğer zarının çevrelediği boşluk, göğüs kovuğu.

göğüs cerrahisi *is. tıp* Cerrahînin göğüs içi organlarıyla ilgili dalı.

göğüs çaprazı *is. sp.* (güreşte) Karşısındakini koltuk altlarından çapraz yakalama: *Rakiplerini göğüs çaprazı ile yenerdi.*

göğüs çukuru *is. bk.* göğüs boşluğu.

göğüs darlığı *is. tıp* Solunumu güçleştiren hastalık: *"Fikrince, güya bu koku, göğüs darlığına birebirmiş."* -S. M. Alus.

göğüs eti *is.* Göğüs kısmında bulunan et.

göğüs göğüse *zf.* Karşı karşıya, yüz yüze: *Sokakta onunla göğüs göğüse geldik.*

göğüs hastalığı *is. tıp* Göğüs bölgesi ile ilgili hastalık.

göğüs ingini *is. tıp* Solunum yollarının iltihaplanması.

göğüs kafesi *is. anat.* Vücutta omurganın, kaburgaların ve göğüs kemiğiyle bunları saran kasların oluşturduğu yürek ve akciğerleri koruyan boşluk: *"Müthiş bir acı, göğüs kafesinden kopup boğazına sarılıyor."* -A. İlhan.

göğüs kemiği *is. anat.* Göğsün ön tarafında, üzerine kaburga kıkırdakları ile köprücük kemiklerinin eklendiği yassı kemik, iman tahtası.

göğüs kovuğu *is. bk.* göğüs boşluğu.

göğüsleme *is.* Göğüslemek işi.

göğüslemek *(-i)* **1.** Göğüsle zorlamak: *Kapıyı göğüsledi. "Vapurlara, trenlere ihtiyarları itip, çocukları ezip, kadınları göğüsleyip biniyoruz."* -O. S. Orhon. **2.** *mec.* Karşı durmak, engel olmak, direnmek.

göğüslü *is.* **1.** Göğsü olan. **2.** Göğsü geniş olan. **3.** *s.* İri memeli (kadın).

göğüslüce *s.* Biraz iri göğüslü.

göğüslük, -ğü *is.* **1.** Genellikle ilkokul öğrencilerinin giydiği bir örnek üstlük, önlük. **2.** Elbisenin kirlenmemesi için göğse takılan önlük veya giyilen bir tür gömlek.

göğüs sesi *is. müz.* Baş veya boğazdan gelmeyen gür ve açık bir biçimde çıkarılan ses.

göğüs tahtası *is.* **1.** Göğüs kemiği. **2.** *müz.* Mandolin, gitar, keman veya ut gibi telli çalgılarda tellerin gerili bulunduğu gövde bölümü, çalgının göğsü.

gök, -ğü *is.* **1.** İçinde gök cisimlerinin hareket ettiği sonsuz boşluk, uzay, feza. **2.** Yeryüzü üzerine mavi bir kubbe gibi kapanan boşluk, sema: *"Gök parçası, dal demeti, kuş tüyü / Alıştığımız bir şeydi yaşamak."* -C. S. Tarancı. *"Süngülerini, çelikten birer parmak gibi, göğe kaldırmışlar."* -R. E. Ünaydın. **3.** *s.* Gökyüzünün, denizin rengi, mavi veya yeşile çalan mavi. **4.** *s. hlk.* Olgunlaşmamış: *"Uzun süren bir kışın karları, soğukları altından fışkıran gök ekinler..."* -A. Kabaklı. **gök delinmek** birdenbire çok ve hızlı yağmur yağmak. **göğe merdiven dayamış** çok uzun boylu. **(birini** veya **bir şeyi) göklere çıkarmak** aşırı

derecede övmek: *"Hele futbolcuları göklere çıkarmak, golleri ballandıra ballandıra anlatmak ölçüsüzlük ve basitliktir."* -H. Taner. **göklere çıkmak** pek çok yükselmek. **gökte ararken yerde bulmak** çok güçlükle ele geçirebileceğini sandığı şeyi veya kimseyi birdenbire bulmak: *"Merhaba dostum / Seni gökte ararken / Yerde buldum."* -B. Necatigil. **gökten zembille mi indi** 1) Tanrı'nın özel olarak gönderdiği, saygınlık görmesini istediği bir kişi mi? 2) uğraşmadan, didinmeden, kendiliğinden mi türedi? *"Biz Anadolu'nun ortasına gökten zembille mi indik?"* -O. S. Orhon.

→ ***gök ada, gök adası, gök atlası, gök bilimci, gök bilimi, gök bilimsel, gök cismi, gök doğan, gök ekseni, gök eşleği, gök evi, gök fiziği, gök gözlü, gök gürlemesi, gök gürültüsü, gök güvercin, gökkandil, gök kır, gök kubbe, gök kumu, gök kuşağı, gök kutbu, gökkuzgun, gök küresi, gök taşı, gök yakut, gökyolu, gökyüzü***

gök ada *is. astr.* Milyonlarca yıldızdan, yıldız kümelerinden, bulutsu ve gaz bulutlarından oluşmuş, saman yolu gibi bağımsız uzay adası, galaksi.

gök adası *is. astr. bk.* gök ada.

gök atlası *is.* Yıldızların gök küresi üzerindeki yerlerini gösteren harita.

gök bilimci *is. astr.* Gök bilimiyle uğraşan bilgin, astronom.

gök bilimi *is. astr.* Gök cisimlerinin konumlarını, hareketlerini, birbirine olan uzaklıkların ölçülmesini, bunların fizik ve kimya bakımından yapılarını anlatan bilim, felekiyat, astronomi.

gök bilimsel *s.* Gök bilimle ilgili, astronomik.

gök cismi *is. astr.* Gök yüzünde bulunan Güneş, Ay, gezegenler, kuyruklu yıldızlar, nebülözler gibi bütün cisimlere verilen ortak ad.

gökçe *s.* **1.** Gökle ilgili, semavî. **2.** Gök rengi, mavi. **3.** Güzel: *"Kutlu Melek, yüzü güneş esmeri, gözü menekşe moru, kumral saçı belikli gökçe gonca artık yoktur."* -T. Buğra.

→ ***gökçe yazın***

gökçek *s. hlk.* Güzel, sevimli (insan): *"Gökçektin kız: daha bir gökçek oldun."* -T. Buğra.

gökçe yazın *is.* Edebiyat, yazın.

gökçül *s. hlk.* **1.** Maviye çalan renk, mavimsi. **2.** *hlk.* Gökle ilgili, semavî.

gökdelen *is.* Yirmi, otuz veya daha çok katlı yapı.

gök doğan *is. zool.* Kuzey yarım kürede yaşayan bir tür göçmen kuş *(Accipitridae).*

gök ekseni *is. astr.* İki ucu sonsuza uzatılmış, olarak düşünülen yer ekseni, günlük harekette yıldızların çevresindeki eksen.

gök eşleği *is. astr.* Gök eksenine yer merkezinde dik olan düzlemin gök küresiyle ara kesiti.

gök evi *is. astr.* Gök olaylarını yıldızların, Güneş, Ay ve gezegenlerin konumlarını, hareketlerini küresel bir kubbe içinde, çeşitli araçlarla gösteren yapı, plânetaryum.

gök fiziği *is. astr.* Yıldızların ışığını inceleyen, fizik yapılarını araştıran bilim kolu, astrofizik.

gök gözlü *is.* Gözleri mavi ile açık yeşil arası olan: *"İçeriye gamselerini giymiş, gök gözlü bir adam giriyor. Sarı saçlı, gök gözlü bir civanmış."* -K. Bilbaşar.

gök gürlemesi *is.* Şimşek çaktıktan veya yıldırım düştükten önce veya sonra havada duyulan gürültü.

gök gürültüsü *is.* Gök gürlemesi.

gök güvercin *is.* Genellikle Avrupa ve yakın doğuda bahçelik yerlerde yaşayan bir tür kuş *(Columba oenas).*

gökkandil *s.* Kendini bilmeyecek kadar sarhoş: *"Sarhoşum, gökkandilim, yandım o mavi gözlere."* -Neyzen Tefik.

gök kır *is.* At donlarından maviye çalan kır.

gök kubbe *s.* Kubbeye benzemesi bakımından gök: *"Kendi gök kubbemiz altında bu bayram saati."* -Y. K. Beyatlı.

gök kumu *is. astr.* Gök taşlarında görülen küresel tanecikler.

gök kuşağı *is.* Düşmekte olan yağmur damlacıklarında güneş ışınlarının kırılıp yansımasıyla gök yüzünde oluşan yedi renkli, kemer biçimindeki görüntü, alkım, ebe kuşağı, ebem kuşağı, eleğimsağma, hacılar kuşağı, yağmur kuşağı, alâimisema: *"Gözlükleri pencerelerden yansıyan ışık kırılmalarıyla çevresine gök kuşağı renkleri saçıyor."* -A. İlhan.

gök kutbu *is. astr.* Gök ekseninin gök küresini deldiği iki noktadan her biri.

gökkuzgun *is. zool.* Gökkuzgunumsular takımının gökkuzgungiller familyasından, başı, kanatları mavi, boyun ve karnı yeşil göçücü kuş *(Coracias garrulus).*

gökkuzgungiller *ç. is. zool.* En iyi bilinen türü gökkuzgun olan gökkuzgunumsular takımının, gökkuzgunlar alt takımına giren bir familya.

gökkuzgunlar *ç. is. zool.* Kuşlar sınıfının, gökkuzgunumsular takımına giren bir alt takımı.

gökkuzgunumsular *ç. is. zool.* Gökkuzgunları, ağaçkakanları, çobanaldatanları, sağanları içine alan kuşlar sınıfından bir takım.

gök küresi *is. astr.* İç yüzü gökyüzü olarak kabul edilen, yarı çapı sonsuza uzanmış yer merkezli küre.

gökmen *s. hlk.* Mavi gözlü (kimse).

göknar *is. bot. bk.* köknar.

göksel *s.* Gökle ilgili, semavî.

gök taşı *is. astr.* Gezegenlerin arasında hareket eden, tümüyle gaz durumuna geçmeden yer yüzüne ulaşan katı cisim, meteor taşı, meteroit.

göktırmalayan *is.* Gökdelen.

göktırmalayıcı *is.* Gökdelen: *"Amerikalı bir iş adamının bürosu bir göktırmalayıcının yirminci katındadır."* -H. Taner.

Göktürk *öz. is. tar.* VI.-VIII. yüzyıllarda Moğolistan ve Orta Asya'da yaşamış eski bir Türk ulusu ve bu ulustan olan kimse.

Göktürkçe *öz. is.* Göktürk dili, Orhon Türkçesi.

gök yakut *is. jeol.* Mavi renkli değerli bir korindon türü, safir.

gökyolu *is.* Samanyolu, samanuğrusu.

gökyüzü *is.* Göğün görünen yüzeyi, sema: *"Mavi maviydi gökyüzü / Bulutlar beyaz beyazdı."* -A. H. Tanpınar. *"Gökyüzünün başka rengi de varmış / Geç fark ettim taşın sert olduğunu."* -C. S. Tarancı.

→ ***gökyüzü mavisi***

gökyüzü mavisi *is.* Açık mavi.

göl *is. coğr.* **1.** Oluşması genellikle tektonik, volkanik vb.olaylara bağlı olan, toprakla çevrili, derin ve geniş, tuzlu veya tuzsuz durgun su örtüsü: *"Gölün üstünde güneşin doğuşuna batışına, aylı gecelere doyum olmuyordu."* -N. Cumalı. **2.** Yapay su birikintisi: *Baraj gölü.* **göl olmak** gereksiz olarak bir yerde su toplanmak, göllenmek.

→ ***gölalası, göl ayağı, göl başı, göl kestanesi***

gölalası *is. zool.* Avrupa ve Anadolu göllerinde yaşayan bir tür alabalık *(Salmo lacus tris).*

göl ayağı *is. coğr.* Bir gölün artan sularını denize, başka bir göle veya ırmağa taşıyan akarsu, ayak.

göl başı *is.* Göle akan çay.

gölcük, -ğü *is.* Küçük göl.

gölcül *s.* Göllerde, göl kıyılarında yetişen veya yaşayan.

gölek, -ği *is. hlk.* Küçük su birikintisi, gölcük.

gölerme *is. hlk.* Gölermek işi veya durumu.

gölermek *(nsz) hlk.* **1.** Göl durumuna gelmek. **2.** *hlk.* Hayvanın ipi ayağına ve boynuna dolaşarak kalkamayacak biçimde yere yıkılmak.

gölet *is. hlk.* **1.** Gölek. **2.** *hlk.* İçinde ham deri ıslatılan taş havuz.

gölge 1. Saydam olmayan bir cisim tarafından ışığın engellenmesiyle ışıklı yerde oluşan karanlık: *"Etrafına gölge salmayan, yemiş vermeyen hangi kütük baltadan kurtulur?"* -H. E. Adıvar. *"Yalnız komodinin üzerindeki baş ucu lâmbası yandığından odada ışık az, gölgeler büyüktü."* -A.

İlhan. **2.** Güneş ışınlarından korunacak yer: *"Sakın kesme, gölgesinde yorgun çiftçi dinlensin."* -M. Ş. Esendal. *"Uzakta bir çam gölgesinden korkunç kavgayı seyrederdim."* -S. F. Abasıyanık. **3.** Ne olduğu anlaşılamayan karaltı, siluet: *"Pencereden dışarıya bir gölge çıktı, arkasından seğirttiler."* -A. Gündüz. **4.** Resimde bir şekli cisimlendirmek için, onun ışık almaması gereken yerlerine vurulan az çok koyu renk. **5.** *mec.* Birinin yanından hiç ayrılmayan kimse. **6.** *mec.* Koruma, kayırma himaye: *Onun gölgesi altında yaşıyor.* **gölge düşmek** bir şey üzerine karaltı inmek, üzerine gölge gelmek. **(bir şeye) gölge düşürmek** *mec.* bir şeyin değerini veya ününü azaltacak işler yapmak: *"...bu iki yazarın usta hikâyeci vasıflarına gölge düşürmüştür."* -A. Ş. Hisar. **gölge etmek 1)** ışığa engel olmak; **2)** *mec.* engel olmak: *"Gölge etme, başka ihsan istemem."* -Diyojen. **gölge gibi** varlığını belli etmeyen, gizlice: *"O bir gölge gibi kalkıp gittiği zaman farkında olmadım."* -S. F. Abasıyanık. **(bir şeyi** veya **bir kimseyi) gölgede bırakmak** ondan daha üstün bir düzeye yükselmek, ondan çok daha başarılı olmak: *"...çevik temposu ve iştihası ile Üftade Hanım gençleri bile gölgede bırakıyordu."* -H. E. Adıvar. *"Eniştе, delikanlıları gölgede bırakacak kadar çalıştı; hâlâ ayak üstünde."* -S. M. Alus. *"Dünyadaki yalancı kuyruklu yıldızları gölgede bırakarak uzayda sunî bir kuyruklu yıldız yaratan bilginlere..."* -T. Halman. **gölgede kalmak** adı sanı pek duyulmamak, ön plâna çıkamamak, daha az ünlü olmak: *"Önce akranlarının gölgesinde kaldı, sonraları kendinden sonra yetişen şairler gölge ettiler önüne."* -N. Cumalı. **(kendi) gölgesinden korkmak** çok korkak olmak, bir sakınca söz konusu olmayan işlere girişmekten bile korkmak. **gölgesine sığınmak** birinin emri altına girmek: *Yakınları bağışlatınca da ayaklarına kapanarak gölgesine sığınmıştı.* **gölgeye yatmak** daha önce elde edilen para, makam, ün vb. sığınarak zaman geçirmek veya bundan yararlanmak: *"O, büyük aktörlüğün gölgesine yatmış, günlerini stüdyolara telefon etmekle geçiriyor."* -A. İlhan.

→ ***gölge balığı, gölge balığıgiller, gölge olay, gölge olaycılık, gölge oyunu, gölge tiyatrosu***

gölge balığı *is.* **1.** Alabalıkgillerden, uzunluğu 20-50 cm, sırt yüzgeci büyük, tatlı su balığı *(Thymallus thymallus).* **2.** Gölge balığıgillerden, büyük, eti lezzetli, Atlantik Okyanusu, Akdeniz ve Karadeniz'de yaşayan bir balık, taş levreği, minakop *(Umbrina cirhosa).*

gölge balığıgiller *ç. is. zool.* Örnek hayvanı gölge balığı olan kemikli balıklar takımı.

gölgecil *s.* Gölgede yetişen veya gölgeyi seven.

gölgeleme *is.* Gölgelemek işi.

gölgelemek *(-i)* **1.** Gölgeli duruma getirmek. **2.** *mec.* Resimde gölge oluşturmak. **3.** *mec.* Bir kimsenin veya bir şeyin değerini azaltmak, sönüklük getirmek.

gölgelendirme *is.* Gölgelendirmek işi.

gölgelendirmek *(-i)* **1.** Gölge etmek, gölgeli yapmak: *"Saçları alnına dökülmüş, kirpikleri yanaklarını gölgelendirmişti."* -A. İlhan. **2.** *mec.* Bulandırmak, bozmak. **3.** *hlk.* Dinlendirmek: *"Bir gün Kezban koyunlarını gölgelendirdiği ormanın alanından geçen bir adama rast geldi."* -Ö. Seyfettin.

gölgelenme *is.* Gölgelenmek işi.

gölgelenmek *(nsz)* Gölgeli duruma girmek.

gölgeleyici *is.* ve *s.* Gölge veren, gölgeleme işini yapan.

gölgeleyiş *is.* Gölgelemek işi veya biçimi.

gölgeli *s.* **1.** Gölge altında olan. **2.** *mec.* Nitelik ve ayrıntıları iyice bilinmeyen.

→ ***gölgeli resim***

gölgelik, -ği *is.* **1.** Gölge altında bulunan yer. **2.** Gölgesinde oturulan tente, çardak gibi herhangi bir şey: *"Çocuğa oracıktaki gölgelikte meme emzirmekte olan kadını gösterdi."* -O. C. Kaygılı.

gölgeli resim *is.* Gölge ile hacim etkisinin verildiği resim.

gölge olay *is. fel.* Bir olaya katılan, fakat ona hiçbir etki yapmayan veya başka bir olay tarafından var edilerek ona bağlı kalan olay: *Makinenin gürültüsü bir gölge olaydır.*

gölge olaycılık, -ğı *is. fel.* Ruh etkinliğinin bilinçli olmadan da var olabileceğini ileri sürerek bilinci, bir gölge olay sayan felsefe öğretisi.

gölge oyunu *is. tiy.* Geriden ışıkla aydınlatılmış bir perde arkasında hareket ettirilen resimlerin gölgelerinden yararlanılarak oynatılan oyun: *Karagöz bir gölge oyunudur.*

gölgesiz *s.* Gölgesi olmayan.

gölge tiyatrosu *is.* Saydam bir perde üzerinde, arkadan kuvvetli bir ışıkla aydınlatılan oyuncuların gölgeleriyle yaptıkları gösteri.

göl kestanesi *is. bot.* Suda yetişen ve meyvesi kestane gibi yenilen bitki *(Trapa natans).*

gölleme *is.* Göllemek işi.

göllemek *(-i)* Göl durumuna getirmek.

göllenme *is.* Göllenmek işi.

göllenmek *(nsz) hlk.* Akarsu, çukurlarda birikmek, gölcük olmak.

gölleşme *is.* Gölleşmek durumu.

gölleşmek *(nsz)* Göl hâline gelmek.

göllük, -ğü *is.* Gölü olan yer: *"Memleketimiz geniş kıyıları, göllük dağlık bölgeleri ile çekici bir turist memleketi olabilir."* -N. Cumalı.

gölük, -ğü *is. hlk.* At, eşek, beygir, katır vb. yük taşıyan ve binilen hayvan: *"Gölüğü yitirdim. -Ne gölüğü? Eşek hani, eşeği yitirdim de."* -M. Ş. Esendal.

gömeç, -ci *is. hlk. bk.* gümeç.

gömgök, -ğü *is. (gö'mgök)* Her yanı mavi, masmavi.

gömlek, -ği *is.* **1.** Vücudun üst kısmına giyilen ince kollu veya yarım kollu, yakalı giysi: *"Sarı zeminli, kırmızı çiçekli gömleğinin yalnız boğazına tesadüf eden düğmesi ilikli, ötekiler açıktı."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Kadınların giydikleri ince kumaştan yapılmış kolsuz, yakasız iç çamaşırı, kombinezon. **3.** Vücudun üst kısmına giyilen iç çamaşırı: *"Don ve gömleği ile fırlamış erkekler kapıların önlerinde giyiniyorlardı."* -A. H. Tanpınar. **4.** Kitap kapağına geçirilen kap, kılıf: *"İplik dikiş, karton kapak ve beş renkli kuşe gömlek içinde çıkacak olan... kitaplığımızın en değerli eserleri arasında yer alacaktır."* -Y. Z. Ortaç. **5.** Göbek, batın: *İki gömlek yukarı dedesi filâncadır.* **6.** Beyaz ışık sağlamak için lâmbanın üzerine geçirilen amyanttan kılıf. **7.** *mec.* Basamak, kat, derece: *"İki pehlivan yenişememiştir ama Aliço'nun bir gömlek üstün olduğu iyice belirlenmiştir."* -S. Birsel. **8.** Dosya kartonu. **9.** Memeli hayvanlarda bağırsakları dıştan saran yağlı zar. **gömlek değiştirmek 1)** (yılan) üst derisini değiştirmek; **2)** *mec.* huy veya düşünce değiştirmek. **gömlek eskitmek** hayat sürdürmüş olmak. **(birini) gömleğinden (veya gömlekten) geçirmek** evlât olarak kabul etmek, evlât edinmek.

gömlekçi *is.* Gömlek diken veya satan kimse.

gömlekçilik, -ği *is.* Gömlekçinin yaptığı iş.

gömlekli *s.* Gömleği olan: *"Siyah saten gömlekli, beyaz yakalı, saf kız çocuğunu hatırlatıyordu."* -P. Safa.

gömleklik, -ği *s.* ve *is.* Gömlek yapmaya elverişli (kumaş).

gömlekliler *ç. is. zool.* Vücutları torba biçiminde ve yarı saydam, sert bir gömlekle örtülü, denizlerde yaşayan bir hayvan sınıfı.

gömleksiz *s.* Gömleği olmayan.

gömme *is.* **1.** Gömmek işi. **2.** Defnetme, tedfin. **3.** Mayalı veya mayasız, yağlı veya yağsız olarak yapılan bir tür kül pidesi. **4.** Güzün veya kışın ekilen ekin. **5.** *s.* Üzerinde bulunduğu yüzeyin içine gömülmüş olan: *Gömme banyo. Gömme dolap.*

→ ***gömme balkon, gömme banyo, gömme dolap, gömme kilit***

gömme balkon *is. mim.* Dış yüzeyden dışarı taşmayan, evin kullanım alanı içinde kalarak yapılmış balkon.

gömme banyo *is.* Çini veya benzeri bir madde ile kaplanarak gömülü olarak

yerleştirilmiş olan banyo teknesi: *"Gömme banyonun içinden bakınca lâvabonun üstündeki aynada, başını, omuzlarını görebiliyordu."* -N. Cumalı.

gömme dolap, -bı *is.* Duvarın içine yerleştirilmiş dolap.

gömmek, -er *(-i, -e)* **1.** Toprağın içine koymak, toprakla örtmek. **2.** Bir ölüyü toprağın içine yerleştirmek, defnetmek: *"Kızı artık uyuduğu yere temelli gömmeye hazırlanıyordu."* -O. C. Kaygılı. **3.** Birinin cenaze törenine katılmak veya bir cenazeyi kaldırmak: *Onu bugün gömdük.* **4.** Bir nesnenin içine yerleştirmek, batırmak: *"Ben annemin çarşafına kafamı gömdüm."* -S. F. Abasıyanık. **5.** *mec.* Birinden daha çok yaşamak: *Sen bu sağlam bünye ile daha pek çok kimseyi gömersin.*

gömme kilit, -di *is.* Gövdesi kapak veya çekmecenin kenarına açılan yuvaya gömülerek takılan kilit.

gömü *is.* Toprak altına gömülerek saklanmış para veya değerli şeyler, define.

gömük, -ğü *s.* ve *is.* Gömülmüş olan, gömülü.

gömüldürük, -ğü *is.* **1.** Boyunduruğa geçirilen kısa değnek. **2.** Eyerin geriye kaymaması için atların boyunlarından aşırılıp kolanlarına bağlanan kayış.

gömülemek *(nsz) hlk.* Para veya değerli şeyleri toprak altına gömerek saklamak.

gömülme *is.* Gömülmek işi.

gömülmek *(nsz)* **1.** Gömmek işi yapılmak veya gömmek işine konu olmak: *"Çok muhteşem bir cenaze töreniyle gömüldü."* -Ç. Altan. **2.** Yerleşmek, oturtulmak, kendini gömmek: *"Abdi Beye kalsa, koltuğuna gömülüp, gazetelerini okuyacak."* -A. İlhan. **3.** *(-e) mec.* Yok olmak, kaybolmak, görünmez olmak: *"Eğer meselede bir sır varsa, o sır Nina ile denize gömülmüştü."* -R. H. Karay. **4.** *(-e) mec.* Bir şeyin derinliğine inmek: *Anılara gömülmek. "Hepsi kendi hayatlarının matemine gömülmüş bir hâlde dalgın ve mahzun idiler."* -H. C. Yalçın.

gömültü *is.* Avcının avını beklerken içine saklandığı çukur.

gömülü *s.* **1.** Gömülmüş olan, toprak altında saklanmış olan, metfun. **2.** Batmış, kaybolmuş olan: *Denizin derinliklerine gömülü gemi.*

gömülüş *is.* Gömülmek işi veya biçimi.

gömüş *is.* Gömmek işi veya biçimi.

gömüt *is.* Mezar, metfen, kabir, makber, sin.

gömütlük, -ğü *is.* Mezarlık, kabristan, sinlik.

gön *is.* **1.** Tabaklanmış deri. **2.** Kösele. **3.** *hlk.* Hayvan derisi: *"Boya değil altın yaldız vursan manda gönü gibi donuk duruyor."* -B. Felek.

göncü *is. hlk.* **1.** Ham veya işlenmiş deri satan kimse. **2.** *hlk.* Ayakkabı tamircisi.

gönç *s. hlk.* Zengin, varlıklı.

gönçlük, -ğü *is. hlk.* Zengin olma durumu.

gönder *is. Yun. kontari* **1.** Bayrak çekilen direk. **2.** Üvendire. **3.** *hlk.* Kayık ve yelkenli gemilere yön vermeye yarayan, ucunda metal olan ağaç sopa.

gönderi *is.* **1.** Bir yerden bir yere özellikle posta ile gönderilen paket, telgraf, mektup vb. **2.** *hlk.* Yolcu etme, uğurlama.

gönderici *is.* Posta ile paket, telgraf, mektup vb. gönderen kimse.

gönderiliş *is.* Gönderilmek işi veya biçimi.

gönderilme *is.* Gönderilmek işi.

gönderilmek *(-e)* Gönderilmek işi yapılmak veya göndermek işine konu olmak.

gönderiş Göndermek işi veya biçimi.

gönderli *s.* Gönderi olan: *Gönderli bayrak.*

gönderme *is.* **1.** Göndermek işi, irsal. **2.** (sözlükçülükte) Bir madde başını işlerken, ilgisi dolayısıyla başka bir madde başına yollama. **3.** Atıf yapmak işi.

→ ***gönderme belgesi***

gönderme belgesi *is.* Bir yere gönderilen eşyanın listesi, irsaliye.

göndermek *(-i, -e)* **1.** Bir yere doğru yola çıkarmak, yollamak, ulaşmasını, gitmesini sağlamak, irsal etmek: *Mektup göndermek. "Hepimizi esir edip Malta'ya gönderecekleri ağızlarda dolaşıyordu."* -H. E. Adıvar. **2.** Yetki vererek gitmesini sağlamak. **3.** Bir kaynaktan çıkıp gelmek, ulaşmak: *Güneş dünyaya ısı ve ışık gönderir.* **4.** Yolcu etmek.

göndertme *is.* Göndertmek işi.

göndertmek *(-i, -e)* Göndermek işini yaptırmak.

gönen *is. hlk.* **1.** Ekilecek toprağın sulandırılması. **2.** Nem, rutubet. **3.** *s.* Nemli (toprak).

gönenç, -ci *is.* Bolluk, rahatlık ve varlık içinde iyi yaşama, refah: *Yurtta istediğimiz gönenci sağlamak için çok çalışmalıyız.*

gönençli *s.* Gönenci, iyi bir hayatı olan, müreffeh.

gönendirilme *is.* Göndermek işi.

gönendirilmek *(nsz)* Mutluluğa kavuşturulmak.

gönendirme *is.* Gönendirmek işi.

gönendirmek *(-i)* Mutluluğa, esenliğe, huzura kavuşturmak, sevindirmek, abat etmek.

gönendirtme *is.* Gönendirtmek işi.

gönendirtmek *(-i)* Mutluluğa, huzura kavuşmasını sağlamak.

gönenme *is.* Gönenmek işi.

gönenmek *(nsz)* Mutlu, mesut olmak, rahat bir hayat sürmek, sevinç duymak, sevinmek, abat olmak.

gönlü bol *s.* Yeterli imkânlardan yoksun olmasına karşılık cömert, eli açık davranmak isteyen.

gönlü gani *s.* Cömert ve gözü tok, gani gönüllü.

gönlü kara *s.* Başkalarının kötülüğünü isteyen.

gönlünce *zf. (gönlü'nce)* Dileğine uygun: *"Ama, resimli reklâm filmleri çizmeye ayrılmış saatlerinden pek azı, ona gönlünce çalışmak için kalıyor."* -Y. Z. Ortaç.

gönlü tok *s.* Zorunlu ihtiyaçları karşılanınca bununla yetinen, fazla mal ve para istemeyen, müstağni.

gönlü zengin *s.* İmkânları ölçüsünde para ve malını esirgemeden veren.

gönül, -nlü *is.* **1.** Sevgi, istek, düşünüş, anma ve hatır gibi kalpte var sayılan duygu kaynağı: *"Gönüllerin birbirine kaynaştığı o günler millî bayramlarımızdan biriydi."* -O. S. Orhon. **2.** *mec.* İstek, arzu: *Okumaya gönlün var mı?* **gönül açmak** insanın iç sıkıntısını gidermek, iç açmak. **gönül akıtmak** âşık olmak, sevmek. **gönül almak** (veya **gönlünü almak**) **1)** sevindirmek: *"Yarım elma, gönül alma."* -Atasözü. **2)** kırılan bir kimseyi güzel bir davranışla hoşnut etmek: *"Çok yüklendiler zavallıya, biraz da gönlünü almalı..."* -T. Buğra. **gönül avlamak** huyunu suyunu yakından bilerek olumlu davranışta bulunmak, tavlamak: *"İstanbul'un yetiştirdiği mizaçtan anlar, gönül avlamasını bilir, dalkavuklardan biriydi."* -A. Ş. Hisar. **gönül avutmak** hoşça vakit geçirmek : *"Gözünü ve gönlünü avutmak için türlü hoppalıklar yapıyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **gönül bağlamak** severek bağlanmak, içten sevmek: *"Gözlerin kızarmış, niye ağladın? / Bir başkasına mı gönül bağladın?"* -Y. Z. Ortaç. *"Dürüstlüğü de, her şeye rağmen gönül bağlamaya yetiyordu."* -T. Buğra. **gönül bulandırmak 1)** mide bulandırmak; **2)** *mec.* kuşkulandırmak. **gönül çekmek** sevdalı olmak: *"Henüz bu yaşta, zavallı çocuk gönül çekmek nedir, bir büyük adam gibi biliyor ve bir büyük adam gibi yarasının acısını kimseye sır vermeyerek taşıyor."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **gönül eğlendirmek** geçici bir ilgi ve sevgi göstererek hoşça vakit geçirmek: *"O bizim arkadaşı oraya dilber Çingene kızları ile gönlünü eğlendirmeye gelmiş paralıca bir delikanlı sanıyordu."* -O. C. Kaygılı. **gönül ferman dinlemez** gönül sevdiğinden asla vazgeçmez. **gönül gezdirmek** *hlk.* seçmek için aklından birçok şeyleri geçirmek. **gönül indirmek** kendisine yakıştıramadığı bir şeye razı olmak. **gönül** (veya **kalp**) **kırmak (veya yıkmak)** birini çok üzecek bir davranışta bulunmak, gücendirmek. **gönül kimi severse güzel odur** güzellik anlayışının kişiden kişiye değiştiğini anlatır. **gönül**

kocamamak ruhen dinç kalmak: *"Yaşlıdır, gönül kocamaz derler, o da kocamadığı için bir genç koca arar."* -B. Felek. **gönül koymak** gücenmek, alınmak, darılmak. **gönül okşamak** birini hoş bir söz veya davranışla sevindirmek, iltifat etmek. **gönül vermek** (veya **bağlamak**) sevmek, âşık olmak: *"Bir kadına bakan erkek hemen gönül vermiş mi sayılır?"* -H. R. Gürpınar. *"1934'te yepyeni bir Türkçeye gönül vermiş olan Atatürk, sonraki üç dört yıl içinde, daha ılımlı bir dil devrimine yönelmiş olabilir mi?"* -T. Halman. **gönül yakmak 1)** insanı aşırı derecede etkilemek, sarsmak, kendinden geçmesine yol açmak: *"Bu sesler, o zamanki hayat zevklerinin iç bayıltıcı bir içkisi gibi gönlümüzü yakarak ta derinliklerimize kadar nüfuz etmesini bilirdi."* -A. Ş. Hisar. **2)** aşk dolayısıyla iç yangınına tutulmak: *"Bana rüyalarımda bu yüzlerden hangisi görünürse, hangisi özlemle gönlümü yakarsa ona, 'yürü, ben artık Mevlâ'mı buldum' diye haykıracağım."* -H. E. Adıvar. **gönül yıkmak** birini çok üzecek bir davranışta bulunmak, gücendirmek, gönül kırmak. **(birini) gönülden çıkarmak** sevmez veya anmaz olmak. **gönülden çıkarmamak** sevilen kimseyi hiç unutmamak. **gönülden ırak olmak** sevilmekten yoksun kalmak, sevilmemek. **gönlü akmak** birine karşı güçlü sevgi duymak: *"Bu delikanlının kıza, bu kızın delikanlıya gönlü akınca, insanın yüreği kabarıyor."* -R. N. Güntekin. **gönlü bulanmak 1)** kusacak gibi olmak; **2)** *mec.* kuşkulanmak. **gönlü çekmek** imrenip istemek. **gönlü çelinmek** güzel sözlere aldanmak, kapılmak. **gönlü çökmek** yaşama gücü azalmak, ruhî dengesi bozulmak. **(birinin) gönlü ile oynamak** birini sever görünüp eğlenmek. **gönlü kalmak 1)** isteyip de edinemediği bir şeyi istemekten vazgeçmemek; **2)** gücenmek. **gönlü kanmak** bir işle ilgili kaygısı kalmamak, mutmain olmak, müsterih olmak. **gönlü kararmak** dünya zevklerine karşı isteği kalmamak. **gönlü yaralı** âşık, tutkun, aşkı karşılık görmeyen. **gönlü kaymak** sevmeye eğimli olmak: *"Kadıncağızın gönlü gence akıyordu."* -R. N. Güntekin. **gönlü kırılmak** üzülmek, incinmek, yerinmek: *"Bunları duymakla gönlüm kırıldı."* -A. Ş. Hisar. *"Sevilmemiş, beğenilmemiş, istenilmemiş, gönlü kırılmış, bu küskünlük de sürüp gidiyor."* -M. Ş. Esendal. **(bir şeyde) gönlü olmak** sevip istemek. **(bir şeye) gönlü olmak** razı olmak. **gönlü razı olmamak** hiç istememek: *"Ama Salih'in gönlü buna razı olmaz, bu yüzden de sorunları yarım ağızla cevaplandırırdı."* -T. Buğra. **gönlü takılmak 1)** bir şeye karşı ilgi duymak; **2)** aşk ile sevmeye başlamak. **gönlü varmamak** istek duymamak, istememek, çekinmek: *"Birkaç gece evvel gelip de bir şey soracaktım, rahatsız etmeye gönlüm varmadı."* -P. Safa. **gönlünde kalmak** çok istediği hâlde ulaşamamak, elde edememek: *"Bu soyadı çıkmasaydı, bu hatiplik onun gönlünde kalacakmış."* -M. Ş. Esendal. **gönlünden geçirmek** (veya **geçmek**) bir şeyin olmasını veya bir şey yapmayı istemek; düşünmek: *"Topkapı Sarayı'nda Hünername minyatürlerine bakarken kaç defa gönlümden bu özleyiş geçti."* -Y. K. Beyatlı. **gönlünden kopmak** kendiliğinden birdenbire vermek: *"... herkesin gönlünden kopanla geçinirmiş."* -Ö. Seyfettin. **gönlüne doğmak** içine doğmak, sezmek, hissetmek. **gönlüne dokunmak** üzülmek, rahatsızlık duymak: *"Onun kenar mahallelerde sürüklenen çıplak ayakları benim gönlüme dokunuyor."* -O. S. Orhon. **gönlüne göre** dileğine göre, isteğine uygun olarak. **gönlünü çelmek 1)** kandırmak, yola getirmek, aşkını kazanmak: *"Nice beyler, paşalar onun peşinde yıllarca dolaşmışlar, onun gönlünü çelmek için her türlü çareye başvurmuşlardı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2)** kendi yanına çekmek, sempatisini kazanmak: *"İlk tanıştığımız günden beri bana karşı gösterdiği yakınlıkla gönlümü çelmiş bulunmaktaydı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **gönlünü düşürmek** âşık olmak, sevdalanmak: *"Biraz aklı olsa bizim Rabia'ya gönül düşürür mü?"* -H. R. Gürpınar. **gönlünü karartmak** yaşamaya

karşı sevgi ve isteğini azaltmak: *"Tabiatın bu eşsiz güzellikleri karşısında o birtakım gevezeliklerle benim kafamı ağrıtacak, gönlümü karartacak değil."* -O. C. Kaygılı. **(birinin) gönlünü etmek** (veya **yapmak**) birini razı ve hoşnut etmek: *"Ben patronun gönlünü ederim, hafta arasında."* -N. Cumalı. **(birinin) gönlünü hoş etmek** birinin dileğini yerine getirerek onu sevindirmek: *"Feride, çocukların birini bırakıp ötekini alıyor, hepsinin sıra ile gönlünü hoş etmek istiyordu."* -R. N. Güntekin. **gönlünü kaptırmak** âşık olmak: *"Kız kaptırdı gönlünü / Sevdiği kalpsizin biri."* -B. Necatigil. **gönlünü pazara çıkarmak** sevmek için kendine yakışanı seçmeyip rastgele birini sevmek. **gönlünü serin tutmak** sakin, soğukkanlı olmak, hemen heyecanlanmamak. **gönlünü söndürmek** küstürmek, kırmak, incitmek: *"Kalpsiz bir güzelliğin, fakir teyze kızlarının hayatını kırmaktan, gönlünü söndürmekten başka neye faydası var ki!"* -R. N. Güntekin. **gönlünü yaralamak** incitmek, kırmak, üzmek: *"Onun gönlünü yaralayarak bir lâtife ederlerse, hemen kaçıyor, sokulmuyor."* -M. Ş. Esendal. **gönlünün dümeni bozuk** *tkz.* isteklerinde, özellikle gönül işlerinde tutarlılık göstermeyen, sık sık istek değiştiren.

→ ***gönül avcısı, gönül bağı, gönül belâsı, gönül birliği, gönül borcu, gönül borçlusu, gönül çöküşü, gönül darlığı, gönül dilencisi, gönül eğlencisi, gönül eri, gönül ferahlığı, gönül hoşluğu, gönül maskarası, gönül meselesi, gönül okşayıcı, gönül rahatlığı, gönül rızası, gönül tokluğu, gönül uğrusu, gönül yarası***

gönül avcısı *is.* Geçici aşklar arkasında koşan kimse, çapkın.

gönül bağı *is.* Sevgi bağı, duygusal ilişki.

gönül belâsı *is.* Aşkın verdiği sıkıntı, dert.

gönül birliği *is.* Duygusal anlaşma.

gönül borcu *is.* Yapılan iyiliğe karşı kendini borçlu sayan, minnettar.

gönül çöküşü *is.* Yaşama gücünün yitmesi, ruhî dengenin bozulması.

gönül darlığı *is.* İç sıkıntısı.

gönüldaş *is.* Duyguları aynı olanlardan her biri, candan dost.

gönül dilencisi *is.* Sevdiğinden ayrılmamak için onun her davranışına katlanan kimse.

gönül eğlencisi *is.* İnsanı oyalayıp hoşça vakit geçirten şey.

gönül eri *is.* Hoşgörüsü geniş, açık yürekli, güvenilir kimse, rint, ehlidil.

gönül ferahlığı *is.* İç rahatlığı, dertsizlik.

gönül hoşluğu *is.* Hiçbir baskının etkisi altında olmaksızın, severek isteyerek.

gönüllenme *is.* Gönüllenmek işi veya durumu.

gönüllenmek *(nsz)* Gücenmek, darılmak, alınmak.

gönüllü *s.* **1.** Ağır veya tehlikeli bir işi yapmayı hiçbir yükümü yokken isteyerek üstlenen: *"Yabancı dil bildiği için de, Kore'ye gönüllü olarak göndermeye kalkmışlardı."* -Ç. Altan. **2.** Çok istekli: *O bu işin gönüllüsü. "Henüz nizamiye ve gönüllü taburların neferleri dağılmamıştı."* -Ö. Seyfettin. **3.** *is.* Seven kimse veya sevgili: *Bu kızın gönüllüsü.*

→ ***gönüllü gönülsüz***

gönüllüce *s.* Biraz gönüllü.

gönüllü gönülsüz *zf.* Yarı istekli yarı isteksiz olarak.

gönüllülük, -ğü *is.* Gönüllü olma durumu.

gönül maskarası *is.* Sevda yüzünden gülünç durumlara düşmüş kimse.

gönül meselesi *is. mec.* Aşk yüzünden ortaya çıkan sorun, aşk derdi: *"Gönül meselesinde ise ne yapıp bir çare bulmalıydı."* -S. F. Abasıyanık.

gönül okşayıcı *s.* Hoşa giden.

gönül rahatlığı *is.* İç rahatlığı iç huzuru baş dinçliği, huzur: *"... gönül rahatlığıyla güzel yazılarını yazsınlar."* -Y. Z. Ortaç. *"Bu kararın verdiği gönül rahatlığıyla İstanbul'a döndü."* -P. Safa.

gönül rızası *is.* İsteyerek, içinden gelerek.

gönülsüz *s.* ve *zf.* Gönlü olmayan, isteksiz, istemeyerek: *"Gönülsüz namaz göğe ağmaz."* -Atasözü.

gönülsüzce *zf. (gönülsü'zce)* İsteksiz bir biçimde istemeyerek: *"Dizginleri tartıyor, kamçısı ile gönülsüzce vuruyor."* -M. Ş. Esendal.

gönülsüzlük, -ğü *is.* Bir işi istemeyerek yapma, isteksizlik.

gönül tokluğu *is.* Doygunluk, istiğna: *"Ama üstüme düşüldü mü, bende bir gönül tokluğu, bir nazlanma, bir ağırdan alış."* -H. Taner.

gönül uğrusu *is. hlk.* Gönül almayı bilen kimse.

gönül yarası *is.* Bir kimseyi derin üzüntü içinde bırakan acı; gönül belâsı: *"Sürgünü yalnız memleket hasreti yıkmaz; yıkması için bu hasrete utandırıcı bir gönül yarası karışmalıdır."* -R. H. Karay.

gönye *is. (gö'nye) Yun. gonia* Dik açıları ölçmeye ve çizmeye yarayan dik üçgen biçiminde araç.

gönyeleme *is.* Gönyelemek işi.

gönyelemek *(-i)* Gönye ile ölçmek.

gördek, -ği *is. zool.* Acı balık.

gördürme *is.* Gördürmek işi veya durumu.

gördürmek *(-i, -e)* **1.** Görmek işini yaptırmak. **2.** Bir işi başkasına yaptırmak.

göre *e.* **1.** (bir şeye) Uygun olarak, bir şey uyarınca, gereğince: *"... günün modasına göre taranmış saçlarıyla güzel bir kadın başı uzandı bahçeye."* -N. Cumalı. **2.** Bakılırsa, hesaba katılırsa, göz önünde tutulunca, nazaran: *"Bu havaya göre can sıkıcı bir şeyler olacak."* -N. Cumalı. *"Bilginlerin dediğine göre on milyona yakın Türk yurt değiştirdi."* -N. Araz. **3.** Sorulursa: *Bana göre ikisi de bir.* **(bir şeye) göre** uygun, elverişli, için: *"Arkadaşlığı, sezdiği menfaatin derecesine göredir."* -M. Yesari. *"Doğrusunu söyle de biz ona göre davranalım!"* -O. C. Kaygılı.

görece *s.* (bir şeye) Göre olan, varlığı başka bir şeyin varlığına bağlı olan, kesin olmayıp kişiden kişiye, zamandan zamana, yerden yere değişebilen, bağıl, izaf.

görececilik, -ği *is.* Görecilik: *"Mutluluğun mutsuzluğun görececiliği mantık ölçülerine vurulamaz."* -H. Taner.

göreceli *s.* İzafi, bağıntılı, bağlı: *"Bütün bu tarihler göreceli işaretlerdir."* -N. Cumalı.

görecelik, -ği *is.* Görece olma durumu.

görecilik, -ği *is. fel.* Bağıntıcılık, izafiye, rölâtivizm.

göreli *s.* Bağıntılı, izaf, nisp, rölâtif.

görelik, -ği *is.* Bağıntı, izafet.

görelilik, -ği *is.* Bağıntılık, bağlılık, izafiyet, rölâtivite.

görenek, -ği *is.* Bir şeyi eskiden beri görüldüğü gibi yapma alışkanlığı: *"Muhitin ve göreneğin şımarttığı bu kız beni de tahrik ederse ne yapacaktım?"* -A. Gündüz. *"Kurulmuş evlere gelin olmak, kocamın evinin göreneği ve töresi içine girmek istemiyorum."* -M. Ş. Esendal.

görenekçi *is.* ve *s.* Göreneklere bağlı (kimse).

görenekçilik, -ği *is.* Göreneklere bağlılık.

görenekli *s.* Göreneklerine bağlı göreneği olan.

göreneksel *s.* Görenekle ilgili: *Göreneksel bir davranış.*

göreneksiz *s.* Göreneği olmayan.

göreneksizlik, -ği *is.* Göreneksiz olma durumu.

göresime *is.* Göresimek işi.

göresimek *(-i) hlk.* Göreceği gelmek, görmek isteği duymak, özlemek.

görev *is.* **1.** Bir nesne veya bir kimsenin yaptığı iş; iş görme yetisi, fonksiyon. **2.** Resmî iş, vazife: *"Cavit Bey, görevi ona verdiği gün, Abdi Bey çok sevinmişti."* -A. İlhan. **3.** *fizy.* Bir organ veya hücrenin yaptığı iş. **4.** *gr.* Bir cümlede bir dil biriminin öbür birimlerle ilişkisi aracılığıyla yerine getirdiği iş. **5.** *mat.* Bir değerin başka değerlerle olan ilişkisi. **görev almak** bir görevde bulunmak, bir görevi üstlenmek: *"Hâkimler ve savcılar kanunda belirtilenlerden başka, resmî ve özel hiçbir görev alamazlar."* -Anayasa. **görevden alınmak** **1)** bulunduğu görevden çıkarılmak, işine son verilmek, azlolunmak; **2)** bulunduğu makamdan daha az yetkisi olan bir başka makama atanmak. **görevden almak** bir görevliyi işinden ayırıp açıkta bırakmak, çıkarmak, azletmek. **görevden ayrılmak** yapmakta olduğu işi bırakmak: *"Cumhurbaşkanının geçici olarak görevinden ayrılması hâllerinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı vekillik eder."* -Anayasa. **görevden uzaklaştırmak** yapmakta olduğu görevi üzerinden almak.

görevcilik, -ği *is.* İşlevcilik.

görevdaş *s.* Birlikte görev yapan; aynı görevi yapan.

görevdaşlık, -ğı *is. fizy.* Bir görevin yerine getirilmesi için birkaç organın birlikte çalışması durumu, sinerji.

görevlendirilme *is.* Görevlendirilmek işi.

görevlendirilmek *(-e)* Görev verilmek, tavzif edilmek.

görevlendirme *is.* Görevlendirmek işi.

görevlendirmek *(-i, -le)* Birine bir görev vermek, vazifelendirmek, tavzif etmek.

görevlenme *is.* Görevlenmek işi veya durumu.

görevlenmek *(nsz)* Görev almak.

görevli *s.* **1.** Görevi olan, vazifeli: *"Herkesi kendisine hizmetle görevli sanırdı."* -Ç. Altan. **2.** *is.* Resmî görevi olan kimse, memur: *"Ben de aynı bölümün öğretim görevlisi idim."* -H. Taner.

görevlilik, -ği *is.* **1.** Görevli olma durumu, memurluk. **2.** Resmî iş.

görevsel *s.* Göreve ilişkin, görevle ilgili.

→ ***görevsel dil bilimi***

görevselcilik, -ği *is.* İşlevcilik.

görevsel dil bilimi *is. d.b.* Kelimeleri cümle içinde yüklendikleri görev bakımından inceleyen dil bilimi.

görevsiz *s.* Bir görevi bulunmayan.

görevsizlik, -ği *is.* Bir görevi bulunmama durumu.

görgü *is.* **1.** Bir toplum içinde var olan ve uyulması gereken saygı ve incelik kuralları, terbiye: *"İçinde yaşadığımız aynı çevre, aynı görgü, beni tamamıyla onlara benzetmiyor."* -O. C. Kaygılı. **2.** Bir kimsenin, karşılaştığı ve kişiliği üzerinde olumlu etki yapan deneysel bilgi, deneyim. **3.** Görmüş olma durumu: *Görgü tanığı.*

→ ***görgü fukarası, görgü kuralları, görgü tanığı***

görgücülük, -ğü *is. fel.* Deneycilik.

görgü fukarası *s.* Görgüsü az veya iyi olmayan (kimse): *"Görgü fukarası insanlara karşı gaddar olmayan bir alerjisi vardı."* -Ç. Altan.

görgü kuralları *is. sos.* Bir toplumda veya toplulukta, davranışların dış biçimlerini denetlemeye yönelik olan kuralların bütünü, adabımuaşeret.

görgülenme *is.* Görgülenmek işi veya durumu.

görgülenmek *(nsz)* Görgülü duruma gelmek.

görgülü *s.* Görgüsü olan: *"Bildiğini iyi bilen, görgülü, kendine güveni tam olan bir erkekti."* -N. Cumalı.

görgülüce *s.* ve *zf. (görgülü'ce)* Görgülü bir biçimde (olan).

görgüsüz *s.* Görgüsü olmayan: *"Mağazalar, görgüsüz yeni zenginlerin zevklerine uygun, yemek odası takımları ile doldurmuşlardır vitrinlerini."* -N. Cumalı.

görgüsüzce *s.* ve *zf. (gözgüsü'zce)* Görgüsüz bir biçimde (olan): *"Bundan ötürü de hâllerinde görgüsüzce bir çalım, budalaca bir durum sezilir."* -H. Taner.

görgüsüzlük, -ğü *is.* Görgüsüz olma durumu veya görgüsüzce davranış.

görgü tanığı *is.* Tanıklığı, olay görmüş olmasına dayanan tanık.

görk *is. hlk.* Güzellik, gösteriş.

görkem *is. hlk.* Göz alıcı ve gösterişli olma durumu, debdebe, ihtişam, tantana, haşmet.

görkemli *s. hlk.* **1.** Göz alıcı ve gösterişli, haşmetli, muhteşem, anıtsal: *"Şirazlılar, Sadi ile Hafız'ın anısına görkemli birer anıtkabir yapmışlardı."* -N. Cumalı. **2.** İri yapılı, iyice serpilmiş.

görklü *s. hlk.* Güzel, gösterişli: *"Üs-*

tünde, içeri doğru, büyük ve görklü bir yarım ay bükülür." -S. Birsel.

görme *is.* Görmek işi, rüyet: *Sis, karayı görmemize engel oluyordu. Arkadaşımı görmem yarına kaldı.*

→ görme açısı, görme gözesi, görme hücresi, görme işitsel eğitim

görme açısı *is.* Bir cismin iki ucundan gelen ışınları gözün görme merkezinde meydana getirdiği açı.

görmece *zf.* Görmek şartıyla.

görme gözesi *is. zool.* Petek gözü oluşturan çok sayıda hücreden her biri, ommatidyum.

görme hücresi *is.* Görme gözesi.

görme işitsel eğitim *is. ped.* Basılı eğitim gereçlerinin yanında daha çok görme ve işitme duyularına yönelik gereçlerden yararlanılarak yapılan eğitim.

görmek, -ür *(-i)* **1.** Göz yardımıyla bir şeyin varlığını algılamak, seçmek: *"Merdivenin başındaki paravanın arkasında garip bir sahne gördüm."* -A. Gündüz. **2.** Anlamak, kavramak, sezmek: *İşin kötü bir sonuca varacağını gördü. "Türk iradesinin ne demek olduğunu da sen göreceksin."* -R. E. Ünaydın. **3.** Yanına gidip konuşmak: *Bu gün müdürü göreceğim.* **4.** Bir şey hakkında bir yargıya varmak, değerlendirmek: *Durumu kötü görmek. "Bunların lâkırdılarından Muslih, nasıl yaşamış, ne günler görmüş olduklarını anlayamıyordu."* -M. Ş. Esendal. **5.** Belirli bir zamanın içinde bir olaya tanık olmak, yaşamak; izlemek: *Durumu kötü görmek. "Hangi memlekete gitsek, resmî makamlar kadar halkın da rağbetini görürdük."* -F. R. Atay. **6.** Yapmak, etmek: *İş görmek. Masraf görmek.* **7.** *(-den, -i)* Kendisine yapılmak, bir davranışla karşılaşmak, maruz kalmak. **8.** *(-den)* Almak: *Birinden ders görmek.* **9.** Bir şeye erişmek: *Cebi para görmek. Yardım görmek.* **10.** Çok değer vermek: *Gözü yalnız parayı görüyor.* **11.** Bir işleme uğramak: *Teftiş görmek. Tedavi görmek.* **12.** (yer için) Yüzü bir yöne doğru olmak, bakmak: *Ev güneş görüyor.* **13.** Ziyaret etmek. **14.** Karşılaşmak, rastlaşmak. **15.** Gözlerin görmediği durumlarda başka duyu organlarıyla algılamak: *Körler parmaklarıyla görürler.* **16.** Sahne olmak, geçirmek: *Bu ova çok savaş gördü.* **17.** (olumsuz) Bir işin hiç yapılmadığını belirtir: *"Köşk kim bilir ne kadar zamandan beri su, süpürge görmemişti."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **18.** Saymak, herhangi bir şey gibi görmek. **19.** Gezmek: *Oraları gördüm. "Buraları o kadar güzel ki, biz buradayken gelip görmezsen, sonradan belki bir daha hiç gelip göremezsin."* -N. Cumalı. **20.** *tkz.* Vermek: *Madem ikramiye kazandın, bizi de gör.* **21.** *sp.* Karşı oyuncunun yapacağı vuruşu önceden kestirip ona göre durum almak. **gör (veya görürsün)** (tehdit yollu) anla, gör: *"Birini çağırıp o güvercinleri vereyim de sen de gör."* -M. Ş. Esendal. **gör bak** "görürsün, göreceksin" anlamında kullanılır. **göreceği gelmek** (veya **göresi gelmek**) görmek isteğini duymak, özlemle görmek istemek, özlemek: *"Peki ama, sen Paşa babanı çok severdin... göreceğin gelmedi mi?"* -R. N. Güntekin. **göreyim seni 1)** senden başarılı sonuçlar bekliyorum: *Haydi göreyim seni, bu işi yapıver.* **2)** (tehdit yollu) sen bunu yaparsan karşılığını da görürsün! **görme!** aşırılık anlatır: *"Evi görme, yüreğin yanar dediler."* -M. Ş. Esendal. **görmezden gelmek** görmemiş gibi yapmak, farkında değilmişçesine davranmak: *"Sürücüler kanlar içinde baygın yatan kadınla ona eğilmiş yaralı kocasını görmezden gelip geçiyorlar."* -H. Taner. **görmediğe dönmek** (veya **görmemişe dönmek**) **1)** tam bir sağlığa kavuşmak; **2)** başından geçmemiş gibi olmak: *"Bir saniye içinde hasret ve firkati hiç görmemişe dönersiniz."* -R. N. Güntekin. **görmüş geçirmiş** görgülü, geçmişte iyi günler yaşamış, gün görmüş, tecrübeli: *"Onlar kişizade, görmüş geçirmiş bir ailedir."* -H. Taner. **görüp göreceği rahmet bu 1)** göreceği iyiliğin bütünü, göreceği tek iyilik; **2)** *"Ağız tadı ile oynanan futbolu gördük, ama görüp göreceğimiz rahmet de bu kadarmış."* -B. R. Eyuboğlu. **(birini) görüp gözetmek** korumak, yardım etmek, mukayyet olmak. **...maya** veya **...meye görsün (veya gör)** söz konusu fiilin doğuracağı sonuca kesinlik kazandırmak için kullanılır: *Aklına esmeye görsün, yoksa yapmadan duramaz.*

görmemezlik, -ği *is.* Görmezlik. **görmemezliğe gelmek** görmemiş gibi davranmak: *"Uzaktan biri reise işaret etti. Reis görmedi, yahut görmemezliğe geldi."* -M. Ş. Esendal. **görmemezlikten gelmek** görmemiş gibi davranmak, aldırmamak: *"O kızı gördü ama, kız onu görmemezlikten geldi."* -O. C. Kaygılı. *"Adım başında rastladığı bakımsızlık örneklerini görmemezlikten geliyor."* -B. R. Eyuboğlu.

görmemiş *s.* Birdenbire ulaştığı iyi duruma uymayan, görgüsüzce davranan. **görmemişin oğlu olmuş (çekmiş, çükünü koparmış)** *kaba* görgüsüz kimse ummadığı bir şeye erişince ne yapacağını şaşırır.

görmemişlik, -ği *is.* Görmemiş olma durumu veya görmemişçe davranış: *"Görmemişliği, aç gözlülüğü sonra sonra ortaya çıktıkça, ondan sıtkı sıyrılmaya başlamıştı."* -H. Taner.

görmez *s.* ve *is.* Görme yetisi olmayan (kimse), kör, âmâ.

görmezlik, -ği *is.* Görmemiş gibi davranma. **görmezlikten gelmek** görmemiş gibi davranmak: *"Dayı Remzi, Salih'e kırpılan gözü görmezlikten geldi."* -S. F. Abasıyanık.

görmüşlük, -ğü *is.* Bir şeyi görmüş olma durumu: *Bu adamı görmüşlüğüm var.*

→ görmüşlük duygusu

görmüşlük duygusu *is. psikol.* Kişinin, yeni bir yaşantıyı eskiden de yaşamış olduğu yolundaki duygusu.

görsel *s.* Görme ile, görme duyusuyla ilgili, görmeye dayanan.

→ görsel etkileme, görsel işitsel

görsel etkileme *is.* Görme yoluyla etkilenme yöntemi.

görsel işitsel *s.* Görme ve işitme duyularıyla ilgili olan, odyovizüel.

→ görsel işitsel çağrışım, görsel işitsel eğitim

görsel işitsel çağrışım *is. ped.* Görme ve işitme duyularına dayalı olarak oluşan çağrışım.

görsel işitsel eğitim *is. ped.* Basılı eğitim gereçlerinin yanında daha çok görme ve işitme duyularına yönelik gereçlerden yararlanılarak yapılan eğitim.

görsel sanatlar *ç. is.* Resim, oymacılık, heykelcilik, mimarlık gibi sanatlar, plâstik sanatlar.

görü *is.* **1.** Görme yetisi. **2.** Bir yerin çevreyi görme özelliği, nezaret: *Buranın görüsü geniş.* **3.** *fel.* Dolaysız kavrama, birden kavrama.

görücü *is.* Evlenmek isteyen erkek için kız görmeye giden kimse, dünür: *"Zengin olduğumuz için görücüler, bizim bu uzak köşke gelmekten usanmıyorlar."* -Ö. Seyfettin. *"Nasıl oluyor, kim kimden alıyor bu gücü / Gökyüzü bahçesinde kim alıcı, kim görücü?"* -F. Halıcı. **görücü gitmek** evlenecek erkek için kız görmeye gitmek. **görücüye çıkmak** (evlenmesi söz konusu olan kız) görücüye görünmek: *"Onu indirmek, görücüye çıkmaya razı etmek için, başta haminne olmak üzere bütün ev halkı ağacın altında durdu, yalvardı."* -H. E. Adıvar.

görücülük, -ğü *is.* Görücünün yaptığı iş: *Görücülüğe gitmek.*

görülme *is.* Görülmek işi.

görülmek *(nsz)* **1.** Göz yardımıyla bir şey, bir varlık algılanmak, seçilmek. **2.** Gereken iş yapılmış olmak: *İşimiz kolayca görüldü.* **3.** Bir şeyin bulunduğu anlaşılmak, karşılaşılmak, rastlanmak: *Kolera daha çok sıcak ülkelerde görülen bir hastalıktır. "Yıllarca görülmemiş bir dostu kucaklar gibi hemşiresini öptü."* -P. Safa.

görülmemiş *s.* O güne kadar karşılaşılmamış, şaşılacak nitelikte olan: *Görülmemiş bir olay.*

görüm *is.* Görme yetisi: *Trahom hastalığı, tedavi edilmezse, görümü yok etmeye kadar varabilir.*

görümce *is. (görü'mce)* Bir kadına göre kocanın kız kardeşi.

görümcelik, -ği *is.* Görümce olma durumu. **görümcelik yapmak** (veya **etmek**) (görümce) geline kötü davranmak.

görümlük, -ğü *is.* **1.** Yalnız görülmek için konulan nesne. **2.** Nişanlanan kıza, ilk kez görmeye gidildiğinde erkek tarafından takılan veya verilen armağan.

görümsetme *is. sin.* ve *TV* **1.** Sinema filmlerinden kesilmiş bölüm. **2.** Ekrandaki müzik programlarında arka zemin olarak hazırlanmış görüntüler, klip.

görüngü *is. fel.* Duyularla algılanabilen her şey, fenomen.

→ ***görüngü bilimi***

görüngü bilimi *is. fel.* Algılanan görüngeler öğretisi, olay bilimi, fenomenoloji.

görüngücülük, -ğü *is. fel.* Gerçek olanın yalnızca görüngüler olduğunu öne süren görüş, olaycılık, fenomenizm.

görünme *is.* Görünmek işi: *"Sabaha karşı Sevgi odaya girdiğinde gelişini duydu ama, uyur gibi görünmeyi doğru buldu."* -N. Cumalı.

görünmek *(nsz, -e)* **1.** Görülür duruma gelmek, görülür olmak: *"Kapıda Eda Hanım göründü ve ona hatır sordu."* -P. Safa. **2.** İzlenim uyandırmak: *"Üzgün ve yorgun görünüyordu."* -H. Taner. **3.** Benzemek, görünüşünde olmak. **4.** *(-e) mec.* Azarlamak: *Çocuk pek azdı, biraz görünüver.* **göründü Sivas'ın bağları** umutla beklenen sonuç ters yönde gelişti. **görünen köy kılavuz istemez** belli gerçekler karşısında duraksamak yersizdir.

görünmez *s.* Görünmeyen, beklenmeyen. **görünmez olmak** gözden kaybolmak.

→ ***görünmez kaza***

görünmez kaza *is.* Hiç umulmadık zamanda, umulmadık biçimde olan kaza.

görüntü *is.* **1.** Gerçekte var olmadığı hâlde varmış gibi görünen şey, hayalet. **2.** *fiz.* Herhangi bir nesnenin mercek, ayna gibi araçlarla oluşturulan biçimi; herhangi bir nesnenin bazı ışık olayları sonucu elde edilen biçimi, hayal. **3.** *sin.* ve *TV* Bir film üzerinde sıralanmış resimlerin gösterici yardımıyla görüntülüğe art arda düşürülmesi sonunda hareketin yeniden kurulmasıyla ortaya çıkan görünüş; görüntülük üzerindeki hareketli resimler bütünü. **4.** *mat.* Sayı doğrusu üzerinde bir sayıya karşı gelen nokta. **5.** Manzara.

görüntüleme *is.* Görüntülemek işi.

görüntülemek *(-i)* Belirli bir konuyu buna en yakın görüntüler içinde tasarlamak, yaratmak, gerçekleştirmek.

görüntüleyici *is.* Görüntülemeyi sağlayan alet.

görüntülük, -ğü *is. sin.* ve *TV* Ekran.

görüntüsel *s.* Görüntüye dayanan: *"Her yanının hem görüntüsel, hem manevî bir bütünlüğü vardır."* -H. Taner.

görünüm *is.* **1.** Bir şeyin dıştan bakılınca görünen biçimi, görünme durumu, manzara. **2.** *gr.* Fiil kavramlarında oluş biçimi: *Atıldı atılacak, düştü düşecek, gelmiş olmak, gidecek olmak* gibi.

görünümlü *s.* Görünümü olan.

görünür *s.* **1.** Görünen, gözle görülebilen. **2.** *mec.* Belli, apaçık göze çarpan.

görünürde *zf.* Dıştan bakınca, görünüşe göre, ortada, meydanda: *Çok para harcadığı hâlde görünürde bir şey yok.*

görünürlerde *zf.* Ortalıkta, meydanda.

görünürlük, -ğü *is.* Görülebilen bir şeyin niteliği.

görünüş *is.* **1.** Gözün ilk bakışta veya zihnin dolaysız olarak algıladığı şey. **2.** Gerçeğe uymayan dış görüntü, zevahir: *Görünüşe aldanmamalı.* **3.** Bulunulan bir yerden görülebilen alan, manzara: *"Van gölünün görünüşü eşsizdi."* -N. Cumalı. **4.** *gr.* Fiillerin belirttiği oluşların süresi, gelişmesi ve bitmesiyle ilgili bütün biçimleri kapsayan gramer kategorisi: *Atıldı atılacak, düştü düşecek; gelmiş olmak, gidecek olmak.* **görünüş almak** gibi, benzer görünmek. **görünüşü kurtarmak** *bk.* zevahiri kurtarmak.

görünüşte *zf.* Dıştan göründüğüne göre, görünene inanmak gerekirse, görünene bakılırsa: *Görünüşte iyi bir çocuk.*

görüş *is.* **1.** Gözle bir şeyi algılama yetisi. **2.** *mec.* Bir olay, varlık veya düşünce üzerinde varılan yargı, fikir. **3.** (ceza evi, hastahane için) Ziyaret. **görüş bildirmek** bir konuda elde edilen düşünce ve tecrübeleri vermek.

→ ***görüş açısı, görüş ayrılığı, görüş birliği, görüş sahibi, görüş tarzı***

görüş açısı *is.* **1.** Bir şeyi görebilme alanı: *"Ondan evvel görüş açısı içine yandan giren bu uzun gölge bulanık bir karaltıdan ibaretti."* -P. Safa. **2.** Bakış açısı: *"Demek gerçekler, görüş açısına, çevrenin etki ve baskısına göre bambaşka biçimlere ve renklere giriyorlardı."* -H. E. Adıvar.

görüş ayrılığı *is.* Bir görüş veya düşüncede farklı değerlendirmede bulunma, farklı düşünme.

görüş birliği *is.* Aynı görüş ve düşüncede olma.

görüşme *is.* Görüşmek işi, mülâkat, müzakere. **görüşme yapmak** tartışmak, müzakere etmek: *"... yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz..."* - Anayasa.

görüşmeci *is.* Görüşmeye giden kimse: *İki ülke arasında yapılan görüşmelere görüşmeci olarak katıldı.*

görüşmek *(-le)* **1.** Buluşup konuşmak, konuşup sohbet etmek: *Ara sıra görüşelim.* **2.** Dostluk, ahbaplık etmek: *Komşunuzla görüşüyor musunuz?* **3.** *(-i)* Bir iş, bir konu üzerinde karşılıklı düşünceleri ileri sürmek, müzakere etmek: *Bu sorunu daha geniş bir zamanda görüşmeli.*

görüş sahibi *is.* Görüş veya düşünce ileriye süren kimse.

görüş tarzı *is.* Düşünceleri açıklama biçimi.

görüştürme *is.* Görüştürmek işi.

görüştürmek *(-i, -le)* Görüşmelerini sağlamak.

görüştürülme *is.* Görüştürülmek işi veya durumu.

görüştürülmek *(nsz, -le)* Görüşmeleri sağlanmak.

görüşülme *is.* Görüşülmek işi veya biçimi.

görüşülmek *(nsz)* **1.** Görüşmek işi yapılmak, müzakere edilmek. **2.** *(-le)* Herhangi biriyle görüşmek.

göstere göstere *zf.* Açık açık, alenen.

gösteren *is. d.b.* Gösterilenle birleşerek göstergeyi oluşturan ses veya sesler bütünü.

gösterge *is.* **1.** Bir şeyi belirtmeye yarayan şey, belirti, im, işaret. **2.** *fiz.* Bir aracın işlemesiyle ilgili bazı ölçümlerin sonucunu kendiliğinden gösteren araç, indikatör: *"Göstergesi gece gündüz İstanbul üzerinde duran hayli eski ama sağlam radyoyu açtı."* -A. İlhan. **3.** Bir durum ile ilgili çeşitli aşamaları gösteren liste. **4.** *d.b.* Anlamla, biçimin, gösterenle gösterilenin kaynaşmasından oluşan dil birimi, belirtke.

→ ***gösterge bilimi***

gösterge bilimi *is.* **1.** İletişim amacıyla kullanılan her türlü gösterge dizgesinin yapısını, işleyişini inceleyen bilim, im bilimi, semiyoloji, semiyotik. **2.** (matematiksel mantıkta) Göstergelerin dildeki kullanımları veya dille uygulanması.

gösteri *is.* **1.** İlgi, dikkat çekmek için, bir topluluk önünde gösterilen beceri veya oyun: *Uçakların uçuş gösterileri.* **2.** Bir istek veya karşı görüşün, halkın ilgisini çekecek biçimde topluca ve açıkça yapılması, nümayiş. **3.** Sinema veya tiyatroda film, oyun gösterme işi: *Sinematekte film gösterileri başladı.* **4.** Birinin veya bir topluluğun kendi duygusunu gösteren sözü veya davranışı, tezahürat.

→ ***gösteri adamı, gösteri yürüyüşü***

gösteri adamı *is.* Gösterici.

gösterici *s.* **1.** Gösterme özelliği bulunan. **2.** Gösteri yapan, nümayişçi. **3.** Fotoğraf, film vb. ni bir yüzeye yansıtmaya yarayan araç, projektör.

gösterilen *is. d.b.* Göstergenin kavram yönü, gösterenle birleşerek göstergeyi oluşturan içerik.

gösteriliş *is.* Gösterilmek işi veya biçimi.

gösterilme *is.* Gösterilmek işi.

gösterilmek *(nsz, -e)* Görülmesi sağlanmak.

gösterim *is. sin.* **1.** Görüntülerin gösterici yardımıyla bir yüzeye yansıtılması işi, projeksiyon. **2.** *sin.* Sinema, tiyatro, konser gibi sanat dallarında verilen gösterilerden her biri, seans.

gösteriş *is.* **1.** Gösterme işi veya biçi-

mi. **2.** Başkalarını aldatmak, şaşırtmak, korkutmak veya kendini beğendirmek için birinin yaptığı yapay davranış: *"Eski hayat baştan başa bir nümayiş ve gösteriş hayatı idi."* -A. Haşim. *"Zaten bunu da içinden gelerek değil, daha çok arkadaşlarına gösteriş olsun diye yapardı."* -H. Taner. **3.** Göze çarpıcı nitelik, göz alıcılık: *Bu yapının hiç gösterişi yok.* **gösteriş yapmak** başkalarını aldatmak, şaşırtmak, korkutmak veya kendini beğendirmek için yapay davranmak. **gösterişe kaçmak** gösteriş yapmaya başlamak.

gösterişçi *s.* Gösteriş yapmasını seven, gösteriş amacı güden.

gösterişçilik, -ği *is.* Gösterişçi olma durumu.

gösterişli *s.* Gösterişi olan, göz alıcı, görkemli, saltanatlı: *Gösterişli bir at.*

gösterişlice *s. (gösterişli'ce)* Biraz gösterişli, oldukça gösterişli.

gösterişlilik, -ği *is.* Gösterişli olma durumu.

gösterişsiz *s.* **1.** Gösterişi olmayan, mütevazı. **2.** Gösteriş yapmayan.

gösterişsizce *s. (gösterişsi'zce)* Biraz gösterişsiz.

gösterişsizlik, -ği *is.* Gösterişsiz olma durumu, sadelik, tevazu.

gösteri yürüyüşü *is.* Bir topluluğun duygularını dile getirmek için ana yollar ve alanlarda yürüyerek yapılan gösteri.

gösterme *is.* **1.** Göstermek işi. **2.** Teşhir, sergileme.

→ ***gösterme hakkı***, ***gösterme parmağı***, ***gösterme sıfatı***, ***gösterme zamiri***, ***gösterme zarfı***

göstermeci *is. psikol.* Cinsel organlarını gösteren ruh hastası, ut açıcı, teşhirci.

göstermecilik, -ği *is. psikol.* **1.** Cinsel organlarını gösterme biçiminde görülen ruhî sapıklık, ut açıcılık, teşhircilik. **2.** Kendini üstün gösterme çabası : *"Her ayrıcalık hevesinin kökeninde bir kompleks, bir göstermecilik duygusu yattığı görülür."* -H. Taner.

gösterme hakkı *is. huk.* Sinema, tiyatro, konser gibi görsel sanatlarda telif hakkı.

göstermek *(-i, -e)* **1.** Görülmesini sağlamak, görmesine yol açmak: *Size kitaplarımı göstereyim. Bu gözlük ufak yazıları iyi göstermiyor.* **2.** Birini veya bir şeyi işaretle belirtmek: *Vitrindeki oyuncağı parmağıyla gösterdi.* **3.** Belirtmek, anlatmak: *Bu söz onun iyi niyetini gösteriyor.* **4.** Bir şeyin etkisi altında tutulmak: *Güneşe göstermek. Aleve göstermek.* **5.** Kanıtla inandırmak: *Bunun böyle olduğunu size göstereceğim.* **6.** Öğretmek, açıklamak: *Birine ders göstermek. Yol göstermek.* **7.** Yapmasını söylemek, görevlendirmek: *Size ne iş gösterdiler?* **8.** *(-i)* Güzelliğini ortaya çıkarmak, temsil etmek: *"Bu seni ablandan daha şirin gösteriyor, emin ol!"* -R. N. Güntekin. **9.** *(-i)* Herhangi bir biçimde değerlendirmeye yol açmak: *Gerçekleri çarpıtarak gösteriyor.* **10.** *(-e) mec.* Sert bir biçimde karşılık vermek. **11.** *(nsz)* Görünmek, benzemek. **12.** *(yar)* Etmek: *İtaat göstermek. Dayanışma göstermek.* **Hanya'yı Konya'yı göstermek** (veya **öğretmek**) *bk.* dünyanın kaç bucak olduğunu göstermek.

göstermelik, -ği *is.* **1.** Bir bütünün niteliğini anlatmak için bütünden ayrılıp verilen parça, örnek, numune, mostralık. **2.** Gösterişi olan. **3.** *s.* Gösteriş için yapılan.

gösterme parmağı *is.* Elde baş parmaktan sonraki parmak, işaret parmağı, şahadet parmağı.

gösterme sıfatı *is. gr.* Bir cismi gösterme yoluyla belirten sıfat, işaret sıfatı: *Bu kitap, şu adam, o çocuk* gibi.

gösterme zamiri *is. gr.* Varlıkların yerini, işaret yoluyla belirten zamir, işaret zamiri: *Bu, şu, o, bunlar, şunlar, onlar.*

gösterme zarfı *is. gr.* Bir fiilin, bir ismin veya bir zarfın anlamını gösterme yoluyla sınırlayan zarf: *İşte geldik. Ta uzaklara gitti* gibi.

göstertme *is.* Göstertmek işi.

göstertmek *(-i, -e)* Göstermek işini yaptırmak.

göt *is. kaba* **1.** Anüs. **2.** Alt taraf, dip. **3.** Kaba et, kıç, popo. **4.** *mec.* Güç veya yüreklilik. **götten bacaklı** kısa boylu.

→ ***götün götün***

götün götün *zf. kaba* Geri geri, kıçın kıçın.

götürme *is.* Götürmek işi.

götürmek *(-i, -den, -e)* **1.** Taşımak, ulaştırmak veya koymak: *Birinden birine mektup götürmek. Haber götürmek. "Hamalın biri, sırtına koca bir ayna vurmuş, götürüyordu."* -H. Taner. **2.** *(-i, -e)* Bir kimseyi bir yere kadar yanında yürütmek. **3.** Bir şeyi yakından uzağa götürmek. **4.** *(-i)* Yerinden ayırıp uzağa atmak veya yok etmek: *Bir mermi bacağını götürdü. Duvarı su götürdü.* **5.** *(-i)* Öldürmek: *Hastalık çok insan götürdü.* **6.** *(-i)* Dayanmak, katlanmak, tahammül etmek. **7.** *(-i, -e)* Birinin yanında yürüyüp ona bir yere kadar arkadaşlık etmek: *Beni evime kadar götürdü.* **8.** Bir sonuca vardırmak: *"Bitirmeden şunu da söyleyeyim, ahlâka, gerçek ahlâka götüren başlıca yollardan biri de aşktır."* -N. Ataç. **9.** Güvenlik görevlileri tarafından yakalanmak: *Onu evinden alıp götürmüşler.* **10.** *mec.* Kaybolmasına, yok olmasına yol açmak. **11.** Yok olmasına sebep olmak, ifna etmek: *Eksiler artıları götürdü.* **12.** *argo* Tümüyle sahip olmak.

götürtme *is.* Götürtmek işi.

götürtmek *(-i, -den, -e)* Götürülmesini sağlamak.

götürü *s.* ve *zf.* Toptan, olduğu gibi: *Bu kitapların hepsini götürü on bin liraya aldım.*

→ ***götürü iş***, ***götürü pazarlık***, ***götürü tur***

götürücü *s.* Götüren, yönelten: *Yapılacak araştırmaların, metne götürücü nitelikte olmasına dikkat edilmiştir.*

götürü iş *is.* Toptan yapılan iş.

götürülme *is.* Götürülmek işi.

götürülmek *(-den, -e)* Götürmek işi yapılmak veya götürmek işine konu olmak.

götürüm *is. hlk.* Dayanma, sabır, tahammül.

götürümlü *s.* Götürümü çok olan, sabırlı, mütehammil.

götürümsüz *s.* Götürümü az olan.

götürü pazarlık, -ğı *is.* Bir işin bütünü ile ilgili olarak fiyatı üzerinde anlaşma.

götürüş *is.* Götürmek işi veya biçimi.

götürü tur *is.* Fiyatı, ulaşım, otel, gezi vb. hizmetlerin tamamını veya büyük bir bölümünü kapsayan tur.

gövde *is.* **1.** Bir şeyin asıl toplu bölümü. **2.** İnsan bedeni. **3.** Hayvanlarda baş, ayak ve kuyruktan, ağaçlarda kök ve dallardan geri kalan bölüm. **4.** (kasaplıkta) Kesilmiş hayvanın, sakatatları alındıktan sonraki durumu. **5.** *gr.* Köklere yapım eklerinin getirilmesiyle ortaya çıkan türev: *Evli (ev-li), inanç (inan-ç), sevdirmek (sev-dirmek).* **gövdeye atmak** (veya **indirmek**) *tkz.* oburca yemek: *"Bir tepsi baklavayı gövdeye indirdikten sonra..."* -T. Buğra.

→ ***gövde gösterisi***

gövde gösterisi *is.* Aynı amaçta birleşenlerin güçlerini göstermek için büyük bir kalabalıkla yaptıkları gösteri.

gövdelenme *is.* Gövdelenmek işi.

gövdelenmek *(nsz)* **1.** Gövde oluşmak. **2.** (gövde için) Kalınlaşmak, belirgin duruma gelmek.

gövdeli *s.* İri yapılı.

gövdesel *s.* Gövde ile ilgili.

gövdesiz *s. bot.* **1.** Gövdesi olmayan. **2.** Görünürde gövdesi olmayan.

gövdesizlik *is.* Gövdesi olmama durumu.

gövek, -ği *is. hlk.* Cevizin yeşil kabuğu.

gövel *s.* Yeşil başlı (ördek): *"Gövel ördek indi bizim göllere."* -Karacaoğlan.

gövem *is.* Sığırlara dadanan zar kanatlı bir tür sinek.

→ ***gövem eriği***

gövem eriği *is. bot. bk.* akdiken.

göveri *is.* Yeşillik, göverti, sebze, zerzevat.

göveriş *is.* Gövermek işi veya biçimi.

göverme *is.* Gövermek işi.

gövermek *(nsz)* **1.** Yeşermek: *"Eski toprağa ektiklerin / Bir yeni güçle göverdi gür."* -B. Necatigil. **2.** Morarmak.

göverti *is. hlk.* Göveri, sebze, zerzevat.

göymek, -er *(-i)* Yakmak.

göynük, -ğü *s. hlk.* **1.** Yanık. **2.** *is.*

Orman yakılarak açılan tarla. **3.** *hlk.* Güneşte yanmış. **4.** *hlk.* İyice olmuş (yemiş). **5.** *mec.* Acısı olan, elemli.

göynüme *is.* Göynümek durumu.

göynümek *(nsz) hlk.* **1.** Dertlenmek, üzülmek, içlenmek. **2.** *is.* Ham meyve olgunlaşmak.

göyük, -ğü *s. hlk.* **1.** Yanık, yanmış. **2.** Hastalık ateşi, humma.

göyünme *is.* Göyünmek işi.

göyünmek *bk.* göynümek.

göz *is.* **1.** Görme organı. **2.** (bazı deyimlerde) Görme ve bakma: *Gözden geçirmek. Gözden kaybolmak. Gözden uzaklaşmak. Göz önünde. Gözü keskin.* **3.** İyi veya kötü nitelikler, tutkular, duygular anlatan bakış: *Hilekâr gözlerle baktı.* **4.** Bakış, görüş: *Kardeş gözüyle bakmak.* **5.** Suyun topraktan kaynadığı yer, kaynak. **6.** Delik, boşluk: *İğnenin gözü. "Köprünün gözleri karış karış kazılmıştır."* -S. F. Abasıyanık. **7.** İçine girilen, öteberi konulan, bölümleri olan bir şeyin her bölmesi: *Çantanın gözleri. "Şu fakir mahallede bir göz evim olsaydı / Nasıl sevinç içinde çıkardım şu yokuşu."* -Z. O. Saba. **8.** Çekme, çekmecelerin her biri: *Masanın gözleri.* **9.** Terazi kefesi. **10.** Kıskançlık veya hayranlıkla bakıldığında bir şeye kötülük verdiğine inanılan uğursuzluk, nazar: *"Dedim ya adamcağız göze geldi. Göz fena şeydir."* -R. N. Güntekin. *"İnsanı gözle yiyip bitirirler."* -Ö. Seyfettin. **11.** Sevgi, ilgi, gönül bağlantısı: *Gözden düşmek. Göze girmek.* **12.** Ağacın tomurcuk veren yerlerinden her biri: *Göz aşısı.* **13.** Bölüm, hane: *Dama tahtasında altmış dört göz vardır.* **14.** Bazı yaraların uç bölümü: *Çıbanın gözü.* **(bir şeye) ... gözüyle bakmak** yerine koymak: *Kardeş gözüyle bakmak.* **göz açamamak** yoğun işler yüzünden bir şeyle ilgilenme imkânı bulamamak: *"İşkembe ayıklamaktan, bulaşık yıkamaktan göz açamıyordum."* -O. Kemal. **göz açıp kapayıncaya kadar** çok kısa bir zamanda: *"Daha ileride denizin yüzünü birdenbire allak bullak eden akıntıya benzer bir çırpıntı oluyor, bu çırpıntı göz açıp kapayıncaya kadar kesiliyor."* -S. F. Abasıyanık. **göz açtırmamak** başka bir iş yapmasına vakit veya imkân vermemek. **göz alabildiğine** gözün görebileceği en uzak yerlere kadar: *"Göz alabildiğine uzanan yeşil tepelerin, ruha ferahlık veren bir munis enginliği vardı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **göz almak** güzelliği ile dikkati çekmek; göz kamaştırmak: *"İlle yaşlıcası, biraz ağırlaşmış kalçalarına, fazla dolgun baldırlarına rağmen gözleri alıyordu."* -R. H. Karay. **göz ardı etmek** gereken önemi vermemek: *Yasaklamak, göz ardı etmekle bu gerçek yadsınamaz.* **göz atmak** kısaca bakıvermek: *"İhtiyar kadın ara sıra memurun açık kapısı önünden geçerken içeriye bir göz atıyor..."* -R. N. Güntekin. **göz aydına gelmek (gitmek)** birine kavuştuğu sevindirici bir durum dolayısıyla "gözün aydın" demeye gitmek: *"Eve dönünce, orasını düğün evi gibi kalabalık buldum. Duyan kadınlar "Gözaydın" a gelmişler."* -M. Ş. Esendal. **göz boyamacılık** göz boyamak işi. **göz boyamak** kandırmak, yanıltmak; gösterişle aldatmak: *"O kadar gürültüyle herkese göstermek istediği kudret çalımı, demek, gençlerin gözünü boyamıyor."* -H. E. Adıvar. *Karaköy, Unkapanı kıyılarında biraz yeşil park kırıntıları ile gözlerimizi boyamaya başlamıştı.* **göz değmek** uğursuzluk, kötülük getirdiğine inanılan kıskanç veya hayran bakışlar dolayısıyla kötü bir duruma düşmek. **göz dikmek** bir şeyi ele geçirmek isteğine kapılmak: *"Bizim canımıza, malımıza hangi devlet göz dikmişti?"* -Y. K. Karaosmanoğlu. **göz doldurmak** görünüşü ile umulduğundan çok etkilemek: *Bu futbolcu antrenmanda göz doldurdu.* **göz doyurmak** (bir şey) gözü, görünüşü ile umulduğundan çok etkilemek. **göz etmek** gözle işaret etmek. **göz gezdirmek 1)** derinlemesine incelemeden okumak: *"Masanın üstünde bir başka gazete var. Biraz evvel ona göz gezdirdiğim zaman birbiri ardı sıra üç havadis görmüştüm."* -R. N. Güntekin. **2)** bir yeri, bir şeyi çabucak incelemek. **göz göre göre** belli ve apaçık olarak, herkesin gözü önünde: *"Geçen hafta göz göre göre daha ucuzunu kaçırdım."* -H. Taner. **göz görmeyince gönül katlanır** yakınımızda bulunmayanların özlemine, acısına daha kolay dayanabiliriz. **göz göz 1)** üzerinde birçok göz (delik) bulunan; **2)** oda oda. **göz göz olmak** üzerinde birçok göz (delik) oluşmak veya bulunmak. **göz gözü görmemek** yoğun sis, duman, toz gibi sebeplerle hiçbir şey görülememek: *"Sigara dumanlarına bozuk kaloriferin buharı da karıştığından, odada göz gözü görmüyordu."* -H. Taner. **göz hapsine almak** bakışlarını üzerinden ayırmamak, gözetlemek, hiçbir davranışını gözden kaçırmamak: *"Sözü sohbeti yerinde görünen birkaç erkeği haftalarca göz hapsine aldı."* -R. N. Güntekin. **göz kamaştırıcı** muhteşem, çok güzel, parlak, görkemli: *"Göz kamaştırıcı bir mücevher, kuyumcuya heyecan verir."* -S. Ayverdi. **göz kamaştırmak 1)** kuvvetli ışık veya parlaklık, kısa bir zaman için görüşü bulandırmak; **2)** *mec.* bir niteliğiyle hayran bırakmak: *"O sıralar Avrupa'da bir büyük piyano ustası gözleri kamaştırıyordu."* -N. Nadi. **göz kaş süzmek** dikkatle ve hissettirmeden bakışlarla kontrol altında tutmak: *"Anlamlı anlamlı birbirine işaretler yaparak, göz kaş süzerek Emine'ye uzun uzun bakıyorlar."* -R. H. Karay. **göz kesilmek** bütün dikkatiyle bakmak. **göz kırpmadan 1)** acımadan, merhamet etmeden; **2)** hiç duraksamadan, hiç çekinmeden. **göz kırpmak 1)** göz kapağını kapayıp açmak: *"İlk zamanlar bizi beraber görüp de manalı manalı göz kırpmış olanların şimdi yüzüne bakamaz olmuştum."* -H. Taner. **2)** başkasına söylediklerinin doğru olmadığını işaretle anlatmak için, benimsediği kimseye bakarak gözünü kapayıp açmak. **göz kırpmamak** hiç uyumamak. **(bir şeye) göz koymak** bir kimseyi veya bir şeyi ele geçirmeyi istemek: *"Kırk yılda bir nişanlı buldum, ona da sen mi göz koydun?"* -M. Ş. Esendal. **göz kulak olmak 1)** gözetmek, korumak, bakmak: *"Haberin olsun, sana göz kulak olmaları için tembihatta bulunacağım."* -T. Buğra. *"Öbürü göğsünden ağır yaralı iki erin geriye alınmalarına göz kulak oluyordu."* -A. İlhan. **2)** görme, işitme yoluyla bilgi edinmeye çalışmak. **göz kuyruğuyla bakmak** göz ucuyla bakmak. **göz nuru dökmek** göz emeği harcamak: *"Ama benim, göz nuru dökerek diktiğim şeyleri pekâlâ giyiyorsun."* -R. N. Güntekin. **göz önünde** apaçık, belirgin, aşikâr olarak. **göz önünde tutmak** (veya **bulundurmak**) herhangi bir durumun nasıl bir sonuca yol açacağını hesaba katmak, dikkate almak. **göz önüne almak** önceden düşünmek, hesaplamak, dikkate almak: *"1908'den önceki zemin ve zamanı göz önüne almalı."* -Y. K. Beyatlı. **göz önüne getirmek** zihinde canlandırmak, tasarlamak. **göz süzmek** baygın ve anlamlı bakmak: *"Bir göz süzmeler, bir gülümsemeler, bir kırılıp dökülmeler..."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **göz ucuyla bakmak** belli etmemeye çalışarak başını çevirmeden yandan bakmak. **göz ucuyla görmek** fark etmek: *"Zayıf bir adamın gölge gibi peşimizden koştuğunu göz ucuyla gördüm."* -R. N. Güntekin. **göz ucuyla süzmek** iyice tanımak, bilmek veya dikkat çekmek amacıyla hafif kısık gözle incelemek, bakmak: *"Sokakta göz ucuyla süzdüğüm kadının bana ehemmiyet vermediğini görürsem, hoşça bir lâtife söyleyiveririm."* -R. N. Güntekin. **göz var, izan var** bir şeyin göz ve akıl yoluyla anlaşılacağını anlatır: *"... bu kadar olmaz. İnsanda göz var, izan var!"* -M. Ş. Esendal. **göz yıldırmak** gözünü korkutmak. **göz yummak** *hlk.* **1)** kusurları görmemezlikten gelmek, hoş görmek, bağışlamak: *"Vaadime sadık kalırım, fakat inzibatsızlığa göz yummak olamaz."* -R. N. Güntekin. **2)** *hlk.* umudunu kesmek,umutsuzluğa düşmek. **göz yummamak 1)** hiç uyumamak; **2)** hoş görmemek, bağışlamamak. **gözaydın etmek** güzel bir olay için kutlamak, iyi dileklerde bulunmak: *"Bir hafta evimize geldiler, gittiler. Köylerden bizleri tanıyanlar bile geldiler, gözaydın ettiler."* -M. Ş. Esendal. **gözden çıkarmak** bir mal, para, değer yargısı vb. maddî veya manevî varlığın elden çıkarılmasını kabul etmek: *"Bir ye-*

mek için iki, bir kahvaltı için de bir saati gözden çıkarmanız gerek." -H. Taner. **gözden düşmek** (veya **düşürmek**) sevgi ve ilgiyi yitirmek (veya yitirtmek): *"Muhtarın oğlu bu hasta köpeklere düşman olduğu günden beri gözümden düştü."* -S. F. Abasıyanık. **gözden geçirmek 1)** okumak: *"O günkü gazeteleri gözden geçirdi."* -F. R. Atay. *"Cemile gazetelerle dergileri gözden geçirip, bakanlıkla ilgili yazıları çepçevre kırmızı kalemle çizer, Şadiye'ye verir."* -N. Cumalı. **2)** niteliğini anlamak için bir şeyin her yanına bakmak, incelemek, muayene etmek: *"Yorgunluk bilmeyen kumandan daima siperleri dolaşıyor, en ufak teferruata kadar her şeyi gözden geçiriyor."* -F. R. Atay. *"Akşam hazırlanmış sofrayı gözden geçirmek için odasından çıktı."* -A. Kutlu. **3)** (araç, motor vb. için) çalışıp çalışmadığını inceleme, deneme, denetleme işi. **gözden gönülden çıkarmak** hiç önem vermemek, ilgisini kesmek: *"Şimdi, artık gözünden ve gönlünden çıkardığı bu adamın her şeyi onun için müsavi idi."* -R. N. Güntekin. **gözden ırak olan gönülden de ırak olur** ayrı düşenlerin arasındaki sevgi de zamanla azalır: *"Elbette tanıyamazsınız, çünkü gözden ırak olan gönülden de ırak olurmuş."* -O. C. Kaygılı. **gözden kaçırmak** dalgınlıkla görmemek: *"Hasan Efendi, en hafif bir gölgeyi gözünden kaçırmıyordu."* -H. R. Gürpınar. **gözden kaçmak** (veya **gözünden kaçmak**) görülmemek, farkına varılmamak: *"Nasılsa gözümden kaçmış... Demek sizi sıkmış ha..."* -M. Ş. Esendal. **gözden kaybetmek** görünmemek, ortadan çekilip gitmek: *"Mektepten sonra birbirimizi gözden kaybetmiştik."* -R. N. Güntekin. **gözden kaybolmak** ortadan çekilmek veya görünmez olmak: *"Vaktaki gece mehtaba çıktılar. Senihe ile Faik Bey uzun bir müddet gözden kayboldular."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **gözden nihan olmak** görünmez olmak, kaybolmak: *"Nihayet yıkık bir kulübe civarında gözden nihan oldular."* -R. N. Güntekin. **gözden sürmeyi çalmak** (veya **çekmek**) hırsızlıkta çok becerikli, çok usta olmak. **gözden uzak tutmak** önem vermemek, arka plâna itmek: *Çıkarlarını gözettiği sınıfı gözden uzak tutmak, adını andırmamak isterler.* **gözden uzaklaşmak** ayrılıp başka yere gitmek, görünmez olmak. **göze almak** gelebilecek her türlü zararı ve tehlikeyi önceden kabul etmek: *Korkusuz, sakıncasız bir mücadeleyi göze aldığını açıkladı.* **göze batmak 1)** aşırı derecede görünür olmak: *"Karacaahmet'in koyu selvileri neftî bir leke hâlinde göze batıyordu."* -H. Taner. **2)** tedirgin etmek, uygunsuz veya yakışıksız görünmek: *"Kimsenin gözüne batmadan, tanınıp bilinmeden büyük bir kentin kaldırımlarında yaşamanın doyulmaz bir tadı vardı."* -N. Cumalı. **3)** çekememezliğe yol açmak. **göze çarpmak** dikkati üzerine çekmek: *"Bu çınar zaten Millet Bahçesinin göze çarpan tek ağacıdır."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Evin nizamında Türk kadınlarının vakur zarafeti göze çarpar."* -O. S. Orhon. **göze diken olmak** herkesin kıskançlığı kendisine çevrilmek: *"Hasene'yi odadan kovdunuz da, şimdi gözünüze ben mi diken oldum?"* -H. R. Gürpınar. **göze girmek** davranış ve yetenekleriyle ilgi ve önem kazanmak: *"Bu müddet içinde göze girmek, göze girip de takımda yer almak için canını dişine takarak didinir durur."* -H. Taner. **göze görünmek** belli, açık olmak. **göze görünmemek 1)** ortaya çıkmamak, ortalıkta dolaşmamak, saklanmak; **2)** kendisi var olduğu hâlde göz onu görememek. **göze yasak olmaz** bir kimseye veya nesneye bakılmasını kimse önleyemez. **gözle görülür, elle tutulur hâle gelmek** çok açık bir biçimde görülmek, herkes tarafından bilinmek: *Haksızlık, rüşvet, gözle görülür, elle tutulur hâle gelmişti.* **gözle yemek 1)** bir şeye çok istekle ve dik dik bakmak; **2)** göz değdirmek: *Çocuğu gözle yediler.* **gözler önüne serilmek** görülmek, bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmak: *"İstanbul'a bu yükseklikten bakılınca birden gözlerimizin önüne serilir."* -A. Ş. Hisar. **gözler önüne sermek** açıklamak, sergilemek, göstermek, tanıtmak: *Adı duyulmamış, şiiri bilinmeyen gençleri tutar, gözler önüne sererdi.* **gözleri açılmak 1)** uyanmak; **2)** *bk.* gözü açılmak. **gözleri bayılmak** uyku, istek gibi herhangi bir durum gözlerinden belli olmak. **gözleri berraklaşmak** bakışları daha canlı ve parlak olmak: *"Çocukluğuna ait bazı hatıralarını söylerken, gözleri berraklaşıyordu."* -R. N. Güntekin. **gözleri buğulanmak** (veya **bulutlanmak**) gözleri yaşararak çevreyi bulanık görmek. **gözleri çakmak çakmak (olmak)** ateşli hastalık veya öfkeden gözleri kızarmış ve parlamış olmak: *"Avuçları ateş gibi, fersiz gözleri çakmak çakmak dört dönüyordu."* -H. E. Adıvar. **gözleri çekik** gözleri şakaklara doğru gerilmiş olan. **gözleri çukura gitmek** (veya **kaçmak**) aşırı yorgunluktan göz çevresi kararmak veya çökmek: *"Genç yakışıklı yüzü solmuş, gözleri çukura kaçmıştı."* -Y. Kemal. **gözleri dolmak** (veya **dolu dolu olmak**) ağlayacak kadar duygulanmak: *"Bu insanlık karşısında Fasarya'nın gözleri dolu dolu olmuş, utanmasa hüngür hüngür ağlayacakmış orada."* -H. Taner. **gözleri dönmek 1)** (aşırı ateşten veya can çekişirken) gözlerin renkli bölümü kapakların altında kalarak görünmemek; **2)** öfkesinde ne yaptığını bilmemek. **gözleri evinden** (veya **yuvalarından**) **uğramak** (veya **fırlamak**) korku, öfke ve telâşı gözlerinden belli olmak: *"Cüce rolünde halkı gülmekten katıltan sırıtış, Rakım'ın bütün buruşuklarını kaplamış, ayrık gözleri evlerinden uğramış."* -H. E. Adıvar. **gözleri fal taşı gibi açılmak** büyük bir şaşkınlık veya öfkeden dolayı gözler doğal olmayan bir biçimde açılmak: *"Görünürde vapur filân olmadığı anlaşılınca gözleri fal taşı gibi açıldı."* -H. Taner. **gözleri fıldır fıldır etmek** şeytanca ve çapkınca bakmak. **gözleri ışık içinde** (veya **ışıklı**) **1)** güçlü ışık yüzünden bakamamak; **2)** çok neşeli, mutlu, heyecanlı: *"Köylüler otomobili durdurarak gözleri ışık içinde konuşuyorlardı."* -H. E. Adıvar. **gözleri kamaşmak** hayran olmak, büyülenmek. **gözleri kan çanağına dönmek** (veya **gözleri kanlanmak**) **1)** uykusuzluk, yorgunluk, ağlama gibi sebeplerle gözleri çok kızarmak: *"Kerem'in kusacağı geliyordu. Gözleri kan çanağına dönmüştü."* -Y. Kemal. **2)** sinirden, öfkeden, hiddetten gözleri irileşmek ve kızarmak. **gözleri kapanmak 1)** ölmek; **2)** çok uykusu gelmek. **gözleri kararmak** baş dönmesi, açlık, yorgunluk gibi sebeplerle iyi göremez olmak: *"Başım dönüyor, gözlerim kararıyor, kalbim göğsümü parçalayacak gibi çarpıyordu."* -R. N. Güntekin. **gözleri parlamak** gözlerinde sevinç ve istek belirmek: *"İki kere gidip geldikten sonra gözleri parladı, evi bulmuştu."* -H. E. Adıvar. **gözleri sulanmak** gözlerine yaş gelmek. **gözleri süzülmek** göz kapakları hafifçe kapanmaya başlamak: *"İki elini bastonun gümüş topuzuna dayamış, gözleri saadetten süzülmüş, adamı dinliyordu."* -H. Taner. **gözleri takılıp kalmak** (bir şeyden) gözlerini ayıramamak: *"O anda pek çok şeyler yapmak istediği hâlde, gözleri köşeyi ağır ağır dönen tramvaya takılıp kalmıştı."* -P. Safa. **gözleri velfecri okumak** kurnazlığı gözlerinden belli olmak. **gözleri yaşarmak 1)** gözleri sulanmak; **2)** duygulanmak. **gözleri yollarda kalmak** birinin gelmesini, merak, istek veya özlemle beklemek. **gözlerinde şimşek** (veya **şimşekler**) **çakmak 1)** çok kızmak, öfkelenmek: *"Eski oyuncunun gözlerinde şimşekler çaktı yutkundu."* -H. E. Adıvar. **2)** çok üzücü bir sebeple sarsılmak. **gözlerinden okumak** (birinin) içinden geçenleri bakışlarından sezmek: *"Doktor, Sevim hanımın içinden geçenleri gözlerinden okuyarak, söze karıştığında pişman oldu."* -M. Ş. Esendal. **gözlerine inanamamak** hiç umulmayan, hiç beklenmeyen bir şeyin görülmesi karşısında şaşırmak. **gözlerine uyku girmemek** (veya **gözlerini uyku tutmamak**) hiç uyuyamamak: *"Kaygıdan, korkudan gece gözlerine uyku girmiyor."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **gözlerini** (veya **gözünü**) **oymak** birine çok kötülük etmek: *"Asırlarca birbirlerinin kanlarını emen, gözlerini oyan unsurlar, kol kola oynadılar."* -Ö. Seyfettin. **gözlerini açmak 1)** uyanmak; **2)** kendine gelmek,

ayılmak: *"Eczacının yaptığı bir adrenalin iğnesinden sonra gözlerini açtı."* -H. Taner. **gözlerini alamamak** bakışlarını ayıramamak: *"Emine, Tevfik'ten bir türlü gözlerini alamıyordu."* -H. E. Adıvar. *"Erkek olsun, kadın olsun, yüzüne bakanların, dakikalarca gözlerini alamadıklarını görmüştü."* -R. N. Güntekin. **gözlerini bayıltmak** gözlerini yarı kapamak: *"... inleyerek, gözlerini bayıltarak nasıl düştüğünü anlatıyor."* -M. Ş. Esendal. **gözlerini belertmek** gözlerini, akı çok görünecek biçimde açmak: *"... birisinin âşıklı maşuklu bir masal söylediğini işitti mi karşısında apışıp gözlerini belertiyordu."* -R. N. Güntekin. **gözlerini bitirmek** gözlerini aşırı yormak: *"Her gece fasılasız çalışmak gözlerimi bitirdi."* -Ö. Seyfettin. **gözlerini devirmek** öfke ile bakmak: *"Şerbetçide temiz bardak bulamayan müşteri, gözlerini devire devire bağırıyor."* -Ç. Altan. **(birine) gözlerini devirmek** öfke ile bakmak: *"Şerbetçide temiz bardak bulamayan müşteri gözlerini devire devire bağırıyor."* -Ç. Altan. **gözlerini dikmek** dikkatle bakmak, gözünü ayırmadan bir yere veya bir kimseye bakmak: *"O sert bir tavır alıyor, gözlerini Ali Rıza Beyin gözlerine dikerek adamcağızı büsbütün şaşırtıyordu."* -R. N. Güntekin. **gözlerini fal taşı gibi açmak** şaşkınlıkla, hayretle bakmak. **gözlerini kaçırmak** biriyle göz göze gelmemek için gözlerini başka tarafa çevirmek: *"Bazen böyle bir tesadüf olursa, gözlerini kaçırmayı doğru bulmuyorlardı."* -R. N. Güntekin. **gözlerini kan bürümek** *bk.* gözünü kan bürümek. **gözlerini kapamak** ölmek: *"Genç yaşında hayata gözlerini kaparken ardında yedi yaşında bir oğul, on iki yaşında bir kız bırakıyordu."* -N. Araz. **gözlerinin içi gülmek** çok sevindiği yüzünden, gözlerinden belli olmak: *"Zayıf bir kızı severdim / Gözlerinin içi gülerdi."* -N. Cumalı. **gözlerinin içine kadar kızarmak** utancından yüzü çok kızarmak. **gözü (veya gözleri) kararmak 1)** başı dönmek, hafif baygınlık geçirmek: *"Duvar tarafına doğru bir adım atarak evet cevabını veren Orhan'ın gözleri gene kararıyordu."* -P. Safa. **2)** *mec.* umutsuzluğun veya aşırı bir isteğin etkisi altında ne yaptığını bilmez duruma gelmek. **gözü (veya gözleri) üstünde (kalmak) 1)** kıskançlık sebebiyle herkesin ilgisini çekmek: *"O, dükkânı sana vereyim dedi, ben istemedim. Neme lâzım, bin kişinin gözü üstünde kalacak."* -M. Ş. Esendal. **2)** herkesin dikkatini çekmek: *"Görevim gereği dikkatli olmam gerekiyordu, bütün gözler üstümdeydi."* -E. Bener. **gözü açık gitmek** gerçekleşmesini çok istediği bir dileğine erişmeden ölmek. **gözü açıklık** fırsattan yararlanma, kurnazca davranma: *"Erkekler için gözü açıklık, daha doğrusu açıkgözlük geçerlidir."* -Ç. Altan. **gözü açılmak** iyiyi kötüyü veya kendisine yarayanı ayırt eder duruma gelmek: *"Mektepten, kitaplardan fazla bu gençlerin muhitinde gözleri açılmış."* -Y. K. Beyatlı. **gözü akmak** gözü yaralanıp kör olmak. **gözü alışmak 1)** önceden iyi göremediği bir şeyi sonradan görür olmak; **2)** *mec.* bir şey ilk etkisini yitirmek, yadırganmaz olmak. **gözü almamak** bir işi becerebileceğine inanmamak, yadırganmaz olmak. **gözü arkada kalmak** bırakılan bir şey veya kimse ile ilgili tedirginliği sürmek: *"Benim gibi bir adama teslim ettikten sonra gözü arkada kalmazdı."* -R. N. Güntekin. **gözü bağlı olmak 1)** bağlanmak, tutulmak; **2)** büyülenmiş bulunmak. **gözü bir şeyde** (veya **bir şeyin üzerinde) olmak** dikkati bir yerde toplanmak: *"Salondaki bütün hanımların gözleri sizin üzerinizde."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Masalarda oturan kadınların en ufak bir harekette gözleri kapıdaydı."* -N. Cumalı. **gözü bulanmak** bulanık görmeye başlamak. **gözü büyükte olmak** büyük emeller beslemek. **gözü çıkasıca** ilenç olarak söylenen söz. **gözü çıkmak** gözün kör olsun. **gözü dalmak** gözü bir noktaya dikili olarak dalgın bakmak. **gözü doymak** çok istenen bir şeyin yeterli miktarı elde edildikten sonra daha çoğunu istememek. **gözü dönesi** "geberesi" anlamında bir ilenç. **gözü dönmek** aşırı bir isteğin, öfkenin etkisiyle ne yaptığını bilmez duruma gelmek: *"... bu akşam açlıktan gözü dönmüş bir hâlde bir evin mutfağına girmişti."* -S. F. Abasıyanık. **gözü dumanlanmak** öfkeden gözü hiçbir şey görmez duruma gelmek. **gözü dünyayı görmemek** hiç kimseye, hiçbir şeye önem, değer vermemek: *"Bir kere fevrî, hemen parlar, kızınca gözü dünyayı görmez."* -A. İlhan. **(bir şeyi) gözü gibi sakınmak (saklamak** veya **esirgemek)** bir şeye aşırı ilgi göstermek, önemle bakıp korumak: *"Doğru, hakları vardı, koskoca sandalıyla da beraber gömemezdiler ama çok sevdiği, gözü gibi esirgediği ağlarıyla gömebilirlerdi."* -S. F. Abasıyanık. **(bir şeyi) gözü gibi sevmek** pek çok sevmek. **(bir şeye) gözü gitmek** bir şeyi istemeden görmek, elinde olmayarak bakmak. **gözü gönlü açılmak** neşelenmek, ferahlamak. **gözü gönlü tok** *bk.* gönlü tok. **gözü görmemek 1)** görmez olmak; **2)** belli bir şeyden başka bir şeyle ilgilenmemek; **3)** öfke sonucu en kötü şeyleri yapacak duruma gelmek. **(birini** veya **bir şeyi) gözü görmez olmak** artık ona değer vermemek. **gözü göz değil** iyi insan olmadığı yüzünden, bakışından belli oluyor. **gözü hiçbir şey görmemek** heyecana kapılıp başka hiçbir şeyle uğraşamaz duruma gelmek. **(bir kimseyi) gözü ısırmak** bir kimseyi tanıyacak gibi olmak. **gözü ilişmek** birdenbire veya istemeden görmek: *"Demin şu pencereden gözüm denize ilişince, kendimi Roma'ya giden bir vapurda sandım."* -P. Safa. **gözü kalmak 1)** elde edemediği bir şeye karşı isteği sürmek; **2)** elde edemediği bir şeyi kıskanmak: *"Ben herkesin gözü kalsın istemem yediğim lokmada."* -N. Cumalı. **gözü kapalı olmak** çevresinde olup bitenin farkına varmamak, ilgisiz kalmak: *"Ali Rıza Bey, pek gözü kapalı bir adam değildi."* -R. N. Güntekin. **gözü kaymak** (veya **kaçmak) 1)** gözünde hafifçe şaşılık bulunmak; **2)** istemeyerek bakıvermek: *"İstemeye istemeye gözleri lokantacıya kaçtı."* -Ö. Seyfettin. **(birini, bir şeyi) gözü kesmek** bir işi yapabilme konusunda kendisine veya başkalarına güvenmek: *"Şimdi Murat dağlarında eğlenirim, beni bulmak istersen, adamlarının da gözü keserse oraya yolla."* -T. Buğra. **(birini bir şeyi) gözü kesmemek 1)** bir işi yaparken kendine veya başkalarına güvenmemek; **2)** beğenip seçmemek: *"Kendi deyimiyle otuzu geçtiği hâlde isteyenler arasında kendine uygun birisini gözü kesmediği için evlenmemişti."* -N. Cumalı. **gözü kızmak** gözü hiçbir şey görmeyecek ölçüde öfkelenmek. **gözü korkmak** daha önce geçirdiği kötü bir denemeden sonra birinden veya bir şeyden zarar gelebileceği kanısına varmak: *"Yabancı bir iklimde, ebedî olarak yaşamaya mahkûm olduktan sonra bundan üstün hangi bir cezadan gözümüz korkabilir."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **(bir şeyin) gözü kör olsun** *tkz.* **1)** bazı zorunlu durumlarda zararı istemeyerek kabullenmeyi anlatır; **2)** ihtiyaç duyulan şeyin yokluğu karşısında söylenir: *Paranın gözü kör olsun.* **(bir şeyde) gözü olmak** bir şeyi ele geçirmek isteği beslemek: *"Allah bilir, milletvekilliğinde de gözü vardır."* -H. Taner. *"Kadında gözü olanlardan birinin kuracağı pusu; derelerden birinde vurulup kalacaksın."* -N. Cumalı. **(bir şeyde) gözü olmamak 1)** bir şeye sahip olmayı istememek; **2)** heves beslememek, fazla önem vermemek: *"Giyinip kuşanmakta, gezip tozmakta gözüm yok."* -R. N. Güntekin. **(bir kimsenin) gözü önünde** yanında, mevcudiyetinde: *"Çocukluğundan beri onun bir siniri de aydınlıkta başkasının gözü önünde uyumaktı."* -R. N. Güntekin. **gözü sönmek** kör olmak. **(birinden) gözü su içmemek** güvenmemek: *"Azarlayıp, adam olmazsın sen nafile... Gözüm hiç su içmiyor senden."* -O. Kemal. **(bir şeye) gözü takılmak** dikkati çeken bir şeyden bakışlarını ayıramamak: *"Gözleri başka bir sahifenin ortalarına takıldı."* -P. Safa. **gözü toprağa bakmak** ölmek üzere olmak. **(birini, bir şeyi) gözü tutmak** güvenmek, beğenmek: *"Şu botta bu kadar er var, içlerinde gözüm bir seni tuttu."* -H. Taner. **gözü tutmamak** güvenmemek, beğenmemek: *"Fakat atlamayı gözüm tutmuyor, kudretim gittikçe tükene-*

rek kımıldamadan bekliyorum." -R. H. Karay. **gözü uyku tutmamak** uyuyamamak: *Gecelerce gözüm uyku tutmadı. "O gece Aşağı Sazan'ın gözünü uyku tutmamıştır, birçok pencerede ışık vardır."* -R. N. Güntekin. **(bir işi) gözü yememek** bir işi yapacak güç ve yeteneği kendinde bulamamak. **gözü yılmak** daha önceden denediği için o durumla karşılaşmaktan korkmak, o işe girişmekten çekinmek: *"Artık bu tedaviden bıkmış usanmış, adamakıllı gözü yılmıştı."* -P. Safa. **gözü yolda** (veya **yollarda) kalmak** birinin gelmesini merak istek veya özlemle beklemek. **gözü yüksekte** (veya **yükseklerde) olmak** bulunduğu durumdan çok üstün olan bir duruma ulaşma amacını gütmek. **gözüm çıksın** (veya **kör olsun)** bir şeyin doğruluğuna inandırmak için edilen ant. **(birini) gözüm görmesin** bana hiç görünmesin, yüzünü görmek istemem. **gözüm!** (veya **gözümün nuru)** sevgi anlatan bir seslenme. **gözün aydın!** sevinçli bir olay dolayısıyla kullanılan bir kutlama sözü. **(birinin) gözünde** bir kimseye göre, nazarında, indinde: *"Onun gözünde suçluydum ben."* -Y. Z. Ortaç. *"Şairin okurlar gözünde büyük çok büyük bir yeri vardır."* -N. Ataç. **gözünde büyümek** bir şey bir kimseye olduğundan güç veya önemli görünmek: *"Güneşin altında bu sıcak kırları geçmenin ağırlığı gözümde büyüyordu."* -M. Ş. Esendal. **gözünde büyütmek** bir kimseyi olayı veya şeyi abartmak. **(bir şey birinin) gözünde olmamak** herhangi bir üzüntü veya zor durum dolayısıyla o şeye değer verecek durumda bulunmamak. **gözünde şimşek çakmak 1)** sert ve şiddetli darbe yüzünden göz önünde yıldızlar oluşmak; **2)** çok sevindiğini belli etmek: *"Zehra'yı Haşim'e almayı düşünürken, oğlanın gözlerinde nasıl şimşek çakmıştı."* -H. E. Adıvar. **gözünde tütmek** çok özlemek: *"Canım, İstanbul; ayrılalı on gün oluyor, gözümde tütmeye başladı."* -S. F. Abasıyanık. **gözünden kaçmak** göremek, dikkat edememek: *Bu şiiri, meraklıların dışında çok kişinin gözünden kaçmış olabilirdi.* **gözünden kaçmamak** dikkatle izlemek: *"Yaz tatilinde iki çocuğun sık sık bahçede bulunmaları uşakların gözünden kaçmadı."* -H. E. Adıvar. **gözünden kıskanmak** üzerine titremek, kollayıp gözetmek. **gözünden sürmeyi çalmak** *bk.* gözden sürmeyi çalmak. **gözünden uyku akmak** çok uykulu olmak: *"Şilteye diz çökmüş, uyku akan gözlerini parmaklarıyla açıyor, uyumayayım diye ninni söylüyordu."* -R. N. Güntekin. **gözüne bakmak** *bk.* gözünün içine bakmak. **gözüne batmak** çok gelmek, tedirgin etmek. **gözüne çarpmak** görünür olmak, dikkati çekmek: *"İlk gözüme çarpan köşe minderi ve üstündeki eski nakışlarla işlenmiş yastıklar."* -H. E. Adıvar. **gözüne dizine dursun** nankörlük eden kimseye söylenen bir ilenme: *"Yaptığım iyilik gözünüze dizinize dursun."* -S. F. Abasıyanık. **(birinin) gözüne girmek** sevgi ve ilgisini kazanmak: *"Tevfik Beyin gözüne girdiğini de etraflıca anlattı."* -T. Buğra. **gözüne hiçbir şey görünmemek** kendi derdi dolayısıyla hiçbir şeye değer vermemek. **(bir şey) gözüne ilişmek** bir şeyi birdenbire, istemeden görmek: *"... gene etrafıma, pencere ve kapı aralıklarına bakıyorum. Nihayet iskarpinlerim gözüme ilişiyor."* -R. N. Güntekin. **gözüne karasu inmek 1)** karasu hastalığı yüzünden gözü görmez olmak; **2)** gelmesini çok istediği kimsenin uzun süre yolunu gözlemek. **gözüne kestirmek 1)** başarabileceğini ummak; **2)** zevkine uygun bulmak, hoşlanmak: *"Dam olarak beni gözüne kestirdiği anlaşılıyordu."* -R. N. Güntekin. **3)** uygun bulmak, elverişli görmek: *"Kayaların gözüme kestirdiğim bir yerinden aşağı inmeye başladım."* -R. N. Güntekin. **gözüne sokmak** bir kimsenin görmediği veya bulamadığı bir şeyi, ona sert bir tavırla göstermek. **gözüne uyku girmemek** hiç uyuyamamak, uykusuz kalmak: *"Uykum kaçınca aklım bir şeye takılır ve o takıntıyı savuşturuncaya kadar gözüme uyku girmez."* -B. Felek. **gözünü (bir şeye) dikmek** *bk.* gözlerini dikmek. **(kendi) gözünü açmak** uyanık, dikkatli bulunmak: *"Gözünü aç da kâğıdı kaptırma."* -Sabahattin Ali.

"Yol uzundur, sefer güçtür; oralara gelince de gözünü açıp bir yer bulmaya çalışacaksın." -R. H. Karay. **(birinin) gözünü açmak** görüşünü değiştiren bilgi vermek, uyarmak. **(bir kadın bir erkekte) gözünü açmak** kadın ilk cinsel ilişkiyi o erkekle kurmuş olmak. **(bir yerde) gözünü açmak** çevreyi tanımaya başlamak. **gözünü ağartmak** *bk.* gözlerini belertmek. **gözünü alamamak** bir şeye, bir yere bakmakta iken, gözünü oradan başka bir yere çevirememek: *"Sermet Bey, gözünü köşkten alamıyordu."* -Ö. Seyfettin. **(bir şeyden) gözünü ayırmamak** bir şeye sürekli olarak bakmaktan kendini alamamak. **(birinin) gözünü bağlamak** düşünce ve duygularını yanıltmak. **(bir şey) gözünü bürümek** ondan başka hiçbir şeyi görmemek, tamamen ona bağlanmak: *"Senin gözünü sevda bürümüş, bey, dedi. Sen bir İzmir'e git de, gönlünü eğle!"* -Sabahattin Ali. **(bir şeyin) gözünü çıkarmak 1)** beceriksizce davranmak, zarara uğratmak; **2)** *tkz.* iyisi dururken en kötüsünü seçmek. **gözünü daldan budaktan** (veya **çöpten) esirgememek** (veya **sakınmamak)** tehlikeli işlere atılmaktan çekinmemek: *"Gençliğinde gerçekten deli fişek, gözünü daldan budaktan sakınmaz bir askermiş."* -H. Taner. **gözünü doyurmak** bol bol vermek. **gözünü dört açmak** aldanmamak için çok uyanık bulunmak: *"Hop diye giriyoruz, gözünüzü dört açın, tongaya basmayın."* -H. Taner. **gözünü gözüne dikmek** başkasının gözüne sürekli olarak bakmak. **gözünü hırs bürümek 1)** çok fazla istemek, aşırı istemek: *"İnsanın gözünü hırs, para hırsı bürümeye görsün!"* -S. F. Abasıyanık. **2)** çok öfkelenmek. **gözünü kan bürümek** adam öldürecek kadar öfkelenmek. **gözünü kapamak 1)** ölmek: *"Fakat o gözünü kapayınca başsız kalan konak birdenbire karışmış."* -R. N. Güntekin. **2)** görmezden gelmek: *"Dünün kurumları ile birlikte güzellik ölçüleri, değerleri de değişiyor, biz bunlara gözlerimizi kapamak istiyoruz."* -N. Ataç. **gözünü kin bürümek** intikam alma duygusundan başka bir şeye önem vermemek: *"Gözünü kin bürümüş, doğruyu eğriyi seçemiyor; kurunun yanında yaşı da yakacak."* -A. İlhan. **gözünü kırpmadan** çekinmeden, korkusuzca: *"... yapmacıksız, düşündüğünü gözünü kırpmadan söyleyen, gösterişten kaçan, yerine göre alınganlıkları olan, kırdığı kimselerle uzun zaman dargın kalmayan bir yaradılıştaydı."* -N. Cumalı. **(birinin) gözünü korkutmak** yıldırmak: *"Şimdiden gözünü korkutmazsan ilerde büsbütün başa çıkılmaz bu bacaksızlarla."* -N. Cumalı. **gözünü oymak** çok kötülük etmek: *"Pembe Teyzenin niyeti bozuk, fakat babama göz atarsa, gözünü oyacağımı dobra dobra söyledim."* -H. E. Adıvar. **gözünü sevdiğim** okşamalık olarak kullanılır. **gözünü seveyim** *tkz.* rica veya sevgi sözü. **gözünü toprak doyursun** kendinden olan veya kendisine verilen şey ne kadar çok olursa olsun, bununla yetinmeyenler için ilenme olarak söylenir. **gözünü üstünden ayırmamak** sürekli denetim altında bulundurmak: *"Buna rağmen, bir şey yakalamak ümidiyle gözünü üstünden ayırmadığını hissediyordu."* -R. N. Güntekin. **gözünü yıldırmak** *bk.* gözünü korkutmak: *"Hem de oraya kadar sürüklenmek, hanlarda birçok para harcamak, günlerce işten güçten kalmak köylülerin gözünü yıldırır."* -N. Nâzım. **gözünü yummak 1)** *bk.* gözünün kapamak; **2)** *mec.* ölmek: *"Atatürk, o zaman için çaresiz bir hastalıktan gözünü yumduğu sırada altmışına basmamıştı."* -B. Felek. **(bir şeye) gözünü yummak** görmemezlikten gelmek. **gözünün bebeği gibi sevmek** çok sevmek. **gözünün çapağını silmeden** sabahleyin uyanır uyanmaz. **gözünün içine baka baka** cesaret ve soğuk kanlılıkla. **(birinin) gözünün içine bakmak 1)** bir kimsenin üstüne titremek; **2)** buyruğunu yerine getirmeye hazır bulunmak; **3)** bir arzunun gerçekleşmesi için gözleriyle birine yalvarmak. **gözünün kuyruğuyla** (veya **ucuyla) bakmak** belli etmemeye çalışarak, başını çevirmeden yandan bakmak: *"Kadın, gözünün ucuyla erkeğe baktı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **gözünün önünde olmak**

1) sürekli denetimi altında olmak; **2)** hiç unutmamak, olduğu gibi hatırlamak: *"Hızla açılan kapıdan içeri girişi, hayır girişi değil, atılışı hâlâ gözümün önündedir."* -Y. Z. Ortaç. **gözünün önünden geçmek** hatırlamak: *"Selma Hanımın salonlarında gördüğü tipler birer birer gözünün önünden geçti."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **gözünün önünden gitmemek** bir türlü unutamamak. **gözünün önüne gelmek** bir şeyi zihinde canlandırmak tasarlamak, hatırlamak: *"Doğduğum köydeki çocukluğum, İstanbul'a gelişimiz, mektep, Avrupa. Hep gözümün önüne geldi."* -Ö. Seyfettin. **(birine) gözünün üstünde kaşın var dememek** birinin her davranışını hoş görmek. **(birinin) gözünün yaşına bakmamak** hiç acımamak, hiç merhamet etmemek. **gözüyle görmek** bir olaya tanık olmak. **gözüyle tartmak** kim ve ne olduğunu anlamak için dikkatle bakmak: *"Beni gözleriyle tartarak önümden geçti, sonra geri döndü geldi, oturmakta olduğun tahta sıranın ucuna ilişti."* -O. Kemal.

→ ***göz aka, göz alıcı, gözaltı, göz altı kremi, göz aşısı, göz aşinalığı, göz bağcı, göz bağı, göz bankası, göz banyosu, göz bebeği, göz bilimi, göz boncuğu, gözdağı, göz demiri, göz dikeği, göz dişi, göz emeği, göz erimi, göz etçiği, göz evi, göz göze, göz hakkı, göz hapsi, göz kadehi, göz kapağı, göz kararı, göz kesesi, göz kuyruğu, göz memesi, göz merceği, göz nuru, göz önü, göz pencere, göz pınarı, göz sevdası, göz taşı, göz ucu, göz yoklaması, göz yuvarı, göz yuvası, gözü aç, gözü açık, gözü bağlı, gözü dışarda, gözü kapalı, gözü kara, gözü keskin, gözü pek, gözü sulu, gözü tok***

göz akı *is. anat.* Göz yuvarının dışını saran, katılgan dokudan oluşmuş, dayanıklı beyaz çeper.

göz alıcı *s.* Güzelliği ile ilgi çeken, alımlı, göze çarpan: *"Burada vücudumu bütün göz alıcı çizgileriyle uzun uzun seyretmişti."* -O. C. Kaygılı.

gözaltı *is.* Birinin, güvenlik kuvvetlerince belli bir yerde belli bir süre alıkonulması, nezaret. **gözaltına almak** birini güvenlik kuvvetlerince belli bir süre, belli bir yerde tutmak, nezarete almak.

göz altı kremi *is.* Gözaltı morluklarını, torbalanmalarını gideren bir krem türü.

göz aşısı *is.* Dal üzerindeki gözelere yapılabilen ağaç aşısı.

göz aşinalığı *is.* Uzaktan zaman zaman görmekten ileri gitmemiş tanışıklık.

göz bağcı *is.* Göz bağı yapan kimse, illüzyonist.

göz bağcılık, -ğı *is.* **1.** Gözü aldatmak amacıyla özel olarak hazırlanmış araçlarla göz bağı yapma sanatı, illüzyonizm. **2.** El çabukluğu ile göz boyama.

göz bağı *is.* **1.** El çabukluğu ve ustalıkla gerçekte olmayan bir şeyi oluyor gibi gösterme işi. **2.** *mec.* Aklı ve duyguları yanıltan sebep: *Onun sözleri bana bir göz bağı olmuştu.*

göz bankası *is.* Gerektikçe başkalarına aktarılmak için ölümlerinden hemen sonra gönüllülerin gözündeki saydam tabakanın alınıp saklandığı göz kliniği.

göz banyosu *is.* **1.** Göz hastalıklarının iyileştirilmesi için yapılan banyo. **2.** *tkz.* Hoşlanarak kadınlara bakma.

göz bebeği *is. anat.* **1.** Işığın azlığına veya çokluğuna göre büyüyüp küçülen, gözde irisin ortasındaki yuvarlak delik: *"Göz bebeklerinde o ara beliriveren pırıltıyı, acaba neye yormalı?"* -A. İlhan. **2.** *s. mec.* Çok sevilen, önem verilen (kimse vb.): *"Bir insanla değil, bir milletin göz bebeği ile evleniyorsun."* -H. Taner.

göz bilimi *is. tıp* Gözün yapısının, çalışmasının ve hastalıklarının incelendiği hekimlik dalı, oftalmoloji.

göz boncuğu *is.* Nazar değmesin diye takılan göz biçimindeki boncuk nazar boncuğu.

gözcü *is.* **1.** Gözlemek veya gözetlemek işini yapan kimse. **2.** *hlk.* Göz hekimi. **3.** Sınavda, sınavın kurallara uygun bir biçimde yapılmasını sağlayan kimse.

gözcülük, -ğü *is.* **1.** Gözcünün işi. **2.** *hlk.* Göz hekimliği. **gözcülük etmek** kollamak, sağı solu kolaçan etmek: *"Geceleri o uyudu ben nöbet tuttum, gündüzleri ben uyudum o gözcülük etti."* -K. Bilbaşar.

gözdağı *is.* Sonradan verilecek bir ceza ile korkutma, yıldırma, tehdit: *"Ona korku ve gözdağı aracı ile birtakım emirler verilir, yasaklar konur."* -H. Taner. **(birine) gözdağı vermek** sonradan verilecek bir ceza ile korkutmak, yıldırmak, tehdit etmek, caydırmaya çalışmak: *"Bendenize bırakın. ona göre nicelerini adam ettim. yalnız müsaadenizle bir gözdağı vereceğim."* -R. N. Güntekin. *"Sarhoş ağabeyi, parası pulu ile gözdağı vermeye kalktı onlara."* -N. Cumalı.

gözde *s.* **1.** Benzerleri arasında nitelikleri sebebiyle üstün tutulan, beğenilen, önem verilen (kimse veya şey): *"Türkü tabiî o zamanlar en gözde bir meslek olan ve kızının kabul ettiği 'Kâtibim' türküsü ile biterdi."* -H. E. Adıvar. **2.** *is.* Önemli bir kimsenin beğendiği kadın.

göz demiri *is. den.* Gemilerin baş tarafında bulunan, her zaman kullanılan büyük çapa.

göz dikeği *is. esk.* Pek çok istenerek üzerine düşülen şey.

göz dişi *is.* Üst çenedeki köpek dişlerinden her biri.

göze *is. biy.* **1.** Hücre. **2.** *hlk.* Su kaynağı.

→ ***göze bilimi, göze yutarlığı, göze zarı, gözeler arası***

göze bilimi *is. biy.* Sitoloji, hücre bilimi.

göze göz *s.* Aynı biçimde acısını çıkarma, misilleme.

gözeler arası *is. biy.* Dokularda gözelerin arasında yer alan, hücreler arası: *Gözeler arası boşluk. Gözeler arası madde.*

gözeme *is.* Gözemek işi.

göz emeği *is.* Gözü çok yoran ince iş.

gözemek *(-i) hlk.* **1.** Kumaştaki deliği örerek kapatmak. **2.** Dikilen bitkilerin seyrek yerlerini sıklaştırmak.

gözene *is. hlk.* Kovandan bal alırken arılardan korunmak için başa giyilen, ön tarafı telden başlık.

gözenek, -ği *is.* **1.** Delikli bir nesnenin deliklerinden her biri. **2.** *biy.* Bitkilerde solunum ve fotosentez için gerekli okjisen ve karbondioksit alış verişine, suyun buhar olarak dışarı atılmasına yarayan, yaprakların alt yüzeyinde çok sayıda bulunan, hücreler arasındaki mikroskobik deliklerden her biri, mesame. **3.** *anat.* Canlı dokularda dış deri üzerindeki küçük, basit açıklık, mesame. **4.** *astr.* Güneş yüzeyinde görülen küçük yuvarlak, kara lekelerden her biri. **5.** *fiz.* Bir malzemenin içinde irili ufaklı boşlukların bulunması hâli süngerimsi görünüş. **6.** *hlk.* Pencere. **7.** *hlk.* Bir işlemede, örgüde, ipliklerin kesilmesi, ayrı tutulması yoluyla oluşturulan boşluk, ajur.

gözenekli *s.* Gözenekleri olan.

gözeneklilik, -ği *is.* Gözenekli bir cismin niteliği.

gözeneksiz *s.* Gözenekleri olmayan.

gözeneksizlik, -ği *is.* Gözeneksiz olma durumu.

gözer *is. hlk.* Buğday, toprak gibi şeylerin elendiği iri gözlü kalbur.

göz erimi *is. astr.* Ufuk.

göz etçiği *is. anat.* Gözün iç açısındaki kırmızı çıkıntı.

gözetici *s.* **1.** Gözetme yapan, koruyucu, bakıcı, kollayıcı. **2.** *sp.* Yarışçıları aralarındaki açıklığa göre derecelendiren yarışlık şartlarında, ellişer metre aralıkla dönemeçlere dizilen en az dört gözlemciden her biri.

gözetilme *is.* Gözetilmek işi.

gözetilmek *(nsz)* Gözetmek işi yapılmak veya gözetmek işine konu olmak.

gözetim *is.* **1.** Gözetme işi, nezaret: *"Buyruğu ve gözetimi altında arama tarama yapılıyormuş."* -A. İlhan. **2.** Himaye: *"Din ve ahlâk eğitimi Devlet gözetim ve denetimi altında yapılır."* -Anayasa. **3.** Gözaltı. **gözetime almak** *bk.* gözaltına almak.

gözetiş *is.* Gözetmek işi veya biçimi.

gözetleme *is.* Gözetlemek işi: *Gözetleme kulesi. "Çömeldiği yerden gizli gizli cevizlerin altını gözetlemeye başladı."* -O. C. Kaygılı.

→ ***gözetleme deliği***

gözetleme deliği *is.* Kapının dışında-

kileri görmeye yarayan ve kapı ortasında açılmış mercekli delik.

gözetlemek *(-i)* **1.** Birine veya bir şeye gizlice bakmak: *"... yarı kanadı açık pencereden odanın içini gözetlediler."* -P. Safa. **2.** Birinin yaptıklarını belli etmeden izlemek: *"Bitişik yalının taze gelini sabah işlerini görürken yan pencereden gözetlemek esaslı keyiflerimden biriydi."* -R. H. Karay.

gözetleniş *is.* Gözetlenmek işi veya biçimi.

gözetlenme *is.* Gözetlenmek işi.

gözetlenmek *(nsz)* Gözetlemek işi yapılmak: *"Gözetlendiğine memnun, bir maskaralık yapıyordu."* -S. F. Abasıyanık.

gözetletme *is.* Gözetletmek işi veya durumu.

gözetletmek *(-e)* Gözetlemek işini birine yaptırmak.

gözetleyici *is.* Gözetlemek işini yapan (kimse).

gözetleyiş *is.* Gözetlemek işi veya biçimi.

gözetme *is.* Gözetmek işi.

gözetmek *(-i)* **1.** Korumak, bakmak, özen göstermek, himaye etmek: *Büyük kardeşler küçükleri gözetir.* **2.** Önem vermek, göz önünde bulundurmak, ayrı tutmak: *"Yeryüzünde bir başına değilsiniz, başkalarının zevkini, hatırını da gözetmeniz gerekir."* -N. Ataç. **3.** Kollamak, kayırmak, beklemek: *Fırsat gözetmek. Uygun bir zaman gözetmek.* **4.** Bir sonuca giderken bütün ayrıntı ve etkenleri dikkate almak.

gözetmen *is.* **1.** Okullarda öğrenciler arasında düzeni sağlamakla görevli kimse, mubassır. **2.** *sin.* Film çalışmalarında yapımcı adına filmin sanat, teknik ve para yönünü düzenleyen kimse.

gözetmenlik, -ği *is.* Gözetmenin yaptığı iş.

gözettirme *is.* Gözettirmek işi.

gözettirmek *(-i)* Gözetmek işini yaptırmak, gözetmesini sağlamak.

göz evi *is. bk.* göz yuvası.

göze yutarlığı *is. biy.* Vücuda giren mikropların yutar hücreler tarafından yutulup yok edilmesi, hücre yutarlığı, fagositoz.

göze zarı *is.* Hücre zarı.

göz göze *zf.* Bakışları karşılaşarak. **göz göze gelmek** her iki tarafın bakışları karşılaşmak: *"Salonun zayıf ışığında Afife ile göz göze geldik."* -R. N. Güntekin. *"Başını çevirince Selma Hanımla yüz yüze, göz göze geldi."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

gözgü *is. hlk.* Ayna.

göz hakkı *is.* Görülüp de imrenilebilecek yiyeceklerden, görenlere çıkarılan pay.

göz hapsi *is. huk.* Bir kimseye bulunduğu yerden ayrılmaması biçiminde verilen ceza.

göz kadehi *is.* Göz banyosu için kullanılan kadeh biçimindeki kap.

göz kapağı *is. anat.* Göz yuvarlarının önünde bulunan, birbirine yaklaşarak gözü örten, kenarlarında kirpikler bulunan koruyucu organ.

göz kararı *is.* Ölçü veya tartı ile değil, gözle oranlanarak belirlenen miktar.

göz kesesi *is. anat.* Gözlerin hemen altında derinin ve kasların bozulması sonucu oluşan şişkinlik: *"Gözlerinin altında keseler, torba torba sarkıyor göz keseleri."* -Z. Selimoğlu.

göz kuyruğu *is.* Gözün şakak tarafındaki ucu.

gözleği *is. hlk.* **1.** Gözetleme yeri. **2.** *hlk.* Dağların yüksek yerlerinde nişan almak için ağaç veya taştan yapılan belli yer.

gözlem *is.* **1.** Bir nesnenin, olayın veya bir gerçeğin, niteliklerini bilmek amacıyla, dikkatli ve plânlı olarak ele alınıp incelenmesi, müşahede: *"Onun romanları düş gücüne değil, gözlem gücüne dayanır."* -S. Birsel. **2.** İnceleme sonucu elde edilen değer, müşahede. **3.** *fel.* Çeşitli araç ve gereçlerin yardımıyla olayların sebeplerini bilmek için uygulanan bilimsel yöntem. **4.** *ed.* Bir yazı veya eseri yazmaya başlamadan önce konusuyla ilgili gerekli bilgi, deney, inceleme ve araştırma yapma işi. **5.** *astr.* Bir gök cismini veya olayını çıplak gözle veya bir araç yardımıyla izleyerek, görülen değerleri tespit etme işlemi, rasat: *Gök bilimci gözlemle, kimya bilgini ise deneyle gerçeğe varmaya çalışır.*

→ ***gözlem evi***

gözlemci *is.* **1.** Dikkatle, eleştirici bir gözle gözlem yapan kimse, müşahit. **2.** Bir konferans, kongre vb. ne katılan, genellikle söz alma ve önerge verme hakkı olmayan, toplantıları kendi veya başkası adına izleyen kimse, müşahit.

gözlemcilik, -ği *is.* Gözlemcinin yaptığı iş.

gözleme (I) *is.* **1.** Gözlemek işi, tarassut. **2.** Gök bilimi veya meteorolojide özel araçlarla inceleme.

gözleme (II) *is.* Sacda veya yağda kızartılan, tatlı veya tuzlu bir hamur işi.

gözleme (III) *is.* Meralarda yağışın toprakla tutulması ve yem üretiminin artırılması amacıyla, 40-50 cm aralıklarla 15-20 cm çapında ve 7-8 cm derinliğinde çukurlar açılması.

gözlemeci *is.* Gözleme yapan veya satan kimse.

gözlemecilik, -ği *is.* Gözlemecinin işi veya mesleği.

gözlemek *(-i)* **1.** Bir şeyin olmasını veya bir kimsenin gelmesini beklemek, intizar etmek. **2.** Dikkatle bakmak, tarassut etmek: *Hava değişikliklerini gözlemek havacılık için önemli bir iştir.* **3.** İncelemek, araştırmak. **4.** Gizlice bakmak, gözetlemek.

gözlem evi *is. astr.* Gök gözlemleri yapan, gök cisimlerini ve olaylarını inceleyen yer, rasathane, observatuvar.

gözlemleme *is.* Gözlemlemek işi.

gözlemlemek *(-i)* **1.** Gözlemek. **2.** Dış dünyadaki bir şeyi iyi bilmek için dikkati onun üzerinde tutmak, müşahede etmek.

gözlenme *is.* Gözlenmek işi.

gözlenmek *(nsz)* Gözlemek işi yapılmak veya gözlemek işine konu olmak.

gözletme *is.* Gözletmek işi.

gözletmek *(-i)* Gözlemek işini yaptırmak.

gözleyici *is.* Gözlemci, müşahit, rasıt.

gözleyiş *is.* Gözlemek işi veya biçimi.

gözlü *s.* **1.** Herhangi bir biçimde veya renkte gözü olan: *İri gözlü. Yeşil gözlü.* **2.** Bölmesi veya gözleri olan: *Bu masa üç gözlüdür.* **3.** Deliği olan: *Sık gözlü kalbur.*

gözlük, -ğü *is.* **1.** Görme bozukluğu olan gözlerin daha iyi görmesine veya gözleri korumaya yarayan, bir çerçeveye yerleştirilmiş çift camdan oluşan araç: *"Doktor, elinden gazetesini bıraktı, gözlüğünü düzeltti."* -M. Ş. Esendal. **2.** Atların çevreden ürkmemeleri için gözlerinin iki yanına takılan siper. **3.** Gözene. **gözlük takmak** *tkz.* **1)** gözlük kullanmak; **2)** iyi görmek, dikkat etmek: *Hakem, gözlük tak!*

gözlükçü *is.* **1.** Gözlük satan veya onaran kimse. **2.** Gözlük satma ve onarma işlerinin yapıldığı dükkân.

gözlükçülük, -ğü *is.* **1.** Gözlük satma işi. **2.** Gözlüğe cam takma, gözlük çerçevesi onarma işi.

gözlüklü *s.* Gözlük takmış olan, gözlük kullanan: *"Posta müvezzilerinden gözlüklü olanı, ta uzaktaki masadan lâfa karıştı."* -H. Taner.

→ ***gözlüklü yılan***

gözlüklü yılan *is.* Kobra.

gözlüksüz *s.* Gözlüğü olmayan, gözlük takmamış olan.

göz memesi *is. anat.* Göz etçiği.

göz merceği *is. anat.* Gözün ön tarafında bulunan ve dışardaki cisimlerin görüntüsünün ağ tabaka üzerine düşmesini sağlayan mercek biçiminde saydam organ.

göz nuru *is.* **1.** Görme yeteneği. **2.** Değerli bir iş ortaya çıkarmak için gözleri çok yoran. **göz nuru dökmek** fazla emek sarfetmek: *"Kızcağız göz nuru dökmüş, çok ince şeyler işlemiş."* -H. Taner.

göz önü *is.* Görülebilen, yakın yer.

göz pencere *is.* Çatı katlarında veya kapı üstlerinde yuvarlak veya oval biçimli, genellikle süslü küçük pencere.

göz pınarı *is.* Gözün burun tarafındaki ucu.

göz sevdası *is.* Yalnız bakmakla yetinilen aşk.

gözsüz *s.* **1.** Gözü olmayan: *Gözsüz masa.* **2.** Görmez, âmâ, kör.

göz taşı *is. kim.* Bazı göz, deri, bitki hastalıklarında ve bağcılıkta kullanılan,

koyu mavi renkte zehirli bir tuz, bakır sülfat ($Cu SO_4$).

göz ucu *is.* Yan göz. **göz ucuyla bakmak** yan gözle bakmak, farkettirmeden gözlemek.

gözü aç *is.* Doymak bilmeyen, aç gözlü.

gözü açık *s.* Uyanık, becerikli.

gözü bağlı *s.* **1.** Aymaz, gafil. **2.** Sorup soruşturmaksızın, bakıp anlamadan: *"... tereddüde düşmeksizin hemen bu çağrıya koşacaktı ve belki de bu yaratığın ileri süreceği daha başka şartları da gözü bağlı kabul edecekti."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

gözü dışarda *s.* ve *zf.* Evine, eşine bağlı olmayıp başkalarıyla da ilişki kuran.

gözü kapalı *s.* ve *zf.* **1.** Düşünmeden, duraksamadan. **2.** Çevresinde olanlardan haberi olmayan: *"Hem, bizim çocuklarımız gözü kapalı, masum çocuklar..."* -R. N. Güntekin.

gözü kara *s.* Korkusuz: *"...halkın emrinde, halkın yararına çalışacak ama, kafa asker kafası olacak, disiplinli, gözü kara, sonuç alıcı."* -A. İlhan.

gözü keskin *s.* Çok iyi gören.

gözükme *is.* Gözükmek işi: *"Biraz daha tırmanınca ileride, çam ormanı gözükmeye başladı."* -S. F. Abasıyanık.

gözükmek *(nsz)* Görünmek: *"Bazen hareketleriyle pek makul, bazen âdetleriyle garip ve gülünç gözükürmüş."* -A. Ş. Hisar.

gözü pek *s.* Korkusuz, yürekli, cesur. **gözü pek olmak** korkmamak, yılgınlık göstermemek, çok cesur olmak: *"Küçük yaştan beri başkalarından... ya daha delişmen, ya daha gözü pek, ille ya daha birşey olduğuna kendini inandırmıştı."* -H. Taner.

gözü sulu *s. tkz.* Çok önemsiz olaylarda bile gözyaşlarını tutamayan.

gözü tok *s.* Paraya, mala düşkünlük göstermeyen, aç gözlülük etmeyen: *"Gözü tok, kendi hâlinde bir kızmış."* -H. Taner.

gözyaşı *is.* Gözyaşı bezlerinin salgıladığı, bazı etkilerle akan duru sıvı damlacıklarından her biri: *"Her kadının gözyaşını dindireceğine kaniydi."* -P. Safa. *"Ağladığını, gözyaşı, kâğıda damlayınca anladı."* -A. İlhan.

→ ***gözyaşı bezeleri, gözyaşı bezleri, gözyaşı etçiği, gözyaşı memesi***

gözyaşı bezeleri *ç. is.* Gözyaşı bezleri.

gözyaşı bezleri *ç. is. anat.* Gözyaşı ve göz kapağı bezlerine verilen ad.

gözyaşı etçiği *is.*

gözyaşı memesi *is. anat.* Gözün iç açısındaki kırmızı çıkıntı.

göz yoklaması *is.* Başkalarının dikkati onun üzerinde olmak, kendisini izleyenlerin değerlendirmesi dikkatlice görme, göz hapsinde tutma: *"Başka çare kalmadığını anladı ve kendisini üç Ankaralı kadının bu sıkı göz yoklamasına bıraktı."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

göz yuvarı *is. anat.* Kafatasında bir çukur içine yerleşmiş bulunan, gözün yuvarlak olan parçası.

göz yuvası *is. anat.* Göz yuvarlarının içinde bulundukları kemik oyuklardan her biri, göz evi: *"Bu profilin en göze çarpan hususiyetleri, alında, göz yuvasında ve çenede toplanmıştı."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

graben *is. Alm. graben coğr. bk.* çöküntü hendeği.

grado *is. (gra'do) İt. kim.* **1.** Bir sıvının içindeki alkol derecesi. **2.** *mec.* Derece. **gradosu düşmek** *argo* itibarı azalmak; derecesi düşmek: *"Kızda insanlığın ve her türlü kabiliyetlerinin gradosu seneden seneye düşerken, böyle sevginin aslındaki temizlikle devam etmesine imkân yoktu."* -R. N. Güntekin.

grafik *is. Fr. graphique* **1.** Bir olayın, niceliğin çeşitli durumlarını göstermeye veya birkaç şey arasında karşılaştırma yapmaya yarayan çizgilerden oluşmuş şekil, çizge. **2.** Biçim, desen veya çizgilerle gösterme: *Grafik sanatlar.*

grafit *is. Fr. graphite jeol.* Kurşun kalemi ve bazı araç parçalarının yapımında kullanılan, yumuşak, kolay toz durumuna gelebilen, gri siyah renkli, yapay olarak billûrlaşabilen bir çeşit doğal karbon.

grafolog *is. Fr. graphologue* Yazı uzmanı.

grafoloji *is. Fr. graphologie* Yazı bilgisi.

grafometre *is. (grafome'tre) Fr. graphomètre esk.* Plânların yapımında, arazi üzerindeki açıları ölçmekte kullanılan araç.

gram *is. Fr. gramme* C. G. S (santimetre, gram, saniye) sisteminde kilogramın binde biri değerindeki kütle birimi. Kısaltması gr.

→ ***gramağırlık, gramkuvvet, gramsantimetre***

gramağırlık, -ğı *is. fiz. bk.* gramkuvvet.

gramaj *is. (Fransızcada kullanılmaz; gramme + -age* ekmek ve kâğıt için) Ağırlık ölçüsü, gram.

gramatikal *s. Fr. grammatical* Gramere, gramer kurallarına uygun.

gramer *is. Fr. grammaire < Yun.* **1.** Dil bilgisi. **2.** Dil bilgisi kitabı: *"Yıllar yılı gramere bakmadan üç kelime yazmadığını kendi itiraf eder."* -H. Taner.

gramerci *is.* ve *s.* Dil bilgisi uzmanı olan (kimse).

gramkuvvet *is. Fr. gramme + Ar. kuvvet fiz.* Bir gram kütleye 45° enlemindeki deniz yüzeyinde Yer'in uyguladığı kuvvet, gramağırlık.

gramofon *is. gramophone Fr. (marka adından)* Sesyazar, fonograf: *"Bu gramofonda, haftada bir, izahlı müzik dinliyorduk."* -H. Taner.

gramsantimetre *is. Fr. gramme + centimètre fiz.* Bir gram ağırlığında bir cismin bir santimetre yer değiştirmesini sağlayan enerji birimi, kilogram metrenin yüz binde biri.

granat *is. Lât. granatum jeol.* Grena.

grandi *is. (gra'ndi) İt. grande den.* Geminin baştan ikinci direği.

grandük *is. (gra'ndük) Fr. grand-duc* **1.** Büyük bir düklüğün egemenine verilen ad. **2.** Çarlık Rusyasında prenslere verilen unvan.

granit *is. Fr. granite < İt. granito jeol.* Kuvars, feldspat, ortoklâz ve mika minerallerinden birleşmiş türlü renkte, billûrsu, çok sert bir tür kayaç. **granit gibi** *mec.* güçlü, dayanıklı, sert.

granitleşme *is. jeol.* İç kuvvetlerin etkisiyle yer yuvarlağı içindeki kayanın granite dönüşmesi.

granül *is. Fr. granule* **1.** Bir maddenin en küçük tanesi. **2.** Stoplâzmada bulunan küçük tanecikler.

granülin *is. Fr. granuline jeol.* Opalin türü.

granülit *is. Fr. granulite jeol.* Kuvars, feldspat, granit, Moskof camı gibi maddelerden birleşmiş billûr kayağan taş kütlesi.

gravür *is. Fr. gravure* **1.** Ağaç, metal veya taş bir yüzeye ayrı katlar hâlinde değişik renkli boyalar sürüldükten sonra üstteki katları yer yer kazıyarak alttaki renklerden yararlanma tekniği, kazıma resim. **2.** Bu teknikle yapılmış resim.

gravürcü *is.* Gravür yapan sanatçı.

gravürcülük, -ğü *is.* Gravürcünün işi veya mesleği: *"Beni benden iyi tanıyan tek insandır, dediği ablası Aliye'yi gravürcülüğe teşvik etti."* -H. Taner.

gravyer *is. Fr. gruyère (gruyère yer adından)* İsviçre'de yapılan bir çeşit sarı, yağlı peynir.

Grejuva *öz. is.* Rum ateşi.

Grek *öz. is. Fr. grec, grecque* **1.** Eski Yunanlı. **2.** Eski Yunanlılarla ilgili, eski Yunanlılara özgü olan şey: *Grek kültürü.*

Grekçe *öz. is. (gre'kçe)* Eski Yunan dili.

grekoromen *is. (gre'koromen) Fr. gréco-romain sp.* Belden aşağısını tutmamak ve ayaklarla oyun yapmamak gibi kuralları olan güreş türü.

gren *is.* Kâğıdın yüzeyinin pürüzlülük derece ve tipinin bir izlenimi.

grena *is. Fr. grenat jeol.* **1.** Nar çiçeği renginde bir süs taşı. **2.** *jeol.* Alüminyum silikat ile kalsiyum, magnezyum, demir veya manganez gibi madenlerden birinin birleşmesinden oluşmuş çeşitli renkteki mineral.

gres *is. Fr. graisse < Lât.* Rafine edilmiş bir yağlama yağı ile bir sabunun, istenen kıvama göre değişen oranlarda iyice karıştırılmasından elde edilen yarı koyu yağlama yağı, makine yağı.

→ ***gres pompası, gres yağı***

gres pompası *is.* Makine aksamını gresle yağlamak için kullanılan pompa.

gres yağı *is. bk.* gres.

grev *is. Fr. grève* İş bırakımı: *"Başka bir gidişinde Cenova'da dok işçileri grevdeydi."* -N. Cumalı. **grev yapmak** işi bırakmak.

→ ***grev gözcüsü, grev kırıcı, grev kırıcılığı, grev sözcüsü***

grevci *is.* İş bırakımı yapan kimse, iş bırakımcı.

grev gözcüsü *is.* Grevin seyrini kollayan kimse.

grev kırıcı *is.* Grevi kırma girişiminde bulunan kimse.

grev kırıcılığı *is.* Grevin etkisini azaltmak veya tamamıyla yok etmek amacıyla greve uğrayan iş verenin veya ona yardımcı olan bir başkasının yasal olarak yasaklanmış hareketlerde bulunması.

grev sözcüsü *is.* Grev boyunca grevle ilgili beyanlarda bulunmakla görevli kimse.

greyder *is. İng. grader* Altında bulunan ve değişik açılarda çalışabilen bıçağı ile toprağı kesen veya yayan yol makinesi.

greyderci *is.* Greyder kullanan, yapan veya satan kimse.

greyfurt *is. İng. grape-fruit* **1.** Turunçgillerden sıcak bölgelerde yetişen bir meyve ağacı *(Citrus decumana).* **2.** Bu ağacın kanarya sarısı renginde, tadı acımsı meyvesi, altıntop.

gri *is.* ve *s. Fr. gris* Kül rengi, boz.

gril *is. Fr. grille* Izgara.

grip, -bi *is. Fr. grippe* Yorgunluk, kırıklık, kas ağrıları ve ateşle beliren, bulaşıcı, salgın hastalık, paçavra hastalığı, enflüanza.

gripli *is.* ve *s.* Grip hastalığına yakalanmış kimse: *"Belki onu alelâde bir gripli sanıyordu, aceleye lüzum görmüyordu."* -P. Safa.

grizu *is. Fr. grisou* Normal sıcaklık ve basınçta kömür ocaklarında açığa çıkan ve büyük bölümü saf metandan oluşan, kolayca tutuşabilen gaz: *Grizu patlamasını önlemek için lâmbaların alevi ince tel örgü içine alınır.*

→ ***grizumetre, grizuölçer***

grizumetre *is. Fr. grisoumètre bk.* grizuölçer.

grizuölçer *is.* Maden ocaklarında havanın grizu oranını ölçmeye yarayan cihaz, grizumetre.

grosa *is. İt. grossa* On iki düzine.

groston *is. İt. den.* Bir geminin kullanılan bölümünün ton birimi cinsinden karşılığı.

grostonluk, -ğu *is.* ve *s.* Herhangi bir groston ölçüsünde olan.

grotesk *is. Fr. grotesque* **1.** Eski Çağ Roma yapılarında bulunan tuhaf, gülünç figürlerden oluşmuş süsleme üslûbu. **2.** *tiy.* Kaba gülünçlüklerden, tuhaf ve olmayacak şakalaşmalardan yararlanan, karşıt görüntüleri, bağdaşmaz durumları şaşırtıcı biçimde birleştiren güldürü biçimi.

grup, -bu *is. Fr. groupe* **1.** Aynı yerde bulunan kimse ve nesneler bütünü, küme, öbek: *"Bir kadın grubu gözleri komutanın penceresine dikili duruyor."* -H. E. Adıvar. **2.** *mec.* Görüşleri, çıkarları bir olan kimseler bütünü. **3.** Ortak özellikleri olan varlıklar, nesneler bütünü: *Lehçeler grubu.* **4.** *ask.* Çeşitli sınıf veya birliklere bağlı elemanların, belirli bir taktik görevi gerçekleştirmek üzere, tek komutanın emri altında birleştirilmesinden oluşan kıta topluluğu: *Savaş grubu. Yürüyüş grubu. Savunma grubu.*

→ ***grup grup***

grup grup *s.* ve *zf.* Birden fazla kişi veya nesnenin oluşturduğu küme, öbek öbek, posta posta: *"Birkaç soba etrafında grup grup çay içiyorlar, tavla ve kâğıt oynuyorlardı."* -R. N. Güntekin.

gruplandırma *is.* Gruplandırmak işi.

gruplandırmak *(-i)* **1.** Gruplara ayırmak. **2.** Dağınık olan şeyleri toplayarak grup oluşturmak.

gruplanma *is.* Gruplanmak işi veya durumu.

gruplanmak *(nsz)* Grup grup olarak bulunmak.

gruplaşma *is.* Gruplaşmak işi.

gruplaşmak *(nsz)* Grup oluşturmak, gruplara ayrılmak.

grup mobilya *is.* Benzer yapı ve görünüşteki elemanların kendi aralarında üst üste veya yan yana konulmasıyla elde edilen bir sistem mobilya.

-gu *bk.* -gi / -gi, -gu / -gü.

guano *is. İsp. < Peru dilinden* Özellikle deniz kuşlarının pisliklerinin bir yerde uzun süreden beri birikip yığılmasıyla oluşan, azot ve fosfat bakımından zengin, gübre olarak kullanılan madde.

guarani *is. Fr. guarani* Paraguay para birimi.

guaş *is. Fr. gouache < İt. guazzo* **1.** Bir çeşit zamklı, mat sulu boya. **2.** Bu boya ile yapılan resim.

Guatemalâlı *is.* ve *s.* Guatemalâ halkından olan kimse.

guatr *is. Fr. goitre tıp* Boyundaki kalkan bezinin aşırı büyümesiyle beliren hastalık, guşa, cedre.

gudde *is. Ar. ġudda anat.* Bez, beze.

gudubet *s. (gudu:bet) Ar. ġudūbet* Yüzüne bakılmayacak kadar sevimsiz ve çirkin.

gudubetlik, -ği *is.* Gudubet olma durumu.

gufran *is. (gufra:n) Ar. ġufrān esk.* Yarlıgama.

gugu çiçeği *is. bot. bk.* hüsnüyusuf.

guguk, -ğu *is.* **1.** Gugukgillerden, genellikle Avrupa'da yaşayan, dişileri başka kuşların yuvasına yumurtlayarak yavrularının bakım işini onlara gördüren, sırtı gri, karnı kahverengi beyaz çizgili, 35 cm boyunda, böcekçil bir kuş *(Cuculus canorus).* **2.** *ünl.* Birisiyle eğlenmek ve onu kızdırmak için çocukların bu biçimde çıkardıkları ses. **guguk gibi kalmak** (veya **oturmak**) tek başına kalmak veya oturmak. **guguk yapmak** birine guguk diye haykırmak.

gugukgiller *ç. is. zool.* Omurgalı hayvanların, kuşlar sınıfının bir familyası.

guguklu *is.* ve *s.* Guguklu saatin kısa söylenişi: *"Bu saatlerin bazıları guguklu olur."* -A. Ş. Hisar.

→ ***guguklu saat***

guguklu saat, -ti *is.* Saat başlarını ve buçukları bir guguk kuşunun açılan küçük kapıdan veya pencereden çıkması ve ötmesiyle bildiren saat.

gulaş *is. Mac. gulyás* Etli, salçalı bir Macar yemeği.

gulden *is.* Florin.

gulet *is. Fr. goelette den.* İki direkli yelkenli bir savaş gemisi türü.

gulgule *is. Far. gulgule* Gürültü, şamata: *"Kürekçilerin zincir gürültüleri saz ve hanendenin çıkardığı seslerle birbirine karışır, ortalığı büyük bir gulgule kaplar."* -S. Birsel.

gulu gulu *is.* Hindinin çıkardığı ses.

gulyabani *is. (gulyaba:ni:) Ar. ġūl + Far. yābānī* Karanlık ve ıssız yerlerde, insanın gördüğünü sandığı korkunç hayalet.

-gun *bk.* -gın / -gin, -gun / -gün.

gurbet *is. Ar. ġurbet* Doğup yaşanılmış olan yerden uzak yer: *"Ben gurbette değilim / Gurbet benim içimde."* -K. Kamu. **gurbet acısı** doğup yaşanılan yerden uzak olmanın verdiği üzüntü, sıkıntı: *"İçinde gurbet acısına benzer bir sızı duyuyordu."* -H. Taner. **gurbet çekmek** doğup yaşadığı yerleri özlemek. **gurbete** (veya **gurbet ellere**) **düşmek** aile ocağından uzak bir yere gitmek. **gurbete çıkmak** doğup yaşanılan yerden uzaklaşmak: *"Büyük kızları ile oğulları evlenerek, gurbete çıkararak, kasabadan ayrılmışlardı."* -N. Cumalı.

→ ***gurbet eli, gurbetzede***

gurbetçi *is.* Gurbete çıkan, geçimini gurbette kazanan kimse.

gurbetçilik, -ği *is.* Gurbetçi olma durumu: *"Ohoo, Kemah nere, İstanbul nere? Çalışmaya çıktınız öyle ya, gurbetçilik!"* -

A. İlhan.

gurbet eli *is.* Bir kimsenin doğup büyüdüğü yerden başka yer: *"Kendi kendimi gurbet eline sürmekten maksadım nedir?"* -Y. K. Karaosmanoğlu.

gurbetlik, -ği *is. hlk.* Gurbet.

gurbetzede *is.* Gurbete düşmüş.

gurk *is.* **1.** Kuluçka. **2.** Erkek hindi. **gurk etmek** tavuk kuluçkuya yatmak isterken veya yavrularını çağırırken gurk gurk diye ses çıkarmak. **gurk olmak** kuluçkaya yatmak üzere bulunmak. **gurka yatmak** tavuk civciv çıkarmak için yumurta üzerine oturmak.

gurklamak *(nsz)* **1.** Kuluçka olmak. **2.** Erkek hindi kabarmak.

gurlama *is.* Gurlamak işi.

gurlamak *(nsz)* Guruldamak.

gurme *is. Fr.* Damak zevki olan ve yiyeceklerini titizlikle seçen kimse.

guruldama *is.* Guruldamak işi.

guruldamak *(nsz)* (sindirim yollarından bir sıvı geçerken) Gur gur diye ses çıkarmak.

gurultu *is.* Guruldama sesi: *"Bunlar nargile seslerinin gurultusu arasında derin uykulara dalar."* -S. Birsel.

gurup, -bu *is. (guru:p) Ar. ġurūb* **1.** Bir gök cisminin (Ay, Güneş, yıldız) ufkun altına inmesi. **2.** Özellikle Güneş'in batması, batış: *"Git bu mevsimde gurup vakti Cihangir'den bak."* -Y. K. Beyatlı. **gurup etmek** (Güneş için) batmak: *"Gurup etti güneş dünya karardı."* -Niğdeli Hikmet.

→ ***gurup rengi***

gurup rengi *is.* **1.** Turuncuya çalan kırmızı. **2.** *s.* Bu renkte olan.

gurur *is. (guru:r) Ar. ġurūr* **1.** Kendini beğenme, büyüklenme, kibir: *"Aynı gururu, aynı gülünç itimadı aşkta da gösterirler."* -H. C. Yalçın. **2.** Övünme, kurum, çalım: *"Mümeyyizlere dönerek, romantik bir gurur ile elini uzattı."* -Y. Z. Ortaç. **3.** Onur, şeref: *Gururum kırıldı. "Tarihimin, sevgimin, gururumun bir parçası gibi koptu benden."* -O. S. Orhon. **gurur duymak** gururlanmak: *"Bu acıya kendi sebebiyet verdiğini hissetmekten gurur duyuyordu."* -H. E. Adıvar. **(birine) gurur gelmek** *hlk.* kurumlanmak. **gururuna ağır gelmek** kişiliğine zor gelmek, büyüklüğünün zedelendiğini düşünmek: *"Japonların soylu ve çetin savaşçılık gururuna, bu eğiliş ağır geldi."* -F. R. Atay. **gururuna dokunmak** kişiliği zedelenmek, onuru kırılmak. **gururunu ayak altına almak** her türlü fedakârlığı göze alıp, taviz vermek, ilkelerden vazgeçmek. **gururunu okşamak** yüzüne karşı değerlerini belirterek bir kimseyi duygulandırmak: *"Genç, güzel bir kızın kendisinden hoşlandığını görmek gururunu okşuyor."* -N. Cumalı.

gururlanma *is.* Gururlanmak işi.

gururlanmak *(nsz)* Övünmek, büyüklenmek, kurumlanmak.

gururlu *s.* **1.** Kendi kişiliğine önem veren, onurlu, mağrur. **2.** Kurumlu, çalımlı.

gururluca *s.* ve *zf. (gururlu'ca)* Gururlu bir biçimde (olan).

gusletme *is.* Gusletmek işi veya biçimi.

gusletmek *(nsz) Ar. ġusl* + *T. etmek* Gusül abdesti almak.

gusto *is. (gu'sto) İt. gusto* Beğeni, zevk: *"Klâsikler bir kültür, bir gusto, bir seviye ölçütüdür."* -H. Taner.

gusül, -slü *is. Ar. ġusl* İslâm dininin gerekli gördüğü durumlarda ve biçimde yıkanıp abdest alma, boy abdesti.

→ ***gusletmek, gusulhane***

gusülhane *is. (gusülha:ne) Ar. ġusl* + *Far. ḫāne esk.* Eski evlerde, içinde yıkanılabilir biçimde yapılmış çinko kaplı küçük bölme.

guşa *is. tıp esk.* Guatr, cedre.

gut *is. Fr. goutte tıp* Organizmadaki ürik asidin atılmayarak vücudun bazı yerlerinde, özellikle ayak baş parmağında, topuk ve eklem yerlerinde birikmesinden ileri gelen, ağrı ve şişlerle ortaya çıkan hastalık, damla hastalığı, nıkris.

guttasyon *is. biy.* Kök basıncı ile yapraktan damlalar hâlinde dışarı su atılması.

guvernör *is. Fr. gouverneur* Bir kamu kuruluşunu yöneten kimse.

-gü *bk.* -gı / -gi, -gu / -gü.

gübre *is. Yun. kopria* Verimini artırmak için toprağa dökülen her türlü hayvan dışkısı, kimyasal veya bitkisel madde, kemre: *"Dünyanın masrafını yapmış, araba araba toprak, gübre taşıtmıştır."* -T. Buğra.

→ ***gübre böceği, gübre gazı***

gübre böceği *is. zool.* Kın kanatlılardan, gübre ile beslenen bir böcek cinsi *(Onitis).*

gübre gazı *is.* Gübreden elde edilen yanıcı gaz, biyogaz.

gübreleme *is.* Toprağa gübre dökme, gübre karıştırma.

gübrelemek *(-i)* Verimini artırmak için toprağa gübre dökmek.

gübrelenme *is.* **1.** Gübre dökülme. **2.** *mec.* Gelişmesi, yetişmesi için her türlü imkânı sağlama: *"Ahlâk daima gübrelenmeye, sulanmaya muhtaç bir fidana benzer."* -H. R. Gürpınar.

gübrelenmek *(nsz)* Gübre dökülmek.

gübreli *s.* Gübrelenmiş olan: *Gübreli toprak.*

gübrelik, -ği *is.* Gübre konulan yer.

gübresiz *s.* Gübrelenmemiş olan.

gücendirici *s.* Gücendiren, gönül kıran, inciten (biçimde).

gücendirme *is.* Gücendirmek işi.

gücendirmek *(-i)* Gücenmesine yol açmak, gönlünü kırmak, incitmek: *"Bazı şairleri kırmaktan, gücendirmekten, çekindiğimden değil, haksızlık olacağına inandığımdan baş vurmuyorum bu yola."* -N. Cumalı.

gücenik *s.* Gücenmiş, kırılmış, incinmiş, küskün.

güceniklik, -ği *is.* Gücenik olma durumu: *"Kral Zog'la da herhangi bir gücenikliğim olmayacaktı."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

gücenilme *is.* Gücenilmek işi veya durumu.

gücenilmek *(-e)* Gücenmek işine konu olmak, herhangi bir kimseye gücenmek: *Böyle önemsiz şeylere gücenilir mi?*

güceniş *is.* Gücenmek işi veya biçimi.

gücenme *is.* Gücenmek işi.

gücenmek *(nsz, -e)* Birinin beklenilmeyen bir davranışı veya sözü karşısında kırgınlık duymak, üzülmek: *"Kendisine uygulanan bu tavırdan ne darılmıştı, ne gücenmişti."* -N. Araz. *Toplantıya çağrılmazsa bize gücenir.*

gücü *is. hlk.* Bez tezgâhında ipliği ayarlayan tezgâh tarağı.

→ ***gücü gücüne, gücü ipliği***

gücü gücüne *zf.* Zorla, zorlayarak, güçlükle.

gücü ipliği *is.* Dokumada kullanılan sağlam, kalın iplik.

gücük *s. hlk.* **1.** Kısa, bodur, gelişmemiş, güdük. **2.** *hlk.* Kuyruksuz, kuyruğu kesik (hayvan). **3.** *mdn.* Ağaç direklerin hazırlanması sırasında arta kalan kısa parça.

→ ***gücük ay***

gücük ay *is. hlk.* Şubat ayı.

gücümseme *is.* Gücümsemek işi veya durumu.

gücümsemek *(-i)* Bir şeyin yapılmasını güç görmek, bir işi isteksiz yapmak.

gücün *zf.* **1.** Dara dar. **2.** Güçlükle, ancak, zorla.

-güç *bk.* -gıç/, -giç, -guç/ -güç.

güç (I) *s.* **1.** Ağır ve yorucu emekle yapılan, müşkül: *Eski yazıyı öğrenmek güç bir işti.* **2.** Yapılması zor, çetin: *"Değiştirmedim ben düşüncemi. Güçtür şiir söylemek,nesir yazmaktan çok güçtür."* -N. Ataç. **3.** *zf.* Zorlukla: *"Kendini yatağa güç atmış ve sızıp kalmıştı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **güce sarmak** bir iş güç bir duruma gelmek, güçleşmek. **gücü gücüne yetmek** (veya **yetmemek**) **1)** zorlukla; **2)** eldeki imkânlarla, ancak altından kalkabilmek, üstesinden gelebilmek: *"Zaman zaman, şiirin ne olduğunu elimin erdiği, gücümün yettiği kadar anlatmaya çalıştım."* -O. V. Kanık. **(bir şey birinin) gücüne gitmek** gönlü kırılmak, onuruna dokunmak: *"Bugünkü hâlimizle tabiatın sırlarını kavrayamayacağımızı düşünmek bizi sinirlendiriyor, gücümüze gidiyor."* -N. Ataç. **gücüne koşmak** bir sorunun kolay

çözümü varken onu güçleştirmek. **güç gelmek** bir şeyin yapılmasında zorluk ve sıkıntı ile karşılaşmak. **güç mevkide kalmak** içinden çıkılması zor bir durumda bulunmak: *"Hemen kararını vermekten aciz olan Hasan ne kadar güç bir mevkide kalmıştı?"* -O. C. Kaygılı.

→ *güç belâ*

güç, -cü (II) *is.* **1.** Fizik, düşünce ve ahlâk yönünden bir etki yapabilme veya bir etkiye direnebilme yeteneği, kuvvet: *Kas gücü. Zihin gücü. Karakter gücü. Yaşama gücü.* **2.** Bir olaya yol açan her türlü hareket, kuvvet, takat. **3.** Sınırsız, mutlak nitelik: *Tanrı'nın gücü.* **4.** Büyük etkinliği ve önemi olan nitelik: *Paranın gücü.* **5.** *fiz.* Birim zamanda yapılan iş. **6.** Bir cihazın, bir mekanizmanın iş yapabilme niteliği: *Motorun gücü.* **7.** Siyasî, ekonomik, askerî vb. bakımlardan etki ve önemi büyük olan devlet: *Güçler dengesi.* **8.** Bir ulusun, bir ordunun vb.nin ekonomik, endüstriyel ve askerî potansiyeli: *İnsan gücü.* **9.** *mec.* Yeterliğini ve güvenilirliğini kanıtlamış kimse. **10.** *coğr.* Bir akarsuyun aşındırma ve taşıma yeteneği. **11.** Bir toprağın verimlilik yeteneği. **güç beğenir** her şeyden hoşlanmayan, zorlukla karar veren, müşkülpesent: *"Güç beğenir bir yaradılışta olan Celâl'in bana ilk gün kanı kaynayıverdi."* -H. Taner.

→ *güç birliği, güç kaynağı*

güç belâ *zf.* Zorlukla, güçlük çekerek: *"Annem evinden, eşyasından, güç belâ ile kurduğu yuvasından ayrılmak istemiyordu."* -Y. K. Beyatlı. *"Züleyha'nın güç belâ arayıp bulduğu tesbihi, gözlüğünü takarak tetkik etti."* -R. N. Güntekin. *"Güç belâ bir iş buldun, onu da elden kaptırıp gene düşeceksin."* -M. Ş. Esendal. *"Nihayet güç belâ bilet mahallini aşıp merdivenlere doğru boşandılar."* -H. Taner.

güç birliği *is.* Mevcut maddî ve manevî imkânları bir araya toplamak, güçleri birleştirme.

güç kaynağı *is.* Enerji kaynağı.

güçlendirici *s.* Güç veren, güç katan.

güçlendirilme *is.* Güçlendirilemek işi: *"Bunun için, jandarmaya çeki düzen verilmesi ve güçlendirilmesi yeter."* -S. Birsel.

güçlendirilmek *(nsz)* Güçlü duruma getirilmek, güç kazanması sağlanılmak.

güçlendirme *is.* Güçlendirmek işi.

güçlendirmek *(-i)* Güçlü duruma getirmek, güç kazanmasını sağlamak.

güçleniş *is.* Güçlenmek işi veya biçimi.

güçlenme *is.* Güçlenmek işi.

güçlenmek *(nsz)* Güçlü duruma gelmek.

güçleşme *is.* Güçleşmek işi.

güçleşmek *(nsz)* Güç duruma gelmek, zorlaşmak: *"Ama hayat dedikleri / Güçleşmekte günden güne."* -B. Necatigil. *"Bu yüzden de hem iş güçleşir, hem de sarpa sarabilirdi."* -T. Buğra.

güçleştirme *is.* Güçleştirmek işi.

güçleştirmek *(-i)* Güç duruma getirmek.

güçlü *s.* **1.** Gücü olan: *"Hele kendini güçlü hissederse, tetik ol, basbayağı saldırganlaşır."* -A. İlhan. **2.** *mec.* Etkisi, önemi büyük olan, forslu. **3.** *mec.* Nitelikleri ile etki yaratan, etkili: *"Kitabında ne kadar güçlü ve üslûp sahibi bir yazar olduğunu belgeler."* -H. Taner. **4.** Şiddeti çok olan.

→ *güçlü kuvvetli*

güçlük, -ğü *is.* **1.** Güç olan bir şeyin niteliği, zorluk. **2.** Ağır ve yorucu emek, zahmet, meşakkat: *"Bir kere güçlük, ev bulmak ve eşya taşımak derdiyle başlar."* -B. Felek. **3.** Engel: *"Güçlüklere bir başına da olsa karşı koyan insan, kuvvetli insan olmalı."* -O. V. Kanık. **güçlük çekmek** bir işi çok zor yapmak, zor bir durumla karşılaşmak: *"Gelenler, gidenler, kendine yer bulmakta güçlük çekenler var."* -Y. Z. Ortaç. *"Anlamakta güçlük çeker gibi bakıyordu."* -R. N. Güntekin. **güçlük çıkarmak** bir şeyin gerçekleşmesini engelleyici sebepler ileri sürmek. **güçlüğü (veya güçlükleri) yenmek** bir güçlüğü, zorluğu ortadan kaldırmak.

güçlükle *zf. (güçlü'kle)* Güç, kolay olmayan bir biçimde: *"Kuş biraz havalanıp başka bir kayaya kadar güçlükle, zorlukla uçtu."* -S. F. Abasıyanık.

güçlü kuvvetli 1. Sağlığı, gücü, kuvveti yerinde olan: *"Bu güçlü kuvvetli görünüşün altında çok derin bir hassasiyet gizliydi."* -S. Ayverdi. *"İri yarı, güçlü kuvvetli adam salıncağa doğru sokulup..."* -O. C. Kaygılı. **2.** *mec.* Maddî ve manevî bakımlardan gücü, arkası, torpili olan.

güçlülük, -ğü *is.* Güçlü olma durumu.

güçsünme *is.* Güçsünmek işi veya durumu.

güçsünmek *hlk.* Bir şeyi güç saymak.

güçsüz *s.* Gücü olmayan, âciz. **güçsüz düşmek** gücü yetmemek: *"Silâhlarından birini elinden bırakmış, güçsüz düşmüştür."* -N. Cumalı.

güçsüzce *s.* ve *zf. (güçsü'zce)* Güçsüz bir biçimde (olan).

güçsüzlük, -ğü *is.* Güçsüz olma durumu, güçsüze yakışacak davranış, kuvvetsizlik, aciz, iktidarsızlık.

güdek, -ği *is.* Amaçlanan sonuç, güdülen şey.

güdeksiz *s.* Bir amaca dayanmayan, garazsız.

güdeleme *is.* Güdelemek işi.

güdelemek *(-i) hlk.* Ardına düşmek, kovalamak, sürmek.

güderi *is. Far. gevderī* **1.** Genellikle geyik veya keçi derisinden yapılmış yumuşak ve mat meşin. **2.** *s.* Bu meşinden yapılmış: *"Arka cebinden büyük bir güderi tabaka çıkarmıştı."* -M. Yesari.

→ *güderihane*

güderici *is.* Güderi yapan veya satan kimse.

gündericilik, -ği *is.* Güderi deri sanayii ve ticareti.

güderihane *is. (güderiha:ne) Far. gevderī-ḫāne esk.* Güderinin yapıldığı yer.

güderileme *is.* Güderilemek işi.

güderilemek *(-i)* Güderi işlemlerini yapmak.

güdü *is.* **1.** Bilinçli veya bilinçsiz olarak davranışı doğuran, sürekliliğini sağlayan ve ona yön veren herhangi bir güç, saik: *"Çocuğun bunalım geçirmesi, gelişen cinsel güdülerini doyuramaması anlamındadır."* -Ç. Altan. **2.** *fel.* Kaynağı duygulanma değil, akıl olan sebep, saik: *Sevgi bir dürtü, ödev bir güdüdür.* **3.** Bir etkinlik veya işin gizli sebebi. **4.** *sos.* Bireyleri bilinçli ve amaçlı işlerde bulunmaya yönelten dürtü veya dürtüler bileşkesi, saik.

güdücü *is.* **1.** Gütmek işini yapan kimse: *"Sonra kendi güdücüsü de istese durduramaz."* -M. Ş. Esendal. **2.** *hlk.* Çoban, sığırtmaç.

güdük *s.* **1.** Eksik yanı olan, tamamlanmamış, kısa: *Güdük minare.* **2.** Kuyruğu kesik veya kopmuş. **3.** *mec.* Yetersiz, sonuç vermemiş: *"Boş elleri ve yavan bakışları ile ne güdük bir görünüşü var."* -H. Taner. **güdük kalmak 1)** büyüyememek, küçük, bodur kalmak; **2)** *mec.* bitmemiş, sonuç vermemiş durumda olmak.

güdükleşme *is.* Güdükleşmek işi.

güdükleşmek *(nsz)* Güdük duruma gelmek.

güdüklük, -ğü *is.* Güdük olma durumu.

güdülenme *is. psikol.* **1.** Bireyin, işinin yönünü, gücünü ve öncelik sırasını belirleyen iç veya dış dürtücünün etkisi ile işe geçmesi, motivasyon. **2.** Canlıda işe veya öğrenmeye geçme isteği.

güdülme *is.* Güdülmek işi.

güdülmek *(nsz)* **1.** Gütmek işi yapılmak. **2.** *mec.* (bir kimse veya topluluk) Birinin düşünce ve amacı doğrultusunda yönetilmek.

güdüm *is.* **1.** Yönetmek işi, idare. **2.** Bilişimde, bir olaylar dizisini, bir süreci veya bir aracı yöneltme ve düzenlemeyle ilgili işlevlerin bütünü.

→ *güdüm bilimi*

güdüm bilimi *is.* Canlılarda ve makinelerde kontrol, iletişim ve işleyişi inceleyen bilim, kibernetik, sibernetik.

güdümcü *is.* Güdümcülükten yana olan kimse.

güdümcülük, -ğü *is.* Bir ülkenin ekonomi, tarım gibi işlerinde tutulan güdümlü yol.

güdümleme *is.* Bir görüş, kanı veya inancı benimsetme çabası.

güdümlemek *(-i)* Belli bir amaca veya inanca yönlendirmek.

güdümlü *s.* **1.** Güdülebilen, yönetilebilir: *Güdümlü mermi. Güdümlü balon.* **2.** *mec.* Belirli bir plân veya yönde yürütülen bir amacı, bir eğilimi yansıtan: *Güdümlü ekonomi. "Çalıkuşu, bizim millî eğitim davamızı ele alan güdümlü bir romandır."* -N. Cumalı.

→ ***güdümlü sanat***

güdümlülük, -ğü *is.* Güdümlü olma durumu.

güdümlü sanat *is.* Belli bir siyasî ve toplumsal ideoloji doğrultusunda oluşturulan sanat.

güfte *is. Far. gofte* Müzik eserlerinin yazılı metni, söz: *"Güfte sahibi, yani şarkının sözlerini yazan şair öyle münasip görmüş."* -B. Felek. *"Sanatçı dostum bestelerinin güftelerini de kendi yazardı."* -Ç. Altan.

güfteci *is.* Güfte yazan kimse, söz yazarı.

güğüm *is. Yun. kukumion* Yandan kulplu, boynu uzun, genellikle bakırdan su kabı: *"Dökülür bir tatlı süttür güğümden / Uçar, kanat güvercinler göğümden."* -F. Halıcı.

güherçile *is. Far.* Tarımda gübre, hekimlikte ilâç olarak kullanılan, barut gibi patlayıcı maddeler yapımına yarayan, beyaz renkte ve ince billûrlar durumunda birleşik bir madde, potasyum nitrat (KNO_3).

gül *is. Far. gul bot.* **1.** Gülgillerin örnek bitkisi *(Rosa).* **2.** Bu bitkinin katmerli, genellikle kokulu olan çiçeği. **gül gibi** çok iyi, çok güzel: *"Herkes evinin önünü temizlesin, şehir gül gibi olur."* -T. Buğra. **gül gibi bakmak 1)** geçimini para sıkıntısı olmadan sağlamak; **2)** iyi, temiz bakmak: *Çocuğuna gül gibi bakıyor.* **gül gibi geçinmek** (veya **yaşamak**) **1)** çok iyi anlaşmak, geçinmek; **2)** pek geniş olmayan bir imkânla rahat, sıkıntısız yaşamak: *"Allah bereket versin, gül gibi geçiniyorum."* -R. N. Güntekin. **gül üstüne gül koklamamak** bir sevgili üstüne bir ikincisini sevmemek. **gülü seven dikenine katlanır** insan sevdiği kimse veya sevdiği iş yüzünden gelecek sıkıntılara katlanır. **gülü tarife ne hacet, ne çiçektir biliriz** birinin uygunsuz durumları sayılırken bunların öteden beri bilindiğini anlatmak için söylenir.

→ ***gülkurusu, gülkurusu rengi, gülabdan, gülbahar, gülbeşeker, gülböceği, güldeste, gülhatmi, gülistan, gül rengi, gül suyu, gül yağcı, gül yağı***

gülabdan *is. Far. gul-āb-dān* Gül suyu serpmek için kullanılan, ağzı emzikli, armut biçiminde küçük kap.

gülbahar *is. Far. gul + bahār* **1.** Kırmızı boya elde etmede kullanılan iyi bir cins toprak. **2.** Bir tavla oyunu.

gülbank, -gi *is. Far. gul-bāng esk.* Hep bir ağızdan ve makamla yapılan dua veya ant: *"O güne kadar hiç duymadığı bir gülbank okumaya başladı."* -N. Araz. *"Dışarıya fırlayan bütün davetliler de bu gülbange iştirak ediyorlardı."* -E. E. Talu.

gülbeşeker *is. Far. gul-be-şeker* Gül çiçeği ve şeker ile yapılan macun kıvamında bir çeşit reçel.

gülböceği *is. zool.* Altın böcek.

gülcü *is.* Gül üreten kimse.

gülcülük, -ğü *is.* Gül üretme işi.

güldeste *is. Far. gul-deste* Antoloji.

güldü gülecek *s.* ve *zf.* Gülmek üzere olan, gülmeye hazır durumda, gülümser: *"Dudaklarının iki ucunda hiç eksilmeyen güldü gülecek çizgilere bakıyordum."* -N. Cumalı.

güldür güldür *zf.* Çok gürültü ederek, yüksek ses çıkararak, hızla: *"Bir düzlükte askılı vagonlarıyla güldür güldür çalışan bir teleferik istasyonu."* -Ç. Altan.

güldürme *is.* Güldürmek işi.

güldürmek *(-i)* Gülmesine sebep olmak.

güldürü *s.* **1.** Güldürme özelliği olan. **2.** *is. ed.* İnsanların, olayların, durumların gülünç yönlerini belirten sahne eseri, komedi, fars.

güldürücü *s.* Gülmeyi sağlayan, gülmeye yol açan, komik: *Güldürücü sözler.*

gülecen *s.* Sevimli ve cana yakın tavırları olan (kimse).

güleç *s.* Her zaman gülümseyen, mütebessim: *"Biraz sonra geceki güleç memur, hafif kapalı gözleriyle göründü."* -Ç. Altan.

güleçlik, -ği *is.* Güleç olma durumu.

güle güle *zf.* **1.** Gülerek. **2.** Mutlu, güzel günlerde uğurlama için kullanılan seslenme sözü: *Güle güle otur kardeşim, dedi.* **3.** "Üzüntüsüz bir hayat sürerek, gönül ferahlığı ile (giy, otur, kullan, büyüt...)" anlamında bir iyi dilek sözü: *"Bu yüzükle, bu pırlanta küpe benim sana yadigârım olsun. Güle güle kullan!"* -A. Rasim.

güleğen *s. hlk.* Güler yüzlü, çok gülen (kimse).

güler yüz *is.* İçten ve yapmacıksız, yumuşak, okşayıcı davranış: *"Her misafire gösterdiği bir güler yüzle içeriye girdi."* -P. Safa.

güler yüzlü *s.* Yakınlık gösteren, içten davranan.

güler yüzlülük, -ğü *is.* Güler yüzlü olma durumu.

gülgiller *ç. is. bot.* Çilek, armut, elma, badem gibi türleri içine alan, ayrı taç yapraklı iki çeneklilerden, örneği gül olan bir bitki familyası.

gülhatmi *is. bot.* Ebe gümecigillerden, yaprakları geniş ve yuvarlak, çiçekleri büyük ve türlü renklerde olan, çok yıllık otsu bir bitki *(Althaea rosea).*

gülistan *is. (gülista:n) Far. gulistān esk.* **1.** Gül bahçesi. **2.** *mec.* Huzurlu, rahat ve zenginlik dolu (yer): *"Hayat her zaman gülistan değil, amcacığım."* -M. Yesari.

gülkurusu *is.* **1.** Kurutulmuş pembe gül rengi. **2.** *s.* Bu renkte olan.

güllâbi *is. (gülla:bi) Ar. kullābī esk.* Akıl hastahanelerindeki hademelere verilen ad.

güllâbici *is. bk.* güllâbi.

güllâbicilik, -ği *is.* Güllâbicinin yaptığı iş. **güllâbicilik etmek** *mec.* birinin taşkın ve şımarık davranışlarına katlanarak yüzüne gülmek.

güllâç, -cı *is. Far. gulāc* **1.** Nişastadan yapılan, çok ince kuru yufka; bu yufkadan hazırlanan tatlı: *Kaymaklı güllâç.* **2.** Tadı hoş olmayan toz durumundaki bazı ilâçların kolayca yutulabilmesi için bunların içine konuldukları, nişastadan küçük kap: *Hekimin verdiği güllâçlar iyi geldi.*

gülle *is. Far. gulūle* **1.** Eskiden som taş veya demirden, yuvarlak bir biçimde yapılırken, günümüzde çelikten silindir biçiminde, bir ucu sivri olarak yapılan top mermisi: *"Atılan gülle ve lâğımlardan kale duvarlarında geniş menfezler açıldı."* -O. S. Orhon. *"Çıkartmayı örtmek için kıyıya ateş döken düşman topçusunun iri gülleleri düştükçe..."* -A. İlhan. **2.** *sp.* Atletizm yarışmalarında atılan pirinç veya pirinçten daha sert bir maddeden yapılan, erkekler için 7.257 kg, kadınlar için 4 kg olan madenî küre. **gülle gibi 1)** çok ağır; **2)** hâlsiz, yorgun argın: *"Ayakkabılarını giymeden gülle gibi çocukların yanına düştü."* -O. C. Kaygılı.

→ ***gülle atma***

gülle atma *is. sp.* **1.** Tek elle taşınan gülleyi ileriye doğru fırlatma. **2.** Gülleyi en uzağa atmak amacıyla yarışılan atletizm dalı.

gülleci *is.* **1.** Top güllesi yapan kimse. **2.** Gülle atma sporu yapan kimse.

güllü *s.* Gülü olan.

güllük, -ğü *is.* Gül bahçesi veya gülü çok olan yer.

→ ***güllük gülistanlık***

güllük gülistanlık *s.* Bolluk ve rahatlık içinde olan (yer).

gülme 1. Gülmek işi. **2.** *is.* Kahkaha: *"Leylâ, çayırın öbür ucuna kaçarak, içinden gelen gülmeleri bastırmaya çalışır."* -S. Birsel.

gülmece *is.* **1.** Eğlendirmek, güldürmek ve birine, bir davranışa incitmeden takılmak amacını güden ince alay, mizah, humor. **2.** Gerçeğin güldürücü yanlarını ortaya koyan edebiyat türü, mizah.

gülmeceli *s.* İçinde gülmece nitelikleri bulunan (yazı, karikatür vb.), mizahî.

gülmek, -er *is.* **1.** (insan) Hoşuna veya tuhafına giden olaylar, durumlar karşısında, genellikle sesli bir biçimde duygusunu

açığa vurmak: *"O ne söylese sinirli sinirli ve tabiî olmayan gülüşü ile gülüyordu."* -H. E. Adıvar. **2.** *(nsz)* Mutlu, sevinçli zaman geçirmek, eğlenmek, hoşça vakit geçirmek: *"Kapalı panjurların ardında, ayıp şeyler anlatıp, kıkır kıkır gülüyorlar."* -A. İlhan. **3.** *(-e)* Biriyle alay etmek: *"Gülme komşuna, gelir başına."* -Atasözü. **4.** Dikkati çekecek derecede hoş ve sıcak görünmek: *"Güldüğünü kimse görmemişti gazetede."* -Ç. Altan. *"Annemin, yirmi gündür ağlayan yüzü, bu akşam ilk defa güldü."* -Y. Z. Ortaç. **güle oynaya** sevinerek, neşe ile: *"Dondurmalarını bitiren gençler güle oynaya kafile hâlinde yaklaştılar."* -H. Taner. **güler misin, ağlar mısın!** hem gülünecek hem üzülünecek nitelikteki şaşırtıcı olaylar karşısında söylenir. **gülerim!** (veya **güleyim bari!**) yersiz görülen bir düşünceye karşı hafifseme olarak söylenir. **gülerken ısırır** görünürdeki iyiliğine güvenilmemesi gereken (kimse). **gülme komşuna, gelir başına** birinin başına gelen kötü bir durum senin de başına gelebilir. **gülmekten kırılmak (katılmak)** aşırı derecede sarsılarak gülmek: *"Ahali gülmekten kırılıyordu."* -R. N. Güntekin. *"Yazıp yazıp bahçesine attığım mektupları / Gülmekten kırılırdı okudukça."* -O. V. Kanık. **gülüp geçmek** umursamamak, aldırış etmemek, üzerinde durmamak: *"Bizi şimdi böyle görse, yine sadece gülüp geçer miydi?"* -O. C. Kaygılı. *"Bütün memurlar kuyruk acısı feryadına benzeyen bu tehditlere gülüp geçiyorlardı."* -H. Taner. **gülüp oynamak** (veya **gülüp söylemek**) neşeli, sevinçli, keyifli, güzel vakit geçirmek.

gül rengi *s.* Gül renginde olan.

gül suyu *is.* Gül yağı elde edilmesi sırasında yan ürün olarak elde edilen kokulu ve renksiz sıvı.

gülücük, -ğü *is.* **1.** Çocuk gülümsemesi. **2.** Gülümseme, tebessüm: *"... dudaklarında bir gülücükle, elinde beş altı zarf, gelirdi karşıma."* -Y. Z. Ortaç.

gülük, -ğü *is. hlk.* **1.** Hindi. **2.** Sebze yetiştirmek için açılan ocak: *"Kavağın dibine gülük yaptırdım / Basaksız evlere hayat yaptırdım."* -Halk türküsü.

gülümseme *is.* Hafifçe gülme, tebessüm: *"Dudaklarında devamlı bir gülümseme vardı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Zehra, aynı zehirli gülümseme ile başını çevirdi."* -R. N. Güntekin.

gülümsemek *(nsz, -e)* Güler gibi olmak, hafifçe gülmek: *"Başasistan da onun bu nüktesine gülümsedi."* -H. Taner. *"Hep ona doğru bakar, göz göze geldiklerinde gülümserdi."* -N. Cumalı.

gülümser *s.* Hafifçe gülümseyen, sevimli.

gülümseyiş *is.* Gülümsemek işi veya biçimi: *"Bir saadet derecesine yükseliveren bir gülümseyişle gülmüşlerdi."* -S. F. Abasıyanık.

gülünç, -cü *is.* Alayı üzerine çeken, eğlence konusu olan, güldürücü, tuhaf, komik: *"Necdet, vaziyetini yalnız acıklı değil, biraz da gülünç buluyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Yüksek sesle doğruluktan bahsetmeye kalkmak gülünç bir şey olurdu."* -R. N. Güntekin.

gülünçleşme *is.* Gülünçleşmek işi, komikleşme.

gülünçleşmek *(nsz)* Gülünç duruma gelmek, komikleşmek: *"Gittikçe gülünçleşen bir münakaşa."* -Y. Z. Ortaç.

gülünçleştirme *is.* Gülünçleştirmek işi.

gülünçleştirmek *(-i)* Gülünç duruma getirmek.

gülünçlü *s.* Güldürücü, eğlendirici özellikleri bulunan (oyun, hikâye, söz).

gülünçlük, -ğü *is.* Gülünç olma durumu, komiklik.

gülünme *is.* Gülünmek işi.

gülünmek *(nsz, -e)* **1.** Gülmek işi yapılmak. **2.** *mec.* Alay edilmek: *"Varsın gülsünler, hem neden gülünecekmiş?"* -N. Ataç.

gülüş *is.* Gülmek işi veya biçimi: *"İnce dudaklarının arasından sarı dişlerini ortaya çıkartan çirkin bir gülüşü vardı."* -Ç. Altan. *"Kalleşliğin bin bir çeşidi apaçık görünüyordu bu gülüşte."* -N. Ataç.

gülüşme *is.* Gülüşmek işi: *"Biz çıkarken arkamızdan onların yılışık gülüşmeleri vardı."* -P. Safa. *"Her kafadan bir ses çıkıyor, söylenen lâflar, gülüşmeler arasında kaynayıp gidiyordu."* -H. Taner.

gülüşmek *(nsz)* Karşılıklı veya birlikte gülmek, birlikte şakalaşmak: *"Hep birlikte kahkahayla gülüştüler."* -N. Cumalı.

gülüşülme *is.* Gülüşülmek işi veya durumu.

gülüşülmek *(nsz)* Karşılıklı veya birlikte gülünmek.

gülüt *is. sin.* ve *tiy.* Bir skece, revüye veya bir eğlence gösterisine eklenen gülünçlü sözler veya durumlar.

gülütçü *is. sin.* Bir skeçte, revüde veya eğlence gösterisinde eklenen sözleri ve durumları hazırlayan kimse.

gül yağcı *is.* Gül yağı çıkaran veya satan kimse.

gül yağcılık, -ğı *is.* Gül yağı çıkarma veya satma işi.

gül yağı *is.* Güllerin imbikten çekilmesiyle elde edilen gül suyunun üstünde toplanan kokulu yağ.

güm *is.* Derinden ve patlayıcı yankılı gürültü: *Kapı güm diye kapandı.* **güm güm etmek** derinden yankılı ses olmak, ses çıkmak. **güme gitmek** *tkz.* **1)** boşa gitmek, boş yere yok olmak: *"Ama sözleri motor gürültüsünün içinde güme gitti."* -H. Taner. **2)** (insan için) boşu boşuna ölmek, hiç uğruna ölmek; **3)** değeri anlaşılmadan yitip gitmek: *"Gelgelelim, çağın sansürü, dine karşı çıkıyorsa Yunus'un nice imanlı şiiri güme gidecekti, demektir."* -T. Halman.

→ güm güm

gümbedek *zf. (gü'mbedek)* **1.** Gümbürdeyerek. **2.** Beklenmedik bir zamanda, birdenbire.

gümbürdeme *is.* Gümbürdemek işi.

gümbürdemek *(nsz)* **1.** Gümbür diye ses çıkarmak: *Gümbürdüyen seslerinden en yiğit olanınızın yüreğine korku düşerdi."* -K. Bilbaşar. **2.** (insan için) Ölmek, gümleyip gitmek: *"Hanım insafa gelip karnımı doyurmaya izin vermezse, açlıktan gümbürdeyeceğim."* -A. İlhan.

gümbürdetme *is.* Gümbürdetmek işi.

gümbürdetmek *(-i)* Gümbürdemesine yol açmak.

gümbürdeyiş *is.* Gümbürdemek işi veya biçimi.

gümbür gümbür *zf.* Büyük bir gürültü ile: *Merdivenden gümbür gümbür yuvarlandı.*

gümbürtü *is.* Gümbürdeme sesi, gürültü: *"Sessizlik öyle yoğun ki, handiyse yüreklerinin gümbürtüsünü işitiyorlar."* -A. İlhan.

gümbürtülü *s.* Gümbürtü sesi çıkaran: *"Gerilimli, gümbürtülü bir dönem yaşıyordum."* -Ç. Altan.

güme *is. hlk.* **1.** Avcı kulübesi. **2.** *hlk.* Bostanda yapılan bekçi kulübesi.

gümeç, -ci *is.* Bal peteğini oluşturan altı köşeli gözeneklerden her biri.

→ gümeç balı

gümeç balı *is.* Gümeciyle birlikte bulunan süzülmemiş bal.

gümele *is. hlk. bk.* güme.

güm güm *zf.* Yankılı gürültü sesinin tekrarlandığını anlatır: *"Davul güm güm vuruyor, klârnet yeni nağmeler peşinde şakıyordu."* -T. Buğra. **güm güm atmak** heyecanla vurmak: *"Göğsünün nasıl güm güm attığını farkeder, ne olur diye meraka düşmekten kendini alamazdı."* -N. Cumalı.

gümleme *is.* Gümlemek işi.

gümlemek *(nsz)* **1.** Güm diye ses çıkarmak. **2.** *argo* Sınıfta kalmak. **gümleyip gitmek** beklenmedik bir zamanda ansızın ölmek.

gümletme *is.* Gümletmek işi.

gümletmek *(-i)* Hızla vurmak veya çarpmak: *Kapıyı gümletip çıktı. "Yumruklar kürsüyü ve rahleleri gümletiyor, yüzler kıpkırmızı kesiliyor, dişler gıcırdatılıyordu."* -T. Buğra.

gümrah *s. Far. gumrāh* (su, saç, ses gibi bir yerden çıkan şeyler için) Bol, sık, çok, gür: *"Uzun zamandır ıssız, bakımsız kaldığı için o gümrah yeşillikler bölgesinde yılanlar türediği biliniyordu."* -R. E. Ünaydın.

gümrahlık, -ğı *is.* Gümrah olma durumu, bolluk, sıklık, gürlük.

gümrük, -ğü *is. Yun. kumerki* **1.** Bir ülkeye giren veya bir ülkeden çıkan mal ve eşya üzerinden alınan vergi. **2.** Bir verginin alınması işlemiyle uğraşan devlet kuruluşu. **3.** Bir ülkenin giriş ve çıkışında gümrük denetim ve gözetiminin yapıldığı yer: *"Sayfaları girip çıktığı gümrüklerin dalgalarıyla dolu pasaportlar eskitti."* -N. Cumalı. **gümrük koymak** engel olmak, kısıtlamak: *"Yalnız hareketlerime değil, sözlerime de gümrük koyacak."* -R. N. Güntekin. **gümrükten mal kaçırır gibi** bir işte gereksiz telâş ve ivedilik göstererek; herkesten saklamaya çalışarak.

*→ **gümrük kanunu***

gümrükçü *is.* **1.** Gümrük görevlisi. **2.** Başkalarıyla ilgili eşyayı bir ücret karşılığında gümrükten çıkarma işini üzerine alan komisyoncu.

gümrükçülük, -ğü *is.* **1.** Gümrük memurluğu. **2.** Gümrükten eşya çıkarma komisyonculuğu.

gümrük kanunu *is. huk.* Gümrük işlerini ve işlemlerini yasal bir düzen içinde toplayan kanun.

gümrükleme *is.* Gümrüklemek işi.

gümrüklemek *(-i)* (bir malın) Gümrükte giriş işlemini yapmak.

gümrüklendirme *is.* Gümrüklendirmek işi.

gümrüklendirmek *(-i)* (bir malın) Gümrük işlemlerini yaptırmak.

gümrüklenme *is.* Gümrüklenmek işi veya durumu.

gümrüklenmek *(nsz)* Gümrüklemek işlemi yapılmak.

gümrüklü *s.* **1.** Gümrük vergisi ödenmesi gerekli olan: *Gümrüklü mal.* **2.** Gümrük vergisi ödenmiş olan.

gümrüksüz *s.* **1.** Gümrük vergisi ödenmesi gerekmeyen: *Buzdolabı, çamaşır makinesi, artık akla ne gelirse, bunları gümrüksüz olarak yurda sokabilirmişim.* **2.** Gümrük vergisi ödenmemiş, kaçak.

gümül *hlk.* Susam ve ekin demeti veya yığını.

gümüş *is.* **1.** Atom sayısı 47, atom ağırlığı 107.88, yoğunluğu 10.5 olan, 960° C ye doğru sıvı durumuna geçen, parlak beyaz renkte, kolay işlenir ve tel durumuna gelebilen element. Kısaltması Ag. **2.** *s.* Bu elementten yapılmış: *"Boynundan asılmış gümüş bir köstek taşırdı."* -Y. K. Beyatlı. **gümüş sağ olsun, altın gidekosun** eldeki şey, elde edilmesi güç olan daha değerli bir şeyden üstün tutulmalı.

*→ **gümüş balığı**, **gümüş grisi**, **gümüş rengi**, **gümüş servi**, **gümüş yağmurcun***

gümüş balığı *is. zool.* Gümüş balığıgillerden, beyaza yakın gümüş renginde bir deniz balığı *(Atherina presbyter).*

gümüş balığıgiller *ç. is. zool.* Kemikli balıklar takımının, örnek hayvanı gümüş balığı olan bir familyası.

gümüşçü *is.* Gümüşü işleyen sanatçı veya gümüşten yapılmış eşya satıcısı.

gümüşçün *is. zool.* Püskül kuyruklulardan, eski kitap sayfalarında, döşeme aralıklarında, şekerli maddeler ve tahta kırıntıları yiyerek yaşayan, vücutları küçük pullarla örtülü, kanatsız böcek *(Lepisma saccharina).*

gümüşgöz *is. hlk.* Para canlısı, açgözlü, cimri.

gümüş grisi *s.* Gümüş renginde olan.

gümüşî *s. (gümü:şi:) T. gümüş + Ar. -î* Gümüş renginde olan.

gümüşîleşme *is.* Gümüş rengini alma.

gümüşîleşmek *(nsz)* Gümüş rengini almak.

gümüşleme *is.* Gümüşlemek işi.

gümüşlemek *(-i)* **1.** Gümüşle kaplamak veya süslemek. **2.** Gümüşün rengini andıran bir renk vermek: *"Ay ışığının, yüksek servileri ince ince gümüşlediği bir şato korusundaymışlar."* -A. İlhan.

gümüşlenme *is.* Gümüşlenmek işi.

gümüşlenmek 1. Gümüşle kaplanmak. **2.** *(nsz) mec.* Gümüş gibi parıldamak.

gümüşletme *is.* Gümüşletmek işi.

gümüşletmek *(-i, -e)* Gümüşle kaplatmak veya süsletmek.

gümüşlü *s.* Gümüşü olan, gümüşle kaplanmış veya süslenmiş olan.

gümüş rengi *is.* **1.** Gümüş parlaklığında, gümüşü andıran renk, gümüşî. **2.** *s.* Bu renkte olan.

gümüş servi *is.* Ayın suya yansımasıyla oluşan parıltılı görünüm.

gümüşsü *s.* Gümüşe benzer.

gümüşsüz *s.* Gümüşü olmayan.

gümüşü *bk.* gümüşî.

gümüşüleşmek *bk.* gümüşîleşmek.

gümüş yağmurcun *is. zool.* Kuzey yarım kürenin en uç noktalarında yaşayan yağmur kuşu *(Squatarola squatarola).*

-gün (I) *bk.* -gın / -gin, -gun / -gün.

gün (II) *is.* **1.** Güneş: *"Gün biraz yükselince ısısı bir sıcak kırları kapladı."* -M. Ş. Esendal. **2.** Güneş ışığı. **3.** Gündüz: *"Mezarlık toprağı, yaz günlerinde bile nemli oluyor."* -Y. Z. Ortaç. *"Güneş, bütün gün enselerinde boza pişirmiş."* -H. Taner. **4.** Yer yuvarlağının kendi ekseni etrafında bir kez dönmesiyle geçen 24 saatlik süre: *"Güneş, bütün gün enselerinde boza pişirmiş."* -H. Taner. *"Kız kardeşi üç yıl, bir gün olsun canı sıkılmadan yaşadı Tatvan'da."* -N. Cumalı. **5.** İçinde bulunulan zaman: *"Aylıkları, günün ihtiyaçları karşısında devede kulak gibi kalıyordu."* -R. N. Güntekin. **6.** Zaman, sıra: *Bu işin de günü gelecek. "Biz bu ihtiyara son günlerinde hiç aklından geçirmediği bir saadet sağladık."* -H. Taner. **7.** Çağ, devir. **8.** İyi yaşanmış zaman: *Zavallı, gün görmedi.* **9.** Bayram niteliğinde özel gün: *Bugün Fransızların günü imiş.* **10.** Çoğunlukla ev hanımlarının ayın belirli günlerinde konuk ağırlamak için yaptıkları toplantı: *Yarın Ayşe hanımın günü.* **11.** Tarih. **gün ağarmak** tan yeri aydınlanmak: *"O geceyi çok rahatsız geçiren Rıza ertesi sabah gün ağarırken kalktı."* -H. Taner. **gün almak 1)** bir iş görmek için ilgili kişiden bir gün ayırmasını istemek, randevu almak: *Doktordan gün almam gerekir.* **2)** yaşını, günü gününe bitirmiş olmak: *Beş yaşından iki gün aldı.* **gün atmak** *hlk.* **1)** davayı ileri bir tarihe bırakmak; **2)** güneş doğmak: *"Süleyman kâhya gün atıncaya kadar çadırların arasında dolaştı."* -Y. Kemal. **gün batmak** *bk.* güneş batmak. **gün bugün** içinde bulunduğun günü iyi değerlendir; bugün ne yapabilirsen kazancın odur. **gün dikilmesi** *hlk.* tam öğle vakti, zeval. **gün doğmadan kimliği söylenmez** bir iş iyice belli olmadan sonucu hakkında yargı yürütülemez. Yarın ne gibi durumlar veya olaylar çıkacağını kimse bilmez. **gün doğmadan neler doğar** beklenmedik bir sırada umut verici durumlarla da karşılaşma imkânı vardır. **gün doğmak** sabah olmak. **(birine) gün doğmak** isteklerini gerçekleştirmek için iyi bir duruma erişmek veya eline olağanüstü bir fırsat geçmek. **(birine) gün geçmek** güneş çarpmak. **gün gibi açık** çok açık, çok belli. **gün görmek** esenlik, bolluk, mutluluk içinde yaşamak: *"Zavallı çocuklar, biz yine epeyce gün gördük, fakat onlar hiç görmeyecekler."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **gün görmemek** sıkıntı içinde yaşamak. **gün görmez** hiç güneş ışığı almaz (yer). **gün görmüş 1)** iyi yaşamış: *"Anadolu şoförlerinin birçoğunda ben böyle gün görmüş, hâline göre para yemiş eski kibarlar hâli gördüm."* -R. N. Güntekin. **2)** birçok hayat tecrübesi bulunan (kimse). **gün günden** günden güne, her gün biraz daha, giderek. **gün güne uymaz** bir günün işleri, durumları, şartları başka bir gününkine uymaz. **(bir sorun, bir durum) gün ışığına çıkmak** açıklığa kavuşmak, aydınlanmak: *Kitapları toplu olarak bugünlerde daha çok gün ışığına çıkıyor. "Bu mesele gün ışığına çıkmadıkça toplumun doğru dürüst bir düzen kurabileceğine inanmak zordur."* -B. R. Eyuboğlu. **gün kavuşmak** güneş batmak, akşam olmak: *"Gün kavuşurken Handune'nin de hareket derecesi artmış."* -E. E. Talu. **gün koymak** yapılacak bir iş için gün tespit etmek, belirlemek. **gün meselesi** her an mümkün, sürekli gerçekleşebilecek durumda: *Kovulmaz gün meselesi olduğu için usta bir taraftan sıkıştırıyor, patron bir taraftan sıkıştırıyor.* **gün ola harman ola** bir gün onun da zamanı gelir. **gün olur yılı besler, yıl olur günü beslemez** ticarette kazanç, günü gününe uymaz. **gün yapmak** (çoğunlukla ev hanımları) ayın belirli günlerinde konuk ağırlamak. **günlerden**

bir gün geçmiş zamanda bir gün, vaktiyle: *"Günlerden bir gün bu güzel gemilere binme nasip oldu."* -B. R. Eyuboğlu. **günleri gece olmak** çok kederlenecek bir duruma uğramak. **günleri sayılı olmak 1)** ölümü yakın olmak; **2)** bir yerde kalmak için ancak birkaç günü bulunmak. **günü dolmak 1)** önceden belirlenmiş bir süreyi tamamlamak; **2)** ömrünü tamamlamak, eceli gelmek: *"Benim tavukların günü daha dolmamışsa suçlu olan ben miyim?"* -Z. Selimoğlu. **3)** hamilelikte çocuğun olması gereken süreyi tamamlamak, doldurmak. **günü geçmiş 1)** eski tarihli: *"Yalısının selâmlık odasında oturuyor, günü geçmiş bir gazeteyi okuyordu."* -M. Ş. Esendal. **2)** son kullanma tarihi dolmuş olan yiyecek, bayat. **günü gününe uymaz** her zaman aynı durumda bulunmaz, kararsız. **günü yetmek 1)** ölüm zamanı gelmek; **2)** (gebe için) doğum vakti gelmek. **günün birinde** belli olmayan bir günde: *"İnsan böyle bir şeye niyet etmeye görsün, fırsat günün birinde er geç zuhur eder."* -H. Taner. **gününü** (veya **günlerini) saymak** (kurtulamayacak hasta) son günlerini yaşamak. **gününü beklemek** *bk.* gününü (veya günlerini) saymak. **gününü doldurmak** bir işin sona ermesi için gereken süreyi tamamlamak. **gününü görmek 1)** kötü bir sonla karşılaşmak, cezaya çarptırılmak; **2)** çocuklarının iyi, mutlu günlerini görmek; **3)** ay başı görmek. **gününü göstermek** (tehdit yollu) cezalandırmak. **gününü gün etmek** hiçbir şeyi dert edinmeyip gününü hoş geçirmek: *"Sevmek, sevilmek, eğlenip yan gelmek, çubuğunu yakıp gününü gün etmek mi?"* -H. Taner.

→ ***gün balı, gün balığı, gün batımı, gün batısı, günberi, gün çiçeği, gün dikilmesi, gün doğusu, gün dönümü, gün durumu, gün görmüşlük, gün merkezli, gün ortası, gün tutulması, güntün eşitliği, gün yağmuru, gün yapmak, gün yayı, gün yeli***

günah *is. (-na:hı) Far. gunāh* **1.** Dince suç sayılan iş veya davranış: *İçki içmek İslâm dinince günahtır. "Bunu yapan günün birinde er geç bu günahın kefaretini ödeyecektir."* -H. Taner. **2.** Acımaya yol açacak kötü davranış, yazık: *Bu adama bu kadar eziyet etmek günahtır.* **3.** (bazı deyimlerde) Sorumluluk, vebal: *Ben söyleyeyim de günah benden gitsin.* **4.** Kabahat, hafif suç: *"Bütün kusurları, günahları, kibar, asil bir güzellik şeklinde görülür."* -M. Yesari. **günah benden gitti** (veya **gitsin)** "ben görevimi yaptım, bundan sonrası için sorumluluk kabul etmem" anlamında kullanılan söz: *"Seni göreyim söyleyeyim dedim de günah benden gitsin!"* -N. Cumalı. **günah çıkarmak 1)** (Hristiyanlarda) Tanrı'nın bağışlaması için papaza gidip işlediği günahları anlatmak; **2)** *mec.* kötü davranışlarını, suçlarını açıklamak, anlatmak. **günah işlemek** günah sayılan davranışta bulunmak: *"Bedia'yı terk edersem büyük bir günah işlemiş olacağım."* -P. Safa. **günah olmak** yazık olmak: *Bu mala bu kadar para vermek günah olur.* **günaha girmek** dince suç sayılan bir iş yapmak: *"Bu inancı her gün biraz daha yıpranacak, sonunda da Sadi'yi suçlamakla günaha girdiğine inanacaktı."* -T. Buğra. *"Ben bunu kitaplıkta saklayarak günaha giriyorum."* -S. Birsel. **günaha sokmak** günah işlemesine yol açmak. **günahı** (veya **vebali) boynuna** ben karışmam, sorumluluk sana (veya ona) düşer. **günahı kadar sevmemek** hiç sevmemek, nefret etmek: *"Kışın çok karlı, tipili günlerinden başka günlerini günahı kadar sevmezdi."* -O. C. Kaygılı. **(birinin) günahına girmek** (veya **günahını almak)** birisi için haksız olarak kötü düşünmek, kuşkulanmak; iftira etmek: *"Sonradan anladı ki, yok yere o fakirin günahına girmişti."* -R. N. Güntekin. **(birinin) günahını çekmek** birinin yaptığı veya birine karşı yapılan kötülüğün cezasını görmek. **günahını vermez** çok cimri.

→ ***günah keçisi***

günahkâr *s. (günahkâ:r) Far. gunāhkār* Günah işlemiş, günahlı.

günahkârlık, -ğı *is.* Günahkâr olma durumu.

günah keçisi *is. mec.* Sürekli suçlanan, her gelenin öfkesini ondan çıkardığı kimse.

günahlı *s.* Günahı olan.

günahsız *s.* Günahı veya suçu olmayan: *"Silâhçı Tahsin günahsız gitti, fakat sonra, onu gönderenlerin ebedî günahları, tarihin ebedî sayfalarına geçti."* -A. Gündüz.

günahsızlık, -ğı *is.* Günahsız olma durumu.

günâşık, -ğı *is. (günâ:şık) hlk.* Ayçiçeği.

günaşırı *zf. (gü'naşırı)* Bir gün ara ile, iki günde bir: *Günaşırı gezmeye çıkmak.*

günaydın *ünl.* Daha çok sabahları söylenen esenleme sözü.

gün balı *is.* Güneşte bal koyuluğuna getirilmiş üzüm şırası.

gün balığı *is. zool.* Lâpinagillerden, kırmızı renkli, siyah benekli bir balık *(Julis turcica).*

gün batımı *is.* Güneşin ufukta kaybolması, gurup.

gün batısı *is.* Batı.

günbegün *zf. T. gün + Far. be + T. gün* Günden güne: *"Günbegün artmada dert ile gamım / Uç verdi yaralar sıralandı gel."* -Bayburtlu Zihni. *"Günbegün artıyor meşakkat."* -Âşık Veysel.

günberi *is. astr.* Yer'in, Güneş'e en yakın bulunduğu nokta: *Yer, Aralık ayının 31'ine doğru gün beride bulunur.*

günce *is.* Günlük (I).

güncek, -ği *is. hlk.* Şemsiye.

güncel *s.* Günün konusu olan, şimdiki, bugünkü (haber, olay vb.), aktüel: *"Güncel olaylar, yorumlarla şaşılacak bir özdeşlik, bir uyum gösterir."* -N. Cumalı.

güncelik, -ği *is.* Günce yazılan defter, muhtıra.

güncelleme *is.* Güncellemek durumu.

güncellemek Güncel duruma getirmek.

güncelleşme *is.* Güncelleşmek işi.

güncelleşmek *(nsz)* Güncel duruma gelmek.

güncelleştirme *is.* Güncelleştirme işi.

güncelleştirmek *(-i)* Güncel duruma getirmek.

güncellik, -ği *is.* Güncel olma durumu, aktüalite. **güncelliğini yitirmek** süre aşımına uğrayarak önem ve değerini yitirmek: *"Güncelliklerini yitirdikçe ölen o yazılar gibi şiirler de ölür."* -N. Cumalı.

gün çiçeği *is.* Ayçiçeği, günebakan, gündöndü.

gündaş *s. bk.* gündeş.

gündelik, -ği *s.* **1.** Her günkü, yevmî: *"Her evde olduğu gibi, gündelik yaşantısı boyunca kimse bunları fark etmezdi."* -A. İlhan. *"İki üç saat önce bayağı gündelik kıyafetleri varken neden bayramlık esvabını giymişti."* -O. C. Kaygılı. **2.** Her gün yayımlanan, her gün çıkan: *"Birkaç ay sonra Türkiye'de ilk gündelik spor gazetesini çıkarıyordu."* -H. Taner. **3.** *is.* Gün hesabıyla veya her gün ödenen para, yevmiye: *"Hayat pahalılığı arttıkça işçi gündeliklerine yeni zam istekleri gelecek."* -F. R. Atay. **gündeliğe gitmek** günlük işler yaparak gelir sağlamak: *"Bahçelerde çalışır, gündeliğe gider, sarnıç, dam aktarır, kuyu kazar."* -S. F. Abasıyanık.

gündelikçi *is.* ve *s.* Gündelikle çalışan (kimse): *"Dul kaldığı günden beri, zengin evlerde gündelikçi olarak çalışan bu kadın, oğlunun tahsil etmesini istiyordu."* -S. Derviş.

→ ***gündelikçi kadın***

gündelikçi kadın *is.* Gündelikle ev işlerinde çalışan hizmetçi kadın: *"Gündelikçi kadının yalap şalap yaptığı işleri gittiğimiz geceler Neclâ tamamlıyor."* -H. Taner.

gündelikçilik, -ği *is.* Gündelikçi olma durumu.

gündelikli *is.* ve *s.* Gündelikle çalışan (kimse).

gündem *is.* Meclis, kongre gibi toplantılarda görüşülecek konuların bütünü, ruzname. **gündeme almak** bir kurul toplantısında görüşülecek konuları bir listeyle tespit etmek. **gündeme getirmek 1)** bir toplantıda bir konuyu tartışmak, görüşmek için önermek; **2)** *mec.* bir konuya güncellik kazandırmak.

→ ***gündem dışı***

gündem dışı *is.* Toplantı programının dışında (kalan).

günden güne *zf.* Gün geçtikçe, gittikçe.

gündeş *s.* Aynı günde olan.

gün dikilmesi *is. hlk.* Tam öğle vakti, zeval.

gün doğusu *is.* **1.** Doğu. **2.** Doğudan esen rüzgâr: *"Bugün lodos değil de gün doğusu esiyor."* -H. Taner.

gündöndü *is.* Ayçiçeği.

gün dönümü *is.* Gündüz ile gecenin eşit olduğu gün: *"Gün dönümü bayramında, genç kızlar şu türküyü söylermiş."* -C. Meriç.

gün durumu *is. astr.* Güneşin açılımının en çok olduğu gün: *Gün durumu, biri yılın en uzun gününde (21 Haziran), öbürü yılın en uzun gecesinde (21 Aralık) olmak üzere yılda iki kez olur; birincisine yaz gün durumu, ikincisine de kış gün durumu denir.*

gündüz *is.* **1.** Günün sabahtan akşama kadar süren aydınlık bölümü, **gece** karşıtı. **2.** *zf.* Gündüz vaktinde: *Gündüz çalışmalı, gece uyumalı.* **gündüz külâhlı, gece silâhlı** gerçekte iyi olmadığı hâlde iyi gibi görünen kimseler için kullanılır.

→ ***gündüz feneri, gündüz gözüyle, gündüzsefası, gündüz yırtıcıları***

gündüzcü *is.* **1.** Gündüz çalışan görevli. **2.** Gündüz öğrenim gören öğrenci. **3.** Gündüzleri içki kullanan kimse.

gündüz feneri *is. şaka* Zenci, arap.

gündüz gözüyle *zf.* Gündüzün, gündüz vakti, gün ışığında, her şeyin açık seçik görüldüğü saatlerde.

gündüzleri *zf.* **1.** Gündüz vakti. **2.** Her gün: *"Çoban, orada hem yatar, hem gündüzleri otururdu."* -C. Uçuk.

gündüzlü *s.* ve *is.* Okula gündüz giden, yatılı olmayan (öğrenci), neharî: *"Akşam etütte yoklama yapılınca o kargaşalıkta iki açıkgöz arkadaşımızın gündüzlülere karışıp mektepten kaçtıkları anlaşıldı."* -H. Taner.

gündüzlük, -ğü *is.* ve *s.* Gündüze özgü.

gündüzsefası *is. bot.* Kahkaha çiçeği.

gündüzün *zf. (gü'ndüzün)* Gündüz vaktinde.

gündüz yırtıcıları *ç. is. zool.* Kuşlar sınıfından kartallar takımının, çengel gagalı, sivri ve kıvrık tırnaklı, iyi uçan kuşları içine alan bir alt takımı.

günebakan *is.* Ayçiçeği.

güneç, -ci *is. hlk.* Çok güneş alan yer.

güne doğrulum *is.* Yönelim.

güneğik, -ği *is. bot.* Hindiba.

güneş *is.* **1.** *astr.* (büyük G ile) Gezegenlere ve yer yuvarlağına ışık ve ısı veren büyük gök cismi. **2.** Bu gök cisminin yaydığı ışık ve ısı: *Güneş girmeyen eve doktor girer.* **güneş açmak** güneş bulutlardan sıyrılıp görünmek. **güneş almak** (veya **güneş görmek**) güneş ışınlarıyla aydınlanacak durumda olmak. **güneş balçıkla sıvanmaz** herkesin bildiği gerçek inkâr edilemez. **güneş batmak** gün sonunda, güneş ufukta kaybolmak: *"Akşam iyice yaklaşmış, güneş batmaya yüz tutmuştu."* -O. C. Kaygılı. **güneş çarpmak** sıcak havada güneş altında çok kalmaktan hasta olmak. **güneş çavmak** *hlk.* güneş yayılmak, güneş doğmak. **güneş doğmak** sabahleyin güneş ufuktan yükselmek. **güneşe karşı işemek** *kaba* saygı gösterilmesi gereken şeylere saygısızlık göstermek. **güneşi üzerine doğdurmamak** güneş doğmadan önce yataktan kalkmak: *"Ömrübillâh güneşi üzerine doğdurmamış olmakla övünüyor."* -H. Taner. **güneşin alnında** (veya **güneşin altında**) güneşin yakıcı ışınları altında.

→ ***güneş banyosu, güneş dil teorisi, güneş gözlüğü, güneş günü, güneş hayvancıkları, güneş kremi, güneş lekeleri, güneş saati, güneş sistemi, güneş sütü, güneş tacı, güneş takvimi, güneş tekeri, güneştopu, güneş tutulması, güneş yağı, güneş yanığı, güneş yılı***

güneş banyosu *is.* Vücudun her yanını veya bir bölümünü güneş ışınlarına tutma, güneşlenmek.

güneş dil teorisi *d.b.* Dilin türeyişi felsefesi, psikolojisi ve sosyolojisi alanında Atatürk döneminde ortaya atılan bir kuram.

güneş gözlüğü *is.* Gözü güneş ve çeşitli tabiat olaylarından korumaya yarayan alet.

güneş günü *is. astr.* Güneş'in, Yer'in bir noktasındaki meridyen düzlemine arka arkaya iki kez girmesi için geçen zaman.

güneş hayvancıkları *ç. is. zool.* Kök bacaklılardan, ışın biçimindeki yalancı bacaklarıyla hareket eden bir hücreli hayvanlar takımı, günsüler.

güneş kremi *is.* Güneşlenme sırasında cildin kurumasını, aşırı yanmasını ve çatlamasını önleyen bir tür özel krem.

güneş lekeleri *ç. is. astr.* Güneş yüzeyinde görülen siyah benekler.

güneşleme *is.* Güneşlemek veya güneşlenmek işi.

güneşlemek *(nsz)* Güneş ışınlarından vücudun yararlanmasını sağlamak.

güneşlenme *is.* Güneşlenmek işi veya durumu.

güneşlenmek *(nsz)* Güneş ışınlarından yararlanmak için kendini güneş altında bulundurmak: *"Tam öğle vakitleri yüksek kaya yarığının dibinde toplanıyor, bir saat kadar güneşleniyorduk."* -A. Gündüz.

güneşletme *is.* Güneşletmek işi.

güneşletmek *(-i)* (bir şeyi) Güneş ışığının etkisinde bırakmak.

güneşli *s.* **1.** Güneş ışınlarıyla aydınlanmış: *Güneşli yer.* **2.** (hava için) Açık, aydınlık.

güneşlik, -ği *is.* **1.** Güneş ışınlarına engel olan perde veya buna benzer gereç. **2.** Siperlik: *"Gözleri kasketinin güneşliğinde kayboldu."* -S. F. Abasıyanık. **3.** *s.* Güneş ışınlarını alan (yer). **4.** *sin.* Alıcı merceğini zararlı ışınlardan korumak için mercek önüne takılan ve merceğin önünde gölgeli bir alan sağlayan yardımcı donatım türü.

Güneş saati *is.* Bir düzlem ortasına dikilmiş bir çubuğun, bu düzlem üzerine ayrı ayrı zamanlarda düşen gölgesine bakılarak saati gösteren bölümler çizilerek yapılmış araç.

güneşsel *s. astr.* **1.** Güneşe ilişkin, Güneşle ilgili: *Güneşsel boylam.* **2.** *astr.* Güneşle birlikte doğan, Güneşle birlikte batan (gök cismi).

Güneş sistemi *is. astr.* Güneşle gezegenlerin oluşturdukları dizge.

güneşsiz *s.* **1.** Güneş ışınlarıyla aydınlanmayan, güneş ışınlarını almayan: *Güneşsiz yer.* **2.** (hava için) Kapalı, bulutlu: *Güneşsiz hava.*

güneşsizlik, -ği *is.* Güneşsiz olma durumu.

güneş sütü *is.* Güneşlenme sırasında cildin kurumasını önleyen, koruyucu, beyaz renkli bir tür makyaj malzemesi.

güneş tacı *is. astr.* Güneş atmosferinin alevli bölümü.

Güneş takvimi *is. astr.* Güneşin görünürdeki günlük ve yıllık hareketine göre düzenlenen takvim.

Güneş tekeri *is. astr.* Güneşin gökyüzündeki iz düşümü olan parlak daire.

güneştopu *is. bk.* Acem lâlesi.

Güneş tutulması *is. astr.* Ay'ın, Yer ile Güneş arasına girmesi yüzünden Güneşin yer yüzünden kararmış görünmesi, küsuf.

güneş yağı *is.* Güneşlenme sırasında cildin daha çabuk koyulaşması için kullanılan bir tür yağlı sıvı.

güneş yanığı *is.* Güneş ışınlarının insan teninde yaptığı esmerlik: *"O güneş yanığı kollarındaki pırıl pırıl, sarı sarı parlak tüyleri..."* -S. F. Abasıyanık.

Güneş yılı *is. astr.* Güneşin görünürdeki yıllık hareketine göre tanımlanan yıl.

güney *is.* **1.** Solunu doğuya, sağını batıya veren kimsenin tam karşısına düşen yön, dört ana yönden biri, cenup, **kuzey** karşıtı: *Konya, Ankara'nın güneyindedir.* **2.** *s.* Bu yönde olan, bu yönle ilgili, cenubî. **3.** *is.* Güneş gören yer. **4.** *is.* Lodos.

→ ***Güneybalığı, güney noktası***

Güneybalığı *öz. is.* Güney yarım kürede bir takım yıldızın adı.

güneybatı *is.* Güneyle batı arası yön.

güneydoğu *is.* Güneyle doğu arası yön.

güney karamanı *is. zool.* Siyahtan kül rengine kadar değişen renklerde, kuyrukla-

rı diğer karamanlara göre daha küçük, kuzularından bukleli post alınabilen ve Batı Toroslar bölgesinde yetiştirilen bir tür koyun.

güneyli *is.* ve *s.* **1.** Güney bölgelerinden olan (kimse veya topluluk), cenuplu. **2.** Türkiye'nin güney illerinden olan (kimse).

güney noktası *is. astr.* Güney doğrultusunun ufuk üzerinde göğü deldiği nokta.

güngörmez *s.* Hiç güneş ışığı almaz (yer).

güngörmüş *s.* **1.** İyi yaşamış: *"Anadolu şoförlerinin birçoğunda ben böyle güngörmüş, hâline göre para yemiş eski kibarlar hâli gördüm."* -R. N. Güntekin. **2.** Birçok hayat tecrübesi bulunan (kimse): *"Ayşe Hanım, güngörmüş, yaş yaşamış kadındır."* -S. M. Alus. **3.** Çok yaşlı: *"Ağaçların çoğu da güngörmüş, dev boylu bitkilerdir."* -S. Birsel.

güngörmüşlük, -ğü *is.* Çok hayat tecrübesi olmak: *"Çok güngörmüşlüğünüz var, söyleyin bakalım, ben ne yapayım?"* -Y. Kemal.

günindi *is. hlk.* **1.** Gurup zamanı. **2.** *is.* Batı: *Köyün günindisindeki tarla.*

günleme *is.* Günlemek işi.

günlemek *(-i)* Günü belirlemek, tarihlendirmek.

günlerce *zf. (günle'rce)* Birçok gün sürerek: *"Dağların eteklerindeki ormanlarda yangınlar çıkar, günlerce sürer."* -N. Cumalı.

günlü *s.* **1.** Tarihli: *25 Ağustos 1967 günlü yazı.* **2.** Belli bir zamanla sınırlı: *Bu yazı günlüdür.*

günlük, -ğü (I) *s.* **1.** O günkü, o günle ilgili. **2.** Üzerinden gün geçmiş veya geçecek: *On günlük çocuk. Sekiz günlük gezi.* **3.** Her gün yapılan, her gün yayımlanan, her gün çıkan: *Günlük gazete.* **4.** *is.* Günü gününe tutulan hatıra, günce, muhtıra. **5.** *ed.* Günü gününe tutulan anı yazısı veya bu yazıları içine alan eser, günce. **günlük güneşlik** sıcak, yağışsız ve güzel hava: *"Mayıs'ın ilk haftasını günlük güneşlik bir Londra'da geçirdi."* -N. Cumalı. **günlük güneşlik görünmek** *mec.* sıkıntısız, sorunsuz, huzur ortamında bulunmak: *"Etrafımda herşey bana günlük güneşlik görünüyordu."* -R. N. Güntekin.

→ günlük defter, günlük güneşlik

günlük, -ğü (II) *is.* Tütsü için kullanılan bir çeşit ağaç sakızı: *"Evin içinde günlük kokusu, papaz uluması bizim için yıkımdır."* -H. R. Gürpınar.

→ günlük ağacı

günlük ağacı *is.* Asya'nın sıcak bölgelerinde *(Styrax)* ve Afrika'da yetişen *(Boswelia)* türlerinden günlük çıkarılan değişik cinste ağaçlara verilen ortak ad.

günlükçü *is. ed.* Günlük yazarı, günlük tutmuş ve yayımlamış olan kimse.

günlük defter *is. tic.* Bir işletmenin yaptığı işleri günü gününe geçirdiği defter, yevmiye defteri.

günlük güneşlik *s.* Açık ve bol ışıklı (yer veya hava): *"Meteorolojinin günlük güneşlik bir hava vaat ettiği, resmen sağnak yağışlı bir sabahtı."* -H. Taner.

gün merkezli *s. astr.* Güneş'in merkezine bağlı olan, Güneş'in merkezinden bakıldığı var sayılarak ölçülen (bir yıldızın koordinatları).

gün ortası *is.* Öğle, öğle vakti.

günöte *is. astr.* Yer yörüngesinin Güneş'e en uzak bulunduğu nokta, evç: *Yer, temmuzun başlangıcına doğru gün öteye varmış bulunur.*

günsüler *ç. is. zool. bk.* güneş hayvancıkları.

gün tutulması *is. bk.* güneş tutulması.

güntün eşitliği *is. ask.* Gece ile gündüzün eşit uzunlukta olması, ekinoks: *Güntün eşitliği 21 Martta ve 21 Eylülde olmak üzere yılda iki kez olur.*

günü *is. hlk.* **1.** Kıskançlık, çekememezlik, haset. **2.** *hlk.* Zamanından önce doğan yavru .

günü birliğine *zf.* Günü birlik.

günü birlik *zf.* Bütün bir gün boyunca, gece kalmadan, sabah gidip akşamdan önce dönmek üzere: *"Akrabalarından birinin evine günü birlik misafirliğe gitmişlerdi."* -O. C. Kaygılı. *"Bir iki kere günü birliğine, bir iki kere de gece yatısına gidebilirlerdi."* -M. Yesari.

günücü *s. hlk.* Kıskanç, hasetçi, hasut.

günücülük, -ğü *is. hlk.* Kıskançlık, hasetlik.

günü gününe *zf.* Tam vaktinde, her gün, gününde, tam gününde: *"... askerî literatürü günü gününe takip eder."* -H. Taner.

günüleme *is. hlk.* Günülemek işi.

günülemek *(-i) hlk.* Kıskanmak, çekememek, haset etmek.

günün adamı *is.* **1.** O günlerde çok sözü edilen kişi. **2.** Zamanın gereğine göre yön ve tutum değiştiren kimse. **3.** Kendisinde zamanın gerektirdiği değerler bulunan kimse.

gün yağmuru *is. hlk.* Güneş çıkmışken yağan iri damlalı yağmur.

gün yayı *is. astr.* Güneşin gök küresinde bir gün boyunca çizdiği çemberin ufuk üstünde kalan parçası.

gün yeli *is. hlk.* Doğu rüzgârı.

güpegündüz *zf. (güpe'gündüz)* Ortalık iyice aydınlıkken, iyice gündüz iken: *"O gün güpegündüz İstanbul'un üstünde düşman tayyareleri dolaştılar."* -Y. K. Beyatlı. *"... iki şamdanın mumları da güpegündüz yanar."* -P. Safa.

güpgüzel *s. (gü'pgüzel)* Çok güzel.

gür *s.* **1.** Bol ve güçlü olarak çıkan veya fışkıran: *"Kabadayı tavrı, gür sesi, eski Osmanlı devrinden olduğunu hatırlatırdı."* -Y. K. Beyatlı. *"Gür, kumral saçlarının çerçevelediği narin yüzü kıpkırmızı idi."* -Ö. Seyfettin. **2.** Bol, verimli, feyyaz: *"Oralarda deve dikenleri ve çalı süpürgeleri gür, yeşil, pembe bitmişti."* -S. F. Abasıyanık.

→ gür gür

gürbüz *s.* Sağlam, güçlü ve iyi gelişmiş, iri: *"Genç, gürbüz bir köylü çocuğu idi."* -S. F. Abasıyanık.

gürbüzleşme *is.* Gürbüzleşmek işi.

gürbüzleşmek *(nsz)* Gelişmek, gürbüz duruma gelmek.

gürbüzlük, -ğü *is.* Gürbüz olma durumu.

Gürcü *öz. is. Far. gurcî* Gürcistan halkından veya bu halkın soyundan olan kimse.

Gürcüce *öz. is. (gürcü'ce)* Gürcü dili.

güre *is. hlk.* **1.** Çiftleşmek isteyen kısrak veya dişi eşek. **2.** Bir yaşından üç yaşına kadar olan tay. **3.** *s. mec.* Kuvvetli, dinç. **4.** *s. mec.* Çekingen, korkak, ürkek.

gürecilik, -ği *is. bk.* devimselcilik.

güreş *is. sp.* Belli kurallar içinde, güç kullanarak, iki kişinin türlü oyunlarla birbirinin sırtını yere getirmeye çalışması. **güreş etmek** (veya **tutmak**) güreşmek: *"Daha bir hafta evvel koruda güreş ederek onu, yere yıkmıştı."* -P. Safa.

→ güreş mayosu, güreş minderi

güreşçi *is. sp.* Güreş yapan, güreşen kimse, pehlivan.

→ güreşçi köprüsü

güreşçi köprüsü *is. sp.* Vücudun, sırt yere dönük, avuçlar ve tabanlarda yay biçiminde dayalı bulunduğu durum.

güreşçilik, -ği *is. sp.* Güreşle uğraşan spor dalı, pehlivanlık.

güreşilme *is.* Güreşilmek işi veya durumu.

güreşilmek *(nsz)* Güreş yapılmak.

güreş mayosu *is.* Güreşirken, güreşçilerin giydiği özel mayo.

güreşme *is.* Güreşmek işi.

güreşmek *(nsz, -le)* (iki kişi) Türlü oyunlarla birbirinin sırtını yere getirmeye çalışmak: *"Artık çayırlıklarda soyunup yağlanıp güreşemiyorlardı."* -Ö. Seyfettin.

güreş minderi *is.* Kapalı spor salonlarında güreşçilerin üzerinde güreştikleri, üstü yekpare kaplı olan kauçuk minder.

güreştirme *is.* Güreştirmek işi.

güreştirmek *(-i, -le)* Güreş yaptırmak.

gürgen *is. bot.* Gürgengillerden, Karadeniz kıyılarındaki ormanlarımızda çok yetişen, kerestesi beğenilen bir ağaç *(Carpinus betulus).*

gürgengiller *ç. is. bot.* İki çeneklilerden, çiçek durumları tırtılsı; gürgen, huş, fındık, kızılağaç gibi kerestelik ağaçları içine alan bir familya.

gür gür *zf. bk.* gürül gürül.

gürlek, -ği *is.* Çağlayan.

gürleme *is.* Gürlemek işi.

gürlemek *(nsz)* **1.** Kalın ve gür ses çıkarmak: *"Topların sustuğu bir gece davullar gürledi."* -R. E. Ünaydın. *"Pala bıyıklı adamın sesi kapının önünde gürledi."* -O. C. Kaygılı. **2.** Beklenmedik bir zamanda ansızın ölmek: *"Huri'nin anası, doğurduktan sonra bir tifo hastalığında gürleyip gitmişti."* -N. Nâzım.

gürleşme *is.* Gürleşmek işi.

gürleşmek *(nsz)* Gür bir duruma gelmek.

gürleyiş *is.* Gürlemek işi veya biçimi.

gürlük, -ğü *is.* **1.** Gür olma durumu. **2.** Verimlilik, feyiz.

güruh *is. (güru:h) Far. gurūh* Değersiz, aşağı görülen, küçümsenen topluluk, derinti, sürü: *"Sonuna kadar dinlemek biraz müşkül ama, züppe güruhu, bir alay seyirci var ki..."* -H. E. Adıvar. *"Bu artist güruhu balolardan hoşlanmazlar."* -P. Safa.

gürüldeme *is.* Gürüldemek işi.

gürüldemek *(nsz)* Çok hızlı ve gürültülü ses çıkarmak: *Dere gürüldeyerek akıyor.*

gürül gürül *zf.* Bol ve gür çıkan veya akan şeylerin sesini anlatır: *"Gürül gürül nargile içen dudaklarını marpucundan ayırmadan sordu."* -A. İlhan.

gürültü *is.* **1.** Aralarında uyum bulunmayan düzensiz seslerin bütünü, patırtı, şamata: *"Gemi baş döndüren bir gürültüyle indi sulara."* -Ç. Altan. **2.** *mec.* Birçok kişinin karıştığı kavga, karışıklık veya tartışma: *İşçiler arasındaki gürültü.* **gürültü bastırmak** gürültüden daha çok güçlü ses çıkarıp onu etkisizleştirmek: *"Barın bürün gürültüsünü bastıran kahkahaları bundan sonra başladı."* -N. Cumalı. **gürültü çıkarmak (etmek, koparmak** veya **yapmak) 1)** düzensiz ve rahatsız edici sesler çıkarmak: *"Karanlıkta bana çarpıp da gürültü yapmamaya dikkat ederek kapıyı açtım."* -H. C. Yalçın. **2)** kavga, karışıklık, tartışma çıkarmak: *"Celse gürültüler arasında tatil edildi."* -H. Taner. **gürültü çıkmak** kavga, tartışma karışıklık olmak: *"Bir gürültü çıkarmadan buradan gidiniz..."* -H. R. Gürpınar. **gürültüye (**veya **patırtıya pabuç bırakmamak)** *tkz.* korkutmalara aldırış etmeyip dilediği gibi davranmak. **(ortalığı) gürültüye** (veya **patırtıya vermek)** gereksiz bir telâşa düşürmek. **gürültüye gelmek** (bir iş, bir düşünce vb.) telâş ve karışıklığa rastlayarak ilgi çekmemek, üzerinde durulmamak. **gürültüye getirmek** (veya **boğmak) 1)** (bir işi, bir düşünceyi) telâş ve karışıklık yüzünden ilgi çekmez duruma getirmek; **2)** söz kalabalığından, karışıklıktan yararlanarak istediğini elde etmek. **gürültüye gitmek** telâş ve karışıklığa rastlayarak değeri anlaşılmayıp unutulmak.

→ ***gürültü patırtı, gürültülü patırtılı***

gürültücü *s.* Gürültü yapan veya gürültü çıkaran (kimse), velveleci: *Gürültücü çocuk.*

gürültülü *s.* **1.** Gürültüsü olan: *Gürültülü bir konuşma. "Dışarıdaki sofadan kalınlı inceli, gürültülü sesler işitildi."* -P. Safa. **2.** Karışık olaylarla dolu: *Gürültülü bir yaşayış.*

→ ***gürültülü patırtılı***

gürültülü patırtılı *s.* Çok gürültülü ve karışık.

gürültü patırtı *s.* Kavga, gürültü.

gürültüsüz *s.* **1.** Gürültüsü olmayan: *"Hamit'in bir özelliği de gürültüsüz yerde çalışamamasıdır."* -S. Birsel. **2.** Kimseyi tedirgin etmeyen veya kimsenin dikkatini çekmeyen.

gürültüsüzce *zf. (gürültüsü'zce)* Gürültü yapmayarak, tedirginlik çıkarmayarak: *"Önüne bakışlara, geri geri çekilişlere, gürültüsüzce ayağa kalkışlara, büyüklerin önlerine geçmeyişlere İstanbul terbiyesi denirdi."* -O. S. Orhon.

gürz *is. Far. gurz esk.* Silâh olarak kullanılan ağır topuz.

gütaperka *is. (gütape'rka) (Malezya dilinden)* Sumatra'da ve çevresindeki adalarda yetişen büyük bir cins ağaçtan elde edilen, kablo yapımında kullanılan, kauçuğa benzer, zamklı bir madde.

gütme *is.* Gütmek işi: *"Oğlan okula gitmeden davar gütmeye başlar."* -N. Cumalı.

gütmek, -der *(-i)* **1.** Hayvan veya hayvan sürüsünü önüne katıp otlatarak sürmek. **2.** *mec.* Bir düşünceyi, bir duyguyu veya bir ilkeyi gerçekleştirmeye çalışmak: *Amaç gütmek. Kin gütmek. Kan davası gütmek.* **3.** *mec.* Bir kimseyi, bir topluluğu kendi düşünce ve amacı doğrultusunda yönetmek, sevk ve idare etmek. **güttüğüm domuzu bana öğretme** yıllardır tanıdığım bir kimsenin huylarını da bilirim.

güve *is. zool.* Kurtçuğu deri, yapağı, yünlü kumaş ve dokuma yiyen pul kanatlılardan bir böcek *(Tine pellionella).*

güveç, -ci *is.* **1.** İçinde yemek pişirilen toprak kap: *"... ateşe vurduğu güveçten, kaynayan etin kokusu geliyordu."* -N. Cumalı. **2.** Bu kapta pişirilen yemek: *"Güveçten sonra bir koca sini mantı gelmiş."* -Ç. Altan.

güvelâ *is. göv + elâ* Açık yeşil, maviye çalar göz rengi: *"Kara buğday rengindeki esmer simasının üzerinde bir çift duru bakışlı güvelâ gözleri vardı."* -E. E. Talu.

güvelenme *is.* Güvelenmek işi.

güvelenmek *(nsz)* Güve tarafından yenilmek.

güvem eriği *is. bot. bk.* akdiken.

güven *is.* **1.** Korku, çekinme ve kuşku duymadan inanma ve bağlanma duygusu, itimat. **2.** Yüreklilik, cesaret. **güven beslemek** güven duymak, inanmak, itimat etmek. **güven duymak** güvenmek, inanmak. **güven kazanmak** kendisine inandırmak. **güven vermek** güven duygusu uyandırmak, itimat telkin etmek. **(bir şeye, birine) güveni olmak** güvenmek, inanmak. **güveni sarsılmak** güveni kalmamak.

→ ***güven ışığı, güven mektubu, güven oylaması, güvenoyu, güven yazısı***

güvence *is.* **1.** Bir antlaşmada taraflardan birinin sorumluluğu üzerine alması, inanca, teminat, garanti. **2.** Alınan sorumluluğa karşı olarak ortaya konulan şey. **3.** *mec.* Birinin şüphelerini dağıtmak için söylenen inandırıcı söz, teminat. **güvence vermek 1)** bir anlaşmada taraflardan biriyle ilgili olarak sorumluluğu yüklenmek, inanca vermek, teminat vermek, garanti vermek; **2)** bir sorumluluk karşılığı olarak (para vb.) ortaya koymak, inanca vermek, teminat vermek, garanti vermek. **güvenceye bağlamak** teminat altına almak: *"Serbest bırakılma, ilgilinin yargılama süresince duruşmada hazır bulunmasını ... sağlamak için, bir güvenceye bağlanabilir."* - Anayasa.

→ ***güvence akçesi***

güvence akçesi *is.* Herhangi bir sorumluluk yerine getirilmediğinde karşı tarafça el konulacak olan para.

güvenceli *s.* Güvencesi olan, güvence sağlayan, garantili.

güvencesiz *s.* Güvencesi olmayan, güvence sağlamayan, garantisiz.

güvenç, -ci *is.* Güvenme duygusu, itimat.

güven ışığı *is. sin.* Karanlık odada, çalışabilecek kadar ışık sağlayan, duyar katı etkilemeyen özel yapıda bir lâmbadan elde edilen ışık.

güvenilir *s.* Güven duygusu veren, güvenilen: *Güvenilir kaynak. Güvenilir adam.*

güvenilirlik, -ği *is.* Güvenilir olma durumu.

güvenilme *is.* Güven duyulma, güvenle bakılma.

güvenilmek *(-e)* Güvenle bakılmak, kendisine güven duyulmak: *Görevini benimseyen insanlara güvenilir.*

güvenirlik, -ği *is.* Güvenilme durumu, güvenilir olma durumu.

güveniş *is.* Güven duyma, güvenme.

güvenli *s.* Güven verici, emniyetli, emin: *"Kendinden güvenli ama içi sıkılan bir durumu vardı."* -Ç. Altan. *"En güvenli sesiyle sağa sola emir yağdırıyor."*, -A. İlhan.

güvenlik, -ği *is.* Toplum yaşamında kanunî düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet.

→ ***güvenlik borusu, güvenlik görevlisi, güvenlik vanası***

güvenlik borusu *is.* Buharlı tesisatta basıncın belirli bir değerin üstüne çıkmasını önleyen U biçimli boru.

güvenlik görevlisi *is.* Güvenliği sağlamakla görevli kimse.

güvenlik vanası *is.* Buharlı tesisatta basınç belirli bir değerin üstüne çıkınca açılarak tesisatın güvenliğini sağlayan vana, emniyet supabı.

güvenme *is.* Güven duyma, güveni olma.

güvenmek *(-e)* Güven duymak, güveni olmak, itimat etmek: *"Bu işte size güveniyorum. Kendimi kuvvetli görmek biraz fazla kendime güvenmek olur."* -H. E. Adıvar. **güvendiği dağlara kar yağmak** (veya **güvendiği dal elinde kalmak**) yardım veya yarar beklediği kimseden, yerden veya şeyden iyilik gelmemek. **güvenme dostuna, saman doldurur postuna** "dost sandığın birtakım kimseler sana kolaylıkla kötülük edebilirler" anlamında kullanılır.

güven mektubu *is.* Bir elçinin, gittiği yerin devlet başkanına sunulması için kendi başkanınca eline verilen belge, itimat mektubu, itimatname.

güven oylaması *is.* Göreve yeni başlamış veya görevini sürdüren hükûmetin tutumunu değerlendirmek için mecliste yapılan oylama.

güvenoyu *is.* Göreve yeni başlamış veya görevini sürdüren hükûmetin tutumunu değerlendirmek için meclisin verdiği oy; itimat reyi: *"Bakanlar Kurulunun programı Türkiye Büyük Millet Meclisinde okunur ve güvenoyuna başvurulur."* - Anayasa. **güvenoyu almak** hükûmetin tutumu meclisçe onaylanmak. **güvenoyu vermek** hükûmetin tutumu ile ilgili olumlu oyu meclisçe kullanmak.

güvensiz *s.* Başkalarına güvenmeyen, itimatsız.

güvensizce *zf.* Güvensiz bir biçimde, güvensiz olarak.

güvensizlik, -ği *is.* Güvensiz olma durumu, itimatsızlık. **güvensizlik duymak** güvenmemek: *"Gittikçe artan bir güvensizlik duyuyordu söylenen sözlere."* -N. Cumalı.

→ güvensizlik önergesi

güvensizlik önergesi *is.* Hükûmetin uygulamalarına karşı gösterilen yazılı veya sözlü itimatsızlık.

güven yazısı *is.* Güven mektubu.

güvercin *is. zool.* Güvercingillerden, hızlı ve uzun zaman uçabilen, kısa vücutlu, sık tüylü, birçok evcilleşmiş türleri bulunan, yemle beslenen kuş *(Columba).*

→ güvercinboynu, güvercingiller, güvercingöğsü

güvercinboynu *is.* Yeşil, mavi ve pembe arasında dalgalanır gibi görünen renk.

güvercingiller *ç. is. zool.* Güvercin, kumru gibi kuşları içine alan geniş bir familya.

güvercingöğsü *is.* Yeşil ile mavi arasında böcek kabuğuna benzer dalgalı ve değişken renk.

güvercinler *ç. is. zool.* Güvercin, kumru gibi kuşları içine alan takım.

güvercinlik, -ği *is.* Evcil güvercin yetiştirmek için hazırlanmış yer.

güverte *is. (güve'rte) İt. coverta* Gemide ambar ve kamaraların üstü: *"O gece üç balıkçı, yan yana güverteye uzanmış yıldızlar altında uyuyorduk."* -Halikarnas Balıkçısı. *"Vapurlar geçer bomboş güverteleri / Bomboş uzanan denizin üstünde."* - N. Cumalı.

güveyfeneri *is. bot.* Patlıcangillerden, kırmızı ve ekşimsi meyvesi idrar söktürücü olarak kullanılan, çok yıllık ve otsu bir bitki, gelin otu *(Physalis alkekengi).*

güvey,-i, -si *is.* **1.** Evlenmekte olan bir erkeğe, evlenme töreni sırasında verilen ad. **2.** Bir kızın ailesinden olan büyüklere göre kızın kocası, damat. **güveyi girmek 1)** erkek için, evlenmek: *Güvey girdiğinin ertesi günü askere çağrıldı.* **2)** iç güveyi olarak, gelinin ailesinin evinde oturmak: *"Kostüm yeni, potinler yeni, gömlek yeni... Güvey mi giriyorsun çapkın?"* -P. Safa. **güveyi olmadık, ama kapı dışında bekledik** *şaka* bir konuyu iyi bilmeyen ama yabancısı da olmayan kimseler tarafından kullanılır.

→ güvey yemeği

güveylik, -ği *is.* **1.** Güvey olma durumu, damatlık. **2.** Güvey için alınmış, yapılmış giysi, armağan: *Güveyliklerini giyinmiş.* **3.** *s.* Güvey iken kullanılan veya yapılan: *Güveylik elbise. Güveylik tıraş.*

güvey yemeği *is.* Erkek evi tarafından düğün akşamı akraba ve yakınlara verilen yemek.

güvez *s.* Mora çalan kırmızı: *"Pantolon bol paça, arka kenarlarının içi koyu güvez kadife."* -A. İlhan.

güya *zf. (gü':ya:) Far. güyā* Sözde, sanki: *"Onlara çaktırmadan, güya konuştuklarımızı yazıyorum."* -A. Gündüz. *"Güya iki buçuk matinesi için sözleşmişlerdi."* - H. Taner. *"Her şey sessizlik içinde güya büyük bir vaadin yerine getirilmesini bekliyordu."* -A. Ş. Hisar.

güz *is.* **1.** (kuzey yarım küre için) Eylül, ekim ve kasım aylarını içine alan süre, sonbahar. **2.** *astr.* Eylül 22 ile Aralık 21 arasındaki mevsim: *"Mevsim güzdü; bol üzüm ve incir vakti idi."* -O. C. Kaygılı.

→ güz çiğdemi, güz dönemi, güz noktası

güzaf *is.* ve *s. (güzu:f) Far. guzāf esk.* Boş, anlamsız, beyhude (söz).

güz çiğdemi *is. bot.* Acı çiğdem.

güz dönemi *is.* **1.** Güz ayları. **2.** Eğitim öğretimde ilk yarı yıl.

güzel *s.* **1.** Biçimindeki uyum ve ölçülerindeki denge ile hoşa giderek hayranlık uyandıran: *Güzel kız. Güzel çiçek. Yalının en güzel odası bizimdi.* **2.** İyi; hoş: *"Güzel şey canım, milletvekili olmak!"* -Ç. Altan. **3.** Beklenene uygun düşen ve başarı düşüncesi uyandıran: *Güzel bir fırsat.* **4.** Soyluluk ve ahlâkî üstünlük düşüncesi uyandıran: *Güzel duygular. Güzel hareketler.* **5.** Görgü kurallarına uygun olan. **6.** (hava için) Sakin, hoş: *Güzel bir gece.* **7.** Okşayıcı, aldatıcı, kandırıcı: *Güzel vaatler.* **8.** Pek iyi, doğru: *Güzel güzel amma!* **9.** *zf.* Hoşa giden, beğenilen, iyi, doğru bir biçimde: *Güzel konuştu.* **10.** *is.* Güzel kız veya kadın. **11.** *is.* Güzellik kraliçesi: *Türkiye güzeli.* **güzel olmak** güzelleşmek: *"Güzel ne güzel olmuşsun / Görülmeyi görülmeyi."* -Âşık Veysel. **güzelim 1)** değer verilen, sevilen: *"Yüzüne bakmazmış o güzelim ağır eşyanın."* -P. Safa. *O sevgi dolu güzelim gecemizin tüm izleri mahkemede yetti de arttı bile.* **2)** teklifsiz bir seslenme olarak kullanılır.

→ güzelavrat otu, güzel duyu, güzel duyusal, güzel güzel, güzelhatun çiçeği, güzel sanatlar, güzel yazı sanatı

güzelavrat otu *is. bot.* Patlıcangillerden, 100-150 cm yükseklikte, atropin denilen zehirli ilâcın çıkarıldığı pis kokulu, çok yıllık ve otsu bir bitki *(Atropa belladonna).*

güzelce *s. güzel'ce* **1.** Güzele yakın, güzel gibi: *"Kızı, belki anasından biraz güzelce."* -M. Ş. Esendal. *"Öyle güzelce bir kadınla tatlı bir serüven yaşama olasılığı kolayca kenara itilebilecek bir şey değildi."* -E. Bener. **2.** *zf. (güze'lce)* İyice, adamakıllı: *"Kadın, keçiyi sağmış, çardağın suyunu çekmiş, etrafını güzelce süpürmüştü."* -N. Cumalı.

güzel duyu *is.* Estetik, bediiyat.

güzel duyuculuk, -ğu *is.* Estetikçilik, estetizm.

güzel duyusal *s.* Estetik.

güzel güzel *zf.* Olağan bir durumda, herhangi bir sıkıntıya uğramadan: *"İki kardeş güzel güzel oynarken ne oldu ise birdenbire bir ağlama, bir çığlık başladı."* - M. Ş. Esendal.

güzelhatun çiçeği *is. bot. bk.* nergis zambağı.

güzelleme *is. ed.* **1.** Halk edebiyatında konusu aşk olan, lirik bir şiir türü. **2.** Şen, sevinçli duyguları anlatan türkülerde özel bir ezgi.

güzelleşme *is.* Güzelleşmek işi: *"Boğaz bahçelerinin güzelleşmesi için büyük çabalar göstermiştir."* -S. Birsel.

güzelleşmek *(nsz)* Güzel bir durum almak: *"Şişman, bacakları da eğri olmasa, eski Nadir Hanıma bakarak çok güzelleşmiş denilebilir."* -M. Ş. Esendal.

güzelleştirilme *is.* Güzelleştirilmek

şi.

güzelleştirilmek *(nsz)* Kendisine güzellik verilmek, güzel duruma getirilmek.

güzelleştirme *is.* Güzelleştirmek işi.

güzelleştirmek *(-i)* Güzellik vermek, güzellik kazandırmak: *"Mehtap görülen herşeyi yumuşatıyor, hülyalaştırıyor, güzelleştiriyordu."* -A. Ş. Hisar.

güzellik, -ği *is.* **1.** Estetik bir zevk, coşku, hoşlanma duygusu uyandıran nitelik, hüsün: *"Güzellik de uçar gider, zenginlik de erir biter."* -H. Taner. **2.** Okşayıcı söz veya davranış, iyilik, yumuşaklık. **3.** Ahlâk ve fikrî nitelikleriyle hayranlık uyandıran şey. **4.** Güzel olan bir kimsenin niteliği: *"Güzelliğin on paretmez / Bu bendeki aşk olmasa."* -Âşık Veysel.

→ ***güzellik enstitüsü, güzellik kraliçesi, güzellik malzemesi, güzellik müstahzarları, güzellik salonu, güzellik yarışması***

güzellik enstitüsü *is.* Kadınların yüz ve vücut bakımlarının yapıldığı yer.

güzellik kraliçesi *is.* Yüz ve vücut güzelliği göz önünde bulundurularak yapılan yarışmalarda birinciliği kazanan kız.

güzellikle *zf.* Okşayıcı söz veya davranışla, iyilikle.

güzellik malzemesi *is.* Makyaj malzemesi.

güzellik müstahzarları *ç. is.* Makyaj malzemelerinin genel adı.

güzellik salonu *is.* Kuaför.

güzellik yarışması *is.* Yalnız yüz ve vücut güzelliğinin ölçü olarak kabul edildiği yarışma.

güzel sanatlar *ç. is.* Edebiyat, müzik, resim, heykel, mimarlık, tiyatro gibi insanda coşku ve hayranlık uyandıran sanatlar.

güzergâh *is. (güzergâ:h) Far. guzergāh* **1.** Yolüstü uğranılacak, geçilecek yer. **2.** Yol boyu. **3.** Çok geçilen yer, geçek.

güzey *is. coğr.* Az güneş alan, çok gölgeli kuzey yamaç: *Dağların güzeyindeki karlar geç erir.*

güzide *s. (güzi:de) Far. guzide* **1.** Seçkin, seçilmiş, seçme: *"Selânik'in en varlıklı, en güzide ailelerinden sayılıyor."* -A. İlhan. **2.** *is.* Aydın, okumuş, seçkin kimse.

güzlek, -ği *is. hlk.* **1.** Güz yağmuru. **2.** *hlk.* Güz mevsiminin geçirildiği yer. **3.** Havaların soğuması üzerine yaylalardan dönen hayvanların otlatılması ve bir süre barındırılması için ayrılmış, dağ eteklerinde bulunan mera.

güzleme *is.* Güzlemek işi.

güzlemek *(nsz)* Güzü bir yerde geçirmek: *Bu yıl güneyde güzledik.*

güzlük *s.* **1.** Güzün yapılan: *Güzlük ekim.* **2.** *is. hlk.* Güzün ekilen tahıl.

güz noktası *is. astr.* Güzün, gün-tün eşitliği anında güneşin gök ekvatoru çizgisi üzerinde bulunduğu nokta.

güzün *zf. (gü'zün)* Güz mevsiminde.

Ğ

ğ, Ğ **1.** Türk alfabesinin dokuzuncu harfi; ses bilimi bakımından, ince ünlülerle ön damak, kalın ünlülerle art damak ünsüzlerinin ötümlü ve yumuşağı. **Yumuşak ge** adı verilen bu harf, Türkçede kelimelerin başında hiç geçmediği gibi, sonunda da genellikle tek hecelilerde bulunur. **2.** Sınıflama ve sıralamalarda maddelerin sırası harfle gösterildiğinde dokuzuncu maddenin başına getirilir.

H

h, H **1.** Türk alfabesinin onuncu harfi. *He* adı verilen bu harf ses bilimi bakımından ötümsüz sızıcı gırtlak ünsüzünü gösterir. **2.** *müz.* Nota işaretlerini harfle gösterme yönteminde si sesini gösterir.

H *kim.* Hidrojen'in kısaltması.

ha *ünl.* **1.** İstek uyandırmak için kullanılır: *Ha göreyim seni! Ha gayret.* **2.** (ha:) Şaşma anlatır: *Amma güzel ha! Öyle oldu ha!* **3.** (ha:) Dikkati çekmek, uyarmak için kullanılır: *Ha bilmiş ol, ben öyle şey istemem! "Sakın ha, bir daha yapma! Sakın ha ağlamanı istemiyorum."* -A. İlhan. **4.** (ha:) Bir şeyin birdenbire hatırlandığını veya kavrandığını anlatır: *Ha sen bana kitap getirecektin! Ha şimdi anladım! "Ha, miralay arzu ederse o başka tabiî."* -A. İlhan. **5.** *tkz.* (ha:) Soru bildirir: *Ha, olmaz mı? Sen geldin ha?* **6.** *bağ.* Tekrarlanarak kullanıldığında eşitlik anlamı verir: *Ha ben gelmişim ha o. Ha bağ, ha bahçe, ha tarla. Ha bugün ha yarın.* **7.** *kaba* "Evet" anlamında kullanılır. **8.** Bazen tekrarlanan bir emir kipinin tekrarları arasında yer alarak fiil ile anlatılan işin uzadığı ve bundan bıkıldığı bildirilir: *Yürü ha yürü, yol bitmiyor ki.* **9.** Neredeyse, hemen yakında: *Ha koptu ha kopacak. Ha geldi, ha gelecek.* **ha babam** (veya **ha babam ha**) **1)** karşısındakinin çabasını artırmak için kullanılır; **2)** sürekli olarak, hiç durmadan: *Ha babam atıştırıyordu.* **ha bugün ha yarın** neredeyse, kısa bir sürede: *Ha bugün ha yarın gelecek diye bekliyorlar.* **ha deyince** istenilen anda. **ha Hoca Ali, ha Ali Hoca** değişik gibi gösterilen iki şeyin, gerçekte hiçbir başkalığı olmadığını anlatır. **ha şöyle** *bk.* hah. **ha şunu bileydin** *tkz.* "bunu çoktan anlaman, bilmen gerekirdi" anlamında kullanılır.

hab *is. (ha:b) Far. ḫ̲āb esk.* Uyku.

habanera *is. (habane'ra) İsp. Habana yer adından* **1.** Çok kıvrak bir Küba dansı. **2.** Bu dansın müziği.

habaset *is. (haba:set) Ar. ḫabāṯet esk.* Kötülük, alçaklık: *"Senin ne habasetlere kadir olduğunu ben bilirim."* -R. N. Güntekin.

habbe *is. Ar. ḥabbe esk.* **1.** Tahıl tanesi, evin. **2.** *esk.* Su kabarcığı. **3.** *tiy.* Karagöz, Matiz, Külhanbeyi tiplerinin "yemek yemek" anlamında kullandığı söz. **habbesi kalmadı** (veya **habbesi yok**) hiç kalmadı, hiç yok. **habbeyi kubbe yapmak** önemsiz bir şeyi abartmak: *"Arkadaşım İrfan'ın habbeyi nasıl kubbe yaptığını çok iyi bilirim."* -O. C. Kaygılı.

haber *is. Ar. ḫaber* **1.** Bir olay, bir olgu üzerine edinilen bilgi, salık: *Benim bundan haberim yok. "Çırağın bir şeyden haberi yok."* -M. Ş. Esendal. **2.** İletişim veya yayın organlarıyla verilen bilgi: *Televizyonda dünya haberlerini izledi.* **3.** Bilgi: *Sanattan haberi yok.* **4.** *gr. esk.* Yüklem. **haber almak** (kendisine) bildirilmek, öğrenmek, bilgi edinmek: *Geldiğinizi haber aldım. "Sizden haber almayalı bir seneden fazla oldu ."* -P. Safa. **haber atlamak** (gazetecilikte) bir haberi vaktinde yayımlayamamak. **haber çıkmamak** (biri veya bir şey için) beklenen bilgi gelmemek. **haber deyince** istenilen anda, çarçabuk. **haber geçmek** teleks, telefon vb. ile bilgi iletimi yapmak. **haber göndermek** herhangi bir araçla bildirmek. **haber salmak** (veya **yollamak**) haber göndermek: *"Ben bu sevdadan vazgeçmez iken / Gizli gizli haber salıp durmasın."* -Halk türküsü. **haber**

uçurmak gizlice veya hemen haber göndermek: *"Belediye ile dolaşmaya başladığı vakit bana hemen bir haber uçurulur ."* -R. N. Güntekin. **haber vermek** 1) bildirmek, haber ulaştırmak; 2) bir durumun, bir olayın belirtisi olmak: *"Günlerden beri artan iştahsızlık ve derin yorgunluk fena günlerin yaklaştığını haber vermiş olabilirdi."* -P. Safa. **haberden haber ver** *tkz.* (bir kimse veya bir konuda) bilgi ver. **(bir şeyden) haberi olmak** bilgisi olmak, bilmek: *"Annesinin bir şeyden haberi olmadığı için hemen söze karıştı."* -A. Gündüz. **haberin olsun!** herhangi bir konuda birine uyarıda bulunmak için söylenir.

→ haber ajansı, haber bülteni, haber bürosu, haberdar, haber kaynağı, haber kipi, haber merkezi, haber stüdyosu

haber ajansı *is.* Yurt ve dünya olaylarını toplayıp yayımlayan kuruluş.

haber bülteni *is.* Radyonun, televizyonun ve çeşitli haber ajanslarının yayımladığı, günün iç ve dış olayları konusunda kamuoyunu aydınlatıcı bilgiler veren kısa metin.

haber bürosu *is.* Bağlı bulundukları iletişim organlarına bölgesel haberleri iletmekle görevli birim.

haberci *is.* **1.** Haber getiren kimse, ulak. **2.** *mec.* Bir durumun, bir olayın belirtisi: *Bu bulutlar yağmurun habercisi olsa gerek.* **3.** Muhbir, ihbar eden (kimse): *"Kaçakçı kamyonları bazen, o da bir habercinin yardımı ile içeride yakalanmakta."* -F. R. Atay.

habercilik, -ği *is.* Bir haberi usulünce hazırlama ve yayın organlarında yayımlama işi.

haberdar *s.* ve *is. (haberda:r) Ar. ḫaber+Far.-dār* Haberli, bilgili: *Olup bitenden haberdardır.* **haberdar etmek** haber vermek, bildirmek: *"Kararımızdan Nedret'in arkadaşlarını da haberdar etmeliyiz."* -M. Yesari. **haberdar olmak** bilgi edinmek, haber almak: *"İbrahim Hocamın da işten haberdar olduğunu iddia edenler oldu."* -M. Ş. Esendal.

haber kaynağı *is.* Haber alınan kişi ve yer.

haber kipi *is. gr.* Bildirme kipi.

haberleşme *is.* **1.** Haberleşmek işi, iletişim, muhabere. **2.** Yazışma.

haberleşmek *(nsz, -le)* Karşılıklı olarak haber alıp vermek, iletişmek, muhabere etmek.

haberli *s.* **1.** Bir olay veya durum üzerine bilgisi olan, haberi olan: *Haberli konuk.* **2.** *zf.* Haber vermiş veya almış (olarak): *Haberli olsaydık, hazırlanırdık. Biz oraya haberli gittik.*

haberlik, -gi *s.* Haber durumunda olan.

haber merkezi *is.* Bir yayın organının haberleri derleyip toparlamak ve değerlendirmekle sorumlu ve yükümlü haber birimi.

habersiz *s.* **1.** Haberi olmayan, haber almamış, hiçbir bilgisi olmayan: *Her şeyden, habersiz bir hâlde. "Yolcular, içimdeki mahşerden habersiz, yanımdan geçip gidiyorlardı."* -Y. Z. Ortaç. **2.** *zf.* Haber vermeden, habersizce: *Habersiz geliverdiler.*

habersizce *zf. (habersi'zce)* Haber vermeden, haberi olmadan, habersiz, gizlice.

habersizlik, -ği *is.* Haber alamama durumu.

haber stüdyosu *is.* Ses düzeni, ses geçirmezlik özelliği ile radyo ve TV gibi yayın organlarında yalnız haber okunmak için ayrılmış özel bölüm veya oda.

Habeş *öz. is. Ar. ḥabeş* **1.** Etiyopya halkından veya bu halkın soyundan olan kimse, Etiyopyalı. **2.** *s.* (küçük h ile) Derisinin rengi çok koyu esmer olan (kimse).

Habeşî *öz. is. (Habeşi:)* Habeş.

habip, -bi *s. (-bi:bi) Ar. ḥabîb esk.* **1.** Sevilen, sevgili. **2.** *is.* Hz. Muhammet: *Ya habibim.*

ha bire *zf.* Durmadan, ara vermeden, arka arkaya, sürekli olarak: *"Ocağın başında bir adam ha bire balık kızartıyordu..."* -O. V. Kanık.

habis *s. (habi:s) Ar. ḫabîş esk.* **1.** Kötü, alçak, soysuz (kimse). **2.** (bazı hastalıklar veya urlar için) Kötücül: *"Bir sinek vardır, sokarsa habis çıban yapar, tedavisi zordur."* -R. H. Karay.

habislik, -ği *is.* Habis olma durumu: *"Bu evde her türlü habislik Mesut Beyin namına dönerdi."* -H. R. Gürpınar.

habitat *is. İng. < Lât. habitate* **1.** Yerleşme, oturma. **2.** *bot.* Bitkinin doğal olarak yetiştiği yer, yurt.

habitus *is. Lât. bot.* Bitkinin yerindeki durumu, dallanması, köklerinin toprak içerisindeki dağılmasını belirten morfolojik görünüş.

hac, -cı *is. Ar. ḥacc* **1.** Genellikle tek tanrılı dinlerde kutsal olarak tanınan yerlerin, o dinden olanlarca yılın belli aylarında ziyaret edilmesi. **2.** İslâmın beş şartından biri olan, Müslümanlarca zilhicce ayında Mekke'de yapılan Kâbe'yi ziyaret ve tavaf töreni. **hacca gitmek** 1) Müslümanlar hac amacıyla Mekke'ye gitmek; 2) Hristiyanlar kutsal sayılan yerlere gitmek.

hacamat *is. Ar. ḥacāmet* **1.** Vücudun herhangi bir yerini hafifçe çizip, üzerine boynuz, bardak veya şişe oturtarak kan alma. **2.** *argo* Hafif yaralama. **hacamat etmek** (veya **yapmak**) 1) hacamat yoluyla kan almak; 2) *argo* hafifçe yaralamak.

→ hacamat baltası, hacamat şişesi

hacamat baltası *is.* Hacamat için kullanılan kesici küçük araç.

hacamatçı *s.* Hacamat yapan kimse.

hacamatlama *is.* Hacamatlamak işi.

hacamatlamak *(-i)* **1.** Hacamat etmek, hacamat yapmak. **2.** *argo* Hafifçe yaralamak: *Seni bir iki yerinden hacamatlarsa görürsün.*

hacamat şişesi *is.* Hacamat yapmak için kullanılan ağzı dibinden dar şişe.

haccetme *is.* Haccetmek işi.

haccetmek *(nsz) Ar. ḥacc + T. etmek* **1.** Müslümanlıkta hac zamanında Kâbe'yi ziyaret ve tavaf etmek. **2.** Hristiyanlar kutsal sayılan yerlere gitmek.

hacet *is. (ha:cet) Ar. ḥâcet* **1.** Herhangi bir şey için gerekli olma; gereklilik, lüzum: *Bu kadar külfete hacet yok.* **2.** Tanrı'dan veya kutsal sayılan kişiden beklenen dilek: *"Bu devri yüz defa yapabildiniz mi, mutlaka her hacetiniz de yerine gelir."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **3.** Abdest (küçük veya büyük). **4.** İhtiyaç duyulan şey, gerekli şey: *"Zile basacaktı, hacet kalmadı."* -R. H. Karay. **hacet dilemek** istekte bulunmak: *Artık ne hacet dilese, ne murat etse, oluyor.* **hacet görmek** 1) gerekli bulmak, gerekli saymak: *"Kendi kuvvetlerini ve yiğitliklerini söylemeye, vak'a ile tespit etmeye hacet görmüyorlar."* -H. E. Adıvar. 2) ayak yoluna gitmek. **hacet kalmamak** gereği olmamak: *"Lâkin zora hacet kalmadı."* -R. H. Karay. *"Ona yemişçinin iskemlesini teklif etti, fakat, buna hacet kalmamıştı."* -R. N. Güntekin. **hacet yok** gerekliği yok, gerekli değil, istemez: *"Hiç üzülmeyin, yemin etmenize de hiç hacet yok."* -A. Ş. Hisar. **haceti olmak** *hlk.* ayak yoluna gitmesi gerekmek. **hacetini yapmak** küçük veya büyük abdest etmek.

→ hacet kapısı, hacet penceresi, hacet tepesi, hacet yeri

hacet kapısı *is.* Dua etmek veya dilekte bulunmak için önünde durulan türbenin kapısı (penceresi).

hacet penceresi *is. bk.* hacet kapısı.

hacet tepesi *is.* Üzerinde yapılan duanın kabul olunacağına inanılan tepe.

hacet yeri *is.* Ayak yolu, abdesthane.

hacı *is. Ar. ḥâcc* **1.** Din buyruklarını yerine getirmek için hacca gitmiş Müslüman. **2.** Kudüs'ü, Efes'i veya başka kutsal bir yeri ziyaret etmiş olan Hristiyan. **(birini) hacı bekler gibi beklemek** büyük bir sabırsızlıkla beklemek. **hacı olmak** hacca gidip, haccın gereklerini yapmak. **hacısı hocası** kim varsa, herkes, hepsi.

→ hacıağa, hacı devesi, hacı fışfış, hacı yağı, hacıbektaş taşı, hacılar bayramı, hacılar kuşağı

hacıağa *is. alay* Büyük şehirlerde gereksiz, yersiz çok para harcayan taşralı zengin.

hacıağalık, -ğı *is.* Hacıağa olma durumu. **hacıağalık etmek** gereksiz yere, gösteriş için bol para harcamak.

hacıbektaş taşı *is. jeol.* Balgam taşı.

hacı devesi *is.* Tek hörgüçlü deve.

hacı fışfış *is. argo* Arap halkından olanlar için kullanılan alaylı söz.

hacılar bayramı *is. hlk.* Kurban bayramı.

hacılar kuşağı *is.* Gök kuşağı.

hacılaryolu *is.* Samanyolu.

hacılık, -ğı *is.* Hacı olma durumu.

hacı yağı *is.* Gül yağından çıkarılan, hacıların süründüğü özel koku.

hacıyatmaz *is.* **1.** Yere nasıl bırakılırsa bırakılsın, dibinde bulunan ağırlık sebebiyle dik bir durum alan oyuncak. **2.** *mec.* Çıkarları için, güç durumlarda kişiliğinden özveride bulunarak kendini çabucak toparlamayı beceren kimse.

hacıyolu *is. bk.* hacılaryolu.

hacim, -cmi *is. Ar. ḥacm* Bir cismin uzayda doldurduğu boşluk, oylum, cirim, sıygı.

hacimli *s.* Hacmi olan, oylumlu.

hacimlice *s.* Biraz hacimli, oylumluca.

hacimsiz *s.* **1.** Hacmi olmayan, oylumsuz. **2.** *ekon.* Borsada gerçekleştirilen yetersiz tutarda alım satım.

hacir, -cri *is. Ar. ḥacr huk. esk.* Kısıt, kısıtlılık. **hacir altına almak 1)** kısıtlamak: *"Mümkün olduğu kadar uzun zaman devam etmesi için onu âdeta hacir altına almıştık."* -R. N. Güntekin. **2)** hastalık, bunama vb. sebeplerden ötürü davranışlarının nasıl sonuç vereceğini bilemeyen bir kişiyi mahkeme aracılığı ile mal ve mülk yönetimi bakımından kısıtlamak; **3)** *huk.* Medenî Kanuna göre çeşitli haklarını kullanmaya yetkili olan kişinin bu haklarının mahkeme kararı ile elinden alınması, haklarını kullanma bakımından kısıtlanması.

Hacivat *öz. is. (haci:vat)* Karagöz oyununda kendini halktan üstün görme, bilgiçlik taslama, kitap dili kullanma gibi özentileri olan kimse.

haciz, -czi *is. Ar. ḥacz huk.* Bir alacağın ödenmesi için borçlunun parasına, aylığına veya malına icra dairesince el konulması: *"Türkân'ın kocası oturdukları evin eşyalarını hacizden zor kurtarmıştı."* -A. İlhan. **(bir şeye) haciz koymak** borçlunun malına el koymak: *"Ya parayı verirsiniz ya da haciz korum."* -B. Felek.

→ ***haczetme, haczetmek***

hacizli *s.* Haczedilmiş, mahcuz.

haczetme *is.* Haczetmek işi veya biçimi.

haczetmek *(-i) Ar. ḥacz + T. etmek* Bir alacağın ödenmesi için borçlunun geçim ve mesleğinde gerekli olan şeyler dışında kalan para, aylık veya malına icra dairesince el konmak.

haç *is. Erm. khaç* Hristiyanlığın sembolü sayılan ve birbirini dikey olarak kesen iki çizgiden oluşan biçim, istavroz, salip. **haç çıkarmak** Hristiyanlar sağ ellerini alın, karın, iki koltuk ve göğüs hizasına götürerek haç biçiminde tapınma işaretini yapmak, istavroz çıkarmak: *"Beraber eski kilise harabesine girdiler, kadın burada haç çıkardı."* -R. H. Karay. **haçı suya atma** Hristiyanların bir din töreni olarak kışın suya haç atmaları.

haçlamak *(-i)* Çarmıha germek.

haçlı *s.* Haçı olan.

Haçlılar *ç. öz. is. tar.* XI. yüzyıl ile XII. yüzyıl arasında batılı Hristiyanlarca kutsal yerleri Müslümanların elinden almayı amaçlayan seferlere katılanlara verilen ad, ehlisalip.

haçvari *is. (haçva:ri) Erm. khaç + Far. -vārī* Haç benzeri.

had, -ddi *is. Ar. ḥadd esk.* **1.** Sınır, uç. **2.** Derece: *İnsan buna bir hadde kadar göz yumabilir.* **3.** (insan için) Yetki ve değer: *Haddim değil!* **4.** *mat. esk.* Terim. **haddi hesabı yok** pek çok, sınırı, ölçüsü yok: *"Çocuklara yemiş getirenin haddi hesabı yok."* -H. R. Gürpınar. **haddikifayeyi bulmak** yeterince olmak. **haddi mi** (veya **haddine mi düşmüş**) onun bunu yapmaya yetkisi veya yeteneği yoktur: *"Haddine mi düşmüş senin; saçımın teline bile ulaşamazsın."* -R. H. Karay. **haddi olmamak** (hakkı veya yetkisi) olmamak: *Bana akıl öğretmek onun haddi değil! "Burada sigara içmek ve lâkırdıya karışmak onların haddi değildi."* -M. C. Kuntay. **haddinden fazla** gereğinden çok, aşırı. **haddini aşmak** ölçüyü kaçırmak, aşırı gitmek: *"... bu hafta ikinci sarhoş gecesi. Haddini aşmadı mı biraz?"* -A. İlhan. **(birine) haddini bildirmek** sert bir karşılıkla uslandırmak, yola getirmek, cezalandırmak: *"Sabiha Hanım, geline haddini bildirmek için müessir bir çare düşündü."* -H. E. Adıvar. **(biri) haddini bilmek** kendi değer ve yeteneğini olduğundan üstün görmemek: *"Kişi haddini bilmeli de kendine yakışacak sevdalara düşmeli."* -N. Ataç.

hâd, -ddi *(hâ:d) Ar. ḥādd esk.* **1.** Keskin; sivri. **2.** (hastalık için) Çabuk ilerleyen, iveğen, akut. **3.** Aşırı (bunalım, geçimsizlik gibi kötü durumlar için) şiddetli; gergin.

hadde *is. Ar. ḥādde* Madenleri tel durumuna getirmek için kullanılan ve türlü çapta delikleri olan çelik araç. **haddeden geçirmek** *mec.* en küçük ayrıntısına kadar incelemek, dikkatle araştırmak.

→ ***hadde fabrikası, haddehane***

haddeci *is.* Hadde işiyle uğraşan kimse.

hadde fabrikası *is.* Som demire çubuk, köşebent, levha, ray gibi biçimler verilen yapım evi.

haddehane *is. (haddeha:ne) Ar. ḥādde+Far.ḫāne* Ham demir madeninin eritildiği büyük ocak, fırın.

haddeleme *is.* Haddelemek işi.

haddelemek *(-i)* Madenleri haddeden geçirerek, birtakım işlemler sonucu, istenilen biçime getirmek.

haddizatında *zf. (haddiza:tında)* Aslında: *"Haddizatında bir kırpıntı bohçasını andıran kabinesine, plâncı, reformcu hükûmet adını takmıştı."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

hademe *ç. is. Ar. ḥademe;ḫādim'* in çokluk biçimi (Türkçede teklik olarak kullanılır) İş yerlerinde temizlik ve getir götür işlerine bakan görevli, odacı, müstahdem: *"Saat on birde hademe çayını ve iki çöreğini getirdi."* -S. F. Abasıyanık.

→ ***hademeihayat***

hademeihayrat *ç. is. ḥademe-i ḫayrāt* Din kuruluşlarında temizlik ve ayak işlerine bakan görevliler.

hademelik, -ği *is.* Hademe olma durumu veya hademenin görevi, odacılık.

hadım *is. Ar. ḫādim* Kısırlaştırılmış, enenmiş erkek. **hadım etmek** kısırlaştırmak, enemek.

→ ***hadım ağası***

hadım ağası *is. tar.* Harem ağası.

hadımlaştırma *is.* Hadımlaştırmak işi.

hadımlaştırmak *(-i)* Eneyerek kısırlaştırmak.

hadımlık, -ğı *is.* Hadım olma durumu.

hadi *ünl. (ha'di) bk.* Haydi.

→ ***hadi hadi***

hadi hadi *ünl.* **1.** "Kısa kes", "işi uzatma", "bizi aldatamazsın" anlamında kullanılır: *Hadi hadi, bu sana yetişir! Hadi hadi, ben seni bilirim!* **2.** Çabukluk, acele bildirir: *Hadi hadi geliyoruz.*

hadim *s. (ha:dim) Ar. ḫādim esk.* Hizmet eden, hizmet edici; yarayan, yarar.

hadis *is. (hadi:s) Ar. ḥadīṣ* **1.** Hz. Muhammed'in genel kural değerindeki söz ve davranışları. **2.** Bu söz ve davranışları inceleyen bilim.

hâdis *s. (ha:dis) Ar. ḥādiṣ* Sonradan ortaya çıkan.

hâdisat *ç. is. (ha:disa:t) Ar. ḥādiṣāt, ḥādise'* nin çokluk biçimi Olaylar, hadiseler.

hadise *is. (ha:dise) Ar. ḥādiṣe* Olay: *"Bir gece evvelki hâdiseyi unutmak mümkün müydü?"* -P. Safa. **hadise çıkarmak** olay çıkarmak.

hadiseli *s.* Olaylı.

hadisene *ünl. (hadi'sene)* Haydisene.

hâdisesiz *s.* Olaysız: *"Son senenin ilkbaharı hâdisesiz geçti."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

hadsiz hesapsız *s.* Sayılamayacak derecede çok: *"Uykuda gözünün önüne hadsiz hesapsız münasebetsizlikler gelir."* -R. N. Güntekin.

haf *is. İng. half sp.* Futbolda kalecinin önünde bulunan iki bekin önündeki üç oyuncudan her biri.

hafakan *is. Ar. ḫafaḳān* Sıkıntı, çarpıntı. **hafakanlar boğmak** (veya **basmak**) sıkıntıdan bunalmak.

hafazanallah *ünl. (hafa'zanallah) Ar. ḫafaẓanallāh* Kötü bir ihtimalden söz edilirken "Tanrı korusun" anlamında söylenir.

hafız *s. (ha:fız) Ar. ḥāfiẓ esk.* **1.** Koruyan, saklayan. **2.** *is.* Kur'an'ı bütünüyle ezbere bilen ve okuyabilen kimse. **3.** *argo* Aptal, ahmak, bön. **4.** *argo* Bir şeyi anlamadan ezberleyen kimse.

→ ***hafızali***

hafıza *is. (ha:fıza) ḥāfıẓa* Bellek: *"Hafızamı kilitlemiştim, maziyi hiç çıkaramıyordum, küflensin kalsın orada diyordum."* -A. Gündüz. **hafızayı yoklamak** hatırlamaya çalışmak: *"Hafızamı yokluyorum, bu imza ile karşılaştığım gün, yirmi yılın gerisinde."* -Y. Z. Ortaç.

→ ***hafıza kaybı***

hafıza kaybı *is.* Sinir sistemindeki bir arıza sebebiyle bilincin yitirilmesi.

hafızalı *s.* Hafızası olan.

hafızali *is.* Seyrek taneli, kalın kabuklu, etli ve parlak altın sarısı renginde büyük taneli bir tür üzüm.

hafızasız *s.* Hafızası olmayan.

hafızıkütüp, -bü *is. (ha:fi zıkütüp) Ar. ḥāfiẓ-i kutup esk.* Kitaplık görevlisi.

hafızlama *is. tkz.* Hafızlamak işi.

hafızlamak *(nsz, -i) tkz.* Çok çalışmak, ezberlemek, ineklemek.

hafızlık, -ğı *is.* **1.** Hafız olma durumu veya hafızın görevi. **2.** *argo* Aptallık, ahmaklık. **3.** *tkz.* Ezbercilik, bir şeyi anlamadan öğrenme özelliği.

hafi *s. (hafi:) Ar. ḫafī esk.* Gizli, saklı.

→ ***hafi celse***

hafi celse *is. esk. bk.* gizli oturum.

hafif *s. Ar. ḫafīf* **1.** Tartıda ağırlığı az gelen, yeğni, **ağır** karşıtı. **2.** Güç veya yorucu olmayan, kolay: *Hafif bir iş.* **3.** Ağır başlı olmayan, ciddî olmayan, hoppa: *Hafif bir kadın.* **4.** (yiyecek için) Miktarı az, sindirimi kolay: *Hafif şekerli. Hafif bir kahvaltı. "Onlar da akşam yemeğini pek hafif yerlerdi."* -S. F. Abasıyanık. **5.** Kalınlığı veya yoğunluğu az olan: *Hafif duman. "Dışarıda yanan lâmbanın aydınlığıyla burası hafif bir karanlık içindeydi."* -M. Ş. Esendal. **6.** Etkisi az olan: *Hafif bir içki.* **7.** Zorlu olmayan: *Hafif bir baş ağrısı. Hafif bir sarsıntı. "Belki yarası o kadar hafif değildi."* -H. E. Adıvar. **8.** Önemli olmayan: *Hafif bir ceza.* **9.** (uyku için) Çabuk uyanılan: *Uykusu çok hafiftir.* **10.** Çok dik olmayan (sırt, yokuş): *"Hafif bir meyilden indik."* -H. R. Gürpınar. **11.** Gücü az olan, belli belirsiz: *Hafif bir ses. "Kaskatı kesilmiş vücudu, suyun hafif akıntısına uyarak yavaş yavaş uzaklaştı."* -R. N. Güntekin. **12.** Sıkıntısız, ferah. **13.** Belli belirsiz: *Kendimi bugün çok hafif hissediyorum.* **hafif atlatmak** kötü bir durumdan çok az bir zararla kurtulmak. **hafif gelmek 1)** ağırlığı fazla olmamak: *"Çok hafif geldiği için dövene ağır bir taş oturtmuşlardı."* -R. Enis. **2)** *mec.* önemsiz görmek, değer verilmemek. **hafif giyinmek** az ve ince giyinmek: *Bu soğukta çok hafif giyinmişsin.* **hafife almak** küçümsemek, önemsememek: *"Sağduyunuzu, yanlışlıkla doğruyu ayırt etme yeteneğinizi hafife almaktadır."* -H. Taner.

→ ***hafif hafif, hafif hapis cezası, hafifmeşrep, hafif sanayi, hafif sıklet, hafif tertip, hafif uyku, hafif yollu***

hafifçe *zf. (hafi'fçe)* Hafif olarak, hafif bir biçimde, belli belirsiz: *"Başını bu gizli sese kulak veriyormuş gibi hafifçe sola doğru eğdi."* -P. Safa. *"Birbirimize soğuk bir eda ile hafifçe baş eğdik."* -R. H. Karay.

hafif hafif *zf.* Yavaş yavaş, ağır ağır: *"Ayaklarımı hafif hafif sendeleyerek yürüyordum."* -A. Gündüz. *"Hafif hafif ıslıklar çalan sesi eski keskinliğini kaybetmiştir."* -R. N. Güntekin.

hafif hapis cezası *is. huk.* Ayrı hücreye kapatılmaksızın çektirilen hapis cezası.

hafifleme *is.* Hafiflemek işi.

hafiflemek *(nsz)* **1.** Herhangi bir sebeple eski ağırlığı azalmak. **2.** Etkisi, gücü azalmak: *Hastalık hafifledi.* **3.** Bir sıkıntıdan kurtulmak, rahatlamak: *İkinci görevi bırakınca hafifledi.*

hafifleşme *is.* Hafifleşmek işi.

hafifleşmek *(nsz)* **1.** Hafiflemek. **2.** *mec.* Ağır başlılığını yitirmek.

hafifleştirme *is.* Hafifleştirmek işi.

hafifleştirmek *(-i)* Hafiflemesine yol açmak.

hafifletici *s.* Hafifletme özelliği olan.

→ ***hafifletici sebep***

hafifletici sebep, -bi *is.* Suçun hafiflemesine sebep olan durum veya olay.

hafifletme *is.* Hafifletmek işi.

hafifletmek *(-i)* Hafiflemesine yol açmak, hafifleştirmek.

hafifleyiş *is.* Hafiflemek işi veya biçimi.

hafiflik, -ği *is.* **1.** Hafif olma durumu: *"Onu bir kuş tüyü yastık hafifliğiyle havaya kaldırıp salladıktan sonra önüne dikti."* -R. N. Güntekin. **2.** Rahatlık: *Banyodan çıkınca hafiflik duydum.* **3.** Davranışları içinde bulunduğu toplumun ahlâk anlayışına uymama durumu: *"Din adamına hafifliğin yaraşmayacağı, davranışlarında ciddiyetten uzaklaşmaması gereği hatırlatılır."* -H. Taner. **hafiflik etmek** yakışıksız bir davranışta bulunmak veya söz söylemek.

hafifmeşrep, -bi *is. Ar. ḫafifmeşreb* Davranışları, içinde bulunduğu toplumun ahlâk anlayışına uymayan (kadın).

hafif sanayi, -i *is.* Çeşitli tüketim malları üreten sanayi.

hafifseme *is.* Hafifsemek işi, yeğniseme, istihfaf.

hafifsemek *(-i)* Bir kimseyi veya bir şeyi önemsememek, yeğnisemek, istihfaf etmek.

hafifseyiş *is.* Hafifsemek işi veya biçimi.

hafif sıklet *is. sp.* Güreşte 68 kg, boks ve halterde 67,5 kg olarak tespit edilmiş ağırlık.

hafiften *zf. Ar. ḫafīfen* Hafifçe, belli belirsiz, yavaş yavaş: *"İstanbul'u dinliyorum gözlerim kapalı / Hafiften bir rüzgâr esiyor."* -O. V. Kanık. **hafiften almak** önemsiz bulup üzerine düşmemek, yeterince ilgilenmemek.

hafif tertip, -bi *zf.* Şöyle böyle, biraz, aşırılığa kaçmadan: *"Belli ki hafif tertip başı duman."* -R. H. Karay.

hafif uyku *is.* Derin olmayan, kolayca uyanılabilen uyku.

hafif yollu *zf.* **1.** Üstü kapalı, kısa bir açıklamayla: *"Kim bana bu sevdanın sonu çıkmaz olduğunu hafif yollu çıtlatacak olsa, kırılarak karşı çıkıyor, çıtlatana düşman kesiliyordum."* -N. Cumalı. **2.** *s.* Davranışları ile içinde bulunduğu toplumun ahlâk anlayışına ters düşen (kadın), hafifmeşrep.

hafit, -di *is. (hafi:t) Ar. ḫafīd esk.* Erkek torun.

hafiye *is. Ar. ḫaffiye* Özel soruşturmalarla edindiği bilgileri ilgililere ileten kimse, detektif.

hafiyelik, -ği *is.* Hafiye olma durumu veya hafiyenin görevi.

hafniyum *is. (ha'fniyum) (Kopenhag şehrinin eski adı Hafnia'dan) kim.* Atom numarası 72, atom ağırlığı 178,6 olan, az rastlanır bir element. Kısaltması Hf.

hafriyat *is. (hafriya:t) Ar. ḫafriyyāt esk.* Kazı.

hafriyatçı *is.* Hafriyat işi ile uğraşan kimse.

hafriyatçılık, -ğı *is.* Hafriyatçının işi veya mesleği.

hafta *is. Far. hefte* Birbiri ardınca gelen yedi günlük dönem. **hafta arasında** (veya **içinde**) iki pazar arasındaki günlerde. **hafta sekiz, gün dokuz** tedirgin edercesine sık sık: *O, hafta sekiz, gün dokuz bizdedir!*

→ ***hafta arası, hafta başı, hafta içi, hafta sonu***

hafta arası *is.* Hafta içi her gün.

hafta başı *is.* Haftanın ilk günü; genellikle pazartesi.

hafta içi *is.* Haftanın her günü.

haftalık, -ğı *is.* ve *s.* **1.** Haftada bir kez yapılan veya yayımlanan: *Haftalık rapor. Haftalık görüşme. Haftalık toplantı.* **2.** Herhangi bir hafta süren: *İki haftalık bir çalışma.* **3.** *is.* Haftada bir ödenen para.

haftalıkçı *is.* ve *s.* Ücretini haftadan

haftaya alan (kimse).

haftalıklı *is.* ve *s.* Ücretini haftadan haftaya alan (kimse).

hafta sonu *is.* Haftanın son günleri, genellikle cumartesi ve pazar.

haftaym *is. (ha'ftaym) İng. half-time sp.* **1.** Futbolda 45'er dakikalık iki dönemin her biri, yarı: *"Birinci haftaymda, oyundan çok tribünleri, etrafı seyrettim."* -B. R. Eyuboğlu. **2.** Bu iki dönem arasında kalan 15 dakikalık dinlenme süresi, ara.

hah *ünl.* Olması istenen veya beklenen bir şey olur olmaz duyulan sevinci ve onama duygusunu anlatır: *Hah, Orhan da geldi! Hah, ben de bunu söyleyecektim!* **hah şöyle** yapılan bir işin beğenildiğini anlatır: *Hah şöyle, biraz kendini göster!*

haham *is. İbr. hohma* "hikmet" Yahudi din adamı.

→ ***hahambaşı, hahamhane***

hahambaşı *is.* Bir ülkedeki Yahudi topluluğunun dinî başkanı.

hahambaşılık, -ğı *is.* Hahambaşının görevi veya hahambaşına yardımcı olan teşkilât.

hahamhane *is. (hahamha:ne) İbr. hohma + Far. ḫāne* Hahambaşının çalıştığı yer.

hahamlık, -ğı *is.* Hahamın unvanı ve görevi.

hahha hahhah *ünl. (ha'hha ,ha'hhah)* Alaylı yapmacıklı gülüş.

hahnyum *is. Alm. (Alman kimyacı Otto Hahn'ın adından) Hahnium kim.* Atom numarası 105 olan, kaliforniyum atomlarının, azot çekirdekleriyle bombardımanından elde edilmiş yapay element, nilsbohryum. Kısaltması Ha.

hail *is. (ha:il) Ar. hā'il esk.* Engel.

haile *is. (ha:ile) Ar. hā'ile esk.* **1.** Çok acıklı olay. **2.** *ed.* Manzum biçimde yazılmış trajedi: *"Örtün, evet, ey haile..."* -T. Fikret.

hain *s.* ve *is. (ha:in) Ar. ḫā'in* **1.** Hıyanet eden (kimse): *"Bu anlayışsızlığa ve bu vatan hainlerine vah vahlanır, acır gibiydiler."* -T. Buğra. **2.** Zarar vermekten, üzmekten veya kötülük yapmaktan hoşlanan (kimse): *Ne hain adam bu. "Siz galip olduğunuz için cesur ve hain görünüyorsunuz."* -A. Gündüz. **3.** Bazen sitemli bir seslenme olarak kullanılır: *Hain, biz seninle böyle mi konuşmuştuk?* **4.** Kötü bir niyet taşıyan.

→ ***hain hain***

haince *s. (ha:i'nce)* **1.** Hain bir anlam taşıyan: *Haince bakışlarından sıkıldım.* **2.** *zf.* Hain bir biçimde: *Karısına haince davranıyor.*

hain hain *zf.* Kötü bir biçimde: *"Yüzüme öyle hain hain ne bakıyorsun?"* -P. Safa.

hainleşme *is.* Hainleşmek işi.

hainleşmek *(nsz)* Haince davranır olmak.

hainlik, -ği *is.* Hain olma durumu veya haince davranış: *"Yürürken kadınları göremediğini, Ramazan'ın yeni bir hainliği olduğunu düşündü."* -H. E. Adıvar. **hainlik etmek** (birine) haince davranmak, kötülük etmek.

haiz *s. (ha:iz) Ar. ḥā'iz* Bir şeyi olan, elinde bulunduran, taşıyan: *Ehemmiyeti haiz bir mesele. Haiz olduğu vasıflar.* **haiz olmak** elinde bulundurmak, uygun olmak, taşımak.

haje *is. zool.* Afrika'da yaygın kobra türü *(Naja haje).*

hak, -kkı (I) *is. Ar. ḥaḳḳ* **1.** Adalet: *Haktan ayrılmamalı.* **2.** Adaletin, hukukun gerektirdiği veya birine ayırdığı şey, kazanç. **3.** Dava veya iddiada gerçeğe uygunluk, doğruluk: *Bu davada hak görmüyorum.* **4.** Geçmiş ve harcanmış emek: *Ana hakkı ödenmez. "Üstelik adlî tatil olduğu için hak sahipleri bekleşirler."* -B. Felek. **5.** Pay: *Makas hakkı. Komşu hakkı.* **6.** Emek karşılığı ücret. **7.** *s.* Doğru, gerçek: *"Karacaoğlan der ki sözüm haktır."* -Karacaoğlan. **hak etmek 1)** bir emek karşılığı hakkı olan şeyi elde etmek, hak kazanmak: *"Mutlu, başarılı, kendine güvenmeyi hak etmiş birisi."* -T. Buğra. **2)** lâyık olduğu (kötü) karşılığı almak; **3)** bir başarı dolayısıyla ödüllendirilmek. **hak kazanmak** emeğin karşılığını alabilecek duruma gelmek: *İki yıl sonra emekliliğe hak kazanacak.* **(birine) hak vermek** birinin düşüncesini, davasını, iddiasını doğru bulmak: *"Onun hakkında söylediğin şeyler için sana pek çok hak verdim."* -M. Ş. Esendal. **hak yemek** başkalarının hakkını vermemek. **hak yerini bulur** (veya **hak yerde kalmaz**) haksızlık er geç ortaya çıkar. **hakkı geçmek 1)** birinin payından başkası almış olmak; **2)** birinde veya bir şeyde emeği olmak: *"Hemen hanım teyzemin elini öpmeye gideyim dedim... Az hakkı mı geçmiştir bana?"* -H. R. Gürpınar. **hakkı için** kutsal şeyleri anlatan kelimelerden sonra getirilerek ant içmek için söylenir: *Tanrı hakkı için. Dinim hakkı için.* **hakkı olmak 1)** payı, alacağı, hissesi olmak; **2)** sözünde, düşüncesinde, iddiasında haklı olmak. **hakkı ödenmez** onun iyiliklerine, emeklerine karşılık olarak ne yapılsa azdır. **hakkı var** doğru düşünüyor, doğru söylüyor, doğru davranıyor: *"Annemin hakkı var. "Hakkınız var; dağ, çöl ve deniz hasreti dinmez hasretlerdenmiş."* -R. H. Karay **hakkından gelmek 1)** zor bir işi başarı ile sona erdirmek: *"Büyük kızı kocaya kaçtığı zaman küçükleri on iki dönüm tarlanın hakkından gelecek kadar yetişkindiler."* -N. Cumalı. **2)** yenmek, öç almak veya cezasını vermek: *"Anlaşılan Cemal Paşanın bu işe yarar bir adamı yok, bize bıraksın, haklarından gelelim dediler."* -F. R. Atay. **hakkını aramak** hakkı olduğuna inandığı şeyi elde etmeye çalışmak. **hakkını helâl etmek** (veya **etmemek**) hakkını, emeğini bağışlamak (bağışlamamak): *"Bu bahtiyar hanımcağızı sordular, iyi biliriz dedik, hakkımızı helâl ettik."* -M. Ş. Esendal. **hakkını vermek 1)** gereğini bütün olarak yerine getirmek: *Bu yemeğin hakkını vermişsin.* **2)** birinin çalışmasının karşılığını gereğince değerlendirmek: *O öğretmen, öğrencilerin her zaman hakkını verir.* **(birinin) hakkını yemek** birinin hakkı olan şeyi vermemek: *"Hem benden haber bekleyen okuyucularımın hakkını yiyor, öteki genç okuyucularımın kalbini kırıyorum."* -O. V. Kanık.

→ ***hak ediş, hakkıhıyar, hakkıhuzur, hakkısükût, hak kuşu, hakperest, haksever, hakşinas, haktanır, hak yolu***

hak, -kki (II) *is. Ar. ḥakk* **1.** Maden, ağaç, taş üzerine elle yazı veya şekil oyma: *Mühür hakki.* **2.** *esk.* Kâğıttaki yazıyı kazıma: *Resmî kâğıtlarda hak ve silinti yasaktır.*

→ ***hakketmek***

Hak, -kkı (III) *öz. is. Ar. ḥaḳḳ* Tanrı'nın adlarından biri: *Hakka emanet olun!* **hak getire** yoktur, bulunmaz, ne arar: *Onda cesaret hak getire! "... etraflı bir ön çalışma yapmamışlar, plân program hak getire, görmemek için kör olmalı."* -A. İlhan. **Hakka erenler** (dinde) Tanrı sırrına erişip manevî güç kazananlar. **Hakkın rahmetine kavuşmak** (veya **Hakka kavuşmak, Hakka yürümek**) ölmek: *"Hüsmen Hakka kavuştu diye mırıldandı."* -R. H. Karay.

→ ***Hak dini***

hâk, -ki *is. (hâ:k) Far. ḫāk esk.* Toprak. **hâk ile yeksan etmek** (veya **olmak**) (yapı, şehir vb. için) temelinden yıkıp harap etmek (veya olmak), bütünüyle ortadan kaldırmak (veya kalkmak).

hakan *is. (ha:kan, -ka:nı) Far. ḫāḳān < T. (kağan sözünden) tar.* **1.** Türk, Moğol ve Tatar hanları için "hükümdarlar hükümdarı" anlamında kullanılan bir unvan. **2.** Osmanlı padişahlarına verilen unvan.

hakanlık, -ğı *is. (ha:kanlık)* **1.** Hakan olma durumu. **2.** Hakanın egemenliğindeki ülke. **3.** Hakanın yönetimi.

hakaret *is. (haka:ret) Ar. ḥaḳāret* Onur kırma, onura dokunma, küçültücü söz veya davranış. **hakaret etmek** bir şeyi veya bir kimseyi aşağılık ve değersiz gösterecek biçimde davranmak: *"Bana hakaret ettiği için davacıyım, efendim."* -S. F. Abasıyanık. **hakaret görmek** ağır veya küçültücü davranış görmek, aşağılanmak: *"Hakkı da var, tecavüze uğramayan, hakaret görmeyen kalmıyor."* -A. Gündüz. **hakaret saymak** bir sözü veya davranışı hakaret olarak kabul etmek.

→ ***hakaretamiz***

hakaretamiz *s. (haka:reta:miz) Ar. ḥaḳāret + Far. āmiz* Hakaret içeren, hakaret dolu.

Hakas *öz. is.* Rusya'daki Hakas Cumhuriyeti'nde yaşayan Türk halkı ve bu halktan olan kimse.

Hakasça *öz. is.* Hakas Türkçesi.

hakça *zf. (ha'kça)* Doğrulukla.

hakçası *is.* Doğrusu, doğru olanı: *"... yok bu konuda kabahatsiz sayılmam, hakçasını söylemek lâzım."* -A. İlhan.

Hak dini *is.* İslâmiyet.

hak ediş *is.* Bir üretim veya yapım sırasında hak edilmiş durum veya para.

hakem *is. Ar. ḥakem* **1.** Yargıcı. **2.** *sp.* Güreş, futbol gibi oyunlarda, oyunu yöneten sorumlu kişi: *"Hakem, üçüncü defa tekrar ederse güreşe son vereceğini ilân etti."* -H. E. Adıvar.

→ ***hakem heyeti, hakem kararı***

hakem heyeti *is.* **1.** Bazı ülkelerde yurttaşlardan seçilmiş ve mahkemede yargı görevini yapan geçici kurul, jüri. **2.** Yarışma, münazara vb. nde en doğru ve kesin sonucu belirlemekle görevli kurul, yargıcılar kurulu.

hakem kararı *is.* **1.** Sporda (özellikle güreş ve boksta) sonucun hakem veya hakemler tarafından ilân edilmesi. **2.** *huk.* Mahkemeler tarafından tayin edilen yeminli hakemlerin verdiği karar.

hakemlik, -ği *is.* Hakemin görevi, yargıcılık: *"Bir çayırlıkta futbol oynayan çocuklara hakemlik yaptım."* -S. F. Abasıyanık.

hakeza *bağ. (ha:'keza:) Ar. hā-kezā esk.* Bunun gibi, böyle: *Bugün gelmeyeceğim, yarın da hakeza.*

hâkî *is. (ha:ki:) Far. Ar. ḫākī* **1.** Yeşile çalar toprak rengi. **2.** *s.* Bu renkte olan.

hakikat, -ti *is. (haki:kat, ki hecesindeki k kalın okunur) Ar. ḥaḳīḳat* **1.** Bir işin doğrusu, gerçek, asıl, esas: *"Fakat ben başka bir şey yapacağım, bir şey ki bütün hakikatleri önüme serecek."* -R. H. Karay. **2.** Gerçeklik: *"Dünyanın döndüğü bir hakikattir."* -S. F. Abasıyanık. **3.** *zf.* Gerçekten; doğrusu: *Bu köşk, hakikat güzel olmuş. "Beni oyaladı, lâkin hakikat adamakıllı içerlemiş."* -M. Ş. Esendal. **hakikat olmak** gerçek duruma gelmek, gerçekleşmek.

hakikaten *zf. (haki:'katen, ki hecesindeki k kalın okunur) Ar. ḥaḳīḳaten* Gerçekten, sahiden, doğrusu da budur ki: *"Bu oda hakikaten biraz süslüceydi."* -Ö. Seyfettin.

hakikatli *s.* Yakınlığı ve bağlılığı sürekli olan, vefalı: *"Hakikatli yâr isen / Dünür gönder babama."* -Halk türküsü.

hakikatsiz *s.* Yakınlığı ve bağlılığı sürekli olmayan, vefasız. **hakikatsiz çıkmak** yakınlığı ve bağlılığı sürekli olmamak: *Çocuk hakikatsiz çıktı.*

hakikatsizlik, -ği *is.* Hakikatsiz olma durumu, vefasızlık: *"Hakikatsizliği kabul ediyorum diye cevap verdi."* -H. Taner.

hakikî *s. (haki:ki:, k'ler kalın okunur) Ar. ḥaḳīḳī* **1.** Gerçek: *"Hayatta en hakikî mürşit ilimdir."* -Atatürk. *"Bu, artık sis değil, hakikî bir buluttu."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Niteliği değişmemiş, aslına uygun olan, gerçek olan: *Hakikî elmas. Hakikî Türk tütünü.*

hakim *is. Ar. ḥakīm esk.* **1.** Bilge. **2.** Tanrı.

hâkim *is. (ha:kim) Ar. ḥākim esk.* **1.** Egemenliğini yürüten, buyruğunu yürüten, sözünü geçiren egemen: *"Arkasında yavaş fakat çok hâkim bir ses işitmişti."* -A. Gündüz. **2.** Yargıç: *"En azılı katili, eli titrek bir hâkim mahkûm eder ve bir Çingene asar."* -F. R. Atay. **3.** Başta gelen, başta olan, baskın çıkan. **4.** Duygu, davranış vb. ni iradesiyle denetleyebilen (kimse): *"Bir kere sinirlerine bu kadar hâkim oyuncu görmedim."* -H. Taner. **5.** Yüksekten bir yeri bütün olarak gören: *Denize hâkim bir köşk.* **6.** *biy.* Benzerleri arasında güç ve önem bakımından başta gelen, dominant, başat. **hâkim olmak 1)** buyruğunu yürütmek, egemenliğini sürdürmek: *"Bir milletin ruhu zapt olunmadıkça, bir milletin azim ve iradesi kırılmadıkça, o millete hâkim olmanın imkânı yoktur."* -Atatürk. **2)** etkili olmak, hükmetmek: *"Islak saçları bir beyaz tülbende sarılı, hamamdan yeni çıkmış bir Türk kızı onun bütün hulyalarına hâkim olmaya başlamıştı."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

hakimane *zf.* ve *s. (haki:mane) Ar. ḥakīm + Far. -āne esk.* Bilgece.

hâkimane *zf. (ha:kima:ne) Ar. ḥākim + Far. -āne* Buyurucasına, hükmedercesine: *"Fikirlerini anlattığı vakitlerdeki hâkimane ve müstehzî sesiyle söyledi."* -P. Safa.

hâkimiyet, -ti *is. (hâ:kimiyet) Ar. ḥākimiyyet* Egemenlik: *"Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir."* -Atatürk.

hâkimiyetimilliye *is. (hâ:kimiyetimilliye) Ar. ḥākimiyyet-i milliyye esk.* Ulusal egemenlik, millî egemenlik.

hâkimlik, -ği *is. (hâ:kimlik)* **1.** Sözünü geçirme, buyruğunu yürütme durumu. **2.** Yargıçlık.

hakir *is. (haki:r, k kalın okunur) Ar. ḥaḳīr* Aşağı görülen, değersiz, hor. **hakir görmek** önemsememek, değer vermemek, küçümsemek, küçük görmek, hor görmek.

hakkâk, -ki *is. (hakkâ:k) Ar. ḥakkāk* Hak (II) işleri yapan sanatçı, oymacı.

hakkaniyet *is. (hakka:niyet, k'ler kalın okunur) Ar. ḥaḳḳāniyyet* Hak ve adalete uygunluk, doğruluk, nasfet: *Hakkaniyetten ayrılmamalı. "Bunu burada hakkaniyet borcu olarak belirtmeliyiz."* -H. Taner.

hakketme *is.* Hakketmek işi.

hakketmek *(-i, -e) (k'ler ince okunur) Ar. ḥakk + T. etmek* **1.** Maden, ağaç, taş üzerine elle yazı veya şekil oymak. **2.** *(-i)* Yazı ve şekilleri kazıyarak silmek.

hakkıhıyar *is. (ha'kkıhıya:r) Ar. ḥaḳḳi ḫiyār huk. esk.* Seçme hakkı, muhayyerlik.

hakkıhuzur *is. (ha'kkıhuzu:r) Ar. ḥaḳḳ-ı ḥuẓūr esk.* Bir toplantıda bulunma karşılığı alınan para, oturum ücreti.

hakkında *e.* ve *zf. Ar. ḥakk + T. -ında* İlgili olarak, üzerine: *"Kocasının sağlığı hakkında bilgi istiyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

hakkısükût *is. (ha'kkısükû:t) Ar. ḥaḳḳ-i sukūt huk. esk.* Susmalık, sus payı.

hakkıyla *zf.* Gereği gibi, iyice.

hak kuşu *is. zool.* İshak kuşu.

haklama *is.* Haklamak işi.

haklamak *(-i) tkz.* **1.** Bozmak, perişan etmek, yenmek: *Düşmanı haklamak. "Ben de dördünü beşini evvel Allah haklarım."* -R. H. Karay. **2.** Kırmak, bozmak: *Çocuk oyuncağını hakladı.* **3.** *alay* Yiyip bitirmek: *Bir ekmeği tek başına hakladı.*

haklaşma *is.* Haklaşmak biçimi veya durumu.

haklaşmak *(nsz, -le) hlk.* İki taraf birbirine hakkını verip, alacak verecekleri kalmamak, ödeşmek.

haklı *s. Ar. ḥaḳḳ + T. -lı* **1.** Hakka uygun, doğru, yerinde: *"Fakat aşkta ne hak, ne haklı, ne haksız, ne de bir hakikat vardır."* -M. Ş. Esendal. **2.** Davası, iddiası, düşüncesi veya davranışı doğru ve adalete uygun olan (kimse): *İkisinden hangisinin haklı olduğu anlaşılamadı.* **haklı bulmak** davasını, iddiasını, düşüncesini, davranışını doğru bulmak, yerinde görmek: *Müdür onu haklı buldu.* **haklı çıkmak** davasının, iddiasının, düşüncesinin veya davranışının doğru olduğu anlaşılmak: *Bu tartışmada o haklı çıktı.* **haklı olmak** davası, iddiası, davranışı, düşüncesi adalete uygun olmak: *"Birden döndüm ve tahminimde haklı olduğumu anladım."* -R. H. Karay.

haklılık, -ğı *is.* Haklı olma durumu.

hakperest *is. Ar. ḥaḳḳ + Far. -perest* Haksever.

hakperestlik, -ği *is.* Hakseverlik.

haksever *s.* ve *is.* Doğru bildiği şeyden ayrılmayan (kimse), hakperest.

hakseverlik, -ği *is.* Haksever olma durumu, hakperestlik.

haksız *s.* ve *is.* **1.** Hak ve adalete uygun olmayan. **2.** Davası, iddiası, davranışı, düşüncesi doğru ve yerinde olmayan (kimse): *Arkadaşınız bu işte haksızdır.* **haksız bulmak** bir iddiayı, düşünceyi, davranışı doğru ve yerinde bulmamak.

→ ***haksız yere***

haksızca *s.* ve *zf. (haksı'zca)* Hakka,

adalete uymayan (biçimde): *Haksızca bir suçlama. Haksızca davranıyorsunuz.*

haksızlık, -ğı *is.* **1.** Haksız olma durumu. **2.** Hak ve adalete aykırılık: *"Sicil müdürü bu haksızlığa karşı köpürüyor."* -M. Ş. Esendal. **haksızlık etmek** adalete aykırı davranmak, gadretmek.

haksız yere *zf.* Haksız olarak, hak etmediği hâlde.

hakşinas *s. (hakşina:s) Ar. ḥakḳ + Far. -şināsesk.* Haktanır.

hakşinaslık, -ğı *is.* Haktanırlık.

haktanır *s.* Herkesin hakkını gözeten (kimse), hakşinas.

haktanırlık, -ğı *is.* Haktanır olma durumu.

hakuran *is. esk.* Kumru. **hakuran kafesi gibi** birçok aralıkları, açıklıkları bulunan (oda, yer).

hak yolu (I) *is.* Doğruluk, doğru yol.

hal, -lli (I) *Ar. ḥall esk.* Çözme, çözülme; eritme; karışık bir sorunun içinden çıkma, sonuca varma.

→ ***hal çaresi***, ***halletmek***, ***hallihamur***, ***hallolmak***, ***hallolunmak***

hal, -li (II) *is. Fr. halle* Genellikle üstü kapalı pazar yeri.

hal, -l'i (III) *is. Ar. ḥal' tar.* Tahttan indirme.

→ ***hal'etmek***

hâl, -li (IV) *is. (ha:l) Ar. ḥāl* **1.** Bir şeyin içinde bulunduğu şartları veya taşıdığı niteliklerin bütünü, durum, vaziyet: *"Herkes hâline göre bir hediye verdi."* -H. R. Gürpınar. **2.** Davranış, tutum, tavır: *"Bambaşka bir hâliniz vardır sizin. Merhametli bir insan olduğunuz bellidir."* -O. Rifat. **3.** Şimdiki zaman, içinde yaşanılan zaman: *"Bugün yazılan her kitap hâlden istikbale bir habercidir. Hâl dediğimiz şey yarından sonra mazi olacaktır."* -Y. K. Beyatlı. **4.** Güç, kuvvet, takat: *Şimdi gezmeye çıkacak hâlim yok.* **5.** *mec.* Kötü durum, sıkıntı, dert: *Zavallının başına ne hâller geldi.* ... **(bir) hâl almak** bir duruma gelmek: *Hastalık tehlikeli bir hâl aldı.* **hâl hatır sormak** bir kimseye "nasılsınız, ne durumdasınız"anlamında nezaket sorusu yöneltmek: *"Baldızı hâl hatır sordu, ama güler yüz göstermedi."* -M. Ş. Esendal. *"Karşılıklı oturdular, hâl ve hatır sordular, sonra sustular."* -R. H. Karay. **(birine bir) hâl olmak** kötü duruma düşmek, ölmek: *"Sakın bana bir hâl olursa, mezarımı dağ başlarında bırakma!"* -Y. Z. Ortaç. **hâlden anlamak** (veya **bilmek**) bir kimsenin içinde bulunduğu güç durumu anlayarak, sezerek, anlayış göstermek. **hâle yola koymak** iyi bir düzen vermek, tertiplemek: *"Ben avukatımla Baba meselesini bir hâle yola sokmaya uğraşırken Hacı Ömer ile Müftü arasında epeyce şiddetli bir kavga çıktı."* -R. N. Güntekin. **hâli** (veya **hâlleri**) **duman olmak** *argo* kötü duruma düşmek: *"Anası da artık eskisi gibi çamaşıra falan gidemediğinden hâlleri dumandı."* -H. Taner. **hâli harap olmak** bitkin, perişan olmak, kötü duruma düşmek: *Sınıfı geçmezse hâli haraptır.* **hâli kalmamak** gücü takatı, eski durumu olmamak: *"Ama nasıl kurtulacaktı? Kuvveti bitmiş, kımıldayacak hâli kalmamıştı."* -Ö. Seyfettin. **hâli tavrı yerinde** durumu, görünüşü, davranışı düzgün. **hâli üzere** olduğu gibi: *"Fakat bir zaman sonra tabiata karşı uğraşmanın nafileliğini anlayarak her şeyi hâli üzere bırakmıştı."* -R. N. Güntekin. **hâli vakti yerinde** paraca durumu iyi, zengince: *Bu adamın hâli vakti yerinde.* **hâlinde** (görünümünde) olarak. **hâline bakmamak** kendisinin ne durumda olduğunu düşünmeden gücünü aşan işlere kalkışmak: *"İhtiyar bunak, hâline bakmıyor da neler söylüyor."* -M. Ş. Esendal. **hâline gelmek** gibi olmak. **hâline köpekler gülüyor** *tkz.* çok kötü bir duruma düşenler için kullanılır. **hâlini almak** herhangi bir duruma gelmek: *"Bu hastalık korkusu onda, hayatı kendine zehreden tehlikeli bir piskoz hâlini almıştı."* -M. Ş. Esendal.

→ ***hâl değişimi***, ***hâlihazır***, ***hâl ulacı***

hala *is. (ha'la) Ar. ḫāle* Babanın kız kardeşi.

→ ***halaoğlu***, ***halazade***

hâlâ *zf. (hâ:lâ:) Ar. ḥālā* Şimdiye kadar veya o zamana kadar, henüz: *"Otuz iki yaşında idi ve hâlâ evlenmemişti."* -H. Taner. **hâlâ o masal** hep aynı söz, aynı düşünce, davranış veya sorun.

Halaç *öz. is.* İran'ın güneyinde yaşayan bir Türk topluluğu veya bu topluluktan olan kimse.

Halaççа *öz. is. (hala'çça)* Halaç Türkçesi.

halaoğlu *is.* (birine göre) Halanın oğlu veya çocuğu, halazade.

halâs *(halâ:s) Ar. ḫalāṣ esk.* Bir yerden, bir şeyden kurtulma, kurtuluş. **halâs olmak** kurtulmak.

halâskâr *s. (halâ:skâ:r) Ar. ḫalāṣ + Far. - kār esk.* Kurtarıcı: *Halâskâr Gazi.*

halat *Yun.* Kenevirden yapılmış çok kalın ip.

→ ***halat çekme***

halat çekme *is. sp.* Bir halatı birer ucundan tutan iki tarafın birbirini çekmesiyle yapılan yarışma.

halâvet *is. (hala:vet) Ar. ḫalāvet esk.* Sevimlilik, şirinlik, tatlılık.

halay *is.* Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde davul ve zurna eşliğinde toplu olarak oynanan bir halk oyunu: *"Davullar dövüldü, zurnalar halay havaları üfürdü, düğün dernek kutlandı."* -N. Araz. **halay çekmek** (veya **tepmek**) halay oyunu oynamak.

halayık, -ğı *is. Ar. ḫalā'iḳ* Kadın köle, cariye: *"Ailemizin emektar Arap halayıklarından biri de bize aşçılık etmekteydi."* -R. N. Güntekin.

halayıklı *s.* Halayığı olan: *"Kırk halayıklı saray yavrularına kaç senedir boya fırçası dokunmadı."* -F. R. Atay.

halayıklık, -ğı *is.* Halayık olma durumu.

halaza *is. hlk.* Ekinler biçilirken tarlaya dökülen tanelerden ertesi yıl kendiliğinden yetişen ekin.

halazade *is. (halaza:de) Ar. ḫāle + Far. -zāde* Halaoğlu veya halakızı: *"Halazadem burada biraz nefeslendi."* -B. Felek.

hal'etme *is.* Hal'etmek işi veya biçimi.

hal'etmek *(-i) Ar. ḫal' + T. etmek* Tahttan indirmek.

hâlbuki *bağ. (halbu:ki)* Oysa, oysaki: *"Hâlbuki ben, ne o kadar ateşliyim, ne de üşümek, donmak isterim."* -M. Ş. Esendal.

hal çaresi *is.* Çözüm yolu.

hâl değişimi *astr.* Bir yıldızın sıcaklığına, basıncına, yoğunluğuna, aydınlatma gücüne veya kütlesine ilişkin değişim.

haldır haldır *zf.* Hızla ve ses çıkararak: *Makine haldır haldır işliyor.*

hale *is. (ha:le) Ar. hāle* **1.** Ayın çevresinde görülen ışık halkası, ağıl, ayla: *"Üstünde gençliğin, masumiyetin, saadetin verdiği bir hale vardı."* -H. C. Yalçın. **2.** Hristiyanlıkta aziz sayılanların resimlerinde başları çevresinde çizilen daire.

Halebî *is. (Halebi:) Ar. ḥalebī* Halep halkından olan kimse.

halef *is. Ar. ḫalef* Birinin ardından gelip onun yerine geçen kimse, ardıl, **selef** karşıtı.

→ ***halef selef***

halef selef *is.* Biri ötekinin yerini alma. **halef selef olmak** biri ötekinin yerini almak, yerine geçmek.

halel *is. Ar. ḫalel* Bozma, bozukluk. **halel gelmek** bozulmak, zarara uğramak: *"İsterdim ki saçlarının rengine, dişlerinin parıltısına ve gözlerinin güzelliğine halel gelmemiş olsun."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **halel getirmek** (veya **getirmemek**) zarar vermek, engel olmak, ket vurmak: *"Son nefesine kadar devlet adamı saygınlığına halel getirmeyen böyle bir metanet örneği olmuştu."* -H. Taner. **halel vermek** bozmak, sarsmak: *Savaş ekonomiye halel verdi. "Yeni mahalleler ayrı yerlerde şehrin tarihî kıymetine halel vermemek üzere inşa olunmaktadır."* -F. R. Atay.

→ ***haleldar***

haleldar *s. Ar. ḫalel + Far. -dār* Bozukluğu olan. **haleldar olmak** bozulmak, sarsılmak.

halelenme *is.* Halelenmek işi.

halelenmek *(nsz)* (Ay) Çevresinde ışık halkası oluşmak, ağıllanmak.

haleli *s. (ha:leli)* Halesi olan.

hâlen *zf. (ha:'len) Ar. ḥālen* Şimdi, şu anda, bugünkü günde.

Halep çıbanı *is.* Şark çıbanı.

halet *(ha:let) Ar. ḥālet esk.* Durum.

→ ***haletiruhiye***

haletiruhiye *is. (ha:le'tiru:hiye) Ar. ḥālet-i-rūḥiyye esk.* Ruhî durum, ruh durumu.

halfa *is. (ha'lfa) Ar. ḥalfe < İbr.* Buğdaygillerden, lifleri ip, çuval ve kâğıt yapımında kullanılan bir bitki *(Sitipa tenacissima).*

half-time *is. sp. bk.* haftaym.

halhal *is. Ar. ḥalḥal* Kadınların ayak bileklerine taktıkları bilezik: *"Vişne çürüğü ipekliden kuş tüyü yastıklara gömülmüş, şaşılacak incelikteki ayak bileklerindeki gümüş halhallar."* -A. İlhan.

halı *is.* Yere veya mobilya üstüne serilmek, duvara gerilmek için, çoğu yünden dokunan, kısa ve sık tüylü, nakışlı, kalın yaygı: *"Pencerelerden Türk kadınlarının dokuduğu halılar ve seccadeler sarkıyor."* -F. R. Atay.

halıcı *is.* Halı dokuyan veya satan kimse.

halıcılık, -ğı *is.* **1.** Halı dokuma sanatı veya sanayii: *Halıcılık bir Türk sanatıdır.* **2.** Halı alıp satma işi.

hali *s. (ha:li:) ḥālī esk.* Boş, ıssız, tenha.

haliç, -ci *is. Ar. ḫalīc* **1.** Koy, körfez. **2.** *coğr.* Gelgit olayının belirgin olduğu yerlerde, bu olaydan doğan akıntıların etki yaptığı kıyılarda akarsu ağızlarının huni biçiminde genişlemiş durumu.

halife *is. (hali:fe) Ar. ḫalīfe tar.* **1.** Hz. Muhammed'in vekili olarak Müslümanların imamlığını ve şeriatın koruyuculuğunu yapmakla görevli kimse. **2.** Hükümdar. **3.** Osmanlı padişahlarının kullandıkları unvanlardan biri. **4.** Babıali kalemlerinde kâtip. **5.** *mec.* Çok iyi yetişmiş, eğitilmiş kimse: *"O ustalarının postunda oturan bir sanat halifesiydi."* -M. Ş. Esendal.

halifelik, -ği *is. (hali:felik)* **1.** Halifenin görevi, hilâfet. **2.** Halife niteliği ve makamı: *"Müslüman Araplar arasında bir Arap halifeliği hükûmeti peşinde olanlar vardı."* -F. R. Atay. **3.** Halifenin egemenliği altındaki ülkeler.

hâlihazır *is. (ha:'lihazır) Ar. ḥāl-i-ḥāẕir* Şimdiki durum, bugünkü durum.

hâlihazırda *zf. (ha':lihazırda) Ar. ḥāl + Far. -i + Ar. ḥaẕīr + T. -da* **1.** Bugünlerde, son zamanlarda. **2.** Şimdi, şu anda.

halik, -kı *öz. s. (ha:lik, **k** kalın okunur) Ar. ḫāliḳ esk.* **1.** Yaratıcı, yaratan, yoktan var eden. **2.** *is. öz.* (büyük H ile) Yaradan, Tanrı: *"İyilik et denize at, balık bilmezse Halik bilir."* -Atasözü.

halile *is. (hali:le) Far. helīle bot.* Doğu Hindistan'da yetişen bir bitki *(Terminalia citrina): Kara halile.*

halim *s. (hali:m) ḥalīm esk.* (insanlar için) Yumuşak huylu.

→ ***halim selim***

halim selim *s. (hali:m seli:m) Ar. ḥalīm selīm* Yumuşak ve doğru (kimse): *"Halim selim, efendi hâli en hırçın kişilerin bile kendisiyle konuşurken seslerini ılıklaştırmalarını sağlardı."* -Ç. Altan.

halis *s. (ha:lis) Ar. ḫāliṣ* Katışık olmayan, katışıksız, saf: *"İşte halis çay buna derler."* -S. F. Abasıyanık.

→ ***halis muhlis, halisüddem***

halisane *zf. (ha:'lisa:ne) Ar. ḫāliṣ + Far. -āne* Her türlü çıkar düşüncesinden uzak olarak, temiz yürekle, içtenlikle: *Halisane bir tavsiye. "Derhal anladım ki, bu işte bana halisane tarafgirlik edecektir."* -R. N. Güntekin.

halis muhlis *s. Ar. ḫāliṣ muḫliṣ* Katışıksız, eksiksiz, öz: *"Çizgili basmadan şalvarı ve çiçekli gömleği, güneş, gök ve ter kokan halis muhlis bir köy çocuğu."* -B. R. Eyuboğlu.

halisüddem *s. (ha:lisüddem) Ar. ḫāliṣü'd-dem* Katışıksız, saf kan.

halita *is. (hali:ta) Ar. ḫalīṭa kim. esk.* **1.** Alaşım. **2.** *mec.* Birden çok ögeden oluşmuş karmaşık bir bütün: *"Dede tecrübe neticesiyle her insanın zıt şeylerden yoğrulmuş bir halita olduğunu biliyordu."* -H. E. Adıvar.

haliyle *zf. (ha:li'yle) Ar. ḫāl + T. -iyle* **1.** Olduğu gibi: *Haliyle bırakmak.* **2.** Olağan bir sonuç olarak, ister istemez: *Bu çocuk derslerine çalışmadığına göre haliyle sınıfta kalacak.*

halk (I) *is. Ar. ḫalḳ* **1.** Aynı ülkede yaşayan, aynı uyrukta olan insan topluluğu: *Türk halkı.* **2.** Aynı soydan gelen, ayrı ülkelerin uyruğu olarak yaşayan insan topluluğu: *Yahudi halkı.* **3.** Bir ülke içerisinde yaşayan değişik soylardan insan toplulukların her biri: *Bağımsız Devletler Topluluğunun halkları.* **4.** Belli bir bölgede veya çevrede yaşayanların bütünü: *Mahalle halkı. "Bütün köy halkı orada idi."* -Ö. Seyfettin. **5.** Yöneticilere göre bir ülkedeki yurttaşların bütünü: *"Bilmiyorlar ki halk, halkın diliyle konuşan sanatkârla birliktir."* -O. V. Kanık. **6.** Aydınların dışında kalan topluluk: *Halktan bir adam.* **halka (veya âleme) verir talkını (telkini), kendi yutar salkımı** verdiği öğüde kendi uymayan kimseler için kullanılır. **halka inmek** halkın anlayış ve görüş düzeyinde olmak.

→ ***halk adamı, halk ağzı, halk avcılığı, halk avcısı, halk bilgisi, halk bilimci, halk bilimi, halk bilimsel, halk dili, halk edebiyatı, halk evi, halk evleri, halk matinesi, halk müziği, halk odası, halk okulu, halk oylaması, halkoyu, halk ozanı, halk yardakçılığı, halk yardakçısı***

halk (II) *is. Ar. ḫalḳ esk.* Yaratma. **halk etmek** yaratmak.

halka *is. Ar. ḫalḳa* **1.** Çeşitli metallerden veya tahtadan yapılmış çember: *"Belinde uzun gümüş halkalarla asılı gümüş anahtarları vardı."* -F. R. Atay. **2.** Çember biçiminde çeşitli nesnelerden yapılmış tutturma aracı: *Perde halkası.* **3.** Değerli metallerden yapılan çember biçimindeki süs eşyası: *Kulağındaki altın halka. Nişan halkası.* **4.** Su gibi sıvıların içine katı bir nesnenin düşmesiyle oluşan, gittikçe büyüyerek açılan çembere benzeyen biçim: *Suda halkalar oluştu.* **5.** Çember biçiminde dizilmiş topluluk. **6.** Uykusuzluk, yorgunluk, üzüntü gibi sebeplerle göz altında beliren koyuluk: *"Benim mi Allahım bu çizgili yüz? / Ya gözler altındaki mor halkalar?"* -C. S. Tarancı. **7.** Bir tür ufak, yağlı ve tuzlu simit: *"İstanbul fırınları çocuk bileği gibi ince halkalar yaparlardı."* -R. N. Güntekin. **8.** *sp.* Yerden yüksekliği ayarlanabilen aralıklara asılı iki halatın uçlarına takılan 18 cm çapında, 28 mm kalınlığında tahta veya deri kaplı iki demir halkadan oluşan asılma araçlarından her biri. **halka olmak** bir çember biçiminde dizilmek: *"Alevlerin etrafında halka olduk ve konuştuk."* -H. E. Adıvar.

→ ***halka dizilişli, halka oyunları, halka yay***

halkacı *is.* **1.** Halka yapan veya satan kimse. **2.** Lûnaparklarda şişe, sigara gibi nesnelere halka geçirmek yoluyla oyun oynatan kimse.

halk adamı *is.* İçinden çıktığı halk kesiminin bütün özelliklerini yakından bilen, halk tarafından sevilen kimse.

halka dizilişli *is. bot.* Aynı eksen çevresinde dizilmiş: *Halka dizilişli yapraklar.*

halka dönük *s.* Halkın yararına olan: *Halka dönük eğitim.*

halk ağzı *is.* Aynı lehçe içinde daha küçük ayrılıklar gösteren ve belli yerleşim bölgelerine özgü olan konuşma dili.

halkalama *is.* Halkalamak işi.

halkalamak *(-i)* **1.** Bir şeyi kıvırarak halka biçimine getirmek. **2.** Bir yer veya şeyin çevresini çember biçiminde kuşatmak.

halkalanış *is.* Halkalanmak işi veya biçimi.

halkalanma *is.* Halkalanmak işi.

halkalanmak *(nsz)* Halka biçiminde oluşmak.

halkalayış *is.* Halkalamak işi veya biçimi.

halkalı *s.* **1.** Halkası olan: *"Kulaklarının birinde, ama yalnız birinde halkalı bir küpe."* -A. İlhan. **2.** Bir tür olta iğnesi.

→ ***halkalı damar, halkalı gözler***

halkalı damar *is. bot.* Bitkilerin gelişmesine yarayan halka biçimindeki damar.

halkalı gözler *ç. is.* Çevresindeki tenin rengi koyu olan gözler.

halkalılar *ç. is. zool.* Sülüklerle solucanları içine alan sınıf.

halkaması *s.* Halka biçiminde olan.

halka oyunları *ç. is.* El ele tutuşup çember biçiminde dizilerek oynanan oyunlar: *Halay, bar, horon birer halka oyunudur.*

halk avcılığı *is.* Demagoji.

halk avcısı *is.* ve *s.* Demagog.

halkavî *s. (halka'vi:) Ar. ḥalḳavī* Halka biçiminde olan.

halka yay *is.* Boru anahtarının iyi tutmasını sağlayan ve çevreyle anahtar kolu arasına konulan sarmal yay.

halk bilgisi *is.* Halk biliminin, çevreyi oluşturan canlı, cansız doğal nesnelerle ilgili inanç ve uygulamaları konu alan dalı.

halk bilimci *is.* Halk bilimiyle ilgili araştırma, derleme, incelemeler yapan kimse, folklorcu.

halk bilimi *is.* Bir ülkede yaşayan halkın kültür ürünlerini, sözlü edebiyatını, geleneklerini, törelerini, inançlarını, mutfağını, müziğini, oyunlarını, halk hekimliğini vb. ni inceleyerek, bunların birbirleriyle ilişkilerini belirten; kaynak, evrim, yayılım, değişim, etkileşim gibi sorunlarını çözmeye, sonuç, kural, kuram ve yasaları bulmaya çalışan bilim dalı, folklor, halkiyat.

halk bilimsel *s.* Halk bilimi ile ilgili, folklorik.

halkçı *s.* Halkın yararı için uğraşan (kimse).

halkçılık, -ğı *is.* **1.** Bireyler arasında hiçbir hak ayrılığı görmemek, topluluk içinde hiçbir ayrıcalık kabul etmemek, halk adı verilen tek ve eşit bir varlık tanımak görüş ve tutumu, popülizm. **2.** XX. yüzyılda Fransa'da ortaya çıkan, yoksul halkın yaşayışı ve duyguları üzerinde duran bir edebiyat çığırı, popülizm.

halk dili *is. d.b.* Halk ağızlarından ortak dile geçerek, ortak dildeki karşılığı ile birlikte dile bir çeşni katmak üzere yaygın bir biçimde kullanılan ağız özelliklerinin bütünü.

halk edebiyatı *is. ed.* Adı belli olan veya olmayan kimselerin, halk ozanlarının yarattıkları şiir, destan ve hikâye gibi edebiyat türlerine verilen ad.

halk evi *is.* Halk evleri kuruluşunun görev yaptığı yapı.

halk evleri *ç. is.* Halkı eğitip millî birliğe ve ülküye yöneltmek amacıyla kurulmuş olan kuruluşlar.

halkiyat *is. (halkiya:t, k kalın okunur) Ar. ḥalḳiyyāt esk.* Halk bilimi, folklor.

halk matinesi *is. sin.* ve *tiy.* Tiyatro, sinema vb. eğlence yerlerinin düzenledikleri ucuz matine.

halk müziği *is. müz.* Yazılı hiçbir kurala dayanmadan, yalnızca işitme yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılan, halkın ortak malı olan geleneksel müzik türü.

halk odası *is.* Küçük yerleşim bölgelerinde toplu görüşme için yapılmış küçük yer, oda.

halk okulu *is.* Halk için gerekli olan bilgilerin verildiği okul: *"Günlük program başlamadan önce kendinizi sevimli bir halk okulunda buluyorsunuz."* -H. Taner.

halk oylaması *is.* Büyük bir topluluğun türlü siyasî ve toplumsal sorunlar karşısında olumlu veya olumsuz görüşünü belirlemek için başvurulan oylama, referandum.

halkoyu *is.* Büyük bir topluluğun türlü siyasî ve toplumsal sorunlardaki görüşünün alınması ve ona göre uygulamaya girişilmesi için yapılan oylamada halkın bildirdiği olumlu veya olumsuz oy.

halk ozanı *is. ed.* Halk içinde yetişen, deyişlerini genellikle sazla söyleyen, sözlü şiir geleneğine bağlı ozan, âşık.

halk yardakçılığı *is.* Halkı kışkırtma işi, tahrikçilik.

halk yardakçısı *is.* Halkı kışkırtan, halkı kötü yola sevkeden kimse.

hallaç, -cı *is. Ar. ḥallāc* Yünü, pamuğu yay veya tokmak gibi bir araçla kabartma, ditme işini yapan kimse, atımcı. **hallaç pamuğu gibi atmak** toplu durumda bulunan kişi veya nesneleri darmadağın etmek.

hallaçlık, -ğı *is.* Hallacın yaptığı iş, atımcılık.

hallenme *is.* Hallenmek işi.

hallenmek *(nsz)* **1.** Yeni bir duruma girmek, değişmek. **2.** Kendinden geçmek, bayılır gibi olmak. **3.** *(-e) argo* Bir şeye karşı istek duymak. **hallenip küllenmek** kendi imkânlarıyla iyi kötü geçinip gitmek, kendi yağıyla kavrulmak.

halleşme *is.* Halleşmek işi.

halleşmek *(nsz, -le)* **1.** Karşılıklı dertlerini anlatmak, dertleşmek. **2.** *mec.* Bir şeyle yakından ilgilenmek.

halletme *is.* Halletmek işi: *"Ben bu meseleyi birdenbire halletmenin kolayını buldum."* -Ö. Seyfettin.

halletmek *(-i) Ar. ḥall + T. etmek* **1.** Güç görünen bir olay veya duruma çözüm yolu bulmak. **2.** *mat.* Çözmek. **3.** Yoluna koymak, olumlu sonuca bağlamak: *"Bakınız, tesadüf bunu ne kadar güzel düşünüp halletti."* -M. Ş. Esendal. **4.** Bir cismi bir sıvı içinde eritmek. **5.** *hlk.* Bir yemeği yenecek duruma getirmek. **6.** *argo* Cinsel ilişki kurmak.

hallice *s.* Durumu benzerlerine göre biraz daha iyi olan: *İç güveysinden hallice.*

hallihamur *zf. (ha'llihamur) Ar. ḥall-i-ḥamīr* İçinde bulunduğu şartlara uymak anlamına gelen **hallihamur olmak** deyiminde geçer: *"Suyun, toprağın, göz yaşının ve insan kanının hallihamur olduğu bu Anadolu toprağı susar mı?"* -A. Gündüz.

hallolma *is.* Hallolmak durumu.

hallolmak *(nsz) Ar. ḥall + T. olmak* **1.** Çözümlenmek, sonuçlanmak. **2.** Bir sıvı içinde erimek.

hallolunma *is.* Hallolunmak durumu.

hallolunmak *(nsz) Ar. ḥall + T. olunmak* Çözülmek, sonuca bağlanmak: *"Artık rahatsız oluyor, hallolunmayan muammaların karşısında bizi üzen o tatsız sıkıntıya benzer bir şey duyuyordum."* -Ö. Seyfettin.

halojen *is. Fr. halogène < Yun. kim.* Madenlerle birleşince tuz verebilen flor, klor, brom ve iyot elementlerine verilen ad.

hâlsiz *s.* Hâli, gücü olmayan, bitkin, dermansız, takatsiz: *"Süzüle süzüle bakan gözleriyle fazla yorgun, hâlsiz cevap verdi."* -P. Safa.

hâlsizce *is.* ve *zf. (hâlsi'zce)* Hâlsiz bir biçimde (olan).

hâlsizleşme *is.* Hâlsizleşmek durumu.

hâlsizleşmek *(nsz)* Hâlsiz bir duruma gelmek.

hâlsizlik, -ği *is.* Hâlsiz olma durumu, bitkinlik, dermansızlık, takatsizlik: *"Yalnız yüzümün sarılığını, hâlsizliğimi babamdan nasıl saklayacağım?"* -A. Gündüz.

halt *is. Ar. ḥalt esk.* **1.** Bir şeyi başka bir şeyle karıştırma. **2.** *tkz.* Uygunsuz söz söyleme, uygunsuz iş yapma. **3.** *tkz.* Uygun olmayan, beğenilmeyen şey: *"Zehri şurupla, daha bilmem ne haltla karıştırıp yudum yudum içmek, pis şey, iğrenç şey."* -R. N. Güntekin. **halt etmek** uygunsuz bir söz söylemek, uygunsuz davranmak: *"Biz erkekler de öyle haltlar ederiz ki, kadınlar ne yapsalar haklıdırlar."* -M. Ş. Esendal. **halt karıştırmak** *tkz.* uygunsuz davranışta bulunmak veya iş yapmak: *"Şu kendisine üç saniye gibi gelen bir saat on beş dakika zarfında ne halt karıştırmıştı."* -S. F. Abasıyanık. **halt yemek** *tkz.* yakışıksız ve kötü bir iş yapmak: *"On beş yaşında bu haltları yerse, yirmi yaşına geldiği zaman ne yapacak?"* -R. N. Güntekin.

halter *is. (l ince okunur) Fr. haltère < Yun. sp.* **1.** Birbirine metal sapla bağlanmış iki gülle veya disklerden yapılmış araç. **2.** Bu aracı iki elle kaldırmayı amaçlayan spor dalı.

halterci *is.* Halter sporu yapan kimse.

haltercilik, -ği *is.* Halterci olma durumu.

halûk *s. (halû:k) Ar. ḥalūḳ esk.* Temiz huylu, iyi ahlâklı.

hâl ulacı *is. gr.* Zarf-fiil.

halvet *is. Ar. ḥalvet esk.* **1.** Issız yerde yalnız kalma. **2.** *esk.* Issız ve kapalı yer. **3.** Hamamlarda çok sıcak küçük yer. **halvet gibi** çok sıcak (yer, oda). **halvet olmak** görüşmek için yalnız kalıp içeriye kimseyi sokmamak.

→ ***halvethane***

halvethane *is. (halvetha:ne) Ar. ḥalvet*

+ *Far. ḫāne esk.* **1.** Eski saraylarda girilmesi yasak olan oda. **2.** Eski tekkelerde dervişlerin yalnızca ibadet etmek ve çile doldurmak için kapandıkları oda.

Halvetî *öz. is. (halveti:) Ar. ḫalvetî* **1.** İbadetlerini tenhada yapan bir tarikat. **2.** Bu tarikattan olan kimse.

ham *is. Far. ḫām* **1.** (meyve için) Yenecek kadar olgun olmayan: *Ham elma.* **2.** İşlenmemiş (madde): *Ham petrol.* **3.** İdmansız: *Ham vücutla ancak bu kadar koşabilirim.* **4.** *mec.* Gerçekleşme kolaylığı veya imkânı olmayan: *Ham hayal. Ham teklif.* **5.** *mec.* Kaba, toplum kurallarını bilmeyen, incelmemiş: *Ne ham adam!*

→ ***ham besi suyu***, ***ham ervah***, ***ham gaz***, ***ham hayal***, ***ham hum***, ***ham madde***, ***ham payı***

hamail *is. (hama:il) Ar. ḥamā'il esk.* **1.** Omuzdan çapraz olarak bele inen bağ, hamaylı. **2.** Muska.

hamak, -ğı *is. Fr. hamac < İsp. hamaca (Karaib dillinden)* İki ağaç veya direk arasına asılarak içine yatılan ve sallanabilen, ağdan veya bezden yapılmış yatak, ağ yatak: *"Bahçeye hamak bağladım, uzandım."* -H. E. Adıvar.

hamakat, -ti *is. (hama:kat) Ar. ḥamāḳat esk.* Ahmaklık: *"... Misafirperverliğinizi fazlasıyla suiistimal etmiş hâldeyim, bendeki kafa kafa mı, hamakat kutusu..."* -A. İlhan.

hamal *is. Ar. ḥammāl* Ücretle yük taşıyarak geçinen kimse, taşıyıcı, yükçü: *"Hamalın biri, sırtına koca bir ayna vurmuş götürüyordu."* -H. Taner. **hamala semeri yük olmaz** insana kendi işi ağır gelmez.

→ ***hamalbaşı***, ***hamal camal***, ***hamal semeri***, ***hamal sırığı***

hamalbaşı, -nı *is.* Hamallara başkanlık eden kimse: *"Hamalbaşı sobanın kenarında iki senelik gazetelerini okudu ve mısır patlattı."* -S. F. Abasıyanık.

hamal camal *is.* Hamal ve benzeri kimseler: *"Yirmi otuz sene evvel bunun farkında olaydım elbet hamal camal demez, onu birine verirdim."* -R. N. Güntekin.

hamaliye *is. (hama:liye) Ar. ḥammāliyye* Hamal ücreti, hamallık.

hamallık, -ğı *is.* **1.** Hamalın yaptığı iş: *"Çocuk tam yedi ay hamallık yaptı."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Hamala verilen para, hamaliye. **3.** *mec.* Kaba ve ağır iş. **4.** Gereksiz yere yüklenme: *Böyle güzel havada palto giymek hamallıktır.* **5.** *mec.* Zihni gereksiz bilgilerle doldurma. **(bir işin) hamallığını etmek** (veya **yapmak**) bir işin önemsiz, fakat ağır ve yorucu yükünü taşımak.

hamal semeri *is.* Arkalık.

hamal sırığı *is.* Sırık hamallarının kullandığı ağaç.

hamam *Ar. ḥammām* Yıkanılacak yer, yunak, ısı dam: *Çarşı hamamı. "Banyosuz, duşlu avuç içi gibi bir aralıktı hamam."* -O. Rifat. **hamam gibi** pek sıcak: *"Bugün deniz hamam gibidir değil mi?"* -B. Felek. **hamam yapmak** yıkanmak. **hamama giren terler** bir işe girişen kimse, o işin güçlüklerini veya masraflarını göze almalıdır. **hamamın namusunu kurtarmak** görünüşünü kurtarmaya yönelen birtakım yetersiz çarelere başvurarak kötü bilinen bir yere onur kazandırmaya çalışmak.

→ ***hamam anası***, ***hamam bohçası***, ***hamam böceği***, ***hamam kesesi***, ***hamam otu***, ***hamam takımı***, ***hamam tası***

hamam anası *is.* **1.** Kadınlar hamamında natırları yöneten kadın: *"Sen ise alık karı, evde, sokakta hamam anası gibi gezersin."* -H. R. Gürpınar. **2.** *mec.* İri yarı, güçlü ve şişman kadın.

hamam bohçası *is.* Kadınların çarşı hamamına giderken çamaşırlarını veya eşyalarını koyduğu bohça.

hamam böceği *is. zool.* Hamam böceğigillerden, temiz tutulmayan yerlerde üreyen zararlı bir böcek *(Blatta orientalis): "Benim at sineği ile hamam böceğinden ödüm kopar."* -Ö. Seyfettin.

hamam böceğigiller *ç. is. zool.* Düz kanatlılar takımına giren, örnek hayvanı hamam böceği olan bir familya.

hamamcı *is.* Hamam işleten kimse.

hamamcı olmak *argo* gusül abdesti alması gerekmek.

hamamcılık, -ğı *is.* Hamamcı olma durumu veya hamamcının yaptığı iş.

hamam kesesi *is.* Hamamda kiri çıkarmak için kullanılan kıldan veya kenevirden örülmüş ele geçebilen kese.

hamamlık, -ğı *is.* Bazı evlerde yıkanmak için ayrılmış, çoğunlukla içi ve yanları çinko kaplı, dolaba benzer yer.

hamam otu *is.* Vücuttaki gereksiz kılları almak için çamur kıvamına getirilip sürülen toz.

hamam takımı *is.* Hamamda kullanılan havlu, kese, tas gibi gerekli araçlar.

hamam tası *is.* Banyo ve hamamlarda çeşmeden veya kurnadan su alıp dökünmeye yarayan yayvan kap.

hamarat *s. Ar. ḫımāre'* den Ev işlerinde çok çalışan ve becerikli kadın: *"Durup dinlenmeksizin çalışan hamarat bir kadındı."* -Y. K. Beyatlı.

→ ***hamarattaze***

hamaratça *zf. (hamara'tça)* Hamarat bir biçimde, hamarat gibi.

hamaratlaşma *is.* Hamaratlaşmak işi.

hamaratlaşmak *(nsz)* Hamarat duruma gelmek, hamarat olmak: *Kadın birdenbire hamaratlaştı.*

hamaratlık, -ğı *is.* Hamarat olma durumu: *"Hiç darılmadı, bilâkis hamaratlığımdan memnun oldu."* -A. Gündüz.

hamarattaze *s.* Çalışkan, becerikli (olan).

hamaset *is. (hama:set) Ar. ḥamāset esk.* Yiğitlik, kahramanlık, cesaret: *Bir hamaset destanı.*

hamasî *s. (hama:si:) Ar. ḥamāsî* Yiğitlerden ve yiğitliklerden söz eden (destan, şiir).

hamaylı *is. bk.* hamail.

Hambelî *öz. is. (hambeli:) Ar. ḥanbelî bk.* Hanbelî.

ham besi suyu *is. bot.* Kökler tarafından topraktan emilip yapraklara kadar çıkan besi suyu.

hamburger *is. Alm. Hamburger* Bir tür köfteli ve yuvarlak ekmekli sandviç.

hamburgerci *is.* Hamburger yapan veya satan kimse.

hamdetme *is.* Hamdetmek işi veya biçimi.

hamdetmek *(-e) Ar. ḥamd + T. etmek* Tanrı'ya şükretmek: *"Ben hiç şikâyet etmem hâlimizden. Her zaman Allah'a hamdederim."* -N. Cumalı.

hamdüsena *is. Ar. ḥamd ü şenā* Tanrı'ya olan şükran duygularını bildirme.

Hamel *öz. is. Ar. ḥamel astr.* Koç burcu.

ham ervah *is.* Yersiz, yakışıksız söz ve davranışları olan kimse, çiğ adam.

ham gaz *is.* İşlenmemiş gaz.

hamhalat *s.* **1.** Kaba saba, görgüsüz: *Hamhalat bir adam.* **2.** Verimsiz, çorak, kuru: *"Demeye kalmadı yolumuzun iki yanında hamhalat, suratsız tarlalar peyda oldu."* -B. R. Eyuboğlu.

ham hayal, -li *is.* ve *s.* Gerçekleşmeyecek düşünce veya ümit: *"Düştüğümüz bu selin önünden kurtulup karaya çıkmak bir ham hayaldir."* -A. Gündüz.

ham hum *zf.* **1.** "Belirsiz birtakım sözler söylemek" anlamına gelen **ham hum etmek** deyiminde geçer: *Ham hum edip durdu, ne dediği anlaşılmadı ki!* **2.** Önemsiz, boş söz. **ham hum şaralop** düzenle veya el çabukluğu ile yapılan, kimsenin akıl erdiremediği iş.

hamız *is. (ha:mız) Ar. ḫāmiz kim. esk.* Asit.

hami *is.* ve *s. (ha:mi) Ar. ḥāmî* **1.** Gözeten, koruyan, koruyucu (kimse): *"Koca mektebin içinde kendimi yapayalnız arkadaşsız, hamisiz zannediyordum."* -Ö. Seyfettin. **2.** *s.* Kayıran, kayırıcı (kimse).

hamil *s. (ha:mil) Ar. ḥāmil* **1.** Elinde bulunduran, üzerinde taşıyan. **2.** *is.* Destek, bindi. **hamil olmak** üzerinde bulundurmak, taşımak: *Hamil olduğu mektubu gösterdi.*

→ ***hamilikart***

hamile *is.* ve *s. (ha:mile) Ar. ḥāmile* Gebe, yüklü, aylı: *"Şu arkamdaki hamile kadına bir yer arıyorum."* -B. Felek.

hamilelik, -ği *is.* **1.** Gebelik. **2.** Hamile elbisesi.

hamilen *zf. (ha:'milen) Ar. ḥāmilen esk.* Üzerinde taşıyarak.

hamilikart *is. (ha:milikart) Ar. ḥāmil + Far. -i Fr. carte* Tavsiye edildiği yazılı kartı, pusulayı taşıyan kimse.

haminne *is. (hami'nne) (hanım nine sözünün bozulmuş biçimi) hlk.* Yaşlı ve saygı duyulan kadınlara verilen unvan.

hamisiz *s. (ha:mi:siz)* Koruyucusu, kayırarı olmayan: *"Kayınbabasının evinden kovulduktan sonra, karısından da ayrılmış bu yüzden hamisiz kalmıştı."* -E. E. Talu.

hamiş *is. (ha:miş) Ar. ḥāmiş* Mektup kâğıdının boş bir yerine yazılan ek düşünce, çıkma, not (post scriptum): *"Demir Bey mektubuna şu hamişi ilâve etti."* -R. H. Karay.

hamiyet *is. Ar. ḥamiyyet* Bir insanın yurdunu, ulusunu ve ailesini koruma çabası: *"İçinde müthiş bir harp taraftarlığı, bir vatanperverlik, bir hamiyet taşıyordu."* -R. H. Karay.

→ ***hamiyetperver***

hamiyetli *s.* Hamiyeti olan.

hamiyetperver *is. Ar. ḥamiyyet + Far. perver* Hamiyetli, hamiyet sahibi.

hamiyetperverlik, -ği *is.* Hamiyet sahibi olma.

hamiyetsiz *s.* Hamiyeti olmayan.

hamiyetsizlik, -ği *is.* Hamiyetsiz olma durumu.

hamla *is. (ha'mla) Ar. ḥamle den.* **1.** Küreklerin bir kez suya daldırılıp çıkarılması. **2.** Bu biçimde sandalın aldığı yol. **3.** Kıçtan birinci oturak: *"Filikada hamlada oturan gemici, bir eliyle rıhtımın kenarına tutunmuş."* -Z. Selimoğlu.

hamlacı *is.* Büyük sandal ve kayıklarda kıçtan birinci oturakta kürek çeken kimse.

hamlaç, -cı *is. Ar. ḥamlāc* Üfleç.

hamlama *is.* **1.** Hamlamak. **2.** Çini toprağından yapılmış nesnelerin ilk pişirilişi. **3.** Bu pişirmenin yapıldığı fırın bölümü.

hamlamak *(nsz)* Uzun zaman idman yapmamak, hareket etmemek yüzünden gücünü veya çevikliğini yitirmek: *"Dükkânda otura otura şişmiş, hamlamış, etleri yumuşamış."* -M. Ş. Esendal.

hamlaşma *is.* Hamlaşmak durumu.

hamlaşmak *(nsz)* Hamlamak durumu.

hamle *is. Ar. ḥamle* **1.** İleri atılma, atılım: *"Karımı diz çöktüğü yerden bir hamlede kaldırarak kucağıma aldım, dışarıya fırlattım."* -R. H. Karay. **2.** Saldırış, savlet. **3.** Satrançta ve damada taş sürme işi. **4.** *sp.* Atak (II). **hamle etmek** (veya **yapmak**) **1)** atılmak, saldırmak; **2)** önemli bir işe girişmek, bir işte başarı sağlamak için çaba harcamak.

hamleci *s.* Atılımcı: *Hamleci bir insan.*

hamletme *is.* Hamletmek işi.

hamletmek *(-i, -e) Ar. ḥamle + T. etmek* Bir sebebe yüklemek, yormak: *"... bu anlaşmazlıklarını uzun müddet bu sebeple, bu terbiye farklarına hamletmişti."* -A. Ş. Hisar.

hamlık, -ğı *is.* **1.** Ham olma durumu: *"Gençlerde bile zor dayanılabilen hamlık, hoppalık yaşlı adamlarda zoraki ve üzüntü gibi geliyor, can sıkıyor."* -H. E. Adıvar. **2.** İdmansızlık.

ham madde *is.* Bir ürün veya mal oluşturmak için gerekli maddelerin işlenmeden önceki doğal durumu: *Şekerin ham maddelerinden biri pancardır.*

ham payı *is.* Zıvanalı geçmeleri sağlamlaştırmak amacı ile zıvanadan genellikle üçte biri oranında çıkarılan parça.

hamse *is. Ar. ḫamse ed. esk.* Divan edebiyatında beş mesnevînin bir araya gelmesinden oluşan eser.

hamsi *is. zool.* Hamsigillerden, Akdeniz, Karadeniz ve Batı Avrupa kıyılarında avlanan, 10-12 cm boyunda, ince uzun bir balık *(Engraulis encrasicholus).*

→ ***hamsi buğulama, hamsi çorbası***

hamsi buğulama *is.* Hamsinin fırında pişirilen yemeği.

hamsi çorbası *is.* Hamsi ile yapılan çorba.

hamsigiller *ç. is. zool.* Kemikli balıkların hamsi, ringa, sardalye, tirsi balıklarını içine alan bir familyası.

hamsikuşu *is.* Baharat, un ve yumurtaya bulanarak yapılan hamsi tavası.

hamsili pilâv *is.* Hazırlanan iç pilâvın üzerine ayıklanıp temizlenmiş hamsilerin konulması ve fırında pişirilmesiyle yapılan bir tür pilâv.

hamsin *is. (hamsi:n) Ar. ḫamsīne elli hlk.* Erbainden sonra gelen, 31 ocakta başlayan elli günlük kış dönemi.

hamt, -dı *is. Ar. ḥamd* Tanrı'ya şükretme: *"Secdeye hamt için değil, güya utandıklarından kapandılar."* -R. E. Ünaydın. **hamt etmek** Tanrı'ya şükretmek. **hamt olsun** "Tanrı'ya şükürler olsun" anlamında hoşnutluk anlatır: *"Hamt olsun, maişetimi de temin etmişim, kimseye minnetim yok."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

→ ***hamdetmek, hamdüsena***

hamule *is. (hamu:le) Ar. ḥamūle esk.* **1.** Yük. **2.** Kâğıt dolgu maddesi.

hamur *is. Ar. ḫamīr* **1.** Unun su veya başka sıvılarla yoğrulmuş durumu. **2.** (kâğıt için), Nitelik, tür: *Birinci hamur kâğıt.* **3.** *s.* (ekmek ve hamur işleri için) İyi pişmemiş. **4.** *mec.* Öz, asıl, maya. **hamur açmak** yoğrulmuş hamuru inceltip yufka durumuna getirmek. **hamur gibi 1)** yorgunluktan eli ayağı tutmaz; **2)** yiyeceklerin çok pişip bulamaç durumuna gelmesi. **hamur tutmak** hamur hazırlamak.

→ ***hamur boya, hamur çorbası, hamur işi, hamurkâr, hamur tahtası, hamur tatlısı, hamur teknesi***

hamur boya *is.* Ressamın boya tablası üzerinde, resmine sürmek için hazırladığı hamur kıvamındaki yağlı boya.

hamurcu *is.* ve *s.* Fırında hamur yoğuran (işçi), hamurkâr.

hamurculuk, -ğu Hamurcunun işi veya mesleği.

hamur çorbası *is.* Hamur ile yapılan çorba.

hamur işi *is.* Hamurdan yapılan yiyeceklerin genel adı.

hamurkâr *s. Ar. ḫamīr + Far. -kār* Hamurcu: *"Delikanlılardan biri, bir ekmekçi hamurkârı idi."* -S. F. Abasıyanık.

hamurlama *is.* Hamurlamak işi.

hamurlamak *(-i)* **1.** Hamur sürmek. **2.** (kapalı tencerenin kenarını buğu çıkmasın diye) Hamurla sıvamak.

hamurlanma *is.* Hamurlanmak işi.

hamurlanmak *(nsz)* Hamura bulanmak.

hamurlaşma *is.* Hamurlaşmak işi.

hamurlaşmak *(nsz)* Hamur kıvamı almak, gevşemek.

hamursu *s.* İyi pişmemiş, hamur gibi, hamurumsu: *Hamursu bir ekmek.*

hamursuz *is.* Yahudilerin, Hamursuz Bayramı dolayısıyla yapıp yedikleri bir çeşit mayasız çörek.

→ ***Hamursuz Bayramı***

Hamursuz Bayramı *öz. is.* Yahudilerin Mısır'dan çıkışlarını anmak amacıyla her yıl kutladıkları bayram.

hamur tahtası *öz. is.* Üzerinde hamur açılan tekerlek biçiminde ve kısa ayaklı masa, yastağaç.

hamur tatlısı *is.* Hamurla yapılan tatlıların genel adı.

hamur teknesi *is.* İçinde hamur yoğurmaya yarayan özel kap.

hamurumsu *s.* Hamur kıvamında olan, iyi pişmemiş, hamursu.

hamut, -du *is.* Araba koşumunda atların boyunlarına geçirilen ağaç veya üstüne meşin geçirilmiş çember.

han (I) *is. tar.* **1.** Osmanlı padişahlarının adlarının sonuna getirilen unvan: *Sultan Selim Han.* **2.** Doğu ülkelerinde yerli beyler ve Kırım girayları için kullanılan unvan: *Kırım hanları. Altın Ordu hanları.*

han (II) *is. Far. ḫān* **1.** Yol üzerinde veya kasabalarda yolcuların konaklamalarına yarayan yapı: *"Akşam karanlığında Hüseyin Çavuşun hanına vardık."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Bir handa, yorgun argın tatlı bir uykudaydık ."* -F. N. Çamlıbel. **2.** Büyük şehirlerde serbest mesleklerde çalışanların oda veya daire tutup çalıştıkları birkaç katlı yapı: *"Ömer Abit hanında bir yazıhane kiralanmış, aylıkla bir otomobil*

tutulmuştu." -E. E. Talu. **han gibi** gereğinden çok geniş olan yer. **han hamam sahibi** mülkü çok, varlıklı kimse. **han kapısından teğelti atmak** defetmek, kovmak: *"Bir adamı hiç sormadan, etmeden böyle han kapısından teğelti atar gibi kolundan tutup fırlatınca, içinde bir üzüntü kalır."* -M. Ş. Esendal.

→ ***hanüman***

hanay *is.* **1.** İki ve daha çok katlı ev. **2.** Sofa, hol. **3.** Avlu.

Hanbelî *öz. is.* ve *s. Ar. ḥanbelī; İmam Hanbelî' nin adından* **1.** İslâmlıkta sünnet ehli denilen dört mezhepten biri: *Hanbelî mezhebi.* **2.** Bu mezhepten olan kimse.

hancı *is.* Han işleten kimse: *"Hancı, dedim, bildin mi Maraşlı Şeyhoğlu'nu?"* -F. N. Çamlıbel. *"Hancı beni dört yataklı bir odada bırakarak çekildi."* -S. F. Abasıyanık. **hancı sarhoş yolcu şarhoş** kimin ne yaptığı, ne ettiği belli değil.

hancılık, -ğı *is.* Hancı olma durumu veya hancının yaptığı iş.

hançer *is. Far. ḫancer* Ucu eğri ve sivri, kamaya benzer, silâh olarak kullanılan bir tür bıçak.

→ ***hançer çiçeği***

hançer çiçeği *is. bot.* Çiçekleri hançer sapını andırdığı için Lâtin çiçeğine verilen bir ad.

hançere *is. Ar. ḫancere* Gırtlak: *"Kuvvetli bir aktör hançeresine malik olmak lâzımdı."* -H. F. Ozansoy.

hançerleme *is.* Hançerlemek işi.

hançerlemek *(-i)* Hançerle yaralamak veya öldürmek.

hançerlenme *is.* Hançerlenmek işi.

hançerlenmek *(nsz)* Hançerle yaralanmak veya öldürülmek.

handan *s. Far. ḫandān esk.* Şen, neşeli.

hande *is. Far. ḫande esk.* Gülme, gülüş.

handikap, -bı *is. Fr. İng. handicap* **1.** At yarışlarında binicilerle eyerin toplam ağırlığının, atların koşuyu kazanma şansını etkileyecek biçimde ayarlanması. **2.** *mec.* Elverişsiz durum, engel: *"Esaslı dokümantasyona ve teknik hünerlere karşın, en büyük handikapları, bu yaşanmışlık sıcaklığından yoksun oluşları idi."* -H. Taner.

handiyse *zf. (ha'ndiyse)* Yakın zamanda, neredeyse, hemen hemen.

hane *is. (ha:ne) Far. ḫāne* **1.** Ev, konut. **2.** Ev halkı: *"Oğlan iyiydi; becerikli, yumuşak huyluydu, ama hanesi kalabalıktı."* -N. Cumalı. **3.** Bir bütünü oluşturan bölümlerden her biri, bölük, göz: *Dama tahtasında altmış dört hane vardır.* **4.** *mat.* Ondalık sayı sisteminde bir sayının sağdan sola doğru rakamlarının derecelerine göre her birinin bulunduğu yer, basamak. **5.** *müz.* Klâsik Türk müziğinde, peşrev gibi saz parçalarının bölümlerinden her biri. **6.** Birleşik kelimelerde ikinci kelime olarak bulunur, bina, yapı, yer, makam anlamlarını karşılar: *Balıkhane. Yazıhane.*

hanedan *is. (ha:neda:n) Far. ḫānedān tar.* **1.** Hükûmdar veya devlet büyüğü gibi bir kişiye dayanan soy, büyük aile: *Selçuklu hanedanı. "Hanedan prenslere dair başka hatıram yoktu."* -F. R. Atay. **2.** *s. esk.* Belli ve büyük soydan gelen. **3.** *s. mec.* Eli açık ve konuksever: *"Bu benim dediklerim kalantor, zengin, elleri açık, hanedan kişilerdi."* -H. Taner.

hanedanlık, -ğı *is.* Hanedandan olma durumu: *Osmanlı hanedanlığı.*

Hanefî *öz. is.* ve *s. (hanefi:) Ar. hanefî; (İmamıazam Ebu Hanife' nin adından)* **1.** İslâmlıkta sünnet ehli denilen dört mezhepten biri. **2.** Hanefi mezhebinden olan kimse.

Hanefilik, -gi *öz. is. (hanefi:lik)* Hanefi mezhebi.

hanek *is. Ar. ḫanek "damak" hlk.* Söz, konuşma.

haneli *s. (ha:neli)* **1.** Herhangi bir sayıda evi olan. **2.** *mat.* Herhangi bir sayıda hanesi olan: *Beş haneli bir sayı.*

hanelik, -ği *s. (ha:nelik)* Herhangi bir sayıda evi olan, evlik: *Seksen hanelik köy.*

hanende *is. (ha:nende) Far. ḫānende esk.* Şarkı söylemeyi meslek edinmiş kimse, şarkıcı, okuyucu.

hanendelik, -ği *is.* Hanende olma durumu, şarkıcılık, okuyuculuk.

hangar *is. Fr. hangar* Uçak, araba, tarım aracı, eşya gibi nesneleri barındırmaya yarar kapalı yer, sundurma. **hangar gibi** çok büyük ve geniş yer.

hangi *s. (ha'ngi)* **1.** İki veya daha çok şeyden bir tanesini belirtecek bir cevap istemek için kullanılan soru sıfatı: *Hangi adam? Hangi yıl?* **2.** Fiili dilek veya şart birleşik zamanında olan cümlelerde, nesnenin veya cümlenin belirteni durumunda olduğunda nesnedeki kavramı genelleştirir: *Hangi kitabı açsanız, bulursunuz. "Zamanla nasıl değişiyor insan / Hangi resmime baksam ben değilim."* -C. S. Tarancı. *"Hangi memlekete gitsek, resmî makamlar kadar halkın da rağbetini gördük."* -F. R. Atay. **hangi akla hizmet ediyor?** ne gibi bir düşünce ile böyle olmayacak, mantıksız bir iş yapıyor? **hangi biri?** çok olanlardan hangisi: *Hangi birini sayayım?* **hangi dağda kurt öldü?** kendisinden beklenmedik bir davranış karşısında şaşma ve sitem anlatır: *Hangi dağda kurt öldü de sen beni aradın?* **hangi peygambere kulluk edeceğini şaşırmak** kimin sözünü yerine getireceğini bilemeyerek şaşkınlık içinde kalmak. **hangi rüzgâr attı?** bir yere uzun süre uğramamışken beklenmedik bir zamanda gelenlere sitem yollu söylenir. **hangi taş pekse (katıysa), başını ona vur** kendi kusuru yüzünden zor bir duruma düşen veya başkalarından yardım isteyen bir kimseye öfkelenildiğinde söylenir. **hangi taşı kaldırsan, altından çıkar 1)** her işten anlar veya anladığı iddiasında bulunur; **2)** her işe karışır.

hangisi *zm. (ha'ngisi)* Birkaç kişi arasından kim veya birkaç şey arasından hangi şey: *Hangisi daha güzel? "Müşterilere, daha içeri girer girmez, hangisinin işi çabuk bitecek diye bakmıştım."* -Ö. Seyfettin.

hanım *is.* **1.** Kız ve kadınlara verilen unvan, bayan: *Ülker Hanım. "Onlar öne düştüler, gelin hanımı arabaya bindirdik."* -M. Ş. Esendal. **2.** Karı, eş: *Doğan'ın hanımı. "Yok bizim hanım öyle değildir."* -M. Ş. Esendal. **3.** *s.* Kadınlığın bütün iyi niteliklerini taşıyan: *Hanım kadın. Hanım kız.* **4.** Toplumsal durumu, varlığı iyi olan, hizmetinde bulunulan kadın: *Binnaz kalfanın hanımı. "Becerikli hâliyle Zeynep'e ve hanımına ait bütün işleri elinin içine almıştı."* -H. E. Adıvar.

→ ***hanımanne, hanım böceği, hanımefendi, hanımeli, hanım evlâdı, hanımgöbeği, hanım hanımcık, hanımnine, hanımparmağı***

hanımanne *is.* Kayın valide.

hanım böceği *is. zool.* Kın kanatlılardan, kara benekli, kırmızı renkte, kurtçukları yediği için yararlı sayılan bir böcek, gelin böceği *(Coccinella).*

hanımefendi *is. (hanı'mefendi)* Üstün bir saygı göstermiş olmak için kadın adlarının sonuna getirilir veya adların yerine kullanılır.

hanımefendilik, -ği *is.* Hanımefendi olma durumu ve özelliği: *"Annem ata, arabaya, kendi tabirince mansıba, mesnede, hanımefendiliğe can atan bir kadındı."* -H. E. Adıvar.

hanımeli, -yi *is. (hanı'meli) bot.* **1.** Hanımeligillerden tırmanıcı, korularda, çalılıklarda yetişen bir bitki *(Lonicera caprifolium).* **2.** Bu bitkinin güzel kokulu çiçeği: *"İki yanı ve mutfağın penceresi hanımelleri ve sarmaşıklarla perdelenmiş kafeslerle örtülüdür."* -T. Buğra.

hanımeligiller *ç. is. bot.* İki çeneklilerden, örneği hanımeli olan bir bitki familyası.

hanım evlâdı *is.* **1.** Nazlı büyütülmüş, çıtkırıldım kimse. **2.** *argo* Piç.

hanımgöbeği *is.* Bir çeşit hamur tatlısı.

hanım hanımcık, -ğı *s.* ve *zf.* **1.** Evine, çocuklarına, işine gereği gibi bakan, çevresiyle uyumlu (kadın, kız): *"Kaynanam rahat vermiyor ki, evimde hanım hanımcık oturayım."* -S. Birsel. **2.** Böyle bir kadına veya kıza yaraşır davranışları olan.

hanımlık, -ğı *is.* Hanım olma durumu ve özelliği.

hanımnine *is. bk.* haminne.

hanımparmağı *is.* İnce uzun, parmak biçiminde bir çeşit hamur tatlısı.

hani (I) *zf. (ha'ni)* **1.** Nerede, ne oldu, nerede kaldı: *"Hani uykun vardı?"* -O. Kemal. *"Çoban kaval çaldı sordu bülbüle / Sürülerim hani, ovam nerede?"* -Z. Gökalp. **2.** Karşıdakinin daha önceden bildiği bir şey kendisine hatırlatılmak istenildiğinde kullanılır: *"Nevin geçen sene kolunda bir ağrı duymuştu hani."* -S. F. Abasıyanık. **3.** Verilen sözü hatırlatan sözün başına getirildiğinde sitem anlatır: *Hani bana kitap getirecektin? Hani beni yalnız bırakmayacaktınız?* **4.** Bazen "bari" anlamında kullanılır: *Hani, benim kim olduğumu bilmese.* **5.** "Doğrusunu söylemek gerekirse","kaldı ki, üstelik" anlamlarında kullanılır: *Hani, pek de pahalı sayılmaz. "Benim sormam hani yârenlik olsun, anlarsınız ya!"* -M. Ş. Esendal. **hani ya** hani: *"Garson, hani ya kahve nerede ? Bir saattir bekliyorum."* -A. Ş. Hisar. **hani yok mu** dikkati arkadan gelen söze çekmek için söylenir. **hanidir** ne vakittir, epey zamandır, çoktan beri: *Hanidir onu görmüyorum. "Arkasından, hanidir gizlediği ağır bir suçu itiraf edermiş gibi, fısıltıyla ekledi."* -A. İlhan.

hani (II) *is. zool.* Hanigillerden, Akdeniz'de yaşayan, alaca kırmızı renkli, beyaz etli, orta büyüklükte bir balık *(Serranus cabrilla).*

hanigiller *ç. is. zool.* İyi bilinen türleri hani ve yazılı hani olan kemikli balıklar takımı.

hanlık, -ğı *is.* **1.** Han olma durumu: *Hanlığı dokuz yıl sürdü.* **2.** Hanın egemenliğindeki ülke: *Kırım Hanlığı.* **3.** Hanın yönetimi.

hantal *s.* **1.** Kocaman, iri, kaba: *"Epey iri ve hantal bir vücudu vardı."* -A. H. Tanpınar. *"Bu eski usul hantal arabalar beni ilk görüşte öylesine ürkütmüştü ki."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** İşi, davranışları kaba ve yavaş: *"Suat onun yanında kendini iri yarı ve hantal hissetti, bırakıp kaçası geldi."* -A. İlhan.

hantallaşma *is.* Hantallaşmak işi.

hantallaşmak *(nsz)* Hantal bir duruma gelmek.

hantallık, -ğı *is.* Hantal olma durumu.

hant hant *zf.* "Rahatsız edecek biçimde bir şeye aşırı istek duymak" anlamında **hant hant ötmek** deyiminde geçer: *Çocuk açlıktan hant hant ötüyor. Para diye hant hant ötüyor.*

hanüman *is. (ha:nüma:n) Far. ḫānmān esk.* Ev bark, ocak. **hanümanını yıkmak** ocağını yıkmak, evini barkını dağıtmak: *"Bu oğlan hanümanımı yıkar benim, derdi."* -R. N. Güntekin.

Hanya *is.* "Haddini bilmek" anlamında **Hanya'yı Konya'yı bilmek** (veya **anlamak**) **bilmemek** (veya **anlamamak**) deyiminde geçer: *"Âdeta, sanatı icabı az çok bön, Hanya'yı Konya'yı bilmez, kaldırılmağa elverişli karakterde bir rol almış."* -H. Taner. *"Tekrar ediyorum, sende eşeleyici bir zekâ var. Er veya geç Hanya'yı Konya'yı anlayacaksın."* -O. Kemal.

hap (I) *is. Ar. ḥabb* **1.** Kolayca yutulabilmesi için küçük toparlak durumuna getirilmiş ilâç. **2.** *argo* Bir içimlik afyon. **hapı yutmak** *tkz.* kötü bir duruma düşmek: *"Gideceğimiz kasabada iki yazlık sinema varsa, hapı yutmuşuzdur."* -S. F. Abasıyanık.

hap (II) *is.* (çocuk dilinde) Yutma sesi. **hap etmek** yemek, yutmak.

→ ***hapır hapır, hapır hupur***

hapaz *is.* Avuç.

hapazlama *is.* Hapazlamak işi.

hapazlamak *(-i)* Avuçlamak.

hapçı *s.* ve *is.* Afyon vb. uyuşturuculara alışmış olan (kimse).

hapçılık, -ğı Uyuşturucu madde özelliği taşıyan haplara düşkün olma durumu.

hapır hapır, hapır hupur *zf.* İştahlı ve gürültülü bir biçimde (yemek): *"Bir doymak için hapır hupur atıştırmak var, bir de tadını çıkararak yemek yemek."* -H. Taner.

hapis, -psi *is. Ar. ḥabs* **1.** Bir yere kapatıp salıvermeme. **2.** Yasalara göre suçu belirlenen bir kimseyi ceza evine koyma cezası: *Yedi yıl hapis yatacak.* **3.** Cezaya çarptırılmış suçluların kapatıldıkları yer, ceza evi, hapishane: *"Sadakatinin mükâfatını hapiste aç kalmakla görür."* -B. Felek. **4.** Ceza evine kapatılmış kimse, mahpus: *Hapislerin çalıştırılmasına karar verildi.* **5.** Pulları salıvermemek, kapatmak temeline dayanan bir çeşit tavla oyunu. **hapis gitmek** hapis cezasına çarptırılmak. **hapis yatmak** hükümlü olduğu süreyi hapishanede geçirmek: *"Adamcağız hem hapis yatacak, hem dayak yiyecek."* -A. Gündüz.

→ ***hapishane, hapsedilmek, hapsetmek, hapsettirmek***

hapishane *is. (hapisha:ne) Ar. ḥabs + Far. ḫāne* Hapis cezasına çarptırılanların kapatıldıkları yer, dam, ceza evi, kodes. **hapishane kaçkını 1)** suçlu olup da henüz tutuklanmamış kimse; **2)** *mec.* kötü, serseri, hoyrat kimse: *"Hapishane kaçkını bir serseri vaziyetinde dolaşmaktan öyle sıkılmıştı ki."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

hapislik, -ği *is.* Hapiste bulunma durumu veya süresi: *Hapisliği sıkıntılı geçti.*

haploit *is.* Olgun bir üreme hücresinde bulunan kromozom takımı.

haploloji *is. Fr. haplologie bk.* Orta hece yutumu.

hapsedilme *is.* Hapsedilmek işi.

hapsedilmek *(nsz) Ar. ḥabs + T. edilmek* Hapsetmek işi yapılmak.

hapsetme *is.* Hapsetmek işi.

hapsetmek *(-i, -e) Ar. ḥabs + T. etmek* **1.** Bir suçluyu hapishaneye koymak. **2.** Bir yere kapatıp salıvermemek: *Kediyi odaya hapsetti.* **3.** *mec.* Bir kimseyi veya bir şeyi boşu boşuna tutmak, alıkoymak: *Gelirim diye beni akşama kadar burada hapsetti. "Fikirler de, fikir denilen ilâhî kaynak da, baş örtülerine hapsediliyor."* -A. Gündüz.

hapsettirme *is.* Hapsettirmek işi.

hapsettirmek *(-i, -e) Ar. ḥabs + T. ettirmek* Hapsedilmesine yol açmak.

hapşırık, -ğı *is.* Aksırık.

hapşırıklı *s.* Aksırıklı.

hapşırma *is.* Hapşırmak işi, aksırma.

hapşırmak *(nsz)* Aksırmak.

hapşırtma *is.* Hapşırtmak işi.

hapşırtmak *(-i)* Aksırtmak.

hapşu *is. (hapşu:)* Hapşırma sesi.

hapt *is. hlk.* "Bir tartışmada karşısındakini susturmak ve karşılık veremez duruma getirmek" anlamında **haptetmek** birleşik fiilinde geçer: *Bu sözüyle beni haptetti.*

haptetme *is.* Haptetmek işi.

haptetmek *(-i)* Karşısındakini susturmak, cevap veremez durumunda bırakmak.

har (I) Birtakım ikileme ve deyimlerde çeşitli anlamlarla geçer. **har gür** tartışıp çekişme, tartışıp çekişerek. **har hur** karışıklık ve anlaşmazlık: *Bir har hurdur gidiyor.* **har vurup harman savurmak** düşüncesizce ve hesapsızca harcamak, bol bol harcayıp tüketmek: *"Akşama kadar Meram bağlarında har vurup harman savuruyordu."* -A. Gündüz. *"Parasını har vurup harman savuran, israfa paydos diye and içer."* -T. Halman.

har (II) *is. Ar. harr esk.* Sıcak, kızgın, yakıcı. **harı başına vurmak** çok kızmak; azmak, kendini tutamayacak duruma gelme. **harı geçmek** kızgınlığı, sıcaklığı, hevesi, isteği veya öfkesi azalmak.

hara (I) *is. Fr. haras* At üretilen çiftlik, aygır deposu: *Karacabey harası.*

hara (II) *is. (ha:ra:) Far. ḫārā esk.* Hare.

harabat *ç. is. (hara:ba:t) Ar. ḫarābāt; ḫarābe'*nin çokluk biçimi *esk.* **1.** Yıkıntılar, harabeler, viraneler. **2.** *esk.* (Divan edebiyatında) İçkili eğlence yeri, meyhane.

harabatî *s. (hara:ba:ti:) Ar. ḫarābātī esk.* **1.** Maddî şeylere değer vermediği için üstüne başına özenmeyen, dağınık, derbeder. **2.** Vaktini meyhanelerde veya zevk ve sefada geçiren (kimse): *"Ne harabiyim, ne harabatî / Kökü mazide olan atiyim."* -Y. K. Beyatlı.

harabatîlik, -ği *is.* Harabatî olma durumu, dağınıklık, derbederlik.

harabe *is. (hara:be) Ar. ḫarābe* **1.** Eski çağlardan kalmış şehir veya yapı, ören, kalıntı: *Boğazköy harabeleri. "Harabeyi dolaşırken ara sıra perişan kalabalıklara rast geliyoruz."* -F. R. Atay. **2.** Yıkılmış veya yıkılmaya yüz tutmuş yapı, yıkı: *"Bu*

harabenin bir değirmen olduğunu hatırladım." -S. F. Abasıyanık.

harabelik, -ği *is.* Harap olmuş yer, ören: *Savaştan sonra harabeliklerden geçtik.*

haraç, -cı *is. Ar. ḫarāc tar.* **1.** Osmanlı Türklerinde genel olarak toprak sahiplerinden devletçe alınan vergi. **2.** Osmanlı Türklerinde Müslüman olmayanların devlete ödemekle yükümlü oldukları vergi. **3.** Bir yerden, bir kimseden zorbalıkla alınan para. **haraç mezat satmak** açık artırma ile satmak: *"Annemin ceyizlik eşyasını hamallarla tellâllar çarşısına gönderdi, haraç mezat sattırdı."* -Y. K. Beyatlı. **haraç yemek** (veya **almak**) başkasının sırtından geçinmek. **haraca bağlamak** bir kimseyi belli zamanlarda kendisine belli miktarda para vermeye zorlamak. **(birini) haraca kesmek** zorbalıkla para koparmak veya çıkar sağlamak.

haraççı *is. tar.* **1.** Haraç toplamakla görevli olan kimse. **2.** Zor kullanarak bir yerden veya kimseden para sızdıran kimse.

haraççılık, -ğı *is. tar.* **1.** Haraççının görevi. **2.** Zor kullanarak bir yerden veya kimseden para sızdıran kimsenin yaptığı iş.

haraçlı *s. tar.* Haraca bağlanmış, vergi ödeyen.

harakiri *is. (haraki'ri) (Japoncadan)* Japonlarda karnını bıçakla deşme yoluyla kendini öldürme.

harala gürele *zf. hlk.* Telâş ile.

haram *s. Ar. ḥarām* **1.** Din kurallarına aykırı olan, dince yasak olan. **2.** *is. mec.* Yasak. **(bir şeyi birine) haram etmek** o şeyden umulan yarar ve rahatı tattırmamak. **(bir şey birine) haram olmak** bir şeyden gereği gibi yararlanamamak: *Uyku bana haram oldu.* **haram olsun!** "hayrını görme, görmesin!" anlamında kullanılan bir söz. **haram yemek** dinî inançlara aykırı olarak, haksız olarak bir şeye el atmak, sahip olmak. **harama uçkur çözmek** nikâhsız olarak cinsel ilişkide bulunmak.

→ ***haram para, haramzade***

harami *is. (hara:mi:) Ar. ḥarāmī esk.* Hırsız, haydut: *"Olur mu canım, bu kudurmuş, şehirde, bunca haraminin ortasında nasıl yalnız kalır Suat, nasıl bensiz yaşar!"* -A. İlhan.

haramilik, -ği *is.* Hırsızlık, haydutluk.

haram para *is.* Yasa dışı yollardan kazanılan para: *"Hiçbir haram paraya el uzatmamışımdır."* -R. N. Güntekin.

haramsız *s.* Haram olmayan, haram karışmamış: *Haramsız kazanç.*

haramzade *is. (haramza:de) Ar. ḥarām + Far. -zāde* Yasa dışı birleşmelerden doğan çocuk, piç.

haranı *is. hlk.* Büyük tencere.

harap, -bı *s. Ar. ḫarāb* **1.** Bayındırlığı kalmamış, yıkılacak duruma gelmiş, yıkkın, viran: *"Duvarları yıkılmış, çatıları yanmış, harap bir köyün hizasına gelince yaver atından atladı."* -Ö. Seyfettin. **2.** Bitkin, yorgun, perişan: *"Kiraz yemekten insanlar harap, perişan olurdu."* -R. H. Karay. **3.** *esk.* Çok sarhoş. **harap etmek** harap duruma getirmek: *"Ona zamanın harap edemeyeceği bir abide yapmak istedi."* -H. E. Adıvar. **harap olmak** harap duruma gelmek, haraplaşmak, perişan olmak: *"Parkın eski güzelliği kalmadı; ne kadar harap oldu."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

haraplaşma *is.* Haraplaşmak işi.

haraplaşmak *(nsz)* Harap duruma gelmek, viran olmak, perişan olmak.

haraplık, -ğı *is.* Harap olma durumu, yıkkınlık.

harar *is. Ar. ḫarār* Çoğu kıldan dokunmuş, büyük çuval: *"Yedi harar malı bir seferde kamyona yükledi."* -S. F. Abasıyanık. **harar gibi** içine çok şey alabilen, geniş, büyük eşyalar için kullanılır.

hararet *is. (hara:ret) Ar. ḥarāret* **1.** Isı: *"Rutubetli bir hararet şakaklarımı yakıyor."* -Ö. Seyfettin. **2.** Sıcaklık: *Odanın hararet.* **3.** Susama, susuzluk: *Çay, hararet giderir.* **4.** *mec.* Coşkunluk, ateşlilik: *"Onu bileğinden tutup çekerek hararetle kucaklamak ister gibi yaptı,"* -P. Safa. **hararet basmak** 1) çok susamak; 2) vücut ısısı artma. **hararet kesmek** (veya **söndürmek**) susuzluğu gidermek. **hararet vermek** susatmak.

hararetlendirme *is.* Hararetlendirmek işi.

hararetlendirmek *(-i)* Hararetlenmesine yol açmak.

hararetlenme *is.* Hararetlenmek işi.

hararetlenmek *(nsz)* **1.** Isısı artmak. **2.** Canlanmak, kızışmak: *Tartışma hararetlendi. "Şakir Bey arkasından gelerek fikrini müdafaa için hararetleniyordu."* -P. Safa.

hararetli *s.* **1.** Isısı, sıcaklığı fazla olan. **2.** *mec.* Coşkun, ateşli, canlı: *"Hararetli bir pazarlık başladı."* -M. Ş. Esendal.

→ ***hararetli hararetli***

hararetli hararetli *zf.* Yoğun ve heyecanlı bir biçimde, ateşli ateşli.

haraşo *is. Rus. haraşo* "iyi, güzel" Bir tür yün örgüsü.

haraza (I) *is. hlk.* **1.** Kavga, gürültü, karışıklık: *Aralarında haraza çıktı. "Yine mi kavga erenler? Yine mi haraza?"* -A. Gündüz. **2.** Öfke, sinir.

haraza (II) *is. hlk.* Sığırın öt kesesinden çıkan taş.

harbe *is. Ar. ḥarbe* **1.** Kısa mızrak. **2.** Harbi.

harbi *is. Ar. ḥarbī* **1.** Ateşli silâhların içini temizlemekte kullanılan çubuk, harbe. **2.** *s. mec.* Doğru, hilesiz, temiz, mert. **harbi basmak** doğru, hızlı yürümek: *"Haydi biraz harbi bas bakalım."* -M. Ş. Esendal. **harbi konuşmak** dosdoğru, gerçeği gizlemeden konuşmak.

harbî *s. (harbi:) Ar. ḥarbī* **1.** Savaşla ilgili. **2.** *is. tar.* Osmanlı Devletiyle henüz barış durumunda bulunmayan, bir antlaşma yapmamış devletler ve bu devletlerin uyrukları. **3.** *tar.* Osmanlı ülkelerinde ticaretle uğraşan yabancı uyruklara verilen ad.

harbilik, -ği *is.* **1.** Doğruluk, temizlik, mertlik. **2.** Ateşli silâhlarda harbinin yerleştirildiği yer.

harbiye *is. Ar. ḥarbiyye* **1.** Savaş işleri. **2.** (büyük H ile) Subay yetiştiren yüksek okul, harp okulu.

Harbiyeli *is.* Harp okulu öğrencisi.

Harbiye Nezareti *is.* Osmanlı İmparatorluğunda Millî Savunma Bakanlığına verilen ad.

harcama *is.* **1.** Harcamak işi, parayı elden çıkarma, sarf. **2.** Bir şey almak için elden çıkarılan para, gider: *Günlük harcamalar o kadar arttı ki...*

→ ***harcama kalemi***

harcamak *(-i)* **1.** Bir iş görmek veya bir şey satın almak için parayı elden çıkarmak, sarf etmek: *"İki maaşımı hastalığına harcadığım talebe, sonbaharla beraber ölmüştü."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Bir şey yapmak için kullanmak, tüketmek: *Bu yapıya beş ton demir harcadık. Bu yemek için bir saatimi harcadım.* **3.** *mec.* Birinin değer ve onurunu kırıcı bir durum yaratmak. **4.** *mec.* Manevî yönden kötü duruma düşürmek, feda etmek: *Adamcağızı boşuna harcadılar. Çoluk çocuğu uğruna kendini harcadı.* **5.** *argo* Yok olmasına, ölmesine sebep olmak.

harcama kalemi *is.* Muhasebe işlemleri içinde en fazla satın alınan maddelerin bütünü.

harcanabilir *s.* Harcanma özelliği olan.

harcanma *is.* Harcanmak işi.

harcanmak *(nsz)* Harcamak işi yapılmak, harcamak işine konu olmak: *Bu işe çok para ve emek harcandı. Bu yapıya yirmi ton çimento harcandı.*

harcayış *is.* Harcamak işi veya biçimi.

harcı *s.* Ucuz, her keseye uygun.

harcıâlem *s. (ha'rcıa:lem) Ar. ḫarcı'ālem* **1.** Herkesin alabileceği, herkesin kullanabileceği, herkesin işine yarayan, her keseye uygun: *Pamuklu kumaş harcıâlemdir.* **2.** Hiçbir özelliği olmayan, yeniliği olmayan, basmakalıp: *"O mesleğe girenleri hırpalamak, gülünçleştirmek, karalamak gibi, kolay ve harcıâlem eğilime kapılmak çok sakıncalı bir tutumdur."* -H. Taner.

harcırah *is. (ha'recıra:h) Far. Ar. ḫarc-ı rāh* Yolluk.

harç, -cı *is. Ar. ḫarc* **1.** Harcanan para, masraf. **2.** Resmî işlerde devlet veznesine ödenen para: *Tapu harcı. Mahkeme harcı.* **3.** Yapıda tuğla veya taşların örgüsünü pekitmek, duvarları sıvamak için kullanılan, toprak, saman veya kum, kireç, çi-

mento gibi şeyleri su ile kararak yapılan çamur, karışım: *İşçiler harç karıyorlar. "Sıvanmış, boyanmış bir binanın tuğlaları arasındaki harcı göremeyiz."* -O. V. Kanık. **4.** Bir yemeğin yapılmasında kullanılan ve tat veren maddelerin bütünü: *Bu yemeğin harcı pek iyi değil.* **5.** Giysiler dikilirken kullanılan tamamlayıcı veya süsleyici şeyler. **6.** Bahçıvanlıkta değişik nitelikteki toprak vb. maddelerin karıştırılmasıyla hazırlanmış toprak. **(birinin) harcı olmak** bir iş, birinin yapabileceği nitelikte olmak: *Çıplak ata binmek yiğit harcıdır.*

→ ***harcıâlem, harcırah***

harçlı *s.* **1.** Yapılması için harç ödenen. **2.** Harç ile örülmüş: *Harçlı duvar.* **3.** Süslerle bezenmiş (giysi).

harçlık, -ğı *is.* Ufak tefek ihtiyaçlar için ayrılmış para: *"Yanıma epeyce yol harçlığı almıştım."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

harçsız *s.* Harcı olmayan.

hardal *is. Ar. ḫardāl bot.* **1.** Turpgillerden 100-150 cm yükseklikte, sarı çiçekli, deriyi yakıcı nitelikte olan ve tohumu hekimlikte kullanılan, tadı acı ve bir yıllık bir bitki *(Brassica nigra).* **2.** Bu tohumun toz durumuna getirilmiş veya sirke ile karıştırılarak yapılmış macunu: *Sofra hardalı.*

→ ***hardal rengi***

hardaliye *is. (harda:liye) Ar. ḫardāliyye* İçine hardal katılarak yapılan üzüm şırası: *Edirne'nin hardaliyesi.*

hardallı *s.* Hardalı olan.

hardallık, -ğı *is.* **1.** Hardal yapımında kullanılan malzeme. **2.** Hardal konulan kap.

hardal rengi *is.* Kirli sarı renkte: *"Üstünde daima saz rengi, hardal rengi ... nohudî renklerde veya bunları andıran bir renkte bir esvabı ... vardı."* -A. Ş. Hisar.

hardalsı *s. bot.* Uzun iki çenetli meyve: *Hardalsı meyve.*

hardalsız *s.* Hardalı olmayan.

hare *is. (ha:re) Far. ḫāre* **1.** Bazı nesne, canlı, göz vb. nde dalgalanır gibi görünen parlak çizgiler, meneviş, dalgır: *"Uskumrunun hareleri daha sık, gözleri küçük, oysa kolyozun hem hareleri daha taraklı, hem gözleri daha patlak."* -O. Rifat. **2.** Üzerinde dalgalı çizgiler bulunan kumaş. **3.** *esk.* Çok sert taş, mermer.

harekât *ç. is. (harekâ:t) Ar. ḥarekāt, hareket*'in çokluk biçimi *esk.* **1.** Davranışlar, işler. **2.** *ask.* Belli bir amaç gözetilerek bir askerî birliğe yaptırılan manevra, çarpışma, çevirme, kovalama gibi işler: *İzmir harekâtı on beş gün içinde amacına varmış bulunuyordu. Taarruz harekâtı.*

hareke *is. Ar. ḥareke* Arap harfleriyle yazılmış metinlerde kısa ünlüleri göstermek için kullanılan işaret.

harekeleme *is.* Harekelemek işi.

harekelemek *(-i)* Bir ünsüze hareke koymak.

harekeli *s.* Hareke konulmuş.

harekesiz *s.* Hareke konulmamış.

hareket *is. Ar. ḥareket* **1.** Bir cismin durumunun ve yerinin değişmesi, devinim. **2.** Vücudu oynatma, kıpırdatma veya kımıldanma: *Zarif bir hareketle yerinden kalktı. Kalabalık içinde birdenbire bir hareket oldu. "Her hareketi kamera önünde rol yapıyormuşçasına hesaplı."* -R. H. Karay. **3.** Davranış: *Güzel hareket. "Sakin, dürüst, kıyafeti ve hareketleriyle hiçbir ayrılık göstermeyen bir adamdır."* -H. E. Adıvar. **4.** Yola çıkma: *Hareketimiz iki gün ertelendi.* **5.** Belirli bir amaca varmak için birbiri ardınca yapılan ilerlemeler, akım: *Tanzimat hareketi. Türkçülük hareketi. Dilde özleşme hareketi.* **6.** Yer sarsıntısı, deprem: *"Ben, diyor, hareket olurken Eminönü'nde idim."* -M. Ş. Esendal. **7.** *fiz.* Devinim. **8.** (demir yollarında) Katarların düzenlenmesi ve hangi saatlerde yola çıkıp hangi duraklarda karşılaşacaklarını düzenleme işleri: *Hareket cetveli. Hareket memuru. Hareket müfettişi.* **9.** *müz.* Bir parçanın yavaşlık, çabukluk derecesi. **10.** *sp.* Kas ve eklemlerin, belli doğal şartlar içersinde işlemeleri sonucu vücut bölümlerinde düzenli ve olumlu etkilerle oluşturdukları yer değişimi. **11.** *fel.* Devinim. **hareket etmek 1)** yola gitmek, yola çıkmak: *"Ne vakit hareket edeceğiz, Kenan? Yarın mı?"* -Ö. Seyfettin. **2)** vücudu oynatmak, kıpırdatmak veya kımıldamak, devinmek; **3)** davranmak: *Böyle hareket etme, sonra iyi olmaz. "İnsan bu kadar ölçülü hareket eder mi, edemez mi?."* -H. E. Adıvar. **4)** *fiz.* devinmek. **harekete geçirmek** bir işin yapılmasına sebep olmak, kımıldatmak, canlandırmak. **harekete geçmek** bir işi yapmaya başlamak, bitirmek amacı ile bir işe girişmek: *"... saldırma için lâzım gelen strateji plânını tespit ederler ve ona göre harekete geçerlerdi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **harekete getirmek** kımıldatmak, canlandırmak.

→ ***hareket dairesi, hareket noktası***

hareket dairesi *is.* Demir yollarında hareket işlerini düzenleyen, izleyen daire.

hareketlendirme *is.* Hareketlendirmek işi.

hareketlendirmek *(-i)* Hareketlenmesine yol açmak.

hareketlenme *is.* Hareketlenmek işi.

hareketlenmek *(nsz)* Hareket kazanmak, harekete geçmek.

hareketli *s.* **1.** Hareketi olan, yer değiştirebilen, devingen, müteharrik. **2.** Canlılık gösteren, canlı, kıpırdak: *Hareketli bir çocuk. "Bu perdenin hareketli sahneleri hep akşamları oynandığı için..."* -H. E. Adıvar.

hareketlilik, -ği *is.* Hareketli olma durumu, devingenlik.

hareket noktası *is.* **1.** Bir işin, bir yolculuğun vb.nin başladığı yer. **2.** Bir sorunun incelenmesinde başlangıç olarak alınan nokta.

hareketsiz *s.* Hareket etmeyen, yerinden kımıldamayan, durgun, durağan: *"Başını kaldırmaksızın hep aynı durumda sessiz ve hareketsiz."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

hareketsizlik, -ği *is.* Hareketsiz olma durumu.

harekî *s. (hareki:) Ar. ḥarekī esk.* Hareket durumunda, devinim durumunda olan.

harelenme *is. (ha:relenme)* Harelenmek işi.

harelenmek *(nsz) (ha:relenmek)* Kımıldadıkça üzerinde parlak çizgiler görünmek, dalgalanmak: *"Elime alıp okudukça gözlerim ateş karşısında gibi harelendi."* -Y. K. Beyatlı. *"Şimdi kızarıyor, şimdi bozarıyor, renk renk hareleniyordu."* - Halikarnas Balıkçısı.

hareli *s. (ha:reli)* Haresi olan: *"Elinde şampanya bardağı, dişlerinin arasında bir sap karanfil, hareli gözleri süzgün."* -A. İlhan.

harem *is. Ar. ḥarem tar.* **1.** Saray ve konaklarda kadınlara ayrılan bölüm: *"Harem, ihtiyar hatunların bembeyaz patiska sedirli küçük köşe odalarında kalmıştı."* -F. R. Atay. **2.** Bu bölümde oturan kadınların hepsi. **3.** *esk.* Karı, eş: *"... gelen doktormuş, bizim doktor Hüsnü Bey... Haremim hastalanmış da."* -R. H. Karay.

→ ***harem ağası, harem kâhyası***

harem ağası *is. tar.* Osmanlı saraylarında ve büyük konaklarda haremle selâmlık arasında hizmet gören hadım, zenci köle, hadım ağası: *"Hizmetime bir harem ağası ile bir Çerkez halayık tayin edilmişti."* -R. H. Karay.

harem kâhyası *is.* Haremin alış verişine bakan erkek görevli.

haremlik, -ği *is. tar.* **1.** Saray ve konaklarda kadınlara ayrılan bölüm, **selâmlık** karşıtı. **2.** Karılık, eşlik. **haremlik selâmlık olmak** bir yerde kadınlar ayrı, erkekler ayrı oturmak.

Harezmî yolu *is. bk.* algoritma.

harf, -fi *is. Ar. ḥarf* Dildeki bir sesi gösteren ve alfabeyi oluşturan işaretlerden her biri: *Türk alfabesinde 29 harf vardır.* **harf atmak** söz atmak, tanımadığı bir kadına uygunsuz sözler söyleyerek yaklaşmaya çalışmak.

→ ***harf çevirisi, harfendaz, harfi harfine, harfitarif***

harf çevirisi *is.* Transliterasyon.

harfendaz *s. (harfenda:z) Ar. ḥarf + Far. -endāz esk.* Onur kırıcı söz söyleyen.

harfendazlık, -ğı *is.* Harfendaz olma durumu.

harfi harfine *zf.* Tastamam, uygun, gerçekte olduğu gibi: *"Beyefendinin her ne emri olursa harfi harfine yapacaksın."* -H.

R. Gürpınar. *"Arkadaşları ne söylese harfi harfine itaat ediyordu."* -A. Gündüz.

harfitarif *is. (harfita:rif) Ar. ḥarf-i ta'rîf gr.* Arapçada addan önce gelen ve adın belirli olduğunu gösteren elif, lâm harfleri, tanımlık.

harfiyen *zf. (harfî:'yen) Ar. ḥarfiyyen* Harfi harfine, hiçbir değişiklik yapmadan.

har gür *bk.* har.

har har *zf.* Gürültülü, bol ve sürekli olarak: *Su har har akıyor.*

harharyas *is. Yun. karcharias zool.* Harharyasgillerden, boyu 2 m' yi bulan çok tehlikeli bir köpek balığı türü *(Carcharhinus lamia).*

harharyasgiller *ç. is. zool.* Köpek balıkları takımına giren bir familya.

har hur *bk.* har.

harılanma *is.* Harılanmak durumu.

harılanmak *(nsz)* (hayvan) Huysuzlanmak, huysuzluk etmek.

harıldama *is.* Harıldamak durumu.

harıldamak *(nsz)* Gürültüyle ve sürekli olarak akmak; yanmak; çalışmak.

harıl harıl *zf.* Aralıksız olarak, durmaksızın, bütün gücüyle: *"Soba harıl harıl yanıyordu."* -S. F. Abasıyanık.

harıltı *is.* Harıldarken çıkan ses.

harım *is. hlk.* **1.** Sebze ve meyve bahçesi. **2.** *hlk.* Tarla ve bahçe çevresindeki çit: *"Tarlasına harım çevirmek için dün Matarlı tepelerinde kestiği pırnal fidanı dalları harman yerinde koca bir yığın hâlinde durmakta idi."* -N. Nâzım.

harın *s. Ar. ḥarûn hlk.* **1.** Bir şeyden huylanıp yürümeyen, geri geri giden (hayvan). **2.** *mec.* Hain, huysuz. **3.** *mec.* Obur.

haricen *zf. (ha:'ricen) Ar. ḥâricen* Dıştan, dışarıdan.

haricî *s. (ha:rici:) Ar. ḥâricî* Dışla ilgili, dıştan olan: *Haricî hastalıklar.*

hariciye *is. (ha:riciye) Ar. ḥâriciyye esk.* **1.** (devlet yönetiminde) Dış işleri: *"Avrupa hariciye memurlarından başkaları için kapanmış, bilinmez ve yasak bir yerdi."* -A. Ş. Hisar. **2.** Ameliyatı veya tedaviyi gerektiren hastalıklarla ilgilenen hekimlik kolu. **3.** Hastahanelerde bu hastalıklarla ilgilenen bölüm: *Hariciye koğuşu.*

→ *hariciye nazırı*

hariciyeci *is. (ha:riciyeci)* **1.** Dış siyaset ile uğraşan meslek adamı. **2.** Hariciye hastalıkları uzman hekimi.

hariciyecilik, -gi *is.* Hariciyeci olma durumu.

hariciye nazırı *is. (ha:riciye na:zırı) esk.* Dış işleri bakanı.

hariç, -ci *is. (ha:riç) Ar. ḥâric* **1.** Dış, dışarı: *Evin haricinde. "Hemen on dakika yürüyünce kasaba haricine çıkılır."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Yabancı ülke, dışarı: *On yıl hariçte kalmış. Eskiden şeker hariçten gelirdi.* **3.** *zf.* Dışta kalmak üzere, dışında sayılmak üzere: *Turgut hariç, hepimiz kalacağız. "Dişçi koltuğu hariç, kim bir koltuğa otururşa kendini bir şey zanneder."* -B. Felek. **(bir işten) hariç olmak** o işin içinde olmamak. **hariçten gazel okumak (veya atmak)** *tkz.* **1)** bir konuyu iyice bilmeden, üzerinde görüş ve düşünce ileri sürmek; **2)** bir konuşmaya yersiz ve zamansız katılmak.

harika *s.* ve *is. (ha:rika) Ar. ḫârika* **1.** Yaradılışın ve imkânların üstünde nitelikleriyle insanda hayranlık uyandıran (şey): *Türk tarihi harikalarla doludur. Karadeniz kıyılarının harika bir görünüşü vardır.* **2.** *mec.* Çok büyük bir hayranlık uyandıran, eksiksiz, kusursuz, tam, mükemmel: *Harika bir kitap. "Harika fikir doğrusu, kim akıl ettiyse iyi akıl etmiş."* -A. İlhan. **harikalar yaratmak** hayranlık uyandıracak başarılar kazanmak.

harikulâde *s. (ha:rikulâ:de) Ar. ḫâriḳu'l-'âde* **1.** Eşi görülmemiş, şaşkınlık yaratıcı, olağanüstü: *Sakarya zaferi, harikulâde bir kahramanlık destanıdır. "Elimde büyük bir şairin harikulâde kitabı var."* -A. Haşim. **2.** *ünl.* Çok güzel: *Film nasıldı? -Harikulâde!*

harikulâdelik, -ği *is.* Harikulâde olma durumu veya özelliği, olağanüstülük.

harim *is. (hari:m) Ar. ḥarîm esk.* Girilmesi yabancıya yasak olan, kutsal tutulan, korunulan yer: *"Düşmanı vatanın harimiismetinde boğacağız."* -Atatürk.

harir *is. Ar. ḥarîr esk.* İpek.

haris *s. (hari:s) Ar. ḥarîṣ* İstekli, aç gözlü, bir şeyi çok fazla isteyen, hırslı.

harita *is. (hari'ta) Ar. ḫarîṭa < Yun.* Coğrafya, tarih, dil, nüfus vb. olgularla ilgili yeryüzünün veya bir parçasının, belli bir orana göre küçültülerek düzlem üzerine çizilen taslağı. **(bir şey) haritada olmak** göz önünde bulundurulması gerekmek. **haritadan silinmek 1)** bir ülke, başka devletin hâkimiyeti altına girmek: *"Koca Rumeli, Edirne'si, Selânik'i, Manastır'ı, Yanya'sı, Kosova'sı, İşkodra'sı ile imparatorluk haritasından silinmişti."* -Y. Z. Ortaç. **2)** (bir köy, kasaba) savaş veya deprem gibi bir olay sonunda yok olmak.

haritacı *is.* Harita yapan kimse, kartograf.

haritacılık, -ğı *is.* **1.** Haritacı olma durumu. **2.** *coğr.* Çeşitli amaçlara yönelik haritaların yapım yöntemi, kartografi.

haritalık, -ğı *is.* Haritaların saklandığı yer.

hark *is. hlk. bk.* ark.

harlak, -ğı *is. hlk.* Harıltı ile akan su, çağlayan.

harlama *is.* Harlamak işi.

harlamak *(nsz)* **1.** (ateş için) Kuvvetlenmek, harlı bir biçimde yanmak: *Çıralar tutuşunca ateş birden harladı.* **2.** *mec.* Birden öfkelenerek bağırmak, birine çıkışmak.

harlatma *is.* Harlatmak işi.

harlatmak *(-i)* (ateşi) Kuvvetlendirmek, alevlendirmek: *"Şerefimize sobaya bir iki odunla bir kucak çalı atıp harlattılar."* -R. N. Güntekin.

harlı *s.* Kuvvetli, harıl harıl yanan: *Harlı ateş. "Cezveyi ateşin harlı tarafına sürmez."* -R. H. Karay.

harman *is. Far. ḫirmen* **1.** Tahıl demetlerinin üzerinden düven geçirilerek tanelerin başaklarından ayrılması işi: *Harmana başlamak.* **2.** Bu işin yapıldığı yer veya mevsim: *Harmanda ödenecek para. "Çocuğum başka çocuklarla beraber harmanda düvene binmiş dönüyor."* -R. N. Güntekin. **3.** Birçok çeşitten birer parça alıp yeni birleşim oluşturma işi: *Çay harmanı. Tütün harmanı.* **4.** (kâğıtçılıkta) Selüloz açılması aşamasından başlayıp kâğıt veya karton sayfasının meydana gelmesine kadar kullanılan bir veya birkaç kâğıt hamuru ile diğer malzemelerin meydana getirdiği sulu süspansiyon. **harman çevirmek** harmanlamak. **harman dövmek** ekin tanelerini saptan ayırmak işini yapmak. **harman etmek** (veya **yapmak**) birçok çeşitten birer parça alıp yeni bir birleşim oluşturmak. **harman savurmak** tahılı samandan ayırmak için dövülmüşünü rüzgâra karşı savurmak: *"Akşam vakti ırgatlarla beraber harman savururum."* -S. F. Abasıyanık.

→ *harman çorman, harmandalı, harman sonu, harman yeri*

harmancı *is.* Harman işi ile uğraşan kimse.

harmancılık, -ğı *is.* **1.** Harmancı olma durumu. **2.** Harmancının yaptığı iş.

harman çorman *zf. bk.* karman çorman.

harmandalı *is. (harma'ndalı)* (Ege bölgesinde) Bir çeşit zeybek oyunu.

harmani *is. (harma:ni:)* Bütün vücudu saran, kolsuz ve bazen kukuletalı bir çeşit üst giysisi, pelerin.

harmaniye *is. (harma:niye) bk.* harmani.

harmanlama *is.* Harmanlamak işi.

harmanlamak *(-i)* **1.** Harman etmek. **2.** Bir çember oluşturacak biçimde dolaşmak. **3.** *den.* (gemi) Az bir dümen açısıyla büyük bir eğri çizerek yürümek.

harmanlanma *is.* Harmanlanmak işi.

harmanlanmak *(nsz)* **1.** Tütün, çay, içki gibi şeylerin birkaç çeşidi birbirine katılıp karıştırmak. **2.** (Ay) Çevresinde ağıl oluşmak.

harmanlatma *is.* Harmanlatmak işi.

harmanlatmak *(-i)* Harman yaptırmak.

harmanlık, -ğı *is.* **1.** Harman için gerekli eşya. **2.** Harman yeri.

harman sonu *is.* **1.** Harmandan sonra kalan, toprakla karışmış tahıl. **2.** *mec.* Bü-

yük bir varlık veya işten sonra kalan bölüm. **harman sonu dervişlerin** bir işin sonunda iyi pay alanlar için söylenir.

harman yeri *is.* Üzerinde harman dövülen, sıkıştırılmış sert toprak alan: *"Harman yerinde yanmış buğdayları ayıklıyorlar."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

harmoni *is. Fr. harmonie müz.* Armoni.

harmonyum *is. (harmo'nyum) Fr. harmonium* Dış görünüşü piyanoya benzeyen, körüğü ayakla işletilen küçük org.

harnup, -bu *is. Ar. ḫarnūb bot.* Keçiboynuzu.

harp, -bi (I) *is. Ar. ḥarp* Savaş: *İkinci Dünya Harbi. "Birinci Dünya Harbinde de başıma gelmeyen kalmadı."* -R. H. Karay. **harp açmak 1)** *bk.* savaş açmak; **2)** *mec.* Bir konuda güçlü biçimde mücadele etmek, bir konuyu şiddetle savunmak: *"Gençler, kendi cinslerinden riyakârlara karşı harp açmalıdırlar."* -F. R. Atay.

→ ***harp akademileri***, ***harp dairesi***, ***harp malûlü***, ***harp okulu***, ***harp zengini***

harp (II) *is. Fr. harpe* Dik tutularak parmakla çalınan, üç köşeli ve telli, büyük çalgı, arp.

harp akademileri *ç. is. ask.* Türk Silâhlı Kuvvetlerine kumandan ve kurmay subay yetiştiren okullar.

harp dairesi *is. ask.* Millî Savunma Bakanlığında savaş gereçleri ile uğraşan daire.

harp malûlü *is.* Savaşta sakat kalmış asker.

harp okulu *is. ask.* Türk Silâhlı Kuvvetlerine subay yetiştiren yüksek okul, harbiye.

Harput köftesi *is.* Kıyma, ince bulgur ve fesleğen gibi değişik koku ve baharatla hazırlanan sulu köfteli yemek.

harp zengini *is.* Savaş sırasında yolsuz kazançlar sağlayarak kısa sürede zengin olan kimse: *"İlk harp zengini de bendim galiba."* -Y. Z. Ortaç.

harrangürra *zf. (ha'rrangürra:)* Gürültü ile ve özensiz olarak: *Bu iş harrangürra gidiyor.*

harrup *is.* Harnup.

hars *is. Ar. ḥarş esk.* **1.** Tarla sürme. **2.** Kültür.

hart *zf.* (ısırmak, yemek vb. için) Birden ve sert bir biçimde.

→ ***hart hurt***

harta *is.* "Sırasız, saygısız davranışlarda bulunmak" anlamında **hartası hurtası olmamak** deyiminde geçer.

hartadak *zf. (ha'rtadak) hlk.* Ansızın ve sertçe (ısırmak, kapmak).

hartadan *zf. bk.* hartadak.

hartama *is. hlk.* Kiremit yerine kullanılan veya kiremit altına konulan ince tahta.

hart hart *zf.* Sert ve kaba ses çıkararak: *Ayvayı hart hart ısırıyor. Hart hart kaşınıyor.*

hart hurt *zf.* Ağız dolusu ısırarak ve ses çıkararak (yemek).

harttadak *zf. bk.* hartadak.

hartuç, -cu *is. Fr. cartouche < İt. cartuccia* Merminin arkasından namluya sürülen bezden veya kartondan barut kesesi.

has *s. (ha:s) Ar. ḫāṣṣ* **1.** Özgü, mahsus: *"Anadolu'nun yüksek yaylalarına has, sessiz, pussuz, boz renkli gecelerden biriydi."* -R. N. Güntekin. **2.** Katışıksız, en iyi cinsten; saf: *Has gümüş.* **3.** *mec.* İyi nitelikleri kendinde toplamış olan (kişi). **4.** *is. tar.* Osmanlı Devletinde yüz bin akçeyi aşan dirlik. **5.** Hükümdara özgü olan: *Has ahır. Has bahçe.*

→ ***has un***

hasa *is. bk.* hasse.

Hasanpaşa köftesi *is.* Fırında kaşar ve maydanoz, soğan karışımı ile hazırlanan sosla pişirilen köfte.

hasar *is. (-a:rı) Ar. ḫasār tar.* Herhangi bir olayın yol açtığı, kırılma, dökülme, yıkılma gibi zarar: *Yağmur yollarda hasara yol açtı. Deprem çok hasar yaptı.* **hasara uğramak** zarar görmek, yıkılmak, harap olmak: *"Bir lokomotifle iki vagon hasara uğramışlar."* -A. İlhan.

hasarlı *s.* Hasara uğramış: *Hasarlı araba.*

hasat, -dı *is. Ar. ḥaṣād* **1.** Ürün kaldırma, ekin biçme işi. **2.** Bu biçimde toplanmış ürün.

hasatçı *is.* Ürün kaldırma, toplama, ekin biçme işi ile uğraşan kimse.

hasatçılık, -ğı *is.* **1.** Hasatçı olma durumu. **2.** Hasatçının işi.

hasbelkader *zf. (ha'sbelkader) Ar. ḥasbe'l-ḳader* Rastlantı sonucu olarak, tesadüfen.

hasbetenlillâh *zf. (ha'sbetenlilla:h) Ar. ḥasbeten li'l-lah esk.* Tanrı için, Tanrı uğruna, Tanrı rızası için, hiçbir karşılık beklemeksizin: *"Hasbetenlillâh konuşan öteki mebuslar can ve yürekten yardım vadettiler."* -R. N. Güntekin.

hasbıhâl, -li *is. (hasbıha:l) Ar. ḥasb-i ḥāl esk.* Söyleşi, sohbet: *"Dayıyla yeğen arasında o uzun, o bitmez tükenmez hasbıhâllerin mevzuu neydi?"* -Y. K. Karaosmanoğlu. **hasbıhâl etmek** söyleşmek, karşılıklı konuşmak, sohbet etmek: *"Üç gündür ne hasbıhâller ettik."* -Ö. Seyfettin.

hasbî *s. (hasbi:) Ar. ḥasbī esk.* **1.** Gönüllü ve karşılıksız yapılan: *Hasbî çalışma.* **2.** *mec.* Sebepsiz: *Hasbî azar işitti.* **hasbî geçmek** (bir şeye) önem vermemek, ilgi göstermemek, kısa kesmek.

hasbîlik, -ği *is.* Gönüllü ve karşılıksız iş yapma, gönüllülük: *"İhtiyar bana feragat, tevazu, hasbîlik felsefesini anlatıyordu."* -Ö. Seyfettin.

hasebi nesebi *is.* Soyu sopu.

hasebiyle *e. esk.* Dolayısıyla, ...-dan / -den ötürü.

haseki *is. O. T. < Ar. ḫāṣṣe + Far. -gitar* **1.** Osmanlı Devletinde bir görevde eskimiş olanlara verilen unvan. **2.** Bostancı ocağının küçük dereceli subayları. **3.** Osmanlı sarayında karavaşlar arasından seçilen padişah gözdesi.

→ ***hasekiküpesi***, ***haseki sultan***

hasekiküpesi *is. bot.* Düğün çiçeğigillerden bir süs bitkisi *(Aquilegia).*

haseki sultan *is. tar.* Padişahtan çocuğu olan karavaş.

hasenat *ç. is. (hasena:t) Ar. ḥasenāt, hasene'nin* çokluk biçimi *esk.* Yararlı, iyi, güzel işler.

hasep, -bi *is. Ar. ḥaseb esk.* Kişisel özellikler, nitelikler.

haset, -di *is. Ar. ḥased* Kıskançlık, çekememezlik, günü: *"Gözlerinde bir fena haset kıvılcımı, bir bayağılık yakalıyordu."* -R. N. Güntekin. **haset etmek** kıskanmak, çekememek, günülemek.

hasetçi *s.* Kıskanç, günücü.

hasetlenme *is.* Hasetlenmek işi.

hasetlenmek *(nsz)* Kıskanmak, çekememek.

hasetli *s.* Haset dolu.

hasetlik, -ği *is.* Haset olma durumu, hasetçi davranış, kıskançlık, günücülük.

hasıl *is. Ar. ḥaṣl hlk.* Yeni başak tutmaya başlamış yeşil ekin.

hâsıl *s. (ha:sıl) Ar. ḥāṣil* Olan, ortaya çıkan; görünen. **hâsıl olmak** ortaya çıkmak, türemek: *"... ta derinlerden gelen hoş, belirsiz bir aydınlık hâsıl olmuştu."* -R. H. Karay. *"Beklediği havanın hâsıl olmadığını görerek yine sopasını sakladı."* -R. N. Güntekin.

hâsıla *is. (ha:sıla) Ar. ḥāṣila* Bir işten elde edilen sonuç.

hâsılat *is. (ha:sıla:t) Ar. ḥāṣilāt* **1.** Ürün. **2.** Gelir, kazanç: *Bu akşamki filmin hâsılatı düşük.*

hâsılatlı *s.* Gelir getiren; ürün veren.

hâsılı *zf. (ha:sılı) Ar. ḥāṣil + T. -i* Sözün kısası, kısacası: *"Hâsılı ne söyledikse kâr etmedi. ."* -H. Taner.

→ ***hâsılıkelâm***, ***hâsılı velkelâm***

hâsılıkelâm *is. bk.* hâsılı velkelâm.

hâsılı velkelâm *is. (hâ:sılı velkelâ:m)* Sözün kısası, kısacası, özetlersek: *"Hâsılı velkelâm köyü dağıttık. Erkeklerin birazı Eskişehir'de, Ankara'da, İstanbul'da çalışmaya gittiler."* -R. N. Güntekin.

hasım, -smı *is. Ar. ḫaṣm* **1.** Düşman, yağı. **2.** Bir oyun, dava veya yarışta karşı taraf: *"O yalnız hasmıyla değil, bütün sirk halkıyla güreşiyor."* -H. E. Adıvar.

hasımca *zf.* Hasım gibi davranarak.

hasımlık, -ğı 1. Hasım olma durumu. 2. Düşmanlık, yağılık.

hasır *is. Ar. ḥaşîr* 1. Saz, kabuk, yaprak gibi bir bitki maddesiyle örülmüş taban veya tavan örtüsü. 2. *s.* Tamamı veya bir bölümü böyle bir örgüden yapılmış olan: *"Kuş tüyü yastıklı hasır sandalyelere oturdular."* -R. H. Karay.

→ ***hasır otu, hasır otugiller***

hasır, -srı *is. Ar. ḥaşr* Ayırma, (bir şeyi) özgü kılma.

hasıraltı *is.* "Bir işi isteyerek, bilerek ve haksız olarak yürütmemek, örtbas etmek" anlamında **hasıraltı etmek** deyiminde geçer: *Başkan bizim projeyi hasıraltı etti.*

hasırcı *is.* Hasır ören veya satan kimse.

hasırcılık, -ğı *is.* Hasır örme zanaatı veya satma işi.

hasırlama *is.* Hasırlamak işi.

hasırlamak *(-i)* Hasırla döşemek, üstünü hasırla örtmek.

hasırlanma *is.* Hasırlanmak durumu.

hasırlanmak *(nsz)* Hasırla döşenmek, üstü hasırla örtülmek.

hasırlı *s.* 1. Hasırı olan, hasırla kaplanmış olan: *"Geniş hasırlı sofanın bir kenarına da biz büzüşmüştük."* -F. R. Atay. 2. *is.* Hasırla kaplanmış şişe.

hasır otu *is. bot.* Hasır otugillerden, bataklıklarda yetişen düz, ince uzun ve dayanıklı olan yaprakları kıtık yapmaya, hasır ve zembil örmeye yarayan bir saz, zembil otu, semerci sazı, su kamışı, kofa, kiliz *(Typha)*.

hasır otugiller *ç. is. bot.* Su kıyılarında yetişen, örneği hasır otu olan bir bitki familyası.

hasis *s. Ar. ḥasîs* 1. Cimri, pinti, kısmık: *"Hasis kadın tozu dumana katar, kıyameti koparır."* -P. Safa. 2. *mec.* Bayağı, insanı küçülten, alçak: *Hasis menfaatler.*

hasislik, -ği *is.* 1. Hasis olma durumu. 2. Hasis davranış. **hasislik etmek** cimrice davranmak.

hasiyet *is. (ha:siyet) Ar. ḫāṣṣiyyet esk.* 1. Özgülük, hassa. 2. *esk.* (yiyecek ve içecek için) Yarar, etki.

hasiyetli *s.* (yiyecek ve içecek için) Yararlı, etkili: *Hasiyetli nane şekeri.*

haslet *is. Ar. ḫaşlet esk.* İnsanın yaradılışından gelen özellik, huy.

haspa *is.* Kız veya kadınlara şaka veya alay yollu söylenen söz: *"Haspa orada rahat durmamış."* -R. H. Karay.

hasret *is. Ar. ḥasret* Özlem: *"Vatan ve kardeş hasretini birbirimizde gideriyoruz."* -H. Taner. **hasret çekmek** özlem duymak: *"Ada'ya gelince İstanbul'u özler ve oraya gidince Ada'ya hasret çekerdi."* -A. Ş. Hisar. **hasret gitmek** özlemini çektiği, sevdiği bir yere veya kimseye kavuşamadan ölmek. **hasret kalmak** özlemek. **(bir şeyin, bir kimsenin) hasretini çekmek** 1) çok özlemek: *Uzun zamandır kızının hasretini çekiyor: "Ben dört sene onun hasretini çektim."* -A. Gündüz. 2) ihtiyaç duyduğu hâlde o şeyi elde edememenin üzüntüsü içinde bulunmak: *Dünya, barışın hasretini çekiyor.*

hasretli *s.* Hasreti olan, özlemli: *"İstanbul'un binlerce yüreği böyle bir inmenin hasretlisiydi."* -F. R. Atay.

hasretlik, -ği *is.* Sevilen bir şey veya kimseden ayrı kalma durumu, ayrılık: *Annesinin hasretliğine dayanamadı.*

hasretme *is.* Hasretmek işi.

hasretmek *(-i, -e) Ar. ḥaşr + T. etmek* Bir şeyin bütününü birine, bir şeye ayırmak, vermek: *"Yaşını başını almıştı, kocası başta herkes ona artık vaktini ibadete hasretmek zamanı geldiğini, daha doğrusu ahreti düşünmek saati çaldığını ima ediyordu."* -H. E. Adıvar.

hasrolunma *is.* Hasrolunmak durumu.

hasrolunmak *(nsz) Ar. ḥaşr + T. olunmak* Bir şey bütünüyle birine verilmek, ayrılmak.

hassa *is. Ar. ḫāṣṣa esk.* Özgülük, özellik, hasiyet: *"Geçmişi incelerken de eleştiri hassamızı uyanık tutalım."* -H. Taner. *"Bazı kelimelerde muhakkak bir sıçrama, bir dilden dile kolayca kayma hassası var."* -B. R. Eyuboğlu.

→ ***hassa askeri***

hassa askeri *is. tar.* Hükümdarı korumakla görevli askerî sınıf.

hassas *s. (hassa:s) Ar. ḥassās* 1. Duyum ve duyguları algılayan: *"Halıda kaybolan ayak seslerini evvelâ Peregrini'nin hassas kulakları sezdi."* -H. E. Adıvar. 2. Çabuk duygulanan, duygun, duyar, duyarlı, içli, alıngan: *"İri yarı bir adam olmakla beraber pek hassastı."* -A. Gündüz. 3. Çabuk etkilenen: *Hassas fotoğraf camı. "Düşmanın en hassas ve mühim noktası orası idi."* -Atatürk. 4. Yapımı ve bakımı özen isteyen, aksamadan çok doğru çalışan, kesin ölçüler gerektiren işlerde kullanılan (alet): *Hassas terazi.* **hassas olmak** duyarlı bulunmak, çabuk duygulanmak.

hassasiyet *is. (hassa:siyet) Ar. ḥassāsiyyet* Hassaslık, duygunluk, duyarlık: *"Senelerden beri çektiğim korku bende umulmaz bir hassasiyet uyandırmıştı."* -R. N. Güntekin.

hassaslık, -ğı *is.* Hassas olma durumu, hassasiyet.

hassaten *zf. (ha'ssaten) Ar. ḫāṣṣaten esk.* Ayrıca, özellikle, bilhassa: *"Bu bazı demagogların, hassaten, seçim propagandalarında kullandığı boş lâflardan biri değildir."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

hasse *is.* Bir çeşit pamuklu kumaş, patiska.

hasta *s.* ve *is. Far. ḫaste* 1. Sağlığı bozuk olan, esenliği yerinde olmayan (kimse, hayvan): *"Annem o evin önü sofalı bir odasında hasta yatıyordu."* -Y. K. Beyatlı. 2. *tkz.* Zihinsel yetenekleri bozulmuş olan. 3. *argo* Parasız, züğürt. **hasta etmek** hasta olmasına yol açmak. **hasta ol benim için, öleyim senin için** kişi kendisi için bir fedakârlıkta bulunan kimseye karşı sırası gelince daha büyük fedakârlıkta bulunur. **hasta olmak** (veya **düşmek**) hastalanmak. **(bir şeyin) hastası olmak** bir şeye çok düşkün olmak.

→ ***hasta bakıcı, hastahane***

hasta bakıcı *is.* Tedavi ile ilgili hekimin buyruklarını yerine getirip hastaya bakan hemşirelere yardım eden kimse: *"Üç hademe, ebe, hasta bakıcı merdivenin orta sahanlığında sıkışmışlar, sedyeyi çevirmeye çalışıyorlar."* -M. Ş. Esendal.

hasta bakıcılık, -ğı *is.* 1. Hasta bakıcı olma durumu. 2. Hasta bakıcının işi.

hastahane *is. (hastaha:ne) Far. ḫaste-ḫāne* Hastaların yatırılarak tedavi edildikleri sağlık kurumu. **hastahaneye kaldırmak** (veya **yatırmak**) tedavi amacıyla hastahaneye götürmek.

hastahanelik, -ği *is.* ve *s.* Hastahaneye kaldırılacak durumda olan: *Hastahanelik bir hasta.* **hastahanelik etmek** birini aşırı derecede dövmek. **hastahanelik olmak** 1) hastahaneye yatmayı gerektirecek kadar hastalanmak: *"Şu son turnuvada dört futbolcu hastahanelik olmuş."* -H. Taner. 2) çok dayak yemek: *Öyle dövmüşler ki hastahanelik oldu.*

hastalandırma *is.* Hastalandırmak işi veya biçimi.

hastalandırmak *(-i)* Hasta etmek, hastalanmasına sebep olmak.

hastalanış *is.* Hastalanmak işi veya biçimi.

hastalanma *is.* Hastalanmak işi.

hastalanmak *(nsz)* Sağlığı bozulmak, esenliği yerinde olmamak, hasta olmak: *"Hastalanınca Rabia onun odasına girip çıkmaya başladı."* -T. Buğra.

hastalık, -ğı *is.* 1. Organizmada birtakım değişikliklerin ortaya çıkmasıyla fizyoloji görevlerinin bozulması durumu, sayrılık, maraz, **esenlik** karşıtı: *"Hastalıktan, doktordan oldum bittim korkarım."* -H. Taner. 2. Ruh sağlığının bozulması durumu. 3. Bitkilerin yapılarında görülen bozukluk: *Filoksera, bağ hastalıklarının en korkuncudur.* 4. *mec.* Aşırı düşkünlük, tutku: *Temizlik hastalığı.* **hastalık almak (hastalık kapmak** veya **hastalığa tutulmak)** bulaşıcı bir hastalığa yakalanmak.

→ ***hastalık tablosu***

hastalıklı *s.* Vücut direnci az olan, çabuk hastalanan, mariz: *"Memleketine gitmeye can atan bu hastalıklı, cılız Memo'nun meteliği yoktu."* -S. F. Abasıyanık.

hastalık tablosu *is.* Hastanın yatağının

başında bulunan ve hastalığın seyrini gösteren levha.

hastel *is. Fr. hostel* Daha ziyade gençlerin ve araştırmacıların konaklaması için yapılmış ve belirli kurallara göre yönetilen ekonomik tesisler.

has un *is.* Kepeğinden bütünüyle ayrılmış birinci sınıf un.

hasut, -du *s. (-su:du) Ar. ḥasūd esk.* Kıskanç, günücü: *"Bu hasutların dedikodularına inanmak caiz mi?"* -P. Safa.

haşa *is. Ar. ġişā,* Belleme (II).

hâşâ *ünl. (ha:şa:) Ar. ḥāşā* **1.** Bir durum veya davranışın kesinlikle kabul edilmediğini anlatır: *Siz böyle söylemişsiniz. Hâşâ, ben öyle söylemedim.* **2.** Dine aykırı görülen bir ihtimalden söz edilirken, zorunlu olarak kullanılır: *Hâşâ, Allah bir olacak yerde iki olsaydı.* **hâşâ huzurdan** (veya **huzurunuzdan**) uygunsuz bir şey söylemek zorunda kalındığında bağışlanma dileği anlatır: *Hâşâ huzurdan, o hayvan gibi davrandı.* **hâşâ sümme hâşâ** "öyle olmasına ihtimal yok, öyle değildir" anlamında kullanılır.

haşarat *ç. is. (haşara:t) Ar. ḥaşerāt, ḥaşere'*nin çokluk biçimi **1.** Böcekler. **2.** *mec.* Değersiz ve zararlı kimseler.

haşarı *s.* **1.** Çok yaramaz, ele avuca sığmayan (çocuk): *"Ben azamî derecede haşarı ve uçarı bir çocuktum."* -Y. K. Beyatlı. **2.** Huysuz, azgın (hayvan).

haşarıca *s. (haşarı'ca)* **1.** Biraz haşarı. **2.** *zf.* Haşarıya yakışır biçimde, haşarı gibi.

haşarılaşma *is.* Haşarılaşmak işi.

haşarılaşmak *(nsz)* Haşarı davranışlarda bulunmak.

haşarılık, -ğı *is.* **1.** Haşarı olma durumu: *"Bize misafirliğe gelmiş olan haşarılığı ile meşhur genç bir akraba."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** Haşarıca davranış.

haşat *s. argo* **1.** Darmadağınık, işe yaramaz, bozuk, kötü. **2.** Yorgun, bitkin. **haşat etmek 1)** bozmak, kullanılmaz duruma getirmek; **2)** (birini) dövmek, perişan etmek, aşırı ölçüde hırpalamak. **haşat olmak 1)** bozulmak, kullanılamaz duruma gelmek; **2)** yorulmak, perişan olmak. **haşatı çıkmak 1)** bozulmak, işe yaramaz duruma gelmek; **2)** çok yorulmak, bitkinleşmek.

haşefe *is. Ar. ḥāşefe bot. esk.* Başçık.

haşere *is. Ar. ḥaşere* Böcek.

haşhaş *is. Ar. ḥaşḥāş bot.* Gelincikgillerden, kapsüllerinden afyon, tohumlarından yağ çıkarılan bir yıllık ve otsu bir kültür bitkisi *(Papaver somniferum).*

→ *haşhaşhane, haşhaş yağı*

haşhaşhane *is. (haşhaşha:ne) Ar. ḥaşḥaş* + *Far. ḫāne* Haşhaşın işlendiği yer.

haşhaş yağı *is.* Haşhaştan çıkarılan ve yiyecek olarak kullanılan yağ.

haşıl *is. hlk.* Dokumacılıkta kullanılan unlu veya çirişli sıvı.

haşıllama *is.* Haşıllamak işi.

haşıllamak *(-i) hlk.* Dokumayı unlu veya çirişli sıvıya batırmak.

haşım haşım *zf.* **Haşlanmak** fiili ile birlikte kullanılarak bu fiili pekiştirir: *Güneş altında haşım haşım haşlandık.*

haşırdama *is.* Haşırdamak işi.

haşırdamak *(nsz)* Kâğıt, kolalı kumaş gibi sert şeyler birbirine sürtünürken kalın ve boğuk ses çıkarmak.

haşır haşır *zf.* (sert ve kuru şeyler için) Haşırdayarak, haşırtılı ses çıkararak.

haşır huşur *zf.* Haşırdayarak, haşırtılı ses çıkararak.

haşırtı *is.* Haşırdarken çıkan ses.

haşırtılı *s.* Haşırtısı olan, haşırdayan.

haşin *s. (haşi:n) Ar. ḥaşîn* Sert, kırıcı, gönül kırıcı olan: *"Bu ağlamayacak kadar keskin, sert, haşin çocuk yüzü birdenbire bir yağmur gibi ağlamaya başladı."* -S. F. Abasıyanık.

haşinleşme *is.* Haşinleşmek işi.

haşinleşmek *(nsz)* Sertleşmek, gönül kırıcı davranışlarda bulunmak.

haşinlik, -ği *is.* Haşin olma durumu, haşin davranış.

haşir, -şri *is. Ar. ḥaşr esk.* **1.** Toplanma, bir araya gelme. **2.** Kıyamet gününde ölüleri diriltip mahşere çıkarma: *Haşre kadar beklesen, bu iş olmaz.*

→ *haşir neşir*

haşir neşir *is.* Kaynaşma, bir arada olma. **haşir neşir etmek** kaynaştırmak, bir arada bulundurmak: *"Bir rüzgâr gibi alıp bunların arasına atar, beni bunlarla haşir neşir ederdi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **haşir neşir olmak** kaynaşmak, bir arada bulunup uğraşmak: *"Onlar, yüksek sosyete ile haşir neşir olduklarından insanları dürbünün tersinden seyreder gibi küçük, küçücük görmeye çoktan alışmışlardı."* -H. Taner.

haşiş *is. Ar. ḥaşîş esk.* **1.** Hint kenevirinden çıkarılan esrar. **2.** *esk.* Kuru ot.

haşiv, -şvi *is. Ar. ḥaşv esk.* **1.** Doldurma. **2.** *esk.* Yazıyı veya konuşmayı gereksiz ayrıntılarla uzatma.

haşiye *is. (ha:şiye) Ar. ḥāşiye* Bir yazı sayfasının altına, metnin herhangi bir noktasıyla ilgili olarak yazılan açıklama, dipnot.

haşlak *s.* Kızgın, kaynar, çok sıcak: *"Fakat kendisini iki çatık kaşın altında parlayan iki hiddetli göz karşıladı. Sevincinin üzerine haşlak sular döküldü."* -A. Gündüz.

haşlama *is.* **1.** Haşlamak işi. **2.** *s.* ve *is.* Haşlanarak pişirilen: *Haşlama et. Haşlama sebze. "Ben incik yerinin haşlamasını severim."* -B. Felek.

haşlamak *(-i)* **1.** Bir şeyin üstüne kaynar su dökmek veya bir şeyi kaynar suya daldırmak: *Sebze haşlamak.* **2.** Suda kaynatarak pişirmek: *Beyin haşlayıp salatasını yapmak. "Nine, yolda yerim diye iki yumurta haşladıydı teyze."* -H. E. Adıvar. **3.** (kaynar sıvı için) Yakmak: *Kaynar su ayağını haşladı.* **4.** (don, kırağı için) Bitkilere zarar vermek. **5.** Dalamak: *Böcek çocuğun bacağını haşlamış.* **6.** *mec.* Sertçe paylamak, azarlamak: *"Kimin bir kabahatine tesadüf etse diline dolar, onu haşlar, yakar, kavururdu."* -R. H. Karay. *"Recep'i kenara çekip fena hâlde haşladılar."* -S. F. Abasıyanık.

haşlamlılar *ç. is. zool.* Bir hücrelilerden, vücutlarında hareketi sağlayan kirpiğimsi titrek tüyleri veya beslenme işini gören çekmeleri olan, çoğu sularda yaşayan ve ancak mikroskopla görülebilen hayvanlar sınıfı.

haşlanış *is.* Haşlanma biçimi.

haşlanma *is.* Haşlanmak işi.

haşlanmak *(nsz)* **1.** Haşlamak işi yapılmak. **2.** Kaynar su vb. dökülmek, kaynar su vb. ile yanmak: *Kaynar çay döküldü, elim haşlandı.*

haşlatma *is.* Haşlatmak işi.

haşlatmak *(-i, -e)* Haşlamak işini yaptırmak.

haşmet *is. Ar. ḥaşmet* Görkem.

haşmetli *s.* **1.** Görkemli: *"Engin Hint ormanlarının haşmetli sessizliği beni takip ediyordu."* -H. E. Adıvar. **2.** Hükümdarlara verilen unvan.

haşviyat *ç. is. (haşviya:t) Ar. ḥaşviyyāt, ḥaşv*'in çokluk biçimi *esk.* Sözde ve yazıda haşiv olan bölümler.

haşyet *is. Ar. ḥaşyet esk.* Korku, korkma: *"Bir kâbustan silkinen adamların haşyetiyle göz kapaklarını ovalayarak açıyordu."* -P. Safa.

hat, -tti *is. Ar. ḫaṭṭ esk.* **1.** Çizgi: *"Yüz hatları bütün bu rivayetleri doğruluyor."* -H. Taner. **2.** *esk.* Yazı. **3.** Ulaşım sağlayan bir taşıtın uğradığı yerlerin bütünü, yol, geçek: *Demir yolu hattı. Otobüs hattı.* **4.** Elektrik akımı taşıyan tel veya kablo sistemi: *"Bir kablodan muhtelif hatlar çıkar."* -S. F. Abasıyanık. **5.** Telefon, telgraf, televizyon gibi araçlarla iletişim sağlayan yol, kanal. **6.** Sınır: *Savunma hattı. "Dalga dalga ilerleyen hücum hatlarımız birinci düşman siperlerine girdi."* -A. Gündüz. **7.** Yüzü biçimlendiren çizgi veya kırışıklık: *Yüz hatları babasına benziyor.* **8.** Vücut biçimi: *Vücut hatlarını korumak lâzım.* **hat çekmek** telefon, telgraf tellerini döşemek veya direklere germek.

→ *hat bekçisi, hattıhareket*

hata *is. (hata:) Ar. ḫaṭā'* **1.** Yanlış, yanlışlık, yanılgı: *O kitap hatalarla dolu. Böyle bir hüküm vermek hatadır.* **2.** İstemeyerek ve bilmeyerek yapılan yanlış, yanılma, yanılgı: *Bu işte kasıt yok, hata var. "Ağzını topla, dedim, ama hatamı anladım."* -B. Felek. **3.** Suç, günah, kusur. **hata etmek** (veya **işlemek**) yanlışlık yap-

mak; yanılgıya düşmek. **hataya düşmek** yanılmak: *"Bu soruya evet cevabını vermekle bir hataya düşmüş sayılmayız."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

→ ***hata vuruşu***

hatalı *s.* Hatası olan, yanlışlığı bulunan: *Hatalı yazı. Hatalı davranış.*

hatasız *s.* Hatası olmayan, yanlışlığı bulunmayan: *Hatasız bir ödev.*

hata vuruşu *is. sp.* Ceza atışı.

hat bekçisi *is.* Demir yolunu, telefon, telgraf hatlarını gözetleyip koruyan görevli kimse.

hatıl *is. Ar. ḫaṭīl* Duvarı berkitmek için taşların arasına yatay olarak yerleştirilen direk: *"İki saattir eski, sararmış hatılları sayıyordu."* -Ö. Seyfettin.

hatıllama *is.* Hatıllamak işi.

hatıllamak *(-i)* Duvarı hatılla güçlendirmek.

hatır *is. Ar. ḫāṭır* **1.** Düşünme, akılda tutma, hafıza, zihin, akıl: *Söylediğiniz şey hatırımda.* **2.** Gönül, kalp: *Sakın hatırını kıracak bir şey söyleme.* **3.** Birine karşı duyulan saygı, sevgi: *Hatırınız için bu işi yaptım.* **4.** Durum, keyif, hâl: *Hatırını sormak.* **hatır almak** *bk.* gönül almak: *"Canımın sıkılmasından korkarak ikide birde hatırımı almağa çalışıyor."* -R. H. Karay. **hatır gönül bilmemek (saymamak** veya **tanımamak) 1)** saygı, sevgi duyduğu kimsenin gücenmesini bile göze alarak doğru bildiğini yapmak; **2)** kırıcı davranmak. **hatır için çiğ tavuk yemek** bir kişiyi gücendirmemek için yapılması güç olan şeyleri bile yapmak. **hatır sormak** *bk.* hâl hatır sormak: *"Önce karşılıklı hatır sormakla başlayan konuşmaların ardından, tarlaların durumuna geçti."* -N. Cumalı. **hatıra** (veya **hatır ve hayale) gelmemek** bir şeyin gerçekleşeceğini, olacağını hiç düşünmemek: *"Yemin, her hatır ve hayale gelmez cümlelerin ucunda bir kurdele, bir fiyong gibi açılıveriyordu."* -A. Ş. Hisar. **hatırı için** gönlü hoş olsun diye: *"Ben nergisi sevmiyorum. Sırf Bahar'ın hatırı için bir kerelik aldım."* -H. Taner. **(bir şey** veya **kimsenin) hatırı için** yüzünden, sebebiyle: *Bu evi arsanın hatırı için aldım. "İnanınız ki, müdürün güzel hatırı için işime başladım."* -M. Ş. Esendal. **(birinin) hatırı kalmak** gücenmek, kırılmak: *"Hatırınız kalmasın ama, o size göre değil, azizim."* -R. N. Güntekin. **hatırı sayılır 1)** oldukça çok: *Dışarıda hatırı sayılır bir soğuk var.* **2)** önemli, saygın, saygıdeğer: *"Sabit Bey Ağabey mahalle tulumbacıları arasında en hatırı sayılır adamlardandır."* -H. Taner. **hatırına bir şey gelmesin** bir düşüncede, sözde veya davranışta kötü bir amaç güdülmediğini anlatır. **hatırına gelmek** hatırlamak, aklına gelmek: *"İçeriyi dinlemediği hatırına geldi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **hatırında kalmak** unutmamak, hatırlamak: *"Behzat, hatırımda kaldığına göre, İvaz Ağa rolü ile jürinin karşısına çıkacak..."* -H. F. Ozansoy. **hatırında olmak** unutmamış olmak: *"Çok güzel hatırımdadır ki, bu yemek beni şaşırttı."* -M. Ş. Esendal. **hatırında tutmak** unutmamak. **hatırından** (veya **hatır ve hayalinden) geçmemek** hiç aklına gelmemek, hiç düşünmemek: *"Herhangi bir devletin İstanbul'a taarruzu artık hatırından geçmiyordu."* -Y. K. Beyatlı. **(birinin) hatırından çıkmamak** sevdiği, saydığı birinin isteğini reddetmeyip gönlünü kırmaktan çekinmek. **hatırını hoş etmek** sevindirmek, memnun etmek: *"Hem kendi âdeti bozulmamış hem de düğün sahiplerinin hatırı hoş edilmiş olacak."* -M. Ş. Esendal. **(birinin) hatırını kırmak** üzmek, gücendirmek: *"Hancı hatırları kırılmasın diye, yattıkları yatakların çarşaflarını yıkatacak bir kalıp sabun parası ile iki gecelik elektrik parası tutarında bir hesap çıkardı onlara."* -N. Cumalı. **(birinin) hatırını saymak** gerekli saygıyı göstermek. **hatırını sormak** hâl hatır sormak: *"Yakın tanıdık beylerden yanına gelenler, hatırını soranlar da oluyordu."* -M. Ş. Esendal.

→ ***hatır belâsı, hatır hatır, hatır hutur, hatır senedi, hatırşinas***

hatıra *is. (ha:tıra) Ar. ḫāṭıra* **1.** Geçmişte yaşanmış çeşitli olaylardan belleğin saklandığı her türlü iz, anı: *"Ruhu türlü türlü hatıralar, ümitler, arzularla kaynıyordu."* -P. Safa. *"Artık ruhum korkunç ve feci bir hatıranın gömüldüğü yerdi."* -H. E. Adıvar. *"İlk aşkın hatırası ne de olsa başka oluyor."* -H. E. Adıvar. **2.** Andaç, anmalık, yadigâr.

→ ***hatıra defteri***

hatıra defteri *is.* İçine hatıraların yazıldığı defter.

hatırat *ç. is. (ha:tıra:t) Ar. ḫāṭırāt, ḫāṭira'*nın çokluk biçimi Anılar, andaç.

hatır belâsı *is.* Sevgi, saygı duyulan biri için katlanılan sıkıntı.

hatır hatır *zf.* Sert şeyler kesilir, yenilir, koparılırken çıkan sesi anlatır.

hatır hutur *zf. bk.* hatır hatır.

hatırlama *is.* Hatırlamak durumuna konu olmak, anımsama: *"İçinde bir hatırlama korkusu var."* -P. Safa.

hatırlamak *(-i)* Bilinip unutulan bir şeyi akla getirmek, anımsamak: *"Günler kısaldı. Kanlıca'nın ihtiyarları / Bir bir hatırlamakta geçen sonbaharları."* -Y. K. Beyatlı. *"Ben daha ona sual sormadan her şeyi hatırlamıştım."* -S. F. Abasıyanık.

hatırlanma *is.* Hatırlanmak durumu, anımsanma.

hatırlanmak *(nsz)* Hatırlamak durumuna konu olmak, anımsanmak.

hatırlatma *is.* Hatırlatmak durumu, anımsatma.

hatırlatmak *(-i, -e)* **1.** Birisinin unuttuğu bir şeyi aklına getirmek, anımsatmak: *"Bu, onun belki hayat felsefesiydi, bana Mahatma Gandi'yi hatırlattı."* -H. E. Adıvar. **2.** Birinin bir şeyi unutmamasını sağlamak, uyarmak: *"Unuttuğum olursa siz bana hatırlatırsınız."* -B. Felek.

hatırlı *s.* Hatırı sayılan, etkili, saygın: *"Çok hatırlı adammış, belki sana yardımı dokunur."* -Y. Z. Ortaç.

hatır senedi *is.* Gerçek bir ticarî işleme ve bir alacağa dayanmayan, gerçek duruma uymayan, yalnız herhangi bir kişiye para sağlanılması amacıyla düzenlenerek imzalanan senet.

hatırsız *s.* Hatırı sayılmayan, etkisiz, saygın olmayan: *"Fakat fakir, gösterişsiz ve hatırsız bir adam olduğu için teşebbüsleri daima neticesiz kalmıştır."* -R. N. Güntekin.

hatırşinas *s. (hatırşina:s) Ar. ḫāṭir + Far. -şināsٍ* Saygılı, hatır sayan, hatır kırmayan.

hatif *s. (ha:tif) Ar. hātif esk.* **1.** Sesi işitilen fakat kendisi görülmeyen. **2.** *s.* Gaipten seslenir gibi haber veren melek. **hatiften gelmek** gaipten ses gelmek.

hatim, -tmi *is. Ar. ḫatm esk.* **1.** Sona erdirme, bitirme. **2.** Kur'an'ı başından sonuna kadar okumak. **hatim indirmek** Kur'an'ı başından sonuna kadar okuyup bitirmek, hatmetmek. **hatim sürmek** bitirmek için Kur'an'ı okumaya devam etmek.

→ ***hatmetmek***

hatime *is. (ha:time) Ar. ḫātime esk.* **1.** Son, sonuç. **2.** *ed.* Bir eser veya yazının sonu, son bölümü. **hatime çekmek** son vermek.

hatip, -bi *is. (hati:p) Ar. ḫaṭīb* **1.** Topluluk karşısında söz söyleyen kimse, konuşmacı. **2.** Bir topluluk karşısında etkili, açık, düzgün konuşarak bir düşünceyi anlatmada, bir duyguyu aşılamada yetenekli kimse: *"Bu genç doktor, birçok meslektaşları gibi, biraz da hatipti."* -Ö. Seyfettin. **3.** Camilerde hutbe okuyan hoca.

hatiplik, -ği *is.* Hatip olma durumu: *"Tatil saatlerinde hatiplik idmanları yapardık."* -F. R. Atay.

hatmetme *is.* Hatmetmek işi.

hatmetmek *(-i) Ar. ḫatm + T. etmek esk.* **1.** Sona erdirmek, bitirmek. **2.** Kur'an'ı veya herhangi bir kitabı baştan sona kadar okuyup bitirmek, sona erdirmek: *"Kim bilir kaç haftadır yüzlerce sayfayı hatmedip durdu."* -P. Safa.

hatmi *is. bot.* Ebegümecigillerden, bazı cinslerinin kök ve çiçekleri hekimlikte kullanılan çok yıllık otsu bir süs bitkisi, ağaç küpesi *(Althaea officinalis).*

hatta *bağ. (ha'tta:) Ar. ḫattā* Bile, hem de, üstelik, ayrıca: *"Gördüm, hatta konuştum."Dördü de buna inanmak istiyor, hatta*

için için inanıyorlardı." -T. Buğra.

hattat *is. Ar. ḫaṭṭāṭ* **1.** El yazısı çok güzel olan sanatçı. **2.** Mesleği hattatlık olan kimse.

hattatlık, -ğı *is.* **1.** Hattat olma durumu. **2.** Hattat sanatı.

hattıhareket *is. (ha'ttıhareket) Ar. ḫaṭṭ-ı ḫareket esk.* Tutulan yol, tutulacak yol, davranış, tutum.

hatun *is. (ha:tun) Far. ḫātūn < T. katun* **1.** Kadın: *"İfakat Hanım ufacık tefecik, tostoparlak, köstebek misali bir hatun kişi."* -H. Taner. **2.** Bayan, hanım: *Emine hatun.* **3.** Eş, zevce. **4.** *tar.* Yüksek makamdaki kadınlara ve hakan eşlerine verilen unvan: *Bağdat hatun.*

hav *is. Ar. ḫāv* Kadife, çuha, yün vb. nin yüzeyindeki ince tüy: *"Koltuk kadifesinin havı dökülmüş, kimi yeri öylesine kirlenmiş ki muşambaya dönüşmüş."* -O. Rifat.

hava *is. Ar. hevā* **1.** Hava yuvarını oluşturan, bütün canlıların solunumuna yarayan, renksiz, kokusuz, akışkan gaz karışımı. **2.** Meteorolojik olayların bütünü: *Bugün hava güzel! Dünkü hava ne berbattı. "Hava biraz bozukçaydı, dışarıda serin bir yağmur çiseliyordu."* -M. Ş. Esendal. **3.** Canlılar üzerindeki etkisine göre hava yuvarının durumu: *Buranın havası sert. "Havanın üşütecek kadar serinlemiş olmasına göre sabah yakın."* -R. N. Güntekin. **4.** Gökyüzü: *Havada bir tek bulut yok.* **5.** Çevreyi kuşatan boşluk: *Tozlar havada uçuşuyordu. "Uçurtmalar biraz gök, açık hava, rüzgâr ister."* -A. Ş. Hisar. **6.** Gökyüzü doğrultusunda: *"Kolu havada, kirpiksiz mavi gözlerini süzerek iki mısra okudu son şiirinden."* -Y. Z. Ortaç. **7.** Esinti: *Bugün hava olursa, yelkenli kalkacak.* **8.** Müzik parçalarında tür: *Köy havaları. Dans havası. "Kâğıthane havası tutturur, bahriye çifte tellisi çalardık."* -S. F. Abasıyanık. **9.** Müzik aletlerinden çıkan ses perdesi. **10.** Keyif, âlem: *Onu kendi havasına bıraksak, çalışmaz.* **11.** (görünüş, davranış, söz vb. için) Bir kimsenin durumunu belirten özellik: *"Buna rağmen öyle kibar ve asil havası vardır ki, bu damga bile onu çirkinleştiremez, inadına daha bir uçarı, daha bir sevimli yapar."* -H. Taner. **12.** Tarz, üslûp: *"Namık Kemal'e, Tevfik Fikret'e başarılı nazireler yazmıştır. Onların diliyle, onların sesiyle, onların havasıyla..."* -Y. Z. Ortaç. **13.** Durum, ortam, atmosfer: *"Bugünlük, bu masal havası içinde onunla beraber yaşamalıyız."* -S. F. Abasıyanık. **14.** Sonuçsuz, anlamsız, boş durum, davranış, söz vb: *Bu sözlerin sonu hava.* **15.** Çekicilik, albeni, alım, cazibe: *Kadın güzel değil, ama havası var.* **hava açmak** (veya **açılmak**) bulutlar dağılmak. **(biri) hava almak 1)** açık havada gezmek: *"Biraz hava almak için niye Hürriyet tepesine kadar bir gezinti yapmasınlar?"* -A. Gündüz. **2)** *argo* umduğunu bulamamak, hiçbir şey kazanmamak; **3)** ferahlamak, açılmak, hoş vakit geçirmek: *"Hava alalım diye beni bir akşam bir yazlık bahçeye götürdüler."* -B. Felek. **(bir şey) hava almak 1)** içine hava girmek; **2)** ferahlamak, açılmak, hoş vakit geçirmek. **hava basmak 1)** *bk.* hava vermek; **2)** *argo* büyüklenmek, gururlanmak. **hava bozmak** havada yağmur veya fırtına belirtileri gözükmek: *"Hava birden bozmuş, daha doğrusu poyraza çevirmişti."* -S. F. Abasıyanık. **hava bulanmak** yağmur yağacak duruma gelmek. **(her biri, başka bir) hava çalmak** her biri, birbiriyle çelişen, birbirine uymayan davranış ve düşüncede bulunmak. **hava çarpmak** iklim ve rüzgâr olumsuz etkilemek. **hava değiştirmek** iklimi değişik bir yere gidip bir süre oturmak: *"Hekimleri Seniha'ya biraz yer ve hava değiştirmeyi, biraz kırlarda ve denizlerde gezip eğlenmeyi tavsiye ettiler."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **(birine göre) hava hoş** "bir şeyin olmasıyla olmaması arasında fark yok" anlamında kullanılır. **hava iyi** (veya **fena**) **esmek** *mec.* ortamla ilgili her türlü şart uygun (veya kötü) durumda olmak. **hava kaçırmak** (nesneler için) içindeki havayı tutamayıp dışarıya vermek. **hava kapanmak** gökyüzü bulutlarla örtülmek. **hava kararmak 1)** güneşin batmasıyla ortalık yarı kararmak: *"Hava iyice kararmış, caddenin bütün elektrikleri yanmıştı."* -P. Safa. **2)** gökyüzü iyice bulutlanmak. **hava patlamak** *den.* fırtına çıkmak: *"Hava patlamışken, dalgalarla yumruk yumruğa boğuşan bir adamın yazgısını paylaştın mı?"* -Z. Selimoğlu. **hava vermek 1)** tekerlek vb. cisimleri hava ile şişirmek; şişkinliğini artırmak, hava basmak; **2)** *tıp* akciğerlere basınç altında hava veya oksijen doldurmak. **havada kalmak 1)** yerden yüksekte bulunmak: *Masanın bir ayağı kısa olduğundan havada kalıyor.* **2)** *mec.* sonuca ulaşmamak; **3)** *mec.* bir iddia dayanaksız olduğundan kanıtlanmamak. **havadan sudan (konuşmak)** gelişigüzel, dereden tepeden (konuşmak): *"Havadan sudan konuştuk bir süre."* -Y. Z. Ortaç. **havalara uçmak** çok sevinmek: *"Buna pek sevinmişti, oğlum memur oldu, diye havalara uçuyordu."* -E. Bener. **havanın gözü yaşlı** nerede ise yağmur yağacak. **havası olmak** bir kimsenin albenisi veya cana yakınlığı olmak. **(birinde, bir kimsenin) havası olmak** o kimseye benzemek, o kimseyi hatırlatmak: *Onda babasının havası var.* **havasına uymak** bulunduğu çevre ve ortamı benimsemek veya birinin huyunu almak. **(biri) havasını bulmak** keyiflenmek, neşelenmek. **havaya** boşuna, sonuçsuz olarak: *Havaya uğraşmak.* **havaya gitmek** hiçbir şeye yaramamak, boşa gitmek. **havaya pala** (veya **kılıç**) **sallamak** boşuna, gereksiz çaba harcamak. **havaya savurmak** gereksiz yere harcamak. **havaya uçmak 1)** patlama dolayısıyla zarar görmek; **2)** *mec.* havaya gitmek. **havayı bozmak** bir topluluğun keyfini kaçırmak: *Soğuk şakasıyla havayı bozdu. "Şirket kurulalı beri Nihat kadar ticarethanenin havasını bozan bir memur gelmemişti."* -H. E. Adıvar.

→ ***hava akımı, hava alanı, hava atışı, hava basıncı, hava bilgisi, hava birliği, hava boşaltma makinesi, hava boşluğu, havadar, havadar, hava değişimi, hava deliği, hava durumu, hava düzenleyicisi, hava gazı, hava gazı beki, hava gazı fırını, hava gazı sayacı, hava haritası, hava hukuku, hava indirme, hava kanalı, hava kapağı, hava kesesi, hava köprüsü, hava kuvvetleri, hava küre, hava limanı, hava meydanı, hava musluğu, hava oyunu, hava parası, hava sahası, hava süzgeci, hava şartları, hava tahmini, hava taşı, hava tebdili, hava ulaşımı, hava üssü, hava yastığı, hava yastıklı, hava yolu, hava yolu ulaşımı, hava yuvarı***

hava akımı *is. meteor.* Değişik sebeplerle atmosferde havanın yer değiştirmesi.

hava alanı *is.* Uçakların kalkıp inmesi için yapılmış düz, açık ve asfaltlanmış geniş yer, uçak alanı.

hava atışı *is. sp.* Basketbol ve futbolda hakemin iki takımdan birer oyuncunun arasında topu havaya atarak, duran oyunu yeniden başlatması.

hava basıncı *is. fiz.* Yer yuvarını çevreleyen havanın yeryüzündeki bir alana uyguladığı kuvvet.

hava bilgisi *is. meteor.* Meteoroloji.

hava birliği *is. ask.* Hava kuvvetleri içinde yer alan askerî birlik.

hava boşaltma makinesi *is.* Boşaltaç.

hava boşluğu *is. fiz.* Yeryüzündeki engebelerin havada doğurduğu yoğunluk farkları.

havacı *is. ask.* **1.** Hava taşıtlarında görevli kimse. **2.** Hava kuvvetlerine bağlı asker: *"Romanımızı Türk havacılarına armağan edeceğiz."* -A. Gündüz.

havacılık, -ğı *is.* **1.** Havacı olma durumu. **2.** Havacının yaptığı iş, havada uçma tekniği. **3.** Hava seferlerini ve bu konu ile ilgili teknikleri inceleyen bilim dalı: *Havacılık kürsüsü.*

havacıva *is. bot.* **1.** Sığırdiligillerden, Akdeniz bölgesinde yetişen ve köklerinden kırmızı boya elde edilen çok yıllık otsu bir bitki *(Alkanna tinctoria).* **2.** *s. tkz.* Değer ve önemi olmayan, boş: *Bu iş havacıva. "... bir mektup aldım; rahatından, saadetinden, bebeğinden, havadan cıvadan bahsediyordu."* -A. Gündüz.

havadan *zf.* ve *s.* **1.** Emeksiz, açıktan: *Havadan para kazanıyor.* **2.** Boş, değersiz:

Havadan sözler. **havadan sudan konuşmak** önemsiz konular üzerine konuşmak.

havadar *s. Ar. hevā < Far. -dār* Havası bol, temiz olan (yer), yeleken, yeleç.

hava değişimi *is.* **1.** Hastaların daha çabuk iyileşmesi, yorgunlukların giderilmesi gibi amaçlarla yapılan çevre değişikliği, tebdilihava. **2.** *astr.* Havanın kapanması, açması, ısınması, soğuması gibi değişimlerin genel adı.

hava deliği *is.* Bir şeyin içindeki havanın yenilenmesine yarayan delik.

havadis *is. (hava:dis) Ar. ḫavādiş; ḫādişe'*nin çokluk biçimi İlgi ile karşılanabilecek haber: *"İstanbul'dan bugünlerde garip havadisler alıyoruz."* -H. E. Adıvar.

hava durumu *is. meteor.* Metoroloji ile ilgili olayların bütünü.

hava düzenleyicisi *is. tek.* Kapalı yerlerde sıcaklık yönünden istenilen hava şartlarını sağlayan araç.

hava gazı *is.* **1.** Maden kömüründen çıkarılan, yakılarak ışık veya ısı sağlanan gaz: *"Her tarafa borular döşetti. Hava gazı, su, elektrik getirtti."* -H. Taner. **2.** *argo* Boş lâf, önemsiz şey.

hava gazı beki *is.* Hava gazı ile çalışan lâmbanın ucu.

hava gazı fırını *is.* Hava gazı ile çalışan fırın.

hava gazı sayacı *is.* Hava gazı sarfiyatını ölçen alet, gaz sayacı.

hava haritası *is. meteor.* Hava durumlarının işlendiği özel yeryüzü haritası.

hava hukuku *is. huk.* Havada ulaşımı düzenlemek için konulmuş hukuk kurallarının bütünü.

havaî *s. (hava:i:) Ar. hevā'ī* **1.** Hava ile ilgili, havada bulunan. **2.** Açık mavi renginde olan: *Havaî yorgan. "Havaî gözlük camlarının arkasından insana tatlı tatlı bakan iri kara gözleri vardı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **3.** *mec.* Dilediği gibi davranan, uçarı, hoppa. **4.** *mec.* Değersiz, boş: *Havaî sözler. "Ne yapıp yapmış bu havaî konuşmayı bir röportaj şekline sokmak yolunu bulmuştu."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

→ ***havaî fişek, havaî mavi***

havaî fişek, -ği *is.* **1.** Törenlerde, geceleri yakılarak havaya uçurulan, renkli ışıklar saçan fişek. **2.** *ask.* Geceleyin düşman bölgelerini aydınlatmak amacıyla kullanılan fişek.

havaîlik, -ği *is. (hava:i:lik)* Havaî olma durumu, uçarılık, hoppalık.

havaî mavi *is.* **1.** Göğün rengi, açık mavi. **2.** *s.* Bu renkte olan.

hava indirme *is. ask.* Hava kuvvetlerine ait birliklerin hava yoluyla gerçekleştirdiği harekât.

havaiyat *ç. is. (hava:iya:t) Ar. hevā'iyyāt, hevā'ī'nin çokluk biçimi esk.* Boş, değersiz iş ve sözler.

hava kanalı *is.* Havayı bir yerden başka bir yere iletmekte kullanılan kanal (boru).

hava kapağı *is.* Bir kanaldan geçen havanın niceliğini ayarlayan kapak.

hava kesesi *is. anat.* **1.** Balıkların aşağı ve yukarı inip çıkmalarını sağlayan, hava ile dolup boşalan kese. **2.** Kuşlarda vücudun çeşitli yerlerinde bulunan ve akciğere bağlı olan boşluklar. **3.** Birçok böceklerde trake boruları üzerinde yer almış olan hava dolu şişkinlikler.

hava köprüsü *is.* Zorunlu durumlarda iki şehir veya ülke arasında hava yoluyla sağlanan sürekli ulaşım.

hava kuvvetleri *ç. is. ask.* Ülkenin havadan savunulmasını sağlamak için uçak, helikopter, balon gibi araçlardan ve bunlarla ilgili yer hizmetlerinden, kuruluşlarından oluşan teşkilât.

hava küre *is.* Hava yuvarı.

havalandırıcı *is. tek.* Kapalı bir yerin sürekli ve doğal olarak havalandırılmasını sağlayan alet veya düzen.

havalandırılma *is.* Havalandırılmak işi.

havalandırılmak *(nsz)* Havalandırmak işi yapılmak.

havalandırma *is.* **1.** Kapalı bir yerin havasını değiştirmek amacıyla dışarıdan temiz hava girişini veya çeşitli araçlarla hava akımını sağlama işlemi. **2.** Herhangi bir şeyi açık havada bir süre bırakma.

havalandırmacı *is.* Havalandırma işini yapan görevli kimse.

havalandırmak *(-i)* Havalanmasını sağlamak: *"Üç ayda bir tozunu alıp havalandırmak için uğradıkları evlerine..."* -R. H. Karay.

havalandırmalı *s.* Havalandırması olan.

havalanma *is.* Havalanmak işi.

havalanmak *(nsz)* **1.** Temiz hava alması sağlanmak, havası değiştirilmek: *Oda her gün havalanmalı.* **2.** Yerden ayrılıp göğe uçmak: *Uçak havalandı. "Kuş biraz havalanıp başka bir kayaya kadar güçlükle uçtu."* -S. F. Abasıyanık. **3.** (bir şey) Hava akımıyla yer değiştirmek. **4.** *mec.* Yerinde oturamaz duruma gelmek. **5.** *mec.* Beğenilmeyen davranışlarda bulunmak.

havale *is. (hava:le) Ar. ḥavāle* **1.** Bir işi bir başkasının sorumluluğuna bırakma, ısmarlama, devretme: *Bütün belgelerin bakanlığa havalesi gerekiyor.* **2.** Banka, postahane vb.nin aracılığıyla gönderilen para: *Ay başında havaleyi postahaneye yatırdım.* **3.** Postahane, banka vb. nin aracılığıyla para gönderildiğinde, gönderenle alacak olanın adları ve para miktarı yazılı kâğıt, havale kâğıdı, havalename. **4.** Gebelerde, küçük çocuklarda görülen bir çeşit çırpınmalı, bazen ateşli de olabilen hastalık. **5.** Bir arsayı çevirmek, kapamak için çekilen perde veya duvar: *Tahta havale. "Bu ufacık binayı bahçe ve bostan, ahır ve selâmlık gibi müştemilâtından birtakım duvarlar, bölmeler, havalelerle öyle bir ayırtmış..."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **6.** Yüksek ve büyük bir görünüşü olma. **havale etmek 1)** bir şeyin alınmasını, yapılmasını bir kimseye bırakmak, ısmarlamak, devretmek: *Bu işin yapılmasını ona havale ettim.* **2)** yollamak, göndermek: *Belgeleri genel müdürlüğe havale ettiler. "Mahkemeye havale edeceğim, orada bülbül gibi söylersin."* -Ö. Seyfettin. **havale gelmek 1)** postahane veya banka yoluyla para gelmek; **2)** gebe ve çocuklara çoğu zaman bayılma, yüksek ateşle beraber çırpınma krizleri gelmek. **havale göndermek** (veya **yollamak**) postahane banka vb. aracılığıyla birine para ödemesini sağlamak: *Posta ile beş milyon liralık bir havale gönderdim.*

→ ***havalename***

havaleli *s.* **1.** Havalesi olan. **2.** Gereğinden çok yüksek, yıkılacak gibi olan: *Eşya havalelidir, arabacı dikkat etsin. Bu dolap pek havaleli, hoşuma gitmedi.*

havalename *is. (hava:lena:me) Ar. ḥavāle + Far. nāme esk.* Havale.

havalı *s.* **1.** Herhangi bir nitelikte havası olan: *"O murdar kokulu, ağır havalı yere..."* -H. E. Adıvar. **2.** İyi, temiz hava alan, havadar. **3.** *mec.* Bir işi gereğince benimsemeyen, önemsemeyen. **4.** *mec.* Göz alıcı, çekici, albenisi olan: *Havalı bir elbise. Havalı kız.* **5.** *tek.* Sıkıştırılmış hava ile çalışan (alet vb.).

→ ***havalı direksiyon, havalı fren***

havalı direksiyon *is. tek.* Motorlu bir taşıtın direksiyon sisteminin hidrolik düzen ile kolayca hareket sağlayabilmesi özelliği veya durumu.

havalı fren *is.* Hava basıncı ile yönetilen pistonlu fren.

havali *is. (hava:li:) Ar. ḥavālī* Çevre, yöre, dolay: *"Şimdi o havalinin belki dünyanın en güzel, en nadir ve en cins güvercinlerine o sahipti."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

hava limanı *is.* **1.** Şehirler veya ülkeler arası hava yolu ulaşımı için gerekli teknik ve ticarî kuruluşların bütünü. **2.** Bu alt yapının yerleştirilmesini, işletilmesini ve geliştirilmesini sağlayan kuruluş.

hava meydanı *is.* Hava limanı.

hava musluğu *is.* Radyatörlerde oluşan soğuk havanın dışarı atılmasını sağlayan musluk.

havan *is. Far. hāven* **1.** İçinde bir şey dövüp ufalamaya yarayan, tahta, taş, maden veya plâstikten yapılan kap. **2.** *esk.* Tütün kıyma makinesi. **havan dövücünün hınk deyicisi** başkasına yardım edecek veya yüreklendirecek gücü olmadığı hâlde öyle görünüp yardakçılık edenler için söylenir. **havanda su dövmek** boşuna uğraşmak.

→ ***havaneli, hava raporu, havan topu***

havaneli *is.* Havanda bir şeyi dövmeye yarayan tokmak.

havan topu *is.* Üstün atış gücüne sahip bir çeşit kısa namlulu top.

hava oyunu *is. tic.* Bir mal fiyatının yükseleceği umuduyla o maldan, sözde ileride teslim alınmak üzere, bir parti satın almak ve vakit gelince bu malın pahalanıp ucuzladığına göre fiyat farkını satıcıdan almak veya ödemek şeklinde girişilen bir çeşit talih oyunu.

hava parası *is.* Bir yeri kira ile tutabilmek için sahibine veya içindeki kiracıya açıktan verilen para.

hava raporu *is. meteor.* Hava durumu.

havarî *is. (hava:ri:) Ar. ḥavārī esk.* **1.** Yardımcı. **2.** Hz. İsa'nın öğüt ve inançlarını yaymak işiyle görevlendirdiği on iki yardımcısından her birine verilen ad. **3.** *mec.* Bir öndere bağlı, onun düşünce veya inançlarını yayan kimse.

havarîlik, -ği *is.* Havarînin işi veya görevi.

havas *ç. is. (hava:s) Ar. ḥavāṣṣ, ḥāṣṣ'*ın çokluk biçimi *esk.* **1.** Nitelikler, özellikler. **2.** Kendilerini halktan ayrı ve üstün sayan, kendilerinde bir çeşit ayrıcalık gören (kimseler), **avam** karşıtı.

havâs *ç. is. (hava:s) Ar. ḥavāss, ḥāsse'* nin çokluk biçimi *esk.* Duyumlar, duygular.

hava sahası *is. huk.* Bir devletin yalnız kendisinin kullanma hakkı olduğu, başka devletlerin ancak ilgili devletten izin alarak yararlanabileceği gökyüzü parçası.

havasız *ünl.* **1.** Havası olmayan, hava almayan. **2.** Havası iyi veya yeterli olmayan. **3.** *mec.* Göz alıcı, çekici olmayan.

havasızlık, -ğı *is.* Havasız olma durumu.

hava süzgeci *is.* Otomobillerde motora ve hava kompresörüne giden havayı süzmeye yarayan alet.

hava şartları *ç. is.* Hava durumu.

hava tahmini *is. meteor.* Kısa bir süre için havanın nasıl olacağını bulma.

hava taşı *is. meteor.* Gök taşı.

hava tebdili *is.* Hava değişimi.

hava ulaşımı *is.* Hava yolu ulaşımı.

hava üssü *is. ask.* Askerî havacılıkla ilgili plân ve programları düzenleyen merkez.

hava yastığı *is.* Taşıtlarda kaza riskini azaltmaya yönelik hava basınçlı yastık.

hava yastıklı *s.* Hava yastığı olan.

hava yolu *is.* Hava taşıtlarının uçuş sırasında izlemeye zorunlu oldukları yol. **hava yolu ile** uçakla.

hava yolu ulaşımı *is.* Hava taşıtlarıyla yolcu, yük vb. eşyaları taşıma işi.

hava yuvarı *is. astr.* Yer yuvarını kuşatan çeşitli gaz katmanlarından oluşan örtü, atmosfer.

havhav *is.* (çocuk dilinde) Köpek.

havi *s. (ha:vi:) Ar. ḥāvī esk.* İçinde bulundurun, kapsayan. **havi olmak** içinde bulundurmak, içine almak, kapsamak, içermek.

havil, -vli *is. Ar. hevl* "korku, korkma" anlamında **can havliyle** deyiminde geçer. *bk.* can.

havlama *is.* Havlamak işi.

havlamak *(nsz)* (köpek) Bağırmak, ürümek.

havlanma *is.* Havlanmak durumu.

havlanmak *(nsz)* Üzerinde hav oluşmak.

havlatma *is.* Havlatmak işi.

havlatmak *(-i)* Havlamasına sebep olmak.

havlayış *is.* Havlamak işi veya biçimi.

havlı *s.* **1.** Havı olan: *Havlı kumaş.* **2.** *is.* Havlu.

havlıcan *is. Far. ḫavlencān bot.* Zencefilgillerden, aynı adla anılan kök sapları baharat olarak kullanılan ıtırlı bir bitki *(Galanga officinalis).*

havlu *is.* Kurulanmaya yarar havlı bez: *Yüz havlusu. Hamam havlusu.* **havlu atmak** (oyunda) pes etmek.

havlucu *is.* Havlu dokuyan veya satan kimse.

havluculuk, -ğu *is.* Havlu dokuma veya satma işi.

havluluk, -ğu *is.* **1.** Havlu asmak için özel olarak yapılmış araç, havlu asacağı. **2.** Banyolarda havluların konulduğu küçük dolap. **3.** *s.* Havlu yapmaya elverişli olan, özel dokunuşlu pamuklu (kumaş).

havra *is. (ha'vra) İbr. hebhrah* **1.** Yahudi tapınağı, sinagog. **2.** *mec.* Çok gürültülü yer: *"Madrid'de kahvehaneyi gördüm ki havradır / Bir yerdeyiz ki söz denilen şey palavradır."* -Y. K. Beyatlı.

havsala *is. Ar. ḥavṣala esk.* **1.** Kuş kursağı. **2.** *anat.* Leğen. **3.** *mec.* Zihnin bir şeyi anlama ve kavrama yetisi. **havsalası almamak** aklı kabul edememek. **havsalasına sığmamak** 1) aklı almamak, kavrayamamak; 2) kabul edememek.

→ ***havsalası geniş***

havsalası geniş *s.* Hoşgörüsü olan, hiçbir şeye aldırış etmeyen.

havuç, -cu *is. Far. hevīc bot.* Maydanozgillerden, koni biçimindeki etli kökü için sebze olarak yetiştirilen iki yıllık otsu bir kültür bitkisi, yeregeçen, pürçüklü *(Daucus carota).*

→ ***havuç suyu***

havuçlu kek *is.* İçinde havuç bulunan kek.

havuç suyu *is.* Havuç meyvesinin sıkılması ile elde edilen meyve suyu.

havut, -du *is. Far. hāvut esk.* Deve semeri. **havuduyla yutmak** *bk.* deveyi havuduyla yutmak.

havuz *is. Ar. ḥavż* **1.** Su biriktirmek, yüzmek veya çevreyi güzelleştirmek gibi amaçlarla altı ve yanları mermer, beton ve benzeri şeylerden yapılarak içine su doldurulan, genellikle üstü açık yer: *"Asıl binanın iki yanındaki kuru havuzlara ve havuzların hemen yanı başındaki kameriyelere doğru daha seyrek, daha bol çiçekli bitkiler yayılıyor."* -A. İlhan. **2.** Kum, asit vb. konulan çukur yer: *Kum havuzu.* **3.** *den.* Büyük gemilerin onarılmak için çekildikleri yer.

havuzcu *is.* Otelde havuzla ilgili işlere bakan görevli.

havuzcuk, -ğu *is. anat.* İdrar borularının böbrekle birleştikleri yerde huni biçimindeki genişlik.

havuzlama *is.* Havuzlamak işi.

havuzlamak *(-i)* (gemiyi) Onarmak için havuza çekmek.

havuzlanma *is.* Havuzlanmak işi.

havuzlanmak *(nsz)* (gemi) Onarılmak için havuza çekilmek.

havuzlu *s.* Havuzu olan: *"Boş arsaları, ikiz pembe villaları, havuzlu bahçeyi geçti."* -H. Taner.

havuzsuz *s.* Havuzu olmayan.

havvaanaeli *is.* Küçük beyaz çiçekli bir yıllık bir bitki *(Anastatica hierochuntia).*

havya *is. (ha'vya)* Madenlerle yapılan kaynak işlerinde lehimi eritmek için ateşle veya elektrikle kızdırılarak kullanılan, çoğunlukla çekiç biçiminde ucu bakır alet.

havyar *is.* Tuzla hazırlanmış yarı ezme durumunda, genellikle mersin balığı yumurtası: *"İkinci alkışa dayanamayan şair, havyar, şampanya getirtti."* -S. F. Abasıyanık.

havza *is. Ar. ḥavża coğr.* **1.** Dağ veya tepelerle sınırlanmış, suları aynı denize, göle veya ırmağa akan bölge: *Kızılırmak havzası.* **2.** Maden bölgesi: *Zonguldak kömür havzası.* **3.** *jeol.* Tekne.

hay *ünl.* İyi dilek, azarlama, şaşma ve sevinç bildirmede kullanılır: *"Hay çok yaşayasınız sizler."* -R. N. Güntekin. **hay Allah** iyi dilek: *"Hay Allah sana akıllar versin! diye gülmekten katılırmış."* -A. Ş. Hisar. *"Hay Allah razı olsun!"* -N. Cumalı. **hay hayı gitmek vay vayı kalmak** sağlığını, gençliğini yitirerek sağlığından yakınır duruma gelmek. **haydan gelen huya gider** kolay ve emeksiz kazanılan şeyler elden kolay çıkar.

haya (I) *is. Far. ḥaye* Er bezi.

hayâ (II) *is. (haya:) Ar. ḥayā'* Utanma duygusu, utanç, utanma, sıkılma. **hayâ perdesi yırtılmak** utanç duymamak: *"Atalarımızın ar ve hayâ perdesi yırtılmak diye pek düşündürücü bir tabirleri vardır."* -R. N. Güntekin.

hayal, -li *is. (-a:li) Ar. ḫayāl* **1.** Zihinde tasarlanan, canlandırılan ve gerçekleşmesi özlenen şey, düş, imge, hulya: *Hayal*

ürünü bir hikâye. "Bu, biri hakikat, öbürüsü hayal, iki ses dalgası arasında kendimden geçmiştim." -R. H. Karay. *"Mustafa Kemal hayallerin değil, hakikatlerin adamı idi."* -F. R. Atay. **2.** *psikol.* İmge. **3.** *fiz.* Görüntü: *İnsanın aynadaki hayali.* **4.** Belli belirsiz görülen şey, gölge. **5.** *esk.* Aydınlatılan bir perde arkasında deri veya kartondan yapılmış, hareket edebilen resimlere verilen ad ve bu resimlerle oynatılan oyun: *"Hayalleri karıştırıp Karagöz'ü elime aldım."* -F. R. Atay. *"Hayal, yani Karagöz oynatan bir sanatkârmış."* -A. Ş. Hisar. **hayal etmek** bir şeyi zihinde tasarlayıp canlandırmak: *"... yarınki Türk operasını hayal eder, bize yepyeni, bambaşka ufuklar açardı."* -Y. Z. Ortaç. **hayal gibi** ince, zarif: *"Dudaklarının kenarından hayal gibi beyaz bir dil geçti."* -S. F. Abasıyanık. **hayal kurmak** gerçekleşmesi istenen, özlenen şeyi düşünmek: *"Yalnız hayalle geçiniyorum, ben yalnız hayal kuruyorum."* -S. F. Abasıyanık. **hayal olmak** **1)** gerçekleştirilememek; **2)** geçmişte kalmak, hatıra olmak. **hayale dalmak** dış dünyadan uzaklaşarak gerçekleşmesi istenilen şeyleri veya hatıraları düşünmek. **hayale kapılmak** hayallerin etkisi altında kalmak: *"Yine işi büyüttüğüne, hayale kapıldığına hükmetti."* -R. H. Karay. **hayalinden geçirmek** olmasını istemek, düşünmek: *Fransa'ya gitmeyi hayalinden geçirirdi.*

→ ***hayalbaz, hayal gücü, hayal bilim, hayal düzeyi, hayalhane, hayalifener, hayal kırıklığı, hayal meyal, hayal oyunu, hayalperest, hayal seviyesi***

hayalât *ç. is. (haya:lâ:t) Ar. ḫayālāt, ḫayāl'* in çokluk biçimi. Hayaller: *"Boş lâflarınla şairane hayalâtımı dağıtıyorsun."* -Ö. Seyfettin.

hayalbaz *is. Ar. ḫayāl + Far. -bāz* Hayalci, hayalî: *"Bazı meddahlar da Karagöz oynatmış, şahbaz, hayalbaz veya hayalî isimleriyle yaşadıktan sonra temaşa hayatımızdan el etek çekmişlerdir."* -S. Ayverdi.

hayal bilim *is.* Bilim kurgu.

hayalci *is.* **1.** Bir şeyi gerçekleşmiş gibi kabul edip zihninde tasarlayan kimse: *Beş yıllık plân hayalci olmadığımızı göstermektedir.* **2.** Karagöz oynatan kimse, hayalî. **3.** *s.* Hayale kapılan, hayal kuran, hayalperest: *"Bizim kız biraz hayalci, biraz romantik, biraz çokça duygun olsaydı belki başka şeyler de öğrenecekti."* -M. Ş. Esendal.

hayalcilik, -ği *is.* Hayal ile uğraşan kimse: *"Hayalcilikte ileri gidenlerden biri... Necdet'e taraftar çıkmıştı."* -P. Safa.

hayal düzeyi *is.* Hayal edebilme gücü, seviyesi.

hayalen *zf. (haya:len) Ar. ḫayālen* Hayalî olarak.

hayalet *is. (haya:let) Ar. ḫayālet* **1.** Gerçekte var olmadığı hâlde bazen görüldüğü sanılan cin, peri, hortlak gibi görüntüler. **2.** Gerçekte var olmadığı hâlde varmış gibi görünen şey, görüntü: *"Gözümün önünde durmaksızın geçen bir hayalet var."* -Y. Z. Ortaç. **3.** Belli belirsiz görülen şey, gölge.

hayal gücü *is.* Zihnin hayal yaratma yetisi, düş gücü, imgeleme, muhayyile.

hayalhane *is. (haya:lha:ne) Ar. ḫayāl + Far. ḫāne esk.* **1.** Karagöz oynatılan yer. **2.** *tkz.* Hayal kurma yeteneği.

hayâlı *s. (hayâ:lı)* Utangaç, sıkılgan: *"Bu kâtibin son derece mahçup, namuslu, hayâlı olmasını istiyorsanız, imtihan edeceksiniz, değil mi?"* -Ö. Seyfettin.

hayalî *s. (haya:li:) Ar. ḫayālî* **1.** Hayal niteliğinde veya hayal ürünü olan, sanal. **2.** *is.* Karagöz oynatan kimse, hayalci, karagözcü.

hayalifener *is. (haya:lifener) Ar. ḫayāl-i fener < Yun.* **1.** Resimli camları olan ve bu resimleri duvara yansıtan fenere benzer araç. **2.** Çok zayıf olanlar için şaka yollu kullanılır. **hayalifenere dönmek** çok zayıflamak.

hayal kırıklığı *is.* Çok istenilen veya umulan bir şeyin gerçekleşmeyişinden duyulan üzüntü, düş kırıklığı: *"Sesinde hayal kırıklığına benzer bir şeyler vardı."* -H. Taner.

hayalli *s.* Hayali olan: *"Kısır hayalli bir adam olmama rağmen bu düşünce..."* -R. N. Güntekin.

hayal meyal *is.* Belli belirsiz, açık seçik olmayan (durumda): *"Hayal meyal şeylerden ilk aşkımız / Hatırası bile yabancı gelir."* -C. S. Tarancı. *"Uçaktan korkmanın utanılacak bir şey olduğunu hayal meyal duyuyordu."* -B. R. Eyuboğlu.

hayal oyunu *is.* Karagöz oyunu.

hayalperest *is.* ve *s. Ar. ḫayāl + Far. -perest* Sürekli hayal kuran, hep hayal peşinde koşan (kimse), düşçü: *"Hiç tecrübesi olmayan, yaşı küçük, fazla hayalperest bir çocuğa bunlar nasıl anlatılabilir?."* -P. Safa.

hayalperestlik, -ği *is.* Hayalperest olma özelliği.

hayal seviyesi *is.* Hayal düzeyi.

hayâsız *s. (hayâ:sız)* Utanması olmayan, sıkılmayan: *"Rezil! Seninle konuşmak abes zaten ... Hayâsız ..."* -P. Safa.

hayâsızca *zf. (haya:sı'zca)* Hayâsız (olarak), hayâsız (davranarak): *"Arkadaş yurduma alçakları uğratma sakın / Siper et gövdeni dursun bu hayâsızca akın."* -M. Â. Ersoy.

hayâsızlık, -ğı *is.* Utanmazlık, sıkılmazlık: *"Piyasadaki şaşkınlık, kararsızlık, hayâsızlık kendilerinin en büyük yardımcılarıydı."* -E. E. Talu.

hayat (I) *is. (-ya:tı) Ar. ḥayāt* **1.** Yaşam, dirim: *Hayat, suda başlamıştır.* **2.** Doğumdan ölüme kadar geçen süre, ömür: *Bazı hayvanların hayatı insanlarınkinden daha uzundur. "Hayat sahnesinde yetmiş üç yaşın basamaklarındayım."* -H. F. Ozansoy. **3.** Hayat biçimi, içinde yaşanılan şartların bütünü, yaşantı: *Köy hayatı. Gece hayatı.* **4.** Meslek ve durum: *Askerlik hayatı. "Uzun dualardan sonra bana denizcilik hayatını anlatmaya başladı."* -R. N. Güntekin. **5.** Geçim şartlarının bütünü: *Hayat pahalılığı. "Hayatımı yazılarımla kazanırım."* -H. E. Adıvar. **6.** Canlılığı gösteren hareket, kaynaşma: *Bu köyde hiç hayat yok.* **7.** Yazgı, kader: *Hayat onları bir türlü birleştirmedi.* **8.** Canlı varlık; yaşamayı sağlayan şartların bütünü: *Ayda hayat yok.* **9.** Bir kimsenin tarihî biyografisi, hayat öyküsü, hayat hikâyesi: *Atatürk'ün hayatı.* **hayat geçirmek** yaşamak, varlığını sürdürmek: *"... gayet parlak ve kibar bir hayat geçiriyordu."* -Ö. Seyfettin. **(bir şeye) hayat vermek** canlılık vermek, canlandırmak. **hayata atılmak** geçim sağlamak üzere çalışmaya başlamak. **hayata bağlamak** yaşamayı sevdirmek, hayattan kopmamak: *"Bu sıcak ve içten ses Fikret'i hayata bağlıyor, yaşama sevincini artırıyordu."* -R. Enis. **hayata gözlerini yummak** (veya **kapamak**) ölmek. **hayata küsmek** bezgin, kötümser olmak, yaşama isteğini yitirmek: *"Adî günlerde size öyle gelir ki, bunlar hayata küsmüş insanlardır."* -R. N. Güntekin. **hayatı kaymak** her işi ters gitmek, mahvolmak. **hayatın baharı** gençlik çağı. **hayatına girmek** yaşamında yer almak. **hayatını (birine) borçlu olmak** **1)** biri tarafından ölümden kurtarılmış olmak; **2)** birinin yaşamı bir başkasının desteği ile sağlanmış olmak: *Bu hayatımı ağabeyime borçluyum.* **hayatını kazanmak** geçimini sağlamak: *"O zamandan beri müesseselerde çalışıyor, hayatımı kazanıyorum."* -S. F. Abasıyanık. **hayatını yaşamak** her türlü baskıdan uzak, dilediğince, gönlünce yaşamak. **hayatta olmak** yaşamak.

→ ***hayat adamı, hayat ağacı, hayat arkadaşı, hayat dolu, hayat felsefesi, hayat hikâyesi, hayat kavgası, hayat memat, hayat memat meselesi, hayat mücadelesi, hayat okulu, hayat pahalılığı, hayat seviyesi, hayat sigortası, hayat standardı, hayat şartları, hayat tarzı***

hayat (II) *is. Ar. ḥiyāt* **1.** Genellikle köy ve kasaba evlerinde, üstü kapalı, bir veya birkaç yanı açık sofa. **2.** Avlu. **3.** *hlk.* Balkon. **4.** *hlk.* Sundurma.

hayat adamı *is.* Zamana kolayca uyan, her türlü güçlüğü yenmesini bilen kimse.

hayat ağacı *is.* **1.** Soy ağacı, soy kütüğü. **2.** *mec.* Beyinciğin kesitinde dıştaki boz madde bölümüne yayılarak dallanma

gösteren ak maddenin oluşturduğu ağaç biçimi.

hayat arkadaşı *is.* Eş, karı kocadan her biri: *"Ama evlenince eşi bulunmaz bir hayat arkadaşı olacaktır."* -H. Taner.

hayat dolu *s.* Yaşama isteği çok olan, neşeli, canlı.

hayat felsefesi *is.* Hayatı anlama ve algılama biçimi.

hayat hikâyesi *is.* Bir kişinin hayatı boyunca geçirdiği önemli olaylar ve evreler, özgeçmiş, biyografi.

hayatî *s. (haya:ti:) Ar. ḥayātī* **1.** Hayatla ilgili. **2.** *mec.* Büyük önem taşıyan, önemli: *"Sanat ve kültürü canlandıracak önlemleri almayı hayatî bir ödev sayıyorlar."* -H. Taner.

hayatiyet *is. (haya:tiyet) Ar. ḥayātiyyet* Yaşama gücü, canlılık.

hayatiyetli *s.* Yaşama gücüyle dolu, canlı: *"O kadar genç o derece hayatiyetli ki, gelecek yıllar kendisine tehlikeli görünmemektedir."* -R. H. Karay.

hayat kadını *is.* Erkeklerin cinsel zevklerine para karşılığı hizmet eden ve bu işi meslek edinen kadın, fahişe, orospu.

hayat kavgası *is.* Hayat mücadelesi.

hayat memat *s. bk.* ölüm kalım.

hayat memat meselesi *is. bk.* ölüm kalım meselesi.

hayat mücadelesi *is.* Yaşamak ve geçinmek için harcanan emeklerin bütünü.

hayat okulu *is.* Yaşanılan çevre ve zamanda karşılaşılan olayların tümü: *"Mehmet okuma yazma bilmiyordu, ama hayat okulu ona birçok şeyler öğretmişti."* -B. R. Eyuboğlu.

hayat pahalılığı *is.* Yiyecek, içecek, giyecek gibi geçim maddelerinin pahalı olması: *"Aslında, bu hayat pahalılığında, ona hak ettiği parayı veremediğimizi biliyoruz."* -E. Bener.

hayat seviyesi *is.* Yaşama ve geçinme düzeyi.

hayat sigortası *is.* Bir kimsenin, yaşlılık çağında toptan kendisine veya mirasçılarına ödenmek şartıyla yaptığı sigorta anlaşması, yaşam güvencesi.

hayat standardı *is.* Bir toplumda bireylerin mal ve hizmetlerden yararlanabilme, ihtiyaçlarını karşılayabilme düzeyi.

hayat şartları *ç. is.* Hayat boyunca karşılaşılabilecek her türlü sosyal ve ekonomik durumlar.

hayat tarzı *is.* Yaşayış biçimi.

haybe *s. Ar. ḫaybet'* den *argo* Boş, işe yaramaz, anlamsız. **haybeye kürek çekmek** boş boşuna uğraşmak.

haybeci *s. argo* İşsiz güçsüz, bedavadan geçinen (kimse).

haybeden *zf. (ha'ybeden) argo* Zahmet çekmeden, bedavadan.

hayda *ünl. (ha'yda)* **1.** Hayvanları harekete geçirmek için kullanılan söz. **2.** Şaşkınlık belirten ünlem.

haydalama *is.* Haydalamak biçimi.

haydalamak *(-i) hlk.* Hayvanı hızlandırmak için hayda diye seslenmek.

haydalanma *is.* Haydalanmak durumu veya biçimi.

haydalanmak *(nsz)* Defedilmek, dehlenmek.

haydama *is.* Haydamak işi.

haydamak *(-i) hlk.* **1.** Çifte koşulan hayvanı sürmek, dehlemek. **2.** *argo* Kovmak, defetmek.

haydarî *is. (hayda:ri:) Ar. ḥaydarī esk.* Dervişlerin giydiği, kolsuz, kısa, aba hırka.

→ ***haydarî yaka***

haydarî yaka *is. (hayda:ri: yaka)* Yelek, hırka gibi giysilerin açık V harfi biçimindeki yakası.

haydi *ünl. (ha'ydi)* **1.** İsteklendirmek, çabukluk belirtmek için kullanılır: *Haydi çocuklar. Haydi arkadaşlar. "Hadi sen git, beni yalnız bırak, bu akşam iyi değilim."* -A. İlhan. **2.** Kabul ve onama bildirir: *Haydi senin dediğin olsun, al götür. -Ben eve gideyim mi?- Haydi git.* **3.** İhtimal belirtir: *"Ne kadar yaşayabilirdim? Altmış, yetmiş, doksan, hâydi yüz sene."* -Ö. Seyfettin. **4.** Hafifseme, alay etme belirtir: *Haydi sen de! "Haydi oradan be maskara. Bunları başkasına anlat!"* -N. Cumalı. **5.** Hoş görme anlamında kullanılır: *Haydi gelmedi, bari bir haber göndereydi!* **haydi canım sen de** "böyle şey olmaz, sana inanmam" anlamında kullanılır. **haydi oradan 1)** kovmak, azarlamak için kullanılır; **2)** *bk.* haydi canım sende.

→ ***haydi haydi***

haydi haydi *zf.* **1.** Bol bol, kolay kolay: *Onun yapabildiği işi sen haydi haydi yaparsın.* **2.** Olsa olsa, en çoğu: *Bu mala haydi haydi bin lira versinler.*

haydin *ünl. (ha'ydin) hlk.* İsteklendirme, davrandırma için kullanılır; haydi ünleminin birden çok kişiye seslenirken emir kipine göre aldığı biçim: *Haydin çocuklar, gidelim artık!*

haydindi *ünl. (ha'ydindi)* "Çabuk ol, acele et" anlamında kullanılır: *"Kerimoğlu sözüne devamla, artık vakit geçirmeden haydindi kayığa emrini verince..."* - Halikarnas Balıkçısı.

haydisene *ünl. (haydise'ne) hlk.* Haydi ünleminin buyurma, dilek bildiren pekiştirmeli biçimi: *Haydisene, ne duruyorduunuz?.*

haydut, -du *is. Ar. ḥaydūd* **1.** Silâhlı soygun yapan kimse, eşkıya, şaki: *"Her insan öldüren serseri, haydut olmaz."* -A. Gündüz. **2.** *tkz.* Yaramaz, sevimli çocuk. **haydut gibi 1)** insana korku veren, iri yarı (kimse); **2)** yaramaz ve sevimli çocuklar için kullanılır.

haydutluk, -ğu *is.* Haydut olma durumu veya haydutça iş, şakilik, şekavet. **haydutluk etmek** haydut gibi davranmak.

hayfa *ünl. (ha'yfa:) Ar. ḫayfā* Eyvah, yazık, heyhat!

hayhay *zf. (ha'yhay)* "İsteyerek, seve seve, elbette" anlamlarında onama bildirir.

hayhuy *is. Far. hay u hūy* **1.** Herkesin aynı anda konuşmasından veya eğlenmesinden oluşan gürültü: *"Yoğun olayların ortasında o dönemleri uyanık olarak geçiren devlet adamları hayhuy içinde bile, günlük tutarlar."* -H. Taner. **2.** *mec.* Boş ve sonuçsuz çaba: *Bunca yıl hayhuy içinde geçti.*

hayıf, -yfı *is. Ar. ḫayf esk.* **1.** Haksızlık, insafsızlık. **2.** *esk.* Acınma, üzülme. **3.** *ünl. esk.* Vah! Heyhat! Yazık!

hayıflanma *is.* Hayıflanmak işi.

hayıflanmak *(-e)* Acınmak, üzülmek, yerinmek, esef etmek: *"Selânik'i Türk elinde görebilecek miyim? diye hayıflanıyordu."* -F. R. Atay.

hayın *s. hlk.* Hain.

hayır, -yrı (I) *is. Ar. ḫayr* **1.** İyilik, karşılık beklenmeden yapılan yardım. **2.** *s.* İyi, hayırlı, yararlı, faydalı: *Hayır haberdir inşallah!* **hayır beklememek** iyilik ummamak, yararlı olacağını sanmamak. **hayır etmemek 1)** yararı olmamak: *Ona o kadar öğüt hayır etmedi.* **2)** iyileşmemek, düzelememek. **hayır gelmemek** yararlı olmamak: *Artık ondan size bir hayır gelmez. "Sevmeden yapılan işten hiç kimseye hayır gelmez."* -B. R. Eyuboğlu. **(bir şeyden) hayır görmemek** (o şey) kendisine yararlı olmamak: *"Ne o, ne ben bu seçimlerimizin hayrını görmüştük!"* -H. F. Ozansoy **hayır işlemek** dine ve insanlığa uygun, iyi bir davranışta bulunmak. **(bir şeyde) hayır kalmamak** işe yarar durumu kalmamak, artık işe yaramaz olmak: *"Bir iki yıla varmaz, ne evden, ne eşyadan hayır kalır."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **(bir şeyden) hayır yok** (o şey) yararlı değil. **hayra alâmet değil** uğursuz sayılacak bir olay için kullanılır. **hayra karşı (olmak)** iyilikle, hayırlı olması dileğiyle. **hayra yormak** rüya veya olayı iyi bir durumun belirtisi saymak: *"Aslına bakılırsa aktör olmayı rüyasında görse hayra yormazdı."* -A. İlhan. **hayırdır inşallah 1)** anlatılan bir rüyayı iyiye yormak için kullanılır; **2)** şaşma ve merak veren olgular karşısında söylenir: *"Hayırdır inşallah, rüya mı gördün böyle birdenbire?"* -Ö. Seyfettin **hayrı dokunmak** yararlı olmak. **hayrını gör** yeni alınan bir şey için "güle güle kullan" veya kırgınlık, alay anlamında söylenir. **hayırla anmak** (veya **yad etmek**) ölmüş bir kimsenin ardından iyi konuşmak. **hayrı olmamak** iyiliği dokunmamak, yarar sağlamamak: *"Öğrencisine hayrı olmayan öğretmenin hiçbir şeye hayrı olmaz."* -A. İlhan.

→ ***hayırdua, hayırhah, hayırperver,***

hayır sahibi, hayırsever, hayrülhalef

hayır (II) *ünl. (ha'yır) Ar. ḫayr* **1.** Yok, öyle değil, olmaz anlamında onamama, inkâr kelimesi: *Para var mı? -Hayır.- Yorgun musunuz? -Hayır. -Gel gidelim. -Hayır.* **2.** Olumsuz cümlelerdeki olumsuz anlamı pekiştirir: *"Hayır, zaferimiz bir masal olmayacak."* -F. R. Atay. **hayır dememek** cevap vermemek, bir şeyi geri çevirmemek.

hayırdua *is. (hayırdua:) Ar. ḫayr + du'ā* İyi dua. **hayırdua etmek** iyi dileklerde bulunmak.

hayırhah *s. (hayırha:h) Ar. ḫayr + Far. -ḫāh esk.* İyilik dileyen, iyilik isteyen, iyicil, hayırsever.

hayırhahlık, -ğı *is.* İyilik isteme durumu: *"Onun, alçak gönüllülük ve hayırhahlık taşan yüzünü görünce, hayatın bir çıkar yarışması olmadığına iman getirirdiniz."* -H. Taner.

hayırlaşma *is.* Hayırlaşmak biçimi veya durumu.

hayırlaşmak *(nsz, -le)* Pazarlıkta anlaştıktan sonra birbirlerine hayır dilemek.

hayırlı *s.* **1.** Yararı, hayrı olan: *"Dualarında hep hayırlı, dindar evlât isterdi."* -Ö. Seyfettin. **2.** Uğurlu, iyi, güzel: *Hayırlı yolculuklar. "Hayırlı bir işe yardımda bulunmuş oluyorsunuz."* -R. H. Karay. **hayırlı (veya hayırlısı) olsun** iyisi, hayırlı olanı olsun. **hayırlısı ile** hayırlı olanı dilemek için söylenir.

hayırperver *s. Ar. ḫayr + Far. perver esk.* İyiliksever, yardımsever, hayırsever.

hayır sahibi *is.* İyiliksever: *"Ne yapacağımı düşünürken içeriden bir hayır sahibi radyoyu açtı."* -B. Felek.

hayırsever *is.* Yoksullara, düşkünlere, yardıma muhtaç olanlara iyilik ve yardım etmesini seven, iyiliksever, yardımsever.

hayırseverlik, -ği *is.* Hayırsever olma durumu, iyiliksever, yardımseverlik.

hayırsız *s.* **1.** Yararı olmayan, hayrı olmayan: *Hayırsız evlât.* **2.** Sevgi ve bağlılığını yitiren, vefasız: *"Ne olduğu bilinmeyen hayırsız bir nişanlıyı beklermiş."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

hayırsızlık, -ğı *is.* Hayırsız olma durumu.

hayıt, -dı *is. bot. bk.* ayıt.

hayız, -yzı *is. Ar. ḥayż esk.* Kadınlarda aybaşı. **hayızdan nifazdan kesilmek** âdetten kesilmek, doğurma özelliğini yitirmek, menopoza girmek.

haykırı *is.* Bağırma.

haykırış *is.* **1.** Haykırmak işi veya biçimi. **2.** Haykırma sesi: *"Uzaklarda bir haykırış benim ismimi çağırıyor gibi."* -P. Safa.

haykırışma *is.* Haykırışmak durumu.

haykırışmak *(nsz, -le)* Birlikte haykırmak.

haykırma *is.* Haykırmak işi: *"Hâlsiz hâlsiz bağırdı, fazla haykırmaya nefesi yetmiyordu."* -M. Yesari.

haykırmak *(nsz)* **1.** Telâş, şikâyet vb. sebeplerle yüksek sesle bağırmak: *"Bana katil diye haykıracak zannettiğim çehrenin parlaklığına aynada bakamadım."* -H. E. Adıvar. **2.** Çağırmak, seslenmek: *"Kahkahayla karışık bir sesle merdivenden aşağı haykırdım."* -Y. Z. Ortaç. **3.** *mec.* (durum veya nitelik) Çok belirgin olarak görünmek.

haykırtı *is.* Yüksek sesle acı acı bağırma, haykırma.

haykırtma *is.* Haykırtmak biçimi veya durumu.

haykırtmak *(-i)* Haykırmasına sebep olmak.

haylamak *(-i)* At ve benzeri hayvanları sürmek için seslenmek: *"Arabacılık, sararsın burmayı, çalarsın kamçıyı, haylarsın hayvanı geçer gidersin."* -A. Rasim.

haylaz *s.* **1.** Hoşa gitmeyen davranışlarda bulunan (kimse), hayta: *"Gelene geçene dilini çıkarır, edepsiz, haylaz bir çocuktu."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Çalışma gücü varken çalışmayan, aylaklık eden, tembel.

haylazca *zf. (hayla'zca)* Haylaz gibi, haylaza yakışır biçimde.

haylazlaşma *is.* Haylazlaşmak durumu.

haylazlaşmak *(nsz)* Haylaz bir duruma gelmek.

haylazlık, -ğı *is.* Haylaz olma durumu veya haylazca davranış: *"Haylazlığı oldu ise de, eh, bir sürçen atın başı kesilmez."* -M. Ş. Esendal. **haylazlık etmek** haylazca davranışlarda bulunmak.

hayli *s. (ha'yli) Far. ḫaylī* **1.** Epey, oldukça çok: *"Akşamları Zeyno, çeşme başında hayli zor bir duruma düşüyordu."* -H. E. Adıvar. **2.** *zf.* Oldukça: *Hayli yoruldum.*

haymana *is.* **1.** Başıboş hayvanların salındığı çayırlık. **2.** *hlk.* Tembel. **haymana beygiri gibi dolaşmak** işsiz güçsüz dolaşmak.

→ ***haymana mandası, haymana öküzü***

haymana mandası *is.* Haymana öküzü.

haymana öküzü *is. mec.* İri yarı ve tembel, işe yaramaz kimse.

haymatlos *s.* Vatansız.

hayran *s. (-ra:nı) Ar. ḫayrān* **1.** Çok beğenen, hayranlık duyan: *"El işi olmasına rağmen el değmeden yapılmış hissini veren bu nadide sanat eserine hayrandı."* -C. Uçuk. **2.** *is.* Birini beğenen, hayranlık duyan kimse: *Hayranlarından biri.* **hayran etmek** (kendisini) beğendirmek: *"Mükemmel seciyeler, kafiyeler yapar, hafızamıza, nüktelerimize onları hayran ederdik."* -Ö. Seyfettin. **hayran olmak** (veya **kalmak**) (bir şey veya kimsenin) iyi, güzel veya olağanüstü durum ve davranışları karşısında zevk ve saygı duymak: *"Birkaç defa görüşmüş, mimarîdeki fikirlerine, zevklerine, görüşlerine hayran olmuştum."* -Y. K. Beyatlı.

→ ***hayran hayran***

hayran hayran *zf.* Hayran olarak, kendinden geçerek.

hayranlık, -ğı *is.* **1.** Hayran olma durumu. **2.** *mec.* Tutku, aşırı istek: *"Gençliğin, hiç olmazsa gençliğin ruhundan bu mal, bu süs, bu lüks hayranlığını sökelim."* -P. Safa. **hayranlıkla** çok beğenerek, hayran kalarak: *"Herkes sizi beğeniyor, sizi hayranlıkla seyrediyor."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **hayranlık duymak** çok beğenmek, tutkuyla bağlanmak: *"İnsan öğrenci iken bazı hocalarına büyük hayranlık duyar."* -H. Taner.

hayrat *ç. is. (hayra:t) Ar. ḫayrāt; ḫayre'*nin çokluk biçimi **1.** Sevap kazanmak için yapılan iyilik. **2.** Halkın yararlanması için yapılan okul, çeşme, han gibi yapılara verilen ad: *"Karababa, beni daima hayrat yapayım diye, böyle aldatmış olmalı!"* -Ö. Seyfettin. **3.** *s.* Sevap kazanmak için yapılmış olan: *"Küçük bir hayrat çeşmesinin başındaydı."* -A. H. Tanpınar.

hayret *is. Ar. ḥayret* **1.** Beklenmedik, garip bir şeyin sebep olduğu şaşkınlık, şaşırma: *"... hayret ve teessüründen masanın yanındaki sandalyeye yığılmıştı."* -Ö. Seyfettin. **2.** *ünl.* Şaşılacak bir şey karşısında söylenir. **hayret etmek** şaşmak, şaşırmak, şaşakalmak: *"Bunları oyuncak sanır ve niçin satmadığına hayret ederdi."* -R. N. Güntekin. **hayrete (veya hayretlere) düşmek** şaşakalmak, şaşırmak: *"... gerçek karşısında hayrete düşmekten kendimi alamıyorum."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **hayretle** şaşkınlıkla, şaşarak: *"İri kirpikli yeşil gözlerini kocaman kocaman açıp hayretle doktorun yüzüne baktı."* -H. Taner. **hayrette (veya hayretler içinde) kalmak** şaşakalmak, şaşırmak. **hayrette bırakmak** şaşmasına sebep olmak. **hayretten donakalmak** çok şaşırmak, inanamamak.

hayrola *ünl. (ha'yrola) Ar. ḫayr + T. ola* "Ne var", "ne oluyor" anlamında kullanılır.

hayrülhalef *is. Ar. ḫayrü'l-ḫalef esk.* Hayırlı çocuk, hayırlı evlât.

haysiyet *is. Ar. ḥaysiyyet* **1.** Değer, saygınlık, itibar: *"Kendinden dinlediğine göre, çekilmenin sebebi bir haysiyet meselesi idi."* -F. R. Atay. **2.** Onur, öz saygısı, şeref. **haysiyetine dokunmak** onuru incinmek: *Bu söz haysiyetine dokundu.*

→ ***haysiyet divanı***

haysiyet divanı *is.* Onur kurulu.

haysiyetiyle *zf. (haysiyeti'yle) esk.* **1.** Dolayısıyla, sebebiyle: *"Millî bir mesele olmak haysiyetiyle ..."* -Atatürk. **2.** Onu-

ruyla.

haysiyetli *s.* **1.** Değeri, saygınlığı olan. **2.** Onurlu.

haysiyetsiz *s.* **1.** Değeri, saygınlığı olmayan. **2.** Onursuz.

haysiyetsizlik, -ği *is.* **1.** Haysiyetsiz olma durumu, haysiyetsizce davranış. **2.** Onursuzluk.

hayta *is. (ha'yta) tar.* **1.** Osmanlıların ilk dönemlerinde eyalet askerlerinin uç boylarında görevli sınıflarından biri. **2.** *s. mec.* Serseri, külhanbeyi, kabadayı, holigan: *"... ötedeki masada birtakım hayta gençler cıvık cıvık gülüşüyor."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

haytalık, -ğı *is.* Hayta olma durumu, serserilik, başıboşluk, külhanbeyilik, kabadayılık: *"Eski usluluğum, eski nazlılığım yavaş yavaş sinsi bir haytalığa dönmeye başlayacaktır."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **haytalık etmek** serserice davranışlarda bulunmak.

hayvan *is. Ar. ḥayvān* **1.** Bitkilerden farklı olarak, duygu ve hareket yeteneği olan canlı yaratık. **2.** İnsandan farklı olarak, dil ve akıldan yoksun canlı yaratık: *"İnce ruhlu insanlar gibi Atatürk de hayvanları severdi."* -F. R. Atay. **3.** At, eşek, katır gibi türlü hizmetlerde kullanılan yaratık: *"Zavallı hayvan bir saattir yüz okkadan fazla bir yükü sürüklüyordu."* -Ö. Seyfettin. **4.** *s. mec.* Akılsız, duygusuz, kaba, hoyrat (kimse). **5.** *kaba* Bir seslenme biçimi. **hayvan gibi** akılsız, duygusuz, kaba. **hayvan koklaşa koklaşa, insan konuşa konuşa** insanlar konuşarak daha iyi anlaşırlar.

→ ***hayvan bilimci***, ***hayvan bilimi***, ***hayvan kömürü***

hayvanat *ç. is. (hayva:na:t) Ar. ḥayvānāt, ḥayvān'*ın çokluk biçimi *esk.* **1.** Hayvanlar. **2.** Hayvan bilimi, zooloji.

→ ***hayvanat bahçesi***

hayvanat bahçesi *is.* Genellikle her tür hayvanın doğal şartlarda beslendiği, korunduğu, sergilendiği büyük bahçe.

hayvan bilimci *is.* Hayvan bilimi uzmanı, zoolog.

hayvan bilimi *is.* Biyolojinin, hayvanların yapı, görev, davranış ve sınıflandırmaları, yeryüzündeki dağılışlarıyla uğraşan bilim dalı, hayvanlar bilimi, zooloji.

hayvanca *s.* ve *zf. (hayva'nca)* Çok kaba ve hoyrat (bir biçimde).

hayvancağız *is.* Kendisine karşı şefkat ve acıma duyulan hayvan.

hayvancık, -ğı *is.* **1.** Ancak mikroskopla görülebilen çok küçük hayvan. **2.** Hayvancağız.

hayvancılık, -ğı *is.* Evcil hayvanlara bakma ve yetiştirme işi.

hayvanî *s. (hayva:ni:) Ar. ḥayvānî* **1.** Hayvanla ilgili, hayvansal: *Hayvanî yağlar.* **2.** Hayvanca: *"Hele birlikte öleceği kimseleri düşündükçe bu hayvanî isyanı büsbütün şiddetleniyor, âdeta azgın bir hâl alıyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

hayvaniyet *is. (hayva:niyet) Ar. ḥayvāniyyet esk.* Hayvanlık.

hayvan kömürü *is.* Kan ve kemik gibi organik maddelerden yapılıp hekimlikte kullanılan kömür.

hayvanlaşma *is.* İnsanlık erdemlerini yitirme, kabalaşma.

hayvanlaşmak *(nsz)* İnsanlık erdemlerini yitirmek, kabalaşmak.

hayvanlaştırma *is.* Hayvanlaştırmak durumu.

hayvanlaştırmak *(-i)* Hayvan durumuna getirmek: *"Maymunlardan alınacak döl uzuvlarıyla beşer nesillerini hayvanlaştırmakta ne mana var?"* -H. R. Gürpınar.

hayvanlık, -ğı *is.* **1.** Hayvan olma durumu, hayvaniyet. **2.** *mec.* Hayvanca davranma. **hayvanlık etmek** hayvanca davranmak.

hayvansal *s.* **1.** Hayvanî. **2.** Hayvandan elde edilen: *"Büyük kentler bir yana bırakılırsa, hayvansal besin tüketimi devede kulak denecek kadar azdır."* -O. Rifat.

haz, -zzı *is. Ar. ḥazz* **1.** Hoşa giden duygulanma, hoşlanma, zevk. **2.** *fel.* Bir şeyden duyusal veya manevî sevinç duyma. **3.** *psikol.* Sürdürülmesi istenen ılımlı ve doygunluk veren coşku: *"Ömrünün en öfkeli veya buhranlı anlarında bile yaşamak hazzının parıltısı gözlerinden eksik olmazdı."* -A. Ş. Hisar. **haz almak** hoşlanmak, keyif almak: *"Bunların hiç birisinden haz almazdı, bu âlemde bir güzellik olmak lâzım gelse, bir başka biçimde lâzım geleceğini düşünüyordu."* -H. Z. Uşaklıgil. **haz duymak** hoşlanmak: *"O, ... kullanmaya alışık olduğu bu şartlı eşyasını gördükçe ve elledikçe bir haz duyardı."* -A. Ş. Hisar. **haz vermek** hoşlanmasını sağlamak: *"Göze bu kadar samimî ve sıcak haz veren bir mahlûk çok zamandır görmemiştim."* -H. E. Adıvar. **hazzını çıkarmak** zevkini çıkarmak: *"Günün bu son hazzını çıkarmadan ondan niçin vazgeçeriz?"* -A. Ş. Hisar.

→ ***hazzetmek***

haza *s. (ha:'za:) Ar. haẕā esk.* **1.** Bu, şu, o. **2.** *argo* Etkisiz, kusursuz.

hazakat, -ti *is. (haza:kat) Ar. ḥaẕāḳat esk.* (hekimler için) Ustalık, uzluk.

hazakatli *s.* Hazakat sahibi.

hazan *is. (-za:nı) Ar. ḥazān* Güz, sonbahar: *"Teselliden nasibim yok hazan ağlar baharımda."* -M. A. Ersoy. *"Hazan oldu derken bahar açar, kış geldi derken yaz olur."* -A. Gündüz.

→ ***hazandide***

hazandide *s. (haza:ndi:de) Ar. ḥazān + Far. dīde* **1.** Görmüş, geçirmiş. **2.** Solgun, sararmış, solmuş: *"Sıska ve hazandide söğüt ormancığının içindeki geniş yolu takip ederken, sanki durmak istiyordu."* -Ö. Seyfettin.

Hazar *öz. is.* VI.-X. yüzyıllar arasında Hazar Denizi'nin ve Kafkasların kuzeyinde yaşamış bir Türk boyu veya bu boydan olan kimse.

hazar *is. Ar. ḥażar esk.* Barış.

Hazarca *öz. is. (haza'rca)* Hazar Türkçesi.

hazarî *s. (hazari:) Ar. ḥażarī esk.* Barışla ilgili.

hazcı *s.* **1.** Hazcılık ile ilgili olan. **2.** *is.* Hazcılığı benimseyen ve savunan kimse, hedonist.

hazcılık, -ğı *is. fel.* **1.** Zevki, insan hayatının tek değer ve amacı sayan, haz veren her şeyin iyi olduğunu kabul eden öğreti, hedonizm. **2.** Hazza, fiziksel zevke hastalık derecesinde düşkünlük, hedonizm. **3.** *ekon.* Ekonomik etkinliğin, hazzın en yüksek derecesine varacak biçimde geliştirilmesi öğretisi, hedonizm.

hazfetme *is.* Hazfetmek durumu veya biçimi.

hazfetmek *Ar. ḥaẕf + T. etmek esk.* Gidermek, kaldırmak, çıkarmak, silmek.

hazık *s. (ha:zık) Ar. ḥāẕik esk.* (hekimler için) Usta, uz: *"Şimdi eskisi gibi mi, İstanbul'da hazık hekimden geçilmiyor."* -A. İlhan.

hazım, -zmı *is. Ar. haẕm* **1.** Sindirme, sindirim. **2.** Benimsenme, kabul edilme.

→ ***hazmetmek***

hazımlı *s. mec.* **1.** Yersiz davranışlara, dokunaklı sözlere aldırmayan, içi geniş (kimse). **2.** Benimseyen, katlanan, kabullenen: *"Bektaş sakin, duru, hazımlı cevap veriyor, açıklama yapıyordu."* -N. Araz.

hazımsız *s.* **1.** Yediklerini kolay sindiremeyen. **2.** *mec.* Yersiz davranışlara karşı susmak elinden gelmeyen (kimse). **3.** *mec.* Benimseyemeyen, katlanamayan, kabullenemeyen.

hazımsızlık, -ğı *is.* **1.** Sindirim sisteminin iyi çalışmaması durumu: *"... yetmişine basalı, on yıldır çektiği hazımsızlık nöbetleri daha sık bastırıyor."* -A. İlhan. **2.** *mec.* Benimseyememe, katlanamama, kabullenememe.

hazın *is. hlk.* Kışlık yiyecek.

hazır *s. Ar. ḥāżır* **1.** Bir iş yapmak için gereken her şeyi tamamlamış olan, anık, amade, müheyya: *Ben hazırım, isterseniz gidelim.* **2.** Belli bir işe yarayacak, kullanılacak bir duruma getirilmiş: *Yemek hazır, buyurun.* **3.** Belirli bir biçimde yapılmış olarak satılan, alıcı bekleyen, **ısmarlama** karşıtı: *Hazır elbise. Hazır ayakkabı.* **4.** *zf.* Başına getirildiği fiilin bir fırsat sayıldığını anlatır: *Hazır yağmur kesilmişken çıkalım. Hazır gidiyorsun, onu da götür. "Hazır çıkmışken yağ ile pirinç alayım."* -R. N. Güntekin. **(bir yerde) hazır bulunmak**

(veya **olmak**) **1)** bir yerde var olmak, kendi bulunmak; **2)** bir şeyi hemen yapabilecek durumda olmak. **(bir şeyi) hazır etmek** hemen kullanabilecek duruma getirmek. **hazır mezarın ölüsü** *şaka* her hizmeti başkalarından bekleyen tembeller için söylenir. **hazır olmak** hazır durumda bulunmak: *"Gürültü etmeden hastayı masaya kaldırın, aletler hazır olunca bana haber verin."* -M. Ş. Esendal. **hazıra dağlar dayanmaz** sürekli harcama, en büyük birikimleri bile eritir. **hazıra konmak** başkasının emeğiyle ortaya çıkmış bir şeyden yararlanmak: *"Uygar ve konforlu bir ülkenin bütün nimetlerinden hazıra konup bol bol faydalanıyorsun."* -H. Taner. *"Hazıra konmak istemeyen şair, yeni söyleyişler aramak zorundadır."* -O. Veli. **hazırda** yararlanılabilecek bir durumda, el altında. **hazırdan yemek** yenisini kazanmaksızın elindekini harcamak: *"Hep hazırdan yiyor, içiyor, her gün Fatma Hanımın bin türlü bahanelerle parasını çekiyordu."* -Ö. Seyfettin.

→ ***hazırcevap***, ***hazır çorba***, ***hazır değer***, ***hazır giyim***, ***hazır kahve***, ***hazır kıta***, ***hazırlop***, ***hazır ol***, ***hazır ol duruşu***, ***hazır para***, ***hazır yemek***, ***hazır yiyici***

hazırcevap, -bı *s. Ar. ḥāżır + cevāb* Gerektiğinde çabuk, yerinde cevaplar bulup veren.

hazırcevaplık, -ğı *is.* Hazırcevap olma durumu.

hazırcı *is. mec.* **1.** Emek harcamadan her şeyi hazır olarak elde etmek isteyen kimse. **2.** Hazır giysi satılan yer veya satan kimse: *"Arkalarında hazırcı mağazalarından alınmış pahalı elbiseler vardı."* -R. N. Güntekin.

hazırcılık, -ğı *is.* Her şeyi hazır bulmaya veya elde etmeye düşkün olma durumu.

hazır çorba *is.* Önceden hazırlanmış ve paket hâlinde satışa sunulmuş çorba.

hazır değer *is.* Önceden belirlenmiş değer.

hazır giyim *is.* Standart ölçülere göre seri olarak hazırlanmış ve satışa sunulmuş giyim eşyası.

hazır kahve *is.* Neskafe.

hazır kıta *is. ask.* Gerektiği anda kullanılmak ve görevlendirilmek üzere hazır bulundurulan birlik.

hazırlama *is.* Hazırlamak işi.

hazırlamak *(-i)* **1.** Bir şeyi kullanılacak, yararlanılacak duruma getirmek: *Odayı konuklar için hazırladık. "Bir çeyrek saat içinde bavullarımızı bile hazırlayamazdık."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** Bir şeyi ortaya koymak, gerçekleştirmek: *Sözlük hazırlamak.* **3.** Önceden düzenlemek: *Komplo hazırlamak. Gezi hazırlamak. Sınav sorularını hazırlamak.* **4.** Gelecek için önlem almak, ihtiyaçları tespit etmek: *Kış için kömürü hazırladık.* **5.** Sebep olmak, yol açmak: *İç bölünmeler felâketi hazırlar.* **6.** Birini herhangi bir şeyi yapabilecek veya bir şeyi yüklenebilecek duruma getirmek: *Çocuğu sınava hazırladık.* **7.** Alıştırmak: *Onu kötü habere hazırladık.* **8.** *kim.* Bir maddeyi elde etmek.

hazırlanış *is.* Hazırlanmak işi veya biçimi.

hazırlanma *is.* Hazırlanmak işi.

hazırlanmak *(nsz)* **1.** Hazır olmak, kendini hazırlamak: *"Bir bayram günü, bütün köy halkı, o ikindi yapılacak deve güreşini seyretmeye hazırlanıyordu."* -A. İlhan. **2.** Hazır duruma getirilmek: *"Şimdi adanın lüks otellerinde akşam yemeği hazırlanıyordu."* -Halikarnas Balıkçısı.

hazırlatma *is.* Hazırlatmak işi.

hazırlatmak *(-i, -e)* Hazır duruma getirmek.

hazırlayış *is.* Hazırlamak işi veya biçimi.

hazırlık, -ğı *is.* Hazırlanmak için gereken şeyler veya durumlar. **hazırlık görmek** hazır olmak için gereken şeyleri toplamak veya durumları sağlamak.

→ ***hazırlık devresi***, ***hazırlık dönemi***, ***hazırlık sınıfı***

hazırlık devresi *is.* Hazırlık dönemi: *"O gece mehtaba çıkmak için bir hayli evvelinden başlayan tatlı bir hazırlık devresi vardı."* -A. Ş. Hisar.

hazırlık dönemi *is.* Hazırlanmak için geçen süre.

hazırlıklı *s.* Bir şey için önceden hazırlanmış olan: *Hazırlıklı bir konuşma.* **hazırlıklı olmak** (veya **bulunmak**) hazırlanmış olmak.

hazırlık sınıfı *is.* Öğrencilere, belli bir öğretim programını izlemek veya belli bir okulda okumak için gerekli temel anlayış, bilgi ve becerileri kazandırmak amacıyla bir okula, bir üniversiteye bağlı olarak açılan sınıf.

hazırlıksız *s.* Bir şey için önceden hazırlanmamış olan. **hazırlıksız olmak** (veya **bulunmak**) hazırlanmamış olmak.

hazırlop *is.* **1.** Sarısı katılaşacak derecede kaynatılmış (yumurta). **2.** *mec.* Başkası tarafından hazırlanmış, sağlanmış, emeksiz, külfetsiz: *"Onlar da bu hazırlop klişeleri kullanmak fırsatını buluncaya kadar susacaklardır."* -B. R. Eyuboğlu.

hazır ol *ünl.* Askerlikte esas duruş denilen, ayakta, baş ve vücut dik, gözler ileride, eller uyluklara yapışmış bir duruşa geçilmesi için verilen komut.

hazır ol duruşu *is. ask.* ve *sp.* Vücudun baş dik, göğüs ileride, omurga ve bacaklar gergin, topuklar bitişik, kollar doğal yerinde, avuçlar uyluklarda olarak ayakta bulunduğu durum.

hazır para *is. ekon.* Nakit, elde mevcut para, likit.

hazır yemek, -ği *is.* Kısa sürede hazırlanan ve genellikle ayaküstü yenilen hafif yiyecek.

hazır yiyici *s.* ve *is.* Önceden kazanılmış varlığı harcayan.

hazin *s. (hazi:n) Ar. ḥazîn* Acıklı, üzüntü veren, dokunaklı, hüzünlü: *"Başlangıcı hazindir, sessiz bir facia, yaşsız bir gönül ağlamasıdır."* -H. E. Adıvar. *"Herşey dayanılmayacak kadar hazindi."* -A. İlhan.

hazine *is. (hazi:ne) Ar. ḥazîne* **1.** Altın, gümüş, mücevher gibi değerli eşya yığını, büyük servet: *"Dünyanın hazinelerine başını çevirip bakmazdı."* -R. H. Karay. **2.** Değerli şeylerin saklandığı yer. **3.** Gömülü veya saklı iken bulunan değerli şeylerin bütünü. **4.** Devlet malı, parası veya bunların saklandığı yer. **5.** Kaynak: *Bilgi hazinesi. "Ağaç, rutubetin hazinesidir."* -F. R. Atay. **6.** *mec.* Büyük bağlılık duyulan, değer verilen şey veya kimse. **7.** Devletin altın, döviz, bono ve nakit işlemlerini maliye ile birlikte düzenleme görevini üstlenen makam.

→ ***hazinedar***

hazinedar *is. Ar. ḥazîne + Far. - dār esk.* Bir hazineyi bekleyen, yöneten kimse.

hazinedarlık, -ğı *is. esk.* Hazineyi yönetme görevi.

haziran *is. (hazi:ran) Ar. ḥazîrān (Süryanîceden)* Yılın 30 gün süren altıncı ayı.

→ ***haziran böceği***

haziran böceği *is. zool.* Mayıs böceklerinden, tarım bitkilerine çok zarar veren kın kanatlı bir böcek *(Amphimallus solstitialis).*

hazire *is. (hazi:re) Ar. ḥazîre esk.* **1.** Etrafı çitle çevrili ve girilmesi yasak yer. **2.** Cami, türbe, tekke gibi yerlerde çevresi parmaklıklarla çevrili mezar yeri.

hazletmek *(-i) esk.* Gidermek, kaldırmak, çıkarmak, silmek.

hazmetme *is.* Hazmetmek durumu.

hazmetmek *(-i) Ar. hażm + T. etmek* **1.** Sindirmek. **2.** *mec.* Hoşa gitmeyen bir davranışı karşılıksız bırakmak, içine atmak. **3.** *mec.* Katlanmak, dayanmak, sabretmek: *"Zannediyorum ki bu acıyı hazmedemeyeceğim."* -R. N. Güntekin.

hazne *is. Ar. ḫazne* **1.** Hazine. **2.** Bir şeyin toplandığı, biriktirildiği yer, depo. **3.** *esk.* Döl yatağı.

hazret *is. Ar. ḥażret* **1.** Kutsal sayılan kimselerin adlarının başına getirilen unvan: *Hazreti Ali. Hazreti Fatma.* **2.** *tkz.* Bir seslenme sözü: *Hazret, şu kitabı uzatır mısın?* **3.** *mec.* Adı söylenmeyen bir kimseden söz edilirken kullanılır: *Hazret böyle buyurdu, artık geç kalmak yokmuş!* **hazretleri** eskiden saygı duyulan kişilerin adlarını veya makamlarını gösteren söze başka unvan-

larla birlikte getirilirdi: *Abdüllâtif Efendi hazretleri. "Gazi Paşa hazretlerinin beyanatını okumayanlar var."* -T. Buğra.

hazzetme *is.* Hoşlanma.

hazzetmek *(-den) Ar. ḥazz + T. etmek* Hoşlanmak: *"Kasaba içinde Kadı İbrahim Efendiden hazzeden kimse yoktu."* -Ö. Seyfettin.

He *kim.* Helyum'un kısaltması.

he (I) *is.* Türk alfabesinin onuncu harfinin adı.

he (II) *zf. hlk.* Evet. **he demek** onamak.

heba *is. (heba:) Ar. hebā'* Hiçbir işe yaramadan yok olma, boşa gitme: *Bütün emekler heba oldu.* **heba etmek** boşuna harcamak, ziyan etmek: *"Herkes eğlenirken pansiyonumda gaflet uykusuna dalıp hayatımı heba edebilir miyim?"* -R. N. Güntekin. **heba olmak** boşa gitmek, ziyan olmak: *"Koca bir gün heba oldu."* -R. H. Karay. *"Gençliğim birtakım değersiz sevdalar yolunda heba olup gitmişti."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **heba olup gitmek** *"Bunca paramın heba olup gittiğine mi yanayım, bu uğurda el âleme kepaze olduğumuza mı?"* -H. Taner.

hebenneka *s. Ar. hebenneḳa esk.* Zeki ve becerikli olmadığı hâlde kendini öyle sanan.

heccav *is. Ar. heccāv esk.* Yergici.

hece *is. Ar. hicā'* Bir solukta çıkarılan ses veya ses birliği, seslem: *Okumak sözünde üç hece vardır.*

→ ***hece ölçüsü, hece tahtası, hece taşı, hece vezni, hece yutumu***

hececi *s.* ve *is.* **1.** Hece ölçüsüyle şiir yazan (şair). **2.** *ed.* Millî Edebiyat döneminde hece ölçüsüyle şiirler yazan beş şairden her biri: *"Hececiler kendilerinden sonra yeni bir edebî neslin yetişmediğini söylüyorlar."* -S. F. Abasıyanık.

hececilik, -ği *is. ed.* Hece vezni ile şiir yazma yanlısı olan kimse.

heceleme *is.* Hecelemek işi: *"Çok sürmedi, bir zaman geldi ki Emine işittiği sözü hecelemeye başladı."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

hecelemek *(-i)* **1.** Bir kelimenin hecelerini teker teker söylemek. **2.** İlk bakışta okuyamayıp heceleri teker teker okumak.

heceletme *is.* Heceletmek işi veya biçimi.

heceletmek *(-i)* Hecelemesini sağlamak.

heceli *s.* Herhangi bir sayıda hecesi olan: *İki heceli bir kelime.*

hecelik, -ği *is.* ve *s.* Heceyi esas alan ses birimi: *Üç hecelik kelime.*

hece ölçüsü *is. ed.* Hece vezni.

hece taşı *is. hlk.* Mezar taşı.

hece vezni *is. ed.* Belirli sayıdaki hece kümelerine dayanan nazım ölçüsü, parmak hesabı.

hece yutumu *is. gr.* Kelime içinde benzer hecelerden birinin düşmesi: *hanım nine > haminne, kilitlemek > kitlemek, pazar ertesi > pazartesi.*

hecin *is. zool.* Çift parmaklılar takımının, devegiller familyasından, uzunluğu 3, yüksekliği 2 m kadar olan, sırtında besin depo etmeye yarayan tek hörgücü bulunan, hızlı yürüyen bir memeli türü *(Camellus dromedarius).*

hedef *is. Ar. hedef* **1.** Nişan alınacak yer. **2.** *mec.* Amaç, gaye, maksat: *"Asıl önemlisi devlet büyük hedefler dikmişti; milletin benimsediği, övündüğü hedeflerdi bunlar."* -T. Buğra. **(bir şeyi) hedef almak 1)** *bk.* nişan almak; **2)** ulaşılmak istenen amaca göre davranmak; **3)** (bir kimseyi, bir yeri) yıpratmak, eleştirmek amacıyla karşısına almak. **hedef olmak** hoş olmayan herhangi bir davranışa uğramak.

→ ***hedef kitle***

hedef kitle *is.* Verilmek istenen mesajın ulaşması hedeflenen bir grup veya topluluk.

hedefleme *is.* Hedeflemek işi.

hedeflemek *(-i)* Hedef yapmak.

hedeflenmek *(nsz)* Hedef durumuna gelmek.

heder *is. Ar. heder* Karşılığını alamama, boşa gitme, ziyan olma. **heder etmek** boşuna harcamak, ziyan etmek: *"Senin yoluna gençliğimi heder ettikten sonra,*

gene orada, o düşmüş şehirde, senin hasretinle yanan ben değil miydim?" -Y. K. Karaosmanoğlu. **heder olmak** boşa gitmek, boşuna geçmek: *Bu kadar masraf heder oldu. İki günümüz heder oldu. "Hayır işlemeden geçen günü heder olmuş addederek, bayağı canı sıkılır."* -E. E. Talu.

hedik, -ği *is. hlk.* Kaynatılmış buğday, bulgur, mısır vb. şeyler.

hediye *is. Ar. hediyye* **1.** Armağan: *"Seni her gördüğüm gün bayram bana / Bengi-dudak sunsana hediyemi."* -F. Halıcı. **2.** (kutsal kitaplar için) Fiyat: *Bu Kur'an'ın hediyesi bir milyon liradır.* **hediye etmek** armağan olarak vermek: *"Başında kâhyanın bol keseden hediye ettiği beyaz kasket, doğru arkadaşlarını bulmaya gitti."* -H. Taner.

hediyelik, -ği *s.* **1.** Armağan olarak verilecek değerde olan: *Hediyelik bir kutu şeker.* **2.** *is.* Armağan olarak verilmek için hazırlanmış şey.

hedonist *is. Fr. hédoniste < Yun. fel.* Hazcı.

hedonizm *is. Fr. hédonisme < Yun. fel.* Hazcılık.

hegemonya *is. (hegemo'nya) Yun. hegemonia* Bir devletin başka bir devlet üzerindeki siyasî üstünlüğü ve baskısı.

hekim *is. Ar. ḥakīm* İnsanlardaki hastalıkları teşhis ve onları ilâçlarla veya bazı araçlarla tedavi eden kimse, doktor, tabip: *"Hekim, ebenin kendi odasına geleceğini sandıysa, doğru çıkmadı."* -M. Ş. Esendal. **Lokman hekimin ye dediği** *(şaka)* tadı güzel olan şeyler için kullanılır.

→ ***hekimbaşı***

hekimbaşı *is. tar.* Osmanlı İmparatorluğunda sarayda hekimlik görevini yürüten en kıdemli, yetkili ve padişahın özel doktoru olan kimse.

hekimlik, -ği *is.* Hekimin yaptığı iş.

hektar *is. Fr. hectare* Yüz ar ($10.000m^2$) değerinde yüzey ölçü birimi (ha): *Bir hektar, kenarları yüzer metre olan bir dördülün alanıdır.*

hektogram *is. Fr. hectogramme* Yüz gramlık ağırlık birimi, bir kilogramın onda biri (hg).

hektolitre *is. (hektoli'tre) Fr. hectolitre* Yüz litrelik hacim ölçü birimi (hl).

hektometre *is. (hektome'tre) Fr. hektomètre* Yüz metrelik uzunluk ölçü birimi, kilometrenin onda biri (hm).

helâ *is. (helâ:) Ar. ḫalā* Ayak yolu, yüz numara, abdesthane, tuvalet.

helâk, -ki *is. (helâ:k) Ar. helāk* **1.** Ölme, öldürme, yok etme, yok olma. **2.** *mec.* Bitkin bir duruma gelme veya getirme. **helâk etmek 1)** öldürmek, ortadan kaldırmak; **2)** *mec.* aşırı derecede yormak, bitkin duruma getirmek: *Bu yolculuk bizi helâk etti.* **helâk olmak 1)** yok olmak, ölmek: *"İki sarılı yumurta yumurtlayan bu canım legornlar iki üç gün ara ile birer birer helâk olup gitmişlerdi."* -H. Taner. **2)** *mec.* yorulmak, bitkin duruma gelmek: *"Zavallılar kan ter içinde bir yandan karşı taraf içlerini tutacağız, bir yandan forveti besleyip akına yardım edeceğiz diye ileri geri helâk olurlar."* -H. Taner.

helâl, -li *s. (helâ:l) Ar. ḥalāl* **1.** Dinin kurallarına aykırı olmayan, dince yasaklanmamış olan, **haram** karşıtı: *"Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl."* -M. A. Ersoy. **2.** *is. mec.* Nikâhlı eş. **3.** *s.* ve *zf.* Kurallara, geleneklere uygun (olarak): *Helâl kazanılmış para.* **helâl etmek** Tanrı'yı tanık tutarak (bir şeyi) bağışlamak: *Alacağımı sana helâl ediyorum, anandan emdiğin süt gibi helâl olsun.* **helâl olsun** bir hizmet veya özverinin istenilerek yapıldığını, bundan pişman olunmadığını göstermek için kullanılır: *"Yol güzel, tarlalar cömert / Helâl olsun yol parası."* -B. R. Eyuboğlu. **helâl süt emmiş** doğruluktan ayrılmayan: *"Ben helâl süt emmiş adamım, ağabey."* -H. Taner. **helâlühoş olsun** yapılmış bir iyilikten, yardımdan söz edilirken buna pişman olunmadığını anlatmak için söylenir.

→ ***helâlzade***

helâlî *is.* ve *s. (helâ:li:) Ar. ḥelālī* Ham

ipekten dokunmuş bürümceğe pamuk ipliği katılarak elde edilen kumaş: *"Başta abanî sarık, tende helâlî gömlek."* -M. Â. Ersoy.

helâlinden *zf. (helâ:linden)* Helâl edilerek gönül hoşluğu ile.

helâlleşme *is.* Helâlleşmek işi.

helâlleşmek *(-le)* Alış verişte veya ayrılma sırasında hakkını birbirine bağışlamak: *"Mahalle yaşlılarının ellerini öpüp dualarını alarak, kendi yaşıtları ile de sarılıp helâlleşerek gitti."* -H. Taner.

helâlli *is.* ve *s.* Nikâhlı (eş): *"Merasim böyle bitince nikâhlım, başındaki örtüyü utanarak usulca kaldırdı, zira artık helâllimdi."* -R. H. Karay.

helâllik, -ği *is. esk.* **1.** Nikâhlı eş. **2.** Helâl olan şey. **helâllik dilemek** birinden hakkını helâl etmesini dileme: *"Şimdi büyüklerinin ellerini öp de helâllik dile."* -R. N. Güntekin. **helâllik vermek** helâl etmek. **(birini) helâlliğe almak** biriyle evlenmek.

helâlzade *is. (helâza:de) Ar. ḥalāl + Far. -zāde esk.* **1.** Nikâhlı bir ana ve babadan doğmuş kimse. **2.** *mec.* Doğruluktan ayrılmayan, helâl süt emmiş kimse.

hele *bağ. (he'le)* **1.** "Özellikle", "hiç olmazsa", "her şeyden önce" anlamıyla, bir sözün başına veya sonuna getirilerek belirtilen şeyin ayrıcalığını anlatır: *"O gün gelsin neşemiz tazelensin de gör / Dünyayı hele sen bir barış olsun da gör."* -M. C. Anday. **2.** "Sonunda" anlamıyla geciken davranışları bildirmek için kullanılır. **3.** Uyarma, korkutma veya vaat anlatır: *Hele çalışmasın, fena hâlde darılırım. Sınıfını geç hele, öyle bir hediye alacağım ki.* **hele bak** şaşkınlık veya dikkati çekmek için söylenir: *Hele bak, neler söylüyor. Hele bak, nasıl çalışıyor.* **hele bir** *bk.* hele: *Hele bir dinlemesin.* **hele de** üstelik. **hele şükür!** çok şükür.

→ ***hele hele***

helecan *is. Ar. ḫalecān* Yürek çarpıntısı, çırpıntı: *"Kalbim yalnız bu iki duygunun helecanıyla çarpıyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

helecanlanma *is.* Helecanlanmak işi.

helecanlanmak *(nsz)* Yürek çarpıntısına tutulmak.

hele hele *ünl.* **1.** Karşısındakini söylemeye isteklendirmek için kullanılır: *Hele hele, söyle daha neler olmuş.* **2.** Bir sözü pekiştirmek için kullanılır.

Helen *öz. Fr. hellène* Grek.

Helenist *öz. is. Fr. helléniste* Grek kültürü, tarihi, dili ve edebiyatı konularında uzman olan kimse.

Helenistik, -ği *s. Fr. hellénistique* Büyük İskender'den sonraki Yunan sanatı, tarihi, kültürü ile ilgili olan.

Helenizm *öz. is. Fr. hellénisme* **1.** Grek uygarlığı. **2.** Grek olmayan ulusların Grek düşüncesinin etkisiyle gerçekleştirdiği uygarlık. **3.** *gr.* Grekçe anlatım.

helezon *is. Ar. ḫalezūn* Kıvrımlı, yılankavi biçim, helis: *"Bir toz kasırgası yerden yelpaze biçimi havalandı, iç içe bir sürü helezonlar çizerek yükseldi."* -B. R. Eyuboğlu.

helezonî *s. (helezo:ni:) Ar. ḫalezūnî* Sarmal, yılankavi, helisel.

helezonlaşma *is.* Helezonlaşmak biçimi veya durumu.

helezonlaşmak *(nsz)* Sarmal, kıvrımlı biçime gelmek: *"Aliş'in miğferinden çıkan marpuç yukarıya doğru bir yılan gibi helezonlaşıyordu."* -Halikarnas Balıkçısı.

helezonlu *s.* Helezonu olan, sarmal.

helik, -ği *is. hlk.* Duvar örülürken büyük taşların arasına konulan ufak taşlar.

helikoit *is. Fr. hélicoïde* Helis biçiminde eğri yüzey: *Minare merdiveninin alt yüzü helikoittir.*

helikon *is. Fr. hélicon < Yun. müz.* Çalgı ağızlığı ve pistonu olan, boyundan geçirilerek tutulan, çember biçimli, üflemeli bakır çalgı.

helikopter *is. Fr. hélicoptère* Dik iniş ve çıkış yapabildiği için dar yerlerde de kullanılabilen tepeden pervaneli uçan taşıt.

helis *is. Fr. hélice mat.* Bir silindirin ana doğrularını sabit bir açı altında kesen eğri.

helisel *s.* Helis biçiminde olan, sarmal, helezonî.

helke *is. Yun. halkos'tan hlk.* Bakraç, kova, herke.

hellim *is.* Kıbrıs'ta yapılan bir çeşit beyaz peynir.

helme *is. Ar. helîme* **1.** Fasulye, pirinç, buğday gibi taneler kaynatıldığında, nişastanın çökelmesiyle oluşan koyu sıvı. **2.** Bazı bitkilerin kök, çiçek ve tohumlarında bulunan koyu kıvamlı madde. **helme dökmek** (kaynatılmış tanelerin suyu için) koyulaşmak. **helme gibi** iyice pişmiş.

helmelenme *is.* Helmelenmek işi.

helmelenmek *(nsz)* Helme dökmek, helmesi çıkmak.

helmeli *s.* Helme durumunda olan (yemek).

helmintoloji *is. Fr. herminthologie* Kurt bilimi.

helva *is. Ar. ḥelvā* Şeker, yağ, un veya irmikle yapılan tatlı.

→ ***helvahane***

helvacı *is.* Helva yapan veya satan kimse.

→ ***helvacı kabağı, helvacı kökü***

helvacı kabağı *is. bot.* Kabakgillerden, tatlısı yapılan dışı boz, içi sarı renkli iri bir kabak türü kestane kabağı *(Cucurbita maxima).*

helvacı kökü *is. bot. bk.* çöven.

helvacılık, -ğı *is.* Helva yapma veya satma işi.

helvahane *is. (helvaha:ne) Ar. ḥelvā + Far. ḫāne esk.* **1.** Genellikle helva pişirmekte kullanılan geniş ve az derin tencere. **2.** *tar.* Sarayda mutfak içinde tatlıların yapıldığı özel bölüm veya oda.

helvalaşma *is.* Helvalaşmak durumu.

helvalaşmak *(nsz)* Helva durumuna gelmek.

helvalık, -ğı *is.* Helva yapımı için kullanılan malzeme.

helyodor *is. Fr. héliodore* Altın sarısı renginde, berilden oluşan, kuyumculukta kullanılan bir taş.

helyograf *is. Fr. héliographe astr.* **1.** Güneşten yayılan ısı miktarını ölçmeye yarayan alet. **2.** *meteor.* Güneşin ışıldadığı saatlerin süresini tespit etmeye yarayan alet. **3.** Güneş ışınlarından yararlanan optik telgraf aleti.

helyoterapi *is. Fr. héliothérapie < Yun. tıp* Güneş ışınlarıyla tedavi.

helyum *is. (he'lyum) Fr. hélium < Yun. kim.* Atom numarası 2, yoğunluğu 0,13 olan, havada az miktarda bulunan bir soygaz. Kısaltması He.

hem *bağ.* ve *zf. Far. hem* **1.** Bir kimseyi uyarmak, bir şeyi açıklamak veya anlamı güçlendirmek için "özellikle", "zaten", "bir de", "şurası da var ki" anlamlarında kullanılır: *Hem ne lüzum var? Hem siz karışamazsınız.* **2.** Açıklayıcı nitelikte olan ikinci cümleyi birinciye bağlar: *Gidiyor, hem koşarak gidiyor. Güzel, hem pek güzel! Sıcak, hem ne sıcak!* **3.** Hem ... hem ... biçiminde tekrarlanarak görevdeş sözleri, cümleleri eşitlik, pekiştirme, birlikte olma veya karşıtlık anlamlarıyla bağlar: *"Şiir üzerinde hem tecrübem fazla, hem bilgim."* -O. V. Kanık. *"Fukaranın hem sağ bileği çıkmış, hem davulu patlamıştı."* -R. N. Güntekin. **hem de** anlamı güçlendirmek, bir veya daha çok ögeye bir başkasının da eklendiğini belirtmek için kullanılır. **hem de nasıl 1)** pek çok, üstün derecede: *-Ankara'yı sever misin? -Hem de nasıl.* **2)** özene bezene, büyük bir dikkatle: *-Paketi iyice bağladın mı? -Hem de nasıl.* **hem İsa'yı hem de Musa'yı memnun etmek** istekleri birbirine karşıt olan iki kişiyi birden hoşnut edecek bir davranışta bulunmak. **hem kaçar hem davul çalar** çekinir göründüğü işi yapmaktan vazgeçemez. **hem kel hem fodul** ortada olan eksiklik ve yeteneksizliğine bakmayarak üstünlük taslayanlar için kullanılır. **hem nalına hem mıhına (vurmak)** karşıt olan iki yanı desteklemek. **hem suçlu hem güçlü** gerçek suçlu kendi olduğu halde başkalarını suçlamaya çalışanlar için söylenir. **hem ziyaret hem ticaret** biriyle görüşmeye giden kimsenin, bu gidişten yararlanarak başka bir işi de yapması durumunda söylenir.

→ ***hemayar, hemcins, hemdert, hemfikir, hemhâl, hemhudut, hempa, hem-***

şehri, hemşire, hemzemin

hemati *is. Fr. hématie* Kanın hemoglobinle renklenmiş al yuvar: *Bir milimetre küp insan kanında 5.000.000 hemati vardır.*

hematit *is. Fr. hématite < Yun. jeol.* Kırmızı veya esmer renkte olan doğal demir oksidinden oluşan bir mineral, kan taşı.

hematolog, -ğu *is. Fr. hématologue < Yun. tıp* Kan bilimci.

hematoloji *is. Fr. hématologie < Yun. tıp.* Kan bilimi.

hemayar *is. Far. hem + Ar. ʿayār esk.* Denk, eşit.

hemcins *s. Far. hem + Ar. cins* Aynı cinsten olan, türdeş, soydaş.

hemdert, -di *s. Far. hem-derd esk.* Dert ortağı.

hemen *zf. (he'men) Far. hemān* **1.** Hiç vakit geçirmeden, gecikmeden, çabucak. **2.** *s.* Aşağı yukarı; yalnız, sadece: *Ben hemen o sıralarda gelmiştim. "Hayır, yalnız ben değilim onu beğenmeyen, sevmeyen, hemen kimse beğenmiyor o şairi, sevmiyor."* -N. Ataç.

→ ***hemen hemen***

hemencecik *zf. (heme'ncecik)* Çarçabuk, anında: *"Kız hemencecik anlamıştı bu ilgiyi."* -T. Buğra.

hemen hemen *zf.* **1.** Nerede ise, az zaman sonra: *Hemen hemen ortalık kararacak. "Hemen hemen hepsi vatana döndüler."* -B. Felek. **2.** Tam değilse bile ona pek yakın: *Hemen hemen iki yıl oldu.*

hemfikir, -kri *s. Far. hem + Ar. fikr esk.* Aynı düşüncede, aynı görüşte olan, oydaş.

hemhâl, -li *s. (hemha:l) Far. hem + Ar. ḥāl esk.* Aynı durumda olan: *"Bu hususta birçok İsveçreliyi kendimle hemhâl bulmuşumdur."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **hemhâl olmak** bütünleşmek, birliktelik özelliği göstermek: *"Çiçeklerle hemhâl olmuş, güya yumuşayarak çadırlar gibi yamru yumru kalmış duvarlar."* -A. Ş. Hisar.

hemhudut, -du *s. (hemhudu:t) Far. hem + Ar. ḥudūd esk.* Sınırdaş.

hemodiyaliz *is. Fr. hémodialise tıp* Geçirgen bir zardan süzerek, zehirli artıkları ayıklamak ve kanı temizlemek için kullanılan tedavi yöntemi.

hemofil *is.* ve *s. Fr. hémophile tıp* Kanaması dinmeyen, hemofili hastalığına tutulan (kimse).

hemofili *is. Fr. hémophilie tıp* Kanın pıhtılaşmasındaki bir bozukluğa bağlı kanama hastalığı.

hemoglobin *is. Fr. hémoglobine < Yun. biy.* Soluk alma aracıyla organizmanın hücreleri arasında oksijen ve karbon gazını iletmeyi sağlayan, birleşiminde demir, azot, oksijen, hidrojen, kömür ve kükürt bulunan alyuvarların en önemli maddesi.

hempa *is. (hempa:) Far. hem-pā* Kötü işlerde aynı amaçla ve birlikte hareket eden kimse, ayaktaş, omuzdaş.

hemşehri *is. Far. hem-şehrī* **1.** Aynı ilden olan kimse, memleketli. **2.** Arkadaş, ahbap anlamında bir seslenme sözü olarak kullanılır.

hemşehrilik, -ği *is.* Hemşehri olma durumu.

hemşire *is. (hemşi:re) Far. hem-şīre* **1.** Kız kardeş, bacı: *"İyi tanıdığım anasına ve hemşirelerine hiçbir suretle benzemiyor."* -Y. K. Beyatlı. **2.** Diplomalı hasta bakıcı kadın: *"Koltuğunun altına bir hemşire gömleğini paket yapıp sıkıştırmış."* -S. F. Abasıyanık.

→ ***hemşirezade***

hemşirelik, -ği *is.* **1.** Kız kardeşlik. **2.** Hasta bakıcılık.

hemşirezade *is. (hemşi:reza:de) Far. hem-şīre-zāde esk.* Kız kardeşin çocuğu.

hemze *is. Ar. hemze gr.* Gırtlakta, ses tellerinin birbirine yapışması sonucu havanın akışını birdenbire engellemesiyle oluşan ve bir kesinti izlenimi veren ünsüz: *Rey (re'y), neşe (neş'e), mesele (mes'ele).*

hemzemin *s. Far. hem-zemīn* Aynı düzeyde olan.

→ ***hemzemin geçit***

hemzemin geçit, -di *is.* Kara yoluyla aynı düzeyde olan tren yolu geçidi.

hendek, -ği *is. Ar. ḫandeḳ* Geçmeye engel olacak biçimde uzunlamasına kazılmış derin çukur: *"Bir hendekten çıkıp öbürüne giriyor, bir çukurdan kurtulup bir başkasına dalıyordu."* -O. V. Kanık.

hendese *is. Ar. hendese esk.* Geometri.

hendesî *s. (hendesi:) Ar. hendesī esk.* Geometrik.

hengâm *is. (henga:m) Far. hengām* Hengâme: *"Hele Balkan Harbi hengâmında alnından yaralanışı, öldü sanılıp unutuluşu ..."* -H. Taner.

hengâme *is. (henga:me) Far. hengāme* Patırtı, gürültü, kavga.

hentbol *is. İng. hand ball sp.* Yedişer kişilik iki takımın topu elden ele geçirerek veya sürerek gol atmaları esasına dayanan bir spor türü, el topu.

hentbolcu *is. sp.* Hentbol oynayan kimse.

henüz *zf. (he'nüz) Far. henūz* **1.** (olumlu cümlelerde) Az önce, daha şimdi, yeni: *Henüz geldim, daha kimse ile görüşmedim. "Memleketten henüz dönmüş, avlunun duvar dibinden yine mutfağa doğru yürüyordum."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** (olumsuz cümlelerde) Daha, hâlâ: *Yaz sıcakları henüz başlamadı. "Henüz hareket etmeyen otomobile yaklaştı."* -R. N. Güntekin.

hep *zf.* **1.** Hiçbiri dışta tutulmamak veya eksik olmamak üzere, bütün, tüm olarak: *Hep arkadaşız. Bu işleri hep o gördü.* **2.** Sürekli olarak, her zaman, daima: *Hep seni düşünüyorum.* **3.** *is.* (hepimiz, hepiniz, hepsi biçiminde iyelik ekleri alarak) Bir şeyi oluşturan parçaların bütününü anlatır: *Hepimiz gördük. Hepinizi iyi buldum. Hepsinde kalem var.* **hep bir ağız olmak** söz birliği etmek, anlaşarak bir konuda aynı şeyleri söylemek. **hep bir ağızdan** aynı anda pek çok kişi aynı şeyi (söyleyerek, konuşarak). **heple hiç ilkesi** *fel.* ve *man.* tür, cins gibi evrensel bir konu üzerinde ileri sürülen olumlu, olumsuz bir yargının, o tür veya cinsin bütün bireyleri için doğru olması ilkesi.

→ ***hep beraber, hep birden, hepyek***

hepatit *is. Fr. hépatite* Sarılık.

hepatoloji *is. Fr. hépatologie* Karaciğerin anotomisini, fizyolojisini ve hastalıklarını inceleyen bilim dalı.

hep beraber *zf.* Birlikte.

hep birden *zf.* Toplu olarak: *"Hep birden yüklenmişlerdi o zaman Rahmi'ye; saygısızlık ettin, kırdın diye."* -T. Buğra.

hepçil *s.* Hem hayvansal, hem bitkisel besinlerle beslenen.

hepimiz *bk.* hep.

hepiniz *bk.* hep.

hepsi, -ni *zm. (he'psi)* Bütünü, tamamı, tümü, cümlesi, hep: *"Hepsi de yeni gelende bir kusur arıyorlar."* -R. H. Karay. *"Bütün bu işlerin hepsi yapıldı."* -P. Safa.

→ ***hepsi hepsi***

hepsi hepsi *zf.* Tamamen, tam tamına: *"Görenler, o saatte, bu yorgun insanların dinlenmesi için çok değil hepsi hepsi bir gün kaldığına inanamazdı."* -N. Cumalı.

hepten *zf. (he'pten) hlk.* Tamamıyla, büsbütün.

hepyek *is. (he'pyek) T. hep + Far. yek* Tavla oyununda zarların tek benekli yönlerinin üste gelmesi.

her *s. Far. her* Tekil isimlere tamlayan görevinde getirilerek birer birer olarak, "...-in hepsi" anlamını verir: *Her insan. Her gün. Her ikisi. "Bir hafta, her gece çalışmak suretiyle hikâyesini bitirdi."* -H. E. Adıvar. **her aşın kaşığı** her şeye karışan, her şeye burnunu sokan. **her boyaya girip çıkmak** çeşitli işlerde kısa süre de olsa çalışmış olmak. **her boyayı boyadı bir fıstıkî yeşil (mi) kaldı?** yapılması gereken bir şey varken, önemsiz, zorunlu olmayan şeylerle ilgilenildiğinde söylenir. **her dem taze (olmak) 1)** yaşlı olduğu hâlde genç görünenler için söylenir; **2)** yıl boyunca yeşil yapraklı olan (bitki). **her derde deva** *mec.* birçok şeye çare olan. **her firavunun bir Musa'sı çıkar** her zalimden insanı kurtaracak bir kurtarıcı çıkar. **her gördüğü sakallıyı babası sanmak** *şaka* görünüşe aldanmak. **her gün papaz pilâv yemez** *bk.*

papaz her gün pilâv yemez. **her horoz kendi çöplüğünde öter** herkes ancak kendi çevresinde bir değer taşır ve sözünü orada geçirebilir. **her ihtimale karşı** her türlü olasılığı düşünerek. **her işin (her şeyin) başı sağlık** insanın yapacağı her şey vücut sağlığına bağlıdır: *"Amenna, her işin başı sağlık, ama böyle giderse Allah hemen sonunu hayırlara tebdil etsin."* -M. Ş. Esendal. **her kafadan bir ses çıkmak** bir konu üzerinde herkes rastgele konuşmak. **her koyun kendi bacağından asılır** herkes kendi davranışlarından sorumludur, herkes kendi hatasının cezasını kendi çeker. **her kuşun eti yenmez** herkes zorbalığa boyun eğmez, buna karşı gelecekler de çıkar. **her nasılsa** beklenmeyen bir durumu belirtmek için kullanılır. **her ne hâl ise** uzatmayalım, geçelim: *Her ne hâl ise, bir çare bulunur.* **her ne ise** (veya **her neyse**) **1)** ne olursa olsun, ne kadar ise, tutarı ne ise; **2)** konuyu kapatalım, olan olmuş, uzatmayalım: *"Her ne ise, daha bütün bunlar, şimdilik ortada yoktu."* -S. F. Abasıyanık. **her ne kadar** başına getirildiği şartlı cümledeki yargının doğru veya doğal görüldüğünü, fakat bunun yeterli olmadığını anlatır: *Her ne kadar geniş ise de, biraz alçak.* **her ne pahasına olursa olsun** *bk.* ne pahasına olursa olsun. **her nedense** sebebi bilinmez: *Her nedense kendini yanındaki adama iş yapıyor göstermek için. "Her nedense diğerleri kadar olsun kuvvetli bir tesir bırakmadı ."* -Y. K. Beyatlı. **her şeyin yenisi, dostun eskisi** dostluk eskidikçe güç ve değer kazanır. **her tarakta bezi olmak** *bk.* kırk tarakta bezi olmak. **her telden çalmak** her çeşit işi yapabilir durumda olmak veya birçok konuda bilgisi olmak. **her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır** herkesin kendine özgü bir çalışma yöntemi, bir iş yapma biçimi vardır. **her yiğidin gönlünde bir aslan yatar** herkesin kendine göre yüksek bir emeli vardır. **her yokuşun bir inişi, her inişin bir yokuşu vardır** hayat boyunca yükselme ve düşme gibi durumlar kesin değildir, bunlar birbirinin ardından gelebilir.

→ her biri, her daim, her gün, her hâlde, her yerdelik, her zaman

her biri *zm.* Ayrı ayrı hepsi.

hercaî *s. (herca:i:) Far. hercā'ī* **1.** Hiçbir şeyde kararlı olmayan (kimse), yeltek, gelgeç. **2.** Aşkta değişken, vefasız.

→ hercaî menekşe

hercaîce *s.* ve *zf. (herca:i'ce)* Hercaî gibi, hercaîye yakışır (biçimde).

hercaîlik, -ği *is.* Hercaî olma durumu veya hercaîce davranış.

hercaî menekşe *is. bot.* **1.** Menekşegillerden, mor, sarı, beyaz renkte, menekşeye benzer çiçekleri olan yıllık bir bitki, alaca menekşe *(Viola tricolor).* **2.** Bu bitkinin çiçeği.

hercümerç, -ci *s. Far. herc u merc* Alt üst, karmakarışık, darmadağınık, allak bullak. **hercümerç etmek** alt üst etmek, karıştırmak: *"Hercümerç ettiğin edvara da yetmez o kitap / Seni ancak ebediyetler eder istiap."* -M. Â. Ersoy.

her daim *zf.* Her zaman, daima.

herek, -ği *Yun. kharaks* Asma, fasulye gibi sarılgan bitkilerin tutunması için yanlarına dikilen sırık, ispalya.

herekleme *is.* Hereklemek işi.

hereklemek *(-i)* Asma ve fasulye gibi sarılgan veya destek isteyen bitkileri hereğe bağlamak veya bu bitkilerin yanına herek dikmek.

hergele *is. Far. ḫargele* **1.** Bineğe veya yük taşımaya alıştırılmamış at veya eşek sürüsü. **2.** *mec.* Terbiyesiz, görgüsüz kimseler için bir sövgü sözü olarak kullanılır: *"Sandalcı Ali it, hergele bir şeydi."* -S. F. Abasıyanık.

hergeleci *is.* Yaban atlarına bakan kimse, yabanî at çobanı: *"Yalnız kendi koruculari, kolcuları, çobanları, mandıracıları, hergelecileri silâhlıydı."* -Ö. Seyfettin.

hergelelik, -ği *is.* Hergele olma durumu: *"Bu birçok şeylerin içinde kederler, zayıflamalar, açlıklar... ve hergelelikler vardı."* -S. F. Abasıyanık.

her gün *zf.* Sürekli olarak, sürekli olarak.

her hâlde *zf.* **1.** Büyük bir ihtimalle: *Her hâlde görmüşsünüzdür. "Her hâlde yakışıklı denecek bir adam sayılmam."* -H. E. Adıvar. **2.** Her durumda, ne yapıp yapıp, kesinlikle, mutlaka: *Her hâlde gelmelisiniz.*

herhangi *s. (herha'ngi)* Belli olmayan, özellikleri iyice bilinmeyen, rastgele.

→ herhangi bir, herhangi biri

herhangi bir *s.* Belli olmayan, rastgele bir (kimse veya şey): *"Son üç senedir herhangi bir adamdan farkım yok."* -H. E. Adıvar.

herhangi biri *zm.* Belli olmayan, rastgele biri: *Herhangi biri gelsin.*

herif *is. Ar. ḫarîf* **1.** *mec.* Güven vermeyen, aşağı görülen, bayağı kimse: *Şu herif kim? Buralarda bir herif dolaşıyor.* **2.** *tkz.* Adam: *"Adamlar yüz kiloluk bir yükü tüy gibi kaldırırken hafif siklet herifi kaldıramıyorlardı."* -B. Felek.

herifçioğlu *is. tkz.* Kızılan veya beklenmeyen bir işi yapan erkek: *Herifçioğlu lâf anlamıyor ki!*

herik, -ği *is. zool.* Beyaz renkli, yağlı kuyruğu yukarıda genişçe ve aşağıya doğru bir incelme gösteren, Karadeniz'in geçit bölgelerinde yetiştirilen, kaba karışık yapağılı bir tür koyun.

herk *is. hlk.* Sürüldükten sonra bir yıl dinlendirilen, nadasa bırakılan tarla. **herk etmek** tarlayı sürüp dinlenmeye bırakmak.

herke *is. hlk.* Bakraç, kova: *"... kadınlar da başlarını örtüledikleri gibi ellerinde herkeler, tatlı su çeşmelerinin başında, mezarlıktaki servilerde kargaların meclis kurması gibi toplandılar."* -T. Dursun K.

herkes *is. (he'rkes) Far. her-kes* **1.** İnsanların bütünü: *"Neylersin ölüm herkesin başında / Uyudun uyanmadın olacak."* -C. S. Tarancı. **2.** Olur olmaz kimseler, önüne gelen: *Bu, herkesin yapacağı bir iş değildir. "Rastgele herkes nasihat vermeye başlamıştır."* -B. Felek. **herkes gider Mersin'e, biz gideriz tersine** bir işin bilerek ters yapıldığını, yolunda yapılmadığını anlatır. **herkes kaşık yapar, ama sapını ortaya** (veya **doğru**) **getiremez** herkes bir iş yapar, ama istenildiği kadar güzel ve kusursuz olmaz. **herkesin arşınına göre bez vermezler** genel kurallar herkesin istek ve ihtiyacına göre bozulamaz. **herkesin geçtiği köprüden sen de geç** herkesin tuttuğu yoldan sen de git. **herkesin gönlünde bir aslan yatar** *bk.* her yiğidin gönlünde bir aslan yatar. **herkesin tenceresi kapalı kaynar** bir kimsenin durumu, içinde bulunduğu yaşayış şartları başkalarınca gereği gibi bilinemez. **herkesin yorulduğu yere han yapılmaz** *bk.* herkesin arşınına göre bez vermezler.

herkeslik, -ği *is.* Alelâdelik, sıradan olma durumu: *"Akşamları mektepten çıktıkça bizi herkeslikten kurtarabilecek bir yardım arıyorduk."* -F. R. Atay.

herrü *is. (he'rrü) bk.* ya herrü ya merrü.

hertz *is. (Fizikçi Heinrich Hertz'in adından) fiz.* Bir saniyede bir titreşim yapan devirli bir olayın frekansına eşit frekans birimi. Kısaltması Hz.

her yerdelik, -ği *is. fel.* Tanrı'nın her yerde ve her zaman bulunduğuna inanan din ve fizik ötesi görüş.

her zaman *zf.* Ara vermeden, sürekli, daima, sık sık: *"Böyle yerlerde bulunmak bana her zaman saçma sözler dinlemek kadar azap verir."* -A. Ş. Hisar.

herze *is. Far. herze* Saçma, saçma söz, zevzeklik: *"Yatık Emine misin, Yanık Emine mi, her ne herze ise, bana onun lüzumu yok."* -R. H. Karay. **herze yemek** *tkz.* yersiz söz söylemek veya gereksiz davranışta bulunmak.

herzevekil *s. Far. herze + Ar. vekîl esk.* **1.** Kendisini ilgilendirmeyen işlere karışan (kimse). **2.** *esk.* Saçma sapan, gereksiz konuşan (kimse).

hesabî *s. (hesa:bi:) Ar. ḥisābî* Hesabını iyi bilen, eli sıkı, hesaplı.

hesap, -bı *is. (-sa:bı) Ar. ḥisāb* **1.** Aritmetik. **2.** Matematiksel işlem. **3.** Alacaklı veya borçlu olma durumu: *Bankada hesabım var.* **4.** Ödenecek ücretin tutarı: *"Al eline kalemi, şu benim hesapları görüver."* -S. F. Abasıyanık. **5.** Oranlama, tahmin: *Benim hesabıma göre bu kumaş bu eteğe*

yetişmeyecek. "Evdeki hesap çarşıya uymaz." -Atasözü. **6.** Bir girişimin, bir işin başarıya ulaşması için alınan önlemlerin bütünü: *Bütün hesaplar bozuldu. "Harbe nasıl, niçin ve ne hesapla girmiştik?."* -F. R. Atay. **7.** (isim tamlamalarında tamlanan olarak) "Tutum", "durum" veya "anlayış" anlamına gelir: *Onunki vur abalıya hesabı.* **hesaba katılmak** (veya **katılmamak**) göz önüne alınmak (veya alınmamak): *"Gürültü de gürültü hani: Çalgının şamatası hesaba katılmasa, seyircinin alkışı yeter!"* -A. İlhan. **hesap açmak 1)** (banka) gereğinde çekilmek üzere yatırılan para için işlem yapmak: *Bankada adıma bir hesap açtılar.* **2)** birine borçlanma imkânı tanımak, kredi açmak. **hesap çıkarmak** alacakla vereceği kâğıt üzerinde karşılaştırmak. **hesap etmek 1)** bir işin kazancıyla giderini karşılaştırarak bir sonuca varmak; **2)** düşünmek, tasarlamak. **hesap etmek, kitap etmek** bütün ayrıntılarıyla düşünmek. **hesap görmek** alacakla vereceği karşılaştırıp ödeşmek: *"Oraya çıkınca hamallara onar kuruştan hesap göreceksin."* -M. Ş. Esendal. **hesap sormak 1)** bir konuda açıklama ve savunma istemek, sorumlu tutmak; **2)** birini, birilerini yöntem veya yasa dışı davranışlarından dolayı sorguya çekmek: *"Bu karanlık işlerin hesabını sorarlar."* -M. Ş. Esendal. **hesap tutmak** alış verişle ilgili sayıları bir yere yazmak. **hesap vermek** (veya **hesabını vermek**) **1)** bir işin sorumluluğunu yüklenmek: *"Hesap verin bakalım, nerelerde sürtüyordunuz bu saatlere kadar?"* -R. N. Güntekin. **2)** herhangi bir davranışın sebebini açıklamak, anlatmak: *"Evvelâ, sana birkaç haftadır mektup yazamayışımın hesabını vereyim."* -R. N. Güntekin. **(bir şeyi, bir durumu) hesaba almak** (veya **hesaba katmak**) göz önünde bulundurmak, işini yürütürken o şeyi de düşünmek. **hesaba almamak** (veya **katmamak**) önem vermemek. **hesaba çekmek** bir kişiden, bir kuruldan yaptığı işler için açıklama ve savunma istemek: *"Meclis toplanacak ve orada hükûmeti hesaba çekeceklermiş."* -Atatürk. **hesaba dökmek** sayıyla ilgili bir konuyu açıklığa kavuşturmak için kâğıt üzerinde hesaplamak. **hesaba gelmez 1)** sayılamayacak kadar çok; **2)** umulmadık, beklenmedik. **hesaba katmak** dikkate almak, göz önünde bulundurmak: *"Yapacağı büyük işe vücudu, sıhhati, kuvveti müsait midir, bunu hesaba katmaya hacet görmez."* -Ö. Seyfettin. *"Hem benim avukat veya yargıç olmak isteyip istemediğimi de hesaba katıkları yoktu."* -N. Cumalı. **hesabı kapamak** alacak verecek bırakmamak. **(biriyle) hesabı kesmek** alış verişi veya ilgiyi kesmek: *"Bu hırsızın hesabını kesip kanunun pençesine teslim etmeliyiz."* -R. H. Karay. **hesabı temizlemek** borcunu ödemek. **hesabı yok** sayılamayacak kadar çok, sayısız: *"İçtiği kahvenin hesabı yok."* -M. Ş. Esendal. **hesabına** yönünden, için, ... adına, yararına: *Bu bildiri başkan hesabına zararlı oldu. "Zaten kendi hesabıma üzülüyorum, ortada ciddî bir mesele yok."* -R. H. Karay. **(birinin) hesabına gelmek** yararına uygun, elverişli olmak. **hesabını almak** bir iş sonunda hakkını almak. **hesabını (kitabını) bilmek** tutumlu olmak: *"Ayşe hesabını kitabını bilir, tutumlu bir ev kadınıydı."* -Halikarnas Balıkçısı. **hesabını görmek 1)** alacağını verip ilişiğini kesmek; **2)** cezalandırmak. **hesapta olmamak** daha önce düşünülen şeylerin dışında olmak. **(bir şeyi) hesaptan düşmek** hesaptan, borçtan, alacaktan indirmek, çıkarmak.

→ ***hesap cetveli, hesap cüzdanı, hesap günü, hesap işi, hesap kitap, hesap özeti, hesap uzmanı***

hesap cetveli *is. mat.* Sayılar arasında birçok işlemlerin sonucunu kolayca bulmaya yarayan, iç içe yerleştirilmiş ve biri diğerinin üzerinde kayan iki parçadan oluşan cetvel.

hesap cüzdanı *is.* Bir bankada hesabı olanlara verilen, yatırılan ve çekilen paraların yazılmasına yarayan defter.

hesapça *zf. (hesa'pça)* Hesaba göre, hesaba uygun olarak, tahminî: *Hesapça şimdiye kadar gelmiş olmalıydı. "Yazları, haftada üç gün işe gitmiyorum, hesapça bu bizim tatilimiz oluyor."* -A. İlhan.

hesapçı *s.* **1.** Hesabını iyi bilen, tutumlu. **2.** *s.* ve *is.* Çıkarını kollayan, davranışlarını buna göre düzenleyen (kimse).

hesap günü *is.* Kıyamet günü.

hesap işi *is.* **1.** Bir tür el işlemesi. **2.** Hesabını bilme, hesap kitabını iyi yapma.

hesap kitap, -bı *is.* ve *zf.* Hesap sonunda, düşünüp taşındıktan sonra: *Hesap kitap, baktım ki elimde bir şey kalmıyor.* **hesap kitap yapmak** (veya **etmek**) ayrıntılarıyla hesap edip düşünmek.

hesaplama *is.* Hesaplamak işi.

hesaplamak *(-i)* **1.** Hesap işlemini yapmak, hesap etmek. **2.** *mec.* Bir şeyi, bir durumu ayrıntılı bir biçimde düşünmek, hesap etmek: *"Hasan, Zeyno ile ilgili her şeyi kafasında hesaplamış olduğu kanaatindeydi."* -H. E. Adıvar. **hesaplamak kitaplamak** ayrıntılarıyla hesap edip düşünmek: *Hesapladım kitapladım, işin içinden bir türlü çıkamadım.*

hesaplanış *is.* Hesaplanmak işi veya biçimi.

hesaplanma *is.* Hesaplanmak işi.

hesaplanmak *(nsz)* Hesap edilmek.

hesaplaşma *is.* Hesaplaşmak işi.

hesaplaşmak *(nsz, -le)* **1.** Birbirindeki alacakla vereceğin hesabını yapmak. **2.** Karşılıklı olarak kozlarını paylaşmak: *"Benimle mahkeme huzurunda hesaplaşacağını söyleyerek derhal dışarı çıktı."* -R. N. Güntekin. **3.** Bir şeyin olumlu veya olumsuz yönlerini düşünürek, tartışarak bir yargıya varmak.

hesaplatma *is.* Hesaplatmak işi.

hesaplatmak *(-i)* Hesap ettirmek.

hesaplayış *is.* Hesaplamak işi veya biçimi.

hesaplı *s.* **1.** Satın alınabilen, bütçeye uygun, ekonomik: *Hesaplı bir alış veriş.* **2.** Parasını ölçülü harcayan, tutumlu: *Hesaplı adam.* **3.** Ayrıntılarıyla düşünülüp tasarlanmış, plânlı, rasyonel: *"Servetini, bu çalışması, bu hesaplı yaşayışıyla yaptığı kanısındaydı."* -N. Cumalı. **4.** *mec.* Ölçülü davranan, ölçülü: *"Sana şu aşağıda yazacaklarıma ciddî, hesaplı, zeki olmayı karlaştırdığım sabahların birinde başlamıştım."* -S. F. Abasıyanık. **hesaplı hareket etmek** ölçülü davranmak.

→ ***hesaplı orun***

hesaplıca *s.* ve *zf. (hesaplı'ca)* Hesaplı (bir biçimde).

hesaplı orun *is.* Ekonomik mevki.

hesap özeti *is.* Hesap sahiplerinin hesabına yatan ve söz konusu hesaptan çekilen miktarların dökümünü gösteren cetvel.

hesapsız *s.* **1.** Hesabı tutulmayan. **2.** Sayılamayacak kadar çok olan: *Şimdiye kadar hesapsız vaatlerde bulundu, ama hiçbirini tutmadı.* **3.** Önceden iyi düşünülmemiş, sonu belli olmayan: *Hesapsız bir işe girişti.* **4.** Ölçüsüz, tutumsuz, savruk, müsrif.

→ ***hesapsız kitapsız***

hesapsızca *s.* ve *zf. (hesapsı'zca)* Hesapsız (bir biçimde).

hesapsız kitapsız *s.* ve *zf.* **1.** Deftere geçirmeden veya belgeye bağlamadan. **2.** *mec.* Sorumsuz, ölçüsüz: *"Bu hususta hesapsız kitapsız bol para sarfediyordu."* -R. H. Karay.

hesapsızlık, -ğı *is.* Hesapsız olma durumu veya hesapsızca davranış.

hesap uzmanı *is.* Vergi yükümlülerinin dosyalarını incelemekle görevli Maliye Bakanlığına bağlı yetkili.

heterogen *bk.* heterojen.

heterojen *s. Fr. hétérogène* < *Yun. kim.* Ayrı cinsten.

heterotrof *s. Fr. hétérotrophe* Dış beslenen.

heterotrofi *is. Fr. hétérotrophie* Dış beslenme.

hevenk, -gi *is. Far. āveng* Bir ipe geçirilmiş veya birbirine bağlanmış yaş yemiş veya sebze bağı: *"Tavanda hevenk hevenk üzümler, elmalar, armutlar, ayvalar sarkıyordu."* -S. F. Abasıyanık.

hevenkleşme *is.* Hevenkleşmek biçimi veya durumu.

hevenkleşmek *(nsz)* Hevenk durumuna gelmek.

heves *is. Ar. heves* **1.** İstek, eğilim, arzu, şevk: *Bu çocuğun okumaya hevesi var.*

"Küçüklüğünden beri bütün hevesi bahriyede idi." -H. Taner. **2.** Gelip geçici istek: *"Yoksa ona karşı geçici bir heves mi duyuyor."* -P. Safa. **heves etmek** bir şeye karşı istek duymak, eğilimli olmak: *"Birçoklarının bu havaya uydukları ve artık refahlarını devlet kapılarının dışında aramaya heves ettikleri zamanlardı."* -A. Ş. Hisar. **hevesi kalmamak** şevki kırılmak, isteği kalmamak. **hevesi kursağında** (veya **içinde**) **kalmak** istediği, imrendiği şeyi elde edememek. **hevesine düşmek** kuvvetle istemek: *"Bir aralık, büyük bir devlet adamı olmak hevesine düştüm."* -M. Ş. Esendal. **hevesini almak** istediği, imrendiği şeyi elde ederek ona doymak: *"Oluruna bırak gençtir, derim / Hevesini alsın sokaklardan."* -B. Necatigil. **hevesini kırmak 1)** isteklerini, düşüncelerini engellemek; **2)** zevki kaçmak, hevesi kalmamak, şevki kırılmak: *"Çaldığımı benimle birlikte hissetmeyen insanlar arasında hevesim derhal kırılır."* -N. Nadi.

heveskâr *s. (heveskâ:r) Ar. heves + Far. -kâr esk.* Hevesli, amatör: *"Resme başlayan bir heveskârın yapacağı şeyler."* -S. F. Abasıyanık.

heveskârlık, -ğı *is. esk.* Hevesli olma durumu.

hevesleniş *is.* Heveslenmek işi veya biçimi.

heveslenme *is.* Heveslenmek işi.

heveslenmek *(-e)* İsteklenmek, heves etmek, çok istemek, eğilim duymak: *"Millet vergi vermeye heveslenmelidir."* -B. Felek.

hevesli *s.* **1.** Bir şeye veya bir işe istek duyan veya merak sarmış olan, istekli. **2.** Bir sanatı meslek edinmeksizin yalnız zevk için yapan kimse, özengen, amatör. **hevesli** çok isteklisi: *"Geniş yüzlü, beyaz dişli, kısa burunlu, konuşma heveslisi bir çocuktu."* -F. R. Atay.

hevessiz *s.* Hevesi olmayan, istek duymayan.

hey *ünl.* **1.** Seslenmek veya ilgi ve dikkat çekmek için söylenir: *Hey, çocuklar, gelin bakalım! Hey arkadaş, ayağıma basıyorsun!* **2.** Sitem, yakınma, azar, beğenme gibi çeşitli duygular anlatan cümlelerde de kullanılır: *Hey talih, böyle mi olacaktı! Hey akılsız çocuk, ateşi ne diye ellersin? Hey Allahım, bu ne güzellik!* **hey gidi (hey)** çeşitli duyguları pekiştirir veya özlem ve acınma bildirir: *"Hey gidi gençlik hey! Unutulmaz günlerdi onlar, Yenikapı'ya, meyhanelere indik mi şöyle bir."* -A. İlhan.

heyamola *is. (heyamo'la) İt. hey a mola* Gemicilerin veya işçilerin birlikte bir şey çekerken "haydi çek, gayret" anlamında bir ağızdan yüksek sesle ve makamla söyledikleri söz. **heyamola ile** *tkz.* bir işin ancak büyük güçlüklere katlanılarak ve birçok kişinin yardımıyla yapılabileceğini anlatır: *Bu sedir buradan ancak heyamola ile kaldırılabilir.*

heybe *is. Ar. 'aybe* **1.** Binek hayvanının eyeri üzerine geçirilen veya omuzda taşınan, içine öteberi koymaya yarayan, kilim veya halıdan yapılmış iki gözlü torba. **2.** Sapı omuza geçirilebilen tek gözlü bir tür çanta.

heybeci *is.* ve *s.* Heybe yapan veya satan (kimse).

heybet *is. Ar. heybet* **1.** Korku ve saygı uyandıran görünüş, mehabet: *"Adını bilmeseler bile heybetini tarif etsem gene bulunur."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** Büyüklük, ululuk, azamet.

heybetli *s.* **1.** Görünüşü korku ve saygı uyandıran: *Heybetli adam.* **2.** Büyük, ulu, azametli: *"Biz onların yorgun ve durgun bile olsa, düzgün ve heybetli hâllerini görüyorduk."* -A. Ş. Hisar.

heybetlice *s.* Oldukça heybetli.

heyecan *is. (-ca:nı) Ar. heyecān* **1.** Sevinç, korku, kızgınlık, üzüntü, kıskançlık, sevgi gibi sebeplerle ortaya çıkan güçlü ve geçici duygu durumu. **2.** Coşku: *Halk heyecan içinde,* **heyecan duymak** heyecanlanmak. **heyecan vermek** heyecan duymasına sebep olmak. **heyecana düşürmek** heyecanlandırmak: *"Bu şehir halkını heyecana düşüren, şiddetli mücadelelerdir."* -M. Ş. Esendal. **heyecana gelmek** heyecanlanmak, heyecan duymak. **heyecana kapılmak** aşırı derecede heyecan, coşku duymak: *"Ne zaman böyle büyük makineler görsem, kolay kolay tarif edilemeyen bir heyecana kapıldığımı duyuyorum."* -B. R. Eyuboğlu.

heyecanlandırma *is.* Heyecanlandırmak işi: *"O vakitler, bu kadarcık ümit ve teşvik, bizi heyecanlandırmaya yeterdi."* -F. R. Atay.

heyecanlandırmak *(-i)* Heyecan duymasına sebep olmak.

heyecanlanış *is.* Heyecanlanmak işi.

heyecanlanma *is.* Heyecanlanmak işi.

heyecanlanmak *(nsz)* Herhangi bir sebeple güçlü, geçici bir duygulanımdan etkilenmek: *"Cümleleri parlaktı, jestlerle konuşuyordu; heyecanlandırıyor ve heyecanlanmış görünüyordu."* -T. Buğra.

heyecanlı *s.* **1.** Çabuk, kolay heyecanlanan (kimse), müteheyyiç. **2.** Heyecan veren. **3.** Heyecanla yapılan: *"Politikacıların gürültülü, heyecanlı tartışmalarından nefret ederdi."* -H. Taner.

heyecanlılık, -ğı *is.* **1.** Heyecanlı olma durumu. **2.** Aşırı duyarlı olma.

heyecansız *s.* **1.** Çabuk, kolay heyecanlanmayan. **2.** Heyecan vermeyen. **3.** Heyecanla yapılmayan.

heyecansızlık, -ğı *is.* Heyecan verici olmama durumu.

heyelân *is. (heyelâ:n) Ar. heyelān* Toprak kayması, kayşa, göçü: *"Bizi belimize kadar gömen heyelânın altından başlarımızı güç doğrultmuştuk."* -F. R. Atay.

heyet *is. Ar. hey'et* **1.** Kurul: *"Heyetin oturduğu büyük odanın her tarafına Uşak halıları örtmüşlerdi."* -H. E. Adıvar. **2.** *esk.* Astronomi. **3.** *esk.* Biçim, kılık, dış görünüş.

heyetiyle *zf. (he'yetiyle) esk.* Olduğu gibi, bütünüyle.

heyhat *ünl. (heyha:t) Ar. heyhāt* Yazık, ne yazık! *"Öyleyse size de iyi seyahatler iltifatında bulunmuştu ve bu söz heyhat, Atatürk'ün ağzından işittiğim son söz olmuştu."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

heyhey *is.* Sinir bozukluğu, sinirlilik.

heyheyler geçirmek büyük heyecanlar geçirmek. **heyheyleri tutmak** (veya **heyheyleri üstünde olmak**) çok sinirlenmek.

heykel *is. Ar. heykel* Taş, tunç, bakır, kil, alçı gibi maddelerden yontularak, kalıba dökülerek veya yoğrulup pişirilerek biçimlendirilen eser, yontu: *"Harabenin ortasında bir Afrodit heykeli bulunduğunu hayal meyal hatırlıyor."* -R. H. Karay. *"Heykelin heykel olması için estetik bir anı tespit etmesi, pozun kahramanca bir ifade taşıması lâzımdır."* -H. Taner. **heykel gibi 1)** hareketsiz, duygusuz; **2)** çok güzel (vücut).

→ *heykeltıraş*

heykelci *is.* Heykel yapan sanatçı, heykeltıraş, yontucu.

→ *heykelci kalemi*

heykelci kalemi *is.* Heykelcilerin taş, kil, alçı gibi gereçleri biçimlendirmek için kullandıkları kesici, düzeltici ve yontucu araç.

heykelcilik, -ği *is.* Heykel yapma sanatı, heykeltıraşlık, yontuculuk.

heykelleştirme *is.* Heykelleştirmek işi veya biçimi.

heykelleştirmek *(-i)* Heykel durumuna getirmek.

heykelli *s.* Heykeli olan: *"Geniş ve otomobil dolu caddeler, heykelli meydanlar."* -Ö. Seyfettin.

heykeltıraş *is. Ar. heykel + Far. terāş* Heykelci, yontucu.

heykeltıraşlık, -ğı *is.* Heykel yapma sanatı, yontuculuk.

heyulâ *is. (heyulâ:) heyūlā'* Korkunç hayal: *Halk deprem heyulâsıyla günlerce açıkta yattı.* **heyulâ gibi** pek iri, iri yarı.

hezaren (I) *is. (heza:ren) Far. hezār reng "bin renk" bot.* Düğün çiçeğigillerden, hekimlikte kullanılan zehirli bir bitki *(Delphinium).*

hezaren (II) *is. (heza:ren) Ar. ḫayzurān* **1.** Bambu. **2.** *s.* Bambu saplarından yapılmış: *Hezaren koltuk.*

→ *hezaren örgü*

hezaren örgü *is.* Bambu kabukların-

dan soyularak elde edilen liflerle veya sentetik malzemeyle yapılan özel bir örgü.

hezel *is. Ar. hezl esk.* **1.** Şaka, alay, mizah. **2.** *ed.* Bir şiiri veya şiir parçasını şakalı bir anlatıma çevirme.

hezeyan *is. (hezeya:n) Ar. hezeyān* **1.** Saçmalama: *Hiddetlenince hezeyana başladı.* **2.** Sayıklama: *Hasta hezeyan durumunda. "Ne ise zavallı kız canını kurtarmış, fakat aylarca hezeyan içinde yaşamıştı."* -H. E. Adıvar. **3.** *psikol.* Sabuklama. **hezeyan etmek** saçmalamak: *"A, uzun ettin ama; iki satır yazı istedik, bir çuval hezeyan ettin."* -M. Ş. Esendal.

hezimet *is. (hezi:met) Ar. hezīmet* Bozgun, yenilgi. **hezimete uğramak** bozguna veya büyük bir yenilgiye uğramak.

hezliyat *ç. is. (hezliya:t) Ar. hezliyyāt ed. esk.* Hezel türünde yazılmış şiirler.

Hf *kim.* Hafniyum'un kısaltması.

Hg *kim.* Cıva'nın kısaltması.

hı *zf. hlk.* Evet.

hıçkıra hıçkıra *zf.* Hıçkırarak, hıçkırıklarla: *"Bu Nil, perişan hâlde idi, dizlerine kapanmış, hıçkıra hıçkıra ağlıyor, bir şeyler söylüyor."* -R. H. Karay.

hıçkırık, -ğı *is.* **1.** Çok yemek yeme veya sinirsel bir sebeple ve istemsiz olarak diyafram kasının kasılmasıyla hava akciğerlere geçerken boğazdan çıkan ve düzgün aralıklarla tekrarlanan ses: *"Savcı mendilini ağzına kapayarak hıçkırığını gizledi."* -A. Gündüz. *"Heyecandan bir çocuk gibi hıçkırıklarla sarsılıyordu."* -H. E. Adıvar. **2.** Ağlarken çıkan ses. **hıçkırık tutmak** sürekli olarak hıçkırmak.

hıçkırış *is.* Hıçkırmak işi veya biçimi.

hıçkırma *is.* Hıçkırmak işi: *"Elleriyle yüreğini bastırarak hıçkırmaya başladı."* -O. Hançerlioğlu.

hıçkırmak *(nsz)* **1.** Boğazdan hıçkırık sesi çıkarmak. **2.** İçini çekerek ağlamak.

hıçkırtma *is.* Hıçkırtmak işi.

hıçkırtmak *(-i)* Hıçkırmasına sebep olmak.

hıdiv *is. (hıdi:v) Far. ḫidīv tar.* Osmanlı İmparatorluğu döneminde Kavalalı Mehmet Ali Paşadan sonra Mısır valilerine verilen unvan.

hıdivlik, -ği *is.* **1.** Hıdiv yönetimi veya makamı. **2.** Hıdiv yönetimindeki ülke.

hıdrellez *is. Ar. ḫiżr-ilyās (Hızır ve İlyas adlarından)* **1.** Hızır ve İlyas peygamberlerin her yıl buluştuklarına inanılan 6 mayıs günü. **2.** Her yılın 6 Mayıs gününde kutlanan geleneksel bayram.

hıfz *is. Ar. ḥifẓ esk.* **1.** Saklama. **2.** Ezberleme, akılda tutma. **hıfz etmek 1)** saklamak; **2)** aklında tutmak, bellemek: *"Kendi başına köyün hocasından hıfzetti."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **hıfza çalışmak** Kur'an'ı ezberlemeye çalışmak.

hıfzıssıhha *is. Ar. ḥifẓu'ṣ-ṣiḥḥa* **1.** Sağlıklı yaşamak için alınması gerekli önlemlerin bütünü. **2.** Sağlık bilgisi, hijyen.

hık *is.* Hıçkırırken boğazdan çıkan ses. **hık demiş (anasının, babasının) burnundan düşmüş** her durumuyla (anasına, babasına) çok benziyor. **hık tutmak** *bk.* hıçkırık tutmak.

→ ***hık mık***

hık mık, -ğı *is.* Tereddüt gösterme, çekingen davranma. **hık mık etmek 1)** bir işten kaçınmak için bahaneler ileri sürmeye çalışmak; **2)** sorulan bir soruya açık bir anlamı olmayan, belirsiz cevaplar vermek.

hıltan *is. hlk.* Top durumundaki çiçekleri kuruduktan sonra sapları kürdan olarak kullanılan yabanî bir bitki.

hıltar *is. hlk.* Davar ve sığırların, boyunlarına takılan ip veya kayış.

hımbıl *s.* Uyuşuk, tembel: *"Zekâ olmadı mı, akıl biraz hımbıl kalıyor."* -A. İlhan.

hımbıllaşma *is.* Hımbıllaşmak durumu.

hımbıllaşmak *(nsz)* Hımbıl gibi davranmak.

hımbıllık, -ğı *is.* Hımbıl olma durumu.

hımhım *s.* **1.** Sesleri genizden çıkararak konuşan (kimse): *"Onu hımhım sanırsınız ama, sonradan inatçı bir nezlenin tutsağı olduğunu anlarsınız."* -S. Birsel. **2.** *zf.* Sesleri genizden çıkararak: *"Beni biraz hımhım konuşan fakat gözleri fıldır fıldır bir komiserin önüne götürdüler."* -H. Taner.

hımhımlık, -ğı *is.* Hımhım olma durumu.

hımış *is. hlk.* Kerpiç veya tuğlayla örülmüş ahşap duvar.

hına *is. Ar. ḥınā' bk.* kına.

hıncahınç *s.* ve *zf. (hı'ncahınç)* Ağzına kadar, tıka basa dolu (olarak), dopdolu: *"Kaldıkları otelin karşısındaki kahve her gece hıncahınç dolu."* -N. Cumalı.

hınç, -cı *is.* Öç almayı güden öfke, kin, gayz. **hınç (veya hıncını) almak** öç (veya öcünü) almak: *"Fakat bu kadarcık bir mukabeleyle bütün hıncını almış değildi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **hıncını çıkarmak** öç (veya öcünü) almak: *"Hıncını çıkarmak için başka vesileler arıyordu."* -R. N. Güntekin.

hınçlı *s.* Hıncı olan, öfkeli: *Hınçlı bakış. "Fransız General beyaz at üstünde Galata'dan geçtiği gün, tıpkı 1908 Meşrutiyeti'nin ilk günlerindeki gazete başyazıları gibi hınçlı ve öçlü idi."* -F. R. Atay.

hınçsız *s.* Hıncı olmayan, öfkesiz.

hınk *bk.* kahve dövücüsünün hınk deyicisi.

hınna *Ar. ḥınnā bk.* kına.

hınzır *is. Ar. ḫinzīr esk.* **1.** Domuz. **2.** *mec.* Katı yürekli, kötü düşünen, gaddar: *"Bırak beni ... Şu hınzırı geberteceğim diyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **3.** *mec.* Genellikle hoşa giden bir davranış ve durum için şaka yollu söylenir: *"Dilber'de bir kurum, bir eda. Bir de güzelleşti hınzır."* -S. F. Abasıyanık.

hınzırca *s.* ve *zf. (hınzı'rca)* Hınzır (bir biçimde), kurnazca: *"Bir yandan karısını yatıştırmak istermiş gibi davranıyor, bir yandan hınzırca sırıtıyordu."* -A. İlhan.

hınzırlaşma *is.* Hınzırlaşmak işi.

hınzırlaşmak *(nsz)* Hınzır gibi davranmak.

hınzırlık, -ğı *is. mec.* **1.** Hınzır olma durumu. **2.** *mec.* Muziplik. **hınzırlık etmek** zarar verici, sinirlendirici, ters davranışta bulunmak.

hır *is.* Kavga, dalaş. **hır çıkarmak** kavga, gürültü çıkarmak.

hıra *s. hlk.* **1.** Zayıf, çelimsiz, cılız. **2.** Çok yiyen, obur.

hırbo *is. (hı'rbo) argo* **1.** İri yarı (kimse). **2.** Sersem, salak ve kaba saba.

hırboluk, -ğu *is. argo* Sersemlik, salaklık: *"Bırak hırboluğu kirve diyor, çıkar o yenindeki zırıltıyı."* -A. İlhan.

hırçın *s.* **1.** Belirli bir sebebi olmadan sinirlenip huysuzluk eden (kimse). **2.** (ses için) Tiz, öfkeli.

hırçınlaşma *is.* Hırçınlaşmak işi.

hırçınlaşmak *(nsz)* Hırçınlık etmek, hırçın davranmak.

hırçınlık, -ğı *is.* Hırçın olma durumu veya hırçın davranış: *"Uzun bir gezinti yaptıktan sonra bile içimdeki hırçınlık, titizlik geçmedi."* -H. E. Adıvar. **hırçınlık etmek** (veya **yapmak**) huysuzluk, terslik etmek.

hırdavat *ç. is. Far. ḫurde + Ar. -āt* **1.** Kilit, reze, tel, çivi gibi metal eşya. **2.** Önemsiz, ufak tefek eşya, gereksiz eşya: *"Tezgâhın ardındaki raflarda defter, kâğıt, kalem, silgi ve bir sürü hırdavat."* -O. Rifat.

hırdavatçı *is.* Hırdavat satan kimse, nalbur.

hırdavatçılık, -ğı *is.* Hırdavatçının işi, nalburluk.

hırgür *is.* Geçimsizlik, kavga: *"tiyatrocular arasında hırgür eksik olmaz, ama her şey sonunda tatlıya bağlanır, bilmez misin?."* -A. İlhan. **hırgür çıkarmak** kavga etmek, kavga çıkarmak.

hırıldama *is.* Hırıldamak işi.

hırıldamak *(nsz)* Hırıltılı bir ses çıkarmak: *Çocuğun nezlesi var, göğsü hırıldıyor.*

hırıldaşma *is.* Hırıldaşmak biçimi veya durumu.

hırıldaşmak *(nsz, -le)* Hırlaşmak.

hırıldayış *is.* Hırıldamak işi veya biçimi.

hırıl hırıl *zf.* Hırıltılı bir ses çıkararak.

hırıltı *is.* **1.** Boğazdan herhangi bir sebeple boğuk çıkan ses: *"Yavaşlayan soluk alışında hafif hırıltı duyuluyordu."* -A. Sayar. **2.** Gürültüyle çıkan ses. **3.** *mec.* Ge-

çimsizlik, kavga: *Hırıltı istemem, iyi geçinin. "Ölünceye kadar, hırıltı gürültü içinde mi yaşayalım?"* -P. Safa.

hırıltıcı *s. mec.* Geçimsizlik çıkaran, geçimsiz (kimse).

hırıltılı *s.* Hırıltı çıkaran, hırıltısı olan: *"Kapıda, çiğ boyalı bir kadın başı resmini göstererek hırıltılı bir kahkaha attı."* -P. Safa.

hırızma *is. (hırı'zma)* **1.** Ayı, boğa gibi azgın hayvanların dudaklarına veya burnuna geçirilen demir halka: *Ayının burnuna hırızma takmışlar, oynatıyorlar.* **2.** Burun kanadına takılan süslü, altın veya gümüş halka. **3.** Küpe.

hırka *is. Ar. ḫirḳa* **1.** Önden açık, kollu, genellikle yünden üst giysisi: *"Bol hırkasının içinde ne kadar zavallı, hatta ne kadar gülünçtü."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** Daha çok soğuktan korunmak için giyilen, kumaştan, bazen içi pamukla beslenmiş, ceket biçiminde giysi. **3.** Dervişlerin giydikleri üst giysisi. **hırkayı başına çekmek** bir köşeye çekilip çevresiyle ilgisini kesmek.

hırkalı *s.* Hırkası olan.

hırkasız *s.* Hırkası olmayan.

hırlama *is.* Hırlamak işi.

hırlamak *(nsz)* **1.** Hırıltıyla ses çıkarmak. **2.** (köpek için) Saldırmadan önce hırıltıyla ses çıkarmak: *"Köpek gözlerinin akını çıkararak yan yan baktıktan sonra pes perdeden hırladı."* -B. Felek. **3.** *mec.* Kızgınlıkla ters konuşmak.

hırlaşma *is.* Hırlaşmak işi.

hırlaşmak *(nsz, -le)* **1.** Karşılıklı hırlamak. **2.** Ağız kavgasına girişmek: *"Miras yüzünden babamla amcam hırlaştılar ve bir gün dövüştüler."* -H. E. Adıvar.

hırlatma *is.* Hırlatmak işi.

hırlatmak *(-i)* Hırlamasına sebep olmak.

hırlayış *is.* Hırlamak işi veya biçimi.

hırlı *s. hlk.* **1.** İşinde doğru, uslu, iyi (kimse). **2.** Yaramaz, şımarık, kötü (kimse). **hırlı mıdır, hırsız mıdır** bir kimsenin âhlakı, kişiliği hakkında kuşku duyulduğunda kullanılır: *Ben onu tanımıyorum, hırlı mıdır, hırsız mıdır bilmem!*

hırpalama *is.* Hırpalamak işi.

hırpalamak *(-i)* **1.** Örselemek. **2.** Dövmek. **3.** *mec.* İtip kakmak, azarlamak veya yıpratmak: *"Bağırmaya kalkınca delikanlı da gözdağı kabilinden onu bir parça hırpalamaya mecbur olmuş."* -R. N. Güntekin.

hırpalanış *is.* Hırpalamak işi veya biçimi.

hırpalanma *is.* Hırpalanmak işi.

hırpalanmak *(nsz)* Hırpalamak işine konu olmak veya hırpalamak işi yapılmak: *"Günden güne tükeniyor, bozulup hırpalanıyordu."* -R. H. Karay.

hırpalatma *is.* Hırpalatmak işi.

hırpalatmak *(-i, -e)* Hırpalanmasına sebep olmak.

hırpalayış *is.* Hırpalamak işi veya biçimi.

hırpanî *s. (hırpa:ni:) Ar. ḫirbānī* Perişan kılıklı, derbeder: *"Yanımıza elleri saygı ile göbeğinin altına bağlı, hırpanî bir delikanlı yanaştı."* -S. F. Abasıyanık.

hırpanîlik, -ği *is.* Hırpanî olma durumu.

hırs *is. Ar. ḥirṣ* **1.** Sonu gelmeyen istek, aşırı tutku: *Para hırsı. Şöhret hırsı.* **2.** Öfke, kızgınlık: *"Hırsımdan bazılarına tablomu bedava verdim, alın, götürün diye bağırdım."* -H. C. Yalçın. **hırs bürümek** *bk.* gözünü hırs bürümek. **hırsını alamamak** öfkesini yenememek. **hırsını yenmek** öfkelenmemek için kendini tutmak.

hırsız *is.* **1.** Çalan (kimse), uğru. **2.** Bir tür olta iğnesi. **hırsız gibi** kimseye görünmeden, gizlice. **hırsıza yol göstermek** birine bilmeyerek, anlamadan kötü bir işte yardımcı olmak.

→ ***hırsız adım, hırsız anahtarı, hırsız feneri, hırsız kelepçe, hırsız yatağı***

hırsız adım *is.* Çok sessiz, yavaş: *"Hırsız adımlarla deniz kenarına geldi."* -Ö. Seyfettin. *"Hırsız adımlarıyla oraya doğru baş önünde uzaklaştı."* -S. F. Abasıyanık.

hırsız anahtarı *is.* Maymuncuk.

hırsız feneri *is.* Karşısındakini göstermeyecek biçimde yapılmış önü camlı fener.

hırsız kelepçe *is.* Ana su borusuna kaçak su alabilmak amacıyla bağlanan boru parçası.

hırsızlama *s.* **1.** Gizlice alınan başkasına ait (şey): *Hırsızlama eşya.* **2.** *zf.* Gizlice, kimseye sezdirmeden.

hırsızlık, -ğı *is.* **1.** Çalma. **2.** Çalma suçu, sirkat: *"Ama beyefendi, ne hırsızlık yaptım, ne de yankesicilik."* -S. F. Abasıyanık. **hırsızlık etmek** (veya **yapmak**) başkalarının parasını veya malını çalmak.

hırsız yatağı *is.* **1.** Hırsızların gizlendiği yer. **2.** Çalınmış şeylerin saklandığı yer.

hırslandırma *is.* Hırslandırmak işi.

hırslandırmak *(-i)* Öfkelendirmek, kızdırmak.

hırslanış *is.* Hırslanmak işi veya biçimi.

hırslanma *is.* Hırslanmak işi.

hırslanmak *(nsz)* Çok kızmak, öfkelenmek: *"Kavgadan dönüyormuş, yüzü gözü yaralı, o kadar hırslanmış ki, altındaki katırı öldürmüş."* -H. E. Adıvar.

hırslı *s.* **1.** Doymak bilmeyen, aşırı istekli, tutkulu, haris. **2.** Öfkeli, kızgın: *"Daima hırslı, hırçın, sinirli, hislerine düşkün eniştemiz ..."* -A. Ş. Hisar.

hırssız *s.* Hırsı olmayan.

hırt *s. argo* Sersem, budala, ahmak.

hırtapoz *s. argo* Sersem, aptal, şaşkın.

hırtapozluk, -ğu *is. argo* Hırtapoz olma durumu.

hırtı pırtı *is.* Eski püskü veya işe yaramaz, değersiz eşya.

hırtlamba *s.* Perişan, derbeder kılıklı. **hırtlamba gibi giyinmek** gereksiz yere üst üste ve gelişigüzel giyinmek. **hırtlambası çıkmak** **1)** perişan bir biçimde giyinmiş olmak; **2)** (eşya için) çok eskiyip dökülür durumda olmak: *Koltukların hırtlambası çıktı.*

hırtlık, -ğı *is. argo* Sersemlik, budalalık, ahmaklık.

Hırvat *öz. is. Sl.* **1.** Hırvatistan Cumhuriyeti'nde yaşayan bir halk ve bu halkın soyundan olan kimse. **2.** Hırvatlarla ilgili, Hırvatlara özgü olan şey: *Hırvat dili.*

Hırvatça *öz. is. (hırva'tça)* Hırvatların kullandığı Slav dili.

hısım *is. ḫışım* **1.** Soyca veya evlilik sonucu aralarında bağ bulunanlardan her biri, akraba. **2.** Dede ve nineleri bir olanlardan her biri.

→ ***hısım akraba***

hısım akraba *is.* Yakın ve uzak bütün akrabalar: *Hısım akraba bir mahallede toplandılar.*

hısımlık, -ğı *is.* Hısım olma durumu, karabet.

hışıldama *is.* Hışıldamak işi.

hışıldamak *(nsz)* Hışıltılı ses çıkarmak.

hışıldatma *is.* Hışıldatmak işi.

hışıldatmak *(-i)* Hışıldamasına sebep olmak.

hışıl hışıl *zf.* Hışıltı sesi çıkararak, hışıldayarak: *"Guguğumun tüyü yeşil / Gökte uçar hışıl hışıl."* -Halk türküsü.

hışıltı *is.* Sert ve sürekli çıkan ses.

hışıltılı *s.* (ses için) Hışıltısı olan.

hışıltısız *s.* Hışıltısı olmayan.

hışım, -şmı *is. Far. ḫişm* Öfke, kızgınlık. **(birinin) hışımına uğramak** (birinden) zulüm görmek.

hışımlanma *is.* Hışımlanmak işi.

hışımlanmak *(nsz)* Öfkelenmek, kızgın duruma gelmek.

hışımlı *s.* Öfkeli, kızgın, sinirli: *"Kadınsa bulaşıkları kurulamaya çalışır. Bir tabak düşürünce de, hışımlı bakışlara muhatap olur."* -H. Taner.

hışır *is. hlk.* **1.** Olmamış meyve (daha çok kavun, karpuz için kullanılır.). **2.** *s.* Coşkunluk gösteren, yaramaz (kimse): *"Serde toyluk vardı a canım. Sahi ne hışırdım o zaman. İlk gençlik, sersemlik, budalalık çağı."* -H. Taner. **3.** *s. argo* Aptal, sersem. **hışırı çıkmak** **1)** (eşya) çok hırpalanıp örselenmek; **2)** insan ağır işlerle uğraşıp çok yorulmak.

→ ***hışır hışır***

hışırdama *is.* Hışırdamak işi.

hışırdamak *(nsz)* Kâğıt, meşin, kumaş gibi nesneler birbirlerine sürtünürken, buruşturulurken ses çıkarmak: *"Tepemizdeki çınarın yaprakları ılık bir rüzgârla tatlı tatlı hışırdıyordu."* -H. Taner.

hışırdatma *is.* Hışırdatmak işi.

hışırdatmak *(-i)* Hışırtı çıkartmak.

hışırdayış *is.* Hışırdamak işi veya biçimi.

hışır hışır *zf.* Hışırtı çıkararak: *Kâğıtları hışır hışır karıştırıyordu.*

hışırlık, -ğı *is.* Hışır olma durumu.

hışırtı *is.* İnce cisimler hışırdarken çıkan ses, hışırdama sesi: *"Bir kâğıt hışırtısı. Babuş gazete sayfasını çeviriyor ve hikâyeyi anlatıyor galiba."* -P. Safa. *"Sade dalgaların sesini veya yaprakların hışırtısını duyayım."* -H. Taner.

hışırtılı *s.* Hışırtısı olan.

hışırtısız *s.* Hışırtısı olmayan.

hışlama *is.* Hışlamak biçimi veya işi.

hışlamak *(nsz)* Hışıldamak, hışıltı sesi çıkarmak.

hıyaban *is. (hıya:ba:n) Far. ḫiyābān* İki tarafı düzgün ağaçlı yol veya bulvar: *"Sustu bülbüller hıyaban uykuda / Esme ey bad esme canan uykuda."* -F. N. Çamlıbel.

hıyanet *is. (hıya:net) Ar. ḫiyānet* **1.** Kutsal sayılan şeylere el uzatma, kötülük etme veya karşı davranma, hainlik, ihanet: *"Emanete hıyanet olmaz."* -Atasözü. *"Hiçbiri vatan hıyanetinin cezasız bırakılmasını istememişti."* -F. R. Atay. **2.** Güveni kötüye kullanma, aldatma, vefasızlık: *"Hıyanetini görmediğin bir kadın hakkında fena tabirler kullanmaya hakkın yok."* -P. Safa. **3.** *s.* Vefasız: *Hıyanet, beni hiç aramıyorsun!*

hıyanetlik, -ği *is. hlk.* Hıyanet.

hıyar (I) *is. Far. ḫihār bot.* **1.** Kabakgillerden, uzun, iri meyveli, sürüngen, bir yıllık otsu bir bitki *(Cucumis sativus).* **2.** Bu bitkinin ürünü. **3.** *s. argo* Kaba saba, görgüsüz, budala.

→ ***hıyarağa, hıyarağası, hıyarşembe***

hıyar (II) *is. (hıya:r) Ar. ḫiyār huk. esk.* Bir şeyi seçmekte veya yapıp yapmamakta özgürlük.

hıyarağa *is. argo* Görgüsüz, kaba saba, yontulmamış.

hıyarağalık, -ğı *is.* Hıyarağa gibi davranma.

hıyarağası *is. argo* Hıyarağa.

hıyarcık, -ğı *is. tıp* Kasık lenf bezlerinin iltihaplanması.

hıyarcıl *is. bk.* hıyarcık.

hıyarlaşma *is.* Hıyarlaşmak işi.

hıyarlaşmak *(nsz) argo* Kaba saba, budalaca davranışlarda bulunmaya başlamak.

hıyarlık, -ğı *is. argo* Kaba saba, budalaca davranma durumu. **hıyarlık etmek** hıyarlaşmak.

hıyarşembe *is. Far. ḫiyār-çenber bot.* Baklagillerden, siyah renkte olan meyvelerinin içinde çekirdeklerden başka, hekimlikte kullanılan bir öz bulunan bitki, Hint hıyarı *(Cassia fistula).*

hız *is.* **1.** Çabukluk, sür'at. **2.** Bir hareketten doğan güç, şiddet: *"Yağmur şimdi hızını daha da arttırmıştı."* -H. Taner. **3.** Çaba, güç, gayret, takat. **4.** *fiz.* Alınan yolun harcanan zamana oranı, sür'at: *"Hikâyede baştan sona kadar hareket ve hız olmalıdır."* -F. R. Atay. **hız almak** atlamak için geri çekilip birdenbire fırlamak. **hız vermek 1)** hızını artırmak, hızlandırmak; **2)** isteklendirmek. **hızını alamamak 1)** hızla gidişini yavaşlatamamak; **2)** öfkesini yenememek, yatışamamak: *"Münakaşa tekrar eski hızını alamayarak biraz sonra söndü."* -R. N. Güntekin. **hızını almak 1)** şiddetini yenmek, yatışmak: *Fırtına hızını aldı.* **2)** yavaşlamak, hızını yitirmek. **hızını kaybetmek** (veya **yitirmek**) etkisini, geçerliliğini yitirmek, hükmü kalmamak: *"Güneş hızını kaybedince bu yapışkan şu donar, yapraklar ellenebilir, toplanabilir duruma gelir."* -N. Cumalı.

→ ***hızölçer***

hızar *is. Far. ḫarās* Tahta ve kereste biçmeye yarayan, elektrik ve su gücüyle çalışan büyük bıçkı.

hızarcı *is.* Hızar işleten, hızarla kereste biçen kimse.

hızarcılık, -ğı *is.* Hızarcının işi.

Hızır *öz. is. Ar. ḫiżr* **1.** Halk inanışlarına göre ölümsüzlüğe kavuşmuş olduğuna inanılan ulu kimse. **2.** (küçük h ile) Çabuk davranan kimse. **Hızır gibi yetişmek** birinin en sıkışık bir zamanında, beklemediği biri, yardımına yetişmek: *"Ya annem, ya ninem babamın çıkardığı gürültüyü işitip mutlaka Hızır gibi imdadıma yetişir."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

hızla *zf. (hı'zla)* Çabucak, çabuk, sür'atle.

hızlandırılma *is.* Hızlandırılmak işi.

hızlandırılmak *(nsz)* Hız verilmek, hızı artırılmak.

hızlandırma *is.* Hızlandırmak işi.

hızlandırmak *(-i)* Hız verilmek, hızı artırılmak: *"Haberleşme olanaklarının çoğalması, basının gelişmesi, bu bilinçlenmeyi hızlandırır."* -O. Rifat.

hızlanış *is.* Hızlanmak işi veya biçimi.

hızlanma *is.* Hızlanmak işi.

hızlanmak *(nsz)* Hız almak, hızı artmak: *"Genç kız birdenbire hızlanmıştı."* -S. F. Abasıyanık.

hızlı *s.* **1.** Çabuk, seri, sür'atli: *"Hızlı yürüyorlar ve birbirine hiçbir lâkırdı söylemiyorlardı."* -M. Ş. Esendal. **2.** *zf.* Güç kullanarak, şiddetle: *Hızlı vurmak.* **3.** *zf.* Yüksek sesle: *Hızlı konuşmak.* **4.** *zf.* İvedi olarak, ivedilikle. **5.** *mec.* Uçarı, çapkın, hovarda. **hızlı sağanak tez geçer** büyük bir hızla başlayan şeyler az sürer. **hızlı yaşamak** eğlenceye aşırı düşkün olarak yaşamak: *"Bu hızlı yaşamaya elli iki yıl dayanabilmişti ancak!"* -Y. Z. Ortaç.

→ ***hızlı akın, hızlı hızlı, hızlı hücum***

hızlı akın *is. sp.* Basketbolda karşı tarafın toparlanmasına fırsat vermeden, paslaşarak yapılan hızlı hücum, fast break.

hızlı hızlı *zf.* Çabucak, ivedilikle: *"Birdenbire karar vermiş gibi merdivenleri hızlı hızlı indi."* -S. F. Abasıyanık.

hızlı hücum *is. sp.* Hızlı akın.

hızlılık, -ğı *is.* Hızlı olma durumu, sür'at.

hızölçer *is. tekno.* İvmeölçer.

hibe *is. Ar. hibe* Bağışlama, bağış. **hibe etmek** bağışlamak.

hicap, -bı *is. (-ca:bı) Ar. ḫicāb* Utanma, utanç, sıkılma: *"Sensin bize bizden yakın / Görünmezsin hicap nedir?"* -Yunus Emre. *"Ve Rabia'nın hicabından taze yanakları gene eski nadide bir şarap gibi lâl rengini alıvermişti."* -H. E. Adıvar. **hicap duymak** (veya **etmek**) utanmak: *"Kalem aldın kaşlarını çatmaya / Hicap ettim adın sual etmeye."* -Dadaloğlu.

hicaz *is. Ar. ḫicāz müz.* **1.** Klâsik Türk müziğinde dügâh perdesinde karar kılan bir makam. **2.** Klâsik Türk müziğinde do diyez notasını andıran perde.

hicazkâr *is. (hicazkâ:r) Ar. ḫicāz + Far. -kār* Klâsik Türk müziğinde rast perdesinde karar kılan bir makam.

hiciv, -cvi *is. Ar. hecv* Yergi: *"Zaten başına ne gelirse hep bu dergide yazdığı hicivlerden geliyor."* -H. Taner.

→ ***hicvetmek***

hicran *is. (-ra:nı) Ar. hicrān* **1.** Bir yerden veya bir kimseden ayrılma, ayrılık: *"Bu hicran, dudaklarına ezelî bir nakarat yapıştırmıştı."* -Ö. Seyfettin. **2.** Ayrılığın sebep olduğu onulmaz acı: *"Başıma da konuyor konuyor aman martı kuşları / Gözlerimden boşalır hicran yaşları."* -O. V. Kanık.

hicret *is. Ar. hicret* **1.** Göç. **2.** *tar.* İslâm takviminde tarih başı sayılan Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göç etmesi: *Hicretten yüz elli yıl sonra.* **hicret etmek** göç etmek.

hicrî *s. (hicri:) Ar. hicrî* Tarih başı olarak hicreti kabul eden: *Hicrî 1300 yılında.*

→ ***hicrî takvim***

hicrî takvim *is.* Hicreti başlangıç olarak alan takvim.

hicvetme *is.* Hicvetmek işi.

hicvetmek *(-i) Ar. hecv + T. etmek* Alay yoluyla yermek: *"İkimizin de birbirimizi istemeyerek hicvettiğimize aldırmadan bekledim."* -P. Safa.

hicviye *is. Ar. hecviyye ed.* Yergi, taşlama.

hiç *zf. Far. hīç* **1.** Olumsuz yargılı cümlelerde fiilin anlamını pekiştirir. **2.**

Soru cümlelerinde belirsiz bir zamanı anlatır: *Hiç ava gittiniz mi?* **3.** Bir soruya açık bir cevap verilmek istenmediğinde cevap cümlesinin başına getirilir: *-Ne gördün? - Hiç.* **4.** *is.* Boş, değersiz, önemsiz olan şey veya kimse: *Bir hiç için darıldı. O benim gözümde hiçtir.* **hiç de** kesinlikle, kat'iyen: *Dersleri hiç de iyi değil.* **hiç değil** asla, kesinlikle: *-Küçük tıpkı dedesi. -Hiç değil.* **hiç değilse** (veya **hiç olmazsa**) **1)** önemli olmasa bile, başka bir şey olmasa bile: *Hiç değilse ben bu kitapları okudum. "Bu mahlûk hiç değilse, hep aynı noktada dönüp dolaştığının farkında değil."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2)** en az: *Hiç değilse on tane var. Hiç olmazsa günde iki kez gelir. "Hiç değilse şu avuç içi kadar havuza bir fıskiye koysalarmış ya..."* -T. Buğra. **3)** bari: *"İnsan hiç olmazsa arada bir uğrar / Böyle ihmalci değildin önceleri,"* -B. Necatigil. **hiç yoktan** hiçbir sebep veya zorunluk yokken, sebepsiz olarak: *"İki mahpus baş başa verip konuştuktan sonra hiç yoktan bir kavga çıkardılar, Emine'yi bir iyi dövdüler."* -R. H. Karay. **hiçe saymak** (veya **hiçe indirgemek**) önemsememek, önem vermemek.

→ ***hiçbir, hiçbiri, hiç kimse, hiç mi hiç***

hiçbir *s. (hi'çbir)* Bir isimden önce getirilerek o ismin bildirdiği varlıktan bir tanesinin bile olmadığını anlatır: *"Nevin hiçbir insana kin, hiçbir insana tiksinti duymamıştı."* -S. F. Abasıyanık.

hiçbiri *zm. (hi'çbiri)* Olumsuz cümlelerde "bir tanesi bile" anlamında kullanılır.

hiççi *is. fel.* Hiççilik yanlısı, nihilist.

hiççilik, -ği *is. fel.* **1.** Bütün gerçek ve değerleri inkâr eden, gerçeğin, nesnel bir temeli olmadığını ileri süren görüş; her türlü gerçek varlığı inkâr eden aşırı bireycilik, yokçuluk, nihilizm. **2.** Her türlü siyasî düzeni inkâr eden, toplumun birey üzerinde hiçbir baskısını kabul etmeyen görüş, yokçuluk, nihilizm.

hiç kimse *zm.* Ortalıkta görünmeyen, bulunmayan insan.

hiçleme *is.* Hiçlemek durumu.

hiçlemek *(-i)* Önem vermemek, yok saymak.

hiçleştirme *is. fel.* Kendini hiçleştirmek işi.

hiçleştirmek *(-i) fel.* Kendi benliğinde hiçliği kabul etmek.

hiçlik, -ği *is.* **1.** Hiç olma durumu: *Hiçlik içerisinde.* **2.** *fel.* İnkâr sonucu, gerçekteki özelliklerinin, durumların ortadan kaldırılması sonucu bir şeyin var olmayışı, yokluk.

hiç mi hiç *zf.* Kesinlikle, hiç: *"İstanbul'a tayinimi yaptırdım hiç mi hiç karışmadılar."* -E. Işınsu. *"Romantik şeylerden hiç mi hiç hoşlanmaz."* -H. Taner.

hiçten *s.* **1.** Çok değersiz, önemsiz: *Ne hiçten adam olduğu anlaşıldı.* **2.** *zf.* Gereği, yararı yokken veya karşılıksız olarak, yok yere: *Hiçten bu kadar masrafa girdim.*

hidatit, -di *is. Fr. hydatide zool.* Birçok memelilerin ve insanın karaciğerinde gelişen ekinokok tenyasının lârvası.

hidayet *is. (hida:yet) Ar. hidāyet esk.* Doğru yol, hak olan Müslümanlık yolu. **hidayete ermek 1)** Müslüman olmak, İslâm dinini kabul etmek: *"Önce onu sünnet ettirmiş, hidayete erdiği için adını da Hadi koymuş ve konağına almış."* -Y. Z. Ortaç. **2)** gerçeği görüp kabullenmek, aklı başına gelmek: *"Bizim gibi nice avareler burada hidayete ermişlerdir."* -R. N. Güntekin.

hiddet *is. Ar. ḥiddet* Öfke, kızgınlık: *"Hiddet ve nefretimden kalbim çarpıyordu."* -Ö. Seyfettin. **hiddet etmek** öfkelenmek, kızmak. **hiddete kapılmak** öfkelenmek, kızmak. **hiddetten kudurmak** çok öfkelenmek, aşırı derecede kızmak: *"Hele sokakta yüksek sesle gülenler olursa kendisiyle eğleniyorlar sanarak hiddetten kuduruyordu."* -R. N. Güntekin.

hiddetlendirme *is.* Hiddetlendirmek işi.

hiddetlendirmek *(-i)* Kızdırmak, öfkelendirmek.

hiddetleniş *is.* Hiddetlenmek işi veya biçimi.

hiddetlenme *is.* Hiddetlenmek işi.

hiddetlenmek *(-e)* Kızmak, öfkelenmek: *"Hiddetlendi. Fırlak ve al yanakları titremeye başladı."* -Ö. Seyfettin.

hiddetli *s.* Kızgın, öfkeli: *"Nihayet kocası onun hiddetli olduğunu hissetti."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

hiddetsiz *s.* Kızgınlığı, öfkesi olmayan.

hidra *is. Fr. hydre zool.* Hidralar takımından, 1 cm uzunluğundaki, vücudu torba biçiminde, ağız çevresinde 6-10 dokunacı olan, tatlı su hayvanı *(Hydra).*

hidralar *ç. is. zool.* Örnek hayvanı hidra olan selentereler bölümü.

hidrasit, -di *is. Fr. hydracide kim.* Hidrojen ile bir metalsinin oksijensiz birleşmesinden oluşan asit.

hidratı *is. Fr. hydrate kim.* Su ile bir cismin verdiği birleşik.

hidratlı *s. kim.* İçinde hidrat bulunan.

hidr-, hidro- *Fr. hydro- < Yun.* Birleşiminde hidrojen veya suyun bulunduğunu gösteren ön ek.

hidrobiyoloji *is. Fr. hydrobiologie fiz.* **1.** Sularda yaşayan canlıların hayatını inceleyen bilim dalı. **2.** *s.* Bu bilimle ilgili.

hidrodinamik, -ği *is. Fr. hydrodynamique fiz.* **1.** Sıvıya batırılmış katı cisimler üzerinde, onların hareketiyle ilgili olarak sıvıların gösterdiği direnci ve sıvıların hareketini inceleyen bilim dalı. **2.** *s.* Bu bilimle ilgili.

hidroelektrik, -ği *is.* ve *s. Fr. hydroélectrique* Su elde edilen (elektrik), su gücüyle elde edilen enerji.

→ ***hidroelektrik santral***

hidroelektrik santral, -li *is.* Su gücüyle çalışan makinelerle elektrik üreten merkez.

hidrofil *s. Fr. hydrophile < Yun.* **1.** Sucul, susever. **2.** *zool.* Su böceği.

hidrofobi *is. Fr. hydrophobie bk.* Su korkusu.

hidrofor *is. Fr. hydrophore* Suya yapının üst katlarına çıkacak basıncı veren depo.

hidrograf *is. Fr. hydrographe* Hidrografi uzmanı.

hidrografi *is. Fr. hydrographie < Yun.* **1.** Bir bölgedeki yer altı ve yer üstü sularının durumunu inceleyen bilim. **2.** Bir bölgenin akarsularıyla göllerinin bütünü. **3.** Bir bölgedeki kıyıların, adaların topografyası.

hidrojen *is. Fr. hydorogène < Yun. kim.* Oksijenle birleşerek suyu oluşturan, atom numarası 1, rengi, kokusu ve tadı olmayan bir gaz. Kısaltması H.

→ ***hidrojen bombası***

hidrojen bombası *is.* Ağır hidrojen atomları çekirdeklerinin kaynaşarak helyum durumuna girmesiyle elde edilen enerji temeline dayanan bomba.

hidrojenleme *is. kim.* Hidrojenlemek işi.

hidrojenlemek *(-i) kim.* Hidrojen ile birleştirmek.

hidrojeoloji *is. Fr. hydrogéologie < Yun.* Yer altı sularının araştırılmasını ve elde edilmesini inceleyen yer bilimi kolu.

hidrokarbon *is. Fr. hydrocarbon kim.* Karbon ve hidrojen birleşiği.

hidrokarbonat *is. Fr. hydrocarbonate kim.* Hidratlı bazik karbonat.

hidrokarbür *is. Fr. hydrocarbure kim.* Hidrokarbon.

hidroklorik asit, -di *is. kim.* Hidrojen ve klordan oluşan, renksiz, havada beyaz dumanlar saçan, suda kolayca eriyen ve hayvan kemiklerinden jelâtin, fosfor elde edilmesinde, çeliğin pasını gidermede kullanılan keskin kokulu bir gaz, tuz ruhu (HCl).

hidroksil *is. Fr. hydroxile kim.* Bir madenle birleştiği zaman hidroksit yapan atom grubu (OH).

hidroksit, -di *is. Fr. hydroxide kim.* Bir maden üzerine suyun etkisiyle, yani bir hidroksil grubu ile bir madenin kaynaşmasından oluşan birleşik.

hidrolik, -ği *s. Fr. hydraulique < Yun.* **1.** Su ile ilgili. **2.** Su veya başka bir sıvı basıncıyla işleyen (makine, cendere vb.). **3.** *is.* Suların akışına uygulanan yasaları, suyun dağıtılması sırasında ortaya çıkan so-

runları inceleyen bilim ve teknik.

hidroliz *is. Fr. hydroyse < Yun.* Bir molekülün su etkisiyle ikiye ayrılmasını sağlayan tepkime.

hidrolog, -ğu *is. Fr. hydrologue* Su bilimi uzmanı.

hidroloji *is. Fr. hydrologie < Yun.* Su bilimi.

hidrometre *is. (hidrome'tre) Fr. hydromètre < Yun.* Suölçer.

hidrosefal, -li *is. Fr. hydrocéphale* Hidrosefali olan.

hidrosefali *is. Fr. hydrocéphalie tıp* Beyin omurilik sıvısının çoğalmasıyla, beyin karıncıklarının büyümesine yol açan, bazen de kafatasının büyümesine sebep olan hastalık.

hidrosfer *is. Fr. hydrosphère < Yun.* Su yuvarı.

hidrosiyanik, -ği *s. Fr. hydrocyanique kim.* Siyanojen ile hidrojenin birleşmesinden oluşan asit (HCN).

hidroskopi *is. Fr. hydroscopie < Yun.* Yer altındaki suları arayıp bulma işi.

hidrostatik, -ği *is. Fr. hydrostatique < Yun. fiz.* **1.** Sıvıların dengesini ve kaplar üzerine yaptıkları basıncı inceleyen fizik dalı. **2.** *s.* Sıvıların dengesiyle ilgili olan.

hidroterapi *is. Fr. hydrothérapie < Yun. tıp* Bazı hastalıkları su ile tedavi etme, su tedavisi.

hidrozol, -lü *is. Fr. hydrosole < Yun. Lât kim.* Sıvı durumundaki koloitlere verilen ad.

hidrür *is. Fr. hydrure kim.* Bir element veya birleşikle hidrojen birleşimi.

higrofil *s. Fr. hygrophile* Nemcil.

higrometre *is. (higrome'tre) Fr. hygromètre < Yun.* Nemölçer.

higrometrik *s. Fr. hygromètrique* Nem ile ilgili, neme ilişkin.

higroskop, -bu *is. Fr. hygroscope < Yun.* Bir tür nemölçer.

higroskopik *s. Fr. hygroscopique* Nemçeker.

higrostat *is. Fr. hygrostat* Nem denetimi.

higrotropizm *is. Fr. hygrotropisme < Yun.* Neme yönelim.

hijyen *is. Fr. hygiène tıp* Sağlık bilgisi; sağlık koruma, hıfzıssıhha.

hijyenik *s. Fr. hygiénique tıp* Sağlık koruma ile ilgili, sağlık bilgisine uygun, sağlığa yararlı.

hikâye *is. (hikâ:ye) Ar. ḥikâye* **1.** Bir olayın sözlü veya yazılı olarak anlatılması: *"İşte en geniş bir programla başlamış kırk senenin hikâyesi."* -R. N. Güntekin. **2.** *ed.* Gerçek veya tasarlanmış olayları anlatan düz yazı türü, öykü: *"Hikâyeye girmeden evvel uzun uzun gevezelikler yapmamalıyız."* -S. F. Abasıyanık. **3.** Aslı olmayan söz, olay: *Anlattıkları hep hikâye idi. "Bu hikâye akıl almaz bir aptallıktan başka bir şey değildi."* -T. Buğra. **hikâye etmek** ayrıntılarıyla anlatmak, söylemek: *"Eve geldim, olup biteni hikâye ettim."* -B. Felek.

→ *hikâye birleşik zamanı*

hikâye birleşik zamanı *is. gr.* Yalın zamanlı bir fiilin geçmişte yapıldığını anlatan kip. Türkçede bu birleşik zaman ***idi > -di*** ekiyle kurulur: *(geldi + idi) > geldiydi, (gelse + idi) > gelseydi.*

hikâyeci *is.* Hikâye yazan, öykücü.

hikâyecilik, -ği *is.* Hikâye yazma veya anlatma sanatı, öykücülük.

hikâyeleme *is. ed.* Anlatma, tahkiye.

hikâyelemek *(-i)* Anlatmak.

hikâyeleştirme *is.* Hikâyeleştirmek işi.

hikâyeleştirmek *(-i)* Hikâye durumuna getirmek.

hikem *ç. is. Ar. ḥikem, ḥikmet'*in çokluk biçimi. Hikmetler.

hikemî *s.* ve *is. (hikemi:) Ar. ḥikemî* Felsefe ile ilgili; felsefi söz veya düşünce.

hikmet *is. Ar. ḥikmet* **1.** Bilgelik. **2.** *esk.* Felsefe. **3.** Sebep, gizli sebep: *"Ben artık korkmuyorum her şeyde bir hikmet var / Gecenin sonu seher, kışın sonunda bahar."* -Z. O. Saba. *"Dışı ve içi hiçbirine benzemeyen bu iki çocuğu tabiat, hesaba, mantığa sığmayan hikmetiyle birleştirivermişti."* -H. E. Adıvar. **4.** Tanrı'nın insanlarca anlaşılamayan amacı: *Yarabbi, hikmetinden sual olunmaz.* **5.** *esk.* Özlü söz, vecize: *"Biz bize benzeriz sözü ile millî hikmetlerimizin en doğrusunu söylemişiz."* -F. R. Atay. **6.** *esk.* Fizik. **hikmetinden sual olunmaz** sonucunun sebebi sorulmaz, araştırılmaz; Tanrı'nın yaratıcı gücü karşısında sebep aranmaz.

hikmetli *s.* Bilgece: *Hikmetli sözler.*

hilâf *is. (hilâ:f) Ar. ḫilâf* **1.** Aykırı, karşıt, ters: *Hakikat hilâfına söz söylememeli.* **2.** *hlk.* Yalan: *Hiç hilâfım yok.* **hilâf olmasın** *hlk.* yanılmıyorsam. **hilâf yok** yalan değil, yalan yok: *"Sen hilâf yok diyorsun yani; maktulün pansiyonuna gelen kız gazinodaki garsonun bahsettiği kız, eşkâl uyuyor."* -A. İlhan.

→ *hilâfıhakikat*

hilâfet *is. (hilâ:fet) Ar. ḫilâfet tar.* Halifelik.

hilâfetçi *is.* Halifeliğin sürdürülmesinden yana olan kimse.

hilâfetçilik, -ği *is.* Hilâfetçi olma durumu.

hilâfıhakikat, -ti *is. (hilâ:fıhakikat) Ar. ḫilâf + Far. -ı + Ar. ḥaḳîḳat* Gerçek dışı.

hilâfsız *zf.* Yalansız, inanılmaz ama gerçek: *"Köprünün üstünde hilâfsız beş bin kişi vardı."* -M. Ş. Esendal.

hilâl *is. (hilâ:l) Ar. hilāl* **1.** Ayça, yeni ay. **2.** *esk.* Çocukların okuma öğrenmeye başladıklarında satır ve sözleri şaşırmamak için söz üzerinde gezdirdikleri ucu sivri, uzunca bir gösterme aracı. **hilâl gibi** ince ve düzgün (kaş).

hilâlî *s. (hilâ:li:) Ar. hilālī* Hilâl biçiminde.

hilâllemek *(-i)* Hilâl durumuna getirmek.

hil'at, -ti *is. Ar. ḫil'at tar.* Padişahların, gönül almak, ödüllendirmek için birine giydirdikleri değerli kumaş veya kürkten yapılmış kaftan.

hile *is. (hi:le) Ar. ḫîle* **1.** Birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen, dolap, oyun, desise, entrika: *"Gayet basit bir hile ile, saflığından istifade ederek işi başardı."* -R. H. Karay. **2.** Çıkar sağlamak için bir şeye değersiz bir şey katma: *Bu sütte hile var.* **hile hurda bilmez** kimseyi aldatmaz, doğru. **hile yapmak 1)** aldatmak: *"Yarışmaların eski tadı kalmadı Sabri Bey, bin bir türlü hile yapıyorlar."* -A. İlhan. **2)** çıkar sağlamak amacıyla bir şeyin saflığını bozmak, değersiz bir şey karıştırmak. **hilesi, hurdası yok** yalanı, dolanı yok.

→ *hilebaz, hileşeriye*

hilebaz *s. (hi:leba:z) Ar. ḫîle + Far. -bāz* Hileci.

hileci *s.* Hile yapan, hile karıştıran, hilebaz, hilekâr.

hilecilik, -ği *iş.* Hileci olma durumu, hilekârlık.

hileşeriye *is. (hi:leşeriye) Ar. ḫîle-i şer'iyye esk.* Çözümü güç bir hukukî sorunu hukuk kurallarını zedelemeden halletme.

hilekâr *s. (hi:lekâ:r) Ar. ḫîle + Far. -kâr* Hileci: *"Bunu söylerken, hilekâr gözlerinin içi gülüyor, başı, yüksek bir hareketle geriliyordu."* -P. Safa. *"Münafık, hilekâr, muraî bir adam olarak şöhret almışsınız."* -E. E. Talu.

hilekârlık, -ğı *is.* Hilecilik, dolandırıcılık: *"Bir zamanlar belediye okka ile alış verişi usul koymuş ki kile hilekârlığının önüne geçilsin!"* -M. Ş. Esendal.

hileli *s.* Hilesi olan, içine hile karışmış, hile ile yapılmış: *Hileli süt.*

→ *hileli iflâs*

hileli iflâs *is. huk.* Alacaklıları zarara sokmak amacıyla hileli işlemler yaparak gerçekleştirilen iflâs yolu.

hilesiz *s.* **1.** Hile yapmayan, düzen bilmeyen. **2.** Hilesi olmayan, içine hile karışmamış.

hilkat, -ti *is. Ar. ḫilḳat esk.* Yaradılış, fıtrat.

hilkaten *zf. Ar. ḫilḳaten* Yaradılıştan.

hilozoizm *is. Fr. hylozoïsme < Yun. fel.* Canlı özdekçilik.

hilye *is. Ar. ḥilye* Hz. Muhammed'in

şekil ve şemaili yazılı levha.

himaye *s. (hima:ye) Ar. ḥimāye* **1.** Koruma, gözetme, esirgeme, koruyuculuk: *"Henüz ana himayesine ne kadar muhtaç olduğunu görüyorum."* -Y. Z. Ortaç. **2.** Kayırma, elinden tutma. **himaye etmek** korumak, kayırmak, gözetmek. **himaye görmek** (biri tarafından) korunmak, kayrılmak, gözetilmek. **himayesine almak** koruyucusu olmak, korumak.

himayeci *is.* Korumacı.

himayecilik, -ği *is.* Korumacılık.

himayesiz *s.* Korumasız.

himen *is. Fr. hymen anat.* Kızlık zarı.

himmet *is. Ar. himmet* **1.** Yardım, kayırma: *"Himmetinizle fakir bir ailenin yüzü gülerse tabiî siz de sevaba girersiniz."* -R. H. Karay. **2.** Çalışma, emek, gayret: *Bu iş çok himmet ister.* **3.** *esk.* Lütuf. **himmet etmek** yardım etmek, emek vermek: *"Sizler de bir parça himmet edersiniz, boğaz köprüsünün, metroların kurulduğu bugünlerde, bizim dev haritada sıraya girer belki."* -B. R. Eyuboğlu. **himmetin var olsun** teşekkür için söylenir.

hin *is. Ar. hîn tkz.* **1.** Kurnaz, cin fikirli (kimse). **2.** Zaman, zamane.

→ ***hinoğlu***

hindi *is. Ar. hindî zool.* **1.** Tavukgillerden, XV. yüzyılda evcilleştirilerek Amerika'dan bütün dünyaya yayılan kümes hayvanlarının en büyüğü *(Meleagris gallopavo).* **2.** *hlk.* Aptal, şaşkın. **hindi gibi kabarmak** gururlanmak, kurumlanmak, büyüklük taslamak.

hindiba *is. (hindiba:) Ar. hindibā' < Yun. bot.* Birleşikgillerden, yaprakları haşlanarak salata gibi yenebilen birkaç yıllık otsu bir bitki, güneğik *(Cichorium endivia).*

hindici *is.* Hindi yetiştiren ve satan kimse.

hindigiller *ç. is. zool.* Anavatanı Amerika olan tavuksu kuşlar takımı.

Hindistan cevizi *is. bot.* **1.** Palmiyegillerden, tropikal bölgelerde yetişen bir ağaç *(Cocos nucifera).* **2.** Bu ağacın portakaldan büyük, çok sert kabuklu yemişi.

Hindolog, -ğu *is. Fr. hindologue* Hindoloji bilgini.

Hindoloji *is. Fr. hindologie* Hint dilini ve kültürünü konu alan bilim.

Hindu *öz. is. (hindu:) Far. hindû* **1.** Hindistan'ın resmî dili. **2.** *esk.* Hindistan'ın Mecusî halkından olan kimse.

Hinduizm *is. Fr. hindouisme* Tarihsel olarak daha sonra ortaya çıkan, niteliği bakımından Brahmanizmden daha katı olan bir din.

hinleşme *is.* Hinleşmek durumu.

hinleşmek *(nsz)* Hin olmak, kurnaz olmak: *"Evveli böyle değildi. Esnafla düşe kalka hinoğlu hinleşti."* -H. Taner.

hinlik, -ği *is. tkz.* Hin, kurnaz olma durumu, kurnazlık.

hinoğlu *is.* Kurnaz.

→ ***hinoğluhin***

hinoğluhin *is. tkz.* Çok kurnaz, her devrin şartlarına uyabilen kimse: *"Siz onun böyle sakin ve masum göründüğüne bakmayın, o ne hinoğluhindir, o ne içinden pazarlıklı aşüftedir o ..."* -H. Taner.

Hint armudu *is. bot.* Mersingillerden, sıcak bölgelerde yetişen, meyvesi yenen, tahtası sert bir ağaç (Psidium).

Hint-Avrupa *is.* **1.** Hint-Avrupa dil ailesinde yer alan diller. **2.** Bu dilleri konuşan halk.

Hint bademi *is. bot.* Kakao.

Hint baklası *is. bot.* Hint yağı ağacı, kene otu.

Hint bezelyesi *is. bot.* Baklagillerden, sıcak ülkelerde yetişen, tohumları fasulyeye benzeyen bir bitki.

hint biberi *is. bot.* Kırmızı biber.

Hintçe *is. d.b.* Hint dili.

Hint çiçeği *is. bot.* Hindistana özgü bir tür çiçek.

Hint darısı *is. bot.* Buğdaygillerden, doğu ülkelerinde ekilen, taneleri yenilen, darıya benzeyen bir bitki *(Sorghum vulgare).*

Hint domuzu *is. zool.* **1.** Büyük Okyanus adalarında yaşayan, köpek dişleri boynuz gibi yukarı doğru kıvrık, iri yapılı bir domuz türü *(Porcus babyrussa).* **2.** Kobay.

hinterlant, -dı *is. Alm. Hinterland bk.* iç bölge, art bölge.

Hint fıstığı *is. bot.* Kürkas.

Hint fulü *is. bot.* Beyaz renkli bir nilüfer türü, Mısır fulü *(Nelubrium).*

Hint gergedanı *is. zool.* Hindistan'da bulunan bir gergedan türü.

Hint güreşi *is. sp.* Karşıt yönde yan yana ve sırt üstü yatan bir çiftin, iç yandaki bacaklarını kenetleyerek birbirlerini çevirme çabası.

Hint hıyarı *is. bot.* Hıyarşembe.

Hint horozu *is. zool.* İspenç horozu.

Hint hurması *is. bot.* Palmiyegillerden, taze filizleri Hindistan'da sebze gibi yenen, meyvesinden reçel yapılan çok sert bir ağaç *(Borrassus).*

Hint inciri *is. bot.* Frenk inciri.

Hint ipeği *is.* Hindistan'da üretilen çok kıymetli bir tür ipek.

Hint irmiği *is.* Sagu.

Hint kamışı *is. bot.* Bambu.

Hint keneviri *is. bot.* Yapraklarından esrar elde edilen bir tür kenevir *(Cannabis sativa).*

Hint kertenkelesi *is. zool.* İguana.

Hint kestanesi *is. bot.* At kestanesi.

Hint kirazı *is. bot.* Sumak familyasından, sıcak ülkelerde yetişen, zeytin büyüklüğünde yenilir bir meyvesi olan büyük bir ağaç, mango *(Mangifera domestica).*

Hint kobrası *is. zool.* Gözlüklü yılan.

Hint kumaşı *is.* Hindistan'da dokunan ve batı ülkelerinde ender bulunan ipekli bir kumaş türü.

Hintli *öz. is.* ve *s.* Hindistan halkından veya bu halkın soyundan olan (kimse).

Hint mandası *is. zool.* Çift parmaklılardan, uzunluğu 2 m, yüksekliği 1-80 civarında, ehlileştirilip çekim işlerinde kullanılan bir tür memeli.

Hint pamuğu *is. bot.* Hindistan'a özgü bir pamuk türü.

Hint pirinci *is. bot.* Buğdaygillerden, Hindistan ve Etiyopya'da yetiştirilen, taneleri pirinç yerine kullanılan bir bitki.

Hint safranı *is. bot.* Zerdeçal.

Hint sarısı *is.* Mango yaprakları ile beslenmiş ineklerin sidiğinden elde edilen, kehribar sarısına yakın, özellikle yağlı boya resimde kullanılan bir boya.

Hint tavuğu *is. zool.* Brahma ırkından gelen bir tür tavuk.

Hint yağı *is.* Kene otunun tohumlarından çıkarılan, hekimlikte ve sanayide kullanılan bir yağ.

Hint yağı ağacı *is. bot.* İki çeneklilerden, tropik bölgelerde, 8-10 m. yüksekliğe ulaşabilen, çok yıllık, tohumları zehirli yağ elde edilen bir bitki *(Ricinus communa).*

hiper *s. Fr. hyper- < Yun.* Çok, aşırı, yüksek" anlamında kullanılan ön ek: *hipertansiyon.*

→ ***hipermarket, hipermetrop, hipertansiyon***

hiperbol, -lü *is. Fr. hyperbole < Yun. mat.* Bir düzlemin odak denilen durağan iki noktaya uzaklıkları değişmeyen noktaların geometrik yeri olan eğri.

hiperbolik, -ği *s. Fr. hyperbolique mat.* Hiperbol biçiminde olan, hiperbol ile ilgili.

hiperboloidal, -li *s. Fr. hyperboloïdal* Hiperboloit biçiminde olan.

hiperboloit, -di *s. Fr. hyperboloïde < Yun. mat.* **1.** Hiperbole benzeyen. **2.** *is.* Hiperbolün iki ekseninden biri çevresinde döndürülmesiyle ortaya çıkan yüzey.

hipermarket *Fr. hyper + İng. marketing* Her türlü malın satıldığı geniş, büyük satış merkezi.

hipermetrop, -bu *s. Fr. hypermétrope < Yun.* **1.** Cisimlerin görüntüleri ağ tabakanın gerisinde kaldığı için, yakını iyi göremeyen (göz). **2.** Gözleri böyle olan (kimse).

hipertansiyon *is. Fr. hypertension < Yun. tıp* Normalden yüksek olan atardamar basıncı.

hipnotizma *is. Fr. hypnotisme < Yun.* İpnotizma.

hipnoz *is. Fr. hypnose < Yun.* Uyku, ipnos.

hipoderm *is. Yun. Fr. hypoderme < Yun.* Alt deri.

hipodrom *is. Fr. hippodrome < Yun. esk.* **1.** Yunan ve Roma'da at ve araba yarışlarının yapıldığı yer: *"Meşhur hipodromu yıkılmıştı, harabesi bir taş ocağı gibi kullanılıyordu."* -Y. K. Beyatlı. **2.** At yarışları yapılan alan, koşu alanı.

hipoglisemi *is. Fr. hypoglycémie tıp* Aşırı hâlsizliğe, aşırı terlemeye, hafif baygınlığa yol açan, kanda normalden daha az şeker bulunması hastalığı.

hipopotam *is. Fr. hippopotame < Yun. zool.* Su aygırı.

hipopotamgiller *ç. is. zool.* Su aygırıgiller.

hipostaz *is. Fr. hypostase < Yun. fel.* Bazı felsefe ve din kuramlarının dayandığı temellerden her biri, uknum: *Hristiyanlık inanışına göre Tanrı kavramında üç hipostaz vardır: Baba, oğul ve kutsal ruh.*

hipotansiyon *is. Fr. hypotension < Yun. tıp* Normalden düşük olan atardamar basıncı.

hipotenüs *is. Fr. hypoténuse < Yun. mat.* Bir dik üçgende, dik açının karşısında bulunan kenar.

hipotetik *s. Fr. hypothétique* Varsayıma dayanan, varsayımlı, farazî.

hipotez *is. Fr. hypothèse < Yun.* İpotez, varsayım, faraziye.

hippi *is. İng. hippy* Toplumsal düzene ve tüketime karşı çıkan, derbederce yaşayan, örgütlenmemiş gençler topluluğu.

hippilik, -ği *is.* Hippi olma durumu.

hirfet *is. Ar. ḥirfet* Kunduracılık, duvarcılık, demircilik, marangozculuk, dokumacılık vb. küçük el sanatlarına verilen ad.

his, -ssi *is. Ar. ḥiss* **1.** Duygu: *"Birisi duygularına, hislerine kulak verir, öteki hile ve desise seslerine ..."* -B. Felek. **2.** Duyu. **3.** Sezgi, sezme. **hissini vermek** gibi gelmek, ... izlenimini uyandırmak: *"Türkçe konuştuğu için bana kendi yakınlarımızdan biri hissini veren yaşlı bir garson hemen yanımıza geldi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **hislerine kapılmak** duygusal davranmak: *"Ona mantık ve kıyaslarını yaparken, hissine ve taassubuna kapılmamasını tavsiye edecektim."* -Ö. Seyfettin.

→ ***hissedilmek***, ***hissetmek***, ***hissettirmek***, ***hissikablelvuku***, ***hissiselim***

hisar (I) *is. Ar. ḥiṣār esk.* Bir şehrin veya önemli bir yerin korunması için taştan yapılmış yüksek duvarlı ve kuleli, çevresinde hendekler bulunan küçük kale, kermen, germen.

hisar (II) *is. Ar. ḥiṣār müz.* **1.** Klâsik Türk müziğinde bir birleşik makam. **2.** Klâsik Türk müziğinde rediyez notası.

→ ***hisarbuselik***

hisarbuselik, -ği *is. müz.* Klâsik Türk müziğinde bir birleşik makam.

hisleniş *is.* Hislenmek işi veya biçimi.

hislenme *is.* Hislenmek işi.

hislenmek *(nsz)* Duygulanmak.

hisli *s.* Duygulu, içli: *"Gayet hisli bir adam olduğundan hasretini birlikte çekmiştik."* -R. H. Karay.

hisse *is. Ar. ḥiṣṣe* **1.** Pay. **2.** *mec.* Bir olaydan çıkarılan ders. **hisse almak** zarara uğramak: *"İstanbul kahvelerinde bu sıkıntıdan en büyük hisseyi alan sanatkârlarımızdandır."* -B. R. Eyuboğlu. **(kendine) hisse çıkarmak** kendisiyle ilgili bulmak, alınmak: *"Siz niçin bundan kendinize hisse çıkarmıyorsunuz?"* -Ö. Seyfettin. **hisse kapmak** bir olaydan yararlı bir öğüt çıkarmak.

→ ***hissedar***, ***hisseişayia***, ***hisse senedi***

hissedar *is. (hisseda:r) Ar. ḥiṣṣe + Far. -dār* Hissesi olan, paydaş: *"Hanımefendi çoğu günlerini hissedar olduğu şirkette geçiriyormuş."* -A. İlhan.

hissedilme *is.* Hissedilmek işi.

hissedilmek *(nsz) Ar. ḥiss + T. edilmek* **1.** Hissetmek işine konu olmak. **2.** Sezilmek: *"Bu akşam sesinde kaba ve iğrenç bir şeyden söz eder gibi, âdeta bir tiksinme hissediyordu."* -H. E. Adıvar.

hisseişayia *is. (hisse'işa:yia) Ar. ḥiṣṣe-i şāyi'a esk.* Ortak mülkiyette ayrılmamış pay.

hisseişayialı *s. esk.* Pay oranına göre bölümlere ayrılmamış olan, bütünü birkaç kişinin malı olan: *Bu ev hisseişayialı olduğu için satılığa çıkarıldı.*

hisseli *s.* İçinde birkaç kişinin payı olan, paydaşlı, paylı.

hisse senedi *is.* **1.** Ortaklık sermayesinin belirli bir parçasını değerlendiren belge, pay belgiti, aksiyon. **2.** Anonim veya komandit ortaklıklarda, ortaklık sermayesinin birbirine eşit bölümlere ayrılmış parçasından her birinin karşılığı olmak üzere, yasada gösterilen özelliklere uygun olarak düzenlenmiş değerli belge, pay belgiti, aksiyon.

hisset *is. Ar. ḥisset esk.* Cimrilik, pintilik.

hissetme *is.* Hissetmek işi.

hissetmek *(-i) Ar. ḥiss + T. etmek* **1.** Fiziksel bir uyarıyı duymak: *"Ben öyle dalmış düşünürken, omuzumda bir el hissettim."* -H. Taner. **2.** Bir şeyden etkilenmek, duymak. **3.** Sezmek, farkına varmak, anlamak: *"Bu yıkılışın ona geldiğini hep hissediyorduk."* -F. R. Atay.

hissettirme *is.* Hissettirmek işi.

hissettirmek *(-i, -e) Ar. ḥiss + T. ettirmek* Hissetmesine sebep olmak, duyurmak, sezdirmek: *"Hesapları araştırdığımı hissettiren bir vesikayı okuduğu zaman sarardı."* -F. R. Atay.

hissî *s. (hissi:) Ar. ḥissī* Duygusal: *"Aşk, her şeyden evvel hissî bir alışkanlıktır."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

hissikablelvuku, -u *is. (hi'ssikablelvuku:) Ar. ḥiss-i ḳable'l-vuḳū' esk.* Ön sezi.

hissiselim *is. (hi'ssiseli:m) Ar. ḥiss-i selīm esk.* Sağduyu: *Hissiselimi güçlü bir kız.*

hissiyat *ç. is. (hissiyat) Ar. ḥissiyyāt, ḥiss ve ḥissī'*nin çokluk biçimi *esk.* Duygular, sezişler: *"Üç senedir günü gününe hissiyatımı yazıyorum."* -Ö. Seyfettin.

hissiz *s.* Duygusuz: *"Gösterdiği arkadaşlığa, bağlılığa karşı hissiz kalamazdı, onun boynuna sarıldı."* -M. Yesari.

hissizlik, -ği *is.* Duygusuzluk.

histerezis *is. Fr. hystérésis fiz.* ve *kim.* Doğa olaylarının gelişmesindeki gecikme.

histeri *is. Fr. hystérie tıp. bk.* isteri.

histerik *s. Fr. hystérique bk.* isterik.

histoloji *is. Fr. histologie hek* Doku bilimi.

hiş *ünl. tkz.* "Hey, bana bak, sana söylüyorum" anlamında seslenme sözü: *Hiş, buraya gel!*

hişt *ünl. tkz.* Hiş.

hit *is. İng. hit* Liste başı: *Her şarkı hit oluyordu.*

hitabe *is. (hita:be) Ar. ḫiṭābe esk.* Söylev: *"Doktor Hikmet'e yönelmiş olmakla beraber sözleri artık umumî bir hitabe şeklini alıyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

hitaben *zf. (hita:'ben) Ar. ḫiṭāben* Sözü birine yönelterek, hitap yoluyla.

hitabet *is. (hita:bet) Ar. ḫiṭābet* Etkili söz söyleme sanatı, söz sanatı.

hitam *is. (hita:m) Ar. ḫitām esk.* Son, bitim. **hitam bulmak** sona ermek, bitmek. **hitam vermek** bitirmek.

hitan *is. (hita:n) Ar. ḫitān esk.* Sünnet etme.

hitap, -bı *is. Ar. ḫiṭāb* Sözü birine veya birilerine yöneltme, seslenme. **hitap etmek** seslenmek, ... -e karşı söylemek, söz yöneltmek: *"Kötü konuşuyoruz, bilhassa tanımadıklarımıza hitap ederken tamamıyla kekeliyoruz."* -B. R. Eyuboğlu.

Hitit *öz. is. Fr. hittite tar.* M. Ö. XX.-XII. yüzyıllar arasında Anadolu'da, XII-VIII. yüzyıllar arasında Hatay ve Kuzey Suriye'de devletler kurmuş olan eski bir ulus, Eti.

Hititçe *öz. is. (hiti'tçe)* Hitit (Eti) dili.

Hititolog, -ğu *öz. is. Fr. hittitologue* Hitit (Eti) dili, kültürü ve kalıntıları ile uğraşan bilim adamı.

Hititoloji *öz. is. Fr. hittittologie* Hitit (Eti) dili ve eserlerini konu alan bilim dalı.

hiyerarşi *is. Fr. hiérarchie < Yun.* Makam sırası, basamak, derece düzeni:

"Emeklilik dönemlerinde bile eski askerlik hiyerarşisini sürdürürler." -H. Taner.

hiyerarşik, -ği *is. Fr. hiérarchique* Hiyerarşiye özgü.

hiyeroglif *is. Fr. hiyeroglyphe < Yun.* Eski Mısırlıların kullandığı, bir resim ile bir kelimenin gösterildiği yazı, resim yazı.

hiza *is. (hiza:) Ar. ḥiẓâ'* Doğru bir çizgi üzerinde bulunma durumu: *Burada hiza bozuk. "Çarşafların kenarları perdelerle bir hizada mıydı?."* -M. C. Kuntay. **hizaya gelmek 1)** düzgün sıra olmak: *"Sandallar tam bir hizaya gelince onları birbirlerine elleriyle bitiştirerek tutan kayıkçılar."* -A. Ş. Hisar. **2)** *tkz.* davranışlarını düzeltmek yola gelmek: *"Ha şöyle dedi içinden, adam ol da biraz hizaya gel."* -H. Taner. **hizaya getirmek** birinin davranışlarını düzeltmek, yola getirmek: *"Bir defada sözü, beni meslek hayatımda hizaya getiren uyarmalardan biri olmuştur."* -B. R. Eyuboğlu.

hizalama *is.* Hizalamak işi.

hizalamak *(nsz)* Hizaya gelmek, hizasını bulmak.

hizip, -zbi *is. Ar. ḥizb esk.* **1.** Bölük, kısım. **2.** Bir topluluk, bir örgüt içinde inanç ve düşünce bakımından ayrılık gösteren yan tutmaya yönelik küçük topluluk, klik.

hizipçi *is.* ve *s.* Hizip oluşturan veya bir hizip içinde yer alan (kimse), klikçi: *"Gerçi Meclisimebusandaki bağımsızlarla hizipçiler henüz tamamıyla bu partiye mal olmamışlardı."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

hizipçilik, -ği *is.* Örgütlenmiş bir topluluğun içinde bütünlüğü bozacak biçimde yeni bir topluluk oluşturma.

hizipleşme *is.* Hizipleşmek işi, klikleşme.

hizipleşmek *(nsz)* Hiziplere ayrılmak, klikleşmek.

hizmet *is. Ar. ḫidmet* **1.** Birinin işini görme veya birine yarayan bir işi yapma: *Yurda hizmet. Amaca hizmet. "Vatan, evlâdının hizmetini bekliyor."* -Ö. Seyfettin. **2.** Görev, iş: *Askerlik hizmeti.* **3.** Bakım, özen, ihtimam: *Bu bahçe çok hizmet ister.* **hizmet görmek** (veya **etmek**) iş görmek, çalışmak: *"Değil kendisine hizmet etmeye, kendisinden herhangi bir hizmet görmeye bile tahammül edemeyeceği bir insana '-Ne istiyorsunuz?' demek yok."* -S. F. Abasıyanık. **hizmete girmek 1)** çalışmaya başlamak: *On lokomotif hizmete giriyor.* **2)** görev almak. **hizmeti dokunmak** görevde bulunmak, iş yapmak: *"Kendisine büyük hizmeti dokunmuş insanları unutmak bir toplumun yozlaştığını belgeler."* -H. Taner. **hizmetinde olmak** birinin yanında çalışmak, işlerini yapmak.

→ ***hizmet akdi, hizmet eri, hizmet içi eğitim***

hizmet akdi *is. huk.* İş sözleşmesi, iş akdi.

hizmetçi *is.* **1.** Hizmet gören kimse: *"İhtiyar bir hizmetçi, merdivenden inleyerek köşke çıkıyor."* -R. H. Karay. **2.** Belli bir ücretle ev işlerini yapmak için tutulan kadın: *"Arkasından, kucağı paketlerle dolu hizmetçi kızla içeri giriyorlar."* -Y. Z. Ortaç.

hizmetçilik, -ği *is.* Hizmetçinin yaptığı iş veya hizmetçi olma durumu.

hizmet eri *is. ask. esk.* Teğmen ve yukarısı üst düzey subayların hizmetinde bulunan er, emir eri.

hizmet içi eğitim *bk.* iş başında eğitim.

hizmetkâr *is. (hizmetkâ:r) Ar. ḫidmet + Far. -kâr* Ücretle iş gören genellikle erkek işçi, uşak: *"O zamanlarda hizmetkârlar lüzumunda efendilerine hizmet etmek için âdeta yanlarında bulunurlardı."* -A. Ş. Hisar.

hizmetkârlık, -ğı *is.* Hizmetkârın işi, uşaklık: *"Hüseyin Beyin yanında altı ay kadar hizmetkârlık etmişti."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

hizmetli *is.* Kapıcılık, odacılık gibi işlerde kullanılan kimse, müstahdem.

Ho *kim.* Holmiyum'un kısaltması.

hobi *is. İng. hobby* Düşkü, aşırı ölçüde uğraşı alanı: *"Meslek dışında biricik merâkı, kendi tabiriyle hobisi fotoğrafçılıktı."* -H. Taner.

hoca *is. (ho'ca) Far. ḫ'āce* **1.** Müslümanlıkta din görevlisi. **2.** Öğretmen: *"Edebiyat hocası iken talebeme bu nesir sanatından bir defa bahsetmiştim."* -F. R. Atay. **3.** *esk.* Medresede öğrenim gören sarıklı, cübbeli din adamı. **4.** *mec.* Akıl öğreten, öğüt veren kimse.

hocalık, -ğı *is.* Hoca olma durumu veya hocanın yaptığı iş: *"Viyana üniversitesinde hocalığım sırasında amirim olan profesör ağır hasta idi."* -H. Taner. **hocalık etmek 1)** öğretmenlik yapmak; **2)** *mec.* akıl öğretmek, öğüt vermek.

hodan *is. bot.* Hodangillerden, çiçekleri hekimlikte kullanılan ve kökü kavrularak yenilen, bir yıllık ve otsu bir bitki, sığırdili *(Borago officinalis).*

hodangiller *ç. is. bot.* İki çeneklilerden, üzeri sert dikenlerle kaplı otsu ve ağaçsı bitkiler familyası.

hodbehot *zf. (ho'dbehot) Far. ḫod-beḫod* Kendi kendine, kendi kafasıyla, kendiliğinden, kimseye danışmadan.

hodbin *s. Far. ḫod-bīn esk.* Bencil, egoist.

hodbinlik, -ği *is. esk.* Bencillik, egoizm.

hodkâm *s. (hodkâ:m) Far. ḫod-kām esk.* Bencil, egoist.

hodkâmlık, -ğı *is. esk.* Bencillik, egoizm.

hodpesent, -di *s. Far. ḫod-pesend esk.* Kendini beğenmiş, bencil.

hodri *ünl. (ho'dri)* "Kendine güvenen ortaya çıksın, işte meydan" anlamında **hodri meydan** deyiminde geçer.

hohlama *is.* Hohlamak işi.

hohlamak *(-e)* Ağzını yaklaştırıp soluğunu bir şeyin üzerine hızla vermek.

hokey *is. İng. hockey* Bir ucu kıvrık sopalarla çayır veya buz üzerinde iki takım arasında oynanılan top oyunu.

hokka *is. Ar. ḫukḳa* Metal, cam veya topraktan küçük kap: *Şeker hokkası. Mürekkep hokkası. "Kahvelerdeki herkesin kullandığı hokka kalemler hep bozuktu."* -S. F. Abasıyanık. **hokka gibi** ufak ve düzgün (ağız). **hokka gibi oturmak 1)** (giysi için) vücuda iyice uymak: *"Biraz kısaca olmasını kalınlığıyla telâfi eden vücuduma hokka gibi oturan caketatayımla bu gibi törenlerde beni daima..."* -R. N. Güntekin. **2)** her yandan açıkça görünmek: *"Sandallar ise her taraftan açıktı. Kadınlar hokka gibi meydanda dururlar."* -R. H. Karay.

→ ***hokkabaz***

hokkabaz *is. Ar. ḫukḳa + Far. -bāz* **1.** El çabukluğu ile birtakım şaşırtıcı olaylar yapmayı meslek edinen kimse. **2.** *s. mec.* Başkalarını aldatarak yalan dolanla iş gören: *O ne hokkabaz heriftir.*

hokkabazlık, -ğı *is.* **1.** Hokkabazın yaptığı iş. **2.** *mec.* Yalan dolanla görülen iş: *"Buna sırf safsata ve mantık hokkabazlığı derler."* -H. E. Adıvar.

hol, -lü *is. Fr. hall < İng. hall* Sofa: *"Çantalarım holde duruyordu."* -R. H. Karay.

holding *is. İng. holding* Birçok ortaklığın pay senetlerini elinde bulundurarak onları denetimi altında tutan sermaye yatırım ortaklığı, ana ortaklık.

holdingleşme *is.* Holding durumuna gelme.

holdingleşmek *(nsz)* Holding durumuna gelmek.

holigan *is. İng. hooligan sp.* Özellikle futbolda aşırı fanatizmi besleyen ve çevreye zarar veren taraftar veya kimse, serseri, hayta.

holiganlık, -ğı *is.* Holigan olma durumu veya holiganın yaptığı iş.

Hollândaca *is. d.b.* Hollânda halkının kullandığı dil.

Hollândalı *öz. s.* ve *is. (Holla'ndalı)* Hollânda halkından veya bu halkın soyundan olan (kimse).

holmiyum *is. (ho'lmiyum, l ince okunur) Fr. holmium (Stockholm adından) kim.* Atom numarası 67, atom ağırlığı 164,94, oksidi açık sarı renkte, tuzları portakal sarısı renginde olan, seyrek bulunan bir element. Kısaltması Ho.

holosen *is. (l ince okunur) Fr. holocène jeol.* IV. çağın en yeni dönemi.

holotüritler *ç. is. (l ince okunur) Yun.*

zool. Deniz hıyarları.

homojen *is. Fr. homogène < Yun.* **1.** Bağdaşık, mütecanis. **2.** *s. mat.* Bütün terimleri aynı derecede olan (çok terimli).

homojenlik, -ği *is.* Bağdaşık olma durumu.

homolog, -ğu *s. (l ince okunur) Fr. homologue < Yun.* Bir başkasının tam olarak yerini tutan.

*→ **homolog kromozom***

homolog kromozom *is.* Biri anadan diğeri babadan gelen ve aynı gen çiftine sahip kromozom.

homonim *is. Fr. homonyme < Yun.* Eş adlı, eş sesli.

homoseksüel *s. Fr. homosexuel* Eş cinsel.

homoseksüellik, -ği *is.* Eş cinsellik.

homoteti *is. Fr. homothétie < Yun. mat.* Merkez olarak alınan bir noktaya göre birer noktasının geometrik yerleri karşılıklı olarak aynı olan iki nokta grubunun durumu.

homotetik, -ği *s. Fr. homothétique mat.* Aralarında homoteti durumu bulunan.

homurdanış *is.* Homurdanmak işi veya biçimi: *"Bütün cümlelerinin özünü tamamlayan o hırıltılı seslere, o homurdanışlara söylettiği manaları nasıl duyurabilirsiniz?"* -A. Ş. Hisar.

homurdanma *is.* Homurdanmak işi.

homurdanmak *(nsz, -e)* **1.** Öfke, kızgınlık, can sıkıntısıyla anlaşılmaz sesler çıkarmak: *"Homurdanarak derin ve tatlı bir sabah uykusundan uyanmaya çalışıyor."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Aşağıdaki bahçede, duvarın üzerinde beş tane kedi bir başka kedinin etrafına dizilmişler, homurdanıp duruyorlar."* -O. V. Kanık. **2.** (taşıt, alet vb. için) Alışılmışın dışında bozuk ses çıkarmak: *"Motor bir iki homurdanıp durduktan sonra, şimdi keyifli keyifli işlemeye başlamıştı."* -H. Taner.

homur homur *zf.* Homurdanarak: *Homur homur söyleniyor.*

homurtu *is.* **1.** Homurdanma sesi: *"Morarmış bulutlar, hortumları su yüklü fil sürüleri gibi, korkunç homurtularla arkamızdan geliyor."* -Y. Z. Ortaç. **2.** Ayının çıkardığı ses.

homurtulu *s.* Homurtusu olan: *"Önlerinden Sakarya, bulanık ve homurtulu akar gider."* -S. F. Abasıyanık.

homurtusuz *s.* Homurtusu olmayan.

hona *is. hlk.* Erkek sığır.

Honduraslı *öz. is.* Honduras halkından olan kimse.

hop *ünl.* **1.** Uyarma amacıyla kullanılır: *Hop gelen var.* **2.** *zf.* Birden ve hızla yapılan işleri anlatır: *Hop diye denize atlayıverdi.* **hop oturup hop kalkmak** öfke, heyecan vb. duygular sebebiyle yerinde duramaz olmak.

*→ **hop hop***

hoparlör *is. Fr. haut-parleur* **1.** Elektrik dalgalarını ses dalgasına çeviren ve gerektikçe sesi yükselten alet. **2.** Radyo, pikap, teyp vb. araçlarda sesi işitilebilecek duruma getiren alet: *"Hemen hemen bütün batı ülkelerini gezdim. Hiçbir yerde hoparlör sesi duymadım."* -F. R. Atay.

hoparlörlü *s.* Hoparlörü olan: *"Hoparlörlü kamyonun etrafındaki köylülerden birkaçı, sesin geldiği tarafa kulak kabarttılar."* -H. Taner.

hoparlörsüz *s.* Hoparlörü olmayan.

hop hop *ünl.* Bir davranışı engellemek veya uyarmak amacıyla söylenir.

hoplama *is.* Hoplamak işi.

hoplamak *(nsz)* **1.** Sevinçten, korkudan veya oyun için, bulunduğu yerde havaya doğru fırlamak. **2.** *mec.* Büyük bir istekle.

hoplatılma *is.* Hoplatılmak işi.

hoplatılmak *(nsz)* Hoplatmak işi yapılmak.

hoplatış *is.* Hoplatmak işi veya biçimi.

hoplatma *is.* Hoplatmak işi.

hoplatmak *(-i)* **1.** Hoplamasını sağlamak. **2.** Çocuğu koltuklarından tutup hafifçe havaya fırlatarak eğlendirmek.

hoplaya zıplaya *zf. mec.* Büyük bir sevinçle.

hoplayış *is.* Hoplamak işi veya biçimi.

hoppa *s.* Yaşına uymayan hafiflikler yapan, delişmen, serbest, koket, ağırbaşlı karşıtı.

hoppaca *s.* ve *zf. (hoppa'ca)* Hoppaya yaraşır (biçimde), hoppa gibi: *"Yaptıklarına dikkat ediyor, onun biraz çıldırmış gibi hoppaca, manasız hareketlerine bakıyordu."* -P. Safa.

hoppadak *zf. (ho'ppadak)* Hemen: *"Bu cadı lâkırdısını duyunca ben de hoppadak inanıvermedim."* -H. R. Gürpınar.

hoppala *ünl. (ho'ppala)* **1.** Küçük çocuklar atlarken onları yüreklendirmek için söylenir: *Atla bakayım ... Hoppala!* **2.** Şaşma ile birlikte kınama anlatır: *Hoppala, bu da yeni çıktı.* **3.** *is.* Bebeklerin içine konup zıplayarak eğlenmelerini sağlayan yaylı araç.

*→ **hoppala bebek***

hoppala bebek, -ği *is.* Çocukça davranışları olan kimselere söylenir.

hoppalık, -ğı *is.* Hoppa olma durumu veya hoppaca davranış: *"Selim de mutat soğuk kanlılığına rağmen hoppalıklar yapıyordu."* -P. Safa. **hoppalık etmek** hoppaca davranışlarda bulunmak.

hopurdatma *is.* Höpürdetme.

hopurdatmak *(-i)* Höpürdetmek.

hor *s. Far. ḫor* Değersiz, önemi olmayan, aşağı. **hor bakmak** (veya **görmek**) değersiz saymak, değer vermemek: *"Para kazanamadığın için para kazananları hor görüp, alaya alarak, kendini avutuyor olmalısın."* -H. Taner. **(birini) hor görmek** bir kimseye değersiz gözüyle bakmak. **hor kullanmak** dikkat etmeyerek hoyratça kullanmak. **(birini) hor tutmak** birine karşı küçümseyici, incitici davranışlarda bulunmak. **hora geçmek** *hlk.* beğenilmek, hoşa gitmek, makbule geçmek, kendisine verilen kimsenin çok işine yaramak.

hora *is. (ho'ra) Yun. khoreia* Birçok kişi tarafından el ele tutuşarak oyun müziği eşliğinde oynanan bir halk oyunu. **hora tepmek 1)** hora oynamak: *"Derhal ayağa kalkıp, bir caz havası tutturup hora tepmeye başladı."* -H. E. Adıvar. **2)** *mec.* ayaklarını vurarak gürültü etmek.

horanta *is. (hora'nta) Far. ḫörende hlk.* Aile halkı.

horasan *is. Far. ḫurāsān (Horasan şehrinin adından)* Kiremit ve tuğla tozlarının kireç ve su ile karıştırılmasından elde edilen bir çeşit harç.

horasanî *is. (horasa:ni:) ḫurāsānī esk.* Üst bölümü sarıktan taşacak biçimde yapılmış hoca kavuğu.

Horasanlı *öz. is.* Horasan halkından olan kimse.

horhor *is.* Gür ve ses çıkararak akan su.

horlama *is.* Horlamak işi (I) (II): *"Uykusu olmadığını söyleyen Mükerrem, on dakika geçmeden horlamaya başladı."* -R. N. Güntekin.

horlamak (I) *(nsz)* Uyku sırasında soluk alırken boğaz ve burundan gürültülü sesler çıkarmak.

horlamak (II) *(-e)* Birinin gönlünü incitircesine davranmak: *"Biz horladık diyemem, fakat evimizin havası artık ona yabancı gelmeye başlamıştı."* -H. E. Adıvar.

horlanış *is.* Horlanmak işi veya biçimi.

horlanma *is.* Horlanmak işi.

horlanmak *(nsz)* Hor görülmek.

horlayış *is.* Horlamak işi veya biçimi.

hormon *is. Fr. hormone biy.* **1.** İç salgı bezlerinden kana geçen ve organların işlemesini düzenleyen adrenalin, insülin, tiroksin gibi uyarıcı maddelerin genel adı. **2.** Hormon görevinde kullanılan yapay madde.

hornblent, -di *is. Alm. Hornblende min.* Doğal alüminyum, kalsiyum, demir ve magnezyum silikatından oluşmuş, koyu yeşil veya kara renkte parlak bir amfibol türü.

horon *is. Yun.* Karadeniz bölgesinde kemençe ile oynanan halk oyunu. **horon tepmek** horon oyununu oynamak.

horoz *is. Far. ḫorūs zool.* **1.** Tavukgillerden, tavuğun erkeği olan kümes hayvanı. **2.** Ateşli silâhlarda çakmak taşına veya merminin kapsülüne vurmaya yarayan metal parça: *"Çifteler dolduruldu, horozlar çekildi, iki el silâh atıldı."* -O. V.

Kanık. **3.** Kapı zembereğinin mandalı. **4.** *mec.* Kabadayı erkek. **horoz evlenir, tavuk tellenir** yeri yokken başkasının sevincine katılanlar için söylenir. **horoz gibi** kabadayıca davranan erkekler için kullanılır. **horoz ölür, gözü çöplükte kalır** yaşanılmış, alışılmış, erişilmiş bir durum veya makam yitirildikten sonra, yine o durum veya makamda gözü kalan kimseler için söylenir. **horozdan kaçmak** (kadın için) erkeklerden uzak durmak, onlardan kaçmak. **horozlar ötmek** sabah olmak. **horozu çok olan köyde sabah geç olur** karışanı çok olan işlerden güç sonuç alınır.

→ ***horoz ağırlık, horoz akıllı, horozayağı, horoz dövüşü, horoz fasulyesi, horozgözü, horoz ibiği, horozibiği, horoz kafalı, horoz karası, horoz mantarı, horoz siklet, horoz şekeri, horoz vakti***

horoz ağırlık, -ğı *is. sp.* Güreş, boks ve halterde 51-57 kg olarak tespit edilmiş ağırlık sınıfı, horoz siklet.

horoz akıllı *s. şaka* Akılsız.

horozayağı *is.* Tüfekten boş kovanı çıkarmaya yarayan burgu.

horozbina *is. (horozbi'na) zool.* Horozbinagillerden, sırt yüzgeci uzun ve geniş, küçük bir balık *(Blemnius).*

horozbinagiller *ç. is. zool.* Örnek hayvanı horozbina olan, kayalık deniz kıyılarında yaşayan kemikli balıklar familyası.

horozcuk otu *is. bot.* Turpgillerden, eskiden kuduzun ilâcı sanılan, ıtırlı bir dağ bitkisi, yaban teresi *(Lepidium campestre).*

horoz dövüşü *is.* **1.** Özel olarak yetiştirilmiş iki horozun eğlence ve yarışma amacıyla dövüştürülmesi. **2.** *sp.* Çömelik duruşta karşılıklı iki kişinin elleriyle itişmeleri.

horoz fasulyesi *is. bot.* Bir tür fasulye.

horozgözü *is. bot.* Maydanozgillerden, beyaz veya pembe çiçekli bir bitki *(Seseli tortuosum).*

horoz ibiği (I) *is.* **1.** Horozun tepesinde bulunan etli kırmızı kısım. **2.** *bk.* horoz ibiği. **3.** (renk) Koyu, pembe, kırmızı: *"Horoz ibiği renginde, sarı ve yeşil çizgili bir kravat takmıştır."* -T. Buğra.

horoz ibiği (II) *is. bot.* Horoz ibiğigillerden, kırmızı çiçekleri horoz ibiğini andıran bir süs bitkisi *(Amaranthus).*

horozibiğigiller *ç. is. bot.* Ispanaklar takımından, örneği horozibiği olan bitki familyası.

horoz kafalı *is. şaka* Horoz akıllı.

horoz karası *is. bot.* Bir çeşit üzüm.

horozlanış *is.* Horozlanmak işi veya biçimi.

horozlanma *is.* Horozlanmak işi.

horozlanmak *(nsz)* Kabadayı tavrı takınmak, çalım satmak.

horozlaşma *is.* Horozlaşmak işi.

horozlaşmak *(nsz)* Kabadayılaşmak, kabadayı gibi davranmak.

horoz mantarı *is. bot.* Yenilebilen bir cins mantar *(Cantherellus cibarius).*

horoz siklet *is. sp.* Horoz ağırlık.

horoz şekeri *is.* Horoz biçiminde, çeşitli renklerde yapılmış, ince tahta çubuğa takılıp satılan şeker.

horoz vakti *is.* Sabahın erken saati.

horst *is. Alm. Horst coğr.* Çöküntü hendeğinin yanındaki çıkıntılar.

hortlak, -ğı *is.* Mezardan çıkarak insanları korkuttuğuna inanılan yaratık, hayalet.

hortlama *is.* Hortlamak işi.

hortlamak *(nsz)* **1.** (yanlış bir inanışa göre) Ölü mezardan çıkmak. **2.** *mec.* Herhangi bir sorun yeniden ortaya çıkmak.

hortlatma *is.* Hortlatmak işi.

hortlatmak *(-i)* Hortlamak işi yapılmak.

hortum *is. Ar. ḫorṭūm* **1.** Filde ve bazı böceklerde boru biçiminde uzamış ağız veya burun bölümü. **2.** Tulumba veya musluklara takılan genellikle plâstikten uzun boru. **3.** Hava veya suyun hızla dönüp sütun biçiminde yükselmesiyle oluşan, alanı dar bir siklon çeşidi. **hortum gibi** çok uzun (burun). **hortum sıkmak** (yangına) su sıkmak.

hortumlu *s.* Hortumu olan.

→ ***hortumlu böcekler***

hortumlu böcekler *ç. is. zool.* Eş kanatlıları, yarım kanatlıları, tahta kurularını içine alan, kan veya öz su emici birçok asalak türü bulunan böcekler topluluğu *(Rhynchota).*

hortumlular *ç. is. zool.* Pek çok türünün nesli tükenmiş olan, günümüzde filleri içine alan memeli hayvanlar alt takımı.

horuldama *is.* Horuldamak işi.

horuldamak *(nsz)* Horlamak (I).

horuldayış *is.* Horuldama biçimi.

horul horul *zf. zool.* Horlama sesi çıkararak: *"Köy halkı horul horul uyuyordu."* -S. F. Abasıyanık.

horultu *is.* Horuldama sesi: *"Biraz sonra biri ince, öteki kalın, iki horultu odayı kapladı."* -M. Ş. Esendal.

hostes *is. İng. hostess* **1.** Taşıtlarda ve özellikle uçaklarda yolcu ağırlayan genç kadın. **2.** (bir toplulukta, kongrede vb. yerlerde) Katılanları ağırlayan, onlara kılavuzluk eden genç kadın.

hosteslik, -ği *is.* **1.** Hostes olma durumu. **2.** Hostesin görevi.

hoş *s. Far. ḫoş* **1.** Beğenilen, duyguları okşayan, zevk veren: *Hoş bir ses.* **2.** *bağ.* Bununla birlikte: *Hoş, gelmese de olur ya. "Hoş, benim de evlenmeye pek niyetim yok ya."* -H. E. Adıvar. **3.** *zf.* Beğenilen, duyguları okşayan bir biçimde. **hoş bulduk** "hoş geldiniz" sözüne verilen karşılık. **hoş geldiniz** gelene söylenen esenleme sözü. **hoş görmek** (veya **karşılamak**) gücenilecek veya karşılık verilecek bir davranışı hoşgörü ile karşılamak, anlayışla karşılamak, kusur saymamak: *"Arkadaşlarının birçok yolsuzluklarını, uygunsuzluklarını hoş görmeye mecburdur."* -R. N. Güntekin. **(birini) hoş tutmak** birine iyi ve sevecenlikle davranmak. **hoşa gitmek** beğenilmek, bir kişiden veya bir şeyden hoşlanmak. **(birinin) hoşuna gitmek** biri beğenmek: *"En fazla hoşuma giden, bilhassa ordu gençliği içinde sezinlediğim yenileşme ve kalkınma hareketi."* -F. R. Atay. *"İhtiyar adam, bu şaka çok hoşuna gitmiş gibi güldü."* -S. F. Abasıyanık.

→ ***hoşbeş, hoşgörü, hoşkuran, hoşsohbet***

hoşaf *is. Far. ḫoş-āb* Şeker şurubunda, bütün veya dilimler durumunda kaynatılmış meyve, komposto. **hoşaf gibi** çok yorgun. **(birinde) hoşafın yağı kesilmek** söyleyecek söz, verecek karşılık veya yapacak bir şey bulamayacak bir duruma düşmek. **hoşafına gitmek** *alay* hoşuna gitmek.

hoşaflık, -ğı *is.* ve *s.* **1.** Hoşaf yapmaya ayrılmış veya elverişli: *Hoşaflık erik.* **2.** *is. mec.* Güçsüzlük, dermansızlık.

hoşbeş *is. Far. ḫoş-bāş* Buluşanlar arasında hatır sormak amacıyla söylenen ilk sözler: *"Konaktaki hoşbeş merasimi de yerine getirildi."* -P. Safa. **hoşbeş etmek** sohbet etmek: *"Birkaç köylü ile hoşbeş ettim."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

hoşça *s. (ho'şça)* **1.** Hoş bir biçimde olan. **2.** *zf.* Hoş olarak, iyice, güzelce: *"Bir hayli seneler hoşça yaşadıktan sonra, böyle bir yerde, güzel bir hava intihap ederek ölmüş..."* -M. Ş. Esendal. **hoşça kal** (veya **kalın**) ayrılan kimsenin kalanlara söylediği bir iyi dilek sözü: *"Şimdilik hoşça kal da, portakallar için başka gün konuşuruz."* -M. Ş. Esendal.

hoşgörü *is.* **1.** Her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar hoş görme durumu, müsamaha, tolerans: *"Pek az kimseye göstermiş olduğu bir hoşgörüden yararlandım."* -A. Ş. Hisar. **2.** *sp.* Bir boksörün ağırlık sınıfındaki ağırlığının kabul edilecek kadar azlığı veya çokluğu.

hoşgörücü *s.* Hoşgörülü, müsamahakâr, toleranslı.

hoşgörülü *s.* Hoşgörüsü olan, hoşgörüyle davranan, müsamahalı, toleranslı.

hoşgörürlük, -ğü *is.* Hoşgörü ile davranma durumu: *"Yaşlandıkça hoşgörürlüğümün artacağını umardım, yanılmışım."* -N. Ataç.

hoşgörüsüz *s.* Hoşgörüsü olmayan, hoşgörü ile davranmayan, müsamahasız, toleranssız.

hoşgörüsüzlük, -ğü *is.* Hoşgörüsüz olma durumu, müsamahasızlık, toleranssızlık.

hoşhoş *is.* (çocuk dilinde) Köpek.

hoşkuran *is. bot.* Çiçekleri dalları ıspanak gibi pişirilen bir yıllık otsu bir bitki, tilkikuyruğu *(Amaranthus lividus).*

hoşlanış *is.* Hoşlanmak işi veya biçimi.

hoşlanma *is.* Hoşlanmak işi.

hoşlanmak *(-den)* Hoşuna gitmek, hoş bulmak, sevmek: *"Bilirsiniz ki ben, politika işlerinden hiç hoşlanmam."* -B. Felek. *"Sadece sormaktan, yalnız bu oyundan hoşlanıyordu."* -T. Buğra.

hoşlaşma *is.* Hoşlaşmak durumu.

hoşlaşmak *(nsz)* **1.** Hoş duruma gelmek. **2.** İyilik hissetmek. **3.** *(-den) hlk.* Birbirinden hoşlanmak.

hoşlaştırma *is.* Hoşlaştırmak işi.

hoşlaştırmak *(nsz)* Hoşlaşmasını sağlamak.

hoşluk, -ğu *is.* **1.** Hoş olma durumu, letafet. **2.** (bir sıfatıyla) Her zaman görülmeyen, iyiye yorulmaz durum: *Onun bugün bir hoşluğu var.*

hoşnut, -du *s. Far. ḫoşnūd* Bir davranış, bir durum veya bir kimseden memnun olan, yakınması olmayan: *"Benimle konuştuklarından hoşnut kalmış gibi görünerek gittiler."* -F. R. Atay. **hoşnut etmek** memnun etmek. **hoşnut olmak** memnun olmak, yakınmamak, şikâyetçi olmamak.

hoşnutluk, -ğu *is.* Hoşnut olma durumu. **hoşnutluk getirmek** memnun olduğunu göstermek: *"Fakat âmirleri kendisinden çok hoşnutluk getiriyorlar."* -R. N. Güntekin.

hoşnutsuz *s.* Hoşnut olmayan.

hoşnutsuzluk, -ğu *is.* Hoşnut olmama durumu: *"Ara sıra oturduğu yerde, Meclisin neşesine biraz aykırı kaçan hoşnutsuzluk sesleri çıkarır."* -R. N. Güntekin. **hoşnutsuzluk getirmek** memnuniyetsizlik göstermek.

hoşsohbet *s. Far. ḫoş + Ar. ṣuḥbet* Güzel ve tatlı konuşan (kimse).

hoşt *ünl.* Köpekleri ürkütüp kaçırmak için çıkarılan ses.

→ hoşt hoşt

hoşt hoşt *ünl.* Hoşt.

hoşur *s. Erm. khoşar* **1.** Değersiz, kaba, bayağı. **2.** *argo* Şişman, dolgun, güzel (kadın): *"Ah bir hoşur karıya rast gelsem."* -H. R. Gürpınar.

Hotanto *öz. is. (hota'nto)* Güneybatı Afrika'da yaşayan ilkel bir boy.

hotoz *is. esk.* **1.** Kadınların süs için saçlarının üstüne taktıkları, çeşitli renk ve biçimde yapılmış küçük başlık. **2.** Tavus kuşu, tavuk gibi kuşların başlarında bulunan tüyler.

hotozlu *s.* Hotozu olan.

hot zot *zf.* "Sert ve kötü davranmak" anlamında **hot zot etmek** deyiminde geçer.

hovarda *s.* ve *is.* **1.** Zevki için para harcamaktan kaçınmayan (kimse). **2.** Çapkın. **3.** *is.* Uygunsuz kadının paralı âşığı.

hovardaca *zf. (hovarda'ca)* Hovarda gibi, hovardaya yaraşır yolda, cömertçe, bol bol: *"...büyük istidadı nasıl hovardaca harcadığını anlatmak için .."* -Y. Z. Ortaç.

hovardalaşma *is.* Hovardalaşmak işi.

hovardalaşmak *(nsz)* Hovarda gibi davranmaya başlamak.

hovardalık, -ğı *is.* **1.** Hovarda olma durumu. **2.** Hovardaca davranış. **hovardalık etmek 1)** çapkınca davranmak, çapkınlık etmek; **2)** zevki için bol para harcamak.

hoyrat *s. Yun. horyatis* **1.** Kaba, kırıcı ve hırpalayıcı: *"Ne hoyrat kullanmışlar / Sevincin sesi çıkmıyor."* -B. Necatigil. **2.** Güneydoğu Anadolu'da ve Irak'taki Türkler arasında tek başına söylenen bir çeşit ezgili deyiş.

hoyratça *s.* ve *zf. (hoyra'tça)* Kaba (bir biçimde).

hoyratlık, -ğı *is.* **1.** Hoyrat olma durumu: *"Büyük çoğunluk artan hoyratlıkla orantılı olarak duygusallığını azaltıyor, giderek büsbütün yok ediyor."* -H. Taner. **2.** Hoyratça davranış: *"Yeni yetişmiş bir genç kız hoyratlığı ile üstüme saldırıyor."* -R. N. Güntekin. **hoyratlık etmek** hoyratça davranmak.

hoyuk, -ğu *hlk.* Bostan korkuluğu.

hozalma *hlk.* Hozalmak işi.

hozalmak *(nsz)* Kibirlenmek, burnu büyümek: *"Aşağıdan gelir hozalır gelin / Topla fistanını toz olur gelin."* -Halk türküsü.

hozan *is. hlk.* Dinlenmeye bırakılmış, birkaç yıl işlenmemiş tarla.

hödük *s.* **1.** Görgüsüz, kaba, anlayışı kıt (kimse). **2.** *hlk.* Korkak, ürkek.

hödükçe *zf. (hödü'kçe)* Hödük gibi, görgüsüzce.

hödükleşme *is.* Hödükleşmek biçimi.

hödükleşmek *(nsz)* Hödükçe davranmak.

hödüklük, -ğü *is.* **1.** Hödük olma durumu. **2.** Hödükçe davranış. **hödüklük etmek** görgüsüzce ve kaba davranmak.

höl *is. hlk.* Yaşlık, nem.

höllük, -ğü *is.* Bazı yerlerde kundak çocuklarının altına bez yerine konulan toprak: *"Eledim eledim höllük eledim / Aynalı beşikte bebek beledim."* -Halk türküsü.

höpürdetme *is.* Höpürdetmek işi, hopurdatma.

höpürdetmek *(-i)* Bir şey içerken ses çıkarmak, hopurdatmak.

höpürtü *is.* Höpürdetmek biçimi ve tarzı.

höpürtülü *s.* Höpürtü ile ses çıkarma.

hörgüç, -cü *is.* **1.** Devenin sırtındaki tümsek, çıkıntı. **2.** *mec.* Hörgüce benzeyen tümsek, çıkıntı: *"Yüksek yaylalara hörgüçler gibi çökmüş dağları ile ufkumuzu kapladı."* -R. E. Ünaydın.

hörgüçlü *s.* (deve için) Hörgücü olan: *İki hörgüçlü deve.*

höst *ünl.* **1.** At, katır, sığır gibi hayvanları, özellikle öküzü durdurmak için çıkarılan ses: *"Höst, höst diye bağırdı. At oralı olmadı."* -A. Sayar. **2.** Bir kimseyi uyarmak için kullanılan kaba seslenme.

höşmerim *is. hlk.* Tuzsuz taze peynirden nişasta, pirinç unu konarak yapılan bir helva.

höt *ünl.* Korkutmak veya dikkati kendi üzerine çekmek için söylenir. **höt demek** göz dağı vermek, korkutmak.

höykürme *is.* Höykürmek işi.

höykürmek *(nsz) esk.* Tarikattaki kimseler dua ederken kendilerinden geçerek hep bir ağızdan yüksek sesle bağrışmak.

höyük, -ğü *is.* **1.** Tarih boyunca türlü sebeplerle yıkılan yerleşme bölgelerinde, yıkıntıların üst üste birikmesiyle oluşan ve çoğu kez içinde yapı kalıntılarının gömülü bulunduğu yayvan tepe. **2.** Toprak yığını, küçük tepe.

Hristiyan *öz. is. Yun. khristianos* **1.** İsa Peygamber'in dininden olan kimse, İsevî, Nasranî. **2.** *s.* Hristiyanlarla ilgili, Hristiyanlara özgü olan (şey): *Hristiyan âlemi. Hristiyan âdeti.*

Hristiyanlaşma *is.* Hristiyanlaşmak işi.

Hristiyanlaşmak *(nsz)* Hristiyan olmak, Hristiyanlığı kabul etmek.

Hristiyanlaştırma *is.* Hristiyanlaştırmak işi.

Hristiyanlaştırmak *(-i)* Bir kimse veya topluluğu Hristiyan dinine sokmak, Hristiyan yapmak.

Hristiyanlık, -ğı *öz. is.* **1.** Hristiyan dini, İsevîlik, Nasranîlik. **2.** Hristiyan dünyası. **3.** Hristiyan olma durumu.

hristo *is. (hri'sto) (Hristo özel adından)* "Çaprazlama yapılan teyel" anlamına gelen **hristo teyeli** tamlamasında geçer, kaz ayağı.

→ hristo teyeli

hristo teyeli *is.* Kaz ayağı.

hu *öz. ünl. (hu:)* **1.** "Neredesin!, bana bak" anlamında daha çok kadınlar tarafından kullanılan seslenme sözü. **2.** *esk.* Dervişler arasında seslenme sözü. **3.** *is.* (büyük H ile) Tanrı. **hu çekmek** (veya **demek**) (tekkelerde, dervişler arasında) ayin sırasında sürekli olarak hu demek.

hububat *ç. is. (hubu:ba:t) Ar. ḫubūbāt ḫabbe*'nin çokluk biçimi *ḫubūb*'un çokluk biçimi Tahıl: *"Benim memleketim de zirâata elverişlidir, hububat yetiştirir."* -R. H. Karay.

Huda (I) *öz. is. (huda:) Far. ḫudā* Tanrı.

→ hudayinabit

huda (II) *is. Ar. ḫud'a esk.* Hile, düzen.

hudayinabit *s. (huda:yina:bit) Far.*

ḫudā + Ar. nābit esk. **1.** Kendi biten, kendi kendine yetişen (bitki). **2.** *mec.* Başıboş büyümüş (kimse). **3.** *mec.* Eğitim görmemiş, kendi kendini yetiştirmiş olan (kimse).

hudut, -du *is. (hudu:t) Ar. ḥudūd* **1.** Sınır: *"Bir çiçek dermeden sevgi bağından / Huduttan hududa atılmışım ben."* -F. N. Çamlıbel. **2.** *mec.* Uç, son.

→ *hudut boyu, hudut dışı*

hudut boyu *is.* Sınır boyu.

hudut dışı *is.* Sınır ötesi, sınır dışı. **hudut dışı etmek** sınır dışı etmek, ülkeden dışarı çıkarmak.

hudutlandırma *is.* Hudutlandırmak işi.

hudutlandırmak *(-i)* Sınırlandırmak, sınır çekmek.

hudutlu *s.* **1.** Sınırlı, sınırlanmış. **2.** Sınırsız, sonsuz: *"Tabiatın böyle aziz tecellileri hudutsuzdur..."* -Y. K. Beyatlı.

hudutsuz *s.* Sınırsız.

huğ *is.* Çubuk veya kamıştan yapılmış bağ ve bahçe kulübesi.

hukuk *ç. is. (huku:k, k'ler kalın okunur) Ar. ḥuḳūḳ, ḥaḳḳ*'ın çokluk biçimi **1.** Toplumu düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen yasaların bütünü, tüze: *"Hukuk daima âdetlerin peşinden gider, önüne geçmez."* -P. Safa. **2.** Bu yasaları konu alan bilim: *"Kaldı ki, böyle bir hareket, milletler arası hukuka taban tabana zıttı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **3.** Yasaların ceza ile ilgili olmayıp alacak verecek gibi davaları ilgilendiren bölümü: *Hukuk davası. Hukuk mahkemesi.* **4.** Haklar: *Hukukumdan vazgeçmem.* **5.** *mec.* Ahbaplık, dostluk.

hukukçu *is.* ve *s.* Hukuku meslek edinen, hukukla uğraşan (kimse): *"Görsün bir hukukçuyu başından savmak kolay mı imiş!"* -M. Ş. Esendal.

hukukçuluk, -ğu *is.* Hukukçu olma durumu.

hukuken *zf. (huku:ken, k'ler kalın okunur) Ar. ḥuḳūḳen* Hukukî olarak.

hukukî *s. (huku:ki:, k'ler kalın okunur) Ar. hukūkī* Hukuk ile ilgili, tüzel.

hukukî metroloji *is.* Metrolojinin, hukukî konuların gerektirdiği durumlarda, ölçme metotları, ölçme birimleri ve ölçme aletleri ile ilgili olan kısmı.

hukuklu *is.* ve *s.* Hukuk fakültesi öğrencisi olan (kimse).

hukuksal *s.* Hukukî.

hukuksuzluk, -ğu *is.* Hukuksuz olma durumu.

hulâsa *is. (hulâ:sa) Ar. ḫulāṣa* **1.** Özet, fezleke: *"Bir kadınlık tarihi hulâsası yapacak değiliz."* -F. R. Atay. **2.** Öz: *Karaciğer hulâsası.* **3.** *kim.* Herhangi bir maddenin, alkol, eter gibi bir eritici ile ayrılmış veya başka bir yol ile elde edilmiş etkili özü: *Kınakına hulâsası.* **4.** *zf.* Kısacası, sözün kısası: *Hulâsa, ben bundan hiçbir şey anlayamadım. "O vakit küt küt kalbim atmaya başlıyor, hulâsa acayip bir vaziyet."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **hulâsa etmek** özetlemek: *"Demek ki hulâsa ediyorum, turizm İstanbul'un büyük bir şansı olur."* -Y. K. Beyatlı.

hulâsaten *zf. (hulâ:'saten) Ar. ḫulāṣaten esk.* Özet olarak, kısaca.

huligan *is. İng. sp.* Holigan.

hulliyat *ç. is. (hulliya:t) Ar. ḥulliyyāt huliyy*'in çokluk biçimi *esk.* Kadın süs eşyası, asım takım, takı.

hulûl, -lü *is. (hulû:l) Ar. ḥulūl esk.* **1.** Gelme, gelip çatma. **2.** *esk.* Girme, sinme. **3.** *fiz. esk.* Geçişme, ozmos. **4.** *fel.* Tanrı ruhunun herhangi bir bedene girdiğine inanmak. **hulûl etmek** girmek, dahil olmak.

hulûs *is. (hulû:s) Ar. ḫulūṣ esk.* Gönül temizliği. **hulûs çakmak** dalkavukluk etmek, yaranmaya çalışmak: *"Yağlı ballı hulûslar çakıp gidiyorlardı."* -Ö. Seyfettin.

hulûskâr *s. (hulu:skâr) Ar. ḫulūṣ + Far. -kār esk.* **1.** Temiz duygulu, içten. **2.** *mec.* Dalkavuk, şakşakçı.

hulûskârlık, -ğı *is.* **1.** Temiz duygululuk, içtenlik. **2.** *mec.* Dalkavukça davranış.

hulya *is. (hulya:) Ar. māliḫôliyā < Yun. melankholia'dan* **1.** *esk.* Kuruntu. **2.** Tatlı düş, hayal: *"Talihin kırk yılda bir karşıma çıkardığı saadet hulyasını tehlikede buldum."* -H. E. Adıvar. **hulyaya dalmak** hayal kurmak.

hulyalaşma *is.* Hulyalaşmak durumu.

hulyalaşmak *(nsz)* Hulya durumuna gelmek.

hulyalaştırma *is.* Hulyalaştırmak biçimi.

hulyalaştırmak *(-i)* Hulya durumuna getirmek: *"Mektep görülen her şeyi yumuşatıyor, hulyalaştırıyor, güzelleştiriyordu."* -A. Ş. Hisar.

hulyalı *s.* Hayal kuran veya insanı hayal kurmaya sürükleyen.

humar *is. (huma:r) Ar. ḥumār esk.* İçki veya uyku sersemliği.

humbara *is. Far. ḫumbere tar.* Demir veya tunçtan dökülmüş, yuvarlak ve boş olan içine patlayıcı maddeler doldurulup havan topu veya el ile atılan yuvarlak bir tür bomba, kumbara.

→ *humbarahane, humbara ocağı*

humbaracı *is. tar.* Humbara kullanan asker, kumbaracı.

humbarahane *is. (humbaraha:ne) Far. ḫumbere-ḫāne tar.* **1.** Humbara yapılan fabrika, kumbarahane. **2.** Humbaracı yetiştirmek amacıyla 1739'da açılan ilk Türk askerî okullarından biri.

humbara ocağı *is. tar.* Humbara yapan veya savaşta humbara kullanan bölük.

humma *is. (humma:) Ar. ḥummā* **1.** Ateşli hastalık. **2.** Sıtma: *"Ateşsiz bir humma her tarafımı yakıyor, soğuk soğuk terliyordum."* -Ö. Seyfettin.

hummalı *s.* **1.** Humması olan: *Hummalı hasta.* **2.** *mec.* Sürekli, sıkı, yoğun, hararetli: *"Bugün gerek yayın evlerimizde, gerek tiyatrolarımızda klâsikleri tanıtma alanında aynı hummalı çalışmalara rastlandığı söylenemez."* -H. Taner.

humus (I) *is. (hu'mus) Lât. humus bot.* Bitkilerin çürümesiyle oluşan koyu renkte organik toprak.

humus, -msu (II) *is. Ar. ḥummuṣ* İyice ezilmiş nohut, tahin ve baharatla hazırlanan bir yemek.

hun *is. (hu:n) Far. ḫūn esk.* Kan.

→ *hunhar, hunriz*

hunhar *s. (hunha:r) Far. ḫūn-ḫār esk.* Kana susamış, kan dökücü.

hunharca *zf. (hunha'rca)* Hunhara yakışır bir biçimde.

hunharlık, -ğı *is.* Kan dökücülük, zalimlik.

huni *is. Yun. khoni* **1.** Bir sıvıyı ağzı dar bir kaba aktarmak için kullanılan koni biçimindeki araç. **2.** *hlk.* Ağızlık.

hunnak *is. Ar. ḫunnaḳ tıp* Boğak, anjin: *"Hemen içelim dedi, boğazım kurudu, yutkuna yutkuna hunnak oldum."* -T. Buğra.

hunriz *s. (hunri:z) Far. ḫūn-rīz esk.* Kan dökücü, kanlı.

hura *bk.* hurra.

hurafe *is. (hurâ:fe) Ar. ḫurāfe* Dine sonradan girmiş boş inanç.

hurç, -cu *is. Ar. ḫurc* Genellikle yelken bezinden veya meşinden yapılmış büyük heybe.

hurda *s. Far. ḫorde* **1.** Parçalanmış, döküntü durumuna gelmiş. **2.** İşe yarayamayacak derecede bozulup sakatlanmış, zarar görmüş. **3.** *is.* Eski maden parçası. **hurdası çıkmak** (eşya için) kullanılmayacak duruma gelmek, eskimek. **hurdaya çevirmek** işe yaramaz duruma getirmek.

→ *hurdahaş*

hurdacı *is.* Hurda alıp satan kimse.

hurdacılık, -ğı *is.* Hurdacının yaptığı iş.

hurdahaş *s. (hurdaha:ş) Far. ḫurde ḫāş* Onarılamayacak biçimde kırılıp parçalanmış, paramparça. **hurdahaş etmek** kırıp dökmek, parçalamak: *"İçerisinde tok tok vuran bu ses, onun incecik göğüs tahtasını hurdahaş etmeye kâfi idi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **hurdahaş olmak 1)** kırıp dökülmek, paramparça olmak; **2)** *mec.* aşırı ölçüde yorulmak.

hurdalık, -ğı *is.* Hurda yığını veya hurdanın atıldığı yer.

huri *is. (hu:ri) Ar. ḥūrī* Cennette yaşadığına inanılan kızlara verilen ad: *"Aydan arıdır yüzleri / Misk amberdir sözleri /*

Cennette huri kızları." -Yunus Emre. **huri gibi** çok güzel (genç kadın).

hurma *is. Far. ḫurmā* Hurma ağacının yemişi.

→ *hurma ağacı, hurma tatlısı*

hurma ağacı *is. bot.* Palmiyegillerin eski çağlardan beri Kuzey Afrika'da kültürü yapılan örnek bitkisi *(Phoenix dactylifera).*

hurmalık, -ğı *is.* Hurma ağacı çok olan yer: *"İlk iş hurmalıklar altına rahat bir döşek kurmak oldu."* -R. H. Karay.

hurma tatlısı *is.* Hurma biçimi verilerek yapılan bir çeşit hamur tatlısı.

hurra *ünl. (hu'rra) İng. hurray* Batılı ulusların "yaşa!" anlamında kullandıkları ünlem.

huruç, -cu *is. (hur:ç) Ar. ḫurūc esk.* **1.** Çıkma, çıkış. **2.** *esk.* Göç.

hurufat *ç. is. (huru:fa:t) Ar. ḫurūfāt; harf*'in çokluk biçimi *hurūf*'un çokluk biçimi *esk.* **1.** Harfler. **2.** Basımda, baskı işinde kullanılan metal veya başka bir maddeden yapılmış harf, rakam veya başka işaret kalıpları. **3.** Dizgi işinde kullanılan harf türlerinin bütünü: *Hurufatı zengin bir basım evi.*

Hurufî *öz. is. (Huru:fi:) Ar. ḫurūfî* Hurufiliğe mensup olan kimse.

Hurufîlik, -ği *öz. is. (huru:fi:lik) Ar. ḫurūfî + T. -lik* Kur'an'ın harflerinden birtakım anlam ve yargılar çıkaran bir mezhep.

huruşan *s. Far. hurūşān* Coşkun.

husuf *is. (husu:f) Ar. ḫusūf esk.* Ay tutulması.

husul, -lü *is. (husu:l) Ar. ḥuṣūl* Olma, oluş, oluşma, meydana gelme. **husul bulmak** olmak, oluşmak, doğmak, çıkmak, meydana gelmek.

husumet *is. (husu:met) Ar. ḫuṣūmet* Hasım olma durumu, düşmanlık, yağılık, hasımlık. **husumet beslemek** hasım olmak, düşman olmak.

husumetkâr *is. (husu:metkâ:r) Ar. ḫuṣūmet + Far. kār* Düşmanlık besleyen, kin güden (kimse): *"Enîştesinin saflığından cesaret alarak, ablasının husumetkâr davranması, evdeki mevkiini güçleştiriyordu."* -E. E. Talu.

husus *is. (husu:s) Ar. ḫuṣūṣ* **1.** Konu, madde: *Bu hususta ne düşünüyorsunuz? "Mallarımın idaresi hususunda kendisinden hiçbir yardım esirgemiyorlar."* -E. E. Talu. **2.** Özellik, yön: *Şu hususu da gözden uzak tutmamalı.*

hususî *s. (husu:si:) Ar. ḫuṣūṣî* **1.** Özel: *Hususî araba. "Yürümek arzusundan başka bir hususî niyetim yoktu."* -S. F. Abasıyanık. **2.** *zf.* Özel olarak, özel bir biçimde: *"Annemle babam dört gün içinde üç defa hususî konuştular."* -A. Gündüz.

hususiyet *is. (husu:siyet) Ar. ḫuṣūṣiyet* **1.** Özellik: *"Her birinin hususiyetine ait bin türlü mübalâğalı malûmat veriyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** İleri derecede tanışıklık, ahbaplık, yakınlık.

hususuyla *zf. (husu:su':yla) esk.* Özellikle, hele.

husye *is. Ar. ḫuṣye anat.* Er bezi, testis.

huş *is. bot.* Gürgengillerden, kerestelik bir ağaç cinsi *(Betula).*

huşu, -u *is. (huşu:) Ar. ḫuşū'* **1.** Alçak gönüllülük. **2.** Tanrı'ya boyun eğme, gönlü korku ve saygı ile dolu olma: *"Süleymaniye'yi olduğu kadar, Köln katedralini de aynı huşu ile tavaf ettiklerini gözlerimle gördüm."* -H. Taner.

huşunet *is. (huşu:net) Ar. ḫuşūnet esk.* Sertlik, kabalık, kırıcılık.

hutbe *is. Ar. ḫuṭbe* Cuma ve bayram namazlarında minberde okunan dua ve verilen öğüt.

hutut *ç. is. (hutu:t) Ar. ḫuṭūṭ* Çizgiler: *"Köy evlerinin kızıl loşluğundan gece karanlığına geçerken keskin hututu eriyordu."* -H. E. Adıvar.

huy *is. Far. ḫūy* **1.** İnsanın yaradılış ve ruh özelliklerinin bütünü, mizaç, tabiat: *"Can çıktıktan sonra da huy adamı kolay kolay terk etmiyor."* -R. N. Güntekin. **2.** İçgüdü durumunu almış alışkanlık. **huy canın altındadır** doğuştan gelen özellikler değiştirilemez. **huy edinmek** (bir şeyi) alışkanlık durumuna getirmek. **huyu huyuna suyu suyuna (uygun)** iki kişinin her yönden birbirine uygunluğunu anlatmak için kullanılır. **(birinin) huyuna suyuna gitmek** onu kızdırmayacak veya ürkütmeyecek biçimde uysalca davranmak, alışkanlıklarına, isteklerine uygun davranışlarda bulunmak.

huylandırma *is.* Huylandırmak işi.

huylandırmak *(-i)* Huylanmasına sebep olmak, huylanmasına yol açmak.

huylanış *is.* Huylanma biçimi.

huylanma *is.* Huylanmak işi.

huylanmak *(nsz)* **1.** Kuşkulanmak, işkillenmek, pirelenmek, tedirgin olmak: *"Ayak sesleri duyarak huylanmış, sabaha kadar uyuyamamış."* -R. N. Güntekin. **2.** (hayvan) Ürküp sinirlenmek.

huylu *s.* **1.** (herhangi bir nitelikte) Huyu olan: *İyi huylu. Kötü huylu. "Oğlum benden daha iyi huylu, daha ciddî olsun."* -R. H. Karay. **2.** İşkilli, kuşkulu. **3.** (binek hayvanları için) Ürkek, sinirli: *Bu at huyludur.*

huysuz *s.* Huyu iyi olmayan, geçimsiz, şirret: *"Yeni edindiği bu huysuz ve kavgacı tabiatı, küçükken masum hâllerinin ona sağlamış olduğu hoşgörüyü çabucak yok etti."* -Y. N. Nayır.

huysuzca *s.* ve *zf. (huysu'zca)* Biraz huysuz; huysuz (bir biçimde).

huysuzlanış *is.* Huysuzlanmak işi veya biçimi.

huysuzlanma *is.* Huysuzlanmak işi.

huysuzlanmak *(nsz)* Huysuzluk etmek, huysuzca davranmak: *Çocuk uykusu geldiği için huysuzlanıyor.*

huysuzlaşma *is.* Huysuzlaşmak işi.

huysuzlaşmak *(nsz)* Huysuz bir duruma gelmek: *Çocuk büyüdükçe huysuzlaşıyor. "Fakat, bilmem neden, o anda birdenbire tepem atmıştı, huysuzlaşıvermiştim."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

huysuzlaştırma *is.* Huysuzlaştırmak işi.

huysuzlaştırmak *(-i)* Huysuz duruma getirmek.

huysuzluk, -ğu *is.* **1.** Huysuz olma durumu. **2.** Huysuzca davranış. **huysuzluk etmek** huysuzca davranışlarda bulunma.

huzme *is. Ar. ḥuzme* Demet, ışın demeti.

huzmeli *s.* Işık saçan: *Kısa huzmeli farları yaktı.*

huzur *is. (huzu:r) Ar. ḫużūr* **1.** Dirlik, baş dinçliği, gönül rahatlığı, rahatlık: *Bu komşular mahallenin huzurunu kaçırdı.* **2.** (bazı deyimlerde) Ön, yan, kat, makam: *Herkesin huzurunda. Başkanın huzuruna çıkmak. Huzurunuza sunuyorum.* **3.** *esk.* (bir yerde) Bulunma: *Bu sorunun konuşulması için sizin huzurunuz şarttır.* **4.** *esk.* Padişah katı: *Huzura çıkmak. Huzura kabul edilmek.* **huzur vermek** gönül rahatlığı, dirlik vermek, dinlendirmek: *Bu müzik bana huzur verdi.* **huzurunu kaçırmak** tedirgin, rahatsız etmek.

→ *huzur evi, huzur hakkı*

huzur evi *is.* Yaşlanmış kimselerin kaldığı, bakıldığı ve barındığı yer.

huzur hakkı *is.* Belli bir konuyu görüşmek için toplanan bir kurulun üyelerine ödenen para.

huzurlu *s.* Huzuru olan, rahat: *"Hiçbir yerde aradığım huzurlu tatil köyünü bulamayacağım."* -H. Taner.

huzursuz *s.* Huzuru olmayan, tedirgin, rahatsız.

huzursuzca *s.* ve *zf. (huzursu'zca)* Biraz huzursuz (bir biçimde).

huzursuzluk, -ğu *is.* **1.** Huzursuz olma durumu: *"Ölüye ağlamayan insanların huzursuzluğu içindeyim."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Huzursuzca davranış.

hüccet *is. Ar. ḥuccet man. esk.* **1.** Belgit. **2.** *esk.* Tanıt.

hücre *is. Ar. ḥucre anat.* ve *biy.* **1.** İnce bir zar içindeki protoplâzma ve çekirdekten oluşmuş, bir organizmanın yapı ve görev bakımlarından en küçük birliği, göze. **2.** *is.* Küçük oda: *"Üzerine ot bir yatakla bir battaniye atılmış, demir bir somyadan başka içinde bir şey olmayan çıplak bir hücrede bulunduğunu anladı."* -A. İlhan. **3.** *is.* Tutukluların veya hükümlülerin

yalnız olarak kapatıldıkları küçük oda: *"Sonunda hücresine götürdüler de boylu boyunca uzanabildi."* -S. F. Abasıyanık. **4.** *is. mec.* Siyasî bir inançla gizli olarak çalışan bir örgütün genellikle aynı yerde çalışanlarının oluşturduğu topluluk.

→ ***hücre bilimi, hücre yutarlığı, hücreler arası***

hücre bilimi *is.* Biyolojinin, hücrenin yapı, görev, çoğalma ve hayatıyla ilgili dalı, göze bilimi, sitoloji.

hücreler arası *is. anat.* ve *biy.* Dokularda hücrelerin arasında yer alan, gözeler arası.

hücre yutarlığı *is. biy.* ve *anat.* Vücuda giren mikropların yutar hücreler tarafından yutulup yok edilmesi, göze yutarlığı, fagositoz.

hücum *is. (hücu:m) Ar. hucūm* **1.** Saldırma, saldırı, saldırış: *"Bizdik o hücumun bütün aşkıyla kanatlı / Bizdik o sabah ilk atılan safta yüz atlı."* -Y. K. Beyatlı. **2.** Üşüşme, bir yere toplanma. **3.** Sert eleştiri: *Sözleri gazetelerin hücumuna yol açtı.* **4.** *sp.* Gol atmak veya sayı kazanmak amacıyla yapılan akın, hamle. **5.** *ünl.* İleri. **hücum etmek** saldırmak: *"Küçük bir çakı ile üzerime hücum etti."* -S. F. Abasıyanık. *"Adana yolunda kafilelere hücum eden birkaç kişi idam bile edildiler."* -F. R. Atay. **hücuma kalkmak** (asker) siperden düşmana doğru fırlamak.

→ ***hücumbot, hücum oyuncusu***

hücumbot *is. Ar. hucum + İng. boat* Bir tür küçük savaş gemisi.

hücumcu *s.* Hücum eden, saldıran: *"Onun çıkardığı Yarım Ay'da yine pırıltılı, hücumcu yazıları ile güçlü bir kalem savaşçısı kesildi."* -H. Taner.

hücum oyuncusu *is. sp.* İleri uçta oynayan oyuncu.

hükmen *zf. (hü'kmen) Ar. ḥukmen* Hakem kararıyla: *Pehlivan hükmen galip ilân edildi.*

hükmetme *is.* Hükmetmek işi.

hükmetmek *(-e) Ar. ḥukm + T. etmek* **1.** Egemenliği altında bulundurmak. **2.** Düşünme veya yargılama sonunda bir kanıya varmak: *"Gözlerimi açtığım zaman odamı loş görünce akşam olduğuna hükmettim."* -R. H. Karay. **3.** *(nsz)* Aklına esmek.

hükmî *s. (hükmi:) Ar. ḥukmī* Hükümle ilgili, tüzel.

→ ***hükmî şahsiyet***

hükmî şahsiyet *is.* Tüzel kişilik.

hükmolunma *is.* Hükmolunmak durumu.

hükmolunmak *(nsz) Ar. ḥukm + T. olunmak* Hüküm verilmek.

hükûmet *is. (hükû:met) Ar. ḥukūmet* **1.** Devletin görevlerini yerine getirmesini sağlayan yetkili organ, bakanlar kurulu, kabine: *Hükûmet değişti.* **2.** Bir ülkenin yönetim kuruluşları: *Hükûmete başvurmak. "Kadınlar çil yavrusu gibi dağılmış, hükûmete haber vermişler, hükûmet gelmiş, ölüyü kaldırmışlar."* -H. E. Adıvar. **3.** Devlet yönetimi: *Osmanlı hükûmeti zamanında.* **4.** Hükûmet konağı: *"Hükûmetin karşısındaki Türklerin merkez kumandanlık dairesine girince şapkasını çıkardı."* -Ö. Seyfettin. **hükûmet etmek** bir ülkenin yönetimini elinde bulundurmak. **hükûmet gibi** güçlü, her dediğini yaptıran. **hükûmet kurmak** bakanlar kurulunu oluşturmak. **hükûmet sürmek** ülke yönetiminin başında bulunmak. **hükûmeti devirmek** zor kullanarak devlet yönetiminde değişiklik yapmak. **hükûmeti kurmak** başbakan, hükûmet işlerinde görev alacak bakanlar kurulunu seçmek.

→ ***hükûmet darbesi, hükûmet erkânı, hükûmet kapısı, hükûmet konağı, hükûmet merkezi***

hükûmet darbesi *is.* Bir ülkenin yönetim düzeninde değişiklik yapmak için zora dayanarak yapılan yasa dışı iş.

hükûmet erkânı *is.* İllerde ve daha küçük beldelerde başta vali veya kaymakam olmak üzere hükûmet işlerini yürüten kimse veya kimseler.

hükûmet kapısı *is.* Devlet dairesi.

hükûmet konağı *is.* İllerde ve daha küçük yerlerde, başta vali veya kaymakam olmak üzere, hükûmet görevlilerinin iş gördüğü yapı: *"Dün, o çırağı Ankara hükûmet konağının bir odasında gördük!"* -R. E. Ünaydın.

hükûmet merkezi *is.* Başşehir, başkent.

hüküm, -kmü *is. Ar. ḥukm* **1.** Yargı: *Mahkemenin hükmü. "Hükmü doğru ve pek de yerinde olamazdı."* -F. R. Atay. **2.** Egemenlik, hâkimiyet. **3.** Değer, aynı veya benzer nitelik: *"Kocabaş Kazasker, gerçekten Sultan Mahmut'un gözbebeği hükmündeymiş."* -R. N. Güntekin. **4.** Önem, geçerlilik: *Bu işin ne hükmü var.* **5.** Etki, hız, şiddet: *Kışın hükmü geçti.* **6.** Karar. **hükmü olmak** (veya **olmamak**) Önemi, geçerliliği, etkisi bulunmak veya bulunmamak. **hükmü var** (veya **yok**) geçerliliği, önemi olma veya olmama: *"Bir defa zafer kazanılmalı idi. Zafer kazanılmadıkça hiç bir şeyin hükmü yoktu."* -F. R. Atay. **hüküm giymek** mahkemece cezalandırılmak. **hüküm sürmek 1)** iş başında olmak: *Kral otuz yıl hüküm sürdü.* **2)** yaygın olmak: *Hüküm süren kanaat.* **3)** (etki, hız vb.) sürmek, devam etmek: *"O yükseklerde fırtına, kar, tipi hüküm sürmekteydi."* -N. Nâzım. **hüküm vermek 1)** iyice düşündükten sonra bir karara varmak: *"Oğlum, beni iyi dinledikten sonra hükmünü verecek."* -R. N. Güntekin. **2)** bir suçluyu mahkûm etme. **hüküm yemek** mahkûm olmak: *"Üsküp'ün ceza mahkemesinde on beş sene hüküm yedi."* -Y. K. Beyatlı. **hükme varmak** iyice düşündükten sonra karar vermek. **hükmü geçmek** (veya **hüküm yürütmek**) **1)** gücü yetmek, sözü geçmek: *"Ne doğan güne hükmüm geçer / Ne hâlden anlayan bulunur."* -C. S. Tarancı. **2)** geçerli, etkili durumunu yitirmek: *Soğukların hükmü geçti.* **hükmü parasına geçmek** para ile dilediğini yapabilme gücünü kazanmak: *"Ulan! Parama geçer hükmüm diye bağırdı. Getir diyorum iki okka ekmek."* -Ö. Seyfettin. **(bir şey) hükmünde olmak** yerinde olmak, yerine geçmek, değerinde olmak: *Kaynata, baba hükmündedir.*

→ ***hükmetmek, hükmolunmak, hükümdar, hükümferma, hükümran***

hükümdar *is. (hükümda:r) Ar. ḥukm + Far. -dār* Padişah, kral, hakan gibi taht sahibi devlet başkanı.

hükümdarlık, -ğı *is.* **1.** Hükümdar olma durumu. **2.** Hükümdarla yönetilen ülke: *"Kendiliğinden bir hükümdarlık kurmuştu."* -R. H. Karay.

hükümferma *s. (hükümferma:) Ar. ḥüküm + Far. fermā* Hüküm süren, hükümdar: *"Orada âdeta kısas kaidesi hükümfermadır, öldüren ölüme yollanır."* -R. H. Karay.

hükümlü *s.* Ceza hükmü verilmiş olan, mahkûm.

hükümlülük, -ğü *is.* Hükümlü olma durumu.

hükümran *s. (hükümra:n) Ar. ḥukm + Far. -rān esk.* Egemen.

hükümranlık, -ğı *is.* Egemenlik, hâkimiyet: *Eskiden Bulgaristan Osmanlı imparatorluğunun hükümranlığı altında bir prenslikti.*

hükümsüz *s.* Yürürlükten çıkarılmış, yürürlükten kaldırılmış, geçersiz, hükmü kalmamış: *Bu yasa hükümsüzdür.* **hükümsüz kılmak** yürürlükten kaldırmak, iptal etmek.

hükümsüzlük, -ğü *is.* Hükümsüz olma durumu, geçersizlik.

hülle *is. Ar. ḥulle esk.* Medenî Kanunun kabulünden önce, kocasından üç kez boşanan kadının, yine eski kocasıyla evlenebilmesi için yabancı bir erkeğe bir günlüğüne nikâh edilmesi.

hülleci *is.* Hülle yoluyla evlenme işini gerçekleştiren kimse.

hümanist *s.* ve *is. Fr. humaniste* İnsancıl.

hümanistleşme *is.* Hümanistleşmek durumu.

hümanistleşmek *(nsz)* İnsancıl davranışlar ve düşünceler içinde olmak.

hümanizm *is. Fr. humanisme < Lât.* İnsancılık, insanları sevme ülküsü.

hümanizma *is. Lât. humannisma* Hümanizm.

hümayun *s. (hüma:yu:n) Far. humāyūn esk.* **1.** Kutlu, mutlu. **2.** *esk.* Padişahla ilgili: *Sarayıhümayun.* **3.** *müz.* Türk müziğinde dügâh perdesinde karar kılan bir makam.

hüner *is. Far. huner* Beceri isteyen ustalık, beceriklilik. **hüner göstermek 1)** becerisini, ustalığını ortaya koymak: *"Tasvir hünerimi göstermek için çabaladığımı sanmayınız."* -R. H. Karay. **2)** herkesin yapamayacağı bir işi yapmak: *"Minarecilikte biz gerçekten ilâhi bir hüner göstermişizdir."* -R. H. Karay.

hünerli *s.* **1.** Hüneri olan (kimse). **2.** Hünerle yapılan (şey).

hünersiz *s.* **1.** Hüneri olmayan (kimse): **2.** Hünerle yapılmayan, hüner istemeyen (şey).

hüngürdeme *is.* Hüngürdemek işi.

hüngürdemek *(nsz)* Yüksek sesle ve hıçkırarak ağlamak.

hüngür hüngür *zf.* Yüksek sesle ve hıçkıra hıçkıra: *"Hüngür hüngür ağlamaya başladım."* -S. F. Abasıyanık.

hüngürtü *is.* Hüngürderken çıkan ses.

hünkâr *is. (hünkâ:r) Far. ḫunkār tar.* Osmanlılarda yalnız padişahlar için kullanılan bir unvan: *Hünkâr dairesi. Hünkâr yaveri.*

→ hünkârbeğendi

hünkârbeğendi *is. (hünkâ:rbeğendi)* Üzerine salçalı et konulan patlıcan ezmesiyle hazırlanan bir yemek.

hünnap, -bı *is. Ar. ʿunnāb bot.* **1.** Hünnapgillerin örnek bitkisi, yenilen meyvesi için özellikle Batı ve Güney Anadolu'da yetiştirilen dikenli bir ağaç, çiğde *(Zizyphus jujuba): "Küçük bahçede acı badem, ayva, nar, hünnap ağaçları görürüm."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Bu bitkinin meyvesi.

hünnapgiller *ç. is. bot.* Ayrı taç yapraklı iki çeneklilerden, örneği hünnap olan ve sıcak ülkelerde yetişen bir bitki familyası.

hünsa *s. (hünsa:) Ar. ḫunṯā biy. esk.* Er dişi.

hür *s. Ar. ḥurr* Özgür: *"Fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür bir şairim."* -T. Fikret. *"Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım."* -M. Â. Ersoy.

→ hür teşebbüs

hürle *is. hlk.* Bir cins burçak.

hürlük, -ğü *is.* Hür, özgür olma durumu.

hürmet *is. Ar. ḥurmet* Saygı. **hürmet etmek** saymak, saygı göstermek: *"Sanata her yerde hürmet etmek lâzımdır."* -S. F. Abasıyanık. **hürmette kusur etmek** *"Hürmette kusur ettin mi, işte o zaman kendini yok bil."* -T. Buğra.

hürmeten *zf. Ar. ḥurmeten* Hürmetli olarak, saygılıca.

hürmetkâr *s. (hürmetkâ:r) Ar. ḥurmet + Far. -kār* Hürmetli.

hürmetli *s.* **1.** Saygılı. **2.** *alay* Oldukça büyük okkalı: *"Direk gibi bir boynu, hürmetli bir göğsü vardı."* -H. Taner.

hürmetsiz *s.* Saygısız: *"O çıkış da sayfiyeye gider gibi, o kadar hürmetsizce, o kadar çabuk olmuş ki..."* -Y. K. Beyatlı.

hürmetsizlik, -ği *is.* Saygısızlık.

hürriyet *is. Ar. hurriyyet* Özgürlük: *"Kadınlara erkeklerden ziyade hürriyet verilmesi taraftarıyım!"* -Ö. Seyfettin. **hürriyeti seçmek** baskıdan kurtulmak ve özgür yaşamak için davranışta bulunmak.

→ hürriyetperver

hürriyetçi *is.* Hürriyeti benimseyen kimse.

hürriyetçilik, -ği *is.* Hürriyet yanlısı olan kimse.

hürriyetperver *is. Ar. ḥurriyyet + Far. -perver* Hürriyetçi.

hürriyetsiz *s.* Hürriyetini yitirmiş.

hürriyetsizlik, -ği Hürriyetini yitirmiş olma durumu.

hür teşebbüs *is.* Özel girişim.

hürya *zf. (hü'rya)* Hep birden, cümbür cemaat: *Kapı açılınca hürya içeri girdiler.* **hürya etmek** bir yerden çıkmak veya bir yere girmek için hep birden atılmak.

hüryemez *is.* Bir çeşit elma.

hüseynî *is. (hüseyni:) Ar. ḥuseynī müz.* 1. Klâsik Türk müziğinde dügâh perdesinde karar kılan bir makam. **2.** Klâsik Türk müziğinde mi notası.

hüsnühâl, -li *is. (hü'snüha:l) Ar. ḥusn-i ḥāl* Bir kimsenin yaşayışında kötü bir şey bulunmama durumu, iyi hâl.

→ hüsnühâl kâğıdı

hüsnühâl kâğıdı *is. (hüsnüha:l kâ:ğıdı)* Bir kimsenin yaşamında kötü bir şey bulunmadığını gösteren resmî kuruluşlarca verilen belge, iyi hâl belgesi.

hüsnühat, -tti *is. (hü'snühat) Ar. ḥusn-i ḫaṭṭ esk.* Güzel yazı sanatı.

hüsnükabul, -lü *is. (hü'snukabu:l) Ar. ḥusn-i ḳabūl esk.* İyi karşılama, güler yüz gösterme. **hüsnü kabul göstermek** iyi karşılamak, güler yüz göstermek.

hüsnükuruntu *is. (hü'snukuruntu) Ar. ḥusn-i + T. kuruntu alay* Herhangi bir durumu safça kendinden yana iyiye yorma: *O, senin hüsnükuruntun.*

hüsnüniyet *is. (hü'snüniyet) Ar. ḥusn-i niyyet* Herhangi bir kimse veya konuda hiçbir kötü düşünce beslememe, temiz yüreklilik, iyi dilek, iyi niyet: *"Fakat Müfit'te buna inanacak kadar hüsniyet kalmamıştı."* -P. Safa.

hüsnüniyetle *zf.* İyi niyetle.

hüsnütelâkki *is. (hü'snutelâkki:, k'ler kalın okunur) Ar. ḥusn-i telaḳḳī* İyi karşılama, iyiye yorma.

hüsnüteveccüh *is. (hü'snüteveccüh) Ar. ḥüsn ü teveccüh* Sevgi ve saygıyla yakınlık gösterme.

hüsnüyusuf *is. (hu'snyusuf) Ar. husn-i yūsuf bot.* Karanfilgillerden, bazı türleri bahçelere süs olarak dikilen bir bitki, gugu çiçeği *(Dianthus barbatus).*

hüsran *is. (-a:nı) Ar. ḫusrān esk.* **1.** Zarar, ziyan. **2.** Beklenilen şeyin elde edilememesi yüzünden duyulan acı: *"Mahinur müteahhitle evlenip gitti, beni hüsranlarımla yalnız bıraktı."* -H. Taner. **hüsrana uğramak** beklenilen sonucun elde edilmemesi sebebiyle çok üzülmek, acı çekmek.

hüsün, -snü *is. Ar. ḥusn esk.* Güzellik.

→ hüsnühâl, hüsnühat, hüsnükabul, hüsnükuruntu, hüsnüniyet, hüsnüniyetle, hüsnütelâkki, hüsnüteveccüh, hüsnüyusuf

Hüt *öz. is. (Uhut dağının adından)* "Çok şişmek, kabarmak" anlamında kullanılan **Hüt dağı gibi şişmek** deyiminde geçer.

hüthüt *is. Ar. hudhud* Çavuş kuşu, ibibik.

hüve *is.* "Tamamı tamamına" anlamında **hüvesi hüvesine** sözünde geçer: *Ortada hüvesi hüvesine bir aşk vardı.*

hüvelbaki *is. (hüvelba:ki:, k kalın okunur) Ar. huve'l-bāḳī esk.* "Baki kalan o' (Allah) dur." anlamında ve genellikle mezar taşlarına yazılan bir söz.

Hüveyda *s. ve is. (hüveyda) Far. huveydā* Besbelli, açıkça, meydanda, aşikâr.

hüviyet *is. Ar. huviyyet* Kimlik: *"Hüviyetini saklayan zengini de merak ediyorlardı."* -H. E. Adıvar.

→ hüviyet cüzdanı

hüviyet cüzdanı *is.* Kimlik belgesi.

hüzün, -znü *is. Ar. ḥuzn* İç kapanıklığı, gönül üzgünlüğü: *"Herşey hatıralaştığı vakit, nasıl hüzün bağlar!"* -F. R. Atay. *"Bereket versin bu hüzün uzun sürmez, çabuk dağılır ve kızcağız bir müddet sonra o daimî mağrur hâlini alıverirdi."* -H. Taner. **hüzün çökmek** (veya **içine bir hüzün çökmek)** hüzünlenmek: *"İçinde henüz bir cenaze çıkmış evi andıran Hollanda Hariciye Nezaretini terk ederken yüreğime bir hüzün çökmüştü."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **hüzüne kapılmak** hüzünlenmek.

hüzünlendirme *is.* Hüzünlendirmek işi.

hüzünlendirmek *(-i)* Hüzünlü duruma getirmek: *"Bütün eski plâklar insanı hüzünlendirir."* -A. İlhan.

hüzünleniş *is.* Hüzünlenmek işi veya biçimi.

hüzünlenme *is.* Hüzünlenmek işi.

hüzünlenmek *(nsz)* Hüzünlü duruma gelmek, hüzün duymak.

hüzünlü *s.* Gönüle üzgünlük veren, iç kapanıklığına yol açan: *"Bir şey söylemeyerek, hüzünlü bir hâlde gazetesinin başka sütunlarına geçer."* -A. Ş. Hisar.

hüzünsüz *s.* Hüznü olmayan, şen (kimse).

hüzünsüzlük, -ğü *is.* Hüzünsüz olma durumu: *"Annemin bütün çizgileri aşağı çekik yüzünde bile, âdeta bir hüzünsüzlük var."* -Y. Z. Ortaç.

hüzzam *is. (huzza:m) Ar. huzām müz.* Klâsik Türk müziğinde segâh perdesinde bir makam.

→ ***hüzzam beşlisi***

hüzzam beşlisi *is. müz.* Klâsik Türk müziğinde birleşik makamların beşlilerinden biri.

I

ı, I **1.** Türk alfabesinin on birinci harfi. *I* adı verilen bu harf, ses bilimi bakımından kalın, düz, dar ünlüyü gösterir. **2.** Majüskülü Romen rakamlarında 1 sayısını gösterir.

-ı / -i, -u / -ü (I) Fiillerden isim türeten ek: *yaz-ı, diz-i, doğ-u, öl-ü* vb.

-ı / -i, -u / -ü (II) Fiillerden sıklık çatısı türeten ek: *kaz-ı-mak, sür-ü-mek* vb.

-ı / -i, -u / -ü (III) Belirli nesne yapan yükleme (akuzatif) eki: *kapı-y-ı, ev-i, kutu-y-u, kötü-y-ü* vb.

-ı / -i, -u / -ü (IV) Ünsüzle biten kelimelere eklenen 3. kişi iyelik eki: *kaş-ı, diş-i, kol-u, göz-ü* vb.

-ıcı / -ici, -ucu / -ücü Fiilden "yapan, eden" anlamında sıfat türeten sıfat-fiil eki: *yap-ıcı, gid-ici, uç-ucu, böl-ücü.* Bu ekle yapılmış isimler de vardır: *gör-ücü, sat-ıcı* vb.

ıcığı cıcığı *is. tkz.* İçi dışı, hepsi. **ıcığını cıcığını çıkarmak** **1)** incelenmemiş, elden geçirilmemiş hiçbir yerini bırakmamak, didik didik etmek: *"Allah'ın bildiğini kuldan ne saklamalı, ilk önce aklımdan bazı çirkin şüpheler geçer gibi olmuştu. Hastahanenin ıcığını cıcığını çıkarmıştım."* -R. N. Güntekin. **2)** bir konuyu en küçük ayrıntılarına kadar incelemek, eleştirmek. **ıcığını cıcığını sormak** (bir kimsenin) soyunu sopunu, huyunu suyunu iyice öğrenmek için araştırmak.

ığıl *is. hlk.* Belli olmayacak kadar yavaş akan su: *Iğılda yüzmek kolaydır.*

→ ***ığıl ığıl***

ığıl ığıl *zf.* Ağır ağır, yavaş yavaş: *Çay ığıl ığıl akıyor. Yılan ığıl ığıl süzülüyor.*

ığrıp, -bı *is. Yun. gripos hlk.* **1.** Bir tür delikli balık ağı, ırıp. **2.** *hlk.* Yalan, düzen. **ığrıp çekmek** balık yakalamak için atılmış ığrıbı yukarı çıkarmak. **ığrıp çevirmek** yalan dolanla bir şeyden yararlanmak: *"Birinci Dünya Harbinde oldukça önemli ığrıp çevirenler olmuştu."* -H. R. Gürpınar.

→ ***ığrıp kayığı***

ığrıp kayığı *is.* Beş çifte kürekli balıkçı kayığı.

ıh *ünl.* Deveyi çöktürmek için çıkarılan ses.

ıhı *ünl. hlk.* İşte.

ıhlama *is.* Ihlamak işi.

ıhlamak *(nsz)* Hastalıktan veya yorgunluktan inler gibi ıh sesi çıkarmak.

ıhlamur *is. Yun. phlamuri bot.* **1.** Ihlamurgillerden, kerestesi beğenilen, büyük bir gölge ağacı *(Tilia): "Büyük köşk çam ve ıhlamurlarla çevrili olduğundan loşlukta kalmıştı."* -R. H. Karay. **2.** Bu ağacın kurutularak çay gibi içilen güzel kokulu çiçeği: *"Kalksam, bir ıhlamur kaynatıp içsem, ekmek canım istemiyor."* -S. F. Abasıyanık.

ıhlamurgiller *ç. is. bot.* İki çeneklilerden, örneği ıhlamur ağacı olan bir bitki familyası.

ıhma *is.* Ihmak işi.

ıhmak, -ar *(nsz) hlk.* (deve) Çöküp oturmak.

ıhtırılma *is. hlk.* (deve) Ihtırılmak işi.

ıhtırılmak *(nsz) hlk.* (deve) Çöktürülerek oturtulmak.

ıhtırma *is.* (deveyi) Ihtırmak işi.

ıhtırmak *(-i) hlk.* (deveyi) Çöktürüp oturtmak.

-ık / -ik, -uk / -ük Fiillerden sıfat türeten ek: *kır-ık, sil-ik, sol-uk, sön-ük vb.*

ıkıl ıkıl *zf. hlk.* **1.** Boğulur gibi, sıkıntı ile soluyarak: *Ikıl ıkıl nefes alıyordu.* **2.** *hlk.* Güçlükle, zorla: *Çok hastayım, ama*

ıkıl ıkıl gelebildim.

ıkına sıkına *zf.* **1.** Büyük güç harcayarak, kendini zorlayarak. **2.** Çekinerek, sıkılarak.

ıkına tıkına *zf.* Sıkılarak, zorluk çekerek.

ıkındırma *is.* Ikındırmak işi.

ıkındırmak *(-i)* Ikınmasına yol açmak.

ıkınma *is.* Ikınmak işi.

ıkınmak *(nsz)* **1.** Herhangi bir sebeple soluğunu içinde tutarak kendini zorlamak: *"A ... A ... A ... diye sesler çıkardı, sonra birdenbire ıkındı, yüzü kıpkırmızı kesildi."* -P. Safa. **2.** Peklikte veya doğum sırasında kasları zorlayarak soluğunu tutmak. **ıkınıp sıkınmak** *tkz.* bir iş yapabilmek için kendini çok zorlamak: *Ikındı sıkındı, bir cevap bulup veremedi.*

ıkıntı *is.* Ikınmak işi.

-ıkla- / -ikle-, -ukla- / -ükle- Bazı fiillerden sıklık çatısı türeten ek: *say-ıkla-, did-ikle-, sür-ükle-* vb.

ıklama *is.* Iklamak işi.

ıklamak *(nsz) hlk.* **1.** Yük altında güçlükle solumak. **2.** Ağlarken bunalır ve soluğu kesilir gibi iç çekmek. **ıklaya sıklaya** büyük çaba harcayarak, kendini elden geldiği kadar zorlayarak.

ıklım tıklım *zf.* Alabildiğinden de çok, ağzına kadar dolu, çok kalabalık: *Sandığını ıklım tıklım doldurmuş.*

-ıl *bk.* -I (I).

-ıl (II) *bk.* -I- (II).

ılgama *is. hlk.* Ilgamak işi veya durumu.

ılgamak *(-i) hlk.* Atı dört nala sürmek.

ılgar *is. hlk.* **1.** Dizginleri koyuverilmiş atın dört nala koşması. **2.** *tar.* Atla ansızın yapılan dolu dizgin saldırı. **ılgar etmek** ılgarlamak: *"Koşancalı Halil, ılgar ederek İstanbul kapısına kadar geldi."* -F. R. Atay. *"Sırtın iki ucundaki iki vadiden Osman Beyin atlıları ılgar ettiler."* -T. Buğra.

ılgarcı *is. tar.* Ilgarla düşman toprağına saldıran kimse.

ılgarlama *is.* Ilgarlamak işi.

ılgarlamak *(-i) tar.* (bir ülkeye) Ilgarla saldırmak.

ılgım *is.* Çölde, uzaktan su gibi görünen ışık yanıltmacı, yalgın, pusarık, serap.

→ ***ılgım salgım***

ılgım salgım *zf. hlk.* Belli belirsiz.

ılgın *is. bot.* Ilgıngillerden, Akdeniz bölgesinde yetişen bir ağaç veya ağaççık cinsi *(Tamarix).*

ılgıncar *is. bot.* Kuş kirazı.

ılgıngiller *ç. is. bot.* Örnek bitkisi ılgın olan, ayrı taç yapraklı iki çenekli bitkiler familyası.

ılgıt ılgıt *zf.* (esinti ve akış için) Yavaş yavaş: *"Ilgıt ılgıt esen seher yelleri / Esip yâre değmeli değil."* -Karacaoğlan.

-ılı / -ili, -ulu / -ülü Fillden sıfat türeten ek: *sar-ılı, ser-ili, kur-ulu, ört-ülü* vb.

ılıca *is. (ılı'ca)* Suyu sıcak olarak yerden çıkan hamam, kaplıca, çermik, kudret hamamı.

ılıcak *s.* ve *zf. hlk.* Az ılık, ılıkça.

ılık, -ğı *s.* Soğukla sıcak arası, ne soğuk ne de sıcak: *"Ilık, parlak bir güneş her tarafı ısıtıyordu."* -Ö. Seyfettin. *"Su kenarına kaçmış, akşama kadar ılık sudan çıkmamıştım."* -S. F. Abasıyanık.

→ ***ılık ılık***

ılıkça *s.* ve *zf.* Biraz ılık.

ılık ılık *zf.* Ilık olarak: *"Gırtlağımdan aşağı sızan kanın çıplak vücudumdan ılık ılık göğsüme yayıldığını duyuyordum."* -R. H. Karay. *"Gözlerimden ılık ılık yaşlar iniyordu."* -H. Taner.

ılıklaşma *is.* Ilıklaşmak işi.

ılıklaşmak *(nsz)* Ilık duruma gelmek.

ılıklaştırma *is.* Ilıklaştırmak işi.

ılıklaştırmak *(-i)* Ilık duruma getirmek, ılıtmak.

ılıklık, -ğı *is.* Ilık olma durumu: *"Çocuklarının gönüllerine halim bir kış güneşi ılıklığını veren hatıralarını saydılar."* -R. N. Güntekin.

ılım *is.* İstek ve tutkularda ölçülü davranma erdemi, ölçülülük, itidal.

ılıma *is.* Ilımak işi veya durumu.

ılımak *(nsz)* Ilınmak.

ılıman *s. coğr.* Sıcaklığı çok yüksek veya çok düşük olmayan (yer), mutedil: *Ilıman bölge.*

ılımlı *s.* **1.** Aşırılığa kaçmayan, ölçülü, mutedil: *Ilımlı bir davranış. Ilımlı bir düşünce. "Eski ılımlı sesiyle hikâyesini bitiriverdi."* -H. E. Adıvar. **2.** Siyasette aşırı görüşler arasında ortalama bir görüşü savunan.

ılımlılık, -ğı *is.* Ilımlı olma durumu, mutedillik: *"O zaman kadıncağız her zamanki ılımlılığı ile şöyle demişti."* -S. F. Abasıyanık.

ılındırma *is.* Ilındırmak işi.

ılındırmak *(-i)* Ilık duruma getirmek.

ılınma *is.* Ilınmak durumu.

ılınmak *(nsz)* Ilık duruma gelmek, ılımak.

ılıştırma *is.* Ilıştırmak işi.

ılıştırmak *(-i)* Sıcak suya soğuk veya soğuğa sıcak su katarak ılık duruma getirmek.

ılıtma *is.* Ilıtmak işi.

ılıtmak *(-i)* Ilık duruma getirmek.

ılkı *is. bk.* yılkı.

ıltar *is. hlk.* Çoban köpeklerinin boğazına takılan çivili demir.

-ım (I) *bk.* -m (I).

-ım (II) *bk.* -m (II).

-ım (III) *bk.* -m (III).

ımızganma *is.* Imızganmak işi.

ımızganmak *(nsz) hlk.* **1.** Uyku ile uyanıklık arası bir durumda bulunmak, uyuklamak. **2.** Kararıp söner gibi olmak.

-ımtırak *bk.* -mtırak.

-ın- *bk.* -n-.

-ın / -in, -un / -ün (I) Fiillerden isim ve sıfat türeten ek: *yığ-ın, ek-in, dol-un, sök-ün* vb.

-ın / -in, -un / -ün (II) Belirtili isim tamlaması kuran ek.

-ınca / -ince, -unca / -ünce Fiillerden zarf-fiil türeten ek: *yap-ınca, gel-ince, olunca, gör-ünce* vb.

ıncalız *is. hlk.* Turşusu yapılan bir tür küçük yaban soğanı.

-ıncı / -inci *bk.* -ncı / -nci.

-ınç / -inç, -unç / -ünç *bk.* -nç.

-ıntı *bk.* -ntı / -nti, -ntu / -ntü.

-ıp / -ip, -up / -üp Fiillerden bağlama zarf-fiili türeten ek: *yaz-ıp, gel-ip, otur-up, gül-üp, oy-na-yıp, bekle-yip* vb.

ıpıl ıpıl *zf. hlk.* Pırıl pırıl: *"Bu sabah bulutsuz, ıpıl ıpıl mavi bir gök vardı."* -A. Sayar.

ıpıslak *s. (ı'pıslak)* Çok ıslak, her yanı ıslak.

ıpıssız *s. (ı'pıssız)* Çok ıssız, ıssız: *"Tepenin ardı ıpıssızdı."* -A. Sayar.

ır *bk.* yır.

-ır / -ir, -ur / -ür Ünsüzle biten birçok fiile eklenen geniş zaman eki: *al-ır, ver-ir, ol-ur, gör-ür* vb.

ıra *is.* Seciye, karakter.

ırak, -ğı (I) *s.* Uzak: *"Bu çorak ve ırak yolların sonunda medenî ... bir şehir bulunamaz."* -R. H. Karay. *"Sesin ıraktan gelir, yürek deler."* -M. Ş. Esendal.

ırak (II) *is. Ar. 'irāḳ müz.* Klâsik Türk müziğinde, aynı adla anılan ve kalın fa diyez notasını andıran perdedeki makamlardan biri.

ırakça *zf.* Biraz uzak, uzak gibi.

ırakgörür *is. astr.* **1.** Dürbün. **2.** Teleskop.

ıraklaşma *is.* Iraklaşmak işi.

Iraklaşmak *(-den)* Uzaklaşmak.

Iraklı *öz. is. (ı'raklı)* Irak halkından veya bu halkın soyundan olan kimse.

ıraklık, -ğı *is.* Uzaklık.

ıraksak *s. fiz.* Birbirinden gittikçe uzaklaşan (ışınlar, çizgiler).

→ ***ıraksak mercek***

ıraksak mercek, -ği *is. fiz.* Üzerine düşen birbirine paralel ışınları yanlara doğru kırarak birbirinden uzaklaştıran mercek.

ıraksama *is.* **1.** Iraksamak işi, istibat. **2.** *fiz.* Iraksak olma durumu.

ıraksamak *(-i)* Bir şeyin gerçekleşmesini uzak görmek, olacağına pek inanmamak, istibat etmek.

ıraksınma *is.* Iraksınmak işi veya durumu.

ıraksınmak *(-i) hlk.* Uzak bulmak.

ıralama *is.* Iralamak işi.

ıralamak *(-i)* Belirli bir ıra ile belirtmek, karakterize etmek: *Düşkünlere yardım Türk'ü ıralayan bir erdemdir.*

ırama *is.* Iramak işi.

ıramak *(nsz) hlk.* Uzaklaşmak, uzamak, ara açılmak: *"Gide gide ben yolumdan ıradım / Iradım da dost köyüne uğradım."* -Halk türküsü.

ırgalama *is.* Irgalamak işi.

ırgalamak *(-i)* **1.** Yerinden oynatıp, sallamak, sarsmak. **2.** *tkz.* İlgilendirmek.

ırgalanma *is.* Irgalanmak işi veya durumu.

ırgalanmak *(nsz)* Irgalamak işi yapılmak, sarsılmak, sallanmak: *"Gemimiz beşik gibi ırgalanır..."* -M. E. Yurdakul.

ırgama *is.* Irgamak işi.

ırgamak *(-i) hlk.* **1.** Çabuk olmak, davranmak. **2.** Oynatmak, kımıldatmak: *"Ağır taşı kimse ırgayamaz."* -Atasözü.

ırganma *is.* Irganmak işi veya durumu.

ırganmak *(nsz)* Sallanmak, kıpırdanmak.

ırgat *is. Yun. ergates* **1.** Tarım işçisi, rençber: *"Ayak altında bir ırgat veya baş üstünde bir ana işlerinizi görür."* -F. R. Atay. *"Benim babam bahçıvan ırgatı olmasaydı, ben de sizler gibi adam olurdum."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Yapı işçisi. **3.** *den.* Gemilerde ve yapılarda yatay kollarla ve birkaç kişi tarafından çevrilen bocurgat. **ırgat gibi çalışmak** çok ağır bir işte çalışmak. **(bir yeri) ırgat pazarına döndürmek** karışık ve dağınık bir duruma getirmek.

→ ***ırgatbaşı***

ırgatbaşı *is.* Irgatlardan sorumlu kimse: *"Fakat bir kadınla çene çalmakta olan ırgatbaşı hiç oralı olmuyordu."* -H. Taner.

ırgatlık, -ğı *is.* Irgat olma durumu, rençberlik: *"İnsan ırgatlık eder, gene ekmeğini çıkarır, derler."* -M. Ş. Esendal.

ırıp *is. bk.* ığrıp: *"Gideceksin ırıpların çalkantısında / Balıklar çıkacak yoluna karşıcı / Sevineceksin."* -O. V. Kanık.

ırk *is. Ar. ʿirḳ* **1.** Kalıtımsal olarak, ortak fiziksel ve fizyolojik özelliklere sahip insanlar topluluğu: *Beyaz ırk. Sarı ırk. "Her ikisi de aralarındaki ırk düşmanlığını unutmuş gibiydi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Türkler, insan olarak, ulus olarak doğunun en üstün ve şerefli ırkıdır."* -S. Birsel. **2.** *biy.* Bir canlı türünde aynı karakteri taşıyan canlıların oluşturduğu alt bölüm. **3.** Soy: *"Esasta dağlı ırktan cahil bir kızcağızdı."* -R. H. Karay.

→ ***ırk ayrımı, ırk bilimi, ırk birliği***

ırk ayrımı *is. sos.* Bireylerin, toplumsal kümelerin veya toplumların ırk özelliklerinden dolayı eşit olmayan işlemler karşısında bırakılmaları, ayrı tutulmaları, dışlanmaları, sınırlandırılmaları veya üstün tutulmaları.

ırk bilimi *is.* Etnoloji, ırkiyat.

ırk birliği *is. sos.* Irk esasına dayalı birlik.

ırkçı *s.* ve *is.* Irkçılık yanlısı olan (kimse).

ırkçılık, -ğı *is. sos.* İnsanların toplumsal özelliklerini biyolojik, ırksal özelliklerine indirgeyerek bir ırkın başka ırklara üstün olduğunu öne süren öğreti: *"Bir aralık Alman zaferi muhakkak göründüğü zamanlarda ırkçılığa dahi sapmış, fakat bu devir çok kısa sürmüştür."* -H. E. Adıvar.

ırkî *s. (ırki:, k kalın okunur) Ar. ʿirḳī:* Irkla ilgili.

ırkiyat *is. (ırkiya:t, k kalın okunur) Ar. ʿirḳiyyāt* Etnoloji.

ırksal *bk.* ırkî.

ırktaş *s.* ve *is.* Aynı ırktan olan kimse.

ırlamak *bk.* yırlamak.

ırmak, -ğı *is.* Çoğunlukla denize dökülen, özellikle genişliği ve taşıdığı su niceliği bakımından en büyük akarsu, nehir: *Burası gölgeler içinde serin bir ırmak kenarıydı. "Sakarya sanki adı duyulmadık, hatta adı konmadık bir ırmaktı."* -T. Buğra.

→ ***ırmak roman***

ırmaklaşma *is.* Irmaklaşmak işi veya durumu.

ırmaklaşmak *(nsz)* Irmak durumuna gelmek, ırmak gibi akmak.

ırmak roman *is. ed.* Bir olayın, geniş bir zaman diliminde geçtiği bir çağı, bir toplumun geniş bir görünümünü veren çok uzun roman, nehir roman.

ırz *is. Ar. ʿirż* Bir kimsenin, başkaları tarafından dokunulmaması ve saygı gösterilmesi gereken iffeti: *"Bekçiye mahalle, ırzını, namusunu, malını canını tereddütsüz teslim edebilirdi."* -S. Ayverdi. **ırzına geçmek** zor kullanarak bir kimseyi cinsel zevkine alet etmek, tecavüz etmek. **ırzını bozmak** ırzına geçmek.

→ ***ırz düşmanı, ırz ehli***

ırz düşmanı *is.* Cinsel zevki için her türlü yasa ve töreleri çiğnemekten çekinmeyen kimse: *"Kendimi, halkın ırz düşmanı dediği erkeklere çok üstün buluyorum, beğeniyorum."* -R. H. Karay.

ırz ehli *is.* Namuslu, iffetli, temiz kimse: *"Ailesinin ırz ehli, çalışkan bir kadın ve çocuğun da melek kadar iyi olduğunu anlatıyordu."* -H. E. Adıvar.

ısfahan *is. Far. işfahān (Isfahan şehrinin adından) müz.* Klâsik Türk müziğinde dügâh perdesindeki makamlardan biri.

ısı *is.* **1.** Bir cismin uzamasına, genleşmesine, buharlaşmasına, erimesine, sıcaklığının artmasına, bir iş yapmasına sebep olan fiziksel enerji, hararet: *Isı, atomlar arası çekim gücünü yenerek maddenin hacmini arttırır.* **2.** Doğal vücut sıcaklığı, hararet: *İnsan vücudunun doğal ısısı 36,5° C dir.* **3.** Hastalığın etkisiyle ortaya çıkan vücut sıcaklığı. **4.** Sıcaklık: *"Güneşin ateşinden yer yüzünde karası da denizi de ısı tütüyordu."* -Halikarnas Balıkçısı.

→ ***ısıalan, ısı cam, ısı dam, ısı denetir, ısı kuşak, ısıot, ısıölçer, ısı ölçümü, ısıveren, ısıyayar, ısı yayımı, ısı yuvarı***

ısıalan *s. kim.* Oluşumu sırasında ısı alan (birleşme, tepkime), endotermik.

ısıcak *is. hlk.* **1.** Sıcak. **2.** Hamam.

ısı cam *is.* İki cam plâkanın çevresel olarak metal bir ara çıtası yardımıyla birbirine bağlanması temeline dayanan bir madde.

ısı dam *is. hlk.* Hamam.

ısıdenetir *is.* Bir yer veya nesnenin ısısını kendiliğinden düzenleyen, aynı derecede olmasını sağlayan cihaz, termostat.

ısı kuşak, -ğı *is. coğr.* Sıcak kuşak.

ısıl *s. fiz.* Isı ile ilgili, termik.

ısın *is. fiz.* Bir kilogram suyun sıcaklığını bir derece yükseltmek için gereken ısı miktarı, kalori.

ısındırma *is.* Isındırmak işi: *"Kutu kutu hediyeler, el örgüsü ceketlerle çocuğu kendilerine ısındırmaya çalışıyorlardı."* -R. N. Güntekin.

ısındırmak *(-e)* **1.** Isınmasını sağlamak, sıcaklık kazandırmak. **2.** *mec.* Birinin bir şeye alışmasını, ilgi duymasını sağlamak: *"Neşesi ve canlılığıyla beni tekrar evime ısındırmıştı."* -R. N. Güntekin.

ısınış *is.* Isınmak işi veya biçimi.

ısınma *is.* Isınmak işi.

→ ***ısınma ısısı, ısınma koşusu***

ısınma ısısı *is. fiz.* Bir cismin bir gramının sıcaklığını bir santigrat derece yükselten ısı miktarı: *Suyun ısınma ısısı 1, alkolün 0,6, zeytin yağının 0,3 kaloridir.*

ısınmak *(nsz)* **1.** Sıcak duruma gelmek: *"Çaylar dağıldıktan sonra ortalık oldukça ısındı."* -H. E. Adıvar. *"Havalar ısınınca bizim ahbaplar ayaklandılar."* -B. Felek. **2.** Üşümesini gidermek: *"Hele işini biraz bırak da şöyle sobanın yanına otur, biraz ısın, dinlen..."* -R. H. Karay. **3.** *mec.* Yadırgamaz olmak, hoşlanır olmak, alışmak: *Bu işe bir türlü ısınamadım. "Bunca çabalarımıza karşın halkımızın batı müziğine ısınamadığını söyledi:"* -N. Cumalı.

ısınma koşusu *is. sp.* Özellikle serin havalarda, vücut çalışmalarına başlamadan önce kasları ısıtmak, böylece kas kopmalarını önlemek için yapılan hazırlayıcı hafif koşu.

ısıot *is. hlk. bk.* isot.

ısıölçer *is. fiz.* Cisimlerin ısınma ısısını ölçmeye yarayan âlet, kalorimetre.

ısı ölçümü *is. fiz.* Çeşitli olaylar sırasında açığa çıkan, ısı miktarının ölçülmesini konu alan fizik dalı, kalorimetri.

ısırgan *is. bot.* Isırgangillerden, her tarafı sert tüylerle kaplı, tüyleri kırılınca karınca asidi denilen çok kaşındırıcı bir madde çıkartan bir ot *(Urtica): "Sanki bir ecza kutusu şu ısırgana benzeyen koyu yeşil ot."* -S. F. Abasıyanık.

ısırgangiller *ç. is. bot.* İki çeneklilerden, örneği ısırgan otu olan, yapışkan otu, rami gibi birtakım türleri içine alan bitki

familyası.

ısırgın *is. esk.* İsilik.

ısırıcı *s.* **1.** Isıran, dişlerini batıran. **2.** *mec.* (kumaş, yün için) Dalayan, kaşındıran. **3.** *mec.* (rüzgâr için) Sert, soğuk: *"Gölün ortasında bulunuyorduk, ısırıcı bir rüzgâr da çıkmıştı."* -R. H. Karay.

ısırık, -ğı *is.* **1.** Isırılan yerde kalan iz. **2.** *s.* Bir kezde ısırılan: *Bir ısırık elma.*

ısırılma *is.* Isırılmak işi: *"Onun için ehemmiyetli olan şey sizin ısırılmanız değil, kendisinin ısırmasıdır."* -A. Ş. Hisar.

ısırılmak *(nsz)* Dişleri arasında sıkılmak veya koparılmak.

ısırımlık, -ğı *is.* Bir kezde ısırılacak miktar.

ısırma *is.* Isırmak işi.

ısırmak *(-i, -den)* **1.** Dişleri arasına alıp sıkmak: *Köpek, çocuğu bacağından ısırmış. "Dolu bir kadeh içti ve meze yerine alt dudağını ısırdı."* -A. Gündüz. **2.** *(-i)* Dişleriyle koparmak: *Elmayı ısıra ısıra yiyor. "Koparın bir tane de ısırın bakın..."* -S. F. Abasıyanık. **3.** (rüzgâr, soğuk için) Sert esmek, keskin bir biçimde etkilemek: *"Ayaz insanın yüzünü ısırıyordu."* -T. Buğra. **4.** (kumaş için) Dalamak, kaşındırmak. **ısıracak it dişini göstermez** kötülük edecek kimse önceden haber vermez.

ısırtma *is.* Isırtmak işi: *"Evde bacağımı ısırtmaya çalışırken, köpek kızıp neferin elini ısırmaz mı?"* -Ö. Seyfettin.

ısırtmak *(-i, -e)* Isırmasına sebep olmak: *"Bir sorkun dalını, bir sürgünü ağzına doğru tutar, ısırtırlardı yılana."* -N. Cumalı.

ısıtıcı *is. tek.* Bir nesnenin, daha çok bir akışkanın sıcaklığını, kullanmadan önce arttırmaya yarayan alet.

ısıtılma *is.* Isıtılmak işi.

ısıtılmak *(nsz)* Isıtmak işi yapılmak: *"Üç beş adım ötede, bir ateş yakılmış, üstünde bir kazan su ısıtılıyordu."* -M. Ş. Esendal.

ısıtış *is.* Isıtmak işi veya biçimi.

ısıtma *is.* **1.** Isıtma işi, teshin. **2.** *esk.* Sıtma.

ısıtmak *(-i)* **1.** Sıcak duruma getirmek: *Suyu ısıtmak. Odayı ısıtmak. "Bak buraya, dedim, mangalda çay var, istersen ısıtır, içersin."* -M. Ş. Esendal. **2.** *mec.* Çekici, olumlu, hoş bir duruma getirmek: *"Orada kapkaranlık, soğuk geceleri ısıtan bir aydınlık vardı."* -S. F. Abasıyanık. **ısıtıp ısıtıp önüne koymak** daha önce geçmiş bir olayı, bir işi, ileri sürülmüş bir düşünceyi sık sık tekrarlamak.

ısıveren *s. kim.* Isı açığa çıkaran, çevresine ısı salan (birleşme, tepkime), ekzotermik.

ısıyayar *is. tek.* Bir akışkanda ısıyı her tarafa eşit olarak yaymaya yarayan alet, konvektör.

ısı yayımı *is. tek.* Hareket eden nesnelerle belli nicelikte ısının taşınması olayı, iletim, konveksiyon.

ısı yuvarı *is. astr.* Sıcaklığın gittikçe yükseldiği 100-300 km yükseklikler arasındaki hava yuvarı katmanı, termosfer.

ıska *is. argo* Boşa çıkarma, rast getirememe: *"Güzel bir orta ile gole mal olan bir ıskayı ayırt edemez."* -H. Taner. **ıska geçilmek** gözden kaçırmak, atlamak, değerini ve önemini anlamamak: *"Bu kadar güzel, bu kadar büyük bir şehir nasıl ıska geçilir diye içerliyordum."* -B. R. Eyuboğlu. **ıska geçmek** *argo* **1)** hedefe rast getirememek; **2)** *mec.* üzerinde durmamak, önem vermemek, atlamak: *"Bedenleriyle ilgili gerçekleri ıska geçerler."* -S. Birsel.

ıskaça *is. (ıska'ça) İt. scazza den.* Yelkenli gemilerde direklerin alt uçlarının içine oturtulduğu yuva.

ıskala *is. (ıska'la) İt. scala müz.* **1.** Bir bestede kullanılabilecek aynı türden sesler kümesi. **2.** Genellikle ölçü aletlerinde gösterge çizelgesi: *Ampermetrenin ıskalası.* **3.** *esk.* Gam. **ıskala yapmak** çalgı perdelerine parmak alıştırmak.

ıskalama *is.* Iskalamak işi.

ıskalamak *(-i) argo* Hedefe rast getirememek.

ıskara *is. bk.* ızgara.

ıskaralık, -ğı *is. bk.* ızgaralık.

ıskarça *is. (ıska'rça) İt. scarsa den.* **1.** Bir limanın gemi kalabalığı içindeki duru mu. **2.** *esk.* Bir şeyi tıka basa doldurma.

ıskarmoz (I) *is. İt. scarmos den.* **1.** Gemilerin kaburgalarını oluşturan eğri ağaçların adı. **2.** Kürek takmak için kayık ve sandalın yan kenarına dikine yerleştirilmiş ağaç çubuk.

ıskarmoz (II) *is. İt. scarmos zool.* Vücudu yuvarlak, uzunca, pullu, burnu sivri, küçük palamut boyunda bir balık *(Sphyraena sphyraena).*

ıskarpelâ *is. bk.* iskarpelâ.

ıskarta *is. (ıska'rta) İt. scarto* **1.** Bazı iskambil oyunlarında kullanılması gerekmediğinden bir yana bırakılan kâğıtlar. **2.** *is.* ve *s.* Herhangi bir sebep dolayısıyla değerini kaybetmiş (mal): *"Fakat öyle ki, ıskartaya verdiği fiyat da, öbür firmaların verdiği fiyattan yüksekti."* -N. Cumalı. **ıskartaya çıkarmak** (veya **ayırmak**) değersiz bularak bir yana atmak, işe yaramadığı için ayırıp bir yana koymak: *"Sekiz balya tütününden bir ya da iki balyasını ıskartaya ayırabileceklerini aklından geçirmeye başladı eksperlerin."* -N. Cumalı. *"Orada, kim bilir neden ve nasıl, işe yaramaz diye ıskartaya çıkardığı bir sürü film tepeleme yığılı."* -A. İlhan. **ıskartaya çıkmak** değersiz sayılarak bir yana atılmak.

ıskat *is. (ıska:t) Ar. isḳāṭ esk.* **1.** Düşürme, aşağı atma. **2.** *esk.* Düşürülme. **3.** Ölenlerin kılınmamış namazları ve tutulmamış oruçları için verilen sadaka.

ıskatçı *is.* **1.** Iskat verilen kimse. **2.** Mezarlık dilencisi: *"Cenazenin levazımına, hazırlanmasına, ıskatçılara para verdiği için ağırca davranıyor."* -M. Ş. Esendal.

ıskonto *is. (ısko'nto) İt. sconto tic.* **1.** İndirim, tenzilât. **2.** *tic.* Süresi dolmamış bir senedin, faiz ve komisyonu düşürülerek karşılığından eksiğine alınması, kırdırma. **3.** *tic.* Senedin saymaca değeri üzerinden yapılan indirim. **4.** *tic. tkz.* (söz için) Bir bölümünü söylenmemiş sayma: *Bu sözleri iskonto ile dinle.* **iskonto etmek 1)** indirim yapmak; **2)** (söz için) bir bölümünü söylenmemiş saymak.

ıskontolu *s.* **1.** İndirimli, tenzilâtlı. **2.** *tkz.* Bir bölümü söylenmemiş sayılan.

ıskontosuz *s.* İndirimsiz, tenzilâtsız.

ıskota *is. (ısko'ta) İt. scotta den.* Büyük yelkenleri yönetmek için kullanılan ip.

ıskuna *is. İng. scooner den.* Brikten küçük, iki direkli bir çeşit yelkenli gemi.

ıslah *is. (ısla:h) Ar. iṣlāḥ* **1.** Düzeltme, iyileştirme: *Ceza evlerinin ıslahı.* **2.** Bir hayvan veya bitki türünden daha iyi verim alabilmek amacıyla yapılan işlem: *Tohum ıslah istasyonu.* **ıslah etmek 1)** iyi bir duruma getirmek, iyileştirmek, düzeltmek: *"Sanat yalnız insanları ıslah etmeğe yarar bir vasıtadır."* -Y. K. Beyatlı. **2)** *mec.* yola getirmek. **ıslah olmaz** düzelmez, iyileşmez.

→ ***ıslah evi***

ıslahat *ç. is. (ısla:ha:t) Ar. iṣlāḥāt, iṣlāḥ'* ın çokluk biçimi Daha iyi duruma getirmek için yapılan değişiklik, düzeltme veya iyileştirme, reform: *"Kadıncağıza paşadan kalan aylık her yeni devlet ıslahatında kırılıp küçülüyordu."* -R. N. Güntekin.

ıslahatçı *is.* ve *s. (ısla:ha:tçı)* Reformcu.

ıslahatçılık, -ğı *is.* Reformculuk.

ıslah evi *is.* Suç işleyen çocukları ıslah etmek ve eğitmek amacıyla ceza yasasına göre işleyen kurum, ıslahhane.

ıslahhane *is. (ısla:hha:ne) Ar. iṣlāḥ + Far. ḫāne* Islah evi.

ıslak *s.* Suya batırılmış veya üzerine su dökülmüş olan: *"İkisi de gözlerinin ıslak, kalplerinin hüzünlü olduğunu anlamışlardı."* -H. E. Adıvar. *"Hastanın soğuk terle ıslak alnına avucunu koyarak durdu."* -P. Safa.

→ ***ıslak karga, ıslak sıçan, ıslak zemin***

ıslak karga *is.* **1.** Çok ıslanmış, sırılsıklam olmuş. **2.** *s. argo* Çok korkan, çekingen, ürkek.

ıslaklık, -ğı *is.* Islak olma durumu: *"Islaklık iliklerimize işler."* -R. H. Karay. *"Islaklığı sildiği zaman, yüzü silinmiş bir elma rengi almıştı."* -S. F. Abasıyanık.

ıslak sıçan *is.* Islak karga.

ıslak zemin *is.* İnşaat sektöründe mutfak, banyo, tuvalet gibi suyla teması olan bölümlerin yüzeyi.

ıslama *is.* Islamak işi.

ıslamak *(-i)* Islatmak: *"Su kenarında davulcu mendilini ıslayarak traşlı kafasına yapıştırdı."* -S. F. Abasıyanık.

ıslanış *is.* Islanmak işi veya biçimi.

ıslanma *is.* Islanmak işi veya durumu.

ıslanmak *(nsz)* Islak duruma gelmek: *"Çuvalı da besbelli çamurlu bir yere koymuşlar, ıslanmış işte!"* -R. N. Güntekin. *"Pantolonları yarı bellerine kadar ıslanmıştı."* -R. N. Güntekin.

ıslatıcı *is.* Yapıştırmadan önce pulları, zarfları, etiketleri ıslatmaya yarayan araç.

ıslatılma *is.* Islatılmak işi.

ıslatılmak *(nsz)* Islatmak işi yapılmak, ıslak duruma getirilmek.

ıslatış *is.* Islatmak işi veya biçimi.

ıslatma *is.* Islatmak işi.

ıslatmak *(-i)* **1.** Islak duruma getirmek. **2.** *argo* Dayak atmak veya ağır hakarette bulunmak: *"Müfettiş, gazete sahibini iyice ıslattıktan sonra bastonunu, şapkasını aldı, küfrederek kapıdan çıktı."* -R. N. Güntekin. **3.** *argo* Mutlu bir olayı içki ile kutlamak.

ıslatma suyu *is.* Bazı maddelerin çeşitli amaçlarla işlenmesinde kullanıldıktan sonra değişik yöntemlerle ayrılan ve çözünmüş besin maddeleri içeren sıvı.

ıslık, -ğı *is.* **1.** Dudakların büzülerek veya parmağın dil üzerine getirilmesiyle çıkarılan ince ve tiz ses: *"Her tarafta yükseklik, her tarafta ıssızlık / Yalnız arabacının dudağında bir ıslık."* -F. N. Çamlıbel. **2.** İnce ve tiz ses: *"Söz dişlerinin arasından keskin bir ıslık şiddetiyle çıktı."* -A. Gündüz. **ıslık çalmak** ıslık sesi çıkarmak: *"Kocası kapıyı çekmiş, ıslık çalarak merdivenleri inip gitmişti."* -S. F. Abasıyanık.

ıslıklama *is.* Islıklamak işi.

ıslıklamak *(-i)* Birine karşı ıslık çalarak sevilmediğini, istenmediğini veya beğenilmediğini belli etmek.

ıslıklanış *is.* Islıklanmak işi veya biçimi.

ıslıklanma *is.* Islıklanmak işi.

ıslıklanmak *(nsz)* Islıklamak işi yapılmak veya ıslıklamak işine konu olmak: *"Oynanan ilk piyesi halk tarafından ıslıklanmıştı."* -H. Taner.

ıslıklı *s.* **1.** Islık çıkaran. **2.** Islık gibi çıkan.

→ ***ıslıklı ünsüz***

ıslıklı ünsüz *is. gr.* Dilin ön orta bölümünün bir tür oluk biçimini almasıyla oluşan ünsüz: s, z, ş, j.

ısmarlama *is.* **1.** Ismarlamak işi, sipariş. **2.** *s.* Ismarlanarak yaptırılan: *Ismarlama ayakkabı.* **3.** *s. mec.* İçten olmayan, baştan savma: *Ismarlama iş.*

ısmarlamak *(-e)* **1.** Bir şeyin yapılmasını veya getirilmesini, bu işlerle uğraşan birine söylemek, sipariş etmek: *"Elbise için kumaş ısmarladım."* -M. Yesari. **2.** Parasını kendi ödeyerek başkaları için yiyecek veya içecek getirilmesini söylemek: *"Siz bana bir konyak daha ısmarlayın."* -M. Ş. Esendal. **3.** Kendi için bir şey alınmasını başkasına söylemek: *Çarşıya gidiyorum, bir şey ısmarlayacak mısınız?* **4.** *(-i, -e)* Bir şeyin, bir kimsenin bakılmasını, korunmasını birine veya birinin gözetilmesine bırakmak, emanet etmek: *Baban seni bana ısmarladı.* **5.** Bir işin yapılmasını, bırakılmasını veya o işten vazgeçilmesini söylemek: *Ben sana böyle mi ısmarlamıştım?*

ısmarlanma *is.* Ismarlanmak işi.

ısmarlanmak *(-e)* Bir şeyin yapılması veya getirilmesi birine söylenmek: *"Verilen iskemleleri, ısmarlanmak istenen kahveleri reddetti."* -R. N. Güntekin.

ısmarlatma *is.* Ismarlatmak işi.

ısmarlatmak *(-i, -e)* Ismarlamak işini yaptırmak.

ıspanak, -ğı *is. Yun. ispanaki bot.* Ispanakgillerden, yapraklarından sebze olarak yararlanılan bir bitki *(Spinacia oleracea).*

ıspanakgiller *ç. is. bot.* İki çeneklilerden, örnek bitkisi ıspanak olan, pazı, pancar gibi başka türleri de içine alan bir familya.

ıspanaklar *ç. is. bot.* Şekerci boyasıgiller, horoz ibiğigiller, ıspanakgiller familyalarını içine alan iki çenekli bitki takımı.

ıspanaklı *s.* İçinde ıspanak bulunan (yiyecek).

→ ***ıspanaklı börek, ıspanaklı yumurta***

ıspanaklı börek, -ği *is.* Haşlanan ıspanağın suyu süzüldükten sonra süzülmesi, yağ, soğan ve salçayla karıştırılıp hamurun içine konulmasıyla yapılan ve pişirilen börek.

ıspanaklı yumurta *is.* Haşlanmış ve yağda hafif kavrulmuş ıspanağın içine yumurta kırılması ile hazırlanan yemek.

ısparmaça *(ısparma'ça) İt. sparmezza den.* Deniz içinde birkaç zincirin birbirine dolaşması.

Isparta gülü *is. bot.* Isparta yöresinde yetişen kendine özgü kokusu ve değişik renkleri ile tanınan bir tür gül.

Isparta halısı *is.* Isparta yöresinde el tezgâhlarında dokunan ve çok tutulan bir tür halı.

ıspatula *is. (ıspatu'la) İt. spatola* Cerrahîde, ev işlerinde, duvarcılıkta vb.de kullanılan, bir maddeyi kazımaya, yaymaya yarayan küçük bir kürek veya ucu keskin olmayan bükülen bir bıçak biçiminde metal, ağaç, kemik vb. maddelerden yapılmış araç.

ıspavli *is. (ıspa'vli) İt. spavli den.* Gemilerde kullanılan bir çeşit kalın sicim.

ıspazmoz *is. Yun. spasmos* Aşırı titreme, kasılma: *"Ispazmoz artmış ve vücudu iradesinin emirlerinden tamamıyla çıkmıştı."* -P. Safa. **ıspazmoza tutulmak** aşırı derecede titremeye başlamak: *"Ben durup dururken ıspazmoza tutulmuş gibi titredikten sonra..."* -B. Felek.

ısrar *is. (-ra:rı) Ar. işrār* Direnme, ayak direme, üsteleme, üstünde durma: *"Fakat o, perde perde ısrarı artırıyor, ağlıyor, lalamın çıplak ayaklarını öpmeye kalkıyordu."* -R. N. Güntekin. **ısrar etmek** 1) bir konuda, bir düşüncede sürekli direnmek, ayak diremek: *"Siz benim usule bakın diye ısrar ediyordu."* -Ç. Altan. 2) çok istemek. **ısrarla** ısrarlı bir biçimde: *"...lokalinde toplanan üniversite gençleri aralarında bulunmamı ve konuşmamı ısrarla istediler."* -P. Safa.

ısrarlı *s.* Üstünde durulan, çok istenen: *"Florinalı Nazım'ın ısrarlı davetini kıramamış, evine gitmişti."* -Y. Z. Ortaç.

ıssız *s.* **1.** Kimse bulunmayan veya az kimse bulunan, tenha: *"Arayıcıdan kurtulmak ister gibi, bu sessiz ve ıssız dağ başına çekilmek istemişti."* -S. Ayverdi. *"Köşkün bütün odaları ıssız."* -P. Safa. **2.** *mec.* Yalnız, kimsesi olmayan. **ıssız kalmak** ıssızlaşmak, tenhalaşmak: *"Yavru gitmiş, ıssız kalmış otağı."* -Bayburtlu Zihni.

ıssızlaşma *is.* Issızlaşmak işi.

ıssızlaşmak *(nsz)* Issız duruma gelmek, tenhalaşmak.

ıssızlık, -ğı Issız olma durumu, yalnızlık, tenhalık: *"Her yanda neden bir ıssızlık, bir boşluk hissediyordum?"* -Y. K. Karaosmanoğlu. **ıssızlık çökmek** ıssız, tenha duruma gelmek, tenhalaşmak.

ıstaka *is. bk.* isteka.

ıstakoz *is. Yun. astakos zool.* Istakozlardan, suda yaşayan, birinci ayak çifti güçlü iki kıskaç durumunda gelişmiş bulunan, sevilen beyaz eti için avlanan, iri bir böcek *(Homarus vulgaris).* **ıstakoz gibi** çok kırmızı.

→ ***ıstakoz ağı***

ıstakoz ağı *is.* Kabuklu deniz hayvanlarını avlamakta kullanılan küçük ağ.

ıstakozlar *ç. is. zool.* On ayaklılar takımına giren, örnek hayvanı ıstakoz olan bir familya.

ıstakozluk, -ğu *is.* Istakozları saklamak için deniz kıyısında yapılan özel bölüm veya havuz.

ıstampa *is. (ısta'mpa) İt. stampa* **1.** Ağaç, metal vb.üzerine oyulduktan sonra bir yere basılan biçim. **2.** Bu tür biçim veya resimleri basmaya yarayan kalıp, damga, mühür. **3.** İçinde, mühür veya damga gibi şeyleri mürekkeplemeye yarayan mürekkepli çuha bulunan kutu: *"Sol elinin baş parmağını ıstampada mürekkepleyip pulun üstüne bastırdılar."* -N. Cumalı.

→ ***ıstampa resim***

ıstampacı *is.* Istampa yapan veya satan kimse.

ıstampacılık, -ğı *is.* Istampacının işi veya mesleği.

ıstampalama *is.* Istampalamak işi.

ıstampalamak *(-i)* Ham madeni sıcakta veya soğukta istenilen kalıba sokarak şekillendirmek.

ıstampa resim, -smi *is.* Ağaç, bakır gibi yüzeylere oyulan ve tuvale basılan resim sanatı.

ıstanbulin *is. bk.* istanbulin.

ıstar *is. Yun. hlk.* Halı, kilim dokunan tezgâh.

ıstavroz *is. Yun. stauros bk.* istavroz.

ıstıfa *is. (ıstbfa:) Ar. iştifâ esk.* Ayıklanma.

ıstılah *is. (ıstıla:h) Ar. iştilâḥ esk.* **1.** Terim. **2.** *mec.* Herkesin anlamadığı özel anlamda kullanılan söz. **ıstılah paralamak** herkesin anlamadığı ağdalı bir biçimde konuşmak.

ıstırap, -bı *is. (-ra:bı) Ar. iżtirâb* **1.** Acı. **2.** *mec.* Üzüntü, sıkıntı, keder: *"İyi bir şoför her çeşit ıstıraplara katlanmalıdır."* -A. Gündüz. *"Bir zaman sonra bu ıstırap, dayanılmaz ve saklanmaz bir dereceye geldi."* -R. N. Güntekin. **ıstırap çekmek** ağrı ve acı içinde kıvranmak, aşırı derecede üzülmek.

ıstıraplı *s.* Istırap veren, acılı, sıkıntılı: *Istıraplı günler artık geçti.*

ıstırapsız *s.* Istırabı olmayan, acı veya üzüntü vermeyen: *Istırapsız günler geçirmek.*

ıstırar *is. (ıstıra:r) Ar. iżtirâr esk.* Çaresizlik, mecburiyet, zorunluk.

ıstırarî *s. (ıstra:ri:) Ar. iżtirârî esk.* Mecburî, zorunlu.

-ış / -iş, -uş / -üş (I) Fiillerden isim türeten ek: *al-ış, gel-iş, bul-uş, gör-üş, anla-y-ış, bekle-y-iş, solu-y-uş, yürü-y-üş* vb.

-ış / -iş, -uş / -üş (II) *bk.* -ş-.

ışığa doğrulum *is. bot.* Işık etkisiyle bir bitkinin büyüme hareketi, fototropizm (Işığa doğrulum bazen ışığa göçüm, fototaktizm yerine kullanılır).

ışığa göçüm *is. bot.* Bir hücrelilerde birdenbire aydınlanma sonucu görülen tepkime, fototaktizm, fototaksi.

ışık, -ğı *is.* **1.** Cisimleri görmeyi, renkleri ayırt etmeyi sağlayan fiziksel enerji, erke, ziya, nur, şavk: *"Okuyabilmek için kapıdaki ışık yeterli değildi."* -H. E. Adıvar. **2.** *fiz.* Yüksek derecede ısıtılan cisimlerin (akkorluk) veya çeşitli enerji biçimleriyle uyarılan cisimlerin (gaz ışı) yaydığı gözle görülen ışıma. **3.** Bir yeri aydınlatmaya yarayan araç: *Buraya bir ışık getirin. On ikide ışıklar söndü.* **4.** *mec.* Mutluluk, sevinç veya zekâdan doğan, özellikle yüzde ve gözlerde beliren parıltı: *"Bütün gözlerden manalı ışıklar sıçrıyordu."* -P. Safa. **5.** *mec.* Yol gösteren, aydınlatan kimse, düşünce, eser vb: *"Sevgili Behçet Necatigil şiirimizin vazgeçilmez ışıklarından biri olarak ayrıldı aramızdan."* -N. Cumalı. **6.** (resim sanatında) Işıklı, parlak yer. **ışık tutmak 1)** bir yeri ışıkla aydınlatmak: *"Biraz evvel bize ışık tutan sakallı adam bu hareketime dikkat etmişti."* -R. N. Güntekin. **2)** düşüncesiyle kılavuzluk etmek, konuyu aydınlatıcı düşünceler söylemek, tutacağı yolu göstermek: *"Gökalp, bu odada her gün yeni bir konuya ışık tutardı."* -Y. Z. Ortaç. *"Toplum yoluna sadece doğruların ışık tutması gerekir."* -S. Birsel. **(bir durum** veya **düşüncenin) ışığı altında** bir durum veya düşüncenin konuyu aydınlatmasından yararlanarak, onu göz önünde tutarak.

→ ışık akısı, ışık aylası, ışık aynası, ışık bacası, ışık çanağı, ışık eğrisi, ışık gölge, ışık hızı, ışık göçüm, ışık ışını, ışıkkesen, ışık korkusu, ışık küre, ışıkölçer, ışık ölçümü, ışık yılı, ışık yuvarı

ışık akısı *is. fiz.* Birim yüzeyinden, birim zamanda geçen ışık enerjisi.

ışık aylası *is. astr.* Herhangi bir gök cismini çevreleyen ışıklı halka.

ışık aynası *is.* (fotoğrafçılıkta) Işığı yansıtmak için ışık kaynağının önüne konulan nesne.

ışık bacası *is. mim.* Yapıların içine ışığın iyi girebilmesi için bırakılan baca.

ışık çanağı *is. tiy.* Sahneyi aydınlatmak için değişik açılardan ışığın gelmesini sağlayan çukur madenî yansıtıcı.

ışıkçı *is. sin.* Sinema filmlerinin çekiminde veya tiyatro, opera, bale gibi gösteri sanatlarında sahnenin aydınlatılması için gerekli ışık ve elektrik işlemini düzenleyip yapan kimse.

ışıkçılık, -ğı *is. sin.* Işıkçının işi veya mesleği.

ışık eğrisi *is. astr.* Değişken bir yıldızın parlaklığının görünmesini veren grafik.

ışık göçüm *is. bot.* Bitkilerde protoplâzmanın ışığa gösterdiği tepki.

ışık gölge *is.* (resimde) Işıklı ve gölgeli bölümlerin birbirine göre dağılımını gösteren kısımlar.

ışık hızı *is. astr.* ve *fiz.* Işığın bir saniyede aldığı yol.

ışık ışını *is. fiz.* Yayılan ışığın izlediği doğru.

ışıkkesen *is. sin.* Karanlık odalara girip çıkarken bu yerlere ışık sızmasını önleyen düzen.

ışık korkusu *is. tıp* Bazı canlıların ışıktan korkma duygusu.

ışık küre *is. bk.* ışık yuvarı.

ışıklama *is. sin.* Çevirim sırasında, aydınlatılmış olan konunun görüntüsünün duyar kat üzerine belirli bir süre düşerek etkilemesi.

ışıklandırılma *is.* Işıklandırılmak işi.

ışıklandırılmak *(nsz)* Işıklandırılmak işi yapılmak veya ışıklanması sağlanmak.

ışıklandırma *is.* Işıklandırmak işi, aydınlatma: *Anıtkabir'in ışıklandırma düzeni.*

ışıklandırmak *(-i)* Işıklı duruma getirmek, aydınlatmak.

ışıklanma *is.* Işıklanmak işi.

ışıklanmak *(nsz)* Işıklı duruma gelmek, aydınlanmak, ışımak: *"Durum aynı kaldığı hâlde, onun duruma bakış açısı ışıklanır ve sevimli kahkahalarını atmaya başlardı."* -H. Taner.

ışıklı *s.* **1.** Işığı olan, aydınlık, ışıklandırılmış, nurlu, nuranî. **2.** *mec.* Neşe veren, sevinç yaratan, mutlu: *"Kara kara düşünürken, senin ışıklı mektubun geldi, değerli kızım."* -H. Taner.

ışıklılık, -ğı *is. fiz.* Bir optik cihazda, cisme çıplak gözle veya cihazla bakıldığında, ağ tabakadaki birim yüzeyi etkileyen ışık miktarları arasındaki oran.

ışıkölçer *is. fiz.* **1.** Işık şiddetini veya enerjisini ölçen araç, fotometre. **2.** Bir ışık kaynağının, belli uzaklıkta oluşturduğu aydınlığı ölçme işinde kullanılan araç, fotometre.

ışık ölçümü *is. fiz.* Fiziğin, ışık miktarının ölçülmesini ve cisimlerin ışığı iletme, yansıtma, dağıtma gibi özelliklerini inceleyen bölümü, fotometri.

ışıksız *s.* Işığı olmayan, karanlık.

ışıksızlık, -ğı *is.* Işıksız, ışıktan yoksun olma durumu.

ışık yılı *is. astr.* Işığın bir yılda aldığı yol: *"Dünya telâşından el çektim çoktan / Ne olur bitmesin, ışık yılımız."* -F. Halıcı.

ışık yuvarı *is. astr.* Güneşte, dışarıya ışık veren katman, ışık küre, fotosfer.

ışıl *s.* Işıklı.

ışılak, -ğı *is. hlk.* Parıltı.

ışılama *is.* Işılamak durumu veya biçimi.

ışılamak *(nsz) hlk.* Işıldamak, parlamak.

ışılatma *is.* Işılatmak işi veya biçimi.

ışılatmak *(-i)* Parıldatmak.

ışıldak, -ğı *is.* **1.** Karanlıkta bir hedefi aydınlatmak için kullanılan dar, uzun bir ışın demeti çıkaran ışık kaynağı, projektör: *"Çamlıca sırtlarında iki uçaksavar ışıldağı karanlık gök yüzünü tarıyorlardı."* -H. Taner. **2.** *s. hlk.* Parlayan, ışıltılı.

ışıldama *is.* Işıldamak işi.

ışıldamak *(nsz)* Titrek, parlak bir ışık saçmak, parıldamak: *Yıldızlar ışıldar. "Kızın yolunu beklerken kararduklarını, göl gelendiklerini, sonra kız gelince sevinçle ışıldadıklarını görmüştü."* -N. Cumalı.

ışıldatma *is.* Işıldatmak işi.

ışıldatmak *(-i)* Işıldamasını sağlamak, ışıl ışıl parlatmak, parıldatmak.

ışıl ışıl *zf.* **1.** Titrek ve parlak bir ışık saçarak: *"Olta, iğnelere takılmış balıkların gümüş çırpınışlarıyla denizden ışıl ışıl çıkıyor."* -Y. Z. Ortaç. *"Sözün kısası,*

Türkiyemiz büsbüyük ve ışıl ışıl bir ülke." -S. Birsel. **2.** *s.* Parıltılı, ışıltılı: *Işıl ışıl gözler. "Sağırların sessizlikten kurtulmak için gösterdikleri çaba gözlerinde ışıl ışıl yandı."* -A. Kutlu. **ışıl ışıl bakmak** sevinçten gözleri parıl parıl olmak.

ışıl küf *is. bot.* Sığır, domuz ve insanlarda ışıl küflüce hastalığına yol açan, ışıl küflerin örnek türü olan asalak mantar *(Actinomyces bovis).*

ışıl küfler *ç. is. bot.* Çeşitli türleri, insan ve hayvanlarda asalak yaşayan tallı bitkiler takımı.

ışıl küflüce *is.* Evcil hayvanlarda, özellikle sığırlarda, ışıl küflerden ileri gelen ve insanlara da bulaşabilen ilkel mantar hastalığı.

ışıltı *is.* **1.** Hafif ışık: *"Bu kâğıtlara gözleri tuhaf bir ışıltı ile parlayarak baktığına dikkat etti."* -H. E. Adıvar. **2.** Bir şeyin ışıldarken saçtığı ışık: *"Hâlâ yeni bir sır aramakta / Yıldızlar ışıltıyla uzakta."* -O. S. Orhon.

ışıltılı *s.* Işıltısı olan, ışıltı yapan.

ışıma *is.* **1.** Işımak işi, ışıklanma, aydınlanma: *"Güneş, gözleri kör eden bir ışımadır; denizi, göğü ve şehri, âdeta incecik gümüşten bir zar kuşatıyor."* -A. İlhan. **2.** *fiz.* Işınım.

ışımak *(nsz)* **1.** Işıklanmak, aydınlanmak: *"... ancak dört beş saat uyuyor, gün ışırken gözlerimi açıyorum."* -Y. Z. Ortaç. **2.** Işık saçmak.

ışın *is. fiz.* **1.** Bir ışık kaynağından çıkarak her yöne yayılıp giden ışık demeti, şua. **2.** *fiz.* Işın etkin özdeklerin saçtıkları alfa, beta, gama ışınlarından her biri. **3.** *mat.* Bir noktadan çıkıp sonsuza giden yarım doğrulardan her biri.

→ ***ışın bilimci, ışın bilimi, ışın etkin, ışın etkinlik, ışınölçer***

ışın bilimci *is.* Işın bilimi uzmanı, radyolog.

ışın bilimi *is.* Işık, elektrik ve ısı ışınlarının uygulama alanlarını inceleyen bilim dalı, radyoloji.

ışın etkin *s. fiz.* Işın etkinliği olan, radyoaktif.

ışın etkinlik, -ği *is. fiz.* Alfa, beta veya gama ışınlarını yayma özelliği, radyoaktivite.

ışınım *is. fiz.* **1.** Işın veya tanecik yayımı, radyasyon. **2.** Uzayda yayılan bir dalgayı oluşturan öğelerin bütünü, radyasyon. **3.** Bir enerjinin ışık demeti durumunda yayılması, radyasyon. **4.** Isının, bir kaynaktan ışın ve dalga hareketi yoluyla yayılması, radyasyon.

→ ***ışınım akısı, ışınım alıcısı, ışınım basıncı, ışınım dengesi, ışınımölçer***

ışınım akısı *is. astr.* Birim düzeyden birim zamana geçen ışınım.

ışınım alıcısı *is. astr.* Işınıma karşı hassas araç veya gereç.

ışınım basıncı *is. astr.* Işınımın birim düzeye birim zamanda yüklediği itme gücü.

ışınım dengesi *is. astr.* Bir yüzeyde oluşan ışınımın denkliği.

ışınımölçer *is. astr.* Bir kaynağın bütün dalga boylarındaki toplam ışınımını ölçen araç, bolometre.

ışınlama *is.* Işınlamak işi.

ışınlamak *(-i)* **1.** Işın (bilim kurguya göre) gücüyle bir varlığı, atomlara ayırarak görünmez duruma getirmek veya atomlarını birleştirerek bir varlığı yeniden yaratmak. **2.** Virüslerden başka mikroorganizmaların, özellikle mikropların bulaşmasını azaltmak amacıyla yiyecek maddelerini hafif iyonlaştırıcı ışınlara tutmak.

ışınlandırma *is.* Işınlandırmak işi.

ışınlandırmak *(-i)* İnsan, hayvan veya herhangi bir materyalin röntgen, gamma veya nötron gibi ışınlarının etkisinde kalmak.

ışınlanma *is.* Işınlanmak işi.

ışınlanmak *(nsz, -e)* Işınlamak işine konu olmak veya ışınlamak işi yapılmak.

ışınlayıcı *is.* ve *s. fiz.* Yapısında bir ışıma kaynağı bulunan ve bir maddeyi ışınlamaya yarayan (araç).

ışınlı *s.* Işın veren, ışın saçan.

ışınlılar *ç. is. zool.* Bir hücreli hayvanların, kök bacaklılar sınıfına giren, protoplazmalarından, hareket ve duyu or

ganı olarak yalancı ayak salan takım.

ışınölçer *is.* Işınların enerjiye dönüşmesini gösteren araç, radyometre.

ışıntı *s.* Işıklı, ışıltı.

→ ***ışıntı lâmbası***

ışıntı lâmbası *is.* Işık saçan lâmba.

ışıtım *is. esk.* İçine yağ konularak ucundaki fitil sayesinde ışık elde edilen kandil.

ışıtma *is.* Işıtmak işi.

ışıtmak *(-i)* Işık saçmak, ışıklandırmak: *"Bulutlar geçip gidince kalan gök / Ey içimizi ışıtan has renk."* -S. Batu.

ışkı *is. hlk.* Deri, tahta kazımakta kullanılan, iki ucu saplı eğri bıçak.

ışkın *is. bot.* Bir ravent türü: *"Kuşburnunu budarlar / Işkın sürmesin diye."* -Halk türküsü.

ışkırlak, -ğı *is. tiy.* Karagöz'ün başlığı.

ıştır *is. Bulg. bot.* Ispanakgillerden, sapları etli bir ot, yaban pazısı *(Blitum capitatum).*

-ıt- *bk.* **-t-** (III).

-ıt / -it, -ut / -üt (II) İsimlerden sıfat türeten ek: *yaş-ıt, eş-it* vb.

-ıt / -it, -ut / -üt (III) Fiillerden isim türeten ek: *an-ıt, geç-it, um-ut, göm-üt* vb.

ıtır, -trı *is. Ar. 'iṭr* **1.** Güzel koku. **2.** Itır çiçeği.

→ ***ıtır çiçeği, ıtır yaprağı***

ıtır çiçeği *is. bot.* Sardunyagillerden, yaprakları güzel kokulu, çiçekleri türlü renklerde bir süs bitkisi *(Pelargonium radicula).*

ıtırlı *s.* Güzel kokulu, muattar, ıtrî.

ıtır yaprağı *is.* Süsleme sanatında ıtır yaprağı biçiminde oluşturulan ve kullanılan motif.

ıtlak *is. (ıtla:k) Ar. iṭlāḳ esk.* Salıverme, koyuverme. **ıtlak olunmak** ad verilmek, adı olmak. **ıtlak üzre** genel olarak.

ıtnap, -bı *is. (ıtna:p) Ar. iṭnāb esk.* Sözü boş yere uzatma.

ıtrah *is. Ar. iṭrāḥ esk.* Dışarı çıkarma, dışarı atma. **ıtrah etmek** vücuttan dışarı atmak.

ıtrışahî *is. (ıtrışa:hî:) Ar. 'iṭr Far. şāh + Ar. -î* Sultanlara özgü güzel koku.

ıtrî *s. Ar. 'iṭrî esk.* Itırlı, kokulu.

ıtriyat *ç. is. (ıtriya:t) Ar. 'iṭriyyāt, 'iṭriyye'* nin çokluk biçimi (sürünülecek) Güzel kokular.

ıtriyatçı *is.* Güzel kokular, makyaj malzemesi satan kimse veya yer.

ıtriyatçılık, -ğı *is.* Itriyatçı olma durumu.

ıttıla, -ı *is. (ıttıla:) Ar. iṭṭilā' esk.* Bilgi edinme, öğrenme.

ıttırat, -dı *is. (ıttıra:t) O. T. < Ar. tart'*dan Birbirini izleme, birbiri arkasından gelme, düzenli sıralanma.

ıvır zıvır *is.* ve *s.* Küçük, önemsiz (şey): *"Muharrem artık ıvır zıvır işlere pek bakmamaya başladı,"* -S. F. Abasıyanık.

ıydiye *is. Ar. 'ıydiyye esk.* **1.** Bayram kutlaması. **2.** *ed.* Bayramlarda din ve devlet büyüklerine sunulan kaside.

-ız *bk.* **-z** (I).

-ız (II) Fiilden sıfat türeten ek: *tık-ız* vb.

-ız / -iz, -uz / -üz (III) İsim soyundan yüklemlere, fiillerin türlü kip ve zamanlarına eklenen çokluk 1. kişi eki: *iyiy-iz, yorgun-uz, üzgünüz, al-ır-ız, bil-ir-iz, gid-iyoruz, görür-üz, al-acağ-ız, gör-eceğ-iz, çalışmalı-y-ız* vb.

ızbandut *is. İt. spandito* **1.** Görünüşü ve davranışı ile korku veren (iri yarı adam): *"Hanife, iki ızbandut herifin yanından geçeceği anı mümkün olduğu kadar tehire çalışıyordu."* -H. E. Adıvar. **2.** *esk.* Rum korsanlarına verilen ad. **ızbandut gibi** çok iri, cüsseli (erkek): *"Elin ızbandut gibi herifiyle dövüşür müyüm?"* -M. Ş. Esendal.

ızgara *is. (ızga'ra) Yun. skara* **1.** Metal çubukların, ağaç dallarının aralıklı sıralanmasıyla yapılan parmaklık veya kafes biçiminde araç. **2.** Et, balık, köfte gibi yiyecekleri pişirmekte kullanılan araç: *"Izgaranın sokağa verilen bacasından, kızardıkça yağları eriyen köftelerin kokusu vuruyordu dışarıya."* -N. Cumalı. **3.** *s.* Bu araç üstünde pişmiş: *Izgara köfte. "Gün batma*

dan çok evvel işlerini bitirdikleri için bu saatte meze ve ızgaralardan başka bir şey kalmaz." -R. N. Güntekin. **4.** *is.* Pisliklerin su yollarını tıkamasını önlemek veya havalandırmak amacıyla su yollarının veya havalandırma çıkışları üzerine konulan kafesli veya parmaklıklı demir. **5.** *sp.* Futbol ayakkabısı altında bulunan iri başlı kabara: *"Ötekisinde altından hâlâ ızgaraları sallanan bir futbol ayakkabı eskisi vardı."* -S. F. Abasıyanık.

→ ***ızgara demiri, ızgara köfte, ızgara parmaklığı, ızgara yatağı***

ızgara demiri *is. den.* Kazan ızgarasını meydana getiren demir çubuklardan her biri.

ızgara köfte *is.* Kıyma ve özel baharatların karıştırılarak ve yoğurularak hazırlanan, ızgarada pişirilen bir tür köfte.

ızgaralı *s.* Izgarası olan: *"Haliç tarafındaki altları ızgaralı, ahşap iki deniz hamamı kuyudan farksız."* -S. M. Alus.

ızgaralık, -ğı *is.* ve *s.* Izgara yapmaya elverişli (et).

ızgara parmaklığı *is.* Yüzen cisimleri ve yaprakları tutmak için, bir barajda, yükleme odasında basınçlı boru ağzının önüne eğik olarak yerleştirilen demir parmaklık.

ızgarasız *s.* Izgarası olmayan.

ızgara yatağı *is.* Katı yakıtlı madenî bir ocağın, içine ızgaranın yerleştirildiği kısmı.

ızgın *is.* Tohumlarından yağ çıkarılan bir bitki *(Eruca cappadocica).*

ızrar *is. (ızra:r) Ar. iżrār esk.* Zarar verme, zarara sokma.

ıztırap *bk.* ıstırap.

ıztırar *is. (ıztıra:r) Ar. iżṭırār* Çaresizlik, ihtiyaç: *"Fethi Bey hükûmeti, mer'i olan bu maddeyi tatbik ettiği için kürsüden izahat vermek ıztırarında kalıyor."* -Y. K. Beyatlı.

İ

i, İ Türk alfabesinin on ikinci harfi. ***İ*** adı verilen bu harf, ses bilimi bakımından ince, düz, dar ünlüyü gösterir.

i (I) *kim.* İyot'un kısaltması.

-i *bk.* -ı / -i (I).

-i (II) *bk.* -ı / -i (II).

-i (III) *bk.* -ı / -i (III).

-i (IV) *bk.* -ı / -i (IV).

iade *is. (ia:de) Ar. i'āde* **1.** Alınmış bir şeyi geri verme: *"Sekiz buçuk altını iade için eline mühim bir para geçmesi lâzımdı."* -R. H. Karay. **2.** Verilen bir şeyi almayarak geri çevirme, reddetme. **3.** Karşılıklı olarak yapma, mukabele etme. **iade edilmek** geri verilmek, geri çevrilmek: *"Hariciye Nazırı Tevfik Paşa gelerek iade edilmelerini talep eylemiş."* -A. Rasim. **iade etmek 1)** geri vermek, geri çevirmek: *"Karşıki kayalar benim sesimi bana iade ettiler."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2)** karşılık olarak yapmak, mukabele etmek.

→ ***iadeiziyaret***

iadeiziyaret *is. (ia:deiziya:ret) Ar. i'āde-i ziyāret* Daha önce yapılan ziyaretin karşılığını verme.

iadeli *s.* **1.** Kendisine ulaştırılan kimseden, gönderene iletmek için imza alınan: *İadeli taahhütlü mektup.* **2.** *ed.* Divan edebiyatında her beytin son sözünü sonraki beytin ilk sözü yapma biçiminde ortaya çıkan söz sanatı, buna iade de denilmiştir.

→ ***iadeli taahhütlü***

iadeli taahhütlü *is. bk.* iadeli.

iane *is. (ia:ne) Ar. i'āne esk.* **1.** Yardım: *"Sen birkaç kuruş iane verirsen, belki bir şey olur."* -M. Ş. Esendal. **2.** Yardım amacıyla toplanan para.

iare *is. (ia:re) Ar. i'āre esk.* Eğreti verme, ödünç verme: *"Bu iare tuvaletiyle, kendi güzelliğinin gururunu da feda ederek bahçeye çıktı."* -P. Safa.

iaşe *is. (ia:şe) Ar. i'āşe esk.* Yedirip içirme, besleme, bakma: *"İaşe son derece fena idi, açıkçası kıtlık vardı."* -R. H. Karay. *"Yüzbaşının iaşe işleriyle uğraşmak üzere Köprülü'de kaldı."* -Ö. Seyfettin. **iaşe etmek** yedirip içirmek, beslemek, bakmak.

→ ***iaşe ve ibate***

iaşe ve ibate *is. esk.* Besleme, yedirip içirme ve barındırma.

ibadet *is. (iba:det) Ar. 'ibādet* **1.** Tanrı buyruklarını yerine getirme, Tanrı'ya yönelen saygı davranışı, tapınma: *"Bu namaz alelâde bir ibadet değildi."* -R. E. Ünaydın. *"Babamla gittiğim bayram namazlarından başka ibadet bilmezdim."* -Y. K. Beyatlı. **2.** Âyin, kült. **ibadet de gizli, kabahat de** yapılan iyiliklerin göstermelik olmaması, işlenen suçların, ayıplarının açığa vurulmaması için kullanılır. **ibadet etmek** Tanrı buyruklarını yerine getirmek, Tanrı'ya yönelen saygı davranışlarında bulunmak, tapınmak.

→ ***ibadetgâh, ibadethane***

ibadetgâh *is. (iba:detgâ:h) Ar. 'ibādet + Far. -gāh* İbadet yeri, ibadethane.

ibadethane *is. (iba:detha:ne) Ar. 'ibādet + Far. ḫāne* İbadet edilen yer, tapınak.

ibadullah *s. (iba:'dullah) Ar. 'ibādu'llah esk.* **1.** Tanrı'nın kulları. **2.** *mec.* Pek bol, pek çok: *Pazarda balık ibadullah.*

ibare *is. (iba:re) Ar. 'ibāre* Bir düşünce anlatan bir veya birkaç cümlelik söz: *"Şu ibarelerin neresinde dilimizin şivesine uygunluk var?"* -A. Rasim. *"Birkaç kelimelik Almanca bir ibare de var."* -R. H.

Karay.

ibaret *s. (iba:ret) Ar. ʿibāret* Oluşan, meydana gelen: *"Gene hep beraber, bir iki parçadan ibaret bulaşıklarını yıkamaya oturdular."* -N. Cumalı. **ibaret olmak (veya kalmak) 1)** -dan /-den oluşmak, meydana gelmek: *"Büyük önderin bize verdiği mükâfat bundan ibaret değildi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Konuşmamız sap derken saman demek kabilinden hiçten şeylerden ibaret kalmıştı."* -R. H. Karay. **2)** ancak bu kadar olmak.

ibate *is. (iba:te) Ar. ibāte esk.* Barındırma. **ibate etmek** barındırmak.

ibda, -ı *is. (ibda:) Ar. ibdāʿ esk.* Yaratma, yoktan var etme.

ibdaî *s. (ibda:i:) Ar. ibdāʿī* Orijinal: *İbdaî edebiyat.*

ibibik, -ği *is.* Çavuş kuşu, hüthüt: *"Kara gözlüm efkârlanma gül gayri / İbibikler öter ötmez ordayım."* -B. S. Erdoğan.

ibik, -ği *is.* **1.** Horoz, hindi vb.nin tepesinde bulunan kırmızı deri uzantısı: *"Çocuğun yüzü ibik gibi kızardı."* -H. Taner. **2.** *anat.* Bazı kemiklerde bulunan ve kasların tutunmasına yarayan, çizgi durumunda pürtüklü çıkıntı. **3.** Emzik. **4.** *hlk.* Köşe, kenar, uç.

ibikli *s.* İbiği olan: *"Ak, kırmızı ibikli cins tavuklar vardı gözünün önünde."* -O. Rifat.

ibiksi *s.* İbiğe benzer.

ibis *is. Lât. ve Yun. ibis zool.* Leyleksilerden, Afrika ve Batı Asya'nın sulak yerlerinde yaşayan bir kuş, Mısır turnası *(İbis aethiopica).*

ibiş *is. tiy.* **1.** Orta oyununda çoğu kez aptal uşak rolünü oynayan komik. **2.** Şapşal, palyaço. **ibiş gibi** yüz ve davranışları gülünç olan kimseler için söylenir.

iblâğ *is. (iblâ:ğ) Ar. iblāġ esk.* **1.** Ulaştırma, eriştirme. **2.** Bir şeyin miktarını artırma. **iblâğ etmek 1)** ulaştırmak, eriştirmek; **2)** bir şeyin miktarını artırmak: *Parasını yüz milyon liraya iblâğ etmek için çalışıyor.*

iblis *is. (ibli:s) Ar. iblīs* **1.** Şeytan. **2.** *mec.* Kötü, düzenci: *"Ne iblistir o Sezai, bir ben bilirim, bir de Allah..."* -A. İlhan.

iblisane *zf. (ibli:sa:ne) Ar. iblīs + Far. -āne* İblis gibi: *"Mektebi terk etmek isteyen bir talebeyi iblisane birtakım desiselerle kandırarak fikrinden döndürmüştü."* -R. N. Güntekin.

iblisçe *zf. (ibli'sçe)* Şeytanca, kötülük düşünerek: *"İblisçe bir buluş; her hâlde senin buluşun değil."* -R. Enis.

iblisçilik, -ği *is.* **1.** İblise bağlanma ve tapınma. **2.** İblisçe davranma. **iblisçilik etmek** iblisçe davranmak.

ibne *is. Ar. ubne kaba* **1.** Eş cinsel ilişkide pasif erkek. **2.** *s.* Kırgınlıkla hakaret yollu söylenen söz: *İbne herif.*

ibnelik, -ği *is. kaba* **1.** İbne olma durumu. **2.** İbne gibi davranma durumu.

ibra *is. (ibra:) Ar. ibrāʾ* Aklama, temize çıkarma. **ibra etmek** aklamak.

→ ***ibraname***

ibraname *is. (ibra:na:me) Ar. ibrāʾ + Far. nāme* Aklama belgesi.

İbranca *öz. is. (ibra'nca)* İbranîce.

İbranî *öz. (ibra:ni:) Ar. ʿibrānī İbr.* Eski Yahudilere verilen ad.

İbranîce *öz. is. (ibra:ni:'ce)* Bugün İsrail'de kullanılan Samî dili.

ibraz *is. (ibra:z) Ar. ibrāz esk.* Ortaya koyma, gösterme, meydana çıkarma. **ibraz etmek** ortaya koymak, göstermek, meydana çıkarmak.

ibre *is. Ar. ibre* **1.** Ölçü aletlerinde sayı veya işaret göstermeye yarayan hareketli iğne: *"Birtakım ışıklar yanıp sönüyor, kadranların ibreleri titreyerek yükselip alçalıyor."* -Ç. Altan. **2.** Çam, ardıç, sedir gibi ağaçların yaprağı.

ibret *is. Ar. ʿibret* **1.** Yanlış, kötü davranışlardan sakınmayı sağlayan olgu veya bu gibi olgulardan alınması gereken sonuç, ders: *"Gören göze ibret vardır her şeyde."* -Âşık Veysel. **2.** *s. hlk.* Çirkin, kötü, acayip. **ibret almak** ders almak: *"Azizim, korkarım ki, günün birinde bizi tamamıyla mahvedecek şey de bu olmasın; karşımızdakilerden biraz ibret almalıyız, efendim."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **ibret olmak** ders

olmak. **ibretin kudreti** *hlk.* çok acayip ve çirkin.

→ ***ibretamiz, ibretiâlem***

ibretamiz *s. (ibreta:miz) Ar. ʿibret + Far. -āmiz* İbret verici, ibret dolu.

ibreten *zf. (i'breten) Ar. ʿibreten* İbret olsun diye.

ibretiâlem *is. (ibretiâ:lem) Ar. ʿibret-iʿālem* Herkes, başkaları. **ibretiâlem için** başkalarına örnek olsun diye.

ibretlik *s.* Ders alınacak nitelikte olan.

ibrik, -ği *is. Ar. ibrīḳ* Su ve sulu şeyler koymaya yarayan kulplu, emzikli kap: *"Maden ibrikler büyük bir sanatla yapılırdı."* -F. R. Atay.

→ ***ibriktar***

ibrikçi *is.* **1.** İbrikle su taşıyan, döken kimse. **2.** İbrik yapan veya satan kimse.

ibriktar *is. Ar. ibrīḳ + Far. -dār* Sarayın leğen, ibrik gibi eşyalarından sorumlu olan görevli: *"Büyük kâhya, kahveci, ibriktar sofa ile selâmlık odalarında."* -A. Rasim.

→ ***ibriktar usta***

ibriktar usta *is. tar.* Sarayın harem dairesinde leğen ve ibriklere bakan ve padişahın özel hizmetini gören kimse, karavaş.

ibrişim *is. Far. ebrīşum* Kalınca bükülmüş ipek iplik.

→ ***ibrişim kurdu***

ibrişim kurdu *is.* İpek böceği.

ibzal, -li *is. (ibza:l) Ar. ibzāl esk.* Esirgemeden bol bol verme, yapma veya söyleme. **ibzal etmek** esirgemeden bol bol vermek, yapmak veya söylemek: *"Onu usta bir kuyumcu gibi işlemişsiniz, şeklinde bir cümle ile iltifatlarını ibzal ettiler, beni onurlandırdılar."* -T. Halman.

icabet *is. (ica:bet) Ar. icābet* **1.** Bir çağrıyı yerine getirme, bir çağrıya gitme. **2.** Bir buyruk veya isteğe uyma, kabul etme, razı olma. **icabet etmek 1)** çağrı üzerine gitmek; **2)** bir buyruğa, bir isteğe uygun olarak davranmak.

icabında *zf. (i:ca:bında) Ar. īcāb + T. -ında* Gerekince, gerekirse: *"Ama icabında yine yumruğunu kullanabilirdi."* -Ö. Seyfettin.

icap, -bı *is. (i:ca:p) Ar. īcāb* **1.** Gerek, gereklik, ister, lüzum: *"Nezaket icabı bu cevaptan memnun görünmesi lâzımdı."* -R. N. Güntekin. **2.** *man.* Olumlama. **icap etmek** gerekmek: *"Birbirlerini çok iyi tanımaları icap eden bu zevat, İstanbul'un muhtelif kahvelerine dağılmışlardır."* -B. R. Eyuboğlu. **icap ettirmek** gerektirmek: *"O gecenin akşamı böyle bir yer değiştirmeyi icap ettirecek bir arızaya uğradığımızı da hatırlamıyorum."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **icabına bakmak 1)** gereğini yerine getirmek; **2)** *mec.* bir kimseyi yok etmek, ortadan kaldırmak.

icapçı *is. (i:ca:pçı) tıp esk.* Nöbeti hastahanede değil, evde tutan ve her an hastahaneden çağrılacak vaziyette bekleyen doktor.

icar *is. (i:ca:r) Ar. īcār esk.* Kira. **icara vermek** kiraya vermek: *"Tek hanemi sizin gibi asil bir aileye icara vereyim."* -P. Safa.

icat, -dı *is. (i:ca:t) Ar. īcād* **1.** Yeni bir şey yaratma, bulma. **2.** Gerçekmiş gibi gösterme çabası. **icat çıkarmak 1)** hoş görülmeyen yeni bir huy, davranış göstermek veya yadırganan bir yol tutmak; **2)** ortaya gereği olmayan bir sorun atmak. **icat etmek 1)** ilk kez yeni bir şey yaratmak: *"Nihayet, yaza çize ilk satırı üç nokta ile başlayan yeni bir tarz icat ettim."* -Y. Z. Ortaç. **2)** bir şeyi gerçekmiş gibi göstermek: *"Çok durduğumdan şüphelenmesinler diye uydurma bir tamir icat ettim."* -A. Gündüz.

icatçı *s.* ve *is. (i:catçı)* İcat eden, bulan, kâşif, bulucu: *"İcatçıya yeni şeyler düşündüren, hekime yeni tedavi yolları arattıran... hep ümittir."* -Ş. Rado.

icaz *is. (i:ca:z) Ar. iʿcāz ed. esk.* Az sözle çok şey anlatma.

icazet *is. (ica:zet) Ar. icāzet esk.* **1.** İzin, onay, onaylama. **2.** *esk.* Diploma. **icazet almak 1)** izin, onay almak; **2)** diploma almak.

→ ***icazetname***

icazetname *is. (ica:zetna:me) Ar. icāzet + Far. nāme esk.* **1.** İzin belgesi, onay belgesi. **2.** Diploma.

icbar *is. (icba:r) Ar. icbār esk.* Zorlama, zorunda bırakma. **icbar etmek** birine istemediği bir işi zorla yaptırmak, zorlamak, zorunda bırakmak.

-ici- *bk.* -ıcı.

iciği ciciği *is. tkz. bk.* ıcığı cıcığı.

icmal, -li *is. (icma:l) Ar. icmāl esk.* Özet, kısaltma: *"Günahlarımızın icmaline gelince, ben tutamam vallahi tutamam, takatim yetmez."* -A. İlhan. **icmal etmek** özetlemek.

icra *is. (icra:) Ar. icrā'* **1.** Yapma, yerine getirme, (bir işi) yürütme. **2.** *müz.* Bir müzik eserini oluşturan notaları sese çevirme. **3.** *huk.* Borçlunun alacaklıya karşı yapmak veya ödemekle yükümlü bulunduğu bir şeyi adlî bir kuruluş aracılığıyla yerine getirme ve adliyenin bu işle görevli dairesi: *Kirayı icra ile alabildim. İcra dairesi. İcra memuru.* **icra etmek 1)** yapmak: *"Hiçbir felâket ona büyük bir tesir icra etmiyor."* -S. F. Abasıyanık. **2)** bir müzik eserini söylemek veya çalmak: *"Ankara Radyosu sanatçıları Hacı Arif Beyden kürdîlihicazkâr makamını icra ediyorlardı."* -H. Taner. **icraya vermek** alacağın borçludan alınabilmesi için icraya başvurmak.

→ ***İcra ve İflâs Hukuku, icra vekili***

icraat *ç. is. (icra:a:t) Ar. icrā'āt; icrā'* nın çokluk biçimi Yapılan işler, çalışmalar, uygulamalar. **icraata geçmek** uygulamaya veya çalışmaya başlamak: *"Edebiyat konusunda hükümet daima bizim fikrimizi alır, ondan sonra icraata geçer."* -H. Taner.

icraatçı *is. (icra:a:tçı)* Uygulayan, çalışan, yapan kimse.

icracı *is. (icra:cı)* **1.** Bir buyruğu yerine getiren kimse: *"Onları kendi icracıları gibi kullanmak istemişlerdi."* -F. R. Atay. **2.** İcranın verdiği kararları uygulayan görevli. **3.** *müz.* Bir konserde bir eseri çalan veya söyleyen kimse.

İcra ve İflâs Hukuku *is. (icra: ve iflâ:s huku:ku) huk.* Alacaklının devlet gücünün yardımıyla alacağına nasıl kavuşacağını düzenleyen hukuk dalı.

icra vekili *is. esk.* Bakan.

iç *is.* **1.** Herhangi bir durumun, cismin veya alanın sınırları arasında bulunan bir yer, dahil, **dış** karşıtı: *"Deniz gecenin içinde, gece denizin içindedir."* -Ç. Altan. **2.** Oyuk olan veya oyuk sayılabilen şeylerin boşluğu: *"İlkyaz sabahının aydınlığı kaplamıştı odanın içini."* -N. Cumalı. **3.** *is.* Cisimlerin yüzeyleri arasında kalan her nokta: *Tahtanın içi çürümüş.* **4.** *is.* (toplu bir durumda bulunan) Kimse veya nesnelerin arasında bulunan kimse veya nesne: *Elmaların içinde iyisi de var, kötüsü de. "Ama hepiniz, hepiniz / Hepiniz geçim derdinde / Bir ben miyim keyif ehli içinizde?"* -O. V. Kanık. **5.** *is.* Ten ile dış giysiler arası: *"Boynumda kalın yün atkı, içimde çift kat fanilâ, gene de titriyorum."* -E. Bener. **6.** *is.* Kabuğu olan veya dışı kabuk durumunda bulunan yiyeceklerde kabuğun sardığı bölüm: *Ekmek içi. Ceviz içi.* **7.** *is.* Pirinç, soğan ve baharatla hazırlanan, dolmalarda kullanılan karışım. **8.** *is.* Mide, bağırsak, karın: *İçi bulanmak. İçi sürmek.* **9.** *is.* Akıl, gönül, irade gibi insanın manevî varlığını oluşturan şeylerden herhangi biri: *"İçimizdeki sevinçleri, kederleri paylaşacak insan nerde?"* -S. F. Abasıyanık. **10.** *is.* Bir ülkede, şehirde, toplulukta vb.de olan veya yapılan: *Yurt içi ulaşım. Şehir içi haberleşme. Aile içi ilişkiler.* **11.** *s.* (somut kavramlarda) İki veya ikiden çok şeyde merkeze daha yakın olan: *İç kapı. İç kale. "İç kapının perdesi yanlara doğru açıldı."* -P. Safa. **12.** *s.* İnsanın manevî varlığıyla ilgili olan: *İç dünyamız.* **13.** *mec.* Muhteva. **14.** Değişik yemeklerde kullanılmak üzere et ile sebzelerin ince kıyımının karıştırılması ve yoğrulmasıyla meydana getirilen karışım. **iç açmak** gönüle ferahlık vermek, gönlü ferahlatmak. **iç bağlamak** *bk.* iç tutmak. **iç çekmek** üzüntüyle göğüs geçirmek; hıçkırıkla ağlamak, ahlamak: *"Hafif hafif iç çekmeler, tek hıçkırıklar, konser hâlinde ağlamalar."* -H. E. Adıvar. **iç etmek** *argo* eline geçen bir şeyi sahibine bildirmeyerek kendine mal etmek: *"Hem parayı iç et, üstüne bir de söv, ha?"* -O. Hançerlioğlu. **iç geçirmek** derin soluk alarak üzüntüsünü belli etmek, içini çekmek. **iç gıcıklamak 1)** istek uyandırmak; **2)** huylandırmak. **iç tutmak** (veya **iç bağlamak**) yemişin içi oluşmak: *"Oysaki cevizlerin iç tuttuğuna bakılırsa yaz geçiyordu."* -N. Cumalı. **içi (veya midesi) kazınmak** (veya **kıyılmak**) açlıktan midesinde eziklik duymak. **içi açılmak** güzel bir şey karşısında sıkıntısı dağılmak, ferahlamak: *"Köşk geniş, ben kalabalığı severim, bahusus etrafımda sizin gibi gençler olursa büsbütün içim açılır."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Artık bu çehrenin karşısına geç... Bak, bak, için açılsın."* -R. N. Güntekin. **içi alaylı, dışı kalaylı** dış görünüşü iyi, ancak içi bozuk (kimse). **içi almamak 1)** midesi kabul etmemek; **2)** sakıncalı gördüğünden veya beğenmediğinden, bir işi yapmak istememek. **içi bayılmak 1)** çok acıkmak; **2)** çok şekerli veya yağlı yiyecek ağır gelmek. **içi beni yakar, dışı eli** (veya **seni**) **yakar** dış görünüşü ile başkalarının hoşuna giden bir şey veya durumun gerçekten kötü yönleri olduğunu belirtmek için kullanılır. **içi bulanmak** kusacak gibi olmak: *"Tabanları, dizleri sızlar gibi oldu. Bir de içi bulandı, kusacak gibi oldu."* -B. Felek. **içi burkulmak** (veya **içi sızlanmak**) bir şeye çok üzülmek. **içi cız etmek** ansızın içi sızlamak: *"Otuz sayfa okurum diye umduğum koca bir günün sonunda zar zor üç sayfa okuyabildiğimi anımsayınca içim cız etti."* -N. Cumalı. **içi çekmek** istek duymak: *"Arsız bir tabiatım var. Ne görsem içim çeker."* -R. N. Güntekin. **içi çıfıt çarşısı** her işte aklından türlü kötülükler geçiren. **içi daralmak** sıkılmak, bunalmak: *"Hayvan aklıma geldikçe içim daralıyor dayı."* -N. Kurşunlu. **içi dayanmamak** *bk.* içi götürmemek. **içi dışı bir** düşündüğünü açıkça söyleyen, gizli bir düşüncesi olmayan, iki yüzlü olmayan, özü sözü bir. **içi dışına çıkmak 1)** kusmaktan çok rahatsız olmak; **2)** bir taşıtta, kötü yol sebebiyle çok sarsılıp kusmak: *"Cip hazır dedi. İnşallah süspansiyonu iyidir, yoksa yollarda içimiz dışımıza çıkacak."* -R. Erduran. **içi erimek** kaygı duymak, çok üzülmek. **içi ezilmek 1)** üzülmek, yüreği burkulmak: *"Şimdi içine bir pişmanlık çökmüştü, içi ezilmişti."* -H. Taner. **2)** *mec.* sıkıntı ve heyecan içine düşmek: *"Ay içim eziliyor kızım... Uzatma çabuk söyle."* -H. R. Gürpınar. **içi geçmek 1)** istemeden kısa bir süre uyuyuvermek: *"Hanife kadın hastalandı, şimdi o gelinceye kadar işlerini ben yapıyorum, çamaşır yıkadım da yorulmuşum, şöyle içim geçmiş."* -R. H. Karay. **2)** *hlk.* bir işe yaramaz duruma gelmek; **3)** yaşlılıktan, güçsüzlükten isteksiz olmak, hiçbir şeye ilgi duymamak; **4)** kavun, karpuz vb. yenmeyecek biçimde içi bozulmuş olmak. **içi gitmek 1)** içi sürmek; **2)** bir şeyi yapmayı veya elde etmeyi çok istemek: *"Gençtim, güzeldim, düzgüne, rastığa, janjanlı çoraba benim de içim gidiyordu."* -A. Gündüz. **içi götürmemek 1)** (acıklı bir durum karşısında) dayanamamak; **2)** kıskanmak, çekememek; **3)** vicdanına sığdıramamak. **içi hop etmek** birdenbire heyecanlanmak: *"Güler'i gördüm ve içim hop etti."* -A. Gündüz. **içi içine geçmek** tedirgin olmak. **içi içine sığmamak** telâş, sabırsızlık, coşkunluk göstermekten kendini alamamak: *"Nazmiye'den çok İhsan'ın içi içine sığmıyor, birazdan başlarına gelecekleri tasarlayarak kahroluyordu."* -O. Kemal. **içi içini yemek** istediğini yapamamak yüzünden üzülmek; dert etmek: *"Bir an önce varalım diye içim içimi yiyor."* -A. İlhan. **içi ısınmak** hoşlanmak, sevmek: *"Uzun yıllar içim ısınmadı ona."* -Y. Z. Ortaç. **(bir şeyi) içi kabul etmemek** (bir şeyden) midesi bulanmak. **içi kalkmak** (veya **kabarmak**) **1)** iğrenerek bulantı duymak; **2)** taşkın bir ağlama duygusu içinde bulunmak; **3)** duygulanmak, heyecanlanmak. **içi kan ağlamak** çok üzüntü duymak: *"Demin Raif Efendinin karısını dinlerken içim kan ağlıyordu."* -Y. K. Beyatlı. *"Tayları çekip konağa götürürken içi kan ağlıyor, yüreği kopuyordu."* -Y.

Kemal. **içi kapanmak** sıkılmak, bunalmak. **içi kararmak 1)** sıkılmak, bunalmak; hiçbir şeyden tat alamaz olmak: *"Hani bazı kadınlar vardır, hödük koca ile düşe kalka eblehleşir, içleri kararır, ispinoz gibi susar otururlar."* -H. Taner. **2)** umutsuzluğa düşmek. **içi paralanmak** (veya **parçalanmak**) birine acıyarak çok üzülmek: *"Yusuf için her fedakârlığa razı idim. Fakat buna imkân göremiyordum. İçim parçalandı."* -R. N. Güntekin. **içi pır pır etmek** *bk.* içi vık vık etmek. **içi rahat etmek** kaygı duyulacak bir konu bulamadığını öğrenerek ferahlamak: *"Vehbi Dede itiraz etmezse içi rahat edecek."* -H. E. Adıvar. **içi sıkılmak** bunalmak: *"Sekiz saattir trendeyim. Tren boş ve neşesiz. İçim sıkılıyor."* -A. Haşim. **içi sızlamak** bir şey veya kişi için çok üzülmek. **içi sürmek** ishal olmak. **içi titremek** (veya **titrememek**) **1)** özen göstermek; **2)** çok üşümek; **3)** duygulanmak: *"Bir delikanlı Orhan' ın şiirlerini okumuşçasına içi titremeden, gözü yaşarmadan insana, ağaca, kuşa, taşa, toprağa bakamaz olur."* -S. F. Abasıyanık. **içi vık vık (fık fık** veya **pır pır) etmek** sabırsızca, tedirgin davranmak. **içi yağ bağlamak** *bk.* yüreği yağ bağlamak. **içi yanmak 1)** çok susamak; **2)** büyük bir acı vb. sebebiyle çok üzülmek: *"Sanki ağlayan ve en çok içi yanan o değildi."* -T. Buğra. **içinde duymak** hissetmek, varlığını algılamak: *"Donmak üzere olan insanların tatlılığını içimde duymaya başladım."* -S. F. Abasıyanık. **içinde kaybolmak 1)** göze çarpmak: *"Fakat götürdükleri eşya da, kendileri de koca köşkün içinde kayboldular."* -R. N. Güntekin. **2)** (giysi için) çok büyük gelmek. **içinde yüzmek** olumlu veya olumsuz bir durumun aşırı derecesinde bulunmak: *Para içinde yüzmek. Sefalet içinde yüzmek.* **içinden bir şeyler kopmak** ruhundaki güzellikler yitmek, iç acısı duymak: *"İdris Bey atına binip, köyden ayrılırken içlerinden bir şeyler koptu."* -Y. Kemal. **(bir işin) içinden çıkmak** karışık bir işin güçlüklerini yenebilmek, üstesinden gelmek: *"Pek cazip bir iş fakat çok paraya, çok vasıtaya ihtiyaç var. Bakalım bunun içinden nasıl çıkabileceğim?"* -Y. K. Karaosmanoğlu. **içinden geçirmek** bir şeyi yapmayı düşünmek. **içinden geçmek** düşünmek, aklından geçmek: *"İçinden geçip de bir türlü açığa vuramadığı sözleri, şimdi ezberlenmiş bir nutuk veya bir dua hâlinde söylüyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **içinden gelmek** (veya **gelmemek**) bir şeyi yapmak için içten bir istek duymak (veya duymamak): *"İçinden öyle geldiği için, başka türlüsüne tenezzül etmediği için öyle yapıyordu."* -H. Taner. **(birine) içinden gülmek** sezdirmeden eğlenmek. **içinden kan gitmek** *bk.* içi kan ağlamak. **içinden konuşmak** (veya **demek**) kimsenin duymayacağı kadar yavaş sesle konuşmak: *"Cabi Efendi hepsine içinden -yarın siz onun mermer tezgâhını görürsünüz- derken dışından doğru, doğru diye başını salladı."* -Ö. Seyfettin. **içinden okumak 1)** ses çıkarmadan okumak; **2)** *argo* sessiz bir biçimde sövmek. **içinden pazarlıklı** (veya **içten pazarlıklı**) sinsi: *"Onun sinsi, içinden pazarlıklı, hatta hilekâr bir adam olduğunu daima düşünürdüm."* -A. İlhan. **içinden yanmak** çok istemek, sabırsızlık göstermek: *"Yanımızdan bir ayak evvel kaçmak için içinden yanıyor."* -H. E. Adıvar. **içine almak** kapsamak. **içine ateş atmak** aşırı acı, sıkıntı veya üzüntü verecek davranışta bulunmak: *"Nazmiye'nin içine avuçla ateş atıp evden içeri giriyor, ama başını kaldırıp pencereye bakmıyordu."* -O. Kemal. **içine ateş düşmek** büyük bir acı ve üzüntünün etkisi altına girmek. **içine atmak 1)** sıkıntısını kimseye belli etmemek; **2)** yapılan bir kötülüğe karşı sesini çıkarmamakla birlikte, bunu unutmamak. **içine baygınlıklar çökmek** sıkıntı, fenalık basmak: *"Şevki, ekmek öpüp çocukları üzerine yemin ettikçe onun içine baygınlıklar çöküyordu."* -M. Ş. Esendal. **içine çekilmek** *bk.* kabuğuna çekilmek. **içine çekmek 1)** soluk almak; **2)** *mec.* bilincine varmak, anlamak: *"Bu barut kokulu alçaklık ve zorbalık havasını uzun uzun, derin derin içine çekti."* -Y. K.

Karaosmanoğlu. **içine dert olmak** bir şeyi yapmamaktan dolayı üzülmek. **içine doğmak** hiçbir belirtiye dayanmadan, bir işin olacağını veya olduğunu önceden sezinlemek, malûm olmak: *"Bunu git hocadan sor, elbette benden, senden önce o cennetlik kişinin içine doğmuştur."* -R. H. Karay. **içine dokunmak** dertlendirmek, üzmek. **içine etmek** *bk.* içine sıçmak. **içine hüzün çökmek** kederlenmek, hüzünlenmek: *Eski bayramlar gibi olmuyor, hüzün çöküyor içimize.* **içine işlemek** duygulanmak, etkilenmek, dokunmak: *"Kızın pembe beyaz yanakları, simsiyah kaşı gözü içine işlemişti."* -O. Kemal. **içine kapanmak** (veya **içine çekilmek**) çevresindeki kişilerle ilgi kurmamak, duygularını kimseye açmamak: *"O sene çok içine çekilmiş, daima boş vakti kütüphanede geçen ağır bir talebe vaziyetini almıştı."* -H. E. Adıvar. **içine kurt düşmek** kendisine zararı dokunacak bir durum meydana geleceğinden kuşkulanmak: *"Kız geçen cuma, pazardan geç geldiğinden beri, esasen içine kurt düşmüştü."* -H. E. Adıvar. **içine oturmak** çok etkilemek, çok üzmek. **(bir şeyin) içine sıçmak** *kaba* bozup berbat etmek, içine etmek. **içine sinmek** (veya **sinmemek**) **1)** isteğince olduğu için huzur ve mutluluk duymak (duymamak): *"Uykusundan esneye gerine çıkar, içine sinmiş rüyalardan hafif hafif sıyrılırdı."* -A. Ş. Hisar. **2)** içi rahat etmek (etmemek): *"Düğünümde bulunmazsan gelinliğim içime sinmeyecek."* -R. N. Güntekin. **(birini) içine sokacağı gelmek** birini çok sevmek. **içine tükürmek** bir şeyi bozup berbat etmek: *"Ne zaman ki sen ve senin gibiler ilk dönüme pey sürdünüz, bizler de dalaverenin içine tükürdük."* -T. Buğra. **içini açmak** derdini anlatmak, içini dökmek: *"Rabia elinden gittikten dört beş ay sonra imama verdiği söze rağmen yavaş yavaş komşulara içini açmak istedi."* -H. E. Adıvar. **içini bayıltmak** (veya **kıymak**) **1)** (tatlı) ağır gelip artık yiyememek; **2)** *mec.* çok konuşarak veya ağır davranarak birini usandırmak; **3)** yoğun olarak hissetmek: *"Bu bahçede insanın içini bayıltan hanımeli, gül ve salkım kokuları binbir ot kokusuna karışıyordu."* -H. E. Adıvar. **içini boşaltmak** sıkıntı ve derdini söylemek; öfkesini açığa vurmak. **içini çekmek (iç çekmek** veya **iç geçirmek)** üzüntüyle veya özlemle derin soluk almak: *"O solgun benizli genç, yeşil gözlü bir kıza bakıp içini çeker ve birtakım tatlı hayallere dalardı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **içini çürütmek** ruhunu karartmak, bezdirmek, yıldırmak: *"Bazı alâmetler büsbütün içimi çürüttü."* -R. N. Güntekin. **içini dökmek 1)** derdini anlatmak, iç dünyasındaki duygu ve düşüncelerini bir bir anlatmak: *"Rakım güldü, bu manastır kaçkını eski gâvura içini dökmekten lezzet alıyordu."* -H. E. Adıvar. **2)** ferahlamak, rahatlamak: *"Bu yazıyı niçin yazıyorum? Biraz içimi dökmek, bir parçacık olsun ferahlamak istiyorum."* -O. V. Kanık. **içini ezmek** üzüntüsünü, sıkıntısını duymak: *"Şimdi duyduğum suçluluğa karışan özlem içimi eziyor."* -E. Bener. **içini karartmak** bunalıma veya sıkıntıya sokmak, endişeye düşürmek: *"Annesini yanına aldığı günlerdeki mutsuzluğum hâlâ içimi karartıyor."* -E. Bener. **içini kemirmek** bir üzüntüden rahatsızlık duymak, tedirgin olmak. **içini kurt yemek** (veya **kemirmek**) sürekli bir kaygı içinde bulunmak. **(birinin) içini okumak** birinin gizli, saklı düşüncelerini anlamak: *"Çöküк gözlerinin arkasında insanın içini ezberden okuyan bir hayat sezişi var."* -H. E. Adıvar. **içini parçalamak** (veya **parça parça etmek**) çok üzülmek, aşırı derecede sıkılıp harap olmak: *"İçini parça parça etmekle beraber Azize'nin feryadı ona tabiî gelmeye başlamıştı."* -H. E. Adıvar. **(birinin) içini sarmak** sürekli düşünmek, hep onunla meşgul olmak: *"Saat dokuza yaklaşırken onun içini bir bayram sevinci sarardı."* -H. Taner. **içini sıkmak** sıkıntı vermek: *"Her hâlde vaziyetleri öyle elektrikli bir şekle girince oğlan, hemen ona istikbalinden bahsetmeye başlar. Fakat bu lâkırdı Rabia'nın içini sıkar."* -H. E. Adıvar. **içini yakmak** çok üzülmek: *"Fakat küçüklerin bahçede ağlamaları o kadar içimi yaktı ki*

kendi kendime hiç kocaya varmamaya yemin ettiğimi hatırlıyorum." -H. E. Adıvar. **içini yemek** çok üzülmek: *"Ahmet Kerim, o gün bu kaygı ile içini yedi durdu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **içinin (veya yüreğinin) yağı erimek** telâş veya kaygı ile üzülmek: *"İçimizin yağı eridiği hâlde umursamadığımızı göstermek için kendimizi cendereye soktuğumuz yıllar..."* -H. Taner. **içinin ateşi küllenmek** acısı, hüznü, kederi son bulmamak, sürmek: *"İçimin ateşi hiç küllenmedi... Yıllar geçtikçe daha alevleniyor... Evlât acısı bu..."* -H. R. Gürpınar. **içler (veya yürekler) acısı** (durum, olay vb.) çok acıklı, çok üzücü.

→ ***iç açıcı, iç ağa, iç asalak, iç bakla, iç barış, iç başkalaşım, iç bölge, iç bulantısı, içbükey, iç bükün, iç cep, iç cümle, iç çamaşırı, iç çokgen, iç denge, iç deniz, iç deri, iç donu, iç dünya, içe bakış, içe dönük, iç ek, içe kapanık, iç evlilik, içe yöneliklik, iç gezegen, iç göbek, içgüdü, içgüdüsel, iç güvey, iç güveyi, iç güveysi, iç harp, iç hastalıkları, iç hastalıkları uzmanı, iç hat, iç ısıtıcı, iç içe, içi dar, içi geniş, içtepi, içi tez, için için, iç işleri, iç kapak, iç kulak, iç lâstik, içler acısı, iç merkez, iç mimar, iç mimarî, iç mimarlık, iç odun, iç oğlanı, iç pazar, iç pilâv, iç plâzma, iç politika, iç salgı, iç salgı bezi, iç salgı bilimi, iç savaş, iç ses, iç ses düşmesi, iç su, içten evlilik, içten içe, içten pazarlıklı, içtepi, iç ters açı, iç turizm, iç tümce, iç türeme, iç tüzük, içyağı, iç yarıçap, iç yüz, iç zar***

iç açıcı *s.* **1.** Gönlü ferahlatıcı. **2.** Umut veren, iyi bir durumda olan: *"Bunlar köşk biçiminde ve hep güzel manzaralı iç açıcı yerlerde kurulmuştur."* -S. Birsel.

iç ağa *is. tar.* Vezirlerin gözde uşağı.

iç asalak, -ğı *is. zool.* Konakçının içinde yaşayan asalak: *Sığır tenyası bir iç asalaktır.*

iç bakla *is.* Yaş baklanın tanesi.

iç barış *is. sos.* Ailede veya toplumda iç huzuru sağlama.

iç başkalaşım *is. jeol.* Püskürük magmaların, soğurdukları kültelerin etkisi altında, birleşimlerinden oluşan başkalaşım.

iç bellek, -ği *is. bl.* Bilgisayarın giriş çıkış kanalları kullanılmaksızın erişebildiği bellek.

iç bölge *is. coğr.* Bir limanı ithalât ve ihracat etkinlikleri bakımından besleyen, ona çeşitli ulaşım yollarıyla bağlı, dar veya geniş bölge, hinterlant.

iç bulantısı *is.* Mide bulantısı.

içbükey *s. fiz.* ve *mat.* Yüzeyi düzgün ve pürüzsüz çukur biçiminde olan, obruk, mukaar, konkav: *İçbükey mercek. İçbükey ayna.*

iç bükün *is. d.b.* Bazı yabancı dillerde Arapça **ilim, muallim, âlim, talim** sözlerinde olduğu gibi kelimenin içinde oluşan büküm.

iç cep, -bi *is.* Palto, pardösü, ceket gibi giysilerin iki ön parçasına açılan cep: *"Borç senetleri, hesap pusulaları ceketlerimizin iç ceplerini şişmanlatır."* -Ö. Seyfettin.

iç cümle *is. gr.* Bir cümle içinde tümleç gibi kullanılan başka bir cümle: *Bakan, aylıklar yılbaşından önce verilecektir, dedi.*

iç çamaşırı *is.* Fanilâ, kilot gibi tene, içe giyilen giysi.

iç çokgen *is. mat.* Bütün köşeleri aynı çember üzerinde olan çokgen.

iç denge *is.* Ruhî durum, psikolojik yapı: *"Belli bir seviye çizgisinde düşünmeye alışık beyinler, ikide bir düz ayak, yavan konuklarla durmadan işgal edilirse iç dengeleri bozulur."* -H. Taner.

iç deniz *is. coğr.* Boğazlarla ana denize bağlı olan deniz: *Karadeniz, Akdeniz birer iç denizdir.*

iç deri *is. bot.* **1.** Bitkilerin kök, sap ve yapraklarında kabuğun iç bölümü, endoderm. **2.** *biy.* Sindirim ve solunum kanallarının iç yüzlerini ve sindirim kanalına bağlı bezlerin (karaciğer, pankreas) içini örten tabaka, endoderm.

iç donu *is.* Tene giyilen don.

iç dünya *is. fel.* Bireyin ruhî yaşamının bütünü.

içe bakış *is. psikol.* Deneğin bilincinde olanları izleyerek ruh süreçlerin özellik ve nitelikleri hakkında bilgi vermesi durumu.

içecek, -ği *is.* **1.** İçilen her şey, meşrubat: *Burada yiyecek, içecek her şey var.* **2.** *s.* İçilmeye elverişli: *Buranın içecek suyunu sağlamalı. "Evinde yedi yüz kilo tütünü var bu adamın, cebinde içecek bir paket cigarası yok."* -N. Cumalı.

içe dönük *s. psikol.* Gerginlik ve çatışma durumlarında kendi içine kapanarak başkalarından kaçan (kimse).

içe dönüklük, -ğü *is. psikol.* Kişinin dikkat ve ilgisinin, dış çevreden çok, öncelikle kendi duygu ve yaşantıları üzerinde toplanması durumu.

iç ek *is. gr.* Bazı dillerde kelime kökünün içine giren ek.

içe kapanık, -ğı *is.* ve *s. psikol.* Dış dünyaya karşı ilgi ve ilişkisi güçsüz, içine kapanık (kimse).

içe kapanıklık, -ğı *is. psikol.* İçe kapanık olma durumu.

içeri, -yi *is.* **1.** İç yan, iç bölüm: *İçeriden sesler geliyor.* **2.** Belirtilen durumunda, iç, iç yüzey: *Odanın içerisi bu kadar adam almaz.* **3.** *s.* İç yüzeyde, iç bölümde olan: *İçeri odadan sesler geliyor.* **4.** *zf.* İç yana, iç yana doğru: *Çocuk içeri kaçtı. Sular içeri akıyor. "İçeri girmekten korkarak bahçedeki demir kanepeye oturmak istedi."* -P. Safa. **5.** *hlk.* Gönül, yürek. **6.** *hlk.* Hapishane. **içeri girmek 1)** bir iş veya alış verişte zarar etmek: *Bu işte bir milyar lira içeri girdim.* **2)** hapse girmek. **içeriye atmak (almak** veya **tıkamak)** *mec.* hapsetmek: *"Bundan da başka, yarın bunu tutar, içeri tıkabilirdi."* -M. Ş. Esendal. **içeriye dalmak** kapalı bir yere hızlıca girmek: *"Bir taş merdivenden çıkıp yarı açık duran bir tahta kapıdan içeriye dalıyorlardı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **içeriye düşmek** hapse girmek. **içeride olmak** *mec.* **1)** zarar etmiş olmak, borçlanmış olmak; **2)** hapishanede olmak. **içeriden evlenmek** *bk.* iç evlilik.

içerik, -ği *is.* **1.** Bir şeyin içinde bulunan ögelerin bütünü, muhteva: *Eğitimin yalnız yöntemlerini değil, içeriğini de gözden geçirmek, düzeltmek gerekmektedir.* **2.** Bir anlatımda verilmek istenen öz; düşünce, duygu ve imgelerin bütünü. **3.** *psikol.* Herhangi bir ruhî süreç veya düşünsel işlevi oluşturan ögelerin bütünü. **4.** *s. man.* Bir cümle veya yargıda açıkça söylenmemekle birlikte var olduğu anlaşılabilen, zımnî.

içerikli *s.* Herhangi bir nitelikte, konuda içeriği olan: *Bilimsel içerikli.*

içerisi, -ni *is. bk.* içeri.

içerlek *s.* **1.** Yanındakilerden daha içeride, daha geride bulunan: *"İçerlek birahanenin uzun koridorunda kendimi çok yabancı buldum."* -P. Safa. **2.** İçine çökmüş, derinde olan: *"Siyah oyuklarında içerlek gözleri sağa sola çevrildi."* -P. Safa.

içerleme *is.* İçerlemek işi.

içerlemek *(-e)* İçin için öfkelenmek; kırılmak: *"İçerlediği zamanlarda bazen kendini tutamayıp onun damarına basacak sözler söylediği olurdu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Ufak çocukların cigara yakmak için yanaşmalarına içerlemişimdir."* -S. F. Abasıyanık.

içerleyiş *is.* İçerlemek işi veya biçimi.

içerme *is.* İçermek işi, tazammun, ihtiva.

içermek *(-i)* **1.** İçine almak, içinde bulundurmak, ihtiva etmek: *"Yarım Adam adlı romanı ise kültür yoğunluğu içeren değerli bir denemedir."* -H. Taner. **2.** *fel.* Bir şey, başka bir şeyin varlığını gerektirmek, biri ötekini ister istemez düşündürmek, tazammun etmek: *Cins kavramları tür kavramlarını, tür kavramları birey kavramlarını içerir.*

iç evlilik, -ği *is. sos.* Evlenecek kimsenin eşini, kendi boy veya soyu içinden seçmesi kuralına dayalı evlilik biçimi, endogami.

içe yöneliklik, -ği *is. psikol.* Gerçeklerden kaçınarak hayal olaylara bağlılığı geliştirme ve düşünceleri, daha çok dileklerin yönetmesine bırakmak durumu, otizm.

iç gezegen *astr.* Yörüngesi yer yörüngesinin içinde kalan gezegen (Merkür, Venüs).

iç göbek, -ği *is. bot.* Çiçeklerin dişi organında yumurtacık ile kabuğu arasındaki bağ.

içgüdü *is. psikol.* **1.** Bir canlı türünün bütün bireylerinde akıl ve düşünceden bağımsız olarak, doğuştan gelen bilinçsiz her türlü hareket ve davranış, insiyak, sevkıtabiî: *"Bir çeşit içgüdüyle fincanı alıyor tepsiden ve hemen dudaklarına götürüyor."* -E. Bener. **2.** *zool.* Organizmayı o türe özgü olan bir amaca ulaşmaya sürükleyen davranış eğilimi.

içgüdülü *s.* İçgüdüsü olan, insiyakî.

içgüdüsel *s.* İçgüdü ile ilgili, insiyakî.

iç güvey *is.* Karısının ailesinin evinde oturan damat. **iç güveyi girmek** karısının ailesinin evinde oturmak üzere evlenmek: *"Kasabaya babamın iç güveyi girdiği zengin evine doğru yol alırken..."* -S. F. Abasıyanık. *"O, zengin bir eve iç güveyi olarak girmeye razı olmamış."* -A. Ş. Hisar. **iç güveyinden hâllice** "nasılsın" sorusuna şaka yollu "oldukça iyiyim" anlamında verilen karşılık.

iç güveyi *is. bk.* iç güvey.

iç güveylik, -ği İç güveyi olma durumu.

iç güveysi, -ni *is. bk.* iç güvey.

iç harp, -bi *is.* İç savaş.

iç hastalıkları *ç. is. bk.* dahiliye.

iç hastalıkları uzmanı *is. bk.* dahiliyeci.

iç hat, -tı *is.* **1.** Yurt içi ulaşım yolu: *İç hatlarda çalışan uçaklar bu yıl kâr sağladı.* **2.** Yurt içi iletişim: *Fırtına yüzünden iç hatlar çalışmıyor.*

iç ısıtıcı *is.* Mutluluk veren, neşelendiren: *"Yazarlığın nankör yanları yanında, böyle iç ısıtıcı mükâfatları da oluyor."* -H. Taner.

içici *is.* **1.** İçmek işini yapan (kimse). **2.** *mec.* İçkici, ayyaş, akşamcı.

içicilik, -ği *is.* İçmeyi alışkanlık hâline getirmek işi.

iç içe *s.* ve *zf.* **1.** Birbirinin içinde, karışık bir durumda, birbirine çok yakın: *"İç içe sarı, kızıl, mor ve dumanlı dağlar."* -H. E. Adıvar. **2.** Biri ötekinin içinde veya birine ötekinden geçilen: *İç içe kutular. "Zincirlerin ucunda da bir saçaklı süs, iç içe birkaç halka..."* -Ç. Altan.

içi dar *s.* Beklemeye dayanamayan, tez canlı, sabırsız.

içi geniş *s.* Sabırlı, rahat, huzurlu, gamsız, tasasız: *"Kanıksamış, vurdumduymaz, içi geniş bazı evliler bunun... neşeli kahkahalarını kesmeyebilirler."* -H. Taner.

içiliş *is.* İçilmek işi veya biçimi.

içilme *is.* İçilmek işi.

içilmek *(nsz)* İçmek işi yapılmak: *"Yeni yağmura kadar kullanılan, içilen ve hurmalıklara akıtılan bu sudur."* -R. H. Karay. *"Tavla, kâğıt oyunlarını bilmezdi. Tütün içilen odadan da kaçardı."* -M. Ş. Esendal.

içim *is.* **1.** İçmek işi veya biçimi, içiş. **2.** Bir yudumda içilecek miktar. **3.** Bir şey içilirken alınan tat: *Bu çayın rengi yok, ama içimi iyi.*

içimli *s.* **1.** İçimi herhangi bir nitelikte olan: *Ağır içimli. Güzel içimli.* **2.** İçimi iyi, lezzetli: *"Senin tütünün de içimli bir şey değil ya!"* -M. Ş. Esendal.

içimlik *s.* İçilecek miktarda olan: *Bir içimlik kahve kaldı.*

için *e.* **1.** Amacıyla, maksadıyla: *Söylemek için geldim. "Ukalâlık yapmamak için bütün gayretine rağmen yine de o düşündüğünü yapmıştı."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Sebep ve sonuç belirtir: *"Hastanın uykuda olduğunu söylemesi sırf vakit kazanmak içindi."* -R. N. Güntekin. **3.** -dan / -den dolayı, ... -dan / -den ötürü: *"Bu büyük şehirde ona ilk hitap eden adam olduğu için ona yüreğini açmak ihtiyacını duyuyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Marmara'nın soğuk sularında yıkanmaya alıştığım için, ben denizde daima bir serinlik var sanırdım."* -R. H. Karay. **4.** Özgü, ayrılmış: *Sizin için bir kitap getirdim.* **5.** Düşüncesince, kendince, göre: *Benim için değişik bir insandı. "Bizim için çok enteresan bir şeydi bu yeni icat."* -B. Felek. **6.** Hakkında: *"Gel gör ki dilimin ucunda kağnı var. Kağnılar için de bir çift sözüm var."* -B. R. Eyuboğlu. **7.** Oranla, göz önünde tutulursa: *Bu şapka senin için büyük.* **8.** Karşılığında, karşılık olarak: *Bu eşyalar için kaç lira ödediniz?* **9.** Uğruna, yoluna: *Sizler için saçımı süpürge ettim. "Neler yapmadık şu vatan için."* -O. V. Kanık. **10.** Süre belirtir: *Kitabı bir hafta için aldım. "Açık söyleyeyim, size birkaç gün için sığındım."* -A. Gündüz. **11.** Ant deyimleri yapar: *Namusum hakkı için... Çocukların başı için.*

içinde *zf.* **1.** Süresince, zarfında: *"Bu boş ve kırık seneler içinde sevmeye vakit bulamadım."* -R. N. Güntekin. *"Bu yarım saat içinde evde neler geçti?"* -Y. Z. Ortaç. **2.** Ortamında: *Bu şartlar içinde... "Dünya atom çağında, biz hâlâ medeniyet kavgası içindeyiz."* -F. R. Atay. **3.** Kendisinden önceki söze "çok" anlamı verir: *Yüzü kırışık içinde. "Daima hayalî bir heyecan içinde."* -Ö. Seyfettin.

içindekiler *ç. is.* **1.** Bir kitabın veya derginin baş veya son bölümüne konulan, kişi, konu, yer adı vb. ni yer numarasıyla belirten liste, fihrist. **2.** Bir kitap, dergi, gazete, mektup vb.nin içinde bulunan konular veya kapsadığı şeyler, münderecat.

için için *zf.* İçinden, açığa vuramayarak, yavaş yavaş, gizli gizli: *"Kış bastıralı, bu gece ödevlerinin tadı kaçmaya başladı. İçin için korkuyorum."* -E. Bener. *"Eve gidinceye kadar annesinin kucağında ağlayan bir çocuk gibi için için ağladım."* -R. N. Güntekin. **için için gülmek** (veya **gülümsemek**) belli etmeden, gizli gizli gülmek: *"Badik Ahmet hesap isteyen patrona, eski günleri ne çabuk unuttun? gibi için için gülümserdi."* -Ö. Seyfettin. **için için kaynamak** aşırı heyecan, gözü peklik ve hareket içindeyken bunu belli etmemek: *"Sen rahat duracağa benzemiyorsun, için için kaynıyorsun, diye ona takılıyordu."* -R. N. Güntekin. **için için yanmak 1)** yanması sürmek; (ateş için) farkına varılmadan yanmak: *"Ocak için için yanmış. Kuru çalı da varmış kenarda. Ateş oraya sıçrıyor."* -H. Taner. **2)** *mec.* dışa vurmadan çok üzülmek.

içirik, -ği *is. hlk.* Yatak doldurmaya yarayan yün, pamuk, kıtık gibi şeyler.

içirilme *is.* İçirilmek işi.

içirilmek *(nsz)* İçmesi sağlanmak: *"Gül Hanıma balık yağı içirilmek istenilmiş, şişesi bulunmuş, kaşığa konmuş yahut konmak istenilmiş, bu sırada şişe devrilmiş."* -M. Ş. Esendal.

içiriş *is.* İçirmek işi veya biçimi.

içirme *is.* İçirmek işi.

içirmek *(-i)* İçmek işini yaptırmak, içmesini sağlamak: *"Ben sana kahve değil, ama güzel bir çay içiririm."* -B. Felek. *"Akşamüstü kaynanasına ilâçlar getirdi, kendi eliyle içirdi."* -P. Safa.

içirtme *is.* İçirtmek işi.

içirtmek *(-i, -e, -den)* İçmek işini yaptırmak.

içiş *is.* İçmek işi veya biçimi, içim.

iç işleri *is.* **1.** Bir ülkede iç işleri bakanlığının sorumluluğundaki işler. **2.** Bir kurum, kuruluş vb.nin yönetimiyle ilgili işler.

içit *is. esk.* İçilecek şey.

içi tez *s.* Aceleci, sabırsız, yavaş yapılan işten sıkılan.

içitim *is. tıp* Vücuda şırınga ile sıvı verme işi, zerk.

içitme *is.* İçitmek işi, zerk.

içitmek *(-i)* Sıvıyı şırınga vb. ile vücuda vermek, zerk etmek.

iç kapak, -ğı *is.* Kitabın dış kapaktan sonra gelen, adını ve bazı özelliklerini içeren sayfa.

iç kavuz *is. bot.* Buğdaygil çiçeğinin erkek ve dişi organlarını içerisinde tutan ve başakçık eksenine aşağıdan ve dış taraftan bağlanmış olan kavuz.

içki *is.* **1.** İçinde alkol bulunan içecek: *"Masamızda ne içki, ne yemiş, ne meze eksildi."* -B. Felek. **2.** İçki içme işi: *Kocasının içkisinden bıkmış. "Arkadaş yoluna kumara, içkiye alıştım."* -T. Buğra. **içkiyi bırakmak** içki içmekten vazgeçmek: *"Bir buçuk yıl var ki içkiyi bırakmış."* -M. Ş. Esendal.

→ ***içki âlemi, içki masası, içki psikozu, içki sefası, içki sofrası***

içki âlemi *is.* İçkili yemek eğlentisi.

içkici *is.* **1.** İçki yapan veya satan kim-

se. **2.** *s.* İçkiye düşkün kimse, içici: *"Sayacı Abdullah içkici bir adamdı ama evine de düşkündü."* -R. Enis.

içkicilik, -ği *is.* **1.** İçki yapma veya satma işi. **2.** İçkiye düşkün olma durumu.

içkili *s.* **1.** İçki içmiş olan: *İçkili durumda otomobil kullanılmaz.* **2.** İçki içilen: *"Köylülerle beraber içkili belediye bahçesinin içinden saz dinledim."* -S. F. Abasıyanık. **3.** *zf.* İçki içmiş olarak.

→ içkili lokanta

içki masası *is.* İçki sofrası.

içkin *s. fel.* **1.** Varlığın içinde bulunan, varlığın yapısına karışmış olan, mündemiç. **2.** Yalnızca bilinçten olan, yalnızca bilinç içeriği olarak var olan (şey), mündemiç. **3.** Deney içinde kalan, deneyi aşmayan (şey). **4.** Dünya içinde, dünyada olan (şey).

içkinlik, -ği *is. fel.* İçkin olma durumu.

içki psikozu *is.* Alışkanlık hâlinde ve aşırı derecede içki kullanmanın yarattığı ağır bunalım.

içki sefası *is.* İçki âlemi.

içkisiz *s.* **1.** İçki içmemiş olan. **2.** İçki içilmeyen: *İçkisiz eğlence yeri.* **3.** *zf.* İçki içmemiş olarak.

içki sofrası *is.* İçki içilen sofra.

iç kulak, -ğı *is. anat.* Kulağın işitme sinirlerinin bulunduğu bölümü.

iç kuyu *is. mdn.* Yer altında, ocak katları arasında bulunan ve ağzı yer üstüne açılmayan kuyu türü.

iç lâstik, -ği *is.* Arabalarda dıştaki koruyucu lâstiğin içinde bulunan ve hava ile doldurulan lâstik, şambriyel.

içlem *is. man.* **1.** Bir kavramın çağrıştırdığı kapsama giren niteliklerin veya taşıdığı özelliklerin bütünü, tazammun: *Kuş sözcüğü bize canlı, havada uçan ve öten bir varlık anlatır; şu hâlde canlılık, uçuculuk ve ötücülük kuş kavramının içlemine giren niteliklerdir. Kartal, kırlangıç, tavuk ve öbür kuşlar ise birer kuş cinsi olduklarından bunun içlemini oluştururlar.* **2.** Bir nesnenin içeriğini oluşturan şey: *"Onları gözünde büyüterek bilmem hangi gizli dinin esrarlı yasakları gibi gören, içlemlerini ve niteliklerini değiştiren benim."* -A. İlhan.

içlendirme *is.* İçlendirmek işi veya durumu.

içlendirmek *(-i)* İçlenmek işini yaptırmak: *"Nafile kederlerle bu adamcağızı içlendirmek neye yarar?"* -P. Safa.

içlene içlene *zf.* Sürekli içine atarak: *"Anlaşılan zavallı taze de bu ayıyı bir adam sandı, içlene içlene verem oldu."* -R. N. Güntekin.

içleniş *is.* İçlenmek işi veya biçimi: *"Hoşlanıyordu işte bu romantik içlenişten."* -T. Buğra.

içlenme *is.* İçlenmek işi: *"Buruk bir içlenme gönlünü kaplıyor."* -A. İlhan.

içlenmek *(nsz)* **1.** Kimseye belli etmeden bir şeyi kendine dert etmek, duygulanmak: *"Mısır'a vardıktan sonra beni kim hatırına getirir diye içleniyordum."* -F. R. Atay. *"Osman, beraber geçirdikleri cuma gününde kendisini yalnız bırakmasına biraz içlendi."* -H. E. Adıvar. **2.** Tanelenmek, iç tutmak: *"Gelincikler açmayınca baklalar içlenmez."* -A. Rasim.

içler acısı *s.* Çok acıklı, üzüntü veren, dramatik.

içli *s.* **1.** (taneli sebze veya kuru yemişler için) İçi dolu. **2.** *mec.* Kolay duygulanıp incinen, duygulu, hassas, hisli: *"Annem evlâtlarının bu kayıtsızlığına karşı içli bir hâlde günden güne fazla üzülüyor ve bitiyordu."* -Y. K. Beyatlı. **3.** *mec.* Duygulandıran, etkili: *"Denize uzanan demir iskelenin ucuna gidip içli şiirler okurduk birbirimize."* -H. Taner.

→ içli dışlı, içli köfte

içli dışlı *s.* Hiç gizli işi olmayan, apaçık, olduğu gibi, senli benli, aşırı teklifsiz: *Batı pazarının çarkları arasına böylesi içli dışlı girdikten sonra, çıkmak istesek de çıkamayız. "En çok yurdumdan söz ettim / Doğayla, insanla içli dışlı."* -C. Külebi. **içli dışlı olmak 1)** karşılıklı olarak candan ve içten davranmak, teklifsiz görüşmek: *"Toprakla insan hiçbir edebiyatta böylesine içli dışlı değildir."* -C. Meriç. *"Bir hafta sonra yolculuğun sonunda artık içli dışlı olunmuştu."* -S. F. Abasıyanık. **2)** kız ve oğullarını karşılıklı olarak evlendirmek; **3)** karşılıklı olarak resmî davranışlardan uzaklaşmak, candan ve içten davranmak: *"Bir hafta sonra, yolculuğun sonunda artık içli dışlı olunmuştur."* -S. F. Abasıyanık.

içli dışlılık, -ğı *is.* İçli dışlı olma durumu: *"Sanatçı ile halk bu içli dışlılığı, sanatçıya karşı gösterilen bu olağanüstü saygıyı..."* -H. Taner.

içlik, -ği *is. hlk.* İçe giyilen çamaşır, iç gömleği: *"Mintanları, içlikler, fanilâlar terden yapış yapıştı."* -T. Buğra. *"Üçer arşın kefenlik / İçlik ve mintan / Birer kese sarı lira cep harçlığı."* -A. İlhan.

içli köfte *is.* Yağsız kıyma ile ince bulgur iyice yoğrulup içi oyularak yumurta biçiminde hazırlanan ve içerisine kavrulmuş soğanlı kıyma konduktan sonra haşlanan veya kızartılan bir çeşit köfte.

içlilik, -ği *is.* Duygulu olma durumu, duygululuk: *"Manevî ıstırabı, çocukça bir içlilik ve kadınca bir rikkat derecesini aşmıyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Fakat fazla içliliği erkekliğe yakıştıramadığından kendini, her zaman yapma bir sertliğin arkasına gizlerdi."* -H. Taner.

içme *is.* **1.** İçmek işi: *"Lokantaya bir iki kadeh rakı içmeye giderdi."* -A. Ş. Hisar. **2.** *bk.* İçmeler.

→ içme suyu

içmece *is.* İçmeler.

içmek, -er *(-i)* **1.** Bir sıvıyı ağza alıp yutmak: *"Yemeklerini yemişler, ayakta kahvelerini içiyor, konuşuyorlar."* -M. Ş. Esendal. *"Bir oluktan buz gibi bir su içtik."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Sigara, nargile vb.nin dumanını içe çekmek: *"Evinden pek seyrek zamanlarda içtiği nargilesini istedi."* -H. E. Adıvar. **3.** (bir şey bir sıvıyı) İçine çekmek, emmek: *Toprak suyu içer.* **4.** *(nsz)* İçki kullanmak: *"O akşam saat ikiye kadar içtiler."* -Ö. Seyfettin. *"Niyetimiz bir iki kadeh içip karşılıklı lâf atmaktı."* -N. Cumalı. **(bir yerde) içecek suyu olmak** o yere gitmesi kısmet olmak. **içtikleri su ayrı gitmemek** sıkı fıkı dost, arkadaş olmak: *"Gençliklerinde pek sıkı fıkı arkadaşmışlar, içtikleri su ayrı gitmezmiş."* -S. F. Abasıyanık.

içmeler *ç. is.* İçinde birtakım mineraller ve tuzlar bulunan, suyu ilâç olarak ve çoğunlukla iç sürdürmek için içilen kaynak: *Urla içmeleri. Ayaş içmeleri.*

iç merkez *is. jeol.* Depremin başladığı yer olarak kabul edilen nokta.

içme suyu *is.* İçilebilecek nitelikte olan su.

iç mimar *is.* Bir yapının içini süsleyen, düzenleyen ve döşeyen sanatçı, dekoratör.

iç mimarî *is.* Bir yapının içini süsleme ve döşeme sanatı.

iç mimarlık, -ğı *is.* Bir yapının içini süsleme ve döşeme sanatı, dekoratörlük.

iç odun *is.* Ağaç gövdesinin kendi çevresinde bulunan, sertleşmiş ve odunlaşmış hücrelerden oluşan, genellikle koyu renkli bölümü.

iç oğlanı *is. tar.* Osmanlı İmparatorluğunda, saraylarda türlü devlet hizmetleri için aday olarak yetiştirilen gençlere verilen ad, celep.

iç pazar *is.* Ülke içinde yapılan satış.

iç pilâv *is.* Tavla zarı büyüklüğünde doğranmış kuzu ciğeri, fıstık, pirinç, kuş üzümü, yağ ve baharat kullanılarak pişirilen bir pilâv türü.

iç plâzma *is. biy.* Bir hücreli canlılarda protoplâzmanın merkez bölümüne verilen ad.

iç politika *is.* Bir devletin kendi sınırları içinde kamu işlerinin örgütlenmesine ve yönetime ilişkin uyguladığı siyaset.

içre *zf.* ve *e. esk.* **1.** İçinde: *"Âlem içre muteber bir nesne yok devlet gibi / Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi."* -Muhibbî. **2.** Arasında, içinde: *"Taze ve ağarmış mevsimlerin vakti / Uykular içre akan."* -F. H. Dağlarca.

içrek *s. fel.* Belirli bir insan topluluğunun dışında kimseye bildirilmeyen, yalnızca sınırlı, dar bir çevreye aktarılan (her türlü bilgi, öğreti), batınî, **dışrak** karşıtı.

iç salgı *is. anat.* Vücuttaki salgı bezlerinin doğrudan doğruya kana karışacak yolda çıkardıkları salgı, endokrin.

iç salgı bezi *is. anat.* Salgısı bir boşaltım kanalı yerine doğrudan doğruya kana karışan bez.

iç salgı bilimi *is. biy.* İç salgı bezlerinin gelişmelerini, işlevlerini, hastalıklarını inceleyen biyoloji ve tıp dalı, endokrinoloji.

iç savaş *is.* Bir ülke içinde çıkan savaş, dahilî harp: *İspanya iç savaşı.*

içsel *s.* İçle ilgili, içe ilişkin, dahilî.

iç ses *is. gr.* Kelimenin ön ses ve son sesi arasında kalan ses veya sesler.

iç ses düşmesi *is. gr.* Kelime içindeki bir ünsüzün kaybolması: *Arslan > aslan.*

içsiz *s.* **1.** (taneli sebze veya kuru yemişler için) İçi olmayan. **2.** Muhtevası olmayan, kuru, anlamsız: *"İçsiz bir ortamı sanatçılar da yadırgıyor, bu kurulaşmadan, yüzeyleşmeden onlar da yakınıyor."* -H. Taner.

iç su *is.* Denizlerden uzak bölgelerde bulunan göl veya göletler.

içten *s.* **1.** Yürekten, candan, samimî: *"Yumuşak ve içten sürdürdü konuşmasını."* -T. Buğra. *"Galiba en çok kendime karşı içten davranmakta güçlük çekiyorum ben."* -E. Bener. **2.** *zf.* En önemli, can alıcı noktasından: *Amaçları bizi içten yıkmak.*

→ ***içten evlilik***, ***içten içe***, ***içten pazarlıklı***

içten evlilik, -ği *is. bk.* iç evlilik.

içten içe *zf.* Gizli gizli, belli etmeden: *"Belki, sandalını saatini iki mecidiyeye kiraya vermiş balıkçılar da böyle içten içe sırıtırlardı."* -S. F. Abasıyanık.

içtenlik, -ği *is.* İçten olma durumu, içten davranış, samimîlik, samimiyet: *"Heyecana varan bir içtenliğin titrettiği sesiyle alınan kararın hayırlı olması için dua ediyordu."* -T. Buğra.

içtenlikle *zf. (içtenli'kle)* İçten bir biçimde, samimiyetle: *"İlkin fark ettirmeden, ama sonra içtenlikle ilk siperlerinden uzaklaşırdı."* -H. Taner.

içtenlikli *s.* İçten, samimî.

içtenliksiz *s.* İçten olmayan, samimiyetsiz.

içtenliksizlik, -ği *is.* İçtenliksiz olma durumu, samimiyetsizlik.

içten pazarlıklı *s.* Gizli niyetini açıklamayan.

içtensiz *s.* İçten olmayan, samimiyetsiz.

içtensizlik, -ği *is.* İçten olmama durumu, samimiyetsizlik: *"İçtensizlik, insanları kırımlara, cinayetlere, haksızlıklara sürüklemiş, onların gerçeğe olan saygılarını yitirtmiştir."* -S. Birsel.

içtepi *is. psikol. bk.* tepi.

iç ters açı *is. mat.* İki paralel doğruyu kesen üçüncü bir doğrunun iki yanında ve paralellerin içinde altlı üstlü ortaya çıkan dört açıdan her biri.

içtihat, -dı *is. (içtiha:t) Ar. ictihād esk.* **1.** Görüş, özel görüş, anlayış, kavrayış: *Benim içtihadım öyledir.* **2.** *huk.* Yasada veya örf ve âdet hukukunda uygulanacak kuralın açıkça ve tereddütsüz olarak bulunmadığı konularda, yargıcın veya hukukçunun düşüncelerinden doğan sonuç.

içtima, -ı *is. (içtima:) Ar. ictimā' esk.* **1.** Toplanma, toplantı. **2.** *ask.* Askerlerin silâhlı ve donatılmış olarak toplanmaları. **3.** *astr.* Kavuşum. **içtima etmek** toplanmak.

içtimaî *s. (içtima:i:) Ar. 'ictimā'ī esk.* Toplumla ilgili, toplumsal, sosyal.

içtimaiyat *is. (içtima:iya:t) Ar. ictimā'iyyāt esk.* Toplum bilimi, sosyoloji.

içtimaiyatçı *is.* Toplum bilimci, sosyolog.

içtinap, -bı *is. (içtina:p) Ar. ictināb esk.* Sakınma, çekinme, kaçınma. **içtinap etmek** sakınmak, çekinmek, kaçınmak.

iç turizm *is.* Halkın kendi ülkesinde yaptığı gezi.

iç tümce *is. gr.* İç cümle.

iç türeme *is. gr.* Kelimenin aslında bulunmayan bir ünlünün veya ünsüzün iç seste belirmesi: *kral (>kıral), kılıç (>kılınç).*

iç tüzük, -ğü *is.* Bir kuruluş, meclis, kurum vb.nin iç işlerini düzenleyen tüzük: *Meclis iç tüzüğü.*

içyağı *is.* Geviş getiren hayvanların karın boşluğunda iç organlarını saran kalın yağ, şahım: *"Ve siner tavanlara bir içyağı kokusu."* -B. Necatigil.

iç yarıçap *is.* Düzgün bir çokgenin içine çizilen dairenin yarıçapı.

iç yüz *is.* Herkesçe bilinmeyen, anlaşılmayan ve görünenden büsbütün başka olan sebep veya nitelik, mahiyet, zamir, künh: *"Bu işin iç yüzünü dostlarımızın bize gösterdikleri telgraf haberlerinden yeter bir vuzuh ile öğrenmekte gecikmemiştik."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

iç zar *is. bot.* Çiçek tozunu saran iki zardan içte olanı.

idadî *is. (i:da:di:) Ar. i'dādī esk.* Eskiden lise derecesindeki okullara verilen ad.

idadiye *is. (i:da:diye) esk.* İdadî.

idam *is. (i:da:m) Ar. i'dām* **1.** Ölüm cezası. **2.** *huk.* Ölüm cezası verilen kimseye uygulanan infaz işlemi. **idam etmek** verilen ölüm cezası hükmünü yerine getirmek.

→ ***idam cezası***, ***idam sehpası***

idam cezası *is. huk.* Ölüm cezası.

idame *is. (ida:me) Ar. idāme esk.* Sürdürme, devam ettirme. **idame etmek** sürdürmek, devam etmesini sağlamak.

idamlık, -ğı *s. (i:da:mlık)* **1.** Ölüm cezası ile cezalandırılmış olan (kimse). **2.** Ölüm cezası gerektiren: *İdamlık suç.*

idam sehpası *is.* Darağacı: *"O gece yatakta hep beyaz gömlekle Beyazıt'ta idam sehpasına gittiğimi hayal ediyor ve..."* -H. E. Adıvar.

idare *is. (ida:re) Ar. idāre* **1.** Yönetme, yönetim, çekip çevirme. **2.** Ülke işlerinin yürütülmesi, kamuya ilişkin hizmetlerin bütünü. **3.** Bir kurum veya kuruluşun yönetildiği yer: *"Meğer Gazi Paşa gelecekmiş. İdare her sınıfa Afet Hanımın Yurt Bilgisi kitabından üçer nüsha dağıttı."* -H. Taner. **4.** Bir kurumun işlerini yürüten kurul: *"Gazete idaresi tarafından zarf kazara açılmış."* -P. Safa. **5.** Tutum: *Bir şeyi idare ile kullanmak.* **6.** İdare kandili veya lâmbası. **7.** Hoşgörme, yetinme, göz yumma: *"Bu son hatıralarla sonuna kadar idareye çalışıyorum."* -S. F. Abasıyanık. **idare etmek** **1)** yönetmek, çekip çevirmek: *"Aramızdan biri, meselâ ev sahibi Kâzım Bey müzakereyi idare etsin."* -R. N. Güntekin. **2)** tutumlu kullanmak: *Paranızı idare edersiniz, kimseye muhtaç olmazsınız. "Lâkin siz, yine sabaha kadar kalacakmışız gibi idare edin mumu."* -R. N. Güntekin. **3)** yetmek, yetişmek: *"Evler ve dükkânların Ahmet'i idare edeceği belli idi."* -S. F. Abasıyanık. **4)** (alış verişte) elvermek, yeterli olmak, kurtarmak: *Bu kumaşı o fiyata veremem; idare etmez.* **5)** göz yummak, hoş görmek; **6)** örtbas etmek. **idaresini bilmek** yerine göre harcamak, tutumlu davranmak.

→ ***idarehane***, ***idare hukuku***, ***idareimaslahat***, ***idare kandili***, ***idare lâmbası***

idarece *zf. (ida:re'ce)* İdare yönünden, idare tarafından.

idareci *is.* **1.** Yönetici. **2.** *s.* İdare eden, hoşgörülü. **3.** *s.* Becerikli, tutumlu.

idarecilik, -ği *is.* **1.** İdareci olma durumu. **2.** İdarecinin görevi, yöneticilik.

idarehane *is. (ida:reha:ne) Ar. idāre + Far. ḫāne* **1.** Gazete, dergi gibi yayım kurumlarında yazı işlerine bakılan yer, yönetim yeri. **2.** Bir işi veya kuruluşu yönetenlerin bulundukları yer, büro.

idare hukuku *is. huk.* Kamu yönetimi içinde yer alan kuruluşları ve bunların işleyişlerini, kişilerle ilişkilerini ve sorumluluklarını inceleyen, düzenleyen hukuk dalı.

idareimaslahat *is. (ida:re'imaslahat) Ar. idāre-i maṣlaḥat* Bir işi, gerektiği gibi değil de günün şartlarına göre yapma; işi oluruna bırakmak. **idareimaslahat etmek** bir işi gelişigüzel yapmak.

→ ***idareimaslahat politikası***

idareimaslahatçı *is.* ve *s.* Bir işi sağlam bir temele oturtmadan o günün şartlarına göre yapan (kimse): *"İdareimaslahatçılar esaslı inkılâp yapamazlar."* -Atatürk.

idareimaslahat politikası *is.* Bir işi oluruna bırakma tutumu.

idare kandili *is. esk.* Az ışık veren küçük gaz lâmbası: *"Işıkları derece derece karartır, nihayet idare kandili ziyasında olanı bırakır, öyle giderdi."* -R. H. Karay.

idare lâmbası *is.* İdare kandili: *"İdare lâmbası hâlâ taşlıkta yanıyordu."* -Y. Z. Ortaç.

idareli *s.* **1.** İdare etmesini bilen, iyi yöneten: *İdareli bir müdür.* **2.** Tutumlu: *İdareli bir kadın. "Sattıkları küpenin parasını çok idareli kullanıyorlardı."* -P. Safa. **3.** Tutuma elverişli, ekonomik: *İdareli bir gaz ocağı.*

idaresiz *s.* **1.** İdare etmesini bilmeyen, gevşek, beceriksiz (kimse). **2.** Tutumsuz.

idaresizlik, -ği *is.* **1.** Gevşeklik, beceriksizlik. **2.** Tutumsuzluk.

idareten *zf. (ida:'reten)* İdare etmek üzere: *"Mahpus, akşama doğru bırakılması lâzım gelirken, idareten, öğleye doğru serbest bırakıldı."* -S. F. Abasıyanık.

idarî *s. (ida:ri:) Ar. idārī* Yönetimle ilgili, yönetimsel.

iddia *is. Ar. iddi'ā* **1.** İleri sürülerek savunulan düşünce, sav: *Bu adamın iddiası, bana doğru göründü. "Mahkemenin elinde bu iddiaları yalanlayacak bir belge yoktu."* -T. Buğra. **2.** Kendinde olmayan bir yeteneği, bir durumu varmış gibi gösterme: *Yazarlık iddiasında ama...* **3.** Dediğinde direnme, inat: *Bu kadar da iddia olur mu? "İddia kızışmış, âdeta inat hâlini almıştı."* -Ö. Seyfettin. **iddia etmek** sözünde direnmek, bir iddia ileri sürmek: *"Selim gözleriyle görmüş gibi iddia ediyor."* -P. Safa. **iddiaya tutuşmak** karşıt iddialarda bahse girişmek.

iddiacı *is.* Dediğinde, iddiasında haksız da olsa direnen, inatçı (kimse): *"Kaldı ki Sakallı Celâl sakalı dışında iddiacı bir adam da değildi."* -H. Taner.

iddiacılık, -ğı *is.* İddiacı olma durumu.

iddialaşma *is.* İddialaşmak işi.

iddialaşmak *(nsz, -le)* Karşılıklı iddiaya girmek.

iddialı *s.* **1.** Bir iddiası olan: *İddialı bir söz.* **2.** Kendine çok güvenen.

iddianame *is. (iddia:na:me) Ar. iddi'ā + Far. nâme huk.* Savcılığın soruşturma sonunda elde ettiği kanıtları ve iddialarını içinde topladığı, mahkemede okunan yazı.

iddiasız *s.* Bir iddiası olmayan; alçak gönüllü, mütevazı: *"... sessiz, iddiasız, dört duvar arasında bir memur hayatı sürüyordu."* -Y. Z. Ortaç.

iddiasızlık, -ğı *is.* İddiasız olma durumu.

ide *is. bk.* idea.

idea *is. Fr. idée < Yun. idea fel.* Uzay ve zamanın ötesinde, öznenin dışında, kendiliğinden var olan, duyularla değil, yalnızca ruhen algılanabilen asıl gerçeklik, düşünce, fikir.

ideal, -li *is. Fr. idéal < Yun.* **1.** Ülkü, mefkûre: *"Büyük ideal sahiplerinin ilk kudretleri ketum oluşlarıdır."* -A. Gündüz. **2.** *s.* Düşüncenin tasarlayabileceği bütün üstün nitelikleri kendinde toplayan: *İdeal evlilik. "Benim de kendime mahsus ideal hayallerim olur."* -S. F. Abasıyanık. **3.** *s. fel.* Yalnız düşünce ile kavranabilen.

idealist *s. Fr. idéaliste* **1.** Ülkücü: *"Zaten çiçeği burnunda her genç idealist gibi bildiğini başkalarına öğretmek bende de bir ihtiyaçtı."* -R. N. Güntekin. *"Birçoğu menfaat ve politika adamı, bir kısmı idealist idi."* -F. R. Atay. **2.** İdealizm öğretisine bağlı filozof.

idealistlik, -ği *is.* İdealist olma durumu.

idealize *is. Fr. idéaliser* İdeal durum. **idealize etmek** ideal duruma getirmek: *"Devlet adamı, pederşahî toplumlarda kalabalıkların idealize ettiği bir örnek kişilik olmak zorundadır."* -H. Taner.

idealizm *is. Fr. idéalisme < Yun.* **1.** Ülkücülük. **2.** *fel.* Bilgide temel olarak düşünceyi alan ve varlığı insan düşüncesinin kurduğunu kabul eden öğretilerin genel adı.

idealleştirme *is.* İdealleştirmek işi.

idealleştirmek *(-i)* İdeal duruma getirmek.

idealsiz *s.* İdeali olmayan: *"İdealsiz bir millet cansız düşer."* -F. R. Atay.

idefiks *s. Fr. idée fixe psikol.* Saplantı, sabit fikir.

identik *s. Fr. identique mat.* Özdeş.

ideolog, -ğu *is. Fr. idéologue* **1.** Bir felsefi veya toplumsal öğretiye sistemli biçimde bağlanan kimse. **2.** Bir ideolojinin akıl hocalığını yapan kimse.

ideologlar *ç. is. fel.* **1.** Düşsel bir ideale bağlı olan kimseler. **2.** Fransa'da fizik ötesini ortadan kaldırarak manevî bilimleri antropolojiye ve psikolojiye dayandırmayı amaçlayan, Condillac'a bağlı felsefe okulunun taraftarlarına verilen ad.

ideoloji *is. Fr. idéologie < Yun.* Siyasî veya toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükûmetin, bir partinin, bir grubun davranışlarına yön veren politik, hukukî, bilimsel, felsefi, dinî, moral, estetik düşünceler bütünü: *"Bir başka milletin ideolojisini benimsemenin, topyekûn intihar veya cinayetten başka bir şey olmadığından haberleri yok."* -S. Ayverdi.

ideolojik, -ği *s. Fr. idéologique* İdeoloji ile ilgili: *İdeolojik tartışmalar belli bir düzeyde olmalı.*

idil *is. Fr. idylle < Yun. ed.* Kır yaşamı içinde aşk konusunu işleyen kısa şiir.

idiopati *is. Fr. idiopathie tıp* Kapan duygu.

idiş *s. hlk. bk.* iğdiş.

idman *is. Ar. idmān* **1.** Vücudun gücünü artırmak için yapılan alıştırma, spor, jimnastik. **2.** *mec.* Herhangi bir duruma veya şeye alışkanlık kazanma: *"İçkide Tosun Ağa kadar değilse de hemen ona yakın idmanı vardı."* -H. R. Gürpınar. **idman yapmak** beden hareketleri yapmak: *"Evinden yalnız idman yapmak için çıktığına eminim."* -S. F. Abasıyanık.

idmancı *is.* İdman yapan sporcu.

idmanlı *s.* ve *is.* **1.** İdman yaparak çeviklik kazanmış olan (kimse). **2.** *mec.* Herhangi bir şeye alışmış ve onu yadırgamaz duruma gelmiş olan (kimse): *O, bu gibi sözlere idmanlıdır. "İkimiz de yaş farkına rağmen idmanlı, eli yatkın adamlardık."* -R. H. Karay.

idmansız *s.* **1.** İdman yapmamış olan, idmanı olmayan, çevikliği olmayan, ham. **2.** *mec.* Bir işe, bir duruma henüz alışmamış olan, acemi: *"Ankara'nın politika oyunlarında, idmansız delegelerle savaşıyordum."* -Y. Z. Ortaç.

idrak, -ki *is. (idra:k) Ar. idrāk* **1.** Anlama yeteneği, anlayış, akıl erdirme: *"Kişilik idraklerle doğar, diyenler de var."* -Ç. Altan. *"Bu sonsuzluğun daha birinci merhalesinde idrakimizin soluğu kesiliyor."* -P. Safa. **2.** Erişme, ulaşma. **3.** *fel.* Algı. **idrak etmek 1)** akıl erdirmek, anlamak, kavramak: *"Yaşamak onun için sadece, tahminlerinin doğru çıkışını idrak etmektir."* -H. Taner. **2)** erişmek, ulaşmak: *Cumhuriyetin yetmiş beşinci yılını idrak ettik.*

idraksiz *s.* Anlayışsız, ahmak: *"Balkona çıkar, aşağıda idraksiz, bir nehir gürültüsüyle akıp giden ahaliye dalardım."* -Ö. Seyfettin.

idraksizlik, -ği *is.* İdraksiz olma durumu, anlayışsızlık: *"Bu ne idraksizlik, bu ne kabalık, bu ne hayvanlıktı."* -Ö. Seyfettin.

idrar *is. (idra:r) Ar. idrār* Böbreklerde kandan süzülerek idrar yollarıyla dışarıya atılan sıvı, sidik: *"Kan, idrar, bilmem ne tahlilleri filân bile bize esaslı bir şey söylemez."* -R. N. Güntekin.

→ ***idrar zoru***

idrar zoru *s.* İdrar torbasında biriken idrarı dışarı atmada zorluk çekme, sidik zoru.

idris ağacı *is. bot.* Meyvesi hoş kokulu, kerestesi güzel bir kiraz türü, kokulu kiraz, mahlep *(Prunus mahaleb).*

idris otu *is. bot.* Bir tür ayrık otu.

ifa *is. (i:fa:) Ar. ifā'* **1.** Bir işi yapma, yerine getirme. **2.** Ödeme. **ifa etmek 1)** yapmak, yerine getirmek: *Emri ifa etmek. Görevini ifa etmek. "Hürmetlerimi kendim ifa eder, mektup yazarım."* -S. F. Abasıyanık. **2)** ödemek.

ifade *is. (ifa:de) Ar. ifāde* **1.** Anlatım: *Güzel bir ifade.* **2.** Deyiş: *"Not ettiklerimi bir ağzın ifadesi şekline sokarak size okutacağım."* -S. M. Alus. **3.** Bir duyguyu yüz aracılığıyla anlatan belirtilerin bütünü: *"Sakalı yeni çıkmış yüzünde çocukça ifadeler uçuyordu."* -S. F. Abasıyanık. **4.** *huk.* Mahkemede tanık ve sanıkların olay hakkında sözlü açıklamaları: *"Onun ifadesini henüz dosyada görmedim."* -A. İlhan. **5.** *fel.* Dışa vurum. **(bir şey) ifade etmek 1)** anlatmak: *"Bu, ona, yani bu acemilikle*

âleme rezil olursun manasını ifade ediyordu." -Y. K. Karaosmanoğlu. **2)** *mec.* önem taşımak: *Dostluk benim için çok şey ifade eder.* **ifade vermek** *huk.* bir olayla ilgili olarak gördüğünü, bildiğini yetkili veya ilgili kimseye söylemek: *"İfadesini verip söyleyeceği kalmayanlar fırının arkasındaki geniş ambara... gidiyordu."* -Ö. Seyfettin. **(birinin) ifadesini almak 1)** sorguya çekmek: *"Komiser Efendi, masanın başına oturup ifadesini almaya başladığı zaman ayağa kalktı."* -R. N. Güntekin. **2)** görgü tanığının anlattıklarını yazmak; **3)** *argo* üstün gelmek; yenmek; tepelemek.

ifadelendirme *is.* İfadelendirmek işi.

ifadelendirmek *(-i)* Anlamlandırmak, bir şey anlatır duruma getirmek.

iffet *is. Ar. 'iffet* **1.** Cinsî konularda ahlâk kurallarına bağlılık, sililik. **2.** Namus.

iffetli *s.* İffettini koruyan, sili, afif: *"Onun ne iffetli, ne dürüst, ne edepli bir aile babası olduğunu kendisi bilmezse, kim bilebilirdi?"* -S. Ayverdi. *"Tatlı, güzel, iffetli ve kültürlü idi."* -T. Buğra.

iffetsiz *s.* İffetini korumayan, silisiz.

iffetsizlik, -ği *is.* İffetsiz olma durumu, silisizlik.

ifildeme *is.* İfildemek işi veya durumu.

ifildemek *(nsz) hlk.* Hafifçe titremek; ürpermek.

ifil ifil *zf.* **1.** (rüzgâr, kar için) Hafif, kesintili ve yavaş bir biçimde. **2.** Efil efil.

iflâh *is. (iflâ:h) Ar. iflāḥ* Kötü, güç bir durumdan kurtulma, iyi bir duruma gelme, onma. **iflâh etmek** kötü bir durum veya hastalıktan kurtarmak. **iflâh olmak** onmak, düzelmek. **iflâh olmamak** onmamak: *"Dal çürük çıktı mı otuz metreden düşen iflâh olmuyor artık."* -H. Taner. *"Bir kız sevmiş yakın zamanda / Bahse lüzum var mı geçmişten / iflâh olmaz sanırım / Geçti iş işten."* -B. Necatigil. **iflâhı kesilmek** çaresiz kalmak: *"Benim dört çeşit insan karşısında iflâhım kesilir."* -H. Taner. **iflâhını kesmek** *tkz.* gücünü tüketmek, bir daha düzelemeyecek bir duruma getirmek.

iflâs *s. (iflâ:s) Ar. iflās* **1.** Borçlarını ödeyemediği mahkeme kararı ile tespit ve ilân olunan tüccarın durumu, batkı: *"Her gün küçük tüccarlardan birisi iflâsa sürükleniyordu."* -N. Cumalı. **2.** *mec.* Yenilgiye uğramak, değerini yitirme. **iflâs bayrağını çekmek** (veya **borusunu çalmak**) *tkz.* **1)** (ticarette) batmak; **2)** her şeyini yitirmek. **iflâs etmek 1)** (bir kimse veya kuruluş için) mahkeme kararıyla anaparasını yitirdiği açıklanmak, batmak: *"Ayna ithal edermiş, sonra iflâs etmiş, az buçuk oynatmış."* -S. F. Abasıyanık. **2)** *mec.* (düşünce, iddia, tez, kimse vb.) yenilgiye uğramak, değeri düşmek.

→ iflâs anlaşması, iflâs davası, iflâs masası

iflâs anlaşması *is. huk.* İflâs ile ilgili alınan karardan sonra borçların ödenmesine ilişkin anlaşma.

iflâs davası *is. huk.* İflâs işlerine bakan mahkemelerde açılan dava.

iflâs masası *is. huk.* İflâs davasının açıldığı anda borçların birleştirildiği durum.

ifna *is. (ifna:) Ar. ifnā' esk.* **1.** Yok etme. **2.** Tüketme. **ifna etmek 1)** yok etmek; **2)** tüketmek.

ifrağ *is. Ar. ifrāġ esk.* **1.** Bir şeyi başka bir biçime, çevirme. **2.** *biy.* Boşaltım.

ifrat *is. (ifra:t) Ar. ifrāṭ* Herhangi bir konuda çok ileri gitme, ölçüyü aşma, aşırı davranma, taşkınlık: *"İfratlar bırakılırsa, bürokrasiye karşı her türlü şiddet benim hoşuma gider."* -F. R. Atay. **ifrata kaçmak** çok ileri gitmek, aşırı davranmak. **ifrata vardırmak** bir şeyin ölçüsünü kaçırmak.

→ ifrat derecede, ifrat tefrit

ifrat derecede *zf.* Aşırı ölçüde: *"İfrat derecede nazik, sıkılgan, çocuk tavırlı bir adamdı."* -R. N. Güntekin.

ifrat tefrit *is.* Olumlu ve olumsuz anlamda en uç noktalar. **ifrat tefritte kalmak** (veya **bulunmak**) en uç noktalarda bulunmak.

ifraz *is. (ifra:z) Ar. ifrāz esk.* **1.** Bir arazinin bölünmesi, parsellere ayrılması. **2.** *biy.* Salgı. **ifraz etmek 1)** bir araziyi bölmek, parsellere ayırmak; **2)** *biy.* salgılamak.

ifrazat *ç. is. (ifra:za:t) Ar. ifrāzāt; ifrāz*'ın çokluk biçimi *biy. esk.* Vücuttan çıkan kan, irin, ter gibi şeyler, salgılar.

ifrit *is. Ar. 'ifrīt* **1.** Doğu masal ve efsanelerinde, kötü ve korkunç cin: *"Masalların ifriti gibi birdenbire içimde korkunç bir çehre canlandı."* -H. C. Yalçın. **2.** *mec.* Öfkeli, ortalığı birbirine katan kimse. **ifrit kesilmek** (veya **olmak**) çok öfkelenmek, çok kızmak: *"Arzuma karşı konulunca ifrit kesildiğimi pek iyi bildiğinden ses çıkarmadı."* -R. H. Karay.

ifritleşme *is.* İfritleşmek işi veya durumu.

ifritleşmek *(nsz)* İfrit olmak: *"O halim selim, namazında niyazında hatun kişi on dakikanın içinde bir ifritleşsin, bir şirretleşsin."* -H. Taner.

ifsat, -dı *is. (ifsa:t) Ar. ifsād esk.* **1.** Düzeni bozma, karışıklık çıkarma. **2.** Kargaşalık.

ifşa, -ı *is. (ifşa:) Ar. ifşā* Herhangi gizli bir şeyi, açığa çıkarma, yayma. **ifşa etmek** gizli bir şeyi ortaya dökmek, açığa vurmak, yaymak, ilân etmek, afişe etmek, reklâm etmek: *"Sırrı ifşa etmediyse ne yapmışlar?"* -R. H. Karay.

ifşaat *ç. is. (ifşa:a:t) Ar. ifşā'āt; ifşā'*nın çokluk biçimi. Gizli bir şeyi ortaya çıkarmak için yapılan açıklamalar: *"İkimiz de hayatlarımız hakkında ifşaatta bulunmadık."* -R. H. Karay.

ifta *is. (ifta:) Ar. iftā tar.* Herhangi bir işlemin veya eylemin din kurallarına uygun olup olmadığı konusunda ilmiye mensuplarının fikir beyan etme yetkisi, fetva verme.

iftar *is. Ar. iftār* **1.** Oruç açma, oruç bozma. **2.** Oruç açma zamanı. **3.** Ramazanda akşam yemeği: *İftara çağırmak.* **iftar etmek** oruç bozmak: *"Akşam Rabia ile beraber yine oruç bozuyor, iftar ediyoruz."* -H. E. Adıvar.

→ iftar sofrası, iftar tabağı, iftar topu, iftar vakti, iftar yemeği, iftar zamanı

iftariye *is. (ifta:riye) Ar. iftāriyye* İftar için hazırlanmış çerez ve yiyecek.

iftariyelik, -ği *is.* Ramazanda iftar açmak için ilk ağızda yenilecek ve içilecelerin tümü.

iftarlık, -ğı *is.* **1.** Oruç açmak için hazırlanan yiyecek. **2.** *s.* İftarda yenmeye elverişli: *İftarlık reçel.*

iftar sofrası *is.* Ramazanda akşam ezanı okununca oruç açmak için hazırlanmış sofra: *"Kusursuz bir düzenle kurulmuş geleneksel iftar sofrası, yabancı konukları karşılamaya ve ağırlamaya hazırdı."* -A. İlhan.

iftar tabağı *is.* Ramazanda genellikle lokantalarda yemek öncesi iftar açmak için genişçe bir tabağa dizilmiş yiyecekler.

iftar topu *is.* İftar zamanını bildirmek amacıyla patlatılan top: *"Vakit akşamdı, iftar topu atılmış, elektrikler yanmıştı."* -B. R. Eyuboğlu.

iftar vakti *is.* Ramazanda oruç açma zamanı.

iftar yemeği *is.* Ramazanda oruç açmak için hazırlanan yiyecek ve içeceklerin tümü, iftar sofrası.

iftar zamanı *is.* İftar zamanı.

iftihar *is. (-ha:rı) Ar. iftiḫār* Övünme, kıvanma, kıvanç, övünç: *"O an kendi babası da bir Türk olduğu için derin bir iftihar duydu."* -Ö. Seyfettin. **iftihar etmek** kıvanç duymak, övünmek. **iftihara geçmek** okuldaki başarısı ve iyi davranışları sebebiyle üstün öğrenci seçilmek, övünç çizelgesinde yer almak.

→ iftihar listesi

iftihar listesi *is.* Övünç çizelgesi.

iftira *is. (iftira:) Ar. iftirā'* Kasıtlı ve asılsız suç yükleme, kara çalma, bühtan: *"Kim bilir sizi de buraya hangi iftira ile tıktılar?"* -H. Taner. **iftira etmek** (veya **atmak**) bir suçu birinin üzerine atmak, kara çalmak, kara sürmek: *"On para yememiştir, fakat etrafı adama iftira etmiştir."* -B. Felek. *"Elin nur topu gibi kızına iftira atmak doğru mu?"* -A. Gündüz. **iftiraya uğramak** kasıtlı ve asılsız suç yüklenmek: *"Belki iftiraya uğramış bir adamdır, belki bugün beraat edecektir."* -S. F. Abasıyanık.

iftiracı *s.* ve *is. (iftira:cı)* Kara çalan, iftira eden (kimse), müfteri: *"Kopya yap-*

makta olanları öğretmene hissettiren, iftiracı, ustaca çamur atan... bir oğlandı." -T. Buğra.

iftiracılık, -ğı *is.* İftiracı olma durumu.

iguana *is. İsp. < Karaipçe zool.* İguanagillerden, 1-2 m boyunda, Amerika'nın tropikal bölgelerinde yaşayan, sırtında dikenli çıkıntılar bulunan, pullu, büyük sürüngen, Hint kertenkelesi *(Iguana tuberculara).*

iguanagiller *ç. is. zool.* Sürüngenler sınıfından, örnek hayvanı iguana olan bir familya.

iğ *is.* **1.** Pamuk, yün gibi şeyleri eğirmekte kullanılan, ortası şişkin, iki ucu sivri ve bunlardan biri çoğu kez çengelli ağaç araç, eğirmen, kirmen. **2.** *hlk.* Araba okunun ekseni. **3.** *hlk.* Değirmen taşının ortasında bulunan ve yukarıdaki üst taşa geçen demir eksen. **4.** *biy. bk.* iğ iplik.

→ iğ ağacı, iğ iplik

iğ ağacı *is. bot.* Ana yurdu Asya'nın dağlık bölgeleri olan, bazı türlerinde yaprakları kışın dökülen, odunu tornacılık ve kaplamacılıkta kullanılan, kömürü ile kara kalem resim yapılan küçük bir ağaç *(Evonymus).*

iğbirar *is. (iğbira:r) Ar. iğbirār esk.* Gücenme, güceniklik, kırgınlık.

iğci *is.* İğ kullanan, yapan veya satan (kimse).

iğde *is. bot.* **1.** İğdegillerin örnek bitkisi olan bir ağaç *(Elaeagnus).* **2.** Bu ağacın zeytin biçiminde, kabuğu kırmızıya çalan sarı renkte, beyaz unlu, tadı mayhoş yemişi.

iğdegiller *ç. is. bot.* İki çeneklilerden, örneği iğde olan bitki familyası.

iğdemir *is. hlk.* Marangozlukta ağaç delmek için kullanılan çelik araç.

İğdir *öz. is. tar.* Oğuz Türklerinin 24 boyundan biri.

iğdiş *s. Far. ikdiş* Erkeklik bezleri çıkarılarak veya burularak erkeklik görevini yapamayacak duruma getirilmiş olan (hayvan ve özellikle at). **iğdiş etmek** hayvanlarda erkeklik bezlerini çıkarmak veya körletmek, burmak, enemek.

iğfal, -li *is. (iğfa:l) Ar. iġfāl* **1.** Aldatma, ayartma, kandırma, baştan çıkarma. **2.** Bir kadını aldatma, baştan çıkarma. **iğfal etmek** *esk.* **1)** aldatmak, kandırmak, baştan çıkarmak; **2)** bir kadını aldatmak, baştan çıkarmak: *"Bir genç kızı izdivaç vaadiyle iğfal etmiş bir adamın mesuliyetini, vicdan azabını ve nihayet hicabını duyuyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

iğ iplik, -ği *is. biy.* Mitoz bölünme sırasında oluşan iğ biçimindeki uzantı.

iğlik *s.* İçinde herhangi bir sayıda iğ bulunan: *Altı bin iğlik bir fabrika.*

iğmek *bk.* eğmek.

iğne *is.* **1.** Dikiş dikmeye yarayan, ince, ucu sivri, bir ucunda iplik geçecek deliği bulunan çelik araç. **2.** İki şeyi birbirine tutturmaya yarar ince, uzun, ucu sivri, metal araç: *Çengelli iğne. Toplu iğne.* **3.** Toplu iğnenin süs olarak kullanılan türü: *"Titrek elleriyle pırlanta kravat iğnesini düzeltiyordu."* -P. Safa. **4.** Altındaki iğne ile tutturulan süs eşyası. **5.** Bazı araçların ucu sivri parçaları: *Pusula iğnesi.* **6.** Kaslar veya damar yoluyla vücuda sıvı bir ilâcı vermek için kullanılan araç, enjektör, şırınga. **7.** Zerk yolu ile vücuda verilen ilâç: *Hekim hastaya hap yerine iğne verdi.* **8.** Vücuda bu yolla ilâç verme işi: *Çocuk iğneden korkuyor. "Eczacının yaptığı bir adrenalin iğnesinden sonra gözlerini açtı."* -H. Taner. **9.** *mec.* Dokunaklı söz. **10.** Bazı böceklerde bulunan savunma organı: *Arının iğnesi. Akrebin iğnesi.* **11.** Oltanın ucundaki küçük çengel. **12.** *bot.* Bitkilerde yumurtacıkla tepecik arasındaki sapçık. **iğne atsan yere düşmez** çok kalabalık: *"Sabah sabah davullar vurulup meydan kurulur. Aman öyle bir kalabalık olur ki iğne atsan yere düşmez."* -E. C. Güney. **iğne deliğinden Hindistan'ı seyretmek** küçük bir olaydan büyük anlamlar çıkarmak. **iğne ile kuyu kazmak** yetersiz araçlarla, sürekli ve sabırlı çalışmalarla çok güç olan veya çok ağır yürüyen bir işi başarmaya çalışmak: *"İğne ile kuyu kazmak gibi bir şeydi oymacılık."* -Ç. Altan. **iğne ipliğe dönmek** çok zayıflamak: *"Sabun toprakta eridikçe, insanın düşmanı da oturduğu yerde erir, iğne ipliğe dönermiş."* -R. N. Güntekin. *"Zaten cılız olan vücudu büsbütün kurumuş, iğne iplik olmuştu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **iğne üstünde oturmak** *bk.* diken üstünde oturmak. **iğne yapmak** (veya **vurmak**) iğne ile vücuda sıvı bir ilâç vermek: *"Ölecek miyim? İğne yap bana doktor diyordu."* -S. F. Abasıyanık. **iğne yutmuş ite** (veya **maymuna dönmek**) *alay* zayıf ve bitkin duruma gelmek: *"Birbirimizle kavga etmekten, bekârlıktan, biraz açlıktan, iğne yutmuş ite dönmüştük."* -M. Ş. Esendal. **iğneden ipliğe kadar** ne kadar eşya varsa, her şey: *"Sandık, sepet, bavul, çekmece, dolap ne varsa, iğneden ipliğe kadar aradım."* -A. Gündüz. **iğneyi kendine, çuvaldızı başkasına batırmak** hoşlanılmayan bir davranışı başkalarından önce kendinde denemek.

→ iğne ardı, iğne deliği, iğnedenlik, iğne oyası, iğne yaprak, iğne yastığı, iğne yurdu

iğne ardı *is.* İğneyi, çıkış noktasının gerisinden saplayıp daha ileriden çıkararak yapılan aralıksız dikiş veya nakış türü.

iğneci *is.* İğne yapan kimse.

iğnecik, -ği *is. zool.* **1.** Bazı omurgasız hayvanlarda rastlanan silis veya kalkerden oluşmuş, iğne biçiminde küçük çıkıntı. **2.** *den.* Deniz teknelerinde dümen menteşesi.

iğnecilik, -ği *is.* İğnecinin yaptığı iş.

iğne deliği *is.* İğnenin arkasında iplik geçirilen delik. **iğne deliği gibi** küçücük. **iğne deliğine girmek** kimsenin bulamayacağı bir biçimde gizlenmek, saklanmak.

iğnedenlik, -ği *is. T. iğne + Far. -dān + T. -lik* İğnelik: *"Elimdeki iğnedenliği etajerin alt gözüne bırakıyorum."* -S. F. Abasıyanık.

iğneleme *is.* İğnelemek işi.

iğnelemek *(-i, -e)* **1.** İğne ile tutturmak: *"Hanım ipek peçesini açmış, çarşafının üzerine iğnelemiş."* -H. R. Gürpınar. **2.** *(-i) mec.* Üstü kapalı olarak onur kırıcı, üzüntü verici söz söylemek: *"Onlara karşı minnet altında olmaktan doğan bir kızgınlıkla Şinasi'yi her fırsatta iğnelerdi."* -H. E. Adıvar.

iğnelenme *is.* İğnelenmek işi.

iğnelenmek *(-e)* **1.** İğnelemek işi yapılmak, veya iğnelemek işine konu olmak. **2.** *(nsz)* İğne batar gibi acı duyulmak.

iğneleyici *s. mec.* **1.** Kırıcı, dokunaklı (söz veya davranış). **2.** *zf.* Kırıcı bir biçimde.

iğneleyiş *is.* İğnelemek işi veya biçimi.

iğneli *s.* **1.** İğnesi olan. **2.** İğne ile tutturulmuş, iğnelenmiş. **3.** *mec.* Kırıcı, gücendirici; dokunaklı, onur kırıcı, kinayeli: *"Kızının buna benzer iğneli lâflarını işiten Saffet, gerçekten sigarayı bıraktı."* -H. E. Adıvar.

→ iğneli fıçı, iğneli söz

iğneli fıçı *is. mec.* Çok sıkıntı ve üzüntü veren durum veya şey.

iğnelik, -ği *is.* Üzerine iğne saplanan küçük yastık, iğnedenlik, iğne yastığı.

iğneli söz *is. mec.* Dokunaklı, kırıcı söz.

iğne oyası *is.* İğneyle değişik biçimli veya düğümlü ilmekler oluşturularak ve bunlar birleştirilerek yapılan oya.

iğne yaprak, -ğı *is. bot.* Çam türlerinde görülen, ince uzun, sivri uçlu yaprak.

iğne yapraklılar *ç. is. bot.* Kozalaklılar.

iğne yastığı *is.* İğnelik.

iğne yurdu *is. hlk.* İğne gözü, iğne deliği.

iğrenç, -ci *s.* İğrenme duygusu uyandıran, tiksindiren, müstekreh: *"Yazık, güzelleşmek istiyorsunuz, hâlbuki iğrenç kılıklara giriyorsunuz."* -P. Safa.

iğrençlik, -ği *is.* İğrenç olma durumu.

iğrendirme *is.* İğrendirmek işi.

iğrendirmek *(-i)* İğrenmesine yol açmak: *"Bazen genç, güzel, bazen insanı ürkütecek, iğrendirecek kadar çirkin kadın..."* -S. F. Abasıyanık.

iğrengen *s. hlk.* Her şeyden iğrenme huyu olan.

iğrengenlik, -ği *is. hlk.* İğrengen olma durumu.

iğrenilme *is.* İğrenilmek işi veya durumu.

iğrenilmek *(-den)* İğrenmek işi yapılmak.

iğreniş *is.* İğrenmek işi veya biçimi.

iğrenme *is.* İğrenmek işi: *"Güzelliği görmekten, çirkinliğe bakıp da iğrenmeye vakit bulamaz."* -Y. K. Beyatlı.

iğrenmek *(-den)* **1.** Bir şeyi tiksindirici bulmak, istikrah etmek: *"Asıl iğrendiğim, ürktüğüm elleriydi."* -R. H. Karay. **2.** Aşağılık, bayağı bulmak, tiksinmek: *"Bayağılaşmış gibi kendimden iğreniyordum."* -R. H. Karay.

iğrenti *is.* İğrenme.

iğreti *is. bk.* eğreti.

iğretileme *is. bk.* eğretileme.

iğretilik, -ği *bk.* eğretilik.

iğri *is. bk.* eğri.

iğrilik, -ği *is. bk.* eğrilik.

iğrilmek *bk.* eğrilmek.

iğritmek *bk.* eğritmek.

iğtinam *is. Ar. iġtinām esk.* Ganimet yoluyla alma, yağma.

iğ yağı *is.* Yüksek hızlı ve az yüklü parçaların yağlanmasında kullanılan, düşük viskoziteli bir yağ.

ihale *is. (iha:le) Ar. iḥāle* Bir işi veya bir malı birçok istekli arasından en uygun şartlarla kabul edene bırakma, eksiltme veya artırma. **ihale etmek** bir işi en uygun görülene bırakmak. **ihaleye çıkarılmak** eksiltmeye (veya artırmaya) çıkarılmak.

-i hâli *bk.* belirtme durumu, yükleme durumu.

iham *is. (i:ha:m) Ar. īhām esk.* **1.** Kuruntuya düşürme. **2.** *ed.* İki anlamı olan bir sözün akla en az gelen anlamının amaçlanarak kullanılması ve anlamı güçlendirmesi sanatı.

ihanet *is. (iha:net) Ar. iḥānet* **1.** Hıyanet, hainlik. **2.** Sevgide aldatma, sadakatsizlik. **3.** Gerektiğinde yardımda bulunmama, bir kimsenin güvenini yok etme. **ihanet etmek 1)** hainlik, kötülük etmek; **2)** (karı, koca için) aldatmak. **ihanete uğramak** aldatılmak, sadakatsizlik görmek: *"Nerede sadakat beklersek orada ihanete uğrarız."* -A. Ş. Hisar.

ihata *is. (iha:ta) Ar. iḥāṭa esk.* **1.** Kuşatma, sarma, çevirme, çevreleme. **2.** *mec.* Kavrayış, anlayış. **ihata etmek 1)** çevirmek, çevrelemek, kuşatmak, sarmak; **2)** *mec.* kavramak, anlamak.

ihatalı *s. (iha:talı) esk.* **1.** Alanı geniş. **2.** *mec.* Kavrayışlı, anlayışlı.

ihbar *is. (ihba:r) Ar. iḫbār* **1.** Bildirme, bildirim, haber verme. **2.** Suçlu saydığı birini veya suç saydığı bir olayı yetkili makama gizlice bildirme, ele verme: *"Karakollara da ihbarlar artmaya başlamıştı."* -Ç. Altan. **ihbar etmek 1)** bildirmek, haber vermek; **2)** bir suçu veya suçluyu yetkili makama gizlice bildirmek.

→ ***ihbarname, ihbar tazminatı***

ihbarcı *is.* **1.** Haber veren, bildiren kimse. **2.** Muhbir.

ihbarcılık, -ğı *is.* Muhbirlik.

ihbariye *is. (ihba:riye) Ar. iḫbāriyye esk.* **1.** Haber verme kâğıdı, bildirim, ihbarname. **2.** Haber verme ücreti.

ihbarlama *is.* İhbarlamak işi.

ihbarlamak *(-i)* İhbar etmek.

ihbarlı *s.* Önceden bildirilmiş, haber verilmiş.

ihbarname *is. (ihba:rna:me) Ar. iḫbār + Far. nāme* Haber verme kâğıdı, bildirim, ihbariye.

ihbar tazminatı *is.* Bildirim ödencesi.

ihdas *is. (ihda:s) Ar. iḥdāṯ esk.* **1.** Ortaya çıkarma, meydana getirme. **2.** Kurma. **ihdas etmek 1)** ortaya çıkarmak, meydana getirmek; **2)** kurmak.

ihlâl, -li *is. (ihlâ:l) Ar. iḫlāl* Bozma, zarar verme. **ihlâl etmek** bozmak, zarara uğratmak: *Sükûneti ihlâl etmeyiniz!*

ihlâs *is. (ihlâ:s) Ar. iḫlāṣ* **1.** Temiz sevgi ve yürekten bağlılık. **2.** Saf ibadet.

ihlâslı *s.* İhlâsı yerinde ve sağlam olan (kimse).

ihmal, -li *is. (-ma:li) Ar. ihmāl* Gereken ilgiyi göstermeme, boşlama, savsaklama, savsama, önem vermeme: *"Ama ben yaşımın toyluğuna kapılmış, ufak tefek ihmaller bulmuştum bu tercümede."* -Y. Z. Ortaç. **ihmal edilmek** unutulmak, yok sayılmak, kaldırılmak. **ihmal etmek** savsamak, savsaklamak, boşlamak, önem vermemek: *"İstanbul'a inerken eldiven ve baston kullanmayı da ihmal etmez."* -H. Taner.

ihmalci *s.* Savsak, ihmalkâr: *"Rastladığı bazı tanıdıklarını hafif ve ihmalci bir baş hareketiyle selâmladı."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

ihmalcilik, -ği *is.* İhmalci olma durumu: *"Bu kadar ihmalcilik olur mu?... Aşk olsun!"* -P. Safa.

ihmalkâr *s. (ihmalkâ:r) Ar. ihmāl + Far. -kār* Savsak, ihmalci.

ihmalkârlık, -ğı *is.* Savsaklama.

ihnaklama *is. esk.* Sıkıştırma: *... Genç kızlar, üreticiden teslim alınan kozaların bakım, ayırım ve ihnaklama denilen işlemler sırasında büyük titizlikle çalışıyorlar.*

ihracat *ç. is. (ihra:ca:t) Ar. iḫrācāt; iḫrāc'*ın çokluk biçimi Bir ülkenin ürettiği malları başka bir ülkeye veya ülkelere satması, dış satım: *"İhracatın artmayışına üzülüyorsunuz, durmayın üzerinde..."* -Ç. Altan.

ihracatçı *is.* ve *s.* İhracat işleriyle uğraşan, dış satımcılık.

ihracatçılık, -ğı *is.* İhracat işleriyle uğraşma, dış satımcılık.

ihraç, -cı *is. (ihra:ç) Ar. iḫrāc* **1.** Çıkarma, dışarıya atma. **2.** Üretim fazlasını yurt dışına satma. **ihraç edilmek** ilişkisi kesilmek, çıkarılmak: *Partiden ihraç edildi.* **ihraç etmek 1)** çıkarmak, dışarı atmak; **2)** üretim fazlası malı yurt dışına satmak.

ihram *is. (-ra:mı) Ar. iḫrām* **1.** Eskiden Yunanlıların, Romalıların, günümüzde de Berberîlerin büründükleri geniş, beyaz, yünlü çarşaftan giysi. **2.** Kâbe'ye girerken hacıların örtündükleri dikişsiz bürgü. **3.** Yün yaygı. **ihrama girmek** hac görevini yerine getirmek üzere ihram giymek. **ihramdan çıkmak** hac görevini tamamladıktan sonra giyilen ihramı çıkarmak.

ihraz *is. (ihra:z) Ar. iḥrāz esk.* Kazanma, elde etme, erişme. **ihraz etmek** (veya **eylemek**) kazanmak, elde etmek, erişmek: *"Ölenler şehitlik mertebesini ihraz eyler."* -A. İlhan.

ihsan *is. (ihsa:n) Ar. iḥsān esk.* **1.** İyilik etme, iyi davranma. **2.** Bağışlama, bağışta bulunma. **3.** Bağışlanan şey, kayra, lütuf, inayet, atıfet: *"Bu paşanın parmaklarını yakan ilk ihsan kesesi oldu."* -H. E. Adıvar. **4.** Karşılık beklemeden yapılan yardım, iyilik. **ihsan etmek** (veya **buyurmak**) bağışta bulunmak, bağışlamak: *"Allah bir de kız çocuk ihsan etseydi, bu ismi verecektim."* -R. H. Karay.

→ ***ihsanıhümayun***

ihsanıhümayun *is. (ihsa:nıhüma:yun) Ar. iḥsān + Far. -ı humāyūn esk.* Padişah tarafından yeteneği veya başarısı dolayısıyla birine verilen görev, rütbe veya ödül.

ihsas *is. (ihsa:s) Ar. iḥsās* **1.** Üstü kapalı anlatma, sezdirme, ima. **2.** *fizy.* Duyum. **ihsas etmek** sezdirmek, ima etmek: *"Bunların hepsini bana beş on kelimeyle ihsas etti."* -H. E. Adıvar.

ihtar *is. (-ta:rı) Ar. iḫṭār* **1.** Uyarma, dikkat çekme, uyarı. **2.** Bir şeyi birine hatırlatma. **ihtar etmek** hatırlatmak, uyarmak, dikkatini çekmek: *"Böylece mülâkatın bitmiş olduğunu bir nevi ihtar ediyordu."* -H. E. Adıvar. *"Kocası bir hata ederse, karısı ihtar etmez mi?"* -M. Ş. Esendal.

→ ***ihtarname***

ihtarname *is. (ihtarna:me) Ar. iḫṭār + Far. nāme* Resmî ihtar yazısı, protesto.

ihtida *is. (ihtida:) Ar. iḫtidā' esk.* Başka bir dinden çıkıp Müslüman olma.

ihtifal, -li *is. (-fa:li) Ar. iḫtifāl esk.* Anma töreni: *Mevlâna ihtifali.*

ihtikâr *is. (intikâ:r) Ar. iḫtikār esk.* Vurgunculuk, vurgun, spekülâsyon.

ihtilâç, -cı *is. (ihtilâ:ç) Ar. iḫtilāc esk.* Çırpınma: *"Bütün zehirlenen köpeklerde görülen ihtilâçlarla kıvranmaya, çırpınmaya başlamıştı."* -H. E. Adıvar. **ihtilâç etmek** çırpınmak.

ihtilâf *is. (ihtilâ:f) Ar. iḫtilāf* Ayrılık, anlaşmazlık, aykırılık, uyuşmazlık: *"Yirmi beş senedir bir tek idare adamıyla ihtilâfı olmamıştı."* -R. N. Güntekin. **ihtilâfa düşmek** anlaşamamak, bozuşmak, uyuşa-

mamak.

ihtilâl, -li *is. (-lâ:li) Ar. iḫtilāl* **1.** Bir devletin siyasî, sosyal ve iktisadî yapısını veya yönetim düzenini değiştirmek amacıyla hukuk kurallarına ve kanunlara uymaksızın cebir ve kuvvet kullanarak yapılan geniş halk hareketi, devrim: *Fransız ihtilâli.* **2.** Kargaşalık, düzensizlik, karışıklık. **3.** Köklü değişim: *Bilimde ihtilâl.*

ihtilâlci *is.* ve *s.* İhtilâl yanlısı ve ihtilâl yapan kimse, devrimci: *"Sonra belki de o ihtilâlci tonunu yumuşatmaya başlamıştı."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

ihtilâlcilik, -ği *is.* İhtilâlci olma durumu, devrimcilik.

ihtilâm *is. (ihtilâ:m) Ar. iḫtilām esk.* Düş azması.

ihtilâs *is. (ihtilâ:s) Ar. iḫtilās esk.* Aşırma, özellikle para aşırma, aşırtı.

ihtilât *is. (ihtilâ:t) Ar. iḫtilāṭ esk.* **1.** (hastalık, başka bir hastalıkla) Karışma. **2.** Karşılaşıp görüşme. **ihtilât etmek** (veya **yapmak**) hastalık başka bir hastalığa dönmek.

ihtimal, -li *is. (-ma:li) Ar. iḫtimāl* **1.** Bir şeyin olabilmesi durumu, olabilirlik, olasılık: *"Bana bak yavrum, evlenmek ihtimalim yoktur, buna inan."* -H. E. Adıvar. *"Aklıma birçok ihtimaller gelmekle beraber hiçbirinde karar kılamıyordum."* -R. H. Karay. **2.** *zf.* Belki, ola ki: *"İhtimal, semiz ve romatizmalı olan bu adam, suya ayağını bile değdirmemiştir."* -F. R. Atay. **ihtimal ki** olabilir ki, belki. **ihtimal vermemek** bir şeyin gerçekleşeceğini, olabileceğini hiç düşünmemek.

→ ihtimaller hesabı

ihtimalî *s. (ihtima:li:) Ar. iḫtimālî* **1.** Olabilen, olasılı, belkili. **2.** *fel.* Belkili.

ihtimaliyet hesabı *is. bk.* ihtimaller hesabı.

ihtimaller hesabı *ç. is.* Olasılıklar hesabı.

ihtimam *is. (-ma:m) Ar. ihtimām* **1.** Özen, özenme, dikkatli davranma, itina: *"Her yeni binaya naklinde ihtimamla taşındı durdu."* -H. F. Ozansoy. **2.** İyi, özenli bakım: *"Ne kadar ihtimama muhtaç bulunduğunu pek iyi bilirdi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **ihtimam etmek** (veya **göstermek**) özen göstermek, dikkatle davranmak.

ihtira, -ı *is. (ihtira:) Ar. iḫtirā'* Yeni bir şey bulma, türetme.

→ ihtira beratı

ihtira beratı *is.* Bilinen araç, gereçlerle ve yaratıcı güçle yeni bir şey bulana, bulduğu şeyden bir süre yalnız kendisinin yararlanması için devletçe verilen belge.

ihtiram *is. (ihtira:m) Ar. iḫtirām* Saygı.

→ ihtiram birliği, ihtiram duruşu, ihtiram kıt'ası

ihtiram birliği *is. ask.* Devlet büyüklerini, yüksek makamlardaki kumandanları karşılamak ve uğurlamakla görevli birlik, tören birliği.

ihtiram duruşu *is.* Saygı duruşu.

ihtiram kıt'ası *is.* İhtiram birliği.

ihtiras *is. (ihtira:s) Ar. iḫtirāṣ* **1.** Aşırı, güçlü istek: *"Aldım Rakofça kırlarının hür havasını / Duydum akıncı cetlerimin ihtirasını."* -Y. K. Beyatlı. **2.** Tutku: *"Gerçi eliyle yarattığı güzel bahçeyi hâlâ kıskanç bir ihtirasla seviyordu."* -H. E. Adıvar.

ihtiraslı *s.* **1.** Aşırı istekli. **2.** Tutkulu: *"Çocukluğumun en derin, en sürekli, en ihtiraslı sevgisini bana telkin eden bu üvey annemdi."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

ihtiraz *is. (ihtira:z) Ar. iḫtirāz esk.* Çekinme, sakınma.

ihtisap, -bı *is. Ar. iḫtisāb esk.* Belediye memurunun işi ve dairesi.

ihtisar *is. (ihbsa:r) Ar. iḫtiṣār esk.* **1.** Sözü kısa kesme, kısaltma. **2.** Bir metinden gereksiz ayrıntıları çıkarma.

ihtisas (I) *is. (-sa:sı) Ar. iḫtisās* **1.** Duygu. **2.** Duygulanma.

ihtisas (II) *is. (-sa:sı) Ar. iḫtiṣāṣ* Uzmanlık, uzmanlaşma: *"Doktor ihtisasını bitirecek, beni alacak diye bekler."* -M. Ş. Esendal. **ihtisas yapmak** belli bir konuda özel eğitim görmek, uzmanlaşmak, ihtisaslaşmak: *"Ben tütüncülük üzerinde ihtisas yapmıştım."* -R. H. Karay.

ihtisaslaşma *is.* İhtisaslaşmak işi.

ihtisaslaşmak *(-de)* Herhangi bir konuda uzmanlaşmak: *"Hukuk dallarının ihtisaslaşmasında en yapıcı rolü oynayan insandı."* -H. Taner.

ihtişam *is. (ihtişa:m) Ar. iḫtişām* Büyüklük, göz alıcılık, gösterişlilik, görkem.

ihtişamlı *s.* İhtişamı olan: *"Daha yüksek, daha ihtişamlı konaklar olduğu söyleniyordu."* -Ö. Seyfettin.

ihtiva *is. (ihtiva) Ar. iḫtivā'* İçine alma, içinde bulundurma, içerme. **ihtiva etmek** içine almak, içinde bulundurmak, içermek, kapsamak: *"Temel hak ve hürriyetler kişinin... ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder."* -Anayasa.

ihtiyaç, -cı *is. (ihtiya:ç) Ar. iḫtiyāc* **1.** Gerekseme, gereksinme: *Oyun, çocuklar için bir ihtiyaçtır. "Birbirlerine karşı duydukları ihtiyacı, utanılacak bir zaaf gibi, gizli tutmaya uğraşmışlardı."* -R. N. Güntekin. **2.** Güçlü istek: *"Şefkatten ölecek derecede hisli, içli bir hâlde bağrıma basmak ihtiyacında idim."* -R. H. Karay. **3.** İhtiyaç duyulan şey: *Her türlü ihtiyacımı babam karşılıyor.* **4.** Yoksulluk, yokluk: *İhtiyaç adamcağızın belini büktü.* **ihtiyaç duymak** bir şeyi kendisi için gerek saymak: *"Bu ihtiyacı duymak ve bu ihtiyacı duyanları da hoşgörü ile kabul etmek gerek."* -Ç. Altan. *"Suat yıllardan beri ilk defa, bir başkasına akıl danışmak, içini dökmek ihtiyacını duyuyor."* -A. İlhan. **ihtiyaca cevap vermek** ihtiyacını karşılamak. **ihtiyacı olmak** gereksemek, gereksinmek: *"Yakın bir dosta öyle ihtiyacım var ki..."* -Ç. Altan. *"Benim kendi hesabıma radyoya hiç ihtiyacım olmadı."* -S. F. Abasıyanık.

ihtiyar (I) *s. Ar. iḫtiyār* **1.** Yaşlı, kocamış olan (kimse): *"İhtiyar öksürüyor; öksürdükçe de boğazından çürük bir ses çıkıyor."* -M. Ş. Esendal. **2.** *is. tkz.* Baba veya anne. **ihtiyar etmek** yaşlandırmak, kocaltmak. **ihtiyar olmak** yaşlanmak: *"Geçti sevdalarla ömrüm, ihtiyar oldum bugün ..."* -A. Rasim.

→ ihtiyar heyeti, ihtiyar meclisi

ihtiyar (II) *is. (ihtiya:r) Ar. iḫtiyār esk.* Seçme. **ihtiyar etmek 1)** seçmek, üstün tutmak: *"Zaruretsiz cihanda kimse gurbet ihtiyar etmez."* -Şinasi. **2)** katlanmak: *"Bu itilip kakılmaya karşı ihtiyar ettiği siyaset herkese hizmet etmek, herkesi memnun etmeye çalışmaktan ibaretti."* -H. E. Adıvar.

ihtiyarcık, -ğı **1.** Yaşlılara karşı acıma ifadesi olarak kullanılır: *İhtiyarcık kendi hâlinde geçinip gidiyor.* **2.** Zavallı, yaşlı (kimse): *"İhtiyarcık, onlara karınca kaderince yararlı olmak, göze girmek ister."* -H. Taner.

ihtiyar heyeti *is.* Köy tüzel kişiliğinde, muhtar başkanlığında görev yapan kişilerden oluşan yetkili organ.

ihtiyarî *s. (ihtiya:ri:) Ar. iḫtiyārî* İsteğe bağlı, seçmeli olan, seçimlik.

ihtiyarlama *is.* İhtiyarlamak işi, yaşlanma: *"Ben oldum olası ihtiyarlığın ve ihtiyarlamanın lehindeyim."* -B. Felek.

ihtiyarlamak *(nsz)* **1.** Yaşı ilerlemek, yaşlanmak, kocamak. **2.** İhtiyar görünüşü almak, ihtiyar görünmek: *"Ağlamaktan gözleri şişmiş, zavallı yüzü on sene birden ihtiyarlamıştı."* -H. E. Adıvar.

ihtiyarlatma *is.* İhtiyarlatmak işi.

ihtiyarlatmak *(-i)* İhtiyar olma durumuna gelmesine sebep olmak: *"Her yıl, bir yerine iki, bazen üç yaş ihtiyarlatır onları."* -N. Cumalı.

ihtiyarlayış *is.* İhtiyarlamak işi veya biçimi.

ihtiyarlık, -ğı *is.* **1.** İhtiyar olma durumu, yaşlılık: *"İhtiyarlık vaktinde gönül hoş olsun. Biraz borçlanırım, ama zarar yok."* -A. Ş. Hisar. **2.** Her bakımdan güçsüzlük, yetersizlik, zayıflık: *"İhtiyarlıktan, yani zaaftan nefret ederdi."* -Ö. Seyfettin.

→ ihtiyarlık sigortası

ihtiyarlık sigortası *is. bk.* yaşlılık sigortası.

ihtiyar meclisi *is. bk.* ihtiyar heyeti.

ihtiyarsız *s.* **1.** Seçmesiz, irade dışı. **2.** *zf.* Düşünmeksizin, elde olmadan: *"Eğer onların hakikî benliklerine, derin sırlarına*

vakıf olmasaydık ihtiyarsız bağıracaktık: - Ey gençlik! Ne gıpta edilecek bir varlıksın!" -A. Gündüz.

ihtiyat *is. (-ya:tı) Ar. iḥtiyāṭ* **1.** Herhangi bir konuda ileriyi düşünerek ölçülü davranma, sakınma: *"İhtiyatla, yan duvara tutunarak son basamağa vardığını yukarıdan gördüm."* -R. H. Karay. **2.** *s.* Gereğinden fazla olup saklanan, yedek: *"Tüpte kalan iki üç taneyi de yol ihtiyatı olarak zorla kendisine kabul ettirdim."* -R. N. Güntekin. **3.** *ask.* Savaş sırasında harekâtın gelişmesine etkide bulunmak için her an savaşa girebilecek biçimde hazır bulundurulan birliklere verilen ad: *"İhtiyat kuvvetlerinin hemen oraya gönderilmesini istedi."* -F. R. Atay. **ihtiyat kaydı ile** doğruluğu şüpheli görülerek.

→ ***ihtiyat akçesi***

ihtiyat akçesi *is.* Yedek akçe.

ihtiyaten *zf. (ihtiya:'ten) Ar. iḥtiyāṭen* Her duruma, her ihtimale karşı, ilerisini düşünerek: *"O vakte kadar belki başkasına satarlar diye ihtiyaten kapattım."* -R. N. Güntekin.

ihtiyatî *s. (ihtiya:ti:) Ar. iḥtiyāṭî* İlerisi düşünülerek yapılan.

→ ***ihtiyatî tedbir***

ihtiyatî tedbir *is.* **1.** İlerisi düşünülerek alınan önlem(ler). **2.** *huk.* Yargılama öncesi yasal organlarca alınan önlem(ler).

ihtiyatkâr *s. (ihtiyatkâ:r) Ar. iḥtiyāṭ + Far. -kār* Sakıngan, ihtiyatlı: *"Daha ihtiyatkâr olan gazete sahiplerinde biraz tereddüt vardı."* -F. R. Atay.

ihtiyatkârlık, -ğı *is.* İhtiyatlı olma durumu: *Artık, sütten ağzı yanan, adamın ihtiyatkârlığı ile havadan sudan yazılar yazıyordum.*

ihtiyatlı *s.* Herhangi bir konuda ileriyi düşünerek ölçülü davranan, önlem alan, sakıngan, ihtiyatkâr: *"Odaya girince ihtiyatlı hareket ederek parasını yatağın altına koydu."* -S. F. Abasıyanık. **ihtiyatlı bulunmak** beklenmedik sonuçlara karşı hazırlıklı olmak. **ihtiyatlı davranmak** uyanık olmak, düşünerek davranmak: *"Benim soyulmaya değer bir şeyim olduğu kimsenin aklına gelmezdi, ama yine de ihtiyatlı davranmak lâzımdı."* -H. E. Adıvar. **ihtiyatlı olmak** herhangi bir konuda ileriyi düşünerek ölçülü davranmak: *"Köhne taş ve tahta köprülerde, dar dönemeçlerde çok ihtiyatlı olmak lâzım."* -H. E. Adıvar. *"Ona ihtiyatlı olmasını, cephede hayatını rastgele tehlikeye sokmamasını tembih ediyordu."* -A. İlhan.

ihtiyatsız *s.* İhtiyatlı davranmayan: *"Hayvanların içinde en ihtiyatsız ve en ibret almazı insandır."* -R. H. Karay.

ihtiyatsızlık, -ğı *is.* İhtiyatsız olma durumu: *"Bir aralık Cemile... ihtiyatsızlıkla hastanın yanında, onun bir gün bir gümüş leğenle ibrikten bahsettiğini söyledi."* -H. Z. Uşaklıgil. **ihtiyatsızlık etmek** önlem almadan davranmak.

ihtizaz *is. (ihtiza:z) Ar. ihtizāz esk.* Titreşme, titreşim.

ihvan *ç. is. (-va:nı) Ar. iḫvān; aḫ ve aḫū'*nun çokluk biçimi *esk.* **1.** Yakın dostlar, arkadaşlar. **2.** Aynı okul veya tarikattan olan kimseler.

ihya *is. (ihya:) Ar. iḥyā' esk.* **1.** (yeniden) Canlandırma, diriltme. **2.** Çok iyi duruma getirme, geliştirme, güçlendirme. **3.** Yeni bir güç, umut, erinç verme. **ihya etmek 1)** canlandırmak; **2)** mutluluğa kavuşturmak; **3)** mamur bir duruma getirmek. **ihya olmak 1)** mutluluğa kavuşmak; daha iyi bir duruma gelmek: *"Eskisinden daha çok gelsinler, söylesinler, önlerine dökül, ağızlarını ara, bana gel, ne söylediklerini haber ver, ihya olursun be Tevfik!"* -H. E. Adıvar. **2)** mamur bir duruma getirilmek.

ihzar *is. (ihza:r) Ar. iḥżār esk.* Hazırlama, hazır etme.

ihzarî *s. (ihza:ri:) Ar. iḥżārî esk.* Hazırlık niteliğinde olan, hazırlayıcı.

-ik *bk.* -ık/ -ik.

ika, -ı *is. (i:ka, k kalın okunur) Ar. īḳā' esk.* Yapma, etme. **ika etmek** yapmak, işlemek: *Zarar ika etti. Cürüm ika etti.*

ikame *is. (ika:me, k kalın okunur) Ar. iḳāme esk.* **1.** Yerine koyma, yerine kullanma. **2.** Ayağa kaldırma, ayakta durdurma. **3.** (dava için) Açma. **4.** *s.* Yerine konulan, yerine geçen (şey). **ikame etmek 1)** yerine koymak; **2)** ayakta durdurmak: *Nöbetçi ikame etmek.* **3)** dava açmak: *"Mahkeme bir Musevînin Arî ırka mensup biri aleyhine ikame ettiği davayı kabule yanaşmıyor."* -R. H. Karay.

→ ***ikame mallar***

ikame mallar *is.* Birbirlerinin yerine geçen, konulabilen mallar: *Şekerin bulunmadığı durumlarda pekmez bir ikame maldır.*

ikamet *is. (ika:met, k kalın okunur) Ar. iḳāmet* Bir yerde oturma eğleşme. **ikamet etmek** bir yerde oturmak, eğleşmek: *"Bizim kahraman da şimdi, burada ikamet ediyor."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **(bir yerde) ikamete memur edilmek** *esk.* sürgün cezası verilmek.

→ ***ikametgâh***

ikametgâh *is. (ika:metga:h, k kalın okunur) Ar. iḳāmet + Far. -gāh* İkamet edilen, oturulan yer, konut.

→ ***ikametgâh ilmühaberi, ikametgâh kâğıdı***

ikametgâh ilmühaberi *is.* Konut belgesi.

ikametgâh kâğıdı *is. bk.* ikametgâh ilmühaberi, konut belgesi.

ikaz *is. (i:ka:z, k kalın okunur) Ar. īḳāẓ* **1.** Uyarma, uyarı, dikkat çekme, ihtar, tembih. **2.** *esk.* Uyandırma. **ikaz etmek** uyarmak, dikkat çekmek: *"Yaşına başına yakıştıramadığım bazı hareketlerde bulunan babamı ikaz etmek lüzumunu duyduğundan mıdır, nedir?"* -Y. K. Karaosmanoğlu.

ikbal, -li *is. (ikba:l, k kalın okunur) Ar. iḳbāl* **1.** Baht açıklığı veya yüksek bir makama, duruma erişmiş olma durumu: *"Siyasî ikbal veya nikbet yellerine göre yön alan bir huy sahibi olduğunu bilirdim."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** *esk.* İstek, arzu: *Çaya ikbal yok mu?* **3.** *tar.* Padişaha veya şehzadeye eş olmaya aday, gözde cariye. **ikbali sönmek** daha önce iyi olan durum veya işi bozulmak: *"Yeni Dahiliye Nazırı Zati Beyin yıldızı parladıkça, Zaptiye Nazırı Selim Paşanın ikbali sönmeye yüz tuttu."* -H. E. Adıvar.

→ ***ikbal düşkünlüğü, ikbal düşkünü***

ikbal düşkünlüğü *is.* Önce iyi bir yaşantısı varken gözden düşerek yoksul olma durumu: *"İkbal düşkünlüğü babama tesir etmemiş gibiydi."* -R. N. Güntekin.

ikbal düşkünü *is.* Önce iyi bir yaşantısı varken gözden düşerek yoksulluğa mecbur kalan kimse.

ikdam *is. (-da:mı, k kalın okunur) Ar. iḳdām* Gayretle çalışma, sürekli uğraşma.

ikebana *is. (ikeba'na) (Japoncadan)* Belli kurallara göre yapılan çiçek düzenlemesi.

iken *zf.* Esnasında, ...-dığı / -diği hâlde, ...-dığı / -diği zaman: *"Dil bizim dilimiz iken, kitabımız bizim yabancımız olmuştu."* -M. Ş. Esendal. *"Ben burada iken kimin haddine seni korkutmak!"* -O. C. Kaygılı.

iki *is.* **1.** Birden sonra gelen sayının adı ve bu sayıyı gösteren rakam, 2, II. **2.** *s.* Birden bir artık: *"Bir sokak başında kavga eden iki çocuğu ayırdı."* -H. Taner. **iki ahbap çavuş** her yerde hep birlikte görülen, birbirinden ayrılmayan iki arkadaş için şaka yollu söylenir. **iki arada bir derede (kalmak)** sıkışık, zor şartlar altında (kalmak). **iki arada kalmak** birbirine karşıt iki kişi arasında ne yapacağını bilemeyerek şaşırmak. **iki ateş arasında (kalmak)** zor bir durumda karar verememek. **iki ayağını bir pabuca sokmak** birini bir işi hemen yapması için çok sıkıştırmak: *"Nerelerdesiniz, İhsan Bey? Hem sabah sabah iki ayağımı bir pabuca sokuyorsunuz, hem ortalarda görünmüyorsunuz."* -A. İlhan. **(bir şey) iki baştan olmak** bir şey, her iki tarafın aynı şeyi istemesiyle, iyi niyetiyle gerçekleştirilebilmek: *İyi geçim iki baştan olur.* **iki cambaz bir ipte oynamaz** kurnazlıkta eşit olan iki kimse birbirlerini aldatamaz. **iki cami arasında kalmış beynamaz** (veya **bînamaz**) iki yoldan hangisini tutacağını şaşırmış kimseler için kullanılır. **iki çift lâf (lâkırdı** veya **söz) etmek** birkaç söz söylemek: *"O, keyfini etsin:*

karşılaştığı bir ahbapla iki çift lâkırdı etsin de, siz ne olursanız olun." -N. Ataç. **iki çıplak bir hamama yakışır** iki yoksul kimsenin birbiriyle evlenmesinin uygun olmayacağını anlatmak için kullanılır. **ikide bir** (veya **ikide birde**) ara sıra, sık sık: *"Ellerindeki mendilleri ikide bir yüzlerine götürmelerinden ağladıkları anlaşılıyordu."* -R. N. Güntekin. *"İkide bir içerden birisi çıkıp ona takılıyordu."* -T. Buğra. **iki dirhem bir çekirdek** çok güzel ve özenli giyinmiş: *"İki dirhem bir çekirdek kadınların başlarında şemsiye, ellerinde de yelpaze."* -S. Birsel. **iki el bir baş için** ancak kendi geçimini sağlayabilenler, başkalarına yardım edecek bir durumda değildir. **iki eli (birinin) yakasında olmak** kıyamette ondan davacı olmak: *"Babanın kanını yerde korsan, öteki dünyada iki elim yakanda, diye kışkırtmıştı."* -O. Kemal. **iki eli böğründe kalmak** çaresiz kalıp ne yapacağını bilememek. **iki eli kanda** (veya **kızıl kanda**) **olsa** elindeki iş ne kadar önemli olursa olsun: *"Eğer gece vakti hekim lâzım olursa, sen benim pencerenin altına gel, bir nara bas, iki elim kızıl kanda olsa yetişirim."* -H. Taner. **iki eli şakaklarında düşünmek** derin derin düşünmek. **iki eli yanına gelmek** ölerek Tanrı katına çıkacağı için yalan söylemek: *"Amcasının evinde Allah hakkı için söylüyorum, iki elim yanıma gelecek, cami vardı."* -S. Ertem. **iki gönül bir olunca samanlık seyran olur** birbirini sevenler için zenginlik önemli değildir: *"Tutardık bir göz oda, yerleşirdik, bitti, gitti. İki gönül bir olduktan sonra, samanlık seyran olurdu."* -O. Kemal. **iki gözü iki çeşme ağlamak** sürekli veya çok ağlamak: *"Sen gittin de aylarca yas tuttu, iki gözü iki çeşme ağladı."* -Y. Kemal. *"Ne kadar teselli etse kâr etmiyor, kadın iki gözü iki çeşme boyuna ağlıyordu."* -O. Kemal. **iki gözüm (iki gözümün nuru)** okşayıcı bir sesleniş olarak kullanılır. **iki hırtı, bir pırtı** aşırı yoksulluğu anlatır: *"Getirdiğimiz iki hırtı, bir pırtıyla bu ev döşenmez."* -H. R. Gürpınar. **iki kaptan bir gemiyi batırır** bir iş, iki taraftan gelen buyruklarla yürütülemez. **iki karpuzu bir koltuğa sığdırmak** aynı anda iki işi veya görevi yapmak: *Bu doktrinin meyvesi, iki karpuzu bir koltuğa sığdırmak, yani Maliye ve Gümrük Bakanlıklarını birden üstlenmektir.* **iki kat olmak** iki büklüm olmak: *"Ali, birdenbire zayıflamak, birdenbire saçlarını ağarmış görmek, birdenbire belinde müthiş bir ağrı ile iki kat oluvermek, hemen yüz yaşına girmiş kadar ihtiyarlamak istiyordu."* -S. F. Abasıyanık. **iki kere iki dört eder** gerçekliğinden şüphe edilmeyecek kadar açık. **iki kulak bir dil için** çok dinleyip az söylemeli. **iki lâfı bir araya getirememek** düşündüğünü doğru dürüst ifade edememek. **iki lâkırdı etmek** iki çift lâf etmek: *"Genç olduk, ihtiyar olduk, şu adama sor bakalım, bir gün, bir saatçik olsun oturup benimle iki lâkırdı etmiş midir?"* -M. Ş. Esendal. **iki lâkırdıyı bir araya getirmek** *bk.* iki lâfı bir araya getirememek: *"Kız bir türlü iki lâkırdıyı bir araya getirip kendini müdafaa edemediği için lalanın başı derde girmemiş oluyordu."* -R. N. Güntekin. **(birini) iki paralık etmek** değerini, onurunu düşürmek: *"Talebeliğin şerefini iki paralık etmişti gene."* -R. Ilgaz. **(biri) iki paralık olmak** değerini, onurunu yitirmek: *"Herifi enseleyemezsem diye, aklı başından gidiyordu. Mahalledeki on beş yıllık bekçilik haysiyeti iki paralık olacaktı."* -S. Kocagöz. **iki rahmetten** (veya **iyilikten**) **biri** (çok acı çeken ağır hastalar için) iyileşme veya ölüm. **iki satır lâf etmek** (veya **konuşmak**) dostça biraz söyleşmek. **iki seksen uzanmak** *alay* bir çarpma, vurma sonucu boylu boyunca serilmek. **iki söz bir pazar** uzun boylu pazarlık etmeden. **iki sözü** (veya **lâkırdıyı**) **bir araya getirememek** düşündüğünü düzgün bir biçimde anlatamamak, iki lâfı bir araya getirememek. **iki şıktan biri** iki seçenekten, iki çözüm yolundan biri. **iki tek atmak** iki kadeh içki içmek: *"Elâlem huzurunda fütur etmeden, akıllarına estiği zaman gelir, iki tek atarlar."* -S. F. Abasıyanık. **iki terimli** *bk.* iki terimli. **iki ucu boklu değnek** *kaba* ne yönden bakılırsa bakılsın çözülmesi çok güç iş veya durum. **iki ucunu bir araya getirememek** gelirle gideri denkleştirememek, işleri düzene koyamamak. **iki yakası bir araya gelmemek** geçim sıkıntısından bir türlü kurtulamamak, borçtan kurtulamamak. **iki yakasını bir araya getirmek** maddî sıkıntıdan kurtulup rahata ermek: *"Burada kızlar çok pahalıdır. Evlenen adam kolay kolay iki yakasını bir araya getiremez. Kızın bütün sülâlesine hatırı sayılır hediyeler sunmak şarttır."* -B. R. Eyuboğlu. **ikisi bir kapıya çıkmak** aynı sonuca varmak, aynı sonucu doğurmak. **ikisini bir kazana koysalar kaynamazlar** aralarındaki anlaşmazlık o kadar büyüktür ki onları uzlaştırma çaresi bulunamaz.

→ ***iki anlamlı, iki ayaklı, iki başlı, iki bir, iki buçukluk, iki büklüm, iki canlı, iki cihan, iki cihanda, iki cinslikli, iki çenekliler, iki çenetli, iki çifte, iki dilli, iki düzlemli, iki eşeyli, iki evcikli, iki fazlı, iki geçeli, iki kanatlılar, iki katlı, iki nokta, iki ölçü, iki paralık, iki parmaklı, iki şekilli, iki tek, iki telli, iki terimli, iki yaşayışlı, iki yüzlü, iki yüzlülük***

iki anlamlı *s.* **1.** İki anlama gelen veya iki şekilde yorumlanabilen. **2.** *fel. bk.* ikircil.

iki anlamlılık, -ğı *is.* **1.** İki anlama gelme veya yorumlanabilme durumu. **2.** *fel.* İkircil.

iki ayaklı *s.* İki ayağı olan (hayvan veya eşya).

iki ayaklılık, -ğı *is.* İki ayaklı olma özelliği veya durumu.

iki başlı *s.* İki başlı olan.

iki başlılık, -ğı *is.* **1.** İki başlı olma durumu. **2.** *mec.* Yönetimde birden fazla yetkiye sahip olma. **3.** *mec.* Yönetimde birden çok kişinin müdahalesi sonunda işlerin sarpa sarması.

iki bir *is.* Oyunda, zarlardan birinin bir, öbürünün iki benekli olan yüzünün üste gelmesi.

iki buçukluk, -ğu *is.* **1.** Çeyrek lira değerinde para. **2.** *argo* Maçlarda oyun sahasının dışına çıkan topları getiren kimse, top toplayıcı.

iki büklüm *zf.* Beli bükük, öne doğru eğik: *"Bütün yaz tarlanızda ter döktüm, çoluk çocuğumla iki büklüm çalıştım."* -N. Cumalı. **iki büklüm olmak 1)** (yorgunluk, hastalık, yaşlılık gibi sebeplerle) beli bükülmek, öne doğru eğilmek: *"Dursalar düşeceklermiş gibi omuzlarındaki çamurlu tüfeklerin altında iki büklüm, ağır ağır yürüyorlardı."* -Ö. Seyfettin. **2)** (riyakârlık, dalkavukluk, gerçek olmayan saygı gibi sebeplerle) iki kat olup öne eğilmek: *"Değil bu yerlerin başkanına, hatta hademesine saygılarını sunmak için iki büklüm olurlar."* -H. Taner.

iki canlı *s. hlk.* Gebe, yüklü, hamile: *"Bugüne kadar dişimi sıkıp sustum. Yine de bir şey söylemeyecektim ama iki canlı olduğumu anladım."* -H. R. Gürpınar.

iki canlılık, -ğı *is.* İki canlı olma durumu.

ikici *is.* ve *s. fel.* İkicilik felsefesini kabul eden, düalist.

iki cihan *is. mec.* Dünya ve ahret, İslâm inancına göre bu dünya ve ebedî olan öteki dünya.

iki cihanda *is.* Bu dünyada ve öteki dünyada.

ikicilik, -ği *is. fel.* Birbirinden ayrı, birbirinden bağımsız, birbirine geri götürülemeyen, birbirinin yanında veya karşısında bulunan iki ilkenin varlığını kabul eden görüş, düalizm.

iki cinslikli *is. bk.* iki eşeyli.

iki çenekliler *ç. is. bot.* (Jessieu'nün bitki sınıflamasına göre) Tohumlarında iki çenek bulunan kapalı tohumlu bitkiler sınıfı.

iki çenetli *is. bot.* **1.** Çatladığında kabuğu iki çenete ayrılan (meyve). **2.** *zool.* İki parçalı kavkısı birbirine kaslarla bağlı yassı solungaçlılardan midye, istiridye gibi (hayvan).

iki çenetliler *ç. is. bot.* İki çenetli kabuklu yumuşakçalar sınıfı.

iki çifte *is. sp.* Kürek yarışlarında sancak ve iskelesinde ikişer küreği olan tekne.

iki dilli *s.* İki ayrı dilde olan: *İki dilli-*

sözlükler.

iki dillilik, -ği *is.* **1.** İki ayrı dile sahip olma veya iki ayrı dili okuyup yazma gücünde ve becerisinde olma. **2.** İki dilin bir arada konuşulduğu bölge veya ülke.

iki düzlemli *s. mat.* İki düzlemin kesişmesinden oluşan (açı).

iki eşeyli *s.* Erkek ve dişi eşey organları bir arada bulunan, iki cinslikli.

iki evcikli *s. bot.* Erkek ve dişi çiçekleri ayrı ayrı bitkilerde bulunan (bitki).

iki fazlı *s. fiz.* Aralarında devrenin dörtte biri kadar faz farkı olan (aynı frekans ve genlikte iki alternatif akım veya gerilim).

iki geçeli *zf.* ve *s.* Karşılıklı iki sıra olarak, iki yanlı: *"... ve derhâl erkek hizmetçiler rıhtıma seğirtir, iki geçeli dizilir, divan durur."* -H. E. Adıvar.

iki kanatlılar *ç. is. zool.* Çift kanatlılar.

iki katlı *s.* Üst üste iki katı olan.

ikilem *is. man.* **1.** İki önermesi bulunan ve her iki önermenin vargısı olan tasım, kıyasımukassim, dilemma: Fatih'in, babası II. Murat'a yolladığı bir haber güzel bir ikilem örneğidir: *Padişah sen isen, ordunun başına geç, yok padişah ben isem, sana emrediyorum, ordunun başına geç.* **2.** İnsanı istenmeyen seçeneklerden birini, çoğunlukla iki seçenekten birini izlemeye zorlayan tartışma, sorun veya usa vurma durumu.

ikileme *is.* **1.** İkilemek işi. **2.** *gr.* Anlamı güçlendirmek için aynı kelimenin tekrarlanması, anlamları birbirine yakın, karşıt olan veya sesleri birbirini andıran kelimelerin yan yana kullanılması: *Yavaş yavaş, irili ufaklı, aşağı yukarı* gibi.

ikilemek *(-i)* **1.** Bir şeyin sayısını ikiye çıkarmak. **2.** Tekrarlamak, yinelemek. **3.** *hlk.* Tarlayı iki kez sürmek.

ikilenme *is.* İkilenmek işi.

ikilenmek *(nsz)* İkilemek işi yapılmak.

ikileşme *is.* İkileşmek işi.

ikileşmek *(nsz)* Sayısı ikiye çıkmak: *"Başı ikiye ayırırlardı, bu sefer de baş ikileşirdi."* -T. Buğra.

ikiletme *is.* İkiletmek işi.

ikiletmek *(-i)* İkilemek işini yaptırmak.

ikili *s.* **1.** İki parçadan oluşan, kendinde herhangi bir şeyden iki tane bulunan: *İkili priz. İkili abajur.* **2.** İskambil, domino gibi oyunlarda iki işareti bulunan (kâğıt veya pul). **3.** İki yan arasında yapılmış: *İkili anlaşma.* **4.** *is. müz.* İki çalgı veya iki ses için düzenlenmiş müzik parçası, duo. **5.** *is.* İki kişiden oluşmuş topluluk. **6.** *is.* At yarışlarında aynı koşunun birincisi ile ikincisini tahmin ederek oynanan veya alınan bilet: *Üçüncü koşunun ikilisini tutturdum. "İkili, bir liraya iki yüz yirmi lira verdi."* -N. Cumalı. **ikili oynamak 1)** karşı olan yanlardan hem birini hem öbürünü destekler görünmek; **2)** at yarışlarında birinci ile ikinciyi tahmin edip para yatırmak.

→ ***ikili çatı, ikili kök, ikili ünlü, ikili yatak***

ikili çatı *is. gr.* İki görevde de kullanılabilen çatı; *alınmak, toplanmak, sanılmak* sözlerinin hem dönüşlü, hem de edilgen çatı olarak kullanılması gibi.

ikilik, -ği *s.* **1.** İkisi bir arada, iki taneden oluşmuş, iki tane alabilen: *İkilik cezve.* **2.** *is.* Görüş veya düşünce için, ikiye bölünmüş olma durumu: *"Kasabanın tarihi, bir bakıma ikiliklerinin tarihiydi."* -N. Cumalı. **3.** İki değişik kullanımı veya uygulaması olma durumu. **4.** *müz.* Birlik notanın ikide biri uzunluğunda nota. **5.** *esk.* İki kuruşluk gümüş akçe.

ikili kök *is. gr.* Hem isim kökü, hem fiil kökü gibi kullanılan kök: *Göç, göçmek; acı, acımak.*

ikili ünlü *is. gr.* Hecede yan yana bulunan iki ünlü, diftong.

ikili yatak, -ğı *is.* İki kişinin yatabileceği tek parça yatak.

ikinci *s.* **1.** İki sayısının sıra sıfatı. **2.** Sırada önem bakımından birinciden sonra gelen: *"Tevfik'in alçak gönüllü, hep ikinci plânda kalma olgunluğundaki pişekârlığı Dümbüllü'ye sanatını en iyi değerlendirme olanağını sağlardı."* -H. Taner. **3.** *mec.* Yeni, bir başka. **4.** *is.* Birinciden sonra gelen kimse veya nesne: *"İhtiyarın iki çocuğundan birini öldürdüler... İkincisini de öldürmeye kalktılar."* -R. N. Güntekin. **5.** Değer ve kalitece birinciden sonra gelen: *"Evde pişirip yedikleri çikolatanın kalitesi ikinci idi."* -S. F. Abasıyanık. **ikinci gelmek** bir yarışmada birinciden sonraki dereceyi almak.

→ ***ikinci çağ, ikinci ferik, ikinci yarı, ikinci zaman, ikinci zar***

ikinci çağ *jeol.* Yeryüzünün yaklaşık yüz elli milyon yıllık çağı, mezozoik.

ikinci ferik *ask. esk.* Tümgeneral.

ikincil *s.* Sırada önem bakımından ikinci derecede olan, tali, sekunder.

→ ***ikincil grup***

ikincil grup, -bu *is. sos.* Birbirleriyle ilişkileri şahsî olmayan, resmî ilişkilere dayanan etkileşmelerle ilişki içine giren ikiden fazla insanın oluşturduğu topluluk.

ikincilik, -ği *is.* İkinci olma durumu veya derecesi.

ikinci yarı *is. sp.* Futbolda iki dönemden son olanı: *"İkinci yarıda herkesin dili bir karış dışarı çıktığı, maraza aradığı, çamurlaştığı zaman, seninki, oyuna yeni girmiş gibi terütaze koşar durur."* -H. Taner.

ikinci zaman *is.* İlk zaman olan paleozoyik ile üçüncü zaman arasındaki jeoloji ile zaman birimi, mezozoyik.

ikinci zar *is. bot.* Bitkilerde tohumu örten zarların dıştan ikincisi.

ikindi *is.* **1.** Öğle ile akşam arasındaki süre: *"Akhisar'dan trene bindiğim zaman saat ikindi suları idi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** İkindi vakti kılınan namaz: *İkindiyi kıldım,* **ikindiden sonra dükkân açmak** bir işe başlamakta geç kalmak.

→ ***ikindi ezanı, ikindi namazı, ikindiüstü, ikindiüzeri, ikindi vakti, ikindi zamanı***

ikindi ezanı *is.* İkindi namazına çağrı için okunan ezan.

ikindi namazı *is.* İkindi süresi içinde kılınması gereken namaz, ikindi.

ikindiüstü *is.* ve *zf.* İkindiye doğru: *"Nisan başlarında bir ikindiüstünün hızı geçmiş güneşi, eşyayı aydınlattı."* -N. Cumalı.

ikindiüzeri *is. bk.* ikindiüstü.

ikindi vakti *is.* İkindi için belirlenen süre: *"İkindi vakti iki anne, çocuklarını sevinçle karşıladılar."* -O. C. Kaygılı.

ikindiyin *zf. (ikindi'yin) hlk.* İkindi vaktinde.

ikindi zamanı *is. bk.* ikindi vakti.

iki nokta *is.* Üst üste konmuş iki nokta biçimindeki noktalama işareti (:).

iki paralık, -ğı *is.* Değersiz, önemsiz. **(birini) iki paralık etmek** değerini, onurunu düşürmek: *"Talebeliğin şerefini iki paralık etmişti gene."* -R. Ilgaz. **(biri) iki paralık olmak** değerini, onurunu yitirmek: *"Herifi enseleyemezsem diye, aklı başından gidiyordu. Mahalledeki on beş yıllık bekçilik haysiyeti iki paralık olacaktı."* -S. Kocagöz.

iki parmaklı *s. zool.* İki parmağı olan (hayvan).

ikircik, -ği *is. hlk.* **1.** İşkil. **2.** Kararsızlık, tereddüt.

ikirciklenme *is.* İkirciklenmek işi.

ikirciklenmek *(nsz)* **1.** İşkillenmek. **2.** Kararsız olmak.

ikircikli *s.* **1.** İşkilli. **2.** Kararsız, müteredditt.

ikirciklik, -ği *is.* İkircikli olma durumu, tereddüt.

ikircil *s. fel.* İki anlama da gelen ve iki türlü yorumlanabilecek nitelikte olan: *Mısır, ikircil bir kelimedir.*

ikircim *is.* İkircik.

ikircimli *s.* İkircikli.

ikircimlik, -ği *is.* İkirciklik.

iki şekilli *s. kim.* Birbirinden farklı iki biçimde billûrlaşan: *Kükürt iki şekilli bir cisimdir.*

ikişer *s.* İki sayısının üleştirme sıfatı, her defasında ikisi bir arada olan, her birine iki: *"Bu, ikişer katlı ve yan yana iki binadır."* -A. Ş. Hisar. **ikişer olmak** ikişer ikişer sıraya dizilmek.

→ ***ikişer ikişer***

ikişer ikişer *s.* ve *zf.* Her defasında i-

kisi bir arada olarak: *Hayvanlara ikişer ikişer bindik.*

iki tek *is. sp.* Kürek yarışlarında sancak ve iskelesinde ayrı ayrı oturaklarda ve sadece birer küreği olan tekne.

iki telli *is.* İki teli olan bir çeşit saz.

iki terimli *is. mat.* Toplama (+) veya çıkarma (-) işaretiyle birbirine bağlanan iki terimden oluşan cebirsel anlatım.

iki yaşayışlı *s. biy.* Hem suyun içinde, hem karada yaşayabilen, amfibi: *İki yaşayışlı hayvanlar.*

iki yüzlü *s.* İki tarafı olan veya iki taraflı kullanılan.

ikiyüzlü *s.* **1.** Özü sözü bir olmayan, riyakâr, müraî: *"Kocasının zayıf bir adam olduğunu bilmez miydi, bilirdi, şimdi bir de ikiyüzlü olduğunu gözleriyle görüyordu."* -A. İlhan. **2.** İki yanı da kullanılabilen: *İkiyüzlü kumaş.*

ikiyüzlülük, -ğü *is.* **1.** İkiyüzlü olma durumu, riyakârlık, müraîlik: *"Peki mademki... her baktığı insanın ciğerini dahi okuyordu, nasıl olup da etrafını saran mideci dalkavukların ikiyüzlülüğünü anlayamıyordu?"* -H. Taner. **2.** İki yüzlü olma durumu.

ikiz *s.* **1.** Bir doğumda dünyaya gelen iki (kardeş): *Bu kardeşler ikizdir.* **2.** *bot.* Aynı çiçekte oluşmuş birbirine yapışık iki meyve. **3.** Birbirine tamamen benzeyen, eş: *"Rıza boş arsaları, ikiz pembe villâları, havuzlu bahçeyi geçti."* -H. Taner. **ikiz doğurmak** *mec.* herhangi bir işte çok sıkıntı çekmek.

→ ***ikiz anlam, ikizkenar, ikiz ünlü, ikiz ünsüz***

ikiz anlam *is. man.* Bir anlatımın, iki türlü anlam verecek biçimde kurulmuş olması: *Çalışkan ol baban gibi tembel olma" sözünde "baba"nın "çalışkan"a mı, yoksa "tembel"e mi örnek gösterildiği belirsiz kaldığı için cümlede ikiz anlam vardır.*

ikiz anlamlı *s.* İkiz anlamı olan.

ikizkenar *s. mat.* İki kenarı eşit olan.

→ ***ikizkenar üçgen, ikizkenar yamuk***

ikizkenar üçgen *is.* Yalnız iki kenarı birbirine eşit olan üçgen.

ikizkenar yamuk, -ğu *is.* Paralel olmayan iki kenarı eşit yamuk.

ikizler *ç. öz. is. astr.* Zodyak üzerinde, Boğa ile Yengeç burçları arasında bulunan burç, Zodyak.

ikizleşme *is. tıp* İki diş arasındaki bütün dokuların bitişmesiyle oluşan diş anomalisi.

ikizli *s.* **1.** İkizleri olan (ana). **2.** İki kollu (araç): *İkizli şamdan.* **3.** *man.* Kendisinden iki anlam çıkarılabilen, ikiz anlamlı (anlatım).

ikizlilik, -ği *is. man.* İkizli olma durumu.

ikiz ünlü *is. gr.* Aynı ünlünün yan yana bulunması: *yok > yook.*

ikiz ünsüz *is. gr.* Aynı ünsüzün yan yana bulunması: *hissî.*

iklim *is. (ikli:m) Ar. iklîm < Yun. coğr.* **1.** Yeryüzünün herhangi bir yerinde, hava yuvarı olaylarının ortaklaşa gerçekleştirdikleri etkilerin uzun yılların ortalamasına dayanan durumu. **2.** *esk.* Ülke, diyar: *Yedi iklim dört bucak. "Geceleri çalışmak, gündüzlerinin çok sıcak olduğu iklimlerde alışılmış manzaralardandır."* -R. H. Karay.

→ ***iklim bilimci, iklim bilimi***

iklim bilimci *is.* İklim bilimi uzmanı, klimatolog.

iklim bilimi *is.* İklimleri inceleyen bilim, klimatoloji.

iklimleme *is.* Yapıların sıcaklık, nem ve temizliğini sağlamaya, gerekli hava akımını gerçekleştirmeye ilişkin işlem.

→ ***iklimleme cihazı***

iklimleme cihazı *is.* İstenilen iklimleme şartlarını sağlayan alet, klima.

ikmal, -li *is. (-ma:li) Ar. ikmāl* **1.** Eksik bir şeyi tamamlama, daha iyi duruma getirme, bütünleme: *"... kolordu ikmaliyle ilgili bir iş için görevli olarak gelmiş."* -A. İlhan. **2.** Bitirme. **3.** *ed.* Cümlenin veya dizenin anlamını sonra gelen cümle veya dize ile tamamlama. **ikmal etmek 1)** bütünlemek, tamamlamak; **2)** bitirmek: *Yazdığı kitabı ikmal etti. "Her neyse, otur bakalım karşıma da hatıratını ikmal edeyim!"* -R. H. Karay. **ikmale bırakmak** bütünlemeye kalmasına sebep olmak. **ikmale kalmak** okulda bütünlemeye kalmak: *"İkmale kalmış zengin çocuklarına hususî ders veriyorum."* -H. Taner.

→ ***ikmal imtihanı***

ikmal imtihanı *is. bk.* bütünleme sınavı.

ikna, -ı *is. (ikna:, k kalın okunur) Ar. iḳnāʿ* Bir konuda birinin inanmasını sağlama, inandırma, kandırma: *"Sinirleniyor, kendi kendimi ikna için daha ısrarla, daha fazla konuşuyordum."* -S. F. Abasıyanık. **ikna etmek** inandırmak, kandırmak: *"Mektubu sırf Saffet'in saadeti için gönderdiğine kendi vicdanını ikna etmek mecburiyetini hissediyordu."* -H. E. Adıvar. **ikna olmak** inanmak, kanmak.

ikon *is. Fr. icone < Yun.* Ortodokslarda İsa, Meryem veya ermişlerin tahta üzerine mumlu ve yumurtalı boyalarla yapılmış dinî içerikli resimlerine verilen ad.

ikona *bk.* ikon.

ikonografi *is. Fr. iconographie* İkonların tanıtılması ve açıklanması.

ikrah *is. (ikra:h) Ar. ikrāh esk.* Tiksinme, iğrenme. **ikrah etmek** tiksinmek, iğrenmek. **ikrah getirmek** tiksinmeye, iğrenmeye başlamak.

ikrahlık, -ğı *is. hlk.* İkrah etme durumu: *Allah sana bu tütünden ikrahlık versin.*

ikram *is. (-ra:m) Ar. ikrām* **1.** Konuğu ağırlama. **2.** Bir şeyi armağan olarak verme, sunma: *"Üstat, bunların ikram olduğunun farkında değildi."* -Ç. Altan. **3.** Alış verişte satıcının alıcıya yaptığı indirim. **4.** Sunulan şey: *Konuklarına ikramları çoktu.* **ikram etmek 1)** (konuğu) bir şeyle ağırlamak, (konuğa) bir şey sunmak: *"Köylerinde bize her zaman portakalların en olmuşunu, şarapların en eskisini ikram ettiler."* -F. R. Atay. **2)** fiyatta indirim yapmak. **ikram görmek** (konuk için) ağırlanmak: *"Mal müdürü, vergi kâtibi, evkaf memuru gibi her zaman işinin düşeceği nüfuzlu adamlarla senli benli konuşur, odalarına uğradıkça baş köşede ikram görürdü."* -R. H. Karay.

ikramcı *s.* İkramda bulunmayı seven, mükrim: *İkramcı bir insan. "Buna rağmen pek misafirperver ve ikramcı idi."* -F. R. Atay.

ikramiye *is. (ikra:miye) Ar. ikrāmiyye* **1.** Bir yerde çalışan kimselere genellikle kazançtan dağıtılan veya iyi çalıştıkları için verilen aylık dışı para. **2.** Piyangoda bir kimseye çıkan para veya nesne.

ikramiyeli *s.* İkramiyesi olan.

ikrar *is. (ikra:r, k kalın okunur) Ar. iḳrār esk.* **1.** Saklamayarak söyleme, açıkça söyleme. **2.** *esk.* Bildirme. **3.** *esk.* Benimseme, onama, kabul, tasdik: *Sükût ikrardan gelir.* **ikrar etmek** açıkça söylemek, kabul etmek. **ikrar vermek** söz vermek: *"İkrar verdi cahil gönlüm inandı / Seherin yelleri esti gelmedi."* -Karacaoğlan.

ikraz *is. (ikra:z, k kalın okunur) Ar. iḳrāż esk.* Borç veya ödünç verme. **ikraz etmek** ödünç vermek.

iksir *is. (iksi:r) Ar. iksîr* **1.** Eskiden hayatı ölümsüzleştirmek, madenleri altına çevirmek gibi olağanüstü etkileri olduğuna inanılan sıvı. **2.** İç ferahlatıcı ilâç veya içki. **3.** Aşk ilham eden büyülü içki.

iktibas *is. (-ba:sı, k kalın okunur) Ar. iḳtibās esk.* **1.** Ödünç alma. **2.** *ed.* Alıntı. **iktibas etmek 1)** ödünç almak; **2)** *ed.* alıntılamak.

iktidar *is. (-da:rı, k kalın okunur) Ar. iḳtidār* **1.** Bir işi yapabilme gücü, erk, kudret: *"Bu iş benim iktidarım haricinde, demez mi?"* -S. F. Abasıyanık. **2.** Bir işi başarabilme yetki ve yeteneği. **3.** Devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisi; bu yetkiyi elinde bulunduran kişi ve kuruluşlar: *"Almanya'daki öğrenciliğim Hitler'in iktidar yıllarına rastlar."* -H. Taner. **iktidardan düşmek** devlet yönetiminde yetkiyi başka bir partiye bırakmak zorunda kalmak.

iktidarsız *s.* **1.** Gücü, yeteneği olmayan, beceriksiz, yetersiz: *"Selim bu vak'ayı anlatmaya iktidarsız görünüyordu."* -P. Safa. **2.** *s.* ve *is.* Cins gücü olmayan (erkek).

iktidarsızlaşma *is.* İktidarsızlaşmak durumu.

iktidarsızlaşmak *(nsz)* İktidarsız duruma gelmek.

iktidarsızlık, -ğı *is.* **1.** Güçsüzlük, beceriksizlik, yetersizlik. **2.** (erkek için) Cinsî gücü olmama durumu.

iktifa *is. (iktifa:) Ar. iktifā esk.* Yetinme; kanma. **iktifa etmek** yetinmek; kanmak: *"Daha ziyade, ufak bir kazançla iktifa edecek küçük esnaf kalabalığı vardı."* -H. C. Yalçın.

iktiran *is. (iktira:n, k kalın okunur) Ar. iḳtirān esk.* **1.** Yaklaşma. **2.** (bir yere) Ulaşma, erişme. **iktiran etmek** ulaşmak, erişmek: *"Konferansın müspet bir neticeye iktiran etmemiş olduğu malûmunuzdur."* -Atatürk.

iktisaden *zf. (iktisa:den, k kalın okunur) Ar. iḳṣāden* Ekonomik olarak, ekonomi bakımından.

iktisadî *s. (iktisa:di:, k kalın okunur) Ar. iḳtiṣādî* Ekonomik: *"İktisadî düşünceler hâlâ devlet adamlarımızın resmî beyanlarında yer bulmaktadır."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

iktisadiyat *ç. is. (iktisa:diya:t, k kalın okunur) Ar. iḳtiṣādiyyāt, iḳtiṣādî*'nin çokluk biçimi *esk.* Bir devletin ekonomik durumu.

iktisap, -bı *is. (-sa:bı) Ar. iktisāb esk.* Kazanma, edinme, edinim. **iktisap etmek** kazanmak, edinmek.

iktisat, -dı *is. (-sa:dı, k kalın okunur) Ar. iḳtiṣād* Ekonomi. **iktisat etmek** (veya **yapmak**) para artırmak, tutumlu davranmak, tasarruf etmek: *"Biraz iktisat yapmaya mecburum."* -R. H. Karay.

iktisatçı *is.* ve *s.* Ekonomi uzmanı, ekonomist.

iktisatçılık, -ğı *is.* Ekonomi uzmanlığı.

iktisatlı *s.* ve *is.* Aşırı harcama yapmayan veya gerektirmeyen (kimse, şey), tutumlu.

iktisatsız *s.* ve *is.* Aşırı harcama yapan veya gerektiren (kimse, şey), tutumsuz.

iktiza *is. (iktiza:, k kalın okunur) Ar. iḳtiżā esk.* Gerekli olma, gerekme. **iktiza etmek** gerekmek: *"Madem bahçıvan iktiza etmiş, neden ille Rıza'yı istiyorlar?"* -H. Taner.

-il *bk.* -ıl / -il.

-il- (I) *bk.* -ıl- / -il.

il *is.* Merkezî yönetimin, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara, kamu hizmetlerinin gereklerine göre, ülke üzerinde yayılmış, bir vali yönetimindeki en önemli bölümü, vilâyet: *"İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır."* -Anayasa.

ilâ *e. Ar. ilā esk.* -den ...-e kadar.

ilâç, -cı *is. Ar. ʿilāc* **1.** Bir hastalığı iyi etmek veya önlemek için, türlü yollardan kullanılan madde, em, deva. **2.** *mec.* Çare, önlem. **ilâç için ... yok ...** hiç yok. **ilâç yapmak** (veya **hazırlamak**) gerekli maddeleri kullanarak reçetede belirtilen dozda ilâcı ortaya koymak: *"Hani eskiden cahillere davul tozuyla minare gölgesinden ilâç yapıp paralarını alıverenler varmış."* -R. N. Güntekin. **ilâç yazmak** reçete yazmak: *"Doktor geldi, ilâç yazdı..."* -Y. Z. Ortaç. *"Hastaya ilâç vermek, ilâç yazmak derecesinde ehemmiyetli bir ihtisas işiydi."* -R. N. Güntekin.

ilâçlama *is.* İlâçlamak işi.

ilâçlamak *(-i)* **1.** İlâç sürmek. **2.** Mikroplardan arındırmak, zararlı böceklerden korunmak amacıyla ilâç püskürtmek veya sıkmak: *"Ekici borç harç ilâçlayacaktı tarlasını."* -N. Cumalı.

ilâçlanış *is.* İlâçlanmak işi veya biçimi.

ilaçlanma *is.* İlâçlanmak işi.

ilâçlanmak *(nsz)* İlâçlamak işi yapılmak veya ilâçlamak işine konu olmak.

ilâçlı *s.* **1.** İçinde ilâç bulunan. **2.** İlâçlanmış.

ilâçlık *s.* İlâç, yapmak için ayrılmış, ilâç yapmaya yarar.

ilâçsız *s.* **1.** İlâcı olmayan. **2.** İlâçlanmamış.

ilâçsızlık, -ğı *is.* İlâçsız olma durumu.

ilâh *is. (ilâ:h) Ar. ilāh* **1.** Tanrı. **2.** *mec.* Bir alanda yaratıcılığı ile hayranlık uyandıran, çok beğenilen, çok tutulan: *Müzik dünyasının ilâhı. Moda ilâhı.* **ilâh gibi** çok yakışıklı (erkek).

ilâhe *is. (ilâ:he) Ar. ilāhe* Tanrıça.

ilâhi *ünl. (ilâ:'hi) Ar. ilāhî* "Bu ne hâl", "ne tuhaf" gibi şaşma, sitem bildirir: *İlâhi çocuk, ne yapıyorsun! "İlâhi Eda abla, güzele bakmanın sevap olduğunu bilmez misin sen?"* -N. Cumalı.

ilâhî *s. (ilâ:hi:) Ar. ilāhî* **1.** Tanrı'ya özgü, tanrısal: *"Bakınız ki, yalnız Allah'tan olan ve ilâhî olan ümidiniz ölmesin!"* -R. E. Ünaydın. **2.** *mec.* Çok güzel, mükemmel: *"Minarecilikte biz gerçekten ilâhî bir hüner göstermişizdir."* -R. H. Karay. **3.** *is.* Tanrı'yı övmek, ona dua etmek için yazılıp makamla okunan nazım: *"Bütün gün genç kızlar ilâhîler söylemişlerdi."* -Ç. Altan.

ilâhiyat *ç. is. (ilâ:hiya:t) Ar. ilāhiyyāt* Allah'ın varlığı ve nitelikleriyle ilgili konuları ele alan felsefenin bir kolu, Tanrı bilimi, teoloji.

ilâhiyatçı *is.* Tanrı bilimci, teolog.

ilâhlaşma *is.* İlâhlaşmak işi.

ilâhlaşmak *(nsz) mec.* Yücelmek; çok beğenilmek, hayranlık uyandıran bir duruma gelmek: *"Sanki biraz güneş içmiş gibi sendeleriz ve biraz ilâhlaştığımızı duyarız."* -A. Ş. Hisar.

ilâhlaştırma *is.* İlâhlaştırmak durumu veya biçimi.

ilâhlaştırmak *(-i)* İlâh durumuna veya biçimine getirmek.

ilâm *is. (i:lâ:m) Ar. iʿlām esk.* **1.** Bildirme, anlatma. **2.** *huk.* Bir davanın mahkemece nasıl bir hükme bağlandığını gösteren resmî belge. **ilâm almak** mahkeme kararını bildiren belgeyi almak. **ilâm etmek** *esk.* bildirmek.

ilâmaşallah *zf. (ila:ma:'şallah) Ar. ilā māşaallāh* **1.** Sonu gelmeyecek bir zamana kadar. **2.** *ünl.* Sitem veya alay yollu "maşallah" yerine kullanılır: *İlâmaşallah işiniz yolunda!*

ilân *is. (i:lâ:n) Ar. iʿlān* **1.** Duyuru: *"Dışarıya çıktıkları zaman bir el ilânı buldular."* -O. C. Kaygılı. *"Afişte, ilânda yazılı vakit gelmemiş de olsa perde açılacak demekti."* -T. Buğra. **2.** Açıkça bildirme, açıkça duyurma: *Cumhuriyetin ilânı.* **ilân etmek 1)** bir durumu yayım yoluyla duyurmak; **2)** bir durumu yaymak: *"Mahkemede senetle kendi kızı olduğunu dünyaya ilân etti."* -H. E. Adıvar. **3)** açıkça bildirmek: *"Toprakları dağıtma hususundaki arzusunu ilân etti."* -Ç. Altan. **ilân vermek** çeşitli basın yayın organlarıyla bir durumu duyurmak, açıklamak: *"Dün, bütün akşam gazetelerine ilân verdim."* -Ö. Seyfettin.

→ ***ilânlaşmak, ilân tahtası***

ilâncılık, -ğı *is.* Ticarî bir amaçla geniş topluluklara tanıtılmak istenen bir şeyi basın ve yayım yoluyla duyurma işi.

ilânen *zf. (i:lâ:nen) Ar. iʿlānen* Duyuru yoluyla.

ilânlaşk *is. (i:lâ:nlaşk) Ar. iʿlān + Far. -ı + Ar. ʿaşḳ* Karşı cinse aşkını bildirmek işi. **ilânlaşk etmek** (bir erkek bir kadına veya bir kadın bir erkeğe) kendisini sevdiğini söylemek.

ilânihaye *zf. (i'lâ:niha:ye) Ar. ilānihāye* Sonsuza kadar: *"Bu çıplak karakol odasında, ilânihaye unutulup kalmak istiyorlardı."* -R. N. Güntekin.

ilân tahtası *is.* Duyuruların üzerine yazıldığı veya yapıştırıldığı düz levha, pano.

ilârya *is. Yun. zool.* Gümüş balığının küçüğü.

ilâve *is. (ilâ:ve) Ar. ʿilāve* **1.** Katma, ekleme, ulama, ek. **2.** Eklenmiş, katılmış parça: *"Perhiz yemeği bizim yediğimiz yemeğe sırf bir ilâveden ibaretti."* -H. E. Adıvar. **3.** Arttırma, büyütme, abartma. **4.** Ek. **ilâve etmek** eklemek, katmak, ulamak: *"Bu istilânın nasıl bir facia olduğunu Avrupa tarihçileri iyi yazdıkları için bir kelime ilâve etmeye lüzum yoktur."* -Y. K. Beyatlı.

ilâveli *s.* **1.** Eki olan: *İlâveli ikinci baskı.* **2.** *mec.* Abartılmış, yalan katılmış, mübalâğalı.

ilâveten *zf. (ilâ:'veten) Ar. ʿilāveten* Ek olarak, ek yoluyla, ekleyerek.

ilbay *is. (Dil İnkılâbının ilk yıllarında)*

esk. Vali.

ilca *is. Ar. ilcā' esk.* Zorlama, zorunda bırakma. **ilca etmek** zorlamak, zorunda bırakmak.

ilçe *is.* Yönetim bakımından yurt bölümlemesinde ilden sonra gelen bölüm, kaymakamlık, kaza: *"Ankara'nın bir ilçesinde bir yazıhane açtığını duydum sonradan."* -Ç. Altan.

ilçebay *is. (Dil İnkılâbının ilk yıllarında) esk.* Kaymakam.

ile *e.* ve *bağ.* **1.** Kelimenin sonuna geldiğinde birliktelik, işteşlik, beraberlik, araç, sebep veya durum anlatan cümleler yapmaya yarar: *Bu haberin gelmesiyle iş bozuldu. "Çabuk bir süvari ile bana haber gönderiniz."* -Ö. Seyfettin. *"Elinde ince bir manto ile geldi."* -A. Gündüz. **2.** *e.* Bazı soyut isimlere getirilince durum bildiren zarflar oluşturur: *Merhametle ona bakıyordu.* **3.** *bağ.* Cümle içinde aynı görevde bulunan iki ögeyi birbirine bağlamaya yarar: *Annesi ile (annesiyle) babası geldiler. Leylâ ile Mecnun, gelmeleri ile gitmeleri bir oldu.* **...ile beraber 1)** -dığı / -diği anda: *Güneşin batmasıyla beraber hava soğuyuverdi.* **2)** -dan / -den başka: *Mektup yazmakla beraber telgraf da çekti.* **3)** -dığı / -diği hâlde: *Yıllarca çalışmakla beraber yine başaramadı.*

ilelebet *zf. (ile'lebet) Ar. ile-l-ebed* Sonsuzluğa değin, sürgit: *"Ey Türk gençliği! Birinci vazifen Türk istiklâlini, Türk cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir."* -Atatürk.

ilen *e. hlk.* İle: *"Sünbülün davası servi dal ilen / Bülbülün kavgası bahar gül ilen."* -Kâtibî. *"Karnın yardım, kazmayınan bel ilen / Yüzün yırttım tırnağınan el ilen."* -Âşık Veysel.

ilenç, -ci *is.* İlenmek amacıyla söylenen söz, ilenme, beddua.

ileniş *is.* İlenmek işi veya biçimi.

ilenme *is.* İlenmek işi, beddua.

ilenmek *(-e)* Bir kimse için kötü dilekte bulunmak, beddua etmek.

ilerde *zf.* İleride.

ileri *is.* **1.** Herhangi bir şeye göre daha ötede olan yer, **geri** karşıtı. **2.** Bir şeyin ulaşılacak yönü: *Yolun ilerisi düz.* **3.** Henüz gelmemiş zaman, gelecek, sonra. **4.** *s.* Önde bulunan: *İleri karakol. İleri hat.* **5.** *s.* Doğrusundan daha çok gösteren (saat): *Saat beş dakika ileridir.* **6.** *s.* Önceki, evvelki. **7.** *s. mec.* Benzerlerini geride bırakmış: *İleri fikirler.* **8.** *ünl.* "Amaca doğru durmadan yürü" anlamına: *"Ordular! ilk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!"* -Atatürk. **9.** *zf.* Öne doğru, ileri doğru: *Masayı biraz ileri çekelim.* **10.** *sp.* Temel duruşta ayak uçlarının gösterdiği yön. **ileri almak 1)** öne almak; **2)** (saat için) önceki vakte almak, öne ayarlamak. **ileri atılmak** (veya **çıkmak**) öne doğru çıkmak. **ileri geçmek 1)** öne geçmek; **2)** üstün bir makama geçmek. **(bir şeyden) ileri gelmek** sebep olmak, oluşmak, bağlı bulunmak, doğmak, meydana gelmek: *"O kadar üşümesi trende saatlerce hareketsiz kalmasından ileri geliyordu."* -S. F. Abasıyanık. **ileri gitmek** (veya **varmak**) söz ve davranışta ölçü dışına çıkmak, gereksiz, aşırı davranışta bulunmak: *"Hatta daha ileriye giderek başka ve daha tuhaf şeyler düşündüm."* -S. F. Abasıyanık. **ileri götürmek** (bir durum veya davranış için) ölçüyü aşmak: *"Ukalâlığı daha da ileri götürmüştü."* -S. F. Abasıyanık. **ileri** (veya **öne**) **sürmek 1)** öne doğru yürütmek; **2)** bir düşünceyi veya tasarıyı önermek, serdetmek: *"Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri... Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerinden... sorumlu tutulamazlar."* -Anayasa. *"Garajdan tiyatro, gaz sandığından koltuk fikrini de zamanında ileri süren o olmuştu."* -H. Taner. **ileriyi görmek** *bk.* uzağı görmek.

→ ***ileri gelenler, ileri geri, ileri görüş, ileri görüşlü, ileri uç, ileri uç oyuncusu***

ilerici *s.* ve *is.* İlerlemeden yana olan; ileri düzeydeki toplumsal ve siyasî gelişmeleri benimsemiş olan (düşünce, kimse vb.), terakkiperver.

ilericilik, -ği *is.* İlerici olma durumu, ilerici davranış.

ileride *zf.* **1.** Gelecekte, gelecek zamanda: *"Beni ileride okuyacak insanlar için yazdığıma inanmışımdır."* -S. Birsel. **2.** Ötede: *"En ileride, denize nazır olduğuna hükmettiği bir adanın önünde durdular."* -R. H. Karay.

ileri gelenler *ç. is.* Bir topluluğun önemli, sözü dinlenir, saygın kişileri, eşraf: *"Devlet adamlarının ileri gelenleri böyle sözlere karışmaz, ağır ururlar."* -M. Ş. Esendal.

ileri geri *zf.* Herhangi bir konuda dikkat etmeme, ayrıntıları düşünmeme. **ileri geri etmemek** uzun boylu tartışmadan, sorgu sual etmeden: *"Hiç pazarlığa sorguya kalkışmadan, hiç ileri geri etmeden dayağa başladılar, vurduklarını da attan aşağı yıktılar."* -M. Ş. Esendal. **ileri geri konuşmak (lâflar etmek** veya **söylemek)** yersiz ve gönül kıracak biçimde konuşmak: *"Böyleydi, ilkin coşar tartışır, ileri geri konuşurdu."* -H. Taner. **ileri geri söz (etmek** veya **söylemek)** yersiz, yakışıksız söz: *"Haydi kızım, haydi işine. Böyle ileri geri sözlerle kendini de beni de iyi saatte olsunların hışmına uğratacaksın."* -H. R. Gürpınar. *"Bu memleketin kültürüne ne kadar hizmet ettiğini düşünmeyenler onun hakkında ileri geri söylerler."* -O. V. Kanık.

ileri görüş *is.* Daha sonra olabilecekleri düşünmek işi: *"Bu bölgedeki ulusların el ele hareket etmesi gereğini keskin ileri görüşü ile o sezdi ve İkinci Balkan Birliği konferansını 1931'de İstanbul'da topladı."* -H. Taner.

ileri görüşlü *s.* İleri görüşü olan (kimse).

ilerisi *is.* **1.** Daha ön tarafı. **2.** Geleceği, ötesi. **(bir işin) ilerisine gitmek** bir işin sonuna kadar gitmek. **ilerisini gerisini hesaplamamak** (veya **düşünmemek)** herhangi bir konuda çok ve ayrıntılı düşünmeden hareket etmek, tedbirsizce, ihtiyarsızca davranmak.

ileri uç, -cu *is. sp.* Futbolda ileri hat, hücum mevkii, forvet.

ileri uç oyuncusu *is. sp.* Futbolda ileri uçta oynayan sporcu, golcü.

ilerlek *s.* İlerlemiş, ileriye varmış.

ilerleme *is.* **1.** İlerlemek işi. **2.** Terfi, terakki: *"Hâkim ve savcıların nitelikleri, atanmaları... aylık ve ödenekleri, meslekte ilerlemeleri... kanunla düzenlenir."* -Anayasa. **3.** *fel.* Daha iyi, daha yetkin, daha değerli, daha yüksek bir duruma doğru basamak basamak oluşan gelişme, terakki.

ilerlemek *(nsz, -e)* **1.** Bulunduğu yerden daha ileriye gitmek; yol almak: *"Vapur durmadan düdük çalarak ilerliyordu."* -H. E. Adıvar. *"İki eli ceketinin iki yan cebinde, gururlu ve gülümseyerek ilerliyordu."* -H. Taner. **2.** (vakit için) Geçmek: *"Mevsimin ilerlemiş olmasına karşın hâlâ direnen bir iki gelincik ve papatya..."* -O. Rifat. **3.** Daha güçlü, daha etkili duruma gelmek: *Ahbaplık ilerledi. Hastalık ilerledi.* **4.** Daha iyi, daha yüksek bir düzeye, aşamaya erişmek, gelişmek, terakki etmek.

ilerletme *is.* İlerletmek işi.

ilerletmek *(-i)* İlerlemesini sağlamak, ilerlemesine yol açmak: *"Mektebiharbiyede öğrendiği ve daha sonra Galiçya cephesinde Alman subayları ile ilerlettiği Almanca ile askerî literatürü günü gününe takip eder."* -H. Taner.

ilerleyici *s.* İleri giden, ilerleyen.

→ ***ilerleyici benzeşme***

ilerleyici benzeşme *is. gr.* Kelimede önceki sesin sonraki sesi etkilemesi: *yokdur < yoktur, gelmiş-dir < gelmiştir.*

ilerleyiş *is.* İlerlemek işi veya biçimi.

ileti *is.* Bildirme yazısı, mesaj.

iletici *s.* ve *is.* İletme özelliği olan (şey).

iletiliş *is.* İletilmek işi veya biçimi.

iletilme *is.* İletilmek işi.

iletilmek *(nsz)* İletmek işi yapılmak: *Bana iletildiğine göre...*

iletim *is.* **1.** İletmek işi. **2.** *fiz.* İletken şeylerden ısı veya elektriğin geçmesi. **3.** *tek.* Isı yayımı, konveksiyon.

iletiş *is.* İletmek işi veya biçimi.

iletişim *is.* **1.** Duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, bildirişim, haberleşme, komünikasyon. **2.** *tek.* Telefon, telgraf, televizyon, radyo gibi araçlardan ya

rarlanarak yürütülen bilgi alış verişi, bildirişim, haberleşme, komünikasyon.

→ ***iletişim ağı, iletişim araçları, iletişim merkezi, iletişim ortamı***

iletişim ağı *is.* İletişim araçlarının birbirleriyle ortak bağlantı kurma veya iş birliği sağlama durumu veya düzeni.

iletişim araçları *ç. is.* Toplumda sözlü veya yazılı haber alma imkânını sağlayan teknik araçlar.

iletişim merkezi *is.* Bildirişim ve haberleri toplam ve değerlendirme bürosu.

iletişim ortamı *is.* Bildirişim, haberleşme veya komünikasyon imkânlarının sağlandığı ortam, medya.

iletişme *is.* İletişmek işi veya durumu.

iletişmek *(nsz)* Bir durumu karşılıklı olarak iletmek, karşılıklı olarak haber alıp vermek.

iletken *s.* **1.** Akım, ısı, ses vb. geçiren (madde), nakil, **yalıtkan** karşıtı. **2.** *fiz.* Elektrik akımı, ısı, gaz vb. ni bir yerden başka bir yere aktaran (madde, şey).

→ ***iletken damarlar***

iletken damarlar *ç. is. bot.* Bitkilerde hücrelere besin maddelerini ileten borucuklar.

iletkenlik, -ği *is.* İletken olma durumu.

iletki *is. mat.* Bir açıyı ölçmeye ve başka bir yerde aynı açıyı çizmeye yarayan, yarım çember biçimindeki araç, minkale.

iletme *is.* İletmek işi.

iletmek *(-i)* **1.** Götürmek, ulaştırmak, nakletmek: *"Beni bir araba ile ayrı bir yoldan mektebe ilettiler."* -Y. K. Beyatlı. *"Bunların tek kaygıları gördüklerini, duyduklarını okurlara iletmektir."* -S. Birsel. **2.** *fiz.* Elektrik akımı, ısı, gaz vb. ni bir yerden başka bir yere götürmek.

ilga *is. (ilga:) Ar. ilġā' esk.* (varlığını) Kaldırma. **ilga etmek** (varlığını) ortadan kaldırmak.

ilgeç, -ci *is. gr.* Edat: *Ev **gibi** huzur köşesi olmaz. Çocuk sabaha **karşı** uyudu.*

ilgeçli *s. gr.* İlgeci olan, edatlı.

→ ***ilgeçli tümleç***

ilgeçli tümleç, -ci *is. gr.* Edatla kurulmuş tümleç, edatlı tümleç: *Makine gibi çalışıyor. Yaşına göre giyinmiş.*

ilgi *is.* **1.** İki şey arasında bulunan herhangi bir bağlılık, ilişki, alâka, taallûk. **2.** *psikol.* Dikkati öncelikle belirli bir şey üzerinde toplama eğilimi. **3.** *psikol.* Belirli bir olay veya etkinliğe yakınlık duyma, ondan hoşlanma ve ona öncelik tanıma. **4.** *kim.* Kimyasal şartlar eş veya birbirine çok yakın olduğunda ögelerin birbirleriyle birleşmede gösterdiği seçicilik. **ilgi çekmek (toplamak** veya **uyandırmak)** çevresinde ilgiyi, dikkati ve merakı üzerine toplamak, alâka çekmek, alâka toplamak veya alâka uyandırmak: *"İki üç ders içinde ilgisini çeken bir öğrenci olmuştum."* -Y. Z. Ortaç. **ilgi duymak** bir işe, bir olaya, bir kimseye önem vermek, yakınlık duymak. **ilgi görmek** ilgi çekmek. **ilgi göstermek** ilgisini esirgememek, belli etmek. **ilgi toplamak 1)** ilgisini yoğunlaştırmak, belli etmek; **2)** ilgi görmek. **ilgisini kesmek** bir kimse veya şeyle bütün bağlarını koparmak, ilişkisi kalmamak, alâkayı kesmek: *"Çocuğu babasına bırakıp kendisi erkekle ilgisini keser ve familyasının yanına döner."* -F. R. Atay.

→ ***ilgi alanı, ilgi çekici, ilgi eki***

ilgi alanı *is.* Bir kişi veya kuruluşun ilgilendiği konular.

ilgi çekici *is.* İlgiyi, dikkati üzerinde toplayan.

ilgi eki *is. gr.* Bağlantı kavramı veren ek. Türkçede bu kavram isim görevli kelimeye **-ki** ekinin bağlanmasıyla sağlanır. Bu ek ünlü uyumlarına aykırı düşer ve çoğu kez kalma durumuyla kalıplaşır: *Evdeki, odadaki, onunki, dünkü, o günkü.*

ilgileme *is.* İlgilemek işi.

ilgilemek *(-i) hlk.* İki parçayı birbirine eğreti olarak dikmek, teyellemek.

ilgilendiriş *is.* İlgilendirmek işi veya biçimi.

ilgilendirme *is.* İlgilendirmek işi.

ilgilendirmek *(-i, -le)* **1.** İlgisini çekmek, önem vermek veya bir şeyle ilgili kılmak: *"Oralı mıdır, değil midir, beni zerre kadar ilgilendirmez."* -S. F.

Abasıyanık. **2.** İlişkin olmak: *İşçileri ilgilendiren bir karar.* **3.** Elverişli, uygun bulmak: *Çalışmanız bizi ilgilendiriyor.*

ilgileniş *is.* İlgilenmek işi veya biçimi.

ilgilenme *is.* İlgilenmek işi.

ilgilenmek *(-le)* **1.** Birine karşı yakınlık duymak veya göstermek, alâkalanmak: *"Tarlaları gezdim, okuluma gittim, çocukları tanıdım, köylülerle ilgilendim."* -H. E. Adıvar. **2.** Bir şeye karşı merak duymak: *Arkadaşım yeni buluşlarla ilgileniyor.* **3.** Bir konu üzerinde çalışmak, uğraşmak, bir şeyi çekici bulmak: *"Okulda ilgilendiği tek ders İngilizceydi."* -N. Cumalı.

ilgili *s.* İlgilenmiş olan, ilgisi bulunan, alâkalı, alâkadar, müteallik: *"Tütün piyasası ile ilgili hesapların bir ucu, yine elindeydi."* -N. Cumalı.

ilgililik, -ği *is.* İlgili olma durumu, mensubiyet.

ilginç, -ci *s.* İlgi uyandıran, ilgi ve dikkat çekici olan, enteresan, alâkabahş: *"Yöneticinin Karpiç gecelerine dair de ilginç anıları vardı."* -Ç. Altan.

ilginçleşme *is.* İlginçleşmek işi veya durumu.

ilginçleşmek *(nsz)* İlginç duruma gelmek.

ilginçlik, -ği *is.* İlginç olma durumu: *"Onun ilginçliği de bu gözlemlerde, ayrıntılardadır zaten."* -S. Birsel.

ilgisiz *s.* İlgisi olmayan veya ilgilenmeyen, kayıtsız, aldırmaz, alâkasız, lâkayt.

ilgisizlik, -ği *is.* **1.** İlgisiz olma durumu, aldırmazlık, alâkasızlık. **2.** İlgi göstermeme durumu: *"İşinin ehli, usta bir halk komiği idi; ilgisizlik içinde tek başına yapabileceğini yaptı ve gitti."* -H. Taner. **3.** *fel.* Gönlün sevgi veya nefret gibi duygulardan soyutlanmış olması durumu, kayıtsızlık, lâkaydî.

ilhak *is. (-ha:kı) Ar. ilḥāḳ esk.* **1.** Katma, bağlama, ekleme. **2.** Egemenliği altına alma. **ilhak etmek 1)** katmak, bağlamak; **2)** egemenliği altına almak.

ilham *is. (ilha:m) Ar. ilhām* **1.** Esin: *"Kendimden ilhamı kurumuş bir sanatçı olarak bahsetmiştim."* -H. E. Adıvar. *"Bir yumuşak sevecenlikte buldum / Güzelliğin doyumsuz ilhamını."* -F. Halıcı. **2.** Tanrı'nın, peygamberlerin yüreğine doldurduğu tanrısal âleme özgü duygu ve düşünceler. **ilham almak** esinlenmek. **ilham etmek** (veya **vermek)** içe doğmasına sebep olmak, esindirmek: *"Bu rüyayı ilham eden belki de bu halkaların kokusu idi."* -R. N. Güntekin.

→ ***ilham kaynağı, ilham perisi***

ilham kaynağı *is.* Esinlenmeyi ve içe doğmayı sağlayan şey: *"Evrenin zengin repertuvarı onun tükenmez ilham kaynağıdır."* -H. Taner. **ilham kaynağı olmak** hayal dünyasını beslemek: *"İlham kaynağı olduklarını öğrenmek, onları her zaman çok mutlu eder."* -H. Taner.

ilham perisi *is.* Sanatçılara esin verdiği var sayılan peri.

ilhan *is. tar.* **1.** Bir ilhanlığın başında bulunan hükümdar, imparator. **2.** İran Moğollarında hükümdarın unvanı.

ilhanlık, -ğı *is. tar.* **1.** İlhan olma durumu. **2.** Kendi topraklarında oturan çeşitli ulusları egemenliği altına toplayan devlet biçimi, imparatorluk. **3.** Böyle bir devletin yönetimi altındaki ülkelerin bütünü.

-ili *bk.* -ılı / -ili.

ilik, -ği (I) *is.* Giysilerin, yorgan çarşaflarının, yastık kılıflarının vb.nin gereken belirli yerlerine iplikle örülerek, parça geçirilerek veya biye ile yapılan küçük yarık.

ilik, -ği (II) *is.* Kemiklerin iç boşluklarını dolduran yağlı madde. **ilik gibi 1)** çok lezzetli, (genellikle et için) iyi pişmiş; **2)** *argo* çok güzel, istek uyandıran (kadın veya kız). **iliğine işlemek** (veya **geçmek) 1)** çok ıslanmak; çok üşümek; **2)** bütün varlığını kaplamak, çok etkilenmek: *"En büyük payın yine de Celile'nin iliklerine işlemiş korkusu olacağını zannederim."* -R. N. Güntekin. **iliğine** (veya **iliklerine) kadar** her şeyini, bütün varlığını etkileyecek biçimde: *"Ilık bir mart güneşi, iliklerine kadar ısınıyor insan."* -O. V. Kanık. **iliğine kadar ıslanmak** çok ıslanmak. **iliğini kemirmek 1)** çok etkilemek; **2)** sömürmek. **iliğini** (veya **iliğini kemiğini) kurutmak**

canından bezdirecek kadar sıkıntı vermek. **iliklerinde duymak** benliğinde iyice duymak.

ilikçi *is.* İlik açan kimse.

ilikçilik, -ği *is.* İlik açma işi veya mesleği.

ilikleme *is.* İliklemek işi.

iliklemek *(-i)* Bir şeyin düğmesini iliğine geçirmek.

iliklenme *is.* İliklenmek işi.

iliklenmek *(nsz)* İliklemek işi yapılmak.

ilikleyiş *is.* İliklemek işi veya biçimi.

ilikli *s.* **1.** İliği olan. **2.** İliklenmiş: *"Küçük küçük kırmızı çiçekli gömleğinin yalnız boğazına tesadüf eden düğmesi ilikli, ötekiler açıktı."* -S. F. Abasıyanık.

iliksiz *s.* İliği (I, II) olmayan.

ilim, -lmi *is. Ar. ʿilm* **1.** Bilim: *"Kılıç gibi kesen ve şakırdayan mantığıyla ilmin askerleşmiş tipiydi."* -P. Safa. **2.** *mec.* Ayrıntı, özellik, nitelik, hassasiyet. **ilmini almak** bir işin özelliklerini, işleyişini, en ince ayrıntılarına kadar iyice öğrenmek. **ilminden anlamak** bir işin, aracın veya konunun uzmanı olmak: *"Onun ilminden anlayan şoför seni istediği yere götürür."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

→ ***ilim adamı, ilim kadını, ilmiahlâk, ilmihâl***

ilim adamı *is.* Bilim adamı.

ilimcilik, -ği *is. fel.* Bilimcilik.

ilim kadını *is. bk.* bilim adamı.

ilinek, -ği *is. fel.* Bir şeye mecbur olarak bağlı olmayan, onun özünde bulunmayan, rastlantı ile olan nitelik, araz.

ilineksel *s. fel.* İlinekle ilgili olan, özle ilgili olmayan.

ilinti *is.* **1.** İki şey arasında ilgi, ilişki. **2.** *hlk.* İnsanlar arasındaki bağ: *"Cemal Sahir'le aktör-seyirci ilişkisinin dışında bir ailevî ilintimiz de oldu."* -H. Taner. **3.** *hlk.* İç sıkıntısı. **4.** *hlk.* Seyrek dikiş, teyel.

ilintileme *is.* İlintilemek işi veya durumu.

ilintilemek *(-i)* İki parçayı eğreti olarak seyrek dikişle elde dikmek, teyellemek, ilgilemek.

ilintili *s.* İlgisi, ilişkisi, bağı, ilintisi olan.

ilistir *is. Yun.* Süzgeç.

ilişik, -ği *s.* **1.** İliştirilmiş, eklenmiş, bağlanmış, merbut: *Dilekçeye ilişik olarak sunulan belge...* **2.** Bir şeyle ilgili, ilişkin, ait: *"Listelere ilişik açıklama, sabaha karşı aldığı bir telgraf kadar şaşırtıcıydı."* -N. Cumalı. **3.** *is.* İlgi, bağlılık, ilişki, münasebet: *"Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişiği kesilir..."* -Anayasa. **4.** Eklenmiş olan bölüm: *Ayrıntılar ilişikte yazılıdır.* **ilişiği kalmamak** ilgisi, bağlılığı olmamak: *Onunla hiçbir ilişiğim kalmadı.* **ilişiğini kesmek** hiçbir ilgisi kalmamak, bağlantılarını koparmak: *"Memlekette, satılmış, ilişiğini kesmiş gibi idi."* -E. E. Talu.

ilişikli *s.* İlişiği olan, ilişkin.

ilişiksiz *s.* İlişiği olmayan.

ilişilme *is.* İlişilmek işi.

ilişilmek *(-e)* İlişmek işi yapılmak.

ilişken *is. hlk.* Deniz dibinde batık ve atıkların oluşturduğu tabaka.

ilişkenli *s.* İlişken özellik bulunduran: *Gelincik balığı kayalık, çakıllık, midyelik ve ilişkenli diplerde yaşar.*

ilişki *is.* **1.** İki şey arasında karşılıklı ilgi, bağ, münasebet, temas: *"Arkadaşlık ve dostluk şeklinde bile bir ilişki aramadığını kesinlikle anlatacaktı."* -H. E. Adıvar. **2.** Bağlantı, temas: *Kar yağınca köylerle ilişki kesildi.* **ilişki kurmak** bağlantı sağlamak, ilgi sağlamak.

ilişkilendirmek *(-i)* İlişkili duruma getirmek.

ilişkili *s.* **1.** İlişkisi olan. **2.** *zf.* İlgili olarak.

ilişkin *s.* İlgisi, ilişiği olan, bağlı, ilgili, ait, merbut, müteallik: *"Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler..."* -Anayasa.

ilişkisiz *s.* İlişkisi olmayan.

ilişkisizlik, -ği *is.* İlişkisiz olma durumu.

ilişme *is.* İlişmek işi.

ilişmek *(-e)* **1.** Hafifçe dokunmak, takılmak: *Elim çiçeklere ilişti, vazo devrildi.* **2.** Elini sürmek, dokunmak: *"Bir sancılı yerine dokunmuşum gibi, ıstırapla: -Bırak, ilişme, diye inledi."* -F. R. Atay. **3.** Bir şeyin kenarına kısa bir süre için oturmak: *"Sonra gene usulca hastanın karyolasına yandan ilişerek oturdu."* -N. Cumalı. **4.** Karışmak, rahat vermemek, müdahale etmek: *"Köylüler, vakfedilmiş bir hayvanın işte kullanılıp kullanılmayacağından şüphe ediyorlar, boz eşeğe ilişmiyorlardı."* -R. H. Karay. **5.** *mec.* Değinmek, sözünü etmek: *O konuya hiç ilişmedik.* **6.** *hlk.* Şaka etmek.

iliştirilme *is.* İliştirilmek işi.

iliştirilmek *(-e)* İliştirmek işi yapılmak; eğreti takılmak, hafifçe tutturulmak.

iliştirme *is.* İliştirmek işi.

iliştirmek *(-i, -e)* İlişmesini sağlamak; bağlamak, tutturmak; eğreti takmak, hafifçe tutturmak: *"Seni bahçeye bir kenara iliştiririz."* -F. R. Atay. *"Dudaklarına bir cıgara iliştirdi, yaktı, duman ciğerlerine dağılır dağılmaz cıgarayı bıraktığını hatırladı."* -A. İlhan.

ilk *s.* **1.** Zaman, sıra, yer ve önem bakımından ötekilerden önce gelen, **son** karşıtı: *"Gözlerini açınca ilk işi saatine bakmak oldu."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** *is.* Herhangi bir şeyin en önde olanı, önce geleni: *"İnsanı insan yapan duyguların ilkidir aşk."* -N. Cumalı. **3.** *zf.* Birinci olarak, en başta: *İlk hatırladığım olay...* **ilk göz ağrısı 1)** ilk doğan evlât; **2)** ilk sevilen, âşık olunan kimse: *"Sen ilk aşkım, ilk göz ağrımsın / Dünyalara değişmem seni."* -O. V. Kanık. **ilk plânda 1)** önce, en önde: *"Bu çatı altı penceresinden ilk plânda bir Yahudi evinin taraçası görünüyordu."* -H. R. Gürpınar. **2)** başlangıçta.

→ ***ilk adım, ilk ağızda, ilkbahar, İlk Çağ, ilk dördün, ilk elden, ilk gösteri, ilkgüz, ilk kânun, ilkokul, ilköğrenim, ilköğretim, ilk önce, ilk örnek, ilk sezi, ilk teşrin, ilk ve son, ilk yardım, ilk yardım hastahanesi, ilk yarı, ilkyaz***

ilk adım *is.* Başlangıç.

ilk ağızda *zf.* Önce, öncelikle, ilk iş olarak, her şeyden önce: *"Birkaç hastalığın birden hücumuna uğradı. İlk ağızda büyük canlılığı ve iyimserliği ile bir bir onlardan kurtuldu."* -H. Taner.

ilkah *is. (ilka:h) Ar. ilḳāḥ esk.* **1.** Dölleme, döllenme. **2.** *esk.* Aşılama. **ilkah etmek 1)** döllemek; **2)** aşılamak.

ilkbahar *is. T. + Far. bahār* (kuzey yarım küre için) Mart, nisan ve mayıs aylarını içine alan zaman aralığı. Gök biliminde 21 Mart ile 22 Haziran arası, ilkyaz, bahar.

İlk Çağ *is. tar.* En eski zamanlardan başlayarak milâdî 476, Batı Roma İmparatorluğunun çöküş yılına kadar süren çağ.

ilk dördün *is. astr.* Ayın, yeni ay evresinden bir hafta sonra yarım daire biçiminde göründüğü evre.

ilke *is.* **1.** Temel düşünce, temel inanç, umde, unsur, prensip: *Bir dinin ilkeleri. "Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadır."* -Anayasa. *"İlkelerine sıkı sıkıya bağlı, bilinçli ve ödün vermez bir insandı."* -H. Taner. **2.** Temel bilgi: *Kimyanın ilkeleri.* **3.** Başka şeylerin kendisinden türediği ilk madde, öge, unsur: *Atomlar cisimlerin ilkeleridir.* **4.** *man.* Her türlü tartışmanın dışında sayılan öncül, mebde, prensip. **5.** Davranış kuralı: *"Bence ahlâkın bir ilkesi, bir kökü vardır. Sana yapılmasını istemediğini sen de başkasına yapma."* -N. Ataç.

ilkeci *s.* İlkelerine bağlı (kimse).

ilkecilik, -ği *is.* İlkeci olma durumu: *"Uçları hafif yukarı kalkık ağzı, yüzdeki ilkeciliği yumuşatmak ister gibiydi."* -H. Taner.

ilkel *s.* **1.** İlk durumunda kalmış olan, gelişmesinin başında bulunan, iptidaî, primitif: *"İran'da ve Afganistan'da bu aşiretleri idare edenlerin ilkel plânda kalmış menfaatleri var."* -Ç. Altan. **2.** *fel.* Zaman bakımından en eski olan, iptidaî, primitif. **3.** (sanatta) Yalın bir nitelik gösteren, yapmacıksız olan, primitif. **4.** *is.* Özellikle XIV-XV. yüzyıllarda İtalyan ressamlarına, Orta Çağ sonlarında Avrupa ressamlarına verilen ad. **5.** *s. mec.* Eğitimsiz, kültürsüz, görgüsüz.

→ ***ilkel memeliler, ilkel toplum***

ilkelce *s.* ve *zf. (ilke'lce)* İlkel (bir biçimde).

ilkelciler *ç. is.* İlkelcilik yanlısı olan sanatçılar.

ilkelcilik, -ği *is.* **1.** Avrupa sanatının çağımıza kadar geçirdiği gelişmelerden habersiz görünen, ilkel ulusların sağlam, kaba, saf, yalın biçimli sanatını benimseyen görüş, primitivizm. **2.** İlkellik özlemini ileri süren düşünce akımlarının genel adı, primitivizm.

ilk elden *zf.* Baştan başlayarak; dolaysız, aracısız.

ilkeleşme *is.* İlkeleşmek işi.

ilkeleşmek *(nsz)* İlke durumuna gelmek.

ilkelleşme *is.* İlkelleşmek işi.

ilkelleşmek *(nsz)* İlkel bir durum almak veya ilkel bir duruma gelmek.

ilkelleştirme *is.* İlkelleştirmek işi veya durumu.

ilkelleştirmek *(-i)* İlkel duruma getirmek.

ilkellik, -ği *is.* İlkel olma durumu, iptidaîlik.

ilkel memeliler *ç. is. zool.* Bazı sınıflandırmalara göre memeliler sınıfının tek delikliler ile soyu tükenmiş olan bazı ilkel yapılı memelileri içine alan bir alt sınıfı.

ilkel toplum *is. sos.* Yazılı kültürü bulunmayan, sanayileşmemiş, şehirleşmemiş tarım toplumu.

ilkesel *s.* İlke ile ilgili.

ilk gösteri *is. tiy.* Sahneye konulan oyunun ilk temsili, prömiyer.

ilkgüz *is.* Eylül ayı.

ilkin *zf. (i'lkin)* Başta, başlangıçta, önce, iptida: *"Rıza da ilkin onlara katılmış gidiyorken birden vazgeçti."* -H. Taner. *"Daha ilkinde çatallanan sesi şimdi iyice kısık çıkıyor."* -T. Buğra.

ilk kânun *is. (ilk kâ:nu:n) T. ilk + Ar. kānūn esk.* Aralık.

ilkokul *is. esk.* Zorunlu öğrenim çağındaki kız ve erkek çocuklarının temel eğitim ve öğretimini sağlamak için devletçe açılan veya açılmasına izin verilen beş yıllık okul.

ilköğrenim *is.* İlköğretim.

ilköğretim *is.* Birkaç öğretim basamağından oluşan örgün eğitim sisteminin, okuma yazmayı, aritmetiği, iyi bir yurttaş olmak için gerekli temel bilgi ve becerileri kazandıran sekiz yıllık ilk basamağı: *"İlköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur..."* -Anayasa.

ilk önce *zf.* Önce, en önce, en başta.

ilk örnek, -ği *is.* Kök tip.

ilk sezi *is. fel.* Bir konuda edinilen ilk ve yalın bilgi.

ilkten *zf. (i'lkten) hlk.* İlk önce.

ilk teşrin *is. T. ilk Ar. teşrīn esk.* Ekim.

ilk ve son *s. mec.* Tek, yegâne: *"1883'te ilk ve son izdivacı olarak babamla evlenmiş."* -Y. K. Beyatlı.

ilk yardım *is.* **1.** Tedavisi gereken kimselerin ilk bakımlarında uygulanan basit tedavi. **2.** Tehlikeli ve anî durumlarda uygulanan ilk ve ivedi tedavi işlemi. **3.** Bu işlemin uygulandığı yer: *İlk yardım hastahanesi.*

ilk yardım hastahanesi *is.* Anîden rahatsızlananlar veya kazada yaralananlara ilk tıbbî müdahelenin yapılabileceği nitelikte donatılan hastahane.

ilk yarı *is. sp.* Futbol, basketbol vb. karşılaşmalarda iki devreden ilki.

ilkyaz *is. (i'lkyaz)* İlkbahar, bahar: *"Pek seyrek bana mektup gönderiyorlar ve ilkyaza kadar burada kalacağım söyleniyor."* -M. Ş. Esendal.

illâ *zf. (i'llâ:) ,) Ar. illâ* İlle.

illâki *zf. (i'lla:ki) Ar. illā + Far. ki* İlle.

illâllah *ünl. (i'llalla:h) Ar. illâ allāh* Usanç ve bezginlik anlatır: *İllâllah, yeter artık!* **illâllah demek** usanmak, bıkmak, bezmek. **illâllah etmek** usanmak, bıkmak.

ille *zf. (i'lle) Ar. illā* **1.** Ne olursa olsun, hangi şartta olursa olsun, her hâlde: *"İlle seni evine kadar geçireceğim diye ayak diriyor."* -H. Taner. **2.** Hele, özellikle: *"İlle o gözleri, ille o gözleri."* -H. R. Gürpınar. *"Öyle bir vicdanı ille bende de aramayınız."* -S. Birsel. **3.** Yoksa, olmazsa: *Sen de gelirsin, ille gitmem.*

→ ***ille velâkin***

illegal, -li *s. (i'llegal) Fr. illégal* Yasa dışı, yasaya aykırı: *İllegal örgütler.*

illet *is. Ar. 'illet* **1.** Hastalık: *"Ben şarlatan değilim, oğlum. Bu illetin devası bendedir."* -P. Safa. **2.** *mec.* Hastalık derecesine varan alışkanlık: *"Ya sayfa sayfa mektup yazmak illetine tutulmuş olanlara ne diyeyim?"* -H. C. Yalçın. **3.** *mec.* Bozukluk: *Bu radyonun bir illeti var.* **4.** *tkz.* Kızdıran, sinirlendiren şey veya kimse. **5.** *fel. esk.* Sebep. **illet etmek 1)** sinirlendirmek, kızdırmak; **2)** sakatlamak. **illet olmak** çok sinirlenmek, çok kızmak: *"Batı taklitçiliği de illet olduğu sorunlardan biri idi."* -H. Taner. **(bir şeyin) illetine uğramak** hastalık derecesinde düşkün veya tutkun olmak: *"İnsan boyuna gezecek olursa, baş dönmesi illetine uğrayacak."* -A. Rasim.

illetli *s.* **1.** Hastalığı olan. **2.** *mec.* İkide bir aksaklık gösteren.

ille velâkin *bağ. hlk.* Gel gelelim, bununla birlikte: *"İlle velâkin bunun ne dermanı vardır, ne de fermanı."* -O. C. Kaygılı.

illî *s. (illi:) Ar. 'illī fel. esk.* Nedensel.

illiyet *is. (i'lliyet) Ar. 'illiyyet fel. esk.* Nedensellik.

illüstrasyon *is. Fr. illustration* **1.** Resimlerle süsleme. **2.** Kitap içindeki bir yazıyı açıklayan veya süsleyen resim.

illüzyon *is. Fr. illusion* Yanılsama.

illüzyonist *is.* ve *s. Fr. illusionniste* Göz bağcı.

illüzyonizm *is. Fr. illusionnisme* Göz bağcılık.

ilme *is.* İlmek (II) işi.

ilmek, -ği (I) *is.* İlmik.

ilmek, -er (II) *(-i)* **1.** Hafif bir düğüm yaparak bağlamak. **2.** Halı dokurken düğümleri bağlamak. **3.** *(-e) hlk.* Değmek, dokunmak. **iler tutar yeri olmamak** (veya **kalmamak**) çok dağınık, kötü, bozuk veya berbat bir duruma gelmek: *"Mamafih, artık iler tutar yeri kalmayan paltosunu eskiciye satmak suretiyle bu kararını biraz daha uzattı."* -H. Taner.

ilmekleme *is.* İlmeklemek işi.

ilmeklemek *(-i)* İlmek durumuna getirmek.

ilmî *s. (ilmi:) Ar. 'ilmī* Bilimsel.

→ ***ilmî ahlâk***

ilmiahlâk *is. Ar. 'ilm-i aḫlāḳ bk.* ahlâk bilimi, etik.

ilmî ahlâk *is. esk.* Töre bilimi.

ilmihâl, -li *is. (ilmiha:l) Ar. 'ilm-i ḥāl esk.* Din kurallarını öğrenmek için yazılmış kitap.

ilmik, -ği *is.* Çözülmesi kolay düğüm, eğreti düğüm. **ilmik atmak** ilmik yapmak.

ilmikleme *is.* İlmiklemek işi.

ilmiklemek *(-i)* Eğreti düğümle bağlamak.

ilmiklenme *is.* İlmiklenmek işi.

ilmiklenmek *(nsz)* İlmikle tutturulmak.

ilmikli *s.* **1.** Kolay çözülür biçimde düğümlenmiş. **2.** Herhangi bir sayıda düğümü, ilmiği olan.

ilmiksiz *s.* **1.** Kolay çözülemeyen biçimde düğümlenmiş. **2.** İlmiği olmayan.

ilmiye *is. Ar. 'ilmiyye esk.* **1.** Din işleriyle uğraşan hocalar sınıfı: *İlmiyeden bir zat.* **2.** Din işleriyle uğraşanların mesleği.

ilmühaber *is. (i'lmühaber) O. T. < Ar. 'ilm ü ḫaber* **1.** Birinin yer, hâl, medenî durumu vb.ni gösteren resmî belge, hâl kâğıdı. **2.** Bir şeyin teslim alındığını gösteren belge, alındı kâğıdı.

ilsizleşmek Yurtsuz, vatansız kalmak.

iltibas *is. (iltiba:s) Ar. iltibās esk.* Birbirine çok benzeyen iki şeyin karışması, andırışma. **iltibasa yol açmak** karışıklığa sebep olmak.

iltica *is. (iltica:) Ar. iltıcā'* Güvenilir bir yere sığınma, sığınma: *"Kovalıyorlarmış, kaçmış, saklanmak için saraya iltica etmek istemiş."* -A. Gündüz. **iltica etmek** sığınmak.

→ ***iltica hakkı***

iltica hakkı *is. huk. bk.* sığınma hakkı.

iltifat *is. (-fa:tı) Ar. iltifāt esk.* **1.** Yüzünü çevirerek bakma. **2.** Birine güler yüz gösterme, hatırını sorma, tatlı davranma,

ilgilenme: *"Genç kızlar erkeklerin iltifatlarına nasıl karşılık vereceklerini şaşırmışlardı."* -M. Yesari. **3.** İlgi gösterme, rağbet etme: *"Kime iltifat dozunu artırırsa, o gerçekten de bir şeyler olurdu."* -Ç. Altan. **4.** *ed.* Söz söylerken, daha çok etki sağlamak için beklenmedik bir anda sözü, konu ile çok yakından ilgili birine veya bir şeye yöneltme. **iltifat etmek 1)** ilgilenmek, saygı göstermek: *"Belediye başkâtibi bana iltifat etmek isteyerek bir çam devirdi."* -R. N. Güntekin. *"İltifat etti, hatırını sordu."* -M. Ş. Esendal. **2)** beğenmek, rağbet etmek: *Akşamki yemeklere iltifat eden çok oldu.*

iltifatlı *s.* Yüze gülen, gönül alan: *İltifatlı bakışlar. "Naciye Hanım bu iltifatlı karşılanışa aynı hararetle mukabele etmedi."* -P. Safa.

iltihabî *s. (iltiha:bi:) Ar. iltihābî* **1.** İltihapla ilgili, yangılı. **2.** İltihabı olan, yangılı, iltihaplı.

iltihak *is. (-ha:kı) Ar. iltihāḳ esk.* Katılma. **iltihak etmek** katılmak: *"Ricat yolu üstünde bıraktığımız nöbetçiler birer birer müfrezeye iltihak etti."* -F. R. Atay.

iltihap, -bı *is. (-ha:bı) Ar. iltihāb* Vücudun mikroplara karşı koymak için herhangi bir yerine fazla kan hücumu ile orada şişkinlik, kırmızılık, ısı ve ağrı ile beliren irin toplaması, yangı.

iltihaplanma *is.* İltihaplanmak işi, yangılanma.

iltihaplanmak *(nsz)* Bir doku veya bir organda iltihap toplamak, yangılanmak.

iltihaplı *s.* İltihabı olan, yangılı.

iltihapsız *s.* İltihabı olmayan, yangısız.

iltimas *is. (-ma:sı) Ar. iltimās* **1.** Haksız yere, yasa ve kurallara uymaksızın kayırma, arka çıkma: *"Onun için buraya kabul edilişimde bir iltimas seziyordum, buysa beni yerin dibine geçiriyordu."* -O. Kemal. **2.** *mec.* Birine herhangi bir konuda öncelik ve ayrıcalık tanıma: *"İltiması geçmişe hasretmeyelim. Daha doğrusu iltiması büsbütün kaldıralım."* -H. Taner. **iltimas etmek** (veya **geçmek**) kayırmak; korumak. **iltiması olmak** arkası, kayırıcısı olmak.

iltimasçı *s.* Kayırıcı, arka.

iltimasçılık, -ğı *is.* Kayırma işi, kayırıcılık veya kayırmacılık.

iltimaslı *s.* Kayırılan (kimse) veya kayırılarak yapılan (iş).

iltisak *is. (iltisa:k) Ar. iltiṣāḳ esk.* **1.** Kavuşma, bitişme, birleşme ile ilgili olan. **2.** *d.b.* Bitişken (dil).

iltisakî *s. (iltisa:ki:) Ar. iltiṣāḳî* İltisak olma durumu.

→ iltisakî diller

iltisakî diller *ç. is. d.b.* Bitişken diller.

iltizam *is. (iltiza:m) Ar. iltizām esk.* **1.** Kayırma, bir tarafı tutma. **2.** Gerekli bulma. **3.** Kesenek. **iltizam etmek** keseneğe almak.

iltizamcı *is. esk.* Kesenekçi, mültezim.

iltizamî *s. (iltiza:mi:) Ar. iltizāmî esk.* İsteyerek, bilerek yapılan.

ilzam *is. (ilza:m) Ar. ilzām* Cevap veremez duruma getirme, susturma. **ilzam etmek** susturmak.

-im *bk.* -m (I).

im (I) *is.* **1.** İşaret. **2.** Alâmet.

→ im bilimi

-im (II) *bk.* -m (II).

-im (III) *bk.* -m (III).

ima *is. (i:ma:) Ar. īmā* **1.** Dolaylı olarak anlatma, üstü kapalı olarak belirtme, işaretleme, anıştırma, ihsas. **2.** Açıkça belirtilmeyen, dolaylı olarak anlatılan şey: *"Başkalarına ima ile bile söylemekten çekindiğim en mahrem şeyleri bilen insandın sen."* -P. Safa. **ima etmek** dolaylı anlatmak, anıştırmak, ihsas etmek: *"Yaşını başını almıştı, kocası başta, herkes ona artık vaktini ibadete hasretmek zamanı geldiğini, daha doğrusu ahreti düşünmek saati çaldığını ima ediyordu."* -H. E. Adıvar. *"Öyle bir şey olsa lâf arasında muhakkak ima ederdi."* -H. Taner.

imaj *is. Fr. image* İmge: *"Ondan daha saygın, daha yakışıklı ve etkili bir şef imajı bulmak zordu."* -H. Taner.

imal, -li *is. (i:ma:l) Ar. i'māl* **1.** Ham maddeyi işleyip mal üretme. **2.** Yapım. **imal etmek** ham maddeyi işleyerek bir mal üretmek: *Ayakkabı imal etmek.*

imalât *ç. is. (i:ma:lâ:t) Ar. i'mālât, i'māl*'in çokluk biçimi **1.** Ham madde işlenerek yapılan her türlü mal. **2.** İşlenerek yapılan üretim: *"Bu paketler satılsın, imalâta ondan sonra devam edilecekti."* -Ç. Altan.

→ imalâthane

imalâtçı *is.* ve *s.* Ham madde işleyerek mal üreten kimse veya kuruluş.

imalâtçılık, -ğı *is.* İmalâtçının işi veya mesleği.

imalâthane *is. (ima:lâ:tha:ne) Ar. i'mālāt + Far. ḫāne* Ham maddelerin işlenerek, mal olarak piyasaya sürülecek duruma getirildiği iş yeri, yapım evi.

imalât resmi *is.* Baskılı devre levhasının delikler, yarıklar, profiller desenler ve onların yerleri ile son durumları gibi bazı özelliklerini belirten bir resim.

imale *is. (ima:le) Ar. imāle esk.* **1.** Bir tarafa yatırma, eğme. **2.** *ed.* Kısa okunması gereken heceyi ölçüye uydurmak için uzun okuma. **imale etmek** eğmek, çevirmek. **imale yapmak** *ed.* kısa heceyi uzun okumak.

imalı *s. (i:ma:lı)* Üstü kapalı, örtülü (söz veya davranış): *"Başka bir gün, aralarında, gene imalı bir konuşma oldu."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

imam *is. Ar. imām* **1.** Cemaate namaz kıldıran kimse. **2.** Müslümanlıkta mezhep kuran kimse. **3.** Hz. Muhammed'den sonra onun vekilliği görevini üzerine alan halifelere verilen unvan. **4.** Bazı küçük İslâm devletlerinde devlet başkanı. **5.** En önde bulunan, önder. **imam osurursa, cemaat sıçar** *argo* yöneticilerin kötü bir iş yapmaları, onların buyruğundakilerin daha kötü bir iş yapmalarına yol açar.

→ imambayıldı, imam evi, imam kayığı, imam nikâhı, imam nikâhlı, imam suyu

imambayıldı *is.* Bir çeşit zeytinyağlı patlıcan yemeği.

imame *is. (ima:me) Ar. imāme* Tespihlerin baş tarafına geçirilen uzunca parça.

imamet *is. (ima:met) Ar. imāmet esk.* İmamlık: *"Bu zaman zarfında Bedri'yi yetiştiremezsem, imamet elden gider, biz, açlıktan ölürüz."* -R. N. Güntekin.

imam evi *is. hlk.* Kadınlara özgü ceza evi.

imam kayığı *is. argo* Tabut.

imamlık, -ğı *is.* **1.** İmam olma durumu. **2.** İmamın görevi: *"Ne yapacağını şaşırdı. İmamlıktan atarlarsa diye korkuyor."* -R. N. Güntekin.

imam nikâhı *is.* İslâm dinî kurallarına göre kıyılan dinî nikâh: *"Bütün köyde, Hanife'ye İstanbul'da imam nikâhı kıyılmış olduğu yayılmıştı."* -H. E. Adıvar.

imam nikâhlı *s.* İmam nikâhı olan: *"Bunlar imam nikâhlı olduklarını söylüyorlar."* -H. E. Adıvar.

imam suyu *is. argo* Rakı: *"Üzüm suyuna, arpa suyuna, arada olmak şartıyla imam suyuna yüzüm yoktur."* -S. F. Abasıyanık.

iman *is. (i:ma:n) Ar. īmān* **1.** Dinin ortaya koyduğu doğmalara inanma, din inancı, kutsal inanç, inanç, itikat. **2.** İslâm dinine inanma. **3.** *mec.* Güçlü inanç, inan: *"Kalpleri vatan aşkı ve imanı ile doluydu."* -H. C. Yalçın. **iman etmek 1)** Tanrı'ya, dine inanmak; **2)** *mec.* güçlü bir inanç duymak. **iman getirmek 1)** gönül rızasıyla Müslümanlığı kabul etmek; **2)** yürekten inanmak: *"Onun özveri, alçak gönüllülük taşan yüzünü görünce, hayatın sadece bir para çekişmesi olmadığına iman getirir, ferahlardınız."* -H. Taner. **imana gelmek 1)** Müslümanlığı kabul etmek; **2)** en sonunda doğruyu söylemek; **3)** sonradan bir şeyi kabul edip uymak. **imana getirmek 1)** Müslümanlığı kabul ettirmek; **2)** istenilen biçimde davranmayı zorla kabul ettirmek: *"Müslüman olmadan varmayacağını anlayınca, kırk yıllık kart gâvuru imana getirdi."* -H. E. Adıvar. **imanı gevremek** (kısa söyleyişle) *tkz.* çok yorulmak veya sıkıntı çekmek: *"Para cezası vermekten imanımız gevredi, diye söylenirler."* -A. Rasim. *"Ben bu devreyi geçirinceye kadar imanım gevremiştir."* -S. F. Abasıyanık. **imanı yok**

(kısa söyleyişle) **1)** acımasız, insafsız; **2)** kahrolası! **imanım** (kısa söyleyişle) *argo* "kardeş, arkadaş!" anlamında bir sesleniş. **imanına kadar** (kısa söyleyişle) *tkz.* ağzına kadar, son kertesine kadar, tıka basa, alabildiğince.

→ ***iman sahibi, iman tahtası***

imaniye *is. Ar. īmaniyye fel. esk.* İnancılık, fideizm.

imanlı *s.* **1.** İmanı olan, inançlı, mutekit. **2.** *mec.* İnsaflı, vicdanlı.

iman sahibi *is.* İnanmış, iman etmiş kimse.

imansız *s.* **1.** İmanı olmayan, inançsız, inansız. **2.** *mec.* İnsafsız, acımasız. **imansız gitmek** Tanrı'ya inanmadan ölmek.

→ ***imansız peynir***

imansızlık, -ğı *is. hlk.* İmansız olma durumu, inançsızlık, inansızlık.

imansız peynir *is. hlk.* Yağı alınmış süt, peynir veya yoğurt.

iman tahtası *is. hlk.* Göğüs kemiği: *"Sanki onların göğüsleri içindeki kalptir de, bizim iman tahtalarımızın altındaki külde pişmiş ferik elması!"* -A. Gündüz.

imar *is. (i:ma:r) Ar. i'mār* **1.** Bayındırlık. **2.** Bayındır duruma getirme, geliştirme. **imar etmek** bayındır durumuna getirmek, bayındırlaştırmak, geliştirmek: *"Bu şehri imar etmek yalnız sokak açmak, alan yapmak değildir."* -M. Ş. Esendal.

imaret *is. (ima:ret) Ar. 'imaret* İmarethane.

→ ***imarethane***

imarethane *is. (ima:retha:ne) Ar. 'imāret + Far. ḫāne tar.* Yoksullara ve öğrencilere yiyecek dağıtmak için kurulmuş hayır kurumu.

imbat *is.* Yazın, gündüz denizden karaya doğru esen mevsim rüzgârı, deniz yeli.

imbik, -ği *is. Ar. inbīḳ* Damıtmaya yarayan, damıtma işinde kullanılan araç, damıtıcı. **imbikten çekmek** damıtmak.

im bilimi *is.* Gösterge bilimi.

imbisat *is. (imbisa:t) Ar. inbisāṭ esk.* Yayılma, genişleme. **imbisat etmek** yayılmak, genişlemek.

imdat, -dı *is. (imda:t) Ar. imdād* **1.** Tehlikede olana yapılan yardım: *"İşaret görmediğim zaman vaziyetinizin imdada muhtaç olduğu anlaşılır."* -A. Gündüz. **2.** *ünl.* Yetişin! Kurtarın: *"Ağlıyorsun, imdat, imdat! diyorsun."* -A. Gündüz. *"Cayır cayır yanacağız, imdat! diye bağırıyor kadın."* -P. Safa. **imdat etmek** tehlikede olan birine yardım etmek. **imdat ummak** yardım beklemek: *"Kıyafet züğürdü çıkmış kaymakamlar bile ikinci plâna geçerler ve benden imdat umarlar."* -R. N. Güntekin. **imdada (veya imdadına) koşmak (veya yetişmek)** çok zor ve tehlikeli bir anda yardım etmek: *"Aşağı kattan gürültüyü işiterek imdadıma koşan annem evvelâ neye uğradığını bilememişti."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Neyse bu işte de otelci imdadımıza yetişti."* -R. N. Güntekin.

imdatçı *is.* **1.** Yardım işinde görevlendirilmiş insan: *"Aman padişahım bağrın taş mıdır / Gözlerinden akan kanlı yaş mıdır / İmdatçı gelmedi yollar kış mıdır?"* - Halk türküsü. **2.** *s.* İmdada gelen, yardıma koşan: *"Gözlerinden akan yaş mıdır / İmdatçı gelmedi kış mıdır."* -Halk türküsü.

imdi *bağ. (i'mdi)* "Buna göre", "şu hâlde", "artık", "şimdi" sözleri gibi, başına getirildiği cümleyi önceki cümlenin bir sonucu durumuna sokar.

imece *is. sos.* **1.** Kırsal topluluklarda köyün zorunlu ve isteğe bağlı işlerinin köylülerce eşit şartlarda emek birliğiyle gerçekleştirilmesi. **2.** Birçok kimsenin toplanıp el birliğiyle bir kişinin veya bir topluluğun işini görmesi ve böylece işlerin sıra ile bitirilmesi.

imek *(yar) bk.* ek fiil.

imge *is.* **1.** Zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey, düş, hayal, hülya. **2.** *psikol.* Duyu organlarının dıştan algılandığı bir nesnenin bilince yansıyan benzeri, hayal, imaj. **3.** *psikol.* Duyularla alınan bir uyaran söz konusu olmaksızın bilinçte beliren nesne ve olaylar, hayal, imaj.

imgeci *is.* ve *s.* İmgeyi öne alan, imgeye önem veren (kimse, düşünce vb.).

imgelem *is. psikol.* **1.** Geçmiş yaşantılara özgü öğelerle şimdiki yaşantı arasında bağ kurma gücü, muhayyile. **2.** Bir nesneyi, o nesne (karşımızda) olmaksızın tasarımlama yetisi, muhayyile.

imgeleme *is.* İmgelemek işi, tahayyül.

imgelemek *(-i)* Bir şeyin imgesini zihinde canlandırmak, tahayyül etmek.

imgelenme *is.* İmgelenmek işi.

imgelenmek *(nsz)* İmgelemek işine konu olmak.

imgeli *s.* İmgeye dayanan, imgesi olan.

imgesel *s.* İmge ile ilgili, hayalî.

imha *is. (imha:) Ar. imḥā'* Ortadan kaldırma, yok etme. **imha etmek** ortadan kaldırmak, yok etmek.

→ ***imha ateşi***

imha ateşi *is. ask.* Bir savaşta düşman ordusunu yok etmek amacıyla karadan, havadan ve denizden açılan ateş.

imik, -ği *is. hlk.* Boğaz, gırtlak. **imiğine sarılmak** (bir iş için) birini çok sıkıştırmak.

imitasyon *is. Fr. imitation* Taklit, taklit etme.

imkân *is. (imkâ:n) Ar. imkān* Yararlanılan uygun şart veya durum, olanak: *"Bunu bizden gizlemelerinin imkânı var mıdır?"* -H. C. Yalçın. **imkân vermek** uygun şart veya durum sağlamak: *"Ne bir adım ileri gitmek, ne bir adım geri çekilmek imkânı var."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Arkadaşımın şiirlerini kitap hâlinde çıkarmasına imkân yoktu."* -S. F. Abasıyanık. **imkânı yok** olanaksız, olamaz: *"Ev bu durumdayken imkânı yok rahat edemem."* -N. Cumalı. *"İmkânı yok gözlerine bakılamıyordu."* -H. Taner.

imkânsız *s.* İmkânı olmayan, olma veya gerçekleşme durumu bulunmayan.

imkânsızlaşma *is.* İmkânsızlaşmak işi.

imkânsızlaşmak *(nsz)* İmkânsız duruma gelmek, olanaksızlaşmak.

imkânsızlık, -ğı *is.* İmkânsız olma durumu, olanaksızlık.

imlâ *is. (imlâ:) Ar. imlā'* **1.** Yazım: *"İmlâ bahsi, yalnız bizde değil, Fransa'da dahi gariplikler uyandırmıştır."* -A. Rasim. **2.** *is.* Doldurma, doldurulma. **imlâ etmek** *esk.* **1)** birine söyleyip yazdırmak; **2)** doldurmak: *"Tarihî inkılâbımızın bir sahifesi, İkinci İnönü zaferiyle imlâ edildi."* - Atatürk. **imlâya gelmemek** *mec.* (bir şey veya düşünce) düzenlenemeyecek kadar karışık olmak, yönteme uyamayacak bir durumda olmak.

→ ***imlâ yanlışı***

imlâ yanlışı *is. gr.* Yazıda yapılan yanlış, yazım yanlışı.

imleç, -ci *is. fiz.* Fiziksel bir olayı kendiliğinden tespit edip çizen araç, kaydedici.

imleme *is.* İmlemek işi, ima.

imlemek *(-i)* **1.** İm koymak, imle göstermek. **2.** Dolayısıyla anlatmak, ima etmek.

immoral, -li *s. Fr. immoral fel.* Töretanımaz.

immoralizm *is. Fr. immoralisme fel.* Töretanımazlık.

immünoloji *is. Fr. immunologie* Bağışıklık bilimi.

imparator *is. Lât. imperator* Bir imparatorluğu yöneten kimse, ilhan.

→ ***imparator otu***

imparatoriçe *is. (imparatori'çe)* **1.** İmparator karısı. **2.** İmparatorluğu yöneten kadın.

imparatoriçelik, -ği *is.* İmparatoriçe olma durumu veya unvanı.

imparatorluk, -ğu *is.* **1.** İmparator olma durumu veya unvanı, ilhanlık. **2.** Kendi topraklarında oturan çeşitli milletleri egemenliği altında toplayan devlet biçimi.

imparator otu *is. bot.* Maydanozgillerden, baharlı ve yakıcı olan kökü hekimlikte kullanılan bir ot *(Peucedaum imperatoria).*

imrahor *is. O. T. < Ar. emīr + Far. -i āḫūr tar.* Padişah ahırlarına ve onlarla ilgili gereçlere bakmakla görevli kimse.

imren *is.* Görülen bir şeyi veya benzerini edinme isteği, gıpta.

imrence *is.* Herkesçe imrenilen şey veya kimse.

imrendirme *is.* İmrendirmek işi.

imrendirmek *(-i, -e)* İmrenmesine yol açmak.

imrenilme *is.* İmrenilmek işi.

imrenilmek *(-e)* İmrenmek işi yapılmak.

imreniş *is.* İmrenmek işi veya biçimi.

imrenme *is.* İmrenmek işi, gıpta: *"Bütün bu saf sözleri, bir kısmı gerçek bir imrenme ile, bir kısmı içten gelen bir alayla dinliyordu."* -H. E. Adıvar.

imrenmek *(-e)* **1.** Beğenilen, hoşlanılan bir şeyi edinme veya bir yiyeceği yeme isteğini duymak: *"İki gün evvel bir muhallebici dükkânının vitrinindeki kazandibine imrendim."* -B. Felek. **2.** Beğenilen bir kişi veya şeye benzemeyi istemek, gıpta etmek: *"Çağımızın yazarları arasında da klâsiklere imrenenler yok değildir."* -S. Birsel.

imrenti *is.* İmrenme, gıpta: *"Döndü, bir kenardan imrentiyle kendisine bakmakta olan Berbat'ı gördü."* -O. Kemal.

imroz *is. zool.* Vücudu beyaz, baş ve ayaklarda siyah lekeler bulunan, küçük cüsseli, uzun ve ince kuyruklu, kaba karışık ve uzun yapağılı, Gökçeada ve kısmen Çanakkale ilinde yetiştirilen bir koyun türü.

imsak, -ki *is. (imsa:k) Ar. imsāk* **1.** Bir şeyden el çekerek nefsine hâkim olma, perhiz. **2.** (ramazanda) Oruca başlama zamanı: *İmsake beş dakika kaldı.* **3.** *esk.* Cimrilik. **imsak etmek** *esk.* bir şeyden el çekerek nefsine hâkim olmak.

→ imsak vakti

imsakiye *is. (imsa:kiye) Ar. imsākiyye* Ramazanda imsak zamanını yerel saate göre gösteren çizelge.

imsakli *s.* Cimri: *"İnsanlar, insanlar hakkında sözde, gözde ve özde çok imsakli olmalıdır."* -A. Gündüz.

imsak vakti *is.* Orucun başlama saati veya zamanı.

-imtırak *bk.* -mtırak.

imtihan *is. (imtiha:n) Ar. imtiḥān* **1.** Sınav. **2.** *mec.* Direnme, dayanışma, güç gerektiren, sonuçta bir deney kazandıran zor durum. **imtihan etmek 1)** bilgi derecesini ölçmek; **2)** denemek, sınamak. **imtihan olmak 1)** bilgisi ölçülmek; **2)** denenmek, sınanmak. **imtihan vermek** sınanmak; tehlikeli ve zor bir durumdan zarar görmeden iyi bir sonuca ulaşmak: *Güreşçilerimiz başarılı bir imtihan verdi. Motor uzun yolda iyi bir imtihan verdi.* **imtihana çekmek 1)** bilgisini ölçmek; **2)** denemek, sınamak.

imtina, -ı *is. (imtina:) Ar. imtinā' esk.* Kaçınma, sakınma, çekinme. **imtina etmek** bir şeyi yapmaktan kaçınmak, çekinmek.

imtisal, -li *is. (imtisa:l) Ar. imtiṣāl esk.* **1.** Bir örneğe göre davranma, uyma, benzemeye çalışma. **2.** Alınan buyruğa bütünüyle uyma. **imtisal etmek** uymak, benzemeye çalışmak.

imtisas *is. (imtisa:s) Ar. imtiṣāṣ esk.* Emme, emerek çekme soğurma.

imtiyaz *is. (imtiya:z) Ar. imtiyāz* **1.** Başkalarına tanınmayan özel, kişisel hak veya şart, ayrıcalık: *"Hiçbir kişiye, aileye imtiyaz tanınamaz."* -Anayasa. *"Ona su vermek, onu tımar etmek mektepte bir imtiyazdı."* -Ö. Seyfettin. **2.** *huk.* Fabrika kurmak, maden işletmek vb.için bir kişi veya kuruluşa devlet tarafından verilen özel izin. **3.** *tar.* Gedik.

imtiyazlı *s.* Ayrıcalığı olan, ayrıcalık tanınan, ayrıcalıklı: *"Türklerin arasında eskiden de, şimdi de imtiyazlı bir sınıf yoktur."* -Ö. Seyfettin. *"Mutfakta tek imtiyazlı kadın baklava hazırlayan Satı nine..."* -H. E. Adıvar.

imtiyazsız *s.* Ayrıcalığı olmayan, ayrıcalık tanınmayan, ayrıcalıksız.

imtizaç, -cı *is. (imtiza:ç) Ar. imtizāc esk.* **1.** Karışabilme. **2.** Birbirini tutma, uyum sağlama, uygunluk. **3.** İyi geçinme, uyuşma. **4.** *kim.* Kaynaşma. **imtizaç etmek** bağdaşmak, uyuşmak.

imtizaçsız *s.* Uyumsuz: *"Bir parça hırçın, daha çok da imtizaçsızdır, lâkin cidden değerlidir."* -T. Buğra.

imza *is. (imza:) Ar. imżā'* **1.** Bir kimsenin, bir yazının altına bu yazıyı yazdığını veya onayladığını belirtmek için her zaman aynı biçimde yazdığı ad veya işaret: *"Mektubun sonunda imzamı görür görmez kim bilir ne kadar şaşıracaksın."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** İmzalamak işi. **3.** *mec.* Herhangi bir dalda ün yapmış yazar, sanatçı: *Dergi en ünlü imzalara yer veriyor.* **(bir şeye) imza atmak** (veya **bir şeyi) imza etmek** imzalamak: *"Önüne bir tomar parşömen çeken ağa, yeni öğrendiği imzasını atmaya başladı."* -O. Kemal. *"Bir haftaya kalmayacak, bizim delegeler sulhu imza edecekler."* -Ö. Seyfettin. **imza toplamak** bir dilekçeyi veya öneriyi, destekleyenlere imzalatmak. **imza vermek** imza atmak. **imzayı basmak** (veya **çakmak**) *tkz.* imzalamak, imza etmek.

→ imza günü, imza kâğıdı, imza sahibi, imza sirküleri, imza töreni

imza günü *is.* Yazarların satışa çıkan eserlerini hatıra olarak imzaladıkları gün.

imza kâğıdı *is.* İş yerlerinde çalışanların giriş ve çıkışlarının denetlenmesi amacı ile üzerine imzalarını attıkları kâğıt.

imzalama *is.* İmzalamak işi.

imzalamak *(-i)* **1.** Bir yazı veya belgeye imzasını yazmak, imza atmak. **2.** İmza veya işaretle eserin yazarı veya yaratıcısı olduğunu belirtmek. **3.** Bir kimseye, hatıra olarak sunulan esere imza atmak.

imzalanış *is.* İmzalanmak işi veya biçimi.

imzalanma *is.* İmzalanmak işi.

imzalanmak *(nsz)* İmzalanmak işi yapılmak.

imzalatma *is.* İmzalatmak işi.

imzalatmak *(-i, -e)* İmza attırmak.

imzalayış *is.* İmzalamak işi veya biçimi.

imzalı *s.* **1.** İmza edilmiş: *"Sözü, bugünkü imzalı senetlerden daha sağlam olan eski Türk ticcarlarının sözü..."* -H. E. Adıvar. **2.** (yazı, eser için) Yazarı belirtilmiş.

imza sahibi *is.* **1.** Bir yere imza atan kimse. **2.** Bazı sanat ve meslek kollarında sağlam bir yeri olan, değerini her zaman kabul ettirmiş kimse. **3.** Gazete, dergi gibi yayımlarda, adını kullanarak yazı yazan kimse.

imzasız *s.* **1.** İmza edilmemiş. **2.** *(nsz)* Yazan belirtilmemiş: *"İmzasız mektupların işe yaradığını görerek işi azıtacak diye çekindi."* -M. Ş. Esendal.

imza sirküleri *is.* İmza örneğinin bulunduğu imza.

imza töreni *is.* Antlaşma veya sözleşmelerde ilgili tarafların belgelere imza atması ve birbirlerini kutlaması.

in *is. kim.* İndiyum'un kısaltması.

in *is.* **1.** Yaban hayvanlarının kendilerine yuva edindikleri kovuk. **2.** Mağara. **in gibi** dar ve karanlık (yer).

-in (I) *bk.* -ın / -in (I).

-in (II) *bk.* -ın / -in (II).

in (II) *is. Ar. ins* İnsan. **in cin** olumsuz fiillerle birlikte "hiç kimse, hiçbir canlı varlık" anlamına gelir: *"...Ortada in cin görünmüyor, ama istasyonla otel arasındaki bulvar elektrik ışığında bembeyaz..."* -R. N. Güntekin. **in cin top oynamak** (veya **in cin yok**) hiçbir canlı varlık bulunmamak: *"Adam inlerle cinlerin top oynadığı yolda mezarlığın yıkık duvarına sıçradı."* -Ç. Altan. **in misin, cin misin** genellikle masallarda "insan mısın, cin misin?" anlamında kullanılır.

inadına *zf. (ina:dına)* **1.** Terslik olsun diye: *"Dünya kendisinden ibaretmiş gibi görünmeyi nedense inadına abartırdı."* -Ç. Altan. **2.** Gereğinin, istenilenin tersine.

inak, -ğı *is. fel.* Dogma.

inakçı *is. fel.* Dogmacı.

inakçılık, -ğı *is. fel.* Dogmacılık.

inaksal *s. fel.* Dogmatik.

inal *is.* Kendisine inanılan kimse.

inam *is. esk.* Emanet, vedia.

inan *is.* **1.** İnanmak işi. **2.** Bir kimse veya şeyin doğruluğunu, büyüklüğünü ve gücünü sarsılmaz bir duygu ile benimseme, iman, itikat. **inan olmaz** güvenilmez: *"Gazeteciler mübalâğacıdırlar, sözlerine pek inan olmaz."* -A. Ş. Hisar. **inan olsun** bana inan, inan ki: *İnan olsun, ben bunu biliyordum.*

inanca *is.* Güvence.

inancılık, -ğı *is. fel.* Temel gerçeklerin akılla kavranamayacağını, ancak inan yo-

luyla elde edilebileceğini savunan öğretilerin genel adı, imaniye, fideizm.

inanç, -cı *is.* **1.** Bir düşünceye gönülden bağlı bulunma: *"Otuz yıl boyu, Türk tiyatrosunun, Türk oyunları ile kalkınacağına inancını bir gün yitirmedi."* -H. Taner. **2.** Tanrı'ya, bir dine inanma, iman, itikat: *"Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir."* -Anayasa. **3.** Birine duyulan güven, inanma duygusu. **4.** İnanılan şey, görüş, öğreti: *"Kendi getirdikleri inançtan başka her şeye kapalıdır zevkleri."* -N. Ataç.

inançlı *s.* İnancı olan, imanlı, itikatlı, mutekit: *"Paşa, sağlam inançlı bir Müslümandı."* -Y. Z. Ortaç.

inançlılık, -ğı *is.* İnançlı olma durumu.

inançsız *s.* İnancı olmayan, imansız, itikâtsız.

inançsızlık, -ğı *is.* İnançsız olma durumu, imansızlık, itikatsızlık.

inandırıcı *s.* İnandıran, inandırma özelliği olan, mukni: *"Ama ne kadar özden, ne kadar inandırıcı idi bilseniz."* -Y. Z. Ortaç.

inandırıcılık, -ğı *is.* İnandırıcı olma durumu.

inandırılma *is.* İnandırılmak işi.

inandırılmak *(-e)* İnanması sağlanmak.

inandırma *is.* İnandırmak işi.

inandırmak *(-i, -e)* İnanmasını sağlamak: *"Hepsini inandırabiliyordu buna; çünkü hepsi de buna inanmak için can atıyordu."* -T. Buğra.

inanılma *is.* İnanılmak işi.

inanılmak *(-e)* İnanmak işi yapılmak.

inanılmaz *s.* **1.** İnanılması çok güç veya imkânsız olan. **2.** Az rastlanan, olağanüstü: *"Pencereden ancak birkaç metre yüksekte olduğu hâlde manzara inanılmaz derecede değişiyordu."* -R. N. Güntekin.

inanırlık, -ğı *is. fel.* **1.** İnanılabilir bir şeyin niteliği. **2.** İnanma eğilimi.

inanış *is.* **1.** İnanma. **2.** İnanılan şey.

inanlı *s.* İnanı olan, bir şeye bütün varlığıyla inanmış bulunan, imanlı, mümin, mutekit.

inanma *is.* İnanmak işi.

inanmak *(-e)* **1.** Bir şeyi doğru olarak benimsemek: *"Bizim şairlerimiz sanatın sanat için olduğuna inanırlar, başka bir ereği olabileceği akıllarına gelmez."* -N. Ataç. **2.** Birini doğru sözlü olarak bilmek, güvenmek: *Ben size inanırım.* **3.** Bir şeyin varlığını, doğruluğunu kabul etmek: *Yıldız falına inanmak. "Bu başın bir kadına değil, bir hamala ait olduğuna inanmak zor değildi."* -P. Safa. **4.** Sevecek, güvenecek ve bağlanacak en yüksek varlık olarak bilmek, iman etmek: *Tanrı'ya inanmak.* **5.** Kanarak aldanmak: *Her reklâma inanmayın.*

inanmazlık, -ğı *is.* İnanmaz olma durumu: *"Geleceğe inanmazlık, maddî şartlardan daha büyük rol oynamaktadır."* -F. R. Atay.

inansız *s.* İnanı olmayan, imansız.

inansızlık, -ğı *is.* İnansız olma durumu, imansızlık.

inat, -dı *is. Ar. 'inād* **1.** Bir konuda direnme, ayak direme, diretme, direnim: *"Okumak, eczacı olmak bu sayılı inatlarından biri ve ilkidir."* -T. Buğra. **2.** Birine karşı çıkmak, karşı düşünce ileri sürme: *"İddia kızışmış, âdeta inat hâlini almıştı."* -Ö. Seyfettin. **3.** *s. hlk.* İnatçı. **inat etmek** direnmek, diretmek, ayak diremek: *"Umarım ki o da çocukça inatlar etmez, bu iş de böylece bitmiş olur."* -M. Ş. Esendal. **inada binmek** (veya **bindirmek**) *bk.* iş inada binmek. **inadı tutmak** çok direnmek.

inatçı *s.* Direngen, ayak direyici: *"Her zamanki inatçı ve kinci küçük yüz bu akşam yorgun ve kesikti."* -H. E. Adıvar.

inatçılık, -ğı *is.* İnatçı olma durumu, direngenlik.

inatlaşma *is.* İnatlaşmak işi, dayatışma.

inatlaşmak *(-le)* **1.** Karşılıklı inat etmek. **2.** İnat etmek: *"Soğukluğu kırmak için bir hafta, bazen iki hafta inatlaşacaktın..."* -Ç. Altan.

inayet *is. (ina:yet) Ar. 'ināyet esk.* İyilik, kayra, atıfet, ihsan, lütuf. **inayet etmek** (veya **eylemek**) iyilik ve yardım etmek, kayırmak, lütfetmek. **inayet ola** "Allah versin" sözü gibi dilencileri savmak için kullanılır. **inayette bulunmak** inayet etmek.

-ince *bk.* -ınca / -ince.

ince *s.* **1.** Kendi cinsinden olanlara göre, dar ve uzun olan, kalınlığı az olan, **kalın** karşıtı: *İnce minare. İnce değnek. İnce kitap. "Sarışın, kuru, ince bir kadındı."* -Y. K. Beyatlı. **2.** *s.* Taneleri ufak, **iri** karşıtı: *İnce un. İnce kum.* **3.** *s.* Küçük ayıntıları çok olan, aşırı özen gerektiren, **kaba** karşıtı: *İnce nakış.* **4.** (sıvılar için) Akışkanlığı çok olan, yoğun ve koyu olmayan. **5.** *mec.* Düşünce, duygu veya davranış bakımından insanın sevgi ve saygısını kazanan, zarif, **kaba** karşıtı: *Dostum şair, yazar Sabahattin Teoman, yazdığı ince bir mektupla durumu düzeltiyor.* **6.** *s.* (ses için) Tiz, **pes** karşıtı: *"İnce bir çocuk sesinin hırçınlaştığı, ağladığı işitildi."* -R. N. Güntekin. **7.** *s.* Hafif, gücü az: *"Hiçbir hareket bu gülüş kadar belirsiz ve ince değildir."* -S. F. Abasıyanık. **8.** *s. mec.* İyiden iyiye, eni konu ayrıntılı: *"Benim hasta olduğum günlerde her şey uzun uzun düşünülmüş, ince hesaplarla hazırlanmıştı."* -R. N. Güntekin. **ince eleyip** (veya **eğirip**) **sık dokumak** bir şeyi en küçük ayrıntılarına kadar araştırmak, gözden veya elden geçirmek: *"Annesinin bu meseleyi nasıl ince eleyip sık dokuyacağını biliyordu."* -O. Kemal. *"Bu kadar ince eleyip sık dokumak bana fazla gayretkeşlik gibi geliyor."* -H. Taner. **ince hastalık** *bk.* ince hastalık.

→ ***ince ağrı, ince ayrım, ince bağırsak, inceden inceye, ince donanma, ince gül yağı, ince hastalık, ince ince, ince iş, ince kesim, ince saz, ince ses, ince sıva, ince tutkal, ince ünlü, ince yağ, ince yapılı, ince zar***

ince ağrı *is. hlk.* Verem.

ince ayrım *is.* En küçük ayrıntısına kadar inme, çalar, nüans.

ince bağırsak, -ğı *is. anat.* Sindirim borusunun mideden kalın bağırsağa kadar olan yiyeceklerin sindirilmesi görevini yapan bölümü.

incecik *s. (i'ncecik)* **1.** Çok ince: *"Birincisi o incecik o dal gibi kız / Simdi galiba bir tüccar karısı."* -O. V. Kanık. *"Sarı renkte, incecik bir örme bluz giymiş."* -R. H. Karay. **2.** *zf.* İnce bir biçimde, ince olarak.

incecikten *zf. (i'ncecikten)* Belli belirsiz: *"İncecikten bir kar yağar / Tozar Elif Elif diye."* -Karacaoğlan.

inceden *s.* İnce yapılı.

→ ***inceden inceye***

inceden inceye *zf.* **1.** Ayrıntılara inerek, önem vererek, titizlikle, titizce: *"Büyük bir kumandan, plânlarını inceden inceye hesapladıktan, ölçüp biçtikten sonra giriştiği hücumun sonucunu nasıl karşılarsa o da öyleydi."* -T. Buğra. **2.** Hafif, belirsiz, tiz olmayan bir sesle: *"Her tarafını inceden inceye araştırıyorlar gümrükte."* -R. Enis.

ince donanma *is. den. esk.* Hafif gemilerden kurulmuş donanma.

ince gül yağı *is.* Su buharı dağıtmasıyla elde edilen soluk sarı renkli, gül kokulu bir sıvı.

ince hastalık, -ğı *is. hlk.* Akciğer veremi.

ince ince *s.* ve *zf.* Belli belirsiz, pek belli etmeden, hafif hafif: *İnce ince alay etmek. "Gökler bulutlanıyor, rüzgâr serinliyordu / Serpilmeye başladı bir yağmur ince ince."* -F. N. Çamlıbel.

ince iş 1. Nakış. **2.** *mec.* Özenli ve hesaplı davranış: *"İnce işlere pek aklı ermezdi; politikacı ve partici sayılmazdı."* -R. H. Karay.

ince kesim *is.* Kemikleri ince ve zayıf.

inceleme *is.* **1.** İncelemek işi, tetkik. **2.** *ed.* Bir bilim veya sanat konusunu her yönüyle geniş biçimde açıklayan eser veya yazılı tetkik: *"İlk çalışmaları daha çok deneme ve inceleme türünde olmuş, bunları edebî hatıraları izlemiştir."* -A. Ş. Hisar.

incelemeci *is.* ve *s.* İnceleme yapan kimse.

incelemek *(-i)* Bir işi veya bir şeyi ele alıp özelliklerini, ayrıntılarını inceden inceye, özenle anlamaya, öğrenmeye çalışmak, tetkik etmek: *"İzmir ilinde tanımadı-*

ğı, gezmediği, yakından incelemediği çiftlik yoktu." -H. E. Adıvar. *"Ne kitap okur, ne de başkalarının düşüncesini inceler."* -S. Birsel.

inceleniş *is.* İncelenmek işi veya biçimi.

incelenme *is.* İncelenmek işi.

incelenmek *(nsz)* İncelemek işi yapılmak.

inceletiş *is.* İnceletmek işi veya biçimi.

inceletme *is.* İnceletmek işi.

inceletmek *(-i, -e)* İncelemek işini başkasına yaptırmak, birinin incelemesini sağlamak.

inceleyici *is.* ve *s.* **1.** İnceleyen, araştırma yapan (kimse), müdekkik. **2.** *is.* Bir şeyin özelliklerini anlamak amacı taşıyan bakış.

incelik, -ği *is.* **1.** İnce olma durumu. **2.** İnce davranış gösterme, zarafet, nezaket: *"Yüzündeki incelik, olgunluk, onu bambaşka seviyede bir erkek gösteriyor."* -H. E. Adıvar. **3.** Bir işin herkesçe görülemeyen nitelikleri: *"Oyunculuk sanatının inceliklerini ya ustalarından öğrenip, ya da kendi kendine arayıp bularak, sonradan edinmişti."* -H. Taner. **4.** Ayrıntı: *"Necati'ye vaziyeti bütün inceliğiyle anlattım."* -O. Kemal.

inceliş *is.* İncelmek işi veya biçimi.

incelme *is.* İncelmek işi.

incelmek *(nsz)* **1.** İnce duruma gelmek. **2.** *mec.* Davranışları incelik kazanmak, kibarlaşmak: *"Avrupa görmüş, incelmiş bir delikanlıya kızların nasıl içi gitmesin."* -H. Taner. **3.** Zayıflamak: *"İstasyonda mavi gözleri solmuş, incelmiş bir nefer Hasan'ı karşıladı."* -H. E. Adıvar. **4.** (sıvı için) Koyu durumdan akışkan duruma gelmek, akışkanlığı artmak.

inceltici *is.* Boyaların yoğunluğunu azaltmak, sulandırmak amacıyla kullanılan kimyasal birleşimlerin genel adı, tiner.

inceltiş *is.* İnceltmek işi veya biçimi.

inceltme *is.* İnceltmek işi veya durumu.

→ inceltme işareti

inceltme işareti *is.* Düzeltme işareti.

inceltmek *(-i)* İnce duruma getirmek.

incerek *s.* Zayıfa yakın, incecik: *"İncerek, uzunca boylu, düzgünce yüzlü, sessiz, terbiyeli bir oğlan."* -M. Ş. Esendal.

ince saz *is.* Türk müziğinde keman, ney, tambur, kemençe, ut, kanun, daire gibi çalgılardan ve okuyuculardan oluşan fasıl yapan topluluk.

ince ses *is. müz.* Titreşim sayısı çok olan ses; tiz ses.

ince sıva *is.* Kaba sıva üzerine ince kum ve çimento karışımıyla yapılan düzgün sıva.

ince tutkal *is.* Uygun sıvılarla akıcılığı artırılmış sıvı tutkal.

ince ünlü *is. gr.* Dilin ileriye sürülmesiyle ön damakta oluşan ünlü: e, i, ö, ü.

ince yağ *is.* Yakıt olarak veya yağlamada kullanılan akışkan nitelikteki mineral yağ.

ince yapılı *s.* Narin, nazik, zayıf: *"Binbaşı, uzun boylu, ince yapılı, uzun kır bıyıklı..."* -M. Ş. Esendal.

ince zar *is. anat.* Beyni, omur iliği saran zarların en altta olanı.

-inci *bk.* -ncı / -nci.

inci *is.* **1.** İstiridye gibi bazı kavkılı deniz hayvanlarının içersinde oluşan, değerli, küçük, sert, sedef renginde süs tanesi. **2.** *tkz.* Yanlışlığı sebebiyle gülünç olan söz veya cümle. **3.** İncilerden oluşan takı: *"Yalıdaki ev, Dürnev hanımın halılarını, incilerini gözden çıkarmasıyla kurtuldu."* -N. Cumalı. **inci gibi** küçük, temiz, güzel ve düzgün: *İnci gibi dişler. İnci gibi kız. "Pek âlâ elinde inci gibi yazısı var, daha ziyade okuyup da ne olacak?"* -M. Ş. Esendal. **(ağzından) inci saçmak** birbirinden güzel sözler söylemek.

→ inci balığı, inci çiçeği, inci taşı

inci balığı *is. zool.* Sazangillerden, pullarından inci yapılan küçük bir balık *(Alburnus alburnus).*

inci çiçeği *is. bot.* Zambakgillerden, temren biçimindeki yaprakları arasında ince bir sap üzerinde küçük çan biçiminde beyaz çiçekler açan bir süs bitkisi, müge *(Convallaria): "Ayşegül takunyalarını sürterek kadife ve inci çiçeklerinin arasında kaybolurken arkasından baktım."* -R. H. Karay.

incik, -ği *is. anat.* **1.** Bacağın, diz kapağından topuğa kadar olan bölümü. **2.** Bazı bölgelerde diz, ayak bileği, baldır veya kaval kemikleri de bu adla anılır.

→ incik boncuk, incik kemiği

incik boncuk, -ğu *is.* Değersiz ufak tefek süs eşyası.

incik kemiği *is. anat.* Diz kapağından topuğa kadar olan kemik.

İncil *öz. is. Ar. incīl < Yun.* Hz. İsa'ya indirildiğine inanılan kutsal kitap.

incinme *is.* İncinmek işi.

incinmek *(nsz)* **1.** Çarpma, sıkışma, burkulma gibi etkenlerle vücudun bir yeri ağrı verir duruma gelmek: *Yürürken kaymış, ayağı incinmiş. "İncinir düz caddede dağda gezen ayaklar."* -F. N. Çamlıbel. **2.** *(-den) mec.* Birinin herhangi bir davranışı yüzünden üzüntü duymak, gücenmek, kırılmak.

incir *is. Far. encīr bot.* **1.** Dutgillerden, asıl yurdu Akdeniz kıyıları olan, yaprakları geniş dilimli bir ağaç *(Ficus carica).* **2.** Bu ağacın etli, tatlı yemişi. **incir çekirdeğini doldurmamak** çok az veya çok önemsiz: *"...toplum hayatımızda incir çekirdeğini doldurmayan ne haberlerle uğraşıyoruz..."* -T. Halman.

→ incir kuşu, incirsi meyve

incir kuşu *is. zool.* Kuruksallayangillerden, en çok incir ve başka yemişlerle beslendiği için zararlı sayılan ve avlanılan küçük bir kuş *(Anthus trivialis).*

incirlik, -ği *is.* **1.** İncir yetiştirilen alan, incir bahçesi. **2.** İncir ağaçları çok olan yer: *"Tam öğle vakti incirlikte iğne atsanız düşecek yer kalmamıştı."* -O. C. Kaygılı.

incirsi meyve *is. bot.* Gerçek bir meyve olmayan, yumurtalıklardan değil, çiçeklikten oluşan incire benzer meyve.

inci taşı *is. jeol.* Feldspat cinsinden, suyu az ve eridiği zaman inciye benzeyen taneleri olan yanardağ kaynaklı cam.

incitici *s.* İnciten, dokunaklı, gönül kırıcı (söz veya davranış).

incitilme *is.* İncitilmek işine konu olma veya incitmek işi yapılma.

incitilmek *is.* İncitmek işi yapılmak.

incitiş *is.* İncitmek işi veya biçimi.

incitme *is.* İncitmek işi.

→ incitmebeni

incitmebeni *is. hlk.* Kanser.

incitmek *(-i)* **1.** İncitmesine yol açmak: *"Sol ayağımı geçen gün biraz incitmiştim."* -A. Gündüz. **2.** *mec.* Kötü söz veya davranışla birini kırmak, üzmek: *Birbirinizi incitmeyiniz. "Bu gibi işlerin halkı incitmeyeceğini söylediler."* -M. Ş. Esendal.

incizap, -bı *is. (inciza:p) Ar. inciżāb* **1.** Çekme, çekilme. **2.** Cazibeye tutulma, ilgi duyma: *"Kâtibe karşı incizabı, halk türkülerine bile geçti."* -Y. K. Beyatlı.

-inç *bk.* -nç.

inç *is. İng. inch* Uzunluğu 2,540 cm olan İngiliz uzunluk ölçü birimi, parmak, pus.

indeks *is. Fr. index < Lât.* **1.** Dizin. **2.** Bir gelişimi gösteren nicelikler veya değerler arasındaki ilişki: *Fiyat indeksi. Geçim indeksi.*

indeterminist *is. Fr. indéterministe fel.* Belirlenmezci.

indeterminizm *is. Fr. indéterminisme fel.* Belirlenmezcilik.

indî *s. (indi:) Ar. 'indī esk.* Herkesçe kabul edilebilecek bir temele bağlanamayıp yalnız bir kişinin kendi kanısına dayanan: *İndî fikirler. İndî bir yorum. "Bizden evvelki zamanların tarihleri hep değilse de ekseriyetle indî vesikalara istinat etmiştir."* -A. Gündüz.

indifa, -ı *is. (indifa:) Ar. indifā' esk.* **1.** (yanardağlarda) Püskürme. **2.** *tıp* Kızamık, kızıl vb. hastalıklarda vücutta kırmızı lekeler görülme. **3.** Baş kaldırma, isyan etme, ayaklanma. **indifa etmek** (yanardağ) püskürmek.

indifaî *s. (indifa:i:) Ar. indifā'ī esk.* **1.** (yanardağ için) Püskürten. **2.** Döküntülü (hastalık).

indikatör *is. Fr. indicateur* Gösterge.

indinde *e. Ar. T. esk.* (bir kimseye) Göre, yanında: *"Onun indinde varlığın, dirliğin, bir kara mangır kadar dahi hükmü olmadığını bilirlerdi."* -S. Ayverdi.

indirgeme *is. kim.* ve *mat.* İndirgemek işi, irca.

indirgemek *(-i)* **1.** Daha kolay ve yalın duruma getirmek: *İlk ilke her şeyi en yalına indirgemekti.* **2.** *kim.* Bir maddenin oksijenini alarak oksit özelliğini yok etmek, irca etmek. **3.** *mat.* Bir işlemi daha kısa veya daha yalın bir biçime sokmak, irca etmek.

indirgen *s. kim.* Oksit durumundaki cisimlerin oksijenini alma veya daha düşük bir oksitleme derecesine indirme özelliği olan (madde).

indirgenebilir *s. kim.* Daha düşük bir oksitleme derecesine indirilebilen.

indirgeniş *is.* İndirgenmek işi veya biçimi.

indirgenlik, -ği *is. kim.* İndirgen olma durumu.

indirgenme *is.* İndirgenmek işi.

indirgenmek *(nsz)* İndirgemek işi yapılmak.

indirgeyici *s. kim.* İndirgemek işini yapan, yapabilecek özellikleri taşıyan (madde).

indirilme *is.* İndirilmek işi.

indirilmek *(nsz)* İndirmek işi yapılmak.

indirim *is.* Fiyatta yapılan değer düşürümü, tenzilât, iskonto: *"Ankara Palas'ta kendisine dörtte üç oranında indirim yapılırdı."* -Ç. Altan. **indirim yapmak** fiyatta değer düşürümü yapmak, iskonto yapmak.

indirimli *s.* Fiyatında değer düşürümü yapılmış, tenzilâtlı, ıskontolu.

→ ***indirimli satışlar***

indirimli satışlar *ç. is. ekon.* Yılın belirli aylarında, belli bir süre için, sanayi odalarının onayıyla yapılan değer düşürümlü satışlar.

indiriş *is.* İndirmek işi veya biçimi.

indirme *is.* **1.** İndirmek işi. **2.** *is.* İndirmek işi.

indirme-bindirme *is.* Trafikte minibüs, taksi vb. küçük araçlara yolcuların indikleri veya bindikleri durak.

indirmek *(-i)* **1.** Yüksekten, sarp ve kötü yerden veya yukarıdan aşağıya inmesini sağlamak: *Yukarı kattaki eşyayı aşağıya indirdiler. "Omuzlarındaki heybeyi indirerek biraz etrafı dinlediler."* -M. Ş. Esendal. *"Zeynep'i o sel yatağından, yağdan kıl çeker gibi indirdi."* -Y. Kemal. **2.** Bir taşıt veya binek hayvanından aşağıya almak. **3.** Azaltmak, düşürmek: *Pazarlıktan sonra giysinin fiyatını epey indirdi.* **4.** Hızla vurmak: *"İri ve kıllı yumruğunu masaya indirdi."* -H. Taner. *"Genç adamın başına son darbeyi indirdi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **5.** Kapamak: *Kepenkleri indirmek.* **6.** (yağmur, sis için) Birdenbire bastırmak: *"Haberlerle birlikte hızlı bir yağmur indirdi."* -N. Cumalı. **7.** Kırmak, tahrip etmek: *Göstericiler yapının camlarını indirmişler.*

indirtme *is.* İndirtmek işi.

indirtmek *(-i, -e)* İndirmek işini yaptırmak.

indis *is. Fr. indice < Lât.* **1.** Bir harf üzerine konulan işaret. **2.** *mat.* Bir harf, benzer fakat yine de değişik biçimlerde iki veya daha çok kez kullanılmak istendiğinde, harfin üstüne veya altına eklenen ayırıcı işaret. **3.** *mat.* Bir kökün derecesini göstermek için kök işaretinin kolları arasına konulan sayı.

individüalist *is. Fr. individualiste fel.* Bireyci.

individüalizm *is. Fr. individualisme fel.* Bireycilik.

indiyum *is. (i'ndiyum) Fr. indium < Lât. kim.* Atom ağırlığı 114,8 olan, gümüş parlaklığında, kurşundan daha kolay ezilen yumuşak bir element. Kısaltması İn.

indükleç, -ci *is. fiz.* İndükleme akımı elde etmeye yarayan araç.

indükleme *is. fiz.* **1.** İndüklemek işi, endüksiyon. **2.** *fel.* Tüme varım, endüksiyon.

→ ***indükleme akımı***, ***indükleme makinesi***

indükleme akımı *is. fiz.* İndükleme yoluyla elde edilen elektrik akımı.

indüklemek *(-i) fiz.* Kapalı bir devreyi, şiddeti her an değişen bir manyetik alanın içine koyarak onun üzerinde bir elektrik akımı oluşturmak.

indükleme makinesi *is.* İndüklemeyle oluşan elektrik akımlarını üreten makine.

indüksiyon *is. bk.* İndükleme.

İnebolu kütüğü *is.* Karadeniz'de kereste taşımakta kullanılan bir tür küçük mavna.

ineç, -ci *is. jeol.* Tekne.

İnegöl köftesi *is.* İnegöl yöresine özgü bir tür köfte.

inek, -ği *is.* **1.** Dişi sığır. **2.** *s. mec.* Aptal, bön. **3.** *argo* Çok çalışan öğrenci. **4.** *argo* İbne.

→ ***inek yağı***

inekçi *is.* Sütünü ve süt ürünlerini satmak için inek besleyen kimse.

inekçilik, -ği *is.* İnek besleme işi.

inekhane *is. (inekha:ne) T. inek + Far. ḫāne* İneklerin barındığı yer.

inekleme *is.* İneklemek işi.

ineklemek *(nsz) argo* Çok çalışmak, çok çalışarak öğrenmek, hafızlamak.

ineklik, -ği *is.* **1.** İnek ahırı. **2.** *mec.* Bönlük. **3.** *argo* Aşırı çalışmaya rağmen anlayamama durumu.

inek yağı *is.* İnek sütünden yapılan katı yağ.

inen *e. bk.* ilen.

ineze *s. bk.* eneze.

infak *is. Ar. infāḳ huk.* Nafaka verip bir kimsenin geçimini sağlama.

infaz *is. (infa:z) Ar. infāẕ* **1.** (bir yargıyı) Yerine getirme, uygulama. **2.** *esk.* Birine sözünü geçirme. **infaz etmek** yargı kararını yerine getirmek, uygulamak.

infial, -li *is. (infia:l) Ar. infi'āl esk.* **1.** Birine içerleme, gücenme, kızgınlık duyma. **2.** Herhangi bir şeyden etkilenme. **3.** *fel.* Edilgi. **infial uyandırmak** kızgınlığa yol açmak, öfke yaratmak. **infiale kapılmak** kızgınlık, öfke duymak.

infilâk *is. (infilâ:k) Ar. infilāḳ* Güçlü bir biçimde patlama: *"Bazen en ehemmiyetsiz bir kıvılcım en müthiş bir infilâke sebep olur."* -R. N. Güntekin. **infilâk etmek 1)** patlamak; **2)** *mec.* birdenbire şiddetle ortaya çıkmak: *"...biraz sonra hiddet, birikmiş kin, kıskançlık birdenbire infilâk etti."* -A. H. Tanpınar.

infinitezimal, -li *s. Fr. infinitésimal mat.* Sonsuz küçük nicelikleri inceleyen (matematik kolu).

infirak *is. Ar. infirāḳ esk.* Ayrılma.

infirat, -dı *is. (infira:t) Ar. infirād esk.* Topluluktan ayrı durma.

infiratçı *is.* ve *s.* Yalnızcı.

infiratçılık, -ğı *is.* Yalnızcılık.

infisah *is. Ar. infisāḥ esk.* **1.** Bozulma, yürürlükten çıkma. **2.** Dağılma. **3.** *mec.* Kokuşma. **infisah etmek 1)** yürürlükten çıkmak; bozulmak; **2)** dağılmak; **3)** *mec.* kokuşmak.

informatik, -ği *is. Fr. informatique* Bilişim.

İngiliz *öz. is.* ve *s. (i'ngiliz)* **1.** İngiltere halkından olan kimse. **2.** İngiltere'ye veya İngiliz halkına özgü olan (şey): *İngiliz edebiyatı. İngiliz donanması. İngiliz kumaşı.* **İngiliz sicimi** (veya **ipi**) **ile asılmak** bir işi ustasına yaptırmak.

→ ***İngiliz anahtarı***, ***İngiliz ipi***, ***İngiliz sicimi***, ***İngiliz siyaseti***, ***İngiliz tuzu***

İngiliz anahtarı *is.* Somunları gevşetmeye veya sıkıştırmaya yarayan ve çeneleri paralel olarak açılıp kapanan kıskaç.

İngilizce *is. (ingili'zce)* **1.** Hint-Avrupa dil ailesinden, İngiltere'de, biraz farklı biçimiyle A.B.D., Kanada, Avustralya ve İngiliz uygarlığını benimsemiş olan ülkelerde kullanılan dil. **2.** *s.* Bu dile özgü olan: *İngilizce kitap.*

İngiliz ipi *is. bk.* İngiliz sicimi.

İngiliz sicimi *is.* Çok sağlam, sık bükümlü sicim.

İngiliz siyaseti *is.* Soğuk kanlılık ve kurnazlıkla bir işi yapma veya yaptırma.

İngiliz tuzu *is. kim.* İç sürdürücü olarak kullanılan magnezyum sülfatı.

ingin *s.* **1.** Çevresine göre alçakta bulunan, münhat: *Burası ingin olduğu için pek rüzgârlı olmaz. "İngin yerlere gittim*

mi, daha bir iyilik, daha bir ferahlık duyuyorum kendimde." -N. Ataç. **2.** *is. tıp* Solunum, sindirim gibi aygıtların veya bazı organların içini örten ince zarın iltihaplanıp sıvı salması, dumağı, nevazil, zükâm, nezle: *Burun ingini. Göğüs ingini. Bağırsak ingini.*

inginlik, -ği *is.* **1.** İngin olma durumu. **2.** *mec.* Güçten düşme, yaşlanma, inhitat.

inha *is. (inha:) Ar. inhā' esk.* Resmî bir göreve atama veya bir üst aşama için yazılan yazı. **inha etmek** atamak için öneride bulunmak.

-in hali *gr. bk.* tamlayan durumu.

inhibitör *is.* Depolanan benzinlerde gazlaşmayı, yağlama yağlarındaki renk değişmesini, türbin yakıtlarında korozyonun istenmeyen etkilerini önlemek veya geciktirmek gibi amaçlar için kullanılan, petrol ürünlerinde doğal olarak bulunan veya çok küçük oranlarda sonradan katılan bir madde.

inhidam *is. (inhida:m) Ar. inhidām esk.* Çökme, yıkılma.

inhilâl, -li *is. (inhilâ:l) Ar. inḥilāl esk.* **1.** Dağılma, bölünme, parçalanma. **2.** (görev) Açılma. **3.** *kim.* Ayrışma, erime. **inhilâl etmek 1)** dağılmak; **2)** (görev) açılmak.

inhimak, -ki *is. (inhima:k) Ar. inhimāk esk.* Bir şeye aşırı düşkünlük gösterme, kapılma.

inhina *is. (inhina:) Ar. inḥinā esk.* **1.** Eğrilme, bükülme. **2.** *mec.* (birine) Baş eğme, yumuşaklık gösterme: *"Ona küçük bir samimiyet kelimesi ile hitap ederken sesimin inhinası bile yeni değildi."* -H. C. Yalçın.

inhiraf *is. (inhira:f) Ar. inḥirāf esk.* Sapma, başka bir tarafa meyletme. **inhiraf etmek** sapmak.

inhisar *is. (inhisa:r) Ar. inḥiār* **1.** Tekel. **2.** *mec.* Tek başına sahip olma. **inhisar etmek 1)** yalnız ...üzerine olmak, yalnız... için olmak, ...-den dışarı çıkmamak, bir şeyle sınırlanmak: *Konuşmamız bu meseleye inhisar etmeli.* **2)** verilmek, tanınmak: *"Söz hürriyeti şu kürsüye inhisar etmiş bulunuyordu; yarın buradan konuşmak hakkından da mahrum olacağız."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **inhisara almak** (veya **inhisarına almak**) tekeline almak. **inhisarında olmak** tekelinde olmak: *Vatanperverlik kimsenin inhisarında değildir.*

inhisarcı *is.* ve *s.* Tekelci: *"Bu büyüklü küçüklü insanların biribirlerine düşkünlüğü, tek taraflı inhisarcı bir sevgi ve alâka değildi."* -S. Ayverdi.

inhisarcılık, -ğı *is.* Tekelcilik.

inhitat *is. (inhita:t) Ar. inḥiṭāṭ esk.* **1.** Çökme, gerileme, alçalma: *"Yükselmeyen düşer / Ya terakki ya inhitat."* -T. Fikret. **2.** Güçten düşme, inginlik, yaşlanma: *"Evvelce pek meşhurken artık sesinin bozulmağa başladığı, inhitat zamanlarına geldiği söylenirdi."* -A. Ş. Hisar. **inhitat etmek** çökmek, gerilemek.

ini *is. hlk.* Kayın birader.

inik *s.* İnmiş, indirilmiş: *"Pencere perdeleri hep inikti."* -A. Gündüz. *"Hava sıcak olduğu hâlde camlar inikti."* -Ö. Seyfettin. *"Gündüzün inik perdenin bir aralığından, geceleri lâmbaları söndürerek bu evin hayatını seyrederim."* -F. R. Atay.

→ ***inik deniz***

inikâs *is. (inikâ:s) Ar. in'ikās* **1.** (ışık için) Yansıma, yansı. **2.** (ses için) Yankılama, yankılanma, yankı. **3.** (piyasada) Tepki veya etki. **inikâs etmek 1)** yansımak; **2)** yankılanmak.

inikat, -dı *is. (inika:t, k kalın okunur) Ar. in'iḳād esk.* **1.** Toplanma, birleşim. **2.** Anlaşma, kararlaştırma.

inik deniz *is. coğr.* Gelgit sırasında sular çekildiğinde denizin durumu.

inildeme *is.* İnildemek işi.

inildemek *(nsz)* İnlemek: *"Minare sallanıyor, inildiyor, düşmek üzere bulunuyordu."* -M. Ş. Esendal.

inildetme *is.* İnildetmek işi.

inildetmek *(-i)* İnlemesine sebep olmak.

inildeyiş *is.* İnildeme işi.

inileme *is.* İnilemek işi.

inilemek *(nsz) esk.* İnlemek: *"Görün ben neler çekerim / Derdim vardır inilerim."* -Yunus Emre.

inilme *is.* İnilmek işi.

inilmek İnmek işi yapılmak: *"İstanbul'a vapurla, parayla inilir."* -S. F. Abasıyanık.

inilti *is.* İnleme sesi: *"Yavaş yavaş kendine gelen anne, ıstıraplı iniltileri arasında itiraz ediyordu."* -P. Safa.

iniltili *s.* İnleme sesiyle yüklü, inlemeli.

inim inim *zf.* Sürekli olarak inlemeyi anlatır. **inim inim inlemek 1)** sürekli olarak inlemek; **2)** çok sıkıntıda olmak. **inim inim inletmek** birini büyük sıkıntıya sokmak: *"Bunlardan çekmediğim kalmadı, beni inim inim inlettiler."* -A. Ş. Hisar.

inisiyatif *is. Fr. initiative* **1.** Öncecilik, üstünlük. **2.** Gerekli kararları almayı bilen kişinin niteliği. **inisiyatifi ele almak** (veya **geçirmek**) önceliğe, üstünlüğe sahip olmak. **inisiyatifini kullanmak** gerekli kararları öncelikle almak.

inisyal *is.* İlk satırın ilk harfinin büyük puntoda ve süslü yazılarla dizilme işlemi.

iniş *is.* **1.** İnmek işi veya biçimi. **2.** Yukarıdan aşağıya gittikçe alçalan eğimli yer, **yokuş** karşıtı: *İnişte yol uzadıkça uzadı.* **3.** *mec.* Gerileyiş, çöküş. **4.** *sp.* Araçlı jimnastikte, atlayarak veya hızlanarak araçtan ayrılma durumu.

→ ***iniş aşağı, iniş çıkış, iniş yokuş***

iniş aşağı *s.* İnişte aşağıya doğru.

iniş çıkış *s.* Engebeli olan.

inişli *s.* İnişi olan, bayır aşağı.

→ ***inişli çıkışlı, inişli yokuşlu***

inişli çıkışlı *s.* Hem inişi hem çıkışı olan (yol).

inişli yokuşlu *s.* İnişli çıkışlı.

iniş yokuş Hem inişi hem çıkışı olan.

inkâr *is. (inkâ:r) Ar. inkār* Yaptığını, söylediğini, tanık olduğunu saklama, gizleme, yadsıma. **inkâr etmek** (veya **inkârdan gelmek**) yaptığı bir işi, söylediği sözü veya tanık olduğu bir şeyi yapmadığını, bilmediğini, görmediğini söylemek, yaptığını saklamak, yadsımak: *"Yine insanlar fenalar elinde esir olacak, çalışmanın faziletini, birçok adamlar inkâr edecek."* -Ö. Seyfettin.

inkârcı *is.* İnkâr eden kimse.

inkârcılık, -ğı İnkârcı olma durumu.

inkıbaz *is. (k kalın okunur) Ar. inḳibāż esk.* **1.** Toplanma, büzülme. **2.** Sıkıntı, keder. **3.** Peklik, kabızlık.

inkıbazlık, -ğı *is.* İnkibaz olma durumu.

inkılâp, -bı *is. (-lâ:bı, k kalın okunur) Ar. inḳilāb* Bir durumdan başka bir duruma geçiş, dönüşüm: *Yazı inkılâbı. "Münevver Türk kadını inkılâptan çok evvel çarşafı atmış ve kaçgöçü kaldırmıştı."* -P. Safa. **inkılâp etmek** *esk.* (bir durumdan başka bir duruma) dönüşmek.

inkılâpçı *s.* İnkılâp yanlısı veya inkılâp yapan (kimse): *"Bunlardan biri salon eğlencelerine pokeri de ilâve etmiş bir genç inkılâpçı idi."* -R. N. Güntekin.

inkılâpçılık, -ğı *is.* İnkılâpçı olma durumu.

inkıraz *is. (inkıra:z, k kalın okunur) Ar. inḳirāż esk.* Batma, dağılma, çöküş, yok olma, son bulma: *"Taksim, hicret ve inkırazla harp arasında bırakıldık."* -F. R. Atay. **inkıraz bulmak** batmak, çökmek, dağılmak, yok olmak, son bulmak. **inkıraza uğramak** batmak, dağılmak, çökmek, yok olmak.

inkısam *is. (inkısa:m, k kalın okunur) Ar. inḳisām esk.* **1.** Bölünme, taksim edilme. **2.** Parçalanma.

inkıta, -ı *is. (inkıta:, k kalın okunur) Ar. inḳiṭā' esk.* Kesilme, kesinti. **inkıtaa uğramak** kesilmek.

inkıyat, -dı *is. (inkıya:t, k kalın okunur) Ar. inḳiyād esk.* Boyun eğme, uyma. **inkıyat etmek** boyun eğmek.

inkisar *is. (inkisa:r) Ar. inkisār esk.* **1.** Kırılma. **2.** Gücenme, gönlü kırılma. **3.** *mec.* İlenme, ilenç. **inkisar etmek** (veya **inkisarda bulunmak**) ilenmek. **inkisarı tutmak** ilenci gerçekleşmek.

inkisarıhayal, -li *is. (inkısa:rıhayal) Ar. inkisār + Far. -ı Ar. ḫayal* Beklediğini, umduğunu bulamamaktan doğan düş kırıklığı, hayal kırıklığı: *"Eyvah, benim kü-*

lüstür çiftliği, Avrupa çiftlikleri gibi bir şey zannetmiş... İnkisarıhayale uğrayacak." -R. N. Güntekin.

inkişaf *is. (inkişa:f) Ar. inkişāf esk.* **1.** Gelişme, gelişim: *"Kocam, hâdiselerin inkişafını beklemek lâzımdır diyor."* -H. E. Adıvar. **2.** Açığa çıkma. **3.** *mat.* Açınım. **inkişaf etmek** gelişmek: *"Yazıya istidadım epeyce inkişaf etmişti."* -Y. K. Beyatlı. **inkişaf ettirmek** geliştirmek.

inleme *is.* İnlemek işi.

inlemek *(nsz)* **1.** Acı, üzüntü belirten kesik sesler çıkarmak: *"Elleri bağlı ve çıplak kadın, gözleri kapalı inliyordu."* -Ö. Seyfettin. **2.** Gür, uğultulu, yankılı ses çıkarmak: *Yer gök inlesin.*

inletme *is.* İnletmek işi.

inletmek *(-i)* **1.** İnlemesine yol açmak. **2.** *mec.* Çok eziyet vermek, eziyet çektirmek.

inleyiş *is.* İnlemek işi veya biçimi.

inme *is.* **1.** İnmek işi. **2.** *tıp* Vücudun bir bölümünde hareket ve hissetmenin kalkması, felç, nüzul. **inme inmek** (vücudun bir yerinde) hareket ve hissetme kalmamak, felç gelmek: *"Sağ yanına inme inmiş. Hekimler epeyce çalıştılar, ilâç verdiler, kan aldılar ise de fayda etmedi."* -M. Ş. Esendal.

inmek, -er *(-den)* **1.** Yukarıdan aşağıya doğru gelmek, **çıkmak** karşıtı. **2.** Bir taşıt veya binek hayvanından yere basmak: *"Tramvayın ön tarafından hızla inerken, arkasından bir sesin bağırdığını gördü."* -P. Safa. **3.** Dağ, tepe gibi yüksek bir yerden gelmek: *Dağdan kurt indi.* **4.** *(-e)* (bir yerden başka bir yere) Gitmek, varmak: *"Hey gidi gençlik hey! Unutulmaz günlerdi onlar. Yenikapı'ya, meyhanelere indik mi şöyle bir..."* -A. İlhan. **5.** *(-e)* Konaklamak: *"Samananbarı köyünün en büyük ve gösterişli evine inmişlerdi."* -H. E. Adıvar. **6.** *(nsz)* Alçalıp eski durumuna dönmek: *Sular indi. Şiş indi.* **7.** *(nsz)* Fiyatı düşürmek: *Bin lira daha indim, gene almadı.* **8.** Değeri düşmek: *Altın fiyatları indi.* **9.** *(-e) argo* Vurmak: *Şimdi kafana inerim!* **10.** *(nsz)* Yıkılmak: *Yağmurdan duvar inmiş.* **11.** *(-e)* İnme gelmek: *Sağ tarafına inmiş.* **12.** Bir yeri kaplamak, basmak veya bir yerden akmak, kaymak: *"Gemi baş döndüren zaferli bir gürültüyle indi sulara..."* -Ç. Altan. **13.** Uzamak, ulaşmak: *"Beyaz taşlardan yapılmış kısa bir duvarın ötesindeki zeytinlik ta vadiye kadar iniyordu."* -Ö. Seyfettin. **14.** Ağmak. **15.** Sayısı azalmak: *"Evvelden daha çok olduğumuzu zannettiğim hâlde sayımız son günlerde bu miktara inmiştir."* -R. N. Güntekin.

inmeli *s.* Bir tarafında inme bulunan, meflûç: *"Hastanın sağ tarafı inmeli."* -P. Safa. *"Babam genç yaşında inmeli olup şuurunu mu kaybetmiştir?"* -Y. K. Karaosmanoğlu.

inorganik, -ği *s.* ve *is. (i'norganik) Fr. inorganique* **1.** Cansız olan: *Mineraller inorganik maddelerdir.* **2.** *kim.* Organik olmayan, anorganik. **3.** *is. biy.* Hücrelerin cansız bölümleri. **4.** *is. tıp* Organlardaki bozukluktan ileri gelmeyen hastalık.

→ ***inorganik kimya***

inorganik kimya *is. kim.* Canlıların dışında, yer kabuğunu oluşturan, bütün kimyasal maddeleri inceleyen kimya dalı.

insaf *is. (-sa:f) Ar. inṣāf* **1.** Merhamete, vicdana veya mantığa dayanan adalet: *Sende insaf yok mu, adamcağız bu borcu birden verirse, işi bozulmaz mı?* **2.** *ünl.* "Acı, düşün" anlamında kullanılır: *İnsaf, oraya yarım saatte gidilir mi?* **insaf etmek** acımak, hakkını tanımak. **insafa gelmek** acımasız ve haksız tutumdan vazgeçmek. **insafına kalmış** (bir şeyin) bir kimsenin doğruluğuna, adaletine ve isteğine bağlı olduğunu belirtir.

insaflı *s.* İnsafı olan, acıyarak, hakkını vererek davranan, vicdanlı, imanlı: *"Basitlik, alelâdelik derken belki de biraz insaflı davranıyorum."* -O. V. Kanık.

insaflılık, -ğı *is.* İnsaflı olma durumu.

insafsız *s.* İnsafı olmayan, vicdansız, imansız: *"Dünyanın en insafsız elleri sanki beni kırbaçlarla, sopalarla dövdüler."* -H. C. Yalçın.

insafsızca *zf. (insafsı'zca)* İnsafsız bir biçimde, gaddarca.

insafsızlık, -ğı İnsafsız olma durumu, insafsızca davranma, vicdansızlık: *"Bu işlerle uğraşan insanların hepsini yalancı... addetmek insafsızlık olur."* -R. N. Güntekin. **insafsızlık etmek** acımamak, insafsızca, vicdansızca davranmak.

insan *is. Ar. insān* **1.** Memelilerden, iki eli olan, iki ayak üzerinde dolaşan, sözle anlaşan, akıl ve düşünme yeteneği olan en gelişmiş canlı. **2.** Bu türden olan canlı. **3.** *s. mec.* Huy ve ahlâk yönünden üstün nitelikli (kimse). **4.** Belirsiz zamir gibi de kullanılır: *"Kafesli pencerelerinden ötesini insan tahayyül bile edemez."* -S. F. Abasıyanık. *"O yaşta insan hiç düşünmeden sadece yaşamaya bakar."* -H. Taner. **insan ayağı değmemiş** (veya **basmamış**) içine insan girmemiş, içinde insan olmayan: *"Yine yeşil yosunlu, insan ayağı değmemiş gibi yokuşlar var ağaçlı..."* -S. F. Abasıyanık. **insan eli değmemiş** (veya **dokunmamış**) bakımsız kalmış yer. **insan eti yemek** *mec.* birini çekiştirmek. **insan gibi** insanlara yaraşır biçimde. **insan gönlünün artığını söyler** insanlar şaka yaparken içlerinden geçeni yansıtırlar. **insan içine çıkmak** toplum içine karışmak, başkalarıyla ilişki kurmak. **insan konuşa konuşa, hayvan koklaşa koklaşa** insanlar konuşarak birbirlerini daha iyi anlarlar. **insan kuş misali** uzakça bir yere gidildiğinde söylenir. **insanın adı çıkacağına canı çıksın** haklı veya haksız yere adı bir defalık kötüye çıktı mı, ondan sonra yaptıkları hep o gözle değerlendirilir.

→ ***insanbaşlı, insan biçimcilik, insan bilimci, insan bilimi, insan bilimsel, insan coğrafyası, insan evlâdı, insan hâli, insaniçincilik, insan kurusu, insan müsveddesi, insan sarrafı, insanüstü***

insanbaşlı *s.* İnsan kafalı, androsefal.

insan biçimcilik, -ği *is. fel.* İnsanın niteliklerinin başka bir varlığa, özellikle Tanrı'ya aktarılması, antropomorfizm.

insan bilimci *is.* Antropolog.

insan bilimi *is.* Antropoloji.

insan bilimsel *s.* Antropolojik.

insanca *zf. (insa'nca)* **1.** İnsana yakışır biçimde, insanî: *"İnsana insanca muamele etmek, Türk geleneğinde bir fevkalâdelik sayılmazdı."* -S. Ayverdi. **2.** *s.* İnsan bakımından: *İnsanca kayıp yok.*

insancı *s.* İnsancıl.

insancıl *s.* **1.** İnsan seven. **2.** İnsanla ilgili: *"Böylesi bir yaklaşım arzusunu sarmalayacak insancıl birikimden yoksundum."* -Ç. Altan. **3.** İnsana değer veren: *"İşte o gün hocamızın yine insancıl bir yanını keşfetmiştik."* -H. Taner. **4.** *fel.* İnsancılık yanlısı olan, hümanist.

insancılık, -ğı *is.* **1.** Eski Yunan ve Latin kültürünü en yüksek kültür örneği olarak alan ve Orta Çağın skolâstik düşünüşüne karşı XIV.yüzyılda doğan felsefe, bilim ve sanat görüşü, hümanizm, humanizma: *"Mektupları...hep aynı incelik, aynı candanlık, aynı insancıllık ile dolu idiler."* -H. Taner. **2.** *fel.* İnsanlık sevgisini, insan ululuğunu en yüce amaç ve olgunluk sayan öğreti, hümanizm, humanizma.

insancıllaşma *is.* İnsancıllaşmak işi.

insancıllaşmak *(nsz)* İnsancıl duruma gelmek.

insan coğrafyası *is. coğr.* Beşerî coğrafya.

insan evlâdı *is. mec.* İyi insan, iyi kimse.

insangiller *ç. is. zool.* Fosil hâlinde yaşayan insanı kapsayan familya.

insan hâli *is.* Olabilir, hoş karşılamak gerekir.

insanımsılar *ç. is. biy.* İnsana benzer yaratıklar, insansılar, antropoitler.

insanî *s. (insa:ni:) Ar. insānī* İnsana, insanlığa yakışan, insanca: *"Öteden beriden konuşabilirler, hatta biribirlerinin hâline insanî bir alâka gösterebilirlerdi."* -R. N. Güntekin.

insaniçincilik, -ği *is. sos.* İnsanı evrenin merkezi sayan, bütün öbür yaratıkların insan için yaratılmış olduklarını söyleyen dinî nitelikli öğreti, antroposantrizm.

insaniyet *is. (insa:niyet) Ar. insāniyyet* İnsanlık: *"Kalbim büyük ve güzel şeylerin aşkıyla genişliyor, bütün insaniyeti kucaklıyordu."* -H. C. Yalçın. **insaniyet namına**

insanlığa yakışır duygulara uyarak: *"Hakkında bilgisi olanların aşağıdaki adrese bildirmelerini insaniyet namına rica ederim."* -S. F. Abasıyanık.

insaniyetli *s.* İnsanlığı olan, insan, mürüvvetli.

insaniyetsiz *s.* İnsanlığı olmayan, mürüvvetsiz.

insaniyetsizlik, -ği *is.* İnsaniyetsiz olma durumu.

insan kurusu *is.* ve *s.* Çok zayıf.

insanlaşma *is.* İnsanları maymunlardan ayıran evrim süreçlerinin hepsi.

insanlaşmak *(nsz)* İnsanca davranma özelliği kazanmak, insana yaraşır biçimde davranmak.

insanlık, -ğı *is.* **1.** Bütün insanları içine alan varlık: *İnsanlık âlemi.* **2.** İnsanı insan yapan, insanın doğasını oluşturan niteliklerin hepsi. **3.** İnsanın değerini, saygınlığını veren öz, insana yaraşır yaşama ve düşünme ilkesi: *"Benim ona fenalık etmem, insanlığa aykırı bir şeydir."* -R. N. Güntekin. **4.** İnsanı sevme, insan sevgisi, insancıl olma: *"Öyle kimseler ki, insana insanlık dersi verebilirler."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **insanlık etmek** insana yaraşır biçimde davranmak. **insanlıktan çıkmak** **1)** çok zayıflamış olmak; **2)** *mec.* insana özgü niteliklerini yitirmek: *"İki üç aydır şu Çukurova'da gezdik, gezdik, insanlıktan çıktık."* -Y. Kemal.

→ ***insanlık hâli***

insanlık hâli *is.* Olabilir, hoş karşılamak gerekir, insan hâli: *"İnsanlık hâli, bendeniz namazı terk etmiştim."* -M. Ş. Esendal.

insan müsveddesi *is.* Bir insanda bulunması gerekli niteliklerden yoksun olan.

insanoğlu *is. (insa'noğlu)* İnsan, âdemoğlu: *"Ne kadar küçük olursa olsun, insanoğlu daha o yaştan çıkarını, içgüdüsü ile, aklı ile çok iyi bilir."* -H. Taner. **insanoğlu çiğ süt emmiş** insanlardan tam bir doğruluk beklenmez.

insan sarrafı *is. bk.* adam sarrafı.

insansı *s.* İnsana benzeyen, insanı andıran, antropoit.

insansılar *ç. is. zool.* Maymunları ve insangilleri içine alan maymunlar alt takımı, insanımsılar, antropoitler.

insanüstü *s.* İnsan gücünü ve yeteneklerini aşan, fevkalbeşer: *"Hasan, onun için isteklerine boyun eğilir, ölünceye kadar ayaklarının altında yaşamış, insanüstü bir erkekti."* -H. E. Adıvar.

insektaryum *is. (insekta'ryum) Fr. insectarium < Lât.* Bilimsel amaçlarla böcek inceleme, saklama, koruma yeri.

insicam *is. (insica:m) Ar. insicām esk.* **1.** Düzgünlük, tutarlık, bağdaşım. **2.** *ed.* Tutarlık.

insicamlı *s.* Düzgün, tutarlı.

insicamlılık, -ğı *is.* Tutarlılık.

insicamsız *s.* Birbirini tutmayan, tutarsız.

insicamsızlık, -ğı *is.* İnsicamsız olma durumu.

insiraf *is. (insira:f) Ar. inşirāf esk.* Bükün.

insirafî *is.* ve *s. (insira:fi:) Ar. inşirāfî esk.* Bükülgen (dil).

insiyak *is. (insiya:k, **k** kalın okunur) Ar. insiyāḳ esk.* İçgüdü, sevkıtabiî: *"Ne gelecekse bu delikanlıdan geleceğini kadınlık insiyakiyle derhal sezmişti."* -R. H. Karay.

insiyakî *is. (insiya:ki:, **k** kalın okunur) Ar. insiyakî* İçgüdülü, sevkıtabiî: *"Onları gören yolcular da insiyakî bir hareketle ayaklandılar."* -A. Gündüz.

instant coffee *is. bk.* hazır kahve.

inşa *is. (inşa:) Ar. inşā'* **1.** Yapı kurma, yapı yapma, kurma: *Köprü inşası.* **2.** *ed.* (düz yazı, şiir) Kaleme alma, yazıya dökme. **3.** *ed. esk.* Düz yazı, nesir. **inşa etmek** kurmak, yapmak.

inşaat *ç. is. (inşa:a:t) Ar. inşā'āt, inşā'* nın çokluk biçimi **1.** Yapı, yapı işleri: *"Arsalar satıldıktan sonra inşaat başladı."* -H. Taner. **2.** Yapmak işi, yapım: *Gemi inşaatı.*

→ ***inşaat çivisi***

inşaatçı *is.* **1.** Yapı işlerini yöneten teknik görevli. **2.** Yapı ustası.

inşaatçılık, -ğı *is.* İnşaat işleriyle uğraşma.

inşaat çivisi *is.* Çapı 2-7 mm, boyu 4-20 cm arasında değişen, başlı ve tepesi tırtıllı çivi.

inşallah *ünl. (i'nşalla:h) Ar. in-şā'* Allah "Tanrı dilerse" anlamında dilek anlatır: *"İnşallah iyi olacaksın diye elimle başını okşadım."* -Ö. Seyfettin. *"İnşallah memlekete hayırlı olursunuz."* -Ç. Altan. **inşallahla maşallahla** çaba harcamadan, tevekkülle.

inşat, -dı *is. (inşa:t) Ar. inşād esk.* **1.** Şiir okuma, şiir söyleme. **2.** Bir şiiri, bir edebiyat eserini topluluk önünde, yüksek sesle ve gerektiği biçimde okuma. **inşat etmek** bir şiiri, bir edebiyat eserini yüksek sesle okumak.

inşirah *is. (inşira:h) Ar. inşirāḥ esk.* İç açılması, gönül açılması, ferahlık. **inşirah bulmak** iç açılmak, ferahlamak.

intaç, -cı *is. (inta:ç) Ar. intāc esk.* Bir işi sonuçlandırma, sona erdirme, bitirme. **intaç etmek** sonuçlandırmak, bitirmek.

intak *is. (-ta:kı, **k** kalın okunur) Ar. inṭāḳ esk.* **1.** Konuşturma söyletme. **2.** *ed.* Kişileştirilen varlıklara, hayalî yaratıklara söz söyletme sanatı, dillendirme.

intan *is. (inta:n) Ar. intān tıp* **1.** Mikroptan ileri gelen hastalık: *"Yaranın intan ile karışması sizi fazla zayıf düşürmüş."* -R. N. Güntekin. **2.** *esk.* Kokuşma, kötü kokma.

intanî *s. (inta:ni:) Ar. intānî tıp* Mikropla oluşan, mikroplu.

intaniye *is. (inta:niye) Ar. intāniyye tıp* Mikropla bulaşan hastalıklar.

intaniyeci *is. tıp* Mikroplu hastalıklar doktoru, uzmanı.

integral, -li *is. Fr. intégral* **1.** Parçalardan oluşmuş bütün. **2.** *mat.* Türevi bilinen fonksiyon.

→ ***integral denklemi***, ***integral hesapları***

integral denklemi *is. mat.* Bir değişkenin bilinmeyen fonksiyonunu ve bu fonksiyonun bulunduğu belirli integrali birbirine bağlayan denklem.

integral hesapları *ç. is. mat.* Sonsuz integrallerin bulunması ve onların uygulanması ile ilgili yöntemleri kullanan matematik dalı.

integrasyon *is. Fr. intégration mat.* **1.** Bilinen bir diferansiyelin denklemini çözme işlemi. **2.** Bir diferansiyel denklemi çözme işlemi.

integre *s. Fr. intégré* Entegre.

intelekt *is. Fr. intellect* Entelekt.

intelektüalizm *is. Fr. intellectualisme* Entelektüalizm.

interferometre *is. (interferome'tre) Fr. interféromètre* Girişimölçer.

interferometri *is. Fr. interférométrie* Girişim ölçme.

interferon *is. Fr. interferone* Hücrelerin virüslere karşı oluşturdukları özel savunma maddesi.

interkinez *is. Fr. intercinèse biy.* Çekirdeğin iki bölünme devresi arasındaki dinlenme durumu.

interkoneksiyon *is. Fr. interconnetion* Birçok elektrik şebekesi arasında bağlantı kurma.

intermezzo *is. (interme'zzo) İt. Intermezzo müz.* Serbest bir biçimde yazılmış olan ve kendi kendine bir bütün oluşturan müzik eseri.

-inti *bk.* -ıntı / -nti.

intiba, -ı *is. (intiba:) Ar. inṭibā esk.* İzlenim.

intibah *is. (-ba:hı) Ar. intibāh* Uyanma, uyanış.

intibak *is. (-ba:kı, **k** kalın okunur) Ar. inṭibāḳ* **1.** Çevreye veya bir duruma uyma. **2.** *esk.* İki şeyin ölçülerinin birbirini tutması. **intibak etmek** uymak, alışmak: *"Acemi gelin yeni hayata intibak edebilmek için roman okurdu."* -A. Gündüz.

intibaksız *s.* Yaşadığı çevreye veya duruma uymakta güçlük çeken.

intibaksızlık, -ğı *is.* Çevreye uymama durumu.

intifa, -ı *is. (intifa:) Ar. intifā' esk.* Yararlanma, faydalanma.

→ ***intifa hakkı***

intifa hakkı *is. huk.* Başkasına ait bir maldan yararlanma, başkasına ait bir malı kullanma hakkı.

intiha *is. (intiha:) Ar. intihā esk.* Son, sona erme, sonu gelme.

intihabat *ç. is. (intiha:ba:t) Ar. intiḫābāt; intiḫāb*'ın çokluk biçimi Seçimler: *"Bizim düşünülecek daha mühim şeylerimiz var. İntihabat yaklaşıyor..."* -R. N. Güntekin.

intihal, -li *is. (-ha:li) Ar. intiḫāl esk.* Aşırma.

intihap, -bı *is. (-ha:bı) Ar. intiḫāb esk.* Seçim, seçme.

intihar *is. (-ha:rı) Ar. intiḥār* **1.** Bir kimsenin toplumsal ve ruhsal sebeplerin etkisi ile kendi hayatına son vermesi. **2.** *mec.* Hayatını tehlikeye düşürecek aşırı davranış veya iş. **intihar etmek** kendini öldürmek: *"O anda ölmek, intihar etmek istiyordum."* -Y. K. Beyatlı.

intikal, -li *is. (intika:l, k kalın okunur) Ar. intiḳāl* **1.** Bir yerden başka bir yere geçme, geçiş. **2.** Anlama, kavrama: *"Onu son gördüğümde de öyle yaptım. İntikali yerinde idi. Güldü. O da bana birkaç fikra anlattı."* -H. Taner. **3.** Miras olarak babadan oğula kalma. **intikal etmek 1)** yer değiştirmek: *"Sonra bahis yine sempati meselesine intikal etti."* -H. C. Yalçın. **2)** anlamak, kavramak; **3)** miras olarak babadan oğula kalmak.

intikam *is. (intika:m, k kalın okunur) Ar. intiḳām* Öç: *"Bunun intikamının şimdi, tek gözüyle kuş peşinde dolaşarak çıkarıyordu."* -R. H. Karay. **intikam almak** öç almak: *"Gözlerimi kapadım ve ilk defa erkeklerden intikam almayı düşünerek kendimi koyuverdim."* -A. Gündüz.

intikamcı *s.* Öç almaya çalışan.

intisap, -bı *is. (intisa:p) Ar. intiṣāb* **1.** Bağlanma. **2.** Girme. **3.** Kapılanma. **intisap etmek 1)** bağlanmak; **2)** girmek; **3)** kapılanmak.

intişar *is. (intişa:r) Ar. intiṣār* **1.** Yayılma. **2.** (gazete, dergi) Çıkma, yayımlanma. **intişar etmek 1)** yayılmak, dağılmak; **2)** yayımlanmak: *"Devletin ve cemiyetin lehine intişar etmiş bir kitap olacaktır."* -A. Gündüz.

intizam *is. (-za:mı) Ar. intiẓām* Düzenli, düzgün olma: *"Kahve kalbini kuvvetlendirir, intizama sokar."* -R. H. Karay.

intizamlı *s.* Düzgün, düzenli: *"Hem de asker gibi, dik ve intizamlı yürüyordu."* -R. H. Karay.

intizamsız *s.* Düzensiz, düzeni olmayan, karışık: *"Genç kız, teşekkür etmek için ne yapacağını şaşırıyor, intizamsız minnettarlık kelimeleri söylüyor."* -P. Safa. *"Abdurrahman intizamsız fasılalarla hapşırıyordu."* -Ö. Seyfettin.

intizamsızlık, -ğı *is.* Düzensiz olma durumu, düzensizlik, karışıklık.

intizar *is. (intiza:r) Ar. intiẓār* **1.** Bekleme, gözleme: *"Hastahanede ilk günü ve ilk gecesi bu ümit ve intizar ile geçti."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** *hlk.* İlenme, beddua, inkisar. **intizar etmek 1)** beklemek, gözlemek; **2)** *hlk.* ilenmek, beddua etmek.

inzal, -li *is. (inza:l) Ar. inzāl* İndirme, indirilme.

inzibat *is. (-ba:tı) Ar. inżibāṭ* **1.** Sıkı düzen: *"Vali Bey'e söyleseniz, böyle millî günlerde başka türlü inzibat ister."* -F. R. Atay. **2.** *ask.* Silâhlı kuvvetlerde, ordudaki düzeni sağlamak amacıyla görevlendirilmiş er.

inzibatî *s. (inziba:ti:) Ar. inżibāṭî* Sıkı düzeni sağlayıcı, düzene bağlayıcı, insan davranışlarını sınırlayıcı, düzenleyici, baskı altına alıcı: *İnzibatî tedbir. İnzibatî karar.*

inzibatsız *s.* Sıkı düzeni olmayan, düzensiz, başıboş.

inzimam *is. (inzima:m) Ar. inżimām esk.* Katılma, ulanma, eklenme. **inzimam etmek** katılmamak, eklenmek, ulanmak.

inziva *nsz (inziva:) Ar. inzivā'* **1.** Toplum hayatından kaçıp tek başına yaşama: *"İnziva yerim bazen limanda bir şilep tir, bazen bir ada."* -R. H. Karay. **2.** Dış dünyayla bütün bağlarını keserek Tanrıyla birleşebilmek için insanın kendi içine kapanması. **inzivaya çekilmek** toplumdan kaçıp, hiçbir şeyle ilgilenmeyerek tek başına yaşamak.

-ip *bk.* -ıp / -ip.

ip *is.* **1.** Dokuma maddelerinin bükülmüş liflerinden yapılan bağ. **2.** (bazı bölgelerde) İplik: *"Tavandan ip yumakları, urganlar, gemici fenerleri sarkardı."* -N. Cumalı. **3.** *mec.* Asarak öldürme cezası. **ip atlamak** ipin iki ucunun tutularak çevrilmesiyle, ipe ayağını ve başını değdirmeden zıplamak. **(birine) ip takmak** birinin kötülüğü için çalışmak. **ipe çekmek** asarak öldürmek. **ipe dizmek** boncuk gibi şeyleri ipliğe geçirmek. **ipe gelesice** "asılarak öl" anlamında bir ilenme. **ipe gitmek** ölüme gitmek: *"Menfaatine dokunan adam, ipe gitmek için lâzım gelen hükümleri giyer."* -F. R. Atay. **ipe sapa gelmeyen** (veya **gelmez)** akla yakın olmayan veya birbirini tutmayan: *"Söyledikleri zaten ipe sapa gelmez şeyler."* -A. İlhan. *"Bu yanlış kehanetler, bu ipe sapa gelmez yargılar, iki Amerikalı yazarın yaptığı derlemeden..."* -T. Halman. **ipe un sermek** geçersiz birtakım sebepler ileri sürerek istenilen işi yapmaktan kaçınmak. **ipi (birinin) eline geçmek** yönetimi başkasının eline geçmek, kontrolü başkasının elinde bulunmak: *"İpleri Topal Osman'ın eline geçince bir uysallaşır, bir uysallaşır kâfir!"* -R. Enis. **ipi çözmek** *hlk.* ilgisini kesmek. **ipi kırmak** *hlk.* savuşup gitmek. **ipi koparmak** bağlı bulunduğu kuruluşla veya yakınlığı bulunan kişi ile ilişkisini kesmek. **ipi sapı yok** birbirini tutmaz, yersiz, anlamsız. **ipin ucunu kaçırmak** *tkz.* yönetimde veya bir şeyi kullanmada gereken ölçüyü yitirmek: *"Bu kadar çalıştığım hâlde, ölçülerim pek mi aykırıdır nedir, yine ipin ucunu kaçırıveririm."* -O. V. Kanık. *"Ünü büyük Ramazanoğlu da bu kadar zenginleyip kalabalıklaşınca ipin ucunu kaçırmıştı."* -Y. Kemal. **(birinin) ipini çekmek** birini ölçülü davranmaya zorlamak. **ipini kırmak** azmak, ele avuca sığmaz bir durum almak. **ipini koparan** başıboş kalan. **(birinin) ipiyle kuyuya inilmez** kendisine güvenilmez: *"O tüysüz keratanın ipiyle kuyuya inilmez."* -A. İlhan. **iple çekmek** sabırsızlıkla beklemek: *"Ertesi günün öğleye doğru olan saatlerini iple çekiyordum."* -Y. K. Beyatlı. *"Cuma günü gelecek de yazısı çıkacak diye herkes o günü iple çekerdi."* -S. Birsel. **(bir işin) ipleri birinin elinde olmak** o işi el altından yönetmek. **ipten kazıktan kurtulmuş** her türlü kötülüğü yapacak yaradılışta olan (kimse): *"İşte şimdi gördüğünüz gibi, hırsızların, esrarkeşlerin, ipten kazıktan kurtulmuş, gözü kanlı canilerin arasında çilemi dolduruyorum."* -H. Taner. **ipten kuşak kuşanmak** yoksul düşmek.

→ *ip cambazı, ip merdiven, ip torba, ip torbalı, ipucu*

ip cambazı *is.* İki direk arasında, yüksekte gerilmiş ip üzerinde gösteriler yapan cambaz.

ipçi *is.* İp üreten, yapan veya satan kimse.

ipçik, -ği *is. bot.* Bitkilerin erkek organlarında başçığı çiçeğe bağlayan ince sap.

ipçilik, -ği *is.* İpçinin işi veya mesleği.

ipek, -ği *is.* **1.** İpek böceği kozaları çözülerek çıkarılan ve dokumacılıkta kullanılan çok ince, esnek ve parlak tel: *"Hamam takımları hep sırma ve ipek işlemeli imiş."* -S. Birsel. **2.** *s.* Bu telden yapılmış: *İpek gömlek. İpek çorap.* **ipek gibi 1)** çok ince, parlak ve yumuşak; **2)** güzel, iyi huylu.

→ *ipek ağacı, ipek böceği, ipek böceği kelebeği, ipek böcekçiliği, ipek çiçeği, ipek matı*

ipeka *is. (ipe'ka) Fr. ipéca bot.* Altın kökü.

ipek ağacı *is. bot.* Ekvatoral bölgelerde yetişen, kerestesi ipek görünüşünde, sarı parıltılı, değerli bir mobilya ağacı.

ipek böceği *is. zool.* Kanatları pullu böcekler sınıfından, ördüğü kozalardan ipek elde edilen, dut yaprağı ile beslenen bir cins kelebeğin tırtılı *(Bombyx mori).*

ipek böceği kelebeği *is. zool.* Tırtıllarının ördüğü kozalardan ipek elde edilen kelebeklere verilen genel ad.

ipek böcekçiliği *is.* İpek ipliği veya ipek böceği yumurtası elde etmek amacıyla ipek böceği yetiştirmek ve koza elde etmek işi.

ipekçi *is.* İpek böceği yetiştiren veya ipek satan kimse.

ipek çiçeği *is. bot.* Semizotugillerden, güzel çiçek açan bir bitki cinsi *(Portulaca grandiflora).*

ipekçilik, -ği *is.* İpek böceği yetiştirme veya ipek alıp satma işi.

ipekhane *is. (ipekha:ne) T. ipek + Far. ḫāne* Kozaların, ipek çilesi durumuna getirilmesi için işlendiği yer.

ipekli *s.* ve *is.* İpekten yapılmış veya içinde ipek bulunan (kumaş): *"İpekli bir kumaş yırtar gibi suları yararak, rıhtıma doğru geliyordu."* -H. E. Adıvar.

ipek matı *is.* Cilâ veya vernikle ağaç üzerinde oluşturulan, ipeği andıran yarı parlak görünüş.

ipham *is. (ipha:m) Ar. ibhām esk.* **1.** Belirsizlik, kapalılık. **2.** *ed.* Etkisini artırmak için anlamın bilerek, isteyerek kapalı bırakılması.

ipi çürük *s.* Güvenilmez (kimse).

ipi kırık *s.* Serseri, sorumsuz.

ipileme *is.* İpilemek işi.

ipilemek *(nsz) hlk.* Az ışıkla yanmak.

ipil ipil *zf. hlk.* Parlak bir ışıkla yanarak, bir sönüp bir parlayarak.

ipilti *is. hlk.* Hafif esinti.

ipince *s. (i'pince)* Çok ince, incecik: *"Yer yer tırtıklanmış ipince çapkın bıyıkları vardı."* -R. N. Güntekin.

ipipullah *is.* Kimsesi, malı mülkü olmayan kimse. **ipipullah, sivri külâh (kalmak)** yalnız, kimsesiz, hiçbir şeysiz (kalmak): *"Bu akşam ipipullah sivri külâh gitsek de o... mesele gideceğimiz yerin havasına bağlı."* -S. F. Abasıyanık.

ipka *is. (ipka:, k kalın okunur) Ar. ibkā esk.* **1.** Yerinde, önceki durumunda bırakma. **2.** Sınıfta bırakma. **ipka etmek** yerinde bırakmak, kaldırmamak, değiştirmemek. **ipka kalmak** sınıf geçmemek.

iplemek *(-i) argo* Saygı göstermek, değer vermek. **(birini** veya **bir şeyi) iplememek** saygı göstermemek, değer vermemek, önem vermemek, aldırış etmemek: *"Peki ya savaş? Savaşı iplemiyordum. Aklıma bile gelmiyordu."* -A. İlhan.

iplicik, -ği *is. zool.* Sığırların soluk borularına yerleşen ve ara konakçısız bulaşan, en çok 8 cm uzunluğunda akciğer kılkurdu *(Dictyocaulus viviparus).*

iplik, -ği *is.* **1.** Pamuk, keten, yün, ipek, naylon vb.dokuma maddelerinin uzun, ince liflerinden her biri. **2.** Bu liflerin birlikte bükülmüş ve çekilmiş durumu: *İpek ipliği. Pamuk ipliği.* **3.** Fasulye gibi sebzelerin veya bazı meyvelerin lifi. **iplik çekmek 1)** kumaştan iplik çıkarmak; **2)** iplik eğirmek. **ipliği pazara çıkmak** kötü nitelik ve suçları ortaya çıkmak.

→ ***iplikhane***, ***iplik iplik***, ***iplik kurdu***, ***iplik solucanlar***

iplikçi *is.* İplik yapan veya satan kimse.

iplikçilik, -ği *is.* **1.** Dokuma liflerini iplik durumuna getirmek için yapılan işlemlerin bütünü: *Yün iplikçiliği.* **2.** İplik satma işi.

iplikhane *is. (iplikha:ne) T. iplik + Far. ḫāne* Ham bitki liflerinin iplik yapıldığı yer.

iplik iplik *zf.* **1.** Tel tel. **2.** Yol yol: *"Çakır gözlerinden iplik iplik yaşlar iniyordu."* -H. Taner.

iplik kurdu *is. zool.* İpsiler sınıfına bağlı türlerden her biri.

ipliklenme *is.* İpliklenmek işi.

ipliklenmek *(nsz)* Tel tel olmak, lif lif olmak: *Kumaş ipliklenmiş.*

ipliksi *s.* İpliğe benzer.

iplik solucanlar *ç. is. zool.* İpsiler.

ip merdiven *is.* İpten örülmüş, çoğunlukla gemilerde kullanılan merdiven.

ipnotize *s. Fr. hypnotisé* İpnotizma yoluyla uyutulmuş, etki altında kalmış. **ipnotize etmek** ipnotizma yoluyla birini uyutmak. **ipnotize olmak** ipnotizma yoluyla etki altında kalmak; yarı uykulu duruma gelmek: *"Cezbeye tutulmuş, ipnotize olmuş gibiyim."* -A. Gündüz.

ipnotizma *is. (ipnoti'zma) Fr. hypnotisme < Yun.* Sözle, bakışla, telkin yoluyla sağlanan bir tür uyku.

ipnotizmacı *is.* İpnotizma ile uğraşan kimse.

ipnotizmalı *s.* İpnotizma edilmiş (kimse): *"Mekanik, daha doğrusu ipnotizmalı yürüyüşleriyle iskeleye çıktı."* -R. H. Karay.

ipnoz *is. Fr. hypnose* Sözle, bakışla telkin yapılarak sağlanan bir çeşit uyku durumu, hipnoz.

ipotek, -ği *is. Fr. hypothèque* Bir gayrimenkulün bir borca karşı teminat oluşturmasını gerektiren ve aynî bir hak mahiyetinde olan gayrimenkul rehin, tutu, rehin. **ipotek etmek** rehinde bırakmak, rehine koymak: *"Evin tapusunu üstünüze çıkartmışsanız, onu da ipotek eder, birkaç taksidi daha ödersiniz."* -Ç. Altan.

ipotekli *s.* Rehinde bulunan, rehine konulmuş.

ipotetik *s. Fr. hypothétique* Varsayıma dayanan, farazî.

ipotez *Fr. hypothèse < Yun. bk.* hipotez.

ipsi *s.* İp veya iplik biçiminde olan.

→ ***ipsi solucanlar***, ***ipsiz sapsız***

ipsiler *ç. is. zool.* İpsi solucanların bir dalı, iplik solucanlar.

ipsi solucanlar *ç. is. zool.* Solucanların, çoğu insan ve hayvanlarda asalak olarak yaşayan, ince uzun vücutlu bir sınıfı.

ipsiz *s.* **1.** İpi olmayan. **2.** *mec.* Haylaz, serseri, hayta.

→ ***ipsiz sapsız***

ipsiz sapsız *s.* ve *zf.* **1.** Birbirini tutmaz, yersiz ve anlamsız: *"Beni çocuk, lâkırdılarımızı ipsiz sapsız mı buluyordu?"* -R. N. Güntekin. **2.** Serseri, hayta.

iptal, -li *is. (-ta:li) Ar. ibṭāl* **1.** Yararlıktan, kullanıştan kaldırma, silme, bozma. **2.** Herhangi bir hükmün geçersiz olduğunu gerekçeleri ile göstererek çürütme. **iptal etmek 1)** kullanıştan kaldırmak; bozmak; **2)** hükümsüz bırakmak, çürütmek.

iptida *is. (iptida:) Ar. ibtidā' esk.* **1.** Başlangıç. **2.** Bir işe başlama. **3.** *zf.* (i'ptida:) Önceleri, en önce, ilk önce: *"İnanmayarak başladığımız sözlere iptida kendimiz inanırız ve o hisleri içimizde duyarız."* -H. C. Yalçın.

iptidaî *s. (iptida:i:) Ar. ibtidā'ī esk.* **1.** İlkel. **2.** İlkokul: *"Haşarı bir iptidaî talebesinden akıllı, uslu bir hafız çıkmıştı."* -R. N. Güntekin.

→ ***iptidaî mektep***

iptidaîlik, -ği *is. (iptida:î:lik)* İptidaî olma durumu: *"Bu, bizim ahlâk hakkındaki anlayışımızın iptidaîliğindendir."* -P. Safa.

iptidaî mektep, -bi *is. esk.* İlkokul.

iptidaları *zf. (iptida:ları)* Önceleri: *"Doğrusu ben iptidaları anneme hak verirdim."* -H. C. Yalçın.

iptilâ *is. (iptilâ:) Ar. ibtilā' esk.* Düşkünlük, tiryakilik: *"Süse ve mücevhere iptilâsını anlatmak için yapılan mübalâğalara inanmak lâzım."* -P. Safa.

iptizal, -li *is. (iptiza:l) Ar. ibtiẕāl esk.* **1.** Bayağılaşma, ayağa düşme. **2.** Bir şeyi sürekli olarak kullanma.

ip torba *is.* Pazar filesi.

ip torbalı *s.* Elinde pazar filesi olan: *"Balıkpazarı'nda bugün elleri ip torbalı, orta tabakadan bayanlar ve baylar..."* -S. M. Alus.

ipucu *is. mec.* Aranılan gerçeğe ulaştırabilecek iz: *"Elimizde tek ipucu elbisesini diken terzi."* -A. İlhan. **ipucu vermek** aranılan gerçeğe ulaştırabilecek şeyle ilgili, onu bulmaya yarayan bilgi vermek.

-ir *bk.* -ır / -ir.

ir *kim.* İridyum'un kısaltması.

irade *is. (ira:de) Ar. irāde esk.* **1.** İstek, dilek. **2.** *esk.* Buyruk: *"Görülünce vurulması için irade bile var."* -S. M. Alus. **3.** Bir şeyi yapıp yapmamaya karar verme gücü: *"Korkunç bir irade kuvveti sarfıyla baş ucundaki lâmbayı yaktı."* -S. F. Abasıyanık. **4.** *psikol.* İstenç.

→ ***irade beyanı***, ***irade dışı***, ***irade kaybı***, ***irade yitimi***

irade beyanı *is. huk.* Bir sonuca yönelmiş irade açıklaması.

iradeci *s. fel.* İrade yanlısı.

iradecilik, -ği *is. fel.* İstenççilik.

irade dışı *is.* İradesiz.

irade kaybı *is. bk.* irade yitimi.

iradeli *s.* İradeye dayanan, iradî: *"Gözleri siyah kirpikleri içinde canlı ve iradeli koyu kurşunî ışıklarla yanıyordu."* -H. E. Adıvar.

iradesiz *s.* İrade dışı, gayriiradî: *"O, artık bu adamın elinde iradesiz, cansız bir şey gibiydi."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

iradesizlik, -ği *is.* İradesiz olma durumu, istençsizlik: *"İşin içinden nasıl çıkacağını kestiremez, bir iradesizlik, bir bilgisizlik, bir bıkkınlık, canından bezginlik ile ayakta durabiliyordu."* -M. Ş. Esendal.

irade yitimi *is. psikol.* Karar verme, dikkat, istekli kımıldama gibi zihin veya beden etkinliğine ilişkin işleri yapamamaktan doğan sinir yorgunluğunda görülen bir belirti, abuli, istenç yitimi.

iradımesel *is. (i:ra:dımesel) Ar. īrād-ı meşel ed.* Bir düşünceyi atasözleri, özdeyiş vb. ile güçlendirme.

iradî *(ira:di:) Ar. irādī* İradeli, istençli.

iradiye *is. (ira:diye) Ar. irādiyye esk. bk.* İstenççilik.

İranist *is. Fr. iranist* İran dili ve kültürü ile uğraşan kimse.

İranistik *is. Fr. iranistique* İran dili ve kültürü araştırmaları.

İranlı *öz. is.* ve *s. (İ:'ranlı)* İran halkından veya bu halkın soyundan olan (kimse).

irap, -bı *is. (i:ra:p) Ar. i'rāb esk.* Düzgün konuşma. **irapta mahalli yok** hiçbir değeri ve önemi yok.

irat, -dı *is. (i:ra:t) Ar. īrād* **1.** Gelir: *"Küçük bir iradım var, ana oğul bize yetiyor."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Gelir getiren mülk. **3.** *esk.* Söyleme. **irat etmek** söylemek.

irca, -ı *is. (irca:) Ar. ircā' esk.* **1.** Eski biçimine sokma, çevirme. **2.** Döndürme. **3.** *kim.* ve *mat.* İndirgeme. **irca etmek 1)** eski biçime sokmak, çevirmek, döndürmek; **2)** indirgemek.

irdeleme *is.* İrdelemek işi.

irdelemek *(-i)* Bir konunun incelenmesi ve eleştirilmesi gereken bütün yönlerini birer birer incelemek, araştırmak, tetkik ve tetebbu etmek, mütalâa etmek.

irfan *is. (-fa:n) Ar. 'irfān* **1.** Bilme, anlama, sezme, kültür: *"Zira onun irfan seviyesi hakkında malûmatım pek azdır."* -R. H. Karay. **2.** Gerçeğe ulaştırıcı güçlü seziş, varış, varışlılık.

iri *s.* Olağandan daha hacimli, olağanı aşan büyüklüğü olan: *"Onun getirdiği kızarmış eti, şarabı, iri ve sulu elmaları acele yuttu."* -Ö. Seyfettin. **iri iri** büyük, çok iri.

→ iribaş, iri kıyım, iri lâf, iri yarı, irili ufaklı

iribaş *is. zool.* Kuyruksuz kurbağanın yumurtadan yeni çıkmış kurtçuğu.

irice *s.* İriye yakın, biraz iri (kimse veya şey): *"İrice vücudunu meydanın ortasında görerek beraberce yürüdük."* -S. F. Abasıyanık.

iridyum *is. (iri'dyum) Fr. iridium kim.* Atom ağırlığı 193,1 atom numarası 77, yoğunluğu 22,4 olan ve plâtin filizlerinde bulunan değerli bir element. Kısaltması İr.

iri kıyım *s.* **1.** İri kıyılmış. **2.** *mec.* İri yapılı, gövdeli: *"Dış görünüm de önemlidir. İlle iri kıyım olmak şart değildir."* -H. Taner. *Gazi'nin sağında, iri kıyım, üniformalı birini gördük.*

iri lâf *is. mec.* Abartılı söz.

irileşme *is.* **1.** İrileşmek işi. **2.** *tıp* Bazı organların hastalık sonucunda olağan dışı büyümesi durumu.

irileşmek *(nsz)* İri bir duruma gelmek.

irilik, -ği *is.* İri olma durumu.

irili ufaklı *s.* Büyük küçük karışık: *"Aynalar önünde, konsollar üstünde irili ufaklı daha başka birtakım saatler bulunurdu."* -A. Ş. Hisar. *"Günlük gazetelerimizin dilinden anlamak için yanımızda irili ufaklı lûgat kitapları taşıyacağız."* -B. R. Eyuboğlu.

irin *is.* Organizmanın herhangi bir yerinde iltihaplanma sonunda ölmüş hücre artıklarından ve bozulmuş ak yuvarlardan oluşan, mikroplu veya mikropsuz, genellikle sarımtırak renkte koyuca sıvı, cerahat.

irinlenme *is.* İrinlenmek işi, iltihaplanma, cerahatlenme.

irinlenmek *(nsz)* İrin oluşmak, iltihaplanmak, cerahatlenmek.

irinli *s.* İrin toplamış, cerahatli.

irinti *is. hlk.* **1.** Elek ve kalbur üzerinde kalan iri taneler. **2.** *hlk.* Hayvanların beğenmeyerek yemedikleri iri saman.

iris *is. (i'ris) Fr. iris anat.* Saydam tabaka ile göz merceği arasında bulunan, ince, kasılabilen bir zardan oluşan, gözün renkli bölümü, süsen.

iriş *is.* Arış.

iri yarı *is.* İri yapılı.

irkiliş *is.* İrkilmek işi veya biçimi: *"Seyircilerin irkilişi beni kendime getirdi."* -H. Taner.

irkilme *is.* İrkilmek işi: *"İlk girip çıktığım yere karşı mutlaka böyle bir huylanma ve irkilme krizine tutuluyordum."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

irkilmek *(nsz)* **1.** Ürkerek geri çekilir gibi olmak veya şaşırıp duraklamak: *"Elimi omzuna koyuyorum. İrkiliyor, sertçe çeviriyor bakışını."* -E. Bener. **2.** *biy.* (vücudun bir yeri) Dışarıdan gelen bir uyarıcının etkisiyle kanlanıp şişmek, taharrüş etmek. **3.** *hlk.* (akan bir şey) Bir engel karşısında duraklayıp birikmek.

irkiltici *s.* İrkilmeye sebep olan: *"Bunun da ölüm tehlikesi kadar irkiltici bir gerilim doğurması, onu şaşırtıyordu."* -A. İlhan.

irkiltme *is.* İrkiltmek işi veya durumu.

irkiltmek *(-i)* İrkilmesine sebep olmak.

irkinti *is. hlk.* **1.** Su birikintisi. **2.** Ürperme, tiksinti: *"Acaba, başımızdan geçen belâlar, çektiğimiz mihnetler ve nihayet rahat, zengin bir memleketin batışını görmüş olmamız bizde, artık dünya hazlarına karşı bir nevi irkinti mi hasıl etmişti?"* -Y. K. Karaosmanoğlu. **3.** Korku, çekinme: *"Yarın en büyük kuvvetlerin karşısında en ufak bir irkinti bile bana yaklaşamayacaktır."* -A. Gündüz.

irkme *is.* İrkmek işi veya durumu.

irkmek *(nsz) hlk.* **1.** Birikmek. **2.** *hlk.* Biriktirmek, toplamak. **3.** *hlk.* Tiksinmek.

İrlandalı *öz. is.* ve *s. (İrlâ'ndalı)* İrlanda halkından olan (kimse).

irmik, -ği *is.* Sert buğdaydan elde edilen, taneleri iri, glütence zengin un.

→ irmik helvası

irmik helvası *is.* İrmik, çam fıstığı, yağ ve şeker karışımıyla hazırlanan bir tatlı türü.

ironi *is. Fr. ironie ed.* Dolaylı ve alaylı anlatım, mizah.

irrasyonalizm *is. Fr. irrationalisme* Hayatta ve bilgilerde akıl dışı ögelere tek yanlı olarak ağırlık veren sevgi, duygu ve iç güdüleri, bilginin kaynağı sayan görüş, akıl dışıcılık.

irrasyonel *is. Fr. irrationnel* Akıl dışı, gayriaklî, us dışı.

irrealist *s.* Gerçek dışı.

irredantizm *is. Fr. irredentisme* Dil, gelenek, görenek ve çeşitli kültür değerleri bakımından bir birlik gösterdiği hâlde ana yurt dışında kalmış halkın yaşadığı toprakları ana yurt sınırları içine almak düşüncesi: *"Geçmişin kaybettirdiklerinden, kolay bir irredantizm edebiyatı ile hisler avlamak için, yok yere kendisine, hükûmetine ve devletine sorun icat etmezdi."* -F. R. Atay.

irs *is. Ar. irş esk.* Kalıtım, soya çekim.

irsal, -li *is. (irsa:l) Ar. irsāl esk.* Gönderme, yollama.

irsalât *ç. is. (irsa:lâ:t) Ar. irsālāt; irsāl'*in çokluk biçimi. Gönderilen şeyler, gönderiler.

irsaliye *is. (irsa:liye) Ar. irsāliyye esk.* Bir yere gönderilen eşyanın listesi, gönderme belgesi.

irsen *zf. (i'rsen) Ar. irşen esk.* Kalıtım yoluyla.

irsî *s. (irsi:) Ar. irşī* Kalıtımla geçen, soydan kalma, soydan geçme, kalıtsal.

irsiyet *is. Ar. irşiyyet* Soya çekim, kalıtım, veraset.

irşat, -dı *is. (irşa:t) Ar. irşād esk.* Doğru yolu gösterme, uyarma. **irşat etmek**

doğru yolu göstermek, uyarmak.

irtibat *is. (-ba:tı) Ar. irtibaṭ* Bağlantı, bağlı olma: *"Adanın içlerine ilerleyen öncülerle irtibat kesiliyor."* -A. İlhan. **irtibat kurmak** bağlantı sağlamak.

irtica, -ı *is. (irtica:) Ar. irticā' esk.* Gericilik.

irticaî *s. (irtica:i:) Ar. irticā'ī esk.* Gericilikle ilgili gerici (davranış, tutum).

irtical, -li *is. (irtica:l) Ar. irticāl* Bir manzumeyi veya sözü birdenbire düşünmeden, içine doğduğu gibi söyleme, doğaç.

irticalen *zf. (irtica:'len) Ar. irticālen* İçine doğduğu gibi söyleyerek, doğaçtan: *"Önünde tek kâğıt olmadan irticalen konuştu."* -H. Taner.

irtifa, -ı *is. (irtifa:) Ar. irtifā'* **1.** Yükseklik. **2.** *coğr.* Yükselti.

irtifak *is. (irtifa:k) Ar. irtifāḳ esk.* Dayanma.

→ ***irtifak hakkı***

irtifak hakkı *is. huk.* Başkasının arsa, yol, bahçe gibi taşınmaz bir malından belirli bir yolda yararlanma hakkı.

irtihal, -li *is. (irtiha:l) Ar. irtḥāl esk.* (öbür dünyaya) Göçme, ölme. **irtihal etmek** ölmek.

irtikâp, -bı *is. (irtikâ:p) Ar. irtikāb esk.* **1.** (kötü iş) Yapma, kötülük etme. **2.** Yiyicilik, rüşvet alma. **3.** Yalan söyleme, hile yapma.

irtisam *is. (irtisa:m) Ar. irtisām esk.* **1.** Resmi çıkma, resmi çizilme. **2.** İz düşümü.

irtişa *is. (irtişa:) Ar. irtişā' esk.* Rüşvet alma, rüşvet yeme.

is *is.* **1.** Dumanın değdiği yerde bıraktığı kara leke: *"Uzandı, is çıkarmaya başlayan fitili kesti."* -M. Ş. Esendal. **2.** *hlk.* Sürme. **ise tutmak** dumana tutup kararmak.

isabet *is. (isa:bet) Ar. işābet* **1.** (bir yöne doğru atılan şey için) Hedefe varma, hedefi vurma: *Bir kurşun isabetiyle öldü.* **2.** (piyango vb.) Şans oyunlarında, kazanma, çıkma, vurma. **3.** (öneri, düşünce, söz için) Yerinde olma, yanılmazlık: *Bu sözünde isabet var.* **4.** Güzel rastlantı: *Bize uğramanız isabet, biz de sizi arıyorduk.* **5.** *ünl.* "Çok güzel", "iyi oldu!" gibi anlamlarda kullanılır. **isabet almak** vurulmak, yaralanmak: *Düşman uçağı isabet aldı.* **isabet etmek 1)** nişan alınan yere değmek, rastlamak: *Kurşun hedefe isabet etti.* **2)** çıkmak: *Piyangodan yüz bin lira isabet etti. "Kapının yanına isabet eden ilk koltuktakinin tıraşı bitmişti."* -Ö. Seyfettin. **3)** yerinde iş görmüş olmak: *"O hâlde yalnız çıkmış olduğuma çok isabet etmiştim."* -H. E. Adıvar. **isabet oldu** yerinde, tam isteğe uygun.

isabetli *s.* Yerine düşmüş, yerinde, uygun: *İsabetli bir karar aldılar.*

isabetsiz *s.* Yerinde olmayan, uygun olmayan, yersiz.

isaf *is. (isa:f) Ar. is'āf esk.* (bir dileği, isteği) Yerine getirme.

isal, -li *is. (i:sa:l) Ar. îṣāl esk.* Ulaştırma.

isale *is. (isa:le) Ar. isāle* Akıtma.

is'at, -dı *is.* Kutlama. **is'at etmek** kutlamak.

ise *"Şimdi ise bu durumuyla bütün eşyaları yabancı, anlamsız, soğuk geliyordu ona."* -N. Cumalı.

İsevî *öz. is. (İ:sevi:) Ar. 'Îsevî* Hz. İsa'nın yaydığı dinden olan, Hristiyan.

İsevîlik, -ği *öz. is. (İ:sevi:lik)* Hristiyanlık.

isfendan *is. (isfenda:n) Far. isfendān* **1.** Akçaağaç. **2.** *s.* Akçaağaçtan yapılmış olan.

isfenks *Yun. bk.* Sfenks.

ishak kuşu *is. zool.* Bataklık baykuşu.

ishal, -li *is. (-ha:li) Ar. ishāl* Sürgün, iç sürme, ötürük, amel. **ishal olmak** amel olmak, sürgün olmak.

ishalli *s.* İshali olan.

isilik, -ği *is. tıp* Terlemekten veya sıcaktan vücutta meydana gelen küçük pembe kabartılar, ısırgın.

isim, -smi *is. Ar. ism* **1.** Ad. **2.** Kişi, insan: *"Biz eskidikçe, yaşlarımız yirmiden yirmi bire, yirmi birden yirmi ikiye bastıkça yeni yüzler, yeni isimler katılıyor aramıza."* -Y. Z. Ortaç. **3.** *gr.* Canlı ve cansız varlıkları, duygu ve düşünceleri, çeşitli durumları bildiren kelime. **isim koymak** ad koymak, tesmiye etmek. **isim vermek** ad vermek. **isim yapmak** bir alanda ün kazanmak, ün almak. **ismi çıkmak 1)** ünlü olmak: *"Ama siz ecnebiler ismi çıkmış yerlerden hoşlanırsınız."* -S. F. Abasıyanık. **2)** kötü bir ün yapmak. **ismi geçmek** adından söz edilmek, bahsedilmek, adı geçmek. **ismi var cismi yok 1)** sözü edilen bir kimse veya şeyin gerçekte var olmadığını anlatır; **2)** adı olmasına karşılık görevini, etkinliğini yerine getirmeyen. **ismini cismini almak** adını, kimliğini belirleyip kaydetmek: *"Fabrika sahibinin ismini cismini aldı."* -S. F. Abasıyanık. **ismini cismini bilmemek** hiç tanımamak. **ismiyle cismiyle** *bk.* adıyla sanıyla.

→ ***isim cümlesi, isim çekimi, isim durumu, isim gövdesi, isim hakkı, isim hâli, isim kökü, isim tabanı, isim tamlaması, isimden türeme fiil, isimden türeme isim***

isimcilik, -ği *is.* Adcılık.

isim cümlesi *is. gr.* Yüklemi isim soyundan olan veya ek fiile kurulan cümle.

isim çekimi *is. gr.* İsimlere iyelik eklerinin getirilmesi: *Ev-im, ev-i.*

isimden türeme fiil *is. gr.* İsim kökünden fiil yapım ekiyle yapılmış fiil gövdesi.

isimden türeme isim, -smi *is.* İsim kökünden yapım ekleriyle türetilen isim gövdesi: *Ev-cil, göz-cü-lük* vb.

isim durumu *is. gr.* İsim hâli.

isim gövdesi *is. gr.* İsim ve fiil köklerinden yapım ekleriyle türetilen ve isim olarak kullanılan gövde.

isim hakkı *is. huk.* Bir ticarethanenin veya malın adını kullanma karşılığında talep edilen hak, patent hakkı.

isim hâli *is. gr.* Başka bir kelime ile ilgi kurmak için, ismin yalın olarak veya ek olarak girdiği durum.

isim kökü *is. gr.* Bir ismin eklerine bölünemeyen anlamlı en küçük parça.

isimlendirme *is.* İsimlendirmek işi.

isimlendirmek *(-e, -i)* Adlandırmak, ad koymak.

isimli *s.* Adı olan, ad almış: *"Teslim, bu orijinal isimli kadın dayımın emektar aşçısıdır."* -R. H. Karay.

isimlik, -ği *is.* İsmin yazıldığı plâketin konulduğu yer.

isimsiz *s.* **1.** Adı olmayan, ad almamış: *"İncir ağacının altında her zamanki isimsiz ürpertiyle titriyorum."* -Y. Z. Ortaç. **2.** Yaptığı iş bilinmesine karşılık kendi bilinmeyen, adsız: *İsimsiz kahramanlar.*

isim tabanı *is. gr.* İsim kök ve gövdelerinin çekim eki almamış hâli.

isim tamlaması *is. gr.* İki veya daha çok isim soyundan kelime ile kurulmuş olan tamlama.

iskalârya *is. (iskala'rya) İt. scalare den.* Çarmıhların halat basamakları.

iskambil *is. Fr. (Briscambille'in adından)* **1.** Bir yüzünde sayılar veya resimler bulunan, çeşitli oyunlar oynamaya yarayan kart, oyun kâğıdı. **2.** Bu kartların 52 tanesinden oluşan deste. **3.** Bu kart destesiyle oynanan oyun.

→ ***iskambil kâğıdı***

iskambil kâğıdı *is.* İskambil: *"İskambil kâğıtlarını karıştırıyorum, kendi kendime söyleniyorum."* -R. H. Karay. **iskambil kâğıdı gibi devrilmek** birer birer ve birbiri ardı sıra devrilmek.

iskân *is. (iskâ:n) Ar. iskân* **1.** Yurtlandırma, yerleştirme. **2.** Yurtlanma, yerleşme: *İskân izni.* **iskân etmek** (ev, yurt) kazandırmak, boş bir yere insan yerleştirmek.

iskandil *is. İt. scandaglio* **1.** Denizin derinliğini ölçme. **2.** Bu iş için kullanılan araç. **3.** *mec.* İşin iç yüzünü öğrenme, bilgi toplama, sorup soruşturma: *"İstanbul'daki ilk günlerinde yaptığı iskandiller, umduğunun tersine olarak, burada geçimini kolay sağlayamayacağını göstermişti."* -H. Taner. **iskandil etmek 1)** deniz derinliğini ölçmek; **2)** *mec.* bir işin iç yüzünü araştırmak, bilgi toplamak; **3)** *argo* gözetlemek, çevreyi kollamak: *"Cevizlerin altını iskandil ederek böğürtlen yığınının gölgesine sığındı."* -O. C. Kaygılı. **4)** sorup soruştur

mak, araştırmak: *"Evde kimsenin olmadığını telefonla iskandil ediyorlarmış diyor Bedri."* -O. Rifat.

İskandinav *öz. is.* ve *s.* **1.** Kuzey Avrupa yarım adalarının bütünü. **2.** İskandinavyalı.

→ ***iskandinav dilleri***

İskandinav dilleri Germen dillerinin kuzey kolundaki dillere verilen ad.

İskandinavyalı *öz. is.* ve *s. (iskandina'vyalı)* İsveç, Norveç, Danimarka ve Finlandiya'da oturan halk ve bu halkın soyundan olan (kimse).

iskarpelâ *is. İt. scarpello* Tahta, metal veya taşı işlemeye yarayan çelik araç.

iskarpin *is. İt. scarpino* Ökçeli, konçsuz ayakkabı: *"Ninenin iskarpinlerini çıplak ayaklarına giyerek sokağa fırladı."* -S. F. Abasıyanık.

iskarto *is. İt. scorto* Yapağı kırıntısı.

iskele *is. (iske'le) İt. scala* **1.** Deniz taşıtlarının yanaştığı, çoğu tahta ve betondan yapılmış, denize doğru uzanan yer: *"Vapurdan indi, iskeleye çıkar çıkmaz etrafına bakındı."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Kıyıya yanaşan deniz aracına doğru uzatılan eğreti küçük köprü veya gemiye çıkmayı sağlayan merdiven: *"Oturduğu yerden kalkıyor, iskele zincirine uzanan eli, iskele tabanına basan ayağı, kendini çekiyor yukarı."* -Z. Selimoğlu. **3.** Vapur uğrağı olan şehir veya kasaba. **4.** İçerlerde bulunan bir yerin kendine en yakın olan deniz taşıtı uğrağı veya demir yolu durağı: *Mudanya, Bursa'nın iskelesidir.* **5.** Yapıların dışında sıvama, boyama veya onarım için keresteden kat kat kurulan, çalışma sırasında üstüne çıkılan çatkı. **6.** Geminin sol yanı. **7.** *sin.* Işıkların yerleştirilmesi, ışıkçıların dolaşabilmesi için stüdyolarda tavana yakın yerde duvarı çepeçevre saran çıkıntı. **iskele almak 1)** (gemi) merdivenleri kaldırılıp harekete hazırlanmak; **2)** *argo* bir erkek, bir kadına sarkıntılık etmek.

→ ***iskele babası***, ***iskele kelepçesi***, ***iskele kuşu***

iskele babası *is.* Yanaşan gemileri bağlamak için rıhtıma konmuş dökme demir veya betondan silindir.

iskele kelepçesi *is.* İnşaatın dış yüzeyine kurulan iskeleyi birbirine bağlamaya yarayan bağlantı parçaları.

iskele kuşu *is. zool.* Yalıçapkını, emircik.

iskelet *is. Fr. squelette* < *Yun.* **1.** İnsan ve hayvan bedeninin kemik çatısı, teşrih. **2.** Yumuşak bölümleri dökülmüş, ölü bir vücudun kemiklerinin bütünü. **3.** *mec.* Bir şeyi oluşturan temel çatı: *Geminin iskeleti. Uçağın iskeleti. "Yanımızdaki genç, yolun ötesinde bir bina iskeleti gösterdi."* -F. R. Atay. **4.** *s. mec.* Çok zayıf. **5.** *mec.* Bir eserin genel plânı: *Bir romanın iskeleti.* **6.** *mec.* Kuru, çıplak: *"Yürüdük, yürüdük, yaprakları düşmüş iskelet bir ormanın içine geldik."* -Ö. Seyfettin. **iskelet gibi** çok zayıf. **iskeleti çıkmak** çok zayıflamak.

iskelet mobilya *is.* Esas taşıyıcı kısımları masif ağaç malzemeden yapılan ve oturma grubuna giren koltuk, kanepe, sandalye, kolçaklı sandalye, sallanan koltuk vb. mobilya.

iskemle *is. (iske'mle) Yun. skamni* **1.** Arkalıksız sandalye: *"İskemlelerin maroken minderlerinden kendime yatak yapıyordum."* -Ç. Altan. **2.** Üstüne sigara tablası, çiçek vazosu gibi şeyler konulan küçük masa. **3.** Sandalye: *"Verilen iskemleleri, ısmarlanmak istenen kahveleri reddetti."* -R. N. Güntekin.

iskerlet *is. zool.* Dikenli salyangoz.

iskete *is. (iske'te) Yun. zool.* Serçegillerden, gagaları dişli, zararlı böcek ve kurtlarla beslenen, güzel sesli bir kuş *(Parus ater).*

iski *is. bk.* ski: *"Yazın deniz iskisinde, kışın karlı dağlar iskisinde, balolarda sürtüp durur."* -F. R. Atay.

İskitçe *öz. is. (iski'tçe)* İskitlerin dili.

İskitler *ç. öz. is.* MÖ. VIII-VII. yüzyıllarda Orta Asya'dan Güney Rusya'ya göç eden bir kavim.

İskoç *öz. is.* **1.** İskoçya halkından olan kimse. **2.** *s.* İskoçya yapısı, İskoçlara özgü olan: *İskoç kumaşı. İskoç viskisi.*

İskoçça *öz. is. (isko'çça)* İskoç dili.

İskoçyalı *is.* İskoç halkından olan kimse, İskoç.

iskolâstik *s. bk.* skolâstik.

iskonto *is. bk.* ıskonto.

iskorbüt *is. Fr. scorbut* C vitamini eksikliğinden ileri gelen ve dermansızlık, zayıflık ve diş etlerinin iltihabı gibi belirtilerle kendini gösteren hastalık.

iskorçina *is. (iskorçi'na) İt. scorzone bot.* Birleşikgillerden, lezzetli kökleri sebze olarak kullanılan, Akdeniz bölgesinde çok yetiştirilen bir bitki *(Scorzonera).*

iskorpit *is. Yun. skorpidi zool.* İskorpitgillerden, iri başlı, yüzgeçlerinde yakıcı dikenleri bulunan, eti beğenilen bir balık *(Scorpaena scrofa).*

iskorpitgiller *ç. is. zool.* Omurgalılardan, örnek hayvanı iskorpit olan, sırt yüzgeçleri zehirli bezlere bağlı güçlü dikenlerle donanmış, bütün denizlerde rastlanan balıklar sınıfı.

iskota *is. (isko'ta) İt. scotta den.* Yelkenleri açmak ve tutmak için alt köşelerine bağlanan halat, zincir ve palangadan oluşan donanım: *"Suların kaburgalarındaki serinliği / iskotada uğuldayan rüzgâr."* -O. V. Kanık.

İslâm *öz. is.* ve *s. (-lâ:mı) Ar. islām* **1.** İslâmiyet. **2.** Hz. Muhammed'in yaydığı dinden olan (kimse), Müslüman.

→ ***İslâm gizemciliği***, ***İslâm hukuku***

İslâmcı *s.* ve *is.* Müslümanlığın esaslarını sadece dinî hayatta değil, hukukî, iktisadî ve siyasî düzenlemelerde de geçerli kılmak isteyen kimse.

İslâmcılık, -ğı *is.* İslâmcı olma durumu.

İslâm gizemciliği *is.* Tasavvuf.

İslâm hukuku *is. esk.* Din temeline dayanan hukuk, şeriat.

İslâmî *s. (islâ:mî) Ar. islāmī* İslâm diniyle ilgili olan.

İslâmiyet *öz. is. (islâ:miyet) Ar. islāmiyyet* Hz. Muhammed'in yaydığı din, Müslümanlık.

İslâmlaşma *is.* İslâmlaşmak işi.

İslâmlaşmak *nsz* Müslüman olmak.

İslâmlaştırma *is.* Müslüman olmasını sağlama.

İslâmlaştırmak *(-i)* Müslüman yapmak.

İslâmlık, -ğı *is.* Müslümanlık.

İslâv *öz. is.* Slav.

İslâvca *öz. is. (isla'vca)* Slavca.

İslâvcılık, -ğı *is.* Slavcılık.

İslâvist *is.* Slavist.

İslâvistik, -ği *is.* Slavistik.

İslâvlaştırmak *(-i)* Slavlaştırmak.

isleme *is.* İslemek işi.

islemek *(-i)* İse tutup karartmak.

islenme *is.* İslenmek işi.

islenmek *(nsz)* İsli duruma gelmek: *"O gün üzerlerindeki resimleri sökerek sararmış, islenmiş duvarları badanalattım."* -N. Cumalı.

isli *is.* ve *s.* **1.** İsi olan, islenmiş, is bulaşmış: *"İsli bir petrol lâmbasının ışığında gazetenin provalarını tashih ederdi."* -R. N. Güntekin. *"Alevlerin ortasında, dibi isli bir kazan."* -H. Taner. **2.** *zf.* İs verecek biçimde.

→ ***isli küf***

isli küf *is. bot.* Toprakta ve gübreliklerde çürükçül yaşamakla birlikte kulak, burun, akciğer asalağı olarak da gelişebilen asklı mantar *(Aspergillus fumigatus).*

islim *is. İng.* Gücünden yararlanmak için elde edilen buhar, istim. **islim arkadan gelsin** *bk.* istim arkadan gelsin.

İsloven *öz. is.* Sloven.

ismen *zf. (i'smen) Ar. ismen* Adını belirterek, adını söyleyerek, adını vererek.

ismet *is. Ar. 'işmet esk.* **1.** Ahlâk kurallarına bağlı kalma durumu, sililik. **2.** Dürüstlük, temizlik: *"Çocukluğunun ismet ve samimiliğine dayanan bu hatırayı eskisi gibi benliğinin bir köşesinde uykuya yatırmıştı."* -O. C. Kaygılı.

ismetli *s.* **1.** Ahlâk kurallarına bağlı, ismet sahibi: *"Onun lepiska saçlarını en ismetli kadın başında taşıyabilirdi."* -M. C. Kuntay. **2.** Dürüst olan.

ismetsiz *s.* **1.** Ahlâk kurallarına aykırı davranan. **2.** Dürüst olmayan.

isnaden *zf. (isna:den) Ar. isnāden* Da-

yanarak.

isnat, -dı *is. (isna:t) Ar. isnād* **1.** Bir düşünceyi, bir konuyu bir kişi veya sebebe dayandırma, yükleme, atfetme. **2.** *mec.* Karacılık, iftira. **isnat etmek 1)** dayandırmak; **2)** kara çalmak; iftira etmek: *"Güzel sever diye isnat ederler / Benim Hak'tan gayri sevdiğim mi var?"* -Karacaoğlan.

→ ***isnat grubu***

isnat grubu *is. gr.* Sıfatların isimden sonra gelmesiyle oluşan ve genellikle deyim olarak kullanılan kelime grubu: *Gözü kara, eli uzun, baş açık.*

ispalya *is. (ispa'lya) Fr. espalier* Herek.

ispanya *is. (ispa'nya)* Boyacılıkta kullanılan tebeşir tozu.

İspanyol *öz. is.* ve *s.* **1.** İspanya halkından veya bu halkın soyundan olan (kimse). **2.** İspanyol halkına özgü olan: *İspanyol dansı. İspanyol müziği.*

→ ***İspanyol dansı, İspanyol müziği, İspanyol nezlesi***

İspanyolca *is. (ispanyo'lca)* Hint-Avrupa dillerinden, İspanya'da, Brezilya dışındaki Lâtin Amerika'da ve İspanyol uygarlığını benimsemiş ülkelerde kullanılan dil.

İspanyol dansı *is.* İspanyollara özgü, hareketli bir tür dans.

ispanyolet *is. Fr. espagnolette* Pencere kanatlarını kapadıktan sonra sürgülemeye yarayan ve ortasında her iki yana işleyen tutacak yeri bulunan uzun demir sürgü.

→ ***ispanyolet kilit***

ispanyolet kilit, -di *is.* Elbise dolabı, büro dolabı vb. eşyaların kapaklarına takılan, sürgü kolları ile kapağın altından ve üstünden kilitleme yapan gömme kilit çeşidi.

İspanyol müziği *is. müz.* İspanyollara özgü bir tür müzik.

İspanyol nezlesi *is.* Paçavra hastalığı.

ispari *is. (ispa'ri) zool.* İzmaritgillerden, kurşun renginde bir balık *(Sargus annularis).*

ispat *is. (ispa:t) Ar. işbāt* Tanıt ve kanıt göstererek bir şeyin gerçek yönünü ortaya çıkarma, tanıtlama, tanıt: *"Benimkinin amcama ait olduğunu ispat için şahitlerin ve vesikalarım vardır."* -R. N. Güntekin. **ispat etmek 1)** kanıtlamak: *"Yeni doğan güneş, sinirlerimi yatıştırmış, korkularımın boş olduğunu bana ispat etmiştir."* -R. N. Güntekin. **2)** tanıtlamak.

ispati *is. (ispa'ti) Yun. spathi* İskambil kâğıdında sinek.

ispatlama *is.* **1.** Kanıtlama: *"Bu gurur, kişiliğini ispatlama, kabul ettirme hırsını pek andırıyordu."* -T. Buğra. **2.** Tanıtlama.

ispatlamak *(-i)* **1.** Kanıtlamak. **2.** Tanıtlamak.

ispatlanış *is.* İspatlanmak işi veya biçimi.

ispatlanma *is.* İspatlanmak işi.

ispatlanmak *(nsz)* Tanıtlamak işi yapılmak, tanıtlanmak.

ispatlayış *is.* İspatlamak işi veya biçimi.

ispatlı *s.* Tanıtlanmış.

→ ***ispatlı şahitli***

ispatlı şahitli *s.* Gerçek yönü gösterilen, tanıtlı ve kanıtlı.

ispazmoz *is. bk.* spazm.

ispenç, -ci *is. zool.* **1.** Bodur bir cins horoz veya tavuk. **2.** *tar.* Tarımla uğraşan Hristiyan uyruktan alınan bir tür vergi.

→ ***ispenç horozu***

ispenç horozu *is. mec.* Ufak tefek olduğu hâlde kabadayılık taslayan.

ispençiyari *is. (ispençiyari) İt. esk.* Eczacılık.

ispendek, -ği *zool.* Levrek balığının küçüğü.

ispermeçet *is. İt.* Balinalardan ve özellikle ispermeçet balinasının başından çıkarılan, mum yapımı ve kozmetik sanayiinde kullanılan beyaz bir madde.

→ ***ispermeçet balinası***

ispermeçet balinası *is.* Balinalardan, büyüklüğü bakımından balinaya benzeyen, alt çenesindeki geniş dişiyle ondan ayrılan deniz memelisi, kaşalot *(Physeter catodon).*

ispinoz *is. Yun. spinos zool.* İspinozgillerden, gagası kısa ve koni biçiminde, sırt tüyleri yeşilimtırak mavi, boynu ve karnı kırmızı renkte, güzel sesli bir kuş *(Fringilla coelebs).*

ispinozgiller *ç. is. zool.* Kanarya, saka, serçe, ispinoz gibi ötücü kuşları içine alan göçmen kuşlar familyası.

ispir *is. İt. sbirro* At veya araba uşağı: *"Aşçı yamakları, kilerci, ispir ile arabacı çocukları arabalarla paytonda."* -A. Rasim.

ispiralya *is. (ispira'lya) İt. spiraglio* Gemi kamaralarını aydınlatmak için güvertelerde açılan küçük yuvarlak camlı kaporta.

ispirto *is. (ispi'rto) İt. spirito hlk.* **1.** Etil alkol. **2.** *mec.* İçki: *"Garip kıyafetli, ağızları ispirto kokan, gözleri kırmızı iki adamla gırtlak gırtlağa boğuşuyordu."* -H. E. Adıvar.

→ ***ispirto ocağı***

ispirtocu *is.* İspirto içen kimse.

ispirtolu *s.* İspirtosu olan: *İspirtolu içki.*

ispirtoluk, -ğu *is.* İspirto yakan küçük ocak, ispirto ocağı, kamineto: *"Mutfaktan bir yuvarlak tepsi içinde cezveyi, fincanları, kahve hokkasını ve bunların ortasında ispirtoluğu getirdi."* -A. İlhan.

ispirto ocağı *is.* İspirtoluk.

ispirtosuz *s.* İspirtosu olmayan.

ispit *is. Yun.* Jant.

ispiyon *is. Fr. espion* Birinin sırlarını, davranışlarını, düşüncelerini gözleyip başkalarına bildirerek çıkar sağlayan (kimse).

ispiyoncu *is. hlk.* İspiyon.

ispiyonculuk, -ğu *is. hlk.* İspiyonun yaptığı iş.

ispiyonlama *is.* İspiyonlamak işi.

ispiyonlamak *(-i)* Birinin sırlarını, davranışlarını, düşüncelerini gözleyerek yetkili kişilere bildirmek: *"Nerede olduğunu bildiğine göre beni ispiyonlamış olmalısın."* -S. F. Abasıyanık.

ispritizma *is. (ispriti'zma) Fr. spiritisme* Ruhun ölmediğine inanan, gereğinde ölülerin ruhlarıyla ilişki kurulabileceğini ileri süren inanış, ruh çağırma: *"Talip Bey, ilim diye birtakım ispritizma masalları anlatıyor."* -R. N. Güntekin.

ispritizmacı *is.* İspritizma ile uğraşan kimse, ruh çağırımcı.

ispritizmacılık, -ğı *is.* İspritizmacının işi.

israf *is. (isra:f) Ar. işrāf* Gereksiz yere para, zaman, emek vb.yi harcama, savurganlık, tutumsuzluk: *"...israf ve sefahat içinde yaşamaya başlamıştı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **israf etmek** gereksiz yere harcamak, savurganlık etmek, tutumsuzluk etmek. **israfa kaçmak** gereksiz yere aşırı harcamalarda bulunmak.

İsrafil *öz. is. (isra:fil) Ar. isrāfīl* İslâm inanışına göre kıyamet gününü öttüreceği boru ile bildirecek olan melek.

İsrailli *öz. is.* ve *s. (İsra:illi)* İsrail halkından olan (kimse).

istadya *is. (ista'dya) İt. stadia* Uzakta bulunan iki noktanın arasını ölçmekte kullanılan araç.

istalagmit *is. bk.* stalagmit.

istalaktit *is. bk.* stalaktit.

İstanbul efendisi *is.* Genellikle İstanbul'da oturan kibar, saygılı, alçak gönüllü, olgun, çelebi ve yardımsever kimse: *"İstanbul efendilerine özgü, bu olgun ve çelebi tavır, sahnedeki tutumuna, jestlerine, mimiklerine kadar sinmişti."* -H. Taner.

istanbulin *is. (İstanbul adından)* Tanzimat'tan Meşrutiyet'e kadar Türkiye'de kullanılan, yakası kapalı bir tür erkek ceketi.

İstanbul kekiği *is.* Trakya, Batı ve Güney Anadolu'da yetişen sık tüylü, beyaz ve pembe çiçekli, kuvvetli kokulu, çok yıllık bir bitki *(Origanum heradeoticum).*

istasyon *is. Fr. station* **1.** Tren durağı: *"Hep birlikte ilk istasyonda inerek karakola gitmişlerdi."* -Ç. Altan. *"Bir dost veya biricik sevdiceğim / Karşılasaydı beni istasyonda."* -F. Halıcı. **2.** Araştırma kuruluşu: *Meteroloji istasyonu. Tohum ıslah istasyonu.* **3.** Satış, bakım, aşı gibi işler yapılan kuruluş veya yer: *Benzin istasyonu.Trafik bakım istasyonu. Aşı istasyonu.* **istasyon yapmak** duraklamak, beklemek:

"Bir geçitte bir dakika kadar istasyon yaparak geçit bekçisiyle yârenlik ettik." -R. N. Güntekin.

istatistik, -ği *is. Fr. statistique* **1.** Bir sonuç çıkarmak için olguları yöntemli bir biçimde toplayıp sayı olarak belirtme işi, sayımlama: *"İstatistikler gösteriyor ki sahada en çok alkışlanan oyuncu kalecilerdir."* -H. Taner. **2.** Bir dizi olayın veya sayı ile gösterilen olguların yöntemli öbekleştirilmesine dayanan ve ilkelerini olasılık kuramlarından alan, matematiğin uygulamalı dalı, sayım bilimi.

istatistikçi *is.* İstatik uzmanı, sayımlamacı, istatikle uğraşan (kimse).

istavrit *is. Yun. stavridi zool.* Uskumrugillerden, pulsuz ve az kılçıklı bir balık *(Trachurus trachurus).*

istavrit azmanı *is.* Orkinos balığına yanlış olarak verilen ad.

istavroz *is. Yun. stavros* **1.** Haç: *"İstavrozunu bir gün göğsünden eksik etmez."* -H. Taner. **2.** Sıhhî tesisatta kullanılan dört girişli bağlantı borusu. **istavroz çıkarmak** *bk.* haç çıkarmak.

istek, -ği *is.* **1.** Bir şeye duyulan eğilim, arzu: *"Yanıma yaklaşan gölge, o eski şarkıyı gerçek bir istekle tekrarlıyordu."* -Ç. Altan. **2.** Yerine getirilmesi (başkasından) istenilen şey, talep: *Bu adamın istekleri bitmiyor.* **3.** *gr.* İstek ve niyet kavramı veren isteme kipi.Türkçede bu kip fiil kök veya gövdesine -a/-e eki getirilerek kurulur: *Göreyim, göresin, göre.* **4.** *psikol.* Belirli bir ihtiyacı karşılayacağı düşünülen nesne veya duruma karşı duyulan özlem, arzu. **istek duymak** bir şeye karşı eğilim duymak, arzulamak. **istek uyandırmak** İstemesine, arzu duymasına yol açmak: *"İnsanda ille de saçını, yanağını okşamak isteğini uyandıran güzel kız çocuklarını andırırdı."* -N. Cumalı.

→ ***istek yutumu***

isteka *is. (iste'ka) İt. stecca* **1.** Bilârdo oyununda kullanılan değnek. **2.** *bk.* İstika. **3.** Basım evlerinde kitap formalarını kırmak, katlamak için kullanılan tahta veya kemikten yapılmış araç.

isteklendirici *s.* İstek uyandıran, teşvikkâr.

isteklendirme *is.* İsteklendirmek işi, teşvik.

isteklendirmek *(-i)* Birinde, bir şey yapma isteğini uyandırmak, özendirmek, teşvik etmek.

istekleniş *is.* İsteklenmek işi veya biçimi.

isteklenme *is.* İsteklenmek işi.

isteklenmek *(nsz)* Bir şeye karşı istek duymak, heveslenmek.

istekli *s.* Bir şeye karşı isteği olan.

isteksiz *s.* Bir işi yapmaya isteği olmayan, gönülsüz: *"Güneş de bu duman yığınının içine dalıyor, isteksiz kaybolup gidiyor."* -R. H. Karay. *"İsteksiz gözlerle listeye şöyle bir baktı."* -Ç. Altan.

isteksizce *zf. (isteksi'zce)* İstek göstermeden, isteksiz olarak: *"Köylü de, beklenilmeyen bir cesaretle kendisine isteksizce verilen yere sıkıştı."* -S. F. Abasıyanık.

isteksizlik, -ği *is.* İsteksiz olma durumu: *"Eskisi gibi çalışmaktan zevk almıyordu. İçinde anlaşılmaz bir isteksizlik vardı."* -R. N. Güntekin.

istek yutumu *is. gr.* Kökü ve gövdesi ünlü ile biten isteme kiplerinde, aynı ünlüden birinin düşmesi: *Söyleyim (söy-le-y-e-yim), başlayım (başla-y-ayım).*

istem *is.* **1.** Bir kimseden bir şeyi yapmasını veya yapmamasını isteme, talep, arzu: *"Senin yanındayım, sana geliyorum / Senin isteminle cana geliyorum."* -F. Halıcı. **2.** *psikol.* İrade veya isteğin eylem durumunda belirmesi.

isteme *is.* İstemek işi: *İsteme adresi.*

→ ***isteme kipleri, istemeye istemeye***

istemek *(-i)* **1.** İstek duymak, arzulamak: *"İçeri girmekten korkarak bahçedeki demir kanepeye oturmak istedi."* -P. Safa. **2.** *(-den, -i)* Bir şeyin kendisine verilmesini veya yapılmasını söylemek, dilemek: *Ondan yardım etmesini istediler. "Bir gün benden okumak için kitap istedi."* -F. R. Atay. **3.** Görmek istediğini bildirmek: *Sizi isteyen kimdi?* **4.** Gerek olmak: *Yürdun ilerlemesi için çok çalışmak ister.* **5.** Evlenmek dileğinde bulunmak: *Komşunun kızını istemişler.* **istediği gibi at koşturmak (düz oynatmak)** keyfince, istediği gibi davranmak. **isteyeninin bir yüzü, vermeyenin iki yüzü kara** birinden bir şey isteyen biraz utanır ama isteği yerine getirmeyen daha çok utanmalıdır: *"Verirse ne âlâ! İsteyenin bir yüzü, vermeyenin iki yüzü kara der, işin içinden çıkarım."* -S. F. Abasıyanık.

isteme kipleri *ç. is. gr.* Dilek, istek, gereklik ve emir kavramları veren kipler: *Gelse, gele, gelmeli, gelsin.*

istemeye istemeye *zf.* İstemeyerek, gönülsüzce: *"Masadakilerden birkaçı istemeye istemeye sandalyelerden yarım kalkarak tekrar oturmuşlardı."* -S. F. Abasıyanık.

istemli *s.* **1.** Yapılıp yapılmaması insanın kendi isteğine bağlı olan. **2.** Bir istek üzerine veya isteyerek yapılan.

istemseme *is. psikol.* İradeyi etkileyebilecek güçte olmayan, gelip geçici isteme: *Kararsızlık, ard arda gelen birbirine karşıt birtakım istemsemelerden oluşan bir durumdur.*

istemsiz *s.* **1.** İstenmeden yapılan. **2.** İstemeyerek yapılan.

istemsizlik, -ği İstemsiz olma durumu.

istenç, -ci *is.* **1.** İrade, istek: *İnsanın yeniden kendi özüne dönme istenci onu güçlü bir hümanizmaya götürür.* **2.** *psikol.* Davranışlarla ilgili tepilerden bir bölümünü tutup ötekileri eyleme dönüştürme gücü, irade.

→ ***istenç dışı, istenç yitimi***

istençci *s. fel.* İstenççilik yanlısı.

istenççilik, -ği *is. fel.* ve *psikol.* Akla ve bilmeye değil de iradeye üstünlük tanıyan, ruhsal olayların ve bilgi sürecinin temelinde iradeyi gören bilim dışı öğreti, iradiye, volontarizm.

istenç dışı *s.* İradesiz, irade dışı, gayriiradî.

istençli *s.* **1.** İradeyle yapılan, iradî: *İstençli eylem.* **2.** *psikol.* Herhangi bir dış zorunluluk söz konusu olmadan belirli bir durum karşısında girişilecek eylemi kararlaştıran ve uygulayabilen, iradeli.

istençsiz *s.* **1.** İradeyle yapılmayan, istenci olmayan, istenç dışı, irade dışı, iradesiz. **2.** *psikol.* Yapılması istenmediği hâlde yapılan (davranış), irade dışı, gayriiradî.

istençsizlik, -ği *is.* İradesiz olma durumu, iradesizlik.

istenç yitimi *is. bk.* irade yitimi.

istenilme *is.* İstenilmek, istenmek işi.

istenilmek *(nsz)* İstemek işi yapılmak: *"Gül Hanıma balık yağı içirmek istenilmiş, şişesi bulunmuş, kaşığa konmuş yahut konmak istenilmiş, bu sırada şişe devrilmiş."* -M. Ş. Esendal.

istenme *is.* İstenmek işi.

→ ***istenmeyen durum, istenmeyen kişi***

istenmek *(nsz)* İstenilmek.

istenmeyen durum *is.* Karşılaşılması beklenilmeyen durum, karışıklık, komplikasyon.

istenmeyen kişi *is.* İyi karşılanmayan kişi *(Persona non grata).*

ister *is.* **1.** Bir şeyin yapılabilmesinin veya olabilmesinin bağlı olduğu şey, gerek, icap, lüzum. **2.** *bağ.* Cümledeki görevleri aynı olan kelimelerin ayrı ayrı her birinin başına getirilerek herhangi birinin onanmasında sakınca olmadığını anlatır: *İster gitsin, ister kalsın.* **ister misin?** ya olursa: *"İster misin, bu enişte bey bir damga olup onun sırtında asılıp kalsın?"* -M. Ş. Esendal.

→ ***ister istemez, isteri nöbeti***

isteri *is. Fr. hystérie < Yun. tıp* Duyu bozuklukları, türlü ruh karışıklıkları, çırpınma, kasılmalar ve bazen inmelerle kendini gösteren bir sinir bozukluğu, histeri.

→ ***isteri nöbeti***

isterik, -ği *s. Fr. hystérique* İsteriye tutulmuş olan, histerik: *"Ama içten gelme ferah bir gülüşle değil de, sinirli, isterik bir gülüşle güldü."* -H. Taner.

isteri nöbeti *is.* İsteri sıkıntısının yaşandığı süre.

ister istemez *zf.* **1.** Zorunlu olarak, elinde olmadan: *"Harap mezarlığın kendine göre bir boşluğu, öyle bir hâli vardır ki*

insanı ister istemez mahzun eder, dalgınlaştırır." -M. Ş. Esendal. *"İster istemez, fakülteden eli boş ayrıldık."* -H. Taner. **2.** *zf.* Yarı gönüllü olarak, biraz mecbur olarak: *"Kem dedik, küm dedik, olmadı, ister istemez sahneyi boyladık."* -B. R. Eyuboğlu.

istetme *is.* İstetmek işi.

istetmek *(-i)* İstemek işini başkasına yaptırmak: *Dünür gönderip kızı istetmiş. "Sonra telefona giderek, kibar ve varlıklı insanlara has bir şive ile köşkten otomobili istetti."* -H. Taner.

isteyiş *is.* İstemek işi veya biçimi.

istiane *is. (istia:ne) Ar. isti'āne esk.* Yardım isteme. **istiane etmek** yardım istemek.

istiap, -bı *is. (isti:a:p) Ar. istı'āb* (içine) Alma, (içine) sığdırma. **istiap etmek** içine almak, sığdırmak.

→ ***istiap haddi***

istiap haddi *is.* Deniz, kara ve hava taşıtlarının yük ve yolcu miktarlarını belirleyen sınır.

istiare *is. (istia:re) Ar. isti'āre esk.* **1.** Ödünç, borç veya eğreti alma, ödünçleme, metafor. **2.** *ed.* Bir şeyi anlatmak için ona benzetilen başka bir şeyin adını eğreti olarak kullanma, eğretileme: "Bu adam hayatının sonbaharında" cümlesinde sonbahar kelimesi yaşlılığı anlatan bir istiaredir.

istibat, -dı *is. (istiba:t) Ar. istib'ād esk.* Olmasını uzak görme, imkân vermeme, uzaksama, ıraksama. **istibat etmek** uzaksamak, ıraksamak.

istibdat, -dı *is. (istibda:t) Ar. istibdād esk.* Uyruklarına hiçbir hak ve özgürlük tanımayan sınırsız monarşi, despotluk, despotizm.

istical, -li *is. (isti:ca:l) Ar. isti'cāl esk.* İvedilik, acele etme, müstaceliyet. **istical etmek** ivmek, acele etmek.

isticar *is. (isti:ca:r) Ar. istīcār esk.* Kira ile tutma, kiralama. **isticar etmek** kiralamak.

isticvap, -bı *is. (isticva:p) Ar. isticvāb esk.* Sorguya çekme, sorgu: *"Hasan bu isticvaba benzeyen lâubali tavırlar karşısında birdenbire içine çekildi."* -H. E. Adıvar.

istida *is. (istida:) Ar. istid'ā' esk.* Dilekçe, arzuhal.

istidaname *is. (istida:na:me) Ar. istid'ā' + Far. nāme esk.* Resmî bir makama yazılan dilekçe yazısı.

istidat, -dı *is. (istida:t) Ar. isti'dād esk.* **1.** Yaradılıştan gelen veya sonradan edinilmiş yetenek: *"Her bulunduğu yerin hakim ve sahibi kesilmek istidadında bir erkekti."* -R. N. Güntekin. **2.** Yeteneği olan kimse: *"Belki de büyük bir istidat düşmüştü elimize..."* -T. Buğra.

istidatlı *s.* İstidadı olan: *"İnsanların büyük talihi yaşamaktan zevk almayan son derece istidatlı bir ruha sahip olarak bu dünyaya gelmeleridir."* -Ş. Rado.

istidatsız *s.* İstidadı olmayan.

istidlâl, -li *is. (-lâ:li) Ar. istidlāl esk.* **1.** Bir konuda kanıtlara dayanarak sonuç çıkarma. **2.** *fel.* Çıkarım. **istidlâl etmek** kanıtlara dayanarak bir sonuca varmak.

istif *is. İt. stiva* **1.** Üst üste eşya konularak yapılan düzgün yığın. **2.** Kereste, tahta gibi ağaç ürünlerini kurutmak veya bekletmek amacı ile belirli düzenlerde üst üste dizerek yapılan yığın. **3.** Stok. **istif etmek 1)** yıkılmayacak bir biçimde, düzgünce yerleştirmek: *"Manav Rahmi marullarını ta tavana kadar istif etmiş, aralarına yer yer domatesler sıkıştırmış."* -O. Rifat. **2)** stok etmek. **istifini bozmamak** aldırış etmeyip durum ve davranışını hiç değiştirmemek: *"Adamcağız o akşam, arkasından bir bisiklet çıngırağı duymuş, fakat istifini bozmamıştı."* -H. E. Adıvar. *"Dikkat ettim. Hiç istifini bozmadı. Kılı kıpırdamadı."* -H. Taner.

istifa *is. Ar. isti'fā* **1.** Kendi isteğiyle görevden ayrılma: *"Ertesi gün beni daireden istifaya mecbur ettiler."* -S. F. Abasıyanık. **2.** İşten ayrılma isteğini bildiren dilekçe. **istifa etmek** (işinden) çekilmek: *"Kulüpten istifa etmiş, bir daha hiç kumar oynamak istemediğini söylüyor."* -P. Safa. **istifayı basmak** herhangi bir sebeple görevinden ani bir kararla çekilmek.

→ ***istifaname***

istifade *is. (istifa:de) Ar. istifāde* Yararlanma, faydalanma. **istifade etmek** yararlanmak: *"Biz yağmur birikintilerinden istifade etmiştik."* -F. R. Atay. *"Kocasının bulunmamasından istifade ederek sevdiği delikanlı ile kır sefasına çıkmıştı."* -R. H. Karay.

istifaname *is. (istifa:na:me)* Bir görevden kendi isteğiyle ayrıldığını belirten dilekçe: *"İstifanameyi okuyanın yüreği parça parça olurdu."* -Y. Kemal.

istifçi *is.* **1.** Malları, eşyayı istif eden görevli. **2.** *mec.* İstifçilik yapan, stokçu.

istifçilik, -ği *is.* **1.** İstif yapma işi. **2.** İleride bulunmayacağı veya pahalılaşacağı düşüncesiyle çok mal yığarak piyasada sıkıntıya yol açma, stokçuluk.

istifham *is. (istifha:m) Ar. istifhām esk.* (zihinde beliren) Soru.

istifleme *is.* İstiflemek işi.

istiflemek *(-i)* **1.** Düzgün bir biçimde üst üste yığmak. **2.** Stok etmek.

istifleniş *is.* İstiflenmek işi veya biçimi.

istiflenme *is.* İstiflenmek işi.

istiflenmek *(nsz)* İstiflemek işi yapılmak.

istifleyiş *is.* İstiflemek işi veya biçimi.

istifrağ *is. (istifra:ğ) Ar. istifrāġ esk.* Kusma. **istifrağ etmek** kusmak.

istifsar *is. (istifsa:r) Ar. istifsār esk.* Bir şeyin açıklanmasını, aydınlığa kavuşmasını isteme, anlamaya çalışma, sorma.

→ ***istifsarıhatır***

istifsarıhatır *is. (istifsa:rıha:tır)* Hâl hatır sorma.

istiğfar *is. (istigfâr) Ar. istiġfār esk.* Tanrı'dan suçlarının bağışlanmasını dileme; tövbe etme. **istiğfar etmek** tövbe etmek: *"Hicaz'a gitmiş, Beytullah'a yüz sürerek tövbe ve istiğfar etmişti."* -R. N. Güntekin.

istiğna *is. (istiğna:) Ar. istiġnā esk.* **1.** Önerilen bir işe karşı nazlanma, nazlı davranma. **2.** Doygunluk, gönül tokluğu.

istiğrak *is. (istiğra:k) Ar. istiġrāḳ esk.* Dalma, içine gömülme, dalınç.

istihale *is. (istiha:le) Ar. istiḥāle esk.* **1.** Biçim değiştirme. **2.** Başkalaşma: *"Hasan'ın gönlünü dolduran sevgi, artık bir istihale devresine giriyor gibiydi."* -O. C. Kaygılı. **3.** *jeol.* Başkalaşım. **istihale etmek 1)** biçim değiştirmek; **2)** başkalaşmak.

istihare *is. (istiha:re) Ar. istiḫāre* Bir inanışa göre, girişilecek bir işin hayırlı olup olmadığını rüyadan anlamak için abdest alıp dua okuyarak uyuma. **istihareye yatmak** girişilecek bir işin hayırlı olup olmadığını rüyadan anlamak için abdest alıp dua okuyarak uyumak: *"İstihareye yatmazsın / Doğruca yola girmezsin."* - Halk türküsü.

istihbar *is. (istihba:r) Ar. istiḫbār esk.* Haber ve bilgi alma. **istihbar etmek** haber almak, duymak, öğrenmek.

istihbarat *ç. is. (istihba:ra:t) Ar. istiḫbārāt; istiḫbār'* ın çokluk biçimi **1.** Yeni öğrenilen bilgiler, haberler. **2.** Bilgi toplama, haber alma.

→ ***istihbarat dairesi, istihbarat servisi***

istihbarat dairesi *is.* Haber alma dairesi.

istihbarat servisi *is.* Haber alma işlerini yürüten iş yeri: *"Bir ara Yıldız'ın istihbarat servisinde bulunduğu bile söylenirdi."* -A. İlhan.

istihdaf *is. (istihda:f) Ar. istihdāf esk.* Amaçlama, hedef alma. **istihdaf etmek** amaçlamak.

istihdam *is. (istihda:m) Ar. istiḫdām esk.* Bir görevde, bir işte kullanma. **istihdam etmek** bir işte, bir görevde kullanmak.

istihfaf *is. (istihfa:f) Ar. istiḫfāf esk.* Küçümseme, hor görme, hafifseme: *"Kendini bu nevi düğünlerden birinin gelini olarak görmek, onu tiksinti ve istihfaf ile doldurmaya kâfi geliyordu."* -R. N. Güntekin. **istihfaf etmek** küçümsemek, hor görmek, hafifsemek.

istihkak *is. (istihka:k) Ar. istiḥḳāḳ* **1.** Hakkı olma, hak kazanma. **2.** Hizmet kar-

şılığı kazanılan hak (para): *"Biz, benzincinin istihkakını düşeriz, siz de benzini alırsınız."* -M. Ş. Esendal.

istihkâm *is. (istihkâ:m) Ar. istiḥkām ask.* **1.** Düşman saldırısını durdurmak, düşmana karşı savunma yapmak amacıyla düzenlenmiş yer: *"Meğer tel örgülerin gerisindeki istihkâmlara gelmişim."* -A. Gündüz. **2.** İstihkâm işleriyle uğraşma, istihkâmcılık.

*→ **istihkâm sınıfı***

istihkâmcılık, -ğı *is. ask.* İstihkâm sınıfının yaptığı iş.

istihkâm sınıfı *is.* Savaşan birliklerin saldırısını kolaylaştıran, savunma gücünü artıran, yapı işleriyle uğraşan teknik askerî sınıf.

istihkar *is. (istihka:r, k kalın okunur) Ar. istiḥḳār esk.* Hor görme, aşağılama: *"Kendimi tutamadım, sanki bu zenginliğe hiç ehemmiyet vermiyormuşum gibi istihkarla yüzümü ekşittim."* -Ö. Seyfettin. **istihkar etmek** hor görmek, aşağılamak.

istihlâk, -ki *is. (istihlâ:k) Ar. istiḥlāk esk.* Tüketim. **istihlâk etmek** tüketmek.

istihraç, -cı *is. (istihra:ç) Ar. istiḥrāc esk.* (anlam, sonuç) Çıkarma, çıkarsama. **istihraç etmek** sonuç çıkarmak.

istihsal, -li *is. (istihsa:l) Ar. istiḥṣāl* **1.** Çıkarma, elde etme. **2.** Üretim, üretme. **istihsal etmek 1)** elde etmek; **2)** üretmek.

istihza *is. (istihza:) Ar. istihzā' esk.* Gizli veya ince alay: *"Sivri burnu, korkunç bir istihza ile şimdi bana doğru uzamıştı."* -Y. Z. Ortaç. **istihza etmek** alay etmek, alaya almak.

istihzalı *s.* İstihzası olan: *"Babam istihzalı bir tavır alır, kıs kıs gülerdi."* -A. Ş. Hisar.

istihzar *is. (istihza:r) Ar. istiḥżār* **1.** Hazırlama. **2.** Hatırlama, anımsama.

istika *is. (isti'ka) İt. stecca* Ayakkabıların altını parlatmak için kunduracıların kullandığı kemik, isteka.

istikamet *is. (istika:met) Ar. istiḳāmet* Doğrultu, yön: *"Arkaya baka baka, yere yuvarlanmaksızın, istenilen istikamette kaç adım gidilebilir?"* -A. Haşim. **istikamet vermek** yön vermek, yöneltmek: *"Son otuz senede tarihe nasıl bir istikamet verdiğimizi görüyorum."* -Y. K. Beyatlı.

istikbal, -li *is. (istikba:l, k kalın okunur) Ar. istiḳbāl esk.* **1.** Karşı çıkma, karşılama. **2.** Gelecek (zaman), ati: *"Bütün hayatımı, bütün istikbalimi şartsız, kayıtsız bir erkeğin keyfine feda edemem."* -Ö. Seyfettin. **istikbal etmek** karşılamak: *"Vuslat, sofada misafirleri istikbal etti."* -H. R. Gürpınar.

istiklâl, -li *is. (istiklâ:l, k kalın okunur) Ar. istiḳlāl* Bağımsızlık: *İstiklâl Savaşı. İstiklâl Marşı. "Bu eser, Türk milletinin hürriyet ve istiklâl fikrinin lâyemut abidesidir."* -Atatürk.

istikra *is. (istikra:, k kalın okunur) Ar. istiḳrā' man. esk.* Tüme varım.

istikrah *is. (istikra:h) Ar. istikrāh esk.* Tiksinme, iğrenme: *"Genç kız korku ve istikrahla göz kapaklarını sıktı."* -P. Safa. **istikrah etmek** tiksinmek, iğrenmek.

istikrar *is. (istikra:r, k kalın okunur) Ar. istiḳrār* **1.** Aynı kararda, biçimde sürme, kararlılık: *"Devletini, sağlam bir iman ve istikrar müessesesi olarak teşkilâtlandırmıştır."* -S. Ayverdi. **2.** Yerleşme, oturma. **3.** *mec.* Denge. **4.** *ekon.* Ödemeler dengesinde, istihdamda düzen. **istikrar bulmak 1)** karar kılmak; **2)** yerleşmek.

istikrarlı *s.* İstikrarı olan, dengeli, kararlı.

istikrarlılık, -ğı *is.* İstikrarlı olma durumu.

istikrarsız *s.* İstikrarı olmayan, dengesiz, kararsız.

istikrarsızlık, -ğı *is.* İstikrarsız olma durumu, dengesizlik, kararsızlık: *"Hemen bütün demokrasilerin başlıca gailesi olan hükümet istikrarsızlığından İsviçre'de hiçbir alâmet görülmemişti."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

istikraz *is. (istikra:z, k kalın okunur) Ar. istiḳrāż esk.* Ödünç alma, borçlanma. **istikraz etmek** ödünç para almak, borçlanmak.

istikşaf *is. (istikşa:f) Ar. istikşāf esk.* **1.** Araştırma. **2.** *coğr.* Açınsama.

istilâ *is. (istilâ:) Ar. istīlā'* **1.** Bir ülkeyi silâh gücüyle ele geçirme: *"İstanbul'a geldiğim zaman Habeşistan istilâsı başlamak üzereydi."* -H. E. Adıvar. **2.** Yayılma, kaplama, sarma, bürüme. **istilâ etmek 1)** bir ülkeyi silâh gücüyle ele geçirmek; **2)** yayılmak, kaplamak, sarmak, bürümek: *"Beyaz bir sisin istilâ ettiği soğuk havayı çıkan duman karartıyordu."* -H. E. Adıvar. *"Sevgilimizi bazen de gürültülü bir neşe istilâ ederdi."* -R. N. Güntekin.

istilâcı *is.* ve *s.* İstilâ eden (kimse, devlet).

istilâcılık, -ğı *is.* İstilâcı olma durumu.

istilzam *is. (istilza:m) Ar. istilzām esk.* Gerektirme, gerekme. **istilzam etmek** gerekli bulmak.

istim *is. İng. steam* İslim. **istim arkadan gelsin** önce istenilen iş yapılsın, gereken şartlar sonradan yerine getirilsin. **istim üstünde olmak** (buharla işleyen araçlar için) kalkmaya hazır duruma gelmek: *"Gemi istim üstünde, kalkması yakın. Demir almak için süvari bekleniyordu."* -Z. Selimoğlu.

istimal, -li *is. (istima:l) Ar. isti'māl esk.* Kullanma. **istimal etmek** kullanmak: *"Düşmanın tahrip ettiği raylar ve traversleri balyoz, çekiç yerine istimal ettik."* -A. Gündüz.

istimara *is. (istima'ra) İt. stimare* **1.** Ölçme, değerlendirme. **2.** Bir kabın hacmini veya alabileceği miktarı hesaplama.

istimator *is. İt. stimatore* Gümrüklerde mallara değer biçen görevli.

istimbot *is. İng. steamboat* Filika büyüklüğünde, islimle işleyen deniz teknesi, çatana.

istimdat, -dı *is. (istimda:t) Ar. istimdād esk.* İmdat isteme, yardıma çağırma. **istimdat etmek** yardıma çağırmak, yardım istemek.

istimlâk, -ki *is. (istimlâ:k) Ar. istimlāk* Kamulaştırma. **istimlâk etmek** kamulaştırmak.

istimna *is. (istimna:) Ar. istimnā' esk.* Onanizm.

istimrar *is. (istimra:r) Ar. istimrār esk.* Sürüp gitme, süreklilik.

istimzaç, -cı *is. (istimza:ç) Ar. istimzāc esk.* **1.** Bir kimsenin huyunu, kişiliğini tanımak için araştırma. **2.** Sorma, yoklama. **istimzaç etmek** sormak, yoklamak.

istinabe *is. (istina:be) Ar. istinābe huk.* Davanın görülmekte olduğu mahkemeye gönderilmek için başka bir yerde bulunan bir tanığın oradaki mahkeme tarafından ifadesinin alınması.

istinaden *zf. (istina:den) Ar. istināden* Bir görüşe, bir düşünceye dayanarak, dayanılarak, güvenerek.

istinaf *is. (isti:naf) Ar. istīnāf huk. esk.* Mahkemenin verdiği kararı kabul etmeyerek, bunu istinaf mahkemesine götürme.

*→ **istinaf mahkemesi***

istinaf mahkemesi *is. huk.* Sulh ve asliye mahkemeleri benzeri ilk derece mahkemeler ile temyiz mahkemeleri arasında yer alan ikinci derecede yüksek mahkeme.

istinas *is. (isti:na:s) Ar. istīnās esk.* Yadırgamaz olma, alışma, ısınma.

istinat, -dı *is. (istina:t) Ar. istinād esk.* **1.** Dayanma, yaslanma. **2.** Güvenme, kuvvet alma. **3.** Bir şeyi kanıt sayma. **istinat etmek** dayanmak, yaslanmak: *"Bizden evvelki zamanların tarihleri ekseriyetle indî vesikalara istinat etmiştir."* -A. Gündüz.

*→ **istinat duvarı***

istinat duvarı *is.* Toprak veya yapının kaymasını önlemek için yapılan, direnç sağlayan duvar.

istinatgâh *is. (istina:tgâ:h) Ar. istinād + Far. -gāh esk.* Dayanacak, güvenecek, sığınacak yer, dayanak.

istinga *is. (isti'nga) İt. stringa den.* Yelkenleri toplamak için kullanılan halat. **istinga etmek** (yelkenleri) toplamak.

istinkâf *is. (istinkâ:f) Ar. istinkāf esk.* Çekinme, geri durma, sakınma. **istinkâf**

etmek çekinmek, geri durmak, sakınmak.

istinsah *is. (istinsa:h) Ar. istinsāḥ esk.* Bir şeye bakarak aynısını yazma. **istinsah etmek** bir şeye bakarak aynısını yazmak, kopya ederek örnek çıkarmak.

istintaç, -cı *is. (istinta:ç) Ar. istintāc esk.* **1.** Sonuç çıkarma. **2.** *man.* Bir büyük önermeden küçüğe ve sonurguya, yasalardan olaylara, nedenden sonuca giderek sonuç çıkarma. **istintaç etmek** sonuç çıkarmak.

istintak *is. (istinta:k, k kalın okunur) Ar. istinṭāḳ esk.* **1.** Sorgu. **2.** *mec.* Sorguya çekme. **istintak etmek** sorguya çekmek: *"Beni sen istintak edecek değilsin."* -P. Safa.

istirahat, -ti *is. (istira:hat) Ar. istirāḥat* Dinlenme, rahat etme: *"Askerimiz şu beklemeyi bir istirahat sayıyor."* -Ö. Seyfettin. *"Sıkı bir istirahat, ustalıklı bir makyaj bu arızaları defedebilirdi."* -R. N. Güntekin. **istirahat etmek** dinlenmek.

istirdat, -dı *is. (istirda:t) Ar. istirdād esk.* **1.** Geri alma. **2.** (bir yeri) Yeniden ele geçirme, geri alma, kurtarma.

istirham *is. (istirha:m) Ar. istirḥām* Yalvarma, merhamet dileme. **istirham etmek** (veya **istirhamda bulunmak**) yalvarmak, dilemek, rica etmek.

istiridye *is. (istiri'dye) Yun. ostereidi zool.* Yassı solungaçlılar sınıfından, güçlü kaslarla birbiri üzerine kapanan iki çeneti olan, eti beğenilen bir deniz yumuşakçası *(Ostrea edulis).*

istiskal, -li *is. (istiska:l, k kalın okunur) Ar. istiṣkāl esk.* Soğuk davranışlarla hoşlanmadığını belli etme: *"Çoğundan istiskal, pek azından itibar gördü."* -F. R. Atay. **istiskal etmek** hoşnutsuzluğunu belli ederek soğuk davranmak: *"Şahin Efendi, bu saygısız misafiri artık açıktan açığa istiskal ediyordu."* -R. N. Güntekin.

istismar *is. (istisma:r) Ar. istiṣmār* **1.** İşletme, yararlanma. **2.** Birinin iyi niyetini kötüye kullanma. **3.** Sömürme. **istismar etmek 1)** işletmek, yararlanmak; **2)** birinin iyi niyetini kötüye kullanmak: *"Halbuki onlar, işte bu saflığı istismar ediyorlar, bütün düşünceleri seni kullanmak, o kadar."* -A. İlhan. **3)** sömürmek: *"Dünyaya ferman okuduğumuz çağlarda zaptettiğimiz yerleri öylesine istismar etmek aklımızdan geçmemiş."* -B. R. Eyuboğlu.

istismarcı *s.* **1.** Birinin iyi niyetini kötüye kullanan (kimse). **2.** *is.* Sömürücü.

istismarcılık, -ğı *is.* İstismar etme işi.

istisna *is. (istisna:) Ar. istiṯnā'* **1.** Bir kimse veya bir şeyi benzerlerinden ayrı tutma. **2.** Genelden ayrı, kural dışı olma, ayrıklık. **3.** Ayrı tutulan kimse veya şey. **istisna etmek** ayırmak: *"İlk heves günleri istisna edilirse beni sever bile görünmeğe kalkışmadı."* -H. E. Adıvar.

istisnaî *is. (istisna:i:) Ar. istiṯnā'ī* Benzerlerine uymayan, kural dışı olan, ayrıklı.

istisnasız *zf.* İstisnası olmadan, ayrıksız, ayrıcasız, bilâistisna: *"İstisnasız herkese gösterdiği bu içten gelme nezaketin bir gün eksildiği, gölgelendiği görülmezdi."* -H. Taner.

istişare *is. (istişa:re) Ar. istiṣāre esk.* Danışma. **istişare etmek** danışmak.

→ istişare heyeti

istişare heyeti *is.* Danışma kurulu.

istitrat, -dı *is. (istitra:t) Ar. istiṭrād esk.* Söz arasında, sırası gelmişken, antrparantez.

istiva *is. (istiva:) Ar. istivā' esk.* Birden çok şeyin birbirine eşit ve denk olması.

→ istiva hattı

istiva hattı *is. coğr. esk.* Ekvator.

istizah *is. (isti:za:h) Ar. istiżāḥ esk.* **1.** Herhangi bir konuda açıklayıcı bilgi isteme, bir sorunun açıklanmasını isteme. **2.** *esk.* Gensoru. **istizah etmek** sorulan soruya açıklayıcı bilgi istemek, bir sorunun açıklanmasını istemek.

istizan *is. (isti:za:n) Ar. istiżān esk.* Yetki isteme, izin isteme. **istizan etmek** (veya **eylemek**) yetki istemek, izin istemek.

istop *ünl. İng. stop* **1.** Stop. **2.** *is.* Ebenin topu havaya atması, diğerlerinin kaçışması ve ebe tarafından topla vurulması biçiminde oynanan bir oyun. **istop etmek** *hlk.* durmak, çalışmamak: *Arabanız birden istop etti.*

istor *is. hlk.* Stor.

istralya *is. (istra'lya) İt. straglio den.* **1.** Gemide direk ve çubukları baş tarafından, yani burundan tutan halat. **2.** Geminin kaburgalarını birbirine bağlayan demir kuşak.

istrongilos *is. (istro'ngilos) Yun. strongilos zool.* İzmaritgillerden, Akdeniz'de yaşayan, eti lezzetli bir balık *(Smaris vulgaris).*

İsveççe *öz. is. (isve'ççe)* İsveç dili.

İsveçli *öz. is.* ve *s. (i'sveçli)* İsveç halkından veya bu halkın soyundan olan (kimse).

İsviçreli *öz. is.* ve *s. (isvi'çreli)* İsviçre halkından olan (kimse).

isyan *is. (-ya:n) Ar. 'işyān* **1.** Herhangi bir amaçla kurulu düzene veya devlet güçlerine karşı gelme, baş kaldırma, ayaklanma. **2.** Bir düzene veya emre boyun eğmeme, uymama, itaat etmeme: *"Bu kız beni ilk defa çevreme karşı isyandan, her şeye ibrazdan kurtardı."* -H. E. Adıvar. **isyan bayrağını açmak** karşı gelmek, baş kaldırmak: *"Demek ki bunca senelik kuzu gibi yumuşak başlı karısı da nihayet isyan bayrağını açmıştı."* -M. Ş. Esendal. **isyan etmek 1)** ayaklanmak; **2)** kabullenmemek, razı olmamak: *"Bu Müslüman adam, kadere yalnız İstanbul'dan uzakta ölmek endişesiyle isyan ederdi."* -A. H. Tanpınar.

isyancı *s.* Baş kaldırıcı (kimse), asi.

isyancılık, -ğı *is.* İsyancının işi.

isyankâr *s. (isyankâ:r) Ar. 'işyān + Far. -kār* Baş kaldırıcı, isyancı.

isyankârlık, -ğı *is. (isyankâ:rlık)* İsyankâr olma durumu, baş kaldırıcılık, asilik.

-iş *bk.* **-ış / -iş (I).**

iş (I) 1. Bir sonuç elde etmek, herhangi bir şey ortaya koymak için güç harcayarak yapılan etkinlik, çalışma: *İş sırasında kimseyi meşgul etmeyin. "İş bittikten sonra denize karşı sigara içilir."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Bir değer yaratan emek. **3.** Birinden istenen hizmet veya birine verilen görev: *İşim olmasa, size arkadaşlık ederdim. "Şimdi Mısır'a memuru olduğum bankanın bir işi için geldim."* -Ö. Seyfettin. **4.** Sanayi, ticaret, tarım, maliye vb.alanlara ilişkin ekonomik etkinliklerin bütünü: *İşler durgun.* **5.** Kamu yararına yapılan işler: *Güvenlik işleri.* **6.** Herhangi bir yere düzen verici, günlük yaşayışı sağlayıcı her türlü çalışma: *Bu evin işi çok.* **7.** *zm.* Geçim sağlamak için herhangi bir alanda yapılan çalışma, meslek: *"Sonunda bir iş buldum."* -S. F. Abasıyanık. **8.** İş yeri: *"Kalk yavrum, işe geç kalacaksın."* -S. F. Abasıyanık. **9.** Ticarî anlaşma, alış veriş. **10.** Herhangi bir maksatla kurulan düzen: *Bu, benim işimi bozdu. İşinizi yoluna koydunuz mu? "İşlerini bırakmışlar, dükkânlarını kapamışlar, akın akın şehri terk edip gidiyorlardı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **11.** Bazı deyimlerde "yarar, çıkar" anlamında kullanılır: *O, işini bilir. Bu, benim işime gelmez.* **12.** Yapılan şey, davranış: *Yoksullara yardım etmekle çok iyi bir iş yaptım.* **13.** Nakış, örgü gibi elde yapılan şey: *"Komşu kadın elindeki işini dizine bırakıp geline döndü."* -M. Ş. Esendal. **14.** Emek, işçilik, ustalık: *İşi ağır bir örtü.* **15.** İşlem: *İşimi görmediler.* **16.** Sorun, konu, mesele, maslahat: *"Etrafın gülüşmeleri arasında iş anlaşıldı."* -H. C. Yalçın. **17.** Gizli sebep veya maksat: *Bunda bir iş var. Onun işi anlaşılmaz ki. "Çoktandır köylünün şurada burada yayıp gezeceği ehemmiyetli bir iş, bir keramet gösterememişti."* -R. H. Karay. **18.** Bir kimseye özgü olan görüş, anlayış: *Bu, bir zevk işidir.* **19.** *fiz.* Bir kuvvetin uygulanma noktasını hareket ettirirken harcadığı güç: *Erg, jul, kilogrammetre, vat saat, kilovat saat iş ve enerji birimleridir.* **iş açmak** *mec.* uğraştırıcı, gereksiz bir durumun ortaya çıkmasına sebep olmak. **iş ayağa düşmek** iş, sorumsuz ve yetkisiz olanların elinde kalmak. **iş başa düşmek** kendi işini kendi görme zorunda kalmak. **iş (birinden) bitmek** işin sonuçlanması hâli ondan beklenilmek. **iş bilenin, kılıç kuşananın**

becerikli olanlar kazanır. **iş bilmek** becerikli olmak: *"En zekileri, en iş bilenleri olan Osman her şeyi anladı."* -R. H. Karay. **iş bitirmek** bir işi iyi bir sonuca ulaştırmak. **iş çatallanmak** bir işte güçlükle karşılaşmak. **iş çevirmek** gizli, dolambaçlı bir iş yapmak: *"Öbürleri şüpheleniyorlar, bir iş çevirdi ama nasıl anlasak diye düşünüyorlardı."* -R. H. Karay. **iş çığrından çıkmak** amacından saparak düzeltilmesi güç bir durum almak. **iş çıkarmak** 1) çok iş yapmak: *"Yönettiği bütün toplantılarda, batılı bir metotla kısa zamanda verimli iş çıkarmakta üstüne yoktu."* -H. Taner. 2) gereksiz, uğraştırıcı bir işe yol açmak, sorunlara sebep olmak. **iş dayıya düştü** *bk.* gayret dayıya düştü. **iş değil** 1) bir şeyin çok kolay olduğunu belirtir; 2) kınama belirtir: *Bu senin yaptığın iş değil.* **(birine) iş düşmek** birinin iş yapması gerekmek: *"Hizmetçiden, aşçıdan, sana iş düşmeyecek bile."* -H. Taner. **iş edinmek** bir şeyi görev, meslek olarak kabul etmek: *"Yazar mutlaka bir diyeceği olan adam değil, yazmayı kendisine iş edinmiş adamdır."* -N. Ataç. **iş (güç) edinmek** bir şeyi görev olarak üstlenmek: *"Özgür üniversiteyi, ağırlığı olan, saygı ve güven duyulan bir beyin hâline getirmeyi, kendine başlıca iş edinmişti."* -H. Taner. **(birine) iş etmek** aldatmak, birine beklemediği bir davranışta bulunarak onu zarara sokmak. **iş görmek** 1) iş yapmak: *"Baş üstünde bir ana işlerinizi görür veya çocuklarımızı doğurur, besler ve büyütür."* -F. R. Atay. 2) iş yapmaya uygun olmak. **iş göstermek** yapması için birine iş vermek, iş buyurmak. **iş (birine) kalmak** işin bitmesi için asıl gayret birine düşmek: *"Aman hemşire hanım... Şimdi iş size kaldı. Siz inat edin. O, sizin ısrarınıza dayanamaz."* -R. N. Güntekin. **iş inada binmek** bir işi yapmakta direnmek. **iş işlemek** nakış yapmak: *"İş işleyen kaynanası ile Hacı Hürmüz Hanım, başlarını çevirip gözlüklerinin üstünden geline baktılar."* -M. Ş. Esendal. **iş işten geçmek** bir işi gerçekleştirme imkânı kalmamış olmak: *Gittiği yerlerde soğuk karşılanışını sonradan anlar ama, iş işten geçmiş olur.* **iş karıştırmak** 1) fesat sokmak; 2) zararlı bir iş yapmak. **iş ki** yeter ki: *İş ki sınıfını geçsin.* **iş mi?** yapılan bir şeyin beğenilmediğini, küçümsendiğini bildirir: *"Hint postasını getirmek iş mi?"* -M. Ş. Esendal. **iş ola** "sanki iş görmüş!" anlamında bir hafifseme sözü. **iş olacağına varır** bir soruna aldırmamayı, ne yapılırsa yapılsın yine aynı sonuca ulaşılacağını anlatır. **iş olsun diye** gereksiz bir hareketi belirtmek için kullanılır. **iş sarpa sarmak** iş, içinden çıkılması zor bir duruma girmek. **iş tutmak** iş yapmak, çalışmak: *"Biraz çökmüşsün, iş tutuyor musun?"* -F. R. Atay. **iş vermek** 1) birine yapacak iş göstermek; 2) *argo* gönlü olduğunu gösterecek davranışlarda bulunmak, pas vermek. **iş yapmak** çalışmak. **(bir şeyde) iş yok** *tkz.* o şeyden yarar beklememeli. **işe bak!** şaşırılacak bir durum karşısında kullanılır. **işe girmek** göreve başlamak. **işe karışmak** herhangi bir konuda katkıda bulunmak, görev almak: *"Her işe karışır, fikrini söyler, uzun uzun nasihatlar eder."* -M. Ş. Esendal. **(birini) işe koşmak** birine iş yaptırmak: *"Babama varıncaya kadar hepimizi işe koşuyor."* -R. N. Güntekin. **işe yaramak** (veya **yaramamak**) elverişli olmak: *"Bunları ezberledik de ne oldu? Hiç! Ne o günlerde işimize yaradı, ne de ondan sonra."* -M. Ş. Esendal. **işi (bir şeye) vurmak** işi değiştirmek: *"O vakit aktör yahut aktris işi meddahlığa vuruyor."* -Ö. Seyfettin. **işi ...e dökmek** işi değiştirip bir başka biçime çevirmek: *"Sonra iş bıçağa dökülmüş, Veysel vurulup ölmüş."* -O. Kemal. *"Onun işi böyle filozofluğa döküşünde biraz da benim mesuliyetim olmadı değil."* -H. Taner. **işi ...e vurmak** gerekenden başka biçimde davranmak, ... gibi görünmek: *İşi şakaya vurmak.* **işi aksi gitmek** istenilen sonucu elde edememek. **işi Allah'a kalmak** güç şartlar altında, kimseden yardım umudunun kalmadığı bir durumda bulunmak, **işi anlamak** gizli bir şeyi, bir sorunu anlamak. **işi azıtmak** yanlış ve aşırı yollara sapmak: *"Hani ya kahve nerede? Bir saattir bekliyorum, hâlâ gelmedi! Yoo! Siz artık işi azıttınız gayri!"* -A. Ş. Hisar. **işi başından aşmak** (veya **aşkın olmak**) pek çok işi olmak. **işi bitmek** 1) işi sona ermek; 2) hâli, gücü kalmamak. **işi bozmak** yapılan anlaşmayı, verilen sözü tutmamak: *"Hiç benim yüzüme bakmıyor, işi bozacak bir şey söyleyeceğimdem korkuyor gibiydi."* -M. Ş. Esendal. **işi bozulmak** yapmakta olduğu işten gereği kadar kazanç sağlayamaz olmak. **işi ciddîye almak** soruna önem vermek. **işi çıkmak** başka bir işle meşgul olmak: *"Bazen işi çıkıyor, günlerce..."* -F. F. Tülbentçi. **(birine) işi düşmek** birinin yardımına ihtiyaç duymak: *"Arasıra işim düşerek kalem odasına girdikçe ona nazik ve kibar bir arkadaş muamelesi ediyordum."* -R. N. Güntekin. **işi gücü bırakmak** yaptığı işten uzaklaşmak: *"Su bulmak için işi gücü bırakarak bütün gün su peşine düşmemiz lâzım gelecekti."* -B. R. Eyuboğlu. **işi ileri götürmek** beklenenden daha aşırı davranışlar içine girmek: *"Ama işi bu kadar ileri götürdüğüne göre, sonuçlarına da katlanması gerekirdi."* -E. Bener. **işi iş olmak** işi yolunda olmak. **işi ne?** ne işi var? **işi olmak** 1) yapacak bir şeyi bulunmak; 2) işi istediği gibi bitirmek; 3) uğraşma zorunda olmak: *Üstelik sen de buraya girmeye kalkışırsan işimiz var.* **işi oluruna bırakmak** işi belli bir amaca göre değil de, kendi akışı içinde yürütmek. **işi pişirmek** *tkz.* aralarında gizlice anlaşmak: *"Böyle olunca da Saffet Ferit için kızla işi pişirmek bir saat meselesi hâline gelecekti."* -S. F. Abasıyanık. **işi rast gitmek** şans yardımıyla işi iyi, istediği gibi olmak. **işi resmiyete dökmek** (bir iş veya durum için) resmî bir yola sokmak, resmî bir nitelik vermek. **işi savsaklamak** işi yavaşlatmak, gereken önemi göstermemek. **işi tatlıya bağlamak** sorunlu bir işi, iyi bir biçimde çözmek: *"Ben kahvemde çocukça siyasî iddialardan korkarken, bir de felsefe çıktı. Rica ederim bugün işi tatlıya bağlayalım."* -Ö. Seyfettin. **işi temizlemek** sorunu çözmek. **işi uzatmak** bir işi sonuçlandırmamak: *"İşi uzatmak, Cemal'i üzmek istiyordu."* -S. F. Abasıyanık. **işi üç nalla bir ata kaldı** eline önemsiz bir imkân geçince büyük işlerin düşüne kapılanlar için söylenir. **işi(m) iş kaşığı(m) gümüş** işi tam istediği yolda: *"Geldiğine geleceğine şimdi bin pişman! İzmir'de işin iş, kaşığın gümüş be adam, otursana oturduğun yerde!"* -A. İlhan. **işin alayında olmak** bir işe gereken önemi vermemek, dalga geçmek. **işin başı** bir işin en önemli noktası. **işin içinde iş var** (bir işin) iç yüzü başka. **işin içinden çıkamamak** başaramamak, sorunu çözümleyememek. **işin içinden çıkmak** (veya **sıyrılmak**) 1) bir şeyi anlamak, bir sorunu çözümlemek: *"Herkes kendi hesabına en büyük hisse ile şu işin içinden... çıkmak için karar vermiş görünüyordu."* -H. Z. Uşaklıgil. *"Ne yaparsanız yapın, yeter ki akıllıca olsun, demiş, çıkmış işin içinden!"* -B. R. Eyuboğlu. 2) güç bir sorunu çözemeyince kestirip atmak; 3) bir konudan veya işten uzak durmak, kaçmak: *"O, ne emrederse ben razıyım, deyip kurnazlıkla işin içinden sıyrıldım."* -R. N. Güntekin. **işin kolayına kaçmak** derinliğine araştırmadan basit olarak düşünmek, yüzeyde kalmak, tembellik etmek: *İşin kolayına kaçan eleştirmenler, nedense Garip akımını yaşamadığı hâlde bir doruk noktası imişçesine günümüze kadar sürdürmüşlerdir.* **işin kötüsü** (veya **fenası**) üst üste gelen tersliklerde kullanılır: *"İşin kötüsü düşüp ölmemiş fakir. Telgraf direğine asılı kalıp kanadı kırılmış."* -H. Taner. **işin mi yok** "önemli değil, boş ver" anlamında kullanılır. **işin rengi değişmek** konu başka biçimde gelişmek, öncekinden farklı davranmaya başlamak: *"... , o zaman işin rengi değişir, asık yüzünün morluğu uçup giderdi."* -O. Kemal. **işin tuhafı** "Anlaşılamayan, garip olan" anlamında kullanılır: *"Bu tutarsızlıklarını haklı göstermek için gerekçe canbazlıklarına girişiyor ve işin tuhafı herkesi aldattıklarını sanıyorlardı."* -H. Taner. **işin ucu** bir işin kökeni. **işin ucu birine dokunmak** o işten dolaylı olarak zarar görmek. **işin üstesinden gelmek** güç bir işi başarmak, sonuçlandırmak. **işinden**

olmak görevini yitirmek; görevinden atılmak: *"Tabiî ertesi günü işinden oldu. İşinden olunca o da gitti askere yazıldı."* -H. Taner. **işine bak! 1)** görevini, işini sürdür: *"Otururuz, otururuz sen işine bak!"* -M. Ş. Esendal. **2)** sen karışma. **işine gelmek** (veya **gelmemek**) çıkarına, amacına, düşüncesine uygun olmak (veya olmamak): *"Kaldı ki, işine gelmeyince baş ucunda top atılsa duymuyor."* -H. Taner. *"Yattığı yerden işine gelen kararları onaylar, hoşlanmadıklarını bozarmış."* -T. Halman. **işine göre** çıkarına uygun. **işine koyulmak** işini yapmayı sürdürmek. **işini bilmek** nereden, nasıl yararlanacağını bilmek, çıkarını bilmek. **(birinin) işini bitirmek** *argo* öldürmek. **işini görmek 1)** görevini yapmak: *"Bu dünyaya geldi geleli elini ılıktan soğuğa vurmamış, işini hep kurnazlıkla görmüştür."* -Y. Kemal. **2)** *mec.* dövmek; **3)** *argo* öldürmek. **işini uydurmak** kurnaz, açık göz davranarak işine istediği gibi biçim vermek. **işini yoluna koymak** işi veya görevi olumlu olarak yürütmek, sıkıntı çekmeden gerçekleştirmek: *"Kendisi burada işini yoluna koyduğu sıralarda, dört yıl, göğsünü, o, savaş meydanlarında siper yapmıştı."* -R. H. Karay. **işinin adamı** çalıştığı işte başarı sağlayan, işinin gerektirdiği nitelikleri taşıyan kimse. **işler açılmak** piyasa canlanmak. **işler becermek** zararlı, gizli işler yapmak. **işten (bile) değil** çok kolay: *"... gürültüler ve rezaletler çıkarmak onun için işten bile değildi."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **işten el çektirmek** (veya **çektirilmek**) görevden uzaklaştırmak (veya uzaklaştırılmak). **işten güçten kalmak** herhangi bir sebeple çalışmamak, çalışamamak: *"Oraya kadar sürüklenmek, hanlarda birçok para harcamak, günlerce işten güçten kalmak köylülerin gözünü yıldırır."* -H. E. Adıvar.

→ ***iş adamı, iş akdi, iş alanı, iş başı, iş bırakımcı, iş bırakımı, iş bilimi, iş birliği, iş birlikçi, iş birlikli, iş bölümü, iş donu, iş eri, iş gücü, iş güç, iş güç sahibi, iş günü, iş hanı, iş kadını, iş kazası, iş kolu, iş merkezi, iş saatleri, iş sözleşmesi, iş veren, iş yeri, işe uygun, işe yarar, işi tıkırında***

-iş (II) *bk.* -ş- / -ş-.

iş adamı *is.* **1.** Ticaret veya sanayi alanında kazanç sağlamak amacıyla para yatıran kimse. **2.** Kâr sağlamada becerikli ve başarılı kimse.

iş akdi *is. huk. bk.* iş sözleşmesi, hizmet akdi.

iş alanı *is.* Çalışılacak, kazanç sağlanacak dal: *Memlekette her gün yeni yeni iş alanları açılıyor.*

iş'ar *is. (işa:r) Ar. iş'ār esk.* Yazı ile bildirme.

işaret *is. (işa:ret) Ar. işāret* **1.** Anlam yükletilen şey, anlamlı iz, im: *Noktalama işaretleri.* **2.** Belirti, gösterge, levha, tabelâ, alâmet. **3.** El, yüz hareketleriyle gösterme: *"Artık işaretleri bırakmış, konuşuyor, bir taraftan da saçlarını düzeltiyor."* -R. H. Karay. **işaret etmek 1)** bir şeyi, bir durumu el, yüz hareketleriyle anlatmak, göstermek: *"Annem eliyle, yüzüyle ne biçim işaret etti babama bilmiyorum ama, hiç ses çıkarmadılar."* -S. F. Abasıyanık. **2)** belirtmek: *"Ben, yalnız bir noktaya işaret etmekle iktifa edeceğim."* -Atatürk. **işaret vermek** bir araç kullanarak bir şeyi belli etmek: *"Başı ile evet işareti verdi."* -A. Gündüz. **(bir şeyin) işareti saymak** belirti ve gösterge olarak kabul etmek: *"Bu baş sallayışını bir tasdik işareti sayıp konuşmaya devam etti."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

→ ***işaret parmağı, işaret sıfatı***

işaretçi *is.* İşaret veren kimse.

işaretleme *is.* İşaretlemek işi.

işaretlemek *(-i)* **1.** Bir şeye işaret koymak, bir şeyi işaretle belirtmek: *"...gazetesini muhtelif renkli kalemlerle işaretlermiş ve itinayla saklarmış."* -A. Ş. Hisar. **2.** Belirtecek biçimde hareket etmek: *"O bir iki sözcükle bildiğini işaretlemek isterdi."* -Ç. Altan.

işaretlenme *is.* İşaretlenmek işi.

işaretlenmek *(nsz)* Bir şeye işaret konulmak.

işaretleşme *is.* İşaretleşmek işi.

işaretleşmek *(nsz, -le)* **1.** Birbirine işaret etmek. **2.** Uzak bir yerden, bilgi vermek için özel bir düzene göre türlü işaretler kullanmak.

işaretli *s.* İşareti olan, işaretle belirlenmiş olan.

işaret parmağı *is.* Elde, baş parmaktan sonraki parmak, şahadet parmağı, gösterme parmağı.

işaret sıfatı *is. gr. bk.* gösterme sıfatı.

işaretsiz *s.* İşareti olmayan.

iş'arî *s. (iş'a:ri:) Ar. iş'ārî esk.* **1.** İşaretle ilgili. **2.** *zf.* Bilgi olarak.

→ ***iş'arî oy***

iş'arî oy *is.* Parmak veya el kaldırarak verilen oy.

işba, -ı *is. (işba:) Ar. işbā' esk.* **1.** Doyurma. **2.** Doyma.

iş başı *is.* (iş yerlerinde) İşe başlama. **iş başı yapmak** (iş yerinde) işe başlamak: *"Şimdiye kadar sabah postasının çoktan iş başı yapması, otobüslerin biletçileriyle birlikte seferde olmaları gerekir."* -T. Dursun K. **iş başında eğitim (görmek** veya **yapmak)** işçinin işini yaparken uğraşısında olduğu kadar iş görgüsü, iş güvenliği, işçi sağlığı, iş yönetimi konularında da yetiştirilmesi, hizmet içi eğitim.

iş bırakımcı *is.* İş bırakımı yapan kimse, grevci.

iş bırakımı *is.* İsteklerini iş verene kabul ettirmek için işçilerin, işlerini hep birden bırakması, grev.

iş bilimi *is.* İnsanın işine uymasını, amaca göre çalışmasını düzenleyen inceleme ve araştırmaların bütünü, ergonomi.

iş birliği *is.* **1.** Amaç ve çıkarları bir olanların oluşturdukları çalışma ortaklığı, teşrikimesai: *"Yaşları otuzu geçmemiş olmak şartı ile her çeşit grupla iş birliğine hazırdılar."* -H. Taner. **2.** Bir işin çeşitli işçilerce yapılması. **iş birliği yapmak** amaç ve çıkarları bir olanlarca çalışma ortaklığı kurulmak: *"Mustafa Kemal Paşa ve kendisiyle iş birliği yapan bazılarımız, ben de dahil, merkezin Anadolu'da olmasını tercih ettik."* -H. E. Adıvar.

iş birlikçi *s.* ve *is.* Herhangi bir alanda çıkar sağlama amacını güden kimse veya kuruluşlarla ilişki kuran (kimse, kuruluş vb.).

iş birlikli *s.* İş birliği ile, ortaklaşa yapılan.

iş bölümü *is.* **1.** Bir işi, iki veya daha çok kişi arasında bölme. **2.** Bir toplumsal üretim düzeni içindeki değişik görev ve hizmetlerin, toplumun üyeleri, kümeleri arasında karşılıklı bağımlılık ilişkileri içinde bölünmesi.

işbu *is. (i'şbu) esk.* Bu, özellikle bu: *İşbu sebepten dolayı.*

işçi *is.* **1.** Başkasının yararına bedenini, kafa gücünü veya el uzluğunu kullanarak ücretle çalışan kimse: *"Gazetelere daha ziyade biz işçiler sahiptik."* -H. C. Yalçın. **2.** *zool.* Toplu olarak yaşayan böceklerde üreme yeteneğinde olmayan, topluluğun işlerini gören dişi veya erkek.

→ ***işçi sigortası***

işçilik, -ği *is.* **1.** İşçi olma, işçi niteliğinde olma durumu. **2.** Yaptığı iş karşılığı işçiye verilen ücret. **3.** İşçi emeği, yapılış, işleme niteliği: *Bunda çok işçilik var. Bu yapının işçiliği iyi değil. "Hepsi de uslûp ve işçilik bakımından aynı milletin damgasını taşımaktadır."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

işçi sigortası *is. bk.* sosyal sigorta.

iş donu *is.* Şalvar.

işeme *is.* İşemek işi.

işemek *(nsz)* İdrar torbasında biriken idrarı dışarı atmak, çiş yapmak.

işenmek *(-e)* İdrar torbasında biriken idrar dışarı atılmak.

iş eri *is.* Elinden iyi iş gelen, becerikli kimse.

işetme *is.* İşetmek işi.

işetmek *(-i)* İşemesini sağlamak, işemesine yol açmak, çiş yaptırmak.

işe uygun *s.* Yapılan işe elverişli, işe yarar.

işe yarar *s.* Becerikli, elverişli, işe uygun.

işgal, -li *is. (-ga:li) Ar. işġāl* **1.** Bir yeri ele geçirme: *"Çuhahane bir kumaş fabrikasıydı, İstanbul'un işgali sırasında İngilizler yaktılar."* -B. Felek. **2.** (bir kimseyi) İşten alıkoyma, engelleme, oyalama. **3.** Uğraştırma. **işgal etmek 1)** bir yeri ele

geçirmek: *"Ertesi gün Kanaltepe-Sivrihisar hattını işgal ettik."* -F. R. Atay. **2)** işten alıkoymak, oyalamak: *"Buraya geldiğim günden beri beni işgal eden en mühim şey kendimi alıştırmak, ısındırmak cehdidir."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **3)** Uğraştırmak.

→ ***işgaliye resmi***

işgalci *s.* ve *is.* İşgal eden, ele geçiren: *İşgalci güçler.*

işgalcilik, -ği *is.* İşgal etme işi.

işgaliye *is. (işga:liye) Ar. iştġāliyye* İşgal edilen yere ödenen ücret veya vergi.

→ ***işgaliye resmi***

işgaliye resmi *is. huk. esk.* Pazar yerlerinde veya toplu ticarî iş yerlerinde satıcının işgal ettiği yer için ödediği ücret veya kira bedeli.

iş gücü *is.* Bir insanın yararlı şeyler üretmek için harekete geçirmek zorunda olduğu fiziksel ve düşünsel yetilerinin tümü.

iş güç, -cü *is.* Yapacak belli bir şey, görev, meşguliyet: *"İşimizi gücümüzü bırakmış olmak düşüncesini bir vazife yapmakta olduğunuz fikri susturuyordu."* -M. Ş. Esendal.

iş güç sahibi *s.* Bir işi, bir görevi olan: *"Bunlar dükkân, tezgâh, iş güç sahibi adamlar."* -H. Taner.

işgüder *is.* Maslahatgüzar.

işgüderlik, -ği *is.* Maslahatgüzarlık.

iş günü *is.* Yasayla tespit edilmiş olan çalışma günü.

işgüzar *s. (işgüza:r) T. iş + Far. guzār* **1.** Eli işe yatkın, becerikli. **2.** Gereği yokken, daha çok kendini göstermek için işe karışan.

işgüzarca *zf.* İşgüzar bir biçimde, işgüzara yakışır durumda olarak.

işgüzarlık, -ğı *is.* İşgüzar olma durumu. **işgüzarlık etmek** işgüzarca davranmak.

iş hanı *is.* Birden çok iş yerinin bulunduğu çok katlı bina.

işi duman *is. tkz.* İşi ve durumu kötü.

işi tıkırında *zf.* İşi çok uygun, çok iyi: *"Çarşının alaycıları, gevezeleri, işleri yolunda olup da kendilerine eğlence arayanlar, Halil'in yüreğinin yandığını anlayınca onu parmaklarına doladılar."* -M. Ş. Esendal.

işitilme *is.* İşitilmek işi.

işitilmek *(nsz)* Duyulmak: *"Karanlıkta öteden beriden camların açıldığı duyuluyor, fısıltılar işitiliyordu."* -H. C. Yalçın.

işitilmemiş *s.* O güne değin duyulmamış, şaşılacak, olağan dışı (şey).

işitim *is. biy.* İşitme duyusu, işitme yetisi.

işitiş *is.* İşitmek işi veya biçimi.

işitme *is.* **1.** İşitmek işi. **2.** Duyma, sema (II): *"İnsanoğlunun işitme gücü saniyede üç bin titreşimden öteye eremez."* -H. Taner.

→ ***işitme kesesi, işitme taşı***

işitmek *(-i)* **1.** Kulakla algılamak, duymak: *"Doktorun sesini işitince koştu, yanakları kırmızı, gözleri parlıyordu."* -H. E. Adıvar. *"Kızların çalıştığı kozahaneyi geçer geçmez bir patırtı işittim."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Haber almak. **3.** Kendisine söylenilmek: *"Gayet sert bir adam olan hesap hocasından boyuna azar işitiyordu."* -O. C. Kaygılı.

işitme kesesi *is. biy.* Suda yaşayan bazı omurgasız hayvanlardan, işitme taşını içinde bulunduran akışkan sıvılı organ, otosist.

işitmemezlik, -ği *is.* İşitmezlik: *"Hanife işitmemezliğe geldi, babasına her hizmetini yapmakta devam etti."* -H. E. Adıvar.

işitme taşı *is. biy.* Omurgalılarda ve bazı omurgasızlarda denge organı olan, iç kulakta bulunan kalker parçacıkları, otolit.

işitmezlik, -ği *is.* İşitmemiş, duymamış gibi davranmak. **işitmezliğe getirmek** (veya **işitmezlikten gelmek**) işitmemiş, duymamış gibi davranmak, aldırmamak.

işitsel *s.* İşitimle ilgili.

işittirme *is.* İşittirmek işi.

işittirmek *(-i, -e)* İşitmesini sağlamak, duyurmak: *"Etrafta içilen nargilelerin gurultularını tane tane işittirecek kadar ağırlaşan sükût bana bir kalkınma yaptırdı."* -R. N. Güntekin.

iş kadını *is.* İş adamı.

işkâl, -li *is. (işkâ:l) Ar. işkāl esk.* Güçleştirme, zorlaştırma, çetinleştirme. **işkâl etmek** güçleştirmek, zorlaştırmak, çetinleştirmek.

iş kazası *is. huk.* İş yerinde meydana gelen ve işçiyi bedenen veya ruhen etkileyen olay.

işkembe *is. (işke'mbe) Far. şikenbe* **1.** Gevişgetirenlerin ilk ve en büyük mide bölümü. **2.** Kasaplık hayvanlarda mideyi oluşturan bölümlerin bütünü. **3.** *s.* İşkembeden yapılan: *İşkembe çorbası.* **4.** *hkr.* Mide. **işkembeden atmak** (veya **söylemek**) *tkz.* uydurarak söylemek. **işkembesini düşünmek** *tkz.* öncelikle karın doyurmayı düşünmek. **işkembesini şişirmek** *tkz.* oburca yemek yemek.

→ ***işkembe çorbası, işkembe suratlı, işkembesi geniş***

işkembeci *is.* İşkembe veya işkembe çorbası satan kimse.

işkembecilik, -ği *is.* İşkembeci olma durumu veya işkembecinin işi.

işkembe çorbası *is.* Temizlenmiş ve önceden haşlanmış işkembenin tavla zarı büyüklüğünde doğranmasından sonra un, sirke, sarımsak karıştırılarak hazırlanan bir çorba türü.

işkembeli *s.* **1.** İşkembesi olan. **2.** (çorba, yemek için) İçinde işkembe bulunan.

işkembesi geniş *s. tkz.* Hoş görülmeyecek şeyi de hoş gören, hazımlı.

işkembesiz *s.* **1.** İşkembesi olmayan. **2.** *mec.* Beğenilmeyecek nitelikteki şeyleri de beğenen (kimse).

işkembe suratlı *s. kaba* Çopur.

işkence *is. Far. şikence* **1.** Bir kimseye maddî veya manevî olarak yapılan aşırı eziyet. **2.** Düşüncelerini öğrenmek amacıyla birine uygulanan eziyet: *"Ona, evimize niçin geldiğini sormak işkencesini de yaptım."* -S. F. Abasıyanık. **3.** Aşırı gerginlik, sıkıntılı durum, azap: *"Beklemek işkencesi yüreğini fena didiklemeğe başladı."* -P. Safa. **4.** Vidalı bir tür sıkıştırma aracı. **işkence etmek** (veya **yapmak**) maddî veya manevî eziyet çektirmek. **işkenceye sokmak** maddî veya manevî sıkıntı vermek, zora sokmak.

işkenceci *s.* İşkence yapan.

işkil *is.* Kötü bir durumla karşılaşma sanısı, kuşku, kuruntu, vesvese.

işkillendirme *is.* İşkillendirmek işi.

işkillendirmek *(-i)* İşkillenmesine yol açmak.

işkillenme *is.* İşkilli duruma gelme, pirelenme.

işkillenmek *(nsz)* İşkilli duruma gelmek, pirelenmek: *"Gözümüz yılmış, havada bir bulut parçası görür görmez işkilleniyoruz."* -A. Rasim. *"Bu yeni parti kuruluşlarından hiç hoşlanmayacağını, hatta işkilleneceğini sanıyorduk."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

işkilli *s.* İşkil içinde bulunan, kuşkulu, kuruntucu, vesveseli, müvesvis: *"Biraz işkilli olmayan bir adamı, düştüğü yanlışlıktan kurtarmak kolay değildir."* -M. Ş. Esendal. **işkilli büzük dingilder** *kaba* gizli bir ayıbı olanların herhangi bir sözden alınarak kendilerini ele verdiklerini anlatır. **işkilli olmak** işkil duymak, tedirgin durumda olmak.

işkillilik, -ği *is.* İşkilli olma durumu, vesveselilik.

işkilsiz *s.* İşkil içinde bulunmayan, kuşkusu olmayan, vesvesesiz: *"Memur tek kelime ile karşılık veriyor. Basit, aydınlık ve işkilsiz."* -A. İlhan.

işkilsizlik, -ği *is.* İşkilsiz olma durumu.

işkine *is. (işki'ne) zool.* Gölge balığıgillerden, Akdeniz'de yaşayan, vücudu yassı, pullu, eti lezzetli bir balık *(Sciaena umbra).*

iş kolu *is. ekon.* **1.** Ekonomik etkinliklerin sınıflandırılması sonucu birbirine benzeyen veya aynı nitelikte olan çalışma dallarından her biri. **2.** Bu dalların herhangi birinde çalışanların bütünü.

işlek *s.* **1.** Çok işleyen, canlı, hareketli. **2.** Özenmeden, çabuk yazıldığı hâlde okunaklı ve güzel olan (yazı): *"İşlek, açık bir*

yazı. Bir kadın elinden çıkma." -T. Dursun K.

→ işlek ek

işlek ek *is. gr.* Kelime türetmede sık kullanılan yapım eki.

işleklik, -ği *is.* İşlek olma durumu.

işlem *is.* **1.** Bir işi sonuçlandırmak için yapılan iş veya uygulamaların hepsi, muamele. **2.** *mat.* Sayıları karşı karşıya getirip belirli birtakım kurallara uygun olarak, birbiri üzerine etkilendirme yöntemi: *Her işlem yeni bir sayı bulmaya varır.* **3.** *kim.* Madde üzerinde her türlü değişim yapma işi, muamele. **4.** *kim.* Ham veya ara malları ve maddeleri fiziksel, kimyasal değişikliklerle daha uygun, kullanılır duruma getirme, muamele.

→ işlem hacmi

işlemci *is. tek.* **1.** Bilgisayar programlarının herhangi bir dilinde yazılmış programı, bilgisayarda işletmeyi sağlayan programlar topluluğu. **2.** Bir bilgisayarda verilen komutları yorumlayan ve yürüten birim.

işleme *is.* **1.** İşlemek işi. **2.** İnce ve süslü el işi, nakış: *"Her dokuma parça renkli işleme ve oyalarla bezenmişti."* -F. R. Atay. **3.** *mec.* Herhangi bir konuyu ele alarak inceleme. **4.** *s.* İnce ve süslü işlenmiş. **5.** *is. sin.* Bir filmdeki gizli görüntüyü ortaya çıkarmak için, gümüş bromürlü tabakanın lâboratuvarda çeşitli kimyasal işlemlerden geçirilmesi.

işlemeci *is.* Elle oyma, nakış vb. yapan kimse.

işlemecilik, -ği *is.* İşlemecinin işi.

işlemek *(-i)* **1.** Bir şeye emek vererek onu daha elverişli bir duruma getirmek. **2.** (ince ve süslü şeyler için) Yapmak, nakışlamak: *"Para için işlemediğini iddia eden bu fakir ihtiyar, şüphesiz, sanatının âşığıydı."* -M. Ş. Esendal. **3.** *(-e)* İçine girmek, etkilemek, nüfuz etmek: *"Nem elbisenize işlemiştir, yaşlığında deniz suyunun tuzlu tadı ve yapışkanlığı duyuluyor."* -R. H. Karay. *"O uzun ve derin bakış genç adamın taa yüreğine kadar işlemişti."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **4.** *(nsz)* İyi çalışmak, müşterisi bol olmak. **5.** Durağan durumdan hareketli duruma geçmek, çalışmak: *"İşleyen demir ışıldar."* -Atasözü. *"Kıl testereleri işliyor, matkaplar bastırılıyor."* -Ç. Altan. **6.** Herhangi bir konuyu ele alarak incelemek, öğretmek. **7.** Düşüncelerini herhangi birine etki yaparak benimsetmek: *"Ali Rıza Bey bu ilk çocuğu ile, bir çiçek meraklısı, bahçesiyle oynar gibi oynamış, onu ancak kendi hayalinde yaşayan mükemmel insan maddelerine göre işlemişti."* -R. N. Güntekin. **8.** İşlek, etkin durumda olmak: *"Lütfügiller büyücek bahçelerinin ana yola açılan kapısından işlerlerdi."* -S. F. Abasıyanık. **9.** (çıban) Olgunlaşma yolunda olmak. **10.** (yara) Kapanmak. **11.** Gidip gelmek: *"Şimdi otomobillerin, otobüslerin işledikleri asfalt caddeden bir zamanlar ne kervan, ne insan geçerdi."* -S. M. Alus. **12.** Hesapları veya kayıtları düzenli olarak tutmak veya gereken yere aktarmak: *"Tayın çizelgelerini düzenliyorum, ambar defterini işliyorum."* -E. Bener.

işlemeli *s.* Üstünde işlemeler bulunan: *"Çekiştikleri şey işlemeli bir kitap açacağı."* -T. Buğra.

işlem hacmi *is. ekon.* Borsada gerçekleştirilen alım satımların toplam tutarı.

işleniş *is.* İşlenmek işi veya biçimi.

işlenme *is.* İşlenmek işi.

işlenmek *(nsz)* İşlemek işi yapılmak: *"Baş tarafına, büyük yatlarda olduğu gibi, yaldızlı bir çiçek işlenmişti."* -S. F. Abasıyanık.

işlenti *is. ekon.* İşleme yöntemi.

işlerlik, -ği *is.* Gereken sonucu verecek nitelikte çalışma durumu.

işletilme *is.* İşletilmek işi.

işletilmek İşletmek işi yapılmak: *"Devlet ormanları kanuna göre Devletçe yönetilir ve işletilir."* -Anayasa.

işletiş *is.* İşletmek işi veya biçimi.

işletme *is.* **1.** İşletmek işi. **2.** Tarım, sanayi, ticaret, bankacılık gibi iş alanlarında, kâr amacıyla bir sermaye yatırılarak kurulan kurum: *"Adam, büyük bir film işletme ortaklığının sahibiydi."* -N. Cumalı. **3.** Bu kuruluşu verimli bir duruma getirip kazanç sağlama yöntemi. **4.** İş yeri.

→ işletme defteri

işletmeci *is.* **1.** Bir fabrikayı veya gelir getiren bir kuruluşu yöneten kimse. **2.** *sin.* Yapımcıdan işletme hakkını alarak, filmleri oynatanlara kiralayıp dağıtan kimse.

işletmecilik, -ği *is.* **1.** Bir işletmeyi yönetme. **2.** Bağımsız bir bütçe ile yönetilen devlet işletmesi.

işletme defteri *is. tic.* Yalnız gelir ve giderlerin yazıldığı defter.

işletmek *(-i, -e)* **1.** İşlemesini sağlamak, çalıştırmak: *Makineyi işletmek. "Trenlerimizi odunla işletiyorduk."* -F. R. Atay. **2.** Bir şeyi, bir kimseyi, bir yeri kullanarak veya çalıştırarak yarar sağlamak: *"O havali işçileri arasında gücü, kuvveti ile o kadar tanınmıştı ki, herkes onu tarlasında işletmek isterdi."* -H. E. Adıvar. **3.** *(-i) tkz.* Şaka ve birtakım yalanlarla sezdirmeden birini kandırmak veya onunla eğlenmek: *"Sana yalan söylemişler, dalga geçmişler, işletmişler seni."* -A. İlhan.

işletmen *is.* Operatör.

işletmenlik, -ği *is.* Operatörlük.

işletme şirketi *is.* Gaz, su, elektrik vb. hattını veya dağıtım hattı ve donanımını işleten, şahıs, firma, halk şirketi veya kuruluş.

işlev *is.* **1.** Bir nesne veya bir kimsenin gördüğü iş, iş görme yetisi, görev, fonksiyon: *"Muammer, işlevini yerine getirdi, haklı olarak birçok seyirci kazandı."* -H. Taner. **2.** *sos.* Bir yapının gerçekleştirilebileceği ve onu başka yapılardan ayırt etme imkânı veren eylem türü, fonksiyon.

→ işlev yitimi

işlevci *s.* **1.** İşlevi yerine getiren (kimse veya nesne). **2.** Bir işletmede yapılacak işlerin kararlarının alındığı bölüm.

işlevcilik, -ği *is.* **1.** Toplumu, her bir öğesi belli bir işlev yapan karşılıklı bağlılıklar ve etkileşmeler düzeni olarak gören, toplumu tek başına belirleyen herhangi bir temelin bulunmadığını savunan akım, görevcilik, fonksiyonalizm. **2.** *psikol.* Algının öncelikle ihtiyaçlar ve coşkulara dayalı etkinliklerin sonucu olduğunu savunan görüş, görevcilik, fonksiyonalizm.

işlevsel *s.* İşlevle ilgili.

işlevsiz *s.* İşlevi olmayan.

işlevsizlik, -ği *is.* İşlevsiz olma durumu.

işlev yitimi *is. tıp* El, kol vb. düzenli hareketleri yapma yetersizliği, apraksi.

işleyim *is.* Sanayi, endüstri.

işleyiş *is.* İşlemek işi veya biçimi.

işli *s.* Üzeri nakışlı: *"Sırma işli bir peştamal."* -Y. Z. Ortaç.

işlik, -ği *is.* **1.** Atölye: *"İşliğin karanlık köşelerinde babasının yüzlerce hayalî vardı."* -R. Enis. **2.** *hlk.* Gömlek: *"...tulumbaya yaklaştı, işliğinin yakasını açtı, kollarını sıvadı."* -S. Kocagöz.

→ işlik orun

işlik orun *is.* İş adamlarına özgü yer, busines klâs.

işmar *is. hlk.* El, göz veya baş ile yapılan işaret. **işmar etmek** (veya **geçmek**) el, göz veya baş ile işaret etmek: *"Yanındaki başka tarafa baktı, işmar geçti diye haraza da hazır."* -S. M. Alus. *"Motorcuları işmar edip tatlı türküler, öpücüklü gülüşlerle sevişmeye çağırırlar."* -T. Dursun K..

iş merkezi *is.* **1.** İş yerlerinin yoğun olduğu bölge. **2.** Bir ticaret ortaklığının yönetildiği yer.

işporta *is. (işpo'rta) İt. sporta* **1.** Gezici satıcıların mallarını koymaya yarayan yayvan sepet veya bu işi gören, ona benzer araç, sergi. **2.** Açıkta yapılan satış. **işportaya düşmek** değerini yitirmek, herkes tarafından kullanılmak.

→ işporta malı

işportacı *is.* İşporta ile mal satan satıcı: *"Ben işportacıyım... Elimize geçeni satarım."* -B. Felek.

işportacılık, -ğı *is.* İşportada mal satma işi.

işporta malı *is.* Değersiz, niteliksiz mal.

işret *is. Ar. 'işret esk.* İçki: *İşret meclisi.*

iş saatleri *ç. is.* Çalışma saatleri.

işsiz *s.* İşi olmayan: *"Ben kendimi fay-*

dalı bir adam farz ettiğim hâlde, sen kendini niçin işsiz ve tufeylî sayıyorsun?" -K. Tahir.

→ ***işsiz güçsüz***

işsiz güçsüz *s.* Yapacak hiçbir işi olmayan veya iş tutmayan. **işsiz güçsüz kalmak** bulunduğu iş yerinden ayrılarak geçimini sağlayacak durumda bulunmamak: *"Burada işsiz güçsüz kaldığınız için kendinizi büsbütün kedere kaptırmışsınız."* -R. H. Karay.

işsizlik, -ği *is.* **1.** İşsiz kalma, iş bulamama durumu: *"Ben yazarlıkla işsizliğin zorluğundan yakınıyordum, o tiyatronun belâlarından..."* -Ç. Altan. **2.** Bir iş yeri için durgunluk dönemi: *"Burada işsizlikten patlayan esnaf, hele birkaç memur bir eğlence çıktığına seviniyorlardı."* -M. Ş. Esendal.

iş sözleşmesi *is. huk.* İşçilerle iş veren arasındaki ilişkileri düzenleyen yöntem ve şartları kapsayan sözleşme, iş akdi, hizmet akdi.

iştah *is. Ar. iştihā'dan* **1.** Yemek yeme isteği. **2.** *mec.* İstek, arzu. **iştah açmak** yemek isteğini artırmak. **iştah kapamak (veya kesmek)** yemek isteğini azaltmak. **iştaha gelmek** arzulamak. **iştahı açılmak** yemek isteği artmak. **iştahı kabarmak** *mec.* isteği çoğalmak, heveslenmek: *"Derken, yavaş yavaş benim de iştahım kabarmaya başladı."* -R. N. Güntekin. **iştahı kapanmak (veya kesilmek)** yemek isteği yok olmak. **iştahı olmak** yemek isteği fazla olmak.

iştahlandırma *is.* İştahlandırmak işi.

iştahlandırmak *(-i)* İştahını uyandırmak, iştahlanmasını sağlamak.

iştahlanma *is.* İştahlanmak işi.

iştahlanmak *(nsz)* **1.** İştahı uyanmak veya artmak. **2.** *mec.* İsteği, arzusu artmak.

iştahlı *s.* **1.** İştahı olan, boğazlı. **2.** *mec.* İstekli, arzulu. **3.** *zf.* İsteyerek: *"Arap atı olan iştahlı biner / Aşireti olan yaylağa konar."* -Karacaoğlan.

iştahlılık, -ğı *is.* İştahlı olma durumu.

iştahsız *s.* **1.** Yemek yeme isteği olmayan, boğazsız: *"Hizmet erim sefertasıyla akşam yemeğini getirdi. İştahsızım. Yemeğin tadı tuzu yok."* -E. Bener. **2.** *mec.* İsteksiz.

iştahsızlık, -ğı *is.* İştahsız olma durumu.

işte *zf.* **1.** Gösterilirken veya bir şeye işaret edilirken söylenir: *Hani kitap? -İşte! İşte size anlattığım adam. İşte, korktuğum başıma geldi.* **2.** Anlatılan bir sözün sonucuna gelindiğini gösterir: *"İşte bütün manzara budur!"* -R. E. Ünaydın. *"İşte, genç adam bu niçin'in cevabını hazırlamamıştı."* -P. Safa. **3.** Anlatılan şeye dikkat çekmek için kullanılır: *Niçin söylemedin diyeceksiniz; bunun için işte! "Ekmek, peynir, yumurta, marul, limon, ne bulursan al işte."* -N. Cumalı.

işteş *s.* Fiilde ortak olan.

→ ***işteş çatı, işteş fiil***

işteş çatı *is. gr.* Bir fiilin birden çok özne tarafından karşılıklı, ortaklaşa yapıldığını belirten çatı, müşareket. Türkçede bu çatı ş- ekiyle kurulur: *Görüşmek (gör-üş-), ağlaşmak (ağla-ş-), kaçışmak (kaç-ı-ş-).*

işteş fiil *is. gr.* Bir isim birden çok özne tarafından karşılıklı, ortaklaşa yapıldığını belirten fiil, müşareket fiili: *Birçok konuyu görüştük. Çocuklar, yoldan geçenlere bakıp gülüşüyorlardı.*

işteşlik, -ği *is.* İşteş olma durumu.

iştial, -li *is. (iştia:l) Ar. iştiʿāl esk.* Tutuşma, parlama, alevlenme. **iştial etmek** tutuşmak, parlamak, alevlenmek.

iştigal, -li *is. (iştiga:l) Ar. iştiġāl esk.* Uğraşma, ilgilenme, meşgul olma. **iştigal etmek** uğraşmak, ilgilenmek, meşgul olmak: *"Otuz senedir tiftik ticaretiyle iştigal ederim."* -H. Taner.

iştiha *is. (iştiha:) Ar. iştihā'* **1.** İştah. **2.** Cinsel istek veya arzu. **iştihası yerinde olmak** yemesi, içmesi ve yaşaması düzenli olmak.

iştihar *is. (iştiha:r) Ar. iştihār esk.* Ün salma, tanınma.

iştikak *is. (-ka:kı, k'ler kalın okunur) Ar. iştiḳāḳ esk.* **1.** Yarılmış bir şeyin bir bölümünü alma. **2.** *gr.* Aynı kökten çıkma, türeme. **3.** *ed.* Aynı kökten gelen kelimeleri bir arada kullanma sanatı.

iştira *is. (iştira:) Ar. iştirā' esk.* Satın alma. **iştira etmek** satın almak.

iştirak, -ki *is. (-ra:ki) Ar. iştirāk* **1.** Ortaklık, ortak olma, ortaklaşma, paydaşlık. **2.** (bir işte) Yer alma, paydaşlık etme. **3.** (bir işe, bir düşünceye) Katılma. **iştirak etmek 1)** katılmak: *"Mediha kendinin iştirak etmediği herhangi bir davranışa düşmandır."* -H. E. Adıvar. **2)** ortak olmak.

iştirakçi *is.* **1.** Ortaklık eden, ortak olan, katılan kimse. **2.** Sosyal güvenlik bakımdan bir sandığa veya benzeri bir kuruma bağlı olan memur işçi.

iştiyak *is. (-ya:kı) Ar. iştiyāḳ esk.* **1.** Göreceği gelme, özleme. **2.** *esk.* Güçlü istek, arzu: *"Bir asırdan beri birkaç neslin iştiyakı budur."* -Y. K. Beyatlı. **iştiyak duymak** göreceği gelmek, özlemek.

iştiyaklı *s.* İştiyakı olan: *"Belki de bu, çıkıp salınması beklenen bir sevgiliye söylenmiş iştiyaklı bir yalvarıştır."* -S. Ayverdi.

işve *is. Ar. 'işve* Kadınların ilgi çekmek, gönül çelmek için takındıkları hoş, aldatıcı tavır, kırıtma, naz, cilve, eda.

işveli *s.* Nazlı, cilveli, edalı: *"Utangaç ve arzulu, tedirgin ve işveli, yorganı hızla açarak kaydı altına."* -Ç. Altan.

işveren *is.* İşçileri ücretle çalıştıran gerçek veya tüzel kişi, patron: *"Fabrikaları, atölyeleri gezin, işçilerle, işverenlerle konuşun."* -S. F. Abasıyanık.

işyar *is. (Dil inkılâbının ilk yıllarında)* Bir işle görevli olan kimse, görevli, memur.

iş yeri *is.* **1.** Bir görevin yapıldığı yer. **2.** *huk.* İşçinin iş sözleşmesine göre çalıştığı yer.

-it *bk.* -ıt / -it (I).

it (I) *is. hkr.* **1.** Köpek: *"İt ürür, kervan yürür."* -Atasözü. **2.** *is.* Değersiz, terbiyesiz kimse: *"Babaları da zaten itin biri."* -H. Taner. **it dişi domuz derisi** sevilmeyen iki kişi arasındaki anlaşmazlıktan duyulan hoşnutluğu anlatır. **it gibi çalışmak** çok çalışmak, yorulmak. **it ite (buyurur), it de kuyruğuna** yüksünülen bir iş ondan ona bırakıldığında söylenir. **it izi, at izine karışmak** *bk.* at izi it izine karışmak. **it sürüsü kadar** *hkr.* gereğinden çok, oldukça kalabalık. **it ürür, kervan yürür** gerçekleşmesi doğal olan işlere, durumlara karşı çıkılsa da engellenemez. **ite atsan yemez** çok kötü, berbat. **ite ot, ata et vermek** *bk.* ata et, ite ot vermek. **iti öldürene sürükletirler** çığırından çıkmış olan bir işin düzeltilmesi, bu işe yol açan kimseye düşer. **itin götüne (veya kıçına) sokmak** *kaba* rezil etmek. **itin kuyruğunda** *tkz.* pek çok, pek bol.

→ ***itboğan, itburnu, it canlı, itdirseği, it elli, it hıyarı, it kopuk, it kuyruğu, it üzümü***

-it (I) *bk.* -ıt / -it (I).

-it (II) *bk.* -ıt / -it (II).

-it (III) *bk.* -t-.

ita *is. (i:ta:) Ar. i'ṭā' esk.* Verme, ödeme.

→ ***ita âmiri, ita emri***

ita âmiri *is.* Ödemeye yetkili kimse.

itaat, -ti *is. (ita:at) Ar. iṭā'at* Söz dinleme, boyun eğme, buyruğa uymak. **itaat etmek** söz dinlemek, boyun eğmek, verilen buyruğa uymak: *"Ben senin her emrine baş eğmekle bahtiyar, her söylediğini dinliyor, itaat ediyordum."* -M. Ş. Esendal. *"Küçük kız itaat etmezse dayak yiyeceğini anladı."* -R. N. Güntekin.

itaatkâr *s. (itaa:tkâ:r) Ar. iṭā'at + Far. -kār* Söz dinler, itaat eder, itaatli.

itaatli *s.* Söz dinler, buyruğa uyar, itaatkâr.

itaatsiz *s.* Söz dinlemez, buyruk dinlemez, kendi başına buyruk olan (kimse).

itaatsizlik, -ği *is.* İtaatsiz olma durumu veya itaatsizce davranış: *"Tabur hademesinin emirlerine gösterdiği itaatsizlik, Nuri'yi zıvanadan çıkarmış."* -A. İlhan. **itaatsizlik etmek** söz dinlememek, boyun eğmemek, buyruğa uymamak.

ita emri *is.* Hükûmetçe verilen ödeme emri, verile buyruğu.

italik, -ği *s. Fr. italique* Üstten sağa doğru eğik olan (basım harfi), eğik yazı.

İtalyan *öz. s.* **1.** İtalya halkından veya bu halkın soyundan olan (kimse). **2.** *is.* İtalyan halkına özgü olan: *İtalyan müziği. İtalyan mutfağı.*

İtalyanca *öz. is. (italya'nca)* Hint-Avrupa dil ailesinden İtalya'da konuşulan dil.

itap, -bı *is. (ita:p) Ar. ʿitāb esk.* Paylama, azarlama. **itap etmek** paylamak, azarlamak.

itboğan *is. bot.* Kaplanboğan.

itburnu *is. bot.* Yaban gülünün meyvesi.

it canlı *s.* Zora, sıkıntıya dayanan, dayanıklı.

itçe *zf.* İt gibi, terbiyesiz bir biçimde, ite benzer.

itdirseği *is. tıp* Arpacık.

iteği *is. hlk.* Un elerken dökülmemesi için yere serilen örtü.

ite kaka *zf.* **1.** (kaba ve hoyrat bir biçimde) İterek; zorla. **2.** *mec.* Güçlük(ler)le: *Çocuğu ite kaka bu duruma getirdik.*

itekleme *is.* İteklemek işi.

iteklemek *(-i)* Sürekli itmek, kakmak.

iteleme *is.* İtelemek işi.

itelemek *(-i)* Sürekli itmek, arka arkaya itmek: *"Bu, insanı yanlış yollara itelese de, bir çıkış noktası bulunmasına omuz verebilir."* -S. Birsel.

itelenme *is.* İtelenmek işi.

itelenmek *(nsz)* İtelemek işi yapılmak.

it elli *s.* Ayakları dışarıya dönük (hayvan).

itenek, -ği *is.* Piston.

iterbiyum *is. (ité:rbiyum) Fr. ytterbium (İsveç'te Ytterby yer adından) kim.* Atom numarası 70, atom ağırlığı 173,04 olan, değerli bir element. Kısaltması Yb.

itfa *is. (itfa:) Ar. itfā' esk.* **1.** Söndürme. **2.** *fiz.* Sönüm. **3.** *tic.* Bir borcu azar azar ödeyerek kapatma, sönüm. **itfa etmek 1)** söndürmek; **2)** *tic.* ödemek, sönümlemek; **3)** *fiz.* sönümlemek.

itfaiye *is. (itfa:iye) Ar. itfā'iyye* **1.** Yangın söndürme kuruluşu. **2.** İtfaiye aracı: *"İtfaiyelerin çanları çalıyor, sirenleri ötüyordu."* -Ç. Altan.

→ itfaiye aracı

itfaiye aracı *is.* Yangın söndürmek üzere özel olarak donatılmış motorlu araçlar.

itfaiyeci *is.* Yangın söndürme kuruluşunda görevli kimse, yangın söndürücü.

itfaiyecilik, -ği *is.* İtfaiyecinin işi.

ithaf *is. (itha:f) Ar. iṯḥāf* (birinin) Adına sunma, armağan etme. **ithaf etmek** (birinin) adına sunmak, armağan etmek.

→ ithafname, ithaf yazısı

ithafname *is. (itha:fna:me) Ar. iṯḥāf + Far. nāme esk.* İthaf yazısı.

ithaf yazısı *is.* Bir kitabın veya eserin bir kimseye sunulduğunu belirten yazı, ithafname.

ithal, -li *is. (-ha:li) Ar. idḫāl* **1.** İçine alma. **2.** Bir ülkeye başka ülkelerden mal getirme veya satın alma. **ithal etmek 1)** içine almak; **2)** bir ülkeye başka ülkelerden mal getirmek.

→ ithal malı

ithalât *ç. is. (itha:lâ:t) Ar. idḫālāt, idḫāl'* in çokluk biçimi **1.** Bir ülkeye başka bir ülkeden mal getirme veya satın alma. **2.** Bir ülkeye başka bir ülkeden alınan malların bütünü.

ithalâtçı *is.* ve *s.* İthalât yapan kimse.

ithalâtçılık, -ğı *is.* İthalatla uğraşma, dış ülkelerden mal satın alma veya getirme işi.

ithal malı *is. ekon.* Yurt dışından getirilen mal.

itham *is. (-ha:mı) Ar. ithām* Suçlama, suçlu görme: *"Bu nutku, bu ithamları duyunca nokta memuru isyan eder."* -M. Ş. Esendal. **itham etmek** (veya **ithamda bulunmak**) suçlamak, suçlu görmek: *"Ortada Nihat Efendi'yi itham edecek hemen hemen hiçbir delil yok."* -R. N. Güntekin.

→ ithamname

ithamname *is. (ithamna:me) Ar. ithām + Far. nāme* Suçlama yazısı.

it hıyarı *is. bot.* Acı elma, acı hıyar, ebucehil karpuzu.

iti *is.* İtici güç, ilham verici: *"Hayalî aşklar ona yaratmalarında en sıcak iti oluyor, iç iklimini uzun süre ısıtıyordu."* -H. Taner.

itibar *is. (i:tiba:r) Ar. iʿtibār* **1.** Saygı görme, değerli, güvenilir olma durumu, saygınlık prestij: *"Âkif'in itibarı sarayda da, Babıali'de de büyüktü."* -T. Buğra. *"Benim bir kuru itibardan başka neyim var bu dünyada kaybedecek?"* -N. Cumalı. **2.** Borç ödemede güvenilir olma durumu, kredi. **itibar etmek 1)** saygı göstermek, saymak değer vermek: *"Biz sana ağabey diye itibar ediyoruz."* -B. Felek. **2)** göz önünde bulundurmak, dikkate almak: *Başkalarının sözüne itibar etmez.* **itibar görmek 1)** sayılmak, kendisine değer verilmek: *"Çoğundan istiskal, pek azından itibar gördü."* -F. R. Atay. *"Yaşarken de, öldükten sonra da en büyük itibarı gördü."* -H. Taner. **2)** aranmak, istenmek. **itibara almak** göz önünde tutmak, hesaba katmak. **itibardan düşmek** saygınlığını yitirmek.

→ itibar mektubu

itibaren *zf. (i:tiba:'ren) Ar. iʿtibāren* -...den başlayarak, ...-den sonra, ...-den beri: *"İlk gördüğü dakikadan itibaren, onun yüreğindeki zaafı hemen keşfedivermişti."* -Y. K. Karaosmanoğlu. *"Babamın ölümünden itibaren size daima hak verdim."* -A. İlhan.

itibarıyla *zf. (i:tiba:rı'yla)* **1.** -den sayılmak üzere. **2.** Bakımından: *"..kılık kıyafet itibarıyla, bir dilenciden hiç farkı yoktur."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

itibarî *is. (i:tiba:ri:) Ar. iʿtibārī* Gerçekten öyle olmadığı hâlde öyle sayılan, saymaca: *Kâğıt paranın değeri itibarîdir.*

→ itibarî hizmet zammı, itibarî sayfa

itibarî hizmet zammı *is.* Ağır ve tehlikeli işlerde çalışan görevlilerin fiilî hizmet sürelerine eklenen süre.

itibarî sayfa *is.* Saymaca sayfa.

itibarlı *s.* **1.** İtibarı, değeri olan, saygın. **2.** Kredisi olan. **3.** Gözde olan, önemli sayılan: *"Köşedeki itibarlı masalardan birine karşılıklı oturduk."* -Ç. Altan.

itibar mektubu *is.* (bir kimseye) Kredi açılması için bir yere yazılan mektup.

itibarsız *s.* İtibarı, değeri olmayan.

itibarsızlaşma *is.* İtibarsızlaşmak işi.

itibarsızlaşmak *(nsz)* İtibarsız duruma gelmek, saygınlığını, değerini yitirmek.

itibarsızlık, -ğı *is.* İtibarsız, değersiz olma durumu.

itici *s.* **1.** İtme işini yapan. **2.** *mec.* Soğuk, benimsenilmeyen, sevimsiz, sevilmeyen, beğenilmeyen: *İtici bir insan.*

iticilik, -ği *is.* İtici olma durumu.

itidal, -li *is. (i:tida:l) Ar. iʿtidāl* **1.** Aşırı olmama durumu, ılımlılık, ölçülülük: *"Onun her hissinde itidal vardı."* -A. Ş. Hisar. **2.** *mec.* Soğukkanlılık. **itidalini kaybetmek** aşırılığa kapılmak soğukkanlılığını yitirmek. **itidalini muhafaza etmek** kendini aşırılığa kaptırmamak; kendini tutmak: *"Fakat itidalinizi muhafaza etmek şartıyla haber verebilirim."* -A. Gündüz.

→ itidal sahibi

itidalli *s.* Ölçülü, ılımlı, soğukkanlı, mutedil.

itidal sahibi *is.* **1.** Ölçülü, ılımlı (kimse). **2.** soğukkanlı.

itikâf *is. (i:tikâ:f) Ar. iʿtikāf esk.* **1.** Kendini bir konuya verme. **2.** *esk.* Dünya işlerinden vazgeçip bir yere kapanma, ibadet etme.

itikâl, -li *is. (i:tikâ:l) Ar. iʿtikāl jeol. esk.* Aşınma, erozyon.

itikat, -dı *is. (i:tika:t, k kalın okunur) Ar. iʿtiḳād* **1.** İnanma, inan. **2.** İnanç, iman: *"Şüphe, fena bir kurt gibi ruhunu kemirmeye, masum itikadını yavaş yavaş yıkmaya başlamıştı."* -R. N. Güntekin.

itikatlı *s.* İtikadı olan, inançlı, imanlı.

itikatsız *s.* İtikadı olmayan inançsız, imansız: *"Sevim, görünüşte benden daha itikatsızdır."* -R. N. Güntekin.

itikatsızlık, -ğı *is.* İtikatsız olma durumu inançsızlık, imansızlık.

itilâ *is. (i:tilâ:) Ar. iʿtilā' esk.* Yükselme, yücelme: *"Beşer denen kuş doymaz itilâlara."* -T. Fikret. **itilâ etmek** yükselmek, yücelmek.

itilâf *is. (itilâ:f) Ar. iʿtilāf esk.* Anlaşma, uyuşma, uzlaşma. **itilâf etmek** anlaş-

mak, uyuşmak, uygun olmak.

itilâfçı *is.* ve *s. esk.* **1.** Anlaşma, uyuşma yanlısı olan (kimse). **2.** *is. esk.* Meşrutiyet döneminde Hürriyet ve İtilâf Cemiyeti üyesi veya yanlısı olan kimse: *"Eski hocaların itilâfçılarla birleşmek üzere olduğunu söyleyerek adamcağızı telâşa düşürmüşler."* -R. N. Güntekin.

itilâfçılık, -ğı *is.* İtilâfçı olma durumu.

itiliş *is.* İtilmek işi veya biçimi.

itilme *is.* **1.** İtilmek işi. **2.** *psikol.* İğrenç, ayıp veya elde edilemez görünen düşüncelerin kişide bilinç altına sürülmesi.

itilmek *(-e)* İtmek işi yapılmak: *"Başında arkaya itilmiş yeni kasketi, kulağının arkasında cıgarası..."* -M. Ş. Esendal.

itimat, -dı *is. (i:tima:t) Ar. i'timād* Güven, güvenç: *"Onda fenne, müspet bilgiye karşı sâf bir itimat vardı."* -R. N. Güntekin. **itimat beslemek** güven duymak, güvenmek. **itimat etmek** güvenmek: *"İtimat edilir, kanundan, hukuktan anlar birisine umumî bir vekâlet vereceğim."* -A. Gündüz. **itimat telkin etmek** güven vermek.

→ ***itimat mektubu, itimatname***

itimatlı *s.* Güvenilir.

itimat mektubu *is.* Güven mektubu, itimatname.

itimatname *is. (i:tima:tna:me) Ar. i'timād, + Far. nāme* Güven mektubu, itimat mektubu.

itimatsız *s.* **1.** Başkalarına güveni olmayan, güvensiz. **2.** Güven vermeyen.

itimatsızlık, -ğı *is.* Güvensizlik: *"Kadında ona karşı itimatsızlık yeniden başlamıştı."* -S. F. Abasıyanık.

itina *is. (i:tina:) Ar. i'tinā'* Özen, ihtimam: *"Büyük bir itina ile yalancı dolma doldurdu."* -H. E. Adıvar. **itina etmek** özenmek, özen göstermek: *"Buradan geçinceye kadar, etrafımı görmemeğe itina ederek, annemin elini sımsıkı tutardım."* -A. Ş. Hisar.

itinalı *s.* Özenli: *"Sakalı tıpkı babamın sakalı gibi kısa ve itinalıydı."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

itinasız *s.* Özensiz.

itinasızlık, -ğı *is.* Özensizlik.

itiraf *is. (i:tira:f) Ar. i'tirāf* Başkalarınca bilinmesi sakıncalı görülen bir gerçeği saklamaktan vazgeçip açıklama, söyleme, bildirme: *"Hatıralarım demek, söylemek istediklerim; itiraflarım demek, söyleyebildiklerim demektir."* -F. R. Atay. **itiraf etmek 1)** başkalarınca bilinmesi kendi için sakıncalı görülen bir gerçeği saklamaktan vazgeçip açıklamak, söylemek, bildirmek: *"Bu günahımı gizli bir defter içinde, kendi kendime itiraf etmeliyim."* -A. Gündüz. **2)** kabul etmek: *"Mutlaka bir tarafın sırtı yere gelmeli ve mağlûbiyetini itiraf etmeli."* -H. E. Adıvar.

itirafçı *s.* İtiraf eden (kimse).

itiraz *is. (i:tiraz, -ra:zı) Ar. i'tirāż* **1.** Bir düşünce veya kararı benimsemeyerek karşı çıkma: *"Oyuncuların itirazına rağmen bir üçüncü olarak katılıyordu."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Söylenecek söz, karşı söyleme: *"Onun verdiği emre itirazı hiçbirimiz aklımızdan geçirmiyoruz."* -R. N. Güntekin. **itiraz etmek** bir düşünce veya kararın karşıtını ileri sürmek, karşı çıkmak: *"Gece koruya çıkalım dediler, sen itiraz ettin, sonra bizimle beraber geldin."* -P. Safa. *"Ev sahibinin sözlerine şiddetle itiraz ettiler."* -R. N. Güntekin.

itirazcı *s.* Her şeye karşı çıkan, muteriz.

itirazsız *zf.* İtiraz etmeden, karşı çıkmadan, olduğu gibi: *"Beraber dolaşıp oynamamıza uzaktan mütebessim bir yüz takınarak itirazsız seyirci kalıyor."* -R. H. Karay.

itiş *is.* İtmek işi veya biçimi.

→ ***itiş kakış***

itiş kakış *zf.* İterek: *"Bazen bir saatten fazla istasyonda beklemesi gerekir, ondan sonra itiş kakış zor biner trene."* -E. Bener.

itişme *is.* İtişmek işi: *"Bir itişme, bir kalkışma, bir yanındakine çelme vurup öne geçme yarışıdır gidiyordu."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

itişmek *(nsz, -le)* **1.** Birbirini itmek. **2.** Birbirini iterek şakalaşmak. **itişip kakışmak 1)** birbirini itmek; **2)** birbirini iterek

şakalaşmak: *"Çocuklar gene itişe kakışa arabaya daldılar."* -O. C. Kaygılı.

itiştirme *is.* İtiştirmek işi.

itiştirmek *(-i, -le)* **1.** İtişmek işini yaptırmak. **2.** *(-i)* Kımıldatarak itmek.

itiyat, -dı *is. (i:tiya:t) Ar. i'tiyād* Alışkanlık, huy: *"Agâh Bey yavaş yavaş itiyatlarını değiştirmişti."* -R. H. Karay. *"İçmek, gülüşmek eski zaman itiyadıdır."* -Y. K. Beyatlı. **itiyat etmek** (veya **edinmek**) alışkanlık hâline getirmek.

itizar *is. (i:tiza:r) Ar. i'tiẕār esk.* Özür dileme. **itizar etmek** özür dilemek.

itki *is.* Tepi.

it kopuk, -ğu *is.* ve *s.* Değersiz, terbiyesiz, aşağılık (kimse).

it kuyruğu *is. bot.* Kenarları düz şerit gibi yapraklı ve saplarının ucu koçanı andıran, başak çiçekli, otsu bir bitki *(Phleum).*

itlâf *is. (itlâ:f) Ar. itlāf esk.* Öldürme, yok etme, telef etme: *"Bu, beni kalbimin en derininden yaralayan...bir itlâf hançeri oldu."* -A. Gündüz. **itlâf etmek** öldürmek, yok etmek, telef etmek.

itlenme *is.* İtlenmek işi.

itlenmek *(nsz) kaba* Terbiyesizce davranmak.

itleşme *is.* İtleşmek işi.

itleşmek *(nsz) kaba* İtlenmek.

itlik, -ği *is. hkr.* İt olma durumu veya itçe davranış: *"Hatıralarda ırza ve namusa taarruzu, itliği kalmıştı."* -Y. K. Beyatlı.

itmam *is. (itma:m) Ar. itmām esk.* Bitirme, tamamlama. **itmam etmek** bitirmek, tamamlamak.

itme *is.* İtmek işi.

itmek *(-i)* **1.** Bir şeyi güç uygulayarak ileri götürmek: *"Erzak yüklü arabayı arkadan iten iki uşak, sırtı tırmandılar."* -H. E. Adıvar. **2.** (kapı, pencere vb. için) Güç uygulayarak açmak veya kapamak: *"Yavaşça kapıyı itti, elinde yoğurt bakracıyla girdi."* -H. E. Adıvar. **3.** Bulunduğu yerden aşağı düşürmek: *Suya itmek. Havuza itmek.* **4.** Sürüklemek, sevk etmek. **5.** *fiz.* Bir cisim, belli bir yakınlıktaki başka bir cismi kendisinden uzaklaşmaya zorlamak, **çekmek** karşıtı: *Aynı cins elektrikli iki cisim birbirini iter.*

itminan *is. (itmina:n) Ar. itminān esk.* İnanma, güvenme.

itriyum *is. (i'triyum) Fr. yttrium (İsveç'te Ytterby yer adından) kim.* Atom numarası 39, atom ağırlığı 88,92 olan, seryum filizlerinde bulunan, gri renkli, 4,6 yoğunluğunda değerli element. Kısaltması Y.

itriyumlu *s.* Özünde itriyum bulunduran: *İtriyumlu toprak.*

ittırat, -dı *is. (ittıra:t) Ar. iṭṭirād esk.* Tekdüze olma durumu, düzenlilik.

ittifak *is. Ar. ittifaḳ esk.* **1.** Anlaşma, uyuşma, bağlaşma. **2.** *esk.* Oy birliği. **ittifak etmek** anlaşmak, uyuşmak, bağlaşmak: *"Hazır bulunanların hepsi tatlı dil, güler yüz taraftarlığında ittifak etmiş gibiydiler."* -Ö. Seyfettin.

ittifakla *zf.* Oy birliği ile: *"Üç kişi ittifakla doktorların aleyhinde bulundular."* -P. Safa.

ittihat, -dı *is. (-ha:dı) Ar. ittiḥād esk.* Birleşme, birlik kurma, bir olma. **ittihat etmek** birleşmek.

ittihatçı *is.* ve *s. esk.* **1.** Birleşme, birlik oluşturma yanlısı olan (kimse). **2.** *is. esk.* Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi veya yanlısı olan (kimse): *"Bu fikrimi ittihatçı arkadaşlarıma söyledim durdum, fakat anlatamadım."* -F. R. Atay.

ittihatçılık, -ğı *is.* İttihatçı olma durumu.

ittihaz *is. (ittiha:z) Ar. ittiḫāẕ* **1.** Sayma, tutma. **2.** Alma. **ittihaz etmek 1)** saymak, tutmak, ... olarak görmek: *Sözünüzü senet ittihaz ediyorum.* **2)** almak, gerekeni yapmak: *Tedbir ittihaz etmek.*

ittirme *is.* İttirmek işi veya durumu.

ittirmek *(-i)* İtmek işini yaptırmak.

ittisal, -li *is. (ittisa:l) Ar. ittiṣāl esk.* **1.** Bitişme. **2.** Dokunma, değme, temas etme.

it üzümü *is. bot.* **1.** Patlıcangillerden, 20-50 cm yüksekliğinde, bazı ilâçların yapımında kullanılan bir yıllık otsu bir bitki, köpek üzümü, tilki üzümü. **2.** *hlk.* Böğürt-

len *(Solanum nigrum)*.

ivaz *is. Ar. 'ivâż esk.* **1.** Ödün. **2.** *esk.* Karşılık: *"Bugün canım yolda koyam, yarın ivazın veresim."* -Yunus Emre.

ivazlı *s.* **1.** Ödünlü. **2.** Karşılığı olan.

ivazsız *s.* **1.** Ödünsüz. **2.** Karşılıksız. **3.** *huk.* Edim.

ivdirme *is.* İvdirmek işi.

ivdirmek *(-i)* (hareket durumunda olan bir nesnenin hareketini) Çabuklaştırmak.

ivecen *s.* Çabuk davranma alışkanlığında olan, iveğen, evecen, aceleci, acul.

ivecenlik, -ği *is.* İvecen olma durumu, acele, acelecilik: *"Gene gençliğinden olacak, bir ivecenliği var."* -N. Ataç.

ivedi *is.* **1.** Çabuk davranma zorunluluğu, acele. **2.** *s.* Çabuk yapılan, ivedili, acil, müstacel.

ivedilenme *is.* İvedilenmek işi.

ivedilenmek *(nsz)* Tez canlılık etmek, acele etmek, istical etmek.

ivedileşme *is.* İvedileşmek işi.

ivedileşmek *(nsz)* İvedi duruma gelmek.

ivedileştirme *is.* İvedileştirmek işi.

ivedileştirmek *(-i)* İvedi duruma getirmek.

ivedili *s.* Çabuk, hemen yapılması gereken, evgin, müstacel.

ivedilik, -ği *is.* Çabuk, hemen yapılma gerekliği, müstaceliyet, istical: *"Yetki kanunları... Türkiye Millet Meclisi komisyonları ve Genel Kurulunda öncelikle ve ivedilikle görüşülür."* -Anayasa.

ivedilikle *zf.* Tez elden, çabuk yapılma gerekliliğiyle, müstacelen.

iveğen *s.* **1.** İvecen: *"Ben, dedim, iveğen değilim, düşünmekten de korkmam."* -M. Ş. Esendal. **2.** *tıp* Çabuk ilerleyen, hâd, akut: *İveğen hastalık.*

ivesi *is. zool.* Beyaz vücutlu, kahverengi, kirli sarı veya siyah başlı, tek parçalı yuvarlak ve yağsız bir uçla son bulan yağlı kuyruklu, kaba karışık yapağılı, yaygın olarak Güney Doğu Anadolu bölgesinde yetiştirilen, süt verimi yüksek bir koyun türü.

ivgi *is. hlk.* Ağaç oymaya yarar kesici araç.

ivinti *is.* Çabukluk, hız, sür'at.

→ ***ivinti yeri***

ivinti yeri *is. coğr.* Akarsuların, yataklarındaki çok eğimli bölgelerde köpürerek, kaya döküntüleri arasından hızla aktıkları yer.

ivme *is.* **1.** İvmek işi. **2.** *fiz.* Hareket eden nesnenin küçük bir zaman içinde hızında oluşan değişmenin bu zamana oranı: *Ankara'da yer çekimi ivmesi 980 cm saniye karedir.*

ivmek *(nsz)* Çabuk davranmak, acele etmek.

ivmeölçer *is.* Bir hareketin ivme niceliğini belirten, taşıtın hızlanmasından doğan sarsıntıları, titreşimleri gösteren araç, hızölçer, akselerometre.

ivmeyazar *is.* Bir hareketin ivmesini çizerek belirleyen araç, akselerograf.

iye *is.* Kendisinin olan bir şeyi, yasaya uygun olarak dilediği gibi kullanabilen kimse, sahip. **iyesi olmak** bir şeyi elinde bulundurmak, yasaya uygun olarak dilediğince kullanabilmek, sahip olmak.

iyelik, -ği *is.* Kendisinin olan bir şeyi yasa çerçevesi içinde istediği gibi kullanabilme hakkını taşıma durumu, sahiplik, mülkiyet.

→ ***iyelik eki***

iyelik eki *is. gr.* İsim soylu kelimeye eklenerek kime veya neye ait olduğunu bildiren ek, mülkiyet eki: *-m (ev-im), -n (ev-in), -i (ev-i, ordu ev-i), (ev-imiz), -niz (ev-iniz), -leri (ev-leri).*

iyelikli tamlama *is. gr.* İyelik eklerinden birini almış tamlama: *Arkadaşımın ablası, not defteri.*

iyi *s.* **1.** İstenilen, beğenilen nitelikleri taşıyan, beğenilecek biçimde olan, **kötü** karşıtı: *İyi adam. İyi ilâç. İyi bir konuşma. "İyi insan sözünün üstüne gelir."* -Atasözü. *"Bir aralık iyi fal bildiğimi haremde duyurdum."* -F. R. Atay. **2.** Bol, yararlı, kazançlı: *İyi yağmur yağdı. İyi para kazandı.* **3.** Uğurlu, hayırlı, iyilik getiren: *İyi haber.* **4.** Esen, sağlıklı: *İyi misiniz?* **5.** Yerinde, uygun: *İyi bir cevap.* **6.** Yeterli, yetecek miktarda olan: *Bu yün, hırka için iyidir. "Annemin simasını şimdi iyi hatırlayamıyorum."* -Y. K. Beyatlı. **7.** *zf.* İstenilen, beğenilen, yerinde, yararlı, uygun bir biçimde: *İyi konuştu. "Bunun çocukları iyi çıktıkları için, ölünceya kadar babalarına bakmışlar."* -M. Ş. Esendal. **iyi (veya temiz) iş altı ayda çıkar** doğru dürüst yapılması istenen iş uzun zaman ister. **iyi etmek 1)** iyileştirmek, hastalıktan kurtarmak; **2)** uygun, yerinde bir davranışta bulunmak: *"Saçma sapan şeylerle kafamı şişirmesen iyi edersin."* -R. H. Karay. **3)** *argo* soymak, parasını, malını almak. **iyi gelmek 1)** yaramak: *Ağrılarıma bu ilâç iyi geldi.* **2)** (giyecek için) üstüne olmak, uygun olmak: *Palto üstüne iyi geldi.* **3)** uğurlu gelmek. **iyi gitmek 1)** (bir iş) yolunda olmak; **2)** yakışmak: *Bu elbise size iyi gidiyor.* **iyi gözle bakmamak** hakkında iyi düşünmemek. **iyi hoş (ama)** bir görüşe karşıt bir düşünceyi söylerken kullanılır. **iyi iş (doğrusu)** *tkz.* beğenilmeyen bir olay, bir durum karşısında şaşkınlığı anlatır. **iyi ki** güzel bir rastlantı olarak, ne mutlu: *"İyi ki, o günkü acı ile ölmemişiz."* -F. R. Atay. **iyi olmak 1)** hastalıktan kurtulmak, iyileşmek; **2)** yerinde olmak; **3)** uygun gelmek. **iyi saatte olsunlar** cin ve perilerden söz edilirken kullanılır: *"Yuvarlak, şen yüzlü, zaman zaman ince ve alaylı ışıldayan bir tanesi iyi saatte olsunlar ile temasta olduğu zaman şaşılaşan kara gözlü, orta yaşlı bir kadın."* -H. E. Adıvar. **(biri için) iyi söylemek** övmek. **iyisi** en doğru olanı: *İyisi bu işe karışmamaktır.* **iyisi mi** yapılacak en doğru, en uygun olan iş: *"İyisi mi, yüz vermemeli ve hatta danslara iştirak etmesine müsaade etmemeli, demiş."* -R. N. Güntekin. **iyiye çekmek** bir düşünce veya olayı olumlu yönüyle değerlendirmek. **iyiye iyi, kötüye kötü demek** hatır için söz söylememek, dürüst olmak.

→ ***iyiden iyiye, iyi gün, iyi gün dostu, iyi hâl, iyi hâl belgesi, iyi kalpli, iyi kötü, iyi niyet, iyi yürekli***

iyice *s. (iyi'ce)* **1.** İyiye yakın: *İyice bir ev.* **2.** *zf.* Çok, gereği gibi, nerdeyse tamamen: *"Ne konuşulduğunu da belki iyice anlamadı, ancak kendi düşündüğünü söyledi."* -M. Ş. Esendal. *"Şapkası iyice yana yıkılmıştı."* -Ç. Altan.

iyicene *zf. (iyi'cene)* Tam olarak, adamakıllı.

iyicil *s.* **1.** İyilik etmeyi seven, hayırhah: *"Şaban, şimdi Zeyno'yu sokakta yalnız görürse çok iyicil bir sesle, ona hemen Haso çocuktan haber veriyor."* -H. E. Adıvar. **2.** (hastalık için) Sonu iyi, tehlikesiz, kötücül olmayan.

iyiden iyiye *zf.* Adam akıllı, çok iyi, gereği gibi: *"Altıncı kata vardığımızda soluğu iyiden iyiye kesilmiş."* -R. H. Karay. *"Zeyno ile Saffet'i birleştirmeyi zihnine iyiden iyiye koymuştu."* -H. E. Adıvar.

iyi gün *is.* Refah ve huzur içinde geçen zaman.

iyi gün dostu *is.* Dostlarının sıkıntılı zamanlarında onlardan kaçan kimse. **iyi gün dostu olmak** sadece iyi günlerde görünmek.

iyi hâl, -li *is.* Bir kimsenin yaşayışında kötü ve sakıncalı bir durum olmama hâli, hüsnühâl.

iyi hâl belgesi *is.* Bir kimsenin yaşayışında kötü bir şey bulunmadığını veya sabıkasız olduğunu gösteren, resmî kuruluşlarca verilen belge, hüsnühâl kâğıdı.

iyi kalpli *s.* Başkaları için hep iyilik düşünen.

iyi kötü *zf.* Ne çok uygun, ne de çok aykırı, şöyle böyle: *"İyi kötü paramın ereceği bir şey almalı."* -H. Taner.

iyileşme *is.* İyileşmek işi.

iyileşmek *(nsz)* **1.** İyi duruma gelmek: *Hava iyileşti.* **2.** Hastalıktan kurtulmak, sağlığı yerine gelmek, salâh bulmak: *"İyileşmek için en küçük bir gayret göstermiyorsun."* -N. Cumalı.

iyileştirme *is.* İyileştirmek işi, ıslah.

iyileştirmek *(-i)* **1.** İyileşmesini sağlamak, sağlığına kavuşturmak, tedavi etmek. **2.** Eksikliğini, bozukluğunu gidermek, ıslah etmek.

iyilik, -ği *is.* **1.** İyi olma durumu, salâh. **2.** *is.* Karşılık beklenilmeden yapılan yar-

dım, kayra, lütuf, kerem, ihsan, inaye: *"İyilikle, tatlı dille, sessizliğiyle bu kadınları çekip çevirmişti."* -H. E. Adıvar. *"Borcumu ödesem de iyiliğini ödeyemem."* -N. Cumalı. **3.** *is.* Sağlığı yerinde olma durumu, esenlik: *İyilik haberlerinizi aldım.* **4.** *is.* Yarar veya elverişlilik, nimet: *Okumanın şu iyiliği de var ki...* **iyilik bilmek** kendisine yapılan iyiliği unutmamak. **iyilik etmek** (veya **yapmak**) yararlı işler yapmak, yardımcı olmak: *"Maksadım onlara, hem de kendime iyilik etmekten başka bir şey değildi."* -R. N. Güntekin. **iyilik görmek** maddî, manevî yardım görmek. **iyiliği dokunmak** yararlı olmak, yararını görmek.

→ ***iyilikbilir***, ***iyilikbilirlik***, ***iyilik güzellik***, ***iyilik perisi***, ***iyilik sağlık***, ***iyiliksever***, ***iyilikseverlik***

iyilikbilir *s.* Değerbilir, kadirşinas.

iyilikbilirlik, -ği *is.* Değerbilirlik, kadirşinaslık.

iyilikçi *s.* Herkesin iyiliğini isteyen, herkese iyilik etmesini seven, hayırhah, hayırsever.

iyilikçilik, -ği *is.* İyilikçi olma durumu.

iyilik güzellik *is.* Sağlıklı olma durumu, iyilik sağlık.

iyilikle *zf. (iyili'kle)* Tatlı dille, iyi davranışla.

iyilik perisi *s.* Maddî, manevî yardımda bulunan (kimse).

iyilik sağlık *is.* Nasılsınız sorusuna karşılık olarak sağlıklı ve iyi durumda olunduğunu anlatır.

iyiliksever *s.* İyilikçi, hayırsever.

iyilikseverlik, -ği *is.* İyiliksever olma durumu, hayırseverlik.

iyimser *s.* Genel olarak her düşünce ve işi iyi olarak değerlendiren, **kötümser** karşıtı, nikbin, optimist: *"İstanbul'a vardığımızda eş dost bizi lüzumundan fazla iyimser bulmuştu."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

iyimserlik, -ği *is.* **1.** Genel olarak her düşünce ve işi iyi olarak değerlendiren bir tutum veya kişilik özelliği, nikbinlik, optimizm: *"Ona eşlik eden iyimserlik havası, bir an olsun bulutlanmasın istiyorduk."* -H. Taner. **2.** Her şeyi en iyi yanından gören, her durumda iyi bir çıkış yolu uman dünya görüşü, nikbinlik, optimizm: *"Ümit, hayal ve iyimserlikten yoğrulan bu altın çağ."* -F. R. Atay. **3.** *fel.* İnsanlığın ilerlemesine, bütün durum ve şartların iyiye gideceğine inanan öğretilerin genel adı.

iyi niyet *is.* Herhangi bir kimse veya konuda hiçbir kötü düşünce beslememe, hüsnüniyet: *"Bu gibi durumlarda, bütün iyi niyetine rağmen başka türlü harekete imkân bulamıyordum."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

iyi yürekli *s. bk.* iyi kalpli.

iyodür *is. Fr. iodure kim.* İyodun bir element veya bir birleşikle verdiği birleşim.

iyon *is. Fr. ion fiz.* ve *kim.* Bir veya daha çok elektron kazanmış veya yitirmiş bir atom veya bir atom grubundan oluşmuş elektrik yüklü parçacık, yükün.

→ ***iyon yuvarı***

iyonik, -ği *s. Fr. ionique fiz.* ve *kim.* İyonlardan oluşan, iyonlarla ilgili.

iyonlanma *is. fiz.* İyonlaşma.

iyonlaşma *is. fiz.* ve *kim.* Moleküllerin parçalanmasıyla veya atomlara, moleküllere, molekül gruplarına elektron katılması veya çıkarılmasıyla iyonların oluşması.

iyonlaştırma *is.* İyonlaştırmak işi.

iyonlaştırmak *(nsz)* Bir ortamda iyonlar oluşturmak.

iyon yuvarı *is. astr.* Yer atmosferindeki atom ve moleküllerin güneş ışınlarıyla iyonlaştığı 80-400 km yükseklikler arasındaki katman.

iyot, -du *is. Fr. iode kim.* Atom numarası 53, atom ağırlığı 126,92 olan, tabiatta, deniz suyunda sodyum iyodür durumunda rastlanılan, bazı deniz bitkilerinde de çokça birikmiş olarak bulunan, mavimtırak esmer renkte katı bir element. Kısaltması I.

iyotlama *is. kim.* **1.** İçme sularındaki mikropların iyot etkisiyle giderilmesi. **2.** Organik bir birleşikte hidrojenin iyotla yer değiştirmesi.

iyotlu tuz *is. kim.* Homojen karıştırılmış en az % 0,007 iyot içeren yemek tuzu (NaCl).

-iz (I) *bk.* -z (I).

-iz (II) *bk.* -z (II).

-iz (III) *bk.* -ız (III).

iz (I) *is.* **1.** Bir şeyin geçtiği veya önce bulunduğu yerde bıraktığı belirti, nişan, alâmet: *Ayak izi. Tekerlek izi. "Nihayet bir dönemeçte izlerin sahibini gördüm."* -S. F. Abasıyanık. **2.** Bir şeyin dokunmasıyla geride kalan belirti: *"Yüzünde birtakım diş ve tırnak izleri vardı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **3.** Bir olay veya bir durumdan geride kalan belirti, ip ucu, emare: *Cinayet izleri.* **4.** Bir olay, bir durum veya yaşayıştan geride kalan belirti, eser: *O çağ uygarlığından iz kalmadı.* **5.** *mat.* Bir düzlemin başka bir düzlemle veya bir doğru ile kesişmesinden doğan ara kesit. **iz bırakmak** etkisini kalıcı duruma getirmek: *"Felâketler, ıstıraplar, matemler ruhumuzda âdeta bir yara gibi derin bir iz bırakıyor."* -Ö. Seyfettin. **iz sürmek 1)** izlemek, arkasından gitmek, takip etmek: *"Sonradan onun da izini sürüp yerini buldum."* -Y. K. Beyatlı. **2)** av sırasında hayvanın ayak izlerine bakarak gittiği yeri bulmaya çalışmak. **izi belirsiz olmak** iz bırakmadan ortadan çekilmek. **izi silinmek** ortadan yok olmak, kaybolmak. **(birinin) izinden yürümek** birine içten bağlanarak onun başladığı işi aynı anlayışla sürdürmek. **(birinin) izine basmak** *esk.* gözden uzaklaştırmayarak ne yaptığını gözetlemek. **izine dönmek** *esk.* bir karar veya yargıdan geri dönmek, bir karardan vazgeçmek, rücu etmek. **izine düşmek** av hayvanlarının, gittiği yolu izleyerek arkalarından gitmek. **izine uymak** düşünce ve davranışlarını benimsemek. **(bir cismin) izini düşürmek** iz düşümünü çıkarmak. **izini kaybetmek** bir kimse hakkında bilgi alamamak.

→ ***iz düşümlü***, ***iz düşümsel***, ***iz düşümü***

izabe *is. (iza:be) Ar. izābe kim. esk.* Madenleri ergitme, sıvı durumuna getirme.

→ ***izabe fırını***, ***izabe noktası***

izabe fırını *is.* Maden ergitme ocağı.

izabe noktası *is.* Madenin sıvı duruma getirildiği derece.

iz'aç, -cı *is. (iza:ç) Ar. iz'āc esk.* Bunaltma, tedirgin etme, baş ağrıtma, can sıkma: *"Bu vak'a Bilâl'i, uşakların iz'acından tamamen kurtardı."* -H. E. Adıvar. **iz'aç etmek** bunaltmak, tedirgin etmek, baş ağrıtmak: *"Fısıltıları bu sakin adamı gıdıklıyor, iz'aç ediyor."* -H. E. Adıvar.

izafe *is. (iza:fe) Ar. iżāfe* **1.** (bir şeye veya bir kimseye) Bağlama, mal etme, yakıştırma. **2.** Katma, ekleme, ilâve etme. **izafe etmek 1)** bağlamak, yüklemek, mal etmek; **2)** katmak, eklemek, ilâve etmek.

izafet *is. (iza:fet) Ar. iżāfet* Bağıntı, görelik.

izafeten *zf. (iza:feten) Ar. iżāfeten* **1.** (bir şeye veya kimseye) Bağlanarak, dayanarak, ilişik olarak, mal edilerek. **2.** (bir kimsenin adına) Saygı göstermek amacıyla: *Bu caddenin adı filâna izafeten verildi.*

izafî *s. (iza:fi:) Ar. iżāfî* Bağıl, bağıntılı, göreli, göreceli, nispî rölâtif.

izafilik, -ği *is. (iza:fi:lik)* Bağıl olma durumu, bağıntılı olma durumu, görelik, görecelik.

izafiye *is. (iza:fiye) Ar. iżāfiyye* Bağıntıcılık, görecilik, rölâtivizm.

izafiyet *is. (iza:fiyet) Ar. iżāfiyyet* Bağıntılılık, görelilik, bağıllık, görelik, rölâtivite.

izah *is. (i:za:h) Ar. īżāḥ* Açıklama. **izah etmek** açıklamak, ayrıntılı bilgi vermek: *"Vaziyeti size açıkça ve namusluca izah ettim."* -A. Gündüz.

izahat *ç. is. (i:za:ha:t) Ar. īżāḥāt, īżāḥ'* ın çokluk biçimi Açıklamalar. **izahat vermek** (veya **izahatta bulunmak**) açıklamalarda bulunmak, ayrıntılı bilgi vermek.

izahlı *s.* Açıklamalı: *İzahlı sözlük.*

izale *is. (iza:le) Ar. izāle esk.* Yok etme, giderme. **izale etmek** yok etmek, gidermek: *"Ben sende hasıl olan fikirleri izale etmek isterim."* -M. Ş. Esendal.

→ ***izaleişüyu***

izaleişüyu, -u *Ar. izāle-i şüyū' huk.* Bir mülk üzerindeki ortaklığı giderme.

izam (I) *is. (i:za:m) Ar. i'zām esk.* (bir kimseyi) Gönderme, yollama.

izam (II) *is. (i:za:m) Ar. i'ẓām esk.* Olduğundan büyük gösterme, büyütme, abartma. **izam etmek** büyütmek, abartmak.

izamik, -ği *is.* Bağıl olma durumu, bağıntılı olma durumu, görelik, görecelik.

iz'an *is. (i'za:n) Ar. iz'ān esk.* Anlayış, anlama yeteneği. **iz'an etmek** anlayışlı davranmak, düşünmek. **iz'anı yok** anlayışsız, kavrama yeteneği zayıf.

iz'anlı *s.* Anlayışlı, düşünceli.

iz'ansız *s.* Anlayışsız, düşüncesiz.

iz'ansızca *zf.* Anlayışsız (bir biçimde); akılsızca, düşüncesizce: *"Pek çocukça hareketlerde bulunuyor, iz'ansızca sözler sarfediyordu."* -R. H. Karay.

iz'ansızlık, -ğı *is.* Anlayışsızlık, düşüncesizlik: *"Gerçi ona da evin çocuğu demişlerdi ama, saygısızlığın, iz'ansızlığın bu derecesi olur mu?"* -R. N. Güntekin.

izaz *is. Ar. i'zāz esk.* Ağırlama. **izaz etmek** ağırlamak.

→ ***izazüikram***

izazüikram *is. (iza:züikram) Ar. i'zāz ü ikrām* Saygı gösterme ve ağırlama.

izbe *is.* ve *s. Rus. izba* **1.** Basık, loş, nemli, kuytu (yer): *"Bir sırrı sürüklüyor terlikler pıtır pıtır / izbe sofalarında izbe sofalarında."* -N. F. Kısakürek. *"Pis hastanelerin izbe gibi evlerin yerini pırıl pırılları alacaktı."* -T. Buğra. **2.** Sapa.

izbelik, -ği *is.* İzbe yer.

izbiro *is. (izbiro) İt. sbirro den.* Çeşitli yükleri yukarı çekmek için halattan yapılmış sapan.

izci *is.* **1.** İz güderek aradığını bulabilen kimse, keşşaf. **2.** Dayanışma ve yardımlaşma duygularını geliştirmek, ruhça ve bedence güçlendirilmek için kamplarda ve okullarda eğitilen genç: *"Tam bu sırada, sokağın başından bir izci alayı sökün etti."* -Y. K. Karaosmanoğlu.

izcilik, -ği *is.* **1.** İzci olma durumu veya izcinin yaptığı iş. **2.** Gençleri ruh ve bedence sağlam ve yararlı bir biçimde yetiştirmeyi amaçlayan dünya çapındaki spor ve eğitim örgütü.

izdiham *is. (izdiha:m) Ar. izdiḥām* Aşırı kalabalıkta sıkışma, yığılma: *"Tıbbiyeli uzaklaşır, fakat o izdiham içinde kızın teyzesi kaybolur."* -P. Safa.

izdivaç, -cı *is. (izdiva:ç) Ar. izdivāc esk.* Evlenme. **izdivaç etmek** evlenmek.

iz düşümlü *s.* İz düşümü olan.

iz düşümsel *s. mat.* Bir düzlem üzerine iz düşürülen biçimlerin bozulmasından kalan (özellikler).

iz düşümü *is. fiz.* **1.** Bir ışık kaynağından çıkan ışınlarla ekran üzerinde görüntü oluşturma, projeksiyon. **2.** Bu biçimde oluşturulan görüntü, projeksiyon. **3.** *mat.* İz düşümü düzlemi denilen bir düzlem üzerinde, bazı geometri kurallarına uygulanarak bir cismin gösterilmesi, irtisam, mürtesem.

izdüşüren *s. mat.* Bir biçimin bir düzlem üzerindeki iz düşümünde, biçimin her noktasını iz düşümüyle birleştiren (doğru).

izhar *is. (izha:r) Ar. iẓhār esk.* Belirtme, gösterme, açığa vurma. **izhar etmek** açığa vurmak, belirtmek, göstermek: *"Ayrılırken tekrar görüşmek arzusunu kuvvetle izhar ettiler."* -P. Safa.

izin, -zni *is. Ar. iẓn* **1.** Bir şey yapmak için verilen veya alınan özgürlük, müsaade, ruhsat, icazet, mezuniyet: *"Viyana'dan döneli bir ay olmuştu ve izni üç hafta sonra bitiyordu."* -H. E. Adıvar. **2.** Bir kimseye çalıştığı yerce verilen tatil: *Yıllık iznini kullanıyor.* **izin almak** bir şey yapmak için onay sağlamak: *"Çalıştığı bankanın müdürlerinden birinin kızıyla nişanlanmak için, izin alıp Edirne'ye gitmişti."* -M. Ş. Esendal. **izin çıkmak** bir şey yapmada serbest bırakılmak. **izin istemek** bir şeyi gerçekleştirmek amacı ile onay almaya kalkmak: *"Annemden Hasan'la beraber Yeşilköy'e gitmek için izin istedim."* -H. E. Adıvar. **izin koparmak** üst makamdan güçlükle izin almak: *"Kendisi belediyeden birkaç gün izin koparark onları ziyaret edecekti."* -R. N. Güntekin. **izin vermek 1)** birini bir şey yapmada serbest bırakmak: *"Yenisi dikilinceye kadar sivil elbise ile dolaşmasına izin verdi."* -E. Bener. **2)** işine son vermek, hizmetinden çıkarmak.

→ ***izinname***

izinli *s.* İzin alarak belli bir süre için bir yerden ayrılmış, mezun: *Dün izinli olduğum için dairede bulunamadım. "İlk bakışta bana izinli çıkmış bir hastabakıcı gibi göründü."* -R. N. Güntekin.

izinname *is. (izinna:me) Ar. iẓn + Far. nāme esk.* **1.** Bırakma veya çıkarma kâğıdı. **2.** *esk.* Bir nikâhın kıyılması için kadı tarafından verilen izin kâğıdı: *"Bir izinname çıkacak, iki imam beş on mecidiye alıp nikâh kıyacaklar."* -A. Gündüz.

izinsiz *s.* **1.** Ceza olarak hafta sonu veya tatil günü çıkmasına izin verilmeyen (asker veya yatılı öğrenci): *"Hemen her cumartesi, ya izinsiz kalıyorsun, ya arkadaş toplantısına gidiyorsun."* -E. Bener. **2.** *is.* Bu cezanın adı: *Dersine çalışmadığı için çocuğa iki izinsiz vermişler.* **3.** *zf.* İzin almadan: *İzinsiz dışarı çıkılmaz.*

izinsizlik, -ği *is.* İzinsiz olma durumu.

izlek, -ği *is. hlk.* Keçi yolu, patika.

izlem *is.* İzlemek işi, izleme, takip.

izleme *is.* İzlemek işi, takip.

izlemek *(-i)* **1.** Birinin veya bir şeyin arkasından gitmek, takip etmek. **2.** (zaman, süre, sıra vb. için) Sonra gelmek, arkasından gelmek; olmak: *Geceyi gündüz izler.* **3.** Bir olayın gelişimini gözden geçirmek: *"Bu ustaca düzeni Osmanlıların her işinde izleyebilirsiniz."* -S. Birsel. **4.** Eğlenmek, görmek, öğrenmek için bakmak, seyretmek: *Televizyonu izlemek.* **5.** Belirli bir yönde gitmek: *Bu yolu izle. "Geç vakit hayvanla, Deliçay'ı izleyip gidiyordum."* -H. E. Adıvar. **6.** Gözlemek, incelemek: *Çocuk kuşu gözleriyle izledi.* **7.** Belirli bir tutum, davranış veya düşünceyi benimsemek: *Bu üretim politikasını izleyeceğiz.* **8.** Bir şeye uymak, bağlı olmak: *Modayı izlemek.* **9.** Herhangi bir olayla ilgilenmek: *"Çeşitli siyasî olaylar karşısındaki tepki ve düşüncelerini dolaylı da olsa izleyebiliyordum."* -H. Taner.

izlence *is.* Program.

izlenim *is.* **1.** Bir durum veya olayın duyular yolu ile insan üzerinde bıraktığı etki, intiba: *"Bildik sevinç ve üzüntülerin yerini yabancı - çoğu hoyrat - duygu ve izlenimlerden oluşan bir curcuna almıştı."* -A. İlhan. *"İlk izlenim olarak bana pek zeki görünmedi."* -Ç. Altan. **2.** *psikol.* Uyaranların, duyu organları ve ilişkili sinirler üzerindeki etkileri veya belirli bir durumun kişi üzerindeki çözümlenmemiş bütün etkisi, intiba. **izlenim vermek** etki bırakmak: *"Görevlilerin edalı ve dıbır dıbır yürüyüşleri bir geçit töreni izlenimini verir."* -S. Birsel.

izlenimci *is.* ve *s.* **1.** İzlenimcilik yanlısı olan (sanat veya sanatçı), empresyonist. **2.** *s.* Kesin bir doğruluğu olmayıp duyumlara, izlenime dayanan.

izlenimcilik, -ği *is.* **1.** Doğayı, gerçekte olduğu gibi bütün ayrıntılarına bağlı kalarak değil, ondan edinilen izlenimin ölçüsüne göre anlatan; doğrudan doğruya gerçeği, nesneyi değil de, onun sanatçıda uyandırdığı duyumları veren sanat akımı, empresyonizm. **2.** Sanatta, dış etkilerin içe yansıması, içte izler bırakması ve bu izlere dayanarak sanat eserlerini yaratması.

izleniş *is.* İzlenmek işi veya biçimi.

izlenme *is.* İzlenmek işi.

izlenmek *(nsz)* İzlemek işi yapılmak, takip edilmek.

izletilme *is.* İzletilmek işi.

izletilmek *(nsz)* İzlenmesi sağlanmak.

izletme *is.* İzletmek işi.

izletmek *(-i)* İzlemek işini yaptırmak.

izleyici *is.* ve *s.* İzlemek işini yapan (kimse): *"Sürekli bir televizyon izleyicisidir."* -H. Taner.

izleyiş *is.* İzlemek işi veya biçimi.

izmarit *is. Yun. smaridi* **1.** İzmaritgillerden, pullu ve kılçıklı bir çeşit ufak balık (Maena smaris). Küçük boy olanlarına koncur, irilerine kanal izmariti denir. **2.** İçilmiş sigara artığı: *"Kiminiz de kat çıkacak diye, izmarit toplar gibi boyuna gazete kuponu toplarsınız."* -Ç. Altan.

izmaritgiller *ç. is. zool.* Örnek hayvanı izmarit olan kemikli balıklar familyası.

izmihlâl, -li *is. (izmihlâ:l) Ar. iẓmiḥlāl esk.* Yıkılma, çökme: *"Ebediyyen sana yok,*

ırkıma yok izmihlal." -M. Â. Ersoy.

İzmir köfte *is.* Kıyma, soğan, maydanoz, ıslatılmış ekmek içi, yumurta, domates, yeşil biber, sarımsak ve yağ kullanılmasıyla hazırlanan ve kısık ateşte pişirilen bir yemek türü.

İzmir köftesi *is.* İzmir köfte.

izobar *is. Fr. isobare* < *Yun. coğr.* Eş basınç.

→ ***izobar eğrisi***

izobar eğrisi *is. bk.* eş basınç eğrisi.

izohips *is. Fr. isohypse* < *Yun. coğr.* Eş yükselti.

→ ***izohips eğrisi***

izohips eğrisi *is. bk.* eş yükselti eğrisi.

izolâsyon *is. Fr. isolation* Yalıtım, tecrit.

izolâtor *is.* ve *s. Fr. isolateur* Yalıtkan.

izole *s. Fr. isolé* Yalıtılmış, tecrit edilmiş. **izole etmek 1)** yalıtmak; **2)** *mec.* yalnız bırakmak.

→ ***izole bant***

izole bant, -dı *is.* Akım geçirilecek çıplak elektrik tellerini, birbirlerinden veya başka iletkenlerden yalıtmak için kullanılan sargı.

izomer *s. Fr. isomère* < *Yun. kim.* Aynı oranlarda birleşmiş aynı elementlerden oluşan, fakat moleküllerinde atom gruplaşmaları değişik olduğu için birbirlerinden farklı özellikler gösteren (maddeler).

izomeri *is. Fr. isomérie kim.* Cisimlerin niteliği.

izomerik *s. Fr. isomérique* İzomeri ile ilgili olan.

izomerleşme *is. kim.* Bir maddenin bunun izomeri olan başka bir maddeye doğrudan doğruya veya kimyasal bir etkiyle geçme.

izometri *is. Fr. isométrie* Eşölçüm.

izomorf *is.* ve *s. Fr. isomorphe* Eş biçim.

izomorfik, -ği *s. Fr. isomorphique* Eş biçimli.

izomorfizm *is. Fr. isomorphisme* Eş biçimlilik.

izomori *s. Fr.* Eş biçim.

izomorlik *s. Fr.* Eş biçimli.

izoterm *is. Fr. isotherme* < *Yun. coğr.* Eş sıcak.

→ ***izoterm eğrisi***

izoterm eğrisi *is. bk.* eş sıcak eğrisi.

izotop *s. Fr. isotope* < *Yun. fiz.* Yalnız atomlarının kitleleri yönünden birbirinden farklı olan (aynı kimyasal element): *Radyoaktif izotop.*

izzet *is. Ar. 'izzet esk.* Büyüklük, yücelik, ululuk.

→ ***izzetinefis, izzetüikbal, izzetüikram***

izzetinefis, -fsi *is. Ar. 'izzet-i nefs* Onur, öz saygı: *"İzzetinefsime yediğim bu şamardan sersemledim."* -A. Gündüz. *"Kadın bir izzetinefis coşmasına benzeyen öfke ile gözlerini açtı."* -P. Safa. **izzetinefse dokunmak** onuruna dokunmak; gücüne gitmek: *"Terkedilmiş hâli izzetinefsime dokunuyor, fakat onu hiç yadırgamıyorum."* -A. Ş. Hisar. **izzetinefsine yedirememek** onursuz kalmayı kabul edememek, düşkünlüğü veya zavallılığı reddetmek: *"Otele gidip de aptalcasına beklemeyi, yürek çarpıntılarıyla kapıyı gözetlemeyi izzetinefsime yediremiyorum."* -R. H. Karay.

izzetüikbal, -li *(izzetüikba:l) Ar. 'izzet ü iḳbâl esk.* Saygınlık.

izzetüikram *Ar. 'izzet ü ikrām esk.* Ağırlama.

J

j J Türk alfabesinin on üçüncü harfi. *Je* adı verilen bu harf ses bilimi bakımından fışıltılı ötümlü diş eti ünsüzünü gösterir.

jagar *is. zool. bk.* jaguar.

jaguar *is. Fr. jaguar (Amerika yerlilerinin dilinden) zool.* Kedigillerden, Orta ve Güney Amerika'da yaşayan, postu, iri benekli memeli türü *(Felis onca).*

jaketatay *is. Fr. jaquette à taille* Resmî ziyaret ve davetlerde erkeklerin giydikleri, arkası yırtmaçlı, etekleri uzun ve ön köşeleri yuvarlak kesilmiş ceket.

jaketataylı *s.* Jaketatayı olan: *"Kaymakam bey jaketataylı, kelebek kıravatlıdır."* -T. Buğra.

jakoben *is. Fr. jacobin* Fransa'da Aziz Dominicus tarikatına bağlı rahip ve rahibelere verilen ad.

jakobenizm *is. Fr. jacobinisme* Jakoben yanlısı olma.

jakuzi *is.* Sağlık havuzu.

jale *is. Far. jale esk.* Gece yağan ve yapraklara konan ince nem, çiğ, kırağı.

jalûzi *is. Fr. jalousie* İçeriden görülmeksizin dışarıyı görmeyi sağlayan, şerit biçiminde metal veya plâstik levhalardan yapılmış bir tür pencere kapama düzeni, şerit perde.

jambon *is. Fr. jambon* Tuzlama veya dumanlama yoluyla hazırlanmış domuz budu veya kolu, domuz pastırması.

jambonluk, -ğu *is.* Jambon yapmaya elverişli domuz eti.

jandarma *is. (janda'rma) İt. gendarme* **1.** Yurt içinde genel güvenliği ve kamu düzenini korumakla görevli, yasa ve nizamların koyduğu hükümlerin yürütülmesini ve bunlara dayanan hükûmet emirlerinin yerine getirilmesini sağlayan silâhlı askerî kuvvet. **2.** Bu kuvvette görevli olan kimse. **3.** *s. mec.* Açıkgöz.

jandarmalık, -ğı *is.* **1.** Jandarmanın görevi. **2.** *mec.* Açıkgözlülük.

janjan *s. Fr. changeant hlk.* Yanardöner, şanjan.

janjanlı *s. hlk.* Yanardöner olan.

janr *is.* Çığır, tarz, cins: *"1925'te onu, sonraları bilhassa hikâyelerinde kullanılacağı bir janrın, korkunun şairi olarak görüyoruz."* -Z. O. Saba.

jant *is. Fr. jante* Taşıtlarda, lâstiklerin takıldığı tekerleğin çember biçimindeki bölümü, ispit.

Japon *öz. is. İt. giappon* **1.** Japonya halkından veya bu halkın soyundan olan (kimse). **2.** *s.* Japon halkına özgü olan (şey): *Japon güreşi. Japon müziği.*

→ ***Japon armudu, Japon bezi, Japon denizi, Japon elması, Japon gülü, Japon hurması, Japon kaktüsü, Japon sarmaşığı***

Japon armudu *is. bot.* İki çenekliler sınıfından olup Japonya'da ve Çin'de yetişen bir bitki türü.

Japon bezi *is.* Japonya'da üretilen bir bez.

Japonca *öz. is. (japo'nca)* Japon dili.

Japon denizi *is. coğr.* Büyük Okyanus'ta Japon takımadaları Kore kıyıları ve Sovyet uzak doğusu arasında yer alan deniz.

japone *s. Fr. japonais* **1.** Uzun kollu kadın giysisi için omuz kesimi olmayan, bol ve geniş. **2.** (kadın giysisi için) Kolsuz.

Japon elması *is. bot.* Japonya'ya özgü bir bitki türü.

Japon gülü *is. bot.* Kamelya.

Japon hurması *is. bot.* Trabzon hurması.

Japon kaktüsü *is. bot.* Sütleğen.

Japon sarmaşığı *is. bot.* Asmagillerden, ana yurdu Çin ve Japonya olan, sülüklerinin ucu duvarlara tutunmak için genellikle daire biçiminde genişlemiş olan sarılıcı bir süs bitkisi *(Ampelopsis japonica).*

jargon *is. Fr. jargon* Dar bir çerçeveye özgü dil, argo.

jarse *is. (Jersey adasının adından) Fr. jarsey* **1.** Esnek dokunmuş ipekli veya yünlü bir kumaş. **2.** *s.* Bu kumaştan yapılan veya esnek örülmüş (giyecek): *"Siyah jarse elbisesi içinde, hâlâ diri, gergin vücudu ile güzel ve ihtişamlıydı."* -P. Safa.

jartiyer *is. Fr. jarretière* Çorapları dizin altında veya üstünde tutmaya yarayan lâstikli bağ.

je *is.* Türk alfabesinin on üçüncü harfinin adı.

jel *is.* Tedavi amacıyla kullanılan jöle yapısında bir krem türü.

jelâtin *is. Fr. gélatine* Daha çok hekimlik ve fotoğrafçılıkta kullanılan, hayvanların kemik ve kıkırdak gibi dokularından veya bitkisel yosunlardan elde edilen saydam, renksiz, kokusuz bir madde.

jelâtinleme *is.* Jelâtinlemek işi.

jelâtinlemek *(-i)* (bir yeri veya şeyi) Jelâtin ile kaplamak.

jelâtinli *s.* Jelâtinden yapılmış veya jelâtinle kaplanmış.

jeloz *is. Fr. gélose bk.* Agaragar.

jen *is. Fr. gène* Gen.

jenerasyon *is. Fr. génération* Kuşak, nesil.

jeneratör *is. Fr. générateur fiz.* Üreteç, dinamo.

jenerik *is. Fr. générique bk.* tanıtma yazısı.

jenosit, -di *is. Fr. génoçide* Soy kırımı, katliam.

jeodezi *is. Fr. géodésie* Yer ölçme bilgisi.

jeodinamik *is. Fr. géodynamique* İç (volkan, deprem vb.) ve dış (aşınma) etkenlerle yer kabuğunda oluşan değişikliklerin incelenmesi.

jeofizik *is. Fr. géophysihque* Yer yuvarlağını ve atmosferi etkileyen doğal fiziksel olayların incelenmesi.

jeofizikçi *is.* Jeofizik uzmanı.

jeokimya *is. Fr. géo + Ar. kimyā* Yer kabuğunu oluşturan kimyasal ögelerin tümü.

jeolog *is. géologue* Yer bilimci.

jeoloji *is. Fr. géologie < Yun.* Yer bilimi.

jeolojik *s. Fr. géologique* Yer bilimi ile ilgili.

jeomorfolog *is. Fr. géomorphologue* Jeomorfoloji uzmanı.

jeomorfoloji *is. Fr. géomorphologie* Yeryüzü engebelerini ve aşınma ile ilgili gelişimleri inceleyen bilim.

jeopolitik, -ği *is. Fr. géopolitique* **1.** Coğrafya, ekonomi, nüfus vb.nin bir devletin politikası üzerindeki etkisi. **2.** Bir devlette bir bölgede uygulanan politikayla o yerin coğrafyası arasındaki ilişki. **3.** Bir devletin saldırgan nitelikteki genişlemesini, ekonomik ve siyasî coğrafya açısından haklı kılmaya yönelik siyasî öğreti.

jeosantrik *s. Fr. géocentrique coğr.* ve *jeol.* Yer özekçil.

jeosantrizm *is. Fr. géocentrisme* Yer özekçilik.

jeosenklinal *is. Fr. géosynclinal coğr.* ve *jeol.* Yer kabuğunun uzun bir süre çöken, buna bağlı olarak kat kat kalın tortullarla dolmuş bulunan bölümü.

jeosismik *s. Fr. géosismique* Bir patlama sonucu, derinlemesine yayılan dalgaların incelenmesi yoluyla (yeryüzü katmanlarındaki madenleri) araştırma yöntemi.

jeotermal *s. Fr. géothermal* Sıcaklığı, yer içinde kalmaya veya buradan geçmeye bağlı olan ısı.

→ ***jeotermal enerji***

jeotermal enerji *is.* Yer altından çıkan sıcak su veya sıcak su buharından elde edilen enerji.

jeotermi *is. Fr. géothermie* **1.** Yerkürede oluşan ısı olaylarının incelenmesi. **2.** Yerküreyle ilgili ısı şartlarını (sıcaklıkların dağılımı, ısı alış verişi vb.) inceleyen jeofizik dalı.

jeotermik *s. Fr. géothermique* Jeotermi ile ilgili.

jeotropizma *is. Fr. géotropisme* Yere yönelim.

jersey *is. zool.* Sarı ve kahverenginden esmere kadar değişen renkte et tutmayan, kemikleri belirgin, sakin bakışlı bir kültür ırkı sığırı.

jest *is. Fr. geste* **1.** Herhangi bir şeyi açıklamak için genellikle el, kol veya baş ile yapılan içgüdüsel veya iradeli hareket. **2.** Genellikle yerinde yapılan ve beğenilen davranış: *"Jestleri daha serbest, çoğu güzel sesli, güzel güzel insanlardı."* -S. F. Abasıyanık.

jet *is. İng. jet* Tepkili uçak. **jet gibi** hızla, son sür'atle: *Otomobil önümden jet gibi geçti.*

→ ***jet motoru, jet yakıtı***

jet motoru *is.* Yüksek basınçla ve çok büyük hızla gaz akışını püskürtme sistemiyle en yüksek düzeyde itme gücü yaratan motor, tepkili motor.

jeton *is. Fr. jeton* Telefonda, türlü oyunlarda garsonların kasa ile hesaplaşmasında para yerine kullanılan küçük, metal veya plâstik marka. **jeton geç düşmek** *tkz.* konuşulan veya sözü edilen konuyu geç anlamak, geç intikal etmek: *"Çok lâfazan ve bilgisiz ama jeton sizde biraz geç düşüyor anlaşılan."* -H. Taner.

jetoncu *is.* Jeton satan kimse.

jet yakıtı *is.* Jet motorlarının çalışma sistemine göre ayrıştırılmış renksiz benzin.

jig *is. Fr. gigue* Bir Orta Çağ çalgısı.

jigolo *is. (İ ince okunur) Fr. gigolo* Geçimi yaşlı ve zengin bir kadın tarafından sağlanan genç, erkek sevgili, tokmakçı. **jigolo tutmak** (yaşlı, zengin bir kadın) /genç bir erkekle ilişki kurmak.

jigololuk, -ğu *is.* Jigolo olma durumu.

jikle *is. Fr. giclée* Motorlu taşıtların yüksek devirde çalışması için fazla benzin akışını sağlayan alet.

jile *is. Fr. gilet (Türkçe yelek'ten)* Daha çok kadınların blûz üzerine giydikleri yelek.

jilet *is. İng. (Yapımcısı Gilette'nin adından)* İnce çelikten yapılmış, iki yanı keskin tıraş bıçağı. **jilet gibi** çok keskin.

jimnastik, -ği *is. Fr. gymnastique* **1.** Vücudu çevikleştirmek ve güçlendirmek için yapılan alıştırmaların tümü, idman, kültürfizik: *"Bir jimnastik hareketiyle kollarını iki üç defa yana doğru açtı."* -Y. K. Karaosmanoğlu. **2.** Erkeklerde, yer alıştırmaları, barparalel, barfiks, halkalar ve kulplu beygir; kadınlarda yer alıştırmaları, eşit olmayan çubuklar, barfiks, denge kalası alıştırmalarını içeren yarışma disiplini. **jimnastik yapmak** vücudu çevikleştirmek ve güçlendirmek için hareket yapmak: *"Sabah kalkar, jimnastiğini yapar, duşunu alır, erkenden bürosuna gider."* -H. Taner.

jimnastikçi *is.* **1.** Jimnastik yapan sporcu. **2.** Jimnastik öğretmeni.

jin *is. bk.* cin.

jinekolog *is. Fr. gynécologue* Jinekoloji uzmanı hekim, nisaiye uzmanı.

jinekoloji *is. Fr. gynécologie* **1.** Kadın organizmasını ve cinsel organlarını fizyolojik, morfolojik ve patolojik bakımdan inceleyen bilim, nisaiye. **2.** Kadın hastalıklarını konu edinen tıp dalı, nisaiye.

jip *is. bk.* cip.

jips *is. Fr. geypse min.* Alçı taşı.

jiujitsu *is. (Japonca'dan) Fr. jiu-jitsu* Güçten çok yönteme dayanan, çıplak elle savunma tekniği; Japon güreşi.

jiujitsucu *is.* Jiujitsu yapan sporcu.

jogging *is. İng. sp.* Kırda, ormanda vb. yerlerde yapılan koşu sporu.

jokey *is. İng. jokey bk.* Cokey.

jorjet *is. Fr. Georgette'* den **1.** Bürümcük görünüşlü, çok bükümlü, genellikle pamuk iplikleri ile dokunmuş bir kumaş. **2.** *s.* Bu kumaştan yapılmış olan: *Jorjet etek.*

jöle *is. Fr. gelée* **1.** Meyve suyunun

şekerle kaynatılmasıyla istenilen yoğunlukta elde edilmiş şekerleme. **2.** Et suyunun soğuduktan sonra gevşek ve esnek bir kıvam almış durumu: *Tavuk jölesi. Dana jölesi.* **3.** Saçın düzgün bir biçimde uzun süre kalmasını sağlayan yağlı, parlak ve yapışkan madde.

jön *s. Fr. jeune* **1.** Genç. **2.** *is. sin.* Önemli rollerde oynayan genç oyuncu, jönprömiye.

jönprömiye *is. Fr. jeune premiyer* Jön.

judo *is. Fr. judo (Japonca'dan)* Jiujitsudan gelişmiş, silâhsız olarak, tutmalara, fırlatmalara, hareketsiz bırakmalara dayanan Japon kökenli dövüş sporu.

judocu *is.* Judo yapan kimse.

jul *is. İng. joule (Fizik bilgini Joule'ün adından) fiz.* Bir cisim üzerine uygulanan bir nevtonluk kuvvetin uygulama noktasını, kendi doğrultusunda bir metre değiştiren iş birimi.

jurnal, -li *is. Fr. journal* **1.** Biriyle ilgili olarak yetkililere verilen kötüleme, ihbar yazısı. **2.** Günlük: *"Feride'nin jurnali burada bitiyordu."* -R. N. Güntekin. **jurnal etmek** biriyle ilgili olarak yetkililere kötülemek, ihbar yazısı vermek veya böyle bir bilgiyi iletmek: *"Meğer bizimki ayda otuz lirayı hak etmek için her gün beni jurnal edermiş."* -Y. Z. Ortaç.

jurnalci *is.* ve *s.* Jurnal ederek yetkililere, yöneticilere yaranmaya çalışan (kimse).

jurnalcilik, -ği *is.* Jurnalcinin yaptığı iş.

jurnalleme *is.* Jurnallemek işi.

jurnallemek *(-i)* Şikâyet etmek, ispiyonlamak.

juro *is. (Juro özel adından) jeol.* İkinci çağın triasla kretase arasında kalan dönemi.

jübile *is. Fr. jübilé < Lât. < İbranca yobel esk.* **1.** Eski Ahit'e göre, Yahudilerde, elli yılda bir Tanrı'ya ve dinlenmeye ayrılan yıl. **2.** Katoliklerde, Roma'ya hacca gidenlerin, kilisece günahlarının tam olarak bağışlandığı yıl. **3.** Evliliğin ellinci yılında düzenlenen kutlama şenliği. **4.** Bir meslekte uzun bir süre başarılı olarak çalışanlar için düzenlenen tören: *"Onun bu jübile saplantısı, meslektaşları arasında alay konusu bile olmuştu."* -H. Taner.

Jüpiter *öz. is. Fr. jübiter < Lât. astr.* Gezegenlerin en büyüğü ve Güneş'e yakınlık bakımından beşincisi, Erendiz, Müşteri.

jüpon *is. Fr. jupon < jupe < Ar. cübbe* Giysi altına giyilen etek, iç etek.

jüri *is. Fr. jury* **1.** Seçiciler kurulu, seçici kurul. **2.** Yargıcılar kurulu.

jüt *is. Fr. jute < İng. < Bengali dilinden bot.* **1.** Ihlamurgillerden, Hindistan ve Bangladeş'te yetişen, ip ve çuval yapımında kullanılan, liflerinden yararlanılan bir bitki *(Corchorus capsularis).* **2.** Bu bitkinin liflerinden yapılan dokuma.